I

Ioannis
BVRIDANI
tiones in
STOTELIS
m Libros
icorum.

81.

Manoscritti
II
I
81

This page was intentionally left blank

*

Pagina lasciata intenzionalmente vuota

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
Mss

II
I
81

Provenienza
Strozzi (in f.° n. 189-190.)
Vecchia Collocazione
Magl. cl. XXI, n. 124-125
1896

I

BVRIDANI (Joannis)
Quaestiones in Aristotelis decem Libros
Ethicorum

Cod. 81.

Ex Bibliotheca Stroctiana Codd. 189. 190.
P. Leopoldi M. E. D. munificentia
die 7. Julii 1786.
Catalogus M. S. Codd. Stroctian. nos=
trae Biblioth. Ferd. Fossii ——.

In Catalogo Codd. Stroctian. nostrae Bi=
blioth. Ferd. Fossii, et Indice Generali
Codd. Cl. XXI. P. 1. Codd. 124. 125. Jo..
BRIDANI super quinque et ultimos
Libros Ethicorum Aristotelis Saec. XV.
Vol. 2. in fol.

Buridani (Ioannis) Quaestiones
in Aristotelis decem Libros Ethicorum.
Cod. integr. chartac. in fol. cum duabus
numerationibus 1.—210., et 1.—171. (duobus
enim Volum. iam distinctis constat) Saec.
XV. Truncum desin. opus ita a Libra=
rio relictum in Quaestione Sexta Libri X.

Fuit
Donati Acciaiuoli Nerii fil. ut idem
Donatus praenotavit Libro VI.
ubi olim incepit Volumen II.
Caroli Strozzae Senat., Thomae fil.
ann. 1670. ut ipse notavit in
prima operis pagina, et ini=
tio Vol. II. scil. ante secun=
dam numerationem.

BVRIDANI (Ioannis) Quaestiones in Ethicorum Aristotelis Libros X.

N° 1109

Joannis Buridani questiones super quinque primos libros Ethicorum Aristotelis

ϕ

Ex Bibliotheca Strozziana

N.° 35 189

D ~~184~~ 1284

B. ONITATIS Et nobilitatis excellentiam phie moralis extollit Aristotiles 2.° ethicorum cum dicit eam esse non contemplacionis gratia Non enim inquit ut sciamus quid sit uirtus scrutamur, sed ut boni efficiamur, quia nullum erit proficuum eius. Hec autem uerba non possunt simpliciter intelligi quoniam et si ab operationibus speculationem de ipsis uirtutibus anime et de earum operationibus prescinderemus adhuc esset talis speculatio multo nobilior et magis intellectum perficiens interius quam speculatio de minus nobilibus ut de mineralibus et plantis aut animalibus et quam speculatio geometrie aut arismetrice. Nam si scientiarum alteram altera nobiliorem et meliorem dicimus ex eo quidem quia meliorum et mirabiliorum est ut in prohemio de anima dicit Aristotiles. Cum post deum et intelligentias nihil in mundo melius anima rationali reperiatur, siue excellentius ac mirabilius, cuius anime nostre uirtutes specialiter et habitus et dispositiones et operationes in morali scientia pertractantur necesse est ut ista scientia preponatur aliis nobilitate speculacionis. Oportet ergo ut sic allegata Aristotelis uerba sensum habeant respectiuum, uidelicet quod si ita est sicut dictum est nobilis et excellens est uirtutis speculatio adhuc multo nobilior et multo melior erit secundum uirtutem operatio. Quid enim homini melius esse potest quam quod ad felicitatem propriam perducatur. Hec autem felicitas est secundum uirtutem operatio ut declarat Aristoteles primo et x.° ethicorum. Huius ergo scientie magnum est proficuum in speculatione loquendo simpliciter. Sed nullum .i. ualde modicum per respectum ad finalem nostram beatitudinem quam adipiscimur operando. Alie scientie rerum naturas exterarum docent. hec autem nostre mentis interiora scrutatur. Hec autem illa philosophia de qua Seneca loquitur epistola. liquere hoc ad Lucillum dicens. philosophia animum format et fabricat: uitam disponit: actiones regit. agenda et obmittenda demonstrat. propter quod aliquam eius partem aggredi uolui, disputando aliquas questiones circa eam, et de eis ueritatem prout mei ingenii permittit debilitas declarando. In hoc autem opusculo propter meam inexperientiam et ineptitudinem mei iudicii sententiis et auctoritatibus antiquorum doctorum magis, quam nouis rationibus etiam quantumcumque mihi apparentibus adherebo. plures enim inueni me deceptum rationibus nouiter emergentibus. antiquorum autem sensus numquam inmutabilibus. et specialiter in moralibus. propter quod in hoc opere aliqua corrigam eorum que alias credidi esse uera. Rationes enim in hac scientia ex actibus humanis sumuntur, quorum notitia non habetur sine experientia multa. propter quod dicit Aristotiles. 6.° ethicorum Oportet autem attendere expertorum et seniorum uel prudentum demonstrationibus uel enunciationibus uel opinionibus, non minus demonstratione. propter habere enim experientiam uisus uidet plura. Ipsa autem moralis scientia duas habet primas partes. hanc uero principalem illam uero adminiculatiuam siue instrumentalem. Sicut enim in speculatiuis. hec quidem

D. in moralis scientie ad alias scientias . . . . Seneca . epistola xxi

Del Sen.re Carlo di Tommaso Strozzi 1670

[library stamp] 1883

ſcīa naturas rerum docet videlicet methaphysica, & methamatica, ſilla uero modū docendi subministrat .s. logica. Sic in moralibus oportet hāc quidem docere moralē uitam. hāc aūt illi docendi modum ſubministrat. Prima uō & principalis pars, que .s. docet bn̄ uiuere ad ſalutem traditur in libris ethicorum. yconomicorum & politicorum. Scd̄a ideo que modum docendi docet traditur in libris rethorice & poetrie. Vnde ſcīa doctorum duorum librorum uere & proprie dicenda eſt non logica ſimpliciter, neq; moralis phyſica ſimpliciter ſed logica moralis. Sed ſtatim aliquis dubitabit propter quid phyſica moralis ſpecialem hēat logicam magis q̄ alie artes uel alie ſcīe. Reſpondetur q̄ eorum circa que rōcinatur intellectus noſter, aliqua ſunt de quibus diuerſe paſſiones appetitus non ſunt ĩnate alienare iudicium rationis. Et de his conſiderant ſpeculatiue ſcīe, ac ēt artes prout diſtinguūtur a prudentia ut in ſexto plenius apparebit. Alia uero ſunt, de quibus paſſiones diuerſe appetitus innate ſunt diuerſificare iudicium rōnis: de quibus ĩ ſcd̄o rethorice dicit Ariſtotileſ. Non enim uidentur eadem amantibus, & odientibus, neq; iratis & manſuete habentibꝫ. Et de hiſ conſiderat & tractat moralis phyſica, ſeu ipā prudentia. Vnde in ſexto huius dicit Ariſtotiles. Quod opus pratici .i. moraliſ intellectus eſt ueritas confeſſe ſe habens appetitui recto. propter quod duplici logica, ſeu duplici dyaletica indigemus. Vna quidem cōi que ſimpliciter docet modum inueniendi dubiam ueritatem: & illam uocamus logicam ſimpliciter uel dyaleticam ſimpliciter. Et aliā contractiori, que modum docet quo ſimul & dubia ueritas inueniatur, & appetitus ſic afficiatur uel diſponatur, ut determinet uel non impediat intellectum ad concedendū concluſionem ſeu concluſum. Et hęc uocatur dyaletica moralis. que ſubeſt dyaletice ſimpliciter ſicut ei ſubalternata. Nam dyaletica ſimpliciter reſpicit intellectum ſimpliciter. rethorica uero ſiue moralis dyaletica reſpicit intellectū ſub contractione .s. ſecundum q̄ trahibilis eſt per appetitum. Cum ergo niſi circa moralia ſit ĩnatus appetitus alienare iudicium rōnis, oportet q̄ in aliis artibꝫ & ſcīis ſufficiat nobis logica ſimpliciter, ſed ĩ moralibus indigeamus logica ſpeciali. // Huiuſ autem moralis logice partes due ſunt. .s. rethorica & poetria que ſic differunt: quia rethorica planam ſcīam deſcribit & uerbis utitur in ſua ſignificatione retentis. Poetria uero ſcīam delectabiliter occultare nititur per uerborum tranſumptionem uel incertificationem uel aliquo tali modo. Pars autem pncipalis phyſice moralis diuiditur in tres partes. Prima nāq; inſtruit hoīem ſcd̄m ſe. Docet enim nos quō uiuamus honeſte, quencūq; ſtatum indifferenter uel gradum hēamus ĩ cōicatione domeſtica uel ciuili. propter quod iſta pars prima & ultima morū principia determinat, & illas uirtutes ſcd̄m quas om̄em hoīem oporteat uiuere, diſtinguit, explicat & pertractat. Et iſta pars tradit ĩn decem libris ethicorum. Scd̄a pars inſtruit hoīem in quantum ipē eſt pars cōitatis domeſtice. Nam ſuppoſito

ex libro ethicorum quod omnes de domo uiuant secundum morales uirtutes et tendant ad humanam felicitatem adipiscendam prout possunt et status eorum permittit. tamen modus uiuendi multas exigit speciales differentias, quoad diuersas partes domus. Aliqua namque oportet operari seruos, que non decerent patremfamilias, et aliqua decerent parentes, que non decerent filios: et aliqua uirum que non decerent mulierem et econtra. Similiter secundum diuersitatem domorum aliqua decerent unam domum, que non decerent aliam. Hec autem secunda pars docet distinguere quid agamus, et quomodo uiuamus secundum exigentiam nostre domus, uel officii in ea nobis commissi. Et traditur in libro yconomicorum. Tertia pars instruit hominem in quantum ipse est pars aliqua ciuitatis, siue politice communitatis. Sicut enim diuersis domibus diuerse debentur operationes, ac etiam diuersis partibus eiusdem domus. Sic et in diuersis policiis, et diuersis eiusdem policie partibus, operandum est aliter et uiuendum, que omnia pars tertia construatur, et traditur in libro politicorum. Et ita manifestum est de yconomica, quod ipsa presupponit ethicam eique subalternatur. Politica autem presupponit yconomicam et ethicam et subalternatur utrique (uel eis);

q. p.ª

IGITUR hunc ordinem obseruemus incipiemus a libro ethicorum. Et in generali primo queremus. Utrum de uirtutibus sit scientia. Et arguitur primo quod non, quia si uirtus sciatur oportet quod hoc sit per humanos actus quia ex eis causatur. Res autem causata nata est sciri per suas causas. Et primo eius dicitur Commentator enim de his scilicet actibus et ex his. Sed hoc esse non potest quia actus humani non sunt scibiles. probatur primo quia actus et generationes sunt circa singularia prohemio methaphysice, de singularibus autem non est scientia. ergo etc. Item dicimus quod humani actus contingentes sunt ac fiunt contingenter et scientia est de necessariis. Etiam quia ex actibus humanis nullum potest sumi universale principium in ordine ad uirtutem, quia idem actus in illo et hic et nunc est uirtuosus, in alio uero uel alias uel alibi erit uitiosus. Item scibile non est quod prouenit ex concursu causarum accidentaliter ordinatarum. Nam propter hoc non est scientia de ente per accidens ut patet sexto methaphysice. Virtus est huiusmodi. quod declaratur. Cause enim ad eam concurrentes sunt scire, uelle et perseuerare in difficultatibus. hec autem non per se sed accidentaliter ordinantur, quia sepe quod scire determinat uelle aspernatur, uel opus non consentit. Item scientia hominis est eorum que sunt semper uel ut in pluribus propter hoc non est scientia de casualibus et fortuitis 2° phisicorum. Virtus autem ut in paucioribus est quia homines ut in pluribus sunt mali tertio ethycorum. Item ad ea de quibus est scientia scire multum prodest et multum ualet. Sed in 2° huius dicitur Ad uirtutes quidem scire parum aut nihil prodest. quod est contra. Oppositum autem huius dicit Aristotiles in primo huius. Si felicitas est operatio secundum uirtutem perfectam, quod de uirtute tractandum est. Secundo apparet per excellentissimos doctores, qui omnes de uirtutibus tractatus dederunt. Possunt poni due conclusiones. Prima est quod sumendo scientiam

oppositum

felicitas est ultima perfectior operatio

prima conclusio

Large de uirtutib; pot esse scia. Patet quia uirtus diffinibilis est. Est enim
uirtus sedm aristotilem que hntem pficit et opus eius bonum reddit. vel
uirtus est hitus electiuus i medietate consistes quoad nos. Sz diffinitio facit
scire rem sedm in complexa notitia et est mediu in demostratione qua res
scitur complexa notitia. Item uirtus ht causas detminatas .s. rationem
distinguentem inter bonum et malum, et uoluntatem eligentem bonum et
refutantem malum. et assuefactionem in bonis operibus sedm predictam e
lectionem uoluntatis et iudicium ronis. Et ht uirtus proprias et determina
tas passiones sicut esse circa difficilia et circa moderatiam passionum usque sicut
2° q°. apparebit in processu. Secda q°. q hec scia de uirtutibus hoi est multum
necessaria. non qdem simplr, qa sine ea posset ho esse et uiuere. Sed in ordine
ad finem sibi debitum adipiscendum, qa cogtio finis humani .s. ipius felicita
tis est hoi multu necca ut ad illum finem attingere possit. Ad uitam eim
sicut dicit Aristotiles cognitio eius magnum ht incrementum. Quo eim sa
gittator recte sagittaret ad signum si non uideret ipm? Ita et quo finem i
gnorans in ipm poterit actus suos dirrigere? Sed ad notitiam felicitatis ne
cessaria est notitia uirtutis cum felicitas sit opatio sedm uirtutem. Vnde
Eustachius Eustachius primo huius, Quia uirtus ad diffinitionem felicitatis assumpta
est fiet utiq; diffinitio felicitatis manifestior nobis dicentibus de uirtute. Item
illius scia est hoi neccia. quod est directiuum et pfectiuum eius tam in se q
in ordine ad alterum. Non eim est possibile hoiem esse pfectum si no heat
rectitudinem in se ipso p subiectionem uirium inferiorum ad ipam rationem
et ad alterum p iustam et ciuilem cu aliis coicationem. Virtutes aut
sunt huiusmoi ut postea apparebit. Sed contra istam conclusionem ar
guitur quia aristotiles in de motibus aialium omia principia humanarum
et aliarum aialium opationum reducit i cognitionem et appetitum et organa
corporea. Si eim ratio posset discernere qd bonum et qd malum et etia
ipa semper ad optima deprecatur et uoluntas pot eligere bonum et refuta
re malum et opationis (al' operis) exequutio membris corporalib; fieri pot. qd ultra
indigemus alio ad bonum operandum? Virtus aut moralis nullum eorum
est pp qd uidetur hoiem nullatenus uirtutibus indigere. Respondetur
q in hoie preter rationem est appetitus sensitiuus sepe fortiter inclinas in co
trarium eius. qd ratio recta dictat ut patet in fine primi huius pp quod
est multum difficile sedm dictamen rationis opari, et omnino tediosum
et displicens nisi p consuetudinem acquisitus fuerit habitus uirtuosus mode
rans appetitum sensitiuum et inclinans ipm ad precepta rationis. Vnde 2°.
huius dr q tempate et pseueranter uiuere non est delectabile. Hec aut non e
runt tristia consueta fca. + Consuetudo enim altera natura est. Scien
dum est tn q si scia capiatur proprie prout distinguitur contra prudentiam

& alioſ hītus intellectuales uidebitur in ſexto huius. An de uirtutibꝫ an ſit ſcīa uel prudentia uel alius hītus intellectualiſ. Tunc reſpondendum eſt ad rationes. Ad primam dicendū eſt ꝙ de actibus humanis bene eſt ſcīa. Quāuis eīm ſingulariter exiſtant & fiant uīliter tn̄ ab intellectu cō prehendi poſſunt ſicut & alia. Similiter licet actus humani ſint contingē tes in ordine ad hoīem abſolute ſumptum, ſunt tamen determinati in ordine ad ſuas cauſas. Semper enim uel ut in pluribus actus uirtuoſi á uirtute ꝓ cedunt & uicioſi á uitio. Etiam licet de hoc actu ſumpto ſcdm̄ eius ſubſtā tiam abſolute non poſſet uiriliter dici ꝙ ſit uitioſus aut uirtuoſus. pōt tn̄ hoc uiriliter dici de actu recte rationi conſono & de actu debitis & determinatis circūſtantijs circūſtancionato. Ad aliam dicitur ꝙ cauſarum uirtutis cōcurſus & actuum uirtuoſorum eſt naturaliter & ſi auferatur ordo hoc eſt ex īnaturali & inordinata diſpoſitione que omnino abicitur ꝓ acquiſitionem uirtutis. Ad aliam dico ꝙ non eſt ſcīa de hoc qd̄ eſt hoīes eſſe bonos, ſed de hoc qd̄ eſt hoīem aſſuefacientem ſe in bonis operibus bonum fieri & uirtuoſum & ipm̄ poſt uirtutis acqſitionem bene prompte & delectabiliter opari. hoc enim nō eſt ut in paucioribus ſed ſemper & ita de alijs multis. Ad aliam reſponde bitur loco ſuo. Si etiam aliqua alia ſint dicenda de ſcīa & de eius diffe rentijs ad alioſ habitus intellectuales hoc ſpectabit ad ſextum huius. Et ſic patet prima queſtio.; 2ª qō.

[C]ONSEQUENTER queritur ſecundo. Utrum moralis ſcīa que ſe de uir tutibus moralibꝫ intromittit ſit ſpeculatiua uel pratica. Et argui tur ꝙ ſit ſpeculatiua quia diffinitiue & demonſtratiue ꝓcedit & ꝑ propoſitiones uiriles demonſtratio aūt & diffinitio uere faciunt ſcire. Scire autem eſt proprius finis ſpeculatiue ſcīe ut patet 2º methaphyſice & ſimr̄ uiriliter ſcire nihil mouet ad opus. Unde tertio de aīa dicit Ariſtotiles ſic ꝙ particularis exiſtimatio uel ratio mouet non que uelis. Scīe autem ex hoc dicuntur pratice quia [al. mouent] agunt ad opus; ergo &c. 2º Item morales ſcīe ſunt de uir tutibus, ſcīa aūt de uirtutibus non eſt pratica. probatio. quia uel hoc eſſet ex eo ꝙ ipa ex actibus humanis generatur, uel quia ipa eſt pricipium actuum huma norum. Sed non propter pmum qa ita eſſet pratica logica & gramatica. Etiam eēt pratica omnis ſcīa de ītentionibꝫ & illationibꝫ rationis que ponuntur cōiter ꝑ demp titates, quod eſt falſum. qa illa ꝑtinent ad methaphyſicam. Nec etiam pp ſecundum qa ita intellectus & ſenſus de quibꝫ in ſcīa nāli determinatur ſunt pricipia opationum hoīs ſicut eſt uirtus & ita ſequeretur ꝙ ſcīa naturalis eſſet pratica. 3º Item ſcīarum principaliſſima & maxime architettonica non eſt pratica qm̄ ſcīam ſpeculatiuam ponit Ariſtotiles principaliorem prohemio methaphyſice & 2º. Sed moraliſ ſcīa .ſ. ciuilis eſt principaliſſima & maxime

archithethonica ꝑ Ariſtotilem in primo huiuſ q̄d probat, quia ipā eſt ordi
natrix oīum aliaꝝ quas enim debitum eſt diſciplinarum in ciuitatibus
& qualeſ unū quēq; oportet adiſcere & uſq; quo hec preordinat. Vnde
dicit Ariſtotiles ꝗ hic utique erit humanum bonum. q̄d propter ipſum
[oppoᵒ.] uolumus & alia ꝑꝑ illud. Oppoſitum patet per Ariſtotilem .6ᵒ. metha
phyſice ſpeculatiuas ſciās diſtinguens ponit eaſ non niſi treſ principales
[2ᵒ] .ſ. methaphyſicam mathematicam & phyſicam quaꝝ iſta nulla eſt. Item
finis eius non eſt cognitio ſed actuſ patet primo & 2ᵒ huiuſ ubi dicit.
Sciām hanc non eſſe contemplationis gratia. Non enim ut ſciamus quid
ſit uirtus ſcrutamur. ſed ut boni efficiamur. Taliſ enim eſt pratica. Nā
[finis theorice ueritaſ eſt, ſꝫ pratice finiſ eſt opus] theorice finis eſt ueritas pratice uero opus 2ᵒ methaphyſice. Hic p̄mo
dicendum eſt unde ſciā ſpeculatiua & pratica dicantur & diſtinguantur
& utemur large hoc noīe praxis uel pratica in hoc loco. Secūdo uidē-
dum eſt ꝗ iſta eſt pratica. Tertio ꝗ non eſt mechanica nec ſeruilis ſed li-
[p̄ma dr̄ia ſciē ſpeculatiue & pratice.] bera. Quantum ad primum eſt ſciendum ꝗ duplex ponitur differētia
inter ſciām ſpeculatiuam & praticam .ſ. una ex fine qm̄ 2ᵒ methaphyſice
dr ꝗ finis theorice eſt ueritas pratice uero opus. Et 3ᵒ de aīa dr ꝗ intel-
lectus praticus differt a ſpeculatiuo fine. Et commentator ibidem dicit
[2ᵃ. dr̄ia.] ꝗ finis ſpeculatiui eſt ſcire tm̄, pratici uero opus. Secūda aūt differentia
ponitur ex obiecto quia ſpeculatiua eſt de his que a natura exiſtunt preter
operationem nr̄am. Pratica uō eſt de operabilibus a nobis mediante cognitio-
ne ipoꝝ. Vnde vjᵒ methaphyſice. Pratica oīs eſt actiua ut factiua. Fac-
tiua āt eſt cuius in agente principium eſt intellectuſ, aut ars, aut poten-
tia quedam. Actiua autem eſt cuius in agente non eſt principium. x
[Dubᵒ] [A quo principaliuſ ſciā denoīēt pratica] Sꝫ dubitatur a quo iſtoꝝ debeat principalius pratica denoīari an ab obiecto
[p̄a. opinio.] uel a fine. Aliqui āt de hoc opinantur ꝗ a fine, quia finis eſt cauſa caꝝ,
& necēitat & determinat agenſ ad agendum. Et forma determinationem
ſuam accipit ab agente. Materia etiam ab agente determinatur ſecundum
forme exigentiam. Et ita patet ꝗ prima & originalis determinatio ac
etiam diſtinctio eſt ab ipo fine qui eſt cā caꝝ. Vnde ſecūdum exigentiam
[2ᵃ. ꝓo.] finis necēe eſt oīa moderare ſicut dicit Lynconienſis .2ᵒ. phyſicoꝝ. Item na-
turalis ſpeculatiue conſiderat de morte & uita, ſompno & uigilia, iuuentute &
ſenectute, de gnatione & corruptione, de aīa & ꝑtibus aīalium, quia conſide-
ratione ſuam ordinat ad ſcire. Medicus aūt de his conſiderat pratice, quia cō-
ſideratoēm ſuam ordinat ad opus, ꝰ ex fine non ex obiecto principaliter ſpecula-
[3ᵃ rō] tiuum & praticum diſtinguntur. Item diſtinctio ſciāꝝ ex obiectiſ uidetur
eſſe ſpecifica diſtinctio ſed ſpeculatiuum & praticum uidentur eſſe non ſpecifi-
ce differentie, ſed conſeqntes ſiue contingentes ipām ſciām iam in eſſe conſtitutā.
Sciā eīm ſcđm ſe hetur ꝑ ſolam ulem rōnem ſcđm quam etiam accidit ei ꝗ

sit opabilis. Item 3° de aīa dicit Aristotiles intellectum speculatiuū differre a pratico fine. & ita etiam uidetur esse de scijs. Credo tn̄ q̄ magis pncipalr̄ & originaliter sit hec distinctio ex obiectis, quia in potate nr̄a non est unā sciām facere speculatiuā aut praticam, Sed nos possumus eandem sciām ordinare ad opus aut non ordinare sed stare in scire, uerbi grā Istam sciām ethicorum pp̄, q̄d Aristotiles in 2° huius ꝓ reprehendit eos qui statum huius scīe ponunt ī scire dicens. Qz multi quidem non opantur, s; ad rōnem fugientes existimant phylosophari & se fore studiosos. Et simile aliquid faciunt laborātib; q medicos audiūt quidē studiose, faciūt aūt nihil eoꝝ que precepta sūt. Quemadmod̄ g̊ neq; hi bene habebunt corpus ita curati, neq; isti aīam ita phylosophantes. .4a ro. .2a opio [...]

Item scīa speculatiua ab ipō scire ✝fine, non distinguitur nisi sicut abstractum a concreto, & ita sciām speculatiuam p finem distingui est ipām p se ipām distingui a pratica. Modo licet hoc sit uerum formalr̄ & n̄aliter tn̄ non est uerū originalr̄, sed ex obiectis prouenit eaꝝ distinctio, sicut ex eo effectus producti sunt, alij scd̄m speciem, qa ab alijs agentibus erant producti. 2a ro.

Item sciām ordinari ad opus non est cā eius qd̄ est scibile esse opabile a nobis ut non opabile, sed econuerso ex eo qd̄ scibile ē opabile a nobis, nos sciam eius ordinamus ad opus, & ex eo q̄ obiectum est a nob̄ non opabile nō stamus in scire, g° patet q̄ distinctio horum finium originalr̄ puenit ex distinctione obiectoꝝ. 3a ro.

Et tn̄ sciendum est q̄ distinctio sciaꝝ nō est ab obiectis simpliciter & absolute sumptis, sed scd̄m determinatas rōes & formales considerandi, & iō originalr̄ distinguuntur ab eis a quibus sumitur rōnum formalium considerandi distinctio hoc est ex primis principijs sicut in methaphyca probatur. Hec aūt prima principia possūt esse fines oīum in scīa consideratorū, sicut est spālitur in oībus scijs praticis & in mathe✝ca, & forte in phyca. Ideo nō reputo inconueniēs aliquas sciās distingui primo & pricipaliter ex finibus cōsideratoꝝ. Sed illi non sunt fines de quibus loquebamur, qn̄ diximus finem speculatiue scīe esse scire & pratice opus. Illi enim sunt fines sciaꝝ non scitoꝝ. Etiā aliqua est speculatiua, que obiectum suum non considerat in ordine ad finem sic mathematica: ppr̄ q̄d non pōt uniliter dici sciās speculatiuas proprie distigui a praticis ppr̄ finem consideratoꝝ in eis. Nota ut con soluent. Mathematice scīe nō considerant de fine.

Tunc ad rationes alterius opinionis. 8° rōnū p° opīonis

Ad primam dicendum est q̄ si fines scīe speculatiue & pratice, qui sunt scire & opari distinguūt aliquas sciās: tn̄ sicut dictū fuit illi fines iterum sūt distincti propter ipsoꝝ obiectoꝝ priorem distinctionem. Hec isti fines sunt cause caꝝ omniū, s; pocius fines reꝝ considerataꝝ. Ad aliam dicendum est q̄ si de aīalibus & ptibus ipoꝝ, & passionib; sit speculatiua scīa & pratica: hoc est tn̄ secundū aliam rōnem considerandi. Est eīm de eis scīa speculatiua in ordine ad nām & ad ea que preter nostram opationem insunt eis. Est aūt scīa pratica de eis in ordine quo ad nos & quantum ad ea que circa ipā possumus opari. Et uerū est q̄ pratici sicut pratici medici tenentur speculatiuam hr̄e ex eo q̄ ars ī opere suo in quantum pōt Ad 2m.

Ad 3ᵃᵐ. debet imitari naturam. Ad aliam dicendū eſt ꝙ in ſcījs ſpeculatiuū & pra
ticum ſpecifice diſtinguntur ymo genere. ʒ nō gn̄aliſſimo. Et licet ſcīa pre
cedat actuale opus non tamen precedit hoc qd̄ eſt ſubiectum eius. ſ. eſſe qd
Ad 4ᵃᵐ. a nobis operabile. Ad ultimam qn̄ dicitur intellectus ſpeculatiuus differt a
pratico fine dicendum eſt ꝙ idem eſt ſcd̄m ſubſtantiam intellectus ſpeculatiuus
& praticus. iō hec non conueniunt ſibi niſi ſcd̄m denoīationem extrinſecam ab
habitu ſibi inherente uel ab ope ad qd̄ ſe applicat. = Dico ergo ꝙ intellectus
qn̄q; dici pōt praticus hītualiter & hoc ſcd̄m ꝙ habet habitum praticum:
ſiue ipm̄ ordinat ad opus ſiue non. Alio mō dr̄ praticus actuālr̄ in quātum
hītum praticū ordinat ad opus. Si aūt non ordinat ipm̄ ad opus tūc dr̄
actuālr̄ non praticus ſed ſpeculatiuus licet ſit hītualiter praticus. Et ita con
cedi pōt ꝙ diſtinctio actuālr̄ pratici intellectus ab actualiter ſpeculatiuo pro
uenit ex dictis finibus ſicut dixit Ariſtotiles. Sʒ habitualiter praticus uel ſpe
culatiuus ex diſtinctione habituum & p̄ condictiones obiector̄ diſtinguntur
ſecundū predicta. = Hoc uiſo dico ꝙ ſcīa moralis debet dici pratica quia ē
de opabilibus a nobis & quia debet acquiri propter opus & ualde inconueni
ēs eſſet homini inſiſtere in ſcire: cum ſine eius opere non poſſit homo finem ſeu
bonum ꝓpriū attingere & hoc eſt contra ſcīe huius nām, ꝙ hn̄s eam non o
peretur ſcd̄m eam. honeſtum ~~autem~~ nāq; de quo eſt iſta ſcīa ſua ui nos trahit
Tullius. & ſua dignitate nos allicit ut dicit Tullius in rethorica ſua. Ideo rōnabilr̄
hec ſciētia pratica dici debet. Dico tertio ꝙ hec ſcīa moralis non eſt me
2ᵃ. 9ᵒ. chanica neq; ſeruilis, ſed libera, qa iſta ſcīa eſt de uirtutibus & opationibꝫ
honeſtis, que uolumus propter ſe etiam omni alio utili circūſcripto ut patet
2ᵃ rō. primo huius, tales aūt non ſunt opationes mechanice. = Item ſcīa illa nō
eſt mechanica, neq; ſeruilis. que ꝑordinat, quas debitum eſt diſciplinar̄ in ci
uitatibꝫ & quales unumquēq; adiſcere & uſq; quo, & iterum ſub qua uidemus
precioſiſſimas uirtutum exiſtentes ut puta militarem yconomicam & rhetho
3ᵃ rō. ricam. Scīa autem moralis eſt huiuſmoī, g ~~eſt~~. Item illa ſcīa non debet
dici ſeruilis, ſed libera, que magis conuenit ingenuis & excellentioribꝫ. Talis
aūt eſt ſcīa iſta, que tractat de uirtutibꝫ & honeſtis opibus. Unde dr̄ primo
politice ꝙ morales uirtutes exiſtimandum oportere quidem participare oēs,
ʒ non eodem mō, ſed quantum unicuiq; ad ſuum opus. ꝑꝑ qd̄ principem
quidem ꝑfectam hr̄e oportet moralem uirtutem. Sed ut dicit Albertus
.9. 3ᵃ. cō cluſiōe. contra hanc concluſionem quidam obiciunt ꝙ mechanica ſcīa dr̄ illa in q̄
illud qd̄ eſt artis deſeruit opi conſtituto. ſed ſic eſt in ſcīa morali in qua ille
dicitur optimus qui illud qd̄ de illa nouit refert ad opus. Item mecha
.2ᵒ. nica ſcīa ex hoc eſſe uidetur ꝙ opus eius tranſit in exteriorem materiam
& non manet in agente ſicut patet ī arte domificatoria & fabrili. Sed ſic
eſt de hac ſcīa. Nam opera uirtutum in alterum tranſeunt. Unde dr̄

x° ethycorum. Justus quidem indiget ad quod iuste operetur & cum quibus.
Similiter aut & fortis & temperatus & aliorum unusquisque. = Item Aristotiles 3.
prohemio methaphyce solam methaphysicam & sciam speculatiuam probat esse
liberam quia liberum est ut dicit quod sui met & non alterius causa
est pratice autem propter aliud sunt. s. propter opus. – Ad primam rndet Respo ad p. rationem
Albertus ex mechanicis & alijs praticis coe est illud quod est artis ad opus
preferre ex coi aut non arguitur pprium. quia esset fallacia gntis & inutilis
coniugatio ex duabus affirmatiuis in scda figura. = Ad aliam qn grit ad 2m
unde sumatur dria moralium sciarum ad mechanicas pot dici quod si utriusque
opa in exteriorem materiam transeunt tn hoc est differenter quia ex
ope mechanico nulla pfectio in opante redundat nisi forte quod necessitates
corporis acquiruntur. Opus aut uirtutis principalr est ppr anime ope-
rantis pfectionem. Operamur enim scdm uirtutes pncipalr ut boni fiamus.
Vel dr quod mechanice artes sunt ad corporis substentationem morales autem 2a ratio.
ad aie decorationem. Vel dicitur quod mechanici coiter regulantur in suis 3a ratio.
opationibus ab illis propter quos opa faciunt. Non enim domificator eli-
git quam domum faciat sed ille pro quo facit eam, & ita mechanice non a-
gunt proprie ex electione sed ex arte tm. Morales aut electiue sunt suorum
actuum & dne. Et hanc driam uisus est Aristotiles dicere 6° methaphyce
ubi dicit. factiuarum aut in faciente principium aut intellectus aut ars aut
potentia quedam. Actiuarum uero que in agente pheresis. Idem enim agibile
& eligibile. Videtur autem pfactiuas intelligere mechanicas & p actiuas
morales. = Ad aliam pot dici quod liberum & seruum possunt ymaginari ad 3m
sicut in genere & simpliciter. Liberrimum enim simpliciter est solus deus. Solus deus liberrimus.
In gne autem liberrimum est quod in illo gne principalius est & ordinatiuum
aliorum. Seruile aut quod minus principale & altera deseruiens. Et iterum in illis
que nobilioribus seruiunt est accipere liberum & seruum scdm quod in seruiendo
unum est altero nobilius & uilius & ita descendendo de nobilissimo ad uilissi-
mum oia media possunt dici seruilia & libera ad aliud quidem & ad aliud supra
Moralis autem scia respectu diuine scie serua est sed seruire deo regnare est
Supra tn respectu mechanicarum libera simpliciter dici meretur. = Tunc respo- Ad rones pn.les
detur ad rones principales. Ad primam dicendum est quod finis speculatiue scie
est scire non ultra ordinatum ad opus. pratice aut finis non est scire tm sed
ordinatum ad opus. = Et ex hoc credo notum esse quod non omnem sciam pra- Non oia scia speculatiua nobilior est oi pratica.
pticam oportet esse minus nobilem speculatiua quacumque. qm si aliqua pratica
de nobiliori subiecto & de nobilioribus passionibus & scdm principia nobiliora co-
siderat quod alia speculatiua quis dubitat ipam nobiliorem esse. licet ponatur
nullum inde sequi opus non uidetur esse dubium. Et si preter consideratione
opus bonum inde sequatur tunc inde multum nobilior efficitur. ppr quod absu-

dum eſt ſicut aliqui dicunt mathematicam nobiliorem eſſe morali ſciã & fõ
te neq; et nãlem, ß ſolum diuinam. Ad hoc aũt qd adiungitur. ſ. q̄ uni
liter ſcire nihil iubet opari: dicendum eſt q̄ & ſi non iubeat, tñ diſcernit qd
eligibilius & quõ proſeq ualeat, qd eligibilius iudicatur; & ita adaptat uolũ
tatem ad eligendum & uires corporales ad exequendum, & ita totum ordi
ad. 2ᵐ natur ad opus ppr qd totum eſt praticum = Ad aliam dicendum ẽ
q̄ pratica non eſt de õibꝫ opationibus ſed de opationibꝫ mediante nrã ſciã
uel cognitione de ipſis hitã. Similiter põt dici q̄ logica & gramatica poſſũt
intrinſece. ſ. ſecundum finem proprium dici pratice. Secũdum autem finẽ
principaliorem ipãꝝ, quia magis ad ſpeculatiuas ſciãs q̄ ad praticas ordi
nantur poſſunt dici ſpeculatiue potius q̄ pratice, ſed non ſpeculatiue ſimpli
citer, ymo ſpeculatiue inſtrumentaliter. Etiam põt dici q̄ ad praticam (+ praxim)
nõ ſpectant ſcã p nrm intellectũ grã ſciendi, eiuſmodi ſunt entia logicalia &
ad. 3ᵐ intenciones & relationes rõnis & huiuſmodi. = Ad ultimam põt dici q̄
moralis dicit principaliſſima & arohitetonica non reſpectu ſcie cuiuſlibꝫ ſpecu
latiue, qm diuina ſciã principalior eſt ut patet prohemio methaphiſyce, ſed
reſpectu oĩum praticaꝝ ſciaꝝ. Scias aũt in hac queſtione nihil eſſe cõ
plete dictum, qa completa pſcrutatio de his ptinet ad ſextum librum. Et
ſic finitur iſta queſtio

3ᵃ qᵒ qd ſit ſbm. TERVM tertio querendum eſt, qd ſit ſubiectum in iſta ſciã
morali. Et uidetur q̄ deus quia dicit Ariſtotiles q̄ in ſciã
morali inquiritur bonum optimum, qd eſt finis quem
pp ipm uolumus & alia propter illum, & qui complectit
fines aliaꝝ ſciaꝝ. hoc aũt eſt deus. Oĩa nãq; finalr ordinant in ipm. Con
.con. tra dicit Ariſtotiles primo huius, q̄ bonum in hac ſciã queſitum eſt ab hoĩe
opatum & poſſeſſum & hoc non eſt deus. = Deinde arguitur q̄ homo, qꝛ de
qꝛ hõ ſit ſbm. his que ſibi accidunt eſt hec ſciã tota. ſ. de uirtutibꝫ moralibꝫ & hitibꝫ ĩtellec
tualibꝫ & humanis actibus: ſed ſubiectum poni debet cuius accidentia conſide
con. rantur in ſciã. Contra homo opatus eſt á natura, ſciã aũt moralis cum ſit
opiõ Alberti. pratica debet eſſe de opatis á nobis & non á natura, q̄ 2ᵐ. Dicit Albertus
hic, q̄ ſubiectum hic eſt bonum hoĩs ſcdm q̄ homo. hoc patet qꝛ de ipõ &
de partibꝫ eius tractatur p totam ſciam iſtam. Etiam qꝛ ſcdm eius diui
ſionem hec ſciã diuiditur. Nam hoĩ ſimpliciter accepto bona quedam cõue
niunt, de quibꝫ eſt ethica. Ipõ autem conſiderato ut eſt pars domeſtice co
munitatis ſibi conueniunt bona de quibꝫ ~~tractat~~ ~~politica~~ eſt yconomica. Et
iteꝝ ſcdm q̄ eſt pars ciuilis cõitatis ſibi conueniunt bona, de quibus tractat
ꝑ. rõ q̄ Albertum. politica. = Hanc aute opinionem quidam infringere uolentes dicunt ĩ omĩ
ſciã debere ſupponi de ſuo ſubiecto quid eſt, Sic aũt non eſt de humano bono

in hac scia. Cum dicat Aristotiles. Q. temptandum est figuraliter accipere
illud quid quidem est et cuius disciplinarum aut uirtutum. — Respondet 1. p̄. rn̄o
q non inquiritur quid est humanum bonum in cōi, sed inquiritur in speciali
quid inter diuersas humanorum bonorum species sit summum bonum. Et etiā 2a. rn̄o
inquiritur quid rei et supponitur quid nois. Etiam arguitur sic. De subiecto 3a. rō.
presupponitur quia est, bonum aūt hois de quo considerat ista scia non suppom
tur esse. Non enim supponimus hoiem esse bonum sed hanc sciam acquirimus
ut boni fiamus ut dicit 2o huius. = Respondetur q in praticis sufficit sup- Rn̄o.
ponere subiectum esse in potestate nr̄a ut domum in potate domificatoris.
Alij et contra ipm sic arguunt. hoc subiectū cōe est oibus artibus mechanitis. pāni 3. rō.
nāq; sotulares et cetera huiusmoi nō sūt bona bestijs et inaiatis, sed solis hoibus
ideo sunt bona hoi scdm q homo non est ergo scie moralis pprium hoc sub-
iectum. — Et iterum nihil magis uidetur esse bonum hois scdm q hō q suū .4. rō.
proprium esse substantiale. Bonum enim equaliter dr enti scdm Aristotilem pmo
huius. Similiter forma substancialis hois cum sit eius propria pfectio bonum
esse uidetur ipius hois scdm q hō. Hec aūt scia de his non considerat sed magis
scia naturalis. = Dicit Tullius ut recitat Albertus q genus qd omnia ambit Opio Tullij q honestū est sbm moralis scie.
moralia honestum est: qd diffiniēs dicit. honestum esse qd sua ui nos trahit
et sua dignitate nos allicit. Et ita uult q honestum sit cōe subiectum scie moralis.
Contra qd Albertus sic obicit. Accidens eius de quo tractat in aliqua scia Rō Alberti c Tulliū
non debet poni subiectum in ea sed passio: honestum aūt est uirtutis accidēs et Qd sit honestū sm Albertum
non est ipā uirtus. Est enim honestum quod ab honore dicitur primū uirtutis:
g cum de uirtute tractet ista scia, cui primo accidit honestum esse, sequitur Rn̄o ad rōnem Alberti
q honestum non erit in ea subiectum. = Iuuantes aūt Tullium respondet
q nunq capit Tullius honestum pro honore ipo, qui est exibitio reuerentie
i testimoniū uirtutis, sz pro ipō bono rōne cuius honor hoi debetur, et ita Albe-
ti obiectio non concludit. = Alij aūt magis dearticulantes subiectū istud 3a opio q moralis scie sbiectū est humana felicitas henrici Alamanj.
dicunt q est operatio humana non quecūq; sed in qua felicitas humana cōsistit,
qd probant pmo qr eius cognitio finaliter intenditur in hac scia. Est enī hec
opatio ultimus et optimus finis humane uite, hunc autem sicut dicit Aristotiles
ppr se ipm querimus et alia ppr illum. = Secundo illud est sbiectū in aliqua 2a. rō.
scia qd tanq primo cognitum occurrit in ea, et cuius grā cetera considerantur.
Sic aūt est de dcā opatione. probatio quia quantum ad primū dicit phylosophus
primo accipiendum est de ipo figuraliter qd quidem est. et quantū ad scdm
Manifestum est q eius grā de uirtutibus agitur in hac scia ut dicit Aristotiles.
Dicit enim. Si autem felicitas opatio quedam est scdm uirtutem pfectam de uirtu-
te scrutandum est. — Sed hec opinio uidetur irrationabilis, quia subiectū scie debet Impbō. opiōnis tertie
subici passionibus principaliter consideratis in scia, opatio aūt hois in qua felicitas
consistit non subicitur uirtutibus moralibus nec intellectualibus, neq; earum passionibus

Sed ad hec finaliter conſequit͞ᵗ. Hec oportet in ſcia ſubiectum eſſe finem ultimū ad quem cetera ordinantur licet pncipalr intendat: Sic enim deus eſſet ī methaphyſica ſubiectū. & defenſio a caumatib; & pluuijs in arte edificandi. Finis enim in praticis non eſt ſubiectū ſ; principiū. Ideo felicitas principalr intenditur
opiō ꝓpria de ſbō phie mo- | nō ꝑ modum ſubiecti, ſed ꝑ modum primi principij. = Mihi aūt uidetur ꝙ lo-
ralis que eſt girardi odonis | quendo proprie de ſubiecto ꝙ neq; bonum humanum neq; bonum honeſtū neq;
.pᵃ. 9ᵒ. felicitas. neq; uirtutes neq; deus neq; quecūq; hōis opationes debēt poni ſbm-
2ᵃ. 9ᵒ. iectum phye moralis. = Scdō uidetur mihi ꝙ homo in ordine ad ea que ſibi cōue-niunt ut eſt liber: uel homo ſcdūm ꝙ eſt felicitabiliſ: hoc eſt quantum ad ea q̄ ſibi conueniunt ad ducendum felicem uitam eſt proprium ſubiectum in hac ſciā.
.1ᵃ. 9ᵒ. pbāᵒ. Primū patet: qa ſbiectum non conſiderat in ſcia ſcdm ꝙ attribuitur alteri ſcdm illum modum ſcdm quem paſſiones attribuunt ſubiecto. Tunc eīm de ſubiecto cō-ſideraret ꝑ modū paſſionis. Sed de predictis conſideratur in phya morali non niſi
Euſtachius. ut hōī attribuuntur ſicut ſubiecto. Nam ſicut dicit euſtachius. Ethyce conſi-deratio eſt. ut homo bonus fiat & optimus ſequēs ea que tradita ſunt ī morali ne-gotio prudenter uiuenſ, & propriam rōnem habens ire & concupiſcentie dominās, & motib; eaꝝ menſuram imponēs: ut de omni eo qd opatur paratus ſit rōnem reddere rectam. Yconomice aūt & politice conſideratio eſt ut adipiſcatur unuſqſq; domeſtice ſiue etiam ciuilis multitudinis ea qb; indiget ſcdm ānologiam ut oīb; oīa ſcdm ꝙ bene diſponuntur ut nullo eoꝝ quibus indigent hi qui in domo uel ī
Scda 9ᵒ. pbāᵒ. ciuitate ſunt deficientes poſſint conſeruare cohabitationē. = Secūda uero patet qa illud eſt ſbiectum phye moralis de quo principales & pme paſſiones in ea conſiderate demonſtrantur: hoc aūt eſt de hōīe. Nam hre propriam opationē probatur de homine primo ethycoꝝ. = Item fieri uirtuoſum uel uitioſum. prauū aut ſtudioſum ꝑ aſſuefactionem, & ipm eſſe innatum ad uirtutes probatur de hōīe in 2ᵒ ethycoꝝ. = Similiter hre in ſua poteſtate fieri bonum uel malum prauū uel ſtudioſum probatur de hōīe 3ᵒ ethycoꝝ. = Similiter in primo po-litice probatur hōīem eſſe natura aīal ciuile. Et ī yconomica de hōīe oſtēdit ipm eſſe aīal coniugale. Et uiriliter apparet ꝙ totum morale negocium reſoluit ad hōīem tanq̄ ad ſubiectū pmum. Probatum eſt gᵒ ꝙ homo eſt ſbiec-
pbāᵒ 2ᵉ. ptis 9ᵒ nis 2ᵉ. tum in morali phya. = Sed ꝙ hoc non ſit ſub omī rōne conſiderandi, ſub q̄ pōt conſiderari, ſed determinate ſub rōne predicta probatur ꝑ driam phye moralis ad alias ſcias. Scia nāq; nālis de hōīe. & alijs entib; nālibus, & eoꝝ opationib; conſiderat ſcdm ꝙ ſunt a natura. Methaphyſicus autem de hōīe & alijs entib; ſcdm ꝙ entia ſunt & ī prima entis principia reduci poſſunt deter-minat. Pratice uero ſcie oms conſiderant de his quorum ut circa que ſunt opationes humane ſcdm ꝙ ad ītellectum praticum reducunt. Ideo ad diffe-rentiam ſpeculatiuaꝝ cum hec ſcia ſit pratica oportet dicere ꝙ homo ſit ſubiectum in ordine ad opa que ſibi debentur ſecūdum eius praticū ītellectū.

Sed iterum quia praticarum · quedam ſunt mechanice alie uero morales inter quas ·
eſt differentia ſecundum quod dictum eſt in precedenti queſtione quia mechanici
non ſunt proprie domini neque electiui ſuarum operationum · propter quod ſeruiles dicuntur.
Morales autem nulli dicuntur niſi ſecundum quod ſuorum actuum ſunt electiui & domini · propter
quod morales ſcientias dictum fuit non eſſe ſeruiles ſed liberas : Ideo addere opor-
tuit quod homo hic eſſet ſubiectum ſub ordine ad opera ſibi debita non quocunque
modo · ſed ſecundum quod eſt liber uel ſecundum quod eſt felicitabilis : quod rationabilius poſſet ſub-
ſtineri · quia felicitas eſt conſideratorum ultimus finis in operabilibus · & ultimus
finis in operabilibus eſt primum principium & a primo principio debet ſumi origi- Ratio formalis ſubiecti ſumitur a primo principio.
nalis ratio formalis conſiderandi · Et hi duo modi dicendi uidentur eſſe ſatis pro-
pinqui ·· Eſt tamen intelligendum quod materia philoſophie moralis circa quam uerſatur dici Nota ut omnia obiecta ſoluantur.
poteſt & ipſa felicitas & humane operationes electiue · & ipſe uirtutes & honeſtum
bonum & bonum humanum & hominis melioratio ut dicit euſtachius & ita lo- Euſtachius.
quuti ſunt antiqui morales · ſ. Tullius · Albertus & plures alij de ſubiecto philoſophie Tullius. Albertus.
moralis large capiendo ſubiectum pro eo quocunque circa quod uerſatur conſidera-
tio moralis · Notandum etiam quod ex dictis conſiderari poteſt quid ſit proprium .De ſubiectis propriis philoſophie moralis.
ſubiectum in ethyca aut etiam in yconomica aut in politica · Erit enim ſubiectum
ethyce homo quantum ad ea que ſibi communiter debentur ut eſt homo in ordi-
ne ad felicitatem · yconomice uero ſubiectum eſt homo quantum ad ea que
ſibi ſpecialiter conueniunt prout eſt pars domeſtice communitatis in ordine ad felicitatem
Et eodem modo dico proportionaliter de ſubiecto politice. = Et his uiſis ſatis ap-
paret · quomodo prius facte rationes & narrate opiniones procedant · Et ſic eſt fi-
nis queſtionis.

d EINDE Quarto queramus ſupra litteram · Vtrum bonum eſt quod qo · 4m.
omnia appetunt · = Arguitur quod non · quia quod non cognoſcit non appe-
tit · Nam · ii · methaphyſice dicitur · appetimus autem quia cognoſci-
mus ; ſed non omnia cognoſcunt · ideo etc. Item 2o appetitus eſt .2o.
ratione carentie primo phyſicorum : ſed quedam ſunt nullo bono carentia ut deus ·
Item 3o · uoluntas non appetit neceſſario · quia non eſſet libera ſed contingenter ergo .3o.
quandoque poteſt non appetere · & tunc non omnia bonum appetunt · = Item malum .4o.
cum ſit bono contrarium non appetit bonum · Nam unum contrarium ſi appe-
teret alteri · appeteret ſuam corruptionem · quod eſt falſum · quia commentator
primo phyſicorum · dicit quod unumquodque ens diligit ſe permanere : ergo non omnia bonum appe-
tunt · = Item etiam mali homines mala electione operantur : electio autem includit 5o
appetitum eius quod eligitur ergo etc. = Item appetitus contrarij in contraria feruntur · .6.
ergo non feruntur ambo in bonum · cum bonum non ſit contrarium bono ut in 2o
dicetur. = Item quidam electiue priuant ſe omni bono · puta illi qui deſperant ut ſe .7o.
ipſos interimunt : ergo tales nullum bonum appetunt ergo etc. Oppoſitum dicit Ari- .oppo.

ſtotileſ. Et arguitur ratione. Nam bonum dr̄ equaliter enti primo hui⁹
omne aūt ens appetit ſe ipm̄ quia diligit ſe pmanere ut dicit cōmentator
2° primo phycoꝝ. ḡ ꝛc. = Item bonum eſt pfici & in ſua pfectione ſaluari:
ſed omne enſ appetit ſe pfici ſi ſit impfectum & in ſua pfectione ſaluari ſi ſit
ad primum. Rño ad iſtum. Alber declaratio oīa bo appetere. pfectum. ḡ ꝛc. Dico ergo ꝙ omnia bonum appetunt. Quod Albertus ſic de
clarat primum enſ qd̄ eſt ip̄e deus eſt bonum primum & optimum. Ip̄e aūt
deus ſicut intelligit ſe ipſum, ita diligit ſe ipm̄, itaq̄ idē eſt in eo intelligenſ &
intellectum & amanſ & amatum. ſicut hr̄ uideri in 12°. methaphyce; ip̄e ḡ ap
petit bonum. Cetera aūt omnīa cāta ſūt ab ip̄o pmo bono. Cauſatū aūt ſe
per gerit aliq̄ſlē ſimilitudinem cauſe. Ideo opōtet oīa cāta bona eſſe. ppr qd̄
dicit Ariſtotiles primo huiuſ ꝙ bonum dr̄ eq̄liter enti. Agens aūt quātum
dat de forma tantū dat de cōſeq̄ntib; ad formā ſcd̄m cōmentatorē. 8°. phy
coꝝ: Quantū ıḡ pmum bonū influit de bonitate unicuiq; entium tm̄ influit
de conſeq̄ntib; ad formā ſeu eſſentiam bonitatis. hec aūt ſūt tria. Primum
eſt aſſimilatio quedam ad pmū bonum & ad hāc qdem aſſilātionem & cō
uenientiā conſequūtur duo appetituſ. ſ. inclinatio ad primum bonum, ut
uidemus corpora naturalia nāliter inclinari ad ſua loca propa pp ſimilitudinē
& conuenıētiam. Illa aūt inclinatio eſſet fruſtra niſi ſequeretur eam motus q
dam actualis in illud ad qd̄ eſt inclinatio, Ideo 2° dat ſibi motum actualē
tendendi in bonum. Rō ḡ eſt ꝙ oīa entia motus hn̄t & opationes, ut actiue
uel paſſiue tendentes in bonū ſuū uel ſaltem hn̄t inclinationeſ & potentias ad
huiuſmoī motus uel opationeſ: ut ſaltem ſūt ip̄emet inclinatioēs, aut potentie
aut motus huiuſmoī ut opationes ut diſpoſitioneſ alique ad huiuſmodi motus
Dubitatio. uel opatoēs oīa ḡ ordinationē & tendentia hn̄t in bonum. = Dubitatſ aūt
Solutio Euſtraty. utrū ſit idem bonū qd̄ oīa appetūt ut aliud & aliud. = Ad qd̄ reſpondet
Euſtachius qd̄ eſt q̄ddam cōe bonū qd̄ oīa appetunt, & pp qd̄ ſunt oīa humi
liora & excellentiora. Sed quecūq; quidē ſūt maxīe propinqua illi bono ppr
illud ſimpliciter facta ſunt & illo īmediate fruunt̄ & hoc eſt deus glorioſus
Quecūq; aūt nō poſt illud ſunt confeſtim & īmediate: hn̄t unū q̄dq; eoꝝ pro
priū ſibi & continuū aliqd̄ bonū. p quod mediū referunt̄ ad illud primū & cōe
bonum. = Et eſt notandum, ꝙ non oīa entia appetūt primū bonū ut ipm̄ ſub
Quō oīa appetūt p⁹ bo. ſtātıatr̄ & formatr̄ & eſſentiatr̄ adipiſcant̄: ſed ſcd̄m ſīlitudinē ita. ſ. ꝙ appetūt
quandam ſibi propam & conuenientem pfcionem acqrere aut hītam conſer
uare inq̄tum ip̄a eſt q̄dam pticipata ſimilitudo pmi boni. = His uiſis re
Soluto ronum. ſpondendū eſt ad rōnes ī oppoītum. Ad pmam dicendum eſt ꝙ illa auctoritas
Appetimus q2 uidetur ꝛc intelligenda eſt de hn̄tib; cognitionem de quib;
illic loquebat̄. Sed de his que nō cognoſcunt ſufficit ꝙ a cognoſcente dirrigā
9. tur. ppr qd̄ dicit cōmentator ī 12°. methaphyce ꝙ Natura agit pfecte & or
dinate q̄uis nō cognoſcat: taq̄ rememorata ex ſupiorib; cauſis q̄ ſūt īntelligētie.

Ad aliam dicendũ est q̃ duplex est appetitus. Unus est imperfectorum ad perfectiões ad 2ᵐ Duplex appetitus
ad quam sunt ĩ potentia ad acquirendum. & iste est rõne carentie. Et illud
debet passiuus de quo loquebat Aristotiles primo phycorum. Alius est perfecto-
rum ad perfectionem hitam conseruandam, aut ẽt alijs humilioribus perfectionẽ
largiendã, & sic appetit deus & alia quecũq; perfecta & iste appetitus magis de-
bet actiuus. = Ad aliam dr̃ q̃ licet uoluntas non sit semp in actu uolẽdi, Ad 3ᵐ
tñ semp ht̃ p suam nãm inclinationẽ ad actum uolendi spetialr̃ respectu primi
boni. Sicut ignis semp ht̃ inclinationem ad urendum, lz nõ semp sit in actu
urendi. De hoc aũt magis est locus dicendi perfecte in 3ᵒ libro. = Sed a- obo.
liquis obiciet, Si uoluntas añ actum uolendi inclinaretur ad actum uolendi
cum tñ inclinari ad aliqd sit appetere illud, uoluntas ante actum uolendi ap
peteret. sed appetitus ĩ uoluntate non uidetur esse aliud q̃ uelle. q̃ uoluntas
uellet añ q̃ uellet qd est impossibile. = Dicendum est q̃ triplex est appetitus Triplex appetitus
s. naturalis, sensitiuus & intellectualis. Appetitus naturalis est inclinatio cuiuscũ
q; potentie naturalis siue actiue siue passiue ad actum sibi proprium & conue-
nientem, quã quidẽ inclinationẽ ht̃ ex natura sua, absq; preueniente cogñoẽ.
Et sic intellectus nãliter inclinat ad intelligere añ q̃ intelligat, & uoluntas ad
uelle añ q̃ uelit. = Appetitus aũt sensitiuus est inclinatio in rem sensatam
mediante iudicio sensus de eius bonitate uel malicia. = Appetitus uõ intellec-
tualis qui proprio noĩe uocat uolitio seu uoluntas pro uolitione accepta ẽ incli-
natio in rem intellectam mediante iudicio intellectus de eius bonitate ut malitia.
Et ita non concedo omẽm uoluntatis appetitum esse uelle. Velle eñi est liberum
appetitus aũt precedens est nãlis. = Utrũ aũt talis appetitus sit idem realr̃
qd ipã uoluntas accepta pro potentia uolitiua uel non, non est discuciendum
ad presens. = Ad aliam dicendum est q̃ in malo est duo considerare. s. ipãm ad 4ᵐ
malitiam & ipĩus subiectum. Est autem eius subiectum essentialr̃ aliqd bonũ
lz effectum sit malum denoĩatiue p malitiam sibi inherentem. Malitia autem
uel est priuatio sola dispositionis debite & conuenientis, & tũc non est contra
nos si nõ appetit aliqd, qa ipã non est aliqua entitas. Vel ipã malitia est di-
spositio indebita & disconueniẽs illi subiecto, sicut corpori humano esset mala
caliditas uel frigiditas excessiua inducens infirmitatem. Et huiusmodi dispo-
sitio lz sit mala illi subiecto in quo est, tñ secundum eius essentiam absolute est
aliqd bonum qd ut sic appetit sui ipĩus conseruationẽ tanq̃ aliqd bonum. =
Qñ ẽt dicit q̃ mali ex electione mala opantur, dicendum est q̃ ipi non appetũt ad 5ᵐ
ipãm malitiam sed subiectum eius aut aliqd malitie ãnexum, qd scdm se nõ
est malum. sed aliquam boni rationem participat ppr quam appetũt illud totũ.
Ad aliã dicendum est q̃ appetitus contrarij sunt ad contraria sed non oportet ad 6ᵐ
illa esse contraria scdm bonitatẽ & malitiam, sed scdm alias determinatorum
generum cõtrarietates, ut ignis appetit sursum & terra deorsum. quorum utrũq;

.2° rnō. est utriq; bonum & tn̄ sunt contraria scdm locum. = Pōt etiam dici q̄
respectu eiusdem unum cōtrariorum est bonum & alterum malū tn̄ respectu
ad 7^{a3} diuersorum non est inconueniēs utrorumq; contrariorum esse bonum. = Ad ulti-
mam dicendum est q̄ homo in anxietate positus appetit ab ea liberari &
ita appetit bonum. Et non uidens quō ab huiusmōi anxietate nisi p sui
ipsius interemptionem liberetur eligit interficere se ipm. Appetit ergo pri-
mo bonum simpliciter grā cuius p ineptam rōcinationem illud quod omnīo
& simpliciter est malum uidetur sibi esse bonum. Et sic appetit illud non
sub ratione mali sed scdm q̄ est sibi apparens bonum. Et sic est finis qōnis.

q°. 5

Onsequenter queritur Quinto. Utrum om̄s actus humani
ordinentur ad unum finem ultimum. Et arguit q̄ non qa
appetitus diuitiarum & p consequēs opationes pp diuitias in
2° infinitū pcedunt ut patet pmo politice q° c°. = Item 2°.
Ille finis ultimus si esset hoī inherens ipse esset accidens & accidēs non pōt
esse finis ipsius hoīs. cum finis debeat esse nobilior & natura prior. qr est cā
cāorum. Nec est aliqd extrinsecum. qm̄ non est opatum a nobis. qr illis utimur
pp nos & sumus eorum finis ut dr̄ 2° phycorum. nec non opatum a nobis. qr
hoc non uidetur esse nisi deus. qui non est proprius noster finis sed oīum de
quo nō querimus. = Etiam non adipiscimur illū essētialiter. sed quia aliqd
aliud proprium nobis adipiscimur. qd est sicut quedam pticipata similitudo
ipsius scdm eustachium. Et tūc illud esset proprius finis de quo queret ut pus
si est inherens aut sepatum. = Item etiam de fine sepato & nō opato a nobis
non intendimus in hac sciā. ut dicit Aristotiles primo huius. q̄ bonum qd q̄-
3° ritur ab hoīe est ab eo opatum & possessum. = Item ultimus finis est optimū
iō qcqd in ipm ordinatur est bonum. non sunt autem boni omnes humani ac-
4° tus = Item ultimus finis hoīs est opatio quedam ipsius hoīs scdm pfectam
uirtutem ut dicit primo huius. ipā autem cum sit finis ultimus non amplius
ordinatur in finem. g° nō om̄s opationes hoīs in eūdem finem ordinātur. — Itē
5° si ordinarentur in finem ultimum. probo q̄ hoc non est in eundē finem. quia uo-
6° luntas est libera. iō pōt tendere mō in unum finem mō in alium. Etiā motus
contrarij nō tendūt in eundē finē. puta motus grauis & leuis sed opationes hu-
mane plurime sūt manifeste contrarie ut diligere & odire iuste agere & iniuste. Et pmo
huius dicit Aristotiles q̄ in hoīb3 est ratio que recte & ad optima deprecatur.
Est aūt & in ipis aliud qd preter rōnem īnatum qd aduersatur & obuiat rōni.
7° Item non est idem bonum apparens & existens alique tn̄ opationes humane ten-
oppo^m. dunt in hoc alique in illud. g° non tendunt in idem. Oppositū arguit. dicit eīm
Aristotiles q̄ oīa bonum qddam appetere uidentur & p consequēs om̄s actus hu-
mani in finem tendunt .s. ultimum. Dicit eīm Aristotiles q̄ aliter procederetur

in infinitum q̄d eſt inconueniēs. Sed ꝙ in eundē patet q̄a finis politice eſt
unus. cum politica ſit una ſciā. Ille tn̄ complectitur omnes alios ut dicit Ariſto-
tiles. = Pono duas concluſiones quarum prima eſt ꝙ omnes humane opatiōes
in aliquem finem tendunt. Scd̄a ꝙ in aliquē ultimū. 3° pſcrutabit̄ an in eū-
dem uel in diuerſum. = Prima concluſio patet ex precedenti queſtione pª 9°
ubi dicebat̄ oīa bonum q̄ddam appetere; bonum aūt appeti ratione finis
habet. = Scd̄a cōcluſio patet q2 hoc aliter hoc eſſet propter illud, et illd̄ 2ª 9°
propter aliud. et ſic in infinitum q̄d eſt impoſſibile, q2 dicit̄ 2° metha-
phyce ꝙ impoſſibile eſt procedere in infinitum in cauſis finalibus. Et ſimi-
liter in hoc prohemio hoc idem probatum eſt, q2 ſi ſic eſſet. deſiderium
humanū eſſet uacuum et īnane. = Sed diceret aliquis ꝙ hoc non eſt īcō- .duᵐ
ueniens de multis hoīum irrationabilibꝫ deſideriis. lꝫ hoc eſſet īconueniēs
de deſiderio ordinato recta ratione. Voluntas enim aliqñ eſt īpoſſibiliū .R nō q̄zdam
ut d̄r tertio huius. = Ob hoc dicunt multi ꝙ concluſio intelligenda eſt
de opationibꝫ hoīem meliorantibꝫ q̄a de his loquebat̄ Ariſtotiles. = Sꝫ .duᵐ
tunc reſtat dubiū ſi querat̄ de oībꝫ opationibꝫ tam bonis q̄ malis, quid
eſſet dicendum. = Credo ꝙ omnes ad aliquē finem ultimum tendunt, pulcre oñdit oēs hūanas opatōes tā bo^as q̄ malas hr̄e tendentiam in ultimum finem..
q̄m ſi ſint opationes nālēs ſine mediante cognitione, tunc finem hn̄t ultimū.
q̄a deus et nā nihil faciunt fruſtra. Si uō ſunt opationes ſcd̄m rectā rōnē,
adhuc hn̄t ultimū finem, q2 non ſunt fruſtra, cū originalr̄ dirrigantur
ab ipō deo uł a natura. Nam magnū eſſet inconueniēs deum ſollicitudinē
hr̄e de brutis plantis et inaīatis ppr̄ quod in finem ſibi debitum pcedunt
lꝫ nō cognoſcant et ipm̄ dimiſiſſe hoīem q̄ ē nobiliſſimum uiuentium ſine
ſollicitudine. - Si aūt ſint opationes aīales. ſ. mediante ſola cognitione ſenſi-
tiua. Aut etiam ſunt opationes ſcd̄m rationem diſtortā. cū ille non tendant
in aliud q̄ in aprehenſum et cum non poteſt eſſe aprehenſum in infinitum
ſequit̄ ꝙ in aliquem ultimum tendunt. = Et ſi dicat aliquis ꝙ non eſt incon-
ueniēs aliq̄d tendere in aliq̄d comprehenſum et mediante illo in aliud nō com-
prehenſum. Tunc dico ꝙ tendentia illd̄ ī cōprehenſum eſt uirtute nature q̄
ht ultimum finem. = Iterum de 3° dicunt quidam q̄r° cōnnes bene ſubtiles. pᵐa pō. Girardi odonis pª 9°
eſt ꝙ nō eſt idem finis ultimus ſcd̄m ſpeciem nature, q̄a opatio cōrumpens bonū
q̄d ſcd̄m nām eſt finis hoīs et opatio inducēs illud et ſaluās, nō hn̄t eundē finē
ſcd̄m ſpeciem nature ꝫ alios fines ꝫ ſic eſt de opationibꝫ uirtuoſis et uitioſis, q̄ 2ª
Scd̄a cōcluſio eſt ꝙ nec ſcd̄m proportionē nature, ſi unum illorum ht p ſe optimū 2ª 9°
finem ſcd̄m nām ꝙdubꝫ aliorum hēbit p ſe finem optimū ſcd̄m nām. ut ſicut
graue deorſum ita leue ſurſum. ſed opationes uirtuoſe hn̄t optimū finem ſe-
cundū nām uitioſe aūt nō. = Tertia cōcluſio ꝙ nec ſcd̄m ſpeciē opinionis 3ª 9°
q2 non oīum hoīum eſt eadem ſpecies opinionis de ultimo fine ut uidebr̄ infra
ergo nō omēs humane opationes ſequentes huiuſmoī opiniones hn̄t eūdem finē

4ª. 9ª. ſecūdū ſpeciē opinionis. Quarta cōcluſio eſt ꝙ idem eſt finis oīum ꝑatio-
nū humanaꝝ ſcđm ꝓpōtionē opinionis. Quilibet enim hꝫ illud ꝓ ultimo
fine qđ ꝑanti uidet᷑ optimū. ſicut ille qui deſꝑatione ſe ipm̄ interficit. Vi-
det᷑ eīm ſibi ꝙ oīum ſibi euenire poſſibilium optimū ſit ab anxietate in qua
Aliu mō ad 3ᵐ ꝛ ualde pulcrē. poſitus eſt liberari, & iō illius grā ſe ipm̄ interficit. = Forte poſſet dici alio
mō rōnabiliter. ꝙ ſicut eſt ī maiori mundo ita & ī minori. Oīa nāq; ī maiori
mūdo ī unū finē ultimū tendunt, qui eſt deus. Vnde non eſt aliquid ita malū
ī mundo ſi hēat aliqđ entitatis poſitiue: qn hēat aliquid bonitatis. ſicut dcm̄
fuit ī alia qōne: qm̄ bonū dr̄ equalr̄ enti. ſcđm aūt ꝙ bonitatis aliqđ hꝫ ut
ſic tendit in ipm̄ ꝑmū bonum: gº ita debet ymaginari ī minori mundo ꝙ oēs
hoīs ꝑationes in unū finem bonum tendere debent ſcđm ꝙ ipe hn̄t bonitatē.
Nulla eīm eſt ita praua hoīs ꝑatio que nihil hēat bonj. Qui eīm ſe ipm̄ īte-
ficit deſperās ſalutem a calamitate & anguſtia liberat᷑ in qua poſitus erat, q̄uis
īcidat in peius. Et iteꝝ ad huius opinionis maiorē explanationē opōtet uide-
re ꝙ ſicut ī maiori mūdo non oīa īmediate neq; formalr̄ fruuntur illo fine ꝓ
optimo ad quē ultimate tendunt: Sed q͞a qđlibet ſibi aliqđ adipiſcit᷑ proprij
bonj. ꝑ qđ qđem bonū in quātū eſt q̄dam participata ſimilitudo ꝑmi boni ipm̄
Euſtracius referfur ad ꝑmum & finale bonum ut dicit euſtachius. Ita oportet ymaginari
ꝙ hō nō ſcđm quālibꝫ ꝑationē ſuam adipiſcit᷑ formalr̄ finale bonum humanū,
qđ eſt humana felicitas, ſed ꝑ quālibꝫ ꝑationē ſuam tradit ad aliqđ ꝑtiale
bonū qđ hꝫ ad ipām felicitatem quādā ſimilitudinē mediante qua in ipām feli-
citatē refertur. Nulla eīm eſt ita praua ꝑatio, que non ſit ad ultimum bonū.
hoc eſt, nulla eſt ꝑatio, que nō aut aliqđ utile aut aliqđ pulcrū, aut aliqđ
delectabile uł ſimpliciter uel ſecūdum quid adipiſcendū. Hec aūt iam hꝫ quā-
dam ſimilitudinē ut ſic ad ipām felicitatem, que eſt optimū, pulcerimum & delecta-
biliſſimū & ultimū, & ꝑſe ſufficientiſſimum ut dr̄ primo huius. = Sciendum ē
Regła cognoſcēdi ꝑatiōes uitioſas. ꝙ ille ꝑationes, q̄ cum aliq̄li ſimilitudine ad ipām felicitatē plus hn̄t de diſſimilitu-
Nō oīs ad felicitatē eadē mō ordinati ſunt. dine admixta uitioſe ſunt & penitus abhorrende. = Sciendū ēt eſt nō oīs illos
hoīes fruſtratos eſſe a ſuo fine q ipm̄ fōmalr̄ nō adipiſcunt᷑, ſicut nec entia irratio-
nabilia fine fruſtrant᷑ ſi nō īmediate & formalr̄ fruunt᷑ ipō deo. Sufficit eīm q̄tū
ad multos ꝙ ad aliquā ꝑationē ꝑueniant ſibi poſſibilē ordinatā debite & ſine
deformitate ad ipām felicitatē, ſicut ſūt mechanici q procurāt alijs uite neccīa
qbꝫ hitis alij poſſūt tendere iā ad maiora & propīquiora fini aut oīo finē ultimū
formalr̄ adipiſci. Quoꝝ aūt actus ſunt humano fini deformes & ēt eius adeptio-
nem īpedientes, illi nō ſolū ſunt fruſtra ſed ēt magnū alijs afferunt detrimentū.
ad rōnes. - Tunc ad rōnes ꝑncipales. Ad ꝑmam rōnem dicēdum eſt ꝙ in eadē ſpē nihil
prohibet appetitum ferri in infinitū, i. nūq̄ quacūq; quātitate hita ſaciari ut ſi aliqs
uellet tpre infinito uiuere & qbꝫcūq; poſſeſſionibꝫ & honoribꝫ hitis adhuc plus hre.
Talia eīm q̄ ſunt euiſdem ſpēi ſunt accidentalr̄ ordinata: & nō eſt inconueniēs ī o

cauſis accidentalr̃ ordinatis procedere in infinitũ ut patet 2º methaphyce ꝑ cõ
mentatore. S; de finib; ſubordinatis ꝑſt oportet eſſe ultimũ fine. = Ad aliã di
cendũ eſt ſcdm aliquos, ꝙ ultimus finis proprius hoĩs eſt humana felicitas, q̃ Ad . 2ᵃᵐ
eſt opatio ſcdm hoĩs nobiliſſimã potẽtiam & reſpectu nobiliſſimi obiecti . Et qñ dr̃
illa opatio cũ ſit accidẽs nõ eſt nobilior hoĩe neq; prior. Dici põt ꝙ & ſi nõ ſit
hoĩe nobilior, eſt tñ nobilior ceteris eius opationib; et ſi non ſit nobilior hoĩe tñ
ipã nõ eſt nobilior eo, ſcdm ꝙ eſt ſimilitudo quedã primi boni . & ſcdm ꝙ relucet ĩ
primo bono = Vel dr̃ ꝙ finis ꝓprius hoĩs . ſ. ipã felicitas eſt finis quo deus ãt 2ª rñc.
grã cuius & nõ oportet finem quo eſſe nobiliorem ſimpliciter his omnib; quoꝝ 3ª rñc.
eſt finis. = Alij dicunt ꝙ finis humanus ꝓprius & ultimus oĩo nõ eſt ipã felicitas
ſ; homo felix, ita ꝙ ipã felicitas eſt finis quo & homo felix eſt finis grã cuius. . nõ felix ĩ finis hoĩs .
ꝑ ipã enim felicitate eſt formalr̃ homo felix & ob hoc felicitas deſiderat ut ipã fõma
liter homo ſit felix. Eſt enim homo felix nobilior & hoĩe ipõ abſolute & ipã felicita
te & oĩb; que poſſunt hoĩ conuenire = Ad aliam dcm̃ eſt ꝙ nulli actus humanj Ad 3ᵃᵐ
ſunt ita mali qn ad aliqd bonũ aliquo mõ tendant = Ad aliam dicendũ eſt ꝙ ſi Ad 4ᵃᵐ
aliqua opatio hoĩs ſit finis ultimus ipã non hƀ finem propriũ aliũ a ſe hoĩ ꝓpriũ.
S; cũ ipã eſt ꝓp ſe ipãm & alia ꝓp ipãm iõ reddit ꝙ oĩa ſunt ꝓp idem . Si aũt hõ fe
lix ponat finis ultimus patet ꝙ ratio non ꝓcedit = Ad aliam de libertate uolũ Ad 5ᵃᵐ
tatis dicet inferius . Forte enĩ ꝙ ad uolũtatis libertatẽ nõ ſpectat ꝙ poſſit ferri
ĩ aliqd obiectum niſi ratione alicuius bonitatis aut exiſtentis aut apparentis aut Ad 6ᵃᵐ
ſimplr̃ aut ſcdm qd . Omne aũt tale ut ſic refertur ĩ ꝑmũ bonum = Ad aliam
dicendũ eſt ꝙ ſi ſenſus & ratio ferunt in contraria, tñ hoc nõ eſt in quãtum illa ſũt
contraria, ſcdm bonitatem & maliciam ẏmo ĩ quãtũ cõueniunt ĩ bonitate ſ. ꝙ hoc
eſt bonum rõni & illud bonũ ſenſui ſaltem apparenter. & ita utraq; iſtoꝝ ꝑticipat
felicitatis ſimilitudinẽ aliqualẽ ꝓp quã refertur ad ipãm = Ad ultimã dicen Ad 7ᵃᵐ
dum eſt ꝙ apparens gerit exiſtentis ſilitudinem ꝑ quam refertur ad ipm̃ exiſtẽs.
Et ſic finitur queſtio .;

.6ª. qõ.

ONSEQuent qrit̃ ſexto. Vtrũ ꝓpria intentio politice ſit de ſũmo hoĩs
bono. Videtur ꝙ non qa ſũmũ hoĩs bonũ eſt ipã felicitas, de qua
nõ tractat in politica, ſed in ethyca libro ꝑmo & xº. Item ſciã 2º.
quanto eſt principalior & magis architetonica, tanto finis eius
melior eſt & deſiderabilior ꝑut patet primo huius methaᶜᵃ aũt eſt ꝑncipalior & no
bilior q̃ iſta ſciã ut patet ꝓhemio methaphyce & 6º huius ẏmo ipã eſt oĩum ꝑn
cipaliſſima ſimplr̃ cum ipã ſit ſapiã. gº ad eam ſpectat finis humanus ſimplr̃ optim̃.
= Item ſũmum bonum hoĩs conſiſtere uidet ĩ ſpeculatione nobiliſſimi obiecti ut in 3º.
fra uidebr̃, hoc ãt ad iſtã ſciãm nõ ſpectat cũ ſit practica = Item poliᶜᵃ non ẽ 4º.
ſciã cõiſſima ſed ſpecialis reſpectu methaᶜᵉ & ethyce: ergo debet hr̃e finem ſpe
cialem . ſũmum aũt bonũ hoĩs non eſt finis ſpecialis ſ; cõis, oĩs alios cõplectẽs

oppo

ut dr pmo huius = In oppositum arguit p Aristotilem = Pro ista qone p
mo oportet scire quo distinguant ab inuicem ethyca yco^ca & politica & que
sit unius cuiusq; earum intentio. = 2º uidendum est propositum = Quantum
Opio eustachij. ad primu dicit Eustachius q ethyce subiectum est scdm unu hoiem melio
ratio ut & bonus & optimus fiat. yconom^ce aut domus & inhabitantes eam.
Quorundam opio q ethyca est de hoie ut gerit uitam solitariam. politice uo ciuitas subiectum & qui in ipsa coicant hitacione = Ex quibus ue
bis aliqui dicunt ethycam esse de uno hoie solo scdm q gerit solitariam uitam
. Yconom^ca uo de ipso hoie scdm q est pars domestice coitatis Et poly^cam scdm q e
con. pars multitudinis ciuilis. = Sed hoc de ethyca non est uerum. considerat enim
de uirtutibus & amicitia que indiget coicatione teste Aristotile x^o. ethycoru
& dicente. Iustus qdem q indiget ad quos iuste opetur & cu quibus: Similiter
aut & tepatus aut fortis aut aliorum unusquisq;. Addit etia q licet sapies se
2º. cudu seipm posset speculari, tn melius est coopatores hre = Dicit et in 8º
q plures coitantes sunt & intelligere & agere potetiores. Vita g solitaria nulla e
& si est no est moralis. s3 ut altiori recta pncipio q sint humane uirtutes ut uite
bestialis coditione assumes. Vn Aristotiles primo politice ho natr ciuile aial e
& qui in ciuilis est pp nam & non pp fortuna, aut prauus est, aut melior q ho.
3º. = Iterum ibidem dicit. Non potens aut coicare aut nullo indiges pp p se
Opio ppa quid sit ethyce pris consideratio. sufficietiam nulla pars est ciuitatis. quare aut bestia aut deus. = Dicamus
igitur sicut diximus supius in diuisione moralis phye & in 3ª qone q ethyca
considerat de uno quoq; homine scdm q est felicitabilis seu meliorabilis que
cunq; gradum indifferēter obtineat i coitate domestica ut ciuili. yco^ca aut co
siderat de cohabitantibus in domo quantu ad opa diuersa q sibi debentur scdm
diuersos gradus & status quos hnt in constitutoe domus. Alia nāq; debent
patri familias alia mulieri. & alia liberis & alia seruis. ad hoc q deces & sufficies
atq; uirtuosa possit ipsorum saluari cohabitatio. Et sicut yco^ca se habet ad domu
dubitatio. & ptes domus ita politica ad ciuitatem & ptes ciuitatis. = Sed dubitaret
aliqs cu scdm predicta non de paucioribus considerat ethyca q yconomica ut
politica qa considerat de uno quoq; hoie ut tu dicis quare ergo dicit Eustachius
ipam intendere de unius hois melioratione quare etiam uocatur monasti
ca a monos qd est unum. = Dicendum est q quecuq; in diuisionem & i di
Solutio stinctionem hent in quantum i diuisionem hent ut sic unum dicuntur ut p3
5º me^ce & quecuq; distinctionem hent ut sic multa p oppositum dicuntur. Hec
autem ethica non distinguit inter diuersos gradus hoium constituentium do
mum ut ciuitatem. sed indifferenter uel etia coiter de uno quoq; considerat
scdm q felicitabilis est & meliorabilis. yconom^ca autem & poli^ca distinguunt
inter diuersos gradus hitantium in domo uel in ciuitate determinantes [al. declarantes] q
opa diuersa diuersis conueniant gradibus coicantium [al. cohabitantium] ad salutem oium & ho
Ethyca e de hoie no ut solitario sed ut uno. nestam simulitatem cum perfecta sufficientiam procurandam [al. do]. Et ita patet q

ethyca est

ethyca eſt de uno hoīe non ſolo ſed uno cōiter & indifferenter ad om̄s accep-
to. yco[ca] aūt & politica ſunt de plurib; q2 de hoīb; diſtinctis ſcdm gradus
& ſtatus diuerſos ad ordinatam cohītationem & cohītanciam uitam decētē
& ſufficientem requiſitos = Ex his iam patere pōt q̄ ethyca prior eſt & ui-
rilior q̄ poli[ca] & ycono[ca] & quaſi eas ſibi ſubalternās pp quod oportet eā deſcribē
& inquirere humanum bonum quid ſit & que & quot ſint ſpecies uir-
tutum & que & qualia debeat agere unuſquiſq; indifferenter quecunq;
ſtatum gerens ad illud ſummum bonum adipiſcendum uel formalit'
uel ſcdm gradum propinquū ſecūdum qd̄ eſt poſſi[le] unicuiq; = Sed
ycono[ca] & poli[ca] differunt ab ethyca q2 hoc ab ethyca pro cōſtanti hn̄tes
intendunt quō p diuerſos hoīum cohabitantiū gradus & ordines huiuſ-
moī ſummum bonū uirtutis & eoꝝ opationes poſſint uniuerſis procurari
ſaluari & diſtribui ſcdm q̄ ſpectat ad uniuſcuiuſq; proprium ſtatū = Hoc
uiſo ponende ſūt tres concluſiones prima eſt q̄ ad poli[cam] ſpectat conſi- p[a] 9°.
deratio ſummi boni ipius hoīs = 2[a] 9° eſt q̄ hoc ſpectat et ad ethicam 2[a] 9°.
Tertia cōcluſio eſt q̄ de hoc bono conſiderat altius & diuinius poli[ca] q̄ ethy- 3[a] 9°.
ca = Ad probationē iſtaꝝ concluſionū oportet ſupponere q̄ ipius hoīs p[a] ſuppō
eſt aliqd̄ ſūmum bonū qd̄ ariſtotiles ſic probat. Si eſt aliqs finis oīum opa-
tionū & opabiliū humanoꝝ quē pp ipm̄ querimus & alia pp ipm̄ iſte eſt
hoīs finale bonum & optimū, qa talis eſſet oīum alioꝝ ultimatus finis. Sic
aūt finis ſemp ht̄ rationē melioris reſpectu ordinatoꝝ ad finem. Ita finis ul-
timus oportet q̄ oīum alioꝝ ſit optimus. Sed omnium opum humanoꝝ eſt
unus talis finis ſicut in alia q̄one probatum eſt g° cꝭ. = 2° cōueniēs eſt 2[a] ſuppō.
ſupponere q̄ iſtius ſūmi boni cognitio magnū ht̄ ad humanā uitam icremētū.
qd̄ ſic probat̄ ſcdm ariſtotilē homo ſi deſiderat [q̄ debeat] ducere bonam uitam oportet
q̄ uerſus illud bonū finale dirigat om̄s actus ſuos, ſcdm cuius imitacionē oīa
ſūt bona & ſcdm oppoſitū praua. Nam ſicut dicit cōmen[tor] 2° metha[ce]. Nihil
eſt bonū niſi pp cās finales. Nam ſicut ſagiptator ſignum nō pcipiēs nō pōt
ad ipm̄ niſi caſualit' dirrigere ſagittam. Sic homo illd̄ finale bonū ignorans
nō ht̄ un̄ uerſus ipm̄ dirrigere actus ſuos ualeat, g° ad uitam eius cognitio
magnū ht̄ incrementū = Ex hoc ſequit̄ ſtatī ulterius q̄ alicui ſciāꝝ huma-
naꝝ cōueniens eſt de tali bono ſcrutari = His ſuppoſitis probat̄ pma cōnum p[a] 9[is] pbatō.
poſitaꝝ ſic. principaliſſime & maxime architetonice ſcie eſt conſiderare ſūmū
& finale bonū humanū ſed ſciā ciuilis eſt huiuſmoī g° cꝭ Maior pbat̄ qa fines
pncipalioꝝ & maxime architetonicaꝝ ſciāꝝ [l' artium] ſemp ſunt meliores & deſidera-
biliores finib; artium [l' aliaꝝ] que ſub eis ſunt tanq̄ cōplectentes huiuſmoī fines in-
feriores, ſicut declarat ariſtotiles in littera, g° oportet pncipaliſſimā ſciam & ma-
xime architetonicā conſiderare finem ultimum & optimū om̄s alios complectē-
tem. Minorem probat Ariſtotiles pmo ſic. Illa ſciā dr̄ principaliſſima & ma-

xime architetonica que preordinat circa om̄s disciplinas, quas debitum sit
ī ciuitatib; & qualesunũ queq; adiscere & usq; quo, sciã aũt ciuilis est hui
moī, q° xy = 2° sic Illa sciã est principalissima & maxime architetonica
sub qua preciosissime existunt uirtutes siue facultates, sed sub ciuili existũt
preciosissime uirtutes puta militaris yco^ca & retho^ca q° xy. Harũ aũt rationũ
declarationem in expositione textus require. = Et scias q̄ iste rōnes nō pro
Ciuilis sciã nō ē simp̄r nobilissima s; inter artes p̄ticas. — bant, nisi q̄ sciã ciuilis est preciosissima inter omnes artes de humanis opib;
pratice considerantes. Ciuilis enim sciã nō aliter considerat de humano fine.
.hec est metha^ca. — Sciã enī cãs humani boni spectatiue considerans aut etiam ultimum oīum
ētium finis contemplationē ostendēs nō erit poli^ce subiecta sed eq°. pp qd dr
p̄dentia nō p̄cipit sapiē s; pp sapientiam. 2^e ōnis p̄bo. — 6° huius q̄ prudentia precipit sapiētie grã, sed non illi = 2^am ōnem probat
Aristotiles sic. Idem est unicuiq; hoī bonum & ciuitati uel toti genti. s. esse
uirtutib; & prudētia p̄fectũ ut dicit Eustachius. Ciuitates enī pp hoīes sunt
& nō econuerso hoīes. s. pp ciuitates, iō non est ciuitatis ullum bonum q̄ non
sit hoīum ī hītantium bonũ. Sed ethyca considerat bonũ uniuscuiusq; hoīs, &
poli^ca uero bonũ ciuitatis, q° idem bonum considerat poli^ca & ethyca. Sed iã
3^e ōnis p̄bo. — probatum est poli^cam considerare sũmum bonum. q° xy. = 3^am ōnem probat
Aristotiles sic. Si est amabile uni procurare bonũ & p̄curatũ conseruare (l. saluare), p̄fec-
tius erit & melius & diuinius hoc procurare & saluare ciuitati aut etiã toti
genti & ciuitatib; plurib;. Hoc eīm magis assimilatur deo summo q est bo
norum oīum ulis distributor. Sed ethyca uni hoī l; nō soli sed ad quēlibet in-
differenter acceptum sicut dcũm est nititur humanũ bonum p̄curare & p̄cura
ethyca ciuilē excedit ī cōsideratiōe humani boni. — tum saluare poli^ca aũt toti ciuitati. q° xy. = Est tñ diligenter attendēdũ q̄
humanũ bonũ q̃tum ad eius qdditatem ethyca p̄fectius considerat q̃ poli^ca qa
poli^ca ethycã excedit ī p̄curatione humani boni. — hec ī q̃stiue hec aũt solũ suppositiue ut predcũm fuit. Sed q̃tum ad ipũs p̄cura
tionē & p̄curati saluationē poli^ca dignius ipm̄ scrutatur sicut nũc probatũ est =
Ad rōnes. — Et p̄ hoc patz solutio ad p̄mam rationē p̄cipalem. Ad scdam dcm̄ est q̄ ad
Ad. 2^am — metha^cam spectat de oīum entium ultimo & utilissimo fine & de spectatione p̄mar
cãr humani finis considerare, de quo fine humano poli^ca solũ pratice considerat.
Concedam ḡ q̄ de fine meliori (l. nobiliori) considerat metha^ca q̃ poli^ca uel si de eodem tñ
Ad. 3^am — metha^ca mō altiori & iō concedit esse nobilissima. = Ad aliam dcm̄ est q̄
poli^ca bene precipit & ordinat circa spectatiuas sciãs, quas. s. debitũ sit in ciuita
tib; & quales unũ queq; adiscere (+ debere) & usq; quo. Unde et demōstrat (+ determinat) humanũ
bonum in actu speculandi consistere, sed nihil speculari docet. Nec ītromittit se
que ōnes aut quō & ex qb; p̄cipijs deducantur. Et ita de actu speculationis ī
quo consistit humanũ bonum spectat ad hanc artem pratice solum cōsidera
Ad. 4^am — re spectatiue aũt nequaq̃. = Ad ultimã dcm̄ est q̄ sciã ciuilis inter pra-
ticas est (ulis) utilissima & maxime architetonica excepta ethyca forte & yco^ca. Sed
ad huc ab ethyca nō differt in fine p̄cipali considerato sed differt in modo

conſiderandi circa finem eundem ſicut docūm fuit 2c.

EPTIMO Queritur conſeqūnter Vtrū ſciā moralis ſit utilis iuuenibꝫ et paſſionū ſequutoribꝫ. Et q̄ ſit utilis iuuenibus ꝓbat̄ qa cū non ſint adhuc erroribꝫ ſeducti uidet̄ q̄ faciliter poſſint huiꝰ ſciē (al. ſuſtinere) accipere effcm̄. — 2° iuuenes proficiunt ī ſpeculatiuis ſicut ī mathe^cis ut dicit̄ .6. huiꝰ. īō proficere debent in praticis ſeu ī moralibus. Et probat̄ conſeq̄ntia quia ſpeculatiuę ſciē ſunt (al. gradus) gradu ſuꝑiores q̄ praticę. Nō qd̄ pot̄ ī maius uidet̄ poſſe ī minus — Etiam moralis ſciā ē de magis ſenſibilibꝫ. quę uidentur iuuenes magis poſſe cap̄e (+ cum) qui nōdum rationem (+ ām) hn̄t efficacem. — Jtem 3° arguit̄ Nam 2° huiꝰ dr̄ q̄ nō differt parum ſic ut̄ ſic .i. bene uel male ex iuuene confeſtim aſſueſti. Aſſuefactio aūt iuuenum ꝑexigit precognitum eſſe aſſuefaciendi modum. q cognoſcitur per hanc ſciam. propter qd̄ .8° poli^ce dicit Ariſtotiles. Legis latori maxime negociandum eſſe circa iuuenum diſciplinam. — Deinde arguitur idem de paſſionū ſequutoribꝫ. Nam hęc ſciā uel nulliꝰ eſt utilitatis qd̄ abſurdum eſt. Vel eſt utilis iuuenibꝫ qd̄ negat Ariſtotiles. Vel etatem ampliorem hn̄tibꝫ et hoc uel uirtuoſis uel uitioſis .ſ. paſſionibꝫ ſubiectis. Sed nō uirtuoſis. qz iam tales hn̄t huiꝰ ſciē effcm̄ relinquit̄ eſſe utilis uitioſis .ſ. paſſionibꝫ ſubiectis. — Jtē 3° huiꝰ dr̄ q̄ leges malos puniendo prohibent ab eo qd̄ eſt deterius. q̄ddam aūt genus punitionis ē malo turpitudinē uitę ſuę oſtendere. qd̄ fit ꝑ hanc ſciam. q̄ 2c. — Oppoītum dicit Ariſtotiles — Dicēdū eſt q̄ hęc ſciā eſt utilis oībꝫ aliqd intelligere potentibꝫ niſi forte ſimplr̄ depravatis et ī ſua malitia penitus obſtinatis. Et enim non eſt utilis his (+ hec) iſta ſciā. ſed dampnoſa magnū inferens ciuili multitudini detrimentum. quoniam ſeuiſſima eſt iniuſtitia hn̄s arma ut dicit primo poli^cs c°. 2°. — Probo q̄ q̄ ceteris ſit ſit ꝓficua et ꝑmo de pueris. qm̄ conſuetudo audiendi aliqd in pueritia firmat illud ī mentibꝫ auditorꝫ. et quę audiri non conſueuerunt minus conſueta ſunt et magis extranea uidentur ut dicit Ariſtotiles 2° metha^ce. Vnde cōmentator in prologo ſuo 3tij phyſicorꝫ dicit q̄ cum aliquis fuerit a pueritia conſuetus credere ſermones falſos erit iſta conſuetudo cā ad negandum ueritatem. — Propter qd̄ prodeſt mltū pueris ſępe principia huiꝰ ſciē aut ēt (+ ſnes) q̄ones aliquas proponere. et ipōs ſcdm̄ q̄ eorꝫ patitur debilitas in uirtuoſis actibꝫ enutrire. Non tn̄ dico q̄ tales hoīes hn̄t uires ſufficientes ad hanc ſciam (+ ſcientifice) ſufficienter (ſtudendam) audiendam. Deinde probo q̄ ualeat iuuenibus qm̄ ſciā moralis eſt apud animā ſicut medicina ad corpus. ꝑ artem aūt medicinę preſeruari poſſunt ab egritudine. qui ad eā q̄nq3 proni ſunt et apti. Jta q̄ ꝑ hanc ſciām iuuenes q ad uitia proni ſunt preſeruari poſſunt ne habitus induant uitioſos. Sciendum tamen eſt q̄ nec iſta ſciā ſufficit ad iſtos fieri uirtuoſos et bonos. qd̄ ſic declarari pōt. Pueri ua-

Margin notes: q° 7 — 2°. — 3°. — 4°. — 5°. — oppo^m. R^nō. Moralis ſciā obſtinatis in uicio eſt ſimplr̄ inutil'. — p^a. q°. ſciā moralis ꝓdeſt pueris — cor^m. — 2^a. q°. Sciā moralis ē utilis iuuenibꝫ

cuam hẽnt rõem nãm at ad nutrimentum & augm̃tum maxime conã-
tem pp qd ſenſibꝫ utuntur ſolum ad ea hẽnt ad uite neceſſitatẽ quemadmo-
dum & brutta & ita neceſſario ſequũtur paſſiones quãdam aſſumunt ĩ eis
aſſuefactionem a qua retrahi nõ poſſunt pauca pp qd cum a iuuentute trã-
ſierint nõ põt hec doctrina hrẽ in eis magnum effectum, niſi cũ admoni-
tionibꝫ parentum nec nõ niſi cũ cõuicijs multotiẽs & minis obprobrijs cõ-
tumelijs & interdum uerberibꝫ purgentur (ł cogerentur) = Nam ſicut dicit ariſtotiles hu-
ius ſcientie nõ eſt finis ipã cognitio ſed uirtuoſi actus illicitos paſſionum
impetus moderantes. Iuuenes aũt ſicut dictũ eſt ex aſſuefactione puerili
nec nõ ex nã fortiter ad augm̃tum & nutrimentum conantes; Silr̃ &
ad coytum pperantes, ſequutores ſunt paſſionum. ppr qd niſi coacte non
uellent hãc ſciãm audire ad oppoĩtum ſue conſuetudinis & quodãmõ nãlis
diſpoſitiõis & ppe delectaciõis exhortatiuã. Nec huius ſcie principijs aſſenti-
rent, nec aliqd ex ea oĩo pducerent in effectum & ita iſti nõ eſſent proprij ne-
q; ydonei huius ſcie auditores. Ipis aũt parentum coactione (ł punitione) & magroꝝ ſi-
oꝝ regimine non potentibꝫ proprijs uacare deſiderijs pderunt iſta ſciã, qr cum
ratione facilius eſt q̃ ſint rõne coactionibꝫ aut admonitionibꝫ obedire pp cõ-
ſuetudinem ut dcm̃ fuit de pueris = Eſt aũt adhuc ſciendum q pp inexpien-
tiam actuũ humane uite nõ ſũt euidentia iuuenibꝫ huius ſcie pncipia, ſꝫ fõte
credita ſolũ & accepta auctoritate doctoꝝ qm̃ pricipia ſumuntur uia ſenſus
expientie & memorie 2º poſterioꝝ: hec aũt ſciã eſt de actibus humanis: et
ſi non ſint eis euidentia pricipia cõſtat q neq; õnes pp qd patet q tales non
ſũt huius ſcie proprij auditores. = Siquis aũt predcã recollegerit poterit
pª. 9º. de iuuenibꝫ quattuor hrẽ concluſiones. Vna eſt q iuuenes pp de actibus hu-
manis non eſſe exptos, nõ ſunt huius ſcie proprij auditores ad habendum
2ª. 9º. de his de qbꝫ iſta ſciã cõſiderat noticiam euidentem. 2ª 9º eſt q ipi bene
ſunt ydonei auditores & utiles ad habendũ de eis aliquã credulitatem, tam
3ª. 9º. ex doctoꝝ auctẽ q̃ ex audiendi conſuetudine. = 3ª cõ q iuuenes nõ ſũt
huius ſcie proprij auditores q̃tum ad actus uirtuoſos exercendos q ſũt huius
ſcie finis, niſi aliqua parentum aut alioꝝ ipõs regentiũ cõcũrente coactione
pp nimis eſſe paſſionum exequutiuos (ł excessiuos) impetus & pp hrẽ quodãmodo cõtrariũ
4ª. 9º. hitum ex aſſuefactione puerili. = 4ª 9º eſt q ipi iuuenes ſub debito exiſtentes
regimine ſũt utiles auditores huius ſcie ut ad uirtutes diſponãtur & a uitijs
Q. moralis ſciã utilis ſit etate prouectis. preſeruentur = Deinde oſtendo q hec ſciã ualeat etate prouectis. Nam ta-
lium aliqui ſunt deprauati iudicij & deprauate uoluntatis pp nimis eſſe in
uitijs aſſuetos. Aliqui ſunt contrarie uoluntatis hñtes firmã intentionẽ agẽ-
di bene & in uirtuoſis actibꝫ aſſueti. Alij ſunt medij rõnis hñtes rectum iudi-
cium & bonã uoluntatem, ſed tñ ſupant aliqñ aut trepidãt ex impetu paſſio-
num ſicut eſt continẽs & plus incontinẽs qui ſicut dicit euſtachius inſiſtit in-

tioni & reſtindere ſe ipm̄ ab irratiōali appetitu uult & ſuperare non pōt. = Hoꝝ
aūt trium uiroꝝ primi & ultimi uocantur ab ariſtotile iuueniles ſcdm̄ mores
qa non ſunt in bonis moribꝫ prouecti. quoꝝ primi non ſunt utiles auditores
ad actus qui ſunt huiuſ ſciē finis exercendos: ſed ſic poſſunt utiles fieri quia
tandem cognoſcent ꝙ uita ſua praua ꝑ alios & magnos uiros reputatur tur-
pis & fetida uituꝑabiliſ & obprobrioſa, qd̄ cognoſcentes de neceſſitate minus
gaudebunt in ea: & ſic etiam minus afficientur ad eā, & habebunt quendā
impetum ad directionem: niſi fuerit penitus ī malitijs ſuis obſtinati. Et ita
paulatim addentes ſicut dicit euſtachius, forte utiq; tandē ad meliuſ trāſpo-
nentur. = Secundi aūt ſūt ꝑutiles auditores huiuſ ſciē. tales enim huiuſ ſciē
principia acceptabunt. ſine formidine tanq̄ multotiēs hn̄tes expientiā ď ipis
& ita oībꝫ ſeqn̄tibꝫ inde firmum prebebūt aſſenſum, & ſic bona uoluntate qd̄
melius eſt eligentes & ope ꝓſeqn̄tes poterunt huiuſ ſciē finē ꝑfectiſſime adipi-
ſci. = Vltimi aūt ſi nō poſſunt ſtatim impetus conuincere paſſionum, ꝑ hāc
tn̄ ſciām rōnis dirigentem iudiciū & uoluntatē bonā ad melius prouocantem,
& quaſi cogentem, neceſſario refrenabūt paſſionū motus, & tandem ſic ſe cō-
uertentes ad opa uirtutū ad humanū finem ꝑtingēt. = ꝓpter hoc poſſunt	Ad rōnes.
ſolui rationes ī ꝓncipio qōnis adducte. Ad pmam dcꝫ eſt ꝙ lꝫ iuuenes nō	ad .pᵃ 3
ſint in tantū errorībꝫ ſeducti ſicut ſenes praui, tn̄ eſt in eis fortior paſſionum
impetus q̄ iudiciū rōnis & huius artis admonitio, ꝓꝑ qd̄ alio cum hac ſciā
indigent auxilio ſicut dcm̄ fuit. = Ad aliam dcm̄ eſt ꝙ intellectus ī iuuenibꝫ	ad .2ᵃ 3
non h̄t aliqd̄ cōtrarium ſpeculationi ſed ſolum ſimplicē priuationē, que nihil ſpecu-
lationi reſiſtit ſicut neq; tenebra lumini. Sed uirtus in iuuenibꝫ procuranda,
cōtrariā h̄t in ipis nām & conſuetudinē ex etate puerili acqſitā mō ſupradcō
ſibi & ſcdm̄ eam opantibus fortiſſime reſiſtentē. Ideo magis pōt ſpeculationis
actum exercere q̄ opus uirtutis. Etiam ī ſpeculationibꝫ ſpecualit ī mathe^cis
& logicalibꝫ quas magis poſſunt iuuenes primitus comprehendere. quoꝝ pn̄ci-
pia nō ita dependent ex expiēciā nr̄a ſicut in hac ſciā que eſt de actibꝫ humanis
& ex his ut dr̄ primo huius. = Ad aliam dcm̄ eſt ꝙ iuuenem confeſti aſſueſci	ad .3ᵃ 3
ī uirtuoſis actibus nō eſt principalr̄ ꝑ hāc ſciām ſꝫ ꝑ parentū aut alioꝝ uiolē-
tiam cogentem. = Ad alias duaſ rationes ſatiſ reſponſum eſt in expoſitiōe.
Et ſic patet iſta queſtio.

qo. 8ᵘ

CTAVO Queritur qn̄ter. Vtrum felicitas cōſiſtat ī bonis exte-
rioribꝫ. Arguit ꝙ in diuitijs qa felicitas eſt ſtatus oīum bo-
noꝝ aggregatione ꝑfectuſ ut dicit Boetius 3ᵒ de cōſolati-	Boetius.
one, ſed hoc competit diuicijſ quia dicit Ariſtotiles 5ᵒ huius
ꝙ numiſma inuentum eſt ut ſit fideiuſſor h̄ndi pro eo qd̄cūq; hō uoluerit hr̄e
q̄ r̄ꝫ. Item felicitas cum ſit ſūmū bonū eſt ſūme appetibilis: ſed diuitie	.2ᵒ

3° ſūme appetunt qa in infinitum ut patet p°mo poli^{cs} q^{r}iiq. Item fortuna idem
uidetur felicitati eſſe ut patet 2° phycorum. fortuna aūt exteriorum bonorum maxime
4° dnā eſt. Item uidetur q in honoribus conſiſtat quia felicitas eſt uirtutis
premiū primo huius & 4° huius dr. q premiū uirtutis eſt honor ergo bonō
5° eſt ipā felicitas. Item felicitas eſt maxime appetibilis honor aūt maxie
deſideratur ſpecialr ab excellētiſſimis & in uirtute ſtrenuiſſimis qa tales ſt pri^{o}
morti exponerēt q paterentur ſui honoris aliqd detrimentum. Oppo
Oppo^{m} ſitum dicit Ariſtotiles. Primo dcm eſt gnāliter q i bonis exterioribus
nō conſiſtit felicitas. 2° uō declarabit hoc in ſpāli de diuitijs & honoribus.
1^{a}. 9°. Primum pbatur pmo ex ipius felicitatis ipi homini appropriatione qa
felicitas debet eſſe ſummum bonum propriū ipi felici & et in ipō ſubſiſtēs
aliter non eſſet formalr felix. ſed bona exteriora non ſunt huiuſmodi q^{r}iiq.
xviij° Seneca Vn̄ Seneca in eptā An merito ad lucillū dicit. Omnia bona mea mecum ſunt.
xviij° et in eptā. Tu me inquis dicit. Non eſt tuū qd fortuna fecit tuum. Cuius ra
tionem aſſignat dicens, dari bonum quod potuit auferri poteſt. Vnde etiam
.iiij. in eptā, perſeuera. dicit. Neminem eo fortuna prouexit ut nō tm̄ illi mi
2^{a} rō. naretur quantum pmiſerat. 2° arguitur ex ipius felicitatis & bonorum
exteriorum acquiſitione diuerſa qr qn̄q; p uiolentiam acquiruntur bona ex
teriora: qn̄q; p fraudem & malicias occultas. aliqn̄ aūt a ſolis parentibus
aut pdeceſſoribus procurant filijs & ſucceſſoribus nihil bonum: ſed malum ali
3. rō. qn̄ opantibus. hec aūt felicitati non conueniunt. Item 3° arguitur ex fe
licitatis excellentia ſūma in bonitate. qr felicitas optimū eſt bonorum huma
norum ut dr primo huius. bona autem exteriora neq; optima neq; bona ſūt
ſcdm ſe ipā, cum eis contingat male uti. Et qr peſſimi ſepe plus abundant
in eis q boni. bona etiā exteriora cū magno labore acquiruntur cum ma
iori timore cuſtodiuntur. & cum maximo dolore relinquūtur. tale autem nō
4^{a} rō. eſt ſūmum bonum, q^{r}iiq. Item arguit ex felicitatis p ſe ſufficientia
qr bona felicitantia faciant appetitū hn̄tis, cum felicitas ſit ultimus finis ul
tra quem nihil queritur. & quia felicitas eſt bonum p ſe ſufficientiſſimū ut i
fra dicetur. Sed bona exteriora non ſunt huiuſmodi. Ipōrum enim appetitus ut
dr primo poli^{ce} eſt in infinitum niſi ſupiori uirtute regatur. in qua iam maius
5^{a} rō. bonum conſiſtit q in diuicijs, cum regens ſit nobilius recto. Item arguitur
ex felicitatis ſtabilitate. qr felicitas de difficili aufertur pmo huius. bona aūt
exteriora labilia ſunt. Vnde Seneca eptā Claranum ad Lucillum dicit
Lxxiiij. Seneca Oiā eīn iſta in que dnium caſus exercet ſeruilia ſunt pecunia corpus & honores,
2^{a} 9. imbecilla fluida mortalia poſſeſſiones incerte inepte. Deinde ſpecialr probatur
q in diuicijs non conſiſtat felicitas qr maxime contingit eas acqrere p frau
des et uiolencias. & qr non pp ſe queruntur ſed qr utiles ad aliud: & qr ſepe
nocumentum inferunt hn̄tibus. Multi nāq; periere pp diuicias primo huius. Etiā

7° police dr. omne nāq; qd utile est eorum excessum aut nocere necc̄ium est. aut
aut nihil esse pficuum hn̄tib; = Deīn spāliter de honoribus hoc appet qa
felicitas que est summū bonum felicis non debet esse in potāte alterius. 3 9
Nam statim altero nolente contingeret ipm̄ non esse felicem. honor aūt
est in potāte eius qui honorat qui est actus liber honorantis = Item 2a. ro
honor est exhibitio reuerentie in testimonium uirtutis et excellētie se
cundū q honor coīter describitur. Maius aūt reputamus in cuius testi
moniū requirimus alterū q illud alterum qd querimus in eius testimoniū.
testimonium eīm non querit nisi grā alterius. = Sed obicit quia testi obo
monium non querit aliquid de sua bonitate ut excellentia grā sui ipsius bo
nitatis uel excellētie quia iam h̄t. sed grā euidentie ipar sue apparentie
ut q s. fiant alijs euidentes. et ut inde iste laudet ab alijs. ergo in bonitate et
excellentia intrinseca non quiescebat appetitus, sed ultra petebat hoc alijs
esse notum et inde laudari. Cum igr̄ felicitas sit ultimū quesitum. et p se suf
ficientissimum et p consequens debeat quietare omē appetitum. uidetur
q in bonitate intrinseca non sit felicitas sed magis in notitia illius bonitatis
apud alios. aut in hoc ut inde laudetur ab alijs et ita reddit q felicitas cōsistit
in aliquo bonorum exteriorum. = forte dicendū est sicut h̄etur in primo elencorum Solo.
q quibusdam magis preciosum est uideri sapientes esse et non existere q esse
et non uideri et tales sunt sophiste. Ita etiam quibusdam magis amabile est
uideri esse bonos q esse et nō uideri. Tales aūt sunt sophyste ī moribus et ypo
crite. = Dico ergo q sophystice bonus querit honorem et ut ab alijs ui
deat bonus et laudabilis. Sed simplr̄ bonus nihil aliud querit finalr̄. hic tam̄
honores sibi exhibitos gratanter acceptat eo q se ipm̄ cognoscit esse honore
dignum et despicit non impendentes sibi honorem tanq supbos et iniustos
aut ignaros non attribuentes ipi illud quo dignus est, et qd sibi impendere
tenentur. = Vel forte dicendum est. q sicut deus cum sit p se sufficientissimus 2a. rōo.
diligat se ipm̄ prima intentione et eius dilectio in se ipo pfectissime quietatur
et tamen scdaria intentione transit sup creaturas et eis suam bonitatem larg
atur ut dicit cōmentator 2° celi. qa bonum est sui ipius diffusiuū: Ita simplr̄
bonus se ipm̄ bonum et felicem diligit et in se ipo sua dilectione prima ītencīoe
quietat post deū. sed tn̄ scdaria intentione transit in alios et desiderat suam
bonitatem fieri alijs euidentem. ut ad eam aduertentes et uersus eam p debi
tam reuerētiam attendentes ipām pcipiant et efficiant meliores, aut ī boni
tate h̄ita saluentur. scdm̄ q entia uersus primū bonū tendencia bonitatem
sibi acquirant et acqsitam sibi conseruant. = Et sicut uidemus q sicut ex hono
re quē deo impendimus nihil melius sibi accrescit s; nobis. Ita si minores impē
dunt honorem felici nihil inde felici melius accrescit sed honorantib; ipm̄. =
Ad rōnes principales ad primam dicendū est q si numisma querit quia qcqd Ad rōnes

uoluerimus eo habemus. non tñ ex hoc ſequit᷑ niſi ꝙ ille eſt utilis ad hoc
habendum & ꝙ nõ ualet niſi ꝑꝑ aliã & non ꝑꝑ ſe. ciuiuſmoĩ nõ eſt ſelicitas.
2º. mõ. Et dicendũ eſt ꝙ pro nĩmo habemus qđcũqȝ uoluerimus de exterioribus
bonis. ſed non de interioribꝫ que maiora ſũt. — Ad aliam põt dici ꝙ ſi
ad 2m quis diuitias appetat in infinitum, hoc eſt ꝑꝑ corruptionem appetitus. in quã
tum deſeruiunt concupiſcẽtię inordinatę quę non moderat᷑ ratione ut pa
2º. mõ tet pmo polit. — Etiam ſi appetunt᷑ in infinitum. hoc eſt qꝛ non ſaciãt
appetitum ꝑꝑ ſui impfectionem. Si eĩm eſſent ſũmum bonum ipẽ ſaciarent
ad 3m appetitum. — Ad aliam dđm eſt ꝙ fortuna nõ eſt felicitas. ſed dr̃ impfe
qꝛ ĩſtrumẽtalr̃ ei deſeruit. miniſtrat eĩm quecunqȝ neccĩa uitę q̃ neccĩo
ad 4m exigunt᷑ ad felicitatem acqrendam. — Ad aliam dđm eſt ꝙ felicitas ẽ
uerum & eſſenciale pmium uirtutis. ſed honor eſt premium accñtale
ad 5m & extrinſecũ qđ alij tenent᷑ reddere uirtuoſis. — Ad aliam dđz eſt ꝙ ſi qs
plus diligit honorem q̃ uirtutem. hoc eſt quia pluſ diligit uideri eſſe bonus
q̃ eſſe & nõ uideri. & eſt ſophyſta in moribꝫ. nec ſic põt fieri felix. Sed q
ꝑꝑ ipãm bonam opinionem & ſcđm ſe ipãm ſe ꝑiculis exponunt iſti ſunt bo
ni ſimplr̃ & felicẽs;.

q. 9. ONO Queritur ỹnter Vtrum felicitas conſiſtit in uolup
tatibꝫ ſeu in aliquo bono corporis. Et arguit᷑ ꝙ in uolup
tatibuſ. quia bonum ꝑꝑ ſe queſitũ & nõ ꝑꝑ aliud eſt ipã
felicitas. Talis eĩm eſt finis ultimus: & nihil eſt ultimus
finis niſi felicitas ſed uoluptas ꝑꝑ ſe ipãm querit᷑ q̃ ꝛc. Vnde x°. huiuſ
dr̃ Nullum interrogare cuius grã delectetur ut ſcđm ſe ipãm exiſtentẽ
eligibilem delectationem. Primo et rethoᶜᵉ dicit Ariſtotiles. Delectatiocẽs
2º enim oĩa pſequũtur & grã ipĩus appetunt delectari — Item qđ eſt ſũme
appetibile hoc eſt felicitas. ſed uoluptas eſt huiuſmoĩ. ꝑꝑ hoc enim appetũt
eam uoluptatem ſapienteſ & inſipientes. & ratione carenteſ. qꝛ omneſ maxiẽ
abhorrent triſtitiã intantũ ꝙ ad eam uitandam aliqui ſe ipõs ĩterficiũt. &
in infirmitate poſiti ꝑꝑ triſtitiam credunt ſanitatem eſſe ſũmum bonum. Cũ
ergo nos maxiẽ triſtitiã abhorremus uoluptati ſiue delectationi oppoſitã
3º ſeqtur ꝙ uoluptas eſt ſũme appetibilis. — Item felicitaſ eſt quid delecta
biliſſimũ primo huius. nihil aũt delectabilius. q̃ illud qđ eſt eſſentialr̃ delecta
4º cio mõ uoluptas eſt eſſentialr̃ delectatio. — Deinde arguit᷑ ꝙ in bono aliquo
corporis qa quãto aliqđ eſt ĩpfectius tanto maiori indiget pfectione: ꝑꝑ hoc
eĩm pfectio materię q̃ eſt forma ſubſtantialiſ maior eſt q̃ pfectio ſubſtãtię adiu
ſubſiſtentis quę eſt aliqđ accidẽs. ſed corpus eſt ĩpfectius. aĩa ergo maioribꝫ
indiget pfectionibꝫ q̃ aĩa. felicitaſ aũt debet eſſe ſumma pfectio. ergo ipã eſt
5º aliqua pfectio corporalis. — Item ſanitaſ quę eſt diſpoſitio corporis conſer-

uat eſſe & uiuere hoīs. & uſum ſenſus & rationis. Infirmitas aūt ſibi ↄtraria hęc oīa ſibi tollit. g° infirmitas eſt hoī peſſima. & ſanitas optima. optimum aut eſt felicitas. g° &c. = Item bonum uniuerſale: quo remoto remouetur omē bonum, eſt melius & appetibilius. q̄ bonum qddam pticulare: quo remoto remanent adhuc alia bona: ſed ſanitate remota remouerentur alia bona. ſ. opationes debite & corporis & aīę. opatione aūt intellectus, aut alicuius uirtutis moralis remota adhuc remanere poſſunt debite corporis opationes. g° ſanitas uidetur eſſe melior. = Item ultimum terribilium eſt mors 4° huius. ergo ſūmum appetibilium eſt uita morti oppoīta p locum á contrario. Sanitas aūt eſt magis uitę ſaluatiua. q̄ quęcūq; rationis aut uirtutis opatio. iō magis ē appetibilis & ſic ptinet magis ad ipām felicitatem. = Oppoſitū uult Ariſtotiles primo huius & x°. Et vij. poliᵗᶜᵉ dicitur. Siquidem eſt aīa precioſior & poſſeſſione & corpore necēē. & diſpoſitionē optimam proportionabiliter hrē his. = Notandum eſt ſcdm̄ euſtachium q̄ ſicut aīę ſunt ↄttuor pncipales uirtutes morales. ſ. prudentia, tempantia, fortitudo & iuſtitia. Sic ex pte corporis ſunt 4ᵒʳ his proportionalia. proportionale nāq; prudentię eſt ī corpore ſenſuum uiuacitas. Proportionale aūt tempantię eſt pulcritudo: qa ſicut tempītia eſt cōmenſuratiua & modificatiua paſſionum. p qd̄ aīe decor & claritas apparet: Sic pulcritudo ī cōmenſuratione debita membroꝝ & omniū corporaliū diſpōnum conſiſtit. Proportionale aūt fortitudini ī corpore eſt robur. quia ſicut fortitudo facit hoīem. conſtantem circa difficillima piculoꝝ. Sic robur facit corpus conſtans ad ferendum onera laborum. Proportionale aūt iuſtitię eſt ſanitas. qz ſicut iuſtitia ſeruat equalitatem & medium. inter dantem & recipiētē. Ita ſanitas reqrit equalitatem & proportionē in complexione humoꝝ. = Item notandum eſt q̄ bona corporis ſunt ut habitus corporales quoꝝ pricipaliores, ſunt quattuor predicti uel opationes uel delectationes conſequentes. Voluptates autem de quibus queſitum eſt ſunt idem delectationibus corporalibus. qz proprio [it pro nāe] dicendo uoluptas eſt delectatio ſenſus ſcdm̄ coniunctionem obiecti conuenientis ad ipm̄ ſpecialiter in ſenſu tactus & guſtus. = His uiſis dico p-mo gnāliter q̄ in nullo bonoꝝ corporis conſiſtit humana felicitas pp ↄttuor. Primum eſt quia felicitas nō eſt coīs hominibꝰ & brutis. = 2m quia felicitas non eſt coīs bonis & malis = 3ᵐ eſt quia felicitas nō preſtat occaſionem ad peccandum = 4ᵐ eſt qz felicitas non eſt ordinabilis ad maius bonum, cum ipā ſupponitur eſſe maximū bonum = Bonis aūt corporis conueniūt oppoſite condictiones Primum quidem quelibet corporis opatio uel potentia in aliquibꝰ brutis inuenitur ymo et pfectius q̄ in hoībꝰ: qd̄ Senneca declarat epiſtola Inimicitias ad lucillum ita dicens. Vales & Leones formoſus es & pauones. Velox es & equi uocem habes. Sed quanto clariorem canes. acutiorē aquile. grauiorem thauri. dulciorem mobilioremq; luſcinie. = 2° & 3°. pul-

Margin notes: .o. | .7°. | oppoᵐ. | 4ᵒʳ aīe uirtutibꝰ. 4ᵒʳ corporis uirtutibꝰ proportionales. | prudentia ſenſuū uiuacitas. | Tempantia pulcritudo | fortitudo robur | Iuſtitia ſanitas. | Tria bona corporis habitus, Opationes, Delectationes | Quid uoluptas. | p. 9. | p. rō. | 1ª pbꝰ. Seneca | 2° & 3ª rōnes.

cerimos hoĩes et robuſtiſſimos contingit eſſe peſſimos quibus ſepe preſtant
4m. rõ. pulcritudo et fortitudo ocaſionem peccandi — q° bona corporis ad ma°
bonum ordinant' qa ſicut corpus ad aiãm ita bona corporis ad bona aie.
Sz corpus nãliter ordinat' ad aiãm tanq̃ ad finem, qz ſicut dicit' 7° poli.ce
2a 9°. Semp deterius melioris grã eſt. = Jtem ſpetialius dico q̃ habitus corporales
3. 9°. non ſunt in quib; felicitaſ conſiſtat. qa ulterius ordinant' ad opus. = Jtem ad
huc ſpecialiuſ ſenſuum uiuacitas ordinantur ad actum. vel ſic cognitio itel
lectiua nobilior eſt ſenſitiua ergo intellectus uiuacitas nobilior eſt ſenſuum
4. 9°. uiuacitate. = Pulcritudo autem ſepe trahit ad luxuriam. Robur aũt
eſt magis diſpoſitio ad ſubiectionem q̃ ad dñationis dignitatem. Vnde
pmo poli.ce dicit Ariſtotiles. Vult qdem q̃ nã et corpora differẽtia facere que
liberoz et ſeruoz. hec quidẽ fortia ad neceſſariũ uſum hec quidẽ recta et
inutilia ad taleſ opationes ſed utilia ad ciuilẽ uitam. Et 2° de aĩa Molles
5. 9°. carne apti mente. = Etiam ſanũ contingit eſſe fatuũ et infortunatum et
impium. = Etiam ſanitas eſt diſpoſitio corporis et membroz ſcd̃m quam
poſſit corpus et membra ^et aĩa in opationes ſibi debitas. Jdeo ordinatur ad opus.
6. 9°. Et aliqñ uiri optimi infirmantur. = Siliter etiã patet q̃ in corporis opatio
nib; nõ eſt felicitaſ. qa nobilioris opantis nobiliores ſũt opationes q̃ opatio
7. 9°. neſ aie ſunt nobiliores. = Jtem nec iuoluptatib; qa freqñtantes uoluptates
ut dicit Ariſtotileſ ſũt oĩo beſtialeſ uitã pecudũ eligentes. Non eĩm eleuãt
uitã ſuam ſup cõditionẽ uite beſtialis. Et etiã uoluptas in cibo potu et coy
tu maxiãm preſtat occõnem delinquendi et et ipm̃ corpus totalr cõrũpẽ
di. Etiã et ſi ipã pp ſe qñq; deſiderat' tñ nã ad aliud ipãm ordinauit puta
ut pp eam pſequeretur cibus uel potus ad uite ſalutem. aut coytus ad ſpe
Sẽneca. cieĩ conſeruationẽ = De uoluptate aũt Sẽneca cõparans eam ad uirtutem
libro ſuo de uita beata dicit. Voluptas ad uitam turpiſſimã uenit. Jnfeli
ces qdem nõ ſine uoluptate ymo ab ipã met uoluptate ſuũt. Virtus aũt uitã
malam ut miſeram non admittit. Voluptatem lacitantem ſepius iuenies ac
tenebras tractantẽ circa balnea ac ſudatoria molem eneruem mero abſq; ũ
guento madentẽ tuc pallidam et fuſtantẽ imedicamẽtis pollutã. Voluptas tũc
cũ maxime delectat extiguit'. nec multũ loci hẽt, itaq̃ cito implet et tedium ẽ
et poſt primũ ipetum marcet. Abſit aũt ſe felicitati que eſt ſũmum bonũ talia
Ad rõnes cõuenire. = Ad rõnes pncipaleſ. Ad pmã dicendũ eſt q̃ et ſi qñq; uoluptaſ pp ſe
querit' tñ inata eſt etiã pp aliud melius queri qd' repugnat felicitati. Ad
Ad 2m. aliam dcz eſt q̃ uoluptas appetibilis eſt quia eſt uite neceſſaria. Sed nõ debet
ſic intenſe appeti qz ipã ſtatim eſſet cã uicij et turpis uite. Quare põt dici q̃
triſtitia uoluptati oppoſita, ſcd̃m rõnem illã. ſcd̃m quã uoluptati opponit', nõ eſt
Lxxxj maxie abhorrenda. ymo pluſ uitia aiãm deturpãcia. Vñ Sẽneca in epiſtola
Jnimicitias. ad Lucillum. Vir bonuſ qd' honeſtum ſe facturũ putauerit, faciet

etiam ſine pecunia · ſi laborioſum fuerit, faciet, etiam ſi dāpnoſum, etiam ſi
p̄iculoſum erit · Rurſus q̄d turpe erit non faciet, etiā ſi pecuniā afferat
eī ſi uoluptatē, et ſi potentiā · ab honeſto nulla re deterrebitur. Ad turpia nul
la ſpe inuitabit = Sciendū eſt tn̄ q̄ triſtia magna maxime de facto abhōret
qn̄ eſt preſens, ſpecialit̄ ab illis qui nō ſūt ī uirtutib; firmati · quia ualde gra
uat ſenſum, ī tantū q̄ aliqn̄ nō pōt ſenſus ītellectu deſeruire & q̄ p̄ tunc oīō
iudiciū rōnis āmittitur, & ſic uertitur [+ illud] totus appetitus ad fugiendum omne
triſte, ſ; ante & poſt, cū p̄fecte bonus hr̄et iudicium rōnis liberū prius eligeret
triſtitiā illam pati q̄ agere uitioſe := Ad aliam dicendum ē q̄ licet uoluptas Ad 3m
ſit eſſētialr̄ delectacio, tn̄ non ſeqtur q̄ ſit ſūma delectatio · Etiam nec felicita
tem ipſām oportet eſſe delectacionem · ſed delectabilem denoīatur. Quāuis enī
multi delectacionem p̄p̄ ſe deſiderent & rem delectabilem p̄p̄ delectacionem: tn̄
nā aliter ordinauit facere. Fecit eīm delectacionem p̄p̄ rem delectabilē ut appe
teretur & proſequeret. & iō res delectabilis eſt ſimplr̄ melior & appetibilior ipā
delectacione: p̄p̄ quod delectacio nō eſt ipā felicitas = Ad aliam concedo q̄ Ad 4m
materia indiget maiori p̄fectione q̄ forma, q2 indiget ipāmet forma, & ita
corpus indiget maiori p̄fectione q̄ aīa quia īdiget ipā aīa p̄ficiēte ipm̄ cōpus.
S; ſi nos diuidamus cōpoſitū ex materia & forma in duas p̄tes. ſ. ī formam & diſpo
ſitiones debitas cōpoīto rōne forme ex una p̄te. & ī materiam & diſpoſitiones
debitas cōpoīto rōne materię ex alia p̄te, tūc diſpoſitiones formales erūt melio
res & nobiliores q̄ diſpoſitiones materiales: & ita eſt de aīa & corpore := Ad Ad 5m
aliā dicēdū eſt q̄ ſi ſanitas eſt bona & appetibilis, q2 cōſeruat uitā & uſum ra
tionis, tunc eſt bona p̄p̄ aliud & ſic illd̄ aliud eſt melius ſanitate. Sanitas
eīm cum ſit habitus qdam ordinatur ad aliud. ſ. ad corpus. iō ipā nō eſt fi
nale bonum neq; optimum · = Ad aliam dicendum eſt, q̄ ita probaretur ſi rō Ad 6m
ualeret q̄ oīa ordinata ad finē eſſent meliora & dignora & appetibiliora fine,
qm̄ ipīs remotis remoueret̄ finis & non ecōuerſo · Et ita etiā materia eſſet nobi
lior & melior q̄ forma: q2 ea remota remoueret̄ forma & non ecōuerſo. Ideo di
cedum eſt q̄ ſi ſanitate remota alia poſteriora bona remouerētur. hoc eſt q̄ ipā
eſt neccīa ad illa poſteriora bona cōſequēda ſicut ordinatū in finem eſt neccīum
ad finē conſeqndū, tale aūt nō eſt melius, neq; appetibilius fine. = Ad aliam Ad 7m
pōt dici q̄ appetitus ſenſitiui oīum terribiliſſimū eſt mors, ſ; nō appetitus rōnalis,
ymo ſc̄dm rectam rōnem plus eſt abhorrendum uitijs aīam depriuare q̄ bene
mori & aīam a cōpore ſepari nō exiſtentem maculatā ī uicijs ſpecialr̄ cū temp9
uitę ſit breue & mors ſit de neceſſitate naturę ſic̄ dicit cōmentator ī plogo octaui
phyſicor̄ · Et ſic patet qō iſta.

ONSEQUENT̄ qrit̄ x° · Vtrū felicitas cōſiſtat ī uirtute ut ī ope uirtutis. qō 10
Arguit̄ q̄ nō ī opatione ſ; magis ī uirtute: qa opatio eſt laborioſa.
Ideo eīm continuum non pōt. laborioſum aūt nō delectabiliſſimum.

2° & ita non eſt in eo felicitas = Item dirigẽs uidetur eſſe directo nobilius &
melius virtuſ aũt dirrigit & determinat opationem ad bonum, g°.
3° Item felicitas cum ſit quid pfectiſſimum nullo alio pficit. ſed opatio alio pfi
citur pficit enim opationem delectacio ut hetur x° huius, g°.
4° Item contingit ſepe hoiem in die opari & iterũ eſſe ſine opatione. & ita ſi in opatione cõſiſteret
felicitas. contingeret ſepe in die hoiem eundem eſſe felicẽ & miſerum qd eſt
5° abſurdum. = Item bonum diuturnius eſt melius & eligibilius. 3° topicorum ethycorum
Vnde felicitas de difficili auffertur primo huius: opatio aũt citiſſime tranſit
Oppo.m Opio Senece ſtoyca. & uirtus durat. g°. Oppoſitũ uult Ariſtotiles. Sẽneca ſenſiſſe uidetur q
i uirtute conſiſtat felicitas, ymo q nihil ſit ſimplr & ſcdm ſe ipm bonum niſi uirtus.
Dicit enim in libro ſuo de uita beata. Errans interrogans quid ſit illud ppr quod
uirtutem petam. Queris enim aliquid ſupra ſũmum bonum. Interrogas quid petã
ex uirtute ipã. Nihil enim ht melius ipã. = Item in plurimis eplaꝝ ſuaꝝ ad
Lxvii. Lxxii. Lxxxi. Lucillum videlicet epla Claranum. epiſtola. Subinde. Epiſtola. Inimicitias
Stoicorum opio. ſola uirtus beatos facit. & aliis q pluribus uidetur uiſus fuiſſe demõſtraſſe. q non ſit bonum niſi unicum. ſ.
honeſtum. & qd illud neq creſcere poſſit neq diminui: & ipm dicit eſſe uirtutẽ.
CICERO Et eandem ſniam ſequi & affirmare uidetur Tullius in ſuo libro de paradoxis. vi
de eos ſi placet. = Qx aũt in uirtute felicitas magis q in opatione conſiſtat
Ro. Senece ſic pſuaderi uidetur. In illo bono magis conſiſtit felicitas, qd eſt bonum nõ alio
ſed ſe ipo q in illo qd nõ ſe ipo, ſed alio bonum efficitur. Opus autem uirtutis nõ
eſt ſe ipo bonum ſed alio. ſ. ipã uirtute. virtus aũt ex ſe bona eſt & elligibilis
g°. Maior eſt manifeſta de ſe. minor probatur primo quantum ad hoc q
opus non eſt ſe ipo bonum ſed uirtute, qm eadem opatio ſcdm ipius opationis
ſubſtantiã conſiderata, poteſt eſſe aliqn bona aliqn mala. Vt ire ad eccleſi
am in hoie deuoto & in ypocrita. quotiẽs autem a uirtute proceſſerit bene fit
& a malicia male. Et hoc exprimit Ariſtotileſ 2° ethycorum dicẽs. Virtus omis
cuiuſ eſſe utiq fuerit uirtus, & ad bene habentem pficit, & opus eiuſ bonum
reddit. puta oculi uirtuſ & oculum ſtudioſum facit & opus eius. Oculi enim
uirtute bene uidemus 2°. Et concludit continuat Ariſtotiles. Si utiq hoc in omnibus
ita ht, & hois uirtus utiq eſt habitus ex quo bonus homo fit, & a quo opus ſuũ
bene redditur. = 2° dicta minor probatur quantum ad hoc q uirtuſ ſit ſcdm
ſe ipãm bona & eligibiliſ q & ſi nullum opus inde ſequatur, tñ uirtus animũ
pficit interiuſ & hoiem bonum reddit. = Vnde primo ethycorum dicit Ariſtotiles.
honorem uõ, & uoluptatẽ & intellectum, & omẽm uirtutem eligimus quidem &
propter ipã. nullo enim adueniente eligeremus unũ qdq ipoꝝ. = Sẽneca etiã
ac Tullius & omẽs alij morales phy honeſtum clamant ſummum. & ſcdm ſe ipm
bonũ, uirtutẽ tñ honeſtũ dicentes. Vnde Ariſtotiles primo rethorice. honeſtũ
qd g° eſt qdcũq pp ſe eligibile exiſtens laudabile quia eſt bonũ. Et addit. Si
aũt hoc eſt honeſtum: neceſſe uirtutem eſſe honeſtum: g° ipã bona exiſtẽs

laudabilis eſt. & delectabilis qꝛ bona & ſcdm̄ ſe ipām eligibilis = Item eadem 2ª rō. Seneç
concluſio uidetur poſſe probari ſic. Felicitatem humanam dicimus id qd̄ eſt
hōi optimum hoc aūt cōmuniter conceditur. Illud ergo magis eſt felicitas ho
minis. quo magis dicimus ſimpliciter hoīem eſſe bonum & optimum. Illud eīm
eſt optimum bonum hōi quo ipē optimus efficitur: ſed uirtute magis dicimus,
hoīem eſſe ſimpliciter bonum & optimum q̄ opatione q̄ıuſ. Iſta minor probatur
primo qdem expiencialī inductione. Non enim dicimus militem eſſe probum
ſimpliciter ſi fortiſſime bellans in hoc bello uictoriam optinuerit. Nec clericum
eſſe bonum phyloſophum dicimus ſi una uice reſpondentem duxit ad redargu-
tionem ſed tunc ſolum cum ex habitu putamus hoc ipm̄ feciſſe = Scdo dicta
minor probatur ex eo q̄ habitus bonus puta uirtus in nullo pōt eſſe niſi in
bono. opatio autem bona poteſt eſſe in hoīe malo. licet eīm homo ſit pecca-
tor & habituatus ī malitia. tn̄ ex arbitrij libertate pōt bene agere. Nam
ſicut dr̄ ttio ethycoꝝ. Semꝑ ſumus dn̄i noſtrarꝝ opationū licet nō ſemper
nrōꝝ habituū = 3° dcā minor probatur aucte Ariſtotelis 5° ethycorū ubi
dicit q̄ nocumtum inferentes ex ira uel ex paſſione aliqua peccantes ſunt, &
ī iuſtificationem faciūt: ſed tn̄ neq; iniuſti ꝑꝑ hoc dicuntur, neq; mali qꝛ nō
ꝑꝑ maliciam nocumentum inferunt. Sic ergo patet q̄ homo nō ex peccato
nō ex paſſione, non ex iniuſtificatione dicitur iniuſtus aut malus ſed ex ha-
bitu malitię: ergo ꝑ locum a contrario non ex ope bono non ex iuſta opatione
dicitur homo iuſtus aut bonus, ſed ex hītu uirtutis. Ideo etiam ſcdo huius dicit
Ariſtotiles q̄ hoīs uirtus eſt hītus, ex quo bonus homo fit, & ex quo bonum opꝰ
ſuum redditur = Has aūt duas rōnes ad cōcluſionem ꝑdcām notat Seneca Seneca 1 ep̄ſ
epiſtola Inimicitias. dicens. Ergo in hoīe quoq; ſupple quo ad eius beatitu-
dinem nihil ad rem ꝑtinet quātum aret, quantum feneret. a q̄ multis ſalutetur
q̄ precioſo incumbat lecto. q̄ ꝑlucido (al' pinado) poculo bibat, ſʒ q̄ bonus ſit. Deinde
ipē oſtendit quō ipē fit bonus dicēs. bonum aūt eſt ſi ratio explicita & recta
eſt & ad naturę ſue uolūtatem accomodata. Et addit. hęc uocatur uirtus.,
hoc eſt honeſtum & unicum hōis bonum. Nam cū ſola ratio ꝑficiat hoīem
ſola ratio ꝑfecta beatū facit = Et quia forte propter hęc dcā poſſet aliqs
errare dicens. Due uos negatis opa uirtutum eſſe bona. Ideo reſpondet ad
hoc ſeneca dicēs. Dicimus enim illa bona eſſe quę a uirtute profecta cōtractaq;
ſunt ideſt opa eius oīa. Sed ideo unicum ipā bonum eſt. qa nullum bonum ſine
illa eſt = Idem etiam declarare nititur epiſtola Subinde dicens: hoc liqueat 1 ep̄ſ
nihil eſſe bonum niſi honeſtum: & oīa ī comoda ſuo iure bona uocabuntur, q̄
mō uirtus honeſtauerit = Dicit etiam quoad opa nihil eſſe in conuiuio ia-
cere q̄ in eculeo torqueri. Unde dicit. Hoc mirum uidetur tibi. Illud licet
magis admireris. Iacere in conuiuio malum eſt. torqueri in eculeo bonū eſt.
ſi illud turpiter, hęc honeſte fit. Bona iſta aut mala efficit nō materia ſed

opnō Ariſtotilis p ypaᵃ. uirtus. hęc ubicūq; apparet oīa eiuſdem menſurę atq; precij ēē. = Ariſtoti

peripatetici ꝯ ſtoycos, uirtutis opera felicitatē ſtatuūt. leſ aūt uidetur opinionem hr̄e omnino cōtrariam pmo & xº ethycoꝝ. Hō
enim in uirtute ſ; in opatione dicit felicitatem exiſtere. Ad qd̄ probandum
adducit multas rōnes. prima eſt primo ethycoꝝ taliſ. Videt̄ aūt contingere
& dormientem hr̄e uirtutem & nō opari p uitam & cum his mala pati & īfortu
natum eſſe plurimū. Jta aūt uiuentem nullus utiq; felicitabit niſi opinionē
2ᵃ rō. cuſtodiat. = Secūda ratio eius eſt et pmo huiuſ taliſ. pfectius dicimus qd̄ ſe
cūdum ſe ipm̄ pſequibile eſt: eo qd̄ pp alterum: & qd̄ nūq̄ pp aliud eligibile his
quę ſcd̄m ſe ipā & pp alia eligibilius: & ſimplr utiq; pfectum qd̄ ſcd̄m ſe ipm̄
eligibile ſemper & nūq̄ pp aliud. tale utiq; felicitas maxime eſſe uidetur. honorē
aūt & uoluptatē, & intellectum & omnem uirtutem eligimus quidem & pp ſe ipā
& felicitatis grā, p hęc ſuſpicantes felices fore. gº in nullo iſtoꝝ eſt felicitas. =
3ᵃ rō. 3ᵃ rō quę uidetur eadem ſcdę eſt taliſ. Felicitas eſt humanę uitę finiſ ultimus.
hoc aūt nō eſt uirtus, ſed opatio. Opatio nāq; finis eſt uirtutis. Vn̄ primo hui⁹.
4ᵃ rō. Virtutem laudamus pp opa & actus. = 4ᵃ rō eſt talis. Melius eſt & excellē
tius opari ſcd̄m uirtutē q̄ hr̄e uirtutē tm̄, ſicut excelencius eſt uti diuitijs q̄ eas
Corona pugnāti. poſſidere tm̄, pp qd̄ in olimpiadib; nō optimi & fortiſſimi ſ; agonizantes corona
bant ut dicit Ariſtotiles. felicitas āt optimo ſtatuj & excelētiſſimo attribuit̄. Vn̄
Boecius 3º de conſolacione dicit q̄ beatitudo eſt ſtatuſ omniū bonoꝝ aggregati
5ᵃ rō one pfectus. gº felicitas nō in uirtutiſ hitu, ſed in eius opatione ponenda eſt. = Jtē
ex alijſ dictis Ariſtotiliſ & coīter cōceſſis poſſūt rationes ſumi tales. Nam felici
tas eſt qd̄ delectabiliſſimum primo huius: delectacio āt non habitui, ſed opa
tionj neccīo connexa eſt. Delectacioneſ eīm īſepabiles ſūt ab opationibus ut
6ᵃ rō. dicit Ariſtotiles xº huius, gº ꝛc. Jtem felicitas eſt qd̄ p ſe ſufficientiſſimū primo
huius. tali aūt hito nihil ultra eligere debemus, ſed uirtute hita oīs homo bonꝰ
Soto rōnū Ariſtotiliſ gº opinionē Senecę & ſtoycoꝝ. ad huc ſcd̄m eā eligit opari. ergo in ipā uirtute non conſiſtit felicitas. = Acqeſcē
tes opinioni Senece poſſunt dictis rōnib; obuiare. Dicerent enim ad primā
rationem abſurdum eſſe dicere, q̄ hō felix fiat miſer uel felicitatē āmittat ſi nā
li neccītate dormiret: ymo laudabile eſt dormire qn̄ oportet & quantū opor
tet. Supexcedere āt in uigilijs eſſet malum & uitupabile: nihil aūt eſt laudabi
le p qd̄ felicitas āmitteretur. = Jtem iſti nō concederent q̄ homo felix poſſet
ex ope uirtuoſiſſimo priuari felicitate & infelix fieri ipō uiuente. poſſibile ē
āt felicem in excellentiſſimo actu fortitudinis in bello ſubſtinere leſiones ut
tn̄ p totā uitam āmutteret uſum rōnis & nihil amplius oparetur ſcd̄m uirtutē.
āt ponunt Putant ergo iſti felicitatē humanā hitum eſſe talē, q hoīem pfectum reddat &
bonū, tam ī ſompno q̄ in uigilia tam ī ope q̄ in quacūq; fuerit neccītate ſibi
nō īputabili ab ope impeditus. = Dicerent etiam iſti fortunatiſſimum non
eſſe in fortunatiſſimo infeliciorem de hoc tn̄ poſtea inquiretur. = Ad 2ᵃᵐ & 3ᵃᵐ
Ad 2ᵃᵐ & 3ᵃᵐ rōnem. rōnes reſpondet̄ ſcd̄m eam quę dicit cōmentator in 2º celi cōmento 17º & cō

mento. 2º. ubi duplicem docet diſtinguere finem. ſ. finem dcm̄ ſcdm̄ pmā + · finis duplex ſcdm̄ comentatorem
intencionem & finem dcm̄ ſcdm̄ ſcdam intencionem. Verbi grā. Cum di-
cat Ariſtotiles 2º celi ꝙ omne hn̄s opus eſt grā opis, hec aūt inferiora ſicut
dicit cōmentator compantur ad deū & ad corpora celeſtia. ſicut factū ad faciēs
ſue opus ad opans. deus ergo & corpora celeſtia ſunt grā iſtoꝝ inferiorum
& hec inferiora ſunt fines ipoꝝ. hoc tamen non eſt intencione prima qm̄ pp
qd̄ aliqd īuenit prima intencione eſt nobiliuſ illo ut dicit cōmentator. ymo
hoc eſt ſcda intencione ſic. ſ. ut pfectum bonū innatum eſt aliiſ largiri & diffū-
dere ſuam bonitatem. ideo opus ſeu opatum aliqd̄ intendit, nō qdē tanq̄ ali-
quid ipō melius nec etiam qz ſibi bonitatis aliqd accreſcat, nec ꝙ inde neceſſi-
tatem aliquā opandi recipiat, ſed ecōtra p oīa. Natura eīm factoꝝ ab ipō fa-
ciente ſeqtur de necc̄itate ut dicit cōmentator. = Dicerent ergo iſti ꝙ opus uir-
tutis finis eſt ipīus uirtutis non qdem intencione prima, ſed ſcda. Opus eīm
uirtutis de neceſſitate eſt a uirtute, & quotieſcūq; non fuerit impedimentū &
obiectum fuerit preſens. ut calefacere eſt de neceſſitate ab igne pp qd̄ nequa-
q̄ concludit opus eſſe nobiliuſ aut meliuſ uirtute, ſed e contra. = Et ꝙ hec ſit
intencio Sennece manifeſtum eſt ex libro ſuo de uita beata ubi dicit ſicut prius Sēneca.
allegatum eſt. Erras cū interrogas qd ſit illud pp qd̄ uirtutem petam ſupple p-
ma intencione. Cuiuſ rationem aſſignat dicenſ. Queres enim aliquid ſupra
ſummum: & addit. Interrogas qd petam ex uirtute. Ipā eīm nihil melius
hēt ipā. = Ad eandem etiam ſniam trahi poſſunt uerba ariſtotilis. 2º. huiꝰ
dicentis. Finis aūt opationis eſt qui ſcdm̄ hītum & forti aut fortitudo bonū,
taliſ aūt finis. Quaſi dicat hītuſ uirtutiſ eſt finis & bonum opiſ uirtuoſi. ſ.
prima intēcione licet ſecunda intentione ſit e contra. = Ad quartam ra- Ad. 4am.
tionem diceret ſcdm̄ ſenecam ꝙ nihil excellentius neq; melius eſt operari ſe-
cundum uirtutem q̄ hrē uirtutem tm̄, qm̄ opus uirtutis nullam hīt niſi ex uir-
tute bonitatem. pp qd̄ Sēneca ſepe clamat. Vnum ſolum eſſe bonū hōis &
hoc eſſe uirtutē: illud tn̄ bonum fit euidentius in ope ſed nō maius = Poteſt 2a. rnō.
& aliter ſoluere rationem iſtam. Si nāq; concedat ꝙ meliuſ ſit & eligibilius
opari ſcdm̄ uirtutē q̄ hrē uirtutem tm̄, diceret hoc non eſſe qa melior ſit opatio
uirtute: ſed qz felicitas ſicut dicit Ariſtotiles primo huius que eſt ſummum
bonum ꝯnūata cū minimo bonoꝝ redditur eligibilior. Virtus ergo quā iſti
ponūt ſūmum bonum, erit eligibilior cum alio bono. ſ. cum ope q̄ ſine ipō. =
Sic ergo dices tu eligibiliuſ eſſe opari ſcdm̄ uirtutem q̄ hrē uirtutem tm̄. = Itē 3a. rnō.
cā diſputationis contingit & aliter dicere & dicte rationi obuiare. Si eīm ad
ſapiām & eiuſ opationem propriam deſcenderemus in quibꝰ ut in eoꝝ altero
felicitas humana ponenda eſt non concedam tibi ꝙ ſemp melius ſit & eligibi-
lius ſpeculari ſecūdum ſe ipm̄ + ſapiam q̄ hrē ſapiām ſine ſpeculatione. Nam qm̄ nāli
necc̄itate oportet dormire non eſt meliuſ neq; eligibiliuſ ſpeculari q̄ dormire

sed ō contra. Illud autem in quo felicitas hoīs ponenda est semper uidet hoī esse eligibilius: hoc aūt nō uidetur esse nisi uirtus = Sciendum est ꝙ simpliciter eligibilius est speculari ꝗ̄ dormire licet eligibilius sit dormire sc̄dm quid. Speculatio aūt est finis recte dormicionis & nō eꝯ. Nō eīm speculamur ut dormiamus. sed dormire eligimus ut speculemur.

Ad 5.am Ad 5.am rationem forte dicerent illi ꝙ sicut Aristotiles nō ponit in delectatione felicitatem consistere sed in ope delectabili. Ita sēneca nec ī delectatione nec in ope delectabili poneret eam. Sed in eo q̄d sua bonitate est cā bonitatis opis & eius delectationis & hoc est hītus uirtutis. Nec aliter diceret delectacionem ad felicitatem uirtutem ptinere. Virtus enim est que opus bonum reddit & delectabile. =

Ad .6.am Ad ultimam rationem diceret sc̄dm prius dcā ꝙ hīto fine ultimo & optimo & per se sufficiētissimo nihil ultra est eligibile prima intencione sed sc̄da bene. Sicut deus p se sufficientissimus existens eligit creare mundum & aliis suam bonitatem largiri =

2.o mō. Vel dicitur ꝙ ultra bonum p se sufficientissimum nihil eligit nisi ꝙ ex ipō sequitur necc̄itate nāli. queādmodū eē Aristotiles concederet delectationem esse eligibilem que consequitur opationem in qua ponit felicitatem. Virtutem eīm hn̄tes necesse est opari uirtuose qn̄cūq3 & quotiensc̄ūq3 fuerit oportunum. = Hanc igitur opinionem sēnece sic narraui & declaraui non quia ex toto consentiam sibi sed quia mihi uidetur esse probabilis: hec eīm questio pp controuersias p̄dcōꝝ doctorum excellentissimoꝝ uidetur mihi bene difficilis in tantum ꝙ ego fateor me nō posse satisfacere mihi ipī. tn̄ oportet aliqd dicere. Sed tn̄ hic nihil de illa uera beatitudine dicemus qua in patria sci fruuntur, sed de illa sola huius uite, de qua phy humana ratione loquuti sunt. = Videtur ergo mihi distinguendum esse de felicitate: qm̄ felicitas uno

. Boecius. modo capitur pro statu eligibilissimo q̄d hō possit hr̄e: & ita bene diffinit Boe-

Felicitas status bonoꝝ aggregatio cius libro de consolacione dicens, ꝙ ipā est status omnium bonoꝝ aggregacioē pfectus. Et uidetur mihi ꝙ hec felicitas non sit aliqd unū p se. s. secundum simplicem unam formā: s3 aliqd unum integrum integritate ordinis, sicut mundum ut exercitum dicimus esse unum. Hec aūt felicitas oīā simul continet que uir bonus hr̄e mallet ꝗ̄ nō hr̄e: verbi grā uirtutes oīs morales & intellectuales & opationes expeditas sc̄dm illas uirtutes & corporis sanitatem & uite necc̄ia & multa alia de quibꝫ dicetur post. de hac enim felicitate uident debere intelligi plurima uerba aristotilis primo huius. Non oīo felix est q spē turpissimus est, ignobilis ut solitarius & sine prole. Etiam primo huius & in 7.o huius. Rotatum aūt & infortuniis magnis incidentem felicem dicentes esse si est bonus uel uolētes uel nolentes nihil dicunt. De hac aūt felicitate q̄stio mota non intelligit. quia statim esset manifestū ꝙ nec in uirtute tm̄ consisteret ista felicitas nec in opere tm̄. sed in his & in illis simul cum aliis ad uitā

. Simplex & optimū bonū ē felicitas. sufficientissimam requisitis. = Alio mō felicitas accipitur pro illo unico & si-

plici bono qd̄ inter cetera que poſſunt homini conuenire eſt optimum. Ideo q̄-
rere ſi felicitas hec in uirtute ut in ope uirtutis conſiſtat nihil aliud eſt q̄rere q̄
utrū uirtus ſit melior opatione uel ē contra. de quo ad pn̄s eſt difficultas.
Diſtinguenda aūt ſunt opa uirtutum. quedam enim ſunt ab ipā uirtute ſeu Duplicia uirtutū opa.
i potentia in qua uirtus exiſtit elicita & ei īmanentia. Verbi grā. rōcinari
iudicare eligere, & omnino uelle uel appetere. = Alia uero ſunt impata
ī membra corporea. uel in res exteriores tranſeūcia, ſicut dare pauperibus
bellare contra inimicos unicuiq; qd̄ ſuum eſt reddere uel etiam loq̄ndo
priuatiue ſicut a delectationibus abſtinere nemini iniuriam inferre & hu-
iuſmodi. Quantum igitur ad iſtos actus tranſeuntes. uidetur eſſe manife- p.° 9°.
ſtum q̄ nō ſūt meliores actibus īmanentibꝫ neq; ipis uirtutibꝫ. Actus eīm
īmanentes ſunt tanq̄ impantes & dirrigentes. Actus aūt tranſeuntes ſunt
ſicut impati & directi dirrigens aūt nobilius eſt directo & impans impato.
Actus eīm īmanentes & ipē uirtutes pficiunt aīam interius. Actus uero trā-
ſeuntes decorant ipām exterius ſolum. Hoc aūt melius eſſe uidetur quo
aīā interius pficitur omī eo quo ipā ſolum exterius decoratur. = Quātum 2°. 9°.
etiam ad actus īmanentes uidetur eſſe dicendum ſcd̄m Ariſtotilem q̄ actus
uirtutis ſaltim inter ceteros pricipaliſſimus & optimus & melior & nobilior
eſt ipā uirtute: qd̄ perſuaderi pōt. primo ex pte obiecti. Virtutes eīm & opa
uirtutum nō ſolum uident ab aīā & aīe potētijs bonitatem & nobilitatem
recipe ſed etiam ab obiectis pp qd̄ ariſtotiles 6.° huius ſapiām ex parte ob-
iecti extollit ſup ceteros habitus intellectuales dicēs. Erit utiq; ſapia intellec-
tus & ſciā & quemadmodum capud hn̄s ſcīa honorabiliſſimorꝫ. Et addit.
Inconueniens eīm ſiquis ſciam poli^cam^ uel prudentiam ſtudioſiſſimam exiſti-
mat eſſe. ſi nō optimum eorꝫ que in mundo eſt homo & ſimiliter in probe-
mio de aīā. bonorum honorabilium notitiam opinantes. magis aūt alterā
altera que ex eo q̄ meliorum quidem & mirabiliorū eſt. &c. = Ex his g̊
uidetur poſſe concludi q̄ iſtorꝫ bonorꝫ que aīam pficiunt illud eſt melius
& nobilius quod magis & perfectius attingit obiectum. Actus aūt magis
& non minus attingit obiectum q̄ uirtus. Magis enim intuemur ipm̄ deū
actuali contemplacione q̄ hituali ſapiā. g̊ &c. = 2° eadem g̊ probatur ſic. 2°. rō.
Cā ceteris paribus uidetur eſſe nobilior cāto: opatio aūt magis eſt pſe cā uir-
tutis q̄ uirtus opationis, probatio. Non pōt enim uirtus generari niſi ex
bonis & rectis opationibꝫ ſicut poſtea uidebitur. opationes aūt bone & recte
fieri poſſunt abſq; uirtute. Ad hoc eīm libertas nrā eſt ut poſt uidebitur.
Quāuis eīm praui ſcd̄m hitum exiſtentes poſſumus in opus bonum licet hoc
ſit difficile & rarum ualde. ppr hoc dr̄ 3° huius q̄ opationum quidē nrarꝫ
á principio uſq; ad finem dn̄i ſumus. Libero eīm arbitrio et abſq; uirtute eli-
cere poſſumus bonam opacionem. Non eſt ergo uirtus bone opationis cā

necc̃ia . ſed ſic confert q2 retractiua eſt potentię ne male agat & confirmatiua eiuſ ut ſemper prompte & delectabiliter bonam eliciat opationem . quã tñ elicere põt ſine uirtute . gª 4ª . = Item et ex dc̃is fieri põt rõ talis.

5ª rõ.

Non niſi ex his quę in nr̃a potãte ſunt laudandi ſumus aut uitupandi q̃ ex bonis & malis quę magis ſunt in potãte nr̃a q̃ uirtutes . Opationum nãq; dñi ſumus á pricipio uſq; ad finem . hitium aũt nõ niſi a principio . ĩmo nõ ſumus eoꝝ dñi niſi quia ſumus dñi opationum ut apparet 3º huiuſ . gº laudandi magis aut uitupandi ſumus ex opationib3 q̃ ex uirtutib3 . Nõ illud bonũ uidetur eſſe melius q̃ magis ſumus laudandi . & illud malũ eſſe peius q̃ magis ſumuſ uitupandi . gº bona opatio melior eſt uirtute . = Alię et rões adduci poſſunt ad hoc ꝓ oppoſitum rõnum . quaſ alii in ꝯrium adduxerunt ſicut uidebitᵘ in ſolutionib3 eaꝝ . Ex qb3 et & ꝑfactis rõnib3 apparet uirtutem eſſe grã opationibꝰ eligibilẽ pᵃma intentione ſicut uoluit Ariſtotiles & non ſcd̃a intentione ſicut alij crediderunt . = Et iam ego uidi populares . ruſticos & uetulãs hoc concedere q̃ opatio uirtute ſit eligibilior . Pecij eim̃ quid plus uellent ut abſq; hitu cognoſcere oĩa qñ uellent uel hitum hr̃e & nihil aliud amplius actu cognoſcere . Rñderunt aũt ſe de hitu non curare . =

Solõ rõnum ſenece & ſtoycoꝝ .

Ad rõneſ q̃ alterius opinionis reſpondendũ eſt . Ad primam q̃ maior eſt cocedẽda ſ3 minor negatur . Et qñ dr̃ q̃ opatio eadẽ ſcd̃m eiuſ ſubſtãtiam pt̃ eſſe aliqñ bona . & alñ mala . dicendũ eſt q̃ licet hoc concederetur eſſe uerũ de aliqb3 opationib3 . ſ . quę ad diuerſoſ fines ordinãtur uel ordinari poſſunt tñ hoc non eſt uerum de opatione finaliſſima . quę eſt ipius dei ꝑfecta contemplacio : hęc eim̃ eſt ſemꝑ bona & nõ põt eſſe mala . = De opationib3 etiã uirtutũ moralũ põt dici q̃ opatio mãliter ſumpta põt alñ eſſe bona & aliqñ mala . alñ uirtutis & aliqñ malitię . Sed opatio formãlr accepta . ſ . circũſtãcionata ſcd̃m dictamen recte rõis nũq̃ põt eſſe mala & ſic debet ĩtelligi . q̃ ipã ſit uirtute melior & eiuſ finis . Ad hoc eim̃ finãlr uirtus prodeſt nob̃ ut om̃s nr̃ę opationes cõſonent recte rõni . hoc aũt bene cõceditur q̃ omneſ opatões a uirtute uenientes ſũt bonę & á malicia male . ſ3 nõ ſeqᵗ ẽ cõuerſo . ſ . q̃ oẽs opatões bonę ſint á uirtute & male á malitia . Poſſumus eim̃ ex libero arbitrio et cũ hĩtu malo bñ agere ſicut dcm̃ fuit . Qñ aũt dr̃ q̃ uirtus opꝰ ſuum bonũ reddit . dicẽdũ eſt ut dcm̃ fuit q̃ hoc nõ eſt uerũ pncipalr . ſ3 tñ ĩ potẽtia libere opante de qua nc̃ debet ẽẽ ſermo . Sed uirtus ſic ſolum reddit opus bonum . q2 determinat & firmat potẽtiam quę ex ſe ſine uirtute & ſine malicia poterat agere bene & male . ut ſemꝑ agat bene & nũq̃ male . = Non ergo dicemus q̃ opus ſit bonũ pncipalr ipã uirtute ſ3 uel ſe ipo ut ipã aĩa aut eius potẽtia libera . ut exeo q̃ cõſonat recte rõni aut naturę reꝝ . ut diuinę ſapię ut diuinę uolũtati . Quę enim ſint primę regulę boni opis uidebitur magis infra = Qñ et dr̃ q̃ uirtus eſt eligibiliſ ꝑꝑ ſe ipãm hoc conceditur nõ

tñ ſolũ pp ſe ſed etiam pp opus ut dcm̃ fuit a quo qdem ope ipã uidetur eſſe
bona vñ dr̃ ſcd̃o huiuſ. Ex bene eim̃ edificare boni erũt edificatores. ex
male aũt mali. Sic utiq; & in uirtutibꝫ ſe hẽt xt̃. = Ad 2m etiã rõnem
dicendum eſt concedẽdo maiorem & negando minorẽ. Qñ aũt dr̃ q̄ hoc docet
expimentalis inductio. dcẽ eſt q̄ licet p exteriores opationes bonũ nobis appa-
reant interiores tñ de quibus hic loquimur que bene reddunt hoĩem. aut
bonum aut malum nobis occulte ſũt. Si qſ eim̃ orat deum neſcimus utrũ fide
uel deuote. ymo ſepe ſi cognoſcimus aliquem male agere. dato q̄ alr̃ ageret ma-
lam opationem & optime tñ putaremus eum fingere & nõ bene agere. Ideo
ex una opatione et optima nõ iudicaremus hoĩem eſſe bonum q̃uiſ ipã opati-
ne ſit ſimplr̃ melior q̃ ipẽ eſſet hitu ſine opatione hitus aũt nobis eligibiliores
& euidentiores ſũt ſaltem arguitiue a ſigno qm̃ multotiẽs agere bonas opati-
ones exteriores que nobis euidentes ſunt eſt ſignum boni hitus. Iõ iudica-
mus ſimplr̃ hoĩem eſſe bonum ex hitu .ſ. propter euidentiã. = Sed qñ dr̃ ul-
terius q̄ uirtus nõ põt eſſe niſi in bono hoĩe concedo. Et qñ dr̃ q̄ opatio bona
põt eſſe ĩ malo dcẽ eſt q̄ aliqua eſt hoĩs opatio pfectiſſima que eſt finis om-
nium aliarũ opationum & illa continet uirtualr̃ oẽm bonitatem hoĩs. ponamus
ergo q̄ illa ſit pfecta dei contemplacio diceret q̄ q̄ illa nõ eſt niſi in bono hoĩe
Nullus eim̃ põt pfecte intelligere deum aut diligere niſi ſaltem ſit bonus ut bonꝰ.
Qx ſi fuiſſet aliqñ ualde malus tñ ex hac opatione mereret ueniam peccatorum
ſicut fuit de beata maria magdalena. Non enim erat ſic bona q̄ talem dei
grãm mereretur ex hitu ſed ex opatione. Magis eim̃ uidetur q̄ hũerit hitum
prauũ q̃ bonum cum hitus non niſi ex frequẽtatis opationibꝫ & multiplicatis
generetur ut poſtea dicetur & ipã putata fuit in ciuitate peccatrix. = Alie tñ
ſũt bone opatiões ſpetiales que non ſunt ultimatus finis hoĩs ſicut ſunt opatiões
moralium uirtutum ſpecialium & nulla talium continet totam hoĩs bonitatẽ.
pp qd concedi põt de illis q̄ hõ malus aliqñ opatur bene tñ taliſ opatio nõ
reddit hoĩem bonũ ſimplr̃ tñ ea melior q̄ eſſet priuſ efficit & ad hoc q̄ fiat
ſimplr̃ bonus diſponitur. Sic et̃ nec una uirtute ſpeciali q̃tum eſt ex ſe eſt homo
bonus ſimplr̃ niſi forte ĩ quãtum ad unã uirtutem ſequuntur oẽs ſicut in 6°
uidebit. = De auctoritate Ariſtotilis 5° ethycorũ dcm̃ eſt q̄ inferens nocu-
mentum ex paſſione nõ eſt malus habitualr̃ ſed tñ eſt malus formalr̃. = Vel
magis ad mentem Ariſtotilis ut puto dcẽ eſt q̄ hõ nõ dr̃ ſimplr̃ malus ex eo
q̄ pars ſenſualis eſt in ordinata. ſed ſi pſ ſupior ſit infecta puto rõ ut uolũtas
Si aũt opemur malũ aliqd ex paſſione ſine electione hoc arguit q̄ pars inferior
eſt in ordinata ſed nõ arguit q̄ pſ ſupior ſit penitus infecta licꝫ nec bene ſe hẽat
dũ teneat ptem inferiorem regere quã non regit. Iõ tali peccato non dr̃ hõ
ſimplr̃ & pfecte iniuſtus ſiue malus. Si aũt ſicut dicit ariſtotiles opetur hõ ex e-
lectione tũc dr̃ ſimplr̃ iniuſtus ſiue malus. qd eſt qa pars ſupior eſt infecta.

Ad 2m rõnem Senecę

ellectio aut illa opatio non eſt hitus ẏmo et̄ ellectio ſine habitu eſſe poteſt.
Sic ergo & hoc bene uult Ariſtotiles q̄ opatione nō quidem ſenſus uel appetitus
ſenſitiuj ſʒ rationis & uoluntatiſ electione dr̄ hō ſimplr̄ malus & iniuſtus & ita
Sō. rōnum p̄ conſequēs bonuſ & iuſtus = Ad rōnes principales. Ad primam dcm̄ eſt
q̄ opatio in qua conſiſtit felicitas non eſt ex ſe laborioſa ẏmo ſūme delecta-
bilis. Sed circa eam labor accidit ex pte corporis & iurium ſenſituaꝝ ſub-
miniſtrātium intellectui in cuiuſ opatione eſt felicitaſ. ẏmo etiam tanta eſt
in ope uirtutis delectatio q̄ ipā omnem triſtitiam extinguit uel ſaltem irrepu-
Ad .2m. tabilem reddit triſtitiam & laborem. = Ad aliam dcm̄ fuit q̄ non uirtus prī-
cipalr̄ ſed ipā aīa uel eiuſ potentia libere dirrigit opationem & determinat.
Ad 3m Ad aliam dcm̄ eſt ſcdm prius dcām diſtinctionem q̄ felicitas primo mō accep-
ta .ſ. pro ſtatu oīum bonoꝝ aggregatione pfecto nullo pficitur extrinſeco .ſ.
q̄ nō ſit parſ eius, cum ipā ſimul ex ſinglis his bonis que ſtudioſus homo ſibi
eligeret ſiue interioribꝫ ſiue exterioribꝫ integretur. Felicitas aūt ſcdo mō ac-
cepta que eſt optimum bonoꝝ ſimplicium humanoꝝ nullo alio meliori ipā
pfici pōt. multis tn̄ aliiſ miniſterialr̄ pficitur. quibꝫ ſicut poſtea dicetur dicit
Ad 4m Ariſtotileſ eam indigere. = Ad aliam dcm̄ eſt q̄ miſeria felicitati opponitur
uel cōtrarie uł priuatiue. Si contrarie tunc eſſe miſerum non eſt idem qd
felicitate carere ſed eſt eſſe malitijſ & maliſ opibuſ irreptitum. Si aūt miſeria
opponitur priuatiue tunc proprie loquendo erit carentia felicitatis in ſubiecto
apto nato & qn̄ & ubi & quō eſt aptum natum frui ipā felicitate & ſic dormiēs
uel alia neccītate impeditus ab ope non eſt miſer. Sicut dormiens uel in tenebris
exiſtens non eſt cecuſ. Concedo tn̄ q̄ homo feliciſſimuſ in hac uita put de felici-
tate loquuti ſumuſ non ſemp & continue in actu q̄uis in hitu fruatur ipā feli-
citate: ſed ſufficit q̄ tantum & ſic fruatur ea quātum & ſicut humane debilitas
nature pmittit. Sic aūt ſemp fruitur ea .ſ. q̄ ſi oportet aliqn̄ ab ope ceſſare
uel alias opationeſ exercere. tn̄ omneſ ordinat alias opationeſ ad iſtam feli-
ciſſimam. & ideo quieti uacant ut poſtea poſſint ſecundum eam delectabi-
lius & feruentiuſ opari. Sic enim oīs eiuſ quieſ uel opatio felicitatiſ lu-
cidiſſima bonitate refulget. dcām aūt fruitionis interruptionē & humane
felicitatis diminutionem a diuina notauit Ariſtotileſ 12° methacē dicēſ. Si q̄ ſic
uerum hoc ut noſ qnq; deus ſemp mirabile. Si āt magiſ danſ adhuc mirabi-
Ad .5m liuſ hēt aūt ſic. = Ad aliam dcꝫ eſt q̄ in hiſ boniſ que ſunt eiuſdem ſpēi ſi
et̄ cetera ſint paria diuturnius eſt meliuſ. ſi non non oportet. non eſt āt ſic ī
propoſito. Quando aūt dr̄ q̄ felicitaſ difficile auffertur & eſt pmanentiſſima
dicendum eſt q̄ ipā eſt pmanentiſſima non inter alia quecūq; ſed inter no-
bileſ hominiſ operationeſ. Vel etiam ſic eſt pmanentiſſima q̄ ſemp in omnj
operatione uel quiete bonitaſ eiuſ refulget m° ſupradicto;.

vndecimo q̄ues.

N DECIMO Querit͛ gñter utrū ſi amicus & ueritas diſſenciāt qo. ii.
ueritas ſit amicitię preferenda. Et uidet͛ ꝙ nō auctoritate Tul
lij in libro ſuo de amicitia dicentiſ. Ego uoſ tantum hortari Tullius
poſſum ut amicitiam oībꝫ rebꝫ humaniſ āponatis. Nihil eñ
eſt tam nature aptum tam conueniēs ad reſ proſpas uel aduerſas. = Item 8°. 2°.
huiuſ dr̄. Amicus eſt alter ipē. Et 9° huiuſ Amicoꝝ eſt idem uelle & nolle.
+ amicitia
Caritas aūt eſt ſic ordinata. ſ. ꝙ tu debeſ amare te pluſq̃ aliud qdcunqꝫ in hoc
mundo q° & amicū tuum. Sed illud eſt aliſ preferendum qd eſt alijs magis
amandum. = 3° Sic 8° huiuſ dicit Ariſtotileſ. Sine amico eīm nullus utique er 3°.
liget uiuere hñſ reliqua bona omnia. tale aūt eſt aliſ preferendum. q°. = Itē 4°.
illud eſt faciendū ꝑ qd politica cōicatio magiſ ſaluatur. ſꝫ preferendo amicitiā
ueritati cōicatio politica magiſ ſaluatur. q°. Maior nota eſt qm̄ ſalus ci
uitatis quę in politica cōicatione conſiſtit cęteris oībꝫ humanis bonis prefe
renda eſt. dicente Ariſtotile primo huiuſ. Si enī idem eſt uni & ciuitati bonū
maius & ꝑfectiuſ uidetur ꝑ qd ciuitaſ uidetur ſubſtineri & ſaluari. Amabile
quidem uni ſoli melius uero & diuinius genti & ciuitati ꝑꝑ qd et uiri fortiſſimi
ac ſtrenuiſſimi morti ſe ꝑꝑ uirtutiſ fortitudinem exponunt pro ſalute cōi. Mi
nor aūt declaratur qꝛ quantum eſt inter ciueſ de poliᶜᵃ cōicatione tm̄ inter eos
oportet eſſe de amicitia ꝑꝑ hoc in 8°. huiuſ diſtinguit Ariſtotileſ ſpēs amicitię
ſcdm̄ ſpēs poliᶜᵉ. corruptio q° amicitię eſt deſtructio poliᶜᵉ & cōitatis ciuilis.
Vnde Tullius in libro ſuo de amicitia Quanta uis amicitię concordię quę ſit Tullius.
ex diſſenſionibꝫ atqꝫ diſcordijſ ꝑcipi pōt. Quę enim domuſ tam ſtabiliſ quę tā
firma ciuitas eſt quę non odijſ & diſcordijſ funditus poſſit euerti. Vnde etiam
& 5° huiuſ dicitur. Videtur aūt & ciuitateſ continere amicitia & legis latores
magis circa ipām ſtudēt q̃ circa iuſtitiam. Nō conſtat ꝙ ubi ueritas diſſentit
amico qui prefert ueritatem ipē diſſentit amico taliſ aūt corrūpit amicitiam.
Amicitia enim requirit idem uelle & nolle. q° 25°. Item iuſtitia eſt uirtus excel 5°.
lentior q̃ ueritas cum ipā ſit uirtutum preclariſſima ut dr̄ 5° huiuſ. illud q° ꝑ
ferendum eſt ueritati qd preferendum eſt iuſtitię. ſed iuſtitię amicitia eſt pre
ferenda. eſt enim melior probatio. Nam melius eſt qd eſt magis ꝑ ſe ſufficiēs
& melius etiā eſt qd minus indiget altero ut dr̄ primo rethoᶜᵉ. Sed amicitia eſt
ꝑ ſe magis ſufficienſ & minus indiget altero q̃ iuſtitia & non ē conuerſo dicēte
Ariſtotile 8°. huius ꝙ amicis quidem exiſtentibus nihil opus eſt iuſtitia. Iuſti
aūt exiſtentes indigent amicitia. Et iō ſicut dicit Ariſtotileſ legis poſitores ma
gis circa amicitiam ſtudent q̃ circa iuſtitiam. q° 15°. = Oppoſitum dicit Ari oppoᵐ.
ſtotileſ primo huius. Videbitur aūt utique melius eſſe forſitan & oportere pro
ſalute ueritatis familiaria deſtruere. Et ſubdit. Ambobus enī exiſtentibꝫ
amicis ſcm̄ eſt prehonorare ueritatem. = Sciendum eſt ꝙ triplex eſt ami Triplex amicitia.
citia ſicut uidebitur 8°. huiuſ. ſ. ꝑꝑ utile ꝑꝑ delectabile. & ꝑꝑ honeſtum.

due aūt prime aliq̄n poſſunt eſſe praue & inter prauos & ideo non eſt mirū
ſi ueritas talibꝫ amicis & amicitijs preferatur = Tertia autem amicitia que
ſola eſt amicitia ſimpliciter nec poteſt eſſe mala neo inter malos ut in 8° &
in 9° dicetur. Eſt enim uirtus quedam uel cū uirtute ſemꝑ ut dr̄ in 8°.
Quid ſit ueritas. & de hac amicitia queritur nunc. = Sciendum eſt ſcd̄o ꝙ ueritas ſcd̄m
ꝙ de ea loquimur hic eſt conformitas nr̄e cognitionis aut et nr̄i ſermonis
ad rem, & hec ueritas eſt ꝑfectio & bonum nr̄i intellectus ut in 6° dicetur.
ꝑꝑ qd̄ intellectus nr̄ deficit ſemꝑ a complemento ſue ꝑfectionis q̄ diu fue-
rit falſis opinionibꝫ informatus. Et tn̄ nō eſt ꝑꝑ hoc ymaginandum ꝙ oīs
falſitas ſit peccatum nobis imputabile. Non eīm eſt ex culpa nr̄a ſed eſt ne-
ceſſaria nature noſtre debilitas ſi ignorantia. Conſtat enim ꝙ plures ueri-
tatis amatores & propoſſe ſcrutatores incurrunt ſepe falſas opiniones, ſed
inuincibiliter ꝑꝑ debilitatem ſui intellectus. Sed tunc mendaces eſſemus &
in culpa ſi falſum aliqd̄ proferremus aut ſuſtineremus ſcientes. = 3° Sciēdū
eſt ꝙ cūm amicitia ſit uirtus uel nō ſine uirtute & etiā ſit mutua ut in 8° ui-
debitur & in 9°, manifeſtum eſt ꝙ ipā in neutro amicoꝝ ſtare pōt cum ui-
tio ſeu cum peccato ſibi īputabile. Ex quibꝫ predictis apparet ꝙ nullus ami-
coꝝ uellet ſuſtinere uel proferre falſum aliqd̄ ſcienter ymo uellet doceri oē
uerum & omnes ſuas falſas opiniones relinquere quotiens ſibi ueritas appare-
ret. = His uiſis dc̄m eſt ꝙ ſi ueritas & amicus diſſentiant ueritas ſemper
preferenda eſt amico. Ita. ſ. ꝙ magis declaranda & ſubſtinenda eſt ueritas
q̄ amici falſa opinio: qd̄ probatur ꝑmo ſic. qa bonū ſemꝑ magis eſt faciendū
q̄ malum ſed primum eſt bonum ſcd̄m aūt malum, g° &c. Maior nota eſt de
ſe & minor probatur, qꝛ bonum eſt ſuſtinere illud qd̄ eſt bonum nr̄i intellectus
& deſtruere malum, ſed nr̄i intellectus bonum eſt ueritas & malum falſitas ſic
in 6° dicet g° &c = Item 2° omne bonum eſt amico ꝓcurandum ut ſibi, cū
amicus ſit alter ipē ut dr̄ in 8° ſed bonum eſt alteri amico falſa opinione infōr-
mato ꝙ ueritas ſibi manifeſtetur & infirmetur eius opinio. Sic eīm nō aliter
poterit eius intellectus frui proprio bono ſuo. g° hoc amico ſimiliter eſt faciē-
dum = Similiter 3° illud nō eſt faciendum qd̄ grauat & peiorat amicum
ſed ſuſtinere falſas opiniones amici prauat ꝉ grauat eum, qꝛ ſic talis magis in tali falſitate
firmabitur & ita magis a ſuo bono impeditur. = Item 4° qꝛ illud faciendum
eſt qd̄ placet amico ſed amico ut dc̄m eſt placet doceri omnem ueritatem &
Ad rōnes. a ſe abſcindi omnē falſitatem ergo hoc eſt faciendum. = Ad rationes. Ad ꝑ-
mam dico ꝙ ītentio Tullij erat ꝙ amicitia anponeret omnibꝫ rebꝫ humanis nō
ſimpliciter qꝛ non eſt anponenda illi operationi in qua felicitas conſiſtit. Sꝫ ꝙ an-
poneret omnibꝫ rebus humanis non ~~ſimpliciter~~ que poſſunt ſibi obeſſe. Veri-
tas autem & alia bona uirtutum nō abſunt amicitie, ymo amicū amamus
uera amicitia ꝑꝑ uirtutes & ꝑꝑ opa uirtutum. Ex quo etiam cum rationibꝫ

predc̄is ſequitur ꝙ magis amandum eſt opa uirtutum . nā pp qd̄ unū qdq; tale
& illud magis . = Ad aliam concedo ꝙ tu debes amare te & amicū tuū ualde; Ad . 2m.
iō debes tibi & ſibi procurare maxima bona que ſunt bona uirtutum . Cō
cedendum eſt q̄ ꝙ amicus preferendus eſt omī ei qd̄ poſſet bono eius uero ob
eſſe . Illa aūt non eſſet bona amicitia que mitteret amicum in malo . = Ad a Ad . 3m
liam dicendum eſt ꝙ bonus homo magis eligeret priuari omnibꝫ amicis q̄
bono uirtutis . Non ergo credit homo bonus amicitiā aut amicū eſſe ſibi bo
num optimum . Eſt q̄ auctoritas Ariſtotilis ſic intelligenda ꝙ nullus q̄cūq;
alia bona hn̄s eligeret uiuere ſine amicis magis q̄ cū amicis . = Ad aliam Ad . 4m.
dc̄ꝫ eſt ꝙ maior eſt concedenda & minor neganda . Concedendum tn̄ eſt ꝙ
deſtructio amicitie eſt deſtructio ſeu corruptio cōitatis ut cohitationis ciui
lis . Concedendū eſt etiam ꝙ deſeruire amico in nolle & uelle eſt corrūpere
amicitiam . Sed qn̄ dicitur ꝙ ſi amicus & ueritas diſſentiant preferre uerita
tem eſt diſſentire amico dc̄ꝫ ꝙ hoc eſt bene diſſentire opinioni amici ſed nō
uoluntati eius , cum ip̄e uelit omnem ueritatem doceri ut dc̄m fuit = Sed po
ſito caū ꝙ amico tuo placeant opiniones proprie in tantum ꝙ de repbationibus
earꝝ offendat qd facies tu . Dicendum ꝙ in hoc iſte eſſet uitioſus nec in hoc
ſibi erit conſentiendum . ſed reuocandus eſſet ab errore . Qđ ſi fieri non poſſet
amicitia eſſet diſſoluenda . Vnde Tullius in libro ſuo de amicitia dicit . hec igr̄ Cicero.
amicitie certa lex eſt ut nec rogemus res turpes neq; faciamus rogati . Turpis
enim excuſatio eſt & minime acceptanda cū incidis in peccatum aut ſiqs cōtra
rem publicam amici cā ſe feciſſe fateatur . Et Sēneca 2o de beneficijs . de illo Sēneca .
amico qui eſt detentus aliquo uitio dicit Si potero reuocabo . Si minus nō ad
iuuabo ſcelus non cōmittam ne ille qn̄q; dicere poſſit ille me amando occidit .
Ad ultimam dc̄m eſt ꝙ Ariſtotiles in dc̄a auctoritate non preferebat amicitiā Ad . 5m
legali & coī iuſtitie . quā in 5o dicit eſſe uirtutem preclariſſimam & pfectiſſimā
& ſilr omnem uirtutem . Sed uni eius ſpēi puta iuſtitie punitiue . = Vel dc̄m ē 2a rnō .
etiam ꝙ Ariſtotiles ibi loqtur de ciuili amicitia que conſiſtit in ſola concō
dia ciuium . Nec talem amicitiā preponebat iuſtitie ſimpliciter ſed in caſu
ſ . quantum ad magis poſſe ciues conuiuere non quantum ad ip̄os eſſe meli
ores &c.

Onſequenter queritur . xv.o Vtrū felicitas conſiſtat in aliquo q̄o . pm
bono ſepato . Et uidetur ꝙ ſic quia conſiſtit in ultimo fine ho
minis , quia illa eſt optimum hoīs bonum & ad qd̄ homo & ō
nes eius opationes ordinari debent . ſed ultimus finis hominis eſt
bonum ſepatum . ſ . deus qm̄ gratia ip̄ius oīa ſunt &c. Item 2o xij . me 2o.
tha.ce querit Ariſtotiles utrū totius uniuerſi nā ht̄ ſumum bonum & optimum
aliqd̄ ſepatū uel ordinem . Et rn̄det ꝙ utrūq; eſt bonum ip̄ius totius uniuerſi

nũ habet ſummum bonum & optimum aliqd ſepatum uel ordinem. Et rñ-
det q utrũq est bonum ipĩuſ totiuſ uniuerſi. ſ. & bonum ſepatum & ordo.
ſed magis bonum ſepatum qꝛ pp ipm̃ eſt ordo & non ipſe pp ordinem igr̃
ſimilr̃ erit in homine quia ſicut eſt ĩ maiori mundo ſic etiam eſt ĩ minori
3° pħs 8° phycorꝫ = Item 3°. bonum cuiuſlibꝫ magis conſiſtit in fine grã
cuiuſ q̃ in fine quo, quia finis quo eſt pp finem grã cuius, & iõ bonitatẽ
hŧ ex bonitate grã cuiuſ: quia nihil eſt bonum niſi pp cãſ finaleſ 9tor 2° me-
thacẽ. Optimum aũt in hoĩe ſcdm Ariſtotilem eſt eius opatio nobiliſſima
& opatio non eſt niſi finis quo. g° oportet finem grã cuiuſ eſſe aliqd ſepatũ
4° & ita in illo ſepato magiſ conſiſtit bonum humanum. = Item auctoritate
cõmentatoris. xij. methĩcẽ dicentiſ q̃ intelligentię inferioreſ pficiuntur p ſupi-
oreſ, & ita bonum & pfectio & p õns felicitaſ intelligentię inferioris in ex-
trinſeco conſiſtit. ſ. in ſuperiori intelligentia. Et idẽ uidet pari ratione in
5° hoĩe eſſe. = Item primo politicę plantę ſunt aĩalium gratia, & alia aĩalia
hoĩum grã & ſicut dr̃ 7° policẽ ſemp deterius eſt grã melioris. hoĩes g° ſũt
grã dei & intelligentiarꝫ ſed uniuſcuiuſqꝫ bonum & optimum ſtat in eius
Oppõm fine grã cuiuſ, g° &c. Oppoſitũ dicit Ariſtotileſ contra platonem = Sci-
endum eſt primo q̃ p bonum ſepatum non intelligimuſ hic qdcũqꝫ bonum
extrinſecũ hoĩ ut eſſent pecunię & honoreſ qm̃ de hiſ queſtiũ fuit prius
ſed intelligimus bonum pſe ſubſiſtẽs ſepatum ab oĩ cã mãli qd eſt pſe bo-
num & cã oĩbꝫ aliiſ eſſendi bona. = 2° ſciendum q̃ tale bonum ſepatum
. Triplex bonũ ſepatum. põt ymaginari eſſe tripliciter. Vno mõ q̃ ſit coẽ ſcdm predicationem qd-
ditatiuã ad oĩa alia bona pticularia, itaq̃ ſit quidditas oĩum bonorꝫ pticu-
larium ut aliqñ uidebantur ſonare uerba platonis. = Secũdo mõ q̃ ſi non
ſit quidditas bonorꝫ pticularium, eſt tñ formale exemplar oĩum bonorum
pticularium & eiuſdẽ rõniſ cũ eiſ differenſ ſolum qꝛ exiſtit ſine mã & alia
exiſtunt cum mã ad qd omneſ artes qdcũqꝫ bonum intendentes aſpiciẽtes
poſſunt meliuſ adipiſci bonum intentum. Et hunc etiam modũ uidentur
aliqñ ſape uerba platonis. Tertio mõ q̃ illud bonum ſepatum ſit finale bo-
num oĩum aliorꝫ grã cuiuſ cetera oĩa ſunt & opantur qd eſt celi & totius
naturę primus princeps, qd non eſt qdditatiue predicatiuum de aliiſ nec eiudẽ
rationis ſꝫ alterius & maxime diſtantis a qdditatibꝫ & rõnibꝫ aliorꝫ bonorum
ſed tñ includenſ ea in ſe & ſimpliciſſime uniẽs & oĩa cetera bona uirtualiter &
ſupexcellentiſſime gubernãſ. Et hoc eſt deus glorioſus. duos aũt primoſ mõs
non cõcedit Ariſtotiles ſed improbat tertiũ aũt approbat & declarat. = Tertio
ſciendum eſt q̃ felicitatẽ in aliquo bono ſepato conſiſtere põt intelligi tripliciter
ter. Vno mõ formaliter. Alio mõ ſubiectiue. 3° mõ obiectiue. Dico ergo q̃
r. 9°. formaliter nõ conſiſtit in bono ſepato qꝛ felicitas formaliter eſt qua homo
eſt felix formaliter: ſed nullo ſepato eſt felix formaliter: ſicut neqꝫ paries dicit

albus per albedinem ab eo ſeparatam. Etiam de felicitate loquimur ſecundum quod eam poſſumus per operationes noſtras nobis acquirere et poſſidere. hoc autem non eſt bonum ſeparatum. Et hanc rationem intendit Ariſtotiles cum dicit. Non utique erit operatum neque poſſeſſum bonum. nunc autem tale aliquid queritur. Dico ſecundo quod non ſimpliciter conſiſtit in bono ſeparato ſed in homine quia aliter homo non eſſet ipſa felicitate humana felix formaliter. Dico tertio quod conſiſtit in bono ſeparato quod eſt ipſe deus obiectiue quia ſicut declaratur primo huius felicitas humana eſt hominis operatio ſecundum uirtutem perfectiſſimam omnibus autem uirtutibus ſeu uiribus corporalibus uirtutes anime ſunt excellentiores et perfectiores cuiuſmodi ſunt uirtutes morales et uirtutes intellectuales inter quas excellentior et ſublimior eſt ſapientia ut oſtenditur 6° huius. Et ita felicitas eſt operatio ſecundum ſapientiam ut etiam in x° uidebitur. Conſtat autem quod ſapientia et eius opus obiectiue conſiſtit circa primas cauſas et prima principia et principaliter circa illud cuius gratia omnia ſunt quod eſt bonum unius cuiuſque et totaliter optimum in natura omnium ut in prohemio methaphiſice probatum eſt hoc autem eſt ipſe deus ut ſatis declaratur in 6° et 10. huius quod uſ. Item ſi felicitas in opere ſpeculatiue ſcientie conſiſtit ut declaratur in 10. huius oportet quod ſpecialiter conſiſtat in operatione nobiliſſime ſcientie ſpeculatiue. talis autem eſt que eſt obiecti nobiliſſimi dicente Ariſtotile in prohemio de anima, ſcientiam eſſe de numero bonorum honorabilium magis autem alteram altera aut ſecundum certitudinem aut ex eo quod meliorum quidem et mirabiliorum eſt, optimum autem et nobiliſſimum obiectum eſt ipſe deus. Item deus eſt ultimus et ultiſſimus omnium finis. nihil autem habens finem habet ſe bene niſi ſecundum quod in ſuum finem reducit. Et ſic ſi omnia debeant ſe habere bene debent reduci in ipſum deum a quo omnia bonitatem habent ſicut et entitatem. Sed homo per ipſam felicitatem eſt innatus ſe habere bene ideo quo ad eius felicitatem neceſſe eſt ipſum in deum reduci. Sed contra hanc concluſionem obicitur quia Ariſtotiles in littera uidetur eam reprobare dicens quod omnes artes bonum quoddam appetentes et quo indigent inquirentes derelinquunt cognitionem talis boni ſeparati tanquam aliquid inutile. Quid enim iuuabitur textor aut faber ad ſuam artem tale bonum ſciens uel qualiter quis erit magis medicus uel ob hoc autem magis curabit. Nam medicus tale bonum medicando non intendit ſed ſanitatem hominis non ydeam aliſ et ſeparati ſed huius indiuidui uel illius modo uidetur quod homines in omnibus ſuis debitis operationibus debeant ad illud aſpicere in quo finale bonum hominis quod eſt ſua felicitas conſiſtit. Ut ſagittator ſagittat ad ſignum cum uerſus ipſum debeat dirigere omnes actus ſuos ut dicebatur in prohemio. et ita non uidetur quod in tali bono ſeparato tanquam in exemplari obiecto conſiſtat humana felicitas. Ad hec autem ſoluitur faciliter ſecundum ea que dicta fuerunt in prohemio. Nam ſicut entia ſunt ordinata et omnia commune quoddam bonum intendunt et appetunt, ſed non tamen ipſum formaliter et immediate adipiſcuntur ſed ſolum ea que ſunt aliorum ſuprema et illi ſummo bono propinqua. Cetera uero ſufficienter bonum ſibi debitum attingunt ſi adu

2m p.

3m p.

felicitas eſt actus ſapientie circa primam cauſam ... [illegible] enim quod eſt optimum eorum que ſunt in natura et hec eſt deus ſublimis.

2a ro

3a ro

pticipantur bonum quoddam sibi proprium per quod in quantum ipsum est quedam parti
cipata similitudo ipsius primi boni ipsa referuntur ad illud primum & coe bonum.
Sic similiter oportet humanas opationes esse ordinatas & unam esse supremam
que uocatur humana felicitas secundum quam homo est natus obiectum nobilissi
mum intueri & contemplari. Alie autem opationes sunt inferiores quibus sufficiens
est ad aliquod particulare bonum prospicere quod est hominibus proficuum uel necessa
rium ut possint tandem ad illam attingere supremam & nobilissimam opatio
nem. Sic enim omnes actus humani in unum finem ultimum reducuntur. Et
hanc uiam non intendit Aristotiles reprobare. sed illam que cuiuslibet boni
ab homine opati & possessi ponit unum bonum separatum quod sit eius formale exem
plar ad quod omnes artes aspicere debent secundum quascunque proprias suas & particu
lares opationes sed sufficit opationes inferiores aspicere ad bonum quoddam a no
bis opabile conferens ad superiorem opationem & sic deinceps donec homo pue
niat ad illam opationem supremam secundum quam bonum separatum excellentissimum
ualeat intueri & contemplari. Et hanc 3am conclusionem probant sufficienter omnes
rationes in principio questionis adducte. Et sic est finis questionis;

q° 13 — TERTIODECIMO Queritur generaliter utrum perfectius siue melius
sit quod est eligibile propter se tantum. eo quod est eligibile propter se & propter al-
terum. Et arguitur quod non. quia maius bonum est & amplius
quod est tantundem & amplius sed eligibile propter se & propter alterum
est tantum bonum quantum est eligibile propter se tantum & amplius ergo & melius.
2° Item 2° felicitas que est summum bonum humanorum bonorum connumerata cum minimo
bonorum redditur eligibilior & per consequens melior quia a simili maxima ratio eligibili-
tatis que est esse eligibile propter se. reddit tamen adhuc maior addita sibi minima
3° ratione eligibilitatis. scilicet quod sit eligibile propter aliud. = Item 3° summum bonum
quod est deus. est eligibile non solum propter se. sed etiam propter aliud. quod probo sic
quia quod est gratia alterius est eligibile propter alterum. modo deus est gratia alterius per
Aristotilem 2° celi dicentem quod omne habens opus est gratia operis. Et ibidem dicit
deum habere opationem. Et comentator declarans quomodo hoc sit dicit quod si illud quod
inuenitur propter se prima intentione ut deus. necesse est ut inueniatur propter aliud se-
cundaria intentione. nisi illud non esset natura inata ad largiendum. quod uel In
Oppositum. Ratio Alberti — oppositum dicit Aristotiles & probatur secundum Albertum. quia finis secundum propriam
rationem finis est melior semper eis que sunt propter ipsum finem propter quod ultimus
finis est optimus & eligibilissimus a nihil aliud quam ultimus finis. omne autem
quod est eligibile propter aliud licet etiam sit eligibile propter se. finem habet propter quem
est. & sic non est ultimus finis. quod autem est propter se eligibile & numquam propter aliud
est ultimus finis. & ideo hoc est illo melius & simpliciter optimum. = Notan-
Duplex eligibile — dum est quod non loquimur hic de eligibili proprie sicut de eo determinatur

3° huiuſ quia electio proprie non eſt finis ſed eorum que ſunt ad finem ut patet ibidem. Ideo nihil eſſet ſic eligibile propter ſe tantum: ſed accipimus eligibile large pro apetibili. = 2° notandum eſt quod aliquid appetitur aliquando ſiue eligitur propter aliud dupliciter. ſ. prima intentione uel ſecunda ut in decima queſtione dictum eſt, & hoc eſt quia duplex eſt finis ſecundum comentatorem 2° celi ſecundum primam intentionem & ſecundum ſecundam. Finis autem ſecundum primam intentionem ſemper eſt nobilior eis que ſunt propter ipſum & eius bonitate alia dicuntur eſſe bona & ſic dicitur 7° politice quod ſemper deterius eſt gratia melioris. Et ita deus eſt omnium aliorum ultimus finis & felicitas humana omnium humanorum bonorum. Finis autem ſecunda intentione eſt res inferioris ordinis operata uel regulata ab agente nobiliori uel opus eius. Natura enim boni & perfecti eſt largiri alijs bonitatem, & ita dicimus deum & intelligentias agere propter iſta inferiora. Talis autem finis non eſt proprie cauſa eius quod agit propter ipſum nec neceſſitat ipſum ad agendum ſed neceſſitatur ab eo & cauſatur. Nec illud quod eſt propter talem finem habet bonitatem ex iſto fine, ſed e contra. Deus enim non agit propter nos ut inde aliqua bonitas ſibi accreſcat, ſed ut nobis. Et hoc intendit comentator 2° celi ubi dicit ſic. proportio eorum que ſunt hic ad corpora celeſtia eſt ut proportio facti ad faciens. Factum enim eſt de operationibus facientis ut finis. Et in prima philoſophia declarabitur quod hec. ſ. corpora celeſtia & intelligentie non ſunt propter ea que ſunt hic prima intentione. & quod ſunt duo fines. Vnus ſecundum primam intentionem & alter ſecundum ſecundam. Igitur plures eſſe motus celeſtium propter ordinem ingenerationem non eſt prima intentione ſed ſecunda. Corpora enim celeſtia nobiliora ſunt his. & propterea quod aliquid inuenitur prima intentione eſt nobilius eo. Et determinatum eſt in ſcientia diuinali. ſ. quod iſta corpora celeſtia cum intelligentijs non inueniuntur niſi propter ſe prima intentione neceſſe eſt ut inueniatur propter aliud ſecunda intentione niſi illi non eſſet natura innata ad largiendum. Hec igitur ſunt uerba comentatoris 2° celi comento. 17°. & 21°.

Ex quibus concludi poteſt quod optimum uel ſimpliciter uel in aliquo genere non ſic oportet eſſe propter ſe tantum, quin ſit propter aliud ſecunda intentione. Vnde ad dei ſimilitudinem dicimus hominem felicem quamuis inter ceteros eſt propter ſe prima intentione tamen debere eſſe propter alios prima intentione ſecunda. ſ. debere alijs ſubuenire & alios dirrigere ad ſalutem. = Vlterius tertio ſciendum eſt quod aliquando aliquid contingit eligi propter alterum uel appeti prima intentione dupliciter. Vno modo ſecundum appetitum naturalem ſiue recta ratione regulatum. Alio modo ſecundum appetitum innaturalem & diſtortum. = Dico igitur quod ſecundum appetitum innaturalem & uitioſe deprauatum ſiue motum contingit prima intentione illud quod eſt ſimpliciter melius appetere propter peius.

Exemplum auarus quia principalem eius intentionem poſuit in pecunia congreganda non deſiderat ex principali intentione honorem aut ſapientiam, aut prudentiam, aut etiam obedire deo & legibus, ſed propter pecuniam quam principalius deſiderat. Hec ergo, que

eligibile propter aliud eſt dupliciter intentione

tali appetitu propter se prima intentione appetuntur non oportet quod sint simpliciter meliora his que propter aliud appetuntur. Sed tamen meliora sunt quoad falsam opinionem appetentiorum. Ex dictis ergo patet quod ista uerba Aristotilis dicentis perfectius autem dicimus quod secundum se ipsum est persequibile eo quod propter alterum et quod numquam propter aliud eligibile his que sunt propter se ipsa et propter aliud eligibilius intelligenda sunt de appetente et eligente propter se uel propter alterum prima intentione non secunda, et secundum rectum appetitum et non uitiosum. Et sic intelligendo dico tria ad questionem. primum quod eligibile propter se est melius eo quod est eligibile propter alterum
1ª c. tantum patet quia ex eo aliquid dicitur eligibile propter se quia in se formaliter habet aliquam rationem bonitatis omni altero possibili ex eo prouenire circumscripto. scilicet quia de se perficit nos. aut decorat uel quietat appetitum, siue secundum corpus ut pulcritudo sanitas et delectatio. Vel secundum animam, ut sapientia aut prudentia et uirtutes morales, aut aliquid exterius, ut honores amicitia bona proles aut parentum ingenuitas. Sed ex eo dicitur aliquid eligibile propter alterum tantum, quia de se non habet rationem bonitatis sed solum in eius relatione ad alterum sicut pecunia uel medicina amara uel huiusmodi. modo melius est simpliciter quod de se habet rationem bonitatis quam quod non ꝙ rꝰ. Et sciendum quod hic loquimur de bono nobis non de bono secundum unius cuiusque naturam. quia sic omne ens haberet de se formaliter aliquam rationem bonitatis quia bonum dicitur equaliter enti primo huius. Vlterius sciendum quod aliquando possibile est aliquid quod eligitur propter se, ita modicam in se habere bonitatem et etiam cum aliquid eligitur propter alterum tantum, tamen possibile est illud alterum esse tante bonitatis et excellentie, quia illud eligibile propter se minus eligeretur, quam illud quod propter alterum esset eligibile. verbi gratia. Infirmo melior est et magis eligibilis cibus amarus conferens sanitati quam cibus uoluptuosus et non conferens. Vel etiam magis eligibilis est labor in acquisitione uirtutis quam corporis pulcritudo aut uoluptas. Ex his patet quod conclusio predicta est intelligenda, uel utroque istorum bonorum secundum se acceptorum sine relatione eius ad aliud. et sic esset conclusio uera secundum abusiuam comparationem, quia si eligibile propter se esset eligibile. Aliud autem neque eligibile neque bonum. Vel est intelligenda si illud bonum quod propter se eligitur et illud quod propter alterum eligitur sit
2ª c. equalis bonitatis uel quasi. = 2ᵒ dico quod bonum electum propter se et numquam propter aliud est melius et eligibilius bono propter se et propter alterum eligibili. Cuius ratio, quia bonum quod est propter se eligibile et numquam propter aliud, siue hoc sit simpliciter siue in aliquo genere tale uidetur ultimus finis et nihil eo melius existit ut simpliciter uel in aliquo genere. Sed quod est propter aliud eligibile quamuis etiam sit propter se eligibile non est ultimus finis ideo habet aliquid melius ipso cum semper prima intentione deterius sit gratia melio-
3ª c. ris et non econuerso ut dictum fuit ꝙ rꝰ = 3ᵒ dico quod illud quod est eligibile et propter se et propter aliud, non diminuitur a sua bonitate ex eo quod est eligibile propter aliud: quia bonum additum bono est bonum melius et eligibilius. Sicut dicit Aristotiles de felicitate connumerata cum minimo bonorum. Ideo similiter plures rationes bonitatis in aliquo

cōgregate nō diminuūt eiuſ bonitatem ſed reddunt ipm̄ melius & eligibilius.
Ymo qd pluſ eſt tale bonum eſt magis pp aliud deſiderabile ꝙ̄ pp ſe cum illud ali
liud pp qd deſideratur eo melius ſit & dignius. Verbi grā ꝗuiſ moralis ſcientia
ſit bona & deſiderabiſſis (t eligibiliſ) pp ſe & pp opus, tn̄ multo eligibilior eſt pp opuſ ꝙ̄ pp ſe
pp qd dr̄ 2° huiuſ ꝙ nō ut ſciamus quid eſt uirtuſ ſcrutamur, ſed ut boni efficia
mur qꝛ nullum utiqꝫ uel ꝑuum proficuū erit hoc eſt dcū ꝙ iſtam ſciām debemꝰ
querere pricipaliuſ pp opus ꝙ̄ pp ſe. = Ex his aūt dictis pōt attendēs diligen
ter omnes rōneſ in oppoſitum adductas ſatiſ faciliter ſoluere.;

Bonū pp ſe ꝛ pp aliud ē deſiderabiliuſ ep … ꝙ eſt boꝰ pp aliud ꝙ ex eo ꝗ eſt pp ſe bonum.

OM Seqnter queritur .xiiiſ. de felicitate quoad eiuſ proprietates aliquas. Vtrū ipā ſit quid ꝑſe ſufficiētiſſimum. Et uidet ꝙ nō qꝛ ſicut dicit Ariſtotileſ ꝑſe ſufficieſ ponimus ꝙ ſolitarie ſuffi cientē & eligibilem facit uitam & nullo alio indigentem, ſed hita felicitate multiſ indigemuſ ad uitam ut cibo & potu, ꝙ ipā non eſt ꝑſe ſufficiēs. 1°

Item qꝛ ꝑſe ſufficiēs totalr̄ quietat & ſaciat appetitum, taliſ aūt non eſt felici tas qꝛ ipā cōnumerata cum minimo bonoꝝ redditur eligibilior ut dicit Ari ſtotileſ pp qd ipā hita adhuc appetitus tanꝙ̄ nō ſaciatus tendit ī aliud, ꝙ̄ ⁊c. 2°

Item quia felicitas non cōſiſtit ī bonis corporis neqꝫ in bonis exterioribꝫ ut dcm̄ eſt. & tn̄ indiget eiſ ut patet primo huiuſ & .10. tale aūt qd indiget aliiſ exō ſe non uidet ꝑſe ſufficiēs, ꝙ° ⁊c. 3°

= Item qꝛ dicit Ariſtotileſ ꝙ ꝑſe ſufficiēs dicimus non ipī ſoli uiuenti uita ſolitaria, ſed etiam parentibꝫ & filiiſ & uxori & ūliter amiciſ. Nulla tn̄ ſpeculatio eſt ad hoc ſufficiēs, cum tn̄ in x° dicat Ari ſtotileſ in ſpeculatione felicitatē conſiſtere, ꝙ̄ ⁊c. 4°

= In oppoſitum eſt Ariſtotiles ꝑmo huiuſ. Et boecius 3° de conſolatione dicēs ipām eſſe ſtatum omniū bonoꝝ aggregatione ꝑfectum. oppoᵐ.

= Notandum ꝙ Ariſtotiles primo huiuſ plures attribuit felicitati proprietateſ, que ſatiſ uident̄ conſequi ad īnuicem. ſ. ꝙ ipā ſit quid optimum & ꝙ ipā eſt ultimuſ finis & ꝙ ipā eſt pp ſe ipām eligibiliſ, & ꝙ ipā nō eſt eligibiliſ pp aliqd aliud ꝙ oīā ſunt grā ipſius eligibilia, ꝙ ipā eſt bonū ꝑfectū ꝙ ipā eſt qd delectabiliſſimum, quid pulcerimum & quid ꝑſe ſufficientiſſimū. Quia ꝙ hec omnia ſe inuicem conſequūtur. Ideo de quolibet iſtoꝝ aliqd compendioſe dicetur.

Notandum eſt ꝙ ſicut dcm̄ fuit in x° queſtione ꝙ feli citas pōt ſumi dupliciter. Vno modo ꝑ ſtatu eligibiliſſimo quem homo pōt hr̄e ſ. integrato ex hiſ omnibꝫ que uir bonus mallet hr̄e ꝙ̄ non habere. Alio mō ꝑ unico ſingulari (t ſimplici) bono qd ſit optimum oīm humanoꝝ bonoꝝ, hoc ē om nium bonoꝝ que ſub humana poſſeſſione uł humano uſu cadunt. hoc aūt nō oportet probare, ſed ex noīs impoſitione ſupponere. Quid enim qd dicitur ꝑ nomen eſt principium omnis doctrine. Et hoc notauit (t uoluit) Ariſtotiles primo hu iuſ dicēs ꝙ omnium opatoꝝ ſ. humanoꝝ, ſūmum bonum noīe qdem a plurimis confeſſum eſt. Felicitatem eīm & multi & excellentes dicūt. Felicitas ꝙ̄ ꝑmo

felicitaſ dupꝉ

Quō felicitaſ ſit qd optimū grā cuiuſ …

mo ſumpta eſt ſumm̄ū bonū ꝑ aggregationem oīum humanoꝝ bonoꝝ. fe-
licitas uero ſc̄d̄o mō accepta eſt ſumm̄ū bonum ſimplex oīum bonoꝝ ſim-
plicium humanoꝝ. — Item notandum ꝙ felicitas ꝑmo mō accepta me-
lior eſt & eligibilior felicitate ſc̄d̄o mō dc̄a. Et hoc expreſſit Ariſtotiles ꝑ-
mo huius. Loquens enim de predicta ſingulari felicitate dicit, ꝙ licet ipā ꝓ
cuiꝫ alteri bono cōnumerata ſit eligibiliſſimum alioꝝ: tn̄ ipā cōnumerata
Nota in margine — cum minimo bonoꝝ erit adhuc eligibilior. Nam ut dicit ꝑmo rethoc̄e Semꝑ
plura bona ſunt uno ut pautioribꝫ eligibiliora. ſi illud bonum ut illa pau-
dub. — tiora fuerint t in cum illiſ pluribꝫ cōnumerata. — Sed contra hoc obicitur qa
ex hoc ſequeretur ꝙ hoī felici pecunie ſemꝑ plureſ & plureſ in infinitum eſſet
.5o. — eligibilioreſ quod eſt falſum ut patꝫ ꝑmo politice. — Dicendū eſt breuiter
ꝙ bonum grā melioris eligibile ſic ſolum eſt bonum & eligibile ſicut prodeſt
uel ſaltem nō obeſt ad illū bonum melius optinendum. mō aūt illud qd̄ ob-
eſſet non eſſet ampliuſ bonum neqꝫ eligibile ſed fugibile & nociuum. pecu-
ſuphabundantes pecunie felicitati obſunt. — nie aūt uſqꝫ ad t aliquē certum terminū proſunt ad uitam felicem ducendā que obeſ-
ſent in ſuꝑhabundantia ꝓꝓ qd̄ nūq̄ ſic erunt eligibileſ. Sic ꝙ patꝫ de ꝑma
Declarat ſcda ꝓprietas felicitatis, uiꝫ ꝙ ipā ſit finiſ ultimus — felicitatiſ proprietate ſupius enūata. = Sc̄d̄a proprietas erat ꝙ ipā eſt ulti-
mus finis ꝙ non eſt intelligendum ſimpl̄r. Sic eīm deus ſoluſ eſt ultimuſ finis
ſꝫ in genere humanoꝝ bonoꝝ. Cuiuſ rō eſt qꝛ ſemꝑ finiſ reſpectu eoꝝ q̄ ſunt
ad finem. h̄t rationem melioris & eligibilioris. eo ꝙ alia ſunt ꝓꝓ finem eligi-
bilia. & ꝓꝓ qd̄ unū qdqꝫ tale & illud magis: oportet ꝙ optimum eſſe finem ō-
nium alioꝝ. felicitas aūt eſt omnium optimū alioꝝ. ꝙ finiſ & ꝑ ꝯns ultimus.
Declarat quomodo ꝓprietas felicitatis [illegible] — Et loquor ſemꝑ hic de t uero bono fine q dr̄ ꝑma intentione. — Aliq aūt iſtā propri-
etatē ſic introducunt ut intellexerunt ꝙ felicitas eſt finis hoīs & hoīs felicis. qd̄
forte non eſt uerū qm̄ ſb̄a uidet̄ eſſe nobilior & melior ſimpliciter q̄ ſua accītia ut
dixit cōmentator 2o de aīa. felicitas aūt eſt accidēs ipſius hoīs. ꝙ hō eſt melior
& nobilior ipā felicitate. & ꝑ ꝯnſ erit eiuſ finiſ ꝑmaria itentione. cū in alia
q̄ōne dc̄m fuit. ꝙ ſemper deteriuſ eſt gratia melioriſ. — Item ſic̄ dc̄m fuit ī
alia q̄one opatio nō eſt finiſ forme opantiſ niſi finiſ quo & ſc̄daria intentione:
Sꝫ eꝯ fōma agenſ eſt ꝑma intentione finiſ ſue opationiſ. felicitas aūt eſt opa-
tio aīe humane, qua homo eſt hō. ꝙ felicitaſ nō eſt finiſ hoīs ꝑmaria inte-
tione. Verum eſt tn̄ ꝙ eſt finiſ quo ipiuſ ſic ꝙ deus eſt finis grā cuiuſ hō
eſt. ad quem finem hō ꝑ ipām felicitatem attigit eo mō ꝙ pōt. — Notandū
ꝙ eſt ꝙ in ordinatiſ meliuſ ſemꝑ h̄t rationē finiſ reſpectu alioꝝ & ꝙ felicitaſ ē
hō ē finiſ ſue felicitatis. — finis oīum alioꝝ bonoꝝ humanoꝝ .i. hoī appetitoꝝ. hō tn̄ eſt finis felicitatis.
felicitatem eīm ꝓꝓ noſipōſ diligimus ut ipā ꝑficiamur. Et iterum hoīs t aūt felicitas eſt finis erit
ꝓ hō felix. Ad hoc eīm homo natus eſt ut fiat hō felix. hō nāqꝫ felix melior ē
& hoīe tm̄. & felicitate tm̄. & ſemper totum ꝑfectiuſ eſt qualibꝫ eiuſ parte. — 3a pro-
3a ꝓprietas ꝙ eſt ꝓꝓ ſe ipām eligibilis — prietas felicitatis erat ꝙ ipā eſt ꝓꝓ ſe ipām eligibilis. Cuiuſ rō eſt qꝛ ipā ex ſe eſt

nobiliſ pfectioꝝ = 4ᵃ proprietas eſt ꝙ ipā nō eſt pp aliud eligibiliſ quod itelligi 4ᵃ ꝙ nō eſt eligibiliſ pp aliud
debet de prima intentione & inter humana bona. ſic eīm ipā eſt ultimuſ finis quo
dicto mō nō eſt ampliuſ grā alterius. = Quinta ppetas eſt ꝙ oīa alia eiuſ grā 5ᵃ ꝙ oīa alia eiꝰ grā ſūt eligūr
ſunt eligibilia .i. oīa alia humana bona. Cuiuſ ratio eſt qꝛ ſicut pfectio uniuerſi
in ordine entiū ad inuicem & ad unū pmum pncipium conſiſtit ita pfectio hoīs cō-
ſiſtit in debita ordinatione oīum bonoꝝ ſuoꝝ. Debita aūt ordinatio ī hoc atte-
ditur ꝙ oīa ad ultimum finem ordinantur & illiuſ grā eliguntur. = 6ᵃ ppetas 6ᵃ felicitaſ ē bonū pfectū.
eſt ꝙ ipā eſt quid pfectum. Cuiuſ rō eſt qꝛ pfectum dr quod a nullo hʒ excedētiam
nec extra ipm aliqd accipitur ut patet 5º methaᶜᵉ. Conſtat aūt ꝙ felicitaſ nō ſimplr
ſed in gnē humanoꝝ bonoꝝ a nullo hʒ excedentiā in bonitate cum ipā ſit quid
optimum. Nihil etiam boni eſt quod ipā non contineat. Hoc eīm eſt manifeſtum
eſt de ſe de felicitate pmo mō accepta. Sed etiā ꝙ homo ſit de felicitate 2º mō
accepta appet; qꝛ ipā uirtualiter continet omne humanū bonum, cum oīa alia
ſint illius grā bona & eligibilia intantum ꝙ omne conſonū ei eſt bonū, &
omne diſſonū eſt malum. = 7ᵃ proprietas eſt ꝙ ipā eſt qd delectabiliſſimū, 7ᵃ ꝙ eſt delectabiliſſima
quod magiſ uidebitur 7º ⁊ 10º huiuſ ubi de delectatione tractabitur. Ratio
tñ ad hoc aſſignatur nūc taliſ. delectacio ſequitur opationē potentię cognitiue
circa obiectū ſibi conueniēs, & quāto potentia erit optime diſpoſita & pfectiſſiā,
& obiectū conuenietiſſimū, tanto delectatio erit pfectiſſima & maxima ut in 7º
uidebitur. Felicitas aūt eſt opatio optime potentię quę ſit in hoīe, qꝛ itellectus,
& ſcdm eiuſ optimam diſpōnem, qꝛ ſcdm eiuſ uirtutē pfectiſſimā & reſpectu ob
iecti conuenietiſſimi, qꝛ dei. Conſiſtit eīm felicitaſ in dei cōtemplatione ſicut
ī 10º uidebitur. ergo maxima & pfectiſſima delectatio conſequitur ipām felicitatem.
Si dicatur ꝙ hoc eſt contra iudicium multorum quoniam plureſ ſequuntur delecta-
tiones corporales tanquam melioreſ. = Dico ꝙ nō eſt eis credendū. primo quia
nō nouit mellis dulcedinē qui mel nō guſtauit Secundo quia tales ha-
bent appetitum infectum propter intemperantiam uel īcontinentiam. Sanis
autem credendum eſt de ſapore obiectoꝝ ſaporꝝ. Credendum igitur in hoc uiris ſtu-
dioſis qꝛ ſtudioſus circa ſingula iudicat recte primo huius. = 8ᵃ proprietas 8ᵃ ꝙ eſt pulcerrima
eſt ꝙ felicitas eſt quiddam pulcerrimum. Cuiuſ ratio eſt quoniam pulcritudo prope
uel eſt quędā diſpoſitio exterior totius hñtis ordinē ſuaꝝ ptium ut eſt diſpo
ptis alicuius totiuſ in ordine ad aliaſ ptes ut ad totū ut ad opationem totius.
Primo eīm mō pulcritudo eſt debita omniū membroꝝ ut partiū membrorū to-
tū cōſtituētiū diſpoſitio, ſcdm qntitatem & ſcdm qualitatē & ſcdm illaꝝ ad in-
uicem & ad totum cōmēſurationē prout congruit ad debitas opationeſ totius
& cuiuſqʒ ptium exercendas. Scdo aūt mō pulcritudo eſt debita diſpō ptis
alicuius ſcdm quātitatem & qlitatem prout congruit ad eius opationē ppriam
& ad opationem totius exercendas. hoc aūt totū ſupponatur quoniam pleniorem p-
ſcrutationem nō admittit moraliſ conſideratio qꝛ ut dicit Ariſtoteleſ figuralr

& grosse ueritatem inquirit. primo q° mō pulcritudo felicitatis accepta dr̄ pulcerrima. qm̄ in statu hoīs eligibilissimo q est ipā felicitas necce est oīa & in se & ad inuicē quēdam ordinem hr̄e. = Scdo mō pulcritudinis pulcerrima est felicitas. Ipā enim sic accepta pars est quedam totius status hoīs. pars quidē scdm̄ se ipām optima & pfectissima & finis alioꝝ oīum sicut dictū fuit pp qd oīa alia debite ut indebite dispositionis & p ɔns pulcra ut turpia fiunt scdm̄ q consona sūt et ut dissona. Sic g° pp qd unum qdq; tale & illd magis seqt ipām esse pulcerrimā alioꝝ. = Ultima proprietas felicitatis est q ipā est

Ultima q e bōi p se sufficientissimū.

quid p se sufficientissimū. qd de felicitate pmo mō dcā patet extrinsecus. Felicitas 2° mō accepta pōt dici p se sufficientissima. nō forte quoad eligibilissimum statū quo nullo īdigeamus alio, nō forte q ulr saciet & quietet appetitū. Sed altero forte quattuō moꝝ quoꝝ primus est q ipā felicitas diuisa cōtra alia oīa bona humana est oīum illoꝝ sufficietissima. Est enim omībꝫ alijs melior & sufficietior & appetibilior. Si tn̄ ipā p se accepta cōparatur ad ipām met acceptam cum alijs bonis tunc ipā non esset sufficientissima. Ipā naq; sicut dicit Aristotiles cū alijs bonis accepta est sufficientior & eligibilior q ipā p se tm̄. = Scds modus

Sa p se sufficientia felicitatis

est q ipā felicitas quo ad illud propter qd ipā est prima ītentione est qd p se sufficiētissimū. Ipā eīn cū sit ultimus finis nō est prima intentione nisi pp se. pp qd dcō mō nihil appetimus ultra eā. Sed quo ad illud pp qd ipā est scdā ītentione nō est p se sufficiēs. qr scdā ītentione felicitas est indigentibꝫ subuenire parentibꝫ & liberis & toti plebi bene facere & uniuersaliter oībꝫ mōis possibilibꝫ suā & alijs largiri bonitatem. ad qd faciendum indiget diuicijs amicis & pluribꝫ alijs. Sic g° pōt ītelligi multa uerba Aristotilis. Ut non oīo felix est qui spē turpissimus est. i. nō est pfcā eius felicitas quo ad illd pp qd ipā est scdā intentione. = Tertius modus est q ipā est p se sufficiētissima ad reddēdum hoīem bonum & optimum sed nō quātum ad illius bonitatis accn̄tale siue extrinsecum decoramtū.

3° p se sufficientia felicitatis

= Quartus modus qui forte phoꝝ infidelium intellectus trāscendit est talis q felicitas est pfectissima dei speculatio uel contemplatio que tantam mōstrat in deo bonitatem & excellētiam & tantam in ipius adeptione delectacionem ostendit q hō nihil oīo reputat alia quecūq; bona ymo neq; propriū corpus. Sꝫ potius deo uolente dissolui desiderat ut ipi deo summo possit in patria coniungi p gloriam.

4° p se sufficientia felicitatis

Hec q° felicitas oīo saciat appetitum quo ad ea que possunt in hac uita homini cōuenire. = Rōnes aūt ī pricipio qonis adducte nihil contra predicta cōcludunt. Et sic patet questiō;

Qo. 15

CONSEQUENTER querit° xx. Utrū de dcō Aristotilis. s. utrū multorū delectationes sint ad īuicem cōtrarie. Et arguit q nō. qr omīs delectatio scdm̄ q delectatio est aliqd bonum. bonū aūt nō est bono cōtrariū. sꝫ malo ut dr̄ in pntis q 2° = Item unum est

tm̄ uni cōtrariū ut dr̄ x° metha͞c delectatio aūt triſtitie est cōtraria ·ꝯ huiuſ
g° non delectatio opponitur delectationi · Oppoſitum uidetur dicere Ariſto · opp°
tileſ · Multis quidem g̊ delectabilia aduerſantur ad inuicem que non na
turalia ſunt · Notandum eſt ꝙ delectatio proprie reperitur in cognoſcentibꝫ
tm̄ qm̄ ad delectationem proprie duo requirimtur · ſ · conuenientiſ adeptio
& conuenientie apprehenſio · = 2° notandum ꝙ appetitus ſenſitiuuſ aliqñ ē Triplex ſenſitiui appetitus diſpoſitio ·
recta ratione regulatuſ · aliqñ non · Et ſi non tūc uel eſt ſue proprie nature
dimiſſus · & tūc eſt ſimiliſ appetitui brutoꝝ aīalium · Aut eſt ꝑꝑ aſſuetudinē
uitiorum depravatus · Appetitus g̊ recta ratione regulatuſ nūꝗ obuiat
rationi recte · Appetitus uero uitioſe defedatuſ ſemꝑ ut ſic rationi obuiat ·
Appetitus aūt ſenſitiuuſ ſibi ſimpliciter relictus mediuſ eſt ad utrūq; · = Tertio
eſt ſciendum eſt ꝙ ſemꝑ nā ordinat & ordinat oꝑationeſ ſuas ad finem &
ꝑ ꝯñs ad bonum · quare appetituſ recta ratione regulatus meretur dici nālis ſī-
ꝑlr̄ & ꝑfecte · Appetituſ aūt ſenſitiuus ſibi dimiſſus pōt dici naturaliſ · ſed di-
minute & quaſi in potentia · Appetitus uero uitioſus oīo dr̄ nō nālis ſiue
ꝗ contra naturā · Et ſic cū Ariſtotileſ dixiſſet ꝙ multis delectabilia adinui-
cem aduerſantur · qꝛ nō nālia ſunt · pꝫ ꝙ loquebatur de hn̄tibꝫ appetitum
uiciatum · Multi enim ſūt taleſ · Et cum Ariſtotileſ dixiſſet · Amantibus aūt
bonum ſunt & delectabilia que nā ſunt delectabilia · hoc Ariſtotileſ intendebat
de habētibꝫ appetitum recta ratione regulatū · = Item 4° notādū ꝙ quicqd
appetit unuſquiſq; · hoc eſt ſibi conueniēs ſm̄ ſuam reputationem & ꝑ ꝯñs
illud eſt ſibi delectabile · Et iō dicit Ariſtotileſ unicuiq; eſſe delectabile ad
qd̄ dr̄ amicus · ut equuſ amanti equū & ſpectaculū amanti ſpectaculm̄ · Et
iteꝝ notandum eſt ꝙ uirtus ī medio conſiſtit duaꝝ malitiaꝝ · malicie aūt adinui-
cem ſe hn̄t extreme · ut p° dicetur · Ideo uitium uirtuti cōtrariatur · ut extremū
medio uitium aūt uitio ut extremum extremo · Dico g° primo ꝙ delectabilia ·1ª ꝯ°
ſūt uitioſis contraria · ſi uitia ipoꝝ ſint uniuſ uirtutiſ extreme contraria ſicut
eſt de auaro cui eſt delectabiliſ ſuꝑflua pecunie cumulatio & de prodigo cui
delectabiliſ eſt īmoderata pecunie conſumptio · Et ſic pōt induci de alijs uiti-
oſis · Et ita pꝫ ꝙ taliū delectationeſ ſunt cōtrarie obiectiue · Sunt etiam contra-
rie originalr̄ qꝛ aliqlr̄ eaꝝ origineſ ſunt uitia · que ſunt cōtraria · nō ſicut
malum bono ſed ut duo mala extrema · = Dico ſcd̄o ꝙ hn̄tibꝫ appetitum ſibi 2ª ꝯ°
ſimplr̄ derelictum non ſunt delectabilia contraria · niſi forte ꝑꝑ appetentiū diſpo-
ſitiones cōtrarias · Eidem eīm potentie idem eſt delectabile · alteris aūt potē-
tijs altera ſunt delectabilia · Ut guſtui ſapor eſt conueniens · ut uiſui color · nō
iſta non ſunt contraria · Nam cōtrarioꝝ eſt eadem ſciā · eadem eſt potentia
cognitiua & idem genuſ ut patet 4° metha͞c poſſibile eſt tm̄ ꝙ diuerſis ꝑꝑ eoꝝ
diſpoſitioneſ cōtrarias ſint contraria delectabilia · ut collerico & fleumatico uel
ſano & infirmo uel cōtrarijſ infirmitatibꝫ laborātibꝫ uel calefactiſ & frigefactis

ut in eſtate frigus eſt delectabile & in yeme calor & ſic de plurimis alijs. =
3ᵒ 9ᵒ Dico tertio ꝙ hn̄tib3 appetitum recta ratione regulatum & circūſtantijs exteri-
orib3 eiſdem exiſtentibus delectabilia nō ſunt contraria ꝗ talibuſ ut ſic nō
ſunt delectabilia niſi opera uirtuoſa. talia aūt non ſunt contraria niſi forte
hoc proueniat ex circūſtantiaꝝ exterioꝝ cōtrarietate. Sed bene eſt poſſibile
ꝙ circūſtantijſ exiſtentib3 contrarijſ. ꝙ nō in bonitate & malitia. ſed materialit̄
ſunt eis delectabilia cōtraria & eoꝝ opationes. ut īdigenti delectabile eſt
acquirere pecuniam & acqſitam ſeruare pp̄ neceſſitatem. habundanti aūte
diuicijs erit delectabile pecuniam indigentib3 tribuere. Juſtus etiā delecta-
4ᵃ. 9ᵒ tur in laudando .ſ. bonos & in uitupando malos & ſic de aliiſ. = Quarto
dico ꝙ delectabile ſenſui ſibi derelicto aut uitio infecto contrarium eſt ſępe
ei qd̄ eſt delectabile ſcd̄m rectam rōnem. Nam ut dr̄ primo huiuſ. Ratio
ſemꝑ ad optima deprecatur. Sed uidetuꝛ qdem in hominib3 aliqd preter
rationem innatum qd̄ aduerſatuꝛ & obuiat rōni .ſ. ſenſualitas. = Viſo aūt
hoc de delectabilib3 proportionabiliteꝛ dicat̄ de delectationib3 = Sciendum eſt
etiam ꝙ delectabilia quę ſcd̄m naturaſ eoꝝ propriaſ dicūtuꝛ eſſe contraria aut
etiam delectationes non cōtrariantuꝛ ſcd̄m relationes ipoꝝ ad uitia quę ſūt
origineſ appetituū contrarioꝝ. ſed ſic ſunt unum ſcd̄m proportionem. Nam
ſicut ſe h̄t ſuꝑflua pecunię conſumptio ad prodigum ita ſe h̄t īmoderata ipſius
Ad rōneſ retentio ad auarum. = Ad rationes dicendū eſt. Ad primā dicituꝛ ꝙ bonū
bono nō eſt contrariū ſcd̄m relationē uel proportionē ipoꝝ ad ea qb3 ſunt
bona ſ3 proportionabilr̄ eadem ſunt. Sed ſcd̄m naturas eoꝝ proprias pn̄t eſſe
cōtraria. Ut ſurſum qdem qd̄ eſt bonum igni & deorſum qd̄ eſt bonum terrę.
Ad aliā & ita dicendum eſt de delectationibuſ & delectabilib3. = Ad aliam dicendū eſt
ꝙ delectatio formaliter cōtrariatuꝛ triſtitię & non delectationi. Sed aliqua de-
lectatio alicui delectationi cōtrariari pōt obiectiue uel originalr̄ ut dcm̄ fuit.
2ᵒ. mō Etiam dicēdum eſt ꝙ delectabilia ſcd̄m eādem potētiam & eodē mō diſpoſitam
non ſūt contraria ſed potiuſ delectabile & triſtabile. Sed delectabilia ſcd̄m diuē
ſas potentias ut ſcd̄m rationē & ſenſū & delectabilia ſcd̄m eandē potentiā cōtra-
riē diſpoſitam ſunt bene contraria. Et ſic non ualet.

q̄. 16ᵃ Extodecimo q̄ritur conſeqūteꝛ Vtꝝ ad felicitatem requiratuꝛ uir-
tutiſ uſus & delectatio & bonoꝝ exterioꝝ habūdantia & bona
corporis diſpoſitio. Et ar̄ ꝙ nō requiratur uirtutiſ uſus. quia
ſepe in die oporteret felicem fieri miſerum. Et ꝙ etiam non
reqratuꝛ delectatio arguit̄ ſic. Jllud non reqritur ad felicitatem qd̄ abicientes
minus peccamus & magis poſſumus acquirere uirtutes. delectatio aūt eſt huiuſ
modi ut dicituꝛ in fine tertij huiuſ = Jtem delectatio non ſtat cū tribulatione
ſed cū felicitate ſtat cōturbatio & tribulatio dicente Ariſtotile primo huius. ꝙ

mala accntia & magna tribulant & conturbant beatum . cum tamen nullus bea –
tus fiat miser . Deinde arguitur q̄ nō requiritur bonorum exteriorum habūdātia
qr nihil ad felicitatem requisitum debet mali prestare occasionem habūdātie
aūt bonorum exteriorum prestant quoque mali occasionem . quia multi periere
pp diuitias primo huius . Et v° politice dr . Omne quod utile est aut
nocere necessarium aut nihil esse proficuum habentibus . = Etiam amici
dant occasionem iniustitie . Nam amor & odium peruertunt iudicium .
Vnde Aristotiles primo celi . Oportet inquisitores non inimicos esse iudica –
turos uerum suscipientes . = Vnde etiam cōmentator ibidem dicit q̄ ma –
xima causa diuersitatis est amor & odium . = Item nobilitas parentum
prebet occasionem superbie . Prolis aūt fecunditas occasionem auaritie . 10 v°
Item q̄ nō requiratur bona corporis dispō ar . quia prebet occasionē deli –
quendi . ut sanitas pfecta . Vnde dicit Eustachius q̄ Sancti viri corpora sua
afflictionibus cruciant ne possint contra rōnis iudicium rebellare . Similiter &
Seneca ad Luciliū in epistola . Tu me inquis dicit . Durius tractandum est Dius.
corpus ne aīo male pareat . Similiter fortitudo dicente aristotile q̄ multi pi –
ere pp fortitudinem primo huius . Similiter pulcritudo prebet occasionē
uacandi curiositati (l carnalitati) & impudico amori ut sepe docuit experientia . q° v°
Albertus etiam arguit q̄ plato fuit turpis figure . s. latissimā faciem habēs
pp qd etiam plato uocatus est . Similiter Tullius pp torturā facieique accumen
figuram ciceris pretendebat pp qd cicero uocatus est . qui tn̄ uirtuosi repu
tati sunt & felices . = Oppositum dicit Aristotiles . Quantum enī ad uirtutis
usum dicit . Non parum differre in possessione uel usu optimum existere
& in habitu uel operatione . Dicit et q̄ nō optimi & fortissimi coronantur sed
agonizantes . = Quantum aūt ad delectacionem dicit . Non solum ad feli –
citatem requiri delectacionem , sed q̄ habet uoluptatem ipse ipsa . & q̄ est delec –
tabilissima . = De aliis autem dicit q̄ uidetur felicitas esse eorum que exterius
bonorum indigens . Impossibile enim uel non facile bona operari īpotentem
tribuere existentem multa quidem operata sunt per organa & per amicos per
diuicias & per ciuilem potentiam . quibus autem denudati coinquinant beatitudi –
nem . Non enim oīo felix qui specie turpissimus uel ignobilis uel solitarius
& sine prole . = Huius questionis solutio prima facie uidetur posse ex pre –
cedentibus questionibus apparere ubi querebatur de per se sufficientia felicitatis
in quo ipā consistit . Sed tn̄ nūc eius solutionem reppetendo de articulabit
per quem modum ea omnia de quibus questitum est ipsi conferant felicitati = Dic –
tum est autem prius q̄ si felicitas sumatur pro statu omnium bonorum aggregati –
one perfecto q̄ hec oīa ad ipam requirunt ut partes ipam integrantes . Differūt
tn̄ quia unitas felicitatis sic accepte est totalitas & unitas ordinis partiū ad
Inuicem & ad unū aliquid primum gratia cuius oīa alia sunt sicut ē q̄ unitate

exercitus. Eſt igitur in tali felicitate aliqd ꝑ modū ducis in exercitu & ali-
qd ei propinquū ſicut ſe habent milites ad inuicem & aliqd remotius ut
ſerui ſe hn̄t ad inuicē equi currus & alia organa requiſita ad exercitus com-
plementum: prout ex ſequentibꝫ poterit apparere. = Si uero ſumatur felici-
tas pro illo ſimplici bono humano qd̄ eſt optimum aliorꝫ oīm bonorum
ad qd̄ oīa alia ordinari debent & reduci, & ponamus ꝙ illa ſit dei contem-
platio. Tunc ſi queritur quō ad hāc felicitatem ſe hēat uirtutis uſus, hoc
eſt opatio ſcd̄m uirtutem: diſtinguendū eīm erit de uirtutibꝫ ꝙ alię ſunt
morales alię intellectuales. Intellectuales ſunt ſapīa. ſcīa. intellectus. prudentia
& ars. Et dicemus tunc ꝙ opus nobiliſſimū & finale ſapīę ad ipām ſpectat
felicitatem tanq̄ eius propria & formalis eſſentia qa felicitas in ope ſapientię
conſiſtit ut uidebit in x°. Opus aūt ſcīę deſeruit operi ſapientię, qꝛ ſapīa
eſt circa altiſſimas cauſas & ultimate circa ipm̄ deum. Ad huiuſmōi aūt
cāꝫ ꝑmaꝫ cognitionē aſcendere nō poſſumus pp̄ ipās eſſe a ſenſu remotiſſiās
niſi ꝑ cognitionē ſuorꝫ effectuū notiorū circa quos ſcīa uerſatur. Item opus
intellectus operi ſcīę & ſapīę deſeruit qm̄ cognitio ꝑncipiorꝫ ad notitiā cōcluſi-
onum habendā ordinari uidetur. Vel etiam opus intellectus ad opus ſapīę ſpec-
tat intrinſece cū ſapiētia ſit ſimul intellectus & ſcīa. = Deīn prudentia & opꝰ
eius īmediate ſequuntur tres ꝑdcās uirtutes intellectuales, & earꝫ opationes
& ad eas īmediate ordinantur: dico aūt īmediate ordinatur precipiendo & ordi-
nando ſapīę grā circa ea quę ad earꝫ acquiſitionē & operis earꝫ exercitium
liberum requiritur. Dico etiam īmediate ſequuntur, quia prudentia precedit uir-
tutes morales tanq̄ reſpectu aliarꝫ architectonica deſeruiens & ordinans & preci-
piens, quę & quō ſcd̄m unā quāqꝫ uirtutem opabit ut poſtea declarabitur. =
Poſt predictas ſequūtur uirtutes morales quę ut ſunt ad ipm̄ uirtuoſum reſcindūt
ipm̄ ab irrōnabilibus paſſionum impetibꝫ impedientibꝫ ab acqſitione ſapientię
& ab eius operis exercitio. Vn̄ in .7°. phycorꝫ dr̄ ꝙ inquietari & reſidentia
fit aīa prudens & ſapiēs pp̄ qd̄ neqꝫ infantes poſſunt addiſcere neqꝫ iudicare ſi-
mitr̄ ſeniores. Multa eīm eſt ꝑturbatio circa ipōs. Statur aūt & penſatur ꝑtur-
batio aliqn̄ autem a natura, aliqn̄ aūt ab aliis hoc eſt a uirtutibꝫ moralibꝫ, & ma-
xime a caſtitate ut dicit cōmentator. Sic ꝙ uirtutes morales ſunt felicitati
neccīę tanq̄ remotiue ꝓhibentium & tanq̄ diſponentes ad ſapīę tranquillum
& delectabilem uſum, cū hoc etiam ꝙ maxime decorant aīām felicis & ipām
felicitatem. Secūdum autem ꝙ uſus uirtutum moralium eſt ad alios ſic maxime
deſeruiunt uirtutes ad ſcd̄ariam felicitatis intentionem, quę eſt in largiendo &
diſtribuendo aliis ſuam bonitatem aut conſulendo monendo, uel predicando aut
neccīa ad uitam uel ad uitam bonam & decentem largiendo aut populum rege-
do .s. fauendo bonos & corrigendo malos, & tyrannorꝫ impetibꝫ reſiſtendo pa-
cem inter ciues & concordiam ꝓcurando ut aliqn̄ ꝯtingit ꝯtercūqꝫ ſcd̄m ꝙ ipī felici

eſt poſſibile cuilꝫ & ſcđm ꝗ exigit conditio illoꝝ . Et in hoc cōſiſtit felicitatis ꝛ
maximum decoramētum exterius in oculiſ alioꝝ . Nec non etiam uirtutes ſic ordi
nantur ad ipām felicitatem nec nō ſolum illi felicitati ſed aliſſ acqrendam q̄lr̄
ꝑſe manifeſtum eſt . — Poſt moraleſ uirtuteſ ſequuntur bona corporiſ que ſūt
conuenienteſ diſpoſitioneſ ad bona aīe . qm̄ bene corpore diſpoſituſ ſi bene cō
pore utatur bn̄ diſpoſitus eſt ad aīe uirtutes & oꝑationeſ . ſi aīe ſequuntur cor
pora ut in phyſonomia dictum eſt . Et nulli dubium ꝗ ſanitas aūt ^{nāle} taliſ ꝗ ſit li
ber uſus rōnis eſt diſpoſitio neceſſaria ad acqſitionem ſapię & eiuſ oꝑis exercitiū
in quo felicitas conſiſtit . Fortitudo aūt & pulcritudo felicem decorant ualde
& eum reddunt aliſſ gratioſiorem & ob hoc ēt ad ipius felicitatiſ intentionem
ſcđariam multum ualent qm̄ cum homo gratiā hūerit hoīum tūc melius & ami
cabiliuſ aliſſ ſibi obedient & magiſ ſuis documentis conſiliſſ preceptis & admoni
tionibꝫ acquieſcent . & ſic in aliſſ ſue bonitatis largitio pociorem habebit effectū .
Et ad iſtam debitam corporiſ diſpoſitionem ſeruandam ul admiſſam recuꝑandam
ſcđm ꝗ eſt poſſibile ordinatur medicina , & multe alie arteſ medicine ſubmi
niſtrantes = Deīn̄ conſequūtur bona exteriora quoꝝ aliqua ſūt ad uitam
ſeruandā neccīa ſicut cibus & potus & ueſtituſ . & ꝑ ꝯnſ hec ſunt organa ad feli
citatis acquiſitionem neccīa . cum ſit idem bene uiuere . et qđ eſt eſſe felicem &
non uiuentem impoſſibile ſit bn̄ uiuere . = Item ſcđā hr̄i nō poſſunt cū tali ua
catione que ad ſapiām adipiſcendam reqruntur ſine diuitiſſ aliqualibꝫ cū natā
paucis contenta ſit . Ideo ēt taleſ diuitie ſunt organa ad felicitatem nobiliſſimam
adipiſcendam neceſſaria . Propter qđ dictum eſt . Indigenti meliuſ eſt dictari ꝗ̄
phyloſophari habundātiā āt diuitiaꝝ proleſ fecunda , parentum ingenuitas
honores & copia amicoꝝ ipām felicitatem decorant exteriuſ cū hec omnia ſint
organa ad ꝑfecte ^{+ conſeruandum} conſumandum ea omīa que ꝑtinent ad felicitatem ^{+ tis} intētione
ſcđariam . Multa nāqꝫ ut dicit Ariſtotileſ oꝑata ſunt ꝑ amicos ꝑ organa ꝑ diui
tias & ꝑ ciuilem potentiā . Iſta tn̄ non ſunt de felicitatiſ neceſſitate . nec quo
ad eiuſ intrinſecam eſſenciam & intentionem primariā ꝑut unuſqſqꝫ ſatis uide
re pōt = Adhuc āt uidemuſ omēſ hoīes uel ad uitam uel ad decorem uite uel
ad populum debite regendum uel ad ea que neceſſaria ſunt hiſ ſiue utilia procu
randum multiſ indigere que natura nobiſ nō miniſtrat ſed humane induſtrie
ſubduntur . Ideo ſcđm ꝗ talia propinquiuſ aut remotiuſ ordinantur ad felicitatē
ipām uel ad aliqua felicitati deſeruientia dicendū eſt ꝗ ita omneſ artes mecha
nice ꝑ̄dcōꝝ operatiue & factiue felicitati deſeruiunt . Unde uidetur ꝗ inter
cetera remotiſſime ſe hēant ad felicitatem qꝛ nō ſunt ad ipōs artifices fieri
felices formaliter , ſed ut aliſſ miniſtrent ea que neccīa uel conuenientia ſūt ad ,
ipōs fieri felices . = Notandum tn̄ ꝗ neqꝫ taleſ debent miſeri dici niſi ſint uitiſſ
irreptiti & ī maliſ operibꝫ aſſueti . Sed ſi debite faciant ea ad que deputati ſunt
ſcđm ſuaſ artes dicendi ſunt felices nō formālr̄ neqꝫ ſimpliciter , ſed ſcđm ano

logiam ad sanitatem aĩalis = Sed de delectatione quia magis de ea in sequẽtib9
determinabitur sufficiat ad pñs ꝙ aristotiles dicit in lra̅. s. ꝙ felicitas nõ indi-
get delectatione tanq̃ (ut exteriori) extraneo adiuncto sed ipã est scdm se ipam delectabilis
sima = Videtur aũt p̃dcĩs senneca nõ consentire. Nam felicitatem neq; bo-
nis exterioribus ornari concedit. neq; etiã bonis corporis. Unde ad Lucillũ
.lxvj. in ep̃la Claranum dicit. Errare mihi uisus est qui dixit. Gratior est pul-
cro ueniens de corpore uirtus. Non eĩm ullo honestamento eget. Ipã magnũ
sui decus est. & corpus suũ consecrat. Ex9 aũt accipiẽs in clarano dicit ꝙ
nã sub eius deformi corpore aĩum ꝑfectissimum collocauit. At fortasse uoluit
hoc ipm̃ ostendere posse ingeniũ fortissimũ ac beatissimum sub qualibz cute
latere nõ defformitate corporis fedari aĩum sed pulcritudine aĩ corpus orna-
ri. ymo etiã uelle uidetur Seneca ꝙ (t expedibilior) expedientior ad felicitatem aduersa fõr-
tuna q̃ prospera. Cuius ratio esse uidetur qm̃ uel felicitas in uirtute cõsistit
uel saltem uirtus ad felicitatem proxime se habet propter qd̃ illud felicitati ma-
gis expedire uidetur ꝑ qd̃ uirtus magis incitatur magis experitur magis robo-
ratur. Sed uirtus magis in aduersitatibz q̃ in prosꝑitatibz incitat̃ experit̃ &
.xiij. roborat̃ ideo &c. Minorem aũt declarat seneca epistola Multum tibi dicẽs
sic. Et uires expertus es tuas. que nũq̃ certam dare fiduciam sui possunt nisi
cum multe difficultates hinc & illinc apparuerint. Aliqñ uero & propius acces-
serint. Sic uerus ille animus & in alienum non uenturus arbitrium probatur. et
subdit ad declarationem p̃dictoꝝ. Non potest athleta magnos spiritus ad cer-
tamen afferre qui nũq̃ (t sugillatus) pugillatus est. Ille qui sanguinem suum (al' effudit) uidit cuius
dentes crepuere sub pugno, ille qui supplantatus, aduersarium toto tulit cõr-
pore: nec proiecit animum proiectus: qui quotiens cecidit contumacior resur-
rexit: cum magna spe descendit ad pugnam. Multum enim sibi addicit uĩr-
.lxxj. tus lacessita. Unde in epistola Subinde dicit. Virtutem enim intelligo ani-
mosam & excelsam, quam incitat quicqd infestat = Eandem etiam sñam
uidetur Seneca pulcre declarare in libro suo de diuina prouidentia ubi diffu-
se tractat istam questionem. Cum oĩa diuina prouidẽtia regantur quare
tot mala bonis uiris accidunt. Et sic uide ibi totum librum. Et ulterius ibidẽ
loquẽs de prouidentia & sollicitudine diuina dicit. Ipis inq̃ deus consulit q̃s
esse q̃ honestiores cupit quotiens illis materiam prebet aliqd animose fortiter
q; faciendi, ad quas res opus est aliqua rez difficultate. Hos itaq; deus
probat quos amat quos indurat quos recognoscit & exercet. Eos aũt qbz indul-
gere uidetur & quibz parcere uenturos (t molles) malos reseruat malis. Ex his arguitur
sic. Illud est expediẽtius ad felicitatem quo inducimur & exercemur ad opa
uirtutũ exercenda q̃ illud quo molles uenturis malis seruamur sed aduer-
sitatibz inducimur ad opa uirtutum ꝓsꝑitatibz aũt molles uenturis malis ser-
uamur, ergo &c. = Ymo et uidet̃ ꝙ ex principiis aristotilis ad eandem cõnem

debeamus ſic arguere. Cum felicitas non inueniatur ſine uirtutibꝫ moralibꝫ
uidetur ꝙ illud expediat & eius oppoſitum impediat ad felicitatem acqrendam
ſine quo uirtutes morales acqri nõ poſſunt ſed ſine aduerſitatibꝫ acqri nõ
poſſunt qđ probo & pono ꝙ oĩa tibi ueniant ad nutum tũc nihil tibi greue
nihilq; terribile occurret nõ ꝗ actum fortitudinis exercebis. Nõ ꝗ tibi
fortitudinẽ acqres ſi nõ generatur uirtus niſi ex multiplicatis operibus. Si
aũt fortitudinẽ non hueris nullã aliã uirtutem hrẽ poteris qm̃ cõnexe
ſunt ut dicit in 6° huius = Item adhuc uidetur ꝙ felicitas magis decoret
exterius in aduerſa fortuna ꝗ̃ in propera tali ratione: Suppono ꝙ uirtutũ
opa ſint meliora penitus & [t eligibiliora] excellentiora & magis ad felicitatem ptinẽtia
ꝗ̃ quecũq; diuitię uel honores pp qđ uir bonus ceteris õibꝫ eam preferet.
Vnde Sẽneca ad Lucillum in epła, Inimicitias dicit. Vir bonus quod . I[…]
honeſte ſe facturum putauerit faciet etiam ſine pecunia, ſi laborioſum fue
rit faciet: etiã ſi damnoſum: etiam ſi periculoſum erit. Rurſus quod tu̾
pe erit non faciet etiã ſi pecuniam afferrat. et ſi uoluptatẽ et ſi potentiã. Ab
honeſto nulla re deterrebitur. Ad turpia nulla inuitabitur. Ex qua ſuppoſitiõe
manifeſtũ eſt ꝙ ꝑ exteriorem euidentiam bonoꝝ opum uirtutum felicitas etiã
magis decoratur exterius ꝗ̃ ꝑ circũfluentiam diuitiaꝝ & honoꝝ. Sed exte
rius euidentiora ſunt opera uirtutum in aduerſitatibꝫ ꝗ̃ ĩ proſpitatibus qđ
Sẽneca declarat in libro ſuo de diuina prouidentia dicẽs. Gubernatorẽ in tẽ
peſtate ĩ acie militem ĩtelligas. ꝗ bene poſſũ ſcire ꝗ̃tum aduerſus pauptatẽ
inſit tibi ſi diffluas diuitijs. vñ poſſũ ſcire ꝗ̃tum aduerſus ignominiã & ĩfamiã
odiumq; pplare conſtantię hẽas ſi inter plauſus ſeneſcis. pp quod bene dicit Ariſto
tiles primo huius ꝙ in olimpiadibꝫ nõ optimi & fortiſſimi coronantur ſed agoni
zantes. Vnde concludere uidetur eſſe uerum ꝙ Sẽneca ĩ preallegato loco di
cit auctoritate Demetrij. Nihil inquit mihi uidetur infelicius eo cui nihil ũꝗ̃ Demetrius.
euenit aduerſi. Non licuit eĩm illi ſe expiri. g° 27. Hęc aũt opinio Sẽnecę
uidetur ſatis ſacre catholicę fidei conſonare, qm̃ in hoc dei martyres & cõfeſſo
res quãtum ad ppoſitum ſpectat hanc hrẽ cõuenientiã uident ꝙ hic in uia feli
cem uitam duxerunt. pp quã beatitudinẽ in patria meruerũt. Sed uidetur eo
rum differentia ꝙ illam felicem uitam ꝑfecerunt cõfeſſores quidẽ ĩ proſpis & mã
tyres in aduerſis. Si gͥ celum [etiam] pp eoꝝ felicem uitam in uia uel inde ſecurã beati
tudinem in patria defferat eis reuerentiam catholica fides illoꝝ felicem uitã
feliciorem affirmare uidetur quibꝫ deffert ampliorem reuerentiã. B aũt eſt mã
tyribꝫ g° 27 = Igitur aſſerere poſſum ꝙ hęc dcã iſtoꝝ doctoꝝ excellentiſſi
moꝝ, nec nõ ꝑdeceſſorum ac etĩ ſucceſſoꝝ ſuoꝝ cõtrouerſia ꝑpetuã difficultatẽ
me & maiores me ſupexcedentem oſtendit. pp quod in ea ualde ſupficialiter
ptranſibo = Dicam igr̃ ꝙ cũ conceſſum ſiũt ꝙ in dei contemplatione, quę nõ
eſt ſine dei cognitione & eius dilectione conſiſtat uera felicitas. tñ dubium relin –

quitur an pricipalius cōſiſtat in dei cognitione uel in eius dilectione, hoc
eſt an conſiſtat pricipaliuſ in actu intellectuſ an in actu uoluntatis de quo
ꝑſcrutabitur in x°. = Quocūq; aūt mō dicat oportet ꝙ illa dei cognitio,
que ad felicitatem reqritur. ſit taliſ ꝙ ea noſ firmiſſime abſq; omni fōmidine
iudicemuſ tantam eſſe dei bonitatem et excellentiam ꝙ ei nulla ſit compa
biliſ in quocūq; caſu ſtaꝙ omne deo placenſ preferendum ſit diuitiſ et hono
rib; et aliſ qbꝫcūq; in nr̄m uſum uenientib; ẏmo nobiſ ipīs et ꝑ ꝯnſ ꝙ me-
liuſ eſſet crudeliſſime mortem pati q̄ aliqd cōmictere deo odioſum = Item
etiām oportet ꝙ illa dilectio que ad felicitatem requiritur ſit taliſ ꝙ ob ei⁹
ſummam bonitatem noſ abſq; quacūq; tergiuerſatione ꝑ nr̄am electionem (at meſtitia)
preferamus. omne placenſ deo diuitiſ honorib; et aliſ ſingulis ẏmo nobis
met ipīs = Iſte aūt actuſ uoluntatiſ ad predictum actum intellectus neccīo
conſequitur, ut puto uel ſaltem cum eo ſtare non pōt actuſ uoluntatiſ contrarius.
Si enī uoluntaſ aliqñ poteſt in utrūq; contrarioꝝ libere hoc eſt ex eo ꝙ unū alti
non ſine quacūq; formidine prefert. De hoc tn̄ magiſ uidebitur infra. Im-
poſſibile eſt autem in tali actu uoluntatiſ ſimul exiſtere et peccare ꝑꝑ qd etiā
eſt impoſſibile ī predcō actu intellectuſ ſimul exiſtere et peccare = Sed itez
q̄uiſ iſta conceſſa fuerint adhuc tamen magnum reſtat dubium in ſeqntib; trac
tandum. Utrum loquendo ſcdm̄ phōſ predictuſ actus intellectuſ reqrat neceſ-
ſario hītum intellectualem ꝑ doctrinam phẏcam acqſitum quē ſapiām uoca
mus, ubi in diuinoꝝ attributoꝝ multitudine ſit demonſtrata nobiſ diuine
(at bonitatis) uoluntatiſ īmenſitas et excellentia. Uel utrū abſq; tali hītu poſſit elici talis
actuſ uel pura fide uel aliaſ. Si dicatur primo mō tunc manifeſtum eſt ꝙ
ſapīa phẏca neccīo requiritur ad felicitatē et ꝑ ꝯnſ oīa que ad ſapiām req-
runtur ad quā acqrendam reqritur aliqualiſ competenſ ſanitas et aliquales
diuitie. Nō enim alr̄ eſſet poſſibile uacare ſtudio longo tpr̄e et ꝑfecte. qd tn̄
reqrit ad talem ſapiām acqrendam. Uerū eſt ꝙ ea acqſita poſſumus in ꝑdictū
actum ipſius tranſire ſine diuitiſ et egritudines paſſi et in carceribus ligati et
detenti martẏriſ uſq; ad mortem afflicti q̄ diu nobiſ manere poſſit uſus rationis.
Si aūt predictuſ actuſ elici poſſit abſq; tali hītu phẏco tunc nō neccīo taliſ ſapīa
phẏca ad felicitatem reqreretur. Sed tn̄ non eſſet ad eam inutiliſ qm̄ ualde
eſſet difficile ꝙ predictum iudicium intellectuſ eſſet firmū niſi priuſ eſſemus
demōſtratiue de diuine bonitatiſ īmenſa ſuꝑ excellentia informati = Item
etiām de ſupradicto actu uoluntatiſ dubium eſt an ſine uirtutib; moralib;
elici poſſit an non. Si aūt dicitur ꝙ non tunc ad felicitatem erunt neceſſarie
uirtuteſ moraleſ. et ꝑ cōſequenſ oīa que ad ipaſ reqruntur. Si uero dicitur ꝙ
ſic, tunc non erunt ad eum neceſſarie ſed ꝑutileſ ualde. qm̄ ſi aliquiſ beat
appetitū ad diuitiaſ inordinate uel ad honoreſ uel ad delectationeſ inclinatū
ualde difficile eſſet obiecto paſſionatiuo exiſtente pn̄te ꝙ omne honeſtum efficaci

uoluntate ꝓmeret. 2

uoluntate preferret & diuitiiſ & honoribꝫ ac etiam uite proprie = Si q̊ ſi
dc̄o m̄o concederetur ꝙ homo poſſit in actum beatificum tranſire ſine phy
ca ſapiā & ſine uirtutibꝫ moralibꝫ, tunc oporteret exponere hoc qđ Ariſtoti
leſ dicit .ſ. ꝙ felicitaſ eſt op̄atio ſc̄dm uirtutem . Oportet enī dicere ꝙ eſt opa
tio ſc̄dm uirtutem uel taliſ qualiſ ſi eſſet ſc̄dm uirtutem = Hoc igr̄ ſc̄dm opi
nionum diuerſaꝝ in differentiā ſic dc̄a ſint de uirtutibꝫ quō ad felicitatem
requirantur. De bonoꝝ aūt corporiſ & exterioꝝ habūdantia ſiṁr de calamita
tibuſ & iniuriiſ & oppreſſionibuſ dici pōt ꝙ hec oīā faciūt quodāmodo ad exte
riorem decorem felicitatiſ, in quantū circa ea exercentur opa uirtutū moraliū
in quibuſ uerus felicitatiſ ornatuſ conſiſtit. Illud eīm eſt uerus ornatuſ felici
tatis exterioꝝ (tor) in quo refulget exteriuſ bonitaſ & excellentia felicitatiſ, hoc aūt
eſt in uirtuoſiſ operibꝫ & nō in delectationum carnalium copia nec inani pecu
niaꝝ habundantia niſi ſolum quantum uirtuteſ circa talia operantur. Operant
autem & circa aduerſa. Sic enim uirtute mala fortuna uincitur & (ſicut) ordinat
bona. Que aūt fortuna ſit eligibilior ipī felicitati puto ꝙ bona ut dicit Ari
ſtotileſ. Quod & Sēneca confitetur. Quāuis enim felicitaſ ſit in aduerſitatibꝫ
ſicut in proſperitatibꝫ decorem ſue claritatiſ oſtendit. tn̄ concedit Sēneca ꝙ nō
erunt aduerſitateſ eligibileſ. Nam in epl̄ā. Vt in actionibuſ. Cum diſcipu
luſ mouiſſet queſtionem an omne bonū ſit optabile & arguiſſet ꝙ non qꝛ forti
ter torqueri & patienter egrotare ſunt quedam bona cum ſint opera uirtutum nul
lum tamen uidemus qui non uellet magis eſſe ſanuſ. = Ad hoc autem ipē re
ſpondet dicēs. Diſtingue mi Lucilli iſta & intelliges eſſe in his aliquid optandū.
Tormenta abeſſe a me uelim; ſed ſi ſubſtinenda a me fuerint ut me in illis fō
titer honeſte animoſeq; geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellū.
Sed ſi inciderit ut uulnera ut famē & omne qđ belloꝝ neceſſitaſ affert generoſe
feram optabo. Non ſum tam demenſ ut egrotare cupiam. Sed ſi egrotandū fue
rit, ut nihil intemꝑanter nihil effeminate faciam, optabo. Itaq; nō incomoda
optabilia ſunt ſed uirtuſ. qua ꝑferuntur incomoda. hec ille = Item in epl̄ā Cla
ranum ipē dicit. Ex hoc reſponde plurimum intereſſe inter gaudium & do
lorem. Si queratr̄ electio alterum petam, alteꝝ uitabo. Illud qdem ſc̄dm naturā
eſt, hoc aūt cōtra. = Item in libro ſuo de uita beata dicit. Non contempnet
ſe ſapienſ etiā ſi fuerit miſere ſtature eſſe tn̄ ſe procerum uellet. Malam uali
tudinem tolerabit bonam optabit. Totum fortune regnum deſpiciam. Sed ex
iſto ſi dabitur ellectio meliora ſumam. q̊ 25 Tunc ad rationeſ ī oppoſitū
reſpondendum eſt. primo ad illaſ que ex dc̄is Senece aſſumpte fuerunt. De
hoc ergo ꝙ Sēneca reprobat illum uerſiculū. Gratior eſt pulcro ueniens de cō
pore uirtuſ. dicendum eſt ꝙ uirtuſ hʒ duplicem op̄ationem unā .ſ. interiorem
que uere eſt finiſ uirtutiſ & illa op̄atio una cum uirtute eſt, que ꝑficit animam
& reddit hoīem uere felicem. Aliam aūt hʒ op̄ationem exteriorem ſc̄dm quā

.Lc̄ius.

.Lc̄ius.

Rn̄o ad rōnes Senece.

uirtus ſuam aliiſ largitur bonitatem. Vult ergo Seneca ꝙ uirtus ſcdm̄ ſe
ipſam uel quo ad eius opationem intrīſecam. non redditur melior uel nobilior
uel gratior ꝑꝑ quecunq; bona corporiſ aut exteriora. Non negat tn̄ quin
ipā ſit gratior ⁊ melior quo ad opationem extrīſecam. = Negat etiam Se-
neca ꝙ uirtus ꝑꝑ bona corporis uel exteriora ſit melior ipī uirtuoſo. Sed
nō negat quin ipā ſit melior aliiſ ad quoſ agit. Et idem puto dixiſſet Ariſto-
teleſ. Pono enim ꝙ rex francoꝝ ⁊ unuſ paup homo habuerint in ſe uir-
tuteſ fortitudinis ac liberalitatiſ. ſcd̄m quaſ ipī ſemper habuerint uolun-
tatem bonā ⁊ ꝑfectam operandi fortiter atq; liberaliter quādocunq; oportu-
erit. Vult Seneca ꝙ ille uirtutes ⁊ eaꝝ opationeſ nō reddant regem in ſe
meliorem q̄ pauperem. Sed bene reddunt regem toti patrię meliorem q̄
pauperem. = Tunc ad illam rōnem q̄ dicitur ꝙ illud eſt expedientius ad
felicitatem ꝑꝑ quod uirtuſ magis incitatur magis expitur ⁊ magis robo-
ratur ⁊c̄ dicitur ꝙ poſt ipāꝝ uirtutū ⁊ felicitatiſ adeptionem nullo indi-
gemuſ incitamento. nulla experientia nullo roboramēto. Nam ⁊ ſi materia
nobiſ nō occurrat exterior circa quā exercenda ſunt exteriora opera uir-
tutum. tamen omni ~~tempore~~ [at he] ymo quandocūq; noſtrę naturę fragilitaſ ꝑ-
miſerit interioreſ exercemuſ opationeſ uirtutum in ipā dei contemplatione
prius expoſita in qua noſ uoluntate ꝑfecta omne deo placenſ. hoc eſt omne
qđ recte conſonat rationi. quia ſicut Seneca dicit eſt nobiſ tanq̄ diuinus ſpiri-
tus īmerſus. preferimuſ diuitiiſ. honoribꝫ ⁊ amiciſ uniuerſis. ymo nobiſ ipīs.
Hac igr̄ cogitatione ſi fuerit ꝑfectę formitatiſ omīſ uirtuteſ incitantur atq; ro-
borantur. ymo ꝑ taleſ actuſ interioreſ poſſent in nobiſ omneſ generari uirtutes
ut puta etiam ſi defficiente obiecto uel alias impediti nō poſſemuſ exteriuſ o-
perari. Sed hoc eſt ualde difficile de quo magiſ uidebitur poſtea. propter qđ
concedendū eſt ualde ualere ad generationem uirtutum exteriuſ exercitium.
Sed tn̄ pōt dici ꝙ ſicut ī aduerſitatibꝫ pōt experiri fortitudo ita ī proſꝑitatibꝫ
expiri poteſt ſapientia iuſtitia temperantia. magnanimitaſ liberalitas ⁊c̄. Et
iterū certum mihi uidetur ꝙ homo diueſ cui lautiſſima eſt fortuna ualde be-
ne poteſt expiri ⁊ exercere fortitudiniſ actum ſi uult uerbi grā. Vadaſ ad
palaciū regis ⁊ īuenias multoſ iniuſte oppreſſos ꝑ tyrānos principes ⁊ ꝑlatos.
Deſ q̄d eiſ expenſis propriiſ auxilium conſilium ⁊ fauorem cōſtat ꝙ ipē ſatiſ cito
ī odium illoꝝ principum ut prelatorum incurret. ymo ꝑiculum āmiſſionis
omīum bonoꝝ ſuoꝝ exterioꝝ. ymo etiā mortem. quam mortem ſi uiriliter ꝑꝑ
bonū uirtutiſ elegerit ſuſtinere ipē maximū expiretur fortitudinis actum. =
Videtur q̄d mihi ꝙ exterioreſ actuſ ſingularū uirtutum exercere magiſ ſit ī libera
potāte fortunatoꝝ q̄ ī fortunatoꝝ. Vnde concedo illam uocem demetrii ꝑ alle-
gatam demente Senece. Nihil inquit mihi uidetur infelicius eo cui nihil unq̄
euenit aduerſi. Non tn̄ cōcedo ꝑꝑ illā cām quā ſubiūxit dicenſ. Non licuit

eam se expiri illi sed propter hoc q̄ nō uoluit experiri . Si enim de bonis suis [+ uoluisse] uoluisset indigentibꝫ large subuenisse si iniuste oppressos uoluisset iuuasse proprijs laboribꝫ operibꝫ & expensis & contra potentes dn̄os & contra proprios amicos puto q̄ uidisset non semper ita sibi arrisisse [+ arrisisse fortunam] fortunā sed sepe rancores inimicitias & insidiosas iniurias ostendisse & cōminationes & minantes qn̄q; sibi corporis piculum qn̄q; scandalum qn̄q; diuitiarum ruinā in qbꝫ potuisset se expiri si uoluisset . Sic igr̄ de rationibꝫ illis expeditum sit .

Ad alias rationes principales dicendū q̄ de prima fuit in xa questione uisum

Ad 2am dicendum q̄ delectationes sensuales inmoderate abiciende sunt . sed non ille que sequuntur opa uirtutum moralium uel intellectualium que sunt in rō maiores & pmanentiores & tales etiam habet felicitas sibi anexas . Ad aliā dicendum est q̄ felix semp in ope uirtutis delectatur lȝ bene tristetur de ifortunijs amicoꝝ uel uicioꝝ hec eñ bene stant simul = Vel forte etiam gaudet scdm ptem supiorem . s. intellectiuā & tristatur secūdū inferiorem . s. sensum

Ad alias simt dicendū est q̄ bonus homo bene utitur omnibꝫ bonis tam cōporis q̄ exterioribꝫ . Ideo nullā dant ei occasionem mali sed sibi deseruiunt organice ad opationes uirtutum . Sed hec oīa essent mala male utētibus & eis darent occasionem atq; potestatem peius faciendi qm̄ seuissima est iniustitia ferens arma pmo poli. Hec felices bene utentes diuitijs & fortuna sunt illi . Multi q piere pp diuitias uel pp fortitudinem . Hec felices querunt peccunias ad excessū . Sed anteq̄ excedant distribuunt eas liberaliter scdm q̄ oportet . = De turpitudine aūt Tullij & platonis patet ex supradictis quid sit dicendum . Et sic finitur ista questio . Male de utroq; dicitis sicut Bridane qui iste ita dicit.

DECIMO septimo queritur cōnter utrū felicitas adueniat hoībꝫ scdm fortunam uel scdm cām diuinam uł humanā . Et uidetur q̄ scdm fortunam quia aduenit extra semp & frequenter ut notū est . sed huiusmoī a fortuna sunt & que a fortuna esse scimus ut dr̄ scdo phycoꝝ . g̊ &c . Oppositū arguit pmo huius p aristotilē dicentē . Maximū & optimū cuiusmodi est felicitas concedere fortune ualde pnitiosū utiq; erit . = Deiñ arguit q̄ sit a cā diuina sic qa dans formam dat oīa cōseqntia ad formā ut ait cōmentator 8o phycoꝝ . deus aūt dat aīām humanā hoīs formā cū nō sit educta de potētia materie ſȝ creata & eam seqtur felicitas sicut propria pfectio eius . g̊ &c . Item felicitas diuinum qd & btm̄ est pmo huius diuinū aūt dici nō uidetur nisi qr a deo est . g̊ &c . Oppositum arguit qr causę ipmutabilis nō uidet esse effectus aliqs nisi ppetuus ut dr̄ 8o phycoꝝ . Deus aūt est oīo imutabilis sed felicitas nō est ppetua . g̊ &c . Deiñ arguit q̄ sit a cā humana . qa felicitas ē opatio scdm eius uirtutem pmo huius . Virtutes aūt insunt hoībꝫ p humanā cām . s. p assuetudinē uł p exercitationē uel disciplinam sicut postea uidebitur . g̊ &c . In oppoū .

q̄o . 17.
q̄ felicitas sit a cā diuina fortuna
con
q̄ felicitas sit a cā diuina
2o .
con
q; sit a cā humana
. oppositū .

arguit̃ q2 tunc hõ cũ añ non eſſet felix faceret ſe felicem & ita ĩpfectum faceret ſe
pfectum qđ uidetur incõueniẽs qa oportet agens eſſe actu tale quale paſſum eſt in
2° potentia & actus eſt pfectior potentia 9° me ce q̃ 11ᶠ. Item idem ſcđm idem & reſpec
tu eiuſdem eſſet agens & paciens (al. recipiens) & ita in actu & in potentia qđ reputat̃ incõueniẽs
probatur 9ña q2 felicitas ineſt hoĩ ſcđm uĩtutem pfectiſſimam · ipius ut uidetur dicẽ
Ariſtotiles pmo huius · & non eſt dicendum ꝙ agit eam ſcđm uirtutem minus nobilẽ
p. 9°. cũ agere ſit nobilius q̃ pati q° 11ᶠ Dicendum eſt pmo ſcđm Ariſtotilem ꝙ felicitatẽ
attribuere fortunę eſt ualde pniciosum : Ad qđ probandum poſſunt ſumi rationes Ari
ſtotilis in textu pma · q2 felicitas maximũ eſt & optimum humanoꝝ bonoꝝ · tale aũt
attribuere fortunę eſt ualde pnitioſum · probatio q2 ſi maximum & optimum
bonum eſſet á fortuna tunc optimi uiri & prudẽtiſſimi eſſent optime fortunati
cuius cõtrarium ſepe uidemus · = Etiam fortuna ita attribuit hoĩ bonum ſicut ma
lum · melius eſt ꝙ dicere ipãm felicitatem á nã ut á deo ut á uirtute puenire
uel aliqua talium cãꝝ · quę determinate ſũt ad bonum & ad optimum ſemper
2 r8 ſcđm ꝙ eſt poſſibile q̃ a fortuna = Scđa qa ex diffinitione felicitatis apparuit
felicitatem eſſe opationem hoĩs ſcđm uirtutem pfectam tale aũt nõ eſt á for
tuna · = Tertia q2 ſi felicitas eſſet á fortuna ſequeretur ꝙ periret omĩs ars
3 r8 & oĩs induſtria politica quod eſt ualde abſurdum & pnicioſum · 9ña ar ſic dic
tum quidem eſt in prohemio optimum humanoꝝ bonoꝝ qđ eſt ipã felicitas eſſe
finem politicę Idcirco & ad eam oportet oĩa politicę negocia ordinare · Quod
et̃ de facto manifeſtum eſt · qm̃ politica plurimum hꝫ ſtudium faciendi ciues
bonos & bonoꝝ ac optimoꝝ opatores & p 9ñs felices · De his autem quę á fõr
tuna ſunt non oportet quẽcũq; ſapientem uel prudentem ordinare aut ſtudẽ
neq; artificem quẽcũq; q2 fortuna eſt extra rationem ſcđo phyſicoꝝ = Et hoc
iterũ magis ſpecialiter declarabitur · q2 omniũ cãꝝ ciuiliũ 9ña ſicut dicit Ari
ſtotiles pmo rethõce tria ſunt · ſ. deliberatiuum decertatiuum & exclamatiuũ
quę alij uocant cõſiliatiuũ iudiciale & demonſtratiuum · Modo conſtat ꝙ ſi hu
manum bonum ad quod omĩs operationes humanę ordinari debent ſit á for
tuna conſiliatiuum ſiue deliberatiuum peribit · q2 de his quę á fortuna fieri
contingunt nihil precipe oportet uel conſiliari ſed de his ſolum quę innata ſũt
reduci in nos & quoꝝ principiũ gñationis in nobis eſt primo rethõce & idem dicit̃
3° huius · Et ſcđo piret decertatiuum uel iudiciale · qm̃ huiuſmodi genus po
tentis eſt circa preterita propter punitionem uel remunerationem · nullus aũt pu
nitur uel remuneratur iudicialiter de his quę ueniunt á fortuna · ſed ſolum de his
quę ſunt in poteſtate nr̃a 3° ethycoꝝ · Et tertio periret exclamatiuum ſeu de
mõſtratiuum · qm̃ huiuſmodi genus eſt de preſentibꝫ ad laudem uel ad uitupium
de his quę bene uel male fiunt · laus aũt nõ eſt de bonis fortunę dicente Seneca ·
Quid enim ſtultius eſt in homine q̃ aliena laudare · ſ. bona fortune · Ea enĩ
ad aliũ transferri poſſunt · hr̃e familiã formoſam · domũ pulcrã · mulierem laſciuã

& optime figuratam. Nihil enim horum eius. Item et dicit Boetius. Si dives es
lauda fortunam. Si nobilis lauda parentes. Si sapiens lauda te ipsum. Patet ergo quantum
sit absurdum felicitatem attribuere fortune cum hoc etiam quia fortuna variabilissima
est quod non contingit felicitati ut dicitur primo huius. = 2° declarandum est quod felicitas [principaliter] contingit ho- 2. 9°
minibus ex humana causa. Probatur quia ipsa est ex virtutibus. virtutes autem tam morales
quam intellectuales ab humana causa proveniunt quod patet ex diffinitione eius. Est enim
hominis operatio secundum ipsius perfectissimam virtutem propter quod non est dubium si virtutes hominis
a causa humana sunt quin felicitas sit a causa humana. Virtutes autem tam intellectuales
quam morales a causa humana proveniunt quia ex humanis operationibus acquiruntur hec quidem
per disciplinam et studium. ille autem per assuetudinem et exercitium. = Item humana fe-
licitas cum sit finis hominis, debet omnibus hominibus communis esse, sic quod in cuiuslibet potestate sit feli-
cem fieri vel simpliciter vel saltem prout sibi convenit secundum gradum et statum quem habet in poli-
tica communitate. Aliter enim natura faceret hominem frustra quantum est de se, quia faceret eum non posse at-
tingere [le] sui finis. modo deus et natura nihil faciunt frustra primo celi. Sed felicitas non sic e-
rit hominibus communis si non erit a causa humana, ergo etc. = Item felicitas a tali causa debet poni 3. 10
quod sibi conveniant conditiones nobiles que sibi attribuuntur communiter, hoc autem erit si sit
a causa humana. scilicet si sit ab anima rationali secundum eius potentias et virtutes nobilissimas vel
perfectissimas sic enim erit finis et premium hoc est finale premium virtutis et optimum et quod
divinum et beatum. divinum enim dici potest pro quanto homo maxime assimilatur ipsi deo, hoc autem est
per ipsam felicitatem sic positam. Similiter anima rationalis secundum suas potentias proprias et virtutes innata est
deum contemplari. hec autem contemplatio licet sit ab homine merito dicitur quod divinum et beatum.
secundum quod est obiective circa deum. hec autem nobiles conditiones solent attribui ipsi felicitati ergo etc.
Et has rationes tangit aristotiles in littera sed ordine retrogrado = 3° dico quod felicitas est 3. 9°
a causa divina quia si aliquod deorum donum est hominibus rationabile est et felicitatem dei donum esse ut
dicit Aristotiles cuius ratio est quia cum deus sit optimus et effectus debet proportionari cause
rationabilius est quod optimum quod in homine est ipsa felicitas sit a deo quam aliud quodcumque donum [+ deterius].
Irrationabile autem esset nihil a deo datum esse hominibus cum deus sit prima causa ex qua dependet celum
et natura xii° methaphysice. Causa autem primaria plus influit in effectum quam secundaria ut in libro de causis
dicitur. Et ideo etc. propter quod dicitur primo celi quod ab eo communicatum est esse et vivere his quidem clarius his quidem
obscurius = Est ergo sciendum quod humana felicitas secundum Aristotilem ab homine est sive a causa hu- felicitas dicitur esse a deo et ab humana causa.
mana tamquam a causa propria et determinata sed est a deo tamquam a causa universali et primaria ut omnia alia bona
in his inferioribus inventa cum hoc quod fuit a deo ut a causa universali et primaria requirit aliquam
causam particularem et propriam. dicimus tamen quod quodam modo specialiori et immediatiori felicitas est a deo quam alia bona
que in his inferioribus inveniuntur in quantum deus est proprium et principale felicitatis obiectum. Cuius
tamen contemplatio que est ipsa felicitas humana non acquiritur a nobis sine multo labore nostro et studio
frequenti cum sollicita perseverantia in virtute saltem ut in pluribus. Unde versificator. Dat deus omne ~~plus.~~
bonum sed non per cornua taurum. = Utrum autem sint alique virtutes nobis divinitus in-
fuse ut dicunt theologi non est presentis speculationis. Nam ut dicit primo de generatione Albertus. Quid
ad nos de dei miraculis cum de natura loquimur. Nos autem ut Aristoteles in hoc libro solum loquimur

de feli^ce^ secdm q̄ est nobis acqsi^lis^ in hac uita s; nāe condictionis humane cū-
sū coem. — Ad rōnes. Ad ar^m^ cie fortuā d̄d; est q̄ q̄ ex̄ sp̄, & freqnt euenūt

Ad rōnes

q̄ad tp̄s ut q̄ ad suppo^ta^ si in ordine ad cām a q̄ prouenūt eueniēt sp̄ ut freqnt
siue ut ī ptib; nō sunt a fortuā ut eclips solis & lune & hōiem fieri regē a^t^ papā.
S; si raro euenūt in ordiē ad cām a q̄ puenūt si cū h^o^ sit nō intenta ab agen-
tib; taliā a for^na^ uel a cāsu fieri dicimus ut īuentionē thesauri ī fossiōe terre ad se-
minādū blada. feli^tas^ aūt intendit ab eo q̄ cā acqrit & sp̄ ūt ut in plurib; pueīt
a determinata cā a qua nata est prouenire .s. ab opatōib; uirtutū & specta^oib;^ studio
freqntatis. — Ad rōes q̄ a deo d̄r ad primā q̄ dās for^a;^ dat gnā ad for^a;^ que
necc̄io & īsepabilr̄ cōsequūtur for^a;^ ut risibi^tas^ r^a^ hoīs & ferri sursū r^a^ ignis impedi^to^
remoto. De alijs at̄ nō est neccium. Feli^tas^ at̄ nō sic conseqt aīām hūanam. Ad
a^d^ pot̄ dici q̄ feli^tas^ diuinum qd pot̄ dici & d̄r nō q2 a deo sit ut a ppa cā s; q2
s; eam efficit hō dō silim^9^ uel q2 h̄t deū p obo pnci^li^ & ppo — Ad rōem qua
arguebatur q̄ nō a cā hūana d̄r forte q̄ pfcūm ppa pfcīoē remoto phibente pt̄
se facere in scda pfcīoē ut graue qd mouet se deorsum. hō at̄ pmū actū h̄t
.s. aīām & feli^tas^ scd̄s actus est. Jō ... ul̄ d̄r q̄ hō p se nō sufficit ad faciēdū se
felicē: s; requir̄ & obm & inte^us^ agēs qd quō sit non est p̄ntis speculationis.;

q̄o 15

Qnr querit xbuj^9^. vtr̄ hō possit dici uē felix in hac uita. Et ar^r^ q̄
nō q2 feli^tas^ est status oīūm bonor̄ aggregatione pfectus s̄m Boetiū
& Aristotilēs d^t^ pmo huius. q̄ ipā est bonū simp^r^ pfcm & opti^m^ & p se sufficiēs &
delectabilissimū & stabilissi^m^. q2 d^t^ nullus utiq; btor̄ fiet miser. Sed in hac uita nllm
est tale bo^m^ pbo. p^o^. q̄tum ad dcm boetij. q2 t̄lis status ī iuuētute hōi inesse nō pt̄
pp nō esse iuuenem pfcm s; oms sciās & uirtutes. & q2 d^t^ Ar^les^ nullū debere
dici felicē nisi in uitā pfcā. Nec in senectute q2 iā bo^9^ cor^is^ diminuit. Et itū;
q2 si qs ī hac uita talē dicā^t^ h̄re statū, tn̄ deficit stabilitas qm̄ p for^na;^ pt̄ āmittē
bo^a^ extiora. & p egritudinē ul̄ corporis lesionē pot̄ āmittē bona cor^is^ ^9^ et bona aīe

2°

.s. p furiā aut huiu^oi^. & ita p; nllm esse stabile bo^m^ in hac uita. — Itē n; pfcm s̄
p^r^ & p se sufficiēs. q2 tali adepto nih̄ ampli^9^ desideraret. s; desideriū hoīs in hac
uita satiari nō pot̄. hō eī nālr̄ desidat pmanētiā boni qd h̄t. s; oīa bona in hac

3°

uita s̄t trāsitoria ut est ista uita. Itē q2 bo^9^ optimū & delecta^mū^ nō cōpatit ma-
la tribulatoēs & tristitias & gt̄batoēs. sed hec oīa excludit. nllū aūt ex̄ p̄dcā

4°

poītus ē in hac uita. pp ī fōtūā possi^lia^ supueīre ut p; maīfeste g̃ ... Itē bonis
diu habūdantē & misabilr̄ finiētem. nullus utiq; felicitab^t^ ut d̄r in lrā. s; q̄tūcūq;
bonis habūdantē misabilr̄ finire cōtigit ut uisū ē de priamo q̄ lōgo tp̄re ple

priamus.
Et policrat. samios tyranno dr q°
tal^9^ max^s^. li. 6 cō ultimo
oppositi

fecūd^9^ diuitijs & honorib; habūdās. uirtutib; īsignitus. pace qetus grijs senectu-
te succubuit & miserabilr̄ finiuit uitā. — Co^m^ ar^r^ aucte Ar^lis^ dn̄tis. Qd g̃ prohi-
bet dicere felicē s̄m uirtutē pfectā opātem. & extiorib; boīs sufficiēter dictatū n̄
cōtingēti tp̄re s; uita pfcā. qi dicat nih̄ d^t^ et. Existat āt utiq; qd q̄situ est felici

et erit p uita talis. Nota q a theologis dupl distiguut felicitas s. meritoria et pmi- Dupl felicitas
atoria. differut aut qr pmiatoria oia mala excludit. qr et culpe et pene: et oia i-
cludit bona qbus ho dignus est et oe coplet desideriu et gaudiu. Felicitas aut meritoria
mala culpabilia excludit mala penalia. Item licet hec felicitas includat bona p que ho
dignus est. non tn includit oia bona qbus dignus e. Item nec tal e coples oe gaudiu
et desideriu. de ista naq dcm est. bti paupes bti mites etc. Dico q q felicitas meri- 1° d°
toria habetur in hac uita. et q de hac loquitur e Ar(istote)les p° hus. Io dt q i fortunia ma-
gna tribulat et coturbat btm. Tristicias eni inferut et ipediut a multis opatoibus
Verutn in his refulget bonu dt et q cu opatoes sz uirtute sit dne felicitatis nullus utiq
btorum fiet miser. Nz eē aliqn opabitur odibilia et mala. ut eni uere bonu et sapiētem
omis existimam fortuas decenter ferre et exntibus sp optia opari. Et hac felicitatem
descripsit Ar(istote)les q e opato sz uirtute pfectissima i uita pfca q est dei sollicita et co-
tinua cotēplatio seu speculatio sz q e possibile in hac uita. dr et q felicitas est qd optimum delecta-
bilissimum pfectissimum et pulcerrimu. s. q ad meredu fit i hoium potate. Et hac felicitatem dt Ar(istote)les
fortunis nllatenus ee subiecta sz ea sibi pocius subicere fortunas ferēdo fortunas optie et oio
prudēter. Scdo dico q felicitas pmiatoria nō habet in hac uita. qr i hac uita nullus e 2m d°
ex oia mala penalia. nec et q maxime meret ht oia bona qbus dignus est. sz aliqn uita
sua fuit i tormētis plus cupiēs bn mori q male uiuere. de hac eni feli(citate) nih Ar(istote)les lo-
quitur ee ui ut dicut. Sz tn de hoc aliq dubitat. Dicut eni qdam phm negasse 1a opinio
felicitatem p mortem. nl sz q felicitas quā qs habuerit i uita sua remouet i memorijs hoium 1a ro
p mortem ipius. Alij at dicut oppositum. primi mouent ex eo qd dr ab Ar(istote)le 3° de aia.
Nō remiscim p morte. qr passiuus intellectus est corruptibilis sine q aia nihil intelligit. Item qr 2a ro
uidet Ar(istote)les p° huius inuere q mortui nō habent esse reale. sz solum i memorijs ho-
minu ut iniusta et mala que recitat in tragedijs. Item qr dt ad eos nih redunda- 3a ro
re de opibus uiuentiu nl fragile qd et puu. qd nō uideretur esse uerum si hrent ee re-
ale pter memoria hoium. Alij at contrarij his dicut Ar(istote)lem posuisse felicitatem hoibus co- 2a opinio
sistere p mortem et hoc dicut ex ubis eius ee manifestum. p° qr 3° de aia dt. Intellectum separari
ab alijs possibile ut ppetuu a corruptibili et absurdu eet dicere q intellectum p mortem credi-
disset Ar(istote)les ppetuo otiosu. Item p° hus asserit Ar(istote)les his q decessut coferre bonas 2a ro
opoes amicorum similr aut et i fortunia. Quid aut coferret si nulla hrent p morte Quid phs sentit de futura felicitate opiniones tres
felicitatem uel miseriam uidetur q nihil. dt et pdca non sic conferre q nō felices
felices. uel felices nō felices faciant. et uidetur et ita supponere mortuos esse in statu
felicitatis ul miserie. Item i libro de pomo uel de morte Aristotilis scdm q 3a ro
ibidem ab aristotile recitat apparet hoc manifeste q iidem refertur discipulis
suis i morte sua predicasse felicitatem futuram. Ad qd probandu ronem ibide
apponit. qm phya ducit hoiem ad altissimos gradus et diuinos cum i ope ipius
phye cosistat ipa felicitas humana ut habetur 10° huius. Illos aut gradus altissimos
oz phm aut in hac uita aut post mortem habere. Sed post mortem habetur pro-
positu. Si in hac uita hoc uidetur i couenies quia uidemus cum qs phyam

multo labore & continuo adeptus fuũt morietur uel efficietur ſeneſ & impe-
dietur a ſpectatiuiſ exercitijſ ꝓꝑ corporiſ fragilitatem. Jtem multis uidet
4° inconueniẽs illoſ q felicitatẽ humanam adepti ſunt minuſ hr̃e de ſuo labore
premiũ q̃ illoſ q ſũt ab humana felicitate remoti. Sed conſtat ꝙ de bonis
& uoluptatibꝫ & hõribꝫ huiuſ mũdi magis gaudẽt & p̃miantur diuiteſ q nõ
ſũt phy̆ q̃ phy̆. Nam phs ut ĩ dcõ libro dicit Ariſtotileſ mortificat oĩa huius
mũdi deſideria. ſ. ĩ comeſtioẽ potu & coytu & alijſ delectationibꝫ cãnalibꝫ &
mundanis. Jgit̃ ſi phuſ nullã de ſuo labore remunerationẽ expectaret poſt
mortem tũc ualde eſſet inconueniẽs ponere felicitatẽ humanã in õpe phyẽ
5. & nõ in delitijſ qđ eſt cõtra ea que dememorata ſũt p̃mo huiuſ. Jtem honor
uidet̃ eſſe maiuſ p̃miũ qđ poſſit in hac uita reddi uirtuoſo uiro ꝓ ſuiſ opibus
ũtuoſis. Ad hãc enim ĩtentionẽ uidet̃ ariſtotileſ dicere 4° huiuſ ꝙ premiũ
uirtutiſ eſt honor: ſed honor nõ eſt ſufficiẽſ premiũ hoĩ uirtuoſo dicente Ari^le
4° huiuſ ꝙ ũtuti ꝑfecte nõ fiet dignuſ honor q̃ honor nõ eſt cõdignum premi-
um uirtutis. Jgit̃ ut ũtutiſ nullũ erit dignũ premiũ qđ eſt incõueniẽs uel
.So. rñum ſᵉ opionis hoc erit in alia uita. hec aũt uia ſi teneat̃ facile erit ſoluere rõneſ cõtra-
riaſ. Dicet̃ eĩm ꝙ poſt mortem non reminiſcimur q2 ũtuteſ nãleſ quarum una
eſt uirtuſ rememoratiua ut remiſcitiua corrũpit̃. Q̃đ aũt Ariſto^les dicit aĩam
ſine intellectu paſſiuo nihil inte^re concedi põt ꝑ modum reminiſcẽtie, qñ tñ al^r
inte^at nõ oꝫ ex dcĩs ariſto^lis inferre. Dico et ꝙ nec dicit Ariſto^les primo huius
affĩmauit hr̃e mortuoſ nullũ eſſe reale nec in ipiſ ſolũ in eſſe fragile qđ ho^m aut
malũ. Sꝫ ſolum affirmauit opa uiuarum ꝑſonarum eis conferre parum ſic inte^dõ ꝙ nõ
poſſũt de nõ felici facere felicẽ uel econtra. hec aũt dcã nõ tollunt ſed potiuſ in-
3ᵐ opte nuũt eternam felicitatem uel miſeriã. Sunt aũt alij multi qbꝫ uidr̃ ꝙ nec Ariſto-
tileſ btĩtudinem poſuerit aſſertiue preter q̃ in hac uita. nꝫ aliã negauerit expſſe
nec de ea ꝑſcrutari dicunt ꝑtinere ad ipm̃ cũ ſolũ de hiſ tractauerit & eo modo
de quibꝫ & quõ põt ingri ueritaſ ꝑ rationeſ humanitiuſ adinuentaſ abſqꝫ reue-
latione diuina qđ nõ uidet̃ po^le eſſe de eterna felicitate. Neqꝫ dicũt librũ de
pomo eſſe conſtitutũ ab ariſto^le niſi ficte. Sed quõcũqꝫ fuũt ad nr̃am intentionẽ
redeuntes, q̃ eſt in hoc toto libro nihil niſi pure phyce tractare uolumuſ. hoc ſolũ
in hac q̃ſtione inquiramus. Vtrum hõ debeat dici felix in hac uita uel ſpectã-
dum ſit finem ut uoluit Solon. Arguit̃ ꝙ non dũ uiuit q2 felicitaſ nõ attribuit̃
hoĩ niſi ſcdm̃ uitã btãm & ꝑfcãm. taliſ aũt uita nõ põt affirmari de a° niſi dum
ꝑuenerit ad finem. ergo &c. Maior patet q2 dcm̃ eſt prius idem eſſe bñ uiuere et
qđ eſt felicem eſſe & addit̃ ꝑfcãm q2 ĩ diffinitione felicitatiſ aſſumpta eſt uita ꝑ-
fecta. Et q2 felicẽ incõueniẽs eſt dicere muta^bilẽ ita ꝙ felicem cõtingat fieri miſe-
rũ rurſus multotiẽs. & q2 miſabilr̃ finientẽ nulluſ utiqꝫ felicitabit ut dicit Ariſto^les
Minor patet q2 cuicũqꝫ ꝑ fortunã cõtingit multimiſ diebꝫ ſubici triſti uitę. ſ. per
pauptatẽ ut ꝑ infirmitatẽ uł ꝑ uiolentiã, uel ꝑ incarcerationem & in ea mori nõ

contigit uita bona & pfcā. Siqs aū dicat talē uitam esse bonam pmiatorie hoc
exclusum est p sappositū dicēs post mortem nullā eē pmiationem. Oppositum
arguitur: qz uł hō diceretur felix dum uiuit uł in morte. sed nō in morte qz
felicitas consistit in bn̄ uiuere & bene opari. Vtrūq3 aū tc̄ tollitur g̃ etc. = Et
sciendū sm̄ solonem ut ex dcīs Aristotilis apparere uidetur q̄ licet felicitas hu-
mana debeat hoī sm̄ uitā suam. tn̄ nullus pōt conuenienter hoīem felicitare
dum uiuit qz nescitur utrū bn̄ finiet qd ad hoīem felicitare requiritur cū fe-
licitas sit bonū pfectum. sed ī morte debemus hoīem felicitare tāq̄ ex mala &
infortunia exn̄tem. Nō sic q̄ tūc dicamus eum esse felicem. sz q̄ tūc firmiter
asserere possumus ipm̄ felicem fuisse p uitam. Contra hāc rōnem obicit Aristo-
tiles qz inconueniēs est ponere ueram ppōem de preterito esse nisi aliqn̄ fuiit de pn̄ti
uera. Non eī est ueru me scripsisse. nisi ex eo q̄ aliqn̄ erat uerum me scribere g̃
concesso q̄ in fine uitę uerū sit huic fuisse felicem necc̄e est ut añea uerū fuiit de
pn̄ti ipm̄ esse felicem qd non erat nisi dum ipē uiuebat. Solō huius q̄ōnis sm̄
uerba aristotilis pōt esse q̄ hoīem uere contingit esse felicem dum uiuit, aut et
miserum qm̄ oz alterū duorū concedere uel q̄ felicitas cāu posito cōcesso cōsistat
in bonis sbīs fortunę ut sūt diuitię, uoluptates. honores & huiusmōi. ut cōsistat in
bonis nō sbīs fortunę cuiusmōi sūt opōnes sz uirtutem. Si dicamus pmodo. s. q̄
fortuna sit dnā felicitatis & miserię tūc nullū erit incōueniens felicem concedere
uariabilem & instabilem ut est ipā fortuna. Itaq̄ eundem ut dicit Aristotiles feli-
cem & rursus miserū dicem⁹ multotiēs camaleōta quendā felicem enūtiātes & de-
biliter firmatum. hoc aū posito nō oportebit ī felicitando expectare finem. sed
q̄tienscūq3 sibi pspera esset fortuna dicemus eum felicē & rursus miserum si fortu-
na mutetur. Si aū dicamus opatōes sm̄ uirtutem felicitatem esse: tūc felicitas
erit firma stabilis & īmutabilis. qm̄ tales sūt opationes sz uirtutem. puę eī ad-
uersitates ut prospitates in uirtuoso nullam faciūt inclinationē siue īmutationē
uitę. Magnę aūt prospitates beatiorem uitam faciunt qa eis utitur uirtuosus
ad opa bona. Multę autē & magnę aduersitates btm̄ siue uirtuosum tribulant
exterius a multis opōnibꝫ uirtuosis īpediendo & conturbant interius aliq̄ modo
tristitias inferendo non ita tn̄ q̄ ratio subcūbat sed illa ferendo pacienter nec
non prudenter in infortuniis refulget bonum uirtutis ī quo ēt bono uirtutis ille
felix magis gaudet q̄ de aduersitatibꝫ tristetur. Et ita patz q̄ si scdm̄ uirtutem
opationes dnē sint felicitatis illa erit ita stabilis & firma q̄ nullus utiq3 btōrū fiet
Neq3 enī utiq3 ut dicit Aristotiles aliqn̄ opabitur odibilia & mala. Vt enim uere
bonum. s. uirtuosum & sapientem oms existimam⁹ fortunas decenter ferre ex exn̄-
tibus sp bona opari queadmodum etc. Ex his g̃ patet q̄ firmiter poterimus ho-
minem sz uirtutē pfectam & firmatā felicitare dum uiuit & nō oportebit expectare
finem. Hęc igr̄ est clara solutio q̄ōnis. = Sed dubitatio occurrit, qz soluta est
q̄ō conditionalr̄, quid esset simplr̄ concedēdum cāu pōito. s. q̄ nulla sit p⁹ mortē dubō.

felicitaſ nõ primã. Vtrũ deberet felicitaſ poni ĩ bonis fortune ſubiectis aut ĩ o-
So fi. pibꝫ uirtutũ. Et uidetur michi q̃ oportebit felicitatem ponere in uoluptatibꝫ
uirtuteſ enĩ & ſcię cũ labore acquiruntur & cũ labore opa earũ exercemus. ſ
nõ uidet optimũ in eiſ conſiſtere neq; delectabiliſſi^m .ſ. ratione premij (+ ſubſequentis) ẽntis.
g° premio futuro nõ exiſtẽte nõ cõueniẽt opationibꝫ uirtutũ & ſciarũ cõdictões
felicitatis ſed conueniẽt uitę uoluptuoſę diuiteſ enim hñteſ ad nutum oĩa
uoluptuoſa & ſic uſq; ĩ finem uiuenteſ ſani & ĩcolumes honoribꝫ & diuitiiſ r
con. habundanteſ delectabiliſſiãm ꝓ geret uitam. ĩõ ẽẽ. Sed hęc opĩo uidr irra-
tionaliſ oĩo delectatio nãq; conſeqt̃ cognitoẽm. & ĩõ dicit Ariſtotileſ q̃ delecta-
ri eſt aĩalium nõ plantarũ neq; ĩaĩatorũ. - Item delectatio ĩ ope conſiſtit ut in
fra uidebĩr libro x°. & vij°. - Item delectatio ex adeptione conuenientis cãt
g̃ uidet q̃ circa cognitionẽ nobiliorem & pfc̃iorem & in ope nobiliori & in adep
tione conuenientioris & melioris maior & pfectior eſt delectatio. ſed non eſt
dubium q̃ cognitio & opatio ſꝫ rationẽ eſt melior & nobilior & hoĩ cõue-
nientior q̃ opatio ſcdm̃ ſenſum uł cognitio. ſ ſi felicitaſ eſt qd delectabiliſſi^m
illa magis eſt in opationibꝫ ſꝫ rõnem q̃ in uoluptatibꝫ ſenſuſ. & hoc magis
obo infra uidebitur. Sed uidetur q̃ aliquiſ poſſet obicere. ſ. q̃ plures hoĩes ui-
demus ſequi uoluptateſ q̃ ipãs opationes (+ delectationes) quę ſunt ſꝫ ſciãm & pfc̃am uirtu-
solo tem tanq̃ iudicanteſ ipãs eſſe maiores. = Ad hoc rñdendũ euſtachius pmo
huiuſ dicenſ q̃ non guſtanſ mel nõ pot̃ pcipere melis dulcedinem. multi g° r
uoluptuoſa guſtanteſ & ad opa ſcię & uirtutũ nõ attingenteſ dulcedinem nõ
niſi uoluptuoſorũ pcipiunt ꝓpter qd̃ & illã ſolã proſequuntur uitam pecudum eligẽ-
teſ & oĩo beſtialeſ effc̃i exteriuſ ut dr̃ pmo huiuſ. Sed uirtuoſi & ſapientes
qui utrũq; & eam quę uoluptuoſorũ delectationẽ. & eam quę uirtutiſ & ſcię o-
pationeſ guſtauerunt & p cõſeqñſ de utroq; pñt uere iudicare expellunt a ſe
uoluptateſ oĩo & odiunt eaſ maximo odio. Dicit cõmentator in ſuo plogo vj^ti
phyſicorũ. - Ad illud aũt q̃ iſta opinio arguebat dđz q̃ ſi uirtuteſ & ſciã cum
labore acqrunt̃. tñ in opatione ſcię & uirtutis tanta eſt pfc̃io aĩę & delectatio q̃
huiuſ opis & illiuſ laboris eſt premiũ ſufficiẽs nobile & cõdignum. Si caſus po-
ſitus concedatur: diuiteſ autẽ uoluptuoſi ſic credunt optiãm & delectabiliſſiãm
ducere uitam. hoc eſt qz delectationem ſupiorem non ſenſerunt = Tũc ad oẽs
alias rõnes ſiliter dicit q̃ excluſa felicitate premiatoria poſt mortem adhuc fe-
licitas quę eſt optima & delectabiliſſi^a uita cõſiſteret eẽntialr̃ ĩ opationibꝫ uirtutũ
ut dcm̃ eſt quę a ſapiente uirtuoſo nõ niſi p mortem auferri poſſent. Sed ad ſui de-
corem & extrinſecam pfectionem indiget bonis fortunę. quę ſi uirtuoſo aufferri
poſſunt. nõ tñ formalr̃ prout ad opus uirtutiſ ualerent. qz ꝓ eiſ utitur ut oꝫ. ſ
pꝫ q̃ uirtuoſus nũq̃ ſubicitur malę uitę ſimplr̃ ſed ꝓ gerit uitam eſſentialr̃ bonã
& pſe delectabilem. ꝓpter qd̃ ut dicit Ariſtotileſ. nullus utiq; beatorũ fiet miſer. -
Si aũt loquimur de felicitate uelut uita beata nõ ſolum eẽntialiter. ſed ſcdm̃ ex-

extrinſeca decoratia et accidētales pfectiones et prout felicitas cauſatur p° du-
orum modorum dcōrum tunc nō poſſemus hoīem ſimplr beatificare dum uiuit
niſi codictionalr dicentes btōs uiuentium quibus exiſtunt et exiſtent uſque ī
finem bona ad felicitatem pdcām requiſita. Et ſic uerificat dcm̄ Solonis.

Qonr Querit xix° Vtrū uirtutes ſint pmanentiores diſciplinis q° 19
et arguit qd nō qr ſicut eſſe et diſtinctio habituū dependet ex
obiectis circa que uerſantur et ex pncipijs ex qbs deducuntur
Ita ex his uidētur ipōrum pmanentia dependere. hītus aūt ſpeculatiuj et de-
mrātiuj procedunt ex prīcipijs neceſſarijs et ſūt circa mām non poſſibilem aliter ſe
ſe hre. Virtutes uero procedunt ex contingentibs quia ex actibs uolūtarijs
et hoc reſpiciunt mām contingentem et erroneam ualde. Nam bona et iuſta;
deqbs intendit ciuilis ſciā et ea circa que ſūt uirtutes tantam hnt differētiam
et errorē etc ut in prohemio dcm̄ eſt g^{o} etc. 2° ex pte ſubiecti qr cū accn- 2°
tis eſſe ſit ineſſe. uidet qd illud accn̄s debet eſſe pmanentius cuius ſubm eſt
pmanentius et inuariabilius ſed ſbm diſciplinarum. qd eſt interius eſt pmanētius
quam ſbm uirtutis. qd eſt ſenſus uel appetitus ſenſitiuus ut dicunt quidam, g^{o} etc
3° quia ut dicit Ariſtotiles uirtutum hōrabiliſſīe ſunt pmanentiores pp maxime 3°
et maxime continue uiuere in ipīs btos. et hec eſt cā eius qd eſt nō fieri obli-
uionem circa ipās. Ita uidetur eſſe dcdz qd oīo hītuum hōrabiliſſi et ī quibus
m conſiſtit magis felicitas ſūt pmanentiſſimi pp max° et maxīe continue uiuē
ī ipīs felices ſiue btōs et ob hoc nō poſſe fieri obliuionē circa ipos. Et pp hoc et
qd honeſtum ſua ui nos trahit et ſua dignitate nos allicit ut dicit Tullius et ideo Tullius
hōrabiliſſim nos max° trahit ad ipm et max° nos allicit ut ob hoc maxīe pſeue-
remus in ipō. ſed hītus intellectuales nobiliores ſūt uirtutibs moralibs ut pz 10°
huius et in ope ipōrum magis conſiſtit felicitas ut dr 10° huius g^{o} etc. Oppo° dicit Oppo^{m}
Ariſtoteles Et appz ex pito quia uirtuoſos uidemus in ſenectute actus uirtutum mo-
raliū exercere diutius quam actus ſpeculatiuarum ſciarum. Silr uidemus uirtuoſos ſtatim ſine
ſtudio longo promptos eſſe ad opa uirtutū cū fuit oportunū. Speculationes aūt
cū debent actus ſpeculatiuos exercere. ut legere diſputare aut pdicare uidemus longo
tpre premeditari ymo pp multā obliuionem in ſpeculatiuis cōtingentem uidemus
qd ſiquis eandem lectionē debeat hodie legere quā legerat anno pterito qd
oz eā iterum ſtudere. Ad hoc aūt rndet Albertus qd in hītibs uidetur duplex Bonō alberti
pmanentia conuenire Vno mō ſm ſe put. ſ. dependent ex ſuis eſſentialibus pn-
cipijs et ſic diſcipline ſunt pmanentiores cū ipe ſint circa mām neccīam et ex
neceſſarijs pncipijs. Alio mō ſz qd ſunt in ſbo et ſic uirtutes ſunt pmanentiores.
Cuius rōnem aſſignat qr honeſtum bonum eſt qd ſua nāli et propa ui nos at-
trahit et ſua dignitate nos allicit et ideo oz qd optim et honeſtim nos maxime trahat
et alliciat ī ſui recordationem contemplationem et affcm et opationem ut obli-

uio nõ possit interuenire. Tale autem optiᵐ & honestũ nos trahes & alliciẽs in
uirtutibꝫ inuenit & non ĩdisciplinis q̃ rꝫ. Sed ista ratio uidetᶜ aliqbꝫ ptin ca
lũpniam qm̃ ut dicunt actus speculatiuus uidetur esse nobilior actu uirtutis mo
ralis de quo si sit uerũ uel nõ uidebitᶜ inferius. Si at̃ hoc cõceditᶜ uidetᶜ q̃ magis
Rño eustachij sua uirtute & dignitate nos trahit uel allicere debet ad ipm. Ar̃ rñdꝫ eusta
chius dicẽs q̃ pro tanto uirtutes sunt ꝑmanentiores qꝛ ꝑ obliuionem deleri ñ
pñt. cũ ex his que ĩuita occũrunt hẽam̃ ipãꝝ continuũ excitium. hĩtus aũt
speᶜᴵ ꝑ obliuionem & actus interpõnem deleri pñt hĩtus eĩ firmãtur ĩpotẽtijs ꝑ
btũs thõmas continuationem & exercitiũ actus. Nõ ut dicit btũs Thomas nõ ĩminet nobis
ita exercitiũ cõtinuũ speculatõis scĩaꝝ ut oponum scd̃m uirtutem. qa cõtinue
occũrunt nobis ea inquibꝫ oꝫ agere s̃ꝫ uirtutem ut usus ciboꝝ cõsortia mulieꝝ
collocutões hoĩum ad ĩuicem & aᵈ inqbꝫ continue uersatur humana uita. Et
hͥ est ut dicit Aristoˡᵉˢ cã huius q̃ nõ est fieri circa uirtutem obliuio. Vt aũt
Rño ppa questi ueritas euidentius appeat & oba soluantᶜ dici põt q̃ firmitas hĩtus attendi
põt aut ex obo aut ex sbo aut ex freqnti ipius actus excitio. Si ex obo sic
p.ª g. scie sũt ꝑmanẽtiores quo ad easdem cõclusiones sp̃ esse ueras q̃ uirtutes quo ad
easdẽ opones sp̃ esse uirtuosas qꝛ sic uirtutes sũt ualde ꝑmutaᵇˡᵉˢ. qm̃ bona & iusta
que sunt uirtutes tantã hñt dr̃iam & errorem ut illa opatio q̃ hic & nũc & q̃ ad
istũ est uirtuosa ad alium ut alibi ut alio tp̃re sit uirtuosa & sic de alijs ĩnũa
bilibꝫ circũstantijs. Si at̃ accipiaᵗ ꝑmanentia ex subo sic sꝫ qᵘ 3 2° de aĩa dupˣ
oꝫ inteʳᵉ sbꝫ intellectoꝝ speᵘᵒʳ vnũ ꝑ qd̃ sunt entia & aliud ꝑ qd̃ sunt uera. hoc
est inteᵐ poᵇˡᵉ & fantasma uel spẽm ĩtelligibilẽ ex fantasmate dependentem. Nõ
2ª g. lꝫ pmum sbꝫ s. inteᶜˢ potiˢ sit ĩuariabilius appetitu sensitiuo tñ scd̃m sbꝫ. s. fãtasma
sine quo nihil aĩa inteᶦᵗ ut dicit Aristoˡᵉˢ 3° de aĩa variabiliᵘ est multo q̃
sit appetitus sensitiuus ductus consuetudine lõga que est altera nã. ĩõ sic sũt
uirtutes ꝑmanẽtiores disciplinis. Si uero hĩtus ꝑmanẽtiam sumanᵗ ex freqnti
exercitio actus. tñ huius frequentie poterit esse duplex rõ. Vna est nobilitas
actus illius & honestas nos ad illũ sua ui & sua dignitate trahens & alliciẽs &
3ª g. ista ratio maiorem hĩt efficaciã ĩ actu speculationis saltem circa oba nobilissiã
ut aliqui dicũt q̃ circa actũ uirtutis. Sed tñ pp̃ õnum scibiliũ ĩ nũatam mltitu
dinem & diffiᶜᵗᵉ in eaꝝ deductionibꝫ ĩmensam ꝑfunditatẽ & pp̃ de ipis nullã
expientiã hr̃e nec eas unq̃ nobis nisi ex intentione ingrentibꝫ occurrere non
est nobis poˢˢᵉ sic actum speculationis frequentare nisi circa õnes paucas qn intẽ
ueniat obliuio. Alia at̃ rõ freqntationis actus est ea nobis occũrere circa
que coacti sumus agere ~~est q̃ procedit~~ & hec ratio maxiãm hĩt in actibꝫ uirtu
tum moralium efficaciã ut ante dictum est. ĩõ sic sunt uirtutes ꝑmanentiores
Ad pᵃᵐ rationem disciplinis speᶜᵘˡᵃᵗⁱᵘⁱˢ. Ad primam rõnem dicꝫ est q̃ procedit bñ quantum ad maio
rem ꝑmanentiam disciplinaꝝ quo ad easdeꝫ õnes sp̃ esse ueras q̃ uirtutũ quo
Ad 2ᵃᵐ ad easdem opationes sẽp esse uirtuosas. Ad aliam dicendum est q̃ licet nõ ex

exparte ſibi qd eſt intellectus accidat ſtiq variabilitas tn accidit ſibi pp alterius ſibi uarie-
tatem .ſ. fantaſtis uel ſpeciei intelligibilis que a fantaſte dependet .- Ad aliam ad 3m
dr ꝙ licet actus ſpeculationis ſpecialiter circa diuina dignitate ſua nos magis at-
trahat et alliciat quam actus uirtutum ut quidam dicunt tn in actibus uirtutum ſunt
alie cauſe pmanentie fortiores = Ad hoc aut qd dr i opone ſpeculationis feli-
citatem eſſe et ſic opz in eo felicem maxime continue uiuere dicunt quidam ꝙ for-
maliter non in dei ſpeculatione ſed in illius pfecta dilectione conſiſtit felicitas qd Speculationis
ſi ſit uerum debet uideri xo huius .- Vel dicendum ꝙ ex uariarum gnum ſpeculatione
circa naturalia et iſta inferiora aſcendimus tandem ad ſpeculationem circa diui-
na et intelligentias et iterum ex notitia multarum et diuerſarum et ſpecialium conclu-
ſionum de intelligentiis et deo acquiritur nobis una finalis notitia continens in uir-
tute et dignitate notitiam omnium gnum precedentium lz non formaliter et in tali no-
titia conſiſtit humana felicitas nec unquam felix illam obliuiſcetur Sed continue pz ꝙ
eſt poſſibile ipm deum ſm illam notitiam intuetur et contemplatur lz i connibus aliis
que pnitus ad hanc pfectam notitiam duxerunt felicem interueniat obliuio ;

Consequenter Queritur .xx. Vtrum felicitas ſit de numero bonorum laudabilium q. xx.
aut honorabilium et arguitur ꝙ ſit de numero honorabilium: quia pp qd
unum quodque tale et illud magis. ſed uirtutes laudamus pp opus ut dicit
Ariſtoteles opus uirtutis eſt laudabile .- Item confirmatur quia dicit Ariſtoteles laudes aut confirmo.
ſunt opum ſimiliter aut corporalium et animalium .ſ. felicitas operatio eſt ſz uirtutem gre
Item ſi felicitas non laudaretur hoc eſſet pp ſui excellentiam et optimitatem 2o
ut dicit Ariſtoteles ꝙ optimorum non eſt laus. Sed pp hoc non debet laude carere cum
deus laudetur qui ſimpliciter eſt optimus. Item ſicut ſimpliciter ad ſimpliciter et magis ad 3o
magis et ad maxime maxime 2o topicorum: ſed uirtus laudatur eo ꝙ bona quod maximum bo-
num cuiuſmodi eſt felicitas eſt maxime laudabilis. Oppoſitum arguitur quia dicit .oppoſitum
Ariſtoteles ꝙ optimorum non eſt laus et ꝙ nullus felicitatem laudat ſed ut diuinius aliquid
et melius beatificat. Et po rethorice diffinitur laus eſt ſermo elucidans magnitudinem laus qd
uirtutis. felicitas non eſt uirtus. Ideo non laudatur .= Notandum ꝙ laus commen-
datio glorificatio beatificatio quomodo ſic ſe hnt adinuicem ut communius et ſpecialius. Si-
cut laus communiter capiatur extendit ſe ad cuiuſlibet boni confeſſionem. Commenda-
tio uero reſtringitur ad boni operis confeſſionem. Ex uirtute enim laudamus ſz
prope non eſt nisi ex opere commendamus. Vnde po rethorice dr ꝙ laus eſt ſermo eluci-
dans magnitudinem uirtutis. Commendatio aut eſt opum. pp qd commendamus .Commendatio.
eos qui egerunt. laudamus aut eos qui non egerunt. Glorificatio uero reſtringit glorificatio.
commendationem ad boni operis frequentiam. Io gloria deſcribitur ꝙ eſt frequens fama Gloria qd
cum laude. Sed beatificatio reſtringitur ad excellentiam maximam et omnimodam boni operis pfectionem Beatificatio.
Et io dicit Boetius ꝙ beatitudo eſt ſtatus omnium bonorum aggregatione pfectus et quia Boetius
Ariſtoteles p eodem uti ſolet nomine beatitudinis et nomine felicitatis Io etiam idem ſupponimus

f. 9°

ſignificari p hec noīa bt̄ificā & felicitā. Hoc q̄ mō utendo noīe laudiſ cōiter
nō eſt du[m] q̄ feli[tas] eſt de nūo laudabiliū. ymo laudabilior oī bono humano cū
dcm̄ ſit q̄ laus cōiter eſt confeſſio boni ex eo q̄ eſt bonū. Sic q̄ magiſ bonum eſt
magiſ laudabile. Sic etiam concedim̄ opa magis laudari q̄ uirtuteſ. cū uirtutes
pp opa laudemuſ. Sic aūt deuſ laudabilis eſt excellenter & ſic procedunt rōes
a pnci° qōniſ adducte. 2° notandū eſt q̄ cum aliqd nom̄ cōe ſiūt duab ſpēb
quaꝝ una nom̄ ppium ſibi hūerit, alia uō ſpeſ noīe propo caruerit ſolet ſepē no
men cōe ī noīete ſpēi appari ut Ariſto[tes] dr̄ pmo topicoꝝ de pplo qd eſt nomen
cōe diffiōnj & ppe paſſionj. Dicit eī q̄ applatur ppe paſſionj ex eo q̄ diffiō noīe
propo diffiō uel ꝰ uocatur. q̄ cū lauſ ſit cōiter cōfeſſio tā bonoꝝ opum q̄ eoꝝ
que ad bona opa ordinantur & cōfeſſio bonoꝝ opum nom̄ hāt ppium. q̄ cōme
datio uocat̄. Iō ſepe nom̄ laudiſ reſtringi ſolet & appari cōfeſſioni eoꝝ q̄ ad
bona opa ordinant̄. Et q̄ uirtuteſ maxīe ſūt huiuſmoī. Iō dcm̄ eſt p° retho[ce]
q̄ laus ſtricto noīe eſt ſmo elucidāſ magnitudinem uirtutiſ. Et p° huiuſ dcm̄ ē
q̄ laudeſ ſūt relatiue ad opus bonū et inde uirtuteſ laudamuſ pp opa & actuſ. et
q̄ qd eſt ad aliud ordinatū nō eſt opti[m]. iō dr̄ Ariſto[tes] q̄ lauſ ſtricto noīe nō eſt
optimoꝝ. = Ex quo conclu[dit] q̄ felicitaſ cū ſit optimū hūanoꝝ bonoꝝ nō
eſt laudabiliſ inter humana bona. ſed eſt tanq̄ diuiniuſ ad meliuſ [be]tificabiliſ gl[or]i
ficabiliſ. — 3° no[tandum] q̄ laudē boniſ ī ſimiſ attribuimuſ. Non eī laudamuſ ſolū
hoīem bonū, ſed etiā equum & uinum & lapidem. honor aūt nō debetur alicui
niſi ratione bonoꝝ excellentiū. Unde honor eſt exhibitio reuerentie ī te
ſtimoniū excellentie uirtutiſ. Abſurdum aūt eſſet exhibere reuerentiā lapidi
buſ uel equis ſed ēt neq; hoīb nō excellentib, q̄ lꝫ omne bonū poſſit cōiter
dici laudabile tn̄ ſi laudabile ut ſolum reſtrīgatur uolumuſ diſtīguere ut cōtra
honora[bi]le diſtīguitur oꝫ q̄ hec diſtinctio fiat p mīorum bonoꝝ diſtinctionē a maio
rib hec aūt diſtinctio eſt q̄ minora bona ſunt que dicunt̄ bona pp aliqd melius
ad qd ordinantur. Bona aūt maiora ſūt que pp ſe bona ſūt. Et ſic ſm̄ hāc intē
tionem & reſtrictionē lauda[bi]lia nō ſunt niſi que ad melius ordinant̄ huiuſmoi nō
eſt feli[ci]tas inter bona humana. Sꝫ hōrabilia ſunt que ſunt ſꝫ ſe bona cuiuſmoī eſt
feli[ci]tas. & ita dicit Ariſto[tes] q̄ prici[pium] & cām bonoꝝ honorabile quid & diuinum po
nimus. = Adhuc idem pꝫ ex eo q̄ lauſ & uituperium ſūt contraria. Vituperium
aūt prope eſt de malo ut a malo retrahamur. g° laus prope de bono dꝫ eſſe ut
ad meliuſ incitemur. Vir aūt optimuſ nō indiget ut ad meliuſ incitetur [+ excitetur] iō ut
priuſ ſequitur. q̄ laus proprie nō eſt optimoꝝ. Hoc uiſo pꝫ ſatiſ quō rōnes
a pncipio adducte hinc inī procedunt. — Itē notandū q̄ ut pdcā noīa inter ſe cō
ueniunt in ſignādo alicuiuſ boni cōfeſſionem. Ita adhuc ſunt alia quedā noīa ī
eodem cum predcīs conuenietia. ſ. magnificatio. regratio & dignificatio. Eſt
aūt magnificatio confeſſio magni boni ſꝫ q̄ eſt magnum. & ſic patet q̄ hoc nom̄
cōuenienter attribuit̄ feli[ci]ti, cum ipā ſit maximum hūanoꝝ bonoꝝ. Regratio

2a. 9.

Magnificā.

Regratio.

aūt eſt confeſſio boni ſm̄ ꝙ ab alio eſt datum & hoc nom̄ forte non ſolet feli^ti ꝓpe attribui. q2 nō datur felici. ſed ipē eam ſibi ꝑ oꝑa ꝓpa acquirit. niſi ꝙ bene conuenit deo de felici^te regr̄ari ſꝫ ꝙ ipā eſt hoib₃ dei donū. Dignificatio autem Dig'ficaꝰ
dup^x capit^r. Vno modo ut eſt confeſſio boni alicuiuſ ſꝫ ꝙ ipm̄ eſt premio dig^m. ut cum dicimuſ ſpēs ꝑami digna eſt impio. & ſic nō attribuit^r feli^ti inter humana bona quia ipā ſic nō premio digna eſt ſed alioꝝ bonoꝝ p̄mium cōdignū. Alio mō capitur ſꝫ ꝙ eſt confeſſio boni qđ eſt alioꝝ p̄mium condignum. & ſic pōt ipi felicitati potiſſime conuenire;

Octr Queritur .xxi. Vtꝝ parſ aīe ſenſitiue aduerſetur rōnj. Et ar^r ꝙ non. quia illud qđ eſt exaudibile & bn̄ obedibile rationi. nō aduerſatur rōnj. ꝑs aīe ſenſitiue eſt huiuſmoī g^o &c. Item natura ſꝑ bene & recte oꝑatur niſi ſit impedita. q2 regulata (t^ritie) a ſuꝑioribus cauſis ī q̄b₃ nō cadit ēror ut patet xi^o metha^e. ſed nō eſſet bonū nec rectum opus ſi ꝑs ſenſitiua aduerſaretur rōni. p^a. q2 policia non eſt bona nec bn̄ recta. in qua ſubditi aduerſant^r principi ſed rō debet ꝑncipari ꝑti ſenſitiue ut dr̄ ꝑmo politice g^o &c. Item ordinata ad finem nō aduerſantur finj ſenſitiua aūt ordinatur ad ꝑtem rōnalem. q2 ſꝑ deterius eſt gr̄a melioris vi^o poli^ce. Item ut ī maiori mundo & ī minori. viij. phycoꝝ. In maiori aūt mundo inferiora nō aduerſantur ſuꝑioribus, ſꝫ tota uirtus inferioꝝ ex ſuꝑioribus gubernatur ꝑmo methauroꝝ. g^o ita eſt ī minori mundo .ſ. in hoīe ꝙ parſ inferior .ſ. ſenſitiua non aduerſatur ꝑti ſuꝑiori .ſ. rōnali. Oppoſitū dicit Ariſto^les uidet^r aūt in ipis aliud qđ preter rōem īnatū qđ aduerſat^r & obuiat rōni. Iſta qō introducta eſt ut uideamuſ quō ꝑtes aīe ſe hn̄t ad īuicē. Sciendum autem ꝙ patet ſcđo de aīa ꝑtes aīe quinq₃ .ſ. negatiua, appetitiua, ſēſitiua, ſꝫ locum motiua & intellectiua. Et iterū appetitiua diuidit^r in ſenſuale & rōnalem. ꝑs autem ītellectiua uocat^r rōnaliſ ꝑncipalr̄ tanq̄ hn̄ſ in ſe rōnem formalr̄. Concupiſci^le uero & oīo appeti^le dr̄ rōnale non ꝑncipalr̄ ita ꝙ in ſe hāt rōem. non eīm cognoſcit neq₃ rōcinat^r ſed participatione ſic ꝙ eſt īnatum iudiciū rōnis exaudire & rationi obedire ut dicit Ariſtotileſ nō ita tn̄ ꝙ a ratione cogatur ſed libē eſt exaudibile uel obedibile. Vn̄ ꝑmo poli^ce dicit Ariſto^les ꝙ aīa principat^r corpori principatu deſpotico. Intellectuſ aūt appetitui principatu poli^co & regali. ut g^o ſubdituſ liber nō obedit ſemꝑ dn̄o nec exaudit ſemꝑ precepta dn̄i, ſed ei aliq̄n aduerſatur. Ita uidet^r eſſe de appetitu r^u inter^e. Ita ēt ſicut uidetur eſſe in ma^ri mūdo ꝙ licet hoc inferiora ſint nata obedire corporibus celeſtibus, q̄nq₃ tamen ꝑꝑ indiſpōnem materie uel cōtrarietatem agentium ꝑti^ma non obediunt nec celi influentiam ſuſcipiunt. Ita ī minori mundo .ſ. in hoīe debemuſ ymaginari de appetitu & intellectu. Et ut iſta magis appareant pono duaſ concluſiones de cōꝑatione inte^us ſeu rationiſ ad appetitum ſēſitiuū. p^a cōcluſio eſt ꝙ ſepe appetituſ aduerſat^r rōni. 2^a c^o eſt ꝙ ipē tn̄ eſt natuſ obedire rōni. p^a c^o patet ex ꝑte incontinentiū.

Incōtinenſ eīm h̄t rationem rectam ꝙ in honeſtū eſt hoc facere & ꝙ ipm̄ eſt
fugiendum ſed tm̄ appetituſ īclinatuſ ad hoc fortiter mo^z ad faciendū q̄ pꝫ ꝙ
Eustratius appetitus aduerſatur in eo & obuiat rōi . Vn̄ euſtachiuſ p° huiuſ dicit ꝙ
incontinenſ ſe ipm̄ reſcindere uult ab irrationali appetitu ſed ſupare nō pōt.
Ex quo etiam manifeſtū eſt ꝙ appetituſ ſſiuus non ſolum obuiat rationi ſed et̄
uoluntati . Volantaſ enim traherſ ipm̄ ad id qd̄ recte iudicatū eſt fiendum
fore facit ꝙ ipē quaſi tremebunduſ & inuituſ mouet̄ ad faciendum id qd̄
2º iubet appetituſ ſenſitiuus . Item pꝫ illud ex pte cōtinentium . Nō eīm dicet̄
ꝑprie continēſ ſed ſimpl̄r tēpatuſ uel fortiſ n̄ hr̄et cōcupiſcētiaſ prauaſ qui tam̄
3º ratione retentuſ nō ſeqtur eaſ . Item aliq uoluīt idem pbare ex pte uitiorū
Nam cū ſemp rō ad optīā deprecetur ut dixit Ariſto^{leſ} nō eſſet aliqua occaſio
ꝙ quis ad mala traheretur niſi in eo eſſet appetitus inclinās ipm̄ ad oppo^m ra
tionis . Sed forte diceret ꝙ nō eſſet uerum rationem ſemp deprecari ad optīā
ī maliſ hoīb3 . Nam praua conſuetudo & in uitiiſ conuerſatio ītantū ofuſcat
rōnem ꝙ oīo puertit iudiciū rōnis & iō qd̄ ariſtotileſ dicit ration̄ ad optīā
deprecari intelligendum eſſet de continentib3 & īcontinētib3 de qb3 loquebat̄
& multo magiſ ad optima deprecatur in hiſ qui ſunt in uirtute firmati nō eſt
2ª 9º dubiū . 2ª 9º patet ex pte continentiū ī rō uīcit appetitū ſenſitiuū . Sed
obo forte diceres ꝙ hoc nō arguit ꝙ appetituſ ſenſitiuuſ obediat rōni . Vt ſi eſſ deuict̄
tuſ in bello duceret̄ uiolenter in carcerem ipō ſꝑ propoſſe recalcitrāti nō dice
Rño remus ꝙ obediret ducenti . Sed forte rn̄dereſ ꝙ intēꝰ & uolūtaſ cū non ſint po
tentię organicę non hn̄t potātem mouendi corpus niſi potentiiſ organiciſ mediā
tibuſ & ſibi obedientib3 .ſ. potentiiſ ſeſitiuiſ . Si eīm eſſent in nate mouere īme
diate uidetur ꝙ nō poſſent uinci ab appetitu ſenſitiuo cū ſint potentię ſupiores
obo & pfectiores qd̄ tamen eſt falſū ut pꝫ de īcontinentib3 . Sed īſtabis qr tūc
idem appetitus ſenſitiuus ſil̄ inclinabitur in cōtraria qd̄ uidetur impo^{le} pbo 9
ne qr continēs dū mouetur ad fugiendum uoluptuoſū inclinatur ſꝫ appeti
tū ſenſitiuū in ipm̄ uoluptuoſum ꝑꝑ qd̄ non fugit niſi cū quadam triſtitia &
Rño tn̄ idē appetituſ inclinat̄ ad fugam cū moueat ad fugiendū . Dicendum ꝙ eū
dem appetitū ſil̄ ī oppoīta inclinari īmediate & pſe eſt impoſſibile ſed non
eſt impoſſibile ꝙ ad unū oppoſitorum īclinet̄ īmediate & pſe & ſimul inclinet̄
ad aliud oppoītum grā alicuiuſ alteriuſ ad qd̄ nō inclinat̄ . Ex^m canis uidēs
cibū inclinatur ad ipm̄ pſe . Sꝫ ꝑꝑ timorem dn̄i inclinatur ad fugiendum . Et
ille qui proicit merceſ ī mari īclinatur pſe ad ſaluandū merceſ : ſꝫ cā ſalutiſ in
clinat̄ ad pdendum eaſ & ſic cū multa diſplicētia pdit eaſ . Ita nō eſt īcōueni
enſ ꝙ appetituſ ſenſitiuus tendat ī uoluptuoſum pſe & tendat ī fugā eius grā
2ª rº uolūtatiſ & intel^{us} pcipientis . Adhuc eadē 9º patet magiſ in ſobrio & forti qcū
q3 pfcō qm̄ ī tali uidemus appetitum ſenſitiuū ita pfcē rōi obedire ꝙ ſine triſti
tia & cū magna delectatione taliſ recedit a uoluptuoſis & aggredit̄ difficilia .

Et hoc eſt qd Ariſtotiles dicit Ampliuſ aūt forſitan ſubiect9 eſt qd ſobrij & fortis
oīa ei conſonant rōni = Hoc eſt appetitū ſubiectū eſſe qd ſobrij & fortis oīa
eni coſonant rōni · Et cū dcm ſit de intellectu & uoluntate in rᵘ appetitus
ſenſitiuj uidendū eſt quomō intellectuſ ſe hʒ ad ipſm uolūtatem que aūt harū du
arū potentiarū ſit pnci[o1] & nobilior eſt dubium qd poſtea determinabitur. Sʒ tn̄ qtū 3ª q.
ad pnſ ſpectat uidetur q uoluntas aliqn̄ pōt aduerſari rōi · Voluntas eī ſe hʒ ad
appetitum ſenſitiuum ut dn̄s ad ſubiectum liberum · dn̄ſ aūt innatuſ eſt dili-
gere ſubditum & cōpati ſibi & idcirco ſepe cū appetituſ ſenſitiuuſ fortiter ten-
dit ī uoluptuoſum uolūtaſ aſſentit lʒ rō dictauerit oppoſitum & ex hoc pōt ap-
parere q tā uolūtaſ qm appetitus ſēſitiuuſ pōt dici irrōnaliſ qr nō hn̄t in ſe rōez
formaliter. Et pōt dici utrūq; rōale ſʒ q utrūq; eſt īnatū exaudire qd rō dic-
tat Et hoc Ariſtotileſ notauit dicēs. Concupiſcibile uero & uniūr appetibile pā-
ticipat aliqualr ſʒ q exaudibile eſt ei & obedibile. Tūc pōt dici de potētia ue- 4ª q.
getatiua q ipā totalr dr irrōnaliſ. Ipā eīm non cognoſcit īō nec ratiocinatur.
Similr illa nō eſt īnata duci rōe nec rōi obedire. Nam accepto cibo aut potu
uelimuſ nolimus ipā opabitur etiā in ſompno ubi ſunt ligate potētie ſēſitiue & īō ꝑ
oīs quoad eiuſ opuſ non minus aut peius opatur potētiā uegetatiua q ī uigilia
ſed magis aut melius. Verū eſt tn̄ q rō dnium hʒ & uolūtaſ ſup uegetatiuā
quo ad miniſtrandū ſibi obīm circa qd ipā opatur. ſ. cibū & potum. Et in hoc cō-
tingit noſ & recte agere & pue & potētiā uegetatiuā grauare & ei conferre: De
potentiā aūt ſʒ locū motiua dicendū q ipā ex pte aīe non eſt niſi potentia co-
gitatiua ſeu cognitiua. ſ. ſenſus & intellectuſ & potentiā appetitiua uel ſēſualis
uel intellectualiſ ut patet ī libro de motib9 aīalium. Sed ex pte corporiſ req-
runtur organa quib9 aīa mouet corpus. ut ſūt ſpūſ muſculi neruj & iuncture
& multa membra diuerſa. De his aūt que ſunt ex pte aīe dcm̄ eſt iā. Sed de 5ª q.
organiſ corporalib9 dcm̄ eſt q aīa ſm ſuas pdcāſ potentiaſ principatur corpori
quoad eius organa principatu deſpotico ut dr pº politice. oportet eīm corpus aīe
obedire & ipm̄ duci ſʒ exigentiā potētiarū aīe ſi nō fuit īpediens. Sʒ dices qre obō.
ergo huiuſmoī organa non debēt rōnabilia dici ut appetituſ ſenſitiuus cū obedi-
ant rōi. Dr q non niſi ualde īpprie & ſm remotam ſīitudinem. ſ. ex hoc ſolo qr Rño.
ſunt inſtrumēta quib9 rō & uolūtaſ utunt ad exteriuſ opuſ uolitū exequendum. Sic
enim quaſi poſſemuſ ſecurim cultellū aut et ligna & lapides dicere rōnabilia. Nec
huiuſmoī organa proprie loqndo obediūt rōi uel aīe. quia obedire proprie non
eſt niſi eiuſ qd in oppoᵐ libere pōt. Hec aūt organa nō poſſunt in oppoſitū eius
qd uolumuſ uel appetimuſ & loquor de motib9 uoluntarijſ. Multi enim mo-
tus alij. quorū uegetatiua eſt dnā ut eſt motuſ cordiſ uel motus alimti ad mē-
bra & huiuſmōi. & qtum ad hoſ motuſ nec ratio nec uolūtaſ precipit corpori
nec dirrigit ipm̄. Appetitus aūt & uolūtaſ rōnaleſ dicūtur obedientialr quia rōi
obediunt cum ī oppoſitum libere poſſint. Ad rationeſ in oppoſitum dr. q ſubdituſ liber Ad rōnes

q innatus eſt obedire dn̄o non ꝓp. obedit ſed aliñ ſibi aduerſatur & ita eſt in ꝓ-
Ad 2m poſito. Ad aliud cū dr̄ ꝙ nã nō bñ oparetur ſi ita faceret ptem iſeriorē
rebellantem rōi ꝙ nō eſſet innata ſibi obedire. Sed ſi non facit actu obedientē
non ꝓꝓ hoc male opatur q2 nã non debet deficere in neceſſarijs nec habūdare
ī ſupfluis q° non debuit pti inferiori actū dare obedientię cū illā fecerit īnatā
obedire & cū ſupiori pti ſemp dederit dn̄ium & uirtutem deducendi ad actualē
obedientiam ptem inferiorem ymo oportuit ꝓꝓ uitę neceſſitatē añ uſum rōis ꝙ nã
feciſſet appetitū ſenſitiuū ꝯ i ſuum obm tendentem apd ſenſus apꝓhenſionem
ſine regimine rationis & ꝓ cōſeqñs ꝙ poſſet etiā in aliud ab eo qd ratio recta
Ad 3m dictat. Ad aliud dr̄ ꝙ ordinata ad finem directa & diſpoſita debito mō non
aduerſant fini. Aliq tñ ſunt que ſi ſibi ſine regimine relinquantur nō ꝓderūt
ad finem ad quem multum proficiunt ſi debite regantur. Vt equi in bello ca
Ad 4m nes i domo & multa huiuſmoi mō ita eſt de appetitu ſenſitiuo. Ad ultimum
dcm̄ eſt ꝙ i maiori mūdo aliñ inferiora ꝓꝓ mãe i diſpōnem ſupioribꝫ aliquo modo
aduerſantur;

Qo 22 OMr Querit. xxij°. Vtrū uirtutes morales ſint i appetitu ſēſitiuo
ſiue ut i uoluntate. Et arḡ ꝙ in uolūtate quia 5° huius dr̄ de
iuſtitia ꝙ ipā eſt hitus quo iuſta opantur & iuſta uolūt & pari ra
tione tempantia eſt qua tempata opant & tempata uolūt & ſic de alijs uirtutibꝫ
2° ſꝫ nō niſi uoluntate uolumus ergo &c. Item p° huius dr̄ ꝙ hominis opus ꝓprium
nō eſt attendēdū ſꝫ nutritiuā augmētatiuā uitam. q2 hec cōis uidet & plantis.
nec ſꝫ ſēſitiuā quia uidet & hec cōis equo & boui & oī animali. q° cū uirtus
moralis & opus eius ſint ꝓpria hoi ſꝫ ꝙ homo ſequit ꝙ nō ſūt in pte ſenſitiua.
3° Ite ibidē cū ſupauerit uitā uegetatiuā & ſſiuā dicit aliquā ptem optimā rōnem hñ
tem quã diuiſit. q2 hoc qdem bñ pſuaſibile & hoc uero ut hñs & intelligens
& ſic patet ꝙ in hac diuiſione nō pōt intelligere p hñs rōnem & itelligens niſi ītrā
Heor ꝓ bene ſuꝓſuaſibile rōi niſi uolūtatē cum iam ablata prius eſſet ꝓꝫ uegetatiua
& ſenſitiua in quibꝫ cōuenimus cū plantis. Et nō pōt dici ꝙ p partem ſenſitiuā in
tendat comprehenſiuā ſenſitiuam & nō appetitiuā q2 nō minus i appetitiua cō
uenimus cū brutis q in apꝓhenſiua. Sed ulterius conſtat in fine pmi huius ꝙ
Ariſtoteles ponens eandem diuiſionem rōem hñtis dicit ꝙ uirtutē determinantes ſꝫ
Oppositum drām hāc dicimus has quidem intellectuales has aūt morales q° &c. Oppoſitū
patꝫ pmo huius cū dicat Ariſtotiles uirtutem diuidi in intellectualē & moralem
ſꝫ diuiſionē rōnem hñtis in hntem rationē pncipaliter & in ſe ipō & in hñtem ra
tionē ſꝫ pticipationē queadmodū a patre audibile aliqd. Cōcupiſcibile uero &
uiriliter appetibile pticipat aliqualr ſꝫ ꝙ exaudibile eſt ei & obedibile ut dici
mus hrē rōem patris & amicorum. & ita uidetur ꝙ uirtus moralis ad cōcupiſcibilē
ſpectat appetitum qui eſt pſaiē ſenſitiuę & ad iraſcibilem quã i uere uidebat
cū ꝯcupiſcibili dicens. Concupiſcibile & uiritr appetibile &c. In qſtione doctores

adinuicem ualde aduersantur. Nituntur enim plures probare: quod uirtutes morales sint in appetitu sensitiuo. Alij autem quod in uoluntate. Primo quo uidebuntur rationes quibus argui uidetur quod sint in appetitu sensitiuo. Prima quarum est quia potentia que innata est aduersari rationi indiget ad hoc quod prompte et delectabiliter obediat rationi habitu inclinante ipsam ad obediendum rationi. Hoc uidetur notum per se sed appetitus sensitiuus est innatus aduersari rationi quod patet secundo huius ubi dicitur. Signum autem oportet facere habituum superuenientem uoluptatem uel tristitiam operibus etc. Et primo huius ubi dicitur quod appetitus continentis obedit rationi. Amplius autem subiectius est quod sobrii et fortis. omnia enim consonant rationi: quod appetitus sensitiuus indiget habitu inclinante ipsum ad obediendum rationi. quod non aliud esse uidetur quam uirtus moralis quare etc. 2º et suppono primo quod appetitus sensitiuus subicitur rationi non sicut omnino seruus coactus. sed quodammodo libere propter quod potest in oppositum eius quod ratio dictat ut dictum est in alia questione et ideo dicit Aristotiles primo politice quod anima corpori dominatur principatu despotico. Intellectus autem appetitui principatu politico et regali. Et quod intelligat ibi Aristotiles de appetitu sensitiuo patet per illud quod statim concludit dicens quod propter hoc expediens est corpori regi ab anima et parti passibili ab intellectu et parte rationem habente. pars autem passibilis dicitur proprie appetitus sensitiuus. Et addo huic suppositioni quod sicut nec ratio sic nec uoluntas principatur appetitui sensitiuo principatu despotico omnino sed politico et regali quodammodo. potest enim appetitus sensitiuus in contrarium uoluntati quod in incontinente manifestum est qui ut dicit eustachius instat rationi scilicet per uoluntatem et rescindere se ipsum ab irrationali appetitu uult sed superare non potest propter appetitum sensitiuum instantem ad contrarium. Et ob hoc etiam dicit Aristotiles primo huius. Ad contraria enim motus incontinentium. 2ª suppositio est quod appetitus sensitiuus sepe sit inclinatus ad uoluptuosa aut alia inhonesta que ratio fugienda decreuit propter quod esset sibi triste sequi iudicium rationis. Nam propter hoc incontinens non potest quod uult scilicet se ipsum ab irrationali appetitu rescindere. Et ob hoc continens differt ab illo qui est in uirtute firmatus quia licet per bonitatem sequatur iudicium rationis et fugiat delectationes inhonestas tamen de ipsa fuga tristatur secundum appetitum sensitiuum. Virtuosus autem non sed omnia consonant rationi ut dicit Aristotiles. Causa autem huius inclinationis appetitus sensitiui est ut dicitur secundo huius quia delectationes ex puero nobis omnibus connutritur propter quod sicut infert Aristotiles difficile est conterere hanc passionem contemporaneam uite. Alie autem cause sunt ad idem sed non est uis. 3ª suppositio est quod uirtuosus habet appetitum sensitiuum obedientem rationi sine difficultate et tristitia annexa propter quod dicit Aristotiles quod omnia consonant rationi. Et in hoc differt uirtuosus a continente. Tunc arguitur sic. potentia non serua omnino inclinata ad oppositum rationis et que tristatur de sequendo iudicium rationis indiget consuetudine et habitu contrario declinationi inclinante ipsam ad iudicium rationis insequendum antequam possit delectabiliter et prompte sequi iudicium rationis ut de se notum est sed appetitus sensitiuus est talis potentia et tamen oportet ipsum in uirtuoso prompte et delectabiliter obedire rationi. quare indiget habitu ad hoc ipsum inclinante quod non aliud esse uidetur quam uirtus moralis. Et iste rationes demonstrant insolubiliter apud me quod in

1ª opinio ponentium uirtutes morales esse in appetitu sensitiuo.
prima suppositio.

2ª suppositio.

In quo differt continens a uirtuoso

3ª suppositio.

appetitu ſenſitiuo oꝫ aliquem hitum gnari inclinantem ipm̄ uerſus iudicium
rōis uel uerſus uoluntatē īntentem iudicio rōis ad hoc q̄ homo efficiatuꝛ uir
tuoſus. Qui quidem hitus utrū ſit ipā uirtuſ moraliſ formaľr an non poſtea
uidebituꝛ. Ad hoc aūt probandum q̄ uirtuſ moraliſ ſit in appetitu ſenſitiuo ali
qui arguūt ſic. In eodem eſt medium & extrema. Virtus aūt eſt me^tas^ paſſi
onum ut in 2o dr & paſſiones ſūt in appetitu ſenſitiuo g̃ 1ꝯ. Sed faciliter pōt
reſponderi q̄ uirtuſ nō eſt me^tas^ paſſionum formaľr, ſed qa eſt medij cōrectu
ratrix ut dicit Ariſto^les^ uel ſi uirtuſ eſt formaľr medietas hoc nō eſt paſſionū ſꝫ
extremaꝝ malitiaꝝ. Item aliqui arguūt ſic. Dicit Ariſtoteleſ 2o huiuſ q̄ ha
bituſ ſunt ſꝫ quoſ ad paſſioneſ hēmuſ bn̄ uel male. ſiqdem uehementer uľ re
miſſe male: ſi aūt medie bene. Sed appetituſ ſenſitiuus eſt q̄ patituꝛ uehemen
ter aut remiſſe aut medie. g̃ hitus ſecūdum quē ſic patituꝛ in ipō eſt. Sed
alij rn̄dentes dicunt q̄ uoluntas trahēs ſe ad appetitum ſenſitiuum moderat̃
p uirtutē in ea exn̄tem paſſioneſ appetituſ ſenſitiui. Alij autem arguunt q̄ uir
tuſ moraliſ ſit in uoluntate ut argutum fuit q̄ eſſet in appetitu ſenſitiuo ſuppo^do^
p^o^ q̄ uolūtaſ nō ſubicituꝛ intellectui ſed dn̄atuꝛ ei aut ut aliqui dicūt uľ ſi ſubicit̃ ei
hoc nō eſt p modum coactionis & ſeruitutiſ ſed libere. nulluſ etiam pōnit uolū
tatem eſſe minuſ liberam appetitu ſenſitiuo. 2o ſupponituꝛ q̄ uoluntaſ ſępe incli
natuꝛ uerſus appetitū ſenſitiuū. Omſ eīm concedunt uoluntatem aľn deprauari
ut trahatuꝛ ad illud ad qd̄ appetituſ ſenſitiuuſ inclinat & non uerſus iudicium
recte rationis. In hoc eīm differt ille qui eſt in uitijſ obſtinatuſ ab incontinente
.ſ. qꝛ in incōtinente uoluntas trahit ad bonum licet appetituſ ſenſitiuuſ ad oppōitū
inclinans ſupet. In obſtinato aūt uolūtas & appetituſ ſenſitiuuſ ſimul trahunt ad
oppoſitum eiuſ qd̄ recta ratio dictat. Et cā in hoc eſt qꝛ uolūtas īnata eſt pn̄cipa
ri appetitui ſenſitiuo libere ut dcm̄ eſt priuſ mō ut dr̄ pmo politicę. Expediens
eſt amicitia ſeruo & dn̄o ad inuicem hiſ qui a natura taleſ ſunt. Io uolūtas īnata
eſt hr̄e quādam cōplacentiam appetitui ſenſitiuo & compati ſibi. pp qd̄ cū appeti
tuſ ſenſitiuus fuūt fortiter inclinatuſ ad uoluptuoſum aliquod aut ad aliquid p̄
ter iudicium rationis uolūtas trahituꝛ ad idem recedenſ a iudicio recte rationis.
3o ſupponit̃ q̄ uirtuoſus ht̄ uoluntatem cum promptitudine & ſine difficultate cōſenta
neam recte rationi & hoc nulluſ negat. Ex hiſ tribuſ ſuppoītionibꝫ demr̄ari pōt
q̄ in uolūtate indigemus hitu quodā inclinante eam ad iudicium rōnis ad hoc
q̄ prōpte & delectabiľr & abſq; oī ſtrepitu obediat ſeu conſentiat recte rationi. Et
formetur rō ſicut formabatuꝛ de appetitu ſenſitiuo hitus aūt ille nihil aliud eſſe ui
detuꝛ q̄ uirtuſ moraliſ g̃ 1ꝯ. Item pōt ſic argui. Illa potentia quę eſt innata trahi
& uerſus appetitum ſenſitiuum & uerſus rationem indiget hitu inclinante eam uerſꝫ
rōnem ad hoc q̄ determinate & prōpte trahatuꝛ uerſus eam & ad hoc q̄ nūq̄ ſeduca
tuꝛ ab appetitu ſenſitiuo ſed uolūtas eſt huiuſmōi g̃ 1ꝯ. Et iſtę rationeſ ut dixi
de appetitu ſenſitiuo cum alijſ rōnibꝫ quę poſtea ponent̃ demonſtrant inſolubiliter

uſ me q̄ uolūtas

apud me quod in uoluntate oportet aliquem habitum generari inclinantem ipsam uersus iudicium rationis ad hoc quod homo efficiatur uirtuosus. Et sic sunt due predicte conclusiones demonstrate. 3º posset dici quod uterque predictorum habituum potest dici uirtus hic quidem uirtus appetitus sensitiui, hic autem uirtus uoluntatis quod potest patere quia uirtus potentie attenditur secundum ultimum in quod potentia potest hoc autem dicitur secundum opus perfectissimum in quod potentia potest. Constat autem quod uoluntas in opus sibi debitum optimum et perfectissimum potest secundum quod inclinatur perfecte ad iudicium recte rationis, ergo habitus sic eam inclinans est uirtus eius. Similiter appetitus sensitiuus in opus sibi debitum optimum et perfectissimum potest scilicet mouere corpus ad optimum opus secundum quod perfecte inclinatur ad obediendum imperio perfecte uoluntatis et iudicio recte rationis et ita habitus ad hoc ipsum inclinans est uirtus eius. Item hoc patet per modum arguendi Aristotelis secundo huius. Omnis enim uirtus cuius utique fuerit uirtus et bene eam habentis perficit et opus eius bonum reddit et exemplificat de uirtute oculi et de uirtute equi. Si ita hoc in omnibus itaque habet tunc etiam uoluntatis aut appetitus sensitiui uirtus utique habitus erit ex quo bona fit uoluntas et bonus fit appetitus sensitiuus et a quo bonum opus suum reddunt modo tales sunt predicti habitus ergo etc. 4º potest dici quod utraque harum uirtutum potest dici uirtus moralis in quantum utraque ex more generatur ex consuetudine operandi opera uirtuosa. 5º dicitur quod uirtus uoluntatis debet dici uirtus hominis secundum quod homo magis quam uirtus appetitus sensitiui quod patet quia uirtus hominis secundum quod homo debet attendi secundum potentiam illam que est homini propria non secundum illam que est communis sibi et aliis sed uoluntas est ei propria et non appetitus sensitiuus ergo etc. Et ad hanc intentionem Aristoteles primo huius uolens inquirere opus proprium hominis in ordine ad quod uirtus eius attenditur separauit nutritiuam uitam sensitiuam et augmentatiuam. Si autem dicatur quod licet appetitus secundum comparationem ad obiectum sit communis hominibus et brutis tamen proprius est homini secundum quod obedibilis est rationi et ita conuenit sibi uirtus predicta et ideo uidetur quod uirtus eius debeat dici uirtus hominis secundum quod homo.

Ad hoc potest dici forte quod non est uerum appetitum sensitiuum ut est obedibilis rationi et imperio uoluntatis est proprium homini. Equus enim domatur et canis trahitur per assuetudinem appetitus eius ad obediendum hominis imperio. Et ita dicit forte Aristoteles secundo huius equi uirtutem equum facere studiosum et bonum ad currendum ad ferrendum ascessorem ad expectandum bellatores. Vel dicendum quod et si appetitus ut obedibilis rationi et uoluntati sit homini proprius tamen ut sic non conuenit sibi uirtus nisi in ordine ad uoluntatem et ideo adhuc uirtus uoluntatis primo et principaliter dicetur uirtus hominis secundum quod homo non autem uirtus appetitus nisi ex consequenti et in ordine ad aliud. Item uirtus uniuscuiusque attenditur secundum ultimum et perfectissimum opus in quod ipsum potest sicut prius dictum fuit. Sed optimum opus et perfectissimum in quod homo potest procedit secundum potentiam eius supremam et non secundum aliquam eius inferiorem potentiam, ergo uirtus hominis in quantum homo attenditur secundum eius supremam potentiam et non secundum inferiores. Sed non est dubium uoluntatem esse

ſupiorem appetitu ſenſitiuo. q̄ ē ꝓ. Sed forte dices. Cum intelꝰ ſꝫ plures
ſit potentia ſupior uoluntate ſequitur iux̄ rōem ꝑmiſſam q̄ uirtuſ uoluntatis
nō eſt uirtuſ hōis in quātum hō. Hoc aūt an ſit ita uel non uidebitur infra.
hic aūt ſolum hoc appareat q̄ uirtuſ uoluntatiſ ſit ꝑncipalior uirtute appetitus.
Item in opibꝫ uirtuoſis uolūtaſ impat appetitui ſenſitiuo. & ita opatur ad ipm
ut dn̄s ad ſubditum. Sed dn̄ſ pº & principaliter & ꝑfecte indiget uirtute. ſub
ditus aūt nō ſed ſolum ſcđario & ſꝫ ꝑticipationem dn̄i & ēt diminute. qđ
patet auctoritate Ariſtotiliſ ꝑmo politice dicentiſ q̄ principem quidem ꝑfectam
hr̄e oportet moralem uirtutem. alioꝝ aūt unū qđq; q̄ tn̄ īnuit ipiſ et an̄ parū
dicit. Si enī principās non eſt ſobrius & iuſtus quō principabit bn̄. Si uero ſb
iectuſ quō ſubicietur bn̄. Et uide tō qđ ſequitur. q ē ꝓ. Vn̄ primo & p̄ncipalr
ꝑtinet ad uolūtatem & nō ad appetitum ſenſitiuū. Item pōt ſic argui potentia
in qua ſunt principaleſ uirtuteſ moraleſ eſt p̄ncipiū non ſolum factionis ſed acti-
onis ſiue actus. appetituſ aūt ſenſitiuuſ nulluſ actuſ eſt principiū. hoc probatur
ſicut Ariſtoteleſ arguit de ſenſu 6º huiuſ dicit enim. Senſus aūt neq; uniuſ prin
cipiū actus qđ probat dicēs quia beſtie ſenſum quidem hn̄t actum aūt nō co
municant. Modo beſtie ſicut hn̄t ſenſum ita appetitum ſenſitiuum. Item uirtus
hōis eſt ſcđm quā hō dr̄ bonuſ ſimpliciter ut patet 2º huiuſ. ſed hoc eſt ſcđm bo
nā uolūtatem non ſcđm bonū appetitum ſenſitiuum. qđ probat ex ꝑſona cōtinē
tiſ qui abſolute & ſimplici ſermone dr̄ bonus ꝓpter bonā uolūtatem. licet hēat ap
petitū ſenſitiuum trahentem ad malum. Sed forte putandum eſt q̄ iſta rō nō
recte ꝓcedit. Non enim puto q̄ continentis appetituſ debeat dici ſimpliciter
maluſ. ſed bonus. qm̄ magis inclinatur uerſus rationem q̄ uerſus ſenſualia. alr
ipē continēs & ſegretur delectationeſ ſenſualeſ. cum opinandū ſit q̄ appetituſ ſen-
ſitiuus īmediate mouet corpꝰ & non uoluntas niſi ipō mediante. ut dcm̄ eſt in
alia q̄one. Et iō uidetur q̄ licet appetituſ inclinetur ad ſenſualia in ipō cōtinēte
tn̄ magis inclinat adhuc uerſus rationem. Ideo debet dici bonus abſoluto ſer
mone. cū a pluri debeat fieri denominatio. Sed ille nō eſt ꝑfecte bonus. qm̄ ꝓpter
eiuſ nimiū tractum ad ſenſualia ānectitur ſibi triſtitia quedam in obediendo uolū
tati. Et iō non eſt incōueniens eūdem appetitū inclinari ſimul ad oppoſita. ut ī
alia q̄one dcm̄ eſt. Et exemplum poſitum eſt de illo qui ne ꝑeat proicit merces in
mari. Sciendum tn̄ eſt q̄ cum uoluntaſ ſit potentia ſupior & hōi propria q̄ ſꝫ
eam pº & principalr homo dicit bonuſ & non ſcđm appetitum ſenſitiuū. iō ſeqt
q̄ in ea conſiſtit uirtus ſaltem moraliſ hōis ſꝫ q̄ hō. Item aliqui arguit ſic.
In illa potentia eſt uirtus moraliſ hōis ſcđm q̄ homo in qua ꝑ ſupuenit delectatio
opibꝫ uirtuoſis dicente Ariſtotile ſcđo huiuſ. Signū aūt oportet facere habituum
ſupuenientem uoluptatem uel triſtitiā opibꝫ. qui quidem enim recedit a uolupta
tibꝫ corporalibꝫ & hoc ipē gaudet temꝑatuſ. Qui aūt triſtatur intemꝑatus ē.
Sed in uoluntate hec delectatio ſupuenit operi non in appetitu ſenſitiuo qm̄ impoſſibile

eſt ꝙ potentia delectetur in ſubtractione obi ſui proprij & ſibi nālr̄ delecta-
bilis ymo potius triſtatur. Vn̄ apoſtolus qui ſatis debuit reputari temꝑatus cō-
querebatur de ſtimulo carnis. = Sed credo ꝙ iſta rō eſt aliqualr̄ corrigenda.
Puto enim ꝙ in uirtuoſo appetitus ſenſitiuus ꝑꝑ eius ꝑſuām inclinationem uerſꝫ
uoluntatem & iudiciū rōis. delectatur ſimplr̄ in ſequendo iudicium rōis. &
ꝙ huiuſmoī delectatio triſtitiā illam extiguit quā īnatus eſt appetitus hr̄e
ex receſſu ab obo uoluptuoſo. uel ſaltem ſi nō extinguit totaliter illā triſtitiam
tn̄ maior eſt eius delectatio in ſeqn̄do rōnem ad quā magis inclinatur ꝙ ſit eius
triſtitia in recedendo ab obo ad qd̄ minus inclinatur. Sed tn̄ qcqd ſit de hoc
dicatur ꝙ ratio ſufficienter conuincit propoſitum nr̄m. Vnde plura ſimul colli-
gendo faciamus talem rationem. Virtus intentionem facit rectam. vjº. huius
Item in fine ſexti dicit ꝙ non ſolum q ſꝫ rectam rōnem ſed qui cum certa ratiōe
hītus eſt uirtus. Item 2º huius dr̄ ꝙ uirtus eſt hītus electiuus & ꝙ ab ea ꝑuenat
delectatio opi uirtuoſo. Sed hec omnia ſoli uolūtati ꝯuenuīt. itaꝙ appetitui ſenſi-
tiuo uel ſaltem ſibi primo & principalr̄ niſi ꝑ hoc ꝙ regit ab ipā uoluntate & in
ordine ad illam uoluntatem = Ex his pōt uideri ſi unuſqſqꝫ intenderit qualit
procedunt rōes in principio queſtionis adducte;

Circa Secundum librum ethycoꝝ quero pmo. ꝛ pma qo
Vtrum uirtutes morales inſint uel fiant nobis a na-
tura. Et arguitur ꝙ ſic. quia dicitur ſexto huius. pma rō
Omnibus enim uidetur ſingulos mores exiſtere a nā
aliquales. Et eīm iuſti & temperati & fortes & alia cō-
feſtim habemus a natiuitate. = Item que fiunt in 2º
nobis ex naturalibꝫ cauſis fiunt in nobis a natura. Sic eſt de uirtutibꝫ que
ꝑueniūt ex potentijs quas a natura hēmus. ſ. ex appetitu & uoluntate & intellectu
& ex actibꝫ iſtaꝝ potentiaꝝ qui etiam ſunt nāles cum proprius actus potentie na-
turalis ſit naturalis. g. ꝛc. = Item qd̄ nā incipit nā debet complere. Alr̄ eſſet agēs 3º
uile dicente cōmentatore ſo phycoꝝ ꝙ agens illud eſt ualde uile qd̄ incipit agē
id quod nūq̄ complebit. Sed uirtutes in nobis īcipiunt a natura. cū natura det
nobis principia uirtutū. Alr̄ eī nō eſſet in potāte nr̄a fieri uirtuoſos. g. ꝛc. Itē 4º
illud eſt a nā ꝑ qd̄ hn̄s maxīe eſt ſꝫ nām. Virtus aūt eſt huiuſmoī. vij. phy-
coꝝ. Vnū qdqꝫ eīm tunc maxīe ꝑfectū eſt. cū attingit propriam uirtutē & tūc
eſt maxīe ſꝫ nām. = Item Ariſtotiles 4º huius. oīs motus aut eſt uiolentus. a- 5º
ut eſt ſcdm naturā. Ita pari rōe uidetur ꝙ oīs gnātio aut eſt uiolenta aut ſꝫ
nām. ſed gnātio uirtutū nō eſt uiolenta. g. ꝛc. Item cum nā det alijs entibus 6º
ꝑ qd̄ poſſint attingere fines ſuos. aliter fruſtra oꝑaretur. & non debet eſſe min'
ſolicita de hoīe ꝙ de alijs. ſed magis & homo non pōt conſequi finem ſuū ſine uir-

uirtutib9 . qui finiſ eſt felicitas . g° uidetur ꝙ nã hoi debet dare uirtuteſ . Oppo⁹ (Oppo⁹)
dicit Ariſtoleſ . Moraliſ uero ex more fit . Ex quo mdꝰ eſt ꝙ neq; iura uirtutũ
moralium nobis a nã inſit . Qđ probat . Nullum enim nã exñtium alr aſſue
ſcit puta lapis nã deorſum latuſ non utiq; aſueſcit ſurſum ferri . ſed aliqui aſſue
ſcunt ad oppo⁹ uirtutiſ g° ẽ . Adhuc quecũq; nobiſ nã adueniunt potentiaſ ho (2°)
rũ priuſ ferimuſ . poſteriuſ aũt opationeſ eoꝝ . ſed uirtuteſ accepimuſ opantes
priuſ . g° uirtuteſ nõ adueniunt nobiſ á natura . Deiñ arguitur ꝙ adueniant
nobis p doctrinã . q2 ſcđo huiuſ đr . Non eñ ut ſciamuſ quid eſt uirtus ſcruta (ex doctrina)
mur ſed ut boni efficiamur g° hec ſciã moraliſ á fine ſuo fruſtraret ſi uirtutes
p quaſ boni efficimur non acquirerent nobiſ p eam . Oppo⁹ dicit 2° huius .
Sed multi quidem non opantur . Ad roẽm aũt fugienteſ exiſtimant phari &
ſic fieri ſtudioſi & ſile aliud facienteſ laborantib9 qui medicos quidem audiũt
ſtudioſe faciunt aũt nihil eoꝝ quę precepta ſunt . queãdmodum igr̃ neq; iſti
bñ habebũt corpus ita curati neq; illi aĩam ita pharñteſ . Deinde arguit
ꝙ p conſuetudinem in nobis adueniant p ariſtotilem dicentem . Moralis (Q ex ꝯſuetudine .)
uero ex more fit . Vñ & nomen hũt parꝫ declinanſ . & enim ciueſ aſſue
facienteſ facit bonoſ . Item quia ex conſuetudine ĩ maliſ opib9 efficimr̃ (2°)
mali g° p aſſuefactionem in boniſ operib9 & uirtuoſis efficimur boni & uir
tuoſi . Oppoſitum patet quia ſi iuſti efficiamur p aſſuefactionem in iuſtis (Oppoſitum)
opationib9 ſed hoc eſt impoſſibile quia opa iuſta preſupponunt iuſtitiam ſcđ
ꝙ dicunt iſti ut album preſupponit albedinem . g° ẽ . Et ut arguitur
de iuſtitia ita põt ar° de aliis uirtutibuſ . Treſ ſolent poni ꝯneſ in iſta qoe :
Prima eſt ꝙ uirtuteſ fiunt in nobiſ p nãm inchoatiue . 2a ꝙ p doctrinã (p° ꝯ°) (2a ꝯ°)
excitatiue ſeu puocatiue . 3a ꝙ p aſſuefactionem pfectiue . Et đr ꝙ p (3a ꝯ°)
pmam & tertiam ꝯnneſ intendebat Ariſtotileſ cũ dicit Innatiſ quidem nobis
ſuſcipe eaſ pfcis autem p aſſuefactionem . Primam aũt conclusionem diuerſi (opio p° ꝯe . 3a p°)
mode diuerſi intellexerunt . Multi enim ad euitandum creationem . ne . ſ.
fortuna fieret ex nihilo poſuerunt aliquid ipſius fortunę ſubſtantialiter preexi
ſtere in mã qđ uocabant incoationem formę & illud dicebant eſſe actiuum
pncipium coadiuuanſ agenſ extrinſecum ad complendam fortunę producti
onem . & dixerunt ꝙ ſi nõ eſſet ita gnõ fortunę eſſet uiolenta . q2 đr 3° huius
ꝙ uiolentum eſt cuiuſ extrinſecũ principium eſt nihil conferrẽte uim paſſo . dicũt
g° ſcđ dcm modũ in ipa uoluntate incohatam eſſe uirtutẽ p nãm pfici aũt ex
ꝯſuetudine . Et iſta opinio reprobari debet in meca . Jõ nũc breuiter tranſeũ (Improbđ opinionis .)
do de ipa uidetur mihi ꝙ ſi illud qđ de fortuna preexiſtit ſit eiuſdem rõis cũ
eo qđ de ipa acquiritur . ꝙ nõ eſt rõnaliſ cã quare hoc magis neceſſario de
beat pexiſtere ꝙ illud uel qre generanſ aut corrũpenſ poſſit attingere ad hoc
& nõ ad illud . Vel in illđ ſuppo⁹ manebit cum eo qđ acquiritur uel in eius
aduentu corrũpetur . Si manebit tũc oĩſ fortuna erit gradualiſ & compoſita

ex ptib; eiꝰdem rationiſ ut fortunę que ſuſcipiunt magis & minus qd non
concedit. Et ſi corrūpitur tunc nō erit actiuū principium cōpletiuum fortu-
nę uel complementi qr nihil agit ad ſui corruptionem niſi forte ꝑ accidēs.
Et etiam cōſtat ꝙ circa illud [t tunc] ꝑexiſtenſ non magis prodeſſet ī gn̄atione q̄ ſimp̄x
priuatio fortunę uel potentia m̄ie: nec tunc eſſet aliud de ſubā fortunę que
proceditur. Si aūt illud qd de for^a preexiſteret eſſet alteriuſ rōis ab eo qd
acquiritur tunc eſſet & ſi maneret tunc eſſet fortuna compoſita ex ptib; diuē-
ſarum rōnum qd non ſolet concedi. Nec erit aliqd unū ꝑ ſe quia utraq; ps
eſſet actuſ in ſe qm̄ qd preexiſtebat nō eſſet pura potentia quia ſic nō differet
a pma m̄a & ex pluribꝰ in actu nō fit unū ꝑ ſe. Item taleſ ſic opinantes incidūt — 2ª rō.
in illd qd credūt euitare. Illud enim for^e qd acqritur ꝑciſum ab eo qd pre-
exiſtit fieret ex nihilo ſui ut dicunt de tota fortuna & ita non minuſ eſſet crea-
tio hic q̄ ibi. Aliū aūt dixerunt moti ꝑꝑ eaſdem rōeſ cum precedentibuſ ꝙ — 2ª opīo.
fortuna ſ; omnem [ut totam] eiuſ quidditatem uel eēntiam ꝑexiſtit in m̄a an̄ ſui pro-
ductionem ab agente ſed nō ſm̄ illū modum ut nō ſ; illud eſſe ſ; qd acq^r
preexiſtit ei q̄tum adeſſe pō^le & acqrit q̄tū adeſſe actuale. Aliter enī ut dicūt
non eſſet uerum dicere ꝙ hęc eadē for^a quę nūc demrat^r in actu erat ꝑus
ī potentia cū aliqd nō dicatur eſſe idem niſi manente una ſba & dicūt ꝙ hoc
intendebat cōmentator q^o me^ce con^to penultimo dicēs. Eſt ergͦ qdē q' unum
qd p^o eſt in po^a & pꝰ transfert de potētia ad actū. Et ſilr ult^o co^to dicit ꝙ mul-
ti decipiūnt qr ponunt idē qn̄ eſt in potentia & qn̄ eſt in actu eſſe diuerſum &
in rei ueritate eſt unū quia id qd fuit in potentia eſt in actu & nō ſunt hęc duo
diuerſa. Item xij^o methaphiſice co^to ſcdō. Gn̄anſ igr̄ aīam non eſt dicē-
ꝙ pōit aīam in m̄am ſed qd extrahit qd eſt aīa in po^a adeē aīam in actu. =
Sed huiuſmōi opīo ſic̄ & precedens ꝑtinet ad methaphiſicum quaꝑꝑ procededo — Impꝰbaͦ opīoīs
ſupficialiter ad pn̄s dico me nō bn̄ uidere [t q̄nō] ꝙ iſta opīo ſit uera. Tū qr nulla eſſet
ꝙ neccitas in gn̄atione gn̄r fortunę poneret m̄am cum illa non ponat ꝑncipalr
niſi ex eo ꝙ ī trāſmutatione oz idē ſb; manere ſub utroq; termino transmutatiōis.
Illa aūt eēntia ut qdditas fortunę eſſet illd ſubiectū idē qd mutaret de nō eſſe
ad eſſe uel deeē in potentia adeſſe in actu. Tū qr eſſe & eēntiā ſuppono ad pn̄s
eſſe idē realr & cōuertibiliter. Ita qd idē eſt eēntia in actu & eſſe in actu & eſſe-
tia in potentia & eſſe in potentia & nō ꝙ duo diuerſa eſſe ſint eiuſdem eſſentię
niſi forte eſſentiā addita & accidentaliſ. qd ſi diceret tūc generatio non attigeēt
rei ſbām. Tū quia manente quidditate & eſſentia rei manet idem nomen ipſius
& diffiō eadem q^o conceſſo non eſſet gn̄atio ſimplr nec corruptio ſimplr ſm̄ cō-
mentatorem pmo phycoꝝ & p^o de gn̄atione. Tum qr qdcunq; enſ non eſſet ma-
giſ qdditatiue homo q̄ aſinus ul lapis licet ſ; modum eſſet hoc qdem detminate
homo & hoc aſinuſ. Tū qr oporteret illa eſſē diuerſa uel illoſ modoſ diuerſos
diſtingui realr ab eſſentia fortunę ex quo de nouo ꝑducūtur & corrūpuntur ꝑꝑ

manente eſſentia fortunę. Et tunc ſꝫ ꝙ preſcindunt a fortura oꝫ ſcire utrū
ſint accñtia ut ſbē. Si ſbē. Vtrū mā ut fortuna uel compoſitū & quocūqꝫ
mō ponat̃ inconuenientia multa ſeq̃rentur. Notandum tñ ꝙ oīa argumenta
que uidentur cogere ꝙ fortuna maneat pñt aplicari ad cogendum ꝙ illi mōi
Opīō ipīus maneāt ſi q̃ſ ad hoc attendere uelit. Et iō uidet̃ eſſe dicēdum de uirtutibꝫ ī no
biſ ut de aliiſ fortuniſ nālibꝫ ꝑficientibꝫ ſuam mām in ſua mā. quia talem hñt
a nā inchoationem ſcꝫ.ſ. ꝙ ſuum propriū ſuſceptiuum & ꝑfcībile ꝑ eas & ꝑcō
ſeq̄ns hñſ inclinationem nāliter ad illaſ ſuſcipiendas ut mā inclinat̃ ad for³ꝫ
& ꝑfcībile ad ſuā ꝑfectionem recipiendā preexiſtit a natura innobis. hoc enim
ſuſceptiuū eſt potentia appetitiua aīę intellectualiſ ſiue ſenſualiſ ut in alia q̄ſti
one dcm̄ eſt. heę aūt potentię inſunt nobiſ a natura dicente ariſtoᵗᵉ ſo huiꝰ
ꝙ potenteſ ſumus natura. Et hanc ſnīām expreſſe ſonant uerba ariſtoˡⁱˢ q dicit.
Innatis quidem nobiſ ſuſcipere eas. Illa ꝗ inchoatio quā uirtuteſ hñt a nā eſt
illud eſſe q̄d hñt in ſuis ꝑncipiiſ ꝑexñtibꝫ a nā quecūqꝫ ſint illa ꝑncipia ſiue
actiua ſiue paſſiua. hoc aūt nihil aliud eſt ut dicit proculuſ q̄ eſſe ipoꝝ ꝑncipioꝝ.
ꝓbō 2e ꝯnis. 2a cōclusio probatur q2 q̄d oſtendit & declarat bona ex uirtutibꝫ & mala ex uitiis
prouenientia nobis & quantū ꝑ uirtuteſ ad nr̄am ꝑfectionem appropinquamus
ſupremā & q̄tum ab ea ꝑ uitia elongamur excitat noſ & prouocat ad acq̄ſitio
ꝓbō 3e ꝯnis. nem uirtutum. ſed doctrina moraliſ eſt huiuſmōi ꝗ ꝛc. 3a ꝯ probat̃ quia
uel uirtuteſ fiunt in nobiſ ꝑfectiē ꝑ nām uel ꝑ doctrinam. uel ꝑ aſſuefactionem. Nō
ꝑ nām q2 ſm nām nobis īnatum ſumuſ indifferenteſ ad uirtuteſ & ad uitia. hoc
etiā ꝑꝫ ꝑ rōeſ ariſtoteliſ in littera. ſ. ꝙ nullū exntium nāliter aliter aſſueſcit ꝛc.
Et q2 quecūqꝫ q̄dem nā nobiſ adueniunt potentiaſ eoꝝ priuſ ferrimus ꝛc. Sed
nec fiunt īnobiſ ꝑfecte ꝑ doctrinā. q̄m contingit rōnem de moralibꝫ hn̄tes nihil
ſꝫ uirtuteſ ſed atr̄ ſm̄ oppoſitas malitias opari & taleſ uirtuteſ non hñt nec acq̄
runt ſꝫ dcūm Ariſtotiliſ priuſ allegatum dn̄tis Sed multi quidem non opantur
uirtuteſ fiunt īnobiſ ꝑ aſſuefactionem. Item rōnibꝫ ariſtotiliſ hoc patet que
arᵈᵒ tacte fuerunt. Eſt tñ ſciendum ꝙ uirtuteſ nālr̄ inſien ꝑfectiue pōt intelligi
uno mō ꝑut nāle diſtinguit̃ contra uiolentum. & ita dcm̄ ꝙ fiunt in nobis nālr̄.
Alio mō ꝑut nāle ſignificat id q̄d eſt conueniens & innāle ſibi oppoᵐ id q̄d eſt diſ
conueniens quemadmodum defectuſ & mōſtruoſitates dicimuſ innaturales. & ita
pōt dici ꝙ uirtuteſ ſunt nobiſ nāleſ & malitię oppoſite innaturaleſ. Tertio modo ꝑ
ut nāle diſtinguitur contra uoluntarium & cōtra id q̄d fit ꝑ noſtram opationem
Ad rōnes ellectiuam & liberum. & ita non inſunt nobiſ naturaliter uirtuteſ. Ad rationes
in oppoſitum. Ad primum q̄d arguit ꝙ a nā nobiſ inſunt dr̄ ꝙ illa tempantia ł
fortitudo que nobiſ a natiuitate ineſt nō eſt uirtuſ moraliſ nec ꝑncipaliſ nec ſe
cūdum quā homo dicat̃ ſimpliciter bonuſ. ſed eſt humilitas quedam & inclina
i. 2e3 tio ad faciliter talem uirtutem ſuſcipiendam ut in. 6ᵒ. uidebitur. De ſcdā
ratione bñ apparet. ꝙ non probat uirtuteſ nobiſ ineſſe nālr̄ ꝑut nāle diſtiguitur

contra uoluntarium . . Ad 3ᵐ dicendum ꝙ ꝑactionem naturalem com- Ad. 3ᵐ
pletur innobiſ uirtuſ ſꝫ ꝙ nālíſ actio diſtinguitur contra uiolentum & nō
ſꝫ ꝙ diſtinguitur contra uoluntariam & hoc ſufficit // 4ᵃ ratio probat Ad. 4ᵐ
ꝙ uirtuteſ ſint nobiſ naturaleſ .i. conuenienteſ & uitia naturalia .i. diſcōuenientia . 5ᵃ rō probat ꝙ inſint nobiſ nāliter prout nāle diſtinguitur cōtra Ad. 5ᵐ
uiolentum . Et hoc probat vſ ratio . // Rationeſ aūt arguenteſ ad utrāq
ꝑtem dedoctrina procedunt ſuis uijſ . Ad rationem probantem ꝙ non Ad rōnē q̄ nō ꝑ cōſuetudinē
ex aſuetudine dr̄ ꝙ iuſtitia fit in nobiſ ex iuſtis operibuſ . Sꝫ contingit o
pera dici iuſta dupliciter uno mō quia iuſte opantur & ſic forte iuſtitiā
ſupponunt , nec ex eis iuſtitia nobiſ ineſt . Alio mō quia ſimilia ſunt illis opi
buſ que iuſtus opatur & talia iuſtitiam precedunt & ex eis fit in nobis
iuſtitia & denoīantur iuſta á iuſtitia ratione ſimilitudinis . // Vel ſc̄o dici 2ᵃ rſō.
pot̄ ꝙ opus poteſt fieri iuxte dupl̄r . Vno mō qꝛ ab habitu iuſtitie procedit .
alio modo quia procedit īmediate ab ipā uoluntate proprio impetu ſue libtatis
ſequente iudicium rationis uel forte mediantibꝫ alijſ ꝑſuaſionibꝫ aut admoni
tionibꝫ & iſto modo iuſte agere precedit iuſtitiam . ⁊ Sed alijſ modis non
oportet . // Ad rationeſ opinionum prius reprobatarꝫ reſponderi poteſt qn̄ pᵒ
dr̄ ꝙ eſſet creatio quia uirtuſ fieret ex nihilo ſui . dicendum ꝙ non . ſꝫ creatio
eſſet ſi non educeretur de potentia ſibi . Si enim agens priuſ nāliter attingeret
ad eſſentiam for̄ quā producit q̄ᵐ ad ſbꝫ in quo eam producit tunc eſſet
creatio . Si uero prius nāliter attingat ſbꝫ , ꝑ eiuſ tranſmutationem q̄ᵐ ad for
tunam quā de eiuſ potentia educit tunc nō eſt creatio . // Qn̄ etiam dr̄
ꝙ uiolentum eſt cuiuſ p̄ncipium eſt extrinſecum nullam uim conferente paſ
ſo dr̄ ꝙ in acqſitione uirtutum paſſum confert uim agenti qꝛ nāliter incli
natur ad uirtuteſ paſſiue . lapis aūt uiolenter mouetur ſurſum , quia non hꝫ
ad hoc inclinationem nāliter ſed potiuſ nāliter reſiſtit , Q ꝙ etiā alia opi
nio adducit . ſ. ꝙ alr̄ nō eſſet uerum dicere ꝙ eadem forᵃ que nunc eſt ī actu
erat prius ī potentia non ualet , qm̄ forᵃ nō ex eo dr̄ in potentia ī materia qꝛ
in illa hꝫ aliqd̄ eſſe diſtinctum á mā ſed ꝑꝑ ſolam mae diſtinctam nām que ac diſpōnem nā
poſt ſuſcipere formā illam . Auctoritateſ aūt cōīs bn̄ dicunt ꝙ idem qd̄ ante
erat in potentia transfertur ad actum . Hec eſt enim illa materia q̄ prius
exnſ in potentia ad formam fit in actu ꝑ eam . Cū et̄ dr̄ ꝙ agenſ extrahit
illud qd̄ eſt nāliter aīa in potentia ad eēntiam in actu intendit ꝙ materia ꝑus
eſt in aīa in potentia .i. in potentia ad aīām uel in potentia aīāta & pſ̄ hꝫ aīām
in actu . ꝑfecta aūt de hoc ꝑſcrutatio in methaphyca requiritur ;

ſEcundo queritur vtrū aliqd nā exn̄tium aliter aſſueſcat . Et arguit ꝙ q̄o 2ᵃ
ſic , quia qd̄ nobis ex puero cōnutritur eſt nobis naturale . ſed delectati
oneſ corporaleſ ſunt huiuſmoī ut dr̄ ſecundo huiuſ q̄ ille ſunt nobiſ naturaleſ , & ille

2° tñ hõ põt ad oppoſitum aſueſieri ꝑtemꝑantiam . Item paſſiones non inſũt
nobiſ ꝑ naturam nec ꝑ fortunam nec ꝑ nr̃am electionem . ꝗ uidetur ꝙ inſint
3° nobiſ ꝑ nãm & tñ homo in eis aliter aſſueſcit . Item intellectus nãliter inclinat
ad ueritatem principiorum ꝑ ſe notorum & tñ ꝑ conſuetudinem impeditur ab ea
4° ut dicit comentator in prologo tertij phyſicorum . Item dicit comentator ibi
dem ꝙ aliqui in tantum aſueti ſunt comedere uenenum mixtum ꝙ erat eis
5° nutrimentum & cibuſ . & tñ uenenum eſt cõtra nutriti nãm . Item 6° huiuſ
dr̃ ꝙ quędam ſunt uirtuteſ moraleſ nãleſ & principaleſ . Ait enim Ariſtotiles
Quare quemadmodũ in opinatiuo duę ſunt ſpẽſ demoteſ & prudentia . Sic
in morali duę ſunt hęc quidem uirtuſ nãliſ hęc autem pricipaliſ . Et parum
ſupra . Omnibuſ enim uidetur ſinguloſ morum a natura exiſtere aliqualiter . Et
enim iuſti & temperati & forteſ & huiuſmodi hn̄teſ confeſtim a natiuitate . Et
6 tñ poſſibile eſt ut hõ aliter aſſueſcat , ſõ 2° . Item 2° huius ariſtotiles uolẽs
oſtendere quõ uitioſe tractuſ ad unum extremum poterit ad medium ꝑ aſueſactionẽ
redire dicit in contrarium autẽ noſ ipſos attrahere oportet . Multum enim abducẽtes
a peccato in medium ueniemuſ . Quod declaranſ ex° dicit . Q . tortuoſa lignorum dirrigẽ
teſ faciunt ꝗ lignum tortuoſum ꝑ multiplicem ad contrarium plicationem aliter
opposim aſueſcit & tñ tortuoſitaſ ſibi naturaliter inerat ꝙ 2° . Oppoſitũ dicit Ariſtotiles .
Nullum nãm exñtium aliter aſueſcit quod exemplo de lapide & igne declarat . Et poſtea
ſubiungit . Neque aliquid eorum quę aliter innata ſunt aliter utique aſueſiet . Sciendũ
ꝙ nãle accipitur multipliciter . Aliquando enim diſtinguitur contra caſuale . Aliquando contra uio
lentum . Aliquando contra artificiale . Aliquando contra ſupnãle . Aliquando contra diſcõueniẽs .
p° 9 Aliquando contra aĩale ſiue uoluntarium . Dico igitur ꝙ nãle primis quinque modis põt aliter
aſueſieri , quod patet quia uirtuteſ illiſ quinque modiſ ſũt hoĩ nãleſ & tñ hõ aliter aſue
dup^x modus se hndi potentie ad actum ſcit . Quid autẽ de 6° mõ eſt dicendum nunc apparebit . Priuſ tñ ſciendum ẽ
ꝙ potentia ſiue uirtus aliqua põt ſe hr̃e ad actum cuiuſ ipſi eſt principium du
pliciter . Vno modo ꝙ ſic ſit actum determinata ꝙ nõ indigeat recipe ab aliquo
ĩpreſſionem aliquam ad exequendum illum actum , ſed impedimento non exñte
illa eſt ſufficienſ exequi ipſm , ut eſt de grauitate ad locum deorſum . Alio modo
ꝙ ſit indrñſ ad diuerſos actuſ itaque ad determinate exequendũ aliquem actum
indiget priuſ recipe aliquã impreſſionem determinantem ipſm ad illum actum
ut ferrum hr̃ potentiã mouendi ad adamantem , nõ tñ determinatam ad mo
uendum donec impreſſionem aliquã recepit ab adamante ut dicit cõmentator 7°
phyſicorum co° 10° . Et poſſumus de hac diſtinctione dare exemplum in moralibus potentia
namque appetitiua eſt indrñſ ad uirtutem uel ad uitium , uel etiam ad agendum
uirtuoſe uel praue . Ideo ut determinetur indiget operationibus determinantibus
ad uirtutem uel uitium . Indiget autem uirtute morali ſibi impreſſa deter
minãte ipſãm ad agere ſtudioſe uel uitio ad agere praue . Sed uirtuſ ſic eſt de
terminata ad bonum ꝙ obiecto pñte & non exñte impedimento ſemper ſecundum eam agimus

bene· // Dico igr̄ ꝙ potentia determinata ſꝫ ſe ad actum nūq̄ alr̄ aſueſcit 2a. 9o.
q2 nō pōt aliter aſueſcere niſi ꝑ ablationem prioris determinationiſ & ꝑ
impreſſionem determinationis oppoſite determinātiſ illam potentiā ad oppo
ſitum actum. Sed potentia de ſe determinata ad aliquem actum nō pōt illā
determinationem āmittere & recip̄e oppoſitam quia illa nō eſſet ſecūdū ſe de
terminata ſed indr̄nſ. ſō 1c'. // Item potentia indr̄nſ eſt duplex. Alia nāq; ē
que unū ſolum motum uel unā ſolam actionem pōt ſufficienter determinari
ad actum. Exemplum ferrum ut moueatur ad adamantem. ut ꝑ plures acti
oneſ ſubordinatas, & tn̄ diuerſaꝝ rōnum. Alia eſt que ad ſui determinationē
indiget multiſ & ꝑſeueratiſ oꝑationibꝫ eiuſdem rōniſ. Prima aūt iſtaꝝ potentiaꝝ
non eſt proprie aſueſcibiliſ ſed ſcđa. Cuius rō eſt quia aſuefactio proprie eſt
ex multiſ ſimilibꝫ oꝑationibꝫ gn̄atio habitus inclinantiſ & determinantiſ po
tentiam ad ſimileſ oꝑationeſ. // Hec aūt ultima potentia inuenitur inter
multas aīe potentias ī comꝑatione ad aliquos multoſ actus ipaꝝ ſed nō ad ō
neſ. Sed nō inuenit inter potentiaſ corporaleſ. Omniſ enim actuſ ad quē īuenit
eſſe potentia corporaliſ conſequi pōt ꝑfecte ꝑ unā ſolam r̄onem actio : niſi fuerit re
mota potentia que tūc indiget pluribus ſed diuerſarum rōnum. Et huiuſ cā
forte h̄eſt, q2 potentie corporaleſ ꝑꝑ m̄am ſunt magis paſſiue q̄ potentie aīe
ſō ex ſola unica actione meliuſ p̄nt impreſſionem ſuſcip̄e & retinere. Scđum
hūc modum dici pōt loquendo de naturali ꝓut diſtinguitur contra animale ꝙ
nullum nā exiſtentium alr̄ aſueſcit. Vel etiam ſm̄ p̄dcā dici pōt ꝙ illud dicit
nāle alicui potentie ad qđ ipā ſcđm ſe eſt determinata. Id aūt dr̄ ſibi non
naturale, ſed tanq̄ accidentale & contingēs ad qđ ipā non eſt ſꝫ ſe determina
ta. Naturale enim ſepe inuenit capi ꝓut diſtinguitur contra accidentale: Qđ
eīm ꝑ ſe ineſt dicimuſ nāliter ineſſe aut nō ſi accidat. Sic igitur ſumendo na
turale nullum nāliter exn̄tium alr̄ aſueſcit. Et iſta eſt huiuſ queſtionis faciliō
ſolutio, & que minoreſ uidetur pati calūpnias. // Et ſm̄ iſtas ſolutioneſ pōt dici
ad rōeſ. Ad primam ꝙ gn̄ dr̄ delectationeſ in cibis & potibꝫ ſunt appetitui nāleſ, ſic ꝙ Ad rōes.
appetituſ eſt determinatuſ ad delectandum in cibo bono & potu bono accepto &
nō pōt in contrarium aſueſieri lꝫ ab hoc impediri poſſit ꝑ egritudinem & ipius
appetitus corruptionem. Sꝫ nō eſt determinatuſ ad huiuſmodi delectationeſ exe
quendas exceſſiue aut deminute aut mediocriter. ſō pōt ad hoꝝ qđ lꝫ aſueſieri.
Ad aliud pōt dici ꝙ nō aſueſcit quī patiat ſaltem ꝑ multaſ pāneſ ſꝫ aſueſcit qualiter Ad 2m
paſſionibꝫ afficiatur & ducatur puta exceſſiue uel defectuoſe uel mediocriter q2 Ad 3m
ad hec ipē eſt indr̄nſ ſcđm ſe. // Ad aliud pōt dici ꝙ natura non eſt oīo detē
minata ad unū cibum. ſō pōt aſueſieri ad alium & alr̄ ad malum uel ſaltem Ad 4m
ad minus bonum & malo admixtum. // Ad aliud pt̄ dici ꝙ intellˀſ ita determi
natuſ eſt ad ueritatem primoꝝ principioꝝ & ꝑ ſe notoꝝ capiendam, qđ nō pōt
aſueſieri ad negandum. Sed de aliquibꝫ principiiſ omnino non p̄miſ & ꝑ ſe notis

bñ ualet asuefieri ad negandum. quia non est oio determinatus ad ueritates ipõꝝ secundum se. Ad aliud dicendum ꝙ licet ille uirtutes morales ut

Ad 6m moralibꝫ similes sint quedam inclinationes ad actus aliquos. tñ non sunt omnino sc̃dm se determinate ad illos ideo contingit aliter asuefieri. Ad ali-

Ad 7m ud põt dici ꝙ licet lignum creuerit tortuosum. tñ ad tortuositatem non ē sꝫ se determinatum sed accidentaliter. io ad contrarium põt rectificari ꝑ unã solã longam et continuam plicationem. io nõ est ibi proprie asuefactio. Sciendum etiam est ꝙ he rationes omnes saltem plures non apparent cõcludere de naturali ꝑut distinguitur ꝯ aĩale vs mº ꝑus dcõ si quis diligenter attendat;

3º q. Consequenter queritur tertio Utrum uirtutes in nobis g̃nent ex operationibꝫ. Et arguitur ꝙ nõ. quia ut effectus hẽt a suis causis entitatem. ita ex eis uidetur hr̃e firmitatem et bonitatem et ita cã debet esse melior et firmior effectu. sed operationes precedentes uirtutem nõ sũt uirtute firmiores. quia statim transeunt. nec meliores cum sꝫ eas nõ dicatur homo bonus simpliciter. ergo ex eis non g̃natur uirtus. Et nõ est dubiũ ꝙ nec ex opibꝫ sequenti-

Oppom. bus uirtutem iã genitam. ergo et cetera. Oppositum dicit Aristoteles ꝑ (qui declaratur) ꝑ siste in artiũ g̃natione dicit. Que enim oꝫ discentes facere hec facientes discimus puta et edificantes edificatores fiunt. et citharizantes citharizte. Sic aũt et iusta

2º quidem operantes iusti efficimur. temperata aũt temperati. fortia aũt fortes. Item postea dicit. ex iusta operari iustus fit et ex temperata temperatus. Unde speculãtes circa mores non operantes assimulantur egrotantibꝫ qui bene audiunt medicum et nõ faciunt eius precepta. Unde ut illi nõ acquirunt sanitatem ita nec isti uirtutem. Primo uidebitur ꝙ uirtus g̃natur ex actibus. 2º dicetur quo hic sumitur

Scdo uidetur quo hec prepositio ex. Primum patet satis ꝑ rões aristotilis. pº ꝑ similitudinem

2º uirtutum ad artes ut iam dcm̃ est. 2º quia ex causis oppositis habitus oppositi fiũt mali aũt ex malis operationibꝫ fiunt. ergo ex bonis efficiuntur boni habitus

2a pars ipsius et uirtuosi et hec conclusio est concessa ut nota et manifesta per se. De secundo uidendum est ꝙ hec prepositio ex. põt dicere habitudinem cause materialis ut dicimus ꝙ cultellus fit ex ferro ut habitudinem oppositi termini. ut dicimus ꝙ album fit ex nigro uel habitudinem cause efficientis ut pugna ex conuitio. ut cultellus ex fabro. vel habitudinem actionis illius agentis siue motus ab eo prouenientis ad rem factam uel ex huius modi motu uel actione derelictam. ut dicimus caliditatem uel raritatem fieri ex calefactione. Et licet istum modum nõ exprimat aristotiles 5º metaphysice. tñ ipm̃ reducere possumus ad illum secundum quem dicimus

pº q. (Materie / Termini ad / agentis / Actionis siue motiua) aliquid fieri ex agente et mouente. Dico ergo pº ꝙ uirtutes non fiunt ex ope-

Ex sumi potest modis 4 rationibꝫ prout ex dicit habitudinem cause materialis. quia materia manet in facto eẽ et in termino. Nam et si diuidamus dign̄ materiã in ꝑmanentem et transeuntem. tñ nunquam dr̃ transiens nisi quando est indistincta a priuatione opposita. uel a fortuna

contraria fortunę ſiende tunc enim tranſit ratione huius fortunę uel ſuatiōis
Illa tn̄ materia prout diſtinguitur ab eis ſemꝑ manet, ſed opationeſ nō oꝫ manē
uirtute ſtā q̄ 1ᵘˢ. Item mā ſe hēt ad id cuiuſ eſt mā ut potentia ad actum 2ᵒ
ſed opatio non magis hʒ rationem potentię q̄ uirtus. ymo potius eᵒ q̄ 1ᵘˢ. 2ᵒ di 2ᵐ ͦ
co ꝙ uirtuſ non ſit ex opationibuſ prout ex dicit habitudinem oppoſiti ter
mini q2 opatio non opponitur uirtuti, ſtat enim cum uirtute ymo quāto
magis uirtuſ acquiritur tanto opatio ꝑfectior efficitur. Dico 3ᵒ ꝙ uirtus 3ᵐ ͦ
non ſit ex opationib᷒ prout ex dicit habitudinem cauſę efficientiſ qm̄ omne
agenſ proprie nō agit effectum niſi aliqua actione fundata in motu uł trāſ
mutatione ſed opanteſ non producunt uirtutem alia actione uł alio motu ı
medio ſed ſunt ut uidetur ipām & actio, quā uirtuſ conſequitur. Item effec 2ᵒ
tuſ non eſt principium cauſę efficientiſ niſi forte finale, ſed uirtuſ eſt ꝑncipiū
opationiſ ſaltem ſi nō illius ex qua fit tn̄ conſimiliſ & non eſt ꝑncipium fi
nale ſed potiuſ eᵒ q̄ 2ᵘˢ. Item arguitur cōiter ſic que ſunt in eodem ſb̄o 3ᵒ
unum nō pōt eſſe effectiuum alterius, ſed ipā opatio ſaltem primaria & ipſa
uirtuſ ſunt in eodem ſb̄o .ſ. in appetitu q̄ 1ᵘˢ. Propoſitioneſ tn̄ iſtius rōis n̄
apud omneſ conceduntur: Ideo de hiſ poſtea uidebitur aliqualr̄ prout requirit
pn̄s materia. Dico 4ᵒ ꝙ uirtuſ ſit ex opationib᷒ ꝑut ex dicit hītudinem actio 4ᵐ ͦ
niſ uel motus ꝑ quē uirtuſ acquiritur. quia cū fiat ex opationib᷒ & nō aliquo
trium modoꝝ ꝑdcōꝝ, non eſt moduſ alter niſi iſte quo uirtuſ fiat ex eis.
Et non tn̄ opinor ꝙ uirtuſ ſit illius opationiſ tēminuſ intrinſecus, ſed extrinſecus Virtuſ nō ē t'm̄ith'ᶜᵘˢ ꝫ extrīᵐᵒ opāis ex q̄ fit.
ut aliquo mō forᵃ ſb̄aliſ eſt altationiſ terminuſ. Vn̄ ut fortuna ſb̄aliſ eſt ꝑ alte
rationem ut ꝑ opationem qua agenſ mām diſponit & tandem formam attingit
ſic agenſ ꝑ opationem diſponit ad uirtutem & tandem ad uirtutem illam atti
git. Vt qᵒ alteratio nō eſt agenſ nec materia reſpectu forᵉ ſb̄aliſ. ſed eſt actio
uel motuſ quo agenſ ipām producit ſic eſt de opationib᷒ reſpectu uirtutiſ. Sꝫ
tūc occurrit dubitatio qd ſit agēs ipās opationeſ & ipām uirtutem. Ad qd̄ di Duᵒ.
cunt aliqui ꝙ ipā aię potentia eſt illaꝝ opationum actiua loquendo de īteꝛioꝝ 1ᵘˢ mō.
actionum quę eſt uelle appetere, & taliſ opaᵒ dr̄ actio īmanens. qd̄ quidem nō
eſt qa paſſio ī maneat, ſic enim omniſ actio diceretur īmanenſ: ſed quia manet
in agente. Cum ergo maneat in ipā potentia appetitiua, ſequitur ꝙ huiuſmodi
potentia erit principium eius actiuum. Item uoluntas non ſolum recipit actū
ſuum ſed etiā elicit eligere autē eſt agere. Item uoluntas ſe ipām determinat
ad actum ſuum. alr̄ nō eſſet pluſ libera q̄ quecūq; alia potentia paſſiua, ſed
de ratione puri paſſiui non eſt determinare, ſed determinari ab actiuo, qᵒ 1ᵘˢ. Itē
cum uirtuſ ſit ultimum potentię & diſponat potentiā ad actum oꝫ in eodem gn̄e
cauſę ſe hr̄e ad actum ſuū potentiam & uirtutem. Sed uirtus actiue ſe habet ad
actum ſuum, qm̄ ut arſ ſe hʒ ad opus ad artificiatum ita ſe hʒ uirtus ad opus
uirtuoſum. Arſ autē eſt actiuum principium ſui opis. ſō 1ᵘˢ. Q ꝙ aliqui confir-

mant dicenteſ opuſ priuſ nāliter ab agente eſſe q̄ in ſe. & pꝰſ nāliter eſſe in ſe
q̄ recipi in ſb̄o. Sed opus uirtutiſ non hꝫ q̄ ſit bonum ex eo q̄ in ſb̄o recipitur ſꝫ
potius eōᵒ. ſ. q̄ ex uirtutiſ ope ſubm̄ reddit̄ bonū. q̄ opus hꝫ q̄ ſit bonum ex
ſe uel ex eo q̄ ſit ab agente ſed ex ipā uirtute hꝫ q̄ ſit bonum quia ſcdo huius
probatur q̄ uirtus hn̄tem pficit & opus eiuſ bonum reddit. qꝫ opus uirtutis eſt
ab ipā uirtute actiue. Aliqui aūt iſtam uiā reputant impoſſibilem qm̄ impoſ
ſibile eſt idem reſpectu eiuſdem eſſe actiuum & paſſiuum. Actiuum enim agit
ſꝫ q̄ eſt in actu & paſſiuum patitur ſꝫ q̄ eſt in potentia & idem reſpectu eiuſ
dem non eſt in actu & in potentia. Et iō 7ᵒ & 8ᵒ phycoꝝ probatur q̄ idem
non mouetur á ſe ipō. Et in pᵒ de gn̄atione Ariſtoteleſ uolenſ probare q̄ ſimile n̄
patitur á ſimili intendēs ducere ad maius & manifeſtiuſ inconueniens dicit q̄ ſi
mile nō patitur á ſimili. qꝛ ſeq̄retur q̄ idem pateretur á ſe ipō. Et in .viiꝰ. phycoꝝ
ducit ad hoc inconueniēs q̄ idem ſꝫ idem eſſet calidum & non calidum. Mouēs
enim mouet ſm̄ q̄ eſt in actu & mobile mouetur ſꝫ q̄ caret actu illo ad quem mo
uetur. ymo q̄ pluſ eſt illi reputant impoſſibile q̄ agens & paſſum ſit indiſtincta
ſb̄o cum actuſ & potentia quę dicit carentiā actuſ non poſſint ſimul exiſtere
qꝛ aūr nulla eſſet uia ad concludendum ſeꝑationem & īmobilitatem primi mo
toris. Iō etiam vᵒ methephyce & .ixᵒ. diffinitur ſic potentia actiua & potētia
paſſiua q̄ poᵃ actiua eſt principium tranſmutationiſ aliud in q̄tum aliud. potē
tia aūt paſſiua eſt quę in ipō patiente eſt principium mutationiſ paſſiue uel pati
endi ab alio in quantum aliud. Et .viijᵒ phycoꝝ probāt Ariſtoteleſ & comentator
q̄ grauia & leuia non mouent ſe quia non ſunt diuiſibilia in mouēs & motum qꝛ
dicit cōmentator. Omne qd̄ mouetur ex ſe aut eſt diſtinctum ſꝫ diffinitionem
in motorem & motum aut ſm̄ ptes q̄titatiuas & cum corpora ſimplicia non di
uidantur aliquo iſtoꝝ modoꝝ ſequitur ut nō moueantur ex ſe omnino. Et
ſi diceretur q̄ ratione forᵉ moueret & ratione materię mouerentur. hoc remouēs
dicit. Igr̄ ſi aliquis dixerit q̄ ſunt corpora ſimplicia compoſita ex mā & forma
quoꝝ utrūq; eſt diſtinctum á reliquo. dicemus ad hoc q̄ pma mā non exn̄ſ in actu
& id qd̄ mouetur ex ſe debet diuidi in motorem & ī motum in actu qm̄ id qd̄ eſt
ī potentia non mouet neq; mouetur. Si qꝫ lapis moueretur ex ſe cōtingēt q̄ eſſet
mouenſ & motum eodem mō ſcdm̄ forᵐ qd̄ eſt īpoſſibile. In harꝫ aūt opini
onum controuerſia & in earꝫ rōibꝫ non paucę latent difficultateſ hn̄tes alibi lo
cum & pfundiori egenteſ pſcrutatione q̄ pn̄ſ negocium admittat. licet enim idē
& ſꝫ idem concederet nō poſſe agere idem & recipe. tn̄ non uidetur impoſſibile
q̄ agenſ & paſſum ſint idem ſb̄iue. Nā ſo de aīā dicit Ariſtoteleſ. Animā eſſe pn
cipium corporis ſꝫ triplex genuſ cāę. ſ. formaliſ. finaliſ & efficientiſ. Aīā aūt mo
uet localiter coīus & ſꝫ qualibꝫ eiuſ ptem nutritur & aīā in nutritione ſe hꝫ
actiue. & cōmentator. viijᵒ phycoꝝ conᵗᵒ .xxviijᵒ. dicit ſic. Nullus enim dubi
tabit q̄ animal mouetur ab aīā & q̄ anima eſt motor & corpus motū. Et 3ᵒ de

anima dicit. Anima enim que est motor in animalibus distinguitur a corpore
secundum quod est motum secundum diffinitionem licet non distinguatur secundum esse. Item de
grauibus et leuibus dicit commentator 4° phisicorum quod forma est motor et materia
mota. Et tertio celi dicit quod forma grauis mouet ipsum et mouetur secundum quod forma
et mouetur secundum quod materia dicit etiam quod graue mouet se secundum quod est graue actu et moue-
tur secundum quod est in potentia deorsum. Item de motu ferri ad magnetem et nu-
trimenti ad membra dicit commentator viii° phisicorum commento 10 quod nutrimentum
non mouetur ad nutricandum nisi cum fuerit aliqua dispositione de nutrimento.
Et ferrum non mouetur ad magnetem nisi cum fuerit in aliqua qualitate de
magnete, et ideo magnes cum fricatur cum oleo amittit uirtutem. Nam tunc
ferrum non acquirit a lapide in illa dispositione qualitatem per quam innatum
est per se moueri ad lapidem. Ibidem etiam dicit quod lapis mouetur ex se ad infe-
rius et ignis ad superius ut perficiat se. Et lynconiensis primo posteriorum dicit quod
scientia principiorum est efficiens sicut origo scientiam conclusionum. Scientia enim principiorum
in anima uidetur gignere scientiam conclusionis. Nec uidetur de necessitate concludere
quod alii ad hoc concludendum adducunt quamuis idem secundum subiectum et secundum diffini-
tionem non possit per se esse actiuum et passiuum respectu eiusdem nec in actu
quo sit innatum agere et in potentia qua sit innatum pati tamen idem secundum subiectum et
diuersum tamen secundum diffinitionem nullum est inconueniens esse actiuum et passiuum
respectu eiusdem secundum diuersas eius partes. Quod autem dicitur quod agens agit secundum quod
est in actu et passum patitur secundum quod est in potentia ad actum illum et per consequens secundum
quod caret illo actu et in eodem subiecto non possunt esse simul actus et eius carentia. Dicen-
dum quod licet agens agat secundum quod est in actu tamen non oportet quod sit in eodem actu for-
maliter cum illo actu quem producit in passum. Intelligentia enim que pro-
ducit motum celi non habet in se motum formaliter. Neque generans animalia ex pu-
trefactione est animal formaliter. Agens igitur agit secundum quod est in actu. Sed hoc potest esse tri-
pliciter. Uno modo quod sit in actu tali qualem producit ut cum homo generat hominem
et ignis ignem et calidum calidum. Alio quod sit in actu excellentiori et superioris ordinis
quam sit actus producibilis in ipso passo ut est de intelligentia mouente celum et de
celo generante animalia et alia multa in his inferioribus. Tertio modo quod sit in actu
per qualitatem aliquam receptam ab aliquo duorum nunc predictorum agentium que
est tamquam uirtus ipsorum. Ut sperma per qualitates sibi ab homine infusas est generatiuum
hominis. Et corpora celestia non immediate generant animalia ex putrefactione nata
quia non sunt proxima sed qualitates quedam infuse a celo in hec inferiora sunt
huiusmodi animalium propinqua generantia. Dicendum est igitur quod passum de-
bet carere illo actu quem agens natum est producere in ipsum sed possibile est quod
sit alio actu informatum. Ideo impossibile est agens esse idem subiectiue cum passo loquen-
do de agente quod est tale formaliter et in actu qualiter effectum natum est pro-
ducere tunc enim simul esset actus ille et eius carentia. Sed de aliis agentibus

nō pōt hoc concludi. Nam non eſt impoſſibile ꝙ cum animal ſit actu anima
tum ꝑ aīam & ſit in potentia ad ambulationem uel ꝙ graue ſit actu graue &
careat ubi deorſum uel ꝙ ferrum ſit in actu ꝑ qualitatem receptam a magne-
te & careat motu uel coniunctione eiuſ ad magnetem & ſic de aliiſ. Q̄ñ aūt
ſubiungitur ꝙ nullam hēmuſ uiam ad concludendum ſeꝑationem & īmobili
tatem primi motoris pōt dici ꝙ ymo ꝑ eius infīitātem ut ariſtotileſ dicit viii°
phyco℞ & etiam ꝑ aliam uiam quā ipe idem ponit in vi°. q̄a cū ꝑ ſe ſit prius
omni eo qd̄ eſt ꝑ accidenſ. Ideo ī primo motore nulla debet concedi diſpoſitio que
non ſit neceſſaria motori ad hoc ꝙ moueat ſꝫ moueri nō eſt neceſſaria diſpoſitio
ad hoc ꝙ mouenſ moueat. Tunc enim nullum mouenſ poſſet mouere niſi moue
retur qd̄ ariſtotileſ declarat fl̄ſꝫ eſſe. q̄ꝛ ſi oporteret omne mouēs moueri aut
hoc eſt eadem ſpē motus q̄ mouēt & tunc docenſ adiſceret & calefaciēs calefiēt
& eſſet calidū & nō calidū ut infert Ariſtotileſ. Aut hoc eſſet alia ſpē motus & cū
ille ſpēs ſit fīte conueniet dare ſtatū refle˜cti qd̄ reprobat ariſtoteleſ. Et ſic patꝫ ꝙ
ex dc̄is non tollitur proceſſus ariſtotiliſ. Qd̄ autem dr̄ de diffinitione potentię
actiuę & paſſiuę non ꝟualet q̄ꝛ ſufficit alietaſ ſm̄ diffinitionem. Qd̄ aūt dr̄ gra
uia nō moueri ex ſe 2° dr̄ ꝙ mā nō eſt ꝑ ſe mota ſic ꝙ ſit mota abſqꝫ alio mo
to. qm̄ nō hꝫ potentiam reſiſtendi motori & ſic non erit ſucceſſio ī motu ut de
ducit cōmentator 4° phyco℞. ꝓꝑ hoc g° ꝙ circūſcripto motore qui eſt forma
ī ipō graui non maneret niſi mā ideo indiget medio reſiſtente & moto graue
g° nō mouet ex ſe ꝑ ſe quin indigeat aliquo moto extrinſeco & quin etiam indi
geat in principio ſui motuſ motore extrinſeco dante ſibi for͂ᵃꝫ grauitatiſ uel re-
mouente prohibenſ ut hꝫ uideri viii°. phyco℞ tñ ex ſe & ꝑ ſe mouetur. ſic ꝙ hꝫ
intrinſecum principium actiuum ī meᵗᵘᵐ & pricipium paſſiuum in meᵗᵘᵐ ſui motus.
Quicqd aūt de hiſ ſuſtineatur puto ꝙ potentia appetitiua nō ſit actiā ſui primi
motuſ interioris. Nam licet non ſit impoſſibile idē ſbō diuerſū tñ diffiōne ſm̄
unā ꝑtem eiuſ agere & ſꝫ aliam pati. nunq̄ tñ uiſus eſt ariſtotileſ & cōmentator
concedere ꝙ idem ſbō & diffiōne & ſꝫ idem ageret & pateret ꝑ ſe. uel moueret
& moueretur. Conſtat autem ꝙ appetituſ eſt ꝑ ſe paſſiuuſ & receptiuus ſui actus
ſ. ſui appetere īō iꝰ. Vnde Ariſtotileſ 3° de anima dicit. Mouenſ quidem dupˣ
Aliud quidē īmobile aliud qd̄ mouetur. Eſt autem īmobile actuale bonum mo
uens autem & qd̄ mouetur appetitiuum eſt. Mouetur enim qd̄ appetit ſꝫ ꝙ
appetit & appetituſ motuſ eſt ut actus. qd̄ aūt mouetur aīal eſt. Quo aūt mouet
organum appetituſ iam hoc incorporeum eſt vnde & ī coībꝫ corᵖⁱˢ iꝰ. Et 2° ethy
co℞ loquenſ de potētiiſ appetitiuis dicit potentiaſ eſſe. ſꝫ quaſ poᵗᵉˢ horum di
cuntur. Item ſi eſſet appetituſ ſui ipiuſ motiuuſ ad actum eius ꝑmum tunc non
indigeret obō ſed ſemꝑ eſſet in actu appetendi pōitiſ enim agente & paſſo & apꝑ
pinquatiſ ad īuicem nō uidetur rō quin debeat poni ipo℞ aliquis actus. Sed re
ſpondetur ꝙ obm̄ requiritur ad determinandum appetitum ut agenſ proprium

requiritur ad determinandum agens uſe. Sed uidetur hec eſſe fictio. Nam
fruſtra fit p plura qđ poteſt fieri p pauciora. ſed poſito q̄ obm habeat uim ac
tiuam in ipſm appetitum et q̄ appetitus habeat uim paſſiuam pot bn̄ ſaluari actus
ipoꝝ q° otioſe poneretur appetitum hr̄e uim actiuam reſpectu illius actionis.
Et iõ uidetur mihi q̄ appetibile eſt actiuum illius actus in appetitiuam potentiā
Vt enim ſenſibile ſe habet ad ſenſum et intelligibile ad intellectum ſic uidetur
ſe hr̄e appetibile ad appetitum. ſenſibile aut̄ mouet ſenſum ſꝫ actum ſentiendi
et intelligibile inteᵘᵐ ad actum intelligendi g̊ ıc. Veꝝ eſt tn̄ q̄ appetibile nõ
mouet appetitum niſi ut actu aprehenſum et ita actus aprehendendi uidetur eē
ımediatius agens q̄ obm ex̄. Et pp hoc vj°. ethicoꝝ dr̄ q̄ prudentia eſt hitus
cū ratione actiuuſ. et arſ eſt hitus cum ratione factiuus. // Item multi poſuert
in ſenſu et intellectu et appetitu ſpēm ab obo receptam diſtinctam ab actu ſenti
endi appetendi et intelligendi. Q đ ſi eſſet uerum eſſet dubium qualr̄ ſpēs illa
ſe hrēt ad actum appetendi. Vtrum .ſ. actiue uel paſſiue. de quo mihi uidet
actiue. Illa enim ſpēſ aut eſſet ſimilitudo obi qđ eſſe principale actiuum. Simi-
litudo aut̄ actiui magis ſe uidet hr̄e actiue ad id qđ conſeqnter euenit ab
actiuo q̄ paſſiue. etiam ut grauitas producta ab agente ſe ht̄ ad motum ipius
grauis et qualitas in ferō producta ab ipō magnete ad motum eiuſ ad magne
tem. Ita pōt ymaginari q̄ ſpēs illa ſe hrēt ad actum ſentiendi intelligendi et
appetendi. Ad qđꝫ enim productum in paſſo ab agente conſeqt̄ qđꝫ ſi non
fuit impeditum. Vt actuſ ſcđus ad primum actum. Sed grauitas in grauı
et dcā qualitaſ in ferro ſe ht̄ actiue ad motuſ illoꝝ ut ſupponimus. et ad hoc pri
auctoᵗᵉˢ adduximuſ. q̊ ıc. // Vtrum autem uoluntas ſe habeat actiue ad aliquē
ſuoꝝ actuum ımanentiū q̄uis non ad primum dūᵐ eſt de quo poſtea loquemͬ.
Si aut̄ querat aliquis quõ uirtus moralis ſe ht̄ ad eiuſ opa. ſ. quę ſꝫ uirtutem opāt
utrū actiue uel paſſiue. Puto dicendum eſſe q̄ eodem modo ut potentia cuiuſ ē.
Virtuſ enim cuiuſlibet potentię attenditur ſm ultimum in qđ pōt. uidetur ad
idem genuſ cauſę reduci cum illa potentia cuiuſ eſt uirtuſ. Et hoc uidetur dicere
Ariſtotileſ ſecundo huiuſ q̄ hītuſ ſunt ſecundum quoſ ad paſſ̄neſ noſ habemus be
ne uel male. puta ad iraſci bene aut male ſe habet ad actum et non uidetur mu
tare genus potentię. pp qđ quinto methaphıcę dicit̄ q̄ oīa potentiaꝝ gn̄a dicū
tur aut in ſolum accidere aut fieri aut non fieri aut bene. // Hec rationeſ prius
adducte cōtra hoc concludunt neccō. Cum enim dicimuſ appetere et intelligere
eſſe opationeſ ımanenteſ non eo dicimus q̄ in eaꝝ actiuo principio maneant ſiue
ſed forte. qꝛ ſbm ſuū denoīant p modum agentis licet ſit uē paſſum. Videre enī
eſt pati licet ſignificet p modum actiuį. Sic aut̄ ſignificantur forte. qꝛ nõ ſolū
cognoſcere et appetere ſunt ab actiuo ſuo. ſ. ab obo. ſed etiam quandam ıportat
ad ipſum tendentiam ſicut ad tertium. Vel quia fuit antiquoꝝ et uulgariū opīo
q̄ uiſio et cognitio oīs fieret ex̄o mittendo. Vel forte dicuntur opationeſ ımanētes

in agente q2 in eodem ſb̄o manent cum ſpē ob̄i que ad eaſ actiue ſe h̄t ſecūdū
q̄d est predictum . Vel forte rōē inte^lus agentiſ & ſenſus agentis & appetitus
agentis ſz q̄ qdam ponunt ſenſum agentem & inte^lus agentem & appetitum a
gentem . Vel forte q̄ actiue ſignificantur q2 actiue ſe h̄nt ad multas n̄ras opa
tiones exteriores . Et dicuntur actioneſ īmanentes ut diſtinguamus inter eas
& alias opationeſ n̄ras quaſ p cognitionem & appetitum opamur exterius .
Quod q̄uo ſit magis alibi debet uideri . Ad aliam rōnem de libertate uolūta
tiſ poſtea conſiderabitur . Et poſſumus dicere q̄ ſi dicamus appetitum uoluntatē
& ſenſum ut inte^lus ellicere ſuoſ actuſ . hoc est pp conſimiles cauſas pp quaſ dictum
fuit q̄ uidere & appetere uelle & intelligere ſignificant p modum actiuj . Ad aliū
dc̄m est q̄ uirtuſ ſe h̄t ad actum ut potentia & ſimilitudinem de arte & de uītute .
Ad pm̄s concedere poſſumus ſi cōpemuſ artem ad intellectum & uirtutem ad ap
petitum . Vel etiam ſi utrāq3 compemus ad opus extrriuſ . nam ad opa exteriora
uirtutum concedimuſ actiue ſe h̄re & appetitū & uirtutem . ſ deo d̄r 3° de anima
ut allegatum est q̄ appetitiuum est mouenſ motum . & q̄ aīal ab eo mouetur . quo aūt
mouet organo appetituſ ꝯ. Qd̄ autē alij addiderunt dicentes opus prius nālr
eſſe ab agente q̄ eſſe in ſe . & eſſe prius in ſe q̄ recipi in ſb̄o . nō uidet mihi uerum .
Accidentiſ enim eſſe est ieſſe & uirtualiter nihil aliud in re puto eſſe q̄ est accidenſ q̄ ali
qd dependens ab agente ſit in ſe & ſit ab agente & ſit in ſb̄o licet illa differunt ratiōe .
Alias enim probauj q̄ dependentie effectuum ex ſuis cauſis nihil multiplicant in re ſu
p rem ipoꝝ effectuum . Et ultra dicerem q̄ forᵃ priuſ nāliter ſit in ſe q̄ in ſb̄o ſecūdū
ymaginationem illam eſſet q̄ illa de foris adueniret ſb̄o & nō q̄ ipā ab intrinſeco ad
ueniat de potentia ſbi & erit tunc creatio . quam uiam Ariſtotileſ non concederet .
Et iterum mirabile est dicere q̄ reſ prius h̄t eſſe ab agente q̄ eſſe in ſe q2 ſi eē ab agē
te diſtinguitur aliquo mō in re ab eē in ſe : hoc non est niſi quia eſſe ab agente ꝯ
importat quandam relationem illiuſ rei ad ſuum agenſ : mō iſta relatio non est prius
nālr ipā re fundante ipām . Nec est inconueniēs opus uirtutiſ bonitatem ſuam
h̄re a uirtute paſſiue & a recta ratione actiue . Virtus enim inclinat potentiam
ad bn̄ paciendum recta autem rationis natura bonum opus agit in potentia bn̄
diſpoſita & eſt opus melius illa uirtute que non ſummit totalr bonitatem ſuam
ab ea ſed a recta regula rōis . Tunc dicendum est ad rōnem pncipalem in
prīcipio q̄ſtionis adductam & est concedendum q̄ opationeſ nō ſunt principale
actiuū uirtutiſ ſed ſunt ut motuſ ſeu actio qua pncipale agenſ agit ipām & p
tale nō oꝫ q̄ ſit meliuſ aut firmius q̄ reſ acta . De compatione aūt opationū
ad uirtutem quo ad bonitatem dc̄m fuit in decima queſtione primi libri ;

q° 4ᵃ Varto queritur utrū uirtuſ gn̄etur ex opationibꝫ ſm rectam rōēꝫ
cōmēſatis . Et arguitur q̄ non q2 recta ratio agibilium prudentia
est ꝯ huiuſ . prudentia aūt nō est ſine uirtutibꝫ ut patꝫ ibidem igr̄ opatōēs

ſꝫ rectam rōem cōmenſurate ſupponunt uirtutes. & iō uirtutes non fiunt ex eis.
Jtem ꝯſ huius. Non erit ellectio recta ſine prudentia & ſine uirtute ſed opa
tiones ſꝫ rectam rationem cōmenſurate nō ſunt ſine ellectione recta. g illę
non ſunt ſine prudentia & uirtute. Jō ſupponunt uirtutem. & ita nō fit
uirtus ex eis. // Jtem uitioſus cum nō hēat rationem rectam non pōt ſꝫ
rectam rationem opari. & ita nō poſſ uitioſus uirtuoſus fieri qđ non eſt bōm
concedere. Oppoſitum dicit ariſtotiles ſo huius. Neceſſium enim pſcru
tari ea que circa opationes qualr opandum eas. Hęc enim ſūt dñe & huiuſ-
modi qualeſ fieri hītus. Scdm igr rectam rōem opari cōe & ſupponatur. Jtē
parum poſt dicit Suphabundantia aūt & deficientia gignaſiā corrumpunt
fortitudinem. Similr aūt & potus & cibi amplius & minus effecti corrumpūt
ſanitatem. Quę aūt cōmenſurata ſunt & augent & faciunt & ſaluānt. Jta
g & ītemperantia & fortitudine hīt & alijs uirtutibꝫ. Etiam dicit Ariſtotiles
& oīo & uno utiqꝫ ſermone ex pluribus opationibus fiunt. Et in diffinitione
uirtutis dicit ꝙ ipā eſt habitus ellectiuus īmete exñs dtminata ratione recta
.ſ. ut utiqꝫ ſapiens determinabit g fieri debet uirtus ex opationibꝫ recta rati
one determinatis. Primo uidendum eſt ꝙ uirtus ex cōmenſuratis opationibꝫ
gnātur. ſcdo ꝙ non uirtuoſus pōt fieri uirtuoſus. 3° qualr poſſibile eſt utrūqꝫ.
Primum probant aliqui ſic. Ex conſimilibꝫ opationibꝫ conſimiles hītus fiunt ut
dicit Ariſtotiles. Virtus aūt eſt habitus bonus. g fit ex bonis opationibus.
Non ſunt autem opationes bonę niſi ſint rectę [at regulatę] & cōmenſurate recta ratione. ẋ
g &c. Jtem cum uirtus fiat ex opationibꝫ uel hoc eſt ex cōmenſuratis uel nō
cōmenſuratis. Sed non ex nō cōmenſuratis qꝛ tales ſunt male & defectuoſe.
pp qđ erunt gnātiue mali hītus & defectuoſi. g non uirtutis. Sed iſtę rōes ca
lūpniam pati uidentur. Aliqbꝫ eīm uidet ꝙ non eſt uerum ꝙ illę ſolę opatōes
ſunt bone que ſunt regulatę recta ratione. Differt eīm multum opationem
eſſe iuſtam uel bonam & ipām eſſe iuſte & bene opatur quis niſi ex electione.
ſꝫ rectū rationis iudicium. Sed bona & iuſta eſt opatio ſi ſolum eſt talis qualē
oparetur eam [iuſtus] aūt bonus. Dubitandū igr uidetur aliquibꝫ qūo illud debet ī
telligi ex ſimilibꝫ opationibꝫ ſimiles hītus fiunt. Ad qđ ut mihi declarandū
expedit uidetur ꝙ opationes uirtutum moralium pn̄t aſſignari quadruplices. pͥ
me quidem īmanentes ipi uoluntati. Alię uero īmanentes appetitui ſenſitiuo.
Alię īmanentes ī membris nr̄is corporalibus quibus organice utimur ad opera exte
rius exercenda. Alie uō ſunt extra nos tranſeuntes in ope. Exm in ope libera
litatis poſtq rō prudentialis iudicauerit dandum eſſe tali tale donum. uolūtas
poſtq primo eligit hoc facere. & iō impat potentijs inferioribꝫ ad hoc faciendū.
Scdo appetitus ſenſitiuus aſſentiēs impio uoluntatis appetit idem facere. Tertio
mouet corporalia membra & motum illū ab appetitu recipiunt. Quarto uero
poſſibile eſt in tali exequutione ut a membris motis motus in exteriores res reci

piantur. Et eſt ſciendum q̄ ſingl'ę harum opationū ex hoc dicuntur bone
q̄ ſunt regulate ad rectam rationem hoc eſt quia ſunt taleſ quales recta ra-
tio decreuit eaſ eſſe debere: Quātum autem ipē a tali cōmenſuratione defici-
unt tantū maliciā incurrunt. // Et eſt ſciendum q̄ iſtę opationeſ nō necc̄io
conſequuntur ſe inuicem in bonitate uel malicia. ſed aliquę illarum prit eſſe
bonę et cōmenſuratiſſime aliiſ exn̄tibꝫ maliſ et ī cōmenſuratis. Exemplum
q̄ electio in uoluntate fit p optime conſona rōni. tn̄ forte appetitus ſenſitiuus
ad oppoſitum paſſionatur ſi ex toto rebellare non poſſit tn̄ cū triſtitia multa o-
bedit uoluntati pp qd̄ non eſſet opatio eius pfecte conſona rōni. Sꝫ iterum da-
to q̄ uoluntas et appetituſ optime et propṫiſſime conſonēt rōi, tn̄ membra for-
te pp inconſuetudinem non erunt ad hoc conſequendum agibilia pp qd̄ ſe-
pe non poſſumuſ tale opuſ facere extra quale uelemus. et ſic non erit opus ex-
tra bonum et opus īmanenſ uoluntati erit bonum. E cōtra poſſibile eſt q̄ opꝰ
ī uoluntate eſſet malum et opus extra eſſet ualde bonum. Exemplum ſi ratio
recta dictet amore dei et non p ypocriſim eſſe ſuccurrendum iſti pauperi. poſſi-
bile eſt q̄ unuſ diueſ homo nō pro deo ſed pro ypocriſi ſuccurrat ei et cum to-
talr releuet ab inopia. conſtat aūt q̄ electio ab intra erit praua. opus aūt ex̄
erit ualde bonum quia erit tale quale etiā fuiſſet ab optima electione. ppr
hoc g' ariſtotileſ ſo huiuſ loquenſ de exteriori opatione uel de ope membrorum
ponit drām inter opus bonum et bene opatum, uel inter opus malum et male
opatum. Eſt enim opus bonum ſi ſit tale quale recta ratio dictaret ipm̄ fore
debere a quacunqꝫ proceſſerit ellectione. Sed qꝛ eſſe opatum dr̄ in habitu-
dine ad opationem ideo non dr̄ opus bene opatum niſi cum opanſ bene ſe ha-
buerit in opando. Opanſ aūt ſup reliqua oīa poſt dictamen recte rationis eſt uolū-
taſ quę primo mouet appetitum et eo mēte membra corporalia et reſ extra et io
non erit opus bene opatum niſi fuīt ellectione bona opatum. hanc igr̄ ſnīam
intendit Ariſtotileſ ſo huiuſ cum dicit. Quę autem ſꝫ uirtuteſ fiunt nec ſi hęc
qualr̄ habeant iuſte uel tempate opata ſunt ſꝫ et ſi operanſ qualr̄ habens operet.
Reſ g' iuſte et tempate dicuntur qn̄ ſunt taleſ qualeſ ut iuſtus et tempatus opabit.
Juſtus aūt et tempatus non hic qui hęc opatur ſed qui ſic opatur. ſ. quantum ad
ellectionem interiorem ut iuſti et tempati operant. Ex qbuſ uerbiſ apparet
q̄ nō ex bonitate opis exterioriſ hō dr̄ bonus ſed ex uoluntate electioniſ ipius
uoluntatiſ. Dico g' pmo q̄ hītus in ipā uoluntate gnātur p ſe ex opationibꝫ
ipīuſ uirtutiſ hoc eſt ex electionibuſ qd̄ ſic pbatur. In qualibet potentia ra-
tionabiliuſ eſt q̄ hītus ex propriiſ illius potentię gnētur opationibꝫ q̄ ex a-
lieniſ. Exemplum manuſ non agilitatur ex opationibus pedum ſed pedes fiūt
agileſ ex freqnter currere: lingua ad loquendum ex ſepe loqui. Guttur ad
cantandum ex frequenter cantare. Intel ad ratiocinandum ex ſepe ratiocina-
ri. Ita igr̄ et uoluntaſ ad elligendum ex ſepe elligere. Qd̄ iterum confirmo

eedem opationeſ non uidentuꝛ p ſe gñatiue diuerſoꝝ habituum. ſed ut dictũ
eſt in fine pmi libri: oꝫ in uoluntate gñari hitum unum in appetitu ſenſitiuo
alium & manifeſtum eſt ꝙ oꝫ in membriſ etiam gñari alium quo membra
agilia reddantuꝛ ad exterioreſ opationeſ. Nec mireriſ ſi potentię motiuę mẽ
broꝝ acquirant ſibi hitum p aſſuefactionem. qm̃ etiam potentia uegetatiua
hoc ſibi acquirit. Vñ cõmentatoꝛ 3° phẏcoꝝ in principio dicit ꝙ quidã
in tantũ erant aſueti comedere uenenum mixtum qd erat eiſ cibus. Simi
liter etiam potẽtia intellectiua in ſpeculatiuiſ aſueſcit. Vñ cõmentatoꝛ ii prius dt
ꝙ cum quiſ fuerit aſuetuſ credere ſermoneſ falſos a pueritia erit illa conſue
tudo cã ad negandum ueritatem & hoc etiã dicit Ariſtotileſ 2° methaphẏce.
Videtuꝛ ergo ꝙ omneſ animę potentię ſint aſuefactibileſ pp qd nõ eſt mirãdũ
qd aliqui ualde mirantuꝛ. ſ. ꝙ in uoluntate & in appetitu ſenſitiuo diuerſe po
nantuꝛ uirtuteſ moraleſ ex aſſuefactione acquiſitę. ẏmo addendum eſt ꝙ
ponendę ſunt in potentia uegetatiua & in ſingliſ potentiiſ motiuiſ. ſeu quocũ
q; modo opatiuiſ omnium membroꝝ. Sed reuertamuꝛ ad ppoſitum & dica
mus ꝙ ſi eedem opationeſ nõ ſint p ſe gñatiuę diuerſoꝝ hituum. & opationes
membroꝝ gñant ĩ membris hitus g oportebit quãtum eſt de ſe ꝙ alię opati
oneſ gñent habitus in appetitu ſenſitiuo & alię in uoluntate hę aũt nõ uidẽ
tuꝛ eſſe niſi opationeſ illaꝝ potentiaꝝ. g iꝰ. // Dico 2° ꝙ uirtuſ uolũtatis
gñatuꝛ ex opationibꝫ uoluntatiſ cõmenſuratiſ hoc eſt conformibuſ recte rationi
qm̃ uel ex cõmenſuratiſ uel ex ĩcõmenſuratiſ. Non ex in cõmenſuratiſ qꝛ ille
ſunt gñatiue malic g uꝰ // Dico 3° ꝙ opationeſ exteriores cõmẽſurate qũuis
ſint abſq; cõmenſuratiſ ellectionibꝫ poſſunt p accidenſ multum proficere ad ge
nerationem uirtutiſ in ipa uoluntate p hũc modum. qꝛ qũuiſ huiuſmoi opa
tioneſ inuite fiant & coacte uel forte a malũ finem tamen membra p eaꝝ
exercitum agilitantur. ut qd erat eiſ prius difficile & laborioſum fiat eis fa
cile & ſine labore. Ex quo contigit ut appetitus ſenſitiuus priuſ pp difficultatẽ
& laborem aborrẽs huiuſmoi opationeſ nõ ampliuſ eaſ aborreat. & p conſequẽs
nec inclinet. vel non forti impetu inclinet uoluntatem ad oppoſitum eaꝝ. mõ uolũ
taſ nõ tractabiliſ uel nõ fortiteꝛ tracta p appetitum ſenſitiuum ad oppoſitũ
rationis faciliuſ elliget qd ratio dictabit. Ex qua ellectione ſi freqũẽter ge
neratuꝛ p ſe uirtuſ uoluntatiſ. // Hoc iterum ſic declaratuꝛ. quanto uoluntas
appetitũ ſenſitiuũ magis trahituꝛ contra rationem tanto difficiliuſ eſt ſibi elli
gere ſꝫ rationem. & p conſequẽs tanto difficiliuſ eſt in ea gñari uirtutem. ſed ap
petitus ſenſitiuus duplici ratione eſt innatus trahere uoluntatem contra rõem
ſꝫ pp triſtitiã & laborem ſenſuſ in exteriori opatione quã recta ratio decernit
eſſe faciendam. Scdo pp delectationem ſenſus ĩ oppoſita opatione. hac enim
duplicem cãm notat ariſtoteleſ 2° huiuſ cũ dicit. pp uoluntatem enim quidam
male opantuꝛ pp triſtitiam aũt a boniſ recedimus. Vna aũt iſtaꝝ cãꝝ remota

uel remissa facilius est uoluntatem acquirere sibi uirtutem. prima autem causa remo
uetur uel alleuiatur ex bone operationis exterioris exercitio a quacunque electi
one processerit quare etc. // Patet quod omnis operatio dissona recte rationi siue inte
rior siue exterior obstat ualde uirtuti omnis autem consona ut consona est
uel per se prodest et uel per accidens prodesse potest. Ad primum in contrarium dicitur
quod prudentia non est formaliter recta ratio. i. recta ratiocinatio, neque uirtus mora
lis est formaliter recta ellectio ymo prudentia est habitus determinat intellectum ad
ratiocinandum prompte et firmiter de elligibilibus. Sed non dico quod talis habitus
sit necessarius ad recte ratiocinandum. Nec etiam concedo quod uirtus moralis
sit necessaria in uoluntate ad recte eligendum, ymo ex libertate arbitrii nos
possumus etiam si praue habituati erimus uere iudicare et recte elligere sed
hoc sit ualde difficile. Ad illud autem quod dicit Aristotiles vi. huius quod non
esset ellectio recta sine prudentia et sine uirtute dicitur quod auctoritas non debet in
telligi de impossibili sed de difficili. Aliter non essemus semper domini operationum no
strarum plusquam habituum nostrorum, cuius oppositum uidebitur 3° huius. Ad a
liud dicitur quod uitiosus licet per habitum inclinetur ad ratiocinationem ellectionem ob
liquas, tamen ista inclinatio non necessitat eum ad hoc cum non tollat libertatem ar
bitrii.;

Queritur 10°. Utrum operationes precedentes uirtutem ex quibus
.s. uirtus generatur et operationes sequentes, que .s. a uirtute procedunt
sint eiusdem speciei. Aliqui arguunt quod non quia uirtuose operari et non uirtuose
operari non sunt eiusdem speciei saltem in genere moris sed ante uirtutem operamur
non uirtuose et post uirtutem uirtuose quoniam licet opus iustum sine iustitia fieri
possit, non potest tamen iuste et uirtuose fieri absque iustitia ut patet 2° huius quare etc.
Item bonum et non bonum non sunt in eadem specie moris sed opus consequens uir
tutem est bonum precedens autem non, cum dicatur 2° huius quod uirtus habentem
perficit et opus eius bonum reddit. Item ut effectus esse suum habet a causis suis ita
habet suam differentiam ex differentia causarum, sed operationes precedentes et sequentes non procedunt
ex eadem causa secundum speciem cum sequentes ex uirtute procedant precedentes autem non. quare etc.
Item secundum exigentiam finis necesse est cetera moderari specialiter in moralibus, ubi quod non
fit ad bonum finem bene fieri non potest sed fines dictarum operationum specie distinguuntur
Iustus enim operatione iusta operatur propter se, non iustus autem non propter se, sed coactione
aliqua ut propter mundanam gloriam uel ne scandalizetur aut tali modo alio etc..
Oppositum arguunt aliqui quia ut non est medium inter uirtutem et uitium, ita neque in
ter opus uirtuosum et uitiosum et hoc circa obiectum uel subiectum et alia circa que talia
nata sunt fieri sed opera ex quibus uirtus generatur non sunt uitiosa. Non enim ex
eis generaretur uirtus, quare sunt uirtuosa in se, licet ex parte agentis non sint uirtuose opera
ta quare uidetur quod in se sint cum sequentibus operationibus in eadem specie moris. Item o
pus tale quale iustus operaretur est eiusdem speciei cum illo quod iustus operatur, sed

opus ex quo

opus ex quo iuſtitia gñatur eſt tale qd̄ ƥ3 p aristotilem dicentem . Ex iuſta
operari iuſtuſ fit & ex tempata opari tempatus . Res aūt iuſte & temperate
dicuntur . qñ ſunt taleſ qualeſ utiq; iuſtus & tempatus opabitur . Jdeo et dicit
Aristotileſ q̄ non ſolum gñationeſ augm̄tationeſ & corruptioneſ ex eiſdem & ab
eiſdem fiunt , ſed etiam opationeſ in eiſdem erunt . Jtem actuſ diſtinguntur
p obā & obā ſunt eadem q̄ ꝛc . Jtem iſte actioneſ non uidentur differre niſi
in mō agendi . ſ. quia uirtuoſus agit firmiter & prompte & delectabiliter alter
aūt non licet agat idem mō curſus ſor non eſt ſpē diuerſus a curſu ƥlonis
pp taleſ drās iō ꝛc . Jtem uirtuſ agentiſ uel patientiſ nō diuerſificat ſpē calatem
ipīus ſed ſolum diſponit ipm̄ ad optimū in quod pōt . iō nec ob hoc effectus
ſpē diuerſificabitur . Jſta queſtio ſoluitur facilr̄ ƥ3 ea que dcā ſunt in q̄one p̄
cedenti . Vbi dr̄ q̄ uirtus in uoluntate gñatur p ſe ex ellectionibus ipius uolūta
tiſ conſonis recte rationi & conſtat q̄ ſimileſ ellectioneſ elliciuntur ƥ3 gñatam
uirtutem . Cum ergo ellectioneſ uolūtatiſ ſint bone uel male in gñe moris ex
eo q̄ ſunt conſone ul̄ diſſone recte rationi . Appet q̄ huiuſmodi ellectiones p̄
cedenteſ uirtutem ex qb; p ſe gñatur uirtus & ellectioneſ ſeq̄ntes uirtutem
ſunt eiuſdem rationis in gñe moriſ & hec ſit prima concluſio . S3 etiam quia
dcm̄ fuit q̄ opationes exterioreſ cōmenſurate a quacūq; fuerint ellectione p̄nt
p accidenſ multum prodeſſe ad gñationem uirtutis in ipā uoluntate . Jdeo et
de hiſ uidendum eſt Vtrū . ſ. antecedēteſ & conſequenteſ ſint eiuſdem ſpēi &
manifeſtum eſt q̄ ſic in gñe nature , ſed noſ querimus de gñe moris . Jō ſcīo
dum eſt q̄ iſte opationeſ cum ſint in ſe cōmenſurate recte rationi . et licet nō ab
ellectione cōmenſurata pcedant . & ipē habeant ex eo bonitatem moralem q̄ cōſonēt
recte rationi maꝰ eſt q̄ ille opationeſ in ſe ſūt bone quemadmodum & ſequentes .
Et iō concedendū eſt q̄ ſint eiuſdem ſpēi in gñe moris . Et iſta ſit ſecunda con
cluſio . Dicendum eſt tn̄ q̄ ſi ille opationeſ nō conſiderantr̄ in ſe . ſed in relatione
ad opantem uel ad eius ellectionem , tunc dicende erunt bone ſi a bona ellectione
pceſſerint & male ſi a mala . pp qd poᵉ eſt aliquem opari ex̄ ualde bonū opus in ſe . ex
quo tn̄ ope non meretur ſed potiuſ demeretur pp prauitatem ellectionis . diceretr̄
igr̄ de exterioribꝫ actionibuſ nō in ſe ƥ3 in relatione ad opantem dcō modo , q̄ ſi
ipē ab ellectione recta proceſſerint . tunc an̄cedenteſ uirtutem & ſequenteſ erunt
eiuſdem ſpēi & ſi non . non . qm̄ ſequenteſ ab ellectione recta procedunt & hec ſit
3ª 9º . Ad rationeſ q̄ in oppoſitum . Ad primum cum dicitur uirtuoſe opari ꝛc di
cendum eſt , quātum ad electionem ipīuſ uoluntatiſ . q̄ forte uoluntaſ ſine uītute
ſibi addita pōt ex libertate ſua eq; bene elligere ſicut cum uirtute l3 hoc ſit diffi
cile & rariſſime eueniat . & tūc diceretr̄ q̄ taliſ electio erit eiuſdem rōis quoad bo
nitatem moris cum illa ellectione que eſt ƥ3 uītutem additam uoluntati . Dice
retur igitur q̄ ſi p uirtuoſe opari tu ſolum intelligis opari ƥ3 uirtutem additā uolūta
ti q̄ maior quā tu accipis non eſt neccīa . Si tn̄ p uirtuoſe opari ītelligiſ omē opari

qđ est eque consonum r̄oni ac si esset s̄z uirtutem tūc minor concederet sed tūc dicimus q̄ ante uirtutis acquisitionem contingit ex libertate uolūtatis opari uirtuose. Q̄ n̄ aūt d̄r q̄ opus q̄ opus non fit in se iuste sine iustitia. Di cendum q̄ loquendo de iustitia que est uirtus acquisita proposito non de bet intelligi s̄z impossibilitatem sed s̄z difficultatem. Ad aliud dicitur q̄ uirtus non redditur principalr̄ opus bonum sed dispositiue quia determi nat uoluntatem ad semp̄ bene elligere firmiter & prompte q̄đ t̄n sine uir tute uoluntas poterat ex sua libertate. Ad aliud dc̄m est q̄ uirtus non est cā necessaria boni opis, sic quin bonum opus possit esse sine uirtute. Ad aliud d̄r q̄ procedit s̄z conclusionem s̄cdam supra positam. Q̄uo aūt rationes ad oppositum procedunt facile est uidere consideranti.

Sexto queritur utrū absq; opationib; exterioribus possit in nobis uirtus gn̄ari. Et arguitur q̄ non, q̄ Aristotiles assimilat gn̄ationē artis ad gn̄ationem uirtutis in isto s̄o. Et non est dubium q̄ ars non fit in nobis sine opationib; exterioribus. Nunq̄ enim fieret bonus citharista qui nūq̄ citharizaret nec bonus faber qui nunq̄ fabricaret. Unde dicit Aristo^tes^ uirtutes accepimus opantes prius quemadmodū & in alijs artib; que enim oz discentes facere hec facientes discimus, puta edificantes edificatores fiunt & citharizando cithariste. Sic aūt & iusta quedam opantes iusti efficimur & tempata tempati fortiā uero fortes. Item vj^o^ huius d̄r sepe q̄ prudentia non pōt in nobis fieri sine multa experientia. Expientia autem non est sine opationib; exteriorib; multiplicatis g^o^ sine his opationib; nō gn̄atur prudētia. Q̄đ et ex hoc patet q̄ prudentia quasi est ad aīam ut est medicina ad cor pus. Nullus aūt nisi cum magno exteriorū opum exercitio fieri pōt bonus medicus. g^o^ nec prudēs nec p̄ ꝯns sine his opationib; uirtus aliqua moralis gn̄ari pōt, cū necc̄iam h̄at ad prudentiam cōnexionem ut dicitur vj^o^ huius. Hoc et uidet Aristotiles exprimere in isto 2° dicēs. b̄n̄ g^o^ d̄r q̄m ex iusta o perari iustus fit & ex tempata tempatus. Ex nō opari aūt nullus utiq; cura bit fieri bonus: sed multi quidē hec nō opantur. ad roēm aūt fugientes exti mant ph̄ari & fore studiosi, sic aliqđ facientes laborantibus qui medicos qđē audiunt studiose, faciunt aūt nihil eorū que precepta sunt. Quemadmodū g^o^ nec isti habebunt corpus ita curati, nec illi aīam ita ph̄antes. Oppositū patz quia ut dictū est prius q̄ uirtus non gn̄atur principaliter ex opationib; exteriorib;, sed ex interiorib; ellectionib;. Voluntas aūt & si fuerit ab exte riori actione impedita t̄n pōt uelle optime & elligere: g^o^ sine opationib; exterio rib; uirtus poterit gn̄ari si tales ellectiones frequententur. Item dicit Eu stachius primo huius q̄ nulli uolonti & ut oz opanti est impo^les^ possessio uirtutis. Si q̄s aūt fuerit ab exteriori opatiōne impeditus & interius habeat uoluntatem

rectam ipē opat̃ ut oz cum nihil oporteat impoˡᵉ g̃ taliſ ſi uelit poterit ſibi
uirtutem ḡnare. Item 2º huius Ariſtotileſ declarat q̃ uirtuteſ & malitie
ſunt uoluntarie & in nr̃a potāte. qd̃ non eſſet ſi non poſſent ſine exteriorib) o
pationib) ḡnari. qm̄ ab eiſ preter nr̃am uoluntatem poſſumus impediri. Itē
opationeſ nr̄e exterioreſ ſubſunt fortunę quodāmō cū tranſeant in exteri
ora bona uel mala quę ſubſunt fortunę ꝓꝓ hoc dr̃ primo huiuſ q̃ et uirtuoſi
iam effecti & felices ꝑ infortunia magna īpediuntur á multiſ opationibuſ. g̃
ſi ſine talib) opationibuſ non poſſet fieri uirtuſ ipā ſbeſſet fortunę qd̃ nullus
diceret. Dicendum primo q̃ nō exn̄te impediᵗᵒ extrinſeco nō eſt poſſibile
uirtutem in nobis ſine exteriorib) opationib) acquiri qm̄ ſine ellectionibus
rectiſ interiorib) nūq̃ pōt ḡnāri uirtuſ hoc concedit̃ & dcm̄ fuit ſupius. ſed
ellectio uirtutiſ nūq̃ eſt recta ſed defectuoſa ſi nō moueat ad opus exterius ope
randū qn̄ oportet & ſicut oportet. Semꝑ enim oportet exercere bonum ſi nul
lum fuit rationabile impediᵗᵘᶻ. ſ. aut ex naturali neceſſitate. qz. ſ. oporteret
comedere aut dormire aut ex defcū obi ut inſtriᵗ uel aliquo alio obuiante
g̃ ſequitur omni āmoto extrinſeco impediᵒ q̃ uel nulle erunt recte ellectiones
uel q̃ exibunt in exterioreſ opationeſ. Sed poſito q̃ fuit impedimentum ex
trinſecū pauꝑ homo & ſolitariuſ detentuſ in carceribus nō hr̃ un̄ actuſ liberalita
tiſ aut ad quoſ exerceat. Silr̃ iſte forte cui nihil occurrit terribile ꝑ uitā non
hr̃ circa qd̃ exerceat actum fortitudiniſ. forte tn̄ q̃ nulluſ fuit taliſ qui uolun
tatem hr̃et efficacem agendi bonum. ut dictum eſt in primo libro. Sed qcq̃d
ſit de hoc tn̄ ponamus q̃ circa materiam alicuiuſ uirtutiſ aliquis habeat uolū
tatem bonam & efficacem agendi bn̄ qñcunq) poſſet & iā impedituſ nō poſſet
puto q̃ in tali caſu dicendū eſt ut de prudentia. Nam uirtuteſ moraleſ ſine pru
dentia eſſe nō poſſūt ut patet ī. 6ᵒ. prudentiā aūt ꝑfcē nō pōt ḡnāri ī nobiſ ſi
ne multis opationib) exteriorib) qm̄ ꝑ prudentiā ꝑfcām debemuſ iudicare prōp
te circa quecūq) agibilia poſſibilià nobiſ occurrere quid ſit bonum aut malum
meliuſ aut peiuſ. Tāta aūt pōt accidere diuerſitas circūſtantiarꝫ in exteriorib)
opationib) exercendiſ q̃ nullus poſſet prompte & firmiter iudicare ꝓꝓ bene ſine
expientia magna quę hr̄i non pōt ſine multo opum exteriorum exercitio. ymo
q̄nq) qui multum expti ſunt ḡnantur in dādiſ cōſiliiſ ꝓꝓ qd̃ in arduis nō ſolū
uno ſed plurib) conſiliariiſ indigemuſ. g̃ ſine opationib) exteriorib) uirtus ꝑfcā
ḡnāri nō pōt. Et uoco hic opationeſ extra nō ſolum exercendo poſitiue bonū
opus extra ſed etiam fugiendo & abſtinendo ꝑuatiue ab ope malo. dico 2º q̃ ſine
opationib) exteriorib) pōt uirtuſ ḡnari īpfcā. quę erit hītus laudabiliſ reddēs hoīes
bonum ſimplr̃. Nam ex ꝯſilib) opationib) freq̄ntatiſ ḡnātur hītus inclinanſ ad ſimi
leſ opationeſ homo aūt quātumcūq) impeditus ab exteriorib) opationib) pōt magno
affcū uelle bn̄ agere ſi poſſet & ſciret & et pōt magno affcū uelle ſcire & adiſcere
bn̄ agere ſi poſſet. Ex his g̃ᵒ +uolitionib) opationibuſ frequentatiſ fiet hītus inclinanſ & firmāſ

illam uolūtatem ad hoc ꝑ uolendum. Taliſ aūt hītus eſt ſimpr laudabiliſ & bonuſ. qm̄ ex boniſ opationib; & laudabilibus eſt gn̄atuſ. Ille enim uolitiones erūt melioreſ opationeſ quaſ iſte poſſet exercere. Et ſi queratur quare non ē taliſ habitus uirtuſ perfcā. Dicendū eſt ꝙ hoc non eſt quia poſſet frangi ꝑ

De libtate uolūtatis

paſſiones appetituſ ſenſitiui. qm̄ ego puto uolūtatem adeo eſſe liberā & dn̄ām uirium inferioꝝ & omnium actuum ſuoꝝ propriorum ꝙ nulla uis inferior pōt eam inclinare niſi ipā ſe ipām inclinet libere uel libere ſe inclinari ꝑmit tat. ymo ipā pōt appetitum ſenſitiuum trahere ad exequendum iuſſum ſuum cōtra quecūq; impetum paſſionis. Si gᵒ dcō habitu firmata ſit non inclinabitur. Sed talis uirtus ſic deficiet a ꝑfcā uirtute q2 cū licuerit ex̄ opari & occurrent circunſtantię uarię repugnanteſ. ꝑ quaꝝ aliquas appareat ꝙ opus uno modo fieri debeat & ꝑ alias alio modo ille non poteſt prompte determinare qd ſit op timum ꝑꝑ inexꝑientiam. Neq; etiā ꝑ conſequēs uoluntas erit determinata ad eligendum prompte ꝑtem meliorem. Qᵒ pōt dici ꝙ licet taliſ hītuſ in nobis poſſit gn̄ari ſine opationib; exteriorib;. Non tamen ſine eis bene poſſumus exꝑiri an in nobiſ fuīt genitus quia ſepe putamus ꝑfcām hr̄e uoluntatem bene agendi in abſentiā paſſionis. que ꝑfcā non eſt ſed debiliſ & pigra ꝑꝑ qd̄ incli natur ad paſſionis aduentum. Et hoc bene ait Sēneca libro ſuo de diuina ꝓ uidentia. Nihil inquit mihi uidetur infeliciuſ eo cui nihil aduenit diuerſi. Non eīm illi licuit ſe experiri gubernatorem in tempeſtate matre militem ītelli gas. Vn̄ poſſum ſcire quantū aduerſus pauꝑtatem boni aī ſis ſi diuitiiſ defluis. Vn̄ poſſumus ſcire quātum aduerſus ignominiā & infamiam odium q; ꝑꝑlare con ſtantię hās ſi inter plauſus ſceneſciſ. Ad rationeſ. ad primam dicendum ē ꝙ ut arſ in intellectu poſſet quātum ad aᵃˢ ꝯneſ gn̄aleſ acquiri ſine opationib; exteriorib; licet nō quantum ad ꝑtirēſ ꝯneſ at diuerſiſ ꝯīnabileſ ſꝫ ꝑtirēſ circūſtātias ſic & hītuſ in uoluntate ſine exterioribus opib; acquiſituſ eſt ſolum ad uolendū bn̄ agere cōiter & non ad eligendum bn̄ ſꝫ circūſtantiaꝝ ꝑtirēſ cōbinationes ut dcm̄ eſt. Dicendum eſt etiā ꝙ ſi ſine exteriorib; opationib; pōt arſ ī ītellectu ꝑfcīſſima gn̄ari nō tn̄ pt̄ ꝑ illā ex̄ fieri opus bonum ꝑꝑ non fieri membra ad opus agilia niſi ꝑ aſſuefactionem. Et ita ſi uirtuſ pōt in uoluntate ꝑfcā fieri ſine exterioribuſ opationib; non tn̄ ꝓueniret ex ea eq; ꝑfcm̄ opus extra ut ſi eſſemus in opationib; aſueti. Ad aliud dr̄ ꝙ bn̄ ipā procedit pro ſecūda concluſione & nihil pluſ. Ad aliud dr̄ ad ꝑhy auctoritatem. ex ꝑhari tantū nō gn̄atur uirtuſ moraliſ ſed indiget opationib; uoluntatiſ & et̄ ad eiuſ ꝑfecti onem ut dcm̄ eſt opationib; exteriorib;. Ad argumenta in oppoſitum. Ad pⁱmum dicendum eſt ꝙ non eſt impoſſibile bene eligere & prompte ſine defcū quo ad ꝑticularium circūſtantiaꝝ combinationeſ ſine exꝑientia ꝑ multum exē citium acquiſita ut dcm̄ eſt. Ad aliud dr̄ ꝙ facit ꝑ tertia ꝯne. Et eodem mō ad cēſ ſequenteſ. Vn̄ putandum eſt ꝙ ꝑ malam fortunam impediri poſſum?

Seneca

a pfectiſſime uirtutiſ gñatione ſed non ab eo qđ eſt ſimplr̃ fieri bonos. Virtuſ tñ cũ fuit pfecte generata nõ pot̃ p for^naz auferri;

1 Verit̃. vij°. Vtrum ex una opatione poſſit gñari uirtuſ. Et arguitur ꝙ ſic. quia uel gñatur ex prima uel nõ ſi ſic ſequitur ꝙ ex nulla poſteriori generat̃ quia qđ gñatum eſt non amplius gñatur. et p conſequenſ ipã eſt gñata ex ſola prima. Si nõ ex prima tũc uel gñatur ex ſcđa uel nõ. Si ſic ſequitur ꝙ nõ gñatur ex tertia uł quarta ut priuſ arguebatur. nec gñatur ex prima ergo ex ſola ſcđa. Si uero dicas ꝙ nõ ex prima uel ſa gñatur. tunc ſimili modo q̃ritur de tertia et ſic deinceps et concludam uel ꝙ nunq̃ gñat̃ uel ex aliqua una ſola gñatur. Item cõmtator. bijſ. phycoꝝ uult ꝙ uirtuteſ conſiſtãt in indiui^luſ. tale aũt gñationem nõ hʒ niſi iſtãtaneã. g° ſi uirtus gñaretur ex pluribuſ opationibuſ oporteret omſ illaſ opationeſ terminari ad idem inſtanſ. ſ. ad iſtanſ gñationiſ uirtutiſ. Hoc aũt eſt impoſſibile cum ille opationeſ non ſint ſimul ad iuicem. ymo una deſinit ante q̃ alia incipiat. Itẽ ariſtotileſ dicit bijſ° phycoꝝ ꝙ uirtuſ pfectio eſt. Vnũ qdq; enim tunc eſt maxĩe pfcm̃ cũ attigit proprie uirtuti. Ex quo patet ꝙ uirtus ĩ maximo complemẽto conſiſtit pp quod nulla operatio ad eſſentiam uirtutiſ attingit niſi que attĩgit ad maximum complementum. ſed po^to ꝙ. 10. opationeſ ad gñationem uirtutis requirerentur ſola ultima attingeret ad maximum complementum. g° ex illa ſola gñabitur uirtuſ. Item 2° phycorum dr̃ ꝙ cauſe opanteſ et ſinglareſ ſit ſut et non ſunt. et quoꝝ ſunt cauſe igr̃ ſi uirtuſ gñaretur ex pluribꝫ opationibus oporteret illã eſſe ſimul cũ illiſ pluribꝫ opationibꝫ. qđ eſt impoſſibile. cum ille plureſ opationeſ ſimul ad iuicem eſſe non poſſunt g° 17. Item ut intel ad uĩtutẽ intellectualem ita et appetituſ ad uirtutem moralem. ſed uirtuſ intellectualis puta ſciã eſt ex unica opatione q2 ex unica demõñatione gñatur. g° 17. Itẽ prius oportet hoĩem eſſe ſufficienter diſpoſitum ad accipiendũ uirtutem q̃ ipſe uirtutem accipiat pono igr̃ ꝙ ſit ſufficienter diſpoſitus et nidũ hãt uirtutem et tunc agat unicã opationem ĩnatam ad gñationem uirtutiſ. Aut g° illa opatio aliqđ opabitur ad acquiſitionẽ uirtutiſ aut nihil. Si nihil. tũc eadem ratione nec alia oparet̃ nec 3ª nec 4ª qđ eſt incõueniens. Si aũt opabitur aliqđ aut hoc eſt in diſponendo ad introductionem uirtutiſ aut introducendo uirtutem.
Hõ p°. modo. q2 põitum eſt ꝙ ille eſt ſufficienter diſpoſituſ g° 2° mõ et tc̃ hẽt ꝙ ex ſola illa opatione gñabitur uirtuſ. Item uirtuſ unita eſt fortior ſe ipã diſpſa ut hẽtur in libro de cauſis. Si g° uirtuſ poſſit ex multiſ opationibꝫ uirtuoſis gñari uidet̃ etiã ꝙ poterit generari ex unica uirtuoſa et longa. Oppoſitum patet q2 dicit Ariſtotileſ 2° huiuſ ꝙ uirtuteſ fiunt in nobiſ p aſſuefactionem. Aſſuefactio aũt req̃rit ptificataſ et frequentataſ opationeſ. Adducit et Ariſtotileſ ſilẽ de gñatione artiũ et uirtutum dicenſ. Edificanteſ edificatoreſ fiunt. et citharizãtes

citharizte. Sic autem & iuſta quidē opantes iuſti efficimur tempata aūt tēpati
fortia uero fortes. Conſtat aūt ꝙ ad hndum artem edificandi uel citharizādi
non ſufficit una opatio ergo nec ad acquirendā iuſtitiam uel tempantiā. ppter hoc
etiā dicit Ariſtotiles in 3° huius ꝙ non ſilr opatiōes uoluntarie ſunt & hitus o
pemtionum. Opatiōē enim a principio uſq; ad finem dñi ſumus. hituum aūt nō
Vn̄ dicit Ariſtotiles. Non ſi uelet iniuſtus exn̄s regeſtet & erit iuſtus. Hoc aūt
nō uidet eſſe niſi qa nō ſufficit una opatio ad fieri iuſtum. huic eīm uidet
concordare qd̄ ariſtotiles dicit p° huius. Vna yrūdo uer non facit nꝫ una dies
pulcrā eſtatem. ita utiq; nec beatum ut felicem una dies nꝫ paucū tps. // Item
ſine prudentia nō ſunt uirtutes ut dr̄ 6° huius. ſed prudentia multā expie
tiā requirit propter qd̄ iuuenes nō uidentur fieri prudentes ut in eodem 6°
dr̄. Expientia aūt non hētur ſine multiplici opatione ꝛc. Du° uidetur eē
multis de uirtutibꝫ moralibus. Vtrū ſint forme intenſibiles & remiſſibiles de
quo gñter queretur. Si ergo dicatur ꝙ nō ſꝫ ꝙ eē earꝫ cōſiſtit in indiuiſibili tūc
uidetur eſſe dicendum ꝙ homo eſſe pōt ut in propinqua diſpoſitione ad recepti
onem uirtutis ut in remota & ſi fuīt in propinqua pōt intelligi dupr. Vno modo
ꝙ ſit in propīquiſſima & ſic apparet ꝙ ex ſola una actione quantūcūq; parua ptī
nente tn̄ ad acqſitionē uirtutis ipā uirtus gñaretur ſicut arguebat rō penul
tima facta añ oppm. Tamen intelligendum eſt ſane ꝙ ad ītroductionē for. indiuiſibilis
nō eſt dare inſtans in quo ſbm ſit in diſpoſitione propinquiſſima ſimpr. niſi
forte illud in quo ipā introducitur. qm̄ oꝫ illam formā ſeq necessario motum
continuū ^ ſemp magis ac magis diſponitur ad illam formā donec illa forma ī
troducatur. talis aūt motus eſt diuiſibilis in infinitum & nō eſt dare inſtans pxi
mum illi inſtanti in quo forma introducatur. Hoc aūt qz ſpeculatiuū eſt dimit
tatur. Intelligamus ergo pro diſpoē ppinquiſſiā illa qua nō eſt dare ppinquio
rem abſq; actuali motu per quem uirtus introducatur. // Si aūt ſbm ſit nō ſimplr
in diſpoē propīquiſſiā ſꝫ ſit ī nō multum remota. Tunc ad uirtutis introducti
onem nō ſufficiet quecūq; modica opatio. ſed forte ſufficeret una longa & īte
ſa opatio. qm̄ talis plus poſſet q̄ x. pue. et ſic procedebat ultima rō fcā in pro.
Si aūt ſbm fuīt in diſpoē multum remota ad uirtutem ut eſſent iuuenes paſſio
num ſequutores ut etiam in malitia hituati. tunc non ſufficeret ad gñationē
uirtutis una opatio ſed requirunt plures opationes & tanto plures quanto
diſpoſitio erit remotior a uirtute uel magis contraria uirtuti. Ad eqpollen
dum eī illis opationibꝫ pluribus non ſufficeret unius opationis longa duratio
qz ppter nature neceſſitates in comedendo uel bibendo uel dormiendo neccē eſt
breuē eſſe quālibet uirtutis opationem. Nec ſufficeret illius opationis intenſio
primo quia ualde difficile eſt ei qui remotus eſt a uirtute eligere bn̄ uolūtate
efficaciſſima ppter habitum priorem ad oppoſitum inclinantem. Et ſi hoc eſt poſſibile
tn̄ forte actus intenſiſſimus nō equipolleret pluribus opationibus ex quibus

^ ut apparere dicit 6° 2 physicorum per quē motū continuū

gñāretur uirtuſ. Vel q° in hoc caſu non eſt poſſibile uirtutem ex una opatione
gñāri uel erit difficillimum uel forte inuiſum. Et ſic pcedunt rationeſ p̄uſ ad
ducte ad ptem negatiuam. Concedendum eſt etiam q̄ licet plurime opationes
requirantur ad gñātionem uirtutiſ, tamen nō omneſ attingunt ad eiuſ introduc
tionem, ſed ultima ſolum. Sȝ tamen p qualibet opationem precedentem aliqd
acquiritur diſpōnis requiſite ad gñātionem uirtutis. Et ſic uidentur prime
quattuor rōeſ procedere fc̄e in principio. Si uero concederet q̄ uirtuſ ſit forma
intenſibiliſ & remiſſibiliſ q̄uiſ illa forma non haberet nomen uirtutiſ niſi ſubeſſe
intenſiſſimo uel prope tūc concedi pōt q̄ p qualibet opationem aliquid uirtutis
gñābatur puta aliquis graduſ illiuſ forme, que cū fuīt completa p pluīm graduū
acquiſitionem dicetur uirtuſ. Obmittendum aūt nobiſ nūc quō forme intendā
tur & remittantur, qm̄ hoc ad ſpeculatiuā conſiderationem ſpectat. Sed dicamus
ſolum q̄ de gñātione uirtutiſ pōt proportionata intelligi ut de gñātione lumi
niſ in aere. Vna eīm candella aliquid luminiſ facit in aere & alia etiam aliqd
facit & inde fit maiuſ lumen in aere, & ſic de tertia candella & quarta. Ita ēt
prima opatio aliquid gñāt uirtutiſ, & ſcd̄a aliquid & ita tertia & quarta, & ſic illa
forma que cū pfecta fuīt dr̄ uirtuſ intenditur & ut unum corpuſ luminoſum
magnum facit maiuſ lumen in aere q̄ decem pua, ita una excellenſ & magna
opatio gñāt pluſ de uirtute q̄ decem parue remiſſe. Vtrū aūt una maxima opa
tio poſſet totam gñāre uirtutem uel nō, dicendum eſt ut priuſ q̄ uel hoc eſt im
poſſibile pp cauſas priuſ aſſignataſ uel hoc eſt difficilimum & inuiſum. Hec
ēt opinio uidet mihi probabilior precedente ut uidebit in aliā q̄one, qm̄ aut
p primam opationem aliquid derelinquit in appetitu ut nihil. Si nihil, nō ſe hēt
meliuſ q̄ ante, & ita ēt pari ratione dr̄ de ſcd̄a opatione & de aliiſ & ſic nunq̄
uirtus ex multiplicatiſ opationibȝ gñābitur. Si aūt prima opatio aliquid reli
quid in appetitu. Aut illud erit de nā ſiue de ſuba uirtutiſ & ita hētur ppoſitū.
Aut erit aliqd aliud qd nō uidetur poſſibile, qr nō pȝ de quo pdīcto uel de
qua ſpē pdīcti illud eſſet: niſi poneretur de prima ſpē qualitatiſ & tunc erit hītus
aut diſpoſitio. Si hītuſ tūc oȝ concedere q̄ ſit hītuſ moraliſ & nō pōt dici q̄ ſit
uitioſus, qm̄ opatio facienſ ad gñātionem uirtutiſ non generat hītum uitioſū
g̃ hētur q̄ ſit habitus uirtuoſus & hētur propoſitum. Si aūt illud relictum ī appe
titu p primam opationem nō ſit hītuſ ſed diſpoſitio, adhuc uidetur cōcedi inte
tum: qm̄ in prima ſpē qualitatiſ nō uidentur ſpē differre hītuſ & diſpoſitio, ſed
ſ'bȝ accn̄taliter, puta ſcd̄m facile & difficile mo̲le. Exemplum eiuſdem ſpēi eſt
ſciā quā hēt ille p unā demōſtrationem de triangulo, q̄ hēt 3^es^ 2os. & illa quā al
ter hēt de eadem p multiplicatam conſiderationem circa illā demr̄ationem, &
tn̄ ille ſcientie uidentur differre ſicut hītuſ & diſpō, quia ille faciliter obliuiſcit
iſte aūt nequaq̄. Et iterum eedem ūt cōſimileſ difficultateſ que occurrunt ī gra
duali & ſucceſſiua gñātione ipſiuſ prime diſpoſitionis, que ex prioribȝ opationibus

derelinquitur in appetitu. Ita enim uidetur ꝙ illa diſpoſitio eſſet ad aliud
ſicut uirtus niſi forte diceretur ꝙ illa diſpoſitio differret ſꝫ pfcm̃ & īpſectū
uel ſꝫ ſimplex & excellens ut albedo & intenſiſſima albedo ex quo hemus
intentum. ſi intenſiſſima albedo non ſit aliud q̃ albedo ex oībꝫ ptialibꝫ gradi-
bus albedinis & pfcī uꝫ albedinis congregata. Tum etiam ſi oēs opationes
ad gn̄ationem uirtutis ſpectantes concedantur eſſe euiſdem ſpēi veriſimile eſt
ꝙ ſint gn̄atiue forᵉ euiſdem ſpēi ut eſt de prima candela ſcda & tertia q
ī gn̄atione luminis ut dcm̃ eſt. Propter qd̄ uidetur ſi ex aliqua illarum a-
liquid uirtutis gn̄atur ita ex qualꝫ. gᵒ uꝫ ex qualibet uel ex nulla. Si gᵒ nō
dicatur ꝙ ex nulla uidetur poſſe concludi ꝙ ex qualꝫ. Apparet ergo ex dcīs
qūō rōes adducte in principio queſtionis hinc inde pcedant excepta quta
ratione in qua ponebitur de gn̄atione uirtutis moralis & intellectualis simili-
tudo de qua magis alias uidebitur. Sed tñ pnunc dicendum eſt ꝙ nō eſt oīo
ſimile qm̃ inteˡˡᵘˢ ſpeculatiuus nō hꝫ potentiam aīe ſibi rebellantem. ſ. puertē-
tem iudicium rōis pp qd̄ p unicā demōſtrationem poteſt hr̄e firmā adheſione.
Voluntas autem & inteˡˡᵘˢ praticus ſepe hn̄t ſenſum ſiue appetitum ſenſitiuum
rebellantem & (ā cōgnationem) obnubilantem uel omnino puertentem iudicium rōis & electio-
nem uoluntatis pp hoc ad hanc rectitudinem firmandam requiritur freques
uſus & hic ſit finis queſtionis iſtius.

CTAVO Queritur utrum uirtus poſſit augmentari uł minui. Et
arḡ ꝙ nō quia uirtus determinatur ſꝫ excellentie ťminum ſm̄ o
celi ſed excellentie terminus in indiuiſibili conſiſtit & tale nō augetur nec mi-
nuitur gᵒ id. Item augmentatio & diminutio ſunt quidam motus ad habitus
aūt morales non eſt motus ut probat vijᵒ phycorum. Item cōmentator vijᵒ phy-
ſicorum dicit uirtutem in indiuiſibili conſiſtere & ſimiliter receſſum a uirtute
& ob hoc in eis non eſſe motum. Indiuiſibile aūt nō augetur nec diminui-
tur gᵒ ic. Item uirtus eſt qualitas augmentatio aūt & diminutio ſunt in q̄ntita-
te. Item qd̄ pōt diminui pōt corrumpi & tunc beatus poſſet fieri miſer qd̄ eſt cō-
tra ariſtotilem primo huius dicentem nullus utiqꝫ beatorum fiet miſer. Et
Miſer etiam uel corrumpetur ad corruptionem ſui ſbi qd̄ eſt falſum. qꝛ aīa
cum ſuis potentijs manet q̄diu homo manet que tñ eſt ſbꝫ uirtutis. Vel corrū-
petur a ſuo cōtrario qd̄ eſt falſum quia oporteret illud contrarium ſibi applica-
ri & ſibi coniungi ut calidum coniungitur frigido ſi debeat ipm̄ corrumpere.
Hoc aūt non eſt poſſibile. Qualr̄ enim aīa uitioſa fortis coniungeret aīe uirtu-
oſe plonis nō corrūpit ſciām in intellectu fortis. gᵒ nec uitium uirtutes cum uir-
tutes ſint pmanentiores diſciplinis. Oppoſitum dicit Ariſtotiles Que autē
cōmenſurata ſunt & faciunt & augēt & ſaluant. Et 2ᵒ dr̄. Corrūpuntur te-
perantia fortitudo a ſup habundantia & defectu a medieᵗᵉ aūt ſaluantur. dicit
etiā Ariſtotiles ſed nō ſolum gn̄ationes & augmentationes & corruptiones ex eiſdem

Notandum eſt q̄ de augm̄tatiōe non loquimur hic proprie q̄r ſic in ſola q̄titate re-
pitur & uirtus non eſt q̄titas ſed qualitas. Sed loquimur de augm̄tatione large
ſumpta prout ſe extendit ad intenſionem & remiſſionem cuiuſlibet formę inte
ſibilis & remiſſibilis. Sic aūt loquendo uidetur q̄ oīs for^a gn̄abilis & corrupti
bilis cuius eſſe non conſiſtit in indiuiſibili ſit augm̄tabilis & diminuibilis. Si
enī eius eſſe conſiſtat in indiuiſibili tūc nō eſſet augm̄tabilis nec diminuibilis.
Videndum eſt primo utrū uirtus in indiuiſibili conſiſtat. Et ſcd̄o an augeatur
uł diminuitur. Quantum ad primū uidetur eſſe dicendum q̄ uirtus dr̄ dupli
ter. Vno modo propriiſſime & pfectiſſime & ſic attendit̄ ſ ꝫ excellentię t̄minum
& ita uirtus in indiuiſibili conſiſtit qm̄ uniuſ cuiuſq; terminus eſt indiuiſibilis.
Nam ultra t̄minum ^n eſt nihil de illa re & infra ipm̄ tota res continetur. Exō diſ
finitio quę terminus dr̄ diffiniti ſic eſt indiuiſibilis q̄ nec addere contingit ei nec
auferre illa manente diffinitione & termino. Si enim aliqd̄ adderetur illud
eſſet ex̄neum q̄ditati rei. Et ſi aliquid auferret̄ tunc reſiduum non cōtine
ret totā rei q̄ditatem & ita neutro mō remaneret diffinitio rei nec t̄minus.
Et eſt ſatis ma^m q̄ nō ſolum terminus uirtutis ſed ſimiliter forma intenſibilis &
gradualis ſ ꝫ quā eſt uerus motus ut caliditas eſt indiuiſibilis quantum ad excelle
tię terminum. Calidiſſimum enim nec intenditur nec remittitur quia nō rema
neret calidiſſimum. Vn̄ non intelligo q̄ calidiſſimū ſit ſic indiuiſibile q̄n ſit cō
poſitum ex multis gradibus caloris ymo ex oībꝫ poſſibilibus in eodem ſbō ſimul
exiſtere. Sed quia non contingit addere uel auferre ipō manente calidiſſimō.
De tali uirtute nihil plus oꝫ loqui quia nūq̄ uel raro inuenit̄. Vt enim ſanitas
ꝑfecta dicit conuenientiſſimam proportionem qualitatum & huōꝝ quia nō eſt poſ
ſibile conuenientiorem e^e nunquā uel ualde raro inuenitur. Ita nec uirtus ꝑ
ut eſt medietas ſcd̄m circūſtantiaꝝ omnium conuenientiſſimam obſuationem
qua conuenientior eſſe nō poſſit. Alio modo accipit̄ uirtus ī moralibꝫ ꝓ habi
tu morali quo quis ſtudioſe firmiter & delectabiliter opatur & iſto mō uirtus nō
conſiſtit in īdiuiſibili ſed ħt latitudinem alr̄ nullus eſſet uirtuoſus. Vn̄ enī ſa-
nitas ſe ħt ad corpus ita uirtus moralis ſe ħt ad aīam. Corpus autem ſanum
dr̄ ſub omni diſpoſitione ſub qua corpus & ſcd̄m ſe totū & ſ ꝫ omnes ſuas ptes
eſt innatum omnem opationem ſibi debitam prompte & delectabiliter exercere
proportio aūt humoꝝ & qualitatum ſub qua h̄ pōt non eſt indiuiſibilis ymo con
tinue diuerſificat̄ ipō corpore nō impedito a ſibi debitis opationibꝫ q̄ ſilr̄ erit de
uirtute morali. Propter qd̄ dicit Ariſtotiles ſcd̄o huius. Qꝫ quidem parum a bn̄
.i. a medio ueriſſimo tranſgreditur nō uituperatur neq; ad maius neq; ad minus.
Si g̊ non ſit mediū in hoīe hn̄te uſum rōis inter uirtutem & uitium & ille non
ſit uitioſus quia eſſet uituperandus ſequitur q̄ ille ſit uirtuoſus. Et ita patet q̄ uir
tus ħt latitudinem. Quāta aūt ſit huiuſmoī latitudo dicit Ariſtotiles q̄ nō eſt
facile ſermonem determinare. Et eſt ex^m quia non ſolū bn̄ ſugitat qui ſignū

attigit sed etiā qui prope. Hec uiso dr̄ ꝙ uirtus augeri pōt quia gradu-
alis est et non consistit in indiuisibili. tale aūt uidetur posse augeri. Item
sanitas in corpore augetur et diminuitur. Non enim opꝫ si corpus est in dispo
sitione s̄ꝫ quā pōt prompte et delectabiliter in suas opationes ꝙ pp hoc sit ī
sūmo illius dispositionis. Item cū iam dixerimus aliquem esse factum
bonum sagitatorem adhuc est possibile ꝑ frequens exercitium ipm̄ fieri me-
liorem Et ita uidetur esse de bonitate morum quia bonus factus ꝑ uirtutem pōt
fieri melior ꝑ uirtutis augmentum. Item malitia pōt augeri quia inueniunt
hoīes mali et peiores q̄r uidendum esse concedendum idem de uirtute que ē
ipsi malitie contraria. Item constat ꝙ ꝑ assuefactionem pōt es quis omēs
circūstantias scrupulosius considerare et consequēs mediū uerius inuenire et
inuento firmius īmorari. hoc aūt est uirtuosiorem fieri et augeri uirtutem
cum uirtus sit medietas duarꝫ malitiarꝫ ex eo ꝙ est coniecturatrix medij ī pas-
sionibꝫ et opationibꝫ ut dr̄ scdo huius. Item hoc uidetur satis apparere ex
dictis in qōne precedenti. Item p̄dcē conēs ꝙ uirtus non consistat ī indi
uisibili et ꝙ pōt hr̄e aliqū diminute aliqū ꝑfectius confirmant auctoritate
aristotilis primo politice dicentis. Seruus quidem oīo nō ht̄ qd consilia
tiuum. femina ht̄ qdem s̄ꝫ inualidum. puer ht̄ quidem s̄ꝫ īꝑfectum. Sīr
q̄r necessarium est hr̄e cc̄ virtutes morales existimādum oportere quidem ꝑtici
pare omnes, sed non eodem modo sed quantum unicuiqꝫ ad sui opus pp qd
pricipē quidē oꝫ hr̄e ꝑfcām uirtutem moralem. Item parꝫ p̄dicit ꝙ seruus
uirtute indiget ꝑua et tanta ut neqꝫ pp ītemperantiam neqꝫ pp timiditatem
deficiat ab opationibꝫ. Ad rationes in oppositum ad primam dicendum fō-
te ꝙ aristotiles pº celi loquebatur de uirtute pº mō dcā quā concessimus con-
sistere in indiuisibili. Vel melius ad intentionem phy dicendum est ꝙ uirtus ꝛ
uniuscuiusqꝫ determinatur .i. mensuratur et determinate cognoscitur quāta sit
secūdum excellentie t̄minum .i. secundū maximū in qd potest. Nā si tu uide-
res hoīem leuare unā marcham aut duas marchas tu pp hoc nescis q̄ta sit
uirtus eius. Sed si uideres eū leuare. cm. marchas et tu percipias ꝙ ultra non
pōt leuare, tu scis quanta est eius uirtus qm̄ ipa est leuandi. cm. marchas. Hec
igr̄ auctoritas non tollit quin uirtus sit augmētabilis et demūtbilis. qꝛ possibile
est eundem leuare duo tm̄ et postea tria et postea quattuō crescente uirtute
sua. Ad 2m dr̄ ꝙ in 7º phycorꝫ dr̄ ad uirtutem moralem nō esse motum ꝑ
se nō ex eo ꝙ nō possit intendi et remitti, sed ex eo ꝙ est ad aliquid. uel ex eo
ꝙ est ꝑfcōo talis ꝙ acqritur nō ꝑse et īmete sed ꝑ modū seqlle ad aliam mutatiōeꝫ.
Vt nos dicimus ꝙ ad relationem nō est motus q̄uis intendi et remitti possit. Sile
enim pōt fieri continue magis uel minus sile et hoc uidentur sonare uerba ari-
stotilis dicentis. Sic quidem ꝙ cū qdam quidem alteratur et acceptio uirtutis
et malicie 2c. Ad auctoritatem cōmentatoris dicunt aliqui ꝙ loquit̄ de uir-

tute propiſſime dcī · Sed hoc nō uidetur uerum · qꝛ cōmentator uolebat
illic oſtendere gn̄aliter ꝙ ad habitus morales nō eſt motus · jō debebat cōtter
loqui de morali & de receſſu ab ea · Aliqui dicunt ꝙ in uirtute morali
duo debemus attendere · ſ· ipām uirtutis ſubſtātiam & ip̄ius firmam appe-
titui adherentiam · Ipā enī ꝑ multiplicatos actus magis ac magis ī appe
titu firmatur ut de hītu itellectuali videmus enim ꝙ ꝑ unā demōſtrati
onem hēmus ſciām unius concluſionis · Sed non bene firmatur in mente
niſi ꝑ multiplicem conſiderationem circa huius d. cōcluſionem & demrātionē
Iſta tn̄ ſolutio nō ſufficit ꝙ uirtus ſbāliter eſt medietas duaꝝ malitiaꝝ · & hec
medietas non eſt punctualis ſed hn̄s latitudinem ut dictum eſt · un̄ ꝑactus
multiplicatos nō ſolum firmior eſt habitus ſed etiam uerius & propinquius
attingit & jō ſcdm eius ſbām nō uidetur in indiuiſibili conſiſtere · Alij uō
dicunt ꝙ de uirtute morali debemus ymaginari · ut de lumine · lꝫ enim lum̄
intendi poſſit & remitti tn̄ ī diuiſibiliter acquiritur · ſic ꝙ corpore luminoſo pn̄-
tato corpori dyaphano lumen fit ī medio in inſtanti ita ꝑfecte & intenſe ut
fieri pōt ab illo corpore luminoſo · Candela enim poſita in domo gn̄at ſtati
lumen ſibi proportionale qđ non intenditur ꝑ moram candele · Si aūt ſca
candela ponatur cum prima illa ſiſr gn̄at ī medio aliud lumen ex quo cō-
iuncto cum primo lumen redditur intenſius · Ita dicunt ꝙ qlibet actus
aliqd gn̄at de ſbā uirtutis ſꝫ tn̄ indiuiſibiliter qꝛ in inſtanti · lꝫ ex pluribꝰ ꝑti-
bus ſucceſſiue gn̄atis & coniūctis uirtus illa reddatur intenſior · Ad tales
aūt formas non eſt motus · qꝛ motus debet eſſe continuus ſꝫ tp̄is in quo fit
cōtinuitꝫ · Albertus aūt dicit · vijº · phycoꝝ ꝙ uirtus & uitium ſic in indi-
uiſibili conſiſtunt ꝙ impoſſibile eſt eūdē ſit eſſe partim in uitio & ꝑtim in
uirtute · Alii dicunt ꝙ dcā ariſtotilis & cōmentatoris in · vijº · phycoꝝ ſunt
intelligenda ſolum ſꝫ ſimilitudinem · Qn̄ enim dicunt ꝙ uirtus eſt ad aliqd
& conſiſtit in indiuiſibili intendunt ꝙ illa in ſua acquiſitione eſt ſilis ei qđ eſt
ad aliquid qđ conſiſtit in indiuiſibili & eſt ſimilitudo ꝙ illa acquiritur nō
ꝑſe ſed ꝑ modum ſequelle ad alicuius alterius acqſitionem ut eſt de omī eo
qđ in in indiuiſibili conſiſtit & de oī relatione & hoc ſufficit ad probandū ꝙ non
ſit motus ꝑſe ad uirtutem moralem · Et hoc fortaſſe notauit ariſtotiles cū
dixit · Sic quidem q̄ cū qđdam alteratur &c · Alia autem rō procedit de
augm̄tatione & diminutione proprie dcīs que ſunt in p̄dto quātitatis · Ad
ultimam dici poteſt ꝙ uirtus bene corrūpi pōt · Et cū dr̄ nullus utiq; beatoꝝ
fiet miſer pōt dici ꝙ ꝑpōnes que ut in pluribus ſunt uere ſumuntur ſim-
pliciter tanq̄ uniuerſaliter uere & ſic eſt hic nullus beatoꝝ fiet miſer qm̄ uirtus
cum maxima difficultate corrūpitur & ratio · Et cum dr̄ uel corrūpitur ad
corruptionem ſbi uel aſuo cōtrario dr̄ ꝙ non oportet · Aliqua enim corrū-
puntur alio mō ut ad remotionem ſui conſeruantis · Exm̄ lumen ī aere

ad remotionem ſoliſ. Cum ergo actuſ uirtuoſi generent uirtutem et augeant
et conſeruent ut dr̃ ſo huiuſ uidetur quod per illorum remotionem poſſit uirtus di-
minui et corrũpi. Item cõtingit aliquid cõrumpi a contrario ſui generatiui. ut
ſi frigidum coaguletur coagulatio taliſ a calido corrũpitur. Ita quoque ſi uirtus ex o-
perationibus cõmenſuratiſ generatur rationale eſt quod ex operationibus diſtortis corrũ-
patur. Huic aũt Ariſtotiliſ ſnīe Seneca uidetur eſſe contrarius in epiſtoliſ
Lxvij · lxxij · lxxvj · pluribus ad lucillũ . ſ. epiſtola Claranum . Epiſtola Subinde . Epiſtola Inimicitias ubi
aſſerit nec minui poſſe uirtutem nec augeri · ymo nec honeſtum quodcunque. In
tantum quod omnia bona dicit eſſe paria . Et Tullius in hoc ſequitur ſennecã in libro
de paradoxis. Rationeſ aũt eorum ad hoc . ſ. quod uirtus non poſſit minui nec auge-
ri ſunt hee. primo quod non augeri quia quod in maximo conſiſtit augeri nõ põt uirtus
in maximo conſiſtit. Virtus enim eſt que determinat formam ad optimum in
quod põt ut dicitur. Item etiam probant quod unuſ non poteſt eſſe felitior altero quia
felicitas ſũmum bonum eſt ſummũ aũt ſupra ſe gradum non habet ut dicitur. Iſti
uero eaſdem rationes adducũt de felicitate et de uirtute quia idem reputant felicitatẽ
et uirtutem. Item arguunt ſic. Virtuſ perfectum bonũ eſt. Vñ dr̃ vij. phyſicorum
Vnũ quodque enim tunc maxime perfectum eſt cum attingit proprie uirtuti. Accedẽ-
aũt perfecto nihil põt uel perfectum non erat cui acceſſit. Sed ſtatim uidetur quod tales
rationes arguũt de uirtute primo modo accepta de qua hoc conceſſum fuit. Io
taleſ rationeſ ſunt pro nobiſ. Quod aũt uirtus minui nõ poſſit arguũt ſic quoniam
uel minueret aduerſitatibus ſuperuenientibuſ uel proſperitatibus et delectationibus
ſuperafluentibus. Non aũt proſperitatibus quoniam etiam his bene utitur uirtuoſus. Io
ut dicit Ariſtotileſ primo huiuſ. Talia beatiorem faciunt uitam et hanc code-
corare nata ſunt. Nõ aduerſitatibuſ. quoniam ille magis uirtutem excitant ut
declarabatur. 16ª. queſtione huiuſ primi. Item uirtuſ determinat ad bñ operandũ
ſemper in quãcũque materiam oblatam. Nam ut dicit Ariſtotileſ uirtuoſus ſiue felix
aliquando neque operabitur odibilia neque mala. Vt enim uere bonum et ſapientem omnes
exiſtimamus fortunaſ decenter ferre ſed ex exiſtentibus ſemper optima operari quemadmo-
dum ex datiſ et ducem bonum presente exercitu utique maxime bellicoſe. Et coriorum
inciſorem ex datiſ corijſ optimum calciamentum facere. Bone aũt operationes
nũquam uirtutem diminuũt ſed augẽt magis eam et conſeruant ut patet ſecũ-
do huiuſ. Ergo nõ eſt poſſibile ipſam uirtutem minui. Vñ Ariſtoteleſ primo huius
eam dicit eſſe quod eſt circa uirtuteſ nõ fieri obliuionem propter maxime et maxime
continue uiuere in ipſis beatiſ. Haſ aũt duaſ rationeſ aliqui uolunt infri-
gere per arbitrij libertatem dicenteſ quod cum ſemper dñi ſimus nrãrum operationum
poſſibile eſt beatum cõtra proprij habitus inclinationem praue eligere quod ſi fre-
quentetur generabitur habitus prauus et deſtruetur uirtus. Dr̃ enim 2º huiuſ quod
ſo liberi arbitrij libertatem non ualere contra perfectiſſime uirtutis habitum ſtante uſu rationis. ex eiſdem et ſecundum eaſdem et fit omniſ uirtus et corrũpitur. Sed iſtam rationẽ
nõ credo eſſe ueram et uirtute perfectiſſima . ſ. primo mõ accepta. Nam ſi per rõ ad op-

tima deprecatur ſi ppria uirtute pfcā ſit & nulla ſenſibili paſſione obliquari pōt
apud uirtutem eīm oīa conſonant rōi ut dr̄ pmo huius. firmo aūt exn̄te tali
iudicio rationiſ & intrepida oīo libertas uoluntatiſ ad hoc nō eſt ut illa poſſit
ī malū ferri contra tale iudicium ut uidebitur in 3° li°. puto igr̄ q̄ uirtus
pfcā minui non poſſit niſi forte rōniſ uſus p infirmitatem longo tp̄re fuit im
peditus quo cāu forte non eſſet impoſſibile paſſioneſ ſenſus priuſ domatas
rationi inualeſcere & pp rationis debilitatem trahere ad ſe iudicium ipius
rationis & electionem uolūtatiſ. Sed ſemp exn̄te rationiſ uſu pleno ac libero
puto q̄ uirtus pfcā ſemp fieret in nobis firmioris adherentię. vt ſaltem nō
minueretur qr̄ taliſ uirtuſ ut dicit Sēneca epl̄a Claranum q̄cq̄uid attigit : Lxxy.
in ſimilitudinem ſui adducit & tingit q̄cq̄d tractauit illud amabile cōſpicuū
mirabile facit. Sed de uirtute 2° modo accepta dico forte q̄ dr̄ rōnes non
concludunt. poſſibile enim eſt, cum illa non ſit in ſummo gradu q̄ ipā paſſione
tanti impetuſ inſligatur q̄ mentem inclinet. de hoc enim uidetur dicere in 2°
huiuſ ariſtotileſ q̄ ā quibꝫ lauſ quidem non fit uenia aūt p q̄m̄ pp hoc opat
aliquis quę nō oꝫ quę humanam nām excedunt hoc etiam patet. vi° h°.
ubi uult ariſtotileſ q̄ continentia ſit hītuſ laudabiliſ & ſtudioſus. Ex quo pꝫ
q̄ illa pōt dici uirtus 2° modo accepta decōꝝ modoꝝ & tn̄ ariſtotileſ ibi cō
tinentem ~~accepta~~ uocat qui licet non uincat omneſ paſſioneſ tn̄ uincit illas q̄bꝫ
hoīeſ ut in pluribꝫ inclinant. vn̄ dicit. Non eīm ſiquiſ ā fortibus & ſup excel
lentibꝫ delectationibꝫ uel triſtitijſ uincat͂ admirabile ꝫ condonabile ſi 9tendeſ
Si ḡ ita eſt pꝫ q̄ aliqui caſus mentem taliſ uirtuoſi inclinant. q̄d ſi ſepe fiat uē
tentur in aſſuetudinē pp q̄d uirtuſ minueret uel forte corrūpetur & gn̄abitur
malitia. Ex quo corpore pōt inferri q̄ debiliter firmati in uirtute ſtatuſ me
diuſ inter excellenteſ proſpitateſ & aduerſitateſ eſt ſecurior q̄ aliquiſ ſtatuum
extremoꝝ licet de pfcīs uiriſ hoc concludi non poſſit pp q̄d orāuit Salon.
Diuitiaſ & paupertateſ ne dederiſ mihi. ſed tn̄ uictui meo tribue neccīa. Q aūt
uirtuſ neq; poſſit intendi neq; diminui uolunt aliqui probare ſic. Virtuſ in
rectitudine conſiſtit rectitudo aūt in indiuiſibili conſiſtit. Non enim eſt recto
rectiuſ q̄a q̄cq̄d exit a rectitudine rationem uitij pticipat ḡ uirtuſ in indiuiſi
bili conſiſtit. Item uero nihil uerius. Verum enim neq; ſuſcipit magis neq;
minus. Omniſ enim propoſitio ſtatim uera eſt aut falſa. Virtus aūt inteus
in uero conſiſtit ut pꝫ vi° huius ḡ uirtuteſ inteus in indiuiſibili conſiſtunt neq;
magis ſuſcipientes neq; minus. Sed iteꝝ oꝫ uirtuteſ appetitus eſſe conſonas
uirtutibꝫ inteus. Eaſdem eīm oꝫ rationem dicere & appetitum proſequi ut dr̄
in vi°. ut ḡ ille indiuiſibileſ ſunt ita & iſte. Iꝫ aūt ad cōfirmandam iſtā ſen
tentiam dcī phy apponāt q̄ plurimoſ ſermoneſ tn̄ omneſ eoꝝ difficultateſ uiden
tur ad nūc recitataſ rōeſ adduci. quę q̄dem rōeſ nihil cōcludere uidentur niſi d
uirtute accepta p° mō. hęc enim in pfectiſſima rectitudine & me d arrictatiſ

ſima ueritate conſiſtit. Sed de uirtute ſcdo mo. ſ. large ſumpta nõ oꝫ ꝙ in tali rectitudine uel in tali ueritate conſiſtat lineam eñ inſenſibiliſ uel pauce tortuoſitatiſ rectam eſſe dicimuſ & ſagitatorem laudamuſ non ſoliu qui ſignum pforauerit ſed etiam ſi nõ multum ab eo deuiauerit pp qd dicit ariſtotileſ ꝙ qui parum a bñ .i. a ueriſſimo medio tranſgreditur non ui tuperatur. = Dicamuſ gᵒ ꝙ nõ utiq; omne illud roem uitij pticipat non tñ dr malum ſimplici ſermone ſꝫ bonum. Vt qd ab albiſſimo parſ recedit nõ dr ab ſoluto ſermone nigrũ ſed album. De uero aũt forte nõ eſſet ſimplr cõce dendũ ꝙ uero nõ eſt aliqd ueriuſ. Nam 2º me^{ce} uidetur uelle ariſtotiles ꝙ principia ſunt ueriora principiatiſ qꝛ ſunt cã aliiſ ut ſint uera. Sed & q̃uis uerum ſm ſe nõ recipiat magis neq; minuſ tamen in eiuſ dearticulatione recipit magiſ & minuſ. Exᵐ ſi ſint in burſa tua decem floreni & ego di cã ſunt ibi qnq; uel pluref & tu dicaſ ꝙ ſunt ibi x. & nõ pluref uterq; nrm dicit uerum ſed tñ alter dearticulatius. Sic dico ꝙ unuſ altero prudentiõ erit ſi ꝑ ſuam prudentiam magis de articulate ſ iudicet cognoſcat ipm uerum. po le eſt enim ꝙ bonũ eſſet dare huic pauperi unum denariũ & adhuc eſſet melius ſibi dare duoſ & optimũ eſſet ſibi dare treſ. Dico gᵒ ꝙ ille habituſ eſt bonus & laudabiliſ ſꝫ quem uere iudicamuſ quid eſt bonum & quid eſt malum & ſꝫ quem qd eſt bonum proſequimur & recedimus a malo. Ille aũt hitus eſt optimuſ ſcdm quẽ iudicamuſ quid eſt bonum & qd meliuſ & qd eſt opti mum & ſꝫ quem nõ ſolum quid eſt bonum meliuſ ſꝫ ſemp qd eſt optimum proſequimur & puto ꝙ ſoluſ ſ. xp̄s homo fuit taliſ. Vñ ſeneca libro ſuo de uita be ata confirmanſ ſe non eſſe beatũ ymo neq; fore ſapientem ſeu uirtuoſum illa prius dicta .ſ. uĩtute ſumma & ſapientia dicit. Nõ ſum ſapiẽs ymo nec ero. Exigo itaq; a me non ut optimiſ par ſim ſed ut maliſ melior hoc mihi ſatis eſt.

ONO Querit̃ Vtrũ omniſ uirtuſ moraliſ ſit circa delectationeſ & tri ſtitiaſ. Et arguitur ꝙ non qꝛ iuſtitia eſt circa opationes delectati oneſ aũt & triſtitię non ſunt opationeſ ſꝫ paſſioneſ gᵒ ꝛc. Item ariſtoti leſ in lra multipliceſ enumerat paſſioneſ aliaſ a delectatione & triſtitia & oꝫ omnium paſſionum aliquaſ eſſe uirtuteſ modificatiuaſ. gᵒ preter uirtuteſ quę ſunt circa delectationeſ & triſtitiaſ oꝫ aliaſ eſſe uirtuteſ quę ſint circa delecta tioneſ aliaſ paſſioneſ. = Item malum eſt ꝙ liberalitaſ & magnificẽtia ſunt circa pecuniaſ q̃ ſunt utile bonum & magnanimitaſ eſt circa honores qui ſunt bo num honeſtum modo ariſtoleſ in lra diſtinguit bonum utile & bonum hone ſtum contra bonum delectabile gᵒ ꝛc. = Item cum diſtinctio uirtutum ex di ſtinctione obiecto℞ oriatur ſequit̃ ꝙ ſi omniſ uirtus eſſet circa delectationeſ & triſtitias ꝙ ipſe nõ eſſent ad inuicẽ diſtincte ſpecie qd eſt inconuenieſ. = Oppo ſitum ponit Ariſtotileſ. In hac qõne ſm ꝙ aliqui dicũt duplicem ponunt conclu

ſionem . Vna eſt q uirtuſ moraliſ eſt circa delectationeſ & triſtitias . alia eſt q
ipã eſt magis circa delectationeſ q̃ circa triſtitiaſ : — Primam cõcluſionẽ aliq
declarant notanteſ q quattuõ ſunt quę concernit uirtuſ moraliſ . ſ . obm p
mũ circa qd ipã opatur . actuſ quẽ ipã opatur & ſeq̃lle actuum opatoꝝ . Quã
tũ igr̃ ad tria priora ut dicunt non oꝫ q uirtuteſ moraleſ ſint circa delecta
tioneſ & triſtitias . Sed hoc eſt neccĩum quoad quartum . Nam omnem ac
tũ cognitiuum cuiuſmodi ſũt actus uirtuoſi delectatio ul triſtitia neccõ cõ
ſequitur . Q aũt delectatio uel triſtitia ſe hẽant mõ pdcõ p modũ ſeq̃llaꝝ
ad actuſ uirtutum notauit ariſtotileſ dicenſ . Signum aũt oꝫ facere hituum
ſupuenientem uoluptatem uel triſtitiam ab opibꝫ . Quiqdem enim recedit a cõ
poralibꝫ uoluptatibꝫ & hoc ipõ gaudet tempatus . Qui aũt triſtatur intempat⁹
ẽt qui ſubſtinet picula & gaudet fortiſ . Qui aũt triſtatur timiduſ . Et qa for
taſſis hec ſolutio non eſt ſufficienſ . qm̃ uirtuſ eſt circa delectationeſ & triſtitias
aliter q p modum ſeq̃lle ad actum illiuſ ut apparebit , oꝫ ad pleniorem q̃onis
ſolutionem prenotare q delectatio cãtur in appetitu ex pñtia obĩ aphenſi ſub
ratione conuenientis uel ex ipĩus abſentia aphenſi ſub rõne diſcõuenientis
& triſtitia eꝰ . Vñ ſꝫ albertum delectatio eſt appetitus diffuſio ſꝫ pñtiam
eiuſ qd reputatur conueniẽs uel abſentiam eiuſ qd reputat̃ diſconueniẽs . Et
triſtitia eſt contractio appetituſ pp cõtrariaſ cãſ . & qꝛ duplex eſt appetituſ ſe
ſitiuus & intellectiuuſ . ſõ etiam duplex eſt delectatio uel triſtitia . Quedã eim
eſt ſenſualiſ que in ſenſuali appitu cãtur ab obiecto ſenſibili mediãte cognitio
ne ſenſitiua . Alia eſt intellectualiſ quę cãtur in uoluntate me^te^ cognitione in
tellectiua = poſtea uidendum eſt q parſ ſenſitiua ĩnata eſt multotiẽs aduer
ſari rõni , ut in pmo libro dcm̃ eſt . qd eſt . qꝛ ſenſus nõ põt ſufficienter cõferre
inter obꝫ ſibi pñtatum & ea quę cõcomitantur ipm̃ uel ſequuntur . aut ẽt inter pñs
& futurũ . qd rõ põt . ſõ ſenſus id qd de pñti ſibi cõuenit & propõtionatur
acceptat & in eo delectatur q̃uis ſit inhoneſtum ul q̃uiſ noceat in futuro . Intel⁹
aũt oĩo oĩa conſiderans fugit eſt pp mala ſeq̃ntia uel pp admixta . Vnde 3°
de aiã dr̃ . Intel⁹ quid pp futurũ retrahere iubet ꝯcupiſcentia aũt pp ipm̃ iam
hęc tñ pſ ſenſitiua nõ ſic aduerſatur quin ſit innata ſibi obedire & retrahi ad
ſequendum ipĩus iudiciũ ut dcm̃ eſt in primo libro . Vñ prouenit q appetit⁹
ſenſitiuus qui innatus eſt proſequi delectabile & fugere triſte , qñqꝫ ita . ſ .
in uitioſis pp prauã conſuetudinẽ habituatus eſt inſequendo delectabile & fu
giendo triſte ſꝫ ſenſus propriũ iudicium q nullatenuſ obedit iudicio rõnis
ſi fuũt iudicio ſenſus contrariũ , ymo qd peiuſ eſt obnubilat & puertit rationẽ
in tantũ q trahit iudicium eiuſ ad iudiciũ ſenſus . Qñqꝫ aũt p oppoſitam cõ
ſuetudinem . ſ . in uirtuoſiſ appetituſ ſenſitiuuſ ita trahitur ad rationem q nõ
ſiſtit in ſenſus iudicio ſed iudicium rõis expectat & inſequitur ipm̃ dimittens
ſenſum . Ex hiſ gl̃ uideri põt q uirtuſ moraliſ triplicem effectum h̃t ſup appe

Delectatio

Dupl. delectatio

Cur ſenſus rõi aduerſat̃

effectus tripl. moralis uirtutis

titium sensitiuum. Vnum .s. quia refrenat ipm̃ ne nimis properant prosequatur iudi-
cium sensus sed expectat iudicium rõis. Scd̃m uero ꝙ determinat ipm̃ ad
obediendum iudicio rõnis, q̃uis iudicio sensus repugnet. Tertiũ uero ꝗ a
sic ordinat & tempat delectationes & tristitias sensuales ut earꝫ impetus
nõ trahere possit appetitum preter uel cõtra iudiciũ rõis. Vitiũ aũt ecõtra
sistit appetitũ in iudicio sensus & ad ipm̃ trahit iudicium rõnis & tantum prebet
delectationibꝫ sensibilibꝫ & tristitiis impetum ꝙ nullo mõ pmittit rõnem de op-
posito scrutari. = His uisis pñt poni ꝯnes. Prima cũ opinione precedente ꝙ
õis uirtus sit circa delectationes & tristitias p modum sequelę, quia uirtuosus
in oĩ ope uirtuoso delectatur, quia rectum semp hñs iudicium appetit ipm̃
opus uirtuosum sub rõne conuenientis & boni simplr̃. In oĩ aũt impedimento
ab ope uirtutis & in omni uitio tristatur qr aphendit ipm̃ sub rõe disconue-
nientis & mali simp̃r. = Scd̃a ꝯº ꝙ predcõ mõ uirtus est magis circa delecta-
tiones q̃ circa tristitias qm̃ uirtus essentialiorem hʒ habitudinem ad actus pro-
prios illius cuius est ipã uirtus q̃ ad impedimentum ipõrꝫ actuum aut etiã
q̃ ad actus aliorꝫ. Constat autem ꝙ uirtuosus semp in propriis actibꝫ delecta-
tur, quia semp operatur bñ scd̃m ꝙ est possibile, & nũq̃ male & ipe semper
delectatur in bono ut dcm̃ est. Si aũt tristetur hoc est de impedito ab ope uirtu-
tis, uel de malo ope alterius g° sic magis delectatur q̃ tristetur. = 3ª ꝯº ꝙ uirtus
moralis est circa delectationes & etiam tristitias sensuales nõ solum pmodum se-
quelle sed potius pmodum obi, qm̃ illud se hʒ pmodũ obi respectu uirtutis qd̃ p-
uenit ad actum uirtutis & qd̃ uirtus moderat & reprimit ut uidemus lignũ
qd̃ edificator dolat & rectificat est obm̃ artis edificatiue, sed delectationes
& tristitię sensuales preueniunt actum uirtutis qr fiunt ab obo sensibili in
sensu ut appetitu sensitiuo. Virtus aũt reprimit eas & moderat ne impetus ipãrꝫ
trahat appetitum preter iudicium rõnis ut dcm̃ fuit g° 1°. = Sed sciendum ẽ
ꝙ duplex est uirtutis obm̃ .s. interius & exterius. Exterius est res ext̃ circa quã
opatur eiusmõi sunt cibi & potus & pecunię 1c. Interius aũt est delectatiões
& tristitię quas ille res ext̃ inferunt sensui ut appetitui sensitiuo. Et istam con-
clusionem uidetur Aristotiles ĩnuere p̃cipaliter in textu & rationes eius probãt
eam ut patet inducendo. Vna enim rõ dicit ꝙ pp uoluptates mala opamur, pp
tristitias aũt a bonis recedimus .s. quia si nõ fuerit moderate puirtutem nos
prosequimur omẽ uoluptuosum & fugimus omne triste preter iudicium rõis
g° oportet uirtutem esse circa delectationes & tristitias ad moderandum eas. =
2ª rõ est quia omnis uirtus est obiectiue circa actus & passiones. Exm̃. Iustitia ẽ
circa actus quos exercemus ad alios. Tempantia est circa passiones quas infe-
runt nobis uoluptuosa. Fortitudo est circa passiones quas nobis inferunt picul-
sa & grauia. Omnes aũt huiusmõi actus & passiones aut sunt delectationes & tri-
stitię quas moderari oportet puirtutem. = 3ª rõ est ꝙ penę quę a legis lato-

pª. 9º

p. 2ª. 9º

3ª. 9º

Duplex est uirtutis obm̃

rib9 inferuntur medicine ſunt malitiarum ꝑꝛ qđ oportet ꝙ ſint eiſ contrarie cū me-
dicina ꝑ contrarium fit qđ aūt contrariat malitię conuenit uirtuti ꝙ pene
& uirtuteſ circa idem ſe hn̄t. ſed pene ſunt circa delectationeſ & triſtitias .
ſenſualeſ. ſ. aut inferrenteſ triſtitiāſ aut remouentes delectationem ut ſup
calefacti ſanantur ꝑ infrigidationem & infrigidati ꝑ calefactionem & ſani
taſ ad calidum mediocriter & tempate ſe hꝫ. ſta exceſſiui uoluptatū exe
quutoreſ uel triſtitiarum fugatoreſ ꝑ remotionem uoluptatum & illationem tri
ſtitiarum ſanantur ſꝫ aīam & uirtuſ circa eaſ mediocriter ſe hꝫ & temperate.
4ª rō q2 ex eiſdem oꝑationib9 gn̄antur hitus boni aut mali & eedem oꝑationes
ſcdum gn̄ationeſ hituſ fiunt. ſꝫ ī proſequendo delectationeſ īmoderate uel fu
giendo triſtitiaſ contra regulam rationiſ. ſ. quas non oꝫ uel qn̄ nō oportet
tunc fiunt mali proſequendo aūt uel fugiendo moderate. ſ. qn̄ oportet &
quō oportet tunc fiunt boni ꝙ uirtuteſ & malitię gn̄atę oꝑantur circa delec
tationeſ & triſtitiaſ & ita poteſt induci in aliiſ rōib9 ſed dimitto ꝑꝑ breui-
tatem. = 4ᵐ 9ᵒ eſt ꝙ uirtuteſ moraleſ aliquę magiſ ſunt circa delectatio   4ᵐ 9ᵒ
neſ ſenſualeſ mō p̄dcō ꝙ circa triſtitiaſ & alię econtra qm̄ uirtus reſpicit
magiſ proprie ſui obi pn̄tiam ꝙ eiuſ abſentiam. Obā aūt exteriora & prima
tempantię quę ſunt cibi & potuſ & alia uoluptuoſa īnata ſunt ſui pn̄tia delec
tationem inferre & ſꝫ ſui abſentiam triſtitiā inferre, quarum moderatiua ē
tempantia. Jō tempantia magiſ eſt circa delectationeſ. E cōtra aūt eſt de
fortitudine qm̄ terribilia quę ſunt ipſius obā ſꝫ ſui pn̄tiam innata ſunt
īferre timorem & annexam triſtitiā quam moderat fortitudo. Similr̄ in oꝑa
tionibuſ quaſ debet exercere iuſtitia eſt annexuſ aliquiſ labor cauſanſ triſti
tiam quā iuſtitia moderatur & extinguit. Et ita fortitudo & iuſtitia magiſ ſūt
circa triſtitiā ꝙ circa delectationeſ modo predicto. Ad rōeſ. Ad primam iam
patere pōt ex dcīſ ꝙ licet iuſtitia ſit pncipalr̄ ut quidā dicunt earum que ad a
lioſ ſunt oꝑationum moderatrix & regłatrix, ipā tn̄ cum hoc reprimit & ex-
tinguit triſtitiaſ innataſ prouenire ex labore huiuſmodi oꝑationibuſ annexo.
Vtrum tn̄ iuſtitia ſit principaliter circa paſſioneſ uel circa oꝑationeſ dicetur lo
co ſuo. = Ad aliud dicendum ꝙ omneſ paſſioneſ uel ſunt delectationes uel
triſtitię uel eiſ ānectuntur delectationeſ & triſtitię. Vn̄ dicit Ariſtotileſ 2ᵒ
huiuſ. oī aūt paſſionj & omni actuj ſeqtur delectatio uel triſtitia. Dicit ēt
poſtꝙ multaſ enumerauit paſſioneſ ſimiliter qb9 ſeqt delectatio & triſtitia mō nō
eſt poſſibile bn̄ ſe hrē circa paſſioneſ huiuſmodi niſi ꝑ moralem uirtutem mo
derentur delectationeſ & triſtitię conſequenteſ. Et ꝑ eundem modum
dicendum ad aliam. Ad aliud dicēdum ꝙ delectationeſ huiuſmodj & tri
ſtitię non ſunt obiecta pricipaliter diſtinctiua uirtutū ſed ad ea ſe hn̄tes ut
concomitatiue uel conſequenteſ;

ECIMO Querit᷑ Vtrum uirtuteſ moraleſ ſint ĩpaſſibilitateſ. hoc eſt
querere. Vtrum excludant paſſionẽ. Arguit᷑ ꝙ ſic quia paſſiões
ſunt uirtuti contrarie ꝓꝓ hoc oportet ꝙ ꝑ ipãm uirtutem reprimantur mõ unũ
ꝯrioꝝ nõ ſtat ꝑfcẽ donec alterum cõtrarium totalr̃ eſt abiectum. Item quã
to uirtus magiſ ſupat paſſioneſ tanto eſt ꝑfectior. ḡ ꝑfectiſſima eſt ſi totalit᷑
excludat ḡ ꝛc. Oppoᵐ arguit᷑ ꝑ ariſtotilem ꝙ ſtoycos de hoc repͣhendit.
Virtuſ eīm non excludit totaliter paſſiones ſimpliciter ſed excludit pati ut
nõ oportet ⁊ qñ nõ oportet ⁊ quecũq; alia opponuntur. Dicendum eſt ꝙ uirtus
moraliſ non excludit omnem paſſionẽ qđ probatur pͥmo. qꝛ nõ excludit eius
propriũ actum neq; eiuſ ſeqllaſ propriaſ. ſed in uirtuoſo ſequuntur ad actum
uirtutis ut in alia qõne dictum eſt ḡ ꝛc. Iõ dicit Ariſtotileſ 2º huiuſ. Signũ
aũt oportet facere hĩtuum ſupuenientem uoluptatem ⁊ triſtitiam opibꝫ. Et
iõ etiam dr̃ pͥmo huiuſ ꝙ uita felicium eſt ſecundũ ſe ipãm delectabiliſ dicit c
et ꝙ nõ eſt bonuſ ꝗ non gaudet boniſ opationibꝫ. Neq; enim iuſtum aliqſ dice
ret nõ gaudentem iuſta opatione. 2º probat᷑ eadem concluſio ſic. Virtuſ nõ
excludit obm̃ circa qđ opatur ſed ipã opatur circa paſſiones ſenſualeſ ut in alia
qõne dcm̃ eſt, ḡ ꝛc. Item uirtuſ non excludit id qđ recta ratio dictat. ſed illa
dictat compaciendum eſſe amico dolenti ⁊ cõgaudendum eſſe de bono eiuſ.
Item a nã factuſ eſt appetituſ paſſibiliſ. uirtus aũt non tollit nãm. Vnde nullus
eſt ꝗ nõ delectetur in cibo ⁊ potu qñ ſitit ⁊ eſurit, ꝑcipit enim cibum ⁊ po
tum eſſe bonum ⁊ ſibi conuenientem. mõ pñtia obi percepti ſub ratione con
uenientis cauſat delectationem. Sed dubitatur vtrũ uirtuſ excludat malam
paſſionem. De quo ſane dicendum eſt. ꝙ cũ ſit qddam malum culpę aliud pe
ne uirtuſ á uirtuoſo non excludit malum pene. qm̃ uirtuoſus põt ꝑ infortuniũ
capi á tyrampniſ ⁊ predonibꝫ ⁊ incarcerari ⁊ torqueri ⁊ ita penali paſſione pati
ſcd̃m ſenſum ⁊ ſcd̃m uoluntatem. hꝫ enim diſplicentiam multam de ipoꝝ malitia
⁊ de eiuſ iniuſta paſſione ⁊ de hoc ꝙ impeditur ab opationibuſ multiſ uirtuoſis
Vñ dr̃ primo huius ꝙ infortunia beatum tribulant ⁊ conturbant triſtitiaſ enim
inferunt ⁊ impediunt á multiſ opationibꝫ. De malo aũt culpę uidentur aliq
dicere ꝙ uirtuſ moraliſ ab appetitu ſenſitiuo nõ excludit omnem paſſionem culpa
bilem ſed omnem talem excludit ab ipã uoluntate. primum ꝓbant ꝙ nullus ap
petitus eſt ĩmuniſ ab oĩ paſſione mala. qui delectatur in opatione mala. Sꝫ q
cũq; uirtuoſus delectatur ſecũdum ſenſũ in opatione mala. qꝛ quilibet uirtuoſus
delectatur ſcd̃m ſenſum in opatione adulterij aut de bina comeſtione diei ieiu
naliſ. Confirmat᷑ qꝛ ſenſus iudicat de obo ut nũc ſolum poſſibile eſt enim ꝙ a
liqđ eſt delectabile ⁊ bonum ſit ut nũc qđ eſt malum ſimpliciter. ḡ cũ obm ꝑ
ceptũ ſub ratione conuenientiſ inferat delectationem nãliter ⁊ uirtuſ non tollat
nãm ſenſus nec appetituſ ſenſitiuj ſeqtur ꝙ uirtuoſus põt ſcd̃m ſenſum accepta
re obm ſimpr̃ malũ ⁊ ab eo pati paſſione mala ſimpr̃. Item temptationeſ ſunt

optimiſ uiriſ. hoc aūt nō eſt niſi qr patiuntur ſcdm̄ ſenſum mala paſſione: ſ. in-
clinante ipoſ ad op̄ationem malam. Aliā concluſionem probant ſic p̄ driam uir-
tuoſi ad continentem & & incontinentem. qm̄ uoluntaſ pōt hr̄e diſpoſitionem
laudabilem in triplici gn̄e. Recta nāq; electio & ſcdm̄ rectū rationis iudiciū
eſt laudabiliſ. Iſta tn̄ eſt aliq̄n mala paſſione paſſibiliſ & corruptibiliſ ut in incōtinē-
te & aliq̄n eſt mala paſſione paſſibiliſ ſed nō corruptibiliſ ut in continente. Et
aliq̄n firmata eſt ut nec ſit mala paſſione corruptibiliſ nec paſſibiliſ ut in hn̄te
uirtutem p̄fectam. Sed forte q̄ p̄ma iſtarū concluſionum nō hr̄ omnino certi-
titudinem licet eīm appetituſ ſenſitiuuſ ſibi & ſenſui derelictuſ abſq; regimine
rōīs eſſet ſemp̄ innatuſ pati male tn̄ q̄ diu tenetur ſub regimine rationis & obe-
dit ſibi p̄fecte nūq̄ patitur male. mō uirtuoſus nūq̄ dimittit ſenſum uel appeti-
tum ſenſitiuum ſine regimine rationis eſſet enim omnino uitioſus uel inconti-
nenſ etiam appetituſ ſenſitiuuſ obedit p̄fecte rationi. alr̄ nō tranſiret ſtatum cō-
tinentiſ. Iō uirtuoſus nunq̄ patitur male etiam ſecundum ſenſum. Vnde eſt
notandum q̄ quincuplex eſt hoīum ſtatus. primus eſt animaliſ. ſ. anteq̄ ratiōe — p̄muſ hoīum ſtatuſ infantie.
utatur ut in infantibuſ. 2ꝰ ſtatuſ eſt incōtinentię in quo iā hō utitur ratione ſꝫ — 2ꝰ incontinentię
ſenſus & appetituſ rationi rebellanteſ uincunt eam. 3ꝰ eſt malitię. ſ. qn̄ appe- — 3ꝰ malitię
tituſ ſenſitiuus pp̄ conſuetudinem prauam ita trahit ad ſe iudicium rōīs & el-
lectionem uoluntatiſ. q̄ oīa deprauat penituſ & p̄uertit. Incontinenſ igit̄ op̄at̄
ſcdm̄ iudicium ſenſus & contra iudicium rōīs. prauus aūt op̄atur & ſcdm̄ ſē-
ſus & de prauatę rationis iudicium. Silr̄ incontinenſ op̄atur ſecundum appetitū
ſenſitiuum & contra electionem uolūtatiſ. prauus aūt ſimpliciter op̄atur ſm̄ ap-
petitum ſenſitiuū & ſcdm̄ deprauate uoluntatiſ ellectionem. De continente aūt
& incōtinente determinabit in vijº libro p̄fecte. 4ꝰ eſt continentię in q° — 4ꝰ continentię.
rō uincit ſenſum rebellantem ſibi. 5ꝰ ſtatuſ eſt ubi appetituſ ſenſitiuus trahi- — 5ꝰ uirtutiſ.
tur ad rōem & in oī op̄atione ſua expectat iudicium rōniſ & inſequitur ip̄m &
pp̄ conſuetudinem conſequi (+ inſequendi) rōem moderatur in ſuis paſſionibꝫ. ita q̄ ut dicit A-
riſtotileſ non patitur ut nō oportet & qn̄ non oportet & quecūq; quę opponunt̄
hoc aūt non eſt male pati. Item dr̄ p̄mo huiuſ q̄ in uirtuoſo oīa conſonant rōī
ſed appetituſ ſenſitiuuſ in incontinente rebellat & et̄ ī continente licet non uīcat.
ideo mala paſſio ſenſus ſtatum continentię non tranſcendit. Poſſum ḡ dicere q̄ nō
patitur paſſione corrūpente rectum iudicium rōīſ & rectam ellectionem uolū-
tatiſ. qr eſſet maluſ ſimpl̄r. nec paſſione ſup̄ante. qr eſſet incōtinenſ nec paſſiōe
rebellante quia ſtatum continentię non tranſcenderet nec paſſione ſoli ſenſui
& appetitui ſenſitiuo derelicta quia hic eſt ſtatuſ aīāliſ & paſſio nullo alio modo
pōt eſſe mala ḡ ıc. Hoc et̄ modo hr̄ ueritatem opinio ſtoycorū q̄ uirtuteſ ſūt — Stoicorū ſn̄ia app̄bat̄.
ī paſſibilitateſ nō q̄dem qr omnem paſſionem ſimp̄r excludant. ſed qr excludūt
omnē malitiam paſſioniſ uel malā paſſionem. Hec opinioniſ contrarię rōneſ cō-
cludunt. qn̄ p̄mo dr̄ q̄ uirtuoſus delectatur ſm̄ ſenſum in op̄atione mala puta adul-

terij uel bine comeſtioniſ in ieiunio forte ꝙ hoc poſſet concedi ſi talia oparet
ſed hoc opponem implicat ꝙ ſit uirtuoſus & ꝙ talia opetur. Vel forte diceret
ꝙ ſi ad talia opan uirtuoſus uiolenter applicaretur nullam delectationem hrēt
in eis ſꝫ potiuſ triſtitiam & abominationem. = Exm̄ dr̄ ꝙ ſi iuuenis uerecūdus
aplicaretur mulieri & ſupuenirent genteſ ſtatim omniſ ſenſualiſ delectatio re
cederet & errectio uirge reprimeretur pp timorem omnino uel pudorem. Vi
V.ſ ymaginationeſ. demuſ etiā ꝙ ſiquis exiſtimaret uino optimo eſſe aliquid admixtum īmundum
aut uenenum ꝙ tantū inde aborret uel hrēt abominationem ꝙ ex ſolo tactu
uomeret ad eiuſ linguam ſtatim ẏmo pp ẏmaginationē oibus bonuſ uideretur amarus
& inferret guſtui triſtitiā. Si g̃ aliquiſ timor uel pudor tollit delectationem
tactus circa uenerea & ueneni ẏmaginatio delectationem guſtuſ circa dulcia.
at traxerint ad ſe
Non eſt mirum ſi rō & uoluntas cum ꝑ uirtutem moralem uiolenter applicatur
ad ſenſum & & appetitum ſenſitiuū tollit delectationem ipoꝝ circa uoluptuoſa
& in honeſta. = Ad aliud cum dr̄ ꝙ ſenſus iudicat de obo ut nūc ſolum. pot
dici ꝙ uerum eſt. Sed ſenſitiuus appetituſ in uirtuoſo pp conſuetudinem expet
tat iudicium rōniſ. Vel ſtante iudicium rōiſ delectetur hoc eſt ita moderate
ꝙ ꝑ hoc nullo modo inclinatur ad opus pretermittendum rōiſ & hoc nō eſt ma
le pati. = Ad aliud dr̄ ꝙ temptationeſ fiunt ꝑ reꝝ repreſentationē & oblatio
nem que innate ſunt in ordinate trahere appetitū ſenſitiuum contra iudiciū
rectum rōis niſi firmiſſime ꝑ uirtutem moralem fuerit ānexuſ rationi. Et hec
temptationeſ fiūnt uirtuoſis continentib; & incontinentib;. ſed nullum faciunt ī
ordinatum motum in appetitu uirtuoſoꝝ pp ipm̄ eſſe rōne detentum. In īcō
tinente aūt faciunt impetum cōtra eiuſ uoluntatiſ ellectionem rectam & con
tra eiuſ rationiſ rectum iudicium & ī continente ſimilr̄. Itaꝙ appetitus hinc ī
trahitur & concutitur. In incōtinente g̃ ſupat tractuſ temptationiſ & īconti
nente tractuſ rōnis. = Ad primam rōnem principalem dr̄ ꝙ paſſioneſ īmode
rate obſtant uirtuti quodāmodo. ſed moderate ſcdm̄ iudicium recte rationis
non obſtant ei ẏmo circa eaſ eſt uirtuſ optimoꝝ opatiua ut dr̄ ſcdo huiuſ. Ad
aliud dr̄ ꝙ uirtuſ ſupare debet paſſioneſ quantum ad eaſ poſſe reddere tempatas
ſed non quantum ad eaſ oīo corrumpere. Vt eſt regiſ bonum dominium nō
ł tenere
ī corrumpendo ſubditoſ ſed in poſſe corrigere eoſ ſub regula rationiſ;

n NDECIMO Queritur Vtrum ſit bona diuiſio eligibiliſ in bonum cō
ferrenſ & delectabile & fugibiliſ in malum nociuum & triſte. Et
arguitur ꝙ non. qz membra coincidunt. Idem enim pot eſſe bonum & utile &
delectabile ẏmo opa uirtutum que ſunt optima ſunt delectabiliſſima. = Item
unum membrum diuidētium nō debet equari toti diuiſo. nec eſſe in pluſ eo
ſed bonum eſt equale eligibili uel in pluſ. probo. quia cum ellectio ſit actuſ uo
luntatiſ. oportet ꝙ elligibile ſit eiuſ obiectum. ſed obm̄ cōmune uolūtatiſ & uiri

Licet appetitus &c.

liter appetitiuſ eſt ipm̄ bonum. ymo & uidetur ꝙ ipm̄ bonum ſit in plus qꝛ
q ultimus finiſ eſt bonuſ & optimuſ & tamen finiſ ultimus nō eſt eligibiliſ cū
ellectio non ſit ipſiuſ finiſ ſed eoꝝ que ſunt ad finem tertio huiuſ. Item diui
ſio non eſt bona ubi unum membrum diuiſionis ſub altero continetur, ſic
enim membra coincidunt ſed conferrēs utile & delectabile continentur
ſub bono ꝓpter qđ bonum diuidi ſolet in bonum honeſtum & bonum utile &
bonum delectabile. q̇rr = Oppoſitum uult ariſtotileſ dicenſ. Trib; eīꝫ exn̄
tibuſ que circa ellectioneſ & tribuſ que in fugis bono conferente & delectabili
& tribuſ contrariiſ malo nociuo & triſti rr. Nō ꝙ hic ꝙ eligibile non capit
proprie prout eſt ſolum eoꝝ que ſunt ad finem ſed capitur large ꝑ appetibili
ut eſt & eoꝝ que ad finem & ipſiuſ finiſ. Sic large ſolent uti ph̄i hoc nōie eligi
bile. Exemplum ut dicit Ariſtotileſ primo huiuſ. Simpliciter utiq; ꝑfcm̄, — *ꝑfcm̄ qđ.*
qđ eſt ſꝫ ſe ipm̄ eligibile ſemꝑ & nunq̄ ꝓpter aliud. hoc aūt nomen bonū ui
detur hic ſumi proprie pro honeſto. qn̄ enim large ſumitur uidetur ſe extē
dere & ad conferenſ & ad delectabile & uiriliter ad omne appetibile. Vnde
bonum cōiter ſumptum & eligibile cōiter ſumptum conuertuntur. = Eſt g̊
hec diuiſio ipſiuſ eligibiliſ in bonum conferrēs & delectabile ac ſi diuideremus
bonum cōiter ſumptum in honeſtum utile & delectabile. Sed uidetur ꝙ Tul
liuſ & Seneca nullo modo concordant in iſta famoſa diuiſione: quia dicit Tul — *Tulliuſ de officiiſ li°. 2°*
liuſ in libro de officiiſ ſic. In hoc uerbo utile lapſa conſuetudo deflexit deuia
Senſimq; eo deducta eſt ut honeſtum ab utilitate ſecernenſ conſtitueret eſſe ho — *honeſtū & utile nō ſecernit*
neſtum aliqđ qđ utile non eſſet & utile qđ nō honeſtum, qua nulla ꝑnitieſ ma
ior hoīum uite potuit afferri. Sententia aūt ſenece uidetur eſſe ꝙ nihil bo — *Seneca. nihil bonū ni honeſtum nihil malum niſi turpe*
num ſit niſi honeſtum nec malum niſi turpe. Vnde ep̄la Subinde ad Lucil — *Lxxvi*
lum dicit. Sūmum bonum eſt qđ honeſtum eſt. & quo magiſ admireriſ Vnum
bonum eſt qđ honeſtum eſt. cetera falſa & adulterina bona ſunt. Et ſubdit. Oīa
deniq; que ceteris uidentur eſſe mala & manſueſcunt & in bonum abibunt ſi ſuꝑ
illa eminueriſ. Hoc aūt liqueat nihil eſſe bonum niſi honeſtum & oīa īcomoda ſuo
iure bona uocabuntur que modo uirtuſ honeſtauerit. Hec aūt ſubtiliſſimoꝝ
doctoꝝ erit clara ſnīa. ſi uiderimuſ quid eſt honeſtum & quid inhoneſtum,
quid utile & qđ nociuum, quid delectabile & quid triſtabile. Sciendū igit̄
ꝙ ut ſanum dr̄ & principalr̄ & ſꝫ attributionem ſic & honeſtum. Verbi grā in
aīali dr̄ ſanum principaliter & formaliter In urina aūt dr̄ quia ipſū ſignificat ſanitatē
animaliſ etiam in cibo qꝛ ipſe eſt effectiuuſ & conſeruatiuuſ ſanitatiſ. Ita honeſtū
dicit principaliter & ſꝫ attributionem principalr̄ quidem honeſtum & formaliter — *Duplex honeſtum*
ſꝫ Tullium eſt qđ ſua ui noſ attrahit & ſua uirtute noſ allicit. Hoc aūt ꝓpriiſſime
eſt ipſa felicitas, quā omneſ nālīter deſiderant & ad quā ut ad aliquā apparentem
ſimilitudinem ipſiuſ omneſ & boni & mali dirigunt ſuaſ operationeſ ut uiſum eſt
in primo libro hec autem felicitas non in boniſ exterioribuſ non in boniſ corporis

ſed in bonis aīe conſiſtit pficientib; eam interius & reddentibuſ eam uere bo-
nam. Et licet felicitaſ ſola ſit proprium honeſtum & principaliſſimum tn̄
uirtutes moraleſ & eaꝝ opationeſ interioreſ honeſte dicuntur etiam ſƷ ſe ipāſ
tum pp eaꝝ propinquā habitudinem ad ipām felicitatem que eſt primum
honeſtum, tum quia pficiunt interius aīam & reddunt eam ſimplr̄ bonam
licet forte non optimā. Tum etiam q2 ſƷ ſe ipāſ elegibileſ ſunt, q̄uiſ etiā
pp aliud eligantur ut dictum eſt in primo libro & tum q2 honeſtum omne
illud dici meretur qd̄ ſcd̄m ſe ipm̄ eſt bonum & ī malum uerti non pōt. ta-
leſ aūt ſunt uirtuteſ & eaꝝ opationeſ. Hoc aūt ſatiſ exprimit Ariſtotileſ p̄
mo rethorice dicenſ. Honeſtum quidem igr̄ eſt qdcūq; pp ſe eligibile exn̄s
laudabile eſt, aut qdcūq; bonum exn̄ſ laudabile eſt quia bonum. Et nō
ſit uiſ ad pn̄ſ de haꝝ honeſti deſcriptionum declaratione. Subdit aūt Ari-
ſtotileſ ad ppoſitum. Si aūt hoc eſt honeſtum, neceſſe eſt uirtutem ēē hone-
ſtum bonum enim exn̄ſ laudabile eſt. Et addit ptes aūt uirtutiſ iuſtitia &
tempantia fortitudo ꝛc. Honeſta aūt ſƷ attributionem dicuntur quecūq;
ad dcās uirtuteſ & ad eaꝝ opationeſ habent hītudinem non quidem diſconue-
nientie ſed conuenientie, ut ſunt omneſ opationeſ exteriores uel exteriuſ opate
que ſƷ uirtutem procedunt & ut ſunt ſigna uirtutum cuiuſmodi ſunt honoreſ nō
qui pp pecuniaſ ſed qui pp uirtuteſ & uirtutiſ opera exibentur & ut ſunt ea q-
buſcūq; uirtuteſ utimur in ſuis opationib;, ut ſunt diuitie, amici, ſanitas, forti-
tudo & uiriliter oīa corporiſ bona alia exteriora. Et ſimiliter et omiſ mā
circa quā uirtuſ opatur dicitur honeſta in ordine ad uirtutem. Sic enī
honeſte fiunt paupertateſ egritudineſ iniurie paſſe & oīa in quibuſ nobiſ fo-
tuna aduerſari uidetur. Sic enim manifeſtam ueritatem ht̄ illud dictum
Senece ſupius allegatum. Omnia deniq; que ceteriſ uidentur mala & mā
ſueſcunt & in bonum abibunt ꝛc. Turpia aūt ſunt eſſencialiter quecūq;
aīam depravant interius cuiuſmoī ſunt uitia & eoꝝ interiora opa. Turpia
aūt ſƷ attributionem ſunt quecunq; hn̄t habitudinem ad illa uitia & ad
eoꝝ opa cuiuſmodi ſunt amici exteriora opata ſƷ uitia & omnia ſigna ui-
tiorum & oīa illa q̄b; uitia utuntur in ſuis opationib; & uiriliter omniſ mate-
ria circa quam opantur. Sic enim ut hec omnia fiunt honeſta ſtudioſis
ita oīa fiunt turpia uitioſis. Vn̄ ut Senneca dicit. Incomoda iure hone-
ſti bona uocabuntur que uirtuſ honeſtauerit. Ita dicas q̄ oīa comoda iure
uitij mala uocabuntur que modi carentia uitium deturpauerit. Vtile autē
ſƷ propriam rationem utiliſ dr̄ omne medium qd̄ ualet ad adipiſcendum fi-
nem nrm̄. Vtile enim relatiuum eſt & enim alteri & ad aliquid utile dr̄ ēē
pp qd̄ finiſ ultimatuſ proprio noīe utiliſ nō dr̄ ī quantū huiuſ licet forte poſ-
ſet dici utiliſ in q̄tum etiā ualet ad alia ſecundaria intentione ut dcm̄ eſt in
pmo libro. Nociuum aūt dicitur qd̄ obeſt adeptioni finiſ eiuſ. Sciendū

eſt igr̃ q̄ duplices poſſunt eſſe fines in humana uita. Quidam enim ſt̃ ueri fines qui ueri boni ſunt & optimi in humana uita. finis enim ratio eſt q̄ ſit bonum & optimum & iſti fines ſunt uirtutes & opa uirtutum qbꝫ ho mo ut dcm̄ eſt dr̃ ſimplr̃ bonus & optimus. Alii ſunt fines falſi .ſ. ſtatuti nobis ſm̄ corruptam rationem & ꝑuerſam ellectionem quos fines ſibi ſta tuunt uitioſi alios & alios ſꝫ ſuoꝝ exigentiam uitioꝝ. Sed fines ueri & optimi dicuntur fines ſimplr̃. fines aūt mali nō ſimplr̃ ſꝫ ſecundum qd que admodum latronem non dicimus ſimplr̃ bonum & ꝑfectum: ſed ſꝫ quid puta bonum aut ꝑfectum latronem. Vtile ita dicitur ſimplr̃ qd̄ eſt ad bonū finem qd̄ aūt eſt ad malum finem non dr̃ utile ſimplr̃ ſed ſꝫ quid, puta ad talem finem quemadmodum dicimus noctem obſcuram latroni utilem ad furandum. Et clare pōt qlibet uidere q̄ tale utile ſꝫ quid eſt ſimpr̃ ual de nociuum. hoc aūt nociuū nō dr̃ niſi qꝛ ꝑ tale utile acquiritur plus ma li q̄ boni. qꝛ ꝑ hoc uitium aīe augetur & opatio probroſa deturpans aīam exercet ſꝫ quā homo uitupatur & dr̃ ſimplr̃ malus homo. Aliquid autē extrīſece ſolum qd̄ uidetur conuenire corpori acquiritur aūt bona ut mala aīe nullo modo ſunt compabilia aliis quibuſcunq;. = Ex his g° clare patet q̄ nihil hꝫ ſimplr̃ utilis rōnem ſed potius nociui niſi qd̄ ordinatur in uirtutes ut opera uirtutum. Cum igr̃ omne tale honeſtum dicatur ſꝫ prius dcā, malum eſt q̄ omne utile eſt honeſtum & omne etiam nociuum turpe. ut tullius dice bat nec etiam ꝑꝑ utilis bonitatem cum ipm̄ ſit honeſtum conuinci pōt q̄ ali qd̄ bonum ſit aliud q̄ honeſtum ut Sēneca aſſerebat. De delectationibus & de lectabilibꝫ loquitur ſatis Ariſtotiles x° huius. Delectabilia eīm & delectationes ſtudioſoꝝ ſunt delectationes ſimplr̃ & ſunt bone ſimplr̃, ſed ille ſūt etiam honeſte qꝛ ſe hn̄t ad honeſtum principale & formale .ſ. ad uirtutes & opa uirtutum, ut ſunt ſequelle, ut ut materię ut aliquo modo tali. Delectabilia aūt propria & delectationes proprię maloꝝ non ſunt delectationes ſimpr̃ nec delectabilia ſim plr̃, ſed male diſpoſitis ut neq; dulcia ſunt que dulcia ſunt laborātibus g° ille de lectationes boni rōem āmittunt & male ſimplr̃ ſunt qꝛ mouent ad exercitium operum uitioſoꝝ & ad uitioꝝ augmentum. = Apparet g° q̄ omne delectabile eſt honeſtum. Jō nec ꝑꝑ delectabilis uel delectationis bonitatem conuinci pōt q̄ bonū aliqd̄ ſit aliud q̄ honeſtum. Sicut autem dcm̄ eſt q̄ omne delectabile ut utile eſt honeſtum. Jta ecōtra uerum eſt q̄ omne honeſtum & utile eſt delectabile. Vti le enim eſt qd̄ eſt gratia alterius ſed omne honeſtum eſt gratia alterius qm̄ omne honeſtum eſt felicitas uel felicitatis gratia. Felicitas aūt lꝫ prima intentio ne non ſit grā alterius nec ꝑ conſequens utilis ſed honorabilis tn̄ ipā ꝑutilis eſt ualde ſecundaria intentione ſicut dcm̄ eſt in primo libro. Et non eſt dubium q̄ uirtuoſus qui circa ſinglā iudicat recte in omni honeſtate delectatur ꝑꝑ qd̄ omne honeſtum & utile eſt delectabile. = Sed dubium occurrit difficile qꝛ dcm̄

Vtile ſimplr̃

utile ſꝫ qd̄

Admirabiles eīm delectationes hꝫ phya & puritate & firmitate in A ꝝ 1 c° dr̃.

Dub°.

eſt q̄ uiris bonis honeſte & ꝑ conſequēs bonę fiunt egritudines & paupꝑtates
& iniurię & huiuſmoī cōtra qꝛ uir bonus qđ ſcit ſibi eſſe bonum hoc appetit
ſed uir bonuſ nō appetit egritudineſ paupꝑtateſ ꝛc. ymo ut dicit Ariſtotileſ p°
huiuſ talia beatum tribulant & conturbant. g° uir bonuſ non iudicat talia ſibi
eſſe bona. nec g° illa ſunt ſibi bona. qꝛ ſtudioſus circa ſinglā bene [recta] iudicat p° h9.
Item qđ eſt bonum hominis id ſimpl͛r eſt dicendum bonum & ꝑ cōſequēs appeti
Seto bile ſimpl͛r, nullus aūt mente ſanuſ appetit egritudineſ aut iniuriaſ g° ꝛc = Ad
hęc aūt dici pōt altero duoꝝ modoꝝ: uno modo q̄ egritudineſ ſi ſit comparatē
ad ſanitatem nō ſunt boniſ bone nec utileſ nec delectabileſ. qm̄ & ſi ad aliq̄s
honeſtas opationeſ expediant tn̄ ſanitaſ ad pluref & deſiderabilioreſ expedi
ret pp̄ qđ egritudo minus bona eſt ſanitate & minus bonum ꝑ compationem
ad maiuſ bonum in cōpo[le] ſibi ſemꝑ hƀ rationem mali g° ut rationeſ arguebāt
abſit ut egrotare uellem ubi poſſem eſſe ſanuſ. Abſit q̄ egere uelim. ubi hr̄e po
tero uitę neceſſaria. Sed ſi egritudo conſideretur prout preciſe eſt materia
uirtutiſ .ſ. prout circa eam cōtingit agere uirtuoſe: ſic ipā eſt bona homini u
tiliſ & delectabiliſ. = 2° mō pōt dici q̄ egrotare ſꝫ ſimplicem eiuſ rōem nō eſt
bonum. Egritudo ergo non eſt bona ſꝫ rōem eiuſ abſolutam ſed eſt bona ſꝫ
quid .ſ. ſcdm̄ q̄ homo bn̄ ſe hƀ ad eam. Et iſtas ſolutioneſ uidetur Seneca in
Lxbuj° nuere eplā. Vt a cōmunibuſ ad lucillum dicēs. Querīſ an omne bonum op
tabile ſit. Si bonum eſt inquiſ fortiter torqueri & magno aīo uri & patienter
egrotare, ſequitur ut iſta optabilia ſint. Nihil aūt uideo ex iſtis uoto dignum.
Soluit g° iſtaſ rōeſ dicenſ. Diſtingue mi lucilli iſta & intelligeſ eſſe in his aliqđ
optandum. Tormenta abeſſe a me uelim. Sed ſi ſubſtinenda fuerint ut ī illiſ
me fortiter honeſte animoſeq; gerā optabo. Non ſum tam demenſ ut egrotare
cupiā. Sed ſi egrotandū fuit ut nihil intempate nihil effeminate faciam optabo.
Ita enim pati tormenta optabile eſt, ſed pati fortiter. Illud opto fortitur qđ eſt uir
tuſ. Adhuc conſone hiſ que dcā ſunt pōt addi tertius modus dicendi .ſ. q̄ egro
tare non cupiā ſi ſanus eſſe poſſim. ſi pluſ egrotare cupiam q̄ nullam hr̄e mām
exercendi uirtutem. Hiſ uiſis dicendum eſſe uidetur q̄ diuiſio boni in honeſtū
& utile & delectabile nō eſt diuiſio in bona rōaltr̄ diſtincta ut apparuit. tn̄ eſt di
uiſio conuenienſ boni in eius diuerſas rōeſ. Ad cuiuſ declarationem 4°r propoſi
tioneſ accipio quaſi ꝑ ſe notas. prima q̄ rō boni ſumitur lꝫ nō a priori tn̄ a poſte
riori ex eo q̄ eſt eſſe appetibile. = 2a eſt q̄ aliqđ non dr̄ appetibile ſimpl͛r ſi ſit
appetibile praue, ſed ſi ſit appetibile appetitu recto. = 3° q̄ appetitus rectus dr̄
ex eo q̄ ſit conſonuſ recte rationi. = 4° qꝛ rō recta nihil iudicat eſſe appetibile
qđ non ſit bonum & conueniēs ipſi appetenti. = Dico g° q̄ rectuſ appetituſ pōt fe
ri in obm̄ ex eo q̄ recta rō dictauit: & ſic ipm̄ bonum hƀ rōnem honeſti. uel ex eo
q̄ iudicat eſſe conſonū & conuenienſ appetenti & ut ſic ipm̄ eſt delectabile. Vtroq;
aūt iſtoꝝ modoꝝ appetituſ ferri in obm̄ dupl͛r. Vno mō ſcdm̄ ſe ipm̄ abſq; eius

ordinatione in alterum appetibile & ita illud appetibile hꝫ ſolum rõnem
honeſti uel delectabiliſ. Alio mõ ſꝫ ꝙ eſt in alterum ordinabile & ſic illud cũ
rõe delectabiliſ uel honeſti aſſumit ſibi util' rõem. Hęc ḡ honeſtorũ delecta-
bilium & utilium uña diſtinctio ẽ. Sciendum tamen eſt ꝙ uulgus pluſ attendẽs
ſęp̃ius ad ſenſibilia q̃ ad ea q̃ ſunt rõis nec tñ oĩo expers rationiſ de oĩb bono-
rum diſtinctionem aliter intelligit. honeſtum eñ uocant uirtuteſ & opa uirtu-
tum & honoreſ. ſ. in quantum impenduntur honoratiſ ĩ ſignum uirtutiſ. De-
lectabile aũt proprio nõie uocant illud ſolum qđ appetitui ſenſitiuo ſibi dere-
licto eſt ſꝫ ſe delectabile ut ſunt cibi delicati actuſ uenerei, ludi ſoni & talia.
Vtile uero uocant pecunias & aliã exteriora bona quę nõ ſecundum ſe ipã de-
lectant ſenſum ſed quia ualent ad adipiſcendum illa quę ſenſum delectant. Et
iſta eſt diſtinctio quã Tullius & Sẽneca nõ ĩmerito reprehendunt. Q̃m putare
ꝙ aliquid ſit elligibile ſimpr & bonum eo ꝙ ſenſum delectat eſt principium oĩum
uitiorꝫ. = Rationeſ autem hinc inde adductę ſolute ſunt ex dictis ſufficienter
Et hęc de queſtione.;

VODECIÕ Queritur utrum difficilius ſit uoluptati repugnare q̃ ire.

Et arguit ꝙ non qꝛ contra paſſionem fortioris impetuſ eſt diffici-
liuſ pugnare, ſed ira eſt fortioriſ impetuſ ut omneſ concedunt, ḡ &c. = Item qui
pugnat concupiſcentię pugnat ſenſui tm̃, qui aũt repugnat ire repugnat ſẽſui
& rationi, q̃m 7° huiuſ dicit Ariſtotileſ ꝙ ira q̃nq; ſequitur rõem aliq̃lr cõ-
cupiſcentia autem nõ difficilius aũt eſt ſiml' ſenſui & rationi repugnare ꝙ ſenſui
tm̃ ḡ &c. Item 7° huiuſ dr̃ facilius eſt conſuetudinem tranſmutari naturã
In quo etiam 7°. dr̃ Iram nãliorem eſſe concupiſcentiis ipiſ nõ neceſſariis cõ-
tra quas pugnandum eſt. = Item qui pugnat ire pugnat duabꝫ paſſionibꝫ aut
tribus qꝛ ſꝑ ira triſtitiã ꝑꝑ ꝑuꝑenſionem hꝫ & delectationem ſpe punitionis
ãnexaſ ut patet 2° rethoricę. Qui aũt pugnat uoluptati pugnat uni tm̃. ſ.
deſiderio delectabiliſ & eſt difficiliuſ pugnare pluribꝫ q̃ uni ḡ &c. = Oppoſitum
dicit Ariſtotileſ. = Sciendum eſt ꝙ in propoſito pugnare paſſioni nihil aliud eſt
q̃ extinguere uel moderari paſſionem ut non trahat appetitum ſenſitiuum preter
uel contra iudicium rõnis. Vel pugnare paſſioni nihil aliud eſt q̃ refrenare ap-
petitum ne paſſionis impetum irrationabiliter ĩmittetur & hoc fit ex aſſuetudine
contrariã huic ĩpetui. ſ. ꝑ uirtutem moralem. = 2° ſciendum eſt ꝙ pluresſ ſunt
cauſę difficultatiſ pugnandi paſſionibꝫ. Vna eſt ex eo ꝙ paſſionis impetus eſt ue-
hementior & ſic pugnare ire eſt difficilimum qꝛ ꝑꝑ ſanguiniſ ebulitionem apud
iram ipã ira eſt impetuoſiſſima. Et uide quantũ ad hoc Sẽnecã in libro ſuo de
ira. = Alia cauſa eſt qꝛ paſſio eſt magiſ ſenſui uel appetitui ſenſitiuo q̃nãlis &
cõueniens & ſic difficilius eſt pugnare uoluptati q̃m uoluptaſ quę eſt ſenſualiſ de-
lectatio cãtur ex conuenientia & proportione ſenſibiliſ ad ſenſum: ~~uel ad appe-
titum~~. Ira autem triſtitiã hꝫ ãnexam quę cãtur ex diſcõuenienti proportione

ſenſibiliſ ad ſenſum uel ad appetitum ſenſitiuum . Alia cauſa eſt ex eo q̄
exercitium opiſ ad qd̄ paſſio inclinat efficit paſſionis impetum fortiorem
& ita difficiliuſ eſt pugnare uoluptati · q2 ut dicitur in fine tertij huiuſ cōcu
piſcentie oꝑatio auget conatum ꝑꝑ qd̄ dr̄ in fine ſcdi huiuſ · Qd̄ q̄ plebiſ ſenes
paciebant̄ ad helenam hoc oportet pati & noſ ad delectationem & in oīb;
illoꝝ uocem dicere . Exercitiū aūt opiſ ad qd̄ ira inclinat · ſ· uindicte nō cre
ſcit ſed diminuitur . Vn̄ dicitur 4° huiuſ, punitio enim quietat impetum ire .
Alia cā eſt quia difficilius eſt pugnare paſſioni in qua magiſ habituamur ꝑꝑ
exercitium frequenſ & a longo tp̄re circa illam . & ſic uoluptati difficiliuſ eſt
repugnare . quia ex puero nobiſcum nutritur ut dicit Ariſtotileſ & uoluptuoſa
quotidie nobiſ adſunt . Non aūt ſic eſt de ira . Alia cā eſt quia difficilius
eſt pugnare paſſionj in qua magiſ habituamur propter exercitiū frequēs & a lō
go tp̄re circa illā . & ſic uoluptati difficiliuſ eſt repugnare q2 ex puero nobiſ
cum nutritur ut dicit Ariſtotileſ & uoluptuoſa quotidie nobiſ adſunt ei qui
clam & occulte agreditur q̄ ei qui notorie . Vnde Sēneca ep̄la hec tibi ad
Lucillum dicit . Jnitium ſalutiſ eſt notitia peccati . Sed ira manifeſte aggredit̄
Libido īſidiatrix furata ē / uum ſpiſſe ſapientis
cōcupiſcentia aūt inſidiatrix ex q̄ ſ furata eſt intellectum ſpiſſe ſapientiſ ut di
citur nono huiuſ ꝑꝑ qd̄ iſta de cā difficiliuſ eſt pugnare concupiſcentie q̄ ire .
Ad rationes principaleſ patet ex dc̄is quid ad primam ſit dicendum . = Ad ſe
cund̄ concedendū eſt q̄ ex hoc impetus ire eſt fortior q̄ ſenſus q2 hr̄ aliquid
adiuuās rōis . Sed cum inte^{us} redierit ad rōem uolens ſe ea iuuare & excuſa
re fiet ſibi cito notum eiuſ peccatū cum ꝑficiendo rationem ꝑceſſerit in ea · cō
cupiſcentia aūt nec incipit a ratione nec reddit ad rōem ſine qua tn̄ ratione
non eſt poſſibile pugnare paſſionib; . Ad aliud dr̄ q̄ ratione nālitatiſ difficilius
eſt pugnare ei qui fuīt nāliter ad iram diſpoſitus ut uidetur uelle Ariſtoti
leſ in vij° tn̄ alijſ de cauſis difficiliuſ eſt pugnare uoluptati . Ad aliud dr̄ q̄
unum q̄nq; eſt fortiuſ duobus q̄n illa non ſunt eiuſdem rationiſ aut con
ſilia ut unuſ equuſ q̄ duo caneſ . = Vel eſt dicendum q̄ hoc arguit impetū
ire fortiorem eſſe tp̄re paſſionis .

\+ Ertiodecimo queritur vtrum circa difficilia fiant ſemꝑ arſ & uirtus
& arguitur q̄ non · q2 natura non eſt circa difficile, lapis enim fa
ciliter mouetur deorſum quia ꝑ nām : ſed arſ imitatur nām 2° phy coꝝ & uir
tus inclinat ꝑ modum nature ut dicit Tullius q̄ 17 . Jtem omne laborioſum
& difficile eſt triſte 2° huiuſ uirtutiſ aūt oꝑatio nō eſt triſtiſ ſed delectabiliſ &
gaudioſa . Vnde 2° huiuſ quicqd recedit a corporalibuſ uoluptatib; & hoc ipo
gaudet temperatuſ eſt . Et primo huiuſ dr̄ . Nulluſ eſt bonuſ qui nō gaudet
bonis oꝑationib; . Jtem ibidem Nihil indiget uoluptate uita eoꝝ . ſ· qui ſcd̄m
uirtutem uiuūt & agunt quaſi additamēto aliquo · ſed hr̄ uoluptatem in ſe ipā .
Jtem arguit̄ auctoritate Sēnece in libro tertio de ira dicenſ . Vt a quibuſdam

dictum est Arduum in uirtutes & asperum iter est, facilis est ad be-
atam uitam uia. multo difficilius est facere qđ faciunt uitiosi qđ declarat
dicens. Quid enim animi quiete ociosius: qđ ira laboriosius: qđ clemẽtia
remissius: qđ crudelitate negociosius: vacat prudentia. libido occupatissi-
ma est. omnium denique uirtutum tutella facilior est uitia magis coluntur.
Oppositum dicit Aristotiles. Et arguitur rōe quia uirtus & ars ī medio cō-
sistunt. medium autem inuenire & attingere difficile est. hoc totum patet se-
cundo huius ut uidebitur post. Sciendum ꝙ in opationibꝫ humanis de q-
bus ad pñs intendimus difficultas puenit aliqñ ex pte materie circa quam
opamur ut forte quia opationi nostre resistit aut ad oppositum inclinatur. Exē-
plum difficile est nobis scindere lapidem uel leuare magnum honus. Aliqñ
aūt prouenit ex pte nñi & hoc tripliciter qm̄ cum p intellectum & appetitum & appetitum
& organa corporea opemur: difficultas pōt esse uno modo ex pte appetitus. s.
ex eo ꝙ nō habet ad illam opationem inclinationem uel quia hꝫ inclinationem
ad opationem oppositam ut difficile est intempato a uoluptate recedere ut ē
nūdum hītuato ptempantiam. Alio mō ex pte intellectus. s. pp nō hre sciam de
mō faciendi uel etiam pp difficultatem acquirendi illam sciam. Tertio mō ex
pte membrorum corporalium. qr scilicet ex huius opationis exercitio lassantur ut
qr nō sunt ī huiusmodi opationibꝫ assueta. Dico ergo ꝙ omnes opationes pp̄e
ptinētes ad artem uel uirtutem moralem de qua intendimus sūt difficiles nobis
si non habuerimus artem uel uirtutem. 2° dr ꝙ nobis efficiunt faciles parte
& uirtutem hec ambo patent inductiōe. Hec enim uirtutis ut artis est leuare
fabam ad turris cacumen sed ad turris cacumen leuare lapidem mille talētorum
artis est aut fortissime uirtutis. Et cōstat qr p artis ingenium homo possit le-
uare lapidem istum adhuc facilr ymo turrim magnam ex uno latere pendentē
uidi solum hoiēm leuare totā simul. Silr pānum texere est difficile artem nō
hnti quia modū ignorat & eius membra cito laxarentur. hoc aūt nō est dif-
ficile textori quia scit modum & membra hꝫ ad hoc apta p consuetudinem.
Similr actus tempantie est difficilis intempato p inclinationem ad actum oppositū
& quia difficile est medium īuenire nisi assueto. A medio aūt deuiare nō est dif-
ficile. Virtus aūt est medij coniecturatrix. Sed tempato facilis est actus tempā-
tie quia ad ipm̄ hꝫ inclinationem p illam uirtutem & non actum oppositum &
etiā p assuetudinem facile est sibi medium inuenire. Ad rationes dr ꝙ bene
probant artis opationes & uirtutis esse faciles pp artem hitam & uirtutem, que
tamen de se prius erant difficiles. Ĩō describitur ars ab aliquibus ꝙ est faciēs fa-
cile qđ in se erat difficile & hec descriptio etiam uirtutibus moralibꝫ cōuenit.
De auctoritate aūt Senece & eius ratione dicendum est ꝙ ante uirtutis acqsitio-
nem facilius est saltem ī pluribus unū opus male agere q̄ bene. Sed credendum
est ꝙ uirtuoso faciliora sunt opa bona q̄ mala malo pbo. quia in uirtuoso omīs

uireſ atq; cõcordeſ ſunt. In malo aũt ratio ſepe ſenſui diſcordat ex morſu
cõſtientię grauanſ penitudinem et quia omnia bona opa cõſonant. opa aũt
uitiorum oportet ſepe diſſonare cum primo huiuſ dicatur vero quidem oĩa
cõſonant exiñtia fſo aũt cito diſſonat uerum ẏmo etiam falſa ſepe ad ĩuicem
diſſonant et repugnant pp qd optime dicit Sẽneca difficilimam ſic eſſe et tedi
oſiſſimam uitam uitioſam. Et hoc de queſtione.

Vartodecimo queritur vtrum uirtus ſit habituſ. Et arguitur q nõ
quia potentia nõ eſt habitus ſcdm ariſtotilem qui eoſ contra ſe
inuicem diſtinguit ſed uirtuſ eſt potentia tum quia uirtuſ eſt ultimũ pote
tię et ultimum reducitur ad id cuiuſ eſt ultimum tum quia uirtuti compe
tit potentię deſcriptio. Eſt enim opationiſ prĩcipium ĩ alium ut fortitudo
aggrediendi terribilia. Tum quia ariſtotileſ deſcribenſ uirtutem primo retho
ricę dicit q uirtuſ eſt potentia acquiſitiua bonorum et ſeruatiua et poſtẽtia
benefactiua multorum. Item qd eſt paſſio non eſt habitus uirtus eſt paſſio
cũ ſit medium paſſionum et medium eſt de gñe extremorum. Item hitus
eſt de gñe qualitatiſ in prima ſpẽ uirtuſ autem eſt ad aliquid vijo phẏcorũ
Oppoſitũ dicit Ariſtotileſ. Ad huiuſ declarationem ſciendum q tria ſunt in
aĩa ſm ptem appetitiuam quę ſunt humanorum actuum principia .ſ. paſſioes
potentię et habitus. Virtuſ autem moraliſ eſt quodãmodo principium
humanorum actuum ſm ptem appetitiuam ut omneſ concedunt. q oportet q
ſit alterum iſtorum trium. pp qd oportet uidere iſtorum trium deſcriptiones.
Dicit q ariſtotileſ ſine deſcriptione q paſſioneſ ſunt concupiſcentia ira timor etc.
Sed euſtachiuſ paſſionem deſcribenſ dicit. q paſſio eſt motuſ appetituſ ſenſitiui
ĩ fantaſiã boni uel mali. Ad cuiuſ deſcriptioniſ euidentiam aliqui dicunt
q motuſ hic capitur pro inclinatione qua appetitus inclinatur ad bonum p
ſequendum uel malum fugiendum. Contra qd aliqui obicienteſ dicunt q
ſi ita eſſet ſequeretur q uirtuſ et uitia eſſent paſſioneſ qm̃ inclinant appetitum
ad proſequendum uel fugiendum bonum uel malum ſicut intempantia ad p
ſequendum uoluptuoſa et tempantia ad fugam. Sed iſta obiectio deficit qa
intentio illorum erat q paſſio eſt inclinatio actualiſ qua appetitus tendit ĩ boni
proſequutionem et mali fugam et uirtuteſ et uitia non ſunt taleſ actualeſ in
clinationeſ ſed habitualeſ uel magis proprie loquendo non ſunt inclinationes
ſed potiuſ principia qualitatiua inclinationiſ. Nam ut dicit Ariſtotileſ ſm
uirtuteſ patimur bñ ſed mediocriter et ſm uitia male .ſ. uehementer uel
remiſſe. Sciendum eſt tñ q ſi inclinatio debet uerificari de omni paſſione opõ
tet q non ſolum capiatur ptendentia ad bonum hñdum uel ad malum fugiẽ
dum. ſed etiam pro fixione in bono adepto. Vt ſi diceremuſ q non ſolum graue
hƷ inclinationem ad locum deorſum ad ibi ſiſtendum qñ eſt ſurſum ſed etiã
qñ eſt deorſum hƷ inclinationem ad ibi ſiſtendum. Voluptas nãq; uel delec

Tria humanorum actuum principia.

paſſio.

tatio est passio quędam ſꝫ quam inclinatur appetitus ad aliud, ſed etiã illa cum ſiſtit & firmat in illo ope uel obo uel alio quocũq; ad qđ delectatio ipa uel uoluptas conſequitur. ĵõ dicitur quarto huius. Sequitur enim opationem delectatio propria. Dicitur aũt in dcã deſcriptione q passio est motus appetitus: qđ male dcm̃ esse uidetur cum nõ ſolum ipius appetitus, ſed etiam ipius ſenſus ſint paſſiones, ſenſus enim est uirtus paſsiua x aſſibili. Ad hoc dr̃ q cũ gratia uirtutum hic de paſſionibus agatur uoluit euſtachius paſſionem in omni ſua cõitate deſcribere. ſed ut reſtringat ad illas paſſiones quę ſcdm̃ exceſſum eaꝝ uel defectum uel mẽ inclinant ad opus uirtuoſum uel uitioſum. Ille aũt nõ ſunt paſſiones ſenſus ſecundum ſe, quia ſi uiſus exceſſiue patitur a ſole & defectiue ab oſcuro uiſibili aut et guſtus exceſſiue uel defectiue a ſapore non pp hoc opatur hõ malum niſi ſequatur imoderata paſſio appetitus. Exemplum. Virtuoſus uidet bene & clare aut etiã guſtat uoluptuoſum non pp hoc ſequitur ipm̃ excedenter. Vitioſus autem ex ſolo uerbo audito de uoluptuoſo pp nimiam appetitus paſſionem ſequitur ipm̃ ĩtenſe uel excedenter. Vel dicendum q cum uirtus ĩ pte appetit uia ponatur ideo nullum põt accidere dubium in pposito an uirtus ſit paſſio niſi ratione paſſionum appetitus. pp qđ cum ibi uellet oſtẽdere uirtutem nõ eſſe paſſionem ſufficiebat ſolum loqui de paſſionibus appetitus. Vel ut dicunt alij q̃uis ſentire ſit qđdam pati nõ tñ dicuntur paſſiones proprie ſꝫ opationem ſenſus. ſed ſolum ſecũdum appetitum quia actus potentię apprehenſiue eſt ſm̃ q res apprehenſa eſt in apprehendente pmodum apprehendentis & ſic res apprehenſa quodãmodo trahitur ad apprehendentem. Actus aũt potentię appetitiue eſt ſecundum q appetitus inclinatur ad appetibile. Et q2 de ratione patientis eſt q trahatur ab agente & non econº ideo eſt q appetitus potentiaꝝ aprehenſiuaꝝ non dicuntur proprie paſſiones ſed ſolum actus potentiaꝝ aphenſiuaꝝ. Sed poſtea queritur quare in dcã deſcriptione ponitur appetitus ſenſitiuj cum etiam ſit dare paſſiones appetitus intellectiuj. Ad hoc dr̃ q actus appetitus intellectiui .ſ. uoluntatis non dicuntur proprie paſſiones, tũ quia nõ fiũnt pp trãſmutationem organi corporalis quę reqritur ad paſſionis proprie dcę rationem, tum etiã q2 ſm̃ uolũtatis opationem hõ non agitur tanq̃ patiens, ſed potius agit ſe ipm̃ tanq̃ dñs ſui actus exñs. Deinde queritur quare dicit in fantaſia .i. ĩaprehẽſione boni & mali. cũ nulla alia ſit ſenſitiui appetitus inclinatio q̃ aput boni aphenſionem uel mali. Poteſt dici q illa clauſula nõ fuit appoſita ad contrahẽdum ſed ad explicandum obm̃ paſſionis eo q actus & potentię cognoſci hnt p obã obm̃ aũt propriũ appetitus & ſuę opationis eſt bonum ut malum cõprehenſum. Aliter ẽt põt dici q una queq; potẽtia ĩclinat ñãliter ad opationẽ propriã nõ uiſus añq̃ uideat inclinatur ad uidere: & appetitus ſine cognitione pcedente ad appe-

tere & hoc inclinatio nõ eſt paſſio . ſed ipſa natura potentię appetitiuę pª
aũt eſt inclinatio potentię appetitiuę quę requirit ꝑmum boni uel mali .
fantaſiam . ꝗõ dicit in fantaſia boni uel mali ad drĩam prime inclinationis .
Et eſt ſciendum ꝙ ſiquis uellet deſcribere paſſionem cõiter uel ſecundum ꝙ
ſe extendit ad paſſiones uoluntatis cũ non ſolum ſit moralis uirtus in appetitu
ſenſitiuo ſed etiam ĩ uoluntate ut dcm̃ eſt prius tunc oporteret hanc dictione
ſenſitiui . Nunc uidendũ eſt de deſcriptione potentię de qua dicit Ariſtoti
les ꝙ potentię ſunt ſm̃ quas paſſibiles hoꝝ . i. ipaꝝ paſſionum dicimur . Et pa
. Diffĩo potentię . tet bñ ꝙ hic non deſcribitur in tota ſua cõitate . ſed ſꝫ ꝙ ad ipãs ꝑtinet uir
tutes morales & ad paſſiones predictas circa quas ſunt uirtutes morales & ma
litię . haꝝ enim potentiaꝝ dcę paſſiones ſunt actus proprii . Ideo ꝑ ipãs
bene deſcribuntur potentię quia potentię debent diſtingui & notificari per
actus ut patet 3º de aĩa & conº meᶜᵉ . Deinde uidendum eſt de deſcriptio
ne hituum . de quibꝫ etiam dicit Ariſtotiles . hitus eſſe ſm̃ quos ad paſſiones
nos hẽmus bñ uel male . puta ad iraſci ſiquidem uehementer uel remiſſe male
hẽmus . Si aũt mediocriter bñ . Silr̃ aũt & ad alia . patet etiam ꝙ hitus nõ
diffinitur ſm̃ ſui totam cõitatem . ſed ſolum hitus morales . qui ſunt circa paſ
ſiones prius diffinitas . Sed cõtra hanc deſcriptionem obicitur quia ſcdm̃ dcã
ut ſe hꝫ poſſe pati bene uel male ad poſſe pati . ita hitus ſe hꝫ ad potentiam
cũ potẽtia ſit in poſſe pati & hitus in poſſe pati bene uel male . ſꝫ poſſe pati bñ
uel male eſt poſſe pati . ḡ habitus eſt potentia & ita ſi uirtus eſt hitus uir
tus eſt potentia . qd̃ negat ariſtotiles . Dicendũ ꝙ cũ potentia ſit oppoſitoꝝ
ut patet 9º meᶜᵉ ſpãliter potentia paſſiua ſenſus predictaꝝ deſcriptionum eſt ꝙ
potentia paſſiua eſt ſm̃ quã poſſumus pati & hoc indifferenter bñ uel male . Sꝫ
hitus eſt ſm̃ quem ipſa potentia determinatur aut ad bñ uel ad male . Scdm̃ e
nim hitum bonum determinatur potentia ad patiendam bñ & non male &
eꝯ de malo hitu eꝯ . his uiſis dicendum eſt ꝙ uirtus eſt hitus . quia ipſa eſt paſſio
uel hitus uel potentia . ſed nõ eſt paſſio neqꝫ potentia . ḡ eſt hitus . Maior fu
it prius accepta . ſed minor probatᵘ ab ariſtotile . pº ꝙ uirtus non ſit paſſio plu
ribus rõibꝫ . Prima quia ſecundum paſſiones abſolute conſideratas nõ dicimur
ſtudioſi aut praui . ſꝫ ſm̃ uirtutes ſtudioſi dicimur & ſm̃ malitiam praui . ḡ uir
tutes & malitię non ſunt paſſiones . Minor nota eſt . ſꝫ aᵒʳ declaratur quia ex
hoc ꝙ aliquis iraſcitur uel aliquam hẽat paſſionem non dr̃ bonus uel malus .
Sꝫ ſi agit ſm̃ illã paſſionem talr̃ qualiter nõ debet dr̃ malus . Sꝫ ſi agit ſꝫ illã paſ
ſionem qualr̃ debet dr̃ bonus . ḡ 2ᵃ . Sꝫ cõtra iſtam rõem arguit quia ſꝫ illud
hoĩes dicuntur praui . qd̃ eſt cã prauitatis ipoꝝ . 5º meᶜᵉ . oĩo uõ ipm̃ ſꝫ ꝙ eſt
totiẽs & cã exiſtet . ſed cã prauitatis hoĩum ſũt paſſiones trahentes appetitũ ꝑter
iudicium rõis ḡ 2ᵃ . Dicendum eſt ꝙ ſꝫ paſſiones obiue dicimur ſtudioſi &
praui . ſ. in hñdo nos bñ uel male in eis . Sed intentio rõis predcę erat ꝙ ſcdm̃ .

paſſiones nõ dicimur determinate boni uel mali. q2 tam boni q̃ male paſſio-
nantur, ſed alr̃ et alr̃. ſed ꝑ uirtutes determinatiue boni dicimur et ꝑ uitia pra-
ui. Secunda rõ Ariſtotilis eſt q2 ſm̃ paſſiones non laudamur neq; uituꝑamur.
Non enim omnis qui timet uel iraſcitur uituꝑatur. ſ3 qui taliter. ſ. magis aut
minus debite. ſ3 ſm̃ uirtutem laudamur et ſm̃ malitiam uituꝑamur ꝙ ꝛ.
S3 cõtra q2 quarto huius dr̃ ꝙ ſm̃ uerecũdiam iuuenes laudamus et ſm̃ inuere-
cundiam uituꝑamus et tñ uerecundia eſt quędam paſſio. = Dicendum ꝙ laus
proprie non eſt niſi de bono nec uituꝑium niſi de malo. Aliqd aũt dicitur bonũ
uel malum formalr̃ et aliud bonum uel malum diſpoſitiue. q2 ſcilicet diſponit
ad malum uel ad bonum. Mõ ꝙ ſecũdum uerecũdiam et ſ3 alias paſſiões
non ſumus boni uel mali formalr̃ ſaltem de bono moris. ſ3 bñ ꝑ eas diſponim̃
ad bonitatem ut malitiam. ſõ conceditur ꝙ iuuenes laudamus ſ3 uerecundiã
nõ tanq̃ bonos ſimplr̃. ſed ut diſponuntur ad bonum ſcd̃m uirtutes aũt
laudamur ſicut boni et uituꝑamur ſ3 uitia tanq̃ mali. 3ª rõ eſt quia paſ-
ſionamur aliqñ nõ ex ellectione ſed repentine. virtutes aũt nõ ſunt ſine
ellectione. = Contra uirtutes nõ ãmittuntur ſi uolũtas ceſſat ab actu ſuo ut
in ſompno, ſed ellectio eſt actus uoluntatis. ꝗ uirtus põt eſſe ſine ellectione.
Conceditur ꝙ uirtus põt eſſe ſine actuali ellectione pñte, ſed nõ abſq; ellectio-
ne ꝑuia. quia gñatur ex oꝑationibꝫ ellicitis uel ex ellectionibꝫ precedẽtibꝫ.
Etiam põt dici ꝙ licet uirtus ſ. non ſit ellectio formalr̃, eſt tñ ellectio uirtualr̃.
q2 eſt habitus ellectiuus. — 4ª rõ eſt ꝙ ꝑ paſſiones mouemur aliqualr̃ aut
in ſanguine aut in ſpiritibꝫ aut ſm̃ aliqua organa corporea. ꝑꝑ hoc enim
dicit euſtachius ꝙ paſſio eſt motus appetitiuę potentię, ſed ſm̃ uirtutes mo-
ueri non dicimur ſed diſponi talr̃ qualr̃ debeamus oꝑari. — Deiñ ꝓbatur ꝙ
ꝙ non ſit potentia: tum q2 ſ3 potentias determinatiue nec boni dicimur neq;
mali neq; uituꝑamur neq; laudam̃, tum q2 potentes ſumus natura uirtuoſi aut
non. Ad rationes. Ad primam dr̃ ꝙ uirtus nõ eſt potentia. Ad ꝓbatio-
nem dr̃ ꝙ ultimũ nõ oportet eſſe idem cum illo cuius eſt ultimum, ſed aliqd
eius. = Etiam dicendum ꝙ uirtus nõ eſt ultimum formalr̃. ſed dr̃ ſolum ulti-
mum denoĩatiue ab oꝑatione q2 ſm̃ eam potentia determinatur ad eius ex-
tremã oꝑationem in ꝑfectione. i. ad ꝑfectiſſimam. = Ad confirmationẽ dcẽ
eſt ꝙ potẽtia proprie eſt principiũ actiuum uel paſſiuum oꝑationis. Virtus
aũt proprie loquẽdo nõ eſt ꝑncipiũ. ſ3 eſt determinatio quędam principij ac-
tiui uel paſſiui ad taliter agendũ uel patiendũ. Vñ nõ eſt proprie principiũ
oꝑationis ſed qualitatis eius. = Ad auctoritatẽ ariſtotilis ꝑmo rethoꝛ. dr̃ ꝙ ibi
large ſumit potẽtiam extẽdendo nomen eius ad potentię detẽminatõem. Ad a-
liud dr̃ ꝙ uirtus nõ eſt formalr̃ paſſionũ mem̃, ſ3 cõtrariarum malitiarum l3 cõiectura-
tiõe poſſet cõcedi mediũ paſſionum. Ad aliud dr̃ ꝙ uirtus q̃tum ad eius ſbãm
eſt qualitas et nõ ad ad quõ aũt ſit ad aliqd uſũ eſt aliqñr prius in queſtione

de augmentatione uirtutis. Et ſic ſit dcm̄ ad q̄ſtionem;

Vintodecimo queritur utrum uirtuſ conſiſtat in medio et arguitur
q̄ nō q2 bonum extreme opponitur malo q2 cōtrarie. – Item
magnanimitaſ inclinat ad magnoſ honoreſ & magnificentia ad magnoſ ſūp
tuſ non ad mediocreſ. – Item medium attingere eſt uno mō & ita uirtuſ cō
ſiſteret in indiuiſibili & ſic unuſ non eſſet alio uirtuoſior qd̄ eſt falſum – Itē
pº celi uirtuſ attenditur ſ3 ultimū in qd̄ potentia poteſt, ultimū aūt nō eſt me
dium – Item ut eſt de uirtute intellectiua ita & de morali p ſimile, ſed uir
tuſ intellectualiſ non conſiſtit ī medio q2 eſt circa uerum, mō ueꝝ & falſum
diuidunt extrema contradictioniſ in qua nō eſt dare medium. Item xº huius
delectatio conſiſtit in indiuiſibili nec eſſe eius completer in tp̄re, ſicut nec uidē
ſed in indiuiſibili non eſt medium ſed uirtuſ eſt circa delectationeſ ꝑ 2ᵐ. – Item
uirginitaſ non erit uirtuſ ſed uitium. Item dicit Ariſtotileſ quędam ſunt paſſi
oneſ & opationeſ ſic male ſm̄ ſe q̄ in eiſ nō contingit dirrigere ſed ſp peccà
re quātuncunq; hēamuſ noſ ad illas intenſe uel remiſſe uel mediocriter: q̄ ci
ca huiuſmodi paſſioneſ uel opationeſ uirtuſ in medio nō cōſiſtit ſ3 in totali & oī
moda fuga ipaꝝ etiam quia huiuſmoī paſſioneſ & opationeſ mediocre nō ſuſci
piunt ut dicit Ariſtotileſ q̄ 2ᵐ Oppoſitum dicit Ariſtotileſ, & arguitur ratiōe
q2 ut eſt in ſpeculatiuiſ ita eſt in praticis. Virtus aūt in ſpeculatiuiſ ī medio cō
ſiſtit, quia circa uerum & uerum eſt medium inter duo falſa. Mentimur eīm
ſ3 ſuphabundantiam dicendo rem eſſe id qd̄ ipā non eſt. & ſ3 defcm̄ dicēdo
rem nō eſſe id qd̄ ipā eſt, medium aūt eſt dicere rem eſſe qd̄ eſt & nō eſſe qd̄
non eſt – Item ut in arte ita ī uirtute morali. Opus aūt in arte dr̄ bn̄ ſi ad
mediū ſit reductum ita q̄ nec apponere contingat nec auferre: male aūt opus
eſt ſi adhuc oportet aut apponere aut auferre q̄ ſimilr̄ ī moralibꝫ opus dr̄ bn̄
ſi ad medium redigatur. opus aūt ſ3 uirtutem dr̄ bn̄ q̄ uirtuſ in medio conſiſtit.
Notandum eſt q̄ hic medium capitur qd̄ eſt inter defcūm & excedentiam ita q̄
nec deficiat nec excedat. 2º nota q̄ uirtuſ pōt intelligi eſſe medietaſ duplr̄
Vno mō inter hītuſ extremoſ, alio mō inter paſſioneſ extremas. – 3º notandū
q̄ uirtuſ ut dicit ariſtotileſ pōt ſumi dupr̄. Vno mō ſ3 ſuam ſbām. Alio modo ſm̄
rationem bonitatiſ attributam. Sed uidetur q̄ iſta diſtinctio ultima
ſit nulla. qm̄ bonum eſt genuſ uirtutiſ & genuſ eſt de ſbā eiuſ cuiuſ eſt uirtus:
iō capere uirtutem quoad bonitatem ſibi attributam eſt cape eam p eiuſ ſbā.
Et iterū bonū dr̄ equatr̄ enti pº huiuſ, igit̄ ſicut enſ dcūm de quolꝫ nihil addit
ſupª ſbām cuiuſlibet ita nꝫ bonū. Dici pōt q̄ bonum tranſcendenſ dr̄ de uno q̄
ſ3 ſbām unius cuiuſq; ut & enſ, q2 ſicut unūqdq; dr̄ enſ ita & bonum ſ3 de
pendentiā à primo bono & primo ente qd̄ eſt deuſ, ſiue ſcdm̄ qd̄ eſt ueſtigiū
qddam, ſiue quedam pticipata ſimilitudo primi boni uel primi entiſ. huiuſ
modi aūt dependentia rei exprima cā nihil multiplicat in re dependente ut

dicit Lynconiēs pº posteriorꝝ & tale bonum nō hꝫ malum ſibi oppoſitum qa
eſſet non enſ. Sed bonū & malum moris pdicantur de habitibꝫ moralibus
& opationibꝫ denoīatiue & non ſubſtātiatr̄. Vnde opo ſꝫ ſbam eadem ut con-
ſimiliſ ſꝫ ſbām totalr̄ pōt dici qn̄q; bona & qn̄q; mala. Vnde ſciendum ꝙ
bonitaſ attribuitur hītui morali rōe conformitatiſ ipiuſ uel ſuę opationiſ ad
rectam rōem & malitia rōe deformitatiſ. Et ſic ratio bonitatiſ tanq̄ ab extri-
ſeco attribuitur uirtuti morali qm̄ rō eſt extra eſſentiam uirtutis cum uir-
tuſ ſit in appetitu. Hic ſunt ponendę 4ᵒʳ ꝯneſ ſcdm Ariſtotilē. pma ꝙ uirtus 1ᵃ ꝯ.
q̄tum ad rōem bonitatiſ ſibi attributam non cōſiſtit in medio ſꝫ ī extremo
qꝛ ſm rōem bonitatiſ & malitię optimū nō opponitur malo ſꝫ medium
ſed ſꝫ extremū. ſꝫ uirtuſ eſt habituſ moralium optimuſ g̊ ıcꝭ. = 2ᵃ cōcluſio 2ᵃ ꝯ.
ꝙ uirtuſ nō eſt medium paſſionum ul̄ opationum ſꝫ eiuſ ſbm qꝛ medium
ſic acceptum eſt de gnē extremorꝝ. virtuſ aūt nō eſt de gnē paſſionum ul̄
opationum ut apparuit ī qōe alia. = 3ᵃ ꝯ ꝙ uirtuſ eſt medium paſſionum 3ᵃ ꝯ.
uel opationū obiue ſic ītelligendo ꝙ ipā ē circa mediaſ paſſioneſ uel opationes
qꝛ uirtuſ eſt circa paſſiones & opationeſ in qbꝫ hēmuſ noſ bene. hę aūt ſūt
medie & nunq̄ extreme. = Qui enim iraſcit plus ul̄ minuſ debito iraſcitur ma-
le & qui dat pluſ ul̄ minuſ debito dat male. qui aūt nec pluſ nec minus de-
bito ſꝫ qn̄ oportet & qūo & ubi & cum quibuſ & ſic de aliiſ circūſtantiiſ taliſ
bene dat & bene iraſcitur. Item uirtuſ eſt circa difficile ut dcm̄ eſt prius. me-
dium aūt ſignū attingere eſt difficile facile autem a medio undiq; deuiare.
g̊ uirtuſ eſt circa medium paſſionū & opationū. Vn̄ ipā eſt mediȷ coniectura-
trix & inuentrix ī paſſionibꝫ & opationibꝫ ſiue determinatrix appetituſ ad
mediaſ paſſioneſ & opationeſ. = 4ᵃ ꝯ ꝙ uirtuſ accepta ſꝫ eiuſ ſbām eſt medi- 4ᵃ ꝯ.
um duarꝝ malitiarꝝ qꝛ ſicut opationeſ ad opationeſ. ita hītuſ ad hītus: ſꝫ opa-
tioneſ uirtutiſ ſūt medię īter opationeſ malitiarꝝ acceptę ſꝫ ſuaſ ſbās ut dcm̄
eſt g̊ ıcꝭ = Item uirtuſ eſt ut rectitudo appetitus. cū ſit directiua appetitus in
ſuis opōnibꝫ ſꝫ dictamen recte rationiſ uitia aūt ſunt tanq̄ obliqtateſ & tor-
tuoſitateſ illiuſ. ſed rectitudo eſt media inter oppoſitas curuitateſ g̊ ıcꝭ = Item
medium eſt qd̄ utriuſq; extremi rationem pticipat. ſed uirtuſ quoad eius ſbām
non quoad rōem bonitatiſ & malitię utrūq; extremorꝝ pticipat. Vn̄ dicit Ari-
ſtotileſ ſcᵒ huiuſ. Fortiſ quidem enim ad timidum audax uidetur ad audacē
aūt timidus pp qd̄ proiciunt extremi medium. alter ad alterum & uocant fō-
tem quidem timiduſ audacē audax aūt timidum. & ita declarat ariſtotileſ ibi-
dem de aliiſ uirtutibꝫ. = Item p quod tranſimus de uno contrario ad alterū
procedenteſ eſt medium. Sed ariſtotileſ danſ modum attingendi uirtutem dicit
ꝙ de illo uitio ad qd̄ magiſ nati ſumus inclinemuſ nos ad contrarium. qd̄ tor-
tuoſa lignorꝝ dirrigenteſ faciunt ıcꝭ. Ad rōeſ principaleſ. Ad pᵃᵐ dr̄ ꝙ ipā p-
bat cōcluſionem primam nrām. Ad 2ᵃᵐ reſpōdet Ariſtotileſ 4º huiuſ dicēs.

eſt autem magnanimuſ magnitudine quidem extremuſ eo aūt ꝙ ut oꝫ medius. Non eīm appetit honoreſ magnoſ ut eoſ proſequatr pluſq̄ oporteat uel minus ſed qn̄ & quō & ubi oportet. & ſic etiā eſt de magnifico. opus ḡ magnanimi ut magnifici ſꝫ ſuam ſbām eſt extremum ī magnitudine, ſꝫ ſꝫ hītudinem ad rationem eſt medium. Ad aliud dcm̄ eſt qn̄ de augmentatione & diminutione uirtutiſ querebatur. Ad aliud concedendum eſt ꝙ uirtuſ attenditur penes ultimū in bono & pfcōe. tale aūt ultimum ī moralibꝫ eſt medium ut apparuit. Ad a[deꝫ] dicendum eſt ꝙ uirtuſ intellectualiſ ī medio conſiſtit. qꝛ uerum eſt duaꝝ extremaꝝ flitatum medium ut dicebatur. Et qn̄ dr̄ ꝙ uerum tenet alterum cōtradictioniſ extremum cōtra falſum concedo, ſed dico ꝙ extrema cōtradictionis nō ſunt extrema poſitiua ſꝫ ſūt extrema ſꝫ affirmationem & negationem eiuſdem de eodem, mō conſtat ꝙ de medio poteſt negari extremum & econtra, iō altera pſ contradictioniſ fundari pōt ſup unum medium poſitiuū altera fundata ſup extremum. Vt patet de equali & nō equali. Equale enim eſt medium, non equale dr̄ de maiori & minori que ſunt extrema. Ad aliud dicendum eſt ꝙ ſi delectatio in indiuiſibili conſiſtit, hoc eſt ut de uiſione & lumine diceremuſ ſed ꝙ ſcdm̄ exigentiam agentiſ & paſſi illa ſimul tota gn̄atur. qn tn̄ ſꝫ aliam & aliam diſpoſitionem agentiſ & paſſi poſſit eſſe delectatio aut magis aut minuſ intenſa ut remiſſa non negat ariſtotileſ. Vt de lumine uidemuſ & de uiſione. Ad aliud de uerginitate dicendum ꝙ pōt eſſe ut de magnanimitate ut propōtionabilr ut ſtatim dicam de adulterio. Nam abſtinere ab omni actu uenereo, ſꝫ tn̄ debitum modum & debitaſ circūſtantiaſ eſt uirtuſ alr̄ aūt nō eſſet uirtuſ ſed de hoc queretur in tertio libro. Ad aliud dr̄ ꝙ circa tales opationeſ uel paſſiones nō eſt uirtuſ aliquo mō ſꝫ ſolum circa fugam in qua fuga medium eſt qd attenditur ſꝫ circūſtantiaſ. talia enim fugere debemus ſicut oportet & alr̄ nō qui enim ad fugiendum adulterium ad extraneiſſima & remotiſſima loca curreret ut poneret ſe in furno ut abſcinderet ſibi teſticulos nō eſſet in hoc uirtuoſus ſed uitioſus. Aliquando aūt putaui ꝙ uirtuſ non eſſet uere & ſbāliter medium uitioꝝ extremoꝝ. ſed niſi p abnegationem extremoꝝ ſicut diceremuſ hoīem eſſe medium equi & aſini, qui nec eſt equuſ nec aſinuſ qd adhuc puto eſſe probabile. hoc autē nō eſt proprie eſſe medium, sic enī ꝙ licet eſſet medium oīum alioꝝ. Qꝛ igitur uirtuſ nō ſit pſe & uere medium uitioꝝ credidi ſic poſſe probari ſupponendo p° ꝙ uera drā uirtutiſ & uitij eſt qꝛ uirtuſ non inclinat ſꝫ impetum paſſionis ſed inclinat ſecundum impetū rōniſ. Exm uirtuſ fortitudiniſ non inclinat ſemp ad fugiendum uel aggrediendum, ſed aln̄ ad fugiendum aln̄ ad aggrediendum aln̄ ad expectandum put recta ratio dictat hoc aut illud eſſe faciendum. Sed uitiū nō inclinat nō ad iudiciū rōis ſꝫ ad īpetū paſſionis. Exm uitiū audacie ſemp inclinat ad aggreſſum ad quem trahit paſſio audacie. Timiditaſ aūt ſemp inclinat ad fugam ad quam trahit

paſſio timoris. Arguitur quod ſic. Si uirtus eſſet uerum medium duorum uitiorum
aut hoc argueretur ex parte appetitus quem uirtutes et uitia inclinant. aut ex
parte paſſionum et rationis ſecundum quarum iudicium uel impetus uirtutes et uitia
inclinant. ~~Aut ex parte appetitum~~. Non enim eſt ponenda talis mediatio
ſine ratione apparente et non apparent plura ex quibus ipſa poſſit argui ratio
nabiliter. Sed ex appetitu hoc argui non poteſt cum ille ſit idem inclinabilis
per uitia et uirtutes. Nec illud poteſt argui ex operationibus quoniam non eſt neceſſe
operationem uirtutis eſſe mediam inter operationes uitiorum ſed hoc accidit aliquando
enim uirtus fortitudinis. ſ. ſi hoc ratio dictauerit fortius inclinabit ad aggre
diendum uel expectandum et mouendum quam uitium audacie. liberalitas etiam
aliquando plus inclinat ad plus dandum quam prodigalitas inclinaret licet aliquando ſit econtra.
Vnde quarto huius dicit Ariſtotiles quod prodigi quandoque quos oporteret indigere hos
diuites faciunt et moderatis quidem ſecundum mores nihil utique darent. Adulato
ribus autem aut ſecundum aliquam aliam uoluptatem tribuunt multa. Accidit
ergo quod operatio uirtuoſa ſit maior aut minor uitioſa operatione ſecundum quod accidit
rationem plus dictare uel minus quam trahat impetus paſſionis ſibi derelicte. Item
illud non poteſt argui ex iudicio rationis et impetitibus paſſionum quoniam iudicium
rationis non eſt medium contrariarum paſſionum. cum medium ſit de genere extremorum
et ſit natum fieri circa idem ſubiectum et cum iudicium rationis aliquando ſit ad equale
uel ad plus quam paſſio ſibi derelicta traheret. igitur etc. Item ſi uirtus eſt uere medium
duarum malitiarum rationabile erit quod determinans ad uirtutem eſſet medium inter de
terminantia ad malitias quod eſt falſum. quoniam due paſſiones extreme quando ſibi dereli
quuntur abſque regimine determinant ad malitias extremas. Exemplum timor ad timi
ditatem et audacia paſſio ad audaciam malitiam determinans autem ad uirtutem
non eſt paſſio media ſed ratio igitur etc. Item ſi contrarietas eſt mediatio uitiorum
et uirtutum argui debet ſecundum contrarietatem et mediationem ſuorum propriorum et
per ſe effectuum ſed proprius effectus audacie eſt trahere ad aggreſſum et proprius
effectus timiditatis eſt trahere ad fugam. et iſti tractus bene ſunt contrarii. ſed
proprius effectus fortitudinis eſt trahere quocumque ratio dictauerit et iſte tractus non
eſt per ſe medium illorum ymo accidit quod quandoque ſit ad aggreſſum et quandoque ad fugam
et eſt ſimile. Vt ſi ſeruus ſit in uia coram domino ſuo poterit habere tres inclinationes
Vnam eundi ad dexteram. aliam ad ſiniſtram et iſte ſunt contrarie. Tertiam eundi
quocumque dominus precepit et non alibi. Iſta autem inclinatio non eſt uere medium
aliarum. ſed accidit quod ſit ad hoc extremum uel illud uel ad illud medium. Item
habituum inclinantium ~~ſenſit~~ ſecundum paſſiones extremas contrarias ad operationes extre
mas habitus uere medias eſt inclinans ſecundum paſſionem uere mediam ad operationem mediam
ſed talis habitus non eſt uirtus probatur. quia uirtus ſecundum nullam paſſionem determinate inclinat
ſed ſolum ſecundum iudicium rationis. Etiam quia talis habitus inclinaret ſepe ad malum et contra rectam
rationem. Exemplum audaciam aliter inclinat ſecundum audacie paſſionem ad aggreſſum et timi

ditaſ ſ3 timorē ad fugam, g͏ᵗ hītuſ uere mediuſ inclinaret ſ3 paſſionem uē mediā inter audaciā & timorem ad medium inter fugā & aggreſſū. Exᵐ ponamuſ quoad expectationem. mō cōſtat ꝙ expectatio ita pōt eſſe qñ & ubi non oportet ut fuga uel aggreſſus. Forte tñ dicendū ꝙ taleſ rōeſ nō excludūt q2 fundant̄ in ſl̄o pͥncipio .ſ. in hoc ꝙ uitia inclinent & non ſ3 iudiciū rōis ſ3 ſ3 impetum paſſioniſ. Nam ſi hoc eſſet uerū ſeq̄retuꝛ ꝙ pueri & mente alienati & uiriliteꝛ ꝗcunq3 non hn̄t liberum arbitrium uel uſum rōis eſſent uitioſi qđ eſt fl̄ſm. g͏ᵒ in hoc attenditur uitium ꝙ inclinat ſ3 iudicium rōis non ꝗdem recte rōis ſ3 deprauate & cōſonē impetui paſſionis. Forte etiā ꝙ aliē rōes arguebant. ac ſi diceretuꝛ ꝙ uirtuſ ī medio rei conſiſteret, qđ nō eſt uerum ut uidebituꝛ in alia q̄one. Et forte ꝙ nec ꝑiſta poſſent rōeſ illē diſſolui q̄m ellectioneſ quē ſunt pͥmē & pͥncipaleſ uirtutum ac uitioꝝ oꝑationeſ poſſunt ſ3 uirtutem & ſ3 uitiū eē eaꝝdem oꝑationum exteriorū tñ ad diuerſos fineſ. Exᵐ. Liberaliſ elliget dare ꝑꝑ bonitatem illiuſ oꝑationis ſ3 ſe ipām. Illiberaliſ aūt elliget dare ut maiuſ recipiat. Iſte g͏ᵗ ellectiones n̄ differūt niſi in finibꝫ grā quoꝝ illi elligunt talem oꝑationem cōſtat aūt ꝙ illi fineſ nec ſe hn̄t ad īuicem contrariē nec mediē iō nec hītuſ. ꝑꝑ qđ aliqui dixerunt ꝙ uirtuſ in ſui ſb̄a non ꝑticipat aliquid de ſb̄a uitioꝝ nec componituꝛ ex eis ut tepidum ex calido & frigido. Sed hoc qđ dicit Ariſtotileſ uītutem eſſe medium uitioꝝ ſ3 eiuſ ſb̄am & utriuſq3 uitioꝝ ꝑticipare rōem ītelligēdum eſt denoīatione extrinſeca ab oꝑationibꝫ exterioribꝫ .ſ. q2 ut in pluribus opus uniuſ uitij excedit qđ oportet, l3 nō ſemꝑ & opus alteriuſ deficit, ut in pluribus ab eo qđ oportet. Vt igr̄ homo eſt ſemꝑ riſibiliſ ſ3 ſuam ſb̄am nō eſt tñ riſibiliſ ſ3 ſuam ſb̄am formalr̄ ſ3 denominatiue modo predcō. Rogo ſubtileſ ut ad iſtam dubitationem terminandam attendant;

Extodecimo Querituꝛ utrum virtuſ conſiſtat ī medio ſ3 rem uł in medio quoadnos. Et arguituꝛ ꝙ nō ī medio quoad noſ. q2 mediū quoadnos eſt medium ſ3 quid. ſ3 medium ſ3 rem, eſt mediū ſimpl̄r ergo ſi uirtus ī medio quo ad noſ conſiſtat ipā nō erit uirtus ſimpl̄r ſed ſ3 quid qđ eſt inconueniēs. Item medium quoad noſ eſt ualde diuerſificabile & ſ3 loca & ſ3 tp̄ra & ſm̄ hoīum ſtatuſ & conditioneſ. ꝑꝑ qđ oporteret etiā uirtutem moralem eſſe ualde diuerſificabilem qđ eſt falſum q2 primo huiuſ dr̄ ꝙ uirtuteſ moraleſ ſunt ꝑmanentioreſ diſciplinis & ſcđo huiuſ dr̄ ꝙ uirtuoſe oꝑari eſt ſi ſe firme & īmobil̄r heāt & oꝑetuꝛ. Confirmatuꝛ q2 ex ſimilibꝫ oꝑationibꝫ ſileſ hītus fiunt ut dicit ariſtotileſ. Oꝑationeſ aūt medium tenenteſ quoadnos ſūt ualde diformeſ mō magne, mō ꝑue, mō intenſe mō remiſſe & ita oppōteret uirtutem moralem eſſe difformem & nō ſimplicem. Item ut eſt de iuſtitia ita uidetuꝛ eſſe de alijſ uirtutibꝫ ſed iuſtitia tenet medium rei. ut cōīteꝛ cōcedit & ariſtotileſ hoc uidetuꝛ uelle in quinto huiuſ. Dicit enim ſo ı huiuſ mediū

ſm rem eſſe medium ſʒ ariſmetricam proportionem . In 5° aūt dicit iuſtum
eſſe equale ſʒ propōtionē ariſmetricam & addit. Nihil enim differt ſi ſtu
dioſus prauū priuauit . uel prauuſ ſtudioſum. Nec ſi medicus eſt ſtudioſus ut
prauus ſed ad nocumēti drīam ſolum reſpicit lex q² 17 = Oppoſitū arguituꝛ
cōiter . qꝛ Ariſtotileſ ſine exceptione inueſtiganſ diffinitionem uirtutiſ dicit.
Omniſ ſciēs ſupabundantiam & defectum fugit medium aūt querit & hoc de
ſiderat medium aūt non rei ſed quo ad noſ. Ex quo pꝫ concludit ꝙ uirtuſ
moraliſ cum ſit omni arte certioꝛ & melioꝛ . medij erit utiq; coniecturatrix mō
uidetuꝛ ꝙ de illo medio debeat concludere de quo fuerat loquutuſ ī pmiſſiſ ſi 9°
dʒ inferri ſʒ exigentiam premiſſaꝝ . = Item inferrendo gnāliteꝛ ſiue cū excep
tione diffinitionem uirtutiſ dicit . Eſt g² uirtuſ hītuſ ellectiuuſ in mediate e
xequenſ quo ad nos . = Oportet uidere qd. eſt medium rei . & quid eſt mediū
quoad noſ . Ponit aūt Ariſtotileſ duplicem drīam inter medium quoad nos
& medium rei ſumituꝛ ſcdm equi diſtantiam ab extremiſ ut ſi extrema ponā
tuꝛ duo & decem medium erit ſex . Sed medium quoad noſ dr̄ qd nec excedit
nobiſ nec deficit . hoc eſt dcū qd nobiſ nec eſt pluſ debito nec minus debito , Scdā
differentia eſt qꝛ medium rei eſt idem apud omneſ . Nam apud omneſ eque
diſtant ſex á duobus & á decem . Sed medium quoad noſ non eſt idem apud
omneſ qꝛ giganti comedere aucham erit medium neq; enim nimiſ neq; parum .
Nano autem eſſet nimiſ . Et nota ꝙ ex dcīſ drīſ alia pōt eſſe drīa quià medium
rei reqrit extrema terminata . alr̄ non poſſet ſumi ſua equi diſtantia ab ex̄mis .
Sʒ medium quoad noſ non reqrit extrema terminata cum non ſumantuꝛ ex a
liqua certa & terminata diſtantia ab eiſ . ſed ſufficit ad noſ eſſe incerta & det
minata diſpoſitione . Eſt enim medium nobiſ qd eſt cōmenſuratum ſeu propōtio
natum ſcdm exigentiam circūſtātiaꝝ nrē diſpoſitioniſ . Qd aūt ab hac cōmen
ſurata & determinata proportione deficit uel excedit quātūcūq; deficiat uel ex
cedát ēt ſi in infinitum tale hīt extremi rōem . Medium g² rei attenditur ſʒ exi
gentiam extremoꝝ & p extrema menſuratuꝛ . Aliud enim medium . 2 . ad . 10 .
& 2 ad . 100 . Sed ſecundum medij exigentiam ad noſ attenduntuꝛ extrema
& ſʒ receſſum ab eo menſurantuꝛ . // Dr̄ g² cōiteꝛ ꝙ aliquę uirtuteſ morales
& plureſ attenduntuꝛ ſʒ mediū quoad noſ q̄ ſʒ medium rei . = 2° dr̄ ꝙ nō
omneſ & iſta exceptio ponituꝛ pp iuſtitiam quam dicunt in medio rei conſiſte
re . qd ſi ſit uerum uidebit̄ in 5° . Ad pnſ tn̄ non uidetuꝛ ꝙ ipām iuſtitiam opō
teat excipere . qm̄ iuſtitia diſtributiua uidemuſ regem in exercitu nō equalr̄
diſtribuere pecuniam & honoreſ militibuſ & pedifibuſ & ī pmītiua uel
cōmutatiua ſilr̄ . Nulluſ enim equalr̄ puniret eum qui regem pcuſſit &
eum qui garcionem . Nec ſemp equa pecunia equale bladum emituꝛ , neq;
ubiq; ſimilr̄ ſed magiſ uel minuſ ſecundum indigentiam nrām ut abundā
tiam . Sed hoc uſq; ad quintum librum dimittatuꝛ . = Poſſum igr̄ dicere

ſimpl̄r ut dicit Ariſtotiles q̄ uirtuſ moraliſ conſiſtit in medio quo ad noſ &
nō ī medio rei niſi forte accideret medium rei coincidere cum medio
quoad noſ ~~& non in medio rei~~ qd̄ probatur primo. Vt de ſanitate corpo-
riſ ita de ſanitate animę ſuo modo. Sanitaſ autem corporiſ non conſiſtit
in medio rei. ſ. ī proportione media qualitatum tangibilium ſecūdum eq-
diſtantiam ab extremiſ: puta calidiſſimo frigidiſſimo humidiſſimo & ſicciſſō.
Sic eīm oīa animalia ſana & omnia membra ſana eſſent eiuſdem complexio-
niſ qd̄ eſt fl̄m. q2 complexio quę in boue eſt ſanitaſ in homine eſt egri-
tudo & complexio quę eſt ſanitaſ in cerebro eſt egritudo in corde g̃ ita e-
rit de ſanitate animę. Sanitaſ aūt aīę ſunt uirtuteſ moraleſ qīn ſcdm̄ eas
aīa bn̄ ſe habet ut ſcdm̄ ſanitatem corpus. = Item arteſ querunt medi-
um ad noſ. Ex.m medicuſ non eandem dat dietam debili & forti. g̃ ſilr̄
uirtuteſ. Item cū uirtuſ ī medio conſiſtat. Aut g̃ ī medio rei aut ī medio
quoad noſ. Non rei q2 hoc eſt idem apud omneſ opuſ aūt uirtutiſ nō eſt
idem apud omneſ. Nam ſi debiliſ aggrederetur illud quod robuſtus
aggreditur ille tranſcenderet metaſ fortitudiniſ. Sed ſi robuſtus non aggre-
ditur illud qd̄ debiliſ aggreditur ille erit timiduſ. Silr̄ nanuſ uituperetur
ſcdm̄ exceſſum de comedendo & bibendo quantum gigas laudabitr̄ comedit & bibit. Et
rex uituperetur ſi tantum tribueret uni garzoni in guerra ſua currenti ſicut
uni militi lʒ adhuc garzio maiorem laborem patiatur. Et non equali foro
ueditur pannus romę & piſus. Item medium rei capitur ſʒ equidiſtā-
tiam ab extremiſ pp qd̄ oportet extrema eſſe terminata. Medium aūt circa
qd̄ eſt uirtuſ non reſpicit extrema terminata. Si enim mileſ ſcdm̄ uirtutem fō-
titudiniſ aggreditur militem cōſtat q̄ non ſolum aggredi duoſ uel treſ erit exceſ-
ſus. ſed etiam agredi centum aut mille aut quot uiſ ſine termino, & ita eſt
de aliiſ uirtutib;. Et pp hanc extremoꝝ īterminationē dicit Ariſtotileſ auc-
toritate pythagore q̄ bonum eſt finiti. malū aūt infiniti. Ad rōneſ. Ad p̄-
mam dr̄ q̄ bonum aut malum moriſ non attenditur ex ſb̄a operiſ ſed magis
ex p̄te operantiſ cum opuſ idem ſʒ ſb̄am poſſit eſſe quandoque ſʒ uirtutem & quandoque
ſʒ uitium. Iō medium ad noſ in moribus eſt medium ſimpl̄r & mediū rei
nō eſt niſi p accidenſ. Ad aliud dr̄ q̄ medium ad noſ in operationib; uel paſſioni-
buſ eſt ualde diuerſificabile ſʒ operationū uel paſſionum ſb̄am ſʒ nō ſʒ habitudi-
nem ad rectam rōem ymo eſt ſemp ſibi conforme. quātūlibet enim operatio uel
paſſio media quoad noſ ſit intenſa uel remiſſa tn̄ illiuſ ſemp ad rectam rationē
eſt habitudo eadem. ſ. conformitaſ. Vt eadem eſt habitudo. ſ. duoꝝ ad unum &
uiginti ad decem, licet uiginti ad decem ſint multo plura q̄ duo ad unum.
Nō uirtus non reſpicit paſſiones & operationeſ ſcdm̄ ſe. ſed ſcdm̄ earꝝ habitudinem
ad rectam rōem. Ad confirmationem dr̄ q̄ ex ſimilib; paſſionib; & operationibus ſimi-
leſ habitus fiunt. Sed paſſioneſ & operationeſ poſſunt conſiderari dupl̄r. Vno mō

ꝑut ſibi derelicte ſt abſq; ratione dirrigente eaſ. & ſic trahunt hītum ad ſimi
litudinem ſuę ſubſtantię. Alio modo ſumuntur ſcdm ꝙ ſunt formate & direc
te ꝑ rectam rationem. & ſic non oportet ꝙ generent habitum ſcdm ſimilitudi
nem ſuę ſbę ſed conformem recte rationis iudicio. Taleſ enim paſſioneſ & opa
tioneſ ſubiecte rationi & cōformate ꝑ eam non trahunt appetitum ad ſuam ſbam
ſed uerſus rationem eiſ dnātem. Ad illud de iuſtitia dicetur in quīto libro;

1 Ecimoſeptimo queritur Vtrū uitia extrema pluſ opponantur ad īui
cem ꝙ ipī uirtuti et arguit ꝙ non, qꝛ xº meᵉᵉ ſcdr. Gnā nāq; dnā
non habent uiam ad inuicem, ſed diſtant magis & īcōmenſurantur: ſed uitia
extrema ſunt in eodem gnē, uirtuſ aūt in alio. h pꝫ in pntiſ ubi dicitur. Hec cē
eſt aūt oīa contraria in eodem gnē uel in cōtrariiſ gnibꝰ eſſe uel ipā eſſe gnā.
Album enim & nigrum in eodem gnē ſunt. Color enim genuſ eſt eoꝝ. Iuſtitia
uero & iniuſtitia in contrariiſ gnibꝰ. huiuſ eīm uirtuſ huiuſ aūt nequitia genꝰ
eſt. bonum uō & malum non ſunt in gnē ſed ſunt alioꝝ gnā exntia. Item
qꝛ qō ſupponit ꝙ opponantur. arguo ꝯ. qꝛ ſi uirtuſ & uitium opponuntur, aut
hoc eſt cōtradictorie, aut ꝯrie aut ꝑuatiue aut relatiue ſed nō cōtradictorie ne
q; priuatiue cum ambo ſint poſitiua utrunq; enim eſt habituſ. Non relatiue
qꝛ uirtuſ non eſt uitii uirtuſ nec eꝯ. Nec ꝯrie, qꝛ cōtraria maxime diſtant
xº meᵉᵉ & ita pluſ diſtarent & ꝑ cōſequenſ pluſ opponerentur ꝙ uitia & uitia ad
īuicem qd eſt cōtra Ariſtotilem. Et eē cum unum uitium ſit alteri cōtrarium
uitio ſi cum hoc eſſet etiam contrarium uirtuti idem erit pluribꝰ contrarium
qd eſt contra Ariſtotilem xº meᵉᵉ. Item ſi uirtuſ cōtrariatur uitio uel hoc
eſt ut extremum extremo uł ut extremum medio. Non primo mō qꝛ tunc
contrariaretur uitio uni tm̄. Vniuſ enim hītudiniſ ſunt ſolum duo extrema.
Nec ſcdo mō qꝛ cum unū medium equałr diſtet ab extremiſ opporteret ꝙ uir
tus equaliter opponeretur utriq; extremo qd eſt cōtra Ariſtotilem. Oppoſitū
uult Ariſtotileſ q de oppōne uirtutiſ ponit duaſ cōcluſioneſ quas etiam argu
menta facta tangunt. prima eſt ꝙ uirtuſ in medio exiſtenſ opponitur uitiis ex
tremis. 2ª cōcluſio eſt ꝙ uitia extrema ſibi inuicem pluſ opponuntur ꝙ uirtuti
ꝯº eſt ꝙ unum uitioꝝ pluſ opponitur uirtuti ꝙ alterum. Ad euidentiā autem
pme ꝯnſ ut appareat qualiter hęc omnia ſibi inuicem opponuntur expedit re
memorari qd ſupra diximuſ. ſ. ꝙ uirtuſ & etiā uitia ſumi poſſunt uł quantum ad
ſbam ipoꝝ uel quantum ad rationem bonitatiſ uel malitię ſibi attributam. hęc
aūt rō bonitatiſ attribuit hītui ſcdm eiuſ conformitatem ad rectam rationem
& rō malitię ſꝫ deformitatem. De mō aūt oppōnſ uirtutiſ & uitioꝝ ꝙtū
ad primā concluſionem ariſtotiliſ ꝑut ſumuntur quātum ad rōnem bonitatis
uel malitię ponuntur treſ ꝯneſ. Prima eſt ꝙ uirtuſ uitiiſ opponitur extreme
qꝛ opponitur eiſ ut bonum malo, uel ut conforme difforme; quę uidentur ut ſic
extremę ſe hrē. 2ª ꝯº eſt ꝙ duo uitia extrema non opponuntur ad inuicē ſcdm

grãlem rationem bonitatiſ & malitię qm̃ que ſub eodem extremo uniuſ oppoſitionis reponuntur illa ut ſic non opponuntur ad inuicem. Modo duo uitia ſub uno extremo inueniuntur. ſ. ſub malo & ſub difformi qđ etiam patet quia unius habitudinis impoſſibile eſt plura eſſe extrema q̃ duo. cum ergo uirtuſ unũ teneat extremorum, oportet ambo uitia ſub altero reponi extremo. Tertia cõ eſt quod uitia conſiderata ſecundum ſpetialeſ malitiarum ſuaſ rõneſ opponuntur ad inuicem extremę qm̃ defformitaſ que eſt grãliſ ratio malitiarum diuiditur extremę in difformitatem per exceſſum & defectum. hec aũt ſpetialeſ rõeſ malicia rum duorum extremorum. q̃ iuſ. Sed circa primam iſtarum cõcluſionum dubitatur.

Vtrum oppoſitio uirtutis ad uitium ſcđm rationem boni uel mali ſit oppoſitio contraria uel priuatiua. = Videtur enim quibuſdam quod non poſſit eſſe oppoſitio contraria, quia rationeſ bonitatiſ & malitię ſumuntur ſcđm conformitatẽ & defformitatem, cõformitas aũt eſt equalitaſ & defformitaſ eſt inequalitas equale aũt & inequale opponuntur cõtrarie priuatiue & non contrarie. = Itẽ cum malitię terminum non habeant oportet quod attendantur ſecundum receſſũ a medio ſiue a bono uirtutiſ. Cuiuſ aũt rõ ſecũdum receſſum ab alio attẽditur hoc hẽt rationem priuationiſ q̃ iuſ. Ita ergo dicunt iſti quod malitia & priuatio licet regrant ſbm poſitiuum puta ſbm hitus uel opitionis. Alii aũt hoc concedere formidant quia inter priuatiue oppoſita non eſt medium ſed inter bonum & malum eſt medium quinto methaſ. Non omniſ homo eſt bonus uel maluſ aut iuſtus uel iniuſtus. Sed cõmentator hec ſoluit ibidem dicẽs quod habitus & priuatio non diuidunt uerum & fſm ſimplr ſed ĩ proprio ſbo. homo autem abſolute nõ eſt ſbm proprium iuſtitię & iniuſtitię aut bonitatiſ & malitię ſed homo ciuiliſ & potenſ uti rõne. Et ſic patet quod hec auctoritaſ magiſ ẽ ad contrarium q̃ ad propoſitum. Ideo põt probabiliter precedenſ cõcluſio teneri. Si autem uirtuſ & uitia ſumantur quãtum ad ſbaſ hituum ſic dr quod uitia opponuntur ad inuicem extreme. Virtuſ aũt eiſ ut medium extremiſ. Vitia aũt ſunt ſcđm pluſ & minuſ debito. Virtuſ aũt neque ſcđm pluſ neque ſcđm minus.

Sed dubitatur utrum taliſ oppoſitio uitiorum ſit contraria uel priuatiua quod nõ priuatiua quia utrũque ſcđm ſbam eſt hituſ poſitiuuſ. Quod non contrarie arguitur quia nõ eſt ibi capere maximam diſtantiam x° methace. = Item minuſ eſt ſcđm defectũ maioris ideo uidetur ſibi opponi priuatiue. Si ergo uitia opponuntur ſcđm magiſ & minuſ uel ſecundum habundantiam & defectum uidetur quod priuatiue opponuntur. = Põt dici quod cõtrarietaſ dcã propriſſime requirit maximam diſtãtiam, idõ ſic non contrariant. Sed contrarietaſ minuſ proprie dcã. prout tñ cõtra priuatiuam oppõnem diſtinguitur dr de omni incompoſſibilitate formarum euiſdem gñiſ circa ſbm idem lʒ nõ maxime diſtent & taliſ contrarietaſ põt cõcedi inter uitia extrema. Vel põt dici quod duo uitia extrema ut ſunt prodigalitaſ & illiberalitaſ non diſtant ab inuicem ſcđm magiſ & minus, uel ſecundũ

intenſum & remiſſũ

intenſum & remiſſum niſi forte tm̄ obiectiue ut ſcd̄m denoīationem extrīſecā ab opationib; q2 ſcilicet prodigalitas inclinat ad dandum exceſſiue & illiberalitas ad defectum. Sed tn̄ illiberalitas ſcd̄m ſuam ſubſtantiam hītus pt̄ eſſe & eſt cōiter intenſior q̄ prodigalitas & fortius inclinans appetitum. Et forte ꝙ ſic pot̄ dari maxima diſtantia inter intenſiſſimam illiberalitatē & remiſſiſſimam prodigalitatem. = Tamen qcqd ſit de hoc dicendum cū ex obis & opationib; oporteat nos uenire in hītuum notitiā oportet cōcedere ut uidr̄ ꝙ uitia extrema ſcd̄m eoꝝ ſbās accepta plus diſtant q̄ uirtus & uitium, cum opus uirtutis ſit medium inter opa uitioꝝ. ut equale inter maius & minus. Sed de uirtute quō uitiis opponitur ſcd̄m eius ſbām accepta dcē; eſt ꝙ ipā ſcd̄m ꝙ pticipat utrūq; extremoꝝ q2 ut dicit Ariſtotiles. Fortis quidem ad timidum eſt audax & ad audacem timidus. Sic utriq; extremo opponitur cōtrarie licet non ſcd̄m pfcām contrarietatē. =

Quantum ad 2ā; ꝯnem Ariſtotilis dicendū ꝙ uirtus quoad rōnem bonitatis & malitie plus opponitur uitiis q̄ uitia ad īuicem. quia oppoſitio uirtutis & uitii eſt ſcd̄m oᵗᵃ gnā uitioꝝ aūt ſꝫ oppoſitas eiuſdem gnīs drīas ut uiſum eſt que aūt gn̄e diſtant magis diſtant q̄ que ſolum ī ſpē. Quātum uō ad eaꝝ ſbās uitia magis opponuntur ſibi inuicem q̄ uirtuti cum uirtus in medio conſiſtat & extrema plus diſtent ad inuicem q̄ a medio. - Quātū uō ad 3ā ꝯnē Ariſtotelis pot̄ dici ꝙ unū extremoꝝ uitioꝝ magis opponitur uirtuti q̄ alterū.

Cuius 2ᵉ rōes ab Ariſtotile aſſignantur, una ex pte rei. Quia ſi duoꝝ uitioꝝ unū eſt uirtuti altero ſimilius oportet magis uirtuti eſſe contrarium. Mō ſic eſt ꝙ unū eſt ſibi ſimilius. qd̄ patet ſi principale actum uirtutis inſpiciamus. Si eīn ille actus ſit in aggrediendo ut in fortitudine, aut in dando ut ī libalitate uel uiriliter in aliqd opando: Vitium qd̄ erit in exceſſu illius actionis erit uirtuti ſimilius q̄ illud qd̄ eſſet in fuga illius actionis. qm̄ illud uitium cōueīt uirtuti in ſbā actionis lꝫ ī mō differant. Exceſſiue eīn agere eſt agere. Iō prodigalitas eſt ſimilior liberalitati q̄ auaritia & audacia fortitudini q̄ timiditas. Si aūt pricipalis actus uirtutis ſit in abſtinendo ut in tempantia tūc et uitium qd̄ erit in abſtinendo exceſſiue erit ſimilius illi uirtuti pari rōe. = Ideo tempantie magis aſſimilatur inſenſibilitas & magis cōtrariatur ītempantia.

Alia rō eſt ex pte nr̄a qm̄ illud uitiū eſt magis uirtuti contrariū, qd̄ eſt magis natū ſumere augm̄tum. Sic enim magis recedit a medio uirtutis. ſed illud eſt magis natum ſumere augm̄tum ad qd̄ magis ex paſſione inclinamur. Quō in fortitudine timor ualde inclinat nos ad fugam terribilium & delectatio ītempātia ad proſeq̄ndum uoluptuoſa & amor pecunie ad eius retētionem in liberalitate Iō &c. - Quō aūt dcm̄ ſit ad rōes principales patet ſatis ex dcīs nūc & etiam ,xb. qſtionis. - Sciendum tn̄ eſt ꝙ de oppōne uirtutis ad extrema uitia tenedū eſt ſꝫ exigentiam eius qd̄ tenetur de dubitatione mota in ,xb. qſtione ;

Ecimooctauo queritur. Vtrũ documenta ad inueniendum medium uirtutiſ ſint bona & recta. Et arguitur ꝙ nõ. Primum documentum enim eſt ꝙ recedendũ eſt ab extremo magiſ uirtuti contrario. hoc aũt documentum peccat ſcdm petitionem principij. q2 nulluſ ſcire põt qd uitium magis contrariatur uirtuti niſi ipſam uirtutem cognouerit. Nec etiã põt ſcire qd extremorum magiſ diſtat a medio. ſi medium ignorauerit. ppt qd illud documentum ad inueniendum mediũ ſupponit medium iam inuentum ꝙ ẽ ꝯ. Secundum documentum eſt ꝙ attrahere noſ debemuſ in contrarium eius ad qd ex complexione propria facile mobileſ ſumus. hoc autẽ documentum eſt fallax, ꝓbatur ut contingit aliquos eſſe male natoſ & inclinatos ad uitia. Ita contingit aliquos eſſe bonoſ natoſ & ꝑ conſequenſ inclinatoſ ad uirtutem & ad bonum morem ut patz ĩ tertio: & ppt hoc etiãm ĩ ſexto dicit Ariſtotileſ. Omnibꝫ enĩ uidetur ſinglõſ moreſ exiſtere nã aliqualr. Et enĩ iuſti & tempati & forteſ & alia confeſtim hẽmuſ a natiuitate. Si ergo bñ natuſ ab illo receſſerit ad qd eſt natuſ & facile mobiliſ ipſe recedet a uirtute qd eſt prauum. Et iterum illud documentum uidetur opponi pº aliqualr. Cum enĩ auaritia ſit magiſ contraria liberalitati q̃ prodigalitaſ põ ꝙ quis ex natiuitate fuiſ̃ inclinatuſ ad ꝓdigalitateſ ſi a uitio magis contrario recedat tunc attraheret ſe ad id ad qd magiſ inclinatur qd eſt contra ſcdm documentum & ergº ſi ſcdũ documẽtum ſeruauerit ibi ꝯ primum. = 3m documẽtũ eſt fugere delectabilia qd uidetur erõneum q2 ſic oporteret fugere felicitatem cum ipã ſit delectabiliſſĩã. pº hꝫ, Et oporteret fugere operationeſ uirtutum q2 ille ſunt ſcdm ſe ipãs delectabileſ pº hꝫ. = 4m documentum eſt qñq3 qde declinare ad ſuphabundantiam qñq3 aũt ad defcm hoc aũt uidetur prauũ. q2 utrũq3 tam ſuphabundantia q̃ defectuſ eſt uitium. & nõ eſt bonum ad uitium declinare. hoc igr̃ documentum docet peccare uel iubet. = Item ex cõſimilibꝫ operationibꝫ cõſimileſ hitꝰ fiunt. ſed cum declinare hinc inde ſit uacillare ſiue inconſtantia. uidetur ꝙ nõ poſſit firmus gñari hitꝰ. qd tñ ſpectat ad uirtutem ꝙ ẽ ꝯ. = Oppoſitũ ponit Ariſtotileſ. = Dicendum ꝙ iſta documenta bñ ĩtellecta ſunt bona & ſana. probatur q2 illa documẽta ſunt bona & ſana ad inueniendũ mediũ uirtutiſ. que docent euitare omne qd deuiat a medio uirtutis. Iſta ſunt huiuſmodi ꝓbat q2 deuianſ a medio uirtuoſo uel deuiat inducendo ad malum uel ꝓhibendo bonũ. Si inducendo ad malum aut hoc eſt ꝑ modũ ĩpulſionis. ut propria hominiſ complexio propellit appetitum ad proſequendum id ad qd homo inclinatur & quo ad hoc ponitur ſcdm documentum. Aut hoc eſt ꝑ modum tractationis ut delectabile trahit ad ſe appetitum & quoad hoc eſt dare tertiũ documẽtum. Si uero hoc ſit ꝓhibendo a bono. Aut hoc eſt cãliter ut unum cõtrarium corrũpit reliquum & quo ad hoc datur primum documẽtum de receſſu ab extremo magiſ uirtuti contrario & ipſiuſ corruptiõ. Aut hoc eſt

occōnaliter cuiuſmodi eſt ignorātia diſtīctionis boni a malo & quo ad hoc po
nitur 4m documētum . Nam declinando q̄nq; ad q̄dlibz extremoꝝ poterit
q̄dlibet eſſe notum & ipm̄ mediū ſimilr̄ q̄d utrūq; extremoꝝ participat . =
Item defectus attingendi medium pōt prouenire ex nā̄ uirtutis & uitioꝝ &
q̄ ad hoc eſt p̄mum documētum uel p̄ nām̄ appetitus nr̄i & quo ad hoc eſt ſꝫ
documentum . Vt p̄ nām̄ paſſionis & ſic eſt tertiū documentum uel ex p̄te
rōis & ſic eſt 4m documentum . Ad rōes . Ad primam dr̄ tripl̄r primo q̄
nullus utens ratione eſt q̄ nō cognoſcat in gn̄ali & extrema uitia & uirtutem
mediam . & licet non preciſe tn̄ ſꝫ aꝗ̄ latitudinem . & in hoc pōt uidere q̄d
extremoꝝ magis opponitur uirtuti . Iō documentum eſt ut uolēs p̄ ſcā &
ſp̄āli notitia medium inuenire recedat p̄mitus ab illo extremo . = 2o pōt dici
q̄ cū aliquatr̄ dcm̄ eſt nota fuīnt mediū & extrema recedendū eſt ab extremo
magis contrario non ad inueniendum medium quo ad illam notitiam ſed quo
ad ipm̄ appetitū ſe confirmandum in illo medio . 3o modo pōt dici q̄ iuuenes
p̄ ſe ipōs ut cōiter non fierent uirtuoſi . ſed indigent caſtigatione & īſtructore .
ut diximus in p̄o libro . Inſtructor g̊ bn̄ nouit medium & uidet quid in diſci
pulo magis contrariat̄ uirtuti . Iō documentum eſt ut retrahat ab extremo illo
magis contrario diſcip̄lum . = Ad aliud dr̄ q̄ nulli ſunt ita bn̄ nati q̄n appetitꝰ
ſenſitiuus ſi eſſet ſibi derelictus duceret alr̄ ad malū .. Sed q̄n aliqui ſunt minus
inclinati ad malū q̄ alij illos uocamus bene natos . Vel pōt dici q̄ inſtructor iuue
num inſpiciat ad quid nati ſint & ſi bn̄ nati ſunt non utatur iſto documento
& ſi male utatur . = Ad aliud dr̄ q̄ hoc ſꝫ documētum non aduerſatur primo q̄n
dcm̄ eſt q̄ unum uitioꝝ extremoꝝ pōt eſſe magis contrariū uirtuti aut ex
p̄te rei aut ex p̄te nr̄a . Quāuis g̊ auaritia ſimplr̄ ſꝫ ſui nām̄ ſit liberalita
ti magis contraria q̄ prodigalitas tn̄ in illo q̄ eſſet natus ad prodigalitatem erit
eq̄ . Vel dōꝫ q̄ ibi h̄t locum induſtria inſtructoꝝ ut iā an̄ dictum eſt . Ad aliud
dicendum q̄ 3m documētum erat de ſenſualibꝫ delectationibꝫ . Ad aliud dr̄ q̄
q2 uerū mediū attingere eſt ualde difficile , iō declinare parū a medio nō eſt
prauū nec uituꝑabile ſed potius laudabile ut non ſolum ſagiator laudatur q̄
ſignum tangit ſed etiam qui prope ſignum . = Iō dicit Ariſtotiles 2o huius . Hos
quidem q̄nq; deficientes laudamus & manſuetos dicimus . q̄nq; aūt grauātes
uiriles uocamus . Qui eīm parum alr̄ tranſgreditur nō uituꝑatur neq; ad
magis neq; ad minus . Documētum g̊ quātum non uult q̄ declinemus
ad extrema uſq; ad uituꝑium & malum ſed infra metas uirtutis , q̄d bn̄
prodeſt non ut in declinatione ſiſtamus ſed ut ex inde medium ad extre
ma compantes ipm̄ melius cognoſcamus & in ipō p̄ ſcē cognito īmutabiliter
maneamus ſꝫ ap̄li documētum . Omnia autem probate . q̄d bonum eſt te
nete . Vel dicendum q̄d expedit ſepe declinare ad extrema uitia nō agēdo
ſꝫ ea ſed conſiderando malitias ipōꝝ & deteſtando ut ea melius euitare

ualeamuſ. Et hec eadem ſolutio ualet ad ultimam rōem. Vel dicendū etiam eſt ad eam ꝙ declinare expedit ut medium cognoſcamuſ ſed ipſo cognito debemuſ abſqꝫ declinatione adherere firmiter. & etiam dcm̄ eſt ꝙ nō eſt declinandum ultra metaſ uirtutiſ nec niſi recto regente iudicio rationiſ & taleſ operationeſ ſunt gn̄atiue & firmatiue uirtutiſ. Et ſic ſit finiſ huiuſ queſtioniſ & totiuſ libri ſecundi ethycorum ariſtotiliſ;

Expliciunt queſtioneſ ſecundi libri ethycorum. Incipiunt q̄oneſ tertij;

CIRCA TERTIVM ethycorum prima queritur iſta q̄ſtio. Vtrum poſſibile ſit ꝙ uoluntaſ ceteriſ omnibꝫ eodem modo ſe habentibꝫ determinetur aliq̄n ad unū oppoſitorum aliq̄n ad aliud oppoſitorum. Et arguit ꝙ ſic. qꝛ aliter ipā uoluntaſ non eſſet libera qd̄ eſt incōueniēſ 9ña patet qꝛ ex alio non dr̄ libera niſi qꝛ ad neutrū oppoſitorum neccāt mō ipā ſcꝫ. ſ. in quolibꝫ oppoīti eſſet ad alterum neccitata. qꝛ reſ omneſ in eodem oppo°ti hn̄t ſe eodem mō aliter .n. et aliter ſe hr̄e eſt in alio & in alio oppo°ti niſi cōtradictoria concedantur ſiml̄ ēē uā. Sꝫ tu poniſ ꝙ rebꝫ omnibꝫ alijs ſe eodem mō hn̄tibꝫ ipā non pōt ad oppo°ta determinari ſed ſolum ad alterum oppoſitorum. ergo ī quolibꝫ oppo°ti ipā ad alterū oppo°torum neccātur. Oppo°m arguitur qꝛ in iſto nūc pꝫ ꝙ reſ ſe hn̄t uel uolūtaſ eſt oīo indifferenſ ad utrūqꝫ oppo°torum ut magiſ eſt determinata ad unū q̄ ad alterū q̄uis nō cōcederetur ſimp°r detminata. Si p°o tūc uidetur ꝙ rebꝫ ſic ſtantibꝫ ipā nūq̄ determinaretur probatur quia qua rōe detm̄inaret ad hoc eadem rōe ad illud g° aut ad utrūqꝫ qd̄ eſt īpoſſibile niſi concedaſ oppo°ta ſil uerificarj aut ad neutrum & het̄ intentum. Qꝛ aūt illud argumn̄tum ſit cōueniēſ confirmat auctē ariſ 4° phyſicorum ca° de uacuo qm̄ō cōſliī arguit ꝙ graue poſitū in uacuo nō moueretur qꝛ .ſ. nō eſſet rō qr̄ magiſ moueretur in unā ptem q̄ in aliam aut 9ir̄ ī omnē ptem qd̄ eſt impoſſibile aut in nullam. Similiter eodem mō arguit cōmentator 2° phyſicorum. ca° de caſu & fortuna dicit ꝙ contingēs equale īpoſſibile eſt ut inueniatur ex eo ꝙ altera duarum actionum nō eſt niſi ex altera cā cōiūcta cum ea qm̄ neutra accō eſt dignior ut ſit reliqua. Si aūt uoluntas fuit ad unā ptem magiſ determinata ut inclinata & ad alterum minuſ v°g° ſit magiſ determinata ad .A. & minuſ ad .b. tunc rebꝫ ſic ſe hn̄tibꝫ nūq̄ determinabr̄ ad .b. qa minuſ ſe hꝫ ad .b. q̄ ſi eſſet in drn̄ſ eq̄lr ad .A. & ad .b. & tn̄ ſi eſſet indifferenſ nō determinaret ad .b. ut dictū eſt g° multo minus poterit nūc determinari ad .b. = Iſtam q̄ſtionem ſic formauj ut punctuſ difficultatꝫ uideatur Solet enim ſic formari. Vtrū uoluntaſ neccō determinetur ad actū ſuum ab obiecto ut a°co alio. Ad qd̄ multi reſpondēt ꝙ q̄uiſ concederetur ſi ultimuſ finiſ ſb rōe ſue uiriliſ bonitatiſ abſqꝫ omniſ mali apparitione pntatus

Ad aliã dicẽdũ eſt ꝙ intellectus agit ĩtellectiõem ꝑ ſpẽȝ intelligibilem ſicut cõ
pora celeſtia agũt in iſta inferiora ꝑ motũ moꝰ.n. cẽ nõ ĩ agᵗ ꝙ celum. nᶜa
git ẏᵒ celũ agit ꝑ ſuum motum tanq̃ ꝑ diſpoſitiõem ſ necessariã ad agendũ
illa qᵒ ſpẽs inteᵗ nõ agit intellectiõem itaqꝫ intellectus ut agit ẏᵒ ĩtellectꝰ agit ĩ
tellectione ꝑ ſpẽm intelligibilẽ receptã ab obõ tãq̃ ꝑ diſpõem ſibi neceſſariã
ad agendum ſic ergo celũ nõ agit ĩ motũ ſuũ nec eꝫ ĩ nõ opõtet ꝙ intellectꝰ
agat in ſpẽm intelligibilẽ nec ĩᵃ ſpẽs in ipm̃ niſi ipam̃ intellectiõem quã ſimĩ agit
ſic celũ & motꝰ eius agũt in iᵃ inferiora. Põt ergo dici ad dubitationem
principalẽ ꝙ uoluntas ſic ĩ omĩ actu uolendi patit̃ ab obõ qa oportet obm̃
eius eſſe cognitum eius aũt cognitio agit ad actũ uolendi aᶜᵒ̃ᵒ ⁊ aᶜᵒ mõ nõ ut
ĩmeᵗᵉ ut meᵗᵉ agebat̃ ab aᶜᵒ exteriori obõ mõ nũc ꝑus expoĩto. — Ad 2ᵃᵐ du
bitationem principalẽ uidet̃ eſſe dicendũ de uoluntate actiua & paſſiua uoli
tionis ſic diceret̃ de intellectu actiuo & paſſiuo intellectionis. Et ut exprimã
quid opinor nõᵐ eſt ut puto ꝙ intelꝰ & uolũtas nõ ſũt diuerſe res ab inuicem
nec ab ipã ſbã aĩe. ſꝫ aĩa ipã in ordine ad actũ intelligendi dr̃ intellectus &
in ordine ad actũ uolendi dr̃ uolũtas eo mõ quo magis hec declarabit̃ in
vſ. liᵒ. poſſet ergo dici ꝙ ipã aĩa eſt actiua & receptiua oĩs intellectionis &
oĩs uolitionis. Sꝫ forte ꝙ hec nõ eſt totalr̃ ſm̃ idem ẏᵒ ſicut ſbã grauis ſm̃
ſe ipam̃ eſt in potentia ad moueri deorſũ & põt agere lⁿ motum ſm̃ ꝙ eſt inforᵃ
ta actu grauitatis ĩ aĩa ſm̃ ſe ipam̃ põt intellectionẽ uel uolitionem recipe ſꝫ
agẽ eã nõ pt̃ niſi ſm̃ ꝙ aᶜᵒ priori actu eſt informata ĩ ꝙ rõ recipiendi ſit tota ex
ꝑte aĩe rõ uõ agendi ſit ex ꝑte aĩe actuate ĩ. ſ. ꝙ actus ĩ aĩa ꝑuiᵒ alicui altĩ
actui intellectionis aut uolitionis ſe hẽat ad iſtũ intellectõis actum aut uolitiõis
actiue nõ paſſiue. ſ. ꝙ ſit diſpoſitio aĩe nẽcã ad agendum nõ ad patiendum
magis eĩm ſicut puto dꝫ ꝑont diſpõ ad agendum q̃ ad patiendum qꝛ agẽs
agᵗ ſm̃ ꝙ ẽ in actu patiẽs aũt patit̃ ſm̃ ꝙ ẽ in põᵃ. Vĩ qᵒ m̃ ꝙ aĩa ĩformata ſpẽ ĩ
telᶦˢ ab obõ põt ĩ ſe fõrmare actũ inteᵈⁱ & ipã inforᵗᵃ ſimplᶦᵗᵉʳ intellectiõibꝰ põt
ĩ ſe forte actũ cõponendi & poſtea ad actũ diſcurrendi ꝓ gnᵗ. Et ĩ qᵘ ad actũ
uoᵈⁱ dicã ꝙ ipã aĩa informata aᶜᵒ actu ꝑori puta ut iudicio de bonitate ut malitia
a ei uolibilis ut quadam diſplicentia uel complacentia ſicut uidetur ptꝰ põt
ſe mouere ad actum uolendi. ſic qᵒ eadem res. ſ. aĩa dr̃ uolũtas paſſiua ſe
cũdum ꝙ põt actũ uolendi recipe & dr̃ uolũtas actiua ſm̃ ꝙ põt actũ ipm̃ ꝓ
ducere ẽ ſm̃ ꝙ ĩforᵃta eſt actu priori predcõ. Non ergo uidet̃
mihi ꝙ alium oporteat ponere intellectum agentem aut aliã uolũtatem agẽtẽ
niſi forte dñm ipm̃ qui mõ prius dcõ põt dici intellectus aut uolũtas coagens
ad omnẽ nr̃am intellectionem aut uolitionem ꝑlalitas aũt nõ eſt ponenda
ſine neceſſitate cogente ĩ ei cogore uidetur ad ponendum pluſq̃ dictum ſit
quoniã licet phẏ ẏ nõ concedant ꝙ idem & ſm̃ idem totalr̃ ſit eiuſdem acti
uum & paſſiuum, tamen non uidetur inconueniens ꝙ idem non totaliter

ſʒ partialiter ſit eiuſdem actiuum & paſſiuum modo ſuperius dicto.
Ad hoc multi aliter opinati ſunt uidelicet quod ſicut unum corpus quod
compoſitum eſt ex duobus principijs uno potentiali ſicut materia
altero actuali ſicut formā & quod ſibi competit pati per materiam &
agere per formam ita anima intellectiua compoſita eſt ſubſtantialiter ex
duobus principijs ex quibus ſit per ſe unum eo quod ſunt ſicut actus &
potentia principium ergo potentiale uocant intellectum poſſibilē
aut etiam uoluntatem poſſibilem, & principium actuale uocant in
tellectū agentem uel etiam uoluntatem agentem & ſic dicunt aīaʒ
in ſe agere omnem actum intelligendi & uolendi, ſed agere per pri
cipium actuale & recipere per principium potentiale. = Alij etiā
multi dicunt quod non eſt inconueniens idem & ſecundum idem om
nino naturaliter eſſe eiuſdem actiuum & paſſiuum, ſed ſecundum
aliam & aliam rationem. dicunt enim quod nullum eſt inconueniens
unū & idem carere aliqua diſpoſitione ſecundū actum formalem cuius
ipm̄ eſt ſuſceptiuum & eandem continere ſecundum actum uirtualem
ſicut nos uidemus calcem actu formaliter eſſe frigidum & uirtute
actiua calidum, dicunt concluſio quod anima intellectiua eadem & indi
uiſibilis exiſtens & ſecundum idem omnino realiter eſt ſuſceptiua intellec
tionis in quantum eſt capax ipſius & caret ea formaliter & eſt ac
al' elicitiua tiua ipſius in quantum continet eam uirtualiter. = Sed hec opinio ui
detur eſſe contra philoſophos. ſic enim poſſet dici quod celum moueret ſe
nec eſſet uia ad probandum quod oporteat preter ipm̄ celum ponē intel
ligentias mouentes & etiam ipſa differentia ſecundum rationem ſi nō
proueniat per operationem noſtri intellectus, uel faciet ad actionem uel
paſſionem, & ſi preueniat puncto quod eſſet differentia realis. De hoc autem
alibi tractandum eſt nec ualet ad propoſitum exemplum de calce & de
gingibere quia calx aut gingiber ratione diuerſorum principiorum eſt in
potentia paſſiua & in actiua potentia ad calorem .ſ. ratione materię & ra
tione formę. = Et iterum ſiue hec opinio ſiue precedens teneatur opō
tet tamen recurre ad ea que prius dicebamus. In ſubſtantia enī animę
nrę non eſt ſufficiens actiuum & ſufficiēs paſſiuum intellectionis & uo
litionis cum ad primos actus requiratur obiectum Et ad poſteriores actus
requirantur actus primi. Nam obiecta neceſſario requiſita & actus primi
neceſſario ad poſteriores requiſiti habent ſe ad actus illos quibus ſunt neceſ
ſarij actiue uel paſſiue aut principaliter aut diſpoſitiue propter quod puto quod prima
opinio ſit tenenda. = Ad 3am dubitationem principalem pōt dici quod aīa
cum ſit nuda purum ante eius primam actum & ſit paſſiua ipſius nō eſt
poſſibile quod ipſa ſit actiua eius niſi idem & ſecundum idem totaliter eſſet

finis uolunti quod ipsa uoluntas necessario per suam naturam inclinatur ad ipsum ut uelit ipsum tamen in respectu alterius non est in potestate tanto quia possibile est respectu eiusdem finis uoliti duo uel plura esse media per que finis iste potest attingi incompossibilia tamen. Verbi gratia quia de parisius possum ire Auinionem per lugdunum uel per bauium tamen quia utrumque presentatur uoluntati sub ratione boni et uoluntas quodcumque bonum sibi sub ratione boni presentatum potest acceptare et non potest simul illa duo acceptare propter incompossibilitatem ideo libere potest se determinare ad quodlibet istorum absque alio quocumque determinante ipsam uel etiam potest ad neutrum istorum se determinare sed in suspenso manere donec fuerit per rationem inquisitum que uia fuerit expedientior uel melior. Et iterum quia medium ordinatum ad uolitum finem potest sibi habere annexum laborem et tristitiam et per rationem potest uoluntati presentari sub ratione boni sibi ualentis scilicet quia ualentis ad finem uolitum uel sub ratione mali scilicet tristis et uoluntas est innata uelle omne bonum et nolle omne malum et impossibile est illud totale medium simul uelle et nolle ideo uoluntas ad neutrum determinatur necessario sed potest ad eorum quodlibet determinari scilicet uel ad totum uelle ratione boni uel ad totum nolle ratione mali. Et ita patet quia rebus sic existentibus ego uellem esse apud auinionem et scio posse uenire ad auinionem per lugdunum uel per bauium et percipio laborem uie uoluntas absque alio quocumque determinante ipsam preter ea que nunc dicta sunt potest libere utramque uiam refutare simul propter laborem ymo etiam totaliter discedere ab eo quod prius uolebat uel potest libere qualibet uiam acceptare scilicet hanc et illam uel etiam potest hanc omnem determinationem in suspenso tenere donec ratio docuerit uel decreuerit que uia sit melior uel que peior. Ista autem positio uidetur satis patere per experientiam, statim enim dicet aliquis in uoluntate mea est ire uel non per hanc uiam aut per istam. Ideo dicebat uersificator. Sic uolo sic iubeo sic pro ratione uoluntas. Iterum si non esset ita uoluntas non esset libera sed semper ad omnem suum actum necessitata, quia si in sua determinatione respectu ordinatorum ad finem ipsa necessitatur constat quod multo magis respectu finis. Item non essemus domini nostrorum actuum plusquam quorumcumque actiuum uel passiuum naturale. Materia enim potest in utrumque contrariorum transire per hoc quod res alie aliter se habent scilicet per diuersa agentia sibi applicata aut per ipsius diuersas dispositiones sibi prius inductas per diuersa agentia. Ita uoluntas posset in contraria sed non nisi per res aliter aliter se habere. Iterum si rebus stantibus ut nunc stant uoluntas mea est determinata ad uelle legere ita quod non possit nolle legere rebus sic stantibus sequitur quod ex tali lectura non sum merito dignus. Et ita diceretur quod propter nullos alios actus uitiosos homo esset culpabilis quia, quia rebus sic stantibus oportet ipsum ita agere et non est in suo dominio non agere. Sed ad istam rationem aliquis diceret quod licet rebus stantibus ut nunc stant tu sis determinatus ad uelle legere et non possis nolle legere tamen tu potes libere aliquarum rerum statum mutare quo mutato poteras nolle legere. Contra capio rem istam cuius possibilem posito statum mutare sicut tu dicis, aut quero rebus sic stantibus uoluntas mea est determinata ad uelle mutare uel ad nolle uel utrumque potest scilicet uelle et nolle absque alio determinante. Si potest libere in utrumque tunc habeo propositum, tamen enim est modo de isto actu sicut erat de uelle legere et nolle. Si autem sic determinata ad hoc aut ad illud sequitur

tc̃ ꝙ ipã nõ eſt dñа iſtiuſ [illiuſ] nec ꝑ ꝯñſ eoꝝ que neccõ conſequũt᷑ idõ reddit idem
qđ pꝰ. = Aliȷ adhuc rñt ꝙ licet rebꝫ oĩo ſtãtibꝫ ſicut nũc ſtant ego ſum de
terminatuſ ad uelle legere ĩgr̃ nõ poſſum nolle legere. tñ hoc m̃ imputat᷑ qꝛ
fui cã ꝙ reſ ĩ ſe hñt. = Con̄ qꝛ capio rem aᵃ̃ cuiuſ fui cã ꝙ ĩ ſe hñt & te
peto qñ incepi eſſe cã eiuſ utrũ rebꝫ ſe hñtibꝫ ut tũc ſe habebãt uel erant ne
ceſſario ego determinabar ad uelle idᵈ & ſi ſic ſeqᵗ ꝙ adhuc nõ eram dñſ iſ actus
nec ꝑ cõſequenſ aᵒꝝ uel poterã nolle ꝯᵒ hẽõ propoſitũ. Idem et debet con
cedere de aliȷſ actibꝫ ꝗᵒ ut oportet concedere ꝙ ex p̃ exiſtentia reꝝ neccĩtati ſi
muſ ad uolendum quecũqꝫ uolumus & neccĩtabim᷑ ad nollendum ꝗcũqꝫ nole
muſ qđ cõcede᷑ uidetur iniquũ. Vel oportet concedere ꝙ oĩbꝫ aliȷſ ſe hñtibus
eodem mõ uoluntas põt ſe determinare adutrumqꝫ actuũ oᵗᵒꝝ ẏᵒ ꝙ pluſ eſt
ſi nõ eſſet ĩ uidet᷑ ſequi ꝙ oĩa de neccĩtate euenirent quia nulla alia uideret᷑
eſſe potentia que ceteriſ oĩbꝫ eodẽmõ ſe hñtibꝫ poſſet in actuſ oppõᵗᵒˢ tranſire
ꝗ uoluntas. Idõ ex reꝝ p̃ exñtia omneſ potentie neccĩtarent᷑ ad trãſeũdum
in iᵒˢ actuſ in quoſ tranſirent. qđ nõ uidet᷑ bonũ concede᷑ ſic etiam uidet᷑ oppo
ni ſñtentiſ ariſtoᵗⁱˢ in liᵒ ꝑyarmiaſ & in ixᵒ methaᶜᵉ. Huic aũt opinioni con
cordat pariſienſis articuluſ dicenſ. Voluntate exñte ĩ tali diſpoſitione in qua
nata eſt moueri & mouẽte ſic diſpoſito ꝙ natum eſt mouere impoſſibile ẽ uolũta
tem non uelle error eſt. = Item aliuſ articuluſ dicit ꝙ appetituſ ceſſantibꝫ
impedimẽtiſ neccĩõ mouet᷑ ab appetibili error eſt de ĩtellectũ. = Contra tñ
hãc opinionẽ fortiter arᵗ. qꝛ agente ſufficient ĩ ꝑxĩmo paſſo ſufficit diſpõᵗᵒ & ĩ
illa diſpoſitione ſuffiᵗᵉ in qua alterum eſt ĩnatũ agere & alterũ pati oportet ꝙ fiat
actio quã hoc eſt ĩnatũ agere & idᵈ pati. Sed ſi rebuſ ſtantibꝫ ut nũc ſtant ego
ſine alio determinante poſſum uelle legere tũc oĩa poſita ſunt requiſita ad hũc
actum qui eſt uelle legere ergo nccõ ponet᷑ uelle legere. = Rñr ꝙ aᵗᵒ eſt uera
de agente nãli nõ de uoluntario. = Con̄ qꝛ motor celi eſt motor uoluntarius
& tñ ꝑ cõſimilem rationem arᵗ Arᵗᵉˢ 8ᵒ phycoꝝ ꝙ ille neccĩõ mouet oc᷑ eterno
moᵘ. Et poſſũt rõeſ eiuſ ad intentionem iſtam adduci & applicari qꝛ ſi omĩbꝫ
ſtantibꝫ utᵗ nũc ſtant non ꝑuenit actuſ uolendi ab ipã uoluntate. oꝫ aᶜᵃᵐ eſſe
cãm quietiſ oppoſite illi actui quã oportet remoueri añ aduentũ illiuſ actuſ ĩ
oportebit uolũtatem moueri priuſ ut mutari ex quo reſ alie eodem mõ ſe hñt
& manere ponuntur. Et de iſta mutatione reiterabo rõeſ qꝛ rebꝫ ſtãtibus
ut nũc uel uoluntaſ mutatur iſta [illa] mutatione preuia uel nõ. Si nõ tc̃ aᶜᵃ eſſet
cauſa quietiſ oppoſite illi mutationi quã oportebit remoueri ꝑ aliam mutatiõẽ ĩ
in infinitum. Si uero mutat᷑ ſᵃ mutatiõe tũc quero utrũ de neccĩtate ſeqtur
actuſ uolendi ut non ſi ſic adhuc habeo propoſitum. Si nõ tũc adhuc eſſet cã
oppoſite quietiſ illi actui uolendi quã oportebit ꝑ aliam mutationẽ remoueri ĩ
in infinitum qđ eſt inconueniens. = Item ſicut dicit Arᵗᵉˢ viȷᵒ. phycoꝝ. Ne
ceſſe eſt in hiſ que ſunt ad aliud hoc accidere ut ſicut nõ eſt 2ˡᵘᵐ nec in 2ˡᵘᵐ

Articulus pariſienſis.

mutari accidit ꝫ ſi nō utꝰqꝫ alterum .i. ſi aliud fiat de 2ᵒ nō 2ᵘᵐ accidit ꝙ mu-
tare utꝰq; relaᵘᵒⁿᵉˢ uel ſaltim alterum tm̄ uolūtatem aut uelle & non uelle eſt ipā
aliter & aliter ſe hrē ad obm̄ ergo oportet alterū mutari ſi concedas uolun
tatem mutari anq̄ de nō uelle tranſeat ī uelle & ſi iſtam mutationē dicas
eſſe ipām determinationem uolūtatis. Contra qꝛ reiterabo rōem. d' de-
terminari & nō determinari ſicut arguebam de uelle & non uelle. = Item
ſequitur ꝙ idem reſpectu eiuſdem eſſet agens & patiēs mouēs & motū cō
ſequēs eſt falſum gᵒ & añs. ffitas conſeqntis pōt declarari ſicut declara
batur in 2ᵒ huius in illa qone Vtrū uirtus gnetur in nobis ex opinibus
& pbat gnā qꝛ conceᵘ ꝙ actus uolendi recipit in ipā uoluntate & ita uoᵗᵃˢ
ſe hꝫ paſſiue id ipm̄. Sꝫ et gnitē ſe ad ipm̄ actū qꝛ determinare ad acti
onem ad quā paſſiuū de rōe ſue paſſibilitatis eſt in drñs eſt agere & ptinet
ad uim actiuam ipā autem uoᵗᵃˢ pmitus eſt in differēs ad oppoᵗᵃˢ actiones gᵒ ſi
ad alteram ſe ipām determinet oportebit ꝙ ſit paſſiua ī qtum recipit & in
quantū eſt in drñs. Et ꝙ ſit actiua ī quātū ipā ī drām determinat. Et iter
ſcdm ipā poſitionē oīa alia ad uolūtatē non ſufficiunt ad pducēdū actū uolendi
ad hᵒ ſufficienter apximata ipi uoluntati ſicut ponit iſta poſitio gᵒ ut īᵉ act'
uolendi nūq̄ producet ut pducet ſine ſuffiᵗⁱ actiō qd eſt īpoſſibile ut ex pte
uoᵗⁱˢ ā ponet actiuitas ad ipius productionem. = Item ad principale arᵈᵒ
iᵈ eſt īpoſſibile gᵒ poᵗᵃ ineᵉ ſeqᵗ impoſſibile ꝫ pōito ꝙ oīb eodemᵒ ſtātib
poſſit uoᵗᵃˢ in oppoᵗᵒˢ actus ut in uelle & nolle dico ꝙ rebus ſic ſtātib p unū
diem uoᵗᵃˢ eᵗ in poᵃ ut ī qꝫ oᵗⁱ iᵈ diei detmīnet ſe ad quelꝫ iſᵗ actuū gᵒ poᵉˡᵉ
ē pari rōe ꝙ in eodē oᵗⁱ nolet gᵒ pōitis inſſ in eſſe uolet ſimul & nolet qd ē impoᵇˡᵉ.
Item Arꝰ & gmtator ī fine p celi & mundi & huiꝰ methaᶜᵉ caᵒ pᵒ. Sunt
aūt qdā uᵗ methaᶜⁱ uiᶻ uelle expreſſe ꝙ nullū eſt corruptibile ꝙ nō corrūpet
& ꝙ nᵐ eſt gnābile ꝙ nō gnābitur ad qd pbandꝫ talē aducit rōem qꝛ aliī nō
eſſet īpoᵇˡᵉ 2ᵒ ꝯdcōria ſimul uerificari. Nam poˡⁱ poᵗᵒ in eᵉ qd ſeᶻ nō eſt īpoᵇˡᵉ qd
gᵒ poᵇˡᵉ eſt gnāri pone ꝙ gnābitᵘʳ & tc arguas ſic iᵈ poᵇˡᵉ gnāri nō gnābitᵘʳ ſic ꝯceᵗ
aduerſarius ꝫ iᵈ poſſibile gnāri gnābitᵘʳ p pccm̄ poᵉ ī eᵉ ſeᶻ gᵒ ꝙ hᶜ gnābitᵘʳ & nō
nō gnābitᵘʳ qd eſt ꝯ eodem uificari ꝯdcōria. Hec gᵒ Arꝰ & cōᵗⁱˢ. rō ſiet ſic ad
ppoᵐ. Si uoᵗᵃˢ pōt uelle & nō uelle idē cetis eodemᵒ ſtātib & pt ſe detmīnare
ad nō uelle ponamᵒ ꝙ ſe detmīet totū ad nō uelle tūc nūq̄ uolet qd poterat uelle
& ī actus uoˡⁱ cū ſit gnābilis nūq̄ gnābitᵘʳ qd pdcā rō probabat. Propter gᵒ has
rōes fuert coāti mlti dicē ꝙ oīa futura de necitate euenient ſic ꝙ. o. effcūs no-
uus ex aᵃ rez pexñtia necitat ut qñ eueñt eueniat & qñ nō nō. Et ꝙ ꝯtinᵃ
it ſolū attendenda ex hoc ꝙ paᵘᵃ pñᵃ ſint ī poᵃ uᵗ in diuſis tpib diuſos effcūs re
cipiat ſꝫ altiᵉˢ necas agentiū ut et ex eo ꝙ aᶜᵃ agētia apximata poᵘᵃ ſit agē cū
alijs agētib & nō agē ſine illis ut et agē in tali mā ſibi apximata & nō agē in iᵃ
nō apximata que qdē apximatiōes ut nō apxiationes ſuis diuſis tpib euenient

neccō ſm ſ̄ exiſten^e reꝝ exigen^{tia}. Et forte q̄ hāc oppi^{ne} uidet̄ ſentire uē
ba cōmtatoris 2° phy^{orum} ꝯ^{to} xxiiij. d. Et cū dicimus q̄ po^a & in p^a mā ad ē
ē eqlīſ po^e ad n̄ eſſe intēdim^o q̄ 2° cōtraria īueniunt̄ in eſſe in ea ī tp̄rib; eq
lit o^{ria} eqlib; ut pluuiā eē & nō eſſe eq̄lr̄ ſʒ h^c in hyeme & h^c in eſtate
& cāꝝ altnā^o agētium & duo contingētia eq̄lr̄ in temporib; eq̄lib; ſī nccīā.
Et in eodem ꝯ^{to} ui^r ꝯm̄tator dcā ſua intē^r cōiter de actione & paſſione tā aīe q̄
eē nō aīe ut patet inſpicienti. — Hoc aūt uidet̄ ſētire Arſ. viij. phy^{orum}. d. de
potētijs que ſūt cōtrarioꝝ. hec aūt nō penitus po^{lia} ſed ſic ſe hn̄t^a ut ꝓxima
altutiſ qr̄ cū apꝓximāt̄ alterū mouet̄ altm̄ mouet & cū inſit ut ſit hoc qdē
motiuū h^c āt mo^e. Si g^o nō ſp̄ mouebat̄ mā^m eſt qm̄ nō ſic ſe hēbat ſīc po^{lia}
hoc qdē moue^r, i^d qdē moueri, ſed oportebat mouere altm̄ v^{orum}. Et oīo uidē-
tur Arſ & ꝯ^{tor} viij° phycoꝝ laborare ad oñdend^r q̄ ſiue uo^{tas} ſiue qd
^d poſt quietē moueri nō poſſit aut moueri niſi alio m^o ꝓcedente ꝑ quē mo
tū d^{eo} moueſ īmutare aut mo^{le} aut ut^{mq}; aut oīo aliud extrīſecū ad i^m mo^m
q̄ eſſet ꝑt^s qetē ꝑꝑ qd ui^r eē de ītentione ipoꝝ ſi oīb; exn̄tib; ut nūc ſūt
uo^{tas} nō mō ad uelle q̄ nūq̄ ſic ipis exn̄tib; ipā potit īmutari ad ipm uelle.
Et i^{ri} ſīc eē opinātes dicūt ſic uoluēdas eſſe rōes ad oppo^m adductas. Ad p^{am} di
cūt q̄ experien^r ui^r e^{e} talis qr̄ īmuta^{eg} uo^{tis} ab obtiſ ſuis qb; ipā nccitā ad
uelle ul̄ nolle n̄ ſūt nobis maīfeſte ſʒ ſi eēnt mani^{te} nobis nos experiremur q̄ ipa
uolūtas in oī actu ſuo detminat̄ ab alio. Ad aliam dn̄t q̄ libertas nō atten
ditur penes poſſe in actus o^{tos} qr̄ ſic ds ſm Arſ: nō eſſet liber ſit penes hoc
qd eſt poſſe opari grā ſui uo^{tas} aut grā ſui uult . ſ. ex eo q̄ obm̄ eſt ſibi bo^m
& ꝯueniens. Ad aliam eſt de dn̄o dn̄t ꝑ idem. — Ad aliam dn̄t q̄ actioēs bone &
male nō ſūt lauda^{les} nec uituꝑabiles meritorie uel demeritorie ꝑꝑ uo^{tes} poſſe ſe
cetiſ eodem^o ſtātib; ad ut^{mq}; o^{orum} determinare ſʒ ſe ipis ſī laudabiles ac uituꝑabiles.
Vn̄ eē actoēs dei & intelli^{arum} q̄ ſūt ſūme nccē ſm̄ Arſ. ſūt meliores & neccāriores
& laudabi^{res} oī nrā actoē. Sʒ proculdubio hec oppinio eſt grauis ualde & ꝑi
ctoſa, & in fide & ī morib; nec ui^r eſſe de intentione phy. cū ipa dicat q̄ opa^{um}
a p̄n^o uſq; ad finē dn̄i ſum^o hituū āt p̄n^s. Et an̄ dixat ī qb; .n. ī nob opari &
nō opari & ī qb; nō & ē dicit ꝑt^s q̄ queādmodū neq; dimitteti lapidē adhuc ipm
po^e reſumere; ſʒ tn̄ in ipō mittere & ꝓicē p̄n^m eni in ipō ſic āt ī iniuſto & ī ꝯtinete
ex p̄n^o qdē inerat tales nō fi^r. dt & an̄ q̄ ebriſ duplices debent̄ increpa^{co}nes. p̄n^m
.n. ī ipō, dn̄ator eſt .n. ei^o qd nō inebriari. Vult g^o mai^{te} q̄ tc̄ qn̄ potau^t dn̄s erat
n̄ ſolū ei^s qd eſt potare, ſʒ eē eius qd eſt nō potare & nō inebriari. Et iō eē ſimp^r
& firmiter credere uolo fide una cū a^{ca} expi^a ex actib; ſcōꝝ & phoꝝ huic credu
litati ꝯſētīb; & firmiter adherētib; q̄ uolūtas cetiſ oīb; eodem^o ſe hn̄tib; ꝑt ī act^s
o^{tos} u^t dcm̄ eſt prius. Et nllus dʒ de uia coī recedē ꝑꝑ rōes ſibi īſolubiles ſpā
liter in his q̄ fidem tagere poſſ^t aut mors. Qui eē credit oīa ſcire & ī nullis de-
cipi ſuaꝝ opā^{ne} & oppi^{um} fatuus eſt. De feſtuca nāq; ſibi ꝯſbitr̄ ꝑitata forma —

bunt ſibi mille rōeſ de q̄bꝫ ꝯrie ſapientiſſimi doctoreſ opinabūt ꝓꝓ q̄d ī q̄libꝫ
haꝝ deceptꝰ eſt alter ipōꝝ uel ambo. Jō nō miroꝛ ſi ī ꝗ hac altiſſima m̄a nō
poſſū ꝑ rōeſ ⁊ ſolutiōneſ ſatiſſacere mihi ipi. Expedit tn̄ ut uideamꝰ q̄l'r poſ
ſint rōeſ ad oēᵐ aliqualit' euitari ſaltim ꝗ uideant dc̄ā aᵒꝝ ut hᶜ ſint occaſio
ꝯſentꝰ ad īueniendum ūitatem. cū dicit Ar. dubitar' de ſinglīſ nō ē ī utile.
A d pᵐᵃᵐ q' rōem altius opiⁱˢ dc̄ꝫ eſt ꝗ mā eſt ītimenda de agēte uolūtario,
Hec enī eſt dr̄ia uolūtarij agentiſ ⁊ nō uolūtarij ꝗ agenſ uolūtariū pᵗ ſe libere
ad utrūq; oᵖᵖᵐ detminar' ceteriſ oībꝫ antea eodemº ſe h̄ntibꝫ. Jſta .n. eſt ꝓpetas
nālīſ agentiſ uolūtarij ſic̄ poſſe ride' hoīs ꝓꝓ q̄d aliqui male arguūt uolentes
hāc ūitatem intimere ꝑ īductione ī aliīſ agentibꝫ. Et dicētes ꝗ ſolō nō ē ingens
q̄ cōtra inductione dat īſtantiā ī ꝓpoſito ſolum. Nam ſi hoc eſſet uerū poſſet
probari ꝗ hō nō eſſet riſibil' ꝑ īductione ī oībꝫ aliīſ aīalibꝫ. Dicēdū gº ꝗ hec
inductio ī aliq̄bꝫ nō ꝯᵗ ī aliīſ n̄ ī ᵃ appareāt eīdem rōis illīſ ī q̄bꝫ īductiū ē ſalte
in ordīn ad ꝑdicatū rᵘ cuiꝰ fc̄a eſt inductō. Sꝫ qn̄ dr̄ ꝗ ꝑ talem rōem arᵇᵃᵗ
Ar. .viij. phycoꝝ motū eſſe eternum lꝫ ſcirēt motore eſſe agentem uolūtariū.
A d hoc dr̄ pº ꝗ neq; ꝯº ar' in loco illo neq; eiuſ rō eſt concedēda. = Scd̄o dc̄ꝫ
eſt ꝗ lꝫ ī rō neq; hic neq; illic uerū cōcludat tn̄ illic aᵒʳⁱˢ erat apentie q̄ hic
qm̄ poſſumuſ dicere ꝗ uolūtaſ nr̄a muᵗ ē. pᵗ .n. ī ſe nouū actū uolendi ut no
lendi recipe diſtinctū a ſe q̄d d' pº motor q̄ eſt ipē deuſ dici n̄ pᵗ qn̄ ꝯº dr̄
ſi mº uoᵗᵃˢ nō uult oportet aᵃᵗ eſſe cām q̄etis ſiue ꝑuāntis oᵗᵉ uolitōī. poſſet
dici ꝗ hoc nō eſt nc̄c̄m cū ī ꝑuatio nō ſit aᶜᵃ reſ poītiā tn̄ q̄z loco nō uoli
tionis poſſit capi actus nolendi poītiuꝰ ꝯriuſ uolitōī. Et q̄z ui ꝗ ſi ꝑuāº nō
ꝑo exigᵗ poꝫ cē tn̄ ui exigere remoꝫ cē hūꝰ. Jō pt al'r rn̄den ꝗ uolūtas
eſt cā illiuſ q̄etis ut illiuſ nolitioniſ ⁊ qn̄ dr̄ ꝗ oꝫ lꝫ cām remoueri ad hoc
ꝗ uelit dico ꝗ hᶜ eſt uerū ii ꝯrioꝝ eſſent diuerſe cē. Sꝫ ubi eſt eadē cauſa
libere potēs ī utrūq; cōtrarioꝝ t' nō ē ueꝝ ſic aūt eſt de uoᵗᵉ nr̄a lꝫ aꝝ / nō cō
cedet ita cē de uolūtate p̄mi motoriſ eo ꝗ eſſet ī mutabiliſ. A d ⁊ aᵐ dico ꝗ
oꝫ dd mutari iō ꝯᵈᵒ ꝗ uolūtaſ nr̄a mutā, q̄z uult ⁊ an̄ nō uolebat. nego g'
ꝗ uolūtas nc̄c̄o mutē an̄ q̄ traſeat in uelle yº ī traſeundo mutā ex eo ſolo ꝗ
uult ⁊ an̄ nō uolebat. Jtaq; nō ī magioꝝ ꝗ in hac uoᵗ mutāᵉ oꝫ aᵐ aᵐ rem
nouā ꝯcurē q̄ ipām uolitionē eſſe q̄ ante nō erat. = A d aliā forte dicet' po
ſterius ꝗ licet uoᵗᵃˢ eadē exn̄ſ agat ī ſe tn̄ nō oīo ſm̄ idē agᵗ ⁊ patiʳ ꝓꝓ
q̄d h' nō eſt ī ꝓoᵗᵉ. de hᶜ āt magis uidebit' infra. A d aᵐ dicēdū eſt, ꝗ utrūq;
.ſ. uelle ⁊ nolle ē poᵗᵉ ipi uoluntati ſi tn̄ ſit ī compoˡⁱᵃ pᵗ gº uolūtas ī q̄libꝫ ſeor
ſum ab alio exire q̄libet ut et q̄libꝫ ꝯᵗⁱ ſꝫ nō pᵗ exir' in utᵐq; ſimᵗ. Vn̄ ī ꝓpō
uolūtas pᵗ ſimul uelle ⁊ nolle ē 2ᵉ. Nam ſi ſimᵗ determinet hec 2º uerba
uelle ⁊ nolle ꝓpō eſt falſa ſi tn̄ detminet hᶜ uerbū pt ꝓpō eſt ūa ſit eīm eſt ī
poᵃ ⁊ uᵗ uelit ⁊ uᵗ nolit. A d aᵐ ꝑ idem dc̄ꝫ eſt ꝗ cū de aᵒᵒ cōruptibiliᵗ ⁊ gn̄abili
poſitū fuit ꝗ nūq̄ gn̄abit' ut ꝗ nūq̄ corrūpet' illa ſuppoē ſtāte ꝓpō dicens ꝗ ipm̄

gn̄abitur uel q̄ ipm̄ corrūpetur est ꝓpō impo^{le}. tn̄ i^{le} est q̄m̄ lȝ ipa nō
sit sȝ sit impo^{lis} tn̄ i^a est illi alteri i compō. 2do tn̄ si materia esset ꝑpetua
sicut ponit ars. q̄ roēs Ars p^o cē si conuenienter exponantur necō coclu
derent q̄tum esset ex cursu coī nr̄e q̄ omne corruptibile māle corrupē, &
omne gn̄abile māle gn̄abitur. loq̄ndo deeo qd̄ est gn̄abile & corrup^{le} sb
iectiue inte^{do} nō de sbo propinquo sed de sbo remoto. Si^r hs esset dcō
mō necessarium de eo qd̄ esset gn̄abile & corruptibile t̄minatiō loq̄ndo
sm̄ spēm lȝ nō sm̄ i diuiduum. hoc etm̄ cōcludūt roēs Ars p^o cē et ut ph9
qdem gitō sit nō est locus hic disserendi. Vt^m āt sup na^{li} cōrup^{le} potest ꝑpetu
ari uirtute liberi agentis, nec iste roēs Ars. dicūt nec cōtradicūt. Ad a^{m}
roēm in prin^o q̄onis aductā dcm̄ est q̄ uo^{tas} sit i drns y^o et si obm̄ q̄tum
est ex pte sua sit innatū fortius inclinaē aduna ꝑtem q̄^{ue} ad a^{m} pōt se detmi
nare ad ꝑtem o^{tam} qn̄ āt dr̄ q̄ Ar & cōmtator sir ar^{bant} dr̄ q̄ non q2 ar^{bat} in
agētib9 nālib9 & non inuoluntarijs;

Onsequenter secūdo querit ut^m uo^{tas} sit actiua illorȝ actuū o^{rum}
in quorȝ vtrūq; ipa libere pōt cetis eodem^o se hn̄tib9 ux̄ detminata
in alia questione. Et ar̄ q̄ nō q2 illi act9 st actus uo^{lis} & no^{lis} ad quos uo^{tas}
se hēt pa^{ue}. Sed idem non est eiusdē act9 actm̄ & passiuū q^o 2^{is} a^{cr} uī ꝯcessa cōi
ter lr̄^{is} p^r q̄bdam roīb9 fcis in 3^a q̄one 1^e li. actm̄ .n. ag^t in q̄tum i actu & pas
2 siuū pati^r in q̄^m ē in po^a & idem nō est r^u eiusdē in actu & in po^a. Item pas
siuū mō ab actiuo & idem n̄ mō a se ipō ut patet vij^o & viij^o phy^{orum}. et uide
3° si uis istas roēs que ibidem cōiter ponūtur. = Tertio ad idem possunt aduci
roēs adducte i eadē q̄ne uersus finem. s. q̄ lȝ nō sit impo^{le} idē sbo diuersū tn̄
diffi^{ne} sȝ unā ei9 ꝑtem agē & sm̄ aliā pati tn̄ nūq̄ uis9 est. Ars. concedē q̄ idē
sbo & diffi^{e} & sȝ idē ageret & pateretur ꝑ se ut mouet & moueretur & iō dr̄ vij^o me
4° tha^{ce} q̄ i q̄^m sit natū ē ut patit^r unū a se ipō. = Et iterȝ si uo^{tas} poss3 se ip̄am mo
uere ad actū uo^{lis} & nolēdi ipa nō indigeret obto ad uolendū qd̄ est fl̄m. Itē
5° actus uo^{lis} ꝑ uel no^{lis} ē actiē ab obo, q^{ue} 2^{is}. Iō dr̄ 3° de aīa q̄ mouēs 2^x ē aliud
qdē imo^{le}, aliud qdē est mouens, qd̄ mō est āt imob^{le} actuale bo^m mouēs āt
& qd̄ mouē^r appetitm̄, mō .n. qd̄ appetit sm̄ qd̄ appetit. & idem hēt^r in li^o de
6° motib9 aīaliū. q̄ nlla ui^r nccitas ponē q̄ uo^{tas} sit i^{orum} actuū n̄ passiua. Itē si eadē
po^a aīe posset ēē actus sui actiā & pa^{ua}, n̄ indigēmus inte^u agente p̄ter inte^{m} po^{lem},
7° possum^e .n. dicē q̄ act9 inte^{lis} suffi^{ter} elicit^r ab inte^u po^{li} una cū obō. = Item mouēs
8° est nobilius moto, & agēs passo. idē aūt nō est nobilius se. = Itē actiuū & passiuū
sūt p^e dīe diui^e po^e, iō nō possūt sil inesse eidē respectu eidem. = Item q̄tur alle
oppo^m qd ex 2° phy^{orum} q̄ mā & efficies nō concidūt q^{ue} 2^{is}. = Oppo^m ar. q2 si uo^{tas} nō
1 esset actiua i^{orum} actuū. s. uo^{lis} & no^{lis} tc̄ illi actus nō magis essent actiones i ma
nētes, q̄ secare & urere q2 manēnt nisi i suis pa^{lis} & nō in suis actiuis sicut neq;
2° secare & urere :. Item cōit dr̄ q̄ inte^{us} & uo^{tas} ellicitūr actus suos. dicē āt est

age - Ite forte est agere. uoluntas autem est quedam forma ut potentia forme ideo etc. Credo 3°
quod uoluntas sit actiua inter actuum, quorum nos primo sic domini sumus, quod ceteris omnibus eodem 4°
se habentibus libere possumus in utrumque oppositorum, quia nulla uis anime potentia que sit magis libera
et magis domina suorum actuum libertate et dominio oppositis. scilicet quod possumus in opposita modo predicto
quam uoluntas sed libertas et dominium magis attribuenda uidentur esse agenti quam patienti etc.
Ad aliam rationem respondent aliqui, quod libertas uoluntatis non attenditur in agendo uolitionem quia non R[espondent] non aliquorum.
agit eam nec in recipiendo scilicet in patiendo ab obiecto quia necessario patitur ab eo. sed attenditur in
posse mouere alias potentias ad prosequendum uel subtrahendum hoc obiectum uel illud ad quod se
ipsi actus uolendi uel nolendi potest uel subtractio = Sed istud non uidetur bona responsio, primo quia ac- contra responsionem
tus uolendi uel nolendi uidentur esse principaliores actus et nobiliores ipsius uoluntatis quam actus motiui 1°.
aliarum potentiarum, eo quod illi sunt sic imperantes, hi autem sic imperati, uoluntas enim mouet alias potentias quia
uult eas mouere et non mouet quia non uult mouere ipsas. quare uidetur quod actus uolendi et nolendi
deberet esse magis liberi quam actus motiui aliarum potentiarum 2° propter hoc et peccata magis sunt formaliter 2°
ut patet et principaliter ex difformitate actuum uolendi et nolendi quam ex difformitate motiui potentias alias ad opus
Unde Seneca epistula ad Serenum uel clarum dicit omnia scelera etiam ante effectum operis quantum culpe Seneca
satis est perfecta sunt. Dicta autem responsio contrarium ponit, quia ponit actus uolendi et nolendi necessarios
quantum est de parte et liberos solum per accidens et consequentie et ponit libertatem et dominium
per se super actus motiuos alias potentias = Item dicta responsio defficit magis quia secundum eam sequeretur quod
omnes actus nostri essent necessarii. Itaque in illis possemus in actus oppositos aliis eodem modo se ha-
bentibus quod est contra determinata in precedenti questione, consequentia patet quia si uoluntas uult mouere
aliquam aliam potentiam sequitur necessario quod ipsa non mouet eam, et si ipsa uult mouere eam sequitur necessario
quod ipsa mouet eam si possit, et si non possit sequitur necessario quod non mouet eam, ergo si presente obiecto
uelle aut nolle sint necessaria sequitur quod omnia alia sequentia essent necessaria. Et ista ratio magis de-
clarabitur exemplo sic. propter presentia obiecti ipsi uoluntati non est in dominio uoluntatis quia precedit omnem actum
uoluntatis, si quod ad huius presentiam sequitur necessario uelle tunc etiam ipsum uelle non esset in dominio uoluntatis
ita scilicet quod tunc possit uelle et non uelle. = Sed tu dicens uoluntas potest libere mouere
intellectum ad subtrahendum obiectum. Contra quia uoluntas non potest sic mouere intellectum nisi uellit
ipsum sic mouere, et si ipsa uult sic mouere eum sequitur necessario ipsam sic mouere eum sed non
est in dominio uoluntatis quod ipsa uelit aut non uelit sic mouere intellectum, quia per aduersarium si obiectum
huiusmodi uolitionis est presens uoluntati sub ratione uolitabilis ipsa necessario uolet et si non sit presens ipsa
non potest uelle ergo nec est in dominio uoluntatis mouere sic intellectum uel non mouere. = Item potest etiam
sic argui ad ostendendum quod secundum datam rationem ex presentiali existentia rerum sequitur necessario et im-
mutabiliter omnia que eueniret quoniam si obiectum est presens nunc ipsa necessario uult nunc, et si non
est presens nunc ipsa non potest uelle nunc, si autem ipsa uult nunc quero de subtractione
obiecti uel eius retentione quia hoc quod est intellectum subtrahere obiectum uel est presentatum uoluntati sub
ratione uolibilis uel non. si non ergo non potest uelle nec subtrahere et per consequens non potest mouere nec
ad subtrahendum si autem sit sibi presentatum sub ratione uolibilis sequitur necessario per aduersarium quod
ipsa necessario uult mouere intellectum ad subtrahendum aut ergo ipsa potest eum sic mouere aut non
si non sequitur necessario quod non mouebit si potest et cum hoc uult sequitur necessario quod mouebit et ita potest ar-

qui de retentioe obti & d oi alio actu nro. Eodem argueret 9 qsitiq
q dicent q obm ut inte ut actus inte ut spes obti exns in inte at iuoluta
te ut inte informat intellectioe aut spe intelligibli mouent neco uo ad uole
du so tles opi dimittat. = Ite ad pn ar mala acto mag iputada ui esse
ageti q patieti sz mala acto imputa no obo sz nob ex eo q dni erim ipi &
otr actiois io i opa nos actiui sumus pz i po pm qua libe potam sic & alr
opari hec at po ui ee uotas g 17. Ad h rnt a q uotas no ex eo e dna sui
actus q sit actia ipi, sz q i ei potate e imutari ab obo sibi pntato at no i-
mutari & ob h mala acto sibi iputa & no obo q obz necitate nali si iuolun
no stetit imutare. = Sz hec rno n ude uale p q si obz nali necitate imu
tat & i dnio uoluntatis e imutari & n imutari se tuc q uotas pt resiste actoi seu
ipetui obti & q ipa se ipa se determinae pt ad hoc q imutet a no imutet. Sz
resiste & determinae uidet ad actiam po ptine pp qd uoluit Ar & 9tor. iiii. phy
cor q si uacuu eet q ue mouet in eo i 9ti. s. q ma cu sit pure passiua po n
poss resiste for mouenti qo. - 2o data rno ui diffioe q cu ages e nobi
lius passo & agere nobili q pati & cu liber sit nobili q no liber si uotas esset
passiua tm actus uol & obm actiu se q obi mag libe aget q uotas patietur.
Ite cu passiu sit iest mi rns mag ptine ui ad actm determinare i indriam q
ad pa uotas at detmiat i indrim g 27. - Itez ad pnles gne ar sic n minus
uotas ui actia actus uol q inte actus inte. Ha roes difficiliores q uidet argue
q uotas n possit ee actiua uolitiois potut simi applicari ad item r ii itellectiois.
io uidet ide ee dcdz utbiq;. Sz inte est actiuus itellectois & no solm passiuus qd
pz q n e uisile q obm i spu posset age inte copoz & diui eor. qz nuq pt
i spu compo ut diui. vz q. tior, utuim ut et coceptui dei & itelli & mi e iu
sile q possit age tom discursu intellectuale de pmissis ad 9 cc insplr. pu. cc deio
& intellias hec g ois facit inte. - Adhuc aci aguut sic ta de inte q de uote q et de
spu. Effcus n e nobilior suo pnl efficiete sz actus uoli & intel est nobilior obto
& actu spi g n est ab eis taq a pnl actio. Si r dicet q act spil est nobilior obo
ad ex pu. color ut lumie g no est actie ab eo salti pn. = Et scias q pp i roez po
nt mti spu agete & pont uotez agete sic Aristoles poit inte agetez. - Et pot ro
fortificari sic q ages salte pnle debz ee nobilius passo obm at n est nobili at spu at
inte at ipa uote g 15. = Et forte pt rnderi q effcus pt ee nobilio oi agete ppi
q. Ha a sic dic 9tor. xii. methace 9to xviii. Calor solis & stellar receptus i aqua
& tra gnat alia nata ex putrefactioe & tn i calor cu sit acciis qdda no e no
bilius ipo ali gnato & ipa sba aie. suffi g o q ages propiquu sit uirtus agetis nobili
oris s qd agat i uirtute agetis nobilioris pp hoc .n. 9tor dt tbuit q calores gnati
ex caloribus stellar gnant qlibz spem aialium & q spes aialiu hnt msuras pplis ex
qtitate motuu stellar & dispoe ear ad iuice i ppiqtate & remotoe & q i m
sura pueit ex arte diui intellectus Vn sic dt 9tor pm h est inte q na fac ad pfce &

et ordinate, quamvis non intellectas, que essent rememorata ex virtutibus agentibus nobilioribus ea que dicuntur intellecta. — Non est quod difficile ymaginari quod res materiales extra animam existentes non virtute propria sed virtute dei et intelligentiarum, quarum ipse sunt effectus et virtutes quedam, possunt in sensu agere cognitionem sensitivam et in intellectum cognitionem intellectivam. Et sic forte intellectus agens quem Aristoteles posuit substantiam separatam actu existentem excellentiorem intellectu nostro possibili ponendus esset non pars anime nostre ut potentia eius. Sed ipse deus virtute cuius omnia agit et in sensum et in intellectum et e contra (?), quam bene posuit Aristoteles intellectum agentem et non sensum agentem quia deus intellectus est non sensus. — Et hec opinio videtur minus probabilis vel ei obstare parisiensis articulus ubi dicitur quod intellectus agens sit quedam substantia separata superior ad intellectum possibilem, et quod secundum substantiam, potentiam et operationem sit separatus a corpore nec sit forma corporis humani, error. Et forte quod articulus possit exponi quod positus fuit contra dicentes dominum intellectum agentem esse humane speciei conflatum (?) et nullam esse formam substantialem humano corpori inherentem incorruptibilem et eductam de potentia materie. — Si autem intellectus agens, quem quodam modo (?) de anima posuit Aristoteles, quod sit pars ut potentia anime nostre, et ob hoc ponatur in anima, quod omnino cum sit ignobilior non sit sufficiens ad agendum in intellectum possibilem ipsam intellectionem, tunc puto quod consimiliter ponendi essent sensus et voluntas agentes, et de hoc alibi est perscrutandum. Si tamen in anima nostra poneretur voluntas agens distincta realiter a voluntate passiva, videtur concedendum, unde (?) propter dictum quod libertas et dominium nostrorum actuum attribuenda esset nobis per non rationem voluntatis passive sed rationem active. Et si voluntas passiva sit eadem realiter quod voluntas activa tamen libertas et dominium attribuenda essent nobis per ipsam voluntatem non ratione qua est passiva sed ratione qua esset activa. — Et si sustinentur iuxta priorem modum ponendi intellectum agentem quod omnino virtute causarum superiorum scilicet dei et intelligentiarum absque alio actu possunt agere in nostrum intellectum et in nostram voluntatem, tamen non puto quod esset concedendum quantum ad omnes actus ipsius intellectus et ipsius voluntatis, ita quod intellectus et voluntas nullius actuum suorum essent activi. Quamvis enim intellectus et voluntas possent ab obiectis et absque alia actione recipere suas actiones primas (?) scilicet species illorum obiectorum ut aliqui ponunt, vel etiam simplices apprehensiones ipsorum et simplices affectiones ad ipsa ut alii dicunt, tamen puto quod intellectus sit activus compositionis et divisionis et discursus et iudicii et maxime esse insufficientia (?), et quod voluntas sit activa illorum actuum quorum ipsa libere est domina dominio quo ipsa potest in utrumque contrariorum, ut dictum est in predicto. — Sed hic oriuntur plura dubia. Primum esset utrum voluntas in omni actu quem ipsa recipit patiatur ab obiecto vel in nullo actu ipsius patiatur ab obiecto, vel in aliquo sic et aliquo. — Secundum dubium esset utrum voluntas activa actus volendi et voluntas receptiva eiusdem sint una et eadem potentia anime realiter vel diversa. — Tertium esset dubium quia non videtur quod sit conveniens dicere quod voluntas et intellectus se habent active ad suos primos actus, quia si active se habent ad aliquos quos recipiunt, sic et primos, quod prohibebitur dicere quod se habent active ad primos; hoc tamen repugnat dictis prius in tertia questione secundi libri. Et ista tria dubia sunt difficilia et possunt fieri questiones per se de quibus. — Ad primum dubium respondent aliqui quod voluntas in nullo actu suo patitur ab obiecto volito nec appetitus ab appetibili nec non intellectus ab intelligibili, aut sensus a sensibili, immo quod intellectus est totaliter causa activa sue intellectionis, et sensus sensationis, et voluntas volitionis. Et intendunt hoc arguere primo: sic agens est nobilius effectu suo et ipso passo. Obiectum autem non est nobilius ipso sensu vel intellectu, nec ipso sentire vel intelligere, quod verum (?). — Item virtus intellectiva est excellentior virtute nutritiva, sed virtus nutritiva est totaliter causa activa sui actus, quare magis virtus intellectiva.

Articulus parisiensis.

ſtē appet' nālis ē totalr cā actiā ſui act', g° mag appet' aīalis ut appet' rōalis
cū ſit excellētior, qd .n. ſpectat ad pfciorem & nobiliorē poā, ſi cōcedat queni
re poe inferiori nō debʒ nel de pō ſupiori ſine cā rōabli. = ſtē q inte' ſit cā
totalr apphenſiōis ſimpl ar pp hc q pōt inte hoīem abſtrāe a ſinb' ad hc āt nc
pt agē obm ex qm ex nō ſt n hoīes ſinres, hoīes aūt ſinres nō agūt aliqd ad
ite dd abſtracte ab eis. = ſtē inte' agit ī intentōes .2as. ad hc it n agt
al' p'me itentoēs obm ad ex. nc pa intentō, q2 tc 2e intentōes tc diſtiguerētur pʒ diſtictoēʒ
obtoꝝ ex ut pe intētōum qd eſt flm cū pʒ ſe intētiones eidem rōis fūdent
ſup res ut ſup pas intētōes ꝯx. pntoꝝ. = ſtē inte' intt rōes rōis rōnes ī āt rōales
nō poſſt agē tles itellect, cū ī intellectes ſint abſolute & marīs entitat' & ī et
arguēt de intellecne nō entꝯ ſeu et de itellecne puānis. = ſtē q inte' ſit to
talr cā actiā ꝯpōis & diuiſiōnis ar p hc q inte' diuidt idē a ſe & compoīt cū
ſuo oppoīto ꝯ hoc āt nō facit obm. Et ꝯfirtr q2 ſi obm hāt poā actiam
nō ht poā tlem rōlem, ſʒ pci nālem iō nō pōt agē act' ꝯtos ſʒ cc idē inte'
pt ī act' ꝯtos cū poſſit idē de eodē affire & negar, g° &c. ſtē qn plura
agētia diuēſaꝝ rōum ꝯcurrūt pſe ad unū effcm oʒ īa eē ſubōdinata .ſ. unu
pi' eē & pncip' altero & ipm agē ī altm, ita q pm agēs mete actiōe ei' ī 2m
agat ī effcm poſtremū. Si āt ad itellecōʒ cōcurrāt actiē obm & inte' nō pt
dici q obm ſit agēs pncip', g° inte' eēt plus & pncip agēs &c oʒ ſiue oportebt
dicē q inte' itedo agat in ipʒ intelle, & in ſēſus in ſēſile, & uotas ī uolibile; qd
nō appare eē um. dnt g° ī. q obm nō reqrit ad intellecōʒ uel uoliōʒ ut actm
al' accidit ſʒ ſolm ut tratiuū. Sʒ iſta opō uir eē cōtra Ar. p° n. qr ad ſēſum & ſēſile,
dt 2° de aīa q ſēſus in ipō moui dr & pati dr. dt et q actiā ipi' opānis ipi'
ſēſus ex ſe .ſ. uiſle & audibile. Et ꝯtor ibidē dt q ſentire ſit p paōʒ ſēſui a
ſēſib' nō p actoem ſēſui ī ſēſlia. Et ibidē Ar & ꝯtor uidētr dare rōem ad phī
dʒ q obm agat ad ſēſaōʒ, q2 ſi nc agēt ad eā, tūc ſēſus poſſet ſentir ſine obto
qnꝯ eſt flm. g° & ans. ꝯa pʒ q2 ſic dt Ar, ſi combuſtile eēt combuſtiuū ipm cō
buēt ſe & nō indigēt ad hc exteriori igne, qd ideo ē q2 poītis ſufficiētib' ac
tiuo & paſſiō & ſuffi apxīmatꝯ ponr actō ut poī pt abſqʒ ab extnſeco mo cū
obʒ nō patiat ad ſēſoʒ, ſi et nō agēt ad eā ſēſus eſſet ſēſanis actm ſufficiēs &
paſſiuū pp qd ſentir poſſʒ eē ſin obo extnco, qd āt Ar & ꝯtor dnt de ſēſu & ſēſi'
idē itelligt de inten & intel' & appetu & appe' ut pʒ 3° d aīa. = Sʒ hāc rōeʒ
Ar, quā puto eē demōſtrōʒ illi uolūt infringē dicūt .n. q totali actiō ſuffit ap
ximato totalr pauo nō ſꝫ oʒ q poſſit agē, p° q2 actō ut dnt ponit in agente
ſbiectiē &c. agēs ē ipi' actm & pauuʒ & tn nō pt agē eā in ſe ſine pauo extnco.
Scdō q2 fundatm ut dnt ē aln totale actm relatōis fundate in ipō & tn nō
pt eā agē in ſe ſin corrlaciō. = 3° q2 motor nō poſſʒ mouē localit ſin mōle al' ſui mōle
& ſine loco & ecōuerſo mōle nō pōt mouī localit ſine motor & ſine loco. = 4°
dnt aci q ſin pntia ſēſiliſ pōt ſēſus ſentire ut in ſōnijs & q ſine pntia appetbilis pt

appetere appetere ut quod homo sine potentia cibi potest cibum appetere. = Iste tamen instantie
non mihi videntur sufficere quia supponunt falsum ut puto non enim puto quod actio put est res
distincta ab agente recipiatur in agente subiective sed in passo nec puto quod
relatio put est res distincta a fundamento recipiatur in fundamento ex subiective sed in anima.
De motu autem et motus dici possit quod semper ad actionem preter agens et passum requiritur ad
quod fit in passo ab agente ut in quo illud quod passum fit ab agente sicut quando in alteratione
requiritur qualitas que fit in alterabili ab alterante et in motu locali requiritur locus in quo fit mobile a mo
vente locus enim sicut multi dicunt est id totum quod ipsum motus acquirit a movente non sic autem
esset de obiecto. = Alii etiam dicunt quod motus localis posset fieri sine loco quoad id quod
motus acquirit intrinsece a motore licet non quoad id quod sibi acquirit extrinsece eo quod hoc est ipse
locus. = Dicunt enim quod si deus totum mundum volueret simul motu divino quod ultima spera non
minus movetur quam nunc et tamen nulla esset loci mutatio. Unde quamvis extra celum non sit locus, tamen
parisiensis articulus dicit errorem esse dicere quod deus non potest movere celum motu recto. Igitur
hee instantie difficultates habent sed non hic tractandas. = De somniis autem dicendum est
quod species sensibiles facte prius in phantasia ab obiecto et ibidem reservate movent actiones sensum ad
actum, unde patet quod ille supplent vices obiectorum. De appetitu etiam dictum est quod licet ap
petitus naturalis sine cognitione fiat tamen appetitus animalis sive rationalis de quibus hic loquimur numquam fi
unt sine cognitione nec cognitio sine obiecto presente aut realiter aut per speciem realiter in phanta
sia ut in memoria reservatam. Videtur ergo michi absurdum dicere quod obiectum necessario requiratur
ad sensationem, et tamen quod non operetur in sensu nec sensus in ipsum obiectum. non enim ex eo requirit ut ti
net intellectus ut sensus .i. ut intelligat ut sentiat. possum enim rosam intelligere
nulla rosa existente, ymo etiam et sentire per speciem in phantasia ut in memoria reservatam. = Iste
quod obiectum ut species obiecti agat ad sensationem intellectus aut volitionis ex hoc argui videtur quod
sensationes diversitate obiectorum fuerit diverse diversitas autem in effectu videtur aut ex diversita
te agentis aut ex diversitate materie provenire sicut dicit commentator xii° methaphysice. Alii tamen instant
contra istam opinionem per hoc quod est idem obiectum intellectus potest forte re actus contrarios scilicet affirmare
et negare. = Sed ad hoc dicendum est quod hoc est potestate virtutis agentis liberi si enim volo af
firmo et si volo nego. Sed sine libero agente id non est verum nisi sensus se non habet
libere ad sensationes neque intellectus ad intellectionem an et prius ut preter omnem actum voluntatis iste
instantia non valebat in proposito. = Tunc quod solvende sunt rationes ante oppositum ad primam dictum est
quod non oportet omne activum esse nobilius omni passivo. nec omnem actionem esse nobiliorem omni passione
sed oportet omne activum esse nobilius eo passivo in quod agit duabus tamen conditionibus requisitis scilicet quod
id sit principale activum et quod passivum non habeat nobiliorem operationem quam illa quam recipit ab huiusmodi ac
tivo. = Propter defectum quarum prime conditionis dicunt aliqui quod obiectum non est nobilius aut intellectu aut sensu
licet agat in ipsum quia dicunt quod ad intellectionem agunt simul obiectum et intellectus agens et ad sensationem
obiectum et sensus agens sed obiectum non est agens principale. Alii autem dicunt quod obiectum propter de
fectum secunde conditionis non est nobilius quia dicunt quod obiectum dicitur agit in sensum ut in intellectum
speciem suam tantum et non ipsam sensationem ut intellectionem sed quod sensus agens ut intellectus agens
agit eam in sensu ut intellectu passivo disposito per speciem receptam ab obiecto in modo intellectivo est

nobilior opa° intellectus q receptio ut et q actio spei intelli^s. Alii tn dnt
ut dixi prius q obm si agat in spum ut in ite^m supam spa^e uel itellec^e. h tn
no est uirtute ppria s uirtute cau superiorum g no e nobilis pp defectu pe
pdcois. = Alij iteru dnt sic priores q obm ag^t in intellectu spem suam tn
inte^s fctus in actu p spem obti ag^t i se intellec^e sic nos dicim q hns actu p^m
pot ex se sine exteriori actio in actu secdm ut graue cu huit grauitate a gnan
te mouet se deorsu & isti dnt q inte^s sm eius nam simp^ces dr pt & sibi queti
ro recipiendi qcqd recip^t. Et dr agens sz q actuat p spem intelli^es n q spes
agat sin^r s inte^s est sin^lr agens & spes obti e dispo neccia ipis ad agendum
pp qd adhuc n oz obm no e^e nobili^s pz g^o q n^c p^a ro ipoz procedit n^c 2a. - Ad
3^m et dcm e q n e site de appe^u nali & de appe^u aiali. qz appe^s nalis ut e di
stictu rea^r ab ipa po^a nali actiua ut pa^ua nec act^s appetedi ut distin^r ab appe^u
e ad aliud ab actu agendi ut patiendi. sic at no e de appe^u aiali. Vl pt dici
q sic appe^s nr mo & dirrigi ab obo cog^to a nobis ita appe^s nalis mouet & ?
dirrigr ab obo cog^to a superioribus cais. h est ab obo p qto relucet i intellectibus
cau superiorum .s. intelli^ae pp qd dt g^or xii. me^e .s. q na opa^r p fce & ordiate quis
n itelligat q^i eet rememorata ex superioribus agetibus nobilioribus ea q sut intelli^e
pz g^o q e^a ro capiebat fim . d q^a roe pstrutatu e alibi io breuit e^t hic dcdm
q cu itelligim hoiem utr no sic intelligim abstracte q sic intelligam alia re
ab hoibus sin^lr s sic q nllu hoiem sin^res intelligim distincte ab alijs: sed omes i
distincte. Item aut intellec^e pt age qlibz ho sin^ris mediatibus uirtutibus spius una
cu actoe inte^s. omes eni hoies sin^res cicuscripts accntibus & exneis e situdo u
nius 1^oo .s. cicuscripts ex se oio siles & eiusde rois io qcqd est similitudo unius
1^oo .s. cicuscript exneis e situdo oium a^u indrnt. V g. qd e site huic m^o e
site oibus albedinibus isti sitibus. si g^o i^te ho me^te spu eg^t sua situdine lz inoluta siti
tudibus accntiu exneor inte^u. cu inte^s a siti^ne sbe abstrahit situdine accntiu &
exneor i^u situdo i erit situdo oium hoium indrnt sic isti^s a q^o cabat io no so^m
i^te s oms indrnt tc itelligut qa inte^re rem sic p hre in inte^u ei^s situdiem .. - Ad
a^m dcm est q obm no ag^t i me^te onem intellec^e nec suffi^t s inte^s coag^t ^v p^m.
agit q obm. Hec e ymagi^es q ome qd inte^r agit ad sui intellec^e sic stati dcm
fuit q os hoies indrnt simt possut intelligi lz unus solus hoc egerit ad i^as itellec^e
s sic debz inte q obm ex^e p^o agit in spu spa^e sui ut spem sua salte spem sua
p qua ut cu qua ut me^te qua spus ag^t spa^e / ipa at spa^o ut spes exns in spu ag^t
in inte^m sitr ipam intellec^e ut saltem spem intelli^lem p qua ut cu qua ut me^te qua
inte^s agit intellec^e .. = Inte^s aut intellec^es sin^lr infor^ts pt ia p huius simp^res in
tellectoes ut eis mediatibus copone & diuide sea discurre 7^c tande age intellec^e
m^ltor sb spu no cadentiu, sic eim pot inte^s age intelltoem mltor sub spu non
cadentiu. Sic .n. inte^s pot age inten^e dei & intelli^ae & p^e mie & intentionu &
relanu & oium tiu & so^m sic pcedut oms roes ipor seqntes saltem pter ultima. =

eiusdem actiuum et passiuum qd non puto. Et etiam quia obm est 1) primi actus actiuum etiā sufficiēs ut uī. sicut enim color in pariete una cum lumine est actiuum sufficiēs sue spēi in medio. ita uidetur q̄ species i me° potest sufficienter agere spēm in sensum lz forte non ipam sfa°ꝫ ꝫ ipē sensus pm q̄ spē sensibili est informatus. Et ita nō uidetur remotum q̄ fantasma possit agere spēm suam in intellectu licet forte nō ipam intellectionē. Vn̄ hoc est q̄ a° dicant. s. q̄ obm sensibile et sensus agens distinctus a sensu passiuo agūt simt actū. qui. s. p° recipit insensu passiuo non uidetur rationale. q2lz dispositio actiui ad agendum inherens sibi nō agit in ipm actiuum nec ē contra sicut ante dcm̄ est et de celo et de motu eius tn̄ duo agentia separata et diuersarum rationū nō uidentur p se requiri ad aꝫ actionem nisi sint subordinata ita q̄ primū agat ī 2m mō nō apparet quo modo sensibile aget insensum agentē nec eo q̄ s. Et sicut dico de sensibili ad sensum ī dico de intelligibili ad intellectū qd aūt de uolūtate quō ad hoc restaret dicendum uidebitur forte in alia questione. = Ad rationes principales est respōdendū pm̄ predcā q2 nō est positum q̄ idem totaliter sit eiusdem actiuum et passiuum et secūdū idē totā sed ptialiter et hoc nō est impossibile et patet questio;

Consequenter querit tertio. Vtrum actum uolendi aut noledi precedat in ipā uoluntate ds alter actus aut alia quecunqꝫ dispositio mediāte qua actus uolendi fiat in ipā uoluntate. Et arguit q̄ sic q2 uolūtas cū se ipām determinet uidetur actiua esse sue determinationis uolitionis aūt actiua nō est q2 cū ad ipām se habeat passiue. Sicū hoc esset eius actiua ipā non indigeret obo ad uolendum igit non est eadem uolitio et ipsi uolūtatis determinatio ~~est ipsa uoluntas~~. nec ī determinatio est ipā uoluntas, quia uoluntate exēte sp tamen nō est ī detminatio sp ergo oportet illam determinationē esse dispositionem mediam inter ipām uoluntatem et ipam uolitionem. = 2° p° q̄ unum obm fuit uoluntati p̄ntatum sub 2ª ratione. s. boni et mali. Vt g. adulterium sub ratione inordinati et sub rone delectabil uoluntas ut ante dictum fuit pōt nō solum totū obm uelle aut ipm totum nolle; sed differre donec ratio qd sit eligibilius iudicauerit et etiam potest imperare ut intr) de hoc ingrat peto ergo utrum uoluntas cum ita fuerit insuspenso sit ād passa ab obo ut qualitercūqꝫ īmutata ut non. Si sic igitur dispositionem recipit aꝫ p̄uiam ad uolitionem aut nolitionem ipsius obti. Si nō quō igit potest imperare intellectum de inquisitione circa illud obm cū nō posset hoc ante 1) obti p̄sentiam et quomodo est potens se determinare ad illud obm uolendum aut nolendum cum ante obi presentiam non possit nullus utiqꝫ diceret ut uī. -

3° cum uoluntaſ ſit in potentia paſſiua ad recipiendum actum uolendi
& obm non ſit ſufficieñ actiuum illiuſ ubi determinatio uoluntatis cõ
currat oportet q̃ uoluntas ſit i) actus aliquo modo actiua. Si ergo
hoc ñ ſit ꝑ diſpoſitionem mediam a uoluntate aliam tũc ipã uoluntas
eadem ꝯcñſ & ſm̃ idem euſdem eſſet actiua & paſſiua qđ concedens ui
detur totam phyam deſtruere. = Oppoſitum arguitur quia cum ñ
aliud ab ipſa uoluñtate ſit magiſ liberum q̃ ipã uoluntaſ loquendo de
libertate qua dicimur poſſe in utrumq; oppoſitoꝝ actuum uidetur q̃
ipã ſit libera per ſe q̃r obto p̃nte nullo indiget alio ad uolendum, quia
ſi alio indigeret ipã non eſſet eius quod eſt aut uelle aut nolle dñã ſecũ
dum ſe neq; libera ſꝫ ꝑ i° quo ipã ad hoc indigeret. = Item illud me
dium uel eſſet idem ad uolendum & nolendum uel eſſet aliud & aliud ſi
dicatur q̃ ſit idem uolendi & nolendi tunc eſt ĩ indifferenſ ſicut & ipã
uoluntas ꝑꝑ quod ñ facit ad determinationem actus, ideo fruſtra po
nitur. Si dicatur q̃ aliud & aliud tunc oportet q̃ uoluntas ad utrumq;
eoꝝ ſit indifferens ſicut id actum uolendi & nolendi & tunc querere
tur quomodo determinabit ſe ad alterum eorum ſicut de actibuſ uolendi
& nolendi querebatur 7° ipã meª uolendi aut nolendi fruſtra ponuntur
cum ipſis poſitis nulla ceſſet difficultaſ. = Notandum eſt q̃ queſtio
hec intelligenda eſt ſpecialiter quoad ordinata in finem de quibuſ in
prima queſtione dicebatur q̃ uoluntas libere poteſt uelle aut nolle aut
differre de fine enim ultimo nt̃ ad preſenſ intendimus. Notandũ
etiam q̃ .iiies. rationeſ que adducte nunc fuerunt .iiies. tangũt in iſta que
ſtione difficultateſ ſatiſ magnas. = Prima difficultas eſt an determina
tio uoluntatis ad uolendum aut nolendum ſit aliquis actuſ realiter di
ſtinctus ab actu uolendi uel nolendi. = 2ª eſt an adhuc ante huiuſ
modi uoluntatis determinationem aliquis alter actuſ precedat cãtus
in ipã uoluntate ab obto ipſi preſentato uel a ratione ſibi illud obm
preſentante, propter quem actum ipſa ſit potenſ ſe determinare ad uole
dum uel nolendum cum ante ſui obi preſentiam non poſſit aut per quẽ
ipſa ſit potenſ imperare intellectui de ulteriori inquiſitione circa illđ
obiectũ, cum ante non poſſet. = Tertia difficultaſ eſt utrum
uoluntas ſit ſolum paſſiua ipſius actus uolendi aut nolendi, aut
cum hec ſit actiua & quomodo. = De tertia autem difficultate
dictum eſt aliquid in queſtione precedenti. = De prima autem
uidentur eſſe opinioneſ contrarie. Quidam enim ponunt q̃ obiectum
uoluntatis eſt actiuum actus uolendi, & nolendi in ipſam uoluntatẽ
de ratione autem actiui eſt ſuam inducere ſimilitudinem in paſſiũ
ideo oportet q̃ paſſum ad iam ſimilitudinem. Seqt̃ i v. p̃cuſtat. 101

Va

Va Ad a^m dc̄m ē q̄ intel agit intellectū p spēs intelligibilem sic corpora celestia agūt in ista in-
feriora p motū mo eīs cē nō ī agit q̄ celum n agit s̄ celum agit p suū motū tanq̄ per
dispōm sibi necciam ad agendū illa g° spēs intelis nō agit intellectorē p spēm in
telligibilem receptā ab obo tanq̄ p dispōm sibi necciam ad agendū sic q̄ celum n agit i
motū suū nc eius ī nō oz q̄ intel agat ī spēm intelligibilem nc ī spēs in ipm n ipam
intellectū quā sibi aquirit sic celum & mo eius agit in ista inferiora . Pōt g° dici
ad dubiū pn̄^lem q̄ uoluntas sic ī oī actu uolendi patit ab obo q2 oz obm eius esse co
gnitū ei at cognitū agit ad actū uolendi a^co ī a^co mō nō ut in metu ut metu agebat
ab a^co exteriori obo mō nc p̄ exposito = Ad 2^m dubiū pn̄^lem ui ēē dc̄m
de uoluntate actiā & passiuā uolitionis sic dicēt de intellectu actio & passio intellectionis. Et ut
exprimā qd opinor nō ē ut puto q̄ intel & uoluntas nō sūt diuerse res ab īuicē
nec ab ipā sbā aīe s̄ aīa ipa ī ordie ad actū intellectus dr intel & ī ordie ad ac
tū uolendi dr uoluntas eo mō q̄ magis hic declarabit in .vii. li° posset g° dici q̄ ipā aīa
ē actiā & receptiā oīs intellectionis & oīs uolitionis. Sz forte q̄ hc nō ē totalr s̄
idem s̄ sic sbā grauis s3 se ipam est in pōa ad motū deorsū & pt agere ī motū
aut s3 q̄ est ī forma actu grauitatis in via caus(?) s̄ exsistat ī pōa & recipiendo eā ab agēte ī actu
& ī ulr dc roē agentis ē actualr passiū. - Sz ē drā inter passiū nāle & uolūtariū
qm passiū nāle necitat ab agēte itaq̄ agēte pnte necco actuat si nō fuit impedimentu
extrinsecū. Sz passiū uolūtariū n necitat ab agēte itaq̄ agēte pnte n neccio recipit
actū eius s̄ s̄ exigit q̄ passiū se ipm detminet libere ad patiēdū ab hoc obo ut
ab i° ut ab eodē obo pm unā roem ut aliā alr, ni libertas nō saluaret. = Isti
n. ponūt istam detminatoēm esse actū qndā alius ab actu uolendi & nolendi pūiū s. =
Ex q° ad 3^m difficultatē isti uidēt ponē q̄ uoluntas actiā sit ius detminatoīs & nō
obm & q̄ obm eius sit actm actus uolendi & nolendi & nō ipā uoluntas qm uoluntas n agē uidet
nisi ad detmmatoēz, sui ut ab hc obo ut ab alio patiat hec enī detmīaō nō e
actiā actus uolendi. s̄ solū dispōitiā passi ut patiat ab obo & ab eo actū uolendi recipiat
Sz cōtra istā opinionem alij arguūt p° sic q2 tūc p9 istā detminatoēm necce eēt uolunt3 pati ab
ī obo qd nō ui uerū, q2 tc nō eēt dnā sui actus a pri° usq; ad finē eius oz dicit
Ar p 3° huius. = Ad hoc rnt ipi q̄ ymo q2 uoluntas ab huiusmodi sua detminatoē pt
libē desistere oī hora apd quā desistētiā cessarīt & pati ab obo. Sz ista mō n
ui ualere q2 si uoluntas pt se detminare ad hoc ut ad id n ui q̄ magis se dbeat d
tminare ad hc q̄ ad id n q2 uult hc magis q̄ id & io pmi actus in q̄s & in s o^tos uoluntas
libē pt uidēt ēē actus uolendi & nolendi. Alr et ui obici sic q̄ pdcam opinionem q2 cū a^a
sit uolūtis dtminaō ad uolendum & a^a ad nolendum, opōtet q̄ an̄ detmīatione ipā uoluntas sit in
drns ad utrūq; detminaonem. s̄ qd ē ad plēs actus indrns nō trāsit in a^cm ipoz absq;
pūia detminaoe, q̄ oz q̄ dtēminatione pcedat detminaō a^a & sic ī infinitū. Sz rndet
q̄ nō ē ī q2 uoluntas ex eo q̄ ē agēs libez se ipā absq; oī pūio meo pt ī utrūq; d
tminatoem transire, q2 tale agēs se ipō pōt ī o^tos actus = Sz tc qrit q̄r q̄ oz
an̄ dcum actū uolendi & nolendi esse detminaonem pūiā. Dicā .n. sic tu q̄ uoluntas q2 libera

est pot se ipam absq3 puio me9 trasire in actu uoledi & nol. Sz dr q no
est stilei qz uo;s ponitur actiua isti9 determiaois & no ponitur actiua act9 uo
lendi ut nol. Ad rom at acti & no pa; ut pa9 est spectat determina uo
lutas at cu sit indrns ad uol3 & nol3 a; so9 pa;ue se hns n p; determinate i h
aut i illd trasire sine determina piua. Sz in hac determinaoe3 ut i3 determiate
p; trasire sin me; qz est actia i9. Sz adhuc i; no suffit qm obm n mi
n ut actm illaz determina3 q uolitionis & nolitionis qz sicut n p; uotas uelle ut
no uelle sin obi pntia i nec se determinare obm at ad i;as dtmiaes n reqrit pa;ue
q acqrit actie cu q pectm sit fi p plura qd p; fi p paudiora ui q i dtmiaes
piue sint abiciede. = De 2a at difficultate dnt a;ci ponetes in inte;u spes
intelli;les distictas ab actibz intel q sic oz i inte;u tales itelliliuz spes ee piuas at
rui intel ita e in uo;te stati ei abobs uo;ti pntato spes i ipa ipmit ncco piua
actui uol at nol. Sz dnt qz nali neccitate ite9 spe intel infor;at9 trasit i
actu intel. uotas at cu fuit inforta hui9 spebz n ncco trasit i actu uol
ut nol. sz libe p; i ipm trasire ut differe, & p; libe ipare intel. ut aplius
de i obo ingrat at ab eius cosidera oio desistat qd an recep9 spez n potat.
Sz si posuerim9 p ut in xj. li;o uidebit q inte9 & uo;tas n st ab iuice & ab aia
diuesa n ui ad inclinaes uo;t. ut salte ad ei9 coplacetia in obo alia ex pte obti
reqrat spes at repnta q spes obti & iudiciu d bonitate ut malitia rei uolibil
i inte;u exnns. n ei eet graue dice q sic aia iformata spe intel p; trasir inactu
intel sic pus dcm fut, q ita ipa i inforta iudicio de bonitate ut malitia rei uo
libil s; trasir i obti coplacetia quada ut displicetia q ia ui ee qda act9 uo;lis
Ppr qd a;ci dnt pbabir ut m ui q sic actia giuiu & leuiu p;o gnant i sius pa;tes
ca;tem ut fri;tez mediab9 qbz possit gnt trasire i giui;tez ut leui;tem. q qde giuitas
& leuitas st ia iclinaes actuales ad mo9 & ad qs si n fuit ipedimtu, stati ncco
gse;r mo9 sursu ut dorsu, post que mo9 graue at leue figit nali;r i loco spo & qescit
ita iudiciu ut aia inforta iudicio d bo;te ut mali obti p;o gnat i ipa uo;te gpla
cetia quada in obo ut displicetia in obo qbz mediab9 ipa uo;tas aceptar posset ut re
futare ipm obm, q qdei accepta;o ut refuta;o st ia actuales iclinaes uo;tis ad qs mo9
se;r si n fuit impe;tu p; que mo9 uo;tas figit & qescit i bono adepto q qd qes ut
fixio dr delecta;o, ut si fuit impe;tuz a psecutoe boni ut fuga mali fiet i ipa uo;te
tristi;a. Mo q dicet q si obm fuit uo;ti pntatu sb roe boni tc stati ncco ca
bit i ipa uo;te dcus act9 coplacetie & si fuit sibi pntatu sub roe mali cabit act9
displicetie. Et si pntet sibi sit sub roe at boni i mali utriusq3 cabitur in ea simt actus utq3
s. coplacen;a in obo i;o & displicen;a. Vq. Si inte9 iudicat q deletari sit bo9
& q turpe ad age sit malu & cu hc iudicauit in adulterio multa esse delecta
tione & multa turpitu;e3 stati neccio i ipa uo;te si stet tle iudi;m cosi;r coplacentia
qdam i adulterio roe delecta;ois & displicen;a roe turpitudis, nec i repugnat. Sic et
i q tempore tempestatis proicit merces i mari ipe multa ht tristitia siue displicen;e3.

in huiuſ[modi] proiectione ꝑꝑ ꝑditionē diuitiaꝝ & tn̄ i[st]a piectio ſ placet ut ipē
ſaluetur complacen[ti]a eīm & diſplicen[ti]a cō idē opus nō oponunt ſi fiūt ſm̄
diuerſas rationes ī tpre ī cōpoſi[tion]es. Sed accepta[ti]o & refuta[ti]o ſt mo[d]i ad actū
proſeqndū ut fugi[en]dꝫ & iſti mo[d]i .ſ. pſecutio & fuga ꝑꝑ eoꝝ ꝯrie[ta]tē ſt in cōpo
ſſi[bi]les in eodē rō ēt nō poſſt ī uo[lunta]te ſit fieri huiꝰ acceptā & refuta[ti]o ſꝫ uo[lun]tas libē
pōt acceptare op[u]s i[ll]ud ſine refuta[tion]e uel refutare ſine accepta[tio]ne ut ēt n[e]c acceptar[e] n[e]c
refutare ſꝫ differre. Et ui[detu]r m[ihi] ꝙ qi ḡlibꝫ hꝫ expiri pōt in ſe ipo. mltos .n. uideo
qui in a[ct]o turpi ope ſ rō a[li]ca boītatiſ apparuit ꝑꝑ delecta[tion]ē .d. vtinā hoc eſſet
tātę honeſtatis ut boni[ta]tis q̄te eſt turpitudinis hꝫ āt nō dicūt n[iſi] ꝑꝑ cōplacētiā
ī appenti delecta[tion]e & diſplicen[ti]ā ī turpitu[di]ne. Hoc ēt ui[detu]r pſuaderi poſſe roē q[ui]
ſatiſ ui[detu]r mirabile ſi obīm pn̄tatū uo[lunta]ti nullā peītuſ recepet īpreſſiōꝫ a uolūtate nꝫ
uo[lun]tas ab obo y[ide]o neq; a q[ue]cūq; alio ꝙ uo[lun]tas poſſit ī ſe ipām agere cū an̄ n̄ poſſꝫ
ſupono .n. ex dcīs prius q[uod] uo[lun]tas ſit acceptiua illiꝰ actꝰ ſui cꝰ ipa ē p[rinci]p[i]o dn̄a. & q[uod]
i[ll]m actū agat in ſe ipā lꝫ g[ra]t nō miremur de h[oc] ꝙ actm̄ apxiātum pa[ſſi]uo pōt in act-
tiōem ſuā trāſire cō illd pa[ſſi]uū cū an̄ nō poſſet tn̄ mirem ſi actm̄ apxiātū pa[ſſi]uo
n̄ potēs agere ī paſſiuū poſſit ī ipm̄ agē ꝑꝑ a[li]qꝰ ꝫ[...] pn̄tiaꝫ q[uod] q[ui]dē ꝫ[...] n̄ impmit
ī actm̄ n[e]c impmit in pa[ſſi]uū nec ullā ab eis recip[i]t īpreſſi[on]ē & tn̄ obm̄ uo[lunta]ti pn̄tatū ēēt
tle ꝫ[...]. ſi n̄ imprimet in ipām uo[lunta]tem ꝰ yoū uo[lun]tas ponat ſui actꝰ actiua & pa[ſſi]ua = iſta
tn̄ rō lꝫ habeat apparen[ti]ā forte ſoluit faci[liu]s cū poſuerim q[uod] ī te[llectu]s & uo[lun]tas nō di-
ſtinguūt ab aīa nꝫ ab īuicē reat. Sꝫ ꝙ ipā aīa d[icitu]r inte[llectu]s in ordiem ad actū co-
gnoſcēd[i] & d[icitu]r uo[lun]tas ī ordiē ad actū appetend[i]. Dicēt[ur] q[uod] ꝙ obm̄ pn̄tatū aīę
īprimit ī eā ſtitu[ti]ō ſuā me[n]te qua aīa cogſcit ipm̄. hac āt īpreſſione me[n]te pōt
aīa q[uod] idem eſt ꝙ uolūtas ī actū uo[len]d[i] ut no[len]d[i] acceptādi ut refutand[i] cū an̄ nō
poſſꝫ. = Alia q[ue] rō ui[detu]r m[ihi] probabilior q[uam] t[a]lis eſt ſi obō ſub roē boni aphenſo &
uo[lun]tas ſua libertate poſſꝫ in eo n[on] hrē complacen[ti]ā. ſeq[ue]ret[ur] ꝙ i[ſt]a libertas n̄ eſſet no-
biſ in auxiliū ſꝫ potiꝰ ī mag[nu]m d[e]trimētū ꝯ[tra] ꝗnſ eſt ſtm̄. Et ſ[i]ſtas ꝗnt; oīo ꝯcē
debꝫ cū libertas ſit nobīt ꝯ[ce]ſſa a dō & nā[tu]r[a] y[ide]o diuitꝰ inſita uo[lunta]ti q[ua]p[ro]p[te]r. Adcuiꝰ e-
uiden[ti]ā ſciend ē q[uod] libertas ſm̄ quā uo[lun]tas pōt nō acceptare q[uo]d pn̄tatū ſibi eſt
ſub roē boni ut nō refutare ſub rōe mali ualde pdeſt nob ad uite direc-
tionē pro tanto ꝙ ī multiſ ī qbꝰ p[ri]ma facie ſunt a[li]cē roēſ boītatiſ appentes la-
tēt ſepe mlte malitię ut ānexe ut [ut ꝯtingētes] ꝯntes ꝑꝑ quaſ acceptare[t] i[ll]ud q[uo]d apparebat
boꝰ ēēt nob ingenſ & dānoſū. Et ſic ēt q[uo]d p[rim]a facie uidet[ur] nob eſſe malū
hꝫ aln̄ multā bonitatē latentē ꝑꝑ quā refutaſſe id ēēt nob malū. Sed tn̄ iſta
potās nō acceptand[i] ut nō refutādi n̄ prodeſt nob finalr ut ī huiꝰ n̄ accep-
tati[o]ne ut n̄ refutatiōe ſiſtamꝰ hꝫ eī eſſet nob impe[dimentu]m ad opꝰ nob debitū auferre.
Sꝫ iſta libertas fina[lite]r nob prodeſt ut an̄ obti accepta[ti]ōē ut refuta[ti]ōē ī grami ꝯ[tra] oī
boni[ta]te ut mali[ti]a q[uia] illā obm̄ cōſeqt[ur] ut ei ꝯnectit[ur] ut tandē q[uo]d eſt meliꝰ ſimpl[icite]r
acceptemꝰ & q[uo]d eſt ſimp[licite]r peius refutemꝰ hec aūt utilitas auferreret[ur] tota ſi
uo[lun]tas ī appenti bono nullā hrēt cōplacen[ti]ā ut ī apparēti malo diſplicen[ti]ā. Ad

qd .n. ipã imparet de ampliori inqsitione ẽẽ tẽ obm maiꝰ ẽ q totꝰ nr̃ au
ferreretur impetus ad cõsciliandũ de acceptandis aut refutandis qd ẽ nobis
dãpnosum ualde. Et confirmatur q2 libertas ñ est data nobis ut nocere posset
hõi ordĩato saltẽ bñ. Sz ipa noceret si contingeret hoiẽm iⁿ nõ hr̃e cõplacenꝫ
ĩ bonis ul malis sibi appentibꝫ q2 ipẽ tũc nllãm hr̃et occõnem ãplius ingrendi
de illis an eẽt bona ul mala simpr̃ ac acceptanda ul refutanda pp qd sepe ac
ceptandoꝝ acceptatione & refutãdoꝝ refutaẽ puaretur. Itẽ boⁿ uniꝰcuiꝰqꝫ
cõsistit ĩ hoc q ipm̃ referat̃ in pⁿ & finale boⁿ qd est ipẽ dś grã cuiꝰ oĩa sũt
& opant̃. Sz sic ĩ pº liº dicebat̃ ñ oĩa possꝫ ĩ finali bono & sũmo fine frui
forᵃlr̃ pp qd unũ qd qꝫ ens spale hꝫ ad pũ sibi bonũ quo in meᵗᵉ fruit̃ & p
qd reducit̃ in pⁿ boⁿ in gⁿ ĩ ẽ quedã participata similiᵈᵒ ipiꝰ. Voᵗᵃˢ qꝛ cũ
nõ possit sp in meᵗᵉ ferri in ipm̃ pⁿ boⁿ est ĩnata referri in ipm̃ meᵗᵉ obo qd ã
gerit sititudiẽm pmi boni. Omne aũt qd appet bonum nõ apparet boⁿ nisi
q2 gerit similitudiẽm pmi boni. gº uoᵗᵃˢ p hoc referri pot ĩ pⁿ boⁿ q fert̃ in iᵈ
rõẽ talis similitudĩs pp qd uĩ q libertas sit mala ꝯdcõ si p ipãz uoᵗᵃˢ oĩo ñ
posset ferri in obm̃ appens boⁿ. Sz. d. dñẽ uoᵗᵃˢ refert̃ ĩ pⁿ boⁿ p hoc q ipã
fert̃ in obm̃ simpr̃ boⁿ & nõ p hoc q fert̃ ĩ obm̃ appens boⁿ. Sed ad hoc
dcꝫ est q uoᵗᵃˢ nõ est discerñẽ si obm̃ appens boⁿ sit boⁿ simpr̃ aut nõ sꝫ gº
posset alñ p suã libertate nõ ferri oĩo ĩ appens bonũ & ñ exñs sꝫ q p eãdẽ
libertatẽ posset nõ ferri oĩo ĩ appens boⁿ & exñs qd uĩ ingens ꝯcedẽdu ẽ
tñ q bonitas appens in obo nõ detmĩat uoᵗᵉᵐ ad ipius obi acceptationẽ yº
nec ad hñdã in obo toto gꝫ ipm̃ toⁿ cõplacenꝫ q2 sic uoᵗᵃˢ ad peccandũ ne
cessitari posset q oĩo nẽ necesse est. Sz cõtra dcã occurrũt duᵉˢ. pº n. uĩ
sequi ex dcis q uoᵗᵃˢ ẽt hoĩs optimi hr̃et nccõ cõplacẽtiã ĩ oĩ ope ũ delecta
tio ut utilitas aᶜᵃ apperet lꝫ nõ acceptart̃ ĩ opus hº aũt dicere absurdũ
est. lꝫ eñm utilitas in homicidio ul delectatio in adulterio possit apparere tñ
uir bonꝰ oĩo nullã hꝫ cõplacenꝫ sꝫ potius abhominatoẽm ĩ talibꝫ hẽbit. Itẽ
uoᵗᵃˢ saltem gⁿ ad huiusmodi cõplacẽnã ul displicenꝫ nõ eẽt dñã sui actꝰ ĩ
ipã ñ eẽt libera simpr̃. Itẽ pbᵗᵉ est erroneũ esse iudiciũ intẽꝰ & qd ẽ malũ
appẽ boⁿ. gº uoᵗᵃˢ tũc esset necessitata ad peccandũ. s. ad cõplacendũ in re
mala qd est ingens. Itẽ hec opinio uidet̃ sustinere articulos parisiꝰ con
dempnatos. quoꝝ unꝰ est q uoᵗᵉ exñte in tali dispõẽ ĩ qua nata est moueri &
mouẽte sic dispoĩto q natũ est mouẽ dicere q impoᵉ est uoᵗᵉᵐ nõ uelle. error.
Alius articulus est dicere q appetitꝰ cessantibꝫ impeᵗⁱˢ nccõ mouet̃ ab appẽ. errõ
est de intellectiuo. Ad pmã rõẽm soluẽdũ est p ea que detminata fuert̃ in .xiº
ꝯon .2º li. ũ uisũ fuit q nllũ ẽ utile ul delectabile simpr̃ qd nõ sit honestũ
& bonũ. Studioso aũt q circa singlã iudicat rõẽ nllm̃ appet delectabile uel
utile qd nõ est simpr̃ delectabile & pꝫ ueritatẽ delectabile & utile pp qd nũqⁿ ui
ro pfcõ appet delectatio ul utilitas in homicidio ul adulterio lꝫ hº posset apparere

continenti

continenti nudum . s. in uirtute firto . Ad aliam dub dicendum est quod huius
complacentia uel displicentia est primus actus uoluntatis put uoluntas distinguitur ab intellectu . etiam
intellectus componere et diuidere ratiocinari et iudicare sunt actus pertinentes ad aliam
sed quod ipsa dicitur intellectus . Sed complacentia et displicentia in obiecto cogito accepto ut refu-
tato . et iterum gaudium et tristitia uel letitia sunt actus pertinentes ad aliam sin quod ipsa dicitur
appetitus . Cum ergo dictum fuit prius quod uoluntas non est actiua sui primi actus sed passiua
tantum et quod libertas non conuenit passiuo in quantum passiuum est sed potius actio in quantum actiuum
non uidetur indigens concedere quod uoluntas non sit libera siue domina sui primi actus ita . s. quod ce-
teris eodem modo existentibus sibi se habentibus ipsa possit in ipsum et in oppositum eius Sed ipsi libere
domina est sue acceptationis ut refutationis contentis . Et hoc sufficere uidetur uidelicet quod uoluntas
sit domina actiuum domina in quibus existit meritum ut peccatum modo uidetur quod in complacentia ut
displicentia predictis quod nec mereamur nec peccemus . Sed in obiecti totius acceptatione ut refu-
tatione . verbi gratia adulterium non est prauum ex eo quod est delectabile sensui sed quia inhonestum .
Si ergo habemus complacentiam in adulterio propter delectationem sensus appetentem tamen et displicentiam
propter inhonestatem et non acceptemus totum ratione delectationis appetitus sed refutemus totum ratione
inhonestatis hoc non esset peccatum sed meritum . hoc enim est temptari et non obedire sed re-
sistere temptationi quod non est peccatum . Ad aliam rationem non indiuidere dicendum est quod si iudicium
intellectus fuit erroneum propter circumstantie alicuius inuincibilem ignorantiam non est pec-
catum sequi iudicium rationis . Sed si fuit in nostra potestate tale iudicium corrigere propter diligen-
tem ratiocinationem inquisitionem peccatum esset non in sola complacentia sed si quod ita iudicatum est
spreta ulteriori inquisitione acceptemus . Ad articulos allegatos audiui semel a bono
doctore theologie famoso ualde dici quod non reputaret indigens excommunicationem parisiensem diocesi
aliqua opinari contra parisiensis episcopi determinatione . Sed michi uidetur dicendum quod ad primum articulum
iam allegatum quod actus simplicis complacentie ut displicentie non est actus uolendi ut nolendi sed uelle
aut nolle est acceptare aut refutare quia si peteretur a continenti viro uis tu cognoscere
hanc mulierem non responderet uolo sed diceret uellem si non esset inhonestum uel peccatum si-
gnificans se propter appetentem delectationem habere in actu quamdam complacentiam nolle tamen ipsum .
Ad secundum articulum potest dici quod uoluntas non necessario mouetur ab appetitu quoad actum uolendi aut nolendi . Ex
his autem que nunc dicta sunt et in precedenti questione satis apparet quid sit dicendum ad principales rationes in principio questio-
nis adductas pro parte affirmatiua . Sed ad primam rationem in oppositum dicendum est quod licet uoluntas sit dispositio preuia
necessaria ad uolendum tamen libertas in uolendo est non ratione dispositionis illius sed ratione uoluntatis . Ad aliam conceditur
quod in uoluntate nulla requiritur dispositio preuia determinans uoluntatem ad necessario uolendum ut nolendum . Sed bene re-
quiritur dispositio preuia sine qua uoluntas agere non posset in se actum uolendi ut nollendi ;

Consequenter queritur quarto . Vtrum propositis per rationem maiori bono et minori
bono incompossibilibus uoluntas dimisso maiori bono possit uelle minus bonum . Et arguitur quod
sic quia aliter uoluntas non esset libera nec domina sui actus a principio usque ad finem . contra oppositum dicit Aristoteles 3° huius .
2° si in maius bonum esset sibi presentatum absque minori bono ad hoc ipsa posset non uelle in possit in-
differre ad inuestigandum plus si esset cum in bono proposito aliquod malum latens annexum aut non

esset libera neq; dn̄a sui actus. Sed statī necc̄itata ad uol3 g° nō min⁹ posset
ipm̄ nō uelle si sit p̄iuatū cū mi⁹ bono. Sz ex quo n̄ uult ipā mai⁹ bo᷑ qd
prohibet ipām uelle min⁹ bo᷑: ui᷑ q̄ n̄. — 3° si sic uo^tas pōt ī malū sb̄ rōe
mali m̄lto mag̃ ī mi⁹ bo᷑. Sz ipā pōt ī malū pbat̃ qz eadē ē po^a o^m ut uisus
a3 et mg̃ bo᷑ āt & malū si o^ta, g° sic̄ uo^tas est boni ita pot esse mali. Et cō-
firmat̃ qz potētię r̄oales se hn̄t ad o^ta, 9° me^te uo^tas āt est ī rōe 3° de aīa. Itē
h^c pbat̃ p ar^m p̄isiensē i q° dr̄ q̄ 2^b bois ppoitis ipi uo^ti qd fortius est forti⁹ mo
uet error n̄ ītelligat̃ q^m est ex pte boni mouentis g° ui^r q̄ uo^tas p^t forti⁹ moui
a mi⁹ bono q^m ē ex pte sua & acceptare ipm̄ dimisso ma⁹ bono. — Hoc idē
ui^r uelle Ar. 3° huius. d. uidet̃ āt nō idē elligē optīa & opinari. Sz opinari
qd meli⁹, pp malitia āt elligē nō q̄ oz. Oppo^m dt Ar. Eligim⁹ āt quę scim⁹
max^e bōa ex̄ntia. — Itē dt Ar. ex cōsiliari .n. iudicātes desideram⁹ p̄m cō
siliū. — Itē alr̄ nō eēt iūm qd dt Ar. ignorat quidē oīs malus q̄ oz opari
& a quib3 fugiedū posset .n. eē mal⁹ in eligendo mi⁹ bo᷑ dimittedo mai⁹ bo᷑, &
tn̄ n̄ ignoraret ł eē mai⁹ bo᷑ & aliud mi⁹. Quidā ẏ. dn̄t q̄ 2^b bois inco
posit^b p̄itati p mte^m ipi uo^ti & statī iudicio rōis & ī uli & ī p̄tri q̄ unū est
alio mag̃ bo᷑ tn̄ uolūtas tc̄ & p tc̄ p^t uelle acceptar mi⁹ bonū & dimitte mai⁹
bo᷑ = Et uoco iudi^m in uli q° iudicam⁹ unū eē simp^r maius bo⁹ alio. Et uoco
iudici⁹ ī p̄ri q° iudicam⁹ smones cīcūstātias appentes unū eē p tc mag̃ bo⁹ alio.
Ad hac q° 9^oez pbandā arguūt sic l3 cōcedēt̃ q̄ uo^tas ad uol3 nccitaret̃ a sūmo
& pfcō bono aphenso qd est ulti^e fis ī q° n^a appere pōt rō malitię ut defectus.
tn̄ ab aliis bonis deffectiuis .s. ordiāt̃ ī finē cui⁹ sit bona incompo^lia de gbus qō
forbat̃ ipā nō nccitat̃ ad uol3 alr̄ eni nō esset mag̃ dn̄a sui act⁹ q̄ appe^t sen
sitiuus a^t q̄libet alia po^a & hoc etiā p⁹ dcm̄ f^t. Sz uo^tas ī r^u bonorū ipām nō
nccitātuū ad uol3 p^t libē qlib3 uelle & ql3 dimitte. q^r. Itē inter t̄lia 2° bōa
cad^t ellecto elligi^le āt ī q^m elligi^le exclud^t rōem nc̄cij, itaq̄ 9^m rōm ipi⁹ est q̄ uo^tas
nccīo ferāt̃ in ipm̄ qcq̄. Con̄ i^a3 opiōez arguūt a^ci satis debili^r p° sic uo^tas nō
p^t ferri ī incogitum ut satis appet 3° hui⁹. sed intē⁹ dū cogitat i^d ē^e mai⁹ bonū
nō cogitat mi⁹ bo⁹ cū intē⁹ nō possit sil' p̄la cognoscē ut capit̃ in topicis & q°
me^r, g° nō p^t ferri uo^tas ī mi⁹ bo᷑. Sz statī poss3 eis ne^r q̄ intē^us nō possit
sil' p̄lā intē^re de q° tn̄ n̄ plus ad p̄ns. — 2° arguūt sic si uo^tas poss3 uelle mi⁹ bo᷑
se^r q̄ ipā poss3 uelle & n̄ uelle sil' i^d mi⁹ bo᷑ & dico l3 put sit cōstāt, cū h^c qd
ē uelle & n̄ uelle & n̄ cū hoc uerbo possit. mō h^c ē 9^a p^m p̄n^m ū dr̄ q̄ impo^le ē idē
sil' inesse & n̄ inesse eidē 9^m p^r, qz tu ponis q̄ p i° tc̄ p^t uelle i^d mi⁹ bo᷑ & tn̄ cer
tū est q̄ eē p i° tc̄ p^t ipm̄ nō uelle, qz .s. nō ē dū^m q̄ p^t uelle mai⁹ bo᷑ q° p^t ipm̄
uelle & nō uelle p eodē tc̄ & p 9n̄s sil'. Sz i^a rō ē sophystica nā simītas p^t hic
attendi 2^r ut cōsiderari uno° q̄ cōiūgat i^a o^a ī eodē tp̄re ī q̄ si sp̄us q̄ po^le sit
ut ambo o^ta sil' cōiūcti excāt inēe & h^c ē impo^le. Alio° q̄ simītas n̄ 9iūgat inter i^a
o^ta 3 sil' dicat idēp̄titatē tp̄ris p q° po^le est ut^m q3 9dcōriorū nō tn̄ coniūctim 3

indrnt exire in esse ī q sic sp̄us po^le est qualz o^rz indrnt n̄ unū cū a° ß —
sīn a° p eodē tē exire in eē & h^c est bene po^le. = Itē aliij argt sīc uo^tas —
n̄ p^t uelle ab^te n̄ sit aphensū ita n̄ p^t p̄seq n^c fugē n̄ qd iudicatū fuit esse
p̄seq̄ndū ut fugie^dz qz nō so^m uo^tas ut appe^tꝰ, sz et inteꝰ mouet ad p̄sequitōez
ut fugā. q° de aīa. m° inteꝰ nūq̄ iudicaēt i^d esse p̄seq̄ndz qd fut e^e miꝰ boꝰ & h^c
dimittendo maiꝰ boꝰ ī q° Sz ad h^c rn̄r q inteꝰ potuit p̄sentēciar de fin̄ q ē
p̄sequēdū uirtute cꝰ fine uo^tas nō solū infi^o istꝰ p̄sequtione inclinari poterat
Sz et ī oē me^m qd iudicatū fuit ualē ad finē m° ambo i^a bo^a incōposs^{lia} potuerī
iudicari uallere ad finē. lz hoc magis & illd minꝰ. Io ut^r q uo^tas ad hoc q tē-
dat ī qaulz i^{or} mediorz n̄ indiget alio iudicio p̄iō. = Itē n^c forte ē bene de-
mostratū q uo^tas nō possit inclinari ī bonū aphensū p̄seq̄ndū donec inteꝰ iudica
uit i^d e p̄seq̄ndz. Multi .n. dicerent q suffi^t inte^m iudicare q hoc sit boꝰ & po^le p̄seq
sic .n. uo^tas in i^d qd sub roē boī f^t aphensū ferri p^t ī p̄sequtoēm ipius statim cū
fuit aphensū sb roē boni p̄seqbit n̄ enī ut^r miꝰ po^le q uo^tas possit unā p̄missarz
sitti p̄tici suplē q concupiscen^a. & tn̄ ɔcupiscen^a unā suplet aln̄ ut pz p Ar. ī li^o
de aīa mod aliūm .d. potabile cōcupi^s d^t i^d ē potabile sp̄us d^t a^t fantasia a^t inteꝰ
statī bibit. Sz forte lz hec roēs ɔ dcām opi^{oez} nō demōstrēt tn̄ nec i^a opi^o p^t
e^e uā, p^t enim sic āgui ɔ eā impo^le ē. s. uo^tez ferri ī malū sibi p̄ntatū sub roē
mali qz obm eiꝰ ē boꝰ ut apprens boꝰ. Io dr 2° retho^ce nꝰ eī uolūtari & co-
gnoscēs praua elig^t, Sz ī caū po^{to} miꝰ boꝰ p̄ntat uolūtati sub roē mali p^r qz pō^r
p̄ntari uo^ti sub roē q^a ē miꝰ boꝰ & incompo^le ma^ri bono miꝰ aūt boꝰ ut oppōīt ma^ri
bō h̄t roēz mali sīc miꝰ aiz^m ut oppō magō m° h̄t roēz nig^i &c. de aliis ɔrīis ut
pz .v° phy^{or}. = Itē si uo^tas posset p uelle miꝰ bonū h^c p̄ueniret sibi ex sua libertate
qz si nō eēt libera fortil obm deuīncēēt p debilius obm ut salte n̄ deuīcētur
a debiliori obo. Sz ex sua libertate n̄ pōt hrē q possit uelle miꝰ boꝰ p^r, qz i^a li-
bertas oppōīs quā h̄t uo^tas nō est sibi data siue a deo siue a nā p suū malū, sz p
suū boꝰ cū i^a sit ɔdcō p̄tinēs ad nobili^{tz} & excellen^{tz} ut oms ɔcedīt. & cū ds & nā
nllas faciāt in entibꝰ dispōes p se n̄e ordiātas ad boꝰ ipoīz ß q̄tūqz dispō p quā
appeꝰ posset ferri ī malū sb roē mali, ut ī miꝰ boꝰ sub roē mi^{ris} boni & ī compo^t
cū ma^ri bō dimittēdo maiꝰ boꝰ esset dispō peior & magē ad malū tēdens q i^a dispō
p quā appe^tꝰ eēt ad boꝰ ut ad maiꝰ boꝰ deīminatꝰ ut necītatꝰ g nō ut q libētas
det uo^ti e^e posse uoꝰ malū aut minꝰ bonū ī caū p̄po^{to}. = Et ut ista rō euidētiꝰ ap-
peat possum^s uidē q appe^tꝰ sp̄i^{tualis} in tm̄ supat appe^{tū} nālem ^{+ z in} s^m meliꝰ q inaīatū ut
graue sp tend^t ī suū p̄u & nāle boꝰ nō obstāte q illi p̄o & nāli bono fuit ānexa ma
litia a^{or}. s. corruptiā ipiꝰ ut lignū si esset sursū tendet sp deorsū dato q caderet in
ignē a quo sp ^{et tm̄} combureret. Appe^{tꝰ} aūt sp̄i^{ꝰ} ī obm p̄p̄ii tendēs. ut si sitiēs appetat
aquā n̄ ita tend^t in ipm qn sp si^{le} malū ī^t mediū ut illi obo. s. aque admixtū ret°
cedat ab aque p̄sequtoē & aliā forte uiā quāt p quā sin̄ sp̄i^{li} nocumēto possit finē
adipisci ^{tad} in quē tend^t. — Itē appeꝰ liber. s. uo^{tas} ī tm̄ supat appe^{tū} sp̄i^{ualē} in meliꝰ qu

appe͡t ſpi^u ꝑ ſibi derelict⁹ necc̄o tendit ī oē illud qḋ ē ſibi repn̄tatū ſub rōē boī
n̄ ſit actuale impedimētū ut actuale ꝯ ſpi^le malū ꝑꝑ qḋ ab illius appentis boī
ꝓſecutōē retrocedat ꝑꝑ qḋ aſt ī appetitu ductū mltū qn̄q; incurrit ī ꝯuenient
ꝑꝑ mala nō actu ꝑcepta ꝯnexa illi appenti bono uł in futurꝭ ad ipm̄ ꝯſeqn̄tia.
A pre⁹ aſt liber̄. ſ. uolūtas ex ſua libertate oppo^e hn̄t q̄ nō fert̄ necc̄o ī bo⁹ aphē
ſū lꝫ actu n̄⁹ appeat ānexū uł ꝯn̄ſ malū ß pt diſſe^re ut añā fiat ingſitō ſi ap
prehenſo bono ſit a^a ānexa uł cōn̄ſ malitia ꝯ quāta ꝑ quā dilatoēm ꝯ ꝑ uā
inqſitoēm pōt hō q̄ oēm euitar̄ ꝑuitatē. Ad h^o q̄ hoī data ē hui⁹ libertas ꝯ
nō ad hoc q̄ poſſit ī malū ſub rōē mali aut ī mi⁹ bonū ſub rōē mrīſ boī. Et
iō bn̄ d^t Arſ. q̄ omiſ mal⁹ igr̄at. ſ. q2 uo^tas nūq̄ tēdēt ī malū ſi eſſet ſub rōē
maliciȩ aphenſū ꝯ iudicatū ꝯ hoc tā ꝑri^n q̄ uli iudicio. = Alij aūt dn̄t oppi⁹
ꝯr̄ā. ſ. q̄ in cāu po^to uo^tas necc̄o fert̄ ī mai⁹ bo^m qḋ ꝓbāt q2 agēte ſufficiēte ap
proxiāto paſſo ſuffi^t diſpo^to ꝯ ī i^a diſpōr in q^a aliīn eſt natū agē ꝯ alꝫ patioꝫ
q̄ fiat actō. Et ſi diceret̄ q̄ h^c eſt uēm de agente nāli ꝑut diſtinguit̄ ꝯ uolū
tariū nō uꝫ ut dn̄t q2 Arſ. viij phy^orū uult q̄ ſi pm̄⁹ motor ꝯ p^m mo^le fuerūt
eterna, cum ſp̄ fuerant ī optiā diſpoē. h^c ad mouere ꝯ i^d ad moueri oꝫ q̄ motꝰ ſp̄
fuiſſet ꝯ tn̄ ꝯſtat q̄ tale mouēs eſt uolūtarie agēs m^o ī ē q̄ in cāu pōito agēs
ꝯ pa^m ꝯ oīa alia reqſita ad uoli^one ma^rīs bō ſit oīo ſuffi^t ꝑ hn̄tia. ꝯ cū oēs cō
cedāt q̄ tc̄ ꝯ ꝑ tc̄ uo^tas uelle poſſet mai⁹ bo^m q^o uł q̄ ipā necc̄o uult ī mai⁹ bo⁹.
Sꝫ iſta pō cū ſua rōē ſi eſſet uē tolleret libertatē ꝯ dn̄ium. uo^tis ꝯ omīſ poneret
euenire oīa ex necc̄itate ut appuit ī ꝑma q̄oē hui^o 3^ij li. ad quā recurras ſi uis.
Iō me^aꝫ opi^eꝫ tenēdo ponant̄ .3. ꝯneſ. p^a q^o eſt q̄ uo^tas ſtāte cāu pō^o nō ꝑ^t tc̄ ꝯ
ꝑ tc̄ uelle mi⁹ bo^m ꝯ dixi nō pt tc̄ ꝯ ꝑ tūc q2 uo^tas bn̄ pōt uelle mi⁹ bo^m ꝑ alio
tn̄ tp̄re in quo nō ampli⁹ ſtabit i^d iudiciū ꝯ eſt in potāte uo^tis impare inte^ci ut
deſiſtat á conſidera^re iſti⁹ ma^riſ boī ꝯ ꝑ tc̄ poſſit acceptare mi⁹ bo^m = 2^a q^o ē
q̄ cāu po^to uo^tas nō neccio ſter̄ ī ꝓſecutoēm ma^riſ boni, ſꝫ pōt differre actū uo^ciſ
ut añā fiat īqſitō ma^or de his oībꝫ q̄ cōcomitar̄ poſſet uł cōſeq̄ illā mag̃ bo^m.
Nā ſi ipm̄ eēt abſq; mi^n bono pn̄tatū uo^ti ipā poſſet ſcd̄m dcā priuſ differre actū
uo^ciſ q^o mlto mag̃ h^c pōt qn̄ pn̄tat̄ cū altero ī compo^ſi bono. Et hec q^o uł.
necc̄ia ad ſaluandā liber^teꝫ uo^tis ꝯ dn̄ium. = 3^a q^o ē q̄ cāu pōito q̄ uo^tas
debeat elligere ipā necc̄o elliget mag̃ bo^m. q2 aut mag̃ a^t mi^n ß nō ꝑ^t mi⁹ ꝑ
tc̄ q^o oꝫ q̄ maiuſ. = Ad rōēſ ī o^m pꝫ q̄ rō p^e opi^mis bn̄ ꝯcludit 2^m q^neꝫ n̄rum
ꝯ n̄t pluſ. = Ad rōēſ aūt ꝑncipaleſ ad p^aꝫ pꝫ q̄ eodem^o ꝑcedit ſimi^r ꝯ 2^a niſi
q2 cū q̄ritur ſi uo^tas pōt n̄ uelle mag̃ bo^m qḋ ꝓhibet ipm̄ uelle mi⁹ boni. Ad
qḋ dcm̄ ē q̄ ꝓhibitō hec ꝑuenit ex h^o q2 tc̄ mi⁹ bo^m pn̄tat̄ ſibi ſub rōē mali
m^o lꝫ uo^tas nō necc̄o ferat̄ in bo^m ſibi pn̄tatū ß poſſit differre rōē ſuȩ libertatiſ
tn̄ nō ꝑ^t ī malū ſub rōē mali. = Ad aliā dcm̄ eſt q̄ eadē ē po^a cogtiua o^tor
ß nō appe^ui n̄ uni⁹ ſcd̄m acceptā^eꝫ ꝯ altiuſ ſꝫ refutā^eꝫ, ſic.n. bn̄ ꝯcē q̄ uo^tas eſt bō
ꝯ male vł dcm̄ q̄ po^a ē o^tor ſub obō ſuo cōtētorꝫ ut uiſꝰ albi ꝯ nigri cōtētorꝫ

sb color ſo uo^tas e bn̄ o^rum contentorum ſb bono. Itaq. eſt enī uo^tas aīm mo^li aliqn̄ qeſcendi alr̄ lo^ci alr̄ tacedi. Ad articulum pariſienſem dcm̄ eſt q uo^tas n̄ neccō mouetur fortius a maiori bono qz p^t a neutro moueri quoad actū uolitionis lz nō quoad actum complacen^e ſic dcm̄ fuit. Ad auctoritatē Ar. dcm̄ eſt q alr̄ opinamur melius in uirili q̄ qn̄ ad fēm ptinero deſcēdim^s opiō ei pp pn̄s delecta^te ut pp pn̄s triſta^te mutat^r Itaq ſz ptinere opinionē erramus & ita a'd eligim^s qd nō oz & de hac opinionis muta^e pp pn̄tem triſtitia ut delecta^oneʒ lo^r Ariſto^les ca^o de tempantia cōpando qz ad h^c tēpan^aʒ ad fortitu^eʒ. Ducāt auctoritates p^e ad o^m aducte ſūt p 2^a ōne = 2^a at auctoritas eſt ɔ p^a ōne. Et hoc de q̄one ſufficiat.

ONSEQUENTER qrit^r 5° Vtru uo^tas poſſit uelle ɔ̄ ut p̄ter iudiciū rōis.

Et arguit q ſic. qz a'l nō eſſet libera. Et ɔfirm^r qz appe^tus ſſi^us p^t aduēſari rōi p^o huius 2° uo^tas mag cū ſit mag libera. Et ut^r q nos cōceſſim^s ls p^o huius i ultiā & penultiā q̄onib;. Hoc idē uidet^r arguē pariſienſes ar^s quorum un^s eſt. Si rō recta q uo^tas recta error. Aliud eſt pmo q git allegat^r exnte ma^{ri} uirili i actu & mi^{ri} pti^{ri} i actu q uo^tas nō poſſit i o^m error. Alius eſt exnte uo^te in ultiā diſpōe q nō poſſit uelle o^m error. Itē a'l non eſſem^s dnī nrōrum actuū a pnc^o uſq; ad finē c^o o^m dixit Ar. 2^a pz qz iudicato q h^oc eēt proſeqndū nō poſſem^s tūc fugē ut iudicato q h^c eēt fugiedū nō poſſem^s tūc ipm̄ pſeq mō nos eſſe dnōs actuū nrōrum ſig^t nos libē poſſe i utrūq; actuū o^rum g^r. Itē ſeq^r q uo^tas i uo^do ɔ nō poſſet peccar niſi eſt ffin de ſe & 2^a ſic probat^r qz ſi iudici^m eſſet rectū uelle nō poſſz ēē obliquū & uo^tas nō peccaret. Si at^r iudiciū eſſet obliqui uelle nō poſſet ēē rectū q^o neccīo eēt obliq^m. Sz peccan nllm ē ī eo ad qd neccītam g^l r^r. Itē uo^tas cetis eodem^o ſe hn̄tib; p^t i utrūq; o^rum ſic dcm̄ fuit ſz oz alt̄m o^rum ēē ɔ̄ uel p̄ter iudiciū rationis cū nō po^le ſit ſil opinari ɔ̄dcōria ut pz 4° me^e g^r. Oppo^m dr Ar. 3° hui^s Ignorat qdem ōis malus q oz opari & a qb; fugiedū qd nō eēt nīſi rō exnte iudicio uo^tas poſſz ēē obliq^a. Ad idem dr ēē Ar. Qualiſcūq; unuſ qſq; eſt talis finis ei uidet^r. Item 7° hui^s Ariſto^les dicit q cū ſilli p̄tici fit ɔ pmiſſa h^c qd uirilis alia uō ſingtaris ut pti^{ris} cū ex ipīs fcā fuit una rōcinatō neccīo ē opari cōfeſti. Et exēplicat d. puta. Si omne dulce guſtare oz hoc aūt dulce ut unū a^t a^od. ſin^{ru} neccīo potētē & rō phibitū ſil h^c opari. Itē o^m eiſ qd ē rōe detmīnatū ut nō eſt ſrutatū uo^ti ut ē eſpn̄tatū ſub rōe mali ſz uo^tas uelle n̄ pt n^c qd ſibi pn̄tatū n̄ eſt n^c malū ſub rōe mali g^r r^r. Itē ſi uo^tas poſſz ī o^m eius qd rōe ſnatū eſt ſe^r q pruden^a poſſit ī nōō gnari ſin̄ uirtute morali & e ɔ̄ c^o o^m detmīnatū ē .vi^o. hui^s. 2^a pz qz ex quo rō p^t ēē recta uo^te exnte obliqua po^{to} q hoc freqnt fiēt hit^s rat^s gnat^r in inte^u ex aſſuefactōe & i^e eēt p^ruden^a & hit^s p̄uus gnāret^r ī uo^te & ɔ^o et poſſet fi^u ſi rō poſſz ēē obliqua uo^te exnte recta. Ho^dʒ ē q appe^t ſſi^us & appe^t itellectiuus q dr uo^tas uocāt^r appe^t cognitiui nō qz cognoſcāt ſz q eis cōuenit rō appe^t. Sz qz actus ipōrum ɔſeqnt^r neccō cognitionē preuiā obōrum ſuorum. Appe^tus ei ſſi^{uus} & appe^t.

intellectiuus ĩ h̃ distĩguit͠ ꝯ͠ appetitũ nãlem q̃ꝛ ſ appe͡t nãlis fertũ in ob͡ꝫ
abſq; obti ipuis p̃uia cogtiõe q̃ ergõ ponut͠ ꝙ appe͡t ſpi͡us a^t uo^tas sciri poſſit ĩm
cognitũ negat͠ propriã rõem ipoꝝ ſm̃ quã distinguũt͠ ab appẽ^u nãli · Vñ ſi
a^ls dixerit ꝙ aĩa rationalis an actũ inte^l aut uo^l ĩclinet͠ in huiꝰ actus ĩ
te^l & uo^l eo ꝙ unũqdq; inclinat͠ in ſuum opꝰ dicemꝰ nos ꝙ h̃ ẽ ũm, ſꝫ talis
ĩclinatio eſt ſm̃ appetitũ nãlem · Aĩa naq; ĩ tales actus ĩgnotos inclinat͠
nõ ſm̃ ꝙ ipã d̃r uolũtas ſꝫ ſm̃ ꝙ ipã eſt q̃dã for^a nãlis · = Sꝫ ꝙ͠ iſtd̃ nõbile
arguitur q̃ꝛ uidẽtes finem ꝗ̃ & desiderãtes ipm̃ & n͠ mẽ͡ ad iſtũ finẽ attingẽ
dum ꝑcipientes idoneũ tñ me^m ydoneũ uolumus ꝑꝑ qd̃ ad ipm̃ ĩueniẽdum cõ
ſiliamur q^o tẽ uolumus ignoratũ · Simi^r et ĩ ſpeclatiuis ẽ ꝙ me^a uolumꝰ ꝑꝑ hec
& ea cum studio magno q̃rimus ad q̃õnẽ ꝑpo^tas t͛minãdũ lꝫ nulla mediã t͛iã
cognoſcamus · = Jtẽ ſi uo^tas mouẽt inte^m ad cõſideraũdũ ob^m aliq^d q̃ro an
illd̃ ob^m eſt notũ an ignotũ · Si notũ tũc inte͡l iã cõſiderat ipm̃ ꝛ^c nõ indiget
ꝙ uo^tas moueat ipm̃ ad cõſideraũdũ · Si aũt ſit ignotũ · tũc cũ uo^tas ñ moueat
ad ad̃ ñ me^te actu uo^l ſe^r ꝙ ipã uult ig^tũ · = Solu^o d̃dm̃ eſt · ꝙ ipã uo^tas
moueat inte^m ad cõſideraũdũ ut ĩueniat me^m ualẽs ad attigendũ finẽ uolitũ
h̃ nõ pot͛ eſſe niſi ꝑ inte^m fuit͠ ſibi p̃ntatũ ſub rõe boni h̃ qd̃ ẽ cõſiliaũ ad tale
me^m ĩueniẽdũ ſic q^o iudicat hoc ẽẽ bo^m ita hoc uult uo^as · Vñ ſicut ĩ te͡l non
cognoſcit ĩ me^tr ul͛ det͛minate hoc me^m qd̃ ꝑmodũ ĩueniet ĩ n^c uo^tas fertur d͛t͛
minate ĩ ĩ^d me^m ſꝫ fert͠ ĩ cõſiliũ^tas ad ĩueniendũ me^m & h̃ cog^oſcit inte͡l & iu
dicat ẽẽ bo^m · Cũ aũt inte͡l h̃ det͛minatũ me^m inuenerit & iudicauerit ẽẽ bo^m
tũc uo^tas poſſit det͛minate uelle ipm̃ & ñ añ · Si^r d̃dm̃ eſt de me^o inueniendo ad
q̃õnem ꝑpoſitã ĩ ſpeclatiuis ſic enĩ inte͡l iudicat bo^m ẽẽ me^m ad h^c ĩuenire nõ co
gnoſcens det͛minate ad̃ me^m · Jta uo^tas recta ĩ nullũ mediũ det͛minate fert͠
ſꝫ in me^l inuẽtõeꝫ cõit͛ · = Si^r et dico ꝙ uo^tas nũq̃ mouet inte^m ad cõſiliandũ
ob^m ad̃ niſi inte͡l p̃iudicauerit ꝙ cõſiderarẽ id ob^m eſt bonũ nec ẽ indiges ꝙ inte͡l
actu cognoſcat ad̃ ob^m ſub una rõe & dubitet de eo ſꝫ a^a & ꝙ tũc iudicet bonũ
ẽẽ cõſiderarẽ ulteriꝰ cõ ipm̃ · Et ſcias ꝙ uolũtas nõ ſolũ ꝑſupoñit ad actum uo^l
ꝙ ob^m ſit cognitũ quocũq; mõ ſꝫ et ꝙ ſit iudicatũ eſſe bo^m vꝫ honeſtũ delecta
bile ul͛ utile cũ ei bo^m ñ niſi ſub rõe boni ſit ob^m appe͡t eꝫ ſi debeat mouẽ appe^tus
ꝙ ſub rõe boni ſibi p̃ntet͠ & ſic dixi de bono & de rõe boni ꝙad actũ uo^l ita debꝫ
ĩtel͛ de malo & de rõe mali quoad actũ uo^l · = Pono ꝙ tres q̃õnes q̃ nõ niſi
modica ex^tra declaratione indigent,

indigent attentis predictis. Prima conclusio est quod voluntas potest id non velle quod per intellectum iudicatur esse bonum, articulus, non esse finis; dicta sunt
actus dicendum, non fiunt prius quod voluntas potest differre actum volendi, ut antequam fiat inquisitio si bonum apprehensum fuerit aliqua malicia quod vel
annexa, potest etiam id non velle propter annexam tristiciam vel laborem; et eodem modo dicendum est quod voluntas potest non velle quod intellectus iudicat
esse malum. Secunda conclusio est quod voluntas non potest velle in quo nulla est intellectui ratio boni, quia tale nullo modo esset putatum volitum sub ratione
volibilis; et eodem modo dicendum est quod voluntas non possit nolle, licet possit non velle, id in quo nulla est intellectui ratio malicie, quia
tale nullo modo putatum est nolitum sub ratione fugibilis seu refutabilis. Tertia conclusio est quod voluntas potest velle id quod aliquo modo iudicatum
est esse malum et nolle id quod aliquo modo iudicatum est esse bonum; sicut si adulterium apprehenditur inhonestum et delectabile, voluntas non
obstante inhonestate potest velle adulterium ratione delectationis vel potest nolle ratione inhonestatis; et id est de illo qui
tempore tempestatis proicit merces in mare; et hec omnia satis dicta sunt prius. Sic ergo patet quod voluntas potest velle contra
iudicium et non contra totum, nec potest totum. Ad rationes dicendum est ad primam quod voluntas non dicitur libera quia possit velle
malum sub ratione mali vel nolle bonum sub ratione boni, sic enim per se libertas disponeret ad peccandum et eligendum
contraria et mala; sed dicitur libera loquendo de libertate oppositionis, qua ipsa potest in oppositum, quia ipsa potest non velle quod prius
faciebat apprehensum bonum et non nolle quod prius faciebat apprehensum malum. Et quia potest id velle aut nolle in quo simul apprehenduntur rationes
boni et mali. Ad confirmationem de appetitu sensitivo quod potest adversari rationi dicendum est primo quod non est simile quoad adversandum
rationi de appetitu sensitivo et intellectivo, quia appetitus intellectus non potest esse nisi id quod intellectus iudicavit prout in secunda conclusione vel questione dictum
fuit; sed appetitus sensitivus potest in id quod solo sensu iudicatum est, modo iudicatum sensibus intellectus, seu potest adversari iudicio ~~tota~~
rationis intellectus seu rationibus, ut quod vel sensus iudicat esse pedalem, ratione non maiorem tota terra; propter quod in agibilibus ut
dicitur tertio de anima: intellectus quidem enim propter futurum retrahere iubet, concupiscentia autem propter ipsum iam. Cum hoc etiam dicendum est quod
voluntas adversari potest rationi modis dictis in prima conclusione et in tertia. Ad articulos parisiensis potest responderi per primam conclusionem
et etiam per tertiam, si quis consideret, et eodem modo precedentes videntur omnes alie rationes. Ad rationem in oppositum dicendum est quod malus
ignorat, quia si iudicat in aliquo aliquid esse rationem boni et aliquid malicie, ut in adulterio turpitudinem et delectationem, voluntas
peccando vult adulterium ratione delectationis turpitudine non obstante; hoc est quod ratio non decernit, sed ignorant reli-
quit comparationem delectationis ad turpitudinem vel cum falso iudicio prosequendam delectationem proposuit fuge turpitudinis,
sic enim iudicans comparative turpitudinem adulterii magis esse fugiendam quam eius delectationem esse prosequendam, non po-
suisset tunc adulterium voluisse, sicut patuit ex quarta questione. De auctoritate allegata ex tertio huius dicendum potest
quod perfecto simile necesse est operari quantum est ex parte intellectus et appetitus sensitivi, ita quod ex parte intellectus non deficit requisitum ad
opus, sed non est necesse ex parte voluntatis; potest enim voluntas differre actum volendi, ita et prohibere transitum sui actus in opus; et propter
hoc forte non dixit Aristoteles simpliciter quod necesse est operari, sed addidit et non prohibitum. Ad aliam dicendum fuit quod idem potest
voluntati putari sub una ratione boni et alia mali, ut adulterium sub ratione delectabilis et turpis. Ad aliam dicendum est quod
quod ratio non est recta simpliciter et pertinens ad prudentiam nisi honestum esse preferat omni delectabili; immo non erit ratio recta
si ad inhonestum iudicet delectabile vel utile, sicut visum fuit in undecima questione secundi libri. Sic
predicta voluntas licet possit non velle honestum, tamen honestum velle non potest recta existente ratione; et hec est finis questionis.

Consequenter queritur. Sexto utrum voluntas moveat alias potentias anime. Et
arguitur quod non, quia hoc esset per actum volendi, ut videtur, quod est impossibile, quia actus volendi est immanens, modo per actum
immanentem non imprimitur extra, et cetera. Item si voluntas movet alias potentias, hoc esset dicendo eius actum, sed hoc non
potest esse, quia actus non magis elicitur nisi a potentia cuius est actus vel ab eius obiecto. Similiter non videtur quod potentia sit innata mo-
veri nisi ab obiecto suo. Tertio voluntas movetur ab intellectu; ergo non movebit intellectum, et cetera. Oppositum arguitur
quia nisi voluntas moveret alias potentias, ipse non consequerentur ea que voluntas vult, quod est falsum. Aliqui ponunt quod voluntas

mouet aliās potētias nō p̄ motū actū s̄ sōm p̄ modū finis cū .n. ipa sit sup̄ior po ālie aie po grauoꝝ
mouet se actiue ad id q ipa uult // Sz hc n̄ m̄ sufficit p° q2 multi negat q uoluntas sit po sup̄ior
intell'. 2° q2 qd' mouet ad ad ꝯ ꝯpaz inclinaces q' licet si eet sibi derelictū mouet ab aliō aº
actiue. Sz appetit' sēn' sibi derelicto inclinat' ē ad p̄sequēdū delectabile sēn' z fugiēdū tristē ad c°ō'
mouet ipa uoluntas in hoīe virtuoso // Itē appetit' sēn' nō pt̄ de se suspendē actiue actū suū pre
sente obō s; p uoluntas pt̄ ꝯ ad hc agit uoluntas. Concesso at q uoluntas mouet actiue ceteras potētias aliq'
ponūt q mouet eas q' p actus .s. p̄ntādo eis oba sua q p̄se mouet eas p̄ntat eā eis oba i eo
q uult ea. omē .n. uolitū intep'm ē uolitū effīat p̄ns cuilibz poc cui ipm ē obm // Sz ꝯtra q2
q' p̄ntant intell' obm ul' id eet cogitū z sic tam eet p̄us intell' vel si eet cogitū z c ūz uoli
tuz quō g° p̄ntabit ipm uoluntas // Itē cū intelle' sit po ca ꝯpinqua vl' ꝯpinquior sēn' ul' appet'
sēn' sicut uoluntas ut q obm ita debz s' p̄us sēn' z appet' sēn' ex eo q eet intellect' sic ex eo
q eet uolitū et sic intelle' absq; uoluntate mouet appet' sēn' sic uoluntas q nō ꝯcedit // Pot dici q uoluntas
mouet se ipz at ipaz uoluntatē z intell' sicut dictū fuit anꝫ intelle' mouet se ipz at ipaz uoluntatē cū .n.
uoluntas z intelle' sint idē realr ipi aie z int' se in° q° dicet h°. 6. pt dici q aia exns sub p'ori
actu mouet se uel pt moue se ad actū ultiore mō sic iudiciū de bonitate rei uolibil' ē actꝫ
precuꝫ uolitōi ita z uolito ē actꝫ preui' executōi uolitio sicut aia iforata iudito de bonitate
pt se moue ad executōz uolutōz ita ipa informata iudicio de bonitate uoli'e pt se moue ad exe
cutōz vg. Aia uolens ꝯsiderare ee a'az g°z ul' iuenire me'm ad attingēduz finē mouebit
se ad ꝯsiderandiz uel ingrendiz z hc ē uoluntas moue intell' // Ita et puto q2 nō sit in
ꝯueniens dicē q ex p̄te aie sicut in o.° li.° mag' intbit q2 po sēn' z po intell' sint idē
realr ipi aie z int' se s' ipa s; q i actu cogitandi utit' orgāo corporeo dē po sēn' s; at
q2 nō utit' in actu cogitando orgāo corporeo dē intelle' z ita et dicēt de uoluntate z appet' sēn'. pt
dici q aia uolens ad obm cū i executōe uoliti indigueat organo corporeo vn ipa mouet se ad
otendz eo tā i cogitōe q inclinatōe et h° ē moue sēn' z appet' sēn'. pt .n. aia uolens
ad obm moue se ad repsentaduz organo sēnsus ul' orgāo cogitatiue spēs quas i orgāo me
moratiue uel ymaginatiue resuabit // Ad roēs ad p'ā ddin ē q uoluntas p actū uoli' pt agere
i aliās potētias z i cor' z mete cor'e i res ex nō sic q agat actū uoli' ex se s' aliū actū sic intelli'
p actū uoli' agit motū i cor' celeste l; g° uolito sit i manens tn̄ acto qua agit ex p actū uoli'
nō ē imanēs // Ad aliā ddin ē q n̄ oz q'libz po q'libz cui actū elicē s' aia sic dōm ē sub
actu p'ori elicit ex se actū ꝯitez si g° actꝫ p'or z act' quō ptinuerit ad eādē po tūc dici' qd'
illa po elicit in se ipm actū ꝯitez s; si p'oractꝫ ptineat ad vna po z actꝫ ꝯis ad aliā
tūc pt dici q2 vna po elicit actū alti' // Ad aliā ddm ē q uolūtas mouet ab intell' ii
actꝫ intell' ē preui' actu uoluntat' z ii ē eq fiet eq ꝫ.

Onsequenter queꝛit. Vtrū oīs nre opatiōes uiolente
sint i uoluntarie. Et ar q nō q2 ūgo z si patiat' mag' violētiaz p amasi
um in eiꝰ defloratōez tn̄ de huiꝰ deflōratōe vituperat' de i uolutarijs at nc laudam' nec
vituperam' .g. 2ꝫ. // 2° sic hō exns i p̄fundo puteo trahit' sursū p violētiā q2 i po le ē
graue manēs graue moui' sursū n̄ uiolente tn̄ ē hc s' uoluntariū. // Oppositū dt arīs. videt'

aut involuntaria et que violentia vel per ignorantiam fiunt. Primo videndum est quid sit violentum 2° quid sit in
voluntarium 3° propositum. Violentum est ut dicit Aristoteles 3° huius est cuius principium est extra sed extrinsecus tale in quo non confert operans
vel patiens. Item dicit post violentum est cuius extrinsecus principium non conferente vim passo cum igitur dicitur cuius principium est extra intendit
de primo actio quia principium passivum nunquam est extra et cum dicit non conferente vim passo intendit ut quidam dicunt quod
passum non habeat vim eo activam ad istam operationem non autem vult ut dicunt excludere vim passivam quia lapis motus
sursum violenter et tamen habet ad istum motum vim suam potentiam passivam quia aliter nunquam passive movetur sursum nec in potentia moveri
moveri movetur sursum. Sed contra quia aqua ab igne dicitur naturaliter calefieri ipsa tamen non coagitur non a propria
forma aqua non coagit ad calefactionem magis enim resistet ei cum caliditas sit ei innaturalis nec coagit
per materiam quia illa est pure passiva igitur ut ad violentum non sufficere quod passum non coagit. Propter hoc aliqui
ponunt in materia quasdam formarum naturalium inchoationes quas aliqui nominant privationes. Alii nominant eas potentias naturales
Alii nominant eas et quod ab hoc Aristoteles dicit privationes esse principia rerum naturalium. Alii nominant eas potentias naturales.
Alii nominant eas formas incompletas et dicunt quod per huius inchoationes materia naturaliter tendit in huius formam
completam. Sed forte dubitatur bene utrum in materia sit inchoatio motus ipsius ignis sursum sicut et aliorum accidentium.
Et si dicatur quod non hoc non videtur rationale cum in sursum alius naturaliter et acquiri possit et cum in eo naturaliter
fiat transitus de potentia in actum de privatione in habitum de incompleto ad complementum. Hoc et ad predictum
concedimus huius inchoationes nec etiam improbatio spectat ad nos in hoc loco ideo forte dicendum est quod ad esse vio
lentum non sufficiat carentia activitatis in passo ymo requiritur resistentia potentia ymo forte nec sufficiat
resistentia quia in motu celi esset violentus motus enim resistit motori secundum commentatorem 2° physicorum aliter enim celum movetur
in instanti. Sed requiritur tendentia in oppositum motum vel in oppositam operationem. De 3° quod quia grave habet adhuc tendentiam
activam ad deorsum quod eius motus sursum est violentus aqua enim frigida licet per suam formam vel frigiditatem
resistat vel caliditati calefacienti tamen tendentiam non habet activam ad oppositam operationem ideo calefit naturaliter. Sed
adhuc iudicatur dubium primo quia in diffinitione violenti non ponit Aristoteles quod passum tale debeat habere inclinationem
sed solum dicit quod non conferat vim. Item bene dubium est utrum aqua calefacta habeat aliquam inclinationem
activam ad frigefactionem. Multi enim opinantur quod sic quia videmus adhuc in estate aere existente
calido et naturaliter et actualiter quod aqua calefacta vel ferrum aut plumbum calefactum redibunt ad frigiditatem
naturalem notabiliter excedentem frigiditatem aeris quid igitur frigefaciat patet quod aer vel corpus intrinsecum non sed non
aer quia quod frigefaceret ultra gradum sue frigiditatis specialiter cum ipse non sit frigidus ut dictum est ferrum vel plumbum
sed calidus. Ideo dicunt alii quod cum opposito fiunt perfectiva passi sed eius naturam tunc passum habet ad illam in
clinationem naturalem propter quam ista operatio dicitur naturalis et quia omnis forma substantialis est naturaliter perfectiva materie ideo materia ad
ad omnem formam substantialem naturaliter inclinatur et modo et per consequens ad omnes istas dispositiones que ad huius
formas substantiales disponunt. Ideo aque calefactio est naturalis ex parte materie sed non ex parte forme aque. Sed motus lapidis
sursum nec est naturalis ex parte forme gravis quia ad oppositum inclinatur nec ex parte materie quia motus localis secundum eius passivam
rationem ad nullam substantialem formam acquisitionem disponit cum corpora celestia mutantur secundum locum moveri quod dicunt in
generabilia et incorruptibilia. Unde 9° et 10° physicorum dicit quod omnis transmutatio aufert a natura transmutati nec
transmutatio in loco transmutatio autem in loco nequaquam substantiam mutat quantum est de per se. De 2° sciendum
est quod involuntarium dicitur duobus modis uno modo per negationem actus voluntatis ut quia voluntas istud refutat et aspernatur. Et
sciendum est quod 2° est actus voluntatis unus in ipsa manens scilicet velle aut nolle et solet vocari actus volun
tatis. Alter non manens in ea scilicet ille quo recte potentie anime vel membra corporalia imperio voluntatis moventur aliter movent

i ponat actus imperatus. Hoc viso dicendum est quod quo ad propositum locum non habet in actibus voluntatis elicitis quia cum in eis non est dare involuntarium non est dare violentum non involuntarium quia nunquam volito potest dici involuntaria nisi sit oppositum in subiecto. obiectum omnis enim actus voluntatis est aliquam volitum. unde refutatio sui volito autem est volito carentie eius. Item ex alio non dicitur actus voluntarius per se nisi quia vel a voluntate elicitus vel ab ea imperatus. Non potest etiam in isto actu cadere violentia quia cum voluntas sit virtus abstracta nunquam agens potest in eam agere nisi vel eius obiectum vel ipsa met vel forte virtus abstracta superior. Obiectum autem non violentat quia autem libere movet ab eo aut natura ipsa et se ipsam non violentat quia violentans debet esse extra. Similiter neque virtus superior violentat eam quia si aliquam ponat agere in voluntate hoc non contradicetur ab aeterno nisi per modum obiecti secundum per cogitationem repentatam per quidem obiectum ut dictum est non violentat aut per illum motum per quem deus et intelligentia in omnem naturam agere conservando eam vel dirigendo in suum finem et in suas debitas operationes hoc autem non est violentare sed magis conservare et curare. Secundo quod solummodo locum habet in actibus imperatis vel actionibus de quibus dicendum est quod operatio aliqua dicitur violenta passo ut si grave moveatur sursum. Aliquando autem dicitur violenta agenti adhuc ex tamen scilicet quando operatio est contraria ei ad quam agens inclinat principaliter. Unde si ego nitor trahere navem ad unam partem et tu fortior existens trahis ipsam ad aliam partem dico quod tu violentas me cum operationes imperate non sint in ipsa voluntate constat quod primum spectat ad propositum quod ipse posuit dicta violente secundum uno modo ex parte sibi ipsius operationibus scilicet in eo est virtus inclinativa ad oppositum istius operationis. Alio modo ex voluntate scilicet quia ista operatio est opposita ei ad quam voluntas nititur trahere istud subiectum. De primo ergo violentia non oportet quod violentum sit involuntarium ut arguebatur de illo qui de puteo trahebatur supinus. De secunda autem violentia dicendum est quod violentum est involuntarium sicut patet ex dictis. Unde patet quod motus vero naturalis naturaliter sibi potest esse involuntarius sicut si tectores de morte cadat ad terram et ergo violentus ex parte sibi potest esse voluntarius. Nota quod non est quod si diffinitio quam ponit Aristoteles de violento debeat exponi ita quod omne violentum sit involuntarium oportet quod per passum intelligatur humanum corpus scilicet ratione sub qua in est secundum voluntatem scilicet potentia volita et per principium actum quod est extra intelligatur omne actum principium quod potest nos movere contra imperium voluntatis et in actiones nobis naturales ex parte multarum potentiarum in nobis existentium dicentur aliquando violente et hoc forte potest rationabiliter dici quia denominatio debet fieri a principaliori forte autem quod omnium potentiarum nobis inexistentium voluntas est principalior et licet hoc non sit ubi vis tamen non excipit nisi intellectus tamen potest dici naturale nobis quidquid nobis convenit ex imperio voluntatis licet dissonet alicui potentie nostre vel resistat aut ad oppositum inclinet. Et potest dici violentum ad quodcumque trahet nos aliqua potentia contra voluntatis imperium vel inclinationem. Si autem violentum capiatur in nostris operationibus secundum quod contra omnem naturale distinctum nostre operatio esset nobis violenta ad quam ex quacumque potentia in nobis existente sive ex parte corporis sive ex parte anime inclinaremur et ideo violentum videtur significare descriptiones hic date. Sed tamen dictum est quod non omne violentum est involuntarium. Ex his ergo rationes 2a in principio questionis adducta soluta est. Prima autem sic solui debet quod licet aliquando in defloratione virginis fiat membrorum violentia tamen appetitui actuali non fit violentia ymmo ei vix confert operatori similiter et voluntas nam cum defloratio iudicatur fieri per intellectum inhonesta et delectabilis in voluntate sic displicet quidam ratione inhonestatis et complacet ratione delectationis voluntas tamen victa per delectationem vult deflorationem vel saltem non vult cum efficacia resistentiam ideo permittit se superari ab appetitu sensitivo. Sed tamen ipsa victa ad oppositum ratione inhonestatis vult quandam membrorum exteriorum rebellionem et etiam ratio seducta sic indicat simpliciter ut rebellio fiat ut conservet honestas vel excuset inhonestas aliqualiter.

Consequenter queritur Utrum operationes que per metum fiunt ita que

non fierent sine voluntate ut si in tempestatibus maris merces eiciant vel ut efficiat. Aresti si tyran-
nus precipiat turpe aliquid operari dominus existens parentum et filiorum et operante quidem salvantur non operante autem
moriantur. Et arguitur quod sint involuntarie per Aristotelem dicentem simpliciter quidem nullus eicit voluntarius in salute autem
sui et aliorum omnium mentem habentes eiciunt. Sed in topicis dicitur quod sine additione dico simpliciter dico ergo
absolute simpliciter sine additione iste operationes concedende sunt involuntarie. Item etiam patet auctoritate eiusdem
parum post consilium ubi dicitur simpliciter forsitan autem involuntaria nullus enim utique elligeret secundum se ipsum talium aliquid.
Confirmatur quia quod inest alicui secundum se non aufertur ab eo propter quodcumque accidentale aliquid extrinsecum adveniens
sicut patet de homine et rationalitate. Sed Aristoteles dicit quod nullus utique elligeret secundum se ipsum aliquid talium et videtur tales operationes
esse involuntarie secundum se. Ergo quocumque alio adveniente ipse remanebunt involuntarie. Oppositum arguitur quia dicit
Aristoteles mixte quidem igitur sunt tales operationes assimilantur autem magis voluntariis et cum ad hoc probandum adve-
nerit rationes concludit voluntaria igitur talia. Confirmatur sicut quia dicit Aristoteles in voluntariis autem laudes et
vituperia fiunt in involuntariis autem venia et quandoque misericordia. Et postea dicit in operationibus autem talibus quandoque lau-
damur quandoque autem vituperamur ergo tales operationes non sunt involuntarie sed voluntarie. Primo viden-
dum est quomodo sunt tales operationes voluntarie et involuntarie. Secundo videndum quia de hoc tangebat rationes
cuius debeant fieri laudes vel vituperia vel venia vel misericordia quia de hoc tangebat rationes. Quantum ad primum sciendum
est quod huiusmodi operationes possunt dupliciter considerari uno modo secundum suam absolutam rationem. Alio modo in ordine ad concurrentes cir-
cumstantias. Si primo consideretur sic dicuntur involuntarie quia quod nullus eligit nisi ratione circumstantiarum ac-
cidentalium non est eligibile sive voluntarium secundum eius rationem absolutam quia propria ratione rei non sunt accidentalia. Sed nullus eligit
tales operationes nisi propter accidentales circumstantias. Verbi gratia nullus vellet proicere merces in mari nisi propter tempestatem aut
aliquid huiusmodi quod non est de consuetudine nec de necessitate operis. Item quod ut in pluribus est nolitum et raris-
sime est volitum debet dici secundum eius rationem absolutam involuntarium et non voluntarium quia quod inest alicui ut in
pluribus inest ei per naturam et a tali non denominatur nisi considerata secundum se. Modo rarissime est quod homines
velint proicere merces in mari igitur etc. Si autem huiusmodi operationes consideretur in ordine ad circumstantias
inducentes metum propter quem fiunt sic dicende sunt voluntarie et eligibiles quia omne ordinatum ad finem vo-
litum est volitum ut sic. Sed tales operationes sunt huiusmodi quia ordinantur ad bonum finem procurandum et ad servandum
quod timemus amittere vel ad malum evitandum quod timemus incurrere. Tale autem bonum volumus procu-
rare vel servare et tale malum evitare igitur etc. Sic ergo patet quod huiusmodi operationes quodammodo sunt voluntarie et
quodammodo involuntarie et ideo dicit Aristoteles quod sunt mixte. Sed tunc dubium utrum sunt magis voluntarie
quam involuntarie vel equaliter. Et videtur dicendum quod quia multipliciter potest peti capiamus exemplum de proiectione mercium
in mari. Potest ergo queri uno modo in communi utrum proiectio mercium in mare sit voluntarium et dicendum est simpliciter quod non. Unde
Aristoteles dicebat simpliciter autem forsitan involuntarie nullus enim utique eligeret secundum se ipsum aliquid talium sicut in prima questione dictum fuit.
Alio modo utrum mercium eiectio tempore tempestatis pro salute sui et omnium aliorum sit voluntarium. Et dicendum est simpliciter
quod sic et hoc dicebat conclusio secunda. Alio modo potest queri singulariter de isto qui sic eicit merces in mari utrum talis
voluntarie eiciat merces. Et etiam utrum talis particularis eiectio sit voluntaria. Et dicendum est simpliciter quia sic querere
est querere de singularibus operationibus et singulariter consideratis secundum differentiam eius ab aliis que sunt sue speciei accidentaliter cum accidentalibus
circumstantiis cum alibi determinatum est vel declaratum sit quod unum individuum non potest distingui ab aliis
speciei sue nisi per accidentia. Quelibet autem secundum circumstantias est voluntaria sicut dictum fuit. Item iste operans videtur
in eius potestate est operari et non operari sic ut est de isto quia principium movendi membra sua in tali operatione in ipso est [illegible]

Arist. hanc questionem intendit Aristoteles cum dicat assimulata que magis voluntariis voluntarie non sunt, tamen operate sunt.

Quantum ad secundum principale sciendum est quod metus vel timor potest nos inducere vel ad operationes secundum se bonas vel ad operationes secundum se malas vel ad neutras. Si primo modo tunc timori obedire est laudabile et non obedire est non laudabile sed vituperabile, verbi gratia de timore culpe nam est dignum timere turpitudinem et ob hoc agere bonum pertinet ad virtuosos et ad verecundos qui de hoc laudantur. Non timere autem pertinet ad viciosos et ad inverecundos de quo vituperantur. Similiter patet de timore pene puerorum, nam si propter timorem verberum vadunt ad scolas et bene addiscunt laudantur, magis autem laudarentur si absque timore pene ita operarentur. Qui autem non cederent timori immo quod propter quemcumque timorem non vellent addiscere ipsi vituperarentur. Ita etiam dici potest de viciosis quod propter quemcumque timorem non vellent operari bonum, ipsi essent ergo obstinati in malicia et non inducibiles ad virtutem. Sed qui cederent timori essent magis reducibiles et ideo de hoc possunt laudari quodammodo licet non simpliciter. Propter quod dicitur quod operantes bonum propter timorem pene laudantur non simpliciter sed [illegible] qui non timore trahi possunt vel etiam laudantur non propter presens sed propter spem de futuro.

Si autem timor inducat ad malum tunc vel ille timor est ex parva causa ita quod non cadit in constantem virum vel ex magna causa itaque cadit in constantem virum. Si primo tunc cedere timori est vituperabile et est laudabile non cedere, viciosi enim vel incontinentes ex parva causa committunt turpia. Si autem sit timor cadens in constantem virum tunc vel malum ad quod inducit est parve turpitudinis vel mediocris vel excellentis. Si parve tunc in cedendo timori non solum habet locum venia sed etiam misericordia. Si autem sit turpitudinis mediocris tunc habet locum venia sed non misericordia. Si autem sit turpitudinis excellentis ut occidere patrem vel negare propriam fidem vel huiusmodi tunc cedere timori est vituperabile et non habet locum venia nec misericordia. Et ideo dicit Aristoteles quedam autem fortasse non est cogi sed magis moriendum patientem durissima, quod si sit verum videbitur tertio de fortitudine. Unde dicendum est tamen quod in predictis casibus semper est laudabile non cedere timori quia semper est laudabile preponere honestum pene, scilicet plus diligere honestum quam timere penam. Unde Seneca epistola [illegible] ad Lucillum: Vir bonus scilicet perfectus in virtute ab honesto nunquam recedet ad turpia nunquam [illegible]. Si autem inducat ad opera neutra tunc dicendum est quod laudabile est cedere timori et non cedere vituperabile quia hoc est pertinacia. Modo pertinacia est vituperabilis quod patet per eius differentiam ad constantiam. Constantia enim est qua tenemus animum immobilem pro salute virtutis, pertinacia autem est qua tenemus animum immobilem pro victoria proprie voluntatis. Modo propter propriam voluntatem pati tristia non ordinatum ad aliud bonum est vituperabile.

Rationes autem procedunt sine [illegible] fere prima que dicit quod illud quod inest alicui secundum se non aufertur ab eo propter quodcumque accidens extrinsecum adveniens. Ad hoc enim dicitur quod verum est et ideo in talibus operationibus semper remanet ratio involuntarii quamvis tamen ab extrinseco accidit eis ratio voluntarii, ideo quamquam sint involuntaria hoc tamen non est pure sed cum involuntarii admixtione. Vel dicendum est quod bonum vel apparens bonum est obiectum voluntatis et ultimum appetitus, et ideo sicut congruit alicui rationem boni ita et rationem voluntarii, et sicut rationem mali ita et involuntarii. Bonum autem aliquid dicitur aut secundum quod habet rationem finis aut secundum quod ordinatur ad finem. Secundum autem quod habet rationem sic est bonum simpliciter et secundum se. Secundum quod est ordinatum ad finem est bonum secundum eius relationem ad aliud. Et ita de malo. Et quia idem potest esse aliquid finis et aliquid ordinari ad finem ut patet primo Ethicorum [illegible] quod illud perfectius est quod est secundum se eligibile et nunquam propter aliud quam quod secundum se ipsum et propter alia eligibilia. Et adhuc possibile est quod eodem utamur ad diversos et multiplices fines, hos quidem bonos hos quidem malos, ideo non est inconveniens quod in eodem multiplices inveniantur rationes et boni et mali et aliquid secundum se et aliquid ad aliud et per consequens multiplices rationes esse voluntarii et involuntarii, propter quod non est impossibile ut id quod est per se et secundum se voluntarium sit in ordine ad aliud involuntarium. Et sic patet questio.

Consequenter queritur utrum operationes que fiunt per ignorantiam sint involuntarie. Et arguitur quod non quia de voluntariis operibus non punimur sed de malis factis per ignorantiam punimur ut si homines inebriati carentes usu rationis faciant iniuriam. Ebrius enim ut dicit Aristoteles debent duplices increpationes. Consequentia sic sequitur quia omnes male operationes essent involuntarie et in nullo malus debet puniri quod est falsum ut patet 9a per Aristotelem qui dicit igitur quidem omnis malus quia ignorat ea que oportet operari et a quibus fugiendum. Item si hoc igitur esset involuntarium tunc omne scitum esset voluntarium per primam secundam si oppositum in opposito et propositum in proposito. Sed hoc est falsum quia videntur facta sunt bona facta que tamen non sunt voluntaria. Item involuntarium est triste et in penitudine ut dicit Aristoteles sed quod ignotum est nullam facit tristitiam aut delectationem quia delectatio et tristitia sunt passiones sequentes cognitionem. Oppositum dicit Aristoteles videtur autem involuntaria esse que violenta et per ignorantiam facta. Item dicit Aristoteles quod autem per ignorantiam facta non voluntarium quidem omne est igitur omnes nostre operationes que innate sunt esse voluntarie si sunt facte per ignorantiam sunt involuntarie et patet consequentia quia ex alio non videtur differre non voluntarium et involuntarium nisi sicut negatio voluntarii et privatio voluntarii, modo negatio in subiecto apto nato non dicit privationem. Item omnes operationes nostre saltem que innate sunt a voluntate procedere vel sunt voluntarie vel involuntarie. Sed que per ignorantiam fiunt non sunt voluntarie quia voluntarium dicitur ex eo quod voluntas in ipsum fertur voluntas autem non fertur in ignotum. Sciendum est cum nomina imposita sint ad significandum ad placitum quod non oportet nos hic litigare de significationibus vocabulorum sed ea sumere sicut quod consueverunt ipsis antiqui philosophi uti in moralibus. Dico igitur quod per involuntarium non debemus intelligere simpliciter negationem vel simpliciter privationem actus voluntatis absque actu positivo contrario actui voluntatis sed per involuntarium intelligimus actum positivum contrarium actui voluntatis. Ideo dicit Aristoteles non voluntarium autem quod triste et in penitudine dicitur et adhuc oportet quod opus est triste et in penitudine scilicet ad hoc quod dicatur involuntaria. Sed per non voluntarium debemus intelligere aliquam quamcumque vel contrarium actus voluntatis negationem sive sit negatio simpliciter sive sit negatio privativa. Et hoc sive sit absque actu positivo contrario sive cum actu contrario. Ideo dicit Aristoteles quod autem propter ignorantiam non voluntarium omne est. Oportet autem primo videre quod voluntarium dupliciter potest dici uno modo formaliter alio modo virtualiter. Formaliter dicitur voluntarium in quod actus voluntatis directe fertur ut si dicas volo comedere vel studere tunc comedere aut studere est tibi voluntarium. Sed voluntarium virtualiter dicitur illud quod est innatum consequi ad id quod est formaliter voluntarium verbi gratia si aliquis vult multum bibere et inebriari et inebriatus iniuriatur dicimus quod inebriari et iniuriari sunt voluntaria quia inebriari est innatum consequi ad magnam potationem et iniuriari ad inebriationem. Et sicut peccatum est de omissione ita peccatum potest esse de commissione. Verbi gratia tu voluisti ludere in vesperis ex quo sequitur quod tu propter ludum vel studium dormies forti sompno non vadis ad matutinas dicemus quod ideo dormire et ideo non ire ad matutinas et non lucrari distributiones tuas est voluntarium non quidem formaliter quia tu bene velles habere distributiones illas sed virtualiter sive consequenter. Item sciendum est quod operatio potest dici formaliter voluntaria dupliciter uno modo quia actus voluntatis directe fertur in ipsam dum ipsa fit. Alio modo quia fertur in ipsam non dum ipsa fit sed postquam facta est verbi gratia tu fodiens terram tuam non volebas invenire thesaurum quia nesciebas sed quia cum invenisti multum placuit tibi invenisse illa igitur inventio thesauri fuit formaliter sic voluntaria non dum fiebat sed postquam factum esse et sic patet quod operatio potest dici voluntaria dupliciter vel tripliciter scilicet virtualiter et formaliter dum est in fieri et formaliter dum est in facto esse. Item sciendum est etiam quod sic potest ex dictis videri non possumus habere ignorantiam de re aliqua dupliciter uno modo quod ipsa ignorantia sit voluntaria alio modo quod non. Et dicitur voluntaria aliquando formaliter aliquando virtualiter. Formaliter sicut quando dicimus non dicas mihi aliquid de tali facto quia nolo aliquid scire de eo. Sed virtualiter potest implicari contingere sicut tangitur in textu. Primo quidem quando volumus ali

quod opus ad quod se impeti usus rationis ut ex nimia potatione scilicet ebrietas quia tollit usum rationis // 2° quando
volumus aliquid actu exercere opus quod licet non tollat usum rationis tamen impedit consideracionem eius quod deberemus facere
ut si quis vellet ludere dum deberet audire precepta domini // 3° modo ut si desides existentes volumus
esse otiosi et non operari ad quod ex negligentia sequitur non consideraret et id quod tenemur et faciliter possumus facere
propter quod ignorantia scilicet que est formaliter voluntaria dicitur ignorantia affectata // 2a autem ignorantia quam declaravimus
contingere 3bus modis scilicet que est virtualiter voluntaria dicitur ignorantia crassa vel supina methaforice Crassa quidem quia crassi corpore desides sunt aut sompnolenti per quod impediuntur a consideratione
diligenti eius in quo deberent esse diligentes Supina etiam dicitur quia tales tamquam supini dicuntur quia non habent
rectam elevatam ad id quod scire tenentur // Alia autem est ignorantia que nullo istorum modorum est voluntaria que
vocatur invincibilis scilicet quando quis per omnem diligentiam quam possit ut quam tenetur apponere non possit rem scire
et istius ignorantie nos non sumus causa unde dominus nec illam nobis imputat // Iuxta dicta possumus ponere 5
conclusiones prima conclusio est quod nullum opus quod fit per ignorantiam formaliter est voluntarium forte dum ipsa fit quia actus voluntatis non fertur
directe in incognitum potest tamen esse voluntaria post factum et ut si tunc placeat fecisse potest etiam esse voluntaria
virtualiter ut si eius ignorantie simus causa. 2a conclusio est quod omne opus factum per ignorantiam affectatam vel supinam
est voluntaria virtualiter quia sequitur ad voluntariam ignorantiam est tamen possibile quod post factum esse sit involuntaria
formaliter et cum displicentia multa ut si ebrius hominem interficiat multum sibi displicebit cum venerit ad usum rationis
3a conclusio est quod opus factum per ignorantiam invincibilem non voluntaria est virtualiter cum non sequatur ad aliquid voluntarium
nec formaliter dum ipsa fit sicut patet ex prima conclusione tamen non prohibet ipsam esse formaliter voluntariam
post factum esse ut si quis fodiendo terram suam thesaurum inveniat // Quarta conclusio est quod ad hoc quod opus sit
simpliciter involuntaria duo requiruntur primo quod nullo dictorum modorum sit voluntaria quia involuntarium simpliciter omni
voluntario opponitur // 2° requiritur quod sit nolita potius post factum esse cuius ratio est quia cum non possit esse potius
nolita dum fit nec ante factum esse quia tunc ignoratur patet quia si non esset nolita post factum esse quod non oppo
neretur voluntario potius sed solummodo negative vel privative modo dicto fieret quod involuntarium debet opponi potius
ipsi voluntario contrarie // Ex his sequitur 4a conclusio scilicet quod opera facta per ignorantiam solum illa dicuntur involunta
ria simpliciter que fit per ignorantiam invincibilem et quod cum post factum esse pervenerit ad notitiam est tristis
et in penitudine ut dicit Aristoteles Sciendum est tamen quod aliud est modus solvendi propositum quod communiter dicitur
unde invenitur Aristoteles dicit aliud autem videtur esse per ignorantiam operari ab eo quod est ignorantem facere ebrius enim vel
qui irascitur non videtur propter ignorantiam operari sed propter aliud horum que dicta sunt non sciens autem sed ignorans
Ignorat quidem omnis malus que oportet operari et a quibus fugiendum et propter talem peccatum iniusti et universaliter mali fiunt
involuntarium autem vult dici non si quis ignorat quod confert non enim que ex electione ignorantia
causa involuntarii sed malitie Et ista solutio in eandem sententiam reddit cum prioribus dictis si modo
debito exponatur // Possunt enim poni 2e conclusiones prima est quod omne opus factum propter ignorantiam est involuntaria
2a conclusio est quod non omne opus factum ignoranter est involuntaria Sed hic intelligimus opus fieri propter ignorantiam
tunc solum quando ignorantia principalis causa eius operis Ad quod duo requiruntur primo quidem quod illa ignorantia sit in
invincibilis quia si esset ignorantia voluntaria puta affectata vel supina tunc illa ignorantia non esset causa
principalis et originalis eius operis sed voluntas que esset istius ignorantie causa. Ideo bene dicit Aristoteles quod opera
mala que fit propter talem ignorantiam tamquam propter causam principalem sed propter voluntatis malitiam. 2° requiritur quod illa
opera cum facta fuerint et percepta sit tristis et in penitudine quia si esset placens et grata tunc non esset facta

propter ignorantiam quia si sciremus adhuc magis faceremus et in patet quod ista solutio est Aristotelis et est eadem totaliter pro omnibus rationibus aut ad utramque partem adducte procedunt invise sunt si quis diligenter attendat.

Consequenter queritur decimo utrum operationes que propter iram vel concupiscentiam fiunt sint involuntarie et arguitur quod sic quia involuntarium quod preter est ex parte non voluntario sed ille operationes sunt huiusmodi quia ira non est voluntaria. Probo quia quod non sponte fit non fit aliter non est voluntarium voluntarie sed dicit Aristoteles in 2° huius trascimur et quidem timemus non sponte. 2° illa non sunt voluntaria que homo non operatur per voluntatem sed aliud ad hoc quod voluntas sed tales operationes non fiunt per voluntatem probatur quia ponitur sed per iram et concupiscentiam que pertinet ad appetitum sensitivum qui est aliquis a voluntate. Etiam quod voluntas est in ratione 3° de anima ideo que non fiunt secundum rationem non fiunt secundum voluntatem sed contra voluntatem tales autem operationes non fiunt secundum rationem. Item probo quod non sponte fit voluntas sed aliud hoc in continentibus autem Eustachius prologus huius de incontinentibus est qui instat rationi et resistendo se ipsum ab irrationali appetitu vult et superare non potest. Et 3° huius dicit Aristoteles quod incontinens concupiscens quidem operatur eligens autem non. Continens autem econtra. Eligens quidem concupiscens autem non. Et electioni quidem concupiscentia contrariatur ergo cum electio sit actus ipsius voluntatis patet quod aliud concupiscentia et magis ira est contra actum voluntatis ideo etc. propter hoc ad gratiam in modo incontinentium. Oppositum dicit Aristoteles forsitan non bene dicitur involuntaria esse que propter iram et concupiscentiam quod probat pluribus rationibus et infine concludit inconveniens utique involuntaria haec ponere dicendum est cum Aristotele quod voluntarie sunt operationes que propter iram vel concupiscentiam fiunt ad quod probandum inducemus rationes Aristotelis ut solvatur quod potest in eis dubium apparere. Primum talis est si non essent voluntaria que propter iram vel concupiscentiam fiunt sequitur quod pueri et bruta non operarentur voluntarie quia bruta et pueri non nisi propter iram vel concupiscentiam vel timorem vel aliam passionem operantur cum careant ratione vel rationis usu quod est falsum gratia et consequens. Sed quod dicit Aristoteles bruta operari voluntarie cum voluntas sit in ratione 3° de anima et bruta rationem non habent et si pueri ante usum rationis operantur voluntarie et involuntarie sicut dicit Aristoteles sunt laudes et vituperia igitur tales pueri de suis operibus sunt laudandi aut vituperandi quod est falsum. Item si bruta voluntarie operantur ita maniacus seu mente alienatus et in mala que faciunt essent sibi imputanda quod est falsum. Ad hoc tamen dicendum est quod nomine voluntatis aliquando utimur communiter prout se extendit ad appetitum sensitivum. Ubi gratia dicimus sepe canem comedere velle vel bibere et a voluntate sic accepta voluntaria dicitur operatio quamque in ea cum cognitione sponte operatur sed absque coactione et in bestiis et pueris et mente alienatis voluntarie operari dicitur et per hoc soluta est instantia prima. Vel etiam dici potest quod hic sumitur voluntarium non proprie sed eo ad quod voluntas inclinat sed ulterius pro non involuntario. Et quia involuntarium aut est propter ignorantiam aut propter violentiam et cum pertinentiis et in nostro proposito est in operatione que fit propter iram vel concupiscentiam ideo tales operationes voluntaria dicuntur non involuntaria. Ad 2am autem obiectionem et ad 3am similiter dicendum est quod in quibus non est rationis usus aut etiam passionis adventum sicut est de brutis et pueris aut maniacis voluntarium in nec proprie sumptum non est laudabile neque vituperabile neque puniendum neque premiandum neque virtuosum neque vitiosum moraliter neque virtuosum nisi sicut equum laudamus non in ipso sed ad nos quia eo possumus uti bene et ad nutum sed in illis qui ante passionis adventum habebant usum rationis tale voluntarium est laudabile tamquam virtuosum et premiabile vel vituperabile tamquam vitiosum et punibile cuius ratio 2a est prima quia licet ira et concupiscentia multum turbent et ligent usum rationis tamen non tollunt totaliter ipsum nec tollunt hominis dominium quin ipse possit rationem impetum ire vel concupiscentie reprimere et non permittere se duci passionibus. 2a ratio est quia cum ante passionis adventum haberet homo plenum rationis usum potens erat advenientem passionem moderari et eius impetum refrenare et secundum eam ducere rationem. Sic forte indemus usque ad mortem plenum habere rationis usum qui tamen non sine passione bellat sed cum ira multa

Vn̄ 3° hᵒ fortes q̄ de g̃ ꝑ bonū opant᷑ furor aut͠ cohopat᷑ eis // Et itez ꝑ nalissima at̄ uident᷑ q̄ꝑ fu
rore et paciens ellectiez // Vn̄ docuntuꝫ Homeri ut dic̄ Arꝭ erat Virtute innutte furori ꝛ ī uir
tute ꝛ furore erige in bellis. Dico g̃ q̄ opoēs q̄ ꝑ irā uel ꝯcu᷑ fuit n̄ ex eo sᵗ vitupaᵇˡᵉˢ si sint pa
ne q̄ fuit ꝑ paᵒ͡ʒ ꝫ ex eo q̄ uoˡᵗᵃˢ ꝛ rō poterat rebellar᷑ ꝛ nō rebellant uel si aliqua᷑ rebellat tn̄ nō
q̄ᵐ pnt ꝛ q̄ᵐ debent ut in ꝯtinētibꝫ // Ad ꝯcᵐ aut̄ pn̄ˡᵉ ꝛᵃ rō. Arꝭ ē tlis n̄ ē uolūtariū qd̄ ꝑ paᵒ͡ʒ
opatū ē ut aᶜᵃ huiꝰ sut̄ uoʳⁱᵃ. s. boā ꝛ aᶜᵃ in uolunʳⁱᵃ. s. mala sic̄ aᶜᵃ antiquoꝝ dixerūt si ut ꝯi ᵗᵒꝝ
ꝯcede ē ī ꝯens g̃ ꝛc̄ ꝑ bᵉᵗ ꝑ pᵒ q̄ in ꝯens sit nᵐ coꝝ q̄ꝑ paᵒ͡ʒ opant᷑ e uolūtariū q̄ꝛ oportunū ē ꝛ ra
tiom ꝯsonū. l. alū suū ī aliquibꝫ irasci ꝛ ꝑ irā opaī ut ī bello ꝯ īnimicos mᵒ qᵒ allegatuꝫ fuit ꝛ uid
bitur infra Simlit᷑ oportunū ē aᶜᵃ ꝯcupiscere ut sanitate ꝛ disciplinā ꝛ ꝑm hac̄ ꝯcuᵃ͡ʒ opaī ad
ꝯsequēduꝫ mᵒ dice qd̄ nᵐ tlē qd̄ oꝫ opari ꝛ sᵗ ꝑm rectā roē͡ʒ eēt alū uoluntariū ꝫ ꝑ īuoluntariū
eēt absurduꝫ valde // 2ᵒ pꝫ q̄ ī ꝯenꝭ ē dicere q̄ bona sit uoluntaria ꝛ mala īuoluntaria q̄ꝑ paᵒ͡ʒ
opant᷑ quia cū huiꝰ opoū. s. bonaꝝ ꝛ malaꝝ ꝑ paᵒ͡ʒ fraꝝ sit eadē cā oꝫ qd̄ utrꝗ uolūtarie dicat᷑
aut utrꝗ in uoluntarie // Sꝫ tu obiciendo dicens q̄ lꝫ utriusqꝫ opoīs. s. bone ꝛ male sit eadē cā
. s. paᵒ nō tn̄ eodeꝫ mᵒ q̄ n. male ꝑ paᵒⁱ opā ipē paᵒᵉ dicat᷑ tāq̄ pn̄ˡᵉ agente qui aut̄ ꝑ paᵒ͡ʒ bū
opat᷑ ipē ꝛ paᵒ eiꝰ ratione dicunt᷑ ꝛ ī rō ꝛ uoˡᵗᵃˢ sut pn̄ˡᵉ agens paᵒ at̄ cohopat᷑ sicut pᵒ allega
batur quia fortes ꝑ bonū opant᷑ furor at̄ eis cohopat᷑. Cu g̃ opō trahat spē͡ꝫ ꝛ denoīatē͡ʒ a pn̄ˡᵉ
agente & non a coopante nō uꝫ sequi q̄ mala opō uoluntaria dicat᷑ dato q̄ bona debeat dici
uoluntaria // Dicēᵐ ē q̄ ī huiꝰ usiꝫ roīs tam opoēs male q̄ bone ꝑcedut pn̄ᵉ ꝛ origᵉ nō a paᵐᵉ
ꝫ a roē ꝛ uoluntate ꝛ si nō duᵐ sit de bonis pt̄ declarari de malis exᵒ sbiˡᵉ. Ponamꝰ q̄ rex ple
nū dnīū heat ī regno ꝛ ptatē͡ꝫ subiciendi ē ꝛ ī sbiectione tenendi oīs de regno suo poˡᵉ ē tn̄
q̄ ꝑ desidiā uel amorē aᶜᵒꝝ suoꝝ subditoꝝ ꝑmittit uolūtarie tn̄ īualesce poᵗᵐ ipoꝝ ut n̄ possᵗ
eaꝫ ꝑᵃ meꝫ reprimere ꝫ ut forte regnū accipiat ꝛ impetū sue regie ut in flandria iudimꝰ sepe
hec g̃ inordinaᶜᵒˢ nō a sbditis illis dic̄ pncipalit᷑ emanare ꝛ originalit᷑ ꝫ a rege eꝰ erat sup
illos posse ꝛ debere reprimere ꝛ sb̄ debita sbiectioē tenē. Rex n. ptatē͡ꝫ illā uoluntarie dedᵗ eis ꝯ
pn̄ˡᵉ agere ꝗ ptatē͡ꝫ agendi tradit alū q̄ ꝗ ꝑm ptatē͡ꝫ traditā͡ꝫ opat᷑ mᵒ rō ꝛ uoˡᵗᵃˢ sᵗ ī hoīe
sicut rex ī regno dnīū͡ʒ hn̄te liberꝝ sup toᵐ regᵐ. s. sup oēs hoīs ūtutes ꝛ opoēs donec uolūtarie
ꝑmiserint paᵒⁿᵉˢ īualesce excedent roēs // Ad hᵒ et soluēduꝫ uꝫ q̄ pᵒ dcm̄ fuit. s. q̄ꝛ aᵒ ē volū
tariū aᵒ formaᵉ aᵒ virtuaᵉ si g̃ ꝯsideremꝰ q̄ uoluntas nō directe fert᷑ ī opē͡ꝫ mala q̄ fit
ꝑ paᵒⁿᵉ tn̄ uolūtarie ꝑmisit paᵒⁿᵉ īualesce ꝑ qd̄ ꝯtꝗd sᵗ ex in toᵐ dē uoluntariū ꝛ si non
formalit᷑ tn̄ virtuaᵉ // 3ᵃ rō Arꝭ ē īnoluntaria tr̄istia sut ꝛ ī penitudie ꝫ q̄ꝑ ꝯcuᵃ fiut
delectaˡᵉ sut g̃ ꝛc̄ // Sꝫ dices tu si q̄ fiut ꝑ ꝯcuᵃ sut delectaˡᵉ nō tn̄ q̄ ꝑ irā fiut sᵗ de
lectaˡᵉ q̄ꝛ ita nō ē sine magna tristitia. Dicēdū ē qd̄ licet ita sit cū tr̄istiᵃ ꝑ appētē ꝑ īpet
sionē͡ꝫ coꝝ que ī ipm̄ ꝛc̄. sic dr̄ 2ᵒ meᵉ tn̄ ī qd̄ ꝑm uerā frō magᵃ ē delectaᵒ ꝑ spē͡ꝫ puniois
Vnde ibidē laudat Arꝭ Omerꝭ. D. de ira q̄ multo dulcior ē melle distillante q̄ ī pecto
ribꝫ viroꝝ crescat Vnde subdit Arꝭ ᵉˢ asse. n. delectaᵒ q̄dā ꝛ ꝑ hᵒ. s. ꝑ spē͡ꝫ puniendi ꝛ ꝑ
ea quia demrat᷑ in puniendo intedī g̃ tūc inferᵗ fanti delectaᵒⁱ ꝛ fuat sic ꝯ ꝯsumpmoꝝ
// 4ᵃ Arꝭ rō ē tlis q̄ꝛ ꝯoꝫ opoēs sut uoluntarie que sut fugiende ꝛ de quibꝫ hoīes uitupat᷑
Nam īuolūtaria nō pt hō fugere cū taꝫ dcm̄ fuit qd̄ ī ptate neꝫ de hiꝭ uitupā cū non sit in

sua potestate sed de hiis que male fiunt tamen bene passio que secundum delectationem vituperantur homines et utraque potest homo fugere cum tamen dicitur quod in potestate sua est quod passio subiciatur rationi gratia exempli. 4a ratio arguebat quod si passiones irrationales hominis appetitus sensitivi sunt in ipsis hominis libera potestate ergo quod oportet quod secundum huius passiones fiunt sint in eius libera potestate libera ipsius sed passiones sunt in potestate libera ipsius quoad moderationem ipsarum et suorum impetuum refrenationem gratia exempli oportet quod sint in sua potestate. Ad 5o etiam est quod homo voluntarie operatur id quod libere potest operari gratia exempli. Et ista ratio est omnium precedentium completiva. Ad adiudendum quod oportet quod per passiones fiunt non sunt voluntarie que nobis debeant imputari Si enim non possemus passiones moderare et suos impetus refirmare aut etiam conatu ipsarum resistere et obviare ut nobis non sit necesse in opus ad quod inclinant transire sine dubio operationes sequentes non essent nobis imputande. Ad rationes ad primum cum dicitur 1o non est voluntarium quod procedit a principio non voluntario dicendum est quod verum est si voluntas non generat vel generavit. Et cum dicitur quod passiones non sunt voluntarie dicendum est quod ymmo aliquo modo scilicet quoad ipsarum moderationem et ipsarum impetuum refrenationem licet forte non quo ad ipsarum omnimodam annullationem propter quod aliquis non sponte timemus vel irascimur sed tamen sponte timemus vel irascimur moderate aut immoderate. Sicut dicebatur 2o huius quod habitus morales qui sunt in potestate nostra sicut declaratur in 3o huius sunt secundum quos ad passiones habemus bene vel male puta ad irasci si quidem vehementer vel remisse male habemus Si autem medie bene Sicut etiam alii sumus domini eius quod est vitare totaliter passiones scilicet fugiendo ab obiecto. Et iterum sicut dictum fuit quantumcumque passio vehementer effecta fuit tamen voluntas potest eius conatu obviare ut non transeat ad opus. Et ideo semper voluntatis est aliquo modo causa operationis aut ponendo si consentiat appetitui sensitivo aut privando si non negat eum sicut submissionis navis nauta propter suam absentiam dicimus esse causam et sibi debere imputari. Sed forte videretur alicui quod ista dicta contradicant aliis dictis meis in fine primi libri ubi dicebatur quod nec ratio nec voluntas principatur appetitui sensitivo principatu despotico sed politico et regali quia liber sensitivus appetitus potest in contrarium et rationi et voluntati Illic iterum dicebatur quod intellectus et voluntas non possunt movere corpus nisi mediante appetitu sensitivo Et quod aliqui inclinant ab appetitu sensitivo sicut patet de incontinentibus et ad hoc allegabatur auctoritas Eustachii qui in continentes defendere se ipsos ab irrationali impetu volunt sed superare non possunt Et non solum incontinentes sunt a nobis sed etiam 2o huius Aristoteles dicit sepe quod incontinentes et molliciam ... a passionibus. Hiis autem dictis contrarium videtur quod voluntas possit passionum impetibus obviare et appetitum sic detinere ut non moveat se ad operis executionem ad quod per passionem inclinatur gratia exempli. Ad hoc autem omnia potest dici quod appetitus sensitivus non ita liberum esse dicimus sicut ipsam voluntatem nec tamen appetitus sensitivus ad appetendum et movendum ad prosecutionem et ulterius ad omnes actus suos aut ab obiecto aut a passionibus aut ab eius habitu aut ab innatis dispositionibus aut ab ipsa voluntate aut a ratione aut ab omnibus aliis istis vel simul vel pluribus istorum ad invicem combinatis quod non est in de voluntate que se ipsa libere certis consimiliter se habentibus potest in oppositos actus sicut dictum fuit Sed ideo libere dicitur appetitus sensitivus ad ipsam voluntatem se habere solummodo ex eo solum quod quamvis per fortiorem impetum passionis potest in oppositum eius quod ratio dictat et ad quod voluntas inclinat eo modo quo in 2o determinabitur. Et iterum nec appetitus sensitivus in potest in contrarium voluntati quod possit contra ipsius totum conatum. Sed quia per fortem tractum passionis potest contra conatum debilem voluntatis in incontinentibus gratia voluntas trahit ad oppositum passionis sed non sua in tota propter quod et permittit se vinci id est conatum passionis superare conatum ipsius Et quod dicit Eustachius superare non potest dicendum intelligi quod tanto voluntatis conatu quantum incontinens habet ipse non potest superare impetum passionis sed maiorem posset quamvis tamen est in dominio voluntatis vincere ullum potest habere passionem tamen impetum in trahendo appetitum quin voluntas in habente usum rationis possit in maiorem. Ad alias rationes principales satis patet ex dictis quid sit dicendum Et sic patet questio.

Consequenter queritur

xio Utrum homo possit peccare mortaliter in tempore quo non potest uti ratione. Et arguitur quod non quia tunc non est dominus suorum actuum plusquam lignum vel bestia peccata autem sunt

in nro dno sunt in nra ptate ut dr 3o h9 ref. Oppom ar qd dicit Arz q ebrio duplices debentur
increpacoes qd sic exponit quia s debet roe sue ebriet a roe illg qd i ebriet omittit ut si occi
deret go cu n u pcto si debeat increpationes iu q ille i ebriet du n p uti roe peccauerit. Itē
pono q sug teneat hora meridiei ad pceptu dni sui adimplere qd impole sit a hora ad
implere 7 qd pp multu potatoz incipiat hora 3a dormire usq ad nona 9stat q ille peccauit
pcto omissionis q de omissione increpabit 7 puniri a dno. Aut go ille omittit hug pcca
tu hora 3a dum potat ul dum incipit dormire uel hora meridiei dum debet pceptu dni adi
plere Si hora meridiei tunc pz q peccat dum no habet usu roīs et sic hēt intentu Sz qn bibit
uel incipit dormire hc no uidet pole quia tuc pctm pcederet actu pcti quia nudum actu omisit
ab ao pole n. fuit qd expgefiet ul omisit a sompno 7 mādatu dni adimplere // Quia de 2a pcto
inctioz fecerit arta s. omissionib 7 comissionib dōn c de utroq // Po de pcto omissionis v g si ebg
occideret de quo dē q ebrig pt ee 2x uno i quo remanet ad de usu liberi arbitrij 7 de illo dicitur
q qo n hēt dm. Alig qui pp nimia ebrietate nm hēt usu rois plusq fatuus ul puer fatius ul puer
de quo si occideret uel pcuseret diuerse sut opiones una q no peccet mortalit qd pbat multiplr
pmo quia qcit quo pcto no n. peccat pcto intemperantie q nia itemperatie n e passio n pcto
iniustie q pctm e fz uoluntate 7 roz non recta Ille aut nuq cc materia iustie huit uotez
aut roz no rectā v g. Si ponamg q toto tpe quo huit usu rois uoluit ad oins ago iuste
7 multominus ui peccare sm ad iuq 5cg gt. // 2o quia ex ho ille peccar ui q fuit ca sue
ebriatois s hoc no sufficit q tuc si qs eet 8t ca egritudinis ex qua tande fiet maicat tuc
ipē peccaret quotiensciq pca malefaceret ex mania 7 oia fca sua s imputaret qd ui sim
quia legislatores non puniret eu. Sz dnt ao maiatu qui ex sua culpa mania incurrit peccare
quotiensciq malu p mania opat lz no puniat a lege Legen. n. puniut ad mediandu s. a dev
trahedu hoies a pcto Vn 2o h9 dr Arz. q pene fcē p legislatores medicie qdā sunt 7 3o h9
dicit q legislatores puniut 7 cruciāt mala opantes bona aut opantes honorat hos qdez
puocantes hos at plebetes q go iaiati retrahi no pnt io no puniut a lege qmuis peccet. Sz
q q de aliquibz delictis ut de homicidio leges statuit penā no reuocatiuā s. morte go salte tal
deberet pena maiatis inferri si occidendo peccaret. Itē dato q ab p culpā sua eet absq re
medio dispositus ad mania adhuc tn huis usu rois ui magna crudelitas dice q no sit i sua
ptate opari 7 ad salute 7 ad euitatoz etne pene. s. penitēdo toto corde 7 delicto suo. Sz co
stat q n homo eet in eiusptate q qum ciuq no penitet 7 ofiret tn mania adueniete peccaret
multotiens de quo pca no penitet 7 ita pca 9desperaret. 3o ad 9ocs pnles adducūt aut
Arz 2o politice ii dicit sic. s. q lex dicēs maiore penā i fligēda ee ebrijs si pcuserit q sobrijs
non respiat ad ueniā s ad 9ferens q ebrij mag debēt obtine ueniā vr go uelle Arz. quod
ebrij no sint puniedi si pcusserint pp pctm qd fecerit s pp 9ferens. i. pp ho q fecerit alti malu ul
forte pp h qd alias abstineat ab ebriet ut inde no sequat maliz. Itē ex dcā auctē Arz
ar sic fmones simpr plati debet simpr intelligi de hys qui i pluribz sut. Ebrij at ut i plurbz
sunt ac hntes usu rois spalr pcuacitatis io de hys loqbat Arz vn de hys q nm hrent usu
rois de quibz intendimus in 1to qoe. Si g tles ebrij mig peccant q sobrij ex eo q ming hnt

usum rationis. Aliter enim non deberet magis optinere veniam, scilicet, non minus peccaret, nec igitur sequitur quod non habentes de
usu rationis non peccant, nec contra hoc est hoc quod Aristoteles dicit 3° Ethicorum ebrios duplices debere increpationes. Loquitur enim de ebriis
communiter accidentibus, scilicet, quando caret totaliter usu rationis. Similiter dicunt isti de peccato omissionis, scilicet, quod si quis habet usum
rationis dum tenetur aliquid operari et non operatur illud, ipse tunc peccat formaliter peccato omissionis. Sed si tunc non habet usum
rationis ipse tunc non peccat, sed peccavit quando in statu tali se posuit quod non haberet rationem dum teneretur uti et operari.
Et tamen dicunt isti quod tale peccatum solet vocari peccatum omissionis ex eo quod accipitur peccati nomen ex indebita vel defec
tiva consideratione omissionis et ex voluntate non recte se habente ad omissionem, verbi gratia: Si aliquis tunc potat quod oportet
ipsum dormire dum deberet mandatum domini exequi, ipse potando non solum peccat peccato intemperantie sed etiam peccato
inobedientie et omissionis. Secundo enim agit contra rationem rectam quia recta ratio iubet quod ipse abstineat se ab ista potatione
ex eo quod indecens est secundum se, et ut non omitteret quod facere teneretur. Unde apparet quod licet ire ad dormiendum non secundum se
esset malum, tamen esset malum si aliquid facere teneretur. // Ad rationem autem in oppositum dicendum quod pro illa hora secunda peccavit peccato
omissionis in causa quia tunc illud commisit ad quod nata est sequi omissio. Et cum dicitur quod invitus omisit
quia ab alio excitatus mandatum domini adimplere potuisset. Dicendum est quod si ita fiat, tamen ipse propter hoc non
absolvitur a peccato quia in eo non stetit quin omitteret. // Et si dicatis quod minus eum puniret tamen simpliciter
si omisisset, igitur videtur quod illa forte omissio est peccatum. // Potest dici quod non in causa posito si ipse magis puniretur
non ratione peccati maioris sed ratione damni consequentis. Punitiones enim non solum respiciunt peccatum sed etiam damnum
cuius oportet fieri restitutionem. Vel etiam dicamus quod legum punitiones atque punitores non sunt atten
dentes ad interiorem conscientiam quia illa ignoratur sed ad exteriorem factorum evidentiam, licet tamen peccatum sit
formaliter ex conscientia interiori secundum Senecam in libro de [illegible]. D. omnia scelera et ante effectum operis
quantum culpe satis est perfecta sunt. // Alii autem dicunt quod tales peccant non solum dum operantur illud ad quod se
quitur carentia usus rationis sed etiam postquam caret usu tam committendo quam omittendo, quia quoddam opus malum commit
tere voluntarie vel opus debitum omittere voluntarie est peccatum. Ideo de hoc homines puniuntur et vituperantur
sed talis commissio vel omissio sit huiusmodi quia licet non sint voluntarie formaliter sunt tamen voluntarie antecedenter
vel virtualiter sicut prius dictum fuit. // Ad rationes alterius opinionis dicunt ad primam quod in ebrietate percutere vel occi
dere est peccatum iniustitie. Et cum dicitur quod ebrius numquam habet rationem vel notitiam dispositam rationi circa iustum vel iniustum,
dicendum est quod primo, scilicet, in tempore quo nimis potavit, quia tunc potavit et debebat ratione iudicare quod ex nimia
potatione sequi poterat ebrietas ad quam iterum sequi poterat iniusta operatio. Ideo pro illo velle debebat non bibere ne
postea committeret iniustum quam propter potentem delectationem vellet bibere. Si igitur tunc non indeterminavit ratione nec in volun
tate efficaciter, non tunc certum est quod et ratio et voluntas prave se habuerunt circa iustum et iniustum. // Ad aliam potest dici quod
non est simile de ebrietate et de mania quia quilibet sanare potest faciliter et tenetur quod ex inordinata pota
tione sit ebrietas. Ideo ebrietas homini imputanda est tamquam voluntaria, sed non faciliter homo potest sanare nec tenetur
ex qua operatione sequitur mania. Possibile enim est quod in aliquibus propter complexionem ad hoc aptam mania sequatur ex po
tatione non multa vel ex coitu pauco vel aliquo alio tali quam tamen aliter complexionatus numquam sequeretur.
Ideo mania non est talibus imputanda tamquam voluntaria. Non enim omne quod ex voluntario sequitur est voluntarium
et imputandum sed solum illud quod potest homo faciliter et tenetur sanare et innatum est ex tali operatione provenire. // Sed si dicatis
ponamus quod homo sciat complexionem suam talem esse quod ex coitu innatum sit cadere in maniam et propter appetitum de
lectationis inordinatum coeat et fiat maniacus, quid tunc erit dicendum? // Forte conceditur potest quod talis peccabit per
cabit de cetero quotienscumque malum aliquid operabit. Sed ob hoc leges non puniunt eum quia rarissime

accidit talis casus. Sepius autem est quod aliter fiat in maiori. Et quia legis lator non potest omnia que rarissime
eveniunt providere et possit bene modo fieri si in homo furiosus fuit in maiori a a ... commissa dicunt lex non
mandatum fore puniendum. Sic enim dicit Aristoteles primo rethoricorum: Et necesse est quod lege dicere universaliter licet non sit ubique
bonum aut iustum sed ut in pluribus. Sed quamquam non facile est determinare propter infinitatem. // Ad idem autem quod apponitur quod si
penituit et confessus fuit sed posse ante ... rationis usum amiserit forte dici potest quod dicitur quod est magis pertinens ad divi-
nam quam ad punitionem de gratia sive plenitudine remittet sed culpa omnium malorum que per ea operabitur cooperante
divina penitudine quia iste habet non solum de hoc quod mania incursurus est sed etiam de hoc quod mala et inho-
nesta perpetraturus est. De hoc autem certificare spectat magis ad theologiam quam ad scientiam istam. // Ad aliam
dicendum est quod Aristoteles auctoritate 2° politicorum non dicit quod ebrius si [paiscerit] non peccat sed quod numquam peccat. Sed bene
dicit quod lex magis puniet eum de percussione quam sobrium; non enim solum respicit advenientiam sed ad conferens.
Sed si dicitur sic ebrius numquam peccat quia numquam habet usum rationis tunc si numquam habeat usum rationis non peccabit. // Di-
cendum est forte quod ipse non numquam peccat propter numquam habere usum rationis in medio sed propter eius opus est numquam voluntarium
ideo si nullo esset voluntarium nullo peccaret. Sed licet habeat non usum rationis adhuc est voluntarium an-
tecedenter sed virtualiter licet non formaliter sicut dictum fuit. // Et si dicas ad minorem usum rationis sequitur numquam
voluntarium ergo ad nullum usum rationis sequitur non voluntarium. // Dicendum est quod ad minorem usum rationis sequitur
numquam voluntarium formaliter ideo ad nullum usum rationis concedit sequi non voluntarium formaliter tamen minor rationis
usus aut totaliter eius carentia non tollit de racione voluntarii virtualis. Ad principales rationes dicendum est quod ad pec-
candum sufficit dominum esse operis aut causa ad quod opus est innatum consequi modo quo satis prius apparuit
prima opinio videtur aliis multis improbabilior.

Consequenter queritur. xij°. utrum [Questio] operatio humana sit bona vel mala ex cir-
cumstanciis. Et arguitur quod non quia bonum et malum sunt in rebus vi° metaphysice circumstancie autem sunt extra rem. Igitur
tunc operatio non habet entitatem ex circumstantiis igitur nec bonitatem cum bonum dicitur equaliter enti primo huius. // Item ex illo
non redditur operatio bona vel mala quod est indifferens ad bonitatem et maliciam sed circumstancie sunt huiusmodi. Igitur. Verbi
gratia instrumentum est circumstancia ut manus aut virga sed manu aut virga contingit percutere et bene et male.
Oppositum patet per totum librum ethicorum [ordinem] videlicet Aristoteles iii° 3° enumerat circumstancias ad ostendendum quomodo opus malum
ex circumstantiis vel defectu alicuius circumstancie excusatur. Aliud propter invincibilem circumstancie ignoranciam. Et in 2°
huius dicitur quod timere et audere et concupiscere et adversari et irasci et misereri et universaliter delectari et tristari est et magis
et minus et utraque non bene quando autem oportet et ubi oportet et in quibus et ad quos et ad quod gratia et medium et optimum quod
[est] in virtute. Primo videndum est quid est circumstancia. // 2° quot sunt circumstancie. // 3° propositum. De
primo dicit aliquis quod circumstancia est quedam particularis concreto actus humani extra essentiam actus existens ad ipsum tamen aliquo modo
pertinens et quod particularis condiciones rei singularis dicuntur accidentia individuantia actum humanum. Et dicit quod cir-
cumstancia dicitur transsumptive ad similitudinem loci quia locus circumstat locatum et est extra essentiam locati. Dicit igitur quod circum-
stancie sunt tales accidentales condiciones ideo esse ex quibus per se dependet substantia actus aliter quodcumque pertinens ad substantiam
actus per se non dicitur circumstancia quia sit aliquid. Sed ea sola que substantie actus aliter causis per se ipsius quiescenti sunt
verbi gratia ut dicitur in actione furti non est circumstancia quod sit alienum quia hoc pertinet ad substantiam furti ex parte
obiecti. Sed si furtum sit magnum vel parvum. Contra tamen istam declarationem obicitur sic: Aristoteles ponit circumstantias p^a
... Quis Quid et circa quid et gratia cuius hec autem sunt ... esse per se requisite ad omnes operationes humanas 2^a
item idem dicitur circumstancia quo ignorato dicitur ignorari circumstancia ut patet in littera Aristotelis. // Item non in bene

95

5a dictum quod esse alienum pertineat ad substantiam actus furti quia si sint hic .2o. denarii unus Roberti et alter Martini Martinus vero quod accipiat constat quod substantia operis est acceptio huius denarii et illius quod sunt secundum se eiusdem rationis et tamen una istarum acceptionum est aliena et alia non aliena ergo esse alienum non est de substantia operis sed accidens etc. // Item si esse alienum pertinet ad substantiam actus furti et propter hoc non esset circumstantia secundum quod non esset circumstantia in quocumque opere vitioso vel virtuoso quod est tale de se et quod postea patet quod si esse alienum pertinet ad substantiam actionis furti hoc non est quia ad actum sibi secundum se pertineat sed quia requiratur ad hoc quod sit furtiva et vitiosa modo ita diceretur quod ad substantiam dationis liberalis pertinet quod cui et quando et ubi etc. non quidem quia pertineat ad dationem simpliciter secundum se sed quia necessario requiritur ad hoc quod datio sit liberalis et virtuosa et sic omnia talia non essent circumstantiae Item quod alienum sit circumstantia magis quam magnum vel parvum probatur quia illud est circumstantia ex quo actus de se neuter fit bonus vel malus modo accipere denarium est actus neuter quantum est de se et fit malus per esse alienum bonus per esse proprium. Si autem ponas esse alienum super actum est malus sive magnum sive parvum etc. Et ideo isti etiam sic diffiniunt circumstantiam quod Circumstantia est res ad quam vel a qua operatio dependet et ideo quilibet operis circa est aliqua circumstantia vel iterum et ideo quilibet localis vel temporalis [illegible] quod dependeat ad eam licet non ab ea est circumstantia Sed magis credo opinionem priorem esse veram absurdum enim videtur quod in opere circa quam versatur temperantia vel intemperantia delectationes tactus sint circumstantiae et in operibus circa quas est liberalitas vel illiberalitas pecuniae debeant dici circumstantiae et omne illud quod necessario requiritur ad substantiam operis tam virtuose quam vitiose. Sed bene verum est quod omnes dispositiones accidentales omnium ad opera requisitorum propter quarum diversitatem opus eadem redditur aliquando studiosa aliquando prava et aliquando melior et aliquando peior dicitur circumstantiae. Nec valet instantia vel rationes quae adducte fuerunt. Ad [illegible] dicit circumstantias esse quis quid circa quod et gratia cuius non intendebat per hoc circa necessarias sine suarum substantias acceptas sed acceptas secundum earum accidentales conditiones verbi gratia quantum ad circumstantias quis. Si omnis actus temperantiae vel intemperantiae operator est necessario homo non dicitur quod homo sit circumstantia sed qualitas ipsius ut quod est uxoratus vel non uxoratus presbyter vel laycus patet enim uxoratus bene [illegible] non uxoratus aut et presbyter magis peccat quam laycus // Similiter per circumstantiam quid non intendit ipsius operationis substantiam sed aliud quod consequitur operationem vel subsequitur. Verbi gratia Si aliquis profert verba aliqua illa prolatio non est circumstantia sed hoc quod illa verba debeant esse secreta vel non secreta quia ex eis sequitur nocumentum vel rancor vel salus vel pax ergo de ignorantia huius circumstantiae dicit Aristoteles [illegible] dicentes aiunt excidere ipsos vel non scire quod secreta erant. Similiter per circumstantiam circa quod non intendit materiam necessarium sed vel materiam contingentem vel dispositiones accidentales materiae necessariae sicut in furtivis non est circumstantia quod unum inficiat sed homo vel equus ymo etiam aliquando nec homo nec equus sed quod sit amicus vel inimicus vel huiusmodi unde Aristoteles exemplificando de ignorantia huius circumstantiae dicit Existimabit utique aliquis et filium oppugnatorem esse. // Similiter per circumstantiam gratia cuius non intendit finem necessarium alicuius operis sed contingentem qui scilicet potest esse per diversos fines ad idem opus. // Similiter per quando non intelligimus tempus in quo necesse est fieri opus ut quod frumentum metatur in augusto sed circumstantia est si die festo vel non festo et sic de aliis. Et in hoc patet solutio ad argumentum primum quod contra priorem opinionem alii adduxerunt. // Ad 2um dicendum est quod non propter ignorantiam causae necessariae de circumstantia ignorantia non fuerit ex eo quod adiectus circa necessarie ignorantis sed ignorantia dispositionis accidentalis // Ad aliud dicendum est quod ratio simpliciter acceptionis circumstantia est esse alienum vel non alienum et est circumstantia esse quid sed ratio furti quia furtum non importat simpliciter acceptionem sed iam modificatam scilicet ac-

cap^m aliem Alienu e no e circustan^a s3 mag^s illud alienu ee magnu ul' puu sacru ul' no
sacru z hui9 Illud n. qd e circustan^a e simp^l opois n e circa circa circustan^a e aggan. s.
opois modificate. Et io dicit Ar^s in 2° hui9 q a^e sut opaci dese male i q p qlcumq3 circustan^as
no pnt fieri bone z explicat de opeib3 modificat^s pu furto ul adulterio ul' hui9 dicit n. no
suscipit at ois opo n3 ois pa^o aie medietatis qda3 n. gfestim noia quoluta st cu malicia
puta gaudiu de malo z inuerecundia z inuidia. z i opeib3. Adulteriu. furtu. homicidiu. hec n.
oia z que talia dnt. s3 se ipa mala ee. s3 no suphabundan^a ipo3 neq3 deffcus. n g e n. omnio3
ee h^c dirige s3 sp peccare. n3 e bn ul' no bn ee illa. i eo qd ut o3. z qn z quo puta Adulterari s3
simp^r face qdcq3 ho3 pcm e. Ad a^m p idez p3 solu^o qr n. q actual' v'tuose ut v'tuosa e no e
circustan^a fieri ut o3 z u' z qn zc. o3 hec oia sunt de racone actois v'tuose ut v'tuosa e. sic si^r
actois uiciose ut viciosa e no e circustan^a q fiat ut no o3 ul' ubi ul' qn zc. Io bn d^t Ar^s 2°
h9 q no gtin^t p circustan^as o. opois ul' pamis ul' hui9 cu9 e me^m suphabundan^a z deffcus z n. sic
cet suphabundan^e z deffcus medietas z suphabundan^e suphabundan^a z defectois deffcus qd reputat
impo^le qmadmo3 n. tempan^e z fortitudis n e suphabundan^a z deffcus p me^m e aliqual^r
extimu i n3 i o3 me^tas n3 suphabundan^a z deffcus s3 ut uniq3 opatu e uiciosu e vl^r g n3 supha
bundan^e n3 deffcus me^tas e n3 me^tas suphabundan^a z deffcus. Et eode mo soluit adulti^u
su^u ad 2as sic^tas io teneri p^t q circustan^a simp^r sit qucq3 accntal' 9dco gcurrit ad opo3. Cir
custan^a at moral' e quecq3 accntal' 9dco gcurrens ad hua3 opo3 p qua opo p^t reddi bona
moral^r ul' mala a^t melior a^t peior z h^c sit dcm de p^o articulo. Q^m ad 2^m sciendu3 e q dom^to
ponit^r cor circustan^e s. 2^e respicientes mensura extrinseca3 pu locu z tps z uocat^r u z qn. z qn3
respicientes cas vna. s. q^m ad cam materiale3 z uoca ee qd vna et q^m ad ca3 finale z uoca cur uel
gra c9. Et due quo ad cam efficiente3. s. una q^m ad agens pricipale z uoca quis z alia quantu
ad agens instrumentale qua uocat Ar^s q instrumento z talia quib3 auxilii Et vna q^o ad cam
formale. q e qtitas uel qualitas ul' quiq3 modus opois. s. informans ipa3 opo3 z uoca quo^o
ul' qual^r vna^a at circustan^a e ex pte effcus gcomitatis ul' gsequtis opo3 z uoca qd s3 Ar^s n
enumat u 7as q no distin^t int u z qn. s3 utraq3 uocat i quo. s. loco ul' i quo tpre Si^r nec
Tulio ponit nisi septe3 q no disting^t int qd z circa quid z ille 7as Tulii circustan^e gtinet^r xl9
in hoc v'su Quis qd ubi qb3 auxiliis cur quo qn. De 3° aut articulo dicendu3 e q a^e sunt
opa^s q sp z ul^r sut bone ut dilectio dei ^aliq at sut sp z ul^r male ut furtu ul' adulteriu Alie at qn3 bone et
qn3 male ut uenereus act9 aut potiu^o vnu Ille g opacoes q sp sut bone ul' sp sut male no hnt
sua3 bonitate ul' malicia ex circustanciis q h^c hnt ex aliq^o qd ad eas nccio req^r a^r no eent sp
tales. Circustan^e aut non sunt necce s3 gdicoes accntales gc. Concededu3 e tn q ex circustanciis
fiut magis uel mi9 bone ul' male. S3 i^c opacoes q sunt neutre sed a identis sut bone ul' male ex cir
custanciis q no ex a^to nccio ad eas requisito tale n. eent sp tales g^o ex gdcib3 accntalib3 q sunt
circustancie S3 dubitat^r qua ca3 ul' que mo3 cae intendimg p ex cu dicim9 opo3 ee bona uel
mala3 ex circustanciis. Dicedu3 e q moral boitas opois gsistit i ei9 aformi^te ad recta3 rone3
z malicia i deformi^te hui9 aut gformitat^s z defor^tas funda^tm3 remotu z male e ipa opo s3 s3 se
funda^tm3 at ppinquu z formale sut circustan^e z i hec circustan^e se hnt male ad boi^tas ul' malicia

sim fundamentum · s. ad predictam circumstantiam et differentiam sed ad operationem se habent magis formaliter · s. sic fundamentum
propinquum et forte ad fundamentum remotum et male et ita cum dicimus operationem esse bonam ex circumstantiis ex denotat
materiam vel bonitatem et formam vel operis. Ad primum igitur rationem dicendum quod malum et bonum sunt in rebus i. non in anima
circumstantie autem primo non sunt ex rem sed in rebus quia preter aliam. Vel dicendum est quod in vi° metaphysice loquebatur Aristoteles
de bonitate entitativa prout bonum convertitur cum ente. Nos autem loquimur sumus de bonitate morali et eodem modo solvitur
ad aliam rationem. Ad ultimam dicendum est quod una circumstantia non sufficiat ad reddendum unam operationem bonam determinate
vel malam determinate sed requiritur omnium vel plurium circumstantiarum adinvicem combinatio. Vel dicendum est
quod circumstantia non potest esse in diversis operationibus bene vel male prestante quia bona operatio requirit omnium debitarum
circumstantiarum observantiam. Mala autem dicitur ex unius solius earum non observantia quamvis omnes alie observentur
et ideo multe possunt eedem esse circumstantie in operationibus bonis et in malis patet quod.

Consequenter queritur xiii°. Utrum electio sit ipsius finis vel eorum solum que sunt ad finem. Et arguitur primo quod electio sit ipsius finis per rationem auctoritatis Aristotelis primo huius. Dicit quod cum autem plures videntur
fines horum autem eligimus quosdam propter alterum. Et paulo post subdit perfectus est quod numquam propter aliud eligibilis huius que sunt
se ipsa et propter hec eligibilibus et simpliciter utique perfectum quod sit se ipsum eligibile semper et numquam propter aliud eligibile. Tale itaque felicitas
maxime esse videtur hanc enim eligimus semper propter se ipsam et numquam propter aliud. Et ex hiis igitur patet quod finis est eligibilis
et per se. Et confirmatur quia propter quod unumquodque tale et illud magis sed aliud eligimus propter finem ergo finem magis
eligimus. Item illud est electio ex quo virtus actum rectificat cum virtus sit habitus electivus sed ex fine virtus
rectificat actum quibus rectificat intentionem vel dicitur in vi° et intentio est ipsius finis ergo etc. Item 2° huius
distinguit Aristoteles ea que sub electione cadunt in bonum et in conferens et delectabile modo non videtur bonum delectabile
distingui a conferente nisi sumatur bonum pro eo quod est sui gratia. Conferens enim est quod est alterius gratia sed quod est
sui gratia est finis ergo finis cadit sub electione. Item 3° huius dicit quod eligimus quidem que maxime scimus
bona existentia sed finem maxime scimus esse bonum ergo etc. Oppositum vult Aristoteles. Ista questio querit de obiecto electionis
s. ipso eligibili quod quidem eligibile quid sit colligi potest ex cognitione proprietatum suarum que conveniunt prout manifestam
per dictam eius ad volitum tractam et opus eius Inter eas autem ponit Aristoteles plures dictas quas non oportet omnes hic repetere
sed dicamus nunc quod electio ad volitum sumptam sed actu volendi se habet sicut superius et inferius. Est enim electio voli
tio quedam propter quod cum inferius includat superius ratione sui quod eligibile est bonum vel apparens bonum cum in aliquid aliud
non feratur voluntas et huic concordat dictum Aristotelis. Eligimus quidem que maxime scimus bona existentia. Sed
tamen electio in tantum excedit volitionem vel voluntatem quod electio requirit plurium esse propositorum bona quorum ipsa preferat
unum alteri aut alterum alii vel aliis hoc enim et nomen electionis sic subsignificare videtur ut dicit Aristoteles. Est enim
eligere pluribus bonis propositis hoc illi preponere vel preacceptare et aliud dimittere propter quod oportet quod illa bona plu
ra inter que cadit electio quandam limitantur ad invicem incompossibilitatem. Si enim possimus simul acceptare et prosequi
ea et ita frui et commode sicut altero ipsorum prosequi non esset inter ea aliqua caderet electio ergo patet quod eligibile est bonum cum
altero incompossibili bono propositum. Item electio excedit volitionem quia volitio est tam possibilium quam impossibilium. Et
tam operabilium per nos quam non operabilium per nos vellet enim aliquis immortalis esse et devincere gigantea sed
quia electio tendit in actuale opus ideo non eligimus nisi quod credimus esse possibile et per nos operabile. Item electio
differt ab ira quia que per iram fiunt repentine fiunt et cum impetu talia autem non dicimus fieri electiue propter quod electio
requirit previam consiliationem s. quod bonorum propositorum sit melius aut facilius prosequibile et sic de aliis circumstantiis
hec autem consiliatio vel collatio consilium dicitur ideo quod est actu eligibile debet esse preconsiliatum. Unde dicit Aristoteles Consili[abile]

ac et eligibile idem ueritate determinatum est iam eligibile hoc est dictu quod idem est consiliabile et eligibile non quia
quod sit actu eligibile sed quia iam consilio sit predeterminatum. Electio enim est desiderium preconsiliati ut dicit Aristoteles ex
consiliari enim iudicantes desideramus secundum consilium. Ulterius electio differt ab opinione quia etsi circa idem obiectum
motum et materialiter suppositum feruntur opinio et electio tamen opinari est quod hoc sit operandum uel taliter operandum ita
quod opinio est iudicium quoddam de conclusione aut complexione formata apud intellectum de re operabili et loquor de opinione
practica et ideo opinio pertinet ad intellectum. Sed electio tendit in opus simpliciter ad prosequendum uel fugiendum.
Eligimus enim hoc operari uel hoc taliter operari et ita electio immediatius se habet ad opus quam opinio propter quod
electio in appetitu ponenda est et non in ratione. Ratio enim non est operatiua principaliter nisi mediante appetitu. Ex hiis ergo
colligi potest quod eligibile proprie est purum et formale electionis obiectum est bonum possibile operabile per nos cum aliquo incompossibili bono
appositum preconsiliatum secundum quod in eius prosequtionem natus est ferri appetitus et capio appetitum pro uoluntate. Nam
cum electio sit post consilium quod est actus rationis necesse est quod pertineat ad appetitum rationalem et non ad sensibilem
nisi forte consequenter in quantum sensitiuus appetitus est trahibilis ad rationalem modo quo dictum fuit in primo libro.
Electio autem est desiderium tendens in huius eligibilis prosequtionem scilicet tendens in prosequtionem boni possibilis operabilis
per nos cum aliquo incompossibili bono appositi et preconsiliati id est per consilium iudicati quod sit alteri bono prefe-
rendum. Et scias quod sicut dictum est de bonis pluribus incompossibilibus quo ad prosequtionem ita intelligi debet
de pluribus malis incompossibilibus quo ad fugam. Sicut enim bonum pre alio bono prosequi eligimus ita et unum
fugere malum pre alio. Nec autem predicta electionis descriptio continetur in hac implicite quod electio est desiderium
preconsiliati ergo cum hanc ultimam descriptionem Aristoteles conclusisset dixit electio quidem ergo typo neque non ut con-
suetum est dicere secundum subscriptionem secundum ultimum dicta sit. Hiis autem uisis dicendum est ad questionem quod electio est non
finis sed ordinatorum ad finem quod patet primo quia electio non est nisi preconsiliati ut dictum est sed in ante capitulo Aristoteles dicit
et declarat quod non consiliamur de finibus sed de hiis que ad finem. Item consiliabile uel eligibile est bonum cum alio
incompossibili bono appositum sed finis non habet sibi incompossibile bonum quia sicut dicit commentator secundo metaphysice non est bonum
nisi propter causam finalem ita quod omne bonum ex eo est bonum quia est finis uel conferens ad finem et unumquodque tamen habet rationem mali
quantum est impeditiuum finis et ideo non est bonum quod incompossibile est fini ut sic ergo de fine non est consilium. Et scias quod
si fines aliqui diuersi uideantur incompossibiles ut fines diuersarum multarum artium hoc est quia non sunt ultimi fines
sed in ulteriorem finem ordinati quoniam unus est solus finis ultimatus omnium actuum humanorum sicut in libro primo fuit
declaratum plura autem ordinata ad eundem finem non est inconueniens esse incompossibilia. Ut quod de Parisius passi-
re atrebatum compendio uel ambianis. Et sanitatem procurare alii per dietam alii per euacuationem
et sic de aliis. Contra tamen ea que dicta sunt plures occurrunt instantie primo uidetur quod electio non sit actus uoluntatis
sed rationis auctoritate Eustachii super principium primi libri Ethicorum dicentis quod electio est de duobus bonis iudicium
hominis hoc alteri preponentis. Deinde ut dicit secundum modus uel impetus ad actum nisi mediante iudicio est actus rationis impetus autem
sequens uidetur magis esse ipsius appetitus. Item dicit quod electio est tamquam conclusio consilii ad eandem ergo uirtutem spec-
tat ratiocinatio et ratiocinationis conclusio et consilium est ipsius intellectus ratiocinatiui ergo etc. Item 2° uel in 6° huius
dicit quod electio est intellectus appetitiuus uel appetitus intellectiuus super quo dicit Eustachius quod ergo scire quod genus electionis
non est intellectus simpliciter neque appetitus simpliciter sed ambo mixti ergo electio non est solum in uoluntate sed etiam in ratione. Item de
hoc quod dictum est uoluntatem esse impossibilium contra quia uoluntas non est eius quod non participat de obiecto uoluntatis sed impossibile
non participat de ratione boni quod est obiectum uoluntatis quia impossibile non est nec esse potest. Bonum autem est ens quia equaliter dicuntur
enti per huius. Item non magis uidetur quod uolitio sit impossibilium quam electio quia sicut enim tu scias quod impossibile est te

esse immortalem non dicas eligo fieri immortalem ita nec dicas volo fieri immortalem sed dicas vellem fieri immortalem. Iste autem modus coniunctivus videtur de suo modo significandi significare condicionem, id est quod sit sensus vellem si esset possibile. Modo multi diceret ita eligerem fieri immortalis si esset possibile et tamen vult eadem esse ratio utrobique. Item arguitur de hoc quod dictum est electionem esse in appetitu rationali scilicet in voluntate et non in appetitu sensitivo. Contra quia bruta appetitum non habent nisi sensitivum, eligere tamen videntur, canes enim carnes pre pane et equus unam herbam pre alia, quod ad electionem pertinere videtur. Item si virtus ponatur in appetitu sensitivo sicut multi ponunt et virtus est habitus electivus sicut dicitur 2° huius, videtur sequi quod electio sit ponenda in appetitu sensitivo. Ad primam dubitationem dicendum quod multe sunt forme et nomina et artificiales que aliud significant simpliciter et aliud non sed cum aliquo extrinseco connotatione, verbi gratia concavitas non significat simpliciter prout simitatem sed cum naso. Concavitas enim non est simitas nisi sit nasi. Cena enim significat comestionem non simpliciter quia non differt a prandio nisi cum certo tempore scilicet in sero. Et Aristoteles 7° metaphysice ponit exempla de consimilibus. Sic et electio non significat desiderium simpliciter sed cum preconsilio. Non est enim desiderium electio nisi sit preconsiliati. Sed tamen talia nomina non unitatem important ea plura que important sed unum formaliter et in recto et aliud in obliquo et materialiter vel causaliter vel concomitative vel aliter qualitercumque secundum diversas modos habitudinis ipsius ad formale significatum. Sicut igitur simitas est formaliter et in recto concavitas et ipsius nasi in obliquo est subiective et sic cena est in recto comestio formaliter et oblique in sero, ita electio est desiderium formaliter et in recto et consilii antecedenter et in oblique sicut patuit ex predictis. Quod igitur dicit Eustachius electionem esse iudicium debet exponi rectum pro obliquo sicut si diceremus archa est lignum id est ex ligno. Est enim electio iudicium huius alterius preponere id est desiderium huius alterius prepositum preiudicium vel dicat quod electio est iudicium antecedenter et dispositive sed formaliter et completive ipsa est desiderium et non iudicium. Ad secundam rationem dicendum est quod electio non est formaliter conclusio consilii sed est desiderium eius quod per consilium conclusum est ita scilicet quod consilium concludit hoc esse faciendum et electio est hoc facere scilicet quod preiudicatum est esse faciendum. Ad aliam dicendum est eodem modo est enim electio appetitus intellectivus vel intellectus appetitivus quia est hoc quidem in recto illud autem in obliquo ut hoc formaliter et completive hoc autem antecedenter et dispositive. Ad aliam dicunt quidam quod impossibile est duplex uno modo simpliciter ut chimera. Alio modo nobis quod tamen simpliciter est possibile nobis tamen est simpliciter impossibile ut immortalitas. Modo dicunt quod voluntas non est impossibilium primo modo sed bene secundo. Sed hoc non videtur bene dictum quia non solummodo vellemus esse immortales sed aliqui vellent esse meliores et potentiores deo. Alii vellent deum non esse et tamen sunt simpliciter impossibilia. Ideo potest quod sicut non ens potest intellectus sub specie [cuiusdam] primo potest opinari esse ens et non bonum potest sub specie boni comprehendi ideo voluntas potest in ipsum ferri licet non sit bonum nec ens nec possibile. Sed adhuc dubitatio potest quod quis sciat et actu cognoscat hoc esse impossibile utrum stante illa cognitione possit velle id et credo quod sic. Aliqui enim mali scientes impossibile esse quod deus non sit vellent tamen deum non esse vel credentes quod non possunt esse immortales et sic de aliis vellent tamen esse immortales et cetera de aliis et hoc est quia putant opinantur quod talia essent bona si essent ideo vellent illa esse et ita sibi melius vel ita non esse nec sibi melius esse. Ad aliam dicunt multi quod non solummodo voluntas est impossibilium sed etiam electio. Unde et aliqui elegerunt ascendere ad celum et ad hoc construxerunt turres et dicunt quod hoc non intendebat Aristoteles necessario. Sed dixit voluntatem esse impossibilium et electionem non quia electio est raro impossibilium voluntas autem sepe propter hoc quod voluntas non presupponit deliberationem unde [errat] ideo sepe errare potest. Electio autem quia sequitur deliberationem minus errat (?) ideo quia velle impossibile est tamquam ex errore sequitur quod electio non est impossibilium nisi raro, voluntas autem multotiens et hoc sufficit Aristoteli ad concludendum differentiam electionis ad voluntatem. Sed hec solutio non videtur conveniens quia quod scimus impossibile esse dicimus bene et catholice velle id vel vellem quod esset possibile, numquam tamen dicimus eligimus id nisi condicionem addendo vel subiungendo scilicet si esset possibile et hec

pt quilibz expri in se ipo r qn dr q velle m virtute moi ꝯuictum sb' signar hat ꝯuictoꝝ si ddm e q q tu supponas fm no n. uelle e moi ꝯuictum ȝ optatiuu cu dico velle ee in mortal' dicim9 .n. utina eet immortalis ul' vtina de9 no eet so vo no ualebat Ad am ddm e q no ois ac cepto unu9 palio e electo pie ȝ som si fiat sm preuia deliberatoeȝ r iteꝝ no eligit pie ꝗ no e dns acceptandi hc ul' illud brutu aut no e hu9 ȝ ab obo ul' istinctu nali detmiat r nccitat brutu g' electione no pticipat sic dic Arꝯ. lȝ ad sile hant electoi Ad aa dcm fuit i po li o ima qoe q iut9 moral' r pna! e i uoe io no ualȝ Ad roes pn'les ad pam ddm e q Arꝯ. i po lio no reprobat pie electoeȝ ȝ coit' put se ad ome desideriu extendit Ad am ddm e qd' ia ra ꝑ q umiqdq ꝯ no teȝ n ubi ea ambo que ꝯpant ad iuice ꝯueniant i adice i qua co pant r q ipa mest ꝑ hc q mest alti vn n se si ho sit ebri9 ꝑ uinu q uinu sit mag ebriu mo electo no ꝯuenit sm io x' no ht ibi locu vl n no ualȝ ad pband; q hc msit illi ȝ ad pos q hoc msit mag' supoto q msit sicut dcm e Ad am ddm e q uirt9 forte no rectificat intetoeȝ ee ultiatuȝ fineȝ ȝ ee fines quosdaȝ ptiales ordinatos in ulteriore fine r si rectificat intentoeȝ ee fine ultim hoc n e q eligat ipȝ ȝ q eligit ea que ad ipȝ Ad am pt dia sic ad pima Ad ultim ddm e q i a ꝑpo eligim9 q maxie scim9 bona exntia dȝ inte som de illis bois in compossibile q inte m r uoti sil' ꝑpotm sut r int q hita e collato ꝯsiliatia de quoꝝ mio no e fin9 sicut dictuȝ e.

Onsequent querit xiiio Vtru ꝯsiliabile et eligibile sint idem Et arr q no quia po distiguunt p act9 r actl p obta ȝ ꝯsiliu r electo sut diusi actl r diusaꝝ poaꝝ .s. intel r uoteȝ r coꝝ obta sut ꝯsiliale r eligile g' et. Ite 2o ia no sut ide quoꝝ uniu r pi2 sine ao r eco tli a n. nec sut ide ꝯuertibilr nc sicut supi9 r infe9 r oio neutꝝ ad altꝝ ꝯseqtur io si alii sint ide ho e pure p accns sic aȝ r musicu Ars at de tali a coite no intent ȝ ꝯsiale et eligile sut hu9 p2 po q electo no e ipi9 fims ut dcȝ fuit nos at ꝯsiliu alii ꝯsum9 de fine qnȝ .n. dubitam9 r cu diligenti ꝯsilio inquirim9 ad que fine adusarij nri faciut ea que faciut Ad uocatu ee petit ꝯsiliu quꝝ fine i sua petitioe ꝯcludat sic g' ꝯsiliale e ad q no e eligile ȝ ꝯ e ad sit eligile qd' no e ꝯsiliale p2 quia sm etas disciplinas eligim9 sm quas tn no e ꝯsiliu ut dicit Arꝯ Etia electo e in pruis r in magnis. Consiliu aut no ȝ som de magnis de quibus discredentes nob ipis sum9 uelud no sufficientib9 l' di cog'scere ut dicit Arꝯ. Et etia oie opus virtuosuȝ e ex electione cu uirt9 sit hit9 electiu9. Et q electo e maxie pa uirtuti r magis ea mores diudicam9 q opoitb ut dic Arꝯ. ȝ ꝯsiliu no cadit i oi ope uirtutis q a no cadit n i dubijs pla aut opa virtutu n sut dua ipi uirtuoso Oppom dic Arꝯ. Con siliale aut r eligile ide dicit exnte aut eligili ꝯsiliali ret. Visu fuerat p9 ꝯdcoes eligiles nc uidende sut ꝯdcoes ꝯsiliales r tuc parebit que sit ipoꝝ ad iuice hitudo Possu9 at tleȝ ꝯsiliabil' desciptoeȝ pone ȝ iabs pcentes quas Arꝯ. inuestigat i lra Cosiliale est atingens huanu opale p nos dum r magm r ꝗsituȝ ꝑ fine. Et dico ꝯtigens q n' de neo at impoili ꝗrit ꝯsiliu q ꝑ qdcuqȝ tle ꝯsiliu uriu ul' alit eet at no eet fieret at no fieret g' frustra i tlib9 ꝯsiliu ꝗreret Et si dicas an ꝯsieuit de ascenden e celum tangeret ꝗ tn st impoli de ꝯstruendo turres r scalas altissimas celum tigent ꝗ tn st impolia ddm e qd'

illud credo dicunt

illi non crediderunt primo esse impossibilia. Ideo glosandum est quod consiliabile est contingens secundum opus querentis consilium ita quod de hiis nullus consiliatur que scimus impossibilia esse aut necessario evenire sed non est inconveniens consiliari aliquem de impossibili cum non sciamus illud esse impossibile. Ideo dicit Aristoteles quod consiliantes si quidem impossibile invenirent discedunt. Vel forte dicendum est sicut postea dicetur in solutione cuiusdam dubii. 2° dico quod consiliabile non est quodcumque contingens sed humanum id est per hominem operabile quia de contingentibus pure naturalibus non querimus consilium ut de pluere ningere vel tonare quia propter nostrum consilium non eveniret aliter. Et dico pure naturalibus quia aliqua sunt in quibus nos operamur cum natura aliqualiter et maxime disponimus ad illud quod natura complet et fiunt de talibus aut consiliamur bene sed que sunt innata aliter et aliter evenire propter nostrum opus. Patet etiam dicta quod per istam clausulam humanum dicit consiliabile a fortuito; fortuita enim non proprie dicuntur humana quia non sunt in ipsius hominis potestate ut eveniant vel non eveniant. Contra istam conclusionem arguitur quia non esset malum regi si vellet Falingos invadere querere consilium ab astrologis si pluvie multe fient in estate vel non quia melius possit eos invadere tempore sereno quam pluvioso. Ad hoc potest responderi ex dictis quod quamvis operis non possit reduci in nostras operationes non est inconveniens ut sit subiectum consilio aliter non nec tales pluvias querimus tamquam id quod est propter consilium habitum operandum sed tamquam id quo existente vel non existente querimus per consilium aliquid esse operandum modo id proprie solum dicitur consiliabile quod est per consilium iudicatum esse operandum. 3° dico operabile per nos id est per illos qui consilium querunt quia sicut dicit Aristoteles qualiter utique Scite optime conversentur nullus Lacedemoniorum consiliatur. Consilium autem de hiis que in nobis operabilibus. Contra quia sepe consilium querimus pro amicis et dominus querit consilium quod servus et pater quod filius operetur. Ad hoc breviter respondet Aristoteles quod ea que per amicos fiunt per nos aliqualiter fiunt principium enim in nobis est et est de hiis que fiunt per filios et per subditos. 4° dico etiam dubium quia consilium est quod est sicut dicit Aristoteles et etiam est quod qui omnino perfectam certitudinem sciret quid deberet agere et quomodo et per quem medium et quando et de omnibus aliis circumstanciis ipse numquam peteret consilium sed statim sua scientia inciperet operari nisi forte quod aliquando de hiis que bene scimus petimus consilium ab amicis ut ipsi sint et credant esse participes nostre operationis ut nostram operationem dirigant magis et in eam apponant auxilium et favorem et tunc consiliari non est proprie consiliari sed fictive tantum et propter hoc dicit Aristoteles quod circa certas et per se sufficientes disciplinas non est consilium puta de litteris non enim dubitamus qualiter scribendum sit. 4° dico magnum id est alicuius notabilis bonitatis vel malicie quia de eo quod quasi nullius est bonitatis vel malicie si aliquis peteret consilium ut de rumpendo festucam in talibus enim facere licet quodcumque occurrit immo quod fatuitas esset studium apponere in petendo de talibus consilium. Prudentis enim non est otiosis studium similiter applicare aliter apponere modo sicut dicit Aristoteles dicendum forsitan consiliabile non per quod consiliatur utique aliquis insipiens vel insanus sed pro quibus mentem habens quod enim studiosus consiliabile esse iudicabit hoc est dicendum consiliabile et quod non. Nam quia studiosus est singula iudicat recte. Patet ergo quod consiliabile debet esse magnum quod iterum patet quoniam scilicet in maioribus maiora solemus querere consilia et advenimus ut ait Aristoteles. Consiliatores autem assumimus in magnis discredentes nobis ipsis velud non sufficientibus dignoscere. 6° dico quod consilium tamen propter finem quia nullus consilium querit de fine sed supponit statutum sibi finem querit consilium qualiter melius aut facilius statutum finem poterit adipisci. Est tamen sciendum quod aliqui fines potest sunt subordinati sicut Aristoteles exemplificat 5° metaphysice capitulo de causis quod sanitas est finis attenuationis attenuatio purgationis et purgatio farmacie. Si ergo consilium sit de aliquibus finibus hoc est quia non sunt

ultiate intenti / s; in ulteriore fine ordinat // Et q in oni 9silio necce sit fine statue p; unicuiq;
uolenti 9siderare. Nam si tu queris ab aliq° 9siliu statz petet a te de quo uis 9siliu hre r h' q°
e ut statuas t' fine. r si no uis statuere s; dicas peto 9siliu qd ego finia tu ete si debeat
t' 9sule oz qd ipe supponat fine .s. ul' tua salute ul' utilitate ul' ad tle a' no hect de quo tibi
dant 9siliu Sz tu obiceres p^do q 9siliu sit de fine q si qrat a te de quo uis hre 9sa^m dices
stati; de felicit^te que s. poteris aa adipisci felicitas at e ulti^{ata} finis g' ret. // Dicedi e q de
fine e bn 9siliu tamq; de eo gra cu 9siliu requit' ul' et tamq; de pn° 9siliatie 9sitioie Sz
no e de fine 9siliu tamq; de eo qd inqrit' p 9siliu qa qd qrit' e du^m finis at ultiat' no
e dubiu s; sp psupoitur oz .n. in omibz opibz fine ee pn^m in itentioe qmuis ultin^m i execu
toe. Sic g' declata e 9silia^l descrio ex qua pate pt descrio 9silij // Consiliu .n. e inqsito
9tingent' huani opa^{lis} p nos dubij r magni r qsita p fine. Adhuc unu restat dic^m ee hac
9silia^r r 9silij desciptioe non in^o ez q oporteat illud qd p 9siliu inqrit' ee p nos opa^le s; alii
nob' impo^le Vnde dic' Ar si quid impo^le inueniant discedut si aut po^le uideat incipiunt opai g' q
p 9siliu inqrit' r iuenit' alii e po^le r alii i po^le. Ad h^c dicit a^u qd 2^x e 9sa^m .s. utile r ua
nu. No de utili dem e q sit inqsito 9tingent' huani p nos opa^l. Sz 9siliu uanu bene est
impo^lis at no p nos 9tingent' opa^l sicut bn 9cludit ro. // Sz 9 pbo q tale 9siliu no sit
uanu s; multu utile q qd tollit occasioez imprchede; nos a psecutoe boz al' opez nobis po^{lium}
e utile r no uanu s; tle 9siliu e huiq qd p; q cu de fine multu; desiderato nesimus an sit
nob' po^l aut impo^lis inuiq; desistimus ab eo s; ei mag° affui insistimus r hec e occasio ut aliquibus
desideratis nobis tn possibilibz n insistamus .v. gra si quis sperat episcopatu optine r no uidet
impo^{tez} me^{ere} po^le e q ob illa spez no capet mulierez s' putatu; i uxore dimite r s' p utile
qua accepisset si p 9siliu iuenisset impo^{te} optinedi episcopatu; desideratu expedit g' plurimu
tale 9siliu. ppt' q deni e q; nec i^{te} finis que p 9siliu iuenimus nob' impo^{lez} e finis ultiat'
statut' n^c i^d me^m q p 9sa^m iuenitur impo^le e i^d i e' iuetoe tminat' 9siliu supponimus .n. nos
loqui de 9silio sapient' r no de 9silio fatui sicut p^9 allegaba ab Ar. Sapiens at no statui^t
oic s' fine ultiatu; id q ignorat an sit po^le uel impo^le Sz statuit s' fine sciie an i^d sit po^le uel
impo^le qd quide scir' ultiq ordinat' indiuit ad insistend; ei si sit po^le r desistend; si sit i impo^le
r iterz i^d desistere ul' insistere ordinat ultiq in aliu fine coez ut in huia^m bo^m cu i p° h^o deter
tu; fuit oiu; opez huanoz eude r unu ee ultiatum finez cu at p 9siliu stuezimus i^d ee im
po^le non stamus in eo s; 9cludimus ex totali 9silio desistend; ee r desistimus in° ipm desistere
e 9tingen^s opa^le p nos g' ret. Sic g' p; q ulr 9silia^le accepitu peo qd ex totali 9silio desistedum
ee 9cludit' e 9tingens sicut prius diffiniebat // Istis uisis 9siderari pt quo queniant r quo
dnt 9silia^le r eligi^le pimo quide queniut q; ut'q; e bo^m r h^c p^{us} appuit de eligi^li r nc
appe pot de 9silia^li quia ome qd e ordinatu; i fine ht ut sit roim boi s; 9silia^le e huiq
quia gra finis statuti adipiscendi 9cludit' ee opandu; // 2° queniut i hoc q ut'q; est
9tinges opa^le p nos r hoc p; expsse ex ipoz desciptoib; // 3° queniut i h^c q ut'q; e ordiatu;
i fine r n e finis salte ultiat' r hoc expressu; e i desciptoe 9silia^l hic 9sigta r 9seq ad de
sciptez eligi^l p^us assignataz. Dnt p° q; electo e fozlit act' uo^tis sic dari fuit Consia^m at e act'

intellectus quia consiliatiuus uel est indicatiuus inuentum et conclusum quid operandum sit et quomodo et etiam de aliis circumstantiis ad finem
statutum adipiscendum. Aut est ratiocinatio aut inquisitio ad huiusmodi iudicium habendum atque concludendum mo-
uetur quia hoc est actus intellectus et cetera. Ex hac autem consilii et electionis differentia consiliabile ad eligibile quia consiliabile
formaliter acceptum est obiectum intellectus et eligibile est obiectum voluntatis. Secundo differunt quia consiliabile est dubium, eligibile autem non
sed iam consilio inuentum et iudicatum. Et hoc satis expresse patet ex ipsorum descriptionibus et ideo dixit
Aristoteles quod consiliabile et eligibile sunt idem, seiungit uero utrum iam determinatum est eligibile. Tertio differunt ut in uerbo quia
consiliabile formaliter acceptum est enuntiatio quedam scilicet aliquid esse operandum uel non operandum atque sic uel sic oper-
andum. Eligibile autem est ipsa operatio etiam sic modificata qua et quomodo consilium enuntiauit esse operandum. Consules
enim dicunt hoc est operandum et sic operandum. Eligens autem dicit eligo hoc operari, hoc prosequi, hoc fugere et sic operari aut
prosequi. Et hoc nouit Aristoteles dicens eligimus quidem accipere uel fugere uel aliquid talium. Opinamur autem quid est
uel cui confert uel qualiter etc. Consilium enim est sicut opinio quedam uel ratiocinatio generans opinionem. Sic satis ex
dictis potuit apparere. Alie autem assignantur ab aliquibus differentie. Vna est quod consilium est in magnis
solum sicut dictum fuit. Electio autem est et in magnis et in paruis sicut pomum uel esculum eligimus inter cetera
poma cum escula. Sed hoc non uidetur esse de intentione Aristotelis nec uidetur esse uerum quia diffinitum non potest inueniri
nisi non inuenimus ea que in diffinitione eius ponuntur aliter ex diffinito non possumus inferre diffinitionem. Et noli has
uoces intellectus secundum proscrutationes logicam de proprietate simonis sed prout materia exigit quomodo in opere presenti descripulos
subtilitatibus logice non curamus secundum diffinitionem eligibilis accipitur quod sit preconsiliatum sicut uult Aristoteles et cetera. Item
ex communi modo loquendi apparet quod electio non est magis in paruis quam consilium tamen in paruis enim non dicimus nos eligisse
sed sicut occurrebat accepisse. Et iterum siue in paruis siue in magnis quod repentine acceptamus hoc non dicimus
eligisse sicut prius dicebamus. Erit autem unum preacceptum cum prius consideratione acceptamus siue in magnis siue in paruis
patet quod in et de hoc consilium accepimus. Non enim aliud est consilium quam habere premeditationem atque huiusmodi consideratio-
nem. Unde sicut tu potes dicere quod hoc pomum inter cetera elegisti ita potes dicere quod ex premeditata consideratione
cum aliud uel tertium quod maius habet consiliatiue inquisitionibus ipsum pre aliis iudicasti accipiendum. Si autem ipsum cepisti propter eius
euidentem pre aliis pulchritudinem hoc non fuit nisi sicut canis caput panis an carnes determinatus ab obiecto.
Dicendum est igitur quod in magnis et in paruo consilium et electio conueniunt maxime enim et precipue locum habent in maioribus minus autem
in minoribus. In hiis autem que nullius aut quasi nullius boni aut malitie sunt delectationis aut propter hoc utilitatis aut
nocumenti nisi aut modicum cadunt electio uel consilium sapientis. Alia differentia solet assignari quod consilium
non cadit nisi in hiis que plurimum dubitabilia occurrunt. Electio autem et in hiis incidit et in aliis secundum quod numquam du-
bitata fuerunt sicut apud eos qui arguebat de hiis que fuit secundum certas disciplinas et aliorum saepe sed uir-
tutis. Sed sic prius dicebat hoc esset contra Aristotelem qui in descriptione electionis accipit consilium et forte dicendum est
quod eligibile dum eligitur non est dubium quia iam est consilio diffinitum. Sed tamen ipsum est de se dubitabile nisi esset cum aliquo
in composito bono propositum sicut dictum fuit. Et si unum ipsorum bonorum absque collatione unius ad alterum ac-
ceptaret ad hoc non esset electio quia talis acceptatio non esset unius pre altero sed magis tamquam sine altero accep-
tatio. Electio autem de nominis impositione significat unius pre altero acceptationem. Ad primum autem quod arguebatur de eligen-
tibus esse certas disciplinas et esse virtutes dicitur aliter quod ibi cadit electio non virtute presentis consilii
sed dudum preteriti scilicet in acquisitione artis uel virtutis. Ex tunc enim homo per multas ratiocinationes consiliatiuas
habitum consimilis accepit per quem semper in posterum absque nouo consilio potest determinate eligere secundum exigentiam artis
uel virtutis propter quod semper virtuosus dicitur habitu electiuus. Alii autem dicunt quod sicut in liberalibus certis artibus non est consilium

i nec electo qz pr deliberationem unum non accipit pre palto si tamquam sine alto qz sine collatione ad propositum
Sz de virtutibus dicit qz virtus semper est circa difficilia ut dicitur in 2° ethicorum Alia est semper prima necessaria consiliatio et
eius circumstantiarum collatio ut opus secundum eam debitum moderetur Ideo sic virtus uniter electionem i semper est consilio
consilio · Adhuc solz alia differentia assignari qz eligibile est bonum cui aliquid in comparatione opponitur qz non solum est consi
lium quorum possunt fines per plura bona opposita ut apparet Consiliabile autem non requirit qz cui aliquid bonum in comparatione
opponatur qz non solum est consilium quorum possunt fines per plura media perveniri patet si et quorum per unum solum indiget
Aristoteles ponentes finem aliquem consiliantur et per que et intendunt et si per plura quidem videatur fieri per quod
facilime et optime intendunt Si autem per unum perveniatur qualiter per hoc et et illud per quod // fforte tamen
dicitur patet quod differentia hec non est vera quia licet unum solum inveniatur medium ad finem statutum atti
gendum tamen nullum super ipsum adhiberet consilium non quia sunt contrarium a rationis prevenit apparens bonitatis
· s. aut honestatis aut utilitatis aut delectationis Vel non consilium fiat qualiter id medium parere non itetur
operatur quem sub duo oppositum ad opposita Et ut ad unum sit dicere consilium est quo et quo e opposita et aliorum in
comparationibus · Alia differentia solz assignari qz consiliabile aliquid invenitur impossibile Unde dicit Aristoteles si quidem
impossibile inveniat discedunt · Sz eligibile nunquam est impossibile Sz de improbatione huius differentie infra fiet patet
Consequenter videndum est de principali quesito · s. quod idem sit consiliabile et eligibile pr quod sciendum est
qz obiectum tamen consilii qz electionis patet sumi materialiter et formaliter obiectum · n. consilii · s. ipsum consiliabile sump
tum materialiter est contingens humanum operabile per nos ordinatum ad finem · Sz consiliabile formaliter sumptum est
oppositum dubium de huius operabilis forma an sit per finem statutum operandum vel quo sit operandum · Totale autem
obiectum patet esse predictum operabile secundum qz dicitur oppositum dubium de ipso forma est inquisibile per finem · Obiectum autem
electionis · s. ipsum eligibile sumptum materialiter est bonum possibile operabile per nos ordinatum in finem · formale autem in eo
est iudicium intellectus quo id operabile iudicatum est esse preferendum alteri bono Et ideo predicamentum mali
sui obiectualis dicebat · Eustachius primo huius qz electio est duobus bonis propositis iudicium hominis hoc
alteri preponens totale autem obiectum est predictum operabile secundum quod ad iudicatum est alteri esse preferendum // Ex
hiis autem patet satis qz eligibile et consiliabile materialiter sunt idem qz in ambobus ipsorum conditionibus omnibus est
consiliabile et eligibile convenire Sz sumpta formaliter non sunt idem qz in ipsorum conditionibus formalibus omnibus
est differre consiliabile et eligibile et patet quod totalia obiecta partim conveniunt · s. materialiter et partim differunt · s. formaliter
Et ex hiis que dicta sunt potest solvi rationes a principio questionis adducte si quis consideret diligenter Et hec de
questione sufficiant ·

Consequenter queritur xv° Utrum consilium sit questio resolutoria // Et arguitur quod
non sit questio nec in consilio querimus si est nec quid est nec quare est nec propter quid est Sz consiliamur quo et per
que media finem statutum possumus acquirere cum igitur o. questio sit altera predictarum 2° posteriorum sic qz
consilium non est questio · // Item questio nec est recta nec obliqua Sz rectitudo vel obliquitas in eius determina
tione consistit Consilium autem est aliud rectum aliud obliquum igitur ipsum non est questio Sz magis in questionis de
terminatione consistit patet autem libro 6° huius capitulo de eubulia // Item dicit Aristoteles ex consiliari · n. in
dicantes desideramus secundum consilium et qua desideravimus secundum iudicatum intus in quod consiliamur Sz quod desi
deramus sit non questio Sz questionis determinatio vel determinata questio // Item si sit questio tamen non videtur quod sit
resolutoria primo qz resolutorium videtur esse differentia demonstrationis vel silli non igitur questionis // 2° qz resolutio
autem est processus ab effectu per opposito adductorem et distinctionem circa consilium autem est contrario per adductum qz a statuto.

fine q̄ ē cā cāz prēt ad inuētioēȝ ⁊ distinctioēȝ ordinatoȝ ī fine q̄ sūt effcūs // Oppo^{rt} dt
Arēs ſȝ ponēteſ fineȝ a^{rū} qualit ⁊ p̄ que erit intendāt ⁊ ſi p̄ pl^a q̄ dē uideat ſz p̄ qd̄ fini
liue ⁊ optime intendūt Si at̄ p̄ nūi puirat q̄lt ph^c ⁊ i^d p̄ q̄d quousq; uolūt ueniant
ad p^{as} cam̄ q̄ in inuētione ulta ē mō maīfestuȝ ē q̄ talis pceſſ9 ē reſolutoriu9 Vn̄ ſb'
dit Arēs qui .n. ꝯsiliat̄ u^o querē ⁊ reſoluē dc̄o mō quēadmoȝ dyagrāma vi. at̄ q̄ō n̄
.v. cē ꝯsiliū pū metha^{ce} Consi^{m} at̄ ōē q̄ō ⁊ q̄ ult^m ē in reſolu^{ne} p^{m} cē in gnē // Ho
bn̄ q̄ ꝯsiliū ordinat̄ ad opoēȝ tanq̄ ad finē s^o finis opoīs ē finis pn̄^l et ult^9 finis cō
ſilij tn̄ cū ipa opo exterior ipā inq̄sitō ꝯsiliatiā interior sūt diuisi pceſſus oȝ ipaꝝ diuisos ēe
fines p̄^o ⁊ ī me^{tes} ē .n. finis opoīs i^d ad q̄d ultiate tendit opo ⁊ ad q̄d t'minat̄ ⁊ ita et idē
ſet o^{to} mō ſe hn̄tia finis p̄^9 ꝯsiliatiē īq̄sitoīs ē i^d q̄d q̄d ipa tendit ⁊ t'minat̄ ⁊ i^{ta} n̄
sunt ideȝ ſȝ o^{to} mō ſe hn̄tē qz q̄d ē ult^m in gn̄oē ē p^m in intētoē io oīs inq̄sitō ꝯsiliatiā
ſtatuit ſibi tanq̄ pn̄^m notum iſtȝ finē ad q̄m hō intendit p9 hītuȝ ꝯsiliū suā totā opoȝ or
dinar̄ ⁊ t'minare p̄ q̄d mai^m ē q̄d inq̄sitō ꝯsiliatiā ad n^l a^d tendit q̄ ad ſciendū me^a ꝯentia
mag' p̄ que poſſit finis opoīs attingi ⁊ illis inuētis incipim9 opari et ceſſat ꝯsiliuȝ et ſic pat;
q̄ finis prius ꝯsilij sunt ordinata ad finē opoīs a quibȝ incipimu9 opāi g^l i^d q̄d ē ī opa^e pn̄
cipuī ē in ꝯsilio finis et eꝯ^o Et ex hys iā p^t cē mai^m quō Tulli9 ī sua retho^{ca} male rep
hendit Arēs. dicit .n. Arēs in pn̄^o sue retho^{ce} q̄ fines ꝯsilīdi sūt utile ⁊ nociuū q̄n̄ .n. exor
tat̄ in deliberatiō negotō tanq̄ meli9 ꝯsulit qui at̄ dehortat̄ tanq̄ deti9 diſſuadet s^c // Alia aūt
ad h^c vaſſumit a^t iustuȝ a^t iniustuȝ aut pulchrū aut turpe. Tulli9 at̄ uidenſ ī h^c Arēs corrigere
dicit in deliberatiō at̄ gnē Arēs placuit utili^{tē} cē finē nob' aūt ⁊ honeſtateȝ ⁊ utilitatē // Tulli9
at̄ nō bn̄ dicit q̄m ⁊ licet aliū mediū p̄ q̄d finis p^o intent9 acqrit̄ q̄ p̄ ꝯsiliū īueīt̄ hat̄ ſȝ ſe
roēȝ honeſtatis vbi g̃ Si a^s ad aīe ſalutē adipiſcēdā licet ex ꝯsilio q̄ uirtutes ſibi morales
acqrēt q̄ ſȝ ſe hn̄t roēȝ honeſti tn̄ ad tale hoēſtuȝ .ſ. ad uirtutes illas morales nō t'minat̄ ꝯsi^m
ſb' roē hoēſtatis ſȝ utilitatis .ſ. put ualet ad ſalutē aīe // Veꝝ ē tn̄ q̄ ſic ultiatus oīo ⁊
remot9 ipi9 ꝯsilij qui ē finis ipi9 opoīs ē n̄ utile ſȝ hoēſtuȝ uel delectabile qz q̄ utile roȝ ē
ī q̄^m utile q̄ ſit ultiā finis q̄d bn̄ ſciuit Arēs p̄mo retho^{ce} ū dixit Ex quibȝ at̄ oȝ ⁊ de hys .ſ. de
ꝯsiliabilibȝ exortari ⁊ dehortari dicam9 fere fere tanq; ⁊ ſingularit̄ ⁊ coīs omībȝ finis quidē
ē quē ꝯrectātes ⁊ elligūt ⁊ fugiūt ⁊ hoc ē ut in ſūma ē dicere ⁊ fe^{tas} ⁊ ptes ipi9 // His
uiſis pōt uideri qualis pceſſ9 ſit īq̄sitō ꝯsiliatiā p̄ q̄ ſcie^{ti} ē q̄ pceſſ9 reſolutoriu9 dr̄ q̄ ex
effcū p̄ diuisioēs ſuaꝝ caꝝ tandeȝ puēit ad īueniēduȝ p^{as} ⁊ remotiſſimas cās Proceſſ9
at̄ ꝯpositiu9 dr̄ qz ex cāis p̄mis ⁊ remotis p̄ cās p̄piquiores tandē puēit ad ultiatuȝ effcȝ
Primu9 .n. pceſſ9 dicit̄ reſolutoriu9 qz oȝ oēs ipi9 effcūs cās diſtīctē ut q̄libȝ ſeorſuȝ ī ſua
ſimplicit^{te} inueniat̄. Scdꝯ at̄ dr̄ compoſitiu9 q̄ oȝ om̄s cās ſil' ꝯiungere ut appeat quō ex
eis ſil' acceptis puēit ⁊ reſultat unu9 effcūs pceſſuȝ g^e ex effcū ad cās dicim9 reſolutoriū
⁊ ꝯuſuȝ dicim9 ꝯpoſitiuū // 2° ſcdȝ ē q̄d 2^x ꝯ inuenit̄ finis .ſ. finis opoīs ⁊ ē i^d q̄d ul
tiate p̄ totaȝ opaoȝ pducit̄ in eē Ali9 ē finis rei opate qui pōt toti opatēi pexiſtē. Nos at̄
ī hoc loco intendim9 de fine opoīs talis aūt finis ē duplex qz dupli^x p^t opāi ad anēdentia
ipī uno^o ſȝ ordinē pfectionis ⁊ boi^{ta} ⁊^c hēt roȝ p'ı ⁊ p̄ gnō hēt roēm cāe oīuȝ alioꝝ Alio^o

ſꝫ ordine gn̄aliꝫ ꝛc hꝫ re ꝫ ultim̄ ꝛc ꝑ qͥuſ ꝛ oīꝫ effūſ oīuꝫ alioꝝ tō dr̄ 2º phyoꝝ ꝛ vº me
q̄ cāe ſut ad īuīce cāe · Ex hyſ igͥ ſtatꝫ ꝯcludi pt̄ q̄ mqſito ꝯſiliatiā ſꝫ ordīeꝫ ꝑfectionis
ē ꝓceſſꝰ ꝯpoſituus qꝛ ſic pcedit acū pᵃ ad effcūꝫ poſt̄muꝫ ſit ſꝫ ordīeꝫ gn̄oīs ē ꝓceſſꝰ reſo
lutoriꝰ qꝛ ſic ē de ultīo effcū ad īueiēduꝫ eiꝰ pᵃˡ cāſ ſicut ꝓꝑuit · Deīn ultīo oꝫ uide
quō ꝯſiliū ſit qō ꝑ qd ſcīe ē q̄ qō ab hoc ūbo q̄ro dr̄ q̄ro aūt hꝫ 2ᵉ ſigͥficatoeꝫ ſic tangͭ
In tometſiſ 2º ꝑy erioꝝ · ūnº ſiͭ id qd peto ul' īt͛ogo ꝛ tūc qō ē dubitabil' ꝓpō ē ꝑ mꝫ du
biꝫ ꝓpōⁿᵃ vt vtᵐ mūdꝰ ſit etnus · 2ºº ſigͭ idē q̄ īueſtigō a tūc qō ē ꝓceſſꝰ ad īquireꝫ
ueritateꝫ qōīs pºº accepte · 2º ſciēⁿ ē q̄ ꝯſiliū 3ᵇꝰ moīſ accipī · vnº ꝑ dubitabili ꝓpōe
qua qd ſit ageduꝫ ꝛ qualit͛ ſit ageduꝫ ꝑ moⁿ duᵐᵉ ꝓpoīmꝰ ꝛc ꝯſiliū ē qō pºº dcā ꝛ ꝑti
net ſpālr̄ ad iᵐ qui petit ꝯſiliū · 2ºº acciꝰ ꝯſiliuꝫ ꝑ ꝯſiliatiā īqſitioē qua īueſtigamꝰ
quid ſit ageduꝫ uel qualit͛ ꝛc ꝯſiliū ē qō 2ºº accepta ꝛc et dr̄ qō reſolutoīa ſic pᵉꝰ patuit
ꝛ ꝑtinet ad dātē ꝯſiliū pº n. mº nō dr̄ qō reſolutoria ſꝫ potiꝰ reſoluᵗⁱᵃ · 3ºº ſumit ꝯſᵐ
ꝑ iudicio ꝑ ꝑdeꝫ īqſitioꝫ īuēto ut qd hoc ſit facīeduꝫ ul' ſic et ſic nō ē qō ſꝫ qōīs ꝯ
ul' finiſ ꝛc hꝫ moꝫ ſn̄tiſ ī obo electiōīſ ſic ī alia qoē dicebat · Tūc ad p̄ncipales rōeſ ad
pᵐᵃ dicit q̄ oīſ dcē qoēſ ſepe locū hūt in ꝯſilio ad cuiꝰ euidētiaꝫ ſciēⁿ ē q̄ alīi q̄rimꝰ de meº
ad ſtatutū fīnē ſi ē uel nō ē de quo īuenientes q̄ n̄ ē ul' et q̄ nō poᵉ ē deſiſtimꝰ ſic dicit Arꝫ
2º ſciēⁿ q̄ meᵐ ſit q̄rimꝰ qd iꝫ ſit uolēteſ ipſꝫ diffinire ut ex diffōē eiꝰ īuentē eiꝰ cāſ ꝛ
ꝓprietates ſciamꝰ qualit͛ ꝛ ꝑ que fiat · 3º q̄rimꝰ qꝛ ē hoc dictū q̄ q̄rimꝰ eiꝰ ꝓꝑtateſ at
tributaſ ſꝫ ut utᵐ ſit turpe uel honeſtuꝫ delectable ul' ūtile · 4º q̄rimꝰ ꝑ qd ſit turpe ul'
honeſtuꝫ delectaᵇˡᵉ ul' ūtile qoēſ aūt 1ᵉᵉ ſ. q̄lit͛ aut ꝑ q̄ finiſ ſtatutꝰ attingi pt̄ uel redūant
ad ꝑ quid ſi q̄rat de cāiſ ul' ad q̄ ē ſi q̄rant de ꝑāmbꝫ ꝛ hᵉ uideī dꝫ 2º ꝑyerioꝝ · Et ad maꝫ
uidenduꝫ quō pcedat īqſitō ꝯſiliaᵗⁱᵃ ſciēⁿ ē q̄ pº ſtatuēdum ē fīnē ad quē attingeꝫ uolumꝰ
ꝯſiliari · 2º ꝯſideraīda ſut meᵃ ꝑ q̄ ſi hn̄ent finiſ ıᶜ etiā hn̄et · 3º uidenduꝫ ē utꝰ ī meᵃ
ſint poˡⁱᵃ ul' impoˡⁱᵃ · 4ᵗᵒ ex hac ꝯſideraᵒᵉ abiiciēduꝫ ē q̄ īuenit impoˡᵉ ꝛ acceptāda ſut q̄
poˡⁱᵃ īueniūt · 4º aūt pꝫa ꝓꝑꝫt meᵃ poˡⁱᵃ p' fieri fīm dꝫ īnt ea fi collato q̄ᵃ ad oīſ rōeſ
bonitatiſ ul' malitie facilitatiſ ul' difficultatiſ letitie ul' triſtitie et ꝯgruētie ul' īcōgruētie
ipoꝝ ad fīnē bn̄ ꝛ cito attingendꝫ · 6º q̄ m tali collaᵗⁱᵒⁿᵉ q̄ meliꝰ eꝫ eligi dꝫ et alia reſi
tari · 7º debemꝰ ꝯferre oīeꝫ maliciā uel difficultatē uel triſticiā meº electiō ānexā
ad bonitatē finiſ · 8º ex hac collatione debemꝰ alīi deſiſtere ab iᵗᵒ meº ꝛ a fīn ſi malᵃ
medii appāret excedē boītᵃᵗⁱˢ finiſ aut īſiſtē utꝫ ſi boītas finiſ excedit · Si aūt īſiſtamꝰ
tūc nōne debemꝰ ab iº meº opeꝫ incipe ſi ſit in ꝑtate nr̄a n̄i forte ꝓꝑ tēpuſ aut loca aut
alicꝰ huiꝰ ꝯdiˢ ꝯueniētiāꝫ differamꝰ · Si aūt īuēduꝫ iᵈ meᵐ n̄ū duꝫ ſit ī ꝑtate nr̄a ut ab eo īā
pīamꝰ opari ſꝫ ab aº ꝑtē ꝑº debemꝰ iᵈ meᵐ ſtatuē tāq̄ fīnē ꝛ hn̄duꝫ ē ultiꝰ ꝯſiliū q̄
lit͛ ꝛ ꝑ quid poſſit attingi ſm̄ moꝫ dcīn de pº fīne · Et notᵈꝫ ē q̄ ſi a p̄nº īueniat īmī ſolū
meᵐ ee poˡᵉ tūc ſtatꝫ de ipō fieri dꝫ ſic dcīn ē ee facīeduꝫ de meº īnt aᵃ electiō q̄n plāſ fue
rint īuēta poˡⁱᵃ · Ad aᵃᵐ rōnē ē q̄ ꝯſiliū 2º ꝛ 3º mō accepꝫ ē rectuꝫ ul' obliquuꝫ
ꝛ n̄ pºº acceptuꝫ q̄ de qoē ſºº ſupta ē uīn q̄ nec ſit recta nec obliqua · 3ᵃ rō loqͥ de con
ſilio dcō 3º mō · Et 4ᵃ rō ſoluta ē ī poē qō pꝫ ·

Consequenter queritur xvi°. Utrum fortitudo sit virtus moralis. Et arguitur quod non quia multi mali sunt fortes et robusti, virtuosi autem non sunt mali generaliter. Item virtus est coniectatrix medii quod est in passionibus et operationibus 2° huius, sed fortitudo non est talis immo coniectatrix sed extremi est enim circa maxima pericula; nullus enim magis substinet pericula quam fortis ut dicit Aristoteles et etiam ut dicitur circa mortem cum tamen terribilissimum sit mors sicut dicitur in textu, terminus enim et nichil adhuc mortuus videtur neque bonum neque malum esse. Item nulla virtus inclinat ad electionem mali cum perficiat habentem et opus eius bonum reddat ut dicitur 2° huius et cum sit consona rationi recte. Sed fortitudo inclinat ad malum quia ad mortem recipiendam ut patet 3° huius. Mors autem est enim pessimum quia privat et bonum nature et bonum moris et omne aliud bonum. Oppositum dicit Aristoteles et alii. Sciendum est quod fortitudo consequenter dicitur uno modo de fortitudine corporis que idem est quod robur. Est autem robur ut dicitur primo rhetorice potentia movendi alterum ut vult et ista non est virtus moralis cum sit dispositio corporalis et a natura proveniens ex bonitate nervorum et duritie ossium. Alio modo dicitur de fortitudine anime et est habitus anime quo quis se habet bene circa timores et audacias que sunt in bellicis periculis ut patet 3° huius. Et hec anime fortitudo videtur esse dicta ad similitudinem fortitudinis corporis sicut enim fortitudo corporis est in posse alterum movere ut volumus et in posse substinere gravissima ita fortitudo anime est in aggrediendo bene et substinendo terribilia et maxima pericula et ideo multum confert fortitudo corporis ad actum fortitudinis anime exercendum in bellis. 2° sciendum est quod audacia est passio appetitus irascibilis inclinans ad expectationem vel aggressum terribilium. 3° sciendum est quod in aggrediendo et fugiendo terribilia contingit aliquando vel excedere vel deficere et utrobique male et defectuose et vituperabiliter quod patet primo de excessu in aggrediendo. Nam si quis pro modico aggrederetur decem homines fortes et armatos et sic exponeret se morti ipse multum esset vituperabilis. Et eodem modo dicendum est de deffectu in fugiendo. Nam si decem fortes et armati vellent unum invadere ad mortem et ille absque damno suo vel cuiuscumque alterius posset fugiendo intrare castrum et salvare se constat quod si non fugeret ipse esset vituperabilis quia recta ratio non dictaret quod homo bonus et qui posset rei publice prodesse vellet pro modico vitam amittere. Similiter declaratur de excessu in timendo et fugiendo. Nam si centum homines essent in forti castro et alii centum venirent ad invadendum castrum magna esset absurditas si illi fugerent a castro quod faciliter potuerunt deffendere et quod dimitterent castrum capi et pueros trucidari et a suis possessionibus spoliari. Sic etiam est de deffectu in aggrediendo; si enim essent milites centum habentes stipendia pro defensione civitatis et viderent ex inimicorum suorum capere et deportare spolia civitatis manifestum est quod isti essent mali et vituperabiles si non invaderent illos. Ex hiis autem statim manifestum est quod in audendo et in timendo et in aggrediendo et fugiendo est dare medium bonum et laudabile quia sic dicit Aristoteles 2° huius: In quibus quidem superhabundantia viciosa est et deffectus vituperatur, medium laudatur et eligitur. Nam si totum esset malum et vituperabile sicut est in furto et adulterio deffectus qui dicitur carentia et remotio eius mali et vituperabilis non esset malus nec vituperabilis sed bonus et laudabilis. Nam carentia et remotio mali est bona. Sed dictum est quod excessus et deffectus in aggrediendo et fugiendo est malus, ideo medium est laudabile et bonum, medium dico quo ad nos quod attenditur penes circumstantias prout recta ratio dictat videlicet aggrediendo et non fugiendo quando oportet et ubi oportet et quando et cum quibus oportet et sic de aliis circumstantiis. Hoc viso dicendum est quod fortitudo est virtus moralis quia habitus electivus inclinans ad tenendum medium laudabile in passionibus et operationibus inter superhabundantiam viciosam et deffectum vituperabilem

secundum quod recta ratio dictat et virtus moralis ut patet 2° huius. Sed fortitudo est huiusmodi quia per fortitudinem non aliquando individuum

mitigatur nec habitum per quem homo se habet bene circa timores et audacias in agrediendo et fugiendo terribilia. Sed

habere se bene in hiis est in eligendo et tenendo medium inter extrema vitiosa sicut dictum est etc. Ad rationes igitur

dicendum est quod prima procedit de fortitudine corporali quam concedimus non esse virtutem moralem. Ad aliam dicendum est sicut de

magnanimo dicit Aristoteles quod non est ingens ipsum in sua operatione esse extremum sed in eo quod ut oportet ipse est medium. De

hoc autem quod ultima ratio petit dicetur post et hec sufficiant.

Consequenter 17° queritur utrum fortitudo sit una virtus. Et arguitur quod non quia

unius medii habitus non videtur habere nisi duo extrema vitia sed oppositum fortitudo habet quattuor scilicet excessum in audendo

et agrediendo et defectum in audendo et agrediendo et iterum excessum in timendo et fugiendo et defectum

in timendo et fugiendo sicut nunc fuit dictum. Et arguitur per argumentum 2° et 3° huius igitur fortitudo non videtur esse una virtus

Oppositum videtur velle Aristoteles. Ad hoc dicunt aliqui quod fortitudo est una genere divisa tamen in species duas quarum una me

diat in audendo et alia in timendo quod concludere debent sufficienter rationem statim inducta. Ad cuius confirma

tionem iterum adducunt quod oppositiones istorum habituum scilicet audacie et coardie ex una parte et etiam intimiditatis et ti

miditatis ex alia parte in terminis sunt oppositiones disparate quia audacia et coardia nec opponuntur timiditati nec intimidita

ti sed quelibet cum qualibet stare potest unde licet audacia cum timiditate et cum intimiditate Et similiter cordia cum timi

ditate et cum intimiditate et similiter econverso tam timiditas quam intimiditas cum utraque aliarum scilicet audacia et coardia

quod si ita sit non est possibile medium esse idem ipsarum. Sed quod ita sit patet auctoritate Aristotelis qui eosdem dicit esse audaces et

timidos dicit enim propter quod sunt multi ipsorum audaces et timidi oppositum autem non inveniuntur eidem simul. 2° quia oppositi habitus

ad oppositos actus inclinant sed coardia ad non agrediendum inclinat et intimiditas ad non fugiendum sive

ad expectandum isti autem actus non opponuntur quia simul stare possunt igitur coardia et intimiditas non opponuntur. 3°

quia nisi diceretur quod audacia et timiditas opponerentur non crederet quod audacia et timor essent opposite vel oppo

site passiones et non communiter sic audacia aliquando accipiatur pro habitu et quandoque pro passione quia nota sunt ad placitum. Sed

timor et audacia non sunt opposite passiones quia simul stant Sepe enim audet aliquis invadere timet bene ipse propter quod libet

capit arma et socium secum quamvis etiam invadet sine socio et sine armis et multi etiam coardi sunt propter quod etiam

non invadent qui tamen si invadant non apparent timidi quia non fugiunt sed viriliter preliantes et pugnantes sepe

vincunt audacissimos agressores aut invasores. 4° quia eundem actum oppositum vitia sunt innata depravare scilicet quem

virtus est innata rectificare Sed audacia et timiditas non sunt innate depravare eundem actum quia timi

ditas depravat fugam expectationem audacia autem non agressum etc. Sed prima opinio non deficit 2° primo quod

ponit non eundem esse fortitudinis habitum quo agredimur sicut oportet et quo expectamus et fugimus sicut oportet. 2°

magis quia ponit timorem et audaciam non esse contrarias passiones. Primum patet ratione et auctoritate alberti dicentis quod quamvis 4or extrema

ponantur fortitudinis tamen non nisi unum medium est fortitudo cuius rationem assignat dicens quamvis enim sint 4or scilicet superha

bundans in timore et deficiens in timore et superhabundans in audacia et deficiens in audacia tamen hec 4or

non nisi 2abus moribus sunt quia enim superhabundans est in timore deficiens est in audacia et habundans in audacia et

deficiens in timore et inter audaciam et timorem unica est medietas scilicet fortitudo. Item virtus et vitium specifi

cantur ex fine quod patet auctoritate et ratione primo auctoritate quia 4° huius dicit Aristoteles quod prodigus non recte dicitur quod propter intem

perantias consumunt pecunias sed magis dicuntur intemperati prodigi enim quod ipse prodigus dicitur et quod qui dat

non boni gratia sed propter aliam aliam causam non est liberalis sic aliquis qui alia gratia sic det propter adulterium et adulterium

intemperatus et si propter plus recipere est cupidus 2° de aliis. Et 3° huius dicitur finis autem omnis operationis est quod secundum habitum et

forti aut fortitudo bonum talis aut r finis determinat n. unumquodque fine. Ad hoc n. e ro q2 virtus e habitus electivus
m° h electio sit eorum q ad fine tn e pp fine r sm exigentia diversorum finium diversificat electio r specificat
Item n° e bonum n° pp causas finales 9tio 2° metaph. io necesse e oia summe rez r species bonitatis sue ex fine mo
virtus e bonitas hois. Na 2° huius hois utique virtus e habitus ex quo ho bona sit et ex quo opus suum bonum
reddit virtus n. ois cuius utique fuit r id bn hns pfiat et opus eius bn reddat. concludit g° q virtutes
morales specificant a suo fine. Ex hac aut gne ar sit virtus e una q e ordinata ad unum fine
si in bellicis pculis ad eunde fine videlz ad salvacionem coe bonum ul ad bn se hre in bello ul ad opti
nendum sup inimicos contingit. Alii expectare sine agressum alii vo agredi r invadere. Alii aut retrahe
re ul fugere. Alii timere alii audere sm q ro dictat. Et sm exigentiaz circumstanciarum g° ui quivis et
eadē virtus sit firmans hoiez in bellicis pculis ad obediendum roi et ad psequendum qd recta ro dic
tat de timendo vel audendo ul fugiendo ul expectando ul agrediendo r invadendo. Atē hoc
maxime cocedi debebit si appareat q sic timor r audacia sunt contrarie passiones. Na sic agēs inten
dens calorem r remittes frigiditatem e idē r et idē intendens timorē r remittens audaciā r et pai roe sic
q idē et habitus inclinans ad unum r declinans ab a°. Sz qd timor r audacia sint contrarie passiones p auct
Arist. 2° rethoricorum. Quomodo aut de timore narravimus qd e r de timendis r quo sunt habiti formidat manifestum r
ex hiis r audere qd e r et qualia audacter r quo dispositi audaces sunt. Auxalia le n. contrariorum timendo
r h' Arist ibidem declarat inducere de pluribus considerationibus quas si videas satis t' et pbatum ppositum. Con
trie n. sunt passiones appetitus que a contrariis obiectis sunt sz timor r audacia sunt huius ut patet ibidem concl. Rndeo
e g ad rones que contra hoc adducte fuerunt ad primam qn dicebat q unius medii habitus no ui hre ni duo ex
trema pt dici q ymo infinita. s. tot q sunt circumstantie observande q2 sm ealibz modi observan
tia contingit peccare in magis vel in minus. Vn patet qd licet mansuetudo sit una virtus tn Arist. 5°
3es species iracundie sibi opposuit. s. acrocoliam amaram r difficile ab artus qd e extremum r color
ira fo dicebat in 2° huius malum n. infinitum bonum aut finiti. Et peccare quide multis modis est dirri
gere aut uno°. Virtus n. obiective integrat ex multis circumstanciis pp quarum no observantia recta
multa possunt opponi sibi vicia. Ad a° qn dr q audacia r timiditas no opponunt dico q si p
audacia intelligas habitum inclinantem ad excessum in audendo r p timorē habitum ad excessum i time
do tnc opponunt r sil' stare no possunt sz qa multarum virtutum et viciorum noia sua defficiunt io no
pot ho bn loqui sine specificatione nominum i talibus. Si aut p audacia intelligimus excessum i agressu
r p coardiaz defectum i agressu r p timiditatem excessum i fuga ul defectum i expectatione. Et p intimidi
tatem defectum in fuga ul excessum i expectatione tnc audacia no opponit pe timiditati sz coardie pe nz
intimiditas coardie sz timiditati. Et qn tu dicas g istorum dispatorum opponz sunt diversi habitus medy
dico q no q2 i° oppoeb sunt diverse pp hoc q attendunt sm diversas circumstantias quas omnes sil' debet
observare una virtus. Et si dicas quo e possibile q i timiditas r coardia sint extrema eiusdē virtutis
r tn no opponunt ad invicē cum i 2° dicat q extrema magis opponunt s' invicē q virtuti dōmē q hoc
e q2 no sunt extrema eiusdez virtutis sm eadē circumstantiam vn lz pdigalitas r illiberalitas sint ext°
ma eiusdē virtutis. s. liberalitatis tn si sm diversas circumstantias ul distinctos actus attendant ipe n sunt
opposite sz simul stare possunt. Vn dicit Arist q multi pdigorum accipiunt unde no op r sunt sz hoc illibera
les sunt g' pdigi bn in dando r illiberales i accipiendo dt 2° Arist q unde e q multi quoz quos oportet dige

hoſ divitiſ faciut ꝛ i ſunt ꝓdigi · Moderati aut ſz moreſ n' utiqȝ daret ꝛ ſic ſt illiberaliſ // Ad aliud
que arguit ꝙ timor ꝛ audatia non ſt o^{te} pa^{ſ} quia ſil' ſtat ꝑut dom̃ ē ꝙ audatia ī eiꝰ ext̃ma
excellen^a ꝛ x^{ᵘ} eiꝰdez nõ pluſ patit' ſcai timore ꝗ letitia t̃ſtitiã ꝛ ca^{tab} fi^{teȝ} Sȝ audatia re
miſſa hȝ bñ a^{tōe} g^{ꝰſ} timoriſ · Mediũ n· ꝑticipat utrūqȝ extremorꝫ ꝛ qñ dr̃ coardi nõ īuadut
ꝛ tñ nõ ſunt timidi · Dicendȝ ē ꝙ ſi ꝑ defcm̃ audatie nõ īuadut ꝙ ipi a^{tōe} g^{uſ} hñt timoreſ
Aliq tñ aliqñ ꝛōe mori nõ inuadunt ꝗ n^c timidi n^c coardi ſūt Et qñ dr̃ illiȝ coardi q nõ ī
uadunt alñ ſi īuadant ꝑiclitāt' uiriliſ ꝛ ſepe uicit ꝑ qd' nõ uident e^e timidi · Dicēduȝ ꝗd
ſicut audatia moderata · ī timor moderat ꝛ rōe duct nõ noc̃t ad belladuȝ bñ ꝛ aduiredū
ſi ꝑxit / Ad ultiaȝ dicēȝ ē ꝙ alñ ſūt uitia eidē virtuti o^{ta} q tñ nõ dꝑrauāt eūdē actū
uel ſaltez eadez eiꝰ circūſtan^{tiaſ} iō nec ualet.

Conſequenter queritur xviijº vtrum fortiſ magiſ aliū debeat eligēre
mori q' fugēre ū ꝑ fugaȝ ſaluarī · Et arḡ ꝙ nõ qr ſꝑ de duobȝ maliſ minꝰ malū eligē
duȝ ē ſꝫ fugere ꝛ ſaluari ē minꝰ maluȝ ꝗ mori qr minꝰ malū ē ū paucioꝛa bona āmittunt'
mõ in fuga āmittit' ſoꝛ boꝛ uītutiſ ꝛ ſaluat' boꝛ nē in morte aūt āmittit' boꝛ uirtutiſ
ꝛ boꝛ nē ꝛ toꝛ Morſ · n· ut dic̃ Arꝭ eſt t̃minꝰ ꝛ nl' adhuc mortuſ ui nȝ boꝛ neqȝ
malū eē // Itez pº retho^{re} magiſ eligi^{le} ē delectabiliꝰ minꝰ delectabili ꝛ minꝰ t̃ſte magiſ t̃ſti
ſꝫ minꝰ t̃ſte ē fugē ꝙ mori qr ī morte ē maxiã t̃ſtitia ſꝑuiſ ꝛ et mteꝰ ſpā^r in uirtioſo qr
dicit Arꝭ 3º huiꝰ ꝗto quiſ utiqȝ uirtute haḃt omēȝ ꝛ felicior ſit magiſ ī morte t̃ſtior e^t
illi n· uitē maxime dignū ꝛ iᵉ maximiſ boniſ priuat' ſciēnſ t̃ſte aūt hº g̃ reſ. / Oppoᵐ dic̃
Arꝭ · morſ quidez ꝛ uulnera t̃ſtia forti ꝛ uolenti erit dᵗ ī pnᵗ utiqȝ dicet' fortiſ qr bonaȝ
mortē impauidꝰ Si gº ē clar' boꝛ morte ſic ut Arꝭ ſuppone gce^{dȝ} ē ꝙ iꝰ debet fortiſ
magiſ eligē quã ꝑ fugaȝ turpe ꝯmittere // Dic̃ et Arꝭ de magnanimo 2º huiꝰ ꝙ aīa pi
clitat' nõ parcēnſ ē uite ut nõ digꝰ oīo exiſ uiuere dic̃ ī 3º hꝰ · qdaȝ aūt fortaſſiſ nõ
ē cogi ſꝫ et magiſ moriēdiȝ paciente dimiſſia · Si i^{ta} qd ſupoit ſm fidei uītate fe^{teȝ} pre
miatoriaȝ pꝰ hac uitã tc̃ nõ hȝ magꝰ duºȝ qñ a^{to} cū mag moriēdȝ ſit ꝗ fugē · xº grā
Si quiſ uidet ꝙ ꝑ ſuã fugaȝ magnꝰ nūs xpianorꝫ ꝑiret et ꝙ multaſ ipoꝝ poſſeſſioeſ poſ
ſent infideleſ obtinere que oīã ꝑ ſuaȝ defenſioēȝ ꝛ mortiſ expectaꝰ poſſint ſaluarī ꝯſtat
ꝙ talit' mag' eēt eligenduȝ mori ꝗ fugere qr ſolū corpꝰ in tali morte āmitteret aīa nõ in de
magno decoraret premio mõ de aiã pn^{lr} ē curanduȝ ꝛ ultra magiſ eſſȝ eligēduȝ mori quã
ꝯmittere qdcumqȝ pcm̃ mortale // Si aūt ſupponat' ꝙ n^a eēt a^a uita · ꝛ n^a eēt fe^{tuſ} huana
n' in hac uita ſicut multi phy ſenſuerit · Et Arꝭ inuē ui in hoc loco · d· q n' adhuc No^e
ui mortuſ nȝ boꝛ nȝ malū eſſe tūc qd ma^{re} hȝ difficultatēȝ ꝛ opioēs ꝯiāſ / Vnan· opiº
ē ꝙ ſ morte expectanda aut euident' appareț ꝙ oīo impo^{le} eēt ſaluarī n ꝑ fugaȝ a^t hᶜ
nõ appareț euident' ſꝫ adhuc ſpei hēi poſſȝ de optinendo ul' de nõ moriēdo // Iſte g̃ ī caū
dicit' ꝙ mortiſ ꝑiculū ꝓ coī ſalute mag' ē intrepide ꝛ impauide expectanduȝ ꝗ fugienduȝ
ꝛ ꝙ ī illi expectatoē ē ſumꝰ fortitu^{diſ} actꝰ ꝛ qd ad hac ſinaȝ debent expoini omſ auc^{teſ} · di
moriendȝ eᵉ ꝛ nõ fugienduȝ // Sȝ de pmo caū dicat' ꝙ fugiēduȝ ē ꝛ ꝑ n^a re mori expecta
duȝ ꝙ dᵉ rº ꝑ pꝰ roȝ apnᵒ ꝯoīſ aduẽtaȝ // 2º ꝙ n^a opº uirtutiſ ē q nõ ē fe^{tuſ} ul' ad fe^{teȝ} ordiata

si mors oio oppo feliti et destruit eu g mori no p esse op9 virtutis et si no sit op9 virtutis tunc nullo
eligendum e mori · 3o qr virtus no inclinat g naz qr e pfecto nae si inclinato ad moriendum eet contra
nam quia ad totius destructoem nae · 4to quia talis mors vel expectaret ppter bom ppuum vel ppter bom alienum
no ppter bom ppuum qr totum i morte amitteret nec ppter alienum qr ex quo no poterit alia vita ipe no possit
illos saluare nec pcurare maius bom quam id qd ipe pdit mo i tali casu quilibet dz pferre bom ppuum bo
no alieno sicut nos ponentes aiam vitam dicimus qd vnusqsqz debz magis desiderare ppriam salutem quam
salutem oium alior · Caritas .n. e ordinata ets // 4o qr no eet magis moriendum ex electoe si no spe
raremus de aa vita q si spraremus si multo mins si nos videmus sassimos viros strenuissimos for
tissimos ac approbatissimos seu pbissimos qui fugiebant ab infidelibus cu viderent morte aliter euitari
non posse vt gl Guillimi de ceighem et multos alios quos ystorie summe quendant // Alij at dnt
qr mag e moriendum qi aia maxia turpia qmitte v gra · q virez occide vel et qi i bello fuge
ubi ex fuga sequeret ppti cois et totius ciuitatis destructo q p no fuga vel mortis expectatoem saluaret
qt q° p° suppo qr necce e alim mori et p .i. ad morte omnia pdere boa nae et virtutis suppoe sp hita
q no sit aa vita g morte in pnti sustinendaz no debemus fugere ii p quanto dnt a futura mor
te mne no dnt in pdendo oia bona qr mors utiqz pdet oia si dnt solu in plongatoe bonor
huiusmoi cor abreuiaie sim tpris duratoem // Suppoit et 2o q h9 tpris plongato e breuis
quia vita breuis sicut dicit ypocras et Auerrois in plogo vim phyor · 3o no qr licz bonum
diuturnius sit melius ceteris pibus tn bom qd hz spez excedt aliud no pt ab io alto excedi ppter istius alius
diuturnitatem maiore vt g vermis durans p solu dum e nobilior et melior bonitate nae q lapis
durans p mille anos // Ar g sic id e peligendum in quo mag bom acqrit et mins bom amittit
si i tali morte maius bom acqrit quam i vita et mins bom virtutis amittit p° quia i tali fuga no ac
quirit nisi plongato boni nae et bom virtutis amittit · In expectatoe aut mortis bom qd qsistit
in supmo actu fortitudinis acqrit et sola plongato boni nae amittit imo bom nae cu bono virtutis e
maius bom quocuqz modico tpre q bom nae sine bo virtutis ptineat ad pfectioem boni nae multo
tpre sicut pz ex dcis cu bom virtutis ptineat ad pfectoem boi nae et sit spe distinctum ab eo // Item
ex eode prim° ar sic de duobus mal mins malu e eligendum si nam ornari virtute et attinge
fine ad quem ordinat lz modico tpre e maius bom q nam sine virtute et a fine s debito frustrata
imo et viciatam durare longo tpre P° ar ior p morte expectatioem attigit et hz p fuga gtl
Nec valz dice q ille qui fugit pt in postez opari virtutis multa opa q no posset si moreretur
p° quidem hc n valz qr incertum e mors .n. e incerta et et virtus eet amissa et itm qr n idem
casus accidit u tlez iterum morte expectet nunq accidit q ipe virtutis actum tante bonitatis ymo in
compal exercere possit ymo et tm malu fuit in fuga ppetratu q p oms futuros actus vir
tutis ei et si no eet amissa no eet fra redeptio to m qr i° i postez eet sp malus magis quam
bonus // Ite p sile ar sicut sanitas corporalis ad corpus i bonitas virtutis ad aiam ita sic egitudo
corporalis ad corpus i malicia vitior ad aiam mo n9 e q ad solas corporis dispoes aspicies plus vellet
longo tpre et magna egritudine et multo dolor languere q breui tpre sanitate gaudere vn videmus
omnes cu infirmitatibus doloris patiunt dice pciius vellet mori q sic ee longo tpre · Vn Iob plenus
virtutibus dixit Tedet aiam meam vite mee g sim oms ad aiam attendentes recte plus debet elige

aiaz i sig'ri uirtutibus licet modico tpe q uitijs longo tpe deprauai / istai finaz timeret aim
qui phy et gg' bautissimi morales eo q n̄ opian s' aliā q i hac uita futurā beatitudinē
Vnde Seneca multos allegat tales et ipe fuit de nuoi eorum ipe n. maifeste negat p9 morte felicitatem
pimatoriā in epla. longum in ad lucillum et maifestius in lio suo ad marcianū de consolatione
filij sui. Et cū ipe p̄dcti ssistimi sententias maifeste sp n. p̄dicauit morte nō ēe timēdaz
Sic Tullius in lio suo de officijs dicit nemo n. iustus ēe pt q morte q dolore q exiliū qui
egestatez timet at q ea q sut hijs ḡria eqtati anponit // Et tū inte3 ē q hō uirtuosus
et qui coi pplo pt p̄desse plurimū nisi n i arduissimo casu debet sic morte euidētē expecta
re ymo n̄ se piculis exponē ymo n̄ i actus ēet fortitudinis s̄et audacie praue. Nā ḡ tertiū
ois iudiciū ēet q hō qui multū pt s' et alijs et toti rei publice p̄desse uellet sic p̄dere se ut
nullus pnia sequeretur ex in ⁊moditas // qd de magnanimo Dicit Ar q ipe nō ē Metrochingi
nos .i. amator piclitationis in puis piclitator nec phylochinginos .i. amator piclitationis s ē me
chalochinginos .i. p maxis piclitator et cū piclitet nō parcit uite ut n dignū existēs oīo uiuē
// qd neq3 decet regi nec principi se ipos exponē statiz piculis s tūc solum cū nō pūt alr rēsistē
inimicis. Sic g opio h tenēat solū posuit rōes a contra // Ad p'as i pnio q'ois adducta dictū ē
satis q in aliquo casu morte eligē et expectare ē mīq malū q fugē ymo hic ē simpr bonum et illud
simpr malū cū dr // Ad a'3 rōz cū dr q delectabilius ē etc. ⁊cedo et cū dr fugē ē delectabilius
et mīq tristē dico q uiū ē sim istiz saltē ē delectiū at ē ap malos sm uitē s apud bonos
et in uirtute pfectos nō ē uiū quia tales sp in maxi bō magis gaudent ⁊cedo tñ q isti bn tristant
de morte s tñ plus delectant in ope virtutis qd exercent q in morte tristent // Ad a3 rōz q pro
a'a opīe fuit adducta qū dr qd n̄a ē opo uirtutis q n̄ ē felicitas uel ordiata ad felicitatem ⁊ceo. Et qū
dicit mors nō ēet i casu poito felicitas nec ordinata ad felicitatem ⁊ceo si mors capiat p instantanea cor
ruptione uite // Ideo n̄c dico q mori sit actus uirtutis s expectando morte ut coitas saluetur
et magis eligē q coitas saluet q q mors retardet sūma ē uite politice felicitas qz ē maxius uirtutis
actus. Ad a3 rōm ē q uirtutis ē pfecto n̄c io inclinat ad illd qd ē n̄c magis bonum s n̄c magis
bonum ē q pficiat p adeptione sui finis q q duret diutius i o fine et i a pfectoe puata // Ad a3
p3 quō talis expectaō ē ad piz bonum maximum et ad bonum aliend // Ad vltimum ⁊din ē q ville et alij
uirtuosissimi fugerunt sepe quia nō uiderunt q expectaō mortis pdesset s q plurimū suo toti pplo
obesset etc. Et hec de questione sufficiant

Consequenter queritur xviiij Vtrum fortitudo sit uirtus cardinalis. Et

arguitur q nō quia magnanimitas n̄ poit uirtus cardinalis saltē put a fortitudine distiguit
qz tūc ēent plures q coit ponit s tñ in magis de magnanimitate q de fortitudine qz magnanimitas ē pn
cipalior et melior qz magnanimus ut dic Ar ē optimus et maxis dignus et q uī ēe magnanimi q
i unaquaq3 uirtute magnus // Item sm albertū uirtutes ex eo dicut cardinales qz in eis ue
lud in cardinibus uoluit tota huana ⁊usatio s i fortitudine n̄ inuoluit tota hois ⁊usatio
qz sic dt Ar fortitudo ē ca terribilia nō queq3 s ca morte que i bello mō tota huana ⁊u
satio nō uertit ca bella s paucos decet bellare et rarissime // Oppositum dr coit. coit n. ē oz
ponūt uirtutes cardinales s. Prudentia fortitudo Temperantia et iusticia // qd de istis solum Seneca

libellum composuit specialem in cuius principio dicit species virtutum multorum sapientum sententiis diffinite sunt quibus
humanus animus ad honestatem vite potest accedere harum autem prima est prudentia 2a magnanimitas seu fortitudo
3a continentia vel temperantia 4ta iustitia. Similiter ergo officiis huius que subtus annexa sunt honesti atque bene
morigerati vivere faciunt. Et Tullius in sua rethorica volens omnes distinguere partes virtutis non potuit
primo nisi partes ipsius 4or sic dicens: virtus est habitus animi in modum rationis consentaneus. Quocirca omnibus eius partibus
cognitis tota vis erit simplicis honestatis considerande. Igitur habet partes 4or prudentiam iustitiam tempe-
rantiam fortitudinem. In 1o quod primo videndum est quare virtutes dicuntur cardinales. 2o videbitur
quod 4or sole sunt cardinales, ubi de fortitudine apparebit quomodo debeat dici cardinalis. Albertus
ergo dicit quod virtutes cardinales dicuntur in quibus velud in cardinibus volvitur tota humanitas humana co-
nato sic ~~ut~~ enim ut dicit nominamus cardines celi polos et dextrum et sinistrum in occidente et oriente
et centrum in quibus vel ut in cardinibus totus revolvitur mundus sic enim nominamus in introitu domus
cardines hostiorum in quibus ianua revolvitur mundus sic enim vocamus per quam est introitus et exitus
domus in domo. Et rationabiliter concedi debet quod hec sit ratio nominis, unde scilicet virtutes nomen cardinalitatis sus-
ceperunt. Sed ut magis appareat earum ab aliis separatio, vere adiungendum esse quod iste virtutes vocate sunt cardina-
les quibus habitis esto quod nulle alie habeantur homo dicitur simpliciter bonus moraliter. Sive quod de bonitate morali
loquitur sicut philosophus et quarum alterius defectu habitis quibuscumque aliis homo non dicitur simpliciter bonus moraliter. Ideo
ergo dicuntur principales quia principaliter omnes reddunt hominem bonum et dicuntur cardinales quia super eas velud super
cardines sustentatur et volvitur tota moralis bonitas humana. Alie autem virtutes bene sunt de congruita-
te et decore humane bonitatis sed non de eius necessitate prout inferius apparebit. Nunc autem videndum
est quare virtutum sine hac cardinalitate rationem debeant dici cardinales. Virtutum ergo quedam perficiunt intellectum
quedam appetitum. Perficientes intellectum sunt 4. quarum 3 sunt speculative scilicet sapientia scientia et intellectus. Que tamen non sunt de ne-
cessitate bonitatis humane simpliciter sed erunt de ratione optimitatis. Multi enim bone voluntatis et iusti sine eis
duxerunt vitam activam nescientes habitus autem qui nescit de rebus speculativam notitiam. De sapientia tamen dicit post
ars etiam que est circa factibilia non est de necessitate bonitatis humane. Non enim oportet hominem bonum esse fabrum vel
edificatorem ut notum est. Propter quod relinquitur sola prudentia. Hec autem est humane bonitati necessaria quia sine
ea non potest stare rectitudo appetitus. Ipsa enim est omnium virtutum moralium regula et omnes in ea connectuntur
ut a3m vi°. Unde sicut apparuit in 2o non est opus bonum nisi sit quod consonat recte rationi que non alia est quam
prudentia vel actus eius. Virtutes autem perficientes appetitum sunt habitus electivi ut in 2o dictum est. Omne
autem eligibile dicitur secundum alteram trium rationum scilicet utilitatis delectationis aut honestatis. Ideo necesse est omnem talem virtutem
versari aut circa utile aut circa delectabile aut circa honestum aut circa mala eis opposita. Et hoc dicebat 2o huius ab
Aristotele. Tribus autem existentibus que sunt electiones et tribus que in fugas bono conferente delectabili et tribus contra-
riis malo nocivo tristi. Et circa hec omnia quidem bonus directivus est malus autem peccans. Si ergo fuerit
virtus circa utile hoc potest esse tripliciter uno modo consumendo seu distribuendo 2o aggrediendo seu accipiendo
3o modo retinendo seu servando. Et iterum quolibet primorum modorum 2r. Nam consumere et distribuere potest accidere 2r uno modo
dando vel expendendo quod suum est alio modo reddendo quod est alienum vel etiam aliis quorum vel eius est distribuendo.
Primus modus pertinet ad liberalitatem et magnificentiam prodigalitatem vel banausiam pertinentias. 2us
modus pertinet ad iustitiam vel iniustitiam. Nam proprio domino reddere alienum iustum est. Aliud autem distribuere iniust-
um. In primo autem modo si quis non observet medium liberalitatis vel magnificentie sed excedat non est peccans

mortale nisi forte finem intendat non iustum vel intemperatum vel contra fortitudinis actum. Et ob hoc homo dicitur malus simpliciter. Unde capitulo de liberalitate dicit Aristoteles quod prodigus videtur non esse pravus secundum morem. Non enim mali neque immeriti superhabundare dante et non accipiente. Sed in secundo cadit peccatum mortale pro eo quod homo dicitur malus simpliciter. Similiter in accipere vel congregare potest esse dupliciter: uno modo capiendo quod suum est, alio modo capiendo quod alterius est. Et primus modus pertinet ad liberalitatem vel illiberalitatem vel parvificentiam vel magnificentiam, secundus autem modus ad iniustitiam. Et in secundo modo est peccatum mortale, in primo autem non nisi talis capiat quod actio sit iniusta vel intemperata fiat vel contra fortitudinem. Similiter et retinere et servare potest esse dupliciter: uno modo retinendo alienum invito domino, et hoc pertinet ad iniustitiam et reddit hominem malum simpliciter. Alio modo retinendo suum, et hoc pertinet ad liberalitatem vel magnificentiam vel virtutes contrarias, nec illud reddit simpliciter hominem malum. Propter quod manifestum est quod virtutes liberalitatis et magnificentie simpliciter contrarie non faciunt simpliciter hominem malum, sed solum secundum speciem alterius virtutis sortiantur, puta ut plurimum si opponantur iustitie. Propter quod iustitia magis necessaria ad existendum hominem simpliciter bonum et non malum ponitur virtus cardinalis, non autem liberalitas nec magnificentia. Et scias ut dicunt sapientes quod aliquis dives si videat pauperem in magna necessitate esurientem et non dat ei elimosinam sed potius reliquias mense sue dat canibus aut porcis, tunc ille non solum non dat proximo sed non reddit, quia in tali casu id quod dives possidet debet esse pauperibus; ideo non solum peccat per illiberalitatem non dando sed etiam per iniustitiam non reddendo. Similiter etiam quia non debet servare bona utilia nisi ut aliis prosint sive vel aliis, ideo si quis per illiberalitatem servat blada sua tot et tanto tempore quod putrescerent tunc intuitu iam submittaret generibus et iniustitie quia talis alienaret et perderet ea que alii in posterum deberent esse alterius, et tunc possunt peccare mortaliter, sed non per solam illiberalitatem vel prodigalitatem, parvificentiam vel banausiam. Propter quod dixit Aristoteles de prodigo simpliciter quod non videtur pravus. Ita dicit de parvifico et banausio: Sunt ergo habitus hii malitie, non tamen obprobria quidem inferunt, propter quod neque nocivos proximo esse neque valde turpes. De illiberali autem hoc non dixit quia valde cito et multum innatus est generis iniustitie subintrare. Si autem virtus moralis fuit circa delectabile aut tristabile, hec etiam dupliciter: uno modo largiendo, alio modo suscipiendo vel accipiendo. Et primus quidem modus non facit hominem simpliciter bonum vel malum nisi forte per iniustum aut intemperatum actum largiretur quis huiusmodi delectationes vel tristitias. Propter quod amicitia sive affabilitas et eutrapelia que dicto modo sunt circa delectationes et tristitias non ponuntur virtutes cardinales. Multi enim boni viri sunt satis inhabiles ad istas duas virtutes. Si autem virtus sit circa delectabile aut tristabile in suscipiendo, hoc erit dupliciter: uno modo circa delectabile primarie et circa tristabile secundario, alio modo econverso. Si igitur fuit virtus circa delectationes in suscipiendo vel non suscipiendo, sit circa multas delectationes, inmoderatus usus et excessiva susceptio reddit hominem simpliciter malum eo quod id reddit hominem simpliciter malum quod ducit ipsum ad bestialem vitam, ad egritudines et consumptionem corporis et ad privationem omnium aliorum bonorum intellectualium et moralium. Sed hec omnia et multa alia mala affert nobis inmoderata perceptio aut excessivus usus delectationum que sunt in cibis, potibus et venereis actibus, sicut postea videbitur in capitulo de temperantia. Propter quod temperantia que est virtus moralis circa huiusmodi delectationes est huiusmodi necessaria boni hominis; ideo ponitur cardinalis virtus. Si autem virtus fuit primo circa tristabile, hoc est dupliciter: uno modo secundum quod id tristabile est innatum inducere timorem, alio modo prout est innatum commovere ad iram. Primo modo est fortitudo que est virtus moralis cardinalis, sicut postea videbitur. Secundo autem modo est mansuetudo que non est virtus cardinalis quia vitia opposita non reddunt hominem simpliciter malum nisi forte casu quo excedens iram movetur ad iniustum actum. Contingit enim aliquem quod boni homines

multo plus et longiori tempore irascuntur quam oportet. Sed tamen per habitum iustitie retinet se ne transeant ad iniustitiam, in directum dolorem tamen cordis excessivum tamen patientes propter iram. Si autem virtus moralis fuit circa honestum hoc est 3x quoniam honestum 3x potest intelligi uno modo secundum quod pertinet ad virtutem cognitivam specialiter et huiusmodi sunt habitus intellectuales de quibus dictum fuit alibi. Alio modo ut pertinet specialiter ad virtutem interpretativam et huiusmodi est veritas in colloquiis in humano convictu et circa quam est virtus moralis quam vocat Aristoteles veritatem que non est cardinalis quia vitia sibi opposita non reddunt hominem simpliciter malum. Nam maius vitium quod sibi opponitur est iactantia. Iactator autem 3x est ut dicit Aristoteles. Vno modo maiora existentibus fingens nullius gratia nisi quia gaudet in huiusmodi fictione. 2o talia fingit glorie vel honoris gratia. 3o autem hoc faciens gratia lucri. 2o igitur et 3o non opponuntur simpliciter veritati sed 2o magnanimitati vel phylotomie, 3o autem liberalitati. Sed primus simpliciter opponitur virtuti que vocatur veritas et ille ex eo quod vanus est videtur quia est mendax et mendacio gaudet tamen dicit Aristoteles quod vanus magis videtur quam malus. Vnde notandum est quod mendacium uno modo sumitur large pro quacumque falsa significatione absque intentione fallendi et nocendi et tale mendacium est simpliciter iactantia, & hoc forte non facit hominem simpliciter malum nec est mortale peccatum. Aliud est mendacium proprie dictum simpliciter malum quod est falsa vocis significatio cum intentione fallendi et nocendi et quia talis iam habet intentionem iniustam ideo tale mendacium prout opponitur iustitie reddit hominem simpliciter malum. Igitur patet quod illa virtus non est ponenda cardinalis. 3o modo capitur honestum prout pertinet specialiter ad virtutem appetitivam et hoc est 2x scilicet essentialiter honestum et istiusmodi sunt virtutes morales et actus ipsarum et honestum significative cuiusmodi sunt honor laus et gloria. // Primum honestum vocant aliqui rationabile honestum intrinsecum et 2m vocant honestum extrinsecum. Et circa id honestum extrinsecum versantur magnanimitas et phylotomia que non sunt virtutes cardinales. Multi namque viri sancti et contemplativi spreverunt huiusmodi honores exteriores ut magis possent vacare contemplationi propter quod nec Aristoteles istam virtutem dixit esse principalem sed dixit in 4o quod magnanimitas est ornatus quidem virtutum, nec dixit quod vitia sibi opposita redderent hominem simpliciter malum. Sed dixit non mali quidem igitur videntur nisi 1a vero ... est tamen quod si quis propter nimium honoris appetitum vellet alios iniuste suppeditare et honorem eis debitum subtrahere vel etiam dominis suis debita non redderet, iste peccaret contra iustitiam et fieret valde malus. Si autem virtus moralis sit circa essentiale honestum scilicet circa virtutem propter eminens periculum non perdendam sed retinendam sicut est de veritate boni humane et est virtus cardinalis que dicitur fortitudo sicut magis in alia questione apparebit. Et ideo patet quod 4or sunt virtutes cardinales in universo et non plures. // Ad rationes ad primam dicendum est quod magnanimus non est optimus ex ipsa magnanimitate sed ex virtutibus specialiter 4or cardinalibus precedentibus quas magnanimitas presupponit. Sunt enim magnanimitas et vitia sibi opposita in dignificando se vel non magnificando magnis vel maximis honoribus. // Nullus autem debet dignificare se bene nisi sit eis dignus et per consequens omnibus virtutibus specialiter principalibus que sunt humane bonitatis insignitus. Non est igitur optimus magnanimus ex appetitu honoris nec ex eo quod se dignificat eis sed quia dignus est eis per alias virtutes. Ideo alie virtutes sunt meliores et principaliores saltem 4or cardinales. // Ad alia dicendum est quod non dicitur virtus cardinalis quia circa eam volvitur humana conversatio quoniamque non sed quia super eas humana bonitas substentatur, non solum tamen autem est fortitudo sicut magis in alia questione videbitur etc. Et sic est finis questionis.

Onsequenter queritur XX°

Vtrum fortitudo sit solum circa pericula mortis

que in bello // Et ar. q nō q2 fortit^do. ponit^r virtus cardinal 7 illa debet eē de neccitate huiꝰ bo^i i
mō quā plurimi sunt boni uiri non hituati eē bella g^t fortit^do nō ē hitꝰ so^m eē bella g^s for
titudo nō ē hitꝰ soluz circa bella // Itez Tulliꝰ diffinit fortitu^e q fortit^do ē ꝯsiderata piclorꝫ sus
ceptio 7 laborū perpessio h^c at eē p^t nō so^m in bellis pericliis s3 et i alijs // Oppo^m dic^r 3 eth.
quā g^s terribiliū fortis 7 rnt d. ul' eē maxīa Nullꝰ n. mag^s sustinet picla Terribilissi
mu3 at mors. videbit^r at utiq3 n3 eē morte3 qm omī fortis eē puto eē i mari ul' i egritudiby
In quiby g^s 7 rnt d. ul' m optimis Tales at q in bello // Itez dicit ph^s at dicet^r fortis q
eē bonā morte3 impauidꝰ 7 quecuq3 morte3 iferūt repentina existentia i alia at max^e que
sunt sm bellum // Dicē^m ē q fortit^do sumit^r coīt^r 7 p̲p̲^e Coīt^r sumpta ē gnālis oī uirtuti morali
Nichil n. a^d ē q̄ illa firmitas at de qua dr̄ in 2° q qui uirtuose opat^r o3 q opet^r p^o sciens
deinde eligens 7 eligens pp h^c. 3° firme 7 imobilit^r. Sic n. requit^r fortit^do corp^is ad sbsti
nendu3 7 portandu3 magna pondera ita requirit^r aīe fortitudo ad aggrediendu3 7 opādū
difficilia. ad dr̄ 2° huiꝰ q eē difficiliꝰ s^p ars fit 7 uirtꝰ. Ex hoc p3 q fortit^do gnāl^r sumpta
ad omē3 se extendit uirtute3. S3 fortitudo p̲p̲^e 7 p^e 7 spā^r assumpta ē so^m eē picla corp^is
.s. aggrediendo uel expectando 7 substinendo sic o3 ad aggrendu3 ul' saluandu3 bo^m uirtutis a^t ad
fugiendu3 malu3 culpe. Cum n. sit triplex bo^m .s. delectab^le utile 7 honestu3. 7 3^x malū a^o
.s. triste nociuū 7 inhonestu3 siue culpabile ut pa3 2° hui ꝯstat q nꝰ ho dr̄ simp^r bonꝰ mora
lit^r n' pferat honestu3 bonū bono utili 7 bono delectabili pp^t qd virtutes cardinales q reddūt
hoīe3 simp^x bo^m sūt necio 3^es morales una .s. firmans hoīe3 ad pferendu3 bonū honestum
.s. bo^m uirtutis bono utili 7 ē iustit^a. 2^a uō firmans hoīe3 ut bo^m uirtutis pferat bono
delectab^li 7 ē tempan^a. S3 3^a firmat hoīe3 ne pp tristitias corp^les in picul imminentes amittat
bo^m uirtutis 7 incurrat malū culpe 7 ē fortit^do p qd etiā ꝯfirmat^r qd in alia qōe dicebat^r
.s. fortit^o eē uirtute3 cardinale3 // 2° sciendu3 ē q 4^or uirtutū cardinaliū tales s^t ꝯd corē
ad inuice3 q q̄l3 se ipa3 7 a^as 3^es deffendit et ꝯsuat ne p uitia s^ .o^ta a^t p pa^cl p ipa3 mo
derables ipā ul' a^e corrūpant. Xibi gra Mulier ꝯiugata de adulterio temptari p^t 4^r co
mittendo uno^o p blanditias 7 lasciuias 7 a^d huiꝰ delecta^es p̲nitentia 7 ab hac temptatoē
deffendit se ipā3 dnā. Tempan^a. Scdō mō p^t temptari p terrores. ut q n' fecerit uerberabit^r tm
piter aut uulnerabitur 7 ab hac deffendit tempan^a3 dnā. Fortit^do. 3^oo p^t temptāi p pro
missiones at dona 7 ob hac defendit eā dnā Iustitia. Quarto^o p^t temptāi p fl̄as psua
siones quiby ondēt qd ei l3 adultari ut pu^ si dicat^r frangenti fide3 l3 ut frangāt ide3
Maritꝰ aut tuus ꝯtinēte frangit tibi fide3 adultando uel huiꝰ 7 ab hac tempa^ne defendit
tpran^a3 dnā Pruden^a // Di^x et ex fiurari p^t de defensione a^rū uirtutū Ita temptari
p^t ho ut nō aggrediat^r ul' nō expectet picula. p^o quide3 ex timore tristitie corp^lis a^t et mortis
2° ex affectu ad carnales delectatoēs ut quia mult s^p hēre cibaria delicata. Et q2 flendo
cum amplexiby dicat mulier quō multis me solā relinque 7 desiti. 3° p p̲missioēs 7 mu
nera. 4° p falsas psuasioneś .s. q licat talia nō agēi ul' nō expectare picla g^s a p̲ma
temptatoē custodit se ipa3 fortit^do. a 2° at tempan^a. a 3^a uō iustitia. Et a 4^a Prudentia
Et i^m et ē de alijs duaby uirtutiby // Et ex hoc itez p3 q i^c 4^or uirtutes memorate i tantū

sunt luxurie bonitati contrarie quia una deficiente non possunt alie permanere. Et in corruperet omne bonum virtutis
3° sciendum est quod bellum sumitur dupliciter. uno modo proprie prout pro utraque parte est invasio et defensio scilicet quia defensores de-
fendendo invadunt et invasores defendunt invadendo. Alio modo sumitur bellum communiter pro quacumque
periculi corporalis expectatione vel susceptione ubi tamen possibile est periculo reluctari aut ipsum ad expectare quia si hoc
non sit possibile non habebit rationem belli. Verbi gratia non dicitur bellum si iudex suspendit latronem nisi si hoc sunt
possibile scilicet reluctari vel fugere tunc enim ibi bellum saltem similitudinis ad rationem. Ratio namque indebit expectationis propter fu-
gam turpitudinis et sensus reluctabit. D. quando expectabo. cum mors imminet non possum tantos sub-
stinere dolores. Si igitur bellum sumatur primo modo tunc fortitudo non est solum circa bellica pericula, probatio quia mar-
tires qui summi fortitudinis actum exercuerunt saltem plures non bellabant invasione aut defensione
sed solum sustinendo mortis periculum et mortem quam mortem ne dimitterent fidem et incurrendo malum
culpe poterant evitare. Etiam si mulieri inferatur illibita et vulnera et ipsa sine invasione omnia
plus eligit talia sustinere quam adulterium committere et hic actus fortitudinis sicut ex 2° patet non
bilibus precedentibus et tamen non hic proprie dicitur bellum. Sed si bellum sumatur 2° modo tunc fortitudo solum
erit circa bellica pericula saltem principaliter quia fortitudo semper est circa pericula que innata sunt mortem vel sal-
tem tristitiam inferre corporalem sicut dictum fuit aut igitur possibile est huiusmodi periculis et instrumentis obviare vel
non expectare aut sustinere aut impossibile est eis obviare. Si primo modo tunc est ibi bellum communiter acceptum
et habet etiam propositum. Si 2° modo tunc in expectando et sustinendo nulla est moralis virtus. Cum virtus sit habitus elec-
tivus et electio non est impossibilium nec necessariorum sicut apparuit. Igitur etc. Sciendum est tamen quod licet circa talia pericula vel circa mortem
talem quibus nullo modo possibile est obviare non sit principaliter fortitudo tanquam circa obiectum eius proprium et specificum tamen aliquomodo cum
tamen ipsa habet locum in talibus. Unde dicit Aristoteles adhuc et in mari et in egritudinibus etiam fortis non sic
autem ut marinarii hii quidem enim scilicet fortes desperant salutem et tamen mortem talem aspernantur id est contempnunt
hii autem scilicet marinarii bene sperantes sunt propter experientiam. Et non intelligere quod fortes talem mortem contemp-
nant quod de ea non curent, ymo de tali morte multum tristantur multo namque plus vellent aliter mori
scilicet in bello pro salute patrie et pro bono virtutis sed ita contempnunt eam ut propter timorem numquam in eis turbetur iu-
dicium vel usus rationis. Sciendum est etiam quod non est fortitudo circa omnia bellica pericula sed solum circa talia quorum invasio
et expectatio ordinatur ad bonum virtutis servandum vel ad malum culpe fugiendum. Unde et si quis invasus
ab aliquo defendit se viriliter ad salvandum vitam suam ipse propter hoc non operatur fortitudinis actum prout fortitudo est mo-
ralis virtus. Sic enim in bello se habent canes ad canem hoc quod naturale est et non morale ut dicit Aristoteles. boni utique
id est honesti gratia fortis sustinet et operatur que secundum fortitudinem dicuntur et oportet autem non propter necessitatem fortem esse
sed quoniam bonum. Ex hiis autem sciri potest quod sit obiectum extrinsecum fortitudinis proprium et specificum. Et circa extrin-
secum quia fortitudo tanquam circa obiectum intrinsecum est circa timores et audacias prout indebitur in aliqua quoque. Est
igitur obiectum fortitudinis dominum terribile sive periculum corporalis doloris illatorum cuiuslibet pro turpe actum vitandum vel ex-
pectabile ad bonum virtutis salvandum. Fortitudo autem habitus est electivus medii secundum rationem circa dicta
obiecta expectationis vel invasionis vel non expectationis vel non invasionis. De hoc autem quod est fortitudo circa
mortis periculum sciendum est quod hoc est 3r intelligendum. uno modo quod nullus sit fortitudinis actus nisi circa mortis
periculum. 2° quod maximus fortitudinis actus sit circa mortis periculum. 3° quod omnis fortitudo sit habitus
inclinans ad sustinendum quodcumque malum pene si casus occurret usque ad mortem inclusive
antequam committat malum culpe saltem peccatum mortale primo igitur modo non est fortitudo circa mortis periculum.

qr mulier fortis potest actum fortitudinis exercere. sed ut non committat adulterium p9 eligit pacipe ubera
multa s' illata quibus non imineat ex eis periculum mortis etiam .n. sustinet pacient' p hitiz for
titudinis 7 maiora i' substinet si casus occurreret ymo putandum e ulr q substine multi firmi
ter 7 pacient' quoscumq; labores excessimos ul' quascumq; tristicias corporales excellentes siue in ieiu
niis siue in uigiliis siue in frigoribus uel caloribus ul' uexationibus aut aliis qualitercumq; pp bonum
uirtutis sustinendum sit act9 fortitudinis siue ad fortitudinem spectans / nam si uirtus generatur i nob
ex operationibus p assuefactionem ut dicitur fuit i 2° li° 7 paucissimi casus 7 rarissimi occurrunt
u' immineat mortis periculum constat q si soli actus circa mortis periculum erunt actus fortitudinis
fortitudo non u' in paucissimis hominibus generant' // Etiam generare corpus p uigilias 7 longas uias
pp bonum uirtutis e opus bonum 7 uirtuosum 7 non e alia uirtus ad quam melius reduci possit q'
ad fortitudinem graviam .n. substinere non spectat proprie ad temperantiam s; a delectabilibus abstine'
Visum fuit m' e' ita s; i non e tristicie namq; quas obm terribile p sui putiaz e in natu iferre
pertinet ad maz fortitudinis tristitie non quas obm delectabile tactum e inatu iferre psiu abste
tiam pertinet ad maz temperantie Alit' molicies 7 perseuerantia non erunt circa eandem maz tpa
ntie 7 intemperancie. Et quia uirtus eadem d; moderare contrarias passiones // 2° at mo ocr'
e fortitudinis circa circa mortis periculum q si uirtus e esse circa difficile ut dicebat in 2° tunc maximus
act9 uirtutis e circa difficillimum. Difficilimum aut e expectare uel substinere mortis periculum quia
terribilissimum omnium e mors Et hanc 9oe 7 hanc roem intendebat Aristoteles in auctoritate pallegata
in primo 19 q̄ois. Et si queris quare locutus e ipse sm de tali maxime actu. Rndeo q hc
est q uirtus determinat' 7 cognoscat' sm ultimum i qd' potest ut p3 p° celi tn non obstante hc ipa pt
in mi9 q.n. ht fortitudinem corporalem leuandi centum talenta ipse pot p i a fortitudinem leuare 2° talenta
uel unum s; in leuando 2° talenta non cognoscitur sua fortitudo // 3oo ocre est q'/o/ forti do
sm qd' e habitus oio pfectus inclinat ad substinendum mortem anq committat qdcumq; malum
culpe quia talis fortitudo inclinat ad maximum actum fortitudinis mo fortitudinis actus e qdcumq;
bonum rois p qd' aiam reddit' simpr' bona pferre cuicumq; bono corporis 7 magis abhorre qdcumq;
malum culpe q qdcumq; malum pene ul' actum malo culpe tn fortitudo accepta p dispoe laudabi
li circa fortitudinis obz l' actus que nondum e habitus pfectus 7 sm quam homo dr simplr 7 abte bonus licet
non pfcus non inclinaret forte ad substinendum mortem pp qdcumq; malum culpe euitandum s; sm
pp talem in quo non ht locum nima uel uenia De hc at dictum fuit prius in 1a qoe. s. utr ille
operationes que pp metum fiunt sint inuoluntarie // Rones at in primo q̄ois adducte pro
cedunt suis uiis.

Consequenter queritur xxi°. Vtrum fortitudo sit medietas circa
timores 7 audacias // Et arguitur q non quia uirtus illa non e circa timores 7 audacias q
e circa iras 7 tristicias cum circa diuisas pass' sint diuerse uirtutes s; fortitudo e circa iras. Dicit Aristoteles 3° q
fortitudo furoris ht spem. unde homerus Virtutem imitte furori 7 uirtutem 7 furorem erige for
tes quidam g' pp bonum operant' furor at cohopat' eis. Naturalissima at uni q pp furorem e 7 p
accipiens electionem 7 cuius gra fortitudo. Sic' fortitudo e circa tristicias. d. Aristoteles in substinendo
utiq; tristia fortes dnt' pp qd' 7 triste fortitudo // Etiam Aristoteles in° laudare fortitudinem sup temperantiam

eo q nullum est bonum corporale bono rois neq; etiam malum pene

propter hoc quod difficilius est tristitia sustinere quam a delectabilibus abstinere et ideo minus velle quod sit temperantia circa de
lectationes ita fortitudo circa tristitias. Item quod assumit sibi furorem non mediat circa timores
et audacias quia furor ad extremum audacie pertinet. Videtur quod fortitudo assumit sibi furorem ut allegatum
est ab homero igitur etc. // Item Tullius dicit fortitudo est periculorum susceptio et laborum perpessio. Et ideo
fortitudo est circa labores et pericula que non sunt timores et audacie igitur etc. // Item vel est circa quoslibet
timores quod est contra aristotelem vel circa aliquos quod videtur inconveniens cum non appareat alia moralis virtus ad mode
randum illos alios timores. Oppositum dicit aristoteles. Primo videbitur quod fortitudo est circa timores
et audacias. // 2º circa quos timores et circa quas audacias. // Primum sic patet virtus moralis
propter hoc requiritur ad bonum proprie et delectabiliter operandum quia appetitus inatus est adversari rationi
ex eo quod inclinat ad oppositum rationis si secundum obiectum extrinsecus non inclinat appetitum nisi per passionem quam infert
appetitui igitur virtus circa quod obiectum extrinsecus existit debet esse etiam circa passiones per quas appetitus est inatus inordinate
etc. in obiectum extrinsecus inclinari virtus igitur exigitur ad moderandum illam passionem ne suo impetu
trahat appetitum contra medium rationis modo constat quod bellica pericula circa que est fortitudo non sunt innata dis
torte inclinare appetitum nisi ad fugiendum vel non aggrediendum per timorem vel ad aggrediendum vel ex
pectandum per audaciam igitur oportet fortitudinem esse circa timores et audacias scilicet moderando et mediando eas
eas secundum medium rationis. // Quantum ad 2m sciendum est quod obiectum timoris est apparens malum futurum
ut vult aristoteles 2º rethorice diffiniens timorem dicit quod timor est tristitia quedam vel turbatio ex phantasia
futuri mali. Malum autem est 3x secundum quod triplex opponitur bono. Est enim malum inhonestum quod honesto
opponitur bono. Et malum nocivum quod opponitur bono utili. Et malum triste quod opponitur bono de
lectabili que quidem tria bona quomodo distinguantur ab invicem apparuit in 2º libro. In hoc autem loco
utamur hac eorum acceptatione quod per bona honesta intelligamus virtutes et opera virtutum que
dicuntur honesta formaliter et honores qui honesta bona dicuntur significative in quantum nobis in signum virtutis
impenduntur. Per bona autem utilia intelligamus pecunia et possessiones aliasque quarum dignitas consueverunt
numismate mensurari. // Sed per bona delectabilia intelligamus quecumque que per se innata sunt
sensibus exterioribus inferre delectationes. Capiamus etiam opposite tria mala hiis bonis opposita sic enim distinctis
bonis et malis virtutes in hoc optime distinguitur a vitiis quod qui prefert honestum utili et de
lectabili bene agit qui econtrario peccat. Dicimus igitur primo quod fortitudo non est circa timores mali quod op
ponitur bono honesto quia fortitudo est principaliter ad refrenandum timores ne inducant nos ad fugam licet
etiam aliud sed fortitudo sic fugiendum ideo fortitudo est circa tales mali timores quod non est simpliciter fugiendum
sed aliud expectandum. Sed malum inhonestum est simpliciter timendum et fugiendum quoniam est pollicitum cum opponat bono
secundum rationem quod est simpliciter bonum et omni alteri bono preferendum rationi. // Et hanc rationem intendebat aristoteles
cum dixit Sed non circa omnia mala videtur esse fortis quedam enim et oportet timere et bonum est quedam autem non malum
id est ea non timere est malum puta malarum opinionum id est infamiam quam quidem enim timet decens et verecundus
qui autem non timet inverecundus // Infamia enim opponitur bono fame quod est honestum bonum licet non omnino
tamen significative modo sic in disputationibus non solum cavendum est redargui sed etiam videri redargui
in non solum timendum et cavendum est contrarium inhonestum cuius sunt vitia et opera ipsorum sed etiam est timendum
inhonestum significative cuius sunt scandalum vituperium infamia // Considerandum est tamen quod inhonestum
significative non est ideo timendum et fugiendum quod ex eius timore vel fuga incurramus in inhonestum contrarium

ſi potius ſubſtinendum eſt patienter ſcandalum vel infamiam quam agat contra virtutem. Unde qui propter timorem infamie vel ſcandali agit contra bonum virtutis ipſe peccat contra magnanimitatem vel honoris ornatiam ſecundum exceſſum et eſt chaymus vel phylotimus. Propter quod patet quod talis timor non ſpectat ad fortitudinem. // Deinde eſt 2° quod fortitudo non eſt ſpecialis contra timorem mali nocivi quod oppoſitum bono utili quia circa tale bonum eſt liberalitas et magnificentia et eius vitia oppoſita. Propter quod liberalitas et magnificentia debent moderare paſſiones quas huiuſmodi bona innata ſunt nobis inferre cuiuſmodi eſt timor perdendi vel expendendi vel non acquirendi et audacia dandi et conſumendi. Ideo eſſe timores et audacias talium non eſt fortitudo // De malo autem triſti ſciendum eſt quod triſte ſolet 2x capi. Uno modo prout eſt ſecundum ſenſus tactus innatum inferre dolorem per ſui abſentiam cuiuſmodi ſunt potus et venerea et circa talia eſt temperantia et non fortitudo. Alio modo capitur ut eſt doloris illativum per ſui preſentiam ſicut ſunt egritudines verbera et vulnera et huiuſmodi vel etiam mortis pericula et apparentie. Et tunc oportet iterum diſtinguere quia vel eſt in poteſtate noſtra evitare talia pericula et tales triſticias vel non. Si non tunc eſſe timores talium non eſt fortitudo ſicut dicebatur in prima queſtione et propter hoc dicit Ariſtoteles quod non videbitur eſſe fortitudo ſed ſecundum exigentiam operis et circumſtantiarum modo quo oportet maximam ſibi timere in mari vel in egritudinibus eſſe mortem. Sed ſi in poteſtate noſtra ſit talia evitare tunc eſſe talium timores et audacias eſt fortitudo. Erit enim habitus inclinans ad non timendum ſed audendum triſtia et pericula quorum et expectatio et ſuſceptio eſt honeſta et fuga turpis et conſequenter inclinabit ad non audendum ſed timendum ubi non eſſet honeſta expectatio nec fuga turpis et in hoc eſt maximus quo virtus fortitudinis ſpecificatur et diſtinguitur ab aliis virtutibus per timores et audacias non tamen omnes ſed circa bellica pericula et tunc redditur quod dictum fuit in 1a queſtione.

Tunc reſpondendum eſt ad rationes. Ad primam dicendum eſt quod fortitudo non eſt circa iram principaliter et directe ſed indirecte et quaſi accidentaliter quia non eſt moderativa ire ſed magis aſſumit ſibi iram ad moderandum et reprimendum timorem et ad corroborandum audaciam in ſubſtinendo vel aggrediendo maxima pericula et ad familiaris et minus ſenſibiliter ſubſtinendum corporis maximas triſticias. De triſticiis autem dicendum eſt quod omnibus virtutibus vel eſt aliquibus eſſe delectationes et triſticias et cum hoc etiam fortitudo eſt quodam ſpeciali modo circa triſticias in quantum eſt circa terribilia que innata ſunt inferre triſticiam. Sed ipſa non eſt per ſe circa triſticias tanquam moderativa earum ſed inclinat ad ſubſtinendum maximas triſticias corporales ſi ipſa ſit eſt circa timores et audacias ſicut tanquam moderatrix earum ne impetuoſe inclinet ad turpem actum. // Ad 2am dicendum eſt quod fortitudo non moderatur timores et audacias medio rei ſed medio rationis ita quod tamen ſumit de timore vel de audacia quantum recta ratio iubet ſecundum exigentiam operis et circumſtantiarum. Modo quandoque oportet maximam ſibi aſſumere audaciam dum tamen ſit ſemper ſub dominio rationis et ideo quandoque fortitudo aſſumit ſibi furorem vel iram magnam ad augendum audaciam. Ad 3am dicendum eſt quod labores et pericula ſunt obiecta timoris et audacie // De 4a ratione inſigne eſt ſatis in tertia queſtione.

Onſequenter queritur xxii°

Utrum in aggrediendo ſit principalior actus virtutis fortitudinis quam in expectando vel econverſo. Et arguitur quod in aggrediendo per vi rationes conſimiles illis per quas Ariſtoteles probat iv° de liberalitate datores eſſe principaliores actum liberalitatis quam acceptores. Prima ratio quoniam melius eſt quod poſſidet ſe aggredi cum viribus ſuis expectare vero non niſi poſſidere vires etc. // 2a ratio eſt quia utique eſt magis bonum agere quam bene pati ſed aggredi eſt bonum agere et expectare ſive ſubſtinere eſt bonum pati etc. // 3a ratio eſt bonum operari eſt magis virtutis quam turpia non operari ſed aggredi eſt bonum operari expectare autem quod eſt non fugere eſt turpia non operari etc. // 4a ratio eſt quia virtuti et operationibus virtutis debentur laus et gloria

ſed magis laudant

sed magis laudant invadentes inimicos et repellentes quam expectantes et sustinentes. Quarta ratio est quia virtus est circa difficile et virtuosius circa difficilius sed difficilius est aggredi quam expectare generaliter. Quinta ratio est quia virtuosius est actibus propriis quod maioris prebet rei publice utilitatem quia hec est amabile et virtuosi actus sunt amabiles sed aggredi est utilius cum per agressum repellatur magis inimicus generaliter. Oppositum videtur velle Aristoteles d. in sustinendo utique tristia fortes dicuntur. Et per totum capitulum de fortitudine Aristoteles magis loquitur de actu sustinendi quam de actu aggressus tanquam actus sustinendi sit principalior. Unde dicit quod fortis est circa maxime terribilium n. 9. n. magis sustinet. Dicendum est quod cum non semper sit optimum expectare vel circa aggredi sicut in precedentibus apparuit loco tertio est fortitudinis actus scilicet fuga expectatio et aggressus de quorum actuum comparatione ad invicem dicendum est. Primo quod fuga est minus principalis actus ceteris duobus. 2o quod expectatio est actus principalior quam aggressus. Primum probatur sic quia sicut dicitur 2o huius circa difficilius semper ars fit et virtus. Et enim bonum melius in hoc sed difficilius est aggredi vel sustinere terribilia vel tristia quam fugere ea quoniam tristitia stupefacit et corrumpit naturam habentis 3o huius. Item suppono quod fortitudo magis opponitur timiditati quam audacie et hoc dicit Aristoteles in 2o huius quia propter sic quia ad timorem terribilium magis inclinati sumus quam ad ipsorum audaciam sicut experientia docet. Sed ad que magis nos ipsi sumus nati hoc magis contraria medio videntur ut dicitur in 2o huius generaliter. Ex hoc arguitur sic ille actus virtutis est minus principalis magis assimilatur vitio magis opposito virtuti sed fugere magis assimilatur timiditati seu actui ipsius quam expectare vel aggredi et quidem timiditas magis opponitur fortitudini ut dictum est generaliter. Item ille actus est minus principalis qui est magis remotus ab actu principalissimo sed fuga est huiusmodi quia actus principalissimus fortitudinis est expectatio sicut dicetur in 4a conclusione fuga autem magis distat ab expectatione quam aggressus quia totam tollit stabilitatem expectationis aggressus autem non sed reddit ei. 2a conclusio probatur primo quia sicut bonum facere bonum publicum liberaliter dare est virtuosius quam bene pati bonum publicum quod liberaliter accipere sicut dicitur 4o de liberalitate. Ita per locum a simili bonum pati malum est virtuosius quam bonum facere malum sed fortiter sustinere est bonum pati bonum malum scilicet tristia. Fortiter autem aggredi est bonum facere malum scilicet inimicis generaliter. Patet consequentia quod fortis expectatio comparatur datori liberali et fortis aggressus acceptori. 2o quia sicut prius dictum est quod circa difficilius est bene expectare semper ars fit et virtus ideo ille actus magis principalis ad virtutem spectare secundum fortitudinem quam aggredi qui est difficilior sed difficilius est bene expectare secundum fortitudinem quam aggredi omnino generaliter. Probatur prima primo quia bene sustinere respicit proprie loquendo fortiorem invadentem bene autem invadere respicit magis debiliorem defendentem invadens enim sicut communiter invadit semper invadit propter minorem fortiores sperans salutem. Sed expectantes aliquando videntes mortem et desperantes salutem sustinent pericula et tormenta ne malum culpe committat modo facilius est aggredi debiliorem et cum spes est de salute quam expectare fortiorem et cum desperatur de salute quoniam terribilissimum mors. 2o quia expectatio est moderamen timore mixtum ad hoc cum labore corporis et dolore invasio autem moderatur audaciam modo difficilius est [illegible] moderare timorem quia timor et dolor sunt innati vehementer trahere appetitum. 3o quia difficilius est diu et perseveranter manere in periculis et doloribus quam subito motu moveri ad pericula sed expectare importat temporis diuturnitatem aggredi autem potest quis subito motu et ideo de audaci et forti dicit Aristoteles Audaces autem provolantes sunt ante pericula tamen in ipsis discedunt fortes autem in operibus acuti prius autem quieti. 4o quia expectans et sustinens percipit in presenti pericula et dolores aggrediens non nudum scilicet presentia pericula et dolores sed mala presentia fortiores sunt motus quam mala futura. Unde dicit Aristoteles 3o de temperantia hec quidem enim scilicet pericula futura vel in vitio considerata sive tristia sunt hec autem scilicet pericula presentia

et in presenti apprehensa propter terribilia stupefaciunt ut arma proiciat et alia difformiter faciat. Tristitia namque stupefacit et corrumpit naturam humanam. Et 2o Rethoricorum dicitur sunt autem ansibilia et periculosa longe existentia non enim omnia timent sed quecumque terribilia magnas aut corruptiones possunt et hec si non longe sed prope videantur. Sciunt enim omnes quod morientur sed quia non prope non curant. 3o ad principale arguitur sic ille actus virtutis est principalior qui immediatius respicit bonum virtutis sed expectatio est huiusmodi probatio quia aggressus licet sit finaliter propter bonum virtutis salvandum tamen immediate est vel ad victoriam aut lucrum optinendum super inimicos vel ad repellendum inimicos ut non optineat in futurum sed expectatio spontanea in mortis appetitu ad nullum exteriorum tendit immediate sed solum ad honestum fovendum et ad evitandum malum culpe quod committitur in fuga. 4to arguitur sic ille actus est principalior actus virtutis qui magis distat ab extremis viciosis sed expectatio est huiusmodi quia fortitudo magis convenit audacie in aggrediendo quam in expectando. Et ex alia parte magis convenit timiditati in fugiendo quam in expectando etc. Sed est advertendum quod aliud est melius aggredi quam expectare ymo quod expectatio sine aggressu esset viciosa. Et similiter aliqua fuga est melior ratione comparationis illa de qua locuti sumus non est attendenda in ratione eiusdem actus et eodem modo circumstantionati sed ut dividitur id est quod supremus expectationibus est virtuosior supremo actu invasionis. Notandum est etiam quod quia fuga est fortitudinis actus minimus ideo sibi nulla attribuitur pars fortitudinis que conveniunt seu consolent enumerari. Tullius dicit in sua rethorica quod fortitudinis partes sunt magnificentia confidentia patientia et perseverantia. Et prima nomina non videntur proprie esse supra sic et Seneca minus proprie vocavit fortitudinem magnanimitatem. Hec autem partes sic artificialiter distingui possunt quoniam duplex est primarius et principalis actus fortitudinis scilicet expectatio et aggressus. Et iterum est duplex eius genus et secundarius actus scilicet periculorum vel dolorum susceptio et laborum perpessio. Propter igitur bonam expectationem requiritur constantia reddens eam firmam et instupefactibilem. Unde de hac parte loquens Aristoteles dixit principaliter autem dicetur fortis qui circa bonam mortem impavidus et quecumque mortem inferunt repentina existentia et quod fortis est instupefactibilis ut homo. Sed propter bonum aggressum requiritur fiducia vel fidentia reddens aggressum intimidum et acutum. Unde de ista parte dicit Aristoteles desperabundi quidem quis timidus fortis autem contrarie in audendo enim bone spei est. Sed propter dolorum corporalium susceptionem requiritur patientia reddens eam tollerabilem et imperturbabilem spontaneam propter delectationem quam habet fortis in hoc quod conservat se et auget bonum virtutis in tales patiendo dolores de qua parte dicit Aristoteles. Mors quidem et vulnera forti et volenti erit sustinet autem hec quoniam bonum. Sed propter laborum perpessionem requiritur perseverantia sumpta tamen non ut opponitur molliciei de qua dicitur in 7o sed ut est circa labores ad fortitudinem pertinentes. Hec igitur perseverantia reddit perpetuam laborum perpessionem infatigabilem modo humano de qua dicit Aristoteles Audaces quidem prevolantes ante pericula sunt in ipsis autem discedunt. Fortes autem in operibus acuti sic igitur patientia sicut constantia sicut dolores et expectationes et perseverantia fiduciam sicut labores aggressum. Tullius igitur pro magnificentia et Seneca pro magnanimitate debebat mente constantiam quam nominibus a magnitudine sumptis appellaverunt propter hoc quod spectat ad maximum fortitudinis actum. Tunc solvende sunt rationes. Ad primam dicendum est quod vere virtuosius est et melius quam possidere sed expectare sustinendo pericula presentia et dolores est multo magis viris virilibus aliter quam aggredi sicut dictum est. Ad aliam dictum fuit in principio rationem 2e quesitis. Ad 3am patet videndum per 3am rationem 2e questionis bonum enim honestum tantum habet bono utili preeminentiam quod melius est fugere turpe quam quodcumque utile procurare et cum hic expectans bene secundum dictam rationem non solum fugit malum culpe sed maximum et optimum fortitudinis actum exercet. Ad 4tam dicendum est quod propter alia laudat non laudabile que scilicet studiosus laudat enim illud quod quia delectabile et utile probet licet per immoderatum actum et turpe et ita sepe laudaces et prodigi et bomolochi dicit Aristoteles 4o huius quod pluribus gaudentibus

ludo et ipsi communicari magis quam ozi et bomolochi eutrapeli nominantur et gratiosi. Dicendum est igitur quod studiosi
magis laudarentur expectantes optime quam optime invadentes licet magis laudari debet invadens ubi ratio
dictat invadere et non solum expectare. Ad 5m dicendum est et dictum fuit in 2a ratione 2e quaestionis. Ad 6am
dicendum est quod non semper est melius quod est ex parte utilius sicut enim multa pecunia esset melior quam minus bona valet philosophari
Unde dicit Aristoteles Milites autem nihil forsitan prohibet non tales id est non vera fortitudine fortes esse optimos id est maxime
utiles sed eos qui minus quidem fortes alterum autem nullum bonum habentes parati quidem isti ad pericula et vitam ad parva
lucra permittant postea et dicit et quod optima expectatio et susceptio mortis ita possit in actu cum salvare
civitatem et totam gentem ad huc in maiori periculo existente sic optimus aggressus ideo etc.

Consequenter queritur xxiiijo.

Utrum inter quinque similitudinarias fortitudines fortitudo politica assimiletur magis vere fortitudini. Et arguitur quod non quia continet sibi se
fortitudo a principibus coactam modo coacto repugnat omni vere fortitudini et omni virtuti. Item illa que magis participat
morem virtutis magis assimilatur vere fortitudini sed fortitudo militaris est huiusmodi probatio quia prudentia est
regula virtutum et in ea connectuntur virtutes omnes ut patet 6o ethicorum ergo illa fortitudo magis habet rationem
virtutis que magis utitur prudentia modo fortitudo militaris est huiusmodi quia milites experti sunt in bellis
et sciunt quomodo se habendum sit in bello ad percutere et invadere et ad se defendere et custodire habent autem scientiam
non autem esse vel quam prudentia cum prudentia sit recta ratio agibilium etc. Item videtur quod fortitudo
ex ira sit similior vere fortitudini tamen quia vera fortitudo iram assumit secundum in adiutorium dicit Aristoteles fortes quidem
igitur propter bonum operantur furor autem cooperatur ei tamen quia dicit Aristoteles quod naturalissima videtur que propter furorem fortitudo precipiens
electorem propter quod etiam dicit quod fortes furoris speciem habent. Item videtur quod fortitudo ex spe sit ei
similior quia dicit Aristoteles desperans utique quis timidus fortis autem contrarius in audendo enim bone spei
est propter quod etiam fidentia posita fuit superius inter proprium fortitudinis. Item videtur quod fortitudo ex ignorantia sit
similior secundum quam fortitudo videtur maxime assimilari ignorantia dicit Seneca in suo libello de 4or virtutibus capitulo
de fortitudine quod maximum genus vindicte scilicet spectans ad ipsam fortitudinem est ignoscere. Et Aristoteles dicit de ma-
gnanimo que assistit in omni virtute magnanimus esse dicit quod magnanimus neque memor mali est non enim
magnanimi est recordari mala sed magis despicere. Oppositum dicit Aristoteles quod de fortitudine politica ipse dicit
assimilatur autem hec maxime ei que prius dicta est homine vere fortitudinis cuius rationem subdit dicens quoniam propter virtutem
sit propter verecundiam enim et boni desiderium honoris enim gratia et fuge obprobrii turpis existentis. Primo est vi-
dendum que et quot ponat similitudinarie fortitudinis 2o quam similitudinem et dissimilitudinem habent cum vera fortitudine
3o ex hiis videbitur propositum. Quantum ad primum manifestum est quod Aristoteles quinque ponit similitudinarias
fortitudines quarum prima in duas dividitur et ita sunt 6. Prima igitur est fortitudo politica et est illa per quam cives propter
ea que principes post eis largiri vel inferre aggrediuntur vel fortiter patiuntur belli pericula que est
2a. Prima est secundum quam videntur sustinere pericula cives propter eas que ex legibus increpationes et obpro-
bria et propter honores. Et propter hoc fortissimi videntur esse apud quos timidi inhonorati et fortes
honorati scilicet a principibus. 2a est per quam cives propter timorem pene corporalis aut amissionis possessio-
num et hereditatum periclitantur scilicet quia sic solent domini punire fugientes aut non aggredientes
periculum. 3a fortitudo est secundum quam propter experientiam et artem bellandi homines audacter aggrediuntur
pericula et hec est fortitudo militaris. milites enim propter experientiam sciunt multa que in bellis videntur in-
expertis terribilia non tamen habere periculum sicut sunt fragor arborum et strepitus equorum et huiusmodi per artem

etiam bellandi sciunt invadere ad nocendum et custodire se ut non patiantur propter quod isti aliis quemadmodum
in armis armati pugnant et athlete ydiotis et non mirum si sunt audaces magis // 5ta fortitudo est
que fit per furorem vel iram impetuosissimum. n. furor ad pericula et ira motus non est homo prius si conveniunt feris
feras. n. alii videntur potentes bellare ad invicem propter iram // 2a fortitudo est ex spe vincendi propter multotiens
alias vicisse 6a fortitudo est ex ignorantia periculi quantitatis eius. Aliqui n. ut timidi aliqui pericula
maxima aggrediuntur quia non putant ibi talia esse pericula. ideo sic dicit Aristoteles cum perceperint periculum statim fugiunt
Quantum ad 2m propositum sciendum est quod ad omne opus virtutis virtuose operandum multe requiruntur conditiones quarum
5que multum principales ponit Aristoteles 2o huius // primum quidem n. est quod sciens operetur quod est omne virtutis opus
prudentia regulatum // 2o quod sit eligens quia virtus est habitus electivus // 3o quod sit eligens propter hoc et propter bonitatem
et honestatem ipsius operis secundum se // 4o quod firmiter et immobiliter operetur // 5a conditio addenda est quod delectabiliter
Vnde primo huius. Nullus utique est bonus qui non gaudet bonis operibus et inducit ibidem iniusto et liberali
et ita dicat esse de aliis ex quibus finaliter concludit. Si autem sit secundum se ipsas utique erunt secundum virtutem
operationes illiberales delectabiles // 2o sciendum est quod 2o fuerit positum principales actus fortitudinis scilicet expectatio
et aggressio ad quod quod quinque fortitudines prius cum vera conveniunt fortitudine in prima conditione virtutis quia omnes isti sciunt
et operantes et considerantes pericula aggrediuntur ea. 6a non fortitudo deficit in hoc Nam invadentes
ex eo quod pericula ignorant non invaderent si scirent quia remota causa removetur effectus Vera
autem fortis non est talis quia secundum Tullium fortitudo est periculorum considerata susceptio et laborum per
pessio // 2o autem quod omnes hee fortitudines in 2a conditione virtutis conveniunt preter 5tam que est ex ira vel ex
passione quod. n. ex passione fit non fit secundum electionem Vnde 3o huius neque. n. que propter iram secundum electionem
esse videntur et que operari secundum passiones conveniunt brutis que electione non utuntur // Alie tamen 4 fortitudines
multum deficiunt eligunt vera prima fortitudo et 3a et 4a et 6a sponte eligunt 2a autem cum coactione quadam
Nam metus pene et si non cogit simpliciter tamen modum habet coactionis in quantum quod metu eligit non est voluntarium
simpliciter sed mixtum ex involuntario ut ait 3o huius. Et quantum ad hoc ista 2a fortitudo magis recedit a
vera fortitudine sicut. n. metus aliqualiter excusat actus turpitudinis in pravis operibus facta et quodammodo
excusat actus decentiam in studiosis propter quod dicit Aristoteles. Oportet autem non propter necessitatem fortem esse sed quoniam
bonum // 3o et apparet quod omnes ille 6 fortitudines deficiunt a vera fortitudine in 3a conditione virtutis non. n. eligunt
opus fortitudinis ipsum propter se ipsum sed prima propter honorem adipiscendum exteriorem et vituperia vitanda // 2a vero
ad evitandum penam vel dampnum. 3a autem propter lucrum et stipendia habenda sed hec 3a deberet ab aliis
se iungi. 4a autem non eligit sicut dictum fuit sed tamen sed passiones ire statuunt scilicet vindictam in fine. 5a autem et
6a videntur sibi statuere finem victoriam ex eo. n. quod sperat eam aggreditur // 4o manifestum est quod in 4a conditione
virtutis prima fortitudo convenit multum ut fortitudinis quoniam manente causa manet effectus sed isti propter honorem adi
piscendum bellant et magis perseverantibus et sustinentibus maior debetur honor ideo tales apparent
et sustinere et perseverare. 2a autem fortitudo est minus firma quia cum videtur occasio recedendi
qua excusari possunt ut penam deputatam non incurrant statim recedunt / 3a autem fortitudo non
est stabilis quia milites bellant audacter propter fiduciam solum in arte sua per quam sperant esse for
tiores cum autem per eandem artem citissime perceperint excellentiam periculi in tantum quod etiam cum arte sua
non sperant esse fortiores fugiunt prius sicut dicit Aristoteles // 4a et fortitudo non est constans quoniam ira
tempore digeritur et transit ut dicitur in 2o rethoricorum. Etiam que non est ira nisi cum spe vindicte propter quod sic dicitur

p° rethor° nō irascunt' hoīes ul' min⁹ irascunt' hiis qui multum ꝑ se po^a qr̄ .s. desꝑant uīdictā cū g° ꝑ̄terueīt ꝑiclm ut nō speret se optinē posse uīdictā cessat ira ꝛ fugiunt · Simi^r q^a for titudo stabilis nō ē cū .n. bellent ex spe optinēdi eo qd' alias optinueīt sepe ꝛ uideīt ultra so litum excrescere ꝑiculū cessat spes et fugiunt // 6^a aūt forti^do statim fugit cū sēnciat ꝑiculū quia cessat ignorantia · q° m° q̄ in q^a ꝯdcōe uirtutis ꝯueniūt oīs fortitu^s pt̄ 2^a3 oīs .n. bel lant ꝑ desideriū ꝛ spem finis delectabil' optinēdi mō in tali spe ē delectat° Vn̄ p° rethō^r spān tes qm̄ adipiscant' gaudent ut puta ī febribꝫ hntes sitim spantes bibere gaudent // Sꝫ dicēs tu qr̄ nō gaudet 2^a forti^do nōne et bellat ꝑ finē delectabile .s. ꝑ corp^is salute · Dicēdꝫ ē q^a nō gaudet in actu i° bellandi quia nō opat' ꝑ morm̄ ꝯue^c finis sꝫ ꝑ mbīr timoris ꝛ amissiōs Timor aūt sp̄ ē Tristicia · Et iterum finē i^m .s. salutē possꝫ hēre sin̄ i° bello si nō cogeret' a pn̄ape cū g° oīs coactio ꝛ uiolentia sit tristis s^e q̄ ille moris ꝑcurādi salutē .s. ꝑ bellum ē illi tris tis violent .n. ꝑicula substinere ꝛ dolores ē utiqꝫ undiqꝫ tristere // 5°ꝛ ulti° mai^m ē q̄ oīs iste fortitu^s uē forti^m assimilāt' in agressu sꝫ quō ꝛ que asimulant' ē in expectatiōne mali fiut satis in ꝯ^a ꝯdcōe uirtutis // hijs uisis ddm̄ ē q̄ p^a forti^do int' ceteras maxīe assimi lat' uē fortitu^m qd' ꝑ ex d̄cis qm̄ s' magis ꝯueniūt ꝯdcōes uirtutis ꝛ ꝑ ꝯn̄s uē forti^m ipā .n. opat' sciens q̄ nō facit o^a · ipā ꝛ opat' eligēs q̄ nō facit ē^i nꝫ 2^a nisi inpperie .s. electōe q^i coacta ꝛ inuoluntaria q' ē ꝯ rōez virtutis ipā et p^i forti^do sup' ceteras magis firme ꝛ imobili^r opat' iterum etiā ꝛ magis delectant' qr̄ honor qui ē ei⁹ finis ē delectabilissimorum ut d̄r p° rethō^r Iterum q° ad 3^a3 uel 2^a3 ꝯdcōez uirtutis mai^m ē q̄ licet nulla i^ara fortitudinū statuat s' finē uē forti^mis ꝑ finē tamē p^a forti^do statuit s' finē meliorē ꝛ ꝓpinquiorē fini uē forti^mis · qm̄ oīs ille forti^mis pt̄ 2^a3 statuit s' finē aliquē exterioꝝ bonoꝝ inō int' oīa bona exteriora honor ē optimū ꝛ uirtuti ꝯuenientissimū. Qr̄ .n. honor sit opti^m exterioꝝ bonoꝝ ꝓ' Arꝭ ꝯ° h⁹ · d · max^m aūt hn̄ utiqꝫ ponim⁹ qd' dijs attribuim⁹ ꝛ qd' maxīe desiderat q' ī dignitate ꝛ q̄ ī optimus ꝑmiū t^le aūt honor max^m aūt utiqꝫ hoc eorum qꝫ exti⁹ bonoꝝ // Itē honor ē virtuti ꝯuenientissimū qr̄ ē ꝑmiū uirtutis ꝯ° h⁹ ꝛ q^a desideriū honoris duc' na^r ad desiderandum virtutes q .n. desiderat honorē ipe debꝫ na^r i^d desiderare ꝑ qd' debet s' honor ꝛ ꝑ qd' prudentes ꝛ boni honorat' ipm̄ si hoc ē ꝑ virtutē ꝛ ꝑ uirtutes qm̄ sꝫ ue ritatē solus bon⁹ ē honorand⁹ ꝯ° h⁹ · Honor .n. et laus sunt uirtutis sicut scandala ꝛ ui tupia uicioꝝ // Itē ad hanc ꝯ°ez ꝓbandā Arꝭ adducat t^ciā rōez Assimilat' .n. hec .s. p^a forti^do max^e ei q̄ p^us d̄ca ē .s. uē forti^m qm̄ ꝑ virtutē fit ꝑ .n. uerecundiā ꝛ boni desideriū honoris .n. gra ē ꝛ fuge obrobrij turpis exitus // Sꝫ in hac Arꝭ rōe du^a latet qm̄ si t^cis opare tur ꝑ ꝯtutē tūc ipā eēt uā forti^do ꝛ nō so^m simulitudinaria // Iterum Arꝭ ui' ꝓbare qd' ipā fiat ꝑ virtutem ex eo q̄ fit ꝑ uerecundiā h^c aūt nō s^e nisi diceremus uerecundiā eē uirtutē qd' nō ē vīn ut pꝫ ꝯ° hui⁹ neqꝫ .n. studiosi ē uerecundia^at ymo cum uirtute nō ē ꝑstat uerecun dia di · Arꝭ ꝯ° hui⁹ neqꝫ .n. studiosi ē uerecundia // Itē et ui' arguere q̄ fiat ꝑ uirtutē ex eo q̄ fit ꝑ boni desideriū .s. honoris grā ꝛ fuge turpis inō h^c nō ꝯcludit q^a uirtus nō opat' ꝑ desideriū cuiuslꝫ boni sꝫ so^m ꝑ bonū ipi⁹ opis uirtuosi fīm se · nō grā alti⁹ extri^s. Vnde dicit Arꝭ finis aūt · o · opis ē qui sm̄ hitum ꝛ forti aūt ē forti^do bo^m t^ciis aūt ꝛ finis

declinant autem undique quoque fine boni utique gratia fortis sustinet et operatur que secundum fortitudinem. Sed ad omnes istas obiectiones simul dici potest quod non erat intentio Aristotelis quod prima predicta fortitudo fiat propter virtutem sic quod actus eius procedat ex habitu virtutis, sed quod ipsa et eius operationes disponunt ad virtutem. Dicimus enim frequenter quod desiderium honoris est innatum ducere ad desiderium virtutis, modo quod disponit ad aliquid dicitur esse propter illud. Hoc est huius gratia quod quare ista fortitudo disponit ad virtutem propter dicit Aristoteles convenienter per hoc quod est propter verecundiam et gratia honoris, quoniam verecundia disponit ad virtutem, prohibet enim a peccato ut dicitur quarto huius. Adhuc autem bene restaret dubitare de comparatione secunde fortitudinis militaris ad alias sequentium ad invicem, sed non est magna necessitas. Modo patet ad rationes videre. Ad primam patet dici quod Aristoteles posuit fortitudinem politicam magis similem vere fortitudini non quam ad secundam fortitudinem sed quam ad primam sit patet in littera. Ad aliam dicendum est quod miles non bellat fortiter ex prudentia sed ex arte. Ars enim est recta ratio factibilium, prudentia vero recta ratio agibilium, id est eligibilium, idem enim eligibile et agibile secundum mentem Aristotelis. Ars igitur docet quomodo et per quae media opus faciendum possit citius et facilius cum minoribus expensis et in minori tempore consummari et quomodo et per quae media opus consummatum et sed sic melius et perfectius, non autem intromittit se ars utrum opus illud ordinetur ad finem bonum vel ad malum finem. Domificator enim ita faceret finem domum bonam in se et firmam per artem pro latrinis habitatione sicut pro dei adoratione, sed prudentia statuit sibi finem debitum et optimum et docet opus omne in illum finem dirigere et talem modum vel talia media in opere suo eligere in quibus honestate servata possit melius opus suum in finem statutum dirigere. Ideo in secundo huius dicebat bene Aristoteles: Adhuc neque simile est in artibus et in virtutibus, que enim ab artibus fiunt bene habent in eis. Sufficit igitur hoc quale habita fieri; que autem secundum virtutem fiunt neque si hec qualiter habent iuste vel temperate operata sunt, sed si operans qualiter habens operetur, primum quidem si sciens, deinde si eligens et eligens propter hoc. Ex quo autem dicitur hic de virtute patet solutio. Dici de prudentia cum prudentia non sit sine virtutibus moralibus neque virtus moralis sine prudentia. Modo constat quod miles in sciret bellare et bellum ad perfectam victoriam reducere, si bellaret propter lucrari vel tirannizare aut propter pessimum finem quemcumque sicut si bellaret propter summam virtutis bonum. Igitur patet quod hec scientia non est prudentia sed ars. Verum autem scientia dicitur intelligentia quod in secundo huius dicebatur: Ad virtutes quidem igitur scire parum aut nihil prodest. Ad aliam dicendum est quod non ex eo quod dicitur simile virtuti quia virtus assumit illud in adiutorium. Sed immo virtus omnia bona humana et anime et corporis et exteriora sibi assumit in adiutorium et eis utitur bene ad debitum finem, sicut dicebatur in primo libro. Passiones autem sive appetitus non sunt malum secundum se quia natura non statuisset eas, et quoniam neque dicimur secundum passiones studiosi vel pravi neque laudamur nec vituperamur ut dicitur secundo huius; bene igitur fit cum eis utimur bene et male cum male. Virtus igitur assumit iram et alias passiones sibi in adiutorium, medias tamen sive regulatas secundum dictamen rationis. Vitium autem utitur eis secundum extremum et male. Unde secundo huius: habitus autem sunt secundum quos ad passiones habemus bene vel male, sicut si quidem vehementer vel remisse male habemus, si autem medie bene. Dico igitur quod fortitudo assumit sibi in adiutorium et spem et iram et artem militarem et honoris desiderium et multa alia, sed non vero dirigendo in indebitum finem, ideo magis est virtuti generis quod magis disponit ad directionem in debitum finem virtutis. Hoc autem est desiderium honorum quia disponit sicut dictum fuit ad desiderium virtutis et rectam electionem. Ars autem militaris et ira magis disponunt

ad facilius et citius prosequendum opus operandum non autem huiusmodi determinatorum ad finem bonum vel malum
ideo non valet ira virtuti non precipiens electorum · sed tamen est fortitudini convenientissima propter hoc quod ad
aggressum quia dat ei impetum fortissimum desiderium autem honoris et si amplius non presumat
electorum quod honoris valet multum ad desiderandum et aggrediendum virtutem · ideo propria fortitudo
est melior cum hoc et quod sicut ira reddit impetuosiorem aggressum ita desiderium honoris constan
tiorem expectationem que erat fortitudinis maior actus quod et dicunt esse fortes furiosos propter hoc
glosari debet propter hoc id est scilicet non in electione nec in fine sed in impetuositate aggressus et quia
adhuc multa est dissimilitudo quare sicut audacia ita et furor in principio aciet est valde propter
non dirigit et remittit sicut dicitur 2° rethorice · fortis autem in oppositis acuti et constantes per
aut quieti in quo et plus convenit cum fortitudo propria que prima · Ad etiam dicendum est quod vera fortitudo
sumit scilicet spem in adiutorium ad perseverandum in aggressum sed tamen spe non assumit propter
ex spe vana sicut quarta fortitudo sed ex virtute firmata metum eius in desiderio boni finat quod
sperat et intendit per constantem periculorum susceptorum et aggressum aliquando unde vincendum adipisci
et si mortem desperat · Ad ultimam dicendum est quod quarta fortitudo pericula ignorat vera autem for
titudo non sed ea considerat et providet · unde dicit Tullius quod fortitudo est considerata periculorum sus
ceptio et laborum perpessio quamvis et in repentinis timoribus sit impavida propter habitum et in prepara
bata quod non inest de quarta fortitudine sed vere fortitudinis est ignoscere mala sibi illata et iniurias sic
ut earum memoria numquam det ei preter iudicium rationis impetum ad vindictam vel et ad im
dicte excessum propter quod dicit Seneca si fortis fueris et inimicum tuum in tua potestate
redacteris vindictam putabis vindicare potuisse

Consequenter queritur xxiiij°. Utrum fortis in omni actu fortitudinis de
lectetur · Et arguitur quod non quia dicit Aristoteles quod in sustinendo utique tristia fortes dicuntur
propter quod est triste fortitudo et dicit Aristoteles non utique in omnibus virtutibus delectabiliter operari
existit preter quam in quantum finem attingit hoc autem dicit propter fortitudinem in qua non existit delectabiliter
operari: Sed dices tu quod prima clausula preter quam in quantum finem attingit solvit argumentum Non enim delectatur
fortis in vulneribus aut in morte secundum se sed secundum quod per hoc attingit finem fortitudinis · Contra quia dicit Aristoteles
quod licet finis fortitudinis sit delectabilis tamen a superexcellentibus doloribus evanescit ista delectatio
Unde sicut dicit Aristoteles propter multa esse hec scilicet instabilia parum existens eius gratia ut delectabile in bre
titer sustinere mortem est alius actus fortitudinis sicut dictum fuit ante sed in sustinendo mortem fortis non de
lectatur preterea quia vel delectatur secundum sensum vel secundum intellectum sed non est genus primo probo quod non secundum sensum quia delectatio non
inest simul in eodem et secundum eandem potentiam stare cum tristitia propter hoc quod est sed contra et tamen inest tristatur secundum sensum
Unde dicit Aristoteles pati aut dolorosum si sint carceres et triste est omnis labor · Et confirmatur quia
si tristitia remissa compatitur aliquam delectationem tamen tristitia maxima non compatitur sed iste maximam
sustinet tristitiam quia nunquam est maioris tristitie capax saltem secundum sensum quam mortis · Terri
bilissimum enim mors ut dicit Aristoteles · Deinde probo quod non delectetur secundum intellectum primo quia dicit primo huius quod in
virtuoso omnia consonant rationi quod non esset unum si maxima tristitia sensus staret cum delectatione intellec
titer secundum intellectum tristatur valde de hac enim tristitia loquitur Aristoteles dicit quanto virtutem utique habet omnem
et felicior sit magis in morte tristior est tali enim maxime vivere dignum et iste maximis privatur bonis iste

autem hoc. Item si in sustinendo mortem fortis delectaretur, hoc autem propter virtutem aut virtuosi operis ac
quisitionem et exercitium, sed ob hoc delectari non debet quia sustinendo mortem nec virtutem nec opus virtutis
acquirit sed totum amittit et cetera. Et confirmatur quia eodem actu non acquirit quis actum virtutis et privat
eodem, sed in sustinendo mortem fortis privatur bono virtutis, unde dicit Aristoteles, et sic privatur maximis bonis
sciens. Item delectatio in actu fortitudinis est quedam actus fortitudinis, ergo si fortis delectatur in omni actu fortitudinis
ipse delectaretur in prima delectatione et iterum in alia delectatione et sic est processus in infinitum quod est inconveniens. Op
positum dicit Aristoteles quia primo huius dicit amantibus autem bonum sunt delectabilia que natura delectabilia, tales
autem sunt virtutum operationes. Et addit nullus enim bonus est qui non gaudet bonis operibus, neque enim iustum utique aliquis
diceret non gaudentem iusta operatione, neque liberalem non gaudentem liberalibus operibus. Similiter autem et in aliis.
Item 2° huius dicit Signum autem oportet facere habituum supervenientem voluptatem vel tristitiam operibus, qui quidem
recedit a corporalibus voluptatibus et hiis gaudet temperatus, qui autem tristatur intemperatus. Et qui sustinet peri
cula et gaudet fortis, qui autem tristatur timidus. Hoc idem vult Seneca epistola ad Lucillum
Allegans enim Athalum stoicum et expertum dicit Athalus stoicus dicere solebat Malo me fortuna
in suis castris quam in deliciis habeat. Torqueor sed fortiter, bene est. Occidor, sed fortiter, bene est. Audio Epi
curum dicentem dulce est. Nihil enim est virtute prestantius nil pulcrius et bonum est et optabile quicquid eius geritur
imperio. Item in epistola Quid quis dicit sic imperfectus adhuc intercendit letitia sapientis
non contexit gaudium, nec causa corrumpet, nec fortuna semper et ubique tranquillus est cuius rei assignat causam,
non enim ex alieno pendet nec favorem fortune aut hominis expectat, domestica illi felicitas est exiret
ex animo si intraret, ibi nascitur. Secundum est sicut videbitur ubi de delectatione tractabitur quod delectatio vel
saltem immoratio quedam tristitie consequitur inseparabiliter omnem apparentem adeptorum quibuslibet sub ratione boni apprehensi
aut etiam huius adeptionis spem vel memoriam et omnem apparentem privationem quibuslibet sub ratione boni apprehensi
aut huius privationis spem vel memoriam sequitur tristitia inseparabiliter vel saltem alia retractio delectationis et similiter
econtrario est et conversio de apprehenso sub ratione mali, et hoc suppono in hoc loco. Quibus suppositis ad dicendum
quod fortis in omnibus actibus suis fortitudinis delectatur quo ad intellectum sed non quo ad sensum, quod probatur quia
fortis omnem actum fortitudinis quem exercet apprehendit sub ratione boni propter quod et ipsum directe operatur cum vere sit ha
bitus directivus. Aliter enim non operaretur secundum virtutem cum dicatur in 2° huius quod ea que secundum virtutem fiunt non si
hoc qualiter habeant iuste vel temperate operata sunt, sed et si operans qualiter habens operetur primo quidem si sciens de
inde si eligens et eligens propter hoc et cetera, ergo secundum nobile presuppositum delectatio de necessitate sequitur illud opus.
Et quia prima cognitio qua fortis apprehendit huius opus esse bonum est cognitio intellectiva et non sensitiva, sensus
enim non apprehendit illud sub ratione boni quo maxime leditur et exercetur sed vulnerum susceptione et mortis
expectatione in quibus aliquando consistit opus fortitudinis maxime secundum sensum leduntur et exercentur, ergo delectatio consequens
huius opus non est delectatio sensualis sed intellectualis. Et hec ratio bene videtur probare quod in tali fortitudinis actu
intellectus delectatur et sensus et tristatur et dolet. Sed dubium relinquitur an cum hec intellectus in tali actu tristatur
et sensus delectetur. Ad quod videtur dicendum esse quod intellectus in tali actu multiplex tristatur et specialiter si secundum quod multi
philosophorum putabant alia vita sit premiatoria felicitas non speret quando fortis pro tali actu iudicat se bona maxima
perditurum scilicet omnia bona virtutis et cum preparat ipsum esse dignum vivere et se multum posse contemplari perfecte iudi
cat se moriturum et iste autem hoc sicut dicit Aristoteles, et tamen contra debet quod fortis in tali opere aliter actu fortitudinis
magis delectetur quam tristetur quando aliter ipse cum possit desistere ab opere illo et fugere et quando contra alia meliora esse

uel peiora iudicant tanto ea adepta maior delectatio uel tristitia. consequenter fortis autem circa opera fortitudinis iudicat
esse magis bonum quam iudicet malum esse substinere uulnera aut mori quod ex hoc apparet quia in est secundum ueritatem
sicut dictum fuit in questione xviiiᵃ huius libri. fortes autem iudicat sicut est eo quod studiosus circa singula iudicat
recte. Et si talis magis delectatur quam tristetur non est dubium quin multum delectaretur excellentius si recte spe-
raret per talia opera se uitam mereri eternam et nil amittere de bonis uirtutum immo non tunc uidetur appetitus cum
tristitie secundum intellectum nisi forte de peccato aliorum qui sibi talem mortem inferrent iniuste. possum et dicere quod
fortis in tali opere delectatur aliquo modo secundum sensum quamuis licet appetitus sensitiuus secundum se in obiecto sensibili delectetur non modo in tali
opere delectaretur sed omnino tristaretur tamen appetitus sensitiuus per uirtutem inclinatus ad imperium rationis aliquantulum ipsius non
delectaretur in sequendo iudicium rationis et imperium non. Nam ad quodcumque opus appetitus fuit inclinatus
in ipso adeptos audebit. Et tu potes exemplum accipe ex hoc quod inclinatio et opus uirtutis uegetatiue naturalis
aliud non secundum aliud obiecti exigentiam sed secundum exigentiam et imperium uirtutis superioris sensibilis. Unde
si panis deterior alicui appareat conueniens perficiet et si appareat disconueniens immundus aut uenenosus
licet sit secundum se bonus et optimus non perficiet sed nocebit in tantum quod aliquando in moribus pluries sequuta sit quod
quando prohibet sensum aut appetitum sensitiuum non solum secundum exigentiam sensibilis sed ad iudicium intellectus et non
imperium inclinari sic enim in ui intellectus debet quod dicitur primo huius scilicet quod in homine uirtuoso omnia consonat
rationi // Ad rationes quando dicendum est ad primam concedendo est quod in opere fortitudinis fortis delectatur pro quo ad aliquid et
tristatur quo ad aliud nam simul in eodem actu congregari possunt aliqua rationes bonitatis et aliqua malitie
sicut ante dictum fuit sepe uirtuosus autem in bonis delectatur et in malis tristatur // Ad aliam dicere potest
scilicet ad hoc quod Aristoteles dicit delectationem propter fortissimos dolores sensus euanescere dicendum est quod in homine per-
fecto quamdiu sensus potest intellectui ministrare numquam delectatio in opere uirtutis euanescet totaliter
sed tamen nimio per dolorem et organi lesione ministerium sensus minus sufficiens fuit aliquo modo deficeret in-
norabit aliquo modo deficiet actus intellectus propter quod neque mirum si dicta delectatio tunc minoretur aut
etiam totaliter euanescat / Ad aliam dicere potest quod durante usu rationis fortis et secundum sensum et sed intellectum de-
lectatur in opere fortitudinis. Et quando dicitur quod delectatio non stat simul cum tristitia dicendum est ymo bene respectu
diuersorum uel etiam respectu eiusdem secundum diuersas rationes puta bonitatis et malitie in eo existentes uel apparentes.
sicut ante dictum fuit sepe. Ad aliam conceditur quando dicitur quod tristitia maxima nullam compatitur delectationem
concedo Et cum dicitur quod fortis in substinendo mortem patitur maximam tristitiam secundum sensum dicendum est quod non
ymo per maiorem delectationem intellectus uel etiam ipsius sensus ob inclinationem quam habet ad rationem dolor minoratur
aut etiam aliquando sic in sensus interius totaliter quasi extinguitur Unde non est uerum quod in omni morte sit tristitia
tanta quante homo est capax sed minuitur si propter uirtutem mors patienter substineatur et augetur si impatienter
uel patienter propter malitiam. Ad illud autem quod arguitur de intellectu dicendum est quod cum compossibile sit eundem simul delec-
tari et tristari secundum diuersa uel ad diuersa potest concedi si fortis non speraret aliam uitam quod ipse merito tris-
taretur de futura et eterna uirtutis amissione et quod cum hoc magis delectaretur in exercitio presentis operis
uirtuosi sicut prius fuit dictum. Ad aliam dicendum est quod fortis in susceptione uulnerum et expectatione mortis
propter uirtutem conseruat uirtutem usque ad mortem et exercet opera uirtutis quamdiu potest ratione uti a quo ipso
delectatur. Sed concedo quod in puncto mortis si non fuit usus rationis uel quia cito defecerit usus rationis delec-
tatio euanescet. Ad ultimam dicendum est quod cum delectatio sequatur cogitationem quod non oportet forte delec-
tatione delectari nisi per actum reflexum cognouerit et iudicauerit illam delectationem esse bonam sed

ipse solum delectatur in omni actu 1° quem sit esse bonum.

Consequenter queritur xxv. utrum temperantia sit virtus moralis. Et
arguitur quod non quia virtutes morales in medio consistunt temperantia autem non quia dicit Aristoteles
quod ipsa minus est esse insensati et magis esse delectationis. Item nulla virtus moralis est contra inclinationem nature sed tem-
perantia est contra inclinationem nature ergo etc. Maior patet quia 2° huius dicitur quod virtutes morales licet non sint
a natura tamen sunt secundum naturam et quia ibidem dicitur quod nullum natura existentium aliter assuescit virtus autem ut dicitur ibidem
per assuetudinem generatur ergo non potest esse contra inclinationem nature. Minor vero patet quia temperantia reprimit delec-
tationes ad quas tamen natura inclinat sicut patet tam ex diffinitione delectationis primo rethorice ubi dicitur quod de-
lectatio est constitutio sensibilis tota in existentem naturam tamen quia tristitia est contra naturam dicit Aristoteles 3° huius quod tristitia
stupefacit et corrumpit naturam habentis ergo delectatio secundum oppositum est secundum naturam. Oppositum vult Aristoteles Tullius et
alii philosophi omnes. Sciendum est ut recitat eustachius quod quidam valde nequam nomine pseudo et alii dicunt
quod fuit Macometus posuit et predicavit humanam felicitatem consistere in voluptatibus et ideo oportet esse ipse
quasdam delectationes in quibus erat ponendum absque omni refrenatione. quod si esset verum nulla esset virtus temperantia.
Hanc autem suam opinionem fulciebat rationibus primo quia natura in suis per se operibus non ordinavit ad malum sed
totum ad bonum quia in opere suo ipsa dirigitur a deo et intelligentiis in quibus nulla est malitia aut error
sed natura appetitum concupiscibilem dedit nobis qui per se ordinatus est ad concupiscendum delectabilia et ad delec-
tandum in eorum adeptione ergo bonum est et concupiscere et delectari et sic magis concupiscere et magis delec-
tari est magis bonum et maxime maxime. Item quia potentia ad actus ordinatur et actus sunt priores potenti-
is ut dicitur 9° metaphysice unde ergo quod quanto magis potentia reducitur ad actum tanto melior appetitiva autem est
potentia cuius actus est concupiscere et delectari ergo etc. Item illud quod est secundum se bonum quanto est maius tanto est melius sed delec-
tatio est secundum se bona quod patet tum quia omnia eam appetunt et homines et animalia x° ethicorum tum quia secundum se diligitur
primo rethorice ubi dicitur delectationes id est omnia prosequuntur et gratia ipsius delectari appetitur delectari tamen quia bonum
delectabile distinguitur contra bonum utile ex hoc autem bonum dicitur utile quia ordinatur ad aliud ergo videtur
quod bonum delectabile sit bonum simpliciter secundum se ergo etc. Item aves non sunt peiores si prosequuntur omnes suas de-
lectationes et sic de brutis sed natura non minus fuit sollicita de specie humana quam de avibus ut brutis
immo magis ergo non debuit instituere delectationes hominibus quas prosequi esset malum. Ad hoc est
advertere fuerunt voces in primo libro quando de hoc quesitum fuit et hec opinio ibi turpabatur et adhuc impro-
batur per quia valde sunt inferiores et bestiis peiores qui spreta ratione dant se totaliter sensualitati cum ratio sit supe-
rior virtus et valde excellentior. Dico autem peiores quam bestia quia non est bestia inculpanda si sequitur sensualia
cum non habeat rationem. Sed qui omnino dant se voluptatibus ipsi sperunt rationem quia nimis ebrius potest ad discernere ut
intendere ad opera virtutis sicut videmus experimentaliter in omnibus cum scilicet vino et cibo ventrem impleverint.
Ascendunt fumi ad caput perturbantes ymaginationem et tandem sensum ligantes oportet dormire spaciose
et postea caput dolore et alia membra. Similiter donec iterum potaverint et hec est etc. brutorum bestialis vita. Item
sequi id in quo convenimus cum bestiis scilicet delectationes sensuales specialiter tactus et dimittere illud in quo similes effi-
cimur deo et intelligentiis est miserabile tales autem sunt qui delectationes sensuales prosequuntur dimittunt
scilicet opus philosophie de qua dicit Seneca hoc mihi promittit philosophia ut me parem deo reddat. Primum detrimentum
quod voluptates afferunt. Primum autem detrimentum afferat nobis immoderate delectationes patet primo quia substantiam temporales
scilicet divitias consumunt. Secundo quia corpus corrumpunt unde Aristoteles de sua morte qui intentus est multum co-

messatoi 7 potu et hui9 utit minus delectatoibz in quibz delectat tanto tpe quo comedit 7 bibit
corrumpit corp9 suu i firmitatibz 7 tristicijs Similr qui multu utit uoluptate uenerea ineterat
corp9 suu 7 sbam sua macilentat // Tertio bona intellectual aie impedint sic dem e 7 ne phye
gdicunt. dr. Arsts i de morte sua qr phs puro 7 pfectu mortificaunt oia sua desideria i comes
satione potu 7 coitu Et thesauro auri et argenti et cotempsit oms delectatioes ducetes pz
ad destructioez corpis et aie. Quarto hui9 delectatnes inmoderate no sut ide delectatnes qr multas
hnt tristicias 7 antecedentes 7 anexas 7 gntes. Antecedentes quide qr cu hoies inmoderate con
piscunt uoluptuosa cu no heant tristant ualde. vn 3o h9 dic Arsts qr intepat9 tristat no ach
pistens 7 cupiscens cu tristicia .n. cupiscit Anexas at ht tristicias pp dic. Arsts qr tristicias fiunt cas
delectat9 Appetit9 .n. intempati nuqr saciat sz ultra cupiscit licet uetez 7 mebra amplius sub
stine no possint 7 multu displicet ei ita comedisse ut no sz possit comede 7 dolorose dicit o qr
bona cibaria quare no famesco. Tristias et ht sequetes ut pu dolore aliu capitis aut ardore
stomaci guttur ifectu coleritis humoribz amaris et uiscosis quos aie no pt ifirmitates multo
ciens graues aliu aut 7 morte // Quinto hee delectatnes tollut nas 7 pfectas delectationes
quia tollut ut dem e aie ronal pias opatioes in quibz e pfra delectat9 cu .n. delectat9 sequat cog
tioez pfecte delectatioes secunt pfecta cogtione Vnde Seneca ad lucillu. Sapiens nuqr sine gaudio
viuit qd quez gaudiu no itrumpit nz desinit 7 10o ethyco dr qr phya ui hre mirabiles delec
tationes 7 puritate 7 firmitate lz hoc uoluptuosi no credant nz mirz qr sicut dicit. Eustachi9
no pot iudicare de dulcedine mellis qui mellis dulcediez no gustauit / 6o qr hui9 delectatnes cu
excessiunt ipe se ipas corrupit. Tempat9 .n. sz hnt appetim ordinatu plus delectat i pane 7 sibi melio
ris uidet ee saporis qr fastidiosus appe9 i delicatissimis cibarijs. Vn narat de quodaz abate de
licatissimo qui cu nimio uoluptuosorum usu depravatu hret appem 7 medicu no inuenerit qui sa
ret reddere appem quia nollebat abstine iter accipuit ap motez pesulanu credes ibi iuenire me
dicos meliores et obuiauit militi tyrampno fortissimo cu de statu suo petenti cu discussiz uitatem
miles ille dixat Dne Abas ego uraz habebo pecunia et curabo uos et abate inutu duxat secum
7 incarceratu som panis et aq modica p mesem portioe mitiut quo trasacto veit ad eu dices dne
abas quo e nobiz qui dixit fame morior dne carissime. miles at petijt none satis huistis pane
7 vidente qr non. peijt tuc potestis uos comedere pane 7 vndit dne sic in pl9 sapit qr unqr sape
rent cibaria delicata sanatus sum retineatis pecuniaz pmittatis me abire et dixit miles libent 7 redeatis
ad me quocienscuqz mea indigueritis medicina / Illio aut puissimi pseudoms roes sophystice no
procedunt. Ad pm .n. ddm e qr na dedit nob appem cupiscibilez ad cupiscendu 7 delectandu si nos
qualitercuqz sz sm regime rois cu ipa etia na nob dedisz roz nar appetui pncipatez 7 i cerat appet9
g ulz rois naz sz delectet ultra qr recta ratio dictat 7 iubet Ad aa ddm e sic qr appete et de
lectari sm rois reglam e act9 pprius appet9 sbi hois sm qd hs e Alr at delectari tollit hois draz
abrutis // Ad aa ddm e qr delectat9 vtrauqz nalis et pia e s bona sm se. Sz delectatnes iordiate
sunt no bone sm se sz appetitus hoc hntes appem non nalem sz inalit uiciatum / Ad aa ddm e
qd na no instituebat nobis delectationes excessiuas cu ille corrupat naz sz instituebat nob
roz debitem 7 potentez regere nos in et fruare in nalibz 7 nob pficientibz delectatib ita qd non

Ad ros. yaronitti.

est ex vera natura sive ex malitia sicut alias prosequamur. His visis sciendum est ad evidentiam questionis quod delectationes tactus et gustus ut que sunt in comessationibus et potationibus et venereis actibus contingit plus concupiscere quam oportet et plus insequi et plus acceptare quam oportet secundum vitam decentem et bonam sicut et de ceteris operationibus inproba natura apparuit. Item contingit etiam delectationes huiusmodi se habere minus debito et quam recta ratio dictat et honesta vita requirit sicut in aliis operationibus videbitur. Temperantia autem est habitus inclinans ad medium tenendum circa huiusmodi delectationes scilicet ut non homines nec circa eas plus vel minus debito sed omnino sicut recta ratio dictat secundum decentem vitam et bonam. Unde Aristoteles 3° huius: Temperatus autem medie circa hoc habet neque enim delectatur quibus intemperatus maxime sed magis tristatur neque vult quibus non oportet neque vehementer nullo tali neque in absentibus tristatur neque concupiscit vel mensurate neque magis quam oportet neque nunc neque quando non oportet neque vult talium nullo. Hec autem dicta sunt circa superabundantiam sic autem circa defectum. Quecumque autem ad sanitatem sunt vel ad bonam habitudinem delectabilia existentia hec appetet mensurate et ut oportet et alia delectabilia existentia hiis non impedimenta vel preter bonum vel super substantiam sic enim habens scilicet preter bonum honestum vel quam substantiam bonorum temporalium excedunt. Appetens magis diligit tales delectationes quam dignum sit, temperatus autem non tales sicut recta ratio dictat. Ex hiis autem probatur quod temperantia sit virtus moralis quia omnis habitus inclinans ad medium tenendum in operationibus vel passionibus inter superabundantiam vitiosam et defectum vituperabilem secundum quod recta ratio dictat est virtus moralis. Temperantia est huiusmodi igitur. Antecedens est satis nota ex diffinitione virtutis data 2° huius et per Aristotelem libro 3° dicentem in quibus quidem superabundantia vitiosa est et defectus vituperabilis medium laudatur et dirigit. Hoc autem ambo virtutis. Minor autem patet ex dictis. Hic enim vocamus temperantiam quod sit mediat secundum dictamen recte rationis inter excessus et defectus delectationum tactus et gustus qui ambo sunt vitiosi et vituperabiles sicut dictum fuit. Item virtus est habitus ex quo homo bonus fit et a quo opus suum bene reddit 2° ethicorum, temperantia autem est huiusmodi sicut ex predictis potuit apparere igitur. Ad rationes dicendum est ad primam sicut in 2° dicebatur quod medium virtutis non attenditur secundum equalem distantiam ab extremis sed secundum operationes et passiones conformitatem ad rectam rationem nec medium alicuius mensura secundum recessum ab extremis sed equaliter quandoque enim accidit conforme recte rationi sive natura prius vel magis hic erit virtutis medium hoc autem medio signato plus vel minus est vitiosum. Per solutionem alterius rationis sciendum est quod natura uno modo dicitur de substantia rei que est forma vel materia sicut patet 2° physicorum. Aut etiam hoc dicitur de dispositionibus necessariis rei substantiam consequentibus mediantibus quibus forma exercet operationes suas et de tali natura verum est quod numquam natura existens aliter assuescit ut dicitur 2° ethicorum. Aliter dicitur natura quod spectat ad propositum de dispositionibus vel habitibus acquisitis aut etiam de dispositionibus non tamen speciem necessariis inditis nobis a nativitate inclinantibus homines ad alias et alias operationes et passiones vel ad alias et alias operationes mores et passiones et huius dispositiones et habitus non dicuntur quia ad modum nature inclinant et de tali natura non est verum quod numquam natura existens aliter assuescat. Ideo virtutes morales non sunt contra primam naturam nec secundum eam ipse tamen et vitia simul dicta possunt nec 2° modo ut patet ex dictis et quia secundum consuetudinem fuit mihi dicitur primo rethorice consuetudo velud in naturam tamen fit simile enim consuetudo nec quod prope dictis frequenter quidem sepe ei quod semper est et natura quidem eius quod semper consuetudo autem eius quod sepe. Dicendum est igitur quod omnes delectationes sunt naturales aut secundum primam naturam aut secundum secundam sive 2° dictam et hoc intendit diffinitio delectationis sed multe tales possunt esse valde prave scilicet si sunt secundum dispositiones et habitus pravos et illos reprimit temperantia.

Onsequenter queritur XXVI° utrum insensibilitas sit vitium. Et arguitur quod non quia vitia possunt homini contingere cum sint in potestate nostra 3° huius sed insensibilitas secundum tactus et gustus si diu delectatione convivere non potest homini contingere quia tactus et gustus sunt nobis necessarii ad vitam. Et confirmatur quia insensibilitas si sit possibile consistit in minus concupiscendo et minus delectando quam sit necessarium nec secundum hoc non est in

potestate nostra quod patet primo de concupiscere quia famosus est concupiscere cibi necessarii ad nostram sustentationem et in sitis quantum ad
potum minus sitis et fames non sunt in potestate nostra. 2o patet hoc de delectari quia naturali necessitate delectamur
secundum adeptionem rei concupite si ergo concupiscere non est in potestate nostra non potest sic quod nec delectari. Et
hoc confirmatur auctoritate Aristotelis 3o huius. Dicit enim concupiscentiarum alie sunt communes et proprie et dicit communes esse naturales et convenire omnibus
dicit enim omnis enim concupiscit qui indigens fuerit sicci et humidum cibum quandoque autem ambos. Et lectum
inquit Omerus iuvenis et crescens et parum. post dicit in naturalibus quidem concupiscentiis pauca peccat
et in unum in plus id est uno modo tantum scilicet in plus. Unde Eustachius in minus enim peccari naturali impedit appetitus
et indigentia. Item non est vitium quod est oportunum homini bene disposito secundum virtutem sed insensibilitas consistit
in totali extinctione delectationum sensibilium est oportuna homini bene disposito auctoritate Eustachii 3o huius dicentis
Querentem quod perfectum est oportet festinare ad omnimodam extinctionem irrationalium passionum. Et Aristoteles
de morte sua dicit quod philosophus purus et perfectus mortificat omnia desideria sua in comessatione potu et coitu
etc. Et commentator octavo physicorum in prologo dicit quod cum homo perfectus in scientiis speculativis videt utilitatem appetitus
sensualis huius eiciet eos omnino et odiet eos odio maximo. Item id non est vitium quod prodest ad acquisitionem virtutis
sed insensibilitas consistit in totali fuga delectationum vel in multa fuga valet ad acquisitionem virtutis dicente
Aristotele 2o huius quod si volumus acquirere virtutem oportet nos habere ad delectationes sicut senes plebis troianorum se habe
bant ad helenam sicut autem se habebant ad ipsam quod non solum nolebant eam tangere sed etiam nec videre. Unde
dicit Aristoteles sic in omni autem maxime observandum delectationem et delectabile non enim non acceptis iudicamus
eam quod quidem senes plebis patiebantur ad helenam hoc oportet pati et nos ad delectationem et in omnibus illorum dicere
vocem sic enim abicientes ipsam minus peccabimus. Item omne vitium habet in nobis ad motivum quod pervertit
iudicium rationis et electionem voluntatis cum ratio semper ad optima deprecetur primo huius sed nullum est in nobis mo
tivum ad insensibilitatem quia non ratio quia ipsa semper ad optima deprecatur nec voluntas quia innata
est sequi iudicium rationis nisi per appetitum sensitivum trahatur nec sensus nec appetitus sensitivus quia inclinatur
naturaliter ad delectationes sensuales. Oppositum vult Aristoteles. Dicendum est hic quod per insensibilitatem
nos intelligimus habitum moralem quo quis inclinatur ad minus concupiscendum gustus et tactus delecta
bilia et ad minus in eis delectandum quam recta ratio dictat. Et ex hac eius descriptione ma
nifestum est quod statim insensibilitas si sit possibilis est vitium tum quia contra rectam rationem tum quia tenet extremum
temperantie in minus. Sed tota communis difficultas stat in videndo quomodo sit possibilis insensibilitas et unde
ortum habeat. De hoc autem dicunt quidam quod insensibilitas potest sumi 2x. uno modo pro totali care
ntia passionum sive delectationum circa tactum et gustum. Alio modo pro appetitu et desiderio inclinante ad talem
carentiam. primo modo insensibilitas non est vitium quia non est possibilis homini sanum corpus habenti et potenti diu vivere. Sed
secundo modo est possibilis et est vitium. Sed salva reverentia id non est totaliter verum quia vitium prout de ipso hic loquimur
est habitus moralis habitus autem non est potentia nec passio nec operatio modo appetitus et desiderium non sunt aliquid quam potentia vel
passio vel operatio. Alii dicunt quod vitium insensibilitatis est possibile non in hominibus bone complexionis naturalis sed provenire
potest ex prava et defectuosa complexione naturali. Sed hoc iterum non videtur forte valere quia sic non
est vitium morale sed naturale. Vitium enim morale debet nobis acquiri per operationes ex consuetudine et perfec
tionem huius operationum ut patet ex 2o ethicorum. Ideo videtur mihi quod moventes possibiliter ponendus est talis homo
percipiens mala et turpitudines ex nimia comestione et potatione provenientes prout patet per experimentum
sic indicare quod delectationes cibi et potus sunt omnino quoniam natura pati potest abiciende et hoc sic indicans

pot notitis eligere et in illa cibaria eliget inepta nature et pauciora quam natura expectet et multotiens hec
in faciens ad hoc habituabitur. Et satis concedi debet quod complexiones quedam in naturalitatibus multum iuvat
ad inclinandum ad huius conditiona erronea et electiones vitiosas et per consequens ad contrarium habitus generandos
forte etiam quod et cibi pravi in quibus aliquis fuit assuetus appetitum inficiunt ut quis non appetat quod exigat
pondus ad debitam nature substentationem et ad decentem vitam. Dico igitur quod habitus sit in nobis quantumcumque
quis inclinans ad minus appetendum et ad minus sumendum et minus delectandum quam exigit debita nature
substentatio et pro statu et aliis circumstantiis concurrentibus est vitium valde contra naturam et contra bonos mores
et valde inhumanum minus tamen malum quam intemperantia. Quod sit contra naturam patet quia contra inferiorem naturam
scilicet vegetativam in capiendo alimentum minus debito et contra naturam mediam scilicet sensualem in minus debito concupiscendo
et delectando. Et contra naturam superiorem scilicet rationalem quia ratio iubet quod oportet et quantum oportet et in de
aliis circumstantiis. Dico etiam quod est contra bonos mores quia impedit actum prudentie non solum ex
eo quod opponitur temperantie sed generaliter quia gravat corporalem naturam qua ultra debitum gravata et peiora
ta organa sensuum et per consequens sensus et interiores et exteriores peius dispositi etiam minus bene deserviunt
rationi propter quod et iudicium rationis non ita validum erit. Et si ita fuerit impedita prudentia que est recta ratio
agibilium secundum quam actus omnium virtutum moralium impediuntur quorum ipsa prudentia est directiva taliter etiam
habitus impedit specialiter actum aliorum habituum fortitudinis quia corpore ultra debitum macerato non est bene possibile bel
licos actus exercere et labores belli potenter substinere. Tollit etiam corporalem decentiam que multum pro
dest statibus honestis virorum et mulierum. Tollit etiam iocunditatem convivorum et in de multis
talibus. Dico etiam quod est vitium valde inhumanum quia non solum contra hominem sed quod homo sit contra ipsum secundum
quod animal et secundum quod vivens cum dictum fuerit quod non solum est contra naturam rationalem sed contra sensitivam et vegetativam.
Et hoc satis expressit Aristoteles dicens Non enim humana est talis insensibilitas etenim reliqua animalia dis
cernunt cibos et hiis quidem gaudent hiis autem non si autem huic nichil est delectabile neque differt alterum
ab altero longe utique erit ab humano esse. De isto autem vitio loquitur Seneca epistola 4a ad Lucil
lum. Dicens Videamus ne ista per quam admiratorum parare volumus ridiculosa et odiosa sint. Nempe propositum
nostrum est secundum naturam vivere hoc contra naturam est proprium torquere corpus tuum et faciles odire munditias. et squa
lorem appetere et cibis non tantum vilibus uti sed tetris et horridis. quemadmodum desiderare delectitas res luxu
rie est ita usitatas et non magno parabiles fugere dementie est. Dico ultimo quod talis insensibilitas minus
est vitium quam intemperantia quia minus opponitur virtuti scilicet temperantie ut dictum est in 2o libro. Et quia
de insensibilitate facilius est reddire ad temperantiam quia ad redeundum iuvat naturalis inclinatio appetitus ad delec
tationes. Et quia propter oppositum eius ad naturam minus potest casere augmentum et quia minus tollit usum rationis. tota
enim vita intemperatorum in commessationibus consumitur et potibus diuturnis et sompnis vel corporum procurationi
bus hiis autem minus debito utentibus tempus habent vacandi rationi. Et si dicatur contra quia maius est usus vitium
quod peccat contra naturam rationalem sensibilem et vegetativam cuiusmodi est insensibilitas ut dictum est quam quod peccat contra rationalem
solum cuius dicitur intemperantia. Dicendum est ad hoc similiter quod intemperantia peccat contra naturam sensibilem.
quia inficit appetitum sensitivum ut dictum fuit in 1a questione de 1o Abate nimio peccat et contra vegetativam quia
male potest fieri tanti digestio cibi vel potus Unde graves eveniunt infirmitates vel et mors
Et iterum quia virtutes inferiores multis sunt nobiliter incomparatum ad virtutem superiorem. Ideo
vitium magis erit quod peccaret multum contra rationem licet minus virtutes inferiores quam id quod minus peccaret contra

roz licet plus q̄ virtutes inferiores. Et sc̄m ē q̄ quia mēri virtus ē ad nos ⁊ nō rei ꝯcedēduz ē q̄ monaci et alij religiosi et etiā sacerdotes q̄bꝫ multuz īcumbit opꝰ graue si ieiuniis et strictissimis abstinētijs macerāt corꝰ suū ut robur et pulcritudinē multuz diminuat ad etiā adipiscendaz salutē ipī nō peccant sꝫ magnū operant̄ opꝰ tēperantie dum tā nō in tanto defficiat qd' perturbat roz ac inde egritudines manifeste incurrat qd' si ī facerent principes ⁊ milites ⁊ manualia operatores ⁊ alij quibꝫ incūbit corporeos substinere labores ipī forte peccarent sꝫ vitiū insensibilitatis. Ad rōnes ddm̄ ē ad p̄ᵐᵃᵐ qd' vitiū insensibilitatis nō ꝯsistit in totali extirpatōē sensus ill' appetitus sensitiui quia tolleret statuz vitaz. Ad ꝯfirmatiōem ddm̄ ē q̄ nō famescere vel nō sitire lꝫ nō sint in ptāte nostra tā ī nobis ē vīa accipere de cibo vel vīꝰ delectatū q̄ exiget nā vel statꝰ pꝰ ⁊ ex tali ꝯsuetudīe poss̄ē q̄ fames et sitis nō fiant ī nob n' sꝫ exigenᵗᶦᵃ ī mo duz sumptiōis ⁊ qd' in mā nō delectaret appetit'. Ad auctēz Arist ⁊ Eustachij p' dicā q̄ mā moral' tantā hīt diuersitatē ⁊ errorē ut dr p̄° huiꝰ q̄ nō ē bn̄ possibile ꝑpriez capē vlēz simpl' vāz sine exceptōē. Vn̄ sic dr̄ p° rethorice ⁊ 4 hꝰ oꝫ ī moralibꝫ alīq dicē vl' lꝫ nō sit vl' sꝫ ut ī pluribꝫ quia q̄ raro peccat in ꝯcupiscentijs nālibꝫ ⁊ rarissime in minꝰ ꝑꝑ qd' et insensibiles sunt pauci valde ut dr in lrā Ideo simplꝰ dixerūt peccari in mīꝰ a nāli indigentia phiberi de hᶜ at magis postea dicet'. Ad aᵐ ddm̄ ē q̄ insensibilitas nulli ē oportuna. Ad auctēz Eustachij ddm̄ ē qd' ꝑ irrōnales passiōes intendit illas que sunt ꝯtra modū rōis Iste ꝑ quanto sunt ita irrōnales debent oīo extirpari ut sōm remaneat passiōes rōnales i. ꝯsone recte rōi. Ad auctēz Arist ddm̄ ē q̄ ꝑfectus phs sic mortificat delectatiōes qd' nullaz hīt ptatē ducēdi ipꝫ ꝑt' rōz sꝫ nō sic mortificat q̄ totalr annullet eas. Eodemᵒ de auctē ꝯᵃ ddm̄ ē q̄ ꝑfect' phs vilitatē appetitum sensualū cauet oīo ⁊ odiet maximo odio sꝫ vilitate ablata ꝯ remanebit sensualis appetitꝰ ꝯformatꝰ recte rōi. Ad aᵐ ddm̄ ē q̄ insensibilitas nō ꝑdest acquisitōi virtutis. Ad auctēz Arist ddz ē q̄ loquebat' de delectatōibꝫ excessiuis nō de hijs que ꝯueniūt ad nē sbsistētatōz ⁊ status honestatez ad aᵐ dān ē ī poē quale possit eē motiuū in nob ad insensibilitatē ddz .n. ē q̄ rō sp ad optima depcat' si nō fiūt decepta vel ꝑ diminutā inquisitōz vl' ꝑ sophysticā rōm vel alit' decepta.

Consequenter querit' .xxviijᵒ vtrᵐ tēpanᵃ sit cē delectationis tactꝰ ⁊ gustꝰ solum. Et arḡ q̄ nō quia cē delectatōes aᵒʳ sensuū ē dare virtutē aᵐ moralē ⁊ nō aᵐ q̄ tēperanᵗᶦᵃ sic pꝫ ꝑ inductiōz in alijs virtutibꝫ ḡf aᵒʳ pꝫ q̄ n' ē dar' meᵐ laudabile ⁊ extrēa vituꝑabilia ibi ē dare virtutē moralē mō sic dicit Arist ꝑ insuz in vtrīqꝫ cē ⁊ ut oꝫ gaudē ⁊ hijs pu' coloribꝫ ⁊ figuris et scriptura et sīm suꝑhabundanᵗᶦᵃ ⁊ defectū sīr aut ⁊ in hijs que cē auditū. Item magis indigemꝰ virtute morali ad moderandū delectationes q̄ magis īnate sunt capē augmētuz quia ille possunt magis suꝑhabundare ⁊ ꝑ ꝯñs magis eē vitiōse sꝫ delectatiōes visꝰ magis sunt īnate capē augmētuz q̄ tactꝰ ⁊ gustꝰ ḡ magis indigemꝰ virtute morali ad modrandū eas q̄ tā nō vi' eē n' tēperanᵗᶦᵃ bᵒʳ ꝑ q̄ sensuz visꝰ int' cetēs magis dilligimꝰ ꝑhemio meᵗᵉ sꝫ delectatōes maxiē sunt īnate augeri cē i° q̄ magis dilligimꝰ q̄ dr p°. hꝰ vnicuiqꝫ aut' delectabile ad qd' dr amicꝰ taliū ut pu' equus amanti equū ⁊c. Itez cē iᵃˢ delectatōes ē temperanᵗᶦᵃ modrando circa quas est,

intemperan(ti)a excedendo s(ed) intemperan(ti)a est circa delectationes visus pu(ta) in illis qui luxuriose et ex
cessive delectantur in aspectibus mulierum (et)c. Sed videtur quod tales non delectantur in visu nisi p(ro)ut ordinatur
s(ecundu)m se s(ed) ut refertur ad tactum ut dicit Ar(istoteles) quod canes non gaudent s(ecundu)m se in leporibus vel leporum odo
ribus s(ed) cibatione odoribus autem gaudent in ordine ad cibum. Con(firmatur) quia s(ecundu)m hoc luxuriosi non
magis delectaret in visu unius mulieris quam alterius nisi in quantum per visum indicant esse dulciores
tactu s(ed) quod (con)trarium est falsum quia si esset mulier turpis figure et turpioris coloris quamvis esset levissima
temperatissima et omni tactu sine visu proportionatissima non delectaret in ea s(ecundu)m visum igitur vi(detur)
quod intemperan(ti)a sit circa p(ro)p(ri)am visus delectationem. Item Tullius diffiniens temperan(ti)am in sua rethorica dicit
quod temperan(ti)a est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata
dominatio. Modo constat quod non solum circa delectationes tactus et gustus sunt non recti impetus. Dicit
etiam quod temperan(tie) partes sunt continentia Clementia et modestia modo clementia non solum est circa
delectationes tactus et gustus (et)c. Item Seneca in libello suo de iiii^or virtutibus cardinalibus
loquens de continentia quam capit pro temperan(ti)a dicit si continens es, cautus esto benignus et nemini
blandus. parvus. familiaris. omnibus equus. hec autem non solum habent locum circa delectationes tactus et
gustus (et)c. Oppositum vult Ar(istoteles) qui dicit quod circa delectationes animales non est temperan(ti)a vel intemperan(ti)a
s(ed) circa corporales / non omnes quoniam non est circa delectationes visus et auditus et olfatus nisi s(ecundu)m accidens s(ed) tactus
et gustus. Sciendum est quod Ar(istoteles) distinguit primo delectationes in animales et corporales quam distinctionem ipse sic
exponit ut quod p(ri)m(e) animales sunt que in anima tantum fiunt vel patiente corpore et hec sunt delectationes
intus et voluntatis delectationes corporales autem sunt que s(ecundu)m illum vel apparentem (com)m(un)iter inferunt patiente corpore.
Et hoc non videtur a quibusdam bene dictum nam delectationes intrinsece et in honorationibus et
circa pecunias et earum amissiones aut circa p(re)sentiam amicorum aut eorum absentiam et recessum vide(n)tur
s(ecundu)m Ar(istotelem) esse delectationes animales et est pro quibus extrinsece animales s(ed) in hiis sepe videmus corpus transmutari et nobile
pati ideo non videntur animales esse illae sole que fiunt non patiente corpore. Et ad istam primam obiectionem acquiescunt
et dicunt quod per p(ri)m(as) animales intendit Ar(istoteles) delectationes que fiunt s(ecundu)m interiorem apprehensionem. Corporales autem s(ecundu)m
exteriorem. Quod autem dicit Ar(istoteles) delectationes fieri non patiente corpore si magis mente dicunt quod hoc dictum non
debet simpliciter intelligi s(ed) comparative quia magis patitur corpus s(ecundu)m exteriorem apprehensionem quam s(ecundu)m interiorem
ad sensus exteriores sunt magis corporales et interiores magis spirituales. Aliter potest dici quod hic Ar(istoteles) idem
intendit per istam divisionem delectationum quod intendit per divisionem concupiscentiarum primo rethorice ubi dicit Concupiscentia
est delectabilis appetitus concupiscentiarum autem hee quidem irrationales sunt hee autem cum ratione quas non
vocat hic animales. secundum quod animale ab anima spirituali derivatur vocat illic rationales et quas vocat hic corporales
vocat illic irrationales Et quod ita sit satis patet inspicienti processum eius hic et illic Vocat enim hic
concupiscentias corporales eas que s(ecundu)m tactum et gustum fiunt et que s(ecundu)m visum auditum et olfatum ut patet in littera
Et easdem autem vocat illic irrationales quando quascumque concupiscunt non ex eo quod est extimare aliquid sunt
autem tales quecumque dicuntur esse naturam sicut que per corpus existunt ut que alimenti sitis et fames et s(ecundu)m unam
quamque speciem alimenti concupiscentia et que circa delectabilia et que circa gustabilia et que circa venerea
et totaliter tangibilia et circa olfatum boni odoris et auditum et visum. Et confirmatur quod idem intendit
per corporales et irrationales per hoc quod de irrationalibus dixit que per corpus existunt. quod et idem intendat per rationales
et animales apparet quia de rationalibus dicit dico autem delectationes cum ratione quascumque ex persuasione est multi. n.

ex vidisse et possedisse concupiscunt qui audierunt et persuasi fuerunt. Et nota quod secundum hec dicta quod concupiscentias
seu delectationes illas vocat irrationales que nobis insunt absque omni priori ratiocinatione interius per naturam obiecti
concupiscibilis et sensus et appetitus sensitivi. Illas autem vocat cum ratione que non insunt nobis nisi priori ratiocinatione per
quam nobis aliquid appareat bonum vel utile aut etiam in futurum delectabile quod non iudicaret tale per sensus.
principalis iudicativus et huiusmodi sunt amor honoris vel discipline vel fabularum vel pecuniarum vel amicorum propter quod in
brutis conveniunt nec pueris ante usum rationis. Talia autem ponit Aristoteles esse delectationes animales de quibus dicit Aristoteles
vel particule corporales quod non debet intelligi quin sepe ex honoris dispendio vel amissione pecunie turbetur homo
corporaliter et sensibiliter sed quia sic non turbatur nisi ex priori perturbatione vel priori quodam iudicio rationis.
2o sciendum est quod delectatio causatur ex apprehensione convenientis et apprehensio potest fieri per 4 sensus exte-
riores et eis mediantibus per interiores principaliter iudicativum rationis. Ideo omnes delectationes corporales
dividuntur secundum 4 sensus exteriores sed tamen altiusmodi sunt delectationes tactus et gustus ex una parte et delectationes
aliorum trium sensuum ex altera parte quia delectationes tactus et gustus sunt communes nobis et brutis. Sed autem aliorum
sensuum delectationes non conveniunt brutis sed nobis tantum. Et dico sic quod bruta bene delectantur secundum visum
auditum et olfactum in relatione ad tactum et gustum scilicet quod per visum auditum et olfactum manifestatur
eis obiectum gustus vel tactus aliter non et hoc est quod dicebat Aristoteles non est autem in aliis animalibus secundum hos sensus delectatio
nisi secundum accidens neque enim odoribus leporum canes gaudent sed cibatione sensum autem odor fecit nec leo voce bovis
sed comestione quia autem prope est per vocem sensit et gaudere utique ac videre. Similiter autem neque videns nec in-
veniens cervum vel agrestem capram sed quia cibum habebit. Et idem de odoribus declaratum est suffici-
enter in libro de sensu et sensato quod odores aliqui consequuntur sapores quorum species 2 secundum saporum species disting-
untur et isti non sunt secundum se ipsos delectabiles sed secundum relationem ad sapores et ad gustum propter quod ut ibidem dicit
Aristoteles videmus quod odores carnium et piscium sunt delectabiles esurientibus et appetentibus cibum.
Repletis autem et cibo non indigentibus non sunt delectabiles sed potius abominabiles et isti sunt communes nobis
et animalibus. Alii sunt odores secundum se ipsos sine relatione ad cibum delectabiles ut qui rosarum violarum et mul-
torum florum non enim gratia cibi gaudemus in odoribus rosarum violarum et multorum florum et delectationes et
tales odores sunt sic nobis non enim videmus quod canes ad odores rosarum accedant tamquam in huius delec-
tationis habentes. Et si animalia non gaudent odoribus nisi in relatione ad cibum vel ad coitum aut ad aliud quod
pertinet ad salutem vite videtur eadem ratione quod nec aliter debent gaudere secundum visum vel auditum natura enim que
non deficit in necessariis nec habundat in superfluis dedit animalibus solum sensus ad vite salutem scilicet ad prosequen-
dum vite necessaria et congruentia et fugiendum corruptiva et nociva propter quod scribitur sic patet 3o de anima natura
non dedit animalibus tactum fixis sensus de longe perceptivos sui obiecti quia frustra dedisset cum perceptum non posset
prosequi obiectum sed quibus motum progressivum vel processivum dedit tamquam necessarios si talia oporteat animalia salvari.
Sensus autem non solum dati sunt hominibus ad vitam salvandam sed etiam propter cognoscere ut scilicet intellectualiter nascerent in quo nos
excedimus alia bruta animalia propter quod et in multis sensibilibus que non nobis ad vite salutem proficiunt delectamur
admirando. Nam sicut dicitur primo rethorice addiscere et mirari delectabile ut ad multum et ratio ibidem datur quia
in mirari et concupiscere addiscere et in addiscere autem in id quod secundum naturam constitui et ob hoc 2 dicit philosophus metaphysice quod sensus
nostros propter se ipsos diligimus et maxime sensum visus. Sed tamen obviat isti notabili quia videmus aves in can-
tu suo delectari et non propter cibum. Ad quod dicendum est quod si non propter cibum tamen propter coitum qui ad sensum tactus spec-
tat. Delectantur animalia in cantu suo. Non namque propter solitudinem estivalis et laborem quem sunt infectum generationibus

— vel principale

et per pugnationibus et nutritionibus ordinavit delectationes ubique ad mixturam scilicet in coitu et lavacris precedentibus con
comitantibus et subsequentibus que fiunt per cantus et ludos et alios gestus multos propter quod etiam apparet quod huius
animalia non nisi in cantibus et ululatibus et vocibus ad suam speciem pertinentibus aut eis similibus delectantur. huius
autem visus in quo septem sunt ponende conclusiones secundum Aristotelem prima est quod circa delectationes animales non est temperantia quia per eorum
operationes ut patet Aristoteles quoniam qui circa honores vel disciplinas aut fabularum narrationes pecunias vel a
micos delectantur vel tristantur nec temperati nec intemperati dicuntur. 2a conclusio est quod circa delectationes corporales visus
auditus et olfactus non est temperantia quam eodem modo probat Aristoteles dicens quod non gaudentes his que per visum sunt coloribus
et figuris et pictura nec temperati nec intemperati dicuntur. Similiter autem in hiis que circa auditum superhabundantes
enim gaudentes melodiis vel ypocrisi nullus intemperatos dicit nec eos qui ut oportet temperatos nec eos qui circa
odorem preter quam secundum accidens gaudentes enim malorum vel rosarum vel cinnamomi odoribus non dicimus intemperatos
sed magis eos qui unguentorum etc. 3a conclusio est quod circa delectationes gustus proprias prout non reducuntur in delecta
tiones tactus non est temperantia quia nullos intemperatos vidimus in optimo sapore vini vel cibi gaude[re] si sup
ponatur lingue non propter ipsorum operationem ad tactum et si qui gaudent delicatissimis saporibus utentes tamen
moderate cibis et potibus non dicimus illos intemperatos esse verbi gratia sicut dicit Aristoteles illi qui vina probant
et pulmentum condiunt et non multum gaudent hiis quo ad cibatum et potationem non intemperati dicuntur si usu
immoderato ... qui fit per tactum dicuntur intemperati et in cibis et potibus et venereis dictis propter quod ut dicit Aristoteles
et oravit quidam pulmenti vorax excessus gutur ipsius longius gruis fieri ut delectaretur tactu. 4a
conclusio est quod circa delectationes tactus est temperantia quod potest probari sicut per locum a divisione cum enim sit circa delectationes
et non circa animales nec aliorum sensuum relinquitur quod sit circa delectationes tactus. Item ex hoc quia gulo
sos omnes et luxuriosos omnes intemperatos esse dicimus tales autem sunt qui circa delectationes tactus supha
bundant sed circa quod est intemperantia in excedendo circa illud est temperantia mediando et omnes hec concedunt.
5a conclusio est quod circa delectationes tactus non omnis est intemperantia quoniam sicut alii sensus non solum dati sunt nobis
ad salutem vite sed etiam propter cognoscere ita et tactus quamvis sit nobis magis necessarius. Unde sensus nostros omnes propter
ipsorum utilitatem et nulla agenda debentes propter se ipsos diligimus sed visum illo modo inter ceteros maxime diligimus sicut
dicit prohemio metaphysice propter quod et aliquas sunt delectationes tactus sicut nobis in quibus cetera non conveniunt animalia. Similiter
etiam multe sunt nobis delectationes in quibusdam ludis liberalibus et delectabilibus ut apparebit in 4o et in
actibus senosis humani conventus qui non solum per alios sensus sed etiam per tactum exercentur in huius autem delectabilibus
gaudentes nullos ob hoc temperatos dicunt vel intemperatos. Igitur circa huius delectationes non est temperantia vel intemperantia.
et hanc conclusionem cum sua declaratione innuebat Aristoteles cum dixit etenim liberalissime earum que per tactum de
lectationum ablate sunt scilicet ab illis delectationibus circa quas est temperantia puta que in gymnasiis per attritionem et cale
factionem fiunt. 6a conclusio est quod circa delectationes aliorum sensuum prout referuntur ad delectationes et concupiscentias tactus
est temperantia quia virtus moderans circa finem debet moderare circa ea que ordinantur ad finem et que dant impetum
ad finem sed delectationes et complacentie que fiunt per alios sensus circa tangibilia ordinantur ad sequentes delectationes
tactus et dant impetum ad eos circa quas tamen moderat temperantia sicut dictum fuit igitur aliorum patet quia cum virtus sit
habitus electivus et electio sit eorum que ad finem necesse est secundum virtutem habere se verum non solum circa finem sed etiam circa ordi
nata in finem. Et etiam quia non potest faciliter reprimi finis nisi reprimantur ea que dant impetum ad finem hoc patet
per experientiam Constat enim quod color odor et sapor delectabiles in cibo et potu multum augent concupiscentiam cibi et potus
et delectationem in ipsorum usu. Sic etiam visus pulcre mulieris et lascive cantantis promovet intemperatum ad co

acquirendum et ad prosequendum visum eius in quod absque tactu sit in eo aliqua manifesta commotio membrorum ad coitum
ordinatorum. Item circa illas delectationes et complacentias est temperantia quae sunt generatiuae tristitiae de absentia tan-
gibilium delectabilium secundum sed complacentiae aliorum sensuum circa tangibilia sunt huiusmodi sicut alias patet per Aristotelem dicentem. Sed
intemperatus quidem est in tristando magis quam oportet quia delectabilia non adipiscitur. Temperatus autem in non tristari absentia
horum. patet experimentaliter in amore herentibus vel venereis. Et similiter videmus quod gulosus cum videt cibum quem
per visum aut olfactum iudicat delectabilem et uti non potest ipso ardet super eum et multas inhonestates et
labores incurrere vellet ad habendum et ad illum sensum potest exponi quod dicit Aristoteles et tristitiam autem non facit ei de-
lectatio id est delectatio et complacentia quam intemperatus habet in visu et olfactu delectabilium secundum sensum tactus facit
ei tristitiam et ardorem in appetitu cum non possit eis uti. Tristatur enim ut dicit Aristoteles non adipiscens et concupiscens
cum tristitia enim concupiscentia. propter quod et dixit poeta huius quod sicut senes plebis patiebantur ad helenam hoc oportet ad nos
pati ad delectationes et in omnibus eorum dicere vocem. plebis enim senes non solum dicebant helenam fugiendam
esse secundum tactum sed etiam secundum visum quia aspectus eius propter eius pulchritudinem incitabat et excitabat concupiscentiam ad ar-
dorem. Septima quae potest poni quod temperantia est magis circa delectationes gustus quam circa delectationes aliorum
sensuum puta auditus visus et olfactus tum quia gustus est quidam tactus tum quia gustus est maxime de per se
directiuus conuenientiae cibi et potus circa quos sunt temperantia et intemperantia. propterea gustus post tactum est
maxime necessarius et aliis conuenientissimus. Ideo dicit Aristoteles quod circa tales utique delectationes temperantia et intemp-
erantia est quibus reliqua animalia communicant. Unde spiritualis aliis similes et bestiales videntur haec autem sunt gustus et
tactus. Sexta est tamen quod pro quanto temperantia est circa venerea ipsa magis est circa visum et consequenter circa auditum
minime autem circa olfactum et gustum. In quantum autem ipsa est circa cibos et potus ipsa est circa gustum et consequenter circa olfa-
ctum et postea circa visum et minime circa auditum quia visus maxime iudicat de venereis sicut gustus de cibo
et potu. Iste sunt ergo viae circa processus Aristotelis in proposita quaestione. Huic tamen processui quidam addunt octauam conclusionem scilicet quod licet
temperantia non sit per se et principaliter circa delectationes propter visus auditus et olfactus est tamen circa eas consequenter et secundario. Et
hoc dicunt propter praedictas rationes in primo conclusione huius adductam. Ulterius quod plus est dicunt quod temperantia quodammodo habet esse
circa delectationes intrinsecus quia in eis est superhabundantia delectationum sicut qui nimis delectantur in quibusdam sonis
ut non ad velint discedere per totam vitam contingit et in eis a delectationibus deficere et in eis est accipere medium vir-
tutis quod non videtur esse nisi temperantia. Sed hoc quod non videtur esse vera ad aliquos inquisitionem euidentiam est sciendum quod propter
diuersos de virtutibus loquentes philosophos diligenter attendendum quod dupliciter solet distingui morales virtutes
vno modo specifice ex distinctione obiectorum et ista est artificiosissima distinctio quam inter ceteros solus Aristoteles sufficien-
ter dedit. Alio modo distingui solent ex diuersis proprietatibus quas omnes vnaquaeque virtus obseruare debet
proprium scilicet obiectum. Et hoc modo distinguendo posuerunt Seneca et Tullius quattuor virtutes cardinales et
principales quarum una est quae firmat animum in opere bono circa difficilia et est fortitudo quae est communis omni operi
virtuoso quia 2o Ethicorum dicitur Semper enim circa difficilius fit ars et virtus. Eodem etiam modo dicitur quod opera virtuose
non fiunt nisi firmiter et immobiliter fiant et hoc conuenit omni virtuti secundum quod est habitus. Illis enim circa difficile
et laboriosum potest se bene habere nisi ad hoc modo naturae perfectum et consuetudine inclinet. Unde et Tullius dicit
quod virtus est habitus modo naturae rationi consentaneus. virtus enim ex consuetudine fit et consuetudo est altera natura. Secunda
virtus est quae moderat excessus et defectus in passionibus et operationibus et est temperantia quae etiam est communis
omni operi virtuoso cum in omni opere circa quod est virtus sit superhabundantia praua et defectus vituperabilis et
hoc conuenit omni virtuti secundum quod est mediocritas secundum medium electiua. Tertia virtus est quae mensurat passiones

et opera ad illos ad quos operandum est et dirrigit ad esse bonum et est iustitia que et communis est omni virtuti
sicut dicitur in 4o. Quarta virtus est Prudentia que et est communis omni operi virtuoso quoniam omne medium virtutis
esse ratione ut utique sapiens determinabit // Sic ergo distinguit Tullius virtutes primo de officiis. dicens
Omne quod est honestum illud ex 4or partium oritur. Aliqua nam per perspicientia vero solentia quod consistit
quod dicit quantum ad prudentiam Aut in hominum societate tuenda tribuendo unicuique quod suum est et rerum
contractarum fide quod dicit quantum ad iustitiam Aut in animi excelsi aut invicti magnitudine aut ro
bore quod dicit quantum ad fortitudinem Aut in omnibus que fiunt quecumque dicuntur ordine et modo quod dicit
quantum ad Temperantiam Et tu potes iam videre quod ille rationes que fuerunt in principio questionis adducte
auctoritate Tullii et Senece hac sua via procedunt et non post alias expositionem bene dictam ipsarum de speciebus
et proprietatibus quas istis 4or virtutibus attribuunt et quod omnes sic distinguentes virtutes assignaverunt
runt species non proprias vel effectus virtutum quasi casualiter et permixtim et in ordinate valde permiscentes se
pe species seu modos virtutum ex obiectorum distinctione sumptos ex eis que sunt diversos actus aut sunt diver
sos agendi modos et idem obiectum sumuntur Aut etiam nominibus que diversas earum de virtutum proprietates significant
Huius ergo visis maius est quod si Temperantia non debeat dici generalis virtus. seu magis per locum proprietas
communis omni virtuti sed quod debeat esse virtus specialis et esse specialem obiectum non potest concedi quod sit esse delectationes partis
aliorum sensuum a tactu et gustu neque esse delectationes intimas. Nam pari ratione esset et esse delectationes in pecu
niis et in honoribus ludis et in omnibus aliis quod falsum est quia esse sunt ponuntur alie virtutes speciales // Item
partes pertinentes ad valde disparatos mores et que nullam habent connexionem ad invicem vel compara
tionem non videntur pertinere ad eandem virtutem specialem sed delectationes tactus et gustus et
aliorum sensuum in ordine ad delectationes tactus valde disparate et inconnexe se habent in moribus
ad delectationes animales et ad delectationes partis visus auditus et olfactus quoniam prime spectant ad morem
et vitam bestiales cum omnino in eis conveniant animalia nobis. Secundarie autem elevant hominem super
morem et vitam bestiales quamvis homo male se habuerit circa eas ergo ille et iste non pertinent
ad eandem virtutem specialem. Cum ergo esse bestiales sit temperantia non potest poni nisi equivoce
loquamur de temperantia quod sit circa humanas Et istam rationem notavit nobis Aristoteles valde bene. dicens
non est autem nec in aliis animalibus secundum hos sensus delectatio. preter secundum accidens etc. Circa tales autem delectationes
temperantia et intemperantia est quibus reliqua animalia communicant unde serviles et bestiales videntur hee autem sunt
tactus et gustus. Communissimus autem sensuum tactus secundum quem intemperantia et videbitur utique iuste exprobabilis
quoniam non secundum quod homines sumus existit sed secundum quod animalia Talibus autem utique gaudere et maxime diligere
genere bestiale. Et hoc poterit iterum videri magis in 7o ubi de continentia et incontinentia tractabitur
que circa eandem fiunt materiam temperantie et intemperantie sicut illic videbitur Ad rationes ergo videndum
est ad primam quod esse visum auditum et olfactum delectamur multotiens secundum quasdam laxinias adinventas
ordinatas multotiens et secundum ludos multiplicatos. Et multotiens etiam secundum decentiam conversationis
in actibus seriosis et apparuit iam que virtutes sunt esse huius delectationes quoniam temperantia quantum
ad laxinias Et Eutrapelia quantum ad ludos et amicicia seu Affabilitas quantum ad actus
seriosos // Item delectamur aliquando secundum istos et alios sensus propter ipsa cognoscere secundum se et propter admirari
circa obiecta eorum quas delectationes aut nichil aut minimum oportet deprimere quia disponunt ad bonum
rationis et si que minimum esse alia sensualium delectantur secundum istos sensus et ad moderandum huius partes.

oz accedere virtutes aliquas morales dicit Albertus quod nullus habet nova impositam quod est quia non difficile est illas
delectationes moderare nec sequi eas est multum deformis propter quod non etiam Aristoteles curavit de eis tractare vel
sicut dicit ibidem Albertus virtus moderans tales delectationes dicitur temperantia non proprie sed communiter accepta et
equivoce sive methaforice secundum quamdam similitudinem ad nostram temperantiam sicut de continentia dicit Aristoteles vij huius
Aliqui tamen huius delectabiles specialiter olfactus utuntur ad sanitatem via medicine quia scilicet odores
cerebro prosunt sicut dicitur primo de sensu et sensato et qui sic prosequuntur eas propter inordinatum timorem egri-
tudinis efficiuntur molles de qua mollitie determinabit vij huius Et tamen verum quod nulle vel pauce
sive sunt illorum sensuum delectationes que moderatione indigeant quod non sunt reducte ad aliquas
virtutes vel malitias speciales de quibus tractavit Aristoteles in hoc libro. Ad aliud dicendum est quod non est
malum si delectationes visus secundum quod ordinantur ad cognoscere simpliciter et ad scire capiant augmentum
ideo ut sic non indigent virtute reprimente vel non multa virtute perfecta possunt. Forte enim quod ad hoc suf-
ficit Eutrapelia et Affabilitas seu Amicitia. Ad aliud concedendum quod tales delectationes que sunt in
aspectibus mulierum pertinent bene ad temperantiam quia sunt in ordine ad tactum. Sed ad contra obiectorum
dicendum est quod delectatio circa sensibilia non perficit sine fantasiam vel auget vel minuit vel tollit omnino nam si
in vino tu videas aliquam immunditiam tu habebis abhominationem id est quod tu non poteris bibere id quod
tamen si tu non vidisses nunc tibi bonum et aliud contingit quod iam comedimus vel potavimus et si dicitur
quod immundum fuit generatur in nobis abhominatio stomachi ut oporteat totum extra vomere sic ergo patet
quod delectatio vel abhominatio alicuius sensus circa obiectum alterius reddit delectationem illius alterius sensus esse tale
obiectum maiorem vel minorem. Pulchritudo autem mulieris accepta secundum visum vel cantus eius accepta secundum
auditum reddit usum tactus delectabiliorem propter ymaginationem coniunctionis esse secundum se minus delectabilis et ita
patet quod talia reducuntur in delectationes tactus. Alie rationes que auctoritate Tullij et Senece procedunt solute
fuerunt in questione.

Onsequenter queritur xxviij° utrum temperantia sit una virtus
secundum speciem. Et arguitur quod non quia philosophi eius diversas assignant partes vel species Aliqui quidem continentiam
Clementiam et modestiam Alij autem honestatem et Verecundiam Alij autem abstinentiam et frugalitatem
parsimoniam Sobrietatem Pudicitiam Castitatem et alia multa plura etc. Item virtutes distinguuntur penes
actus probata sed actus venerei sunt multum dispares et diversi a comestione et potatione. Et similiter corporalia
puta cibi et potus a mulieribus ergo omnia esse hec omnia sit temperantie virtus unum quod ipsa non sit una virtus. Item
ille delectationes non pertinent ad unam virtutem que spectant ad diversos et valde disparatos mores ut dicebatur
in alia questione. Sed delectationes in cibis et potibus et delectationes in venereis actibus sunt huius quod patet philosopho quia ille
inveniuntur in nobis secundum omnem etatem et a principio unde nobis connaturale hec autem non sed secundum tempus determinatum secundum genus.
Oppositum arguitur auctoritate Aristotelis qui non distinxit nobis istam virtutem tamquam credens eam esse unam solam. Item plures
essent cardinales virtutes quam 4or quod non dixerunt philosophi. Notandum est quod temperantia non est proprie nisi circa delectationes
tactus sed se aut circa alias delectationes ut reducuntur in istas sicut dictum est in alia questione. Et si quis temperantiam
magis communiter vellet accipere prout est moderativa delectationum aliarum tunc statim concedendum quod ipsa non est una virtus
sed plures sicut dicebatur in alia questione sed non est quo ad prius nunc utimur. Temperantia autem secundum quod proprie est circa delectationes
tactus puta circa cibos et potus et venereos actus sit una virtus secundum speciem vel plures. Ad quod quidam re-
spondent quod est una species subalternata sed non una secundum speciem specialissimam propter rationes adductas. Et iterum

Duplex temperantia

quia licet delectationes tactus sint obiectum temperantie hoc tamen non est secundum rationem causarum communem cum non sit circa omnes delectationes tactus quia dicit Aristoteles quod liberalissime causam que per tactum delectationum ablate sunt dicit etiam quod non est circa omne corpus sed circa quasdam partes non quia capit neque specificat temperantia sed causam rationem communem delectationis tactus quia oportet quod secundum causam quasdam speciales rationes accipiat et specificet rationes speciales tactus delectationes sunt diverse in cibis potibus et venereis actibus quia oportet temperantiam circa illas diversificari specie. Item gulositas sive ebrietas et luxuria sunt vitia secundum speciem distincta et opposita temperantie secundum excessum modo cum cuius eadem virtuti duo opponantur vitia unum secundum excessum et aliud secundum defectum eo quod virtus est medietas tamen non videtur quod eidem virtuti debeat opponi plura vitia secundum excessum neque plura secundum defectum ergo quod alia sit specifica ratio temperantie secundum quam sibi opponitur gulositas vel ebrietas et alia secundum quam sibi opponitur luxuria. Item secundum aliam rationem specificam delectamur in calido et sicco et secundum aliam in frigido et humido ideo fames et sitis videntur appetitus esse diversi specie ergo delectatio in cibo et delectatio in potu sunt alterius et alterius speciei sed temperantia est circa utrumque ergo sicut virtutes distinguntur per obiecta temperantia non erit una virtus. Alii tamen dicunt quod temperantia est una virtus secundum speciem quia licet delectationes tactus secundum quas sumitur temperantia concedentur diverse secundum speciem tamen consimilis moris sunt quia consimilem habent modum trahendi appetitum scilicet per modum concupiscentie bestialis que autem more et modo consimili trahunt appetitum eadem virtute rectificari possunt ergo. Item si non esset una virtus hoc esset propter distinctiones delectationum in cibis et potibus et venereis actibus sed propter hoc non tollitur unitas eius quare sicut prima concedit communiter bona probat quia hec tria ad invicem ordinantur potus enim ordinatur ad cibi temperamentum et cibus non solum ad corporis nutrimentum sed etiam ad materiam veneream modo eadem est virtus circa finem et ordinata in finem quamvis sint specie diversa ergo. Et confirmatur eadem bona quia eadem debet esse virtus moderans actiones passionum et moderans ea que provocant et augmentant istas passiones quia talia eiusdem moris sunt sed constat quod delectationes in cibis et potibus et corporis usus provocat ad venerea et inclinant simpliciter sumpto ciborum provocat potus concupiscentias propter quod ista tria consequuntur communiter se invicem et concomitant se ad invicem ideo eiusdem moris sunt et ad eandem spectant virtutem. Adhuc confirmatur ista bona quia licet multi ponunt quod alius et alius est formaliter sensus tactus humidi et sicci tamen omnes concedunt eundem esse sensum calidi et frigidi et similiter eundem esse humidi et sicci quia idem est sensus contrariorum etiam patet quod idem est sensus formaliter delectans in humido et sicco sed quia fames est appetitus calidi et sicci et sitis frigidi et humidi videtur non esse alterius sensus sitis et alterius sensus fames nec alterius cibus et alterius potus propter quod videtur quod neque delectationes ipsorum debent esse alterius et alterius virtutis. Similiter idem declarat de venereis actibus et de cibis quia sicut dicit albertus semen quod in venereis emittitur et cibus qui assumitur secundum eandem specificam rationem delectant scilicet secundum coniunctionem convenientis et proportionati secundum tactum quamvis hoc sit secundum diversos accidentales modos. In cibis enim delectamur tamquam in parte similibus et convenientibus et aliquo spiritu operante ad perfectam scilicet referendis et hic est spiritus caloris digestivi propter ea natura parte de cibis abiicit et partem sumit. In venereis autem delectamur tamquam in ultima similatione convenientibus et proportionatis et generali spiritu in nervis tangibilibus diffuso propter quod coitus delectatio intensissima est et homini complacentia delectatio quia tactus ex toto corde in nutritivis et generativis est et secundum idem in toto quia ex tactu convenientibus in speciali tamen habet modum diversum. Nutrimentum enim delectat ut non totum quietetur semen autem ut perfecte assimilatum ad hoc etiam facit ut nervi sensibiles in palato et stomaco diffusi sunt duri et ideo non in summo passibiles. Et hoc ideo fecit natura quia sepe a duris et dissimilibus tanguntur propter quod si faciliter passibiles

ceunt a talibus actibus obstupescerent et homo destrueretur propter quod non profundatur in partibus ad intimum delectatio nec etiam tristitia resistente duritie nervorum et in inguinibus autem natura mollissimos et tenerrimos posuit nervos qui facile sentiant tactum eius quod est gentilissimum secundum magis patet quod quia tota delectatio in tinnienti et venereorum secundum tactum est secundum unam communem rationem tangendi conveniunt secundum plurium modum non specialem quidem sed accidentalem habeat differentiam et ideo temperantia in hiis una est virtus quamvis in nomine differentiis alia frugalitas dicatur secundum quod refertur ad cibum alia autem castitas secundum quod refertur ad venerea et haec omnia dicta sunt Alberti in prima fortitudinis ideo si haec opinio teneatur videndum potest ad rationes in oppositum. Ad primam dicendum est quod aliqui dividunt temperantiam generaliter acceptam ad omnem specialem virtutem sicut in articulo quod dictum fuit illi autem qui dividunt temperantiam prout est specialis virtus non dividunt eam specificis et essentialibus differentiis sed vel secundum eius diversas proprietates vel secundum eius materiales vel accidentales obiectorum differentias. Duae enim sunt omnis perfectae virtutis proprietates scilicet fuga turpitudinis et amor pulcritudinis seu honestatis et ita quidam assignant temperantie 2as partes scilicet verecundiam quantum ad fugam turpis et honestatem stricte sumptam quantum ad amorem honesti. Alii autem secundum accidentales obiectorum differentias dividunt temperantiam notantes eam in ordine ad cibum abstinentiam vel frugalitatem vel parsimoniam in ordine vero ad potum sobrietatem et in ordine ad principalem venereorum actum castitatem et in ordine ad extrinsecos motus ordinatos ad venerem cuiusmodi sunt oscula et amplexus et aspectus et huiusmodi pudicitiam. Et adhuc alii multas ponunt subdivisiones et alias divisiones que non tollunt specificam et eandem temperantie unitatem. Ad aliam dicendum est quod omnes illi actus et omnia illa obiecta in idem secundum speciem vel etiam secundum morem conveniunt in trahendo appetitum quia secundum easdem delectationes abstrahunt appetitum sicut dictum fuit. Ad aliam dicendum est quod omnes ille delectationes eiusdem moris sunt. Si autem delectationes ille venereorum non conveniunt nobis secundum etatem omnem ut patet in pueritia hoc est propter defectum materie puerorum spermatis quia natura tunc toto intincto utitur ad augendum. Ad hoc etiam facit indispositio organorum sed organis dispositis et materia parata manifestum quod delectationes iste et ille sunt eiusdem moris. Tunc ad rationes alterius opinionis ad primam dicendum est quod temperantia est circa omnes delectationes tactus secundum se acceptas sed non est circa delectationes tactus ut ordinatas et relatas ad alias delectationes secundum intellectum vel ad eas que in ludis sunt vel huiusmodi quia ut sic ipse iam mores alios sortiuntur cum prius dictum fuit quod habitus morales determinant fine. Unde 4o huius dicit Aristoteles Si id quidem lucrandi gratia mechatur et accipit hic autem apponens et iacturam patiens propter concupiscentiam iste quidem luxuriosus videbitur magis quam avarus ille autem iniustus luxuriosus autem non. Ad hoc autem quod dicitur non esse omnes corporis sed circa quasdam partes esse temperantiam potest dici quod vino est circa omnes partes corporales secundum quas contingit delectari secundum tactum. Unde de continentia proprie et incontinentia loquens Aristoteles 7o huius dicit eas esse circa easdem delectationes et tristitias circa quas sunt temperantia et intemperantia et tamen dicit incontinentiam esse et esuriei et sitis et caloris et frigoris et omnem que circa tactum et gustum. Quod autem dicit Aristoteles temperantiam et intemperantiam omnino esse circa omne corpus sed circa quasdam partes debet intelligi non simpliciter sed comparative quia scilicet multo plus est circa quasdam partes et minime circa alias. Ad aliam rationem potest dici quod gulositas et ebrietas et luxuria distinguuntur secundum accidentales differentias sicut dictum fuit de frugalitate sobrietate et castitate. Vel potest dici sicut dicebat ad rationem que fiebat consimiliter contra unitatem fortitudinis quod virtus in illa questione utrum fortitudo sit moralis habitus. Ad aliam rationem quomodo sit respondendum apparet satis in prima questione. Et sic patet questio.

[C]onsequenter queritur xxviiij° [u]trum in concupiscentiis naturalibus possit esse peccatum. Et arguitur quod non quia de hiis que a natura nobis insunt non incipiat 3o huius secundum contrarie excedunt

naturales quia nobis insunt a natura ideo de eis non increpamur sed omnes de peccato increpantur etc. Item 1° non est peccatum
ad cuius oppositum non possumus aliter assuescere sed ad oppositum concupiscentiarum naturalium non possumus assuescere quia nullum
naturaliter existentium aliter assuescit 2° huius ergo in concupiscentiis naturalibus non contingit peccare. Item dicit 3° Aristoteles
repletio in naturalis indigentie concupiscentia est sed in repletione indigentie non est peccatum immo in superhabundando
ultra indigentiam etc. Oppositum dicit Aristoteles in naturalibus ergo concupiscentiis pauci peccant et in unum in plus. Item
concupiscentia venereorum est naturalis et tamen in ea contingit peccare fornicando. Primo videndum est quod in hoc lo-
co debeamus intelligere per concupiscentias naturales. 2° videbitur quomodo in eis cadit peccatum. 3° specialiter videbitur an simplex
fornicatio soluti cum soluta sit peccatum. Quantum ad primum est maior quod ibi intendit philosophus Aristoteles in hoc loco
per concupiscentias naturales et per concupiscentias communes et idem per proprias et innatas posuit ergo tertiam divisionem. Concupiscentiarum hec quidem communes
videntur esse hec autem proprie et apposititie quam divisionem aliqui dicunt eandem esse illi divisioni que posuit primo rethoricorum quod
scilicet concupiscentiarum quedam sunt irrationales et alie cum ratione quas scilicet vocat hic naturales et communes vocavit ibi
irrationales et quas vocat hic proprias et innatas vocavit ibi cum ratione. Sed tamen hoc non videtur verum esse quia illic
vocavit omnes illas concupiscentias irrationales quas hic vult vocare communes et proprias et adhuc plures dixit enim quod
irrationales concupiscentie sunt que alimenti sitis et fames et secundum unamquamque speciem alimenti concupiscentia et que circa gustabilia
et circa olfatum boni odoris et auditum et visum non tamen communes quas ipse in hoc loco ponit circa tan-
gibilia et gustabilia cum ergo circa utrasque sit temperantia sit circa delectationes tactus et gustus secundum istam ergo
divisionem concupiscentiarum in communes et proprias vel tota sub irrationalibus continentur concupiscentiis quas ut dicit Albertus epicurei
diviserunt in 3 partes prime sunt naturales et necessarie cuiusmodi est concupiscentia cibi et potus dicuntur enim naturales quia a natura
ortum habent et necessarie dicuntur quia cibus et potus sunt necessarii ad corporalem salutem. Et sic sunt naturales et non necessa-
rie cuius est concupiscentia venereorum ipsa enim habet a natura ortum sed non est necessaria ad corporalis substentationem. 3° vero sunt
nec naturales nec necessarie cuiusmodi sunt concupiscentie sequentes habitum acquisitum naturam ut dicitur 3° huius secundum unumquemque habitum
sunt propria bona et delectabilia. Quartum autem membrum non est possibile scilicet quod sint concupiscentie necessarie et non naturales quia natura
non deficit in necessariis 3° de anima. hanc autem divisionem ut dicit Albertus Aristoteles hic reduxit ad 2° membra
pro tanto quia concupiscentie venereorum et si non sint necessarie ad salutem individui sunt tamen necessarie ad salutem speciei
quia ergo cibi et potus et venereorum actus abstractive et communiter accepti sunt naturaliter necessarii ideo concupiscentia naturalis sive communis vo-
catur concupiscentia cibi et potus et venereorum simpliciter et in communi concupiscentie autem proprie que non sunt necessarie sed naturaliter sunt concupiscentie specialium
ciborum vel potuum vel mulierum verbi gratia quia alius concupiscit pulmenta piscium alii perdicum vel caponum alii
vinum de Rupella alii claretum et alii mulieres simpliciter et alii lacrimas naturales. Est ergo 1ª divisio concupiscentiarum
secundum commune et speciale nam cibi et potus et coitus et indurit accepti sunt necessarii ad nostram salutem determinatio
non ad tales vel tales cibos et potus non est necessaria nobis et ideo proprias concupiscentias bene vocat Aristoteles appositicias quia
semper speciale dicitur secundum appositionem dicit ad ipsum commune. bene est dicit quod proprie concupiscentie habent ad naturale quia scilicet commune in proprio
et speciali salvatur et sic sit dictum de primo articulo. Quantum ad 2m dicendum est verum secundum Aristotelem quod tamen in concupiscentiis natu-
ralibus quam in propriis contingit peccare sed multo magis in propriis quam in communibus quod patet primo declarando ex parte in-
temperantie quia vero est fortius trahens ad cibum vel potum sumendum ibi contingit magis excedere sed in
propriis concupiscentiis trahens est fortius quia cum ipsa naturali concupiscentia trahit concupiscentia posita ad obiectum speciale verbi gratia si
quis abstractive et indurit concupiscat cibum et aliter specialem habet concupiscentiam ad perdices postea quod utique satis comederit de
caponibus et apponerentur eis perdices constat quod primus non inclinabitur ad comedendum perdices 2° autem
adhuc accipiet de perdice. Item communis concupiscentia cibi et potus vel primo stare in ipso tactu concupiscentia non permittit

2° ex parte insensibilitatis per intemperantie.

provenire ex delectatione aliquorum sensuum quam obiecti tactus ut ex delectatione gustus in sapore dulci vel visus in pulchro colore
vel huiusmodi. Modo dictum fuit prius quod delectationes unius sensus quam obiecti alterius augent illius alterius sensus operationem et
delectationem quam illud obiectum eius etc. // Item pluribus modis contingit peccare in potibus quam in cibis quia in cibis solum
excessum peccatur uno modo tantum ut dicit Aristoteles scilicet accipiendo plus quam oportet ad debitam nature substentationem et status de-
centiam. Sed pluribus autem peccatur in accipiendo plus quam oportet et in concupiscendo vel accipiendo illud quod non oportet ut si pauper
vult habere cibaria delicata vel si quis in mensa coram socio suo capiat morsellum delicatiorem et comedit ipsum.
Unde sciendum est secundum peccatum duorum tertio potest sumi modus intemperatorum. Aliqui enim quocumque cibo intendunt ventrem
supimplere et eos vocamus communiter gulosos quos Aristoteles vocat castrimargos a castri quod est venter et margos quod
est furor vel insania. // Alii autem non curant quod modicum habeant de cibo vel potu dummodo tamen habeant illos
delicatissimos et vocantur communiter leccatores. Alii autem pessimi sunt qui delicatissimos querunt cibos et
ventrem eis supimplere intendunt sunt enim leccatores et gulosi simul. Adhuc autem videtur quod quantum ad insensi-
bilitatem contingit in concupiscentiis potius magis peccare in cibis secundum defectum videlicet esse in minus appetendo vel accipiendo
de cibo quam sit oportunum ad debitam nature substentationem et status decentiam. Sic autem peccare sicut dicit Eustachius
philosophus ab appetitu naturalis indigentie solum rarissime et cum difficultate propter in nobis accidere inclinans nos ad
tale peccatum. Sed peccare in corporalibus concupiscentiis secundum defectum est minus discernere vel minus eligere et acceptare de-
lectabiliores cibos et potus quam sit opportunum ad nature substentationem et statum decentiam. Natura enim que nil frustra facit
non instituisset in cibis et potibus delectationes nisi esset querens eas cum moderamine acceptare. Ceteris enim paribus cibus
delicatior vel delectabilior melius nutrit corpus et confortat vires corporales et per consequens virtutes anime cum anima insequntur
corporis in de physonomia et melius disponit quam indelectabilis. Propter quod recta ratio iubet in acceptare delectabilia
moderate sicut dicit Aristoteles. Que enim ad sanitatem sunt vel bonam habitudinem aut non existentia hiis impedimenta
vel preter bonum vel supra substantiam. Modo constat quod ad minus discernendum et eligendum talia delectabilia propter idem est motivum
quod plus scilicet in quo est vitium insensibilitatis sit vitium dictum fuit illud quod motivum propter nos inclinare ad peccatum in
minus et in potibus concupiscentiis et in cibis. In potibus autem non prohibet nos peccare appetitus naturalis indigentie
quia repleri potest cibo indelectabiliori et vilitiori. Propter quod facilius est videtur in hiis materie peccatum quam in
cibis et de hac insensibilitate scilicet que est circa concupiscentias potius videbatur specialiter Aristoteles loqui cum dixit deficientes circa delectationes
et minus quam oportet gaudentes non multum fiunt. Non enim humana est talis insensibilitas et enim reliqua animalia discernunt
cibos et hiis quidem gaudent hiis autem non. Si autem huic nullum delectabile est neque differt aliquid ab altero longe utique
erit ab humano esse. Videtur ergo quod assignari possent tres insensibilitates correspondentes tribus predictis intemperatis.
Ad tertium arguendum videtur quod concubitus venereorum est naturalis et humana natura est naturaliter libera et nulli natura obli-
gata nisi forte parens filiis et filii parentibus. Sed non vir existens extra mulierem aut econverso et ideo videtur quod non sit
peccatum secundum mores virum absque ligamento matrimonii cognoscere mulierem. Et aliqui iam dicunt propter illam ... Opinio
rationem quod talis fornicatio non est peccatum nisi quia prohibitum a lege. Item quod non dissonat recte rationi attendenti simpliciter
ad naturam vel morem. Sicut enim sine peccato sumi potest alimentum et sumi debet ad vite necessitatem quod nulli est al-
teri obligatum ita ad speciei humane conservationem sumi potest et debet cum moderamine tamen quecumque mulier nulli
alteri obligata. Bonum enim commune preparatur et nemini fit iniuria. Propter quod preceptum fuit crescite et multiplicamini et
replete terram. Sed ista opinio non videtur aliquid natura quia peccatum est omne opus contra legalem iustitiam. Fornicatio autem est
contra legalem iustitiam quod aliqui sic ostendunt. Lex non aspicit ad illud quod in aliquo casu accidit sed ad id
quod communiter accidit. Sed communiter ex fornicatione provenit malum quod evitaretur per ligamentum matrimonii a quo propellet

ei ergo cum lex semper ad boni procurationem et mali remotionem attendat iustum legale est nequaquam fornicari sed ad
mulierem ante coitum obligari. Quod autem ex fornicatione mali contingere possit pueris declarat Aristoteles primo quod Aristoteles adducit
2° politice contra opinantem quod optima esset policia si mulieres omnes omnibus essent communes. Non enim sciret quorum vi-
rorum filii essent pueri et ita viri vel se nullos reputarent habere filios vel reputarent eos tanquam sibi communes cum aliis
Primo autem modo nulla esset virorum sollicitudo ad pueros. 2° autem esset parva quia sicut ibidem dicit Aristoteles minime enim
curam sortitur quod plurimorum est communia de propriis autem maxime curant de communibus autem minus quam quantum unicuique attingit aliquando alius enim
tanquam alio curante negligunt magis sicut in ministerialibus famulis multi famulantes quandoque deterius famulantur pau-
cioribus hoc tamen est inconveniens valde. Pueri namque propter naturae humane fragilitatem et infantiam plurimam plurimo
parentum eget auxilio quod per solam matrem consumari non posset. Sed huic rationi respondent alii dicentes quod quamvis
lex posita respiciat solum ad illud quod communiter evenit tamen lex non respiciat ad particulares casus ideo saepe peccatur ex inscrutabili-
tate legis positive sicut patet 5° huius capitulo de Epicheia et primo rethorice. Pono ergo casum quod Iohannes et Maria fir-
mam habeant voluntatem permanendi simul usque ad mortem et solertiam conveniendi ad invicem et sufficienter enutriendi
prolem nisi id sit posita lege prohibitum utrum ergo peccabunt si coeant absque alio ligamento et videtur quod non quia inconveniens
remotum est inconveniens ad quod ratio ducebat. Sed adhuc tenendum esse videtur quod illi peccarent moraliter quamvis apparet
preter id quod ratio recta dictaret. Nam primo debet fieri copulatio viri ad mulierem quoniam ipsi habent de prole maiorem
curam cuius gratia propter sit a natura coitus institutus sed maiorem habent curam de prole si fuerint ad invicem obligati quia
tunc vir non solum diligit puerum suum et curabit de eo quia filius suus sed et quia filius sue mulieris et mu-
lier eodem quia non solum quia filius suus sed et quia coniugis viri. Item ad bonum yconomice perfectione attingendum perfecte
non sufficit vir sibi sine muliere nec mulier sibi sine viro ut patet primo politice et in yconomica primo ergo
modo debent ad invicem commanere vir et mulier quoniam inclinati habere ad invicem maiorem curam. Hoc autem est si vere ef-
fectus fuerit mulieris et mulier viri. Unusquisque enim magis curat de suo. Item voluntas humana
est mutabilis nec potest vir scire voluntatem mulieris neque mulier viri et recta ratio dictat quod teneat certum
certum et dimittat incertum ergo recta ratio dictat ut mulier ad prolis nutritionem et ad alia que vir est ministrare
tenetur asecuret de viro. Sed ad hoc alii ponunt alium casum quod mulier sit dives et potens omnino sine
viri adiutorio prolem per suas divitias et per suam curam enutrire et est docere ubi gratia edocere videtur ergo quod
talis mulier non peccaret moraliter si eligeret a solo viro cognosci cui non vellet obligari propter suam servandam
libertatem. Sed solum obligaret se ad prolis sufficientem enutritionem et hoc posito quod illud non esset ex positiva
lege prohibitum. Adhuc autem videtur quod ipsa peccaret moraliter primo quia declaratum est quod ex generibus humanis sed se accepti condecens
oportunum est secundum rectam rationem ut ad prolificandum fiat viri et mulieris coniunctio per obligationem. Quod autem coniunctio humana
generationis secundum se non debet auferri propter extrinseca que sunt pecunie et amici. Et iterum possibile esset concurrentia viri
ad mulierem quod possideret puerorum potestatem enim quod utrumque vellet ipsum possidere constat quod hoc non possit fieri spiritualiter si vir
et mulier separentur cum non sint ad invicem obligati oportet enim alteri ipsorum iniuriam fieri quod recta ratio non
dictaret. Oportet ergo obligationem fieri ut puer sit possessio viri simpliciter et quia filius suus et quia filius
sue mulieris et ita etiam de muliere. Sic ergo patet quod talis fornicatio que excludit obligationem viri ad
mulierem rectam non est licita secundum mores sed preter iudicium recte rationis. Tunc ad rationes in principio questionis adductas.
Ad primam dicendum est quod concupiscentia naturalis insunt nobis a natura secundum partem sensitivam absolute sed non secundum omnem modum ipsarum puta
secundum excessum et defectum ideo propter excessum et defectum est in eis peccatum. Ad aliam patet per idem. Ad tertiam
Aristoteles dicendum est quod concupiscentia illa est naturalis et conveniens et quantum ad sensum et quantum ad modum que est ad indigentiam supplendi.

sine excessu et defectu Sed quia naturalis secundum statum non tamen secundum moram potest esse aliquando ad excessum aliquando ad defectum et
sic est in ea peccatum.

Consequenter queritur 30. Utrum virginitas sit virtus vel vitium Et arguitur quod non
sit virtus quia virtus non est a natura sed a consuetudine sed virginitas est a natura quia a nativitate nascuntur
virgines viri et mulieres. Item virtus non est alicui que magis convenit iuvenibus quam senioribus natura ex hoc in 4° patet
Aristoteles verecundiam non esse virtutem quia convenit etati iuvenili sed plures sunt virgines iuvenes quam senes ergo etc.
Item virtus consistit in medio virginitas autem non sed in extremo scilicet in abdicatione omnis venerei actus non solum quando oportet
et ubi sed ubicumque et semper. Item nulli contingit male uti virtute primo rethorice sed aliquando contingit malum uti virginita-
te ut si primi parentes scilicet adam et eva usi fuissent ea. Item virtus non corrumpitur ex operatione bona sed virginitas
corrumpitur ex opere bono ergo etc. antecedens patet quia corrupto bono non est bona immo mala. Minor patet quia non peccat virgo
si nupserit sed bene facit si quando oportet et cum quo et quando 2° de aliis circumstantiis ergo etc. Et confirmatur quia cum virtus
sit habitus et per consequens de difficili mobilis non videtur corrumpi per solam operationem ad huc licitam et bonam virginitas autem sic
corrumpitur. Item virtus perdita videtur posse regenerari quia virtutes et vitia in potestate nostra sunt 3° huius
virginitas autem quando corrumpitur regenerari non potest ergo etc. Item virtus inclinat ad operandum quod oportet et quando et ubi Sed
non oportet abstinere semper immo licitum est nubere ergo virginitas que inclinat ad semper abstinendum non est virtus. Item
nulla virtus inclinat contra illum finem ad quem natura rerum ordinavit quia finis habet rationem optimi specialiter
finis quem specialiter statuit natura quia natura semper facit de possibilibus quod est melius licet enim non cognoscat
tamen perfecte et ordinate ordinate operatur tamquam directa ab infallibili intelligentia vel cognoscente puta deo
et intelligentiis secundum commentatorem 12° methaphisice Sed natura ordinavit membra genitalia et virtutem anime generativam ad
actus venereos propter prolem habendam ergo virginitas que ad oppositum inclinat non est virtus. Oppositum videtur esse de
communi intentione theologorum similiter et vulgi vulgus enim virgines de sua virginitate commendat habitus autem omnis
laudabilis videtur esse virtus. Dicunt quidam quod virginitas potest sumi dupliciter uno modo sumi potest pro integritate corporis
Alio modo pro habitu electionis huius integritatis observande per totam vitam et secundum hoc ponunt 4 conclusiones. Prima est
quod virginitas accepta pro integritate corporis est condicio nobilis. 2a conclusio est quod non est virtus moralis. 3a conclusio est quod
virginitas pro habitu electionis predicto est virtus moralis. 4a conclusio est quod est virtus distincta specie a iuvenali cas-
titate. 4a conclusio est quod non distinguitur ab ea magnitudine vel puritate sicut magnificentia a liberalitate
Prima conclusio sic probatur illa condicio est nobilis in corpore humano que magis decorat humanum corpus quam opposita condicio
sed integritas corporis est huiusmodi quod patet primo quia huiusmodi integritas est habitus naturalis et fractio eius sibi opposita est
sicut privatio. 2° quia illa integritas est a natura eius autem fractio est cum quadam violentia. 3° quia talis
fuit status innocentie et talis erit glorie status. Sed hec ratio pertinet quia procedit secundum theologie principia que maio-
ris sunt facultatis. In hoc autem processu nichil aggredi intendimus nisi quod ratione in quantum ex humana prerogative ratione concludi
potest. 4° quia talis integritas non perditur nisi cum actu verecundiali verecundia autem in pravis autem in
pibus est ut videtur Aristoteles dicens 4° huius ultimo capitulo et primo rethorice dicitur Turpia enim verecundantur et dicentes et
facientes et facturi Et 2° rethorice describitur erubescentia quod est turbatio circa ea malorum que videntur ferre in
gloriatione aut presentium aut preteritorum aut futurorum. 2a conclusio probatur quia talis integritas non est habitus anime
sed corporis nec est electivus sed eligibilis et fit ex natura non ex assuefactione virtus autem oppositum. 3a conclusio probatur
quia virginitati sic accepte convenit diffinitio virtutis patet primo quidem patet ex titulis quod ipsa est habitus electivus sed ad determina-
dum quod ipsa sit in medietate existens quo ad nos determinata ratione etc. Dubium est primo quod natura non ordinavit actus

venereos ad individuum aut multitudinem sed ad speciei permanentiam ut dicitur 2o de anima et omnes concedunt. 2o sic
est quod naturalia sunt determinata ad maximum et ad minimum per philosophorum et specialiter hoc debet concedi in multiplicatione
hominum aut multitudine. natura enim facit de possibilibus quod melius est et non habundat in superfluis nec deficit
in necessariis. Constat autem quod humane nature propter ampliorem subtilitatem et raritatem et operum sibi debitorum multitudinem
et propter conditiones organorum ceterorum diversitatem tot et tante sunt indigentie quas natura non supplevit sed rationem quam
homini dedit ut suppleret reliqua. Quare unus homo aut 2o aut centum aut pauci non sufficerent ad hanc humanam
replendam indigentiam quam pluribus enim artibus indigemus quarum artifices ad invicem permutantes pro suis operibus
habere possunt ea quibus indigent de operibus aliorum. sic dicitur primo politice quod civitas a natura est et quod homo natura civile
animal est propter quod iam concludi potest quod ubi sive in toto mundo sic erat in primeva mundi constitutione sive in aliquo
climate non erat hominum multitudo sufficiens ad dictas supplendum indigentias recta natura prohiberet et per
consequens recta ratio non dictaret virginitatem observandam quia nullum eorum que preter naturam sunt est bonum ut dicitur 2o po
litice quod homines abstinerent omnino ab illo actu scilicet venereo quo ad homines multiplicantur et nature perma
nentiam providentia nature sagacitas ordinavit. Et iterum postquam tanta esset ipsa multitudo quod si excresceret ultra
multum non esset terra sufficiens ministrare alimenta hominibus propter quod illo tempore nature ius et ordo permittit immo
requirit ut non omnes ple fecundarent specialiter cum non liceat homines interficere sicut boves. Cum igitur istis temporibus huma
num genus sit multiplicatum sufficienter et dictamen rationis sit concors iuri nature manifestum est quod recta ratio
permittit immo persuadet aliquos propter bonum virtutis a venereis abstinere. Huius igitur visis manifestum est
quod virginitas immediate consistit quo ad deum. Nam velle frangere dictam corporis integritatem corpus decorantem
antequam fuit oportunum aut nunc vel cum quo oportet tenet extremum unum vituperabile. Nolle autem frangere pro
necessitate generis humani salvandi et multiplicandi tempore defectus tenet alterum extremum similiter dissonum
recte rationi. Ex istis etiam patet quod ista medietas est quo ad nos et determinata ratione. Item omnis habitus
electivus laudabilis circa materiam moralem est virtus moralis. virginitas est huiusmodi. igitur. maior manifesta de se. minor patet tamen
enim dictum est quod ipsa est habitus electivus. Sed quod sit circa materiam moralem patet quia in servando vel fran
gendo corporis integritatem contingit excedere vel etiam deficere secundum diversas circumstantias ut apparuit.
Sed quod sit laudabilis probatur primo quia habitus ille est laudabilis qui est electivus nobilis conditionis quando oportet et ut oportet etc. sed inte
gritas corporis est conditio nobilis ut dicebatur et virginitas est habitus electivus quando oportet quia tempore quo natura et mo
res secundum predicta permittunt abstinere immo et persuadent presertim cum plurimi propter delectationes se venereis
immisceant sufficienter ad humani generis multiplicationem debitam conservandam. illo igitur tempore laudabile est iuvenes ad
hanc nobilem conditionem corporis conservandam a delectabilibus nequaquam necessariis neque utilibus abstinere. Et iterum
aliter confirmatur hoc 3o sic ab illo actu quem ordo nature vel dictamen rationis non iubet exercere abstinentia est lauda
bilis que valet ad summas anime virtutes acquirendas et ad illarum virtutum opera exercendi. sed virginalis absti
nentia est huiusmodi. magis enim homo insistere poterit philosophie et operibus virtutum quanto minus in venereis et aliis
delectationibus carnalibus non necessariis fuerit occupatus. Ad 3m dicendum quod prout sic virtutes sunt specie distincte
que sunt primo elective diversorum eligibilium quia habitus distinguuntur per obiecta. Sed virginitas et vidualis cas
titas sunt huiusmodi. igitur. maior patet quia virginitas primo est electiva integritatis licet quandoque sit electiva perpetue ab
stinentie ab actibus venereis. Non enim potest dici quod sit primo electiva abstinentie et 2o integritatis quia tunc
post corruptionem hominis posset illud reddere quod est formale et primum virginitatis obiectum et per consequens ipsa virginitas
quod nullus asserit. Vidualis autem castitas non est talis integritatis electiva cum electio non sit impossibilium. Sed

est electiua propter abstinentie ab actibus venereis etc. De quarta autem ratione quoniam non facio vim ad propositum
sed redeo super alias conclusiones examinandas propter opinationum diuersitatem, videlicet in multis que circumspectis omnibus legalibus
2a opinio. aut fidei documentis que non possunt humana ratione conuinci et secundum philosophorum sententias concedendum sit tertium istarum quibus scilicet prima
secunda et tertia. Contra primam conclusionem arguitur sic: illa conditio est nobilior quam natura et recte rationis dictamen insinuant quam opposita
conditio que sine uitio seruari non potuit saltem aliquo scilicet tempore necessitatis ut illi dicunt; sed talis aptura corporis
est conditio nobilior quam sit eius conditio opposita scilicet integritas, immo talis integritas esset vilis et vituperabilis secundum mo-
res. Sed verum est quod illo tempore erat ita et mirum est eius si hec ratio videtur concedere propositum scilicet quod corporis integritas secundum se
non est nobilior conditio plus quam conditio sibi opposita sed accidit secundum diuersas circumstantias quod sit nobilior aut ig-
nobilior. Dicendum est ergo quod prima corporis integritas est conditio decens primo tempore iuuentutis quo recta ratio nu-
bere non permittit. Sed cum mulier secundum debitas circumstantias accipit maritum et impregnata est ap-
tura nobilior est conditio et melior quia fini propinquior ad quem natura sexum muliebrem et illa membra
genitalia ordinauit sicut arbor non est nobilior simpliciter quando floret quam quando fructu crescente flores
occiderunt. Nec ratio aliorum uidetur concludere, dicitur enim quod peccato tempore non ita decorat humanum corpus
integritas illa sicut facit corporis aptura. Et quando dicitur quod illa integritas est habitus et fractura est priuatio
dico quod licet flores dicant habitum et casus florum priuationem tamen arbor est nobilior simpliciter post casum florum
scilicet propter aliud quod consequitur melius quam sint flores. Dico ergo quod quamuis absolute loquendo habitus sit semper nobilior
in genere entis quam sua priuatio non tamen quicumque habitus est vnicuique melior et nobilior quam sua priuatio pelli-
cula, namque tegens oculum et obnubilans visum non est melior sed quam sua priuatio nec nobilior. Et
licet folia florum circumuoluentia fructum in sui teneritate sint arbori et fructui nobilia et bona
non erunt tamen sibi optima conditio et nobilis fructu excrescente. Colligatio etiam infantis ad uentrem
in utero nobilis est sibi conditio que non esset sibi nobilis ipso nascente aut iam nato. Ita et clausura
matricis nobilis est dispositio ante tempus aptum generationi quod non oportet postea in esse. Ad aliam potest dici quod
sicut illa integritas a natura est producta ita fractura eius postea est a natura si coitus concedit esse naturalis.
Sed diceres non obstante quod sit actio naturalis tamen aliquid est ibi uiolentie. Dico quod hoc non ignobilitat operationem
nam tunc diceremus omnes naturales operationes esse ignobiliores, in omni enim actu fortissimis maxima est uiolentia et si difficul-
tas omnis ex quadam uiolentia prouenire concedatur tunc in omni opere uirtutis est aliqua uiolentia et ulterius qui
nihil uult operari cum uiolentia dormiat semper in lecto suo. Nam loqui est cum uiolentia, lingua enim
est grauis et grauia non nisi cum violentia mouentur sursum aut ad latus. Tertia ratio fuit dimissa quia
theologica. Ad quartam potest dici quod si vir et mulier coeant ante tempus illud aut expectatorum recta
ratio iubet non est mirum si debeant verecundari quia non decens sit talis operatio. Tempus autem primum ab
Aristotele 7o politice mulieribus decem octo annorum viris autem 37 statutum est. Illo ergo tempore facta inter virum
et mulierem obligatione legali uel quam exigit ratio naturalis et moralis sicut dictum est in prima questione non oportet
virum spontanee verecundari quia tamen spontanee debet esse virtuosus et prudens, autem uerecundari non est ut dicitur quarto
ethycorum. Similiter nec mulier forte verecundaretur in abscondito loco secrete cum viro existens eius marito
modo quo decet talem fieri actum. Et forte si uerecundantur hoc non esset principaliter de illo actu sed quia
non ex pura sinceritate viri spontanee existenti semper timere ne verbo uel gestu uel alia quacumque cum uiri participa-
tione incurreret aliquid inhonesti. Et huius etiam verecundie cum multa est doctrina consuetudinalis parentum
qui semper virginitatis amissionem simpliciter reprobauerunt et corporis semper laudauerunt integritatem seruare quidem.

doctrina regulam illam Ar 2° huius insequitur Ingenium autem eius ad quod nati sumus nos ipsos attrahere oportet multum
.n. abducentes a peccato in medium veniemus quod tortuosa lignorum dirigentes faciunt. hac autem consuetudine
que alta est naturaliter virgines habituate semper putant primum actum esse turpe et verecundantur donec ad consuetudinem fiunt
assuete. Contra 3am quando sic obiciebatur. o. habitus qui secundum eius proprietatem rationem est virtus semper in quocumque et quandocumque et
quantumcumque inveniatur erit virtus sed illi concedunt quod propter necessitatem virginitas non esset virtus ergo ipsa de se non est virtus
Item sistendo precise in humana ratione quando expediret secundum mores quod rex francie vir perfectus et potens ipsam prolem
perfectam abstinet se a venereis actibus omni tempore specialiter illo casu quo verisimile esset tirannum pessimum sibi succ-
cedere si decederet sine prole. Debemus tamen concedi quod cum virginitate stare potest virtus temperantie quoniam personis ali-
quibus imperfectis secundum rectam rationem expediret et deceret per totam vitam a venereis abstinere utputa leprosis ut non
inficerent sanos aut ne prolem putridam generarent. Et egenis qui non possent sufficienter nutrire prolem. Aut
egrotativis quorum obessent coitus sanitati et de quibus esset verisimile quod non possent habere prolem nisi diminutam
& orbatam talibus ergo si a venereis per totam vitam abstinerent se haberent esse venerea ut oportet quod pertinet ad tem-
perantiam. Nec apparet videtur ratio adduximus ad oppositum questionis. Prima namque ratio bene probat quod habitus electivus perpetue integri-
tatis corporalis aut abstinentia a venereis non est sed se virtus cum in aliquo casu vel alium contingit hoc non expe-
dire. Concedo tamen quod hoc aliquibus expediat secundum recta ratio dictaret sicut dictum fuit. Sed forte ratio humana
sibi derelicta non concederet quod hoc expediret divitibus et corpore potentibus aptis perfecte ad prolem. Nam si alii quorum
interesset abstinerent non minus secundum suum debito excresceret populi multitudo. Ad 4am rationem dicendum est quod in
aliquibus conceditur quod ille habitus electivus talis integritatis esset laudabilis sed non in aliis. Non enim videtur quod illa
corporalis integritas in filia regis que sine quacumque vitio vel quacumque turpitudine frangi potest esse quando natura
non ordinavit ad permanentiam sit tantum bonum quantum esset habere prolem que multum posset populo prodesse. Cum
etiam dicitur quod virginalis abstinentia valet ad vacandum philosophie in operibus virtutum dicunt naturales quod non sed ad hoc valet
abstinentia moderata. Aristoteles enim precepit philosophis uxorem habere et prolem. Et naturales dicunt quod coitus mode-
ratus confert ad sanitatem et ad corporalem bonam dispositionem. Et aliter scribit cor. ut dicitur in de phisonomia. Et
Aristoteles dicit Temperatus autem quecumque ad sanitatem sunt et ad bonam habitudinem delectabilia existentia hoc
appetet mensurate. Contra 4am quando ita obiciebatur virginitas ita competit viris sicut mulieribus sed in
amissione virginitatis nulla fit corporalis ruptura viris sed post remanet integrum corpus virorum sicut ante. Corpus enim in
nullo frangitur vel sed per conductum aptum ad hoc aptum superfluum emittitur ergo virginitas non est circa corporalem inte-
gritatem tamquam esse primum et forte obiectum. Item illa corporalis integritas auferri posset a muliere probissima
per violentiam non solum per coitum sed etiam per cultellum aut etiam aliud instrumentum quod ergo virginitas posset esse
virtus si esset esse talem integritatem tamquam esse forte et primum obiectum. Non enim videtur virtus esse moralis que potest
per violentiam a nobis auferri. Item Aristoteles vult dicere quod virtutes morales sint primarie ad bonum corporalem suadere
primo potius ad perferendum bonum rationis bono corporalis et bonis exterioribus et adminimus curandum de eis. nunc sunt
ordinantur ad bonum rationis. Diceretur ergo quod virginitas et vidualis castitas sunt quod quilibet eorum potest in aliquo casu
sic esse virtus non aliud sunt a temperantia. Nec contra illam sententiam videtur procedere rationes que prius sunt adducte
nisi forte due ultime fiebant enim penultima ratio sic virtus inclinat ad illud quod oportet sed neque pauperes
neque egrotativos oportet semper abstinere sed alii enim eis uxorari ergo virginitas in eis inclinans ad semper abstinere
non est virtus quod vult concedere predictas. Sed dicendum quod oportet 2e capitur uno modo prout sonat idem quod esse necessarium
2e non oportet istos abstinere nisi per tale oportet determinatur actus virtutum. Alio modo capitur prout sonat idem quod oportunum

esse seu consonum rationi et ita oporteret istos se abstinere quia sic esset consonum rationi. Et per tale oporteret determinari actus virtutum. Ad ultimum patet dicendum quod natura dedit hominibus virtutem generativam et membra genitalia ad plurificandum sed ubi et quando esset consonum rationi. Vel dicendum quod natura dedit nobis non ad individui salutem sed ad speciei conservationem, non oportet in quolibet individuo exerceri sed sufficit quod in talibus et in tot quod finis iste possit sufficienter attingi.

Consequenter queritur xxxi. Utrum intemperantia sit peius vitium timiditate. Et arguitur quod non quia peius est vitium quod meliori virtuti opponitur sed timiditas est huiusmodi. Igitur etc. Antecedens patet satis in 7° huius ubi excellentissime virtuti scilicet heroice Aristoteles opponit excellentissimam maliciam scilicet bestialitatem et hoc est rationale quia vitium privat hominem virtute. Sed eo modo peius est quod privat nos meliori bono vitium igitur peius est quod opponitur meliori virtuti. Sed bonum autem quia timiditas opponitur fortitudini et intemperantia temperantie. Item Aristoteles primo rethoricorum preferit actus virtutibus fortitudinis et iustitie et deinde liberalitatis. Item vitium est peius quod est magis voluntarium quoniam involuntarium excusat a peccato et quia Aristoteles in tertio 3° ex eo quod dicit intemperantiam esse magis voluntariam concludit eam esse exprobabiliorem. Sed timiditas vel esse magis voluntaria quam intemperantia. Nullus enim concupiscat intemperatus esse sicut dicit Aristoteles multi tamen ne moriantur volunt fugam que pertinet ad timiditatem. Oppositum arguitur per easdem rationes accidendo oppositas minores. Videtur enim quod temperantia sit virtus melior fortitudine per primam consideratam tertiam rationem. Melius est quod in omni tempore et in pluribus est utilius ut iustitia et temperantia fortitudine. Nam sicut dicitur 7° politicorum fortitudo quidem et perseverantia opus est ad negotia id est tempore belli philosophia autem ad vacationem id est tempore pacis. Temperantia autem et iustitia in utrisque temporibus et magis pacem ducentibus et vacantibus. Videtur igitur quod intemperantia meliori opponatur virtuti quam timiditas ideo videtur esse peior. Item intemperantia sicut dicit Aristoteles est magis voluntaria. Dicit enim voluntario enim magis assimilatur intemperantia quam timor unde concludens intentum dicit propter quod exprobabilius. Item bestialitas est superexcedens malicia ut autem 7° huius. Igitur vitium est maius quod magis accedit ad bestialitatem talis autem est intemperantia. Dicit Aristoteles unde serviles et bestiales videntur dicte etc. Consimiliter arguitur Thomas sed que intemperantia et videbitur utique iuste exprobabilis quoniam non sit quod homines sumus sed quod animalia summus existit sed sunt quod alia etc. Primo videndum est que virtus sit melior an fortitudo vel temperantia quoniam de hoc dubitare videntur rationes adducte. 2° videbitur questio principale. Quantum ad primum sciendum est quod autem hoc quod virtutes et earum actus interiores perficiunt nos virtutes sunt utiles ipse autem etiam per se ut ad alia multum nobis et aliis ad quorum comoditatem et eruditionem exterius operamur. Verbi gratia Temperantia divitias exteriores salvat corpus ab egritudinibus preservat dat usum rationis liberum et ad omne bonum adipiscendum usum rationis disponit. Fortitudo repellit inimicos civitatis alium salvat et leges. Liberalitas indigentibus succurrit et ita de aliis. Et ideo virtutes possunt adinvicem in bonitate comparari 2r uno quoad earum substantiam intrinsecam et opera propria et interiora ipsarum que agens intrinsecus perficiunt. Alio quo ad alia bona ad que nobis dicte virtutes prosunt. Et primo videtur quod fortitudo sit virtus melior vel quam temperantia. Et 2° videtur in contrario. Prima conclusio patet satis ut in illis per rationes adductas inferius in ultima questione huius ad arguendum quod fortitudo sit laus maior et melior quam iustitia sed temperantia accepimus loco iustitie. Et sit prima ratio sed hanc fortiorem ad agendum facilia non requiritur virtus vel non multa virtus. Sed virtus ex eo dicitur a quo potest in difficiliorem actum. Virtus enim attendit sed ultimum in quod potest potentia ut dicitur primo celi hoc autem non est ad facile sed est illud quod est maxime difficile. Virtutem enim levantium mille talentorum dicimus a maiorem virtute levantium duorum quod non est nisi quia difficilius est portare vel levare mille talenta quam duo solum dixit Aristoteles 2° huius

^ talibus utique grande et maxime diligere bestiale

est difficilius q̃ ars sit et virtus et circa bene melius in hoc. Sed fortitudo est difficilius ergo quod quantum ad h̃ dicit Aristoteles
3° huius difficilius est tristia sustinere quam a delectabilibus abstinere. In sustinendo autem tristia fortitudo durat
et in expectando vel agrediendo terribilissima consistit. Et capere potest si vis in dicto loco a^ab 2^ab rocel
omnem. Item potest argui sic virtus est simpliciter melior que inclinat ad bonum operandum quam illa que inclinat
ad malum non operandum cum dicat Aristoteles 2° huius virtutis est magis bene operari quam turpia non operari
Sed fortitudo magis directe inclinat ad operandum bonum. Temperantia autem magis proprie ad non operandum malum
hec autem ex eo quod dicitur 2° huius propter voluptatem quidem mala operamur propter tristitiam autem a bonis recedimus
Temperantia igitur que voluptatis refrenat impetum trahit ad male operandum et fortitudo tristitias corporales
et laborem non abhorrens inclinat ad bonum opus exercitum. 2^a questio potest patere si quis inspiciat
at in precedentibus quibus quanta mala nobis eveniant per intemperantiam. et si videamus sicut antiqui
dicebat quod temperantia divitias exteriores salvat corpus ab egritudinibus preservat dat usum rationis li
berum et sic ad omnes virtutes alias moralem et intellectualem adipiscendas et ad omne
opus virtutis exercendum disponit et ita valet ad omnia ad que valet alie virtutes. Sed enim
intelligendum quod temperantia quasi ita sit ad alias virtutes sicut sensus tactus ad alios sensus. Nam sicut
videmus quod visus et auditus sunt sensus superiores et simpliciter nobiliores quam tactus tamen tactus est nobis
magis necessarius cum sit tamquam fundamentum aliorum sensuum sine quo alii sensus esse non possunt. Ita for
titudo iustitia sunt virtutes priores simpliciter et nobiliores quam temperantia. Sed temperantia magis est
nobis necessaria tamquam existens quasi fundamentum aliarum virtutum. Ipsa enim moderat passiones tactus et gustus
que sunt maxime similes et bestiales in quibus etiam cum bestiis convenimus sicut dicitur 3° huius. Tamen iste pas
siones sunt maxime necessarie ad vitam et tamquam fundamenta aliarum passionum sicut sensus tactus omnium aliorum
sensuum exteriorum et interiorum rationabile videtur enim quod virtus una sic se habeat ad alias sicut passio modera
ta per unam virtutem ad passionem moderatam per aliam. Tamen scilicet est quod ad primam demum communiter sic dicit
sicut in 12^a questione 2 libri quod difficultas in moderando aliquas passiones vel in earum impetus refrenando
constat ex multis causis. prima enim causa erat quia vehementior et acutior est impetus passionis et sic
fortitudo est circa difficilius quam temperantia quia timores mortis et tristitie corporales sunt acutiores impetus quam
delectationes. Alie autem cause sunt ibidem enumerate plures secundum quas verisimile est quod temperantia esset circa difficilius
quam fortitudo propter quod difficile est duas virtutes ad invicem simpliciter comparare. Similiter quantum ad 2^am quod sciendum est
quod potest dici in 6° questione 4 libri quod licet temperantia quo ad sibi communia sit utilior et melior ipsi tempera
to quam fortitudo forti tamen in casu non prohibet fortitudinem unius viri plus civitati prodesse alia quam temperantia
centum propter quod principes et civitas magis extollunt fortes quam temperantes sicut dicit Aristoteles primo rethorice.
Quantum ad principalem questionem sciendum est quod malitia vitii potest attendi vel ex eo quod privat animam bono vir
tutis sibi oppositi aut ex eo quod inficit animam positive si igitur attendatur primo modo tunc autem satis quod illud vitium
est deterius quod opponitur meliori virtuti et eius eo modo est deterius quo melior est virtus sibi opposita. Sed si
malitia vitii attendatur 2° modo sic videtur mihi quod intemperantia sit deterior timiditate eius ratio videtur esse
principalior quia tanto aliquis est deterior quanto ex debiliori motivo trahitur ad turpe aliquid operandum. Nam
excellentia motivi aliqualiter excusat a peccato et eius debilitas accusat propter quod dicitur 7° huius. Non
enim si quis a fortibus et superexcellentibus delectationibus vincitur vel tristitiis admirabile sed condonabile
si contra tendens sed intemperatus debiliori motivo movetur ad turpe operandum sicut allegatum fuit

3° huius quod difficilius est tristitiam sustinere quam a delectationibus abstinere. Nam sicut dicit Aristoteles tristitia stupefacit
et corrumpit naturam habentis. Illa autem sustinere difficile est valde. Moderata autem a delectationibus abstinentia non
stupefacit naturam nec corrumpit sed salvat propter quod hoc non multum est multum difficile. Item cum involunta
ria non sint vituperabilia tanto vitium est vituperabilius quanto est magis voluntarium sed intemperantia
est magis voluntaria quam timiditas quoniam intemperatus et vult obiectum delectabile et vult passionem scilicet ipsam
delectationem propter quod de eius absentia tristatur. Sed timidus nec vult obiectum scilicet terribile nec vult passionem scilicet timo
rem sed vult fugam tamen propter salutem vitae quod etiam ex hoc patet quia timidi intuitu communiter opera suae timiditatis
quantum possunt occultare. Intemperati autem gulositatis suae magis ostendunt. Item vitium eo est peius quo
est magis innatum suscipere augmentum sed intemperantia est magis innata suscipere augmentum tum quia
passio ducens ad intemperantiam est magis consuevit propter quod insensatus in ea vel numquam quiescit donec
vincit sicut dicitur in 2° huius Concupiscentia insidiatrix ex eo fortificata est intellectum expellit i. sapientis tum quia opus in
temperantiae auget concupiscentiam sicut dicit Aristoteles fuga autem per quam receditur a terribilibus non auget ti
morem tum quia frequentius obiectum intemperantiae nobis adest etc. Tunc ad rationes. Ad primam dicendum est quod ex po
tiori satis visum fuit quomodo prima ratio procedebat. Ad aliam dicendum est quod intemperantia est magis volunta
ria. Et cum dicitur nullus concupiscat intemperatus esse dico quod verum est. Item etiam nullus concupiscit vitiosus esse
quocumque vitio sub ratione vitii aut mali apprehenso. Multi tamen excellenter concupiscunt delectationes aliquas delec
tari propter quod ducuntur ad intemperantiam. Intemperantia igitur ob hoc est magis voluntaria quam intemperati vo
luntas trahitur ad opus pravum ex motivo debiliori sicut fuit dictum.

Circa quartum ethicorum queritur primo utrum liberalitas sit virtus moralis. Et arguitur quod non ut dicitur 2° huius virtus moralis est circa passiones et operationes propter quod in eodem secundo diffiniens Aristoteles virtutes

morales dicit sic habitus quidem sunt secundum quos ad passiones habemus bene vel male. Sed liberalitas est circa pecunias
quae nec sunt passiones nec operationes ergo etc. Item qui habet unam virtutem moralem habet omnes propter earum connexionem
in prudentia ut patet 6° huius. Sed qui habet liberalitatem non oportet quod habeat fortitudinem quia dicit Aristoteles 4° huius Quidam enim
in bellicis periculis timidi existentes liberales sunt et ad pecuniarum emissionem bene audentes habentur. Item
virtus non inclinat contra debitum naturae cum non possit naturam sit bonum ut dicitur 2° politicorum nec inclinat contra ratio
nem rectam ut dicitur 2° huius sed liberalitas contra haec inclinat quia natura et ratio dictat ut unusquisque plus se dili
gat quam alios et per consequens quod bona sibi perveniret magis quam aliis cum in 9° huius dicatur Magis
amico magis est dandum. Sed liberalitas ad oppositum inclinat quia dicit Aristoteles liberalis autem est vehementer
superabundare in datione ut derelinquat sibi ipsi minora. Item una virtus non impedit actum al
terius sed liberalitas impedit actum magnificentiae quia dicit Aristoteles dictum autem non facile liberalem
quod tamen requiritur ad actum magnificentiae exercendum ergo etc. Item si liberalitas esset virtus tamen videtur quod ipsa
non esset distincta a iustitia ab aliis virtutibus et specialiter a iustitia quoniam pecuniae sunt circa quas est liberalitas videntur
esse materia iustitiae quia dicit Aristoteles 5° huius quod avarus iniustus est bona non omnia sed circa quaecumque bona
fortunae et infortunia haec autem maxime sunt pecuniae. Et confirmatur quia cum virtutes quatuor
cardinales sint ceteris principaliores et meliores et Aristoteles primo rethoricae liberalitatem extollit super temperantiam videtur quod

q̄ necc̄e sit liberalitas cū una de uirtutibꝫ cardinalibꝫ mō ipā sub nulla cardinaliū virtutū repōm uī magis quā sub iusticia ꝑ q̄d. Tullius pº de officiis dicit Nichil enim liberale q̄d nō idē sit iustū. Oppositum uult Ar. pº uidendū ē q̄d liberalitas sit circa pecunias. 2º q̄ ipā ē uirtus moralis. 3º q̄ ipā ē uirtus distincta a iusticia. 4º q̄ ipā ē uirtus minor q̄ temperancia. De hiis enim omībꝫ tractatū fuit in ar. pº. pꝫ quoniam probat Ar. de liberalitate laudatur quis nō in bellicis preliis nec in quibꝫ temperatus. Rursus nec in iudiciis sed circa datum pecuniarum ⁊ sumptum. Et ē sciendum q̄ pecuniam non capimus stricte in hoc loco pro numismate solum sed large pro omībꝫ ut dicit Ar. quorum dignitas numismate mensuratur. Sꝫ aliqui uideret q̄d liberalitas nō solum esset circa illa quorum dignitas numismate mensuratur quia bonum doctrine nō pt numismate mensurari ⁊ tn̄ doctor pt dare liberaliter suā doctrinam. Item similiter cū hēt corpus ⁊ animam nō pt numismate mensurari et tn̄ miles pt liberaliter dare sīm suū imo Seneca ponit in pº de beneficiis q̄d contingit liberaliter et se ipsū dare. Item bonum corporis humani nō pt numismate mensurari et tn̄ liberalitas ē si quis exhibeat corpus suū gratis alicui in obsequium aut operis. Ad primum rationem dicendum ē q̄d dare liberaliter nō ē proprie nisi quis q̄d suū ē transferat in dominium alterius aut quantum ad ipsā rem aut quantum ad usum rei. Doctor ergo proprie loquendo nō dat liberaliter scientiam ipsi discipulo quia scientiam suā nō pt transferri in dominium discipuli nec unquam habuit scientiam quā discipulus sibi acquirit sꝫ dat discipulo laborem quem hēt in docendo ut et dat sui ipsius usum discipulo ad scientiam acquirendam et hoc pt numismate mensurari. Non namque recusaret bn̄ dicere aliquis q̄d doctor sui ipsius usum ad talē laborem daret pro pecunia si pecunia indigeret. Ad aliud dicendum ē q̄ res venales aut donales nō mensurantur numismate sꝫ se ipsas sꝫ sꝫ q̄ ueniunt in humanū usum sive in utilitatem uitarum mō licet homo sꝫ se ipsū non sit numismate mensurabilis tn̄ utilitatem que ex eo uenit dubius pt numismate mensurare ⁊ quantum ad hoc dare suū sui pt ad liberalitatem pertinere. Similiter dicendum ē q̄d dare se ipsū liberaliter nō ē nisi sui ipsius dare usum. Ad 3m dico q̄ nō liberaliter corpus suū dat sꝫ bn̄ corporis usum. 2a conclusio. Ar. patet sic circa ea quibꝫ contingit uti mō bene et mō male indigemus uirtute morali inclinante ⁊ determinante ad utendū bn̄ sꝫ nō ē dubium q̄d pecuniis possumus uti bn̄ et male unde pº rethoricorum dicit Ar. q̄ omībꝫ humanis bonis contingit male uti ⁊ nocere exceptis virtutibꝫ dicta aut virtus ē quā liberalitatem uocamus ergo. Item ubicumque sic habundancia est uituperabilis ⁊ defectus prauus ibi medium ē bonum et laudabile sꝫ in datoribꝫ et acceptoribꝫ pecuniarum contingit excedere ⁊ deficere uituperabiliter et praue sic in sequentibꝫ dicetur ergo medium in hiis tenere ē bonum ⁊ laudabile sꝫ nisi medium ē laudabile ⁊ extrema uituperabilia indigemus uirtute morali q̄ sit illius medii conectiuatrix et electrix ergo uirtute morali indigemus in pecuniarum acceptoribꝫ et datoribꝫ. Talem autem uirtutem uocamus liberalitatem ergo. 3º conclusio patet quoniam ad passiones diuersorum morum ⁊ nō oppositas sꝫ disparatas moderandas et earum impetus refrenandos indigemus diuersis virtutibꝫ moralibꝫ sꝫ affectiones hominum circa pecunias proprias et circa alienas sunt tales diuerse passiones ergo diuerse sunt virtutes circa pecunias proprias ⁊ alienas liberalitas autem circa proprias ē ⁊ iusticia respicit alienas ergo iste sunt diuerse virtutes. Et ista ratio plenius declarabitur et etiam conclusio in 4ª questione huius. 4ª conclusio probatur per ea que dicta fuerunt in decimanona questione 3ª huius. Dictum nisi fuit q̄d virtutes cardinales sunt de necessitate boni humani alie aut nō sꝫ de eius congruitate et decore et propter temperancia ē uirtus cardinalis ⁊ nō liberalitas. Ille autem uirtutes sunt meliores que sunt de necessitate boni humani quā ille que nō. Ad racionem ergo ad primum rndendum ē q̄ liberalitas ē circa pecunias tamquam circa

circa remotum sicut temperantia est circa cibos et potus et mulieres sed et ipsa propinquius est circa pecuniarum dationes et sumptiones que sunt operationes quedam sicut temperantia est circa comestiones et potationes. Similiter et liberalitas est circa affectiones quas innati sumus habere ad pecunias alienas et proprias sicut temperantia est circa affectiones quas habemus ad delectabilia tactus et ideo patet quod liberalitas est circa operationes et passiones sicut quelibet alia virtus // Ad aliam potest dici quod qui habet unam virtutem cardinalem non oportet quod habeat omnes alias forte et quod de cardinalibus aliquis potest habere unam non secundum habitum perfecte firmatum sed secundum dispositionem laudabilem qui tamen non habet alias sed una non possit haberi in habitu perfecte firmato sine alia seu sine aliis de quo videbitur in vi° libro magis et secundum hoc exponenda est auctoritas Aristotelis. Ad aliam dicendum est quod unusquisque plus se diligit quam alios et magis sibi procurare bona quam aliis sed hoc non fit retinendo sibi pecunias dandas immo dando dandas et recipiendo recipiendas quando oportet et ubi oportet quibus et quomodo oportet et sic de aliis circumstantiis quia homo sic sibi procurat et acquirit pro bonis exterioribus bona virtutum que preciosius alia bona superexcellunt. Ideo enim nono determinat Aristoteles viiij° huius quod maxime conandum sit se ipsum et sibi maxima bona procurandum ubi dicit verum esse quod de studioso dicitur. Et amicorum gratia multa agere et patrie et si oporteret mori. Proiciet enim pecunias et honores et totaliter circumpugnabilia procurans bonum sibi ipsi verum bonum virtutis. Quod autem in auctoritate allegata dicit Aristoteles ut derelinquat sibi ipsi minora debet intelligi non de pecuniis ad necessitatem vite et status honestatem servandam necessariis sed de hiis que ultra habundant // Ad aliam dicendum quod liberalitas non impedit actum magnificentie quia liberalitas non dat nisi danda sed omnia retinet retinenda. Quod autem dicit Aristoteles divitem autem non facile liberalem non debet intelligi de veris divitiis que ad vite necessitatem et status decentiam servandam requiruntur de quibus Seneca querens quid sit divitiarum modus respondet primus habere quod necesse est. 2° quod satis est. Sed dicta auctoritas intelligitur de divitiis superfluis de quibus ultra debitum retentis impossibile est actum liberalitatis nedum magnificentie exercere prout in sequentibus amplius apparebit // Ad aliam dicendum sicut in questione quod liberalitas est circa pecunias proprias sed iustitia circa alienas. Ad confirmationem dicendum est quod temperantia alia est virtus simpliciter quam liberalitas sed vulgus liberalitatem superextollit quia pluribus proficit in bonis exterioribus que sola bona vulgus sentit. Et hoc sentit Aristoteles primo rethoricorum quod ipse dicit quod fortes et iustos et deinde liberales maxime honorant scilicet vulgares et non dicit quod sint maxime honorandi. Et ideo etiam debet intelligi hoc quod dicit Aristoteles m1° x°. Amantur autem maxime liberales eorum qui in virtute sunt. Non enim dicit quod maxime sint amandi sed dixit amantur. Et hoc de questione etc.

Consequenter queritur 2° utrum dare accipere consumere et custodire sint actus liberalitatis. Et arguitur quod non quia liberalitas una virtus est secundum speciem ideo debet unicum habere actum secundum speciem cum virtutes et potentie distinguantur per actus. Sed predicti actus sunt plures et diversi secundum speciem. ergo. Item ille actus nullius est virtutis per quem consumitur quod ad felicitatem requiritur sed divitie que per dare et consumere consumuntur requiruntur ad felicitatem primo huius ergo dare et consumere non sunt actus alicuius virtutis moralis. Item actus contrarii non sunt eiusdem virtutis quia 4° huius dicitur quod potentia contrariorum et scientia vel contrariorum eadem esse habitus autem non ergo si dare et consumere sunt actus liberalitatis accipere et retinere non erunt actus eius cum sint actus eis contrarii ergo etc. // Oppositum dicit Aristoteles. Breviter dicendum est quod predicti actus secundum se earum simpliciter accepti non magis sunt actus liberalitatis quam virtutum aliorum // 2° dicendum est quod isti actus modificati secundum quod recta ratio persuadet sunt actus liberalitatis // 3° quod dare vel consumere est actus principalior liberalitatis quam accipere vel custodire // Primo ergo sic

pz ullis act9 instituti e sm excessum uel deffam inituperabil' s3 uitupal' b3 excessuz uel deffectu stingit dare
z summe accipe et custodire sicut postea uidebit' g' // Ad 2e qmb euidens e sm p^o cu libera^tas sit
ce pecuniab ptas ut dem fuit in a^a qoe quis sit pnb pecuniaz usus pecu^a g p^t sumi uno^o psput
so^m se extendit ad numisma z ita pnb ei9 us9 eet gmensurato smutabiliuz sicut dz. q^o h9. Sz
sic no e libera^tas ce pecuniab io diminuat ille us9 Alio^o sumit^r pecunia coit put se extendit
ad ome id ei9 ualor p^t numismate mensurari aug' sit agri dom9 equi et ois huig possessio e9
dimi p^t ad a^m transferri et io mo liberalitas e ce pecunias. d^r Arz pecuniab aut dicam9 oia quorumq3
dignitas numismate mensurat^r. Cum at pecunia sit accepta multa sb' se z ualde diusa stineat
ut naues uineas calciamenta fundos alia zel. mai^m e q^p huig pecunie 2^x p^t ee us9 vn9 quidez
coib oibz huig pecuniaz gnibz Alig spal' diuinq3 gnuz. Spales utiq3 us9 gnuz spaliu q^z sunt
uald distantes no so^m s3 spez s3 et s3 gns no ptinet ut sic ad una uirtute so n^c ita e libera^tas
circa pecuniab // Coib no us9 omu pecuniaz 2^x e uu9 e pecuniaz ptaz pa^c s3 qd' pe sut Alius
e alienaz uel saltē ptaz in ordine ad alienas e9 sut distributoeb z smutatoes 2^b at istoz
usum spectat ad iusti^ta no ad libera^tas ut dicebat in a^a qoe Et primus usus ad libera^tas so.
uidere oz quid sit ille usus. Dicam9 g qd' ille usus pecuniaz e dato et consumpto qd' pz q^r us9 i a^a
qoe sistit. opoeb aut coeb circa pecuniab ptas non uident' esse nisi dato et consumpto acceptio
aut z custodia non ptinet ad usuz caz g^o relinqt' qd' coib us9 caz sit dato et sumpto qd' aut
acceptio et custodia no ptineat ad usum pecuniaz sic pz gno rei non e ei9 usus s3 ad usuz ordi
natur sicut gno eq no e usus eq uz naufacto e usus nauis s3 eq ferre et nauigare. Gno. n.
rei e ad esse rei qd' e finis gnois. reb aut gnat' ad usuz q e rei gnate finis. s3 accepto pecuniaz
e caz gno g^o accepto non e usus pecuniaz // Itez possidere non e us9 al'uti s3 ad usuz etia or
dinat'. Est. n. possidere sine quacumq3 rei aut possidentis opoe modo usus in opoe e s3 custo
dire no e nisi possidere g^o custodia non e us9 pecunie. Nullg e eiz dicet hoiez equo uti q
sp dormiens hret equu in stabulo sp dormientez. Hoc iuso pz 2^a q^o p ar^m Arz. d. quoz
e a^m utilitas hys stingit bene uti z male diuitie at sut utiliuz unoq3 aut optie utitur
qui ht ce sm^la uirtutez. et diuiciis aut utit' optie qui ht circa pecunias uirtute ille aut
e liberat. cuz aut usus pecunie sit dato & consumpto mai^m est q^p optime uti pecuniys
e eas dare & sumere qn ubi & quo quibz q3 oz et sic de alys circustancijs g^o secludi
tur qd' ipi9 liberal e dare pecunias & sumere tali modificatoe qualem rca ro dore
bit. De hac aut modificatoe docet nos Seneca Tullig & Arz. multas e^c z^as obsua
das. Penuia e ex pte dantis vn Arz s3 sbaz dantis utiq3 liberalitas dicit' no. n. i multitu^e
datoz q liberale s3 in hitu dantis h9 at s3 sbaz dat ut aut phibet liberale ee im^ra dantez si
a minoribz det. Comes. n. illiberal eet si no pl9 daret qua deret militez dare z miles p
dig9 eet si pl9 dart q^p etiaz comitez dare deret. Vnd. dicit Arz. tirannos pdigos esse no
dicam9 multitu^e. n. possessionis no uidet' facile datoribz et expensis supabundare // De hac
aut re^a loquit' Tullig p^o de officijs dicens cauendu esse ne benignitas a^or sit q^p facultas
tes qd' p^r. d. qui benigniores ee uolut q^p res patit' p^o in eo peccat q^p iniuriosi sunt i proximos.
quas. n. copias hys suppeditare eqm e q^p reliqui eas transferunt ad alienos inest at i tali libera^te.

cupiditas plerumque rapiendi et auferendi per iniuriam ut ad largiendum suppetant copie. 2º rº e ex parte
eius cui dat. Non n. oz dare prauis aut uilibus personis sed indigentibus et amicis honestis aut morigeratis.
Alijs n. dar prodigit. Vñ Ar. prodigi quosdam quos oz indigere diuites faciunt modicatos quidem sed mores nt
darent adulatoribus aut ul' sz aliis aliis uoluptatem tribuunt. Quod aut nõ sit liberale dare malis az
quia praui praue utuntur bonis utilibus mali n. bonis utilibus armati sunt. Seuissima n. e iniustitia hns ar
ma pº polit. Dans aut bona male utenti participes efficitur talis usus. Vnde Seneca in de beneficijs. Pecu
niam nõ dabo illi quam consumpturus adultere sciam ne in societate turpis facti ul' consilij inueniar si potero re
uocabo sinnimus nõ adiuuabo scelus. 3ª rª e ex parte dom ɿ hc 2ter aut sz comparationem rei dande ad
dantem Aut sm comparationem ad recipientem. primo modo oz dantem rem acquisiuisse ɿ possidere ɿ possedisse bn
qui enim dat rem male acquisitam uel possessam nõ dat dandum sed reddendum ut Ar. seq. n. decenti da
tioni talis accepto nõ talis aut contra e sz sequentes quidem g fiunt siles in ipso ore aut manifestum qui nõ
sedz aut comparationem rei dande ad accipientem 2º sunt obseruanda precepta. primum e qz talis data res sit pro por
tionata statui recipientis. 2m qr nõ sit a nocua. primum n. nos bn docet Seneca in de beneficijs d.
Caueb. ne munera superuacua mittamus ut rustico libros et studijs dedito arma. Quantum ad 2m dicit
etiam respiciamus ne diu grata mitti uolumus ut sua cuique morbum prouocantia mittamus ut ebrio uinum
maledictum incipit e munus in quo accipientis incommodum cogitatur. Sunt quedam nocitura impetrantibus q nt nõ dare
sed negare beneficium e. Extimabimus utique utilitatem potius qz uoluntatem petentium. Sepe n. nociua concupiscimus
negabimus g quicquid quamuis ardor usurus petat. Item 4º oz locum ɿ tps congruum obseruare nõ n. omnia publice nc omnia
occulte danda sunt. Vnde Seneca. precipiunt itaque omnes auctores sapientie quedam palam quedam secrete conseq
palam quidem que consequi gloriosum ut militaria dona ɿ honores ɿ quicquid ad notitiam pulcrius fit Rur
sus que nõ producunt nc honorem l' honestiorem faciunt sed succurrunt infirmitati egestati ignominie dan
da sunt tacite ut nota sint solum quibus prosunt Interdum et qui iuuatur fallendus e ut heat nec a quo accepit
sciat. 4º ex modo dandi requiritur multum qd s. cito detur. Vñ prouerbium. Qui cito dat bis dat. Vñ Sene
ca ingratum e n. beneficium qd diu inter manus dantis adsit qd quis egre dimittere uisus e et sic dare ui
sus sicut si sibi eriperet. Et qd g mora interueniat euitemus omo ne deliberasse uideamur. Proprium e enim
bn facientibus cito bn facere. Qui n. tarde ɿ de die in diem protrahens prefuit nõ ex animo fecit ɿ duas res
maximas perdit ɿ tps ɿ argumentum bone uoluntatis. 6º sumitur documentum ex eo qz e dantem qualiter se
habere. Est n. liberalis e dare delectabiliter dare habundanter dare sine formidine amissionis et absque spe
remunerationis. Quantum ad primum dicit Ar. qz liberalis e delectabiliter ul' sine tristitia qd patet quia hº quecumque ope
ratur. quicquid n. sz uirtute delectabile e ul' nõ triste ul' minime triste. Deinde probat hoc Spalt deliberali
d. nz liberalis quidem dicitur qui triste magis utique diligit pecunias bonam operationem hº aut nõ liberalis. Quantum
ad 2m dicit Seneca inde n. eque uitandum e in beneficio qz superbia tumida nõ sunt que humana
fronte lenia nõ plana qz tribuuntur que cum dare in superiorem nõ exaltauit supprimere sed quantum potuit benig
nissimus fuit ɿ detraxit muneri suo pompam domi namque liberalitas plurimum augetur qñ donans cum hu
militate se ipsum condonare uidetur. Quantum ad xm dicit Seneca dignus e in qz recipi qui de recipi
endo cogitauit dum daret liberalis n. e emissarius ɿ nõ acceptiuus neque custoditiuus. Vñ concludit Ar.
ditari aut nõ facile liberalem nz acceptiuum existentem nz custoditiuum. Emissiuum aut nõ honorantem
ipsas pecunias sed gratia donationis. 7º ɿ principalissime necesse e finem admittere debitum Nã sz qd

dicit Aristoteles. Cum enim sint virtutes operationes et bonum gratia liberalis dabit et recte quia autem dat quibus non oportet vel non boni
gratia sed propter quandam aliam causam non liberalis sed alius quidem dicetur. Unde de prodigis dicit Aristoteles. Quare
dant concupiscentes et nichil boni curant et indifferenter et undique accipiunt. Et Tullius in de of
ficiis videre etiam licet plerosque non tam natura liberales quam quadam gloria ductos ut benefici
videantur facere multa que proficisci magis ab ostentatione videantur quam ob honestate talibus autem
simulatio vanitati coniunctior est quam ad liberalitati vel honestati. Sic ergo declaratum sit de datione libe
ralitatis et per consequens de consumptione sive de expensis quia dicit Aristoteles. Et expensas enim in datione ponimus.
Sic ergo probato quod dare et consumere moderata ratione sunt actus liberalitatis potest statim ex hoc con
cludi satis quod et accipere et custodire modificata sunt actus liberalitatis quia cum velle dare utque
et consumere et quando et quibus oportet eius etiam accipere et custodire quando oportet et ubi et quo et circumstantiis
aliis circumstanciis sed liberalis est sic dare et consumere ut declaratum est. Ergo etc. Alioquin per hoc patet quia dantes
multociens et sepe consumeretur nichil autem recipientem et custodientem cito derelinqueret substantia correl
et ita perirent omnes eius actus quia non liceret quid amplius consumere. Item cuius est aliquod opus
exercere eius est etiam operari que ad illud opus ordinantur sed accipere et custodire quando et quo oportet
ordinantur ad dare et consumere quando oportet quia rei generatio et possessio propter usum sunt acceptio autem et cus
todia pertinent sunt eius generatio et possessio dato autem et consumpto sunt usus eius ut declaratum fuit
propter quod dicit Aristoteles Unde autem oportet accipiet puta ex propriis possessionibus, non ut bonum sed ut necessarium ut habeat
decentem in quibus dabit et sic per consequens custodiet ut habeat dare quibus oportet et quando et ubi. Hec autem
acceptio et custodia sic moderari debent, primo quidem oportet ut non sit iniusta. Nam sicut dicit Tullius
Nichil utique liberale quod non sit idem et iustum. Secundo quod non sit cupiditate vel avaricia suspec
ta propter excessum. Tertio quod non permittat labi substantiam propter defectum. Et de hiis duobus ultimis dicit
Tullius in de officiis habenda autem est ratio rei familiaris quam quidem delabi flagiciosum est
ita ut illiberalitatis avaricie eque absit suspicio. Posse enim liberalitate uti non spoliantem se pa
trimonio nimirum est pecunie fructus maximus. Tertia questio principalis patet tertia rationibus Aristotelis. Quarum prima est. Bonum
rei utilis magis est in usu eius ad illud ad quod ipsa est utilis quam in eius possessione quia sic finis habet rationem
melioris. Sed sicut dictum fuit dare et expendere sunt pecunie usus ad possidendum autem
spectant recipere et custodire. Ergo etc. Unde dixit Aristoteles primo rethoricorum. Tertio quidem vere possessionis est uti
possedisse ut in ipso sit usus ipsarum totaliter autem divitie esse est in uti magis quam in possidere et cum operatio
est talium et usus divitie. Secunda ratio est quia magis est virtutis bene facere quam bene pati si
virtus activa sit potior virtute passiva sed dare est benefacere et accipere est bene pati. Ergo etc. bene
facere enim est tanquam dei operatio cuius est omnibus dare esse vero bene pati est maxime prime operationis cuius est ab om
nibus recipere etc. Quare autem est magis virtutis operatio dei quam materie nullus utique dubitabit. Sed contra
hanc rationem obviat quod videtur Aristoteles primo rethoricorum dicens bene pati quam benefacere videbitur quidem eligibilius
esse cuius rationem assignat talem. Hec que ad veritatem bona hiis que ad opinionem eligibiliora sunt
et meliora sed bene pati est bonum ad veritatem quoniam illud est bonum ad veritatem quod quilibet
eligeret etiam si lateret sed bene pati est huius. Nam et nullo alio percipiente vellet tamen unusquisque bene
recipere et ditari. Sed bene facere est bonum ad opinionem. Cum statim subdit Aristoteles. Terminus eius quod est
ad opinionem quod si latere debeat non utique eligeret sed facere bonum lateris non videtur utique eligi

Ad hoc evidendum est quod in libro rethoricorum consideratores ponit philosophus que probabilium ordine non excedunt. Quoniam rethorica quedam dialectica est. Rationes autem probabiles magis habent ad utramque partem contradictionis. Probabile namque est quod videtur omnibus vel pluribus vel sapientioribus esse, ut in primo topicorum. Sepe autem contraria videntur pluribus scilicet vulgo et sapientibus. Bonum enim distinguitur in honestum et utile et delectabile sed de honesto bono non loquitur vulgus et sapientes modo contrario. Vulgus enim non potens profunde considerare non percipit ea bona que per se sunt sicut mentem interius sed solum ad exteriora bona corporis attendunt ideo summum honestatis bonum reputant honores et famam propter quod et humanam felicitatem ponunt in honoribus. Ergo tales benefacere si liceat lateat nullam bonam vocem habere putant non immerito quia nec utile est nec delectabile per se sed nec honestum quia nullius honoris est assecutivum quod latet. Sapientes autem percipientes maxima bona virtutis interius animam decorantia que consistit in debito iudicio rationis et recta electione voluntatis parum reputant exteriora bona propter quod sicut bene facere simpliciter etiam secreto melius esse quam bene pati. Patet ergo quod dicit Aristoteles hic et in primo rethoricorum probabilia erant secundum diversitatem quoniam illic popularibus aliter pluribus hic autem sapientibus. Et iterum licet melius esset bene pati quam bene agere facere quo ad honesta bona interius animam perficientia tamen non est ita quo ad exteriora circa que est liberalitas immo dare multum melius est quoniam in dando nos bene patimur interius secundum honestum bonum ideo dicitur vii° huius. Contra studiositas ... pecunias amans et honores sibi ipsi bonum maius tribuens scilicet intrinsecum bonum virtutis. Tertia autem ratio Aristotelis est quia magis virtutis est bene operari quam turpia non operari sed bene dare est bene operari et bene recipere est turpia non operari ergo. Maior est de se nota. Sed ad evidentiam minoris est sciendum quod hic per bene operari intendimus honestum bonum. Et etiam capimus turpe prout opponitur honesto bene autem dare non est dubium quod est honestum secundum se. Sed bene recipere solum habet utilis rationem et non honesti secundum se licet etiam nec turpis. Unde de magnanimo qui maxime bene intendit ad honores dicit Aristoteles quod ipse potens est beneficiare beneficiatus autem verecundatur hoc quidem enim superexcellentis hoc quidem superexcessi. Ergo patet quod bene recipere non est secundum se bene operari sed solum est non prave operari licet sit bene operari in ordine ad datorem scilicet si quis ad hanc intentionem bene recipiat ut bene det propter quod etiam concludi potest quod bene recipere non est secundum se actus liberalitatis sed solum secundum quod utile scilicet ad dare et consumere ordinatum. Quarta ratio Aristotelis est quia laus et gloria debentur operi virtuoso et virtuti sed laus et gloria magis redduntur danti quam accipienti aut etiam quam non accipienti ergo. Quinta ratio est quia circa difficilius semper est ars et virtus et circa bene meliusque hoc 2° huius sed facilius est recipere quam dare quia ad accipere magis inclinat appetitus sensitivus. Sic et dicit Aristoteles facilius est non accipere quam dare proprium proprium enim minus emittunt difficilius communiter quam non recipiunt alienum eo quod homines ad proprium naturaliter afficiuntur. Sexta ratio est quia magis est liberalitatis ille actus secundum quem magis laudamus hominem de liberalitate sed dantem laudamus communiter de liberalitate capientem enim vel etiam non capientem non multum de liberalitate laudamus laudantes enim non accipientem non dicimus ipsum liberalem sed non cupidum, capientem laudantes aut capientem dicimus ipsum humilem vel amicum sed non proprie liberalem. Septima ratio est quia virtuosorum maxime amantur liberales et hec est ideo quia sunt utiles aliis sed ex datione

e qd sunt utiles et qd amant g pz qd liberalitas principalius e circa datione qp circa ac
ceptoez uel etia no acceptionem / Ad rones ad pmam dcz e qd liberalitatis e unus solus
7 pncipalis 7 pmus actus s dare · Ad ipm n reducit 9sumere quia sicut dicit Arz. expensas in da
tionem ponimus / et ia dictuz e qd recipe et custodire ad dare et qd al' expedit 9sumere ordinat · Ad
aliud dcm e quod diuitie no ualent ad felicitatez ultimataz ut custodite h ut 9sumpte // Ad 4um
dcm e q dare qn dare oz et custodire qn dare oz 9riant · Sz dare qn oz et custodire qn
oz no 9riant sed semp unu ad aliud ordinant

Onsequenter queritur tertio.

Vtrum pdigalitas sit uitium liberalitati oppositum. Et ar q non quia sicut virtus ad bonum ita uitiu ad maluz
h 2o hus dr q uirtus ois cuius utiqz fuit uirtus et bn hns pficit / et opus eius bonum reddit · g
uitiu ome et hntez male pficit / et opus eius malum reddit h pdigalitas non reddit hntez
malu dicte Arz qd prodigus no ui esse prauus h more non ei mali nz in uitalis suphabu
dare dantem & non accipientem · Item prodigus e qui suphabundat in dando h talis no
opponit liberalitati uel liberali · dicte Arz liberalis aut uehementer e suphabudare in da
tione ut derelinquat sibi minora g // Item si non sit pole suas dare et 9sume diuitias
ultra qp oz tunc prodigalitas no erit uitiu h hoc non e pole quia pbos et deuotissimos
uiros uidemus omes suas diuitias derelinquere s religiosos mendicantes · Et 9firmat qa
non e pole nimis a se abicere talia que sunt occasio peccandi h Arz dicit p° huius qd multi
pierce p diuitias g // Oppositum dicit Arz qd liberalitas e medietas circa pecunias 7 quod
pdigalitas et illiberalitas sunt circa pecunias suphabundantie & defectus In 2° aut libo
dr in coi diffioe uirtutis quod uirtus e medietas duarum malitiarum hus quidez h suphabu
dantiam / hus aut h deffectuz · Et pgca dr q extrema uitia opponunt ad inuice et ad uirtute
g° pdigalitas e malitia liberalitati opposita // Item aut dixisset Arz liberale bene se hre circa
pecunias dixit pdigus aut in hiis peccat. Nota sicut dicit in libo de sensu et sensato q simo
ad audibilis causa e cu disciplme · opz ei de sbo et de pane et de aliis ulr sb simone ca
dentibus in doctrina supponere qd dicit p nome h° eni probari no pt roe cu noia sint ad
placitum impota ad significanduz h oz coi usui 9sentire · Supponamus h moralium doctores
q p liberalitatez intelligit hitus quo quis bn se ht circa pecunias in datione ul 9suptione
uel qui no suphabundat in acceptoe ul custodia earum p pdigalitate aut intellr hitus quo quis pt
uel 9tra dictame recte rois circa pecunias excedit in datioe ul 9suptoe ul deficit i acceptoe
uel custodia · Illiberalitas aut uocat hitus quo quis 9 dictame recte rois deficit circa pec
cunias in datione uel 9suptione / uel suphabundat i acceptoe et custodia ipsarum · Et si ita sit
manifestum e pse q pdigalitas et illiberalitas sunt uitia liberalitati oppota si pole fuit circa pecunias supha
bundare uel deficere · Dico g° q pdigalitas e uitiu liberalitati oppom qd sic p · Contingit 9 in
dictamen recte rois circa pecunias suphabundare et in datione et 9suptione deficere in acceptoe et
custodia / g° pdigalitas e uitiu qua tenet ex dat · Ans p° ex dictis in alia qoe · Datum eni fuit
prius qd oz dare h sbaz · Si g° detur ul 9sumat plus qz h sbaz · s qz sba pariat pz qd e pecca
tuz 9 recta roez in suphabundantia dationis · Et qd illud sit peccatuz 9 rectaz roez psuadet p°

quia talis dato

quia talis datio vel consumptio dat occasionem peccandi scilicet accipiendi unde non oportet dicente Aristotele quod plus dantes
vel consumantes quam exigat substantia acceptivi sunt propter velle consumere. Facile autem hoc facere faciente eum derelinquit
eos substantia cogimur ergo aliunde acquirere. Et Tullius in de officiis dicit ad magnum inconveniens ducens multi
enim patrimonia effuderunt inconsulte largiendo quod autem stultius faciebas curare ut illud diutius facere non
possis. Qui dicit Si consideras dare stultum est ita dare quod amplius dare non possis. Et addit Tullius
Sequuntur etiam largitionem rapine cum enim dando egere ceperint alienis bonis manus afferre coguntur. Et
addit tertium inconveniens dicens Ita cum benivolentie comparande causa beneficia esse velint non tanta studia as
sequuntur eorum quibus dederunt quanta odia eorum quibus ademerunt. Sic ergo habundantia peccat primo dando
plus quam oportet. 2o peccat dando quibus non oportet puta histrionibus et comedis adulatoribus et pravis. Huius
enim dationis multe sunt irrationabilitates primo quidem quia talis datio ducit ad illiberalitatem et rapinam 2o dat
malis occasionem malefaciendi. Ipsi enim pravi utuntur bonis sibi datis et ita esset melius eis indigere
Sententia enim est iniusticia etc. Talis etiam datio ducit ad intemperantiam et tandem ad corruptionem et aliorum con
sumptorem bonorum. Et istas irrationalitates tangit Aristoteles in littera sic dicens. Et multi prodigorum accipiunt
unde non oportet et sunt secundum hoc illiberales. Acceptivi autem sunt propter velle consumere. Et quosdam quos indigere oportet homines
divites faciunt. Et moderatis quidem secundum mores nichil utique darent. Adulatoribus autem vel secundum aliquam aliquam
voluptatem tribuunt multa propter quod intemperati sunt ipsorum multi. Facile enim consumentes et per intemperantias consump
tioni sunt et propter non ad bonum vivere ad voluptates declinant. Tales enim ad honestum intendunt quia pra
vis non darent nec ad utile quia pecunias ita superflue non consumerent ergo necesse est eos ad reliquum
appetibilium scilicet ad delectabile declinare. Item tales efficiuntur iniusti quodammodo ad bonos et ad a
micos secundum Tullium in de officiis dicentem quod tales primum in eo peccant quia iniuriosi sunt ad proximos. Quas
enim copias hiis scilicet proximis iustius est relinqui eas transferunt ad alienos. Inest autem illiberalitati cupi
ditas plerumque capiendi et auferendi per iniuriam et prodigalitatem ut ad largiendum suppetat pecunie. Item
secundum Senecam ut iam tactum est sunt precones et consiliarii pravitatum. Unde dicit idem de officiis: pecuniam non
dabo illi quem consumpturum adulteram sciam nec in societate turpis facti vel consilii inveniar. Si potero re
vocabo. Si minus non iuvabo scelus. Item de principe suas distribuente divitias militibus extraneis dicit
Tullius quod te malum rationis in illa spem inducat ut eos fideles tibi putares fore quos pecunia corrupisses.
Fit autem deterior qui accipit atque ad idem semper expectandum paratior. 3o peccat dando non boni gratia nec
sicut oportet et hoc peccatum quasi omnia alia vitia potest subintrare. Dans enim propter plus accipere cupidus est et si propter mechari
mechus est et si propter vulnerare et occidere iniustus est et homicida et sic de aliis. De talibus dixit Aristoteles
quod propter nichil boni curare hoc incidunt et undique accipiunt. Dicit enim propter quod non ad bonum vivere ad volup
tates declinat. Peccat et in dando quando non oportet et ubi non oportet et ita de aliis circumstantiis sicut dictum
fuit in articulo quo. Propter quod manifestum est satis prodigalitatem esse multiplicem viciosam propter excessum dationis. Et idem
etiam patet de defectu custodie vel acceptionis. Nam sicut contingit homines depauperari et statum honestatis
amittere propter excessum dationis ita et propter defectum custodie vel acceptionis. Quibusdam tamen illud non videtur
verum dicunt enim quod observatis aliis circumstantiis nullum est vitium sed potius virtus omnino omnes alienare divitias
quod patet primo de apostolis qui derelictis omnibus secuti sunt Christum. 2o patet hoc idem de mendicantibus religiosis.
Et iste voces non sunt ad mentem philosophorum quia multa credimus esse facienda ex doctrina fidei penitentialiter
et propter meritum eterne salutis quorum oportunitas fide circumscripta non possit humana ratione convinci

Sunt aū multi dicentes hō idē debere teneri ꝯ̃ humanā roē sibi preasē derelictā / qm̄ tn̄ diuitie nō
sint bona simpl̄r eo q̄ ꝯtingit eis male uti nullū ē uitiū totalr̄ eas derelinq̄re ꝓp̄ finē boū p̄° hoc
uidetur eē ꝯsonū recte roī et op̄i uirtutis · ꝯ̃ ꝯtingit eas relinq̄re ꝓp̄ finē boū g° bn̄ bo2
p̄ q2 pn̄t relinqui ꝓp̄ phye uocare · Nō eī pn̄t peruīē sine quadā sollicitudine finali · ꝛ
nō ē po¹ᵉ uti ꝑfacilime & penitꝯ uacare eā qui ē de alijs curiosis · 2° q2 multi s̄t ī natū
ut afficiant̄ circa pecuīas g° ad hmōi euitandā affectionē relinquere oēs diuitias ē
bonū & ad bonū finē · Tertio q2 peaūē sūt multis occasio delectationē inordinatā g° di
mittere eas ad obuiādū tali occasioni ē ad bonū finē et ꝯsonū roī cū et phus dicat 2°
hꝯ q2 in omī maxime obsuandū delectā et delectal̄ᵉ · Nō eī nō acciperes cā iudicamꝯ
eam · ℓ° quia difficillimū ē se bn̄ hr̄e sꝑ circa pecuīas ꝓp̄ appe^{tuz} q2 nālit̄ inclinatur
de facili afficiat̄ circa ipās ꝓp̄ qd̄ piculosū ē eas possidere Modo bonū ē tenere certū et dimit
tere incertū · 4° adducit exm̄ de socrate q̄ cū fuisset maximꝯ phs et moral et nālis piē
cit diuitias suas in mare · Nō ē aū dd̄ qd̄ male fecisset nec sine fine bono · Sꝫ forte de hac
opīone pt̄ ꝯcedi hoc solū qd̄ ī casū pcīo uel ne malū culpe ꝯmittat̄ rōnal̄ᵉ ē omēs diui^{as}
alienare uel relīquere · v° g°· si quis hns in naui diuitias suas omēs uideret ob tempesta
tem submersionē nauis nisi ad alleuiatōē totū piciat ī mare et ꝯsonū ē roī qd̄ omēs pdat
diuitias illas · Aut si tyrānꝯ cogat omnes diuitias relīquere uł ꝑp̄iā legē negare uł aliquod
turpissimū ꝯmittere · Sꝫ q̄ homo pure et uolūtarie dimittat omēs diuitias circūsc̄pta fide
nllo mō uidetur eē ꝯsonū roī quia relinquere bona fortune felicⁱ oportuna nō uidet̄ ꝯso
nū roī · Diuitie aū sūt felicⁱ oportune ut dictū fuit in p° l° ꝛ in x° dic̄ · Ar̄s op̄ aū et
hoī et exteriori ꝓspitate enti · Nō eī ꝑsē sufficiens nā ad speclān · s̄ oꝫ corꝯ sanū eē et cibū
et reliquū famulatū existere · Et dr̄ hoī enti / qa nō indiget si ponit̄ eē deꝯ uł intellig̃
sepata · Itē ille actꝯ nō ē ꝯsonꝯ roī qui tollit opoēs multas uirtutū · talis aū aliena° est
huiꝯ quia tollit actū liberalitatis q̄ ē dare et magr̄ actū magnificentie saltē act̄ exteriores
Nec talis posset in bellis opꝯ suū fortitudis exercere nec indigentibꝫ subuenire nec multū rei
pu^{ce} ꝓdesse · Et si dicis ymo pdicando et docendo · Illd̄ nō ualet q2 nō ē nīnꝯ talia posset
s̄ hr̄et uite necīa s̄ magr̄ · Itē tales incidūt ī id qd̄ credūt euitare · credūt eī se euitare cu
riositatē et sollicitudinē s̄ꝫ hec incidūt · Nō eī pn̄t uiuē de nectare et māna ꝓp̄ qd̄ oꝫ sollicita
ri eos multū de pcurando sibi uictū et ē pclm̄ ne forte ꝓp̄ hꝯ efficiant̄ fures aut adulatores
aut fraudulenti · Nā sicut dr̄ 2° poli^{ce} penuria seductionē effiat et malignitatē · Itē credūt eui
tare affectiones circa pecuīas ī qd̄ tn̄ incidūt et ī peiꝯ · Nā hoiēz nālit̄ inclinatū ad affectoēs
prauas pt̄ magis ad tlēs affectoēs moue nālis indigentia et urgens necītas q̄ possessio
diuitiaꝝ sufficiens ad uitā · Itē isti credūt euitare delectatoēs tactꝯ et gustꝯ trahentes ap
petū pter roē et incidūt in peius · s̄ in tristicias et in multiplices angustias tactꝯ et fame
et siti in frigoribꝫ et laboribꝫ et alijs · Tristicie aū plꝯ pn̄t trahere appe^{tuz} pt̄ roē q̄ delecta^{ce}
cū dicat ar̄s 3° huiꝯ q̄ difficiliꝯ ē tristia sustinere q̄ a delectabilibꝫ abstinē · Tristicia naq̄
stupefacit et corrumpit nāz hntis · Itē isti credūt euitare difficultatē que ē in habendo
se bene circa pecuīas · ꝛ nō ē dū quin multo difficiliꝯ ē se hr̄e bn̄ ī paupate q̄ ī diuitijs

moderatis. Et videtur michi per inductionem quod paucissimi pauperes inveniuntur qui non vellent servire pravis
divitibus propter habere necessaria vite. et dico servire eis in operibus pertinentibus ad suam pravitatem ut in meretri-
ciis rapinis et gulositatibus et huiusmodi. Nulli enim necessitate coguntur. Et propter hoc maior est ratio quod error eorum
nulla erat. Sed contra eos retorqueri potest. Et potest etiam quod iam dicti sunt illorum ratio peccat multis modis. primo
quia supponit divitias non esse bonas simpliciter cuius oppositum dicit Aristoteles in 4° ethicorum. Bona namque fortunae non
erat simpliciter bona licet non semper bona unicuique quia mala sunt mala utenti. quod quomodo sit verum dicetur suo
loco // Item ratio eorum peccat in accipiendo quod aliquid sit bonum si ordinetur in bonum finem. Nam si esset ita
furari et iniuste occidere hominem innocentem possit esse bonum hec etiam posset aliquis facere propter lucrum ad emendum
librum ad studendum ad subveniendum patri vel indigenti et bono et ita propter bonum finem. Sed contra dicitur 6° huius quod con-
git veram conclusionem falso sillogismo sortiri et quod oportet facere sortiri per quod non oportet / et hoc non spectat ad eubuliam sed
ad maliciam // Quod autem oppositum fuit de Socrate potest dici quod in hoc erravit quia saltem melius fuisset illam pe-
cuniam dedisse pauperibus. Et dicunt aliqui quod hoc fecit Socrates ut induceret homines ad bonum et tolleret eorum
errorem / quia tunc opinio populi tenebat felicitatem in divitiis. Et non est michi notum utrum omnes divitias
suas ita perdiderit. Forte etiam quod retinuit necessaria vite. Non etiam videtur secundum humanam rationem esse bonum virum
et perfectum divitias abicere totaliter si eis bene uti et reservando superfluas pauperibus et amicis subvenire. Unde
sic dicit Seneca in suis epistolis. Infirmi animi est non posse se sustinere divitias. Unde cum de paupertate predicasset
discipulo suo Lucillio dicit. Non reputo pauperem cui quantumcumque superest satis est tamen tu in illo sensu tua .i.
magis volo. // Ad primam rationem potest dici quod sicut virtus reddit hominem bonum ita vitium oppositum reddit ipsum
malum. modo sicut dictum fuit in prima illa questione tertii libri utrum fortitudo sit virtus cardinalis. Cardinales virtutes et
cardinales reddunt hominem simpliciter bonum Alie autem non sed secundum quid .s. circa sua obiecta. verbi gratia liberalitas seu contra
pecunia non reddunt hominem simpliciter bonum sed bonum et bene se habentem circa pecunias et circa ludos. Et sic prodiga-
litas non reddit hominem malum simpliciter sed malum circa pecunias // vel potest dici quod hoc potest dici malus dupliciter uno modo
quia alios iniuriosus et sic prodigus non est malus. Alio modo quia habens appetitum inordinatum aliquomodo et ita possum
concedi quod prodigus est malus // Ad aliam dicendum est quod non eodem modo prodigus superhabundat in datione et liberalis. Nam
liberalis sic superhabundat quod de divitiis potest necessaria sibi dereliquit immoderate distribuendo eas quomodo oportet et quibus
et quando / illas tamen non alienat que sibi sunt necessaria ad vitam et ad sui status honestatem observandam. Sed prodigus
alienat eas extreme dando necessaria et non necessaria et dando quibus non oportet et quando non oportet sicut dictum fuit
Alia ratio soluta est in precedenti questione.

Quarto queritur utrum illiberalitas sit vitium li-

beralitati oppositum Et arguitur quod non sit vitium quia tunc prodigalitas esset virtus per illam regulam to-
picam. Sicut oppositum in opposito etc. // Item nullum vitium provenit nobis a natura. Nichil enim naturale vitiosum est Nam sicut dicit
commentator 12° metaphysice. Natura operatur perfecte et ordinate quamvis non intelligat. tamquam sit rememorata ex virtutibus et
agentibus nobilioribus ea que dicuntur intelligentie. Ideo neque habundat in superfluis neque deficit in necessariis
3° de anima glosa errores nulli sunt naturales. Sed illiberalitas est naturalis hominibus et provenit ex natura quia ex senectute que
est naturalis dicit enim Aristoteles videtur etiam senectus et omnis impotentia illiberales facere et magis congenitale hominibus pro-
digalitate // Item omne vitium est sanabile per contrarium. Aliter etiam virtutes et vitia non essent in potestate nostra sed illibe-
ralitas insanabilis est ut dicit Aristoteles glosa // Item probo quod non opponitur liberalitati sic quia vitium oppositum iustitie
non opponitur liberalitati cum liberalitas et iustitia sunt diverse virtutes sed illiberalitas opponitur iustitie probo quia usurarios et

aleatores et mortuorum spoliatores et latrones videntur et undique accipientes vocat Aristoteles illiberales et tamen omnes isti sunt iniusti. Et avarus est iniustus ut dicitur in 5° libro et tamen illiberalis est avarus quia sicut dicit Aristoteles illiberalis in dando et expendendo deficit in accipiendo autem et custodiendo superhabundat. Hic autem de avaritia [illegible]. Oppositum dicit Aristoteles Congruenter utique liberalitati illiberalitas contrarium dicitur. Primo videndum est quod illiberalitas est vitium. 2° videndum est quomodo differat ab avaritia, et per hoc apparebit propositum. Primum patet in nominis quae dictum fuit in questione quod per illiberalitatem intelligimus habitum quo quis inclinatur ad defectum contra dictamen recte rationis in datione et consumptione pecuniarum aut ad superhabundantiam in custodia vel acceptione. Si ergo contingat aliquem talem habere habitum manifestum est de se quod ille habitus erit vitium. Contingit ergo contingat dupliciter modo scilicet praeter recte rationis dictamen habundare vel deficere patet. Primus enim error potest esse in non dando si quis cum ultra habuerit necessaria sibi et ultra sui status exigentiam divitiis habundantes in mensuram et nichil eorum tribuat pauperibus et amicis manifestum est quod ille primo contra rectam agit quia corrumpit ipsius amicitiam ad alios et aliorum ad ipsum omnes enim sciunt quod tales naturaliter odiunt dicit enim Aristoteles amantur maxime liberales eorum qui in virtute. Utiles enim hi autem in datione ergo per oppositum illiberales maxime odiuntur. Et Boetius in de consolatione dicit liberalitas facit homines maxime honoratos ergo per oppositum illiberalitas facit homines inhonoratos. 2° ille agit contra rationem naturae. Nam sicut natura de superfluo alimenti operatur ad productionem et nutrimentum naturae de superfluo divitiarum aliis subvenire. 3° ille agit contra naturam. Nam in primo politicorum dicitur homo natura civile animal est et qui est in civilis propter naturam non propter fortunam aut pravus est aut melior quam homo sed maxima videtur incivilitas esse si quis habens sibi nociva vel nihil utilia non velit ea distribuere vicinis et amicis indigentibus eis et quibus illa essent utilia valde. Sed constat quod tali nihil prodest divitiarum talis excessus. Unde 2° politicorum omne enim quod utile est eorum excessum aut nocere necessarium est aut nichil proficuum esse habentibus hec autem pecunie illi inutiles essent utiles pauperibus amicis. Secundus error illiberalitatis est in defectu consumptionis pecunie sive in defectu expensarum. Sunt enim aliqui divitiis habundantes qui propter nimiam ad pecunias affectionem non audent expendere quod esset debite consumptioni necessarium et sustentationi corporis ipsorum et familie sue et quod esset necessarium ad sui status servandam honestatem. Primo quidem isti non solum errant ad alios in quantum non dant sed et ad se ipsos in quantum propter necessitatem propria non expendunt. 2° tales tollunt ab ipsis divitiis totam bonitatem divitie enim non sunt bone per se sed quia utiles ad aliud sunt ergo bone propter finem quem per eas attingi potest. Illi autem fines ad quos utiles sunt pecunie non attingunt nisi per ipsarum pecuniarum dationem et consumptionem ergo tales tollunt fines divitiarum sed tollentes finem rei ordinate ad finem tollunt eius bonitatem cum nihil sit bonum nisi propter causas finales ut contra 2° methaphysice dicitur. 3° isti frustrantur in intento credunt enim per non dare et non expendere divites fieri divites esse immo sunt vero non divites sed inopes et pauperes Nichil enim habent si habent. Nam 5° metheororum habere uno modo dicitur ducere secundum suam naturam aut secundum suum impetum propter quod febris dicitur habere homines et tyrannum civitates et amplius prohibens secundum suum impetum aliquid moveri aut operari habere dicitur hoc ipsum ut columpne ponderosa supposita constat autem quod tales maxime pecunia ducuntur et operationes sibi debitas exercere prohibentur quia pecunie sicut eorum detinant affectiones quod non audent eis uti. Habentes ergo pecunias sunt illi solum qui pecunias ducunt libere in suum finem consumendo et dando quando et sicut fuit oportunum et illi solidum tenes sunt ut dicit Aristoteles primo rethoricorum Totaliter autem divitem esse est in uti magis quam in possessione. Tertius error illiberalitatis est in excessu acceptionis quia tales ardentes sunt cupiditate nimia Nam primo quidem undique accipiunt et ita quandoque ab indigentibus quibus subvenire deberent multos enim tales peccare videmus etiam propria debita repetendo scilicet pauperes debitores cogendo per iudices aufferre cum superfluis expensis.

aut carceribꝫ aut alio mō tali quo debito res oīo sine spe releuatiōis ɔfundunt᷑. ymo multi suā pstant pecuniā indigentibꝫ ut in posterū repetendo eas cogant sibi uēdere modicas quas hn̄t hereditates qd' ē satis iniquū. 2° multi sic acceptiui sepe exponūt se mō lucrandi uilissimo ut hi q̄ sūt mūdatores latrinarū hi aūt suspensores latronū / et alij de meretricio pasc̄ut᷑ / et alij de adulatōibꝫ ꝛ alij de ɔmedijs aut de uitijs inhonestis et hmōi // Tercio multi tales sepe facilit᷑ incurrūt uitiū iniusticie et sūt hi quidē latrones hi aūt fures ꝛ raptores. hij uero insidiatores fraudulenti ꝛ homicide ul' usurarij ꝛ huiusmōi et sic pꝫ qd' isto mō magnū uitiū ē illiberalitas // 2° ē pncip̄alis error illiberalitatis ī excessiue custodiendo. Errat eīꝫ qdē diuites excessiue pecunias custodiendo. pmo qr ad custodiā excessiuā necc̄io sequit᷑ deffectꝰ datiōis et ɔsumptionis // 2° qr piculosa ē talis ualde custodia ꝑꝑ insidiosos latrones et aliū ꝑꝑ pncipes qdē facili manꝰ ī tales apponūt et tyrāni nō aliqd aliud intendunt. Jō dꝫ phꝰ qr multi piere ꝑꝑ diuitias // Et ad ultimū ualde defectuosi sūt qui dc̄is 2ᵒ omībꝫ erroribꝫ occasionant᷑ paupes eīꝫ sunt cū diuites ēē credūt. de quibꝫ dicit Seneca ī suis ep̄lis. Nō qui parū hēt sꝫ qui plꝰ cupit paup ē. Quid eīꝫ refert q̄ntū illi in archa quātū ī horreis lateat q̄ntū prestat / aut feneret / si alieno īminet si nō acq̄sita sꝫ acqrenda ɔputat. Quis sit pmꝰ diuitiarū modus queris. pmꝰ hr̄e qd' necc̄e ē. Scd̄s qd' satis ē // Jtē tales ad finē impossibile uiuūt de quibꝫ dicit Ar. 2° poli. malicia quidē inreplebilis ē ut pᵒ quidē sufficiūt duo oboli solū cū aūt hoc iā sūt hitū sp indegebunt plibꝫ ꝛ usqꝫ ad infinitū ueniūt. Infinita eīꝫ nā ɔcupiscentia / et hoc quo ad illos qui cupiditatis uitio depꝛauati sunt. Ad eiꝰ utiqꝫ repleōēs multi uiuūt. Quātū ad tales et dꝫ pᵒ polic̄e scd̄ꝫ poema solōnis qd' diuitiarū nullꝰ tiīus prefinitꝰ ponit᷑ ꝛ qd' infinite utiqꝫ diuine q̄ ab hac pecuniaria // Quātū ad 2ᵐ ꝑꝑoᵐ sciēᵐ ē qd' sicut dc̄ū sūt ꝛ in 5° dicit᷑ / liberalitas ē circa pecunias ꝑꝑias Justicia aūt circa alienas. Et iterū differe uidet᷑ ī hᵒ qꝛ liberalitas ē magꝰ ad seipꝫ et iusticia magꝰ ad alterū. Liberalitas eīꝫ moderat affectiōes quas hō hēt ad pecunias hꝫ seipꝫ Justicia aūt moderat passiōes quas hō hēt ad pecunias ī ordine ad alterū. s. applicādo sibi ul' suis illud qd' erat alteriꝰ. Vn̄ ille libālis ꝑꝑe dꝫ q dat ubi oꝫ ut pꝫ. sꝫ ille illibālis ē qui ī moderate capit sibi et custodit. Jniustꝰ aūt dꝫ qui immoderate aufert ab altero ul' immoderante retinet rem alienā. Vnde manifm̄ ē qr aliquis nullā hn̄s affectiōē ad pecunias sibi applicādas ꝛ ꝑ ɔn̄s nō illibālis pt᷑ iustificare manifeste v' g̃ qd' aliquis sola cā nocendi inficiat oues et boues ꝛ vicini sui aut ɔburit domū eiꝰ // Ex quibꝫ appet qd' auaricia ꝑꝑe sumpta peccat sil' ɔ̄ liberalitatē et iusticiā ī quātū hꝫ ad diuitias accipiendas et seruandas inordinatū affectū. Nam sine tali affectu hō nō dicit᷑ auarꝰ lꝫ eēt iniustꝰ. Jllū eīꝫ nūq̄ diceremꝰ auarū qui sola cā nocendi ɔbureret domū vicini sui et oues et boues inficeret. Sꝫ illū dicimꝰ auarū qui capit et recipit res vicini sui et retinꝫ sibi. Jlle eīꝫ q̄uis sit circa pecunias alienas tn̄ qdāmō ē circa ꝑꝑias inq̄ntū intit᷑ eas appꝛe sibi et eas tanq̄ ꝑꝑias sibi retinere // Vtꝛiꝰ ꝑꝑa auaricia peccat ɔ̄ iusticiā qꝛ si quis uellet nullo mō pecunias alienas aut alij debitas recipe nec retinē nūq̄ ille ꝑꝑie diceret᷑ auarꝰ / quia nō peccaret mortale et auaricia ponit᷑ peccatū mortale. Sꝫ talis dicit᷑ pꝛꝰ uel tenax. Sꝫ auarus ē qui pecuniā nō solum ꝑꝑiā cupit sꝫ alienam / et ī si qd' cupit accipiat ipē infert alteri nocumētū et si nō possit accipe tn̄ uoluntatē hꝫ eiꝰ qd' sat ēē alti nocumētū ꝑꝑ qd' iniustꝰ ē / quia sic dꝫ Seneca ad Serenū. Scelera etiā ante opis effectū quātū culpe satis ē pfcā sunt hec aūt auaricia genꝰ

est omnium vitiorum ex liberalitate et iustitia oppositorum, cuiusmodi sunt usura symonia latrocinium furtum
et consilia. Illiberalitas autem precise accepta est secundum nimiam et superfluam pecuniae affectionem. Ex quo patet quod
directe opponitur liberalitati et non iustitiae. Iniustitia autem precise accepta est secundum voluntariam nocumenti
illationem, propter quod non opponitur liberalitati sed iustitiae. Non est autem inconveniens ad idem opus plura contraria concur
rere vitia licet forte non equaliter. Unde si capiens bona aliena intendit principaliter nocere et consequenter illa
bona sibi acquirere, tunc est iniustus principaliter et secundario illiberalis. Et si principaliter intendit illa bona
sibi acquirere et ob hoc velit alterius damnum, tunc ipse est principaliter illiberalis et consequenter iniustus. // Ad rationes dicendum.
Ad primam quod illa regula topica tenet ubi duo opposita unius oppositionis non conveniunt sub uno oppositorum
alterius oppositionis; ibi autem non est sic, quia et illiberalitas et prodigalitas ambe sunt sub vitio. // Vel
dicendum quod regula tenet ubi semper opponentes erunt conformiter utrobique, ut extremum ad extremum. Sic autem
non est hic, quia prodigalitas et illiberalitas opponuntur sicut extrema, virtus autem et vitium sicut medium
et extremum. // Ad aliud dicendum quod nullum vitium sic est a natura quod de necessitate ad naturam consequatur seu ad
quamcumque dispositionem a natura provenientem. Sed bene vitia sunt sic a natura quia aliquae dispositiones a natura pro
venientes inclinant vel sunt occasiones ad inclinandum ad vitia, et ita est de senectute ad illibe
ralitatem. Dicendum est etiam quod licet nullum malum sit a natura quae est forma sed potius ex illius nunc deffectu,
tamen multa mala proveniunt a natura quae est materia, sed patiendo. Ipsa namque est in potentia ad omnes formas et ideo
formas appetit naturaliter quibus caret, propter quod suscipit omnium agentium sibi approximatorum actiones. Ideo cum agen
tia humanae formae vel eius naturalibus dispositionibus contraria fiunt humano corpori applicata agunt in homine
contrarias dispositiones vel disconvenientes humanae formae et per consequens malas. Ideo igitur et senectus et infirmitates
et mors proveniunt homini ex natura quae est materia. // Ad aliud dicendum quod Aristoteles dicit illiberalitatem esse insa
nabilem non quod sit simpliciter insanabilis sed quod difficulter. // Ad aliud satis in questione est solutum
et sic patet questio.

Queritur quinto utrum illiberalitas sit maius vitium

prodigalitate, et arguitur quod non, quia maius vitium est quo quis peccat ad se ipsum quam quo pec
cat ad alium, quia est magis contra ordinem naturae quod aliquis noceat sibi quam alteri. Sed secundum prodigalitatem
peccat quis ad se ipsum, quia corrumpit substantiam suam, unde sustentari deberet, propter quod cadit in paupertatem
tem et diminutionem aut derisionem. Illiberalis autem peccat ad alios quia non dat eis, ymo non
videtur contra eos peccare quia nullum ius habent in bonis suis, loquendo de illo illiberali qui precise pec
cat contra liberalitatem et non contra iustitiam, qui videntur quod ipse de iure possit retinere quae sua sunt, et alii
de hoc iuste conqueri non possunt, non igitur peccat in eos. Item tanto vitium est maius quanto maiori virtuti
opponitur. Sed prudentia est principalis virtutum, cui opponitur prodigalitas, quia Aristoteles vocat in littera prodigos
dantes ydiotas et insipientes. // Item capiamus de prodigalitate et illiberalitate duas actiones oppo
sitas: prodigalitatis enim est dare quibus non oportet, illiberalitatis est non dare quibus oportet. Sed dare quibus non oportet
est peius quam non dare quibus oportet, quod probatur: bonum morale(?) est praestantius(?) temporali(?), sed subtrahere bonum morale est peius quam subtrahere
bonum temporale quanto hoc bonum est melius illo. Sed dans quibus non oportet scilicet pravis nutrit eos in sua pravitate,
quia pravi prave utuntur sibi datis, propter quod Seneca dixit in de beneficiis: Pecuniam non dabo illi
quam consumptum adulterare etc. Nutriens autem et adiuvans pravum in sua pravitate subtrahit ab eo
bonum moris. Sed non dans quibus oportet subtrahit solum bonum temporale, igitur etc. // Secundo arguitur minor quia peius est ad quod

peiora sequunt. pbo quia si datur malis quibus non oz dare ipi male utendo datis efficiunt peiores
Scuissima eni iniusticia hns arma. Sz si no dat bonis quibus opz dare ipi pp ho no efficiunt mali io
rc. 3° p sic minor peius e pdere bonuz utile qr fuare qr fuato possumus aliu in posteru vti i bonu
finez pdito aut non. Sz dans quibus non oz pdit pecunias suas plus qr si pcieret eas in mare. no
dans aut quibus oz saltez seruat eas gtc. // Oppo^m uult Ar^{cs} Quare uis s. pdigus uidebitur vtiqz uide
non paruo melior ee illiberali // Itez non dans quibus opz e illiberalis dans aut quibus no oz e pdigus
ut dictu fuit. sz no dans quibus oz e peior g illiberalis e peior. Minor p quia non dans qbz
oz peccat in bonos in qntuz e no dans eis que oz eis dari dans aut quibus no oz peccat i ma
los. sz grauius e peccare in bonos qr in malos gtc // Sciendu e q pdigalitas aliu opponit
cu illiberalitate quia sicut dicit Ar^{cs} Multi pdigorum accipiunt unde no oz / et sunt sz ho illi
berales. Acceptiui eni sunt pp uelle 9sumere. facile aut ho peccare. velociter eni derelinquit
eos exntia Coguntur g° aliunde l' recipe. Sz tu obicies. Cu uicia extrema sint ad inuice
magis oppo^{ta} qr uirtuti / et virtus cu uicio stare no pot / quo g° extrema uicia cuius modi sunt
pdiga^{tas} et illiberalitas stare potuerunt sil' i eodez // Dicz qr i ope uirtutis multe sunt circum
stancie attendende et modificande sz quarumcuiusqz excessuz uel deffectuz oriunt extrema vi
cia g° extrema uicia si fiunt sz excessuz et deffectuz circa eadez actus et easdez circumstancias opponunt
et simul stare no pnt. Sz extrema uicia si sint sz diuisos actus aut sz eudez penes diuisas circu
stancias tunc non opponunt ad inuice. sz opponunt uirtuti cuius e oes actus modificare sz
omnez circumstanciarum obseruantiaz. No e g° inqueriens / eudez ee pdigu in dando multuz quibz
non oz et illiberalez in accipiendo unde non oz // Sunt aut pdigi / Alij quide simplices q
excedenter datiui sunt et 9suptiui et no acceptiui nz fuatiui. Et sunt et simplices illiberales
qui excedenter acceptiui sunt et 9fuatiui et nequaqz 9suptiui uel datiui // pmo g° 9pemus pdi
gos simplices ad simplices illiberales. et pmo dicamus gnalit qd illiberalitas e peior pdigali^{te}
2° spalit dicamus de illo de quo argutu fuit qd peius e non dare quibus oz qr dare quibus no
oz. p^a pmaz roe supra ex curabilitate pdigalitatis et incurabilitate illiberalitatis. vi
tiuz eni ceteris pibus peius e qd e minus cura^{le} sed illiberabilitas e minus curabil'. pdigalitate pbo
pdigalitas pmo curari pot ab egestate quia sicut dicit Ar^{cs}. No e facile ex nulla pte accipi
entez omnibus dare. Velociter .n. derelinquit sba dantez ydiotaz q et uidet pdigus ee. Natural'
eni necitas et indigen^a cu appueit depaupatio cogit ad magis retinendu et minus dandu
et 9siderandu malicia pdigalitatis. et cu 9supta sba tpali non e amplius po^{le} dare neqz
9sumere sz opz accipe et petere ad uiuendu 2° et pdigalitas nalit curat ab etate qr senectus
pluribus subiacet indigentijs et minus pcurare necia pt. fo na non deficiens in necijs magis
inclinat ea ad retinendu qr iuuentute. Bn g° dixit Ar^{cs} de pdigali^{te} bn eni sana^{lis} e ab eges
tate et senectute // 3° et sana^{a} facile ex dictamie rois. pdigi eni simplices non sunt nisi ad hones
tu conantes. dat eni et 9sumut quia hoc eis honestu uidet et uerecundant accipe et custo
dire tanqz ho in gloriosu ee putantes. imo naturalit conantes ad honestu cito obedire pnt
roi spalit quia dubitant statu honestatis amittere si paupertate incurrint. Eius aut illiberalitas
difficile cura^{lis}. est pp paupertatis eni indigentiaz no curat. Accipientez eni et retinentez et nihil

dantes et paucissimum expendentes non est facile subire paupertati. Nec est curatur per divitias quia sicut dictum fuit primo politicorum talium concupiscentie natura infinite ad cuius repletionem ipsi vivunt. Nec etiam curatur etate cum natura senectutem inclinet ut dictum est ad servandum. Unde dictum est quod in senibus sola avaritia iuvenescit. Nec dictamine rationis faciliter curari potest quoniam isti non sunt inclinati ad honestum sed ad utile propter quod ratio contracta ad appetitum depravatur in suo iudicio et semper dictat utile prosequendum esse. Ideo dicit Aristoteles Illiberalitas autem insanabilis est. Videtur enim senectus et omnis impotentia illiberales facere et magis connaturale hominibus prodigalitate. Multi enim magis amatores pecuniarum sunt quam datores. Ad idem est 2a ratio quia iam tacta est talis. Peius est vitium quod oritur ex desiderio honoris quia honores secundum rationem sunt magis desiderabiles quia sicut dicitur in 4º huius Maximum utique honor eorum que exteriorum bonorum sunt. Sed dictum fuit quod prodigi conatum habent ad honores propter quod videtur Aristoteles dixisse prodigum non malum neque viciale esse Illiberales autem utilia preferunt honoribus ideo etc. 3a ratio que est tacta fuit est ista Illud vitium est peius quod magis innatum est et sepe augmentum quia sit magis potest a medio virtutis recedere sed illiberalitas est huiusmodi quod patet primo quia sicut dicit Aristoteles quod quidem prodigalitatis non multum coaugetur. Non enim facile ex nulla parte accipientem omnibus dare. Velociter enim derelinquit substantia dantes privatos. Etiam quia sicut dicit Aristoteles illiberalitas magis connaturalis est hominibus prodigalitate quod probat per illud quod notorie apparet dicens Multi enim amatores pecuniarum magis quam datores modo dictum est in 2º libro et quod illa vitia magis augmentum recipiunt et magis contraria virtuti ad que ipsi magis nati sumus. Quarta ratio est quia vitium magis est quod est dissimilius virtuti ut patet 2º huius sed illiberalitas dissimilior est liberalitati et prodigalitas similior quia prodigus in substantia prodigalitatis actus liberalitatis convenit cum liberali licet non in modo. Dat enim et expendit In hoc autem illiberalis non convenit cum liberali et ideo est facilius reducibilis est ad medium. Et hanc rationem expressit Aristoteles dicens quod prodigus facilius ad medium potest venire habet enim que liberalis. Et enim dat et non accipit. neutrum autem ut oportet neque bene. Si utique hic assuescat vel qualiter aliter transmutetur erit utique liberalis. Dabit enim quibus oportet et non accipiet unde non oportet. 4a ratio est Ille est peior quam nulli proficit quam qui multis. Sed prodigus multis proficit scilicet quibus dat sed illiberalis nulli cum nulli de suis bonis proficiat ymo neque sibi ipsi sed multis nocet nocumentis quorum plurima declarata fuerunt in alia questione. Et hoc notat Aristoteles dicens quia prodigus prodest multis illiberalis autem nulli sed neque sibi ipsi. Ultima ratio sit hec. Peius est vitium quod magis est occasio peiorum vitiorum sed illiberalitas est huiusmodi quoniam etsi prodigalitas innata sit ad intemperantias ducere dicente Aristotele propter quod et intemperati ipsorum sunt multi. Facile enim consumentes et per intemperantias consumptivi sunt tamen illiberalitas ingerens affectum circa pecunias citissime ducat ad iniusticiam sed multimodas species turpissimas avaritie sicut dictum fuit in alia questione. Tunc per 2a quia cuius intentio primo dando est talis quod dans quibus non oportet potest ad hoc moveri multis occasionibus. Uno modo ex dilectione dationis in se scilicet in quantum datio secundum seipsam videtur esse bona et honesta. Non enim est dubium quin omnis datio secundum se sit res bona et honesta si non concomitetur eam vel sequatur aliud inhonestum. hoc enim est una de maximis dei operationibus qui dator omnium est et nunc licet his quidem clarius illis vero obscurius ut dicitur in primo celi propter quod et omnis natura perfecta naturaliter inclinatur ad dandum scilicet ad generandum sibi simile. Cum enim deus et natura nihil intendunt nisi bonum deus autem non intendat ipsum dare tanquam aliquid utile sibi. Nullo enim indigens est. Neque gallina pullos intendat procreare gratia utilitatis sibi quia magis eam gravant quam sibi prosint ergo patet quod deus et natura dationem intendunt tanquam rem in se bonam propter quod et appetitus adhuc absque dictamine rationis inclinatur

naturalit ad dationē si nō retrahat ꝑ indigentie timorē Alẏs aut̄ occasionibꝫ pot ali
quis moueri ad dandū quibꝫ nō oꝫ. vt̄ ḡ. Aliq̄ dat̄ ꝛ multis meretricibꝰ et matellis ꝑ for
micari. Alẏ aut̄ dant ẏstrionibꝫ et adulatoribꝫ ꝑ delecta coꝛ quā hn̄t in turpibꝰ coꝛ opationibꝫ
Alẏ aut̄ dat̄ prauissimis hoibꝫ ut possint de sua prauitate iuuare ad offendendū inocentes
Aut et dat̄ aliqui ad actꝰ alia fraudē ꝑcurandā. primi aut̄ istoꝝ sūt ꝓdigi simplices. Alẏ aut̄
nō sꝫ sūt peioribꝫ uitẏs affecti pn̄cipalꝰ grā quoꝝ ꝓdigalitatē ipāꝫ incurrūt q̄ ē dare quibꝫ
nō oꝫ. Videt ē g° q multo peiores sūt ee tales ꝓdigi oppositi q simplices illiberales q nō dant
quibꝫ oꝫ. Sꝫ tn̄ illiberales isti sunt peiores ꝓdigis simplicibꝫ. Et ita dꝫ intelligi ꝯ° po.ta. hec ꝯ°.
sic intellecta faālit ꝓ° p° qꝛ peioꝛ ē qui minori motiuo mouet ad peccandū. Tal aut̄ ē q nō
dat quibꝫ oꝫ. Ille eīꝫ ex apparentia utilitatis pecūie mouet ad nō dandū Alter at̄ mouet
ad dandū ex appentia honestatis dationis. utile aut̄ ē minꝰ bo.m appenti honesto. Et ex
hoc pꝫ et q talis illibālis ē minꝰ curabilis tali ꝓdigo qꝛ dictū fuit q conātes ad honestū
actio curabiles sūt q conantes ad utile ꝑ qd et peiores sūt tales. Itꝫ tales simplices illibe
rales ꝛ ꝓdigi nō sunt mali nisi qꝛ sunt liberali ꝯrẏ. peioꝛ g° ē q magis ei ꝯrat. sꝫ magis
ei ꝯrariatur non dans quibꝫ oꝫ. qꝛ tollit pn̄cipalē actū liberalitatis. dans aut̄ quibꝫ nō oꝫ
ex sola delectōe dationis nō tollit illum actū. ymo si dat quibꝰ nō oꝫ ꝑ delectionē dationis
multo magis daret quibꝰ oꝫ qd ē liberalitatis effectꝰ. Et ꝯfirmat qꝛ non dans q̄bꝫ oꝫ
opponit directe liberali cuiꝰ ē dare quibꝫ oꝫ. Sꝫ dans quibꝫ nō oꝫ non opponit ꝑse ꝛ
directe liberali. sꝫ sc̄dm indirecte in q̄tū ꝓhibetur ꝑ hoc a dando quibꝫ oꝫ. qd ex hoc appꝫ sic
dicit Arꝭ. quia tyrannos non dicimꝰ ꝓdigos licet multa dent quibꝰ non oꝫ. Nā multitu°
possessionis coꝝ exhauriri nō pot̄ qn dando quibꝫ nō oꝫ. possint et affluenter dare
quibꝰ oꝫ. vn̄ de libāli arꝭ dicit Neqꝫ q̄bꝫ libet dabit ut habeat dare quibꝫ oꝫ. dicit et
pꝰ nō tn̄ dabit quibꝫ nō oꝫ. nꝫ quecūqꝫ a° talia nō eīꝫ ad huc opabit sꝫ libālitatē et i h°
ꝯsumens Cuiꝰ roēꝫ assignat dicens. Non utiqꝫ hēbit in q oꝫ ꝯsumē. Ergo appꝫ qd Arꝭ
vba qd dans quibꝫ qn ꝛ ubi non oꝫ ex eo peccat ꝯ libālitatē qꝛ nō hēbit qd ꝯsumere i q
qn et ubi oportebit. Nunc aut̄ ꝯpare possumꝰ simplicē illiberalitatē ad ꝓdigalitatē ꝯpositā
de quo multi dicūt maim ee ꝑse qd talis ꝓdigalitas ē peioꝛ qꝛ plā uitia peiora sūt uno. Sꝫ
forte nō bn̄ ē sic simpl affirmare quī accipiens undiqꝫ ut possit dare dū tn̄ nō iniusteuo
luit accipe sꝫ sc̄dm a suis debitoribꝫ quibus minus stricte ꝛ nullā eis faciens grāꝫ repetēdo tal forte
pt meliore intētione hr̄e et magis corrigi ee q illibālis simpl. Nā simplex illibālis pt ē nihil
uolens dare ul ꝯsumē sꝫ oīa sua nullā faciens grāꝫ suis debitoribꝫ accipe ꝛ suare. Hic at
nullā uidet hr̄e affectionē ul modicā ad honestū. Alt aut̄ intit ad honestū lꝫ nō recte appt
quē modū ad honestū uidet illiberalit accipe qui aut̄ tendit ad honestū bn̄ corri. ee uidet
sꝫ pdicta. Sꝫ cū plures sint modi illiberaliū dubitat sicut dt Arꝭ. vt̄m oīs modꝰ illiberalitatis
sit peioꝛ ꝓdigalitate q ex illiberalitate ꝯponit. videtur qd nō quia sic dit Arꝭ Cui quidē eīꝫ in
talibꝫ appellationibꝫ pn̄ parci tenaces kambiles oēs datione deficiūt. Aliena aut̄ nō appe
tunt nꝫ uolunt accipe. hi quidē ꝑ quādā moderationē ꝛ reuerentiā turpiū uident ul di
cunt ꝑpt hꝰ custodirent nō aliū cogant turpe aliquid opari. Tales g° nō uident multū mali

videntur in hoc appetitum non principaliter tendentem ad utile sed ad honestum ideo videntur esse meliores dandis pro digis. Sed tamen nec istud adhuc aliis placere videtur. Dicunt enim si quis sua custodiat quantum est necessarium ad vite sustentationem et honestatem sui status ipse in hoc nullo modo est illiberalis. Sed illiberalis est si ultra interne fame custodiat et talibus quibus non sit acceptus et quibus propter indigentie timorem et necogat aliquid turpe operari sic custodiat tamen peior est quam prodigus oppositus ex illiberalitate quia valde miser et in utilis alicui esse videtur cum homo sufficientes habuerit divitias et ultra quod sic timeat paupertatem quod non audeat uti divitiis et quod repletus et ultra vitam ducat miseram ita quod propter timorem paupertatis que non nisi propter infortunio potest evenire fiat statim pauperior ex electione // Item actus dantis directe tendit ad honorem. Propositus autem illiberalis non sed solum ad turpis evitationem propter quod statim turpe incurrunt. Gnosioris autem cum est tendere ad honestum assequendum quam solum ad turpe fugiendum propter quod dicit in poetria Aristoteles quod antiquitus virtuosi et nobiles naturaliter adinvenerunt primo artem carminum ad laudandum et preferendum facta pulchra et decora. Nunc autem deficientes in his a nobilitate adinvenerunt carmina ad vituperandum et detestandum facta turpia et inhonesta. // Tunc ad rationes dicendum est. Ad primam quod cum homo quod prodigus proficit multis aliis proficit. Illiberalis autem nullis. Et illiberalis magis peccat ad se ipsum quam prodigus quia figit affectionem in divitiis preponens eas honoribus in quo deturpat mens ipsius quod est peius quam corpus depauperari propter tendentiam ad honesta. et est magis miserabile ut dictum est fuit. Ad secundam dicendum quod non solum prodigalitas sed omne vitium peccat contra prudentiam quia sicut dicitur 3° huius omnis malus ignorat. Ymo illiberalis fortius peccat contra prudentiam quam prodigus // Nam prodigus solum peccat contra prudentiam ex inconsideratione Non enim multum habet animum depravatum cum inclinationem habeat ad honestum. Illiberalis autem preponens sibi appetitum utile honesto habet appetitum depravatum et facientem errare rationem et sic errat ex electione quod est peius quam errare ex inadvertentia et inconsideratione // Et dicens quare igitur vocavit Aristoteles prodigum magis insipientem quam illiberalem. potest dici quod hoc fecit quia peius quod est in prodigo est inconsideratio circa affectionem qui non habet nisi ex inconsiliatione distortam a priori vel priori ergo illud unum notat. Sed illiberalis peius habet quam inconsiderationem quia depravationem appetitus ideo non sufficit eum notare insipientem sed pravum Vel sicut alii dicunt licet illiberalis non sit peior simpliciter tamen apud vulgus quod communiter circa pecunias illiberalitatis afficitur prodigus notat insipientior ideo insipientem notavit eum secundum vulgi famositatem. Ad tertiam dicendum est quod dans quibus non oportet est melior ad imprebationem quando dicitur quod subtrahere bonum morale est peius quam subtrahere bonum temporale concedo sed dico quod dans quibus non oportet non subtrahit bonum morale nisi forte per accidens. quia non dat ex intentione quod recipiens male utitur dono suo sed solum ex intentione honestatis apparentis in datione pravitas autem recipientis est illa que per se subtrahit ab ipso bonum morale. Sed non dans quibus oportet subtrahit ab aliis bonum temporale et a se ipso bonum morale magis quam prodigus ut dictum fuit. // Ad quartam dicendum quod peius sequitur in ipso non dante quibus oportet quam in dante quibus non oportet scilicet maior appetitus depravatio. Sed in aliis potest sequi peius ad dare quibus non oportet. sed tamen hoc non est cum dantibus sed preter dantis intentionem et per accidens ideo non valet. Ad quintam dicendum quod melius esset pecuniam perdere totaliter quam inordinate affici circa eam. Et sic patet questio.

Sexto queritur utrum usura sit de se prava et

Si non esset prohibita. Et arguitur quod non quia nullus contractus utrique parti voluntarius et utrique commodus et nulli nocivus videtur esse. Sed sic se habet usura potest esse talis contractus igitur. Maior patet quia

in 5° huius ubi Aristoteles enumerat contractus iniustos non videtur enumerare nisi aut nocivos aut involuntarios
saltem alterius partis. Minor patet quia possibile est mercatorem aliquem si haberet pecuniam multum lucrari. Si ergo ac-
cipiat pecuniam ad usuram ille contractus est utrique voluntarius et usurarius lucratur et mercator ad-
huc multo plus lucratur de mutuata pecunia, et tamen hoc nulli videtur esse nocivum etc. Item
leges civiles cum possibile fiunt a sapientibus sunt consone recte rationi secundum quod humana ratio sibi derelicta
dictat hoc est circumscripta fide et preceptis fidei iudicare potest ut dicitur 5° huius quod lex precipit secundum omnes
virtutes et malicias, hec quidem iubens scilicet virtutes et opera earum, hec autem prohibens scilicet malicias et
opera maliciarum, tamen nihil videtur secundum se malum quod expresse permittit a lege civili sed usura est huius generis.
Item quicquid est licitum recipere illud est licitum velle recipere et etiam cum pacto recipere, sed per concessionem pecunie li-
citum est recipere lucrum, ergo licitum est cum pacto recipere quod tamen est usura. Maior patet quia velle vel pactum non
viciant opus secundum se licitum cum in omni legittimo contractu velle interveniat et cum pacta sint de iure
naturali ut habetur in principio decretorum. Et quia gratiam facienti recipere remuneratorem ab eo qui recipit
consonum est rationi ymmo recipiens ad hoc tenetur ut patet in 5° huius. Modo mutuans alteri pecuniam facit
gratiam sibi etc. Item possum tibi licite tradere domum meam ad annum tali pacto quod reddas eam mihi
ita integram et bonam sicut ego tibi tradideram et quod ultra reddas mihi x libras, ergo videtur quod pacto
consimili possum tibi tradere pecuniam meam. Oppositum quia Aristoteles simpliciter vocat usurarios omnes esse illibe-
rales unde de meretricio pastus et de usurariis dixit. Omnes enim isti unde non oportet accipiunt et quantum non
oportet. Commune autem in ipsis turpis lucratio apparet. Omnes enim gratia lucri et hoc parvi obprobria sustinent.
Primo dicendum est de usura, 2° de usure permixtis. Oportet autem accipere quid dicitur per nomen usure. Usura enim nihil
aliud significare videtur quam accipere et ex pacto alium obligare ad tradendum ultra sortem. Notandum
est quod aliqui dicunt quod recipere aliquid ultra sortem potest esse dupliciter. Uno modo in relevatorem damni scilicet quod mutuans
alicui pecuniam suam ex tali mutuo damnum aliquod incurrat. Et hoc ut aliqui dicunt est licitum vel saltem secundum se
non est illicitum nisi esset prohibitum. Alio modo in acquisitorem lucri ut si mutuans pecuniam alteri nullo modo
dampnificetur in mutuo, scilicet quod pecunia sua tantum sibi valeat in manu aliena sicut in manu propria et ille ve-
lit ex mutuo recipere ultra sortem vel etiam si dampnificetur, et vellet ultra sortem plus lucri recipere quam
incurreret damni. Et hoc modo usura non est licita, sed secundum se prava, etsi non esset prohibita. Primum probatur
quia ponatur quod Sortes habeat xx solidos quos debet domino suo sub pena 2 solidorum. Plato similiter debeat
domino suo xx solidos sub pena quatuor solidorum et non habeat pecuniam. Dicat ergo Sorti: Amice concede mu-
tuos xx solidos et ego reddam tibi xxii solidos propter damnum quod erga dominum tuum incurres quia aliter
ego magis damnum incurrerem. Probo quod ille contractus sit licitus et bonus, quia omne iustum est licitum, ille autem contractus
est iustus quia iustum in equando lucrum damno consistit ut dicitur in 5° huius. Sed damnum Sortis est in tali mutuo
non solum xx solidorum quibus privatur sed ultra duorum in quibus domino tenetur propter defectum solutionis, ergo lucrum
equale tali damno non est quod xx solidos a Platone recipiat sed xxii. Et ita consequenter sit vera quibusdam
videtur quod campsores aut mercatores qui quotidie secundum sue pecunie permutationem lucrantur quibus propter
quod esset damnum suam ponere pecuniam in manibus aliorum licite si non esset prohibitum possent suam pe-
cuniam tradere ad usuram dum tamen ultra sortem nihil plus accipiant quam in sua mercatura vel cambio de
illa pecunia lucrarentur. Et videtur eis quod hoc sustineri possit illo casu quo campsor vel mercator
non habet divitias excessivas sed quod continue indiget lucrari ad vite necessitatem et ad status honestatem

suandaz Si tn tales cent diuites habundant peccarent si non 9 iustitia/ tn 9 libalitas. Tales eciz ex ui
liberalitatis tenet manus indigentibz et amicis succurre non solm 9cedendo sibi pecuniaz suaz sine luc°
sz sepe etia in dando. Et sine dubio ut isti dicut tales 9ctis fugiendi sut quitiz pole e nisi pecu
niam querentes in magna z euidenti sunt necitate qm attissime uideri pt iudicati et alys
circu̅stantibz qd' iste mercator ul' capsor plus licito recipiat ultra sorte. No solm ciz cauenduz est
redargui sz uidere redargui. vn̄ dic. Apl'us ·2° hui9. Si ciz sut hec quid' sz utatez turpia/ hec no
sm opioz nihil dic neutra ciz opanda // 2a 9° p' ex hois nali 9dnoe. ho naqz na ciuile aial e
et coi' cotinui ut d2 p° polit. pp qd' rex hui9. nae debito alti' obligat' ad id alti' qd' pdest illi z
sibi non nocet. No e aut 9soni roi in illo regere luc7 ad qd' aliqs alti' ex debito obligat' g'ce.
Itez ex 9dnoe misericordie/ quia misericordia e tristicia de miseria alterius. Nale aut e uelle oppositum
cui9 qd' infert tristicia/ si ad h' no sit alteri maluz onus ul' anexuz quia tristicia stupefacit et cor
rupit naz hntis 3° h9. g° ex debito misericordie ro dictat qd' ho releuet a miseria uicinu boni uel
amicu si potuit absqz nocumento. pot aut aliqn dando/ et tuc ro iubet dare libalit'. Si at non
dare pot absqz nocumto tn pot aliqn mutuando. g° tuc recta ro iubet mutuare libalit' sine lucro
Cape eciz ultra sortez no ect releuare sz poti9 aggrauare qm illi satis graue ect exsolue sortez
Itez ex 9dnoe liberalitatis quia lucru ab indigente expostere qui nullum ab eo daniz recepit turpis lu
cratio e et ad illiberalitatez spectat e ciz accipe unde no oz. sz sic facit capiens ultra sorte // Itez ex
9dnoe iustitie que in equalitate lucri et dam 9sistit/ qz iniustiz e p re semel 9mutata plies pciuz re
cipe. No ciz suatur equalitas. Sz sic fit in usura ad cui9 pbonis euidetiaz sciedu3 e qd' duplices
sunt possessiones. qdaz quaz us9 e 9suptio ipaz z non pt remane dniuz ipaz sicut uinu z panis
usu 9suptio ipoz e. Alie sut quaz us9 no e 9suptio ipaz/ sz in usu z p9 usuz pt mane dniuz sic ager
dom9 equ9 zc. In pmis g° transferri no pt. in aliu us9 sin dnio. In scdis aut pt. In scdis g°
uendi pt us9 sine dnio sz retento dnio. pp qd' sine uitio tu potes p usu equi tui ul' agri ad certuz
temp9 preciu recipe ex cto pacto. et iteru p9 illd' tps equu repetere ul' agz/ Sz in pmis tu no
potes quia in translatione usus sil' trasfert' dniuz // Modo scim9 e sic dictu fuit p9 q' pecunie
usus e ei9 9suptio z in alteri9 dniuz translatio. g° pz qd' sola e unica 9mutat° pecuie q° ad
usuz et dniuz z no distincta Cu g° usurari9 de pecunia mutuando pactu facit de rehabedo
tantiz/ et iteru p tpe credencie de hnido a° ctaz sumaz. qi ect uenditio usus auditoe dniy
distincta/ ma'm e qd' ipe plies capit preciu p una sue rei 9mutatoe g° iniust9. Itez qui pciu ex
pacto petit de re que no e sua sz illi9 a quo petit e iniusty z tamqz raptor. Hus aut e usura
rius pbatio quia in traditione pecune statiz pecunia fit recipientis/ p9 tn obliga de iure recipi
ens ad reddenduz equale z no plus nisi forte qz tradenti tenetur satisfacte de suo labore. Sicut
potto qz usurari9 tradat p'oz libas z laborez. Si tradendi z recipiendi uellet sbstinere p tribz
denarijs g° pciuz capit p tpe credentie/ ma'm e qz no capit de suo luci sz de illo qz e ei9 a q°
petit Itez ex dcis pz qd' usurari9 petens al' recipiens ultra sorte non uedit nisi tps hoc
tamen e 9 deu et nam/ q tps dederut omibz i coi // Ex hys g° ma'm e qz tales mercatores
sunt uere vsurarij. v' g'. Ille doluit uini daret in cta pecunia p .x. libris sb pacto ante credendi
pecuniaz p anuz uendit ipz p .xv. 9stat ciz qz talis pciuz capit p medio tpe p q° nihil ht in uno

quam a principio totum transferret dominium in recipientem. Et ex parte dantis apparet quod non sit verum illud quod secundum auctores
in prima questione dictum fuit scilicet quod campsores et mercatores possunt licite prestare ad usuram dummodo non plus ul
tra sortem recipiant illo quod in sua mercatura vel in cambio lucrarentur quia tales pretium plures acciperent
pro eadem venditione et venderent quod non esset suum sicut argutum est. Et hoc puto esse verum. Sed quid dices
de quibusdam civitatibus que consueverunt accipere sibi pecuniam orphanorum usque ad certos annos et ipsam
illis totam restituere et interim quolibet anno aliquam certam summam pecunie ministrare. Nonne
hec est usura manifesta. Potest dici quod non quia iuri naturali consonat quod illi sustentetur de communi qui parentibus
carent et nudum habent usum rationis. Propter quod non videtur peccatum quicquid communitas dare talibus consueverit.
Sed tu dices. Domine illa non est illa causa propter quam illam quolibet anno ministrant pecuniam, sed tota illa causa est
quia eorum pecuniam acceperunt. Huius signum est quia plus ministrant illis a quo plures pecuniam acceperunt et nichil
pauperibus a quibus nichil acceperunt. Ad hoc forte dici potest quod illa potuit esse causa dicte consuetudinis. Sed oportet
scire quod dicte distributiones non fuerunt iuste secundum arismetricam proportionem sed geometricam ut dicitur in 5º
Ethicorum ita quod omnes distributiones proportionari statibus et excellentiis personarum. Potuit ergo communitas ordinare
ut proportio puerorum nutriendorum in civitate quo ad statum ipsorum et excellentias mensuretur divitiis
ipsorum quas communitas capit ad custodiendum propter quod rationabiliter maiorem habenti pecuniam magis datur.
Adhuc est alius contractus usure talis. Quidam indigentes pecunia vendunt vinum non statim tradendum
sed post dimidium annum et pretium inde recipiunt. Dant enim vinum pro x. quod valebat secundum communem exti
mationem .xx. tempore traditionis constat. Ergo quod emens vinum illicitum committit usuram. Nam talis
pro ista pecunia tempore receptionis vini non haberet nisi medietatem illius vini pro creditori aut traditore
pecunie acquirit sibi aliam medietatem. Ergo de pecunia sua capit lucrum pro medio tempore in quo tamen pecunie
dominium non habebat. Ad istum modum usure quidam volunt reducere emptores bladorum in herbis ut
frumenta in herbis dabo pro x. ad hunc diem pecuniam sicut que tempore messium valebunt .xx. Sed for
te non est simile quia similiter utrobique transferretur dominium rectum utriusque in alterum nec tamen valet frumentum in herbis
quantum maturum. Immo totum an mutuatores possint casualiter perdi. Ulterius alter est contractus qui sepe fieri so
let tempore messium vel post quam vina vel blada solent esse pretii minoris divites sua blada vel vina con
cedunt indigentibus pro reddendo tantum bladum vel tantum vinum in estate quando solet esse pretii maioris
vel pro reddendo pretium illud quo venderetur tunc. Et hoc non dicunt esse usuram nec illicitum. Primo quia hoc
videtur simplex mutuatio grossa, cum non repetat nisi tale et tantum quale et quantum traditum erat. 2º quia
ille dives rem suam servare potuisset usque ad illud tempus et tunc vendidisset pro tanto quantum vult recipere
ab illo. Sed hoc videtur michi periculosum quia sicut dicitur 5º Ethicorum omnia commutabilia debent aliquo uno com
mensurari. Hoc autem secundum veritatem opus est indigentia humana. Cum ergo ex indigentia humana proveniat
quod bladum aut vinum plus vendatur in estate quam in autumpno non videtur equalitas servari si ex pacto
pro traditione dolii in autumpno velit quis recipere dolium in estate. Tamen aliquibus enim possunt magis inequa
menis evenire. Verbi gratia vinum pomorum quod valet .x. solidos in autumpno valet .xx. in estate. Item sicut est de
tempore ita est de loco. Si enim dolium vini solum valere .x. solidos parisius et attrebati .xx. non esset
equalitas iustitie servata quod pro dolio tradito parisius deberet reddere dolium attrebati. Ergo ita est de
temporibus et de quibuscumque aliis circumstantiis que solent rem reddere rem maioris precii vel minoris. Nec
valet illud quod isti dicebant tale esse simpliciter mutuationem, patet enim quod non, quia ibi pactum est malum de tempore

quod exprimitur in contractu vel forte si non exprimeret tempus redditionis aut si illud quibus exprimeret tempus redditionis quo tempore talis res non sit maioris pretii tunc esset contractus usurarius. Nec etiam valet quod dicit divitem suam posse servasse rem usque ad illud tempus hoc enim et si sit verum tamen sine diminutione aut sine periculo perditionis et corruptionis aut otio sine cura aut sollicitudine non servasset. Nec oportet si dives per aliquem modum licitum potest tamen habere de re sua quod propter hoc omnibus modis sit licitus per quem de ea non capit nisi tantum. Ad rationes principales. Ad primam dicendum quod ille contractus non est simpliciter voluntarius recipienti quia potius vellet recipere. Est ergo hoc voluntarium non simpliciter sed mixtum. Iterum ille contractus sic se est nocivus recipienti quia oportet plus reddere quam valebat id quod recepit. Nec est attendendum ad sequentem rei eventum quia eventus sequens non iustificat contractum praecedentem sed se pravum cum et contractus sequens non fit per usuram. Ad aliam dicendum quod legem praecipere circa omnem virtutem et malitiam potest intelligi dupliciter. Uno modo per modum praecepti prohibendi sive iubendo sive prohibendo, et eorum quae sic praecipit nullum permittit fieri contrarium, sed poenam facientibus contrarium instituit. Alio modo praecipit praecepto largo modo sumpto ut extendit se ad exhortationem vel dehortationem et eorum quae sic praecipit permittit bonum fieri contrarium. Permittit ergo multa mala aut quia non sunt aliis multum iniuriosa aut quia quandoque sequitur ea aliqua utilitas in quantum minus malum est eligendum ad evitandum maius malum. Et propter hoc lex permittit usuram. Non tamen praecipit neque exhortatur sed dehortatur. Ad aliam dicendum quod omne illud quod est licitum recipere per modum debiti est licitum cum pacto velle recipere, sed hoc non est licitum de omni eo quod est licitum recipere per modum doni quia pactum tollit doni rationem. Et quando dicitur quod propter concessionem pecuniae licet recipere lucrum dico quod verum est aliquid per modum doni. Sed si dicatur quod per modum debiti tunc oportet distinguere quia recipientem debere aliquid mutuanti pro valore pecuniae acceptae potest intelligi dupliciter. Uno modo quod debeat sibi aliquid utile puta pecuniam bladum vel vinum, et hoc est falsum quia gravaret. Alio modo quod debeat sibi honoris impensionem et gratiarum actiones vel huiusmodi et hoc est verum quia mutuans illam pecuniam indigenti opus virtutis facit primum autem virtutis est honor. Nec in hoc alter gravatur quia nihil amittit in hoc de utilibus neque de honestis, sed sibi potius acquirit quia honor in honorante manet etiam quia in hoc ipse operatur opus virtutis scilicet iustitiae hoc enim requiritur ad retribuendum et servandum proportionale sicut dicitur 5° huius gratia eius sancti apostoli est. Refamiliari enim oportet ei qui gratiam fecit. Ideo non esset peccatum si mutuans alteri pecuniam pactum faceret quod ille sibi regratiaretur. Ultima vero soluta est ex positione. Et haec de quaestione sufficiant.

Eptimo queritur utrum magnificentia sit virtus

Moralis. Et arguitur quod non per auctoritatem dicentem propter quod inops quidem magnificus non erit. Cuius causam assignat dicens. Non enim sunt ei a quibus multa consumet decenter, cum magnificentia sit circa sumptus magnos et decentes. Sed sicut dives ita inops potest omnem virtutem moralem sibi acquirere quod probatur primo quia absurdum esset dicere nullum pauperem esse probum virum. Nullus tamen est probus vir sine prudentia, et qui habet prudentiam habet omnes virtutes morales cum ipsae sint invicem connexae ut apparet 6° ethicorum. 2° probatur idem quia non est in potestate nostra esse divites. Ideo si pauper non possit sibi acquirere virtutes ipse non esset in potestate sua cuius oppositum patet 3° huius. 3° patet idem quia paupertas sub dominio fortunae et virtutes autem non ergo. Oppositum vult Aristoteles. Primo videndum est quod per hoc nomen magnificentia debeamus intelligere quod per rationem inquirere non oportet sed plus proponere propter hoc quod nomina significant ad placitum. Dico ergo quod per magnificentiam nunc intelligimus habitum electivum inclinantem ad opera magna et maiorum sumptuum

facienda, quomodo ubi quando et quibus fiunt oportunum et sic de aliis circumstanciis. Ex his autem statim patet
quod magnificentia sit virtus moralis quia circa quecumque opera contingit peccare per excessum et deffectum
habitus electivus inclinans ad medium tendendum recta ratione dictatum secundum exigentiam circumstanciarum est virtus
moralis. Hoc sepe apparuit ex predictis. Sed magnificentia est huiusmodi et cetera. Minorem ipse declarat primo quod aliquando
oporteat magna opera facere et cum magnis sumptibus apparet quia quandoque oportet construere civitates edificare
templa congregare maximos exercitus ad bella imminentia vel sponsalia dare convivia nuptiarum et
huiusmodi. Sed quod in his operationibus extendendis contingat aliquando excedere limites rationis apparet primo si quis vellet
incipere opus maius quam exigat status eius et copia divitiarum. Sic enim redactus in paupertatem pareret
statum suum et se ipsum privaret imposterum magnifica et liberalis operis exercitio. Ideo dicit Aristoteles In omnibus autem
quemadmodum dictum est et ad operantem refferetur quis est et quarum possessionum digna enim convenit his esse et non
solum opus sed facientem decere. Et iterum ille regulam rationis excederet qui in parvis operibus ſpaz uti
libus aut in honestis aut parve honestatis excessivos sumptus magnos et improportionabiles apponeret
puta sicut dicit Aristoteles histrionibus cenas nuptiales et comediis tribuens et velle sic non bonum gratia
faciat sed divitias ostentans et ita de singulis circumstanciis possunt adduci. Et eodem modo apparet quod
deficere contingat in predictis ab eo quod oportet aut quia non fit quod honestum esset fieri vel quia minus fit
quam deceret vel etiam sicut multi qui cum magnum opus inceperint et magnos sumptus apposuerint
propter in quibusdam parvis parte pecunie perdunt totum operis honestatem aut si tardantes faciant aut contristati
propter quod apparet satis quod magnificentia est virtus moralis. Sed maior est dubitatio an ipsa sit virtus
moralis distincta secundum speciem contra liberalitatem. De quo multi dicunt quod sic primo quia habent obiecta propria
distincta specie. Nam proprium obiectum liberalitatis est pecunia ut utilis. quod enim liberalitas aspiciat pecunias
dicit Aristoteles in principio capituli de liberalitate. Sed quod aspiciat eas ut utiles apparet per Aristotelem in eo
dem capitulo illa predicta. Quorum est aliqua utilitas et cetera. Sed obiectum proprium magnificentie est opus aliquod magnum
ut magnum propter quod ex consequenti magnificentia respicit pecunias ad illud operandum necessarias. Et hoc no
tavit Aristoteles dicens quod magnificus qualiter opus sit optimum et decentissimum intendet utique magis
quam quanto et qualiter minimo. Secundo ista arguunt ad idem sic. Ille virtutes sunt diverse que in suis elec
tionibus includunt diversos fines. istud patet quia unumquodque determinatur fine ut dicitur 3° ethicorum. ergo electiones
sunt distincte et diversorum modorum que diversos fines includunt. Distinctio autem electionum distin
guit virtutes cum dicat Aristoteles 3° ethicorum. Electionem esse maxime propriam virtutis et mores electionibus ma
gis iudicari quam operationibus sed electiones liberalitatis et magnificentie diversos fines includunt
quamvis liberalitas et magnificentia in dando conveniunt et in expendendo tamen magnificentia hoc intendit
ut opus magnum faciat liberalitas autem ut usum debitum pecuniarum exerceat. Alii autem ad idem
apponunt rationem talem. Virtutes morales ex eo ponuntur in appetitu ut impetus passionum moderentur et re
primant que nate sunt trahere appetitum ad actum inordinatum et turpem. Ideo cum hoc est difficile quia
dictum est 2° ethicorum quod omnis virtus est circa difficile. Hoc primo supponatur. Secundo supponatur quod aliqua sunt obiecta
que secundum se sunt sive magna sive parva apta aliter innata inclinare appetitum ad actum turpem cuiusmodi
sunt divitie et honores. divitie quidem tamen quia per eas vita substentatur tum quia magnum aliquid
eis ex multis parvis efficitur. honores autem ex eo quod omnis maxime desiderat excellentiam et honor est signum
excellentie exhibetur ideo dicitur in primo rethoricorum quod honor est de numero delectabili maxime propter ea quod fit fantasia

vnumquodque studiosus. Alia autem sunt obiecta, que non sunt innata mouere nos ad actus turpes nisi ratione sue magnitudinis cuiusmodi sunt terribilia circa que est fortitudo. vnde dicitur 2° rethorice quod non omnia timentur, sed quecumque que aut tristitias magnas aut corruptiones possunt. Alia autem sunt obiecta quibus magnitudo ipse non conuenit sicut sunt delectabilia tactus et gustus, sed secundum se innata sunt trahere appetitum. Et ergo quia alia est ratio obiecti accepti secundum se et considerati secundum eius magnitudinem, et quia sic ipsum habet alium et alium modum trahendi appetitum propter quod et aliqui se habent bene circa parua et mediocria, qui non habent se bene circa magna. ideo necesse est duplicem ponere virtutem circa illa obiecta, que et secundum se et secundum eorum magnitudinem innata sunt trahere appetitum propter quod ergo dupliciter oportet esse virtutem circa pecunias scilicet liberalitatem et magnificentiam et duas circa honores scilicet magnanimitatem et phylotomiam. Sed unam tantum circa terribilia scilicet fortitudinem et unam tantum circa delectabilia scilicet temperantiam. Alii autem affirmant contrarium dicentes quod magnum et paruum non diuersificant speciem. Aliter enim oporteret ponere duplicem iustitiam commutatiuam et similiter distributiuam vnam scilicet circa magna, et aliam circa parua, et similiter oporteret ponere duplicem temperantiam et duplicem fortitudinem quia sicut sunt diuitie magne et parue ita sunt terribilia magna et parua et delectabilia magna et parua, et constat quod multi non solum magnis sed etiam paruis timoribus aut tristitiis vel etiam delectationibus subducuntur et alii non nisi maioribus. propter hoc enim solet distingui timor in illum qui natus est cadere in constantem virum, et in illum qui non. propter quod etiam aristoteles in 7° huius non solum ponit temperantiam que est virtus perfecta inter intemperantiam et insensibilitatem sed inter plures alios habitus, qui nec sunt perfecte virtutes nec sunt perfecte malitie sicut continentiam et incontinentiam, mollitiem et perseuerantiam. Temperatus autem est qui bene se habet in magnis et paruis delectationibus. continens autem et perseuerans sunt qui bene se habent in paruis et mediocribus, sed non in magnis. incontinens autem et mollis sunt qui vincuntur et a mollibus delectationibus vel tristitiis. sed non ex excellentioribus intemperatus autem et insensibilis qui mali sunt simpliciter sunt qui in utraque electione se habent male hic quidem superhabundantia, ille uero secundum defectum. has autem delectationes maiores et minores notauit aristoteles in 7° dicens. Est quidem sic se habere quibus multi meliores et superare quibus multi minores homines hic circa delectationes incontinens hic autem circa tristitias mollis hic autem perseuerans. ideo etiam dixit aristoteles ibidem. non enim si quis a fortibus et superexcellentibus delectabilibus et tristitiis vincatur admirabile sed condonabile si contendens talis tamen non est temperatus simpliciter neque virtuosus. Et ergo differentia liberalitatis et magnificentie attenditur in hoc quod liberalitas est circa pecunias minores et sumptus minores magnificentia autem circa maiores sequitur quod ipse non erunt distincte virtutes contra virtutes attenduntur secundum maximum in quod potentia potest ut sepe dictum fuit ante. maximum autem et difficillimum non est passionem paruam vel mediocrem moderari vel passionum impetum debilem vel mediocrem refrenare, sed est vincere et regulare passiones maximas et fortissimos impetus earum. aliter enim continentia et perseuerantia de quibus determinat aristoteles in 7° prout a temperantia distinguuntur essent etiam virtutes. quod aristoteles non concedit. Sed fortissime passiones et fortissimi impetus ipsarum non sunt ab obiectis minoribus vel mediocribus sed a magnis vel maximis. ergo liberalitas si non esset circa magnas pecunias et magnos sumptus, ipsa non esset virtus. Item aristoteles dicit liberalitatem extendi circa omnes que in pecuniis operationes magnificentiam autem esse circa sumptuosos solum. dicit enim sic. Non enim quemadmodum liberalitas extendit

circa omnes que in pecuniis operationes etiam propter quod intentio videtur fuisse aristotelis quod magnificentia
sit non nisi quedam modus liberalitatis specialis sicut dictum fuit in capitulo de temperantia tristitatem / sobrietatem
et simoniam et huiusmodi modos esse quosdam temperantie et non virtutes distinctas ab ea. / Item non videtur dis
tinctio obiectorum quam priores posuerunt. videlicet quod liberalitas sit circa pecunias ut sensibiles tamquam circa
proprium obiectum magnificentia autem circa operabile magnum quia virtutum distinctio non sumitur secundum distinctiones
obiectorum exteriorum secundum se acceptorum / quia tunc non esset eadem iustitia circa oves et boves et domos
et agros et divitias et honores vel homines cuius oppositum apparebit in 5o. Nec esset eadem temperantia
circa cibos et potus et mulieres cuius oppositum est dictum in 3o huius. Sed distinctio virtutum accipitur
secundum distinctiones passionum quas obiecta sunt innata inferre appetitui que innate sunt inclinare appetitum
contra rationem quia non oportet ad virtutibus indigemus nisi ad huiusmodi passiones moderandas et earum impetus
illicitos refrenandos constat autem quod pecunia propter eius utilitatem innata est movere appetitum ad amorem
ipsius qui quidem amor potest inclinare appetitum ad nimiam eius retentionem et defectuosam eius dationem
et consumptionem propter quod statim concedendum est quod circa pecunias ut sic oportet esse aliquam virtutem quam omnes
liberalitatem vocant. Si quis ergo circa operabile magnum deficiat unde pusillanimus dicatur non videtur
quod hoc sit propter passionem quam operabile magnum inferat appetitui quia ut sic numquam traheret ad defectum
sed hoc est propter amorem et affectum ad pecunias utilem existentem qui inclinat ad opus magnum quod
oporteret facere non faciendum vel ad faciendum minus quam deberet vel deceret ne tanta
pecunia consumatur propter quod patet quod eiusdem moris sunt passiones per liberalitatem et magnificentiam mo
derande et per consequens idem est obiectum liberalitatis et magnificentie acceptum secundum eius rationem propriam et formalem
10 per oppositum vitiis illorum potest concludi quod ipse non sunt virtutes specie differentes // Item nec est verum quod
aliqui eorum ymaginantur videlicet quod non magnificentia solum habet locum in magnis sumptibus ad ali
quid extrinsecum factibile magnum ut castrum vel templum aut huiusmodi faciendum ymo ipsa locum habet
generaliter circa quascumque decentes dationes aut consumptiones magnarum pecuniarum quemadmodum
liberalitas est circa quascumque pecuniarum decentes dationes aut consumptiones. Unde dicit aristoteles quod
magnificentia est circa peregrinorum susceptiones et missiones et dationes et retributiones
Item non videtur divisio sumi quam illi notaverunt quia tam magnificus quam liberalis intendit decen
tem pecunie consumptionem et retentionem. Sed uterque tamen principaliter intendit operis decentiam gratia
cuius pecunia fuit consumenda / quia propter quod unumquodque tale et ipsum magis // Propter hoc mihi videtur quod mag
nificentia non sit alia virtus a liberalitate sed quod ipsa sit modus quedam eius continens eam per quandam materialem
seu accidentalem differentiam puta per magnitudinem operis et expensarum. propter quod dicit aristoteles omnes magnificos
esse liberales / sed non omnes liberales magnificos. Sicut omnis homo corpore magnus est homo sed non omnis
homo est corpore magnus. Et possumus exemplum ponere de fortitudine et temperantia quia fortitudo non est solum
circa mortis periculo sed etiam circa alia minora pericula / sicut dictum fuit in capitulo de fortitudine tamen
excellentissimus actus fortitudinis est circa pericula mortis in bello. Similiter temperantia non est solum circa
totalem abstinentiam ab actibus venereis sed circa hoc electio consummata totalis abstinentie ab actibus vene
reis in quibus et quando et ubi fuit oportunum et ita de aliis circumstantiis est forte maximus actus
temperantie propter quod in illo casu virginitas ponitur non vitium sed virtus. possumus ergo dicere quod magnifice
ntia se habet ad liberalitatem sicut fortitudo concreta per applicationem eius ad pericula mortis in bello se habet

ad fortitudinem simpliciter et communiter acceptam et sicut temperantia contenta ad virginitatem se habet ad temperantiam simpliciter.
Unde sicut non decet quemlibet ad bellum ire nec quemlibet esse virginem ita nec decet quemlibet esse magnificum ita tamen
intendendo quod ille non esset simpliciter et perfecte temperatus qui non elligeret totalem abstinentiam si videret hoc opor-
tere et attentis circumstantiis oppositum oportere. Nec ille liberalis esset qui non elligeret expensas mag-
nas si videret oportere et oppositum non oportere. Tunc nec ille temperatus qui non abstinet eo quod non oporteret
abstinere diceretur virgo. nec ille liberalis qui non expenderet magna eo quod hoc non deceret ipsum diceretur
magnificus. Et si quis quaerat quare igitur Aristoteles determinat separatim de liberalitate et magnificentia et
similiter de magnanimitate et phylotomia et non fecit ita de fortitudine, dicendum est quod forte hoc fecit ad doc-
trinam vulgi. Vulgus enim et quasi omnes maxime inhiant ad pecunias et honores et ultra quam oportet. Et libris maiores
voluit cautius contratio propter quod voluit magis ostendere quomodo communiter se habendum sit circa ea et specialiter quomodo circa
magna. His visis omnia sunt satis soluta quae videbantur oppositum habere. Apparet etiam quod aliqui dubita-
verunt utrum an magnificentia sit virtus nobilior quam liberalitas. Dicendum enim quod non in eodem supposito
quia eadem est virtus in eo qui est magnificus. Tamen dicendum est quod magnificentia est modus nobilissimus liberalitatis.
Et potest etiam concedi quo ad exteriores actus scilicet quod magnificentia est nobilior ea liberalitate quae non est magni-
ficentia videlicet ea liberalitate quae est in eo quem non decet magna. Hoc est dicere quod liberalitas in principibus quos
magna decet exercet actus exteriores maiores et excellentiores quam in pauperibus. Sic enim bene dicit
Aristoteles quod magnificentia quasi excellit liberalitatem magnitudine quemadmodum nomen ipsum significat. Non repug-
nat tamen pauperibus ipsam virtutem liberalitatis secundum eius substantiam et secundum eius actum interiorem habere aeque perfecte divitibus.
Nam sicut Seneca in libro de beneficiis nulli praeclusa est virtus omnibus patet. omnes invitat omnes admittit
et ingenuos et libertinos servos reges exules non eligit domum nec censum nudo homine contenta est. Et hoc

Ctavo quaeritur utrum parvificentia et ba-

de quest hoc

nausia sint vitia. Et arguitur quod non quia sicut omnis virtus est laudabilis ita omne vitium est oppro-
briosum, sed parvificentia et banausia non sunt opprobriosa quia dicit Aristoteles quod opprobria non inferunt.
Item Aristoteles in quadam epistola ad Alexandrum quae sic incipit Aristoteles Alexandro bene agere superlaudat eo
cunctatorem et consilii diligentiam. Ipse autem dicit in quarto huius rationem autem parvificentia. Igitur parvificentia
est laudabilis et nullum vitium est laudabile igitur etc. Item si banausia esset vitium hoc esset quia per excessum
opponeretur magnificentiae sed hoc est impossibile quia magnificentia a magnitudine nomen habet sicut dicit Aristoteles. Ideo
quanto magis erit excessus in magnitudine tanto magis erit magnificentia. Oppositum arguitur quia omnis habitus
inclinans ad ultra vel citra quam oportet est vitium sed banausia inclinat ad ultra et parvificentia ad citra
quam oportet ut vult Aristoteles. Ideo concludit quod habitus hii scilicet parvificentia et banausia maliciae sunt vitia si quis considera-
verit quod dicit per nomina haec. Nam sicut magnificentia significat habitum inclinantem ad opera magna facien-
da non absolute sed quos decet et quando oportet et quando et ubi et sic de aliis circumstanciis. Ita parvificentia significat
habitum inclinantem ad non facienda magna quae oportet facere attentis circumstantiis vel ad facienda
minora vel minoribus expensis aut tardius quam oportet. Banausia autem significat habitum inclinantem ad faciendum
magna opera quae non oportet facere circumstantiis attentis vel ad facere maiora quam oportet vel ulterius ad
faciendum magna aliqua circumstanciis talibus convenientibus cum quibus circumstanciis talia facere non oportet.
Ex quibus apparet quod parvificentia et banausia sunt habitus inclinantes praeter vel contra rectum iudicium rationis ideo
vitiosi. Sed quod istorum vitiorum sit maius est dubium de quo diversi diversa opinantur. Dicunt enim multi quod

parvificentia sit peior quia ipsa est quedam illiberalitas et banausia est quedam magnificentia vel saltem parvificentia
comparatur ad banausiam sicut illiberalitas ad prodigalitatem. Sed dictum fuit quod illiberalitas sit deterior prodigalitate etc. Item ad
propositum possunt adduci rationes que fuerunt adducte ad probandum quod illiberalitas esset peior prodigalitate. Unde etiam quod
banausia sit magis curabilis quam parvificentia quia dicta banausia curari potest ab egestate et ab etate et a
doctrina rationis sicut dictum fuit de prodigo. Item parvificentia ex minori motivo oritur quam banausia quia
illa ex desiderio utilium, hec autem ex desiderio honorum. Item parvificentia magis potest augmentum su-
mere etc. Unde totam rationem capitulo de liberalitate. Item parvificentia videtur remotior esse a magnificentia quam banau-
sia, quia banausus in sua actione convenit cum magnifico scilicet in multa emissione pecuniarum. Item banausus
pluribus magis proficere videtur quam parvificus. Item parvificentia magis est occasio peiorum vitiorum quoniam ipsa
cum fiat ex desiderio inordinato pecuniarum sicut et illiberalitas est nata ducere ad avaritiam.
Alii autem non acquiescentes istis rationibus asserunt banausiam esse deteriorem. Primo quia banausus peccat
cum gloria et letitia histrionum et comedorum. Parvificus autem cum tristitia ut dicit Aristoteles. Peccatum autem tanto
maius est quanto magis est voluntarium et cum maiori letitia. Item deterius est facere quod non oportet et dare quibus
non oportet et expendere ubi non oportet quam facere quod oportet et dare quibus oportet et expendere ubi oportet non tamen sicut oportet. Hoc patet
quia actus malus ex obiecto est deterior actu malo ex modo. Sed banausus facit quod non oportet in transitu purpu-
ram ferens plurimum, dat quibus non oportet, comedis tribuens et expendit ubi non oportet, histrionibus nuptiali-
bus ut dicit Aristoteles. Parvificus autem facit quod oportet. Facit etiam quod faceret magnificus et dat quibus oportet ubi expen-
deret magnificus. In nullo horum videtur deficere sed in hiis scilicet que sequuntur quia non facit complete et facit tarde
et studet parum dare et expendere et tristatur in expensis et putat semper maiora facere quam oporteat. Isti autem
defectus videntur stare posse cum dantibus dictis tribus bonis. Ideo banausus videtur esse deterior. Item ex iam dictis
apparet quod parvificus magis convenit cum magnifico quam banausus. Vitium autem est peius quod est dissimilius virtuti sicut
dictum fuit in 2°. Item peius est nec bonum nec bene facere quam bonum et non bene facere. Sed banausus nec bonum nec bene
facit utrumque in dictis exemplis. Parvificus autem bonum facit sed non bene quia non perfecte ut dictum est etc. Item deterius est
in obsequium peccati pecunias emittere quam pro necessariis usibus illas servare. Sed banausus emittit pecunias in ob-
sequium peccati scilicet in vanitatis obsequium et superbie sue divitias ostentans ut dicit Aristoteles. Item in obsequi-
um turpium voluptatum quas capit ab histrionibus et comedis. Parvificus autem peccat timens pecunias sibi
deficere in operibus magis necessariis. Non etiam videtur magnum peccatum si rex volens construere ecclesiam
parcat expensis quantum ad multa accidentalia decoramenta ut magis possit exsolvere debita et indigenti
populo parcere, et cum militibus pro se laborantibus dona liberalia exhibere. Item parvificus quod facit, facit gratia
boni licet minus faciat quam deberet et deceret. Banausus autem non boni gratia sed divitias ostentans ut
dicit Aristoteles. Qui autem boni gratia operatur melior est quam qui non boni gratia etc. De hac igitur controversia mi-
chi salvo meliori iudicio dicendum sicut de prodigalitate et illiberalitate dictum fuit quod sicut prodigalitas aliquando compo-
nitur cum illiberalitate sic banausia aliquando cum parvificentia componitur. Unde de banauso composito videtur dicere Aristoteles
et ubi quidem oportet multa consumere pauca consumet et ubi pauca multa. Et talem ego crederem peiorem
quam simpliciter banausum vel simpliciter parvificum nisi ille parvificus esset illiberalis. Ideo tamen circa maiora quam
circa minora talis etiam parvificus esset valde malus. Quod autem banausus dicto modo compositus sit peior apparet quia
talis nihil bonum videtur intendere omnino. Non etiam in expensis multis videtur intendere honestatem operis et decen-
tiam quia tunc plura expenderet ubi oporteret quam non ubi oporteret. Nec intendit ad bonum finem, nec honestum

parcere pecunie, quia tunc magis parcit ei vel non oportet multa expendere quam ubi oportet. Banausus autem simpliciter intendere potest ad honestatem credens solum in omni opere magnitudinem operis et multitudinem expensarum decere, propter quod in pluribus similiter circa civitatem magna decent magnis et divitibus. Similiter modo parvificus ille qui circa parva et mediocria non esset illiberalis sed solum circa maiora circa que dicimus magnificentiam esse potest etiam tamen parcere pecunie ex intentione boni finis licet false sicut dicebatur ut in suis amicorum vel subditorum suorum maioribus necessitatibus succurrere possit perfecte sibi et illis. Sed si voluerimus comparare banausum qui non est parvificus parvifico qui non est banausus tunc videtur michi adhuc quod distinguere de utroque sit conveniens. Sciendum igitur quantum ad banausum quod ipse potest dupliciter excedere circa materiam magnificentie. Uno modo ex solo affectu magna faciendi et tunc est ibi simpliciter et vera banausia. Alio alicuius alterius gratia videlicet aut gratia lucri, aut luxurie vel vani honoris aut turpis alicuius delectationis aut quocumque modo faciendi gratia, et tunc non erit ibi banausia simpliciter et principaliter sed ad unum magis sed exigentiam finis principaliter intenti licet banausia possit dici ex consequenti sicut dicit Aristoteles in 5o huius quod si quis lucri gratia mechatur ipse non luxuriosus dicitur sed avarus vel iniustus. Non est ergo dubium quin banausus hoc secundo modo sit peior parvifico qui si non sit peior banauso primo modo tamen peior potest esse ut aliis vitiis maioribus irretitus. Propter quod solum comparandum est de primo modo scilicet verorum et simplicium banausorum. Quantum ad parvificum sciendum est quod pauper parvificus esse non potest, quia si magna non facit sed parva hoc est quia pauperibus non magna sed parva decent. Et si in omni opere suo intendit multum ad expensas non est minorum, sed hoc sue consonat indigentie. Divites autem et potentes si sint parvifici hoc potest esse dupliciter. Aut quia circa pecunias habent affectionem tantam quod illiberales fiant etiam in magnis et in parvis et tales sunt valde mali. Aut quod satis bene se habeant in minoribus et mediocribus, sed in magnis deficiant ab eo quod oportet. Et tunc maius erit dubium de parvifico et banauso predictis quis sit deterior quam de aliis modis prius dictis. Et videtur michi quod parvificus sit deterior quoniam si quis quantumcumque dives in magnis operibus parceret pecuniis propter hoc quia aliter non posset suis aut amicorum aut subditorum suorum necessitatibus imminentibus succurrere talis non esset parvificus. Sed tunc solum esset parvificus quando propter parcere pecunie diminueret de operis magnitudine quod deceret ipsum, vel si in eo tardaret propter rationem aut tristaretur cum sibi divitie sufficienter habundarent, et ad illud opus perficiendum et alia sibi vel suis necessaria. Aut etiam quecumque cum magis deceret comparanda vel excedenda quo circa parvificus esset ut michi videtur comparandus ad banausum ut in capitulo de liberalitate comparavimus illiberalem ad prodigum. Nec aliorum rationes concludunt contra hoc. Ad primam dicendum est quod parvificus si tristetur hoc non est ex eo quod in opere est malum sed in eo quod in ipso bonum est. Modo vitium est eque vel plus tristari de bono sicut gaudere de malo. Ad aliam dicendum quod parvificus sepe nichil facit eius quod oportet sed ab opere toto desistit propter laborem expensarum. Iterum etsi aliquid faciat eius quod oportet non tamen facit sepe totum quod oportet, sed numquam banausus autem de quo loquimur semper facit totum quod oportet et ubi et quando licet cum hoc faciat et plus quam oportet et ubi et quando non oportet. Et per idem patet solutio ad 3am et 4am rationes. Ad 5am dicendum quod quarta non procedit de banauso qui ex solo affectu magna faciendi excedit sed de illo qui alterius gratia. Ad ultimam dicendum quod banausus sicut non excedit quod oportet boni gratia ita nec parvificus deficit ab eo quod oportet boni gratia. Et sicut possibile est quod parvificus illud boni gratia faciat in quo convenit cum magnifico sic etiam de banauso dicendum. Tunc ad rationes principales. Ad primam dicendum quod sicut magnificentia est laudabilis ita banausia et parvificentia sunt vituperabiles licet tamen non sint opprobriose quia opprobrium specificat vituperium trahendo ipsum ad infamiam vel gravem contumeliam quod bene notavit Aristoteles dicens: Sunt quidem hi habitus malitie non tamen opprobria inferentes propter neque nocivos proximo esse neque turpes valde. Ad aliam dicendum est quod diligentia capit aliquando pro minima perscrutatione et computatione ad minima in expensis et hec est parvificentia sicut

dicit Ar^s Alio^o capit^o pro debito et diligenti ꝯsilio de agendis· et istaꝫ ar^s suplaudat· Ad a^m ddꝫ
ꝙ nome magnificentie put ipm̄ ē nomē uirtutis sumit^r ab opis magnitudine ꝯsona recte ratioi Aliter ꝯ

Qno querit^r· vtrum melius sit honorari ꝙ honorare.

Et ar^r qd' sic· quia meliꝰ ē qd' debet^r deo et maioribꝫ in q^m sut maiores ꝙ qd' debet^r minoribꝫ in q^m minores ⁊ non deo neqꝫ maiori ideo dixit Ar^s Maxi^m aut^r h^o p̄niumꝰ qd' diis attribuit^r. sꝫ deo et maioribꝫ cōpetit honorari minores aut^r debet honorare g^o ⁊c. Iteꝫ qꝫ ē appetibilius ē meliꝰ· Appetibiliꝰ aut^r ē honorari put experientia docet· Sretemos ēꝫ uiros ⁊ in dignitatibꝫ ꝯstitutos uidemꝰ honorem desiderare maxīe et hoc etiā dicit Ar^s in lrā In p^o eiꝫ retho^c dr̄ qd' honor ē delectabilissimorꝫ quia fit fantasia unicuiqꝫ qd' sit studiosus· Ex quo pꝫ qꝫ honor ē ualde appeti^{lis} qꝫ i eodeꝫ p^o dr^r· ꝙ delectatioēꝫ oīa ꝓsequit^r ⁊ gr̄a ipiꝰ delectai appetit^r honorai honorare aūt nō ita desiderat, qd' de magnanimo declarai pt, cui^o ut dicit Ar^s ēē uidet^r in una quaqꝫ uirtute magnū ipē tn̄ nō desiderat honorare quia dicit Ar^s ꝙ magnanimi despectores ēē uident^r, et ꝙ beneficiatiuꝰ ē· bn̄ficiatꝫ aut^r uerecundat^r, h^o aut^r ēē uidet^r, quia ipē desiderat honorari et uerecundatiue honorare· bn̄ficiatꝫ aut^r tenet^r honorare bn̄ficiantē io, et sic dicit Ar^s quod magnanimi uident^r in memoria hr̄e eos quibꝫ vtiqꝫ faciant bene a quibꝫ aūt paciat^r bene non: minor eiꝫ qui patit^r bene eo qui facit· vult aut^r supexcellere· Cum g^o magnanimꝰ sit circa honores hec oīa significare uident^r qd' ipē desiderat honorari ⁊ uerecundat^r honorare io ⁊c. Iteꝫ p̄miū ē meliꝰ merito qꝫ meritum ē grā p̄mij et finis sp̄ ē melior eis que sut ad finē sꝫ honorare modū meriti ht̄. In hoc eiꝫ aliquis meret^r qd' aliū honorat· honor aut^r ē p̄miū uirtutis ipi honorato ut dicit Ar^s ꝙ exercentibꝰ opꝰ iustitie merces ē quedam danda hec aūt est honor et glā· Iteꝫ quod ē liberiꝰ ē meliꝰ eo quod ē seruilius, quia libertas ē ꝯditio nobilis et seruitꝫ uilis, sꝫ honorai ē liberius et honorare seruiliꝰ qd' pꝫ quia seruus tenet^r diū honorare dn̄s aūt seruū non, sꝫ honorari ab eo io ⁊c. Iteꝫ qd' cōpetit soli bono meliꝰ ē eo qd' cōpetit i dr̄nt^r bono et malo, sꝫ honorari cōpetit soli bono, honorare aūt bono et malo g^o ⁊c. Maior pꝫ qꝫ meliꝰ ē in q^o ⁊ ꝑ qd' bonū distat a malo ꝙ in quo cōicat sibi Minor pꝫ dicit. n. Ar^s· Sedꝫ ueritate aūt solꝰ bonꝰ ē honorandꝰ, tā boni aut^r ꝙ mali tenent^r honorai supiores suos et bonos· Iteꝫ alr̄ seqret^r ꝙ rex magis deberet uelle honorare ꝙ honorari ab eo qd' ē falm quia sicut subuerteret^r rei pu^{ce} ordo. ‖ Oppo^m ar^r quia meliꝰ ē qd' declinat ad humilitatē, eo qd' declinat ad supbiā sꝫ honorare et uelle honorare declinat ad humilitateꝫ, honorari aūt ⁊ uelle hōrari declinat ad supbiā io ⁊c. Iteꝫ virtutis ē magis bn̄facere ꝙ bn̄ pati g^o ⁊c. Confirmat^r qa sicut se ht̄ dare ⁊ recipe circa pecuñias ita honorare ad honorari circa honores, sꝫ pecuñias dare ē meliꝰ ꝙ recipe sicut dictuꝫ fuit ex^o de libali^{te} g^o ⁊c. ‖ p^o uidenduꝫ ē quid sit honor de quo d^r Ar^s i^o p^o retho^c quod honor ē bn̄fīue opiōis sig^m qd' sic glosari p^t honor ē signuꝫ ꝑ qd' honorans ostendit se opinari ꝙ ille quē honorat sit benefactiuꝰ· vel sic honor ē sig^m q^o honorans designat ꝙ ille quē honorat sit bn̄fiue opiōis ·i· qd' hēat uoluntateꝫ et sciaꝫ bn̄faciendi ꝑꝑ qd' subdit Ar^s qd' iuste honorant^r quidaꝫ maxime qui beneficia ꝓstiterunt non so^m sꝫ honorat^r etiā qui bn̄ potest facere, Sꝫ aliquibꝫ uidetur qd' ista non sunt bn̄ dc̄a quī tyrāni et prelati pessimi multa possut et ꝓstare bn̄ficia· boni aut^r paupes nō talia ꝓstant nec prestare put· Sedꝫ g^o ea q dc̄a sut magis

debent honorari dicunt tyrannum et prelati quam boni pauperes et sapientes viri. quod est contra illud quod dicit 4° ethicorum quod
secundum veritatem solus bonus honorandus. Ad hoc etiam deductum est quod beneficium dicitur secundum operationem ex bono et
studio. debet actualiter benefacere et bonum facere sicut dictum fuit in secundo. Malus enim in quantum malus potest
bonum facere et elemosinam dare licet intentione mala. Sed malus in quantum malus non potest benefacere. In
opere enim est ipsum bonum esse. Sed ipsum esse bene operatum est in operante qualiter habere. Et hoc expressit Seneca primo
de beneficiis dicens. Non potest beneficium manu tangi sed animo geritur. Differentia igitur est inter materiam beneficii et be
neficium. Non enim aurum et argentum beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Item quod non quid detur aut
quod fiat refert sed qua mente. quia beneficium non in eo quod fit aut quod datur consistit sed in ipso dantis
aut facientis animo. Hec etiam patet quod beneficium proprie non potest malus prestare, licet multis possit facere
bonum propter quod signum benefactive operationis nichil aliud esse videtur quam signum prudentie et moralis vir
tutis. Et ita descriptio ista quam dat aristoteles michi differre videtur ab illa que communiter solet dari. scilicet quod
honor est exhibitio reverentie in testimonium virtutis. Et forte quod descriptio aristotelis est melior
si quis ponere vult differentiam inter honorem et honorationem. Ipsa enim exhibitio reverentie que est operatio quedam
actualiter dicitur honoratio secundum quam aliquis honorare dicitur et alius honorari. Sed aliquando ex huiusmodi operatione
nullus provenit actus manens post huius operationis desinentiam sicut est salutatio genuum flexio capitum
inclinatio convivia et multa talia et in his non est aliud realiter honor quam honoratio. Aliquando autem post
huiusmodi operationem remanet aliquod actu et in talibus non solum est honor illa operatio actualis que hono
ratio dicitur, sed etiam res operata manens est honor propter quod dicit aristoteles primo rethoricorum quod partes ho
noris sunt antique primordialitatis sedis monumenta ymagines templa et huiusmodi et alia
que constructa sunt in memoriam alicuius. Non enim solum in sua constructione sed et postquam diu durat
signa sunt virtutis et excellentie eius pro quo constructa fuerunt. Patet igitur quod descriptio aristotelis est me
lior quam conveniat omni honori. Alia autem descriptio magis videtur honorationis esse propria descriptio.
Nec illud quod nunc dictum est obstat ei quod in libro primo dictum fuit. scilicet quod honor est in honorante magis quam
in honorato. Non enim illud dicitur simpliciter quod honor semper sit in honorante, sed quod magis quam in honora
to, quod est verum quia si honoratio est actio ex qua non resultat exterius actus tunc manet in honora
te. Si autem resultat actus exterior tunc illud manet extra ipsum honorantem. vel semper vel ut in pluribus. Vel
saltem rationabiliter dicimus quod honor est in honorante non in honorato. id est in potestate honorantis non
honorati. In dominio enim est honorantis honorare vel non honorare. Sed non est in dominio honorati honorari
vel non honorari. Ulterius sciendum est quod honor sumitur tripliciter. uno modo quantum ad eius causam precedentem
Secundo modo quantum ad eius substantiam. Tertio modo quantum ad effectum consequentem. primo modo honor idem est quod res ho
norabiles per quas scilicet homo honoratur et illa est duplex. quedam enim sunt res secundum se ipsas honorabiles
cuiusmodi sunt virtutes et opera virtutum. Alie sunt honorabiles secundum attributionem ad dictas virtutes
et opera virtutum tamquam organa quibus uti possumus ad exercenda opera virtutum cuiusmodi sunt omnia bona
humana quibus contingit et uti bene et male verbi gratia virtutes corporis, nobilitas amicorum divitie officiose
dignitates ut papatus cardinalatus episcopatus imperium, regnum ducatus similiter quantum ad minores esse came
rarium pape vel regis aut capellanum episcopi vel ducis et sic iterum descendendo. Quare autem predicta sunt dicto
modo res honorabiles patet quia secundum veritatem boni et soli boni sunt honorandi ut dicitur 4° huius virtutes autem
reddunt hominem bonum. alia autem humana bona non sine virtutibus. Unde primo rethoricorum dicitur quod omnibus humanis bonis

contingit uti male et nocere exceptis virtutibus. Virtutes ergo sunt per se ipsas et inseparabiliter res sunt honorabiles
Alia autem que prenominata sunt et similia bene dicuntur res bone et honorabiles simpliciter id est absolute, quia plurima
eis contingit agere bona que sine eis fieri non possunt. Unde dictum est primo huius quod felix indiget hiis. Multa
namque operata sunt per organa per amicos per divicias et civilem potentiam, quibus autem denudata coinquinat
beatitudo. Non enim omnino felix qui specie turpissimus aut ignobilis solitarius et sine prole. Tamen talia non sunt
res honorabiles essentialiter et inseparabiliter, quia pravum non efficiunt meliorem sed peiorem. Et ita nec sunt
res bone nec honorabiles in pravis sed vituperabiles et male, quia sevissima est iniustitia habens ar
ma ut dicitur primo politice. Sunt ergo res bone et honorabiles secundum attributionem ad virtutes, et prout vir
tutibus annectuntur. Honor autem formaliter acceptus est signum bone fame opinionis vel exibitio reverentie
in testimonium virtutis secundum quod prius diffiniebatur et honor sic acceptus videtur componi ex materiali et formali
Materiale enim est illud opus vel illa res operata vel illud quodcumque quod innatum est per modum reverentie exhiberi aut
designare virtutem et excellentiam eius cui vel pro quo. Et huius honoris materialiter accepti dantur exempla primo rethorice
partes esse sacrificia, recordationes in metris templum antiquam primordinatem sedis etc. Formale autem est designa
tio virtutis et excellentie eius cui vel pro quo tale aliquid exhibetur. Nam capitis inclinatio possit derisive
exhiberi et tunc non esset honor sed inhonoratio. Sed tunc solum esset honor si in signum virtutis et excellen
tie exhibetur. Honor quantum ad effectum autem est opinio que per huiusmodi reverentie exhibitionem generatur de virtute
et excellentia illius cui exhibetur et ista opinio vel apud ipsummet fit cui honor exhibetur vel apud alios
Si apud alios sic est idem quod bona fama vel saltem pars vel principium bone fame. Si non apud ipsum tunc
illa opinio causat in ipso mentis exaltationem et maximam delectationem. Delectatio enim causatur ex ac
ceptione convenientis et apprehensione sub ratione convenientis. Nichil autem est eque conveniens homini sicut virtutes et
opera virtutum. Nec homo bonus aliquid sibi melius esse putat. Non constat quod apprehensio proprie bonitatis et
opinio quam habet de se ipso valde fortificatur et renovatur per testimonium aliorum et inde delectatio multum
augetur. Propter quod dictum est primo rethorice quod honor est delectabilissimorum propter hoc quod fit fantasia unicuique quod
sit fantasia sit studiosus. Aliquando autem res in modum honoris exhibite manent post actualem exhibitionem
in dominio honorati, sicut dona militaria et officiose dignitates, et tunc effectus honoris non est dicta opinio
tantum sed utilitas exhibitorum. Ulterius sciendum est quod honorari et honorare ab honore et hono
ratione dicuntur denominative. Quidem active hoc autem passive. Honorare est enim honorem vel honorationem
facere vel exhibere. Honorari autem est honorem recipere vel per modum recipientis se habere, et hec est esse
cui vel pro quo honor vel honoratio exhibetur. Talem enim hic voco per modum recipientis se habentem. Sed aliquando
secundum rei veritatem nichil recipiat sed solum terminet honorationis actum secundum intentionem honorantis.
pª 9º Dico ergo quod si honor capiatur pro re essentialiter honorabili cuiusmodi sunt virtutes et opera virtutum, quod
idem est honorans et honoratus. Qui enim opera virtutum exercet virtutem generat in se ipso et se ipsum facit
bonum et per consequens honorandum. Et in quantum ergo se facit bonum honorat se, et in quantum bonus efficitur
honoratur. Circa hoc ergo est dubitatio utrum et quomodo faciat homo se ipsum bonum et virtuosum, an scilicet
secundum eandem potentiam illam bonitatem qua existit bonus formaliter efficiat et recipiat. Et posito quod
non omnino secundum eandem potentiam dubium est quid sit melius vel illam bonitatem sive virtutem agere vel reci
pere. De quibus nichil plus ad presens dicemus quia dicta fuerunt aliqua in 3º libro. Et quia non dicimus
proprie aliquem honorare vel honorari formaliter secundum hunc honorem sed magis secundum istum honorem formaliter acceptum.

que est operationis benefactive signum, immo maxime proprie dicitur, scilicet ipsam honorationem que est exhibitio reverentie
in signum virtutis aut cuiuscumque designationis virtutis alicuius persone. Non solum enim honorat homines
qui coram eo flectit genua vel inclinat caput, immo multo magis rex vel papa personas ho-
norat quia in dignitatibus instituit. Designat enim per hoc ipsorum virtutem et excellentiam. Tamen nullus
nisi bonus debet in talibus institui. De huiusmodi igitur honorationibus videamus ad quorum propositum et dicimus
quod quantum ad ipsius honorationis actum, honorare est melius honoranti quam honorari honorato,
quod probatur primo, quia bonum intrinsecum melius est bono extrinseco; bona enim extrinseca videntur esse minima
bonorum ut dicit primo huius. Sed honorare est intrinsecum honoranti, et hoc potest aristoteles invenire primo huius cum
dicit honorem esse bonum superficietenus, quia videtur in honorantibus magis quam in honorato. Secundo quia
opus virtutis est melius ipsa virtute, quia est finis eius ut dicitur in primo politicorum, quod et felicitatem posuit aristoteles
non in virtute sed in opere virtutis. Sed virtus est melior honore ut dicitur in eodem primo, ergo opus virtutis est
melius honore. Hoc est dictum quod opus virtutis est melius operanti quam honor ei ab alio exhibetur, id est quam honorari
ipsi honorato. Sed honorare est ipsi honoranti opus virtutis, scilicet opus iustitie, quia ad medium iustitie
observandum oportet refamiliari ei qui bene egit ut dicitur quinto huius, scilicet impendendo sibi honorem vel reverentiam,
unde et in quinto dicitur quod exercitantibus actum iustitie merces quedam est danda. Hoc autem est honor et regula.
Cum igitur bono honorem sibi debitum impendit iuste operatur. Item honorari potest mortuus sicut vivus propter
plorum edificatorum per monumenta nobilius constructorum per nobilium et plurimorum tumulationes congregationes
et etiam de aliis multis modis honorantes autem debitum iustitie reddunt, et ita virtuose operantur et est
eis magnum bonum. Mortuus autem quibus honor impenditur non est aliquod tale bonum nisi fragile quod est primum
sicut primo huius dicebat. Item bonum aliquod est melius quod reddit meliorem quam illud quod non reddit meliorem.
Honorare autem reddit honorantem meliorem, honorari vero non reddit honoratum meliorem, quod de ho-
noribus impensis patet. Meliores enim sumus si deo laudes gloriam et honorem attribuimus. Sed deus inde
melior non est. Hec igitur inter homines proportionabiliter ampliatur, quod etiam patet quia virum ypocritam honorabimus
tamquam dignum nec inde melior fiet sed peior. Item triplicatur honorare, contingit scilicet superiorem, parem
et inferiorem, et honorari triplex, scilicet a superiori, pari et inferiori. Et quolibet modo honorare est melius
quam melius est bene iuste agere quam iuste bene pati quinto huius. Etiam melius est amicabiliter bene agere quam ami-
cabiliter bene pati octavo et nono huius. Et melius est gratuite bene pati decimo huius. Sed honorare superiorem est
iuste bene agere et superiorem honorari est iuste bene pati, honorare vero parem est amicabiliter bene agere, et ho-
norari a pari est amicabiliter bene pati, et iterum honorare inferiorem est gratuite bene agere, inferiorem
autem honorari est gratuite bene pati, ergo etc. Et est sciendum quod hic loquimur de honorare et hono-
rari secundum quod fiunt in signum virtutis et operum bonorum. Si autem quis honoraret alterum pravus vel gra-
fraudulenter vel adulatorie vel alio fine pravo, satis manifestum esset quod multo peius esset honorare quam ho-
norari. Verumtamen videtur esse quod honorari forte melius esse propter honorato quam honorare honoranti
quo ad effectum consequentem. Multis etiam modis potest ei prodesse sicut videbitur infra. Ad rationes igitur dicendum ad primam
quod illud est melius quod intrinsece convenit deo et maioribus secundum quod maiores quam quod convenit minoribus secundum quod
minores sunt. Sed non oportet ita esse de hiis que maioribus et minoribus conveniunt extrinsece et denominative.
Non enim melius est regi diligi a servo suo quam servo diligi a suo domino vel a rege, ergo multo minus oportet si
idem bonum convenit maiori extrinsece et minori intrinsece quod ipsum sit melius maiori quam minori. Sic autem

e de honorare et honorari sicut dictum fuit. Cum autem dicit qd maximum e qd dijs attribuimus dico qd verum e inter ea bona que possumus eis offerre aug[?] moi sunt exteriora bona, quando tamen ista eadem bona q dijs et maioribus sunt exteriora sunt hijs qbus sunt interiora meliora quam dijs vel maioribus quibus extrinsece attribuuntur. non oportet concedere. Ad aliud dicendum qd viri magni multis indigentes bonis utilibus maxime debent inter exteriora bona que ab alijs possunt eis offerre appetere honores. Sed tamen magis debet appetere bona eis interiora scilicet virtutes et opera virtutum. Etiam quando dicit quod honor e delectabilissimum dicendum qd hoc e verum inter exteriora bona et quo ad effectum contrarium sicut dictum fuit. De magnanimis autem magis postea dicetur. Ad aliud dicendum e qd premium principale et essentiale melius e merito. Sed non oportet esse de premio accidentali et extrinseco modo honor non e premium essentiale et principale virtutis, sed ipsa felicitas propter qd dicit Aristoteles Virtuti autem perfecte non utique fiet dignus honor. Sed tamen virtuosus ipsum gratanter recipiet ab alijs in non habendo ipsos maiora ipsi tribuere. Ad aliud dicendum e qd ratio potest ad oppositum retorqueri honorare enim liberius e quia honorari potest aliquis invitus et ignorans et etiam nullam habens arbitrij libertatem saltem in ista vita sicut mortuus honorare autem volentis et libere eligentis e verum tamen qd honor designat in honorato nobiliorem statum vel nobiliorem conditionem quam in honorante propter qd e qd minor debet honorare maiorem. Sed hic non comparamus statum unius ad statum alterius. Ad aliud dicendum e quod maior e vera de hijs que bono et malo conveniunt intrinsece non de hijs que eis attribuuntur extrinsece. Dicendum etiam qd melius e illud per qd bonus in bonitate excellit malum et minus bonum quam illud in quo sibi convenit modo honoratus non excellit in bonitate honorantem per hoc quod e honorari sed per virtutem propter quam honor sibi debetur. Ad ultimum dicendum e sicut dicebat prius. nos hic loquimur de honorare et honorari secundum qd bene fuit secundum dictamen recte rationis Et ita concedendum e quod melius e regi honorare vassallum quam honorari ab eo. Et illud debet rex magis velle quantum e ex persona licet forte non sit ita quantum est ex re publica quia non persone regis tantum sed rei publice honor ille exhibetur qui regi exhibetur. Nec inde pervertitur rei publice ordo si rex debite honorat vassallum videlicet sibi dona largiendo ipsum ad suum consilium vocando vel ad suam mensam in officiosa dignitate aliqua constituendo in signum sue probitatis. Sed non bene honoraret si per exhibitionem reverentie honoraret eum quia talis honor non minoribus debetur sed maioribus aut equalibus vel quasi Et hoc de questione.

Decimo queritur, utrum. Secundum magnanimitatem honores magis sit appetendi quam contempnendi, sive utrum magnanimus magis appetat honores quam contempnat eos

Et arguitur primo qd magis appetat honores quam contempnat eos, quoniam ille non contempnit honores sed appetit qui se magnis dignificat, talis autem e magnanimus ut dicit Aristoteles. Item honorem dijs attribuimus honorem maxime desiderat qui in dignitatibus honor in optimus e enim premium virtutis hoc textus dicit Aristoteles tale autem nullus contempnere debet bonus sed summe appetere et extollere. Item nullus contempnit illud in quo delectatur sed magnanimus delectatur in magnis honoribus et studiosis ut dicit Aristoteles. Item magnanimus vult superexcellere et esse magnus inter magnos propter qd appetit beneficiare et beneficiatus recompensare ut dicit Aristoteles talis autem valde videtur honores appetere. Item fugiens humilitatem appetit honores eo qd humilitas e contemptus honoris, sed magnanimus fugit humilitatem textus dicit Aristoteles quod ipse non potest cum omnibus vivere estimans serviles esse blanditores obsequiosos et humiles. Item Aristoteles dicit qd singuli appetunt que secundum

dignitatem et magnanimus est honoribus dignus ergo appetit honores. Item omnis bonus debet magis appetere quam contempnere illud quod est eligibile et propter se ipsum et felicitatis gratia, sed honor est huiusmodi ut habetur primo huius etc. Item omnis virtuosus appetit secundum virtutem et operationem non potest sine obiecto circa quod est illa virtus ergo debet illud obiectum non contempnere sed appetere sed magnanimitas est circa honores magnos tamquam circa proprium obiectum ut dicit Aristoteles ergo etc. Item caymus excedit in appetendo honores pusillanimus deficit in appetendo eos sed magnanimus est propinquior caymo quam pusillanimus ut dicit Aristoteles ergo ipse plus appetit honores quam deficiat ab appetendo. Oppositum dicit Aristoteles quod honor et alia bona exteriora sunt quidem parva ipsi magnanimo propter quod concludit quod magnanimi despectores videntur esse scilicet honorum et bonorum temporalium. Item magnanimus non curat opinionem sed veritatem ut dicit Aristoteles talis autem contempnit honorem quoniam honor finaliter queritur propter opinionem ut dicitur primo huius. Amplius autem videntur honorem querere ut credant se ipsos bonos esse. Et in primo rethoricorum dicit quod honor est delectabilissimorum propter hoc quod fit fantasia unicuique quod talis est studiosus. Item magnanimus non curat laudem ut dicit Aristoteles ergo neque honorem quoniam laus honorem significat specificatum per simonis expositionem. Item Seneca Tullius et alii morales communiter sepe predicaverunt contempnenda esse bona exteriora immo etiam corpus proprium et vitam propter hoc quod eorum amor initium est omnium vitiorum. Unde Tullius in primo libro De officiis dicit Nemo enim iustus esse potest qui mortem qui dolorem qui exilium qui egestatem timet. Seneca in epistola Claranum dicit Bonis honestis sicut non honoribus addiciendum est sed cupiditatibus adtrahendum. Et in epistola Claranum dicit Omnia illa in que dominium casus exercet simulia sunt pecunia et corpus et honores imbecillia, fluida, mortalia, possessiones incerte virtuosi autem talia non appetunt sed contempnunt. Respondendum est ut mihi videtur secundum distinctionem positam in precedenti questione de honore. Primo dicendum est si honor capiatur tamquam ad causam propter quam alicui debetur honor principaliter videlicet pro virtutibus aut virtutum operationibus quod magnanimus honorem non contempnit sed appetit aliter enim ipse non haberet rectum appetitum. Si autem honor capiatur tamquam ad causam propter quam alicui debetur honor non principaliter et per se, sed secundum attributionem ad virtutes et opera virtutum cuiusmodi sunt amicitia, divitie, dignitates, officia de quibus dicit Aristoteles quod nobiles dignificantur honore et potentes vel dictatores. Tunc pro secunda conclusione dicendum est quod magnanimus illo casu quo talia non cedunt sibi in detrimentum virtutis vel operibus virtuosis, non contempneret ea sed appeteret, quoniam talia simpliciter eligibiliora sunt suis oppositis sicut dictum fuit in sexta questione primi libri. Sed pro tertia conclusione dicendum est quod illo casu quo retentio vel acquisitio talium obstaret operibus virtutum magnanimus et ulterius omnis homo bonus contempneret ea omnino. Sic enim precedunt omnes rationes prius ad honores contempnendos adducte. Sic enim dicit nono huius, Studiosum amicorum gratia multa agere et pati et si oportet mori proiciat enim et pecunias et honores et totaliter circa impugnabilia bona procurans sibimet bonum virtutis. Sicut dicit Seneca epistola … ad Lucillum vir bonus ab honesto nulla re deterrebitur ad turpia nulla spe invitabitur. Si autem honor formaliter capiatur, tunc quod querebatur utrum magnanimus appetat quod alii honorent ipsum, de quo doctor quidam magnus dicit bene quod sic, sed triplicem rationem. Magnanimus enim cum sit optimus ut dicit Aristoteles est omnium

honore dignus et est iustum quod ab aliis honoretur, appetit quod appetit honorari. primo in quantum hoc est
aliis operantibus operatio bona et iusta quos desiderat agere bene. 2° in quantum audientes vel viden-
tes ipsum honorari propter virtutem nati sunt per hoc animari ad virtutem. 3° in quantum deus in huiusmodi
honoratione servi sui honoratur et glorificatur. // Sed ulterius ipse dicit quod magnanimus
potius contempnit quam appetit honorari tanquam bonum sibi, quod etiam puto esse verum si circumscribantur effectus
consequentes, scilicet opinio que per honorem impensum nata est generari et ipsi qui honoratur et aliis de bonitate
ipsius cui honor impenditur. Nam si quis honorem impendit tibi actus ille honorationis statim
transit et nichil hoc circumscripto effectu consequente remanet. et dum talis actus est ipse non est a te
active nec ille actus intus transit propter quod nichil inde melius erit tibi omnino neque active neque pas-
sive // Verum est tamen sicut michi videtur quod si tu honorationem illam percipias, tunc intus per hoc generari po-
terit opinio vel memoria de tuis virtutibus vel operationibus virtuosis et per consequens delectatio multa
et amor illius qui tibi debitum honorem impendit, et voluntas ad iterum et bene et melius operandum
hec autem ipsi magnanimo et omni homini virtuoso bona sunt et multum appetibilia, quia sunt
eius perfectiones et decoramenta et excitationes ad bonas operationes. Sed hec omnia sunt effectus
consequentes honorem sensibiliter acceptum. Sed similiter etiam si alii talem percipiant honorem impensum generabitur in
eis opinio de tua bonitate, que non aliud est quam bona fama, vel per se vel principium bone fame
sicut dictum fuit in alia questione. Constat autem quod magnanimus debet multum appetere bonam
famam. Non enim est dubium quod regem vel imperatorem debet esse magnanimum. Et tamen Aristoteles
in libro suo de secretis secretorum valde regem Alexandrum incitat ad appetitum bone fame.
propter quod apparet satis quod magnanimus non contempnit sed appetit honorem valde non per se, sed propter consequentes ef-
fectus et propter alia prius dicta. // Sed aliquis dubitat utrum magnanimus et universaliter homo virtuosus
debeat bonam famam appetere tanquam bonum sibi. De quo michi videtur esse dicendum quod sic quoniam bona fama
licet non sit ei bonum intrinsecum ipsa tamen est sue bonitatis interioris extrinsecum decoramentum. Et ita
sicut multa per amicos per divitias per civilem potentiam operata sunt ut dictum est primo huius. ita bona fa-
ma valde prodest ad agenda plurima et multa bona. Nam si bene famatus vult doctrinam predicare.
videmus omnes ad eius doctrinam confluere, et eam in animo delectabiliter recipere et firmare. Etiam propter
bonam famam magis subditi principi sibi obediunt, et inde regis actiones in pluribus meliores et ex-
cellentiores habere possunt effectus. // Aliqui tamen magni doctores hoc non concedunt omnino, sed dicunt honores
magis esse contempnendos quam appetendos quo ad opinionem quam de bonitate et excellentia honorati
generant tam in ipso quam in aliis, cuius rationem ipsi tales ponunt primo quoniam honor licet sit virtutis signum
tamen est signum fallax. ille enim honor qui debet impendi viro bono potest impendi et impenditur sepe pravo
propter quod opinio per tale signum generata erit fallax. Signum autem fallax cum opinione per ipsum generata magis
contempnendum est quam appetendum. // Item ille plus parvipendit et contempnit honorem quam appetit
cui honor parvum quid est et cui non fiet dignus honor. Talis autem est magnanimus ut dicit Aristoteles. magna-
nimum non esse dignum honoribus parvis. honores autem accepti per illos fallacibus signis et opinione ex hiis
generata sunt parvi maxime ipsi magnanimo propter quod ipse se non dignificat talibus honoribus nec appetit
eos. // Item vere humilis magis contempnit honores quam appetat cum humilitas consistit in contemptu
honoris sed magnanimus est vere humilis aliter ipse non esset bonus homo. gratia // Item ille plus contempnit

honores quam appetit virtuosus cum humilitas consistit in contemptu honorum qui numquam iudicabit sibi contumeliam fieri quoniam appetitus honoris et glorie facit sentire contumeliam. Contemptus autem facit non sentire. Sed Seneca dicit in libro suo de quatuor virtutibus quod si magnanimus fueris numquam iudicabis tibi contumeliam fieri. Item etiam Seneca per totum librum suum ad Serenum intitulatum ostendere in sapientem animosum et magnanimum non posse cadere iniuriam et quod sapiens ledi non possit propter hoc quod nichil reputat omnia bona fortune que sola ab eo eripi possunt. Vide seriem totius libri. Sed michi videtur quod omnes iste rationes et consimiles ad hoc solum concludunt quod magnanimus et universaliter omnis bonus in ordine ad virtutes et ad opera virtutum contempnit honores omnes, immo et divitias et amicos et proprium corpus ubi scilicet predictorum acceptio vel retentio seu quecumque procuratio oppugnaret virtutibus seu virtutum operationibus. Sed si non sit sicut dictum fuit in secunda questione et in tertia. Unde videtur michi quod omnes rationes hinc inde adducte procedunt secundum exigentiam illarum duarum conclusionum utrobique subiectarum.

Undecimo queritur utrum magnanimitas sit virtus moralis.

Arguitur quod non quia magnanimus magnitudine quod est quoddam extremum ut dicit Aristoteles. Virtus autem in medio consistit 2o huius. Item vel esset virtus generalis vel specialis. Non generalis quia illa est legalis iustitia ut apparet ex quinto huius. Nec specialis quia dicit Aristoteles quod magnanimum videbitur esse quod in unaquaque virtute magnum. Item virtus moralis saltem principaliter in homine non est virtus vel dispositio corporalis. Sed magnanimitas videtur esse dispositio corporalis quoniam eius proprietates sicut dicit Aristoteles sunt motus lentus vox gravis locutio stabilis que sunt proprietates corporales. Item nullus virtuosus debet habere conditiones oppositas probo quia dicit Aristoteles quod neque bene fortunatus gaudiosus erit neque infortunatus tristis. Sed in primo libro dicitur quod magna infortunia tribulant et conturbant beatitudinem tristitias enim inferunt. Item nulla virtus habet pravas conditiones et aliis virtutibus oppositas. Sed magnanimitas habet quod declaratur auctoritate Aristotelis. Primo quia magnanimi despectores sunt et contemptivi et ita videntur esse superbi et volunt superexcellere quod est contra humilitatem. 2o quia magnanimus beneficiatus verecundatur et verecundia non est viri virtuosi ut dicitur in fine quarti huius. 3o quia non habet bene in memoria a quibus est bene passus et ita videtur ingratus. 4o quia est otiosus piger et tardus. 5o quia non potest ad alium vivere quod est contra politicam conversationem. 6o quia non est memor mali quod est contra prudentiam dicente Seneca de quatuor virtutibus si prudens fueris preterita recordare. 7o quia magis possidens infructuosa fructuosis quod iterum est contra prudentiam. 8o quia non est humiloquus quod est contra eutrapeliam. 9o quia nec est laudativus nec curat quod laudetur quod est contra rethoricam que est pars politice virtutis. 10 quia est manifestus osor quod est contra amicitiam. Ultimo quia utitur ironia ad multos quod est contra veritatem. Oppositum dicunt omnes morales. Sciendum quod Seneca ut apparet in libro suo de quatuor virtutibus cardinalibus non ponit magnanimitatem aliam esse virtutem a fortitudine propter hoc quod ipse non distinxit virtutes morales speciales per distinctionem obiectorum sed per diversas proprietates quas omnis virtus circa propria obiecta sua observat sicut dictum fuit in secunda questione tertii libri. Unde Seneca omnem virtutem secundum quod firmat animum in opere bono circa difficilia vocat magnanimitatem sive fortitudinem propter quod magnanimitas sic accepta non est virtus aliqua specialis. Unde de ea sic accepta nichil ad propositum intendimus. Aristoteles autem magnanimitatem distinxit specialiter contra fortitudinem et alias virtutes speciales quia sicut per fortitudinem intellexit habitum moderativum passionum appetitivarum circa delectabilia et per temperantiam habitum moderativum passionum circa delectabilia tactus et per liberalitatem.

habitum moderantem passiones circa pecunias. Ita etiam per magnanimitatem intelligitur habitum specialem moderantem passiones appetitus circa honores et honorationes de qua magnanimitate nunc intendimus. Dicimus ergo quod magnanimitas est virtus moralis quod sic probatur. Circa quecumque bona vel mala humana contingit se habere male secundum excessum et male secundum defectum et bene secundum medium nos indigemus virtute inclinante et determinante nos ad medium. Sed circa honores et honorationes contingit excedere prave et deficere prave et secundum medium bene. Ergo circa talia indigemus virtute inclinante ad medium eligendum et tenendum, talem autem virtutem vocamus magnanimitatem. Quod probare non oportet quia quod nominis oportet supponere. Minor dicte rationis sic declaratur: primo quidem ex precedenti quoniam manifestum est quod honores sunt appetendi secundum rectam rationem quoniam non obsunt sed prosunt virtuosis operationibus. Immo magis appetendi sunt quam pecunie, sic est enim quod dicit Aristoteles honorem esse maximum bonorum exteriorum. Quanto namque aliquid est magis bonum tanto est magis appetendum. Propter quod patet quod defectus vituperabilis potest esse in appetitu humano. Et specialiter multum inconveniens videtur esse si quis habens sufficientiam scientiarum sufficientes divitias et amicos ad aliquod officium honorabile occupandum in quo possit multas exercere virtuosas operationes et multum prodesse populo sic se reputet indignum ut se privans honore tali privet etiam se multis bonis operationibus. Quod etiam excedere contingat vituperabiliter appetere. Si quis enim plus appetit honores quam virtutes peccat pervertens ordinem, cum non sint appetendi honores nisi propter virtutes et operationes. Tales enim sepe sunt ypocrite. Nam ad nichil boni intendentes significant se bene agere ut honorentur, volentes magis videri boni quam esse et non videri. Tales autem querunt adulatores et diligunt a quibus cum a bonis non possunt capiunt sibi signa reverentie exhiberi. Tales enim sunt invidi volentes omnes superare et superexcellere cum propter demerita non possunt tristantur de excellentiis aliorum. Sunt etiam superbi et valde mali, cum se dignificent honoribus indigni existentes sic se credunt valere totum mundum vel propter divitias vel propter amicos vel aliquid huiusmodi. Et ita nec deum reverentur nec superiores honorant, sed mediocres premunt quantum possunt et inferiores omnes despiciunt et contempnunt. Ad rationes in oppositum dicendum est. Ad primam solvit Aristoteles dicens quod magnanimus magnitudine quidem est extremus, in eo autem quod oportet medius, id est medium ad nos seu medium rationis tenet licet ad extremum rei intendat. Si enim se dignificet maximis honoribus, hoc est quia eis dignus est et appetit eos et prosequitur quando ubi et quomodo oportet et sic de aliis circumstantiis. Virtus autem non in medio rei consistit sed in medio rationis. Ad aliud dicendum est quod ipsa magnanimitas est virtus moralis specialis et formaliter distincta contra alias virtutes ex distinctis obiectis aliarum virtutum ut dictum fuit. Sed ipsa potest dici virtus communis presuppositive sive materialiter pro tanto quia ipsa presupponit omnem aliam virtutem. Magnanimum enim est se dignificare magnis honoribus dignum existentem quibus nullus est dignus secundum Aristotelem nisi vere bonus scilicet virtutibus singulis insignitus. Ergo magnanimus presupponit magnum esse secundum omnem virtutem. Magnanimus etiam non appetit maximos honores principaliter sed maximis honoribus est dignus quamvis sit prius unaquaque magnum esse. Nec magnanimus appetit honores propter se sed virtutum gratia videlicet ut ornatus possit in excellentiores operationes virtutum. Ideo magis appetit virtutes propter quod etiam ipsius est in effectione primaria magnum esse in unaquaque virtute. Ad aliud dicendum est quod potentie superiores anime cum fuerint perfecte per virtutes sibi debitas habent regulare potentias inferiores propter quod non est inconveniens attribuere virtuti proprietates

seu operationes aliquas corporales non tamen sicut elicitas sed sicut regulatas ab ista virtute seu potentia in qua ista virtus existit. Ad aliam dicendum est quod magnanimus et de bonis fortunis gaudent et de malis tristatur, non tamen intense sed remisse quia parva reputat omnia bona exteriora in comparatione ad virtutes que semper manent sibi salve et hoc etiam modo felix et gaudet et tristatur. Et ideo bene dicit Aristoteles neque bene fortunatus gaudiosus et non dicit gaudens, osus enim plenitudinem significat et excessum. Ad aliam dicendum quod magnanimi sunt despectores bonorum exteriorum non tamen simpliciter sed ubi eorum retentio vel acquisitio vel affectus expugnaret operibus virtutum, sunt et sic contemptivi adulatorum et tiorum et universaliter omnium qui possent a veritate seducere, quia magis volunt esse boni quam videri et honoribus esse digni quam honorari. Sed non sunt contemptivi dei nec hominum nisi malorum et rerum suarum malitiarum. Superbi autem contra propter adipiscendos honores fictivos contempnunt virtutes deum et homines specialiter bonos viros et amplexantur adulatores quia magis volunt videri esse magni et honorari quam esse magni et honoribus digni. Magnanimi etiam volunt superexcellere in virtuosis operationibus. Superbi autem solum in honoribus. Item magnanimi volunt excellere et meritis suis secundum dignitatem et aliis benefaciendo. Superbi autem absque meritis et preter dignitatem alios opprimendo. Ad aliam dicendum est quod magnanimus non verecundatur proprie, sed verecundari dicitur ab eo solo quod habet modum quendam similem verecundie quod videlicet sicut iuvenis se retrahit a turpitudine propter verecundiam ita magnanimus reddit se tardum ad operationes minoris honestatis ut operetur excellentiores. Ideo cum benefaciare sit melius et virtuosius quam beneficiari quando magnanimus beneficiatus inde verecundatur quia in opere virtutis excellitur ab altero. Et ideo statim retribuit et etiam beneficiat. Qualiter autem verecundia conveniat bonis viris dicetur post. Ad aliam patet dicta quia Aristoteles non dicit quod magnanimus non habet in memoria a quibus bene passus est. Sed loquitur in futuro. Habet enim in memoria semper eos quibus beneficiat et non eos a quibus bene patiatur quia semper cupit beneficiare et non curat beneficiari. Vel dicendum quod non habet in memoria eos a quibus bene passus est ut iterum bene patiatur. Sed in memoria habet eos ut retribuat. Ad obiecta dicendum est quod magnanimus non est piger nec otiosus proprie sed habet quandam similitudinem. Nam ad maiores operationes intentus quasi videtur oblivisci minores que sepius occurrunt. Ideo videtur otiosus. Item non conatur operari magna ex impetu, ideo nichil operari videtur nisi mature et cum deliberatione propter quod videtur esse tardus et piger. Ad aliam dicendum est quod in veritate magnanimus optime vivit et ad se ipsum et ad alium. Sed videtur adulatoribus et multis iocos et solatia sensualia solum affectantibus quod ipse non possit vivere ad alium propter hoc quod ipse tardus est in iocis et maturus in seriosis et in verbis otiosis. Vel dicitur quod ipse non potest ad alium quemcumque vivere indifferenter quoniam ipse odit adulatores et contempnit vitiosos. Sed ad amicos et viros bonos ipse bene vivit.

Ad aliam dicendum quod magnanimus non est memor malorum seu iniuriarum sibi illatarum quo ad vindictam capiendam, quia scit se propter talia nichil ledi posse nec minorari quo ad bonum virtutis quod solum reputat vere bonum, sicut Seneca bene declarat libro suo ad Serenum. Ipse tamen est memor et malorum et bonorum preteritorum et hoc quantum memoria ipsorum valet ad melius operandum. Ad aliam dicendum est quod vulgari more Aristoteles vocat possessiones fructuosas que absque multo labore multam solent afluere pecuniam, infructuosas autem vocat ubi paucioribus pecuniis exeuntibus oportet magis laborare

Sic enim dicimus beneficium ecclesiasticum fructuosum ubi multa pecunia colligitur et non oportet deo servire. ubi autem oportet sepe divinis officiis intendere vel rei publice gratia laborare beneficium dicitur infructuosum et sterile. hoc autem dicitur quod vulgus plus reputat pecuniam quam virtutes per quas tamen solus verus acquiritur fructus humanus. Conceditur ergo quod magnanimus magis vult possidere infructuosa quam fructuosa vulgariter loquendo, eo quod illa vere sunt et simpliciter fructuosa. Ad aliud dicendum quod ipse non est humaniloquus in superhabundantia sed secundum quod oportet et secundum quod decet statum suum. Talem autem vulgus reputat non humaniloquum sed tamquam brutalem hominem. propter hoc quod plurimum delectantur in excessiva loquacitate in qua tamen non deest peccatum. Ad aliud dicendum est quod ipse non est laudativus adulator neque excessive nec quorumcumque contingentium sicut dicit aristoteles sed moderate laudat solum vere bonos tenens Senece documentum dicentis. parce lauda. unde dicit aristoteles magnanimus autem iuste contempnit et glorificat vere multi autem contingenter. Concedendum est etiam quod ipse non curat principaliter quod laudatur sed quod sit laude dignus. Ad aliud dicendum quod ipse est manifestus oditor reproborum ad quos veram amicitiam esse non potest. sicut dicetur infra. Ad aliud et ultimum dicendum potest quod yronia non opponitur veritati sed yronia sicut dicetur infra. yronia namque qua magnanimus utitur est ut aliqui dicunt veritatis occultatio vel assimulatio qua magnanimus utitur ad multos. scilicet ad miseros et viles ad quos non est dignum suam manifestare magnitudinem. Vel yronia sicut alii dicunt est reprehensio malorum sub verbis contrarium significantibus per modum indignationis habite de malitia ipsorum. verbi gratia. De quibus male operatur dicimus. Vide quomodo tu bene agis quasi diceremus. Tu es valde malus: qua yronia magnanimus utitur ad multos, quia multi sunt mali. Et hec sufficiant de questione.

Duodecimo queritur utrum pusillanimitas sit

Vitium peius quam chaymotes. Arguitur quod non sit vitium quoniam omnes vitiosi videntur esse mali. sed pusillanimus et chaymus dicit aristoteles quod non videntur esse mali. Item soli virtuosi sunt honoribus digni ut vult aristoteles sed pusillanimus est dignus honoribus ut apparet per eius descriptionem. Est enim pusillanimus qui quibus est dignus non se dignificat sicut dicit aristoteles qui sive magnis sive moderatis sive parvis dignus existens adhuc hiis minoribus seipsum dignificat. Arguitur etiam quod chaymotes non sit vitium. primo quia talis appetitus incitat nos ad opera virtutum cum non nisi propter virtutes et opera virtutum homo debeat honorari. appetitus autem fortis alicuius rei incitat ad operationes per quas illa res est nata attingi. modo appetitus non est malus qui nos incitat ad virtutes gratia. Item chaymus videtur esse qui appetit honores quibus ipse non est dignus, sed hoc non videtur esse contra rectam rationem quia vitiosus non est dignus honoribus. et tamen recta ratio videtur dicere quod honores appetat probo quia ipse debet appetere virtutes ad quas ex debito consequuntur honores. Sed si rationi appetere anb competit non videtur esse contra rationem appetere gnb io re. Item quod fit ex ignorantia non fit ex vitio aliter pueri fierent vitiosi. Etiam dictum fuit in 3° quod talia que scilicet ex ignorantia fiunt sunt involuntaria, et per consequens neque vitiosa neque virtuosa. Sed chaymus et pusillanimus ex ignorantia operantur. Nam de chaymo qui quibus non est dignus se dignificat dicit aristoteles quod ipse est insipiens. De pusillanimo autem dicit quod videtur ignorare se ipsum. Deinde arguitur quod chaymotes sit peius vitium quam pusillanimitas, quia chaymus declinat ad superbiam pusillanimus ad humilitatem et superbia est valde mala et humilitas bona. Etiam chaymotes declinat ad iniustitiam, quia nititur alios deprimere ut superexcellat in honoribus. Nec vult honorare maiores nec bonos viros sed potius invidet eis. Iniustitia autem est valde mala et similiter invidia. Item chaymus

est indignus et pusillanimus est dignus ut patet per descriptiones ipsorum indignus autem est deterior digno etc. Oppositum patet per aristotelem dicentem / Opponitur autem magnanimitati pusillanimitas magis quam caymotes et sic magis et deterius est // Dicendum est primo quod caymotes et pusillanimitas prout de eis loquitur aristoteles sunt vitia magnanimitati opposita. 2o videbitur quomodo pusillanimitas sit peius vitium caymote // primum quidem satis patet ex quodam precedente si supposuerimus nominum significationes. Visum enim fuit quod in appetendo honores et in dignificando se honoribus contingit excedere prave et deficere prave in medio modo se habere bene. Magnanimitas autem est habitus inclinans ad medium propter quod probatum fuit ipsam esse virtutem, habitus ergo inclinantes ad excessum et defectum erunt vitia magnanimitati opposita. Sed per caymotem intelligimus habitum inclinantem ad excessum et per pusillanimitatem habitum inclinantem ad defectum igitur etc. // Sed quantum ad secundum sciendum est quod sub caymote continetur ambitio et presumptio. Nam magnanimus primo quidem appetit honores specialiter acceptos sicut appetendi sunt videlicet non propter se sed reducendo eos in opera virtutum. 2o dignificat se officiis honorabilibus quibus ipse est dignus non quidem propter exteriores honores sed ut in hiis officiis excellentes exerceat operationes virtutum. Et secundum illa duo contingit dupliciter errare secundum excessum. primo quidem in appetendo honores specialiter acceptos plus quam oportet vel aliter quam oportet / videlicet si magis appetamus honores quam opera virtutum. Ad quod statim consequitur se preter dignitatem officiis honorabilibus dignificare non ad operandum secundum virtutes sed ad adipiscendos honores / et hoc est ambitio. Secundo errat secundum excessum dignificando se dignitatibus et officiis et honoribus preter dignitatem / non tamen propter honores exteriores adipiscendos principaliter sed magis operationes excellentiores in huiusmodi officiis exercere / et hoc est presumptio // Quod autem hoc sepe contingat apparet inductive. verbi gratia. Si medicus nudus expertus sufficienter medicinam regi sine aliorum magno consilio ministrare presumat. Aut si quis in theologia minimum fundatus intrat in predicationibus obscurissima declarare vel si miles iuvenis et inexercitatus assumat ordinandi regis exercitum. Aut omnino si quis assumat officium quod exercere non potest honorifice vel propter inexperientiam vel propter artis aut divitiarum aut amicorum aut alicuius huiusmodi defectum. huic autem duplici vitio secundum excessum correspondet duplex vitium secundum defectum / quorum utrumque sub pusillanimitate continetur. primum est quod ambitioni opponitur / si quis minus quam oportet appetat aut acceptet honores specialiter acceptos. Secundum est quod presumptioni opponitur / si quis ad officium quoddam honorabile exercendum ubi possit excellentes virtutum operationes exercere habeat sufficientiam in scientia in animis et divitiis et aliis ad hoc requisitis et non se dignificat illo officio quasi habens animum pigrum reputans se ad officii honorabilis substinenda non sufficere refutet officium. Videtur ergo primo quod caymus ambitiosus sit multum deterior pusillanimo sibi opposito quoniam sicut ait talis caymus declinat ad superbiam declinat ad invidiam / diligit adulatores / fit iniustus / ille pervertit ordinem morum et vere preferens virtutibus honores / et cum non nisi propter virtutes querendi sunt honores nec aliquid boni sed potius mali proveniunt nisi ordinentur in virtutes // Sed videtur quod caymus presumptuosus simplex quod scilicet ambitione careat minoris sit vitii quam pusillanimus sibi oppositus / quia talis pusillanimus non solum se privat honoribus exterioribus sed et operibus virtuosis que posset et teneretur exercere / quod est satis malum / presumptuosus sibi oppositus peccat quia intendit ad ea que suam facultatem excedunt / modo peius est a bono deficere quam ad bonum tendere quamvis inmoderate // Iste ambe conclusiones simul probari possunt quoniam vitium videtur esse peius ad quod magis in

clinamur ut patet 2° huius. Sed ad ambitionem magis inclinamur quam ad pusillanimitatem sibi oppositam, propter hoc quod honor est delectabilissimorum sicut dicitur primo rethoricorum; ad pusillanimitatem autem presumptioni simpliciter oppositam magis inclinamur quam ad presumptionem propter hoc quod dicitur primo rethoricorum: Desidie otia negligentia ludi requies et sompnus delectabiles sunt. Sollicitudines autem et studia et conatus tristes. Ad rationes. Ad primam dicitur quod vulgus solet vocare malos qui sunt aliquibus iniuriosi. Cathinus autem presumptuosus simpliciter et pusillanimis non sunt aliquibus iniuriosi sed vitium eius quod magnanimitati oppositum non submittat. Et ita aristoteles intellexit quod non sunt mali quod apparet per causam quam assignavit dicens. Non enim malefactores sunt ipsi. Tamen possunt dici mali loquendo largius, quia circa honores habent inordinatum appetitum. Ad aliam dicendum est quod pusillanimis scilicet ex necessitate non est honore dignus sive voluntate sic in ordinata manente sed potius vituperandus. Sed sic ypotetice debet intelligi quod sit honore dignus quia ipse sufficientiam habet in scientia in corporali potentia in divitiis in amicis ad officium aliquod honorabile optinendum et exercendum si vellet. Sed ille non se dignificat ob voluntatis defectum ideo est vitiosus. Ad aliam concedendum est quod appetitus honoris ordinatus incitare potest nos ad virtutes. Sed appetitus inordinatus quo scilicet honores secularibus acceptos preferimus virtutibus non incitat nos ad virtutes sed ad superbiam ad invidiam ad iniustitiam etc. sicut dictum fuit. Unde licet solum honores debeantur impendi bonis, tamen sepe impenduntur malis vel propter adulatores et lucrum fraudulentum intendentes illorum malorum vel etiam alii propter bonos viros propter timorem crudelitatis illorum malorum et potentie ipsorum in divitiis aut amicis. Sic ergo tales ambitiosi non per virtutes querunt honores sed per opera valde mala. Ad aliam concedendum est non esse malum quod quisque et ante comparationem virtutis appeteret virtutes et mediantibus virtutibus honores. Sed si aliter appetat quam mediantibus virtutibus et propter virtutes hoc erit preter rationem. Si etiam dignificat se honoribus antequam eis sit dignus ipse peccat. Ad aliam dicendum est quod ignorantia invincibilis excusat a peccato, sed non illa que provenit ex inordinato appetitu, ymo sic ignorat omnis malus ut dicitur in 3°. Ad aliam concedendum est quod Cathinus ambitiosus est deterior pusillanimo, sed non ille qui sine ambitione esset presumptuosus solum. Ad ultimam dictum fuit quod pusillanimis non est vere dignus honore sed esset si vellet. Unde concedendum est quod aliquis pusillanimis est sufficientior multo in scientia in potentia in divitiis in amicis ad operationes excellentiores virtutum exercendas quam Cathinus. Sed ipse magis deficit in interiori affectu ideo est deterior. Et hec sufficiant de questione.

Tertiodecimo queritur utrum

phylotomia sit virtus distincta a magnanimitate. De quo procedendum est sicut processum fuit de liberalitate et magnificentia in septima questione huius. Et quod notat aristoteles expresse in 2° huius dicens. Sicut autem diximus habere ad magnificentiam liberalitatem circa parva differentem ita habet quedam scilicet phylotomia ad magnanimitatem circa honorem existentem magnum. Idem etiam dicitur 4° huius. Sciendum tamen est sicut dicit aristoteles quod illa virtus que scilicet mediat circa parvos honores non habet nomen proprium sibi impositum. Sed alii vocamus eam phylotomiam id est amatorem honoris et alii vocamus eam aphylotomiam ab a quod est sine quasi non amativa honoris. Et hoc est quia medium comparatum vim extremorum videtur participare alterius extremi nomen. Vocamus ergo phylotomum aliquando illum qui rectam rationem excedit in appetitu honoris cum nos ipsum opponentes vitiosum vocamus eum aphylotomum. A

phylotomus autem proprie vocatur qui praeter rationem deficit ab appetitu honoris cui opponentes ipsum virtuosum vocamus cum phylotomum. Quia igitur contingit in honoris appetitu superabundantia defectus et medium manifestum est quod phylotomia proprie accepta et etiam aphylotomia sunt habitus viciosi. phylotomum enim sicut dicit aristoteles vituperamus ut magis quam oportet et unde non oportet. Similiter et non amatorem honoris hunc aphylotomum vituperamus ut neque in bonis eligentem honesta. Manifestum est etiam quod si phylotomia et aphylotomia capiantur minus proprie pro habitu illo quo honores appetimus quando oportet et quos oportet et quibus et sic de aliis circumstanciis et quo etiam honores non appetimus quando non oportet. etiam quod phylotomia vel quocumque nomine nominetur virtus erit moralis. Sic enim dicit aristoteles. Est autem quando amatorem laudis laudamus ut virilem et amatorem boni et non amatorem honoris ut moderatum et temperatum. Sed sicut de liberalitate et magnificentia dictum fuit quod non sunt diverse virtutes. Ita dicendum est quod phylotomia et magnanimitas non sunt diverse virtutes. ymo si per phylotomiam intelligimus habitum inclinantem ad medium tenendum racionis in honoribus ulitet sicut liberalitas inclinat ad medium tenendum in divitiis tunc magnanimitas est modus quidam phylotomie sicut dictum fuit quod magnificentia est modus quidam liberalitatis. Si vero dicatur quod phylotomia sit appropriate respiciat honores parvos sicut magnanimitas magnos tunc erit dicendum quod ipse sunt non diverse virtutes sed diversi modi eiusdem virtutis per quam enim virtutem enim homo primus status comparet circa minores honores sicut oportet per eandem virtutem ipse constitutus suis meritis exigentibus in maioribus dignitatibus operatur circa maiores honores sicut oportet et hoc satis patet.

Quartodecimo queritur utrum. Mansuetudo sit virtus moralis.

Arguitur quod non quia vel esset virtus specialis vel generalis. Non generalis quia illa est iusticia legalior. Nec specialis quia debet esse circa passionem specialem. Modo ira circa quam est mansuetudo non videtur passio specialis sed generalis. primo quia ipsa concupiscentia denominat generaliter totum appetitum sensitivum Omnis autem appetitus sensitivus dicitur concupiscibilis vel irascibilis. 2° quia ipsa ira includit in se delectationem et tristiciam ut patet 2° rethorice que quidem delectatio et tristicia sunt maxime generales passiones ut patet 2° huius. 3° quia omnis passio specialis habet aliam passionem sibi contrariam sicut amor odium delectatio tristicia et sic de aliis. Ira autem nullam videtur habere passionem sibi contrariam etc. Item si mansuetudo esset virtus vel ipsa esset virtus eadem cum clementia vel alia. Sed non alia quoniam virtutes eedem sunt quibus idem vitium opponitur sed mansuetudini et clementie idem vitium opponitur scilicet crudelitas. Etiam quia ambe sunt circa idem obiectum. ambe enim sunt circa iras circa punitiones et vindictas. Nec potest dici quod sit eadem virtus cum clementia quia mansuetudo spectat ad omnes quos irasci contingit. Clementia autem ut dicit Seneca ad Neronem non nisi superioris ad inferiorem etc. Item si mansuetudo esset ipsa esset circa iras ut vult aristoteles sed circa iras nulla videtur esse virtus moralis. probatur quoniam circa passionem illam non est virtus que secundum se tota est prava et penitus abiicienda cum circa eam nullum sit medium laudabile cum virtus sit medii coniecturatrix et electrix ut habetur in 2° sed ira est secundum se tota malitia et totaliter abiicienda. quod probatur multipliciter. primo quia ipsa uliter est in parte racionali quam innata est adversari et obviare rationi primo huius. 2° irati minus providet primo ellectorum. 3° quia impedit animum ne possit cernere verum ut ait Cato. Et in 7° huius dicit aristoteles quod ira

⁊ alie paſſiones iraſcibiles ligant mētes ut nō poſſit in actū rōis · vn̄ uir paſſionatꝰ aſſi
mulat dormienti uel inſanā patienti / ul' uinolēto // 4º qꝛ ira inq̄etat aiaꝫ q̄ nō ſit ſapiēs
nec prudens niſi quieſcendo 7º ph'oꝝ // 5º qꝛ ira mouet ad uindictā q̄ ē ꝯ cōtratōeꝫ poli^{ticā}
et ꝯ iꝰ diuinū q̄ dictant ut hec alijs faciamꝰ que nobis uellemꝰ · Nullā aūt uellemus
de nobis uindictā accipe ſꝫ veniā tribuere // 6º qꝛ oīs uindicta ē mala ſi nō ſit iuſta
iō motꝰ oīs ad uīdictā ē malꝰ ſi nō ſit ex zelo iuſtitie / ira aūt mouet ad uīdictā etiā
nō ex zelo iuſtitie cum ipā ſit in appetitu ſīſitiuo qui nō hꝫ iuſticiā pro obō // Itēꝫ ad pn̄
cipale arg̃ · qꝛ paſſio non eſt ꝯrā uirtuti ſed paſſio paſſioni · Ira aūt que ē paſſio ē ꝯrā mā
ſuetudini ſicut dicit arꝰ^{cus} 2º retho^{rice} ḡº manſuetudo ē paſſio ⁊ non uirtꝰ // Itē oīs
uirtꝰ in medio ꝯſiſtit neqꝫ ad deffectū declinās neqꝫ ad exceſſū / ſꝫ māſuetudinē
ſicut dīc arꝰ^{cus} ad mediū ſeruiꝰ ad deffectū declināteꝫ · vnde poſtea ſubdit peccare
magis ad deffectū // Oppoīm arg̃ auctē arꝰ^{lis} et alioꝝ moraliū phōꝝ · pº uidēdū ē
quō ira ē paſſio quedā ſpālis · 2º oſtendet' qd' aliā ſit bonū iraſci 3º ꝯcludet' qd' māſue
tudo ſit uirtꝰ moralis · 4º uidebit' quō ſe hāt ad clementiā // Quātū ḡº ad pⁱmū eſt
qd' ira 2º retho^{rice} ſic deſcribit' Ira ē appetꝰ cū t'ſticia punitōis apparentis ꝓ appa
renteꝫ paruipēſioneꝫ coꝝ q̄ in ipꝫ aut in ipꝰ aliqº nō ꝯueniēter · Ex qua deſcriptione ſta
tiꝫ manifeſtū ē qd' iraꝫ ꝯcomitat' t'ſticia ⁊ delectatio q̄daꝫ · Nā paruipēſio ſpecialꝫ hꝫ
rō triſticie factiua ē / vindicare aūt ſiue punire delectabile ē ſic dꝫ pº retho^{rice} qd' ꝓbat
arꝰ^{cus} tali medio · Cuiꝰ eīꝫ nō adeptio triſtabile illud adipiſci delectabile · Irati aūt triſ
tant' uehementer nō punientes / ḡ punire ē delectabile // Ex quo ulterꝰ ꝯſeqt' qd' ſpes uidic
te ſeu punitōis ſit delecta^{bilis} quia quāꝗ ꝑntia letificant et ſperantes ⁊ meorantes ut dr̄
pº retho^{rice} Ira aūt ſine ſpe uindicte non ē ꝓp hº eīꝫ dicit' in deſcriptōe ire / quia ipā ē
appetitꝰ punitōis apparentis · vn̄ dꝫ pº retho^{rice} qd' nullꝰ iraſcit' hijs qui multū ſup
ſe pn̄t · vꝫ grā · Si rex fore fecerat paupi uiro aliqd ille bn̄ triſtat' et odit regē / ſed
non iraſcit' ei quia nō ſperat uindictā · Sꝫ licet cū ira ſit delectatio et t'ſticia ꝑdic
te tamen ira nō ē delectaº formalit' neqꝫ t'ſticia · pⁱmo qdē manifeſtū ē qꝛ ipā nō ſit
triſticia ꝑꝑiā dcā / qm̄ triſticia illa q̄ nobis inſit ꝓꝑ paruipēſioꝫ ſepari pōt ab ira cū nō iraſ
camur ut dꝫ ē potentia ſupexcellentibꝫ · triſticiā tn̄ multā hn̄tes ꝓꝑ paruipēſioeꝫ ul'
iniuriā nob' illataꝫ ꝑ ipōs · 2º etiā patꝫ qꝛ ira nō ē delectaº qꝛ ex punitōe ul' ex ſpe pu
nitionis efficit' · et ſic pꝫ qd' illa delectaº in actuali punitōe uel ſpe punitōis efficit' / qm̄
illa delectaº in actuali punitione auget' · Ira aūt diminuit' · vn̄ dꝫ 4º hꝰ qꝛ punitio ꝗetat
impetū ire delectatōeꝫ ꝓ triſticiā inferēs · vn̄ ꝯcludi pōt qꝛ ira formalit' accepta ſit
paſſio ſpālis lꝫ ꝯcomitatiue plures includat paſſioēs // Qd' ulterꝰ ſciri pt' diſtiguēdo paſ
ſiones diuiſas appetꝰ · Nā ſi de ꝯcupiſcibili appe^{tiu} loquamꝰ dici pōt qd' ſicut grauis leue
pⁱmo dat formā leuitatis 2º motū ad locū · 3º ꝗetēꝫ in loco · Sic bonū appe^{titu} obiū pⁱmo
gnāt in appe^{titu} formā q̄ ē q̄daꝫ ꝯnālitas ipī appetitui ⁊ uocat' amor ul' ꝯplacētia · 2º
gnāt motū ſeu tendentiā in ipꝫ / et uocat' ꝯcupiſcentia uel deſideriū · 3º gnāt ꝗetēꝫ in ipō
adepto ⁊ uocat' uoluptas uel delectaº · Verꝫ ē tn̄ qd' memoria et ſpes ac ſi bonū eēt ꝑn̄t'

adeptum generant delectationem non ex eo quod ipsum est absens, sed quia species eius in fantasia manet aliqualiter ac si ipsum esset presens. propter quod dicit primo rethoricorum quod memorantes aut sperantes quasi sentire putant. Vel dicamus quod bonum simpliciter quod simpliciter apprehensum generat amorem vel complacentiam. Secundum autem quod habendum generat desiderium vel concupiscentiam sed non quod habitum generat delectationem et in fine voluntatem. Et contra malum primo generat odium vel displicentiam. 2° refutationem vel fugam. 3° dolorem vel tristitiam. Ex quo patet quod ira cum sit passio tendens ad vindictam magis formaliter potest dici desiderium sive concupiscentia quam delectatio vel tristitia. De appetitu irascibili etiam dici potest quod ipse sicut communiter dicitur versatur etiam circa bonum vel malum sub ratione cuiusdam arduitatis apprehensum, quam quidem arduitatem attendi potest vel quantum ad difficultatem vel quantum ad periculum. Si ergo sensus apprehendit periculum et non succumbat sed superet sic erit audacia. Si autem succumbat est timor. Si autem apprehendat difficultatem et non succumbat erit spes. Et si succumbat erit desperatio. Si non sensus non solum periculum vel difficultatem attulerit apprehendat si appetitus non succumbat sed tendit ad punitionem seu in vindictam et erit ira. Et si succumbat est contrarium ire propter quod manifestum est iterum quod ira est passio quedam specialis, et quod innata est habere motum distinctum ab aliis passionibus. Videmus enim iracundos sepe et maxime qui nituntur ad punitionem et vindictam cum potuerunt superare minime tamen volentes vel potentes dura vel difficilia sustinere. Et econverso videmus multos qui propter audaciam durissima et periculosissima non abhorrent mitissimi tamen fuerunt et cum superaverint minime puniunt.

Quantum autem ad secundum Seneca videtur esse aristoteli contrarius vult enim aristoteles quod irasci sit aliquod bonum quod sic probari potest. Omne illud est aliquod bonum quod innatum est adiuvare virtutem in suis operibus. ira autem est huiusmodi quod apparuit 2° huius. auctoritate. Homeri dicentis virtutem immitte furorem et virtutem et furorem erige. Unde dicit aristoteles fortes quidem ergo propter bonum operantur, furor autem cooperatur eis. Cum enim fortis bellabit propter bonum virtutis et graviter vulnerabit et mors imminebit tanta vis erit doloris impetus et timoris in sensu quod viribus sensitive etiam ratione adiuvante non sufficeret ad bellandum nisi ira calefaciens sanguinem diminuerit sensum doloris et abstulerit impetum timoris. Item si numquam irasci sit malum aliquod irasci est bonum sed numquam irasci est malum quod aristoteles declarat. 2° huius primo quia vitium est quod insipientis esse videtur sed numquam irasci videtur esse insipientis. Videtur enim quod talis non percipiat iniurias illatas sibi neque tristetur de eis. 2° quia vitium est numquam esse vindicativum, sed numquam irasci est numquam esse vindicativum cum ira sit appetitus vindicte [illegible] maior patet quia sicut oppositum in opposito et propositum in proposito. familiares autem despicere vitium est, ergo vitium est iniuriantem sustinere, quod faciunt qui numquam moventur ad vindictam. 2° patet illa maior quia stultitia evitanda est tanquam conditio vilis et in humana iniuria autem sustinere et numquam moveri ad vindictam stulte est. Unde 7° politicorum qui non periclitari [illegible] sunt invadentium servi. 3° maior predicta probatur quia malum est dare malis occasionem iniuriandi, sed qui numquam movetur ad iram dat malis occasionem iniuriandi quia sicut Seneca dicit in proverbiis qui peccantem non corrigit peccare imperat. Et 2° rethoricorum dicit quod homines iniusti faciunt [illegible]. Solitum enim est resistere iracundos. Non enim pugnant pro lucro et in eos quia multis iniusta passi sunt et non resilierunt. Et ideo sic ibidem dicit illi movent ad iniustum faciendum qui quamquam deceni putant non exsolvere penam.

aut minus dapnum esse quam sit eius lucrum. Item ad principale ar. sic. Deus et natura nichil faciunt frustra propter
celi sed ira a natura est pluribus enim speciebus aliis inest absque doctrina uel absque assuetudine pluribus
enim hominum inest ob eo prout sicut et alie passiones ergo frustra non fit quod autem frustra non fit ad finem
fit quecumque autem ad finem fiunt uel fiunt a fine optimo existente rerum bonum capitulo 10 etc. Sed contra
dictum aristotelis similiter Seneca librum quendam fecit de ira in quo nititur ostendere quod in nullo casu
prodesse possit uirtuosis. Et potest eius una ratio formari ad hoc talis. Aristoteles primo politicorum concedit nichil contrarium
esse bonum que sunt preter naturam. Ira autem preter ymo contra naturam hominis est quod Seneca sic declarat Quid
homine mitius dum in recto animi habitu est. Quid ira crudelius / homo in adiutorium mutuum genitus
est ira in exitium hic congregari uult illa discedere hic prodesse illa nocere etc. Ira auida pene
est cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori minime secundum eius naturam est. Beneficiis humana
uita constat et concordia non terrore sed in mutuo amore in fedus auxiliumque commune constringitur
Alia ratio formari potest sic. Vir bonus nullius pena gaudet sed si iudicio suo dapnat ipsum ab
impietate sua non reuocabilem hoc est non quia delectetur eius pena parcial enim est a sapiente tam
inhumana feritas sed ut documentum sit aliorum. Ira autem pene appetens est non ergo est conueniens
uiro bono. Alia ratio est. Si ira aliquando prodesset hoc esset ad uindictam malorum / sed numquam est bona uin
dicatio prout a castigatione distinguitur / et ira castigationi non conuenit ergo ira numquam prodesset. Mi
nor ex hoc patet quod ira formaliter est appetitus uindicte et quia super hoc una ratio supra adducta
fundabatur. Minor probatur primo quantum ad hoc quod uindicta non sit bona ut a castigatione distinguitur
dicunt enim sicut dicitur primo rethoricorum punitio et castigatio. Castigatio quidem enim patientis gratia est
sit ut melior efficiatur / Punitio autem seu uindicatio facientis gratia est / ut satietur / Constat autem
quod alteri penam inferre non honestum sed propter delectationis gratiam non est bonum. Et ex hoc ma
nifestum est quod ira castigationi non expediat. Non enim medicus irascitur patienti. ymo uidetur
quod ira neminem trahat ad iniuriam si punitioni castigatorie misceatur. Quanta enim pena sit
et qualis exigenda / ratio perfecte discernit / cui rationi si ira fuit admixta uel ipsa frustra erit
uel penam addet et ita fiet punitio ultra debitum rationis quod omnino repugnat epyekie id est naturali
equitati sicut apparet 5° ethicorum et primo rethoricorum capitulo de epyekia. Item ira non potest esse bona nisi regatur
ratione ut omnes concedunt sed ira non permittit se regi / accendit enim sanguinem ad quam accensionem
sequitur inordinatus motus spirituum. Unde causatur perturbatio sensuum et fantasie / sine quorum sta
tu non habemus usum rationis liberum sicut apparet in ebriosis et in egrotantibus et in amantibus. Sicut ergo bonum
est ebrietatem totaliter excludere / eo quod ipsa sensuum turbatiua existens se regere non permittit ita et
iram. Nam sicut dicit Seneca facilius est excludere perniciosa quam regere / et non admittere quam
admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt potentiora rectore sunt / nec rendi se
minuique patiuntur. Neque enim se potius est animus et extrinsecus speculatur affectus ut illos non pa
ciatur ultra quam oportet procedere sed in affectum ipse mutatur. Item si ira prodesset hoc maxime uidetur
in bellicis rebus ut amens autem cooperetur uirtuti fortitudinis ut prius dicebatur. Sed
hoc etiam non uidetur esse uerum quia sicut dicit Seneca. Numquam uirtus uitio adiuuanda est
se contenta est. quotiens impetu opus est non irascitur sed exurget et in quantum putauit opus concitatur
et remittitur. Numquam assumet ratio in adiutorium improuidos et uiolentos impetus apud quos

ipsa nichil auctoritatis habet quos numquam comprimere possit nisi pares illis siles opposuerit ut ire metum, inherentem iram, timori cupiditatem. Absit hoc a virtute malum ut umquam ratio ad vitia confugiat. Sic non est virtutis sine timore quietum esse non posse. Ita nec activum esse non posse sine ira. An tu putas venatorem irasci feris cum impetuosissime effugientes persequitur, euenientes excipit. euenientes excipit. Gladiatores quos ars tuetur ira denudat. Item ira aut ira non est aut inutiles est. Si quis enim quia pene avidus penam exigat non exigit eam bene. Si quis autem penam exigit non ipsius pene avidus sed quia optimum non est annumerandus iratis. An tibi videtur lex irasci cum hiis quos non novit, quos non vidit, quos non futuros sperat? tamen penam constituit. Propterea utique sumendus est animus qui absque ira ponit quod bonum. Item ex eo videtur ira prodesse quia malos terret et contemptum effugit. Sed ob hoc ira nichil prodest. Primo quidem quia periculosius est timeri quam despici despicitur. Necesse enim est ut multos timeat quem multi timent. Et iterum si vir sapiens vires habuerit tunc absque ira recto iudicio rationis repellet malos, puniet et terrebit. Si autem ira sine viribus est magis exponitur contemptui et derisum non effugit. Seneca multas in dicto libro rationes alias adducit et alias exhortationes satis pulcras quas vide totum librum si volueris.

Tyrannorum miseria

opio bu:

Videtur michi quod si rationes Aristotelis et Senece sunt examinate bene quod ira numquam ad punitionem sumenda est nec ad iniurie repulsionem nisi illo casu quo in bello tristitia spiritus innata esset diminuere vires corporis aut turbare fantasiam. Sed tunc ira calefaciens sanguinem et sic tristitiam spiritus absorbens expediret valde. Forte etiam quod et si ira vires animi non fortificat tamen ipsa corporis vires augmentat quod est expediens in bello. Et iterum nature sagacitas adiutorium mittit ad illas partes quas videt cavere adiutorio indigere. Cum igitur ratio sentenciaverit in bello vires corporis et non ipsam fantasiam vel extimativam indigere ira in adiutorium assumpta vires membrorum augebit, spiritum dolores extinguet, nec adeo fantasiam tanget ut perturbet eam. Et iterum si quis bene dispositus fuerit in fortitudine sed nondum ad plenum perfectus ipse perturbari poterit in bello timore mortis imminente nisi iram in adiutorium assumpserit. In talibus enim ira firmat rectam rationem et electionem in executione iusti operis, sic enim videre videbatur ratio prima accepta ab Aristotele capitulo de fortitudine. Videtur ergo manifestum esse quod ira multis casibus non puto iram assumendam esse sed quanto possibile fuerit expellendam. Concedendum est tamen quia ire similitudo quandoque sumenda est quod et Seneca concedit. Numquam itaque ira admittenda est sed aliquando simulanda. Segnes enim audientium animi concitandi sunt. Sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis facibus subditis excitamus. Aliquando incuciendus est hiis metus apud quos ratio non proficit. Sic ergo simile operandum est ei quod ira faceret non ire motu sed dictamine rationis. Et credo quod nichil plus concludant dicta Aristotelis capitulo de mansuetudine. Ad primam igitur rationem dicendum est quod ira non est conveniens humane nature nisi in casibus predictis in bello ubi non oportet hominem esse mitem neque inimici sui adiutorem. Ad aliam dicendum potest quod ira sibi derelicta gaudet pena. Sed per rationem in adiutorium accepta non gaudet nisi quo ratio gaudere dictat. Ad aliam similiter concedendum est quod ira sine regimine rationis relicta tendit in vindicationem crudelem et castigationem. Sed per rationem accepta non tendit nisi in iniurie repulsam vel in castigationem que vindicta large vocari potest. Ad aliam similiter dicendum quod ira per rationem accepta non extendit impetum suum in punitionem sed solum in virium corporis fortificationem et spiritualis tristitie.

diminutioẽ z minutorum superationẽ cũ ad aᵈ ro nõ accepissẽ eam. Et iterum melius ẽ tales cũ ira
punire quos nõ possibile ẽ nimis punire quã ob ire defectum succumberẽ uel q̃ eorum malitie resi
stere ĩpunitam. Ad aᵐ dđ q̃d sicut potus moderatus non perturbat sensum ita nec ira moderata
ymo sicut dictum fuit in cũ ira ptinet sensum qui oĩo turbaret z succumberet apud nimiũ dolo
ris impetum uel timoris. Ad aliã dđ ẽ q̃d uirtus ẽ p se sufficiens ad reddendum hoiẽ sp bo
num et bñ iudicantem et bene eligentem quãdiu huerit liberum usum roĩs. Sꝫ uirtus bñ indiget
multis ad detinẽdum sensum ut possit ministrare roĩ. v. g. cibo potu sopno et in casibus pdictis
z multis ita sicut uirtus eget bñ ad opus exterius exercendum videlꝫ mẽbris corporalibus z eorum uiribus
et aliñ aliis exterioribus instrumẽtis que oĩa sibi relicta nullius sunt prudentie sꝫ diriguntur
roẽ. Concedendum ẽ etiã q̃ uirtuosus eẽ pot actiuus sine ira sꝫ nõ sensu deficiente p dolo
re uel timore. Ad aᵐ ꝯcedendum ẽ q̃ si quis penã exigit non ipius pene amdus sꝫ quia
ꝯ ipẽ nõ ẽ admirandus iratus, quia ira nõ opatur principaliter sꝫ uel ro tm̃ opatur uel ira coho
patur. Ad aliã dđ ẽ q̃d bonũ ẽ terrere ĩnimicos & timeri ab eis sꝫ ad illos qui nõ in
bello graui z periculoso reflectendi sunt nõ ẽ utendum ira sꝫ ire similitudine. Nec roẽs bene
eẽ plus ꝯcludere uidentur. His uisis ꝯcludi pot quod mãsuetudo sit uirtus moral quia circa
omnẽ passionẽ et opationẽ ab illa passione ĩnatum procedere circa q̃ ꝯtingit excedere praue et de
ficere praue indigemus morali uirtute inclinante ad mediũ sicut ẽ sepe dcm̃ sꝫ ab ira et a
punitione ꝯtingit deficere praue cum dcm̃ sit q̃ sit bonũ aliñ irã uel ire similitudinẽ assumẽ
Silr circa irã excedẽ inculpabilis oĩs ꝯcedunt ergo circa iras indigemus morali uirtute eã
aũt uocamus mansuetudinẽ grece. Item si nũq̃ eẽt bonũ irasci cũ tñ appetitus ad hoc cõit
inclinetur nos indigemus hñ morali huiusmoi inclinatoẽ reprimente z ad oppositum inclinante
quẽ mãsuetudinẽ uocaremus. talis aũt habitus eẽt uirtus q̃ pficeret hñtem z redderet opus eius bonum
circa pprie passiones q̃ ĩnate sunt irã generare. Quãtum ad ultimũ ppositum sciendum ẽ q̃d aliq po
nunt clementiam distinctam eẽ uirtutem a mãsuetudine quia dicunt mansuetudinẽ eẽ moderatiam
passionis interioris puta ire. Clemẽtiam aũt dicunt moderatiam eẽ punitionis exterioris. Et
iterum q̃ clementia ẽ solum superioris ad inferiorẽ ut dicit Seneca ad Neronẽ. Mansuetudo
aũt ẽ circa iras quascũq̃ et maxime inter psonas equales ad inuicẽ ꝯuiuentes. Ego aũt puto
q̃d oĩs uirtus moralis sit circa opẽs exteriores et sit circa passiones interiores sicut ex pdictis
ris apparuit et iterum apparebit in 5º. Nam ppter reglare opationes ꝯ moderare passiones. non eñ in
digemus uirtute nisi ad tollendum rebellionẽ appetitus ad roẽ uel ad difficultatem q̃ ẽ in se
quendo iudiciũ roĩs hec aũt rebellio uel difficultas ortum non hẽt nisi ab obiectis circa
que debemus opari sm q̃d innata sunt inferre passiones appetitui ipm̃ inclinantes preter
uel ꝯ iuditiũ roĩs. Et loquor large de passionibus et appetitu put se extendunt ad ipsam
uoluntatem. ppter q̃d appꝫ primam drĩam quam aliqui posuerunt eẽ falsam. Scdã aũt drĩa ꝯcedenda
ẽ quantum ad hoc q̃d mansuetudo psonis omnibus debeat clemẽtia aũt solum superioribus ad quos
spectat defectus corrigere subditorum. Sꝫ hec ẽ modalis seu materialis drĩa z nõ specifica sicut dcm̃
fuit de liberalitate ad magnificentiã de magnanimitate ad phylotomiã de uirginitate ad so
brietatem de psimonia etiã ad temperantiam et sicut ĩ 5º dicetur de diuisis moĩs iustitie ad iustitiam

Unde Seneca in libro de clementia ad neronem dicit quod clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi
vel lenitas superioris adversus inferiorem. Vel inclinatio animi ad lenitatem in pena exigenda. Hec
autem omnia mansuetudo in superioribus ad inferiores operatur. // Ad rationes ergo dicendum. Ad primam quod mansue
tudo est virtus specialis eo quod ira sicut visum fuit est passio specialis et moris specialis. Si autem ira
et concupiscentia dividunt totum appetitum hoc est denominative prout appetitus denominatur a passionibus et a
manifestioribus et fortioris impetus quomodo ergo ira delectationem includit et tristitia dictum
fuit. Quod autem dicit iram non habere passionem oppositam sine contrariam non videtur esse verum. Nam 2o
rethoricorum ponit aristoteles mansuetudinem ei contrariam, et ita dici potest quod nomine mansuetudinis utimur
equivoce, quandoque pro passione contraria ire et quandoque pro virtute. Virtutibus enim innominatis existentibus nomen
illius passionis accepit que minus est innata adversari sibi // Alia soluta est in ultimo articulo
questionis. Ad aliam patet solutio per hoc quod iam dictum est philosophum uti nomine mansuetudinis equivoce // Ad
aliam dicendum est quod mansuetudo non inclinat circa iras ad medium rei sed ad minus eo quod hoc
est consonum rationi, et ita inclinat ad medium rationis quod omni virtuti rectum est etc.

Vintodecimo queritur utrum

iste mansuetus qui naturaliter inclinatur ad iracundiam sit melior mansueto qui naturaliter est inclinatus ad irascibilitatem supposito quod iracundia sit vitium peius quam irascibilitas, ita quod circa qualem virtutem possit illa questio formari scilicet de duobus eadem virtute virtuosis quis sit melior vel ille
qui est naturaliter inclinatus ad vitium peius vel ille qui est naturaliter inclinatus ad vitium minus ma
lum // Arguitur ergo quod mansuetus inclinatus ad iracundiam sit melior verbi gratia mansuetus colericus
quam mansuetus fleumaticus, quia non solum bonum est habere bonum, sed etiam bonum est vitare malum
illa ergo virtus est melior per quam evitamus magis malum ceteris paribus. Sed colericus per mansuetudinem
evitat magis malum quam fleumaticus quia ipse evitat iracundiam ad quam inclinabat, alter
non nisi irascibilitatem ergo mansuetudo est melior in colerico. Sed sic virtutem meliorem dicimus me
liorem habentes eam ergo etc. // Item illa aqua esset calidior que reduceret frigidiorem ad tepamentum
ergo similiter illa virtus est melior que peiorem facit bonum quam que minus malum facit bonum. Sed colericus
est peior flegmatico, quia inclinatio ad peius vitium est peior. Ergo mansuetudo faciens colericum bonum
est melior mansuetudine faciente flegmaticum bonum, ergo colericus mansuetus est melior cum habeat
virtutem meliorem. Item virtus est melior que est circa difficilius unde 2o ethicorum Circa autem difficilius
semper ars fit et virtus et enim bonum et melius in hoc. Sed virtus colerici est circa difficilius, quia ad repri
mendum iram que est impetuosa valde ideo etc. // Item patet laudamus senem de castitate qui non
est inclinatus ad luxuriam sed iuvenem castum magis laudamus quia magis inclinatus est ad lux
uriam, ergo illum magis laudare debemus si fiat bonus qui fortiorem habet inclinationem ad malum
Sed colericus inclinatus ad iram fortiorem habet inclinationem ad malum magis ergo laudandus est
si fiat mansuetus, sed melior est magis laudandus ergo etc. Item melior est qui ex maiori affec
tione fit bonus quam qui ex minori sed colericus ut fiat mansuetus indiget fortiori affectione
per quam a fortiori inclinatione retrahatur ergo etc. Et patet maior quia ex eo redditur opus bene
et male operatum quia voluntarium. Ideo quanto magis voluntarium tanto magis melius aut peius
Oppositum quia felicitas coniuncta cum minimo bonorum fit eligibilior primo ethicorum. Ideo etiam dicendum est eciam huius.

quia licet solus bonus secundum veritatem sit honorandus, tamen divites vel nobiles bono magis est hono-
randus; ergo similiter qui aeque virtute habet plus de alio bono est melior. Sed fleumaticus est huiusmodi quia cum
virtute mansuetudinis meliorem vel minus malam habet inclinationem naturalem, ergo etc. Item vitium redditur
peius quia minus sanabile, 10° capitulo de liberalitate dicitur illiberalis peior esse prodigo, ergo etc.
Similiter ille dicitur melior qui minus est labilis ad aegritudinem; sed fleumaticus est huiusmodi cum minorem
habeat inclinationem naturalem ad vitium, quae quidem inclinatio dat nobis lapsus occasionem, ergo etc.
Item virtus ita est ad animam sicut sanitas ad corpus; sed melius est dispositus secundum corpus qui est sanus et
formaliter et secundum naturalem inclinationem ad aegritudinem; ergo melior est secundum animam qui est formaliter
virtuosus et secundum naturalem inclinationem quam qui habet pravam naturalem inclinationem. Ista quaestio scru-
pulosa esse videtur, propter quod oportet distinguere modos diversos quibus ipsa possit intelligi. Videtur
autem michi quod non sit loquendum ad propositum nisi de virtutibus principalibus hominis secundum quod est homo; talis
autem virtus non videtur esse virtus manus aut pedis aut capitis aut cordis aut totius corpo-
ris, nec est virtus animae quo ad inferiorem partem scilicet quo ad sensum vel appetitum sensitivum, sed est virtus
animae quo ad superiorem partem scilicet quo ad intellectum et voluntatem; et hoc apparuit in primo libro et appa-
rebit in sequentibus. Et quia non de virtutibus intellectualibus hic agimus sed de moralibus quas
in primo libro voluntati attribuimus, ideo de his ad propositum dicamus. Videtur ergo mihi quod quaestio primo
modo formari potest utrum virtus ipsa mansuetudinis sit melior secundum se ipsam in colerico quam in fleu-
matico vel econverso. Ad quod respondeo quod ipsa virtus mansuetudinis in utroque est aeque bona si sit in utro-
que ad extremum possibilitatis perfecta. Quod sic patet: omnes concedere videntur quod intellectus et voluntas
cogi non possunt ad male aut etiam ad minus bene agendum per quascumque passiones vel inclinationes
corporales; et hoc aut ex dominio suae libertatis, aut quia sunt ab organis vel dispositionibus
corporalibus abstractae potentiae, aut quia sunt gradus superioris quam sint omnes potentiae corpora-
les vel aliqua de causa secundum quod diversi diversa loquuntur. Hoc autem concesso constat quod tam voluntas
in colerico quam in fleumatico, immo in quocumque non orbata sit potest uti ratione quacumque sit dispositione
corporali dispositus potest ad extremum bene eligere et aeque bene in uno sicut in alio. Si ergo virtus
ex multiplicatis electionibus generatur per se in ipsa voluntate et sic firmatur sicut in praecedentibus
apparuit, manifestum est quod in utroque potest generari virtus aeque perfecta et aeque firma. Concedendum
est tamen quod ante virtutis generationem difficilius est eligere bene illi in quo sensitivus appetitus magis rectae
rationi adversatur et rectae electioni, quia licet voluntas non necessitetur nec cogatur per appetitum sensitivum, tamen
propter quandam affectionem naturalem quam voluntas habet ad appetitum sensitivum sicut dominus ad subditum sibi
servum ipsa alliciatur ad illud ad quod tendit appetitus sensitivus. Et iterum quia dictum fuit in 3° libro quod si praesentetur
nobis obiectum sub duplici ratione boni et mali voluntas necessario quandam habet in eo complacentiam ratione boni
apparentis et displicentiam ratione mali, nec illud est in sua potestate; sed acceptare tamen ratione boni apparentis
et imperare ad prosecutionem vel refutare tamen ratione apparentis maliciae et imperare ad fugam vel
differre de huiusmodi acceptatione vel refutatione est in dominio voluntatis. Modo constat quod illud
in quo tendit appetitus sensitivus praesentatur nobis sub ratione alicuius boni apparentis, propter quod voluntas
habet necessario ad ipsum quandam complacentiam; modo difficilius est isti voluntati eligere bene secundum accep-
tationem vel refutationem contra id ad quod allicitur et in quo habet complacentiam quam si nullam haberet ad ipsam

oplacentiam · Et puto qd' ipe eandem cam plures cetis pibi requiret electiones recte ad uir
tutem generandam firmandam et pficiendam in illo qui magis habet appetitum sbitum ad oim ir
acundatum · Ex hus aut sequitur alia ronem qd' colericus magis laudandus e de acquisita
uirtute masuetudinis sibi qm flaticus / non qdem ppr eo uirtutem ee meliorem sed ppr bn egisse
plus et circa difficilius in huiusmoi uirtutis acquisitone · Si aut qo formet sic utrum masuetu
do sit melior ipi colerico qm ipi flatico · ddm qd' no positiue / qz mansuetudo reddit utrumqz
optimum optime operantem circa iras // Sz gcedi pt qd' quodammo priuatiue mansuetudo est
melior in colico qz · s retrahit et purgat eum a peiori uitio et a peioribus opationibus et peio
rem in eo reprimit inclinatoem // Si uero qo formet sic utrum mansuetus colericus sit me
lior mansueto flatico · pot dici qd' neuter e melior sz pte superioem cum eqz pfta sit uirtus in utroqz
Sz si fleuma sit circa iras melior corporalis dispo qm e colera eo qd' ad meliores uel ad
minus malas opationes inclinat · tunc gcedat qd' fleumaticus sz corpus eius e melior circa
iras · Sic go uirtus no e melior intensiue · pot tn gcedi qd' flaticus e melior extensiue ·
Pot etiam dici qd' neuter e melior alr moralr / qz utrqz pfectus e sedm mores Sz circa iras
flaticus tn uidetur melior nalr · Sic go gcedi pot qd' flaticus mansuetus sit aliquo mo me
lior circa iras · Ad roes go utriusqz ptis rndendum e · Ad pam pcedendum e qd' ipa bn pbat
qd' mansuetudo e melior seu expedientior colerico priuatiue mo supius declato / et nihil plus
gcludit · Ad am ddm e qd' ipa bn pbat qd' difficilior sit gnatio mansuetudis in colerico
et qd' pluribus indiget rectis opationibus qm in flatico ppr qd' de acqsitoe masuetudis magis
meret colericus et laudabilior reddit ut dcm e / et nichil gcludit plus · No enim uirtus facit hoiem
bonum effectiue sz opatoes generantes uirtutem p quam ho formalr e bonus // Ad am ddm est
qd' uirtus et ars sicut dcm fuit in 2o reddunt facilia illa q an artis aut uirtutis gnatoem
cent difficilia · Concedo go qd' ante mansuetudis gnatoem difficilius erat colico bn se hre
circa iras qm flatico · Sz post eius pfectam gnatioem non erat sibi difficilius · fo ro som gcludt
qz pluribus indigebat colericus bonis opoibus ad gnatoem masuetudis qm fleumaticus · uirtus
enim no corrupit nec reprimit inclinatoem prauam pse / sz opatioes gnatiue uirtutis · Vel ddm
qz uirtus eet melior que circa difficilius difficultate se tenente ex pte obiecti extrinseci red
dit hoiem bn se hntem Sz non oz hoc gcedere de difficultate puemente ex nra nali inclinatoe
nisi qd' de hac difficultate bn gce qd' uirtus circa difficilius e nobis expedientior priuatiue
supius modo declarato / Ad am ddm qd' ipa bn pbat qd' colericum magis laudare debemus
de acqsitoe mansuetudis qm flaticum sicut dcm fuit // Ad ultiam ddm e qd' mansuetudo i
colico no gnat ex opatoibus maioris affectionis uel magis uoluntariis · Sz forte minus uo
luntariis ppr gtriam affectioem · Sz gcedm e bn qd' ipa in colico indiget pluribus opatoibus
ad sui gnatioem · Ad pmam in oppoim ddm e qd' flaticus masuetus gcedit aliquo mo melior · s
uel sz corpus ul' nalr uel extensiue sicut dcm fuit // Ad aliam dici potest pfta uirtus incli
nari no pot nisi sm qd' dcm fuit i 2o Nec sequitur qd' uirtus sit minor uel minus bona
si magis inclinari possit a maiori motiuo · Sz eet minor si minori motiuo inclinaret · hec
etiam ro pbat qd' flaticus e melior extensiue · Ad am ddm e qd' in pposito non e sile de sanitate

cor^{le} 7 de uirtute quia egritudo 7 dispo uel inclinao ad sanitate ul' egritudine sut i eode sbo
p(ri)mo dispo ad sanitatē uidet' ee qdā p(ro)p(ri)as sanitatis et dispo ul' inclinao ad egritudine qdā p(ro)p(ri)as
egritudis. Io ex tali dispoe ul' inclinatoe sanitatis ul' egritudis intendi pt ul' remitti. Virtus aut 7 pra
ua inclinao nō sūt circa idem sbm. s3 uirtus in uolūtate et inclinao praua in appetitu sensitiuo. Io
uirtus p(er) illā inclinatioē neq3 intendit' in uirtute intrisece nec remittit'. Et hec de qone
Extodecimo querit' utrum.
// sufficiant 7c.

Affabilitas quā arl's uocat amiciciā sit uirtus moralis. Ar' q nō qr nō gnalis cu
non ponat' ee iusticia legalis nec spalis qr nō pot' 9 alias distingui. s3 uidet' ee ex obm 9ti
nens obiecta pluriū uirtutū. Est. n. ut dicit arl's in colloqis 9uiuere 7 smonib3 7 rebus
coicare. politicā aut' et yconoica nō circa aliud obiectuz ee uident'. 7 tn nō sūt spales
virtutes s3 recta ra oīū uirtutuz. Etiā iusticia tā 9mutatiua q distributiā 7 libalitas
sunt circa rez coicatoē. Silr' ueritas et eutrapelia sūt in huanis colloqis. Etiā dicit
arl's qd' affabilitas ē circa delectabile hec tn ē comune omi uirtuti ut dat3 ē in scdo
ul' maxie p(ro)p(ri)ū temp(er)anc' ut dicit in 3°. Etiā masuetudo requirit' ad bene delectabilit'
9uiuere ut dicit arl's iracudos ee difficiles ad 9uiuē. Silr' honores circa quos ē magna
nimitas multū faciūt ad oportunitatem huani 9uictus. Item nulla uirtute opam' ficte
sed affabilitate opamur ficte qn ea opamur ad silitudinē amici cu3 tamē amici non
sumus ut dicit arl's // Oppom ar' p(er) arl'm. p(ri)mo uidenduz qd' ad huanā uitaz utilis est
vmo etiā necessaria coicatio / qd' in p° politice declātuz ē satis. Nā cū que nihil facit
frustra dedit solis hoib3 sup aialia cetā smonē p(er) quē alys signficaret 9ferens 7 nociuū
iustū et iniustū qd' nō ē nisi p(ro)p(ter) coicatoē. Itē3 multis indiget hō ad uitaz saluandaz
7 pluribus ad bn' uiuēdaz eā que nā p(er)ficere nō poss3. S3 ut fiat et p(er)ficiat' ul' et p(er)fcā indi
gentib3 applicent' indigent artib3 huanis multiplicib3 7 huana indigen' quā circa oīa
non p' unus hō hre sed circa paucissima valde magnū ē cū hoi et difficile si sit bonus
textor ut ipē cū plimis sibi deficientib3 artib9 quaz excere non poss3. opa possit nos uestire
et alteri multū ē si domū sciat edificare 7 possit alteri nauigare aut capē pisces aly' fer
rum fabricare sciat 7 possit intendē et sic de diuersis et inūabilib3 artib3 indiui possi sine
quib3 hoiū indigētia nālis 9pleri nō poss3. Opportet g' q tanta sit hoiū coicatio tam
domestica q ciuilis qr hoiū indigētie nāles p(er) iuicē suppleant' p(ro)p(ter) hō in p° polic' dicit
arl's qd' hō nā ciuile aial ē / 7 qui ē n(on) ciuilis p(ro)p(ter) nāz 7 nō p(ro)p(ter) fortunā aut prauus
aut melior q hō. Scdō sciendū ē q smones et aly gestus extiores quib3 utim' ad
alios in huana coicatoe possunt tripl' 9siderari. Vno° s3 qd' deseruiūt ad actus serios, et
sic circa ipos ē affabilitas de qua qō hic mota fuit. Alio° s3 qd' deseruiūt maifesta
tioē alicuius interioris p(er)fectionis nec latētis et sic circa ipos ē uirtus q apud arl'm
uocat' ueritas. Tertio° sm qd' deseruiūt ad ludos 7 solacia iocosa / et sic ē circa ipos
eutrapelia. Sūt aut' act9 serosi idem qd' actus utiles ul' necii. s. oīs illi act9 ul' smo
nes q n° ad p(ro)p(ri)e p(er)fnois maifestatioē nec ad solacia iocosa. s3 ad aliqd nob' aut alys
p(ro)curanduz ul' p(ro)sequēduz ul' 9rariū fugiēduz ordinant'. Et nō dico qd' affabilitas sit circa

actus seriosos tamen circa proprium eius obiectum, quamvis illi actus sint et aliarum virtutum et omnium vel plurium
actuum humanorum. Sed est circa sermones et gestus quibus utimur in huiusmodi mori actibus seriosis ad de-
center ac delectabiliter convivendum. Contingit enim aliquem gestibus et verbis ad alium se habere decen-
ter et delectabiliter, alium autem reddere litigiose et indelectabiliter, licet non inde mutetur substantia se-
riosi actus ut venditionis vel emptionis dationis vel acceptionis. Sic ergo videtur Aristoteles dis-
tinguere tres dictas virtutes dicens. Sunt autem omnes circa sermonum quorundam et operum
communicationem, differunt autem quoniam hec quidem circa veritatem est, hec autem circa delectabile. Earum autem
que circa delectationem hec quidem in ludis, hec autem in hiis que secundum aliam vitam colloquiis. // 3o
notandum est quod discolia sive protervia qua convictibus ad omnia vel ad plurima contrariamur et conten-
dimus cuius quod est contristare neque quemquam curantes corruptiva est et turbativa conversationis huma-
ne, tum quia reddit homines litigiosos et hos segregat secundum Empedoclem, tum quia tollit pacem et ami-
citiam que tenet homines in communi congregatione, tum quia avertit hominis naturalem appetitum quem homo
habet ad conversationem. Homo quippe naturaliter appetit delectabile et fugit triste. Et ex hoc notabili
cum primo manifestum est quod homini discolia est prava et contra bonos mores. // 4o sciendum est quod
placiditas qua quis ita vult omnibus placere et nullum contristare quod ad nulla aliorum dicta
contendit, sed circa omnia etiam si turpia sint approbat et commendat, est infectiva conversationis, quod patet
tum quia vitium inde convivencium augetur. Sicut enim laudata virtus sic et laudatum viti-
um crescit, tum quia per hoc vitiorum participes efficimur. Et sic iterum patet quod contra bonos mores
est talis placiditas // Ex hiis autem concludemus ultimo quod in humana conversatione circa sermones
et gestus circa seriosos actus indigemus virtute morali, quia circa omnes passiones vel operationes
humanas indigemus virtute morali dirigente sive inclinante nos ad medium secundum rectam
rationem tenendum, circa quas contingit excedere vitiose et deficere prave. Nam circa talia me-
dium est semper laudabile et virtuosum, prout sepe diximus supra. Sed circa dictos sermones et gestus
tam in delectando quam in contristando contingit et excedere et deficere et utrobique prave sicut
dictum fuit grossius. Hec autem virtus ut dicit Aristoteles proprium nomen non habet, sed ei nomen attribuit
amicicie propter similitudinem eius ad veram amiciciam. Amici enim delectabiliter ad invicem vivunt. Ita
et secundum hanc virtutem homo debet se delectabiliter habere ad convictus secundum mores et gestus exteriores. Ab
aliis autem vocatur aliis nominibus. Homerus videtur eam vocare socialitatem. Unde maledicit homines
insociabiles id est discolum et tedio societatis turbatorem sicut recitat primo politicorum. Vocata etiam fuit
urbanitas ad differentiam rusticabilitatis quia viventes in urbe magis solent convivere et colloqui
gratiose quam rusticales. Et eadem occasione vocata fuit curialitas quia qui conversantur in
curiis solent pre ceteris gratiose convivere et colloqui quibuscumque. Unde cum aliquem vocamus curialem ipsum
intendimus de hac virtute laudare. Incurialem autem vocamus discolum et convictibus honerosum.
Ab aliquibus etiam vocatur iocunditas, non quia per eam huiusmodi formaliter intret iocunditatem et leti-
ciam, sed quia sibi colloquentes et convivientes reddit iocundos et letos. Antiquitus autem vocata
est facecia, et habentes eam faceti. Unde Boetius de disciplina scolarium Gallicos de illa
virtute quia maxime viget in eis commendans dicit se Parisius venire ad videndum facetos Gal-
lorum ritus. Et est idem facecia quod allegantia et decentia vel suavitas in verbis et dictis.

Unde metrificator quidam librum quem de pluribus ad hanc pertinentibus virtutem documentis composuit quem vocavit Facetum. Modernorum etiam aliqui affabilitatem vocaverunt eam. Affabilitas tamen sermoni comparatur. hec autem virtus ad sermones et alios se extendit gestus exteriores. quocumque tamen nomine vocetur probatum est quod sit moralis virtus. Extrema vero vitia sicut tactum fuit sunt discolia et placiditas. Sed discolia magis contraria virtuti si placiditati aliud vitium non subintret. Actus enim principalis huius virtutis est in complacendo cum convictibus et in reddendo convictorem iocundam et delectabilem sed tamen moderate. discolus autem peccat contra hanc virtutem placidus autem contra modum tamen in excessum plus et aliquando omnes et illos quos non oportet nititur delectare. Non est tamen difficile quod placiditas peior efficiatur si alteri vitio misceatur ut si non solum propter placere et propter iocundam reddere societatem aliquis placidus fiat sed gratia lucri vel ut possit aliquem convictorem defraudare. Ad rationes respondendum est quod ipsa specialis est virtus et actibus omnibus distincta, quamvis licet omnes virtutes morales requirantur ad perfectam conversationem hoc est secundum diversos actus et circa diversa obiecta. Et licet in omni conversatione locum habeat ista virtus ipsa tamen non respiciat secundum actum virorum sed solum sermones et gestus quibus utimur in exercitio singulorum virorum actuum seriosorum. Ad aliam dicendum quod si in aliquo assimilatur amico, non propter hoc fingimus nec dicimus nos esse amicos. Si enim equus et asinus in aliquo consimili opere naturaliter conveniunt non fingit propter hoc asinus si exercet illud opus sed ille fingit qui cum amicus non sit se dicit amicum et per opera vel verba que propria dicuntur esse solis amicis se amicum esse designat. Et hec de questione etc.

Decimo septimo queritur utrum veritas sit virtus moralis.

Arguitur quod non, quia opus partis intellective non est virtus moralis, tamen contrarium non est oppositum quia virtus moralis pertinet ad partem appetitivam. Sed verum et falsum sunt opus intellectus ut dicitur 6° huius. Et confirmatur quia ibidem dicitur quod in mente id est in parte intellectiva est affirmatio et negatio, in appetitu enim prosecutio et fuga. Modo verum et falsum in affirmatione et negatione sunt 6° metaphysice. Ergo pertinet ad intellectum non ad appetitum. Item yronia que veritati opponitur non est vitium ergo neque veritas est virtus. Antecedens patet per Aristotelem dicentem qui autem moderate utuntur yronia et circa que non valde prompta et manifesta yroniçant gratiosi videntur. Ideo et dicit laudabile esse et non minus a vero declinare ideo quia magnanimus ut dicitur capitulo de magnanimitate utitur yronia ad multos et nullus virtuosus utitur vitio. Ideo yronia non videtur esse vitium. Item veritas in extremo consistit quia semper in altero contradictionis extremo, morales autem virtutes non sunt in extremo. Item et confirmatur quia hic contingat deficere vitiose tamen excedere non contingit, sed homo quanto magis dicit verum omni subtracto mendacio tanto magis est verax et virtuosus. Unde Aristoteles dicit per se autem mendacium pravum fugiendum, verum autem et bonum et laudabile. Virtus autem moralis non est nisi ubi contingit et excedere et deficere et utrobique vitiose. Oppositum vult Aristoteles. Sciendum est quod veritas non capitur hic prout veritatem secundum quod ens et verum convertuntur, nec pro adequatione intellectus componentis et dividentis ad ea de quibus componit et dividit quia hec pertinet ad intellectum non ad appetitum. Nec capitur pro adequatione sermonis significantis in significando ad rem significatam de qua fit sermo, quia nec talis veritas in appetitu existit. Et ita satis patet quod veritas hic non sumitur proprie propter quod hanc virtutem dicit Aristoteles innominatam esse scilicet nomine sibi proprio, sed tamen in 2° huius vocavit eam veritatem attribuendo sibi illud nomen ab obiecto.

circa quod ipsa versatur. Vel magis dicendum videtur ab opere quod circa suum obiectum operatur. Sermones enim et alii actus exteriores secundum quod designativi sunt rerum dispositionis in humanis bonis ut puta in nobilitate amicorum in habundantia divitiarum in excellentia habituum in intellectu in bonitate virtutum corporalium aut in hiis vel circa quecumque iactantia locum habere potest sunt obiectum illius virtutis et oppositorum sibi viciorum et forte non hec sola ut videbitur post. Actus autem istius virtutis est veritas que est adequatio sermonis et operum significantium ad res quas designant. Actus autem oppositorum viciorum sunt falsitates huiusmodi sermonum vel operum que consistit in fingendo maiora quam sint aut minora. Ex hiis ergo manifestum esse potest quod veritas prout est virtus moralis est habitus inclinans ad veram rerum designationem per sermones et alios actus exteriores prout ratio recta dictat. Vitia autem opposita ei sunt iactantia et yronia. Iactantia autem consistit in significando nobis inesse gloriosa que non sunt in nobis aut maiora quam sint vel ultra in excedendo circa hoc limites recte rationis secundum quascumque circumstantias. Yronia autem consistit in deficiendo circa predicta ab eo quod ratio dictaret recta. Ex hiis autem visis manifestum est quod iactantia est vitium secundum excessum si declaratum fuit quod circa dicta contingit excedere limites recte rationis. Similiter manifestum est quod yronia est vitium secundum defectum si declaratum fuit quod circa predicta contingit deficere ab eo quod recta ratio dictaret vel iuberet. Hoc enim totum patet ex terminis secundum ea que de quod nominis istorum habituum predicta sunt. Quicquid enim dissonat recte rationi sive secundum excessum sive secundum defectum vitium est. Declaranda sunt ergo duo predicta primo sic: Mendacium per se est pravum et fugiendum verum autem et bonum et laudabile sicut dicit Aristoteles et recta ratio prohibet omne pravum et omne bonum precipit et hortatur. Sed iactancia contingit mentiri et secundum excessum fingendo de se gloriosa que non sunt vel maiora quam sint ergo etc. Item hoc specialiter patet de iactatore quia quod est honorosum convictibus est dissonum recte rationi sed iactantia est huiusmodi propter honorositates superhabundantias esse sic dicit Aristoteles. Statim enim cadit in mente audientium quod tales iactatores velint alios sine meritis suis superexcellere in honore et hoc naturaliter displicet audientibus. Unde Tullius in libro de officiis reprehendit tales dicens: Turpe est de se ipso predicare presertim falsa et cum derisione audientium imitari militem gloriosum. Et subdit: Qui se ipsum laudat cito derisorem invenit. Yrones non ita sunt honorosi quia non se supra alios exaltant propter quod graciosi secundum mores videntur ut dicit Aristoteles. Tamen nulli dubium est quam turpe sit aperte et amplissime mentiri de se ipso secundum defectum. Si enim dicat clericus in sacris approbatus et notus se nichil scire se ignorantiorem esse beciano vel si dicat miles fortissimus et athleta se nichil posse nichil valere hoc videtur esse trufa et derisio. Ex hiis dictis manifeste concludi potest primo quod veritas est virtus moralis. 2o quod iactantia est peius vitium quam yronia. Primum patet quia circa omnia agibilia humana circa que contingit operari bene et virtuose secundum medium rationis circa talia virtute indigemus inclinante et determinante nos ad medium tenendum sicut sepius ante dictum fuit. Sed dictum fuit quod circa sermones et actus exteriores ut sunt designativi rerum dispositionis errare contingit et secundum excessum et secundum defectum ergo circa ea indigemus morali virtute et illam vocamus veritatem ergo etc. Secundum patet primo ut dictum est iactantia est magis honorosa convictibus. 2o quia communiter provenit ex peiori motivo scilicet ex inordinato appetitu lucri vel honoris que superbie vel avaricie appropinquat. Yrones autem ut dicit Aristoteles magis sunt fugientes molestium et tumidum. 3o quia magis distat a vero, eo quod minus in maiori includitur non autem maius in minori. Unde sic dicitur post: alii yronizare contingit sine mendacio. 4o sicut dicit Albertus quod iactantia pluribus fit et magis difficulter convertitur. Innatum enim homini est ad

alta ascendere et magna de se presumere. Est tamen sciendum quod aliquem quando in moribus fingere contingit ad dolose decipiendum vel circa se astute et sagaciter extollendum propter condignum, et hec yronia iactantiam includit aut etiam aliam peiorem maliciam et peior est quam iactantia et ipsa vocatur ypocrisis. Et de hac dicit Aristoteles: Et etiam superhabundantius et valde defectus iactantium. Sed dubitatur utrum veritatem dicere contingat aliquem peccare contra illam virtutem. Ad quod breviter dicendum est quod multipliciter et sepe prave contingit veritatem enuntiare potest enim homo sepe nocere non solum malis sed etiam bonis. et exempla multa dari possent, sed non est vis quia ipse notum est unicuique. Etiam qui propria bona facta sepius et omnibus exclamaret reputaretur iactator. Nunquam ergo mendacia sunt dicenda nec quoque vera nisi cum debitarum observatione circumstantiarum scilicet quare et quando et ubi et quibus et quomodo et sic de aliis. verum enim in medio rei est Sed oportet servare medium rationis. Igitur dicendum est quod principales rationes. Ad primam apparuit in positione quod veritas proprie sumpta non erat virtus. Ad aliam dicendum est forte quod yronia dupliciter capi potest uno modo in dicendo non esse quod est aut non tantum esse quantum est et hec est mendacium et sic pravum. Alio modo in dicendo minus quam sit non tamen excludendo maius ut si vir multis insignitus amicis magnus dicat aliquos habeo magnos amicos et sic non est mendacium et de tali yronia potest exponi auctoritas allegata. Etiam dici potest de magnanimo quod Aristoteles dicit ipsum uti ad multos non yronia. sed yronia autem mendacium non excludit sicut dicetur post. sed yronia includit mendacium saltem secundum primum modum predictorum. Ad aliam dicendum est quod veritas est in medio duarum falsitatum scilicet eius qui dicit esse quod non est, et eius qui dicit non esse quod est. Sed adhuc dictum est quod circa ea contingit accipere medium rationis et extrema etc. Et hec de questione etc.

Decimo octavo queritur utrum in omni mendacio sit peccatum. Arguitur quod non quia poete boni morum intendentes sepe mentiuntur proferentes scienter fabulas falsas et tamen non peccant sed bene agunt et meritorie. Oppositum quia mendacium dicit Aristoteles non ipse pravum et ipse presupponit de omni primo posteriorum. Videndum est primo quid per mendacium intelligi debeat. Non enim omne falsum est mendacium. Sic enim omnes maxime philosophi et philosophiam profitentes censentur sepissime mendaces, quia sepe deficiunt in suis rationibus et asserunt falsum. Si namque duos quos credideris ut rectos esse sapientissimos considerabis, videbis eos in pluribus opinionibus oppositis, et ita multa dicit falsa saltem unus si non ambo. Nullos tamen ob hoc illos mendaces dicit. Ideo diffinit Augustinus mendacium quod est falsa vocis significatio cum intentione fallendi. Forte tamen largius accipitur mendacium in proposito scilicet non solum sed quod in voce consistit sed in operibus dicente Aristotele de veridicis aut falsidicis dicamus similiter in sermonibus et operationibus et fictione sicut ostendit Eustachius. Mentiri contingit tam in verbis quam in factis fingendo que non sunt. Est ergo mendacium falsa significatio vocis vel operis cum intentione fallendi. Et verbum fallendi potest exponi dupliciter. Uno modo fallendi id est falsum dicendi et sic mentiri idem est quod contra mentem ire. Alio modo fallendi id est decipiendi et fraudandi eum vel eos quibus talia significamus. Mentiri ergo est idem quod dicere falsum in fraudem. et illud mentiri se habet ad precedens sicut inferius ad superius. Mendacium ergo communiter sumptum dividitur primo in simplex mendacium et periurium. Est autem periurium mendacium per iuramentum illatum. Et utrumque mendacium quatuor species habet. Est enim mendacium iocosum, et officiosum et mendosum et perniciosum. Iocosum quod fit causa dandi solacium. Officiosum quod fit in bonum alicuius et nulli potest nocere ut si iratus homo super amicum tuum innocentem tenens gladium in manu volens eum occidere dicat: est ne talis in camera tua. te autem mentiente dicente quod non. ille recedet et salvabitur amicus, te autem dicente quod sit aut etiam tacente franget ille cameram tuam et interficiens homicida interficiet amicum

tum. Tale autem mendacium esse officiosum. Mendacium autem mendosum est quod ex solo appetitu mentiendi fit et non alterius gratia. Mendacium autem perniciosum est quod fit in fraudem alterius. Ad hunc addit tertius modos aliqui duos apponunt mendaciorum modos scilicet yronicum et poeticum. Yronicum ut si pater filium de aliquo malefacto reprehendens dicat: O quam tu bene fecisti, tu es valde bonus puer, qui dicat: tu male fecisti, tu nihil vales. Poeticum ut quando poete fingunt bruta loqui vel inanimata. Sed putandum est quod illa non sunt mendacia. Nam yronicus sermo licet ex impositione verborum significaret aliud quam sit in re aut etiam quam aliud quod sit in mente proferentis, tamen ex modo proferendi et propter materiam subiectam significat oppositum, scilicet significat et sicut est in re et sicut est in mente proferentis. Unde si pater dicit: O quam tu bene fecisti, vult intelligi hoc significare quod male, et hoc etiam filius capit ex verbis patris. Ille autem sermo significat ut maneque cuius constituat intellectum. Sermo vero poeticus non exprimitur ad significandum quod ita sit, nec audientes credunt esse ita sicut sermo secundum propriam impositionem pretendit. Sed sermo poeticus exemplariter profertur ad facilius intelligendum id quod intendit asserere et docere, et hoc satis patet per Esopum in sua poetria dicentem. Et propter hanc causam utimur in docendo exemplis ut facilius intelligatur quod dicitur propter hoc quod in omnibus est demonstratio vel delectatio ymaginationis. Respiciet ergo anima perfectius propria secundum delectationem suam quam habet in exemplis. Licet autem dicti mendaciorum modi sint, multi dicentes etiam in simplici mendacio dicit quidam quod omne mendacium est pravum propter tria. Primo quia perversitatem includit. Secundo quia iniquitatem. Tertio quia inhumanitatem. Primum sic patet: uti re ad oppositum sui finis ad quem naturaliter et per quos divinitus ordinata est, pervertere est ordinem divinitus institutum. Sed hoc ita fit in omni mendacio, quia sermo datus est hominibus, sicut dicit Aristoteles primo rethorice, per naturam, quia nihil frustra facit, ad significandum veritatem de delectabili vel tristi, conferenti vel nocivo, iusto vel iniusto, et ubi bono vel malo. Abutimur ergo sermone et ordinem nature pervertimus si in falsum utimur eo. Secundum sic declaratur. Iniquitas dicitur ab in quod est non et equitas, quia non equitas ubi equalitas debet esse secundum rectum ordinem nature, licet inequalitas appareat in iustitie secundum nomen propter usum. Sed in mendacio est inequalitas sermonis significantis tam ad conceptum mentis quam ad rem de qua fit sermo, inter que tamen debet esse vera equitas tanquam inter signum et signatum. Voces enim naturaliter imposite sunt ut sint intellectus signa conceptuum et ut sic mediantibus conceptibus signa rerum. Unde primo perihermeneias: Sunt ergo ea que sunt in voce earum que sunt in anima passionum note, id est signa. Anime autem passiones sunt rerum similitudines. Item quod penes eum videtur inequalitas est inter intellectum et voluntatem. Intellectus enim indicat unum et voluntas nititur ad exprimendum contrarium. Tertium vero sic patet. Inhumanum est proximum facere deteriorem. Sed qui mentitur facit audientes quantum in ipso est deteriores. Bonum enim hominis consistit in intellectu et voluntate. Bonum autem intellectus vel est veritas, ut apparet 6° ethicorum, propter quod falsitas est malum eius. Mentiens autem quantum in eo est audientis intellectum informat falsitate, ergo et cetera. Alii autem bene concedunt quod omne periurium est peccatum, quoniam si per deum iuramus aut per fidem nostram aut per sanctos, nos assumimus eos et invocamus in testimonium dicti nostri. Et si ita dictum nostrum fuit falsum, nos assumimus eos tanquam falsos testes, quod erit eis iniuriosum. Item si iuramus per corpus nostrum vel per animam nostram, sensus est quod ipsum vel ipsam obligamus si non est ita sicut asserimus, quod iterum est periculosum. Secundo etiam concedunt quod mendacium omne perniciosum est peccatum, quia iniustum est sicut de se patet. Tertio etiam concedunt mendacium mendosum esse peccatum, quia verum secundum se ipsum amabile et falsum odibile. Tamen verum sit bonum partis intellective, sicut dicitur in 6°, propter quod vitiosi est appetitus qui delectatur in falsitate secundum se ipsam et propter se ipsam. Adhuc etiam concedunt mendacium iocosum esse vitium, quia cum dictum sit quod verum secundum se ipsum sit laudabile, bonus simpliciter magis habet solatium in dictis veris iocosis quam in falsis. Solatia autem vitiosa sunt que in malis secundum suam maliciam existunt. Sed magis dubitatur de mendacio officioso

ut in exemplo predicto. Si enim tale mendacium sit vitiosum hoc non est quia noceat audienti, prodest enim sibi quoniam
per mendacium quod affert sibi modicum malum ipse evitat magnum malum secundum Horatium. De duobus autem malis minus
malum est eligendum quoniam minus causam boni est quo repellitur magis malum, nec videtur vitiosum quia perfectionem infirmat. Non
enim infirmat eam secundum intellectum quia secundum illum nec licet de re concepta. Nec infirmat appetitum quia in appetitu non est unum
neque falsum nec videtur vitiosum quia inequata sit vocis rei. Oppositum enim est causa. Erat enim intelligens amicum esse in
camera secundum voluntatis hoc vult, et dato quod hoc non vellet sed magis vellet eum esse in aliquo loco tutiori, aliquo
non propter hoc errat voluntas. Ratio est quia iudicat falsum esse. Dicendum quod voluntas hoc vult nec videtur vitiosum ex
eo quod non est adequatio vocis significantis ad conceptum vel ad rem. Hoc enim non est malum rei significate
si significatum est falsum. Nec est malum vocis cum ipsa secundum se non sit magis determinata ad hoc significandum quam ad eius oppositum
et sic non apparet realiter aliqua pravitas. Et si natura dedit nobis principaliter sermonem ad significandum veritatem
conceptus, tamen eo licet uti aliter in casu. Sicut equum quem dedit nobis natura ad equitandum possumus in mare
tempore periculi. Non ergo videtur magnum perditum nature si sermone nobis dato utamur ad id quod nobis utile
videtur. Adhuc autem si tale mendacium sit vitiosum hoc non videtur nisi ratione appetitus appetentis vel imperantis
sed appetitus non videtur prave appetere nec imperare, nisi id quod imperat vel appetit est natum inferre malum
aliquod aut anime aut alicui potentie eius aut corpori aut alicui alteri. Sed sermo falsus in casu predicto nulli
videtur esse malus ut inductum fuit igitur etc. Secundo in Aristoteles dicit 3° huius quod quandoque laudatur quis turpe vel triste
aliquid sustinet pro magis bonis. Non de vitio nullus est laudandus. Et si dicatur Aristoteles dicit quod mendacium
est per se pravum et fugiendum et per se supponit de omni post posteriorum. Potest dici quod per se in demonstrationibus
certissime dicit de quibus illo loco loquebatur Aristoteles supponit de omni. Sed in naturalibus demonstrationibus et magis
in moralibus sufficit quod sit in pluribus. Et contrarium ostendit bene 2° celi in fine quia accidentium naturalium quedam
sunt separabilia et quedam non. Et accidentia naturalia sunt accidentia per se etiam per naturam insunt quod est de substantia rei. Si
tamen nos concesserimus quod mendacium sit turpe per se ipsum ita quod ab ipso sit inseparabilis turpitudo propter deforme
esse per prius quod est sincera veritas ex quo videtur quod omne mendacium se ex opponit. Dicendum quod numquam erit
opportunitas mentiendi. Non enim mala facienda sunt ut eveniant bona propter quod Aristoteles 6° huius capitulo de
eubulia dicit quod in inquisitione consiliativa contingit non bene sillogizare ut propter sibi pravum assumere finem ut
propter medium esse pravum ad bonum propter quod non est eubulia ut dicit secundum quam quod oportet quidem adipiscatur non quidem
per quod oportuit. Et puto quod illa via est tutior et Aristoteles multum extollebat veritatem super amicitiam primo huius.
Et idem fecit Plato et alii plurimorum philosophorum. Quod autem dicit Aristoteles 3° huius quandoque laudantur qui turpe aliquid
operantur pro magnis bonis debet intelligi non de turpitudine vitiosa sed ignominiosa tamen ut si quis patitur
ipsius et amicorum suorum in modus maledictus portans integrum in manu emendam offerat inimicis. Nec valet inductio
facta superius quoniam licet talis sermo sit utilis multum audienti tamen ex eo infirmatur anima perfectio et quantum ad
partem rationalem iudicantem id oportere secundum mentiri quod numquam est. Et quantum ad appetitum eligentem medium pravum
ad finem bonum quod numquam est faciendum. Verum est tamen quod inter cetera mendacia minimum est mendacium officiosum et est
de hiis in quibus venia est et non laus. Et hic occurrit dubium utrum omne mendacium peccet contra virtutem illam
quam Aristoteles vocat veritatem. Ad quod dicendum communiter quod non. Sed mendacium iocosum contra eutrapeliam, mendacium perniciosum
contra iustitiam, mendacium amasiorum contra temperantiam, quoniam sicut dicitur 3° huius finis operis est quem sui habitum determinat eum
unumquodque fine propter quod et dicitur 4° huius quod qui dat non boni gratia sed propter quamdam aliam causam non liberalis sed aliquis
quis dicitur. Et in 5° huius dicitur Si hic quidem lucrandi gratia mechatur et accipiat. Hic autem apponens et

iacturam faciens propter concupiscentias iste quidem luxuriosus uidebitur utique magis esse quam auarus ille autem iniustus luxuriosus autem non est. Item aristoteles de illa uirtute determinans scilicet de ueritate et de uitiis oppositis excludit uerum quod spectat ad iusticiam dicens. Non enim de uidico in confessionibus dicimus neque quecumque ad iusticiam uel iniusticiam contendunt alterius enim huius erunt uirtutis. Sed in quibus nullo tali differente et in sermone et in uita uerum dicit eo quod talis est secundum habitum. Item illa uirtus est inter iactantiam et yroniam que non habent locum circa omnem materiam circa quam contingit et uerum dicere et mentiri, ergo non omne uerum spectat ad illam uirtutem nec omne mendacium oppositum. Alii autem dicunt oppositum primo quia aristoteles determinans de uitio quod spectat contra illam uirtutem in excessu ponit plures modos maiora autem existentibus fingens nullius gratia per uanum quidem assimilatur non enim utique gauderet mendacio uanus autem uidetur magis quam malus. Et hoc idem uidetur pertinere ad mendacium mendosum. Deinde dicit Si autem gratia alicuius quod quidem glorie uel honoris non ualde uituperabilis ut iactator. Ecce quod ille modus uidetur pertinere ad maliciam magnanimitatis uel phylotomie et uitiorum sibi oppositorum. Deinde addit quicumque argenti uel quecumque in argentum deformior, ecce quod ille modus spectare uidetur ad auariciam contra quam uidetur et malus. Item non possibile bene assignare contra quam uirtutem peccaret mendacium offitiosum ut in perius dictum est, quia non apparet contra quam aliquam uirtutem nisi contra illam quia neque iactantia est in tali mendatio neque yronia. Item mendacium mendosum potest esse de rebus extraneis que non sunt materia alicuius alterius uirtutis. Nec etiam spectat ad iactantiam et yroniam ergo non uidetur contra quam uirtutem peccaret tale mendatium. Item uirtutes sunt adinuicem connexe 6o huius. ergo non esset temperatus qui propter lucrum mecharet non ergo uidetur inconueniens in eodem opere plura concurrere uitia in diuersis uirtutibus opposita sed unum sit principalius gratia cuius alia concurrunt dicet ergo quod solum mendatium mendosum est illud quod per se spectat contra istam uirtutem. omnia autem alia mendatia sed quia mendatia sunt peccant contra istam uirtutem. Sed non in quantum sunt gratia alterius. peccant enim similiter et principalius circa aliquam aliam uirtutem unde dicit aristoteles de illo qui habet illam uirtutem. Videbitur autem utique ille moderatus esse amator ueri et in quibus non differt uerum dicens et in quibus differt adhuc magis. Nec uident concludere rationes ad oppositum adducte. Ad primam enim dicitur potest quod cum in eodem opere plura uitia concurrunt principalis denominatio est ab illo modo cuius gratia fit. hoc tamen non obstante alia sunt ab eo distincta formaliter. Ad aliam dicendum est quod aristoteles excludit uerum pertinens ad iusticiam non quia spectet ad illam sed quia principalius ad iusticiam. Ad aliam dicendum quod istam uirtutem posuit aristoteles iactantiae medietatem quia mendacia mendosa que precise peccant contra illam uirtutem sepius sunt circa materiam circa quam contingit iactantia et yronia quam circa aliam materiam. Non tamen excludere uolebat aliam materiam unde postea non solum sed excessum opposuit isti uirtuti iactantiam sed etiam mendatium quod nullius gratia fit et quod fit argenti gratia. Et hec de questione.

Decimo nono queritur utrum.

Eutrapelia sit uirtus Arguitur quod non quia est circa ludos circa quos nulla uidetur esse uirtus moralis propter plura quia omnis ars et uirtus sunt circa difficile 2o huius. Sed ludere non est difficile quia ludere sciunt et bruta et pueri Item omne opus uirtutis est felicitatis uel ad felicitatem ordinatur, ludere autem non est felicitatis ut notum est, nec ad felicitatem ordinatur quia dicitur 10o huius, quod actiones ludi non ordinantur in aliquid aliud. Item ludus est opus intemperati et mollis 7o huius hoc autem non est uirtutis. Item sequeretur quod magis esset uirtuosus qui melius sciret ludere, et sic ystriones essent ceteris uirtuosiores. Item uidetur dicere aristoteles quod ludi sunt decori forte ridiculo et cum uitio hec autem omnia sonant in malum Item circa illud non est uirtus moralis circa quod non contingit praue excedere et praue deficere cum uirtus in medio consistat duarum maliciarum

Sed primo videtur quod in ludo non sit pravus excessus quia histriones maxime superfluunt in ludo quia quasi totam ico con-
sumunt vitam suam et tamen non peccant in hoc probatio quia etiam homines peccarent qui eorum ministerio uterentur, aut ipsis
aliquid largirentur tamquam fautores peccati quod non videtur esse verum. Item ludus actu non videtur esse peccatum sed excessum
quod excusat a peccato. Unum enim peccatum non excusat alterum ergo quod dicitur est 3o huius peccantes ex ebrietate
esse dupla pena puniendos esse sed ludus excusat a peccato, quia multa si fiunt seriose graviter puniuntur
que facta in ludo etiam non reprehenduntur. Item videtur quod defectus ludi non sit vituperabilis quia ad operationem vir-
tutis non nocet immo requiritur mentis maturitas, que vel excludit ludum vel cum non requirit, cum ludus in
quadam mentis vacatione consistat. Oppositum ponit Aristoteles. Primo videndum est quod contingit defectum ludi esse
vitiosum. 2o quia etiam contingit excessum esse pravum. 3o ex hoc concluditur quod eutrapelia est moralis virtus
Primum sic patet quia sicut experimur post quam sit per longam et continuam operationem corporis exteriora membra laxantur
ergo quod indiget requie corporalis sensus autem nostri longe vigilie usu laxantur ergo quod indiget sompno quo
ab opere quiescant. Ita et secundum longam et studiosam actionem interiore virtutes interiores animales laxantur
ergo quod requies est eis necessaria. Nam sicut dicit Aristoteles in de sompno et vigilia, quorumcumque est aliquod opus sed nam
quanto excesserint tempus in quanto possunt aliquid facere vel aliquid eorum que possunt tempore facere necesse deficere. Huic
autem lassitudini que fit per attentionem studiosam remedium non est quies corporis, quoniam et quiescente corpore
talis potest aggravari lassitudo. Nec huic remedium est sompnus. Remediat enim sensibus exterioribus et non
quantumcumque interiori actione lassatis. Immo expertum est quod cum diligentia studere solet quod non statim possunt
uti bene sompno sive sompniis mirabilibus aliquando terribilibus propter ymaginative commotionem, oportet igitur tali laxitu-
dini remedium esse sibi conveniens. Sic igitur laxamentum per profundam mentis attentionem qua spiritus animales in
organis virtutum interiorum commovetur et resolvuntur. Ita oportet quod per mentis diffusam vagationem reducantur
mens autem interior maxime vacat circa ludos ergo quod ludi sunt utiles homini sic dicit Albertus ne sibi
mens efficiatur inutilis. Et hoc iterum patet quia deus et natura nichil faciunt frustra primo celi. Nam non dedis-
set nobis tantam inclinationem ad ludos nisi nobis in aliquo profuissent. Ex quibus manifeste apparet
quod aliquando pravum contingit deficere circa ludos, et nunquam patere potest quod quibusdam non est detestandum qui se
volunt esse quasi tristes sine solatio. Nonnumquam est cum eis facile conversari. De hoc satis loquitur Seneca in libro de
tranquillitate animi dicens. Sicut fertiles agros exhauriret numquam intermissa fecunditas. Ita animorum impetus
assiduus labor frangit. Vires recipient paululum resoluti et remissi. Nascitur enim ex assiduitate la-
borum animorum hebetatio quedam et languor. Nec ad hec tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturale quandam
voluptatem haberet ludus. Et addit. legum conditores festos instituerunt dies et ad hylaritatem homines pub-
lice congregerent tamquam necessarium laborantibus interponentes temperamentum. 3o potest videri quod excessus in
ludo est multipliciter vitiosus. Primo quidem sicut vigilia nobilior est sompno et finis eius Ita operationes serio-
se et attentiones studiose nobiliores sunt mentis vagatione et ludicris operationibus et sunt tamquam fines
earum. Igitur stare multum in ludo est tempus amittere, et operibus melioribus ludi finem debitum auferre, et per consequens
auferre quod bonum intentum erat hic. Nichil enim est bonum nisi propter causas finales contra 2o methaphysice. Unde Sene-
ca de tranquillitate animi dicit. Ludi totiens frequens usus omne animi pondus omnem quod vim eripiat. Nam
et sompnus refectioni necessarius est, tamen hunc si die noctique continues mors erit. Multum interest utrum re-
mittas aliquid aut solvas. Et Tullius de officiis primo. Ludo autem et ioco uti quidem licet sed sicut
sompno et quietibus corporis tunc videlicet cum gravibus seriisque rebus satisfecerimus. Item etiam ludos

cadit error sepe per modum et circumstantias. Vitiosus enim est ludus si turpia verba et illicita inter misceantur. Unde 7° politicorum: Totaliter quidem igitur turpe eloquium ex civitate sicut aliquid aliud oportet legis latorem exterminare. Ex dicere enim de facili quodcumque turpium fit et ipsum facere prope. Vitiosus si non sit conveniens statui personarum. Non enim decet dominum dicere multa que decent servum, neque senem que iuvenem. Non est etiam bonus si sit inutiosus (?), importunus si non observaret tempus et locum et sic de aliis circumstantiis ut per se notum est. Ex dictis concluditur quod eutrapelia est virtus moralis, quia circa illos actus humanos indigemus virtute dirigente et inclinante nos ad medium circa quos contingit excedere prave et deficere vitiose, sed hoc contingit circa ludos, igitur circa ludos indigemus morali virtute. Hanc autem nominamus eutrapeliam iuxta etc. Dicitur autem eutrapelia ab eu quod est bonum et trepo trepas quod est verto vertis quia ad iocunditatem convenientium bene vertens (?) facta et dicta ipsorum. Ad rationes ad primam dicendum est quod licet ludere sit finale tamen ludere bene scilicet secundum medium rationis in omnibus circumstantiis est bene difficile. Ideo bene concedit quod ludere absolute non est virtutis sed ludere quantum oportet et quando et ubi, cum quibus oportet et hoc non est pueri neque bruti. Ad aliam dicendum quod ludere in multis non ordinatur ad aliud quam ad delectationem que est in ludo. Sed tunc non est opus virtutis. Potest tamen delectatio que est in ludis intendi propter refectionem virtutis interioris ut magis postea possit in suas operationes et hoc bene ordinatur ad felicitatem et sic potest esse actus virtutis. Ad aliam dicendum est quod ludus inmoderatus in ultimo fine intentus propter delectationem qui ideo est, est intemperati et mollis, ideo sic non est virtus. Ad aliam potest dici quod in secundo libro dictum fuit quod ad virtutem scire quidem parum aut nihil prodest, alia autem non parum sed omnia possunt. Vel dicendum quod scire ludere per artem parum facit ad virtutes, immo tales communiter peccant secundum excessum. Sed scire per prudentiam ludere scilicet sciendo quando ludere oportet et quantum et quomodo et cum quibus et ubi, et sic de aliis circumstantiis pertinet ad virtutem. Sic autem non sciunt histriones. Ad aliam dicendum quod si derisiones, ridicula et convitia fiant ad inhonorationem vel scandalizationem alicuius tunc non est virtus sed malitie. Si tamen verba in modum convitii vel derisionis proferantur talia tamen que nullo modo sunt contra honorem convitiati nec in quodcumque malum eius vel audientium converti possunt, tunc potest convitium non esse malitie sed virtutis, aliter non. Ad aliam dicendum quod excessus vitiosus non sumitur secundum rem sed ad nos. Ad histrionem autem spectat ludere ad lucrandum sibi necessaria et omnibus sibi convenientibus impendere solatia. Ideo si sepe et multum ludit, non excedit medium rationis. Sed excederet si in ludis suis uteretur turpiloquio, vel si contra voluntatem luderet eorum quibus serviunt. Aut si delectationem quam habet in ludendo sibi finem statueret ultimatum aut alio aliquo modo. Ad aliam dicendum est primo quod ludus numquam excusat a peccato circa actum pravum cuiusmodi sunt adulterium, furtum, homicidium sed accusat. Sed in illis solis que peccata non sunt nisi propter intentionem pravam facientis ut potest si fiant in contemptum legis vel in proximi iniuriam ludus excusat pro quanto ludi intentio ad delectationem fertur non autem ad iniuriam nec contemptum. Nec iterum excusat aliquem ludus illicitus aut non circumspectus vel displicens illis ad quos fit. Ad aliam dicendum est quod mentis maturitas aliquando omnino excludit ludum sed non semper sic ut iam dictum fuit. Ideo tempus est cum aliis circumstantiis observandum etc.

Igesimo queritur utrum virtuosi sit aliquando verecundari. Arguitur quod sic 4° ethicorum. Magnanimus est potens beneficiare, beneficiatus autem verecundatur. Et cum dicitur ibidem magnanimum esse videtur qui magnis virtute magnum et quod magnanimus siquidem maxime dignus optimus utique est.

quia virtuosi et optimi viri est aliquando verecundari. Item erubescentia que per eodem verecundie capitur 2° rethoricorum sic
describitur: erubescentia est tristitia quedam et turbatio circa ea malorum presentium aut futurorum aut preteritorum que vi-
dentur inferre ingloriationem. Sed virtuosus circa talia tristari et turbari potest ergo etc. Minor patet quia primo
huius dicitur quod mala accidentia beatum tribulant et conturbant. Tristitias enim inferunt et impediunt
in multis operationibus. Item licet virtuosi non sit operari turpia circa que verecundia tamen potest esse quia
uxor vel filii vel amici de quibus ipse curat talia operentur. Sed 2° rethoricorum dicit Aristoteles: Necesse erubescere
quidem in talibus malorum que videntur turpia esse ipsi aut hiis de quibus curat et cetera. Item dicit Aristoteles
2° rethoricorum quod non solum turpia sunt erubescibilia sed et signa ipsorum. Sed viciorum signa possunt
contingere virtuosis ut si malitiose quis in pera alicuius sancti viri ciphum posuerit argenteum et
hospite insequente ciphus est inventus est enim illi signum furti propter quod inde forte mortem incurreret
Item quicumque habet in se pudenda potest verecundari si quocumque casu contingat ea revelari hoc exprimitur
sed virtuosi habent ergo etc. Item virtuoso convenit virtus et omne quod est virtutis sed verecundia potest esse virtu-
tis quia in passionibus et operationibus humanis medium laudabile inter excessum et defectum vituperabi-
lem vel est virtus vel est virtutis ut patet ex diffinitione virtutis. Sed Aristoteles dicit in 2° huius: Medium secundum verecundiam
laudant, extremi autem vituperant, puta cataplex et inverecundus. Et confirmat quia virtus est
cui vitia opponuntur ut extrema medio. Sed verecundie tamquam medie opponuntur cathaplexia et inverecun-
dia que sunt vitia extrema cum de hiis vituperemur ergo etc. Item dicit Aristoteles 4° huius quod verecundia
est timor ingloriationis. Sed cuius est appetere gloriam et honorem est timere ingloriationem. Sed virtuosi
puta magnanimi est appetere gloriam et honorem tamquam felicitatis quedam decorem. Ideo etc. Oppositum
dicit Aristoteles. Sciendum est quod verecundia uno modo capitur pro actu quo aliquem verecundari dicimus
et sic describit Aristoteles eam quod verecundia est timor ingloriationis, et 2° rethoricorum quod est tristitia quedam
et turbatio circa ea malorum que videntur inferre ingloriationem. Alio modo capitur pro habitu vel dispositione
naturali ad talem actum inclinante secundum quem invenimus aliquem dicimus verecundum etiam quando dormit.
Sciendum est primo quod verecundia pro naturali inclinatione potest convenire virtuoso quoniam talis incli-
natio videtur virtuoso remanere si non tollatur per habitum consuetudinalem virtutis sed non tollitur quoniam
et licet virtus moralis preservet ne aliquas naturales inclinationes transeant in suos actus tamen illas non
extinguit cuius signum videmus. Si aliquis a nativitate fuerit ad luxuriam inclinatus et sub bo-
no regimine fuerit nutritus tempore longo ut optimorum appareat esse morum. Si postmodum prave
conversatus ceciderit in peccatum videmus citissime deteriorem quam plures alios qui sine regimine et
absque bono more nutriti sunt quod non videtur accidere nisi quoniam dispositio naturalis quam ex nativitate
contraxit nequaquam propter assuetudinem ad oppositum delebatur. Et inde est quod dicit Aristoteles verecundiam convenire
studiosos ex suppositione quia si turpia operetur verecundari utique. Sed verecundia pro actu quo aliquem dicimus
verecundari sciendum est quod ipsa consistit timor ingloriationis non est virtus sed passio quedam sicut satis probat Aristoteles.
Iterum propter quod ipsa requirit obiectum quod innatum sit movere ad huiusmodi passionem et ingloriationis timorem. Illud autem
obiectum est turpe aliquid vel apparens turpe cadens sub oculis aliorum quia de turpi operatione non solet aliquis ve-
recundari nisi cum crediderit eam ab aliis perceptam fuisse vel percipi debere quod est sicut dicit Aristoteles 2° rethoricorum quia nullus
de gloria curat nisi propter glorificantes. Et ita patet quod ex eo verecundari contingit quia fantasiam habet quod
aliquibus videatur ipsum turpe aliquid operari vel operaturum esse vel aliquid saltem de quo curam habet. Ideo dico quia quando nos

ciuidat in gloriam hominis et honorem honor et fama progenitorum filiorum uxoris et amicorum propter quod et in gloriationes incurrere decorum turpitudine timemus. Et hec omnia clare notauit aristoteles et distincte 2o rethoricorum. Aliqui distinguentes est. virtuosum aliquem uerecundari potest dupliciter intelligi: vno modo ex propriis operationibus. Alio modo ex operationibus aliorum. primo modo non est possibile. Sed secundo modo contingit. Primum declaratur finaliter quia uirtuosus cum sit prudens ut dicitur in 6o nunquam quod aliquid turpe operatur uel apparens turpe, quia sicut sapienti in speculabilibus sic prudenti in agibilibus non solum reddere gitur timendum est ergo obiectum uerecundie neque per consequens uerecundia nunquam potest per opera propria contingere uirtuoso. Et hanc sententiam dicit aristoteles sub hiis uerbis. Neque enim studiosi est uerecundia si quidem fit in prauis. Non enim operandum talia. Si enim sunt hec quidem secundum ueritatem turpia hec autem secundum opinionem turpia nichil differt. Neutra enim operanda quare neque uerecundandum. Alia conclusio probatur quia dictum fuit in primo libro quod uirtutes non sunt impassibilitates sicut stoyci dixerunt. virtuosus autem gloriam desiderat et honorem desiderat quibus ipse est dignus tanquam sue felicitatis decoramenta. propter quod rationabiliter timere uidetur et tristari si quid contingat aut eius de quibus curat quod ingloriationem inferre uideatur. Et ita uerecundari potest. Sed aliquid tale sibi contingere potest ex operibus aliorum sicut bene demonstrant tertia et 4a rationes ad oppositum. Et hanc sententiam tenuit expresse Seneca xia epistola ad lucillum, ubi modum uerecundie sensibus aduenientem declarat dicens. Decidunt enim multum uerba sumunt tunt/ figunt in terra oculos et deprimunt/ ruborem tamen aliquando sibi exprimere non possunt. magis quidem enim in iuuenibus apparet quibus et plus caloris est et tenera frons nichilominus tamen ueteranos et senes. Seneca epistola xia. Nulla enim sapientia naturalia corporis aut animi uitia ponuntur. Quicquid infixum et ingenitum est lenitur arte non uincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit non aliter quam fatigatis et extuantibus solet. Quibusdam tremunt genua dicturis quorundam dentes colliduntur lingua titubat labia concurrunt. hec nec disciplina nec usus unquam excutit sed natura uim suam exercet/ et illo etiam uitio suo etiam robustiores admonet. Inter hec esse et ruborem scio/ qui grauissimis quoque uiris subitus affunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet quibus et plus caloris est et tenera frons. Nichilominus et ueteranos tangit et senes. tangit Seneca ergo in dicta epistola multo conatu uidetur contra aristotelem uelle probare quod oportet sit uirorum uerecundari. Sed cum processus non sit contra aristotelem scilicet quod dictum est sola concluditur. In hiis autem adhuc attendendum esse uidetur quod etsi uirtuosus tristitia seu timore pertinente ad uerecundiam afficiatur aliquando uiteruis/ tamen hoc est moderate/ quia licet non sit virtutis totaliter passiones extinguere eius tamen est eas moderari et subicere rationi propter quod cum dictis rationibus non oritur ad modum puerorum uirtuosus sed facie exterius erubescat spaliter/ quia si curat honorem et gloriam tamen modicum. quod autem principaliter curat est opus uirtutis. Ad rationes ad primum dicendum est quod magnanimus non proprie uerecundatur sed solum secundum quandam similitudinem. Nam hoc habet verecundia quia retrahit iuuenem a re turpi. propter quod et laudamus quidem iuuenes uerecundos. Ita magnanimitas hominem magnanimum retrahit ad hoc quod est beneficiari aut alteri tanquam debitorem obligari. quia hec habent quendam modum turpitudinis non proprie quia sit turpe sed quia minus est honestum quam beneficere et alterum in debitorem sibi obligare. Magnanimus autem ex affectu uirtuosissimo tendens in opera semper honestiora uidetur ea quasi despicere id est non curare/ quamuis honesta sint non habent excellentiam bonitatis. Sicut ergo uerecundia non permittit operari turpe sed retrahit ad honestum ita magnanimitas hominem in minori non permittit in minori bono sed trahit eum ad ea que maxime uidentur honesta uult enim superexcellere magnanimus ergo ad similitudinem uerecundi quasi si turpe fuerit beneficiari retributus est plurimum ut ille debitor sibi fiat quam incepit sicut dicit aristoteles. ergo magnanimi uerecundia non est ad quod desiderium superexcellendi in uirtute. Secunda ratio 3a 4a et 5a bene probant quod possit verecundari ex operationibus aliorum. Ad 6am dicendum est quod uerecundia non est uirtus nec cum uirtute nec ob hoc laudatur.

sed quia est signum et dispositio quedam in iuvenibus ad virtutem. Et ad perfectam huius rationis solutionem sciendum est quod verecundia et inverecundia substratam habent rem turpem vel apparentem turpem, et quia verecundia se habet laudabiliter et inverecundia vituperabiliter propter quod verecundia formaliter est bona et inverecundia prava. Sed ambe propter turpitudinem substratam annexam sibi habent quandam pravitatem, nullum autem tale est virtus nec stat cum virtute, nec tale laudabile est nisi secundum quid. // Ad ultimam dicendum est quod virtuosus numquam operatur aliquid ingloriosum propter quod de propriis operationibus nichil habet timere etc. Et sic est finis.

Circa quintum librum Ethicorum aristotilis Queritur primo. Utrum iusticia sit moderativa passionum. Et arguitur quod non.

Quia communiter continuatur iste liber ad precedentes secundum differentiam iusticie ad alias virtutes scilicet quod in precedentibus determinavit philosophus de virtutibus que sunt circa passiones, in isto autem quinto de iusticia que est circa operationes. Et hoc notare videtur aristoteles in principio istius quinti dicens. De iusticia autem et iniusticia intendendum est circa quales existentes sunt operationes, et hoc facit per totum librum nichil determinando circa quas habeant fieri passiones. E converso autem fecit de fortitudine et temperantia. Dicit enim in 3o libro medietatem esse fortitudinem circa timores et audacias et inquisivit circa quales timores et ita etiam de temperantia precessit circa delectationes et tristicias. Atque ulterius videtur dixisse quod virtus moderativa passionum debet poni in appetitu sensitivo ubi sunt passiones irrationales et rationi rebelles. Nam in voluntate non sunt nisi proveniant ab appetitu sensitivo cum voluntas non sit nisi in hiis fiat que ratio presentenciavit. Sed iusticia est in voluntate non in appetitu sensitivo quia dicit hic aristoteles quod iusticia est qua volunt iusta, et in 3o inveniens differentiam fortitudinis et temperantie ad iusticiam dixit eas irrationabilium esse partium virtutes intendens per huius partes invenire partes appetitus sensitivi scilicet irascibilem et concupiscibilem, qui dicere illarum partium non esse iusticiam sed intellectivi appetitus scilicet voluntatis. Oppositum patet quia dicit aristoteles iusticiam particularem esse circa delectationes quales lucri, iusticiam autem legalem circa omnia quecumque studiosus. Et in 2o probatum est generaliter sine exceptione quod omne negocium virtutis est circa delectationes et tristicias. Beatus thomas et sequaces eius in 5o iusticiam ab aliis virtutibus moralibus ceteris differentiis hiis duabus dicit differre. Primo quia iusticia est circa operationes principaliter et non circa passiones nisi ex consequenti prout homo per passiones iuvatur vel impeditur circa operationes. Alie autem virtutes sunt circa passiones principaliter et non circa operationes nisi ex consequenti in quantum scilicet operationes exteriores ex interioribus passionibus proveniunt. // Secundo quia iusticia est in voluntate, alie autem virtutes sunt in appetitu sensitivo. Hanc autem sententiam quidam non in meato reprobare nituntur probantes primo istam conclusionem quod omnes virtutes morales prius origine habent moderare passiones quam regulare operationes quam probant primo sic. Ad omnem virtutem cuius operi sunt innate passiones obviare spectat primo vincere passiones antequam opus possit virtuose hoc est firme et delectabiliter exercere. Sed operi iusticie plurime rebellant passiones ut amor odium affectio lucri certamen contra etc. Unde potentia est pugna in homine generali et rationalis electionis. Ex una enim parte sequitur iusticiam rationis eligit non accipere peccuniam alienam et reddere iam acceptam, ex alia vero parte propter indigentiam concupiscit accipere peccuniam alienam et non reddere acceptam iam, quam iudicat potentia delectabiliter et prompte prosequi opus electum nisi prius victa concupiscentia. Nullus enim dubitat quin propter passiones multi iniusti

fiant vn̄ p° rethi dicit ar^{s}. Et eciam quod disquisitores non inimicos esse iudicaturos verorum sufficienter. Super quo verbo dicit
commentator maxima enim causa diuersitatis est amicicia et odium. Et hoc aristoteles primo rethoricorum palam propalauit dicens quod maxime quidem igitur
conuenit recte positas leges quecumque contingunt omnia determinare ipsas et quam pauciſſima committere iudicantibus. Cuius inter ceteras
vnam assignat racionem dicens quod iudicium legislatorum non est parte sed de futuris et uniuersalibus est perfectum autem et iudex iam de presentibus
et determinatis iudicant ad quos et amare iam et odire et proprium commodum annexa sunt sic ut non adhuc possit iudex sufficienter verum
sed attendere in iudicio proprium delectabile aut triste. Et si consideres totum videbis secundum librum rethoricorum ad nichil aliud deseruire. // 2°
idem arguitur sic Circa difficilius semper ars fit et virtus ut dicitur 2° huius cum igitur iusticia sit virtutum preclariſſima ut dicitur 15° secundi
quod ipsa maxime erit circa difficile / et ideo dicitur 5° huius quod multi in propriis quidem virtute possunt vti in hiis autem
que ad alterum quidem non possunt Item paulo post dicit pessimus quidem igitur qui ad seipsum et ad amicos utitur malicia
optimus autem non qui ad seipsum virtute sed qui ad alterum. hoc enim opus difficile. Ex quibus manifeste apparet quod iusticia
non minus quam alie virtutes habet ea per se respicere que faciunt opus difficile sed et magis. hoc autem non est nisi passiones
ad oppositum inclinantes sepe scilicet amor odium / affectio lucri timor et huiusmodi quod patet vii. Tullius libro de offi
ciis. Nemo enim iustus esse potest qui mortem qui dolorem et ceterea timet // Et si quis dicat quod aliud sit dif
ficultas scilicet in inueniendo proportiones geometricas in distribuendis. Ad hoc dicendum est quod illa difficul
tas non per virtutem moralem facilitatur vel tollitur sed per artem vel prudentiam. Et dico partem quia multos
vidimus aut mercatores aut legistas aut redditum ciuitatis collectores aut alios tales videre sepiſ
sime debitas proportiones et optime scire distribuere si nullus mouet eos affectus lucri odii vel amoris / qui
tamen sepe res distribuendas aut permutandos propter passiones iniusticie patiuntur. Dico etiam per prudentiam quia diffi
cultas in opere virtutis est duplex. Vno modo in statuendo sibi finem bonum. verbi gratia. velle equitatem inter ipsum et ami
cos et alios seruare. Alio modo in inueniendo modum et media quibus talis finis possit conuenienter adi
pisci. Circa primam igitur difficultatem est virtus moralis. et circa secundam prudentia sicut manifestat aristoteles
in fine sexti huius. Sed non prouenit difficultas primo modo nisi propter passiones scilicet propter affectiones aliquas
quas habemus ad nos ipsos et amicos nostros inclinantes nos ad plus accipiendum nobis in lucro et minus
in dampno. tercio in 2° huius declarauit aristoteles non de quibusdam virtutibus solum sed generaliter de omnibus quod circa de
lectationes et tristicias est moralis virtus Racionem enim quas ad hoc ibi adducit de omni virtute concludit si quis inspexe
rit propter quod in fine concludit vltimo dicens quod circa et propter hoc esse delectationes et tristicias omne negocium et virtutis et politice
Et accipiamus vnam racionem ibi adductam talem. Omnis autem habitus quod quibus innatus est fieri melior et deterior ad hec
et circa hec naturam habet. Sed propter affectiones quas homines habent ad seipsos et amicos aut propter odium quod habent ad alios
iniusti fiunt igitur etc. Et ita posset etiam alias raciones ad propositum applicari // Alii autem videntes dictum beati thome
super dictam sententiam sustinere capitulum ab aristotele 5° huius quod per alias virtutes homo bene se habet ad seipsum
per iusticiam autem ad alterum. Sed homo secundum seipsum non se habet bene nisi per moderamen impetus omnium passionum
propter quod dicunt quod alie virtutes moderant omnes passiones sensibiles appetitus et ita sunt premie dispositiones ad
iusticiam in quantum tollunt impedimentum quod posset per inordinationem appetitus sensibilis iusticie
obuiare. Sed nec ille virtutes ut dicunt sufficiunt in appetitu sensitiuo / sed indigemus ponere similiter habitum in
ipsa voluntate quod probant quia in illa potencia que non est determinata ad agere vel non agere adhuc ambo possunt
autem etiam ad recte vel non recte agere oportet habitum ponere determinantem ad agere recte et non agere non recte aliter non
esset possibile quod semper recte ageret prompte firme et delectabiliter talis enim indeterminatio quan
dam difficultatem prebet ad semper agendum recte. // Sed voluntas sic est indeterminata

e idetinata

eſt in deuiata cū ſe hēat ad oppoita iō etc̄. Ex h̄o iterū cōfirmāt ſic qa nō
min⁹ ītellect⁹ naturalr̄ deuiatur ad uerū ſibi ꝓportionatū quā uolūtas
ad bonū ꝫ intellectus ꝓp h̄o. q̄ pōt rectitudine iudicii circa uerū deficere
īdiget hitu ipm̄ dirrigēte ꝫ ſcdm̄ ſe nō ſit in eo diſpō ad cōtrariū icli
nās g᷑ et uolūtas quia pōt a rectitudine electiōis deficere īdiget hitu
ipām īclināte ad rectā electionē ꝫ in ea ſcdm̄ ſe nō ſit aliq̄ diſpō ad cōtra
riū īclinās. q̄ autē hit⁹ iſte ponēd⁹ ī uolūtate ſit iuſticia intuit⁹ ſic ar
guere. q̄libet uīt⁹ ī illa potēcia ponēda ē. cui⁹ actū rectificat ſic̄ tēpe
rācia ē ī cōcupiſcibili qa moderat actū ei⁹ circa delectatiōes et triſti
cias et fortitudo ī iraſcibili qa moderat timores et audacias cē tribi
lia. Cū g᷑ iuſticia rectificet opationē hōis ad alterū et ī mediatū pri
cipiū opatiōis humane ſit appetitiua potēcia nō cognitiua potēcia
manifeſtū ē q̄ iuſticiā ponēda ē nō in ītellectu ſed ī appetitu. Sꝫ q̄
nō ī appetitu ſenſitiuo ꝓbat⁹ duplici rōne p̄mo qa obiectū p̄ncipale
iuſticie et maxime legalis ē bonū cōe. ſed appetitus ſenſitiu⁹ nō ſe ex
tēdit ab ad bonū cōe cū ſit reſpectu obi ꝑticularis. Scdō qa iuſti^a^
tā legalis quā particularis ē ad alterū eo q̄ equalitas quā cōſtituit
ſiue in cōmutatiōib⁹ ſiue ī diſtributiōib⁹ conſiſtit ī ordine ad alterū.
ſed ille ordo et equalitas nō pōt cōſtitui ꝑ appetitū ſenſitiuū. Cui⁹
rō eſt qa tal' ordo et eq̄litas nō apprehēditur ſenſu ꝫ ītellectu. ap
petitus autē ſenſitiu⁹ ſolū tēdit ī apprehēſiꝫ ꝑ ſenſū ſicut uolūtas
ī apprehenſū ꝑ ītellectū g᷑ relinq̄tur q̄ iuſti^a^ ſit bonū ī uolūtate q̄
in illā equalitatē ab ītellectu apphenſā ꝑ electionē tēdit et quā in
exteriori opatione cuſtodit. Miror autē de iſtis quomodo ꝓp illas
rōnes putauerūt iuſticiā ī ſola uolūtate poni debere cū putarēt
ceteras uirtutes nō ī uolūtate eē ſed ī ſolo appetitu ſenſitiuo. Nā
ſcdm̄ ea q̄ dcā fuerūt ī p̄mo libro ponatur ꝯ eos cōcluſio iſta. q̄
nō ſolū iuſticiā ponēda ē in uolūtate ſed etiā fortitudo tēperācia
et cetere uirtutes morales. q̄ ſtati ꝓbatur ꝑ rōnes eorū. qm̄ nō
ſolū ad opa iuſticie. ſed etiā ceterarū uirtutū neceſſari⁹ ē actus
uolūtatis. ſ. recta rō. uirtus nāqꝫ generalr̄ diffinita ē hit⁹ elec
tiuus ī medietate cōſiſtens quo ad nos dermīata rōne 2° h⁹. Et
conſidera bn̄ quātū illud ē manifeſtū uolētibus ītueri. ſenſus e
nī nō iudicat q̄ magis ſit abſtinēdū a cibo ī uigilia paſce quā
altera die aut q̄ magis abſtineas a iuuēcula ſoluta que ſe tibi
preſentat quā ab illa q̄ tibi matrimonio cōiūcta ē. Senſus nō iu
dicat q̄ pro bono uirtutis mors ſubſtinēda ſit et expectāda ī bello

Sed hec oiã iudicãtur rõne. Si g° ſicut iſti aſſumũt appetit⁹ ſenſitiu⁹
tẽdit ſolũ in illud qđ cõphenſũ eſt p ſenſũ maifeſtũ ẽ q̄ ĩ abſtinẽcia
ab illa iuuẽcula uel a cibo tali die uel ĩ expectatiõe mortis ꝑ op⁹ uir
tutis nõ inclinat appetitus ſenſitiuus ſ; uolũtas. et tñ circa talia
nõ magis ẽ uolũtas ſcdm ſe ipam detĩnata quã circa materiã iuſ
ticie. nã et ſi appetitus ſenſibilis ſit ĩtute ĩ exiſtẽte refrenat⁹ ut paſ
ſio nõ faciat impetũ ĩ eo. tñ nõ ꝑ hoc trahit et detĩminat uolũtatẽ ad
oppoſitũ ei⁹ ad quod ĩnatũ eſt eius ꝓpũ obiectũ ĩclinare eã. ſic⁹ ipi cõ
cludebant cc̃ materiã iuſticie ſic cõcludã cc̃ materiã tẽperãc. fortitu
dinis et aliarũ ĩtutũ q̄ ĩ uolũtate neceſſe ẽ hitũ ponere detĩminã
tẽ ad electionẽ rectã ad agere recte et nõ agere nõ recte. Adhuc
autẽ iſti deficiũt quia ſi alie uirtutes moderant omẽs paſſiões ipi nõ
hñt dicere quõ iuſticia ſit cc̃ difficile ſicut bene ꝑus argutũ fuit. nã
ſi uolũtas nõ ſit detĩnata ad rectã electionẽ ita nõ ẽ determinata ad
obliquã imo multo mĩn⁹ quã ad rectã ſi nulla paſſio trahat eã. hec
g° detĩatio nõ eſt niſi qa uolũtas libere põt ĩ utrãq; ꝑtẽ et ſi libere
conſtat q̄ nõ ſit ſibi difficile. Si enĩ ego poſſũ moueri ad dextram
uel ad ſiniſtrã libere nõ ẽ ꝑ hoc m difficile moueri ad dextrã. Itẽ
nõ apparet q̄ alie uirtutes moderent omẽs paſſiones. nã affectionẽ
quã quis hẽt ad amicũ ĩdigẽtẽ et bonũ uirũ qua quis ĩclinatur ad
ſibi de coĩ pecuniã plus diſtribuẽdũ quã ignoto nõ moderat libera
litas ſed iuberet plus amico tali dare de pecunia propria circa quã
uerſatur quã ignoto. Sed iuſticia ẽ que moderat et extinguit impe
tũ illius affectionis ꝑ quã moderationẽ iuſtus prompte et delectabili
ter eligit nõ plus diſtribuere amico quã ignoto. Itẽ ſi fortitudo mo
derat timorẽ h° ẽ cc̃ bellica pericula nõ cc̃ pericula ul' amaſie ul' ci
bi uel pot⁹ omiſſionẽ et ſi tẽperãcia moderat delectatiões hoc ẽ cc̃
cibos et potus et uenerea nõ circa honores aut lucra g° ſili iuſticia
moderabit paſſiões cc̃ diſtributiões aut ꝑmutatiões faciendas. Ite
rũ dubiũ ẽ q̄ iſti dicũt alias uirtutes diſponere ad iuſticiã qĩ ꝑus
hoĩ ĩ exiſtentes añ iuſticiã cũ ĩ 6° dicat ariſtoteles eas ad inuicẽ ẽẽ cõnex
as ꝑ earũ ĩ una prudencia neceſſariã cõnexionẽ ſed de h°. uidebit⁹
in 6°. Itẽ q̄ alii dicũt. ſ. alias uirtutes nõ ẽẽ ꝑncipalr circa opatiões
nõ eſt bene dictũ. nã ꝑ q̄ unũquodq; tale et illud magis. ſed oĩs
ĩtutis ẽ moderare paſſiões ꝑ dirigere opatiões q̄ patet qa ſcdm
alterius opis exigẽciã eadẽ uirt⁹ aliter moderat paſſionẽ. Vg°. cũ
nõ oportet ꝑiculũ bellicũ expectare ſed fugere fortitudo repmit auda

ciã et ſi oportet expectare fortitudo ſibi audaciã aſſumit itenſã etiã cũ
furore ſicut dicitur caº de fortitudine. Silr̃ teperancia cẽ ꝓpã uxorẽ
qñ oportet utitur cõcupiſcẽcia quã uel cuꝰ impetũ ꝑio repmit cẽ aliaſ
mulieres g̊ principalr̃ oĩs ũtꝰ intẽdit opatioẽs. Jtẽ oĩs uirtꝰ moralis
reſpicit finẽ principalr̃. iõ dr̃ 6º huiꝰ uirtꝰ quidẽ itencionẽ facit rectã
prudenciã autẽ que ad hãc. Jtẽ poſt dicitur ꝙ nõ erit electio recta
ſine prudencia neqꝫ ſine uirtute hec q̊dẽ enĩ finẽ uirtꝰ hec autẽ que
ad finẽ facit opari .ſ. prudẽcia ſed finis et bonũ oĩs uirtutis ẽ opatio.
Vnde dr̃ primo huiꝰ omĩo quorũ ẽ opus aliquod et actꝰ ĩ ope uidetᵒ
bonũ ẽẽ. et ꝓp hoc in eodẽ primo dr̃ ꝙ opatioẽs ſcd̃m uirtutẽ ſt̃ dñe
felicitatis et ꝙ ipẽ ſt̃ ſcd̃m ſe ipãs delectabiles et pulcre et bone et
deſideratiſſime. iõ etiã ĩ 2º liº diffinit arxles uirtutẽ ꝑ opationẽ nõ
per paſſionẽ dicens uirtus oĩs cuiꝰ utiqꝫ fuerit uirtꝰ et id bñ hñs per
ficit et opus eiꝰ bñ reddit. et ĩ prohemio nõ ponit arxes paſſioẽs ẽẽ fines
ſed opatioẽs uel opa ubi ṗter opatioes ſt̃ opa. Jtẽ arxes in 4º dicit
uirtutis enĩ bñ facere magis eſt quã bene pati. et bñ opari quã tur
pia nõ opari ſed moderare paſſioẽs nõ uir̃ ẽẽ niſi bñ pati et nõ turpia
opari. Exterius autẽ magis ẽ bñ facere et bñ opari uel magis ad huc
in interiori electioẽ uolũtatis. Etiã quis dubitat q̊n liberalitas ſit
principalr̃ cc̃ datioẽs et cõſũptioẽs. Videtᵒ g̊ michi ꝙ nõ ſolũ de a
liis uirtutibꝰ ſed etiã de iuſticia tenẽdũ ẽ illud qd̓ ĩ ṗncipio declara
ui in illa q̃ſtioẽ utrũ uirtutes morales ſint ĩ appetitu ſenſitiuo ſbm̃e.
Nec aliorũ rõnes cõtra ṗdicta cõcludũt. Cõcedimꝰ enĩ iuſticiã in
uolũtate ẽẽ et in uolũtate locũ hr̃e difficultatẽ ſed nõ ṗcise ꝓp eius
in detr̃minationẽ ſed ꝓp appetitũ ſenſitiuũ trahẽtẽ ad ſe rõnẽ et appe
titũ rõnalẽ. Et hº nõ ſolũ de iuſticia ſed de aliis uirtutibus cõcedimꝰ ẽẽ
uerũ. Qd̓ quis dicit iuſticiã nõ ẽẽ in appetitu ſenſitiuo cõceditur
tñ nõ minꝰ circa iuſticie opatioẽs et circa paſſioes eis obuiantes
q̃ circa aliarũ uirtutũ opatioẽs uel ſibi rebellantes paſſioẽs oportet
in appetitu ſenſitiuo habitũ cõcedere q̊ ſenſitiuꝰ appetitus trahatur
ad iudiciũ rõnis. Qd̓ autẽ dicit iuſticiã ẽẽ circa cõe bonũ pt̃ nõ
bñ ſapere. Cũ enĩ uirtus oĩs ſit cc̃ paſſiones et opatioẽs q̃ ſt̃ ſingu
lares manifeſtũ ẽ ꝙ iuſticia nõ eſt magis circa bonũ cõe cõitatẽ ṗ
dicatioĩs q̃ q̃cũqꝫ alia uirtus. ſed ẽ circa bona ſingularia q̊bꝰ tñ
plures uti poſſũt. Sicut unũ aliqd̓ ſingulare mare cũ cõe oĩbꝰ ĩ eo
uolentibꝰ nauigare et piſcare. Ad rõnes ṗncipales. Ad primã di
cendũ eſt ꝙ illa cõtinuatio ẽ bñ thome et negãda ẽ tãq̃ faciens

errare. Qđ autē arˡᵉˢ dicit cōſiderandū eē de iuſticia circa quales
ſit ọpatioēs pro tanto dixit ꝙ iuſticia ſicut alie uirtutes ꝓncipalit̉
itēdūt ọpatioēs. Qđ autē dixit fortitudinē eē circa timores et au
dacias. et tēperāciā circa delectatioēs et triſticias nō dixit quia uel
let excludere ọpatioēs ſicut etiā dixit iuſticiā eē circa delectatioēs
que a lucro. Ad aliā cōceditur ꝙ in appetitu ſenſitiuo oportet pone
re ūtutē inclinātē ipm̄ ad obediendū rōni et imꝑio uolūtatis ſed ma
gis ī uolūtate imꝑante ut nō īclinetur ad ſenſualia ſꝫ appetitui ſen
ſitiuo dñetur ꝑfecte et c̄.

Ecundo queritur

Vtrū bn̄ deſc̉bat arˡᵉˢ iuſticiā
dicens ꝙ iuſticia ē hītus aquo ọpatiui iuſtorū ſt̄ et
aquo iuſta ọpant̉ et uolūt iuſta. Et ar̉ ꝙ nō quia
diffinitionē quā lex ponit oportet cōcedere qa leges
fuerūt a ſapientiſſimis et ꝑ cōſiderationē diligētiſſimā cōpilatē
nō ē g̉ bona deſcptio q̄ nō cōcordat illi quā lex poīt lex autē ſic
deſc̉bit iuſticiā ꝙ iuſticia ē cōſtans et ꝑpetua uolutas ius ſuū cui
qꝫ tribuens. huic autē deſcptioī nō cōſonat deſcptio arˡ. qm̄ nō
ī ea ponitur conſtancia uolūtatis nec ꝑpetuitas nec ulitas quā hec
dictio cuiqꝫ importat que tn̄ ad iuſticiā requiritur quia nō ē ille
iuſt̉ qui ad unū ọpatur iuſtū et ī iuſtū ad aliū. Itē arˡᵉˢ deſc̉bt̉
iuſticiā ꝑ iuſtū. lex autē ꝑ ius et iſta nō ſt̄ idē. Item deſcptio iuſ
ticie debet extēdere ſe ad omīe iuris p̄ceptū .ſ. honeſte uiuere nemi
nē ledere ius ſuū unicuiqꝫ reddere ſcđm g̉ p̄ceptū nō ē quod ọpe
tur g̉ illi p̄cepto nō couenit illud mēbrū illỉ deſcptioīs aquo iuſta
ọpantur. Itē iſta deſcptio uiꝫ ſuꝑflua qm̄ oīs ọpans ọpatur illo et
nō alio quo ọpatiuus ē g̉ poſita illa clauſula q̄ ọpatiui iuſtorū ſt̄
fruſtra apponit̉ et aquo iuſta ọpant̉. Itē male uiꝫ iuſticia deſc̉bi
ꝑ actū ọpari qa tūc nō maneret iuſtỉ nō manēte ọpatioē quod
ē fl̄m. cōſequēcia tenet quia diffinỉ et diffinitū cōūtūt̉. Itē uo
lūtas ē qua uolum̉ q̄tquit uolum̉ ſed iuſtỉ nō eſt uolūtas g̉ iuſti
cia nō eſt qua uolūt iuſta. Itē nō ọpando uel uolēdo iuſta ſum̉ iuſ
ti ſꝫ ọpando uel uolēdo iuſte ut patet 2°. et quīto huỉ g̉ deberet
dici ꝙ iuſticia ſit nō qua uolum̉ et ọpam̉ iuſta ſꝫ q̄ iuſte et c̄. Op
poſitū ponit arˡᵉˢ et etiā de īiuſticia ecōtra dicit ꝙ eſt hītus aquo
ọpatiui īiuſtorū ſt̄ et a quo ī iuſta quia potēcie q̄cūqꝫ et uirtutes
ꝑ act̉ et obiecta cognoſcūtur et obm̄ iuſticie ē iuſtū qđ poītur ī hac
deſcptioē. Videdū ē aliqualr̉ quid nomē iuſti ſignificet dicam̉ g̉.

g⁹. sumarie dū taxat qꝛ ius iustū lex iusticiā iustificatio distīguūtur
Et enī ius p̄ceptū dnī uel ordinaᵒ. c̄c̄ sbditos et ea q̄ pn̄t cadere sb
potestate sbditorū dn̄s autē ille pōt eē uel de⁹ ut ī iure diuino. uel
natura ut ī iure naturali. uel homo ut ī oī humano iure. par enī ī
parē nullū ius īstituit. sed si rex in aliquo sbditis obligetur hoc est
in ordine uel p̄cepto supioris s. dei uel nature. Justū autē ē qꝛ unicui
qꝫ scdm ius .i. scdꝫ dnī p̄ceptū ul' ordinationē cōcessū ē. V g̃. Si dn̄s
p̄cepit uel ordinauit aliqua eē coīa iustū est illa eē coīa et ī iustum
ē eē p̄uata et si eqᵒ. eqᵒ. Et qa ex iure hᵒ. ē ex p̄cepto dnī sbditi obli
gātur ad iustū. id circo nc̄c̄ia ē eiusd' litteralis scriptura ī libᵒ. uel mē
talis, ī aīō p̄ceptū dnī et debitū sbditi notificaīs et hec scriptura dicitᵘʳ
lex. Justiᵃ autē ē duplex qdā ptinēs ad dnm alia ptinēs ad sbditū
iustiᵃ ptinēs ad dnm ē uᵗ⁹ q̄ dn̄s ordinatᵘʳ ad p̄cipiēdū et ordinā
dū c̄c̄ ea que pdesse possūt sbditis ul' obeē ī bonis ipoꝝ. Justiᵃ uo
ptinēs ad sbditū ē uirt⁹ qua sbditus īclinatᵘʳ ad p̄ceptū seu ordinē
dnī obseruādū. Justificatio autē ē a iusticia pueniēs opaᵒ. Hec g⁹
st' q̄ dcā noīa p̄p̄e sūpta significare uidētur ipis tn̄ sepe utimur p
miscue .s. iusticiā pro iusto uel iure aut ius p iusto uel iusticia ra
piendo pp qd' mlti nō uidēt dcām īt' ista. Manifestū ē autē ex
dictis qꝛ iusticia dnī p̄cedit naturalit' ius et iustū et ē cā ipoꝝ
et qꝛ ius p̄cedit iustū et ē cā ei⁹ dn̄s aut' p iusticiā ordinat de
subditis ad bonū ipoꝝ. Et ita ius ipm īstituit. res autē iusta ē
q̄ scdm ius ē .i. scdm dnī p̄ceptū et ordinationē. sed iusticia sub
ditorū iure et iusto posterior eē uidetᵘʳ. Justiᵃ nāqꝫ ex eo sbditū in
aliquid īclinat qa ipꝫ iustū ē. et illud ē iustū qa scdm ius. Et est
sciendū qꝛ nō omē iustū ē iustificaᵒ. qa iustificaᵒ. ē opaᵒ. iustū au
tē nō omē ē opaᵒ. sed ē aliqn̄ res opata manēs post opationē
Sꝫ oīs iustificaᵒ. pt dici iustū qa scdꝫ dnī ordinē unicuiqꝫ cōcessa
ē ymo p̄cepta uel p suasa. si g⁹ opaᵒ. p̄ncipalit' p̄cipiatᵘʳ. tūc ipa ē ius
tificaᵒ. sil' et p̄ncipale iustū. si autē res opabilis manēs post opatio
nē |sed oīs iustificaᵒ. pōt dici| p̄cipiatᵘʳ. p̄ncipali. tūc opatio erᵗ iustifi
caᵒ. et iusta. sꝫ nō erᵗ p̄ncipale iustū ymo res opata g̃rā cui⁹ erᵗ op
atio. Et ita patet qꝛ iustū ē iustiᵉ obm. Hoc autē dicto de obiecto i⁹
ticie sciēdū ē qꝛ cū ei⁹ sbm sit uolūtas ut ī aᵃ. q̄stioē dicebatur ei⁹
act⁹ poterit eē duplex .s. un⁹ īterior ab ipā uolūtate et iustiᵃ. elicit⁹
et ille ē uelle iustū. ali⁹ exterior et ille dᵗ p̄p̄e iustificaᵒ. tales enī
duos act⁹ hr̄e coē ē oī uirtuti pp hᵒ. qꝛ uirt⁹ ē hit⁹ electiu⁹ et ita

ſemꝑ actus ĩterioꝛ ē electio. electio autē ſeꝑ ad opus tēdit null⁹ enĩ
eligit ꝙ nō putat ꝑ ipm̄ opabile eē ut d. 3° hui⁹. Igitur dicēdū
eſt ꝙ arˀes hic cōueniēt deſcꝑſit iuſticiā qa deſcꝑ° uirtutis alicui⁹
eſt bona cū datur ꝑ ei⁹ ꝓpriū gen⁹ ꝓpriū obm̄ et ꝓpriū actū iſta ē hui⁹mo
di ga et cˀ. Maioꝛ patet qa ꝑ hec oīa ūtus oīs et potēcia ē inata cognoſci
Et etiā quia ꝓpa drīā ūtutis uel poten° ꝑ obiectū propꝛiū uel actū ꝓpriū cogi
citur ul' circūloq̄t⁹ et ita diffini° ūtutis alicui⁹ ꝑ gen⁹ et ꝓpriū obm̄ ul' ac
tū ꝓpriū ē diffini° tāquā ꝑ gen⁹ et drīam tal autē ē bona. Minoꝛ autē ma
nifeſta ē qm̄ hitus ē gen⁹ uirtutis et ꝑ cōſequēs iuſticie licet nō ſit
ei⁹ gen⁹ propinquū. Si autē hoc gen⁹ remotū uelis ad gen⁹ ꝓpinquū
iuſticie q ē uirt⁹ cōtrahere tūc adde ſibi drīas acceptas ī diffinitiōe ū
tutis. ſed hoc nō ē neceſſariū qa nō oportet ī morali materia ꝓcedere ita
exquiſite ſ; ſub typo et figuralr ſic ſepe dic. arˀes in hoc l° poſtea po
nit⁹ ī hac diffinitiōe obm̄ iuſti cū hitudine iuſti ad ipm̄ cū d a quo
opatiui iuſtorū ſt' poſtea poit⁹ act⁹ exterioꝛ cū d aq° iuſta opant. Et
ultimo act⁹ ītioꝛ cū d et iuſta uolūt. Ad rōes ga dicēdū ē. Ad pri
mā ꝙ illa diffini° iuſti q̄ ex lege allegabat⁹ bona ē nō de iuſticia in
tota ſui cōitate. ſed de illa ſpē ul' ꝑte iuſti q̄ eſt cˀ 3ᵐ iuris ꝓceptorū qd'
ē unicuiqꝫ ius ſuū tribuere. diffini° aut' quā dedit arˀes cōis ē omi
iuſticie. Dicēdū ē etiā ꝙ cōſtācia et ꝑpetuitas quas ponit lex ī diffini°
iuſti nichil aliud dāt ītelligere quā ꝑmanēciā et difficultatē ī mutā
di hoc autē arˀes ſub noīe habit⁹ cōphendit hit⁹ enī eſt q̄litas de dif
ficili mobil' ſic d ī pꝛītis. et ī pmo hui⁹ ꝑ hituū moraliū ꝑmanēciā
dcūm fuit ꝙ ē nichil ſic exiſtit humanorū cōſtācia ut circa opatiōes
q̄ ſcdm ūtutē. de uītate aut' cōtēta ī hac dictiōe cuiqꝫ. dicēdū ē ꝙ in
materia iuſti ſepe ꝑ uli poit⁹ ſuitur ī definita aut etiā ſigularis ſic
qū leges ponūtur de ticio et berta uel robino et margota. Et cū etiā
ſermones diffinitiui et demonſtratiui ſit deꝑſe et ꝑ ſe ſuppoit de oī
debēt ītelligi de omi. De hoc autē ꝙ lex deſcribit iuſticiā ꝑ ius et arˀes
ꝑ iuſtū. Dicendū ꝙ iſta ſicut dcm̄ fuit qñqꝫ ꝑmiſcue uel unū pro a° ca
piūt⁹. Ad aliā pōt dici ꝙ nemīnē ledere nō eſt iuſticie ū pro ut hͭ ſibi
ſubſtratā opationē humanā qa lapis nō ꝑ hoc eſt iuſt⁹ ſi nō ledit ad
iuſticiā ga bū ſpectat ut ita nrās excerceam⁹ opatiōes ſerioſas et ali
as ꝙ ex inde nemo ledat⁹ tūc enī cū ad h° ītenderim⁹ erūt omēs nrē
opatiōes iuſte et iuſti omē qd' fiūt opatū. Vel pōt dici ꝙ opari aliqū
ſumi ſolet poſitiue et aliqū ꝑuatiue ꝑ eo quod ē abſtinere ab eo qd' ī
nati eēmus opari ſic enī uī dicere arˀes 2° phy⁹ ꝙ gubernatoꝛ na

uis ꝑ ſui abſenciã eſt cã ſbmerſiois nauis nõ qa aliquid ad tſ. poſiti
ue opetur ſed qa ſubtrahit ſe ab eo qd' deberet opari. diceret⁹ g' qꝙ hic
ĩ iſta diffinitioẽ capit⁹ opari cõiter ad opari dcũ poſitiue et ꝑuatiue.
Vel dicẽdũ ẽ qꝙ nemimẽ ledere nõ ẽ directe et ꝑncipalr̃ iuſticie ſed
in directe .ſ. ĩquãtũ iuſticiã cõtrariat⁹ ĩiuſticie et excludit eã cui⁹
ĩ iuſticie act⁹ ẽ ledere ſicut enĩ ĩ iuſticie ẽ ꝑncipalr̃ ledere et direc
te ledere alterũ et ex ɋñti ſibi ius ſuũ nõ tribuere nec ſaluare. ſic
ecõu̾ſo et̃ iuſti⁹. Vñ nõ cõſili. ꝑ̾ls iuris ꝓceptũ poſſet poni ɋñs ad ꝑ
mũ .ſ. ɂ nichil agere ĩhoneſtũ. Ad aliã dicẽdũ ẽ qꝙ nõ ẽ ſupfluitas
ĩ hac diffini⁹ᵉ qa illa ꝑticula aq̊ iuſta opant⁹ nõ ẽ poſita ad cõtrahẽ
dũ ꝑtẽ priorẽ. ſed ad declarãdũ habitudinẽ iuſticie ad ſuũ actũ ſic̃
ꝑ̇ma ꝑticula poſita ſuit ad oſtẽdẽdũ h̾itudinẽ ipius ad obm̃. ſic eẜ
magis ꝑfecte cognoſcim⁹ naturã iuſticie. Etiã uidem⁹ qꝙ ibi diffini⁹ᵉ
cõgregata ex mãiali et formali nõ ſupaddit⁹ format ad cõt̾hẽdũ
mãialẽ qa mãiat ꝑ ſe ipãm cõu̾tit⁹ cuꝫ diffito. Sed addit⁹ ad eiꝰ
decɩorẽ et explicatiorẽ noticiã diffiniti. Ad aliã dicẽdũ ẽ qꝙ illa clau
ſula aquo iuſta opãt⁹ nõ debet intelligi cathego⁹ᶜ ita qꝙ ſẽꝑ opem⁹
ꝑ̃ſencialr̃. ſꝫ ypo⁹ᶜ. ſ. qñ oportet opari. Ad aliã dicẽdũ qꝙ uolũtate
et ũtute uolum⁹ ſed uolũtate tãquã potẽcia q̃ poſſum⁹ ĩ talẽ actũ ũ
tute autẽ tãquã h̾itu detmĩnãte et ĩ clinãte potẽciã ad talẽ actũ
Jlla g'. particula q̃ uolũt iuſta nõ facit iuſticiã differre a uolũtate
ſed illa ꝑticula h̾it⁹ Ad aliã dicẽdũ ẽ qꝙ nõ oĩs eſt iuſt⁹ q̊ uult iuſ
ta et opat⁹ iuſta ſed qui ꝑ h̾itũ h̾itus enĩ q̊ opam⁹ et uolum⁹ iuſta ẽ
ſcdm quẽ uolum⁹ iuſte. et iuſte opamur ita qꝙ iuſte uelle et opari ẽ
idẽ qd' ꝑ h̾itũ iuſta iuſta uelle et opari. et ſic finit⁹ qͣſtio.

Ercio queritur in ordine Vtrũ h̾it⁹ ſit
cõtrariorũ uel uni⁹ tm̃. Ar⁹ qꝙ ſit cõt̾riorꝫ. qm̃ liberalita
tis act⁹ nõ ſolũ ſt' dare et expẽdere ſed etiã ut ĩ ɋ°. iuſtũ
fuit accipe et ꝑuare q̃ eis cõtrariãtur. Silr̃ fortitudĩs act⁹ ẽ aliqñ
aggredi .ſ. qñ oportet et aliqñ fugere etiã qñ oportet ſed agg͛di
et fugere ſt' cõtraria. Et cõfirmat⁹ qa cui⁹ ẽ opari ſicut oportet
et qñ oportet ei⁹ aliqñ ẽ opari cõt̾rios act⁹ qm̃ aliqñ debilit' et re
miſſe aliqñ fortit' et ĩtẽſe ſꝫ ũtutis ẽ ſic opari g' et cꝫ. Jtẽ ſciã cõce
dit⁹ cõt̾riorũ eẽ ĩ primo h°. et ĩ nono me⁹ᶜ hoc aut' nõ ẽ quia poſ
ſit ĩ cõt̾ria ſil'. Sed qa ĩ unũ ɋ̃riorũ nũc et ĩ alterũ tũc. Silr̃ ũtus
erit ɋ̃riorũ cũ oper⁹ unũ nũc pu̾ dare uel agg͛di et alterũ tũc pu
ta accipe ul' fugere. Jtẽ h̾it⁹ ĩtellectuales ſt' ɋ̃riorũ. 9°. metha⁹ᶜ et

in isto quinto hoc dt aristoteles. potencia quidē eiꝫ et sciā ur̄ eē cōtrariorū
g. et habitus morales sꝫ ꝯrariorū. pꝫ ꝯsequencia quia sicut habitus moralis ē determinatiuꝰ
appetitꝰ ita intellectualis ītellectꝰ alr̄ nō adderet sup̄ intellectiuā po
tenciā et ita ur̄ eē eadē eadē eē rō utrobiqꝫ. Oppositum dt arestoteles et tulius
ī sua rethorica dt qꝫ uirtꝰ ē habitus aī naē mō rōni cōsentaneꝰ qd ex hoc hꝫ
uirtutē qa uirtꝰ ex cōsuetudine acquiritur. Consuetudo autē ē altera naā vn̄ primo
rethorice Cōsuetū uelud ī natū fit sile ē enī cōsuetudo nature. sꝫ potēcie na
turales nō sꝫ ꝯrariorum sꝫ uniꝰ tm̄ ut dt 9o methaphisice g. et c̄. Aristoteles dt sic nō enī
eūdē modū hꝫ et in sciis et ī potēciis et habitibꝰ potēcia quidē enī et sciā ui
dētur cōtrariorū eadē eē habitꝰ autē ꝯrariꝰ ꝯrariorū nō puta a sanitate nō ꝯrariā
Sꝫ sana solū dicimꝰ enī sane ambulare qn̄ ambulat ut utiqꝫ sanꝰ exn̄s. Ex quo
sequitur qꝫ nō hic loqtur de habitu cōiter pro ut s. cōtinet habitꝰ intellectuales
cū loquatur distincte de habitibꝰ et sciis. nisi forte dicatur qꝫ sciā opatiua pt
uno modo dici potēcia. s. ī ordine ad opus qa sic pōt ī utrūqꝫ oppositorū
Alio modo pōt dici habitꝰ ī ordine ad assensū qa determinat ītellectū ad as
senciendū pti uere. ita qꝫ per sciam nō pōt pti opposite assentire primo sciā ex
istente ī actu suo scdo neqꝫ p sciam posset neqꝫ per nō sciam pti flse assenti
re. Quoniam g. ur̄ qꝫ hic aristoteles p habitꝰ intēdat habitꝰ morales primo uidebitur de
eis quō sit uniꝰ aut cōtrariorū. 2o uidebitur quō sit ī hoc cōueniēt dicēdū
uel differenter de habitibꝰ moralibꝰ et intellectualibꝰ. 3o uidebitur aliquid de po
tēciis. Quātū ad primū uidēdū ē ad quid uirtutes et uicia īclinēt dici
tur g. qꝫ si passioēs et opatioēs cōsiderētur scdm suā sbiam uirtꝰ ad neu
trā oppositarū pasionū uel opationū determinate īclinat. sic intelligēdo qꝫ qꝫ for
titudo nō sic determinate īclinat ad audaciā et ad aggrediendū qn etiā ali
qn̄. s. qn̄ oportet īclinet ad timorē et ad fugiendū nec sic determinate īclinat
ad mediā opationē uel passionē qn aliqn̄ inclinat ad extremā. vn̄ dicitur
3o huiꝰ qꝫ nullus magis substinet picula quā fortis. Silr̄ fortis ī casū pas
sionē uehemētē assumit sibi ibi g. nō irā mediā sꝫ furorē. vn̄ aristoteles alle
gans homerū dt uirtutē immitte furori et uirtutē et furorē erige. Et de hec
tore dt p australā p singulas naures uirtutē ebuluit sanguis. Et addit a
ristoteles oīa enī talia uidētur signare furoris erectionē et impetū fortes quidē
g. ꝓpter bonū opantur furor autē cooperatur eis. Rō autē huiꝰ ē quia p uirtutē
passionamur et opamur sicut recta rō iudicat et dictat saltē p quāto passio
nes sub sꝫ nrō dnīo uno autē casū rō iubet ꝯrariū et aliquo casū reliquū.
patet g. qꝫ attēdēdo sbām passionū et opationū uirtꝰ nō est determinate uniꝰ
qn aliqn̄ possit eē ꝯrarii uerū ē tm̄ qꝫ eodē existēte casū uel simili uirtꝰ sēp ē uniꝰ
tm̄ qm̄ sic rō sēp dictat ibidē. Sꝫ dicēdū ē qꝫ cōsiderādo passiones et

opatiōes in ordine ad dictamē recte rōis. Ita s. q eiusdē uel cōsilis cōditio
nis omēs reputēt opatiōes uel et passiōes quas recta rō iubet et ꝯrie quas
ꝓhibet ūtus semꝑ iclinat ī idē quod oꝫ hoc ē ī id quod recta rō iubet. De
uiciis dicēdū ē q ecōtrario h se hñt ūtutib. pdictis qm̄ si opatiōes et pas
siōes cōsiderēt scdm eaꝝ sbam uiciū unū sēp iclinat ī unū ꝯriū sic q nū
quā ī reliquū n forte p actus verbigrā pdigalitas quātū ē de p se sēp in
clinat ad dādū et expēdēdū et nūquā capiēdū uel recipiēdū n forte per
actus puta q mlti pdigorū ut dēt et expēdāt capiūt et rapiūt ubi nō
oꝫ. sed ad hūc n. ī h. st pdidi s; illiberales ut dr. arꝯ. ita etiā audacia nūq
iclinat ad fugā s; sēp ad aggressiū uel expectatiōeꝫ. Si aut opatiōes
et passiōes cōsiderēt ī ordine ad dictamē recte rōnis mō expoito tūc
ē manifestū q uiciū nō iclinat detiate ī idē sic qn aliqn nō iclinet ī ꝯriū
hoc ē dictū q uiciū aliqn iclinat ī id qd recta rō iubet uel iuberet et alñ
ī id qd prohibet. vbgrā. qūqꝫ recta rō iubet aggredi hostes et expectare
piculū usqꝫ ad mortē cōstat autē q et ad h. audatia iclinabr. Et si recta rō
dictet recedere tū audax aggredit piculū et monet. Et si qs istorū uult
uidere cām debet attēdere quod dcm̄ ē ī 2. h. s. q hitus ad opatiōes ī
clināt ī cōsilēs hus ex quibus generāt. Ex recedere nāqꝫ a uoluptatib
efficiūtur tēpati et effecti maxime possim recedere ab ipis sic dr. arꝯ.
Nūc autē ūtus generat ex opib. recta rōne ꝯmēsuratis et dictatis ꝑꝑ
qd uirt. sēp ad opatiōes recta rōe dictatas iclinat. Accidit autē iuxta ca
suū diūsitatē qles ille sint scdꝫ eaꝝ sbam. viciū aut generat ex opib.
pter rōis dictamē ꝓueniētib. ex impetu passiōis ꝑꝑ qd uiciū iclinat in
opationē sequētē impetū passiōis. Accidit aut q passio ad id iclinet q
rō recta iubet aut ad ꝯriū. De hitib. aut itellectualib. oꝫ ptrāseūdo di
cere q hituū itellectualiū qdā st speculatiui ut fo   sapiā sciā et in
tellectus. Alii st pratici ut ars et prudēcia q drñt ī hoc q speculatiui
finē suū hñt scire et in eo sistūt. Pratici autē ulteri. trāseūt ī op. In sci
endo autē duo st. pmo ē apphēcio tioꝝ et ꝓpōnū deide ē assensus uo
et dissensus flō. possūt g. tā hit. pratici quā speculatiui cōsiderari duplr
uno modo ī ordine ad apphensionē suoꝝ obꝫoꝝ. Scdo mō ī ordine ad as
sensū uel dissensū. Sed ultra hec hit. pratici possunt cōsiderari ī ordine
ad opus ad qd sil et ordināt. Primo g. mō manifestū ē q idē est hi
tus ꝯrioꝝ qa unū ꝯriū p alterū cognoscit ut pua. p hitū apphēdi
io dcꝫ ē q ꝯrioꝝ ē eadē disciplina. Si autē hit. itellectuales cōside
rētur ī ordine ad assensū et dissensū sic ē proportionalr. dicēdū de ei
sicut de ūtutib. moralib. sicut em̄ ūtus moralis iclinat detiate ad p

ſequēdū q̄ oꝫ et ad fugiēdū qd̓ nō oꝫ. ita uīt⁹ ītellectualis deṫiate īclinat
ad aſſenciendū uero et diſſenciēdū flō. Si hit⁹ pratici ītellectuales con
ſiderētur ī ordine ad opus dici pōt q̄ ars pt̄ eē utriuſq; oppoſitorū me
dic⁹ eni ꝑ hītū mediane pt̄ occidere et ſanare et edificator ꝑ edificati
onē facere firmā domū aut īfirmā ſcd̓m deṫiationē liberā uolūtatis
Qd eni deſiderabͭ ꝑ̇ncipalr̓ hoc faciet ſicut dͭ 9ᵒ meᵒᵉ prudēcia tn̄ nō
ita ſe hȝt ſed ſēꝑ deṫiat ad bene. Cui⁹ rō ē quia ipā neceſſario ꝯnectit͛ uir
tutibus moralib⁹ ut appebit ī 6ᵒ q̄bus nō cōtingͭ male uti ut dicitur
primo rethoᵒᵉ De potēciis autē modo cōſili b͛luit ptrāſeūdū ē qm̄ de eis
maior forte pſcrutatio ptinet aut ad 9ᵒ metha:ᵒᵉ a ad tciū hui⁹ Si g̊
ꝑ potēcias ītelligam⁹ potēcias cognoſcitiuas .ſ. ītellectū et ſenſū et potē
cias appetitiuas ut uolūtatē et appetitū ſēſitiuū de potēciis autē ī aīato
rū nichil ē hic cırrādū. dicēdū q̄ potēcie cognoſcitiue ſt̓ oppoſitorū ī ap
prehēdēdo ut uiſus albi et nigri ul̓ lucis et teneb͛ ſilr̓ etiā ī aſſencien
do et diſſenciēdo. poſſibile eni eſt uni pti ꝑ ſciām aſſentire et alteri per
errorē n̓ forte ī ꝑ̇mis ꝑ̇ncipiis q̄b⁹ naturalr̓ aſſentit potēcia cognoſcitiua
potēcie etiā appetitiue ꝯ̄riorū eē poſſūt ut ei⁹ qd̓ ē acceptare et refuta-
re ꝓſequi et fugere. Qd̓ eni ꝑ hītū uiciosū ul̓ impetū paſſiōis acceptam⁹
et ꝓſeq̇m⁹ illud idē q̄nq; refutam⁹ et fugim⁹ ꝑ hītū ūtuosū et ꝑ rectū
iudiciū rōnis. Roēs ī ꝑ̇ncipio q̄ſtiōis adducte ꝓcedūt uiis ſuis et c̄.
et ſic ē finis q̄ſtiōis.

Veritur quarto. in ordine Vtrū legalis iuſticia ſit una
uirt⁹ ſpeᵒᵉ diſtīcta a ſingulis ūtutib⁹ uidelicet a tēperācia
fortitudine et liberalitate et cetīs. Arᵒ q̄ nō ꝓᵒ phyᵒᶜ dͭ
arᵉˢ nō eni pt̄ ꝑtes has totū et ꝑ̇mo phiᵒᶜ dͭ ꝯmētator q̄ totū nō ē a
liud quā cōgregatio oīm ꝑciū et q̄ omēs ꝑtes ī ſil̓ nō poſſūt dici aliud
a toto. Sꝫ arᵉˢ dͭ in iſto quīto q̄ hec quidē iuſticia .ſ. legalis nō pars
ūtutis ſed tota ūt⁹ neq; ꝯ̄ria ī iuſticia ꝑs mali͛ ſꝫ tota maliᵃ g̊ ipā
nō ē aliud realr̓ quā alie uirtutes. Jtē diuſe ūtutes hn̄t diuſa opa
et diuſa obiecta q̄a ūtutes et potēcie diſtīgūtᵒ ꝑ act⁹ et act⁹ ꝑ obiecta. Sꝫ
iuſticia legalis nō hȝt alia obiecta neq; aᵃ opa q̄ᵐ a͛ ūtutes probo q̄a illa
ſt̓ opa iuſticie legalis q̄ lex p̄cipit facere et illa ſt̓ obiecta cc̄. q̄ lex p̄cipͭ
agere. ſed dͭ arᵉˢ q̄ lex p̄cipit fortis opa facere puta nō derelinq̄re aci
em nec fugere n͛ abicere arma et q̄ tēperati puta nō mechari neq; con
uiciari et q̄ māſueti puta nō ꝑcutere neq; cōtēdere. ſilr̓ aut̓ et ſcd̓m a
lias uirtutes et malicias hec aut̓ iubēs hͤ aut̓ ꝓhibēs. Oppoᵐ arͬ q̄a cū
q̄libet ūtus ſpālis ſit aliq̊s act⁹ in ſe et ex plurib⁹ actu nō fit uni ꝑ ſe

g° iuſticia legalis ſi nō ē aliud a ſp̄alib⁹ ṽtutib⁹ ſil' ſūptis nō pōt dici ṽ
tus una ſcd̄m ṽtutes. Itē nec ip̄a poſſet p̄tiⁿᵉ cū ſp̄alib⁹ ṽtutib⁹ enūari qd'
ē cōtra ar̄ˡᶦˢ dicētē q̄ p̄clariſſima ṽtutū ē iuſticia. Itē ſi iuſticia nō eēt
una et ab aliis ṽtutib⁹ diſticta tūc nō poſſ; eē uerū q̄ ip̄a ſola eēt alienū
bonū et q̄ ip̄a ſola eēt ad alterū et tn̄ dᵗ ar̄ᵉˢ et ꝓ hoc ip̄m autē et alienū
bonū uꝛ̄ eē iuſticiā ſola ṽtutū q̄m ad alterū. In iſta q̄ſtiōē uarie ſ͡t opinio
nes doctorū ſed tn̄ omēs et rōnabilit' ī hoc cōcordare uidētur q̄ oꝫ coēꝫ
ponere ṽtutē p̄ficiētē hoiem ī ordine ad coē bonū quā uocāt legalē iuſtici
ā qd' declaratur p̄mo q̄m ſicᵗ ad p̄fectionē hois ī ſe ip̄o req̄rūtur hit⁹ p̄fici
entes ip̄m ad ſe ip̄m. Ita cū homo ſit naturalr̄ aīāl politicū et ciuile oꝫ ad
ei⁹ p̄fectionē ī quātū ē pars politice coīcatiōis hitū ī eo ponere p̄ficiētē
ip̄m ī ordine ad bonū politicū cū oīs pars et illud q̄ ē ptis ſit referribile
naturalr̄ ad ip̄m totū et ordinabile ī bonū toci⁹ et cū nō min⁹ ſit laudaˡᵉ
ſe hr̄e bn̄ ad coē quā ſe hr̄ē bn̄ ad p̄priū. Sed tāto magis quāto bonū coē
ē ꝑ ſe maī⁹ de quo dᵗ ar̄ᵉˢ p̄mo hui⁹. amabile quidē enī et uni ſoli melius
uō et diuinius gēti et ciuitatib⁹. Itē uirtutes ad hoc req̄rūtur q̄ homo
bn̄ ſe habeat .ſ. p̄ōpte et delectabiliter et ſine cc̄. ea q̄ ſ͡t difficilia ut ap
paruit ī 2°. ſꝫ p̄ter difficultates q̄ ſ͡t ī hn̄do ſe bn̄ ad ſe ip̄m et ſuos ſ͡t eci
ā difficultates ī hn̄do ſe bene ad coē bonū ꝓ quāto homo magis iclinat⁹ ad
ꝑpriū curādū q̄ᵐ ad coē. Unde e° poliᶜᵉ dicit⁹ minime enī cura ſortit' q̄ plu
rimorū ē coē. De ꝑpriis enī maxime curāt de coībus aut' min⁹ quā q̄ntū
utriſq; attinet. apud alios enī tāq̄ᵐ altero curāte negligūt⁹ magꝭ ſicᵗ ī mi
niſterialib⁹ ſeruiciis mlti ſeruientes q̄nq; deteri⁹ huiūt paucioꝛib⁹. Itē
etiā dᵗ ar̄ᵉˢ ī l1° hui⁹ mlti q̄dē ī ꝑpriis uirtute poſſūt uti. In hiis autē q̄
ad alterū nō poſſūt hoc enī op⁹ difficile g° necē ē uirtutē ponere ſcd̄ꝫ
quā hō bn̄ ſe habeat ad coē bonū. Itē ſicut dᵗ ar̄ᵉˢ in l1° hui⁹ aliq̄ ex
p̄ncipio nichil differt ſic uel alr̄ fieri .ſ. anquā ſit legis pōne detiata ita
q̄ neutrū illorū facere eēt malū q̄n autē lex ponitur una p̄tē precipi
ens uel ꝓhibēs mltū differt. peccaret enī qui nō faceret qd' lege p̄cipi
tur ul' q̄ faceret qd' lege prohibet⁹ Ad talia autē ſcd̄m ſe ī detiata lege
autē detiata nulla ṽt⁹ ſp̄alis dirrigit nos ſcd̄m q̄ p̄cale ip̄a ē cc̄ ꝑ p̄ā ma
teriā coiecturatrix mediū ꝓ ut ſolū exigᵗ natura et cōdicio talis mate
rie g° īdigem⁹ ṽtute q̄ nos īclinet et dirrigat ad op̄ādū ſcd̄m legē hᶜ
autē uirt⁹ ē neceſſario cōis et ſcd̄m eā opus nr̄m refert⁹ ad coē bonū
eo q̄ ut dᵗ ar̄ᵉˢ ſcd̄m unāquāq; ṽtutē p̄cipit lex uiuere et ſcd̄ꝫ unāq̄ᵐ
q; maliciā ꝓhibet lex et oīs lex etiā poſita ē ad coē bonū ꝓ qd' dᵗ ar̄ᵉˢ
factiua autē toci⁹ uirtutis .i. iuſticie legalis ſ͡t legaliū q̄cūq; lege poſita ſ͡t.

circa diſciplinā q̄ ad cōe. Et hoc etiā manifeſte notat. Euſtachi⁹ ī expōne
illius dcī ar̄ls. q̄ iuſta ſcdʒ unū modū .ſ. legalia dicim⁹ factiua et cōſeruati
ua felicitatis et pticularis ipi⁹ poli^ca cōicatioē. Hac autē cōe cōceſſa iā
diuerſificat^r opinioēs de drīā hui⁹ ūtutis cōis .ſ. iuſticie legalis ad alias
ūtutes dicūt enī qdā q̄ ab illis ipā ſpē diſticta ē quod iterū diuſimode ni
tītur oſtēdere. Quidā enī ponūt q̄ ſic diſtīguūt^r qa ūtutes ſpāles diri
gūt opus ſuū ad propⁱū bonū. nā et ſi quis p̄ has ūtutes bonū ītēdat alte
rius cū quo opus ſuū excercet hoc ē tn̄ uel bonū uxoris uel parētū uel
filioꝝ ul' familie ul' amicoꝝ uel hui⁹modi hu̇ autē omēs ut dr̄ euſtachi
us tāq̄ ſui reputātur iō ad iſtos agere ē ad ſe ipm̄ agere. Si autē iuſtici
a pticularis excerceat cū alienis opus ſuū tn̄ hoc facit ad ppⁱū bonū.
nā ꝑ nos ipōs et uēdim⁹ et emim⁹ et alr̄ pmutam⁹ licet p̄ iuſticiā eq̄li
tatē ſeruem⁹ nichil accipiendo nobis uel amicis nr̄is de iurib⁹ alioꝝ
Sʒ iuſticia legalis opa ſua dirrig^r ad cōe bonū. et iō ar̄es iuſus ē dicere
iuſticiā legalē ēē circa diſciplinā q̄ ad cōe et alias ūtutes ſcdʒ unūquā
qʒ diſciplinā. Hac aut' uiſo nitūt^r iſti pbare q̄ legalis iuſti^a ſit ſpē
diſticta ab aliis ūtutib⁹ p̄mo qdē ex parte finis qm̄ ille ūtutes ſpē ſt̄ dif
ferētes quarū fines ppⁱi ſpē diſtīguūtur ſic ē de iſtis g^i et cet. Maior patet
qa ſicut dicit ar̄es ca⁹ de fortitudine oīā determinant^r fine. Iō etiā dr̄ quīto
hui⁹ q̄ ſi hic quidē lucrādi grā mechat^r et accipiat. hic autē apponēs
et iacturā paciēs ꝑ cōcupiſcēciā. Iſte quidē luxurioſ⁹ uidebit^r itaqʒ
ēē magis quā auar⁹ ille autē ī iuſtus luxurioſus aut' nō. Et h⁰ iterū
ur̄ rōnabile ſcdm̄ ea q̄ 6.⁰ hui⁹ dicūtur uirt⁹ enī ſpecialr̄ reſpicit finē. pru
dēcia aut' q̄ ad finē. Vn̄ ar̄es dr̄ ūtus qdē enī intēcionē fac^t rectā pru
dēciā aut' q̄ ad hanc. Et iterū poſt dr̄ q̄ ūtus moralis qdē enī finē pru
dēcia aut' que ad finē facit opari nō alr̄ g^i ſcdm̄ fines diſtīguūtur diuſe
ūtutes morales. Sʒ minor pʒ qm̄ p⁰ poli^ce dcm̄ ē q̄ ſpē diſtīguūt^r politi
cū et yconomicū. ſi autē ciuitas et dom⁹ ſpē diſtīguūtur mlto magis ci
uitas et hō ꝑ qd' et aliud bonū hoīs ē^t ſcdm̄ ſe et bonū cōe ciuitatis
et ſi nō eēt ita nō īdigerem⁹ pter monaſticā tradere poli^cas et ycono
micā. Itē ūtutes ſt̄ īter ſe diuſe ſpe^ce qrū ſbiecta ſt̄ ſcdm̄ diuſas rōnes
formales pfectibilia p̄ ūtutes ymo tales ūtutes nō ſolū ſpē diſtīguūt^r
ymo nec eēnt eiuſdē generis ſaltē proximi qd' dr̄ ar̄les e⁰ meth^ce q̄
genere differūt quoꝝ nō ē cōis materia ſed ſcdm̄ aliā rōnē formalē
aliqd' pficitur p̄ iuſticiā legalē et p̄ alias uirtutes pba⁰ quia a^a ē rō
hoīs ſcdm̄ q̄ hō et a^a ē rō hoīs ſcdm̄ q̄ ciuis. nā ſcdm̄ q̄ ciuis ē refert^r
ad poli^cas cōicationē. rō aut' hoīs ſcdm̄ q̄ homo ē rō abſoluta ſʒ p̄ iuſti^as

legalē ꝑfiat^{ur} homo ut ciuis ꝑ alias autē ũtutes ut homo ꝓꝑ qd' notat
ĩ iſto quĩto et declarat 3º politice nõ eandē eē ũtutē oĩs boni uiri et
oĩs boni ciuis iõ et cǣ. Jtē ũtutes ſᵗ ſpē diſtĩcte q̃rũ obiecta for̃lia ſᵗ
ſpē diſtĩcta ſic^{ut} ē de iſtis ꝙ patet ſcdꝫ quēlibet diũſorũ modorũ aſſi
gnãdi obiecta iſtarũ ũtutũ ponũt enĩ aliqui iſtorũ ꝙ obiecta iſtarũ
ſpãliũ ũtutũ ſᵗ paſſioēs et opatioēs humane et ſcdm ſpãles rõnes ob
iectũ enĩ iuſti^{e} generalis ſᵗ paſſiones et opatioēs humane ſcdm coẽm
rõnē .ſ. ſcdm q' reduabiles ĩ coĩtatē ciuilē modo rões iſte ſᵗ diſtĩcte
formalr̃ et cauſãt diũſitatē ſpecificã hĩtuũ moraliũ queãdmodum
rõ mobilitatis ĩ ente mobili et rõ entitatis ĩ ente cãnt ſciãs ſpē diũ
ſas puta phyſicã et metha^{cam}. aliĩ dicũt ꝙ res extra q̃ ſᵗ innate nob̃
ĩferre paſſiones et cẽ. quas ſᵗ nrẽ opatioēs ſᵗ obiecta ũtutũ ꝫ ſcdꝫ
diũſas rõnes qa ſcdm ꝙ ꝑtinẽt ad unũquēqꝫ hoĩem ſcdm ſe ſᵗ obĩa
ſpecialiũ ũtutũ. Scdm ũo ꝙ ꝑtinẽt ad rē publicã hoc ē ad bonũ coē
ſᵗ obiecta iuſticie legalis et tñiem idē reddit ꝙ prius. Aliĩ ponũt ꝙ paſ
ſiones et opatioēs humane ꝓ ut ſᵗ ſcdm rectã rõnē modificabiles ſᵗ
obiecta ſpãliũ ũtutũ ſcdm ũtutes ſpãles et earũ opatioēs ſcdm ꝙ ſᵗ
ordinabiles ĩ bonũ coē ſᵗ obm legalis iuſticie. et ſic magis idē cõclu
deret^{ur} quã prius. Jtē ille uirtutes ſᵗ ſpē diũſe q̃rũ ꝓprie opatioēs ſᵗ
diũſe quia ũtutes et potẽ^{e} nõ diſtĩguũt^{ur} niſi ꝑ act^{us} et opa ipãrũ Sed
opa iuſticie legalis diſtĩcta ſᵗ a proprĩis opibus aliarũ ũtutũ. nã ſic^{ut}
multe ſᵗ opatioēs diſtĩcte ĩ hoĩe ſcdm ꝓꝑas et diſtĩctas naturas ꝑtiũ ho
minis ũt ꝙ ē alia opa^{o} manũ ꝓpria et altera pedis et ꝑt^{er} has oꝫ eē coēꝫ
toti hoĩ ſcdm ſe ita alia ē opa^{o} toci^{us} opatiõis ciuilis quã tñ ĩtēdit qui
liber ciuis et iſta ũr eē opatio ſcdm legē q̃ ꝑtinet ad iuſticiã legalē. a^{a}
autē ē aliarũ ũtutũ q̃ ꝑtinet ad unũquēqꝫ hoĩem ſcdm ſe g^{o} oꝫ alias
eē ũtutes hui^{us}modi diũſa opa dirrigẽtes. Jtē ſic^{ut} ē de ꝑtibus corpis
ad totũ corpus ita ꝓporcionabilr̃ eē ũr de ꝑtib^{us} ciuitatis ad totã ciuita
tē. ſed accepto cerebro ĩ genere cerebrorũ humanorũ ꝑfectiſſimo et ſcdꝫ
quãtitatē et ſcdm q̃litatē et omēꝫ ſibi debitã diſpõnē cõſtat ꝙ ei^{us} diſpõ
et opatio ē cerebri ſcdm ſe cõſiderati optima diſpõ et opatio ē cerebri
ſcdm ſe cõſiderati optima diſpõ et opa^{o} tñ illa diſpõ ē ꝗ et opa^{o} nõ ē omĩ
humano corpi cõueniēs. nõ enĩ eẽt cõueniēs ĩfanti ꝑuo aut uiro debi
li et ꝑui cordis qa nõ ſeruaret^{ur} mebrorũ debita armonia g^{o} ſilr̃ nec ē
poſſibile ꝙ illa diſpõ et opa^{o} q̃ ē optima hoĩ ſcdm ſe ſit optima ĩ ordi
ne ad coĩtatē ciuilē et ita nõ er^{it} eadē ũtus que ĩclinat hoĩeꝫ ad op
timã opationē ſcdm ſe et ad optimã opationē ad coē bonũ. Juſti^{a} aut'

legalis īclina ad optimā opatione ī ordine ad cōe bonū ciuitatis ut dice
batur. Alie aut̄ ūtutes ī ordine ad ipm̄ ſcdm̄ ſe 10ͦ et cͦ. ſʒ iſta opinio nō
uīr eē uera poito nāqʒ cū eis q̄ ī hͦ. iuſtiᵃ legalis diſtigatᵘʳ ab aliis ūtuti
bꝰ q̄ iſta dirrigit opus ſuū ad cōe bonū. alie autē ad ꝓꝓriū nō uīr q̄ iuſtiᵃ
legalis ſit ſpē diſtīcta ab aliis qm̄ ſi ūtuoſi reſpiciūt ad cōe bonū et dirri
gūt ad ipm̄ ſuas opatiōes ꝑ fortitudinē et tēperāciā et alias ſpāles ū
tutes tūc ūtꝰ īclināꝰ hoīem ad cōe bonū nō erᵗ eēnciaiter aᵈ quā ille
ūtutes ſpeciales hoc ē ꝑ ſe notū ſed ſic ē ꝓbaꝰ de magnificēcia ꝑmo dᵗ
arᵉˢ nō enī in ſe ipm̄ ſuptuoſus magnificꝰ ſʒ ī cōia. Sūr hoc pꝛcle for
titudine fortis enī ut dᵗ. arᵉˢ ꝑ hitū fortitudinis ſbſtinet mortē ī bel
lo cū mlta t'ſtiᵃ. Sʒ tn̄ uolēs qm̄ bonū ſʒ nō bn̄ uīr quō rō recta dictare
poſſᵗ q̄ uir magnꝰ et multū potēs ꝓdeſſe ſibi et aliis debeat ſine fuga
talē expectare mortē ni attēderit ad cōe bonū. Qʒ etiā pʒ ꝑ expoſito
res qm̄ cū dixiſſet arᵉˢ q̄ fortis nō ē ꝑncipalr̄ cc̄. quācūqʒ mortē ul'
ꝗq̄cūqʒ ꝑicula ſed circa bonā mortē et optima ꝑicula et q̄ talia ſt' ꝑicu
la et mors ī bello dᵗ. euſtaciꝰ hoc ītelligēdū eē de bello q̄ fit ꝓꝓ pacē
uel legū affectionē ul' cōſeruationē. Et ī eodē cōcordāt albertꝰ et alii
expoſitores et ita patet q̄ fortis ſcdʒ h'itū fortitudinis attēdit ad cōe bo
nū. Qd' etiā arᵉˢ notat cū dicit cōcordes autē et hūſſᵗ honores ī ciui
bꝰ et apud monarchas q. ſ. impēdūtᵘʳ eis q̄ actū fortitudinis exᵉcuerūt
qa ſi hͦ. ꝓꝓ cōe bonū fecerūt. Itē ſi circa materiā fortitudinis eēt legal'
iuſtiᵃ aᵈ a fortitudine ꝓꝓ relatiōeʒ opis ad cōe bonū ciuitatis ſeqretᵘʳ
q̄ iter hoīem ſcdm̄ ſe et cōitatē ciuilē ſit q̄dā cōitas ſpē diſtīcta. ſ. domeſ
tica q̄ oporteret ponere cc̄ eandē materiā. terciā ūtutē moralē ꝑter
fortitudinē et iuſticiā legalē ſcdm̄ relationē opis ī cōe bonū domꝰ qd'
nullus poſuit. Itē cuiuſlibet ūtutis moralis ē opꝰ ſuū cc̄ ꝓꝓā materiā
dirrigere ſcdm̄ oportunitatē oīuʒ circūſtāciarū. Vbgrā quod oʒ quoᵒ.
qn̄. ubi. cū quibꝰ et ſic de aliis. ſʒ una circūſtāciarū ē grā ciuꝰ ut patet
ī 3ͦ ēnīꝰ gͦ. ſi circa materiā fortitudinis uel tēperācie fuerit oportunū
nō ſolū boni ꝓꝓrii. ſed etiā boni cōis grā opari tūc fortitudo et tēperā
cia ſic opabūtᵘʳ et nō uirtꝰ eēnciaɫr diuiſa Et cōfirmatᵘʳ quia ſi q̄libet ſpe
cialis uirtꝰ nō attēderet ī ope ſuo ad cōe bonū ſeqtᵘʳ q̄ ipā poſſet aliᵗ
male opari qd' ē fl'ſm qa uirtutibꝰ moralibꝰ nō cōtingᵗ male uti ut dᵗ
pͦ rethoᶜᵉ. oñā patet qa poſſibile ē q̄ opaᵒ. q̄ñqʒ eēt laudabilis ſcdʒ cōſi
deratiōeʒ oīuʒ circūſtanciarū circūſcēpto bono cōi q̄ tn̄ eēt praua ſimplr̄
qa leſiua et impeditiua boni cōis ut ſi quis dū deberet uillā defēdere q̄
īimicos excerceret actū ueneris cū ꝓꝓa muliere ad quē actū pro tūc

ſi nõ oporteret ad cõe bonũ attẽdere tẽperan⁹ ĩclinaret. Nec rões iſtoꝝ
cõcludũt ꝓ quarũ ꝓme ſolutiõez ſciendũ ẽ ꝙ ultimat⁹ et cõis oĩuz uir
tutũ humanarũ finis ẽ felicitas et ipaz poſuit arõ^{es} 7° poli^{ce} eandẽ
eẽ unicuiqꝫ hoĩ et ciuitati ꝓ qđ et uni⁹ cuiqꝫ hoĩs et ciuitatis ũtutes
eedẽ eẽ uidẽtur fines at' ſpãles uirtutũ ſt' opa ſcđm rectã rõnẽ modifica
ta ſꝫ uel c̃c̃ unãquãqꝫ materiã ſpecialẽ c̃c̃. quã cõting^{t} recte agere et nõ
recte. finis eni ꝓpri⁹ tẽpanc̃ ẽ op⁹ circa delectatiões tactus et guſt⁹ opti
mũ. et finis fortitudinis ẽ op⁹ optimũ c̃c̃ timores et audacias et ſic
de aliis. hec autẽ opa ſt' optima qñ ꝑfecte cõmẽſurata ſt' recte rõni
ſcđm exigẽciã oĩuz circũſtanciarũ. Et tũc etiã ũtus talis ꝑfcã ẽ et ꝑ
fecte finẽ ſuũ attigit. Si aut' illa opa fuerint ꝓpinqua dc̃e cõmẽſuratiõi
ſed nõ recte n^{c} ꝑfecte q° ad aliquas circũſtãcias ꝯmẽſurata tũc erũt bo
na ſed nõ optima et adhuc erũt finis illi⁹ ũtutis ſꝫ nõ ꝑfecte finis iõ
nec illa ũt⁹ er^{t} ꝑfecta ſimplr̃ ſed tñ er^{t} ũt⁹ quãdiu tãta fuit opis ad
rectã rõnẽ cõmẽſuratio ꝙ ide reddat^{ur} opa° bona. nã ſic^{t} dicebat^{ur} ĩ 2°
li° difficile ẽ mediũ ũtutis ꝑfecte attingere et q̇ parũ a medio decli
nat aut ĩ mai⁹ aut ĩ min⁹ nõ uituperatur. opus g° nõ ſcđm ei⁹ ſbãz ac
ceptũ ẽ finis ũtutis qa põt aliqñ op⁹ idẽ ſcđm ſbãz a ũtute et aliñ a
mali^{a} ꝓuenire ſꝫ eſt finis ut ꝑfecte modificatũ quãtũ ad oẽs circũ
ſtancias ſcđm dictamẽ recte rõis. Sic eni opus illud uel ẽ felicitas
uel ad ipam ꝓpinquiſſime ordinat^{ur} ꝓut exig^{t} materia c̃c̃ quã opat^{ur}.
Et ſic patet ꝙ finis ꝑfectus ũtutis nõ ẽ oĩo ſimplex. nã recta opatio
nis modificatio ĩ qua finis ũtutis cõſiſtit ĩ h° attẽdit^{ur} ꝙ oiã ad opatio
nẽ aggregẽtur q̃ poſſũt eã facere meliorẽ et oiã abiciãt^{ur} q̃ pñt eã red
dere deteriorẽ. Dico g° ad rõnẽ ꝓmã iſtorũ ꝙ opus nrm̃ c̃c̃ bellica ꝑi
cula ſiue c̃c̃ timores et audatias ordinare ad ꝓpriũ bonũ et ipm̃ or
dinare ad cõe bonũ nõ ſt' diuiſi fines uirtutis ſeu ũtutũ ſed ſt' partes
uni⁹ ꝑfecti finis fortitudinis. ũt⁹ nãqꝫ ꝑfecta fortitudinis op⁹ optime
reddit c̃c̃ timorẽ et audaciã ſcđm ꝙ ẽ poſ^{le} qđ ẽ ordinãdo ſil' ipm̃
ad ꝓpriũ et cõe bonũ ſi fuer^{t} poſſ^{le} et ſi nõ ſit po^{le} ipm̃ ordinare ad utrũ
qꝫ tũc attẽtis circũſtãciis ſigulis ordinat ipm̃ ad meli⁹ ipoꝝ. Ad a
liã dicẽdũ ẽ ꝙ homo ſcđm ꝙ ꝑfectibilis ꝑ ũtutes morales nõ hꝫ rõez
abſolutã ſꝫ relatiuã ad oiã quoꝝ circũſtãcie pñt opatiõez reddere
meliorẽ uel deteriorẽ. nõ eñ ẽ a^{a} ſpẽ ũtus fortitudinis q̃ bellas ꝓ filio
inquãtũ tu es pater aut pro patre ĩquãtũ tu es filius aut ꝓ tuis
poſſeſſiõib⁹ ſeruãdis ĩquãtũ tu es dñs a' pro tua familia ĩquãtũ tu
es yconom⁹ aut ꝓ tua patria inquãtũ tu es ciuis. ſed oiã iſta puta

parentes filii poſſeſſioẽs familie amici patria et hui⁹modi ſt̾ diu̾ſe circūſtā
cie ad quas oꝫ aſpicere ī ope fortitudinis excercēdo. Ad aliā dicēdū ē
ꝙ obiectorū formaliū u̾tutū ſpecifica diſtictio nō eſt ꝓꝑ aſpectū ad diu̾ſas
utilitates q̄ ex ope uirtuoſo pn̄t ꝓuenire nec ꝓꝑ aſpectū ad diu̾ſas quaſ
cūq; circūſtancias qm̄ eadē uirtus ē̄ īquātū ad oīa talia ſil̓ cōbīata me
dii cōiecturatrix. ſꝫ forte ꝙ obiecta u̾tutū formalia ſcd̓m quorū diſtīctiōes
uirtutes ſpe^ce diſtīguntur ſt̾ res q̄ poſſūt appetitui tales īferre paſſiōes
ꝑ q̄s homo pōt iclinari ad opandū ꝑt̄er rōnē ꝟgrā cibi pot⁹ et uenerea
ſt̾ obiectū tēperācie ſcd̓m ꝙ īnata ſt̾ īferre paſſionē uel delectationē tact⁹
uel guſt⁹. Terribilia autē ſt̾ obm̓ fortitudinis ſcd̓m ꝙ īnata ſt̾ īferre ti
morē uel audaciā et ſic de aliis. Ad aliā dicedū ē̄ ꝙ eiuſdē u̾tutis
opatiōes nō ſt̾ eedē ſcd̓m ſbām ſꝫ aliqn̄ cōtrarie. nā ſcd̓m habitū fortitu
dinis oꝫ aliqn̄ fugere aliñ uero expectare tn̄ ī h⁹ ſt̾ eedē omēs quia ſt̾ rec
te rōni cōcordes. Concedēdū ē etiā ꝙ aliñ nō eēt eadē opa⁹ mea q̄ eēt
utilis m̄ q°. ad bona extrīſeca acquirēda uel ſuāda et q̄ eēt utilis cōīta
ti. ſed eēnt opatiōes ꝯ̄rie. ſed nec ꝓꝑea ponēde ſt̾ diuiſe u̾tutes ad hui⁹
modi ꝯ̄rias opatiōes īclinātes qm̄ tūc u̾tutes morales eēnt ſibi īuicē
ꝯ̄rie ꝙ ē īpoſſ^le ſꝫ rōne iudicāte quid ſit attētis circūſtāciis honeſtius
an .ſ. ad utilitatē cōēm uel ꝓꝑā opari u̾t⁹ eadē moralis ad opandū qd̓
cūq; ſentēciarū fuerit īclinab^t. Ad a^m dicēdū eſt ꝙ ī hoc aſſignata ſi
militudo tenet quia uni⁹ cuiuſq; partiū propriū bonū redūdat ī cōē
bonū toci⁹ et econt^o ꝓꝑ qd̓ rōnabile ē ut q̄libet ꝑs opus ꝓꝑiū habeat cōſonū cū
bono toci⁹ et ꝙ ad cōē bonū toci⁹ opetur. Sed ī hoc ē diſſimilitudo ꝙ corpis
ꝑtes natura ducūtur ī ſuas opatiōes hoīes autē u̾tuoſi q̄ ſt̾ ꝑs ciuitatis
rōne. nā autē ſemꝑ idē īnata ē opari. rō uero ad oppoſita ſe hȝ ut patet
ī 9°. meth^ce ꝓꝑ qd̓ cōcedēdū ē qd̓ cerebrū qd̓ eſt optime diſpōis et opa
tiōis ī corpore forti et magnō nō eēt cōuenietis opatiōis et diſpōis ī cor
pore ꝑuo et debili qa ceteris parib⁹ et toti nō ꝓꝑortionaret ſuā actionē
ſed ſua nimia actiōē deſtrueret totū corp⁹ ſed optim⁹ homo ꝑ u̾tutē mo
ralē ꝑfcām ſēꝑ ſuā moderabit actionē et uariab^t. ſcd̓m ſentēciā rōis oīa
cōſiderantis et pōderātis q̄ meliorē uel deteriorē reddere pn̄t opatio
nē ꝓꝑ qd̓ et u̾tus moralis eadē exiſtēs ſēꝑ hn̄tē ꝑficiet et cꝫ. et ī oī
caū opus ei⁹ bn̄ reddet. Alii quidē cū ꝑcedētib⁹ eandē hn̄tes opini
onē quātū ad hoc ꝙ iuſticia legalis ſit ſpe^ce diſtīcta ab aliis dicūt ꝙ
iuſticiā cōīter de legali dicta et de ꝑticulari ꝑ hoc a uirtutib⁹ aliis diſ
tinguit^ur ꝙ ipā ē̄ ad alterū. alie autē ad ſe ipm̄. Sꝫ quō ſit ad alterū
magis quā a^e uirtutes declarant ſic ꝑmo q̄dē qa oī u̾tuti cōueīt ad

alterū eē multis modis p̉mo qa opus ei⁹ cū a° exercet⁹ hoc autē
apparet de fortitudine et liberalitate et sic de aliis n̉ forte de tēperā
cia. Et ad huc hoc apparet de tēperācia quātū ad venereos act⁹. 2°
quelibet ūt⁹ ē ad alterū ꝑ se scdm ei⁹ ꝓpriā rōnē qa ꝑ se mediat īter cir
cūstācias se tenētes ex pte illius alteri⁹ cū quo opus suū exercet
qm̄ maīfestū ē ꝙ op⁹ ī suā mulierē eēt tēperācie qd' eēt ītēperācie
ī nō suā. Silr̉ ad īimicos eēt op⁹ fortitudinis qd' nō eēt ad nō inimi
cos et unū hoīem īuadere ul' expectare eēt forte act⁹ fortitudinis.
Inuadere aut̉ x. ul'. cm̄ nō eēt fortitudinis act⁹ ꝫ audacie et dare
comedis eēt prodigalitatis dare aut̉ boīs et īdigētib⁹ eēt op⁹ libalita
tis. 3° ūrt⁹ quelibet ē ad alterū tāquā ī comodū alteri⁹ redūdās
qm̄ iā dcm̄ ē ꝙ opa ūtutū ꝑ se trāseūt ī alterū g̊ ūt⁹ quātū ad illū
trāsitū uel ē ociosa ul' ī comoda uel nociua et dāpnosa ul' fructuosa
et comoda p̉mū dari nō pōt qa sic̉ nec natura nc̉ ars hʒ aliqd ociosū
ita nc̉ ūtus hn̄s exn̄s certior arte. nec pōt dari scdm quia tūc ūtus
eēt iniq̄ et pniciosa oꝫ g̊ ꝙ scdm illū trāsitū sit ꝯmoda et fructuosa et
nō illi aquo trāsit g̊ aliis. s. uel illis in quos trāsit ul' grā quorū trāsit ut
ī suspensioē malorū q̊rū punitio redūdat ī bonū rei publice. E° qa de
claratū ē ī reprobatioē p̄cedētis opinionis ꝙ cuiuslibet ūtutis ē nō
solū ad ꝓpriū sed ad cōe bonū dirrigere ꝑꝑ qd' nullo p̄dictorū modorū cō
cludūt iusticiā ab aliis distingui ūtutib⁹ ꝑ eē ad alterū. sed scdm di
uersas ītēcioēs distinguit᷑ sicut si quis ꝑꝑ h° solū opatur bn̄ ꝙ op⁹ scdm
se ipm̄ ē honestū ipi opanti tale erit op⁹ liberalitatis et ūtutū aliaruꝫ
a iusticia ꝫ si bn̄ opatur ei⁹ grā quod ē ad tale op⁹ opandū alteri obli
gat⁹ hoc erit opus iusticie et nō aliarū ūtutū et sic v̉ grā. Si quia michi
debes x. tradas m̄ x. nullū ē op⁹ liberalitatis ꝫ iusticie. Si uero nō
sis m̄ ī aliquo obligatus et ex eo ꝙ uides honestū eē t. ꝙ des m̄ x. tūc
debet dici opus liberalitatis iusticie et nō iusticie. patet g̊ ꝙ alie ūtutes sūt
ad se ipm̄ iusticia uero ad alterū quo ad ītēcionē finis grā cui⁹ opam᷑
opatur eīm iusticia qa opans ad tale opus opandū alteri obligat᷑. Alie
uero ūtutes opant᷑ qa op⁹ honestū opant᷑. Ulterius dicūt ꝙ iura que
sūt precepta et ordinatioēs dnōrū a quib⁹ iusta hn̄t ortū ut dictū ē p⁹
pn̄t dupl'r obligare subiectos ad quos ferūt᷑ primo q̊dē erga dnm̄ qm̄
ex natura dn̄atiois et subiectiois ē ꝙ subditi obligāt᷑ ad p̄cepta dni ob
seruāda iō īiuriātur dnō si ea nō obseruēt. Scdo ad se īuicē ī quātū
oīa q̄ subiecti sūt hn̄t iuste dni cōcesserūt aliq̊ q̊dē unicuiqꝫ ꝓpa. alia
uero coīa uel oīb⁹ uel plib⁹ v̉ grā. nam cōcessit nob de⁹ corpus autē

et uires corporales de9 et natura poſſeſſiões autẽ exteriores deus et na
tura et humana iura. Ex hui9modi g' cõceſſioẽ et ordine ſubiectorũ
Sortes obligat' platoni ut ſibi nõ accipiat qd' ꝓprie cõceſſũ ẽ platoni
et q' acceperit reddat. nec illud ſi appropet qd' eis ambob9 coit' ẽ cõ
ceſſũ. Ex hiis g' maifeſtũ eẽ dicũt ꝙ duplicẽ oꝫ ponere iuſticiã unã ſ.
qua iuſti opant' ex eo q' ad opandũ dño obligãtur et iſta ẽ legalis
iuſti' q̃ a lege legalis ꝓ hoc d' ꝙ opat' ad p̃ceptũ dñi obſeruãdũ
cui9 lex ẽ notificatiua. aliã etiã oꝫ ponere iuſticiã qua iuſti opant' ex
eo ꝙ ad opandũ ſibi inuicẽ obligãtur. Et iſta uocatur equal' iuſti'.
Et dicitur equat' ab equalitate ad quã ſubiecti cõſuãdã int' ſe obligã
tur manifeſtũ enĩ eẽ uidet' ꝙ it' ſbiectũ et dñm ꝓpa ũtute latorẽ le
gis nulla attẽdi põt equalitas oĩa enĩ dñi ſt' nulli9 enĩ ẽ ñ dñi de ſuis
auctoritate ꝓpa ordinare. Sed int' omẽs eidẽ domino ſubditos attẽdi
t' equalitas neceſſario ĩquãtũ ut ſic neut' alteri p̃ncipat'. Sed qd' eis
a dño cõceſſũ eſt nõ licet ꝙ un9 auferat ab a' magis quã eq̃. Dicũt
g' iſti p̃mo ꝙ iuſticia coiter accepta ad legalẽ et ꝑticularẽ diſtiguit'
ſpẽ ab aliis ũtutib9 ꝑ fines quia iuſticia opat' ei9 grã qd' opãs ad h'
opandũ obligat' alteri. Alie autẽ ũtutes ei9 grã opant' ꝙ tale op9
ẽ honeſtũ ipi opanti. 2° ꝑ obiecta qa iuſticie obiecta ſt' agibilia huma
na ſub rõne debiti obiecta autẽ aliarũ ũtutũ ſt' agibilia humana ſub
rõne honeſti ſolũ. 3° ꝑ ſbiecta quia multi ponũt iuſticiã ĩ uolũtate
alias autẽ uirtutes ĩ appetitu ſenſibili. Scdõ dicũt iſti ꝙ iuſti' lega
lis differt ſpẽ a iuſticia ꝑticulari ſiue equali qm̃ ſi iuſti' coiter accep
ta differebat ab aliis ũtutib9 ꝑ rõnẽ debiti ul' obligationis oꝫ ſi rõẽs
obligati oĩs ſint diuſe ſpecie ꝙ etiã iuſti' ſpecifice diuidatur. Sed a'
ẽ rõ obligationis ſubiecti ad dñꝫ et a' ſubiectorũ ad ĩuicẽ p̃ma nãq3
ſuũt' ſcdm̃ ſ'itudinẽ ĩequalitatis illa autẽ ſcdꝫ ſ'itudinẽ equalitatis
ut dicebat'. Sed ur' ꝙ iſta opinio deficiat ſic' p̃cedẽs qa ſic' argu
ebat' cuiuſlibet ũtutis moralis eẽ ur' op9 ſuũ circa ſuã materiã ꝓp
ãn dirrigere ſcdm̃ oportunitatẽ oĩũ circũſtãciarũ ꝑ qd' oꝫ atten
dere ad rõnes debiti uel honeſti uel utilis uel delectabilis et ad oẽs
etiã oppoſitas rõnes uidelicet indebiti turpis nociui et triſtis et
ſcdm̃ collationẽ et cõbinationẽ oĩũ earũ ad inuicẽ oꝫ aliũ ſic aliqñ
alit' opari. Et ſi aliqua ũtus relinqueret aliquã boni uel mali rõnẽ
nichil attẽdẽdo ce' eã ĩ ope ſuo cõſtat ꝙ poſſet praue opari et ita ũ
tute morali cõtingeret male uti qd' nõ cõceditur ut pꝫ p̃° rethor'.
Q2 autẽ ita eẽt faciliť põt uideri. Cõſtat enĩ ꝙ per ſ'itũ fortitu

dinis oz. alīi fugere et alīi expectare et alīi sꝫ maīfeste cāe fugiendi et
alīi manifeste cāe expectādi alīi autē sꝫ ad utrāqꝫ ꝑtē cāe fortiores
et quasi equales v̾gr̄a. si expectas nō pōt euadere mortē ī qua mor
te ciuitas plurimū dāpnificabit᷑ qa potes ei ꝓdesse multū. Sꝫ si fu
gias tūc hostes ciuitatē īuenient ī hermē et plurimū dāpnifica
būt eā ꝙ si expectasses armata fuisset añ quā fuisses deuict᷒ et mors
fuisset tibi honesta. ponam᷒ g° ꝙ rōēs expectatiōis excedāt rōnes fu
ge|eēn̄t maiores| ī tātū solū ꝙ si aliq̄ eēt remota rōne eīꝫ expectatiōis
rōēs fuge eēn̄t maiores maīfestū ꝙ ī hoc cāu bonū ē expectare. et
fugere ī honestū. ūt᷒ tū q̄ nō ad omēs expectatiōis rōēs attēderet ī
clinaret ad fugā g̾ male. Jō dr̄ 2°. hui᷒ q̄stiōis aīe hīt᷒ a quib᷒ ē ī nat᷒
fieri detior ad huc et cc̄ hec nullā hīt g̾ maīfestū ē ꝙ ūtutes mora
les nūquā reddūtur diūse ꝑ attēdere ad diūsas rōēs ꝑ quas sit
opandū uel nō opandū idē op᷒. Rōēs autē istorū ex dcīs satis sol
ui possent sic᷑ rōēs opiniōis ꝓcedētis. Alia ē opinio dicēs ꝙ cū
moralis ūtus nō īclinet appetitū cc̄. māīn cc̄ quā opat᷒ ad aliqd'
op᷒ detīātū detiatiōe sūpta ex ꝑte opis sedꝫ sc cū alīi fortitudo īcli
net ad fugiēdū et alīi ad aggrediēdū et īposs̄le ē ꝙ ūt᷒ īclinet ad
opposita ut opposita sꝫ lꝫ īclinet ad iudiciū rōnis īsequēdū qdcūqꝫ cc̄
talē māꝫ sentēciauer̄t ut ī 2°. dictū fuit iō dicūt ꝙ sicut ī intellectu
nō sufficiūt prudēcie sp̄ales cc̄ unāquāqꝫ māꝫ sp̄aleꝫ agibiliū huā
norū ad quorū sētēcias īsequēdas īclinat unaqueqꝫ sp̄aliū ūtutū
moraliū. Sed req̄ritur cōis prudēcia q̄ cōiter cōferat ī mās ōiuꝫ a
gibiliū humanorū. Ita necessario req̄ritur ī appetitu cōis ūt᷒ mo
ralis ꝓter sp̄ales que īclinet appetitū ad ꝓu prudē̄c cōis sentēciā
exequēdā. Verbi g̾. ueniūt hostes quos rō ꝓ se ad rōnē fortitu
dinis attēdēs dictaret repellere ꝑ aggressū ad quē aggressū forti
tudo ꝑ ōns inclinaret solū aut plures ciuiū sup ī iustificatiōē de
se inuicē cōq̄rūt᷒ quā ī iustificationē precise rō ad iusticie māꝫ at
tendēs dictat iustificare et ad īclinat iusti. ueniūt etiā aliqui
plures ad quorū aliquos liberalitate ad aliquos eutrapelia ul'
māsuetudine et sic de aliis ūtutib᷒ eēt utēdū. Quid faciem᷒ cū
hec oīa uel etiā eorū plura facere nō possum᷒ oportebit rōnē ꝑ
coēm prudēciā hec ad inuicē cōferre oīa q̄d meli᷒ q̄d magis īdi
get acceleratiōē ad cui᷒ finem quodcūqꝫ iudicab̄t exequēdū requi
ritū ūtus cōis cū nulla sufficiat sp̄alis et hāc coēꝫ ūtutē dicūt eē le
galē iusticiā quā a sp̄alibus ūtutib᷒ differre dicūt sp̄e. Quēadmo

dū ī ſpeculatiuis differre uidem⁹ metha^{ca} q̄ cō ens ī coī ūſat^{ur} a ſci
enciis ſpecialib⁹ q̄ ſt̄ cc̄ mā̄s ſpeciales. Hec autē opinio uı̄ iſtā ci
as hr̄e pmo quia cū tal' ūt⁹ opetur alī ad alterū alī ad ſe ipm̄ et
alī ad coē bonū. et aliq̄n ad ppū et diſtinguatur ab aliis ūtutib⁹
p eē ad alterū nō uı̄ q talis ūtus coīs ſi cōcedet^{ur} debeat magis di
ci iuſti^a quā fortitudo uel tēperācia uel a^a q̄cūq; ūtus. Itē cū h^c ūt⁹
ſcdm dcā nō ſumeret^{ur} ſcdm hītudinē ad leges ſeu pcepta legis
nec ſcdm hītudinē ad coē bonū qd' leges ītēdūt ſ; ſcdm hītudinē
ad coēz prudēciā cc̄ quālibet mā̄z rōcinātē nō uı̄ rō q̄re deberet
dici legalis iuſticia cū legale a lege dicat^{ur}. Itē ſi mā̄e pluriū uir
tutū occurrūt circa quarū quālibet eēt opandū ſi eēt poſſibile et
nō ē poſſi^{le} licet tūc ad bn̄ et pfecte opandū nō ſufficiat una ūt⁹ ſpecia
lis tn̄ omēs ſpeciales ſil' iūcte ſufficiūt. nā ſi rō prudēcialis iudicauer^t q
melius ē tūc actū fortitudinis exercere et q actū iuſti^e ul' liberalita
tis oz p hoc differre uel penit⁹ dimittere manifeſtū ē tūc q ūt⁹ fortitudi
nis īclinab^t ad ipius actū agēte agendū puta ad aggrediendū ūt⁹ aūt
liberalitatis et ūt⁹ iuſti^e īclinabūt ad differēdas opatioēs cc̄ ſuā mā̄z
liberalitas enī nō ſēp īclinat ad dādū ul' expēdēdū ſ; ad dandū q̄n oz
et ad nō dandū q̄n nō oz. Silr̄ iuſti^a nō inclinat ad ſemp corrigēdū im
pios n^c ad ſemp iuſtificādas ī iuſtificatioēs ipoꝝ ſ; ſolū q̄n oz. et īcli
nat ad oppo^m q̄n oz oppo^m. g̊. patet q p iſtas plures ūtutes ſpāles ſimul
aggregatas ille cc̄ quālibet mā̄z ſibi occurrētē poterit optime ſe hr̄e
ſine a^a coī ūtute diſticta eēncialr̄ a pdcīs. Nō enī oz oī rōis iudicio di
ūſā correſpondere moralē ūtutē. ſ; eadē ūt⁹ cc̄ ſuū obm ppū ad iudi
cia rōnis oīa īclinat. eadē enī liberalitatis ūtus nūc ad dādū n^c nūc
ad retinēdū īclinat nūc ad expēdēdū nūc ad accipiēdū. Propt^e h^o
m̄ uı̄ magis uera ſnīa euſtachii. q̄m et ipa maxime dcīs ar^{lis} cōcordat
de legali enī iuſti^a d^t ar^{es} Ipā quidē g̊ iuſti^a ūt⁹ quidē ē pfecta ſ; nō
ſimplr̄ ſed ad alterū. et p hoc pclariſſima ūtutū eē uidet^{ur} et q ipā
nō ē pars ūtutis ſ; tota ūt⁹ neq; 9ria ī iuſti^a p̄s mali^e ſed tota malicia
a uult g̊. euſtachi⁹ qa ī appetitu hūane cōtigit eē uirtutē unā quidē
naturalē de q̄ d^t in 6° li^o q oīb⁹ uı̄ ſingulos moꝝ exiſtere a natu
ra. Et enī iuſti et tēpati et fortes et a^a habem⁹ cōfeſtiz a natiuitate.
Aliaz autē moralē quā ar^{les} ibidē uocat pricipalē q̄ īclinat appetitū
ad ipām rōnē p quod ar^{es} d^t. q ipā nō ſit ſine prudēcia hec autē
ūtus moral' diuiditur ī ſimplicē et cōpoſitā ſimplex ē unaqueq; ſpā
lis ūtus accepta pcīſe circa aliquā ſimplicē mā̄z ut fortitudo circa

timores

timores et audacias et tēpan.ª cc̄. delectationes tactus et sic de aliis
Conpo.ᵗᵃ autē ē ex oībus simplicib⁹ aggregata p̱ earū ad ī uicē et ad
prudēciā ānexionē. Et ista ūt⁹ nō ē pars uirtutis sed tota et p̱fecta
ūtus. et quia ūtuosi p̱ ūtutē nō solū ē ad se ipm̄ agere et ad suos sed
etiā ad alios et ad cōe bonū sicut dcīz fuit et uirtus p̱ ei⁹ usū ad al
terū rōnē capit et nomē iusticie. Jō p̄dicta tota ūtus idē habitus ex
istens scdz sbaz uirtus dᵗ scdz q̄ ē hit⁹ p̱ficiens hntē et ei⁹ op⁹ bn̄ red
dēs. Justiª uero dᵗ pro ut ī quātū ītēdit ad cōe bonū et ad aliū op̱at.º Et
hoc ītendebat arᵉˢ cū dicebat. Quid autē differt ūt⁹ et iustiª hoc ma
nifestū ē quidē enī eadē eē aūt nō idē s; scdz q̄ alterū quidē iustiª
scdz autē q̄ talis hitus simplr̄ ūt⁹ quod exponēs eustachi⁹ dᵗ iustiª
tota et oīs uirt⁹ ē s; nō una q̄dā et pars quid autē drt̄ ūt⁹ ulis et tal
iustiª maīfestū. Ambo enī sᵗ tota ūtus et ex oīb⁹ cōgregaº. Scdz rōnē
autē et eē differūt ad īuicē. S; quātū tota et ulis uirt⁹ ē hit⁹ aīe roā
lis optim⁹ Justiª autē usus ē talis hitus ad alterū ut enī ascēsus et
descensus idē existēcia scdm̄ sbm eē nō idē hēret. Jta et ulis ūt⁹ et tal'
iustiª. Dᵗ etiā eustachius q̄ hᶜ iustiª a p̄dicta ūtute drt̄ hac appōne. s.
qm̄ ad alterū usū relatū hᵗ hᶜ aut̄ iustiª. iustiª legalis noīata ē tn̄ qa
ad quā intēcionē leges ferūtᶜᵒ ad eandē ītēcioēz ipā op̱atᶜᵒ ferūtur
enī leges ad cōe bonū et ipā ad cōe bonū op̱atᶜᵒ tn̄ quia leges et ipā le
galis iustiª eandē mā̄z respiciūt. s. oīā cōiter cc̄ q̄ cōtingit hoīem rec
te agere et peccare p̄cipit enī lex circa ūtutes omēs et malicias hº
q̄dē iubens hoc autē p̱hibens ut dᵗ arᵉˢ Et etiā ista iusticia ē tota et
omīs ūtus sicut dcīz fuit drt̄ autē ista iustiª sbalit' ab unaq̄q; ūtutū
spālīū et cōueīt sbalit' unicuiq; sicut totū cū q̄libet sui p̱te qm̄ ipā sicᵗ
dcm̄ ē ex oībus aliis ītegratur. Tūc ad roēs cōcedēdū eē uidetur
q̄ ipā legalis iusticiā nō est aliq̄ spēs una ūtutis sicᵗ neq; tot⁹ mūd⁹
ē aliqua spēs una entis. S; tn̄ ipā uirtus una dᵗ sicut tot⁹ mūd⁹ est
unū ens p̱ oīu; entiū cōtinēciā et aggregationē ordinatā et cnexā.
et ipā cōtra omēs ūtutes spāles enumeratᶜᵒ sicut totū cōtra p̱tes. Se
pe nāq; uidem⁹ arˡᵉˢ cōpositū enūare cōtra formā et cōtra mā̄z q̄ sᵗ p̱
tes eius. Quō autē sola iustiª sit alienū bonū siue ad alterū satis appa
ruit. Quelibet enī ūtus ad alterū eē pōt. s. ad cōe bonū. S; hoc nō est
nisi inquātū iustiᶜ rōnē assumit. nulla gᶦ ūtutū ītelligitur alienū
eē bonū n̄ pro ut rōnē iusticie ītelligitᶜᵒ assūpsisse q̄ tn̄ rō cōis iustiᶜ
et aliis ūtutib⁹ sicᵗ dcīz fuit nulla ē sbalis drīa ūtutū s; ē cui⁹dā p̱
fectiōalᵗ cōpetatus oīu; ūtutū explicaº et cᵉ. Et sic ē finis q̄stioīs.

Conſequenter queritur . quīto Vtrū p̄ter legalē iuſ
ticiā neceſſe ſit ponere aliā iuſticiā particularē . Et arᵒ q̄
nō quia preter totū q̄ omēs īcludit p̄tes ſuas nō ē alia
pars ponēda ſed iuſtiᵃ legalis tota ūtus ē cōpleta omēs ſp̄ales cōtinēs
ūtutes g̊ preť eā nulla eſt ponēda alia uirtus . Itē illa iuſtiᵃ p̄ticula
ris uel diſtingueretur a legali iuſtiᵃ ſicᵗ pars a toto uel ſic q̄ unū nō ī
cludat ī ſe reliquū . Si p̄mō modo tūc nō uɾ̄ q̄ ſolū ſit ponēda una p̄
ticularis iuſtiᵃ ꝫ tot q̊t ſꝫ ſp̄ales ūtutes cū oēs ſit p̄tes iuſticie lega
lis et ſic illa ūtus quā arˢ uocauit iuſticiā legalē nō plus ſcđꝫ na
turā rei debebit dici iuſtiᵃ que quā quelibet aᵃ ūtˀ qđ uidetᵉ īcō
ueniens ſi autē diſtinguatᵉ 2ᵒ mᵒ . tūc iuſtiᵃ legalis nō erᵗ oīs et tota
ūtus ex quo iuſtiᵃ p̄ticularis nō erᵗ pars eiˀ hoc aut̄ ē q̄ detinata
in aᵃ q̄ſtioē g̊ et cͣ . Oppoᵐ probat arˢ in lr̄a . Sciēdū ē primo q̄ iu
tus aliq̄ ex eo iuſtiᵉ nomē hꝫ quia ip̄a eſt ad alterū nō aut̄ ad alte
rū ex eo q̄ ad uxorē p̄p̄ā uł parētes uel filios aut familiā uel ami
cos hec enī oīā reputātᵉ ut nr̄a p̄p̄ qđ ad tales op̄ari ē ad nos ip̄oˢ
op̄ari . Sꝫ ex eo iuſtiᵃ dɾ̄ ad alterū quia ē ad alienos qui . ſ . nulla no
b̄ affinitate cōiūcti ſꝫ ñ uinculo ciuitatis ſcđm q̄ . ſ . homo naturalɾ̄ ciui
le aīal eſt ut dɾ̄ p̄ᵒ polˢ . Scđo ſciendū q̄ humanoꝝ bonoꝝ q̄dā ſꝫ
nobis p̄p̄a q̄dā aliena q̄dā uero nob̄ et aliis cōīa licet enī nulla ſit
exterioꝝ bonoꝝ aliquibus appropꝛ̄ata p̄ naturā tū bone ciuilitati
nō expedit oīā eē cōīa ſicut 2ᵒ polˢ probauᵗ arˢ ſuffientˀ . Iō ſicᵗ
dɾ̄ Tulius ī liᵒ de officiis plurima bonoꝝ effecta ſꝫ priuata aut uo
tere occupatioē ut qui quōdā ī uacua uenerūt aut uictoria ut ī bel
lo pecuti ſꝫ aut lege pactioē cōditioē ſorte aut tali alio mᵒ . Qꝫ ſi
ita ē oꝫ uirū bonū nō ſolū cē . propria ſe here bn̄ ſed etiā cē . aliena
et cōīa . ſ . ut dɾ̄ Tulius q̄ cōibˀ ut oībus utatur p̄uatis autē ut
ſuis ſi quis autē ſibi uoluerit uſurpare uiolabᵗ ius humane ſo
cietatis . bona autē cōīā quodāmᵒ nr̄ā ſꝫ et quodāmᵒ aliena . nr̄a
enī ſꝫ īquātū nobis licet eis uti . aliena uō ſꝫ īquātū nobis nō lꝫ
uti ut p̄prius ea nobis appropꝛ̄ando etᶜ pꝫ q̄ oīā quibˀ uti poſſumˀ
humana bona diuidi ꝓ p̄nt ſcđꝫ duas rōēs . ſ . quia q̄dā ſꝫ p̄p̄ia q̄
dā aliena . 3ᵒ ſciendū ē q̄ ūtutē eē ad alienos pōt ītelligi dupli
bnoᵒ p̄curatiue . alioᵒ uſiue uł unoᵒ finalɾ̄ alioᵒ m̄alɾ̄ . dico aut̄
p̄curatiue ſiue finalɾ̄ q̄a dirrigᵗ opˀ ſuū ad alienū bonū p̄curēa
dū . ſaluādū uel augēdū . dico uero uſiue uel m̄alɾ̄ q̄a ī op̄e ſuo
utitᵉ alieno bono ſibi uel aliis aplicādo . Iſtis uiſis dico p̄ᵒ q̄ penes

p̄mū modū eēndi ad aliū tercii notabilis nō sūt᷒ iusti^a que sit aliqua
sp̄alis u̇tus sed iusti^a legalis que ē tota u̇tus. 2° dicā ꝙ penes scd̓m
modū eēndi ad aliū sumit᷒ iusti^a q̄ ē sp̄alis q̄dā u̇t᷒ disticta ō ceteras
sp̄ales u̇tutes de quib᷒ s. determinatū fuit ī 3° li° et ī 5°. 3° uidebitur quō
talis iusti^a ꝑticularis sit p̄ter legalē et quō nō. P̄mū ꝓba᷒ qa scdꝫ illā
ꝓpetatē q̄ cōueīt oī u̇tuti nō sūt᷒ aliq̄ sp̄al' u̇t᷒ ymo si a tali ꝓpetate no
mē aliqd' imponat᷒ oꝫ ipm̄ ꝯueīre oī u̇tuti s; opari ad bonū alterius
ꝓcurādū saluādū et augēdū ꝯueīt oī u̇tuti qm̄ oī u̇tuti ꝯuenit opari
ad cōē bonū sicut dcūꝫ fuit ī aliq̄ q̄stione s; opando ad cōē bonū opam᷒
ad alios inquātū nō solū ex nobis et nr̄is s; etiā ex alienis ciuilis cōi
tas ītegrat᷒ g᷒ iusti^a dcā a tali ꝓpetate nō est uirt᷒ sp̄alis s; u̇t᷒ tota
ītē scd̓m hoc ꝙ ē opari ad cōē bonū ꝓcurādū sūt᷒ legalis iusti^a ut
dcūꝫ fuit ī a^a q̄stioē q̄ ē tota u̇t᷒. Sꝫ u̇t᷒ nō opat᷒ ad alienū bonū n̄
scd̓m ītēcionē boni cōis ꝓcurādi ul' saluādi g᷒ et c̄. Minor ꝓbatur
qm̄ recta rō nūquā uideret᷒ dictare ꝙ aliquis ad bonū alteri᷒ labora
ret n̄ ꝑ aliquā ipoꝝ adinuicē ꝯnexionē. Si eni nichil eēt un᷒ ad aliū
nichil deberet un᷒ ad aliū opari. Sꝫ alieni nullā hn̄t nobiscū ꝯnexioēꝫ
n̄ ī ordine ad ciuilē cōitatē cui᷒ nos et ipi naturalit' sum᷒ ꝑtes ī quā
tū hō naturalr̄ aīal ciuile ē et cōicatiuū uel ī ordine ad leges uel le
gislatores ītēdētes ad cōē bonū ꝑꝫ g᷒ ex qua u̇tute nōs opam᷒ ad aliū
nō ī quātū alien᷒ ī toto s; ī quātū nob̄ ī lege uel politica cōione cōuict᷒
ꝙ sic opando nos opam᷒ ad cōē bonū hoc g᷒ spectat ad iusticiā que ē
tota u̇tus nō aliq̄ pars u̇tutis. 2^a 9° ꝓbat᷒ sic Circa quecūqꝫ cōtigit
ī nr̄is opatiōib᷒ excessus uitupabilis et defect᷒ prau᷒ mediū ē lauda
bile et bonū et cc̄ talia īdigem᷒ u̇tute dirrigēte nos ad mediū hoc
sepe dcūꝫ fuit ī p̄cedētib᷒ Sꝫ ī alienoꝝ bonoꝝ applicatioē nobis uel
aliis cōtingit excessus prau᷒ et defectus uitupabilis g᷒ cc̄ usū alie
noꝝ bonoꝝ applicatioē nobis uel aliis cōtingit / īdigem᷒ u̇tute. Mi
nor ꝓbatur primo quātū ad excessū qa sic' alias allegatū fuit a tullio
si quis alioꝝ bona sibi dnō ī uito uoluerit usurpare nullā de bonis
suis faciēs illi recōpēsationē ipē uiolab' iura humane societatis. Que
cūqꝫ eni scd̓m naturā uel scd̓m legē nr̄a effecta s' nemo licite pōt a
nobis aufferre. Silr' quātū ad defectū uitupiū ē et seruile pati ī
iuriā potēti eā bene repellere tales eni dant aliis occasionē ī iuri
andi qm̄ sic' dt' ar^{es} p° retho^{ce} Iniuriatores solēt īiurias īferre ī de
sides sollicitū eni est resistere. et ī uerecūdos nō eī pugnatiui ꝓ lu
cro. et ī eos qui a multis īiusta passi s' et nō exiherūt licet eīꝫ tales

peccent ꝯ māſuetudinē ĩquātũ deficiũt ĩ ira ſibi aſſumēda ſcdm qᵽ oꝫ
ꝑ qđ de eis loquēs arᵉˢ caᵒ de māſuetudine dᵗ. Qꝫ ĩiuriantē ſubſtine
re et familiares deſpicere ſeruile ē. hoc tñ nõ obſtat qn etiã peccēt ꝯ
aliã ũtutē ſcdm qᵽ opantᵘʳ. ſcđꝫ mãꝫ alteriᵘˢ ũtutis. et qᵽ nõ hñt ſe bñ cͣ
paſſiões ad ũtutē aliã ꝑtinētes etiã tãtis ĩdiget humane nature fragi
litas qᵽ nullᵘˢ ñ multa capiēs ab aliis poſſet ſibi ad uitã ſuã ſufficientia
ꝓcurare. Si gͥ. ncē eſt ſepe mĺta que aliorũ ſᵗ accipe et ſibi applicare
manifeſtũ qᵽ cͣ. hoc põt eē uiciũ ĩ defectu. Qꝫ autē illa ſit ſpãlis ũtᵘˢ
diſticta ab aliis ꝓbat arᵉˢ. ſic illa ē ũtᵘˢ ſpãlis diſticta ab aliis cõtra
quã peccatur nõ peccãdo cõtra aliquã aliarũ ũtutũ et ꝯ quã nõ pᵉ
cãdo cõtingit ꝯ quãlibet aliarũ peccare. Sꝫ ſic ē de hac ũtute et de
aliis. ꝓbatio Si quis rapuit alienũ ĩuito dño et preter legē ipē uitu
ꝑatur et dᵗ ĩiuſtᵘˢ unde et ꝑ iudiuē cogitur ad reſtituēdũ tãquã ma
le acceptũ. Iſtud tñ pctm nõ ē contᵃ fortitudinē q̃ eſt cͣ. bellica ꝑicula
nᵉ ꝯ tēperanciã que ē cͣ. delectabilia tactᵘˢ nec ꝯ liberalitatē et ma
gnificēciã q̃ ſᵗ cͣ. diuicias ymo poſſibile ē qᵽ nõ ꝑ deſideriũ pecuniarũ
aliquis ſed eo ſolũ qᵽ uult alteri nocere cõburit domũ eiᵘˢ. Iſta gͦ pec
cata nõ ſᵗ cõtra liberalitatē neqꝫ magnificēciã et ſic de aliis ũtutibᵘˢ
ſilr̃ etiã ꝯ quãlibet aliarũ ũtutũ põt eē peccatũ cͣ res ꝓpᵃs abſqꝫ hoc
qᵽ reſpiciat uſũ rerũ alienarũ iō et cꝫ. Itē ille ũtutes ſᵗ diſticte ſbalr̃
et ſpecͥᵉ q̃ ſᵗ cͣ obiecta diſticta a quibᵘˢ appetitᵘˢ nr̃ ē ĩ natus affici diuſſis
affectioibᵘˢ et diuſorũ morũ ſcdm quas affectiões iclinari põt appetitᵘˢ
ad opa ꝑter rõnē. Sꝫ iuſtiᵃ et alie ũtutes ſᵗ huiᵘˢmodi gͥ. et cꝫ. Maior
ũr nota ꝑ ſe. Minor ꝑꝫ. bona enĩ ꝓpᵃ et bona aliena ſᵗ obiecta cͣ que
nr̃ appetitᵘˢ alit̃ et alr̃ afficitᵘʳ. quĩ de pecuniis ꝓpriis et alienis dᵗ
caᵒ de liberalitate. Qꝫ qui ĩ talibus appellatioibᵘˢ appellãtur puta ꝑci
et tenaces et kimibiles omēs datiõe deficiũt. aliena autē nõ appetũt
neqꝫ uolũt accipe hii gͥ. affectiõeꝫ ĩordinatã hñt ad ꝓprias pecunias
nõ autē ad alienas. Alii autē ſᵗ plures ad ꝓprias nõ tñ affectionē
hñtes qn eas habũdãter cõſumãt et diſtribuãt q̃ tñ ceſſare nõ pñt ra
pere alienas ꝑ qđ patet qᵽ ille ſᵗ diũſe affectiões et diũſorũ morꝫ. Sꝫ
iſta iuſtiᵃ ũſatur cͣ bona aliena et affectiões ad ipã dicēte arᵉ qᵽ ipã
ē cͣ. honorē ul' pecunias ul' ſalutē ul' ſi quodã habeamᵘˢ uno noĩe cõpre
hendere hec oĩa uidelicet ſicᵗ antea dixerat cͣ. qcũqꝫ bona ē fortuna
et ĩ fortuniũ. Et addit qᵽ cͣ. talia ē hec ĩiuſtiᵃ ſibi inpoſita oppoſita
ꝑ delectationē que a lucro. lucrũ aũt cõſiſtit ĩ accipiēdo alienũ hec gͦ
iuſtiᵃ ē cͣ. quecũqꝫ bona aliena poſſumᵘˢ ab eis auferre. nã cͣ talia

ũsatur fortuna et infortuniũ. Sȝ alie ũtutes sᵗ cĩ bona ꝓpria .s.
utẽdo eis sicut oȝ fortitudo nãqȝ corꝑe ꝓꝑo et uirib⁹ corporis utit᷑ ad
bellica ꝑicula. Temꝑanᵃ uero hoĩs suis ad delectatiões gust⁹ et tact⁹.
liberalitas autẽ et magnificẽcia bonis suis ad datiões et cõsũptiones
magnanimitas silr̃ h suis honorib⁹ et mãsuetudo corꝑe suo adire ꝓ
uocatiua. Alique uero ũtutes utũt᷑ ꝓꝑiis gestib⁹ uel ſmonib⁹ aut
ad ueritatẽ aut ad cõuiuẽciũ delectationẽ. Justiᵃ autẽ sicᵗ dcũȝ
est cõsistit ĩ alienorũ usu bonorũ .s. nobis ea uel aliis applicãdo pu
ta ꝑmutãdo ul' distribuendo ul' reddẽdo uel aliq̊ tali modo. De
modo autᵉ ꝑ quẽ ista ꝑticularis iustiᵃ sit ꝑt legalẽ. dicẽdũ ẽ q̄ ip̄ᵉ
pñt dupli cõsiderari uno° scdm ũtutis sbãm et sic ꝑticularis iustiᵃ
sit ꝑter legalẽ/ est ꝑs legalis queãdmodũ alie ũtutes spãles ꝓꝑ
qd' nõ ẽ ꝑter eã sicut ꝑtes nõ sᵗ ꝑter totũ cõpletũ q̄ ĩ se cõtinet
omẽs ꝑtes. alio° cõsiderãtur quãtũ ad rõnes ꝓꝑ quas dicũtur ius
tiᵉ et sic lȝ scdm quãdã roĩs cõitatẽ ɔueniant ĩ quãtũ utraqȝ dicitur
ex eo iustiᵃ q̄ ẽ ad alterũ tñ scdȝ spãles rões eẽndi ad alterũ distin
guũtur. nõ enĩ est eadẽ rõ eẽndi ad alterũ ꝓcurare alteri bonũ et
uti bono alteri⁹ sibi uel aliis applicãdo lȝ sᵗ rões disꝑate q̃re nõ oȝ q̄
ũtutes quarũ sᵗ iste rões se habeant sicut totũ et pars. oĩs enĩ ũt⁹
ĩnata ẽ oꝑari ad alienũ bonũ sicut dcũȝ fuit ĩ aᵃ q̃stioẽ sola autẽ iusti
cia ꝑticularis utit᷑ alieno bono. Et ad h° intelligẽdũ pt adduci tale
silẽ. Cõstat enĩ q̄ uisibile se hʒt ĩ plus quã tãgibile et se hñt sicᵗ totũ
et pars si capiãtur scdm sbãs q̃ scdm ꝓꝑas q̃litates dicũt᷑ sensibiles
Omẽ enĩ tangibile ẽ uisibile et nõ eõ. silr̃ ille sbe scdm quãdã cogni
tioẽȝ sᵗ omẽs sensibiles .s. in quãtũ qualitatibus disponũt᷑ sensuũ po
tẽtib⁹ ĩmutare. Scdm tñ aliã et aliã spãlẽ rõnẽ sᵗ sensibiles q̃m hee
ĩ quãtũ calide uel frigide ille uero ĩ quãtũ colorate ul' luĩnose. Dico
g̊. q̄ ꝑticularis iustiᵃ scdm triplicẽ põt cõsiderari rõnẽ uno° scdȝ q̄
hitus hoĩem ꝑficiẽs et eius opus bñ reddens et sic dᵣ uirt⁹. alio°
scdm q̄ utitur ĩ oꝑe tali bonis alienis et ĩ dᵣ iustiᵃ ꝑticularis. 3° mõ
in quãtũ illud op⁹ ordinat ad cõe bonũ et sic dᵣ pars legalis iustiᵉ Sȝ
cĩ. iustiᵉ ꝑticularis distĩctionẽ ꝑdcẽ a ũtutib⁹ aliis spãlib⁹ occurrũt
dubitatioẽs. Vbi sciendũ ẽ q̄ iustiᵃ ꝑticularis et ĩ iustiᵃ sibi oppoᵗᵃ cõ
sistũt ĩ alienorũ usu bonorũ. Alie uero ũtutes ĩ usu ꝓꝑiorũ. Contra q̄
iustiᵃ ɔmutatiua nõ solũ aliẽnis lȝ et ꝓꝑiis utit᷑ reb⁹ accipiẽdo sibi ꝓꝑas
alienas. Itẽ q̄ dcũȝ ẽ q̄ parẽtes filii anima reputãt᷑ tãquã nři ꝓꝑ qd'
ad ipõs agere ẽ tãq̄ ad nos agere iõ sequit᷑ q̄ int' nos et ipõs non

brēt locū pticularis iustia nec pticularis iiustia sibi oppōita cū ipā de
beat eē cc̄ bona aliena gnīs ē flm qa sepe fiūt int eos cōmutatioēs et dis
tributioes cū equalitatis obseruatioē qd' spectat ad pticularē iusticia3
et ad iudicē requiriūt recurrūt sepe q̄rētes sup iiustificatioē. Et homo
qui filiū occideret uł uxorē puniretur tāquā fecisset g̃ iusticiā. Item
fortitudo agit cc̄ bona aliena puta cc̄ hostes. Silr māsuetudo et iracū
dia sibi opposita pñt agere cc̄ alienos ut siquis ꝑ irā pcussisset extne
ū. Silr liberalitas et oppōita sibi uicia utūtur et pecuniis alienis.
Nā ad liberalitatē nō solū spectant datio et ↄsūptio pecuniarū s3 etiā
acceptio et retēcio g̃i sicut liberalit cōtigit dare suā pecuniā aliis. Ita
et liberalit cōtingt recipe pecuniā alienā. Etiā dict arēs aleatorē mor
tuorū spoliatorē et latronē illiberaliū eē latio tū accipit pecuniā alie
nā. Silr per intēperāciā pōt quis uti muliere aliene. Capun etiā qui
opponitur magnimo digficat se quibus nō est dign honorib. Sig ta
les honores sibi nō debētur tūc debētur aliis et sic ille accipit sibi aliena
Ad pmū illorū dicēdū ē q iusticia nō utitr pse bonis alienis s3 etiā
ꝑpriis ad ꝓmutādū cū alienis ut s. accipe possit aliena. Ad a3 dicēdū
ē q parētes filii. fratres. amici. et tales q̄dā hñt bona puata et diuisa q
cōicare nō uolūt nec tenētur et tūc reputātr tāquā extranei ꝑ qd'
i iustificat q manus i bona alteri appoīt ipō īuito. unde si uxor et filii
st possessio pris uel mariti tū hoc ē ad deteriatū usū et usq3 ad ali
quē tminū ꝑ qd' nō pōt occidere eos uel tractare scdm qd'cūq3 libitū
uolūtatis pdicti etiā cū hoc bñt aliquā spālez affinitatē ad īuicē ꝑ qd'
si un agit ad aliū bona pcurādo et saluādo dicitr agere ad se ipm. Ad
aliā dicēdū q fortis nō agit cōtra hostes ut eos sibi accipiat et aplicet
s3 ut eos repellat ad suā uel publicā rē saluādā. Et si qñq3 fortis itendit
sibi hostes et res ipōrū accipe et sibi applicare ī lucrū hoc ē qa iuste pu
cipē cōitatis uel cōitatē īuadētes st pncipis de iure si potuit accipe eos
ꝑ qd' ille re sua utitr nō re aliena q autē bellāt ad quos nō oz tales
i iustificāt manū ī rē alienā ponētes. De māsueto aut iracūdo. dicen
dū ē q aliqñ nō nisi ī rē suā agit ut cū patr uerberat filiū mgr disci
pulū ad castigādū. aliqñ autē agit ad extraneū et tūc nō est īcōueni
ens cū māsuetudine uł iracūdia cōcurrere iustificationē. qd' p3 hi
hui p arēs dicētē. qñ autē sciens q̄dē nō pcōsilians at īfert nocumen
tū in iustificat est puta quecūq3 ꝑ irā et alias passioēs q̄lescūq3. Contin
git enī cōtra quālibet ūtutē agere praue nō solū p oppo uitiū s3 sepe
ꝑ passionē. Iō bñdt arēs in loco predicto q q ꝑ irā uel alias passioēs st

nocẽtes et peccãtes ĩ iusti faciũt quidẽ et ĩ iustificãtes sᵗ nõ q̃dẽ in
iusti ꝑ hec neq; mali .s. hitualr. neq; enĩ ꝑ maliciã nocumẽtũ uidetur
g. cõcedendũ. eẽ ꝙ alr cõtingat uirtutes alias a iusti.ᵃ opari c̃c̃ res
alienas s; ꝑ acc̃ns. Põt enĩ magis et sepi⁹ opari c̃c̃. proprias et ĩquãtũ
c̃c̃. alienas opantᵘʳ. nc̃c̃e ẽ opus eẽ iustũ uel ĩ iustũ scd̃m ꝑticularẽ
iusticiã. De liberali autẽ et illiberali sil̃r. dicẽdũ ẽ ꝙ accidit eis uti q̃n
q; reb⁹ alienis s; ut sic oz op⁹ ıp̃oꝝ sic eẽ iustũ uel ĩ iustũ ꝑ qd. arz.ᵉˢ
quĩto hui⁹ ad retributionẽ faciendũ et equalitatẽ iustiᵉ seruãdũ re
famulari oz ei q̃ g̃rãm fecit. Et eodẽ modo dicam⁹ de caymo et itẽ
ꝑato. Ad rõẽs autẽ p̃ncipales satis patet solu⁹ ꝑ predicta. Et sic est
finis q̃stionis et c̃.

Exto queritur. consequẽter utrũ iusti.ᵃ sit p̃clarissima ũtutũ et maxime ꝑfecta ũt⁹. Et arᵘʳ. ꝙ nõ quia ex hᵒ.
aliquid dᵗ. magis tale quod ẽ tale simplr̃ et scd; se ipm̃
quã ex eo ꝙ ẽ tale ad alterũ verbi g̃rã ignis q̃ ẽ simplr̃ leuis ẽ leui
oz quã aer aut aqua qui sᵗ leues ad terrã. Sz arz.ᵉˢ dᵗ. ꝙ iusti.ᵃ uir
tus quidẽ est ꝑfecta s; nõ simplr̃ s; ad alterũ. Jtẽ iustiᵉ usus ẽ ad
aliũ aliarũ autẽ ũtutũ usus ẽ ad se ipm̃ ꝑ qd dᵗ. arz.ᵉˢ ꝙ alienũ
bonũ uĩ eẽ iusticia sola ũtutũ q̃m ad alterũ. Sz meli⁹ et ꝑfecti⁹ est
hẽre se bñ ad se ipm̃ quã ad alios tũ ex caritate quilibet debeat se
ipm̃ prius et magis diligere quã alios g. et c̃. Jtẽ ũt⁹ illa ẽ ꝑfectior
q̃ ẽ c̃c̃. difficiliores passiões et opatiões sed fortitudo et liberalitas
sᵗ c̃c̃ difficiliores quã iusti.ᵃ g. et c̃. Maior pz 2ᵒ hui⁹ ubi dᵗ. ꝙ c̃c̃ dif
ficilius sẽꝑ ars sit et ũt⁹. et enĩ bñ meli⁹ ĩ hoc minor pz qa scd; for
titudinẽ opari ẽ c̃c̃. mortis ꝑicula ymo etiã ĩ casũ substinere maxi
mas uulnerũ t̃sticias ultimũ autẽ t̃ribiliũ ẽ mors ꝑ qd op⁹ ẽ oĩu;
difficillimũ. Jdẽ etiã uidetᵘʳ de liberalitate q̃m difficili⁹ et excellen
cius eẽ uidetᵘʳ dare ꝓꝑa bona qd ꝑtinet ad liberalitatẽ quã redde
re aliena nã qui nõ uult reddere alti qd suũ ẽ quõ daret ei de ꝓ
prius ꝑ hoc etiã dᵗ. eᵒ. hui⁹ amãtur autẽ maxime liberales eoꝝ qui
ĩ ũtute. si autẽ ꝑfectiorẽ hñtes ũtutẽ magis debẽt amari uĩ gᵒ ꝙ li
beralitas sit ũtutũ maxime ꝑfc̃ã. Oppoᵐ dᵗ arz.ᵉˢ ipã quidẽ igitᵘʳ
iusticia ũt⁹ quidẽ ẽ ꝑfecta nõ simplr̃ sed ad alterũ et ꝑ hoc multo
ciens p̃clarissima ũtutũ uidetᵘʳ eẽ iusti.ᵃ et neq; hesper⁹ neq; lucifer
ita admirabil ẽ. Justi.ᵃ enĩ sil oĩs ũt⁹ ẽ et ꝑfecta maxime uirtus
Cui⁹ rõnẽ uĩ assignare talẽ. Justi.ᵃ ũt⁹ ẽ maxime ꝑfecta scd; quã
hñs ipã; pt̃ nõ solũ ad se ipm̃ uti ũtute s; ad alterũ. hoc eñ; ẽ opus

difficile. Vn̄ multi ī ꝓpiis quidē ūtute pn̄t uti. in hiis autē q̄ ad al
teru͂ nō ut dᵗ ar̄ᵉˢ ſ; iuſtiᵃ attēditur ſedꝫ uſu͂ ūtutis ad alteru͂. Reſ
pōdendu͂ ē ṗmo de iuſtiᵃ legali. 2º de iuſtiᵃ ꝑticulari. Quātu͂ ad pri
mu͂ dicēdu͂ ē ꝙ legalis iuſtiᵃ ē oīuꝫ ūtutu͂ ꝑclariſſima qd' ſic ut̄ euſ
ṭḥ tachius declarare triplr̄ uel quadruplr̄ cōtigᵗ dicere ūtutē ꝑfectā
uno modo ſi ūtutē diuidam⁹ ī naturalē et moralē. Naturalis q̇dē īꝑfec
ta ē moralis aut ꝑfcā. ūde ꝓꝑ naturaliu͂ īꝑfectioēꝫ dᵗ ar̄ᵉˢ Et eni͂ pue
ris et beſtiis naturales exiſtūt hit⁹ ſed ſine ītellectu uidē
tur exītes. Scdꝫ aut' morales ꝓꝑ earu͂ ꝑfectionē dᵗ ar̄ᵉˢ hoīem eē ſim
plr̄ bonu͂. 2ᵒ cōtigᵗ ūtutē dicere ꝑfectā ſi uirtutē moralē diuidamus
ī parcialē et totalē. Totalis eni͂ ꝑfecta ē et ꝑtialis īmꝑfecta. Partialē au
tē dico ūtutē unāquāq; ūtutu͂ ſpāliu͂ cc̄. ſpālēꝫ ſuā māꝫ ut fortitudinē
cc̄. timores et audacias tēꝑanciā cc̄ delectatioēs tact⁹ et guſtus et ſic de
aliis dico autē ūtutē totalē ex oībus ꝑtibus ſiue ſpālib⁹ ūtutib⁹ hitu͂ cō
gregatu͂ oēs eīꝫ ūtutes morales ḍ quādā hn̄t adīuicē cōnexionē ī ap
petitu ꝓꝑ quā dicitur unu͂ cōſtituere totalē hitu͂ ꝑ aggregationē reſpᶜ
tu gᵗ totalis ūtutis ꝑtialis dicitur īmꝑfecta et eꝯ̄ totalis dᵗ ꝑfecta reſ
pectu partialis qm̄ ſicᵗ dicitur 3º phyᶜᵒʳ totu͂ et ꝑfectu͂ aut idē penit⁹
aut ꝓximu͂ ſcdm naturā eſt. Ad huc autē ūtus ꝑtialis aliqua pt̄ capi
duplr̄ uno modo ꝓ ut aliqn̄ ſine aliis exiſtit ī appetitu. Si quis eniꝫ
tēperatos ſemꝑ exercuerit act⁹ nullos autē fortes uel liberales fiet ali
qualr̄ ī eo tēperācia ſine fortitudine et liberalitate alioᵒ ꝓ ut ī appeti
tu ꝯnexa ē cu͂ aliis ūtutib⁹. primo q̇dē modo nō ē ponere ūtutē aliquā
ſpālē eē ꝑfectā neq; firmā nō ſolu͂ ex eo ꝙ nō ē tota ūt⁹ ſed etiā ex eo ꝙ ſe
pe cōtingeret ꝙ ut expediret nō poſſet cc̄ ꝓpriā materiā actu͂ ſuu͂ ꝓꝑ
ū excercere. nā ſi aliqua deficiat ūtus ſtatī īſurgūt paſſioēs quas illa
ūt⁹ īnata eēt moderare q̈ru͂ impet⁹ impedit appetitu͂ ab īclinaᵒᵉ ali
aru͂ ūtutu͂ ꝟgrā. Si toto tēpore uixeris tēperate nullu͂ tn̄ actu͂ fortitu
dinis exercueris et tyrān⁹ ꝑ uulnera ꝑ minas mortis te cogere uelit
ad actu͂ ītēperancie poterit accidere ꝙ tātus erᵗ ī te tīſtiᶜ impetus
et tīor ꝙ ille tuā ſupabᵗ ꝑotēciā tēperāciā et eius īclinationē deuīcet
ꝙ nō feciſſet ſi fortitudinis hitu͂ huiſſes. Et cōſilr̄ eꝯᵒ. quātūcu͂q; eni͂ ho
mo fuerit ī actu iuſtiᶜ uel fortitudinis excercitat⁹ uel habituat⁹. ſi te
tigerᵗ eu͂ cōcuſpiſcēcia cito frāgeretur ſicᵗ de ſalomoē apparuit et de da
uid. Manifeſtu͂ ē gᵗ ꝙ ſpāles uirtutes illā quā ſcdm ſe nō hn̄t ꝑfectione
et firmitatē accipiūt ī hoc ꝙ ſit ꝑtes ūtutis totalis īquātu͂ ſil' ad īuicē
cōnectūtᶜᵒ ꝓꝑ quod et ipā totalis ūt⁹ multo ꝑfectior ē qualꝫ ſpāli et etiā

quelƷ ſpālis pfectioꝛ ē ſcdꝫ ꝙ ipā eſt pars toci⁹ ūtutis quā ſi ipā ſit pāci
ſe ſcdꝫ ſeipām accepta. Sꝫ iterū ipā totalis ūt⁹ cū p ipāꝫ homo ſit ī nat⁹
agere ad omē bonū ad quod opus poſſ^le ē dirrigere pt tripliͬ cōſidera
ti uno⁹ pāſe ut p eam homo īclinatur ad bn̄ ſe hn̄dū ī agēdo ad ſe ipm̄ et
ad ſuos. alio modo preciſe ut p eā īclinat^o ad hn̄dū ſe bn̄ ī agēdo ad alios
Tercio modo ut p eā īclinatur ad hn̄dū ſe bn̄ ſil' ī agēdo ad ſe et ad ſu
os et ī agēdo ad alios .ſ. ad cōe bonū. Dcē aut̄ pāciſiōes licet poſſit fieri ſe
cūdū rōnē tn̄ ſcdā nō fit ſcdm rē qm̄ homo naturalr̄ magis afficiatur ad ſe
ipm̄ et ad ſuos quā ad alios et quia magis ipē et ſui cōtinue ſibi occurrit
ī ſuis actioīb⁹ quā aliī iō neceſſe ē ut prius aſueſcat opari ad ſe ipm̄ q̄
ad aliū .ſ. ad cōe bonū et iō nō ē poſſibile ꝙ aliquis ūtuoſe ſe habeat ad cōe
bonū q̄n etiā pri⁹ bn̄ ſe habeat ad ſe ipm̄ et ad ſuos. ſꝫ poſſ^le ē eq⁹ .ſ. ꝙ ali
q̄s aſſuetus ē ſcdm omnē ſpēm ūtutis opari bn̄ et ad ſe et ad ſuos nō diī
tn̄ ad alios ſic ītelligēdo ꝙ ipē pt ſufficiēter omēs circūſtācias ex pte
ſui et ſuorū attēdere et ſcdm exigēciā cōbinatiōis earū opari ut oꝫ q̄ ſi ſi
preter ipm̄ et ſuos aliī nulli eēnt. Et iō d̄r dicebat arꝫ^es multi enī ī ppis
quidē ūtute pn̄t uti ī hiis autē que ad alterū nō pn̄t. Scdm hoc g^o ma
nifeſtū ē ꝙ uirtute tota pmo modo ſūpta .ſ. ut pāſe reddit hoīeꝫ bn̄
opantiū ad ſe ipm̄ et ad ſuos nō ē pfecta ūt⁹ oīo qm̄ ipā nō pōt opus
optime dirrigere cū nō attēdat ad omēs ꝙ circūſtācias et ad oīa q̄ pn̄t
opatiōnē reddere meliorē eo ꝙ nichil ītēdit uel modicū de cōi bono ſꝫ
tota ūtus ſcdo modo accepta uel 3^oo pfecta ē totalr̄ qm̄ ipā pōt ad et
cōe bonū et ppu̅ et cōe opus ſuū dirrigere pro ut ſuit oportunū et ſcdꝫ
illā ūtutē cōtingit pncipari ſcdꝫ porē autē nō qm̄ pncipat⁹ exigit op⁹
ad cōe bonū ſcdꝫ cōitatē autē pfectā et nō ſcdꝫ impfectā. Vn̄ p^o poli^ce
pncipē quidē oꝫ hēe moralē uirtutē. Et h^o ītēdebat arꝫ^es in iſto quīto
dicens qm̄ pncipat⁹ uirū oſtēdit. ad alterū enī et ī cōicatiōe pnceps
poſſum⁹ quidē g^o ꝙ et ad ſe ipm̄ et ad amicos utitur mali^a Quid eīꝫ
faceret ad extraneos. optim⁹ autē nō qui ad ſe ipm̄ ūtute ſed qui ad al
terū hoc enī opus difficile. Cū g^o ipā totalis ūtus nō ſit iuſti^a n̄ p ut
nō ſolū ad ipm̄ ſꝫ ad cōe bonū opat^o qm̄ ſicut d^r euſtachius ipā dif
fert a pfecta .i. a tota ūtute hac appōne .ſ. quia ad alterū uſū relatū
h̄t. manifeſtū ē ꝙ ipā legalis iuſti^a ūt⁹ ē pfecta quia nō naturalis ſꝫ
moralis et pfectioꝛ nō q̄a ptialis ſꝫ totalis et pfectiſſima nō quia ſolū
ad ſe ſꝫ ad cōe bonū. Ad huc enī aliqui dubitāt cc̄ dcā qm̄ licet ſit
ſatis manifeſtū ꝙ iuſti^a ē pfectiſſima ūtutū ī quātū nō ſolū ad ppu̅ ſꝫ
ad ppu̅ pt et ad cōe bonū opari tn̄ quia rōes has poſſum⁹ ſcdꝫ ītellec

tū diuidere dubiū ē ſcdʒ quā rōnē maioꝛ nobilitas debeatur ipī iuſticie
·ſ· an ſcdʒ ꝙ ad bonū ꝓpriū opatur· an ſcdm ꝙ ad cōe bonū ſeu alienū op
atur. Ad qd' cōiter reſpōdetur ꝙ ſcdm ꝙ ē ad cōe bonū quāto bonū cōe
et melius et diuini⁹ ē bono ꝑuato· vn̄ ꝑmo hui⁹ ſi idē ē uni et ciui
tati mai⁹ qꝫ et ꝑfecti⁹ qd' ciuitati uī et ſuſcipe et ſaluare amabile qui
dē enī et uni ſoli meli⁹ uero et diuini⁹ qd' genti et ciuitatib⁹ Tn̄ g̃·
hoc ē ꝙ natura et caritas dictāt plus ſe ipm̄ diligere quā alios ꝓꝑ
quod et melius uī opari ad ſe ipm̄ quā ad aliū· Ad hoc dici pōt ſi
cut dicit arꝭ in 6° hui⁹ ꝙ ad cōe bonū opari ē ad nos opari quia
ſum⁹ pars cōitatis· vn̄ ſine cōi bono dom⁹ et ciuitatis nō pōt ꝓpriu
bn̄ ſtare· nec pōt de propriis bn̄ diſponere q̇ nichil īt̄edit ad cōe. Et
hoc notauit arꝭ ī his· ubi forte enī nō ē bonū qd' ipius ſine ycono
mia neqꝫ ſine urbanitate ad huc autē q̄ ipis ipius quali oꝫ diſpo
nere ī magnū ·ſ· nō att̄edēti ad cōe bonū. Vel pōt dici ꝙ ī opere
iuſtic̄ iuſtus mlto plus et ꝑncipalius agat ad bonū ꝓpū quā ad bo
nū cōe agr̄ enī ad utilitatē cōez· ſʒ ꝑ hoc īt̄edit ꝑmo et ꝑncipalr̄
ſibi bonū honeſtū acquirere ·ſ· ꝑmo ūtutē et op⁹ ītrīſecū ūtutis
ꝑ qd' ei⁹ aīā decoratur et ſcdo ad honorē ad quē ſibi impēden
dū cōitas obligatur. hec autē ꝑfectiſſima ūtus legalis iuſticia ſic̄ d̄r
arꝭ ꝑclariſſima ūtutū ēē uidet̄ lux eīʒ clariſſima ē ur cū nō
ſolū ī ſe lucet ſʒ cū eius ſplendoꝛ ad longinqua loca diffūdit̄ uirt⁹
g° illa uī ꝑclariſſima q̄ ſingulis ſuā bonitatē largitur hec autē
eſt iuſtiᵃ inquātū ad bonū cōe opatur. De iuſticia autē pticula
ri cōpata ad fortitudinē cōpauerūt dubitauerūt multi et uarii
opinati uarie fuerūt. Multis eīʒ uī ꝙ fortitudo ſit ūt⁹ melioꝛ qm̄
ad agēda facilia nō requirit̄ uirt⁹ uel nō multa ūt⁹ Eʒ ūt⁹ ex
eo dicitur maioꝛ qa pōt ī difficiliorē actū ūt⁹ eīʒ attēdit̄ ſcdm
ultimū ī qd' poteᵃ pt ut dicat̄ ꝑmo celi hec aut̄ nō ē facile aliqd
ſʒ id qd' eſt maxime difficile. ūtutē eīʒ leuatiuā mille talentoꝝ
dicim⁹ maiorē ūtute leuatiua duorū qd' nō ē niſi qa difficili⁹ eſt
leuare mille quā duo. Sed fortitudo ē cc̄. difficili⁹. quā iuſtiᵃ
cōmutatiua uel diſtributiua cū fortitudinis ſit expectare t̄ribi
liſſima et g̃uiſſima puta mortē iō et cͣ. Itē ūt⁹ ē maioꝛ q̄ pōt regu
lare fortiorē impetū paſſiōis fortitudo naqꝫ ē huiuſmodi qa maxi
m⁹ ē impet⁹ t̄ſtic̄ et timoris ſpāli· mortis hūc aut̄ regulat fortiᵗᵘᵈᵒ
Iuſtiᵃ aut̄ nō regulat ꝓpe n̄ affectiōeʒ ad lucrū q̄ nō ē tāti impe
t⁹ g̃· et cͣ. Et cōfirmat̄ iſta qa ſic̄ d̄r 7° hui⁹ ſi cōcupiſcēcie qua̅ſ.

uícit ꝯtinẽͣ eẽnt debiles cõtinẽͣ nõ eẽt aliquid magnũ g̛ ut᷒ ſili
q̄ debilẽ rectificat paſſionẽ nõ ẽ magna uirt᷒ ſꝫ illa q̄ fortẽ quãto g̛
fortiorẽ tãto maior ẽ et c̄. Itẽ ũtutis bonitas ex hoc attẽdit͛ ꝙ ĩclinat
appe͛tit͛ ad obediendũ rõni q̄ g̛ magis ipm̄ ĩclinat ẽ maior et melior
Sed fortitudo ẽ huiꝰmodi qm̄ ad hꝰ ꝙ appetit᷒ firme et ĩmobilit͛ et
delectabilit͛ obediat rõni naĩa ẽ fortior ĩclinaꝰ ubi ad oppoſitũ ẽ forti
or tract᷒ Sꝫ triſtiͣ corporis et timor mortis q̄ trahũt ad oppoſitum
fortitudinis ſꝫ ĩnati fortius trahere appetitũ quã affecꝰ luc͛ q̄ trahit
ad oppo͛m iuſti͛ g̛ et c̄. Et iſte rões uidẽtur aliq̄bꝰ demonſtrare. Ad
dũt aut͛ aliquas ꝓbabiles rõnes ad idẽ qm̄ ũt᷒ illa ẽ melior q̄ ſuat
hoĩeꝫ ĩ ſua libertate et facit eũ ꝑncipari tal͛ autẽ ẽ fortitudo magis
quã iuſtiͣ hĩi 7ꝰ poli͛ce dicit͛ ꝙ qui nõ poſſũt ꝑclitari uirilit͛ ſuũ ĩua
denciũ ſꝫ. Itẽ bonũ ẽ melius qd̛ ẽ rarius ut dꝛ͛ ꝑmo retho͛ce ſꝫ rariſ
ſime poſſũt hoĩes fieri fortes ꝑ hoc ꝙ ũtutes generãt͛ ex actibꝰ et
raro caſus accidit ubi fortitudinis act᷒ debeat exercerei. Et ipꝫ etiã dif
ficile ẽ excercere eꝰ aut͛ de iuſtiͣ. Alii autẽ dicũt oppo͛m ꝙ probãt
ꝑ ꝯſideratiões ar͛ꝫ 18 3ꝰ thopicoꝝ nã melius ẽ ꝙ oĩ tẽpore et ĩ plurib᷒
ẽ utilius ſꝫ iuſtiͣ et tẽperãͣ ſꝫ omĩ tẽpore utiles oĩbꝰ fortitudo autẽ nõ
n̄ tẽpore belli et uiris deputatis ad bellũ g̛ et c̄. Itẽ ꝑ aliã ꝯſiderati
onẽ qͣ meliꝰ ẽ qd̛ oĩbꝰ habentibus nichil ĩdigeremꝰ reliquo quã qd̛ oĩbꝰ
hñtibꝰ ĩdigeremꝰ reliquo quã qd̛ oĩbꝰ hñtibꝰ ĩdigeremꝰ reliquo tale
eĩꝫ ẽ magis ꝑ ſe ſufficiẽs. ſꝫ oĩbꝰ iuſtis exñtibꝰ nichil ĩdigeremꝰ reliqꝰ
fortitudine oĩbꝰ aut͛ exñtibꝰ fortibꝰ adhuc ĩdigeremꝰ iuſtiͣ g̛ et c̄.
Itẽ rões ad idẽ ſumũt͛ 2ꝰ politice qm̄ ũt᷒ ẽ melior ad quã magis
debet ſtudere legiſlator. Sꝫ magis ſtudere debet ad iuſtiͣm quã ad
fortitudinẽ ut ibidẽ dꝛ͛ ar͛ꝫ et ꝓbat qͣ fortitudine ĩdigeremꝰ tẽpore
belli et nõ uacatiõis. Iuſtiͣ aut͛ ĩdigemꝰ tẽpore belli et pacis uaca
tiõis et nõ uacatiõis ĩõ legiſlator magis ſtudere debet ad tẽpꝰ pa
cis quã ad tẽpꝰ belli et ad pacẽ quã ad bellũ qd̛ iterũ ꝓbat ar͛ꝫ quia
politicꝰ magis debet attẽdere ad meliora et ad fines. Sꝫ bellũ eſt
pacis g͛rã et nõ uacatio uacatiõis iõ et c̄. Itẽ ũt᷒ ẽ melior qua ẽ opꝰ
ĩ uita meliori. Sꝫ iuſtiͣ ẽ opꝰ ĩ uita meliori quia ſic͛ dꝛ͛ illic ar͛ꝫ to
ta uita ĩ uacatiõeꝫ diuidit͛ et nõ uacatiõeꝫ et bellũ et magis pacẽ
ducẽtibꝰ et uacãtibꝰ ut ibidẽ dꝛ͛ ar͛ꝫ Itẽ idẽ ẽ finis et tñꝰ optimo ui
ro et optime politice ut dꝛ͛ ibidẽ optime autẽ policie optima ũtus
ẽ iuſticiã qm̄ optima policiã ẽ ĩ pace et uacatiõe ĩ tali autẽ nõ eſt
opus fortitudine ſꝫ iuſtiͣ et tẽperãcia ut ibidẽ dꝛ͛ g̛ iuſtiͣ ẽ optima

ūt⁹ optimo uiro. Itē pōt ſumi rō ex iſto h°. ſic. Ex eo dᵗ. arꝭ iuſti⁹ le
galē eē optimā et p̄clariſſimā qa ē ad alterū. Sꝫ iuſtiᵃ etiā ꝑticula
ris ſcdꝫ ei⁹ ſpālē rōez ē ad alterū alie aut̄ ūtutes ſpāles nō h̄ ſolū
ut ſt̄ ꝑtes legalis g° iuſtiᵃ ꝑticularis ē aliis ſpālib⁹ ūtutib⁹ me
lioz et p̄clarioz. Ad hui⁹modi aut̄ cōtrouſiā cōcordādā pōt dici ſi
cut dicebat° ī ultima q̄ſtiōe tcii libri q ūt⁹ cū h° q hntez ꝑficit ite
rius ipā ꝓdeſt ad aᵃ multa nobis et aliis ad quoꝝ bonū opat°. Vł
grā. tēperāᵃ diuicias exteriores ſaluat corp⁹ ab egritudinib⁹ p̄ſeruat
dat uſū rōis liberū et° ad omē bonū hōis adipiſcēdū diſpoit. forti
tudo repellit īimicos liberalitas īdigētib⁹ ſuccurrit et iō ūt⁹ una pt̄
dici melioz aᵃ dupl̄r uno° ſcdꝫ ſe ipāz alio° ī ordine ad aᵃ ī qb⁹ ipa
ꝓdeſt nobis et aliis p̄° g° modo uī q fortitudo ſit maioz et meli
oz quā iuſtiᵃ h̄ ſcdō modo eg°. p̄mā ꝯnē ꝓbare uidet° ſufficiēt p̄me
rōes q̄ ad p̄emineciā fortitudinis fuerūt adducte. et ad ho qui
dē rō ꝯnta ꝓcedit. Ad quartā aut̄ rōez pōt dici q fortitudo tēpo
re belli et ꝗ cōtingētes adūſitates ē forte maioris ūtutis quā iuſ
tiᵃ ſex ex hoc nō ſequit° q ſimpl̄r ſit utilioz. Scdāz aut̄ ꝯnē uidē
tur ꝓbare rōes ad aliā ꝑtē adducte et nichil plus. Nā ſicᵗ dᵗ tuli⁹
p̄mo de officiis. Iuſtiᵉ p̄muz mun⁹ ē ne cui quis noceat ň laceſſitus
īiuria deīde ut cōib⁹ ꝓ cōib⁹ utatur p̄uatis ut ſuis hoc aut̄ oīb⁹
et oī tēpore neceſſariū ē ad hoīuz cōicationē pacificat et ſocietatē
tuendā licet autē fortitudine nō ſic ſemꝑ īdigeam⁹ tū ea uir bonus
īdiget ſemꝑ ad iteriorē mētis ꝑfectiōez. Et iſto° dicēdū ē q oīb⁹ ex
iſtentib⁹ iuſtis nō īdigerem⁹ fortitudine quātū ad exteriorē utilita
tē ſed ad mētis īteriorē ꝑfectioez bn̄. et eodē etiā mō ꝓcedūt omēs
rōes q̄ fuerūt ex 7° politice allegate. Et ſi ultima rō ī q̄ dicebatur
q iuſtiᵃ ꝑticularis ē ad alterū ꝓcedat nō al̄r ꝓcedit quā modo p̄
dicto tū nec ipā ꝓcedere uī qa nō ſcdꝫ eandē. Sed ualde diſpares
rōes dicte due iuſtiᵉ ſt̄ ad alterū ſicut dcm̄ fuit legalis eīꝫ ad al
terū ē quia alteri bonū ꝓcurrat .ſ. cōitati. ꝑticularis autē ꝓcur
rat p̄mo ſ bonū de bonis alienis. Scduz eūdē etiā modū uī q
tēperācia debeat cōpari ad fortitudinē nā ſicᵗ dicebat° ī 3° diffi
cilius ē triſtiᵃ ſbſtinere quā a delectabilib⁹ abſtinere iō fortitudo
ē ſcdꝫ ſe uirt⁹ maioz et aiūz magis ꝑficiēs. Sꝫ tēpanᵃ melioz eſt
quātū ad utilitatē quā nobis p̄bet exteri⁹ tēpancia eni ſicut et
iuſtiᵃ ſemꝑ īdigem⁹ ſicᵗ dᵗ 7° poliᶜ tū ī cau nō ē icōueniēs aliqn̄
fortitudinē illi⁹ uni⁹ uiri plus ꝓdeſſe ciuitati quā tēpanᵃ cētū. forti

tudo enī magis ī nata ē opari ad utilitatē coēꝫ quā tēperācia. tēpan
cia aut̄ ad utilitatē ꝓpā quā fortitudo ꝑꝑ qd' ꝑncipes et cōitas mag'
extollūt fortitudinē. Vn̄ ad hoc attēdēs arˢ. p°. retho. dr̄ neceſſe ē autē
maximas eē 𝔳tutes eas que aliis honoratiſſime ſi qdē ē 𝔳t⁹ potē.ᵃ bn̄
factiua ꝑꝑ hoc fortes et iuſtos maxime honorāt hic quidē eñ ī bello. hic
autē et ī bello et ī pace utilis ipīs. deīde liberales. emittūt enī et nō al
tcātur de pecuniis maxime quas appetūt alii. Nichilominꝰ tēpanᵃ. ur
utilior tēperato q°. ad ſibi exteriora quā forti fortitudo. quāta eñ mala ꝓ
ueniūt hoī ex ītēperāᵃ. dcūꝫ fuit ī 3° libro. et eodē mō ur̄ eē de tēperāᵃ.
et de iuſtiᵃ. tēpanᵃ. enī ur̄ magis ꝓdeſſe tēperato quā iuſtiᵃ. iuſto Ad
qd' aſpiciētes mlti ꝓferūt tēpanciā iuſtic. et fortitudini dicētes meliꝰ
eē qꝛ hō ſit dn̄s ſui quā aliorū. homo autē ut dicūt ſe ipm̄ regit tēperā
cia familiā autē et ciuitatē fortitudine et iuſtiᵃ. aſpiciētes autē ad coēꝫ uti
litatē dicūt ꝯⁱuū ſicut ſtatī allegatū fuit ab arᵉ. Vtrū autē iuſtiᵃ. ſit ſe
cūdū ſe maior 𝔳tꝰ. et magis ꝑficiens appetitū quā tēpanᵃ. dicūt aliqui
qꝛ nō qa tēpanᵃ. ē cc̄ delectatiōes tactꝰ. et guſtꝰ. que ſt' nīte neceſſarie et
nob ex ꝑn° ꝯnutrite ſic̄. dr̄. 2° ethi. ꝑꝑ qd' difficilius eē ur̄ tales cōtinere
paſſiōes quā delectatiōes q̄ alucro cc̄ quas ē iuſtiᵃ. Sūt autē aliq̄ qui
hoc modo ꝑ ꝓferūt oīb⁹ ꝑdictis 𝔳tutib⁹. iuſtiᵃᵐ qm̄ maxime ur̄ difficile
iuſtū eē. nā fortitudo et tēpancia paſſiones hn̄t ſibi adūſas et multū
impetuoſas. Sꝫ alias hn̄t ſibi adiuuātes. Si enī aliquis ī bello timet
mortē ita eꝰ timet bonorū ſuorū āmiſſionē timet captiuitatē et ſerui
tutē ī quā incideret ſi īimici ꝯ eū optinerēt. Itē diliget parētes u
xorē et cᵗ. ꝑꝑ quorū ſalutē natura iubet eū piculoſiſſima ſubſtinere
Sic eñ bellant et aīalia bruta. Itē odit īimicos et ad eos irā aſſumit
Si autē fortitudo opatᵘʳ. furor cooꝑatur ſic̄. dr̄. ī 3°. Silr̄ autē ē circa
tēpanciā. Si quis enī cōcupiuit delectabilia tn̄ timet corrūptionē ſbe tē
poralis timet egritudinē corporalē. Sꝫ iuſtic. omēs modi paſſionū ad
𝔳ſātᵘʳ. puta affectio lucri. uel honoris. amor. odiū. timor. ira. et ſic de
aliis ꝑꝑ qd' et de hiiſ oīb⁹. ī quātū iudicia ꝑūtūt deuiat arᵉˢ. 2° rethoᵉ.
et hoc uerū m̄ ur̄ ꝑꝑ illud quod dcūꝫ ē. ſ. quia fortitudo ſi hēt aliquaſ
paſſiōes uehemētis impetꝰ. obuias tn̄ plures hēt alias adiuuātes iuſ
tiᵃ. aut' nullū. nec rōes aliorū cōcludūt. Tūc ad rōes dicēdū ē. Ad
primā qꝛ iuſtiᵃᵐ legalē eē ꝑfectā ſimplr̄ pōt ītelligi multiplr̄ uno mo
do ſimplr̄. i. uliter. ſ. quātū ad omēs modos ꝑfectiōis quos pōt hr̄e
𝔳tꝰ. et ſic ipā ē ꝑfecta ſimplr̄ ut dcūꝫ fuit. alio° ſimplr̄. i. abſoluto ſer
mone ſine addito et°. etiā ipā ē ꝑfecta ſimplr̄ qm̄ abſoluto ſmone uerū

ē dicere ꝙ iuſtia ē ũtus ꝑfecta. Alio modo ſimplr̃ .i. unoo ſimplici tm̃
ul' etiã alioo ſimplr̃ .i. ad ſe ipm̃ ſine relatioẽ ad alterũ. et iſtis modis dr̃
arꝫco q' ipã nõ ē ꝑfecta ſimplr̃ ſꝫ ad alterũ .i. nõ ſolũ ē ꝑfecta ad ſe ipꝫ
ſꝫ ad ſe ipm̃ et ad alterũ. Ad aliã dcũꝫ fuit ꝙ lꝫ opetur ad utilitatẽ
coẽꝫ tñ ad ꝓpriũ bonũ ĩtriſecũ maxime opatur .ſ. ꝙ eius aĩa ꝑ hoc ũtute
maxima ꝑficitur et ope ũtutis iteri' decoratur. Ad aliã de fortitudi
ne dcũꝫ fuit. Sꝫ de liberalitate dicẽdũ ē ꝙ liberalitas nõ reſpicit pe
cuniã neceſſariã ĩ inquãtũ ē ſeruare et retinere qd' nõ ē ſile diffi
cile. Sed quãtũ ad dare reſpicit pecuniã ſupfluã que .ſ. nõ ē uite
ſue nec ſtatui ſuo neceſſaria de iſta eni intellr̃ dcũꝫ arꝫo ĩ quarto
ꝙ liberalis ē uehemẽt' ſupabũdare ĩ datioẽ ut derelinquat ſibi ꝑ
ipi minora. Sꝫ iuſtia ſepe reſpicit maꝫ ſiue pecuniã alienã q̃ eẽt ual
de nccia uite ſue ſicut uidem' de paupib' ꝓpter qd' iſti fortiorẽ hñt ad
illã pecuniã alienã affectionẽ quã alii ad ꝓpriã ſupfluã. Et ſi iu
dex nõ ĩdiget tñ cõſiderat amicũ et inimicũ ul' extraneũ habũdãtẽ a'
etiã aliis multis modis paſſioĩb' afficitur ſicut dcũꝫ fuit q̃ omẽs rebellãt
iuſticie. Nã ſicut dicitur 2o rethorice nõ eadẽ uidẽtur amãtib' et odientib'
neqꝫ iratis et mãſuete ſe hñtib' ſꝫ aut oĩo altera aut ſcdꝫ magnitudinẽ
altera amãti quidẽ eni eũ de quo facit iudiciũ aut nõ ĩiuſtũ feciſſe a'
ſcdꝫ ꝑua uidetur ĩ iuſtũ feciſſe odienti autẽ ꝯtrariũ. Silr̃ iuſtia quãqꝫ hẽt
cẽ ꝓximũ ul' amicũ tractare de graui corporis pena aut de ei' totali de
paupatioẽ ad hoc autẽ ul' ad tãta nõ hẽt locũ liberalitas. Ad aliã cõce
ditur q' liberales maxime amãtur ab illis quib' proſũt attẽdẽtib' ſolũ
uel maxime ad propriũ comodũ ſꝫ ſtudioſus attẽdens ad oĩa iuſtũ ſup
liberalẽ honoraret et laudaret.

Conſequenter q̃ritur ſeptimo Vtrũ iuſtia diſtri
butiua et iuſtia ꝯmutatiua ſit diuerſe ſpẽs iuſtie ꝑticu
laris. arguitur q' nõ quia unũ et multa nõ diuiſificãt ſpẽꝫ eo ꝙ
ſolũ importãt diuiſitatẽ ĩ materia a qua nõ ſumitur diuiſitas ſpecifica. Sꝫ
ꝑ iuſticiã diſtributiuã aliquid datur multis ꝑ ꝯmutatiuã autẽ uni
ſoli ad quẽ fit ꝯmutatio ergo et c̃. Itẽ ꝙ diſtribuere nõ ꝑtineat ad iuſtiam
arguitur quia iuſticia ē ſaluatiua et ꝓcuratiua boni cõis. ſed diſtribuere
bona cõia ꝯſumit et exhaurit ea ergo nõ ꝑtinet ad iuſtiam ſꝫ poci' ꝯtrariatur
ei. Itẽ opa ũtutũ et ũtutes ſt ĩ nrã poteſtate ut dicitur ĩ 2o. ſꝫ quelibꝫ
ũtus pt ĩ exiſtere omĩb' nõ orbatis ut dr̃ ĩ pmo huius ſꝫ diſtribuere bona ꝯ
muniã nõ ē ĩ nrã poteſtate ſed uidetur ad ſolũ pncipẽ ꝑtinere ergo et c̃.
Oppoitum dr̃ arꝫco Aliqui dicũt ꝙ iuſtia diſtributiua et iuſtia ꝯmutatiua

ſūt due uere ſpēs iuſti^e admīucē diſtīcte ſpe^cie qꝫ ſic probare conāt^{ur} pe
nes diſtīcta appetibilia ponūt^{ur} formalr̄ ī appetitu diſtīcte ūtutes ꝑſer
tim circa talia ad que homo pt̄ affici male. ſꝫ bona coīa ꝑſonis ꝑticula
ribus diſtribuēda que ſt̄ obīm diſtributiue ſt̄ formalr̄ diſtīcta ſb̄ rōne
appetibilis a bono proprio qd̄ ē obiectū ꝯmutatiue. Nā alr̄ afficit^{ur} hō
ad ꝓpriū et alr̄ ad cōe ſic^t patet 2° politice ubi d^r. ꝯminime enī cura ſorti
tur qꝫ plimorū ē cōe de ꝓpriis enī maxime curāt g^a. et c̄. Itē cc̄. illa ſt̄ po
nēde diſtīcte ūtutes cc̄. que pt̄ appetit^{us} diuſis repugnācīis ad ūſari
recte rōni ſꝫ ſic ē cc̄ bona diſtribuēda et bona ꝯmutāda. Nā a^a ē recte
rōni repugnā^a cuꝫ ꝑnceps digno min^{us} et īdigno plus t^ribuit et a^a cū acci
piens plus reddit min^{us} quia ꝑm^{us} ē infidelis toti cōitati q̄ tāquā ꝑnci
pi iuſto diſtributori bona ſua ꝯmiſit diſtribuēda. vn̄ bonis cōitatis ab
utitur ſcd̄s aūt nō ꝑ ſe peccat ī cōitate ſꝫ ī illū cui nō exibet qꝫ oꝫ g^a
ē a^a et a^a mali^a et ꝑ ōnis requiritur alia et a^a ūtus ad eas tollēdas. Itē
diſtīctorū extremorū formalr̄ ſt̄ diuſe medietates qa ſcd̄ꝫ diſtīctioēꝫ extre
morū accipit^{ur} diſtīctio mediorū ſꝫ ī diſtributiua iuſti^a ſt̄ extrema ſ. agēs
et paciens diſtīcta ab extremis ꝯmutatiue qa extrema diſtributiue ſt̄ ꝑn
ceps diſtribuens bona coīa et ꝑſone ꝑticulares ī cōmutatiua autē ē ꝑſoā
ſingularis reſpectu ꝑſone ſingularis. Eſt autē alia rō formalis ꝑſoē ut ē
ſingularis et ut ē cōis g^a. eſt a^a medietas diſtributiua et a^a cōmuta
tiua. Itē a^a eſt rō formalis ꝑſone ut ē miniſter rei ad ab ea ut ē dn̄s
rei. ſed ꝑnceps diſtribuēs nō ē bonorū cōitatis n̄ miniſter ꝑſona aut̄
ꝑticularis ē dn̄s rei q̄ uenit ī ꝯmutationē g^a. iuſti^a diſtributiua q̄ at
tēdit opatioēꝫ ꝑſone ut ē miniſter bonorū que diſtribuit ē a^a cōmuta
tiua q̄ attēdit opationē ꝑſone ut h̄t plenū dn̄iūꝫ ī bonis q̄ ꝯmutat ad al
terū. Sed forte ſic dicere nō ē nctiūꝫ et ūbā ipſorū multa capiūt que
calūpniā pati uidēt^{ur} nā qꝫ ī rōe ꝑma dicūt ex 2° poli^{ce} manifeſtū ēē
qꝫ cōe bonū et propriū ſit diſtīcta formalr̄ ſcd̄ꝫ rōnē appetibilis et qꝫ ad ea
alit̄ efficimur nō ur̄ uerū qa plus et min^{us} nō facit formalē ſeu ſpecificā
drāꝫ. Illic autē ſolū dcm̄ꝫ eſt qꝫ ceteris parib^{us} magis afficimur ad ꝓpriūꝫ
bonū et min^{us} ad cōe. Deīde qm̄ illic ē ſmo de bonis ſcd̄ꝫ qꝫ mā ſt̄ hoc
qdē ī cōi illud autē ī ꝓpo ſic eiꝫ cōiter afficimur min^{us} ad cōe bonū pro
curādū et ſaluādū quā ad ꝓpriū. Iuſti^a autē ꝑticularis ſcd̄ꝫ ꝓpā rōēꝫ
ſcd̄ꝫ quā diſtinguit^{ur} a liberalitate et aliis ūtutib^{us} ſiue diſtributiua ſi
ue ꝯmutatiua nō reſpicit ꝑncipalr̄ affectionē quā h̄emus ad bonū cōe
ſiue ꝓpriū ſcd̄m qꝫ nrūꝫ. ſed ſcd̄m qꝫ alienū exn̄s ē nobis aut affinib^{us} nris
applicabile ꝑnceps enī ſic q̄ ſua ſt̄ ad ꝓplm ſuū diſtribuit nō ex h^o iuſt^{us}

dicatur aut ĩ iust? sed si aliq̄ bona coitatis uel sua fuīnt aliquib? ac
quisita de iure ꝑ impēsi laboris recōpensatioēꝫ aut aliter et illa de
bite nō distribuat ĩ iust? erᵗ. Si autē distribuat ĩ iuste hoc erᵗ. aut
q̄a sibi retinet aliquid eorū que distribuere teneretᵘʳ aut q̄a illud nō
sibi ꝗ coitati uult retinere aut q̄a totū distribuēdo plus dat indi
gno et min? digno. Si p̄mo mō tūc maifestū ē ꝙ ip̄e et ĩ iuste con
mutās ex eadē affectioē peccabūt. s. ex eo ꝙ ad alienū sibi applicā
dū afficiūtur p̄ter ꝯ rōnē. retinēt enī ꝙ aliis debebatur de iure.
Si autē illud qd' deberet distribuere retineat nō sibi ꝗ coitati adhuc
faciet illud ꝑ affinitatē quā h̄t coitati uidelꝫ q̄a ip̄e ps coitatis est
aut minister et sic retinere coitati ē tāquā retinere sibi. Nā ĩ ordi
ne ad extraneos nr̄i affines affines taquā nos ipi reputātᵘʳ et tūc
ĩ idē reddit qd' prius. Si autē nichil retineat ꝗ tū uni plus debi
to alt̄i uero min? distribuat si tr̄. ex ignorācia nō fecerit hoc ĩdubi
tāter fecit ꝑ ad unā ꝑsonā hr̄e maiorē affectionē quā ad aliā. hec
autē ꝑsona ad quā h̄ēt maiorē affectioēꝫ ĩ ordine ad aᵐ ē sibi affi
nis et unita ꝑ qd' iterū ĩ idē reddit ꝙ prius. Si enī p̄nceps nō
sibi ĩ ꝑsona ꝓp̄a ꝗ amico applicat aliquid opatᵘʳ ĩ iuste sic amic?
pro amico ꝯmutās res illi? applicat aliquid q̄nq; ĩ iuste nō sibi ꝗ
amico. Ex dc̄is autē ꝑ oppoᵐ? rōis illorū nr̄ posse cōmci ꝙ iustiᵃ dis
tributiua et ĩ iustiᵃ ꝯmutatiua nō st̄ diuse spēs iustiᵉ siue etiam
diuerse spēs ūtutis uel diuse ūtutes ꝗm cc̄. illa nō st̄ diuse ūtutes
sedꝫ spēꝫ cc̄ que ĩ nat? ē affici appetit? sedꝫ eandē rōnē ꝓ ut cc̄ ipa st̄
iustiᵃ distributiua et ꝯmutatiua et ĩ iustiᵉ eis opposite sicᵗ iustuꝫ
fuit gᵉ. et cᵉ. Scd̄a etiā rō ipsorū deficit ĩ tāto ꝙ ꝗ iudex uel p̄n
ceps ĩ iuste distribuēs plus peccet q̄a ĩ fidelis ē ṭọtọti coitati et
illis ĩ spāli quib? distribuit quā ĩ iuste ꝯmutās nō tū ex aᵒ. moti
uo siue ex alia affectioē peccat im? quā alt' ꝗ ambo ĩcidūt ĩ pc̄m
ex affectioē all' applicandi retinēdi sibi aut suis affinib? qd' debitū
ē aliis ūde licet aᵒ. mᵒ. peccet fur. et alio mᵒ. raptor tū ꝯ̄ eandeꝫ
peccāt ūtutē. Neq; oꝫ si pc̄a st̄ plura ꝙ ūtutes sit plures. nā ut
dʳ 2ᵒ. hui? peccare mlt̄is modis dʳ. dirrigere autē unoᵒ. Scd̄m
enī cui libet circūstācie nō debitā obsuāciā fit peccatuꝫ ūtuteˢ.
autē uni? ē sil' omēs circūstācias obsuare. Et eodē mō maifestū
ē ꝙ 3ᵃ rō deficiebat. nā plurimorū extremorū sedꝫ diūsas cir
cūstācias acceptorū pōt una sola ūt? eē medietas cui? ē scd̄m
oīūꝫ circūstāciarū obseruāciā op? ꝯformare recte rōi. Itē nec ē ueꝫ

ꝙ diſtribuere ꝑtineat ſolū ad ꝓncipē ymo ſingulares ꝑſone aliqñ īt
ſe diſtribuūt ſicut aliqui mercatores pecuniā ſuā ſimul ponūt mer
catuere et poſt tēpus aliqd ſibi lucrū partiūt et diſtribuūt ſcdꝫ pro
portionē ad illā pecuniā quā quilibet expoſuerat. Itē ſi aliqñ ē rō ꝓn
cipis ut ꝓnceps et aliqñ ꝑſone ſingularis ut ſingularis tñ ſcdꝫ eandē
affectionē opari ſſūt ī iuſte poſſūt ī iuſte ſicut dictū fuit iō nō dr̄t ūt
ſpēs ī hoc et ī illo ad qd etiā iuuare pōt illud qd declarat arēs ī po
liticis. ſ. ꝙ eadē ē uirt boni uiri et boni ciuis. et eadē boni ciuis et bo
ni ꝓncipis. Silr̄ quarta rō nō ꝓcedit quia nō ſolū miniſter pt diſ
tribuere ſꝫ dñi regni ſicut nūc dcūꝫ ē de mercatoribꝫ q aliqñ ſibi ipis
ī ſpāli diſtribuūt quod erat ipoꝝ ī cōi. Itē nō ſolū dñi ē ꝑmutare
ſꝫ miniſtri ſepe. amicꝰ enī ꝑmutat ꝓ amico et ꝓcurator ꝓ dño. et iterū
ſiue ſint dñi ſiue miniſtri tñ ex eadē affectiōe poſſūt ſibi uł ꝓximis ſuis
aliquid ī iuſte retinere. Ꝓpter hoc g̊ puto ꝙ iuſtia diſtributiua et cō
mutatiua nō ſt̄ diūſe ſpēs iuſtiē ſꝫ diūerſi modi euiſdē ūtutis. Arēs
autē ſolet modos tales diūſos uocare ſpēs utēdo noīe ſpēi large. Et
ſi ita fiūt tūc uīr ꝙ iuſticia particularis ī eiꝰ toto ambitu ſit una ſola
ūtꝰ moralis ſcdꝫ ſpēꝫ ſpecialiſſimā. Cōtra tñ q̄dā dubitatiōes occur
rūt ꝓma ꝓpter multiplicē iuſtiē diuiſiōeꝫ. aliqñ nāqꝫ iuſtia ſicut dcūꝫ eſt
ꝯmutatiua aliqñ diſtributiua aliqñ ꝑtinēs ad ꝑſonas īt ſe cōmutātes uel diſ
tribuentes aliqñ ūo ad iudicē reducētē ad equale et iuſtū ꝙ ī iuſte et
ī equalr̄ cōmutatū aut etiā diſtributū. alr̄ alia etiā iuſtia dicitur pu
nitiua alia uero ꝓmiatiua. Etiā diūſa uidētur eē iuſta q̄dā eīꝫ na
turalia aliqñ ūo qa lege determinata ꝓpter qd uīr ꝙ ꝯ ſcdꝫ ea diūſe debēt poni
iuſtiē. Silr̄ iuſtia opatur circa pecunias circa honores circa bona corpis pu
ta circa leſiōēs uł īterfectiōēs hec autē ſt̄ obiecta diſtīcta ualde ꝓpter qd nō
eadē ūtus eē uīr circa. Silr̄ circa omēs aīe paſſiōēs opatꝰ iuſtia ī iuſte
enī aliquis opatur ꝓpter timorē ꝓpter odiū ꝓpter irā et ſic de aliis paſſiōibꝫ ſicut
dcūꝫ fuit ī alia q̄ſtiōe. quō g̊ poterit iuſtia eē una tñ ſcdꝫ ſpēꝫ nō ap
paret. Sed dicēdū ē ad ꝓmā obiectionē ꝙ omēs iſte diuiſiōes iuſtiē ſt̄
ſcdꝫ diūſos modos equādi lucrū dāpno uel dāpnū lucro ꝓunitiua
ūo equat dāpnū lucro et ꝓmiatiua eoꝰ. diſtributiua equat ſcdꝫ geo
metricā ꝓportionē et cōmutatiua ſcdꝫ ariſmetricā. Iuſtia etiā ꝑtinēs
ad ꝑtes equāt ſcdꝫ cōſenſū ꝑtinet ꝑtinēs autē ad iudicē equat ubi ꝑ
tes diſſenciūt. Sꝫ ī omībꝫ hiis appetitꝰ ī natꝰ ē aduſari rōni ex hoc ꝙ
ī nati ſumꝰ affici ad alienū nobis uł nřis applicādū iō formale obm
ē ubiqꝫ idē et ſic ubiqꝫ ē eadē ūtꝰ. Ad aliud pōt dici ꝙ lꝫ bona circa

que ūſatᵒ iuſti^a ſint ualde diūſa ſcḋ eorū ſpāles rōes tn̄ ī una cōi rōe
ꝯuenuīt ſcḋ quā ēē ea ē iuſti^a ſic̄ dicet^o ī ſequēti qſtiōe. Aliā rōnem
reſpondebitur ī ſequētib⁹. Prima etiā rōnū ī ꝑncipio qſtiōis adduc
tarū uı̄ cōcludere pro nob. Sꝫ ſcḋā et tercia nō bn̄ cōcludūt. Ad
2^am dicēdū ē enī ꝙ iuſti^a nō ſaluat bona cōīa niſi ut eas uti poſſint il
li de cōītate et ut diſtribui poſſint illis qui pro cōītate laborauerūt alr̄
autē nulli uel pauci uellēt pro cōītate laborare et ſic ꝑirēt bona cōīa g^l
ꝑ iuſtas diſtributiōes bonorū cōīūꝫ ipā bona cōīa deducūt^o ad finē ꝑꝑ
quē ꝓcurata erant et ſaluata et ꝑ hoc iterū ꝓcurāt^o et ſaluāt^o. Ad
3^am pōt dici ꝙ aliqñ nō ſolū ad ꝑncipē ꝑtinet diſtribuere ſꝫ ad ꝑſonas
ꝑticulares ſic̄ dcīꝫ fuit. Etiā ꝯceſſū eſt ꝙ iuſti^a diſtributiua reſtitu
enda nō ē una ſpēs ūtutis ꝓꝑe ſꝫ mod⁹ quidā mō ꝫ queliꝫ ūt⁹ poſſit
oīb⁹ nō ꝯbatis ī exiſtere tn̄ hoc nō ē nccīūꝫ de oīb⁹ modis ūtutū. Et
ſic ē finis qōnis.

Octauo ꝯſequēter ī ordine queritur Vtrū iuſti^a
ꝑticularis ſumat unitatē et diſtīctiōeꝫ ab aliis ūtutib⁹
ex unitate et diſtīctiōē ob̄i exterioris uł opatiōis uł paſ
ſionis ar^o ꝙ nō ex unitate obiecti exterioris qm̄ ipā opat^o ēē res nō
ſolū ſpē ſed genere diſtīctas et ꝑtinētes ualde ad diūſos mores. Nā
ſic̄ d^r ar^es ipā ē ēē pecunias et ēē honorē et ſalutē uel ſi quodā ha
beam⁹ uno nōīe ꝯꝑhēdere hec oīā g^l ipā iuſti^a nō poſſet ēē una ſꝫ
ſpē et genere ualde diūſificata. Oppo^m ar^o quia potē^e et habitus
diſtīgūtur ꝑ act⁹ et act⁹ ꝑ obiecta 2° de aīā g^l uı̄ ꝙ originalr̄ uni
tatē et diſtīctiōeꝫ accipiant ex obiectis. Deīde ar^o ꝙ ex opatiōīb⁹
qa ūtus moralis reſpic̄ ꝑncipalr̄ finē ꝑꝑ qḋ d^r ī 6° ꝙ ūt⁹ moralis
reſpiciat ꝑncipalr̄ finē. prudēcia q̄ ad finē facit opari et ꝙ ūt⁹ īten
tionē facit rectā prudē^a autē que ad hanc g^l uı̄ ꝙ unitas et diſtīc
tio ūtutū moraliū ſumēda ſit ex fine ſꝫ opa^o ē finis ūtutis ut patꝫ
ī ꝑmo li^o g^l et cͣ. Oppo^m ar^o qm̄ opatiōēs eiuſdē ūtutis ſt̄ multi
plices. Juſti^e nāqꝫ ē diſtribuere ꝯmutare ac ī iuſte ꝯmutata uł
diſtributa ad iuſtū uel^et equale reducere. Silr̄ opatiōēs fortitudinis
ſt̄ aliqñ aggredi aliqñ fugere alr̄ exſpectare g^l ex diūſitate opū nō
diūſificatur ūt^a n^e ꝑ ꝯñs ex unitate opū dicitur ūt⁹ una. Deīde
ar^o ꝙ ex paſſiōīb⁹ qm̄ ex illo ūtus debet ſumere unitatē et diſtīctio
nē ēē ꝙ ipā uirt⁹ ꝑmo et ī mediate opat^o ſꝫ hoc ē ēē. paſſiōēs qm̄
ꝑri⁹ oꝫ moderare paſſiōēs īclināntes ad opus prauū quā ſit po^le ꝓm
ꝑte et delectabilr̄ bn̄ opari g^l et cͣ. Oppo^m ar^r quia ſeqret^o ꝙ iuſti^a ꝑti

culariſ tā diſtributiua quā ꝯmutatiua ēet oīs uirt⁹ qd̓ nō eſt cōcedēdū
ꝯuā patet quia queꝗ illarū ē circa omēs paſſioēs amor enī et odiū ꝑu
tūt iudiciū. Silr̃ ira. et timor. et delectabile. et triſte. et affectio lucri. et
aᵃ talia. Vnde 2° retho.ᶜᵉ dᵗ. arˢ. ꝙ ꝑ paſſioēs qualcūq ꝯmoti drīt ad
iudiᵃ ad quas ſeqt.ᵒ tſtiᵃ et delectaᵉ. ut ira. miſicordia. timor et ꝗcūq
aᵃ talia et ob hoc etiā ꝑ ꝑtē iudicialē retho.ᶜᵉ detiat arˢ. de paſſioīb⁹
ſingulis ī 2° retho.ᶜᵉ Jtē eadē paſſio cc̃. diuīſa obiecta ꝑtinet ad diuīſas
ūtutes ᵛgrā. timorē cc̃. bellica ꝑicula moderat fortitudo. timorē autē
de nō obtinēdo delectabile moderat tēꝑancia timorē de pecuniarū
cōſūptioē moderat liberalitas ꝗ¹ ex unitate paſſiois nō redditᵘ ūt⁹ una
Credo ꝙ ex unitate et diſtīctioē obiectorū exteriorū ſcdꝫ eorū ſbās et rō
nes ꝓꝑas cōſideratorū nō dꝫ attēdi unitas ul̓ diſtīctio ūtutū qm̄ tēꝑāᵃ
ē cc̃ mulieres circa pulmēta cc̃ una q̄ ſt̓ genere diuīſa. Silr̃ iuſtiᵃ ꝑti
cularis ē cc̃ oues et boues cc̃. uulnerātioēs et mortes cc̃ pecūias et cc̃.
honores q̄ ſt̓ genere diuīſa ualde cū tn̄ tēꝑanᵃ ſit una ūt⁹ et iuſtiᵃ u
na. Jtē circa cibos et pot⁹ eſt tēꝑanᵃ et ecīā iuſtiᵃ lꝫ ſit diuīſe ūtutes
iō et cō. puto etiā ꝙ neqꝫ ex unitate et diſtīctioē ꝯpationū ſcdꝫ earū ſb̓
ſtancias acceptarū ſumēda ſit unitas aut diſtīctio ūtutis qm̄ eadeꝫ
oꝑa° ſcdꝫ ſbāꝫ pōt ēe diuīſarū ūtutū ut ire ad ecclīaꝫ ad īimicos eccl̓ie
repellendos erit fortitudinis. Jre aut̓ ad ecclīaꝫ ad fugiēdū carnaleſ.
delectatioēs erᵗ tēꝑanᵉ. et ire ad diſtribuēdū et cōmutādū uel de diſ
tributis aut ꝯmutatis iudicādū erᵗ ꝛ iuſtiᵉ. 3° ur̃ m̄ ꝙ ex unitate
uel diſtīctioē paſſionū ūtutes ſumere pr̄ unitatē uel diſtīctioēꝫ qd̓
ꝑ hoc ur̃ poſſe ꝓbari quia ſi nō ex obiectis ul̓ oꝑatiōīb⁹ ſicᵗ ꝓbatū ē ur̃
ſequi ꝙ ex paſſioīb⁹. Jtē ūt⁹ moralis nō ꝑ aliud requiritᵘ ī appetitu
n̄ ut appetit⁹ ſubiciatᵘ rōi ac delectabilr̓ et prompte obediat et ite
rū nō ur̃ q̄re nō obediat rōni delectabilr̓ et prompte n̄ qa paſſioēs
ī nate ſt̓ ad ꝯ̄riū ipm̄ īclinare obiectū eiꝫ exterius nō trahit appetitū
n̄ mediante paſſioē. Vnde ꝑ unū et idē obm̄ magis trahitᵘ q magis
paſſionatᵘ ceteris parib⁹ ꝗ¹ ūt⁹ ī appetitu nō requiritᵘ ꝑncipalr̓ n̄ ad
moderādū paſſioēs ꝑ quod ur̃ ꝙ nō n̄ ſcd̓m diſtīctioēꝫ paſſionū de
beant diſtīgui ūtutes. Jtē q̄re fortitudo ē ūtus cc̃. bella n̄ qa timorē
inferūt īclinātē ad oꝑandū ī honeſtū uel ad nō oꝑandū honeſtū .i.
īclinātē ad nō cōſenciēdū rōi. Et q̄re tēꝑanᵃ ē ūt⁹ cc̃ cibos et pot⁹
et uenerea n̄ qa delectatioēꝫ tact⁹ īfert ꝯ̄ rōnē īclinātē. Et q̄re libe
ralitas ē ūt⁹ cc̃ ꝓꝑas diuicias n̄ quia generāt appetitui affectū ad
eas īclinātē ꝯ̄ rōneꝫ. Et q̄re mānſuetudo ē ūtus cc̃. ꝑuipēdēciā n̄ qa

p̄rouocat ad irã ꝑ quã ĩclinam᷑ ꝯ̄ rõnẽ· ſilr ĩꝑpoſito ꝓꝑ q̇d iuſti⁹ ẽ ũt⁹
cc̄ ꝯmutabilia et diſtribuibilia ñ qa ad ea q̄ alioꝝ ſꝫ afficim᷑ Et ſic ẽ
de aliis ũtutibus ꝯ̇· ũtutes nõ ſꝫ cc̄· res exteriores ñ ꝑ quãto ſꝫ illati
ue paſſionũ trahẽciũ nos ad ꝯ̃riũ rõis ꝓꝑ quod ſeq̇tur ꝙ ſcdꝫ res ex
teriores nõ ñ ĩ ordine ad paſſioẽs et ꝑ oñs p̉ncipalit̉ ſcdꝫ paſſioẽs de
bent diſtingui ũtutes. Itẽ omĩs ars et oĩs ũt⁹ ẽ cc̄ difficile ut dcĩ
fuit ĩ 2° duplex aut̃ ſcdm gen⁹ cõtiġ difficultas ĩ bene ꝯpãdo p̉ma
q̇dẽ ĩ ſciendo q̇d oportea agere et quõ ad quã difficultatẽ tollẽdã
req̇rit᷑ ũt⁹ ĩ rõne· ſ· prudẽᵃ· d̉terminãs eã ad recte agẽdũ et iudicã
dũ de agibilib⁹ Scdã ũo ĩ uolendo et exequẽdo ꝙ rõ decreuit et iſta
difficultas nõ ñ ex eo oritur qa appetit⁹ ĩclinat᷑ ad oppoſitũ ei⁹ ꝙ n̄c
rõ dictat· ꝓꝑ q̇d req̇rit᷑ ũt⁹ ad hui⁹modi difficultatẽ tollẽdã ꝯ̇· ur̃ ꝙ
diũſe ũtutes ĩ appetitu ponẽde ſꝫ ſcdꝫ ꝙ difficultates ꝯtĩgũt ei diũ
ſoꝝ modoꝝ· Sꝫ nõ cõtĩgũt ei diũſe difficultates ñ ꝓꝑ diuerſas paſ
ſioẽs cũ nõ ñ ꝑ paſſioẽs ĩclinetur appetit⁹ ad ꝯ̃riũ rõis io et cꝫ. Sci
endũ ẽ tñ ꝙ ũtutes nõ diſtĩgũt᷑ eẽncialr̃ ꝑ paſſioẽs ſꝫ ſe ipis ſꝫ eſ
ſencialr̃ diſtĩcte· diſtĩgũt᷑ tñ originalr̃ uel ſaltẽ occaſioalr̃ ex diſtic
tioẽ paſſionũ qm̃ cũ ex ſilib⁹ ꝯpatioĩb⁹ ſiles hit⁹ fiant et ex diſſimi
lib⁹ diſſimiles ut dcĩ ẽ ĩ 2° manifeſtũ eẽ ur̃ ꝙ cãtiue ũtutes diſti
gũt᷑ ex ꝯpationũ diſtictioẽ· Sꝫ iterũ ꝯpatioẽs diũſarũ ũtutũ uno
modo ſꝫ ſiles ſ· ĩ ordine ad rõnẽ quia omẽs ſꝫ ꝯſone rõni et ſic nõ ſꝫ
diſtĩctiue ipaꝝ ũtutũ ab ĩuicẽ ſꝫ ũtutũ a uiciis alio° ſꝫ diſſiles ſ·
quia diſſimiliũ moꝝ et ſic ſꝫ diſtĩctiue ũtutũ ab ĩuicẽ ꝯpatioẽs
autẽ diũſaꝝ ũtutũ nõ uidẽtur magis eẽ diſſimiliũ moꝝ quã ꝯpa
tiones eiuſdẽ ũtutis ñ qa ſꝫ cc̄ res appetitui illatiuas diũſoꝝ paſ
ſionũ ꝓꝑ q̇d· ur̃ ꝙ p̉mo diũſitas ũtutũ ẽ originalr̃ ul' occaſionalr̃
ex diũſitate paſſionũ ñ dicam⁹ ꝙ res ex̃ que ſꝫ illatiue uni⁹ paſ
ſionis aliquã hñt ad ĩuicẽ ꝯueniẽciã ul' ſilitudinẽ ſcdꝫ quã ſꝫ il
latiue talis paſſionis et etiã res illatiue diũſaꝝ paſſionũ aliquã
hñt ex natura rei diũſitatẽ ꝓꝑ quã una ẽ illatiua uni⁹ paſſionis
et altera alteri⁹ et ſcdꝫ illas ꝯueĩencias uel drãs eẽnt ſumẽde rõ
nes obiectales effectiue ipaꝝ paſſionũ· Et eẽt dicẽdũ ꝙ ille paſſi
ones diſtĩguerẽt᷑ originalr̃ et cãtiue ex diſtictioẽ obiectoꝝ exteri
oꝝ ſcdꝫ tales rõẽs obiectiuas ꝯſideratoꝝ. et hoc ur̃ rõnabile qm̃ diſ
tĩctio effectuũ ſi nõ ſit ex diſtĩctioẽ maẽ· neceſſe ẽ ꝙ ſit ex diſtĩctio
ne agẽciũ ut d̉ᵗ 9ᵗᵒʳ 12° methaᶜᵉ Sꝫ tñ qa ille rõẽs obiectales ſꝫ
nob̃ occultiores quã paſſioẽs ur̃ ſufficere morali pħo p̃uit⁹ diſtin

ꝯuenire ũtutes.

ꝯuere v̄tutes argumtiue ſcdm paſſioēs. Eſt tn̄ cōſiderandū ꝙ paſſioēs
dicūtur dupl'r diſtīcte qdā eīʒ ſt̄ ꝯ̄rie ut delectaᵒ et triſtiᵃ uel timor et au
dacia et iſte ſt̄ eiuſdē generis et diu'ſe ſpēi cū hec ſit nā ꝯ̄riorū. alie
autē ſt̄ nō ꝯ̄rie ſʒ diu'ſe ſcdʒ gen᷒ ut ira timor et delectaᵒ. ṗma ḡ diſtic
tio paſſionū nō arguit diſtīctiōeꝫ v̄tutū qm̄ ſicut calidū ē īnatū remitte
re frigidū et tēperare. ita una paſſio ē īnata moderare ꝯ̄riā ꝑꝑ qd' cū v̄
tus ſit moderatiua paſſionū ipā una ex n̄is dʒ reſpicere ambas ꝯ̄rias paſſi
ones et ī eis mediū ꝯiectare ſcdʒ rōis dictamē. Sʒ ſcdā diſtīctio paſſionū eſt
illa que diſtīguit v̄tutes. Tūc ad mēſurā ꝯmēſurabiliū de reſpōdēdū ē
ad rōēs ṗncipales. Ad primā q̄ arguit ꝙ ex unitate obiecti ꝯtrionis nō
ſumitᵘʳ unitas v̄tutis eo ꝙ obiecta eiuſdē v̄tutis ſt̄ ualde diu'ſa pt̄ dici
ꝙ lʒ ſint diu'ſa ualde ſcdʒ ꝓprias eorū rōes ſbāles tn̄ aliquā hn̄t ꝯuenien
ciā ī mouēdo appetitū ad unā aliquā paſſioēꝫ ꝑꝑ qd' ſic et nō alit' ſumitᵘʳ
ab unitate obiecti unitas v̄tutis. unde nō dicim᷒ ꝙ tēperāᵃ ſit una v̄t᷒
ꝑꝑ unitatē uini et pulmēti et mulieris ſcdʒ eorū ꝓprias rōes ſʒ prout de
lectabilia ſcdm tactū. Et illoᵒ mō cōceditur etiā rō q̄ fiebat ad oppoᵐ p̄ce
dētis. Ad aliā rōnē q̄ arguit de ꝯpatioib᷒ ꝯcedi pt̄ ꝙ ꝯpatioēs modo
pri᷒ dcō ſt̄ diſtīctiue v̄tutū. Sʒ tn̄ uiſū fuit ꝙ illa diſtīctio oriebatᵘʳ ex
diſtīctioē paſſionū uel obiectorū. Nō ūo ad oppoᵐ ut ꝯcludere ꝑ ſcdā ꝯ̄ᵒᵉ
nrē pōnis. Ad aliā q̄ arguit de paſſioib᷒ dicēdū ē ꝙ ipā ꝯcludit pro
poſitū nr̄ʒ. Ad rōes ī oppoſitū reſpōdēdū eſt. ad ṗmā dicēdū ē ut m̄
ūr ꝙ iuſtiᵃ nō reſpicit p̄ricipalr' et directe n̄ unā paſſioēꝫ cui᷒ ipā mode
rat impetū .ſ. affectioēꝫ quā hēm ad nos ipōs et affines n̄ros ī hitudi
ne ad extraneos ſcdʒ quā preferrim᷒ nos et n̄ros ex̄neis ꝑ hanc eni
īclinam᷒ ad applicādū nobis uel affinib᷒ n̄ris bona aliorū quecūqꝫ ui
dētur nob ꝯgruenᵃ. hanc autē paſſiouē moderat iuſticia q̄ nō ꝑmit
tit accipe res alienas n̄ ſicᵗ de iure fuerit accipiēdū. Verū ē tn̄ ꝙ oēs
alie paſſioēs pn̄t nos diſponere ad hoc ꝙ illa paſſio īſurgat v'gr̄a de
lectabilitas facit ꝙ res aliena apparet nob ēē ꝯgrua ꝑꝑ qd' ꝑ illā affec
tionē quā habem᷒ ad nos ī ordine ad alios uolum᷒ illā rē nob applicare
magis quā aliis relinq̄re. Triſtiᵃ autē eꝯᵒ facᵗ .ſ. rē uideri malā et tūc
ꝑ affectioēꝫ quā ad nos hēm᷒ uolum᷒ illā rē magis alteri relinq̄re quā
nobis applicare ꝑ amorē aut' ſiūt hoīes affines nobis ꝑodiū autē uel
ꝑ irā ſiūt nob alieni. ꝑꝑ qd' ad eos h't locū illa affecᵒ quā hēm᷒ ad nos
et ad fines n̄ros ī ordine ad alios. Silr' ꝑ timorē utimur illo quē timem᷒
ut affini n̄ro ne nobis īferat malū et ſic poſſʒ de aliis paſſioib᷒ declara
ri ꝑꝑ qd' bn̄ requiritur ad hoc ꝙ aliquis poſſit ēē iuſt᷒ ꝙ aliarū paſſionū

impet⁹ ſit extīcti uel moderati ꝑ alias ūtutes. vn̄ ſepe peccam⁹ ſil'
ꝯ plures ūtutes et ſcđ; plures malicias. ſi eni ꝓ delectatiōes tac
t⁹ mulierē alterius accipiam⁹ peccam⁹ p̄ᵒ ꝯ tēperāciā. et ſcđo ꝯ iuſ
ticiā. Si etiā ꝓ timorē mortis uel timorē uulneratiōis male iudicem⁹
peccam⁹ p̄ᵒ ꝯ fortitudinē et 2ᵒ ꝯ iuſticiā nec illud ē mirū ſi ūtutes
nc̄cīo ſint conexe ſicut dicetᵘʳ ī 6ᵒ. Ad aᵐ dicēdū ē q̄ nō ē eadē paſ
ſio nᶜ eiuſdē moris timor mortis uel uulneratiōis c̄c̄ quā ē fortitudo
et timor de nō optinēdo delectabile ul' de amiſſiōe pecunie circa
quos ſt̄ tēperāncia et liberalitas timor eīȝ mortis ⁊' uulnerū ul' car
ceris aut hui⁹modi ē paſſio ꝑ ſe et p̄ncipalit̄ illata ab obiecto tērribili ꝓ qđ'
c̄c̄ timorē taleȝ oȝ ēē ꝑ ſe unā ūtutē. Sȝ timor de nō obtinēdo delectati
onē ē q̄dā turbaᶜ appetit⁹ q̄ nō ē n̄ ſeq̄la q̄dā nc̄c̄ia ad nimiā affectio
nē īordinatā c̄c̄. delectabilia. Et ita ē ſuo mō de timore q̄ ē de amiſſio
ne pecunie ul' honoris ul' hui⁹modi ꝓ qđ' c̄c̄. tales timores nō ē aᵃ
ūt⁹ quā illa q̄ eſt c̄c̄. paſſiōes quarū illi timores ſt̄ ſeq̄le nc̄c̄ie. Et ſicē
finis q̄ſtionis et c̄.

ONO QUERITUR. ꝯſequēter Vtrū mechās ꝓ lucrū ſit
n n auar⁹ ſiue īiuſt⁹ magis quā luxurioſus. Arᵒ. q̄ magis ſit
luxurioſus q̄a poſterius nō tollit rōēȝ p̄oris ymo magis ꝯſeq̄
tur naȝ ei⁹. Sȝ lucrū ē poſterius ipō mechari qui mechatᵘʳ ut lucretᵘʳ g̊.
ex ipō mechari nō ex ipō lucro ul' lucrari dȝ talis iudicari uitioſ⁹. Sȝ op⁹
ꝓpriū luxurie ē mechari nō lucrari g̊. et c̄. Itē ūt⁹ et uiciū ſt̄ hit⁹ electiui
2ᵒ hui⁹ et electio ē eorū q̄ ſt̄ ad finē nō ipius finis. 3ᵒ hui⁹ g̊. ſcđ; ea que
ad finē nō ſcđ; finē debet iudicari uirt⁹ ul' uiciū. Sȝ ī caū poīto mecha
ri ē ad finē et lucrari finis iō et c̄. Itē acceſſoriū nō uariat ſpēȝ p̄ncipa
lis. ſȝ p̄ncipalis act⁹ ē mechari acceſſoriū autē ē lucrū ꝓbaᵒ q̄a poſitū eſt
ī caū q̄a mecetᵘʳ grā lucri mō cui⁹ grā ē una circūſtanciarū ut pȝ 3ᵒ hui⁹
circūſtanᶜ autē acceſſorie et accidētalit̄ ſe hn̄t ad op⁹ iō et c̄. Oppoᵐ dicᵗ
arᵉˢ ī lr̄a. et arᵒ quia a fine denoīatur unūqđ'qȝ lucrū autē ī caū poſi
to ē finis et auaricia ꝑ ſe reſpicᵗ lucrū g̊. et c̄. Dicēdū ē q̄ q̄ſ ſuppoīt
q̄ ille nō mecetur ꝓ tact⁹ delectatiōeȝ ſȝ ſolū ut lucretur q̄m ſi ꝓ de
lectationē tact⁹ nō eēt dubiū q̄ ille act⁹ ꝑtineret ad luxuriā. In illo g̊.
caū dicēdū eſt p̄ᵒ q̄ ille peccat p̄ncipalit̄ ſcđ; auariciā ſiue ꝯ iuſticiā.
2ᵒ dicēdū ē q̄ ille peccat acceſſorie ſcđ; luxuriā ſiue ꝯ tēperāciā ita q̄
nō eſt a pc̄cō luxurie abſolut⁹. Primū ꝓbaᵒ ad cui⁹ euidēciā ē ſcien
dū p̄mo q̄ ad ūtutē ꝑtinēt duplices opatiōes. ſ. q̄dā exteriores
et aᵉ īteriores q̄ ſt̄ ipe electiōes uolūtatis. extiores aut̄ nō ſt̄ p̄ncipalit̄

generatiue ũtutis ꝫ solũ scḋꝫ ꝙ impate sᷓt ab iteriorıb⁹ Jnteriores at
que subiectũ ũtutis attigũt et aĩaꝫ ipãꝫ iteri⁹ ꝑficiũt sᷓt ꝑncipales ĩ
ũtute et ĩnpiũ hñtes sup exteriores ꝓ qḋ sequit᷑ ꝙ opatiões exteri
ores ĩ illas ũtutes uel ĩ illa uicia reduci debẽt ad quas uel ad que
ꝑtinẽt electiões impantes. 2ᵒ sciendũ ẽ ꝙ ꝫ electio nõ cadat super
ultimũ finẽ ut dicebat᷑ 3ᵒ hui⁹ ꝓ hᵒ ꝙ ultim⁹ finis oẽꝫ boni rõẽꝫ ĩclu
dens nichil hẽt sibi cõtrapositũ qḋ ĩquãtũ sibi ꝯ̃trat᷑ habeat rõẽꝫ bo
ni aliquã scḋꝫ quã possit cadere sᷓb obiecto uolũtatis et electio sẽp ca
dit iᵗ plura uolibilia repugnãciã aliquã ad ĩ uicẽ hñcia q̊ꝫ uolũ
tas unũ ꝑ̃fert alteri sicᵗ ĩ 3ᵒ dicebam⁹ tñ sup ꝑ̃pales ũtutũ fines
cadit electio ꝓ hoc ꝙ hñt ꝯ̃ria uolibilia act⁹ nãqꝫ fortitudinis rõne
honestatis et ꝯ̃riũ ei⁹ etiã uolibile ẽ ad corporalẽ ĩstiᵃ fugiendã Siliᵗ
etiã act⁹ tẽpanᶜ ꝓ honestatẽ ẽ uolibilis et silᵗ actus ꝯ̃rius ꝓ corporalẽ
delectationẽ ũt⁹ autẽ deriãt appetitũ ad illud op⁹ eligẽdũ qḋ ẽ finꝭ
ũtutis uitiũ autẽ ad oppoᵐ ũtutes g̊ ꝑncipalᵗ respiciũt tales fines
ut dᵗ ĩ 6ᵒ et etiã dᵗ ĩ 7ᵒ ꝙ ꝑncipiũ in actioĩb⁹ idẽ est qḋ cui⁹ grã
ũt⁹ saluat et uiciũ corrũpit maĩfestũ ẽ g̊ cũ ũt⁹ et maliᵃ sit hĩt⁹ elec
tiui ꝙ ꝑᵒ et ꝑncipalᵗ eligũt fines ꝑ̃dcõs et grã ipõꝝ eligũt aᵃ Sꝫ sicᵗ
dᵗ 7ᵒ hui⁹ siquis hoc ꝓ hoc eligit uel ꝓsequit᷑ scḋꝫ se ipm̃ q̇dẽ hoc e
ligᵗ uel ꝓsequit᷑ scḋꝫ accñs aut alterũ qḋ eiꝫ ꝓ se eligim⁹ et aᵃ ꝓ ip
sũ hoc magis etiᵃ ꝑncipali⁹ eligim⁹ Nã ꝓ qḋ unũ qḋqꝫ tale et illud mag⁹
g̊ manifestũ ẽ ꝙ electiões dcõꝝ finiũ ꝑtinẽt ꝑncipalᵗ ad ũtutes
et uicia. electiões autẽ ipõꝝ que ad illos fines eligũt᷑ nõ ꝑtinẽt ad
dictas ũtutes et uicia ñ quodãmodo ꝑ accñs et accessoᵉ. Tũc aᵗ. sic
ille ẽ ꝑncipalitᵗ auar⁹ nõ luxuriosus cui⁹ electiões finales spectãt ꝑ se
ad auariciã nõ ad luxuriã. Jsta pꝫ ex dictis. Sꝫ sic ẽ ĩ ꝑ̃dcõ casũ po
sitũ cui ẽ ꝙ mechat᷑ ꝓ lucrũ g̊ finalᵗ eligᵗ lucrari qḋ ẽ auaricie
et mechari qḋ ẽ luxurie nõ eligit ñ ꝓ lucrari g̊ et cẽ. Jtẽ ũtutes
sicᵗ dcm̃ fuit ꝑ⁹ ĩclinãt appetitũ ad opa cõsona rõni scḋꝫ ꝙ recta rõe
dictata sᷓt uicia aᵗ ĩclinãt ad opa adque passiões ĩclinãt ꝓ qḋ cũ ĩ
clinatioes passionũ nõ sᷓt sepe cõcordes dictamini recte rõis ĩdigem⁹
ũtutib⁹ moralib⁹ moderãtib⁹ passiões et ꝑ̃sernãtib⁹ appetitũ ab impetib⁹
passionũ trahẽdo ipꝫ ũsus iudiciũ rõis iõ manifestũ ẽ ꝙ opatiões uıl
uitiose ad illa uicia reduci debẽt ad q̃ ꝑ se spectant passiões ad hui⁹
modi opa ĩclinãtes. Sꝫ ĩ casũ posito affectio ad carnales delectatio
nes q̃ ꝑtinẽt ad luxuriã nõ ĩclinat ad opus sꝫ affectio ad lucrũ que
ꝑtinet ad auariciã uł ĩ iusticiã g̊ et cẽ. 2ᵃ ꝯᵒ ꝓbat᷑ qm̃ ũt⁹ nõ so

lū uiciū repmit uel īclinationē uiciosā ꝫ poci⁹ hītū generat positiuū
ꝯrīū et īclinatioēꝫ ꝯrīā iō ꝑ tēperāciā nō solū nō uolum⁹ mechari sed
etiā eligim⁹ nō mechari g° mechari quocūqꝫ m° sep ert ꝯ tēperāciā Si
enī mecem⁹ ꝑ delectatioēꝫ carnalē hoc ert ꝯ tēperāciā īquātū ei⁹ ē
prauā īclinatioēꝫ repmere ul' auferre. Si autē mechem⁹ nō ꝑ carna
lē delectatioēꝫ ꝫ a⁹ occasioē sicut ī posito cau tūc hoc ert ꝯ tēperāciā
īquātū ei⁹ ē īclinare positiue ad nō mechādū. Jtē si ī dcō cau nō es
set aliquo⁹ pctm ꝯ tēperā hoc eēt pro tāto qa tota mali mediorū
eēt ex mali finis ut uī ꝫ ꝯn̄s ē flm quia cōtigt media eē mala fine
existēte bono. Vn dr vi° hui⁹ q alī cōtingt q quedā oꝫ sortiri ꝑ qd'
oꝫ aut nō ꝫ flm mediū tm. Est autē sciendū q ī dcō cau nō ē pctm
sedꝫ luxuriā acceptā pro hītu itēperācie qm habit⁹ itēperā eligit
et īclinat ꝑ passionē .s. ꝑ carnalē delectationē qd' nō ē sic ī cau po
sito ꝫ pctm ē sedꝫ luxuriā acceptā puatiue .s. ꝑ defectu hit⁹ tēpan
cie cui⁹ eēt ut dciꝫ ē phibere actū illū. Ad roēs dicēdū ē. Ad p
mā q finis ē pncipiū itēcoīs ī agibilib⁹ et ponēs aliīs necessitatē
et ordinē licet ea q st ad finē sit priora uia generatoīs. Ad aliā so
lutū ē ī pōne ubi dciū ē q fines ppri ūtutū sub electoē cadūt et pn
cipalr. Ad a dicēdū ē qd' illud ē pncipale qd' itēditur pncipalr
tāquā finis. Alia autē st accessoria sicut dciꝫ fuit q m° aut' qd' cuius
grā sit circūstan dciꝫ fuit ī .3°. li°. Et ē finis et c.

D**ECIMO IN ORDINE** querit⁹. Vtrū iustū sit mediū dāp
ni et lucri. Et uī q nō qa cū mediū utriqꝫ opponat⁹ ex
tremo nō ē possle q sil' stet cū aliquo extremorū. Sꝫ iusta
ꝯmuta° sepe stat cū luc° utriusqꝫ ꝯmutāciū. Accidit eīꝫ sepi⁹ q et
uēdēs et emēs ī mercaturis lucrāt⁹ et accidt alī q utqꝫ dāpnifi
cat⁹ uel q alt' lucrat⁹ et alt' dāpnificat⁹ iō et c. Jtē uenienciū ad iu
dicē alī ꝯtīgt iuste q uni totalr adiudicat⁹ et sic ī toto lucrat⁹ alt'
uero ī toto dāpnificat⁹ g° iustū ē ex una pte totū lucrū et ex a to
tū dāpnū nc utrobiqꝫ g° ert mediū dāpni et lucri. Jtē si iustū eēt
mediū it' dapnū et lucrū hoc eēt it' dāpnū pacientis ī iustū et lu
crū facientis ī iustū ꝫ hoc nō ē ita qa supponit⁹ flm .s. q faciēs ī ius
tū lucretur hoc aut' nō ē uerū ꝫ dāpnificat⁹ ī multo pluri quā
paciens ī iustū. nā paciēs ī iustū pdit solū bona corporis ul' exte
riora faciens autē ī iustū pdit .s. ītiora bona puta iusticiā amiciciā
īnocēciā et alias ūtutes aīe que st ceteris bona maiora ymo cōti
gt q faciens ī iustū totū pdit ut si ad mortē pcusserit alterū sus

pēditur et oīa bona sua tēporalia cōfiscātur. Oppo^m dr̄ ar̄ ī hūs u
bis quare q̄dē plurīs et minoris equale mediū lucrū autē et dāpnū
hoc quidē plus hoc q̄dē min⁹ q̄rū erat mediū eq̄le qd' dicim⁹ eē ius
tū q̄re directiuū iustū utiq; erit mediū dāpni et lucri. Sciendū ē
q̄ p̄ nūc allegatā auctoritatē ī qua cōcludit ph̄us q̄ directiuū ius
tū ē mediū dāpni et lucri ur̄ aliquib⁹ q̄ ph̄us hoc nomē directiuū
iustū uelit appropriare iusto cōmutatiuo p̄ hoc q̄ cū locut⁹ fuiss; de dis
tributiua iusticia et cū loq̄ uellet de cōmutatiua dixit reliqua autē
una simple spēs iusticie ē directiuū qd' fit ī uolūtariis et ī inuolūtariis
cōmutatiōib⁹ hoc aut̄ iustū alia spēz h̄t a priori et c̄. Īo illi dc̄as aucto
ritates cōsiderātes putauerūt q̄ ī sola iusticia cōmutatiua iustū eēt dāp
ni et lucri nō autē ī iusticia distributiua. Cui⁹ etiā rōnē assignauerūt
qm̄ ī iusticia distributiua iudex distribuens plus ī digno et min⁹ digno
ī iustū facit nichil tū lucri h̄t qa totū distribuit nichil sibi retinēdo po
nam⁹ q̄ sit ita et tū opa⁹ iusta ur̄ eē media īter ī iustū facere et ī ius
tū pati sicut dr̄ ī h⁹ li⁹ g⁹ ī tali distributiua iusticia nō ur̄ q̄ iustū sit me
diū dāpni et luc̄ ut g⁹ uideam⁹ si sit ita p⁹ uidēdū quid lucrū uocem⁹
et qd dāpnū. 2⁹ uidēdū ē quō lucrū et dāpnū cōtingat penes utrāq;
iusticiam uel ī iusticiam ei oppositā 3⁹ uidēdū ē ppositū. Quātū ad p̄mū scien
dū est qd' lucrū dr̄ omē q̄ aliquis p aliquā opatiōez plus h̄t ī bono uel mi
n⁹ ī malo quā añ h̄eret. dāpnū uero dr̄ oē qd' aliquis p aliquā actionē mi
n⁹ h̄t ī bono uel plus ī malo quā añ h̄eret. Et hoc ītēdit ar̄ cū dr̄ plus q̄
dē h̄ere quā que sui ipius lucrari dr̄ min⁹ autē hūs q̄ ex p̄ncipio dāpnifica
ri. Et sciendū ē q̄ lz malū nūq̄ p̄p̄e debeat et absolute dici bonū tū ī ppare
et cōpatiue min⁹ malū dr̄ sepe bonū ī ordine ad mai⁹ malū. Vnde dr̄ ar̄
ī rōne boni fit min⁹ malū ad magis malū. qd' pbat dicens. Est eni min⁹ ma
lū magis diligibile maiori. qd' autē eligibile bonū et magis mai⁹. Et sc̄z
istū modū loquēdi p̄t dici simplr̄ q̄ lucr̄ ē qd' q̄s h̄t plus ī bono dāpnū
uō qd' min⁹ Quātū aut̄ ad scd̄z ppositū ur̄ alicui q̄ ī multis cōmutatiōib⁹
lucrū nō h̄et locū ut si quis aliquē īt̄ficiat qm̄ sibi multū p̄ueñt īde
bonū. Sz forte malū maximū qa suspēdiū et ei⁹ oīa bona p̄ncipi cōfiscā
tur. Ad h⁹ dicēdū ē q̄ aliq̄d p̄t dici bonū aut scd̄z ūitatē aut scd̄z extima
tionē lz g⁹ ī casū p̄dicto nullū acquisiuit sibi bonū q̄ aliū īt̄ficiat tū bonū
extimatū sibi acquisiuit q̄ p̄t triplr̄ expoī uno⁹ qa uolēs alterū ledere
uel īt̄ficere nō uellet tātā accipere pecuniā puta cētū libras et nō lede
ret illū uel īt̄ficeret g⁹ si ledat uel īt̄ficiat acq̄rit sibi de bono extimato
cētū libras. 2⁹ p̄t exponi q̄ extima⁹ capiat⁹ ex pte recipiētis ī iuriaz

.ſ. ꝙ tātā nō uellet īiuriā ſubſtinere ꝓcētū libris .10 tātū extimat᷒ ꝙ īfe
rēs īiuriā ſibi acquiſierit. Ad huc ꝫ᷒ pōt extimaᵒ fieri ꝑ tciū .ſ. ꝑ iudicē
qui quātitatē nocumēti qđ īfert᷒ leſo extimat et ledētē tātū extimati
boni reputat recepiſſe et hoc extimaᵒ ē iuſtioꝛ ꝓcedētibus eo ꝙ difficile
ē paſſionatū hōiez bn̄ iudicare. Igitur lucrū uel dāpnū ſcđꝫ ꝙ ꝑtinet ad
iuſticiā nō ſolū accipim᷒ ſcđꝫ rei ueritatē ſꝫ etiā ſcđꝫ nūc dcāꝫ extimationē
Deīde etiā ſciendū ē ꝙ diſtributioēs et ꝯmutatioēs etiā aliē ſꝫ uolūtarie
alie autē īuolūtarie uolūtariā aut̉ dico ī iſto ꝓpoſito nō ſolū ſi uni ꝑti placꝫ
ſꝫ ſi utriqꝫ. Etiā nō ſolū ſi utriqꝫ parti placet ꝯmutationē uel diſtributionē
fieri ſꝫ ſi utriqꝫ ꝑti placet mod᷒ ꝯmutādi uel diſtribuēdi circūſtāciis īci
dētib᷒ attentis et nō fraude ab aliqua partiū occultatis īuolūtarias aut̉
dico ſi nō placet alteri partiū ꝯmutaᵒ uel diſtribuᵒ uel ſi nō placet mod᷒
aut ſi fraude aliq̄ circūſtācia occultata q̄ exiſtēte maīfeſta nō placeret
aut res aut mod᷒. Sic g᷑ deſcptis uolūtariis ꝯmutatoīb᷒ aut diſtribu
tioīb᷒ et īuolūtariis ſciendū ē tn̄ cū nō ꝯtigit īiuſtū pati uolūtarie ſicut
dicet᷒ poſt ꝙ ī uolūtariis ꝯmutatioīb᷒ aut diſtributioīb᷒ nō accidit lu
crū aut dāpnū ꝯ iuſti.ᵃꝫ hᵒ addito ꝙ neuter ī ꝓtiū ponat illud cui᷒
ipē nō ē dn̄s. qđ dico ad excludēdū uſuras et ꝙ taliū rerū fiat diſtᵗbuᵒ
uel ꝯmutaᵒ quas diſtribuēdi ul̉ ꝯmutādi licēciā dederit lex. Nō eīꝫ lice
ret uires ſuas ꝯmutare uxores. hiis g᷑ obſ̄uatis lucrū et dāpnū ſi acci
dant nō ſꝫ cōtra iuſti.ᵃꝫ ymo ſic ī ꝯmutatioīb᷒ ē uera mercatura ſcđm
quā cōiter utraqꝫ ꝑs accipᵗ. qđ magis ē utile ſibi qđ ſi nō ita fiat hᵒc
accidit ꝯmutaᵒ. Et ſi quis obuiāre uelit dicēs ꝙ puero uel fatuo pn̄t
oīes circūſtaᶜ declarari ꝙ tn̄ ī ꝯmutatioē uolūtaria ſibi ipē pluſquā
īduplo uel triplo dāpnificat᷒ ē ne g᷑ talis ꝯmutaᵒ īiuſta uel etiā tu da
bis ꝓcuratori meo unū par caligarū et ipē notis oīb᷒ circūſtāciis ob
hoc tibi dabit pro .10. de quo poſſꝫ hrē .20. nō ē īiuſta ꝯmutaᵒ Ad pᵐ
iſtorū dicēdū ē ꝙ circūſtācie nō pōt pn̄t fieri pueris euidētes ul̉ fa
tuis qa nō hn̄t plenū uſū rōis ꝓꝑ qđ ſcđꝫ dcāꝫ prius uolūtarie ꝯmuta
tioīs deſcptioēꝫ nulla pōt ex parte ipoꝝ fieri ꝯmutaᵒ uolūtaria niſi uo
cato tutoꝛe ſi habuerit qui ſit tāquā poſſeſſoꝛ eoꝝ et pro eis uolēs. Ad
aliud ē dicēdū ꝙ ī dcō caū ꝓcurator me᷒ ē īiuſt᷒ quia lucrū capit
de meo me īuito. aliter etiā fraudulēter agᵗ et īiuſte ī quātū ꝓcurat
īiuſtū m̄ fieri licet forte nō habeā inde cām agēdi ꝯ eū ſꝫ ſolū ꝯtra
ꝓcuratorē ex eo ꝙ ratū ꝓmiſi hrē et ꝯratū quicqđ ꝓcurator me᷒ alte
ri ꝯmutaret. de diſtᵗbutioīb᷒ et ꝯmutatioīb᷒ ī uolūtariis. dicēdū eſt
ꝙ ſi a nō uolēte plus debito capiat᷒ aut min᷒ debito ſibi tribuat᷒ uel

relinquat.ᵒ illud plus debito et illud min⁹ debito dicūt.ᵒ lucrū et dāp
nū ī iusta hᵒ. gᶦ. et nō alioᵒ. capiendo lucrū et dāpnū ↄ̄utūtur ad ī iuicē
facere ī iustū et accipe lucrū et pati ī iustū et recipe dāpnū. Et si forte
obiciās q̄ distribuens sorti et plōni pecuniā debitā eis forte distribue
ret plus debito sorti et min⁹ plōni et ita faciet ī iustū et tñ nullū ideo re
capiet lucrū qa totā pecuniā distribuēdā distribuet g̃. nō ↄ̄utūt.ᵒ face
re ī iustū et recipe lucrū. Dicēdū ē sicut añ dictū fuit q̄ si distributor
nō p̄ ignorāciā plus debito uni et min⁹ debito alteri tribuat hoc erᵗ
ꝓꝑ magis eē affinē uni quā alteri. qd' autē affini nr̄o ꝓcuram⁹ et acq̄ri
m⁹ ī ordine ad extraneos tāquā nob̄ ip̄is acquisiuisse reputam.ᵒ Ex hiˢ.
autē facilʳ patet q̄sitū omēs enī illū accusāt de ī iustiᵃ. q̇ ī hoīs ↄ̄mu-
tādis ul' distribuēdis capit sibi plus debito ul' affini suo et altī min⁹
debito relinquit ip̄o ī uito. illū autē iustū distributorē uel ↄ̄mutatorē
dicim⁹ q̇ neq̧ plus neq̧ min⁹ sibi capit uel alteri reliquit. Ex quib⁹
iā patet q̄ plus debito et min⁹ debito sᵗ duo ī iusta hoc q̄dē ex p̄te
faciētis illud autē ex parte patientis et ita ī opatioē iusta sᵗ duo iusˢ
ta. s. unū ex p̄te faciētis et alterū ex p̄te paciētis quorū utrūq̧ ē neq̧
plus neq̧ min⁹ et nō sit ius si utᵉq̧ ↄ̄mutāciū sit faciēs qm̄ tūc etiā
utᵉq̧ poterit dici paciens. Si enī iste tribuit illi domū et ille isti sotu
lares manifestū ē q̄ ille recipit domū et iste sotulares quōcūq̧ enī
dicatur tñ iustiᵃ. et ī iustiᵃ. semꝑ ad alterū sᵗ ꝓꝑ quod oz ī opatioē
iusta duo eē iusta et ī opatioē ī iusta duo ī iusta mō p̄dcō. Vlterius
sciendū ē qd' illud qd' neq̧ plus ē neq̧ min⁹ seꝑ ē mediū pluris et
minoris ī hiis ī q̄b⁹ natū ē eē plus et min⁹. et ita maīfeste cōclu
ditur q̄ utrūq̧ iustorū ē mediū duorū ī iustoꝝ. s. pluris debito et
minoris. et quia dictū ē q̄ plus erat lucrū min⁹ etiā dāpnū seq̇t.ᵒ
q̄ iustū sit mediū lucri et dāpni. et qa etiā plus et min⁹ sᵗ ī eq̄lia
et mediū ip̄orū ē equale. Jᵒ etiā cōcludit arᵉˢ. q̄ iniustū ē ī eq̄le
et iustū ē equale. Sȝ aliq̄ui obiciūt p̄ᵒ. qa nō uī possiˡᵉ. q̄ duorū
extremorū sit plura meᵃ. scdᷓ eūdē gradū lȝ scdᷓ diuisos grad⁹ sit
possibile sicᵗ. albi et nigri fusci et pallidi. Jtē nᶜ oz q̄ ī equaliū me
diū sit equale qm̄ si eēnt solū tria ligna s. unū triū pedū alterū uni
us et reliquū duorū maīfestū ē q̄ duo p̄ᵃ. ligna eēnt ī equalia et ter
ciū eēt mediū ip̄orū et tñ nulli eēt equale. Ad p̄mū dicēdū ē q̄
nō ē ī ↄ̄ueiēns duo fusca eiusdē gᵒd⁹ īueniri ī duob⁹ subiectis et utrū
q̧ eēt mediū albi et nigri. Et eciā forte dici possȝ q̄ illa duo fusca
nō eēnt media albi et nigri scdᷓ eandē ꝑticularē rōnē albi et nigᶦ.

ſed ſcdꝫ ꝙ h̄ ſb̄m eēt ī natū eē albū a' nigrū fuſtū ī eo eēt mediū al
bi et nigri et ſcdꝫ ꝙ aliud ſb̄m eēt ſilr̄ m natū eē albū et nigrū fuſ
cū etiā ī eo eēt mediū albi et nigri fuſcū g̃ ī ſorte nō eēt mediū al
bi et nigri n̄ ſcdꝫ ꝙ ſortes ē ī natꝰ eē albus et niger et nō ſcdꝫ ꝙ pla
to pt̄ eſſe albus aut niger. Et hͦ ſorte ꝯſonat ei qd' dr̄ hͦ phi ꝯ ·ſ·
ꝙ mediū ē ī quod ꝑmū aptū natū ē ꝑtigere mutās quid ī qd' ulti
mū. ſortes aūt de albo ī nigrū mutatꝰ nō trāſit ꝑ fuſcū ploīs et ſi
ita diceretur tūc ſilr̄ ī ꝓpoſito dici poſſꝫ ·ſ· ꝙ ſi ſortes iuſte ꝯmutat pla
toni ipē neqꝫ plus tūs debito neqꝫ minꝰ h̄t mediū pluris et mino
ris ī quātū poſſꝫ hr̄e plus et poſſꝫ h̄ere minꝰ et ſilr̄ plato mediū h̄t
ī quātū ipē poſſꝫ h̄ere plus et poſſꝫ h̄ere minꝰ et nō ī quātū eēt poſſibile
ꝙ unꝰ eorū habeat plus et alter minꝰ Ad aᵐ dicēdū ē ꝙ ſi plus et
minꝰ īterq̄ ē accipe mediū ꝯpātur ad ī uicē et ad mediū ſolū rō ꝯ
cluderet ꝙ nulli appareret illud mediū eē equale ·ſed ſi plus et minꝰ
et mediū ꝯpentur ad alterū quo unū ſit plus et alterū minꝰ reliquū ne
qꝫ plus neqꝫ minꝰ tūc oꝫ ꝙ ad qd' iſta ꝯpātur illud mediū ſit equale
mō ſic ē ī propoſito cū iuſtiᵃ et ī iuſtiᵃ ſint ad alterū · Tūc ad rōes reſ
pōdēdū eſt · ad ꝑmā dcīꝫ fuit et cōceſſū ꝙ lucrū et dāpnū iſtque iuſ
tū mediat nō ſt̄ ī uolūtariis ꝯmutatiōibꝰ de quibꝰ tn̄ argumētū ꝓcede
bat · Ad ſcdaꝫ ſil' et dicēdū ē qd' illud lucrū et illud dāpnū ſt̄ utrqꝫ
ꝑti debita mō taliū lucri et dāpni nō ē iuſtū mediū ſꝫ lucri qd' ē plus
debito et dāpni qd' ē minꝰ debito ſicut arīs ſatis exꝑmit · Ad ultimā
dicēdū ē ꝙ lucrū uel dāpnū ī iuſtū nō attēditur cū bona aīe ī tiora ſpālr̄
ī iuſtū facientis eo ꝙ ipē nō pōt ea alteri ꝯmutare ul' diſtribuere licet
ī iuſtū aliqd' frauduleta exortatiōe duceret ī pctꝫ et iō nichil ad iuſti
ciā uel ī iuſtiᵃᵐ ſi ī iuriator ꝑdit aīaꝫ ſuā · nā ī iuriā paſſus nichil ī de lucratur
Si autē ī iuriator ꝓ ī iuriā puniatur et ī de dāpnū recipiat hoc nō
ē ꝑ illā actiōeꝫ ī iurioſā in qua extimatiue lucrabatur ſꝫ ꝑ aliā iuſtā per
quā iudex tēptat lucrū equare dāpno auferēs a lucro ſicut dr̄ arīs Et
ſic ē finis queſtionis et cͭ·

Ndecimo queritur in ordine Vtrū eodē modo ſit
ſumēdū mediū ī iuſtiᵃ diſtributiua et ī iuſtiᵃ ꝯmutatiua
Et aͦ ꝙ ſic qm̄ cū de rōe diffinitiua ūtutis ſit ꝙ ſit medie
tas et mediū cōiecturatrix ut apparuit ī 2ͦ uīr ꝙ ī oī uirtute q̄ eſt euiſ
dē rōis ſpeciei debeat eodē modo ſumi mediū ſꝫ dcīꝫ fuit ꝙ iuſtiᵃ diſtri
butiua et ꝯmutatiua ſt̄ euiſdē ſpēi ſpāliſſime iō et cͭ. Jtē ſi nō eēt ī eis
eodē mō ſumēdū mediū hͦ ꝓueniret ex eo ꝙ ī diſtributiua attēditur

dignitas pſonarū et nō ī aᵃ· ꝯmutatiua. hāc eñ ī hꝰ· ur̄ aſſignare arˢ·
rōnē· ſʒ hꝰ rō cōcludere nō pot qm̄ ī ꝯmutatiōib᷒ dignitas pſonarū at
tēditur dicēte arˢ ꝙ ſi pncipatū hn̄s pcuſſerit nō oʒ repcuti ſʒ et pu
niri qd' nō eēt n̄ quia attēditᵘʳ ad dignitatē et ſtatū pſonarū. Itē diffi
niᵒ iſtutis dʒ eē cōis oī ūtuti ſʒ ī illa diffinitiōe ſpecificatᵘʳ modᵘˢ deīa
tꝰ ſumēdi mediū· ſ· quo ad nos et ſcdʒ detīatiōeʒ recte rōis gᵒ iſtoᵒ et
nō alio debet ſumi mediū ī oī ūtute et ꝰ eodē modo. Oppoᵐ uult arˢ·
Ad euidēciā qſtiōis primo uidēdū ē quō mediū ſumēdū ſit ī iuſtiᵃ
diſtributiua. 2ᵒ ī ꝯmutatiua. 3ᵒ uidebitᵘʳ ꝓpoᵐ· Quātū ad primū ſcien
dū ē ꝙ triplex ē diſtribuᵒ Quedā eñ diſtribuūtᵘʳ q ſꝫ debita diſtri
bui certis pſoīs ut aliq̄ bona cōitatis illis qui pro ciuitate laborauē
rūt aᵃ q ſꝫ debita diſtribui ſʒ nō certis pſonis ut eccleſiaſtica bn̄
ficia. Alia aūt diſtribuūtᵘʳ p modū puri et liberalis doni que· ſ· diſ
tributor poſſet iuſte ſibi retinere. Quātū gᵒ ad ultimā diſtributiōeʒ
iuſtiᵃ nō hʒ locū neqʒ ī iuſtiᵃ ſʒ liberalitas aūt iuſtiᵃ ſibi oppoſita. Quā
tū uᵒ ad ſcdāʒ ur̄ eē· dicēdū ꝙ diſtributor iuſte diſtribuit ſi dignis
ī iuſte autē ꝗ ſi indignis. Sʒ ꝯ licet indigne detᵘʳ bn̄ficiū nulliꝰ fit
ī iuria qa nullꝰ ē qui ob hoc habeat cāʒ agendi de ī iuria mō ī iuſtū
nō ur̄ facere q nulli facᵗ ī iuriā· Soluᵒ licet talis nulli pſone ſpāli fa
ciat ī iuriā tñ cōitati facit ī iuriā iō de ī iuria pōt agere cōitas ulꝫ
illi qui ī officiis īſtituti ſꝫ pro cōitate et p iurib᷒ eiꝰ ſeruādis iō pa
pa poſſet plātos corrigere de ī iuſta bn̄ficiorū diſtributiōe. Sʒ tu q̄
reres quis hēret actionē ꝯ papā. Pōt dici ꝙ illi q etiā p cōitate elec
ti ſꝫ ſub papa. puta cardinales et plāti poſſēt et deberēt ipꝫ papā
ūbalitꝫ rephendere et ei demouſtrare ſuū effectū defectū. Et hꝰ repu
tatur magna puniᵒ attēto uiro. De pma autē diſtributiōe q maxi
me ꝓpe ptinet ad iuſtiᵉ et ī iuſtiᵃᵉ dicēdū ē ꝙ diſtributor fit ī iuſtus
tribus modis. pmoᵒ ſi ſibi retineat illud uel aliqd eiꝰ qd' diſtribue
re tenetur. 2ᵒ ſi totū diſtribuat nō tñ qb᷒ debitū ē diſtribuere. 3ᵒ
mᵒ ſi quib᷒ debitū ē totū diſtribuat ſʒ tñ uni plus debito et alteri
minꝰ debito et qa debitū ē ꝙ qui plus meruit plus habeat iō mani
feſtū ē ꝙ ſicut ſe hn̄t illi quibus ē diſtribuᵒ faciēda ī quātitate
meritorū ita ſe debēt habere que eis diſtribuūtᵘʳ ī quātitate p̄
cii ſeu ualoris. Et nō loquor de meritis n̄ pro quib᷒ facienda ē diſ
tribuᵒ Vᵗ grā ſi militib᷒ rōne milicie diſtribuēda ē pecunia nō oʒ
meliori ſcdʒ mores plus diſtribuere ſʒ meliori ſcdʒ miliciā ſeu ei qui
plus cēᵉ miliciā laborauit. Si igᵗ ſortes ad platonē ſit duplex ī me

ritis oȝ qꝫ res ſibi data ad eā que dat᷒ plōni ſit duplicis ualoris. pȝ
g᷑ qꝫ equalis debet eē proportio ī reb᷒ distribuēdis quātū ad ualorē
et ī hīs quib᷒ fit distribu᷒ quātū ad meritū ſiue dignitatē. Et hoc
ītēdit arᷓs dicēs. Et equales qb᷒ et ī quib᷒ qd' arᷓs probat ꝑ hoc qꝫ
ſi nō ita fieret distribu᷒ pugne erūt et accuſatiōes ꝓ ī iuſticiā .ſ. ſi e-
quales inequalia uł īequales eqlia haberēt et ī distributiōib᷒ ſuſcipi
ūt. In hac g᷑ equalitate proponū cōſiſtit iuſtū. ī inequalitate autē eo
rū ī iuſtū qm̄ ſtatī ſequetur unū plus habere debito et alterū min᷒
Nā cui᷒ proportio rei ad rē alteri᷒ excedit proporciōē ei᷒ ad alterū
ille plus hēt alt' autē min᷒ Sȝ ī eqlitate quātitatū rerū distributarū nō
attēditur iuſtū qa ſicut dcūȝ ē ſi ſortes eēt maioris meriti quā plato
nō eēt iuſtū qꝫ equale daretur utriqȝ. Poſito g᷑ qꝫ ſorti et platoni eēnt
ſex denarii distribuēdi et qꝫ ſortes ſit duplicis meriti ad platonē ar-
gumētū distributiuū er᷒ ī duobus ſillīs quorū pm᷒ er᷒ talis. Sic᷒ ſe
hīt ſortes ad platonē ita 4or denarii ad duos g᷑ ꝑ trāſmutatā ꝓporti
onē ſicut ſe hnt 4or ad ſortē ita duo ad platonē. Scdus er᷒ talis ſi
cut ſe hīt totū ad totū ita ipīu ſcdȝ eandē ꝓportionē diuiſis ſe hīt qlȝ
pars ad partē correſpōdētē ſibi hec ex mathe᷒ ſupponit᷒ ſȝ toti ſex
denarii ſatiſfaciūt toti merito ſortis et plōnis ſcdȝ poſitū g᷑ 4or
denarii ſatiſfaciūt ſorti et duo plōni. hec g᷑ dare eis ē iuſtū. hos g᷑
ſillōs notauit arᷓs cū d᷒ Eſt aut' iuſtū ī 4or minimis et ꝓportio eadē
diuiſa enī ſt' ſilr et quib᷒ et que erit g᷑ ut a. tinus ad b. ita g. ad d.
et ꝑmutatī g᷑ ut a. ad g. b. ad d. quare totū ad totū g᷑ a. cū g. et
b. cū d. cōiūctio ī distributiōē iuſtū ē. De cōmutatiōib᷒ autē ſciēdū
ē qꝫ ſi tu de re mea plus capias quā m̄ de tua reddas tu m̄ facis in
iuſtū oȝ g᷑ ut tātū m̄ reddas ī ualore quātū capis et ſic tota fit re
rū cōmutabiliū adīuicē ꝓportio ſiue cōparatio nichil attēdēdo de di
gnitate ꝑſonarū ꝓ qd' iuſtū nō cōſiſtit ī equalitate ꝓportionū re
rū cōmutandarū et ꝑſonarū cōmutāciū ſed ſolū ī equalitate rerū
cōmutādarū | et ꝑſonarū cōmutāciū | huius cōſideratis pōt multip᷒
oſtēdi diuſitas īt᷒ mediū qd' ē iuſtū distributiuū et mediū qd' ē iuſ
tū cōmutatiuū. una ē qꝫ ī medō distributiuo ſumēdo neceſſe ē attē
dere ad merita ſeu dignitates ꝑſonarū ī cōmutatiuo autē nichil
Nā ſic᷒ d᷒ arᷓs nichil drt ſi ſtudioſus prauū ꝓuau᷒ uel prauus ſtu
dioſū neqȝ ſi mechat᷒ ē ſtudioſus uł prau᷒ Sȝ ad nocumētū drīaȝ
ſolū reſpicit. Scdā drīa ē qꝫ cōmutātes an̄ cōmutatiōēȝ ſt' equales
ī ordine ad res cōmutādas qm̄ res cōmutāde debēt eē eqles ſi iuſta

debeat fieri ↄmutaᵒ et un⁹ hīt unā et alius aᵐ) ſꝫ pſone qb⁹ fit diſtⁱ
bu° nō oꝫ ꝙ ſint equales ī ordine ad res diſtribuēdas qm̄ plus debet⁹
illi qui ē maioris meriti ſicᵗ dcꝫ fuit. Tertia dr̄ia ē ↄpando mediū iuſ
tū ad exceſſū ī iuſto īquo q̇ lucrat⁹ ē excedit eū q̇ dāpnū paſſus ē.ſ.
qa mediū ↄmutatiuū ad talē exceſſū ſuit⁹ ſcdꝫ ariſmetricā ꝓportiōeꝫ
Mediū uero diſtributiuū nō ſꝫ ſcdꝫ geometricā ꝓportiōeꝫ uocat⁹ autē
mediū ſcdꝫ ariſmetricā ꝓportiōeꝫ qd' ſuit⁹ ſcdꝫ diuiſionē quātitatis ī
equalia. V! grā duo ſt' mediū et ad ſex et quīqꝫ ad ce decē. et dicitur
ꝓportio ariſmetica qa ſēp extremū ē ↄmēſurabile medio ſcdꝫ aliquē
detiatū numerū et ſcdꝫ unū ꝑncipuū ꝙ autē ī ↄmutatiōib⁹ mediū ita
ſe habeat ad exceſſū pꝫ qm̄ cū ſortes et plato an̄ ↄmutatiōeꝫ reputē
tur equales ſi ſortes patit⁹ dāpnū ī duobus q̄ q̇dē duo aufferēda ſt' a
lucro et addenda dāpno ſic enī redibūt eq̄les ſicᵗ erant an̄ ↄmutatio
nē. mediū autē ī diſtⁱbutiōib⁹ ſic nō ſumitur qm̄ ſi ſex diſtⁱbuenda ſt' ſorti
et ploni. et ſortes ſit duplicis meriti. Iuſtū erᵗ ut ſortes hēat ſex et pla
to duo. Ponam⁹ g° ꝙ ſorti dent⁹ quīqꝫ et ploni unū ſolū maifeſtū ē ꝙ
ſortes excedit plonē ī ſex quorū duo ſt' medietas et tū nō eēt iuſtū
ꝙ duo aufferent⁹ a ſorte et daretur ploni. tūc eīꝫ uterqꝫ hēet tria
qd' nō eēt iuſtū. oꝫ g°. ſemꝑ mediū attēdere ſcdꝫ geometricā ꝓportio
nē. dicit⁹ aut' mediū ſcdꝫ geometricā ꝓportiōeꝫ equalitas ꝓportiōis
aliquorū duorū uel pluriū et dᵗ geometrica qa pōt repiri ī ↄtinuis
ſcdꝫ nullū numerū ↄmēſurabilib⁹ V! grā. ſumam⁹ quadratū a. et q̄
dratū b. dicem⁹ autē ꝙ ꝓportiōes dyametrorū illorū quadratorū q̄ꝛ
tacūqꝫ ſint quadrata ad latera eorūdē ſit equales lꝫ dyametʳ ſit
ī ↄmēſurabilis coſte. Qꝫ autē ſic ſumat⁹ mediū ī diſtⁱbutiōib⁹ appa
ruit ſatis ex ꝑdictis nā ſi ī caū ꝑus poſito ſorti dent⁹ quīqꝫ et ploni
unū tm̄ ꝓportio rei ſortis ad rē plonis excedit ꝓportionē meriti ad
meritū oꝫ g°. nō ꝙ medietas ei⁹ īquo ſortes hīt plus quā plato tol
latur ab eo ſꝫ ꝙ tātū auferat⁹ ꝙ ꝓportio rei ad rē ſit equalis pro
portiōi meriti ad meritū. Iſta uīr m̄ ſentēcia arˡⁱˢ. Sciendū ē tū
ꝙ media utrobiqꝫ bn̄ ↄueniūt p° quia ambo ſumūt⁹ ſcdꝫ rectuꝫ
iudiciū rōis et quo ad nos ſicᵗ poſt uidebit⁹ et qa mediū utrobi
qꝫ ē neqꝫ plus neqꝫ min⁹ hr̄ē debito. Tūc ē reſpōdēdū ad rōes. Ad
ꝑmā dicēdū ē ꝙ ī nulla v̇tute oꝫ ꝙ mediū ī ↄpatiōe uel paſſiōē
ſit ſemꝑ idē ſcdꝫ ſbāꝫ ↄpatiōis uel paſſiōis ſꝫ oꝫ ꝙ ſit idē ī ordine
ad rōnē.ſ. ꝙ ſit ſemꝑ ↄſonū recte rōni. Et hoc dciū fuit ꝑus. Ad
aᵐ cōcedēdū ē ꝙ ī ↄmutatiuā nō attēdit⁹ dignitas pſonarū

ſaltē p ſe ſʒ ſolū dāpnū illatū. Et qn̄ dicitur de p̄ncipe q nō oʒ p̄ncipē
reparari q hoc nō puenit ex dignitate p̄ncipis p ſe ſʒ ex maiori uł mi
nori nocumēto illato. Qui eñ pcutit p̄ncipē nō ī iuriat.ᵒʳ ſolū p̄ncipi
ī pſona ei⁹ ſʒ toti cōitati cui⁹ uices gerᵗ. nō ſic autē uel ī tāto ī iuriat.ᵒʳ
cōitati q̄ pcutit pſonā priuatā. ſō dāpnū ē ex una pte mai⁹ et ex
altera min⁹. Et ita eciā eēt dicēdū de pſonis p̄uatis plus eñ puni
ret.ᵒʳ qui pcuteret diuitē hoīeʒ et diſcretū quā q̄ pcutteret unū gar
zionē miſerū oīs eñ pciens alterū g̃ legē ledit cōitatē ī qūātū
q̄lʒ ē pars cōitatis plus autē ledit cōitatē ī quātū quilʒ ē ps cōitatis
plus autē ledit cōitatē q̄ ledit ptē ei⁹ nobiliorē quā qui uiliorē. Terci
a rō pcedit uiis ſuis et c̄. Et ſ ē finis q̄ſtiōis.

Vodecimo queritur. Vtrū opatio iuſta ſit mediū

int̄ ī iuſtū facere et ī iuſtū pati. Et uɿ̄ q nō qa cōiter dᵗ
q pħus uɿ̄ uelle q iuſtiᵃ nō ē meᵃ īt̄ duas ī iuſticias g̃
p locū a ɔiugalis neqʒ iuſtū erit mediū īter duo ī iuſta. Sʒ opa⁹
iuſta ē quoddā iuſtū et facere ī iuſtū et pati ī iuſtū ſt̄ q̄dā ī iuſta g̃.
et c̄. Et ɔfirma.ᵒʳ p ſilē ī aliis ūtutib⁹ qm̄ opa⁹ tēpata nō ē media.
īter ītēpate facere et ī teperate pati. ſʒ īter ītēpate agere et ī ſen
ſibiliter agere. neqʒ forte op⁹ opari ē mediū īter facere opus forte
et pati opus forte ſʒ opari īt̄ audacter et timide et ſ de aliis g̃. et c̄.
Oppoᵐ dᵗ. ar.ᶜˢ ſic deḟiatis autē hīs manifeſtū qm̄ iuſta opa⁹ me
diū ē ei⁹ qđ ē ī iuſtū facere et ī iuſtū pati. Itē dcīʒ ē prius q iuſtū
ē mediū duorū ī iuſtorū .ſ. ei⁹. qđ ē plus debito hēre qđ ptinet ad
facientē et ei⁹ qđ ē min⁹ debito hīe qđ ptinet ad pacietē g̃. ɔpportio
nabiliter iuſta opa⁹ ē mediū duarū opationū ī iuſtarū .ſ. actiue
et paſſiue. Ad iſtā queſtiōeʒ reſpōdent aliq̄ q iuſta opa⁹ nō eſt
media īt̄ ī iuſtū facere et ī iuſtū pati niſi ſolū p abnegatiōeʒ extre
morū et nullo⁹. ſcđʒ ordinē ad extrema et hoc ē ita ī ɔpriē q equalit̄
dici poſſet q ī iuſta opa⁹ ē media īter iuſtū facere et iuſtū pati qm̄
ſicᵗ iuſta opa⁹ nᶜ ē ī iuſtū facere nᶜ ē ī iuſtū pati. Ita ī iuſta opa⁹ nᶜ
ē iuſtū facere nᶜ iuſtū pati. Qꝫ autē iuſta opa⁹ nō ſit mediū ɔpriē
.ſ. ſcđʒ ordinē ad extrema īt̄ ī iuſtū facere et ī iuſtū pati pbāt illi
multiplr̄ p⁹ qa aut eēt mediū ſcđʒ morē aut ſcđʒ rei naturā ſʒ neu
tro mō. proba⁹ primo q nō ī genere moris qa mediū ī genere mo
ris ē īter extrema ī genere moris ſʒ ī iuſtū pati nō ē ī genere
moris cū ſit ī uolūtariū ut poſtea dicet.ᵒʳ et cū tā pueri quā fatui
nō hn̄tes uſū rōis poſſint ī iuſtū pati et cū de ī iuſta paſſiōe ſcđm

illud p̃cise qd' ē iniusta passio nullus laudatur uel uitupat᷑· licʒ de mō
se hn̄di ī paciendo .s. pacient' uel impaciēter laudet᷑ uel uitupet᷑. Q᷑
autē nō sit mediū rei sedʒ naturā nitit᷑ duplr̄ ꝓbare p̄mo. Jnt' ea
q̄ st' idē realr̄ nō cadit mediū sedʒ nāʒ. Sʒ ī iustū facere et ī iustū pa
ti st' idē realr̄ ut dicit. dicit̄ eī ēē de ītēcōē ar̄is 30 3° phyc̄or̄ ꝙ ac
tio et passio st' eadē res et p 9n̄s agere et pati sūpta formalr̄. 2° quia
īter mouere et moueri nō cadit mediū st' eni idēʒ actus nō decisus
ut dicit̄ ēē manifestū ī 3° phyc̄or̄ et quitquit sit de hoc nō ur̄ īt' actio
nē et passionē cadere mediū n̄ forte mot᷒ cui hec int' aut aliquid ta
le q' ē simul cū actiōē uel passiōē uel qd' ꝓueit ex actiōē et passiōē et ius
ta opa° nō pot̄ aliquid tale poni īter ī iustū facere et ī iustū pati iō et c̄.
2° ad p̄ncipalē 9nē arguit̄ sic mediū et extrema debēt ēē ī eodēʒ
genere ut patet .10°. metha° sic nō est hic qa ī iustū pati iō et c̄.
2° ad p̄ncipalē 9nē arguit̄ sic mediū et extrema debēt ēē ī eodē gn̄e
ut patet decimo metha° sic nō est hic qa ī iustū pati nō est ī genere
moꝝ | nec etiā st' ī genere eodē | Jn iustū autē facere et ī iusta opa° st' ī
genere moꝝ. nec etiā st' ī gn̄e eodē sedʒ naturā rei qa facere et pati
st' diuisoꝝ p̄dicamētoꝝ. 3° quia mediū nō īuenit᷑ n̄ int' oppo͞ta. sʒ face
re ī iustū et pati ī iustū nō st' opposita ꝓba° qa unū oppositū nō ē effect᷒
tus alterius mō sedʒ auctorē sex p̄ncipioꝝ et petrū hyspanū passio ē
effect᷒ illatio qʒ actionis. 4° qa mediū attēditur ꝓprie īter 9ria 9dic
tiōis eni nō est mediū neqʒ etiā p̄uatiōis et habit᷒ qa 9dicūt ī sb̄o
apto nato neqʒ ꝓp̄e relatiuoꝝ sʒ agere et pati nō st' 9ria cū actio et
passio sit ī eodē sb̄o 3° phyc̄or̄ 5° quia de extremo ꝓcedit᷑ ad extre
mū alterū p mediū. sʒ de hoc qd' ē ī iustū facere nō ꝓcedit᷑ ad ī ius
tū pati p iustā opatiōēʒ. ymo sine opatiōē iusta sequit᷑ statim et ne
cessario ad ī iustū facere ī iustū pati g° et c̄. 6° ipi arguūt sic bn̄
subtilr̄ impossibile ē ꝙ sit idē mediū in duab᷒ opatiōib᷒ q̄rū ē idē
extremū ex una p̄te et duo diuisa extrema nō ad īuicē sub ordinata
ex altera p̄te v° g̃ra ponam᷒ ꝙ ipē a. opponat᷑ b. et c. ita ꝙ nec b.
sit mediū īt' a. et c. nec c. int' a. et b. g° quia sedʒ diuisas uias ituꝝ
de a. ad b. et ad c. impossi^le ē ut sit idē mediū īt' a. et b. et int' a. et
c. Sicut nō ē idē mediū īter parisiū et gandauū uel attrebatum
et īt' parisi. et rothomag^m. Sʒ iusta opa°. est me^a. īt' ī iustū facere et
quoddā extremū aliud ab ī iustū pati g° nō est mediū īt' ī iustū
facere et ī iustū pati. minoꝛ declarat᷑ qm̄ ī iustū facere ē sibi plus
debito tribuere ī bonis huic aut' directe opponit᷑ sibi min᷒ debito

tribuere ī bonis et īter iſta directe ē iuſtū .ſ. ſibi neqꝫ plus debito neqꝫ minꝰ tribuere et tn̄ ſibi minꝰ debito tribuere nō eſt idē qd' pati ī iuſtū qa hec poſſiūt facere uolūtarie et nullus patitᵘʳ ī iuſtū uolūtarie. Qa iſte roēs ul' aliq̄ earū uidētur uerio ɔcludere. et arᵉˢ ɔriū affirmare uī' ſō ad cōcordandū oꝫ dicere pro ut m̄ it uī' q facere ī iuſtū et pati ī iuſtū et opaᵒ iuſta ſiue opari iuſtū pn̄t accipi duplr̄ unoᵒ pro ipā actioē qua aliquis facit ī iuſtū et pro paſſioē qua aliꝰ patitᵘʳ ī iuſtū et pro opati one qua alius opatur iuſtū. Alioᵒ pn̄t ſumi ꝑ iuſto uel ī iuſto qd' exhuiꝰ modi actioē ul' paſſioē ul' opatioē relinquitᵘʳ ī agēte uel paciente ul' opante. Si ſcd'ō modo patet ex prius dc̄is q opaᵒ iuſta ē media hᵒ ē dc̄i q iuſtū qd' ꝓuenit ex opatioē iuſta ī faciente iuſtū uel paciente ē mediū īter ī iuſtū qd' prouenit ex opatioē ī iuſta ī faciēte ī iuſtū et ī iuſtū q prouenit ī paciēte hec enī ī iuſta ſt' plus et minꝰ. Juſtū autē neqꝫ plus neqꝫ minꝰ ſicᵘᵗ dc̄uꝫ fuit. Si autē facere ī iuſtū et pati ī iuſtū et opari iuſtū capiamꝰ pro ipis actiōibꝰ et paſſiōibꝰ et opatiōibꝰ cōcedi pōt q forma lr̄ ſiue ſbalr̄ nec opponūtur nec mediāt ad īuicē ſicᵘᵗ ꝓbāt plures ī ductarū rōnū ſcd'ꝫ tn̄ denoīatioēꝫ extriſecā ab ipis opatis pōt cōcedi q opponūtur et mediāt et hoc uidebatᵘʳ arᵉˢ intēdere. Addendū etiaꝫ ē q ſcd'ꝫ quaſdā ꝓprietates ul' cōdicioēs ipārū pōt ī eis aliq̄ attēdi oppō ul' mediaᵒ. Nā ſcd'ꝫ bonitatē moꝝ et maliciā moꝝ opponitᵘʳ actio iuſta ī iuſte actioni hec quidē ē bona illa autē mala. Sꝫ ī iuſta paſſio q̄ media ē ꝑ negatioēꝫ extremorū qa neqꝫ bona moralr̄ nᶜ mala. Jtē etiā ſcd'ꝫ uolūtariū et ī uolūtariū opponitᵘʳ actio tā iuſta quā ī iuſta paſſioī ī iuſte qm̄ hec q̄dē ſt' uolūtarie illa uō ī uolūtarie de iuſta autē paſſioē manifeſtū ē q cōtingᵗ eā eē et uolūtariā et ī uolūtariā. Solō autē rōnū ī ꝓncipio q̄ſtiōis adductarū apparebᵗ ī aᵃ q̄ſtione et c̄.

Erciodecimo queritur. Vtrū iuſtiᵃ ſit mediū duarū maliciarū extremarū. Arᵒ q ſic qa rō diffinitiua ſupioris debet ſaluari cū quolibꝫ inferiori. ſꝫ ūtutis que ē ſupior ad iuſtiᵃᵐ rō diffinitiua ē q ſit medietas duarū maliciarū. Nā arᵉˢ declarare uolēs diffinitioēꝫ ūtutis ī 2ᵒ huiꝰ dᵗ uirtꝰ autē medietas ē duarū maliciarū huiꝰ quidē ſcd'ꝫ habūdāciā huiꝰ autē ſcd'ꝫ defectū. Oppoᵐ uī' uelle arᵉˢ dicēs q iuſtiᵃ eſt medietas nō ſcd'ꝫ eodē eūdē modū ꝑdictis uirtutibꝰ. ſꝫ qm̄ mediū ē ī iuſtiᵃ autē extremorū uult dᶜ q unaqueqꝫ aliarū ūtutū duobus uiciis extremis opponitᵘʳ ſꝫ iuſtiᵃ uni ſoli .ſ. ī iuſtiᵉ Cuiꝰ rō eē uī' quā tāgit

ax: c9 qa idē iniciū ē actiuū utriusq extremoz quorū mediū iusti a ē
cōrecturatrix iniusticias enī sil' tribuit sibi plus et hoc ē unū extre
mū et alteri min9 et hoc ē alterū extremū. Itē uirtus ex eo ē medie
tas qa mediū cōrecturatrix. Illud autē mediū cui9 iusti a ē cōrectura
trix. ē mediū īter plus hrē debito ī bonis et min9 ī malis et īter mi
n9 debito hrē ī bonis et plus ī malis quorū unū ē ī iustū facere et
alterū ī iustū pati sic t dciū fuit sepe sed ad ī iustū paciētē nulla spec
tat mali a saltē moralis qm̄ optimi uiri possūt ī iustū pati sic t sci
uiri g9 iusti a soli malicie uni opponit r. Ad istā qstionē cōiter respō
detur q medietas iusti e differt a medietatib9 a9 uirtutū ī duobus
pmo qa medietas ī aliis uirtutib9 cōsistit īt duas malicias sicut libe
ralitas īt prodigalitatē et illiberalitatē. Iusti a autē nō cōsistit īt
duas malicias. s3 īter maliciā et penā. Iniustū eī3 pati nō ē mali a
s3 pena sicut dcīū ē. Scdō mō differt ut dicūt qa medietas ī aliis
uirtutib9 attēditur scdz rōē3 et quo ad nos In iusti a aut attēdit r scdz
rē et quo ad nū3 qd' pat3 qa mediū .s. iusti e sumit r scdz ꝓportiōe3
geometricā ul' arismetricā h9 aut ē mediū rei nō quo ad nos qm̄ me
diū quo ad nos talē nō obseruat ꝓportiōe3 ymo qnq3 ē ī extremo
rei. fortis eī3 qnq3 maximā sibi assumit irā et audaciā nullus eī3
magis substinet quā fortis sicut dcīū ē ī 3o. Isti autē ad huc rōē3
īducere uidētur qa a9 uirtutes st̄ pncipalit' cc̄. passiōēs q nō st̄
aliquo ualore appciabiles et quas o3 aliqn remissiores ēē et aliqn
ītēciores scdz exigēciā circūstāciarū ꝑ qd' o3 ī eis accipere medi
ū q9 ad nos et scdz rōē3. S3 iusti a ē pncipalit' cc̄ res exteriores aliis
reb9 equabiles ī ualore ꝑ qd' sui mediū ē mediū scdz rē. Hec autē nō
placēt aliis sicut forte nec placere debēt. qm̄ illi fūn accipiūt funda
mētū cū pius ostensū fuerit q iusti a ē cc̄ passiōēs sic t et alie uirtutes
st̄ cc̄ opatiōēs sic ē et iusti a ꝑ qd' poni possūt tres cōnes. Prima ē q
iusti a ē mediū īter duos hit9 ōrios. Scdā q ambo illi hit9 st̄ quedā
mali e siue qdā uicia. Tercia q mediū iusti e sui mediū ē scdz rōnē3
et quo ad nos. Prima cō. pba r qa ex opatiōib9 generāt r hit9 et
ex talib9 opatiōib9 tales hit9 ista ꝓpō patet manifeste ī 2o lib9 ꝑ
qd' sequit r q ex opatiōib9 extremis generāt r hit9 extremi et ex
mediis medius. Ar r g9 q sic omīs hit9 generat9 ex opatiōib9
mediis īter opatiōēs extremas oppositas ē medi9 īter hit9 ex
tremos oppositos. S3 iusti a ē talis hit9 g9 et cā. maior patet ex sup
posito minor declarat r qm̄ ī iusti a generatur ex iustis opatiōib9

vn̄ 2°. hui⁹ iuſta quidē ↄpantes iuſti efficimur et c̄ꝛ. Sꝫ opa iuſta ſt̄
mediā īter duas extremas opatiōēs qm̄ opa°. iuſta ē tā ſibi quā alt̄i
tribuere de bonis tribuendis ul' ↄmutādis neqꝫ plus debito neqꝫ mi
n⁹. hui⁹ autē opatiōis medie due īueniūt ͦ. opatiōēs extreme oppoīta
ſ. una q̄ ē ſibi debito plus tribuere et alt̄i min⁹. alt̄a autē q̄ alt̄i plus
debito tribuere et ſibi min⁹ ut de ſe notū ē g̊. et c̄ꝛ. Itē ſi ex ſilib⁹. opa
tiōib⁹ ſil̄es h̄it⁹ fiūt et ſi ex qualib⁹. opatiōib⁹ fiūt h̄it⁹ ad tales h̄nt⁹.
gn̄ati iclīnāt ſic̄t. dc̄ūꝫ ē ī 2°. lib°. tūc manifeſtū ē q̄ ex eo q̄ ē ī cō
mutatiōib⁹ equale ſibi accipe et alteri tribuere ſi hoc aſſuete fiat ge
nerabit ͦ h̄it⁹ inclināſ ad nō plus ſibi accipiendū et alt̄i min⁹ t̄bu
endū nec eḡ ſꝫ equale. Et iſte h̄it⁹ er̄t. iuſti^a. ut notū ē p ſe. Sꝫ ex eo
q̄ ē ī ↄmutatiōib⁹ plus ſibi accipe et min⁹ alt̄i tribuere ſi h° aſſue
te fiat gn̄abit ͦ h̄it⁹ inclināſ ad plus accipiēdū ſibi et min⁹ alt̄i
tribuēdūꝫ et iſte h̄it⁹ ē iniuſti^a. ſic̄t. notū ē g̊. ut ſilr̄ q̄ eg̊.. ī cōmu
tatiōib⁹ ex eo q̄ ē ſibi min⁹ accipe et alt̄i plus tribuere ſi hoc aſſu
ete fiat generabit⁹ h̄it⁹ iclīnāſ ad ſibi min⁹ accipiēdū et alt̄i pl⁹
tribuēdū. Et maīfeſtū ē q̄ ille h̄it⁹ extreme opponerēt ͦ h̄itui pre
dicto quē dicebam⁹ e.ͤ iuſti^a. manifeſtū ē etiā q̄ int̄ eos ē iuſti^a
cū iclīnet ad opatiōnē mediā īt̄ opatiōēs ad quas illi alii h̄it⁹ icli
nāt iō et c̄ꝛ. Et ita etiā poſſꝫ ī diſtributiōib⁹ oſtēdi. nā qui equale
diſtribuit affinib⁹ ſuis et ex̄neis iuſt⁹ efficit ͦ. q̄ autē plus affinib⁹
et min⁹ extraneis diſtribuit ī iuſt⁹ efficit ͦ qui uero min⁹ diſtribuit
affinib⁹ et plus extraneis manifeſtū ē q̄ ip̄e ad alterū declinat ext̄ͤ
mū. Et forte tu dicēs q̄ null⁹ īclinari pōt ad plus alteri tribuēdūꝫ
q̄ ſibi retinēdū pp̄ affectiōeꝫ ad nos h̄ere maiorē quā ad aliū. Ad hoc
dici pōt q̄ ymo p iſtū modū p quē dc̄ūꝫ fuit ī 3°. q̄ aliquis pt̄ īclina
ri ad īſenſibilitatē ymo hec ē expimēto ſepe manifeſtū q̄ multi di
cūt et ī multis ita ē q̄ mercatura uellēt plus dāpnificari quā alii
dāpnificarēt ͦ. //Et ſic̄t. ī pecuniis pp̄riis aliquis īclinari pōt ad pl⁹
ↄtrue dādū et min⁹ retinēdū. Ita cīt. ↄmutabilia nō ē impoſſ^le. q̄ icli
netur ad min⁹ ſibi recipiēdū et plus alteri tribuēdū. Pōt g̊. rō ſic
formari h̄it⁹ electiuus mediī ē melior īt̄ h̄it⁹ electiuos extremorū
iuſti^a ē hui⁹ modi ut apparuit et ſcias bn̄ q̄ extrema ↄt̄ia quorū h̄i
t⁹ extremi ſt̄ electiui et quorū mediū eligit iuſti^a nō ſt̄ plus ſibi ac
cipe et min⁹ alt̄i t̄r̄l tribuere. Iſta enī nō ſt̄ ↄt̄ia ſꝫ cōſequūt ͦ ſe. Sꝫ il
la extrema ſt̄ plus ſibi accipe et min⁹ ſibi accipe ul' min⁹ alt̄i t̄buere
et plus alteri tribuere et ↄt̄ia eiꝫ nata ſt̄ fieri cīt̄ idē ſꝫ nūquā ſil̄t

Ca 9o. satis apparere pōt ex hiis que dcā fuerūt ī aa questiōe utrū
preter legalē iusticiam nēcē sit ponere iusticiā ꝑticularē ī ꝓbatiōib9 scdē
9nis. Itē nō solū ī opatiōib9 hoc ē manifestū ꝫ eciā ī passionib9 q̄rū iusticia
ē moderatiua ꝓprie nā viciose se hn̄t itē9 ꝗ nimiā h̄t ad aliena bona
affectionē sicut omēs cōcedūt. Sꝫ etiā ī hoc 9tingit min9 eē remissū ī 9
ueniencia nāqꝫ multa pn̄t ex hoc accidere puta defect9 lbē tēporalis et
dare 9mutātib9 sibi occasiōeꝫ ī iustificādi etiā qa natura nō ingenera
uit nob frustra passiōēs de9 eīꝫ et natura nichil frustra faciūt ut dr
ꝑmo celi ꝓp qd ī oībus naturalib9 passiōib9 ē possibile deficere ab eo qd
oꝫ nō utēdo eis quātū oꝫ et ubi et qn̄ et c de aliis circūstanciis. Itē hīi
duo hit9 extremi uidētur circa bona aliena et affectionē ad ea se h̄ere sicut
illiberalitas et ꝓdigalitas ad ꝓpria bona et affectiōeꝫ ad ea si g° illibe
ralitas et ꝓdigalitas st hit9 uiciosi sequit° ꝙ isti. Sciendū ē g: ꝙ si
iusticia nō sit media it duas ī iusticias nō ꝓp hoc seqt° pro ut aliq uolūt
ꝙ nō sit media it duos hit9 uiciosos. nā liberalitas nō ē media it duas
ī tēperācias illiberalitates ꝫ it illibalitatē et ꝓdigalitatē nc tēpancia it
duas ī tēperācias ꝫ it intēpanciā et ī sensibilitatē. noīa nāqꝫ ad placi
tū imponūt° et multa st hui9modi noīa ꝗ nō st imposita. vn̄ pōt dici ꝙ
uiciū iusticie oppositū scdm supabūdanciā uocat° ī iusticia uiciū autē sibi op
positū scdꝫ defectū nō h̄t nomē impositū eo ꝙ ī paucissimis ī ueit° sicut
aristoteles dr de īsensibilitate opposita tēperācie. Quare autē aristoteles de isto uo
cabulo nō tractauit forte dici pōt ꝙ cū duorū extremorū uiciorū alterū
sēꝑ plus opponit° uirtuti medie quā reliquū et sit pei9 aristoteles et alii mo
rales modicū curauerūt de illo loqui qa parū oppoit° uirtuti et ꝙ nō ē
multe malicie sicut ē ī proposito ꝓp qd sufficiebat aristoteli illud qd dici pote
rat ex hiis que generalr dcā fuerūt ī aliis libris ī spali. 3a 9o. ꝓbat°
ꝑmo ꝑ coēꝫ uirtutis diffinitiōeꝫ datā ī 2o lib° diffini° eīꝫ bona dꝫ 9ueni
re cuiꝫ 9tēto sub diffinito et nō debet eē mediū dubiū qn oīs uirtus ope
tur scdꝫ dictamē recte roīs ꝓp qd ī omi uirtute attēditur mediū scdꝫ
roēꝫ. Itē ꝙ mediū iusticie sit sumēdū ad nos et nō scdꝫ naturā rei sic pꝫ.
nā si mediū sumeretur scdꝫ rei naturā sequit° ꝙ ī eisdē reb9 existētib9
mediū eēt idē hoc ē fīm. nā uno tēpore tu h̄ebis pro sextario frumē
ti .x. paria calciamētorū et ī aliō tēpore nō ni tria. Itē mediū qd ī re
uariat° scdꝫ exigēciā humane ī digēcie nō sumit° scdꝫ rei naturā sed ad
nos sic ē de medio iusticie g. et c. Itē iusticia distributiua attēdit ad dignita
tatē et meritū ꝑsonarū 9mutatiua etiā quātū ad ī uolūtarias 9muta
tiōēs attēdit ad circūstancias multū eīꝫ drt ut dr aristoteles si hūs ꝑncipatū

ꝑcuſſerit ul' ſi alt' ꝑcuſſit eū. Ad huc etiā uolūtariū9 et ī uolūtariū dr̄t
multū ī ɔ̄mutatiōib9 autē uolūtariis ſaltē attēdit' ad humanā īdigen
ciā ſic' dc̄ū ē fuit. Dicēdū ē g' q ī iuſti' ncc̄e ē ṗmo rerū diſtribuen
darū et meritorū ꝓ quib9 diſtribu° faciēda ē aut etiā rerū ad īuicē
ɔ̄mutādorū extimare ualorē. hec aut' extima° nō attēdit' ſcd̄ꝫ rei nāꝫ
ſꝫ ad nos ſcd̄ꝫ humanā īdigēciā ſꝫ poſt hui9modi extimatioēꝫ bn̄ uerū ē
q ualoris rerū diſtribuēdarū ad ualorē meritorū uel etiā ualoris u
ni9 rerū ɔ̄mutādarū ad aliā mediū et equale ſumēdū ē ſcd̄ꝫ rē et h°
ītēdebat a° opinio ſꝫ tn̄ nō obſtante q hoc mō mediū ſumat' ſcd̄ꝫ rē nō
ē negādū qn etiā ſumat' ſcd̄ꝫ roēꝫ. nā rō recta ſic ipm̄ ſumere dictat
bn̄ roēs aliorū ɔ̄ hoc nichil cōcludūt. Sꝫ ad auctoritatē ar̄. dicēdū
ē q dupli' ī iuſti' mediū attēdit' uno modo eiꝫ mediū attēdit' ī con
ſonācia ɔ̄pis ad dictamē rōis recte et h° ē cōe omī ūtuti. Sꝫ iſto° nō eſt
loquut9 ar̄ ī iſto quīto qm̄ hoc ſciri poterat ex dc̄is ī 2° li° ī cōi diffi
nitiōe ūtutis. et ꝑ ea q̄ dc̄a fuerūt de aliis ūtutib9 ī ſpāli. oꝫ eiꝫ ꝓportio
nale accipe hic et illic. alio aut' ſpāli mō mediū attēdit' ī ipa iuſti'
ſcd̄ꝫ q ipā ē ad aliū diſtributiua ul' ɔ̄mutatiua bonoꝝ qd' quidē me
diū attēdit' ſcd̄ꝫ equalitatē ualoris rerū ul' ſcd̄ꝫ ꝓportioēꝫ ualoris rerū
ad ꝓportionē meritorū. et de hoc medio ſumēdo determinaut ar̄ ī hoc
quīto qa per predicta nō erat manifeſtū de ipō qd' ar̄ dicit.
Et ſic patet queſtio.

Q varto decimo querit'. Vtrū iuſtū ſit idē qd' e
quale ɔ̄paſſū. Et ar̄ q ſic quia iuſtū ē neqꝫ plus hr̄e debi
to neqꝫ min9 hoc aut' ſaluat' optime ſi quātū m̄ tradis
tātū de me recipias qd' ē equale ɔ̄pati g' et c̄. Itē iuſtū ē ad e
quale reducere qd' ē ī equale ꝑ qd' d' ar̄ Iniuſtū ī equale exīs
equare temptat iudex. Sꝫ qd' ē ī equale reducit' ad equale ꝑ equale
ɔ̄ pati. Nā ſi me ꝑcutis ī equales ſtatī ſum9 eo q tu habūdas ī lucro
et ego ī dāpno. Si g' te repcutiā tu recipis dāpnū eq̄le dāpno meo
et ego lucrū equale lucro tuo ꝑ qd' equales reddim' ſicut añ eram9
Itē ph'us negat iuſtū ēē ɔ̄ paſſū ī diſtributiua iuſti' magis quā ī ɔ̄
mutatiua. ſꝫ ī diſtributiua iuſtū ē paſſū qm̄ ſic ꝓportio geometri
ca ſaluat' ſ. q qui plus egit ad cōe bonū plus de cōi bono recipiat.
Itē ſi cōt' paſſū nō ēēt iuſtū hoc ēēt quia plus ē de aliquib9 ꝑſonis de
ferēdū quā aliis ſic' d' ar̄ de ṗncipe q̄ ꝑcuſſit. Sꝫ nō ē plus uni
ꝑſone deferēdū quā alteri qa d' ar̄ q nichil dr̄t ſi ſtudioſ9 prauūꝫ
priuauit uel prau9 ſtudioſū qm̄ ad nocumēti drām ſolum reſpic' lex

et utit⁹ ut equalib⁹. g° iustū est simplr̄ ꝯ passiū. Oppo^m^ d^t^ ar^es^ qui de hoc
reprehēdit pictagoricos q̄ deriauerūt simplr̄ iustū ꝯ passiū dicit enī q̄
ꝯ passiū nō ꝯgruit iusto distributiuo. dic^r^ etiā q̄ ī iusti^a^ ꝯmutatiua repi
tur instancia ī multis. Et poīt duas instācias .s. qm̄ nō equalit̄ ē puni
endus pcuciens pncipē et pnceps pcuciens. nec equalr̄ puniēd⁹ ē uo
lūtarie et ī uolūtarie ledens. Vidēdū ē primo quid ītelligim⁹ p equale
ꝯ passiū. Supponēdū ē g°. q̄ ī pposito p pati nichil aliud ītelligim⁹
quā ab a° recipe lucrū uł dāpnū. Equale g° ꝯ passiū pōt ītelligi du
plr̄. uno mō ꝯpando passionē uni⁹ ad passionē alteri⁹ ut quātū uni⁹
recipit lucri uł dāpni tātū alt̄ recipiat. Alio mō ꝯpando passionē
alicui⁹ in lucro ad passioēꝫ eiusdē ī dāpno uel q̄ quātū dāpnū re
cepit tantū lucrū recipiat. Cū autē dupl^x^ sit iusticia .s. distributi
ua et ꝯmutatiua. dicēdū ē primo q̄ ꝯ passiū nō hꝫ locū ī iusti^a^ dis
tributiua. Ad cui⁹ declaratioēꝫ notādū est q̄ ī distributioib⁹ duplex
est habitudo ꝯsiderāda qm̄ supponit⁹ q̄ bona coīa distribuūtur psō
nis singularib⁹ ꝑ id qd̄ ipis debēt⁹ nā si gratis distribuerētur nō eēt
ꝓprie iusti^a^ s3 liberalitas. Est g° pma hītudo coītatis ad illos quib⁹ fieri
debet distribu° a^a^ autē eorū quib⁹ facienda est distribu° ad ī uicē. Quā
tū ad pmā hītudinē iusti^a^ nō ur̄ eē n̄ ꝯmutatiua. nā coītas illis tribuit
pro eo qd̄ ab eis suscepit sicut si tu ī cero soluas opario tuo suā dietā. S3
quātū ad scd̄aꝫ hītudinē nulla ur̄ eē ꝯmutatio s3 solū distribu° ꝑ qd̄
a tali rpoꝛū ad inuicē hītudine iusti^a^ dicitur distributiua mō ꝯstat
q̄ scd̄ꝫ illaꝫ hītudinē nō hꝫ locū cōtra passiū qm̄ ꝯ passiū supponit aīi fciū
uel aīi passiū mō nullus ī alterū aīi egit uł ab altero aīi passus ē iō etc.
De iusti^a^ aut̄ ꝯmutatiua diuisi diuisimode respondēt. dicūt eīj qdā
duplices eē ꝯmutatioēs .s. uolūtarias et ī uolūtarias et q̄ ī ꝯmutati
oībus ī uolūtariis iustū nō ē idē q̄ ꝯ passiū. S3 q̄ ī uolūtariis est idē
primū declarant pmo it̄ psonas ī equales qm̄ sic^t^ d^t^ ar^es^ si aliquis
pcuciat pncipē nō oꝫ repcuti solū. S3 grauius puniri. Cui⁹ rō ē quia
ī lesioē pncipis leditur tota coītas cui⁹ pnceps gerit uices. Si autē ille
repcuteret⁹ ipe solus lederetur ꝑ qd̄ nō eēt sufficiēs puni° uł satisfac
tio. 2° idē dicūt patere de psōis equalib⁹ ī quib⁹ ē magis dubiū. Si
eīj quis equalē sibi pcuciat aut rē suā auferat nō est satisfactio suffi
ciens q̄ pcuciatur aut q̄ rē ablatā restituere ꝯpellat⁹. Cui⁹ rō ē quia
talis nō solū īfert nocumētū uł ī iuriā pximo quē pcussit s3 etiā toti
coītati cui⁹ tutelā et ī munitatē uiolauit et etiā iusti^e^ publice quā ꝯ
tēpsit. Est g° iustū q̄ ille maiorē penā paciat⁹. Ad qd̄ ar^es^ etiā primo

magnorū moraliū talē ur̄ īducere rōnē q̄ dupl'r peccat dupl'r puniri debet. ꝫ qui alterū pcussit peccauit q̄a nocuit ei . iō tm̄ ei noceri deb; 2° peccauit q̄a īcepit et pacē et īnocētiā uiolau^t. ꝑ qd' pctm̄ ille ul terius puniri debet . s. q̄ alterū pcussit . Itē seq̄retur q̄ nō eēt magis puniend⁹ qui uolūtarie et fraudulēter pcussit q̄ꝫ qui īuolūtarie et ex repentina passiōe qd' ē ꝯtra q̄a dr̄ ar̄es in isto quīto q̄ scdūs neq; ē īiust⁹ neq; malus alt' aut' est īiust⁹ et malus . Iō patet q̄ prim⁹ magis peccat et magis puniri debet . Dicit etiā ar̄es ī isto ꝓpōito q̄ ī uolūtariū et uolūtariū drt̄ multū . Scdꝫ intūt⁹ ꝓbare p rōez ar̄is q̄a illo mō iustū est ī ꝯmutatiōib⁹ uolūtariis quo mō cōitas ciuitatis ꝯseruatur ꝫ hoc ē p equale ꝯpati . nā si quis recipiat bona alteri⁹ et nō ꝯfaciat et retribuat ꝓut⁹ er^t et nō poter^t h⁹ tollerari īter ciues . Itē sicut ar̄es declarat artes destruerētur si nō fecerit faciēs et quātū et quale et paciens hoc et tātū et tale . Hec autē opiō ꝫ ī ea cōcordēt q̄ꝫ omēs nec uera ē ut puto nec ē de ītenciōe ar̄is . Q autē nō sit de ītenciōe ar̄is apparet q̄m si loquam⁹ de equali ꝯpasso equalitate quātitatis pꝫ q̄ ar̄es nō solū ī ꝯmutatiōib⁹ īuolūtariis negat iustū eē ꝯpassū ꝫ etiā ī uolūtariis . dicit enī ꝫ ī ꝯmunicatiōib⁹ quidē ꝯmutatiuis ꝯtinet tale iustū ꝯ passū scdꝫ ꝓportiōeꝫ nō scdꝫ equalitateꝫ qd' stati ipe longo ꝓmone declarat ī ꝯmutatiōib⁹ uolūtariis ut pꝫ aspicienti . si autē loquam⁹ de equalitate ꝓportiōis patꝫ q̄ ar̄es nō solū ponit iustū eē ꝯpassū ī uolūtariis ꝫ etiā ī īuolūtariis d^t eīꝫ p° magnorū moraliū . Seruiēs eīꝫ si pcusser^t liberū nō iustū ē ꝯ pcuti semel . ꝫ multociens et ꝯpassū autē iustū ī eo qd' ꝓportiōale . sic^t eīꝫ lib' h't se ad seruū ī eēndo melior ita ꝯfacere ad ꝑfactū . Itē scdꝫ dictā opinionē nō apparet quō cōcordēt duo dicta ar̄is quorū p'mū est . Q michil drt̄ si studios⁹ prauū priuau^t uel prau⁹ studiosū neq; si mechat⁹ ē prauu⁹ ul' studiosus ꝫ ad driāꝫ nocumēti solū respic^t lex . Alterū dcūꝫ ē . si p'ncipatū hn̄s pcussit nō oꝫ repcuti et si p'ncipē pcussit nō soluꝫ repcuti oꝫ ꝫ et puniri . Ista enī dcā uidētur eē ꝯria et st' ambo de cōmutatiōib⁹ īuolūtariis . Itē dcā opinio nō ē uera p'mo quidē quātū ad uolūtarias ꝯmutatiōes quia pone casū q̄ acceptis sorte et platone et duab⁹ eorū uxorib⁹ de uolūtate eorū ꝑ⁹ sortes mecetur cū uxore platonis nō ꝑ hoc erit iustū q̄ plato mecet^r cū uxore sortis quāuis omēs uellēt illud q̄m nullū pctm̄ aut īhonestū pōt eē iustū h⁹ aut' eēt īhonestū et pctm̄ ꝯpassuꝫ eq̄le nō h't semp locū ī ꝯmutatiōib⁹ uolūtariis . Sil'r neq; uera ē opinio ꝑdicta ꝑut īꝓposito pōit dissilitudi

nō it' uolūtarias

nē ītʼ uolūtarias et ī uolūtarias ꝯmutatioēs qdʼ ex suppōne nrā po
terit apparere. Sꝫ hanc opinionē ꝑtrāseo qa si quis cōsideret nō magis
uīr eē uera nec de itēcioē arʼ.ˡˢ quā p̄cedens. Jō pono scdꝫ arʼ.ˡᵉᵐ tres
ꝯclusioēs. Prima ē ꝙ iustū nō semꝑ fit ꝑ equale ꝯpassū equalitate q̄
titatis rerū ꝯmutabiliū. 2ᵃ ꝯ. ꝙ alīn ꝫ raro fit iustū ꝑ hui9 modi p̄dic
tū equale ꝯpassū et cū h9. uidebitʳ qñ sic fit et qñ nō. 3ᵃ ꝯ. ē ꝙ ius
tū sēꝑ fit ꝑ equale ꝯpassū equalitate ꝓportiōis ad aliquā mēsuraꝫ
scdꝫ quā extimari pōt ualor rerū ꝯmutabiliū. Prima ꝯ. pꝫ pᵒ. ī inuo
lūtariis qa ꝑcuciēs p̄ncipē uel p̄nceps ꝑcutiēs alterū nō dꝫ repcu
ti solū equali repcutioē neqꝫ equl equalitʳ dꝫ puniri uolūtarie et ī uo
lūtarie ꝑcutiēs sicᵗ prius argutū fuit. nec furtiue rē tuā accipiens
dꝫ eā restituere solū ꝫ et ultra puniri. 2ᵒ illud pꝫ ī ꝯmutatiōib9 uolū
tariis qm̄ si dom9 tua ualet cētū solidos et unū calciamētū ualet duos
solidos iustū erʳ dare quīqꝫgita calciamēta ꝓ una domo. Sꝫ quīqꝫgita
calciamēta nō sᵗ eqlia uni domui neqꝫ scdꝫ quātitatē ipoꝝ ꝯtinuā
neqꝫ scdꝫ discretā. Nā dom9 ē maior et calciamēta sᵗ plura. Jtē tā ī
uolūtariis q̄ ī inuolūtariis nō pōt equalitas quātitatis obseruari ī
ᵗ ea que nō sᵗ scdꝫ quātitatē ꝯmēsurabilia ꝫ iustū ī ueitʳ. ubi ꝯmu
tabilia nō sᵗ ꝯmēsurabilia scdꝫ suā quātitatē ut si grārū actiōes reddā
tur ꝓ data pecunia ulʼ si homo ītficiatʳ ꝓ pecunia furata ꝯ. et cᵉ. 2ᵃ
ꝯ. pōt euidens fieri si cōsiderem9 singulas spēs ꝯmutabiliū arʼ.ᵉˢ eꝫ
uolūtarias ꝯmutatioēs enumeratʳ plures .s. uēditioēꝫ emptioēꝫ mu
tuatioēꝫ fideiussioēꝫ usū depositioēꝫ ꝯductioēꝫ. et pt addi libalē datio
nē. Venditio ē ꝑ quā uēdēs trāsfert dñiūꝫ sue rei ī alterū ꝓ cᵗo p̄cio
Emptio autē ē ꝑ quā ī emētē trāsfert alteri9 rei dñiūꝫ ꝓ dato precio
Et ī istis ꝑmutatiōib9 manifestū ē ꝙ nō sit obseruāda equalitas quā
titatis qm̄ p̄ciū datū alteri9 ē rōis a re uēdita uel empta et nō sibi ꝯ
mēsurabilis scdꝫ suā quātitē quātitatē. nō eꝫ ī uēditiōib9 et ēptiōi
b9 ego do frumētū ꝓ ꝯsili frumēto neqꝫ cutellū pro cutello sili. ꝫ cutel
lū uel pecuniā ꝓ frumēto et h9. ītēdebat cū dᵗ nō eꝫ ex duob9 medi
cis fit ꝯmuta9 ꝫ ex medico et agricola et oīo altis et nō equalibus
Sꝫ oꝫ hos equari supple scdꝫ ꝓportiōeꝫ. Mutua9 autʳ ē ꝑ quā mutu
ans trāsfert dñiūꝫ sue rei ī alterū ut equalē ulʼ silēꝫ recipiat ut mu
tuo tibi denariū ulʼ sextariū frumēti. Et ī hac ꝯmutatioē maifestū
ē ex tīnis ꝙ obseruāda ē equalitas quātitatis n̄ forte qa mutuās fa
cit grāꝫ alteri īdigēti re sua ī quo cāu recipiēs nō solū tenetʳ reddere
equale rei mutuate ꝫ cū hoc tenetʳ ad grārū actiōes ꝓ grā sibi facta.

Et ſic iterū pꝫ qd' iuſtū nō ꝯſiſtit ī ſola equalitate quātitatis aliī tū pōt
ꝯtīgere ꝙ hui⁹modi mutua⁹ fit ad utilitatē utriuſqꝫ ut ſi uinū habeas h⁹
āno ī habūdācia et m̄ deficiat et appareat ꝙ āno ſequēte ꝯ̃riū debeat e
uenire mutuabis m̄ doliū uini ad reddēdū āno ſequēti nouū h⁹· eīꝫ eſt
m̄ utile qa īdigeo et tibi qa indigebis et uinū tuū ſeruare nō poſſes. Et iſ
to caū forte ſufficeret ad iuſtū equalitas quātitatis. fideiuſſio ē ꝑ quā q̄s
ſe uł ſua obligāt pro debito alteri⁹ ſi ille deficeret. Et tūc manifeſtū ē ꝙ ſi
ſoluerit debitū alt' tenet⁹ ſibi reſtituere ī tāto et ī tali et ultra tenetur
ei ad multas grãrū actioēs. Vſū autē uī aꝛ̃ꝛ̃^{es} uocare ſcd'ꝫ quē quis
rē ſuā gratis cōcedit ſibi retēd'o dn̄o et tūc iuſtū ꝯſiſtit ī reddēdo idē
cū grãrū actioīb⁹. Depoſitio ē ſcd'ꝫ quā quis rē ſuā ꝑ ſecuritate ī cuſto
dia alterius deponit. Et tūc iuſtū ē ꝙ eadē res ſibi reddat⁹ n̄ ꝙ de
ponēs tenet⁹ cuſtodienti ad aliqd' ſolariū uel ad grãrū actioēs. Cō
ductio ē qua quis ꝑ certo tēpore uēdit rei ſue uſū. Et manifeſtū ē ꝙ
ibi nō obſeruat⁹ equalitas quātitatis. Vſus eīꝫ et p̄ciū īde acceptū nō ſt'
ꝯmēſurabiliū quātitatū. Dona⁹ uero ē ſcd'ꝫ quā aliq̄s trāſfert rē ſuā
ī alterū ſine ſpe rehabendi et ſine pacto remunerationis. Et ī iſta ꝯmu
tatioē iuſtū ꝯſiſtit ī reddēdo grãrū actiones uel ſeruiciū uel laudes
uel aliquid aliud hui⁹modi. Nā ſcd'ꝫ iuſtī^{a} ut d' aꝛ̃ꝛ̃^{es} refamulari oꝫ
ei qui grãꝫ fecit. Recipiēs enīꝫ grãꝫ tenet⁹ faciēti lꝫ nō de pacto tū de
iuſto et ꝯdigno. Alie aut' ſt' ꝯmutatioēs īuolūtarie q̄s aꝛ̃ꝛ̃^{es} enu
merat ī lrã de quib⁹ ē manifeſtū ꝙ et ſi dāpnū illatū aliqn̄ ſit reſti
tuendū ſcd'ꝫ equalitatē quātitatis tū ultra oꝫ īiuriātē puniri ꝑꝑ qd'
ī talib⁹ iuſtis nō ē p̄ale ꝯ̃paſſuꝫ equale ſcd'ꝫ quātitatē. ꝫ^a ꝯ⁹ pt̄ eciā
ꝓbari īductiue nā ī emptioīb⁹ et uēditioīb⁹ et ꝯductioīb⁹ nō oꝫ unū ꝑ
uno accipe. artes enī ut d' aꝛ̃ꝛ̃^{es} deſtruerētur. nullus nāqꝫ domifi
caret ſi oporteret unū ſolū calciamētū pro una domo recipe oꝫ g^{i} ex
timare quātū dom⁹ ualet et calciamēta tot apponere ꝙ ſit ualoris
equalis et tūc ꝯmutare. hec autē uocat⁹ equalitas ꝓportioīs ad mē
ſurā ualoris. q̄ aut' ſit illa mēſura dicet⁹ poſt. Sꝫ ī mutatioē et fide
iuſſioē ī uſu et depoſitioē et donatioē oꝫ etiā adequare ſcd'ꝫ ualorē
grãrū regrãtioēs. Et ſi dicas ꝙ hoc ē impoſ^{le} qm̄ ſi aliquis dat tibi
decē libras. et tu dicas ei grates dn̄e nō tātū ualꝫ illud dcīꝫ tuū q̄
tū decē libre. Ad hoc reſpōdeo ꝙ ualor rerū eſtimat⁹ ſcd'ꝫ humanā
īdigēciā poſ^{le} ē autē ꝙ dans decē libras ē ualde diues ita ꝙ nichil
īdiget pecunia uł modicū ſꝫ magis īdiget honore. Et forte recipiēs
ē magne honeſtatis ita ꝙ dans .x. libras multū honorat⁹ ſi ille reci

ꝑciens dicat grates dnō ymo ſiq̄nqꝫ ſolū dignetur recipe donū illud ꝑꝑ
qd' ſic optime fit adequatio ſcdꝫ proportionē ad mēſurā ualoris. De ꝯ
mutatioīb⁹ aūt ĩ uolūtariis cōſiderādū ē ꝙ qui alterū ꝑter ei⁹ uolūtatē
dāpnificat ipē dupl'r ĩiuſtificat ꝑmo quidē ĩ illū. 2º uero ĩ cōitatē tū
quia ille erat pars q̄dā cōitatis. tū quia etiā uiolabat leges cōitatis
tū qa dat exemplū aliis malū. Quātū g' ad ꝑmā ĩiuſtificationē
oꝫ extimare nocumētū qd' ille paſſus ē et tāti ualoris lucrū ſibi reſti
tuere. Nō eīꝫ ſufficit ꝙ ille tātū nocumētū patiat᷑ nā ſi ꝯbuſiſti domū
meā nō eēt ĩn iuſta recōpenſatio fcā ſi eciā dom⁹ mea ꝯbureret᷑ nichil
eīꝫ hērez ide lucri. Et ſic patet ꝙ equale ꝯ̈paſſū dꝫ attēdi ꝯꝑando paſſi
onē alicui⁹ ĩ lucro ad priorē paſſionē ipius ĩ dāpno et nō ꝯꝑando paſ
ſioēꝫ uni⁹ ad paſſioēꝫ alterius. Sꝫ forte tu dices dnē poſſ'le ē ꝙ ille nō hē
bit unde poſſet recōpenſatio fieri. Ad hoc dicēdū ē ꝙ quia iura nō
ſt' ad impoſſ'le faciendū ē qd' fieri pōt ĩfligatur ei pena uel corporalis
ul' a⁹ ſcdꝫ quātitatē ul' qualitatē delicti ſi ē po'le. Et ſi nō ē po'le tūc fi
at propīquius qd' fieri pōt. Quātū ad ſcd'āꝫ ĩiuſtificatioēꝫ oꝫ eciā nocu
mētū extimare. magis eīꝫ nocuit ſi ꝑncipē ꝑcuſſit quā ſi aliū et ſi li
berū quā ſeruū. Quāto eīꝫ ledit maiorē uel nobiliorē ꝑtē cōitatis tā
tū cōitati mai⁹ ĩtulit nocumētū et magis ſi publice quā ſi occulte
et magis ſi inſidioſe et cū deliberatioē quā ſi ex repentina paſſioē
et qa magis ſe ꝯtēpſit leges cōēs nocumēto ſic eſtimato ſcdꝫ omēs
circūſtancias ĩcidētes oꝫ tanti ualoris lucrū cōitati reſtituere ul' pe
nā ꝑꝑortionalē ei infligere uel ſic' melius er' poſ'le ſic' dicebat᷑. Sic
g' pꝫ ꝙ ꝯ̈paſſū ꝑꝑortionale ē iuſtū ĩ ꝯmutatioē et nō ꝯ̈ paſſū equale
quātitatiue ꝙ maīfeſte propalau' ar̄ꝛ'es ĩ ꝑncipio magnorū moraliū
et uide ibi totū capl'ꝫ ſi uis. Ad ꝑmā g' rōnē dicēdū ꝙ neqꝫ plus
hrē debito neqꝫ min⁹ ſemꝑ ſaluat᷑ ꝑ ꝯ̈paſſū proportioāle ſꝫ nō ſemꝑ
per equale ut dcūꝫ ē. Ad aliā dicēdū ē eodē modo. ſꝫ qn̄ dicitur
ꝙ equales fiūt ſi ꝑcuciēs repcutiat᷑ dicēdū ē ꝙ ſi illi int' ſe fiant
equales tū cōitas remanet leſa ꝑꝑ qd' oꝫ aliā fieri punitioēꝫ. Et ite
rū dcūꝫ fuit ꝙ iuſtū ꝯ̈paſſū nō attēdit᷑ ꝑncipali' ſcdꝫ ꝯꝑatioēꝫ paſ
ſioīs ad paſſionē alteri⁹ ſꝫ ſcdꝫ ꝯꝑatioēꝫ paſſioīs ĩ lucro ad ꝓcedētē
ei⁹ paſſionē ĩ dāpno. ſic eīꝫ fit dāpni reſtitucio et iō rō peccabat ꝑ
quāto ali' ꝓcedebat. Ad aᵐ dicēdū ē ꝙ lꝫ ꝯ̈paſſiꝫ attēdat᷑ ĩ diſtri
butioīb⁹ ſcdꝫ ꝯꝑatioēꝫ eorū quib⁹ fit diſtributio ad cōitatē tū nulluꝫ
ē ꝯ̈paſſū ſcdꝫ ꝯꝑatioēꝫ eorū quib⁹ fit diſtributio ad ĩuicē et hoc cō
ceſſim⁹ ĩ pōne. Ad euidēciā ultime rōis ſciendū ē ꝙ ali' diſt'buti

ua iusti^a et alit̃ ɔmutatiua dignitates ꝑsonarũ attẽdũt distribu
tiua nãq; dignitates et merita ꝑsonarũ attẽdit ut distribuẽdo e
qualitatẽ proportiõis rerũ distribuẽdarũ ad dignitates ꝑsonaꝝ
et merita ĩueniat et obseruet. Sꝫ ɔmutatiua dignitates ꝑsonaꝝ
attẽdit ad estimãdũ quãtitatẽ dãpni ul' luc̃ ut poss^t lucrũ eq̃redã
pno scd'ꝫ ꝓportionẽ ad mẽsurã ɔmẽsurabiliũ. Ex q̇bus pꝫ bñ quõ debeãt
intelligi duo dcã ar̃^is allegata p^o que p̃ma facie uidet^r ẽẽ ɔ̃ria et nõ
st' d^t ẽiꝫ p^o q' nichil drt si studios^s prauũ p̃uauit uel prau^s studiosũ
qd' ẽ uerũ ĩ equãdo lucrũ dãpno nõ eq̃t^r scd'ꝫ ꝓportiõe ad studiosita
tẽ uel prauitatẽ ip̃orũ s; scd'ꝫ ꝓportionẽ ad mẽsurã ɔmẽsurabiliũ de
qua dicetur post. s; multũ differt ĩ extimãdo quãtitatẽ dãpni ul'
lucri. 2° uo d^t q' si p̃ncipatũ h̃ñs ꝑcussit nõ oꝫ repcuti et si p̃ncipe
quis ꝑcussit nõ oꝫ repcuti solũ s; et puniri qd' nõ ẽ ex eo quia eq̃ciodãp
ni lucro et eq^o fiat scd'ꝫ ꝓportiõe ad p̃ncipis uel alti^s cui'cũq; dignitatẽ
s; q^a quãtitas nocumẽti ẽ maior si p̃nceps ꝑcutiat^r quã alt̃. ¶ P dcã e
tiã pꝫ quõ rõẽs aliarũ oppinionũ procedãt ſdcirco has ptrãseo.

Vinto decimo queritur: Vtrũ omiã ɔmutabilia
sint una mẽsura mẽsurabilia. Et ar^r q' nõ q^a oĩa ɔmẽsura
bilia debẽt ẽẽ eiusdẽ generis eo q' oꝫ mẽsurã ẽẽ eiusde
generis mẽsurato ymo eiusdẽ spẽi scd'ꝫ uelle ar̃^is x^o meth^ce sep aut
ɔgnatũ ẽ metrũ magnitudinũ q̇dẽ eiꝫ magnitudo et scd'ꝫ unũqd'q;
lõgitudinis lõgitudo latitudinis latitudo et c̃. Et ɔ^tor ẽ^o phy^cor ĩ fine
d^t q' mẽsura nõ ẽ extra gen^s mẽsurati s; ɔmutabilia st' diuisa generis
et spẽ g^i nõ st' ɔmẽsurabilia. Jtẽ ɔmẽsurabilia st' ɔpabilia s; nõ oĩa ɔ
mutabilia st' ɔpabilia g^i et c̃. Minor ꝓbat^r q^a 7° phy^cor declarat a
ris^tes q' ɔpabilia nõ debẽt ẽẽ equiuoca n^c h̃rẽ diuisiꝫ sbm p̃miũ nec
h̃rẽ driãm neq; qd' neq; ĩ quo ĩ tãtũ q' scd'ꝫ colorẽ nõ est ɔpatio sed
scd'ꝫ albũ. Et ɔ^tor ibidẽ exp̃mit q' illa nõ ɔpant^r q̃ nõ st' eiusdẽ spẽi
quãuis sint eiusdẽ g̃nis. s; nõ oĩa ɔmutabilia st' eiusdẽ spẽi n^c eiusdẽ
generis g^i et c̃. Jtẽ ar̃^es it̃ ɔmutabilia enumerat mortẽ corꝑalẽ q̃ nõ
ẽ ɔmẽsurabilis bonis exterioib^s nullus eiꝫ sane mẽtis ꝑ tota pecuniã
mũdi uellet q' sibi amputaret^r caput. Oppo^m d^t ar̃^es ɔcludẽs ita
oꝫ g^i uno aliquo oĩa mẽsurari. Videt^r m̃ distinguẽdũ ẽẽ sic q' ɔmẽ ɔ
mutabilia ɔsiderari possũt uno^o scd'ꝫ suas rõẽs spãles uel absolutas
alio^o scd'ꝫ q' ueniũt ĩ usũ humanũ. P̃mo g^i mõ dicẽdũ ẽ q' nõ oꝫ ea ẽẽ
ɔmẽsurabilia qd' ꝓbat^r q^m ɔmutabilia diuisorũ st' generũ scd'ꝫ suas sbas
et talia nõ st' ɔmẽsurabilia. Jtẽ eorũ que st' ɔmẽsurabilia qd'ꝫ si sit

mm⁹ altero tociēs replicari poſſet ꝙ fieret alti equale aut etiā mai⁹ ſic aut' nō ē de oībus ꝯmutabilib⁹ ſcdꝫ ſuas ſbās ꝯſideratis. Qd' pꝫ qa equi et aſini lapides et ferrū boues et capre ſt' ꝯmutabiles et tñ ꝯſtat ꝙ ſcdꝫ ſbē pfectioēꝫ et nobilitatē equ⁹ ymo qdcūqꝫ aīātur ut muſca excederet ſemp lapides aut ī aīāta quātūcūqꝫ multiplicata et c̄. Et ſi dicat ali quis ꝗ qa de⁹ ē mēſura oīūꝫ encium. dicēdū ē breuit' ꝙ ut eē deus ſic ē mēſura encū ꝙ quātū dat eis eē tātū hñt. ſꝫ nō ē mēſura ipoꝝ ſic'. hic loqm⁹ ſ. ſcdꝫ quā mēſurabilia poſſit adequari ad īuicē et ad mēſurā. De ꝯmutabilib⁹ autē ꝯſideratis ſcdꝫ ꝙ ī humanū uſū ueī ūt diſtinguēdū ē ꝙ aliq̄ ſt' q̄ iuſta pmutari pñt et a⁹ que nō eo ꝙ e orū pmuta⁹ eēt ꝯ leges aut ꝯ bonos mores v' grā ſi quis pmutaret alti uxorē aut corporale mēbrū aut aliq̇d tale. Quātū g⁹ ad ea que iuſte ꝯmutari pñt. dicēdū ē ꝙ omīa ſt' una mēſura ꝯmēſurabilia ꝙ ſic pbat⁹. Illud oꝫ eē ſine quo ſaluari nō poſſꝫ humana ciuilitas et cōīca tio neqꝫ ſbſtentari poſſꝫ huāna natura ſꝫ nō poſſꝫ ſaluari ſi ꝯmutabilia nō eēnt ꝯmēſurabilia g⁹ et c̄. Maior pba⁹ qa homo a natura ciuile aīāl ē et cōīcatiuū ut pꝫ pmo poli'. Si g⁹ natura nō deficit ī neceſſariis et nichil fac' fruſtra nēē ē illud eē p qd' hoīm ciuilitas illa natura lis ſaluat⁹ alit' ciuilitas illa fruſtra eēt et nā eēt defectuoſa. Minor autē ſic declarat⁹ ad humanā ſbſtētacioēꝫ et cōīcatioēꝫ requirit⁹ bo norū q̄ ī humanū uſū cadūt multiplex ꝯmuta⁹ hec autē ꝯmuta⁹ nō fieret ſi illa bona nō eēnt aliq̄ una mēſura ꝯmēſurabilia g⁹ ſine ipoꝝ ꝯmēſurabilitate nō ſuaret⁹ huāna natura et cōīca⁹ poli⁹. Maior iſ ti⁹ p ſili patet qm̄ tāta ē humane nature fragilitas et īdigēcia ꝙ nul lus ymo neqꝫ pauci ſic' pu⁹ dcūꝫ fuit pñt ſibi puidere de neceſſariis ad uitā nedū de requiſitis ad ſufficientē ad uitā multi tñ hoc pñt nō tñ ſine ꝯmutatioib⁹ vꝫ ꝙ coriari⁹ ī calciamētis habūdās pro eis domū frumētū et ueſtes accipiat. Eo⁹ uo domificator p domib⁹ frumētuꝫ calciamēta et ueſtes et ſic de aliis. Sil' ī t̄ra unā creſcūt habūdā ter frumēta ſꝫ nulla uina ī a⁹ t̄ra uina habūdāter ſꝫ frumēta nul la uel pauca oꝫ g⁹ pmutari ut ipī frumēta quib⁹ īdigēt accipiāt et nos uina. Minor autē p̄facti ſilli ſic pꝫ nullus p modū pmutatiōis ne ceſſarie ad ſubſtētatiōeꝫ humane nature ſ. ſine actu lib'alitatis dabit unā domū pulcrā pro uno calciamēto uel p una ueſte nā ſi ita oporte ret fieri domificator nō poſſet uiuere qm̄ ipē āñuꝫ apponet ī ꝯſtruēdo unā domū. Sig⁹ pro illa hēret n̄ unā ueſtē unde haberet ipē cibū g⁹ nō dabit n̄ pro tot reb⁹ quot ſt' ꝙ ſit adequate domui ī ualore oꝫ g⁹ ꝯmu

tabilia adequari ſi debeant ꝯmutatioēs fieri. Adequari autē nō pn̄t
n̄ ea q̄ una cōi mēſura ſt̄ meſurabilia iō et c̄ꝯ. De hiis aut̄ q̄ iuſte nō pn̄t
ꝯmutari dicēdū ē qđ ipoꝝ duo ſt̄ gn̄a. quedā eīꝫ iuſte ꝯmutari nō pn̄t
quia lege ꝓhibita ſt̄. alia autē qa ſcđꝫ ꝯditiōeꝫ naē ꝯmutari nūq̄ꝫ licet
pmū autē gen⁹ circūſcpta ꝓhibitiōē eiuſdē ē modi cū hiis q̄ iuſte ꝯ
mutari pn̄t ſi͠ꝫ iō de hiis ſic̄ de illis dicēdū ē. De ſcđo autē genere
uī̄ eē dicēdū ꝙ ipā cū hiis que iuſte ꝯmutari pn̄t nulla eadē mēſura
ſt̄ mēſurabilia ꝙ ſic uī̄ poſſe ꝓbari. nā ſi eēn̄t eis ꝯmēſurabilia poſſēt eis
equari et ſic poſſent iuſte ꝯmutari qđ ē ꝯ̄ poſitū. Itē hoc patet īductiue
qm̄ nullus recti iudicii uellꝫ pro bob⁹ uel oīb⁹ aut quibuſcūqꝫ boīs ex
teriorib⁹ uitā corporalē uel mēbrū āmittere uel uxorē ꝓpriā alti dare
ad mechandū. Et ſi poſſꝫ hoc uellet ſcđꝫ rectū iudiciū tūc illud eēt eis
ꝯmutabile qđ ē ꝯ̄ poſitū. Itē bona aīe nullis bonoꝝ exterioꝝ uel cor
poris apciabilia ſt̄ ex eo ꝙ ſt̄ fines illoꝝ et ordinata ī fine quātūcūqꝫ
pliſicata nō pn̄t attingere finis bonitatē et ꝑfectionē et qa ſt̄ ī gn̄e bo
ni diūſoꝝ generū hec quidē honeſta hec autē utilia diūſoꝝ aut̄ gene
rū nō ē eadē mēſura. Et hoꝝ bonoꝝ ī ꝯmēſurabilitatē. Seneca decla
rat ī mltis eī⁹ epiſtolis ad lucillū. de bonis enī aīe q̄ dicim⁹ honeſta bona
dī̄. enī ī eplā Sub īde. ſic. ſūmū bonū ē qđ honeſtū ē. et quo magis ad
mireris. Unū bonū ē qđ honeſtū ē cetera fl̄a et adulterina bona ſt̄. Et
parū poſt dī̄. hoc liqueat nichil eē bonū n̄ honeſtū et oīa ī comoda ſuo
iure bona uocabūt᷒. ſilr̄ ī eplā Inimicicias. dī̄. unū ē enī bonū qđ honeſ
tū. ī illis nichil īuenies nichil ueri nichil certi q̄cūqꝫ fame placet. Et
ambas iſtarū ꝓpōnū declarat mltis et pulcerimis demōſtratiōib⁹ ī
eadē eplā quas uideas ſi placet. Nūc autē ita ē ꝙ talia q̄ iuſte ꝯmu
tari nō pn̄t ſic ī retēciōe ipoꝝ ānexa ſt̄ aīe bonis ꝙ abſqꝫ ipoꝝ detri
mēto nullus pt̄ ea uolūtarie ꝯmutare ꝑ qđ dāpno ꝙ ꝯmutās ī cur
rit nullū pōt eī lucrū equale reddi. Sꝫ cc̄ dicta dubitatiōes occur
rūt p̄ᵃ ꝙ ſi ſortes uxorē ſuā ipā nolēte dederit ſponte platoni ad me
chandū pro .x. libris quis iſtoꝝ lucrat᷒ uł dāpnificat᷒. ſi dicas ꝙ am
bo lucrātur g̊. bona ē mercatura et null⁹ ī iuſtū patit᷒. et ſic ꝑ ꝯ̄ns
nullus ī iuſtū agit. Et ſi dicas ꝙ uterqꝫ dāpnificat᷒. g̊. nullus ī iuſtuꝫ
facit qa īiuſtū facere ē lucrari. ſ. plus hr̄e debito ī boīs et min⁹ ī malis.
Si uō dicas ꝙ un⁹ lucrat᷒ et alt̄ dāpnificat᷒. g̊ ſolus eoꝝ ī iuſtū fac̄. et
alt̄ ſolus ī iuſtū patit᷒. et hᵉ. oīa ſt̄ abſurda quō g̊. erit. Scđa dubitaᵒ
ē utrū ꝯmutabilia q̄ ꝯmutari nō pn̄t ſint ad īuicē ł nō cū aliis ꝯmē
ſurabilia. Tercia dubitaᵒ ē. ſi ſortes ꝑcuſſerit plonē uulnerau̅ᵗ uł īt̄fece

rit quō talis ī iustifica° poterit ad iustū reduci. Ad pmā dubitatio
nē dicēdū ē q utq3 dāpnificat° sc̄dm aīa3 quia peccant. unde puniri
debent dāpna eni aīe qa st ī mā potestate nō st restituenda s3 amplꝰ
punieda. quātū ad extioza bona quib3 eoꝝ lucrat° qa plus debito bt. bt
eni qd bēre nō debet. Si tu dices quis g° dāpnificat° quo ad illa bona
exterioza. ipi ei3 nō pnt bre ī debitū lucrū n aliquo altero dāpnificato
Ad hoc pōt responderi duplr pmo q cōitas dāpnificat° ab utroq3 ip
soꝝ ī quātū dant aliis occasioe3 et exᵐ malefaciēdi aut eciā ī quātū le
ges coēs offendūt. Vel scd̄o pōt dici q utq3 dāpnificat° sc̄d3 aīa3 ut dic
tū ē. s3 quātū ad illud sc̄d3 uī q nulla sit ī iustifica°. ꝓ hoc q nullꝰ fact
ī iustū sibi nec alteri q̇libet autē se ip3 dāpnificat sc̄d3 aīa3 forte q dici
pōt q utq3 ipoꝝ nō se ip3 solū s3 alterū dāpnificat ī quātū utq3 ē alte
ri cā uel occasio se ꝑ ip3 dāpnificādi. et sic iterū utq3 grauit ī iustifi
care uī nō solū ei3 qui bona corporis aut extioza tollit ī iustificat s3
multo plus qui ꝑditionis aīe occasioe3 ministrat hec autē ī iustifica
tio forte nō ē sc̄d3 pticularē ī iusticiā s3 sc̄d3 legalē ꝑ iustiᵃ. nāq3 pti
cularis eē uī circa ea alioꝝ bonoꝝ que nobis possumꝰ applicare ul ab
eis auferre et quoꝝ dn̄a ē fortuna sicᵗ dᵗ axᵉˢ. Ad aᵐ dubitatio
nē forte dici pōt q dāpnū uniꝰ dāpno alteriꝰ et lucrū lucro equari pōt
alr̄ et si utq3 amboꝝ uxorē alteriꝰ accipiat sc̄d3 omēs circūstācias pa
res uel si similr utq3 alterū ītficiat aut brachiū eius amputauerit. S3
lucrū dāpno saltē ī ↄmutatioe uolūtaria equari nō pōt ut apparuit
ī solutioē pcedētis rōnis eo q aīa dāpnificat° et dāpnis aīe nullū
pōt equari corporale lucrū. Ad aliā dubitatioe3 que petit de ↄmu
tatioibꝰ ī uolūtariis. dicēdū ē q ꝑcuciens alterū ī iuste dāpnifi
cat et illū quē ꝑcutit et cōitatē sicᵗ pluries dc̄3 fuit quātū gᵃ. ad
dāpnū cōitatis forte uī q sibi nō pōt lucrū equari pro tāto q bona
ꝑsone singularis et bonū coē qd nō ē ꝑsone singulari applicabile nō
sūt eiusdē rōnis de dāpno autꝰ ꝑsone singularis forte q alr lucrū
equari pōt dāpno v̄ gr̄a. Si paup homo ꝑcutiat° modicū et sibi det°
ī dāpni restitutioē aliqua pecunia luc3 forte poterit equatū eē dāp
no uel forte ptrāsibit dāpni quātitatē qa modicū ē dāpnū eiꝰ eo q
aīa manet illesa corpus etiā uel nō lesū uel sanabit°. et sic nichil ā
misse uī nisi pro modico tēpore pro quo lesio et ī honora° sibi ī fere
bat° nullū autē istoꝝ ē sibi tāti ꝑcii quā pecunia ꝓ idigēciā. Alr
tū uī q lucrū dāpno equari nō possit ut si paup homo regē ītficiat
Vr gᵃ dicēdū q ubicūq3 pro dāpno ꝑt equale lucrū restituī hoc est

iuſti. ubi autē nō pōt pena erit apponēda pro ut erit poſſibile ſcdʒ exigēciā nocumēti. Ad pͥmā ꝙ̇ et ſcdʒ rōēs dicēdū ꝙ lʒ ea q̄ iuſte ſꝰ ꝯmutabilia nō ſint eiuſdē generis ſʒ ualde equiuoca ſcdʒ ꝓprias eorū rōēs et abſolutas tamē ſcdʒ ꝙ cadūt ī humanū uſū ipa ꝯueniūt ī ea dē rōne .ſ. quia utilia uł q̄a ſꝰ humane īdigēcie repletiua. De aª rō ne dcūʒ ē ſatis ī pōne. Et ſic pʒ q̄ō ꝓ pn̄ti

Extodecimo queritur.

Vtrū īdigēcia humana ſit mēſura ꝯmutabiliū. Et arꝰ ꝙ nō quia mēſura debet eē eiuſdē generis cū mēſurato xº methaᶜᵉ. Jndigēcia autē humana nō ē eiuſdē generis cū ipis ꝯmutabilibꝰ ꝙ̇ et ꝗ̄. Jtē mēſura debet eē ſimplex et īdiuiſibilis xº meᶜᵉ. Jndigēª autē humana nō ē talis qm̄ multiplr̄ ꝯtigꝰᵗ hoīeʒ indigere iō et ꝗ̄. Jtē mēſura ꝯpatitᵒ ſecū mēſurabile ſʒ īdigēcia nō ꝯpatitᵒ ſecū res uenales q̄a cū hēmꝰ eas nō īdigemus eis. Oppōᵐ dᵗ arꝰ. dicēdū ē ꝙ īdigēª humana ē mēſura naturalis ꝯmutabiliū qd̓ ꝓbatᵒ ſic bonitas ſeu ualor rei attēditᵒ ex fine ꝓ quē exibetur Vn̄ ꝯmēᵗᵒʳ 2º meᶜᵉ nichil ē bonū n̄ ꝓ cās finales Sʒ finis naturalis ad quē iuſtª ꝯmutatiua ordinat extiora ꝯmutabilia ē ſupplemētū humane īdigēcie v̄ gr̄a ſi īdigeo blado quo tu habūdas et tu īdiges uino quo ego habūdo ꝯmuto tibi uinū ꝓ blado. et ita utraqʒ nr̄a indigēcia ē repleta ꝙ̇ ſupplemētū īdigēcie humane eſt uera mēſura ꝯmutabiliū. Sʒ ſupplemētū humane īdigēcie uꝛ mēſurari ꝑ īdigēciā maioris eiʒ ualoris ē ſupplemētū qd̓ maiorē ſupplet īdigēciā ſicut quāto maior ē dolii capacitas et uacuitas tāto plꝰ de uino requiritᵒ ad replēdū ꝙ̇ et ꝗ̄. Jtē ꝓº ſigno q̄a uidemꝰ ꝙ illo tēpore quo uina deficiūt quia magis īdigemꝰ eis ipa fiūt cariora. Silr̄ uina ſꝰ cariora ubi nō creſcūt quā ubi creſcūt eo ꝙ illic magis īdigemꝰ eis et ſic de aliis. Jtē ī ꝯmutatiua nō eſtimatᵒ p̄ciū ꝯmutabiliū ſcdʒ naturalē ualorē ipoꝛū. Sic enī muſca plus ualeret quā totū aurū mūdi. Sʒ eſtimamꝰ ualorē ipoꝝ ſcdʒ ꝙ ueniūt ī uſū nr̄m n̄ ad nr̄as ſupplendas īdigēcias. iō et ꝗ̄. Sʒ ꝯ̇ hoc obicitᵒ ſic q̄a ſeq retur ꝙ paup hō deberet bladū emere ꝓ maiori p̄cio quā diues q̄a magis īdiget eo quā diues. Jtē multa ſꝰ ualde cara qbꝰ modicū īdigemꝰ ut ea quibꝰ diuites utūtur ī eorū nō īdigēcus ſʒ ī ſup habūdācis uoluptatū et apparatuū. Jtē dubitatᵒ de mō ꝑ quē ꝯmutabilia mēſurātᵒ ꝑ īdigēciā. Ad pͥmū illoꝛū dicēdūʒ ē ꝙ īdigēcia iſtiꝰ hōis uel illiꝰ nō mēſurat ualorē ꝯmutabiliū ſʒ īdigēcia cōīs eoꝛū qui īt ſe ꝯmutare pn̄t. Vel dicēdū ē ꝙ paup quo ad ea quibꝰ habūdat

multo pluri precio emit ea qb⁹ īdiget quā diues plus eū apponeret
de labore corporali pro uno sextario frumēti quā diues pro 30. Et plu
rē pecuniā nō apponeret eo q̄ īdiget ea sicut frumēto uliter. īdiget
eū exteriorib⁹ bonis. ¶ Sedʒ notādū est q̄ diuites et paupes dupl'r
accipiūtur uno° sedʒ hēre multū aut modicū de bōis fortune. et sic ac
cipit eos uulgus. Alio° mō sedʒ sufficienciā et nō sufficiētiā et sic acci
piūt° uere diui^c et uera paupertas. de quib⁹ Seneca ep'là scdā ad lu
cillū. nō q̄ parū hēt ꝫ qui plus cupit paup ē. Qd' probat dicēs. Qd e
ni refert quātū illi ī archa quātū ī horreis lateat quātū pascat q̄tū
feneret si alieno īmnet si nō acquisita ꝫ acquirēda cōputet. et ad
dit de diuiciis dicēs. Quis sit diuiciarū modus queris. Et respōdet
dicēs p̄m⁹ qd' hēre nēcē ē proximū⁹ qd' satis ē. manifestū ē g°. q̄ di
uites isti nō īdigēt. ꝫ paupes oppositi eis īdigēt semp. De uulgari
autē modo diuitū et paupū d^t ar^{es} p°. retho^{ce}. q̄ utriqʒ cōcupiscūt
Accidit quidē paupib⁹ ꝑ īdigēciā diuitib⁹ autē ꝑ potēciā cōcupis
cere nō necessarias delectatiōes iō manifestū ē q̄ utqʒ sedʒ ilitatē
st' īdigētes et paupes de quo d^t ar^{es} ī eodē p̄mo rethorice q̄ dupl'r
st' īdigētes aut eū ut nēcij sicut egeni aut ut excess⁹ sic^t diuites
Dicēdū ē g°. q̄ nō solū īdigencia necessarii mēsurat apud egenos
cōmutabilia ꝫ eciā īdigēcia excessus apud diuites. Ad 2^m dicēdū
ē q̄ quedā ē mēsura sedʒ equatiōē quātitatis. s. q̄ p sui replicatiōē
pōt equari mēsurato et sic unitas ē mēsura numeri et uncia pōde
ris et quarta doliorū uini et ulna pānorū. Et ita loq̄tur ar^{es}. x.
meth^{ce}. hec eū ē eiusdē generis cū mēsurabilib⁹ et ē īdiuisibilis aut
simpl'r aut sedʒ sensū aut sedʒ īstitutiōē uel aliq° tali mō. Alia ē mē
sura sedʒ silitudinē ꝓportiōis v'gratā sic^t motū mesuram⁹ spatio uel tēpo
re. Nā si mot⁹ a. sit ī tēpore b. et mot⁹ c. ī tepore. d. arguem⁹ sic. sic^t
a. ad b. ita c. ad d. g°. p locū a trāsmutata ꝓportiōe sicut a. ad c. ita
b. ad d. Sʒ tēp⁹ b. ē duplū tēpori d. g°. mot⁹ a. est duplex motui
c. Et ita etiā pt exēplificari si mot⁹ mēsuret° spacio dico g°. q̄ ī
digēcia humana mēsurat cōmutabilia sedʒ silitudinē ꝓportiōis nō
sedʒ equatiōē quātitatis. nā sedʒ q̄ plus et min⁹ īdigem⁹ sedʒ hoc
res ē pluris aut minoris ualoris. Sedʒ autē equatiōē quātitatis
ualor rei cōmutabilis mēsurat° p ualorē et īdigēciā p īdigēciā et tē
pus p tēpus et mot⁹ p motū. V' grā Scito ualore quarte uini potero
p replicatiōē scire ualorē dolii et hōīū cōēz īdigēciā mēsurabo per
īdigēcias singulariū. Ad rōes g°. dicēdū q̄ p̄me due rōes ꝓcedūt

de mēſura ſcdꝫ equatioēꝫ quātitatis io patet de ea. Ad aliā dicēdū ē q̄ coīs idigē͡a bn̄ ꝯpatit͡ur rerū quib͡us īdigetur exn̄ciā aliquib͡us appro
priatā io nō ualet rō.

Decimoſeptimo q̄ritur. Vtrū numiſma ſit neceſ
ſariū ad ꝯmēſurādū ꝯmutabilia. Ar͡gr. q̄ nō q͞a uni͡us mē
ſurabilis ſcdꝫ ea͡s rōeꝫ debet eē unica meſura. ſꝫ ꝯmuta
bilia ſcdꝫ nullā rōeꝫ ꝯmēſurari pn̄t numiſmate n̄ ſcdꝫ q̄ cadūt ī uſū
hoīm uel humanū et ut ſic hn̄t aliā mēſurā .ſ. idigēciā humanā g͡o. ſcdꝫ
nullā rōeꝫ pn̄t numiſmate mēſurari. Itē ſi numiſma eēt certa mēſura
uenaliū ſequeret͡ur q̄ ſēp equali pecuniā hērem͡us res equales uenales
ſꝫ hoc ē fl͡ſm q̄m pro .x. libris alīi ſolū doliū uini ali͡i aut͡e 2. ul͡ 3. Itē ex
quo ꝯmuta͡o ē nc̄c͞ia ad humanā ſubſtētacioēꝫ ſic͡ut dicꝫ fuit p͡s quia na
tura nō deficit ī neceſſariis ſequit͡ur q̄ oē illud ſit īſtitutū p̱ naturā qd͛
ē nc̄c͞iūꝫ ad ꝯmutādū. ſꝫ numiſma ut d͡r ar͡istoteles nō ē a n͞a ꝑmo a nobis
ē ip̄ꝫ trāſmutare et facere ī utile g͡o. numiſma nō ē nc̄c͞iūꝫ ſeu neceſ
ſaria mēſura ꝯmutabiliū g͡o et c͡. Oppo͡m ut͡ hic uelle ar͡istoteles. Et ī ꝑmo
politice d͡r q͞a nō eſt bn̄ poſſibile res a n͞a ꝯmutabiles trāſportari
ad loca lōgiqua ad habēdū ea q͞b͡us īdigem͡us numiſmatis uſus ex neceſ
ſitate ē acquiſit͡us ꝑmo oꝫ uidere neceſſitatē numiſmatis ad ꝯmutatio
ꝑnes. 2͡o quō p̱ ip̄ꝫ mēſurāt͡ur ꝯmutabilia. Quātū g͡o ad ꝑmū dicēdū
e q̄ ad p̱fectā hoīꝫ coīcatioēꝫ et ſubſtētationē numiſma ē neceſſariū ī
ꝯmutatioīb͡us ꝑmo puto q̄ ip̄ꝫ ē ſimpl͡r nc̄c͞iūꝫ ad illius hoīꝫ multitudi
nis q̄ nūc ē ſubſtētatioēꝫ. Hec ꝯ͡o declarat͡ur m͞ltipl͡r. ꝑmo quidē ex
diſtancia locorū ubi ſ͡t res ꝯmutāde v͡bi grā. In attrebato ſ͡t frumēta
et nō uina. pro frumētis g͡o ſuis uolūt habere uina de ꝯuaſconia por
tare g͡o frumēta ſua ad ꝯuaſconiā maioris eēt ſūptus quā frumēta
ualerēt et ita nichil uel modicū uini reportaret͡ur qd g͡o fiet. nc̄c͞e ē
g͡o eē aliquid p̱ue quātitatis ut ſit bn̄ portabile et magni ualoris qd͛
ſit ꝯmutabile frumēto et uino et hec ē numiſma qd͛ accipiā p̱frumē
to et pro quo uinū reportabo et ad iſtū ꝯmutatioīs modū optimi ſūt
floreni. 2͡o illud pꝫ ex diſtā͡a tēporū v͡bi grā. Nūc hēo uinū multū et
a nō ſequēti īdigebo n͡c uini qd͛ habeo ſeruare poſſū ſine ſūptu et
putrefactioē et hoc ē numiſma. Et hāc rōeꝫ poīt ar͡istoteles ſub hiis
u͛bis profutura autē ꝯmutatioē ſi nūc nichil īdiget q̄m er͡it. ſi īdige
at numiſma fideiuſſor nobis. 3͡o hoc idē pꝫ ex u͞rā m͞ltiplici īdigē
cia v͡bi grā. Iſte paup̱ oꝫ qd͛ labore ſolueret͡ur ſibi nc̄c͞ia laborat g͡o trib͡us
diebus uni diuiti et ſibi deficiūt panis. carnes. lac. ſal. cinapiū que

nō hēt ille diues ſʒ hīt lapides p̄cioſos q̄d' g'. fiet nc̄c̄e ē q̄ ille ꝓlabo
re ſuo recipiat rē ad ꝑua ꝑtibilē pro cui⁹ una pte habeat lac ꝑ alia
panē et' de aliis et ad hoc ē nc̄ia multa pecunia. 5ᵒ. idē patet ex
quorūdā ꝯmutabiliū magni ualoris ī diuiſibilitate. V' grā equū hēo
et idigeo ueſte calciamētis et cibo g'. nō dabo equū meū coriario qa
nō haberē panē nec agricole quia nō hērē calciamēta. Etiā qa forte
agricola et coriari⁹ equo nō idigēt g'. oꝫ pro equo pecuniā accipere
cui⁹ unā partē dabo pro pāno ꝑ calciamētis et reliquā ꝑ frumēto. Et
ut ſit ad unū dicere ꝯſiderāti multe alie neceſſitates apparebūt
ꝑ q̄bus neceſſatib⁹ ſic̄t aliqui dicūt numiſma mltas exig̃t ꝯditio-
nes. una ē q̄ ſit ꝑui quātitate. Sic eīꝫ nō pōt ei fieri ſubſtractio qn de
facili ꝑpendat'. 2ª q̄ habeat impſſionē caracteris alicui⁹ p̄ncipis
quia alias quilꝫ fingere et falcificare poſſꝫ numiſma ex quo cōitati'
equalitas tolleret'. 3ª q̄ cti ponderis alit' enīꝫ nō poſſꝫ ꝑ ipꝫ certū
p̄ciū ꝯmutabiliū imponi. 5ª q̄ ſit bn̄ ꝑmaſiuū ſine corruptiōe quia
alit' ꝑ ipꝫ nō poſſꝫ future īdigēcie ꝓuidere. 4ª q̄ habeat materiā
p̄cioſā ut mult⁹ ualor poſſit ī paruo loco reponi et ad loca diſtā'
facilit' portari. 6ª q̄ ſit ad ꝑua diuiſibile ſp̄alit' ꝑ paupes q̄ ſepe
multiplicib⁹ īdigēt minimi p̄cii. De 2ᵒ propoſito dicūt quidā q̄ p̄nceps
quātitatē ualoris imponit numiſmati et ſcdꝫ ualorē ſibi impoſitū me-
ſurāt' ꝑ ipꝫ ꝯmutabilia. Jᵒ dicebat ar'ᵉˢ q̄ numiſma nō nā ſꝫ nomo ē
et ī nobis ē ipm̄ facere ī utile. Sꝫ forte q̄ ſic abſolute dicere nō eſt
nc̄iūꝫ qm̄ ſi nulla eēt mō pecunia et rex aliquā de nouo fabricaret
uerū ē q̄ ſibi poſſꝫ nomē imponere. ſ. q̄ uocaret' denari⁹ uel obolus.
Sꝫ ei⁹ nō eēt imponere quātū ualeret denari⁹ poſito enī q̄ rex dice-
ret ualeat denari⁹ quartā uini hᵒ nō eēt iuſtū qa unū uinū ē me-
lius altero et ī uno loco quā ī alio. Oportet g'. pᵒ q̄ ualor pecunie
īdigēcia humana meſuret' hꝫ eīꝫ forte nō īdigeam⁹ ad nr̄as neceſſita-
tes auro uel argēto tn̄ diuites idigēt eis ad excell⁹ ſuos. ſ. apparatib⁹
extiorib⁹ ꝑ q̄d' uidem⁹ q̄ aurū et argētū ī maſſa tn̄ti uel q̄i tāti
p̄cii ſūt ſic̄t ī moneta. Cū g'. ualor pecunie meſurat⁹ fuerit ſcdꝫ pro-
portionē ad humanā īdigēciā oīa ꝯmutabilia poterūt appciari ſcdꝫ
ꝓportionē ad pecuniā. Qualē eīꝫ ꝓportiōeꝫ habebūt ad humanā īdi-
gēciā talē ꝓportiōeꝫ habebūt ad pecuniā īdigēcie humane ꝓportio
natā. Verū ē tn̄ q̄ iā aliqua currēte moneta ſi rex aliā fabricaret
poſſet ei ī ordine ad p̄cedētē p̄ciū inſtituere V' grā dicere q̄ no-
uus denari⁹ pro trib⁹ ueterib⁹ ponat' et capiat'. Sꝫ ſi ſcdꝫ ſue ma-

terie relationē ad humanā īdigētiā nō ualeat tātū uel ualde ꝓpe
rex peccaret et ī iuste sup oēs ꝑplm lucraret̄ n̄ forte ꝑ oē bellū
uel aliquā aliā oēs necessitatē excusaretur a pctō. Ad roēs dicē
dū ē et ad pmā q unica ē pma et pncipalis mēsura omutabiliū
s. humana īdigētia. ſ; nō ē ī gueiens aliā eē mediā q mēsurata per
pmā potit reliqua mēsurare. Ad aliā cōcedit̄ q numisma nō ē cīta
mēsura uenaliū n̄ ſcd; relatiōē ipius et illorū ad humanā īdigē
ciā. Ad aliā dici pōt q tāta multitudo ꝑpli sic̄ nūc ē nō pōt bene
sbstētari sine mltis q natura nō pōt nob dare sine arte n̄ ꝑ hoc
natura nō deficit ī necessariis qa dedit nob roēz p quā oēs artez
possum̄ nob acquirere et p quas nob omnīa nccīa pcurare et c̄.

Ecimooctauo. querit̄ utrū.

ius politicū sit aliud a iure dn̄atiuo patrio ul' uxorino
Et ar̄ q nō quia oē ius naturale ē ius politicū cū ius
naturale sit spēs iuris politici ut p; ī lrā. ſ; ius dn̄atiuū patriū et
uxoriū ē ius naturale ut p; ī pmo poli. q. et c̄. Itē dr̄ ar̄. iustū
politicū eē quib̄ ē lex ad ipōs. ſ; leges plures dicūt̄ dnōrū ad ser
uos patrū ad filios et uiri ad uxores et eo. q. et c̄. Itē pncipat̄
despotic̄ pncipat̄ regalis et pncipat̄ politic̄ uidēt̄ ī cludere
iustū politicū it̄ pncipātē et subditū ſ; pmo poli. declaratū ē q
dn̄s pncipat̄ seruo despotice et pat̄ filio regalit̄ et uir uxori po
litice q. et c̄. Oppōm dr̄ phus. nō q ius politicū est ius suādi debitū
ordinē it̄ ciues. Sūt autē ciues q sb eodē pncipatu demorātes st̄ ī
uiuēdo acquirēdo et possidēdo liberi et equales et nō dico eqles sic
q quātū un̄ acquirit ul' possidet tatū alt̄. S; sic st̄ liberi et eqles
q licet unicuiq; eqlr̄ tatū sibi acquirere quātū pt̄ et acquisita possi
dere et uti eis sic̄ placet absq; tn̄ oītatis aut ciuiū lesiōe. Jus aut̄
dn̄atiuū ē ius seruādi debitū ordinē it̄ dn̄ū et suū. Jus uo patriū
ē ius seruādi debitū ordinē it̄ parētē et ꝓlez. S; ius uxoriū ē ius ser
uādi debitū ordinē it̄ uirū et uxorē. Dicēdū q. ē q iustū politicū
ē multiplr̄ distictū ab aliis tplici iusto. pmo qdē quātū ad ei̇ materiā
uel obm qm̄ iustū politicū ē it̄ ciuitatē. s. int̄ ciues ut dcm̄ ē. Et io
eciā dr̄ politicū. i. ciuile alia aut̄ iusta st̄ it̄ ptes dom̄ qa sic̄ dr̄
primo poli. pme et minime ptes dom̄ st̄ dn̄s et seru̇ marit̄ et
uxor pat̄ et fili̇. mō ciuitas et dom̄ spē differūt nō solū magnitu
dine et ꝑuitate ut pbat̄ primo poli. q. illa tria nō st̄ iusta nō st̄
iusta polica ſ; uocāt̄ ꝓprie dcā iusta yconomica. Itē iustū polici ē iter

ꝑsonas diuisas ī ꝓprietate et usu bonorū. Alīud aut̄ tplex iustū ē īter
ꝑsonas ꝯiūctas ī utroq; istorū. Seruus enī ē tāquā possessio dnī. filiꝰ
autē sic̄ ps disticta pr̄is. uxor autē uiro ꝯiūcta. Jtē iustū politicū est
inter ꝑsonas eq̄les quātū ad pncipari et subici qa neut̄ ciuiū alius na
turalit̄ pncipatur ul̄ subicitur. Alīud autē triplex iustū ē it̄ ꝑsonas na
turalr̄ īequales pat̄familias enī naturalr̄ pncipatur seruis uxori et libis
ut ostēditur p̄o poli. Scd̄o autē iustū politicū drt̄ ab alio triplici iusto q̄
tū ad formā et modū. qm̄ iustū politicū ē equalitas eorū simplr̄ it̄ quos
ipm̄ ē ī quēl; hn̄do qd̄ suū ē alīud autē tplex iustū ē īequalitas sipl̄r
eorū it̄ quos ē equata tn̄ scd̄; debitā ꝓportiōalitatē. Justū enī ē q pat̄
pbeat filio nutrimētū et doctrinā et eq̄ filiꝰ pr̄i reddat honorē et reue
renciā. Et sic̄ seruus acquirit dnō et procurat. Jta eqō ꝯ q dn̄s ser
uū custodiat et defendat. Et ut dt̄ albertꝰ sicut uir uxori prebet fecū
ditatē. Jta uxor uiro rependat generatiōe;. Vel ut alii dicūt q sic̄ uir
honorē impedit uxori. Sic. s. q ex honore uiri mulier honoratur. Jta mu
lier reddat uiro debitū famulatū. 3o uo differūt quātū ad finē ul̄
effectū. qm̄ iustū dnatiuū patnū et uxoriū ordinatur principalr̄ ad
substētatiōe; et ꝯseruatiōe; humane uite. Justū aut̄ politicū ordina
tur ad ꝑ se sufficienciā uite sic̄ satis p; p̄mo politice. Et tullius idē
declarat ī pnꝰ sue rethorice. 4o. iterū pn̄t differre penes cā; efficiētē
ī iustū ad iustū reducētē. qm̄ cū par ī parē nō habeat impiū et illi ī
t̄ quos ē politicū iustū sit adīuicē pares ut dcū; fuit ꝯ īiuriā corrigi
ꝑ iudicē tciū hn̄tē ī hꝰ auctoritatē sibi ul̄ suis pdecessoribꝰ a cōita ꝯmis
sā. Jn aliis aut̄ iustis nō ē tercia ꝑsona s; illa pars q̄ alteri p̄est dirigit
eā ad iustū. dnī cū; seruū punire et patris filiū castigare et uiri uxore;
reprehēdere si delinquat. Et tn̄ ītelligēdū q alīa pat̄ et filiꝰ uel uir et uxor
aut etiā dn̄s et ꝯuus aliq̄ hn̄t diuisa bona ī quibꝰ dn̄s nō pre est seruo
uel pat̄ filio nec uir uxori. Vbi grā posle ē q aliquis ē ꝯuꝰ ī bonis exte
rioribꝰ s; nō ī corpore ꝓꝑ qd̄ saltē corpꝰ h̄t diuisū ab aliis q̄ st̄ dnī. filiꝰ
eciā cū emācipatꝰ fuerit a pr̄e pōt hēre ꝓprias possessiōes aut eciā si
cū scd̄; aliquas ꝯsuetudines patriarū matre defūcta filiꝰ h̄t dnīu; su
ꝑ medietatē bonorū. Silr̄ uxor aliqn̄ et scd̄; aliquas ꝯsuetudines h̄t
ꝓprie dnīu; ī ꝓprietate aliquarū hereditatū l; ipā quo ad usū sit uiro
ꝯiūcta et saltē filiꝰ aut uxor hn̄t diuisū a pr̄e uel a uiro uitā corporalē
corpꝰ et mēbra saltē usq; ad aliquē tīu; ita q ī hiis nō st̄ sub dnīo pr̄is
aut uiri. Dicēdū ē g q quātū ad oīa bona q̄ ꝯuꝰ et dn̄s uel pat̄ et
filius uel uir et uxor hn̄t diuisa ad ipōs ē iustū politicū et possūt

ad iudicē hr̄e legittimas accusatioēs et recurrere ad iudicē politicū
Cui⁹ rō ē quia ut sic nō hn̄t se p modū ſui et dn̄i ul' pr̄is et filii ul'
uiri et uxoris ſʒ p modū ciuiū eo q̄ ut sic ſt̄ tāquā lib̄i et equales rō
et c̄. ſʒ quātū ad ea bona q̄ hn̄t ꝯiūcta ī quātū h' ē dn̄s et h' ſu⁹ et
h' pat' et ille filius et iste marit⁹ et hic uxor nō ē īt' eos iustū politicū
sicut ex dc̄is apparuit. Ad qd' etiā ꝓbādū ar̄es duplex mediū assi-
gnat ṗmū q̄a nō ē iustū poli^cū ad qd' nō ē ī iustū ḡ et c̄. Maior pʒ
q̄a ꝯ̄ria ſt̄ nata fieri c̄c̄ idē. Minor pʒ quia ſuus et filius aut uxor ſt̄
tāq̄ pars uel possessiō dn̄i. pr̄is. aut uiri. Null⁹ autē ad rē suā ut ē
sua ī iustū facit. Tū quia iusti^a et ī iusti^a ſt̄' ad alterū. tū q̄a ī iustū
facere ē nocere ex electiōe nullus aut' eligit sibi ipi nocere ut d^t ar^es.
Scd'ʒ mediū ē q̄a ad illos nō ē iustū ul' ī iustū simpl'r ad quos lex nō
fertur. Sʒ lex nō fertur pr̄is ad filiū et c̄. Unde scd'ʒ nullā legē pat'
puīt^o a principib⁹ uel legislatorib⁹ si ꝑcussit filiū saltē ut d^t ar^es. aliquā
sit pelicon et adult' et ita ē de dn̄o et seruo. Ad rōēs ḡ soluēdū est
Ad ṗmā p̄t dici q̄ neqʒ omē ius naturale ē politicū neqʒ omē ius po-
sitiuū ē poli^cū. Ita q̄ naturale et positiuū nō ſt̄ dr̄ie spe^ce et eēnciales
iusti poli^ci scd'ʒ q̄ poli^cū. Sʒ ſt̄' eius dr̄ie accidētales sic^t si homo diuide-
ret^o ī masculū et femella q̄b⁹ etiā alie spēs aīaliū diuidūtur. nō solū
eīʒ iustū politicū diuidit^o ī naturale et positiuū. ſʒ etiā iustū yconō-
micū. Sepe eīʒ pat' familias aliq̄ statuit ī domo sua obseruāda ult^a
id qd' iustū yconomicū naturali req̄rebat. Ad aliā dicēdū ē q̄ lega-
lis iusti^a de singulis ad humanā uitā ꝑtinētib⁹ ītromittit se sic^t d^r
ī hoc quīto ꝓp qd' ipa p modū documētorū pōt detīminare qual'r se de-
beat hēre pat' ad filiū et uir ad uxorē ul' etiā dn̄s ad seruū et eō. Sʒ
leges nō ferūt^r ad eos p modū p̄ceptorū ꝓp quorū trāsgressiōeʒ fili⁹
habere possit actiōeʒ ꝯ̄ prē̄ʒ uel uxor ꝯ̄ maritū n' sic^t deīʒ ē ī quātū
p̄nt hēre diuisa bona. Ad ultimā dicēdū ē q̄ ṗncipat⁹ patn⁹ nō ē
ṗncipat⁹ regalis simpl'r ſʒ scd'ʒ silitudinē siue scd'ʒ qd sic^t apparet
ṗmo poli^ce et 8° ethy^cor. Et iterū neqʒ ṗncipis aliciu⁹ ad subditos
ē iustū politicū ꝓprie ī quātū s'bditi ſt̄' ſʒ ī quātū quo ad aliqua ſt̄' eq̄-
les et ab īuicē absoluti. sic eīʒ et nō alit' ciues alii hn̄t actiōeʒ legit-
timā ꝯ̄ regē. Et^c ē finis q̄stiōis.

d d Ecimonono. querit^o Utrū sit aliqd' iustū naturale
Et ar^o q̄ nō q̄a nulla ē iusti^a naturalis. nā oīs iusti^a saltē
ꝓprie dc̄ā ē uirtus moralis et p ꝯ̄ns p ꝯsuetudinē acqui-
ritur ḡ p locū a ꝯiugatis nullūʒ erit iustū naturale ḡ et c̄. Itē oē

iustū ī aliq̄ cōicatiōe ɔsistit ut pȝ ī 5° hui⁹ et ī 8°. Si ḡ cōicatiōes ho-
minū nō sᷓt naturales iusta nō erūt naturalia. nā cōicatiōes nō sᷓt
naturales ymo mere uolūtarie ḡ et cᷓ. Itē nullū nā̄ existēciū alr̄ assu
escit. 2° hui⁹ ſʒ ſcdʒ omēʒ modū iusti alr̄ ɔtigit assuescere et hoīes fieri ī
iustos ḡ et cᷓ. Itē sic dr̄ aᵹᵉˢ naturale ē qd ubiqʒ hēt eandē potēciā
quēadmodū ignis hic et ī psis ardet. ſʒ nulla iusta hñt ubiqʒ et apud
omēs eandē potēciā ſʒ ea mutari oʒ sepe ꝑ circūstāciarū ɔtīdēciū
uarietatē ad qd deseruit epyekia et post uidebit. ꝑ qd etiā dicebat
ꝑmo hui⁹ q bona et iusta de quib⁹ ciuilis ītēdit tātā hñt driāʒ et erro
rē ut uideant lege sola nā nō. Oppo⁹ uult aᵹᵉˢ qui diuidit iustū po
liticū et iustū nāle et iustū legale. Itē uı̄ q omīe iustū ē bonū ſʒ nullū
q̄ ꝑter nāʒ sᷓt ē bonū ut dr̄ aᵹᵉˢ 7° poli ḡ nullū iustū ē ꝑter natu
rā. Visa fuit driā īt ius iustū et legē. Ius eīʒ erat ꝑceptū seu ordina
tio dn̄ī cᷓ subditos. Iustū aut̄ erat q subditis ɔcedit scdʒ iura. Lex
autē erat sc̄ptura iuris ī lib° uel ī aīo ꝑ qd iustū nō uı̄ dici nāle n̄
qa scdʒ ius nature. neqʒ lex naturalis n̄ qa ē desc̄ptio iuris nature
Iō de iure nature dicēdū ē. Sciendū ē q hoīes triplices pn̄t hēre
dnōs puta deū nāʒ et ꝑncipes. Deus autē duplr̄ pōt ordinare sup
hoīes uno° scdʒ cōēʒ nature cursū .s. mediāte nā de⁹ eīʒ ī opib⁹ nāe coa
ḡit ymo plus ag̃t quā nā scdʒ auctorē de caīs dicētē. ꝑma cā plus in
fluit et cᷓ. Natura nāqʒ dirigit ī suis opatiōib⁹ ab ipō deo et ītelli
gēciis ut dr̄ 9° 12° me 9° 19°. hāc autē ordinatiōēʒ dei nō distiguim⁹
ab ordinatiōē nature eo q hoc de⁹ et nā sil' opāt. Alio° de⁹ ordinat
sup hoīeʒ ī me et sup nālit̄ reuelādo et manifestādo nob aliq̄ docu
mēta uite nr̄e ad q̄ humana rō nāe sue relicta nō potuisset ꝑuenisse
Et iste dei ordinatiōēs et ꝑcepta pn̄t et debēt dici iura diuina nō
iura nāe. neqʒ iura humana n̄ forforte passiue .s. quia hoīb⁹ ꝑcepta. Sʒ
de istis forte nichil ītēdere uı̄ aᵹᵉˢ ꝑ quod de hiis ꝑtermittētes des
cēdam⁹ ad scdʒ dn̄īʒ qui ē nā. Nā aut̄ sic pȝ 2° phy dr̄ de mate
ria et de forma. Sʒ materia nullū hʒ dn̄īʒ siue ꝑncipatū ſʒ oīo dispoit
scdʒ exigēciā et impetū agēciū et formarū si autē ī hoīe sit plures
forme substāciales uł unica diuisas hñs potēcias tn̄ nichil ītēdim⁹
ad p̄ns n̄ de formis cognitiuis uel saltē me cognitiōē opātib⁹ sic
sᷓt appetitus et uolūtas. Alie aut̄ ūtutes sᷓt cōēs ī aīatis et nō sᷓt hu
mane. sicut de potēcia nutritiua. dr̄ aᵹᵉˢ ī fine ꝑmi hui⁹ potēcia au
tē et appetit⁹ sensitiu⁹ ſʒ sit cōis ceteris aīalib⁹ tn̄ ī hoīe spectat ad mo
res et ad directiōēʒ humane pro ut aliqualr̄ participat rōnē scdʒ q

ē excaudibile et ei obedibile · dcm̄ ē cū p̄ᵒ hui⁹ q̄ illa pars ſenſitiua in
nata ē aduſari rōni et ī nata ē etiā obedire . Tenēdū ē tn̄ q̄ pro ut ipa
īnata ē aduſari rōni nullū debet ī humana uita gerere dn̄ium ſ; eius iu
dicia uł p̄cepta ſt̄ ſolū admittēda ſcd; q̄ ꝯſonāt rōi . Dicūt g̊ q̄dā q̄ pꝰ
ſenſitiua mł̄tas īſtituit ordinatiōes et p̄cepta cc̄ · uitā humanā ī qui
bus etiā ꝯcors ē rō v̄ g̊rā · ꝯiūctio maris et femine liberoꝝ p̄creatio
et uis illate repulſio ſic̄ᵗ dt̄ albꝰtus . Sꝫ iterū ſup hec pars rōnat
mł̄tas alias ordinatiōes et p̄cepta meliora ꝑ rōcinatiuā ī quiſitio
nē apponit · utraqꝫ g̊ · p̄cepta cōi noīe poſſūt dici iura nature . Sꝫ
ſtricto noīe quidā uocāt p̄cepta rōis iura gēciū eo q̄ gētib⁹ i · hōi
b⁹ ꝓpria ē rōcinatio . Sola u̇o p̄cepta ſenſus uocāt iura nature q̄a nō
ꝑ īquiſitiōeꝫ aliquā ſ; tāquā ex īſtīctu nature ꝓueniūt . Si aūt a
liqua fuerint q̄ neqꝫ ꝑ ſenſū ī inſtīctu naturali neqꝫ ꝑ rōeꝫ ſic̄ᵗ mag
ad unā partē ex natura rei deti abilia quā ad aꝫ et ꝑ p̄ncipes ſeu le
giſlatores detm̄ināt⁹ qui unā p̄tē detiare precipiāt · tūc iſta p̄cep
ta erūt iura diſtīcta ꝯ p̄dicta iura gēciū et nāe . Et iſta iura ut arꝫ⁹
uocare legalia · aliq̄ aūt uocāt ea ciuilia · Alit̄ aliū dicūt q̄a ſic̄ᵗ ī ſpecu
labilib⁹ q̄dā ſt̄ p̄ncipia prima q̄ ꝯᵗᵒʳ 3ᵒ de aīa dᵗ ēē n̄alr̄ ī nata ſeu co
gnita nō quia a p̄ncipio n̄re creatiōis ſint cognita ſ; q̄a ſine īquiſiti
ua rōnē ex ſola naturali ī clinatiōe ītellect⁹ ad ītelligibile apprehēdi
m⁹ ea ſtatī et ꝯcedim⁹ q̄n̄ nob̄ occurrūt . Alie aūt ſt̄ ꝯ̊nes nō ſtatiꝫ
cōceſſe ſ; ꝑ deductiōeꝫ earū ex p̄ncipiis p̄mis p̄dictis . Alia u̇o ſt̄ ꝯtī
gencia que ſi ita ſit uel alr̄ nichil differt ī ordine ad p̄ncipia na
turalr̄ cōceſſa uł ꝯ̊nes ex eis deductas . Jta ī operatiōib⁹ quātū ad
practicū ītellectū q̄dā ſt̄ p̄ncipia naturalr̄ ab oīb⁹ cōceſſa ł nō ex ī
quiſitiōe aliq̄ ſ; q̄ ex ī ſtīctu naturali ſ · ex ī clinatiōe naturali aīe ad
ipꝫ uerū et ꝯ ipꝫ bonū · alia aūt ſt̄ q̄ ex dcīs p̄ncipiis rōcinādo p̄nt ī
ferri . Et aᵃ ſt̄ q̄ nō differūt ſi ſic uel alit̄ fiant . Prima g̊ · dicūt⁹ iu
ra nature · Scd̄a uero dicūtur iura gēciū apud legiſtas et utraqꝫ
cōi noīe apud arꝫ⁹ dicūt⁹ iura nature q̄a ſ · aīe rōnalis ex ui nāe
ſue determinatur · ſ · ad ea lꝫ differāt · ſ · ad p̄ma ſine rōcinatiōe et
ad ſcd̄a ꝑ rōcinatiōeꝫ . Et ſic̄ᵗ prauis dcm̄ fuit cū ī differētib⁹ p̄ncipes
unā p̄tē detmīnauerūt illa p̄cepta uocāt⁹ apud arꝫ⁹ iura legalia
q̄a · ſ · nō ex natura hꝫ hn̄t ſ; ſolū q̄a lege poſita ſt̄ apud legiſtas
autē uocāt⁹ iura ciuilia pro tāto quia ſt̄ aᵃ et aᵃ ī aliis et aliis
ciuitatib⁹ et iſti duo modi dicēdi diſtīguūt⁹ ꝑ hᵒ q̄ p̄m⁹ modus po
nit q̄ iura nature ſtricto noīe appellata pro ut ꝯ iura gēciū diſti-

gūtur ſt̄ p̄cepta ꝑtis ſenſitiue pro ut cū īſtīctu naturali .ſ. pro ut a
caūs ſupꝫorib᷒ q̄ nō fallūt ipā dirrigitur ī debitū finē. Scdus autē
mod᷒ ponit q̄ iura nō ſt̄ ſcdꝫ humanos mores niſi que rōne iubētur
Sꝫ illa uocātur iura nature ſtricto noīe ad q̄ rō ꝑ īſtīctū nature de
tiāt᷒ abſqꝫ rōcinatiua ī qͥſitioē. Et forte hoc melius qa nichil ī hu
manis actib᷒ ē bonū neqꝫ ꝑtīgens ul iuſtū ni pro ut ē ꝯſonū recte rō
ni ſi enī ī ſenſu ſiſtamus totū beſtiale ē et nichil humanū. Adhuc alii
dicūt q̄ diſpōes ille dicūt᷒ hoī naturales q̄ ſt̄ .ſ. ꝯuenientes ad atti
gēdū ꝓpriū et naturale bonū ħ q̄ ſibi ē poſſibile ꝯueniens eīꝫ coīt dͬ na
turale et diſcōueniens ī nāle ſicͭ dͬ q̄ frigiditas ē naturalis adqꝫ et
caliditas ī naturalis. Ea autē q̄ ī humanū ueniūt tripl̄r ſe hn̄t ad hoīeꝫ
et ad corp᷒ et apud aīāꝫ. Apud corp᷒ eīꝫ apparet q̄ q̄dā deīate ꝯgru
ūt corpori bn̄ diſpoſito ſic q̄ eorū oppoſita nō ꝯgruerēt. Alia autē ſt̄
q̄ et ſua oppoſita ī drn̄ter ſibi ꝯgruūt. alia uero ſt̄ q̄ cōgruūt corpori
nō bn̄ diſpoſito ħ egro rōe egritudinis ut dieta ul̄ aliq̄ alia medicina
Que autē ꝑfecte nature ꝯgruūt illa dicūt᷒ ſimpl̄r ꝯgrua et ꝑ ꝯn̄s ſim
pl̄r naturalia. Que uero ꝯgruūt defectib᷒ nāe talia dicūt᷒ ꝯgruere
ſcdꝫ quid et ēē naturalia ſcdꝫ quid et ſimpl̄r ī nālia. Que aūt ī drīa
ſt̄ dicūtur accidētalia. Sic gͦ dicedū ē de hiis q̄ ſpectāt ad regimē
poliͨᵘ. Quedā eīꝫ expediūt coī ciuitati bn̄ ſe hn̄ti ꝑꝑ qd̄ iuſtū natu
rale ſimpl̄r ꝯſiſtit ī eorū obſeruatioē. Quedā aūt ꝯgruūt ciuitati
defectuoſe rōne ſui defectus q̄ ſibi bn̄ hn̄ti nō ꝯgruerēt ī quorū obſer
uatioē iuſtū ꝯſiſtit nō naturale ſimpl̄r ħ naturale ſcdꝫ quid. Alia au
tē ſt̄ que ſic uel aliť fcā ciuitati ꝯgruūt ī differēter. Et ſi ad alteraꝫ
ꝑtē ꝑ p̄ncipē ul̄ ꝯſuetudinē determinēt᷒ tūc ī hui᷒ modi deīatōis ob
ſeruatioē ꝯſiſtit iuſtū accn̄tale. primū gͦ iſtorū triū iuſtorū uocat᷒
ab arꝫᵉ iuſtū naturale ꝑꝑ caꝫ p̄dictā. A legiſtis autē ſcdꝫ prius dcā
diuiditur ī ius nāle ſtricto noīe et ī ius gēnciū. Tertiū autē iuſtū uo
cat᷒ ab arꝫᵉ legale ꝓ tanto q̄ eo ſolo magis ē iuſtū ſic quā aliť quia
lege deīatū. Et legiſte uocāt ipꝫ ius ciuile quia .ſ. aliud et aliud in
uenit᷒ ī alia et alia ciuitate ſcdꝫ uolūtarias deīatioēs p̄ncipū ul̄
ciuiū. ſcdꝫ aūt iuſtū aliqui dicūt reducūt ad p̄mū qm̄ ī eo nichil dif
fert ex ꝑte rei ſic et aliť fieri. Alii aūt reducūt ipꝫ ad tͣiꝫ qa
ē aliud et aliud ī aͣ et aͣ ciuitate. Et manifeſtū ē q̄ ſi iuſtū di
uidat᷒ ī coē omī ciuitati bn̄ hn̄ti et ī ꝓpriū unicuiqꝫ tūc ſcdꝫ iuſ
tū cū tertio cadit ſub ſcdō mēbro diuiſioīs. Si uero iuſtū diuida
t᷒ ī illud qd̄ ex ꝑte rei ē iuſtū et oppoͥ᷒ ī iuſtū et ī illud qd̄ ex re

nõ differt sic uel alr̃ fieri ꝭ ꝑ solã legis detiatiõez tũc sc̃dꝫ iustũꝫ
cũ ꝑmo cadit sub ꝑmo mẽbro diuisiõis et nõ ẽ ius quõ dicat^o. Sa
tis eꝫ apparet q̃sitũ. s. qm̃ quedã sᷓ iusta naturalia sc̃dꝫ dc̃os mõs
Sꝫ ulterius sciendũ ꝙ cõissime accipiẽdo nãle oĩa iusta pñt dici
naturalia. Nã aliqua sᷓ ꝓꝑe nãlia sic^t dc̃uꝫ fuit qa pratic^9 itellectus
eis nãlr̃ assẽtit eo ꝙ sc̃dꝫ albtũ naturalr̃ desc̃pte sᷓ ĩ naturali iudi
cio ħois et ista sᷓ cõia ꝑncipia pratice ħois ut ꝙ bonũ ẽ ꝓsequẽdũ
et malũ fugiendũ ꝙ nõ est ĩ iuriãdũ ꝙ parẽtes sᷓ honorãdi et fi
lii nutriẽdi. Nã sic^t d^t albert^9 alr̃ eꝫ nõ eẽt homo ꝑticeps honeſ
ti n̄ ꝑncipia honesti ẽẽt cẽnt ĩ eo ꝑ naturã sic^t n^c eẽt ꝑticeps sci
en^t. si nõ eẽnt ĩ eo ꝑncipia sciẽ ꝑ nãꝫ. Nã eꝫ nichil facit ad ali
quẽ finẽ cui nõ ɔferat ꝑncipia ꝑ que ꝑueniri pt̃ ad ipꝫ. Alr̃
deficeret ĩ necessariis et ageret otiose. A^a. aut̃ sᷓ sc̃dario nãlia
qa ex p̃dictis ꝓprie nãlib^9 deducta sᷓ. modo oĩa a^a. iusta ul iura
deduci pñt ex eis ꝭ drñter q̃dã eꝫ ex eis oriũtur sic^t ɔ̃nes ex
ꝑncipiis et ista uocat ar̃^es adhuc nãlia. aliq aut̃ dicũt ꝙ strictõ
nõie uocãtur iuragẽciũ. A^a. autẽ oriũt^o ex dc̃is ꝑncipiis nõ sic^t
ɔ̃nes ꝭ sicut ɔ̃nũ uolũtarie determinatiões quãtũ ad executiõeꝫ
v̄gr̃ã cõcludi põt ꝙ fur puniend^9 sit. Sꝫ quõ nõ ɔcludit^o eo ꝙ sc̃dꝫ
rei naturã nõ dr̃t utrũ isto^o uel alio ꝓ qd' legislatores detiant uno
mõ ĩ una ciuitate et alr̃ ĩ a^a. Et hui^9modi detiatiões pñt dici cõi
ter iura naturalia. s. inquãtũ sᷓ ɔsona ꝑncipiis et ɔ̃nib^9 pratice hõ
mis que ꝓprie iura naturalia dicũt^o. Ad rões ɔ^a. dicẽdũ ẽ. Ad p^m
ꝙ si obiectũ hit^9 ẽ a natura nõ ꝓ hoc oꝫ hitũ ẽẽ a natura ꝭ ꝑ doc
trinã uel assuetudinẽ põt hit^9 acquiri c̃ẽ. obm̃ qd' ẽ a natura. Vel
põt ɔcedi ꝙ iusti^a ẽ nãlis. i. ɔueniens humane nature nõ qa gene
rata ĩ nobis ꝑ nãꝫ pro ut generari ꝑ naturã distĩguit^o. ɔ̃ genera
ri ꝑ doctñã uel assuetudinẽ. Et iterũ iusti^a ẽ nobis naturalis
sc̃dꝫ aptitudinẽ lꝫ ꝑficiat^o ꝑ assuetudinẽ. Vñ 2°. h^9. d^t ar̃^es neqꝫ
ɔ^a. nã neqꝫ ꝑ naturã insũt ũtutes ꝭ ĩ natis quidẽ nob̃ suscipe eas
ꝑfectis aut̃ ꝑ assuetudinẽ. Ad a^m silr̃ dicẽdũ ẽ ꝙ humane cõica
tiões sᷓ naturales q̃ ad ĩclinatiõez. homo nãqꝫ nãqꝫ nã ciuile aĩal
ẽ ꝑ^o poli^ce. Sꝫ cõicatio ꝑ uolũtatẽ ꝑficit^o et ꝑ assuetudinẽ. Ad a^m
põt dici ꝙ ꝑ quãcũqꝫ assuetudinẽ nõ põt de ĩ iusto iustũ fieri ul'
eõ. Sꝫ quãtũ ad opari iustũ uel ĩ iustũ ɔtĩgit alr̃ assuescere ꝓ q
qd' rõ nichil ɔcludit de iusto uel ĩ iusto ꝭ de hoc ꝙ ẽ opari iustuꝫ
ul' ĩ iustũ cõcedi pt̃ ꝙ iuste nõ opam^o a nã ꝭ ab hitu. Ad a^m dicẽdũ

ē q̄ nō oīa naturalia sᵗ apud omēs sēp eadē. Sȝ sufficit q̄ ī maio
ri pte sic̄ ē de hoc qd̉ ē hēre quīqȝ digitos ī manu uel pte dextrā
eē fortiorē sinistra pōt gᵒ dici q̄ nāle ēst idē apud omēs si īstācia
nō pueīt ex aliquo accidētali impedimēto nature. Et ita dcīȝ fu
it de iusto naturali. Ad rōes ī oppoᵐ pȝ ultimū notabile. oīa nāqȝ
cōcedūtur eē iusta nālia scdȝ nōis extensiōeȝ. Etᶜ ē finis.

Jcesimo queritᵘʳ. Vtrū iustū politicū bn̄ diuidatᵘʳ
ī iustū naturale et iustū legale. Et arᵘʳ q̄ nō qa diuidē
cia debēt adequari diuisio vᵗ grā quicqd ē aīal ē rōna
le ul̉ irrōnale et cōᵒ qcqd ē aīal̉ rōnale ul̉ irrōnale ē aīal̉ iō aīal bn̄
diuiditur ī aīal rōnale et aīal̉ irrōnale. Sȝ ī ppposito nō ē ita qa nō
oē iustū nāle aut legale ē iustū politicū ut dᵗ ī isto 4ᵒ gᵒ et cᵉ. Jtē
pars diuidēs nō dȝ eē equale toti neqȝ ī plus quā totū sȝ iustū lega
le ē in plus quā iustū politicū ul̉ saltē ē equale qm̄ legale iustū
ur̄ eē qd̉ ptinet ad legalē iustiᵃᵐ tale autē ē oīe iustū ymo oīe
uirtuosū ut iustiᵃ legalis sit omīs uirtus tota ur̄. Et ɔfirmatᵘʳ quia
iustū legale qd̉ pceptū ē a lege sȝ lex pcipit oēs uirtutes et
malicias ut dᵗ ī pncipio huiᵘˢ quīti gᵒ et cᵉ. Jtē diuisio illa nō ē bona
que nō cōcordat diuisionibᵘˢ datis ab auctoribᵘˢ sollēpnibᵘˢ aut etiā
diuinis legibᵘˢ uel sacris canonibᵘˢ approbatis sȝ sic ē de ista qd̉ pȝ
qa tuliᵘˢ ī fine sue pme rethᵒᶜᵉ cū duobᵘˢ mēbris dc̄e diuisiōis appoīt tᵉ
ciū dᵗ eīȝ aliud eē ius naturale aliud cōsuetudinale et aliud lega
le. Jtē arᵉˢ primo rethoᶜᵉ ponit aᵃᵐ diuisionē que nō ur̄ isti eadēȝ
.s. q̄ iustū aut ius aliud ē propriū et aliud ē cōe. Jtē ī decreto ius
diuiditᵘʳ ī naturale et ciuile mō ciuile scdȝ nōis significatiōeȝ ēst
idē q̄ politicū gᵒ ius politicū diuiditᵘʳ ɔ̄ ius nāle. Jtē leges appo
nūt tciū mēbrū .s. ius gēciū qd̉ nᶜ dicitᵘʳ ius naturale nᶜ legale eē
iō diuiᵒ erat ī sufficiēs. Jtē mēbra diuisiōis coīcidūt qa ius nāle
scībi pōt et pcipi et ita erᵗ ius legale et iō diuiᵒ nō ē bona. Oppoᵐ.
dᵗ arᵉˢ. Visa fuit pᵘˢ dr̄ia iᵗ ius. iustū. et legē. qua suppoᵗᵃ notā
dū ē primo q̄ scdȝ cōeȝ uocū impōneȝ ciuile et politicū idē signifi
cāt iō qd̉ dicemᵘˢ de uno ītelligemᵘˢ idē de alio. Justū gᵒ poliᶜᵘᵐ uel
ciuile capitᵘʳ tripliᶜ .s. ppᵉ cōiter et cōissime. Justū politicū cōissime
acceptū ē oīe qd̉ legislatores cōe bonū policiçe ɔiectātes pcipi
ūt uel exhortātᵘʳ et ita oīe iustū qd̉ ē oīe opᵘˢ uirtutis diceretᵘʳ ius
tū politicū. Sic gᵒ iustū patnū et iustū uxoriū et qd̉cūqȝ aliud ius
tū diceretur iustū poliᶜᵘᵐ. Sic eīȝ contᵉ loquēs arᵉˢ ī pᵒ huiᵘˢ de ciuili

uel poli^ca^ potestate d^r^ eius partes eē p̄ciosissimas spēs ūtutū .s. mi
litarē yconomicā et retho^ca^. Justū aut̄ politicū cōiter dcūȝ sūit^r^ se
cūdū id qd' ciuitas addit sup̄ domū et ita iustū poli^cū^ acceptū fuit
pn^s^ distīctū ꝯ iustū yconomicū puta patnū . uxoriū . et dn̄atiuuȝ. Jus
tū autē ꝓpie dcūȝ politicū . est illud qd' attēdit^r^ penes p̄cepta seu sta
tuta uel ꝯsuetudines alic^s^ spālis policie ul' ciuitatis. Jta q̄ nō opȝ cōi
ter ipȝ alibi eē iustū. V'grā qd' ī frācia iustū ē furē laq̄o suspendi
Alibi autē iustū ē ipȝ a^a^ pena puniri scdȝ diūsorū locorū statuta ul'
cōsuetudines. Silr̄ etiā iustū legale d^r^ triplr̄ ꝓpie cōiter et cōis
sime. Justū legale cōissime sūptū d^r^ omē quod^t^ ē scdȝ legē sc̄ptā ul'
ꝓlatā ul' ī natā scībi ul' ꝓferri. Et sic iterū omē iustū ē iustū lega
le et ē op^s^ ul' obm legalis iusti^e^ que ē omīs ūt^s^. Justū ūo legale
sūptū cōiter d^r^ omē qd' ē scdȝ legē sc̄ptā uel ꝓlatā et istud iustū dis
tīguit^r^ ꝯ iustū epyekes et ꝯ omē iustū qd' nō ē actu sc̄ptū uel ꝓla
tū. Justū aut̄ legale sūptū ꝓpie d^r^ illud qd' ex eo ē iustū q̄a p̄ceptū
lege sc̄pta uel prolata. Jta q̄ si nō eēt lege p̄ceptū ipȝ nō eēt magis
iustū quā suū oppositū. Silr̄ autē iustū naturale d^r^ triplr̄ .s. ꝓpie.
cōiter. et cōissime. Justū naturale sūptū cōiter ē omē ius qd' ex se vīȝ
h̄t añ cōeȝ legis pōnē .s. ē ex ui nāe ul' moris. Et illud ius diffinit.
Tulius ī fine prime sue retho^ce^ dicēs q̄ nāe ius ē qd' nō opiō genu
it sȝ quedā ī nata uis inseruit. Jus aut̄ naturale sūptū ꝓpe d^r^ ī
stīct^s^ quidā naturalis quo sine usu rōis hoīes dirrigūt^r^ sic^t^ et bru
ta ī finē siue ī bonū suū et omē id cui practic^s^ ītellect^s^ absq; rōci
natiōe naturalr̄ assentit sic eīȝ uocāt legiste iustū naturale. Cōtr^a^
qd' ipi distīguūt ius positiuū uocātes ipȝ omē illud qd' ultra īstīc
tū naturalē aut p̄ncipia p̄dicta nālr̄ cōcessa ꝯcludi pōt ex dc̄is
p̄ncipiis ꝑ īquisitiōeȝ rōcinatiuā ul' qd' tāquā ꝯsonū eis p̄cipit^r^
Q; iterū ipi subdiuidūt ī ius gēciū et ius ciuile ius gēciū appel
lantes omē illud qd' recta rō iubet idē apud omēs. Jus autē ciui
le dicūt qd' ē spālib^s^ ꝯsuetudinib^s^ uel spālib^s^ necessitatib^s^ aut utili
tatib^s^ ītroductū. Sȝ ius nāle cōissime sūptū ē omē ius recte positū
siue sit ī natū siue ī natis iurib^s^ ꝯsonū sicut dcūȝ fuit ī alia q̄stiōē.
Ex hiis uisis manifestū ē q̄ iustū politicū bn̄ diuid^r^ ī iustū natura
le et legale si diuisio debite exponat^r^. Jn hac enī diuisiōe iustū po
liticū accipit^r^ cōit^r^ uel cōissime sic^t^ tibi placuerit. Justū etiā na
turale accipit^r^ cōit^r^. sed iustū legale sumit^r^ ꝓpie. Sic omē iustū
politicū ē nāle ul' legale et nullū iustū nāle ē legale nec econtra.

Nā iustū nāle.

Nā iustū nāle sic ē omē qđ eēt iustū pt̃ legis poēꝫ. Legale auteꝫ
qđ nō ē iustū n̄ q̄a lege p̄ceptū. Silr̃ etiā manifestū ē ꝙ diuisio da
ta ī decreto ē bona sane ītellecta qm̄ expresse quoīcidit cū diuisione
arꝛ.^{lis} n̄ ꝙ capit hoc nomē ciuile loco hui⁹. nōis politicū. Et dcūꝫ fu
it ꝙ ista sᷓ taquā noīa sinonima. Silr̃ etiā diui⁹ legistarū ē ouei
ens qm̄ ipi ꝓprie capiūt iustū naturale et sic satis apparuit ꝙ ius
brū diuidit^{or} ī ius nāle et ius positiuū mō p̄⁹ expo^{to}. Itē etiā bona
ē diui⁹ quā dat arꝛ.^{es} p⁹ retho^{ce} qm̄ ꝑ ius coē ītēdit idē qđ ius na
turale coīter sūptū. Tale eñ coē dr̃ q̄a ē idē apud omēs. ꝑ ius auteꝫ
ꝓpriū ītellig^{r} ius poli^{cum} ꝓprie sūptū ⁊ iō diui⁹ hec et ista sᷓ eedē. De
diuisioē autē. Tulii dicēdū ē ꝙ ꝯsuetudine approbata utim^{ur} tāquā le
ge scripta. Iō nō distiguim⁹ īter legē scptā et cōsuetudinē. Et sic
usq; nūc loquuti sum⁹. Quia tn̄ nō est idē penit⁹ lex scpta et cōsue
tudo quāuis sit eiusdē uigoris aut ꝓpe. Iō tuli⁹ int̄ eas distiguēs
posuit tria mēbra. Et forte tuli⁹ ꝑ illā diuisioēꝫ trimēbrē nō itellex
it iura tripli^{a} realit̄ ab ī uicē disticta. ꝫ ꝙ idē pōt eē nā ꝯsuetu
dine et lege ius scdꝫ diuisas roēs. Est eñ ius nāe scdꝫ ꝙ ipꝫ ī nata
ius inseruit aut ꝑ modū pncipii aut ꝑ modū ꝯmis. Est aut̄ ꝯsuetu
dine ius ī quātū debilit̄ a nā tractatū ē et ipꝫ fecit mai⁹ usus. dr̃
autē lege ius ī quātū ī eo scpto qđ ꝑplō expositū ē ut obseruet ꝯti
netur. Et hoc totū dr̃ Tulius sicut manifestū ē īspicientib⁹ librū ei⁹.
Tuli⁹ autē ius naturale diuidit ī sex spēs. vꝫ. ī religionē. pietatē.
grāꝫ. uīdicatioēꝫ. obseruāciā. et ueritatē. De quib⁹ forte aliquid uide
re nō ē ī utile. Ad uidēdū g^{o} istarū spērū sufficiēciā dicam⁹ ꝙ
iusti^{a} ius et iustū ad alterū sᷓ scdꝫ modū cuiusdā obligatioīs sic^{t}
apparuit sicut apparuit satis ī p̄cedētib⁹ hoīes autē p̄⁹ tenētur
ipi deo q̄ dedit eis corpus et aīaꝫ et alia cūcta bona ex quo debi
to ius religionis accipit^{ur}. Est eñ religio sic^{t} dr̃ tulius q̄ supioriꝫ
cuidā nāe quā diuinā uocāt curā cerimoniā qꝫ affert. 2⁹ tenētur
tur hoīes hoīb⁹ roīe qua sil' ꝯiūcti sᷓ aut s. uīculo ꝯsanguinitatis
aut uīculo amicicie aut saltē uīculo ciuili^{tatis} tenem^{ur} autē p̄⁹ īdi
gētib⁹ ad subueniendū Scdō bñfacientib⁹ ad remunerādū. Tercio
malefactorib⁹ ad eorū mali^{a} rep̄mēdū. Quarto seniorib⁹ et ulit̄ ma
iorib⁹ ad honorē et reuerēciā inpendēdā. Quātū uo ad p̄mū ē
pietas que ut eaꝫ diffinit. Tuli⁹ ē ꝑ quā sanguine ꝯiūctis et patre
beniuolis officiū et diligēs tribuit^{ur} cultus. Quātū uo ad scdꝫ
ē grā q̄ scdꝫ tuliū ē in qua amiciciarū et officiorū alteri⁹. memor

et alterū remunerādi uolūtas ꝯtinet᷑. Quātū ad terciū ē uīdicaꝰ q̄ ē
ꝑ quā uis aut īiuria aut oīo om̄e quod obfuturū qdʼ ē defendēdo aʼ
ulciſcēdo ꝓpulſat᷑. Sʒ quātū ad quartū ē obſeruāᵃ que ē ut dᶜ tulius
ꝑ quā hoīes aliqua dignitate ātecedētes cultu quodā et honore dignificā
tur. Tertio autʼ hoīes tenētur generalʼr oībꝰ rebꝰ ī quātū ipē ſtʼ dei cre
ature. Ad eas autē homo nullū hʒ opus cōe n̄ ſcdʒ ſimonē. Jo quātuʒ
ad hoc ē ueritas q̄ ut dᶜ tulius ē ꝑ quā īmutata ea que ſtʼ aut ān
fuerūt aut futura ſtʼ dicūt᷑. Tūc ad rōes ad ꝑmā dicēdū ē qꝛ ſi iuſtū
politicū accipet᷑ cōſſimie mēbra diuiſiōis ꝯuterēt᷑ cū diuiſo. Si autʼ
capiatur mō medio ſicut arᵉˢ uidebat᷑ hic loqui de ipō dicēdū ē qꝛ di
uiſio illa ē ac ſi homo diuideret᷑ ī maſculū et femellā ſicᶜ dcʒ ē ī p̄cedē
tibꝰ ita qꝛ diuiſio nō ē ꝓpria et eē̄ncialis ſʒ tn̄ ipā ſic ē ſufficiēs et qꝛ mē
bra nō coīcidūt et euacuāt totū ambitū diuiſi. Omēs autʼ alie rōes ſol
ui pn̄t ꝑ ea q̄ ſupiꝰ dcā fuerūt. Etᶜ pʒ q̄ſtio.

Jcesimoprimo. querit᷑. Vtrū nocumētū bn̄ diuidit᷑ ī nocumētū ex ignorācia et nocumētū ex paſſioē et nocumētū ex electioē. Et ar᷑ qꝛ nō qa mēbra coīcidūt nocumē
tū enī ex electioē ē nocumētū ex maliᵃ. Jo dᶜ arᵉˢ qn̄ autʼ ex electio
ne ī iuſtꝰ et malus. Sʒ ī tercio dᶜ arᵉˢ Jgnorat q̄dē omīs malꝰ que
oʒ opari et a quibꝰ fugiendū ꝯ. nocumētū ex electioē ē nocumētuʒ
ex ignorācia. Jtē uiciū nō mīnꝰ ē cc̄ paſſioēs quā uꝰtꝰ ſʒ oīs moralis
uꝰtꝰ ēſt cc̄ paſſioēs .ſ. circa paſſioēs et triſticias ut dᶜ ī 2ᵒ ꝯ. et uiciū ꝓ
qdʼ uī qꝛ oīs uitioſus ex paſſioē opat᷑ qdʼ etiā pʒ ꝑ arᵉᵐ ī 2ᵒ huiꝰ dicētē
qꝛ ꝓ uolūtatē q̄dē mala opamur ꝓ triſtitiā autʼ a bonis recedimꝰ Cū
ꝯ. nocumētū ex electioē ſit uicioſū uī qꝛ om̄e tale nocumētū ſit ex paſ
ſioē. Et illud ꝯfirmat᷑ qa ꝑ rōeʒ nō peccamꝰ quia nō ipā ſēꝑ ad optima
deꝑcatur ut dᶜ ꝑmo huiꝰ ꝯ. ſi peccāmꝰ hoc ē ꝓ partē ſenſibilē ī quā
tū adūſat᷑ et obuiat rōni. Sʒ nō adūſat᷑ ei n̄ ꝓ paſſioēs ꝯ. om̄e pᶜ
catū ē ex paſſioē. Jtē diuiſio ē ī ſufficiēs qm̄ alı̄ uiolēter nocumētū
īferimꝰ hoc autʼ nᶜ ex ignorāᵃ nec ex paſſioē nec ex electioē ſʒ ab extrī
ſeco. Jtē uī qꝛ ī hac diuiſioē duo mēbra ſufficiūt ulʼ ꝑ·ᵒʳ requirūt᷑
qm̄ nocumētū ꝓueīt aut ex pte potēcie cognitiue aut ex pte potēcie
appetitiue. Si ex pte cognitiue hoc ē ex ignorācia ſi ex pte appetitiue
hoc ē ex paſſioē. Et ſi ſubdiuidas nocumētū ex pte poteᶜ appetitiue qa
uel ab hītu et ē ex electioē ulʼ ſine hītu et ē ex paſſioē. Tūc eciā ſubdi
uideret᷑ nocumētū ex pte potēcie cognoſcitiue qm̄ ſicᶜ ꝯtigᶜ habitu
ari uel nō habituari appetitū. ita et intellectū. Oppoᵐ. pʒ auctoritate

arist.[us] qui illā diuisioē ponit ī lrā taquā bonā. Decisio[o] istꝰ q̄stiōis satꝰ
briꝰ pōt ꝑ ea que dc̄a fuerūt ī 3.[o] li.[o] Sʒ tn̄ notādū q̄ ignorācia pōt ēē
duplex .s. uīcibilis et ī uīcibilis. Et illa dicit.[ur] uīcibilis quā remouisꝰ
se potuissemꝰ si diligēciā adhibuisse debitā uoluissemꝰ Et ista ē igno
rācia crassa uel ignorācia affectata. Et hec ignorācia nob imputatur
Inuīcibilis autē ē quā remouisse nō potuissemꝰ quātācūqꝫ diligēciaꝫ
debitā apposuissemꝰ Et ista nō imputat.[ur] nob ignorāciā autē ī uīcibi
lē uocat arist.[es] ꝑalogicā eo q̄ mēs sic ignorātis ipō ī uicio ligata est
sic.[ut] ligata ē mēs nō potētis soluere ꝑalogismū. Et a.[li]ā ignorāciaꝫ
ꝑ oppositū uocat nō ꝑalogicā. Scd̄o sciendū ē q̄ uīcibilis siue nō pa
logica ignorā.[a] ē duplex .s. crassa siue suppina et affectata. Crassa autꝰ
siue suppina dicit.[ur] sup quā nō fert.[ur] positiue act.ꝰ appetit.ꝰ ꝫ poci.ꝰ sup
oppo.[m] v.[er]grā qn̄ uellemꝰ scire ꝫ debitā diligēciā nō uellemꝰ apponere. Af
fectata est sup quā positiue fert.[ur] appetitus v.[er]grā q̄ illud uolumꝰ igno
rare qa omēs hoīes naturaꝰ scirē desiderāt. id circo manifestū q̄ nō uo
lumꝰ illud ignorare scꝫ se sed sepe ut occasionē habeamꝰ nō faciēdi aliq̄d
uel nō apponēdi remediū ī aliquib.ꝰ faciēdis qd̄ deberemꝰ facere si scire
mꝰ Qd̄ g.[i] fit scꝫ ignorāciā affectatā nō d.[r] ꝓprie fieri ex ignorācia
ꝫ ex electioē ul̄ ex passioē pro ut .s. ignorare uolumꝰ aut ex electioē aut
ex passioē qm̄ uolumꝰ ignorare ut illud fieret et unūqdqꝫ deriatur
fine ut d.[r] ī 3.[o] li.[o] ca.[o] de fortitudine. Sʒ qd̄ fit scꝫ ignorāciā crassaꝫ
ꝫ nob imputet.[ur] ad uituꝑiū et pc̄ꝫ tn̄ qa positiue nō uolumꝰ ignora
re nec illud fieri. Id circo ex ignorācia d.[r] fieri nō ex electioē neqꝫ
passioē fit autē pcīt.ꝰ ex ignorā.[a] quod fit scꝫ ī uīcibilē ignorāciā cū
hoc nō possit n̄ ignorā.[e] imputari. Ad huc ulteriꝰ sciendū ē q̄ nocu
mētū īferri pōt aut aliquod quodcūqꝫ prauū fieri ex ignorā.[a] dupl.[r]
.s. ul̄ ex ignorācia ex parte apprehēsiōis ul̄ ex ignorā.[a] ex pte iudicii.
Est autꝰ ignorā.[a] ex pte apphēsiōis qn̄ rē aut circūstā.[ci]ā aliquā rei nō
apphēdimꝰ quā si apphēdissemꝰ illud nō fecissemꝰ. Et de hac ignorācia
satis dcīꝫ fuit. Ignorā.[a] autē ex pte iudicii ē qn̄ rē et rei circūstācias
apprehēdimꝰ sed de apprehēsis male iudicamꝰ Et hoc iterū pōt ēē du
pl.[r] qa prauū iudiciū ul̄ prouenit ex impotē.[a] ītellect.ꝰ precise. uel pro
uenit ex adulsitate appetit.[us] ꝑuītēte rōēꝫ. Ex ī potē.[a] intellect.ꝰ ꝓuenit
error iudicii qn̄ apprehēsis omib.ꝰ circūstāciis et appetitu nō trahē
te rōēꝫ ad aliquā ꝑtē nō possumꝰ tn̄ cū oī debita diligēcia omīa uide
re et ordinare media ꝑ que 9.[o] deberet īferre ex ꝑmis et ī fallibili
b.ꝰ praticis ꝑncipiis ꝑ qd̄ fīm alīt cōcludimꝰ v.[er]grā duo sīt solēpnes

legū doctores q̇ ſine affectioē praua ſ[lt] ɔ̄riū ī m[lti]s ɔ[m]nib[us] et ſic aliquis
eorū ī iudi[cio] cirtaū errauit .i. ſtim ɔcluſit quē ad modū ī ſpeculabili
b[us] ubi ad neutrā partē trahit appetitus. ph[ilosoph]y multas ponit ɔ[clusio]nes ɔ̄
rias et ꝑ ɔ̄ns falſas. Talis g[ratia] ignorā[nti]a dicit[ur] inuīcibilis iō ſi nocumētū
ſic inferat[ur] debet ſoli ignorācie imputari. Ex ꝑte autē appetit[us] error ī iu
di[cio] nō pōt n̄ dupl[icite]r ꝓuenire .ſ. ul' ex paſſioē ul' ex electioē. Qd' eū fit
ex h[ab]itu quāuis impetuoſe et ſine ꝑmeditatioē h[oc] t[ame]n dicim[us] tāquā
ex electioē fieri .ſ. quia habit[us] ex opatioīb[us] electis ſunt acquiſit[us] ꝑꝑ qd'
dicit[ur] h[ab]it[us] electiu[us]. Ph[ilosoph]us g[ratia] uiſis dicēdū ē ꝙ diui[sio] ar[istoteli]s nō ſic ītelli
gi debet qu[asi] al[ia] paſſio cū electioē ɔcurrere poſſit ī electioē nocumē
ti. malus eī ſepe opat[ur] ſil' et ex paſſioē et ex h[ab]itu electiuo. ymo prau[us]
h[ab]it[us] augmētat ſepe paſſioē ſil[ite]r impoſſibile ē ꝙ paſſio cū ignorā[nti]a ſil'
ɔcurrat ī eadē opatioē l[icet] nō cadūt ſup idē ob[iectu]m et ſcd[m] idē. Sz ſic dz ī
telligi diui[sio] ꝙ omē nocumētū īfertur ex altera triū cāru[m] ul' ex plu
rib[us] earū .ſ. ex ignorā[nti]a paſſioē uel electioē uel etiā pōt dici ꝙ omēs
cāē illatioē nocumēti modificātes ſcd[m] mores ſ[u]nt ignorā[nti]a paſſio ul'
electio. Electio nāq[ue] reddit nocumētū maxime uiciosū. Sz ignorā[nti]a
ipz a peccato ul' total[ite]r uel aliqual[ite]r excuſat. paſſio uero mediū gradū
tenere u[idetu]r et eī excuſat et accuſat. Harū aut[em] triū cāru[m] ſufficien[ti]a ſic
haberi pt cū dcūz fuerit ī ꝑmo li[bro] ꝙ oīs ars et oīs doctrina ſil[ite]r aut[em]
act[us] et electio bonū quoddā appetere uidēt[ur] iō null[us] opat[ur] rez ꝑuā
iudicās eā ēē prauā. Si g[ratia] opat[ur] rē prauā aut apprehēdit eā et ei[us]
circūſtācias eā reddētes prauā aut nō. Si nō apprehēdit g[ratia] opat[ur]
malū ignorāter. Si n[on] apprehēdit circūſtācias aut bn̄ iudicat de a
prehēſis aut male. Si bn̄ nō opabit[ur] rē prauā ſ[ed] deſinet opari cū dic
tū ſit ꝙ oīs act[us] et electio bonū appetere uidētur .ſ. bonū ſimpl[icite]r uel
apparens. Si male iudicat aut hoc ē preciſe ex impotē[nti]a ītellect[us] et ſ[ic]
iterū opatur ex ignorā[nti]a ul' hoc ē ex ꝑte appetit[us] qd' erat dupl[icite]r ſic[ut]
dcūz fuit .ſ. uel ex paſſione ul' ex electioē. Igit[ur] omē nocumētū īfer
tur aut ex ignorā[nti]a aut ex paſſioē aut ex electioē. Et iterū ſcien
dū ꝙ l[icet] ī eadē opatioē poſſit ſil' plures dictarū cāru[m] ɔcurrere t[ame]n
opa[tio] praua ſemꝑ depēdet ꝑncipal[ite]r et denoīat[ur] ſimpl[icite]r ab una illa
rū triū ꝑꝑ qd' iterū nocumēta iterū diuidūt[ur]. Vn̄ ī hec tria .ſ. ī nocu
mētū ex ignorā[nti]a nocumētū ex paſſioē et nocumētū ex electioē q[uonia]m
omē nocumētū ē alterū iſtorū. et nec mēbra coincidūt q[uonia]m null[us] op
at[ur] prauū aliq[ui]d ſciens et iudicās illud ēē prauū. Jō quicūq[ue] opatur
malū ipē ignorat aut ex ꝑte apphēſiois aut ex ꝑte iudicii ꝑꝑ qd' ī 3[o]

hic huius dicebatur quod omnis malus ignorat. Si igitur huius ignorantie appetitus
non fuerit causa positiue scilicet impotentia uel negligentia tunc erit nocumentum
ex ignorantia non ex passione neque ex electione. quamuis et passio uel elec
tio in opere concurrant. Sed si huiusmodi ignorantie causa fuerit appetitus posi
tiue tunc nocumentum amplius non dicitur ex ignorantia sed ex electione uel passi
one. Cum autem sibi electio cum passione concurrunt eo quod electio principalior est
passione dicetur simpliciter nocumentum esse non ex passione sed ex electione. Igi
tur ad rationes dicendum est quod omnes solute sunt per predicta si quis consideret
exceptis forte duabus ultimis ad quarum primam dicendum est quod moraliter
loquendo si quis omnino per uiolentiam aliquid fecerit non reputatur fecisse
verbi gratia si quis te uiolenter impellat in tuum patrem tu non percutis patrem tuum sed ille
qui te impellit. Es enim tamquam res inanimata que ab alio impulsa impulsum fecisset
in alterum. ideo de nocumento sic illato nichil loquitur hic aristoteles. Ad aliam dicen
dum est quod in operando aliquid prauum semper est defectus potencie cognitiue
ignorat enim omnis malus ut dictum est propter quod nocumenta non sic diuiduntur sed modo
supra dicto scilicet quod totum dicitur ex ignorantia si non sit ignorantie causa actus appetitus ut
dictum fuit. Et sic finitur questio.

Icesimosecundo. queritur Vtrum omnis iniustificans sit in
iustus. Arguitur quod sic quia omnis iniustificans peccat ut patet per
aristotelem Sed non uidetur peccare peccato alteri uirtuti opposito quam iustitie
igitur peccat secundum iniustitiam et talis est iniustus. Item quicumque facit iniustum uolens
ipse est iniustus sed omnis iniustificans est in iuste uolens igitur omnis iniustificans est iniustus
maior patet quia sicut aristoteles dicit in principio quinti huius iustitia est aqua operatiui
iustorum sunt et iusta operantur et uolunt iusta igitur iniustitia est aqua operatiui sunt in
iustorum et iniusta operantur et uolunt iniusta propter quod uidetur quod omnis operans in
iustum et uolens operetur ab iniustitia et per consequens sit iniustus minor probatur quod in
iustificans iniustum faciat apparet ex nominis significatione. sed quod hoc faciat
uolens apparet quia nichil inuoluntarium dicitur nisi propter ignoranciam uel uiolenciam sicut
patet in 3o sed iniustificatio non dicitur si sit ex ignorantia uel uiolentia sicut aristoteles uidetur hic
uelle igitur etc. Item potencie et habitus specificantur per actus et obiecta sed iniu
stificare uidetur proprius actus iniustitie igitur iniustificans est iniustus. Oppositum dicit aristoteles
Isti questionis determinatio breuiter ab aristotele posita est. Et sic explicari potest
omne iniustum facere est alteri nocumentum inferre nocumentum autem inferri potest
ex ignorantia ex passione et ex electione sicut dictum est in alia questione. Sed complete
ex ignorantia quoniam uel ex probabili id est inuincibili uel non probabili id est ex uincibi
li et hoc aut ex crassa aut ex affectata Sed iam dictum fuit quod si ex affecta
ta nocumentum inferatur reducendum est ad nocumentum ex passione uel ex

electiōe ſcdꝫ qꝛ ignorācia uolita erat ꝑ paſſionē uel ꝑ electionē. Jō
duplex tm̄ remanet nocumētū ex ignorāͣ. ſ. in īuīabili et craſſa uł
ſuppina. Nocumētū aut͛ ex paſſiōe dicit͛ triplr̄ p° naturali 2° huma
na ſiue nāāa 3° ex paſſiōe hītuali. dicit͛ autē paſſio hītual' q̄ ab hītu
prauo ī naſcitur ſcdꝫ quā hō ſtati obiecto p̄nte ꝑ hītū iclinatē paſſi
onat͛ repentine uehemēter diuturne aut uliter extra modū et exi
gēciā obiecti et nature. et dꝫ dciꝫ finit qꝛ nocumētū ex tali paſſione
illatū reducēdū eſt ad nocumētū ex electiōe et hītu. Sꝫ paſſio nālis
dicēda ē quecūqꝫ nō ꝑ hītū ſꝫ ex ſenſib9 nālr īfertur ut timor. ſpes.
gaudiū. tſticia. amor. miā et hui9modi. Et ſcias qꝛ paſſiōes quas huma
nas uocam9 nō diſtīxim9 ꝯ naturales eo qꝛ nō ſit naturales ſꝫ quia ſic
uī loqui ar͛ utēs noīb9 ad placitū ſicut lꝫ eis uti. Et forte iō ſunt
talis uſus eo qꝛ cū utroqꝫ ſint nāles et ille que ab īꝑiori nā ī naſcūt͛
habeant ꝓpriū nomē qa nāāe uocāt͛ uł humane reliq̄ potuerunt
ſibi cōē nomē retinere. Sic eīꝫ de ꝓprio loquit͛ ar͛ p̄mo thopichoꝝ
g͛ cū ab ar͛ hee uocētur humane uel nāāe ille aut͛ naturales q̄rū
ambarū duplex pōt ēē gradus quedā eīꝫ ſꝫ adeo uehemētes qꝛ in
nate ſꝫ mouere ꝯſtātē uirū ut timor mortis. extrema fames a' hui9
modi. alie ſꝫ debiles que nō mouerēt ꝯſtātē uirū ad peccādū. Silr̄
diſtingui pōt de nocumēto ex electiōe qm̄ electio quoqꝫ ē ſcdꝫ hītū
firmatū et alia ſcdꝫ diſpōnē ad hītū ꝑ qd' ī uniūſo ſex uidēt͛ ēē gra
dus illatiōis nocumēti. p̄m9 ex ignorāͣ ī īuīcibili ſiue ꝓlogica. 2°
ex ignorāͣ craſſa uel ſuppina. 3° ex hūana uł nāli paſſiōe cadēte
ī ꝯſtātē uirū. 4° ex debili paſſiōe nāli tm̄ uel humana. Quīt9 ex
electiōe ſcdꝫ diſpōēꝫ. Sext9 autē ex electiōe ſcdꝫ hītū. Viſo g͛ de modis
et differenciis illatiōis nocumētorū uidēdū ē quid ītelligere uide
am9 ꝑ īiuſtificare lꝫ enī omne īiuſtificare ſit alteri nocumētū īferre
tm̄ iſta nō conuertūt͛ ſimplr̄ loquēdo et proprie. Jniuſtificare eīꝫ idē
ē qꝛ īiuſtū facere mō nō omne nocumētū ſeu dāpnū illatū ē īiuſti
v͛ grā ſi latro ſuſpēdit͛ nocumētū īfertur ei. ſed tm̄ nichil fit ei ī
iuſti. Et iterū magis ad ꝓpoſitū tēpeſtas maris dāpnū et nocu
metū īfert ſepe mercatorib9 ſꝫ tm̄ nec tale nocumētū dr̄ īiuſtū fa
cere ſꝫ īfortuniū. mercatorē eīꝫ de ſola fortuna ꝯq̄ri hoēt. Sꝫ neqꝫ
de iuſte ꝯqueri pōt. ſua nāqꝫ ſꝫ illa bona ꝑ qd' aufferrēs ea nul
lū facit īiuſtū. mō eciā ꝯſtat ſiquis ꝑ ignorāciā īuīcabilē nocumē
tū ītulerit ipē quātū ad hoc agit tāquā res īaīata ſic͛ ag͛ tē
peſtas maris aut uētus aut lapis ꝑ quod nocumētū qd' ſic aliq̄s

patitur ī fortuniū ē ſolū et nō ī iuſtū n̄ forte ꝑ accn̄s et materialr̄ nō
autē ꝑ ſe nec̄ formalr̄. Dico autē hoc ꝙ omē dāpnū ſiue nocumētū
pōt ī iuſtū dici ſcdꝫ accn̄s et materialr̄ ī quātū .ſ. poſſꝫ ſibi accidere
ī iuſtū eē. puta ſi uolūtarie īferret᷎. Sꝫ ī p̄dicto caū nō ē īiuſ iuſtū
ꝑſe nec formalr̄ ꝓbaᵒ quia ſil' uno ⁊ actu nō pōt aliq̄s opari ſcdꝫ iuſ
ticiā et ī iuſtū facere. Sꝫ opando ſcdꝫ iuſti͡ᵃ ɔtingᵗ ex ignorācia no
cumētū īferre ad huc illi q̄ nō demeruit ſꝫ cui pocius eēt ſubueniēdū
ūbꝑa. Miles ab īnimicis ī iuſte obſeſſus ī caſtro opat᷎ ſcdꝫ iuſticiā
ſꝫ ad caſtri defenſiōē emittit ſagittā ī medio inimicorū ubi forte
pater ſuꝰ captiuatꝰ detinet᷎ milite ignorante. Si aut' p̄ꝫ de ſagitta
ꝑcuſſerit nocumētū illud nulli erᵗ iniuſtū. Qd' iterū ex hoc pꝫ ꝙ nl'
lus de tali illatiōē nocumēti punit᷎ ymo ꝙ ip̄emet pat' ſic ꝑcuſſꝰ
excuſaret filiū a peccato gᵗ ī iuſtificare nō ē quocūqꝫ mō nocumē
tū īferre ɔ̄ iuſti tōē patet ꝙ nocumētū īferre ꝑꝑ ī uīcabilē ſiue ꝑ
alogicā ignorāciā ē ī iuſtificare ſolū ꝑ accn̄s et m̄alr̄ ſꝫ nō ꝑſe neqꝫ
ſimplr̄. De ignorāᵃ autē craſſa ſciendū ē ꝙ iuſtiᵃ ſcdꝫ eiꝰ ꝑfectā rōē
nō ſolū īclīnat ad opandū iuſte ſꝫ eciā ad nō opandū ī iuſte et ad di
ligētē eē. Nā ꝑ qualꝫ ūtutē opanꝰ qd' oꝫ. qñ oꝫ. et quō oꝫ. et de aliis
circūſtāciis. oportet autē opari cū diligēcia eē ꝓpriū eiꝰ obm gᵗ qui
cūqꝫ nocumētū īfert ex ignorācia craſſa ip̄e peccat ɔ̄ iuſtiᵃ ideo et
omīs talis ī iuſtū facit ſimplr̄ loquēdo peccat eū ſicᵗ dixᵗ arᵉˢ Et
ɔſtat eūꝫ ꝙ de peccato punit᷎ tāquā de ī iuſte fcō gᵗ ī iuſtificat qa
ſup illationē nocumēti nō cadit actꝰ poſitiuus appetitꝰ ideo dicit
pt̄ ꝙ talis nō ī iuſtificat poſitiue ſꝫ p̄uatiue qd' nō ē ꝓprie ī iuſti
ficare ſicᵗ eēt ī iuſtificare poſitiuū ꝑꝑ qd' talē ī iuſtificare neqꝫ arᵉˢ
affirmat neqꝫ negat. Quicūqꝫ aūt ſciēs īfert nocumētū ꝑꝑ paſſiō
nē uehemētē .ſ. innatā mouere ɔſtantē uirū ip̄e ī iuſtificat poſiti
ue qm̄ ip̄e pro tūc uult nocumētū īferre. Tn̄ ut dᵗ arᵉˢ illud pc
catū ē uenia dignū qm̄ talis nō ſcdꝫ maliciā opat᷎ ſꝫ qī ſcdꝫ natu
rā. Sꝫ quicūqꝫ ꝑꝑ debilē paſſiōē opant᷎ ī iuſtū ip̄i nō ſt' digni
uenia opant᷎ eūꝫ ſcdꝫ maliciā tales enī ſꝫ forte nō habeāt hitū. tn̄
diſpoſiti ſt' ad ipꝫ et ſcdꝫ illā malā diſpōnē opant᷎. Ex his gᵗ
apparet manifeſtū qd ſit dicendū ad queſtiōē manifeſtū ē eūꝫ ꝙ
ī iuſtificātes ex electiōē uel etiā ex leui paſſiōē dicēdi ſt' ī iuſti et
mali. Cuiꝰ rō ē quia ꝑ hitū ī iuſtiᵉ aut ꝑ ꝓpinquā diſpōē ad hi
tū ī iuſtiᵉ quis dᵗ ī iuſtus ſꝫ minꝰ dicat᷎ ī iuſtꝰ qñ ex ꝓpīqua diſ
pōne quā ex hitu. Sꝫ ſic opantes opant᷎ ex hitu uel ꝓpīqua diſpōne

ad hĩtũ ut dcĩz ē g.ᶦ et c̃7. Sz de illo qui ex graui passioẽ opat.ᵘʳ ĩius
tũ manifestũ ē q̄ nõ ē ĩ iust.ᵘˢ qa neq; ꝑ hĩtũ neq; ꝑ dispõnẽ ꝓpinquã ad
hĩtũ opatur ymo lz talis nõ sit iust.ᵘˢ sedꝫ hĩtũ qa tũc ꝑꝑ quãcũq; pas
sionẽ nõ ĩ iustificaret tñ põ eẽ disposit.ᵘˢ ad hĩtũ iusti.ᵉ ĩ quãtũ nõ mo
uetur ꝑ oẽs passioẽs sed mallet pati añquã uellet opari ĩ iustũ| de
hiis autẽ q̄ ꝑ ignorã.ᵃ͛ opant.ᵘʳ min.ᵘˢ ad huc uĩr q̄ opent.ᵘʳ sedꝫ hĩtũ
ĩ iusti.ᵉ ꝑꝑ quod eciã tales ĩ iusti nõ dicũtur. Ad roẽs g.ᶦ dicẽdũ
ē ad pᵐã q̄ ĩ iustificãs peccat ꝯ̃ iusti.ᵃ͛ lz nõ oꝫ ꝑꝑ hoc q̄ ꝑ ĩ iusti
ciã ꝯtĩgit eũ peccare ꝯ̃ iusti.ᵃ͛ ꝑꝑ nõ eẽ iustũ lz nõ sequit.ᵘʳ nõ est
iustus g.ᵒ ē ĩ iust.ᵘˢ Ad a.ᵐ͛ dicẽdũ ē q̄ arᶦ.ᵉˢ nõ dicit iusti.ᵃ͛ eẽ oẽ
quo iusta opamur et iusta uolum.ᵘˢ lz hĩtũ. Et ita eciã ĩ iusti.ᵃ ē hĩt.ᵘˢ
nõ g.ᶦ ē ĩ iust.ᵘˢ qui nõ sedꝫ hĩtũ ĩ iustificat uel sedꝫ quãcũq; dispõnẽ
Ad a.ᵐ͛ põt dici q̄ ĩ iustificare nõ ē ꝓprius act.ᵘˢ ĩ iusti.ᵉ lz ĩ iustifica
re ex elecõẽ prompte et delectabilr̃ sic.ᵘᵗ apparuit ĩ 2.ᵒ et c̃7.

Jcesimotercio. querit.ᵘʳ Vtrũ aliquis
patit.ᵘʳ ĩ iustũ uolẽs. Et uĩr q̄ sic qm̃ si añs ē uolũtari
ũ illud qđ scim.ᵘˢ ex eo eẽ sequuturũ ē uolũtariũ lz mul
ti opant.ᵘʳ uolẽtes illud ex quo sciũt sequi se ĩ iusta passuros g.ᵒ ĩ
iusta paciũtur uolẽtes. Maior declarat.ᵘʳ sic. Si quis ex nimia
potatioẽ ĩ ebriat.ᵘʳ ĩ ebriat.ᵘˢ ledat ĩ nocẽtẽ quãuis tũc ignoret tñ
ĩ ebriari et ledere ĩ nocẽtẽ dicim.ᵘˢ uolũtariũ. Vnde et de hiis ui
tupat.ᵘʳ et puniũt.ᵘʳ cũ tñ nõ ñ ĩ uolũtariis locũ hãnt laudes et ui
tupia. Et hoc totũ manifestũ ē ex 3.ᵒ li.ᵒ Sz ĩ ebriari et ledere ĩ no
cẽtẽ nõ sᵗ uolũtaria ñ quia añs eẽt uolũtariũ .s. pota.ᵒ excessiua
Vñ arᶦ.ᵉˢ ĩ 3.ᵒ d.ᵗ ob hoc ebriũ si ledat eẽ puniẽdũ qa dñs erat eius
q̄ ē nõ ĩ ebriari. principiũ eñ ĩ ipõ erat. Manifestũ ē g.ᶦ q̄ ꝯñs in
dicat.ᵘʳ uolũtariũ si añs fuerit uolũtariũ. Jd̃o eciã d.ᵗ arᶦ.ᵉˢ Si nõ
ignorãs aliquis opat.ᵘʳ ex quib.ᵘˢ er.ᵗ ĩ iust.ᵘˢ uolẽs ĩ iust.ᵘˢ utiq; erit
Minor aut.ᵉ apparuit ĩ xp̃o qui uolẽs predicau.ᵗ et docuit sciens
tñ inde sequuturã e.ᵘˢ ĩ iustã passioẽꝫ ad morte. Et ad huc ita ac
cideret ĩ hoĩe bono qm̃ si tyramn.ᵘˢ statuit q̄ recognoscẽtes deũ mo
rent.ᵘʳ tñ homo bon.ᵘˢ recognosceret sciẽs tñ ĩde se passurũ ĩ iuste g.ᶦ
ĩ iustũ pateret.ᵘʳ uolẽs. Jdeꝫ ĩ 3.ᵒ dicitur q̄ ĩ uolũtaria sᵗ tristia sᵗ
nõ gaudiosa lz plures martires sci q̄ ĩ iustã mortẽ gaudẽtes pas
si sᵗ g.ᵒ nõ ĩ uolũtarie lz uolũtarie g.ᶦ hẽtur ꝓpo.ᵐ Jtẽ homo bon.ᵘˢ
ꝑeligeret ĩ iustũ pati quã peccare si alterũ sit nccẽ fieri. Sz oẽ
ꝑelectũ ē uolũtariũ sicut apparet 3.ᵒ hui.ᵘˢ de illo qui proiciat merces

ĩ mare tẽpore tẽpeſtatis de talib⁹ eniꝫ opatiõib⁹ dᵗ. arˣᵉˢ ꝙ mixte ſt̃. Aſſilant̃ᵒ tñ magis uolũtarius. uolũtarie eiꝫ ſt̃ tũc cũ opate ſt̃ finis autẽ opatiõis ſcḋꝫ tẽpus. Jtẽ ꝯtract⁹ uſurari⁹ ẽ ĩ iuſt⁹ et tñ utqꝫ ꝯtrit uolens g̊ı accipiẽs pecuniã patit̃ᵒ ĩ iuſtũ uolẽs. Jteꝫ h⁰ hui⁹ dᵗ. arˣᵉˢ ꝙ impoſ.ˡᵉ eſt ĩ iuſtũ pati ñ ĩ iuſtũ faciẽte aliquo. Et ita etiã uı̃ eẽ uerũ ꝙ ĩpoſ.ˡᵉ ẽ ĩ iuſtũ facere ñ ĩ iuſtũ paciẽte aliq̊ Sꝫ ſi homo deſperat⁹ uellet ĩt̃fici et roget te ꝙ eũ ĩt̃ficias ſi tu ĩt̃ficias ip̃ꝫ ĩ iuſtũ facis et eris puniẽdus g̊ı ip̃e ĩ iuſtũ patit̃ᵒ lꝫ uolens Põt etiã poni alt̃ caũs ꝙ ſortes pecuniã ſibi et plõni cõẽꝫ diuidat et ſibi ex auaricia maiorẽ ꝑtẽ retineat plõne ob amiciciã quã ſcit ſortẽ ĩdigere uolẽte min⁹ recipe pꝫ g̊ı ꝙ ſortes ĩ iuſtificat ĩ iuſtũ autẽ nõ patit̃ᵒ ñ plõ.ſ. h⁰ uolẽs ſe min⁹ habere et ſortẽ plus. Jtẽ ſicᵗ arguit arˣᵉˢ Qui ſine cã iuſta ledit̃ᵒ ab alio ĩ iuſtũ patit̃ᵒ ꝯſtat aut̃ ꝙ aliq̃ detẽtus amore ueneris cupit ab amaſia ꝑcuti et ledi g̊ı ſi ledit̃ᵒ ip̃e ĩ iuſtũ patitur uolẽs. Jtẽ 2⁰ hui⁹ dicit̃ᵒ ꝙ malũ fit plurib⁹ modis quã bonũ ſed iuſtũ pati ẽ bonũ et ĩ iuſtũ ẽ malũ et iuſtũ pati ꝯtingit uolũtarie et ĩ uolũtarie g̊ı ſilr̃ et in iuſtũ Oppoᵐ arᵗ roĩb⁹ logicãs quas tñ ꝯreuere uı̃ arˣᵉˢ qm̃ uolũtariuꝫ et ĩ uolutariũ ſt̃ oppoſita. Silr̃ ĩ iuſtũ facere et ĩ iuſtũ pati ſt̃ oppoᵗᵃ lꝫ omẽ ĩ iuſtũ facere ẽ uolũtariũ ſicᵗ põt apparere ex p̃cedẽti q̃ſtione g̊ı omẽ ĩiuſtũ pati ẽ ĩ uolũtariũ. ꝑ illã regulã topicã. Si oppoᵐ ĩ oppoᵗᵒ et cᵗ. Jtẽ quot modis dᵗ. unũ oppoſitorũ tot modis dᵗ. reliquũ p̊mo topicoꝝ. lꝫ ĩ iuſtũ facere ẽ uno mõ tñ .ſ. quia omẽ ẽ uolũtariũ g̊ı ĩiuſtũ pati ẽ uno mõ tñ .ſ. ĩ uolũtariũ. Jtẽ aut omẽ iniuſtũ pati ẽ uolũtariũ aut omẽ ẽ ĩ uolũtariũ lꝫ certũ ẽ ꝙ nõ oẽ ĩ iuſtũ pati ẽ uolũtariũ g̊ı omẽ ẽ ĩ uolũtariũ. Jtẽ auctoritate arˣ.ˡᵉ hoc determĩãte et ꝯcludẽte ſic de ĩ iuſtis pati q̊dẽ g̊ı qm̃ ĩ uolũtariũ manifeſtũ. Quidã doctor ſatis pulcre ſicᵗ m̃ uı̃ determiat iſtaꝫ q̃ſtioẽꝫ ſub hac ſñiã uolens põt ĩ iuſtũ pati ĩ ꝗᵒʳ calib⁹ p̊mo quidẽ ſi ei⁹ uolũtas ſit tacita nõ expꝛ̃ſſa puta ſi tyci⁹ dãpnũ uicini optans uult tacite ꝙ ille uicin⁹ ip̃m ꝑcuciat uł interficiat equũ ſuũ ſperãs ſatiſfactioẽꝫ et uicini punitioẽꝫ. Si ille uicin⁹ hoc faciat ip̃e ĩ iuſtificat et tycius ĩ iuſtũ patit̃ᵒ qa uolũtas ſic tacita nõ dedit auctoritatẽ uł liceciã ei ſic faciendi ꝓ quod tyci⁹ hẽbit actioẽꝫ ꝯ eũ ad ſatiſfaciendũ qḋ nõ eẽt ſi tyci⁹ expꝛ̃ſſe dixiſſet uicino uolo ſiue ꝯſencio ꝙ interficias equũ meũ Scḋus caũs ẽ ſi uolũtas nõ ſit integra hoc ẽ ſi nõ cadat ĩtegre

ſup totã actioẽꝫ ſ; tm̃ ſup paſſioẽꝫ. V'grã ꝙ homo ſciẽs uellet ꝓ fi
de pati et ledi et ut ĩde p̃emiũ ꝯſequeret᷑. Nõ uellet tñ ꝙ alt'
lederet ne ob hoc ille dãpnũ finalr̃ reportaret et ſic ĩ iuſte paſſi
ſt' uolẽtes xp̃us apl'i et martires ſcĩ. Terci᷒ caſ᷒ ẽ ſi uolũtas nõ
fuerit abſoluta et ſimplex. ſ; ĩuolũtario ꝑmixta. Nõ eĩ; uellet a
liquis ſoluere ultra ſortẽ q̇ pecuniã capit ad uſurã ſi poſſet libali
mutuo pecuniã hẽre ſ; quia ĩdiget numis iõ poci᷒ uult ĩcurrere
dãpnũ uſure quã pecuniã nõ hẽre uolũtas g̊. nõ cadit ꝑ ſe ſuper
illud inquo ẽ ĩiuſtifica° ſ; ꝑ accñs .ſ. rõne annexi et talis uolũtas
nõ tollit ĩ iuſtã paſſioẽꝫ. ſic eẽt de illo bono hoĩe p̃eligeret ĩ iuſtũ pati
quã peccare. forte ꝙ iſte caſ᷒ nõ hꝫ ueritatẽ n̊ ſcd; ꝙ quoĩa dit
cũ ſcdo. Et de hoc infra uidebit᷑ magis ĩ illa q̃ſtioẽ. Vtrũ ꝯtigat ſi
bi ip̃i ĩiuſtũ facere. Quart᷒ caſ᷒ ẽ. Si uolũtas ſit ligata nõ libera
ſicut ẽ de puero uel grauit' ĩfirmo q̇ cõiter capiũt q̃ue ſibi obnoxi
a ſt'. Qui enĩ puerũ regeret ſcd; ſuã uolũtatẽ ip̃e faceret ĩ iuſtũ
ei. Et qui regeret ĩfirmũ ſcd; ſuã uolũtatẽ nõ ſcd; uolũtatẽ medi
ci ip̃e iuſtificaret. et idẽ ẽ iudiciũ uliter de quoꝝ q̇ nõ ẽ cõpos mẽtis
ut de obſtinatis et philocaptis. S; tu poteris obicere ꝙ uolũtas et
rõ ĩ ꝯtinẽtis ligata ẽ tẽpore ꝯcupiſcẽcie g̊. ſi ab amaſia dãpnifice
tur uolẽs ip̃e in iuſtũ paciet᷑ uolẽs qd' ur̃ eẽ ꝯ̃ arꝫ.ᵉ Ad h° põt
dici ꝙ ĩ ip̃o erat nõ ligari poterat eĩ; impetui ꝯcupiſcẽcie reſiſtere
ſi uolebat. io qd' excñs ĩ ꝯcupiſcẽcia uoluit reputat᷑ tãquã ſimplr̃
et libere uoluiſſet. Et eodẽ mõ. dicẽdũ ẽ de eo qui mali᷒ hĩtuali detẽ
tus ẽ eo ꝙ a p̃ncipio potuit nõ fieri malus h; nũc nõ ſit ĩ eo requi
eſcere a mali᷒ et eẽ bonũ ſicut dr̃ in 3° li° Qd' aut' ĩ ꝑ° caũ dictũ fu
it erat ĩtelligẽdũ de illis ĩ quib᷒ nõ erat nõ ligari. Sciẽdũ ẽ g̊.
ꝙ arꝫ.ᵉˢ in 3° li° loquit᷒ ẽ large de uolũtario p̃o omĩ eo cui᷒ uo
lũtas aliquo mõ ẽ in cã. Et ſtricte de ĩuolũtario pro eo ſolũ cui᷒ uo
lũtas nullaten᷒ ẽ ĩ cã cui᷒modi ẽ purũ uiolentũ. et ignorã᷒ ĩ uici
bili ignotũ. S; ĩ iſto loquit᷑ arꝫ.ᵉˢ ꝯ° qa loquit᷑ de uolũtario ſtric
te p̃o ut uolũtas ẽ exp̃ſſa ſimplex et ĩtegra. Et loquit᷑ de ĩuolũ
tario large ut ſe extendat ad omĩe illud ĩquo deficiat aliqua iſtarũ
cõdicionũ. Qd' apparet quia dr̃ quedã pctã uenialia eẽ ĩuolũ
taria qd' tñ negabat ĩ 3° dicit eĩ; ĩuolũtarioꝝ autẽ hec quedã
ſt' uenialia hec nõ uenialia et cꝫ. Quare aut' alit' loquit᷒ ẽ hic
et illic ẽ. quia loquẽdũ ẽ ſcd; maꝫ ſbiectã. In 3° aut' libro diſtixit
it' uolũtariũ et ĩuolũtariũ ad diſtĩguẽdũ ĩ malis int' peccatũ

et nō pctm̄ ex parte agētis que diſtiguit̄ ꝑ uolūtariū large ſūp
tū et ī uolūtariū ſtricte acceptū . hic aūt loquit̄ de uolūtario
et ī uolūtario ad diſtiguēdū int̄ penā ī iuſtā et nō iuſtā ex ꝑte
pacientis q̄ diſtiguit̄ ꝑ uolūtariū ſtrictū et ī uolūtariū large ſūp
tū ſicut dcīz ē . Dicēdū ē g̊ cū ar̄ᵉ ꝙ ſic accipiendo uolūtariū nul
lus patit̄ ī iuſtū uolēs q̄m quilȝ rē ſuā dare pōt ꝓ nichilo ſi uult
vn̄ ꝓdig⁹ cū oīa ſua deuaſtauerit dādo expendendo ſuꝑflue nō
pōt ꝯqueri de ī iuſta paſſioē g̊ ſilr̄ quilȝ dare pōt quod ſuū ē ꝓ
quocūqȝ magno uel modico ſi ſibi placet abſqȝ ī iuſta paſſioē ſȝ aliquo
dcōrū modorū rē ſuā dare uīr q̄ dāpnū patit̄ uolūtate expreſſa ſimplici
uel libera g̊ et c̄ . Itē nec patit̄ ī iuſtū q̄ nō hȝ min⁹ debito ſȝ qui
uult aliqd̄ dāpnū pati ſi paciat̄ nō hȝ ide min⁹ debito ꝓba° q̄m ſi
quis rē ſuā uoluerit aſſignare alienare ſcdȝ rectū iudiciū tūc nō ē debi
tū ꝙ amplius rehabeat eā . Si autē hoc uoluerit ſcdȝ prauū iudiciū
tūc ſi fuerit ꝯpos ſue mētis et nō hūit uolūtatē ligatā manifeſtū ē
ꝙ hoc ipē uolet ꝑꝑ aliquā maliciā et tūc iterū nō eſt debitū n̄ᶜ dignū
ꝙ amplius hēat illud ymo dignū eēt ꝙ ad huc min⁹ hēret iō et c̄ . Itē
nullus uult alienare rē ſuā n̄ ꝑꝑ hr̄e quod ſibi placet tātū uel plus aut
honoris aᵘ delectatiōis aᵘ alt̄ius alicui⁹ . Si g̊ rē ſuā ſic alienet ipē ſe
cūdū ſuā extimatiōē nō dāpnificat̄ ſȝ lucrat̄ g̊ nō ī iuſtū patit̄ .
q̄m ꝯmutabilia ſt̄ appreciabilia ſcdȝ eſtimatiōes ꝯmutātiū iuxta eorū
īdigēcias nō iuxta īdigēcias neceſſariorū . ſȝ etiā iuxta īdigēcias ſuꝑflu
orū appetituū ſic̄ dcīz fuit ꝑ̇us ꝗ iō et c̄ . Ad roēs dicēdū ē . Ad pᵃᵐ
2ᵃᵐ 3ᵃᵐ et 4ᵃᵐ ꝙ ipē procedūt ī 2° cāu uł ī 3° . Ad aᵐ dicēdū ē ꝙ hō
pōt hr̄e que nō licet ei ꝯmutare q̄a ī iuſtū faceret legib⁹ . et coītati
ut uirū uxorē uel liberos huiꝰmodi ſic̄ dcīz fuit ꝑu⁹ iō neqȝ ipē pt̄
alteri auctoritatē dare dāpnificādi ipȝ ī talibus dāpnificās g̊ uolē
ī iuſtificaret ſȝ forte nō ī uolētē ſȝ ī coītatē et legē et ſic ꝓcedit cāus
de occiſioē hōis deſꝑati . Alius autē cāus ꝓcedit ſcdȝ cāuȝ ꝑ̇mū ſi
plō nō expſſerit ſuā uolūtatē . Sȝ ſi expreſſerit tūc ſortes nō ī iuſti
ficat ſȝ illib̄alit̄ oꝑat̄ . Ad aᵐ dicēdū ꝙ aliquis ab amaſia uolēs
ledi uel dāpnificari nō patit̄ ī iuſtū n̄ ꝑ accn̄s et m̄alr̄ ſic̄ ar̄ᵉ
dr̄ patit̄ enī illud cui accidet ī iuſtū eē ſi nō uolēs pateret̄ . Et q̄n
dr̄ ipē ledit̄ ſine cā iuſta . illa enī nō oꝑatur iuſte quia nō oꝑat̄
ſcdȝ ūtutē ſȝ pocius ſcdm̄ maliciā Ad hoc pt̄ dici ꝙ illa nō oꝑa°
iuſte . ſȝ nō ſequit̄ g̊ ī iuſte . pōt eīȝ eē oꝑa° que neqȝ ē iuſta forma
lr̄ et ꝑſe neqȝ ī iuſta ȝ ſit iuſta uel ī iuſta materialr̄ et ſcdȝ accn̄s

Ad a^m pōt dici q̄ ī 2° loq̄batur de bono et malo moꝝ cuiꝰmodi nō
ſꝫ iuſtū pati et ī iuſtū pati. Si eīʒ ī iuſtū pati eēt malū moris tūc
nullus bonꝰ pateretᵘʳ ī iuſtū qd' ē fſm. Et hoc iterū qd' dciʒ ē ma
lū fieri pluribꝰ modis. quā bonū nō ex eo dcūʒ ē q̄ uolūtarie et ī
uolūtarie fiat ſʒ quia ɔtingit a medio ī quo bonū ūtutis ɔſiſtit mlꝉ
tiplr̄ deuiare. Ad a^m dicēdū ē q̄ in ea oppoſita q̄ ſꝫ apparēs bonū
et apparēs malū p̄t uolūtas ſʒ drnt' p̄t eīʒ ī apparēs bonū et ī oīa
ꝓ ſub eo ex natura acceptatiue et p̄t ī apparēs malū et ī ea q̄ ſꝫ
ſub eo refutatiue iō cū ī iuſtū pati uolētē ſʒ nolētē. Et ꝑʒ qō.

V Icesimoquarto. queritᵘʳ Vtrū iudex corruptꝰ fer
rens ī iuſtā ſniāʒ ꝓ parte corrūpēte grauiꝰ peccet q̄
pars corrūpens. Et arᵒ q̄ nō qa cā p̄maria plus ī flu
it ī cātū quā ſcdā ī liᵒ de caīs. ſʒ pars corrūpēs ē p̄ma cā qa p̄mo
corrūpit iudicē iō et cᵉ. Itē plus peccat q̄ ī plures peccat ꝑs aut'
corrūpēs ī plures peccat qa ī iudicē corrūpēdo ipꝫ et ī ꝑtē. Iu
dex aut' ī ꝑtē tm̄ iō et cᵉ. Itē plus peccat quā iudex q̄ peccat pᵉ
cato iudicis et aᵒ pctō pars corrūpens ē huiꝰmodꝰ peccat eīʒ pctō
ꝓprio ī corrūpēdo iudicē et pctō iudicis qa corrupēs ē cā q̄ iudex
ꝑpeccat et quitq̄d ē cā caē ē cā cāti. Itē plus peccat q̄ ab aᵒ tollit
bona aīē quā q̄ tollit ab alio exťiora tm̄ ulꝉ ſaltē bona corporis et
exterioribꝰ meliora ſʒ pars corrūpēs tollit a iudice bona aīē qa
facit ipꝫ peccare. Iudex aut' a ꝑte ɔ̄ quā fert ſniāʒ tollit bonū tē
porale tm̄ iō et cᵉ. Itē p̄mo huiꝰ p̄ncipiū plus ē quā dimidiuʒ
tociꝰ facti. Sʒ peccatū ꝑtis corrūpētis ē p̄ncipiū ſubſequēciuʒ
pctōrū ɔ̄ et cᵉ. Itē ꝗ̄ᵒ huiꝰ caᵒ de liberalitate dr̄ q̄ ūtutis ē mag
bn̄ facere quā bn̄ pati ɔ̄ ſilr̄ magis ē malicie male facere quā ma
le pati ɔ̄ plus peccat pars corrūpēs quā iudex corruptꝰ Iteʒ
de pilato q̄ erat iudex et de iuda q̄ erat ꝑs dixit xp̄s pylato.
Qui tradidit me tibi maiꝰ pctʒ h̄t. Oppōm ur̄ ſentire arᵉˢ dicens
manifeſtū aut' qm̄ diſtribuēs ī iuſtū facit ſʒ nō plus hn̄s ſemꝑ. Et
ī primo magnorū moraliū dicit. accipiens palmā a p̄ſidēte et hoc
iudicāte nō ī iuſtū facit quāuis ī iuſte ei aſſignetᵘʳ Sʒ utiqꝫ iudi
cans male et dans iſte ī iuſtū facᵗ Itē rōibꝰ quas ī lrā arᵉˢ tāgere
ur̄ arᵉ ſic. Ille magis facit rē q̄ ꝓpria poteſtate facit quā qui nō
facit n̄ ī ūtute alterius. Sʒ iudex de ꝓpria poteſtate ī iuſtificat
ſ. aufferēdo a ꝑte qd' ſuū ē ulꝉ ſibi tradēdo minꝰ debito hoc aut'
nō pōt facere pars n̄ ꝑ iudicis potēciā. Itē agēs p̄ncipale ꝑcipi

ens plus ī iuſtificat quā ſubdit⁹ et qi inſtrumētale. iudex aut̄ eſt
p̄ncipale agens et p̄cipiens ī iuſtificatioē ꝑs aut̄ ē obediēs ē agēs
et ſubditū g°. et c̄. Itē ignorā° excuſat uel diminuit pc̄ꝫ. Jō dr̄ ar̄es
ſi ignorās legale iudicauit nō ī iuſtū facit q̄ g°. magis cognoſcit iuſ
tū et ī iuſtū ille plus ī iuſtificat. Sꝫ iudex plus cognoſcat iuſtū et
ī iuſtū ul' ipꝫ plus cognoſcere tenet° quā pars g°. iudex magis ī iuſ
tificat. Notādū ē q̄ hoīes cōīter ī iuſtificāt ꝗ°. de caīs ſ. timore.
uel cupiditate. odio. uel amore. In duab⁹ enī p̄mis caīs iudex reſ
picit ad ſe ipm̄ ipꝫ. et q̄ ī aliis duab⁹. ad aliū. Et ī duob⁹ primis iudex
ꝓprie dr̄ corrūpi. a parte que uel ɔminat° aliquod t̄ribile uel dat
ſi ſeu ꝓmittit aliquid ɔcupiſcabile et ita illud t̄ribile uel ɔcupiſcabi
le trahit iudicē ad ferrēdū ī iuſtā ſniāꝫ. In aliis autē duabus caīs iu
dex nō proprie corrūpit° ꝑ ꝑtē qm̄ pars pōt hanc corruptioēꝫ et caꝫ
corruptiōis ignorare et poſſ^{le} ē etiā q̄ ꝑs nō ſit ī cā odii ul' amoris iō
de iſtis caīs ultimis nichil ē ad ꝓpoſitā q̄ſtioēꝫ. Iniuſti° nāqꝫ tota
uī' eē ī iudice. Quidā cōīter ponūt tres ɔ°nes. Prima ē q̄ iudex
cupiditate corrupt⁹ plus peccat quā iudex timore corrupt⁹ q̄ faci
lr̄ ꝓbat° primo quia pc̄ꝫ tanto ē grauī⁹ quāto ē magis uolūtariū mō
pcm̄ ex cupiditate ē magis uolūtariū q̄ eū opatur ex timore ipe
cāi qi ī uit⁹ et cū diſplicēcia facit et opat° g°. et c̄. Itē tanto pc̄ꝫ
ē grauī⁹ quāto ē ex minori motiuo tūc eū magis ꝓuēit ex malicia
uolūtatis. Vn̄ uehemēcia obiecti reddit aliqn̄ pc̄ꝫ ueniale. V' grā
timor cadēs ī ɔſtantē uirū ut pꝫ ī 3°. ꝑ hoc etiā dr̄ ī 7° q̄ ſi aliqs
a fortib⁹. et ſup excellentib⁹ delectatioīb⁹ uicitur uel circūſtācūs
nō admirabile ſꝫ ɔdonabile ſi g° tēdens. Sꝫ timor ē ex fortiori mo
tiuo quā cupiditas qa dr̄ ī 3°. difficili⁹ ē triſti° ſubſtinere quā a
delectabilib⁹ abſtinere. Sciendū ē q̄ obm̄ timoris poſſꝫ eē ita debi
le et obm̄ cupiditatis ita magnū q̄ ille q̄ ex timore ī iuſtificaret
plus peccaret. Jō nulla regula pōt dari ulr̄ ī talib⁹ ſꝫ oꝫ et ī hiis et
ī aliis moralib⁹ dicere ꝓportionabilr̄ ei qd' dr̄ ar̄es ī 9°. li°. dicit
eū q̄ debitū magis reddēdū ē quā amico dādū. Si tā ſup excedat
dāpno ul' bono uel neceſſario ad hoc declarādū. Ita g°. dcīꝫ ē ſimplr̄
q̄ min⁹ peccat q̄ ex timore quā qui ex cupiditatē. Sꝫ obm̄ cupidita
tis et circūſtācie cōcurrētes poſſēt ī tātū excedere obm̄ timoris
q̄ eēt ad ɔ°nē declinādū oppoſitā. 2° ɔ°. ē q̄ iudex corrupt⁹ ex cu
piditate plus peccat quā pars corrūpēs et hec ɔ° patet rōibus
adductis pri⁹ ī oppoſito cū quib⁹ iſte addāt° Ille aut̄ plus peccat

qui aufert rē ꝓximi quā qui rē ablatā ia recipit quia recipere nō est
pctm̄ nisi quia ablatū. Sȝ iudex aufert ius alterius ꝑtis et ablatuȝ
dat uel uēdit isti. g. iudex plus peccat. Itē uiciū ē peiꝰ qd' ē uirtuti
dissimiliꝰ ut dr̄ i 2º. g. silr̄ opus illud ē peius qd' ē dissimiliꝰ opi u
tutis. Sȝ opus iudicis ē dissimiliꝰ ꝓbaº. qa stati i pncipali actu oppo
nitᵘʳ opi uirtutis. Sȝ opus ꝑtis corrūpētis i pncipali actu ꝯuenit
opi ūtutis et opponitᵘʳ i circūstāciis sicᵗ arˢᵗᵉˢ dr̄ de illiberali et ꝓ
digo eº huiꝰ qd' sic pȝ. Iudex uēdit uēdit qd' suū nō ē et hoc ē scdȝ
totū genus ꝯ naturā iuste uēditiōis sȝ pars corrūpēs de eo quod
suū ē emit qd' suū nō ē et hoc ꝯuenit iuste emptiōi sȝ peccat qa emit
ab eo cuiꝰ nō ē g. iudex magis peccat. Itē ex eo ꝑsona magis
peccat ceteris paribꝰ qꝛ ē i maiori dignitate ꝯstituta sȝ iudex ē huiꝰ
modi ꝓbo maiorē qm̄ grauiꝰ peccat qui magis dat aliis occasionē
peccandi sȝ ꝑsona peccans quāto ē i altiori dignitate tāto dat
magis occasionē peccandi qm̄ ad ipāȝ hn̄t omēs magis oculū qꝛ
ad ꝑsonas uiliores et i ea magis accipiūt exᵐ. Vⁿᵈᵉ i quadā epl'a
dicebat arˢᵗᵉˢ alexandro. Scire aut̄ te oȝ qꝛ exēpla st̄ plimis ho
minū hiis quidē lex hiis autē de tua uita. Itē ex eo qꝛ ē peiꝰ ꝑ
qd' ad oppoᵐ magis obligamur sȝ iudex magis obligatᵘʳ ad iustā
operatiōeȝ quā pars g. iudex i iustificādo plus peccat. Et minor
pȝ quia de iure cōi toti humano generi ipe ad hoc obligatur sicᵗ
et pars Sȝ i spāli magis obligatur i quātū iudex qm̄ ad hoc iu
dex uel pnceps statuitᵘʳ i ciuitatibus ut sit custos iusti et leguȝ
et ad hoc faciendū cōitas reddit sibi premiū multū et i honori
bꝰ et i diuiciis et potestate ciuili Vⁿᵈᵉ sicᵗ dr̄ arˢᵗᵉˢ qꝛ qn̄ dubitant
ad iudicē refugiūt |ᵇᵃ et qȝ ad iudicē refugiūt |ᵃᵗ et qꝛ ad iudicē ire
ē ad iustū ire iudex eni uult eē uelut iustū aīatū. Sȝ iteruȝ
ista ꝯº moderāda ē sicᵗ precedēs posslᵉ eni ē uel eēt ut qꝛ ex
tanto affectu malicie pars corrūpens operetur qꝛ multo ma
gis peccaret quā iudex corruptꝰ Sȝ si equali affectu cupidita
tis et equali motiuo utqȝ operetur nō ē dubiū qꝛ iudex multo plꝰ
delinquit et hoc ꝓbant iducte rōes. ꝯᵃˡ ꝯºnē ponūt qꝛ iudex ti
more corruptꝰ minꝰ peccat quā pars corrūpēs. Cuiꝰ rō ē quia
pctm̄ ē modꝰ qd' ē magis uolūtariū et ex minori motiuo opa
tū. Sȝ i dcō casu pctm̄ ꝑtis corrūpētis ē huiꝰmodi g. et cꝰ. Iteȝ
pncipale agens plus peccat qꝛ agens qi subdituȝ et istrumē
tale ut dr̄ arˢᵗᵉˢ famulis eīȝ ꝑcipitur i iustꝰ nō ē i iustꝰ nec in

iustū facꝰ pͥncipalē ꝓmo ꝑpiens ſʒ inferens timorē ē ſicut agēs
pͥncipale iudex autē ſicꝰ ei ſubditꝰ alr̄ eūq̄ nō timeret ab eo. Iudex
etiā isto cāu ē q̄i agēs īstrumētale et īducitur impetu īferētis ti
morē g̊. et cͤ. Ista ꝯ̊ moderāda ē qm̄ ſi nō fuerit timor tantꝰ ex hi
is obiectis qui eēt ī natꝰ mouere ꝯſtātē uirū et ſcdʒ illas circūſtā
cias ſcdʒ quās moueret ꝯſtantē uirū ꝯ̊ ꝑdicta forte nō eēt tenē
da ꝓ hoc q̄ꝛ iudex ualde plus quā pars obligatꝰ ē ad iustū faci
endū et tuendū et cōminatoribꝰ uirilr̄ reſiſtēdū. nō oꝫ g̊. dicere aliṫ
ſʒ magnitudinē cāe timoris et obligatiōeʒ iudicis ad iustū nꝰ nō
etiā omēs alias circūſtācias quibꝰ hic īde pctm̄ maıꝰ pt uel mi
nꝰ fieri ſibi ꝯpare. Tūc ad roēs dicēdū ē. Ad pͥmā q̄ꝛ pͥma cā
que potestatē hr̄ detminādi et regulandi ſcdāꝫ plus īfluit ī
cātū quā ſcdā. ſʒ quia uolūtas nr̄a libera ē et ſumꝰ dn̄i nrārū op
ationū iō nobis oꝫ q̄necūq; male agimꝰ īputari g̊. ſli iudicii ꝑs
nō erat cā n̄ ſolū occaſionalis et nō pͥncipalis. Ad aᵐ cōcedē
dū ē q̄ꝛ plus peccat q̄ in plures peccat ceteris paribus ſʒ cetera
nō ſt̄ paria iō rō nō ualet. Et iterū ſicut pars corrūpēs peccat
ī iudicē ita iudex ī ꝑtē corrūpētē quia nutrit eā ī ſua prauitate.
Ad aᵐ dicēdū ē q̄ꝛ nullus peccat n̄ pctō ꝓprio. nec pars pars cor
rūpēs ut dcm̄ ē fuit ē cā pͥncipalis patrati iudicii. Cū iudex eēt
patrati iudicii cū iudex eēt libere uolūtatis erat tm̄ occaſio Iu
dex aut̄ cā pͥncipalis. Et cū etiā iudex erat occaſio pcī ꝑtis cor
rūpētis ut dcm̄ fuit. Ad aᵐ dicēdū ē cū bona nequaq̄ aufer
ri pn̄t ꝑ aliū. Sʒ unuſquiſq; peccādo et nullus alterius aīāʒ de
prauat. Ad aᵐ dcm̄ ē iā q̄ꝛ pars corrūpēs nō ē minisṫ iudi
cii pͥncipale pͥnpiū ſʒ iudex. Ad aᵐ pōt dici q̄ꝛ ħ corrūpe eēt
peiꝰ quā corrūpi ī hoc ſiſtēdo tm̄ quia iudex alteriꝰ peccat ferē
do iniquā ſnīāʒ iō iudex magis relinquit. Et iterū dico q̄ꝛ ꝑs ꝯ
nō corrūpit iudicē pͥncipalr̄ ſʒ ipē ē qui ſe ipm̄ corrūpit g̊ in
ipō iudice ē ꝗ corrūpe et corrūpi. Et iterū ħ alteri male fa
cere quātū ad bona corporis aut extꝰiora ſit peiꝰ quā ab altō
male pati tm̄ peſſimū ē ſcdʒ aīāʒ male pati. Ad aliā pōt dici
q̄ꝛ pylatꝰ nō cupiditate corruptꝰ fuit ſʒ timore qm̄ dił dicebatur
ei. Si dimittis eū nō es amicꝰ ceſaris. Et ꝑʒ q̄ō.

v Icesimoquito queritꝰ Vtrū difficilius ſit eē iuſ
tū quā bonū medicū. Et arᵒ q̄ꝛ nō q̄a ī medicādo oꝫ
ad plura reſpicere ſ. ad etatē ad regionē ad tēpus

ad cōplexionē. ad corpus celeſte ad qualitatē medicinarū et hu
iuſmodi. Sʒ ĩ iuſto ſicut dᵗ. arᵉˢ ſolū reſpicitur ad nocumēti dif
ferēciā mō difficilius ē ad plura reſpicere quā ad pauca. Itē
facilius ē illa pſpicere que nōs opamᵘˢ exteriᵘˢ et p cognicioēʒ qꝫ
ea que natura iterius opatᵘʳ. Sʒ iuſtiᵃ ē circa ea que exterius
nos opamur medicina autē ē cc̄. interiores naturales effectᵘˢ
gᵗ. facilius ē eē iuſtū quā medicū. Itē ſciā medicinalis ē multo
pfūdioris pſcrutatiōis quā ſciā legalis q̄ iuſtū et ĩ iuſtū fiat.
gᵗ. et cē. Oppoᵐ dicit euſtachiᵘˢ et hoc etiā arᵉˢ ſentire uī. Qui
dā ſic diſtiguūt difficultas hitᵘˢ uel opatiōis pt attēdi uł ex pte
obi uel ex pte opantis. Et ex parte obi ē duplr. vnoᵒ. pp excelliā
et ĩ pporciōeʒ obi ad intellectū. Alioᵒ. pp obiecti uariabilitatē. vn̄
pp obi exceſſū diuina ſt difficiliora naturalibꝰ. Eqᵒ. tn̄ eſt pp obi ua
riabilitatē. Tres gᵗ. ponūtur ꝯnes. prima pt eē q ex parte opan
tis diffilius ē eē iuſtū quā bonū medicū. 2ᵃ ꝯnē ponūt qdā
q ſcdʒ obi exceſſū uel latēciā difficilius ē eē medicū et cē. 3ᵃ
ſilr ponūt q ſcdʒ obiecti uarietatē difficilius eē iuſtū. Prima ꝯᵒ
ſic pbatᵘʳ. ĩ opatione uel ĩ hitu puenit ex parte nr̄a difficultas
ab eo q pars ſenſitiua ĩ nata ē adulari uoi et eiᵘˢ ſubūtere iudi
ciū pp qd nō idē uidetur ĩ ꝯtinētibꝰ ĩ paſſioē et extra paſſionē
exiītibꝰ ut apparet ĩ 7ᵒ. cē obm iuſtiᵉ magis ĩ natᵘˢ ē appetitᵘˢ
adulari uoi quā cē obm medicine. Eſt eñ maior honor maius
lucrū et maior delectaᵒ. ĩ ſanādo quā ĩ īficiendo. Sʒ ſepe lucra
honores amici delectatiōes ſenſuales iterū timores triſtiᵉ et ĩi
miciciē et huiᵘˢmodi trahūt ad impetū iudicē pp qd arᵉˢ detiat
pᵒ. rethoᶜᵉ. q maxime ꝯuenit rc̄ē poſitas leges quecūqꝫ ꝯtigunt
oīā detiare ipās et q̄ paucillima ꝯmittere iudicātibꝰ. Cuius rō
nē aſſignat dicēs quia iudiciū legiſlatoris nō ſcdʒ partē ſʒ de
futuris et ulibus ē ppoſitᵘˢ autē et iudex iā de pn̄tibꝰ. et detia
tis iudicat ad quos et amare iā et odire et ppriū comodū ānex
xa ſt ſepe. ut nō adhuc poſſint uidere ſufficiēt uerū. Sʒ attē
ditᵘʳ ĩ iudicio ppriū delectabile et triſte. In 2ᵒ. etiā rethoᶜᵉ. dicit
Nō eñ eadē uidētur amātibꝰ. et odientibꝰ. neqꝫ iratis et maſue
te hn̄tibꝰ. Sʒ aut oīō altā aut ſcdʒ magnitudinē altera amāti q
dē eñ eū de quo facit iudiciū nō autē ĩ iuſtū feciſſe aut ſcdʒ p
uā uiʒ ĩ iuſtū feciſſe odienti aūt ꝯtrīi. 2ᵃ ꝯnē illi pbare uolūt ex
eo q uolūtas humana ualde latens eſt. Sepe eñ unū hoīes ptēdūt

et aliud excogitat. natura aut nō sic sʒ quicqd ītēdit illud mani
festat p opatioēʒ pp qd facilius ē de nālib9 de quib9 est medicina
quā de uoluntariis cē que ē iusti^a iudicare. Sʒ m̄ uī q ī ista qͥ ꝯne
tioē sit defectus qm̄ ad omē iustū nō requirit^r q sciam9 hoīʒ mē
tes ocultas cū hec sit impoſl^e sʒ suffic^t ea cogitare que exteri9
nobis apparent uel pbari pūt p iuramēta p testes p lrās aut
aliquo tali modo talia autē nō ita nobis uidētur ēē oculta sic^t
īterioꝝ egritudinū cāe et herbarū ꝓprietates. Q eciā ex h^o ap
paret q uulgares ea uidēt et ꝯphendere pnt cē q ē iusti^a nō
aut ea de quib9 ē medicina. 3^a ꝯo credūt pbare sic. Circa illa
ē maior difficultas ex uarietate obiecti ī quib9 uarietas pluri
b9 modis ꝯtingit sʒ ī actibus humanis cē quos ē iusti^a maior ē
uarietas quā in ꝯplexionib9 cē quas ē medicina g^o difficilius
ē ēē iustū et c̄. Minores sic psuadēt. dicūt q ī hiis cē que ē me
dicina solū ē uarietas ex parte materie .s. ex diūsa rerū elārū ex
diūsa ꝯmēsuratioē huōꝝ et hui9modi. Sʒ ī actibus humanis est
uarietas etiā ex parte materie et ex pte finis et oīū aliarū cir
cūstāciarū iō et c̄. Sʒ ista rō nō uī uerū assumere. Medic9 eīʒ nō
solū aspicit ad cōplexiōis aut huōꝝ uarietatē sʒ eciā aspicit ad
īfirmi ūtutē. etatē. et nutrimētū et uite ac exercicii assuetu
dinē. Itē et ad locū egritudinis aspicit. et ad tēp9 et aeris qualita
tē. ymo eciā et ad celestis corporis īfluxū et a^a ualde multa. Pu
to g^o sic^t d^t ar^es q ualde difficile ē et bonū ēē medicū et ēē iustū
prima quidē difficultas ē ī cognoscēdo uli rōne et iusta et sana
et ea q ptinēt ad iusta et sana quorū hec quidē docētur ī arte me
dicinali illa aut ī sciā legali. 2^a difficultas et maior ut d^t ar^es
ī sciendo pticulares applicatioēs medicinarū et iuriū scdʒ exigē
ciā et ꝯbinationē oīū pticularium circūstanciarū. Nō eīʒ st simplr
sana neqʒ iusta sʒ scdʒ actus q uli rōe tradita st sʒ qualr opata
et qualr distributa hec aut difficultas auferri nō pōt nī p fre
quētatas opatioēs ex quib9 hit9 generatur q facilr et pmpte p
cipim9 et ꝯbinam9 omīa q particulariter circūstāt. hee aut due
difficultates se tenēt ex pte ītellect9 nec ī hiis ar^es d^t difficili
us ēē iustū quā medicū sʒ magis scdʒ silitudinē ꝯparat eos
Et siquis eorū dissimilitudinē uidit ī hiis ītelligere puto q me
dicū ēē sit difficilius. Alia aut ē difficultas ex pte appetit9 q
spālr hʒ locū cē obm iusti^c sicut satis dcīʒ fuit ī p^a ꝯne. Sic eīʒ

deberet itelligi qd' d^t ar^{cs}. s. q^p que legib^9 detiata s^t no s^t iusta n p actis s^3 qualit^r opata illud e electiue pp ipius opis honestate delectabilit^r pmpte. firme et imobilit^r ut dicebat^{ur} i 2°. hoc aute e plus qua sana scire. Ad roes g^o apparet q^p pcedut uiis suis et c^7. Et s^c patet qstio.

Icesimosexto. querit^{ur} Vtru Epyekia sit ut^s moralis

Ar^{ur} q^p no qa sed^3 eustachiu primo hui^9 nulli uoleti et ut o^3 opanti e impossibilis possessio ututis. et i 3° dic^t q^p ututes et mali^c s^t in uolutate et i nra potestate S^3 epyekia no in ee pot uere cuil^3 uoleti quia ad epyekia spectat itptari leges simplr^r positas hoc aut^9 no e cuiuslibet s^3 solu pncipis lege cdetis dicit ei^3 iura q^p cui^9 e condere lege ei^9 solius e itptari. Et iteru ur^r q^p epyekia ad nullos ptinet n ad iudices no aute omes possut auctoritate iudicis hre io et c^7. Ite nulla utus opponit^{ur} alteri ututi. S^3 epyekia opponit^{ur} ututi morali q e ueritas qm ipa sic^t d^t ar^{cs} i minoratiua quauis etia habeat lege adiuuate. Ite^3 sicut iustu epyekes ad iustu legale ita epyekia ad iusti^{as} legale S^3 iustu epyekes e melius iusto legali ut d^t ar^{es} ur dicere g^o epyekia e melior legali iusti^a S^3 nulla utus moralis e melior iusti^a legali cu ipa sit preclarissima ututu et sit ois ut^9 et maxime pfecta uirt^9 ut d^t ar^{es} i pncipio quiti g^o et c^7. Oppo^m ar^{ur} aucto^{te} ar^{is} qui detiat hic de epyekia taqua de morali utute. Et cfirmat^{ur} qa epyekes e queda spes iusti ut apparet hic et i 2° retho^{ce} g^o epyekia e spes iusti^c q e semp ut^9 moralis s^3 ois spes ututis moralis est ut^9 sic^t quelibet spes aialis e aial g^o et c^7. Primo uidedu e quid e epyekes et quid epyekia. pp qd' sciedu q^p cu circustan^c singulares i humanis actib^9 ctingetes sint ifinite io legislatores no tenetur neq^3 possut i feredo leges pspicere circustacias oes que i nate s^t reddere op^9 bonu ul^r malu iustu aut i iustu melius aut peius iusti^9 aut i iusti^9 sed ferut leges coiter aspicientes solu ad aliquas circostacias coiores. pp qd' tales cas^9 pticulares put emergere qd' no eet iustu s^3 oio i iustu opari scdm lege scpta. V^b gra. si lex coiter ferat^{ur} q^p depositu sit reddedu peteti tn no eet reddedu peteti furioso uoleti itficere i noceter leges g^o quauis sit late ulit^r. s^3 tn no s^t uliter tenede nec illud ignorat legislator sic^t d^t ar^{es} vn ferens lege ulit^r no itedit q^p oio uliter teneat^{ur} s^3 solu qn cuiq^3 no emergit cas^9 exiges legis exceptioe^3. Aliqn g^o et ut in

pluribus ē iniustū opari ſcdʒ legē ſcptā et aliū licet raro eēt ī iniustū
opari ſcdʒ legē ſcptā ymo oʒ opari preter aut etiā 9 ſcpturā legis
ūn dr̄ quedā lex. nō ē dubiū ī legē omittere .i. peccare eū q̄ ūba
legis amplex⁹ 9tra legis nitur uoluntatē g°. ſcdʒ arẜ ī p° retho.
Justorū due ſūt ſpēs. hec quidē ſcpta. hec aut̄ nō ſcpta. Scpta ſūt
que legibus denūciata ſt̄. nō ſcptorū due ſt̄ ſpēs quedā coīa .ſ. tāq̄
nālr̄ ab omīb⁹ coīter cognita et 9ceſſa puta grāʒ hr̄e et q̄ fec. bn̄
et 9 bn̄ facere ei qui bn̄ fecit. et aļ talia. alia aut̄ ſt̄ pticularia q̄ ſt̄
legū ſcptarū uel iuſtorū coīuʒ p̄termiſſioēs ſiue exequutioēs pp caſus
p̄ter ſolitū emergētes. Eſt g° epyekes id qd̄ ē iuſtū ī hoc ultimo
mō iuſtorū. Epyekia aut̄ ē hit⁹ īclinās ad tale iuſtū ſeruādū et
opandū. Aliū etiā epyekes accipit̄ nō pro p̄dcō iuſto qd̄ erat obim
epyekie ſʒ pro ſbo .ſ. pro hoīe hn̄te talē hitū. Hec g° uiſo dicēduʒ eſt
q̄ epyekia ē uirt⁹ moralis quia oīs hit⁹ electiu⁹ directiu⁹ eorū ī hiis
quib⁹ 9tingit uti et bn̄ et male et ī quib⁹ 9tingit et bn̄ et male age
re ē ūt⁹ moralis. Sic eīʒ uidebatur arẜ probare ī .4. q̄ liberalitas
eēt uirt⁹ circa pecuniis pecunias. Sʒ epyekes ē hit⁹ electiu⁹ īcli
nās ī legis ſcpte directioēʒ q̄ 9tigit uti bn̄ et male tā ſcdʒ exceſſū
.ſ. nimis īſiſtēdo legi ſcpte q̄ defectū puta nimis recedēdo a ſcp
tura legis g°. et cē. Itē omīs hit⁹ electiu⁹ īclinās ad op⁹ ūtuoſū ſi
ue ad id qd̄ oʒ qn̄ oʒ et de aliis circūſtāciis ē ūt⁹ moralis ſed
epyekia ē hui⁹modi īclinat eīʒ ad iuſtū epyekes op⁹ at iuſtū ē op⁹ uir
tuoſū. Etiā īclinat ad directioēʒ et moderatioēʒ legis ſcpte ubi oʒ eaʒ
moderare ul̄ dirrigere et quō oʒ. Itē omīs hit⁹ electiu⁹ īclinās ad id
qd̄ ē 9ſonū recte rōni ē ūt⁹ moralis ſʒ epyekia ē hui⁹modi ſic appa
rere pt̄ p ea q̄ arẜ dicit p° retho. Epyekia eīʒ ē nō ad legē ſʒ ad
legiſlatorē reſpicere et nō ad ūba ſʒ ad intellectū legiſlatoris reſpice
re et nō ad actioēʒ ſʒ ad electioēʒ et nō ad ptē ſʒ ad totū neq; qualis
quidē nūc ſʒ qualis quidē ſemp et ut ad multū et cē. hec aut̄ oīa et
aļ q̄ epyekie attribuūt̄ ſt̄ optima ualde et 9ſona rōni. Sʒ dubitaē
ē utrū epyekia ſit ſpēs iuſticie ul̄ quō ſe habeat ad iuſticiā. Ad quod
dicēdū ē ut puto q̄ ipa nō ē uera ſpēs iuſticie diſtīcta realr̄ 9 illū iuſ
ticie hitū quo īclinam̄ ad opandū iuſtū ſcdʒ legē ſcptā ut aliq̄ dicūt
ymo un⁹ et idē ē iuſticie hit⁹ īclinās ī hoc iuſtū et ī illud. nulla ē
nī ūt⁹ īclinat ad ſemp opandū p̄ter legē quia etiā aliū opararetur
male. Sʒ una et eadē ūtus circa materiā ſuā īclinat ad opandū ſemp
ſic oʒ ſcdʒ dictamē recte rōnis pp qd̄ una et eadē ē ūt⁹ ſcdʒ ſbam.

ıclinas ad opandū ſcdʒ legē qñ oʒ et ꝑter legē qñ oʒ drñs ſolū ſcdʒ
roēʒ et ꝑ accñs. Sicut ſortes in foro differt a ſe ıpō in theatro. Et ıta pʒ
q̄ epyekia magis ē modus quidā ſeu pars quedā moralis iuſti^c. quā
ſit una ſpēs ıpius. Ad roēs g° dicēdū ē Ad p̄mā q̄ epyekia ī ēē pt̄
omi uolenti. Et qñ d^r q̄ ıpius ē intꝑtari legē. dicēdū ē q̄ nō ē ī forte
ī p̄ncipe ad quē hec ſpectat. ꝑꝑ qd' ſciendū ē q̄ itꝑretari legē ē qñ lex
ꝑꝑ aliquā duplicitatē ūborū fuit dubia ſnīā dētminare ī qūa ſnīā de
beat lex intelligi hoc aut' ſpectat ſolū ad legis ɔditorē. Sʒ poſito q̄ lex
indetiata ſnīā fuit ītellecta tñ epyekes pōt uidere et iudicare q̄
talis caſus ſub tali lege nō ɔprehendit^ur et q̄ ī tēcio legislatoris nō
erat talē caſū q̄ talē legē deciare. Et ecīā de caſib^9 ſub lege cadētib^9
pōt epyekes ſcdʒ exigētiā circūſtanciarū iudicare de augmēto
ul' diminutiōe delicti et ita penā legis diminuere ul' augere hoc
aut' nō ē intꝑretari legē ſʒ ē uti lege ſcdʒ legiſlatoris ītēciōēʒ.
Et ne regredi ſuꝑ hoc oporteat. dicēdū ē de t^o q̄ ī predicta rōne
tangebatur .ſ. utrū alterius a principe ſit alıī legē dubiā itꝑreta
ri. Ad qd' dici pōt q̄ caſus accideret ſcdʒ legē iudicādū ſi ſit po^le
iudici īferiori ſui uel alterius detrimēto ad legis ɔditorē recurre
re recurrēdū ē et nō intꝑtandū ubi tñ hoc nō eēt poſ^le iudex q̄
lʒ inferior pōt itꝑretari legē dubiā et illū ſenſū legis accipe q̄ ſibi
u^r eē rōnabilior. Verū ē tñ q̄ interꝑta^o iudicis īferioris et itꝑ
ꝑta^o legis ɔditoris diſtāt multū qm̄ itꝑretatio legis ɔditoris dat
uigorē illi ſenſui pro quo legē itꝑtat^9 ē ita q̄ īpoſterū lex ab oīb^9
ī illo ſenſu tenēda ē. Judex aut' īferior legi nullū dat uigorēʒ
ſʒ ſolū ſue ſnīe. Et^c itelligit^ur qd' cui^9 ē legē ɔdere eius ſolius eſt
intꝑretari legē. Ad aliāʒ dicēdū ē q̄ epyekia nulli uirtuti opponi
tur qm̄ ıpā nō ē pene imōra^lia ī quātū oʒ ſcdʒ ūitatē et recte
rōis dictamē. Ad a^m dicēdū ē q̄ iuſtū legale ſcdʒ q̄ accipit^ur pro
eo ꝑcaſe qd' ē lege ſcptū nō ē iuſtū ſcdʒ ſe et formalr̄ ſʒ ſolū mate
rialr̄ et ꝑ accñs ſic^t in priorib^9 dcʒ fuit qm̄ ɔtigit et alıī ıpʒ nō
eē iuſtū. Sʒ tñ alıī ɔtigit ꝑmo ut ī plurib^9 ıpʒ ēē iuſtū. Sʒ iuſtuʒ
ſimplr̄ ī ope ē nō quidē ī ope exteriori p̄ncipalr̄ ſʒ ī electiōe in
teriori p̄mo et ī executiōe opis ab electiōe ꝓcedētis ī quātuʒ
ē po^le ſcdario. Cū g^o iuſtū formalr̄ et ꝑ ſe dcūʒ ſit melius iuſto mā
lr̄ et ſcdʒ accidēs accepto iō ē q̄ iuſtū epyekes ē melius iuſto le
gali ſūpto mō nūc ꝑdicto. Et qñ ɔcludit^ur g^o Epiekia ē melior
legali iuſti^a. dicēdū ē q̄ iuſti^a legalis pōt duplr̄ uocari. Vno mō

iuſti^a legal'

iusti^a^ legalis pōt uocari hit^9^ īclināas ī ea uti^r^ que legislatores īten
dūt et hec ē uirt^9^ p̄clarissima et epyekia nō ē melior ea ſʒ ē ꝑamet
sic^t^ deūʒ fiut dr̄ñs solū accidētali rōne. Alio^o^ pōt uocari legalis
iusti^a^ hit^9^ inclinās ad obseruādū ūba legū et ista nō ē iusti^a^ sim
pl^r^ neqʒ ui^t^9 simpl^r^ ſʒ bn̄ ē hitus īclinās ut ī plurib^9^ ad op^9^ bo
nū. ſo nō ē uiciū ſʒ ē hit^9^ magis bon^9^ quā malus. Est eīʒ hit^9^ bo
nus ſʒ inpfect^9^. Et sic debet ītelligi et ꝯcludi ꝙ epyekia ē melior
legali iusticia. et c̄.

V

[V]icesimoseptimo. queritur. Vtrū epyekia sit di
rectio iuris naturalis aut solū iuris legalis. Vide
tur ꝙ sit directio iuris naturalis qm̄ epiekia ur̄
eē directio oīs iuris qd' īdiget directioē. ſʒ ius n̄ale aliq̄ īdiget
directioē ꝓbo p^o^. ur̄ ꝙ de iure n̄ali omēs hoīes eēnt silis libta
tis hoc aut^e^ ius hodie directū ē meli^9^ Regnū eīʒ meli^9^ ē ubi un^9^
aliūs p̄ncipatur ꝙ̄ dimocratia ubi omēs equal^r^ uolūt p̄ncipari
et eadē gaudere libtate ut pʒ ī 8° hui^9^. Itē de iure n̄ali ur̄ ꝙ oīa de
beant eē coīa. Vn̄ tuli^9^ p̄mo de officiis. Sūt aūt p̄uata nulla n̄a
ſʒ aut uetere occupatioē ut qui quōdā ī uacua uenerūt aut uic
toria ut qui bello potiti sīt et c̄. hoc autē ius naturale īdiguit
correctioē qa 2° poli^ce^ declaratū ē ꝙ nō eēt bonū oīa eē coīa. Ad
qd' ꝓbādū qm̄ ar^es^ īter ceteras rōnes ponit unā talē. Ad huc
aut^e^ illud h^r^ nocumētū ꝙ oīa sītcoīa. minime eīʒ cure sortit^o^ qd'
plimorū ē de ꝓpriis aut^e^ maxime curāt de quib^9^ aut' min^9^ quā
quātū unicuiqʒ attinet apud alios eīʒ tāꝙ altero curāte negli
gūt^o^ magis sic^t^ ī ministerialib^9^ seruiciis mlti seruiētes quiqʒ de
teri^9^ seruiūt paucioīb^9^. ſo tulius d^t^ p̄mo de officiis ꝙ eorū q̄ ali
cui ꝓpa facta sit si quis appetat uiolab^t^ ius humane societatis. Itē
de iure n̄ali ē a nullo aufferre qd' suū ē hoc tn̄ patit^o^ īstācia et
īdiget correctioē eēt eīʒ a furioso gladi^9^ ꝓpri^9^ auferēd^9^ Itē ubi
magis peccat^o^ ibi magis īdigem^9^ correctioē ſʒ ī iure n̄ali ur̄
magis eē pctm̄ quā ī iure legali dicēte ar^e^. pctm̄ eīʒ nō ī lege ne
qʒ ī legis positore ſʒ ī n̄a rei ē. Cōfesti eīʒ n̄a ꝯpabiliū talis ē et ma
nifestū ē ꝙ n̄āʒ sepe uidem^9^ deficere ꝑ qd' et mōstra uidem^9^
accidere ī n̄a et medicina nō ad aliud ualere ur̄ q̄ ad dirigē
dū op^9^ n̄ae cc̄ corp^9^. Oppo^m^ ur̄ uelle ar^es^ q̄ nō ponit epyekiaʒ
eē directioēʒ iuris n̄alis ſʒ legis. bn̄ d^t^ Et ē hec ex n̄a q̄ epyekes
directio legis ubi deficit ꝑ p̄ticulare. Itē qd' nūquā deficit nō

ĩdiget directioẽ ꝫ iustũ naturale nõ deficit qm̃ dr. 7° poli.ce ꝙ nul
lũ horũ que preter naꝫ st ẽ bonũ. Et 4° hur.s dr. ꝙ naturale iustũ ubiqꝫ
ht potenciã eandẽ aut g. ubiqꝫ ẽ ĩ iustũ qd ẽ absurdũꝫ dicere aut
ẽ ubiqꝫ iustũ et.c nõ indiget correctioẽ. Itẽ natura dirrigit.ur ab in
fallibili directore qm̃ a deo et ĩtelligẽciis ut dr ꝯtra 12° me.ce g. nr
ꝙ ipã nõ põt errare sic ꝙ ĩdigeat nr̃a directioẽ. Sciendũ ẽ ꝙ nã
nũqꝫ peccat ĩ suis opationib.s vñ si mõstra eueniũt mali.a nõ ꝓue
nit a nã ꝫ ab impedimẽto sibi accidẽte ymo nã sẽp facit de sibi possi
bilib.s qd melius ẽ vñ quãuis nõ faciat rectũ qa ꝓp impedimẽta
nõ põt tñ facit semp recte cũ faciat qd melius facere põt. Sciẽ
dũ ẽ g. ꝙ ius ul iustũ naturale pt dupl.r dici. vno° prout ꝯsonat
opi nãe scdꝫ omeꝫ casũ et tale iustũ lege ꝯprehẽdi et ẽminari nõ pt
qm̃ sic.t scdꝫ diuẽsos casus ex diuẽsis impedimẽtis ꝯtigẽtib.s ꝓueniẽ
tes nã diuẽsis modis opat.ur Sic iustũ nãle diuẽsũ est apud diuẽsos
casus ꝯtingẽtes et a regula cõi excipientes. Casus aut illi tante pos
sũt diuẽsitatis accidere ꝙ legislator eos ꝓuidere nõ põt. Alr aut dr
iustũ naturale qd ꝯsonat opi cõi nature .s. opi illi ĩ quo nã nõ sũt
ĩpedita et tale iustũ lege ꝯphẽdit.ur et ꝑfertur et ipꝫ sic acceptũ
et ꝓlatũ nõ ẽ semp iustũ neqꝫ tenẽdũ. Sic.t eĩ nã nõ semp ĩ ope
suo regulã cõeꝫ obseruat ꝫ illã regulã diuẽsificat et modificat si ĩ
pedimẽta occurrãt ut sẽp faciat de possibilib.s qd ẽ melius. Ita il
lud cõe ius si impedimẽta occurrere ꝯtingat diuẽsimode ẽ mo
dificandũ ut iuxta ꝯtingẽs impedimẽtũ semp fiat qd meli.s fie
ri põt. Sic.t g. natura scdꝫ cõeꝫ regulã format manũ qnqꝫ digito
rũ ꝓp casũ tñ qnqꝫ format ĩ manu sex digitos aut 4or tm̃. Sic scdꝫ
cõeꝫ regulã iusti nãlis reddẽdũ ẽ unicuiqꝫ qd suũ ẽ. Sꝫ tñ ꝓp casũ
ꝯtingẽtẽ alñ nõ reddẽdũ ut si furios.s gladiũ suũ reposceret. Di
cẽdũ ẽ ꝙ capiendo iustũ nãle p'mo° ipm̃ ẽ semp iustũ et omẽ
sibi ꝯtrũ ẽ ĩ iustũ ꝓp qd ĩ eo nulla directio ht locũ. Sꝫ si iustũ na
turale capiat.ur 2° mõ tũc ĩdiget alñ directioẽ ꝓp casus cõi regle
repugnãtes ꝓp qd. epyekia bñ ẽ directiua talis iusti nãlis et nõ
solũ iusti legalis ꝓprie sũpti qd .s. solũ ht robur ex legislatioẽ. Qa tñ
ius naturale hoc 2° mõ solꝫ lege scribi ul qa saltẽ lege ꝯprehẽdi et
scbi põt ĩo tale ius siue iustũ ar.es uocauit ĩ hoc loco legẽ siue le
gale iustũ ad driaꝫ iusti naturat p'° mõ accepti. Et ita bñ dr. ar.es
ꝙ epyekes ẽ directio legis ubi deficit ꝓp ꝑticulare. Est tñ sciẽdũ
ꝙ sicut aliqua st opa nature qb.s ꝯtigere impedimẽtũ nõ pt ut ꝙ

ſol qualꝫ die oriatur et luna quolꝫ meſe ꝓpriū pficiat circulū. ſic q̄dā
ſꝫ iuſta naturalia q̄ cōiter ꝓlata et lege ſc̄pta nūquā deficiūt ut ꝙ̄tā
ꝙ ſcḋꝫ uirtutē ē opandū ꝙ mādatis diuinis ē obediendū. Siliᷣ ī
negatiuis ꝙ nō ē inuidēdū ꝙ nō ē adulterādū et ſic de ꝯſilibꝰ que
ſicut dᵗ. 2ᵒ hꝰ ꝯſeſtī noiāta ꝯuoluta ſꝫ cū malīᵃ ꝓp qḋ in talibꝰ locū
nō h̄et epyekes. Ad roēs ad primā ꝯcedēdū ē ꝙ epyekia ē di
rectiua oīs iuris ꝙ īdiget alīn directiōe. Sꝫ qñ dicatᵘʳ ulteriꝰ ꝙ oēs
hoīes de iure nāli eēnt filiis libtatis pt dici ꝙ hoc ē uerū ſi omēs
uiuerēt ſcḋꝫ ūtutē ſꝫ ꝓp pctā mltorū oꝫ illud ius moderare ꝯſtitu
endo ſupiores aliquos qui ptātē h̄erent corrigēdi delinquētes. Et
iterū ī recta policia regi ꝯceſſa ē ſupioritas ex auctoritate cōi ciui
ū et ipī nō licet ledere quēquā n̄ peccātē ꝓp qḋ omēs ſꝫ liberi ſicᵗ
et rex n̄ ex pctō ſuo libtatē ſuā amittāt. unde hꝰ policē dᵗ arꝫᵉˢ nō eꝫ
oꝫ putare ſeruitutē eē uiuere ad policiā ſꝫ ſalutē. Et iterū nec oꝫ
cōcedere ꝙ omēs de iure naturali eēnt filiis libtatis n̄ omēs eſ
ſent et ſcḋꝫ corpus ſilēs et ſcḋꝫ aīāꝫ qḋ nā nō facit. unde pmo policē
declarat arꝫᵉˢ ex ꝓpoſito ꝙ aliq ſꝫ hoīes nālr ſerui et aliqui natura
ſꝫ liberi et ſcḋꝫ driās corporū ſ et ſcḋꝫ driās aīārū. Ad aᵐ qñ dᵗ
ꝙ iure nāli omīa eēnt cōīa pōt dici ꝙ ỻ uerū ē ſi omēs uellēt ui
uere ſicᵗ oporteret ſꝫ ꝓp peccātes nā rei exigit ꝙ alr fiat. Vel dicē
dū ē ꝙ terre et aīalia unde ſꝫ cōīa de iure nāli anquā ſit ꝓpata ſꝫ cū
fuit fiūnt approꝑata tūc de iure naturali ē ꝙ rē aneant ꝓpa.
Vnde uidemꝰ aues et aīalia q̄ ꝯpantᵘʳ a natura ſibi facere nidos
ꝓprios aut ꝓprias māſioēs nᶜ ampliꝰ nidos uł māſioēs illas eē cōes
ceteris aīalibꝰ. Ad aᵐ de furioſo dcūꝫ fuit ſatis ī pōne. Ad aliā
dicēdū ē ꝙ ī legis poſitore nō ē pctꝫ quia facᵗ de ſibi poſſibilibꝰ qḋ
melius ē ꝙ̄ nec intēdit ponēdo legē ꝙ ipā ſicᵗ ſcbitᵘʳ ſic ſemp obſeruetᵘʳ
uel teneatur. Siliᷣ etiā ī lege nō ē peccatū ſi ītelligatᵘʳ ſcḋꝫ ītēcioēꝫ le
gis poſitoris cū nō ſit poſita ut ī omī caſu teneatᵘʳ. Sꝫ ſi ītelligatᵘʳ
ſemp ſcḋꝫ ꝙ ſcptura ſonat tūc eēt ī ea pctꝫ alīn. ſꝫ hꝰ pctꝫ originalr
ꝓueniret ex pctō ꝯtigēte ī nā opis. Ex eo eꝫ ꝙ opus a cōi regula
deuiaret lex ſcḋꝫ ſcpturā ipīꝰ pateretᵘʳ iſtāciā. nō tn̄ ītelligēdū ſicᵗ
dcūꝫ fuit ꝙ pctꝫ ꝓueniat ī ope a nā ſꝫ ab impedimēto nāe. Sic gᵒ
dꝫ ītelligi qḋ dᵗ arꝫᵉˢ ī lege pctꝫ nō eē ſ. originalr ſꝫ ī nā uel ī lege
pctꝫ nō eē ſi intelligatᵘʳ ſcḋꝫ legiſlatoris ītēcioēꝫ. Et ē ꝯcedēdū ꝙ iuſ
tū nāle ſic oīt acceptū ut ē lege ſcptū īdiget directioē. Roēs aūt
ī oppoſitū ꝓcedūt de iuſto naturali pᵒ dcorū moꝫ accepto et cᵉ.

Decimooctauo. querit^9 Vtrū ɔtigat sibi ipī ī iustū facere. Et uīr ꝙ sic qa ille ī iustificat q̄ facit ɔ̄ ꝓhibitiōez legis

g^l sibi ipī ī iustificat. Minor pʒ ꝙ aliq̄s it̄ficit se ipʒ mō sic^t dic^t
az^{es} lex nō iubet se ipʒ īterficere que autē nō iubet probibet. Et
hoc dcūʒ az^{ls} debet ītelligi ī nocumētorū illatiōib^9 talis g^l sibi fac^t
ɔ̄ legis ꝓhibitiōez g^l et c̄. Itē lex punitiōez nō appoīt n̄ pro ī iusti
ficatiōe ꝗ aliquis facit sibi ipī aliq̄d pro quo punit^9 s. si se ipm̄
it̄ficiat. leges enī pro punitiōe talib^9 apponūt aliquā corporis ī
honoratiōez puta corp^9 trahēdo uel iubendo īsepultū relinq. Itē
ille ī iustificat sibi q̄ uolēs sibi infert nocumētū qm̄ ī iustificare uīr
idē eē qd' uolētē nocumētū īferre. Sʒ desperans qui se ipʒ it̄ficit
ipē nolēs īfert sibi nocumētū g^l facit sibi ī iustū. Oppo^m dericat az^{es}
in isto li^o. Ecā ex hoc dcūʒ fuit ītutē hēre rōez ꝓpā iusti^e ꝙ ipā est
ad alterū nō ē g^l ad se ipʒ. Dicēdū ē cū ph̄o ꝙ hoc nō ɔtigit
sibi ipī ī iustū facere ymo neqʒ iustū. 2° dicēdū ē ꝙ agēdo ī se ipʒ
ɔtingi^t facere ī iustū. Primū istorū apparuit ī p̄ncipio hui^9 libri
ubi dictū fuit ꝙ ītus ut' mali^a ex eo iusti^e uel ī iusti^e nomē hēt
quia ē ad alterū. Hoc idē apparet rōib^s az^{ls} ī isto capitulo p̄ma
ē ꝙ nullus patitur ī iustū uolēs ut dcʒ fuit pri^9 Sʒ qui se ipʒ dāp
nificat illud dāpnū uīt recipe nullus eīʒ desperās it̄ficeret se
n̄ uellet mori g^l et c̄. Sʒ uīr ꝙ ista rō nō ɔcludat qm̄ si quis iter
ficiat se ipē nō uult mori uolūtate simplici. s. quia ꝓp aliquas ip
sius adūsitates talē patitur dolorē a quo nō apparet s' ꝙ sine mor
te liberari possit. et poci^9 uult ab illo liberari quā uiuere ꝗ simpli^r
illo dololore ablato uellet uiuere et nō mori iō occidit se ꝗ dcūʒ
fuit pri^9 ꝙ scdʒ tale uolūtariū. s. nō simplex ɔtingit uolētē ī iustū
pati g^l pʒ ꝙ ista rō nō ɔcludit. Ad hoc dicēdū ē forte ꝙ nec ī
moralib^9 sciencijs n^c ī n̄alib^9 oʒ semp uti rōib^9 demonstratiuis
ꝗ alīi licet uti ꝓbabilib^9 ꝑsuasiōib^9 iō ista rō pōt recipi tāquā ꝓbabi
lis. Vel posset dici ꝙ tūc aliquis scdʒ uolūtariū mixtū pōt ī iusti
pati uolēs qn̄ recipiens dāpnū aliquā ꝑtē actiōis nullo mō uult
uel saltē magis nollet eā quā uellet V'gr̄a. Qui capit pecuniaʒ
ad usurā magis uult recipe pecuniā quā nō recipe et magis
uult se obligare quā nō obligare alr̄ nō obligaret se et magis uult
usurario reddere et sortē et ultra sortē quā nō reddere alr̄ nō red
deret spōte. Sʒ nō magis uult usurariū recipere ultra sortē q̄ nō

recipe ymo uellet oīō q̄ ipē nō recipet ƺ q̄ uellet sibi cōicare. Silr̄ si
tyrānus dicat uel tu dabis m̄ .x. libras ul' tibi amputabo manū si
ille dat sibi .x. libras ipē uult magis dare quā nō dare. Sȝ magis
uellet q̄ tyrān⁹ nō uellet cape q̄ q̄ caperet ymo eciā nullo mō uo
luit illatiōeȝ minarū. Oportet g̊ ad ī iustū pati aliquā p̄tē actio
nis eē nolitā. Sic aut̄ nō ē de eo q̄ sibi īfert dāpnū puta si se ipȝ
īt'ficiat. qm̄ ipē et totā actiōeȝ et quālȝ eius partē magis uult q̄
nō uult aliter nō oparet⁹ eā. Et si dicas ponam⁹ q̄ q̄ recepit pe
cuniā uelit totā actiōeȝ ita q̄ magis uult usurariū recipe ultra
sortē quā nō recipe qa forte uult aīāȝ ei⁹ dāpnificari et ponam⁹
q̄ illā uolūtatē exprimat usurario. querit⁹ g̊. utrū usurarius
ī iustificat. Ad hoc respondeo q̄ sic ƺ nō illi ƺ legislatori qui
p̄hibet usuras tanq̄ scđȝ se prauas aut eciā cōitāti ī quātū dāp
nificat illū q̄ ē pars cōitatis ipā nō uolēte quātūcūq; h⁹ sit ipō
uolēte. Scđa rō az⁹ ē qa ī iustū facere ē accipe plus ī lucro et mi
nus ī dāpno. et ī iustū pati ē minus hr̄e ī lucro et plus ī dāpno.
Sȝ eūdē nō cōtigit plus et min⁹ hr̄e ī lucro uel plus et min⁹ hr̄e
ī dāpno g̊. nō ɔting̊t eūdē scđȝ eandē actiōeȝ ī iustū facere et ī iustū
pati. 3ª rō az⁹ ē quia si ī uasus ab a⁹ tm̄ noceat ī uasori quātū
ī uasor sibi ipē nō ī iustificat qa licet ui uim repelle. Sȝ ī uasor
ei ī iustificat ī quātū p⁹ aggressus ē ī iuriā. Sȝ si utq; utrūq; ag
greditur silr̄ et sibi ī uicē equale et equali mō nocumētū ītulerit
neut̄ alti ī iustū fecit aut ab altero ī iustū passus fuerit qm̄ ut̄
q; alti equale h̄t ī luc⁹ et ī dāpno n̄. alis aliquis eorūdē emēdā
ab altero sibi petere pōt ƺ ambo ī iustū fecerit ciuitati p̄p qđ et
ambo ciuitati uel p̄ncipi ɔpellūt⁹ ad emēdā ƺ cū sibi ipī īfere in
ferat nocumētū paciēs silr̄ ymo et idē et silr̄ et faciēs facienti et
paciens pacienti qa ē idē agēs et paciens g̊ et c̄. 4ª. rō az⁹
ē qa gen⁹ nō ī uenit⁹ sine aliqua suarū spērū. Si enī aīāl cur
rit oȝ hoīeȝ currere aut equū aut aliqđ aīāluū alioȝ. Sȝ scđȝ nullā
spēȝ ī iustificatiōis ɔtigit sibi ipī ī iustū facere. mechat⁹ eīȝ nul
l⁹ eā q̄ sui ipī⁹ mulierē neq; suffodit sui ipī⁹ murū neq; furatur
q̄ sui ipī⁹ ē et sic de aliis g̊⁹ oīō s' ipī null⁹ ī iustū facit. Cont̄
istā rōeȝ obicit⁹ p̄ librū senece ī lib⁹ ītitulato. Quō ī sapiētē nō
cadit īiuria ad serenū ubi dicit si quis cū uxore sua tāq̄ cū ali
ena ɔcubat adult' erit quāuis adultera nō sit. ut g̊. q̄ aliq's ī u
xorē p̄priā mechari pōt. Ad hoc ē dicēdū q̄ ille ī iustificau̇t qa

elegit alt̃i nocere ꝫ nõ noceret ei mores aut̃ magis indicãt᷒ ex
electioẽ quã opatiõib⁹ ut dicebat᷒ ĩ 3º ymo et si nullũ exeat op⁹
exterius ex sola electioẽ pctꝫ ẽ dicẽte . Sẽneca . libro pallegato . Q̃
omĩa scelera eciã añ effectũ opis quãtũ culpe satis ẽ pfecta st̃. Sꝫ
tu queres . Cui ĩ iustificauit . dicẽdũ ẽ ꝙ uel ciuitati cui⁹ cõeꝫ legẽ
uoluit infrĩgere uel illi cui⁹ thorũ credidit uiolare . Sibi autẽ ne
quaq̃. Sꝫ ꝯ̃ quia licet nocere uoluissꝫ tñ nõ fecit qd' uoluit . Vñ nul
lus ĩde nocumẽtũ recepit null⁹ g̃. passus ẽ ĩ iustũ mõ nõ ur̃ actio
ĩ iusta ẽẽ siñe ĩ iusta passioẽ . Ad hoc respõdet . sẽneca . loco p̃dicto
declarãs mlt̃iplr̃ ꝙ ꝯtingit ĩ iuste alicui ãgere ꝙ nõ ẽ necessari
ũ illũ recipe nocumẽtũ neqꝫ ĩ iuriã . In iusta eĩꝫ actio põt ẽẽ siñe i
iusta passioẽ . ꝫ nõ eꝯ̃ . Vñ dic̃ . Si ĩ iuriã accepi nc̃ẽ factã ẽẽ . Si ẽ
facta nõ ẽ nc̃ẽ accepisse me . Multa eĩꝫ ĩcidere pñt q̃ submoueant
ĩ iuriã emissa tela declinare aliquis caũs põt . et si quis rẽ e uilla
mea subripuit et ĩ domo mea ponat ille furtũ fecit ego ꝫ nichil pdi
derĩ . Cũ g̃. d̃ a⁊ᵉˢ nullus mechat᷒ eã q̃ sui ipi⁹ et null⁹ suffodit
murũ suũ et c̃. erat ĩtelligẽdũ sic ꝙ ĩde faceret sibi ĩ iuriã . 2ᵃ
ꝯº pꝫ p duas rõẽs p̃mas in p̃ncipio q̃stiõis adductas qa q̃ se ipꝫ
ĩt̃ficit dãpnificat cõitatẽ ĩ quãtũ ipẽ ẽ pars cõitatis . Et si erat
morte dign⁹ et ĩ utilis cõitati tñ ipẽ sibi iurisdictioẽꝫ p̃ncipis
usurpat et uiolat leges cõitatis . Iõ pꝫ ꝙ ĩ iustificat nõ sibi ꝫ cõita
ti uel ciuitati ul' p̃ncipi . Dicẽdũ ẽ g̃. ꝙ hoc solũ ꝯcludũt due p̃me
rõẽs . Ad 3ᵃᵐ dicẽdũ ẽ ꝙ nocumẽtũ ĩ ferre nõ ẽ semp ĩ iustifica
re . Sꝫ si nolẽti et sine cã rõnabili . Et̃ pꝫ q̃stio.

v Jcesimonono . queritur . Vtrũ ĩ iustũ facere
sit peius quã ĩ iustũ pati . Et qa q̃o supponere ur̃ ꝙ
utrũqꝫ sit malũ Iõ p̃mit⁹ arguã ꝙ ĩ iustũ pati nõ
sit malũ qa nichil malũ põt ĩ ẽẽ optimis uiris eo ꝙ bonũ et ma
lũ st̃ ꝯ̃ria et unũ ꝯ̃riũ spãlr̃ si fuerit ĩ excellẽᵃ nõ ꝯpatit᷒ secũ al
terũ ꝯ̃riũ g̃. optimo uiro nullũ malũ põt ĩ ẽẽ . Et iterũ qualitas
alicui ꝯtigẽs denõiat ipꝫ g̃ si malũ ꝯtigeret optimo uiro ipẽ
posset dici malus . Sꝫ optimũ ꝯtigit ĩ iustũ pati ꝙ apparuit in
xp̃o iõ et c̃. Itẽ quod ẽ bono bonũ ẽ simplr̃ . dicẽdũ bonũ ꝫ ĩ ius
tũ pati ẽ bono bonũ . ẽ eĩꝫ sibi honestũ qa sic̃ d̃ p̃º hui⁹ ĩ hiis
q̃ beat⁹ patit᷒ refulget bonũ ũtutis cũ utiqꝫ ferat facilr̃ mul'
ta et magna ĩ fortuñia uirilis exıstẽs et magnanim⁹ hones
tũ at̃ omẽ dicẽdũ ẽ simplr̃ bonũ iõ ĩ iustũ pati ẽ bono bonũ.

Qd' iterũ ſic ↄfirmat᷑ illud ē uiro ũtuoſo bonũ ĩ q° ipe ṗncipa
liſſimũ op᷒ ũtutis excercet. Sʒ fortis ṗncipaliſſimũ actũ fortitu
dinis excercet ĩ paciendo et ſuſtinēdo mortē ſibi illatā ĩ iuſte ſic᷑
apparuit ĩ 3° q. et c̄7. Jtē illud ē bonũ hoĩ ũtuoſo qd' ei᷒ ũtutē ĩ
citat. Sʒ ĩ iuſta paſſio aut oīs a͞a ũtuoſo ↄtigēs adũſitas ĩcitat
ei᷒ ũtutē dicēte. Seneca eplā ſub ĩde ad luciliũ. ũtutē ĩtelligo aĩo
ſaʒ et excelſā quā ĩcitat quitq̇d infeſtat. Et ĩ eplā multũ tibi
ponit ex̄m ex pte corporis dicēte. Nō pōt athleta magnos ſpũs
ad certamē afferre. qui nūq̄ ſugillat᷒ ē. Jlle qui ſanguinē ſuũ ui
dit cui᷒ dētes ſub pugno crepuere. ille qui ſupplātat᷒ adũſariiʒ
toto tulit corpore nec ꝓiecit aĩũʒ ꝓiect᷒. qui quociēs cecidit ↄtuma
tior reſurrexit cū magna ſpe deſcēdit ad pugnā. Et modicū poſt
multū eiʒ ſibi adicit uirt᷒ lacellita. Ad idē etiā d͛ ſeneca eplā
Subin de hoc liqueat nichil eē bonũ n̄ honeſtũ et omnia ĩcomoda
ſuo iure bona uocabūt᷑ q̄ mō ũt᷒ honeſtauerit. Et poſtea ſubdit
iacere ĩ ↄuiuio malũ ē torq̄ri ĩ eculeo bonũ. ſi illud turpit' h° honeſ
te fit et c̄7. Jtē ſi ĩ iuſtū pati ſit malũ hoc maxime uī eē quia ſit
ĩ utile. ſʒ ipʒ ĩ utile nō ē ſaltē hoīs qa diciʒ ē q ē eis honeſtũ mō
quitq̇d' honeſtũ ē utile ē ſcdʒ. Tuliũ ĩ ſuo libro de officiis dicētē
Jn hoc ũbo utile lapſa ↄſuetudo deflexit de uia ſenſũ q eo deduc
ta ē ut ab honeſto utile ſe cerneret᷑ et ↄſtitueret eē honeſtũ ali
q̇d qd' utile nō eēt et utile qd' nō honeſtũ qa nulla ꝑnicies ma
ior hoīm uite potuit afferri. Et pōt rōne probari qa ĩ iuſte paſ
ſiōes et alie adũſitates ↄtigētes uiris bonis ſit eis utiles quia
nō ex alio bonũ utilis h't rōeʒ n̄ qa ĩ aliud bonũ ordinat᷑ h' aut᷒
oīa uir bon᷒ ordinat ĩ bonũ .ſ. ĩ op᷒ ũtuoſũ q° omnia hec facit ſibi
utilia. Et nō ē dubiũ q paſſiōes ſcōrũ martirũ fuerūt eis ꝑutiles
ad p̄miũ mai᷒ optinēdũ. Jtē nichil ē malũ qd' uir bon᷒ nō timet
nec abhorret qm̄ uir ſtudioſ᷒ appetitū hēt rectũ bonũ aut' obm
ē appetit᷒ q° appetit᷒ uiri boni recte fert᷑ ĩ ei᷒ obm. hoc aut' nō
eēt n̄ appeteret et ꝓſequeretur qd' ē bonũ et timeret et fugeret
qd' ē malũ. Sʒ uir bonus et pfect᷒ nō timet ĩ iuſtā paſſiōeʒ. Scdʒ
tuliũ ĩ li° de officiis dicētē. Nemo eiʒ iuſt᷒ eē pōt q̇ mortē q̇ do
lorē q̇ exiliũ q̇ egeſtatē timet aut q̇ ea q̄ ſt' hũs ↄua eq̇tati aĩ
ponit. Jtē pati ĩ iuſtũ nō eēt malũ ſi paciēs inde neqʒ reciꝑet
ĩ iuriā neqʒ dāpnũ ſʒ hoc ē poſſi͛le ſi uerũ ſit illud qd' ſeneca pro
bare nitit᷑ ĩ toto libello ſuo ad ſerenũ uidelʒ q q̇tq̇d ĩ iuſte agit᷑

ī ſapientē quācūq; quis ſibi faciat īiuriā. tn̄ ſapiēs nullā pōt īiuriā
recipe nichil pōt pdere neq; ledi. Deīde arᵍ. ꝙ ī iuſtū pati ſit pei⁹
quiā pei⁹ ē qd' magis grauat ī iuſtū aut̄ pati magis grauat paci
entē quā ī iuſtū facere facientē. qd' ex hoc patet qa ī iuſtū paciens
triſtat̄ de tali paſſioē. ſepe eī̄ ī iuſtū agēs nō triſtat̄ de illa acti
one ſ; poci⁹ delectat̄. Itē ſuppoᵗ eo qd' ſepe ꝯtingᵗ qa malus hō
ī iuſtū agragat ī uirū bonū arguit̄ ſic. Pei⁹ ē qd' grauat uirū bo
nū quā qd' grauat uirū malū. ſ; ī iuſta paſſio relata ad paciētē gra
uat uirū bonū quā qd' grauat uirū malū ſ; ī iuſta paſſio relata
ad pacientē grauat uirū bonū ī iuſta aut̄ actio relata ad agētē gra
uat uirū malū g°. ī iuſtū pati ē peius quā ī iuſtū facere. Itē lucrari ē
melius quā dāpnificari ſ; ī iuſtū facere ē lucrari et ī iuſtū pati ē
dāpnificari ut ī ſ°. hui⁹ pȝ g°. et c̄. Itē pena ſe hȝ ad culpā ī malo
ſic̄ p̄miū ad meritū ī bono. Nā ſicut p̄miū dat̄ ꝓ meritū ita pe
na ꝓ culpā īfligitur ſ; p̄miū ē meli⁹ merito. Vᵗ gr̄a felicitas ūtute
g°. pena ē peior culpa. Et iſtā q̄ſtioē multi ſtati ꝯcederēt dicētes
poci⁹ uelle ſemꝑ ſine pena tyrānice uiuere. ſ; eēt poſſibile quā ſemꝑ in
īferno pena dolere. Vn̄ cōiter hoīes ꝓ metū pene abſtinēt ab ī iuſta
actioē. Ex hac g°. ꝯne ſic arᵍ. malū pene ē peius malo culpe ſ; ī iuſ
tū facere ē malū culpe et ī iuſtū pati ē malū pene g°. et c̄. Oppoᵐ
dicᵗ arᵉˢ manifeſtū aut̄ qm̄ et ambo q̇dē praua et ī iuſtū pati et ī
iuſtū facere ſ; tn̄ deti⁹ ī iuſtū facere et c̄. Q; aut̄ ambo ſint praua
ꝓbat arᵉˢ ſic. Omē quod recedit a medio iuſtic̄ ē malū. ſ; ābo recedūt
a medio iuſtic̄. qm̄ mediū iuſtic̄ ē neq; hēre plus debito neq; min⁹ de
bito ſ; hoc quidē ē hēre plus debito hoc autē min⁹ g°. et c̄. Q; aut̄
ī iuſtū facere ſit deteri⁹ ꝓbat ſic arᵉˢ. Qd' ē cū malic̄ et uitupabi
le peius ē eo qd' neq; cū malic̄ ē neq; uitupabile ſ; ī iuſtū facere ſic
ē ī iuſtū aut̄ pati nō g°. et c̄. Notādū ē ꝙ hic ī iuſtū pati ꝯpam⁹ ad
paciētē et ī iuſtū facere ad faciētē. Ita ꝙ q̄ſtio ſit talis. utrū ī iuſtū
pati ſit pei⁹ pacienti quā ī iuſtū facere facienti. Primo g°. dicēdū ē
ꝙ ī iuſtū facere ē malū et ī iuſtū pati. 2° uidebit̄ ꝙ ī iuſtū facere
ē deterius. Primū ſic pȝ bonū. 2° hui⁹ diuidit̄ ī bonū honeſtū bonū
utile et bonū delectabile et ibidē apparuit ꝙ huic trib⁹ tplici bono
triplex malū opponit̄. Illud g°. ē malū qd' opponit̄ honeſto ſ; ī
iuſtū agere opponit̄ honeſto cū ſit uitupabile g°. et c̄. Silr̄ illud
ē malū qd' opponit̄ utili et delectabili ſ; ī iuſtū pati opponit̄ utili
ut de ſe notū ē et delectabili qa oē ī iuſtū pati ē īuolūtariū ſicut

apparet ī h quīto hui⁹ et oē ī uolūtariū t'ſte ſic' oē uolūtariū delec
tabile. Sȝ ur ꝙ tu poſſes ꝓbare oppo.m ſic omē delec.le ē bonū ſȝ ī iuſ
tū facere ē delectabile facienti qa uolūtariū g.ͥ ē ſibi bonū. Solō
dicēdū ē ꝙ ob'm ꝓpriū delectatiōis nō ē bonū ſimplr' ſȝ apparēs bo
nū ꝗ nō oȝ eē ſimplr' bonū ſemꝑ. nō g.ͥ ꝯcludis ꝙ ī iuſtū facere ſit
bonū facienti ſȝ ꝙ ſit apparens ſibi bonū et cū oīs malus ignoret ut
d.r 3.o ſ hui⁹ ſtudioſus aūtē cē ſingulū iudicet recte ut hēt.ͦ pmo hu
ius oȝ malū ſepe hēre falſas apparencias bonū ueras. Cū autē ī iuſtū
pati uiro bono appareat malū qa triſte ſibi et ī uolūtariū ſequit.ͦ ꝙ in
iuſtū pati nō ſolū ſit apparens malū ſȝ malū ſimplr'. 2.a 9.o ꝓbatur faci
lr' quia peius ē hōi qd' reddit ipȝ malū ſimplr' et uiciosū quā qd' nō
ſȝ ī iuſtū facere dico formalr' ī iuſte agere reddit hoīeȝ prauū qa ī iuſtū
ī iuſte aūt' pati nō cū nichil ī uolūtariū ſit pcīȝ g.ͥ et cē. ℑtē qd' ī ficit
aīaȝ ſpālr' ſcdȝ eī⁹ ſuppremā ptē ē peius ꝗ qd' nō ſȝ ī iuſtū facere ī fi
cit aīaȝ ſcdȝ ptē eī⁹ ſupiorē qm̄ ī iuſta actio ꝓueīt ex deformitate rō
nis et ex prauitate electiōis. ℑn iuſtū aūt' pati nō īficit ītellectuȝ
quia paciēs nō iudicat hoc eē bonū neqȝ uolūtatē qa hoc ē ī uolūta
riū. Ad rōes g.ͥ arguentes ꝙ ī iuſtū pati nō ſit malū reſpōdēdū
ē ſcdȝ exigēciā eorū que dcā fuerūt ī xvi.a qſtiōe pmi libri et xi.a qſti
one ſcdi libri. Ad pmā rōeȝ arguentē ꝙ ī iuſtū pati ſit peī⁹ dicēdū
ē ꝙ hō duplr' grauari pōt quātuȝ ſpectat ad ꝓpoſitū uno.o ſcdȝ ptē
īferiorē puta ſcdȝ ſenſū et appetitū ſenſitiuū. Alio.o ſcdȝ ptē ſupiorē
puta ſcdȝ ſupiorē intellectū et uolūtatē. Et utroqȝ mō duplr' uno
mō qa triſtat.ͦ ul' a delectatiōe impeditur. alio.o qa īficit.ͦ ul' a pfec
tiōe ſibi debita remouetur. Si g.ͥ loquam.ͦ de īfici manifeſtū eſt
ꝙ ī iuſtū facere grauat oīo ptē ſupiorē reddēs eā oīo uilē et feti
dā. ℑn iuſtū autē pati nullo.o grauat illā ptē ſupiorē ſȝ pocius eā ui
uificat et decorat qm̄ īferēdo decēt' ī iuſtā paſſiōeȝ refulget bonū
uirtutis. Concedo tn̄ ꝙ ī iuſtū pati grauat aliā ptē ſenſibileȝ ut qis
ī iuſte pcuſſus et uulneratꝰ īcadat ī egritudinē corporaleȝ. ꝯ mō abſ
qȝ omī opatiōe peius ē īfici ſcdȝ ptē ſupiorē quā ſcdȝ ptē īferio
rē. Si autē loquam.ͦ de triſtari ꝯcedēdū ē ꝙ ī iuſtū pati pōt gra
uare multū ptē ſenſibilē et aliquo.o eciā ſȝ leuit' ptē rōnalē. Vir
eīȝ uirtuoſus diſplicē.ͭ ht de ī iuſta paſſiōe. tū ꝓ pcīȝ facientis
quē uellet eē bonū tū quia ꝑ hoc ipēmet ab aliis bonis opatio
nib⁹ impedit.ͦ Sȝ tn̄ ī ſubſtinēdo decēter ī iuriā altius uirtutis
opatiōes excercet ī qb⁹ magis delectat.ͦ quā ī aliis triſtaretur

maxime ſcdꝫ ptē ſupiorē. Sꝫ ſi iniuſtꝰ quoqꝫ delectetur ī iniuſta actio
ne tñ priuatꝰ a ueris et ſinceris delectatiōibꝰ q̄ uirtutū opibꝰ
ānexe ſt cū hoc qꝛ ſicut uita bonorū ē ſcdꝫ ſe ipāꝫ delectabilis ut
dr̄ ꝑmo huiꝰ ita uita malorū plurimas hʒ ſibi ānexas triſticias
Ad aᵐ dicēdū ē qd illud ē peius qd grauat ſiue bonū uirū ſi
ue malū īficiendo ptē rōnalē quā qd grauat alio quocūqꝫ mō In
iuſtū aut facere grauat īficiendo ptē rōnalē et ī iuſtū pati nō io
et cꝫ. Ad aᵐ dicendū ē qꝛ lucrari ſcdꝫ uulgarē modū loquēdi ē
plus hr̄e ī bonis exterioribꝰ ul ſenſiꝫ delectantibꝰ et minꝰ ī malis
Sꝫ lucrari ſcdꝫ rei ūitatē ē hr̄e plus ī bonis aīe et minꝰ ī malis
Ex hoc pꝫ qꝛ ī iuſtū facere ē ſimplr̄ et ſcdꝫ rei ūitatē dāpnificari et
ī iuſtū pati ſi paſſio decēter feratꝰ ē lucrari. Ad aᵐ dicēdū est
loquēdo ut nūc et ī iſto toto libro ut loqrētꝰ phūs uidelꝫ ſolū de hac
uita et circūſcripta dei grā ſpāli dico qꝛ ūtꝰ ꝯparatur ad ꝯpatiōeꝫ
ūtuoſā ſicut uiciū ad uitioſā. iō ſicut ꝯpatio ūtutis ē melior ū
tute ſic opatio uicii ē peior uicio. Opatiō ē aut ūtuoſa nichil ē
hoī melius cū ipa ſit humana felicitas ſcdꝫ arꝫ et ita nichil ē pe
ius ope uitioſo. Opi gᵒ ūtuoſo nullū debetur pmiū meliꝰ eo ꝑ qd
nec opi uitioſo cuiꝰmodi ē ī iuſtū agere debetur pena peior
eo. De pena aut īferni et glia padiſi loquēdū ē ī alia facultate
Et ſic finiūt q̄ſtiōes quinti libri ethycorū ariſtotilis.

Deo gratias.

N° ~~3~~ ~~189~~ 190

~~D~~ 125

Donan' Henry Deamiaiolijs · N°. 39

N° I 90

Ioannis Buridani Quæstiones super quinque ultimos lib: Ethicorum Aristotelis

Del Sen.re Carlo di Tommaso Strozzi

1670

De explanatione libri ſexti ethicorum ariſtotelis Queritur primo in ordine
Vtrum virtutes morales humane bene diuidantur
in morales et intellectuales Et arguitur quod non
quia aliquę ſunt naturales Vnde uerſus finem ſex-
ti huius dicitur Omnibus enim uidentur ſinguloſ mo-
rum exiſtere a natura aliqualiter Etenim iuſti et temperati
et fortes et alia confeſtim habemus a natiuitate
Et parum poſt dicitur Quare queadmodum in opinatiuo due ſunt ſpecies demotheſ
et prudentia ſic in morali due ſunt hec quidem virtus naturalis hec autem princi-
palis hec autem uirtus naturalis non eſt intellectualis nec moralis cum non fiat nobis ex
more Item diuiſio non eſt ſufficiens cum membra coincidunt ſed ſic eſt hic Ar-
tes enim ex aſſuetudine generantur in omnibus per multiplicatas operatio-
neſ queadmodum iuſtitia uel temperantia Vnde ſecundo huius dicit ariſtoteles
quod edificantes edificatores fiunt et cytharizantes cythariſte ſicut quidem
iuſta operantes iuſti efficimur. temperata temperati. fortia uero fortes.
Et manifeſtum eſt quod medicus non fit aliquis per ſtudium ſolum ſed per longam ope-
rationis aſſuetudinem Cum ergo uirtutem ex aſſuetudine ſit ex more fieri
quod eſt ipſam eſſe moralem patet quod artes ſunt habitus morales quas tamen
ponit ariſtoteles eſſe habitus intellectuales Item de habitibus non uidetur per-
tinere ad ſcientiam moralem niſi de moralibus ſi omnes concedunt de prudentia
pertinere ad moralem ergo prudentia eſt uirtus moralis et tamen eſt intellectualis
ergo membra coincidunt Item ſi nullum oporteat ponere habitum uirtuoſum ad
bene operandum in uoluntate uel in appetitu ſenſitiuo tunc omnes humane
virtutes erunt intellectuales Sed nullum habitum oportet ponere in uoluntate
quia libera eſt et ſemper domina ſui actus propter quod dicitur in 3° huius Opera-
tionum quidem a principio uſque ad finem domini ſumus Et iterum ipſa non eſt
inclinata ferri niſi in bonum uel in apparens bonum ergo ſi intellectus habet rectum
iudicium ipſa nunquam uolet male Sufficit ergo in ipſo intellectu uirtus ipſum
determinans ad rectum iudicium abſque habitu aliquo uoluntatis Sed nec ad
operandum bene requiritur habitus in appetitu ſenſitiuo quia ſubiicitur uo-
luntati Et eum oportet obedire precepto uoluntatis Vnde experimur
quod uolentes operamur ſepe talia in quibus ſenſus plurimum triſtatur ut
milites in torneamentis Et apparet de quibuſdam ſanctis qui tam longo tempore
fuiſſent mali in momento penitentes et conuerſi ſtatim ſine habitu uirtuo-
ſo faciebant opera optima et ualde meritoria etc. Oppoſitum uidetur
ariſtoteles ſentire in primo libro et in 2° et in 6° Oportet primo ſcire

quod uirtus moralis a more dicitur quia ex more fit ut dicitur secundo huius Sed aliqui
dicunt quod mos dupliciter accipitur Vno modo idem est quod consuetudo sicut dicimus mos est istius
patrie uel illius Alio modo idem est quod inclinatio naturalis uel quasi naturalis ad aliquid ope-
randum sicut dicimus quod mos canis est latrare eo quod ad talem actum naturaliter inclinatur
Dicunt igitur isti quod uirtus moralis dicitur a more prout significat quandam inclinationem na-
turalem propter quod Tullius in sua rethorica dicit quod uirtus est habitus uel inclinatio habitualis
nature rationi consentaneus Et quia inclinatio ad aliquid operandum non proprie per-
tinet ad intellectum sed ad appetitum quoniam ipsius intellectus est iudicium de operationibus
scilicet quid et quomodo sit operandum Sed ipsius appetitus est inclinatio siue tendencia ad
illud operandum quod est recte sententiatum ideo uirtutes ille sole dicuntur proprie morales
que sunt in appetitu et non ille que sunt in intellectu Dicendum igitur quod est bona diuisio
quod uirtutum humanarum quedam sunt in intellectu et alie in appetitu Ita bene dicitur quod
alique sunt morales et alie intellectuales Sed contra istum modum dicendi uidetur
esse primo illud quod dicitur secundo huius ubi cum aristoteles dixisset quod uirtus moralis ex more
fieret non a natura declarans hoc postea dixit Sed innatis quidem nobis suscipere
eas perfectis autem per assuefactionem igitur uidetur quod per morem aristoteles intendat assuetudinem
cum dixit uirtutem uirtutem moralem fieri ex more Ideo etiam post dicit aristoteles quod assue-
facti timere uel confidere hii quidem fortes hii autem timidi fiunt Item cum in secundo
huius hoc aristoteles probare uoluisset quod uirtutes morales non insunt nobis a natura
dixit moralis non ex more fit Ex quo manifestum est quod neque una uirtutum mora-
lium non nobis insit a natura Nullum enim natura existentium aliter assuescit et cetera
ista ratio nulla esset nisi mos pro assuetudine acciperetur Et idem exprimit aristoteles in primo
magnorum moralium Item secundum istam opinionem omnis habitus in appetitu inch-
nans ad aliquid operandum esset habitus moralis quod non est uerum quia dicitur secundo
huius quod neque una uirtutum moralium natura nobis inest Et simpliciter patet quod neque
ulla malitia et tamen in sexto dicitur quod in parte appetitiua sicut in opinatiua est
ponere et uirtutem naturalem et uirtutem principalem quam quidem uirtutem na-
turalem dicit a natura nobis inesse confestim a natiuitate Sed aliquis obi-
ciet dicens domine tu negas illam uirtutem naturalem que ponitur in appe-
titu esse moralem Contra quod aristoteles eam moralem uocare uidetur dicit enim
sic Omnibus enim uidentur singulos morum existere a natura aliqualiter et cetera Vide quod ipse
dicit morum dicit etiam post quemadmodum in opinatiuo due sunt hec quidem
naturalis hec autem principalis Vide quod ipse dicit in morali Ad hoc breuiter
dicendum est quod inclinationes quas a natiuitate habemus non sunt mores proprie
sed mores dicuntur secundum similitudinem eo quod ad similitudinem morum
inclinant Alii autem dixerunt quod habitus intellectuales non generantur in nobis
ex assuefactione sed ex naturali inclinatione intellectus ad intelligibile
cognitum ad principia omnino prima uel per experientiam cognitum ad multa principia

que aliter ſciri non poſſunt uel per doctrinam ratiocinatiuam deducendo concluſiones ex principiis. Unde ar(istoteles) in hoc ſexto dicit quod iuuenes bene fiunt geometrici et diſciplinati in talibus ſcientiis ſed non prudentes non tamen dedit cauſam non ex defectu conſuetudinis ſed ex defectu experientie dicens. Cauſa autem est quoniam ſingularium est prudentia que fiunt cognita ex experientia. Iuuenis autem expertus non est. Multitudo enim temporis facit experientiam. Et propterea non potest eſſe aliquis medicus bonus aut nauigator bonus ſine multis operationibus ex quibus experientia accipitur de omnibus particularibus contingentibus. Sic etiam nullus fit bonus cithariſta ſine multis citharizationibus. Iſtud non est ex parte intellectus quoniam homo ſine operatione poſſet docere et ſcire quod primo oportet cordam percutere et quam ſecundo. Sed frequentata operatio requiritur ut ad ſic operandum organum corporale puta manus per aſſuetudinem agiliteretur. Si igitur hoc ita conceſſum fuerit uirtutes intellectuales non erunt morales nec morales intellectuales. Et ita non contradicunt membra diuiſionis. Ille autem uirtutes quas in iſto ſexto uocat ar(istoteles) naturales non ſunt hominibus proprie dicente ar(istote)le. Etenim pueris et beſtiis naturales exiſtunt habitus propter quod humane uirtutes erunt omnes aut morales aut intellectuales. Et ita non quecumque uirtutes tamen humane id est que hominibus proprie ſunt bene diuiduntur in morales et intellectuales quia membra diuidentia non contradicunt et totum diuiſi ambitum euacuant. Et ſi non placet iſta via tamen propinquius ei uidetur aliquibus eſſe concedenda uidelicet eum quod non ſolum potentie non cognoſcitiue ipſius anime aſſueſcunt ſed etiam potentie cognitiue quod ar(istoteles) uidetur uelle ſecundo methaphiſice dicens. Nam ut conſueuimus ita dignamur dici et que preterea non ſimilia uidentur ſed propter conſuetudinem minus nota et magis extranea eſſe. Et commentator in prologo tertii libri phiſicorum dicit conſuetudo est maxima cauſa impediens a rebus manifeſtis per ſe. Quemadmodum enim homo quando fuerit aſſuetus ad aliquas actiones licet noceant ſibi erunt faciles ei et credet quod ſint utiles. Sic etiam fuerit aſſuetus credere ſermones falſos a pueritia erit illa conſuetudo cauſa ad negandum ueritatem. Hoc enim experientia manifeſtare uidetur. Multi namque modernorum et magnorum in tantum aliquibus opinionibus adheſerunt quod eis nihil contrarium audire poſſunt quantumcumque forte probabilius fuerit ſuis opinionibus. Si igitur hoc ita conceſſum fuerit tunc manifeſtum eſſe uidetur quod in potentiis appetitiuis nullus preter eos qui a natura ſunt generatur habitus niſi per aſſuetudinem quia non cognoſcunt propter quod nec doctrinam recipiunt nec experientiam. Ideo uirtutes harum potentiarum ſi non ſint a natura erunt principaliter ex aſſuetudine propter quod uere et proprie morales dicuntur. Sed in intellectiua potentia non ſolum ex aſſuetu(dine)

sed principaliter ex doctrina vel experientia habitus generatur. Primo forte vide
tur quod licet intellectualis adhesio que ex consuetudine habetur sit firmior quam illa que
habetur ex ratiocinatione tamen non est perfectior nec convenientior ad optime operan
dum quod maxime videtur esse motivum in prudentia que est humanorum operum directiva.
Tanta enim in rebus humanis contingit diversitas ex circumstantiis quod quandoque non
oportet esse eundem modum operandi sed oportet secundum exigentiam circumstantiarum quandoque operari
vel alium modum concludere ratiocinando per ipsam prudentiam ex practicis
principiis quorum principiorum plura necesse est nota fieri per experientiam simi
lium casuum vel proportionabilium habitus autem ex assuetudine nobis generatus
cum assuetudo fiat ex similibus operibus semper inclinat ad opera similia propter
quod non videtur per assuetudinem nobis fieri principaliter sed per experientiam et
doctrinam ratiocinativam. Item si prudentie principiis assentimus per assuetu
dinem sequeretur quod nec prudentia esset certa regula operum humanorum nec ha al'recta
beret regulam per quam dirigeretur quod est inconveniens. Consequentia patet quia
sicut veris principiis possumus adherere per assuefactionem ita et falsis sicut
dicit Aristoteles in secundo metaphysice et commentator in prologo tertii libri physicorum. Oportet
ergo fieri aliter directionem operum humanorum videlicet quod ex natura rei quedam prin
cipia non solum in speculativis sed etiam in practicis sunt nobis cognita naturaliter scilicet ex
sola naturali inclinatione intellectus ad ipsum verum. Aliqua etiam fiunt nobis nota
per experientiam scilicet quia communiter videmus ex tali opere vel tali consequi malum
concedimus tamquam principium quod ex tali opere determinatum malum est
accidere. Ex hiis igitur principiis sic habitibus ortum ex natura rei ratiocina
do si peccatum non fuit in forma ratiocinationis semper innate sunt conclusio
nes inferri consone nature rei. Illis ergo conclusionibus non ex assuetudine
assentimus sed propter ratiocinationem ex principiis acceptis a rerum natura per experi
entiam propter quod apparet quod primum directivum operum humanorum debet esse rerum natura
a qua principia practica habent ortum. Ideo dicitur 1° politice Quod naturaliter bonum est eorum
que preter naturam sunt. Secundum directivum est ipsa practica principia.
Tertium directivum est ratiocinatio per quam ex dictis principiis conclusiones
practice deducuntur. De hac autem ratiocinatione dicit Seneca epistola
clarami ad lucilium Bonum sine ratione nullum est. Sequitur autem ratio naturam.
Quid ergo ratio? nature imitatio. Hanc ratiocinationem tamquam prudentiam per quam
non per assuetudinem nos ad verum inclinamur et determinamur extollit Aristoteles mira
biliter in epistola quadam ad alexandrum dicens Adhuc autem ut existimo non
inmanifestum est quod eos quidem qui ratiocinatione utuntur et cum hac omnia
volunt agere tamquam existentes bonos et optimos laudamus eos autem qui
sine ratiocinatione aliquid faciunt tamquam existentes crudos et bestiales
odimus. Per hanc etiam malos ipsorum maliciam manifestantes punimus

et bonos ipsorum virtutes declarantes celamus. Sic et futurorum malorum dissuasionem invenimus et existentium bonorum provocationem ad melius habemus et perhaurit etiam subvenientes tristitias effugimus. Et ideo assiduitas nobis utilitatem acquirunt etc. Quartum directivum est conclusiones practice per huiusmodi ratiocinationem invente et conclusae. Quintum directivum sunt virtutes morales per assuetudinem inclinantes appetitum ad exequendum illud quod ratione determinatum est et ad expectandum semper in suis motibus et operationibus iudicium rationis. Sic enim naturaliter consonant omnes nostre operationes. Ergo si assuetudo aliquid conferat ad habituum intelligibilium generationem et confirmationem, tamen ipsi non ex assuetudine principaliter generantur sed per experientiam vel doctrinam, propter quod habitus intellectuales non dicuntur morales sed contra morales vere distinguuntur. Tunc secundum istam viam respondendum est ad rationes. Ad primam dicendum est quod ille virtutes naturales non sunt morales nec intellectuales sed nec debent dici humane proprie quia pueris conveniunt et bestiis sicut dictum fuit. Ad aliam rationem que erat de artibus satis apparet ex positione quid sit dicendum. Ad aliam que dicebat ad moralem non pertinere nisi de moralibus virtutibus perdicere quam primo de prudentia, manifestum in ipsa est directiva virtutum moralium modo predicto. De aliis autem habitibus intellectualibus forte non multum spectat ad moralem nisi ad notificandum prudentiam per eius convenientias et differentias ad ipsos. Ad aliam dicendum est quod et in voluntate et in appetitu sensitivo oportet ponere virtutem moralem, non forte necessario ad bene operandum sicut bona ratio concludit sed ad firme et immobiliter faciliter et delectabiliter bene operandum. Sine habitu enim esset difficile resistere singulis passionibus appetitus sensitivi et esset periculum ne voluntas aliter se permitteret inclinari. Quia habitus intellectuales ex assuetudine acquiruntur apud fortissimos impetus passionum. Hec autem hec autem que sic dicta sunt licet habeant apparentiam tamen non ex toto esse vera videntur. Oportet enim ponere duarum virtutum habitus et actus illos ex quibus generantur. Videmus ergo quod actus appetitus sive elicti sive imperati non generantur per assuetudinem. Sed sicut in una potestate obviante prime et cognito et non insufficienti impedimento extrinseco habitus etiam in appetitu non generantur ex assuetudine pro tanto quia non firmantur et perficiuntur in nobis nisi per actuum frequentationem. Hec enim vocamus ex assuetudine generari. Ita etiam virtutes intellectuales scilicet vel principiorum notitia non ex assuetudine sed per doctrinam vel per experientiam vel huiusmodi viam aliam generantur habitus tamen qui cessante actuali generatione consideratione manent non sic sed firmantur et perficiuntur per frequentatam considerationem, propter quod videmus multos altissimi ingenii nunquam ad habitum pervenire posse quamvis voluerint illam notitiam quam per doctrinam cito et faciliter receperunt frequentare. De quibus dicitur quod quidquid per unam vicem intrat exit per alteram. Videtur ergo universaliter quod habituum generatio precise in appetitu sive in intellectu fit per assuetudinem. Hoc est per

operationum siue actionum multiplicatam frequentacionem. Vel si quis dicat quod
per quemlibet actum etiam per primum aliquid ipsius habitus acquiritur tamen sine assue
tudine hoc est sine actus frequentatione nec in appetitu nec in intellectu habitus
perficitur et firmatur. Quod autem nos sepe dicimus scientiam per doctrinam acquiri
sicut et ueritatem quia scientia ipsa nobis acquiritur ex frequentatione actuum qui per doc
trinam generantur. Ex quibus patet quod rationes predicte opinionis non inueniunt
eorum que inter dicta sunt. Nam a principio nos conclusionibus aut prin
cipiis assentimus propter ratiocinationem uel experientiam et cum huiusmodi ratiocinationes
et experientias frequentamus habitus quidem firmatur in nobis quod quando uolumus prop
te ratiocinamur et quo conclusionem cui sepe propter ratiocinationem adhesimus etiam sine
actuali ratiocinatione concedimus. Unde concedendum est quod dubitis acquiescere propter
consuetudinem acquisitam non ex frequenti ratiocinatione sed ex frequenti audire
tantum non est prudentie propter quod aristoteles non tantum ratiocinatione extollit dicen
dum ergo ad quintum propositam quod diuisio uirtutum humanarum in uirtutes intellectua
les et morales est bona quod satis apparuit in opinione predicte. Aristoteles autem semper
uirtutes morales intendebat non uirtutes morales sed per se uirtutes morales
appetitiuas propter quod patet quod secundum eius intellectum diuisio erat bona nec
aliquid remanet dubium nisi quare per uirtutes morales uoluit magis intel
ligere uirtutes appetitiuas quam uirtutes intellectiuas cum utreque per consuetudinem
acquirantur. Ad quod potest dici quod nomina et uerba sunt ad placitum. Si igitur
priores sic usi erant istis nominibus licitum erat sic eis uti. Et forte causa talis
usus fuit quia appetitus ad acquirendum sibi uirtutem plus indiget ex
citatione et maiori assuetudine quam intellectus uel forte quia nomine moris proprie
non utimur pro omni consuetudine sed pro illa solum proprie quod in opere necessarie inclinat appe
titus autem magis inclinatur in opere necessarie cum non cognoscat quam intellectus uel
ut quidam dicunt quod uirtutes intellectiue nomine proprie sed ratione usum dicte sunt intellec
tuales Ideo uirtutes appetitus nomine communi morum sibi tanquam proprium assumpse
runt. Vel ut puto quia per uictam demonstrationem intellectus dicit uerum si
ne formidine licet habitus non firmetur. Sed appetitus per unum actum non
inclinatur ad opus uirtutis immobiliter et sine rebellione. Non sit ergo cura
de nominibus sed nobis uidisse sufficiat quod intellectuales uirtutes non sine
assuetudine perficiuntur et firmantur. Quid autem ad rationes sit dicendum
apparet tam ex iam dictis quam ex dictis in opinione precedente. Et sic
finitur questio. Sequitur alia.

eamdo queritur utrum me

dium uirtutis sit illud signum ad quod respiciens ratione habens intendit
dit et recipit in opere morali. Et uidetur quod sic quia ad illud oportet

ratione habentem respicit cuius virtus est coniecturatrix et electrix quae sit dicit
aristoteles eadem enim ratio dicere et appetitum persequi. Sed virtus est medii coniectura
trix virtuosi ideo etc. Item sexto huius dicitur quod virtus intentionem facit rectam
hoc autem non videtur esse nisi quia enim illud medium in ipsa est coniecturatrix intendit
et aspicit. Item secundo huius declarans aristoteles quod virtus sit medii coniectura
trix dicit quod omnis scientia sic opus bene perficit ad medium respiciens et in hoc
ducens opera. Virtus autem omni arte certior et melior est medii utique coniec
turatrix. Ergo videtur quod medium virtutis sit illud ad quod aspicit dicta ratione
habens in morali operatione. Item etiam videtur aristoteles in eodem secundo medium virtutis
vocare signum dicens quod medium virtutis est difficile attingere quia facile
quidem contingere non signum difficile quidem contingere. Item opus vir
tutis est finis virtutis ut saepe dicitur in primo libro virtutes enim saepe laudamus
propter opera et actus. Sed finis est signum ad quod enim aspicit habens rationem mode
rando quem secundum exigentiam finis enim cetera moderantur. Ergo signum ad quod
respiciens dicta moralis operans est opus virtutis. Sed illud opus est medium in
ipsa est coniecturatrix et electrix opus enim virtutis est modificatum per omnes cir
cumstantias sic quod non excedit quod enim virtus est ut dicitur in secundo coniec
turatrix medii est quod est in passionibus et operationibus prima ratio. Oppositum arguitur quia
tamen medii non est ipsum medium sed illud signum ad quod respiciens rationem habens
intendit et remittit est terminus medietatum quas inter medium dicimus
esse superhabundantiae et defectus secundum rectam rationem ut dicit aristoteles 10 etc.
Item signum ad quod respicit sagittarius per quod attingendum intendit
vel remittit suam operationem puta arcum elevando vel comprimendo
non est ipsa operatio sagittarii scilicet ipsa sagittatio. Sed est id quod illa opera
tione modificata et ad medium reducta attingitur. Ita ergo signum ad
quod aspiciens moralis operans non est ipsa operatio modificata quae est me
dium virtutis sed id quod ipsa operatione attingitur. Item id ad quod aspiciens
rationem habens intendit et remittit operationem est directivum illius operationis direc
tivum autem dicit esse manifestum medium autem virtutis non est directivum. Sed di
rectivum necesse est manifestum et praecognitum sed est occultum et difficile inveniri sicut
dictum est in secundo ergo etc. Item opus quod virtus modificat et cuius medii ipsa
est coniecturatrix est natum suscipere superhabundantiam et defectum aliter non
indigeret modificatione. Sed signum ad quod aspiciendum est non est natum sus
cipere superhabundantiam et defectum quod patet quia de ratione signi direc
tivi est in indivisibili consistere etiam quia signum illud terminus est ut dicit aristoteles
terminus autem in indivisibili consistit etiam quia signum id dicit esse ultimatus fi
nis ille enim primo intendit et gratia ipsius intenduntur et remittun
tur ea que ad ipsum sunt scilicet apponendo defectibus et superflua resecando

cius finis ultimatus non est innatus sine hoc superhabundantiam vituperabilem quod enim est
secundum seipsum bonum et optimum tanto melius est quanto magis habundat Ideo etc. Di
verse sunt opiniones in ista questione quarum rationes ad utramque partem sunt addu
cte. Ut autem veritas appareat sciendum est quod respicere proprie pertinet ad virtutem
sive potentiam cognoscitivam. Ideo etiam dicit Aristoteles ad quod respiciens rationem habens etc.
habet enim rationem proprie videre non est nisi virtutis cognoscentis. Constat autem quod omnis operans
secundum cognitionem specialem ratiocinativam primo quidem respicit finem postea secundum finis exi
gentiam debet inquirere quid valeat ad illum finem attingendum et quomodo. Et postea
ab illo quod sic inquisitum est debet incipere opus suum donec attingat finem intentum.
Nam sic dicitur 7° politice duo sunt motus ad i° operandum quod secundum rationem
operatur quorum unus est ipsa inquisitio ratiocinativa incipiens a finali principio. Alius
est exterior operatio que incipit ab ultimo inquisito. Quoniam ergo opus morale
non sine ratione operamur manifestum est quod duorum motuum ad illud opus contingen
tium quatuor erunt termini. Primus est finis per exteriorem operationem ultimo attingendus.
Secundus est descriptio illius finis in anima que est principium ratiocinative inquisitionis.
Tertius terminus est opus vel operabile exterius aut aliud quodcumque a quo exterius in
cipimus operari ut intentum finem adipiscamur. Quartus vero est predictum 3ⁱ non descriptio
in anima que est conclusio per rationem inquisitiva inventa. Si ergo volumus videre quis istorum
terminorum sit illud signum quod Aristoteles in hoc loco intendit statim poterit apparere quod
illud signum non est terminus secundus nec quartus quantum ad signum respicimus. Nos autem non
respicimus proprie loquendo ad descriptiones rerum in anima existentes. Immo ille descripti
ones sunt ipse respectiones quibus ad res in anima descriptas respicimus sicut si
lapidem videmus non respicimus ad visionem que est in visu velut lapidis que
dam descriptio sed illa visione ad lapidem respicimus. Primus autem dictorum
terminorum et 3us possunt dici signa ad que respicit intellectus operantis. Sed 3us non
videtur esse illud signum de quo in huius sexti principio loquitur Aristoteles quoniam ille terminus proprie non
est terminus medietatum que sunt medium superhabundantie et defectus. Nam tales
medietates vel sunt ipse virtutes que sunt medietates duarum malitiarum vel sunt ipse
passiones et operationes modificate. Tertius autem dictorum non est terminus pas
sionum et operationum modificatarum sed est ille passiones et operationes modifi
cate gratia finis attingendi nec est terminus virtutis proprie quia non est virtutis
terminus nisi finis saltem ultimus qui proprie dici potest terminus. Nec est etiam virtutis
terminus tamen ipsius diffinitio sicut patet de se. Ideo relinquitur quod primus quatuor terminorum sit illud
signum de quo hic intendit Aristoteles quoniam et sibi conveniunt proprietates quas ei assignat.
Est enim verum signum ad quod primo respicit intellectus operantis quia finis est
primus in intentione licet sit ultimus in reali ipsius adeptione. Hoc enim est illud signum
de quo dicit Aristoteles primo huius quod ad vitam eius cognitio eius magnum habet
incrementum. Et quemadmodum sagittatores signum habentes magis utique adi

percipimur quod oportet. Item ille terminus vere dicitur terminus medietatum si-
ue medietates sint virtutes siue modificate passiones et operationes quia
finis est earum et complementum. Finis autem est terminus eorum que ad finem sunt quia ultimo
adeptum est quia virtute continet omne bonum aliorum. Item ad ipsum respiciens
rationem homines intendit et remittit in passionibus et operationibus quia ipsius gratia
deficientia supplemus et superflua resecamus secundum enim finis exigentiam
oportet cetera moderari. Ad terminandum autem questionem oportet videre utrum talis finis possit
dici medium virtutis. Ad quod dicendum esse videtur quod si de ultimato fine loquimur
ipse non habebit medii rationem quia medium dicitur secundum quod est inter defectum et ex-
cellentiam. Ultimatus autem finis cum sit secundum seipsum bonum et optimum non
est inter aliquam excellentiam suscipere vituperabilem sed tanto melius est quanto plus habundat.
Est enim de numero bonorum anime de quibus dicitur 7° politice: Bonorum autem
que sunt circa animam unumquodque quanto utique excedit tanto melius esse videtur. De talibus eius bo-
nis loquitur ... 7° ... dicit iustum quidem et medium quoniamque non est
melior superhabundantia neque delectationis. Et iterum defectus dicit carentiam.
Superhabundantia vero si non sit cum defectu dicit totalitatem et aliquid ultra. Nichil
autem contingit ultra finem attingere cum finis dicat ultimum, etiam finis ultimus est
optimum, optimum autem nichil comparatum secundum privatum. Ergo finis ultimus superha-
bundantiam privatam suscipere non potest. Nulla ergo privata est ultra talem finem superha-
bundantia immo privatum deficere facit a fine. Et Seneca in epistola claram in
epistola ut ... in epistola subinde et in multis aliis ad Lucillum declarat quod summum
bonum quod est humane vite finis omnia facit bona que cumque videntur esse mala. Tale autem
quomodo posset privatam suscipere superhabundantiam. Sed in mediis ad finem ordinatis sepe
contingunt superhabundantie et defectus quia aliquando quedam sunt necessaria vel utilia omit-
tuntur et inutilia vel etiam impedientia apponuntur quemadmodum apud sa-
gittatores in attingendo signum non est superhabundantia sed in elevando vel comprimendo
arcum contingit superhabundantia et defectus propter quod signum non attingitur. Illud
ergo signum ultimatum ad quod debemus respicere ut ad ipsum omnes dirigamus nostras
operationes non videtur esse medium virtutis sicut aliqui crediderunt. Sciendum est
tamen quod multos contingit esse fines subordinatos quorum alii ad alios ordinantur
ulterius. Fines ergo qui non sunt ultimati sed ad aliud ulterius ordinati possunt tenere hoc
medium quia contingere potest circa eos superhabundantia et defectus. Unde cum speciales et
proprii fines virtutum moralium non sint fines ultimati humane vite sed ulterius ordinentur
ad ipsum, potest concedi quod illi fines habent medii rationem. Constat autem quod omnis finis velut ordinatorum
ad ipsum est signum ad quod oportet respicere operantem ut precedentia moderetur et disponat
secundum eius exigentiam propter quod ut sit signum illud potest dici medium virtutis. Ad
rationes respondendum est. Ad primam dicendum est quod ratio primo respicit ultimatum finem et
appetitus ipsum principaliter desiderat. Secundo ratio respiciens ordinata in finem invenit

in eius medium et illud prosequitur appetitus medium ergo non est in eo quod primo appetimus. Ad aliam partem dicendum quod omnes habent intentionem rectam quantum ad ultimatum finem secundum eius generalem rationem omnis enim vellet vitam delectabilissimam et optimam. Sed quantum ad speciales fines virtutum moralium non omnes habent rectum iudicium. Sic enim malitia depravat intentionem et virtus intentionem facit rectam. Ad aliam dicendum est quod ars respicit primo finem ultimum sibi proprium deinde respicit ordinata ad finem et in eis inspicit et invenit medium superabundantie et defectus. Domificator enim domum faciens propter vendendam pecuniam vel propter suam salutem non respicit medium in sua salute vel in vendenda pecunia secundum extremum ad quod pertingere potest. Ad aliam partem dicendum quod medium virtutis est bene signum ad quod oportet respicere sed non est primum signum in finium medietatem de quo aristoteles hic loquebatur. Et eodem modo potest esse dicendum ad ultimam rationem etc. Finit quaestio :—

[T]ercio consequenter queritur utrum

potentie anime sint ab anima realiter distincte. Arguitur quod non quia aliqua potentia anime est que non est res alia ab anima igitur ita est de qualibet alia potentia anime. Consequentia videtur manifesta quia argumenta que videntur concludere de una quod est distincta videntur consimiliter concludere de aliis et sic de una possunt solvi ita de aliis. Antecedens probatur quia illud quod convenit anime prius omni realiter ab anima distincto inherente anime non est res inherens anime alia ab anima. Ista de se patet. Sed quedam potentia anime est huiusmodi. Minor patet quia anima est in potentia ad quodcumque sibi inherens. Est enim potens ipsum suscipere vel sibi subici etc. Item sicut potentia materie ad materiam ita potentia anime ad animam sed potentie materie non sunt ab ea realiter distincte quia tunc sub nomine abstracto non posset concedi quod materia esset potentia. Oppositum arguitur quia si non essent distincte ab anima sequeretur quod non essent distincte inter se probatur illa consequentia quia que uni et eidem sunt eadem inter se sunt eadem quod est falsum 2o de anima et in isto 6to et in primo libro. Et quia potentia vegetativa separatur ab aliis in embrione. Embrio enim primo vivit vita plante quam vita animalis. Etiam potentia visiva et auditiva separantur loco et subiecto. Est enim hec in oculo et illa in aure. Tamen est una anima ideo distinguuntur ab ea et ab invicem. Item que sunt diversorum predicamentorum videntur realiter distingui. potentie autem sunt de predicamento qualitatis aut de predicamento relationis et anima est substantia ergo etc. Ista quaestio est magis speculativa quam moralis propter quod eam breviter pertransibo. Sciendum est ergo sicut habetur 5o metaphysice et nono quod potentia proprie dicta est triplex scilicet potentia activa et potentia passiva et habitus impassibilitatis. Potentiam activam describit aristoteles quod ipsa est principium motus aut mutationis in altero aut in quantum alterum. potentiam vero passivam describit quod ipsa est principium motus aut mutationis ab altero aut in quantum altero. De

habitu autem impassibilitatis dicitur amplius quecumque habitus secundum quod pas
sibilia omnino aut difficile aut non facile in peius mobilia potentates dicuntur.
Et ideo dicit quod ista potentia est de secunda specie qualitatis. Oportet igitur intelligere
quod omnis qualitas disponens subiectum ad bene aut ad prompte aut fortiter a
gendum vel etiam disponens subiectum ad bene patiendum in melius aut ad bene
resistendum corruptionibus vel passionibus in peius dicitur qualitas illa de se
cunda specie qualitatis quam in predicamentis vocaverunt naturalem potentiam.
Impotentia autem illa quam etiam posuit in secunda specie qualitatis non est priva
tio pura alicuius potentie sed est qualitas positiva qualitati predicte contraria. Om
nis enim qualitas disponens subiectum ad inepte vel debiliter sustinendum corrup
tionem vel passionem in peius dicitur impotentia de secunda specie qualitatis. Est autem secun
dum quod potentia que dicitur modo est ad aliquid vel respective ad aliud
diffinita est que dicitur potentia. potentia enim que dicitur modo est prin
cipium aut activum aut passivum aut principale aut dispositivum. principium
autem secundum propriam rationem respectivum est. Nec potest nisi ad aliud intelligi per quod dicitur
primo phisicorum quod implicat contradictionem dicere quod ens sit unum tantum
et quod ipsum sit principium quia principium alicuius vel quorundam est. Hoc tamen
non obstante principium vel potentia predicatur vere et affirmative de terminis
absolutis. dicimus enim quod deus est principium omnium aliorum et quod deus est sua
potentia. Etiam materia et forma sunt principia rerum naturalium et materia est natura
et forma est natura et tamen natura diffinitur per esse principium. Quomodo hoc esse potest
cum absolutum et respectivum non sint idem et propositio affirmativa non verificatur nisi per idem
titatem et negativa nisi per non identitatem. Dicendum est ut puto quod tota difficultas
ex logica est. Nam ad veritatem propositionis affirmative non requiritur quod termini subiectum
et predicatum sint idem nec secundum vocem nec secundum conceptum. Ista enim est vera rationale est
animal. diversificantur in conceptibus et in voce. Item etiam non requiritur quod
termini significent idem quantum ad significatum principale et formale quoniam
ista est vera homo est albus et tamen album significat albedinem quam homo non significat. Sed
solum requiritur quod termini supponant pro eodem unde hec est vera rationale
est animal. Et similiter ista est vera homo est albus quia idem quod est homo est
album. Ita quod albus prout dicta propositio est vera supponit pro eodem pro quo homo
supponit. Non enim supponit pro albedine quia non est verum dicere homo est albedo. tamen
album appellat albedinem quam adiective significat et designat albedinem adiacere ei pro quo
supponit. Unde differentia est inter istam propositionem homo est animal vel rationale est animal et istam homo
est albus quia in prima et termini pro eodem supponunt et idem significant prout propositio est vera
sed tamen idem significant sub conceptibus diversis. Sed in ista homo est albus
termini pro eodem supponunt sed non significant idem nec sub conceptibus eisdem. Descendo
igitur ad oppositum dico quod quando dicimus deus est principium vel materia est potentia

termini supponunt pro eodem licet unus sit terminus absolutus et alius respectivus.
Sed hic est dubitatio utrum propter dictas propositiones sint vere principium significet aliquam rem quam deus
aliam et potentia aliquam aliam rem quam creatura de quo diversi diversimode opinantur.
Quidam enim dicunt quod non sit ibi differentia rerum sed in conceptibus quia eadem res potest concipi
conceptu absoluto et conceptu respectivo ad aliquid alterum. Eadem ergo res que sub con-
ceptum absolutum dicitur deus dicitur etiam principium secundum conceptum respectivum
ad creaturas. Et eadem etiam res que secundum conceptum absolutum dicitur creatura dicitur
potentia sub eius conceptu respectivo ad formam generandam. dicunt ergo quod
absolutum et respectivum non sunt diverse res concepte sed sunt diversi con-
ceptus quibus eadem res concipi potest. Et videtur isti eodem modo dicunt de singulis
relationibus. dicunt enim si sortes sit pater platonis quod ista est vera sortes est
paternitas sicut ista sortes est pater quia sortes et paternitas sunt idem et non aliud sunt
ad extra. Et pro eodem supponunt licet sub diversis conceptibus puta absoluto et
respectivo. diversitas autem conceptuum non falsificat propositionem in qua termini sup-
ponunt pro eadem re concepta. Hec igitur est prima opinio. Alii dicunt quod licet
creatura est potentia vel deus est principium licet tamen supponant pro eodem tamen principium
et potentia aliud sunt quam deus et creatura quia sunt relationes que vere sunt alie
res quam deus et creatura tamen non supponunt pro illis relationibus sed appellant eas
quemadmodum in ista homo est albus album significat albedinem pro qua tamen
non supponit sed appellat eam et ita dicerent quod licet isti termini potentia et principium
habent secundum vocem modum terminorum abstractorum tamen in dictis orationibus prout sunt
vere habent proprietatem terminorum concretorum ita quod si sint termini abstracti dicitur
quod abstractum capitur pro concreto. Hec autem opinio bipartita est. Aliqui enim di-
cunt quod ille relationes seu illa relatio quam potentia significat est preter creaturam res alia
a creatura inherens ipsi creature sicut albedo inest parieti. Alii autem dicunt quod illa relatio
est in anima subiective quamvis denominet rem extra. Sicut enim visione in oculo
existente oculus dicitur videns et lapis videtur. Ita dicunt quod relatione in anima ex-
istente anima dicitur referre et res extra dicitur referri. Hec autem opinio bipartita est.
Aliqui enim dicunt quod illa relatio est in anima subiective quamvis denominet rem extra.
Et iste due ultime opiniones non concederent istam propositionem sortes est paternitas
sicut nec illam sortes est albedo vel lapis est visio quia terminus abstractus et
absolute sumptus supponit pro forma non pro subiecto quod illa forma innata est de-
nominare. Sed ipsi concederent istam sortes est pater sortes est albus vel lapis videtur.
isti ergo ponunt differentiam magnam in terminis respectivis inter terminos abstractos et
concretos quam differentiam prima opinio dicit nullam nisi secundum vocem tantum.
Considerandum est etiam quod tertia opinio convenit cum prima et differt a secunda in
hoc quod secunda ponit relationem esse preter animam rem aliam a fundamento et ex-
inherentem propter quod considerandum est quis istorum dicat verum. Et puto quod hec

percipimus quod oportet. Item ille terminus uere dicitur terminus medietatis siue medii. Tales
sunt uirtutes siue modificate passiones et operationes quia finis est earum et com
plementum. Finis autem est terminus eorum que ad finem tendunt quia ultimo adep
tum tamen quod uirtute continetur omne bonum aliorum. Item ad ipsum respiciens rationem
habens intendit et remittit in passionibus et operationibus quantum ipsius gratia
deficientia supplemus et superflua resecamus secundum enim finis exigentiam
oportet cetera moderari. Ad determinandum autem questionem oportet uidere utrum talis finis
possit dici medium uirtutis. Ad quod dicendum esse uidetur quod si de ultimato fine
loquamur ipse non habet medii rationem quia medium dicitur secundum quod est inter
defectum et excellentiam. Vltimatus autem finis cum sit secundum se ipsum bonum et
optimum non est natum excellentiam suscipere inconpabilem. Sed tanto melius quanto
plus habundat. Est enim de numero bonorum anime de quibus dicit Aristoteles 7o po-
litice Bonorum autem que circa animam unumquodque quanto magis excedit tanto melius
esse. De talibus etiam bonis loquitur Aristoteles 7o Ethicorum cum dicit habitum quidem
et motum quorumcumque non est melior superhabundantia neque delectationis et
iterum. Opinio secunda deficit saltem cum circa diuina deum esse principium aliorum non
potest dici quod principium in deo secundum significationem aliam ab ipso deo cum deus sit omnino
simplex et nihil sit in eo quod non sit deus ipse. Ergo saltem in deo necesse est ad pri
mam opinionem redire uel ad 3am. Et si talis predicatio potest in deo saluari simi
liter sibi addita consimili modo poterit saluari in aliis per quod omnino cum esset in ma
uel in anima uel in quocumque alio principio ponere relationem preter animam super ad
ditum fundamento. Frustra enim ponuntur plura ubi totum saluari potest per pau
ciora. De hoc autem pertranseo quia alias in speculatiuis amosius explanaui.
Considerandum est ergo an prima opinio debeat teneri uel 3a de quo mihi
uidetur esse dicendum quod discordia earum non est in sententia sed est in uerbis tantum. Verba
autem ad placitum significant propter quod non est multum de his sollicitandum. Prima ergo
opinio ponit quod termini relatiui etiam accepti in abstracto significant eandem rem quam signant
termini absoluti sed sub conceptu respectiuo uerbi gratia paternitas significat illum qui genuit
sub conceptu relationis ad illum qui genitus est. Et si hoc concedatur tunc uidetur mihi
quod tota illa opinio concedenda est et tertia in quantum ei dissonat neganda. 3a autem
opinio ponit quod termini relatiui in abstracto significant illos conceptus respectiuos
quibus anima refert unam rem ad aliam et pro illis conceptibus supponunt verbi gratia
paternitas significat relationem eius qui genuit ad illum qui genitus est que
quidem relatio est ille conceptus respectiuus quo anima refert uel concipit hunc ad
illum. Et si hoc concedatur tunc est 3a opinio tota uera. Ista autem et quorum magis
uidentur insequi modum loquendi prime opinionis saltem in terminis illius quorum
cum ipsi sub nominibus abstractis concedant materiam esse potentiam et deum esse primum
et similiter materiam et formam esse naturam et materiam esse substantiam ipsam tamen esse principium et per

consequens ipsam esse potentiam aut activam aut passivam. Io etiam illum modum loquendi teneamus. Nunc autem iterum ab alio principio incipientes dicamus quod tam potentia activa quam passiva quandoque dicitur propinqua et quandoque remota. Dicitur autem propinqua quia sine qualitate media disponente ipsam ad agendum vel patiendum agit vel patitur. Remota autem est quando non agit vel patitur nisi mediante qualitate aliqua disponente ipsam ad agendum vel patiendum. Verbi gratia materia prima est in potentia propinqua ad illas formas substantiales quas immediate potest recipere. Sed ipsa non est in potentia propinqua ad illas quas non potest immediate recipere sed mediantibus prius dispositionibus ut ad formam carnis aut vini. Verum est tamen quod aggregatum ex materia et dispositionibus sufficientibus ad actualem forme receptionem dicitur in potentia propinqua ad illam formam sed non materia circumscriptis dispositionibus. Sic enim in agentibus intelligentia enim secundum aristotelem esset in potentia propinqua ad movendum celum. Ignis autem vel eius substantia per se acceptus non est in potentia propinqua ad calefaciendum sed mediante calore. Propter hoc ergo si actio et passio sic proprie agat et patiatur tamen ipse non solum dicuntur potentie active et passive sed etiam qualitates disponentes eas ad agendum vel patiendum dicuntur potentie et sic potentia est de secunda specie qualitatis. Notandum est tamen quod sicut in substantia tamen quantitas illa secundum rem illam absolutam dicitur potentia sed secundum illum respectum ad illam actionem vel passionem ad quam disponit. Possumus ergo dicere quod caliditas est potentia seu virtus ignis ad calefaciendum sicut dicimus quod substantia ignis est ad hoc potentia remota. Descendendo ergo ad propositum de anima. Sciendum est quod licet possit aliquas suarum operationum immediate exercere tamen non potest omnes. Verbi gratia si ponamus in homine solam formam substantialem scilicet animam intellectivam qua licet corpus humanum informetur tamen sic abstracta est quod est non educta de potentia materie seu subiecti nec extensa eius extensione propter quod etiam non indiget ullo organo corporeo ad suas operationes principales puta ad velle et intelligere tamen ipsa ad alias operationes exteriores indiget organo corporeo et etiam dispositionibus qualitativis organi. Indiget enim oculo ad videndum aure ad audiendum pedibus ad ambulandum et sic de aliis. Dico ergo primo quod preter qualitativas dispositiones mediantibus quibus anima suas exercet operationes nulle sunt anime potentie que sint res ab anima aut ab invicem distincte preter conceptus quas frustra poneretur sicut prius arguebat. Dico tamen secundo quod potest huiusmodi qualitativas dispositiones potentias vocare que attribuuntur anime in ordine ad quoscumque diversos actus ipsi sunt diverse secundum rationem quia potentia non intelligitur nisi ad actum propter quod necesse est ratione actus eadem in ratione potentie. Et hoc aristoteles expresse declarat nono methaphisice unde dicit quod potentiale diffinitur per hoc quod est contingere actum eius puto dico edificatorem potentem edificare et speculatorem potentem speculari et visibile potens videri. Eadem autem ratio et in aliis quia potentia ad alium et alium actum aliam et aliam habet diffinitionem licet quod

eadem res omnino secundum modum loquendi prime opinionis sit potentia vo
litiva et potentia intellectiva hoc est dictu Est intellectus et voluntas sicut ipsa anima
tamen secundum diversos conceptus dicitur intellectus et voluntas secundum diffinitio quidditativa
cum diffinitio debeat explicare conceptum sui diffiniti Est enim voluntas
qua volumus Et intellectus quo intelligimus propter quod voluntas et intellectus
idem sunt secundum rem et differunt secundum diffinitionem rationem Et est simile
ei quod de motu actione et passione dicitur 3° phisicorum Secundum quantum ad modum loquendi 2e
opinionis quod potentia volitiva et intellectiva sunt idem secundum se ipsa quantum ad
rem que est fundamentum relationum quas importat potentia volitiva sive vo-
luntas et potentia intellectiva sive intellectus utrobique enim fundamentum
est anima differunt tamen secundum rationem sive secundum diffinitionem quantum ad ipsas relatio
nes quia ille sunt in anima essentiales et realiter distincte Et sciendum est quod non
solum potentia intellectiva et volitiva circumscriptis qualitativis dispositionibus
ad volendum et intelligendum si alique sunt et circumscriptis conceptibus sunt
idem ymo etiam potentia intellectiva potentia sensitiva et potentia vegetativa
et iterum potentia visiva auditiva generativa nutritiva idem sunt isto modo et ad animam
et ut se habet ad operationes istarum potentiarum exercendas alie et alie
qualitative dispositiones exiguntur unde si oculus esset talis in pede qualis est in ca
pite quantum ad qualitativas dispositiones nos utique oculo pedis videre
mus sicut nunc videmus oculo capitis utrique enim per totum corpus est anima substantia que
innata est omnem suam operationem exercere ubi fuerint organice dispositiones
ad hoc requisite Si ergo potentias anime capiamus pro qualitativis dis-
positionibus quibus anima vel compositum ex anima et corpore disponitur ad cor
diversas operationes exercendas dicendum est quod in ultimo sic autem potentie que
absunt et ab anima sunt realiter distincte Quis enim dubitat quin
ille sint requisite dispositiones in oculo ad videndum in aure ad audiendum
quin etiam aliquae requirantur ad generandum vel ad augmentandum que non requirun
tur ad nutriendum propter quod homo nutritur et augetur antequam possit generare et nutritur
etiam postquam etiam augmentari amplius non possit Et sic intelligitur quod embrio primo
vivit vita plante quam vita animalis licet anima sit eadem secundum quam vivit ~~vita plante~~
ante et post sed quia primo habet qualitativas dispositiones requisitas ad nutritionem et
augmentationem quam habeat requisitas ad sensationem Sed ut magis distincte loquamur
videtur esse dicendum quod anima in suis principalibus operationibus non utitur organo
corporeo sed in velle et intelligere nisi ministrative In aliis autem indiget organo cor
poreo puta in sentire et appetere in vegetari et secundum locum moveri et huiusmodi Ubi
ergo anima organo corporeo indiget est satis manifestum quod ipsa non potest in opus sui
determinatis dispositionibus qualitativis Sed de velle et intelligere sive de compositione in
tellectus et voluntatis aliqui dicunt quod anima seipsa est potentia volitiva sive voluntas

pr ut tamen respectiue concipitur ad actum uolendi. Alii autem dicunt quod anima non
se ipsa in precise sicut informata est iudicio de bonitate uel malicia rei uolibilis potencia
uolitiua siue ipsa uoluntas. Et isti non sunt contrarii sed concordes. Et utrique uerum
dicunt. Sed primi loquuntur de uoluntate pro remota potencia ad uolendum. Se-
cundi autem intelligunt de uoluntate pro propinqua potencia ad uolendum. Sed contra hoc
aliqui obiciunt per hoc quod omnes communiter dixerunt uoluntatem non cognoscere sed cecam
esse quod non esset uerum si esset idem quod anima uel si esset idem quod anima cognitione et
iudicio informata. Ad hoc respondendum est breuiter quod uoluntas non dicitur quia non
sit idem quod anima potens cognoscere uel iudicio informata secundum racionem sed respectu
secundum quem anima dicitur uoluntas siue potencia uolitiua non est cognoscitiua sed ad
ulteriorem actum scilicet ad uelle. Eadem ergo est res que dicitur cognoscitiua et non uolitiua
secundum respectum ad actum cognoscendi. Et eadem est res que dicitur uolitiua et non
cognitiua secundum respectum ad actum uolendi. Alii autem de hoc alio modo opinan-
tur et dicunt quod omnes forme generabiles in ipsa materia preexistunt in ipsa materia in potencia et in actu
in primo motore sicut dicit commentator in xii metaphysice commento xviii. Putant ergo isti quod dicte for-
me sic in materia et in deo preexistentes habeant eandem distinctionem abinuicem ex natura rei preter
mentem omnem nostri intellectus operationem quam quidem distinctionem non dicunt esse realem
secundum quidditatiuam uel formalem. Et iste quidditates seu formalitates
in deo existentes sunt ille ydee quas plato posuit que sunt actiue omnium formarum
que in materia fiunt et exemplaria ipsarum rerum sensibiles nihil sunt nisi imperfectum
sunt quedam participate similitudines primi entis scilicet ydearum in ipso contentarum. Ita
etiam et in materia continentur quidditates omnium huiusmodi formarum non quidem actiue et
modo formali et perfectissimo sed passiue et modo potenciali et imperfectissimo. Et per huiusmodi
quidditates in materia existentes extrahuntur ab intrinseco de ipsa materia diuerse forme per
generationem. Et si non esset ita aduentus forme in materia esset creatio sicut aduentus
anime rationalis in corpore aut gratie in anima uel creatio. Dicunt enim plures istorum quod deus
sic intelligit istam infinita distincta quia in eo distinctionem habet dicto modo sed non realem. Et
hoc dicunt sensisse auctorem de causis cum dicit omnem intelligentiam esse plenam formis. Ad
idem etiam reducunt dictum aristotelis in libro de sensu et sensato cum dicit. Ad ea enim que generantur alta et
particularia alterum genus ad utrumque appropinquatur siquidem secundum similitudinem quidditatis
et proprietatem cognitiuo ipsius existit hoc enim non conueniens quoniam sicut forme corporales habent se
ad materiam et ad primum ita forme intellectuales ad intellectum possibilem et agentem. Istud autem est
magis difficile quam pertineat ad istam scientiam, ideo solum dicimus quod non oportet ita ponere si sufficit
sunt ad omnia saluanda quod forme materiales creantur ad illud esse quod habent in deo et
omnia predicata que deo attribuuntur sint idem penitus in deo et dicuntur apud nos
secundum rationem. Unde non oporteat derogare simplicitati diuine et fingere dis-
tinctionem preuenientem actum considerandi quam forte non audentes realem nominare
nominant formalem. Sed tamen ex natura rei melius esse uidetur tenere contrarium quantum ad istud in xii metaphysice

9[us] 3[o] dicentem sic in eis' autem que sunt forma non in ania' dispo' et dispositum redu
cuntur ad unum in ee' et duo in consideratione Et paruz post d[icit] Cum autem fuerint co
siderata dispositio et dispositum in reb[us] que non sunt in ani' tunc reducunt[ur] ad una'
intentione' omnib[us] modis et nullus modus est quo predicatum distinguat[ur]
a sub[iect]o et dispo[si]to esse intellectum s[ed] in essentia rei etc' Et subd[icit] q[uod] mag[is] d[icitu]r e[ss]e in[ter]
ea que dicu[n]t[ur] in ee' et intellectu tantum Et conclud[it] finali[ter] multiplicitas q[ue] no'
in deo e' nisi in intellectu d[icitu]r non ee' Et si non oportet in deo tale' ponere
fictiua' distinc[tionem] u[idetu]r q[uod] nec in ania' po[ss]um dicat q[ui]a tectum sine ea saluari licet
ibi Igitur uidet[ur] sat[is] ex dict[is] appare' quid d[icen]d[u]m sit ad r[ati]o[n]es in principio q[uestio]nis
adductas Prime enim r[ati]o[n]es arguu[n]t q[uod] potentia anime p[ro]p[ri]e no' sit p[re]ter
animam res alia a suo fundame[n]to Alie autem preter ultimam arguu[n]t de pot[enti]e
q[ua]s anime pro qualitatib[us] dispo[siti]onib[us] ad diuersas anime operationes Ad
ultimam p[otes]t dici q[uod] t[er]mi[n]os diuersorum p[re]dicator[um] non op[or]t[et] significare ad esse diuersas
res S[ed] sufficit conceptum tal[is] diuersitatis secundum quos t[er]minum diuersos h[abe]re
aut mo[dos] predicandi de s[u]b[iecti]s demonstrat[ur] Unde sicut consuetu[m] e' dice' q[uod]
essentie p[redica]tor[um] sunt p[ro]p[ri]e ue[l] quidditates & d[ici]mus intellig[er]e p[er] e[ss]entias
uel quidditates quidditatiuas r[ati]o[n]es Vel secundum aliud modum dice'
di dicer[et]ur q[uod] non omnia p[re]dica sunt res esse s[ed] aliqua p[ossu]nt significare in ania'
existentes possi[bi]l[iter] de rebus esse predicatum denominatiue etc' finis q[uestio]nis

Vndecimo queritur utrum sci
entificum quo anima speculatur n[ecessari]a et ro[ti]natiuum quo ipsa
ratiocinatur cir[ca] contingentia sint diuerse pote[n]tie seu partes
anime Arguitur q[uod] non sicut thomas arguit q[uia] p[hilosophus] in 3[o] de
anima distinguit intellectum in duo s[cilicet] in agens et po[ssibi]le et dicit q[uod] agens e'
quo e' omnia facere et po[ssibi]l[i]s e' quo e' omnia fieri utr[u]m[que] g[ito] ipsor[um] ad omnia se h[abe]t
Esset g[ito] contra r[ati]o[n]em utriusq[ue] intellectus si alia pars anime esset que intelli
geret n[ecessari]a et alia que intellig[er]et contingentia Preterea ue[rum] n[ecessariu]m et ue[rum] conti[n]
gens uidentur se h[abe]re sicut perfectum et imperfectum in genere ueri Eadem
aut[em] potentia cognoscim[us] perfecta et imp[er]fecta ut eodem uisu lucida et
tenebrosa multo g[ito] mag[is] eadem po[tentia] intellectiua cognosc[itu]r n[ecessari]a et conting[enti]a
Item ulterius se h[abe]t intellectus ad intelli[gibi]lia q[ua]m sensus ad sensi[bi]lia quanto enim aliq[ua]
uirtus e' altior tanto e' mag[is] unita Sensu aute' uisus percipit & incorrup
tibilia s[cilicet] celestia & corrup[tibi]lia s[cilicet] inferiora quib[us] p[ro]portionabili[ter] r[es]p[on]de' uidetur
n[ecessa]rium et contingens multo g[ito] magis eadem intellectiua po[tentia] contingentia
cognoscit & n[ecessari]a Item no' quecumq[ue] diuersitas generis in obiect[is] req[ui]r[i]t
diuersas potentias Alioqui non eadem po[tentia] uisiua uideremus plantas
et animalia s[ed] sola illa diuersitas que respic[it] r[ati]o[ne]m formalem obi[ecti] obiectu'

autem proprium intellectus est quod quid est quod est commune omnibus et substantiis et accidentibus licet
non eodem modo unde et eadem potentia intellectiva cognoscimus substantias et accidentia
propter quod ratione diversitatis generis necessariorum et contingentium non requirit diver-
sas intellectivas potentias. His autem visis communibus addit praeterea quod potentia cognoscens differentiam inter
aliqua est eadem potentia plurium illorum propter hoc enim aristoteles ponit quinque sensus exteriores
posuit sensum communem unam potentiam in secundo de anima. Sed per intellectum cognoscimus
differentiam inter contingentia et necessaria ergo est eadem potentia animae intellectivae respectu necessariorum
et contingentium. Item eadem est potentia contrariorum licet non videlicet huiusmodi
ut dicitur in quinto ethicorum sed contingens et necessarium sunt contraria quasi se-
cundum corruptibile et incorruptibile x° metaphysice. Oppositum dicit aristoteles sic et supponitur duo ra-
tiones huiusmodi unum quidem quo speculamur talia entium principia quorum non
contingit aliter se habere unum autem quo contingentia. Ad quod probandum adducit
aristoteles rationem dicens. Ea enim quae genere altera et animae particularum alterum genere ad
utrumque aptum natum. Si quidem secundum similitudinem quandam et proprietatem cognitio
ipsius existit. Ad istam quaestionem beatus thomas sic in his verbis. Haec autem dubitatio
de facili solvitur si quis consideret quod contingentia dupliciter cognosci possunt uno modo
secundum rationem universalem alio modo secundum quod sunt in particulari. Universales ergo
rationes contingentium immutabiles sunt et secundum hoc de his demonstra-
tiones dantur et ad scientias demonstrativas pertinet eorum cognitio. Non enim
scientia naturalis est solum de rebus necessariis et incorruptibilibus sed etiam de rebus corruptibilibus et
contingentibus. Unde patet quod contingentia sic considerata ad eandem partem animae
intellectivae pertinent ad quam et necessaria quam philosophus hic vocat scientificum. Et sic
procedunt rationes inductae. Alio modo possunt accipi contingentia secundum
quod sunt in particulari et sic variabilia sunt nec cadit super ea intellectus nisi
mediantibus potentiis sensitivis. Unde et inter partes animae sensitivas po-
nitur una potentia quae dicitur ratio particularis sive vis cogitativa quae est collativa
intentionum particularium. Sic autem accipit hic philosophus contingentia. Ista enim cadunt
sub consilio et operatione et propter hoc ad diversas animae rationales partes pertinere dicit
necessaria et contingentia sicut universalia speculabilia et particularia operabilia. Ubi igitur beatus tho-
mas intelligit per scientificum intellectum quae est potentia abstracta et per ratiocinativum
virtutem cogitativam quae est potentia organica una de potentiis sensitivis interioribus. Quod
videtur consonare commentatori 2° de anima et potentiis sensitivis interioribus 3° qui cognos-
citivam virtutem dicit esse quandam rationem quia cognoscit intentiones individuales
omnium sensatorum et componit eas et distinguit et ratiocinatur in eis. Hoc etiam videtur aristoteles sentire
in hoc 6°. Constat autem quod per ratiocinativum intendit illam partem vel potentiam animae in qua
prudentia consistit vel existit. Sed aristoteles eam ponere videtur in sensu qui est virtus cogitativa.
Dicit enim quod singularium est prudentia quae fiunt cognita experientia. Talis autem experientia ad
illam virtutem cognoscitivam pertinere videtur. Item expressius loquens aristoteles dicit quod prudentia

dentia est extremi id est ipsius singularis agibilis quod extimum ut dicit non est scientia sed sensus. Et omnis quis
sit ille sensus. dicit Non quidem propriorum sed equali sentimus quoniam in mathematicis extremum trigonum. Sed
ille magis sensus prudentia. ille autem alia species. Aristoteles autem in hoc libro videtur intelligere
virtutem cognoscitivam per sensum propriorum sensuum exteriores. per illum autem quo individu-
a cognoscimus in mathematicis videtur intelligere virtutem cognoscitivam quam et aliqui vocant ymagi-
nativam unde commentator 3o phisicorum dicit propositiones mathematicales esse in virtute propositionum ymaginabi-
lium. Et inde in primo magnorum moralium quod aristoteles expresse videtur inter consiliativum
et scientificum distinguere ex eo quod sensibile et intelligibile alterius sunt generis. Consiliativum
autem est circa sensibilia. Scientificum vero circa intelligibilia. hec autem opinio non
videtur quibusdam rationabilis primo quidem quoniam prudentia que est in illa parte quam
aristoteles ratiocinativum est habitus intellectualis ergo est in intellectu non ergo est in potentia
cognoscitiva. Et quia forte posset dici quod nomine intellectus aliquid extendimus ad cog-
noscitivam potentiam eo quod ipsa ratiocinatur et discurrit licet non nisi in singulari-
bus ideo ostenditur quod oportet prudentiam ponere in intellectu qui est potentia abstracta
quoniam prudentia non est singularium tantum sed universalium sicut postea videbitur
Oportet ergo eam attribuere tali parti anime que potest utrumque cognoscere. Talis autem
non est virtus cogitativa quoniam ipsa solum cognoscit singularia. Item cum voluntas
po sit scilicet potentia abstracta oportet quod eius actus scilicet electio sequatur similiter abstracte potentie. Sed
ipsam consequitur consiliativam ratiocinationem ergo illa ratiocinatio consiliativa
est abstracte potentie. patet ergo quod aristoteles per ratiocinativum non intendit virtutem cogi-
tativam secundum potentiam intellectivam abstractam. Item per ratiocinativum et
scientificum videtur hic aristoteles non aliud intendere quam intellectum practicum et specu-
lativum qui ambo sunt potentia abstracta una secundum subiectum sed differunt fine ut dicitur
3o de anima. Item nos possumus dicere inter contingentia multis et contingen-
tia in particulari ergo ea cognoscimus per eandem potentiam. Sic enim in 2o de anima
probat aristoteles unitatem et unitatem sensus communis. Quidam tamen predictam opinionem
ad sensum congruentem volentes reducere dicunt quod intentio beati thome
non erat quod prudentia poneretur in potentia cogitativa subiective sed in intellectu
non tamen quocumque modo sed ut copulato sensui seu ut habente reflexionem
ad ipsum sensum eo quod oporteat ipsam prudentiam esse circa singularia negotia que
intellectus non cognoscit per se sed mediante sensu ut dicit commentator 3o de anima
Aristoteles ergo potentiam intellectivam vocat ratiocinativam prout ipsa cognitiva est sen-
sibilium singularium aut etiam illorum secundum tamen applicationem ipsorum ad
singularia sensibilia. Eandem autem potentiam intellectivam aristoteles vocat scien-
tificam prout ipsa cognitiva est ipsorum illorum aut etiam singularium prout exci-
ditur cognitio illorum ratiocinativum ergo et scientificum sunt sicut practicus
intellectus et speculativus qui sic sine differunt quia practicus intellectus con-
siderationem suam sumit in singularibus operationibus ut ea vel circa ea opere

Speculatiuus autem facit suam consideratonem in uniuersalibus speculabilibus non ut ea
operetur sed contempletur hec igitur dicta sic exposita concedi potest dum ulterius conside
remus quod cum hic per ratiocinatiuum quod esse dicitur contingentium uideatur
idem intelligere quod consiliatiuum et consilium non sit de quibuscumque con
tingentibus sed solum de hiis que per nos operabilia sunt Ideo distinguendum est
de contingentibus quoniam uno modo possumus loqui de contingente simpliciter et
absolute Alio modo de contingente quo ad nos Primo autem modo pluuie et
grandines et tonitrua et opera plurima nature sunt contingentia de quibus
tamen est speculatiua scientia et ad que non se extendit practicus intellectus
Secundo autem modo illa dicuntur contingentia quorum est in nobis ut sic aut
non sic fiant Alia autem contingentia per comparationem ad nos seu ad
nostram facultatem reputantur tamquam necessaria cum per nos non sint transmutabilia
Hoc igitur secundo modo distinguendo necessaria contingentia manifestum esse
potest quod ratiocinatiuum seu consiliatiuum uel intellectus practicus seu operatiuus
intellectus et habitus practicus habent esse respectu contingentium non solum secun
dum singulares sed etiam secundum uniuersales proportiones rationes non tamen in
sistant in eorum contemplatione Sed ut totum conuertant et applicent ad sin
gularia operabilia quatenus ea uel circa ea operemur Scientificum siue uel
speculatiuus intellectus et speculatiuus habitus habent esse respectu necessariorum et contin
gentium preter contingentia dicto modo accepta distinguuntur talia namque conside
ramus non ut ipsa agamus sed solum ut ea cognoscamus Tamen atten
dendum est quod nullum est inconueniens aliquem practicum intellectum seu prac
ticum habitum ad naturalium et necessariorum cognitionem ascendere verbi gratia si rex
uadit ad prelium uel si agricola seminat blada sua necesse est ipsos ad motum
celi respicere ut temporis oportunitatem ad opus suum perficiendum accipiant
Et omnem medicum naturas hominis et herbarum cognoscere Tamen talia non conside
rat practicus intellectus aut practicus habitus principaliter et simpliciter sed usque
ad quid scilicet per quanto naturas rerum necessarium necesse est opera conformare Similiter
etiam speculatiuus intellectus uel speculatiuus habitus aliquando descendit ad ali
quam considerationem operabilium humanorum in quantum scilicet per similitudinem
seu proportionem artificialium ad naturalia possibile est ex artificialibus aliquam
accipere notitiam de naturalibus Item apparere potest ex dictis quando ratiocinatiuum
et scientificum distinguuntur Nam primo manifestum est quod non distinguuntur sicut
organica potentia et abstracta Sed utraque est abstracta potentia scilicet intellectus Secundo
manifestum est quod non distinguuntur per esse perceptiue hoc quidem respectu singularia et
hoc quidem respectu uniuersalia Tertio patet quod hoc quidem negotiatur circa contingentia
istud autem circa necessaria predicto modo Quarto patet quod hoc intendit ad opus fina
liter illud autem stat in scire Quinto patet quod circumscriptis anime dispositionibus

qualitatis

qualitatiuus ratiocinatiuum et scientificum sunt realiter idem Sed dicunt secundum rectam
hoc enim manifestum est ex precedenti questione 6° potest uideri quod quantum ad actus qua
litatiuas dispositiones quibus ipsa disponitur ad ratiocinandum de contingentibus
et ad inquirendum de necessariis ratiocinatiuum et scientificum realiter distinguuntur Spe
culatiua namque principia et practica altera sunt ab inuicem intellectus autem ut infor
matus practicis principiis dicitur ratiocinatiuus ut informatus speculatiuis dicitur scienti
ficum Et loquor nunc de utroque quo ad inuestigabiles conclusiones et forte
quod hec aristoteles intendebat cum dixit Ad ea que sunt altera genere altera esse
anime particulam siquidem secundum similitudinem et proprietatem cognitio ipsorum
existit Potest autem dici quod anima secundum se per proprietatem habet et determinatam proportionem ad
capiendum Prima principia propter quod dicuntur naturaliter cognita mediantibus
tibus autem dictis primis principiis ipsa fit apparata et proportionata ad cog
noscendum conclusiones ex hiis immediate ortum habentes et sic deinceps
Ita quod per alia et alia principia potest ad altius et altius conclusiones notitiam
peruenire Quidam tamen secundum opinionem narratam in alia questione dicunt
quod scientificum et ratiocinatiuum sunt potentie naturaliter distincte in ipsa anima
intellectiua non quidem realiter ut dicunt sed quidditatiue quam quidem distinc
tionem dicunt in anima etiam circumscriptis exterioribus omnibus preuenire omnem
actum nostrum intelligendi Hoc autem probare nituntur primo notandum
quod contrarietas sub diuersis generibus contente possunt habere eundem mo
dum opponendi uel alium uerbi gratia contrarietates contente sub colore
puta album et nigrum et sub sapore puta amarum et dulce habent eundem
modum utrobique enim potest fieri transitus a contrario in contrarium manente subiecto
Et par et impar sub numero non habent alium modum quia manente eodem numero
qui non est par impossibile est fieri transitum ab imparitate in paritatem Di
cunt ergo isti quod diuersitas contrarietatum eundem modum opponendi habentium
exigit pluralitatem sensuum qui sunt primo apprehensiui ipsorum ut patet 2°
de anima ubi sensus tactus est duo sensus ut habetur ibidem propter hoc quod apprehen
dit diuersas contrarietates primo Sed dicunt quod talis contrarietatum di
uersitas non exigit pluralitatem intellectuum uel uirium eius Sed ad
diuersitas contrarietatum secundum diuersos modos opponendi habentium uirtutum
exigit diuersitatem uirium in intellectu quia uis apprehensiua contrarietatis
est aliquo modo medium inter extrema contrarietatis idem autem omnino non
potest medium talium contrarietatum cum sint diuerse et secundum ge
nus et secundum modum Sed scientificum et ratiocinatiuum sunt potentie
apprehensiue diuersarum contrarietatum diuersos modos opponendi habentium
tium probatio quia scientificum apprehendit compositionem et diuisionem
necessarias inter quas non potest esse mutatio Si enim affirmatiua uera est uera

nunquam negativa erit vera. Rationativum autem apprehenditur compositione et divisione
contingentium uniter quas nemo potest mutatio possibilium enim est in contingentibus quod
modo sit vera affirmativa et alias negativa. Ergo scientificum et rationativum sunt unius na
turaliter distincte. Responsio illi arguunt sic: potentia determinabilis per plures actus
potest determinari per eos aut eodem modo aut alio et alio modo. Verbi gratia potentia superficiei
ad recipiendum colores determinatur uniformiter ad recipiendum omnes colo
res et includit quia quantum potest determinari per unum tantum per alterum. Sed potentia
qua fetus potest recipere masculinitatem et femininitatem et raritatem et densi
tatem non determinatur uniformiter quia per masculinitatem et femininitatem determinatur ad
speciem quia diu erit homo. Sed per raritatem et densitatem determinatur ad tempus non ad
speciem. Prima ergo diversitas actuum ut dicunt non exigit diversitatem potentiarum. Sed secunda
exigit diversitatem earum. Modo ergo ita est quod scientificum et rationativum alio et
alio modo determinantur per actus suos quia scientificum per actum suum determinatur ad
speciem et rationativum non, ideo etc. Puto tamen quod non sit ita dicendum quoniam sicut ens
est nomen transcendens ita res ut puto. Ideo quecumque non extrinseca denomi
natione sed intrinsece distincta sint puto ipsa esse diversa entia et diversas res. Quod
autem alii ponunt distinctiones intrinsecas rei naturae quidditativas vel
formales et non reales puto quod fictio sit nominum ad fugam aliarum difficulta
tum. Nulla enim necessaria ratio mihi videtur cogens ad ponendum tales distinctiones.
Ideo non sunt ponende si natura non facit per plura quod potest facere per pauciora.
Rationes autem ipsorum non valent. Cum enim dicitur quod diversitas contrarietatum non ha
bentium eundem ordinem opponendi exigit in intellectu diversas potentias,
Dicemus quod non est ita nisi loquimur de diversitate conceptuum vel de diversitate
que est secundum diversas dispositiones qualitativas modo prius concesso. Et tunc cum dicitur
quod vis apprehensiva alicuius contrarietatis est quodammodo medium inter extrema contra
rietatis, dico quod non oportet ipsam esse medium per participationem extremorum sed po
tius per negationem ipsorum modo quo exponitur auctoritas 3o de anima dicentis: Necesse
itaque quoniam omnia intelligit immixtum esse etc. Non intelligo tamen quod huiusmodi ne
formarum intelligibilium debeatur intellectui per diminutionem suo ne sicut
esset dicendum de materia prima. Sed per eius excellentiam et immaterialitatem et non
est impossibile hoc modo idem esse medium talium diversarum contrarietatum, ymo hoc est
necessarium. Sic enim visus cum sit perceptivus lucis potest omnes colores percipere quoniam
colores sunt quedam participate similitudines lucis. Ita etiam intellectus
sit perceptivus primi entis talis qualis est quod sit perceptivus omnium aliorum entium
eo quod omnia tam necessaria quam contingentia ex eo sunt, et entia quod sunt quedam parti
cipate similitudines primi entis. Et iterum si intellectus eadem potentia existens
non haberet sufficienter excellentiam et mediationem ad percipiendum omnia contraria, immo omnia
entia, non appareret quomodo possemus omnia simul comprehendere in uno conceptu, videlicet conceptu

consilio circa. Et iterum intellectus una potentia existens iudicat de veritate primi princi-
pii complexi et de falsitate sui oppositi, quod quidem principium et suum oppositum con-
similiter se habent ad contingentia et ad necessaria. Alia autem ipsorum ratio non concludit, quando omnis
scientificum per quemlibet actum suum determinetur ad semper, quod sic patet: ratiocinativum prout
hic ab aristotele distinguitur contra scientificum non habet locum in speculativis, sed solum secundum
scientificum, in quibus tamen saepe mutamus nostras opiniones. Et si dicatis quod opinio-
nem bene mutamus sed non scientiam. Dico quod primo bene sic quod ipsa nec necessario determinat in-
tellectum ad semper, homo enim potest multas oblivisci conclusiones, postea post oblivionem
si multa fuit per rationem sibi occurrentem potest opinari contrarium eius quod ante sciuit.
Et tunc de invitatione ante habuit. Et iterum verum est concedere quod potest sit diversa natu-
ra modo quam illi dicunt si per unum actum determinatur ad semper, per alterum ad tempus.
Multi enim posuerunt in caelo et in istis inferioribus materiam esse eiusdem rationis et tamen ip-
sam determinari per formam celi ad semper et per formas istorum inferiorum ad tempus. Ad
rationes ergo dicendum est ad primam quod intellectus possibilis idem realiter existens est possibilis
omnia fieri sed non immediate sed ordinate ut dictum est. Ad aliam dicendum quod per nos
operabilia et non per nos operabilia non distinguuntur secundum perfectum et imperfectum,
immo secundum distinctissimas rationes nos obiciuntur intellectui, haec quidem
praecise ut per nos scibilia, illa autem ut per nos operabilia. Propter quod in ratiocinando circa
ea sic dictum fuit necesse est intellectum valde varie se habere. Omnes etiam aliae rationes
satis concedi possunt quo ad hoc quod intellectus idem existens realiter possit cognoscere contingen-
tia et necessaria, non concludunt tamen quod distinguatur modis praedictis in quantum est
in actus negotiando circa ea. Tunc respondendum est ad ea quae videntur arguere quod
ratiocinativum in quo prudentia existit sit virtus cogitativa. Ad hoc enim quod
dicit commentator cogitativam rationem potest concedi, sed hoc est in singularibus tantum ratioci-
nativum, aut in quo prudentia existit ad universalia se extendit. Ad illud etiam
quod dicit aristoteles prudentiam esse singularium quae nota fiunt experientia concedendum
est quod prudentia sit singularium sensu primitus cognitorum sed postea tamen notorum per
intellectum. Ad aliud etiam quod dicit aristoteles prudentiam esse extremi cuius non est scientia
sed sensus, dicendum est quod singularium quorum est prudentia non est scientia quia scientia non
est nisi universalium. Sed ipsorum est sensus primitus antequam fiant nota intellectui. Sed
tamen oportet ipsa mediante sensu fieri nota intellectui in quo innata est esse prudentia. Ad
hoc autem quod dicit aristoteles illum sensum esse non qui propriorum est, dicendum est quod hoc pro
tanto dicit quod prudentia non solum est singularium quae per se sensibus exterio-
ribus apprehenduntur puta calida frigida album et nigrum, sed est multo magis eorum
singularium quae interiori virtute cognoscuntur scilicet virtute aestimativa seu cogita-
tiva quae ex sensatis sensu exteriori elicit intentiones non sensatas ut dicit commentator
6o naturalium verbi gratia intentionem odii vel amicitiae lucri vel damni, ho-
noris aut inhonorationis. Circa enim talia est magis prudentia quam circa album et

aut nigrum aut odorem aut sonum. Secundo non est aristotelis intentio quod sit statim in illa virtute. Sed oportet omnia tandem cognoscere per intellectum qui solus potest perfecte rationari et universales agibilium rationes singularibus agibilibus applicare. Ad illud autem quod dicitur in primo magnorum moralium et ad omnes consimiles auctoritates dicendum est quod prudentialem potentiam seu consiliativam non dicit aristoteles esse circa sensibilia ex eo quod sit potentia sensitiva sed quia est circa singularia que primo sensu percepta sunt sed nec illorum tantum sed est etiam quorundam universalium prout applicabilia sunt ad singularia operabilia etc. Et sic est finis questionis.

[Q]uinto queritur utrum intel-

lectus practicus determinetur ad verum per rectitudinem appetitus. Arguitur quod non quia oportet esse circulationem in huiusmodi determinationibus quoniam appetitus determinatur ad rectitudinem per veritatem intellectus practici. Ex eo enim intellectus dicitur rectus quia consonat recte voluntati propter quod. 2o huius virtus moralis que ponitur in appetitu diffinitur per hoc quod est in medio existens ratione determinata. Item intellectus est potentia nobilior quam appetitus. Nobilioris autem est determinare magis alterum quam a minus nobili determinari sicut dominum est subditum determinare secundo etc. Item ordinantis et persuadentis est determinare, ordinati autem et persuasi est determinari. Sed ipsius intellectus est ordinare et persuadere, appetitus autem ordinari et persuaderi quod patet primo huius ubi dicitur quod irrationabile a ratione aliqualiter suadetur et etiam quod appetitus in quo ponuntur virtutes morales est huiusmodi rationem non participans principaliter in se ipso sed quemadmodum a patre audibile aliquid et hoc est notabile quod non ipsius appetitus sed ipsius intellectus est sapere ut dicitur prohemio metaphysice. Non enim ordinari sed sapientem ordinare oportet etc. Oppositum videtur velle aristoteles dicens practici autem intellectus veritatem confessam habens appetitui recto propter quod videtur etiam dicere post quod prudentia non est habitus cum ratione solum sed simpliciter cum rectitudine appetitus. Ad quod confirmandum adducit signum dicens signum autem quoniam oblivio talis quidem habitus est qui cum ratione solum, prudentie autem non est. Etiam propter hoc videtur post hoc ostendere quod prudentia sit connexa virtutibus moralibus ita quod non est possibile esse bonum principaliter sine prudentia neque prudentem sine morali virtute. Item arguitur quod sicut rectitudo appetitus comparatur ad rectitudinem rationis sicut finis ad ea que sunt ad finem, ideo de virtute morali que pertinet ad appetitum et de prudentia que pertinet ad rationem dicit aristoteles quod hec quidem scilicet moralis finem facit rectum, hec autem scilicet prudentia que ad finem facit operari. Et ad eandem etiam intentionem dixerat ante virtus quidem intentionem facit rectam, prudentia autem que ad hanc. Sed ea que sunt ad finem determinantur per ipsum finem. Finis enim est principium in agibilibus, conclusiones autem determinantur per principia igitur etc. Item corruptio appetitus determinat intellectum ad mendacium circa principia practica unde dicit aristoteles

pueri enim mali et minus faciunt circa practica principia. Ergo per oppositum rectitudo appetitus determinat
ad veritatem circa principia practica et per consequens circa conclusiones a quibus definientur per principia. Istam questionem
intendit solvere beatus thomas secundum hunc modum: ubi appetitus est finis et eorum que sunt ad finem, finis autem determinatur homini
a natura ut in 3o libro est. Ea vero que sunt ad finem non sunt nobis determinata a natura sed per rationem investiganda. Sic
ergo manifestum est quod rectitudo appetitus per respectum ad finem est mensura veritatis in ratione practica et secundum hoc
determinatur veritas rationis practice secundum concordantiam ad appetitum rectum. Ipsa autem veritas rationis practice est regula
rectitudinis appetitus circa ea que sunt ad finem. Et ideo philosophus dicit appetitum rectum qui prosequitur que vera ratio dicit. Hec
autem opinio non placet quibusdam primo quia appetitus animalis vel humanus non fertur in incognitum sed oportet in quod
appetitus fertur apparere bonum. Ergo antequam appetitus recte feratur in finem oportet intellectum rectum
esse iudicium de bonitate finis. Ergo patet quod non solum respectu eorum que sunt ad finem rectitudo rationis determinat
rectitudinem appetitus sed respectu finis. Hoc item arguitur sic: sicut in appetitu ponitur duplex
actus unus respectu finis qui dicitur voluntas et alter respectu horum que sunt ad finem qui dicitur electio. Ita in intel-
lectu ponitur duplex actus unus respectu finis et ille est principium consilii. Arguemus ergo sic: sicut in appetitu se habet elec-
tio eorum que ad finem ad volitionem finis. Ita in intellectu se habet conclusio ad principium ergo per locum a commutata pro-
portione sicut se habet electio ad conclusionem ita volitio finis ad principium consilii sed electio determinatur per conclusionem
consilii ergo etc. Item contra illud quod ipse dicit finem esse determinatum bonum a natura videtur esse dubitatio quia
tunc omnes homines eundem statuerent sibi finem quod est falsum. Quidam enim felicitatem ponunt in di-
vitiis alii autem in honoribus et alii in delectationibus sicut apparet in primo libro. Item iterum videtur sibi contradicere
potest enim quod virtus determinat intellectum ad recte iudicandum de fine et malitia ad mentiendum et ita etiam
virtus iudicat in finem bonum et malitia in pravum sicut in 3o libro visum fuit quod in potestate nostra est finem
pravum aut bonum nobis statuere et verum dicere aut mentiri de fine. Sed per hoc non est nobis determinatum
a natura cum omnino est in potestate nostra. Ergo finis non videtur nobis determinatus a natura. Item nullum naturalium enim
aliter assuescit [illegible] alium et alium finem nobis statuendum assuescimus studiosi aut pravi
effecti propter quod dicitur in 3o: Qualis enim unusquisque est talis et finis videtur ei etc. Sed propter istas rationes non
est necessarium negare beatum thomam. Potest enim eius opinio bene vera intelligi si dicamus quod duplex
est finis in humanis actionibus scilicet finis ultimatus et principalis, alter medius et ad ulteriorem finem or-
dinatus. Igitur beatus thomas concederet quod fines medii non sunt nobis naturaliter determinati. Sed
iterum fine ultimo et principali puta felicitas humana potest dupliciter apprehendi: uno modo
secundum rationem communem scilicet quod est quid optimum et delectabilissimum. Alio modo secundum eius specialem rationem
scilicet considerando que sit illa res que dicitur felicitas que est optima et delectabilissima an scilicet
delectatio corporalis vel habundantia pecuniarum et honorum vel opus virtutis aut aliud quodcumque.
Et isto modo secundo consideratur humanus finis adhuc non est nobis naturaliter determinatus
sicut quando sepe propter affectiones pravas sensuales erramus circa ipsum. Sed si consideretur primo
modo sic est nobis naturaliter determinatus prout beatus thomas bene dicit. Sic intellectus noster
[illegible] ex naturali inclinatione bene iudicat [illegible] esse bonam vitam delectabilissimam et se velle [illegible] dicere
[illegible] tunc enim est [illegible] de placito et [illegible] dando sibi
principium per quod [illegible] valeat ad ipsum bonum [illegible] ipsam dedit hominibus principium per quod determinaret
[illegible] ad ipsum bonum prosequendum et attingendum ergo [illegible] non posset homo pervenire ad ipsum bonum eius nisi per

ratiocinatione. Unde Seneca epistola: Clamantur ad Lucillum: bonum nullum sine ratione est. Et Aristoteles
in epistola ad Alexandrum: Eos quidem qui rectitudinem [illegible] hanc voluit omnia agere tamquam existere bonos
et optimos laudamus, eos autem qui sine delectatione aliquid faciunt quasi [illegible] avidos et bestiales
odimus. Propter quod et ratio est in primo huius secundum eum ad optima deprecatur. [illegible] est contra [illegible] quod principium
ratiocinationis humane nobis naturaliter determinatur. Unde dicit Seneca epistola prius allegata:
Sequitur autem rationem naturam. Quid igitur ratio? nature est imitatio. Si igitur finis in agibilibus est
principium ratiocinationis et ipsum nobis est generaliter (naturaliter) determinatum. Item non valet ratio
beati Thome quod rectitudo appetitus respectu finis determinat intellectum ad recte iudi-
candum de eo quod est ad finem, sicut ymaginatur ille qui contra eum arguebat, sed quod rectitudo appetitus respectu
finis determinat intellectum ad recte iudicandum de ordinatis ad finem. Unde dicebat
sic secundo appetitus [illegible] ad finem est mensura veritatis in ratione, id est ratiocinatione practica [illegible]
[illegible] ad ipsum fieri et hoc totum est contra. Unde sciendum quod primo intellectus recte iudicat de fine
saltem quo ad [illegible] rationem [illegible] naturam absque ratiocinatione. Secundo hanc iudicii rectitudinem se-
quitur naturalis rectitudo appetitus respectu illius finis. Tertio ex hoc quod finem appetimus
intellectus movetur ad ratiocinandum ut inquirat ea que ad illum finem per appetitum valent.
Igitur finis determinat intellectum ad ratiocinandum. Quarto per huiusmodi ratiocinationem determinatur ad rectum
iudicium de ordinatis ad finem desideratum. Quinto hanc iudicii rectitudinem sequitur rectitudo appetitus
ordinatorum ad illum finem. Sexto per huiusmodi appetitum incipimus operari; hoc igitur modo [illegible]
se [illegible]. Ultimo [illegible] quod [illegible] obviare rationi quod appetitus iudicatus
ad [illegible] non permittit intellectum iudicare vere de fine quo ad [illegible] speciale [illegible] perfecte ratiocinari de aliis
[illegible] facta [illegible] sic [illegible] quod appetitus recte moveat [illegible]
non est ad iudicium [illegible] statim insequendum sed ad [illegible] iudicium rationis [illegible] non impedit
iudicium vel ratiocinationem sed potius ad perfecte iudicandum et ratiocinandum et per [illegible] ad [illegible] de
singulis agibilibus humanis [illegible] et [illegible] quod intellectus practicus determinatur ad verum per
rectitudinem appetitus de hiis [illegible] divina [illegible]. Ad rationes [illegible] igitur quod appetitus non ita determinat
intellectum quod prius recte appetamus quam per intellectum vere iudicemus secundum modum predictum, sed magis
rectificatus non plus [illegible] inclinat ad iudicandum et ratiocinandum perfecte. Et [illegible] questio.

Sexto queritur utrum omne scibile sit eternum. [illegible] quod [illegible] sequitur
quod omne scibile esset unum quod est falsum. Et probatur [illegible] per diffinitionem eternitatis quam
Boetius in libro de consolatione philosophie ponit dicens: eternitas est interminabilis vite tota simul
et perfecta possessio. Item scientia naturalis habetur de grandinibus et pluviis, de plantis et animalibus
et universaliter de generabilibus et corruptibilibus, que non sunt eterna; igitur [illegible]. Oppositum probatur per Aristotelem in libro sexto Ethicorum dicentem:
Scientia quidem igitur quid est hinc manifestum, si oportet certificare et non sequi similitudines. Omnes enim suspi-
camur quod scimus non contingere aliter se habere. Contingentia autem aliter cum extra speculari fiunt latet si sunt
vel non sunt. Ex necessitate igitur est scibile eternum igitur. Ex necessitate enim entia simpliciter omnia eterna, autem ingenerabilia
et incorruptibilia. Idem etiam habemus primo Posteriorum. Item scientia est firmus habitus et semper determinans ad verum ita quod
non potest verti in errorem nec ab intellectu removeri nisi forte per oblivionem. Hoc autem non esset vera
nisi scibile esset eternum, quia sicut dicitur in Predicamentis, scibile sublatum simul aufert scientiam, non si scibile

non sit ne͞c ē sciā Dicendū ē ꝙ̄ scibile pt capi dupli͞r vno mo͞ p c͞o͞e demrabili Alio° p
re significata uel re͞b° significat͞ p t͞nos c͞o͞is siue p qua uel p quib° ci c͞o͞is supponit h͞c ē c͞o
omīs hō ē risi͞l ē sci͞l ꝙ demra͞l et sciendo eā nos hēmo sciā de omīb° hoīb° et de oīb°
risi͞b° Si g° questio qrat de scibili pro c͞o͞ne demra͞li tūc iterū ē͞t distinguend͞ q͞a uł
c͞o° sumit͞ q͞ntum ad suā realitatē uel q͞ntū ad suā uitatē Si q͞ntū ad suā reali
tatē tunc nulla conclusio dz dici eterna uel nc͞ciā plus q͞ aut asini uel eq͞ aut colo
res uel sapores quia conclusiones de nouo formamus tā in scripto q͞ ī uoce uel ī
mēte et ita incipiūt ē͞e et desinūt ē͞e sicut colores aut sapores Si uero conclō capi
atur quo ad eius uitatē adhuc pt intelli dupli͞r ꝙ conclō sit eterna siue nc͞ciā ꝯpol
al͞r sc͞ lr͞e vno mō ꝙ conclusio sit semp̄ uera loque͞° cathegorice et simpli͞r Et iᵗᵒ
conclusio nō ē magꝫ nc͞ciā uel etna quo ad eius uitatē q͞ quo ad eius realitatē ꝙ q͞n
tumq; ipā non ē ipā nō est uera Alio mō ꝯpotentie ꝙ s͞ omīs talis conclō sit uera
q͞ntumq; ꝑformetur ita ꝙ non possit ē͞e fl͞a Et isto mō uel in equipollenti sensu
ꝑpones dicunt͞ nc͞ie ꝑpetue uel impo͞les al͞r sc͞ lr͞e et nō alio mō Siue sint ꝑp
ositiones scripte siue prolate uel apud mētem nrām formate hoc g° mō dicen
dū ē ꝙ omē scibile loquendo ꝑpe de sciā ē nc͞ciū etnū impo͞le al͞r sc͞ lr͞e inge
nitum & incorruptie Et hoc pt declarari per dr͞iam sciē ad sensū et opinionē
licet enī sensus et sciā iudicent de uitate & f͞litate adhuc ꝑpo͞m͞ tn͞ dicit ꝙ sensꝰ nō
iudicat certitudinal͞r nisi apud p͞n͞tiā sensibiliū sed ꝙ at p uitatē sciē iudicat
ue͞ ita in absentia sicut in p͞n͞tia intelliᵇⁱˡⁱᵘᵐ Scia autē dr͞ ab opinione ꝙ lz utraq; possit ue͞
iudicare in absentia rerū intelliᵇⁱˡⁱᵘᵐ tn͞ opio nō iudicat cū certitudine sꝫ cū formidine Scia
autē iudicat cū certitudine sine formidine Et hoc totū oz suponē ex quid noīs sciē
et opinionis Si ꝯstat ꝙ impo͞le ē de uitate ꝑponis iudicare cū certitudine ī ab
sentia rerū p t͞mos significatarū si ꝑpo pt ē͞e fl͞a Et i͞tꝫ rōe ī sc͞ debet adꝫ p illā lrā si oz certifi
care & nō seq oc͞s siliter cuius suspicarī qd sumꝰ nō contingere al͞r sc͞ lr͞e Contingeret
autē al͞r cū ex speculari fiant lateterere Et hec omia uidet͞ mihi nō per se Si autē lo
quamr̄ de scibili p re significata uel p reb° significat͞ per t͞mos conclōis seu p qua
uł p q͞b° ci c͞o͞is supponit sic de q͞oē ꝑpo͞ta sunt diuerse opiniones vna ē distinguens
inter ē͞e et essentiā videmꝰ eī ꝙ nota et diffinitiones sūt essentias rerū q͞ tn͞ nō sūt res
ē͞e nec nō ē͞e ut dicitur ī li° ꝑp͞m͞ pt aut hc͞ opio r͞s eternal͞r manē s͞ suas essentias siue s͞ suas
quidditates licet quantū ad ē͞e nō maneat Essentia eī rerū ut dicūt manē eedē acquirūt
ē͞e per generationē et p amittūt ē͞e p corruptionē Dicit g° isti ꝙ dicebus pt ē͞e
sciā dupli͞r vno mō quātū ad essentiā alio° quātū ad ē͞e uerbi gr͞a Cū diffi°nō dicat
n͞ essentiā et nō ē͞e uel nō ē͞e p ipām sciunt͞ res solū q͞ntū ad essentiā et ita ē etiam de sciā
demrātiā ubi pas° c͞o͞is per se essentiā rei demratur de rōe sub per ipiꝰ diffi°nē Si de-
monstra° terminās q͞oꝫ sic ē facit sciē rerū q͞ntū ad ē͞e dicūt igr̄ isti q͞ sic r͞s sūt scibiles
ita sūt etne Sicut enī sūt scibiles q͞ntū ad ē͞e rei oz ꝙ q͞ntū ad ē͞e rei sint etne Sic at
sūt sci͞les q͞ntū ad essentiā rei oz ꝙ ē͞e q͞ntū ad ē͞e rei sint eterne Ista opinio nō pꝫ

primo quia non puto quod esse et essentia distinguantur in ipsa re preter animam quod videtur dicere 4o metaphysice
Secundo quia periculosum mihi videtur in fide dicere aliquid realiter esse eternum quod non sit deus 3o quia mihi videtur implicare
contradictionem quod essentia maneat et non esse quia quod manet est et tale habet esse quare quia si essentia manens susciperet esse
et non esse non oporteret aliquid ponere materiam quia ipsa essentia posset deferre transmutationes de non esse in esse et non esse in
tamen ipsa maneat eadem Quinto quia videtur mihi quod hoc nomen esse non est nisi abstractum huius quod est ens
sicut entitas huius concreti ens et quidditas huius concreti quid et realitas huius concreti res
quo sicut res dicitur ab albedine alba ita ipsa dicitur esse ens ab esse et entitate ens et quidditate
quid vel aliquid Et alia multa inconvenientia possunt adduci contra istam opinionem
sed ego pertranseo eo quia hoc est in presenti negotio minus speculativum Egidius
autem super librum de generatione distinguit triplex esse scilicet in causa in suis causis
et in effectu seu in esse producto Dicit ergo quod scientia cum habeatur de rebus per suas causas
non habetur de rebus quantum ad suum esse in effectu sed quantum ad esse quod habent in suis
causis per quod ipse concedit res scibiles esse eternas per esse quod habent in suis causis licet non oportet esse
eternas per esse in suo effectu Sed nec iste placet mihi opinio quia nec est verum quod scientia non habeatur de rebus per esse in
suo effectu quia tunc effectus non sciretur per suas causas quia non esse quod effectus habet in causis prius dis
tinguitur ab esse in effectu non est incipere nisi esse causarum ideo non sciretur nisi causa Item scio per librum
metheororum quod tonitruus est sonus in nubibus et quod pluvia est aqua guttatim ex nubibus cadens
hec autem non scirem nisi quantum ad esse tonitrui et pluvie in effectu Item res per esse quod habent
in causis distinctum ab esse quod habent in effectu non habent esse nisi in potentia ergo res non sciretur nisi
ad suum esse actuale Item si res essent scibiles solum per esse quod habent in causis sufficientibus
vel in causis non sufficientibus Si non sufficientibus sequeretur quod non posset haberi scientia perfecta de his Si
sufficientibus tunc res essent eterne per esse in effectu quia posita causa sufficienti ponitur effec
tus Item forte est una causa et principalis causa ideo omnium rerum scibilium secundum istos esse eterna per esse quod habent
in causa formali quod non potest esse nisi causa formalis sit eterna Et tamen si ipsa est eterna effectus est eternus Il
la ergo opinio mihi videtur deficere Alii distinguunt inter universale et singulare non solum secundum conceptum sed
in re et tamen quod dicunt universale per rem est universale esse generabile nec corruptibile Singularia autem dicunt gene
rabilia esse et corruptibilia Dicunt ergo non de singularibus sed solum de universalibus esse scientiam
et ita scibilia dicunt esse perpetua licet eorum singularia sint corruptibilia Sed ego puto quod universale non
sit preter animam distinctum a singularibus quod ad presens suppono ex 7o metaphysice Et si esset
distinctum cum non esset ydea separata non posset manere omnibus eius singularibus corrup
tis similiter Et tamen notum est ut mihi videtur quod si omnes rose nunc essent corrupte sic quod nulla
modo esset vel si nulla modo fuit tonitrua vel nulle stelle comete vel nulle eclipses
solis et lune tamen nunc ob hoc non amitteretur scientia quam habet de rosa nec astrologus scientiam
quam habet de eclipsibus nec tu scientiam quam habes de libro metheororum de tonitruo et stellis
cometis quamvis non posses me docere scientiam libri metheororum sicut si essent 1000 tonitrua Io
talis distinctio de universali et singulari per rem si concederetur tamen non valeret ad propositum Alii autem po
nentes universalia per se distincta sunt a singularibus non nisi per operationem anime sicut ego
et contra et puto velle videntur Dicunt quod scibile per rem est sic dicitur esse eternum quod sit

sit aliquid, sit aliqua res vel sint supra aliqua vel pro quo vel pro quibus semper tamen oportet scilicet supponant ad quod non requiritur aliquid esse
res solum esse presentes. Sed postquam in individua eorundem specierum propterea sibi succedentia per generationem tamen quod ex completa de equis et
asinis numquam sit verum dicere illud est equus aut illud est asinus. Sed adhuc puto non esse unum quod sic dictum fuit statim non oportet
me esse autem in aliqua de rosa si nulla sit modo rosa. Recollige totam rosam si nulla sit statim scientia fuit. Credo igitur quod hoc falsum
quia tamen oportet supponere non oportet esse perpetuitatem aliquorum predicatorum. Modo est possibile esse talem scientiam et rosarum quod aliqua sunt vera dicere
quod nulla talis res est in genere. Crederem me veram habere scientiam de tonitruis et cometis licet nunc non essent tonitrua et nulle stelle comete.
Nam in equis in demonstratis dicitur quod omnis triangulus habet tres etc. ego probo non demonstrato non sed verbo scientiam de triangulis que sunt
fuerint et de presenti et futuris alias sequeretur quod si talis fieret novus triangulus non sciretur esse quod omnis triangulus habet tres etc. nisi in eiterata
demonstratio ostensa illum novum triangulum quod absurdum est. Ideo dico igitur quod per libros methaphysice haberemus scientiam de omnibus presentibus, futuris
et preteritis sive aliqua sint presentia et sive non sint presentia. Sed ergo haberemus scientiam de omnibus preteritis et futuris solum. Sed tunc oritur dubitatio
quomodo talis scientia consistit seu adequatio ad res scitas si talia existunt sed sunt necessaria et veritas consistit in adequatione intellectus ad
res. Sed tales cum autem est intellectus non erunt nunc erit de eis vel ad eas adequatio quod enim non est entium adequatio. Igitur de eis que non sunt scientia
haberi non potest. Ad hoc dicitur quod sive de rebus existentibus sive de non existentibus aut etiam impossibilibus existere contingit habere scientiam quia ad propo-
sitiones que de eis formantur possunt propter veritatem ... quod numquam possunt esse false. Dicitur igitur isto primo quod de hiis que non sunt pro
eo quod non esse possunt possunt formari propositiones propter veritatem kathegoricas sed non necessarias ut quod navis non est et ita sciam hoc de navi
necessaria in eius salvatur adequatio que ad veritatem propositionis requiritur. Non enim oportet quod aliquid res sit quod intellectus [illegible] sed hec equitur
quod talis non sit et sic intellectus intendit res esse et non esse in intellectu igitur est verus quod tunc illo navium non esse quia tunc res est quia
navium non est. Secundo dicitur quod de hiis que non sunt possunt formari propositiones propter veritatem affirmative sed non ypotetice ut si navis est navis est
locus vel si tonitruum est ipsum est sonus in nubibus et ita de non entibus potest formari scientia affirmativa in dictis enim propositionibus salvatur adequatio
intellectus ad res intelligibiles et veritatem quia intellectus non dicit quod navium sit locus sed quod esset locus si esset. Et ita hec est vera navium non sit
locus tamen in re navium esset locus si esset. Tertio dicitur quod de hiis que non sunt non possunt formari vera kathegorica et affirmativa saltem
de esse et de verbo presentis temporis. Si enim nunc sunt tonitrua tamen non dicere esse verum tonitruum est sonus in nubibus quia quod non est
non est sonus in nubibus et quod propositio affirmativa pro locutio veras ex eo est vera quod termini supponunt pro eodem quod autem non est nulli est idem.
Dicit igitur iterum quod in scientia de talibus rebus non debemus propositiones intelligere kathegorice sed kathegorice propositiones gerunt virtutem sed ypotetice ut igitur
in hoc methaphysica non debeo intelligere propositionem tonitruum est sonus in nubibus kathegorice intellectu quia non esset scibilis sed ypotetice
scilicet quod si est tonitruum est ipsum est sonum in nubibus. Et ego credo quod tanta fuit orta controversia inter opinantes ex defectu
logice unde enim in quo notandum quod cum res nullum consignificatio temporis determinatam significet indicitur res presentes preteritas et futuras
nos enim quia possumus intelligere rem nullum cointelligendo tempus determinatum unde possunt apud intellectum compo-
ni termini concepti vel et concepta quasi ita preteritum vel futurum sicut presens ut dicendo Cesar fuit Cesar erit et ita non est inconveniens
aliquem terminum supponere pro preteritis et futuris sicut pro presentibus. Duplex enim est secundum aliquos logicos terminus suppositio scilicet naturalis et accidentalis.
Accidentalis est quam terminus supponit solum pro supposito alicuius determinati temporis. Naturalis autem quam supponendo indifferenter pro omnibus suppositis sive sint presentia
sive preterita vel futura. Et hac suppositione utuntur in scientiis demonstrativis alias per demonstrationem omnis trianguli quod triangulus habet
tres etc. non haberemus scientiam de triangulis futuris quod est inconveniens ut dictum fuit. Et Aristoteles primo Priorum dat intelligere
propositionibus de omni ubi tamen innuit dictam suppositionem naturalem quod de omni homine dicitur animal quia si verum est quidem dicere hominem
verum est dicere animal et si nunc aliter et aliter hoc est dictum quod ista propositio homo est animal vel omnis homo est animal est de omni
secundum suppositionem naturalem scilicet quidquid est verum dicere hominem et quandoque est verum dicere hominem ipsum et tunc verum
sit dicere animal. Et ita hec est vera tonitruum est sonus in nubibus licet nunc non sint tonitrua quia quidquid est fuit
vel erit tonitruum. Et quandoque fuit vel erit tonitruum ipsum et tunc fuit vel erit sonus in nubibus existendo

singula singulis Sed statim dicetur aliquis dicere nos coincidere cum opinione predicta quam dicere propositionem solum nos assignatur sensum ypotheticum et ita alii concedebant de talibus propositiones ypotheticas esse veras et sensibiles Credo quod forte hec opinio erat eadem intendebat sicut dicunt secundum locutionem in modo loquendi primum enim concedunt in predictis rebus propositionem in cathegoricam in sensu cathegorico Ego autem concedo eam esse veram secundum suppositionem naturalem Nec obstat si sensus aliquarum propositionum declaratur per ypotheticam quod propter hoc illa propositio sit ypothetica Sic enim omnis propositio esset ypothetica illius enim propositionis homo currit sensus explicatur per istam ypotheticam sortes currit vel plato currit et sic de singulis Et sensus illius omnis homo currit explicatur per istam sortes currit et plato currit et sic de singulis Nec due rationes aliorum prius adducte concludunt Ad primam enim quando dicitur quod non est nunc sonus in nubibus maior et tonitruus est ergo tonitruum non est sonus in nubibus dicendum quod si illa sunt modo tonitrua maior et minor sunt vere quia terminus in utraque extenditur ad suppositionem accidentalem et pro suppositis presentibus solum virtute huius verbi est et adiacentis [illegible] multitudo quod in ea terminus supponat accidentaliter sicut in pluribus Sed non multitudo quod supponat naturaliter pro eo est falsa sicut dictum est ex variatione suppositionis Ad aliam quando dicitur quod in propositione affirmativa vera termini debent supponere pro eodem concedo pro eodem presenti preterito vel futuro Sicut enim est verum dicere quod aliquod animal fuit marcha noe Ego tamen concederem cum opinione predicta quod si termini propositionis vel alter eorum pro nullo supponeret nec presente nec futuro nec preterito propositio affirmativa cathegorica non posset esse vera verbi gratia hec est falsa vacuum est locus non repletus corpore si vacuum [illegible] significatur quia tunc termini non possunt supponere pro eodem quoniam ambo vel alter eorum pro nullo supponit predicta tamen propositio est concedenda si vacuum accipiatur secundum suppositionem naturalem et esset predicatum diffinitionis quid nominis dicti de diffinito Talis enim est diffinitio diffinitionis dicitur quid nominis et quid rei quoniam diffinitio dicens quid rei verificatur de termino diffinito personaliter ut homo est animal rationale mortale diffinitio non quid nominis significat de eo supponente naturaliter sub hoc sensu Vacuum est locus non repletus corpore id est hoc nomen vacuum significat locum non repletum corpore Et est propositio cathegorica affirmativa et vera et utroque terminorum pro vero ente supponit Hec autem omnia que quare non sunt necessaria dicta [illegible] potest explicari perscrutata si [illegible] in scriptis meis super summulas ubi tractatum est de suppositionibus Sed adhuc aliquis posset dubitare quomodo scientia potest ab arte et prudentia differre cum ipsa concedatur versari circa res contingentes sicut ars et prudentia Respondeo quod licet scientia sit de rebus contingentibus tamen est de conclusionibus et ex propositionibus non contingentibus aliter se habere modo predicto ars autem et prudentia sunt de conclusionibus et ex propositionibus contingentibus [illegible] quas contingit aliter vel aliter se esse falsas Credit [illegible] quod iste [illegible] non debebit [illegible] esset falsa [illegible] concludit [illegible] et dabit sibi [illegible] per [illegible] et circumstantiarum singularium quas oportet considerare artificem et prudentem non autem scientem vel sapientem Et inde cum hoc [illegible] dictum est declaratum fuit in questione [illegible] Ad rationes [illegible] quod si [illegible] accipiatur [illegible] solutio [illegible] modo predicto Alia ratio et alie rationes ad oppositum procedunt viis suis et sic patet ad questionem

Septimo queritur utrum

actio et factio constitutive distinguantur Et videtur quod non quia sequeretur quod facerent duo predicamenta quia eadem ratione actio esset unum predicamentum eadem ratione et factio et [illegible] Sed consequens est falsum quia essent plura predicamenta quam decem ergo etc Item agens et factivum non distinguuntur constitutive ergo nec actio et factio [illegible] patet quia si distinguerentur tunc essent plura genera quam [illegible] Item agibile et factibile non distinguuntur constitutive ergo nec actio et factio [illegible] quidem est agibile

& factibile & tamen factibilia sunt domus et lectus quia bona & ordinata ad finem. Item omnes operationes
virtutum sunt actiones cum spectent ad prudentiam & tamen ipse omnes sunt factiones quod dicit commentator
quod virtutis est benefacere. Et in primo magnorum moralium dicit quod contemplativa est post bonitatem vel opera meliora magis. Oppositum
arguitur. Aliud est actus & factio et in contrarium sunt immo actus et factio non est actus factio nec factio est actus est. Ergo
sunt diversi. Quia actus est actio (?) sicut actiones alterius est ab eo quod videtur esse factus sunt vel quod possunt sicut ergo
Ars & prudentia que sunt diversa distinguuntur secundum distinctionem operationum ex quibus sunt ut vult aristoteles quod ars est habitus factivus et prudentia
activus habitus est quod actus & factio distinguuntur. Solutio dicendum quod actio et factio quandoque sumuntur communiter pro actu sive extenditur ad omnem
motum vel mutationem et ita actio & factio sunt nomina synonima et sic fuit unum de antiquis. Sed actio et non loquendo de
his aristoteles in sexto libro actio sumitur proprie pro actione pro ut spectat ad prudentiam & factio ad artem et sic distinguuntur quia
tunc alia ars & prudentia non distinguuntur. Secundo dicendum pro quod distinguitur est dubitatio. Dicit enim aliter quod factio
est quae transit in materiam exteriorem ut edificatio fabricatio & similia. Actio autem est quae manet in agente ut intellectus &
volitio. Sed istud dictum videtur includere dubitationem primo quia omnis operatio pertinet ad prudentiam videtur dicendum actio
ut aristoteles vellet. Et iterum omnes virtutum moralium operationes pertinent ad prudentiam cum prudentia sit regulatrix
earum ideo et virtutis diffinitio quod est in medietate consistere determinatione sive per prudentiam quia omnes operationes
virtutum moralium sunt actiones quarum tamen multe transeunt in exteriorem materiam. Fortitudo namque operatur
circa timores temperantia circa cibos & potus & mulieres. Liberalitas circa pecunias et magnificentia
construit templa & magna edificia et ita sunt ergo multe operationes que transeunt in materiam exteriorem. Ideo quoniam
artis operationes deberent dici factiones et non actiones si ars & prudentia bene distinguuntur per hoc quod ars sit habitus
in factivus & prudentia habitus activus. Secundo dico aristoteles. Similiter operationes permanentes pertinent ad artes
sicut ad prudentiam que per intellectum & voluntatem ars operatur sicut & prudentia. Alii vero dicunt quod aristoteles in
sexto metaphysice et in phisica ethicorum et in primo magnorum moralium distinguit duas operationes has quia una quarum alterius ad
sit preter istam ut edificatio et contrario. Alias quarum non est aliquid aliud opus preter operationem ut visio vel
lectio primas ergo operationes vocat aristoteles primo magnorum moralium factiones aut quas dicit esse artem.
Alias autem vocat proprio nomine operationes id est actiones aut quas dicit esse prudentiam. Sed iterum est
hoc dictum multum pro qua ratio non valet in pluribus quod patet in sexto metaphysice per aristotelem dicentem. Quorum ergo
alterum est quod fit preter usum horum actus in facto ut edificatio in edificato et contrario in contexto.
Quorum vero non est aliquid aliud opus preter actus in ipsis existit actus & visio in videnti et speculatio in speculante ergo quoniam in ... sunt adducta que pertinent operationes preter et adducta
quarum. Item aristoteles primo magnorum moralium ponit citharizare inter operationes quarum non est aliud
aliud opus preter operationem & tamen citharizare non videtur esse actus sed factio cum magis videtur pertinere ad artem
quam ad prudentiam et non est dubium quod multe sint tales artes preter quarum operationes nihil manet ex operatione
pro ut aristoteles sentit in prohemio ethicorum. Non obstantibus tamen dictis obiectionibus forte quod opiniones
predicte non sunt ex toto abiciende. Puto enim quod si per actionem & factionem semper actibile & factibile
obiective volumus distinguere artem & prudentiam quod actio dicatur principaliter et primo de dictis electionibus
immediatis et ex consequenti semper per attributionem omnis operatio imperata ab electione sine qua dictum est protendit
et actio pro hoc enim dicit aristoteles sexto metaphysice quod actionum sunt principium est quae in agente pro hoc est electio
idem enim agibile et eligibile ut dicit aristoteles. Factio autem primo & principaliter dicitur operatio sive motus exterior qui ad
fit extra in materia. Secundo et per attributionem factio dicitur omnis operatio ad hominem facere exteriore finaliter ordinata

hec autem et principaliter persuadere potest primo quia praxis secundum se sumpta idem est quod actio que
communiter accepta extendat se ad factionem quam tamen describebat Eustratius dicens quod praxis est secundum hominem electionem
operatio. Et idem videtur sentire philosophus 2° physicorum ubi de fortuna quidem est et quod a fortuna est. Ubi
loquens expresse de actu et de praxi dicit fortuna quidem est et quod a fortuna est quibuscumque eius contingere
inesse et actio. Unde nec est inanimatum nec fortunam. Quare quibuscumque non
contingit agere nec a fortuna aliquid facere. Et propter hoc nec inanimatum nec infans nec bestia nec
facit a fortuna quia non habent propositum. Patet igitur quod actiones non inveniuntur proprie nisi in agentibus a proposito. Agere autem a proposito
est agere secundum electionem. Item iste operationes specificant artem et prudentiam secundum quas attenditur
bonitas artis et prudentie. Sed bonitas artis attenditur in bene se habendo ad factionem exterio-
rem et bonitas prudentie in bene se habendo ad operationem secundum electionem interio-
rem sicut apparuit in 2° ethicorum ubi dicebat aristoteles. Adhuc autem non simile est in artibus et virtu-
tibus sive moralibus que per prudentiam regulantur. Que autem in artibus fiunt bonum habent in se.
Sufficit ergo hec qualiter habentia fieri. Que autem secundum virtutes fiunt non si hec qualiter habent iusta vel temperata sunt
sed si operans qualiter habens operatur primum quidem si sciens deinde si eligens. Et parum post
subdit quod scire parum potest ad virtutes eligere autem non parum. Propter quod et dictum est in 3° libro quod electio
videtur esse proprium virtuti et magis electione mores iudicare quam operationibus. Nunc ergo e-
lectio interior et operatio exterior distinguunt artem et prudentiam propter hoc et quidem operatio
actio dicitur nomine proprio illa vero factio. Sed contra istum modum dicendi videtur esse dicendum quod
quamvis possent adduci fuerit primo quidem quod omnes operationes exteriores ad prudentiam videntur dici
actiones et tamen multe operationes exteriores spectant ad prudentiam ut omnes iustitie sunt. Secundo operationes spectantes ad
artes dicuntur dici factiones et tamen ad multas artes spectant interior electio. Tertio quia ars plus magis videtur et dicitur
zare dicitur esse operatio intelligentis ibi per operationem quod inveniuntur per actionem et tamen dicitur non est electio
interior. Item si non solum electio sed etiam operatio sed electionem precedens dicatur actio tunc consideratio
que ut est factio quedam dicitur actio tamen et speculatio dicitur actio quando ita quando eligimus speculari aut edificare
sicut fortiter bellare vel liberaliter dare et sic sequeretur quod operatio seu sit factio et sit speculatio
et sit actio quod non convenit. Ad evidentiam istorum sciendum est quod omnis humana et libera est opera-
tio intellectus sed dicitur quod omnis operatio intellectus ordinata finaliter ad dirigendum operationem
exteriorem ut ipsa vel res operata sit in se bona et perfecta dicitur factio seu operatio factiva et pertinet ad ar-
tem. Omnis autem operatio intellectus ordinata finaliter ad dirigendum electionem ut electio dicatur in se bona et ho-
nesta dicitur actio seu operatio activa et spectat ad prudentiam. Sed operatio intellectus que nec ad diri-
gendum electionem nec ad dirigendam operationem exteriorem finaliter ordinatur vel ad nullam aliam operationem
hominis finaliter ordinatur vel solum ad ulteriorem intellectus operationem dicitur speculatio sive operatio
speculativa et spectat ad habitus speculativos. Sciendum tamen quod operatio intellectus denominatur dirigere
electionem ... etiam propter hoc ad hoc quod denominetur scibilis ... non potest ut ad prudentiam simpliciter ... hone-
sta sed ad artem denominatur eo quod ... naturaliter ... exteriorem et ita huiusmodi operatio et electio non dicitur
actiones sed factiones sive factive operationes. Sic ergo dicimus quod omnis electio ... actio ... ponet ad prudentiam
quia ... est ad hoc quod electio proprie loquendo non est ipsius finis sed eorum que ad finem sunt finis ... 2° ... [illegible]
sit. Sed ipsius est voluntas ita quod finis secundum quod in [illegible] finis est volibilis et ordinata in fine ...

eligibilia propter volitum finem. Duplex autem est finis sicut in capitulo precedenti dictum fuit. Scilicet unus qui est
totalis et ultimatus finis omnium operationum humanorum et est humana felicitas. Alius est finis particularis ali-
quarum operationum et in ulteriorem finem ordinatur ut domus aut lectus. Finis autem totalis est ultimatus
qui est simpliciter et secundum se ipsum bonus et optimus. Ideo est simpliciter volibilis et ita omne ordinabile
in ipsum est simpliciter eligibile secundum quod ordinatur in ipsum. Propter quod et volitio ipsius finis et electio eorum
gratia ipsius dicuntur simpliciter volitio simpliciter et electio simpliciter et talis electio semper spectat ad prudentiam quia prudentia
simpliciter sibi statuit ultimum et totalem finem totius humane vite. Sic prudentia dicitur. Sed finis particularis quem ars sta-
tuit ut domus aut lectus cum non sit simpliciter et secundum se ipsum bonus, sed contingat ipso male uti, non est simpliciter
et secundum se ipsum volibilis et consimiliter nec ea que ad talem finem ordinantur sunt simpliciter eligibilia sed que ad talem finem or-
dinantur. Non enim sequitur est eligibile ad talem domum construendam firmam et pulchram, ergo eligibile
simpliciter, quia possibile est quod talem domum facere firmam et pulchram est valde malum propter circumstantias indecentes
ut si latrones et alia ut eam inhabitent et per consequens electio talium propter talem finem non est dicenda elec-
tio simpliciter. Dictum ergo quod electio simpliciter semper dicenda est actus simpliciter et pertinet ad prudentiam simpliciter. Electio autem
ad finem statutum particularem vel ad domum vel ad lectum faciendum non est actus simpliciter nec pertinet ad prudentiam
simpliciter sed ad prudentiam [illegible] secundum quam dicimus aliquos prudentes homines sicut prudentes edificatores
vel prudentes nautas. Alios autem prudentes secundum quod est simpliciter quedam circumstantie [illegible] dicuntur. Ideo et
tales electiones possunt dici actiones secundum quid tamen dicuntur simpliciter factiones. Videndum est de electione videamus
ad quem habitum pertinet statuendum quod ars et prudentia habent ista sibi opposita. Sicut enim ars est habitus cum ratione
vera factivus [illegible] sibi oppositum quem [illegible] vocat atechniam est habitus cum ratione falsa factivus. Et sic prudentia est
habitus cum ratione vera activus. Ita habet oppositum quem possumus vocare asuniam est habitus cum ratione falsa activus. Sicut
ergo asunia et atechnia male iudicant in ordinando ea secundum appetitum inepte et indiscrete eligit ad finem
sibi statutum sed differunt quia atechnia statuit sibi finem specialem scilicet domum vel lectum fiendum. Asunia autem
statuit sibi finem totalem totius humane vite scilicet humanam felicitatem sicut et prudentia. Et dicitur sibi asunia statuere
finem ipsam felicitatem non quodcumque modo sed accepta [illegible] ubi totius puta secundum quod est tantum optima delectabilis et per se
sufficientia. Sed [illegible] decipitur in iudicando quod sit illud quod sit optimum et propter quod multi credunt illam esse honores et divi-
tias et delectationes et tales statim volunt talia tamquam fines totius vite sue. Et sic asunia est totus [illegible]
prudentia pro illo statuit sibi finem a principio et fuit valde malus. Cum autem vere iudicat quod sit illud
quod vere est optimum delectabilius et per se sufficientissimum tales statuunt sibi esse illam [illegible] finem totius vite
sue ad quem ordinant omnes suas operationes. Longe quoque secundum alios in particularibus consiliatio deficiat sicut hoc
asunia non est totus [illegible] nec [illegible] non potest dici simpliciter prudentes et boni homines. Illud enim precognoscere
est valde difficile et propter hoc bene concludebat Aristoteles in primo libro de tali fine omnium humanarum opera-
tionum [illegible] ad vitam eius cognitio magnum habet incrementum. Visum ergo est ad rationes primo adductas. Ad
primam dicitur quod non est idem [illegible] ad agere et pati [illegible] et [illegible] et per consequens idem esse activum et factivum vel
actionem et factionem. Dicendum est factivum propter [illegible] ut est opus et consimiliter est factio [illegible] dicendum est actibilis secundum quod ordina-
bilis in humanam felicitatem et ita consimiliter est actio [illegible] ut [illegible] homo [illegible] et [illegible] operatur secundum artem secundum quam
precepit facere firmam et stabilem et pulchram et secundum prudentiam secundum quam ordinat eam in optimum finem et possibile est quod
operetur eam secundum artem et secundum asuniam ut si construat [illegible] ad malum finem et possibile est ut operetur eam secundum
prudentiam et non secundum artem et esse secundum atechniam et alius secundum asuniam et atechniam ut si male faciat construi [illegible]

ficiat per casum contingentem quia potest homo talem ordinare ipsum ad bonum finem uel ad aliquod malum et per idem etiam peruertit per quod fit declaratio ad secundum dictum. Ad tertium dicendum est quod omnis operatio potest tripliciter magnitudinem inueniri dicitur ex parte sui sed exigentiam prius dicitur. Ex illo enim loco hoc solum dicitur capi quod actus ipse et principium dictum est operatio immanens et non extra non fit aliquid alterum praeter operationem quod sit perfectio operantis uel illius operationis. Electio enim est talis operatio sed non conuertitur scilicet quod omnis talis operatio sit actus prudentiae ut actio spectat ad prudentiam cum uisio uel auditio uel ultimo omnis cognitio sit talis operatio. Debet etiam ex illo loco capi quod omnis operatio cuius est fit aliquid praeter operationem quod est in materia et perfectio illius operationis est factio. Sed nec est ob hoc dictum quod sola talis operatio sit factio prout factio spectat ad artem. Sed considerandum quod sicut aedificare sequitur ex factione pertinet ad artem sic domificare uel fabricare. Quod autem Aristoteles exemplificat de aedificare dicendum est quod per hoc non intendebat Aristoteles exemplificare de actione prout actio spectat ad prudentiam sed de operatione sibi et actione quae spectant ad prudentiam quae similiter superius sunt satis declarata. Vel dicendum quod exempla non ponuntur ut uera sint. Verum est quod propter talia dicta Aristotelis Eustratius et plures alii diuidunt artes in factiuas et actiuas uocantes illas factiuas ex quarum operationibus prouenit extra operationem praeter usum seu operationem ut ars fabrilis et domificatiua. Illas autem uocant actiuas ex quarum operationibus nihil prouenit extra praeter usum seu operationem ut ars fabrilis et domificatiua. Illas autem uocant actiuas ex quarum operationibus nihil prouenit extra praeter usum seu operationem ut ars equitandi seu cytharisandi. Et si quis ita uult dicere plus non quod uocaliter differunt ad plus. Tamen sic dicendo ars et prudentia non distinguerentur ultimo per esse habitum factiuum et habitum actiuum quod tamen intendit Aristoteles in hoc loco. Et quidquid dicatur de nominibus oportet ea quae predicta sunt intelligere si uolumus prudentiam ab arte perfecte distinguere. Ad quartum dicendum quod ratio non est quod non est talis domificatio quae est ipsa factio et spectat ad artem spectare etiam ad prudentiam sed alia ratione et posse dici actionem. Sed non proprie tamen sibi attribuitur. De speculatione dicendum est quod ipsa non est actus ipse prout sic actio spectat ad prudentiam. Nec spectat ad prudentiam tamquam actus prudentiae. Tamen concedi dicitur quod ipsa pertinet ad prudentiam sicut obiectum prudentiae eligitur per prudentiam uel sicut finis uolibilis quia prudentia praecipit eligere quae ad speculationem ordinantur. Speculatio ergo non est actus prudentiae sed sapientiae uel alicuius habitus speculatiui. Sed uelle speculari uel eligere studere quia ipsius speculationis est actus prudentiae. Speculatio enim quod est actus sapientiae et etiam actus prudentiae sicut finis eius quod ad finem. Propter quod dicit Aristoteles hoc quod prudentia praecipit sapientiae quia sed non illi. Praeter tamen concedi quod speculatio dicitur actio sed attribuitur quod ordinatur ad actum quod est actus prudentiae sicut eius obiectum uel eius finis et principium. Ad rationes principales dicendum est quod prima et secunda et forte aliae procedunt de actione et factione superius communiter sicut in principio capituli tamquam sumitur sicut dictum est. Et si tertia ratio concludat tamen eius solutio patet satis ex dictis. Et sic finitur quaestio.

Ctauo queritur utrum ars sit uirtus et arguitur quod non quia hoc dicitur quod uirtutes non sunt passiones nec sunt potentiae. Sed certo modo dicitur artes esse potentias. Dicitur enim aliquas potentias esse actiuas disciplinarum sed artes [illegible] dicitur prohibere an uirtus habentem perficiat et opus eius bonum reddat secundum hoc. Sed ars non reddit opus bonum sed bonum domificatorem et per artem domificatiuam fit domus in se bona et firma

qui tamen aliis valde male agit quia ad malum finem dirigit cum facit in quo peccat vel aliis dat eundem effectum sicut secundum artem
et contra prudentiam ideo etc. Arte enim utentes homines et secundum quod homo dicitur bonus homo ut patet 2° huius. Sed homo non dicitur secundum artem bonus homo quamvis multi arti-
fices sunt valde mali homines. Item virtutis non est virtus quia perfectio est in infinitum sed artis est virtus ut dicit auctor ideo etc.
Oppositum vult auctor. Dicendum sic tunc breviter ad questionem primo quod omnis ars est virtus quedam. Secundo quod nulla ars est virtus
hominis secundum quod homo. Primum quidem patet sic. virtus diffinitive vel descriptive est que habentem perficit et opus
eius bonum reddit ut 2° huius. Sed omnis ars est huiusmodi. probatio quia habens artem est ipse intellectus factivus qui perfectus est
factivus artes perficiunt ut notum est de se. Opus autem intellectus factivi est factum vel exterius et interius. Interius
est cognitio et iudicium de factibilibus. cuius operis bonitas est veritas ad quam secundum artes determinant intellectum factivum.
Operis autem exterius ab intellectu natum est regulari ideo et eius bonitas nata est esse tamen habere ex bonitate opera-
tionis interioris. quod autem ... quia ars reddit opus intellectus factivi bonum vel bene se habens. Item virtus attenditur secundum max-
imum et optimum opus in quod potest potentia. patet intellectus factivus secundum maximum et optimum opus in quod potest intellectus factivus
secundum quod est factivus est verum dicere circa factibilia et ad hoc ars determinat intellectum ergo etc. Secundum probatur sic. Illa non est
virtus hominis secundum quod homo que non reddit hominem bonum hominem simpliciter ut patet 2° huius. Sed ars non red-
dit hominem simpliciter bonum hominem quia multi sunt docti artifices et experti qui sunt mali homines puta intemperati
aut iniusti. Nec mirum quia per artem considerata tantum et secundum artis exigentiam potest domus fieri in se bona
et firma et pulchra propter malum finem sicut propter bonum et ita male habita malitia. Item virtus hominis
attenditur secundum opus maximum et optimum in quod homo potest. Sed opus optimum in quod homo potest non est circa factibilia circa que est ars
sed vel circa agibilia vel circa speculabilia cum circa ea enim nobilia debeat esse opus nobilius et melius ideo etc. Item virtus
alicuius non debet attendi penes eius partem inferiorem et viliorem sed vel secundum totum vel secundum eius
partem nobiliorem et excellentiorem a qua totum maxime natum est denominari. Sed intellectus factivus
est pars inferior quam sit intellectus activus vel speculativus ideo etc. Dicam ergo quod singulis partibus vel poten-
tiis in homine habentibus alias et alias operationes attribuende sunt alie et alie virtutes ipse determinantes eas ad
optima opera in que possunt. Alia enim est virtus oculi alia est virtus manus. Sed nulla virtus particularis
potentie principaliter dicitur virtus totius simpliciter nisi virtus partis seu potentie principalissime. Si tamen totum non habeat potentiam distinctam
a potentiis singularibus partium tunc non est inconveniens virtutem partis principalissime toti simpliciter attribuere quod sic dicitur
quod huius civitatis principalissimum esse videtur sic et homo et omnis alia congregatio. Ergo quelibet ars erit
virtus non hominis secundum quod homo sed intellectus factivi in ordine ad obiectum illius. erit autem virtus determinativa
intellectus factivi ... Ad rationes ergo intendendum est. Ad primam dicendum est quod virtus ... passio vel
est potentia ipse sed dispositio vel habitus potentie determinans potentiam ad optimum eius opus. Quandoque tamen vo-
catur largo nomine potentia extendendo ipsum ad habitus vel dispositiones ... potentiarum et ita artes
et omnes virtutes possunt dici potentie. Sicut dicit auctor primo rethorice quod virtus est quedam potentia acquisitiva
bonorum et conservativa et potentia benefactiva multorum etc. Vel dicendum quod virtutes et malitie sunt determinationes
potentiarum ad oppositum sed huiusmodi ars dicitur virtus magis determinat intellectum factivum ad verum iudicandum
circa factibilia. Sed quia in ordine ad opus exterius ars se habet ad opposita quia sicut per artem medicine
medicus potest sanare ita potest interficere ideo artes ut sic non ... potentie et indiget ad simpliciter bene operandum
alia virtute determinante eas videlicet prudentia aut morali virtute. Ideo eam bene dicit auctor quod aut erat vir-
tus. Ad aliud dicendum est quod nulle artes prohibent ea ratione qua sunt virtutes sed determinant intellectum ad
verum iudicandum sed ea ratione qua possunt eis uti male quo ad operationes exteriores preter virtutem

malicia. Non ergo per se prohibetur sed per accidens malicia ne eis utamur. Sevissima enim iniusticia habens arma primo politicorum. Ad aliud dicendum est quod ars reddit opus materiale intellectus factum bene se habens sed non determinat per se opus exterius nec ipsum appetitum ad finem bene se habere. Sed ad hoc indiget virtute ut dictum est. Alia ratio bene probat quod ars non sit virtus hominis secundum quod homo. Ad ultimam dicendum est quod ars non est virtus inquantum ipsa est virtus sed inquantum ipsa determinat intellectum ad verum iudicandum. Sed bene indiget virtute quo ad opus exterius ad hoc quod ordinetur in bonum finem quia sic erat oppositorum ex magis habebat sicut dictum fuit modo. Propter hoc questio vera est. Et sic est finis questionis.

Nono queritur utrum prudentia sit virtus intellectualis. Et videtur quod non quia virtutes intellectuales videntur posse amitti per oblivionem sed prudentie non est oblivio ut dicit aristoteles. Ideo etc. Item virtutes morales distinguuntur contra intellectuales ut habetur. Sed prudentia videtur esse virtus moralis. Auctor secundo quod sic determinat de prudentia cum temperantia fortitudine et iustitia. Ergo prudentia erit virtus moralis sicut et alie tres. Et confirmatur quia videtur quod ad moralem non pertineat primo determinare de virtutibus nisi de moralibus et quod si de aliis determinet hoc est intentione secundaria. Propter quod convenienter et duarum virtutum moralium ad alias virtutes in nobis virtutes morales sed omnes morales de prudentia determinaverunt. Ergo prudentia est virtus moralis. Item aristoteles volens ostendere quod suspicio et opinio non sint virtutes adducit hoc medium quia suspicione et opinione contingit falsum dicere. Sed habitu prudentie contingit falsum dicere vel per immobile aliquis circumstantie ignorantiam quod etiam ar de legislatoribus quia sicut prudentes leges ferre videntur et tamen leges aliquando ferunt [illegible] sicut dicit aristoteles in quarto huius. Et iterum quia habitu iudicamus de hiis que latent contingit falsum dicere. Prudentia autem sepe iudicat de hiis que latent quoniam prudentia est circa singularia et que ipsa iudicat. Constat autem quod non omnia singularia sunt in presentia sensus ut si prudentia consiliatur de invadendis aut repellendis non oportet inimicos esse presentes sed contingentia circa sunt extra sensum latent utrum sunt vel non sunt sicut dicit aristoteles in vi° huius et secundo methaphysice dicit aristoteles et quod singularia cum recedunt a sensu possunt corrumpi. Ideo non remanebit de hiis certa cognitio sed estimatio tantum. Ideo etc. Item opinio et suspicio non sunt virtutes ut dicit aristoteles. Sed prudentia secundum non transcendit certitudinem opinionis vel suspicionis quod patet quia iustus iudex nullum fert iudicium nisi per [illegible] certa per prudentiam et conclusum sic quod tamen iudex ad iudicium determinatur nullas habet nisi probabiles seu suspicabiles coniecturas solam opinionem vel suspicionem generantes. Ideo etc. Oppositum dicit aristoteles hic et in primo magnorum moralium. Dicendum est primo quod prudentia est virtus intellectualis. Secundo quod ipsa est virtus. Primum patet quia per prudentiam quantum ad quid nominis vel ad intelligimus quod habitum determinantem animam ad verum dicendum circa agibilia. Sed verum dicere spectat ad intellectum non ad appetitum seu aliam anime potentiam. Ideo etc. Secundo probatur quia omnis habitus determinans potentiam aliquam ad eius opus optimum est virtus illius potentie. Virtus enim actus est maximum in quod potentia potest ut dicitur primo celi et mundi et dicitur secundo physicorum quod virtus est dispositio perfecti ad optimum et ad optimum eius opus. Sed quedam anime potentia est intellectus practicus sive activus et prudentia determinat ipsum ad optimum eius opus scilicet ad recte consiliandum et verum dicendum de agibilibus. Propter hoc est probatum quod prudentia est virtus. Pro solutione premissarum rationum sciendum est quod de hoc oblivio circa quosdam intellectuales habitus contingere videtur quia tales habitus non sepe transeunt in actuale opus. Geometer enim non obliviscitur geometriam si sepe circa geometricalia speculetur. Possibile autem est ut habens aliquam speculativam scientiam vel aliquam artem non sepe consideret circa eas verbi gratia geometer vel tonsicator possibile est ut fiat mercator

et totum opus tenitorum et geometrie consideratori relinquat propter quod similiter in his accidit oblivio Si
prudentia connexa est virtutibus moralibus in tantum connexione sic dicatur per se et est actiua atque obligata cum
moralium virtutum propter quod necesse est prudentem operari continue secundum prudentiam practicam virtutum
nisi forte prohibeatur infirmitate tollente usum rationis Assunt enim nobis obiecta prudentie et mo
ralium virtutum atque exercere opera prudentie et virtutum Non est autem possibile virtuosum non
operari bene quantumque non si potest quia non esset virtuosus nec enim est ipsa virtus nisi quia ipsa operamur
quod oportet et quando oportet et quomodo et cum aliis circumstantiis patet ergo quod prudentie non est oblivio non ex eo quod
non sit habitus intellectualis sed ex eo quod necesse est prudentem continue secundum ipsam operari Hanc etiam causam
dicit auctor primo huius de permanentia virtutum et suarum operationum Sunt enim permanentiores uel disci
disciplinis et speculativis honorabilissime propter maxime et maxime continue vivere in ipsis beatos hoc
est assimulatur causa eius quod est non fieri circa ipsa oblivionem Ad secundam rationem dicendum quod pru
dentia non est virtus moralis per ea quia morales contra intellectuales distinguuntur et contra morales
secundum connexionem quod in moralibus una non est perfecta sine alia tamen concedi moralis dicatur quod dirigit omnes
virtutes morales in suis operationibus. Non enim dicuntur virtutes morales nisi inde quod prude
ntia determinatur propter quod de prudentia maxime declarare spectat ad moralem Ad aliam rationem Eustratius
duplicem assignat rationem secundum ... una est quod licet ars et prudentia quandoque declinant a vero propter obiectorum
contingentium variationem tamen ut in pluribus verum dicunt et ideo non sunt habitus viciosi sed boni Sed ista solutio
non videtur sufficiens quia non est opus esse nisi medium et esse ponenda ... quamvis ut in pluribus opinione verum dicimus
Item ista solutio videtur contra ... prudentiam quam omnis habitus verum dicentis quod autem ... veritatis dicens Si numquam quandoque verum di
cimus et numquam mentimur alius non contingentia vel esse contingentia alius hoc scientia et prudentia est et sapientia et intellectus
ideo alia ratio est quod ars et prudentia secundum de se sunt habitus veridici quod autem aliquando dicant falsum non est ex eis sed
ex instabilitate contingentium cum quod ... enim quod prudens semper recte se ... Etiam
excidit a fine multotiens que posuit a principio non ut ipse fallat dicens sed ut rebus ipsis commu
tatis Non ergo ille vituperandus est cum finem non potuit Sed laudandus quidem quam bene conat...
us est ... ergo prudentia habitus semper verorum ... Aliud autem quandoque non habitum instabi
litatis contingentium Sic autem non est de opinione non enim ... non ratione obiecti ... in ipsa quam
Aliud dicimus quod ex hoc ... quia ... habemus opiniones ... aliud scientie et ... deum
Tertia ratio solvitur per hoc quod ... prudentie ... operari ... operatur quod potest ... non simpliciter ... exigit obiecti et
circumstantiarum ... Nec ... oculi ... in discernendo colores in obscuro ... quando maior esset
virtus oculi qui posset in obscuro percipere colores confuse quam oculi qui discerneret colores in lucido Sic
non oportet dicere ... quia ... non producat ... quam inclinationis ... per quod maior sit virtus nature producentis
monstrum sed tamen ... producere non potest quia ab ... non attentio ... virtus nature in faciendo perfectum
sed in faciendo ex possibilibus quod melius est circumstantiis contingentibus attentis Sed ergo in ... acti
... attentio in semper iudicando vere quid sit melius aut peius simpliciter sed in vere iudicando quid sit melius
aut peius secundum quod est possibile ... magis et simpliciter his que cognoscere est in nostra potestate et eo modo quo ea
cognoscere est in nostra potestate et eo modo quo Si ergo ... prudentialis ... declinat
a vero propter ... aliquorum in facto consistentium ignorantiam hec non obstat quin prudentia
sit virtus ... Per hoc ... ad ultimam rationem Illa namque ... quo de agibilibus non

possem^q in amore h^c cognitionē q per probabiles aut suspicabiles coniecturas solū in nob' opinionē uel suspicionē generantes tū prudentia secundū talem notitiam conducēt hoc aut dicē agendum aut faciendum io nō ē inconueniens aliquas r̄ones solam suspicationē generantes spectare ad uirtutē actiuam intellectꝰ Sed tñ ea de quibus ē impetrare intellectus firmam et infallibilē h̄re notitiam demonstratiuā opinio uel suspicio uel aliud quodcumque istius quo contingit dicē falsum nō ē ē uirtus intellectus s; solum sciā intellectꝰ uel sapientia Et sic ē finis q̄onis

Sexto queritur utrum prudentia sit ab omni arte distincta Et uꝰ q non quia ille uirtutes sunt eedem que sunt circa idem obiectum et ꝓp eundem finē. Istius autem operatiuus maxime specificantur ex obiecto et fine et sic ē de arte et prudentia quia circa idem operatur in bello fortis qui p prudentiam operatur et miles qui p artē et ꝓp eundem finē scilicet ꝓp uictoriam Item dicit arꝰ l uj aut prudentis ē bene posse consiliari ipsa bona et conferentia nō s; partem puta qualia ad sanitatē uel fortitudinē s; ad bñ uiuē totū Ex quo uꝫ q posse bñ consiliari s; partē ptinet ad partem prudentie licet nō ad totam prudentiam quia ille nō pt bene consiliari ad totum uiuē qui nō pt consiliari ad totum uiuere qualꝫ ptē Sed constat q militarium actiuum ē bene consiliari secundū partē in arte militari de hiis que ad bellum spectant ad uictoriā obtinendam et nauigatoria de hiis que ad nauigandū ergo ista talēs artes sunt partes prudentie Oppositum ponit arꝰ et probat quia prudentia et ars circa distincta obiecta uersantur hoc quidem actibile illa factibile q neutrū sunt nec supponuntur continentur Neque enim factio ē actio neque actio factio ē ut dicit arꝰ Dicendum ē q ars et prudentia totaliter distinguntur sic q nec prudentia ē pars artis nec aliqua ars ē pars prudentie Istarum autem differentie multiplices assignantur Una ē ex parte obiectorum quamuis enim circa idem obiectum materialiter suppositum ars aliquando et prudentia operentur tamen circa obiecta formalia semper distinguntur Est enim obiectum artis factibile secundum quod factibile obiectum autem prudentie ē actibile s; inquantum actibile habet enim eadem res sit actibilis et factibilis tamen hoc ē secundum diuersas r̄ones sic de ea fuit prius Domus enim ē factibilis secundum r̄onē factionē que ē motus transiens in exteriorē materiam quo domus ē producta ipsa enim ē actibilis s; actus que ē interior electio faciendi domum ꝓp honestum fieri aut turpē et ꝓp media turpia aut honesta Ex hac autem differentia sequitur 2a q ars ē directiua factionis ut res facta sit in se bona et perfecta prudentia autem ē directiua actionis s; electionis interioris ut sit media mediorum honestorum et ad honestum finem Sequitur etiam 3a differentia ex parte finis finis enim prudentie ē honestum finis autem artis ē utile Omne enim quod arte factum ē nō ꝓp seipsum factum ē s; gratia alterius Et hoc ē quod dicit arꝰ factionis quod enim alterum finis actionis enim nō ꝓp est cui ipsi eupraxia finis Ex hoc autem uerum sequitur 4a differentia quam ponit arꝰ q artis quidem ē uirtus prudentie autem nō ē Ars enim nō respicit finē suum ipsius gratia quesitum io uirtute ulteriori indigemus ordinante artificium in debitum finē et talis uirtus ē prudentia s; prudentia finē respicit finē quesitum sui gratia honestum enim ē quod sua ui nos trahit et sua dignitate nos allicit ut dicit Tullius Sequitur etiam 5a differentia q prudentia uirtus operatiua ē uirtutibus moralibus Ars autem nō Quamuis enim ex parte r̄onalis concedatur utramque pars sensitiua uel etiam tota appetitiua tamen nō ē possibile dicere ipsum subditum dirigere si subditus fuit rebellis et malus ymo malitia appetitus ē innata corrumpere r̄onem sicut dictum enim fuit et postea magis dicetur puerit enim malus sicut

dicit Aristoteles sexto Ethicorum mentiri facit circa practica principia. Ideo enim dicit Aristoteles quod bonum practicum est veritas consona
habens appetitum rectum. Et si queras quare malitia non corrumpit artem sicut et prudentiam, dicendum est quod malitia appetitus est in hoc quod statuit sibi finem turpem vel quod in finem statutum tendit
per media inhonesta; prudentia autem est que honestum et turpe scrutatur, ars autem non. Ex quibus
sequitur tertia differentia quam ponit Aristoteles, quod in arte quidem volens peccans est eligibilior, in prudentia
autem minus peccans aut volens peccat secundum malitiam, vel cum quod ars scire potest, prudentia autem non. Secun-
da autem ars excusatur de peccato involuntario. Si enim peccat et non ex parte voluntatis, ut si ac-
cidit quod peccat ex defectu artis, prudentia autem de involuntario excusatur. Prudens enim numquam deficit
sicut ex defectu voluntatis, sed deficere potest propter vitium abilitatis aliquis et circumstantias in suo consilio et
ignorantiam. Est ergo quarta differentia quod semper operandum est secundum prudentie dictamen, non autem semper sicut ars docet.
Prudentia enim semper intendit honestum, quod est simpliciter bonum; ars autem non, sed intendit id quod possibile est et ad
bonum et ad malum. Si ergo velit tyrannus aliquis construere ad impugnandum iniuste
populum innocentem, non illud faciendum sed ab illo opere fugiendum; vel si latomus ad hoc faciendum
cogatur, tamen prout eius est possibile faciendum est id debile ac pigritate et tarde, cuius
oppositum ars docet. Et ob hoc etiam dictum fuit quod ars est virtus, prudentia autem non. Octava
differentia est quod artes speciales plures sunt, non habentes ad invicem connexionem, immo nulla est una continens
artes omnes factibilium. Ars autem domificatoria perfecte haberi potest absque arte coriaria et ceteris. Sed
virtutes et etiam solam certe prudentiam omnium agibilium sicut inde debet inferri. Nona differentia est quod ars
et aliam partem anime perficiunt ars et prudentia. Hec quidem mentem activam, illa vero fac-
tivam. Huiusmodi ad primam rationem respondendum est: sicut visum fuit quod ars et prudentia necessari-
um idem obiectum formale sumptum non habent eundem proprium finem. Ars enim per arte militie intendit
finaliter victoriam et operatur ad eam in bello secundum quod rei fuerit extra et ex terrori factione et
non curat ad quem ulteriorem finem victoria ordinetur an ad bonum vel ad malum. Eodem
enim modo militaret pro tyranno et contra tyrannum. Fortis autem non intendit finaliter victoriam se-
cundum pacem vel salutem populi vel ad tale per se bonum et honestum, unde nec umquam bel-
laret pro tyranno vel ad impugnandum innocentes. Semper enim statuit sibi finem bonum
simpliciter et intendit in ipsum quantum potest per honestiora media pervenire. Ad aliud dicendum est quod unus est
humane vite finis ultimus et principalis in quem omnes tenent ordinate omnes hominis operatio-
nes vel propinque vel remote, si recte erunt bone. Et si non non sic dictum fuit in primo libro quod non est
bonum nisi per causas finales ut dicitur secundo Metaphysice. Ille ergo finis quodammodo virtualiter complectitur
in se omne humanum bonum. Cum ergo omnia hominis opera secundum quod huiusmodi ad bonum simpliciter ordinatur ad
illum finem manifestum est quod qui potest bene consiliari de hiis que conferunt homini ad bene vivendum to-
tum, talis autem est prudens, quia prudens est finem simpliciter bonum sibi statuens, nihil autem est simpliciter bonum
nisi ille finis ultimatus vel quidquid aliud inquantum ordinatur in ipsum sicut dictum est.
Patet ergo quomodo prudentis est posse bene consiliari ad bene vivendum totum. Si quis dicat quod ad hoc scilicet quod ad
ipsum spectat posse bene consiliari sed contra prout dictum est quod ulterius contra sed quod quilibet talis potest in illum ultimum finem
ordinatur. Si tamen quis consideret sicut se absque eius virtute in ultimum finem non posse bene consiliari ad talem per eo
quod esse prudens, sed potest esse ars sicut dictum fuit. Navigator enim consiliatur quomodo pertingat trans mare

sine corpore et diminutione periculo. prudentis autem est posse bene consiliari utrum sit simpliciter bonum
et honestum transire mare et per que media possibile sit hoc honeste fieri. patet ergo quod aliud et aliud spectat
ad artem et prudentiam posse consiliari bene secundum partem propter quod ratio non concludit. Sic quod istud.

Undecimo queritur utrum intellectus sit virtus. Et arguitur quod non quia intel-
lectus est una potentia anime. Et virtus non est pars in potentia ut dicitur 2° huius. Et si dicatur
quod ibi equivocatur de intellectu quia intellectus aliquando capitur pro potentia intellectiva aliquando
pro habitu principiorum per se notorum et indemonstrabilium primo ergo modo non est virtus sed secundo. Contra
quia potentia per se determinata sufficiens ad actum non indiget habitu sibi superaddito circa illius ac-
tus. Sed potentia intellectiva est per se determinata sufficiens ad dicendum verum circa prima principia in tan-
tum quod circa ea mentiri non potest ut 4° methaphisice et 2° unde dicitur philosophus in foribus quis delinquet. Item virtus
difficile est omnis artis et virtutis 2° huius. Sed verum dicere circa principia prima non est difficile cum sint per se
nota. ergo intellectus quo dicimus verum circa principia non est virtus. Item nulla virtus est nobis a natura
2° huius. Sed intellectus quo verum dicitur a natura circa principia innatus est nobis a natura. Unde commentator 2° methaphisice dicit
quod principia sunt nobis naturaliter cognita et 1° physicorum dicitur quod innata est nobis via ex notioribus nobis in
notiora nature. hec autem via non aliud est quam nobis innata est quod habitus principiorum. Item omnis virtus est
circa id circa quod contingit diligere et errare. Ad hoc enim ponitur virtus ne potentia erret circa
obiectum suum. Si igitur non posset errare non indigeret virtute sed circa prima principia non contingit errare
ut dictum est. Oppositum dicit aristoteles. Sciendum quod omnis demonstrationis oportet aliquando esse principia prima indemonstrabilia
que tamen oportet esse scita et credita magis quam conclusiones sicut dictum est primo posteriorum. Et non oportet dicere sicut aliqui
dicunt quod talia principia que simpliciter indemonstrabilia sint sit unum tantum aut duo aut pauca sed illa que
posita sunt in 4° methaphisice primo cum oportet esse principia indemonstrabilia vel plura quot sunt conclusiones demonstra-
biles saltem quarum una non demonstratur per aliam. Quod sic patet sint due conclusiones a et b
quarum una per aliam non demonstratur oportet quamlibet esse demonstratam per duas premissas. Eedem autem pre-
misse eandem inferunt conclusionem ut 1° methaphisice nisi forte fuerit transpositio. Si autem fuerit transpositio tunc conclusiones erunt
solum differentes sicut propositio convertens et conversa premisse ergo demonstrantes a vel erunt ambe eedem premisse
demonstrantibus b vel ambe diverse vel una eadem et alia diversa. Si ambe sint eedem tunc erit ea-
dem conclusio a et b sicut dictum est quod autem est contra positum. Si vero ambe fuerint diverse vel altera
earum tunc habeo quod a et b demonstrabuntur per quatuor premissas vel saltem per duas ab invicem diversas que si sint indemonstrabiles
habebitur propositum scilicet quod tantum duarum conclusionum erunt indemonstrabilia principia tria autem si autem fuerint demonstrabiles procedetur
de demonstrationibus earum sicut prius et habebitur intentum. Oportet ergo quod unde quamlibet nobis habere non
indemonstrabilia principia. Secundo videbitur an circa verum dicendum circa ea procedens sit habitus in intellectu distinctus ab in-
tellectu potentia. 3° videbitur an talis habitus sit virtus. Quantum ad primum sciendum est quod loquendo large de demonstratione
prout demonstratio se extendit ad particulares vel actuum operationes quibus concludimus hoc singulare esse
faciendum aut non faciendum aut prosequendum vel non prosequendum vel faciendum in isto loco vel in illo
et nunc vel tunc principia demonstrationum indemonstrabilia non solum sunt universalia sed singularia. Non enim est possibile ex pre-
missis universalibus conclusionem singularem sillogistice fieri concludere. Si enim scio quod omnis homo est rationalis non te
concludam quod hoc demonstratum est rationale nisi sciero quod hoc demonstratum sit homo propter quod dicitur primo huius quod ratio-
nes de universalibus et exclusive in actibus humanis singularibus existentibus. Actiones enim et generationes sunt

tamen singularia

aut singularia ut dictum est prohemio metaphysice. Sunt ergo principiorum indemonstrabilium quedam singularia quedam
universalia. Singularia autem communiter non fiunt nobis aut sensu aut memoria aut experimento verbi gratia sensu sit nobis notum
hunc hominem moveri hunc ignem esse calidum multa esse que sunt memoria non notum est nobis hunc hominem tunc
curatum esse ignem fuisse calidum illum hominem tunc comedisse reubarbarum ipsum tunc fuisse a colera pur-
gatum. Experimento autem fit nobis manifestum quod iste ignis quem nunc sentimus est calidus quod hoc
reubarbarum est colere purgativum. Quod enim vidimus in multis singularibus de quibus memoriam
habemus hoc experimentali virtute cognoscimus esse vel fore in aliis consimilibus singularibus. Tunc autem
intellectus formans universalem conceptum in multis huiusmodi singularibus assumit sibi universale principium certum
tum ut quod omnis ignis est calidus quod omne reubarbarum evacuat coleram et cetera. Et si queras quot
oportet esse perceptiones memorias et experientias ad tale principium esse creditum et notum. Ad hoc
respondet commentator 1o physicorum commento 20 dicens quod iudicium universale non acquiritur in pluribus rebus nisi post
maximam considerationem de pluribus individuis. Et dicit quod hec diversificantur secundum magis
et minus secundum naturam principii et naturam considerantis. Propter quorum evidentiam est movenda sunt dubia
aliquorum circa predicta. Videtur enim quibusdam nullum tale universale videlicet quod sit nobis notum
per experientiam esse principium indemonstrabile. Primo quidem non est principium quod non est per se manifestum.
Secundo non est indemonstrabile quia non sillogistice tamen inductive demonstratur ut dicit commentator 1o physicorum commento 20 ubi
supra quod alius est modus inductionis demonstrativus etc. Item quia non inducuntur omnia particularia quam aliquam
acquirimus nobis universalem certificationem ex consideratione multorum singularium numquam complectentur
omnia singularia. Et dicit quod si hoc inductio habet universalem in terminatione hoc autem non videtur esse ve-
rum quod universalis propositio nobis fiat non per experientiam in multis singularibus. Item ex hoc videtur differre
principia quorum est intellectus a conclusionibus quarum est scientia ars vel prudentia quod principia sunt
nobis naturaliter cognita conclusiones autem nobis ex precognitis innotescunt. Cum ergo id universale quod nobis fit
cognitum per sensum memoriam aut experientiam vel inductionem non sit nobis naturaliter cognitum sed ex pre-
cognitis acquisitum videtur quod nullum tale debeat dici principium cuius est intellectus sed scientia arte vel
prudentia. Item de principiis singularibus dubitatur utrum sint in sensu vel intellectu nam si di-
camus quod in sensu tunc ipsorum non est intellectualis habitus de quo querebamus propter quod videtur esse
ad propositum nec est sufficienter ea esse in sensu cum non sensus sed intellectus sit ille qui scientiam artem vel
prudentiam format ex principiis. Si autem dicas quod sint in intellectu sed tamen eorum cognitio a sensu
accepta est tunc non videtur quod eorum cognitio vel habitus cognoscitivus debeat dici intellectus quoniam non ex alio vi-
detur alia cognitio vel habitus dici intellectus nisi quia sunt ab ipsis intellectus nam non ab alio causatur.
Et iterum cum intellectus sublimior sit et potentior sensu non videtur quod intellectus ex certitudine sensus
debeat sibi certitudinem assumere sed potius econtra propter quod sepe videmus quod errorem sensus corrigit intellectus.
Ad hec autem et omnia huiusmodi dubia dicendum est secundum Eustratium quod sensus seu sensibilis inductio vel experientia non
constituunt talem intellectualem cognitionem nec eius causa sed solum ministerialiter representando sensibilium
species ipsi intellectui intellectu autem agente et quod fiunt de potentia intellectis actu intellecta ut dicit commentator 3o de anima
quem intellectum agentem videtur invenisse primo post notare verum doctorem qui mentes nostras illuminat et
veritatem docet. Sic ergo quecumque nobis credita fiunt apud intellectum per sensum aut sensibilem inductionem aut
per experientiam absque alio ex principiis aliis prioribus intellectualem cognitionem debent dici intel-

lectualia principia et incredibilia quorum cognitio uel habitus dicitur intellectus quia cognita non sunt et credita principaliter nisi ex lumine naturali intellectus. Nec obstat quod talia principia inductione sensibili cognoscantur quoniam inductio gratia forme non de necessitate concludit nunquam enim per inductionem complexionum potest omnia singularia cum sint infinita. Unde si tu sic arguas iste ignis calefacit et iste et sic de singulis igitur omnis ignis calefacit oportet quod tu dicas quoniam tu scivisti quod sic est de singulis quoniam antecedens accipis in premissis tu non potes quod per sensum quod singulos nunquam sensisti. Et iterum si ita novisti de singulis aut tu cognovisti eos omnes secundum eorum rationes singulares et proprias quod est impossibile uel secundum eorum communem rationem et tunc idem esset cognoscere quod omnis ignis calefacit et ita consequens accipitur in premissis. Ergo patet quod inductio non de necessitate concludit gratia forme. Sed intellectus percipiens in multis singularibus ita esse et nullam videns rationem propter quam non deberet ita esse in aliis. Cogitur ex eius inclinatione naturali ad verum concedere quod ita sit in aliis et sic tandem in illis principiis credulitate firmatur. Dico ergo esse intelligendum quod inductio licet inveniendi in venatione non quia certificat simpliciter sed manifestative sicut dictum fuit. Utrum autem tale principium sic per inductionem acceptum uel per experientiam debeat dici per se notum uel non dici potest quod non sunt complexa principia per se manifesta per privationem omnis prime notitie tam incomplexe quam complexe quoniam licet per primam intellectus operationem terminos simplices apprehendit prius quam per secundam operationem eos componendo uel dividendo. Sed complexorum principiorum quedam sunt quorum terminis ratione ad rationes dictas quid nominis se manifeste includunt ita quod ipsis notis statim appareat intellectui quod supponunt pro eodem uel etiam se manifeste excludunt ita quod ipsis notis statim appareat quod non supponunt pro eodem. Et talia principia sunt intellectui nota terminis per se manifesta per privationem cuiuslibet prime notitie complexe sive in sensu sive in intellectu nisi forte illa complexa notitia requiratur ad notitiam dictam quid nominis terminorum huiusmodi forte principia essent ens est ens substantia est ens albedo est color homo est animal uel etiam albedo non est nigredo totale non est in toto mortuum non est vivum. Non contingit idem simul esse et non esse. Necesse est quodlibet esse uel non esse et sic de multis aliis principiis tam cum aliis quam separatibus. Alia autem sunt complexa principia quorum terminorum quam ad rationem dicentem quid nominis nec manifeste se includunt nec manifeste se excludunt oportet tamen medium per quod tale principium possit ex manifestioribus necessario concludi. Dicam ergo quod talia principia ad hoc quod in sua veritate fiant intellectui manifesta indigent quod in sensu fiat uel fuerit notitia prima complexionis terminorum et istorum principiorum quedam sunt statim intellectui credita ex una sensatione prima. Alia vero ex paucis. Alia autem indigent multis primis sensationibus et memoriis et experientiis sicut dictum fuit. Ista tamen principia dicuntur per se manifesta per privationem principiorum complexorum priorum per que possunt de necessitate concludi et huiusmodi forte principia sunt tam singularia quam universalia ut quod iste ignis est calidus iste homo currit ille asinus currit omnis ignis est calidus omne reubarbarum sanat coleram et sic de multis. Et hoc sit dictum de primo articulo.

Quantum ad secundum articulum rememorandum est quod principiorum quedam sunt quorum rationes dicentes quid nominis terminorum sic manifeste se includunt uel excludunt quod notis terminis intellectus necessario veritati assentit et non potest dissentire. Alia autem sunt quorum rationes terminorum non sic manifeste se includunt uel excludunt propter quod cum talia principia primo offeruntur intellectui intellectus non necessario assentit veritati ipsorum sed potest dissentire propter quod circa primum modum principiorum non contingit errare

nota terminis. Circa secundum autem modum contingit [illegible]. Igitur quantum ad secundum modum principiorum non videtur esse dubium quin ad
prompte faciliter et firmiter dicendum verum indigeamus habitu acquisito superaddito intellectui possibili quia potentia videtur ea nec
ipsa est innata dirigere et errare non est seipsa sine habitu superaddito determinata sufficienter ad firmiter prompte et
faciliter dirigere et nunquam errare. Dicendum quantum ad primum modum principiorum dicunt aliqui quod in intellectu
praeter potentiam intellectivam nullus ponendus est habitus superadditus nisi propter alterum duorum quorum primum
est ut potentia se habens ad opposita determinetur per habitum ad unum oppositorum quemadmodum appetitus per forti
tudinem determinatur ad sustinendum et expectandum pericula sicut oportet per timiditatem ad ipsa fugien
dum. Secundum est ut potentia ad unum certum opus determinata transeat in opus illud firmiter
et perfecte prompte et faciliter. Intellectus autem propter neutrum istorum videtur circa principia indigere
habitu superaddito quia statim a principio quod talia principia sibi occurrunt nobis terminis notis ipse per
seipsum sic est determinatus ad dicendum firmiter verum prompte et faciliter quod statim assentit eis et non
potest eis dissentire. Alii autem dicte rationi assentientes dicunt in intellectu nullum esse ponendum acqui
situm habitum ad dicendum verum circa huiusmodi principia. Concedunt tamen in eo ponendum esse habitum non acquisitum
sed naturalem insitum intellectum quem quidam vocant intellectum agentem. Alii autem vocant
ipsum intellectuale lumen quod in anima humana simul creatum est ab ipsa anima ab intellectu divino. Quemadmodum gravitas
et levitas simul cum formis corporum elementorum creantur [illegible] principiorum quod dans formam dat
omnia consequentia formam. Alii autem eidem rationi assentientes concedunt in intellectu habitum esse ponendum acquisitum ad dicendum verum circa ista
principia. Sed illum habitum nihil aliud esse dicunt quam notitiam vel actualem vel habitualem ipsorum terminorum principiorum. De his autem opi
nionibus hoc concedi oportet quod ad notitiam intellectualem principiorum complexorum [illegible] intellectum agentem [illegible] et requirit
notitiam praeviam. De lumine autem intellectuali huic superaddito possum dicere quod nulla videtur nos cogere necessitas ad ponendum
praeter intellectum agentem cum huiusmodi intellectus sit agens ut dicitur 3° de anima sicut lux quod enim alia luce vel lumine
indigeat. Sed nunc hoc omnino nihil vel parum facit ad propositum. Nos enim in presenti de tali habitu non inqui
rimus sed querimus an ex actuali notitia principiorum derelinquatur in intellectu aliquis habitus qui non erat ante
huiusmodi actualem notitiam quemadmodum ex operibus fortis fit habitus in appetitu inclinans ipsum ad operandum
fortia et quemadmodum ex actibus citharizandi derelinquitur in manu corporalis habitus quo manus redditur et
habilior redditur ad citharizandum prout dictum est in 2° libro quod habitus ex qualibus operationibus
generantur ad similes inclinant. Non ergo quaerimus utrum ad dicendum verum circa principia requiratur notitia praevia
terminorum sed quaerimus utrum ex dicendo semel vel pluries verum circa principia generetur habitus in intellectu
inclinans sive firmans vel habilitans ipsum ad dicendum verum circa ipsa principia. Et forte non obstan
te ratione superius inducta non est irrationabile dicere quod ex actuali notitia principiorum praedictorum generetur habitus inclinans in
clinans aut firmans intellectum ad assentiendum illis principiis. Sciendum tamen quod non dico quod talis habitus sit
necessarius ad dicendum verum circa ista principia quemadmodum etiam non oportet quod habitus scientificus sit necessarius ad
assentiendum conclusionibus et dicendum verum circa eas nec habitus iustitiae ad operandum iusta sed talis habitus ut ap
paruit in 2° generatur ex pluribus operationibus. Manifestum est enim quod quando aliqua primo nobis dicuntur
nos absque habitu primo ad hoc nos inclinante vel determinante cogimur per notitiam praemissarum syllogismi
debito modo ordinatarum ad assentiendum conclusioni et ad concedendum eam esse veram. Ita ergo et si non sint nobis termini
multorum principiorum complexorum nos ex naturali inclinatione intellectus cogimur absque habitu primo concedere ipsa principia esse vera.
Tamen sicut videbis circa conclusiones ita oportet ymaginari circa principia. Cum enim quando fuerit determinatum in propositione sophistica ad opp

occurrentes forte ubi insolubiles assensus seu adhesio quam virtute demonstrationis habes ad
illam conclusionem debilitabitur licet tamen non posses contra conclusionem dissentire. Mens enim ligata non potest
ita firma esse sicut si esset libera ab omni ligamento. Semper enim ad ligamentum aspiciens formidat
nisi assuetudo tollat formidinem. Sicut enim assuetudo sustinendi terribilia frangit formidinem
vel timorem quem circa terribilia innata sunt inferre, sic assuetudo aspiciendi demonstrationem et assen-
tiendi conclusioni firmat adhesionem et tollit formidinem quam innate sunt inferre sophistica-
tiones in oppositum occurrentes. Verum autem est in hiis. Immo nos videmus si quis per modicam exhor-
tationem vel solum forte per audire diu consuescit alicui dicto assentire, licet falso, tamen firmata
est eius adhesio quod frangi non patitur etiam si sibi oppositum demonstraretur. Unde secundo metaphysice dicitur
quantam vim habeat quod consuetum est leges ostendunt in quibus fabularia et puerilia magis quidem va-
lent cognitione de hiis propter consuetudinem. Propter quod etiam dicitur a Commentatore in prologo tertii physicorum quod ideo fides vulgi
est fortior quam fides philosophorum, quia vulgus non assuevit audire aliquid plus audire multa. Si ergo est opinan-
dum quod cum nobis proponuntur principia firmissima licet intellectus noster eis assentiat et non possit eis dissentire, tamen
aliquando propter sophisticationes in oppositum occurrentes contingit adhesionem debilitari et quandam formidinem ge-
nerari. Et hoc expertus sum de pluribus principiis vel multis. Quesivi enim a pluribus vetulis in pluribus viris utrum
crederent quod ipsi possent simul comedere et non comedere. Et statim respondebant quod non. Tunc ego sicut ar-
guebam eis: vos scitis quod deus est omnipotens, ipse potest totum mundum annihilare. Creditis ergo necne quod
deus posset facere quod vos simul comederetis et non comederetis. Et videbatur michi illas in hoc concede-
dum est ergo quod ex frequenti consideratione et adhesione circa prima principia omnino notissima fir-
mantur assensus et adhesio sic ut non adveniat formido. Sed non firmatur hec adhesio nisi per
habitum ex frequenti consideratione et adhesione derelictam in intellectu quo habitu intellectus inclinatur
et si non ad assentiendum simpliciter, dicitur principiis tamen ad firmiter assentiendum et non formidandum
per quascumque apparentias obviantes. De tertio autem articulo dictum est quod habitus predictus quo intellectus firma-
tur ad dicendum verum circa principia est virtus licet virtus posterius alteri sit operi perfectissimo quod potest. Sed dicitur habitus
dictat intellectum ad opus perfectissimum in quod ipse potest in ordine ad principia in eminentia quia dictat ipsum ad
firmam adhesionem veritatis tamen esset in posse ad infirmam adhesionem. Ergo talis habitus est virtus ipsius
intellectus in ordine ad indemnitatem principii. Tunc ergo ad rationes dicendum est. Ad primam quod si intellectus sit determinatus
ad dicendum verum circa principia aliquando tamen non est determinatus ad dicendum verum firmiter et sine quacumque formidine. Ad aliud dicendum est
quod si non est difficile dicere verum tamen difficile est esse firmum sine formidine. Ad aliud dicitur post quod a natura determinati su-
mus ad dicendum verum circa aliqua principia tamen non firmiter determinati a natura ad firmiter dicendum verum et sine formidine.
Ad ultimam dicendum est quod si circa aliqua principia non contingit errare negamus, ea tamen quantum est ex se non omnino firmiter assen-
tire etc. Et sic est finis presentis questionis.

UNDECIMO QUERITUR UTRUM sapientia sit intellectus et scientia. Et quod non quia
una habitus intellectualis non est duo habitus intellectuales. Sed sapientia est unus habitus
intellectualis. Intellectus autem et scientia sunt duo habitus intellectuales. Aliter non essent quinque
habitus intellectuales sed quatuor, cuius contrarium dicitur. Item compositum non est partes ex quibus componitur. Sed sapientia com-
ponitur ex intellectu et scientia, ut dicitur circa principium in fine sexti metaphysice et in fine octavi. Hec enim sillaba
ba non est b et a, nec idem est ut ibi dicitur. Amplius Aristotiles primo magnorum moralium expresse. Item secundo

quod phisica uel mathematica possit ita dici sapientia sicut methaphisica quoniam est similiter ut patet per prohemium methaphisice quoniam patet quod sicut methaphisica considerat et continet principia per que demonstrat et conclusiones quas demonstrat ita mathematica et phisica et omnes alie scientie. Item si sapientia claudat in se ratione intellectum et scientiam tamen non potest esse formaliter utrumque sed uel intellectus tantum uel scientia simpliciter. Ideo non debet dici scientia uel scientia tantum et tamen non debet dici intellectus nec scientia. Oppositum scribit aristoteles et probat dicens: Oportet ergo sapientem non solum que ex principiis scire sed et circa principia uerum dicere quare utique erit sapientia intellectus et scientia. Causa ergo sunt modi distinguendi sapientiam ab intellectu et scientia. Quidam enim dicunt quod in demonstratione scientifica et demonstrante propter quid oportet esse principia prius nota et eorum notitia pertinet ad habitum qui dicitur intellectus et oportet ibi esse conclusionem demonstratam uel demonstrandam cuius notitia pertinet ad scientiam. Sed nec iste notitie sufficiunt sed oportet ibi esse connexionem principiorum ad conclusionem scilicet oportet cognoscere non solum quod principia sint uera et quod uera sequitur quod quod est uera per uirtutem principiorum. Et hec tertia notitia pertinet ad sapientiam. Licet enim hee tres notitie concurrant in eadem demonstratione tamen formaliter distinguuntur. Aliud enim est cognoscere quod terra interposita est inter solem et lunam et aliud quod luna eclipsatur et aliud quod ipsa eclipsatur propter dictam terre interpositionem. Et illam tertiam notitiam uocat aristoteles in diffinitione ipsius scire primo posteriorum cum dicit Et quoniam illius causa. Contra istum modum dicendi arguitur quia sequitur quod omnis scientia demonstratiua propter quid quantumcumque esset de entibus infimis et uilibus diceretur sapientia sicut et ipsa methaphisica. Cuius oppositum patet apparet primo methaphisice et ethicorum 6° ubi dicit aristoteles: Sapientiam esse honorabilissimorum. Sed ad hoc respondendo patet quod sicut in homine ponimus uirtutem secundum quid et uirtutem simpliciter. Dico uirtutem secundum quid que perficit hominem non secundum totum nec secundum partem eius principalissimam sicut sunt artes que solum perficiunt hominem secundum intellectum factiuum. Dico autem uirtutem simpliciter que perficit hominem simpliciter secundum totum uel secundum partem principalissimam a qua totum uirtutem est simpliciter denominatum. Et sicut in homine est dare prudentiam secundum quid et prudentiam simpliciter. Et dico prudentiam secundum quid secundum quam homo non dicitur simpliciter prudens homo sed prudens miles prudens nauta. Et dico prudentiam simpliciter secundum quam dicimus hominem simpliciter prudentem hominem de qua prudentia simpliciter locutus est aristoteles dicens uidetur autem prudentis esse posse bene consiliari circa ipsi bona et conferentia non secundum partem sed ad bene uiuere totum. De prudentia autem secundum quid locutus est cum subdit Signum autem quia et circa aliquid prudentes dicimus cum ad finem aliquem studiosum bene ratiocinabuntur quorum non est ars. Ita dicimus in homine aliam esse sapientiam secundum quid secundum quam homo dicitur sapiens mathematicus aut sapiens medicus. Aliam autem sapientiam simpliciter secundum quam dicimus hominem simpliciter sapientem hominem. Et est illa que conuenit homini secundum eius partem et potentiam excellentissimam et circa obiectum excellentissimum. De sapientia ergo secundum quid loquitur aristoteles prohemio methaphisice cum dicit artifices sapientiores esse expertis et architectores sapientiores manu artificibus. De sapientia autem simpliciter loquitur scilicet dicens eam esse circa primas causas et propter hoc non esse actiuam sed speculatiuam et ipsam solam esse liberam et diuinam et honorabilissimam. Similiter in 6° huius loquitur de sapientia secundum quid cum dicit sapientiam autem in artibus certissimis secundum artem assignamus Fidiam lathomum polikaton statuificem. Deinde subdit de sapiente simpliciter dicens Esse autem quosdam sapientes existimamus totaliter etc. Dicetur ergo quod ita in processu phisico aut methaphisico aut ubicumque contingit effectum demonstrare simpliciter per causam est dare sapientiam totaliter distinctam ab intellectu et scientia sicut in methaphisica sed sapientia in processu methaphisico propter excellentiam debeat dici magis simpliciter sapientia. Sed paulum

me ceteros suo animus simpliciter aptum. Et tunc in quantum hoc possit rationabiliter sustineri dicetur ergo quod sapientia non
est formaliter intellectus et scientia sed quidam materialiter et suppositive quia secundum notitiam principiorum ut secundum notitiam conclusionum
dicitur sapientia formaliter sed secundum notitiam causarum quam cognosco non solum esse hoc et ideo sed hoc esse propter quid
aliquis potest dici quod sola metaphysica potest dici sapientia si loquamur solum de habitibus intellectualibus nobis
humanitus acquisitis prout de his loquitur aristoteles. Ipsa enim metaphysica differt ab aliis scientiis quia considerat
et tamen prima principia complexa doctrine communissima ut ait quarto metaphysice et tamen prima principia complexa sic tamen de-
um et intelligentias. Alie autem scientie considerant tamen principia speculativa non prima principia doctrine communissima tamen sed
latitudines quod quando negat ea ipse negans concedit aliquid ex quo potest esse arguere contra eum du-
cendo ad redargutionem. Sed autem non est de principiis specialibus propter quod metaphysica et logica habent
viam contra negantes sua principia et non alie scientie sicut dicitur primo physicorum et tamen quarto metaphysice. Nec
credas quod talis modus procedendi sit sophisticus sicut aliqui putant immo est verus processus non tamen
ad probandum simpliciter sed ad redarguendum negantem ideo talem processum notat aristoteles elen-
chum. Elenchus enim non est sillogismus sophisticus sed est verus sillogismus contradictionis id est ducens ad
inconveniens contradictionis quod potest accipere tamen vera ea que respondens concedit et sunt falsissima. Ex quibus
patet quod metaphysica duobus modis se habet ad principia: uno modo per modum intellectus et habitus qui concedit ea sine probatione ex
sola naturali inclinatione intellectus ad ipsum verum. Alio modo per modum scientie inquantum habet viam ad redar-
guendum de ipsis clarificate negantes. Ideo sapientia simul dicitur intellectus et scientia. Sed quamvis ista
sententia videatur esse vera tamen non satisfacit dicto aristotelis. Nam aristoteles non solum vult quod sapientia sit intellec-
tus et scientia tamen prima principia doctrine sed tamen prima principia complexa que sunt deus et intelligentie. Unde dicit quod sapientia
est intellectus et scientia honorabilissimorum natura et ista honorabilissima dicit esse multum homine diviniora
sed natura puta principia manifestissima ex quibus mundus constat. Et ideo dicit sapientiam esse tamen admirabilium et diffi-
cilium et divinorum et talia sunt deus et intelligentie ut etiam patet prohemio metaphysice propter quod. Alii subtilius
intuentes dicunt quod cum omnis nostra cognitio intellectiva dependeat aliquo modo ex sensitiva nos non pos-
sumus nisi ex sensibilibus ascendere ad notitiam separatorum tamen que sapientia principaliter versatur quod cum
sensibilia valde sunt improportionata substantiis illis separatis ipsa non sunt sufficientia media ad ducendum
in sufficientem notitiam illarum nisi intellectus noster ex proprio lumine naturali esset capax amplioris notitie de ipsis
substantiis quam esset illa que possit haberi de eis virtute sensitivorum immo dicunt ipsi quod illud lumen nostri intellectus
propter nimium aspectum ad ista sensibilia obumbratur ut sapiens possit [illegible] abstractorum propter quod oportet
in appetitu sedari passiones sensibiles ut non habeat intellectus aspectum ad sensibilia quibus sedatis depura-
tur eius lumen et possumus intueri clare substantias separatas illa claritate que est humana nec potest haberi
nisi ob quod dicitur est in fine primi magnorum moralium quod prudentia sit preparatrix sapientie que coercens
passiones et temporans preparat locum sapientie ut ab ipsis non impedita possit in proprium opus. Dicetur
ergo quod metaphysica que secundum aristotelem proprie dicitur sapientia in quantum versatur circa substantias separatas habet se ad huiusmodi substantias primo
per modum scientie inquantum non potest nisi per sensibilia venire in notitiam earum. Secundo per modum intellectus inquantum
ultra sensibilium exigentiam intellectus proprium lumen sapit naturas earum. Et forte quod omnes predicti dicunt ideo non
opponuntur adinvicem. Ad rationes ergo principales dicendum sed prima innuit quod sapientia non est formaliter intellectus et scientia
sed materialiter modo predicto. Vel dicendum est iuxta secundam viam quod proprie sapientia intellectus et scientia sub-
stantie distincti sapientia non est intellectus et scientia. Secundo modo et quam virtute luminis intellectus et sue

Nam intellectus est habitus principiorum specualium per se notorum. Scientia autem est habitus conclusionum ex se dubiarum per prius et posterius demonstratarum. Sapientia autem est habitus principiorum primorum et certissimorum que modum habent intellectus inquantum concedit ea per se et scientie inquantum potest arguere de eis contra negantes. Vel dicendum est breviter quod utroque modo consimili sicut sapientia non est formaliter intellectus nec scientia sed est habitus cer[illegible] alia que nos nec ex se tamen nos sabilia sed nobis non tamen virtute mediorum per que et nos ducamur in notitia ipsorum. Sed secundum utrumque modum simul [illegible] quod simul participat modum seu virtutem intellectus et scientie. Et sic patet ista questio.

Tercio decimo queritur utrum prudentia sit una tantum circa obiecta omnium moralium virtutum. Et arguitur quod non quia vel ipsa obiecta sunt realiter distincta vel non. Si dicatis quod sic ergo circa ea erit distincte prudentie cum habitus distinguantur per obiecta. Si autem dicatis quod non videtur falsum quia tunc sequeretur quod virtutes morales non erunt distincte sed una tantum quod est falsum. Item non minus distinguuntur ea circa que prudentia versatur quam ea circa que operantur artes factive. Sed propter distinctionem factibilium artes sunt plures ergo propter distinctionem agibilium prudentie erunt plures. Item dicit Aristoteles quod ratione et eadem dicuntur per prudentiam et appetitum prosequi sicut per morales virtutes. Ergo sicut oportet plures ponere virtutes morales propter diversa prosequibilia ita oportet ponere plures potentias propter diversa [illegible]. Oppositum dicit Aristoteles in fine huius sexti libri qui per hoc intendit probare virtutes morales non posse separari quia connectuntur prudentie uni existenti. Dicendum est cum philosopho quod prudentia est una tantum circa obiecta omnium virtutum moralium. Et ista conclusio patet primo per convenientiam prudentie ad metaphysicam. Metaphysica enim statuit sibi prima principia et sibi propria scilicet quod est omnium entium principium scilicet ipsum deum. Ita quod omnia que considerat ipsa considerat secundum reductionem ad ipsum vel mediate vel immediate ubi gratia reducendo accidentia in substantias et substantias materiales in substantias abstractas et omnes abstractas in deum. Et propter hoc metaphysica una existens est omnium entium considerativa secundum eorum reductionem in primum principium quod deus est. Alie autem scientie que non resolvunt considerata in primum principium omnium entium sed in specialia principia sunt plures et distincte secundum distinctionem ipsorum principiorum. Naturalis enim est considerativa [illegible] entis secundum [illegible] assignatas [illegible] specialiter [illegible] sic [illegible] mathematice. Verbi gratia naturalis sibi naturam assumit tanquam primum principium et omnia que considerat considerat in habitudine ad naturam et ea ultimate resolvit in ipsam. Ideo quia natura non est principium omnium entium ipsa non considerat ens universaliter et ita est de mathematica et aliis specialibus [illegible]. Et hoc est [illegible] quia sic terminatur [illegible] in metaphysica. Scientie [illegible] suam ab unitate accipiunt originaliter ex distinctione suorum primorum principiorum in que omnia resolvunt. Et hanc sententiam satis videtur Aristoteles exprimere sexto metaphysice dicens: Si quidem ergo non est aliqua altera substantia [illegible] hec prior et philosophia prima et universalis sic quia prima et de ente inquantum ens huius utique erit speculari. Ergo consimiliter ille habitus est unus circa omnia operabilia humana qui sibi primum et proprium principium statuit id quod est principium omnium operabilium humanorum et qui omnia que considerat considerat secundum habitudinem et reductionem in ipsum. Sed prudentia est talis habitus quod patet quia in operabilibus finis operationis est principium in quod omnia considerata debent reduci qui secundum exigentiam finis omnia cetera moderantur. Ultimatus ergo finis omnium operum et operabilium humanorum est primum principium considerationis omnium ipsorum. Tale autem finem

statuit sibi prudentia quod patet primo quia sicut dictum fuit in prioribus questionibus prudentia
semper intendit honestum quod est simpliciter bonum ergo eius intentio est quod intendat ultimum finem omnium operum humanorum
qui probatur quod autem unus sit omnium operum finis humanorum sicut in primo apparuit et finis sit quoddam
optimum secundum se in tantum quod continet in virtute omnium aliorum bonitates propter quod dicitur octavo 2° metaphysice quod nullum est
bonum nisi propter causas finales. Manifestum est quod omne id est bonum et honestum quod valet et ordinatur
ad illum ultimatum et totum finem adipiscendum et omne id est simpliciter malum et inhonestum quod
est ex adeptionis illius finis impeditivum ergo impossibile est discere preter quod est simpliciter bonum et honestum et
quod non nisi per respectum ad illum finem. Hoc autem discernere prudentis est. Cum ipse semper ut dictum est
intendat honestum et simpliciter bonum prosequendum et oppositum repulsandum ergo sequitur quod prudentia primum principium
sibi statuit finem omnium operum et operabilium humanorum. Item 2° sic patet 6° ethicorum quod prudentis est bene posse
consiliari circa ipsa bona et conferentia non secundum partem sed ad bene vivere totum. Constat autem quod bene vivere
totum est felicitas sive bene vivere. Unde Boetius dicit quod beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus.
Igitur prudentis est posse bene consiliari ad beatitudinem. Et hoc etiam expresse probat Seneca ad Lucillum
epistola subinde dicens Quotiens quid fugiendum sit aut quid petendum voles scire ad summum
bonum et propositum totius vite tue respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus unde exemplar
totam sibi pretulit. Prudens ergo finem sibi statuit beatitudinem que est finis omnium operum et operabilium humanorum.
Ex quo sequitur quod prudentia una existens est omnium operum et operabilium humanorum consiliativa sed quod est
directiva scilicet in beatitudinem et ad bene vivendum ordinativa. Et hec sit prima ratio ad primam questionem propositam de-
terminanda. 2° non est eadem talis sicut est in habitibus speculativis ita quod necesse est ut imperet sed respectiuis
dicitur 4° metaphysice quod non solum eorum que sunt unum dicuntur est una scientia speculativa sed et dicitur ad unam naturam ergo
similiter unus habitus practicus non est solum ea operabilia considerare que unum dicuntur sed et ad ea que
ad unum dicuntur. Constat autem quod omnia humana opera et operabilia ad unum finem resultant et reducenda sunt
ad beatitudinem sicut dictum fuit in primo huius ergo de omnibus humanis operabilibus debet esse unus habitus practicus sed ratione
sed quam reductiva sunt in illum finem talis autem habitus non est nisi prudentia ergo etc. 3° ratio ad idem est talis
sicut aristoteles dicit 2° de anima quod sensus communis unus est sensibilium diversorum sensuum exteriorum propter hoc
quod operatur inter ea ponendo differentiam et comparationem ita est habitum sed quod operatur circa plura adiuvantia se invicem illorum
plurium unum est sed prudentia comparatur omnia obiecta omnium virtutum moralium et omnes ipsarum circum-
stantias adinvicem et ideo dicit Tullius ad Herennium ad ...iii Venerunt etiam tibi duo cum dicerent
dicimus discordiam hominum fuit nobis iustitia vel oportebat nos bellare adversum ... valde famosi
et siti et lucri cibum et potum presentes. Sic ergo obiecta virtutum tibi ostendunt scilicet fortitudinis
iustitie et temperantie Augustinus comedes et bibes vel facies illi iustitiam aut statim ibis ebrius in
vinum. Constat quod prudentia dubia hec omnia considerans et omnes hinc inde circumstantias atten-
dens et comparans adinvicem dicit tibi quid oporteat agere. Sequitur ergo quod necesse est unam esse pru-
dentiam considerativam et collativam omnium operum et operabilium humanorum. Tunc secundus est ad
rationes in oppositum ad primam dicendum est quod omnia opera humana sunt obiecta prudentie secundum unam formalem
rationem scilicet quod sunt in beatitudinem ordinabilia sed non sunt obiecta virtutum moralium secundum eandem rationem nec
eam ordinare habent morales virtutes sed inclinare tantum quia per prudentiam ordinatio est. Secundo
est ergo quod virtutes morales in appetitu ponende sunt ad refrenandum impetum passionum vel

ad tenendum appetitum ne trahatur uel ab obediendo rationem impediatur impetibus passionum Ad hoc
enim statim consequitur quod appetitus perfecte obediat rationi inquantum est ei obedire et non est eam inobediens in
si quia passiones innate sunt inclinare ipsum in contrarium ergo operabilia humana sunt obiecta uirtutum
moralium secundum quod sunt inclinantia appetitum per passiones quas innata sunt ei inferre propter quod formales
eorum rationes prout sunt obiecta uirtutum moralium distinguuntur secundum quod sunt illativa passionum generaliter diuer
sarum Ex quo patet quod cum habitus morales sint plures prudentia tamen manet una Ad aliam rationem dicendum
est quod artes non statuunt sibi fines aut finem ultimum et ideo cum operum humanorum sunt fines speciales in ultimo
et fine ordinabiles sicut apparet in a(lia) questione propter quod sicut scientie speculatiue speciales nulle considerant totum ens sed
determinatum sunt Ita nulle artes considerant totum opus humanum sed omnis obsumit sibi aliquam partem opera
bilium humanorum Ideo licet plurime sint artes prudentia autem una tantum sicut plures sunt scientie sapientia
uero una tantum sicut plures sunt scientie sapientia uero una tantum Ad ultimum ratio dicta sic dicitur fuit ad propositum

Vartodecimo in ordine queritur vtrum prudentia monastica et
prudentia yconomica et prudentia ciuilis siue regnatiua habitus sint diuersi Arguitur quod diuisi specie
habitus sint diuersi quod autem tunc distinguuntur sicut prudentia monastica et prudentia yconomica et
prudentia ciuilis contra tunc distinguuntur per aristotelem in vi ethicorum ergo etc Item scientia monastica que traditur in libro ethicorum
et scientia yconomica que traditur in libro yconomice et scientia politica que traditur in libro politicorum sunt diuerse scientie ergo
similiter et tres prudentie monastica yconomica et politica ergo etc Item habitus qui habent obiecta formaliter distincta sunt distincti sed ob
iecta dictarum prudentiarum sunt formaliter distincta quia obiectum monastice uidetur esse homo obiectum uero yconomice
domus et obiectum politice ciuitas hec autem obiecta formaliter siue secundum speciem distinguuntur non solum
multitudine et paucitate sicut dicitur in primo politicorum igitur etc Item habitus illi operatiui sunt distincti
quorum fines sunt distincti quia in eis finis se habet sicut principium moderandi Et quia finis in practicis est sicut principia
in speculatiuis Speculatiue autem scientie distincte habent originaliter ex distinctione suorum principiorum propriorum
sicut dicitur in decimo metaphysice ergo similiter practice scientie ex distinctione suorum finium distinguuntur Sed fines
dictarum prudentiarum alij sunt scilicet bonum proprium scilicet bonum commune domus et bonum commune ciuitatis Item sicut potentie
sic et habitus distinguuntur per actus Sed alij sunt actus quibus proprium bonum dirigitur et alij quibus
dirigitur commune bonum ciuitatis Item hoc confirmatur auctoritate Eustratij dicentis quod hee pruden
tie differunt secundum speciem quia in specie differunt que unum proprie coniungunt et que domum et que ciuitatem Item
et idem ipse ad hoc in vi a(lia) ratione apponens scilicet quod habitus prudentie nobis per experientiam innascuntur ut habetur
ibi Sed iste prudentie indigent et experientijs diuersis secundum speciem ut dicit Eustratius propter quod et
oportet eas specie differre Oppositum arguitur quia sicut est de uirtute boni uiri et ciuis et studiosi ita
est de prudentia boni uiri ciuis et studiosi ut probatur in iii politicorum ergo et prudentia eorum est eadem pruden
tia tamen boni uiri dicitur prudentia monastica quia aristoteles dicit tale nomen huic prudentie autem boni
yconomi dicitur prudentia yconomica et prudentia boni ciuis dicitur prudentia politica ergo etc Item in questione
huius uisum fuit quod uirtutes morales non ex eo distinguuntur quod sunt circa proprium bonum et commune ergo similiter
nec prudentie Item non solum eorum que secundum unum dicuntur sed et eorum que dicuntur ad unum est pru
dentia sicut est dictum in alia questione Sed bonum proprium ad bonum commune reducitur sicut pars in suum totum
et posterius in suum prius ut patet primo politicorum ergo prudentia est eadem circa bonum proprium et commune Item hic ratio
nes uel argumenta rationibus adducta ad probandum oppositum in a(lia) questione que uidentur posse deueni-

ad propositum applicari. De ista questione tantum dicit Aristoteles quod eedem quidem habitu esse autem
non idem ipsis. Diversimode autem opinantes hanc auctoritatem diversimode exponunt. Quidam enim
dicunt quod dicte prudentie sunt idem habitus per substantiam et ex eo quod in eodem subiecto recipiuntur, scilicet in intellectu practico. Addunt
etiam quod sunt in illo subiecto idem per inseparabilem connexionem. Sic quod prudentia monastica non est perfecta sine yconomica et politica
nec econtra. Homo enim bonum proprium non adipiscitur perfecte sine communi bono domus et civitatis, ut est manifestum, bonum proprium ei qui
ignorat bonum commune domus et civitatis. Hec autem dicit Aristoteles dicens: ut in hiis verbis. Quamvis forte non est hoc ipsius
yconomica et sine urbanitate. Adhuc autem quomodo ipsum oportet disponere inmanifestum. Unde autem dicit Aristoteles esse autem non esse ipsis
dicunt istum sensum esse quod dicte prudentie sunt in eodem subiecto distincte essentialiter. Idem enim sunt esse et essentia sicut dicitur in metaphysica.
Et quod dicunt ponit idem esse essentiam rei seu rem rei entitatem et ipsum esse. Ideo dicunt quod dicte prudentie sunt distincte realiter sicut
due res, quemadmodum dulcedo et albedo in lacte sunt diverse. Ex quo sequitur ut ipsi dicunt quod sunt distincte secundum
speciem, quamvis in eodem subiecto non sunt sicut duo accidentia solo numero differentia sicut accipitur in quinto metaphysice. Alii autem opinantur
quod dicte prudentie sunt idem habitus realiter ita quod non sunt diverse res. Ad quod probandum movemur ad hoc ad-
ducunt quod si essent diverse res possent separari. Sed non possunt sicut statim allatum fuit ab Aristotele [illegible]. Quamquam tamen sit
de virtutibus quod istud non est efficax, quia prudentia et aliis a virtutibus moralibus in tantum eis invicem connexione vel
forte inseparabiliter se habent non sequitur quod si dicte prudentie invicem habent connexionem quod sint eadem res. Hec autem opinio
ponens dictas prudentias non esse diversas res videtur tenere in exponendo eius quod Aristoteles distinguit. Esse autem non idem
ipsis. Propter hoc enim quidam intelligunt quod dicte prudentie non sunt eedem secundum formales et quidditativas rationes. Ideo dicunt quod
specie distinguuntur. Dicunt enim quod distinctio specierum non sumitur ex eo quod res sint plures, sed sumitur ex distinctione formalium
rationum. Ideo quinto metaphysice dicit Aristoteles quod eadem specie sunt quorum ratio est una. Dicunt etiam quod tamen formales rationes possunt esse specie
vel etiam genere diverse, quamvis contingit quod subiectum et passio sint eedem res vel etiam relatio et fundamentum sicut vel
actio et passio que tamen genere distinguuntur. Unde quod Aristoteles dicit quinto metaphysice quod quecumque sunt unum in numero sunt unum in
specie, non est intelligendum de omnibus que sunt unum in numero quocumque modo, sed de hiis que sunt unum in numero
secundum diffinitionem. Alii autem dicunt quod cum dicatur esse autem non idem ipsis non debet intelligi de esse essentie, nec
de ratione quidditativa sed de esse sive de ratione accidentali. Dicunt enim quod eodem habitu prudentie nomina-
tur homo de bono ipsius, sed quod est pars civitatis vel domestice vel civilis. Tamen per differentias inter hominem
et domum et civitatem prudentia secundum rationem ad hec tria diversificatur accidentaliter, ac si diceremus quod
forum quod est in foro est aliud a se ipso ut est in theatro. Vel forte magis proprie exemplificando sicut nos dicimus
esse alterum et alterum intellectum dei quo intelligit se et quo intelligit creaturas, non quod sit in se alterum, sed quod sunt tunc
altera que intelliguntur, scilicet deus et creatura. Sic enim secundum eundem habitum prudentie prudens movetur eodem actu pro-
curans bonum nostrum et tocius civitatis, tamen habitum illum vel actum illum dicimus alterum esse et alterum
non in se sed in extrinseca denominatione, scilicet quia alterum est bonum quod procuramus nobis ab eo quod procuramus civi-
tati. Vel quia alii sumus nos et civitas quibus ipsum bonum procuratur. Hec autem que dicta sunt in hiis o-
pinionibus forte magis speculabilia sunt quam pertineat ad istam scientiam. Sed et multa similia. Sicut autem
dicitur in secundo huius, sermones quos volumus secundum materiam sunt. Particulares autem veriores. Ideo ma-
gis particulariter de hiis oportet [illegible]. Considerandum igitur primo quod prudentia monastica vel prudentia perso-
nalis vel quocumque alio nomine nominetur attenditur in posse bene consiliari ad bonum proprium acquirendum
et salvandum. Prudentia autem yconomica dicitur in posse bene consiliari ad bonum domus procurandum et
salvandum. Et prudentia politica dicitur in posse bene consiliari ad bonum politice civitatis procurandum

& salvandum. Sed bona hominum prout considerantur triplicia sunt: bonum anime, cuiusmodi sunt virtutes et opera
virtutum. Et bonum corporis, sicut sunt sanitas, pulchritudo, delectationes corporales & talia. Et bona exteriora,
cuiusmodi sunt pecunie, honores, amici et huiusmodi. Horum autem bonorum sola anime bona sunt bona secundum se ipsa.
Alia autem non sunt bona simpliciter nisi secundum quod ad bonum anime sive ad virtutes et virtutum operationes
referuntur. Omnia enim bona tam corporis quam exteriora sunt utenti male mala simpliciter, ut dicitur primo politicorum. Sed
iniustissima est iniustitia habens arma. Et propter hoc etiam declaratum fuit in secundo huius quod nihil est bonum
si non sit honestum aliquo modo. Bona autem corporis et exteriora non sunt honesta sine referantur in
bonum anime. Sed ipsa tunc honesta fiunt quando referuntur ad virtutes et opera virtutum. Ex his igitur
concluditur quod prudentia monastica consistit in bene posse consiliari et discernere ad acquirendum sibi
virtutes et opera virtutum & in scire ordinare omnia que sunt corporis et exteriora ad operandum secun
dum virtutes. Habitus autem quo quis scit bene consiliari ad acquirendum sibi bona corporis vel bona
exteriora absque reductione ipsorum in virtutes anime non est prudentia sed astutia que est prava et
vituperabilis. Et hoc bene declarat aristotiles 9o huius in primo capitulo. Dubitat autem utrum oporteat
aliquem amare seipsum maxime ubi dicit quod opprobrium nominamus illos amatores sui qui sibi
ipsis tribuunt plus in pecuniis & honoribus & delectationibus corporalibus. Si quis
autem semper studeat iusta acquirere ipse maxime omnium vel temperata vel qualiacumque alia eorum que
sunt virtutes & totaliter bonum semper sibi acquirit nullus opprobriose dicit philautum hunc
id est amatorem sui nec vituperabit. Videbitur autem utique talis magis esse philautus secundum veri
tatem; tribuit enim sibiipsi optima & maxime bona. Sic ergo talis vere secundum prudentiam
monasticam operatur. Adhuc ulterius sciendum est quod opera virtutum quantum ad id in quod transeunt
exterius maxime consistunt ut communiter est dictum in beneficiis amicorum & amicis & toti patrie. Unde
dicitur primo rethorice quod virtus est potentia beneficativa multorum & magnorum et omnium circa omnia. Et
hoc etiam visum fuit in precedentibus libris. Unde in nono huius capitulo supra allegato dicit aristotiles
Verum enim quod de studioso dicitur sicut ipsum amicorum gratia multa agere & patrie. Et si oporteat
mori. Proiciet enim & pecunias & honores & totaliter expugnabilia bona procurans sibi
ipsi bonum virtutis. Ex quibus apparet manifeste quod bene consiliari ad procurandum bonum
amicorum et patrie in quo consistit prudentia politica est idem quod bene consiliari et operari ad
bonum virtutis sibi acquirendum. Propter quod manifestum est quod iste prudentie idem habitu sunt
& non alius secundum rem. Illo enim habitu et illa operatione quo vel qua aliis bona procura
mus. Eodem habitu et eadem operatione nobis bonum virtutis acquirimus. Esse tamen
non idem ipsis ut dicit aristotiles. Ille habitus idem existens secundum rem diversificatur per secundum ratio
nem quando intelligitur in ordine ad bonum virtutis quod ipso nobis acquirimus. Et dicitur prudentia
monastica sive personalis. Et prout intelligitur in ordine ad bonum quod ipso communi vel civitati
procuramus. Et dicitur prudentia yconomica vel politica. Tamen considerandum est quod bona
corporis et exteriora sunt vulgo manifestiora quam bona anime quia vulgus magis participat sensu quo noscuntur
sunt bona corporis et bona exteriora quam intellectu quo noscuntur interiora bona. Propter quod vulgus existimat sibi tamquam
ultimum finem bona corporis vel exteriora bona. Unde et secundum hoc vulgus illi dicuntur amatores sui qui
sibiipsis plus tribuunt in talibus bonis ut dicitur 9o huius. Amatores enim sui sic dicit aristotiles vocat ipsos qui

sibi ipsis tribuunt plus in pecuniis et honoribus et delectationibus corporalibus hec enim multi appetunt et student acquirere ipsa ut optima entia. Ergo apud tales non est idem virtus prudentie monastice et prudentia yconomica et prudentia politica secundum istos consistit in bene posse consiliari ad utilitatem communem procurandum et salvandum. Prudentia vero monastica consistit in bene posse consiliari ad sibi acquirendum divitias et delectationes corporales. Hec autem non necessario concurrunt simul immo forte non simul stare possunt. Non enim est bonum politicum qui sollicite et fideliter pro utilitate communi laborat qui in tanto affectu intendit sibi ipsi proprias acquirere divitias. Propter quod sicut dicitur alibi apud Aristotelem ponit prudentiam politicam non esse prudentiam simpliciter secundum illam sententiam qua consiliari potest ad multas sibi proprias pecunias acquirendas. Secundum eandem enim istam opinionem dicebat Euripides quomodo utique prudens essem cui otiose in negotio posse esset. Hanc enim opinionem damp[...] ut consiliari ad dicitur. Communis forte non est ita. Hec autem opinio Aristotelis non est ut quod prudentia monastica que est simpliciter et vere prudentia consistit in posse bene consiliari et operari ad acquirendum sibi ipsi bona. Sed et cum in hoc quod credit bona corporis et exteriora esse bona simpliciter et optime prudens. Ergo simpliciter non intendit divitias acquirere ultimate sed bonum virtutis. Studiosus enim sicut dicitur [...] quod virtus proprie pecunias honores et principatum pre omnibus eligit bonum virtutis. Ad rationes ergo dicendum est. Ad primam quod dicte prudentie contrarie distinguuntur non essentialiter plures virtutes secundum rem sed tamquam diversi secundum rationem. Ad secundam videbitur in sequenti questione. Ad tertiam dicendum est quod bonum hominis et bonum domus et bonum civitatis sub eadem ratione formali considerandi obiciuntur prudentie licet secundum rationes intrinsecas formaliter et specie distinguantur. [...] sicut dictum fuit in questione quod rationes formales considerandi sunt que virtutes intellectuales sunt unitatem vel distinctionem attendunt per eos ordinem vel reductionem posteriorum ad unum primum principium unum sicut in speculativis non solum eorum que sunt unum sed et eorum que ad unum dicuntur est una scientia ut patet quarto metaphysice. Ita in agibilibus est una prudentia omnium que prudentias considerat in ordine ad unum primum. Modo sic dictum fuit prudentia simpliciter statuit sibi finem ultimum omnium operum humanorum tamquam primum et proprium principium et in ordine ad illum finem considerat tam bonum proprium quam bonum commune domus vel civitatis et ita patet ex hiis in capitulo sufficiens ad probandum prudentiam monasticam yconomicam et politicam esse virtutem eandem et non plures. Ad aliam dicendum quod prudens omnia que sub eius operatione cadunt sive sint communia sive propria ordinat ad bonum sibi proprium non quidem ad pecunias sibi proprias sed ad bonum quod est sua felicitas. Prudens enim ad utilitatem communem operatur et quecumque alia ipse agit ut ipse adipiscatur istud bonum virtutis quod solum est solum verum et proprium unicuique bonum. Prudens ergo licet ad multos et diversos fines particulares operetur tamen hoc est secundum reductionem ipsorum omnium in eundem ultimatum finem. Propter quod iterum patet quod prudentia ad bonum commune domus vel civitatis et ad bonum proprium agere est una et eadem. Ad aliam dicitur prius per hoc quod actus quibus operatur ad commune bonum procurandum et salvandum et bonum virtutis nobis proprium acquirendum cum hoc est dictum est quasi diversi sunt alii ad alios ordinantur et reducuntur non diversificant prudentiam secundum eius speciem. Ad auctoritatem Eustratii et ad rationes ipsius quid sit dicendum videbitur in alia questione et patet quo.

Vndecimo queritur utrum prudentia politica et prudentia legis positiva sint eadem virtus. Et videtur quod non quia sicut in alia questione dictum fuit auctoritate

Eustratius quod prudentia monastica prudentia yconomica et politica sunt diverse species propter hoc quod species dicunt que
dam ipse congruunt et que domui et que civitati et propter hoc quod ipse autem indiget et experientiis di
versis secundum species ita in proposito dicit primo quod non eadem ipse congruunt principi et subdito et ad eos alie
spectant autem et experientie ideo etc. Et habet commentator notat autem in hoc 6° cum dicit scilicet idem est secundum capitulum
omnis est idem album aut rectum prudens autem non idem quia non sunt omnibus eadem bona et consilia
sed habitus distinguuntur per proprios actus horum autem prudentiarum actus proprii sunt distincti. Hic enim est leges ponere alius
autem secundum legem positam observare ac singula agere agibilium humanorum hoc enim intendere videtur Aristoteles
per illam literam. Sicut autem quod circa civitatem hec quidem ut architectonica prudentia legis positiva hec
autem ut circa singularia idem est ideo est videtur Aristoteles dicere primo politice quod dominus et servus sunt partes domus dis
tincte sibi quidem enim et principari [illegible] dicunt. Et confirmatur quia sic Aristoteles dicit primo politice
quod dominus et servus sunt partes domus distincte naturaliter ita et partes civitatis distincte esse
naturaliter inter principem et subditos propter quod etiam et corporis [illegible] [illegible] distincta ergo et potentias
distinctas et habitus habebunt distinctos circa potentias et habitus distinguuntur per actus. Cum ergo pru
dentia legis positiva sit principis et prudentia [illegible] [illegible] [illegible] sequitur quod hec prudentie
sunt distincte. Item si non essent distincte [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Oppositum autem quod
sicut magis distinguitur domus a civitate sive yconomica a politica quam partes domus ab invicem vel etiam
quam partes politice ab invicem [illegible] videtur quod prudentia yconomica plus a prudentia politica quam prude
ntia principis a prudentia civium. Sed prudentia monastica et prudentia politica sunt idem habitus
ut dictum est in alia questione ergo eadem erit prudentia principis et civium subditorum [illegible] [illegible] [illegible]
dicit hic Aristoteles idem quidem habitus sunt esse autem ipsis non idem. Dubium est intelligendo per prudentiam legis
positivam [illegible] quam pertinet ad principem sive ad gubernatores civitatis et per politicam [illegible] quam pertinet ad subditos quod ipse
sunt idem habitus realiter. Ad quod ostendendum primo ratio est quod quod videtur disciplina in [illegible] doctrina [illegible] quod
idem est habitus doctoris et discipuli docti. Sed legis positor est docere subditos quod eos oportet
agere. Ad hoc enim leges ponuntur ergo idem debet esse habitus legis positoris et subditorum [illegible] [illegible] et fa
prudentes. Item si alia esset prudentia legis positoris et subditi sequitur quod fortuna faceret de prudente imprudentem
et econverso quod inconveniens est. Unde Seneca ad Lucillum epistola [illegible] [illegible] [illegible] prudens
quidem vivit in virtute fortunam. Unde querit Seneca quid est in [illegible] quod est talis quam adver
sa appellamus mala. Et [illegible] dicit hoc ut opinor sumendo incitet et [illegible] et succumbentes [illegible]
nil sapienti viro potest contingere. Stat rectus sub quolibet pondere nulla illum res minorem facit
ideo est dicit Aristoteles quod videtur prudentis esse bene consiliari circa ipsi bona et conferentia non secundum partem puta quia ad sanitatem
vel fortitudinem sed quod bene vivere totum. Quando autem primo quia subditus est prudens si prudentiam habet principatum
vel subditum absque alia prudentia. Si autem fortuna eum levavit ad statum principis et auctoritatem sibi concede
di leges concessit imprudens erit ignorans quod oportet et qualiter oporteat eum agere et ergo legislator
prudentiam habuit legis positivam absque alia erit prudens quam diu fortuna ipsum in illo statu tenuit. Si non cadat
a statu illo et fiat exul aut servus et imprudens fiat propter quod opera virtutum exercere non potuit.
Absit autem hec cum Seneca dicat ad Lucillum epistola [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] et excelsam
quam invitat quicquid infestat. Et in libello suo de quatuor virtutibus cardinalibus si prudentiam amplecteris ubique
idem eris propter quod Tulius in sua rethorica diffiniens prudentiam dicit prudentia est scientia bonorum et malorum utrorumque scientia

Item unius viri boni est una sola prudentia, sed unus secundum quod vir bonus habet prudentiam legispositivam et prudentiam
politicam, ergo ille sunt eadem prudentia. Et alia maior patet, quia hec quod omnium ad unum ordinatorum [illegible] est una
virtus sive unitas vel ultimo terminativa utraque. [illegible] secundum omnia opera et operabilia ad unum hominis perficiunt
[illegible] homo per prudentiam ad unum ultimum in fine scilicet ad felicitatem ordinatur, ergo quia unius hominis est et omnia eius opera et operabilia
una et eadem prudentia. Minor autem patet [illegible] quod legispositiva [illegible] si sit perfectior hec prudentia legisposi-
tiva ut nomen est per se [illegible] et [illegible] subditi sit activa quod spectat ad prudentiam politicam quia
ad hec ipse leges posite sunt ut subditi [illegible] singula operentur [illegible] leges aut dicunt de omnibus virtutibus
precipit enim lex fortis opera facere puta non derelinquere aciem et non fugere. Et que temperati puta non
mechari et que mansueti puta non percutere et secundum alias virtutes et malitias. Hec quidem universaliter habent
pluries. Secundo prudentia [illegible] ex subditis principibus [illegible] quod tertio politice dicitur quia non est bonus principans cum quis sub-
ditus non fuerit. Talis ergo [illegible] subditalem prudentiam et [illegible] [illegible] ad
dictum velut equestribus principari cum qui inter illos subditos fuit et exercitum ducere in exercitu [illegible]
[illegible] manifeste potest apparere si aspexerimus ad antiquos [illegible] [illegible] [illegible] et cetera
moralium doctores qui et principes et subditos prudentes [illegible] qui et subditi prudentes [illegible]
et principum consiliarii fuerunt ad ponendas leges qui non fuissent nisi [illegible] prudentiam habent. [illegible]
[illegible] prudentia [illegible] simpliciter et secundum quod prudentia simpliciter omnes ad felicitatem opera ordinat et
hec est ab omni [illegible] distincta secundum quod dictum fuit [illegible] et est una omnium operabilium humanorum. Vir namque bonus
[illegible] prudentia divitias si affluat et paupertatem si [illegible] ad felicitatem ordinabit. Similiter et ad fe-
licitatem [illegible] [illegible] sibi [illegible] et similiter operabitur si [illegible] ad [illegible] [illegible] [illegible]
enim [illegible] fit operabitur ut inde deo [illegible] et [illegible] [illegible] politice amplectitur et diligat. Hec enim
est vera felicitas. Prudentia non [illegible] non est [illegible] operationes suas ordinet ad felicitatem [illegible]
[illegible] et [illegible] suas ordinat operationes ad aliquem finem specialem. Sic enim prudentes dicimus nautas si bene
consilientur et omnia sciant ordinare ad salutem navigii. Et prudentes duces exercitus si ad victoriam op-
tinendam [illegible] aliis. Hec autem prudentie non sunt prudentie simpliciter sed secundum quid et [illegible] possunt esse
[illegible] et [illegible] et est possibile tales prudentias prudentie simpliciter vel opposite astutie [illegible] quod est
[illegible] fines speciales ad ultimum [illegible] vel malum finem ordinare. Contingit enim [illegible] et [illegible] ma-
le [illegible] prudentes nautas vel prudentes bellatores qui tamen non sunt prudentes homines sed astuti et male
[illegible]. Cum ergo diximus eandem esse prudentiam principis et subditi et [illegible] loquuti sumus
de prudentia simpliciter [illegible] [illegible] bonus homo [illegible] [illegible] eadem prudentia est bonus homo si fuit
princeps et si fuit subditus et si dives et si pauper et [illegible] et si [illegible] et si [illegible]. Et
ultra ad quemcumque [illegible] statum. Debat autem prudentia dicitur [illegible] in libello de [illegible] [illegible]
[illegible] prudentia amplectitur ubique [illegible] et [illegible] varietas [illegible] [illegible] accommodate
[illegible] in aliquibus [illegible] [illegible] [illegible] que eadem est [illegible] palma extendit
et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non mutabitur. [illegible] valde [illegible]
[illegible] clamavit ad [illegible] [illegible] prudentiam [illegible] [illegible]
ad [illegible] quod [illegible] est [illegible] [illegible]. [illegible] nos principes et subditi [illegible] diversi
[illegible] et [illegible] [illegible] diversa [illegible] prudentiam [illegible] intelligimus illam
quod opus [illegible] principis [illegible] sibi [illegible] fine et prudentiam subditi volumus intelligere [illegible]

que ad opus extius debitum subdit statuit sibi tamquam finem oportet concedere prudentias illas esse diversas ex parte quibuscumque aliis distinctis officiis et ulterius quibuscumque hominibus diversis sibi diversos fines statuentibus. Nec tamen sequeretur prudentem principem uel prudentem subditum esse prudentem hominem. Et iterum quia que sic dicta sonant sunt consonant hiis que 3° politicorum determinata sunt. Inter enim magis et optima politia principes sibi statuit debitum finem ut suo proprio intentum principaliter officio necnon suum et ciuium felicitatem secundum quam ipse et alii fiant boni non quidem secundum quid sed boni homines simpliciter et ad illum finem ponit suas leges et omnes suas dirigit operationes. Secundum eam est quando hunc quod leges iubet secundum omnes virtutes et prohibet secundum malitias operari. Sic ergo est quod est prudentia quoniam contingit esse prudentem principem et esse prudentem hominem. Ymo est et esse prudentem tamen per hoc quod probatum est posse principari et subici bene ut dicitur 3° politice. In prauis tamen politiis non oportet ita esse putantur in multitudinibus propter hoc quod principes non statuit sibi ueram felicitatem tamquam finem propter quod non in hiis est prudens princeps ergo prudens homo. Ad rationes. Ad primam dicendum est quod si per prudentiam monasticam intellexerit eam secundum quam homo recte consiliatur ad sibi bene esse et eam quam appellant naturaliter et per prudentiam, necessario intelligas illam secundum quam homo bene consiliatur ad hoc quod terminus sit sane habitationis et bonis exterioribus habundans, et per prudentiam politicam intelligas illam secundum quam homo bene consiliatur ad concedendum ciuitatem inexpugnabilissimam et incitatiuam habundantissimam et lucratissimam iste erunt diuerse prudentie sicut est dictum. Sed non erunt uere prudentie ymo astutie quedam et prudentie secundum quid. Et ideo similiter non secundum predicta cointe et prudentie architectonice et de prudentia subditali. Quod autem dicit aristoteles sapientis esse idem prudens dicit non quod sit de sapientia de prudentiali non quantum ad substantiam sed quantum ad suas operationes per hominem extendi. Ad aliud dicendum est quod ea que presentia diuersa erant autem exteriores propter magnam uarietatem. Sed tamen illos omnes ordinat ad unum finem. Ideo non solum habitu est una eorum quia sunt unum diu et earum eorum quia ad unum ut dictum est. Ad aliud dicendum est quod eadem ideo quod si principis et subditorum operas sit distinctum ipsi sub prudentiam simpliciter ordinant ea ad eundem finem. Ad ultimum patet dicta quia aristoteles distinguit eas non intrinsece sed quadam exteriori denominatione scilicet sub diuersas operationes exteriores quam congruunt hiis et illis. Et tunc patet questio.

Exodecimo queritur utrum prudentia sit circa singularia. Arguitur quod non quia primo physicorum dicitur quod uniuersale sub ratione notum est sensui singulare. Non quia circa uniuersale est sensu autem particulare. Sic prudentia in ratione est non in sensu cum sit habitus intellectualis. Et quia aristoteles prudentiam diffiniens dicit ipsam esse habitum uerum cum ratione actiuum circa hominis bona et mala ergo ipsa est uniuersalium et non singularium. Item si ipsa esset singularium sequeretur quod ipsi est obliuio cuius est contrarium dicit aristoteles in litteris quod probatur quod non uidetur esse eius contrarie prudentie non sit obliuio sicut artis uel scientie nisi quod obliuio prudentie sit et contine non oritur per totam uitam et quod dicit circa continue operari sub prudentiam. Hoc autem esse non habet locum si prudentia esset circa singularia quam pono quod secundum prudentiam sit iudicatum quod non oportet multitudinem istam etiam continue. Constat autem quod minor pars eorum omnium putata ista esse et non semper similiter numquam obtinet propterea hanc quod uniuersale certissime contingeret obliuisci. Item sicut ipsa est habitus cum ratione Ita prudentia est habitus cum principaliter per conformationem prudentialem concludere. Sic ergo quod non sit uniuersalis sed singularis ipsa non extendit se ad ea singularia et sic per prudentiam nulla esset habituatus ad uere dicendum circa singularia que non induit puram que quemdue sibi inuenire. Hoc autem est inconueniens ergo etc. Et contrarium habetur quod si prudentia non est singularium ad hoc est sed contra eorum.

eis in qua ipa q̄ᵘⁿᵗ aut hoc ē secundum rōnes ꝓprias ipōꝝ ſ quas ipā ab inuicē distinguunt̄ Si p°
mō nūc ipā nō erit mag̃ singulare q̄ scīa n̄ scīa mag̃ ulīs q̄ ipā q̄m oīs scīa ē rēꝝ singlārū
ſ nō ſ rōnes singulares ſ secundum rōnes cōēs ꝑ dicit q̄ᵐ ph°ᵒ de aīā q̄ diffīᵉˢ g̃nm et sꝑ
nō sit diffīᵉˢ ... alīā exīrau; Sꝫ sūt diffinicōes rēꝝ p̄ncipium cōīncᶜᵗⁱᵒⁿ Sꝫ incipit ē q̄ agit ī
eis ulīitatē Si aūt dicat q̄ prudēcia sit singulare ſ eoꝝ singlāres rōnes ſ q̄s ab inuicē dis
tinguitur nūc ul̄t ꝑ q̄ oīnes hūte singlārib⁹ cognit⁹ nō extendit se ad singularia q̄ in futuro
nob̄ occurrat sic prius arguebatur Oppositū patet quia dicit arl̄ Neq; ē prudencia ulīū
solū ſ oꝫ & singularia cognoscē qd̄ pbat dicens actiua enī; actio aūt cīrca singlāria Quasi
arguat sic Oīs hītus actiuus ē cīrca singularia cū; ac° sit cīrca singlāria Sꝫ prudētia ē hītus
actiua g° ꝛc̄ Item ad idem adducit arl̄ˢ signū dicens Sig̃ⁿ aūt eiᵘ qd̄ ē dcm̄ s q̄ prudētia ē
singulare quia geometria iuuenes quidē et disciplinati sūt prudēs aūt nō uidet̄ fiēi cā
aūt q̄m et singulariū ē prudēcia que fiūt cognita experientia Iuuenis aūt expertus nō ē Item ad
idem ponit arl̄ aliam rōnē dicens Adhuc peccatum uel cīrca ulē in consiliando uel cīrca singulare ꝉ
enī; oīs q̄m ponderose aq̄ praue uel q̄m hᶜ ponderosa Cū; g̃ prudentia sit ut oīe p̄ cā eui
tetur peccatum in consilio sequitur prudēciam eē nō solum ulīū ſ et singlāriū Item ad qd̄ opera
dum uirtus moral' inclinat eaꝫ operārī eē prudēcia indicat io° ... q̄ oi ... hanc quidē dicē
ſ rōnē per prudētiā hūc aūt ꝑsequi s appetitum per uirtutes morales Sꝫ uirtutes morales inclinant
ad operandum singularia et cīrca singularia io° ꝛc̄ Ut in q̄stiō ad qoꝫ pmitte; ulē eē indicium
de potencia & de hītu p̄ficiēte potētiā Siue sit potencia cognitiua et hītus potētie cognos
citiuē siue sit potencia appetitiua et hītus potentie appetitiue q̄m hītus p̄ficiēs pōnī ad hoc poit
ut determinē potēcia ad bene aut delectabiliter prompte uel faciliter operando ... cīrca id qd̄ et cīrca qd̄ pō
īnata ē operari Sꝫ g̃ᵉ potentia īnata necessarii cīrca ulīā īta et hītus et si cīrca singularia īta
et hītus ꝫ ꝛc̄ Sciend' ē autem q̄ in ꝓposito n̄ aᵒ intelligimus per hᵒ qd̄ ē hītum uel pōᵃ
uel operatōꝫ eē cīrca singlē uel cīrca singlāria q̄ q̄ hītus uel pō uel opatio respiciat determinatū sin
gulāē & diuisū ab aliis singularib⁹ q̄tūcūq; fiūt eiusdem rōnis ut iste actus uidendi me
diūs quo nūc uideo sorte ē cīrca sortem et ita determināte respicit sortē q̄ nullum respicit aliū
homīē Sꝫ per hoc q̄ ē hītum uel potēciā uel opatōꝫ eē cīrca ulē uel ulīā n̄ aᵒ intelligimus
q̄ pō hītus uel opatio respiciat nō aliqd̄ determinātū singlāe diuisū ſ indiffīr pia singlāria
ſ q̄ q̄ᵘⁿᵗ in aliq̄ una rōne Sic actus intellidi quo nūc intellō homīē nō respicit determināte
sortē ita q̄ nō platonē ſ ipō quēlibet hoīēꝫ indiffīr intellō et nō sit ad p̄us cura de ulibus
an sīt p̄ter aīāꝫ a singularib⁹ distancta uel nō Item sciendū ē q̄ pō uel hītus pūt dupliciter considerari
unō ſ se aᵉᶜ q̄tū ad suos actus uel suas opatioēs Si g° consideretur ſ se nō eē dicendū q̄ oēs
iste potēᵉ uel hītus sīt cīrca ulīā siue sint animales siue corporales siue māles siue īmāles et siue ra
tionales siue irrationales hoc aūt inductiē sāq; pt̄ potentia enī; calefactiua nō ē determinata
ad calefaciendum istud lignum mag̃ q̄ id ſ p̄ calefacē indiffīr qd̄cūq; lignū si sibi fuit applicatū
hoc etiā; calefactibile nō ē determinatum ut mag̃ calefiat ab hoc igne q̄ ab aᵒ Sꝫ calefiet
a quocūq; igne indiffīr sibi applicato pō etiā nutritiua nō ē determināta ad hūc panē quocūq; eī
alio pane q̄sili nutriret sic isto uisus et tuᵉ nō ē determinat⁹ ad hūc colorē Aliū ei q̄cūꝫ

colore consimilem possit inde. Sic etiam potentia appetitiua non ad hunc cibum uel potum determinata est aliud et accep
tabit si sibi occurret. Dico ergo quod prudentia et ars et alio quamquam habitus si se consideratur sunt uniuersalia uir
tutes namque morales non inclinant singulariter determinate ad illas operationes ex quibus ipse generate
fuerint. ille enim transierunt et reuerti non possunt. Nec inclinant ad aliquas singulares determinate
consimiles eis primo inclinant ad quaslibet consimiles. Temperantia enim non inclinat ad temperate
agendum circa illum cibum uel istum potum singulariter. Ita quod non circa alium sed circa omnem inclinant qui
ei occurrerit. Similiter est arte citharizandi ita non est determinatus ad hanc citharam sed indifferenter ad quamlibet presenta
tam. Ita etiam habitus prudentie tam non est determinatus ad consiliandum et iudicandum de hoc fine bello uel de
hoc fine actu uenereo circa quamcumque sibi occurrerit. Et hoc declarat Seneca epistola ad lucillum. Exemplum ex
talium. Cum iaculator discit destinatum locum captat et manum format ad dirigenda quo intendit. cum hanc uim
ex disciplina et exercitatione perceperit quocumque uult utitur. didicit enim non hoc aut illud ferire sed quod cumque
uoluit. Si autem loquimur de potentiis et habitibus non secundum se sed secundum eorum actus et operationes tunc querendum utrum
potentie uel habitus sint circa singularia uel uniuersalia nihil aliud est querere quam utrum eorum actus uel operationes sint
circa singularia uel uniuersalia. Dicamus ergo primo de potentiis appetitiuis et de habitibus earum cuiusmodi sunt uirtutes
morales quod huiusmodi potentie et habitus duos habent actus quosdam immanentes quos solemus
uocare elicitos ut amare odire uelle timere gaudere tristari uelle eligere et omnino appetere. A
lios habent actus exteriores quos solemus uocare imperatos ut comedere bibere aggredi bellare dare ac
cipere et huiusmodi. Quantum ergo ad actus exteriores satis patet quod sunt circa singularia. Nullus enim
comedit actu nisi hunc panem determinate uel illum uel istum. Similiter nullus enim bellat actu
nisi cum his singularibus hominibus determinate uel cum illis et sic de aliis. Actus etiam interiores circa
singularia sunt ut habetur tertio huius [illegible] et hoc quia actus tales [illegible] in seipsa attingit.
Omnis autem res in seipsa singulariter existit. Actus autem interiores appetitiuum consequuntur actus cognosti
ui regulantur secundum eorum actum cognoscitiui. ita quod si actus cognoscitiui non sunt de aliquo fine determinate nec actus appetitiui seu uo
lendi determinabitur ad aliquod finem sed circa uniuersale finem. Sic etiam actus cognoscitiui fuit ad aliquod finem determinate et actus appetitiui cuius
est determinate circa hunc finem. Cum ergo cognitio mea de agibilibus aliquando non descendat ad finem singularia sed potest esse quod et uolitio stet
ad uniuersale. hanc tamen uolitionem si non terminetur ad aliquod finem non sequitur exterior actus ut dicitur 3o de anima quod uniuersalis existimatio uel
ratio non mouet. Dico ergo quod actus uoluntatis et interiores moralium uirtutum interiores aliquando sunt circa uniuersalia. Iustus enim instituit non solum uult iuste
cum hunc determinate sed uult simpliciter omnibus. legislator enim per legalem iustitiam inclinatur ad ponendas leges uniuersales circa materias omnium
uirtutum ut inde omnes bonificet. Nec aliter uidetur ad actus potentiarum cognoscitiuarum et habituum ipsarum specialiter ad actus prudentie
de quo potest quereri et dicamus quod prudentia quantum ad actus suos potest esse ad consiliandum et iudicandum de agibilibus aliquando est circa
finem uniuersalia et aliquando circa uniuersalia et particularia est circa finem singularia quod circa uniuersalia. Istarum tamen omnium secundum quod spectat circa singularia agibilia multa causa
dubium uniuersaliter proponit et per rationem adprobantur uera determinant non per se finaliter sed propter agere. Sic etiam et de his leges
[illegible] et omnes edita libri moralis. Sed hec ratiocinationes et determinationes ad prudentiam pertinent inquantum prudentia est recta ratio
agibilium ergo etc. Et sic artes scibiles circa factibilia sic prudentia circa agibilia. Artes enim uniuersales et particulares concluditur
conclusiones quod patet maxime in arte medicinali et ita patet in artibus aliis si inducere uelimus Sicut etiam patet a fabro
quicumque ferrum fabricandi calefieri et tundere uniuersaliter quo mollificatur quod ut extensum recipiat quod ergo circa molli
ficata. Similiter ad prudentiam spectat circa agibilia uniuersalia inuenire et iudicare conclusiones uniuersales et particulares. Ita
una pars prudentie potest dici legis positiua hoc autem est necesse ut sint circa uniuersalia leges est non solum respicient formam aptorum

sed omnes uniuersales preteritos presentes et futuros unde primo rethorice dicitur quod iudicium legislatoris non sit de parte sed de futuris et de
uniuersalibus et cetera. Secunda conclusio patet per rationes aristotelis contra quod sicut medicina ordinatur ad bonum hominis secundum corpus ita prudentia
ad bonum hominis secundum animam. medicus autem magis perfectus in debendo sanitatem multis bonis si perfectius in uniuersali scientia sciat
medicinam et operationem circa egritudines singulares sicut dicit quod per nouum medicinam sit communiter bodiu
tamen ergo similiter est de prudentia circa singularia. Item si sciamus uniuersalia bona quod non est contractatus remalic
nisi tantum bonum circa in dicibus in operationem transire oportebit sub illo uniuersali principio sumere particulares
propositiones ut an hec res est aliena quia est commune eius cui sibi placeat quod tu eam accipias hec
autem sumptio sub uniuersali principio quedam coniunctio est que sufficit ita ad prudentiam pertinebit
cum prudentia sit recta ratio agibilium huiusmodi tamen coniunctiones sunt circa singularia ergo prudentia
est circa singularia. Tertia conclusio probatur quod in secundo methaphysice dicitur speculatiue finis est ueritas
practice uero opus. prudentia autem non est habitus speculatiuus sed practicus ideo finis eius non est scire sed operari finis
autem recte et certe scientie practice manet quam per se et alia propter ipsum ergo circa illud erit prudentia principalius circa quod
sunt operationes quam circa que non sunt operationes sed operationes sunt circa singularia non circa uniuersalia ut dicitur
prohemio methaphysice ideo et dicitur tertio de anima quod uniuersalis existimatio non mouet ergo prudentia magis prin
cipaliter est circa singularia quam circa uniuersalia. Item sicut omnis ars et uirtus est circa difficile et princi
palius circa difficilius ut patet in secundo huius. Ita similiter uidetur esse de prudentia secundum multum diffi
cultas est coniunctionem et recte iudicare de agibilibus in particulari quam in uniuersali quia magis uariabilia
sunt singularia tamen singularia magis afficiunt appetitum et magis per consequens inclinant ad peruer
tendum iudicium rationis propter hoc enim ut patet primo rethorice patet magis uidetur uerus legislator
quam perfectus et iudex quia sicut dicitur ibi iudicium legislatoris non sit de parte sed de futuris et uniuer
salibus est perfectus autem et iudex de presentibus iam et determinatis iudicant ad quos et amare iam
et odire et proprium comodum annexa sunt sepe ut non adhuc possint uidere sufficienter uerum sed at
tendere in iudicio proprium delectabile aut triste. Sequitur ergo quod prudentia est principalius circa singula
ria. Duas autem tres questiones nouit aristoteles ualde bene dicens quare oportet ambas habere uel hanc. Circa tamen dicta
duo occurrunt dubia primum est quod dicitur in de sompno et uigilia cuius est potentia eius est actus. Et hoc uidetur manifestum
per se sed quia actus seu operatio potentie non uidetur obiectum uersatur quam circa obiectum illius potentie hoc autem non uidetur consonare dict
ari dictum fuit quod omnis intellectus potentia et habitus sunt circa uniuersalia actus autem ipsorum non sunt circa singularia. Secun
dum est quia uidetur aristoteles in secundo prohemio methaphysice quod omnes actus et generationes sunt circa singularia tamen
oppositum dictum fuit nisi quod dictum fuit quod aliquis actus tamen appetendi quam cognitionis sunt circa uniuersalia
Ad primum dicendum est quod non sic res uniuersales sic quod uniuersale existat sed quodquid est singulariter existit et est unum
in multis. Si cederemus ponentes dari uniuersales et singulares diuersimode quod expresse declarare non
est presentis intentionis. Ideo sufficiat hic secundum predicta pertransiendo dicendo est quod cuius est potentia et actus sit
quod omnis eius actus eius est potentia. Sed non conuertitur. Aliter enim est potentia cuius non oportet esse actus tamen loquendo
subiectiue quam obiectiue. Subiectiue quidem quod omne quod agit poterat agere sed non omne quod potest
agere agit. Et noli curare in proposito utrum in predicta sermone denominatio intellectus sit sine secundum realem
inherentiam uel subiectiue solum secundum denominationem non est discutiendum utrum actio
sit in agente uel in passo sed illius non dicimus potentiam uel actum esse sine quod potest agere et quod
agit. Et tamen dicimus potentiam esse uel actionem obiectiue in quod potest agere uel in quod agitur aliquid tamen

est autem quod potentia in omni eo potest agere in quod agit. Sed non agit in omni eo in quod potest agere. Visus enim tuus multa potest videre que nunquam videbit. Quando ergo dicitur quod potentia est naturaliter universalis et actus non, non est sensus quod potentia sit naturaliter aliqua res universalis et non singularis existens sed quod ipsa est indifferenter nata plures res singulariter existentes ad quarum nullam est determinata ad aliquam illarum ratione ad quas omnis potentia erat indifferens. Ad aliud dubium dicendum est quod omnes actus et operationes sunt naturaliter singularia sic intelligendo quod quelibet actio est determinate ab aliquo singulari agente producta et in aliquo singulari passum determinate recepta. Unde conceptus quantumcumque sit universalis ut conceptus entis est determinate in aliquo intellectu agente singulari vel ab aliquo [illegible] singulari productus [illegible] tamen non est inconveniens talem actionem seu actum singularem esse indifferentem representativum plurium. Et representatio fit secundum similitudinem. Et potest esse idem et secundum [illegible] esse simile multis. Sic ergo dicendum quod non est actum potentie intellective vel aliquo habitus intellectualis aliquem esse naturaliter universalem [illegible] representative indifferenter representative licet sit determinate et singulariter actum et singulariter passum. Et ita etiam non est inconveniens aliquem actum voluntatis vel appetitus esse indifferentem naturaliter plura vel naturaliter omnes [illegible] omnis potentie inclinative. Tunc respondendum est ad rationes principales. Ad primam dicendum est quod [illegible] est universalium non solum sed etiam singularium. Sensus autem est singularium tantum. Ad aliam dicendum quod [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ipsa est singularium [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Et sic [illegible] [illegible] ad alias rationes quod consilium [illegible] procedit. Et sic finitur questio.

Decimo septimo queritur utrum prudentia sit idem habitus cum scientia morali tradita in libro ethicorum politicorum et yconomicorum et etiam in libris legum et decretorum. Et arguitur quod non primo quia [illegible] [illegible] distinguit Aristoteles prudentiam a scientia. Ergo [illegible] scientia non est eadem cum prudentia. Item prudentia est una tantum omnium agibilium ut [illegible] [illegible] probat Aristoteles [illegible] [illegible] [illegible] esse connexas quia [illegible] [illegible] [illegible] prudentie [illegible] [illegible] [illegible] scientie in [illegible] libris tradite sunt plures et adinvicem distincte. Ergo non sunt idem habitus cum prudentia. Item multi scientes [illegible] libros [illegible] [illegible] [illegible] disputare de moralibus et legalibus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] valde [illegible] et [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] prudentiam non [illegible] [illegible] moralem [illegible] prudentia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ergo [illegible] [illegible] scientia et prudentia non sunt idem habitus.

Oppositum arguitur quia [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] esse habitum [illegible] legalis sive moralis scientia [illegible] [illegible] [illegible] legis [illegible] [illegible] esse prudentie [illegible] Item prudentia [illegible] est [illegible] [illegible] agibilium [illegible] prudentia consistit in recte [illegible] et recto iudicio de agibilibus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Cum scientia sit habitus intellectualis distinctio est prudentia, aut [illegible] [illegible] [illegible] nobis [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] usum [illegible] [illegible] [illegible] et ad [illegible] nostras [illegible] videtur habitus quibus acquirunt ex doctrina [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] vel [illegible] prudentia. Et hoc est simile inquirere ac si inquireremus utrum habitus [illegible] acquisitus ex doctrina [illegible] mediante [illegible] [illegible] sit scientia vel [illegible] arte. Ad hoc autem videndum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omnis scientia ab omni arte et prudentia distinguatur. Hoc autem est difficile et opinionum diversarum. Dicit enim quidam quod omnis scientia contra omnem artem et prudentiam distinguitur per hoc quod ipsa est universalium et non singularium. [illegible] autem et prudentia sunt singularium et non universalium. Dicit ergo quod si aliqua propositiones universales pertineant ad artem vel prudentiam [illegible] non est [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

acquiritur si p modum principioꝝ uel p se notoꝝ uel p alıam scıentificam pbatoꝝ Ad concludend' ar̃ ci
singulare circa quem ars uel prudentie bñ indigemus ulẽ maior sb q̃ minore singlarẽ capimus ut si fiat sillo
gısm' sic oẽ in ar̃ hic oĩs aquæ ponderose st prauie hec aq̃ e ponderosa ḡo hec e praua dıt ḡo q̃ hẽ ypo
omẽs aq̃ ponderose st prauie nõ ptz ad arte cdusiõ ß suppõıtẽ tm̃ Et si sit dubia pbatur p alıam
scientiaꝝ ꝓp qd' isti dut q̃ alıtı scientifico subalternant ars et prudẽᵃ v̄ gr̃a Ars medic̃ subalt'
natur sciẽ naturali ars mẽsurandi t̃ras uel aıa subalternat' geometrẽ p̃dẽᵃ at subalternaꝫ morali
sciẽ Dicunt ḡo isti q̃ hẽt nb' ex doctrina libroꝝ medic̃lium acq̃sita nõ e ars ß dr̃ sciã med' Sciã qd' dr̃
q̃ e hẽtus ar̃ ulıa terminatiẽ acq̃sit' dr̃ at medic̃ali q̃ nãs et passioẽs medic̃ & doc' medic̃lium & modos medi
candi tota q̃mo ulr̃ & ita dicunt ipi q̃ hẽt' nb' ex doctrina libroꝝ moʼlium acq̃sit' nõ e prudẽᵃ ß dr̃ sciã
moral' Sciã gr̃a dr̃ q̃ e hẽt' ar̃ ulıa terminatiẽ acq̃sit' dr̃ at mol' q̃ nãz et ordi' hũanũ et apex mora
lium tota q̃mo ulr̃ Isti aũt dictũ opis inmãt affirmꝫ inlat' p' q̃e ar̃ in 6° h° dividẽs ptẽ aĩe roꝫ
hñtẽ ī scientificũ et rõcinatiũ uidebat' p rõcinatiũ intellixe ptẽ prudenciale quia dixit consi
liari enĩ ẽ raciocinari idem nõ consiliũ maxime & ppriissime ptinet ad prudẽᵃ ꝓp qd'
dr̃ 6° h' prudẽs ẽ bñ posse csiliari ɛ̄ Et q̃ totalr̃ utiq̃ ꝯ est prudẽs csiliatiu' Igr̃ appar' q̃
ar' in dicto loco credit assignare duãm̃ ınt ptẽ aĩe sciales et prudẽciales quã dñiam nõ
assignare talem q̃ scientificũ ẽ quo speculamur talia quoꝝ pñᵃ nõ ctingunt alr̃ se hr̃e Rõci
natiuũ aũt siue prudenciale ẽ qᵒ ctingẽᵃ nõ nõ p' dıa q̃ ī hac duã p uõ ctingẽᵃ alr̃
ıllatᵃ ea q̃ cstãt uel fiũt a nãa ptẽ nrãm opaẽ et p ctingẽtia intẽdat ea q̃ fiũt a nb' q̃ma in lta
fiũt a nãa q̃ cꝫ st ctingẽᵃ sic ea q̃ fium' Sıt ẽm nr̃e opacões singlr̃ acepte st possi'les alr̃ hr̃e
ita multa nãlıa ut uenti grandines tonitrua Et hmoĩ Et sic p° tã nãlia ß coꝝ rõnes ulẽs
st īmũblia ita et nr̃e operationes vñ c̃nes tradite in h° ethi' nõ minꝰ st necẽ et certe
q̃ conclusiones tradite in l° methauroꝝ ꝓp quod si scientifica a prudẽtiali disting' p eẽ
ar̃ nõ contingentia alr̃ hr̃e ur̃ q̃ hẽtus conclusionũ lı ethi' nõ min' sit sciã q̃ hẽtus lı
methauroꝝ Sıc at p̃dcã duã nõ p' intelli p°ꝰ mõ ur̃ q̃ sic sit intelligenda q̃ scietifi
caꝫ ẽ ar̃ ulıa prudẽciale ar̃ simᵖlıa Et enĩ q̃ in scipis & que ad rõnes singlares ipoꝝ st'
uariabilia ipã eadẽ st quo ad ipoꝝ rõnes ulẽs īmũblia ꝓp qd' coꝝ dr̃ nõ ẽ uñ uen'
ß dıuisas rõnes puta ulẽs et sic' eẽ sciãm uel arte & prudẽᵃ Et si aꝫ obıcıt q̃ ß hanc
sciãm prudẽᵃ uel ars ita eẽt de his que nã fiũt singularit' acepte ut grandinib' et
de uẽt et de hmoĩ sic de his q̃ op̃ nr̃o subiacẽt qd' absurd' eẽ ur̃ Ad ıd' r̄nr̃ q̃ suffit' cog
noscẽ ß ulẽs rõnes ea q̃ sb' ope nr̃o nõ cadũt ꝓp qd' de ill' nᵉ eẽt ars nᵉ prudẽᵃ ß tm̃ sciã
Sc' at q̃ꝫ ꝯ nõ suffit' ea q̃ sbst opi nr̃o ß oꝫ ad coꝝ sinᵖᵃ notitiã descendẽ ꝓp hec q̃
ca nolum' nõ solũ scire ß facẽ uel agẽ At actiones uel factiones oꝫ eẽ ar̃ singlaria ꝓp
quod pt sciam q̃ de his hẽmus in uli oꝫ de ipis aliũ hẽ hñtũ in sinᵖ q̃ nõ ẽ ı̃ q̃ ars
uel p̃dẽtiam sic eẽ ī ıt sıã dcãm opiõne fulcıũt sᶜ Si ars & prudẽᵃ ceñt nõ sol' ar̃ sinᵖᵃ
ßẽ ar̃ ulıa seq̄ret' q̃ multe c̃nes scientifice ptineret ad arte & prudẽᵃꝫ q̃nt ẽ fᵃ ḡo & ans
sılıtas q̃nt az q̃ nũ sciã sc' coïnciderẽt cũ arte uel p̃dẽᵃ ꝓp qd' nõ bñ distinguerẽt' q̃ eas
ß qᵃ pᵗ q̃ ex qᵒ ars & prudẽᵃ ceñt tñ ar̃ ulıa q̃tñ sinᵖᵃ nec q̃ ad arte uel prudẽᵐ
ptinerẽt oĩs conclusiones q̃stuãq̃ꝫ ulẽs quaꝝ notitia ualẽt ad nr̃as opacões dirigẽdas

in debitũ

in debitum finem non valet ad hoc concludendum aristoteles quibus summum si venis dicat esse fugienda consistens plurimo
sa. Et constat etiam quod ad opus medicine valet cognoscere naturas herbarum quod tamen ultimo ratione spectat ad scientiam natu-
ralem sic et cognoscere naturas aliorum entium naturalium. Huic tamen opinioni ego non consentio propter hoc quod in quo-
libet predicto probatum fuit prudentiam esse circa universalia et non videtur esse dubium quin consilia agenda per nos
pertineant ad prudentiam et tamen sepe querimus nostra consilia sub universalitate non dicentes
iste casus accidit mihi quid faciam ego. Sed dicentes quid homo debet facere cui talis casus accidit.
Primo videtur quod ex omni iudicio singulari postea statim habetur iudicium universale in virtute medii et rationa-
tionis consimilis. Sicut per prudentiam iudicatus me nunc debere hoc opus facere con-
stat quod ita iudicandum est quocumque tempore quo aliquis debet simile opus facere similibus cir-
cumstantiis concurrentibus. Propter quod et omnes leges vel decretales constitute posite in casu sin-
gulari habent vim universalis precepti et documenti. Et Aristoteles satis exprimere videtur quod prudentia sit universalium
cum dicit: Nec est prudentia universalium solum sed oportet et singularia cognoscere. Et propter hoc melius videtur dicendum expresse artem esse universalium
potentis propter hoc dictum ad experientiam. Videtur ergo mihi dicendum esse quod eorum que sunt quedam sunt
in potestate nostra fieri vel non fieri aut etiam sic aut aliter fieri. Alia autem non sunt in potestate
nostra. Illa autem que non sic sunt in potestate nostra sunt speculabilia et non agibilia neque fac-
tibilia. Et operatio intellectus nostri circa ea dicitur speculatio et non actio aut factio prout
actio et factio specificant artem et prudentiam et prout a speculatione distinguuntur. Ea autem
que predicto modo sunt in nostra potestate ut sic dicuntur agibilia vel factibilia. Sed adhuc pertinet fir-
mari de talibus duplices propositiones quedam que si concedantur vel negentur non est inde diver-
sificandum opus nostrum et tales propositiones non pertinent ad artem neque ad prudentiam sed sunt mere spe-
culative verbi gratia medicus non aliter operabitur si concedit formas elementorum manere formaliter in homine
et aliter in omni mixto aut si concedit eas non manere nec aliter operabitur si credat vel non credat
quod primum secundo calor qui calor infusus manat a celo. Nec similiter faber aliter operabitur si credat vel
non credat quod figura sit distincta res a corpore. Propter quod omnes tales propositiones ad artem non
spectant neque ad prudentiam sed solum ad speculativam scientiam. Alie autem de predictis sunt pro-
positiones que si concedantur aut negentur erit aliter et aliter operandum vel non operandum et tales propositiones
spectant ad artem vel ad prudentiam que si sunt per se note pertinebunt ad artem vel
prudentiam non per se sicut conclusiones sed per modum principiorum ita quod habitus eorum erit
intellectus. Si autem non fuerint per se note sed indigeant concludi ex aliis notioribus
tunc vel concluduntur ex aliis propositionibus non pertinentibus ad artem vel prudentiam sed mere spe-
culativis vel concluduntur ex pertinentibus ad artem vel prudentiam. Si primo modo sic
sunt dictum est conclusiones speculative et habitus earum erit scientia vel sapientia et erit practica precipue sed que
ars et prudentia appellabuntur sed potius habebuntur speculative scientie per quam determinabuntur.
Si autem secundo concluduntur tunc pertinebunt ad artem vel prudentiam per modum conclusionum et habitus
earum erit ars vel prudentia aut pars artis vel prudentie sive sint singulares sive universales.
Ulterius videtur mihi satis notum quod in libris legum vel decretorum et in libris medicorum multe scribuntur
propositiones de quolibet predictorum generum sed que mere speculative scribuntur in eis hoc est debitum
esse ad hoc quod practici principia ex eis deducibilia fiant nobis manifesta absque recursu ad

libros speculatiuarum scientiarum sicut etiam arguitur in 1° phisicorum unicuique intra ... contra negantes principia scientie naturalis
Talibus ergo que sunt de bene esse circumscriptis uidetur michi quod habitus acquisitus ex doctrina librorum legum de-
cretorum et aliorum librorum moralium pertinet ad prudentiam ita quod prudentia si sit perfecta continet in se
habitum illum uel consimilem tamquam partem quandam ipsius quia prudentia non est alius habitus quam secundum quem scimus
quid et quomodo sit agendum ad bene uiuendum et feliciter et a quibus et quomodo sit abstinendum Sed illi libri nichil
aliud docent Item prudentia consistit in sciendo agere secundum omnem uirtutem et ab
omni prauo abstinere hoc autem docet dicti libri propter quod dicitur .5. huius quod lex precipit o-
perari secundum omnem uirtutem et prohibet operari secundum omnem maliciam Nec ualent rationes
oppositi per certa ... et ... soluta fuit in ... questione huius 6 libri Ad secundam etiam dicendum est secundum predicta quod non
est inconueniens conclusiones scientificas pertinere ad prudentiam et per modum principiorum et forte etiam ipsius esse easdem
conclusiones pertinere per medium conclusionis ad prudentiam et ad scientiam speculatiuam pertinere sed quod per diuersa
media possunt probari uidelicet per medium morale et per medium speculatiuum sicut etiam quod terra est rotunda
alio et alio modo probata pertinet ad naturalem et ad astrologum Ad rationes principales Ad primam
dicendum est quod nulla scientia est prudentia quia utitur pro eis nominibus Sed quia tamen ... illis ... [illegible]
Ad aliam concedo quod prudentia totalis et perfecta est una tamen non unitate simplicis sed unitate ordinis et conexionis multarum
cognitionum Tale autem unum potest habere plures uel ualde diuersas partes sicut totum exercitum regitur unus exercitus con-
tinet multos particulares exercitus communiter et ordinatim Et ita hec sunt plures sunt partes prudentie unius exis-
tentis Ad aliam dicendum est ... quod multi ... sciunt ... in principio 1 ... habent bene sciat
quid in illis libris scriptum sit et quid preceptum et quod plures tamen neque ... in principiis in huiusmodi
preceptis ... acquiescunt secundum ... Sic enim ... fuit ... prima
... sic dicit aristoteles ... ergo sciunt disputare pulchre et in 1° dicit ... orationes uo-
lunt autem ... et uiciis iudicant esse facienda Quod autem dicitur quod multi sunt boni et
per consequens prudentes qui numquam audierunt doctores dictos libros forte ... quod possunt esse boni uirtuo-
si et prudentes Sed non perfecte uirtuosi et prudentes sicut declaratum fuit in sexta questione 2 libri
etc. Et sic patet questio

Circa octauo queritur utrum Eubulia Synesis et Gnome sint
uirtutes abinuicem et a prudentia distincte Arguitur quod sint uirtutes quia habitus perficientes
intellectum practicum et operis eius bonum reddentes quia ad practicum intellectum spectat consiliari
de his que ad finem et iudicare de his que per consilium inuenta sunt Eubulia autem reddit consi-
liationem bonam et rectam Synesis autem et gnome rectificant iudicium et reddunt ipsum bonum Cum
ergo uirtus diffinitur sit quod habentem perficit et opus eius bonum reddit .2. huius sequitur quod dicti habitus sunt uirtutes Sed arguitur
quod sint uirtutes distincte abinuicem quia habent proprios actus distinctos uidelicet Eubulia consiliari inquirere
Synesis autem et gnome de inquisitis iudicare Arguitur etiam quod sint uirtutes distincte a prudentia quia
cum prudentia sit una omnium agibilium ut aristoteles dicit et unius fiunt prius si essent eedem sibi sequerentur
quod essent inter se eedem Cuius oppositum arguitur est Item aucthoritas aristotelis dicit Non autem idem synesis et
prudentia Cuius rationem assignat quia illi habitus non sunt circa quorum actus proprii seu fines proprii
sunt diuersi sed sic est de prudentia et synesi quia sicut dicit aristoteles prudentia quidem enim preceptiua est
quid enim oportet agere uel non finis ipsius est Synesis autem iudicatiua solum est Oppositum arguitur

primo quod non sint virtutes quia virtutes intellectuales sunt quibus verum dicit anima affirmando vel negando
ut habetur in hoc 6° Eubulia autem non est huiusmodi quia ipsa est quod est cum inquisitione ut dicit aristoteles Item
consilium cum sit operatio quedam non est virtus eubulia autem consilium quoddam est ut dicit aristoteles Item virtutes
non insunt nobis a natura ut 2° huius Sed synesis et gnome insunt nobis a natura ut dicit aristoteles circa finem huius 6° etc. Etiam arguitur quod non
sunt virtutes distincte a prudentia quia non sunt virtutes morales sed virtutes intellectuales alie a pru-
dentia non sunt nisi quatuor videlicet scientia sapientia intellectus et ars nulla autem istarum est eubulia vel
synesis igitur etc. Item virtutes non sunt distincte que sunt circa eadem obiecta hec autem et prudentia sunt circa idem obiectum
scilicet circa humana agibilia Item ad eundem habitum in speculativis spectat inquirere veritatem et de veri-
tate inventa iudicare scilicet ad scientiam igitur ita erit in agibilibus Propter ista hic inde titubant tenentes multi quod
eubulia et synesis sunt virtutes abinvicem et a prudentia distincte Sed non principales sed annexe pru-
dentie Alii autem dicunt quod non sunt virtutes proprie sed per quendam modum dicuntur scilicet prudentie Ut autem de hoc possit magis
apparere veritas videndum est quid sit eubulia quid synesis quid gnome Dicamus igitur quod eubulia dicitur ab eu
quod est bonum et bulesis quod est consilium quasi bona consiliativa Est enim Eubulia habitus inclinans ad bene consili-
andum Kakobulia sibi contraria habitus inclinans ad prave consiliandum Actus igitur proprius eubulie
est bona consiliatio non tamen prout consiliatio claudit in se inventionem de mediis invenienda ad finem
inveniendum Sed prout capiendo consiliationem pro consiliativa inquisitione mediorum congruorum ad finem statutum
Ex his iam manifestum est quod eubulia non est scientia quia non inquirimus que iam scimus vel scimus Item Eubulia non est
eustochia ut dicit aristoteles vel solertia quoniam Eustochia vel solertia est circa promptam scilicet sine inquisitione inventionem ratio-
nem mediorum ad finem statutum sive ad conclusionem propositam Eubulia autem consistit in ratiocinativa inquisitione mediorum
quam oportet aliquando esse tardam et maturam circa agibilia ne propter circumstantiarum varietatem incidat ignorantia
Et est sciendum quod eustochia et solertia dicuntur ut supra et infra Solertia enim generaliter est eustochie extensio
cum se ad speculabilia et agibilia Eustochia enim extenditur se solum circa agibilia et dicitur ab eu quod est bonum et stochos
quod est coniecturatio quasi bona et prompta mediorum coniecturatio Item ut dicit aristoteles non est opinio quia se convertitur
et est determinate enuntiativa utriusque partis contradictionis Eubulia est inquisitiva
et nondum est enuntiativa Dicamus igitur secundum aristotelem quod eubulia est rectitudo consilii seu habitus inclinans ad
recte consiliandum ad optimum finem attingendum per propria media que et quanto tempore oportet et
sic est de aliarum observatione circumstantiarum dico autem quod est rectitudo consilii quia sicut male consili-
ans est peccatum et distorte consilians Ita bene consilians est recte consilians Eubulia enim ex proprietate
nominis importat bonitatem consilii vel ad optimum finem attingendum quia tenditur ad malum finem dicitur tamen consilium et
licet non est bonum consilium id non spectat ad eubuliam Dico autem quod per propria media quia ut contingit in specu-
lativis ex falsis concludere verum ita contingit ex parte bonum finem sortiri per mala media Ad solum autem bonum consilium non solum
spectat bonitas finis statuti sed etiam inventio mediorum honestorum dico et que et quanto tempore oportet etc. quia quando oportet longo tempore
consiliari ne interveniat ignorantia ut dixi prius Aliquando autem parum ne ydoneitas attingendi finem evanescat
propter procrastinationem propter hoc vero alii non vocant eubuliam sed eustochiam solum Ultimo addo 2° de aliarum observationibus circumstan-
tiarum ut enim ad bene consiliandum oportet videre quanto tempore sit consiliandum Ita oportet videre ubi et cum quibus sit consiliandum et sic de aliis circumstantiis
De synesi autem sciendum quod synesis dicitur a syn quod est con et nesis quod est mens quasi mens congregata ad iudicandum
Eusynesis autem dicitur ab eu quod est bonum et synesis quasi mens congregata ad bene iudicandum Asynesis vero dicitur
ab a quod est sine et synesis quasi mens iudicis sine carens iudicio propter quod vel asini translatum est ad significandum

quandam speciem illiberalitatis per rusticitatem. Et licet eusinesis addat super synesim tamen communiter nos utimur
his nominibus tamquam synonimis trahendo significationem simplicium ad partem meliorem quemadmodum homines eufortunatos
et non homines infortunatos dicimus simpliciter fortunatos. Ut ergo eubulia se habet ad inquisitionem et inventionem
mediorum, ita synesis vel eusinesis se habet ad iudicandum de mediis inventis que sunt necessaria
et ad finem attingendum congrua. Unde synesis describitur potest dici recta iudicativa vel habitus iudicativus ad
recte iudicandum de mediis per eubuliam inventis. Gnome id est sententia. Unde eugnome dicitur ab eu quod est
bonum et gnome quod est sententia quasi bona sententia. Syngnome dicitur a syn quod est cum et gnome quod est sententia quasi con-
gregata sententia. Iste autem nominibus gnome eugnome et syngnome utimur communiter tamquam synonimis ut dictum fuit de
synesi et eusinesi. Gnome autem non quamlibet sententiam designat sed appropriate designat sententiam pertinentem ad iustitiam
epyekes ad iustum simpliciter et ut epyekia ad iustitiam. Est ergo gnome potentia designativa habitum habitum indicativus
ad recte iudicandum de mediis inventis per eubuliam pertinentibus ad iustitiam epyekes. Est ergo sciendum ut dicit aristoteles quilibet
ex predictis preceptiva synesis. Gnome spectat ad prudentiam preceptive execucionem eorum que per eubuliam inventa et per synesim
sunt iudicata sunt. Et ut in textu dicitur prudentia est motiva quid oportet agere et quid non et quomodo et
quando non et talis circumstantias. Ad hoc enim si non talis inceptus imperare et virtus eius continue exequi et prius imperare nisi ad
est in intellectu concludente velle. Sic quod prudentia dicitur esse factiva. Non ad hoc velle motiva ac statim exequi quod hec
id ad actum imperativum per actum execucio. Finis ergo sciendum eubulia per inquisitionem consiliativam ingreditur media optima per que
finis attingi possit. Synesis autem que media inventorum sunt honesta et congrua iudicat quo iudicante prudentia
adhuc relinquitur dicere quod hoc est faciendum. Dato ergo quod hoc medium inter cetera sit optimum ad finem attingen-
dum nondum tamen dictum est quod hoc sit faciendum et hoc ultimum dictum vocat aristoteles preceptum quod dicit prudentiam esse precepti-
vam. Et hec omnia videbantur aristoteli satis innuere sed cum dicit prudentia quid preceptiva est quid oportet agere vel non
finis ipsius est. Synesis autem iudicativa solum. Dicitur ergo multa quod sicut synesis presupponit eubuliam et consi-
stit formaliter in iudicatione de mediis inventis per eubuliam. Ita prudentia dicitur presupponere synesim
et consistit formaliter in preceptione eorum que per synesim iudicata sunt. Et ita dicitur quod prudentia est virtus
formaliter distincta contra synesim et eubuliam propter quod cum aristoteles enumeraverit quinque habitus intellectua-
les principales ipse non enumeravit eubuliam et synesim contra prudentiam. Vel aliter est ut magis michi videtur quod pru-
dentia perfecta sit quam homo dicitur simpliciter prudens homo non solum prudens consiliator aut prudens
iudicator aut prudens preceptor vel executor non est unus habitus unitate simplici sed unitate or-
dinis et connexionis multarum partium habentium formaliter distinctarum ut mundus dicitur unus licet multas con-
tineat partes distinctas secundum speciem quarum nulla per se dicitur mundus. Sicut etiam scientiam aliquam totalem
et perfectam dicimus esse unam non quia aliquam formam habeat indivisam in se totam sed quia licet multas passiones
alios diffinitivos alios divisivos atque argumentativos et multas conclusiones variatas quia tamen hec omnia
habent ordinem et connexionem naturalem. Sic ergo corpus humanum unum existens multas habet diversas
partes habentes diversas operationes ut cor cerebrum epar caput pedes et manus sic quod ex diversis operationibus
opus finale totum expleri non potest nisi et opus unius partis sit opere alterius partis. Ita oportet figurare quod perfecta
prudentia sit habitus unus continens plures habitus partiales sine quorum propriis operationibus opus eius
finale non potest expleri scilicet habitum consiliativum habitum iudicativum et habitum preceptivum seu execu-
tivum. Et ut corpus humanum non est cor tantum vel cerebrum tantum. Sic mundus non est formaliter celum
tantum aut ignis et cetera. Ita prudentia non est formaliter habitus consiliativus vel preceptivus tantum et cetera

Primo perfectio eius consistit in eorum aggregatione ordinata et connexa. Unde non videtur esse dubium quin ex
istis tribus habitibus constituatur unus totalis habitus unitate ordinis et connexionis. Convenit enim ad invicem
consilium iudicium et preceptum. Sicut preceptum non potest fieri sine iudicio nec iudicium sine consilio, ita econverso
nec aliquis modus prudentie sine iudicio nec iudicium sine precepto. Talis autem habitus totalis non videtur novum nomen consequi
nisi nomen prudentie. Concedam ergo quod illi habitus partiales habent convenientiam sed tamen distinguuntur. Sed non dis-
tinguuntur a prudentia simpliciter dicta ut perfectum nisi ut pars contra suum totum. Concedam etiam
quod eubulia est virtus intellectus consiliativi, synesis intellectus iudicativi, sed non tamen intel-
lectus activi. Et quia de partibus prudentie iam incepimus loqui, videndum est magis complete quomodo partes
prudentie distinguantur. Dicunt ergo aliqui quod prudentie quatuor sunt opera principalia. Primum est inventio
mediorum ad finem scilicet virtutum cognitiorum. Secundum est iudicium de honestate et congruentia mediorum inventorum. Tertium
est preceptum iudicatorum. Quartum est executio preceptorum. Puto tamen quod hoc quartum non sit opus elicitum
a prudentia ut dixi prius, sed vel a voluntate vel potentiis anime aut corporis et virtutibus earum. Sed tamen
ita esset ut dicunt, tunc essent secundum illa quatuor opera quatuor principales partes prudentie, scilicet inventiva, iudica-
tiva, preceptiva et executiva. Quarum iterum quelibet habet plures partes sive plures exigit vi-
res vel habilitates, ut illi dicunt, ad hoc ut possint perficere opus suum. Nam quia ad inveniendum
dum medium vel non est consiliandum vel modo tempore consiliandi ut dictum est prius ne idoneitas
attingendi finem transeat, et tunc est dicta custodia sive solertia. Ad inveniendum ergo consilium et tunc bo-
nam eubuliam que iterum plures requirit vires. Ad bene enim inveniendum medium valet mul-
tum preteritorum recordatio que vocatur solum memoria. Deinde requiritur presentium ad preterita colla-
tio et etiam inventorum collatio que solum dicitur ratio. Sed forte quod hec secunda collatio pertinet ad partem
iudicativam. Adhuc enim ad omnium istorum perfectionem requiritur docilitas que est habilitas
ad bonam eruditionem. Parum enim est quod unusquisque potest capere a se ipso, multum autem ab alio. Un-
de versus: Qui sollers docilis memor est qui inventionis, rectum consilium perficit ille suum. E contra sunt quatuor
defectus impedientes, parvitas inventiva scilicet tarditas ingenii contra custodiam, indocilitas contra docilitatem,
oblivio contra memoriam et inhertia sive ignavia comparandi et conferendi contra rationem. Unde versus:
Tardus et indocilis ignavus et immemor existens rectum consilium non facit ille suum. Dicunt etiam ipsi
iudicativam quam Aristoteles vocat synesim quatuor habere partes vel habilitates exigit sine quibus non potest
ipsa esse bona et perfecta. Quoniam cum de conclusione fiat iudicium per premissas, oportet sane capere maiorem et
minorem et excludere defectum a maiore et minore. Conceptus ergo maioris est sana existimatio
iuris et legis per quam et secundum quam dicendum est sic operandum esse in tali casu, et vocatur intel-
lectus. Conceptus autem minoris est sana apprehensio presentis operis quod agitur vel non quod agitur, et
vocatur sensus, quia particularia aguntur sensu ab intellectu comprehensa. Defectus autem excluditur a maiore per
recollectionem circumstantiarum omnium que debentur operi, et minoris recollectio vocatur circumspectio. A minore vero
defectus excluditur per discretionem bonorum et malorum possibilium evenire actui vel operi, quam
discretionem Macrobius vocat cautionem vel cautelam per quam cavetur eminentia mala. Unde versus:
Dant intellectum sensum cautela malorum circumspectaque dat bona iudicia. E contra autem iudicium de-
pravat cecitudo intellectus contraria intellectui, presumptio contraria sensui, incautela contraria cautele, ubi
scilicet est precipitatio ad pericula sine necessitate, et incircumspectio contraria circumspectioni. Unde versus: cecus, hebes, precipitans

manens incauta pedis | Incircumspecta dant mala iudicia. Item dicitur illi qui pares preceptum
ad hoc quod preceptum sit bonum et utile requiritur duo ex parte intellectus et duo ex parte appetitus. Ex parte enim
intellectus requiritur primo certam deliberationem. Secundo requiritur efficacem suasionem. Appetitus enim precep
tum formidabile non recipit bonum in preceptum inducit suasionibus. Ex parte enim appetitus requiritur primo
benignitas ut prompte obediat rationi. Secundo requiritur constantia per quam firmetur in huiusmodi obedientia
unde versus Certa suasiua mens constans atque benigna. Vale preceptum perficit ipsa suum. E contra ambi
guitas contraria certitudini contraria. Instabilitas contraria suasioni. Malignitas et perfunctio contraria be
nignitati et inconstantia per oppositum contraria. Reddit preceptum vanum et inutile unde versus Ambiguus
fatuus inconstans atque malignus. Vanum preceptum construunt ipse suum. Ad partem executivam re
quiritur que inveniuntur in prudentia vigilantia diligentia et sollicitudo. Providentia curat ut non desit eorum que
sufficientia et per vigilantiam intenditur qualiter opus ex omnibus perfectius agatur. Diligentia vero amor coniunc
ta opus continuat et continuatum tenet. Sollicitudo labori cum mora occupatur ac plurima simul
alta narrata unde versus Si curo vigilo si diligo sollicitor. Vale pago quod pagere volo. Et
per oppositum imprudentia sompnolentia negligentia et vagabunditas contraria prudentie nunquam agunt feliciter opus
suum unde versus Nec sompnolentia nec mens imprudens felix. Nec torpens animus nec vagabunda manus.
Tullius autem in rethorica sua tres ponit partes prudentie per aspectum ad tres partes temporis ad quas semper oportet prudentem
te aspicere dicente Seneca in libro de quatuor virtutibus cardinalibus. Si prudens es animum tuum tribus temporibus
dispensa presentia ordina futura provide et preterita recordare. Nam qui nichil de preterito cogitat vitam
perdit. Qui nichil de futuro premeditatur incautus incidit. Secundum autem hoc partes tres memoriam
intelligentiam et providentiam. Memoria per quam animus repetit illa que fuerunt. Intelligentia per quam ea perspi
cit que sunt. Providentia vero est per quam futurum aliquid videtur antequam sit. Et istas partes tres sumun
tur ars species autem rethorice secundum Aristotilem. Per eam indicativam respicit presentia. Per autem exclamatoriam vel demonstrati
vam preterita. Per vero consiliativam futura. Alio adhuc modo dividit Aristotiles prudentiam secundum diversi
tatem bonorum que ipsa nobis parat. Alterum enim bonum dicitur monosticum quod unusquisque sibi pro
curat per monosticam prudentiam. Alterum dicitur bonum yconomicum quod unusquisque per prudentiam yconomicam
parat domestice civitati. Alterum vero dicitur bonum politicum quod unusquisque per prudentiam politicam
parat civitati civili. Et adhuc Aristotiles ponit aliam divisionem prudentie secundum diversitatem offi
ciorum que geruntur in civitate civili. Alia enim est spectans ad principem que dicitur architec
tonica sive legispositiva. Alia vero spectat ad subditos que dicitur communi nomine politica de quibus autem
satis clarum est. Et modo consilii possunt dividi prudentia yconomica in paternam et filialem et virilem et
uxoriam et dominativam et servitualem. Secundum vero est unus. Ad rationes dicendum est quod ille que arg
uunt ad primam partem satis patet per predicta. Ad primam in oppositum dicitur quod virtutes totales bene sunt quibus
ueritas clarificatur. Secundum non oportet hic querere de omnibus virtutibus partialibus aliqui totalem integrantibus. Ad
aliam dico quod eubulia aliud et sinesis et gnome capiuntur pro operationibus quibus fit rectum consilium et
rectum iudicium et sunt operationes. Alio autem capiuntur pro habitibus ad huiusmodi operationes
inclinantibus intellectum et ita dicuntur virtutes. Ad aliam dicitur Aristotiles de prudentia vel etiam de virtutibus naturalibus
vel moralibus quod ex alta et alta complexione secundum quam sensus nati sunt aliter et aliter percipere
et melius deservire intellectui nos videmus aliquos inclinatos ad prompte consiliandum

et inventivus faciendum inveniendum tam in speculativis quam in practicis. Alios autem ineptos ad persuadendum et firmiter iudicandum licet non sit similiter inventivus. Alios autem ineptos ad consiliandum [illegible] et ad iudicandum circa agibilia propter quod aliqui parvo studio prudentiores fiunt aliis sapientibus quam alii multo [studio]. Hee habilitates ad consiliandum et recte iudicandum vocantur eubulia et synesis naturales que non sunt partes prudentie sicut dicit magister. Propter has autem debilitates habilitates requiritur habitus requisitus per multiplices operationes certam et longam experientiam agibilium humanorum inclinans perfecte ad recte iudicandum et bene consiliandum consiliendum qui dicuntur eubulia synesis prudentiales et iste sunt partes prudentie. Ad rationes satis procedunt viis suis. Etc. patet quod

Consequenter nono queritur utrum virtus moralis faciat intentionem rectam prudentia autem que ad hanc. Hoc est dictum utrum per virtutem moralem habeamus rectam existimationem de fine in operibus agibilibus et per prudentiam de eis que sunt ad finem. Sed contra exponendum est [illegible] intentionem [illegible] in agendo rectam. Recte autem in fine [illegible] et non in [illegible]. Arguitur ergo quod virtus moralis magis rectificat ea que ad finem quam intentionem quia virtus moralis est habitus electivus 2° huius. Electio autem non est ipsius finis sed eorum que ad finem 3° huius. Item virtus est circa difficile 2° huius. Virtus moralis in nobis requiritur ad reddendum ea facilia et delectabilia que prius erant tristia et difficilia. Virtus enim ex assuetudine acquiritur 2° huius. Assuetudinis est facere facilia et delectabilia que prius erant tristia et difficilia unde primo rhetorice solicitudines autem et studia et conatus tristes. Nova enim et violenta hec sunt si non assueti fiant. Consuetudo autem facit delectabilia. Sed non circa finem sed primo circa ea que ad finem magis videntur difficultates per tristia ergo etc. Item [illegible] ad virtutem moralem quam ad prudentiam pertineat rectitudo tam circa finem quam circa ea que ad finem [illegible] existimationis ad moralem pertinet. Item videtur quod non indigeamus virtute morali ad rectificandum existimationem de fine quia ad talem rectitudinem existimationis sufficiunt [illegible] vel naturalia principia enim cognita sunt naturaliter et per se et in cognitionibus ad quem finem tendendum [illegible] quod sicut ad quod nos assuescimus manifestum est ergo quod si a nobis auferretur omnis via declinandi nos ad bonum esset [illegible]. Sic etiam videtur aliquis [illegible] tendendi declinare in fine [illegible]. Ita et nobis solicitudinem magis quam [illegible]. Item si virtus moralis faceret intentionem rectam prudentia autem ea que ad hanc sequeretur quod virtus moralis preesset prudentie quod [illegible] ergo etc. [illegible] prudentia vel [illegible] difficultas circa [illegible] determinata ratione [illegible] prudens determinabit. [illegible] quod [illegible] est quod pertinet ad prudentiam [illegible] in forma et modum virtutis nisi [illegible] determinat et [illegible] prudentie [illegible] determinatione [illegible] determinatio [illegible] effectiva. [illegible] quod non est [illegible] bonum esse prius [illegible] virtute morali [illegible] prudentie [illegible] rectam existimationem de fine [illegible] de his que ad finem [illegible] fines in agibilibus sunt ut principia in speculabilibus [illegible] finis [illegible] moderamen [illegible] adhuc prius [illegible] et [illegible] prudentiam et [illegible] virtutem moralem. [illegible] intentionem rectam facit prudentia autem que ad hanc.

Item [illegible] non est electio recta sine prudentia neque sine morali virtute [illegible] illa autem que ad finem [illegible] recta existimatio de fine est principium in agibilibus [illegible] virtus rectam facit existimationem de principiis [illegible] que malitia corrumpit et ea que faciunt circa ea salvat virtus moralis et facit [illegible]. Item

ex intentione dicens convenit nec tamen de fine agibilium et ita oportet negare primam prudentie modo ut aliqui sciunt ut philosophi

vel metam non licet via ex negante sua principia ita in predictis ita et quod oportet ponere aliunde quod homo non determinat

bene ad tendendum vel per prudentiam igitur principium vel intelligibilem ... prima videtur esse quod ultimus finis agibilium determinatum est nobis per

naturam secundum eius actum rationem in tantum quod nullus sic mentitur de eo secundum intellectum qui sit amandus et prosequen-

dus. Nec voluntas contrario fertur in oppositum. Ex illo omnes concedunt saltem interiori mente licet aliquis ore

negat vitam optimam esse amandam et prosequendam quod pro tanto sit magis amanda et prose-

quenda quanto est melior et delectabilior et voluntas non potest ferri in oppositum secundum oppositam rationem

Nullus enim potest velle vitam malam et tristem sub ratione mali et tristis sed nec est si voluntas determinata

sive in actum ad vitam optimam sub ratione optimitatis quod velit eam propter quod dicebatur in 3° quod ipsius finis

est voluntas et non electio. Ex his etiam manifestum est quod intellectus non virtute moralis vel prudentie fertur mediante etiam

secundum naturalem inclinationem intellectus ad verum et voluntatis ad bonum nec iste malus pervertit vel determinat fertur circa prima

principia practica. Sed ultimus finis secundum specialem rationem non est nobis determinatum a natura primo conveniunt nec tamen

circa ipsum. Et voluntas fertur omnino recte in ipsum propter hoc quod intellectus convenit in illo quod res est ita quod est

circa optima et delectabilissima. Similiter enim illius potentia huius vita quanto est melior et delectabilior

tanta est magis amanda et prosequenda. Sed contemplativa vel operativa secundum virtutem est vita melior et

delectabilior quam sensualibus delectationibus vel quam pecuniis et honoribus habitare igitur contemplativa et operati-

va secundum virtutem est magis amanda et prosequenda etc. Multi tamen minorem propositionem non consentiunt

propter quod eam conclusionem non concedunt et ob hoc etiam voluntas eorum non recte fertur in finem scilicet in opus

contemplationis et virtutis sed distorte in delectationes sensuales pecunias et honores. Sed igitur circa quod

fiat recta estimatio de fine secundo. Quod recta estimatio de minore aut maiore quam sua premis-

sa ut dicit in commento super posteriorum sicut sua quod talia. Cum consequendo est totum de est totum illud sit

recta estimatio de fine quod dicit fiat ubi etiam estimatio de minore hoc quod sit dubium est.

Quidam enim putant dicendum illum non esse prudentie quod dicit predictis dicta ad quod est posterius tamen secundum dictum circa quod est

scilicet inventiva mediorum ad finem ordinatorum judicativa de mediis inventis preceptiva judicatorum

et forte executiva. Hec autem omnia posterius circa media ad finem ordinata versantur ideo tota prudentia

licet circa huiusmodi media laborare. Determinans autem illud non est de mediis sed est solum ad statutum vel finem.

Non enim sufficit finem esse vel statutum sufficienter ... scilicet quod optima vita sit amanda et prosequenda oportet

cognoscere in quem rem scilicet vita optima consistat quod prosequi propter quod dicitur 3° de anima quod universalis estimatio non movet

et igitur in particulari sciendum quae res sit illa vita quae est amanda et prosequenda quod scire prudentie est magis per quam media

vel illam prosequi valeat et attingere. Item finis est principium in agibilibus sicut et quandam scientiam et principia

ratione predictorum supponere sua principia probat igitur non pertinet ad prudentiam statuere sibi finem. Sed hic non videtur mihi

verum quin premisse dicant illis sicut dicens quod principia concessa aut negata est aliter aut aliter operandum propter

quod secundum dictam positionem ... premisse videtur esse potentie et ad prudentiam pertinere. Nec videtur principium ... quod

dicitur animi omnino ... posterius esse ad statuendum ex illa fine secundum rationem particularem vel forte dicit quod ... 3

posterius locum habet in illo predicto oportebit etiam in primo medium illius tenere 2° ex premissis ex dicto

medio constituit et de fine iudicare 3° perspicere quod media inquirentur ad finem statutum at-

tingendum. In tamen precepti executione dicte tres partes habent locum. Et ita denique prius

dum opera sit completum. Secundum eam ratio ... non est quod non est ... sua supponere principia secundum quantum

tionem licet enim in philosophia naturali sit suppositum maius esse tamen non est suppositum maius primam esse neque formaliter esse
distinctam a materia primo inquirit in principio physicorum propter quod aliqui dicunt et magis probabiliter ut michi videtur quod ex
minori que dicit contemplari et operari secundum virtutem est melius et delectabilius quam delectari et est principium per
tinens per se notum vel quasi Sufficit enim ad dicte conclusionis concessionem experientia et
debitum ministerium sensus ipsi intellectui quamvis ita sit tamen intellectus impeditur per ea concessi
one dicti principii vel quia non exercent opus contemplationis neque virtutis propter quod bonitatem ipsius et delectationem quam
te ipsum non potuit experiri vel quia affectiones inordinate sensibilis appetitus ad delectationes sensuales trahentes in
tellectum ad iudicium temptant vel quia tedium tristicia sive difficultas apparens quandoque studio contemplationis sive operi vir
tuoso Si enim opus virtutis exerceat et inordinata sensitivi appetitus affectio moderetur et tedium tristicia sive
difficultas apparens in opere virtuoso removeatur statim intellectus percipiet opera virtutum esse
meliora quam delectationes sensuales quam pecunias aut honores Et ideo magis nobis talis gaudebit alteri autem
non Virtutes autem morales inclinant ad exercitium operis virtuosi moderant affectiones appetitus
sensitivi et opera virtutum reddunt multo delectabiliora posito quod exemplum de quo non curemus utrum
sit verum an non quod predictus silligismus vel aliquis quamquam talis processus per quem finis ultimus humane vite
nobis statuatur sit primus prudentialis processus et dicti silligismi sit primum prudentiale quod manifestum
est satis ex dictis quoniam virtus moralis facit ad huiusmodi de dicti conclusione rectam estimacionem Apparet
etiam quod ad primum argumentum quod non contingeret sine maiori probationis concessionem virtute morali in prudentia ad operationem secundum
rationem intellectualem quoniam contingit Apparet secundo quod ad secundum principale argumentum quod contingeret sine maiori probationis conces
sionem prudentia non operatur secundum intellectum et virtutem moralem Et dico intellectum quia virtus elicitiva iudicii
dico autem virtus moralis quia removet prohibentia ex parte appetitus Sic enim malicia corruptiva
practicum principium sive maiorem firmat et auget ipsam passionem in appetitu prohibentem intellec
tum a vero iudicio quod sit sensus in recte ministrat oppositum Sed 3° apparet quod ad concessionem conclusionis
operatur virtus moralis et prudentia dico autem virtus moralis quia dicitur per unionem maiorem operatur
ad dicti principii concessionem Ex quo ipsa inferebat secundo quia removet prohibentia ex par
te appetitus vitiosus autem appetitus rebellat et recto iudicio rebellat primum et recto iudicio
conclusionis et precepto sequenti dictum iudicium et executionem tollit omnino dico autem prudentia dicitur per hoc
inquantum ipsa virtus locum ante dat processum ad conclusionem ex concessis principiis inferen
dam Secundo inquantum elicit iudicium de veritate conclusionis mediante concessione premissarum et
ordinat processus Ex hiis 4° quod virtus moralis antecedit prudentiam non tamen virtus moralis perfecta sed inch
oata per assuefactionem aut per bonam nativitatem vel per bonam inclinationem naturalem valde enim indi
gent ad concessionem principiorum moralium consuetudinali exercitio per doctrinam persuasionem per
castigationem parentum aut aliorum vel erit valde difficile impossibile fieri prudentem propter quod dicitur in 2°
huius Non parum differt sic vel sic ex iuvene assuefieri Et ad hoc facit consuetudinem finem valde
quod iuvenes et passionum executores non sunt huius scientie que est pars prudentie ut dictum fuit
utiles auditores Ultimo autem post datam concessionem finis qui nobis statuitur fuit finis et ad media
se quibus per que finis possit attingi primo quidem inveniendo media illa ut dictum est prius Secundo
iudicando de mediis inventis an sint decentia vel indecentia et que sint decentia ad finem
attingendum 3° precipiendo quoniam quod iudicatum est decentius exequatur In primo autem prudentia

operatur sed non virtus moralis quod ex hoc patet quia astutus homo et valde pravus bene facit ista mediorum inventione quantum enim ad hoc astutus et prudens differre videntur. In secundo vero illorum scilicet in iudicando de electione mediorum inventorum prudentia et virtus moralis simul operantur. Hec quidem electio iudicii [illegible] ex parte appetitus sensitivi ut dictum fuit in 3o scilicet in incipiendo. Similiter utraque operatur [illegible] vitium enim inclinans ad sensualia et fugiens laborem depravat huiusmodi preceptum et iudicium. Quantum autem ad tertium [illegible] virtus intentionem facit rectam non autem [illegible] intentio quia ipsa nihil operatur [illegible] quia illa prima sine prudentia operabatur ad concessionem principiorum [illegible] naturalis facientes sibi finem. Quantum autem ad prudentiam quia ad hanc non erat intentio quia prudentia non operatur ad concessionem [illegible] quibus statuunt [illegible] hoc dicit quod prudentia sine adiutorio virtutis moralis ut quis est inventiva mediorum conducentium ad istum finem. In hac igitur ordinatione [illegible] omnia mea in littera quia [illegible] apparebant valde difficiles sunt solute. Si quis ea [illegible] dicta sunt. Et sic patet questio bene pulchra.

Decimo queritur utrum virtus moralis possit nobis acquiri sine prudentia. Et arguitur quod sic quia sicut habitus conclusionis speculative supponit habitum principiorum speculativorum ita prudentia cum sit habitus conclusionis practice supponit habitum principiorum. Sed iste habitus principiorum supponit virtutem moralem quia talia principia sine morali virtute non cognoscuntur ut dictum fuit. Malitia enim corrumpit principia practica. Ergo virtutem moralem oportet acquiri ante prudentiam. Item homo dicitur bonus homo simpliciter per virtutem moralem [illegible] prudentia [illegible] bonus simpliciter ergo habent virtutem moralem. Minor probatur quia dictum fuit quod habitus acquisitus per doctrinam scilicet librorum moralium et [illegible] pertinet ad prudentiam propter quod multi videntur acquisivisse prudentiam qui non studuerunt dictos libros et tamen multi sunt boni homines licet in dictis libris non studuerint. Item ad bene agere requiritur virtus moralis. Sed ad bene agere non requiritur prudentia ergo virtus moralis potest esse sine prudentia. Maior probatur quia virtus moralis apud animam est sicut sanitas corporis utraque enim perficit habentem [illegible] et opus bonum reddit. Modo sanitas exigitur ad bonam et expeditam corporis operationem ergo et virtus moralis ad bonam et expeditam anime actionem. Minor vero probatur quia prudentia se habet ad virtutem moralem sicut [illegible] ad dispositionem corporis. Prudentia enim est cognitiva [illegible] et omnium illorum artium que [illegible] ut ars medicinalis est cognitiva sanorum et egrorum et omnium illorum artium que sanitatem [illegible] sed ad bonum operandum [illegible] non requiritur ars medicinalis sed sufficit sanitas ergo ad bonum operandum non requiritur prudentia sed sufficit virtus moralis. Item ex [illegible] sine arte medicinali ergo et virtus moralis sine prudentia. Item virtus moralis acquiritur ex assuetudine in bonis operibus sed aliquis potest assuescere in bonis operibus sine prudentia ergo etc. Sed tu diceres [illegible] quod sine prudentia non cognosceret quid sit bonum opus. Respondebo quod licet non cognosceret ex se quid sit bonum opus tamen potest credere prudenti et ita assuescere in hiis que prudens dicit sibi ut egrotus [illegible] et operari [illegible] etc. Oppositum dicit Aristoteles [illegible] quod virtus [illegible] sine prudentia [illegible] id est virtus moralis non [illegible] sine prudentia. Item [illegible] non est virtus [illegible] sine prudentia ergo virtus moralis non est sine prudentia. Item virtus est habitus electivus [illegible] sine prudentia ut dicit Aristoteles 2 Ethicorum.

Ad evidentiam huius questionis sciendum est [illegible] ex parte virtutis [illegible] ex parte appetitus duplex [illegible]

habitus scilicet naturalis quem a dispositione a certa complexione homines consequuntur a nativitate. Alius per doctrinam et experientiam vel assuefactionem acquisitus et utrobique habitus sive naturalis potest esse bonus dispositio sive disponens ad bene agendum vel sive disponens ad hoc male vel bene agendum vel sive disponens bonam ergo dispositionem naturalem ex parte virtutis appetitive vocat aristoteles virtutes naturales quam tertia ultra mores innatos et naturales dicens quod omnibus videntur singuli mores existere a nativitate aliqualiter. Et enim iusti et fortes et talia consequuntur homines a nativitate. Vocat etiam mores non quia sint mores vere, cum insinuat nobis absque omni consuetudine, sed mores dicuntur quia moribus habent similitudinem. Et non solum invenitur dispositio naturalis inclinans ad bonos mores sed etiam inclinans ad malos quae vocari potest malitia naturalis. Quidam a nativitate inclinantur ad iracundiam ad avaritiam ad intemperantiam et cetera. Et hoc invenimus probatum bene ab aristotele in 8o de animalibus. Bonam autem dispositionem ex parte cognoscitive vocat aristoteles [illegible] quae forte secundum id quod industria naturalis. Prima autem dispositio potest vocari hebetudo cum homo [illegible] in organo virtutis cognitive molles et flexibiles. Ad quod disponit humiditas et caliditas ipse dicitur naturaliter inductivus multitudinis memoriarum ad quemcumque finem voluerit. Et si cum hoc organum in eo fuerit bene receptivum. Ad quod disponit frigiditas et siccitas organi ipse erit bene iudicativus et providens per experientias quod nisi ex multis mediis perficitur [illegible] naturaliter erit eubulia et synesis. Et ita valde bene erit dispositus ad prudentiam si bene sit dispositus ad mores sive ad virtutes morales. Et si ipse fuerit dispositus ad [illegible] ipse [illegible] habebit maximam ad astutiam. Si vero contrario fuerit dispositus erit hebes [illegible] nec potest dare ad aliquod consilium nec de consiliatis sanis iudicare [illegible] quia nec potest [illegible] volens recipere disciplinam et talis diceretur asinus vel asininus propter defectum ingenii. Et dicitur ab a quod est sine et synesis. Et diceretur abulio propter defectum consilii ab a quod est sine et bula quod sine bula. Et quamvis [illegible] aliquos esse rudes in consilio principes aut [illegible] vel [illegible] tatem dispositionis naturalis diversorum virtutum sensitivorum organorum. Dicte autem dispositiones naturales ex parte appetitus quae disponunt ad virtutes morales aliter virtutes morales dicuntur et quam dicuntur prudentie quae disponunt ad prudentiam. Sed ergo prudentia et virtutes morales capiant [illegible] naturalibus habitibus sive dispositionibus non est dubium quod separari possunt in hominibus et in animalibus brutis ut apparet [illegible] de animalibus et in libro de physionomia aristotelis et [illegible]. Sed licet dicti habitus non dent [illegible] et [illegible] in hominibus quod non perficiunt simpliciter intellectum et appetitum nec eos determinant ad optimas operationes [illegible] de ignorantia distribuit ad astutiam ut ad prudentiam [illegible] dementia vel demonia est possibilis si male fuerit [illegible] ad [illegible] mediante [illegible] repugnantes [illegible] ad [illegible] expectando [illegible] sustinendo iniurias et patientiam liberalitatis ad [illegible] vel [illegible] distractivum [illegible] mediante [illegible] ignium [illegible] in loco [illegible] destructivum ipsius puta ubi est ignis [illegible] mediante [illegible] non est bonum sed aliquando malum valde [illegible] aliquando fugiendo et aliquando aggrediendo [illegible] et aliquando dandum et aliquando retinendo [illegible] et [illegible] appetitum [illegible] ad optimum opus mediante appetitu [illegible] non possunt [illegible] sine prudentia [illegible] tales non sunt naturales ut apparuit sed sunt ex assuetudine acquisita [illegible] autem non [illegible] vel

e huiusmodi multiplicata ex tali generatur. Operationes autem possunt dupliciter esse similes. Uno modo secundum substan-
tiam ut dare et dare vel aggredi et aggredi etc. Alio modo possunt dici consimiles secundum similitudi-
nem seu similitudinariam proportionem ad aliquam regulam. Exemplum si latomus faciat unum lapidem acutum et
alium rotundum et unum rectum et alium tortuosum regula data sibi tali existente ipse dicitur semper consimiliter
operari quia conformiter sibi sunt regule date. Habitus autem inclinans semper appetitum ad opus bonum non est genera-
tus ex operationibus secundum substantiam consimilibus quia tunc semper inclinaret in tales operationes habitus naturalis quod
non esset bonum. Non enim oportet semper agere consimiles secundum substantiam operationes sed aliquando aggredi et aliquando fugere aliquando da-
re et aliquando retinere etc. Oportet igitur illum habitum esse generatum ex operationibus similibus secundum proportionem ad regulam.
Regula autem cui operatio conformis fit semper bona et optima est recta ratio de agibilibus distribuens secundum circumstantiarum
exigentiam quando opus sit emittendum aut retinendum et ubi et quantum et sic de aliis ad perfectionem operis
requisitis. Hec autem recta ratio prudentia est vel opus ipsius prudentie. Ergo manifestum quod virtutes appe-
titive proprie et principales non possunt sine prudentia generari. // Plurimum autem valde decipiuntur opinan-
tes quod virtutes inclinant ad passiones et operationes secundum substantiam puta medias et putant virtutes esse
vere medias extremorum vitiorum sicut tepidum est medium calidi et frigidi. Et ita putant virtutes absolute et a
prudentia posse separari quod est totum falsum. Immo virtutes inclinant ad inequalia semper in omni tempore indi-
tur ratione quodammodo recta ratio sententiavit propter quod ad virtutem se habet quasi totaliter disparate. Virtus naturalis incli-
nat ad certas operationes et passiones. Virtus autem semper ad iudicium rationis. Adhuc ultimo sciendum est quod aliquis potest
assuefieri in operationibus consimilibus recte rationi dupliciter. Uno modo quod sibi prudenti credat. Alio modo quod non sibi sed alteri
credat prudenti et secundum eius consilium operetur. Et isto modo secundo habitum generabit bonus in appetitu sed non
perfecte simpliciter quia cum deficeret doctor exterior non haberet quomodo posset perfecte et recte operari et quia quan-
doque homines sunt nobis occulti propter quod aliquem credimus talem fore prudentem et bonum verum qui est
astutus et malus ideo non erit bonum ad eum inclinare suum appetitum propter quod oportet ad perfectionem virtutis moralis
habere prudentiam in seipso. Et forte quod hoc intendebat Aristoteles cum dixit Non enim qui solum secundum rectam rationem
sed qui cum recta ratione habitus virtus est. Ad rationes. Ad primam dicendum quod ad confessionem primorum principiorum practicorum
omnium actum prudentie precedentium non indigemus virtute morali perfecta sed sufficit virtus moralis inchoata per bonam na-
turalitatem quam vocamus virtutem naturalem vel per assuetudinem docibilem a parentibus vel
aliis suadentibus vel coartantibus. Ad aliam dicendum quod boni homines dicuntur si solum habent habitum et inclina-
tionem ad credendum hiis quos putant esse prudentes ad operandum hoc secundum hoc consilium
ipsorum. Talis autem habitus non est perfecta virtus ut dictum est et tamen illa acquiritur secundum rectam rationem sed non
sit cum recta ratione. Tamen esset homo licet non possit habere prudentiam perfectissimam sine scientia doctorum hominum
vel expolletur tamen multam potest habere prudentiam et per consequens virtutem multam moralem sibi correspondentem
licet non perfectissimam. Talis autem dicitur bonus simpliciter ideo non oportet omnem habere perfectas virtutes
primo politicorum dicit Aristoteles quod virtutes morales existimandum oportet quidem principantem sed non eodem modo secundum quod
unicuique ad suum ipsius opus. Ad aliam potest dici quod sanitas ad corpus est sicut principalis naturalis appetitus
ad appetitum non ut virtus potentie sed talis quantum spectat ad propositum propter quod in aliquo casu sanitas potest esse cor-
poris cum male dispositione ut si quis per temperantiam multum comedet corpus propter sanitatem bene digerente et mul-
tum in substantiam corporis convertente poterit superrepleri ut humores non peteret in sano non in egro. Ex quo
oportebit tandem illos humores corrumpi et ita generari egritudinem aut mortem per-

idem patet quid sit dicendum ad alias rationes. Et ultima ratio soluta est per predicta etc. Et patet quo

Vicesimo primo queritur utrum virtutes morales sint invicem connexe et adinvicem. Et arguitur quod non quia causantur ex certis actibus et huius. Sed aliquis potest exerceri in actu unius virtutis absque hoc quod exerceatur in actu alterius. Item aliquis potest esse magis dispositus naturaliter ad unam vel aliunde ad unam quam ad aliam, quia secundum quod dicit Aristoteles vii° huius omnibus etiam singulorum morum existere naturam etc. Sed forte ceteris paribus generatur citius et perficitur in materia magis disposita ad ipsam, igitur homo habet acquirere unam virtutem et non aliam. Confirmatur quia si ita non esset, non posset aliquis ante alias tunc exercitari unius [illegible] virtus acquiretur, quod est falsum. Item oportet assignare causam connexionis vel ex parte principii effectivi, quod non videtur quia causantur ex actibus et aliquis potest exercitari in unius actibus absque etc. Vel ex parte subiecti, quod non potest dici quia sicut omnes virtutes morales sunt in appetitu ita omnes intellectuales in intellectu, que tamen non habent invicem connexionem. Vel ex parte obiecti, quod non potest esse quia distinguuntur penes obiecta. Vel ex parte finis, quod esse non potest quia fines proprios habent diversos. Si autem habent unum finem communem, et omnes virtutes intellectuales, immo et omnes humane operationes, ut dictum fuit, igitur etc. Item signum habitus generati est delectatio in opere, secundo huius; sed aliquis potest delectari in recte operando circa materiam temperantie absque hoc quod delectetur in operando circa materiam fortitudinis, igitur etc. Item quarto huius dicit Aristoteles quod quemadmodum omnis magnificus est liberalis, non tamen econverso quod omnis liberalis sit magnificus; et multi sunt viri magni prudentes, tamen iusti, fortitudinis aut magnificentie parum sunt de ludis circa quos est eutrapelia. Item operationes non sunt connexe, ergo nec dispositiones ad virtutes sunt connexe, nec virtutes; sunt connexe nec habitus intellectuales vel mentales, ergo similiter nec virtutes etc. Item si essent connexe, tunc una corrupta omnes corrumperentur, quod non videtur verum, quia corruptio forme non videtur nisi per actionem contrarii vel corruptionem subiecti; primo modo non est verum quia actus contrarii unius virtutis corrumpentes eam non sunt contrarii alterius virtutis, nec secundo quia potentia anime manet. Item hoc esset propter connexionem ipsarum ad prudentiam, sed non est ita ut dicit Aristoteles: sicut pueri geometrici fiunt, prudentes non fiunt; igitur et quod virtutes non sunt connexe per prudentiam. Oppositum dicit Aristoteles vi°. Dicendum est breviter quod si per virtutes morales nos intelligimus habitus naturales de quibus in precedenti questione locuti sumus, tunc non credit virtutes connexas nec ad prudentiam ut apparuit. Item si per virtutes morales intelligimus habitus bonos consuetudinales ipsius appetitus, posset esse duplex modus quia de illis habitibus seu virtutibus loqueremur: vel quod sunt in statu consummate perfectionis aut homo non perfecte sunt adhuc in esse aliqualiter imperfecto. Si ergo isto 2° loqueremur de virtutibus moralibus, puto quod sint abinvicem separabiles, ut probat prima ratio et 2a et forte alie. Si vero virtutes capiantur pro statu sive consummate perfectionis, puto quod invicem sint connexe, quod probatur primo ex ordine virtutum adinvicem, sic arguendo: operatur circa materiam temperantie ut oportet quantum [illegible] et prompte et delectabiliter cum non habet [illegible] temperantie consummatam, sed qui non habet fortitudinem non operatur ut oportet quantum circa materiam fortitudinis vel saltem non prompte et delectabiliter, quia non habet fortitudinem consummatam, igitur non habet temperantiam consummatam. Maior videtur nota ex predictis, minor [illegible] et sic patet quod obiectum suum ad operandum prompte et delectabiliter, quod oportet et quando oportet etc. [illegible] temperatus perfecte permittit [illegible] obiecti temperantie in [illegible] perimit temperantiam quod temperatus non permittit [illegible] quia si ipse non sunt consummati in fortitudine [illegible] potest timere quod moveb[itur]

preter iudicium recte rationis sicut si crudelissima mors immineat nisi exerceatur actus intemperantie et cetera. Ad istam tamen rationem respondetur probabiliter quod si temperantia esset consumata deficiente fortitudine nichilominus obiectum terribilissimum moveret ad actum immediatum intemperantie non ob defectum temperantie sed ille prius vellet mortem sustinere sed tamen non ob defectum fortitudinis moveret ad actum immediatum. Et modo consimili dicetur de aliis virtutibus. Sed forte quod ista ratio tolleretur per sequentes rationes et similiter predicta ratio concludere videtur quod temperantia consumata non posset esse sine multa fortitudine licet non perfecte consumata. Cuius enim propter iudicium turpis repulsam aut contumeliam magis vellet incurrere mortem crudelissimam nisi multa fortitudine munitus non apparet nisi forte solo ex arbitrii libertate. Secundo probatur idem ex ordine virtutum ad prudentiam quia deficiente fortitudine deficit prudentia non ob defectum fortitudinis et deficiente prudentia non ob defectum fortitudinis deficit prudentia non ob defectum temperantie deficit temperantia ergo deficiente fortitudine deficit temperantia. Sed prima propositio apparet quia secundum 6 libri virtus et moralis requiritur ad recte iudicandum de principiis practicis et ad recte iudicandum de mediis inveniendis et ad finem proprie cum de iudicat. Secunda autem propositio manifesta est per hoc quod una et eadem est prudentia non ob defectum omnium virtutum moralium ut visum est supra. Sed 3a propositio apparuit in quodam precedenti. Cum enim virtus sit inclinatio ad illud quod recte iudicatum est et preceptum et non ad aliud manifestum est quod deficiente recto iudicio deficit recta inclinatio et cetera. Et istam rationem ponit auctor in hoc tamen dicit. Similiter enim prudentie non existente omnis inest. Que quidem ratio forte complet pro parte. Sed ipsa per se non sufficeret. Aliqui tenent aliam viam satis forte probabilem quod in casu aliqualiter facto defectus iudicii non ob defectum temperantie non fuit ex defectu temperantie tanta enim habet temperantia quod numquam passio pravitatis ad temperantiam seduxisset intellectum sed passio prevenis ad fortitudinem seduxit illum. Ideo totum peccatum est ex defectu fortitudinis ut si Sortes exemplo portaret lignum ponderosum et Sortes in hoc labore determinum corporalem apposuerit Plato aut piger existens succubuit tunc constat quod lignum cadet ab hominibus utrisque et forte lectum Sortis non tamen ex defectu Sortis sed ex culpa Platonis. Videtur igitur michi et aliquibus quod licet dicta ratio bene concludat quod ad simpliciter operandum bene non ab eos et potius non sufficiat temperantia sed indigeamus aliis virtutibus contra obiecta circumstantium. Et quod ita virtutes necessario sint connexe tamen non probatur quin absque fortitudine saltem completa possit in nobis compleri temperantia secundum quod delectabiles tactus et gustus non habebunt vim inclinationem appetitus preter iudicium rationis nec vim perversionem iudicii rationis sed aliud de perverti posset scilicet per alias passiones. Ideo rationes prius facte perveniunt secundum fortitudinem bonitatis per quam apparebit amplior connexio virtutum quam adhuc apparuit. Tertio ergo dicta conclusio probatur ex ordine virtutum ad finem. Virtus enim non solum est habitus electivus sed electivus propter hoc scilicet honesti gratia sicut apparet in 2o Ethicorum. Ergo est inclinare in honestum propter honestum secundum seipsum vel ipsius dei amorem et ob hoc refrenare passiones appetitus et ita refrenare appetitum contra impetus passionum quod non contradicat rationi appetitus. Autem non potest firmissime resistere passionibus propter honesti vel dei amorem nisi sit in tali amore perfectus contra sed quod propter quod unumquodque et illud magis. Sed igitur firmiter resistit propter firmiter amare scilicet quod si firmissime resistit passionibus quod magis firmiter amat deum vel honestum. Arguam ergo sic. Si aliqua temperantia consumata est aliam

quantumcumque virtutem moralem ipse acquisierit est in amore dei vel honesti perfecto Si quando in illi amore fuerit vel
ipse non generet passionis permittit se inclinare contra honestum aut hoc fit in potestate sua vel aliqua de
causa permittit passiones invalescere supra rationem alioquin non esset perfecte firmatus in amore
honesti talis autem esset perfectus secundum omne genus virtutis moralis virtutes ergo morales sic connexe
sunt quod nulla virtus moralis potest nobis acquiri sine amore honesti Amor autem honesti cogit ad recte
consiliandum et recte eligendum circa obiecta virtutum moralium non unius tantum sed omnium Et etiam cogit
sine deviatione ad recte operandum quotiens nobis occurrit materia Ex hiis autem circa recta
ratiocinationibus electionibus et operationibus multiplicatis omnes virtutes morales et pru-
dentia generantur et quanto magis ac magis multiplicantur tales electiones et operationes tanto
magis ac magis amor honesti firmatur in appetitu et iterum econverso quanto amor hones-
ti intenditur tanto magis cogimur ad rectam electionem et operationem circa singula agibilium
Et ita virtutes omnes magis ac magis intenduntur Et ita cum amor honesti tandem fuerit
consumatus perfecte circa appetitum determinabitur ex toto consuefaciens et honesti
amorem ad detinendum ipsum quo detento nulla est causa male iudicandi de a-
gibilibus neque male eligendi vel male prosequendi nisi forte invincibilis igno-
rantia que peccatum excusat Item videtur mihi quod non est malum dicere quod ad omnem vir-
tutem moralem perfecte consumatam duplex potest prudentia requiri Una consue-
tudinalis unius firmans et detinens appetitum ad amorem honesti que generatur ex multis actibus ama-
ndi honesti Alius firmans et detinens appetitum ad faciliter substinendum tristitias corporales et refu-
giendum voluptates et ocia et ad reprimendum impetus aliarum passionum que possunt appetitum
movere ad rebellandum rationi et talis habitus generatur ex assuetudine substinendi et refugiendi et re-
primendi dictas passiones Et quod autem dicti habitus sint distincti probabiliter patet per hoc quod uterque sine reliquo potest
acquiri Aliqui enim mali sine amore honesti vel gratia propter reputationem vel propter lucrum aut honorem munda-
num assueti sunt vigilare ieiunare et labores plurimos sustinere vel etiam non timere terribilia et
aggredi periculosissima ex qua assuetudine generatur habitus per quem illi faciliter et prompte fuerint huiusmodi et
consilia que audivi habitus acquisitione fuissent valde difficilia Similiter econverso Si quis
in camera clausa detineretur per totam vitam ut sibi non occurrerent obiecta passionata videlicet
terribilia vel tristabilia aut delectabilia vel lascivie mulieres pecunie vel honores et huiusmodi ta-
lia non posset habere predictam assuetudinem assueta secundum naturam bene posset assuescere in amore dei
vel honesti exercere se mane frequenter amando deum vel volendo preferre cetis omnibus vel omne quod
sciret esse honestum primo autem istorum habituum non esset bonus neque virtuosus sed absque isto cum posset in primis
reperiri Alius autem esset semper bonus et virtuosus sed forte non esset sufficiens ad operandum bene totaliter
semper et faciliter quod patet quia potest esse bonus cum possit velle sustinere et de facto sustineret maximas tristitias
ad servandum honestatem tamen hic non esset faciliter nisi sentiret rebellionem aliquam appetitus propter quod forte dictus habitus
sit prout tamen consumatur non tamen sic esse Sed et dictus habitus consumatus prout non videtur sibi aurea precedere multi
exercentur per tempora magis huiusmodi propter quod huiusmodi cum non possit in multis agibilibus consistentia et omnes circumspi-
cere castitatis non invenit modum prompte consiliandi et ita putaret se precedere quod obesset propter quod habitus non sufficit
ad semper bene operandum et dicimus bene operandum quod ad bonitatem operis exterioris sufficit tamen ut puto quod ad

bonitatem operis virtuosi talis enim numquam aliquid malum eligeret nisi ipsum faciendum esse iudicaret nisi propter sibi invincibilem ignorantiam. Ipse enim ex quo firmatus esset in amore honesti exercuisset opera virtutum exteriora si potuisset et si expertus fuisset in humanis actionibus et prudentiam sibi acquisivisset prout perfectius potuisset propter quod si malum ageret ex ignorantia non est sua culpa. Verum quia illorum habituum utrique per eius connexionem ad alterum perficiatur et quia ex eis una virtus perfecte consummata ad bene operandum constituitur. Patet etiam quod virtus secunda ceteris paribus firmatur fortius in eo qui habet habitum primum quam si careret eo. Videtur enim mihi quod talis virtus sic totalis sit unica secundum speciem aut quasi secundum numerum. Quia omnia humana agibilia quo ad habitum secundum quem in se claudit et quod sit specie diversificata quo ad habitum primum secundum diversitatem obiectorum eo modo quo in libris precedentibus determinatum est. De distinctione formali obiectorum. Omnia autem agibilia humana non sunt obiecta habitus huius secundum unam rationem scilicet secundum rationem honesti seu consonum recte rationi. Sed ipsa sunt obiecta primi habitus secundum quod sunt illativa passionum in appetitu vel sunt diversa genera passionum quod virtutes specie diversificantur. Et iterum videtur mihi quod virtus ipsa totalis quantum ad habitum primum sumatur de genere virtutum non quo ad malitiam sed quo ad substantiam quia quantum ad habitum secundum habitus enim secundus videtur ordinari ad vitia solum in defectu. Nam habitus primus et vitia dicuntur appetitum in ordine ad passiones habitus autem secundus in ordine ad rationem et plures in dictos duos habitus distinxisse sive bene sive male ut aliis detur occasio profundius inquirendi. Ad rationes quod dicendum est. Ad primam quod nullus propter perfectum amorem honesti exercitatus potest in operibus unius virtutis qui exercitetur in operationibus alterius etiam exterioribus si materia occurrat et sine occurat tamen secundum minorem actum exercitabitur alterius non quia manet honestum sed credo bene quod potest aliquis exercitari in opere temperato propter preceptum parentis aut propter timorem pene aut infamitatis vel propter aliam causam talem parcum largum absque quod exercitetur in opere iusto vel forti vel magnifico. Sed numquam per huiusmodi exercitationem sibi acquiret perfectam temperantiam licet bene disponeret se ad eam. Ad aliam conceditur quod aliquis potest imperfecte prius acquirere temperantiam quam acquirat fortitudinem sed perfecte non habebit eam donec erit perfecte consummatus in amore honesti in quo non consummabitur nisi cum acquisitione aliarum virtutum. Quando etiam dicitur quod una virtus non acquiritur per actum alterius dico quod verum est scilicet quod ille actus est proprius illi virtuti tamen [illegible] in quolibet actu cuiuslibet virtutis concurrit unus communis actus puta amor honesti quelibet virtus per actum cuiuslibet alterius virtutis generatur aliquo modo et intenditur aut firmatur. Ad aliam potest dici quod ratio connexionis accipitur ex ydemptitate finis quia amor occurrit necessario ad omnem actum virtutis. Nec est simile quo ad hoc de habitibus intellectualibus quia licet sit una finis communis ipsorum tamen non concurrit in omni actu ipsorum intentio omnium ad illum finem tertium. Potest etiam dici quod ratio connexionis sumitur ex prudentia que una existens est recta dictans et precipiens opera omnium virtutum moralium. Quod iterum provenit ex ydemptitate finis quia prudentia sic placet dicta et se habet totaliter in toto actu suo in ordine ad honestum. Ad aliam dicendum est quod non esset vera et perfecta temperantia per quam delectaremur in opere temperato nisi delectaremur in eo propter perfectum amorem honesti. Sed dico si aliquis delectetur in opere temperato ipse necessario delectabitur in omni opere virtuoso. Alia vero soluta sunt in septima questione quarti libri pro quanto ipsa arguit de liberalitate et magnificentia. Sed pro quanto ipsa arguit de eutrapelia que est virtus in ludis

dicendum est quod non oportet eutrapelum esse athaustam vel bomolochum sed sufficit quod aliquid modicum so-
lacii participet aut in verbis aut in factis ut tamen eo non sit tristis convictio sed delectabilis. Hoc autem
propter hoc probant omnes qui non sunt simpliciter bestiales vel agrestes. Et si probant tunc necesse est ut in hoc ex-
citent se si sint amatores honesti. Ad aliud dicendum est quod dispositiones naturales ad virtutes non sunt convenire
naturaliter sed esse in proposito nec virtutes nec habitus intellectuales quia non oportet quod ad unum tantum fiat aspiratio
in omnibus actibus suis sed perfecte virtutes sunt convenire propter hoc quod omnes sue operationes sint convenire ad operationes aliquas que procede-
runt ex uno vel ex aliquibus eorum operationibus volunt puta ad amorem honesti. Ad aliud dicendum est quod si
stat actus qui propter eius convenientiam ad virtutem vel ad actum virtutis sit corruptivus virtutis necesse est illum esse non solum
cum virtute contrarium sed omnino quia nullus virtutis potest esse corruptivus nisi quia in se deficit a defectu amoris ho-
nesti propter quod aliquis potest honesto habere omnibus virtutibus perfecte repugnat. De ultimo dicendum est sicut in precedenti :—

Vigesimo secundo queritur utrum sapientia sit virtus melior quam prudentia. Arguitur quod
non quia virtus felicitatis est melior sed prudentia est felicitas tamen secundum quod politicus dicitur ... Item
felicitas ad tamen non contingit nisi per virtutem et prudentiam et ... quod de eo agitur sed has sic confessum nobis teste deo felix
quod est ... ad virtutem ... Item prudentia ... virtutem
et prudentiam. Similiter ... opera ... quam sapientia ... prudentia magis est nobis necessaria ad bene
operandum et ... ipsa est melior. Oppositum et hic ... putatur ... est melior quam
... melior ... prudentia ... hominem ... maiorem ... ponit ... expresse ... po-
litice ... optimum hominis quod corrumpitur per maliciam et extinguitur per besti-
alitatem. Sed particula perfectiva per prudentiam est ... et non per ... speculativa ... istius
sillogismi ... ubi ... corruptivum in homine malo malitia ... corrup-
tum est quam in homine bestiali quam in homine malo corrumpitur est ... depravatum ... in homine non bestiali ... cor-
ruptum est ... amor autem apparet in ... expresse ubi dicit ... salvat prudentia-
m et ... corrumpit ... non corrumpit ... puta
quod triangulum duos rectos equales habet. Item ... probatur sic principalissimum in homine est
illud quod est maxime homo sed pars perfectibilis per prudentiam est illud quod est maxime homo ... non de se ...
probatur per rationes philosophi ... in homine maxime dicitur homo ... continens vel non continens homo dicitur
continens vel incontinens et in quo ... aut ... homo dicitur victor aut victus. Sed hec est
pars prudentialis non pars aliqua speculativa ... 3o probatur ... principalis sic ... p-
... est obediente sed pars prudentie precipit parti sapientiali probatio per Aristotelem ... 6o
... dicentem quod prudentia ... sapientie ... sic ... prudentie illi
... pars per prudentiam perfecta sed prudentia precipit parti per sapientiam perfecte ... gratia
sapientie acquirende propter quod etiam in principio ... 6i et in 3a ... multa ... quod pars speculativa
... practica autem ... potentias. Et confirmatur quia sicut principatur appetitus et
intellectus eidem principatur intellectus appetitivus qui est intellectus prudentialis ... et sed ...
separabilis ... quod Aristoteles ... vel intellectum appetitum. Et ...
... quod appetitus ... moveat sine intelligentia practica nec hec sine illo. Sed appetitus
intellectivus principatur intellectum speculativum et ... omnibus potentiis ... volumus ... ambulamus
et ... volumus speculamur et ... non ... Item ad principale ... arguitur sic prudentia ... melior

est metaphysica non prudentie si prudentia est melior quam metaphysica quam non est de se non sed ante probatum sit quoniam simpliciter
bonus homo est melior quocumque non bono simpliciter homine sed prudens non metaphysicus est simpliciter bonus homo ergo ipsius est simpliciter perfecte
esse et non esse bonum hominem ut apparet in isto 6° Sed metaphysicus non prudens non est simpliciter bonus homo ergo
sine prudentia et morali virtute nullo potest esse bonus homo. Item illa virtus est melior in finali effectu propria est me
lior Sed finalis effectus prudentie est melior quam finalis effectus sapientie probatio quia finis sapientie est scire solum vel
speculari ut apparet per prohemio et 2° metaphysice finis autem prudentie est bene vivere totum hoc autem melius quam scire
tantum. Item 4a nona est melior que est [illegible] et mensura boni humane quam que non Sed sola prudentia est huiusmodi ut vult aristoteles
6° huius dicens Signum autem et enim nunc omnes qui diffiniunt virtutem apponunt habitum et ad que est secundum rectam rationem
quam talis habitus virtutis est que secundum prudentiam videntur utique divinare aliqualiter omnes Et ob hoc
in 2° huius recta ratio accepta fuit in diffinitione virtutis Sic et Seneca et Tulius per omnes libros suos videntur omnem
virtutem felicitatem reducere ad mores quorum [illegible] prudentia est et dominatur. Et si quis dicat sapientiam feliciorem videtur
nomine sapientie prudentiam. Oppositum vult sepe tenere aristoteles in isto 6° dicens Erit utique sapientia intellectus
et scientia et quemadmodum caput habens scientia honorabilissimorum. Quasi arguat scientia habitus est melior
et honorabilior qui est circa meliora et honorabiliora obiecta Sapientia autem versatur circa deum et intelligentias
in isto sunt nobiliores quam sit homo vel actus humanus circa quos versatur prudentia. Unde subdit aristoteles inconveniens utique
si quis scientiam politicam vel prudentiam studiosissimam estimat esse si non optimum eorum que in mundo homo est
Item in fine 6ti huius dicit quod sic sanitas facit felicitatem corporis ita sapientia facit felicitatem anime et quod sicut ars medicinalis
est ad sanitatem ita prudentia est ad felicitatem. Ars autem medicinalis non principatur sanitati non enim preparat sanitatem
quod autem quo operetur sed precipit gratia sanitatis acquirende vel conservande tamen sit minister ipsi sanitati et
sanitas sit finis eius ergo similiter prudentia erit ministra sapientie et sapientia erit finis eius hoc autem intendebat aristoteles
in his verbis. Neque prudentia principalis est sapientie quemadmodum in sanitate medicinalis. Non enim utitur
ipsa sed videt qualiter fiat illa igitur gratia precipit sed non illi. Et ponit aristoteles exemplum aliud scilicet quod dicere
prudentiam principari sapientie simile est ac si diceremus politicam principari diis ex eo quod preparat circa deorum
templa et sacrificia non tamen diis sed gratia deorum. Et in fine magnorum moralium dicit aristoteles prudentiam
se habere ad sapientiam sicut parator in domo ad dominum qui omnia disponit et preparat domino gratia ut dominus a
necessariis exsolutus possit operari sibi congruentia Sic enim prudentia tamquam ministra parat locum sapientie con
tinens passiones et has temperans. Item in x° huius operacionem secundum virtutem optimam et optime potest que est perfecta felicitas
dicit aristoteles esse speculativam quod ibi probat multis rationibus et in prohemio metaphysice vult aristoteles omnino preferre metaphysicam
ceteris habitibus intellectualibus dicens Et ut dicimus homo liber qui suimet et non alterius causa
est Sic et hec sola scilicet metaphysica libera est scientiarum sola namque hec sui causa est Et ob hoc et totum genus speculativum
vult aliquibus excellere totum genus practicum quod potest scire et propter opera. speculativa autem propter se scilicet propter scire solum
Item paulo post dicitur metaphysica tali scilicet metaphysica aliam honorabiliorem oportet existimare Et probat
dicens nam maxime divina maxime est honoranda Talis autem dupliciter erit solum quod enim maxime
me deus habet talem scientiam est et utique si qua sit divinorum sola autem ita scilicet metaphysica ambo hec sortita
est necessariores quidem omnes ipsa dignior non nulla. In solucione huius questionis ego procedendo a sapientia et
prudentia humanis omnem habitum ubi supernaturaliter infusum et ab ista vita vitam futuram Cum igitur si non esset
alia vita nec aliquis habitus ubi supernaturaliter infusus Ita quod metaphysica que de primis causis entium considerat ea
que de eis potest humana ratione cognoscere dicitur sapientia et prudentia dicatur que circa agibilia humana

scilicet que sunt in potestate nostra fieri consiliatur iudicat et precipit que sunt agenda et que omittenda et
qualiter et quando et ubi sunt agenda vel omittenda et sic de aliis circumstantiis. Questio
nunc solvenda esset an sapientia sit melior quam prudentia vel econverso. Ad quam questionem puto dicendum
esse sicut dictum est quod sapientia est simpliciter melior et principalior sicut bene probatur ut credo rationes
aristotelis superius inducte de quarum aliquibus forte considerabitur amplius in x° libro. Sed quomodo
ad presens aliqualiter videatur sapientie ad prudentiam videatur intendere aristoteles notandum est quod sicut in maiori mundo
omnia sunt ordinata sicut ad finem ad primum motorem ita etiam in minori mundo scilicet in homine si bene et feliciter
se habeat omnia debent esse ordinata propter quod oportet aliquod in eo esse finem omnium aliorum in quod omnia alia sint
optimum reducuntur et hoc est operatio secundum virtutem optimam in qua consistit humana felicitas sicut apparuit
in primo libro et apparebit in x°. Que autem sit virtus optima an sapientia vel prudentia vel virtus
moralis dicta aristoteles et multi philosophi dubitaverunt. Dicendum autem est iuxta dicta virtutum potest opera
virtutis secundum dicta est quod iste due sunt ipsius gratia vel operationes ipsarum operationis sive gratia
Sapientia autem non ordinatur finaliter ad prudentiam nec ad virtutes morales nec ad ipsarum operationes
cum finis ipsius sit scire tantum vel ipsa veritas et non aliud opus ut apparet prohemio et 2°
metaphysice sed e naturali ordine quod prudentia et virtutes morales ordinentur finaliter ad ipsam
sapientiam et ad opus eius propter quod sapientia erit optima virtus humana et operatio eius humana felicitas. Item
si ad dei operationes aspiciamus apparebit quod prima dei operatio qua ipse seipsum cognoscit et amat
que non est operativa sed sui ipsius contemplativa tantum est vel extra rei vel secundum rem multo nobilior
quam ea qua ipse cognoscit alia et agit et conservat que est operativa. Similiter etiam operatio intelligentie
qua ipse contemplatur essentiam divinam est nobilior quam ea qua cognoscit et agit alia propter quod etiam operatio
nostri intellectus qua ipse deum contemplatur que est opus intellectus sapientie sit nobilior quam ea qua cognoscit et operatur
ea que competit sibi que operatio est artis vel prudentie. Videtur ex hoc etiam quod cum deus sit finis
omnium aliorum et nihil sit bonum nisi per causas finales ut dicit commentator 2° metaphysice manifestum quod nihil habet aliquid
boni et perfecti nisi in quantum participat aliquam dei similitudinem. Intellectus autem noster magis efficitur
similis ipsi deo per ipsam contemplationem quam per eorum que sibi competunt notitiam et operationem cum deus primo
et principaliter contemplatur seipsum et intelligentie secundaria cognoscant et agant alia sicut bene et planiter declarat
commentator 2° celi commento 17 et 21. Item videamus ad quod et quantum nobis valeat prudentia et erit manifestum
considerantibus quod ipsa est cognoscitiva agibilium humanorum et activa immo non est dubium quod ipsa prius quam sit
cognoscitiva presciendo ab ea activitatem sit nobilior quam sapientia nisi dicatis quod nobilius sit
cognoscere alium et potius etiam si non debeat actio consequi quam deum quod est absurdum valde. Nec est no-
bilior secundum quod activa quia nihil nobis valet sua activitas nisi ad supplendas corporis necessitates vel ad relevandas
appetitus fragilitates. Da enim quod omnes essemus sic sani et non indigeremus cibo neque potu et sic de
aliis corporalibus et exterioribus bonis et quod appetitus noster non posset ferri in malum sed esset determinatus naturaliter ad ferri
semper in bonum in isto statu quod activitas prudentie periret non tamen cognoscitivitas quod quanto perfectiores
essemus tanto magis cognoscere possemus et vellemus. Et ita videtur quod activitas prudentie omnia
sive diminutionis cognoscitivitas est vero sive perfectionis propter quod cognoscitivitas est nobilior ac-
tivitate. Sed prudentia quantum ad cognoscitivitatem non attingit ad nobilitatem sapientie ut dic-
tum fuit ergo nec quantum ad activitatem. Si quis autem quereat utrum omnis sententia speculativa sit nobilior prudentia dicam quod

nō sicut dixi et declaraui in p̄u° p̄ li. Ad rōnes g° dicendū ē ad p̄mā q̄ in illo loco ar[les] loquebatur de felicitate politica non de felicitate simplr̄. Felicitas enī politica consistit in opibus prudentie. Felicitas aūt simplr̄ in opere sapiē teste deo qui felix quidē ē et beatus p̄ solam suā ipsius contemplacionē nō p̄ quācunq; opus suū in aliā uel aliā actionē. Ad a-liā concedi p̄t q̄ n[ullu]m sit opus bonū sine v[ir]t[ut]e & prudēcia ni uo[lun]tas sua libera ptāte suppleat uices v[ir]-tut[is]. Et concedendū ē q̄ multa p̄nt fieri bō sine mēcia p̄p q̄d bn̄ cōcludit q̄ prudēcia sit in[con]uenīa ad bn̄ operandū q̄m mēcia s[ed] nō sē[quitu]r q̄ melior. Sic enī p̄baret q̄ sanitas eēt me-lior q̄ sapiēcia et omīo ordinata in finē sunt uenīa p̄p finē nō econ[uer]so ut ait ī 2° mē phi[losophie] ſō bn̄ tēmēcia dr ar[istoteles] phi° me[taphisice]. Necessariores quidē g° omēs ipā digniores uō n[ull]a. Ad a[liu]d p[otes]t dici q̄ sapiā p̄fit parte aīe nobiliorē q̄ prudēcia q̄ sicut sunt pars aīe prudēcial' et pars sapiē-cial' nō distinguunt[ur] nisi ex distinc[tio]e actuū uel ob[iector]ū uel ex disti[nctio]e dispōnū exigitarū ī eadē aīā ad acquisitionē prudentie uel sapiē. nō ā[utem] ex predictis q̄ q̄ntū ad p̄[positu]m dicū[n]t p̄s sa-piēcial' sit nobilior q̄ v[ir]t[u]s at[tingi]tur nobilius obm̄ et eius eē operatio ē nobilior q̄ntū et ad s[e]c[un]-dum. nō q̄ pars sapiencial' sit nobilior sic ipā n[isi] a° ut eē q̄ aīā ī [con]forta prudēcia et v[ir]t[u]tib[us] moralib[us] et a[lii]s scīs spē[ci]alis. Sapiā eī h[abitu]s aīā supp[onen]s sit fiē ea q̄ ad fieri ſō dr̄ eē postrēma ma dote Tūc g° sub° ē ad rōnes que uident[ur] argūē contrariū. Ad p[rim]ū p[otes]t dici q̄ ar[istoteles] ī 1° 7° vōbat optimū ī hoīe totū p̄te rōlem distinguendo eā cont[ra] partē sensualem. Ita q̄ nō intendebat distin-guere int[er] partē prudēcialē et sapiēcialē. Illa aūt tōta p̄s rōlis p[er] tēp[or]a corrupit p̄° et directe que ad eius partē sapiēcialē prudēcialē et ex quā q̄° ad partē sapiēcia-lē inq̄tū ipā in fit prudēcialē sic eq̄ do corrupt[a] dicte sa[pienti]a et ex q̄ntū p̄te sensilē. Ad a[liu]d dic̄ ē eodē mō q̄ ille rōnes phī nono huius nō sēt n[isi] s[ed] cōpa[ra]t p̄t[er] int[ellec]tual' ad p̄te sensualē posset eē concedi q̄ hō s[ed] eē iure sū et eē mod[us] lō[ngus] magis dr̄ pars prudēc[ia]l q̄ p̄s sapial' q̄ sāt[ur] sapiē eēm statū homīs exte[rio]r p̄p quod de eo qui opus sapiē exeret dr̄ in x° h[uius]. Talis aūt utiq; erit melior uita q̄ secundū homīe. Non enī s[ed] q̄ hō ē sic uiuit s[ed] secundū q̄ diuinū aliquid in ipō existit. Propt[er] solū aliū° rōnis p[otes]t nōn q̄ omēs hoīes nā sciē desiderant ut h[ab]etur phi° me[taphisice]. Et tullius in li° de officiis d[icit] Omēs enī trahimur et du-cimur ad cognitionis et sciē cupiditatē p̄p q̄d forte dicē ē q̄ uāli or[dinatur] nō oī q̄ p̄ddēl p̄piat p̄ n sapiēciali s[ed] q̄ ipā tanq̄ ministra prouideat de uitt̄ ijs et impedimēta remoueat s[ed] contine° passio-nes ordinā° inter sensi[bi]les hīlitē° ad fructū et p[ro]mpte sustinē[n]d' labores. Et ita oī q̄ paret p̄ti sapi-ēciali lo[cu]m et ydonei[ta]tē operandi hec eī tōo quib; absq; uia [r]o desiderarū nāt adhere & opa sapiē extere pro posse et ī actū transiret adipiscendi uel speculandi. Qn̄ g° dicim[us] q̄ si uolum[us] speculamur et si nō nō concedo s[ed] impedimēt[is] remot[is] et ordinato aptē[n]t[er] nos uo-lum[us] nō ex precepto p̄dēc[ie] s[ed] ex nāli īclīā. Cū hoc eē si[mu]l ita nō ualet ipā adudet q̄ prudēcia eēt principalior sc[ilicet] ipā q̄ p̄dēcia nō m[agis] p̄p[ri]ap[on]t parti prudēc[ia]li q̄ parti sapiēc[ia]li. Sic g° pueris sing[ularis] uel lit-tat inter eīs sapiēs spedat[ur] remot' i[m]pe[dimen]t[is] abs[que] p̄cepto p̄dēc[ie] eo solo q̄ utiq; ad vtq; īclīa[t]. Ad a[liu]d dicendū q̄ rō fa[l]si suppo[ni]t. Nō eī ē p[ro]p[ri]a[le] aliquē eē uere mēci[b]us siue morti[b]us mo[ra]l[i]b[us] et p̄dēcia p[ro]p[ter] q̄ subiectis affectiones ac a[lia] nō p[otes]t bn̄ studē. Ro° q̄ tp°s statū falsē iudicare de diuinis et eī ex notitia ipōrum tōs s[ed] simi[li]t[er] alt[er]e ad noti[ti]ā diuinorū et eā q̄ p̄fitū arguint eis attribuē et ab eis a[liqua] remoue-

arcē° g

credens ergo propter imprudentiam et moralem malitiam quod delectationes sensuales vel pecunie vel ho-
nores sint nobiliores quam sapientia vel iustitia credens vel non esse deum aliquem qui iudicet suum vel quod
divitias vel honores vel credens eius bonitatem et excellentiam in hoc consistere ~~putat~~ quod vitam ducat et
manna et cibis maxime delicatis vel in hoc quod habeat indeficientes thesauros vel quod plurimos habeat sibi ser-
vitores et non in hoc quod ipse contempletur seipsum. Et si talia non dicat ore tamen ea videtur habere
in mente propter quod videmus valde multos exspectantes vitam futuri seculi magis velle perpetuo
vivere salvos et iuvenes in hac vita quam in aliam aliam transire. Tales ergo habent circa divina
falsificatum et non habent metaphysicam sed habent sibi contrariam. Dicendum ergo quod verus metaphysicus est simpliciter bonus homo
et perfecte prudens. Autem non metaphysicus est simpliciter id est absoluto sermone bonus homo sed non perfecte et
consummate bonus. Cum hoc etiam putandum est quod omnis vere prudens plus habet de metaphysica non falsificata
in mente quam maximus disputator malus homo. Forte tu obiicies quia secundum dictum aristotelis quod ma-
litia non solum corrumpat existimationem practicam sed etiam existimationem speculativam di-
cendum est quod non corrumpat directe et per se existimationem speculativam sed per accidens
et indirecte inquantum corrumpit media per que nati sumus ad existimationem speculativam
venire sicut apparuit. Ad aliam dicendum est quod effectus finalis prudentie sicut est bene
vivere totum quia prudentia simpliciter dicta statuit sibi finem sapientiam vel opus sapientie quam
tamen vel quod ipsa non elicit sed ad illum finem adipiscendum ipsa ordinat nostram aliam totam
vitam. Finalis autem effectus sapientie est optima et suprema vita continens omnem vitam inferiorem
bonam sicut finis ea que ad finem. Ad aliud potest dici quod prudentia est regula et mensura totius bonitatis
humane politice non totius bonitatis humane simpliciter in comparatione sicut visum est. Unde et quod tullius et seneca loquuntur
sunt in suis moralibus de felicitate politica solum sed activa non contemplativa que est felicitas simpliciter. Et sic est finis
questionum super sextum librum ad gloriam qui vivit in secula seculorum. Amen.

Nunc querendum est super vii librum

ethicorum aristotelis utrum virtus heroyca et bestialitas sint possibiles
homini. Et arguitur quod non quia virtus heroyca est virtus divina sicut dicit aristoteles
secundum quam homines transformari solent in deos sed virtus di-
vina non potest hominibus convenire sicut nec virtus humana bestiis sicut nec homines
mortales existentes possunt fieri dii immortales ergo etc. Item virtus heroyca est virtus super nos sic-
ut dicit aristoteles id est excedens virtutes humanas sed talis non potest homini convenire quia vir-
tus uniuscuiusque attenditur secundum maximum in quod potest et virtus humane attenditur secundum max-
ima et optima operationes que homo potest non ultra hoc non convenit homini virtus alia nisi sic
dare maximo maius et optimo melius. Item virtus heroyca vel est alia ab aliis virtutibus
humanis vel non. Si primo tunc non est distincta ab aliis sicut studiuntur esse secundum aristotelem; si secundo tunc non conveniet
hominibus quia humane virtutes sunt circa omnia humana agibilia. Item de bestialitate arguitur sic bestialis non habet so-
lum intellectum corruptum sicut intemperatus sed non habet intellectum ut vult aristoteles sed nullus homo est qui

non sciat intellectum an rationale sit propter admixtionem spiritus contrarium. Item bestialitas privat omnem delectationem innaturalem
sed naturalia probantur quod innaturale est molestum et omne molestum triste non ergo delectabile. Secundo quia delectatio causatur ex
actione conveniente communis autem non est innaturale. Tertio quia bestialitas repugnat diffinitioni delectationis
Nam sicut apparet per philosophum in rethorica delectatio est motus quidam anime et constitutio simul tota et sensibilis
et in existentem naturam. Oppositum vult aristoteles. Ad evidendum quid per bestialitatem et heroycam debeamus intelligere sciendum est quod contrariis et inconvenientibus sicut videbitur postea sunt inter limites virtutis et malitie. Virtus
autem et malitia dicte humane sunt intra limites humane conditionis communiter accepte. Bestialitas vero et heroyca
sunt extra dictos limites. Cum enim homo sit naturaliter medium inter intelligentias et bestias heroyca dicitur per quam ultra conditionem humanam homo elevatur versus deum et intelligentias. Bestialitas autem est per quam infra conditionem
humanam homo deprimitur versus bestias et bruta. Est igitur dubitatio presens quomodo sit hoc possibile.
Ad quod respondendum est quod in proposito limites humane conditionis communiter accepte nominamus ad quas
omnes homines habentes usum rationis possunt pervenire per bonam vel malam assuetudinem et eruditionem
hominum. Aliqui enim quidam sunt melius nati secundum naturalem complexionem naturaliter dispositi ad perfectionem prudentie et ad alias virtutes bonos naturaliter dispositi ad perfectionem virtutum aliarum moralium. Alii sunt peius nati secundum complexionem et habent pravos mores naturaliter inclinantes ad malitias. Modo non est possibile prave natos ad tantum pervenire gradum excellentie ad quantum possunt venire bene nati vel si hoc est possibile per libertatem voluntatis sic tamen difficile est in quo quidem hoc est supra difficile et tamen manifestum est quod bene nati possunt excedere limites humane conditionis communiter accepte. Ad illos enim possunt ascendere bene nati per bonam assuetudinem et eruditionem si habeant usum
rationis. Nihil enim aliud est heroyca quam virtus vel moralis vel intellectualis quam summo potest sibi acquirere vir optime nature per optimam assuetudinem et eruditionem. Ita etiam dicimus quod vir male natus
per defectum eruditionis et malam assuetudinem vel etiam per egritudinem potest ditte usum rationis ex toto
vel quasi sic quod ad talem gradum bene natus absque egritudine descendere non posset ita scilicet quod sicut bestia solo sensu
vel quasi vel etiam sensu depravato vel quasi regit vitam suam et ita iam exivit a limitibus humane conditionis et ergo
bestialitas ... quasi usu rationis extincto ... homo ... ... bestialitas ... et malitia ... contrariorum ... pervenit ... et non malitia ... vero pervenit ... bestialitas ... vel ... operatur
... malitia non ... Bestialitas autem excipitur ... omnem ... vel ... excludere. Ex his igitur satis
apparet quod bestialitas et heroyca sunt ... hominibus non omnibus ... heroyca bene nati et bestialitas male nati ... quod ... utique
etiam et heroyca non est virtus ... humanas sed est quedam modus ... excellentie quedam et summitate ipsarum virtutum. Ad rationes igitur dicendum est ad primam quod heroyca non est virtus ... divina sed ... per eam homo
sic est ... deo. Ad aliam dicendum est quod heroyca non est ... omnium hominum sed super plurimos ... ipsorum. Non est ...
... possunt ad eam nisi bene nati et optime eruditi ... heroycam ... non ... et
optimi ... bene nati ... ad quod omnis ... rationis ... Ad ... dicendum est quod ... heroyca
... ab aliis ... ... Ad ... est quod ... homo ... non
... Ad ... dicendum est quod non delectabilia ... in proposito que ... delectare ...
... dispositionibus convenientibus ... delectationi non ... que delectant naturalia ... depravationis ipsorum. Concedo igitur quod talia sunt convenientia et sic
naturalia talibus depravationibus. Sed non sequitur igitur simpliciter naturalia vel simpliciter convenientia. Sic
non sequitur ... igitur simpliciter ...

Deinde consequenter querit utrum virtus eroica sit in appetitu sensitivo [illegible] et dicit quod sic quia in eodem subiecto [illegible] bestialitas et eroica eo quod contrariantur ad invicem secundum Aristotelem et contraria sunt nata fieri circa idem. Sed bestialitas est in appetitu sensitivo. Probatio primo quia per bestialitatem homo assimilatur bestiis. Unde non assimilatur eis secundum intellectum sed secundum sensum et appetitum sensitivum. Secundo quia in homine bestiali non est usus intellectus nec per consequens appetitus intellectualis quia non remanet in eis nisi sensus et appetitus sensitivus quia nec in intellectu nec in appetitu intellectuali ponenda est bestialitas sed in appetitu sensitivo. Item multi ponunt differentiam inter continentiam virtutem humanam et eroicam quia continentia non mortificat nec temperat passiones sed resistit eis in excessu existentibus. Virtus autem humana temperat eas sed non mortificat eas. Eroica autem mortificat eas omnino, unde Eustratius primo libri de beatitudine [illegible] loquitur [illegible] dicit [illegible] quod perfectio est scilicet humana felicitas oportet festinare ad mortificationem [illegible] scilicet perfectam virtutem eroicam. Modo virtus mortificans passiones debet poni in subiecto illo in quo passiones innate sunt fieri, sed ipse innate sunt fieri in appetitu sensitivo, ideo etc. Oppositum arguitur quia virtus eroica vocatur divina eo quod per eam homo maxime assimilatur diis. Sed homo non secundum partem inferiorem innatus est assimilari diis, ergo eroica ponenda est in parte superiori. Et confirmatur quia eroica videtur esse virtus optima que possit homini convenire. Optima autem virtus debet esse optime potentie. Et appetitus sensitivus non est optima potentia. Etiam videtur quod eroica sit illa virtus in cuius opere consistit humana felicitas sed secundum illam virtutem melior est vita quam secundum hominem [illegible] non secundum quod homo est sic vivit sed secundum quod in eo divinum aliquid existit ut ait Aristoteles decimo Ethicorum. Illa autem virtus non est in appetitu sensitivo sed in intellectu speculativo sicut Aristoteles ibidem velle videtur. Alii ponunt [illegible] virtutem eroicam in appetitu sensitivo propter rationes factas. Sed non in appetitu concupiscibili sed in irascibili propter eius ordinem [illegible] ad [illegible] adductas ponunt eam in [illegible] et alii dicunt esse sapientiam in cuius opere dicunt humanam felicitatem consistere. Ego autem puto sicut ea que dixi in ultima questione primi libri si per virtutem eroicam debeamus intelligere virtutem ad cuius perfectionem non possunt naturaliter attingere nisi homines [illegible] ut dixi [illegible] quod virtus eroica ponenda sit in appetitu sensitivo tam concupiscibili quam irascibili et in appetitu intellectivo et in intellectu practico et in intellectu speculativo; in omni enim appetitu in quo virtus moralis ponenda est et in omni parte intellectus virtus intellectualis ut apparuit in primo libro et in sexto [illegible] est dicere quod vir bene natus ad deum [illegible] vel in appetitu sensitivo pervenit prius ad quem alii non pervenirent et per consequens in intellectu et voluntate propter in ipso sensum et appetitum sensitivum magis esse subiectum intellectui et voluntati et in eis melius ministrare. Tamen sicut in fine primi libri dicebatur de virtute morali ita [illegible] est dicendum de virtute eroica quod nomine eius magis proprie dicitur de virtute voluntatis aut intellectus quam de virtute sensus aut appetitus sensitivi. Hec enim virtus eroica dicta prima [illegible] in vita activa est virtus intellectus activi et virtus voluntatis et quantum ad appetitum sensitivum [illegible] hic Aristoteles de Hectore dicens ipsum valde existere bonum [illegible] videbatur [illegible] puer existens [illegible] sed dei [illegible] virtus eroica dicta [illegible] est ipsa sapientia vel ipsa virtus in cuius opere existit felicitas contemplativa, propter quod [illegible] in prologo suo quem premisit libro [illegible] dicit de Aristotele quod talem virtutem esse in individuo uno miraculosum et extraneum existit et quod si hec dispositio in homine reperitur dignius foret esse divinum quam humanum. De bestialitate puto esse dicendum

et distinguitur quidam enim a natura caret usu rationis propter ebrietatem seu defectum virtutis ymaginative vel cogitative. Alii etiam amittunt usum rationis propter egritudinem ut qui maniaci efficiuntur vel mente alienati. Et constat sic omnem bestialitatem quod parte superior non est in culpa cum non sit in potestate sua sine ministerio sensus suas exercere operationes. Sed totum provenit ex defectu partis sensitive vel corporis. Nec talis bestialitas est habitus moralis sed dispositio naturalis vel casualis ex indispositione subiectiva in organo sensus vel appetitu sensitivo. Alii autem sunt qui potentes uti ratione non utuntur ea vel agunt aliqua inhumana ac si non possent uti ratione. Et hoc accidit propter duplicem causam uno modo propter passionem ut in mulieribus aliquando novit impregnatas que terram comedere vel carbones propter infectum esse appetitum a fumis ex retentione menstruorum ascendentibus. Alio modo accidit propter consuetudinem. Si ergo talis bestialitas propter passionem absque consuetudine videtur quod ipsa sit dispositio quedam organi sensus vel appetitus sensitivi cum determinati in actum culpanda esse et voluntas quia non sunt ligate ipsi nec possent resistere passioni. Sed non bestialitas sunt propter consuetudinem nunc puto quod ex [illegible] pravitatis sunt generati habitus in appetitu sensitivo et in voluntate intellectu. Et quod ista bestialitas sit vera malitia maior quam humana. Et videtur michi quod sit satis manifesta licet aliqui michi non dicant sic. Iste solvende sunt rationes. Ad primam dicendum est quod si bestialitas sunt habitus per consuetudinem acquisiti in potentie [illegible] debet fieri in recto vel quod sit econtra. Sed quod bestialitas sunt propter impotentiam utendi ratione tunc potentie pervadit [?] est solum in parte sensibili et privatione intellectus et rationis ita quod econtra est bestialitas ad intellectum et voluntatem se habeant sicut lux per tenebras et tenebre puta. Ad alias rationes et ad rationes in oppositum patet satis solum per ea que [illegible] sunt et per ea que post dicentur et per ea que dicta fuerunt in ultima questione primi libri etc.

Tertio in ordine queritur utrum continentia sit in voluntate subiective vel in appetitu sensitivo. Videtur quod sit in appetitu sensitivo quia illa potentia est temperantia in appetitu sensitivo propter hoc quod moderat passiones ipsius. Continentia autem in eodem subiecto videtur fieri cum temperantia quia ipsa et temperantia sunt circa eadem obiecta. Et ostenditur quod continentia non est minor [illegible] quam temperantia sicut dicitur septimo propter quod in [illegible] debet in subiecto minori. Item continentia et [illegible] cum sint contrarie debent fieri circa idem subiectum. Sed incontinentia videtur esse in appetitu sensitivo probo quod incontinentia dicatur [illegible] per eius intentum magis quam incontinentia sicut in incontinente sensus seu appetitus sensitivus vincit rationem et electionem. Secundo quia incontinentia videtur sequi dispositiones corporales. Prima probatur per hoc quod iuvenes sunt incontinentes. Et hec autem [illegible] non dicitur attribui potentie separate cuiusmodi est intellectus et voluntas quia autem incontinentia sequatur dispositionem corporalem probatur primo per hoc quod iuvenes sunt incontinentes mulieres autem non ut dicit Aristoteles mulieres autem a viris distinguntur per dispositiones corporales. Secundo per hoc quod dicit Aristoteles maxime autem acuti et melancolici secundum effrenatam incontinentiam sunt incontinentes. Isti autem ab aliis complexionati distinguuntur secundum dispositiones corporales etc. Oppositum arguitur quia homines dicimus continentes aut incontinentes bestias autem non propter quod in tali subiecto debent poni per quod homo distinguitur a bestiis. Hic autem non est per partem sensitivam sed per partem superiorem. Ad hoc est probatio quod homines bestiales non dicimus continentes quia non habent rationem neque electionem. Notandum est sicut dictum fuit in primo huius et in tertio quod continentia et temperantia conveniunt in hoc quod utraque recta habet electionem et rationem. Sed differunt quia temperantia moderat passiones perfecte et omnino detinet appetitum sensitivum ut non rebellet rationi sed sibi consonet omnino. Continentia autem non ita moderat impetus passionum propter quod habet appetitum sensitivum rebellantem rationi tamen per rationem continentis vincitur impetus passionum propter quod continens non exequitur trepidat et cum [illegible] quodam displicentia quod temperatus prompte et delectabiliter operatur. Incontinentia autem et intemperantia conveniunt in hoc quod utraque transit in actum turpem sequendo motum passionum

et dicunt quia incontinentes ratione utuntur saltem cum fuerint extra passionem propter quam non transit in actum turpem nisi ex forti passione et cum quadam contradictione. Sed intemperatus ratione depravata et omnino consonat passionibus propter quod etiam extra passionem existens quando habet obiectum agit quod extrahat similiter turpiter. Dicunt ergo aliqui quod continentia non est in intellectu sed in appetitu sensitivo quia oportet ipsam poni in quo ponitur incontinentia aliter se habet subiectum continentie et aliter subiectum incontinentie sed intellectus non aliter se habet quia recta est utrobique sed appetitus sensitivus aliter se habet quia utrobique patitur tempestuose et rebellat rationi in isto. Secundo dicunt quod continentia est in voluntate quia cum non sit in intellectu neque in appetitu sensitivo relinquitur quod sit in voluntate. Et quod continentia non temperat passiones sed resistit eis, resistentia autem est contrarii ad alterum, ideo oportet aliam esse potentiam in qua est continentia ab illa in qua ponuntur passiones. Et quia prima differentia continentis et incontinentis videtur esse in electione voluntatis. Continens enim eligit secundum rationem et contra passionem, incontinens autem econverso. Sed contra istam rationem arguitur quod tunc incontinens operaretur secundum electionem quemadmodum intemperatus, quod non est contra quod aristoteles ponit differentiam inter intemperantiam ex una parte et incontinentiam et mollitiem ex alia parte dicens quod prosequens superabundantias delectationum vel fugiens tristitias propter electionem dicitur intemperatus. Non eligentium autem hic quidem ducitur propter delectationem scilicet incontinens, hic autem propter fugere tristitiam que a concupiscentia scilicet mollis. Alibi etiam dicit quod delectabilium prosequens superabundantias sed preter electionem et intellectum dicitur incontinens. Arguitur etiam per suam rationem [illegible] in illa potentia non est potentia continentie que similiter se habet in continente et in incontinente sed voluntas est huiusmodi sicut enim intellectus [illegible] ita et rectam electionem. Sed sicut dicit aristoteles voluntas [illegible] et recte electionis hic quidem manent hic autem non manent. Sed illud videretur quod licet voluntas cum adventu passionis eligat secundum rationem tamen in adventu passionis dimittit rationem et sequitur passionem propter quod adhuc prima differentia continentis et incontinentis est in voluntate. Tamen adhuc est dubitatio contra istos quia sicut in adventu passionis voluntas [illegible] ab electione recta ita et ratio tunc infirmatur immo cum actus voluntatis sit posterior naturaliter actu intellectus videtur quod infirmitas voluntatis eveniat propter infirmitatem rationis. Ideo forte differentia continentis et incontinentis non est primo ex parte voluntatis sed prius ex parte rationis. De his autem magis videbitur inferius.

Quamvis tamen de hoc dicatur ego puto esse dicendum de continentia et incontinentia sicut in tertio libro dictum fuit de virtute et malitia, videlicet quod in appetitu sensitivo potest poni continentia quedam et incontinentia et quod illa que est in voluntate principalior est ea que ponitur in appetitu sensitivo. Nam in quamlibet potentia potest esse simul cum idem obiectum inclinatio ad prosequendum ratione delectationis sensualis et inclinatio ad fugiendum ratione turpitudinis indicate per rationem vel etiam econtrario ubi cum idem obiectum inveniuntur sensualis inclinatio ad fugiendum propter sensualem tristitiam et inclinatio ad prosequendum propter decentiam rationis indicatam ideo potest poni continentia et incontinentia secundum diversas inclinationes similiter invenimus potentiam et in appetitu sensitivo et in voluntate. Sed maior videtur manifesta quia si in illa potentia vincat inclinatio ad passionem contra quam ratio dictat rationem erit incontinentia et si econverso erit continentia. Minor satis apparet per ea que dicta sunt in ultimis questionibus primi libri et ex dictis in tertio libro capitulo de voluntario et involuntario. Et per experientiam manifestum est quod animalia non habentia appetitum intellectivum sed solum sensitivum inclinantur ad prosequendum cibum propter delectationem et ad fugiendum quando dominus tenet baculum et mercator in mari tempestate urgente inclinatur ad salvandum merces propter lucrum et ad perdendum eas propter salutem seu sanitatem sui corporis. Et ultimo ubicumque indicatum fuit in eodem esse rationem aliquam bonitatis et rationem alicuius malitie potentia nata sequi illa indicata potest habere duplicem inclinationem, hanc quidem ad prosequendum illam autem ad fugiendum, quamvis ille non sint efficaces et complete

in re autem sensus indicat debere ab eis hunc prosequi quia delectabile, intellectus indicat illud esse fugiendum quia inculpabile et appetitus sensitivus tunc est utrumque prosequi indicant secundum prius determinata. Similiter intellectus a sensu et appetitu sensitivo simul a[c]cepto indicabitur ab eis esse prosequendum ex ratione qua est delectabile et propter praesentiam rationis indicabit ipsum esse fugiendum ratione turpitudinis et inordinationis. Ex determinatis sequitur utrumque indicari
igitur et cetera. Manifestum est ergo quod sit responsio ad primam rationem dictam est enim quod in appetitu sensitivo et in ratione concedendum est temperantia sicut dictum fuit in hac premissa. Ad aliud concedendum quod mores naturales bene disponunt ad continentiam aut ad incontinentiam sic et ad virtutes et vitia. Si quid autem restat de mulieribus et bestiis hoc dicetur in alia questione et cetera. Patet questio totalis.

Quarto queritur utrum mulieres bestie vel homines bestiales dicantur aliquando continentes aut incontinentes. Arguitur de mulieribus quod sic quia continentia sicut prius dicebatur et incontinentia sunt infra limites virtutis et malitie, sed quod omnes potentes ad virtutem et malitiam attingere possunt fieri continentes aut incontinentes. Sed multe sunt invente mulieres valde male et multe virtuose tam temperantie quam virtute fortitudinis immutabiliter vel illesam virginitatem propter deum aut bonum virtutis servandum volentes martyrium sustinere et aliter loquens primo politice de mulieribus diversis et bonis dicit quod moralis virtutis existimandum tamen oportet quod easdem participare omnes ideo et cetera. Item ubi invenitur usus rationis et potestas tenendi se in ratione vel egredi a ratione ibi potest inveniri continentia et incontinentia sed hoc totum invenitur in mulieribus ideo et cetera. Item de bestialibus etiam arguitur quod aliqui dicuntur bestiales licet aliquid habent rationis ex eo quod ipsam modicum participant tales aut aliqui possunt se continere in ratione et aliqui egredi igitur tales possunt dici continentes vel incontinentes. Item de bestiis arguitur quod ex eo quod aliqui duplicem habemus inclinationem ad idem videlicet sive ad prosequendum vel fugiendum sed quod hic inclinatio vincit aliam vel econtra nos dicimur continentes vel incontinentes sed in bestiis aliquis duplex talis inclinatio invenitur sive ad prosequendum et fugiendum idem sicut dictum fuit in alia questione. Oppositum videtur velle aristoteles in isto septimo. Dicendum est breviter quod ad continentiam et incontinentiam proprie dictas prout de his intendit aristoteles in isto 7° requiritur primo rectitudo rationis et 2° impetus passionis obvians ipsi rationi propter quod iam bestias aut homines bestiales ex toto carentes usu rationis non possunt dici proprie continentes aut incontinentes. Requiritur etiam ultimo ad continentiam et incontinentiam proprie acceptas efficatia seu valitudo quedam rationis et passionis. Si quis enim debilem habuerit rectitudinem rationis propter impotentiam naturalem et ob hoc sequatur impetus passionis ut puta non inculpatur tamen incontinentia est inculpabilis igitur non est incontinentia sed vocatur nature fragilitas. Similiter et modo si quis debilem habeat rectitudinem rationis propter malam assuetudinem ipse iam exit terminos incontinentie et subintrat terminos malitie propter quod oportet ad continentiam vel incontinentiam proprie dictas rationem esse fortem et non facile esse declinabilem. Ita etiam apparet quod si quis a debili passione vincatur ipse reprobabitur non solum ut incontinens sed ut malus. Et si vincat non tamen ideo non laudabitur inde continentia tamen est laudabilis oportet igitur impetum passionis fortem esse. Ex his apparet quod pueris vel hominibus bestialibus continentiam vel incontinentiam non attribuit propter debilitatem rationis. Similiter mulieribus saltem ut in pluribus quod non sit firmum iudicium rationale propter fluiditatem et fragilitatem complexionalem continentia tamen et incontinentia sic et virtus et malitia attribuuntur eis in parte et secundum quid ut non nocemus eam continentiam simpliciter ut nec virtutem simpliciter sed continentiam aut virtutem pueri vel mulieris. Et hoc videbatur aristoteles intendere primo politice dicens femina quidem habet consilium invalidum

puer autem habet quaedam secundum imperfectionem et quasi similitudinem existimandum habere aliquas virtutes morales existimandum enim oportet haec omnia secundum non eodem modo secundum quantitatem unumquodque ad suum ipsius opus. Et addit quod non est eadem temperantia viri et mulieris nec fortitudo nec iustitia. Contingit tamen in aliquibus in lucubilius multum ingerere rationem propter bonam naturam et assiduam eruditionem quibus in simpliciter et proprie attribuendae sunt virtutes et malitia continentia et incontinentia sicut dictum est. Ex hoc est ut in patet rationibus dictis huius. Et secundum ea quae dicta sunt patet satis solutio sextae.

Quinto quaeritur utrum continentia dicatur una virtus. Dicendum quod Tullius in sua rethorica reponit continentiam sub temperantia tamquam partem quandam vel speciem ipsius et quod Seneca numerat eam inter virtutes cardinales in suo libello de quattuor virtutibus cardinalibus. Item incontinentia est malitia cum de ea vituperemur ergo continentia est virtus. Oppositum patet per Aristotilem qui praecipue tractaverat de singulis virtutibus [illegible] sequitur de continentia. Etiam ipsam non distinguit [illegible] tiam cum ipsa versetur circa materiam temperantiae tamen Aristotiles in 7° distinguit eam a temperantia et intemperantia. Etiam in principio huius septimi libri Aristotiles condividit incontinentiam malitiae et bestialitati et continentiam virtuti et heroicae. Dicit etiam Aristotiles in 7° quod incontinentia non est malitia ergo continentia non est virtus. Et continens non est virtuosus quia dicit post hoc quod in virtuoso et non in continente omnia consonant rationi ergo continentia non est virtus. Dicendum est breviter quod philosophi saepe utuntur eodem nomine continentiae. Saepe enim continentia capitur pro omni abstinentia ab actibus venereis et sic est idem quod virtuositas vel virginalis castitas de quibus in 3° huius satis dictum fuit. Aliquando tamen capitur pro temperantia ita quod continentia et temperantia sunt nomina synonyma. Et ita capit eam Seneca et sic continentia dicitur virtus sicut temperantia. Alio modo etiam capitur pro specie seu parte quadam temperantiae et sic videtur loqui Tullius de ea. Alio modo etiam capitur pro speciali habitu quo insistentes rectitudini rationis resistimus passionibus in nobis vehementibus existentibus non auferente totum tractum earum vel repugnantiam propter quod oportet inesse contradictionem vel displicentiam [illegible]. Et isto modo determinat Aristotiles de ea in hoc libro et sic etiam capio ipsam in principio quaestionis. Item sciendum est quod virtus dupliciter accipitur uno modo proprie scilicet pro habitu perfecto videlicet inclinante et determinante potentias ad optimum opus in quod ipsa potest. Alio modo large pro quocumque habitu inclinante et determinante potentiam ad opera laudabilia. Etiam satis manifestum est quod continentia dicenda est virtus large sumendo virtutem quia secundum opera consona rectae rationi sunt laudabilia. Continentia autem resistendo passionibus insistit rationi ut dictum fuit et sic operatur consone rationi rectae. Sic ergo bene dicit Aristotiles utique continentia et perseverantia studiosorum laudabilium esse incontinentia autem et mollities pravorum et vituperabilium. Sed si virtus sumatur proprie sic dicunt aliqui quod continentia prout attribuitur appetitui sensitivo non est virtus ipsius sensitivi appetitus quia non facit appetitum sensitivum optime se habere cum adhuc rebellet rationi et tamen in eo remaneat adhuc inclinatio prava. Secundum hoc dicunt isti quod continentia potest esse virtus in voluntate. Quod sic probare nituntur. Non est illa voluntas omnino bona quae resistens forti passioni et forti inclinationi appetitus sensitivi inclinat ad rationem quam illa quae non habens sibi obviam inclinat ad rationem [illegible] ad operandum secundum rationem [illegible] maior inclinatio est contra rationem. Sed in continente voluntas inclinat ad rectum contra contrariam appetitus sensitivi [illegible] inclinat ad rationem non habens obviam sibi voluntatem contrariam rationi ergo voluntas in continente potest tantam habere virtutem sicut in temperato. Item ex multis electionibus consonis rectae rationi potest acquiri virtus in voluntate dato quod non occurrat obviam ex appetitu quod homo possit operari secundum virtutem nam in [illegible] defectu

posset in talem amor honesti figi in voluntate quod nulla passione permitteret se trahi ad actum turpem sic turbatum in x° quarti libri et tamen propter incipientem passionum et consuetudinem sustinendi eas appetitus sensitivus minus inadvertenter passionis plus dolet et minus delectabiliter obedivit rationi quod si passiones essent in eo tempore talis quod non isti esset virtuosa secundum partem superiorem sed non ex toto propter illam rebellionem seu non delectabilem obedientiam partis sensitive propter quod ipsum vocaremus nomine proprio continentem. 3° isti dicunt quod continentia stare potest cum habitu primo appetitus sensitivi quia consistit cum rebellione appetitus sensitivi et inclinatione contra rationem. Omne autem quod rebellat rationi et inclinat contra rationem pravum est ut sic dicitur. Istarum autem trium opinionum prima indubie vera est ut apparet. 3a autem falsa. Nam continens similiter trahitur ad prosequendum idem rationem delectationis apparentis et ad fugiendum rationem turpitudinis. Et ideo melius quod omnis tractatus sit in appetitu sensitivo solum et alterum in voluntate solum sed in utroque appetitu puto hunc duplicem esse tractatum. Appetitus enim sensibilis est natus sequi delectabile et est natus obedire rationi propter quod secundum diversas rationes potest simul ad utramque partem inclinari et cum appetitus sensitivus organicus natus existens moveat tamen movere membra ad operandum videtur quod ad illud operandum moveat ea ad quod fortius inclinatur. Ideo puto sic continentes operari secundum rationem quod appetitus eius plus habet de inclinatione ad obediendum rationi quam ad sequendum passiones et ita videtur magis bonus quam malus et de hoc aliquid dictum fuit in permul tamen quod est primi libri. Secundum autem dictum scilicet enim est michi dubia pro quo videtur aliquibus quod primo ratio non valeat quia voluntas videtur esse potentior et firmius habituata quam potest et potuit omnem ipsam passionem extirpare quam quod potest solum resistere et tenere se contra passiones. Secundo quia videtur similiter quod voluntas sit ergo perfecta in se tamen voluntas in virtuoso extra in ordine ad decorem equalis enim virtus non videtur equalem producere effectum aliquo resistente sibi et non resistente. 3° quod si esset possibile sine experientia passionum voluntatem ob eius libertatem puram transire in extremum eius actum passione presente sicut si esset experta passionum tamen hoc est valde difficile et valde rarum. Quarto quia voluntas perfecta dominatur super appetitum sensitivum licet non possit extinguere dolorem vel tristitiam nisi tamen moderare cum sic si appetitus assuetus esset secundum rationem tamen ipsa posset auferre contractum appetitus ad oppositum rationis. Aliter enim infert tristitiam et tedium in repletum in tristitia vel esse delectari et tedium in prosequendo vel consiliatione delectationis. Vir enim virtuosissimus tristaretur si ex toto arte secundum rationem dictante quod hoc sibi esset fugiendum sensitivus appetitus ex toto dictum rationi nimis daret impetum ad fugiendum secundo contra se obviaret ad istam tristitiam sustinendam. Manifestum est ergo quod appetitus sensitivus in magnum dolorem in extremo opus secundum rationem non autem continentie nisi prout de eo loquimur hic secundum rectam in opus rationis que contra aufert voluntas intensa et perfecte consummata. Videtur ergo quod continentia non fuit virtus proprie accepta nisi appetitus sensitivus in appetitu sensitivo nisi voluntatis in voluntate secundum quod sit habitus adhuc incompletus sic tepiditas non est caritas in summo sed est caritas incompleta. Et esse continentia non est completa malitia sed est propinqua sibi propter quod ipsa est intemperantia. Ex his enim patet de quo quidam dubitaverit utrum quod temperantia melior est habitus quam continentia quia in bonis habitus completus est melior habitu incompleto temperantia autem est habitus completus et continentia habitus incompletus igitur etc. Contra quod aliqui obiciunt temperantia non agonizat continentia autem agonizat in eo bellum cum passione rebellante sed agonizans coronatur. Propter hoc ergo tantum magis delectatur continens quam temperans. Item 2° huius tamen difficilius operatur fit et virtus est bonum melius in hoc sed difficilius est sequi rationem appetitu rebellante quod facit continentia quam non rebellante quod facit temperantia. Magis enim passionibus augmentatur. Item nobilior potentia est temperantie in appetitu sensitivo et continentie in voluntate nobilior autem potentia nobilior est habitus ut dicitur. Sed istae rationes non concludunt. Ad primam enim dicendum est quod agonizare nobiscum non est bonum vel non est optimum sed agonizare cum obedientia passionatio est melius. Et hoc potest esse dupliciter vno modo sustinere in uniuersum tolerare alios sibi talia

trando et resistens solum corona autem magis debetur primo quam secundo et tertio primi modi quantum ad partem et autem oriens. Ad aliud dicendum est quod difficultas pueris erudiendis debita eis et ipsis nocitura est ex inobedientia secundum appetitum diminuit meritum. Ad alia rationes et ad principales rationes autem satis quid sit dicendum secundum predicta et cetera pro questione.

Sexto queritur utrum de aliquo operabili possit homo simul contraria iudicare et quod quia alia non possent simul autem idem homo duas contrarias secundum eamdem ad prosequendum et aliam ad fugiendum autem appetitum non sentiat nisi in cognitione sensitiva et similiter in intellectiva et in concupiscibili et irascibili unde per hoc ad contraria enim motus concupiscibilis. Item secundum non sunt ad appetitus agere id quod agit quod appetitus non facit nisi in appetitu hominis ergo sibi quod homo agit sed est autem sibi quando homo agit quod se comitetur se esse quod non homo agit dicit enim alius et probat de bonis ipsum secundo quando ago homo sed non possum me abstinere ergo et cetera. Item possibile est quod aliquid sit prosequendum nisi aliquid futurum obstaret et possibile est simul sensum respicere ad presens tantum ita ad solum et intellectum aspicere ad futurum ergo possibile est simul sensum iudicare quod hoc sit prosequendum et intellectum quod hoc sit fugiendum. Et tertio rationes in secundo autem notasse secundo de anima dicens quod appetitus fiunt contrarii hoc autem accidit cum ratio et concupiscentia contrarie fuerint sed autem in temporibus sensum habentibus intellectu quidem enim propter futurum retrahere iubet concupiscentia autem propter ipsum iam. Videtur enim quod iam delectabile et bonum simpliciter propter ea quod non videt quod futurum est. Similiter est quod pluribus videtur iudicare nisi solem esse bipedalem et intellectu maiorem terra vel esse propter colorem iudicare hunc esse fortem propter vocem autem non esse specialiter argumentis et auditu sunt potentie disparate non ex invicem dependentes. Oppositum quia sequeretur quod non esset impossibile concedere contradictoria simul esse vera non solum in ore sed et mente quod est contra firmum principium unde dicitur autem est enim impossibile namque quemcumque existimare idem esse et non esse. Nota dicendum est quod intellectus dicitur intelligere simul propositiones contradictorias sive habere in mente contrarias propositiones simul formatas et iudicare eas esse veras vel possibilis habere propositionem in mente quia forte parva fuit vel iudicare an sit vera vel non. Dicam ergo quod possibile est in mente simul propositiones contradictorias sive habere simul capere in mente fortasse alioquin non possem formare syllogismum per impossibile quod continet in se contradictorias propositiones scilicet idem inesse et non inesse eidem. Similiter tamen non possem formare questionem quod propter versatur inter opposita ut utrum deus sit an non sit. Sed dicam quod eamdem potentiam cognoscitivam iudicare sive credere ambas esse simul veras vel igitur credere vel iudicare quod simul deus sit et non sit et omnes contradictorias est impossibile quia hoc esset contra firmitatem primi principii et quia sequeretur quod in eodem essent simul contraria quia talia iudicia sunt contraria ut dicitur in quarto metaphysice. Sed dubium est de diversis potentiis puta de sensu et intellectu vel de duobus sensibus diversis. Ad quod ego puto esse dicendum quod possibile est eumdem hominem iudicare simul per intellectum unum contradictoriorum esse verum et per sensum alterum et hoc videtur mihi notum per experientiam. Iudicium enim sensus ex toto cadit quando contrarium iudicat intellectus. Astrologi enim hoc per sensum credident solem esse bipedalem tamen postquam habent demonstrationes credunt per intellectum ipsum esse maiorem terra. Nec umquam propter sensum stante illo intellectuali iudicio credunt ipsum esse bipedalem. Et puto quod causa huius sit illa quam ponunt auctores videlicet quod in eodem contraria non possunt existere. Eadem enim est anima in nobis [illegible] intellectiva sensitiva et appetitiva secundum locum motiva et vegetativa. Nec extensa extra corpus sed tota ubique licet in bestiis non sit ita. Potentie enim sensitive appetitive secundum locum motive et vegetative in nobis sunt per dispositionibus qualitatis aut quantitatis dispositionibus ad actus sentiendi secundum locum movendi vegetandi et iterum videndi et audiendi sunt bene diverse realiter et diverse loco et subiecto sicut prius dictum fuit. Cum ergo de istarum contradictionum iudicia fit contraria impossibile est quod sit in nobis quod simul existeret in anima nostra unica et indivisibiliter existente. Iudicium enim non solum est in dispositionibus qualitatum vel quantitatum organi sed

est in substantia anime subiective licet tamen in corpore remoto sic autem in materia prima non possunt propter quascumque dispositiones qua-
litativas aut quantitativas inesse simul forme contrarie puta calidi et frigidi ita nec in anima. Item et
eius solet alia ratio esse causa videlicet quod in potentiis cognitivis subordinatis superior ipsa dominatur inferioribus unde quod
superiori iudicante iudicium inferioris si fuerit contrarium extinguitur omnino quod manifeste videbis in frenetico qui videns
oculo festucam nullo modo credet eam esse festucam sed serpentem vel lupum vel omnino ideo quia extimativa potentia
superior existens iudicabit vino iudicabit se non videre festucam sed serpentem. Et audiens parvum sonum et
dulcem iudicabunt se bella audire vel tonitrua. Quod igitur minus sit homines rationem in actu de magnitudine
solis iudicat solem esse maiorem terra et esse factum omnino quod sit minor et quod non credat ipsum esse maiorem.
Sed tamen adhuc vobis obviat dicens quod non nisi assignare causam propter quam principium ... non sit ... quod primum principium non est causa sicut quod
concedamus propter concessionem alterius propositionis cuiuscumque. Nullius igitur alterius propositionis concessio est causa concessionis
primi principii in suo vero sunt tamen aliquae ex natura rei propter quas intellectus non potest negare primum principium sed concedere
dicit ipsum sicut est necesse contra ignis virtute calefaciat et non potest frigefacere vel etiam quare idem non potest simul esse calidum
et frigidum. Sed ordo videtur quod intellectus noster habens in se formatam propositionem potest ad iudicium de veritate ipsius se
habere quadrupliciter. Uno modo quod ratione vel apparentia careat ad utramque partem sicut forte esset de problemate
an astra sint paria vel imparia. Alio modo quod habeat ad utramque partem rationes probabiles sed tamen
neutram determinantes ipsum ad unam partem vel ad aliam sicut esset de problemate an forme substantiales
elementorum maneant substantialiter in mixto. Tertio quod per rationes ex una parte vincentes determinetur ad iudicium unius
partis sed tamen non sine formidine ad oppositum. Et iste intellectus est sicut vapor conversus iam in nube
qui licet sit magis aqua quam aer tamen multum in dispositione et tendentia ad aerem. Quarto modo quod intellectus
ex toto sit ad unam partem determinatus omni formidine remota. Et iste est sicut vapor iam perfecte fac-
tus sit aqua sic quod nichil remaneat in eo dispositionis contrarie aque. Dicam igitur quod sicut in aqua complete generata
remote sunt omnes contrarie dispositiones. Ita in completo iudicio de veritate unius partis omnes abla-
te sunt apparentie ad partem oppositam sic quod nullam habent vim super intellectum. Sed sicut nubes licet
magis sit aqua quam aer tamen aliquam reservat aeris apparentiam et virtutem. Ita in debili iudicio sal-
vatur effectus apparentie partis opposite reddens iudicium debile et faciliter in oppositum mutabile
vel adhuc ad ampliorem determinationem. Dici potest quod sicut aliqui ponunt formas aque et aeris non mis-
ceri simul substantialiter sed secundum dispositiones ipsarum ita aliqui ponunt quod iudicia contraria non miscentur simul substantialiter
secundum dispositiones eorum scilicet apparentie. Et isti habent dicere quod sicut materia non potest esse simul sub forma aque
et aeris tamen ipsa in nube existens sub forma aque potest propter dispositiones aeri convenientes transire faciliter
in aerem. Ita intellectus existens sub iudicio formidinali unius oppositi potest ex facili motivo tran-
sire in iudicium alterius oppositi. Alii autem ponunt quod non sit aliud iudicium quam apparentia quod si
concedantur eius apparentie opposite licet secundum esse remisso possint simul stare. Sic oportet dicere quod similiter iudi-
cia propter quod diceremus quod sicut tepidum in puncto non esset magis calidum quam frigidum vel econtra propter
quod nec simpliciter diceretur calidum nec frigidum. Sic habens ad utramque partem apparentiam equalem
non diceretur simpliciter iudicare unam partem nec aliam. Et sicut tepidum habens plures gradus caliditatis
quam frigiditatis diceretur simpliciter calidum et non frigidum ita habens plures apparentias ad unam partem quam
ad aliam dicitur simpliciter iudicare illam partem et non aliam. Si queras an iterum magis magis asse-
ram. Dicam quod tamen sepe potest homo dicere me apparentiam et videtur quod sepe ut michi videtur expertus sit quod

cum rationes viderem ad utramque partem probabiles tamen ad neutram partem iudicium determinabam me etiam
in novis rationibus ad unam partem vel ad aliam supervenientibus sed in suspenso tenebam me. Et iterum vide-
mus non omnes ex toto nec ex intense consentire apparentiis immo prudentes et prius examinare eas
illa. Apparentie namque videntur se tenere ex parte rei et circumstantiarum suarum. Iudicium autem est
actus ipsius intellectus circa apparentias. Et nos videmus si unde verius ad unam partem affirmat quod intellectus
plene iudicabit propter hoc ex apparentia debilissima. Nec apparentia valde fortis potest ipsum movere ad aliam partem. //
Verum est tamen quod secundum nos utimur nomine apparentie pro actu intellectus quo ipse assentit apparentiis sibi presentatis et apparentia concedo
aliquo esse quod iudicium tamen etiam dicere quod ex eisdem apparentiis ex parte rei se tenentibus oblatis huic et illi non concordat apparere huic
et illi. Ultimo etiam puto esse dictum quod eundem hominem iudicare simul unum contradictoriorum esse verum per unum sensum et alterum per alterum est possibile.
Et hoc etiam est valde notum per experientiam. Si enim iste homo generat in colore et habet similitudinem sortis et in voce similitudinem alterius tu videns
eum et non audiens eum iudicabis bene quod ipse sit sortes et cum iudicabis quod non sit sortes si audies et non videres. Sed
si autem simul audias eum et videas statim extinguetur unum iudicium vel etiam ambo sed quasi in suspenso stabis tamen sic di-
cens: ignoro si est ipse vel non. Numquam enim dices credo quod sit sortes et quod non sit sortes. Sed tu bene dices quod iste in colore videtur
esse sortes et in voce autem non esse sortes. Loquendo de apparentiis exterioribus. Sed si loquatur de apparentia per consensum interiorem numquam erit possibile
numquam enim simul consentire posses quod ipse esset sortes et non esset sortes. Ideo quantum ut puto tamen post assignationem duplex videtur apparentia nobis et
alia nobis etiam alia. Propter quod patet quod contraria in anima idem exterius est in toto corpore sed in aliqua parte eius et iudicium ut dicit non est solum in
dispositionibus qualitatum et quantitatum organorum. Ideo sicut in eodem aliquo propter quod cum anima non contraria se in eodem secundum tempus est sive secundum
unum sensum sive secundum diversos habere simul contraria iudicia. Ad aliud cum assignatur quod sensus exteriores habent ad sensum communem ...
ita quod statim videntur concurrere ad ipsum ipse attendens exterius non potest simul habere iudicia contraria iudicans contrariam partem
extinguet iudicium prout quidem sic probatur dicebatur propter hoc quod ipse est potentia superior ad omnes sensus exteriores. Verum dicitur aliquid probabiliter
quod in organis exterioribus non iudicium fit sed in sensu communi solum ad quem species diversorum sensibilium deferuntur per organa divisa
... dicitur esse quod habens lesum organum ... quamvis habeat oculum bonum sic fiunt non iudicat aliquid bene per oculum.
Dicitur ergo primo quod sensus communis unus existens habet diversos plures sensus ... per ut iudicat de coloribus sibi per oculum presentatis
et de auditu per ut iudicat de sonis per aurem delatis ad ipsum et propter quod in sompniis ubi ligata sunt or-
gana sensuum exteriora iudicamus de sonis et coloribus ac si vigilaremus et putamus audire vel vi-
dere. // Ad primam rationem dicitur quod ad contraria sunt motus in appetitu in quantum scilicet apparentia ex passione inclinat ad fu-
giendum et in parte ad prosequendum et ita non simul. Vel etiam dictum est quod intellectus simul iudicat idem esse de-
lectabile et turpe et apparentia ab hoc statim inmutatur et habet autem complacentiam delectabilis et displicentiam turpitudinis in isto etiam
complacentiam et displicentiam non sunt opposita. Sed sic intellectus non potest simul iudicare quod totum sit prosequendum et fugiendum. Ita non apparentia
potest simul idem totum acceptare et refutare. Et sic intellectus potest iudicare totum esse prosequendum ratione delectationis. Iudicio
tamen debili et formidabili propter apparentem turpitudinem. Ita appetitus potest totum acceptare sed tamen acceptatio debi-
lis erit annexa displicentia propter turpitudinem et erit involuntarium mixtum et sicut apparuit in tertio libro Ethicorum.
Demum dictum est ad aliam nisi quod si quid de fine restat dicendum dicetur post. Ad ultimum dictum est
quod si intellectus aspiciens ad futurum iudicet non esse faciendum numquam sensus tamen iudicaret esse
faciendum tamen adhuc manet iudicium quod est delectabile quod hoc est iudicium intellectus propter quod appetitus in obiecto com-
placentiam ... non possit acceptare ipsum stante tali iudicio. Aliud etiam intellectus ... iudicio sensus nec obstante
nocumento futuro propter delectationem et appetitus acceptat sed cum aliqua displicentia propter nocumentum.
Ad aliud satis visum fuit in corpore questionis. Et sic est finis questionis.

Septimo queritur utrum incontinens sciat quod prave agit. Socrates ut dicitur
arguebat quod non quod nullo modo ignorans agit quod non putat esse bonum. Appetitus enim qui
exigitur ad agendum non est natus ferri nisi in bonum vel apparens bonum sed non possumus putare
esse bonum quod scimus esse malum an non possumus simul iudicare contraria sicut dictum fuit in alia questione. Et ergo
dicendum esse videtur quod pars sensitiva impareret et trahat partem intellectualem sicut servum. Sed ista quod propter sensum
passionis incontinens sciat hec omnis quod nunquam cognitio quod agere scimus esse malum. Ideo dicitur ignorare ideo ignorat quidem. Ergo omnis malus quod operari et a quibus fugiendum. Et sequitur quod incontinens esset peior quam intemperatus
ex quo sciens prave agere intemperatus autem ignorat. Sed hoc apparet falsum in septimo huius capitulo
et per confessionem multorum qui respondentibus cos dicunt. Scio quia male ago sed abstinere non possum. Item
incontinens ex passione existens tamen certum tenet ut vult Aristoteles ergo per eam ipse scit fornicari esse malum quando
fornicatur vel scit adhuc id quod prius et habitu in memoria vel illius oblitus est quod dicitur non potest quod oblivio
fieri nisi per temporis longitudinem et quod si quis aliquis et totum reducat ad memoriam non propter hoc abstinebit. Item
si est possibile quod aliquis sciens prave agat sequitur esse incontinens sed hoc est possibile probatio quia aliquis incontinens esset peccatum
contrarium vel etiam ex certa malitia. Aliter enim omne peccatum esset ex ignorantia quod non vult Aristoteles quia ponit aliud peccatum
esse ex ignorantia aliud ex passione aliud ex electione. Secundo quod voluntas non esset libera ex quo non potest in oppositum
ratione necessario determinat voluntatem operationum voluntatem natura a principio unius ad finem quod est contra Aristotelem 3° huius. 3° quia hoc esset contra Aristotelem
illum prius sciens Socrates scit in universali et particulari si movetur non possumus velle oppositum errorum. Ergo distinguendum primo sic potest
sciens dicitur uno modo in habitu solum absque actuali consideratione secundum scientiam. Alio modo in actu 2° secundum actualem consideratione
secundum scientiam. Dicendum est ergo quod sciens in habitu solum potest agere contra scientiam quod intellectus non est primus motor sed quia
in habitu solum potest agere contra scientiam quia intellectus non est primus motor. Sed sciens quod in actu vel quia sciens
quod propter turpitudinem nunquam est mechandum vel actu considerans de turpitudine sed considerans quod delectabile coire cum tali muliere et
quod delectatio sit bonum non est mirum si mechatur. Et ista sit prima conclusio. Item aliquis potest esse sciens in actu secundum duplex
uno modo in universali tantum ut quod nunquam est mechandum. Alio modo in particulari ut quod nunc cum ista non est mechandum. Dicendum ergo
quod sciens in universali tantum in actu potest agere contra scientiam quia potentia et non universaliter existentia movent ut dicitur 3° de anima motus enim
et actiones sunt circa singularia. Sicut ergo sciens actu omnem mulierem esse sterilem et videns hanc mulierem
potest opinari quod sit pregnans eo quod non consideraverit ipsam esse mulierem sed consideraverit quod ipsa habet magnum ventrem
ita non est impossibile sciens actu quod nunquam sit mechandum et tamen putare quod nunc cum ista sit delectandum et coire. Et ista
sit 2a conclusio. Item aliquis agere contra scientiam actualem et particularem potest intelligi dupliciter uno modo contra dictamen et forte 4° modo iudicium
rationis vel non forte sed consecutione voco contra agere contra dictamen et forte si sed eam dicens ratio ego non moveor ad agendum hoc
agibile secundum quod est sic ipsum non esse agendum. Sed voco agere contra non dictamen sed consecutione si sic sed actualiter ratio hoc
non esse agendum et sed actualiter ratio ergo ipsum voluntas agere contra dictamen est si scire forte quod non esset nunc mechandum cum ista
et mecharer sed apparenter inclinante forte commechari nunc cum ista iudicato quod non sit mechandum cum ista. Sed similiter hoc
videtur contraria et impossibile sicut dictum fuit in alia questione. Et hoc sit 3a conclusio. Cum probatione non ex toto concedo sed postea
volo regredi super eam. Agere autem contra iudicium sive consecutionem et non forte est si scire forte quod
non esset nunc mechandum cum ista et mecharer sed apparenter inclinante forte non inmechari nunc cum ista sed in
delectari cum ista per coitum et hoc est bene possibile quod forte ignorare vel non actu considerari quod sic delectari esset
mechari possit enim simul hoc iudicium non contraria non stare iudicium contraria quod nunc est mechandum et quod est delectandum in coeundo
quod cum aliquis tamen posses coire non mecharis videlicet cum muliere propria sed non precedo non esset contraria iudicium vel ego actu

consideraret quod sit delectatio et medium in quo est. Et hoc sit quarta conclusio. Vel forte hee due conclusiones ultime possent coniungi
per hoc quod tali distinctione. Scientiam actualem et particularem possum dicere dupliciter: unam perfectam ubi nichil remanet ignotum nec
inconsideratum nec iniudicatum pertinens ad operandum vel non operandum, et talem non est possibile agere contra talem scientiam quoniam
oporteret simul habere iudicia contraria. Nam si in actu iudicet non esse medendum tunc in actu et ipse actu iudi-
cet quod oportet tunc ea esse medendum quoniam ea oportet te actu iudicare quod non est medendum quoniam ea que sunt ad
propositionem [illegible] inducentes sub maiori in minore simul cognoscuntur, quoniam hoc autem stante non contingit nisi simul
iudicet medendum et non medendum esse, et hec sit sexta conclusio. Aliam contingit esse scientiam particularem et ac-
tualem incompletam, ubi scilicet aliquid remanet ignoratum vel inconsideratum vel iniudicatum, et tunc est
possibile agere contra scientiam, non tamen contra directe et formaliter, sed sicut dicebatur in quarta conclusione, et
ista sit septima conclusio. His autem consideratis intendendum est de principali quesito. Propter quod est bene notandum quod quando quis
liberatus est ab omni passione sensitivi appetitus per [illegible] causatam [illegible] et cognoscit hoc et ipsam
passionem et motum eius, quod ille qui passione alligatus est sicut non sobrius aut vigilans manet propter ebrietatem et
soporolentiam et omnes eas condiciones inspicit quod ebrius et soporolentus [illegible]. Quia passiones
sensitivi appetitus non sunt sine motu sanguinis aut aliorum humorum vel spirituum, qui motus si fuerit magnus turbat
sensum et per hoc ipsum intellectum, detinet vinculando, quia intellectus de particularibus [illegible] non potest [illegible] perfecte
[illegible] convenienti [illegible] iudicare. Sensu enim [illegible] detentus non sit [illegible] appetitus [illegible] si passione
detentus fuerit non [illegible] intellectum nisi passionem vel ea [illegible] quod intellectus nichil [illegible]
adverteret in passione et iudicabit secundum exigentiam passionis [illegible] non [illegible] si ex passione [illegible] ad [illegible] [illegible]
[illegible]. Dicendum ergo quod incontinens antequam passione detentus sit et postquam a passione liberatus est potest
libere attendere et cognoscere et de omnibus absque ignorantia vel inconsideratione vere iudicare, propter quod ipse
scire potest scientia particulari actuali et perfecta quoniam malum hoc est agere et quod male agit si hoc agat,
et ista sit septima conclusio. Octava conclusio est quod incontinens dum incontinenter agit scit in habitu quoniam prave
agit, sicut enim ante et illius non est oblitus, quia cessante passione scit idem non de novo ad-
discens. Nona conclusio est quod incontinens dum incontinenter agit scit aliquo modo in actu vel etiam in particulari, non tamen directe
vel perfecta scientia quoniam prave agit. Et hoc totum patet ex prioribus conclusionibus. Decima conclusio
est quod incontinens dum incontinenter agit scit quoniam prave agit scientia actuali particulari et perfecta, quod esse
totum manifestum est ex predictis. Ad rationes dicendum est. Ad primam quod numquam agimus quod agere sci-
mus non esse malum scientia actuali particulari et perfecta. Ad aliam [illegible] de comparatione incontinentis et temperantis
dicetur post. Ad rationes in oppositum. Ad primam dicendum est quod confitetur se scire quoniam male agit, confitetur vere de scientia
imperfecta vel indirecta, potest enim incontinens scire quoniam turpe agit. Sed tamen actu non iudicat quod nunc tale turpe
sit agendum vel esse [illegible]. Scit tamen nunc tale agendum turpe esse si non considerat se turpe agere.
Sed aut incontinens confitetur scire se quoniam male agit scientia actuali particulari et complete non confitetur
verum. Et si aliquis [illegible] probandum quod male agit adducat vel expectat nisi in [illegible] non iudicat esse
verum quod dicit [illegible] sed formet [illegible] syllogismum nunc [illegible] est [illegible] [illegible] est medium. Sed
non est nunc [illegible] Talis potest maiorem proponere nichil tamen iudicans de ea sicut ebrius vel maniacus pro-
nunciat versus Empedoclis ut dicit Aristoteles. Et ista [illegible] iudicet de maiori [illegible] ad delectationem [illegible] [illegible]
[illegible]. Ad aliam [illegible] quod ille nichil est oblitus [illegible] [illegible] non potest [illegible] complete sicut nec [illegible] eb-
rius vel soporolentus. Ad aliam [illegible] est quod [illegible] potest scienter agere male [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] quod

nullum esse peccatum contra conscientiam dicendum est quod uno modo predicto. Potest enim aliquis agere id quod
actu scit esse inhonestum uel deo displicere. Sed tamen non iudicat quod honestum uel quod deo
placeat sit preferendum utili uel delectationi quam apparet sibi in opere quod ipse agit. Cum etiam
di[citur] quod nullum est peccatum ex certa malitia non ualet quia peccans dum peccat iudicat ut est et non
certitudine se male agere. Sed quia cum certitudine cognoscit omnes circumstantias operis sui et
cum hoc etiam cognoscat opus suum esse inhonestum et deo displicere sicut statim dicebatur. Cum etiam
dicitur quod omne peccatum est ex ignorantia dicendum est quod satis apparuit in prioribus libris quo
et quomodo dicatur omne peccatum ex ignorantia. Cum etiam dicitur quod aliter non essemus domini actuum nostrorum, et
aliter uoluntas non esset libera dicendum est quod ex eo uoluntas non dicitur libera quod possit uelle quod iudicatum est esse malum
et hoc illo iudicio stante. Sed quia ipso stante iudicio de bonitate uel malitia potest deferre actum uolen-
di et nolendi sicut magis uisum fuit in . libro. De articulo autem parisiensi dicendum est secundum
exigentiam dictorum nostrorum et priorum in 3o libro. Nunc est regredi ad litteram 3a et 4a rationes probationem. Super
quo notandum est quod forte non est ad hoc quod appetitus feratur in obiectum quod in eo sit utrumque prius facta practica
scilicet appetitus supplere potest ad defectum maioris uel minoris. Sit syllogismus practicus quod omne delectabile est prosequen-
dum hoc autem uinum delectabile est ergo hoc uinum est prosequendum. Dicamus ergo quod concupiscentia suppletur ma-
iorem quia inclinat ad delectabile prosequendum ideo ostenso solum quod hoc uinum est delectabile ipsum prose-
quitur. Et hoc uidebatur innuere aristoteles in 7o huius cum dicit quod quidem uniuersalis opinio insit
prohibens gustare hoc autem quia omne dulce delectabile hoc autem dulce hoc operatur 1 quod si uniuersalis ideo
prohibet gustare propter inhonestatem uel alicuius tam hoc autem 1 concupiscentia dicit sine simpliciter propter eius determi-
natorem istam propositionem quod omne dulce est delectabile et prosequendum cum consilium fuit hoc esse dulce operatum
confestim. Forte etiam quod hoc est de intentione aristotelis 3o de anima quod uult uelle quod aliqua prefecta mouet
per appetitum et fantasiam licet non habent fantasiam deliberatiuam in sillogizatam. Cum ergo est hic potentia
quod appetitus est naturis inclinatis in obiectum conueniens. Fantasia autem siue sensus cum conuenientia
huius cibi et statim animal mouetur ad capiendum ipsum appetitus autem uero siue sensualis siue intellectualis non est
mirum potentie quod appetitus talium animalium ergo prosequi potest delectabile propter inclinationem eius ad ipsum ostenso solum
per sensum uel per intellectum quod est delectabile licet possit ratio libertatis non acceptare et prosequi illud. Et hoc
uidetur aristoteles idem expressius declarare in hoc de causis motum animalium dicens. Cum enim operatum fuit a
sensu ad id in genere aut fantasia aut intellectu quod appetitur statim fit per interrogationem eius a intel-
ligentia appetitus fit et operatio. Et aristoteles dat exemplum in animalibus dicens potabile concupiscentia dicit istud autem
potabile hoc ... dicit autem fantasia aut intellectus statim bibit. Et adhuc in 2o huius expressius dicit
aristoteles concupiscentia autem si solum dicat quod delectabile ... uel ... modo ad fruendum. Sic ergo ... concedatur
non uidetur quod ... que adducta fuit ad 3am conclusionem probandam sit uniuersalis quod appetitus eius potest inclinare forte
in rem prosequendum quod non est forte iudicatum esse prosequendum ... appetitus ... aut propter non a
posse forte inclinationem ad prosequendum delectabile ostenso autem uel intellectu solum dicit quod hoc est delectabile appetitus
prosequitur ipsum. Posito ergo quod intellectus iudicet forte hoc delectabile non esse prosequendum et quod sensualis appetitus ... modo
prosequatur ipsum appetitus quod non est ob hoc in nobis ... sicut ... arguebat propter quod forte ...
... non uidetur esse ... Et ita forte aliquis negaret ... 3am ... et 4am sequentem et dicent
sic plene ... ut habere duos parentes ... constitute ... in uniuersali et in particulari

actu quod voluntas non posset in oppositum eius et quod sit contracta natura et voluntatem esse certam eius. Quia tamen plurimi doctores solempnissimi tenuerunt illas conclusiones forte non oportet eas abiicere quamvis ratio supra adducta non demonstret tamen contrarium probabiliter videtur et esse probabile. Cum enim voluntas pura sit innata parere iudicium intellectus unde visum fuit in 6° quod malicia fuit minima [illegible] ipsa si ipsa sit mediata fuit vel delectabile prosequendum quod ex sola delectatione ostensione prosequitur ipsam videtur quod ipsa non separat ab huiusmodi mediatione [illegible] non [illegible] intellectum iudicare quod delectabile non sit prosequendum. Sicut sensitiva natura ad passionem [illegible] ad se [illegible] voluntas impetu huius et in impetu manens [illegible] sic iudicare. Et ipsa non videtur [illegible] possibile si eadem anima realiter sit intellectiva et voluntas quod ipsa prosequatur actu quod ipsa iam [illegible] decreuit non esse prosequendum. Et apparet quomodo habitualiter iudicatio possit trahere voluntatem in id quod actu decreuit esse malum et non faciendum nisi primum obnubilet [illegible] decretum vel suspendat per quod dicte conclusiones predicte non obstantibus teneri possunt ut michi videtur. Et sic finitur questio.

Utrum queritur utrum voluntas necessario feratur in id quod per rationem practicam conclusum est. Arguitur quod non quia quod necessario appetitur necessario prosequitur et necessario manutenetur sed patet quod multa sententiata per rationem nec prosequitur nec prosequuta manutenentur. Item possimus [illegible]. Item quod de necessitate operatur de necessitate operatur finaliter sive posterius sed quod iudicatum esse bonum non de necessitate diligimus finaliter vel primo quod plures [illegible] esse bonum [illegible] diligit [illegible] et alterum [illegible]. Item voluntas non esset simpliciter libera in omnia sua acta. Arguitur et partim [illegible] parisienses plures allatos et ulterius per rationes que adducte fuerunt in prima questione 3ii libri. Ad illam opinionem persuadendam quam tenuimus. Et forte per rationes que adducte fuerunt in [illegible] questione 3ii libri ad partem [illegible]. Et per rationes que adducte fuerunt in prima [illegible] questionis 3ii libri. Oppositum arguitur per aristotelem dicentem hic quidem enim universalis opinio altera autem de singularibus est cum autem una fiet ex ipsis [illegible] necessarium conclusum. Hic quidem dicere autem in factivis ~~dicere [illegible]~~ operari confestim. Et exemplificat dicens puta si omne dulce gustare oportet hoc autem dulce ut unum aliquod singularium necessarium potentem et non prohibitum simul hoc et operari. Ad idem et [illegible] rationes sunt in omnibus statim allegate [illegible] propter ista [illegible] non [illegible] quod sic voluntas est velle bonum vel iudicatum in [illegible] ita eius est nolle malum et declinare ab eo quodcumque [illegible] dicetur de voluntate in respectu boni quo ad actum volitionis et complacentie vel acceptationis et inversi et ita proportionabiliter intelligenda de ea in respectu mali quo ad actum volitionis vel displicentie vel refutationis et inversi. Sic [illegible] questio formetur ulterius utrum voluntas necessario feratur in id quod iudicatum est per intellectum practicum. Aliqui distinguunt de ultimo fine et de hiis que ad ipsum [illegible] in primo [illegible] dictum. Et [illegible] voluntas [illegible] voluntas [illegible] quod non sit iudicatum per intellectum esse bonum vel [illegible] boni vel [illegible] specialem [illegible] delectabile vel utile vel honestum. Et [illegible] iudicatum [illegible] appetitum [illegible] et intellectivum ex una parte ab appetitum naturali ex altera [illegible] intellectiva ut [illegible] ad [illegible] non [illegible] intellectus [illegible] naturalis dico et per [illegible] ab appetitu [illegible] intellectum [illegible] et voluntatem intellectivam. Et hic primo supponendum esse [illegible] nomina significantia. Et dico iudicatum esse bonum quod [illegible] bonum et non [illegible] supponit omnino esse appetitum

et ista sit prima conclusio. Secundo videtur mihi quod voluntas non fertur necessario in id quod iudicatum est esse bonum si non iudicatum sit sibi esse bonum. Unde latro scit iustitiam esse bonam simpliciter et iudicat esse bonum homines tamen non diligit eos sed odit. Et ita diaboli oderunt deum. Sic etiam si scias aliquem iuvare esse bonum inimico tuo contra te tu non diligis illum sed odis. Hoc videtur notum per experientiam. Et ista sit 2a conclusio. Deinde prout aliquantum visum fuit in 3o libro huius suppono distinctionem inter diversos actus voluntatis puta inter actum complacentie actum acceptationis et actum motionis aliarum potentiarum ad prosequendum acceptatum. Videtur mihi esse dicendum 3o quod si quis iudicaverit aliquid esse sibi bonum voluntas necessario feratur in id quo ad actum complacentie. Et hec sit 3a conclusio que declarata fuit in 3a questione 3i libri. 4o dico quod si quis iudicaverit aliquid esse bonum sibi secundum aliquam rationem partialem bonitatis solum que scilicet in eodem reperta possit aliqua ratio malicie non est necesse voluntatem ferri in id secundum actum acceptationis quia sua libertas de nichilo deserviret. Et ista etiam conclusio satis declarata fuit in 3o libro. Quinto etiam dico quod si quis iudicaverit aliquid esse sibi bonum secundum omnem rationem bonitatis dico omnem circumstantiam predicationis non est necesse voluntatem ferri in id secundum actum acceptationis quia iudicium secundum omnem circumstantiam est minus efficax quam iudicium secundum speciale primo iudicium speciale claudit in se iudicium universale propter quod si voluntas non necessario trahitur per iudicium speciale ipsa minus necessario trahitur per iudicium universale. 6o si quis iudicaverit aliquid esse sibi bonum secundum rationem integre bonitatis ita scilicet quod ei apparet bonum secundum omnem rationem bonitatis sic quod omnis ratio malicie excludatur videtur mihi si iudicium fuerit dubium quod non debet voluntas necessario acceptabit. Et credo quod hoc sit expertum. Aliqui enim confitentur se putare quod tale officium vel talis dignitas esset sibi honestum et delectabile et utile et amicis suis et quod inde nullum malum sequeretur tamen propter dubium periculorum acceptare non audent. 7o si predictum iudicium fuerit certum omnino videlicet quod homo credat firmiter omnia sufficienter vidisse circumstantias et obviasse et si earum obviationem credat firmiter esse sibi bonum secundum omnem rationem bonitatis et nullo modo malum puto quod voluntas necessario acceptaret. Et non intelligo hic per certum iudicium idem quod iudicium verum vel scientificum sed id quod firmiter creditum omni exclusa formidine. Sicut enim aliquis opinione vera vel etiam falsa est certus de conclusione de qua [illegible] quod est opinio vera sed non scientia propter quod tamen magis vel minus adheret ei quidam opinantium non dubitant sed existimant certe scire sicut [illegible] quidam credunt opinioni sue sicut scientie propter opinionem magis vel minus adheret ab opinione. Credat enim credulus nimia quibusdam opinionibus sicut alii quibus sciunt magis tamen quam eis creditur sicut videtur mihi non per experientiam. Unde quandoque peteres ab aliquo amicitiam [illegible] quod scit omnino se esse bonum et nullo modo malum credo quod duceret sic. Et si diceret non omnes crederent ipsum mentiri. Illa est conclusio prima sicut in 3a questione 3i libri prius quod in appetere bonum voluntas necessario habet complacentiam. Et sic in 3a questione eiusdem libri probabatur quod voluntas dimisso maiori bono non posset acceptare minus bonum quando si stante dicto iudicio voluntas posset acceptare hoc scilicet proveniret ex sua libertate ut esset necesse secundum tamen quod nunc illa libertas esset mala quando a deo ei bona libertas auferretur. Propterea ei non acceptare bonum appetens vel non refutare malum apparens non procedit nisi [illegible] huiusmodi non acceptatio vel non refutatio circumstantiarum in quantum ut [illegible] acceptatio vel refutatio inquantum de omni bonitate vel malitia que est obiecti consideratione est annexa quod ut tandem quod est simpliciter mihi acceptum et quod est simpliciter per refutatum. Sed si quis sic [illegible] plenarie sic quod scilicet iudicium perfecte creditum omni sublata formidine nullatenus procedere potest non

acceptandi sed obest quia per eam possemus frustrari bono nostro et ubi maxime oportet tertio
contra ponunt doctores aliqui quod ubi non sic clare et perfecte in se non est necessario velle ipsum. Dicunt et
tres priores quod quando ipsum in se non clare sed forte solum sub ratione bonitatis vel etiam ipsum non in se per
fecte sed omnino et totaliter non sine bonitate sed solum sub aliqua particulari non est necesse nolle ipsum possum
enim dubitare ne illi fini esset annexa ratio alicuius malitie ratione cuius licet omnis natura sciret desi
derare tamen aut ad ipsum scire complacentia vel amore tamen si dicitur impeccato quod ipsum est comparato ipsum
sed sinistre et simul sensualiter delectatur ipsum statim dicit non tamen tale opus hoc autem est quia non propter rationem
rationis delectabilissimi. Item ratio quartam concedunt dicunt et multi doctores quod aliquo alio ultimo
fine quod sibi in se non claudat perfecte omnem rationem bonitatis clare et perfecte in se non est necesse nolle
velle ipsum quod ubi deficit aliqua ratio bonitatis potest esse dubium ne ei sit annexa ratio alia malitie vel forte du
bitatur potest an aliud sit medium melius ad finem ultimum attingendum propter quod non necessarie potest acceptationem differ
re donec ratio de hiis inquisierit perfecte. Ultimo dico etiam quod quantum ad eam que non aliqua ratione
bonitatis habet aliquam rationem malitie apparentem annexam puta laborem vel tristitiam aliquam corporalem vel per
cunie consumptionem aut huiusmodi ut nulli si quis indicio certo certitudinis primo exposita iudicavit ipsum
esse sibi bonum non obstantibus malitiis apparentibus quod non necessario acceptabit ipsum et hoc eisdem rationibus
apparet cum quod predicte. Nono dico quod acceptatione alicuius presupposita non est necesse movere ad prose
quendum ipsum nisi ipsum sit iudicatum esse possibile et sibi possibile. Sic etiam tu velles esse rex vel incorruptibilis
et non moveris ad prosequendum. Item secundo manifestum est quod licet appareat sibi possibile tamen si apparuit
in medio aliqua ratio malitie puta difficultas labor expense vel huiusmodi volitas non necessario
movebit ad prosequendum ipsum. Sic enim piger multa perdit et prudens etiam antequam prosequatur
finem volitum bene considerat an bonitas finis sit preferenda labori et expensis. Ultimo vero
nihil nisi facta collatione finis voliti ad omnia que in medio certo certitudinis predicta iudi
caverit omnibus non obstantibus prosequendum esse voluntas necessario movebitur ad prosecutionem. Ad
primum sic quia quod probabatur ad quam intellectus dicit ad aliud. Cum autem una fiet ex ipsis ratiocinationis
conclusum hic quidem dicit anima in factivis autem operari confestim puta si omne dulce gus
tare oportet hoc autem dulce ut unum aut aliquod singularium necessarium potentem et non prohibitum simul
hoc et operari. Et idem etiam habetur nono metaphysice. Quod enim desiderabit principaliter hoc
faciet ut quando ut possit existens et approquinquat passivo quia potens sub ratione omne necesse quando desiderat
cuius potest ut habet hoc facere. Ad rationes ergo dicendum est. Ad primam quod multi sapientes ratio sepe inten
dens ad alia convertit actum priorem iudicium quem habebat vel ad ipsum minime intendit et ita non
sequitur prosecutio que sequeretur si remaneret semper actus iudicii uniformis. Cum hoc etiam alie
cause plures apparuerint propter quas non semper prosequimur acceptatum etc. Ad aliam rationem que petit de cau
sa intensionis et remissionis actuum voluntatis potest dici quod actus complacentie potest fieri intensior aut
remissior multiplici uno modo quia intellectus iudicat de bonitate obiecti certo aut magis dubie.
Alio quia iudicat bonitatem obiecti maiorem vel minorem. Vel quia magis aut minus attendit ad
eam. Tertio quia maiorem vel minorem iudicat annexam rationem malitie vel magis aut minus attendit
ad eam. Quod iterum potest accidere aut propter maiorem vel minorem in aliis occupationem vel intentionem
vel propter fortiorem aut debiliorem per sensus obiecti representationem. Et adhuc forte potest causari non actus

intensior esse vel remissior propter consuetudinem vel dispositionem ipsius voluntatis et aliis multis modis et iterum acceptatio sequens vel refutatio quam in omnibus predictis est in potestate voluntatis intendit vel remittit complacentiam propter ceteras. Si autem loquimur de acceptatione et prosecutione in quibus non necessario ratio vel non habet locum tamen voluntas libere possit in hoc et in suum oppositum. Si si loquamur de illis in quibus necessario scilicet ubi est certum iudicium potest dici sicut prius quod actus acceptationis aut motionis in prosecutione potest esse intensior vel remissior multis de causis uno modo propter sensitivam complacentiam maiorem vel minorem vel alio modo propter intellectum iudicantem maiorem vel minorem bonitatem in obiecto vel plurimam vel minorem esse malitiam annexam ei vel propter attendere magis aut minus ad iudicium vel propter alium et alium consuetudinalem habitum vel dispositionem voluntatis et sic de aliis multis causis. Alie autem rationes de quibus in principio questionis mentio facta fuit et alie plurime quas diversi doctores huic inde adducunt procedunt viis suis vel potest solum sufficienter excedi hic et in tertio libro etc. Et sic finitur prima questio.

Modo solet queri utrum appetitus sensitivus possit movere voluntatem. Arguitur quod non quia 3° de anima dicitur quod agens est nobilius patiente et etiam movens moto. Appetitus autem sensitivus non est nobilior voluntate. Item voluntas non fertur in incognitum ergo potentia autem non cognoscitiva non potest movere voluntatem sed appetitus non est potentia cognoscitiva ergo etc. Item in hiis que non communicant in materia agens non patitur ut patet primo de generatione voluntas autem cum sit potentia abstracta non communicat in materia cum appetitu sensitivo et tamen ipsa movet appetitum sensitivum ut dictum fuit in 3° libro ergo ipsa non movetur ab eo. Oppositum arguitur quia de concupiscentia dicitur quod movere eum potest virtus superior particularis. Et idem videtur velle 3° de anima hoc enim videtur esse proprium in incontinente scilicet quod appetitus sensitivus vincat et per consequens moveat partem superiorem scilicet intellectum et voluntatem. Puto quod de ratione voluntatis prout distinguitur ab appetitu naturali sit quod non feratur in obiectum non cognitum et prout distinguitur ab appetitu sensitivo sit quod non feratur in obiectum non cognitum per intellectum propter quod videtur apparere quod sensus vel appetitus sensitivus non possit movere voluntatem nisi mediante prius intellectu. Sensum autem movere intellectum dicimus in hoc quod representat ei speciem obiecti propter quam vel mediante qua intellectus movetur ad intelligendum et hoc est cum intellectio sit species quam precedit de quo videtur dicere 3° de anima. Sed appetitum sensitivum dicimus movere intellectum in hoc quod intellectus aliter et aliter iudicat de obiecto appetitu existente in actu et non existente in actu vel ipso existente in alio et alio actu vel etiam in eodem actu intensiori aut remissiori ceteris eodem modo se habentibus. Et isto modo non est dubium quod appetitus sensitivus potest movere intellectum et per consequens voluntatem. Intentum voluntatis in materia est divisio quoad eius actum secundum alterum et alterum iudicium intellectus. Nam ut dicitur 2° rethorice non eadem videntur amantibus et odientibus neque iratis et mansuete se habentibus et hoc quidem explanatur. Modus autem per quem hoc fit est duplex scilicet positivus et privativus. Positivus quidem quia cum ex parte autem sit idem realiter sensus et appetitus sensitivus ut dicebatur in sexto sensibus in eo quod appetitus acceptat representat intellectui evidentissime eius bonitatem propter quam appetitus acceptat illud et omnem malitiam eius obumbrat. Ad quod enim appetitus maxime afficitur ad illud sensus maxime intendit. Et ita etiam sensus in eo quod appetitus refugit representat intellectui evidentissime eius malitiam propter quam refugit illud. Intellectus autem est natus iudicare secundum exigentiam representationis sibi facte per sensum nisi revocetur ad considerationem ab aliis propter nullus. Et ideo non est mirum si intellectus aliter iudicat de obiecto appetitu acceptante ipsum et refugiente. Modus autem privativus est quia cum intelligentem quemcumque necesse sit fantasmata speculari sensu ligato vel perturbato fantasmatibus impossibile est intellectum exire debite in actum suum passiones autem

appetitus sensitivi enim non sunt sine corporali passione ligant sensum vel perturbant fantasmata per
sanguinis et spirituum commotionem propter quod intellectus non potest videre verum et si aliter videbat oportet quod cedat ab illo actu. Ad primam rationem dicendum est quod appetitus non movet principaliter voluntatem sed solum quia movet intellectum qui movet vel principaliter vel solum dispositive secundum diversos diversimode opinantur moveri voluntatem. Quod autem sensus cum non sit honorabilior intellectu possit ipsum movere videndum est 3° de anima. Sensus enim vel non movet intellectum tamquam principalis motor vel non movet ipsum ad eius principaliorem operationem propter quod non oportet quod sit nobilior eo. 4a ratio soluta est per hoc quod appetitus non movet voluntatem nisi mediante intellectu. Ad aliam dicitur potest quod omnes potentie anime conveniunt in una substantia anime que eadem existens se habet per modum subiecti ad eas. Vel dicitur quod sensus non movet ipsum ut principalis voluntatem aut etiam intellectum sed representans intellectui suum obiectum quo mediante intellectus et voluntas movent in se intellectionem et volitionem. De his aliqua dicta fuerunt in 3° libro forte tamen vel plus quam ad subiectam materiam. Et sic finitur questio.

Consequenter queritur in ordine octavo utrum materia propria seu obiectum proprium continentie et incontinentie sint delectationes tactus et gustus. Arguitur quod non quia nomen continentie sumitur ex tenere se in bono contra impetum passionis sed hoc contingit in omnibus passionibus et maxime circa iras et timores que sunt valde forte impetu ergo continentia et incontinentia non sunt solum circa delectationes tactus et gustus. Item Tullius 2° rethorice diffiniens dicit continentia est per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. modo cupiditates maxime videntur esse circa pecunias. Similiter etiam Seneca in libello de 4or virtutibus cardinalibus dicit quod si continens esse vel animi esto benignus nemini blandus parcus familiaris omnibus equus. Hec autem de continentia et alia plurima que in dicto libro posita sunt de continentia non solum respiciunt delectationes tactus et gustus. Item delectationes bestiales sunt delectationes tactus et gustus ubi tamen continentia et incontinentia non inveniuntur secundum Aristotelem. Item continentia solum attribuitur venereis solum delectationes autem tactus non sunt in venereis solum ergo etc. In oppositum arguitur est quod vult quod continentia et incontinentia sit circa eandem materiam temperantie et intemperantie que propria materia sive propria obiectum sunt delectationes tactus et gustus vel per se et per accidens tactu solum sicut apparuit in 3° libro. 4a conclusio dicatur prima distinguendo quod delectabilium quedam sunt necessaria alia non necessaria. Necessaria sunt cibi et potus venerei actus. Nam cibi et potus sunt necessarii ad salutem individui venerei autem actus ad conservationem speciei. Alia autem sunt delectabilia non necessaria sed honestiora sicut sunt honor lucrum ludi melodie et multa alia. Tunc secunda conclusio est quod temperantia et intemperantia simpliciter non sunt nisi circa delectationes maximas secundum tactum in cibis et potibus et venereis actibus ut in 3° dictum fuit. Tertia conclusio est quod continentia et incontinentia simpliciter sunt circa easdem delectationes et non circa alias. Et intellige dicta delectabilia esse necessaria secundum genus non secundum omnem modum ipsorum. In excessu enim non sunt necessaria sed nociva valde. Has autem conclusiones determinat Aristoteles solum ex modo loquendi et utendi dictis nominibus proprie sic. Quia si quis excedit in appetitu lucri vel honoris aut in ira vel amore filiorum vel parentum vel in delectatione picturarum vel animalium vel melodiarum vel huiusmodi immoderate sicut in cibis et potibus et venereis actibus nunquam ipsum dicimus incontinentem simpliciter sed modo cum adiunctione addita dicimus ipsum incontinentem lucri utputa vel honoris. Si autem excedat in cibis et potibus et venereis actibus et in aliis hiis excedens

dicemus ipsum simpliciter incontinentem. Et ad hoc Aristoteles apponit signum quia incontinentia vituperatur non
solum ut peccatum i. ut dissonum recte rationi sicut malitia sed quia dicimus homines similiter secundum modum malum hominem tamen
per incontinentiam peccamus moraliter sicut et per intemperantiam. Nullum autem excedentium in predictis
intemperatum tamen malum hominem quod videtur esse quia non est in talibus morale peccatum nisi illo tantum quo
consequentur peccatum contra virtutes cardinales sicut dictum fuit in 2o libro. Item aliud signum
apponit Aristoteles quia circa eandem materiam videntur esse molles et incontinentes ut dicetur in isto septimo. Molles autem non
dicuntur circa pecunias aut honores sed circa passiones tactus. Item etiam aliud signum apponit quia multi dixerunt idem esse
incontinentem et intemperatum non autem idem esse incontinentem et illiberalem vel tymidum [?]. Et similiter idem esse
continentem et temperatum non autem idem esse continentem et liberalem et magnificum. hoc autem ex eo videtur esse quia
continentia et incontinentia sunt circa eandem materiam temperantie et intemperantie. Item adhuc apponit aliud
signum quia continentem magis laudamus contra delectationes de refugiendo quam de acceptando et prosequendo. Secundum eam
contra delectationes magis laudamus aliquem de studendo an diligentia ad lucrum ad honorem ad amorem filiorum vel
parentum ad resistendum iniuriis et huiusmodi si non minus superexcedat quam de refugiendo hec
etiam ergo est. Aliqui enim considerant predicta attendendo ad quod nomen sunt rationabiliter dicendum quod continentia
a continendo dicta quandam refrenationem importat. refrenatio autem magis habet locum in impul-
su ad prosequendum quam ad fugiendum. Nam in difficilibus aut terribilibus sustinendis aut
repellendis magis habet locum firmitas circa que dicitur postea constantia quam refrenatio proprie loquendo propter
quod continentia proprie non habet locum circa materiam fortitudinis. Eorum autem que ad prosequendum habent contra ipsa
sunt quedam secundum naturam sicut cibi et potus et venerei actus ut dictum fuit. Alia autem non sunt naturalia
ut pecunie honores victorie ludi et talia. Natura autem que non deficit in necessariis sic
inclinat in superfluis fortiorem vel saltem magis communem dat impulsum ad prosequendum
naturalia quam alia propter quod magis indigemus refrenatione circa ea. Ergo continentia cum refrenationem importat ut dictum est
solum habet locum proprie loquendo circa cibos et potum et venereos actus circa que versatur temperantia. Secundum eos sicut quod sit circa
delectationes tactus predictas est dare habitum in virtute moderantem proprie passiones et proprie detinentem
appetitum ne rebellet in aliquo rationi sed consonum ei per omnia quam vocamus temperantiam et alium habi-
tum non sic moderantem passiones quin appetitus rebellet rationi non permittentem tamen vinci ratione quem vo-
camus continentiam sicut dictum fuit ita oportet circa alias passiones habitus proportionales predictis. Illorum
autem habituum virtuosi qui proportionantur temperantie habent propria nomina sibi imposita ideo propter similitudi-
nem proportionis nomen continentie transfertur ad significandum illos habitus non tamen simpliciter sed cum ad-
ditione verbi gratia circa timores dicitur continentia timoris circa pecunias continentia lucri circa iras continentia ire et
sic de aliis. Et hoc intendit Aristoteles cum dicit Cum excedentes circa talia simpliciter quidem non dicimus incontinentes
nec apponentes autem pecuniarum incontinentes et lucri et honoris et ire. Sic ergo continentia et incontinentia simpliciter
sunt solum circa delectationes tactus predictas vel est circa alias aliquas cum additione ad predicta. Sic de temperantia dictum fuit in 3o libro.
Secundum circa alias passiones dicuntur continentia et incontinentia secundum quid sive secundum appositionem et tamen appositione ut in ira non secundum quod circa delectationes
tactus temperantia et continentia sint habitus magis proprie distincti aliquo modo quantum est ex natura rei quam habitus proportionales circa
alias passiones sed solum quia nomen continentie secundum proprietatem sermonis et usum communem vocabuli magis appropriatur illis pas-
sionibus quam aliis. Sed contra quare nomen proprium magis assignatum fuit tali habitui circa passiones istas quam circa ali-
as. Ergo forte potero respondere quod causa fuit vocabulorum institutio. Nomina enim sunt significativa

ad placitu

ad placitum uel forte quia hoc fiunt per coniones et magis necessarium usum illarum passionum quam aliarum
Ad rationes igitur dicendum est Ad primam concedo est quod continentia se extendit ad omnes passiones
circa quas sunt uirtutes morales si large utamur isto nomine sed non simpliciter Ad aliam solutam satis fuit
in hac questione immo 7a et in 2a 3a libri ubi dictum est quomodo Tullius et alii utuntur nomine temperantie et nomine
continentie Ad aliam potest dici quod si circa passiones enim et operationes bestiales aliquando inueniatur proprie
continentie et incontinentie tamen ibi non est proprie continentia et incontinentia simpliciter sed secundum appositionem puta
continentia uel incontinentia bestiales eo quod bestialitas posita fuit extra terminos uirtutis humane ut
dicebatur Ad quod etiam in ista ratione fuit assumptum uidelicet quod circa delectationes tactus et gustus
non est concedendum proprie immo bestialitas inuenitur et circa illas passiones ut dicit aristoteles est quod
aristoteles non attribuit continentiam et incontinentiam uenereis solum sed tantum nomine temperantie et temperantie Si
autem aliqui doctores nominibus utuntur solum in uenereis hoc facere possunt quia uenerea similiter ad plures et quia
forte circa uenerea magis indigemus refrenatione quam circa cibos et potus iuxta illud in 7o huius Concupiscentia
uenerea deceptio est que furata est intellectum spisse sapientis etc. est finis huius questionis

Undecimo queritur consequenter utrum incontinentia ire sit minus
turpis quam incontinentia concupiscentie Arguitur quod non primo turpior est quia quanto difficilius
passioni resistere tanto minus turpe est uinci ab ea et sequi impetum eius propter quod
dicit aristoteles in isto septimo Non enim si quis a fortibus et superexcellentibus delectationibus uincitur
uel tristitiis admirabile sed condonabile Sed difficilius est resistere concupiscentiis quam
ire unde dicitur secundo huius quod difficilius est uoluptati pugnare quam ire Item secundo incontinentia est peior
quam depravat partem anime nobiliorem Sed incontinentia ire est huiusmodi depravat enim appetitum irascibilem qui est nobilior con-
cupiscibili quia inclinatur ut communiter dicitur ferri in magis et ardua concupiscibilis autem in humiliora Item illi incontinentes
sunt turpiores et peiores quos omnes communiter magis timent et magis fugiunt Sed omnes communiter magis
timent et fugiunt incontinentes ire quam incontinentes concupiscentie igitur etc. Item per oppositum rationem aristotelis
arguitur sic quam passiones extinguunt rationem ut mania uel alia infirmitas peccantium et turpitudinem excusant igitur illa con-
tinentia est peior que est cum maiori usu rationis sed incontinentia ire est huiusmodi ut dicit aristoteles igitur etc. Quia
illa est turpior quam est propter passiones minus naturales prout aristoteles uelle uidetur inclinatio enim naturalis uidetur aliqualiter
mitigare et excusare peccatum sed concupiscentia uidetur naturalior quam ira quod probatur quia obiectum concupiscentie est
naturalius quam obiectum ire Cibi enim et potus qui sunt de necessitate salutis humane sunt naturaliores quam uindic-
ta uel punitio Secundo quia illud est naturalius cuius oppositum est innaturalius Sed tristitia que opponi-
tur delectationi circa quam est concupiscentia est innaturalior quam mansuetudo que opponitur ire primo
homo est naturaliter animal mansuetum tristitia autem stupefacit et corrumpit naturam habentis 3o huius 3o quia
passio est naturalior quam est nobis coniunctior et que est magis conutrita nobis ex pueritia sed delecta-
tiones circa quas est concupiscentia sunt huiusmodi ut supra 2o huius igitur etc. Item peccatum est turpius quod fit
manifestum unde dicitur est Si non caste tamen caute Sed incontinentia ire est manifestior ut dicit aristoteles igitur
etc. Item secundo incontinentia est peior quam est iniustior ut dicit aristoteles sed incontinentia ire est iniustior probatur quia uentre est forte
iniusta concupiscentia eo quod si iniustius et iniustius dicitur attendi secundum effectum iniuriarum ad quos ipse tendunt nunc ira
tendit ad iniustum quam concupiscentia quia ad homicidium igitur etc. Oppositum determinat aristoteles dicit enim aristoteles quod incontinentia
concupiscentie est turpior quam incontinentia ire quod probatur rationibus aristotelis primo quia incontinentia est turpior quam minus uin-

rectitudine rationis. Concupiscentia autem est minor quia est magis et per se non. Sed minor propter quod concupiscentia non utitur ratione aliquo modo sed omnino solum quia sit delectabile movetur ad fruendum. Secundo autem aliquis est ira preter motum ire videlicet talis expellendus est iniurians et puniendus est iniuriator. Irascitur autem qui fecit iniuriam et contra factum homo credens ad puniendum sed inclinatur ira sentit et movetur ad punitionem plus aut aliquo quam deberet non enim perfectis rationis operatur sine modo sequens passionem. Item tertio incontinentia est turpior que operatur secundum passionem minus naturalem quam inclinatio naturalis videtur aliqualiter excusare vel diminuere peccatum. Qui enim sine naturali inclinatione operatur ex malitia operatur. Sed ira et passio magis est naturalis quam concupiscentia ideo sed quam dicitur incontinentia concupiscentie. Minor declaratur quia dicuntur eundem sensum est quia concupiscentie sunt duplices. Quedam sunt communes sicut concupiscentie cibi et potus communiter assuetorum et necessariorum ad vitam communiter naturales. Alie sunt concupiscentie superflue sicut cibi et potus delicatorum non assuetorum vel ultra modum assuetum delicate preparatorum. Alie etiam concupiscentie cibi et potus communiter assuetorum in extremissimo concupiscentie communes sunt valde naturales. Nam enim necessitat nos ad eas propter salutem vite. Sed alie tales concupiscentias non est incontinentia immo contra superfluas consistit in excessu usu ciborum et potuum aut in fluentia appetitu minus delicatorum. Non ira est naturalior quam tales superflue concupiscentie. Cuius signum potest accipi parentum magis transfundi in filios quam concupiscentia. Causa est quia ira est in corde hic primum, concupiscentia autem magis in renibus. Calor autem cordis est principalis et qui est fecit semine totius corporis et non complexionem renum. Et ex his sequitur propter ira est naturalior quam concupiscentia quia ira est magis naturale membrum quam renum.

Item predictis rationibus potest addi talis ratio. Incontinens aliquis potest operari male multipliciter: uno modo ex [illegible] propter fortitudinem sibi passionatum; secundo propter naturalem complexionem per quam multum inclinatur ad obediendum passioni; tertio propter pigritiam voluntatis negligentis resistere passioni; quarto modo propter consuetudinem frequentandi passionem. Modo in primis duobus modis quanto causa est maior tanto peccatum est magis veniale propter hoc quia cause non sunt in potestate nostra. Sed in aliis duobus modis quanto causa est maior tanto peccatum est turpius et minus excusabile propter hoc quia ipse sunt ex culpa nostra prout naturale distinguitur contra voluntarium. Prime due cause sunt naturales et due posteriores sunt voluntarie. Peccatum autem est maius quanto magis est voluntarium et minus quanto est magis naturale. Constat autem quod omnino nec est fortior impetus quam omnium concupiscentiarum superfluarum quia difficilius est tristitiam ex iniuriis sustinere quam a delectabilibus et specialiter superfluis abstinere. Cum hoc quantumcumque ratio dictat non sustinere iniuriam sed repellere, propterea autem non dictat sequi superfluas delectationes. Item est naturalis inclinatio ad iram fortior est quam ad concupiscentiam superfluam quia complexio indifferens disposita ad iram temperatam aut magis ad concupiscentiam. Ceteris autem inter cetera vis quanto est fortior actionis et impetuosior ratione.

Item in quarto ad articulum incontinentia est turpior quam insidiosius et magis occulte operatur ad nocumentum aliorum sed incontinentia in concupiscentia est huius. Declaratur statim maxime quia quilibet nocumentum inferre et talis magis causis patet. Concupiscentia autem specialiter in venereis [illegible] factum patitur suam delectationem et infert dampnum et tristitiam multam et omnino aufert maxime delectationem de quo visum fuit sicut in secundo libro. Etiam concupiscentia nititur ab alio auferre bonum virtutis, ira autem non sed bonum corporis aut exteriora bona. Item sicut intemperantia ad iracundiam ita incontinentia concupiscentie ad incontinentiam ire. Sed intemperantia turpior est quam iracundia quia intemperantia malitia est simpliciter sed quam dicimus hominem simpliciter malum iracundum autem non sic, et cetera. Istam rationem novit Aristoteles dicens quod incontinentia simpliciter est malitia aliqualiter videlicet quod ipsa est aliqualiter intemperantia [illegible]. Item cum iniustitia sit prelata virtutum et iniustitia pessima malitia, ideo incontinentia est turpior que est iniustior; sed incontinentia concupiscentie est iniustior multo quam incontinentia ire. Probatur primo quia magis iniuriat

qui cum delectatione iniuriatur quam qui cum tristitia operatur eum magis voluntarie et involunta-
rium auget culpam. Sed concupiscentia iniuriatur cum delectatione ut in adulterio. Ira autem semper cum tristi-
tia etc. Secundo quia in ira non est proprie iniuria sed in eo qui movet ad iram. In concupiscentia vero est iniuria
propter quod est iniustior et iracundia quia qui propter concupiscentiam vult inferre nocumentum est peior quam qui propter iram contemptum est quam propter iram
vult inferre nocumentum licet causa sit iniuria sibi facta alter autem non etc. Sed cum iniustitia est iracundia turpior est
iniustitia propter quod iterum concludi potest quod concupiscentia sit iniustior. Hic ergo videtur mihi dicendum
circa ad dictam conclusionem. Et dicam quod recolligendo et addendo quod incontinentia irae est
minus turpior. Primo in ordine ad operantem. Secundo in ordine ad alium circa quem operatur. In ordine autem
ad operantem multipliciter. Primo ex parte obiecti quia obiectum irae est fortius impulsionis. Secundo ex parte naturalis
complexionis quia complexio inclinans ad iram est activior. Tertio ex modo operandi quia ira
magis utitur ratione. Quarto ex parte instinctus quia incontinentia est peior iracundia et incontinentia concu-
piscentiae est aliqualiter intemperantia. Deinde incontinentia irae est minus turpis in ordine ad alium
videlicet quia est minus iniusta multipliciter. Primo ex parte motivi quia iratus propter iniuriam sibi
illatam habet occasionem iniuriandi, concupiscens autem non. Secundo ex parte nocumenti quod
infertur quia ira nocumentum infert secundum corpus aut secundum exteriora bona aut saltem
trahens alterum ad peccatum. Tertio ex modo operandi quia concupiscentia iniuriatur insidiose et
cum delectatione, iratus autem non. Ad rationes ergo dicendum est ad primam quod difficultas pug-
nandi concupiscentiae provenit communiter ex assuetudine vel pigritia voluntatis sicut patet videlicet ex 2a
q. 2i libri. Talis autem causa non excusat peccatum sed deturpat. Difficultas autem pug-
nandi irae provenit ex causis magis naturalibus sicut dictum fuit. Ad aliam patet dicta quod incontinentia con-
cupiscentiae deturpat non solum appetitum sensitivum sed et voluntatem et magis incontinentia concupis-
centiae. Vel dicendum est quod ratio valet de appetitu concupiscibili et irascibili sed sicut prius
dicebatur supponendo per hoc quod concupiscibilis sit circa passiones viliores et irascibilis circa
arduas. Tunc dico patet ad oppositum adductum magis cum culpabile est appetitum qui vincitur propter debi-
liorem passionem. Ad aliam dicendum est quod vulgus magis communiter timet mortem vel lesionem corporalem
aut pecuniae vel honoris amissionem quam mentis deturpationem per intemperantiam. Sapientes autem et
virtuosi e contrario se habent. Ideo quod ira magis timetur a vulgo sed forte non a sapientibus. Vel
diceretur quod ira magis timetur quia terribilior est propter actum impetuosum ipsius et non quia peior sicut pos-
tea dicetur de bestialitate. Ad aliam dicendum est quod usque communiter incontinentia vel intemperantia non tollitur nisi
depravatur. Et si aliquando tollitur hoc est ex malitia notabili. Ad aliam dictum fuit quod ira est passio
naturalior, nunc tamen oppositum videbatur dictum fuisse in q. 12 secundi libri. Sed si quis at-
tente consideret totum concordat. Nam cum dicitur naturalior quod procedit a principio intrinseco magis naturali
scilicet a corde sicut dictum fuit. Sed concupiscentia dicitur connaturalior sive convenientior appetitui quia
causatur ab obiecto convenienti appetitui. Sed non est ergo naturalitas id est similitudo nec in concupiscentia inter obiectum
et appetitum quae non est in ira propter quod dictum fuit quod concupiscentiae operatio auget conatum. Et hoc etiam
probant rationes hic adductae et non plus. Ad aliam dicendum est quod ceteris paribus peccatum manifestius
est turpius. Sed si occultatio fiat in fraudem ad decipiendum ipsa auget peccatum sicut est de
concupiscentia quae palam promittit maximam delectationem et sub eius specie venenum occultum etc. In

corporis infunditur. Ad aliud dicendum est quod concupiscentia est iniustior ita quod ipsa magis iniustitie modum participat. Ira enim de post se non attendens in iustificatorem licet excedat. Illam enim tunc repulsio et punitio in qua tenditur ira uidetur esse quedam iustificatio. Sed concupiscentia fertur in uenereis statim ex directo non attendens in iustificatorem. Venus enim mater mulierem quam nullus sibi fecerat … et trahens in peccatum et decipit et ualde fraudulenter quia delectationem et amicitiam maximam pretendens. Et hec est finis questionis.

Undecimo queritur utrum incontinentia sit peior quam bestialitas. Arguitur quod non quia sicut se habet heroica ad temperantiam in bono ita bestialitas ad intemperantiam in malo cum utrique opponatur utrique. Sed heroica est melior quam temperantia, ergo etc. Item homo quanto plus recedit a medio tanto est peior. Sed bestialis plus recedit a temperantia quam intemperatus quia per eius minimum excessum transit limites humane condicionis, ideo etc. Item in contrariis distantibus maxime in eodem genere … pessimum quod contrariatur optimo habitui. Sed bestialitas contrariatur optimo habitui scilicet heroice, ideo etc. Item malum quanto est peius tanto uidetur esse terribilius. Sed bestialitas est terribilior ut dicit Aristoteles, ideo etc. Oppositum dicit Aristoteles. Sciendum est quod concupiscentie et delectationes quedam sunt humane et quedam inhumane. Humane autem dicuntur que sunt ciborum et potuum qui consueuerunt sumi ad humanum usum. Inhumane autem ciborum et potuum non assuetorum ut si quis comedat pueros uel gattos uel mortuos. Inhumane ergo concupiscentie pertinent ad bestialitatem. Humanarum autem quedam sunt naturales et generis et magnitudinis, quedam sunt innaturales aut generis aut magnitudinis aut utroque modo. Sed naturales generis et magnitudinis ciborum et potuum non nimis delicate paratorum nec in excessiua quantitate sumptorum. Sed innaturales generis dicuntur ciborum et potuum ultra modum delicate paratorum. Innaturales autem magnitudinis sunt si in nimia quantitate sumantur. Concupiscentie ergo humane et naturales pertinent ad temperantiam, humane autem et innaturales pertinent ad intemperantiam. Item sciendum est quod aliqui trahuntur ad concupiscentias inhumanas similiter uno modo per electionem propter prauam consuetudinem et maliciam uoluntatis. Alio modo propter orbitatem id est propter defectum sensuum interiorum sicut est in maniacis uel in his qui fatui sunt a natiuitate. Alio modo propter passionem ut in mulieribus … in quibus … appetitum ut quedam uolunt comedere carbones aliqui terram. Alio modo propter aliquas egritudines ut in febricitantibus.

Nunc ergo ego puto si quis primo modo trahatur propter maliciam uoluntatis et propter pessimam assuetudinem ad concupiscentias inhumanas et fiat in hoc bestialis quod talis bestialitas est peior quam intemperantia … ut bene adducunt … adducte. Sed bestialitas procedat aliis de causis. Ego puto sicut dicit Aristoteles quod ipsa sit terribilior quam intemperantia sicut minima mala. Dico autem terribilius quia aliquid ex eo dicitur terribile quia uehementer habet impetum et est terribilius ualde si sunt inconsueta. Bestialitas autem uehementior est impetus propter non deliberare sed in sensu solum est et inconsueta propter quod in paucissimis potest inueniri ut dicit Aristoteles. Sed quod intemperantia sit multo peior probat Aristoteles multum bene quia peior est ille habitus qui deprauat hominem secundum partem superiorem scilicet intellectum et uoluntatem quam qui deprauat solum partem sensualem. Sed bestialitas deprauat solum partem sensualem quia bestialis non habet usum rationis propter electionem impeditam ab egritudine uel infirmitate uel orbitate. Cum enim non potest uti ratione et electione ipse non potest uti eis male propter quod intellectus et uoluntas in eo manet uacua ab omni malicia uel bonitate morali. Intemperantia autem corrumpit id est deprauat et inficit intellectum et uoluntatem. Intemperatus enim male operatur ex electione. Sic ergo … est peior … bonum … in malo puta … intemperati est peior quam in homine bestiali. Item … est peior … et homo iniustus peior quam iniustitia. Sed malitia humana … est intemperantia sicut se habet bestialitas … ad … et sicut homo iniustus ad iniustitiam. Ergo intemperantia est peior. Maior probatur quia prauitas quanto plus habet de principio directionis id est cognoscitiuo et ordinatiuo tanto plus habet nocere et ideo tanto

peior. Sevissima enim est iniustitia habens arma. Aliud autem plus habet de principio cognoscitivo quam tantum et
homo iniustus quam iniustitia quoniam iniustitia per se supra tale tamquam per se sine cognitione. Homo autem iniustus in se habet rationem
ostendentem iniustitie modum et formam agendi male. Minor autem patet quia intemperantia habet usum rationis,
bestialitas autem non vel absque ratione aliqua. Patet ideo formaliter perversitas quanto plus habet de principio cognosci-
tivo tanto est peior et nocentior. Propter quod inviste sive in virgiste et ubi ingenia et subtiles in
agentibus si depravaverentur fiunt nocentissimi. Sed intemperantia plus habet de principio cognoscitivo quam bestialitas
ideo etc. Propter solam rationem sciendum est quod heroyca temperantia et intemperantia sunt habitus electivi et
similiter etiam prima bestialitas quam peiorem esse dicimus intemperantia. Et omnes illi habitus in eodem genere
continentur scilicet in genere habitus electivi in quo genere contrariantur extreme scilicet boni et mali
heroyca et bestialitas. Propter quod de ista bestialitate bene concludit tres propositiones in principio questionis adducte sic
dicti prius. Sed bestialitas alio modo accepta quia scilicet est sine usu rationis non est eiusdem rationis cum pre-
dictis habitibus cum ipsa non sit habitus electivus ideo non contrariatur heroyce proprie nec se habet ad
intemperantiam in malo sicut heroyca ad temperantiam in bono. Nec bestialitas recedit a temperantia se-
cundum malitiam electionis. Sed per carentiam eius magis recessus per carentiam non est peior quam
recessio per malitiam. Et sic patet quomodo debeant solvi omnes rationes etc.

Sextodecimo queritur utrum continentia sit habitus melior quam perse-
verantia. Dicitur quod non quia idem non est melius seipso. Sed continentia et perseverantia
videntur esse idem habitus. Probatio quia idem videtur esse habitus circa contrarias passiones.
Contrariorum enim eadem est disciplina. Et videmus videlicet quod eadem est fortitudo circa timores et au-
dacias. Sed continentia et perseverantia sunt circa contrarias passiones scilicet circa delectationes et tris-
titias tactus ut vult Aristoteles. Et confirmatur quia continentia et perseverantia se habent ad temperantiam
sicut habitus imperfecti ad perfectum. Modo non videtur ideo quare circa delectationes et tristitias tactus de-
beant esse diversi habitus imperfecti magis quam diversi perfecti. Et tamen circa eas ponitur solus habitus
perfectus scilicet temperantia ideo etc. Item secundo huius circa difficilius semper ars et virtus et circa bonum melius
in hoc. Sed perseverantia videtur esse circa difficilius quoniam ipsa est circa tristitias et continentia circa delectationes.
Dicitur autem secundo huius quod difficilius est tristitia sustinere quam a delectationibus abstinere. Ergo perseverantia est
laudabilior. Oppositum determinat Aristoteles. Oportet primo videre convenientiam et differentiam inter continentiam et
perseverantiam. Et oportet supponere quid est quod dicitur per nomen cum hoc sit ad philosophum. Vult ergo Aristoteles quod
perseverantia sicut opposita mollicie sicut incontinentia continentie et quod mollicies et perseverantia sicut continentia
et incontinentia sunt circa easdem materias temperantie et intemperantie scilicet circa delectationes tactus et gustus in cibis
et potibus et venereis actibus et circa tristitias his delectationibus oppositas. Sed continentia
et incontinentia circa delectationes. Sed perseverantia vero et mollicies circa tristitias. Hec
omnia sicut dicit Aristoteles secundum proprium usum nominum in ... sit. Sed statim contra hoc obicitur quia
dicit Aristoteles lusivum esse mollem et tamen delectationes lusive non spectant ad materiam temperantie vel intemperantie
sed ad materiam eutrapelie que est circa ludos quarto huius. Tamen dicit temperantie intentio Aristotelis excipe a materia temperantie
omnes delectationes lusivas puta in narratione fabularum in melodiis et in gignasiis.
Ergo perseverantia et mollicies non sunt circa eandem materiam temperantie et intemperantie. Solutio credo quod sicut
continentia sive quid sive large sumpta est circa delectationes aliquas circa quas sit a ... intemperantia ...

ita concedet aristoteles quod perseverantia et mollities secundum quid sive large sumpta sit
circa aliquas tristicias circa quas sunt alie virtutes primo forte quod in ordinatione nostra nos ita voluimus uti
nomine perseverantie circa materiam fortitudinis sicut circa materiam temperantie propter quod forte talis perseverantia
possunt esse partes fortitudinis in rethorica Sed non est mens aristotelis nostra significet ad plenum sic dicere pro
nominibus igitur circa quascumque materias contingit inveniri quod incontinentia sit secundum quam continentes opponunt
animi mala propter insequi delectationes mollities autem sit secundum quam a bonis operibus retrahimur
vel et delectationes inhonestas sequimur propter fugere tristitias Continentia autem perseverantia
sit secundum quam tenemur in bonis operibus superando tractum delectationis vel tristitie Et nunc dictum est
lusivus dicitur id est qui in ludis immoderando excedit quod hoc potest esse dupliciter uno modo cum propter aliquas distractiones
ludis propter delectationem que in ludo est et ita lusivus magis proprie dicetur incontinens quam mollis cum
incontinentia dicatur circa delectationis Alio modo potest insistere ludis propter fugere tristicias et requiescere a
labore non volendo tunc esse ociosum esse ex toto ideo quod solis onositas non est delectabilis Et ita lu
sivus dicitur mollis magis quam incontinens Et si secundum aristotelem nos dicerimus mollitiem simpliciter
esse que est circa tristicias spectantes ad temperantiam et mollitiem secundum quid que est circa tristicias alias ut in virtutibus
omnibus videre ad aliam virtutem magis spectat id est tristitia propter quam fugiam ludis insistimus Et nunc
secundum materiam exigentiam dicemus illum mollem esse vel mollitiem simpliciter vel mollitiem secundum quid
Si quod continentia circa materiam temperantie quam proprie est circa delectationes comparetur ad perseverantiam circa
materiam fortitudinis quam est magis circa tristitias dicemus quod eodem modo comparabuntur ad invicem sicut temperantia ad for
titudinem de qua comparatione satis dictum sunt in precedentibus Sed si comparemus eas ad invicem ut sunt circa materiam
temperantie sicut aristoteles videtur eas comparare videtur michi primo quod non sunt habitus distincti secundum substantiam
ipsius habitus secundum quod sunt distincti secundum modum illum secundum quem diximus in libris precedentibus eandem
virtutem in specie dividi in multas partes quod hic reiterare non oportet Sicut enim de virtute temperantie
dicebamus quod eadem virtus erit fortis potest tamen intelligi vel in ordine ad delectationes
vel in ordine ad tristitias Et secundum illos conceptus diversos nomina possunt ei diversa
imponi Ita possemus dicere de habitu temperantie incompleto qui nundum ad plenum exuerit
tractum passionum Idem enim erit secundum substantiam vocatum est in ordine ad tristitias perseverantia
hanc autem per demptitatem secundum talem continentie ad perseverantiam et incontinentie ad mollitiem notavit
aristoteles bene cum dicit quod non solum delectabilissimum persequens superhabundantias sed et tristium
fugiens similiter et sitis et caloris et frigoris dicitur incontinens simpliciter et non secundum appositionem hoc tamen non obstante
bonum querendum est secundum quam istarum comparationum maior sibi debeat attribui nobilitas de quo cum aristoteles dicendum
est quod continentia laudabilior est quam perseverantia hoc est dictum quod ille habitus dicitur laudabilior secundum quod est circa
delectationes quam secundum quod est circa tristitias hoc enim aristoteles intendit probare Ad cuius evidentiam
sciendum est quod obiectum materia temperantie sicut cibi et potus et venerea circa inferunt appetitui delecta
tionem per sui presentiam et tristitiam per sui absentiam nam circa cibos et potus appetitum non invenit tristitiam nisi
per absentiam ipsorum Si enim esset mollis vel intemperatus de sustinendo sitim vel famem non ... vel de non habendo
cibaria delicatissima et superhabundantia tristaretur ergo maior potest esse virtus qui non vincitur Sed continentia assistit ...
... et perseverantia ... non ... pro se ... delectationem ... vitare consistit in repellere ...
... posse ... sustinere ... delectationes circa quas est continentia non ... sustinere ... repellere

grorem tristitias autem vero quas est perseverantia non oportet expellere sed sustinere propter quod perseverare est tantum non victum continens autem est tantum victor. Secundo ratio non videtur valere quia sic sequeretur quod aggressio esset nobilior actus fortitudinis quam exspectare cum oppositum determinabatur in tertio huius. Quarta patet quia exspectatio videtur esse ad sustinendum et sic propter non vinci aggressio autem videtur esse ad repellendum et ita propter vincere. Ad hoc respondendum est quod vincere ceteris paribus est potentius quam non vinci et laudabilius. Secundum autem magis fortitudinis ceteris non sunt paria. Unde enim aggredi et vincere respicit inimicos debiliores. Exspectare autem et non vinci respicit fortiores sicut dictum fuit in tertio propter quod exspectatio est actus laudabilior quia difficilior. Econtrario autem est in proposito. Nam delectationes quas oportet expellere sunt fortiores impetus quam tristitie quas oportet sustinere propter hoc quod obiectum ut dictum fuit infert delectationem per suam presentiam et tristitiam per suam absentiam. Obiectum autem [illegible] est movere fortius presens quam absens. Unde ratio continentis spectat et precipue attendit in hoc quod delectabilibus presentibus non utatur eis plus vel aliter quam oportet. Ratio vero perseverantie magis in hoc attendit quod delectabilibus absentibus non propter tristitiam de absentia illorum moveatur ad querendum ea ut plus vel aliter quam oportet. Modo non est dubium quod fame vel siti vel appetitu coeundi et huiusmodi paribus existentibus facilius est non querere cibum delicatum vel non querere lasciviam mulierem quam non uti [illegible]. Presentia namque obiecti auget concupiscentiam. Et ex hoc videtur evidenter quod continentia sit laudabilior et etiam difficilior propter duo. Primo quia habet agere contra fortiorem impetum. Secundo quia oportet non solum non vinci ab eo sed vincere ipsum. Ex iam dictis apparet quid sit respondendum ad primam rationem. Et similiter ad secundam. Nam licet [illegible] quod difficilius est tristitia sustinere quam a delectabilibus abstinere in tanta sua [illegible] ubi [illegible] tamen per prius [illegible] sic est in actibus fortitudinis [illegible] est difficilius sustinere [illegible] vulnera et labores in bello et timorem mortis quam a delectationibus superfluis abstinere. Sed de tali tristitia non est ad propositum. Et sic finitur questio.

Quartodecimo queritur utrum intemperatus sit peior quam incontinens. Et videtur quod non sicut arguit Aristoteles quia qui male agit non suasus sed dissuasus deterior est eo qui suasus agit. Et est enim minus sanabilis. Nam qui suasus agit dissuasus abstinebit. Sed intemperatus male agit suasus a ratione. In intemperato enim ratio et electio concordat passioni. Incontinens autem agit dissuasus bene enim rectam rationem egreditur ab ea et agit contra eam ratione. Item Aristoteles dupliciter ponit incontinentiam scilicet precipitationem quando propter non consiliari sequitur passionem et debilitatem quando consilians non manet propter passionem. Inter quas Aristoteles ponit precipitationem esse meliorem sive minus turpem. Videtur sic intemperatus esse turpior quam incontinens quia ipsa magis debet assimilari incontinentie meliori scilicet precipitatori. Sed hec est contra. Magis enim videtur assimilari precipitatori qui intemperatus [illegible] sine deliberatione prima sequitur passionem. Oppositum vult Aristoteles et arguit quod sicut temperatus ad continentem in bono ita intemperatus ad incontinentem in malo. Sed temperatus est melior ut dictum fuit prius. Ergo intemperatus est peior. Et confirmatur quia dictum fuit prius quia continentia et incontinentia sunt infra limites virtutis et malitie scilicet temperantie et intemperantie propter quod incontinentia videtur esse minus [illegible] quam [illegible] appetitus [illegible]. Ad [illegible] sufficientissime declarat hanc questionem in textu. Ideo non [illegible] nisi ad rationes ipsius exponendas. Dicit igitur Aristoteles quod intemperatus est multo peior quod probatur primo quia ille est peior qui in malis operibus suis non est penitens quam ille qui est penitens quia [illegible] status malitie est quod ille qui non est penitens magis voluntarie male operatur et peccatum est tanto magis quanto est

magis voluntarium. Sed intemperatus non est penitivus eo quod ratio et voluntas concordes sunt appe-
titui sensitivo. Incontinens autem est penitivus propter hoc quod extra passionem cognoscit se male egisse. Ergo intemperantia
est peior quia est insanabilior. Sed intemperatus est insanabilior cum non sit penitivus et impossibile est vel difficillimum
non penitentem de peccato abstinere per penitentiam. Per penitentiam autem fortificantur intellectus et voluntas in detestando
peccatum. Fortiores autem facti possunt resistere passioni ut in eius adventu non succumbant. Item
malitia continua est peior quam non continua. Sed intemperantia est malitia continua quia intemperatus et in
passione et extra habet corruptam rationem et electionem. Continentia autem est non continua quia electionem rectam et
rationem habet extra passionem. Alioquin non esset penitivus. Unde propter huius continuitatem intemperantie et discontinuitatem
incontinentie Aristoteles intemperantiam assimilat hydropisi et ptisi. Incontinentiam autem epilepsie. Que quidem
assimilatio valde conveniens esse videtur. In hydropisi enim est ab humore continua corporis depressio cui maxime
gulositas assimilatur. In ptisi vero est corporis ardor cui luxuria non assimilatur immo et totus intemperatus.
Intemperatus enim semper ardet super cibos et potus. In epilentico vero cerebrum opilatur unde et ad ter-
ram cadit epilenticus et pro tunc sensu privatur. Ita et in incontinente concupiscentia opilat rationem
ut decidat a rectitudine iudicii et in particulari iudicium rectum amittat. Quarto arguitur sic: ma-
litia secundum quam peccatum latet est peior quam illa secundum quam non latet. Est enim insanabilior. Unde Se-
neca in epistola. Epistola nona ad Lucillum dicit: Sic difficilius ad sanitatem pervenimus quia nos egrotare nesci-
mus. Et epistola: Quid non potest sic dicitur: Sed somnium narrare vigilantis est, ita vitia sua confiteri sani-
tatis indicium est. Item epistola: Peccant omnia vitia in aperto leviora sunt, morbi quoque tunc ad sanitatem
inclinant cum ex abdito erumpunt ac vim suam proferunt et avaricia igitur et ambitio et cetera ma-
la mentis humane tunc perniciosissima scias esse cum simulata sanitate subsidunt. Sed secundum intemper-
antiam peccatum latet quia ante nec post intemperatus ad rectitudinem iudicii revertatur. Secundum in-
continentiam vero non latet propter reverti ad rectum iudicium ut dictum est. Sed contra maiorem videtur obicitur per
unam considerationem primi rethoricorum. Illa bona que non latent publica sunt meliora quam ea que latent. Ergo
per locum a contrario mala que non latent publica sunt peiora quam que latent. Et confirmatur quia quanto
aliquis est peior et obstinatior in malitia tanto minus verecundatur palam peccare. Ergo secundum
maiorem malitiam peccata minus latent. Et per hoc obicitur contra minorem quia intemperatus mi-
nus verecundatur inhoneste sequi cibos et potus palam quam incontinens. Ideo secundum inconti-
nentiam peccatum magis latet. Solutio breviter dicendum est quod quanto malitia est maior tanto opus magis
apparet esse malum apud bonos qui rectum habent iudicium. Sed malitia quanto est peior et insanabilior quanto
eius opus minus apparet esse malum apud operantem quia tanto est plus habet rationem corrup-
tam et pervertit rationes hinc inde. Quinto arguitur sic: peiores sunt qui preconsiliati et preeligentes
malam actionem agunt male quam qui nec preconsiliati nec preeligentes ducuntur per passionem
ad agere male. Sunt enim magis per omnia corrupti et principium eorum est magis voluntarium. Sed
intemperati magis sunt preconsiliati et preeligentes quam incontinentes. Agunt enim intemperati secundum electionem
incontinentes autem non sed secundum passionem ut dictum est. Sed alicui videtur quod minor aliquis rationis est quia intemperatus enim esse delectabile
non petit consilium sed statim movetur ad fruitionem. Statuit enim sibi delectationem tamquam finem vite. Consilium autem non
est de fine. Et ex hoc postea arguitur quod incontinentia sit peior quia assimilatur incontinenti debili qui bene preconsili-
atur et non manet in consilio. Intemperatus autem assimilatur preuolanti qui sine consilio operatur statim post

debilem esse peiorem prevolante. Ad primum istorum dicendum quod intemperatus qui plene corruptus est secundum intellectum et secundum voluntatem statim sine consilio novo vel deliberatione nova sequitur delectationem turpem per malam assuetudinem corruptam fuit per insequi sepe delectationes inhonestas secundum consilium et deliberationem et electionem. Similiter intemperatus non consiliatur nec deliberet in operando secundum intemperantiam tamen habitum illum per quem operatur acquisivit per pravas consiliationes deliberationes et electiones. Et iterum si intemperatus non consiliatur de insequendo tamen consiliatur et deliberat cum maxima sollicitudine de medijs per que possit frui delectationibus. Et iterum multo turpius est aliquid turpe statuere sibi finem quam de eius acceptatione formidare et super hoc consiliari et deliberare. Ad aliud dicendum est quod inconsiliate insequens pravam delectationem potest esse turpis triplici de causa: quia ad hoc est consuetus et iste est intemperatus et pessimus quia si esset preconsiliatus operaretur secundum consilium idem et pravum. Secundo quia non potest uti consilio propter pravam infirmitatem vel egritudinem et talis est bestialis vel insanus et bestialis non simpliciter. Tertio quia non movetur nec attendit circumstantias turpitudinis quas si attendisset non fecisset malum. Et iste est qui aliquando vocatur prevolantem qui omnibus aliis est minus malus. Si enim considerat et de consideratione assuescat statim sanabitur et fiet valde bonus et tamen hoc ipse facile assuescat de consideratione quia peccavit et de turpitudine sua et de inconsideratione. Huic autem minime assimilatur intemperatus qui si omnino pudeat tamen turpitudini semper adherebit. Si quis autem illum vocare velit prevolantem qui non consideravit nec si considerasset abstinuisset dicam quod iste est peior ceteris et proximus intemperato. Item

secundo arguitur sic: ille est peior qui ex debili passione movetur ad male agendum. Sed intemperatus ex debilissima passione vel sine passione quia sine fame et siti querit cibos et potum et in istis est statim quod apparebit alias de re non patet. Item septimo peior est qui per habitum pravum prava operatur quam qui sine habitu prava operatur secundum passionem. Primus enim est simpliciter pravus secundo autem non. Sed intemperatus operatur prava per habitum pravum. Incontinens autem non habet habitum pravum sed operatur per passionem aliter ex passione non reduceret ad rectum iudicium rationis. Debemus ergo notare quod incontinentia non est habitus per se sed est dispositio quedam ad habitum. Unde tamen incontinens ex passione in rectam electionem nisi quod ipse sit dispositus ad temperantiam. Sed hoc est dispositio illa infirmitatis per quod cadit in adductu passionis. Ideo forte iam contentione magis attenditur ex infirmitate quadam bone dispositionis quam ex dispositione mala que si sit tamen possit quedam habitus mali sine tamen habitus malus imperfectus. Et non est inconveniens dicere quod multi sunt gradus incontinentie. Unus quidem qui fit solum per infirmitatem bone dispositionis. Et alius peior qui fit per dispositionem passionativam inclinantem ad malum. Item octavo arguitur: ille est peior qui suasus a ratione male operatur quam qui non suasus quia primo habet rationem depravatam et secundo quidem non. Sed intemperatus suasus a ratione et incontinens non ideo et cetera. Item nono arguitur sic: est enim mala que de facili reducibilis sua est et cetera transgredi quam qui non sunt incontinentes de facili reducibiles quam habet passione est facilius reduci quia removetur cessante passione. Ultimo arguitur sic: ille qui habet rectam existimationem ad principia practica melior est eo qui habet eam corruptam. Sed intemperatus habet eam corruptam quia iudicat omnes oportere insequi bonas delectationes tamen hoc sit simpliciter bonum et hoc est contra incontinentes autem illam existimationem non habent corruptam sed sciunt talem esse et malum sequi in istas delectationes ad quam tamen trahit non plene adiuvat adducit passio ideo et cetera. Et omnes iste rationes faciunt ad. Ad rationes igitur

adducta est. Ad primam quod arguitur potest esse suasa de aggressio aliquo malum duobus modis vel uno modo per alterum potentes cautelose rationes aliquas apparentes quod hoc facere sit bonum et tale actum est peius et tenemus quod dissuasa agere malum quam quod suasa. Alio modo per scripturas persuasionem et cetera. Et hoc iterum potest esse dupliciter: uno modo quod sit suasa tale quod est malum esse bonum propter ignoranciam

circumstantiarum eddentium opus malum quod si induisset recte iudicasset Et tunc adhuc non operatur ex ma
litia sed ex ignorantia vel invincibili vel suprema Item homo qui omnibus sibi notis et circumstantiis iudicat quod est
bonum esse malum Et tunc malus simpliciter et secundum totam animam corruptum unde sic melior est dissuasio Secundum
enim istum modum suasionis et dissuasionis procedebat octaua ratio et est fultia Aristotelis Alia ratio so
luta fuit in ponendo scilicet in solutione obiectionis adducte pro secunda parte ratione Et sic est finis questionis

Vndecimo queritur utrum immanentia opinionibus propriis sint uitu
perabiles Arguitur quod non quia qui respondens in disputationibus maxime laudatur si bene
et fortiter sustineat positam opinionem et maxime uituperatur si ad redargutionem eliqua
retur Videlicet opinionem positam negando uel eius oppositum concedendo Item alias non aliter opinioni proprie immanens nisi propter forti
tudinem rationis sed fortitudini rationis immanens est laudabile quia hoc sit uirtutem eius quod sanum est philosophie uirtute in
termino po[...] Item egredi ab opinione propter ad mollitiem et mobilitatem quod sit uituperabilis non
egredi non sed perseuerare in opinione propter ad perseuerantiam et constantiam quod sit laudabilis ergo oppositum
Arguitur quia tales uocat indisciplinatos et agrestos et magis siles indocentibus quam docentibus Aliq
stamen dicunt quod immanens falsis opinionibus est uituperabile et ueris laudabile Sed forte non est malum ple
distinguendum quoniam cum sit simpliciter bonum immanens ueris opinionibus et malum immanens falsis opi
nionibus tamen propter circumstantias et modum immanendi aliquis posset male immanere ueris et bene falsis nam
immanens pertinacius opinionibus suis propter multas causas propter efficaciam rationis et hoc est semper laudabile et non imma
nens uituperabile et malum siue opinio fuerit uera siue falsa Verum enim ratione efficacie quia est circumstan
tiis omnibus possibilibus attendi attentius iudicat recte secundum exigentiam ipsarum licet quod iudicata
sit falsa propter inuincibilem ignorantiam alicuius circumstantie uerbigratia licet iudex per falsos testes fuit
informatus de falso presupposito tamen omni diligentia debita de inquisitione ueritatis in examinatione
testium et in aliis non est uituperabile sed laudabile tali informationi immanens quoniam ueritas non
poterit aliter apparere Causa vero est quia non habemus principium nisi mentem hanc dictum nisi ratione tamen
uel reductum in ratione sed sit possibilius ratione uel utens ratione tanquam mediatrice si sit pius
ratione quod rationi diligenti immanens oportet Secundo aliquis potest aliquam habere opinionem et immanere ei
propter malitiam et hoc est semper uituperabile et malum Sicut enim malitia male bene operatur Secundum
naturam contrarius immanens opinioni quod sit rapiendum et uituperium quod sit mechandum Tertio potest aliquis habere
opinionem et ei immanere propter passionem et hoc uere est uituperabile si passio sit innata communiter inclinare ad
opus turpe hoc enim esset propinquissimum malitie Sicut passio communiter inclinat ad opus bonum sicut est
amor filiorum uel parentum adhuc non est bonum immanere opinioni pure propter passionem quoniam pas
sionem continentie est excessiuum uituperabile sed autem possit alias opinioni false et uituperabiliter immanere sicut
Aristoteles recitat in primo 7o de Niobe quod propter amorem nimium filiorum opinata est eos prefecturos esse
deos Sed immanens opinioni non est uituperabile immo laudabile si ratio fuit causa principalis immanendi et
passio concausa Si enim ratio non uteretur aliis passionibus esset nobis data sed ut Natura
autem non frustra facit propter hoc dicitur in 3o huius quod fortitudo operatur et furor cooperatur unde et dicitur
in 7o huius Non omnis qui per delectationem aliquid operatur est intemperatus siue prauus siue
incontinens sed qui propter turpe et sibi accidit turpitudo quod non regitur ratione Adhuc specialiter alias
potest immanere opinioni proprie ex eo quod est sua ita quod si esset alterius non immaneret ei et hoc est uituperabile

et malum. Et de hoc enim modo loquitur aristoteles. Tales enim indisciplinati qui ab aliis instrui
dedignantur, et sunt aggrestes quia nec in operibus nec per consequens in vita volunt
aliis conformari. Ergo incontinentes. Item incontinens est non esse persuasibilem ratione et vita passi
one. Tales etiam non sunt persuasibiles ratione. Primo quia tristantur audientes contraria suis opinionibus et absque consi
deratione aliqua negant totum quia tamen non minus quam alii ducuntur a delectationibus sicut dicit aristoteles.
Item tales non assimilantur continentibus sed potius incontinentibus vel intemperatis quia sic intemperati propter delec
tationem in cibis et tristitiam de absentia ipsorum non persuadentur ratione sic nec isti propter delectationem
in propriis sensibus et tristitiam in contrariis. Tales tamen si profundi fuerint ingenii sunt periculosi valde. Si
quid enim falsi dicant volentes id semper sustinere intuitur ad paliationem adducere probabili
tates et vias extraneas et multa corrumpunt principia alia per se nota. Radix huius vitii est quia
nos et opera nostra nimis placemus nobis, que quidem radix infinitorum malorum est. Tamen sicut
pulcre declarat Seneca in epistola magis ad lucillum dicens: Illud precipue impedit quod nobis
cito placemus. Unde considerandum sit tamen vis. Ad rationes ergo dicendum. Ad primam quod respon
dens in disputatione pro posse debet sustinere suam positionem, non ut illi postmodum adhereat
si apparuerit contrarium, sed ut hinc vel inde veritas elucescat, et ut si rationes vicerint propriam opinionem
dimittat. Ad aliam dicendum est quod alius de causis multum immanere contingit propriis opinio
nibus sicut dictum fuit. Ad aliam dicendum est quod permanere opinioni propter efficaciam rationis spectat
ad continentiam et perseverantiam. Egredi autem propter passionem ad incontinentiam vel malitiam
primo et egredi ab opinione propter efficaciam rationis ad contrarium, contrarietur pertinet
ad continentiam et perseverantiam. Continens enim sicut dictum est facile persuasibilis est
a ratione. Cum contingat immanere autem propter passionem pertinet ad malitiam et incontinenti
am etc. Et sic finitur questio.

Sextodecimo queritur utrum electio concors rationi erranti sit
bona vel electio que a ratione errante discordat. Arguitur quod de illa que est concors quod quidem potest non potest
discernere quod est malum et quod bonum non peccat sequendo iudicium eius cum est sine omni contrario quod sibi bonum et quod ma
lum sicut infans cum adhuc incedens sui non peccavit si inter eum ducit ipsum ad furandum. Sed non talis non
cognoscit quid sit bonum et malum; propter rationem est quod hic ducere quod electio non est mala si concordet rationi erranti
propter rationem culpa videtur esse ex parte intellectus. Item bonitas regulati attenditur ex eius conformitate ad regulam, et
electio autem hic sit admodum regulati et ratio per modum regule etc. Item electio discordans a
ratione errante est mala quod hoc esset agere contra conscientiam. Ergo per oppositum electio concors ei est bona. Oppositum vult aristoteles
quod talibus extra consiliis opportet convenire esse pravos videlicet incontinentiam que a ratione recta egreditur et perti
nacia que autem quia rationi inmanet immutabilis. Item electio rei per se male non potest esse bona ut gratia
adulterii furti vel homicidii, et tamen ipsa potest esse concors rationi erranti. Primo videndum est quomodo possit dici
aliqua electio discordans a ratione de quo sicut apparet potest ex septima questione huius septimi libri et ex dictis
in 3o libro dicendum est primo quod secundum statum suam rationis practice et actualis et completa electio non potest praeter hanc esse discors
ab hac potest et non eligere. Ex quo patet satis quod electio sit discordans a ratione sive vera sive errante
nec est bona nec est mala quod nulla etiam sicut una quo sunt aliquis et sunt tamen bonum vel malum eligere
vel non eligere. Et ad hoc primo rationem est de ratione errante. Et videtur mihi quod si ratio non nec sit ista

si manserit propter ignorantiam ignorantia ipsa non dicitur ob hoc erravisse, sed bene scivisset hoc esse malum eligere et operari secundum eam, si bonus est, non utique [illegible] velut si iudex propter falsum testimonium dampnavit hominem innocentem, si in examinatione testes et in aliis ad sententiam ferendam requisitis omnem debitam diligentiam apposuit, non peccabit. Et hoc videtur notum per se. Nullus enim obligatur ad impossibile. Sed iudex tunc solum dicitur errare si falsum sententiavit aut propter passionem aut propter malitiam aut propter ignorantiam affectatam vel supinam. Tunc ergo dicam quod numquam est bonum eligere contradicendo rationi erranti, quia omnis electio eius quod non esset secundum rectam rationem eligendum est mala et voluntati imputanda, si voluntas fuerit in causa erroris secundum quem illa electio procedit, vel si in potestate sua fuit ut error ille corrigeretur ante electionem. Ista maior videtur esse de se manifesta. Sed [illegible] nec voluntas voluntatis est in causa, quod patet quia si iudex falsum sententiat propter malitiam, voluntas fuit et est causa malitie. Si propter passionem, voluntas debuit eam tenere et eius impetum refrenare. Sed si propter ignorantiam affectatam, voluntas fuit pigra et debuit esse diligens. Est ergo in potestate voluntatis ut error corrigatur, videlicet si voluntas sua correxerit malitiam. Sed contra passiones si debitam apposuit diligentiam, vel saltem si mediante intellectum ad diligentiam apponendam et si dimiserit affectiones suas pravas, et hoc sit [illegible].

Sed si queritur an semper sit bonum eligere secundum rectam rationem, dicit mihi quod si forte recta ratio dictat esse faciendum quod non est bonum faciendum, sed econtra si ratio dictavit esse faciendum aliquid quod est bonum facere, bonum est et ipsum eligere et facere ipsum ratione etc. Forte tamen quod talis conclusio non est simpliciter concedenda, quando ratio licet sit recta potest aliquando esse dubia, quo casu propter periculum non est statim eligendum, sed prius si est possibile fieri certificanda est ratio. Difficile enim est si quis sic secutus fuerit rationem dubiam ne quandoque peccatum incurrat. Unde Tullius in libro de officiis dicit: Bene precipiunt qui vetant quicquid agere quod dubites equum sit an iniquum. Cum incidunt sepe tempora cum ea que maxime videntur digna esse iusto homine eoque quem bonum virum dicimus commutantur fiuntque contraria. Item etiam Seneca libello de quatuor virtutibus dicit: prudentis est proprium examinare consilia et non cito facili credulitate ad falsa prolabi. Cum ergo contingat rationem communis rectam aliquando esse dubiam propter hoc quod vel hinc ignoratur si sit recta aut non recta, ideo quod non semper est eligendum secundum rectam rationem. Et iterum pono quod hoc vinum sit gustui delectabile et quod ratio recta hoc iudicavit et quod propter aliquod obstans non sit bonum bibere ipsum, et quod appetitus sit inclinatus vel inclinatio aut per naturam aut per passionem ad prosequendum delectabile. Manifestum est quod secundum eam que recta fuerit et sic [illegible] quod appetitus potest moveri ad bibendum sine alio iudicio. Pono ergo quod omne iudicium rationis erit rectum, appetitus tamen secundum illud iudicium male operabitur. Et ita apparet quod potest esse peccatum in appetitu non existente errore in intellectu, et quomodo salvandum sit [illegible] convenienter [illegible] ratione existente recta voluntas potest esse non recta. Sciendum est tamen quod in dicto casu ratio de tali operatione non erat perfecta, quia non erat iudicatum per intellectum quod illud vinum esset bibendum; tunc enim intellectus errasset, sed concupiscentia supplevit vicem rationis, ex quo supplemento peccatum causabatur. Apparet ergo quod non est semper eligendum vel etiam operandum secundum rectam rationem, puta si fuerit dubia vel non perfecta, et talis sit conclusio secunda. Sed si ratio recta fuerit certa et perfecta, videtur quod semper sit bonum et secundum eam eligere et secundum eam operari, quia nullo obstante videtur quod semper bene operetur qui sic operabitur, et ista sit conclusio tertia. Postea sciendum est quod electio potest a ratione discordare si ratio fuerit habitualis tantum vel universalis tantum vel imperfecta, sicut apparuit expeditius. Sciendum quod potest esse [illegible] potest opponi et aliquando error et veritas [illegible] propter hoc [illegible] vino extraneo oppositum alterum [illegible]. Dicam ergo quod si electio discordet ab existente ratione propter aliquod iudicium erroneum sic veniens, talis electio non est bona sed mala. Sed si discordet propter rectum iudicium

sicut ille scientiam et perfectam electio erit valde bona. Et hec sit conclusio questionis quam prius ex dictis. Ad rationes. Ad primam
dicendum est quod maior est vera si ex defectu potentie non diferentie prouenit defectus in potentia distinctiua. Sed
dampnum fuit quia ex parte uoluntatis prouenit defectus rationis uel ex defectu eius est si ratio non corrigitur uel saltem ex eius
defectu est si eligit aliquis ratio sit corrupta tamen hoc sit in potestate sua. Ad aliud dicendum est quod quia nostis
regulam dicit non est ratio erronea sed recta ita et perfecta. Ad aliud potest dici quod scientia uel hec per obiectum ho-
nestum aut id quod deo placere uel aut huiusmodi aliquid et non delectationes sensuales in bona
mundana. Si quis enim habuerit rationem erroneam quod delectabile sit preferendum honesto uel ei
quod credimus deo placere et propter nimiam turpitudinem preferat aliquis honestum ipse de hoc non
faciet conscientiam sed e contrario sciens quod honestum est delectabili preferendum. Si aliquis propter passionem
uel maliciam postponat honestum et quod sciebat deo placere ipse reuersus ad se faciet de
hoc conscientiam. Item dicendum intelligendum quod ratio quantum spectat ad propositum potest errare dupliciter: uno modo iudicando
quod delectabile uel utile sit preferendum honesto; alio modo iudicando de inhonesto quod sit honestum. Si
ergo aliquis habuerit erroneam rationem primo modo et agat contra eam propter rectum iudicium superuenientem ipse non agit
contra conscientiam nec peccabit sed conuertetur ad rectitudinem et opus uirtutis. Si autem habuerit erroneam
rationem secundo modo et corrigens eam agat contra eam adhuc non peccabit sed ad rectitudinem reuertetur.
Sed durante illo errore si preferat delectabile uel utile ei quod credit honestum esse uel deo
placere licet non sit ita ipse agit contra conscientiam et peccabit. Omnis enim uoluntas est mala que prefert de-
lectabile ei quod creditur honestum esse uel deo placere licet non sit ita ipse agit contra conscientiam et peccabit.
Omnis enim uoluntas est mala que prefert delectabile ei quod credit honestum esse et deo placere quamuis in facto si
precedat uere honestum et conformiter diuine uoluntati. Est eis similiter ac si nolles et probares nocere proximo tuo et crederet
inde quod procederes ei. Non est ei quod bonum uel male in re operata sed in operante qualis se habet ut in 2° li. Si
inquireres an quod sit operandum secundum talem conscientiam dicendum secundum predicta quod sic. Si ista conscientia fuit ex inuinci-
bili ignorantia. Sed si fuit ex alia ignorantia dicendum quod non sed ante electionem et operationem est ista
conscientia corrigenda. Nec secunda electio discordans a ratione est mala ergo electio concors ei est bona. Bonum enim est cum
sequitur integram causam scientiam suam causam et cum ista obseruat malum autem ex defectu aliquo propter quod
unicus tamen contingit agere recte multis autem contingit sit errare. Bonitas ergo electionis sequitur conscientiam ad
iudicium et ad rationem. Cum hoc est qui sic peccat agendo contra conscientiam erroneam ipse non peccat ex eo quod
agit contra rationem errantem sed ex eo quod agit non tamen propter aliquem errorem sicut uidelicet quod credit delectabile preferendum
honesto esse ob hoc enim prefert delectabile ei quod credit honestum esse.

Decimo septimo queritur utrum utrum incontinens per naturam sit deterior
incontinente per consuetudinem. Et uidetur quod non quia propter hoc quod incontinentia ire est naturalior
quam incontinentia concupiscentie probat Aristoteles quod ipsa sit minus turpis sicut prius apparuit naturalibus
enim et magis consequentiam appetitibus. De praua enim natura non sumitur uituperandi sed de
praua consuetudine cum ita sit in potestate nostra et non ratione. Item uidetur quod nulla sit incontinentia secundum
naturam et ista ipsa non est deterior quia natura non uidetur inclinare ad contraria sed natura inclinat ad uirtutem
que incontinentie contraria ut 2° huius. Item aut quod nobis insape est id est uirtus perfecta aut per assuetudinem.
Item 7° politice dicitur non esse bonum cor quod est per naturam. Cum ratio esse potest quod natura dirigit in suis operationibus
ab intelligentiis que non errant ut dicitur 9 to primi methaphisice. Sed aut si sit incontinens naturaliter sed prouincia

esset sibi praeter naturam ergo continentia non esset sibi bonum quod est inconveniens igitur etc. Vel aliter dicitur quod secundum naturam est malum, omnis con-
tinentia est mala ergo incontinentia est secundum naturam. Oppositum arguitur quia illud habitus malus est deterior quod est insanabilior
propter hoc enim probat aristoteles in quarto quod illiberalitas sit deterior prodigalitate. Et in isto 7° quod intemperantia sit deterior
quam incontinentia. Sed aristoteles dicit quod sanabiliores sunt per consuetudinem incontinentes naturalibus quod probat quia
facilius est consuetudinem transmutare naturam. Natura propter quod unumquodque tale et illud magis. Propter hoc autem consuetudo
est difficilis transmutationis quia naturae assimilatur. Ergo natura est difficilioris transmutationis. Et ideo videtur quod talis sit insa-
nabilis omnino quia nullum natura existentium aliter assuescit ut dicitur in 2°. Primo videndum est quomodo natura possit
dici incontinens per naturam. Secundo an ipse sit deterior incontinente per assuetudinem vel econtra. Quantum ad primum
est sciendum quod praeter modos accipiendi naturale enumeratos in 2a questione 2i libri forte communiter aliquid naturale per quod dis-
tinguitur contra acquisitum per assuetudinem vel exercitium vel huiusmodi et ita quaelibet sive conve-
nientes sive disconvenientes insunt nobis a nativitate secundum principia conceptionis vel generationis dicimus naturales sicut
cum dicimus aliquem claudum vel surdum vel gibbosum. Non enim est dicendum quod tales defformitates
proveniant a natura vel per se sed proveniunt ex impedimento aliquo naturae propter quod aliquod agens extrinsecum
in contingens in materia ex qua debet fieri generatio. Vel aliter sicut videri debet de generatione monstrorum 2° physicorum.
Si enim fortis tangere per se ad generationem alicuius speciei erunt in rebus convenientissime disposito et conve-
niret materiam convenientissime dispositam et organa requisita ad generationem optime disposita et nullum
aliud agens aliud deforme causaret effectus semper fieret in convenientissimis dispositionibus ad
salutem propter quod opinandum est quod singule dispositiones generati quantum sunt saluti conco-
nientes tantum intente sunt per se a natura et quantum saluti disconveniunt tantum sunt praeter
per se intentionem naturae propter hoc ut sic non merentur dici naturales. Dicam ergo quod aliquis
qui esset naturaliter incontinens praeter intellectum duplex. Uno modo quod dispositiones inclinantes ipsum ad incontinentiam et huiusmodi
huiusmodi sunt intente per se a natura et hoc non est possibile cum natura nihil mali intendat sed semper omne bo-
num. Alio modo quod tales dispositiones sunt indite a nativitate et hoc est possibile non tamen per se per
naturam sed per defectum alicuius principii vel per impedimentum naturae ab extrinseco agente sicut dictum fuit
quod incontinens iste dicetur naturaliter incontinens prout naturale distinguitur contra acquisitum
per assuetudinem vel doctrinam vel huiusmodi. Quantum ad secundum videtur mihi dicendum esse
quod incontinens per naturam est deterior secundum malitiam naturalem et incontinens per assuetudinem est deterior secundum
malitiam moralem. Et hoc ex terminis est notum. Et cum malitia naturalis non videatur tangere nisi
corpus et vires corporales saltem principaliter malitia autem moralis per se tangit animam superiorem puta voluntatem et
intellectum et multo sit deterius infici partem superiorem quam inferiorem videtur posse evidenter concludi
quod incontinens per assuetudinem sit deterior posito quod equalibus vincantur passionibus et consequenter contra
tendant. Et si ista questio deat scrupulosius forte redeundum est cum ea ad 4am questionem 4i
libri et secundum istam questionem procedit bene probatio adducta in principio questionis. Ad argumentum praedicta
quod natura quantum est de per se inclinat ad virtutes sed multiplices defectus et impedimenta naturae a
nativitate possunt inclinare ad oppositum. Et eodem modo dicendum est ad argumentum secundum. Ad tertium in oppositum dicendum
est quod pravitas insanabilior ceteris paribus est peior videlicet si utraque fuerit equaliter assueta sic quod utraque
habitus tangat voluntatem et intellectum aliter non oportet. Et sic finitur questio

Circa octavo queritur utrum et primo querendum est utrum tractatus de delectatione utrum ad istum septimum librum ethicorum pertinet determinare de delectatione. Arguitur quod non quia hoc pertinet ad librum politicorum non ergo ad istum. Antecedens patet per aristotelem dicentem de delectatione autem et tristitia speculari est eius qui politicam speculatur et philosophatur. Item hoc pertinet ad librum rethorice non ergo ad istum. Antecedens patet quia in primo diffinitur delectatio et manifestantur propositiones ad determinandum quid sit delectatio. Item hoc pertinet ad decimum librum ethicorum quod patet quia ibi determinat aristoteles de delectatione ergo non ad istum librum septimum. Item videtur quod determinandum fuisset de delectatione ante determinationem de virtutibus et non post quia delectationes et tristitie se habent per modum obiecti ad omnes virtutes ut dictum fuit in secundo huius questione prima nunc prius est determinandum de obiectis potentiarum et habituum quam de ipsis potentiis vel habitibus ut patet primo de anima. Circa eorum de his que communia sunt omnibus virtutibus prius agendum est quam de ipsis virtutibus. Ideo enim prius egit aristoteles de voluntario et involuntario de electione et consilio quod est quia communia precedunt considerationem specialia ut patet prohemio physicorum. Et iterum delectationes non solum sunt obiecta virtutum moralium verum etiam sunt sequele quedam ad actus virtutum moralium ut apparuit in secundo huius questione quarta. Sed in X° libro aristoteles premisit tractatum de delectatione tractatibus de actibus virtutum moralium ergo etc. Oppositum apparet per processum aristotelis in isto libro. Pro quo dicendum quod ad moralem pertinet tractare de delectatione quod aristoteles hic probat tribus rationibus. Prima est quia considerare moralis philosophie sicut principalis ad quem aspiciendo nos de omnibus operationibus vel passionibus vel aliis ad humanam naturam pertinentibus dicimus hec quidem bona hec autem mala. Sicut illi fini concordant bona, discordant mala sicut que sibi disconveniunt. Nam sicut dicit primo huius Ad vitam cognitio talis finis magnum habet incrementum quemadmodum sagittatores signum habentes magis utique adipiscerentur quod oportet. Sed delectatio est talis finis quod non est verum de omni delectatione sed de illa que est ipsa felicitas modo quo infra dicetur. Concessum est enim communiter quod felicitas vel est delectatio quedam formaliter vel non sine delectatione ideo etc. Secunda ratio est quia de obiecto circa quod moralis virtus versatur omnis moralis virtus vel malitia spectat determinare ad moralem sed omnis moralis virtus vel malitia versatur circa delectationes ut apparuit in secundo ideo etc. Tertia ratio quia principaliter est propter hoc quod ad moralem spectat determinare de felicitate et de his que annexa sunt ei. Delectatio autem quedam vel est ipsa felicitas vel annectitur ei ergo etc. Item ad idem adducitur in X° huius tertia ratio vel quadruplex prima est quia de ipso debet determinare moralis quod maxime coaptatur hominibus quantum ad diversificandum mores ipsorum. Delectatio autem est huiusmodi. Sunt enim aliorum mores secundum quod assuescunt in aliquibus delectationibus. Propter quod bene dicit aristoteles Instructores iuvenum erudiunt eos delectatione et tristitia, assuefacientes eos delectari et tristari in quibus oportet et non in quibus non oportet vel forte erudiunt eos trahentes ad opera bona delectatione verbi gratia quedam munuscula et retrahentes a malis operibus tristitia sive verberatione. Alia autem in prima parte huius rationis non autem dicit philosophus non inferius ratio predicta sicut talem de eo debet determinare moralis quod apud virtuosum consequitur omnem actum bonum. Sed delectatio huiusmodi. Nam ut dicitur primo huius Nulla est bonus qui non gaudet bonis operationibus ideo etc. Et tertia est una bona ratio sed videtur aristoteli non videtur esse fortis. Ultima ratio est quod de eo debet determinare moralis quod habet

multam dubitationem utrum sit bonum uel non si delectatio est huiusmodi quod autem pro utraque parte quidam homines
habuerunt opiniones contrarias ideo etc. Ista ergo omnia concessa dicam primo quod ad librum ethicorum et non ad librum
yconomicorum uel politicorum pertinet determinare de delectatione Cuius ratio est quia cum scientia libri ethicorum
sit superior et ulterior scientiis libri yconomicorum et politicorum tamquam subalternans eas ut uisum fuit in prologo
primi libri ad eam spectat determinare ea que sunt communia omnibus uirtutibus uel etiam inquantum moralibus uolentibus
ad yconomicam et politicam spectat que specialiter congruunt aliis et aliis personis secundum quod aliud et
aliud gradum gerunt in politia uel in domo delectationes autem communes sunt omnibus sicut et
morales uirtutes ideo etc. 2o dico quod bene pertinet ad istum librum et ad rethoricam trac
tare de delectatione sed differunt quia sicut dialectica simpliciter scilicet ad metaphysicam ita rethorica
que est moralis dialectica se habet ad istam scientiam istius libri cum ista sit certissima omnium moralium sicut
metaphysica est simpliciter certissima omnium scientiarum Ideo dictum est quod metaphysica per argumenta demonstratiua laborat metaphysica et
dialectica non simpliciter argumenta idem uersatur rethorica cum ethica Sicut dicitur a commentatore libri dicunt modo pertinent
Ethica enim de delectatione scientiam tradit demonstratiue Rethorica uero probabiliter solum dando
communes loces proponens ad probabilem inferendum delectationem 4o dico quod ad istum librum vii et ad
librum x pertinebat bene determinare de delectatione primo probo quod ad decimum quia
de eo quod inseparabiliter annexum est felicitati que eius passio propriissima determinandum est ubi determina
tur de felicitate delectatio est huiusmodi non omnis sed aliqua ut uidebitur in decimo propter quod ibi deter
minandum est de delectatione omnium de duabus delectationum ut appareat inter ceteras que sit illa
que felicitati annectitur et quomodo se habebat ipsa ad felicitatem Item de eo quod a multis
philosophis moralibus et a uulgo communiter opinatum est esse felicitas et non est felicitas tractandum est
ubi tractatur de felicitate uidelicet ad ostendendum quod ipsum non sit felicitas Sic est de delectatione ideo etc.
Et non oportet ideo uidetur posse concludere quod prius in isto decimo tractandum fuisset de delec
tatione quam de felicitate quia prius extirpanda sunt uitia quam inserende uirtutes Secundo probo quod et
ad istum septimum librum pertinet determinare de delectatione quia ubi tractatur de
continentia et incontinentia de mollicie et perseuerantia tractandum est de delectatione et tristitia
Sed in 2o libri determinatur de predictis ideo etc. minor patet primo quia mala propria horum habituum sunt aliqua
delectatio et aliqua tristitia non omnes ideo et unde que sunt etc. Secundo quod continentia et perseuerantia dis
tinguuntur proprie et originaliter per delectationem et tristitiam Similiter et mollicies et incontinentia Et forte
quod addi potest quod magis tractandum erat de delectatione et tristitia cum tractatur de continentia
et incontinentia mollicie et perseuerantia quam cum tractatur de uirtutibus eo quod delectatio et tristitia modo
quodam affinior se habent ad dictos habitus quam ad uirtutes morales quod probatur quia patet quod passiones apud
temperantiam nullum habent imperium nisi mortificatione per temperantiam et sic est de singulis uirtutibus Sed
apud continentem et perseuerantem passiones remanent cum impetibus contra rationem dicit ratio de eo est
ipsa uero est quod passiones habeant ipsum et fortes Et uero continentia et perseuerantia sunt eiusdem habitum cum temperantia et fortitudo
licet non imperfectum ut dictum fuit primo huius 7o quaestione 12 nam cum habitum temperantie simpliciter sunt continentia non et perseuerantia
sunt ipsum modificatum per talem passionem habitum enim temperantie imperfectum non uocamus meliorem ad de
lectationem continentie et in ordine ad tristitias perseuerantie sicut ibidem dictum fuit propter quod delec
tatio et tristitia sunt de ratione dicte quod continentie et perseuerantie sicut materia est de ratione perfecti

in motu vbi gratia sic albu est de roe hominis albi dicit quod non sit de rone tempus et hoc forte per modum dicit permaneat ad rem tempus et continue et perseuerantie Et iam quaerimentis fuit autem tractatum de aliis qui incipit in primo ethicorum huius tractare de delectatione per maxima delectationis ad quietem connexionem et consequentiam que si contexta fuerint rationes pure solui facile Ad primam ergo dicendum est quod politica qua accipitur prout distinguitur contra scientiam istius libri et sic ad eam non spectat tractare de delectatione 4o capitur large pro tota morali philosophia et sic loquebatur aristoteles in fine de politica Ad aliud dicendum fuit quod dicitur primum ad istam scientiam et ad rethoricam de delectatione tractare Ad aliud concessum est quod de delectatione primum et ad istum librum et ad decimum secundum dictum tamen quantum ad istum librum spectat principaliter considerare de delectationibus sensualibus Et si aliquid dicitur hic de intellectualibus hoc est ut sensuales per hoc fiant nobis notiores et eciam potest dici quod in decimo libro aliam forte concluderet nisi [illegible] obstaret eis affinitas maior delectationis et tristitie ad continuationem et perseuerantiam quam ad temperantiam et alias virtutes Et iam hec dicta patet quod notitia confusa delectationis et tristitie secundum quam vulgo cognoscitur sufficiebat ad consideracionem de virtutibus secundum suam rationem acceptam que non sufficiebat ad consideracionem de eis modificatis secundum habitum ad ipsas delectationes et tristitias De hoc autem quod in decimo primus liber tractatum de delectatione tractatur de felicitate cum specialis assignata fuit quam in consideracione huius 7i libri locum non habet sicut patet ex opiniones extirpande sunt prius quam veritas determinatione inquiratur et cetera est et finis questionis

Decimonono queritur utrum omnes delectationes sint bone vel omnes male vel alique bone et alique male Arguitur primo quod nulla sit bona secundum potius omnis male rationibus aliquorum quas recitat aristoteles primo quia nichil est bonum quod non habet rationem finis vel saltem quod stare non potest cum fine Nihil enim repugnans fini est bonum cum nihil sit bonum nisi propter causas finales ut dicitur 2o methaphisice sed delectatio non est finis nec stat cum fine quia finis existit in perfecto esse delectatio autem existit non in perfecto esse sed in generatione et perfectionis verbi gratia dicit patiens frigore calefactus est tibi delectabile donec ad temperamentum fuerit reductus et non amplius Sic etiam repletio indigentis cibo et potu est ei delectabilis sed non amplius cum fuerit repletus ideo et cetera Secundo ratio est quia quod temperatus fugit non est bonum neque etiam id quod fugere debemus ut intemperati fugiunt delectationes et sic habetur dicit aristoteles in omnibus autem maxime obseruandum delectabile et delectationem abstinentes enim ipsum minus peccabimus 3a ratio est id non est bonum quod prudens non persequitur sed prudens sed non persequitur triste tamen nec persequitur delectabile ergo ratio est confirmatio quia id non est bonum quod est impedimentum prudentie ab eius operatione sed delectatio est huiusmodi probatur quia id impedit prudentem secundum se quod quanto magis fit tanto magis eum impedit sed delectatio quanto fit maior tanto magis impedit prudentem verbi gratia maxima in veneris delectatio que tamen ut aristoteles allegat in septimo huius ab homero spiritata est intellectum spissi sapientis Et hoc dicit aristoteles Nullum enim utique posse aliquid intelligere in ipsa Et possibiliter ratio sic confirmatur quod est per se bonum quanto maius tanto est melius delectatio autem non est tanto melior quanto est maior sed potius tanto peior ut nunc dictum est ergo et cetera Quarto ad omne bonum

humanum posse operari et consequi sunt autem instante et iuvente secundum nunc esse aut delectationes earum et sapientes minus
consequuntur sine arte ideo etc. Secundo ideo quia non est aliquod bonum quod pueri et bestie magis prosequuntur quam virum in
tuosi et bone virtutis delectationes autem sunt huiusmodi ergo etc. Quarto quia non est bonum quod est in honestum nocivum
et tristicie generativum sed tales sunt multe delectationes ergo etc. Et quia hec ratio non videtur arguere de omni
delectatione arguitur sic nullum bonum est de genere malorum eo quod bonum et malum in moralibus sunt genera
prima et distincte opposita nunc ergo reperiuntur in genere delectationum aliqua male nulla erit bona Item
perditas rationes arguit sic arguitur .3o. magnorum moralium ideo non est bonum secundum se quod est tale bonus
et malus delectationes sunt huiusmodi Sicut enim boni delectantur in bonis ita mali in malis ideo etc. In
contrarium arguitur auctoritate Aristotelis .1o. magnorum moralium dicentis quod delectatio bona est secundum ge
nus quod autem convenit alicui secundum genus convenit omni contento sub genere .1o. ubi gratia si aliquid con
venit forti secundum quod animal oportet quod conveniat omni animali ergo omnis delectatio est bona Item auctoritate eudoxi
qui sicut dicit Aristoteles credendum erat in moralibus quia maxime virtuosus erat nec hoc dicebat
ex affectione quam haberet ad delectationes quia erat temperatissimus Item quatuor rationibus Eudoxi
arguitur primo sic Bonum est quod omnia appetunt ut dicitur primo huius quod ex hoc est vere quia bonum
est proprium obiectum appetitus Et ideo quanto potentius aliquid erit in movendo appetitum tanto erit magis bonum
ideo potentissimum est movens appetitum id quod omnia appetunt ergo hoc est bonum et optimum Sed omnia quibus
delectatio convenit potest appetunt delectari et irrationabilia et rationalia ergo etc. Secundo sic hoc est
bonum cuius contrarium est malum sed tristitia est contraria delectationi et est mala et fugienda ab omnibus
quoniam omnes fugiunt eam nec minus quoniam corrumpit et stupefacit naturam hominis ut dicebatur in .3o. ideo etc.
Item .3o. sic delectatio est secundum se eligibilis ut dicitur in littera ergo omnis delectatio est eligibilis probatur maior
quia secundum se presupponit de omni ut dicitur primo posteriorum Minor ex hoc patet ut dicitur
in littera quia nullus interrogat cuius causa delectatur ut secundum se ipsam existentem eligibilem de
lectationem Quod confirmari potest eo quod delectatio modum finis habet et non modum ordinati in finem
Aliter delectabile non distingueretur contra bonum utile cum ex hoc aliquid dicatur utile quod
est gratia alterius eligendum Sequitur ergo omnem delectationem esse eligendam et per consequens bonam cum nihil sit eligi
bile nisi bonum Quarto sic omne id est bonum quod appositum alii bono reddit ipsum eligibilius et
melius sic est de delectatione probatio quia dicit omnis melius esse agere iuste vel temperate de
lectabiliter et voluntarie quam tristabiliter et coacte Item arguitur auctoritate Aristotelis primo rethoricorum diffinientis
delectationem quod delectatio est motus vel constitutio inexistente natura Omne enim quod in naturam
tendit est bonum et illius rei perfectivum est ideo etc. Item bonum dicitur equaliter cum ente et ideo
sicut omnis delectatio est ens ergo est bona Item omne cadens sub divisione eligibilis est bonum generaliter
de ratione eligibilis non habitum habet de ratione boni Sed sub ratione eligibilis cadit delectabile ut patet .2o. huius ideo etc.
Item arguitur per rationes pseudonimo in .3o. huius .q. .21. primo videndum est indubitanter quod aliquid sit
bone delectationes quia omne annexum per se vel consequens per se ad felicitatem et opera
virtutum est bonum secundum felicitatem et omne opus virtutis consequitur per se aliqua delectatio
ut patet primo et .x.o huius ideo etc. Item delectatio continuat et auget et perficit operationem bonam
est bonum ergo delectatio in opere bono est bona hoc etiam probant sufficienter rationes prius adducte
Secundo dicendum est quod circa delectationes contra multe sunt delectationes valde male quod valde malum est

quod ducit ad intemperantiam aut etiam ad iram; quodcumque secundum delectationes excessive ci-
bos et potus et venereos actus et sic de aliis ducit ad intemperantiam ut 3° huius dicitur. Similiter delecta-
tiones inordinate circa honores ducunt hominem ad elationem et superbiam; delectationes in pecuniis
ducunt ad avaritiam et sic de aliis dicendum. Item quod continuat et auget operationem malam est malum sed
delectatio quam habent pravi in operibus suis pravis et vitiosis continuat illas operationes et
augent dicendum. 2° secundum aristotelem; patet dicit quod omnes delectationes dicte simpliciter et per se sunt bone
quia bonitas virtutis est ad animam sicut sanitas ad corpus et vitium sicut egritudo. Sic
ergo non est dicendum sanum simpliciter quod est sanum egro sed quod est sanum sano. Ita non est delectabile simpliciter
et per se nec dulce quod est dulce vel delectabile egro sed quod sano. Ita non est delectabile simpliciter et per se quod
est delectabile vitioso sed quod virtuoso. Nec per consequens debet dici delectatio simpliciter et per se que convenit vitio delectat
virtuosum sed que delectat virtuosum. Studiosus enim circa singula iudicat recte. Sed omnis delectatio
que delectat bonum et virtuosum virum est bona. Ergo omnis delectatio simpliciter et per se dicta est bona. Ad rationes
ergo ad primam dicendum est quod illud non est bonum quod nec est finis nec ad finem ordinatur. Si autem sit aliquid ordinatum ad
finem tamen prima dispositio necessaria ad obtinendum finem cum qua cum fine adepto remanere non possit illud est
bonum non simpliciter perfectum quia non est tale nec finis ut est bonum semper sed aliquo tempore progressive ad
finem verbi gratia flores non stant cum perfectione et maturitate fructus qui tamen sunt boni tempore suo quia
disponunt ad futuram fructus perfectionem. Cum etiam dicitur quod delectatio non stat cum fine dicendum est quod
aliqua manet cum fine aliqua non delectatio namque annexa est operationi vite ut 10° huius. Operatio autem aliqua est indi-
gentie ad eius repletionem ut comedere bibere sanari et huiusmodi et quia talis operatio non stat cum perfecto esse
eo quod in sui ratione claudit indigentiam ideo nec delectatio talis operationis stat cum eo ut esse imperfecto seu cum
processu ad perfectionem. Alia est operatio nature perfecte ut videre aut speculari que stat cum perfecto
esse et cum fine vel est ipsamet finalis perfectio nature propter quod et huic annexa delectatio stat cum fine. Ad aliam
est dicendum quod sicut temperatus non fugit cibos et potus virtuose sic nec delectationes annexas eis sed eas
prosequitur quantum et ut oportet; excessivas autem fugit ducentes ad intemperantiam et iste non sunt bone et
hec totum aliter satis in 3° huius. Ad aliam respondeo dico quod temperatus bene prosequitur aliquas delectationes
etiamque delectabilia. Nam quecumque ad sanitatem sunt vel ad bonam habitudinem delectabilia existentia hec
appetet mensurate ut oportet ut dicitur in 3°. Ad aliam dicendum est quod delectationes moderate et commensu-
rate secundum rationem rectam non impediunt prudentem sed vel etiam ad actum prudentie disponunt ut etiam actum
illum prosequuntur. Excessive tamen impediunt ideo concedo est quod delectatio non est bona in genere moris ex eo
quod est delectatio sed ex eo quod est consona rationi recte propter quod non debes concludere delectationem
ex eo meliorem esse quia maior sed quia magis consona rationi. Ad aliam statim maior neganda
est. Ad operationes enim virtutis exequendas non est ars sed prudentia ideo non omne bonum humanum
arte consequitur. Minor etiam est neganda. Nam ars coquinatoria vel pulmentaria videtur esse
delectationis ut dicit aristoteles. Ad aliam dicendum quod in perfectis magis consequuntur delec-
tationes maiores scilicet que sunt in operibus virtutum quam pueri. Pueri autem magis consequun-
tur inordinatas ideo tales non sunt bone. Ad aliam concedit quod delectationes alique no-
cive sunt valde et male valde sed non omnes. Et quando dicitur nullum bonum est de genere
malorum dicendum quod duplex est genus scilicet naturale et morale. Genus naturale sumitur ubi ipsa natura secundum se

Genus autem morale sumitur secundum consonantiam vel dissonantiam ad rectam rationem. Sic enim primo duo genera moralia sunt bonum et malum. Bonum quod consonat recte rationi, malum quod dissonat ab ea. Concedendum igitur quod nullum morale bonum est de genere moralium malorum. Sed nulla est inconveniens bonum morale et malum morale esse de eodem genere naturali, immo de eadem specie specialissima. Quoniam enim bonum est commedere carnes et quandoque malum. Ad aliud potest dici quod non sunt eedem delectationes quae sunt bonis et malis, sed hee commensurate et ille incommensurate. Vel etiam dicendum est quod non omne id est malum quod convenit malis. Pecunia enim simpliciter loquendo est bona et omne aliud quod virtuosi mallent quam oppositum. Potest tamen esse quod id est malum malis quia eo male utuntur, sed non sequitur quod malum simpliciter. Sicut non sequitur: vinum est febricitanti malus potus, ergo vinum est malus potus. Tunc etiam respondendum est ad rationes adductas in contrarium. Ad primam dicendum est quod delectatio simpliciter et per se accepta est bona, sed tamen genus ipsius. Sed si delectatio capitur communiter non est verum. Hec igitur probat tertiam conclusionem et non plus. Et ad idem reducenda est auctoritas Eudoxi. Ad primam rationem Eudoxi, quam videbat Plato, ponentem illam non esse verum bonum est quod omnia appetunt. Dicebat enim sensum quoniam obviare rationi, ut dicebat, et philosophus secundo huius. Non enim dicebat bonum esse quod appetimus secundum sensum. Tamen sicut dixit Aristoteles, Plato non bene negabat illam propositionem primo quia quod omnia appetunt naturaliter omnibus bonum, quod autem naturaliter omnibus hoc est simpliciter concedendum tamquam communis animi conceptio quam in talia intrantes possunt credibiliora dicere. Item quod prudentes et boni viri appetunt hoc est bonum simpliciter, sed quod omnia appetunt boni illi appetunt, ergo hoc est bonum. Et si queres quomodo mali bonum appetunt, dicit Aristoteles quod aliquid non sit ex toto malum, ergo est prius naturale bonum quod appetit proprium bonum, et satis de hoc habitum est primo huius. Quarto potest secundo dici ad rationem Eudoxi quod quamlibet delectationem non appetunt omnes, sed aliquam unam omnes naturaliter appetunt et inclinantur in eam, licet hoc non percipiant. Omnes enim naturaliter inclinantur in propriam felicitatem et per consequens in veram ei delectationem. Hec autem declaratum est satis primo huius. Ad aliam rationem Eudoxi respondebat Plato quod non oportet, si tristitia est mala, quod delectatio sit bona, quia aliud malum opponitur malo, ut illiberalitas prodigalitati. Et ita dicebat tristitiam esse delectationi oppositam quod et malum opponitur bono. Dicebat utramque scilicet delectationem et tristitiam opponi medio quod neutrum sit illarum, sibi, ergo medium inter tristitiam et indelectationem quod dicebat esse bonum. Sed propositio vera sit in aliquibus quod malum malo opponitur, tamen in proposito non potest esse verum, quia si utraque esset mala utraque esset fugienda, quod est falsum, quia sicut dictum fuit omnes delectationem prosequuntur. Verum ergo quod tristitia delectationi opponitur non sicut malum malo sed sicut malum bono. Sed dicimus quod non oportet omnem tristitiam esse malam moraliter, ideo nec omnem delectationem esse bonam. Ad aliam concedendum est quod omnis delectatio simpliciter et per se dicta est per se eligibilis. Sed capiendo delectationem communiter non est verum dicere quod delectatio sit eligibilis per se, nisi secundum quod mensurata est ratione recte. Et quando dicitur quod delectatio habet modum finis, potest dici quod verum est ista que consequitur finalem operationem. Que autem consequitur operationem ordinatam ad finem, non habet modum finis sicut nec ista operatio, nisi forte modo finis quo non gratia cuius. Et cum dicitur quod non distinguetur ab utili, potest dici quod bonum utile, delectabile et honestum non distinguuntur realiter sed secundum rationem, de hoc satis declaratum fuit in secundo quodlibet undecima. Ad aliam dicendum est quod sicut delectatio in operatione bona reddit opus magis bonum, ita delectatio in opere malo reddit opus valde malum. Ideo ergo hec sunt bone ille male

Ad aliam

Ad aliam potest dici quod si natura proprie dicatur tunc omnis motus vel consuetudo in naturam est bonum. Sed si natura
largius accipiatur prout ad omnem consuetudinem vel ad habitum consuetudinalem extenditur. Consuetudo enim solet
altera natura dici eo quod inclinat per modum nature. Tunc non oportet bonum esse omne quod tendit in naturam vel etiam quod
a natura procedit. Quod enim in pravam consuetudinem tendit vel quod ab ea procedit non est bonum. Non oportet ergo omnem
delectationem esse bonam. Ad aliam potest dici quod quantum unumquodque habet de entitate tantum habet de bonitate
et de perfectione nature tantum enim habet de similitudine ad primum ens quod etiam est primum bonum. Sed de boni-
tate morum non oportet ita esse quod quantum aliquid habet de entitate tantum sit consonum rationi. Contra istam solutionem
obicitur quia nullum est bonum eorum que preter naturam ut dicitur 7o politicorum. Tullius etiam in libro de officiis dicit
Nichil esse decorum adversante natura. Seneca similiter ad lucillum epistola Claranus idem dicit. Non potest igitur
malum esse moraliter si sit bonum de bonitate nature. Nec mirum. Sicut enim omne verum omni vero conso-
nat et omne bonum omni bono consonare videtur. Quod iterum ex hoc patet quia natura a deo regitur et intelligen-
tiis que non errant. Ideo neque natura errare potest quia sicut vult aristoteles nec habundat in superfluis nec
deficit in necessariis. Ergo quod nature dissonat deo dissonat et intelligentiis. Tale autem bonum esse non potest.
Unde Seneca epistola preallegata probat de bono morali quod non possit obviare bono nature dicens Sit bonum
sine ratione nullum est. Sequitur autem ratio naturam. Quid ergo est ratio? nature imitatio. Quid enim hominis summum bonum?
ex nature voluntate se gerere. Ad hec autem omnia et consilia si adducerentur dicendum est quod aliquid potest dici bonum
dupliciter. Uno modo simpliciter. Alio modo alicui. Dicitur autem aliquid bonum simpliciter quod secundum eius naturam simpliciter
acceptam similitudinem dei aliquam participat. Dicitur autem bonum alicui quod est consonum nature illius. Nec oportet quod est
bonum simpliciter esse bonum unicuique. Verbi gratia. caliditas secundum eius intrinsecam naturam est perfectior et meli-
or quam frigiditas. tamen non est melior aque sed mala et disconveniens et corruptiva ipsius. Concedendum
ergo quod sicut aliquid est secundum naturam sic est bonum. et sicut est contra naturam sic est malum quia ergo omne ens
simpliciter acceptum est secundum naturam in quantum est aliqua similitudo participandi ipsius dei qui est tocius ne-
Ideo quodlibet ens simpliciter loquendo concedit esse bonum. Et quia multa sunt dissona nature hominis et impe-
ditiva proprie perfectionis ipsius cuiusmodi sunt omnia vitia et opera viciosa, ideo illa non sunt bona homini moribus. Bonum
morum non significat convertibiliter idem quod bonum simpliciter. sed significat bonum alicui scilicet nature moriginabili
id omnibus modis qui est secundum naturam moriginabilis est bonum moris. Et si est dissonum nature erit malum
moris. Omnis ergo delectatio pro quanto habet aliquid entitatis est bonum simpliciter quia simpliciter consonat
nature. Sed non omnis est bonum moris quia non omnis consonat nature moriginabili. Ad aliud concedendum
quod omne simpliciter delectabile et proprie est simpliciter eligibile et simpliciter bonum sed delectabile vicioso
non oportet esse eligibile simpliciter nec bonum simpliciter sed apparens illi bonum. Et sic est finis questionis.

Igesimo in ordine queritur utrum.

Omnis tristitia sit mala arguitur
quod non quia iustitia cum sit preclarissima virtutum nihil operatur malum sed ipsa operatur tristitiam
scilicet quantum ad eius speciem punitivam. ergo illa tristitia est bona. Item illud est bonum per quod pueri a malo
retrahuntur et inclinantur ad opera bona non solum bona simpliciter sed etiam sibi bona. Sed tristitia est huiusmodi.
Cum quod enim aliqui verberant pueros apparentibus nihil nisi bonum simpliciter et bonum puerorum inten-
dentibus. Item dicitur 2o ethicorum quod propter voluptates mala operamur et propter tristitias a bonis recedimus quod sic
intelligitur quia propter persequi voluptates mala operamur et propter fugere tristitias a bonis recedimus ergo
si est malum a bonis recedere malum est fugere tristitias et si malum est fugere eas bonum est

prosequi eas, sed nihil est bonum, sed nichil est bonum prosequi nisi bonum ergo tristitiae sunt bone. Item illud est bonum
quod oportet facere bonum virum prudentem, sed bonum virum oportet aliquando tristari scilicet condolendo et compaciendo a
micis et bonis viris infortunatis aut iniuriam pacientibus iniuste. // Item tristitiae et dolores aliquando contin
gunt beato ut dicitur primo huius, sed nullum potest ei malum contingere, tenet quia beatitudo est summum bo
num, et tale nullum compatitur malum sicut summum album nullum compatitur nigrum. tenet quia secundum Boetium
beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus et omnium bonorum congregatio nullum com
patitur secum malum. Et hoc expresse dicit Seneca in libro de divina prudentia. Nichil in quod
accidere bono viro mali potest quia non miscentur contraria. Item omnis tristitia est ens et omne
bonum dicitur equaliter enti primo huius igitur omnis tristitia est bona. // Item potest argui per ea que accep
ta fuerunt a Seneca libro primo questione xvi. Oppositum arguitur per Aristotelem dicentem. Sed tamen quod tristitia
malum confessum est et fugere malum confessum est et fugibile. // Quod autem quomodo sit verum videtur de
clarare dicens hoc quidem enim simpliciter malum hoc autem quod que impeditiva. // Ex quibus quidem
verbis ratio potest elici talis tristitia vel est de bono, et tunc est malum simpliciter vel est de malo, et tunc
est malum secundum quod inceptum impedit a perfectioribus operationibus. Unde dicitur primo huius quod infortunia
magna accidentia bono contristant et conturbant beatum. tristitie enim inferunt et impediunt multis opera
tionibus tale autem non est bonum. Item nihil preter naturam est bonum ut dicitur 7.o politicorum. Sed tristitia est
contra naturam dicente Aristotele 3.o huius quod tristitia stupefacit et corrumpit naturam habentis quia iniuriosa
tristitia autem malis illata videtur etiam esse mala cum sit punitiva malitie. Sicut enim opus boni
pro aliquo boni collatione debet premiari sic opus mali pro illatione alicuius mali debet puniri
Non enim est malo propter malitiam suorum operum retribuendum bonum ergo omnis tristitia est mala. Item
quamvis malum possit opponi malo sicut extremum extremo propter hoc quod bonum est in medio tamen bo
no non videtur opponi nisi malum. Sicut enim omne verum omni vero consonat et ita omne bonum
omni bono consonare videtur. Sed omnis delectatio si fuerit moderata et non superhabundans
erit bona sive in venereis sive in cibis aut potibus, quia aliter deus et natura non instituissent in eis
delectationem, et cum non solum delectationi superhabundanti opponitur tristitia verum et delectationi immo
derate cum inter delectationem et tristitiam sit formalis oppositio ergo omnis tristitia est mala. // Item nulla tris
titia est delectabilis sed omne bonum sive et fuerit honestum sive utile est delectabile ut apparet in secundo
libro in 5.a questione. // Pro solutione istius questionis vide questionem 8.am tertii libri ubi ponuntur tres conclusiones.
prima quod operatio que propter metum fit verbi gratia proicere merces in mari tempore tempestatis sic considerata
secundum eius simplicem rationem est dicenda voluntaria. 2.a quod illa operatio si consideretur in ordine ad concur
rentes circumstantias dicitur voluntaria // 3.a quod illa operatio tunc quando fit dicenda est voluntaria.
Et vide ibi declarationem istarum conclusionum. Et tunc tu potes in proposito ponere tres conclusiones predictis
proportionales. prima est quod nulla tristitia considerata secundum simplicem rationem tristitie est bona quia
illud non est dicendum bonum secundum eius simplicem rationem quod vir perfecte bonus magis vellet sibi abesse
quam adesse, talis enim recte iudicat circa singula, sed simpliciter omnis vir perfectus pro nolle esse
sine tristitia quam tristis esse. // 2.a conclusio est quod multe tristitie considerate in ordine ad circum
stantias concurrentes dicende sunt bone et hoc satis probant 2.o rationes que in principio questionis
fuerunt adducte // 3.a conclusio est quod ille tristitie tunc quando inferuntur dicende sunt bone et probatur conclusio istarum

ſicut pbat 3ª qº pdicte qonis 8ᵉ 3ᵘ libri. Alit pot ſolui qᵒ diſtinguẽdo triſticias multi.
quedaȝ eñ inferũt uiris bonis alie malis / alie neutris. Vbi gra pucris qⁱ nundũ habituati
ſunt in bonitate ul' malicia. Triſticie q inferunt bonis uiris ſut duplices quedaȝ eñ puc
niũt ex ſuis ꝓpriis opationib. nõ quas opãt bonꝰ ſȝ quas potuit opari anqᵃ eet bonus
ſicut ẽ penitere de peccatis et negligentiis ⁊ de amiſſione tpris. et tales triſticie lȝ
haũt ſbtractũ malum / tñ formalit' dicende ſunt bone qui firmãt hoiẽ ĩ uirtute et exci
tant ad ſemp meliꝰ opandũ ⁊ feruentiꝰ ad recupandũ tempꝰ amiſſũ. Alie ſũt triſt.ᵉ
que inferunt bonis uiris aut p iniuriã illatã ſibi uel amico aut p nature huãne fra
gilitatẽ / ſicut ſunt ſitis fames ⁊ egritudines corporales de quib utꝝ ſint dñe bone ul'
male dictũ ẽ omnõ ſicut dictũ fuit de egritudinib paupertatib iniuriis ⁊ huiꝰ modi in 4
11ª qone ſcdi libri. Triſticie aut̃ que malis inferũt ſunt multiplices. Alique eñ pcedunt
in eis ex habitu malicie. v' gra. ex inuidia orit' triſticia de bono alteriꝰ / ⁊ ex intẽpanª
orit' triſticia de carentia cibi ſup delicati. Ex timiditate orit' triſticia de terribili iminẽte
⁊ ulr de omĩ actu in quo uirtuoſus delectaret' pro quanto diſtat uel opponit' actui ad
quem uitiũ inclinaret uitioſus triſtat'. Et iſta triſticia ẽ ualde mala / qm ꝑ ipaȝ ⁊ a
bonis opibus recedimꝰ ⁊ ad opa uitioſa mutamur / ⁊ ſic ipã inficit aiaȝ ⁊ deprauat
iſta etiaȝ quia non ẽ moderata roñe immata ẽ augmentũ ſuſcipe ex quo hec nocumen
ta ſequunt' ipã corpꝰ exſiccat ⁊ ſic maciẽ ⁊ extenuitatem inducit et quia cor conſtringit
et ſpũs obtenebrat et ingroſſat ingeniũ hebetat aphenſionẽ impedit iudiciũ obſcurat
& memoriã obtundit. & omnõ ſup omiã corpꝰ & aiaȝ affligit et tormentat. Seiſtis
non obſtantibꝰ aliquis de iſta oñe dubitaret / qm illud uidet' bonũ in malis hoibus
qd' ẽ eis medicina malicie g'rc. Maior ẽ nota de ſe minor p̃. Nam intempanª fit p p
ſequtioẽ delectabiliũ in potu et cibo medicine aut̃ fiut p oñia ut dicit' 2º ethycorꝝ
gᵒ triſticia que fit p abſentiaȝ cibi ⁊ potꝰ delectabiliũ eſt medicina intẽpantie. Itez dt.
arꝰᵉˢ 2º ethycorꝝ intentio legiſlatoris ẽ facẽ ciues bonos et oſtendit modũ p que hᵒ
faciat liº 3º ethycorꝝ dicens qd' legiſlatores puniũt et cruciant opantes mala bona
aut̃ opantes honorant uelud hos quidẽ puocantes hos aut̃ phibentes. Sȝ itorqꝫb
penis et punitionib cruciari debet mali ut a malo phibeant' declarat Arᵉˢ. 10. ethycorꝝ
dicens. Oportet prauũ delectatioẽ appetentẽ triſticia puniri et oportet tales fieri triſticias
que maxime ꝯriant' amatis delectatoib. Ex hys gᵒ poſt ſic argui illd' ẽ bonũ ĩ malis
p qd' phibent' a malo. ſȝ intẽpatꝰ appetens delectatioẽs ciborꝝ ⁊ potuũ phibet' a malo
p triſticiã famis ⁊ ſitis ut appet ex dcis 10 rc. Itez illud ẽ bonũ malis p qd' reducũtur
ſunt ad mediũ uirtutis ſȝ intempatꝰ eñ inclinatꝰ ſit ad delectatoẽs ciborꝝ & potuũ
reduci poterit p ſubſtinẽ triſticiaȝ famis & ſitis ut appȝ 2º ethyᵒꝝ ubi dicit' intendere at̃
oportet ad que ipĩ facile mobiles ſumꝰ ⁊ in ꝯriũ nos ipos attrahere oportet / qd' tortuoſa
lignorꝝ dirigentes faciũt. Itez duorꝝ malorꝝ nunqꝰ malum ẽ eligendum tanqᵃ bonũ
illo caſũ quo neceſſe ẽ alterũ illorꝝ ſubſtinere / ſȝ neceẽ ẽ intempato ul' delectabilia circa
que ſolet actũ intempans exercere eſſe priua et ſic delectabit' intẽpate / ul' ea ee abſentia

et ſic triſtabit᷒ primuȝ aut̄ iſtoꝝ ē prius ſcđo ꝙ ſcđȝ ē bonū in tēpato · Item p aſſuetudinē ſub
ſtinēdi triſticiaȝ famis ⁊ ſitis gnāt᷒ temperan͡a ſicut p aſſuetudinē ſubſtinēdi triſticiā armoꝝ ⁊
uulneꝝ gnāt᷒ fortitudo · Nam ſicut dicit Seneca epl'a · Multū tibi ad lucilliū · vires nuq̄
dare certa certaȝ ſui fiduciā poſſunt niſi cū multe difficultates hinc et illinc apparuerīt · Qđ
declarat exemplis dicens · Nō pot̄ athleta magnos ſpūs ad certamē afferre qui nuq̄ ſigilla
tus eſt · Vide ſi vis auctoritateȝ et alias ꝯſilles in qoē 16ᵃ primi libri · ꝙ uidet᷒ qđ ſubſtinere tales
triſticias ſit valde bonū illis in quibꝫ nūduȝ ē uirtꝰ gn̄ata // Ad hec aut̄ oīa et ꝯſilia
đđȝ eſt diſtinguendo qm̄ aliud ē ſuſcipe uel ſubſtinere id qđ pot̄ inferre delectacioēȝ uł
triſticiaȝ aliud ē in illo delectari uel triſtari · Dicaȝ ꝙ qđ ſubſtinere ea in quibꝫ uitioſi rōcioē
uitij ꝯtriſtant᷒ ē bonū & gn̄atiuuȝ et ſaluatiuū uirtutis · Sȝ triſtari de hoc ē maluȝ
qm̄ illud nō eſt triſtabile ſimplicit᷒ ſȝ delectabile cum uirtuoſi delectant᷒ in illo · vbi grā · In
tempatꝰ triſtat᷒ de carentia ciboꝝ ſup delicatoꝝ ⁊ de nō ſup repletione uētris · huiuſ'ᷓt
carentia ⁊ nō repletio bone ſunt / et eas gratant᷒ ⁊ delectabilit᷒ acceptat tempatꝰ uirtuoſꝰ
Sȝ de tali carentia uel nō repletioē triſtari ē uitioſuȝ et oppoſituȝ uirtuti · đđȝ ꝙ ē ad pᵃᵐ
obiectioēȝ qđ medicina malicie ē triſticia · i · ſubſtinere id qđ ē uitioſo triſtabile · Sȝ in illo
triſtari nō ē medicina malicie ſȝ interiꝰ actꝰ difformis et inclinat ad exterioꝛē actum
malicie · Et qm̄ dicit᷒ ꝙ medicine fiut̄ p ꝯͣria ꝯcedo · Sȝ delectatoī de pn̄tia obiecti nō
ꝯtrariat᷒ triſticia de eius abſentia immo ꝯſonāt · Sicut in graui ꝯſonāt receſſus a ſurſum
et acceſſus ad deorſuȝ · Sȝ eiuſdeȝ obiecti abſentia ⁊ pn̄tia ꝯ̄riant᷒ · Ideo ſicut ſuſcipe pn̄tiaȝ de
lectabilis ē malū in tēpato ita ſubſtinere eiꝰ abſentiaȝ ē ſibi medicinale & bonū // Ad aᵐ
đđȝ ē eodē mō quod intēpanᵃ phibet᷒ a malo p ſubſtinere id qđ ē ſibi triſte ſȝ nō p triſtari
in illo · qm̄ formalit᷒ peccat in hoc qđ triſtat᷒ in illo · Cū ꝙ đr qđ oportet inferre triſticias
que maxīē ꝯtrariāt᷒ amatis delectationibꝫ · đđȝ ē ꝙ hoc debet intelligi nō q2 triſtari ſit
bonū illis · ſȝ quia ſubſtinere id ī quo triſtant᷒ ē eis bonū · Et hoc bn̄ notat arꝭᵗ · p hoc qđ
dicit triſticias que maxīē ꝯ̄riant᷒ amatis delectatoībꝫ · Quaſi dicat illđ expedit in quo eſt
contrarietas / ꝯ̄rietas aut̄ nō ē int᷒ delectatioēȝ de pn̄tia et triſticiaȝ de abſentia / ſȝ int᷒ preſen
tiam in qua delectat᷒ ⁊ abſentiaȝ in qua ꝯtriſtat᷒ ut dcīȝ fuit · Sȝ forte nō ē maluȝ addere huic
ſolutioī qđ licet triſtari de carentia cibi exceſſiui uel ſup delicati ſit ſimplicit᷒ maluȝ in tēpato
⁊ culpabile tn̄ illud pot̄ eē bonūᵐ pacidens in ꝯ̄triuȝ intēpatꝰ taleȝ triſticiaȝ aboꝛrens ⁊ papiens
eam inferri ſibi a ſup̄iori pp hoc qđ exceſſiue ſecutꝰ erat delectatioēs retrahit ſe ab huiꝰ mōi
delectatioībꝫ exceſſiuis ne iteꝝ taleȝ triſticiaȝ incurrat · Et ad huc ī iſto caū đđȝ ē ꝙ triſ
tari nō erat bonū in tēpato ſȝ bonū erat pp̄e ſe triſtari rōne delectatoīs inordinate pſequte
Et eodeȝ ſolutiones dari poſſunt ad oīes ſequētes obiectioēs quaꝝ applicatioēs ſufficit
relinquere ſtudioſis · Niſi forte quia rō una uidet᷒ ponere qđ neceſſe ſit in tēpato uł delectari
vitioſe in delicato cibo uł triſtari de eius abſentia qđ non ꝯcedo cū uoꝝ pp uolūtatis li
bertateȝ / lȝ difficilimū ſit intempato vtrāqꝫ euitare ad quā difficultatē ipē ſeipſȝ culpabi
liter obligauit // Nunc reuertoꝛ ad principiū unde diſceſſi et dico ꝙ alie triſtacie malis
inferunt᷒ que ſunt ſeq̄lle ad opa uitioſa in quibꝫ uitioſi delectant᷒ · vt ubi grā / ꝙ nimiaȝ repletioēȝ

ſtomaci p intēperantiā ſequat cruditas ſtomaci / dolor capitis ingenij ebetudo ſenſuū ī mūdi
cia / cōſūptio ſubſtantie tēporalis et ſic de alijs · Et iſte triſticie ſunt intētioſis mala penalia ualde
ſz non ſunt ut puto peccata culpabilia p quanto tales potentes ſentire iuſticiā dei ⁊ nature uīdictā
nolunt ob hec ſua refrenare turpia deſideria / qn̄ ſe penitus abſtinentes · ymo puto qd̄ ille triſticie ad bonū
ſunt in q̄ntum ſicut dixi prius homo percipiens tales triſticias puenire ex delectationibꝫ exceſſiuis pſequutis
& abhorrens eas cogit̄ ſi ad recte recurrat ab huius delectationibꝫ abſtinere · Alie uero triſticie
inferunt̄ malis a legiſlatoribꝫ que ſunt bone et illi mali fuerint ſanabiles quia ſunt medicine
ſue malicie · Si aut̄ non fuerint ſanabiles tunc ille triſticie ſaltem alijs in q̄ntum prohibent illos ab
inferendo malum alijs in q̄ntum tales triſticie uertunt̄ alijs in exemplum / et quia ſunt actus iuſticie
que ē uirtus magna / Alie triſticie inferunt̄ malis ſicut & bonis p aduerſam fortunā uel
p nature humane fragilitatē ut āmiſſio bonorum temporaliū egritudines corporales & tales
triſticie uidentur michi bone ſaltem malis in q̄ntum tales paſſi non poſſunt alijs iniuriari
forte etiā qꝛ ſunt bone illis in q̄ntum prohibent eos a peioribꝫ operationibꝫ quas operarent̄ ſi erent
diuites & potentes / Malus eni peior efficit̄ miniſtrantibꝫ ſibi bonis nature & fortune
dicente ariſtotele p° politicorum qd̄ ſeuiſſima eſt iniuſticia habens arma · Sz iterum uidet̄ michi qꝛ ille
triſticie ſunt ipſis male quia ſunt eis ma̅ malicie in q̄ntum impacienter ferunt illas triſticias &
aliter qꝛ deberent · Sicut eni uirtus oīa honeſtat comoda & incomoda ita malicia inficit &
condempnat Concedes g° cōclu̅ iſtam ſicut in precedenti qꝛ egritudo corporalis prauo uiro ſi comparet̄
ad operationem qm̄ circa eam prauus exercet ē ſibi mala qꝛ ē ma̅ operis uicioſi · Sz ſi comparet̄ ad
operationes quas ipē ſi eſſet ſanus · De triſticiis aut̄ que inferunt̄ neutris ut pueris ſi fuerit
ex diuerſitate fortune uel fragilitate nature · dicendū ē ut uidet̄ ſicut de hijs que inferūt̄ bonis
in q̄ntum tales ſepari debent fore boni uiri boni circa tales triſticias operant̄ bene moralit̄
illi aut̄ neqꝫ bene neqꝫ male · / Alique triſticie inferunt̄ eis a parentibꝫ que ſūt bone qꝛ prohibent
eos a malis ⁊ ad bona inducunt / De alijs aut̄ que in hoc propoſito occurrūt qd̄ ſit dicendū quo
etiā ſit ſoluendū · Ad rōes principales hinc inde adductas ſatis forteſan poterit ex dictis nunc
& in precedentibꝫ ſi quis cōſideret diligent̄ ⁊c̄ · Et ſic patet queſtio ·

Igeſimo primo queritur · Vtrū delectationes

Senſuales ſint meliores intellectualibꝫ · Arguit̄ qꝛ ſic quia illud ē iudicandū opus nature quod
euenit ſemp uel ut in pluribꝫ illud aut̄ preter naturā uel a caſu qd̄ euenit in paucioribꝫ · Sz ut in pluribꝫ
ē qꝛ homines appetūt ſenſuales delectationes & in paucioribꝫ intellectuales g° nature opus ē delec
tationes appetē ſenſuales & preter naturam uel caſuale ē appetere intellectuales g° cū na̅ non
erret & omē quod ē preter naturam ſit erroneū ſequit̄ qd̄ delectationes ſenſuales ſint magis
appetibiles quā intellectuales ⁊ p conſequens meliores · Item potentius uidet̄ eſſe melius eo qꝛ poten
tiſſimū ē optimū & quia principans naturalit̄ ſemp debet eē melius ſubiecto potentiori enī
ē principari g° potentius ē melius · Sz delectationes ſenſuales ſunt potentiores intellectualibꝫ
vnde dicit̄ ē 2° huius qd̄ delectatio in ueneriis facta ē intellectū ſpiſſe ſapientis · Et qui in delec
tationibꝫ venereorum nullus pot̄ intelligere / Item cū delectationes ſimpliciter ſint bone uidet̄
qd̄ maiores ſint meliores ſz ſenſuales ſunt maiores probatio quia magnitudo cāe ex effectu cognoſcit̄

ſi ſenſuales habent maiores effectus. tum quia conſideratorem & iudicium rationis extinguunt ſepe vel peruertunt
tum quia tranſmutant corpus ita quod quoſdam in extaſes et quoſdam aliquando in inſanias inducunt
tum quia oportet eas aliquando propter ſui vehementiam refrenare igitur etc. Oppoſitum vult ariſtoteles hic & in
xº libro. Quamuis alii videant ſimpliciter ad iſtam queſtionem, tamen videtur michi ad maiorem euidentiam non
malum eſſe diſtinguere. Dicam igitur cum cognitio intellectiua ſe extendit ad omne illud ad quod ſe ex
tendit ſenſitiua et alia plura quod duplex eſt delectatio intellectualis. vna circa idem obiectum
circa quod eſt ſenſualis. Alia vero circa ea ad que ſenſitiua cognitio non aſcendit. Dicam igitur de primis intel
lectualibus duas concluſiones. prima erit quod delectationes intellectuales ſtudioſorum hominum ſunt meliores
quam delectationes ſenſuales ipſorum. Et iſta concluſio probatur primo ex parte cognitionis quam delectatio conſequitur &
potentie que in cognitione delectatur, quia cognitio intellectiua eſt nobilior et melior cognitione ſenſi
tiua ceteris paribus, quia eſt perfectio nobilioris potentie. // 2º hoc apparet ex natura ipſius delectationis ſi
mul & cognitionis quam conſequitur & potentie delectantis quia delectatio ſimpliciter cum ſit bona
& triſtitia mala & bonum ſit tanto melius quanto eſt malo oppoſito inpermixtius oportet illas delec
tationes in genere delectationum bonorum ceteris paribus eſſe meliores que minus habent annexam vel
conſequentem ſibi triſtitiam. Sed delectatio intellectualis non habet ſecundum quod huiuſmodi triſtitiam an
nexam ex labore vel fatigatione propter hoc quod intellectus cum ſit potentia abſtracta non labo
rat nec fatigatur in intelligendo. Delectatio autem ſenſualis ex fatigatione habet neceſſario triſ
titiam annexam vel conſequentem ſaltem ſi continuetur diu propter hoc quod ſenſus in ſentiendo laborat & fatigatur
propter quod homo indiget requie tam per ſompnum quam per ludum ſicut dictum fuit in precedentibus. 3º hoc
apparet ex eo quod eſt principari vel ſubici. Nam in bonis ſemper principans eſt melius ſubiecto & regulans
regulato. Conſtat autem quod apud ſtudioſos intellectus & appetitus intellectuales habent dominium &
principatum ſuper ſenſum & appetitum ſenſitiuum propter quod ipſi ſecundum ſuas proprias delectationes regulant
delectationes ſenſus & appetitus eius igitur delectationes in bonis viris intellectuales ſunt
meliores ſenſualibus // 2ª ex oppoſito dicenda eſt quod in vitioſis delectationes intellectuales
ſunt multo multo peiores ſenſualibus & loquor de delectationibus vtrobique vitioſis, quia in
malis ſemper principans eſt nobilior & melior ſed intellectus & voluntas habent principatum ſuper ſen
ſum & appetitum ſenſitiuum igitur ſi omnes hee potentie ad malum inducuntur intellectus & volun
tas erunt peiores & culpabiliores quam ſenſus & appetitus ſenſitiuus & per conſequens eorum operationes
& delectationes erunt peiores quam ſenſuales. Sed reſpondetur quod in malis ordo peruertitur quia pars
ſenſualis dominatur intellectuali ideo ſequitur ex ratione predicta quod ſenſus eſt peior. Sed iſta reſponſio
non valet quia in potentibus vti ratione pars ſenſualis ſecundum veritatem nunquam dominatur intellectuali quoniam
noſtre operationes ſemper ſunt in poteſtate noſtre voluntatis. Semper enim ratio & voluntas poſſunt deter
minare ſenſum. Sed ſecundum ſimilitudinem dicimus ſenſum dominari in malis de facto dicuntur duci
iudicio ſenſus & inclinatione appetitus ſenſitiui. Sed hoc eſt parte intellectuali permittente et libere con
ſentiente verbi gratia ſicut ſi rex potens malos corrigere permitteret ſcienter propter aliquem ad eos af
fectum ipſos in iuſtificare. Item ille eſt peior quam eſt in principali culpa delicti quam ille qui nichil aut
modicum eſt in culpa ſed pars intellectualis eſt principalior in culpa probatio primo quod ſenſus in nullo vel
in modico eſt in culpa quia ſi auferatur vſus rationis vt in maniacis homo propter quaſcumque delectationes

sensus non erit puniendus sed solum punietur si habeat usum rationis. Ex eo quod potentia intellectualis permittit sic sensum operari, ergo potentia intellectualis est in culpa. Et si potentia intellectualis redditur culpabilis ex eo solo quod permittit sensum operari quod non erat operandum, tu potes videre quantum efficitur culpabilior si consensu in pravo opere delectetur. Et confirmatur ista ratio quia nulla potentia innata et naturaliter determinata ad aliquod opus nisi detenta sit a superiori virtute non est in culpa si operetur illud non detenta, verbi gratia: lapis cadens super hominem si interfecerit eum non est in culpa nec ob hoc punitur. Sed sensus est innatus et determinatus cum non sit potentia libera ad prosequendum delectabile presens si non fuerit a superiori virtute detentus, et ad tanto magis et impetuosius prosequendum quanto fuerit delectabilius. Ergo si sensus prosequatur quodcumque delectabile sibi presens ipse non est in culpa principali sed potentia intellectualis cui incumbebat sensum determinare detinere. Sicut si tu libere et scienter dimittis cadere lapidem super hominem culpa non erit lapidis sed tua. Item ille delectationes sunt peiores que sunt proprie vitiosis penitus depravatis quam ille que sunt communes vitiosis et incontinentibus, ymo etiam et continentibus. Ista maior patet ex eo quod continentia ponitur habitus laudabilis et quod incontinentia ponitur minus mala quam completa malitia. Sed delectationes male sensuales videntur communes omnibus predictis. delectationes autem intellectuales erronee cum sensualibus pravis delectationibus videntur esse proprie depravatis et in malitia obstinatis. ideo etc. Item ille delectationes sunt peiores que destruunt omnem impetum ad bonum quam ille que non. Sed delectationes intellectuales in operibus malis destruunt omnem impetum ad bonum vel maximam partem eius, quia sensus non habet corrigere intellectum; delectationes autem sensuales non sic destruunt impetum ad bonum quia intellectus est innatus corrigere sensum, ideo etc. Deinde dicendum est quod delectationes intellectuales circa ea ad que delectationes sensuales non ascendunt que appropriato nomine vocantur intellectuales sunt multo meliores quam delectationes sensuales, quod probatur primo ex parte obiectorum quia ipse vel saltem aliqua earum sunt circa obiecta meliora et excellentiora, verbi gratia circa deum et intelligentias. 2° probatur hoc ex parte potentie quia delectationes proprie potentie nobilioris et melioris sunt meliores delectationibus potentie inferioris et vilioris. Intellectus autem est potentia superior et excellentior sensu, ideo etc. 3° hoc probatur ex parte cognitionis et hoc dupliciter: primo prout delectamur in ipsa operatione que est cognitio; secundo prout delectamur in obiecto cognito. Primum illorum patet tripliciter. primo ex hoc quod cognitio intellectualis est melioris et altioris gradus. Secundo quia ipsa est intellectui magis cognita quam sensitiva sensui propter reflexibilitatem intellectus, et delectatio consurgit ex apprehensione rei delectabilis. 3° sicut dicebatur prius propter minorem connexionem cognitionis intellectualis cum tristitia et labore. Secundum autem predictorum ex hoc patet quia cognitio intellectiva est intimior obiecto quam sensitiva quia attingit ad substantiam obiecti. Sensitiva autem cognoscit rem solum in accidentibus. 4° deinde consequenter probatur ex parte habitus quoniam habitus optimus circa sensibilia videtur esse prudentia nisi ponas scientiam naturalem. Sed habitus optimus circa insensibilia est sapientia que est melior et prudentia et scientia naturali ut dictum fuit in 6° huius; ergo eius operatio est melior et per consequens delectabilior. 5° hoc probatur ex cognitione proprietatum delectationis intellectualis quoniam in bonis illud est melius quod est maius, purius et firmius. Sed delectationes intellectuales sunt huiusmodi. probatio: primo sunt maiores quia potentie capacioris et obiecti potentioris sunt in quantitate maiores magnitudine perfectionis propter obiecti et potentie excellentiam ut dictum fuit. sunt etiam maiores protensione

durationis et colorationis eo quod sensibiles habent fastidium et satietatem. Deinde dico quod sunt puriores
tum quia sunt in materiales potentie et circa obiectum ab omni materia et conditione ultimate separatum tum quia
non habent tristitiam contrariam aut admixtam modo quo dicetur in sequenti questione. Deinde dico quod sunt firmi
ores quia nec ex parte subiecti possunt infirmari vel corrumpi cum intellectus separatur ab aliis potentiis
sicut perpetuum a corruptibili. Neque ex contrario cum non habeant contrarium vel si aliquo modo habeant tamen minus habent
quam sensuales. Neque ex obiecto cum ipsum sit immutabile omnino. Unde dicit Aristoteles in 10o huius videtur enim philosophia
admirabiles delectationes habere firmitate et puritate. Et tu potes videre quod iste rationes et plures
earum probant sufficienter quod delectationes circa obiecta sensuum excedentia sunt meliores quam delectationes
etiam intellectuales circa obiecta sensibilia de quibus tamen probatum fuit quod sunt meliores quam sensua
les. Et quod est melius meliori est multo melius minus bono 10 Ethicorum. Istis tamen non obstantibus videtur
plurimis quod delectationes sensuales sunt meliores quam predicte intellectuales. Et huius Aristoteles evide
tissime assignat duas causas quarum prima est quod delectationes corporales habent tristitiam contrariam sibi quam
sensus maxime abhorret cuius tristitie delectatio est expulsiva medicina multa velocitate. Verbi gratia
tristitiam famis et sitis expellit cito delectatio que fit in comestione et potu. Ideo igitur tales de
lectationes videntur maxime eligibiles quia non solum appetuntur eo quod delectationes sed multo
magis quia expulsive sunt tristitiarum. Et ideo tu vides quod tunc appetit maximam delectationem in
potu et cibo quando homo valde famescit et sitit propter quod ut dicit Aristoteles aliqui preparant sibi sitim comedendo
salsa vel acuta ut in potu amplius delectentur. Cum hoc etiam unumquodque magis apparet cum iuxta se
fuerit iuxta contrarium. Iste autem delectationes sensuales iuxta tristitias sibi contrarias. Ideo magis appa
rent delectationes autem intellectuales non habent contrarium propter quod non apparent multis ita eligibiles.
Secunda causa quia plurimi speculativas scientias ignorantes non possunt uti delectationibus intellectua
libus sed gustant sensuales solum propter quod non est sibi ille apparent eis maxime et optime. Qui enim mel non
gustat non percipit mellis dulcedinem. Sed statim ex dictis apparet quod delectationes intellectuales
sunt valde meliores et perfectiores quoniam illud non est dicendum delectabile simpliciter et secundum veritatem quod
delectat infirmum ratione sue infirmitatis sed quod delectat sanum et in perfecto esse constitutum. Sed de
lectationes corporales delectant solum infirmam naturam scilicet patientem aliquem defectum puta famis
sitis vigilie vel laboris frigoris aut caloris vel huiusmodi. Unde esurientibus est delectabile comedere
satiatis autem triste. Delectationes intellectuales sunt nate non indigentis sed in perfecto esse consti
tute. Item delectationes corporales ex eo quod sunt solum medicinales habent superhabundantiam pravam
et inculpabilem indigentia enim restituta nocent nullum enim bonum simpliciter habet talem pravam superhabundantiam
Sed intellectuales delectationes tanto sunt meliores quanto magis habundant propter quod ille sunt simpliciter
bone delectationes et perfecte. Item oportet credere summam esse dei delectationem illa tamen non est nature
destitute et indigentis sed ad extremum constitute et perfecte. Igitur delectationes sunt meliores que sunt nature
perfecte quam indigentis et desiderabiliores si sit desiderabilius esse perfectum quam indigere. Ad primam igitur ratio
nem in contrarium dicendum est quod omnes appetunt delectationes intellectuales quia omnes naturaliter scire desiderant
sed non omnes possunt eas prosequi et gustare propter multiplicem nature fragilitatem quod si possent omnes aut
plurimi iudicarent eas esse meliores. Ad secundam potest dici quod apud illos qui de utrisque delectatio
nibus gaudere possunt delectationes sensuales non sunt potentiores. propter quod dicit inde morte Aristoteles quod

philoſophus purus et perfectus qui ſolus utraſque guſtare poteſt delectationes mortificavit omnia deſideria etc. Verum eſt
tamen quod delectationes ſenſuales non ſua poteſtate ſed per accidens impediunt delectationes intellectuales
videlicet in quantum alliciunt ſenſum ad ipſam ut non poſſit intellectui miniſtrare. Ad aliam dicendum fuit quod delec-
tationes intellectuales ſunt maiores ut iam ſtatim dictum eſt quia ſenſuales non propria virtute ſed per accidens ab-
ſorbent iudicium rationis. Si autem extaſes et inſanias inducunt hoc non eſt quia ſunt maiores quam intellec-
tuales ſed fiunt cum quodam motu corporis et ſpirituum qualem motum non exigunt intellectuales. Delec-
tationem autem fieri cum motu non arguit magnitudinem cum dei ſumma delectatio ſit cum omnimoda
immobilitate. Et ſic eſt finis queſtionis.

Igeſimo ſecundo queritur. Utrum delectationes.

Intellectuales habeant triſtitias ſibi contrarias. Arguitur quod ſic quia ſicut alii iudicium intellectus
ſequitur iudicium ſenſus ita poſſibile eſt quod delectatio intellectus ſequatur delectationem ſenſus ſed illo caſu delectatio
et triſtitia ita contrariantur apud intellectum ſicut contrariabantur apud ſenſum. Et confirmatur quia intemperatus de
habundantia venereorum delectatur non ſolum ſecundum ſenſum ſed etiam ſecundum intellectum aliter non differret ab in-
continente. De hac autem venereorum habundantia temperatus triſtaretur etiam apud intellectum et tamen hec
triſtitia illi delectationi eſſet contraria, ideo etc. Item non magis videtur quod delectatio intellectus habeat de-
lectationem ſibi contrariam quam quod habeat triſtitiam ſibi contrariam ſed ipſa poteſt habere delectationem ſibi contrariam ideo etc. Minor
probatur quia ab habitibus contrariis eliciuntur actus contrarii et actus contrarios videntur conſequi delectationes contrarie ſed habitus intel-
lectuales adhuc pure ſpeculativos contingit eſſe contrarios quia contingit opinari contradictoria et opiniones contradicto-
riorum contrariantur ut dicitur 2o metaphyſice. Item ex eodem principio arguitur ſic quicumque de uno actu delectatur ipſe
contriſtaretur de actu contrario ergo cum ſit dare actus intellectuales contrarios adhuc in pure ſpeculativis ut
dictum eſt ſequitur quod delectatio intellectualis poteſt habere triſtitiam contrariam. Item ſicut delectatio ſenſualis
de preſentia alicuius habet triſtitiam contrariam de eius abſentia, ita quilibet videtur experiri in ſpeculatione quod ipſe delectatur
in inventione ſolutionis alicuius difficultatis et contra triſtatur cum non poſſit eam invenire. Oppoſitum videtur
dicere philoſophus 2o huius ubi dicit quaſdam operationes et delectationes eſſe ſine concupiſcentia et triſtitia, puta
eius quod eſt ſpeculari natura non indigente. Dicit etiam quod ille delectationes que ſunt ſine triſtitia non
habent ſuperhabundantiam. Hee autem ut dicit ſunt que natura delectabilium et non ſecundum accidens tales autem
maxime videntur delectationes intellectuales ergo delectationes intellectuales non habent triſtitiam contrariam. Dicit
etiam Ariſtoteles in 10o libro quod ſine triſtitia ſunt mathematice delectationes. Dicit etiam quod delectationes non habent
contrarium illas autem mixtas que hee quidem immixte. Hee autem mixte et videtur illas vocare immixtas que habent contrari-
am contrarium quod miſcetur. Delectationes autem immixte videntur maxime eſſe delectationes intellectuales.
Item quod dicit Ariſtoteles in iſto 10o videtur enim philoſophia admirabiles delectationes habere puritate et firmitate.
Multi propter dictas auctoritates putant fuiſſe de intentione philoſophi quod delectationes ſenſuales habeant contra-
rium et non delectationes intellectuales quod tamen in dictis auctoritatibus philoſophus non intendit cum non ſolum
illa dicat de intellectualibus ſed et de quibuſdam ſenſualibus. Dicit enim in 10o huius Sine triſtitia enim
ſunt mathematice delectationes et earum que ſecundum ſenſum et per olfatum ſed et auditiones et viſiones
multe autem memorie et ſpes. Nec ſequitur ſi alique ſunt delectationes non mixte triſtitiis quod non
habeant triſtitias contrarias quoniam albedo perfecta habet nigredinem ſibi contrariam et tamen non eſt admixta ei nec
etiam omnia contraria ſunt invicem miſcibilia. Corruptibile enim et incorruptibile ut patet 10o metaphyſice ſunt

oĩa et tñ nõ miſcent᷒ · ſcire etiã q᷑ uicij nõ miſcetur uitio · Contraria etiã in medieta ſi aliq
ſint non miſcent᷒ · Ƿ qđ uidendũ ẽ quõ ſumit̃ ꝯrietas delectationis ad triſtiã · Scdõ uide
bitur quõ delectationes intellectuales uel etiã ſenſuales hãnt ꝯrium · Tertio uidebit᷒ ſiue
declãbit᷒ quid ꝑ auctes prius adductas aꝛ·cs intendit · Quantũ ad primũ dr̃ alit᷒ et alit᷒ a
diuerſis · Dant enĩ aliq qđ delectatio de pñtia alicuius obiecti ꝯtrariat᷒ triſtitie de abſentia
eiuſdẽ ꝫbi gra · delectatio intẽpati de pñtia ⁊ uſu ciboꝝ ꝯriat᷒ triſtitie de abſentia eoꝝ ·
Et hoc appet xº ethycoꝝ ubi dr̃ quod punitiões maloꝝ fieri debent ꝑ triſtitias q maxĩe
ꝯriantur amatis delectationibꝫ · Et eſt ibi intentio q᷑ auarꝰ q in cumulatiõe diuitiaꝝ
uel pecuniaꝝ delectat᷒ ꝑ ſubtractiõeꝫ pecunie puniat᷒ et ſupbꝰ ꝑ ſubiectiuaꝫ depſſionẽ ⁊ gu
loſus ꝑ ciboꝝ ſubtractionẽ et ſic de aliis g᷒ intentio aꝛ·is eſt q᷑ delectatio de cumulatione
pecuniaꝝ ꝯtrariat᷒ triſtitie de ſubtractione ipaꝝ · Nullꝰ enĩ pot̃ dicere qđ auarꝰ delectat᷒
in cumulatiõe puniat᷒ ꝑ triſtitiaꝫ et cumulatione quia nũquã in cumulatiõe triſtat᷒ // Itẽ
fames & ſitis ſunt quedã triſtitie de abſentia cibi & potꝰ et tñ ipi uident᷒ ꝯriari delec
tationibꝫ ex repletione · qđ ſic ꝓbat᷒ triſtitie ꝯriat᷒ delectatio que ẽ ipius corruptiua ſꝫ de
lectatio que ẽ ex repletione · ſ· ex ſũptione cibi ⁊ potꝰ ẽ corruptiua triſtitie que ĩ fame
uel ſiti ꝯſiſtunt · Silr̃ delectatio ex ſalute ciuium ẽ abiectiua triſtitie que erat ex eiꝰ pi
clitatione io ref. // Item delectatio ⁊ triſtitia ꝯpant᷒ ad appetitũ ſicut quies naturalis
& quies uiolenta ad naturã grauis aut leuis · Delectatio enĩ eſt q̃ſi quies naturalis
appetitꝰ in bono · triſtitia nõ ẽ q̃ſi quies uiolenta appetitꝰ in malo · Cuꝫ enĩ bonũ uolitũ
adepti ſumꝰ letamur ⁊ cũ in malo detinemur in uoluntate triſtamur · Sꝫ ꝯſtat ex
vº phyſicoꝝ qđ reſpectu eiuſdeꝫ quies naturalis ꝯriatur quieti uiolente que eſt in termi
no a quo que in termino ad quem igit᷒ triſtitia in malo ꝯriat᷒ delectatiõi in bono ·
Et ꝯfirmatur quia ꝯrietas delectationis ad triſtitiã uidet᷒ debere ſumi ex ꝯrietate
obiectoꝝ cuꝫ actꝰ diſtinguant᷒ ꝑ obiecta g᷒ triſtitia de malo debet ꝯriari delecta
tioni de bono oppoſito // Item ꝯrietas delectationis ad triſtitiã debet ſumi ſicut
ꝯrietas ſanitatis ad egritudinẽ quĩ ſanitas ẽ ex ꝓportione ꝯuenienti qualitatũ et egritu
do ẽ ex deffectu ꝯuenientie · Sꝫ ſanitas que ẽ ex ꝓportiõe qualitatũ ꝯriat᷒ egritudini
que ẽ ex deffectu ꝓportionis g᷒ delectatio que ẽ ex pñtia obiecti ꝯuenientis ꝯriat᷒ triſtie
q eſt ex eiꝰ carentia g᷒ ref. Aliis aũt uidet᷒ oppoſitũ eſſe ueꝝ · Non enĩ uidet᷒ eis qđ de
lectatio de aliquo ſit ꝯria triſtitie de ſuo ꝯrõ ſꝫ triſtitie de eodẽ · Vbi gra · uidet᷒ eis
qđ delectatio de pñtia cibi non ſit ꝯriã triſtitie de eiuſdeꝫ cibi abſentia ſꝫ de eiuſdeꝫ cibi
pñtia · Et hoc intunt᷒ probare ſic · Contraria nõ ſunt eiuſdeꝫ ſꝫ delectari de ſalute
ciuitatiſ & triſtari de eiuſdeꝫ deſtructione ſunt eiuſdeꝫ mouis · Delectãi aũt de eiꝰ
ſalute ſut̃ ꝯrioꝝ moꝝ & nõ pñt eideꝫ ſimul ineſſe io ref. Iteꝫ ꝯria nõ ꝯſequnt᷒ ſe ad
iuicẽ ſꝫ ꝯſequnt᷒ ſi quis gaudet de ꝓſpitate uicini qđ triſtent᷒ de ipius aduſitate
⁊ eꝰ · Vnde ſtudioſuꝫ ſicut uidemꝰ gaudere de ꝓſpitate uicini ul᷒ ꝓximi ſic eũ uidemꝰ
triſtari de eiꝰ aduerſitate ⁊ ſicut inuidꝰ triſtatur de ꝓſpitate ſic gaudet de eiꝰ aduer
ſitate io ref. Item actꝰ uitioſi ꝯriant᷒ ſꝫ gaudere de ꝓſpitate uicini ẽ actꝰ uirtutis ·

et dicta tristari est actus mali. Quod delectatio et tristitia de eodem contrariantur et non delectatio et tristitia
de contrariis. Item delectatio fit secundum convenientiam obiecti ad potentiam et tristitia secundum disconvenien-
tiam; modo convenientia seu similitudo ad album non contrariatur disconvenientie seu dissimilitudini ad nigrum,
ymo possunt simul inesse eidem et secundum idem. Cignus enim secundum albedinem est similis nivi et dissimilis
corvo. Quod delectatio appetitus de aliquo non contrariatur tristitie de eius contrario. Alii autem dicunt
quod proprie loquendo de contrarietate nulla delectatio contrariatur tristitie sed delectatio delectationi.
Nam contraria proprie accepta debent esse eiusdem generis et non diversorum ut apparet x° metaphysice.
Propter quod dulce in voce non contrariatur amaro in sapore. Nec ulterius aliqua vox alicui sapori propter
hoc quod vox et sapor sunt diversa genera sub se plures species continentia quibus adhuc sub
eodem superiori genere contineantur. Sed delectatio et tristitia sunt diversa genera. Delectatio enim sub se plu-
res et diversas species habet sicut expresse dicit Aristoteles x° huius, et pari ratione tristitia plures sub se
habet species tristitiarum. Quare proprie nulla delectatio contrariatur tristitie nec econverso. Item delectationes sequentes
actus contrarios sunt invicem contrarie ut delectatio studiosa et delectatio viciosa, verbi gratia delectatio
amici de proximi prosperitate contraria est delectationi inimici vel invidi de ipsius adversitate. Si
autem delectatio sit contraria delectationi sequitur quod ipsa non sit contraria tristitie quia uni est unum tantum contrarium
ut dicitur 10 metaphysice. Quare etc. Ideo ista videntur michi satis difficilia tamen forte poterit via dari ad
inquirendum veritatem ampliorem si distinguamus tria ad delectationem vel tristitiam principaliter
facientia. Primum est obiecti conditio quia secundum aliam obiecti conditionem vel naturam ipsum apparet conveniens
vel disconveniens. Apparens autem convenientia delectat et disconvenientia contristat saltem contrarium est
de per se licet per accidens scilicet ratione absentie fiat aliud econverso. Secundum est obiecti presentia vel absentia
presentia enim convenientis et absentia disconvenientis delectat, econverso autem contristat. Et forte quod
istud secundum possit reduci ad primum quia disconvenientis absentia iudicatur tanquam conveniens et conveni-
entis absentia tanquam disconveniens. Sed forte quia aliquis obiceret contra istud secundum dicens quod me-
moria et spes obiecti convenientis sunt aliquando delectabiles cum tamen obiectum tunc non sit quie-
tum neque presens. Ad hoc respondet Aristoteles primo rhetorice dicens quod omnibus talibus memorantes vel sperantes
quasi sentire putant id quod amant. Habent enim presentiam obiecti etsi non realiter tamen quodammodo secundum
fantasiam. Ex quo concludit Aristoteles ibidem quod cum aliquis fiat tristis de hoc quod amicus abest
vel etiam mortuus est tamen in ploratoribus et lamentationibus inest quedam delectatio, tristitia quidem enim
de non adesse, delectatio autem ex memorando et videndo aliqualiter illum qualia egit et
qualis erat. Tertium vero faciens ad delectationem vel tristitiam est cognitio dicte convenientie propter
sui obiecti vel disconvenientie et presentie vel absentie. Nam propter huius tertii defectum delectatio
non convenit lapidibus vel aliis cognitione carentibus. Ymo hoc tertium videtur ad delectationem et
tristitiam esse principalissimum in tantum quod obiectum delectat si non fuerit conveniens neque presens
dum tamen apprehensum fuit per modum convenientis et presentis verbi gratia. Malus in re simpliciter turpi et
nature hominis disconvenienti delectatur quia iudicat illam convenientiam. Aliqui etiam in sompniis ymma-
ginantes se comedere vel bibere delectantur quamvis non assit cibus neque potus. Ymo propter ipsius tertii
principalitatem dubium est utrum delectatio sit idem realiter quod huiusmodi iudicium vel apprehensio vel
sit alia res consequens tamen naturaliter ad ipsum de quo dubio postea inquiremus. Hiis autem visis etc.

ia quod ſi delectatio non ſit idem quod illud iudicium, tamen habet ipſum cum aliis duobus antecedentibus per ſubtractum uel obiectum. Paſſionum autem diſtinctio et contrarietas ſi non formaliter tamen extrinſecam denominationem et originaliter ſumunt ex diſtinctione ſubtractorum uel obiectorum. Et ideo contrarietas poteſt delectationibus et triſticiis attribui ex parte cuiuslibet trium predictorum. Si ergo contrarietas attendatur penes contradictiones obiectorum aliis duobus manentibus eiſdem, tunc delectatio de aliquo obiecto contrariatur triſticie de obiecto contrario, verbi gratia delectatio frigeſcentis que fit de calore eſt contraria eius triſticie que fit de frigore. Et delectatio principis de ſalute ciuitatis eſt contraria triſticie eiuſdem de ipſius deſtructione, quoniam ille paſſiones ſunt contrarie que ſucceſſiue poſſunt eidem ineſſe et non ſimul, ſed ſic eſt de delectatione et triſticia predictis. Conſtat autem quod frigeſcens et manens in eodem iudicio de conuenientia et diſconuenientia caloris et frigoris, ſcilicet in illo iudicio quod calor eſt ſibi conueniens et frigus diſconueniens, non ſimul delectari poteſt de calore preſente et triſtari de frigore preſente niſi ſecundum diuerſas partes, quia non poſſunt ei ſimul preſentari calor et frigus, ſed ſucceſſiue poteſt ſi calor poſt frigus ſibi preſentetur uel econuerſo. Iſto autem modo delectatio non contrariatur delectationi quia ſtante eodem iudicio predicto de conuenientia caloris et diſconuenientia frigoris impoſſibile eſt delectari de frigore. Et eſt ſciendum quod delectatio et triſticia dicto modo contrarie non contrariantur ad inuicem in genere morali, ſcilicet ſecundum rationem bonitatis moralis et triſticie malicie ſibi oppoſite, ſed potius conſequuntur ad inuicem tanquam eiuſdem moris. Eiuſdem enim moris eſt delectari de ſalute ciuitatis et triſtari de eius deſtructione, nam utrumque ſpectat ad bonitatem ciuis uel principis. Similiter eiuſdem eſt moris gaudere de proximi aduerſitate et triſtari de eius proſperitate, utrumque enim proprium eſt inuidie. // Si uero contrarietas accipiatur penes obiecti eiuſdem preſentiam et abſentiam manente etiam eodem iudicio de illius obiecti conuenientia uel diſconuenientia, tunc delectatio de preſentia contrariatur triſticie de abſentia et non delectatio delectationi, et erunt delectatio et triſticia contrarie eiuſdem moris ſicut dictum fuit de primo modo ſumendi contrarietatem, et totum illud declarari poteſt ſicut declaratum fuit de primo modo. Et poteſt capi exemplum de preſentia inimicorum ciuitatis et eorum abſentia. Et hoc totum eſt rationabile quia dictum fuit quod ille modus contrarietatis reducebatur ad priorem. Si autem contrarietas attendatur penes contrarietatem iudiciorum manentibus eiſdem aliis duobus, tunc etiam delectatio eſt contraria triſticie, quoniam ſicut prius arguebatur ille paſſiones ſunt contrarie que poſſunt eidem ineſſe ſucceſſiue et non ſimul, ſed circa eiuſdem obiecti preſentiam non poteſt ſimul delectari et triſtari niſi forte ſecundum illius obiecti diuerſas rationes, verbi gratia ſi obiectum illud ſecundum aliquid appareat conueniens et ſecundum aliud diſconueniens, et hoc apparet quia idem et ſecundum idem non poteſt ſimul ab eodem iudicari conueniens et diſconueniens. Tamen ſucceſſiue aliquis poſſet circa eiuſdem obiecti preſentiam propter contrarietatem iudiciorum delectari et triſtari, quia quamuis iudicantis diſpoſitione mutata poſſibile eſt quod iudicet idem nunc conueniens et poſt diſconueniens, verbi gratia frigeſcens iudicat calorem ſibi conuenire et cum fuerit ſupercalefactus iudicabit eum ſibi diſconuenire, propter quod delectatus in principio de calore triſtabitur in poſterum in poſterum de eodem. Et ita malus homo triſtatus prius de proſperitate proximi factus bonus delectabitur de eadem. Et apparet ſatis quod iſto modo delectatio non contrariatur delectationi neque triſticia triſticie. Similiter apparere poteſt quod in pertinentibus ad mores dicta contrarietas delectationis et triſticie non ſolum attenditur penes ſubſtantiam delectationis et triſticie uel et

penes eius causas per se sed etiam attenditur penes rationem moralis bonitatis et malitie. ubi gratia si delectatio de prosperitate proximi est bona moraliter oportet quod tristitia de eadem prosperitate sit mala et sic de aliis. Et hoc est rationabile quia veritas iudicii est causa et origo rectitudinis omnium aliorum actuum sequitur falsitas causa obliquitatis et malitie. // Sed ulterius intelligendum est quod aliquando delectationum et tristitiarum contrarietas non attenditur penes unum solum trium predictorum sed simul penes duo eorum vel omnia tria simul. Si attenditur penes duo ipsorum sic est duplex. Uno modo penes contrariam obiecti conditionem et penes presentiam et absentiam tertio scilicet iudicio manente eodem. et tunc delectatio non erit contraria tristitie quoniam iudicio eodem manente mutato utroque aliorum necesse est vel utrobique delectari vel utrobique tristari. ubi gratia si de presentia amici delectatur ipse etiam de absentia inimici delectatur. et si inimicus tristetur de presentia salutis respai proximi sui manifestum est quod ipse etiam tristabitur de absentia tempestatis vel perditionis. Sed isto modo delectatio delectationi contrariatur et tristitia tristitie. ubi gratia gaudens de presentia petri amici existentis gaudebit etiam de absentia eiusdem si frater fuerit inimicus non simul quia impossibile est eundem eidem esse simul presentem amicum et absentem inimicum quod tamen est possibile successive et ista contrarietas non est secundum mores sicut de se patet. // Et est notandum quod dicta contrarietas delectationibus ad delectatorem scilicet quod repugnat eas simul inesse eidem debet intelligi si due dicte contrarietates circa obiectum accipiantur circa idem suppositum in numero. sic enim impossibile est tibi simul esse amicum presentem et inimicum absentem. // Sed si dicte contrarietates accipiantur circa obiecta diversa in numero nulla erit delectationum ad invicem repugnantia immo poterunt simul inesse eidem. possibile est enim quod tu simul gaudeas de presentia petri amici et de absentia Johannis inimici. Et istud notabile tu debes applicare aliquibus dictorum omnium vel etiam dicendorum ubi tibi videbitur expedire. Esset enim nimis prolixum omnem scrupulositatem illius communis explicare. // Alio modo potest attendi contrarietas ex parte conditionum obiecti et iudiciorum similiter alio manente scilicet presentia vel absentia. ubi gratia bonus homo et inimicus qui de prosperitate vel adversitate vicini habent iudicia contraria comparantur ad ipsius proximi dictas prosperitatem et adversitatem utrobique secundum presentiam et absentiam. Et tunc apparebit sicut prius quod delectatio non contrariatur delectationi quoniam in quacumque presentia bonus delectatur inimicus in presentia eiusdem tristabitur et in quacumque absentia bonus delectabitur inimicus tristabitur in absentia eiusdem. Sed sic delectatio contraria erit delectationi et tristitia tristitie quoniam eidem simul non poterunt inesse delectatio et tristitia de presentia prosperitatis vicini et de presentia adversitatis et prosperitatis nisi forte secundum quid. tamen quia idem non potest similiter habere iudicia contraria quod tamen ad hoc exigeretur tamen successive totum est possibile quia idem potest esse nunc inimicus et post bonus et vicino potest nunc bona fortuna contingere et post mala. // Et satis apparet ex predictis quod in dicta contrarietate est etiam contrarietas moraliter secundum rationem bonitatis et malitie propter contrarietatem iudiciorum. Alio modo potest attendi contrarietas ex parte presentie et absentie et ex parte iudiciorum simul tertio manente eodem scilicet natura qualitate sive obiecto. ubi gratia quod bonus et inimicus comparentur ad presentiam et absentiam prosperitatis amici et erit dictum omnino sicut de modo immediate precedente dictum fuit. Alio modo potest attendi contrarietas delectationum et tristitiarum ex parte omnium trium prius dictorum simul et sic delectatio contrariabitur tristitie et secundum rem et moraliter secundum rationem bonitatis et malitie. ubi gratia si bonus homo delectatur in presentia prosperitatis vicini inimicus

tristabitur in absentia adversitatis. et hoc apparet satis considerantibus predicta. Istis autem consideratis
apparet quod rationes duarum opinionum prius narratarum perdunt vires suas. Ad primam rationem tertie opi
nionis dicendum est quod non omnia contraria etiam proprie dicta sunt in eodem genere sed illa que ad invicem habent
transmutationem sunt eiusdem generis et hoc dicit in x° metaphysice. Corruptibile enim et incorruptibile
sunt contraria ut ibi dicit Aristoteles et commentator et non sunt eiusdem generis. Et in predicamentis dicit
Aristoteles quod omnia contraria necessarium est vel in eodem genere esse vel in contrariis generibus, vel ipsa genera esse.
Et exemplificat ibidem clare de omnibus istis modis. Forte etiam potest dici quod delectatio et tristitia
circa obiecta contraria eiusdem generis existentia vel circa eiusdem obiecti presentiam et absentiam
magis sunt eiusdem generis naturalis quam delectationes circa obiecta disparata verbi gratia circa
venerea et circa honorem. Ad aliam concessum est quod sunt ample delectationes contrariam delectationi, sed non ob
stat quin ipsa cum hoc possit esse contraria tristitie. Quod vero dicit quod uni est tantum unum contrarium hoc debet
intelligi sumendo secundum idem illam contrarietatem sed secundum diversa ad ipsum concurrentia nichil prohibet
unum diversas contrarietates secundum quas idem secundum subiectum diversum tamen secundum rationem potest esse pluribus
contrarium. Nunc veniamus ad ostendendum secundum propositum videlicet quod tam delectationes sensua
les quam intellectuales habent contrarium propter quod sciendum est quod aliquando delectamur vel tristamur
de obiecto exteriori apprehenso per modum convenientis vel disconvenientis presentis vel absentis
et isto modo delectatio potest habere contrarium ex contrarietate obiectorum si obiectum delectans habeat
contrarium, et si dictum obiectum non habet contrarium tamen delectatio illa posset habere contrarium suppositum
ex illius obiecti presentia vel absentia vel ex contrarietate iudiciorum. Verbi gratia. Si calefactus delecta
retur in secundum sensum et secundum intellectum de frigido loco et secundum utrumque tristaretur tristitia
contraria de calido. Alio autem modo delectamur aliquando vel tristamur de actibus vel habitibus
nostris interioribus cognoscitivis vel appetitivis. Actus autem cognoscitivus est duplex. Unus
simplex apprehensivus in quo nulla contingit falsitas ut apparet 3° de anima. Talem autem actum
possumus apprehendere sub ratione convenientis quia in rei veritate conveniens est nobis sicut
perfectio conveniens est perfectibili propter quod de eo possumus delectari. Sed talem actum nunquam
quantum est de per se possumus apprehendere sub ratione disconvenientis licet per accidens hoc possit fieri
in quantum ipsum consequitur actus aliquis falsi iudicii et ulterius actus erronei appetitus vel in quantum
forte organum sensus leditur in tali actu propter excellentiam sensibilis vel in quantum ad talem actum
dolor consequitur propter disconvenientiam obiecti et sic de aliis multis modis. et ideo talis delectatio
nullum habet contrarium per se loquendo sumendo contrarietatem ex contrarietate iudiciorum quia sicut dictum
est semper illum actum quantum est de per se iudicaremus convenientem et nunquam disconvenientem. Item
talis actus nihil habet contrarium. Simplices enim apprehensiones contrariorum vel contradictoriorum non sunt
contrarie cum possint nobis inesse. immo cum cognitio unius oppositi sit ductiva in cognitionem
alterius. ideo delectatio de tali actu non habet etiam contrarium sumendo contrarietatem ex contrarietate
obiectorum. Tamen nihil ut puto prohibet illam delectationem habere tristitiam contrariam contrarietate
supposita secundum presentiam et absentiam. Sicut enim tu delectaris in videndo sic carentia visionis
esset tibi tristis valde. Verbi gratia multo plus tristatur in obscuro carcere reclusus quam in claro
non solum propter comestionem et alias necessitates sed etiam propter ipsum videre secundum se et sic apud intellectum

sicut tu delectaris cum veritatem alicuius conclusionis inveneris sic tristari potes de hoc quod alium deceptum
elencho sophistico non potes eam adipisci. Sic enim videtur michi quod beati de beata dei visione
intellectuali gaudent et dyaboli de tristicia contraria tristantur de carentia illius visionis. Alius autem
est actus cognoscitivus complexus et iudicativus de veritate vel falsitate complexionis qui iam potest habere
contrarium eo quod opiniones contradictoriorum sunt contraria ubi gratia iudicium quod deus diligendus est et iudicium
quod deus non est diligendus sunt iudicia contraria et simul in eodem stare non possunt. ex qua contrarietate de
lectationes de illis actibus possunt dici contrarie non solum secundum rem sed etiam in moralibus secundum rationem boni et
& malicie sicut de se patet. Et est contrarietas obiectorum. Delectamur enim de aliquo actu intelli
gendi quem reflexive comprehendimus illum actum ut obiectum per modum convenientis. Et videtur
michi quod ex contrarietate dictorum obiectorum in presenti casu delectatio non est contraria tristicie quia non mi
nus iudicium falsum apprehendit illud iudicium per modum veri et convenientis quam huius iudicium verum
impossibile enim est te simul iudicare deum esse odiendum et iudicare quod illud iudicium sit falsum utrumque
ergo suum iudicium apprehendit per modum veri et convenientis ideo uterque in suo iudicio delectatur. verum
est tamen quod post desinentiam falsi iudicii tu rediens ad verum iudicium posses iudicare te prius errasse
et de hoc penitere et tristari ideo per istum modum concedi possem in casu presenti delectationem esse contrariam tristicie
Sed hoc esset ex contrarietate iudiciorum reflexorum magis quam ex contrarietate iudiciorum obiectorum. Verum
est etiam quod circa talem actum cognoscendi scilicet iudicialem potest delectatio esse contraria tristicie sumendo con
trarietatem penes illius iudicii presentiam et absentiam nam prius dixi ante. Sicut tu delectaris cum
percipis te cognoscere veritatem alicuius conclusionis ita potes tristari de hoc quod percipis te non scire si ipsa
sit vera vel non. Quantum ad tertium propositum sciendum est quod duplex est delectatio quedam est nature
perfecte vel tamquam perfecte. Alia est nature tendentis ad perfectionem scilicet que tendit ad perfectionem et hoc
est quia natura perfecta potest apprehendere suam perfectionem per modum convenientis et sic in ea vel de ea delec
tari et tali delectationi nulla mixta est tristicia contraria quia nec apparet ibi aliquod disconveniens
nec apparet carentia perfectionis. Nam si aliquid tale appareret delectatio illa non esset nature tamquam
perfecte sed tamquam diminute. Natura autem tendens in perfectionem potest apprehendere illam carentiam sive illum
motum per modum convenientis tum quia per ipsum acquiritur tum quia per ipsum contraria dispositio removetur que
erat effectiva tristicie et sic potest in tali motu sive de tali motu delectari. Sed huic delectationi
quedam est admixta tristicia propter hoc quod impossibile est percipere motum nisi percipiendo carentiam alicuius
perfectionis ad quam tendit modo sicut percipiendo presentiam convenientis delectamur ita perci
piendo eius absentiam et defectum tristamur. His autem visis rationes et auctoritates ad utramque
partem adducte in principio questionis possunt concordari faciliter et exponi. Auctoritates enim que sunt ad
ducte 2o ad partem negativam arguunt non quod delectationes intellectuales non habent contrarium sed
quod delectationes perfecte nature non habent contrarium est de per se mixtam sibi tristiciam sive sint delecta
tiones sensuales sive intellectuales. Ideo quod aristoteles dicit de delectationibus mathematicis idem
ipse dicit de delectationibus que sunt in actu videndi vel audiendi sicut prius dictum fuit. possunt
etiam dicte auctoritates exponi quantum ad hoc quod consuetum fuit in actibus cognoscitivis et specialiter
in actu intelligendi substantias separatas non sic omnibus modis delectationes habere tristicias contrarias
sicut illas que sunt circa obiecta exteriora et sensibilia. Et sic patet questio etc.

Vigesimo tertio queritur utrum tristitia sit
magis fugienda quam delectatio appetenda. Arguitur quod sic quia sicut est in naturalibus ita
proportionabiliter debet esse in voluntariis sed in naturalibus actio contrarii facit ad velocitatem motus
Aqua enim calefacta citius congelatur ut dicitur primo methaurorum Cum ergo fuga tristitie sit ex contrarietate
mali circumstantis. Appetitus autem delectationis non sit ex aliqua contrarietate sequitur quod fuga tristitie debet
esse maior quam appetitus delectationis // Item fortis ex eo laudatur magis quam temperatus quia resistit
impetui fortiori sed ipse resistit fuge tristitie. temperatus autem resistit appetitui delectationis.
igitur etc. // Et confirmatur per hoc quod dicitur est 3o ethicorum. Difficilius est tristitia sustinere quam a de
lectabilibus abstinere ergo impetus ad fugiendum tristitiam est maior quam ad prosequendum delectationem
Item simpliciter loquendo tristitia est malum et delectatio bonum / sed magis est fugiendum malum quam
prosequendum bonum, probatio quia illud est magis faciendum per quod magis malum evitatur sed per fugere
malum evitatur malitia et prosequi bonum evitatur virtutis seu bonitatis carentia, et non est
dubium quin peius est omne malum quam non bonum. Aliter hec ratio confirmatur sic illud est magis
faciendum quo non facto status hominis manet peior. Sed si quis non fugit malitiam ipse est
malus. Si non non appetit bonitatem ipse non erit bonus et peius est esse malum quam non bonum
igitur etc. // 3o dicta ratio formatur sic fugere malitiam & non fugere malitiam opponuntur item appetere
bonitatem sive virtutem non appetere bonitatem opponuntur. Sed non fugere malitiam est peius
quam non prosequi vel appetere bonitatem. Et probatur consequentia per illam regulam topicam. Si oppositum in opposito
& propositum in proposito // Oppositum arguitur quia magis diligendus est amicus quam odiendus
inimicus. Delectatio autem amica est et tristitia inimica igitur etc. // Item fuga tristitie est a ma
lo repellente appetitus autem delectationis est a bono trahente / sed bonum videtur potentius malo
tum quia bonum est habitus et malum magis habet rationem privationis / tum quia malum non est integrum
bonum vero magis est integrum et quia non est dubium quin optimum sit pessimo potentius // Item finis
est principalissimus in movendo appetitum. sed delectatio movet per modum finis neque enim carentia
tristitie cum non sit standum in casu ultra ad delectationem procedendum // Item sicut dictum fuit
tristitia simpliciter est malum et delectatio bonum sed magis est prosequendum bonum quam fugiendum malum.
probatio. primo auctoritate aristotelis 2o huius dicentis quod virtutis magis est bene operari quam turpia non operari
2o quia illud est magis faciendum quo facto status est melior sed bono sive prosequuto status est melior
quam remoto malo, quia melius est esse bonum quam non malum // 3o quia melius est cuius finis proprius est
melior / sed appetere bonum habet finem proprium meliorem quam fugere malum quia sicut dixi melius est esse
bonum quam non malum // Deinde arguitur quod neutrum sit melius altero, quia idem motus non videtur
melior se ipso / sed fuga tristitie & appetitus delectationis videtur esse idem motus sicut recessus a ni
gro et accessus ad album / Idem enim est motus de termino a quo et ad terminum ad quem // Item quod
nullum est bonum neutrum est melius. sed nullum predictorum est bonum quia dicitur in 2o huius quod propter appetere delec
tationes mala operamur et propter fugere tristitias a bonis recedimus. Et si ita esset quereretur
tunc utrum delectationes sint magis fugiende quam tristitie sustinende. Et arguitur quod sic quia
propter fugere delectationes evitatur intemperantia et propter sustinere tristitias evitatur peccatum timidi
tatis vel mollitiei. Sed intemperantia est vituperabilior timiditate vel mollitie et illud est melius propter

quod vituperabilius erit ergo etc. Contra quia virtus magis est circa difficilia ut dicitur 2° ethicorum difficilius
autem est tristia sustinere quam a delectabilibus abstinere. et quia sustinere tristicias et terribilia ducunt
ad fortitudinem fugere autem delectationes ducunt ad temperantiam et fortitudo videtur esse virtus laudabi-
lior quam temperantia ergo sustinere tristicias ducit ad melius id est melius. Videtur michi quod satis
sit difficile distinguere istam questionem tamen dicamus quod dicta comparatio potest uno modo attendi penes delecta-
tiones delectationes et tristicias sibi invicem contrarias // Secundo modo penes delectationes et tristicias
ad invicem consequentes. Tertio modo penes delectationes et tristicias solum disparatas // Si ergo fiat
comparatio inter disparatas verbi gratia inter delectationes intellectuales et tristicias sensuales sive corpo-
rales videtur michi quod aliquae delectationes sunt magis appetende quam quecumque tristicie fugiende
et hec sit prima conclusio que sic probatur Sicut se habet appetere delectabile ad fugere triste ita se habet
appetere delectationem ad fugere tristiciam. Sed magis est appetendum aliquod delectabile intellec-
tuale quam fugere quodcumque triste corporale quoniam mors est ad extremum tristibus tristicia corporali
secundum aristotelem et tamen aliquando sustinendum est mortem per actum virtutis exercendum sicut probatum fuit
in 3° huius 8a questione etc. // Similiter etiam videtur michi quod tristicie intellectuales aliquae sunt magis
removende quam quecumque delectationes corporales prosequende et hec sit 2a conclusio que probatur sic
quia sicut dictum est virtuosus perfectus in virtute fortitudinis ad repellendum inimicos patrie
tristiciam sibi inferentes intellectualem non solum omnem delectationem corporalem postpo-
neret sed etiam ipse mortis tristicie se offerret Sed ista conclusio sic sana ponenda est quod tristicie intel-
lectuales removende sunt per repulsionem inferentis tristiciam et non sic quod ipso manente non
sit tristandum verbi gratia. Fortis ad expulsionem inimicorum exponeret se morti / sed manenti-
bus eis tamquam impossibilibus expelli et continue affligentibus populum fortis non cessaret a tristicia
sua sed solum moderaret eam ratione / Si autem fiat comparatio penes delectationes et tristicias
contrarias quas primo ego voco illas que circa idem obiectum fierent. Verbi gratia penes delectatio-
nem de salute navis et tristiciam de salute eiusdem vel penes delectationem et tristiciam de
eius subversione tunc vel obiectum erit secundum veritatem delectabile et sic delectatio erit appeten-
da et tristicia fugienda Et erit questio quid illorum magis vel obiectum erit secundum veritatem
tristabile et tunc erit tristicia sustinenda et delectatio abicienda. Et queritur quid eorum ma-
gis // Si ergo obiectum fuerit secundum rei veritatem delectabile verbi gratia bonum proximi vel salus ci-
vitatis videtur michi quod delectatio magis erit appetenda quam tristicia fugienda et ista est
3a conclusio que ex hoc probatur quod semper appetitus primo respicit finem et ab eo maxime determinatur
in tantum quod non nisi gratia finis statim determinat ad alia Sed delectatio vel delectabile habet
se ad appetitum per modum finis tristicia autem vel tristabile numquam ideo etc. // Item proportiona-
biliter tenendum est de appetitu animali sicut est de appetitu naturali sed agens intendens calorem
magis et per prius intendit calorem inducere quam frigus destruere primo simpliciter non esse non est bonum
sequitur quod agens calorem intendit per se calorem et quod non intendit frigus destruere nisi per accidens
scilicet in quantum repugnat calori intento per se et primo consequenter delectabile et solum per accidens sive ex conse-
quenti removere triste. // Nec obstat quod est idem motus de termino a quo ad terminum ad quem
primo quia licet sit idem subiecto tamen non est idem ratione. Secundo quia et si essent idem re et ratione intentio

tn̄ non opꝫ qđ sit vniformit᷑ eadem intentio agentis circa terminuꝫ a quo et terminū ad quem
vno si non eēt tīnus a quo tamē termino ad quē intenderet᷑. Si aut̄ terminꝰ ad quē nō inten
deretur nūqᷓ termino a quo subiceret᷑ uel intenderetur. Qđ ex hoc patet qꝛ multa pducūt᷑ aba
gentibꝫ in esse absqꝫ abiectione ōuj. Nichil aut̄ ab aliqᵒ agente corrūpit᷑ nisi forte ꝑ subtractio
nem actionis aut agentis absqꝫ alteriꝰ pductione dico nālit᷑. Lꝫ gᷓ nō sit processus melior siue
motus melior hinc qᷓ abhinc quia ē idem, tn̄ vō bonitatis magis attribuit᷑ motui ex eo
qꝛ ē hinc qᷓ ex hec qꝛ ē ab hinc. Si aut̄ obiectuꝫ fuerit tristabile scꝫ veniditate. Xᵘ̄ bi
grā. dapnū ꝓximi uel destructio ciuitatis. tūc ego puto qꝛ magis ē substinēduꝫ tristiciā
qᷓ delectationē abiciendūꝫ, et hec sit cᵃ. 9ᵒ. quia qđ ē uirtuoso ꝓpriuꝫ ē meliꝰ eo qꝛ ē aliys coē
dico int᷑ huāna sicut int᷑ entia qđ ē ꝓpriū deo ē meliꝰ omī eo in quo alia coīcant. Et ꝓpt᷑ logice
cauillātes ego sic intelligo illud qđ deo uel uirtuoso magis attribuit᷑ rō bonitatis scđꝫ pdica
ta sibi ꝓpria qᷓ scꝫ ea que sunt coīa sibi & aliys. Sꝫ uirtuoso ꝓpriuꝫ ē tristari de dapno ꝓximi et
uliter de omī qꝛ ē tristabile simplicit᷑ aliys aut̄ coē ē deliys nō delectari. Xᵘ̄ bi grā pueris
uel aliys qui neqꝫ boni neqꝫ mali existentes nō curarent de bono ꝓximi aut de malo. Et
ē sciendūꝫ qꝛ hys duabꝫ ōnibꝫ immediate pcedentibꝫ sunt alie correspondentes pⁱma corres
pondebit penultime et scđā ultime. pⁱma gᷓ sit ista qꝛ circa obiectuꝫ simplicit᷑ delectabile
peiꝰ ē tristari siue tristiciā substinere qᷓ non delectari siue delectationē abicere quia
tristari eēt ꝓpriū uicioso iō pessimū. non delectari aut̄ eēt coē ei qui nec eēt uirtuosus
nec vitiosus, iō neqꝫ bonū neqꝫ malū uel saltem minꝰ malū. 2ᵃ uō istarꝫ ōnū
ē qꝛ circa obiectuꝫ simplicit᷑ tristabile peiꝰ ē delectanduꝫ quā nō tristanduꝫ, et ista 9ᵒ
mō consili pbanda ē. Et iste due ōnes etiā pbande sunt ꝑ illaꝫ regulā scđi topicorꝫ. Si
oppositūꝫ in opposito et ꝓpositūꝫ in ꝓposito que ut apparet ibidem tenet in tīnis contra
dictoriis contrario non ī ipo. Si uō fiat cōparatio penes delectationes et tristicias consequē
tes quas ꝓut᷑ ego uoco illas que fiūt circa obiecta cōiā ul᷑ opposita consequunt᷑ eiꝫ ad tīnos scđm
moralem maliciā ul᷑ bonitatem tūc ē questio vtrū magis sit delectanduꝫ in obiecto delecta
bili qᷓ tristanduꝫ in contrario tristabili de quo ego puto qꝛ sit magis delectanduꝫ in delectabi
li quā tristanduꝫ in tristabili qđ pbari pōt sicut 3ᵃ. cᵃ. pbabat᷑. Sꝫ statiꝫ obiciet᷑ contra istaꝫ
ōneꝫ quia uidet᷑ eē contra coēꝫ natūꝫ omīꝫ aīaliuꝫ. plus eīꝫ tristarent᷑ omēs desup excedenti
fame qᷓ de quacūqꝫ corporali repletione delectarent᷑ plus et hō tristat᷑ de intensa egri
tudine qᷓ delectet᷑ de omī sanitate plus etiā tristarem᷑ de atroci corporis uulneratione
qᷓ gauderemꝰ de omī corporis integritate. Ad hec aut̄ dicā dōm ē qđ esse et uiuere est
nature summe delectabile .s. magis quā qđcūqꝫ aliud sit tristabile qꝛ ex hoc patet qꝛ nullꝰ
hō sane mentis uel etiā nulluꝫ aīal tantā passūꝫ ē tristiciā qn abhorreret magis moī
quā illam tristiciam substinere et nos uidemꝰ qđ una maximarꝫ tristiciarꝫ ē dolor.
mulieris parturientis quaꝫ tn̄ lꝫ experta nō tantūꝫ abhorret quantūꝫ cupit delectationē
in venereis ꝓpt᷑ qđ nō abstinet ab actu venereo. pōt gᷓ dici qꝛ quia omnes sensus et
tota uita radicant᷑ in ꝓportione determinata qualitatuꝫ intelligibiliū et qꝛ iterū intel
lectiua cognitio dependet ex sensitiua, iō dolor siue tristicia tactꝰ cum fuerit excellens.

q̃uis p̃mo & directe non opponat̃ nisi delectationi tactus tñ ex ꝯsequenti opponit̃ omni delecta
tioni cuiuslibet sensus & etiã intellectus et ulter delectationi que ẽ in eẽ ꝛ uiuere ꝛ ĩ quo
cuiqꝫ ope uite io magis abhorret nãliter quã sola delectatio tactus appetat. nõ tñ inq̃ptuꝫ
soli delectationi tactus opponit̃. vñ si eet̃ diuisa tristicia illa ĩ tot ptes quot delectatioĩbus
opponit̃ quelibꝫ ps nõ magis abhorret̃ q̃ delectatio sibi opposita appeteret̃ ſꝫ minus vñ
uidemus aliquos sibi pcurare famẽ ꝛ sitim ut delectent̃ in cibo ꝛ potu ſꝫ nõ pcurant hoc
ad extremuꝫ quia aufferent delectatioẽꝫ maxĩe desideratã q̃ est de essendo ꝛ uiuendo
Distinctioneꝫ aut̃ in detiminatioẽ istius questionis scrupulosi[oꝛ] studiosis relinquo. Ad
primã ḡo roẽꝫ dicẽ ẽ q̃ actõ q̃uis repellens ꝛ actio ꝯuinctis alliacis reddut̃ bene
motum ueloctiorẽ q̃ uniũ istoꝝ soluꝫ. Sꝫ ꝑ hoc non oportet q̃ q̃uiũ ꝑ se acceptũ red
dat motuꝫ uelociorẽ quã ꝯuinctis ꝑ se acceptuꝫ. Ad sc̃dãꝫ pot̃ ꝯcedi q̃ tristi[a] uehe
mens tactus ẽ uehementioris impetus q̃ aliqua delectatio ptialis tactus nisi illa delecta
tio sit de esse uel de uiuere vl' nisi includat eẽ uirtualit̃ cuiusmõi non sunt delectatioẽs
circa quas ẽ intẽpatus a quibus ẽ ꝑnalis abstinere q̃ tristicia substinere que aliquũ fortis sub
stinet ꝑ uirtuteꝫ fortitudinis. Cã aut̃ quare talis ẽ uehementissimi impetus ꝛ ualde fugi
enda dcã fuit quia .s. uirtualit̃ opponit̃ omĩ delectationi. Ad aliã dicẽꝫ ẽ q̃ magis est
ꝓsequẽdum bonuꝫ q̃ euitanduꝫ maluꝫ. Et qñ dicit̃ illud ẽ melius ꝑ qd' magis malũ eui
tat̃. illud possꝫ ꝯcedi ꝛ tunc diceret̃ q̃ malicia euitat̃ non soluꝫ ꝑ fugã mali ſꝫ etiã ꝑ ꝓ
secutioẽꝫ boni claudit in se uirtualit̃ fugãꝫ mali ꝛ aliqd addit ultra qd' melius ẽ. Vel
pot̃ dici qd' fuga mali sc̃dꝫ eius pãsãꝫ roẽm hẽt ꝑ termino a quo maliciã positiue ꝛ ꝑ ter
mino ad quẽ priuatioẽꝫ malicie ꝓsequtio aut̃ boni habꝫ ꝑ termino a quo p̃uatioẽꝫ boni
tatis ꝛ ꝑ termino ad quẽ ipãꝫ bonitateꝫ positiue. Ideo ꝯcedi possꝫ q̃ fuga mali ẽ melior q̃
ꝓsequtio boni in ordine ad terminos a quibus sunt. Sꝫ in ordine ad terminos ad quos
tendunt quã q̃ ex oppositis ꝓsequtio boni est melior. Et quia motus & inclinatioẽs magis
specificantur ex terminis ad quos tendunt q̃ ex oppositis. Ideo simplicit̃ ꝯcedi debꝫ quod
ꝓsequtio boni ẽ melior et eodem modo procedit alia ꝯfirmatio. Ad aliã concedenduꝫ
est quod peius sit non fugere maliciã quã non ꝓsequi bonitatem. ſꝫ non sequit̃ ḡ melius
est fugere maliciam quã ꝓsequi bonitatẽ. ſꝫ sequit̃ cõuerso quia sicut declaratuꝫ est .2° to
picoꝝ argumentuꝫ in terminis ꝯtradictoriis debet fieri ꝑ ꝯsequẽtiã ꝯũrio nõ sc̃dꝫ ꝯsequẽ
tiam in ipõ. Ad aliãꝫ rationẽ que arguebat qd' neutꝝ sit melius reliquo quia ẽ ideꝫ
motus responsum fuit in questione. Qñ etiã arguit̃ de hiis que sc̃dꝫ ueritateꝫ nõ sũt
delectabilia nec ꝓsequẽda ſꝫ fugienda q̃ delectationes sint magis fugiende quã tristic[ie]
substinẽde pot̃ dici sicut etiã de una alia roẽ dictuꝫ fuit q̃ rõ bene forte pcedit ꝯpãdo
motuꝫ fuge ꝛ motum ꝓsequtiõis ad terminos a quibus sunt pãse ſꝫ non ꝯpando eos ad
terminos ad quos tendũt ꝑ uno sic bene arguit ratio ad oppositũꝫ adducta. Et sic ẽ fi
nis questionis.

Igesimo quarto queritur vtrũ delectatio.

Sit [...] motus Arguit̃ q̃ sic ꝑ diffinitionẽ ipius datãꝫ p̃mo rethoꝛ[icoꝛum] que talis ẽ. Delecta[tio]

e motꝰ qdam aīe et conſtitutio ſimul tota et ſenſibilis in exiſtentem naturam · Item in 10· huiꝰ
dicit arꝰ qđ delectatum fuiſſe ꝯtingit velocit' vel tarde velocitatis aūt et tarditas ſunt
ꝓprietates motꝰ · · Item delectatio eſt paſſio quedam ſed actio et paſſio vident' ee quidā
motꝰ ſcđm arꝰ 3º phyſicoꝝ Item ſi delectatio fiat diuiſibiliter et temporalit' ipā e motꝰ
ſꝫ ſic e g̊· ꝛc· Maior patet quia tūc ſibi ꝯueniret deſcriptio motꝰ· ſ· quia ipā eēt actꝰ im
pfectus ſive actꝰ entis in potentia · hec etiā patet quia deſtructa eēt rō ꝓp quā arꝰ
negat eam eſſe motum Et hec enī dicit eam non eſſe motū quia fit in inſtāti tota
ſimul · Minor ꝓbatur / quia cū qua forma aliqua acquirit' tēporalit' non videt' ee niſi
quia ipſa e diuiſibilis recipiens intenſionē et remiſſionē et quia hēt ꝯtrariū vtꝛꝗ; aūt
hoꝝ ꝯvenit delectatiom 10 ꝛc· / Item arꝰ ꝯcedit 10· huiꝰ delectatioēꝫ eſſe ſicut vi
ſionem ſꝫ viſio e motꝰ probatio quia viſus movet' a viſibili et omnō ſenſus a ſenſibili
ut patet 2º de aiā ſꝫ nō alio motu viſus videtur moveri a viſibili' viſione 10 ꝛc· // Op
poſitum dicit arꝰ in 10· huiꝰ expreſſe / et ſatis in 7º // Notandū e ſicut dictū fuit i ꝗoīb;
precedentibꝫ quod delectatio & triſticia requirūt ꝯvenientiā vel diſꝯvenientiam obiecti
et eius pñtiam vel abſentiaꝫ ⁊ tātō hoꝝ noticiā · Et certū e qđ delectatio nō eſt
idem realit' qđ obiecti ꝯvenientia vel diſꝯvenientia nec eidem realit' qđ eius pñtia
vel abſentia ſꝫ e idem quod noticia ipoꝝ vl' ꝯſequit' eam inſepabilit' quid aūt iſtoꝝ ſit
veꝝ dicetur poſt / 2º notandum e qđ motꝰ ſiꝑe capiat' eſt actꝰ entis in potentia ſcđꝫ
ꝗ in potentia · vel e actꝰ imꝑfectus cū tendentia ad ulteriorē ꝑfectoēꝫ ꝓp qđ ncēe e mo
tum ſive formam ſcđꝫ quā aliqd dr̄ motū eſſe ꝑtibilē et fieri non totum ſimul ſꝫ tēpora
liter ꝑ ptem poſt partē ꝯtinue· et hoc totum ſupponēdum e ex libro phyſicoꝝ · Alio mō acci
pitur motꝰ cōiter ut ſe extendit ad tranſmutationē indiuiſibilem ſive inſtantaneā
Tercio mō accipit' adhuc cōiꝰ put ſe extendit ad formā iam factā ſꝫ in ſuo ꝯſeruari
dependentē ꝯtinue ab agente ſuo · Adhuc 4º mō accipit' motꝰ impꝛie ſꝫ p inclina
tione ad aliqd faciendū vel recipiēdū et ſic omīs appetitꝰ ꝯcupiſcentie vel deſideriū pt
dici motꝰ · Sic eī dicit ꝯmētator p'mo phyſicoꝝ ꝗ appetitꝰ matiē pme e illud qđ ipā hēt
de motu ad formam · Et forte qđ motus adhuc dr̄ aliis moīs de quibꝫ nō curamꝰ
ad preſens // Dicū g̊ ꝗ querē· vtꝛ delectatio ſit motꝰ ꝗrto mō nihil aliud e quā
querere vtꝛū ipā ſit idem qđ ꝯcupiſcentia vel deſideriū de quo poſtea inqret' // De
tercio aūt modo capiendi motū ſatis manifeſtū e qđ arꝰ delectationē ꝯcederet
eē motū ꝗꝛ dependet ꝯtinue ab obiecto delectabili ſaltē ut aꝑhenſa · Sic etiā viſio
nem & omēꝫ nrām cognitioēꝫ diceremꝰ eē motū // De ſcđo aūt mō ꝑ quāto diſti
guit' a p'mo dicet' in alia qōe · Sꝫ de p'mo mō capiēdi motū erit nūc inquirendum
Ad cuiꝰ evidentiaꝫ p'mo videndū e vtꝛ delectatio ſit diuiſibilis · 2º vtꝛ fiat tota
ſimul vel ꝯtinue ꝑ ꝑs poſt partem · 3º videndū e pncipale queſitū // De p'mo breuit' ꝯce
dendum e quia delectatioēs ſenſuales ſunt quantitatiue diuiſibiles ad diuiſionem
ſui ſubiecti ꝓp qđ ſubiectiue ſunt in potentia aīe corporea ⁊ extenſa // Delectationes
autē intellectuales non ſunt diuiſibiles ꝓp hoc quod intellcꝰ et volūtas ſūt potentie

ſepate a mag

separate a magnitudine sic quod non sunt extense extensione magnitudinis. Item puto quod utraque sint divisibiles in partes graduales secundum formam intensibilem et remissibilem dictas dividi si fuerit intensior et remittatur. Omnes enim experimur nos aliquando magis aliquando minus delectari circa aliquod obiectum vel in aliquo opere. Primo sepe videmus aliqua delectare nos in principio satis intense que postmodum vertuntur in tedium et displicentiam et hoc manifeste concedit Aristoteles. De secundo proposito potest dici sicut diceremus de lumine. Lumen enim et delectatio intendi potest et remitti. Cum corpore lucido approximato corpori illuminabili lumen statim fit ita intensum quantum exigit natura lucis et natura dyaphaneitatis illorum corporum ita quod per moram temporalem corporis lucidi supra corpus dyaphanum lumen non fit intensius quam esset primo. Sic enim dicimus lumen fieri totum simul non unam partem gradualem post aliam et hoc vocamus aliquid fieri in instanti. Tamen lumen in corpore dyaphano potest temporaliter et continue intendi propter hoc quod corpus lucidum intrinsece alteratum continue efficitur lucidius vel propter hoc quod corpus dyaphanum alteratum secundum eius dyaphaneitatem fit continue purius vel dyaphanius vel etiam propter hoc quod corpus lucidum continue fit corpori illuminabili propinquius. Sic ergo debemus dicere quod obiecto convenienti presentato et iudicato de eius convenientia et presentia statim sequitur delectatio ita intensa quantum exigit obiectum et iudicium et conditio appetitus. Ita quod per istorum moram temporalem delectatio non intenditur. Et hoc apparet per experientiam. Unde videmus aliquem eque intense vel intensius delectari cum incipit accipere cibum vel cum incipit aliquid delectabile aspicere vel audire sicut post. Et ratio quia delectatio sequitur inseparabiliter iudicium de convenientia et presentia obiecti et a principio possumus iudicare obiectum eque convenientem vel plus quam post. Ideo sic etiam oportet esse de delectatione. Sic igitur contingit delectationem fieri totam simul non prius remissam quam intensam quod vocamus fieri in instanti. Et hoc intendit Aristoteles in 10o huius cum dicit videtur enim visio quidem secundum quodcumque tempus perfecta esse. Non enim est indigens nullo quod posterius factum perficiat ipsius speciem. Tale autem videtur et delectatio. Totum enim quoddam est et secundum nullum tempus accipiet quis utique delectationem cuius in plus tempus facte perficietur species. Tamen indubitanter tenendum est quod delectatio potest intendi et remitti temporaliter et continue propter hoc quod obiectum fit convenientius vel disconvenientius propinquius vel remotius propter ipsius vel corporis nostri mutationes, vel propter hoc quod nos iudicando de eius convenientia vel disconvenientia magis aut minus attendimus ad obiectum. Propter hoc enim bene dicit Aristoteles in 10o huius quod nullus continue delectetur quia laborat in opere illo ad quod delectatio illa consequitur. Unde sicut dicit quedam delectant nova existentia, posterius autem non similiter propter hoc quod primum quidem per desiderium inclinata est mens et intense circa ea operatur quemadmodum secundum visum aspicientes, postea non fit talis operatio sed neglecta, propter quod et delectatio obscuratur. Et forte quod adhuc non est malum amplius determinare predicta videlicet quia nihil michi videtur quin lumen possit fieri totum simul quantum ad totalitatem extensionis. Verbi gratia si fenestra presente sole aperiatur totus aer in camera simul illuminabitur et non prius tempore partes propinque fenestre quam remote. Tamen totalitate intensionis lumen non perficietur totum simul neque fiet sic prius remissum et postea continue intensius secundum quod fenestra magis aut minus aperietur. Cum enim fenestra valde modicum aperta est lumen in camera erit valde remissum prout quilibet experitur. Et eodem modo

contingeret si camera esset aperta et illuminaretur per apportationem candele. nam prius lucis can-
dele prius obiceretur hostio camere quam tota lux et pars lucis non eque intense illumi-
nat sicut tota. ymo quod plus est non esset inopinabile sustinere ut michi videtur quod
totus aer camere sumptus extensive non illuminaret simul sed successive propinquior prius et corpori
lucido directior prius quam remotior vel indirectior quia experimur lucem aliquam sic esse debilem
quod illuminare non potest nisi partes aeris propinquas sibi, et quanto lux illa augeretur vel minueretur
tanto illuminaret aerem ad maiorem vel minorem distantiam. Modo constat quod quacumque
potestate lucis ad illuminandum cameram data esset prius dare minorem eo quod quacumque apertura
fenestre data esset prius dare minorem si motus apertionis fenestre sit divisibilis in infinitum
videtur ergo michi quod in apertione fenestre fuit dare aliquam potestatem lucis sufficientem ad illu-
minandum partes aliquas in camera propinquas fenestre, que nondum sufficiebant ad illumi-
nandum remotas. Et puto quod hoc intendebat alexander dicens omnem transmutationem
esse in tempore sed quasdam latere sensum sicut commentator recitat 6° phisicorum. Istis tamen non ob-
stantibus puto secundum aristotelem et veritatem esse dicendum quod lumen quantum est ex se factibile est simul totum
scilicet instantanee, ita quod hoc sibi non repugnat ex parte sui sed ex parte agentis aut passi aut
applicationis eorum ad invicem. Nam si lucidum posset instantanee applicari perfecte corpori
dyaphano lumen factum esset eque intensum in quacumque parte prioris temporis sicut post ita quod propter
moram lumen non efficeretur intensius plus quam ante. Et sic ut puto debemus intelligere
secundum aristotelem quod illuminatio sit instantanea id est quod non repugnat ei ex parte luminis quod sit
instantanea quamvis accidit sibi successio per modum sequelle ad motum in aliquo alio. Et
forte sicut dictum est de lumine quod ita diceretur de visu. Nam visibilis ita prima prius videri potest
quod obscure videtur et maior prius magis et clarius sive intensius videretur modo totum ob-
iectum non simul presentatur visui sive nova presentatio fiat per apertionem oculi sive fiat per
applicationem visibilis ad visum per motum eius localem aut qualitercumque. Et forte quod ista esset
de omni nostra cognitione vel operatione tam sensus vel intellectus quam appetitus sensitivi quam
intellectivi nisi daretur instantia per libertatem voluntatis que potest differre actum volendi
ideo possibile est eam nichil velle donec postquam obiectum fuerit summe et perfecte presentatum
ad intensum actum producendum hoc posito concedendum quod actus intensus voluntatis potest
fieri totus simul et non prius remissus quam intensus. Et hec ad presens sufficiant de ista
materia. Scripsi enim ea ut amplius diligentes inquirant. De quesito autem principali videtur
michi esse dicendum quod formarum suscipientium magis et minus alique sunt quibus ex se non
repugnat fieri totas simul et quod si fiant partialiter et continue hoc est per modum sequelle ad
aliam mutationem continuam cuiusmodi sunt lumen visio delectatio et multa talia. Alie sunt
quibus ex se repugnat fieri totas simul quantumcumque agens concederetur approximatum passo suffi-
cienter ut caliditas vel frigiditas. Iste enim forme per moram agentis supra passum inten-
duntur continue absque alio motu quocumque passi vel agentis. Diceret ergo aristoteles et verum est quod secundum
priores formas non est per se motus quia motus est generatio continua partis post partem illius perfectionis secundum
quam est motus sed illis formis non conveniret per se ymo solum ratione alterius scilicet per modum sequelle

q' eam sit generatio continua partis post partem etc. Tamen nullum est inconveniens concedere qd' secundum illas formas
esse aliquam per accidens motum .i. mutatio continua et temporalis sicut apparuit per predicta. Et quia dictum
est delectationem visionem illuminationem et multa talia esse de natura huius forme, ideo manifestum
est qd' secundum delectationem non est per se motus licet per accidens possit secundum eam esse motus .i. mutatio
continua cui scilicet conveniat diffinitio motus data 3° phisicorum .s. actus in potentia secundum in potentia
sive actus imperfectus cum processu continuo ad ulteriorem perfectionem. Ulterius notandum est quod differen-
tia est inter delectationem sensualem et delectationem intellectualem. Nam delectatio intellectualis
quantum est de per se fit sine aliquo motu corporeo propter hoc qd' intellectus vel appetitus intellectualis
est virtus incorporea delectatio autem sensualis quia sensus est virtus corporea fit cum quodam motu spi-
rituum nam apud delectationem sensualem spiritus dilatando se ad amplexandum conveniens sibi
presentatum moventur ad exteriora. E converso autem apud tristitiam spiritus fugientes nocivum
comprimuntur movendo ad interiora et ideo dicendum est quod delectatio sensualis est quidam motus non formaliter
sed concomitative .i. cum quodam motu spirituum intellectualis autem non. Tunc ergo ad rationes respondendum est. Ad primam qd' in primo rethoricorum diffiniendo delectationem non capiebat aristoteles motum pro actu
entis in potentia sed accipiebat motum communiter prout se extendit ad actum dependentem ab agente
suo etiam in conservari post eius productionem sic enim ut dixi dicimus aliquando et visionem et intellectionem
esse motum et est sicut si lumen factum in aere vocaremus motum quia in conservari dependet a corpore lucido. Unde dicimus aliquando verbaliter candelam illuminare domum continue quasi .s.
continue produceret lumen cum tamen non producat sed conservet. Sic etiam obiectum delectabile vel
sub ratione delectabilis apprehensum dicimus continue delectare nos et colorem obiectum visui
causare visionem continue propter qd' sic communiter capiendo motum dicimus lumen esse motum aeris
a corpore lucido et delectationem motum appetitus ab appetibili et visionem motum visus a
visibili. Quod autem aristoteles in dicta diffinitione delectationis sic capiebat motum apparet per hoc
qd' addit et constitutio simul tota, hoc autem addit ut contrahat nomen motus ad dictam ac-
ceptionem. Ad aliam dicendum est qd' si auctoritas complete ponatur est pro nobis. Dicit enim Quod de-
lectatum fuisse contingit velociter delectari autem non. Et ad exponendum subdit transponere
quidem igitur in delectationem velociter et tarde est operari autem secundum ipsam velociter non est dico autem
delectari. Unde aristoteles ex hoc capit rationem ad probandum quod delectatio non sit motus dicens
Quod omni motui proprium esse videtur velocitas et tarditas delectationi autem horum neutrum existit dicit
cuius ergo quod per hec verba aristoteles intendit quod cum delectatio sequatur aliquem motum verbi gratia
approximationem obiecti delectabilis vel aliquid huiusmodi contingit quo ad illum motum primum
transire velociter in delectationem. Sed tamen delectatio formaliter accepta non est velox neque
tarda. Vel intelligit per transponere velociter in delectationem idem qd' ex parvo motivo exces-
sive delectari sicut illum dicimus velociter irasci qui ex parvo motivo statim irascatur. Ad
aliam potest dici quod capiendo nomen passionis ut est unum predicamentum dico non dicere passio
proprie sicut nec proprie dicitur motus, tamen sicut communiter potest dici motus sic communiter non est inconveniens ipsam
dicere passionem. Dicunt etiam aliqui qd' delectatio videtur passio prout nomen passionis est de ter-
tia specie qualitatis. Sic autem non oportet esse motum. Alii etiam dicunt quod proprie loquendo et formaliter.

delectatio ira verecundia timor et huiusmodi non sunt passiones sed sunt actus quidam anime permanentis nature. Sed concomitantur vel causaliter dicuntur passiones quia sunt in corpore cum quorundam motuum spirituum vel humorum quibus sepe videtur corpus notabiliter alterari. Ad aliud dictum fuit quod licet contingat delectationem per se continue et temporaliter tamen delectationi non repugnat ex se quod fiat tota simul nec valet quod dicitur ipsam non habere contrarium quia non est necesse generationem delectationis a contraria tristitia incipere sed potest fieri delectatio sine tristitia precedente quia consequitur apprehensionem convenientis que potest fieri sine prima apprehensione disconvenientis. Ad aliam conceditur quod communiter accipiendo motum modo prius dicto mutatio potest dici motus et sic etiam delectatio. Et sic est finis questionis.

Igesimo quinto queritur utrum delectatio sit generatio.

Arguitur quod sic quia tristitia est corruptio ergo delectatio est generatio. Consequentia patet per illam regulam: Si oppositum in opposito etc. Antecedens probatur auctoritate Aristotelis 3° huius dicentis quod tristitia corrumpit et stupefacit naturam habentis aut ergo corrumpit sicut agens aut sicut actio. Non sicut agens quia agens corrumpens est ipsum obiectum disconveniens inferens tristitiam. Si autem corrumpat per modum actionis et actio corruptiva nihil aliud est quam corruptio ergo sequitur intentum scilicet quod tristitia est corruptio. Et confirmatur quia fames et sitis sunt quedam tristitie sed ipsis natura corrumperetur ex toto si perseverarent sine refectione ergo tales tristitie sunt quedam corruptiones. Item destitutio corporis apud eventum famis aut sitis per actionem caloris naturalis consumentis humidum naturale est quedam corruptio ergo restitutio que fit per sumptionem alimenti deperditum restaurantis est quedam generatio, sed delectatio in tali restitutione consistit probatio quia sicut tristitia consistit in destitutione vel in destitutum esse ita oportet quod delectatio consistat in restitutione vel in restitutum esse, modo non videtur consistere in restitutum esse quia cum aliquis per cibum sufficientem et potum restitutus est ad plenum cessat delectatio circa cibum et potum ergo etc. Item forma secundum quam est motus dicitur motus capiendo motum secundum veriorem acceptionem ut vult Commentator 3° physicorum ergo a simili forma secundum quam est generatio dum secundum eam est generatio dicatur generatio sed secundum delectationem est generatio quia secundum eam est mutatio de non esse ad esse contingit enim non delectari. Item Aristoteles ex eo dicebat delectationem non esse motum quia fit in instanti tota simul sed hec generationi non repugnat cum generatio propriissime sit secundum substantiam que tamen non recipit magis et minus ergo non repugnat delectationi quod sit generatio licet repugnet quod sit motus. Oppositum expresse dicit Aristoteles 7° et 10° huius. Sciendum est quod nomen generationis et nomen motus licet communiter accepta sint synonima tamen accepta proprie distinguuntur maxime per hoc quod motus est inter terminos positivos generatio autem et corruptio ponuntur esse inter terminum positivum et terminum privativum ut apparet 5° physicorum. Ex quo manifestum quia delectatio potest fieri non precedente tristitia positiva quod secundum delectationem non est motus prout motus distinguitur contra generationem et corruptionem nisi forte per accidens tamen ex hoc non est notum utrum delectatio sit generatio vel corruptio. Secundo sciendum est quod transmutatio solet distingui dupliciter scilicet instantanea et corporalis sive continua, et debet supponi ex physica naturali ut puto quod transmutatio instantanea non est aliqua res distincta differens a terminis transmutationis et subiecto, sed

transmutatio continua et temporalis est bene res distincta a terminis vel ab altero eorum sicut patet a toto ubi gratia. Ponamus animam fieri indivisibiliter generatio anime non est res alia ab anima licet hoc nomen generatio connotet quod non connotat hoc nomen anima. Sed ponamus qualitatem fieri continue et temporaliter tunc generatio caliditatis differt a caliditate generata et est pars eius. Et si quis non velit ista supponere recurrat ad questiones naturales quia non sunt in omnibus omnia dicenda. // 3° sciendum est quod aristoteles sepe solet dicere eorum non esse generationem que indivisibiliter fiunt propter hoc quod non est eorum generatio distincta a generata esse. Eorum autem que divisibiliter fiunt concedit esse generationem quia ibi est dare generationem distinctam a generato esse sicut etiam commentator dicit in 6° physicorum transmutationem instantaneam non esse transmutationem per se sed finem transmutationis. Et isto modo intelligenda sunt verba aristotelis in 10° huius cum dicit non omnium hec dicuntur scilicet generatio et motus scilicet partibilium et non totorum id est non eorum que fiunt tota vel instantanee. Et addit neque enim visionis est generatio neque puncti neque unitatis neque horum nichil motus neque utique delectationis totum enim quoddam id est delectationis non est generatio neque motus sicut neque visionis quia fit tota simul // tamen capiendo large nomen generationis prout significat aliquid fore cum ante non fuisset absque eo quod significet rem distinctam a terminis et subiecto sive a generato esse aristoteles non negat generationem esse delectationis neque visionis. 3° sciendum est quod sicut dictum fuit in precedentibus quod delectatio et visio possunt fieri partibiliter et continue propter mutationem continuam in aliquo eorum que ad causandam delectationem vel visionem exiguntur sed quia delectationi et visioni non repugnat ex se fiant note simul ideo aristoteles loquitur de eis ac si fiant semper tote simul dicens scilicet ipsarum non esse generationem temporalem et distinctam a generato esse quia si est earum generatio talis hoc tamen non convenit eis secundum se ipsas sed per modum sequelle ad mutationem temporalem in eis ad que delectatio vel visio consequitur. 4to notandum est quod plures antiquorum dixerunt delectationem esse generationem sensibilem in naturam vel repletionem attendentes ad illas delectationes que fiunt secundum cibum et potum quia cum corpus in fame et siti destitutum fuerit a dispositione naturali ad quam restituitur per sumptionem cibi et potus videmus homines delectari in huiusmodi sumptione cibi et potus. Cum autem corpus fuerit restitutum cibus non est amplius delectabilis hoc autem videtur esse signum quod delectatio non consistit in restituto esse sed in ipsa restitutione nature quam ipsi vocant generationem in naturam vel repletionem propter quod dicunt delectationem esse repletionem vel esse generationem in naturam. Hanc autem opinionem reprobat aristoteles multipliciter in 10° huius quidem secundum perscrutationem formalem impossibile est concedere quod delectatio sit talis generatio vel repletio quia generatio et corruptio sive repletio et evacuatio sunt passiones corporis non anime et si pertinent ad animam hoc est specialiter ad animam sive potentiam vegetativam. Sed delectatio et tristicia non sunt passiones corporis nec anime seu potentie vegetative ymmo specialiter anime sensitive vel intellective ideo et cetera. Item si non apprehendatur talis repletio vel generatio nulla fieret delectatio ubi gratia. In sompno perfecto fit magis restitutio per digestionem et conversionem alimenti in substantiam corporis quam in vigilia vel etiam quam in sumptione cibi et tamen non fit tunc delectatio. // Similiter videmus aliquando quod in sompno delectamur ac si comederemus vel biberemus cum hoc appareat nobis per sompnium et tamen non est ibi repletio

talis vel generatio propter quod apparet quod delectatio vel est cognitio quedam vel sequitur cognitionem, igitur ipsa non est formaliter talis generatio vel repletio. Nec est credendum quod antiqui hoc opinarentur sed ut puto volebant dicere quod delectatio est talis repletio vel generatio obiective id est quod delectatio est apprehensio vel passio sequens apprehensionem vel generationis vel repletionis. Quod item proprie loquendo non est sufficienter dictum neque verum. Dico etiam quod non est sufficienter dictum quia si hoc aliquo modo habet veritatem tamen non habet veritatem de maximis et verissimis delectationibus. Verissime delectationes sunt perfectorum non diminutorum nec egritudinalium. Verior enim est delectatio sani quam infirmi et studiosi quam vitiosi. Et maxima atque verissima delectatio simpliciter est dei qui excellenter est perfectus sine possibilitate diminutionis, propter quod bene dicitur in 10 huius quod visiones et auditiones tunc maxime sunt delectabiles cum sensus sit potentissimus. Repletio autem et generatio non conveniunt nisi rebus imperfectis tendentibus in perfectionem 10 etc. Item nec illud est verum quod ipsi dicunt etiam in illo proposito de quo intendunt quia maxime dicta eorum videntur intelligenda esse de delectationibus sensualibus in cibo et potu quoniam generatio sive corporis consumpti restitutio non fit proprie et principaliter apud cibi sumptionem, sed apud eius 3am vel 2am digestionem. Delectatio autem magis fit apud eius sumptionem, generatio etiam sive repletio non est maior in principio sumptionis cibi quam in medio vel in fine, delectatio autem est maior 10 etc. Ad rationes ergo. Ad primam dicendum est quod tristitia non est corruptio nec proprie corrumpit, sed obiectum tristabile aliquando est corruptivum. Ipsa etiam tristitia potest corrumpere per accidens scilicet ratione motus spirituum consequentis ad ipsam tristitiam. Sed ipsa per se et formaliter accepta non est corruptio nec corrumpit. Dicendum est etiam quod fames et sitis non corrumpunt animal per se sed calor naturalis consumens radicale humidum, cum non habeat humidum cibale in quod agat, vel forte quod calor naturalis per defectum humidi cibalis extinguitur, et sic quasi a tali privatione animal corrumpitur. Tristitia autem vel etiam fames et sitis si formaliter capiantur sunt actus positivi ipsius appetitus. Ad aliam visum fuit quomodo delectatio non est restitutio corporis sed sequitur sensum cibi convenientis etiam aliquando corporis restitutionem et regenerationem. Alia ratio soluta fuit in 3o notabili. Ultima ratio etiam procedit similiter nisi cum hoc dicatur quod aliquando generationes substantiarum sunt divisibiles vel eo quod forme alique substantiales suscipiunt magis et minus ut quidam dicunt vel propter subiecti divisionem in cuius una parte post aliam continue forma introducatur. Et sic est finis.

Igesimo sexto queritur. Utrum delectatio perficiat operationem

Arguitur quod non, quia quod impedit prudentem esse non perficit operationes, cum nulla possit esse perfecta operatio sine prudentia. Sed delectatio impeditiva est ei quod est prudentem esse ut dicit Aristoteles 6 et quanto magis gaudet magis impeditiva est ut ea que venereorum nullum utique posse aliquid intelligere in ipsa propter quod etiam dicitur in primo huius quod in omni maxime observandum delectabile et delectationem. Abstinentes enim ipsam minus peccabimus. Item idem non perficit se, sed delectatio est operatio probatio per Aristotelem 7o huius, qui cum dixisset felicitatem esse operationem non impeditam et eligibilissimam, dixit: hec autem est delectatio. Et si dicatur delectationem esse aliud ab operatione, tamen oportet operationem meliorem et perfectiorem esse delectatione cum in operatione consistat

felicitas modo minus perfectum non perficiat magis perfectum sed potius contra sicut materia non perficit formam sed converso. Etiam quia quod est perfectissimum non indiget alio quod perficiat, felicitas autem inter humana bona est quid perfectissimum, cum tamen ipsa sit operatio quedam, 10° etc. Item non perficit operationem per modum agentis quamvis probabilius esset quod operatio esset activa delectationis cum sit naturaliter prior delectatione quam contra. Nec perficit eam per modum forme quia 10 huius dicit Aristoteles quod ipsa non perficit operationem sicut habitus qui inest. Et hoc etiam patet per hoc quod delectatio non est in eodem subiecto cum operatione quamvis operatio quam delectatio consequitur est aliqua apprehensio que est in potentia cognitiva. Delectatio autem est in potentia appetitiva. Sed iterum nec perficit operationem per modum finis quia finis ultimus est operatio non delectatio cum Aristoteles dicat felicitatem esse operationem ergo nullo modo perficit eam. Oppositum arguitur quia dicitur 7° huius quod delectationes que sunt a speculari et discere magis faciunt speculari et discere. Et in 10 huius dicit Aristoteles perficit autem operationem delectatio. Et postea iterum dicit Aristoteles. Coauget enim operationem propria delectatio magis singula iudicant et certius exquirunt cum delectatione operantes. Sciendum est quod omnis delectatio consequitur apprehensionem alicuius boni seu convenientis per modum presentis prout dictum fuit satis in alia questione propter quod tria sunt hic consideranda scilicet obiectum sub ratione boni presentis apprehensum et ipsa apprehensio et consequens delectatio. Verum est quod etiam aliquando potest nobis fieri delectatio de ipsa apprehensione scilicet hoc est per actum reflexum vel per actum superioris potentie cognitive quo apprehendimus illam priorem apprehensionem per modum boni seu convenientis et presentis, ita quod illa prior apprehensio sit obiectum secunde apprehensionis per quam fit delectatio de illa priori et ita redit quia semper delectatio fit de aliquo obiecto per ipsius apprehensionem. 2° sciendum est quod obiectum de quo fit delectatio quandoque est operatio nostra vel ex operatione nostra dependens, ita quod ipsum vel ipsius presentia est in nostra potestate. Aliquando autem illud obiectum vel eius presentia non est in potestate nostra sicut esset aeris serenitas vel maris tranquillitas vel sanitas vel pulchritudo corporalis et huiusmodi. Propter quod apparet quod questio proposita potest dupliciter intelligi. Uno modo de operatione que est in nostra potestate que est ipsa apprehensio per quam fit delectatio. Alio modo de operatione que aliquando est obiectum de quo per ipsius apprehensionem fit delectatio. Si ergo de operatione que sit obiectum et illa non subsit potestati nostre sicut est vento pluvia, constat quod delectatio nostra non perficit talem operationem. Pluvia enim nec perficitur nec augetur nec continuatur ex eo quod delectamur ea et hoc videtur per se notum. Si autem illa operatio de qua obiective delectamur fuerit in nostra potestate ut equitare vel citarizare vel speculari et huiusmodi tunc est dicendum quod delectatio quodammodo perficit et continuat operationes. Hec est causa quia ipsa aliquo modo est causa vel occasio quod operatio fiat intensior et diuturnior. Et hoc est per experientiam manifestum. Et ratio huius est quia omnia volunt et prosequuntur delectationes et bestie et homines ut dicitur 7° huius. Unde etiam primo rethorice dicit Aristoteles. Delectationem enim omnia prosequuntur et gratia ipsius delectari appetunt delectari. Sed velle aliquid trahit et inclinat ad illud velle sine quo esse non potest et delectatio non potest esse sine obiecto delectabili nisi forte diminute ut apud speciem vel memoriam vel propter speciem obiecti delectabilis in fantasia reservatam ergo delectationis gratia inclinamur ad volendum operationem delectabilem vel aliud obiectum delectabile. Sed quod volumus si sit in nostra potestate hoc facimus et continuamus si aliud non impediat

g' delectatio quam habemus uel quam habere intendimus de aliqua nostra operatione incitat nos ad exercitium illius operationis et ad continuationem ipsius et ita delectatio perficit operationem de qua obiectiue delectamur. Sed dubitatur per quem modum, cum non uideatur posse perficere eam nisi per modum forme uel finis uel efficientis. Ad quod michi uidetur esse dicendum quod non oportet per modum efficientis; obiectum enim delectationis et apprehensionis precedit naturaliter delectationem et apprehensionem, cum igitur efficiens precedat naturaliter effectum delectatio non potest habere rationem efficientis in respectu obiecti. Tamen posset dici quod sicut desiderium ponitur causa effectiua motus ad obiectum adipiscendum, ita delectatio posset dici causa effectiua quietis et permanentie in obiecto adepto. In naturalibus enim sicut grauitas est causa motiua grauis deorsum sic etiam ipsa est causa quietatiua eius in loco deorsum; modo grauitati ut est causa motiua uidetur correspondere delectatio. Item nec delectatio uidetur michi respectu dicte operationis habere rationem forme proprie loquendo, quia obiectum delectationis et apprehensionis potest esse extra appetitum et intellectum, et si sit intra hoc accidit. Sed ipsa delectatio respectu obiecti prosequendi faciendi uel conseruandi potest se habere per modum finis sic quod homo apprehendens delectationem sub ratione boni uel conuenientis desiderat eam non habitam habere uel habitam conseruare propter quod ipsius gratia desiderat habere uel conseruare omne illud quod est necessarium uel congruum ad eam habendam uel conseruandam cuiusmodi est obiectum, et sic intellectus et appetitus actiue mouent ad illud obiectum non adeptum adipiscendum uel adeptum conseruandum gratia delectationis inde prouenture uel prouenientis. Et ita patet quod intellectus et appetitus et alie cum hec uirtutes alie mote ab intellectu et appetitu continuant augent et perficiunt actiue operationem de qua obiectiue delectamur uel delectari intendimus. Delectatio autem illa per modum conuenientis apprehensa et amata se habet in hoc sicut finis. Si autem questio querat de operatione que est ipsa apprehensio per quam de obiecto apprehenso fit delectatio tunc etiam docet experientia quod delectatio sic perficit operationem quod ipsa aliquo modo est causa uel occasio quod operatio fiat intensior et diuturnior. Intensius autem et diuturnius audit melodias uel fabulas qui de melodiis aut fabulis per auditum delectatur et diutius et intensius aspiciet aliquem ludum qui de ludo delectatur et sic de aliis. Si tunc sicut prius dubitatur per quem modum delectatio perficit huiusmodi apprehensionem. Et statim manifestum est ut michi uidetur quod hec non est per modum agentis. Nam delectatio non precedit naturaliter illam apprehensionem sed potius illam consequitur; omne autem agens precedit naturaliter illud quod actiue producit. Secundo etiam uidetur michi satis manifestum quod delectatio perficere potest talem apprehensionem per modum finis amati et intenti sicut dicebatur de operatione obiectiua. Nam quando fit reflexio uirtutis cognitiue et appetitiue super illam delectationem et illam operationem, uel etiam si actus directus uirtutis cognitiue superioris feratur super eas tunc illa delectatio sub ratione boni et conuenientis apprehenditur et sic haberi uel conseruari desideratur et per consequens omne illud cuius gratia consideramus habere uel conseruare quod est necessarium uel congruum ad ipsam habendam uel conseruandam cuiusmodi est illa apprehensio ut precedat ulterius sicut precedebat prius de operatione obiectiua. Tamen hoc non obstante remanet dubium quod articulus relinquit insolutum in 10. huius scilicet utrum recta et principali intentione debeamus eligere

delectationem propter operationem vel econverso. Accidit enim saepe propter minus bonum eligere illud quod est melius et principalius ut si quis eligat philosophari propter ditari. et est in tali electione ordo perversus si principali et primaria intentione appetitus feratur super minus bonum et eius gratia super magis bonum. Si tamen intentione primaria feratur in maius bonum et aliquando intentione secundaria fiat reflexio super minus bonum nulla erit perversitas ut si primaria intentione diligo deum propter se ipsum et secundaria propter me scilicet meum bonum. finis enim dicitur istis duobus modis scilicet primaria intentione et secundaria prout commentator perfecte declarat 2o celi et mundi commento 17o et commento 21o. Quamvis igitur sit perfecte notum et per se quod aliquando diligimus operationem propter delectationem tamen dubium est quae earum debeat dici finis alterius intentione principali de quo dubio posterius inquiretur. Dubium est etiam utrum delectatio perficiat dictam apprehensionem per modum formae sibi inhaerentis. Et statim videtur quibusdam quod non propter hoc quod illa apprehensio ponitur in intellectu tamquam in subiecto et delectatio in appetitu. Sed ista ratio forte non habet multam efficaciam posito quod idem sit realiter intellectus et voluntas scilicet ipsa animae substantia. hoc enim posito concluderet solum quod delectatio est in anima tamquam in subiecto remoto in qua tamquam in subiecto propinquo est apprehensio Et non obstante hoc diceretur quod anima illa in ordine ad actum apprehensionis vocaretur intellectus et in ordine ad actum delectationis appetitus. Alii autem dixerunt delectationem esse in apprehensione quam ipsa consequitur tamquam in immediato subiecto propter hoc quod anima non potest delectationem recipere nisi tali apprehensione mediante modo dispositio necessaria subiecti ad receptionem alicuius formae subsequentis videtur ad illam formam se habere passive sive subiective sicut dispositio necessaria agentis ad agendum aliquem effectum se habet ad illum effectum active. Forte tamen quod nec ista ratio est necessaria primo quia multi ponerent quod anima non solum se haberet ad huiusmodi actus passive sed etiam active. et ita esset dubium an apprehensio illa esset dispositio animae ad delectationem activa vel passiva. Secundo quia frigiditas videtur esse dispositio necessaria materiae ad recipiendum formam aquae et tamen non recipit formam aquae sic quod forma aquae educatur ab intrinseco de potentia frigiditatis quia tunc forma aquae non maneret illa frigiditate corrupta puta si aqua calefieret quod est falsum. Verum quod non est simile de frigiditate ad formam aquae et de illa apprehensione ad delectationem consequentem quia forma aquae potest manere corrupta frigiditate delectatio autem non potest manere cessante apprehensione. In talibus autem formis quarum una necessario praesupponit aliam in eodem subiecto est satis difficile an posterior sit ab intrinseco educta de potentia subiecti ambarum prioris vel solum de potentia subiecti ambarum quod in genere videtur magis esse speculativum quam morale ideo dimittatur. Respondendum est igitur ad rationes principales. Ad primam dicit aristoteles quod delectatio sequens actum prudentiae vel virtutis non impedit prudentem esse virtuosum sed aliena. Delectationes enim ut quae a speculari et discere proveniunt magis faciunt speculari et discere. Ad aliam potest dici quod si operatio capiatur large pro actu quocumque activo aut passivo concedendum est quod delectatio est operatio. Sed tunc quaestio non esset intelligenda utrum tunc delectatio perficiat illam operationem quae est ipsamet delectatio perficiens sed utrum delectatio perficiat illam operationem quae est obiectum delectationis vel

cuius apprehenſio. Si autem operatio capitur ſtrictius pro actu proueniente ab actiuo in paſſiuum non per modum ſequelle neceſſario connexe actum precedentem et paſſio contra operationem diſtincta capitur pro actu proueniente ab actiuo in paſſiuum per modum ſequentis ad illum actum neceſſario connexi et tunc forte dici poſſet quod delectatio eſſet non operatio ſed paſſio quoniam forte delectatio neceſſario ſequitur apprehenſionem obiecti ut conuenientis et preſentis et eius neceſſario connectitur. Ad hoc autem quod Ariſtoteles dicit delectationem eſſe felicitatem uel operationem dicitur poſt quod predicatio eſt cauſalis non formalis. Quando etiam dicit quod unumquodque perfectum non perficit magis perfectum poteſt dici quod uerum eſt per modum finis dicti primaria intentione tamen aliter eſt poſſibile ſicut dictum fuit et poſtea dicetur. Quando etiam dicit quod felicitas que eſt operatio quedam cum ſit quid perfectiſſimum non indiget quod aliquo alio perficiatur dicendum eſt quod ſimpliciter perfectiſſimum cuiusmodi eſt ſolus deus nullo alio perfici poteſt. Sed perfectiſſimus actus humanus bene perficitur per alium actum humanum ſic quod ipſe cum illo alio actu eſt eligibilior et magis eſtimari poteſt quam ſine eo, et ita operatio que eſt felicitas poteſt perfici per delectationem. Ad alia data fuit ſolutio in corpore queſtionis. Et ſic ipſa patet etc.

Igeſimo ſeptimo queritur

Utrum delectatio in operatione unius uirtutis uel potentie impediat delectationem in operatione alterius. Arguitur quod non quia nunquam aliqua ſunt ſibi inuicem impeditiua niſi habeant ad inuicem aliquam oppoſitionem. Sed operationes uel delectationes duarum diuerſarum potentiarum non habent ad inuicem aliquam oppoſitionem, quoniam illa eſſet oppoſitio contraria quod eſſe non poteſt quia contraria nata ſunt fieri circa idem. Item quecumque due potentie cognitiue uel ſunt ſubordinate ita quod actus unius dependet ex actu alterius uel non ſunt ſubordinate ita quod actus unius non dependet ex actu alterius ſicut ſunt uiſus et auditus. Si ſint ſubordinate tunc operatio unius non eſt impeditiua operationis alterius ſed potius iuuatiua. Si non ſint non ſubordinate adhuc poſſunt ſimul in operationes ſicut uiſus et auditus. Si autem operationes non impediunt ſe inuicem non uidetur quod delectationes conſequentes debeant ſe inuicem impedire ideo etc. Item quod eſt augmentatiuum alterius non eſt impeditiuum ipſius, ſed delectatio uiſus augmentat delectationem tactus quod ex hoc apparet quia delectatio venereis que eſt delectatio tactus maioratur ſi uiſus fuerit delectatus. Et delectabilius bibimus pulcrum uinum quam turpis coloris, uino ſi in cibo uiſus aut olfatus paſſus fuerit abhominationem guſtus etiam abhominationem patitur, ideo etc. Item quelibet delectatio minuit qualibet triſticiam ergo una delectatio non minuit aliam delectationem. Antecedens patet in 7o huius ubi dicitur expellit autem delectatio triſticiam et que contraria et que contingens. Et idem dicit in 10o. Conſequentia uidetur manifeſta quia quod minuit aliquam triſticiam non uidetur minuere delectationem illi triſticie contrariam ſed potius augere et ſaluare ſicut illud quod minuit frigiditatem ſaluat potius et auget calorem quam impediat. Oppoſitum apparet per Ariſtotelem in 10o huius. Sciendum eſt quod ſatis per experientiam et inductionem poteſt eſſe notum quod quelibet delectatio minuit uel expellit qualibet triſticiam. Et quod etiam multe delectationes aliquarum potentiarum expellunt uel minuunt delectationes aliarum potentiarum. Sed huius cauſa declaranda eſt, et modus per quem hoc fiat de quo michi uidetur cum non ſit ſcilicet delectationem uel triſticiam motus per ſe ſed fiat per modum ſequelle ad aliam mutationem ſcilicet prius dicta quod neque delectatio per ſe corrumpit delectationem neque

tristitia delectationem neque delectatio tristitiam neque tristitia tristitiam sed per accidens omnia ista sunt possibilia. Ad quorum evidentiam sciendum est quod nos possumus loqui de delectationibus et tristitiis contrariis vel non contrariis. Si fiat sermo de contrariis apparet satis quod delectatio non agit super tristitiam nec econverso sed delectatio consequitur apprehensionem convenientis et tristitia apprehensionem disconvenientis. Ideo quod corrumpit huiusmodi apprehensiones corrumpit ex consequenti delectationes et tristitias consequentes, et quod mutat potentiam cognitivam de una huiusmodi apprehensionum in aliam mutat ex consequenti appetitum de delectatione in tristitiam vel econtra. Si autem loquamur de delectationibus et tristitiis non contrariis adhuc est manifestum quod una per se non corrumpit aliam saltem active sed prius motum una corrumpit aliam, quia una corrumpit operationem quam alia consequitur et sic ex consequenti corrumpit illam. Hec autem sic sciri potest. Delectatio enim per modum finis amati perficit auget et continuat operationem quam consequitur ut dictum est in alia questione. Inquantum enim delectatio est secundum se ipsam appetibilis per modum finis appetitus est natus inclinare ad eam prosequendam et continuandam et per consequens ipsius gratia inclinat ad operationem quam ipsa consequitur prosequendam exercendam et continuandam. Econverso autem tristitia per modum repugnantis sibi inficit et repellit operationem quam ipsa consequitur. Inquantum enim tristitia secundum se ipsam est fugibilis appetitus inclinat ad illam operationem repellendam quam tristitia consequitur. Ex hiis autem consequitur quod anima gratia delectationis continuande et augende est intenta valde circa operationem et obiectum ad que delectatio consequitur, et est etiam intenta valde gratia tristitie repellende circa operationem et obiectum ad que tristitia consequitur. Anima autem cum sit virtutis finite non potest ad diversa intendere simul perfecte. Et ulterius quanto magis intenta unum valde quasi non potest aliis intendere et ulterius quanto magis intendit unum tanto minus potest intendere alteri. Iuxta illud pluribus intentus minor est ad singula sensus. Hoc igitur modo manifestum est quod anima circa aliquam operationem delectata vel tristata multum intendit illi operationi et per consequens parum intendit aliis operationibus et quanto minus intenderit tanto minor consequitur eas delectatio vel tristitia, propter quod isto modo delectatio vel tristitia in opere uno repellit vel minuit delectationem vel tristitiam in opere alio et tristitia tristitiam vel delectatio tristitiam et econtra. Sed hic oportet diligenter attendere quod plures potentias in suis operibus simul delectari vel tristari contingit dupliciter. Uno modo circa idem subiectum ut circa illum cibum vel istam mulierem. Alio modo circa diversa obiecta ut gustum circa cibum et auditum circa cantum mulieris. Si autem sit delectatio vel tristitia plurium potentiarum circa idem obiectum tunc vel utraque potentia circa illud obiectum delectabitur iudicando ipsum esse disconveniens vel una delectabitur et alia tristabitur. Si igitur utraque delectatur verbi gratia visus in pulchritudine mulieris et auditus in eius dulci cantu, tunc delectatio in opere unius potentie non minuet delectationem in opere alterius, sed potius augebit. Adulter plus delectabitur in cantu pulcre mulieris et lascive quam in cantu turpis et indecentis. Et tu libentius adorares pulcrum florem quam turpem consimili existente odore. Et causa huius est colligatio sensuum exteriorum ad eandem interiorem potentiam. Cum enim plures sensus concordant de convenientia obiecti, estimativa firmius adheret eorum iudiciis et sic inde maior sequitur delectatio et eodem modo maior sequitur tristitia si plures sensus concordent.

de disconvenientia. Si non discordent, tunc delectatio unius minuet tristitiam alterius et contra
propter hoc quod estimativa nullius erit firmi iudicii, sed semper dubitabit an tale obiectum sit sibi conveniens
vel disconveniens. et ita nec delectabitur nec tristabitur intense, nec per consequens sensus exteriores inten
se delectabuntur vel tristabuntur propter eorum colligantiam ad virtutes interiores que tanta est quod si
estimativa iudicaverit aliquam esse immunditiam in cibo vel in potu, quantumcumque boni fuerint sapo
ris et odoris gustus abhominabitur et olfatus. Si autem delectationes et tristitie plurium poten
tiarum fuerint circa diversa obiecta et non subordinata, tunc habebit veritatem illud quod
prius dicebatur scilicet quod delectatio minuet delectationem et tristitia tristitiam et delectatio tristi
tiam et econverso modo supradicto. Sic enim bene dicit Aristoteles quod amatores fistulas non possunt sermonibus
attendere si audiant fistulantem, propter quod gaudentes quocumque vehementer non operantur alter
et alia facimus aliis quiete placentes. hoc idem etiam apparet in tristitiis. Narres enim eque constrin
gimus ut non sentiat pedis dolorem. Sed tamen autem ea que dicta sunt rationes in principio questionis ad
ducte perdunt si quis intenderit. Aliqui enim satis arguunt quod delectatio non per se diminuat
delectationem quin tamen diminuat modo predicto scilicet quia omnia anima non multum intenta minus inten
dit aliis nichil plus probant. Et sic est finis questionis.

Vigesimo octavo queritur

Utrum principali intentione de
lectatio sit propter operationem vel operatio propter delectationem. Multi autem probare nituntur quod
operatio sit propter delectationem intentione principali per rationes sumptas ab Aristotele et Eudoxio Quarum
prima sit ista. Optimum semper intentione primaria debet poni finis aliorum et maius bonum minoris
boni. Semper enim deterius est gratia melioris ut dicitur 7o politicorum. Sed delectatio videtur videtur esse quid
optimum igitur etc. Minorem probat Eudoxius capiens pro principio manifesto illud esse optimum
quod omnia appetunt et illud principium videtur esse concedendum quia cum bonum sit obiectum
appetitus nichil videtur per modum obiecti posse ad se attrahere uliter omnem appetitum nisi sit
in bonitate potentissimum et quia tale est omni enti bonum. sed non est omni enti bonum nisi quod est opti
mum scilicet se ipsum. Si igitur istud principium concedatur oportebit etiam modo consimili concedere illud esse optimum
omnibus cognitione utentibus quod omnia appetunt cognitione utentia. Sed delectationem appetunt
omnia tam rationalia quam irrationalia prout experimur igitur etc. Hanc autem rationem positam ab Eudoxio
per modum disputationis approbat Aristoteles in 7o huius dicens. Et prosequi autem omnia et homines et bes
tias delectationem signum est quod est esse aliqualiter optimum ipsam. Verum est tamen quod statim instari potest
ista rationi sicut innuit Aristoteles in 7o huius. Dico quod dicta ratio forte haberet efficaciam si omnes appe
terent eandem delectationem. Sed non est ita. Alii enim et alii alias et alias appetunt delectationes
et ad invicem sepe contrarias. licet igitur omnis homo appetat delectationem tamen nulla est delectatio quam omnis homo
appetat. Ideo de nulla delectatione concludi potest quod sit quid optimum. Sed Aristoteles huic instantie res
pondet dupliciter primo sub hiis verbis. Sed quoniam non eadem neque natura neque habitus optimus neque
est neque videtur neque delectationem prosequuntur eandem omnes delectationem tamen omnes. Ex quibus verbis
sententia confirmans prefatam rationem potest extrahi dupliciter primo scilicet quod causa quare non omnes appetunt
eandem delectationem est quia non omnium eadem est natura id est complexio naturalis indita nobis a
nativitate nec idem habitus per assuetudinem acquisitus. Natura enim imperfecta et habitus primus.

non prosequitur optimam delectationem sibi proportionalem sed pravam vel imperfectam. Sed si eadem esset omnium natura, scilicet perfecta, et idem habitus, scilicet optimus, omnes appeterent eandem delectationem, et illa est quam ratio concludebat esse quod optimum. Quod enim videtur perfecto viro ac studioso iudicandum est ac si omnibus videretur. Studiosus enim circa singula iudicat recte. Alia autem sententia potest capi ex dictis verbis aristotelis quod generi toti delectationum convenit terminare appetitum, quod ex hoc patet, quia omnes appetunt eandem significationem, quod prave delectationes terminant pravos & bone bonos & optime optimos. Illud autem est optimum quod terminat optimum appetitum; ergo aliqua delectatio est quod optimum. 2° autem aristoteles instancie perfecte respondet sub hiis verbis. Forte autem et prosequuntur non quam existimant neque quam utique dicerent sed eandem. Cuius rationem assignat dicens omnia enim natura quoddam divinum. Ex quibus verbis capi potest dicendum quod licet aliqui homines propter alteras ipsarum naturas et alios habitus appetunt alias et alias delectationes particulares, tamen omnes appetunt eandem delectationem finalem et prosequuntur licet hoc ipsum non percipiant. Ideo de illa finali delectatione ratio sufficienter concludebat. Sed tunc est dubium quomodo verum sit quod omnes appetunt eandem delectationem. Ad quod potest dici probabiliter quod qui naturaliter appetit aliquam operationem habentem sibi annexam delectationem ipse etiam naturaliter appetit illam delectationem. Omnes enim natura scire desiderant ut dicitur prohemio metaphysice et omnes ipsum scire aliqualiter prosequuntur si non fuerint impediti. Et si appareat quod diversi diversas scientias particulares appetunt et prosequuntur, tamen hoc non obstante credi debet quod omnes aliquam appetunt eandem scientiam finalem, scilicet maxime et excellentissime scibilis. Nullus enim interrogatus si vellet perfecte cognoscere deum, diceret velle illam. Etiam omnes prosequuntur vel in forma propria vel quia aliquid aliud in ipsam ordinatum prosequuntur. Omnes enim humane noticie primo naliter omnes actus humani in illam finaliter ordinantur, sed in cuius opera consistat humana felicitas. Et hoc fuit declaratum satis in primo huius, scilicet in capitulo questione et in 5a. Est ergo intentio aristotelis quod omnes homines appetunt naturaliter illam summam delectationem que dei summe contemplationi annexa est. Cuius ratio est ut dicit quia omnia entia quantumcumque depravata habent naturaliter in se quoddam divinum per quod naturaliter tendunt in proprium bonum. Et hoc est exprimit aristoteles in 10. huius dicens: Forte autem et in pravis est aliquod naturale bonum melius quam secundum se ipsa quod appetit proprium bonum. Illud divinum vel naturale bonum forte nichil aliud est quam natura uniuscuiusque sed quod ipsa est quedam participata similitudo primi boni vel secundum quod ipsa continue recipit esse suum a primo et summo bono. Semper enim prima causa plus influit in quodlibet causatum suum quam quecumque causa secundaria. Sic ergo declarata sit ad istud propositum prima ratio aristotelis et Eudoxii. 2° ad idem arguitur sic quia ex eodem fundamento omni genere cause causa prima est ulterioris causalitatis quam cause posteriores. Sed inter omnia bona humana delectatio videtur ulterioris causalitatis in genere cause finalis. Probatio quia causalitas finis est in movendo appetitum ad ipsius amorem et prosecutionem. Nullum autem humanum bonum movet ad hoc ultimus appetitum cognoscitivum quam delectatio cum experti sit omnes bestias et homines prosequi delectationes. Ergo delectatio est in genere cause finalis et per consequens operatio est intentione primaria propter ipsam. Item perfectibile primaria intentione

ordinatur ad suam perfectionem propriam tamquam in finem. Sed delectatio perficit operationem ideo etc. // Et con
firmatur ratio quia delectatio perficit operationem non quocumque modo sed ut superveniens quidam finis
ut dicit aristoteles. Item omnia humana bona sunt intentione primaria propter optimum quod est ipsa feli
citas tamquam propter finem. Sed aristoteles dicit delectationem esse felicitatem et quod optimum quod probatur tali
ratione. felicitas cum sit operatio perfecta est operatio non impedita hoc autem est delectatio quare
erit delectatio quod optimum // Item primaria intentione semper deterius est gratia melioris ut dicit 7o
politicorum. Sed delectatio videtur esse melior operatione quia ipsa est generatione posterior cum ipsa
consequatur ad operationem que autem generatione sunt posteriora sunt priora specie substantia id est via per
fectionis ut dicit aristoteles 9o methaphisice g' etc. // Et affirmatur quia finis habet rationem ultimi ideo quod
magis est posterius magis videtur habere rationem finis. delectatio autem est posterior delectatione ideo etc.
Item illud est maxime eligibile et per consequens omnia alia sunt eligibilia propter ipsum quod est eligibile
non propter aliquid alterum neque alterius gratia. tale autem confessum est esse delectationem ut dicit aristoteles. Nullum
enim interrogare cuius gratia delectatur ut secundum se ipsam existantem eligibilem delectationem. Unde et
primo rethoricorum dicit. Delectationem enim omnia prosequuntur et gratia ipsius delectari appetunt delectari
Diffinitum autem est huius bonum et finis. Item optimum magis est ponendum de illo genere quod est
determinatum ad res meliores et excellentiores quam de illo quod est commune rebus vilioribus sed genus
delectationis est magis appropriatum rebus excellentioribus et genus operationis est magis commune rebus vilio
ribus ergo optimum gratia cuius alia sunt magis debet poni de genere delectationis quam de genere
operationis. Maior videtur manifesta quia nichil reputandum est venerabile in quo cum vilio
ribus convenimus Sed solum in quo cum superioribus. Minor probatur primo quia animatis et inanimatis
convenit operari sed solis animatis non adhuc omnibus sed solis cognoscentibus convenit delectari // 2o quia
si de operationibus et delectationibus hominum optimorum loquamur operationes erunt et circa bona et
circa mala. Circa utrumque enim bonus homo bene operatur sed ~~determinatio~~ delectationes determinare erunt
ad bonum. Bonus enim homo non nisi in bonis delectatur. Item quies gravis aut levis in lo
co suo naturali convenientior est ipsi gravi aut levi et magis habet rationem ultimati finis quam
motus sive tendentia ad illum. Sed delectatio est tamquam quietatio in obiecto amato. Alii autem
actus humani se habent per modum tendentie in ipsum ideo etc. Item manifestum est quod in ludo de
lectatio non eligitur propter operationem sed econverso quia sepe operatio circumscripta delectatione est fugi
bilis tamquam lesiva et dampnosa. Apparet etiam quod coitus non eligitur naturaliter propter operationem quia
mulier impregnata adhuc appetit coitum naturaliter et tamen circumscripta delectatione operatio esset otio
sa immo potius dampnosa quam utilis. Si ergo natura nichil faciat otiose sequitur quod coitus propter delecta
tionem eligitur non econverso. Et si hoc in istis concedatur rationabile est quod ita concedatur in aliis. Item multi
ponunt amorem idem esse quod delectationem et in actu amoris consistere felicitatem et per consequens
delectationem esse felicitatem. sed propter felicitatem sunt omnia alia bona humana ergo omnia alia sunt
propter delectationem. His tamen non obstantibus Eustachius et albertus in suis commentis tenent ex
presse contrarium. Ad quod Eustachius arguit primo sic per hoc quod aristoteles non dicit delectationem esse fi
nem operationis sed velud quendam finem per hoc innuens quod non sit simpliciter finis in intentione primaria
sed quodammodo scilicet secundum quod in intentione secundaria. Ad idem arguit rationibus sic. fines posterius ad

ueniũt opationib; et generationib; quar sunt fines delectatio aũt simul adest ei que sed;
naturaz opationi g̃ non ē finis ei9 · Sz instat forte nõ ĩmerito ɔ̃ istaz roēz · p̃mo quia delec
tatio et si non sit posterior opatione sedꝫ tp̃us est tñ posterior ea sedm naturã · Et iterz
operatio non fit posterius ipã delectatioē cũ tñ · Eustachi9 dicat eã eē finē delecta
tionis · Et iterz aĩa uel corp9 aĩatuz ē finis nutritionis et aliarz dispoñiz ɔuenientiũ
corpori aĩato si deteri9 sit semp gr̃a melioris · ꝛ tñ aĩa uel corp9 aĩatuz nõ aduenit pos
teri9 predictis sed pri9 · ymo etiã felicitas uidetur eē p̃ma intentioē ꝑ hoiēz / qm̃ homo
cum sit substantia ē melior naturaliter et nobilior ipã felicitate que accidēs qdaz et ꝑ
deterius ē gr̃a melioris ꝛ tñ hõ nõ aduenit posteri9 ipã felicitate sed eõ g̃ illa rõ · Eu
stachij nõ nõ magnaz uidetur hr̃e efficatiaz nisi forte quia bñ pbat qd̃ delectatio non
ē finis opationis ꝑ illuz moduz ꝑ quē termin9 generationis aut mot9 ē finis generatio
nis aut mot9 · Alia ratio Eustachij ē quia delectatioēs eēnt fines opationũ seq̄ret
q nulle deberent exerceri opationes quib; eēnt maiores ãnexe tristicie q delectatiões
ꝛ ɔtra sequeret q oms opatioēs exerceri deberent quib9 maiores eēnt ãnexe delec
tationes q tristicie · ɔsequñs ē falsuz / g̃ et antecedens · p̃mo g̃ ɔsequētia ex hoc pz
quia sedz exigentiã finis oportet cetera moderari · ꝫ optimũ ē facere omĩa que suñt
ɔgrua fini ꝛ dimittere ɔ̃ria · sicut ꝑ̃z in ope fortitudinis ubi fortis faciendo qd
facere debet expectat et sustinet uulnera aut etiã mortē ubi pl9 ē doloris ꝛ tristicie
q delectationis ut dr̃ in 3° hui9 ꝛ expertuz esse uidet · Contra etiã nulli ē oportunũ exer
cere coytuz cũ nõ sua muliere uel uti re alteri9 ipõ inuito q̃ntũcũqz in tali ope plus
delectaretur quã tristaret · Insanientes eñ essz dicentes q ꝑ delectari essent opanda
inhonesta uel ꝑ nõ tristari honesta fugienda ymo omis hñs rectuz iudiciũ asse
ret honesta esse facienda etiã si sint tristia uel indelectabilia et omĩa inhonesta eē
fugienda quãtũcũqz sint delectabilia · Et hec pulcre dicit Seneca eplã lxxvi.ª
ad lucilliũ dicens · Vir bon9 qd̃ honeste se facturz putauerit faciet etiã sine pecũ
si laboriosuz fuerit faciet · etiã si dampnosuz etiã si piculosuz erit · rursus qd̃ turpe erit
nõ faciet etiã si pecuniã afferat etiã si uoluptatez etiã si potentiã ul' honorē / Ab
honesto nulla re deterrebit · Ad turpia nulla spe inuitabit · Et Tulli9 in li° de offi
cijs · Nemo eñ iustus esse pot qui mortē qui dolorē qui exiliũ · qui egestatez timet aut
qui ea que sunt hijs ɔtraria equitati antepoint g̃ opatioēs nõ sunt ꝑ delectationes
sz eõ · Sz isti rõni ɔ̃ius sic sibilate possent alij respondere dicētes q nõ omnes delecta
tiones sunt eiusdz rõis sicut nec opationes sz opationib; turpib; ãnexe sunt turpes delec
tationes ꝛ honestis honeste sicut ꝑz 7° et 10 · ethicorz · Delectatioēs aũt turpes nõ st'
simplicit' dicende delectationes ɔ̃iuis delectatioēs deprauatas ut ꝑz ibidez / diceret
g̃ q sicut mali g̃ra delectationũ turpiuz operant' turpia et male · Sic uiri boni gr̃a
delectatioz honestarz opant' honesta ꝛ bene · Supponeret' etiã q ꝑs rõnalis aĩe ꝑferē
da ē ꝑti sensuali / in tantuz qd̃ omē illud turpe dr̄ et maluz q a recta rõne discordat
Tunc rñdetur ad rationez ɔcedendo ɔnãz si intelligat' de honestis delectatioib9 scilicet

concordibus recte rationi et de triſticiis correſpondentibus. Et quando arguitur quod conclusio ſit falſum quia in opere fortitudinis plus eſt doloris et triſticie quam delectationis, diceretur quod hoc forte eſt verum de delectatione et triſticia ſenſualibus, ſed non eſt verum de intellectualibus ſicut dictum fuit in 3° libro questione 20a. Diceretur etiam quod virtuoſus in coytu indecenti nullo modo delectatur ſecundum intellectum, neque iuſtus in iniuſto uſu rei alterius. Diceretur ergo quod nunquam propter delectari operanda ſunt inhoneſta quia inhoneſta nunquam ſunt delectabilia ſimpliciter neque honeſta triſtabilia. Vel ſi aliquibus honeſtis annexa eſt aliqua triſticia, tamen plus eſt in eis delectationis quam triſticie ſicut dictum fuit. Item alia ratione Euſtachius arguit ſic. Sicut ſe habet operatio ſenſus ad delectationem ſenſualem ita operatio intellectus ad delectationem intellectualem. Sed operatio eſt finis delectationis ſenſualis tam in cibis et potibus quam venereis actibus. Non enim eſt imaginandum quod natura nobis inſtitueret cibum et potum finaliter ut delectaremur ſed ut nutriamur et vivamus. Nutriri autem et vivere operatio eſt, ergo delectatio eſt gratia operationis. Quod autem natura inſtituerit nobis cibum finaliter ut nutriamur et vivamus et non ut delectemur apparet primo ex eo quod ipsa plantis inſtituit cibum et potum vel eis proportionalia, quibus tamen plantis delectatio non convenit, hoc ergo eſt ut nutriantur et vivant. 2° quia etiam in nobis cum expedit ad nutriendum et vivendum accipere cibum ſcilicet corpore deſtituto per conſumptionem humidi a calido, tamen maxime delectamur in cibo. Corpore vero repleto et reſtituto quando non expedit ad vivendum et nutriendum capere cibum ceſſat delectatio, niſi forte per artificialem delectationem ciborum et potuum provocetur. 3° quia ceſſante delectatione ut in ſompno non ceſſat natura neque remittitur ab eius actione circa cibum et potum. 4° hoc apparet ex differentia animalium et plantarum circa nutrimentum. Plante enim habentes naturaliter alimentum conveniens non indigent electione nutrimenti, animalia autem alio indigentia nutrimento et non ſemper ſibi neque naturaliter convenienti indigent electione quodammodo, qua acceptent et proſequantur convenientes et refutent vel fugiant diſconvenientes. Nam ſine tali electione plante poſſunt vivere, animalia autem non poſſunt. Ideo natura non deficiens in neceſſariis neque habundans in ſuperfluis inſtituit animalibus nutrimentum convenientis propter annexam delectationem et ad fugiendum diſconvenientis propter annexam triſticiam, quas plantis non inſtituit tali determinatione non indigentibus. Ex quo patet naturam delectationem et triſticiam ordinaſſe ad acceptationem vel refutationem nutrimenti et non econtra. Similiter etiam videtur eſſe de venereis delectationibus. Natura enim per coytum intendens generationem ad ſalutem ſpeciei appoſuit coytui delectationem ut per ipſam animalia determinaret ad exercendum talem actum. Sicut enim ad ſalutem individui natura dedit nobis cibum ita ad ſalutem ſpeciei ordinavit coytum. Propter quod in pluribus generibus generibus animalium videmus delectationem in coytu et coytum ceſſare femellis impregnatis, licet in aliquibus ſcilicet ſpecialiter in hominibus non ſit ita propter cauſam ſpecialem in libro de animalibus ſcrutandam. Sed adhuc alii reſpondent iſti rationi concedentes quod cibi cognitio vel conſequens delectatio vel triſticia ſunt gratia operis conſequentis ſcilicet nutritionis et vite. Similiter ſenſus ſpermatis et conſequens delectatio ſunt bene gratia generationis. Neque enim talis ſenſatio et conſequens delectatio eſt ultimatus finis. Ideo nichil eſt inconveniens ſi in aliquibus alteriorem operationem ordinentur. Sed hoc totum nichil eſt ad propoſitum. Queſtio enim eſt de

operatione que est cognitio obiecti delectabilis et de delectatione consequente an illa cognitio sit illius delectationis gratia vel contra ipsa gratia. Utrum visio obiecti beatifici sit gratia delectationis consequentis vel contra. Et utrum sensus alicui datus est nobis propter delectationem consequentem vel contra. Diceret ergo ille quod natura dedit nobis sensum alicui ut in convenienti delectaremur et in disconvenienti tristaremur. Et iterum dedit nobis huiusmodi delectationem et tristitiam ut acceptaremus a bonum convenientem et refutaremus disconvenientem. Et hec totum natura dedit nobis gratia convenientis nutritionis et vite. Sic ergo ex dictis non est michi dubium quid ad presentem questionem debeat responderi. Magis tamen isti parti consentio que ponit operationem esse finem delectationis propter hoc quod plurimi philosophorum excellentissimorum tenere videntur illam viam. Non enim consuevit Aristoteles dicere quod felicitas in passione consistat sed in operatione, dicens tamen delectationem esse passionem. Et si aliquando dixit delectationem esse felicitatem vel esse quid optimum hoc non nisi in quantum dicebat ipsam delectationem esse operationem non impeditam quam propositionem ut puto non intendebat esse veram secundum predicationem formalem, sed secundum materialem sive causalem quasi diceret delectationem esse felicitatem, id est felicitatem esse per se delectabile tamquam delectationem eam inseparabiliter consequentem. Similiter et omnes magni excellentes theologi felicitatem dicunt consistere vel in actu intellectus vel in amore propter quod si postea probatum fuerit quod non sit idem amor et delectatio concludetur quod felicitas non sit delectatio sed alia quedam operatio. Et hoc esset maxime concedendum si teneretur quod felicitas formaliter consisteret in opere intellectus et non in actu aliquo voluntatis. Item illud magis debet poni finis cui per prius convenit operationi quam delectationi consequenti. 10 ethicorum. Maior manifesta est quia finis debet esse quid optimum omnium aliorum et sic debet esse primo bonum. Et quia sicut dicit commentator 2o methaphysice nichil est bonum nisi propter causas finales et propter quod unumquodque tale est illud est et magis et prius tale. Minor probatur quia propter hec quod operationem honestam delectatio consequitur honesta et inhonestam inhonesta tamquam in genere boni et mali delectatio specificetur per operationem. Et quia possibile est in actibus virtutum moralium quod prudentia recte iudicabit et erit opus bonum quod non sequetur electio forte etiam quod sequetur electio que etiam erit opus bonum et non sequetur delectatio sed magis tristicia ipsa gratia. Iudico illum pauperem virtuosum indigere et quod si possem deberem ei subvenire, et sequitur actus voluntatis quo vellem ei subvenire et si possem et non delector tamen sed operor ei et contristor eo quod non possum ei subvenire hec ergo omnia opera sunt bona secundum se ipsa sic scilicet quod non ratione delectationis. Nullam enim oportet ibi esse delectationem cum nichil ibi apprehendatur per modum convenientis presentis, nisi forte ibi fieret reflexio intellectus super predictos actus de quibus tunc virtuosus posset delectari. Recta enim ratio videtur in his esse regula bonitatis omnium subsequentium sive pertinentium ad voluntatem sive pertinentium ad partem sensitivam. Et hec apparet satis in 2o huius ubi dicit Aristoteles quod secundum passiones neque studiosi dicimur neque pravi neque laudamur neque vituperamur. Non enim laudatur vel vituperatur qui timet vel irascitur sed qui qualiter. Quasi dicat qui ultra vel citra rectum iudicium rationis irascitur aut timet ille vituperatur. Qui autem ut ratio docuerit laudatur. Et ita intelligendum est de delectationibus et tristiciis cum ipse sint quedam passiones propter quod bonitas delectationis reducitur in bonitatem operis rationis. Quod etiam ex hoc patet quod tristitie quoque

sunt bone et honeste quia sunt secundum rectum iudicium rationis ut si quis amico vel homini virtuoso condo
lenti condoleat et de eius tristitia contristetur. Et forte quod istud amplius declarabitur quando
tractabitur de felicitate in 10° huius. Ad rationes alterius partis possumus respondere. Ad primam
diceretur quod operatio melior est delectatione, et concederet illud esse optimum quod omnia appe
tunt intentione primaria et hoc non est nisi deus. Concederet etiam quod omnia appetunt delecta
tionem inquantum appetunt deum qui est delectatio. Sed etiam sic omnia appetunt operationem quia sicut
deus est delectatio sic est operatio, non enim est deus dei delectatio, et ipsius immanens operatio ut patet
12° metaphysice. Si autem loquamur de aliis delectationibus et operationibus scilicet in illis in quibus delec
tationes distinguuntur ab operationibus tunc est eque vel magis concedendum quod omnia appetunt
operationes quam quod appetunt delectationes naturaliter. Apparet enim activa et passiva naturalia
naturaliter appetere enim activa et passiva naturalia naturaliter appetere suas operationes propter
quod activa statim agunt naturaliter passivo presente et patiuntur passiva activo presente. Quando
etiam dicitur quod omnia cognitione utentia appetunt delectationem potest dici quod verum est sed non inten
tione primaria sive principali si rectus fuerit appetitus. Sed ea ratione qua annexa est operationi
que est finis et quia eam perficit et decorat. Apparet enim quod omnia cognitione utentia magis naturaliter
appetunt operationem quam delectationem ex eo quod sepe non solum volumus videre delectabilia sed et
tristitiam inferentia. Ad illud quod additum est ab aristotele scilicet quod omnes appetunt eadem delectatione
vel omnes perfecti delectationem eandem rationibus eadem est sicut prius quod intentione principaliori appetunt
eandem delectationem consequenter. Ad hec etiam quod dicitur delectationem secundum totum genus ter
minare appetitum, diceret quod non intentione principali sed ratione operationis quam consequitur si fuerit
appetitus rectus. Ad aliam potest dici quod perfectibile quandoque melius est sua perfectione et finis eius perfectibi
le enim quandoque est substantia et perfectio est accidens et inherens. Anima enim nostra multis accidentibus
sibi supervenientibus perficitur, et tamen substantia anime nobilior est omni accidente ut dicit commentator
2° de anima. Cum et sicut bene dicit Eustachius delectatio non perficit operationem sicut finis prin
cipalis et primaria intentione dictus. Sed ut dicit aristoteles velud quedam finis et tamquam finis secundarius
quid et secundaria intentione acceptus quomodo deterius potest esse finis melioris ut apparet per commentato
rem secundo celi et mundi. Ad aliam dictum fuit quod secundum predicationem formalem delectatio nec est fe
licitas nec est operatio sed secundum predicationem materialem vel causalem. Ad aliam quando dicitur quod posteriora
generatione sunt priora via perfectionis. Dicendum est quod comparando res simpliciter ad invicem propositio illa
multam patitur instantiam. Anima namque rationalis nobilior est et melior omni suo accidente licet ipsa
precedat generatione multa eorum. Sed propositio illa sic habet veritatem quod quamdiu durat motus genera
tionis id est tendentia rei ad suum complementum semper totum simul acceptum quod est posterius in
tali motu est melius toto quod erat prius. Et ita concederet congregatum ex anima et eius operatione
melius esse quam anima nuda et operatio cum delectatione quam operatio sine delectatione. Felici
tas enim connumerata cum minimo bonorum redditur eligibilior ut dicitur primo huius. Ad hec et
quod opponitur scilicet quod finis habet rationem ultimi dicendum uno modo quod hoc est verum de fine qui terminat
motum vel generationem comparato ad motum et ad eum movendum, sed ille non est finis dictus prima
ria intentione. Sic enim ista inferiora sunt finis dei et corporum celestium ut patet 2° celi. Finis

cā pimaria intentione dictꝰ preeſt alijs omnibꝫ tanq̄ pma cā omniū alioꝝ ſic eſt deꝰ eſt
finis omnium alioꝝ // Dicit̄ et alio mō q̄ finis dictꝰ pma intētione ē ultimꝰ in via reſo
lutionis effectiuū in ſuas cās · et hec ē q̄a ipē pma cā ē cāꝝ · de hac aūt cā finali ꝓfūdꝰ
ē in ſpeculatiuis ſcijs · Ad aliā pōt dici q̄ multa ſūt que ſcdm ſeipā eēnt eligibilia que magꝭ
tn̄ ſunt ꝑ alia eligibilia q̄ ꝑ ſe ipā uerbi grā / uirtutes ꝑ ſeipās eēnt eligibiles q̄uis actū
ſcriberet ab eis opatio in q̄tuꝫ ipē ſunt quedaꝫ ꝑfectiones aīe · Et tn̄ ipē uirtutes magꝭ
eligibiles ſunt ꝑ opatioēs q̄ ꝑ ſe ipās ꝑ hec q̄ opatioēs ſūt meliores ⁊ fines uirtutuꝫ Sic
g̃ quedamꝰ delectatioēs eē ꝑ ſeipās eligibiles · Sꝫ tn̄ magis ꝑ opatioēs q̄ ꝑ ſeipās // Etiā
ſi quis uelit dicere qd̓ delectatio ꝯſequens opatioēꝫ que ē ipā felicitas nō ſit alteri grā
eligibilis illud debet ſic intelligi q̄ ipā nō ē eligibilis grā alteriꝰ ultra ꝑuenietis · Sꝫ nō
debet excludi q̄n ſit eligibilis grā opationis quā ꝯſequit̄ in q̄tuꝫ ꝑficit eā et decorat ſicut
pulchritudo iuuentuteꝫ · Ad aliaꝫ dd̓ꝫ ē q̄ tam bona q̄ mala ſcdꝫ moreſ poſſūt eē de
eodeꝫ genere logico uel naturali · Ddꝫ ē etiā q̄ paſſio que ē geꝰ eōe ad delectatioēꝫ
ꝯuenit aīatis et ī aīatis ſicut opatio · Et ſicut delectatio que ē genꝰ ꝯtentuꝫ ſub paſſioē
nō ꝯuenit in aīatis · Ita neqꝫ cognitio que ē genꝰ ꝯtentū ſub paſſione / et ſic illa rō
nullaꝫ ꝯuincit excellentiaꝫ paſſionis ſup opationeꝫ neqꝫ delectationis ſup cognitioēꝫ
Et etiā licet optimꝰ hō circa licitus obiectuꝫ opet̄ q̄ delectet̄ tn̄ ita determinatꝰ
ē ad bonas opationes ſicut ad bonas delectationes · Et ſi opet̄ alīn circa mala
tn̄ intentione p̄ncipali ⁊ totalit̄ finali nunq̄ opat̄ niſi circa bonū et optimū · ſ · circa
deuꝫ · Ad aliaꝫ pōt dici q̄ inter paſſiones aīe delectatio maxīe quietat appeti
tum, tn̄ ſi delectatio opet̄ ad opatioēꝫ aliqua opatio p̄ncipalis ⁊ finalis quietat ap
petituꝫ / Ad aliaꝫ ddꝫ ē q̄ ſi opatio ludi ordinat̄ ad delectatioēꝫ tn̄ illa delectatio
ulteriꝰ ordinat̄ ad opatioēꝫ · Nā ſicut dicit ariſ͞ᵗ· ꝯuenies ē finē eē luduꝫ ſtudere eīꝫ
et laborare ludi grā inſipiens uidetur et ſatis puerile · ludere aūt ut ſtudeat ſeruata
et ſanā rōē hr̄e uidet̄ requies eīꝫ aſſilat̄ ludꝰ · Impotentes aūt ꝯtinue laborare requie
indigent · nō utiqꝫ finis ⁊ requies ſit eīꝫ grā opationis · // De coytu g̃ ddꝫ ē q̄ nō eſt
appetendꝰ intentione p̄ncipali ꝑ delectatioēꝫ ſicut dictuꝫ ſūt · Cā aūt quare poſt
impregnatioēꝫ hoīes nō ceſſant a coytu ſicut alia aīalia pōt eē q̄ꝛ ꝑ nobilitatē et excel
lentiaꝫ ꝯplexionis humane difficilis ē fetuꝫ formari ī hoībꝫ q̄ ī alijs aīalibꝫ g̃ ad ſuc
curreduꝫ huiꝰmodi difficultati natura ingeniauit hoībꝰ oīm tpē maciaꝫ ⁊ delectatione
ꝑtinētes ad coytuꝫ ut omī tpē poſſꝫ fetꝰ humanꝰ gn̄ari qd̓ non niſi certo et pauco tpē
ſūt neccuꝫ in pluribꝫ generibꝫ alioꝝ aīaluꝫ // Ad aliaꝫ dicet̄ poſt q̄ nō ē idem
amor et delectatio ſeu dilectio · Nec ē adhuc uiſuꝫ an felicitas poni debeat ī amo
re · Et ſic ē finis queſtionis ·

Igeſimo nono querit̄ · Utrū · Amor ſiue dilectio ⁊ de

lectatio ſint idem realiter · Argūt̄ q̄ nō quia illa nō ſunt ideꝫ quoꝝ ꝯnā
non ſunt idem ſic ē in ꝑpoſito g̃ ⁊c̄ · Maior pꝫ quia ſi oppoitūꝫ ī oppoito ⁊ ꝑpoſitū ī ꝑpo
ſito · 2° topicoꝝ et quia unū ūni tm̄ ē ꝯtrūꝫ 10 · metᵉ · Amor ꝓbatur quia ꝯtrū dilectioīs

ē odiū ꝯrīū nō dilectionis ē tristicia. Quod aūt odiū et tristicia nō sunt idē poē argui
multipliciť pmo quia tristicia ē uiolenta ꝛ non uoluntaria odiū aūt ē uoluntariū // 2º qz deus
nullo mō tristat᷑ ſʒ sempꝰ ꝯtinue et vniformiť delectat᷑ ut apz 12º meť. et tñ deus odit
malos ꝓut omnes leges ꝯcedere uident᷑ / 3º qz odiū ēē poē tam absentis ꝗ̄ pn̄tis eiusdē
existentis / tristicia aūt non uidet᷑ esse nisi uel ex pn̄tia mali uel ex absentia boni // 4to
quia odiū ē quo quis uellet alteꝝ non ēē / tristicia aūt ē passio in appetitu derelicto
ex aliquo disꝯuenienti uel nociuo // 5º quia tristicia nō uidetur esse nisi circa aliqd̄ sin
gulare obiectū uel circa determinata singularia. sed odiū sicut dicit᷑ 2º retho. non solū
ē circa singlare sed et ad genera. Nam sicut ibidem dr̄ furē odit et calupniatorē uniusqs
qz et ꝯstat ut dicitur qd̄ non opz hoīēz ēē tristem si ꝯtr̄ furē uel calupniatorē // 6º qz
ar̄. 2º retho. ponens differentiā inť iram et tristiciā dicit iratus quidē ꝯ tristat᷑
odiens aūt nō / 7º quia nullus delectat᷑ de sua tristicia / et tamē bonus hō delectatur
de hoc qd̄ ipse odit peccata ꝛc. // Item ad principale. Illa nō sunt idē que ab inuicē
sepant᷑ ſʒ sic ē de delectatione et dilectione / quia creditur a multis qd̄ demones neqz
de se ipsis neqz de aliis delectant᷑ / sed ꝯtinue maxime paciūt᷑ tristiciā ꝛ tñ ipi diligūt
se. Et nos uidemus plures se ipos excessiue diligentes ꝛ hec affirmantes qui sepe nul
lam ꝯsitent᷑ se expiri delectationē ſʒ quasi ad extremū sepe tristant᷑. / Item si amor
& delectatio essent idem. tunc sūmū vnius esset sūmū alterius / quod ē falsū // Falsitas
ꝯñtis patet quia fortis sūme diligit actū fortitudinis in quo tñ nichil aut modicū
delectatur. ut patet ꝑ expientiā et 3º ethycoꝝ. Et quia pater aliqñ sūme diligit fi
lium licet malū. qui tñ de eo nō delectat᷑ sūme / ſʒ tristat᷑. Et quia possi. ē sūmam
amicicie dilectionē stare cū sūmo odio inimici / quod nō ē possi. de sūma delectatione
et de sūma tristicia / cū dicat ar̄. 7º huius quod quelibʒ delectatio expellit uel minuit
qualibet tristiciā / etiam delectationē et tristiciā ꝯsequunť motus corporales ꝯrij. s. dila
tatio et ꝯstrictio cordis et spirituū qui pfecte simul esse nō possunt. Item delectatio
et tristicia cito transsire uident᷑ / amor aūt et odiū manent diucius / Itē qd̄ sequitur
ad amorē et odiū non ē idē q̄ amor uel odiū. ſʒ delectatio et tristicia sunt huiusmoi
ꝛc. Maior patet quia idē non sequit᷑ ad seipm̄. Et minor ꝓbatur ꝑ hec ꝗ amare ali
quē ut dicit᷑ pmo retho. ē uelle ei que putat bona / et ꝑ oppositū odire aliquē ē uelle
ei que putat mala. Sed ad hoc qd̄ ē uelle alicui bonū uel malū ꝯsequit᷑ delectatio
si fiat quod uolumus et tristicia si nō fiat ꝛc. // Item auctor ar̄. qui de eis in li. re
tho. determinat in diuersis locis tanꝗ̄ de diuersis passionibus et alias ponit ꝯsiderationes
ad ostendendū delectationē ꝛ amorē / et assignat eis diuersas diffinitiones. Et silr
in isto li. ethycoꝝ determinat de eis in diuersis libris tanqz de differentibus ꝛc. // Op
positū arguit᷑ quia idē ē actus qui ē eiusdē potentie respectu eiusdē obiecti / ſʒ delecta
tio et dilectio sunt eiusdem potentie qz uoluntatis et respectu eiusdē obiecti / qz beatus
uel intelligentia amat deū et in eo delectat᷑. Et quia dicit ar̄. pmo ethycoꝝ uni
cuiqz aūt delectabile ad qd̄ dr̄ amicus // Et ꝯfirmat᷑ quia 12º metha. dicit ꝯmen.

& sans arz

& sanc a[r]t[istoti]l[e]s q[uod] si agens fuerit unu[m] et mat[er]ia una et potentia una necc[ess]e e[st] effectu[m] ee unu[m] [..]
aut obiectu[m] .s. bonu[m] sub r[ati]o[n]e boni apprehensu[m] in eade[m] pote[n]tia .s. in uolu[n]tate causat amore[m]
sui et delectatione[m] potentie io[s] [etc]. Item illa sunt idem de quor[um] effect[us] sunt ide[m] s[ed] effect[us]
delectationis et amoris sunt idem .s. [con]firmare p[er]ficere et [con]tinuare op[er]atio[nem]. Tam e[nim]
delectat[us] in op[er]atione qua[m] amans op[er]atione[m] magis [con]tinuat op[er]ationem et in ea [con]firmat[ur]. Ite[m]
via potentie in obiectu[m] et [con]tra sunt idem realit[er] l[icet] differat r[ati]o[n]e sicut in 3° phy[sicorum] de
ascensu et descensu uel de uia ab athenis ad thebas et c[etera] s[ed] delectatio e[st] imp[re]ssio queda[m]
in potentia ab obiecto dilectatio uero e[st] tendentia potentie in obiectu[m] g[ratia] [etc]. Et [con]fir
mat[ur] p[er] sile[m] quia eade[m] e[st] qualitas impressa ferro a magnete et inclinans ferru[m] ad magnete[m]
g[ratia] [etc]. Item delectatio sig[nifica]t quiete[m] potentie in obiecto dilectio uero sig[nifica]t unione[m] pote[n]
tie in obiectu[m] sed unione quiescit et quiescendo unitur io [etc]. Ite[m] tristicia & odiu[m] su[n]t
ide[m] g[ratia] delectatio et dilectio sunt idem. An[tecedens] patet quia aliq[ui]s odire nichil aliud uidet[ur] qua[m]
illud sibi displicere q[uo]d no[n] uidet[ur] aliud ee q[uam] de illo esse tristem. Plurimi doctores
precipui de ista q[uestio]ne diuersificant in suis opinionibus q[ua]re sufficeret michi posse sententias
recitare. Dicu[n]t g[o] quidam magni q[uo]d omnis actus uolu[n]tatis e[st] uelle uel nolle. Cum e[nim]
obiectu[m] fuerit apprehensum sub r[ati]o[n]e boni uel [con]uenie[n]tis sequit[ur] act[us] uolendi. Et si sub r[ati]one
mali uel disconuenientis act[us] nolendi si sequat[ur] aliquis act[us] uolu[n]tatis et hec o[mn]ia eos intellige[re]
capiendo uele et nole large put se extendunt ad [com]placentia[m] uel displice[n]tia[m] in obiecto
p[re]cedentes aliq[ua]m obiecti acceptatio[n]e[m] uel refutatione[m] si t[ame]n uelle et nolle accipia[n]t[ur] [pro]p[ri]e
.s. uelle p[ro] obiecti acceptatione p[er] qua[m] si nichil p[ro]hibeat mouemur ad p[ro]seque[n]du[m] obiectu[m] si
fuerit absens et quietamur in eo si sit presens no[n] est aliquo mo[do] [con]cedendu[m] q[uod] omnis act[us]
uolu[n]tatis est uelle ut nolle sicut sufficienter decla[r]atu[m] fuit in 3° li[bro] q[uestio]ne 3[a] . Dicu[n]t et isti [con]cedu[n]t
bene nobiscu[m] triplex esse uelle seu triplice[m] ee actu[m] uoluntatis affirmatiuu[m] .s. p[ri]mu[m] [com]pla
centia[m] in obiecto sub r[ati]one boni uel [con]uenie[n]tis apprehenso. Secu[n]d[u]m uero desideriu[m] quo moue
mur ad obiectu[m] no[n] h[ab]itu[m] p[ro]seque[n]du[m] si no[n] fuerit impediens. Terciu[m] aut[em] delectationem
s[e]c[un]d[u]m qua[m] quietamur in obiecto adepto. Postea dicu[n]t isti q[uod] act[us] desiderij bene distinct[us]
e[st] ab actu delectationis q[uo]d e[st] simplicit[er] [con]cedendu[m] ut puto q[uonia]m desideriu[m] pot[est] stare cu[m] tris
ticia delectatio[n]i [contrar]ia. Cum e[nim] famesco cibu[m] apprehensu[m] desidero que[m] si capere no[n] potuero
multa sequit[ur] tristicia sine delectatione nec t[ame]n cessat desideriu[m]. Et p[ro]p[ter] q[uo]d dicit [com]me[n]tator 12°
metha[physi]ce [com]mento 39° q[uod] desideriu[m] p[re]cedens apprehensione[m] magis uidet[ur] dolor q[uam] uoluptas
uel etia[m] h[ab]ita p[er]fecta re desiderata cessat desideriu[m] si [pro]p[ri]e capiat[ur] desideriu[m]. Sic e[nim] ueri[t]a
tem h[ab]et q[uo]d d[icitu]r appetitu[m] ee r[ati]one carentie .s. capie[n]do appetitu[m] p[ro] actu desiderij. Sed
sciendu[m] e[st] q[uod] ista[m] [con]clusione[m] aliqui sic intellig[un]t q[uod] b[e]n[e] e[st] desideriu[m] q[uod] no[n] e[st] delectatio et de
lectatio que no[n] e[st] desideriu[m] sicut bene p[ro]batu[m] e[st] t[ame]n dicu[n]t q[uo]d ide[m] act[us] uolu[n]tatis rea
liter prius erat desideriu[m] .s. ante obiecti habitio[nem] et post e[st] delectatio h[ab]ito obiecto
et possi[bi]le e[st] q[uod] desideriu[m] erat ante idem realit[er] q[uo]d tristicia si de re no[n] h[ab]ita tristabam[ur]
apud desideriu[m]. Dicu[n]t e[nim] q[uo]d sicut eade[m] grauitate realiter ip[s]m graue inq[ui]etant[ur] sur
su[m] et tendit deorsu[m] et quietatur deorsum cu[m] illuc p[er]uenerit. Sic appetit[us] eode[m] actu

inquietat͂ cum careat obiecto delectabili et inclinatur ad ipm̄ adipiscendū et in ipō adep
to quietat͂. Modo constat qd̓ appetitum in aliqua re inquietari ē ipm̄ tristari ⁊ ipm̄ ī aliquā rem
adipiscendū inclinari ē desiderare et ipm̄ ī aliquo quietari ē delectare // Dicit͂ g͂ q̄ ista
noīa tristicia et desideriū et delectatio supponūt uel supponere possūt nō simul tn̄ sunt
sive p eadem re .s. pro eodem actu appetitꝰ. Sz differūt scdm̄ rōnē ꝑ diuersitatē ↄnotatoꝝ
Actꝰ eīz appetitꝰ idem existens dr̄ tristicia p ↄnotatioēz absentie ↄuenientis uel p̄sentie disco
uenientis. Et dr̄ delectatio p ↄnotationē p̄ntie ↄuenientis uel absentie disↄuenientis. Et dr̄
desideriū p ↄnotatioēz absentie ↄuenientis cū possibilitate hn̄di. Et dicit͂ fuga uel abho
minatio p ↄnotationē p̄ntie disↄuenientis cū possibilitate repellendi. Sz hec nō credo eē
uera nā in appetitu sensuali uidemꝰ sensibiliter aliū fieri motū corporalē apud tristiciā
⁊ apud delectatioēz oppositā. Dico aliū motū corporalē nō aīalē .s. impatū a sensu et ap
petitu .s. naturalē .s. pter impulsū sensus et appetitꝰ ubi grā delectatioēz ↄsequit͂ cordis et
spirituū dilatatio. Tristicia uero ↄstrictio. Modo nō ē rōz qd̓ ꝑ diuersas ↄnotatioēs tmīnoꝝ
si res sit eadem debeāt sequi motꝰ realesꝰ oppositi. Sz adhuc corrigendo modū
loquendi p̄dictoꝝ respondet͂ q̄ motꝰ illi oppositi nō sequūt͂ ex ↄnotatione tmīnoꝝ / sed ex
diuersis apphensionibꝰ sensꝰ uel ymaginationis ↄnotatis p diuersos terminos significan
tes eundē actū appetitꝰ. Ita q̄ ex eodē actu appetitꝰ cū alio et alio iudicio sensꝰ vel
ymaginationis sequit͂ aliꝰ et aliꝰ motꝰ. Tamē illud nūdū uidetur michi bn̄ dictū quia
licet illud hēret aliquā apparentiā de diuersis motibꝰ apphensis tn̄ nullā uidet͂ habere
pbabilitatē de diuersis motibꝰ nullo mō p sensū vel ymaginationē apphensis cuiusmoi
sunt p̄dicti motꝰ. Et iterz actꝰ appetitꝰ sequit͂ neccīo et naturalit͂ actū apphensionis
in tantū q̄ impoīle est appetitum ferri incognitū ꝑ qd̓ illā apphensionē uidet͂ sequi
aliꝰ appetitꝰ. Et iterz magis ponendū ē cās ꝓpinquas diuersoꝝ motuū eē diuersas
q̄ cās remotas istoꝝ motuū ab appetitu et cognitioē ꝓuenientū appetitꝰ ē cā ꝓpinquior
et cognitio remotior 1o 2c. Nec ē silē de appetitu naturali ⁊ aīali. Naturalis eīz fit sp
scdm̄ eandē intentionē aīalis aūt fit scdm̄ apphensionē aliā et aliā ꝑ qd̓ illā ↄuenz cū p̄lib
doctoribꝰ ↄcedamꝰ quod actꝰ tristitie / actꝰ delectationis actꝰ desiderij et actꝰ fuge uel ab
hominationis sint realit͂ diuersi actꝰ appetitꝰ. Sicut eīz desideriū nō ē idem qd̓ delectaꝰ
sic nō ē idē qd̓ tristicia quī possiīle ē stante desiderio et ipō nō remisso cessare tristiciā
vel remitti ⁊ delectationē fieri .s. in actu ꝓsecutionis cū nullū īminet impedimentū. Sz
maior nūc uidet͂ michi esse dubitatio de cōplacentia p̄cedente actū desiderij de quo illi dicūt
q̄ actꝰ ille ↄplacentie nichil aliud ē q̄ delectatio quī delectatio nō fit solū apud realē
ↄuenientis p̄ntiā sz etiā apud eiꝰ p̄sentiā in ↄceptu. ꝑ qd̓ spes et memorie delectabiliū
sunt delectabiles ut dicit͂ p̄mo rethoꝛ. Constat aūt q̄ illa ↄplacentia fit ꝑ delectabilis
presentiā in ↄceptu l3 nō in re. 1o 2c. Item ut dicāt appꝰ ex tminis idē nos intelligere
cū dicamꝰ michi tale quid ↄplacet ⁊ tale qd̓ ē michi delectabile vel inte delector ⁊ michi
ↄplacet in te. Et ita ↄcludunt omnē actū uoluntatis affirmatiuū esse delectationem
uel desideriū / et omnē actū eiꝰ priuatiuū .i. omne nolle eē tristiciā uel abhominatioēz

ſiue fugam intelligendo p abhominatione ſiue fugam actu3 deſiderio 9riu3 Et ex hoc ipi 9ſequet̃
9cludunt qd omis amor et delectatio uel deſideriu ſit ide q̃m omis amor ē act9 ipi9 appe
titus affirmatiu9 et qd omne odiu ē triſticia uel abhominatio ꝑ hoc q oinē odiu ē act9 pri
uatiu9 appetit9 Qd item 9firmant ex vi uocabulor dicētes qd idem intelligim9 cu dicam9 ᵽ
qd amo uel diligo et tale quid michi 9placet ul ē delectabile Item omis amor ē 9cupiſcētia
uel amicicia omis eni amor vel tendit in amatu3 rōne qua appet bonu in ſeipſo/uel rōne
qua appet amanti bonu p̃mo mō aut ē amicicia Scdō uo mō 9cupiſcētia ſi ſit de abſente
ē deſideriu Si uo ſit de p̃nte in re ē delectatio vltimata Et ſi ſit de preſente in 9ceptu ſo
lum/eſt delectatio precedens deſideriu a qua deſideriu orit̃ et inflāmat Silit omis ami
cia ſi ſit de abſente ē deſideriu nō quidē quo deſiderās optet ſibi bonu Sz quo optat
amico bonu qd non habet Si aut ſit de pſente in re i de bono qd amic9 hēt ſic ē delec
tatio vltimata qua delectamur in bono amici Et ſi ſit de preſente ſolu in 9ceptu erit de
lectatio precedens deſideriu ſicut dicebat de 9cupiſcentia īō ref Item vel effect9 amoris
non vident̃ ē niſi tendere in amatu3/vel vniri amato/uel in ipm transformari vel ſe
9donare amato vel ſe in eo quietare/ hec aut omia 9ueniūt deſiderio vel delectationi q
eni delectat̃ vel 9placet in aliquo quaſi in ipm ſpiritualit̃ tranſit dat ſe ei ꝛ unit et in eo
quietat̃ vt appet vtrumq3 Et hec item 9firmant auctoritate beati Auguſtini 14º de
Ciuitate dei 7º caº dicētis Q amor inhians i deſiderās hrē qd amat̃ cupiditas ē
Amor aut habens id quod amat̃ eoq3 fruens leticia ē ſiue delectatio Amor uō fugiēs
quod ei aduerſatur timor ē Et accipit timorē p abhominatiōe uel fuga que opponit̃
deſiderio Et ſubdit id q3 ſi acciderit ſentiens triſticia ē Et ſic iſti finalit̃ 9cludūt non
omnē amorem eſſe delectatiōē Sz qd omis amor qui nō ē deſideriu ē delectatio // Sed
q̃uis iſta opinio ſit probabilis et ſubtilis tn̄ uidetur michi qd illa alia poſſit eq3 pbabilit̃
ſuſtineri et p̃mo quidē ꝓpoſito excludenda ē dilectio ſeu amor vel amicicia ſi p habitu
capiant̃ qm̄ illa nō ē delectatio cu delectatio ſit act9 ipi9 appetit9 Queſtio eni ꝓpoſita
intelligit̃ de actuali amore quo appetit9 actu fert̃ in amatu3 ponam9 g° te amare petr9
amore amicicie i ꝓpter ſe ipm et ponam9 ſcdm opinionē precnarratā triplicē actu3 appetit9
ꝛ uocem9 terciu delectationē3 quia ſic omis uocant eu3 et vocem9 ſcdm deſideriu/quia etiā
omēs in hoc noiē 9cordant et uocem9 p̃muz 9placentiā3 de quo forte dubiu ē vtr3 ſit
delectatio vel nō realit̃ Sic g° vtendo noib9 predictis apparet michi qd amor ille q°
tu amas petr3 nō ē delectatio/ hoc pbo ſic tu nō delectareris illa pbatiōe delectatione
ſi nō apphendas qd ſit bene petro/et ſi apprehēdas q ſit male petro triſtaris oppoīta
triſticia Sz neutr3 iſtor apprehendens tu amas petr3 g° amor ille nō ē illa delectatio nec
ē illa triſticia Item ſi ſcias male ēē petro ꝛ nō bene tu nō delectaris illa delectatiōē
ſz triſtaris triſticia 9ria ſicut dixi ꝛ tn̄ nō ceſſas amare petr3 g° amor ille nō ē talis de
lectatio // Item amor tuus obiectiue cadit ſup petr3 dicas eni amo petr9 ſz illa delecta°
tio nō cadit directe ſup petr3 ſz ſup hoc q ē bene eſſe petro qd appet quia triſticia 9ria
ſup 9riu cadit i ſup hoc qd ē male eſſe petro Cum g° act9 ſint diuerſi quor obiecta

sunt diversa sequitur quod ille amor non est illa delectatio igitur etc. Item dicta delectatio contrariatur dicte
tristicie sed amor quo amo petrum non contrariatur dicte tristicie quia simul stat quod tu amas petrum
et tristaris de malo esse petro igitur etc. 2o videtur michi quod ille amor non est desiderium quia tu ista
tamen diceres amo petrum sed non diceres desidero eum licet forte dicas desidero videre eum vel au
dire vel aliquid bonum sibi esse. Item desiderium est absentis sed tu concedes te amare petrum non
considerans utrum aliquod bonum abest ei vel non igitur ille amor non est desiderium. Item illo amore
non minus abhominabis malum petri quam desiderabis bonum petri probatur quod oportet si ille amor sit
desiderium boni petri quod sit etiam abhominatio mali petri quod est impossibile cum illi actus sint
diversi. 3o videtur michi quod ille amor non sit complacentia si complacentia sit delectatio quia
sicut quelibet delectatio expellit vel minuit qualemlibet tristiciam sive contrariam sive contingentem ut habetur 7o
huius sic quod quelibet tristicia videtur expellere vel minuere qualibet delectationem sive contrariam
sive contingentem. Sed tu summe tristaris videns tyrannum velle interficere petrum amicum tuum
et tamen non minus amas eum igitur ille amor tuus non est aliqua delectatio. Item ponatur quod ille
sit amor carnalis patris ad filium qui sit scilicet appetitum sensitivum et videas filium tuum
sub manibus herodis statim interficiendum summe tristaberis. ex quo sequitur maxima cordis con
strictio tu etiam summe amabis filium tuum alias non tristareris in tantum igitur si ille amor esset
delectatio tu summe delectareris. ex quo sequeretur maxima cordis dilatatio. Sed hoc est
impossibile scilicet quod simul cor maxime dilatetur et maxime constringatur igitur ille amor non erit delec
tatio aliqua. Item sicut bene dicit aristoteles in 10 huius. Quare omnibus videtur esse animus inti
mens aut hanc fidem non omnino credibiliora dicit. Sed omnis videns amicum suum duci ad mor
tem vel etiam se ipsum diceret se nullam omnino habere delectationem vel saltem nullam magnam
et tamen asseret se valde amare amicum aut se ipsum igitur ita est, et hoc intimens non dicit
credibiliora. et si est ita, tunc ille amor non est aliqua delectatio. Et videtur michi quod
rationes aliorum nichil contra hoc concludunt. Ad illud enim quod ipsi inducunt de spe et memoria quod
sunt delectabiles dicendum est quod spes et memoria delectabiles sunt non ex eo quod res delectabi
les principaliter concipit sic enim sequeretur quod desperatio esset delectabilis quod est falsum. Sed sicut
determinat aristoteles primo rethoricorum spes et memoria delectabilium sunt delectabiles ex eo quod
res memorate et sperate quodammodo revertuntur ad fantasiam per quam apprehenduntur tamquam
presentes unde dicit aristoteles Quoniam autem est delectari in pati sensum aliquem passionis. fantasia
autem est sensus quidam debilis et utique memoranti et speranti consequetur fantasia aliqua eius
quod meminit et sperat. Si autem hec palam quia et delectationes magis memorantibus et
sperantibus quam et sensus. Et parum post adhuc dicit aristoteles. Et in pluribus concupiscen
tiis sequitur quedam delectatio aut enim memorantes quomodo adipiscebantur gaudent quan
dam delectationem ut puta qui in febribus habentes sitim memorantes quomodo bibebant
et sperantes bibere gaudent et agentes et disputantes et scribentes et facientes semper ali
quid de eo quod amatur gaudent. Et subdit causam et modum per quem dicens In omnibus enim
talibus memorantes quasi sentire putant id quod amant. Et adhuc iterum aristoteles probat quod utique
et cum tristibus fiat eo quod non assit in ploratibus et lamentationibus inest quedam delectatio.

tristi⁹ quidē enī de non eē ad eē. delectatio aūt ex memorādo et uidendo aliqualit' illū ꝛ qualia
egit et qualis erat. Si g' illi dicunt qd' apud actū amoris res amata que ē delectabilis ē pre
sens in ꝯceptu dicim⁹ qd' hoc ē ueꝝ si ꝙ p̄sentialit' apphendit'. Sꝫ in casu possi̇b̄ile ē ꝙ nō app
hendit' quasi p̄ns ſꝫ quasi absens etiā cum desp̄am'. ut si credam⁹ amicū ductū ad tormentū
mortis et tūc appetit⁹ ab omī delectatione absoluit' nisi forte ꝑ memoriā aliqua debilis
delectatio misceat' tristiae. et tamē act⁹ amoris manet intensus ꝓp qd' amor ille nō ē de
lectatio sicut dixi // Ad aliud cū qd' ipi dicūt ex t'minis apparere qd' idē intelligim⁹ cum
dicim⁹ tale quid michi ꝯplacet et tale quid michi ē delectabile. dicēdū ē qd' si hoc sit ueꝝ tunc
illa ꝯplacentia nō ē amor formalit' ſꝫ ꝯsequit' apphensionē p̄sentie amici vel memoriā
et fantasiā bonoꝝ ei⁹ p̄teritoꝝ. Qm̄ etiā ipi dicūt qd' ex vi t'minoꝝ idē intelligi⁹ cū di
cim⁹ tale quid amo et tale quid michi ꝯplacet possum⁹ hoc interimere cū eñ in casu mortis
vel dampni amici ꝯfitemur nos amare eū ualde ꝛ nichil vel valde modicū delectari
sed tñ illa uerba p̄ma facie idem significare uident' ꝓp hoc ꝙ act⁹ amoris ꝛ delectationis
aliqualis semꝑ vel ut in plurib⁹ ꝯnectunt' et ex inuicē ꝯsequnt' modo pri⁹ ab aꝝͨ deter
minato // Ad aliā ꝯceditur qd' omnis amor sit amicicia vel ꝯcupiscentia. Et qn̄ dicit' ꝙ
si sint de absente erit desideriū pot' dici ꝙ bene desideriū ꝯsequit'. ſꝫ ille amor nō erit
formalit' desideriū et ita suo mō diceretur de presente // Ad aliā dicēdū ē qd' tendere ī
amatū scilꝫ ꝙ ipm̄ ē act⁹ appetitꝰ īmanens ē desideriū ꝯsequens ad amorē ꝛ nō ipē
amor. Vniri aūt amatoꝝ et in ipm̄ transformari ut inde amicoꝝ uelle et nolle fiat
ꝯsilia. uel ꝙ inde fiat velle bonū amico ꝛ nolle malū ē ipē amor ꝛ nō ē ipā delectatio.
Sꝫ delectatio ꝯsequit' cū amatū vel aliqd sibi bonū fuerit apphensū ꝑ modū habiti vel
p̄ntis. Et ita etiā pot' de quietatione in obiecto. Amor g°. ꝯsistit in vnione ꝯiunctiōe
vel transformatione spirituali p̄dicta delectatio aūt ꝯsequit' apphensionē realis uni
onis ratiōe cui⁹ delectatio coit' dici pot' solet q̄dā vnio uel quietatio in obiecto. A
mor g' nō ē ille realis vnio uel quietatio. neqꝫ eā ꝯsequit' ſꝫ stare pot' cū sepatione et
inquietatiōe oppositis. Auctoritas etiā quā allegat ab Augustino uidet' eē ꝯ eos qui sicut
Augustin⁹ dicit Amorē eē delectationē uel desideriū sic dicit ipm̄ eē tristiciā ul' ti
morē. qd' illi nō hn̄t ꝯcedere. cū ipi ponāt odiū dici de oppositis eoꝝ de quib⁹ dr̄ amor
Nō g' uidet' ꝙ Augustin⁹ dictā ꝓpōnē intelligebat eē uerā formali p̄dicatiōe ſꝫ causali.
Amor eñ ē cā delectationis apud p̄ntiā ei⁹ qd' amat' ꝛc̄. sicut dictū fuit. Possumus
g' respondere ad rōes principales // Ad p̄mā dicēdū ē ꝙ agēs idē in eādē mām puta ignis
in aquā agit p̄mo caliditatē et ꝯsequēter raritatē et lenitatē ꝓp qd' nō erit ꝯ nos si
ꝯcederem⁹ idē obiectū cāre in appetitu p̄mo amorē et ꝯsequēter delectationē // Et
cū hoc pot' dici ꝙ si ab eodē obiecto causat' in eodē appetitu amor et delectatio.
hoc tamē nō ē scdm̄ eandē apphensionē ymo scilꝫ diuersas. Amor eñ ꝯsequit' ī appe
titu ad apphensionē obiecti sub rōe boni vel ꝯuenientis. delectatio aūt ꝯsequit' ad app
hensionē dicā boni sub rōe hiti uel p̄ntis. // De intelligētiis de quib⁹ ī alia rōe fuit fcā
mentio. dicēdū ē qd' ī eis aꝝͨs diceret idē esse delectationē ꝛ amorē uelle et intelligere

et omnes tales actus quia diceret eas intelligere quicquid intelligunt velle quicquid volunt delectari in quocumque delectantur per suam simplicem essentiam et non per aliquem actum additum sue essentie propter quod illud nichil est ad propositum de nostris velle et intelligere delectatione et amore. Illud etiam quod dicit aristoteles primo ethicorum. unicuique autem delectabile ad quod dicitur amicus non significat quod delectatio sit amicicia sed quod ipsa consequitur ad eam apud presentiam rei amate modo supradicto. Ad aliam dicendum est quod non est inconveniens quod causa et causati. Aut aliquando causa eiusdem tercium causa causae sit causa causati. Non dicitur sicut quod Amor est causa delectationis et aliquando etiam delectatio potest esse causa finalis amoris saltem amoris conservandi presentie licet forte non veri amoris. Ideo non est inconveniens quod idem sit effectus amoris et delectationis quamvis non sit idem amor et delectatio. Ad aliam dictum fuit quod amor et delectatio plus differunt quam via obiecti in potentiam et potentie in obiectum. quia nec eodem ordine proveniunt ab obiecto nec eandem obiecti apprehensionem consequuntur. Ad aliam etiam de ymone et quietatione dictum fuit prius. Ad aliam dicendum est de odio ad tristitiam et displicentiam sicut dictum est de amore ad delectationem et complacentiam. Et sic Est finis questionis. Sequitur alia questio.

Vigesimo consequenter et ultimo circa istum

libri Queritur utrum delectatio sit qualitas. Arguitur quod non auctoritate aristotelis[16] qui dicit in 10. huius quod licet delectatio non sit de numero qualitatum tamen non propter hoc oportet quod non sit de numero bonorum. Item non videtur ratio quare magis delectatio debeat dici qualitas quam operationes virtutum vel ipsa felicitas maxime quia delectationes videntur esse virtutum vel malitiarum operationes. delectari enim vel tristari in quibus vel quando oportet et sic de aliis circumstantiis est virtutis. aliter autem est malitie. Sed aristoteles dicit quod neque virtutis operationes qualitates sunt neque felicitas. ergo similiter neque delectationes. Item delectationes et tristitie sunt passiones. et passio est predicamentum a qualitate distinctum. Confirmatur quia ad idem predicamentum pertinere videntur abstractum et concretum delectare autem et delectari que sunt concreta delectationis sunt agere et pati. ergo delectatio ad predicamentum actionis vel passionis spectat non autem ad predicamentum qualitatis. Item delectari et tristari sunt actus ipsius appetitus sicut sentire et intelligere ipsius sensus et intellectus sicut ergo sentire et intelligere sunt passiones ut aliqui dicunt vel actiones immanentes ut aliqui volunt et non qualitates. ita delectari et tristari. Oppositum Arguitur quod in predicamentis aristoteles iram gaudium dementiam et huiusmodi dicit esse de tercia specie qualitatis. ergo consimiliter delectatio et tristitia. cum hec sint passiones appetitus sicut ille. Item bonum et malum ad qualitatem pertinere videntur. predicantur enim in quale de hiis de quibus dicuntur Delectationes autem et tristitie sunt alique bone et alique male ut ante dictum est 10 etc. Ista questio est magis speculativa vel logicalis quam moralis sed forma eius quia aristoteles tangit eam brevissime. ideo tractandum est hic. quia difficultates circa eam contingentes remittende erunt ad loca alia. Dicamus ergo quod multi posuerunt quod termini predicamentales diversi abstracte accepti numquam supponerent nisi pro diversis rebus sibi invicem. Crediderunt quod nulla eadem res esset substantia et quantitas qualitas aut relatio vel actio et passio. sed semper alia et alia. et sic de aliis predicamentis. hanc autem opinionem credo esse falsam. eadem enim res secundum diversos conceptus vocem diverse connotationis significari potest per terminos diversorum predicamentorum. Eadem enim res ut caliditas vel albedo est qualitas et similitudo vel dissimilitudo et actio et passio. Eadem etiam res est magnitudo

et figura equalitas et inequalitas / et locus et hec ſupponenda ſunt ex alibi determinatis. g° ſi uolumus ſcire
que res ſunt qualitates / et que actiones uel paſſiones / et que ſubſtantie uel quantitates. dicam quod omnis
res est qualitas pro qua ſupponit iſte terminus qualitas. Et ſimiliter dicam de ſubſtantia et quantitate / de actione
et paſſione / et aliis predicamentis. Si g° non determinationis ſed exercitij gratia uolumus ponere extra
neas concluſiones. prima eſſet quod omnis res est ad aliquid quia omnis res est cum uel cauſatum principium uel principiatum
idem uel diuerſum et eſſe ad aliquid g° etc. ſequitur g° quod delectatio est ad aliquid. Sed cum hac concluſione
poſſet probabiliter ſuſtineri quod non omnis res est relatio. Si enim proprie loquamur ſole res cognite uel cog
noſcibiles ſunt relate uel refferibiles anima autem est que refert et comparat hoc ad illud. Relatio autem poteſt
dici conceptus ſeu terminus quo anima refert hoc ad illud. Sicut enim est aliud calefactio a calefaciente et
calefactibili est aliud relatio a referente et referibili et quia hoc nomen relatiuum ſignificat po
tentiam ad referre ſicut referibile ſignificat potentiam ad referri / ideo relatiuum principaliter et ſim
pliciter nominis non est niſi anima / tamen conſequenter dicamus terminum quo anima refert relatiuum. Quia g° non
omnis res est relatio ideo nec delectatio est relatio. Et ſi alij uolunt aliter uti uocabulis impone
da ſunt ea ad aliter ſignificandum / tunc concedam quod aliter eſt dicendum. Poſſet etiam dici quod omnis res quantitas eſt
uel ſaltem pars quantitatis. Si enim numerus est res numerate uel numerabiles et econuerſo res numerate uel numera
biles ſunt numerus et unum uel unitas est pars numeri et omnis res est unitas cum alia unitate numerata uel numera
bili ſequitur quod omnis res et omnes res eſt et ſunt numerus uel pars numeri / et omnis numerus est quantitas g° omnis res eſt
quantitas et ita delectatio est quantitas uel pars quantitatis. ymo delectatio est quantitas ſi ipſa ſit perſibilis quia
omne perſibile est numerus. Ponentes autem quod omnis res habens partem extra partem continue ſit quantitas continua
que est corpus haberent ponere quod delectatio non ſolum est quantitas quia est numerus / ſed etiam quia est corpus / non
poteſt tamen proprie dici quod omnis delectatio ſit numerus uel corpus / quia aliqua est inextenſa et indiuiſibilis
qua deus intrinſece delectatur. hec enim est indiuiſibiliter ipſe deus. Poſſet etiam poni quod omnis res eſt qua
litas. Ad cuius declarationem oportet ſupponere quod termini de predicamento qualitatis ſunt omnes qui
proprie predicantur in quale ſi hoc non ſit per modum differentie ſpecificantis aliquod genus. plurium autem termini
predicantur in quale de terminis plurium predicamentorum. verbi gratia, deus dicitur iuſtus, bonus et ſapiens
et benignus. Corpus dicitur figuratum / dicitur ſpericum uel cubicum / Numerus dicitur par uel impar, compoſitus
uel incompoſitus, linearis uel ſuperficialis uel ſolidus. Albedo dicitur clara uel obſcura, intenſa
uel remiſſa. vox clara uel groſſa, acuta uel grauis. fortis uel debilis. Similiter ſimilitudo dicitur intenſa
uel remiſſa. potentia dicitur naturalis uel violenta rationalis uel irrationalis. fortis uel debilis, Item
motus et actio et paſſio dicuntur. De hiis g° omnia dicta predicata et conſimilia predicantur in quale / ideo
pertinent ad predicamentum qualitatis. Item notandum eſt quod in pluribus terminorum pertinentium ad pre
dicamentum qualitatis termini concreti uel termini abſtracti ſupponunt pro eiſdem rebus et de eiſdem pre
dicantur quaſi ſynonimi et ſunt inuicem conuertibiles et huiuſmodi uidentur eſſe omnes termini quali
tatumparum eminenti. Eſt enim iuſtitia dei et non aliud quam deus iuſtus. Et figura corporis idem
quod corpus figuratum. paritas idem quod numerus par. et intenſio uel claritas albedinis idem quod albedo
intenſa uel clara / et ſic de aliis preenumeratis. Non tamen dico ita eſſe de omnibus quia non eſt idem
albedo hominis quod homo albus uel caliditas ignis quod ignis calidus. Et hec hic ſupponantur quia alibi
debent probari. Deinde 3° notandum eſt quod quilibet terminus concretus pertinet ad predicamentum qualitatis

tamquam praedicabilis in quale de termino abſtracto vero praedicatur iſte terminus qualitas, et ita dicerem de quantitate et de aliis praedicamentis in quibus ſolent etiam inveniri termini concreti et abſtracti verbi gratia. Si eſſe iuſtum eſt eſſe quale iuſtitia eſt qualitas. Si eſſe pedale vel bipedale vel numeratum eſt eſſe quantum pedalitas, bipedalitas vel numerus eſt quantitas. Si ſecare eſt agere et ſecari pati ſectio eſt actio, ſectio eſt paſſio et ſic de aliis. Ex his ergo patet concluſio prius propoſita. Primo quidem omnis magnitudo corporea eſt qualitas quia eſt figurata et omne figuratum eſt figura, et omnis figura eſt qualitas. Omnis etiam numerus eſt qualitas quia eſt par vel impar, ergo eſt paritas vel imparitas ergo eſt qualitas. Et ita poteſt argui per multa praedicata ut apparuit. Ex hoc autem quod omne corpus eſt qualitas ſequitur ſecundum illos qui dicunt omne habens continue partem extra partem eſſe corpus, quod omnis res que non eſt intellectus vel intellectui ſubiective eſt quantitas. Puto enim quod nulla alia res ab intellectu et in eo exiſtentibus eſt quantitative indiviſibilis. Ex eo autem quod omnis numerus eſt quantitas ſequitur quod omnis res eſt quantitas vel pars quantitatis quia omnis res eſt numerus vel pars numeri. Item credo eſſe probatum 6° phyſicorum quod omne quod movetur vel omnino mutatur movetur vel mutatur in tempore et ſic omnis motus vel mutatio eſt velox vel tarda, regularis vel irregularis, violenta vel naturalis; velox autem et tardum, regulare et irregulare ſunt velocitas vel tarditas, regularitas vel irregularitas, et per conſequens qualitas, ergo omnis motus vel mutatio eſt qualitas. Et iterum actio vel paſſio eſt motus vel mutatio, ergo omnis actio vel paſſio eſt qualitas. Item ſuppono quod termini de praedicamentis quando, ubi, ſitus, habitus, et ad aliquid non ſupponunt pro rebus aliis ab illis pro quibus ſupponunt termini aliorum praedicamentorum. Sequitur ſcilicet praedicta quod nulla eſt res alia a ſubſtantia que non ſit qualitas. Reſtat ergo videre de ſubſtantiis corporeis, ſi illi concedant eſſe magnitudines quod ipſe ſunt qualitates. Si autem non concedant eſſe magnitudines, tamen omnis ſubſtantia corporea eſt numerus propter hoc quod ſue partes ſunt numerus et ipſa eſt ſue partes, et omnis numerus eſt qualitas, ideo etc. Omnis autem ſubſtantia immaterialis eſt libera, et non eſt in eis aliud liberum et libertas, et cum eſſe liberum ſit eſſe quale libertas eſt qualitas. Ideo omnis talis ſubſtantia eſt qualitas. Et de prima cauſa apparet hoc evidenter. Deus enim ſicut eſt iuſtus et bonus et ſapiens et benignus, ita ipſe eſt iuſtitia et benignitas, bonitas, ſapientia. Ergo omnis res eſt qualitas quare et omnis delectatio. Et in ſpeciali poteſt argui quod delectatio ſit qualitas quia modum habet luminis et in fieri et in conſervari et non eſt ſubſtantia ſed res inherens ſubſtantie ſicut lumen, ideo cum omnes dicant lumen eſſe qualitatem pari ratione dicendum eſt de delectatione. Sed notandum eſt quod aliud eſt querere an delectatio ſit qualitas vel actio vel paſſio et querere an iſte terminus delectatio pertineat ad praedicamentum actionis vel paſſionis. Cum ergo exſequutus ſit primus modus querendi, exſequendus eſt ſecundus. Ad cuius evidentiam ſciendum eſt quod refert dicere calidum, calefieri et calefacere et caliditas et calefactio. Eſſe autem calidum eſt eſſe quale, unde iſte terminus calidum pertinet ad praedicamentum qualitatis vel magis proprie loquendo ad praedicamentum qualis. Calefieri vero eſt pati et calefacere eſt agere, unde iſti termini calefieri et calefacere vere pertinent ad praedicamenta agere et pati. Sed tamen termini praedicamentales diſtinguuntur principaliter penes diverſos modos praedicandi de ipſis primis ſubſtantiis. Iſte autem terminus caliditas pertinet etiam ad praedicamentum qualitatis vel qualis, non quia praedicetur in quale ſed quia ſuum concretum ſic praedicatur. Et eodem modo dicendum eſt quod ille terminus calefactio acceptus active et paſſive pertinet

ad predicamentum agere et pati / actionis et passionis. Sicut enim caliditas est qualitas, et tamen calefactio est actio vel passio // Ulterius notandum quod licet in delectationibus et tristiciis non sint nomina predicta proportionalia distincte imposita ad significandum, tamen non repugnat ex parte rei quin possent imponi verbi gratia / Sicut dico caliditas et calidum, sic dicam tristicia et triste, et pertinebunt hec omnia ad predicamentum qualitatis sicut abstractum et concretum. Et sicut dico calefactio et calefieri et calefacere / sic dicam tristatio tristari et tristare et pertinebunt hec nomina ad predicamenta actionis vel passionis, vel agere vel pati. Sed hic defficiunt nobis nomina proportionalia huius nominibus qualitatum album et albedo, triste et tristicia; propter quod hoc termino delectatio utimur equivoce pro abstracto de predicamento qualitatis et utimur pro concreto hoc nomine delectari vel esse in delectatione. Sicut enim dicimus hunc esse tristem ita dicimus hunc delectari vel esse in delectatione et ita patet quod iste terminus delectatio pertinet sicut abstractum ad predicamenta actionis passionis et qualitatis secundum diversas intentiones // Et non sit ad presens cura An delectationes et tristicie acquirantur divisibiliter vel indivisibiliter. Si enim divisibiliter acquirantur tunc sunt vere mutationes et si non, non, ut supponimus ex 6° phisicorum. Sive tamen sit sive sit, significari possunt per modum mutationis actionis et passionis. // Sic ergo aliquibus predictorum suppositis et aliquibus probatis respondendum est breviter ad rationes. Ad primam potest dici quod iste terminus delectatio secundum quod accipitur ut nomen verbale significans per modum actionis vel passionis ut calefactio non est de predicamento qualitatis sed actionis vel passionis // Et idem probat alia ratio. Iste enim terminus operatio significat ad modum terminorum de predicamento actionis vel passionis et ut sic non pertinet ad predicamentum qualitatis. hoc tamen non obstante omnis operatio virtutis est qualitas secundum quod apparuit. Alie due rationes similiter non procedunt contra predicta etc. / Et sic patent questiones istius septimi ethicorum. Incipit octavus.

Sequuntur questiones super octavum et nonum libros de amicicia. Et primo queritur de amicicia videlicet utrum

Ad istam scientiam libri ethicorum pertineat determinare de amicicia. Arguitur quod non quia quod pertinet ad politicam non pertinet ad istam scientiam, cum hec scientia sit diversa ab illa. Sed de amicicia pertinet ad politicam quia de eo pertinet ad politicam quod maxime continet civitates et ad quod maxime legislatores student et cuius partes dividunt secundum divisionem partium politice, sed amicicia est huiusmodi, dicente Aristotele. Videtur autem et civitates continere amicicia et legispositores magis circa ipsam student quam circa iusticiam. Aristoteles autem in medio huius octavi dividit amiciciam secundum divisionem partium politice 10. etc. Item de amicicia pertinet ad yconomicam, ergo non ad istam scientiam. Antecedens probatur quia quedam est amicicie species patris ad filium et econtra / et alia viri ad uxorem et econtra / et alia domini ad servum et econtra. talia autem pertinent ad yconomicam cum divisio domus apparet sit in dictas partes ut dicitur primo politice 10. etc. Item de eo quod est commune hominibus et bestiis, et de hoc quod convenit eis a natura non pertinet ad istam scientiam.

sed potius ad naturalem. Sed amicitia est huius dicente Aristotele: Natura quidem inesse videtur illud idem quod ge-
nuit genito non solum in hominibus sed in volatilibus et plurimis animalium. Et idem dicit Tullius in libro
de amicitia. Oppositum autem arguitur per Aristotelem. Post dicta breviter quod amicitia uno modo capitur communissime
pro consonantia et debita proportione entium ad invicem et ad unum primum principium in mundi constitutione
vel etiam partium unius cuiusque totius in ipsius totius constitutione. Et sic de amicitia pertinet ad methaphisicam
vel ad scientiam naturalem. Isto modo enim loquitur Empedocles de amicitia in sua scientia naturali.
Alio modo magis proprie sumitur amicitia pro naturali concordia et cohabitatione animalium multorum
eiusdem speciei ad invicem, etiam sine vel circumscripto usu rationis, et sic ad scientiam naturalem specialiter
ad librum de animalibus pertinet de amicitia. Tertio modo sumitur adhuc amicitia magis proprie pro
concordia vel benivolentia in cohabitatione hominum directa ratione vel etiam habitu circa hoc acquisito
per assuetudinem et sic de amicitia pertinet ad moralem. Et ita consequenter intendit probare Aristoteles in primo
istius octavi multis rationibus. Prima est, quia de eo quod est virtus moralis scientia pertractare, sed amicitia est
huiusmodi, ut post dicetur 10 capitulo. Secunda ratio eius est quod de omni humano actu vel habitu, qui est maxime
necessarius ad bonam et sufficientem vitam ducendam pertinet ad moralem scientiam, specialiter si ad
bonitatem istius illius actus vel habitus exigatur quod sit ratione directus et modificatus et assuetudine con-
firmatus, quod dico ad excludendum motum et naturalem operationem cordis vel inspirationem et alios
tales actus pure naturales. Sed amicitia isto modo maxime necessaria est in omnem vitam ut dicit Aristoteles:
Sine amicis enim nullus utique eligeret vivere habens reliqua omnia, quod primo declarat de divitibus
et principatibus potestatis habentibus dupliciter: primo quo ad usum bonorum temporalium. Secundo quo ad cus-
todiam. Dicit enim quo ad usum: Que enim utilitas talis bone fortune ablato beneficio, quod fit max-
ime et laudabilissime ad amicos. Deinde quo ad custodiam dicit: Vel qualiter utique servabitur
et salvabitur sine amicis. Quanto enim maior fortuna tanto minus secura. Deinde declarat
idem de pauperibus dicens: Inopia quoque et reliquis infortuniis solum existimat refugium esse amicos.
Tullius autem in libro suo de amicitia tam de divitibus quam de pauperibus dicit: Quis esset fructus tan-
tus in prosperis rebus nisi haberes qui illis eque ac tu ipse gauderet. Adversas vero
ferre difficile esset sine eo qui illas gravius etiam quam tu ipse ferret. Et postea subdit: Nam et secundas res
splendidiores facit amicitia et adversas res partiens communicansque facit leviores. Deinde
dictam necessitatem amicitie declarat Aristoteles in diversis etatibus dicens: Et iuvenibus autem necessaria,
supple est amicitia, ad impeccabile, et in senioribus ad famulatum et ad deficientia actionis propter debi-
litatem adiutorium, hiis quoque qui in adolescentia ad bonas actiones. Deinde declarat idem tam
in vita speculativa quam in vita practica dicens: Simul quoque duo venientes et intelligere et agere po-
tentiores. Deinde simul quantum ad omnes declarat Aristoteles necessitatem amicitie per hoc quod natura neque
habundans in superfluis neque deficiens in necessariis eam humano generi instituerit, et talium
quod videmus communiter homines quantumcumque ignotos se invicem per amicitiam dirigere in erroribus viarum.
3a ratio Aristotelis est ista: De illo pertinet ad moralem scientiam quod maxime salvat civitates, et ad quod
legislatores maxime student. Sed sicut dicit Aristoteles: Amicitia videtur continere civitates et le-
gispositores magis circa eam student quam circa iustitiam. Unde Tullius: Quod si exemeris ex
rerum natura benivolentie iunctionem nec domus ulla nec urbs stare poterit nec agricultus.

permanebit. Et id si minus intelligitur, quanta vis amicitie concordieque sit, ex dissensionibus et dis-
cordiis percipi potest. Que enim domus tam stabilis, que tam firma civitas, que non odiis et dis-
cordiis funditus possit everti? // Quarta ratio potest esse propinqua tertie talis: de illo debet considerare mora-
lis, quo magis est opus in civili cohabitatione vel communicatione quam iustitia. Amicitia autem est huiusmodi,
quia sicut dicit Aristoteles: Amicis quidem omnibus existentibus nichil est opus iustitia; iusti vero existen-
tes indigent amicitia. Et ob hoc etiam sepe in civitatibus rigor iustitie pretermittitur in penis
infligendis ne contentio oriatur. // Quinta ratio et propinqua duabus precedentibus potest esse talis: de eo
debet considerare moralis, quod videtur interesse iustorum; sed eorum videtur maxime interesse quod sint ami-
cabiles, ut dicit Aristoteles 10 etc. Ultima ratio Aristotelis est: de eo debet considerare moralis quod non solum est utile
sed etiam honestum; sed sic amicitia autem est huiusmodi, quod probatur signo: quia laudamus polyphyles, id est multorum
amatores, licet etiam nobis inde nulla proveniat utilitas. Laus autem proprie est boni honesti, propter quod
etiam quidam existimant eosdem esse viros bonos et amicos, ut dicit Aristoteles 10 etc. Et sciatis quod iste
rationes non solum concludunt quod de amicitia pertineat ad moralem, sed ultra concludunt quod moralis
valde debeat sollicitari circa amicitiam, cum ipsa sit inter habitus vel actus humanos valde ne-
cessaria et plurimum recommendata, quam etiam Tullius ultra cetera bona humana recommen-
dat dicens: Est enim amicitia nichil aliud nisi divinarum et humanarum rerum cum benivolen-
tia et caritate consensio, qua quidem haud scio an excepta sapientia quicquam hominibus
melius sit a diis immortalibus datum. Cetere res que expetuntur opportune singule fere rebus
singulis: divitie ut utare, opes ut colare, honores ut laudare, voluptates ut gaudeas,
valitudo ut dolore careas et muneribus fungare corporis. Amicitia vero res plurimas con-
tinet; quoquo verteris presto est; nullo loco excluditur; numquam intempestiva, numquam molesta.
Itaque non aqua, non igne, ut aiunt, locis pluribus utimur quam amicitia. // Sed iam aliquis contra
ea que predicta sunt posset dubitare. Primo contra illam propositionem Aristotelis: Sine amicis enim nullus uti-
que eligeret vivere habens reliqua bona omnia. Hoc enim apparet falsum in pluribus sanctis heremitis
qui sibi vitam solitariam elegerunt. Et quia felicitas est per se sufficiens, ut dicitur primo huius, habens
autem tale bonum quod est per se sufficiens eligeret vivere sine alio quocumque bono. Item non videtur
verum quod legislatores magis student ad amicitiam quam ad iustitiam, quoniam omnia eorum precepta sunt
de iustitia, et quia legislatores magis studere debent ad illud bonum quod est excellentius et communius
quam ad minus bonum et minus commune. Sed sive amicitia sit virtus sive annexa virtuti, iustitia est bonum
communius, quoniam ipsa est omnis et tota virtus et iniustitia sibi contraria tota malitia. // Similiter iustitia
est bonum excellentius, cum ipsa sit preclarissima in virtutibus, et neque hesperus neque lucifer est ita admi-
rabilis, ut dicitur quinto huius. // Item non videtur quod in civili communicatione sit magis opus amicitia quam
iustitia, quia iustitia salvat omnes mercaturas et omnes contractus bonos. Iustitia prohibet violentias
fieri, et sic omnes per ipsam possunt convenire pacifice et in sibi debitis operibus lucrari vitam suam.
Amicitia autem interdum veritatem obumbrat, et sic fit causa iniustificationis. Nam sicut dicit
Aristoteles in primo rethorice: Iudices propter amare vel odire non possunt sepe videre sufficienter verum.
Etiam in 2o rethorice dicit ad idem sic: Amanti quidem enim cum de quo facit iudicium aut non
iniustum fecisse aut secundum parva videtur iniuste fecisse; odienti autem contrarium. Nam ut dicit commentator

primo celi. Maxima diuerſitas in iudicijs eſt amor et odium. Si ergo ueritas ut dicit primo huius
ſit amicicie preferenda uidetur quod magis in ciuili conuerſatione ſtudendum ſit ad iuſticiam quam ad
amiciciam. Item non uidetur uerum quod amicis omnibus exiſtentibus nichil eſſet opus iuſticia quoniam cum
iuſticia ſit ſecundum ſe ipſam bonum honeſtum et perficiens animam interius uidetur quod eſſet opus ipſa
habito quocumque alio bono etiam dato quod ex caſu nullum perueniret opus exterius. Et iterum
uirtutibus moralibus ablatis et ipſa prudentia non poſſet eſſe bona uita, dato quod omnes eſſent
amici ſed ablata iuſticia aufferrentur omnes uirtutes morales et prudentia propter earum ne
ceſſariam connexionem ut apparet 6o huius. ergo poſita quacumque amicicia ſemper eſſet opus iuſticia.
Item non uidetur bene dictum quod aliquando propter fouendam amiciciam rigor iuſticie debeat pretermitti
quia uel amicicia non eſt ſimpliciter bona uel nullus actus uirtutis ledit eam. Sed rigor iuſticie
eſt actus uirtutis. ergo rigor iuſticie non ledit amiciciam ſi ipſa ſit bona ſimpliciter. Ad primam
reſpondeo quantum ad heremitas quod ſuppoſita uita eterna poſt mortem ſecundum fidem et ueritatem
merenda cum dei gratia per propter carnis macerationem et penitentiarum actiones et per orationum ad
deum multitudinem utrum aliquis deberet ſibi eligere uitam ſolitariam ſine cum alio ad hoc
cogente nichil ad preſens diſcutio quia hoc ad ſuperiorem pertinet facultatem. Sed circumſcriptis
predictis ſcilicet ſiſtendo ſolum in terminis huius uite modo quo plurimi philoſophorum moralium ſuam
ſcientiam tradiderunt. forte diceretur quod nullus niſi forſan in caſu mortis uel metus tyrannorum aut
huiuſmodi deberet ſibi elligere uitam ſolitariam, tum quia non haberet quis ſibi ſuccurreret in infirmita
tibus et in indigentijs ſenectutis. Tum quia ſecundum uitam actiuam nulli prodeſſet. Sapiens autem ſiue be
atus ut dicit Seneca epiſtola An merito ad lucillum licet ſit ſe contentus ad beate uiuendum non eſt tamen
ſe contentus ad uiuendum. Tum quia ſecundum uitam ſpeculatiuam et uirtutem ſupremam que eſt ipſa ſapientia
melius eſt cooperatores habere ut dicitur 10 huius. licet tamen ſapiens ſit per ſe ſufficientiſſimus. propter quod etiam
dicebatur 8o huius quod duo ſimul uenientes erunt et agere et intelligere potentiores. Unde commentator
12o metaphyſice uitam heremitarum reputat neque bonum neque malum. Ad illud autem quod apponitur uidelicet
quod felicitas eſt per ſe bonum ſufficientiſſimum dicendum ſicut in 1a queſtione primi libri. propter aliam rationem ſci
endum eſt quod duplex eſt iuſticia ſicut apparuit in 5o huius ſcilicet legalis et particularis. legalis autem
iuſticia que eſt tota uirtus et preclariſſima continet omnia legis precepta. propter quod legiſlatores ad
nichil aliud magis ſtudent quam ad ipſam et opera ipſius. Sed iuſticia particularis non continet omnia
precepta legis. ideo neceſſe eſt illam comparationem quam facit ariſtoteles inter amiciciam et iuſticiam intelligere
de iuſticia particulari. Item ſciendum eſt quod amicicia ſi accipiatur proprie non poteſt eſſe ad multos nec ad
malos. ymo rariſſime inueniri poſſunt aliquos quoſcumque ſicut infra uidebitur. propter quod
nec iſta eſt neceſſaria ad ſalutem ciuilis conuerſationis. Si autem amicicia capiatur pro communi concordia
et beniuolentia ſic ipſa poteſt eſſe ad multos. Nec ſolum ad bonos ſed interdum aliquo modo ad ma
malos, et ipſa etiam eſt neceſſaria in ſalute ciuitatis quoniam ciuitas conſtituta eſt ex multitudine
ciuium ſibi inuicem coadunatum in uita. maliuoli autem et diſcordes nichil intendunt prodeſ
ſe ſibi adinuicem ſed obeſſe. propter quod ex talibus impoſſibile eſt componi bene manſiuam ciuitatem. Qua
uis ergo amicicia proprie dicta conduceret multo nobilior et ſimpliciter melior quam predicta amici
cia communiter accepta tamen non propter hoc oportet quod ſit magis neceſſaria ad ſalutem ciuitatis ſicut etiam

scientie et virtutes sint nobiliores sint nobiliores quam cibi et potus que tamen ad vitam sunt magis necessarie.
Videtur ergo michi quod legislatores multo plus student ad iustitiam quam ad amicitiam proprie dictam
propter eius maiorem necessitatem in salute civitatis. Et quia non est in potestate legislatoris scire cum
quo tu debeas talem amicitiam contrahere vel cum quo non. Sed possibile est aliquem legislatorem
plus debere studere ad amicitiam communiter dictam quam ad particularem iustitiam, propter hoc quod actus talis
amicitie est communiter ad omnes vel ad plurimos, actus autem particularis iustitie communiter est inter particu-
lares personas duas vel paucas. Sed legislator debet plus studere ad commune bonum quam ad speciale.
Et iterum propter hoc quia actus communis concordie continet virtualiter actus iustitie et extinguit actus
iniustitie. Exemplum enim iustus contractus si libera et plena voluntate duorum concordia quod ego permuta-
rem tecum capucium meum ad unum denarium. Unde est quod partibus de iniustificatione contendentibus
reductis ad concordiam quamvis altera plurimum sit dampnificata cessat actio inter eas. Et propter
hoc quia discordia sive inimicitia virtualiter continet rancorem, seditionem et inobedientiam
et ulterius omnem iniustitiam et est difficillimum eam reduci ad statum. Ad aliam potest dici quod amici-
tia accepta pro communi civium concordia et benivolentia salvat in civitate omne bonum quod salvat particu-
laris iustitia quia continet eam virtualiter sicut dictum fuit et adhuc amicitia superaddit mul-
tum adiutorium et multam actionem beneficiorum civium ad invicem quod est multum necessarium ad perfectio-
nem civitatis. Quod autem dicit quod interdum amicitia est causa iniustificationis dicendum est quod hoc non est
verum de vera et proprie dicta amicitia sicut dicetur post. Item nec illud est verum de amicitia pro communi civium
concordia et benivolentia. Sed hoc est verum de amicitia secundum quod/que sine presuppositione virtutis
et communis utilitatis est ad aliquos particulares propter proprium utile vel propter proprium delectabile vel etiam propter co-
nutritionem vel consanguinitatem vel aliquid huiusmodi, et talis amicitia non est illa ad quam stu-
dent legislatores nec qua sit magis opus quam iustitia. Ymo diligentius studendum est ad re-
primendum multos actus amicitias huiusmodi consequentes. Ad aliam potest dici quod amicitia
vera et proprie dicta vel etiam amicitia pro communi civium concordia et benivolentia non potest esse sine ius-
titia, propter quod illa propositio quod omnibus existentibus amicis non est opus iustitia sic habet verum intellectum
quod opus capiatur pro indigentia. Non est enim eis opus iustitia, id est ipsi non indigent iustitia quia habent
eam, tamen ipsa iustitia quam habent cum amicitia est eis magnum bonum. Vel potest dici quod illa propositio potest
intelligi de iustitia quantum ad eius actum disceptativum controversiarum inter partes et punitivum
iniustificantium, tamen iustitia bene esset opus ad iuste et decenter distribuendum, commutandum et retri-
buendum. Quoniam ad predictam amicitiam communiter dictam non sequitur omnia omnibus esse communia. Amici-
tia autem vera et proprie dicta ad quam sequitur amicis omnia esse communia non potest esse omnium ad omnes.
Isto dicto modo opus est iustitia quantumcumque amicitiam concedamus. Ad aliam potest dici quod per rigorem iustitie
nos possumus intelligere scripturam legis que non in omni casu tenenda est, sed per epyckyam inter-
dum propter fovendam concordiam vel alios casus speciales modificanda sicut dictum fuit in 5° libro. Alio modo
per rigorem possumus intelligere actum iustitie punitivum sine actu misericordie. Ubi gratia quod
dominus puniat subditum delinquentem quantum possibile est punire eum stante iustitia et talem rigo-
rem possibile est per misericordiam aliquando iuste permittere vel propter amicitiam vel propter alium casum vel oro-
gratis. Dominus enim dando quod suum est non iniustificat. Viso ergo quomodo moralis valde debeat sollicitari

de amicicia videndum ē quō diuerſimode determinandum ſit de ea in diuerſis libris mora
lis ſcīe de quo breuit̄ ſacīdum ē q̄ ad librum ethycorum determinādum ē de amicicia ſcdꝫ
qd̓ valet vnicuiqꝫ ad decētem et delectabilem vitam ducēdam ꝛ ad felicitatē obtinēdam
ꝛ obtentā decorādam · Ad librum politicorum aut̄ ſpectat de ea ſcdꝫ qd̓ valet ad ſalutē ciui
tatis et habundantiam diuiciarum deſeruientiū felicitati ciuitatis · Spectat etiā de ea ad
yconomicā mō ſuo accepto et ad modum predictum ſcdꝫ ꝓportionē domeſtice cōitatis ad
politicā vel pōt dici q̄ liber ethycorum ſubalt̄nat ſibi libros ſequētes q̄ ad librum ethycorum
ſpectat de amicicia determinare in generali et eā diuidere in ſpēs ſuas et int̓ illas dare
ꝯueniētias ꝛ dr̄ias · Sꝫ de ea ſpectat ad librum ethycorum politicorum ꝛ yconomicorum ꝓut ea
diuerſimode vtendum ē in diuerſis ſtatibꝫ politice vl̓ yconomice cōicatiōis // Omēs rōes
adducte in primō qōis ſolute ſunt ꝑ p̄dicta · Et ſic patet queſtio Sequit̓ alia·

Ecundo queritur · in ordine · Utrum · Utrum

Amicicia ſit virtꝰ videtur q̄ nō ꝑ hoc q̄ arīs de ea determinat ſeorſum · poſtq̄ iā di
miſit tractare tam de virtutibꝫ moralibꝫ q̄ de virtutibꝫ intellectualibꝫ · Itē 2° magnorum
moraliū arīs anq̄ tractaret de amicicia dixit ſe iā de ſingulis virtutiū ante determinaſſe
Item Tullius in fine libri ſui de amicicia videt̓ amiciciam diſtinguere ꝯ virtutē dicēs · Vos
aut̄ ꝛ hortor ut ita virtutē locetis ſine qua amicicia eſſe nō pōt ut ea ſ. virtute ex
cepta nil amicicia preſtabilius eſſe putetis · Item alibi in eodem libro dicēs / Una eī ami
cicia ē in rebꝫ humanis de cuius utilitate vno oms̄ ore ꝯſentiūt q̄ q̄ a multis ipā vir
tus ꝯtēpnit̓ et vendicatio quedam et oſtentacio ēē dr̄ · Itē virtutis nō ē ipā virtꝰ
amicicia aut̄ ē effectꝰ virtutis dicente Tullio · Qui aut̄ ī virtute ſūmū bonū ponūt
p̄clare illi qdem · hec ipā virtꝰ amiciciam genuit // Oppoītm̄ argui auctē Senece eplā · Inme
rito ad lucillum qui amiciciā vocat virtutē dicens · Sapiens etiā ſi ꝯtentꝰ ē ſe / tamē
hrē amicū vult / ſi ob nichil aliud niſi ut exerceat amiciciā ne tam magna virtꝰ iaceat
Itē Tullius in libro ſuo de amicicia p̄fert eā omībꝫ bonis humanis dicēs · Ego vos tm̄
hortari poſſum ut amiciciā oībꝰ rebꝰ humanis ante ponatis · Nō nullꝰ hītꝰ qui nō ſit
virtꝰ ē ſic oībꝰ bonis humanis ante ponendꝰ // Itē parum poſt dicit · Nichil a diis īmor
talibꝰ ēē datum homībꝰ meliꝰ / excepta ſapiētia · Et videt̓ michi q̄ ſapiētia large ſūpta
ꝓut extendit ſe ad prudētiam excipiēda ſit / quia virtutes alique intellectuales excellēciores
ſūt moralibꝫ · Amicicia aut̄ ſi ſit virtꝰ nō ē virtꝰ intellectualis ſꝫ moralis · Et ita ipē
p̄fert eam omībꝰ aliis virtutibꝫ moralibꝫ qd̓ eſſe nō pōt niſi ipā ſit idē qd̓ legalis iuſtīa
vel p̄s eius nobiliſſima · de qua dr̄ · 5° hꝰ / qd̓ ipā ē p̄clariſſima virtutū et qd̓ nec heſperꝰ
nec lucifer ita admirabilis et hec multi putāt ēē verum // Itē nullꝰ hītꝰ videt̓ magis ne
ceſſarius in ciuili cōicatione q̄ virtꝰ / in qua tū dicit arīs magis opꝰ ēē amicicia q̄ iuſtīa
que tū ē quedam virtꝰ · Videt̓ michi qd̓ ad ꝯcordandum diuerſas opiōes doctorum ſolēp
nium ꝛ ad ſoluēdas rōes eorum que necīo ꝯcludūt ut puto diſtinguēdum ē de amicicia et
ꝯſiliter de delectatiōe vel amore · Sepe eī iſtis tribꝫ nōibꝰ vtimur ꝑmiſcue · Dicam ḡ
q̄ amicicia qn̄ accipit̓ ꝑ paſſione appetitꝰ Nam in 2° huiꝰ arīs inter paſſiōes enumerat

amicicia et odium. Et ideo magis apparet in 2° rethoricorum ubi declarat aristoteles qualiter movemur
ad inimiciciam vel odium, sicut ipse declarat qualiter movetur ad alias passiones. Et ista a
micicia ut patet 2° rethoricorum potest sic describi. Amicicia est passio appetitus inclinans ad bene
volendum et bonum faciendo amico ipsius gratia. Isto autem modo certum est quod amicicia non est virtus quia
sicut dictum est in 2° huius passiones nec sunt virtutes nec sunt malicie. Et hec viso statim sciendum
est, quod ad huiusmodi passiones que sunt amicicia et odium contingit se habere bene et male, scilicet aliquando
nimis intense vel nimis remisse, et aliquando mediocriter secundum dictamen recte rationis sicut etiam
contingit circa alias passiones. Et hoc potest sciri ex tristiciis et gaudiis vel etiam ex exterioribus
operationibus dictas passiones odii et amicicie consequentibus. Plures enim visi sunt apud novos ad
ventus amicorum indecenter fletum emittere vel gestum et modum amittere tamquam impetu nimio
passionis absorbente usum rationis. Et aliqui visi sunt aliqui propter mortem amici fuisse sponse sibi
ipsis per modum desperationis causam mortis. Vidimus etiam quod plurimos tamquam quod deberet extraneos ad
amiciciam recepisse et inde fuisse deceptos. Sic ergo in multis aliis modis contingit secundum amiciciam
excedere magis quam oportet. Nullus enim dubitat quin in odio facile sit excedere quod oportet. Sed etiam conti
git aliquando defficere. Oportet enim odire turbatores patrie vel destructores civitatis et plu
res alios et si non ratione personarum tamen ratione maliciarum. Et hec satis declarat Eustrachius in
principio huius octavi. Ex hiis autem sequitur manifeste, quod circa predictas passiones oportet ali
quam esse virtutem moralem dictarum passionum impetus refrenantem et ad ea que recta ratio dictare
vicit inclinantem. hec est enim tota causa quare circa alias passiones oportuit ponere virtutes
morales, ut gratia fortitudinem circa timores et audacias temperanciam circa delectationes et tris
ticias tactus et sic de aliis sicut satis apparuit prius. Potest enim sic argui circa quascumque passio
nes et operationes contingit excessus pravus et deffectus vituperabilis. circa eas oportet esse virtutem
electivam medii laudabilis et ad ipsam prosequendam inclinativam. Et tunc ex predictis sumo mi
norem et potero inferre conclusionem. hanc autem virtutem vocare possumus amiciciam et tunc indubita
ter amicicia erit virtus. Sed iterum sciendum est cum nomina sint ad placitum, quod nomen amicicie non
solum invenitur capi pro passione et virtute predictis sed etiam aliquando pro maximo et excellentissimo ac
tu dicte virtutis qui est se totaliter condonare amato et in ipsum perfecte suam transformare voluntatem
Sed tamen secundum dictamen recte rationis ut inde fiat idem velle et nolle amicorum. Sic autem capien
do nomen amicicie diceret quod aristoteles in 8° huius dicit notabiliter amiciciam non esse habitum sed
assimilari habitui est condonare se amato et transformare se in amatum. quoniam provenit ex impetu passio
nis dicitur proprie non amicicia sed amatio. Quando vero provenit ex habitu virtuoso secundum sententiam recte
rationis tunc proprio nomine vocatur amicicia. Sic ergo amicicia assimilatur habitui, quia provenit ex habitu virtutis
Amatio autem passioni, quia provenit ex impetu passionis. Sciatis tamen quod istis nominibus utimur sepe
promiscue secundum largum usum ipsorum. Et est sciendum quod amicicia sic accepta claudit in se con
ditiones quas aristoteles in isto 8° attribuit amicicie. Ad hoc enim quod recta ratio dictet se to
taliter condonandum amato et secundum voluntatem et secundum operationem necesse est ut amatus sit plenus
virtute et quod reamet amantem et quod hec sint utrique manifesta et per longum convictum experta
Aliter enim esset periculum sic se condonare amato. propter quod satis videtur verisimile quod aristoteles in isto 8° loquitur

ſepe de amicicia pro tali actu. Quod ſi concedatur dictum erit quod amicicia non eſt virtus. Et hec effica-
citer probant rationes negatiuum quod amicicia debeat dici virtus. Quarum una poteſt eſſe talis. Si ami-
cicia eſſet virtus, ipſa eſſet virtus quedam moralis. hec autem eſſe non poteſt probatio, quia idem non eſt virtus
moralis cuius generatio preſupponit omnes virtutes morales, ſed generatio illius virtutis amicicie pro dicto
actu excellentiſſimo illius virtutis preſupponit omnes virtutes morales, probatio quia preſupponit
aliquas et ipſam prudentiam tam in amante quam in amato. ergo preſupponit omnes. conſequentia patet per connexionem
neceſſariam virtutum moralium ſibi inuicem et prudentie cum exiſtenti, prout declaratum fuit in 6° libro. Anteceden-
tis aſſumptum probatur per Ariſtotelem in iſto 8° dicentem, quod nec acceptari oportet prius nec eſſe amicos antequam uterque appare-
at amabilis et credat. Cum ergo non ſint amabiles niſi virtuoſi ut prius dixerat Ariſtoteles quod
inter aliquos amicicia illa fieri non debet niſi uterque fuerit expertus de virtute alterius. hec autem
experientia fieri non poteſt niſi ante per multum tempus preſuppoſita virtute in utroque. Verum eſt ſicut innuit
Ariſtoteles quod aliquis poſſet obicere contra iſtam rationem. Videtur enim alicui quod amicicie generatio inter bonos
non exigat talem experientiam et tale longum tempus quia bonos et prudentes viros quando ſimul con-
ueniunt in eodem ſtatim ad inuicem facere opera amicabilia et ita videtur quod ſtatim ſunt amici.
Ad hec autem reſpondet Ariſtoteles pulcre dicens. Qui autem cito ad inuicem amicabilia faciunt, volunt
quidem amici eſſe non ſunt autem ſi non ſunt et amabiles et hec ſciunt. Voluntas quidem ergo velox
fit amicicia autem non. Et iſtam ſententiam Ariſtotelis confirmat Seneca epiſtola 3a. Epiſtolarum ad Lucil-
lum dicens. Errat et ille qui amicum in atrio querit et in conuiuio probat. Nullum habet maius
malum occupatus homo et bonis ſuis obſeſſus quam quod amicos ſibi putat, quibus ipſe non eſt. Tu
vero omnia cum amico delibera: ſed de ipſo prius. poſt amiciciam credendum eſt. ante amiciciam iudi-
candum. Iſti uero prepoſtero ordine officia permiſcent, qui contra precepta theophraſti cum amauerunt
iudicant et non amant cum iudicauerunt. Diu cogita an tibi in amiciciam aliquis recipiendus
ſit. Cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte. 2° arguitur ad idem. Nulla virtus mo-
ralis aufertur ab aliquo propter vicium in altero ſed amicicia ſic accepta aufertur ſi amatus factus fue-
rit vicioſus quia talis amicicia non poteſt eſſe niſi bonorum et ſecundum virtutem ſimilium ut dicit Ariſtoteles.
3° arguitur ſic nulla virtus moralis ſubeſt fortune talis autem amicicie ſubeſt fortune.
Maior pluries apparuit in libris precedentibus. Minor ex hoc eſt nota quia illum ad quem eſt
amicicia poſſibile eſt omni tempore propter caſum fortune mori vel interfici, ad quod ſequitur non amplius eſſe
illam amiciciam. ergo talis amicicia non eſt virtus. tamen ipſa non poteſt eſſe ſine virtute ſicut dictum fuit.
Et ita diceret quod illa diſiunctiua Ariſtotelis. ſcilicet quod amicicia eſt virtus quedam vel cum virtute, habet ve-
ritatem pro ſecunda parte ergo etc. Adhuc poſſet aliter reſponderi ad 1am queſtionem ſecundum alium modum ſig-
nificationis nominis amicicie. Tenendum enim eſt quod circa [illegible] paſſiones et circa operationes in-
natas peruenire ab eis eſt eadem virtus obtemperans et modificans illas paſſiones et operationes
ſecundum iuſſum rationis. Exempli gratia. Eadem eſt virtus fortitudinis timores et audacias obtemperans
et inclinans ad aggrediendum quando oportet et ad fugiendum quando oportet. propter quod eadem virtus erit obtem-
perans paſſionem amoris et paſſionem odii, et inclinans ad amandum quos oportet et quando. et
ad odiendum quos oportet et quando oportet, vel ad uniendum ſe in conuictu quibus oportet et ad receden-
dum per odium a quibus oportet et quando, et quando oportet et ſic de aliis circumſtanciis. hec autem virtus ut

michi uidetur non habet nomen proprium sibi impositum secundum suum totum ambitum. Nomen enim amicicie
cum dicatur ab amore uel ab amare, non est nomen proprium illi uirtuti, que se extendit ad amo
rem et odium, nisi largius sumamus nomen quam exigat eius prima et propria impositio. Non est tamen
inconueniens aliquando propter deffectum nominum extendere uel coartare significationes eorum ultra proprie
impositionis exigentiam. Et sic illam uirtutem in suo toto ambitu possemus uocare ami
ciciam. Sed non apparet quod Aristoteles in isto 8° sic usus fuerit nomine amicicie. Nec etiam alii philosophi mora
les in suis libris. Omnes enim dicunt amiciciam ueram de qua ipsi loquuntur exigere amationem et
redamationem, et saltem noticiam utrobique de huiusmodi amatione et redamatione debita
te amantis et redamantis que non exiguntur ad illam uirtutem predictam que erat obtemperatiua
et modificatiua passionum amoris et odii et operationum inde innatarum sequi. Sed sicut nos
uidemus de unaquaque aliarum uirtutum quod aliud nomen sumptum ab aliquo opere ipsius uel ab aliqua
passione cuius ipsa est obtemperatiua uel ab aliqua conditione materiali sui obiecti uel ab aliquo huius
modi, significat illam uirtutem non simpliciter et secundum eius totum ambitum, sed contracte scilicet connota
do talem operationem uel passionem, uel talem obiecti materialem conditionem, uel circumstanciam
uerbi gratia sicut in 7a questione 4ti libri dictum fuit, quod nomen magnificentie significat liberalitatem
contracte. Et sicut dictum fuit in 28a questione tercii libri scilicet quod ista nomina frugalitas per synonima
Sobrietas Et Castitas et prudencia significant temperanciam contracte diuersis contractionibus.
Ita concedi debet quod hoc possit fieri de uirtute que circa amorem et odium ponenda est. Et tunc
diceretur quod nomen amicicie prout de uera amicicia loquatur Aristoteles in isto 8° significat dictam
uirtutem non simpliciter et secundum eius totum ambitum sed contracte secundum connotationem sue excellentissime
operationis que prius dicta fuit. // Si ergo significatio nominis amicicie concedatur esse talis et positum
fuit quod nomen significans predictam uirtutem simpliciter et secundum eius totum ambitum sit .b. sic nos di
cimus quod amicicia se habet ad .b. sicut magnificentia ad liberalitatem. Sicut enim omnis magnificus
est liberalis et non e conuerso et sic indubitanter concedendum est quod amicicia sit uirtus sicut hoc conce
ditur de magnificentia. Sed non est uirtus distincta a uirtute .b. sicut nec homo albus ab homine. hoc enim
nomen amicicia se habebit ad hoc nomen .b. sicut pars in modo ad suum totum. // Et est sciendum quod
iste modus soluendi pariter quoque et ille qui prius positus fuit sunt concordes in re sed discordes in ponen
do quid et quo nomine amicicie significatur: De quo non est amplius disputandum quia significant
ad placitum. Primus ergo modus ponit quod nomen amicicie proprie acceptum significat principaliter illum actum
et connotat illam uirtutem ita scilicet quod ipsum supponit pro illo actu appellando illam uirtutem. Ultimus autem modus
ponit e conuerso. Et sic uterque modus soluendi concessa nominis significatione sicut supponit eam, ita
est uerus. // Et forte quod Aristoteles ad istam discordiam non de re sed de nominis significatione attendens
dicit notabiliter sub disiunctione amiciciam esse uirtutem uel cum uirtute sicut etiam in 6o libro ipse
dixit quod electio est intellectus appetitiuus uel appetitus intellectiuus. Sic enim loquebatur quia
ad significationem huius nominis electio concurrunt scilicet actus rationis et actus uoluntatis. Dicentes
ergo quod hoc nomen electio supponit pro actu rationis et appellat actum uoluntatis, concederet primam
partem disiunctiue. Dicentes autem e conuerso concederet secundam partem. Sed forte quia aliquis contra istum secundum
modum soluendi uellet retorquere rationes que secundum primum modum soluendi fuerunt adducte ad pro

bandum quod amicicia non sit virtus. Secundo tenendo illum secundum modum soluendi respondendum est. Ad
primam et dicendum est quod illa res que in te nunc est amicicia non presupponebat in sui generatione
virtutes morales et prudentiam, ymo apud earum generationem generabatur. Sed bene verum est quod ipsa pre-
supponebat illas virtutes et prudentiam ad hoc quod ipsa fieret vel diceretur amicicia, sicut di-
ceremus quod ista res que est alba erat antequam fieret alba. Ad secundam rationem respondetur quod virtus que
inter eos est, immo amicicia, non aufertur etiam si ille quem amas fiat viciosus, ymo ipsa manet. Sed ipsa
desinit esse amicicia sicut diceremus quod res alba non desinit esse alba. Et eodem modo dicendum
est ad 3am rationem. Ad rationes principales dicendum est quod rationes arguentes ad partem negativam bene
procedunt iuxta primum modum soluendi quem prediximus. Et possumus respondere ad rationes in oppositum
primo ad auctoritatem Senece diceretur quod interdum philosophus effectum virtutis solet vocare
virtutem. Cum ergo dicat Seneca Ne tam magna virtus iaceat debet exponi, id est ne tam
magnus effectus virtutis iaceat. Ad auctoritatem Tullii dicunt multi quod ipsa vera est simpliciter
quia dicitur amicicia illa puta que est ad deum esse inter omnes actus humanos actum excellentis-
simum, quem formaliter esse dicunt in actu sapientie consistere, propter quod Tullius notabiliter in alia
auctoritate preferendo amiciciam omnibus humanis bonis excepit sapientiam, id est actum sapientie,
et sic erat intentio Tullii non quod amicicia simpliciter preferatur omnibus humanis bonis sed omnibus exte-
rioribus, aut etiam ad morales virtutes pertinentibus. Ex hiis dictis possumus concordare
auctoritatem primo allegatam ad partem negativam, scilicet quod exceptata virtute nichil sit prestabilius
amicicia. Potest enim dici quod non erat intentio Tullii omnem virtutem accipere sed excipere virtutem
sapientie, que secundum aristotelem est virtus summa in cuius actu felicitas humana consistit. Ad aliam
diceretur quod amicicia non est habitus neque virtus, sed est actus procedens ab habitu qui est virtus. Si
autem secundus modus soluendi teneatur, quem Eustachius tenere videtur cum expresse dicat ami-
ciciam unam esse virtutem, tunc ad primam rationem possumus dicere quod de amicicia tractavit aristoteles
seorsum post tractatum de aliis virtutibus eo quod ipsa non concessa erat communiter ab omnibus esse virtus.
Vel forte quia tractatus de ea exigebat longiorem processum quam tractatus de aliis virtutibus. Vel
forte quia nomen amicicie acceptum propriissime non significat communiter illam virtutem quam significat
sed contracte, sicut dictum fuit modo de communibus prius est agendum et consequenter de specialibus ut apparet
in prohemio physicorum. Vel quia forte tractatus de amicicia propinquiorem habet habitudinem ad do-
mesticam et civilem scienciam que sequitur istam scienciam quam tractatus de aliis virtutibus, propter quod aristoteles in
fine docebit dividere partes amicicie secundum partes communicationis politice. Vel forte quoniam sic pla-
cuit aristoteli ordinare suum processum. Auctoritas vero aristotelis libro 2o magnorum moralium potest glo-
sari de singulis virtutibus que communiter erant concesse esse virtutes, et non ulterius de singulis erat
determinatum. Vel quia erat determinatum de singulis secundum rationes earum simpliciter et communes, tamen
non erat determinatum de virtute que est amicicia secundum illam rationem specialem sive secundum illum mo-
dum secundum quem dicitur amicicia. Et hec ultima solutio habet locum si diceremus amiciciam
esse partem liberalitatis vel iustitie vel alicuius aliarum virtutum de quibus ante determinabatur.
Ad aliam potest dici, videlicet ad auctoritatem Tullii, iam dictum fuit quod non intendebat omnem
excipere virtutem sed forte sapientiam tantum vel virtutes intellectuales tantum. Ad aliam potest dici

q̄ vna uirtꝰ pot̄ eē effectꝰ alteriꝰ· poſſumꝰ eciā dicere q̄ ſapiētia ſiue prudētia quodā
modo generat in nobiſ uirtuteſ moraleſ· Vel forte q̄ tulliꝰ intendit uirtutē genuiſſe
amicitiā nō ē q̄tuꝫ ad illud ꝓ quo nomē amicitie ſupponit ſꝫ q̄tuꝫ ad illd̄ qd̄ appellat
Dictuꝫ ſiue eiuſ hec non eſſe uirtutē ſꝫ effectū uirtutiſ· Et ſic pꝫ qō

Ertio queritur in ordine vtr̄ Amicitia ſit diſ
tincta a iuſticia et ab alijs uirtutibꝫ de quibꝫ determinauit ariſt̄s in 3º liº
et in 4º· Et ſi nō concederemꝰ amicitiā eē uirtutē ſꝫ effectū uirtutiſ tn̄ idē que
reretur de illa uirtute cuiꝰ ipā eēt effectꝰ· Arguit̄ pͥmo q̄ nō ſit diſtincta a iuſticia
que ē i eiſdē ꝛ circa eadē cū ea· cū diſtinctio uirtutū oriat̄ ab eiſ circa que ipe opat̄
Jtē ꝑ hec iuſticia diſtinguit̄ ab alijs uirtutibꝫ q̄ ipā ē ad aliū tāquā hec ſibi ꝓpͥū
ſꝫ hec maxime ꝯuenit amicitie· 10 ꝛc· Jtē auctē expreſſa· Euſtachij dicentiſ· Eſt
aut̄ ꝛ om̄ uirtutū attribuere ipām amicitiā· ſ· iuſticie· Cuiꝰ rōnē aſſignat dicenſ· Juſ
ticia eciā equalitaſ quedā ē diſtributiua et amicitia amiciſ equalitatē tribuit· Equa
leſ eciā neceſſe eē uere amicoſ q̄re ꝑticlā vtiqꝫ que erit iuſticie· Deinde arguit̄
qd̄ ſit diſtincta a liberalitate quia beneficiare uidet̄ ꝓpͥꝰ actꝰ liberalitatiſ· hoc autē
maxime ꝑtinet ad amiciū· Jtē ꝓpͥū ē amico ſubuenire amico nō ſolū ꝑ modū comu
tationiſ bonoꝝ ipoꝝ· hec eciā ꝑtinet ad mercatoreſ intereſſe extraneiſſimoſ exiſtenteſ·
ſꝫ magiſ ei bona ꝓpͥa conferendo hec aūt iam ꝑtinet ad liberalitatē· Deinde arguit̄ q̄
non ſit diſtincta ab illa uirtute quā ariſt̄s uocat amicitiā in 2º liº· quia idē uidet̄ eſſe
effectꝰ eaꝝ· ſ· delectabiliſ conuictꝰ int̄ quoſ oꝫ et q̄n̄ oꝫ ꝛ ſicut oꝫ ꝛc· Deinde arguit̄
q̄ ipā q̄tū ad aliquā ꝑtē ſui ꝯtineat̄ ſub liberalitate et q̄tū ad aliā ꝑtē ſub tēpanͣ
et q̄tū ad aliā ꝑtē ſub magnanimitate quia ariſt̄s diuidit amicitiā in amicitiā ꝓp̄ de
lectabile i amicitiā ꝓp̄ utile et in amicitiā ꝓp̄ honeſtū· tempanͣ aūt uidet̄ eſſe circa
amorē delectabiliū· liberalitaſ nō circa amorē utiliū· ſ· pecuniaꝝ ꝛ magnanimitas
circa amorē honoꝝ ꝛ honeſtoꝝ 10 ꝛc· Sꝫ oppoͥᵐ omīū iſtoꝝ arguit̄· pͥmo q̄ ſit diſtinc
ta a iuſticia quia alit̄ legiſlatoreſ nō pl9 ſtuderēt ad amicitiā q̄ ad iuſticiā quia
ꝯſiſtit in ꝯmutatiōibꝰ equantibꝫ lucꝝ dāpno ꝛ dāpnū lucro· Amicitia aūt ꝯſiſtit in ſimpli
cibꝫ donīſ in ſubuentiōibꝰ ꝛ delectabilibꝫ ꝯuerſatiōibꝫ nulla attenta equalitate lucri ad dāp
nū uel conuerſo· Deinde arguit̄ qd̄ ſit diſtincta ab illa uirtute quā uocat ariſt̄s amicitiā
in 2º liº· auctoritate ariſt̄is qui dicit in 4º huiꝰ· de illa uirtute de qua illic determinat
quia ipā aſſimilat̄ maxime amicicie· Differt tn̄ ab amicitia q̄m̄ ſine paſſione ē ꝛ ſine
eo q̄ diligere quibꝰ colloquit̄· Jſta aūt uirtꝰ que ꝓp̄e dicit̄ amicitia nō ē ſine diligē
Silr̄ etiā iſta uirtꝰ nō facit ſilr̄ ad notoſ et ignotoſ· Jlla aūt ut dicit ariſt̄s ſilr̄ facit
ad notoſ et ignotoſ ꝯſuetoſ et i conſuetoſ· Deinde arguit̄ qd̄ ipā nō ꝯtineat̄ ꝑtia
liter ſub liberalitate ꝛ ꝑtialiter ſub tēpanͣ ꝛ ꝑtialiter ſub magnanimitate q̄ tunc
ipā nō eēt vna uirtꝰ cuiꝰ oppoͥᵐ uult· Euſtachiꝰ dicenſ· Et eciā unā uirtutē ē dicē
amicitiā ſicut fortitudinē ꝛ tēpanͣᵐ ꝛ moraliū uirtutū unāquāqꝫ· Noꝰ ē ſicut
fuit in alia qōe dictū q̄ amor et odiū ſūt quedā paſſiōeſ que ſi i omī ſuo ābitu

capiant' nō ꝑtinent ad unā uirtutē ſ; ad plures. Sicut eī nos uidem⁹ q̄ delectatio ꝛ triſ
titia cōiter ꝯſequūt' ad omēs alias paſſiones ut dicebat arꝰ 2° hui⁹, ꝑꝫ q̄ nō omēs delec
tationes ſūt eoꝛdē moꝝ ſed diuerſoꝝ ſcꝫ diuerſitatē paſſionū quas ſequūt', et q̄ ꝑꝫ h°
nō ē una uirt⁹ circa omēs delectatiōes ſ; diuerſe. Circa delectatiōes eī tact⁹ ē tempā°
circa delectationes uō ꝛ triſticias ꝯſeqūtes affectiōes ad honores ē magnanimitas et
ſic de alijs. Ita opꝫ intelligere q̄ amor et odiū ſi cōmuniſſime capiāt' extendūt ſe ad
omnes paſſiones uel formalit' ul' antecedent' ul' ꝯſequēter ul' aliq° mō ꝯcomitāt'. Amor
eī et odiū nō minꝰ ſe hēnt gn̄alit' q̄ delectatio et triſtīᵃ cū omē delectabile ſit in
ductiuū amoris ipiꝰ ꝛ triſtabile odij ipiꝰ ꝑꝫ q̄d circa amorē delectabiliū ſcꝫ tactū nō
ē alia uirt⁹ q̄ temꝑanᵃ ꝛ circa amorē honoris magnanimitas et circa amorē pecuniaꝝ
liberalitas, et ſic de alijs. Sꝫ ſi amor capiat' ſpālit' ꝑ affectiōe nō ad pecunias, nō ad
delectatiōes, nō ad honores nō ad alia quecūq; ſ; illa rōe ſub qua redundat in nos
uel ī nr̄os. Sꝫ ꝑ affectione ad aliū ul' ad alios ipiꝰ ul' ipoꝝ grā, tūc erit paſſio ſpālis
circa q̄ ꝑꝑrie ē uirt⁹ amicicie de qua tractat' principalit' ī iſto 8° uel alia uirt⁹ quā
ꝑꝑt' ꝑꝑiū nōis defectū uocauim⁹ b. in alia qōe. Q; ḡ hec uirt⁹ b. nō ſit aliq̄ ꝑdictaꝝ
uirtutū ꝓbatur ꝑ hec q̄ uirt⁹ ille ſunt diuerſe que ꝑꝑrie ſūt circa paſſiōes ſpeciales
ſic diuerſas et diuerſoꝝ moꝝ q̄ ipe nō ſūt ꝯīe, nec ſe ad ī uicē naturalit' ꝯcomita
tes. Sꝫ uirt⁹ b. et ꝑdicte uirtutes ſūt hui⁹moī ḡ ꝛc. Maior ē manifeſta q̄r nō aꝑꝫ
q̄ circa diuerſas paſſiones ſit eadē uirt⁹ niſi quia uel ille paſſiōes ſūt ꝯīe, ſicut
fortitudo que ē circa timores ꝛ audacias uel illaꝝ paſſionū una naturalit' ꝯco
mitat' uel ꝯſequit' aliā. ſicut nos uidem⁹ cū ad magnā affectionē circa pecunias
naturalit' ꝯſequit' delectatio in eaꝝ cumulatiōe ꝛ triſtīᵃ in eaꝝ ꝯſūptiōe ꝛ timor
de eaꝝ amiſſione q̄ liberalitas eadē uirt⁹ exiſtens ē circa oīs dcās paſſiōes
Minor nō pꝫ ſatis aꝑꝑere qm̄ affectio quā hēm⁹ ad delectabilia tact⁹ ꝛ guſtus
circa q̄ ꝑꝑe ē teꝑeranᵃ nō ē affectio quā hēm⁹ ad aliū grā ipiꝰ. Nec iſte ſunt
ꝯtrarie. Nec una ꝯſequit' naturalit' aliā. Et idē ſilr̄ aꝑꝑet de affectiōe quā ha
bem⁹ ad nr̄as pecunias circa quā ꝑꝑrie ē liberalitas et de affectione quā hēmus
ad bona aliena ſcꝫ q̄d ſunt nobis applicabilia circa quā ꝑꝑrie ē iuſtīᵃ ꝑticlaris de
qua tractatū fuit in 5° li°. Nulla eī iſtaꝝ affectionū ē affectio ad aliū ipiꝰ grā
Nec ad inuicē hent ꝯtrarietatē ul' ꝯcomitātiam naturalē rō ꝛc. Sꝫ magis uidetur
michi dubiū utrū iſta uirt⁹ b. ſit eadē illi uirtuti quā ī 2° li° arꝰ uocauit amiciciā
cui⁹ extrema uitia dicit ēē placiditatē ꝛ diſcoliā. Et uidet' ꝓbabile ēē q̄ ſit illi
eadē q̄ ſic declarari pōt. Amicus ille de quo determinatū ē in 2° ethicoꝝ ē circa
delectatiōes ꝛ triſticias in colloqijs ꝛ cōuict⁹ ſrīs. Nō q̄ uirtuoſus illa uirtute ī
tendat principalit' delectari, ſ; q̄ intendit alios delectare ut oportet. Et hoc
totū aꝑꝑet ſatis in 4° hui⁹, ubi etiā aꝑꝫ q̄ extremi hitꝰ ſūt in delectando ꝯs
omīa dcā eoꝝ ꝛ facta ꝯꝓbando, ꝛ in ꝯtriſtando omnes ad omīa ꝯtrariando
ꝑꝑt' q̄d aꝑꝑet illā uirtutē eſſe circa affectionē quā hēm⁹, ꝛ ꝯꝑatioēs q̄r extrem⁹

ad aliū ul' ad a°

Ad alium uel ad alios ipsius aut aut ipsorum gratia. Si enim alios delectare intenderemus nostri
gratia scilicet ut nobis aliqua utilitas inde proveniret illud opus non esset ut sic illius virtutis, sed
spectaret magis ad blanditiones uel adulationes ut dicit aristoteles. Talis autem affectio prout com-
munis est ad omnes est multum levis et remissa propter quod ipsa proprie non dicitur amor vel amatio
ideo neque secundum eam ut sic est habitus qui proprie vocatur amicitia. Sed illa affectio incrementum potest
accipere uel per conuersationem vel per consanguinitatem uel per expertam bonitatem, et apparentem
redamationem aut aliquid huiusmodi, ut ipsa iam debeat uocari amor uel amatio, et quod
habitus circa eam proprio nomine uocetur amicitia. Huius autem processus hec est mea intentio quod inten-
sio uel remissio passionis et operationis circa quas est virtus ad quos et quando et quomodo, non diversifi-
cat substantiam virtutis. Verbi gratia. Eadem virtute fortitudinis oportet aliquando et ad aliquos uti
audacia leui et remissa ad aliquos autem fortiori. Igitur virtus circa affectionem levem quam habemus
ad parentes uel ad conutritos aut quos experti sumus esse bonos que ut sic uocatur amicitia
de qua hic tractatur non sunt diverse virtutes secundum substantiam. Item possumus declarare idem per
processus doctorum. Apparet enim per aristotelem 8° huius quod a natura videtur esse amicitia inter patrem et fi-
lium. Deinde etiam inter illos qui unius generis licet illa sit levior et tandem etiam et inter homines omnino
communiter ad invicem oritur naturaliter affectio quamvis levissima scilicet qua quilibet naturaliter inclina-
tur ad delectandum vel diligendum et iuvandum unumquemque, etiam quantumcumque ignotum dum-
tamen hoc possit faciliter fieri sine labore dampnis uel expensis de quo aristoteles dat exemplum dicens Vi-
debit autem utique aliquis et in erroribus viarum, ut familiare omnis homo homini et amicum. Item
etiam uult Tullius in libro de officiis allegans a platone. Quia non nobis solum nati sumus sed homines
hominum causa geniti sunt ut ipsi inter se alius alii prodesse possunt. Propter quod in libro de amicitia dicit
amicitiam inter homines a natura exortam esse id est a natura hominibus inesse quandam affectionem et beni-
uolentiam licet levem. Cum autem ad illam affectionem seu ad illum primum motum animi et amoris ad-
dita fuerit datio et acceptio beneficiorum, et profectio studiorum adiuncta consuetudine admirabilis ut
dicit exardesset beniuolentie magnitudo que iam amicitia vocabitur. Ex hiis autem uidetur
esse manifestum, quod illa levis affectio secundum quam inclinamur ad delectandum conuiventes etiam ex-
traneos uel ignotos, et illa magna et fortis affectio que iam vocari debet amor secundum quem dicitur
amicitia non differunt secundum speciem sed secundum intensionem et remissionem et secundum accidentales quasdam et
extrinsecas differentias secundum quas illa affectio magis aut minus intenditur uel remittitur
quo concesso redditur propositum sicut prius. Diceret igitur quod aristoteles in 4° huius breuiter et superficialiter de-
terminauit de virtute b. in communi scilicet quod indifferenter habet esse circa affectionem predictam et
passionem sibi contrariam sive leviorem sive fortiorem propter quod ipse dicit illam virtutem similiter et communiter ad
ignotos esse et notos, consuetos et inconsuetos. Veruntamen non uniformiter ad omnes sed singulis
ut congruit. Non enim similiter convenit ut dicit consuetos et extraneos curare. Sed quia illa virtus secundum
dictamen rationis habere debet multiplices actus et excellentiores ad notos et in virtute expertos
qui iam amici vocantur et respectu quorum oportet uti illa affectione intense quam ad extrane-
os, ideo tractatum de illa virtute b. resumpsit in 8° huius secundum quod ipsa contracte consideratur
et uocatur amicitia scilicet in ordine ad illos ad quos decet uti tali affectione amicitie intense

⁊ ad quos eē debent illi9 uirtutiſ opationes optime et nobiliſſime Si ſic g° reſpondendū
ē ad roēſ in oppo^m Ad p^mā qn̄ arguit q uirt9 amicicie nō ſit diſtīcta a iuſt^a p hoc
q circa eadē ⁊ in eiſdē ē amicicia ⁊ iuſti^a dīm ē q iuſticia ⁊ amicicia ſūt bn̄ ī eiſdē / qa
in omnib9 decent' uiuētib9 ⁊ cōicantib9 · Sūt etiā circa ea obiecta matialia et remota, q̄
circa quecūq3 bona pot alt' alteri impedere uel alt' ab altero recipe ul' ſaltē circa plurima
eo4 · S3 tn̄ ipā ſūt circa diuerſā obiecta pp̄a et formalia diſtīctiua et ſpecificatiā uirtutū
quia ſunt circa paſſiones diuerſas ⁊ diuerſo4 mo4 ſicut dictū fuit · Ad aliā dictū fuit ſat'
in q° qoē qnti libri ubi potent q amicicia ſicut et alie uirtutes in legali iuſt^a ɔtinet' ſ3 nō
in iuſt^a pticlāri ſicut nec alie uirtutes ſpāles // Auctoritas uō Euſtachij nō dz expom
de iuſticia pticulari / ſ3 de legali · Amicicia eñ ſcd3 q amicicia nō equat int' dapnū ⁊ lucr̄
ſ3 equat ymo pdeptificat uolūtates amico4 · Ad aliā que arguit q nō ſit diſtīcta
aliberalitate · dd3 ē q nullū ē inɔueniēs plures uirtutes ſimul ɔcurrē ad eundē actū ex
trinſecū Poſſibile eñ ē qd' obiectū cū circūſtācijs ē īnatū inferre plures paſſiones
p diuerſas uirtutes modificabiles qua4 paſſionū quel3 ſi nō eēt reglāta uirtute eēt
īnata op9 depravare · Si g' uirtuoſ9 opet' bene p utri9q3 paſſionis modificationē nos
dicem9 opus illud eē factū ſcdm utramq3 uirtutē · Dicā g' q beneficiare in pecunijs pot
eē ſm liberalitatē in qñtū pcaz modificata ē affectio circa pecūias et pot eē ſm amiciciā
in qñtū relāta ē affectio circa pſonā · Et p idē apparet ſolutio ad aliā · Alia rō que
probat q nō ſit diſtīcta ab illa uirtute quā ī 2° li° uocauit ar^{les} amiciciā ē p'lobiſ
Ad aliā ſoluta fuit in precia° roīs · Ipā eñ pcedit uijs ſuis · Niſi illa q arguit q ipā ami
cicia ſit diſtīcta ab illa uirtute quā ar^{les} uocauit ī 2° libro amiciciā · Ad quā reſpon
dendū ē Et p^mo ad hoc q ar^{les} dicat illā uirtutē ſil' facere ad notoſ et ignotoſ · dd3
ē q nō debet expom ſil' i· uniformit' / ſ3 ſil' i· ɔitēr · Et hec appet p lrāz ſequentē
Qm̄ eñ opet' ad oms notoſ et ignotos tn̄ hec ē ut dicat ar^{les} alit' ad iſtos et alit' ad i°s
ſ· in ſingulis ut ɔgruit · Nō eñ ſil' ɔuenit ɔſuetos et extraneos curare · S3 de hoc qd
dicat ar^{les} illam uirtutē differre ab amicicia quia ſine paſſione ē et ſine eo qd' ē diligere
p qd' ɔtra ſinuit amiciciā eē cū paſſione et cū eo qd' ē diligē debem9 ɔſiderare et ad ei9
dictū ɔcordare etiā aliud dicū · Dicit eñ in 8° hui9 ɔīuī ut uidet' ubi dicit q uera ami
ci redamāt cū electione / et bona uolūt amatis ipo4 grā / nō ſcd3 paſſionē ſ3 ſcd3 electionē
Debem9 g' omnā ſic exponē / q uera amicicia q ē uirt9 opat' pncipalit' ſm electionē
ſequntē iudiciū roīs · ad qd' ɔſequēt' ipā uirt9 aſſūit ſibi paſſionē ut oportet · Vitiū aūt
oppoitū uirtuti amicicie ſcd3 exceſſū oparet' ſcd3 paſſionē ſine regula roīs · Virt9 g'·
amicicie nō opat' oīo ſine paſſione · ymo paſſionē amoriſ aſſūit etiā fortē et intenſam
ſ3 ſemp tn̄ ſubiectā dictamini roīs · Illa aūt uirt9 de qua determinat' in 2° li° ſilr̄ nō
opat' omnō ſine paſſione qm̄ omnes uirtutes morales ſūt et circa opationes et circa paſ
ſiones · Alit' nulla eēt difficultas ex pte appetit9 · ſ3 ſolū ex pte intellect9 ⁊ ſic cū pru
dentia nō indigerem9 morali uirtute · Volebat g' dicē ar^{les} q illa uirt9 nō dicit ami
cicia ad ignotos uel extraneos · S3 ſic differt ab amicicia eo qd' ipā ad illos eſt ſine

paſſione .i. ſine intenſa paſſione operatur enim ad illos per quandam brevem levem affectionem ſicut dictum
ſunt. Ariſtoteles ergo qui reputabat modicum pro nichilo ad modum comparative locutionis dicit ſine paſſione
.i. quaſi ſine. Dicit etiam ſine eo quod eſt diligere quia talis affectio non aſſumit ſibi nomen dilectio
nis vel amoris donec ipsa recepit magnitudinem intenſionis. Et ideo bene dicit Ariſtoteles quod illa virtus
ut ad tales ignotos non aſſuetos aſſimilatur amicitie, ſic quod operantem ſecundum illam vocamus quaſi mode
ratum amicum diligere aſſumentem. Non eſt tamen opinandum quod Ariſtoteles illam virtutem negaret eſſe ami
citiam in quantum operatur ad bonos viros ſe mutuo redamantes et hec ſufficiant etc. Et ſic eſt finis queſtionis.

Quarto in ordine conſequenter queritur utrum

Amicitia bene dividatur in amicitiam propter bonum .i. propter honeſtum et amicitiam propter delectabile et
amicitiam propter utile. Arguitur quod non quia membra coincidunt. Nichil honeſtum eſt quod non ſit delectabile
et utile et econverſo ſicut ſatis argutum ſunt in .11.ª queſtione 2ⁱ libri. Et Ariſtoteles etiam in 8º huius oſtendit
quod a vera amicitia copulat in ſe omnia hec ſcilicet honeſtatem delectationem et utilitatem. Item Ariſtoteles
dicit ſolam amicitiam que eſt propter honeſtum eſſe per ſe amicitiam alias autem ſolum per accidens. Sed non videtur
quod amicitia per accidens dividatur ſufficienter in duas quia infinita ſunt accidentia ut dicitur 2º phyſicorum
et quia ea que ſunt per accidens non cadunt ſub arte vel ſcientia ut patet 6º methaphiſice ergo ſaltem iſta diviſio
non eſt artificialis vel ſcientifica. Item pater amat filium naturaliter et tamen poſſibile eſt quod nec propter ho
neſtum ſi ſit pravus nec propter utile quia ſepe dampnificat patrem et nichil boni affert ſibi. Nec
propter delectabile quia plures infert patri triſtitiam quam delectationem cum ſepe agat preter et contra
voluntatem patris. Item conutriti amant ſe invicem etiam quando fuerint ſeparati non tamen propter honeſtum
quia poſſibile eſt neutrum ſimpliciter eſſe bonum virum. Nec propter utile vel delectabile, quia tunc ipſis ſeparatis
ceſſaret amicitia quod eſt falſum. Et patet conſequentia quia poſt ſeparationem non conferunt ſibi adinvicem utili
tatem nec delectationem quibus tamen ceſſantibus ceſſant ille amicitie ut dicit Ariſtoteles. Item docto
res communiter ſolent diſtinguere amorem concupiſcentie contra amorem amicitie propter quod amicitiam non videtur
attribui debere amori concupiſcentie. Sed circa delectabile et utile eſt amor concupiſcentie ergo
nulla debet poni amicitia circa delectabile vel utile ſi ſolum concupiſcentia. Item illa non ſpeci
ficant amicitiam que ita conveniunt inanimatis ſicut animatis, cum dicat Ariſtoteles quod ad inanimata non eſt
amicitia. Sed ita res inanimate ſunt nobis utiles et delectabiles ſicut animate ergo delectabile et utile
non ſpecificant amicitiam. Oppoſitum ponit Ariſtoteles ſepe in 8º huius. Et arguitur ratione quia amicitie diſtin
gui debent ſecundum diſtinctiones amabilium. Cum autem amabile non ſit niſi bonum vel apparens bonum
et nichil appetit bonum niſi appareat honeſtum vel utile vel delectabile, ſequitur quod amabile in hec
tria dividitur et per conſequens amicitia in tres dictas amicitias. Primo oportet videre quid nomine amicitie
importatur deſcribendo eam per ſuum genus et per ſuas differentias. Poſſumus ergo dicere quod genus ami
citie eſt amor vel dilectio large ſumpta. Eſt enim in plus amor quam amicitia, quoniam amor ſe extendit
ad inanimata. Amamus enim panem et vinum et homines. Amicitia autem proprie non eſt ad inanimata quoniam ami
citia benivolentiam exigit. Ego autem proprie non volo bonum vino. Sed ſi ego volo ipſum ſervare hoc eſt
ut ipſum habeam et bibam. Item amicitia requirit redamationem. Non enim aliquos dicimus amicos niſi
mutuus ſit amor utriuſque ad utrumque. Et adhuc ultra amicitia requirit quod amicitia et re
damatio neutrum lateat ad amantium aliter non tranſcenderet gradum benivolentie poſſibile

enim est illos adinvicem esse benivolos qui se non viderunt. Sed tales non dicimus amicos, donec convivendo sit uterque expertus quod amet. Hec autem omnia probari non possunt nisi per communem usum loquendi vel doctorum. Nomen enim significat ad placitum propter quod oportet precogitare quid est quod dicitur per nomen. Dicimus igitur quod amicitia est amor benivolus mutuus, manifestus. Ita tamen intelligendo quod amor capiatur pro habitu. Si amicitia intelligatur pro habitu differenti et pro passione si pro passione. 2° sciendum est prout sufficienter declaratum fuit in 11a questione 2i libri quod simpliciter loquendo nichil est utile vel delectabile et utile quod non sit honestum. Nec aliquid est honestum quod non sit delectabile et utile. Propter quod simpliciter loquendo divisio boni vel eligibilis vel amabilis in honestum, delectabile, et utile non est divisio in tria bona diversa realiter, sed est divisio eiusdem boni seu eiusdem amabilis in tres rationes bonitatis seu amabilitatis. Propter quod etiam proportionabiliter diceremus quod simpliciter loquendo amicitia non dividitur in amicitiam propter honestum amicitiam propter utile et amicitiam propter delectabile tanquam in tres amicitias. Sed est divisio vere amicitie in tres rationes attributas amori cum vero primitus intendunt honestatem consequenter autem delectationem et utilitatem. Sed tamen sicut dictum fuit questione preallegata bonum seu eligibile et per consequens amabile divisione vulgari dividitur in honestum, delectabile, et utile tanquam in tria bona diversa quia vulgus honestum vocat virtutes et opera virtutum et honores prout impenduntur in signum virtutis. Delectabile autem vocat solum id quod est delectabile sensualiter, sicut sunt cibi et potus et venerei actus et ludi et talia. Utile autem vocat pecunias et alia bona exteriora que non secundum se ipsa delectant sensum sed ex eo quod valent ad ea adipiscenda que per se delectant. Et isto modo etiam amicitia non simpliciter et secundum rei veritatem, sed secundum vulgarem acceptionem plus ad sensualitatem intendentem quam ad rationem dividitur in dictas tres amicitias tanquam realiter diversas. Quod autem amicitia secundum vulgarem acceptionem dividatur bene in dictas tres amicitias realiter distinctas declarari potest per hoc quod nomen amicitie de qualibet predictarum et de nulla alia dicitur. Quod probatur primo quod de nulla alia quia impossibile est amicitiam esse circa aliquid nisi secundum quod habet rationem amabilis. Nichil autem habet rationem amabilis nisi secundum quod habet rationem boni vel apparentis boni, bonum autem nichil dicitur nisi secundum quod ei convenit ratio honesti, vel delectabilis vel utilis. Nec aliquid apparet bonum, nisi secundum quod apparet ei aliquam istarum rationum convenire. Igitur omnem amicitiam ad rem amatam necesse est esse propter honestatem apparentem vel existentem, vel propter delectationem apparentem vel existentem, vel propter utilitatem existentem vel apparentem vel propter quodlibet istorum simul. Quod autem de qualibet istarum dicatur amicitia secundum vulgarem acceptionem manifestum est. Quos enim primo videmus convenire ex affectu et coadiuvare sibi adinvicem in suis operationibus illos vocamus amicos secundum communem vulgi locutionem. Sed sic conveniunt aliqui viri studiosi invicem in suis virtutibus et virtutum operationibus congaudentes. Sic conveniunt amasius et amasia se invicem delectantes. Sicut etiam mercatores vel [illegible] ut maiora lucra reportent. Et sic apparet satis prima conclusio. Deinde secundo potest probari quod amicitia simpliciter dicta, secundum rei veritatem non dividitur in dictas tres amicitias quia amicitia propter delectabile et amicitia propter utile prout distinguitur ab amicitia propter honestum, non sunt simpliciter et secundum rei veritatem amicitie. Quod probatur multipliciter. Primo quia amicitia

ſimplicit͛ nō ē niſi amabilis ſimplr̄ / ſʒ delectabilia ꝛ utilia ſenſualia de quibꝫ nūc loqm͛
nō ſūt ſimplicit͛ amabilia niſi hec ſit honeſti grā· ſ· ꝓut ordināt͛ in aliqd honeſtū g͛· ꝛc͛·
Maior uidet͛ nota de ſe · Minor ꝓbat͛ / qꝛ nichil ut͛ amabile ſimplr̄ niſi bonū ſimpliciter
talia aūt nō ſunt bona ſimplr̄ niſi ut ordināt͛ in op͛ honeſtuꝫ ſicut appuit i. iiͦ q̄one
ſcdi libri· ymo certe talia que uulgꝰ uocat utilia ꝛ delectabilia ſt͛ cāe omīꝫ uitiorꝫ ſi
eis utamur nō honeſti ſ͛ ipoꝝ grā · Delectatiōes eīꝫ ducūt ad intēꝑanciā Pecuīe
uero et honores ad illiberalitatēꝫ ꝛ ſupbiaꝫ ꝛ ꝯteptionē ꝛ auariciā ꝛ om̄imodā in
iuſticiā g͛ talia ut ab honeſto ſeꝑant͛ nō ſunt amabilia · Dico aūt ut ab honeſto
ſeꝑant͛ / qm̄ alr̄ pecūie ꝛ honores ſimplr̄ ꝛ uere amabiles ſūt· hoc eīꝫ ſimplr̄ et uere
ē amabile qd͛ uiri ſtudioſi amāt· Viri aūt ſtudioſi amāt cibos potꝰ ꝛ pecūias / et
honores eo q͛ talia ꝓſunt eis ad opatiōes uirtuoſas / g͛ talia uere ꝛ ſimplr̄ loquēdo
ſunt amabilia · Sʒ tn̄ illa non ſunt eo mō amabilia ſimplicit͛ ꝛ uere loquēdo quo mō nō amāt͛
a ſtudioſis· Ipā aūt a ſtudioſis nō amant͛ ſui grā· ſʒ ut ordināt͛ ad honeſtum g͛ ſimplicit͛
& uere loquēdo ipā ſic & nō alit͛ dicenda ſūt amabilia · 2ͦ cadē ꝯ͛ ꝓbat͛ ſic· habitꝰ
ſortit͛ ſpēm ꝛ naturā ab obiecto ꝑ ſe nō ab obiecto ꝑ accidens · Sʒ ad obiectuꝫ ꝑ ſe taliū
amiciciaꝝ non ē uera et ſimplicit͛ dicta amicicia· ꝓbatio quia obiectuꝫ ꝑ ſe nō ē ꝑſona
amata / ſʒ ſunt utilitas ꝛ delectatio quas impendit amāti · ad eas aūt nō ē ſimplicit͛ et
uere amicicia dcā qꝛ ipā nō ē ad inaīata neqꝫ ad ea que nō readamāt · Sʒ dices
q͛ ita arguet͛ de amicicia ꝓp͛ honeſtuꝫ · obiectuꝫ eīꝫ ꝑ ſe talis amicicie nō ē ꝑſona amata / ſet
eius uirtutes que nec ſūt aīate nec redamant g͛ ꝯcluderet͛ qd͛ illa nō eēt uere dcā ami
cicia qd͛ ē falſuꝫ · Ad hoc dcēꝫ ē q͛ uirtutes dicūt͛ hoī hēnti eas in eſſe ſcdꝫ ſe ipm̄ ꝓp͛ ta
to qd͛ in hoīs ꝑtāte ſit inſieri uirtuoſuꝫ / et manere uirtuoſuꝫ · Sic qd͛ ab eo uirtus au
fferri nō pōt ipō inuito · Sic aūt nō ꝯuenit hoī ſcdꝫ ſe ipm̄ qd͛ ſit alteri utilis uel delectabi
lis · Nō eīꝫ ē in ptāte ſua qd͛ ſit iuuenis et pulcer nec in ptāte ſua qd͛ ſit diues / aut potens
alterꝰ negocia ꝑcurare / ymo nec uita alterꝰ ē in ſua poteſtāte qua remota nec amplius
erit ſibi utilis nec delectabilis · Patet g͛ q͛ amicicia ꝓp͛ utile uel delectabile nō ē ꝑ ſim
ſe ad ꝑſonaꝫ amatāꝫ · ymo ꝑ accidens pure / ſʒ amicicia ꝓp͛ honeſtuꝫ ē ad ꝑſonā ſcdꝫ ſe ipāꝫ
quia eiꝰ grā qd͛ ꝯuenit hoī ſcdꝫ ſe ipm̄ · Vel pōt dici q͛ ꝑmū honeſtuꝫ nō ē uirtꝰ nec opꝰ
uirtutis· ymo ipā ꝑſona / qd͛ ſic uideri pōt hō ꝑtāteꝫ opandi hēt bene et opandi male
ꝛ ꝑ ſe ipm̄ / rōe libertatis ꝓp͛e detminat ſe ad bene uel male · Ex ipā aūt detminatione
ad opꝰ bonū hō dr̄ bonꝰ et honeſtꝰ ꝑimitꝰ ꝛ ex ipā detminatōe ad malū dr̄ ꝑimitus
in honeſtꝰ ꝛ malus · ꝓp͛ qd͛ opꝰ nō ꝑꝰ dr̄ honeſtuꝫ q͛ hō / Sʒ potꝰ hō ꝛ ꝑꝰ naturalit͛
inq͛tuꝫ ē cā libere opꝰ eliciens · ꝓp͛ qd͛ amicicia ꝓp͛ honeſtuꝫ ē ꝑ ſe ꝑimo ad ꝑſonā ꝛ ad alia
ipiꝰ grā · 3ͦ cadeꝫ ꝯ͛ ꝓbat͛ ſic· Amicicia uera debꝫ eſſe ad amicū ipiꝰ grā· Sʒ amicicia ꝓp͛
utile uel delectabile nō ē ad amicū ipiꝰ grā ꝛc͛ · Itēꝫ quē amo ꝓp͛ hoc qd͛ ē michi
delectabilis ꝛ utilis nō alit͛ amo q͛ canem uel equum uel domū uel pratuꝫ / Ad hec aūt
nō ē amicicia ſimplicit͛ / et uere dcā / ꝛc͛ · Itēꝫ uera ꝛ ſimplicit͛ dcā amicicia nō pōt
eſſe ſine uirtute ut dicit Ariſtoteles in principio huiꝰ octaui · Et Tulliꝰ in liͦ de amicicia

hoc primum sentio amicitiam nisi in bonis esse non posse. Sed tales amicitie possint esse sine vir-
tute quia possunt esse inter pravos etc. Hoc consequenter confirmat auctoritatibus Tullii dicentis in libro
de amicitia. Non ergo erunt homines delicijs affluentes audiendi, si quando de amicitia quam nec usu
nec ratione habent cognitam disputabunt. Hec autem minime est ita tyrannorum in qua nulla fides, nul-
la caritas nulla stabilis potest esse fiducia, omnia semper suspecta nullus locus amicitie. Quis enim
autem eum diligat quem metuat aut eum a quo se metui putet. Coluntur autem simulatione dumtaxat
ad tempus. Ac non quemadmodum horum quos dixi mores veros amicos parare non potuerunt
Sic multorum opes prepotentium excludunt amicitias fideles. Non enim ipsa solum fortuna ceca est
sed etiam plerumque secos efficit quos amplexa est. Quod si tales, ut fit plerumque, ceciderint, tunc intelligitur
quod fuerint inopes amicorum. Seneca etiam in epistola. In merito ad lucillum dicit. Qui se spectat
et propter hoc ad amicitiam venit male cogitat, quemadmodum cepit sic desinet. Paravit amicum
adversus vincula laturum opem. Cum primum crepuerit cathena discedet hec sunt amicitie quas
temporanias populus appellat. Qui utilitatis causa assumptus est, tam diu placebit quamdiu utilis fuerit
hac re. Florentes amicorum turba circumsedet. circa eversos solitudo est. et inde amici fugiunt
unde probantur. Ex quo ultimo verbo ratio potissima potest capi. Non enim dives et exaltatus
probabis qui te diligat sed cum cecideris et oppressus fueris in infortuniis tunc videbis quis tecum
remaneat quis ut resurgas toto corpore laboret. Amicitia autem propter utile propria est ut tibi diviti
assideat et te oppressum miserumque relinquat hec ergo nulla est amicitia. // 3° dicendum est quod vera ami-
citia bene dividitur in amicitiam propter honestum, et amicitiam propter utile, et in amicitiam propter de-
lectabile non divisione totius universalis in suas partes subiectivas. Sed divisione nominis in diver-
sas rationes attributas sibi. Et hoc non est aliud dicere nisi quod omnis amicitia vera, est ami-
citia propter honestum, et amicitia propter utile et est amicitia propter delectabile. probo quod vera amicitia sit
propter honestum quia vera amicitia est veri amabilis, et propter illud propter quod ipsum est vere amabile. Sed
vere amabile non est nisi vere bonum et ea ratione qua vere bonum. Sed nichil est vere bonum nisi
honestum, nec est vere bonum nisi ea ratione qua honestum sit intelligendo quod nichil potest esse bonum
remota honestate quecumque alia ratio sibi possit attribui illud satis apparuit prius in 2° libro.
Quod etiam Seneca perfecte declarat epistola Subinde ubi dicit Summum bonum est quod honestum
est. Cetera falsa et adulterina bona sunt etc. Et adhuc epistola lxxvi^a. Inimicitias. ubi
dicit Unum est enim bonum quod honestum. In illis nichil invenies veri, nichil certi quecumque fa-
me placent. Et huiusmodi probationem ipse prosequitur in duabus epistolis valde pulcre. Sequitur igitur
quod omnis vera amicitia est amicitia honesti et propter bonum. Item omnis amicitia est propter honestum vel
propter utile vel propter delectabile, cum nulla sit alia ratio amabilitatis. sed nulla est vera amicitia
propter utile, vel propter delectabile prout ipsa distinguitur contra ab honesto sicut probatum est. ergo omnis
vera amicitia est propter honestum. Deinde probo quod omnis amicitia vera sit propter utile et propter delec-
tabile quia omnis vera amicitia est propter honestum ut dictum est, sed omne honestum est vere uti-
le et vere delectabile et nichil aliud ut declaratum fuit in 2° libro. ergo etc. Item qui princi-
paliter intendit aliquem finem ipse consequenter et accessorie debet intendere quicquid bonum per se consequitur
ad illum finem, sed vera amicitia intendit honestum primo et principaliter cum intendit honestum

ex eo quod honestum et honestum consequitur per se utilitas plurima et delectatio perfecta. Quia vera amicitia saltem consequenter et ex consequenti intendit delectationem et utilitatem. Item verus amicus desiderat amicum honeste delectare et beneficiare quod non potest facere nisi ille beneficium et delectationem recipiat ab ipso. Quia verus amicus vult amicum delectari ab ipso et beneficiari. Sed verus amicus sic se debet habere ad amicum quomodo vellet amicum se habere ad ipsum. Quia amicus debet velle delectari et beneficiari ab amico. Hoc autem est intendere delectabile et utile. Ex hoc confirmatur sic. Amicus vero vult amico maxima bona et honestissima pertinentia ad amicitiam. Ideo amicus non vult solum exercere opera principalia amicitie que sunt beneficiare et delectare amicum sed etiam vult amicum suum opera consimilia exercere quod esse non potest nisi ipse ab illo amico suo velit delectationes et beneficia recipere. Hoc autem est amicitiam intendere delectabile et utile. Et hoc notavit aristoteles in isto 8° dicens Que amicorum propter honestum et est uterque simpliciter bonus et amico boni enim et simpliciter et ad invicem utiles. Similiter autem et delectabiles boni enim et simpliciter delectabiles et ad invicem. Unicuique enim secundum delectationes sunt proprie actiones, et tales bonorum aut tales secundum quod sunt similes. Et ex hiis inferendum est ultimo quod amicitia propter honestum est amicitia perfecta et maxima quia illa amicitia est perfecta et maxima que est boni et amabilis scilicet omnem rationem bonitatis et amabilitatis. Sic autem est de amicitia propter honestum que est inter bonos. Probatio. Quia nichil potest habere rationem amabilis nisi bonum simpliciter vel bonum amanti. Et iterum nisi quia honestum et utile vel delectabile. Sed hec omnia reperiuntur in amicitia propter honestum que est bonorum et in virtute perfectorum. Viri enim virtuosi sunt simpliciter boni, et sunt ad invicem boni et utiles, quia perfecti in virtute est non solum bene operari ad se ipsum sed etiam ad alium et specialiter ad amicum. Item viri virtuosi sunt simpliciter delectabiles quia secundum rationem bene ordinatam sunt etiam ad invicem delectabiles, quia unicuique sunt proprie actiones delectabiles et etiam consimiles, virtuosi autem consimiles habent operationes. Et hec totum expressit aristoteles in auctoritate predicta. Tunc respondendum est ad rationes. Ad primam illa procedit via sua. Secunda etiam quantum ad hoc concedi potest quod amicitia propter utile et amicitia propter delectabile ut ab honesto distinguitur simpliciter amicitie ideo sit solum amicitia. Sunt amicitie per accidens id est secundum quid et non simpliciter. Tamen secundum acceptionem vulgi dicuntur simpliciter amicitie. Ideo sit solum amicitia bene dividitur in illas et est concedendum quod illa que sunt totaliter per accidens non cadunt sub arte. Sed multa que dicuntur aliquando secundum quid propter aliquas convenientias ad id quod dicitur simpliciter bene cadunt sub arte. De talibus enim oportet ostendere in quo conveniunt cum eo quod est simpliciter et in quo distinguuntur, ne aliquando illud quod dicitur secundum quid accipiatur tamquam dictum simpliciter. Modo ille amicitie dicuntur amicitie secundum quid propter similitudinem earum ad veram amicitiam, quam similitudinem ponit aristoteles dicens. Que autem propter delectabile similitudinem eius scilicet vere amicitie habet. Et enim boni delectabiles ad invicem. Similiter autem et que propter utile. Et enim tales ad invicem boni. Ad aliam potest dici quod amor naturalis patris ad filium est propter delectabile. Nam sicut dicitur 9° huius. Sentire quoniam vivit delectabilium est scilicet se ipsum. Natura enim bonum vita, bonum autem existens in ipso sentire delectabile. Pater autem quasi vivit in filio. Sunt enim filii quasi parentes. Unde 8° huius dicitur parentes quidem filios diligunt ut se ipsos. Qui enim ex ipsis velud alteri ipsi in separati propter quod sequitur quod sentire filium vivere est

ē ņalit̄ delectabile ipi patri. et ſup hoc fundat̄ amicicia patris ad filiū. Ad aliā pōt dici
qđ etiā ꝯnutriri coīt̄ ſūt moꝝ ſimiliū ꝯſiliū. Sumūt̄ eñ a ꝯuerſantib; mores ut
dicit Seneca 3° de ira. Qui aūt ſunt moꝝ ꝯſiliū / ſunt ad īuicē delectabiles. Et quia
etiā ꝯnutriti multū ꝯūcant in ludis ſe ad īuicē delectantes ꝑ qđ iteꝝ ſup delectaꝰ
fundat̄ ipoꝝ amicicia. Et ꝯcedo qđ ipis ſeꝑatis remanere pōt amiciciā hītualis ſcđm quā
delectarent ſe ad inuicē ſi iteꝝ ꝯuenirēt. Vel etiā aliqn̄ manet amicicia actualis et actu
delectant̄ ad inuicē ꝑ memoriā ul' ſpē; quātūcūq; ſint corporalit̄ ſeꝑati. Memorātib; eñ
qualit̄ ludebant qualit̄ ꝯuiuebant fit eis fantaſia quedā ſcđꝫ quā delectant̄ ut declāt
arꝭ° pmo rethorice // Ad aliā ꝯcedi pōt qđ amor ꝯcupiſcentie dē qui ē ꝑ utile ul' delec
tabile ut diſtincta ſunt ab honeſto talis amor nō ē amiciciā uera nec qđ ſic amat̄ amat̄
amore amicicie Sꝫ ſi delectabile et utile nō ſint diſtincta ab honeſto tūc qđ amamus
amore amicicie poſſumꝰ etiā ꝛ debemꝰ amare amore ꝯcupiſcentie Xbi gra / Si amamꝰ
deum uel hoīem ꝑ ſe ipm̄ / ſiue ꝑ ſuā ꝓpriam bonitatē pᵃ intentione et ſic amicicia nō
ē inꝯueniens pmo ꝯſonum rationi / qđ etiā ſcđaria intētione amemꝰ ipm̄ ꝑ nos ſ. quia
ipē ē nobis utilis ꝛ delectabilis. Sꝫ ſtatim iuxta hec dubitari pōt ꝯ ſcđā ꝯnē et 3ᵃᵐ
puꝯ poitā quia licet eūdē quē amo ꝑ honeſtū debeā etiā amare ꝑ delectabile et
utile tū nō eodē actu amo ipm̄ ꝑ honeſtū ꝛ ꝑ utile quī iſti actꝰ ſeꝑari pnt a diū
ſi actꝰ cognoſcēdi ꝯſequit̄ ꝑ qđ uidet̄ qđ licet ad idē amabile ſub diuerſa tū rone
ſit amor amicicia ꝛ amor ꝯcupiſcentie. tū aliꝰ ē hic amor ꝛ ille. Et ita etiā ſi amamꝰ
amicū ꝑ honeſtū ꝑ delectabile ꝛ ꝑ utile uidet̄ qđ licet ad idē amabile / ſub diuerſa
tamē rone / ſit amor amicitie et amor ꝯcupiſcentie tū aliꝰ ē hic amor et ille. Et ita ēt
ſi amamꝰ amicū ꝑ honeſtū ꝑ delectale et ꝑ utile uidet̄ qđ hoc nō ſit eadē amicicia
ſꝫ diuerſis licet ī eodē ſubiecto et ad idē amabile ſimul exiſtentib; ſcđm tū diuerſas rones
amabilitatis. ꝑ qđ uidet̄ male dcīū fuiſſe qđ amicicia uera diuidat̄ in amiciciā ꝑ honeſtū
in amiciciā ꝑ utile et in amiciciā ꝑ delectabile nō diuiſione totiꝰ ulis in ſuas ꝑtes ſubiec
tiuas ſꝫ ſolū eiuſdē noīs in diuerſas rones ſibi attributas. Ad hoc breuit̄ pōt reſpō
deri q' ab eodē hitu nichil ē inꝯueniēs ꝓcedere diuerſos actꝰ ubi gra. ab hitu fortitu
dinis aliqn̄ aggredi aliqn̄ expectare uel etiā fugere. Virtꝰ eñ ad nullū talē actū
ſcđꝫ ſe acceptū inclinat determinate / ſꝫ circa ſuū obiectū ꝓpriū inclinat ſemꝑ ad inſequendū
iudiciū rōnis. Dicā g' q' hitus uere amicicie idē exiſtens inclinabit circa uerē ama
bile ad quoſcūq; actꝰ rō dictauerit. Rō aūt dictat amare amicū et ꝑ honeſtū
et ꝑ delectabile ꝛ ꝑ utile ad benefaciendum amico et ad recipiēdum beneficiū ab eo. Lō
ꝗuis iſti ſint diuerſi actꝰ tū amicicia uera habitualiſ remanebit una et eadē. Amici
cia aūt ꝑ utile et amicicia ꝑ delectabile que nō ſunt ꝑ honeſtū / qꝛ inclinat nō ad
rōnē ſꝫ ad impetꝰ paſſionū ſunt diuerſe ꝑ diuerſitatē paſſionū ꝗuis ad idē ama
bile // Ad ultimā rōnē dđꝫ ē qđ amicicia uera ꝛ ꝓpe dicta nō diſtinguit̄ ſpecifice ꝑ eas
differentias utilis delectabilis et honeſti ad īuicē Sꝫ amicicia uulgarit̄ accepta bē
ne diſtinguit̄ ſic qꝛ licet ipā non ſit ad inuicē ꝑ defectū redamationis. tū ad rōnē

amationis ipā pot̄ eē ad aīāta ſcd̄m rōēz ꝯueniētez in aīātis eo ꝙ uulgus ſepe maxīāz
h̄ȝ eē affectioēz ad inaīāta ꝛc̄. Et ſic ē finis queſtionis

Quinto queritur vtrum inter ſolos bonos

Poſſibile ſit fieri amicitiā. Et arguit̄ quia pot̄ fieri int̄ alios qz ſaluata deſcrip
tione ſaluat̄ deſcriptū / ſȝ int̄ malos ſaluat̄ deſcrīptio amicitie q̄ data fuit ī .2.ª qōē . ſ. amor beni
uolus mutuꝰ manifeſtꝰ. ſic eīȝ ꝯiugꝰ nō ſint uirtuoſi amāt ſe ad īuicē pater ꝛ filiꝰ uir ꝛ uxor
Robinar marota ꝯſanguinei ꝯnutriti ꝯmilitantes ꝛ multi alij ꝛc. ꝛc. Itez effectꝰ arguit
cau̅ . ſȝ eꝯꝛu effectꝰ amicitie ſut̄ delectabilit̄ ꝯuiuere ꝛ bene uelle / et bene facere ſibi ad īuicē et
talia . Sȝ hec om̄ia ꝯueniūt aliq̄ī nō uirtuoſis. Accidit eīȝ ſepe ſic amaſiuz et amaſiaz ſcdȝ
uoluntates ī uicē tīſformari ꝙ vterqȝ plꝰ uellet omez potꝰ ſubire penaz dapni uel ſenſus
ꝙ̄ alteri diſplicere Sic etiā ſepe uidemꝰ ꝯſanguineos ꝯnutritos / ꝯmilitantes ꝯtyranicātes / et ali
os huiꝰmoī ſic ad īuicē eē beniuolos et beneficiuos ut ſe morte ꝑ īuicē uellent exponē uitaz
ꝯtra ſibi odioſos. Itez in primꝰ iſtiꝰ 8.ª dicit arēs amicitiaz eē neceīaz eſſe iuuenibꝫ ad
impeccabile ꝛ adoleſcentibꝫ ad bonas actioēs et tn̄ tales nūduz ſunt uirtuoſi. Dicit etiā
amicitiā natura ineſſe ad id qd̄ genuit genito nō ſoluz in hoībꝫ ſȝ ī uolatilibꝫ ꝛ plurimis
aīaliū. Tale aut̄ nō fit ſoluz int̄ bonos. Itez in iſto 8.º dicit arēs in eiſdē eē amicitiaz
ꝛ iuſtuz et ī oīm̄ coicatōē eſſe et amicitiā ꝛ iuſtuz. Sȝ int̄ boni ꝛ mali ē aliq̄ iuſtuz ſiue
exercet̄ opꝰ iuſticie / ꝛ nō oīm̄s coicatio ē bonoꝝ. ḡ ꝛc. Oppoītū arguit̄ quia dicit arēs
ꝙ omībꝫ exiſtentibꝫ amicis nō eēt opꝰ iuſticia. hec aut̄ nō eēt ueꝝ niſi omēs amicos
oporteret eē bonos / quia malis aliquibꝫ exiſtētibꝫ ſemꝑ ad eos eēt opꝰ iuſticia. Itez dictū
fuit nullaz eē uerā amicitiā niſi ꝑꝑ honeſtuz. Sȝ arēs determinat amicos illa amicitia niſi
bonos eē nō poſſe ḡ oportet uere amicos eē bonos. Et Tulliꝰ in lº de amicitia dicit
expreſſe. hoc primo ſentio amicitiā niſi in bonos eē nō poſſe. Qȝ etiā patet ꝑ deſcriptionem
amicitie quā aſſignat dicens. Eſt eīȝ amicitia nichil aliud niſi diuinaꝝ et humanaꝝ re
rum cū beniuolentia ꝛ caritate ꝯſenſio tale aut̄ malo uiro ꝯuenire nō pot̄. Itē omnis
uirtuoſꝰ ē uere bonꝰ et omēz amicū eē uirtuoſuz ē boni dicēte arē. Eſt eīȝ uirtꝰ quedā
amicitiā uel cū uirtute / Et Tulliꝰ. hec ipā uirtꝰ amicitiā genuit et ꝯtinet nec ſine uirtu
te amicitia eē ullo pacto poteſt. Et iterz Tulliꝰ idē In talibꝫ ea quā duduȝ tractabaꝰ
ſtabilitas amicitie ꝯfirmari pot̄ cū hoīes beniuolentia ꝯiuncti ꝑmū cupiditatibꝰ hꝰs quibꝰ
cea ſeruiunt imꝑabant deinde iuſticia qȝ gaudebūt oīa qȝ alter ꝑ altero ſuſcipiet neqȝ
quicqꝰ unqꝰ niſi honeſtuz alter qȝ ab altero poſtulabit. hec eīȝ lex amicitie ſanctiat ut neqȝ
rogemꝰ res turpes neqȝ faciamꝰ rogati Itaqȝ ī hꝰs ꝑnicioſꝰ ē error qui exiſtimat̄ libidi
num peccatoꝝ qȝ alteꝝ patē ī amicitia adiutrix anatū data ē nō uitioꝝ comes. vt
cuȝ ſolitaria nō poſſȝ uirtꝰ ad ea que ſūma ſūt ꝑuēire ꝯiuncta et ꝯſociata cū altero ꝑuenī
ret que ſi int̄ quos ſocietas aut ē aut fuit aut futura ē coꝝ h̄ēidꝰ ad ſūmuz nate boū
optiꝰ beatiſſimꝰ qȝ ꝯcomitatꝰ. hec ē ī quā ſocietas in qua oīa inſunt que putāt hoīes
expetenda honeſtas glīa tranqllitas animi atqȝ diuis ut cū hec aſſint beata uita ſit
ꝛ ſine hꝰs eē nō poſſit Qd̄ cuȝ optimuz maxīm qȝ ſit ſi id uolumꝰ adipiſcā uirtuti opa

— ꝯdonare ſibi ad īuicē

[...]anda est sine qua nec amicitia nec ullam rem expetendam consequi possimus. Ea non neglecta qui se amicos habere arbitrentur tum se denique errasse sentiunt cum eos gravis aliquis exigit casus experiri. Hec Tullius. Hanc quoque determinat Aristoteles ponendo primo quod amicitia propter honestum non potest esse nisi inter bonos. Hec conclusio probatur sic. Amicitia propter honestum est ad hominem honestum ipsius gratia hoc oportet supponere ex significatione terminorum. Sed honestus nullus est nec honesti quicquam habet nisi virtuosus et vere bonus. Bona namque corporis et exteriora cum ita possint inesse viris vite turpissime sicut aliis non sunt secundum se honesta sed in ordine ad virtutem. Ergo amicitia propter honestum necesse est esse ad simpliciter boni hominem quod ipsa etiam sit simpliciter boni hominis, et sic ipsa erit necessario inter bonos. Probemus ergo sic assumptam conclusionem. Amicitia secundum propriam nominis significationem exigit redamationem. Virtuosus autem numquam redamaret perfecte nisi eum quem sciret esse virtuosum propter hoc quod oportet unire voluntates amicorum. Et confirmatur quia pravus numquam possit amare perfecte virtuosum ipsius gratia cum perfecte amantis sit se condonare amico suo transformari in ipsum secundum voluntatem ut omnia velit que scit amicum velle. Pravus autem non omnia vellet que sciret velle virtuosum sed opposita. Item dicta conclusio probatur sic oportet amationem et redamationem in amicitia non latere amantes sicut dictum fuit prius. Virtuosus autem non scit quod vere amatur ab alio nisi sciverit ipsum esse virtuosum, quia malos sepe fingere non ignorat virtuosus. Et iterum impossibile est scire aliquem quod ab alio vere amet nisi multo tempore conuivendo ei benivole et delectabiliter. Sed pravum cum virtuoso longo tempore convivere delectabiliter est impossibile quia non solent delectari eisdem. Alios enim mores consequuntur alie delectationes ut dicit Aristoteles. Ergo cum in amicitia propter honestum oporteat amatum esse virtuosum necesse est similiter et amantem esse talem. Ex hac autem conclusione sequitur alia conclusio statim videlicet quod omnes simpliciter et vere amicos oportet esse bonos quia probatum fuit in alia questione nullos esse vere et simpliciter esse amicos nisi in amicitia propter honestum nec ullam esse veram amicitiam nisi illam. Et iterum vere amicitie proprium est amicos bene velle amicis benefacere amicis et condelectari cum eis ipsorum gratia. Pravorum autem contrarium est proprium. Nichil enim eorum que bona reputant operantur intentione directa ad alios sed omnia ad se ipsos propter quod dicit Aristoteles mali autem non gaudent se ipsis si non aliqua utilitas fiat. Aliam conclusionem ponit Aristoteles contrariam scilicet quod amicitia propter utile vel amicitia propter delectabile potest esse inter pravos, quia pravus pravo potest delectabiliter convivere. Possunt enim esse morum consimilium et sic eisdem delectari. Possunt etiam utrique utrisque tribuere quod appetunt et ab hoc iterum delectabiliter convivere quamvis sint diversorum morum. Verbi gratia avarus adulator potest prodigum divitem delectare adulatione et pecunias ab eis recipere quas intendunt. Similiter amasius et amasius et amasia sibi invicem conferunt delectationes quas appetunt et delectabiliter conviuunt propter eius sibi delectationibus quamvis sint intemperati et mali et illa sufficiunt ad tales amicitias que tamen non sunt amicitie sicut dictum fuit sed ita vocat eas vulgus. Adhuc Aristoteles aliam conclusionem apponit videlicet quod bonos contingit esse pravis amicos propter utile vel delectabile. Dicit enim propter delectationem quidem ergo et propter utile et pravos contingit amicos ad invicem esse et epyiekes pravis. Hec autem conclusio scilicet quod studiosus pravo potest amicitiam talem contrahere dubitabilior est quam precedens dicens quod pravus pravo potest, quoniam beati sicut dicit Aristoteles utilibus quidem nichil indigent, quo ergo propter utile contraheret amicitiam cum pravis. Si autem virtuosi delectationes appetant

tn̄ nūq̄ in honestaꝫ qua tn̄ sola prauꝰ ē ĩnatꝰ delectare . Item, uirtuoso et prauo nūq̄ uidet̄
ꝓuetatẽ amicicie ouenire posse nūq̄ eīꝫ uir bonꝰ ↄdonaret se prauo . nūq̄ uolūtateꝫ suā tn̄
formaret ĩ uolūtateꝫ et eisdeꝫ nō gauderet . Vn̄ Tulliꝰ in li.º de amicicia . Dispares eīꝫ mores
disparia studia sequūt̄ q2 dissilitudo dissociat amicicias . Nec ob aliā cāꝫ ullam boni im̄p̄bis
amici eē nō possunt nisi quia tāta ē int̄ eos quāta maxiā pot̄ eē moꝝ studioꝝq; distan.ª
Sꝫ ad hec dici pot̄ q. cū amicicia ꝓ utile ꝛ amicicia ꝓ delectabile nō sint amicicie si solaꝫ ali
quā ptendant amicicie silitudineꝫ ꝓ quaꝫ uulgꝰ uocat eas amicicias cū nō sint . Ideo nec oꝫ
eis ueras ꝓꝓetates amicicie ouenire si tales que soluꝫ gerat̄ aliquā appareteꝫ silitudinē ipaꝝ
Dicaꝫ ḡ q. amicoꝝ ꝓꝓiūꝫ ē sibi ĩuicē beneuelle et benefacere ac ĩuiceꝫ delectari ꝛ gaudere
se sibi inuicē ꝑfecte ↄdonare uolūtates ĩuicē trãsformare et uinire . hec ita q. amicꝰ fiat
alter ipē sicut dicit ar.ᵉᶜ hec aut̄ amicas ꝓ utile uel delectabile dcā uulgarit̄ nullo mō co
ueniūt nisi forte ꝑaccidens ꝛ scdm̄ appareteꝫ silitudinē . Nam altero bene uelle ꝓꝓiū ē sibi
bene uelle bonuꝫ uirtutis . hec aut̄ tales amici non intendūt si sibi ĩuicē uolūt ꝛ pcurant ap
parētia bona videlꝫ sensualia delectabilia uel utilia . Sꝫ nec ista bona appentiā talibꝰ ami
cis directa intētione uult uel pcurat amicꝰ , sꝫ sibi . nō uult eīꝫ amico bona nisi ut illa sibi
fiant et ita solū ē silitudinaria beniuolentia uel beneficētia inq̄tuꝫ qd̄ ē ꝑaccidens gerit
appareteꝫ quādaꝫ silitudinē eiꝰ qd̄ ē ꝑ se g.ᵃ ꝛc . Iteꝫ talis amicꝰ de amico nō delectat̄
sꝫ de eo q. tribuit sibi nec iterꝰ tales copulant̄ siue uniūt̄ ut dicit ar.ᵉᶜ . nō eīꝫ ↄiūgūt̄
nisi scdꝫ accidens . ꝑsona naq; nō copulāt̄ ad ꝑsonaꝫ , sꝫ soluꝫ utile uel delectabile , huiꝰ
aut̄ mōis nō ē inoueniens aliqū prauū se hr̄e ad uirtuosuꝫ et ↄtra . prauus eīꝫ ē dupl̄r . vnꝰ
ē obstinatꝰ omīo sic q. nō ē spes amplꝰ de recessu ipiꝰ a malicia . Et puto certe q. uirtuosꝰ
taleꝫ aspnaret̄ omīo . sic qd̄ nec in aliquo uellet eū delectare nec aliqd ualuū bonoꝝ uellet
sibi tribuere . Nā sicut dicit Seneca in libro de beneficijs . pecuniā nō dabo illi quē ↄsump
turꝫ adultere sciaꝫ nec ĩ societate turpis facti uel ↄsilij inueniar . Si potero reuocabo . Si
miniꝰ nō adiuuabo scelus // Alter ē prauꝰ nō totalit̄ obstinatꝰ in malicia . de . s . adhuc ē
spes q. ad uirtuteꝫ possit ↄuerti , et nō ē ĩoueniens uirtuosuꝫ tali uelle ↄiuuare ꝛ aliqua sibi
necessaria ad uitaꝫ ↄferre ipiꝰ cū hec a turpibꝫ cohibendo . Et econtra possibi.ˡᵉ ē illuꝫ prauū
ꝓ uite necessitateꝫ uelle uirtuoso seruire et hoc posse in quibꝰdaꝫ in quibꝰ uirtuosꝰ nō possꝫ
comode solꝰ exercere . Sic etiā pater bonꝰ pot̄ filiū diligere q̄uis prauū et ei ↄiuuere ꝛ
necciā uite tribuere // Ad hoc ḡ q. ↄtra arguebat respondēduꝫ ē qn̄ dr̄ q. beatꝰ bonis utilibꝫ
nō indiget pot̄ dici q. hoc ē ueꝝ de illo qui ē ĩ essentiali beatitudine beatꝰ et omībꝫ beatitu
dinē illaꝫ exteriꝰ decorātibꝫ habundat put̄ ē possi.ˡᵉ in humana uita . Beatꝰ tn̄ essentiali be
atitudine pot̄ bonis exterioribꝰ carere et eis indigere . Qn̄ etiā dicit̄ q. bonꝰ hō nō uellet
delectationis quibꝫ prauꝰ ē ĩnatꝰ delectare ↄcedo de prauo obstinato . De illo aūt prauo
qui nō ē obstinatꝰ q2 retinet uerecūdiaꝫ ꝑ quā nichil ĩhonestuꝫ audet opari in presentia
boni uiri possibile ē bonū uiꝝ uelle delectari aliqn̄ ab illo q2 tūc erūt honeste delecta
tiones // Ad aliā ↄcedit̄ qd̄ ille ꝓꝓietates nō uere insunt amicicie , quē uiri boni ad pra
uuꝫ sꝫ mō supradcō // Ad roēs aut̄ principales que ad utraq; pteꝫ fuerāt adducte possūt

solum pro eo quod dicta sunt in ponendo primo. Cum probant quod amicitia large accepta prout amicitia propter utile et amicitia propter delectabile dicitur amicitie salvari potest inter pravos. Alie autem probant quod non est ita de vera amicitia. Et sic finitur questio.

Sexto queritur in ordine. Utrum similitudo sit causa amicitie vel dissimilitudo. Arguitur quod similitudo, quia in naturalibus koloyos id est sturnelos ad invicem videmus congregari et convivere et congregari, et ita grues simul ad invicem convivere et porcos non grues cum porcis aut sturnellis. Cum ergo congregatio et convictus sint opera amicitie videtur principium esse amicitie quod sit inter similes non inter dissimiles. Item amicorum est quod sint invicem salvativi non destructivi, quia sicut dicit Empedocles, simile simili cognoscitur nutritur et salvatur, contrario vero corrumpitur. Ergo similitudo est causa amicitie non dissimilitudo. Item amicitia exigit unionem quandam amicorum. Similitudo autem est unio quedam et non dissimilitudo. Nam 5° rethorice dicitur quod species unius sunt et equales, ideo etc. Item quos videmus contrariorum morum hos non videmus posse diu convivere sed magis illos qui erunt morum consimilium, sed amicitia requirit multum convictum, ergo etc. Oppositum arguitur quia magis videmus figulum figulo invidere fabrum fabro et omnino similes in artibus vel officiis quam figulum fabro vel alios dissimiles in artibus et officiis, ergo similitudo videtur esse causa odii non amicitie. Item amor est actus quidam appetitus inclinans ipsum in rem amatam; appetitus autem perfectionis est rei carentis ut patet primo phisicorum, sed carentis perfectionis ad perfectionem est contrarietas, ergo amicitia fundatur super contrarietatem non super similitudinem. Propter quod qui desiccatus est ab humido videmus maxime amare potum, sitiente et famescente cibum, et infirmum sanitatem, et sic de aliis. Et ita dicebat Euripides terram siccatam desiderare pluviam. Item ex differentibus sonis videmus optimam fieri armoniam et ex diversis saporibus optimam salsam et ex contrariis ellementis unum mixtum perfectum. Et ita ex differentibus personis videmus fieri optimam communicationem domesticam vel politicam, sed amicitia in communicatione consistit, ideo etc. Item amici est amico succurrere in indigentiis, sed similis non succurrit, ymo dives pauperi indigenti cibo et pauper diviti indigenti servitio. Item amici non est amicum destruere sed salvare, sed secundum medicos contrarium est contrarii salvativum et simile similis destructivum. Contraria namque ut dicitur contrariis curantur et simile simili appositum facit ipsum furere. Item inductione quia pater magis amat filium quam frater fratrem, et vir uxorem quam vir virum. Dico breviter quod vera amicitia necesse est fundari super similitudinem, quod probatur quia vera amicitia impossibile est esse nisi inter vere bonos ut dictum fuit in alia questione, sed vere boni sunt similes, si non secundum corpus aut secundum exteriora bona, tamen secundum animam, quia sunt ambo prudentes et per consequens virtutibus singulis moralibus habituati, ergo sunt per omnia morum consimilium. Non enim alter deficit et alter excedit sicut est de vitiosis, sed omnes ad medium recta ratione invictum redacti sunt. Omnes enim sunt consimilium voluntatum, quia omne quod est turpe fugiunt et aspernant, et omne quod est honestum volunt et amplexantur. Mali sunt difformes et [illegible], boni vero sunt conformes. Unde 2° huius peccare multis modis dicitur, dirigere autem uno modo. Boni quidem ergo simpliciter, multitudine autem mali. Malum enim infiniti, boni autem finiti. Virtuosi sicut dictum fuit sunt simpliciter boni et ad invicem boni sunt simpliciter delectabiles, ergo valde similes virtuosi sunt perfecti. Dissimilitudo autem in eadem specie non est nisi secundum diversum

recessum a spēi pfectione. Virtuosi g° nō possūt eē dissiles. Itez ad uerā amiciciā reqūit
delectabiliter conuiuere multo tpē ut app3 ii° 8°. hentes aūt mores dissiles hoc nō
possūt. Nō eī3 delectarent eisde3 qm̄ alios mores ↄsequūt alie delectatiōes. oportet
g° ↄsiles eē ueros amicos. Concedendum ē tamē qd̓ amicos ueros non oportet eē siles scl3
ↄdiciōes corporales uel scdm̄ diuicias exteriores. qꝛ ueri amici principalit̄ ꝛ solū ut est
dictum respiciūt ad honestū. Si eī3 ad aliud respiciūt hoc ē semꝑ honesti grā. ꝑꝑ quod
sicut dicit arꝭ.eb ipoꝝ amiciciā ꝑmanet usq3 quo boni, nō corporis diffornitas aut ex
terior paupertas nō aufert bonū uirtutis. Vn̄ Seneca eplā. lxvii. Claranū ad lucilluz
dicit. Nō deformitate corporis fedari aīm3 ꝫ pulchritudine animi corpa ornari. Et
arꝭ.eb pmo ethy.cꝫ dicit in infortunijs refulgere bonū uirtutis. Verū tn̄ ē ↄcedendū
qꝛ altero amicoꝝ habundante in bonis exterioribꝫ impossi.le ē cōamicū necc̄ijs indigere
ꝑꝑ hoc qꝛ amici sicut uidebit̄ post ē maxime ꝓꝑiū ꝛ maxime appetibile bene uelle et bene
facere ad amicū. Dico tn̄ qꝛ amicicia ꝑꝑ utile ul̓ ꝑꝑ delectabile que distinguit̄ ab amicicia
ꝑꝑ honestū pot̄ fundari int̄ ualde dissiles ꝛ rone dissilitudinis ꝑꝑ qd̓ nōꝰ ē qꝛ int̄ illas ami
cicias ex una pte et amiciciaz ꝑꝑ honestū ex altera, talis ē differētia qꝛ amiciciā ꝑꝑ honestū
fundat̄ sup pfectiōne3 qꝛ sup uirtutez ꝑꝑ qd̓ tales amici magis intendūt benefacere qꝛ
bene pati et magis amāt ut amico benefaciāt qꝛ ut ab amico bona recipiāt. sicut infra ma
gis uidebit̄. Amicicie nō ꝑꝑ utile ꝛ ꝑꝑ delectabile fundāt̄ sup defectū3 et īdigētiā io
tales amici intendūt pricipalit̄ ꝛ pmo nō benefacere ꝫ qd̓ eis benefiat. Tūc g° possi.le
ē qꝛ amici tales eisdē3 indigeāt, ꝛ qꝛ illa possint eē qui ꝑ īuicē quo adiuuādo sibi ad
inuicē ī eadē opatiōe. Ubi grā ↄnauigatores indigēt lucro qd̓ lucrāri nati ↄseq sūt ꝑ naui
giū qd̓ quidē3 nauigiū un9 sol9 exercē nō possꝫ ꝫ simul uniti plures possūt. Ita est
de ↄmilitibꝫ uel etiā de ↄmercatoribꝫ qui suā3 ponūt pecuniā3 insimul ut possint maiores
exercere mercaturas ꝛ plus lucrari. Sic etiā ē de ↄludentibꝫ si eisdē3 gaudeāt delectatiōe
ꝛ sic de alijs ↄsilibꝫ. Etiā maīfestū3 ē qꝛ amicicia ī casū tali fundat̄ sup silē. et rone sili
tudinis, quia sup eodē3 indigētes Et illud idē sibi ↄtribuere ul̓ ad ipm̄ procuradū3 coop
ari potētes ꝛ sacētes Sꝫ alio casū possi.le ē qꝛ amici nō eisdē3 ꝫ diuersis indigēt et
utēq3 pot̄ id alteri ↄferre quo indigēt siue qd̓ ↄcupiscit. Concupiscentē3 eī3 in ꝓposi
to dico indigere quia & si nō indiget sm̄ ueritatez indiget tn̄ scl3 ipi9 opinionē Vbi g°.
diuites rone diuiciaꝝ indigēt seruitoribꝫ ꝛ ↄcupiscūt delectatiōes et paupes natī sūt
hec eis ↄferre. paupes aūt cōtra indigēt uictu ꝛ uestitu ꝛ alijs necc̄ijs que ↄseq nō pnt
nisi ꝑ recipientes a diuitibꝫ. Itez forte uir antiqu9 ꝛ diues ↄcupiscit uenereas delectatio
nes ꝛ paup iuuēcula pulcra ↄcupiscit pecuniā3 pulcras uestes cōstat aūt qꝛ int̄ tales ē
nata ↄtrahi amicicia. s. int̄ diuitē rone diuiciaꝝ ꝛ paupē rōe paupertatis ul̓ int̄ uirū
antiquū turpē3 ꝛ paupē3 iuuēculā3 pulcram ꝛ lasciuā3 et sic amicicia talis fundat̄ int̄
dissiles et rone dissilitudinis Sꝫ tn̄ ↄcedi debet int̄ amicos tales determinatā3 requiri
ꝓportionē. s. que ē int̄ actiuū ꝛ passiuū. Quo eī3 passiuū indiget hoc actiuū debꝫ
eē īnatū3 ei tribuere Requirit̄ etiā qd̓ dcā ꝓportio sit recepta. s. qꝛ sicut un9 amicoꝝ

ſe hēt in una paſſione ad illuz . Et quis aūt talez ꝓportionē paſſiui ad actiuū uellet uocare
ſilitudinē potētialē ꝑ hoc ꝗ paſſiuū ē in potentia talit̄ qualit̄ ad formā actiui / tūc eēt
ꝯcedenduz ꝗ talis amicicia fundaret̄ ſup̄ ſilitudinē / nō talez actualē ſʒ potētialē . Ad
roēs reſpondēduz ē . Ad p̄maz dicēdū ē ꝗ ſturnelli uel graues ſūt nati delectari ad īuicē
ſicut ꝯmilitantes / uel ꝯludētes . ſʒ hij naturalit̄ / illi nō artificialit̄ / et ſic illa rō ꝓcedit
uia ſua . Ad aliaz ꝯcedit̄ ꝗ amicicia nō fundat̄ ſup̄ diſſilitudinē taliū ꝯ̄riorꝫ q ſūt īuicē
corruptiua / ſʒ ſup̄ diſſilitudinē paſſiui indigētis ad actiuū potēs replere indigētiā . Ad
aliaz dicēdū ē ꝗ diſſilia modō ꝓdicto accepta ſūt īnata uniri in eadē opatioē . Idē eīʒ ē act⁹
actiui ꝛ paſſiui ut patet 3° phiſicorꝫ . Ad aliaz ꝯcedit̄ ꝗ ſup̄ mores diſſiles nō fundat̄ uera
amicicia . Alic nō amicicie licet poſſint eē int̄ hoiēs diuerſorꝫ morꝫ / tn̄ ipē nō fundat̄
in eis rōne diuerſitatis morꝫ . ſʒ rōe ſup̄dcē ꝓportiōis . Vnde putanduz ē ꝗ amicicie
ille eſſent maiores et durabiliores / ſi amici eēnt morꝫ ꝯſiliū . Tūc rndenduz ē ad
roēs in oppoīm . Ad p̄maz dicēdū ē ꝗ ſilēs in artib⁹ uel officijs nō ſūt ꝑ illā ſilitudiēz
nati fieri amici niſi ubi fierent in eodē opē coopatores ad amplius lucꝝ optinēdū
uel ad maiorē adipiſcēdaz delectatioēz . Sʒ nec ipi ꝑ dcāz ſilitudinē ſt̄ nati fieri
inimici niſi ꝑ accidens . ſ. ea rōe qua ꝑ op⁹ uni⁹ ꝛ lucꝝ uni⁹ diminuit̄ op⁹ alterius .
Alia rō ꝓcedit ſufficienter uia ſua . Vera naqꝫ amicicia nō fundat̄ ſup̄ appetitū qui
fiat rōe careūe . Talis eīʒ appetit⁹ ē ad benepaciēduz / nō ad benefaciēduz . Alia
ratio uidet̄ eē ſcdʒ poeticā aſſilatioēz de qua pot̄ dici ꝗ ſicut inſſibilia ſub excel
lencijs ſuis nō ꝯniūt̄ ꝑmixtione / ſʒ oꝫ ea pri⁹ ad mediū tēꝑamētuz reduci . Sic
hoiēs ſub impetib⁹ paſſionū nō pnt̄ uerā ꝯtrahere amiciciā / ſʒ opꝫ pri⁹ eos reduci
ꝑ uirtutē ad mediuz rōis . Et iterꝫ inſſibilia nō ꝯniūt̄ ꝑmixtionē ſcdm̄ qd̄ hent̄
act⁹ ꝯ̄rios ad inuicē corruptiuos / ſʒ ſcdʒ ꝗ ſunt in potentia ad formā ꝑfectiorez
. ſ. ipiūs mixti / et ut ſic ellemēta modū hent̄ indigentie . Sicut eīʒ calidūʒ eget frigi
ditate / et frigiduʒ caliditate quas īnata ſūt ꝯſequi ad īuicē ꝑ qd̄ ad eas ꝯſequē
das inuiunt ꝑmixtionē . Et ita diues et pauꝑ ſcdʒ ꝗ indiget hic illo ille alio ꝯiu
ūt̄ ꝑ amiciciā ſicut dcūʒ ſuit . Alia rō ꝓcedit uia ſua . Amici eīʒ uera amicicia nō
amant p̄ncipalit̄ ut eis ſubueniat̄ nec illa ſup̄ indigētiā fundata ē . Ad aliā dcꝫ
ē ꝗ homo ſan⁹ ꝑ ſilē nutrit̄ ꝛ ſaluat̄ . Lapſus aūt ꝑ egritudinē indiget ꝯ̄rio indu
cente ꝯplexioēz ad tēꝑamētuz . Nō eīʒ de ſana ꝯplexione ſed de egra uerꝫ ē illd̄ dcūʒ
ſilē ſili appoſituʒ facit ipm̄ fuere fō ꝫ ꝑfectorꝫ q ſanis ꝯpant̄ amicicia fundat̄
ſup̄ ſilitudinē . Indigētiū aūt qui lapſis aſſiliant̄ amicicia ſupra talia fundat̄ ꝑ que ſit
poſſi.le indigētijs ſubuenire . Ad aliā pot̄ dici ꝗ amicicia cognati fundat̄ ſup̄ ſilitu
dinē ſiue ꝯuenietiaz quādaz in ſanguiē talē aūt ꝯuenietiaz hēt maiorē pater ꝛ fili⁹
ꝙ̄ duo fratres . Vir aūt et mulier ad ꝯſequēduz delectatioēz ueneream indigent hijs
que ſibi ꝯferre poſſūt ad īuicē nō hijs que uir ꝯferre uiro ꝛ mulier mulieri / Et

Eptimo queritur utrum . Vera // ſit ſinit̄ queſtio .
amicicia . ſ. amicicia ꝑ honeſtuʒ ſit intraſmutabilis . Arguit̄ ꝙ nō / qꝛ omē

omne generabile et corruptibile est transmutabile cum generatio et etiam corruptio sint quedam transmutationes. Sed ipsa amicicia est generabilis, quia habet esse post non esse et corruptibilis multis modis primo per mortem amici. 2° per mortem amantis. 3° per amicorum absentiam diuturnam. Ipsa namque sicut ait aristoteles amicicie videtur oblivionem facere. Unde dictum est: Multas utique amicicias non appellatio dissolvit. 4° per senectutem. Senes enim ut ait aristoteles non sunt amativi propter hoc quod in ipsis est breve quod delectationis, et sic eis convivere est impossibile vel difficile. Nullus enim ut ait aristoteles potest per diem morari cum tristi neque cum non delectabili. Et tamen sine convictu non salvatur amicicia. Unde sicut dicit aristoteles: Qui recipiunt ad invicem non convivunt autem benivolis assimilantur magis quam amicis. Nichil enim sic est amicorum ut convivere. Dicit etiam post quod senes et severi benivoli quidem sunt ad invicem. Volunt enim bona et obviant ad necessitates. Amici autem non omnino sunt propter non commorari neque gaudere ad invicem que utique maxime videntur amicabilia. 5° corrumpitur per sublimitatem et excellentiam status alterius amicorum quia per omnia removetur equalitas que tamen ad amiciciam pertinere videtur. Unde aristoteles: manifestum autem si multa distantia fiat virtutis vel malicie vel habundancie vel alicuius alterius non adhuc amici sunt sed neque dignificant. Manifestum autem hoc in diis plurimum enim isti omnibus bonis superexcellunt. Manifestum autem et in regibus. Non enim hiis dignificant esse amici qui multum defectiores. 6° corrumpitur amicicia si alter amicorum fiat malus cum dictum fuerit amiciciam veram esse non posse nisi inter bonos. 7° cum amicicia contrarium habeat odium necesse est ipsam multipliciter posse corrumpi sicut possibile est odium multipliciter generari. Quidquid enim est generativum unius contrariorum corruptivum est alterius. Quod autem tot modis corrumpitur non solum est transmutabile sed quasi instabile et infirmum propter quod amicicia non videtur esse mansivum quid. Oppositum arguitur auctoritate aristotelis dicentis: Et sola bonorum intransibilis. Dicit etiam talem amiciciam esse mansivam quia fundatur super virtutem. Virtus autem mansivum. Item amicicia quomodo corrumpetur? Non videtur enim corrumpi per mortem amantis, cum anima non corrumpatur per mortem cuius amicicia est virtus vel perfectio quedam. Nec per mortem amici quia cum maneat anima eius videntur in ea manere bona virtutis propter que amabatur amicus. Et Tullius hoc sentire videtur in libro de amicicia scilicet quod per mortem non corrumpatur amicicia dicens: Michi quidem Scipio quamquam est subito exemptus vivit tamen semperque vivet. Virtutem enim illius amavi que extincta non est. Item nec amicicia corrumpitur per diuturnam absentiam nec per senectutem nec per status excellentiam cum dicat aristoteles amiciciam bonorum permanere usque quo utique boni propter predicta autem non cessant esse boni. Et specialiter nullo modo videtur corrumpi per senectutem. Cum ipsa sit virtus aut fundata super virtutem necesse est ipsam sicut et virtutem magis fundari apud senes quam apud iuvenes propter magis experientiam et prudentiam. Item nec videtur posse corrumpi a contrario vel per hoc quod amicus existens prius virtuosus fiat malus. Quod autem esse non possit argutum fuit in 8a questione secundi libri. Et ut sit ad unum dicere cum amicicia sit virtus aut super bonum virtutis fundata non videtur quod magis possit corrumpi vel augeri vel minui quam virtus ipsa de qua factum fuit 8a questio in 2° libro. Dicamus concedendo cum Eustachio quod amicicia sit virtus quedam moralis sicut dictum fuit in 2a questione istius octavi quod nomen amicicie cum illa virtute pro qua supponit appellat multa. Primitus enim appellat actum

amationis illa cum virtus in ordine ad actum odii non dicitur amicitia sed in ordine ad actum amoris
et connotat actum amationis non quemcumque sed scilicet quem volumus bene amato ipsius gratia propter quod
amicitia non est ad inanimata ut dicit aristoteles Et si connotat actum amationis qui non potest esse nec
intelligi sine amante et amato sequitur quod nomen amicicie connotat et amantem et amatum. Deinde
nomen amicicie connotat redamationem. Amans enim potest dici quis benivolus licet non reda
met sed non dicitur amicus ut expresse vult aristoteles Deinde nomen amicicie connotat utriusque
amicorum manifestam esse tam amationem quam redamationem ut vult aristoteles Inquit enim Apponendum
esse non latentes. Qualiter enim aliquis amicos dicat latentes ut habent sibi ipsis quasi dicat nul
lo modo licet contingat eos esse benivolos. Ad hoc ulterius nomen amicicie si proprissime capiatur conno
tat concordationem ipsorum amicorum sibi invicem ut idem fiat ipsorum velle et nolle. Connotat etiam ipse
frequentem et uniformem convictum amantium et integram bonorum suorum communicationem. Sic enim
amicus vere fit alter ipse. Et sic etiam inter amicos vera et perfecta servatur equalitas. Et hec
omnia satis apparent ex dictis aristotelis in isto 8° Que etiam concordant dictis aliorum. Nam Seneca
epistola Epistolas iii.a ad lucillum dicit Sed si aliquem amicum existimas cui non tantundem cre
dis quantum tibi vehementer erras et non satis nosti vim vere amicicie. Errat et ille qui
amicum in atriis querit et in convivio probat Nullum habet maius malum occupatus homo et bonis
suis obsessus quam quod amicos sibi putat quibus non est. Tu vero omnia cum amico delibera sed de
ipso prius. post amiciciam credendum est ante amiciciam iudicandum. Isti vero prepostero ordine
officia permiscent qui contra precepta Theophrasti cum amaverint iudicant et non amant cum iu
dicaverint. Diu cogita an tibi in amiciciam quem placuerit fieri toto illum pectore admitte — quis recipiendus sit.
Tam audacter cum illo loquere quam tecum. Sed quia intervenerunt quedam que consuetudo fecit
archana cum amico omnes curas omnes cogitationes tuas misce. Et epistola. Intelligo dicitur.
Multos tibi dabo qui non amico sed amicicia caruerunt. hoc non potest accidere cum animos in
societate honesta cupiendi par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere
communia. hec ergo et talia satis ostendunt quod predicta omnia nomine vere amicicie connotentur. Istis con
sideratis apparet quod omnibus predictis appositis illi virtuti que proprie est moderativa amoris et odii
ipsa vere dicitur amicitia. Aliquo autem ipsorum remoto ipsa tamen non amplius dicitur amicitia utendo nomine
proprissime. Nec ipsa corrumpitur immo ipsa manens cessat esse amicitia propter deffectum connotati. Si
cut filius manens in sua substantia et non corruptus cessat esse filius per mortem patris. Dicam ergo quod
ipsa amicitia quantum ad substantiam virtutis pro qua nomen supponit non corrumpitur amante vivente co
modo sicut alie virtutes morales de quibus generaliter dicitur quod non possunt corrumpi vel minui dictum fuit satis
in 8.a questione secundi libri nisi forte per casum quasi non evenibile. 2° etiam dico quod utroque amicorum vi
vente ipsa amicitia non cessat quantum ad actum benivole et benefice amationis et redama
tionis neque quantum ad manifestam esse utrique amicorum huiusmodi amationem et redamationem
quia si erat amicitia constat utrumque esse virtuosum et hoc utrumque sciuisse de alio per multam experi
entiam. Si autem hoc sciverunt sequitur quod hoc non semper sciunt: propter hoc quod virtuosus scit virtutem
perfectam non posse corrumpi sicut determinatum in 2° libro. Si etiam amaverunt se honesti gratia
sequitur quod semper amabunt se. Causa autem quare amabant se semper manet scilicet bonum virtutis et

eius utrobique notitia. Cum hoc etiam proprium est viro virtuoso omnem illum amare quem cognoscat
esse bonum et perfectum, et ei bene velle. Sic ergo videtur quod propter virtutem ipsorum numquam cessabit amicitia
quantum ad predicta. Et istam conclusionem cum eius probatione intendebat aristoteles dicens. permanet ergo
horum scilicet bonorum amicitia usque quo utique boni fuerint. virtus autem mansivum. Et sic etiam intendit
aristoteles quod sola bonorum amicitia sit intransmutabilis. Item si inventibus amicis amicitia dicto
modo cessaret. Aut hoc esset propter senectutem, aut hoc esset propter status sublimitatem aut depressionem
aut propter absentiam diuturnam, aut propter alterum amicorum effici malum, aut propter alterum ipsorum fieri dece
dentem vel formidantem de bonitate alterius vel non egisse quod alter volebat. Non enim apparent alie
cause notabiliores cessandi amicitiam. Sed ipsa nullo cessabilis est istorum modorum. Primo quidem
senectus cum non tollat virtutem non tollit benivolentiam, et per posse beneficiam amationem. Senes
enim ut dicit aristoteles benivoli quidem sunt ad invicem volunt enim bona et obviant ad necessitates. 2o nec
sublimitas aut depressio status, quia nec virtus nec per consequens illud quod in virtute fundatur aliqua
fortunarum variatur. scilicet nec prospera nec adversa. quod satis apparuit in prioribus libris sufficienter
Quantum ad presens auctoritate Senece in libello suo ad Serenum directis. Nichil eripit for
tuna nisi quod dedit. Virtutem autem non dedit ideo nec detrahit. libera est inviolabilis, immota
inconcussa. Sic contra casus indurat ut nec inclinari quidem nedum vinci possit. adversus
apparatus terribilium erectos oculos tenet ex vultu mutat, sive illi blanda, sive dura osten
dantur. Item sublimitas status dat potestatem benefaciendi amico potentis autem benefaciendi non
aufert benivolentiam, sed potius eam ad actum beneficentie perducit. amicus autem qui a fortuna de
compedi pressus et si prohibeatur ab actu exterioris beneficentie erga potentiorem amicum non tamen ab ac
tu benivolentie prohibetur, sed potius incitatur cum videat amicum sibi condonantem, et ad sibi subve
niendum laborantem. 3o nec amicitia dicto modo cessat propter absentiam diuturnam. Nec diu
turna absentia amicitiam tollit. primo quia si sit possibile eis secundum rectam rationem se visitare
numquam erit eis absentia diuturna. Secundo vero si non possint rationabiliter se sepe visitare, tamen
ipsi remanent boni ambo, et hoc scientes, ergo et amantes et benivoli sicut dictum fuit licet forte
non possint comode exterius esse benefici. Item nec cessat propter malitiam alicuius ipsorum quia virtus
mansiva est. nec propter alterum formidare de bonitate alterius, quia virtuosi sciunt quante sit constantie
ipsa virtus, et quia sicut dicit aristoteles non est facile credere male de eo qui in multo ab ipso probatus
est cuius fuit amicus. Nec iterum dicto modo cessat amicitia propter alterum fecisse quod alter nolebat
vel non fecisse quod volebat, quia neuter umquam bonum operatur, et uterque semper in omni bono opere de
lectatur cum sint virtuosi placet ergo utrique quod uterque operatur. 3o etiam videtur michi quod utroque
vivente amicorum numquam cessat amicitia quantum ad ipsorum condonationes sibi invicem secundum quam fiat
ipsorum idem velle et nolle. quia neuter facere vellet nisi quod esset recta ratione faciendum. Nec etiam
omnino vellet alterum facere nisi quod deceret cum ambo supponantur esse boni. Sed nulla videtur esse
ratio quare bonus homo vellet suam voluntatem a tali voluntate separare. Non enim propter status excellentiam
de qua magis videtur deberet fieri talis voluntatum separatio, quia posito quod unus amicorum fiat
papa numquam alter vellet secum coniunctare in papatu nec in divitiis vel honoribus quia sciret illud
non decere. Numquam vellet papam sibi donatum esse nisi quod sibi dare sciret honestum. preterea non.

uellet pape conuiuere niſi in quantum eſſet decens pape. Et hec omnia uellet papa bonus / ergo nichil ob
eſſet pape talis unio uoluntatum. Secundo dicendum est quod amicitia multis modis ceſſare potest quantum ad ſe
quentem et conformem conuictum et integram bonorum exteriorum communicationem. Primo quidem ceſſa
re potest propter ſtatus alterius amicorum ſublimitatem / ut ſi ad principatum uel prelaturam aſſumatur quia
tunc inter amicos uirtuoſos ceſſat integra bonorum communicatio et uniformis conuictus quoniam
non amplius est decens ſic conuenire et communicare / quia uiri boni nichil indecens operantur. Sed non
deceret ſubditum equiparare ſe prelato uel principi / ſiue in conuictu ſiue in bonis exterioribus quia
aufferretur iam ordo politie et quia fieret iniuſticia quedam populo in quantum deuire ſibi ob
ligato ſoli principi duplex perferret principes adeque, et quia ſi utrumque ſtatum ageret debitum
principi uel prelato fieret expenſe nimie et per conſequens rei publice depauperatio cum de re publi
ca uiuant principes et prelati. Si non princeps aut prelatus ſtatum ſibi debitum minoraret
ad equiparandum ſibi ſocium adhuc iterum iniuſtificaret cum ad hoc bona ſint ſibi data de re
publica ut ſtatum gerat ſibi et populo decentem propter plures enim in ſe ſed etiam in ſtatu principis ho
noratur. ſine capitis enim decentia corporis decorum eſſe non potest. Et ſciendum quod hec non tollit uni
onem uoluntatum. Subditus enim bonus numquam ſe uellet principi in talibus equiparare / ſed ei ſemper de
bitam impendere reuerentiam et ſeruire ordine ſuo ad commune bonum perficiendum. Secundo amicitia
ceſſare potest dicto modo per impotentiam ſenectutis uel ocio egritudinis / quia tunc delectare ſe ad
inuicem non poſſunt quod requiritur ad perfectum conuictum nec amplius permittit integram communicationem
bonorum. Illi enim per ſe non poſſunt intendere bonis ſuis exterioribus. Difficile autem est quod alii loco
ipſorum eis intendentes communicarent ea ſibi et dominis ſuis ad iuſticiam cum forte non ſint uirtutibus
perfecti nec in tali communicatione aſſueti. Tertio amicitia dicto modo ceſſare potest per diuturnam amicorum
abſentiam. unde nec tunc conuiuunt nec cetera ſua bona perfecte communicare poſſunt. ymo quamuis
poſſibile est ſi poſt longam moram reuerterentur inſimul quod non deceret eos perfecte conuiuere / et
bona communicare propter hoc quia potuerunt rationabiliter ad alios contrahere amicitias conuictuales
et communicatiuas quas rationabiliter relinquere non poſſent. ymo forte quod diuturna abſentia
non ſolum aufert conuictum et communicationem bonorum / Sed cum hoc remittit ſiue debilitat aliqualiter
affectus amationis et readamationis Cum enim amici noui conuictuales effectus ſit amor partitur
diminuitur ad antiquos quia impeditur conſideratio circa amicum antiquum propter nouum et quia ſicut
appetet 10. huius intenſa delectatio circa unum minuit delectationem circa reliquum. Et iterum per
diuturnitatem abſentiam non ſolum ille actus amationis diminuitur ut fiat remiſſior / ſed etiam rarior
ſiue minus frequens efficitur interuallis longioribus interruptus. Non enim de amico ueteri toties re
memorabitur qui in delectatione circa nouum ſepius occupatur. Et ita quaſi uidetur abſentia diu
turna obliuionem facere amicitie ſicut dicit Ariſtoteles. uidetur inquit facere propter raram cogitationem de a
mico. Sed non facit quia ſcientia ſiue firma credulitas ſecundum habitum ſemper manet de bonitate
amici / propter quam regreditur actus amationis et beniuolentie quandocumque de eo cogitamus. Et hoc intui
debat Ariſtoteles dicens. Quemadmodum autem in uirtutibus hii quidem ſecundum habitum / hii autem ſecundum
operationem boni dicuntur. Sic et in amicitia. hii quidem conuiuentes gaudent ad inuicem et tribuunt
bona. hii autem dormientes uel ſeparati locis non operantur quidem ſic autem habent et operatiui amicabiliter

Tota enim non dissolvunt amicitiam simpliciter sed operationem. Secundum quod predictum respondendum est ad rationes. Ad primam concedendum est quod amicitia sit generabilis et si non esset alia vita post mortem temporalem sicut forte crediderunt multi antiquorum tunc esset amicitia corruptibilis per mortem amantis aut amici. Sed cum secundum rei veritatem sit alia vita, utrum autem amicitia et morales virtutes maneant post transitum huius vite spectat non ad presentem considerationem sed theologicam. De absentia diuturna dictum fuit satis et de senectute similiter, nisi quod aliqui propter verba Aristotelis dubitant an senes sint minus amativi quam iuvenes. Ad quod secundum dicta respondendum est quod senes quantum ad substantiam amicitie scilicet quantum ad virtutem et similiter quantum ad benivolentiam senes sunt in amicitia firmiores. Sed quantum ad convictum sequentem et communicationes bonorum et actuum exteriorum iuvenes magis dicuntur amativi. Similiter dictum fuit satis de status excellentia. Si enim amicitia sumatur propriissime ipsa cessat esse amicitia propter remotiones ultimorum connotatorum scilicet convictus uniformis et integre bonorum communicationis. Sed sepe nomen amicitie vere et virtuose capitur largius pro omni mutua et perfecta amicorum benivolentia ipsorum gratia absque connotatione dictorum communicationis et convictus. Et sic non cessat propter status excellentiam, sed potius ad actum maiorem beneficentie reducta perficitur. De quo loquens Boetius 3° de consolatione dicit: Tunc est iocunda boni possessio cum communicatur amico; propter quod hoc imposito in statu sublimi maxime est iocunda amicitia, quia bonis habundat que potest amico communicare. De hoc autem quod alter prius virtuosorum existentium fiat malus dictum fuit in 2° libro quod hoc est impossibile nisi forte per casum non evenibilem. Sciendum est tamen quod sepe homines boni et amantes se honesti gratia statum continentie non transcendunt loquendo de continentia non solum circa materiam temperantie, sed largius circa materiam cuiuscumque virtutis. Et tales quia non sunt in virtute firmati possunt aliquando peccare ymo etiam et reverti ad passiones et fieri vitiosi si non voluntate forti resistant passionibus. Subsistunt enim sepe temptationes vehementes. Et istorum amicitia iuste cessare potest propter alterum factum esse malum. Sed ista amicitia non est perfecta simpliciter sicut nec virtus. Ad aliam dicendum est quod odium nullum habet introitum inter perfecte bonos. Ideo non est amicitie ipsorum corruptivum. Sed inter alios accidit tot modis amicitiam talem qualem habent posse corrumpi quot modis possibile est inter eos odium generari. Ad primam rationem in oppositum dicendum est quod amicitia bonorum non propriissime accepta sed pro mutua benivolentia ipsorum ad invicem est intransmutabilis non cessabilis ipsis viventibus sicut dictum fuit. Que tamen an in morte temporali corrumpitur nichil ad presens est dicendum. De omnibus aliis argumentis satis dictum fuit etc. Et sic patet quod questio tota soluta.

Ctavo queritur utrum amicitia propter delectabile magis sive verius dicatur amicitia quam amicitia propter utile. Arguitur quod non, quia verior est amicitia que est permanentior, quia magis assimilatur vere amicitie que est propter honestum, sed amicitia propter utile est permanentior quam amicitia propter delectabile. Probatio quia amicitia propter utile convenit maxime senibus ut dicit Aristoteles et minime iuvenibus. Senes enim non persequuntur delectabile propter caloris paucitatem et spirituum debilitatem. Sed persequuntur utile propter multiplicem senectutis indigentiam et impotentiam. Unde contingit sepe quod sunt avari sicut dicebat in 4° libro. Amicitia non propter delectabile convenit maxime iuvenibus sicut dicit Aristoteles. Ipsi enim secundum passionem viventes maxime persequuntur delectabile et presens. Ex quibus patet quod amicitia propter utile est permanentior, quia secundum processum temporis

augmentatur adveniente senectute amicicia vero propter delectabile minus manet cum diminuatur scilicet transitum iuventutis seu iuventutis. Et confirmat quod amicicia propter utile sit permanentior, quia illa est permanentior cuius obiectum est minus mutabile, sed utile est minus mutabile quam delectabile. Omni enim etate eadem sunt nobis utilia puta pecunie vestimenta domus et agri, sed alia etate alia sunt delectabilia. Verbi gratia iuvenes in choreis in luctis et aliis ludis pluribus delectantur de quibus senes non curant etc. Et rationem eciam videtur exprimere aristoteles dicens iuvenum autem amicicia propter delectabile esse videtur. etate autem transcendente delectabilia fiunt altera. propter quod velociter fiunt amici et quiescunt. et simul enim cum delectabili amicicia transcendit. Adhuc confirmatur idem sic. Amicicia propter delectabile prout delectabile est aliud ab honesto, fit secundum passionem citissime variabilem. tale autem videtur non permansivum etc. Maior et minor apparent satis ex hiis verbis aristotelis iuvenum amicicia propter delectationem esse videtur. secundum passionem enim isti vivunt. talis autem delectationis que scilicet est secundum passionem velox est transmutatio. et amativi autem iuvenes secundum passionem autem enim et propter delectationem quod multum amative. propter quod amant et cito quiescunt multociens eadem die transcendentes. Unde videmus quod iuvenes modo ludunt modo irascuntur, modo odiunt modo pacem et amiciciam reformant. minime ergo permansiva est talis Item ad principale arguitur sic. Illa est verior amicicia que magis stat cum amicicia virtuosa sed amicicia propter utile est huiusmodi. delectationes enim sensuales impediunt bonum virtutis, bona autem utilia non sed conferunt ad felicitatem et decorant eam ut apparet primo et 10 huius. Item averroys in prologo suo ante 8um physicorum dicit philosophos abstinentes fieri sic. Cum enim sciant indignitates voluptatum quia non sunt de dispositionibus necessariis in esse neque de perfectionibus ipsorum evitant ea omnino. omnia autem bona utilia sunt de necessitate vite ideo philosophi non evitant ea sed utuntur eis. Modo illa videtur maior amicicia et verior, et que est ad necessitatem vite et quam non evitant philosophi quam illa que est contra ergo etc. Oppositum videtur velle philosophus dicens. horum enim videtur magis amicicia propter delectabile etc. Ad quod ipse arguit ratione quia illa magis dicenda est amicicia que est liberalior videtur enim esse vere amicicie similior sed amicicia propter delectabile est liberalior ergo etc. Item alia ratione arguit aristoteles sic. Illa amicicia est potior quam magis querunt beati. Sed dicit aristoteles Et beati quidem utilibus nichil indigent. quod probat dicens. Convivere enim volunt aliquibus. triste autem pauco tempore ferunt continue autem nullus utique substineret neque ipsum bonum sit triste ipsi erit. propter quod amicos delectabiles querunt. Item amicicia permanentior est potior sicut dicebatur prius, sed amicicia propter delectabile est permanentior. Nam amicicia patris ad filium vel amicicia fratrum ad invicem aut artancorum vel conmutritorum fundatur super delectabile que tamen sunt valde mansive, nisi forte aliquando propter utile impediatur. Notandum est quod hic querimus de amicicia propter delectabile et de amicicia propter utile que distinguuntur ab amicicia propter honestum. et ideo non querimus de amicicia que est propter delectationes in operibus virtutum, sed de ea que est propter delectationes sensuales et de ea que est propter acquisitionem et custodiam diviciarum aut necessariorum vite aut aliarum. Modo est enim aristotelis quod communiter amicicia propter delectabile potior est et maior. quod probatur primo ex parte boni amabilis Nam amicicia videtur esse potior que est amabilis potioris. amicicia autem propter delectabile est huiusmodi, quoniam utile scilicet quod utile nullam habet rationem amabilitatis nisi per modum ordinati

ad hec et

ad finem. Delectatio autem appetibilis est siue amabilis ipsius gratia tamquam finis ut dicit aristoteles 10 huius et primo rethorice. Item ex parte amantis quia potior est amicitia que fundatur super naturam perfectam quam illa que fundatur super indigentiam. amicitia autem propter utile fundatur super indigentiam ex parte amantis. Nullus enim utile querit si non indigeat aut secundum rem aut saltem ipsius opinionem. Nec obstat si diuites que runt tales amicos quando ipsi sepe sunt indigentes et uere pauperes. Nam sicut dicit Seneca. Non est pauper qui parum habet sed qui plus cupit. Et aristoteles primo rethorice dicit dupliciter enim sunt indigentes aut enim ut necessitas sicut egeni. Aut ut excessus ut sicut diuites. Delectatio autem et si quandoque sit nature imperfecte tamen ipsa maxime est et potissime perfecte nature sicut apparuit in vii° libro. propter hoc enim dicit aristoteles Beatos non utilibus sed bene delectabilibus indigere. Item potior est amicitia in qua minus fiunt accusationes. Accusationes enim odium efficiunt et amicitiam dissoluunt. Sed infra dicit aristoteles fiunt accusationes et querele in ea que secundum utile amicitia uel sola uel maxime rationabiliter Et hoc ipse perfecte declarat ibidem. Iterum amicitia potior est que est diuturnior et firmior sed amicitia propter delectabile diuturnior est quam que est propter utile. primo patet ex hoc quod in ea minus fiunt accusationes et querele sicut statim dictum est. 2° quia bona utilia commutabiliora sunt et magis fortune subiecta bonis delectabilibus quod tamen ad perfectionem questionis solutionem declarandum erat. Secundum est quod autem amicitia sit persone ad personam quod una persona potest esse alteri delectabilis dupliciter. Vno modo propter conuenientiam ipsorum in natura uel in more. Alio modo propter exhibitionem alicuius actus desiderati unius ab altero. primo modo fiunt amici multiplices secundum multiplicem conuenientiam eorum uel in natura uel in more. Verbi gratia. Sic fiunt amici consanguinei propter conuenientiam in sanguine naturali priorum parentum. Sic fiunt amici compatriote propter eorum conuenientiam tam in moralibus quam in naturali nutrimento. hee autem omnes amicitie fundantur super delectabile principaliter licet aliquando et sepe concurrat utilitas quoniam delectatio causatur ex coniunctione conuenientis. et quod sicut infra dicit aristoteles 9° libro delectabile est unicuique esse et uiuere. propter quod unusquisque uidens se ipsum esse et uiuere delectatur et unusquisque autem predictorum uidens comparem suum et attendens conuenientiam illius ad ipsum, uidet se ipsum quodammodo esse et uiuere, licet non secundum numerum tamen secundum speciem et habitualem quandam similitudinem propter quod hii omnes inuicem delectantur naturaliter dato etiam quod non sequatur utilitas dum tamen non sit aliquid quod obstat. Alio modo fiunt delectabiles ad inuicem iuuenes propter exercendos actus venereos aut amasii aut actus luxuriosos affectatos siue in torneis siue in luctis uel aliis. Et non solum iuuenes ad inuicem sed etiam aliquando difformes difformibus isto modo fiunt delectabiles. ut iuuencule senibus diuitibus et luxuriosis et ystriones diuitibus otiosis. hiis autem uisis apparet satis quod cum propter quam primo dictorum modorum persone fiunt sibi delectabiles est mansiua cum ipsa sit conuenientia quedam habitualis aut propter naturam aut propter morem. Causa non propter quam fiunt sibi delectabiles secundo predictorum modorum non est duratiua, cum ipsa sit actus quidam transitorius uel passio uariabilis quibus cito tedium consequitur atque tristitia. et quia etiam isto modo plurimi quasi contingenter modo magis modo aliter possunt fieri delectabiles eidem. propter quod nec amicitia propter delectabile isto modo duratiua est prior. Tunc adhuc posset dubitari que amicitiarum esset permanentior an amicitia propter utile uel amicitie propter delectabile secundo predictorum modorum. Ad quod respondere potest quod.

vtraq; e ualde transitoria illa quidez per accusationes contingentes et uolubilitate for
tune. hec aut per passione et actuu uarietates et psonaz delectantiu mutationes
talia aut omnia no e possi^le pfecte artificialit opari qz sm qd hinc inde circusta
tie uariat sic illa labit 7 cetera. // Ad rones g' rndendu e. qz omnes precedere uidet de
delectabili scdo dcoz modoz no de delectabili pmo mo. dicit e eciaz qz licz no sit i
hoc uariatio qn in omi etate pecuie sint utiles tn sepe uariatio contingit in hoc qd
psone iuuantes ad pecunias acquirendas deficiunt uel mutant 7c. Et sic finit qo.

Ono queritur vtrum. possibile e eundez ee amicu plu
ribus scdz uera et pfectaz amiciciam. arguit qz sic qz cu sine fundamentu amicicie
qz e uirtus pot in multis inueniri multiplicata aut ea pot effectus multiplicari g' uera
amicicia pot ee ad multos. Itez omnis virtuosus 7 uere bonus debz id ome amare qz
e uere amabile si cognouerit ipz. sz omnis uirtuosus e uere amabilis g' omnes uirtuosi
q se inuice cognoscunt debet se inuice amare tales aut pnt ee plures io 7c. Itez boni
pfectus sui ipius e diffusiuu p natura et no ob hoc corrupit sz potius saluat 7 auget
unde pmo huius. bonu qnto comunius tanto melius e 7 diuinius et 7o poli^ce de bonis aie dicit
arestoteles qz bonoz que circa aiam vnuqdqz qnto qdez vtiqz excedit tanto magis utile et magis
bonu. Sz uera amicicia e de nuo bonoz aie pfecto g' conueniens e ea multiplicari ad
plurimos. Itez in principio istius octaui dicit arestoteles no i nuo singlari sz in plurali. Sine
amicis eciaz nullus vtiqz elligeret uiuere hens reliqua bona oia. Ite pmo retho^ce loquens
arestoteles de amicicia multoz uidet log de uirtuosa qm huic consonat descriptio amicicie
qua dat ibidez dicit eciaz sic. Multoz aut amicicia 7 bonoz no i manifesta amico
deffito. quid e amicus talis qui eoz que putat bona ee illi opatiuus e pp illuz, cui itaqz
multi tales poliphylus. Cui aut et epyekes qui e vpophylus. Videt g' ibi uelle qd ami
cicia uirtuosa sit ad multos. Oppo^m appet p arestotelem dicentez. Multos aut ee amicuz
scdm pfectaz amiciciam no contingit queadmoduz neqz amare multa simul. Cui^9 roz
assignat dicens, assimulat eciaz amicicia suphabudancie, tale aut ad unu natuz e fieri. Sciendum
e q arestoteles in 8o huius 7 amplius sive pfectius in 9o uidet ptractare ista qoez, Vel forte qd
in 8o ptractat qoez de possibilitate et impossibilitate faciendi s. plures amicos. In 9o
uo ptractat qoez de expediencia et inexpediencia faciendi eos Sz nuc ut no oporteat re
gredi discutiamus de utroqz. Loquendo g' semp in hac qoe de amicicia uirtuosa. pmo po
nam pmam conclusionem supponendo ea que dicta fuerunt in 7a qoe huius qz possi^le e et expediens
eam ee ad multos qntuz ad uirtute p qua nome et natura amicicie suppoit et qntuz ad
beniuolam amationem et redamationez, qz possi^le e et ualde expediens multos i una ciuita
te ee uiros uirtuosos. et possi^le e unuquemqz illoz de aliis hre tale noticiam p qua putet
eos ee bonos uiros qmuis de hoc no sit certus hec sufficiat int homines uirtuosos et ad mutu
am amationez et beniuolenciam ipoz ad inuice io 7c. // 2o eciam dico qd possi^le e et expedi
ens amiciciam uirtuosam esse ad multos qntuz ad noticiam mutuaz eciam cu certitudine de ipoz
uirtutibus et beniuolis amationibus et redamationibus qz pluribus existentibus i una ciuitate

virtuosis possibile esset et valde expediens illos simul assumi ad commune regimen civitatis in aristo-
cratia vel ad consilia principis et ad communia iudicia et alia rei publice communia que per principem per alios ex-
ercenda sunt ad commune bonum civitatis. Sed hoc posito in esse per longum tempus unusquisque illorum esset
sufficienter expertus bonitatem et iustitiam aliorum consociorum suorum quoniam in talibus negotiis communibus
civitatis impossibile est longo tempore latere pravas affectiones specialiter coram prudentibus viris civibus
circa principem potentibus, cuiusmodi sunt tales viri virtuosi. Saepe enim occurrunt obiecta for-
titer passionativa innata quoscumque nisi valde perfectos inclinare puta pecunie magne, ho-
nores dignitates, timores terribilium consanguinei vel noti contra extraneos litigantes non
solum aliquando de pecunia sed et de vita. Si autem appareat aliquem longo tempore nullo talium inclinari
credendum esset cum certitudine talem esse virtuosum. Dico tamen certitudine non mathematica, sed tali
qualis nobis est possibilis in hac materia. Et quia proprium est boni viri amare cum benivolentia
omnes illos quos sciverit esse bonos, ideo manifestus sit ad invicem virtutibus ipsorum manifeste cerni-
tis ipsorum sibi ad invicem amationes et benivolentie. 3° dico quod amicitiam dicto modo esse ad mul-
tos est valde difficile. Primo quia difficile est hominem perfecte fieri virtuosum et si difficile est de
uno difficilius est de duobus et multo difficilius de multis prout multa opponuntur non uni sed paucis.
Et adhuc ipsis existentibus virtuosis difficilius est omnino quod habeant de se invicem perfectam experien-
tiam propter celare multas suas voluntates. Nam sicut dicit Aristoteles hoc indiget tempore et consuetudine
secundum proverbium enim. Non est scire ad invicem ante dictos multum salis consumere. Valde enim est dif-
ficile quod illi simul ad commune regimen civitatis assumantur modo predicto, quia plurimi aliorum ad hec
tendunt affectuosius propter proprium lucrum et honorem et ea forcius procurant per cautelas, et divitias
et amicos. Si autem multi virtuosi existentes non fuerint simul assumpti ad talia tunc quasi
est impossibile quod de se invicem sumant perfectam experientiam, quia vel non multum conversabuntur et convenient
vel hoc erit circa parva, circa que virtus non experitur perfecte. Hac autem experientia non habita non
est possibile amanti notam esse redamationem cum certitudine propter hoc quod fingens se esse bonum fictor
etiam est amicitie. Sed maior est dubitatio utrum contingat eundem esse amicum multis quantum ad
perfectam condonationem voluntatum et quantum ad frequentem et uniformem convictum integram communica-
tionem bonorum de qua prius distinguendum est quod multa dupliciter accipiuntur. Uno modo ut opponuntur
uni, et sic duo dicuntur multa. Alio modo ut opponuntur paucis et sic duo non dicuntur multa. Immo
duo sunt primo pauca ut Aristoteles dicit 10 metaphysice. Immo proprie loquendo neque duo neque tria vel
quatuor dicuntur multa, cum statim possumus numerum aliquorum hominum videre non dicimus illos esse mul-
tos sed tres vel quatuor. Erit igitur conclusio 9a secundum Aristotelem quod impossibile est eundem esse amicum multis prout
ut multa opponuntur paucis capiendo amicitiam ad nunc predicta quoniam unus non potest perfecte convivere
multis nisi se ipsum simul in sermonibus et actionibus distribueret unicuique illorum, quod nec
esset possibile nec deceret. Item oportet amicum familiariter amico gaudenti congaudere et dolenti
condolere non est possibile nec decens ad multos sic enim oporteret simul aliquando dolere et
gaudere. Item amicitia consistit in superhabundantia que est ad unum solum vel ad paucos
ut dicit Aristoteles. Iste enim cum quibusdam aliis sunt rationes Aristotelis in 9° huius. Unde verum est quod
hanc rationem ultimam Eustachius videtur intelligere de amore eroos i. non de vera amicitia

fforte propter hoc quod superhabundancia uiciosa esse uidetur sicut et deffectus Virtus enim consistit in medio
superhabundancie et deffectus In amicicia autem nichil potest contingere uiciosum uel forte propter hoc quod in
isto 8° dicit aristoteles quod secundum superhabundanciam dicitur natum esse fieri ad unum . Eustachius autem opinatur
amiciciam perfectissimam non esse ad unicum sed inter tria Vel etiam propter hoc quod aristoteles istum sermonem de su
perhabundantia continuaverit sermoni de amore eroos dicens Multis autem esse amicum secundum perfectam
amiciciam non contingit quemadmodum amare multas simul . Assimulatur enim superhabundancie Tale
autem unum natum est fieri . Ego credo tamen quod aristoteles intendebat arguere de uera et perfecta
amicicia, quoniam in 9° libro repetit istam rationem, ubi tamen de amore eroos nullam facere uidetur
mentionem . et quia secundum ueritatem amicicia perfecta consistit in multiplici superhabundancia
non prout superhabundancia significat plus quam oportet . sed prout significat summum quod ab alio non exceditur
oportet enim amicum amico esse summe beniuolum quantum est possibile alterum alteri esse beniuolum et superhabundantissime
beneficum et summe delectabilem et utilem . Utilem dico non ad exteriores pecunias cumulandas sed
ad opera uirtutum exercenda et cum delectatione multimoda et continuanda . hec enim superhabun
dancia non est a uirtute aliena, cum sit consona recte rationi Sciendum tamen ut credo quod amatio si
accipiatur pro passione sensitiui appetitus non habet in sua superexcellencia locum in amicicia uirtuosa, si
cut nec aliqua passio appetitus sensitiui propter hoc quod omnes huiusmodi passiones communes existentes
corporis et anime ut dicit philosophus de anima cum quodam motu corporeo fiunt per quem si superexcedat turba
tur organa sensus sic quod sensus non possit sufficienter et perfecte in ministerium rationis . hee tamen pas
siones habent locum in operibus uirtuosis prout modificate sunt a ratione aliquando intensiores aliquando remissio
res secundum exigentiam operis et circumstanciarum sicut de ira dictum fuit in 3° libro et in 4° . Sed si
amatio et readamatio capiatur pro actu uoluntatis sequente rationem organo seu organo corporeo
non utentem . non est inconueniens eam in summo conuenire uirtuti et amicicie uirtuose iuxta illud 7°
politicorum quod anime bona quanto quidem excedunt tanto sunt meliora . Et in hoc apparet solutio . Sed
adhuc restat dubitatio . An unus potest esse amicus multis prout multa opponuntur uni capiendo am
iciciam eo modo . uidelicet quantum ad conuenientiam uoluntatum etc. De qua dubitatione respondet
Eustachius quod possibile est inconueniens ipsam fieri inter tres et non inter plures . Et forte quod hoc potest
probabiliter persuaderi . primo auctoritate aristotelis 9° huius ubi mouet questionem dicens . Studiosos autem utrum
plures secundum numerum . Et respondet dicens . Vel est quedam mensura et amicabilis multitudinis quem
admodum ciuitatis neque ex hominibus decem fit utique ciuitas neque ex decem   adhuc
ciuitas est et amicorum utique est quedam multitudo determinata . Ex quibus uerbis notat aristoteles quod
amicicia debeat et possit fieri non solum ad unum sed ad plures . Quod etiam persuaderi potest quoniam uirtuo
sum oportet sic amiciciam suam disponere ut non sit ex toto subiecta fortune . Si autem esset ad unum
solum uidetur quod nimis esset subiecta fortune quia facile ualde est unum hominem mori et sic alterum
sine amicicia relinqueret . Expedit ergo tanquam habere qui remaneat   Item sicut dicit quidam
tunc est perfecta multitudo amicorum quando saluatur in ea omnis modus dilectionis sed hec est in tribus
Modi enim dilectionis sunt tres uidelicet dilectio que potest esse ad se ipsum et redilectio quam
exigit secundum et condilectio que requirit tercium . Si autem quartus adhuc apponatur nullus fiet
modus nouus dilectionis . Non enim erit nisi condilectio   Item artes et uirtutes imitantur naturam

pp qd ſicut uidemꝰ in amicicia naturali que ē ut dicit arīſ uiri ad uxorem · ita credendū
ē qd debeat eſſe in amicicia uirtuoſa · Sȝ amicicia uiri ad uxorē ↄfirmat̄ p tanȝ · ſ · pples
caꝰ ſterileſ diſſoluūt ut dicit arīſ · Qd itez ↄfirmat dicenſ filiȝ cīȝ cōne bonū amboꝝ
Continet aūt coē g̊ · Siłē amicicia virtuoſa trio pficitur & pemtꝰ confirmat̄ · Erit cīȝ
terciꝰ cōne bonū amboꝝ Continet aūt coē Videtur g̊ qꝫ terciꝰ requirat̄ ad totale ↄple
mentum amicabilis coītatis · Quartꝰ aūt uel qntꝰ ſi addat̄ uidet̄ difficultatē opponere
ad pfectuȝ ↄuictum ipoȝ ꝛ pfectaȝ coītationē ipoȝ bonoȝ ꝛ expiētiaȝ pfectaȝ uniꝰ cuiꝰqȝ
de vnoquoqȝ · Et arīſ · 10 dicit ad unū ēē amicicīā uel ad ualde paucos · Duo aūt ſūt
ualde pauca qꝛ duo ſunt pma pauca ut dr̄ 10 · methaꝰ · / Sȝ ↄ qꝛ dicit 9° · hꝰ · Quātuȝ aūt
nō ē forte unū aliqd ſꝫ ēē int̄ mediū quoȝ determinat · quaſi dicat menſura amicabilis
multitudinis nō eſt punctualis ſȝ hȝt latitudinē / Solū qd illud dicȝ arīſ · nō ē refferēdū
ad amicabilem multitudinē ſȝ ad ciuilem de qua ſtatim loqutꝰ fuerat / Vel pōt dici qꝫ ſal
uat̄ in duobꝰ ꝛ ↄpatit̄ qꝛtum ſȝ potiſſimꝰ eiꝰ ſtatꝰ ē in tribꝰ · Ad pmaȝ roēȝ dīcȝ ē qꝫ qꝛtū
ad uirtutem p qua nomē amicicie ſupponit ↄceſſuȝ ē qꝫ poſſit ēē int̄ multoſ · Ad aliā ↄce
ditur qd omēs uirtuoſi qui ſe cognoſcunt debēt ad īuicē hrē amiciciaȝ qꝛtuȝ ad beniuolam
et beneficiū amatioēȝ et readamatioēȝ nō qꝛtuȝ ad pfectuȝ ↄuictuȝ et coītatioēȝ bonoȝ
quia hoc ēēt magis ↄpoſitū ꝛ difficile qꝫ utile · Ad aliā ↄceditur qꝫ bonū aīe qꝛto magis
excedit intenſiue tanto meliꝰ ē · Sȝ nō oportet quēcūqȝ actuȝ uirtutis tanto ēē meliorē
qꝛto ē ad plures · vbi gr̄a · Diſtribuere decē denarios mille paupibꝫ nō ēēt meliꝰ qꝫ diſt
buere eos decē paupibꝫ · bonū g̊ qꝛto ē coītatum pluribꝫ tanto ē meliꝰ ſi ob hoc nō dimi
nuat̄ uſꝰ cuiꝰlibet ſicut de ſole et mari · Sȝ nō opꝫ ita ēē ſi diminuat̄ · Amicicia aūt ad mul
tos pūta innoraret̄ vniuſqȝ · Iuxta illud pluribꝰ intent̄ ꝛc̄ / Ad alias roēs duas dīcȝ ē qꝫ
ipē loquebat̄ de ciuili amicicia que ſaluat̄ in ciuiū ↄcordia uel beniuolētia · Vel loquebat̄ de
amicicia uirtuoſa quātuȝ ad uirtutē et beniuolētiaȝ ꝛ adamatioēȝ ꝛ readamatioēȝ ſolum
Ad ratioēȝ pōt dici qꝫ ſi arīſ dicit ad unū tn̄ nō dicit ad unū tantuȝ · Et tn̄ ipē ſeipſuȝ
exponit mgꝰ ubi illam ↄclūȝ magis pſcrutat̄ dicenſ ad unū ꝛ ualde paucos ꝛc̄ Et ſic ē finiſ ·

Decimo queritur licet iſta queſtio determineti

In 9no libro pōt tn̄ queri ſupra octauū · vtrū faciendū ſit plures amicos ꝓpt
utile uel pp delectabile · Arguit̄ qꝫ ſic auctē arīſ dicentis · pp utile aūt ꝛ delectabile multꝭ
placere ↄtingit quia multi inueniūt̄ potētes maifeſtare miniſtrare delectatiōes tam ī adula
tionibꝫ qꝫ in iocalationibꝫ qꝫ ī aliīs ludis liberalioribꝫ aut ſcꝫ eutrapeliaȝ ↄuitꝰ et deriſionibꝫ
Multi etiā ſūt potētes miniſtrare vtilitates aut in ſeruiēdo ſicut paupeꝝ aut dando ſicut
diuiteſ · Neqȝ miȝ quia breui tpē talia miniſtrare poſſunt g̊ poſſiłe ē multos hrē tales amicoſ
Itez politica amicicia ē ad multoſ qꝛ eaȝ expedit ēē int̄ ciues ad īuicē · ſȝ quia talis amicicia
cuȝ nō ſit pp uirtutez ē pp delectabile uł utile ꝛc̄ · Itez qꝫ pp utile expediat multos hrē
amicos quia ſic magis p multos qꝫ p paucos poſſumꝰ ↄſeruare utilia et multiplicare · Itē
iuſticia ↄmutatiua pōt ēē ad multos ſi amicicia pp utile in tali iuſticia ↄmutatiua uidet̄
ↄſiſtere pp qd arīſ dicit qꝫ circa eadē et ī eiſdē uidet̄ ēē amicicia ꝛ iuſticia · Sedȝ qꝛtuȝ

cum conversantur in tantum est et amicitia et iustitia. Et iterum ex hac auctoritate arguitur sic: Expedit omnes ad invicem esse iustos ergo amicos. Item si non expediret multos facere amicos propter utile, hoc esset quia non esset possibile omnibus recompensare ut vult Aristoteles. Sed hoc non obstat quia quod habet ab uno possit alteri dare et quia amicus propter utile plus prodest quam oporteat retribuere, aliter ipse non esset utilis. Item arguitur quod propter delectabile expediat multos habere quia eidem possunt inesse plures modi tristiciarum contra quas homo indiget diversis modis delectationum que non bene possunt impendi per unum. Et confirmatur quia appetens delectationes vult delectari pluribus delectationibus generibus specialiter quia idem motus sensualium delectationum de quibus hic loquimur cito vertitur in fastidium, sed saepe si unus est delectabilis in uno opere non est delectabilis in alio, ergo expedit volentem delectari plures habere. Oppositum vult Aristoteles contra huius. Videtur michi notandum esse quod circa delectabilia et utilia numquam aliqui vocantur amici si ad invicem sibi delectationes conferant vel utilitates nisi inter eos aliqua interveniat confederatio vel verbo vel intentione. Verbi gratia: Mercatores extraneissimi sunt sibi invicem utiles in mercatura aliqua que cum facta fuerit uterque vadit ad aliam et dissolvuntur sine querela neutro existente alteri alligato. Vel dominus pro certo pretio servitores habet loco quorum potest alios capere cum voluerit et possunt eum dimittere similiter cum voluerint nulla inde contingente querela. Vel quod Robinus hodie delectari vult cum Marota et cras ei dabit licentiam, numquam tales vocamus amicos. Sed si verbis aut gestibus aut quibuscumque signis probabilibus apparuit inter tales confederatio sic quod iste illum pro alio dimittere non voluerit et econtra et quod saepe convivere et se invicem videre voluerint magis quam alios qui etiam eque vel plus possent eis delectationes vel utilitates afferre, tales iam vulgariter vocantur amici. Dicam ergo cum Aristotele quod propter utile non expedit facere plures amicos. Primo quia oporteret eis convivere saepe et ad digne recompensandum unicuique intendere et recompensare, hoc autem esset laboriosum et animi destructivum et impeditivum ad bene vivere. Necesse enim esset in hoc expendere totam vitam. Item oporteret omnes illos ad invicem esse amicos, aliter difficile esset saepe delectabiliter cum quolibet conversari. Hoc autem non est bene possibile propter accusationes contingentes in tali amicitia, et quia tales qui solum propter utile contrahunt amicitiam non supponuntur esse virtuosi sed cupidi, propter quod saepe non sunt concordes et quia statim unicuique illorum videretur minus sibi quam aliis et sic oriretur invidia, dissensio et rancor inter eos. Item oportet ut datur esse confederationem seu alligationem quandam habere cum quolibet et fiduciam. Hoc autem est periculosum specialiter circa talia, et quia illi non supponuntur esse boni. Si autem aliquis vellet improprie vocare servitores amicos statim esset clarum quod divites multis indigent amicis quia non possunt omnia negotia suis divitiis congruentia sine pluribus servitoribus exercere, nec etiam possent aliter custodire suas divitias. Indigent etiam amicitia politica et ad subditos et ad vicinos que in concordia et simplici benivolentia solum consistit ne pariant seditiones contra eos. Dico ergo etiam quod non expedit facere multos amicos propter delectabile, quia non expediunt nimia multe delectationes sensuales de quibus nunc est sermo. Primo si multe fiant nocent subtrahentes usum rationis et operationes virtutum. Et quia oporteret pro delectatione delectationem vel utilitatem recompensare aliter dissolveretur amicitia. Nullus autem nisi valde dives posset multis pro delectatione recompensare utilitatem et si esset valde dives haberet delectantes cum non tamquam amicos nisi forte unum vel paucos sed tamquam servitores. Si autem deberet delectatio pro delectatione recompensari, tunc esset onerosum vel impossibile.

se sepe utrimque multorum delectabilem exhibere. Sed tamen dubitatur contra predicta, quia constat per experientiam manifestam quod magne divitie, prebende, dignitates et universaliter honores seculares illos conferuntur et non aliis qui multos habent amicos divites et potentes; propter quod omnino videtur expedire ad hec parranda multos tales habere. Ad hoc dici potest quod ad predicta optinenda multum expedit habere carnales amicos divites et potentes. Sed nec oportet cum illis omnibus specialem amiciciam exercere, sed cum potentibus aut uni aut duobus servire de ditioribus. Et si quis non habens carnales amicos debeat per amicos acquisitos multa sibi parrare, non oportet ipsum multis indifferenter se probere amicum per specialem confederationem et coniunctionem, sed uni domino potenti servire a quo diligatur et se ceteris secundum politicam amiciciam familiariter exhibere, fingentem cum se multis amiciciam contrahere velle nullum illorum reputat amicum specialem. Concedendum est tamen quod multo possibilius est et facilius plures amicos ad utile vel delectabile quam secundum perfectam. Et hoc probant auctoritates et rationes Aristotelis que adducte fuerunt in principio questionis. Hec etiam quod alia ratio arguit concessum est. Ad aliam potest dici quod per servitores possunt divites conservare suas divitias et multiplicare una cum potentia consanguineorum et amicicia politica ad varios contrahendo cum paucis amiciciam specialem. Alie due rationes que de vistis loquuntur non concludunt nisi de amicicia politica. Ad aliam conceditur quod nec est possibile multis convivere ad sufficientiam cuiuslibet nec eis ad condignam recompensationem intendere sine omni minima distractione, quia non oportet bladum semper pro blado reddere, sed videre quibus amicus indigeat, an potentia corporali contra inimicos, vel consilio contra fraudulentos, vel pecunia vel frumento: et in hoc oportet ei non aliis quibus ille habundat subvenire. Ad aliam dictum fuit quod multe delectationes sensuales non expediunt ad bonam vitam; et si quis omnino vellet et diversis utilitatibus delectationibus oporteret delectantes habere sibi tamquam servitores ut ad eius nutum venirent successive quos vellet habere. Et sic est finis.

Terdecimo queritur utrum.

Alia sit species amicicie patris ad filium et econtra, et viri ad uxorem et contra, et principantis ad principatum et contra. Arguo primo quod non sit inter illos amicicia, quoniam similitudo debet esse cum amicicie, equalitas etiam amicicie esse videtur, et dicit Aristoteles quod etiam ex hoc patet quod in eisdem ut dicit sit amicicia et iustum; iustum autem equalitatem requirit; sed non est similitudo neque equalitas patris ad filium nec contra, ergo etc. Et confirmatur quia nunquam filius patrem vel subditus dominum solet vocare amicum, quoniam hoc videtur esse quedam irreverentia, sed vocant eos patrem carissimum vel dominum metuendum. Item amicus condonat se sibi ad invicem ut amicus sit alter ipse, sed absit quod dominus sic condonet se subdito aut pater filio. Non enim dicit dominus subdito ego sum totus tuus, nec dicit quod tu sis alter ego, sed dicit tu michi servies et ego tibi benefaciam. Item posito quod sit amicicia inter eos, tamen videtur quod sit eiusdem speciei, quia iusticia inter eos est una specie ut apparuit in quinto libro, ergo et amicicia, cum in eisdem et circa eadem sit amicicia et iustum ut dicit Aristoteles. Item positum fuit in lectione quarta huius octavi libri quod amicicia sit eadem virtus ad notos et ignotos, ideo videtur quod et ad omnes. Item quorum est exhibere eadem bona amico, eorum est eadem amicicia; sed filius patri et subditus principi eadem bona tenentur exhibere, puta reverentiam et honorem, ergo etc. Oppositum dicit

aristoteles quod probare videtur ratione demonstrativa. Cum enim amicitia sit benevelle et benefacere amico, ille amicitie sunt diverse quarum operationes et operative virtutes sunt diverse et bona invicem impensa diversa. Sic est de dictis amicitiis, quoniam patris est filio impendere nutrimentum, viri vero uxori fecunditatem, principis autem subdito securitatem. Oppositi autem cum sint minores non habent ad istos tales operationes, sed est eorum ipsis impendere servicium, reverentiam et honorem. Sed nec eundem honorem, quoniam honorare personam non est aliud quam magnificare eam vel se ipsum in aspectu eius parvificare, propter quod secundum alium modum excellentie et magnitudinis persone debetur ei alter honor. Patris autem magnitudo super filium est in potentia benefaciendi, viri vero super uxorem in sensu regendi, imperantis autem super imperatum in potentia dominandi. Apparet ergo quod opera sunt alia et per quas alie virtutes operative et alia que invicem impenduntur. Credo dicendum esse sicut dictum fuit in 2a questione istius 8i quod amor et odium si communiter capiantur non pertinent ad unicam virtutem sed ad plures, ut amor delectationum tactus ad temperantiam, amor honoris ad magnanimitatem, amor pecunie ad liberalitatem. Sed si amor et odium capiantur specialiter ut sunt ad personam ipsius persone gratia cuiuscumque status aut conditionis persona fuerit sive dominus sive servus, sive pater sive filius, sive notus sive extraneus, eadem erit virtus modificativa illarum passionum et diversimode operativa ad diversas personas secundum exigentiam diversorum statuum et conditionum personarum amatarum et amantium et aliarum circumstantiarum. Talis enim diversitas operationum non arguit diversitatem in substantia virtutis, sicut de aliis virtutibus dictum fuit quod secundum eandem virtutem fortitudinis aliquando aggredimur inimicos, aliquando expectamus eos et fugimus ab eis aliquando. Item credo nulli dubium esse quin in conveniendo et bona debita impendendo oporteat aliter se habere patrem ad filium, et virum ad uxorem et dominum ad subditum et econverso, et quod oporteat alia esse opera ipsorum et alia esse bona que invicem impenduntur sicut vult aristoteles et dictum fuit in arguendo. Puto ergo quod eadem sit virtus secundum speciem et non alia que est moderativa amoris patris ad filium, viri ad uxorem, domini ad servum vel subditum et econtra si amor accipiatur ut est ad personam directe et principaliter. Nam si esset principaliter ad pecuniam vel ad delectationem carnis vel ad aliquid tale dictum fuit quod esset alia virtus. Conclusio probatur sic: Nichil aliud est esse eiusdem speciei quam esse eiusdem rationis diffinitive, sed virtus moderativa amoris in patre et virtus moderativa amoris in filio etc. sunt eiusdem rationis diffinitive si ipse diffiniatur secundum conceptus suos essentiales circumscriptis materialibus sive accidentalibus circumstantiis. Erit enim diffinitio istius virtutis in omnibus in quibus invenietur semper ipsa virtus operativa circa amorem et odium semper ut oportet, scilicet electiva in medio determinato recta ratione circa amorem et odium sive circa personas ad quas est amor vel odium in quantum est ad eas amor vel odium. Videmus enim quod ad essentialem intellectum fortitudinis non spectat nisi quod sit virtus operativa circa timores et audacias semper ut oportet. Non enim differt quantum ad intellectum essentialem fortitudinis utrum ipsa sit in paupere vel in divite, domino vel servo, utrum in muliere vel in viro; non etiam differt utrum pusillanimitas vel audacia fuerint ad dominum vel ad servum, ad mulierem vel ad virum, utrum ad debilem vel ad fortem. Ista tamen valde differunt quantum ad operationes, ab aliquibus enim esset fugiendum et alios invadendum. Ita etiam ad intellectum quidditativum liberalitatis non differt an liberalis fuerit vel filius, dominus aut servus, dives aut pauper. Nec etiam ad quem fuerit, et tamen hec valde differunt

q̄tu; ad opationes. Ita etiā in p̄posito nō differt q̄tu; ad essentialē intellectu; uirtutis mode rantis amorē qui ē ad p̄sonam uel odium. Utrz illa uirtus sit in pater ul' filio, dnō uel seruo lic; ista ualde differant q̄tu; ad opationes eo q̄ rō naliter dictat ad istu; et ad illu;. Virtus aut̄ semp inclinat ad rōe; quocu̅q; recit. Odm̄ ē tn̄ 2° q̄ noīa significatiua dicta; uirtu tem non simplicit̄ s; ānotando alias et aliā opatioe; uel aliā et aliā circūstantia; materialē seu accidentalem differunt bene scdm̄ specie; ab īuicē ⁊ ab alio noīe. qd' significat illā uirtu tem scdm̄ se cui' rō ē q̄ ipo; oportet ēē alias et alias rōes diffinitiuas cu̅ diffinitio noīs nō sit p̄fecta nisi explicent̄ ānotata. Cena eī nō solu; p̄ āmestionē diffinit̄ s; et p̄ tpus serotinu̅. Nec simitas p̄ āauitate; solu; s; et p̄ nasu;. Et ē silē sicut si dica' q̄ uir et femina nō sunt hoīes diuersi scd; spē quia scd; āceptu; essentialē hoīs a quo sumit̄ nomē hoīs nō ē alia diffitio uiri et mulieris. Tamē ista noīa uir et mulier sūt diuersa s; spēm ⁊ ab īuicē ⁊ ab isto noīe hō. Nullum eī; ē in āueniens noīa diuersa scdm̄ spē immo aliq̄n s; gen' suppone p̄ eade; re sicut ē ut puto de actioē et passione. Sic etiā dictu; fuit ī p̄cedētib' q̄ ēēt eadē uirtus tēp̄antie scdm̄ spē circa cibos ⁊ potus et ueneryos actus quo nō obstante noīa suppositiua p̄ uirtute tēp̄antie ānotantia cibos illos aut potus aut uenereos actus puta sobrietas p̄simonia castitas sunt adinuicē diuersa scd; spē tāq̄ hn̄tia diuersas diffinitioes p̄prias. Sic etiā nō reputo inaueniens q̄ ista noīa sint diuersa scdm̄ spē puta amicitiā paterna amicitiā filialis amicitiā uxorina, amicitia maritalis amicitia dn̄atiua, ⁊ amicitiā subditalis et nō sit cura si hic sint due dictioes amicitiā paterna. possz eī; totu̅ uno noīe no minari. Ad rationes. ad p̄ma; dd; ē q̄ amicitia int̄ quoscu̅q; fuerit si sit uirtuosa ī q̄ tu; ē uirtuosa sit in eis rōe silitudinis in morib'. S; tn̄ amicitia in filio et in patre ī q̄tu; exigit diuersas opatioes ⁊ in q̄tu; hec dr̄ paterna ⁊ illa filialis nō fit rōe silitudinis for malis nec exigit equalitate; nisi scd; p̄portioe; dignitatis et sic int̄ eos ē rōe debite p̄por tionis et hec sufficit. Ad alia; dd; ē q̄ si filius nō uocat patrē amicu̅ uel cōtra, p̄ mo noīb' debitis scd; diuersa; p̄portioe; ipo; ad īuicē. tn̄ filio ōfitet̄ amare patrē ualde et pater filiu; et hec sufficit. Ad alia; pōt dici q̄ si amicitia capiat̄ p̄p̄ssime put̄ significat ⁊ ānotat simul oīa que enumerata fuerūt in 7°.ⁱᵃ qoē ipā nō repit̄ nisi int̄ pares. Si tn̄ amicitia capiat̄ q̄tu; ad maifesta; amatioe; ⁊ readamatioe; beniuola; ⁊ beneficā ad posse scdm̄ q̄ ratio iubet et p̄mittit ista bene inuenit̄ int̄ dn̄u; et subditu; ⁊ inter patrē et filiu̅. Ad alias duas ācedit̄ q̄ ī eis amicitia sit uirtus eade; scd; spē. Ad ultimā dictu; fuit in arguēdo ad opp°ᵐ qd' licet filius patri ⁊ subdit' p̄ncipi teneāt̄ ad honorē tn̄ nō ad eūde;. idō nō op; illa noīa ut ānotāt illos honores uel etiā diuersa subiecta ēē eiusdem speciei ⁊c. Et sic finit̄ questio.

Vodecimo queritur in ordine utrū. Amicus

debeat uelle amico maxima bona. Arguit̄ q̄ nō q̄z illd' nō deb; uelle amicus specialit̄ p̄ hītu; amicitie p̄ qd' amicitia dissolueret̄ cu; amicitia et simplicit̄ sit bona et sibi bona. S; p̄ hoc q̄ alter amicoz hr̄et maxima bona dissolueret̄ amicitia cum dicat ar°.ᵉˢ q̄ si multa distantia fiat uirtutis uel malicie uel habundancie ul' alterius.

nō adhuc amici ſunt. Itē ei quē magis diligim⁹ maiora bona uolum⁹ quilʒ aūt magis tenē
ſe ipm̄ diligere q̄ aliū. ḡ amico nō amico ſʒ ſibi uult maxima bona. Itē ſi duo fuerīt cardinales
uirtuoſi et amici ⁊ int̄ eos nō eēt differentia in uirtute et in plena optione alteri⁹ ipoꝝ eēt
quiſ eoꝝ eēt papa. Quero vtrʒ ipē deberet uelle alteri papatū uł ſibi. Si ſibi tūc nō uellet amico
maxima bona. Si alteri tunc nō uellet ſibi maxima bona q̄ uidet̄ inconueniēs ⁊ ad puſilla
nimitatē ptinere nā ſicut dicit arēs in ·4º· huiꝰ magnanim⁹ magnis ſe ipʒ dignificat dign⁹
exiſtens ⁊ maxime maxīs. Puſillanim⁹ aūt dign⁹ exiſtens bonis ſe ipm̄ puat quib⁹ dignus ē hoc
aūt ille facere uidet̄ ḡ ·r·c·. Oppoīm arguit̄ quia dicit arēs ·2º· rethorice qđ amicos eadē uelle
necēe ē quare qui ea que ſibi alij uult hunc uidet̄ amic⁹ eē. Et ·9º· huiꝰ dr̄ vt aūt ad ſe ipm̄
hēt ſtudioſus et ad amicū. Alter eīʒ ipē amic⁹ ē. ḡ eadem uolum⁹ nobis ⁊ amico ſʒ nobis
uolum⁹ maxiā bona. ḡ ·r·c·. Itē iniquus eē uidet̄ nō uelle hoī uirtuoſo ea quib⁹ ē dign⁹
ſʒ amic⁹ cū ſupponam⁹ eū eſſe uirtuoſum ē maximis bonis dign⁹. ḡ ·r·c·. Itē uolum⁹ amico
ineſſe oīs virtutes et opa eaꝝ. ſʒ illa ſunt maxima, cū in eis ꝯſiſtat maxima felicitas ḡ ·r·c·.
Nodū ē q̄ maximū bonū pōt hic intelligi dupliciť. vno° ſimpliciť et hoc ē ſolo de⁹. Aliť inter
humana bona. ſ. que ſūt innata hoīb⁹ ineſſe. Amici etiā ſunt triplices. ſ. ꝓp honeſtū, et iſti ſūt
ueri boni et uirtuoſi. Vel ꝓpt̄ utile, Vel delectabile, et iſti poſſūt eē praui ſicut dictū ſuit
pri⁹. Sciendū ē etiā q̄ licet uoluntas ſit impoſſibiliū ut appʒ ·3º· ethyc̄oꝝ tn̄ uiri uirtuoſi et
prudentes nichil uolunt qđ ſciant ſimpliciť impoſſibile. Imprudentes aūt et praui multa uelnt
que ſciunt eſſe impoſſibilia ut aliqn̄ deū nō eſſe uł ipos eē deos aut maiores deo. Ex quib⁹
iam appet q̄ Amic⁹ ueꝛ⁹ cum ſit prudens et bon⁹ nō uult amico maximū bonū ſimpliciť. ſ.
deum eſſe uel ipm̄ eē deum quia hoc reputat impoſſibile, uel ſaltē nō uult hoc eo mō quo ſcit
ipm̄ impoſſibile. Et ſicut hoc uult amico ita neqʒ ſibi cum utrūqʒ reputet eqʒ impoſſibile fatui
aūt amicitiā nō niſi ꝓp utile uel ꝓp delectabile querentes uellent illos a quib⁹ amari putant
eſſe deos ut ſibi maiores ꝯferent utilitates et delectationes. Sʒ de hoc nō curam⁹ nō enim
uidenda ſūt que uellent fatui et praui ſʒ que boni et prudentes. bonoꝝ aūt humanoꝝ maxiā boā
ſimpliciť ſunt uirtutes ⁊ oppera uirtutū, inter que ſūmū ē ipā felicitas. Maxiā aūt ſcđʒ ſenſua
lem uulgariū reputationē ſunt bona corporis et exteriora puta diuitie, amici, dignitates, pa
patus cardinalatus ⁊ potencie ſeculares ut regnū ducatus et talia. Et ſcđm alios beſtialiores
maxima bona ſunt delectationes ſenſuales ſcđm tactū et guſtū. Dicaʒ ḡ q̄ amic⁹. ſ. ſcđʒ ami
citiā uirtuoſā uult et uelle debet amico maxima bona humana. ſ. bona uirtutū. q̄ illud uult
amic⁹ amico ꝓp qđ amat ipm̄ ſi ipē amat eū ꝓp bonū uirtutis. ·10· ·r·c·. Itē amare ſcđʒ ueritatē
ē uelle amico bona amici grā ⁊ nō ſui ut appʒ hic et in ·2º· rethoꝛ. ḡ amic⁹ uult amico illa que
ſcit ei eē optima. Illa aūt ſunt bona uirtutū, ymo q̄ plꝰ ē bon⁹ hō uellet oīb⁹ īeſſe bona
uirtutū ad extremū, qm̄ hoc eſt bonū omībꝰ et eis et ſibi. Et iſta uidentᷣ pſe manifesta
⁊ ab arēs dcā ſatis eū ſuit dicit. Qʒ dubitat̄ ne forte nō uolūt amici amicis maxima
bonoꝝ, puta deos eē. Et ſoluit dicens. hoī aūt uolet maxime eē bona ·i· amic⁹ uult
amico maxima bona innata hoī exiſtere nō impoſſibilia ut deū eē. Dicaʒ etiā q̄ amicus
uer⁹. ſ. ſcđʒ amicitiā uirtuoſā uult amico maxiā bona corporis ⁊ maxima bona exteriora

et maxime bonas sensuales delectationes, quia ipse vellet amico operationes virtutum ad extremum
perfectionis. Igitur vellet ei quecumque prosunt ad operandum secundum virtutem et eo modo quo ad hoc prosunt. Sed
bona corporis et bona exteriora eo modo et non alio sunt maxima bona quo modo maxime prosunt
ad opera virtutum. Non enim sunt bona prout ordinantur ad opera viciosa vel prout sunt ab operibus virtutum
impeditiva, ymo valde mala quia reddunt hominem deteriorem. Igitur amicus vult amico maxima
bona corporis et exteriora, et eo modo quo sunt maxima bona. Et nota quod ex ista conclusione non sequitur
quod amicus amico velit maximas pecunias vel maximas mundanas potestates aut maximas
delectationes sensuales, quoniam ille non sunt maxima bona exteriora nec maxima bona corporis,
dicente Aristotele 7° politice. Que quidem enim extra habent terminum sicut organum quoddam. Omne enim quod
utile est eorum excessum aut nocere necessarium aut nichil proficuum esse habentibus. Et 10° ethicorum dicit
exteriora bona non esse speculanti necessaria, id est in superhabundantia, sed ut est dicere impedimenta
sunt ad speculationem. Unde Solon felices enunciaverit bene dicens moderative hiis que ex dita
tas agentes optima et viventes temperate. Et videtur Anaxagoras non divitem neque potentem existi
mare felicem. Sed ponamus quod Sortes et Plato non existentes divites neque magni status sint perfecti
in virtutibus et ad invicem facti amici. Dubitatio erit utrum alter deberet velle alterum fieri regem
aut papam. Ad quam dubitationem respondent aliqui distinguendo quod secundum habitum amicicie non de
beret hoc velle, quia dissolveretur amicicia. Nullus autem secundum habitum simpliciter bonum et sibi bonum
inclinatur ad illud per quod ille habitus dissolveretur. Sed deberet hoc velle secundum habitum iusticie, quia bono
viro debemus velle bonum quo ipse est dignus specialiter si illud inesse sibi sit toti rei publice expediens.
Si ille est dignus papatu et expediret toti rei publice quod ipse esset papa cum ipse sit perfecte virtuosus
et prudens, igitur omnes secundum habitum iusticie deberent velle ipsum esse papam. Credo tamen quod hoc non
sit bene dictum. Sicut enim omne verum omni vero consonat, sic omnis virtus omni virtuti. Virtutes enim
inclinant ad idem quod recta ratione sententiatum fuerit quod non potest esse nisi verum. Igitur nullo modo est dandum
quod amicicia virtuosa inclinet ad oppositum eius ad quod iusticia inclinabit. Et confirmatur quia
ratio prudencialis iudicat circumspectis omnibus circumstanciis, aliter sepe iudicaret male; omnibus
autem circumstanciis attentis non iudicabit oppositum. Igitur virtuosi habitus qui non nisi ad iudicium prudencie
inclinant numquam inclinabunt ad oppositum. Item Sortes si sciat papatum esse bonum Platoni amico suo, ipse
non solum secundum iusticiam sed etiam secundum amiciciam volet ipsum esse papam, quoniam actus amicicie proprius est
velle bonum amico, non sui principaliter sed ipsius amici gratia. Si non sciat papatum ei non esse bonum
tunc neque secundum iusticiam neque secundum amiciciam volet ipsum esse papam. Credo igitur quod per habitum amicicie amicus
volet amico quod credet ei esse bonum et nolet quod non credet ei esse bonum, si vere amare sit velle
amico bonum ipsius gratia. Nec valet ratio illorum quia non dissolveretur amicicia quantum ad virtutem bene
volencie et secundum quod recta ratio dictaverit beneficiam amationem et readamationem sicut dicebat in 3a
questione. Si autem ab eis auferatur uniformis convictus, hoc est quia non esset honestus eis neque per consequens de
lectabilis cum nichil nisi honestum sit eis delectabile, et loco huius actus fient inter eos alii
excellentiores, scilicet opera suarum virtutum simul quodammodo exercere maiora extensive quia ad totum
populum. Et dico simul quia licet ab eis auferatur convictus uniformis, tamen non auffertur ab eis
convictus proportionatus. Plato enim effectus papa non expelleret Sortem a se amicum suum sed eum detineret

in consiliarium et propinquum ministrum, et sic ipsi simul exercebunt actus suos, ille tamen principaliter et iste ministerialiter. Et iterum forte videbitur maius et excellentius quod sit minister propinquus prelatorum pape quam quando erat sibi pauper uniformis. Nichil igitur pertinens ad amicitiam dissoluitur nisi per quod maius et excellentius adipiscatur. Per quod iterum confirmari potest oppositum eius quod illi dicebant. De amicis autem propter utile et propter delectabile alius esset sermo. Possibile est enim illos esse pravos aut alterum eorum sicut dictum fuit prius. Nec illi quantum ad hanc amicitiam diligunt amicos suos illorum secundum sui gratiam, immo secundum illam amicitiam amicus non vellet amicum esse talem qualis non amplius impenderet sibi utilitatem vel delectationem desideratam. Possibile est igitur quod amicus non vellet amico bona virtutum, verbi gratia fornicator amasius non vellet amicam esse probissimam mulierem quia scit quod amplius non uteretur ea. Nec histriones vel adulatores vel iniqui consiliarii vellent tyrannum esse meliorem quia non prodesset eis in hoc quod appetunt. Possibile est etiam quod amicus talis non vellet amico maiores divitias aut honores quia scit prius non amplius crederet eo uti, ut quod amasius talis non vellet amasiam esse reginam. Et sepe videmus quod divites non vellent unum sibi optime servientem et quantumcumque meritum esse ditiorem ne dimitteret servitium eorum. Sic etiam aliquando auditum est quod cardinales et episcopi non providebant clericis melioribus ne carerent utilitate quam illi impendunt eis serviendo. Et sepe videmus conutritorum alterum alteri invidere ut si alter altero ditior effectus fuerit aut potentior vel in aliquo excellentior quantumcumque prius nisi fuissent ad invicem gessisse amicitiam. Et ut sit ad unum dicere non possibile differentias voluntatum huiusmodi amicorum cum possint esse pravi enumerare quia nichil uniforme nichil quoque stabile est in pravis: Mali autem quidem firmum non habent neque enim sibi ipsis permanent similes existentes et 2° huius. boni quidem enim simpliciter multifarie autem mali. // Ex hiis apparet quomodo respondendum sit ad rationes. Prima enim soluta fuit satis. Ad secundam dicendum est quod multum differt amicum velle maxima bona et maxime velle ea sibi. Concedemus igitur quod amicus amico vult maxima bona sed amicus non maxime vult amico bona immo magis sibi. Et hoc expressit Aristoteles dicens quod licet amicus velit amico ea que sunt maxime bona tamen non vult ea amico pre omnibus sibi ipsi enim maxime unusquisque vult bona. Hec igitur oratio amicus vult amico maxime bona est distinguenda, quia si hoc maxime construatur cum bona vera est, et si cum amico falsa est. Et sic per hoc potest solui ad 3am. Dicendum est enim quod ille si crederet se esse dignum papatu assumeret sibi papatum, ita quod in hoc casu non vellet papatum amico; preferret enim ipsum amico in benivolentia. Sed si crederet amicum esse meliorem ipso ad papatum ipse preferret eum sibi. Sed ex hoc tu concludes contra dictum quod amicus non videt amico maxima exteriora. // Solutio: amicus vult amico maxima bona exteriora nisi illa sint debita sibi ipsi eque vel magis quam amico. // Ad primam rationem respondet potest dicendum est quod amicus vult amico eadem que sibi et consilia si possint ea simul participare. Sed si non tunc amicus magis vult ea sibi quam amico si eque sint sibi debita sicut amico, alias non. Ad alias duas apparet satis quid sit dicendum. Et sic finitur questio.

Consequenter queritur 13° utrum. Utrum amare sit melius quam amari. Arguitur quod non quia vel ista comparatio attenderetur quantum ad actum

amoris uel quantum ad personas s. amantem et amatum Sed non quantum ad actum amoris qui
idem est amor quo iste amat et ille amatur et idem non est melior se ipso. Nec quantum ad personas
quoniam in uerissima amicitia et perfectissima persone sunt pares. Item actus ille uidetur melior qui
magis est conueniens excellentibus quam amare, quod apparet per Aristotelem dicentem Analogiam autem in omnibus
secundum superhabundantiam existentibus amicitiis et ad donationem oportet fieri puta meliorem
magis amari quam amare et utiliorem et aliorum unumquemque similiter. Et hoc est rationabile quia
bonum est obiectum amoris ideo melior est amabilior. Item actus ille uidetur melior qui attribuitur
perfectiori quam ille qui attribuitur potentie indigenti et perfectibili. Sed cum amare sit appetere
et amari sit appeti, amare debetur potentie perfectibili et indigenti amari perfectiori propter quod
dicitur primo phisicorum quod materia appetit formam. Item magnum bonum excrescat deo quod
amat nos nobis ex hoc quod amamur a deo nullum autem bonum excrescat deo ex hoc quod
amat nos. Sed melius est unicuique ex quo sibi magnum bonum excrescat quam ex quo nullum ergo
melius est amari quam amare ergo etc. Item bene pati quam benefacere uidetur quidem eligibilius
esse ut dicitur primo rethoricorum quod ibidem probatur sic. Que ad ueritatem bona huius que ad opiniones
eligibiliora sunt et meliora. Sed bene pati est bonum ad ueritatem. benefacere autem est bonum ad
opinionem. hoc iterum probat Aristoteles sic. Terminus autem eius quod ad opinionem est quod si latere debeat
non utique eligetur. bene pati autem si lateat eligetur. facere autem bonum latens non uidebitur utique
eligi ergo benepati est melius quam benefacere propter quod 2° rethoricorum amare per benefacere diffinitur
ergo etc. Item appetibilius est melius sed amari est appetibilius quod apparet per Aristotelem dicentem. Multos
uidetur uelle amari magis quam amare. Item ut amans ad amatum ita amare ad amari
sed amatum est melius amante quia amatum habet rationem finis propter quod 2° rethoricorum dicit Aristoteles primum
mouens quod mouet in genere cause finalis mouetur sicut amatum et desideratum, finis autem
ad optimum ergo etc. Item amare ad amari se habet ut honorare ad honorari sed in x° libro
questione quarta fuit argutum quod honorari sit melius quam honorare ergo etc. Oppositum arguitur quia inter ea
que pertinent ad amicitiam illud uidetur esse melius in quo magis consistit amicitia seu uirtus
amicitie sed hoc est in amare ut dicit Aristoteles propter hoc quod concludit quod uirtus amicorum est in amare
Item illud est melius in amicitia propter quod magis aliquem laudamus de amicitia sed aliquem magis
virtus amicorum in amare
laudamus de amicitia propter amare quam amari ut dicit Aristoteles Et apparet quia uere et fidelem amicum
non dicimus aliquem ex eo quod ille amatur multum sed quia amat multum. Item ut honorari ad hono
rare ita amare ad amari et ut benefacere ad benepati. Sed in x° libro questione quarta probatum est quod
honorare sit melius quam honorari. et in eodem x° dictum est quod uirtus est magis benefacere quam
bene pati ideo etc. Item maius bonum est nobis amare deum quam nos amari a deo ergo amare est melius
amanti quam amari amato. Item actus ille uidetur excellentior qui magis debetur excellentibus quia
dicitur infra quod parentes magis amant filium quam econtra et benefactores beneficiatos quam econtra ergo etc.
Ista questio potest exponi secundum triplicem sensum. primus potest esse utrum actus quo amans amat sit melior
eo quo amatum amatur. Et dicitur quod non quia idem est in numero ille actus et ille ut est idem motus
quo mouens mouet et quo motum mouetur. Secundus sensus est utrum amare sit melius amanti
quam amari amato. Et hoc est querere utrum ille actus qui est amor melior amanti quam amato.

uel cotra · Et dicendū ē q amare ē melius amanti q̄ amari amato · q2 bonū ē melius cui ē intri
secum quā cui ē extrinsecum et cui aīaz pficit q̄ alteri et cui a aīus uirtute pcedit quaz
alteri Sz amare ē bonū intrinsecuz amanti pficiens eius aīaz et eliciatz ab eius uirtute
si loquamur de amare scdm amiciciā uirtuosaz · Amari aūt ē bonū extrinsecū amato
qd attribuit hoī tam dormienti q̄ uigilanti / ymo nichil intelligenti nec opanti scdz uirtu
tem g̃ ꝛc · Si aūt eēt smo de amore prauo tūc eodē mō eēt dicdm q amare peius eēt
amanti q̄ amari amato et hoc satis ē maīfestuz · Tertius sensus ē an qui amat sit me
lior eo q amatur · Et pōt dici q nō opz unū eē altero meliorē / q2 tūc eēt amicicia ppris
sime dcā si amici eēnt pares in oībz uirtutibz · s · ad extremū pfecti et eēt uterqz amās
et amatus / ymo in oī amicicia uliter necēe ē si amās sit melior amato q amatus sit melior
amante quia utrūqz oportet amare et amari alit̃ nō eēt amicicia · Si g̃ sortes amans
ē melior platone amato necēe ē sortez amatuz eē meliorē platone amante · Sz ē dubi
tatio fortior quia ut in agente nāli qd agendo repatit̃ ē idez agens et passuz / tamē
ei maior attribuit̃ nobilitas scdz illā rōez scdz quā dr agens q̄ scdz illā scdz quā
dr passuz · Agit eīz ratiōe forma et patit̃ rōne materie et rōe forme dr nobilius q̄ rōe
materie · Ita licet idē sit amās ꝛ amatuz · Restat dubitatio scdz quā rōez attribuat̃ ei
maior nobilitas uel bonitas · Et forte si rō amatis capit̃ ab hoc qd ē in se hre amorē ad
aliū et ratio amati ab hoc qd ē aliū hrē in se amorē ad ipm̄ · Tūc iterū faāle eēt dicere
q amico attribuit̃ maior nobilitas scdm rōez amantis q̄ scdm rōez amanti quia no
bilius ē in se hrē amorē illuz qui ē actus quidaz uirtutis q̄ nō hrē ipm̄ in se // Sz si qrat̃
de rōibz subtractorꝫ quo eēt difficilior · s · utrꝫ maior nobilitas debz hoī attribui scdz illā
rōez scdz quā quemens ē ut amet q̄ scdz illaz rōez qua quemens ut amet̃ · Ad hoc
aūt multi dicūt q in isto sensu amatuz debz dici melius amāte quia oībz pfectibilibz scdm
qd pfectibilia sunt queniūt q amēt et appetāt suas pfectiōes oībz aūt pfectiōibz scdz
qd sūt pfectiōes quenit q amēt̃ ꝛ appetat̃ a suis pfectibilibz · Sz alicui maior attribuit̃
nobilitas scdz qd ē pfectio uel pfectiuū alterius q̄ scdz q ē pfectibile ab altero io ꝛc · Itē
fini scdz qd hēt rōez optimi boni quenit qd amet̃ ꝛ scdz qd hēt rōez optimi qd sup oīa ame
tur · Ordinatis aūt ad finē queīt qd amēt et intendant in ipm̄ finē · finis aūt ē melior
hiis que ad finez io ꝛc · Dicūt g̃ breuit̃ qd amare quenit alicui rōe indigencie cui sit qd
dam appetere io ꝛc // Sz loquēdo de amare et amari scdm amiciciā uirtuosaz illud nō
uidet̃ michi bene dictuz quia qd quenit uirtuoso rōe sue uirtutis et p uirtutē nō queīt
sibi rōne indigencie nec rōe qua pfectibibilis sz rōe sue pfectiōis et rōne qua ē pfectiuus
et benefactiuus cum uirtus pficiat habentez ꝛ opus eius sit magis benefacere q̄ bene pati sed
amare queīt amāti p eius uirtutē amicitie tanq̄ effectus ab ea elicatus g̃ ꝛc · Itez qd queīt
alicui rōe indigencie ꝛ pfectibilitatis queīt sibi ad recipiēduz pricipalit̃ nō ad largiē
dum · Sz amare in amicicia uirtuosa queīt amāti pricipalit̃ non ad recipiēduz sed largi
endum cui dicat aristoteles in isto 8º Qui amici uirtuosi uolūt bona amicis illorꝫ grā · Et q2
amare 2º rethorice diffinit̃ sic ab aristotele Amare ē uelle alicui que putat bona ipius grā sz nō

ſui et ſcdm̄ poſſe eſſe actiuū hoꝝ // Et iſtā ſententiā manifeſtat clare Tullius ī libro ſuo
de amicicia vbi de hoc mouet talē queſtionē · vtrum ꝓpter imbecillitatem et inopiā deſiderāda ſit
amicicia · Et determinat q̄ nō ꝑ multas rōes quarū vna ē quia natura maximū dedit
hoībus impetum ad amiciciā ꝑut ipſe declarat ibidē · Natura aūt nō dediſſet impetū tm̄
ad inopie ſuccurrēdum cū pluribus alijs modis ſit poſſibile magis inopie ſuccurrere q̄ ꝑ amicitiā
verbi gratia ꝑ mercaturas ꝑ ſeruitia ꝑ labores ſpecialiter cū ſepe tn̄ oporteat amico dare
ꝗ̄tum ab eo recipe · Secūda ratio eius ē q2 ab hoc hēt principaliter amicicia ortum qd̄ ē magis
amabile uirtus aūt amabilior ē omī utili bono ergo principaliter amamus uirtutē ſ · ut ad ipm̄
poſſimus opari ſcdm̄ uirtutem nō vt nre ſuccurrat inopie // 3ª rō eiuſdē ē q2 ſapiens et
felix nō attraheret hrē amicum cū ſit ſibi ꝑ ſe ſufficiens · ſed hec ē falſum ut dicet pꝰ // Qrta
rō eius ē ꝑ ſilē de liberalitate ſub hijs uerbis · Vt enim benefici liberales q2 ſumus nō ut exigamus
grām ſed ad liberalitatem natura ꝓpenſi ſic amiciciam nō ſpe mercedis ſed q̄ eius oīs fructus
in ipō amore ſit expetendam putamus / 5ª rō eius ē Nam ſi utilitas amicicias ꝯglutinaret
naret eadē ꝯmutata diſſolueret ſed quia natura mutari nō pōt · ſdcirco uere ami
cicie ſempiterne ſunt // 6ª rō eius ē q2 ſequeretur q̄ muliercule magis amiciciarum ꝑſidia
quererent q̄ uiri et inopes q̄ opulenti et calamitoſi q̄ hij qui putāt beati / qd̄ ualde
uidetur inconueniens cum ipā nichil adijs in mortalibus melius habeamus nichil iocundius
7ª ratio ē quia ſilitudo maxime trahit ad amiciciā uerā qd̄ nō uidetur eē uerum ſi ꝓpter inopiam
quereretur ſinops enim inopi nō ſuccurret · Concludit ergo dicens · Non ergo uidetur utilitatē amicicia
ſed utilitas amiciciā ſequuta ē vt amici ꝓpenſiores ſint ad bene merendum q̄ ad depoſcēdum
Eadem etiā ē ſententia Senece epl̄a · ix.ª Ad meam ad lucillum · Sapiens etiā ſi ꝯtentus ē
ſe, tn̄ hrē amicum uult, et ſi ob nichil aliud niſi vt exerceat amiciciā, ne tam magna uirtus
iaceat · Nō ad hoc qd̄ dicebat Epycurus in hac ipā epl̄a ut habeat aliquē qui ſibi egro aſ
ſideat ſuccurrat in uincula ꝯiecto uel inopi · ſed ut hēat aliquē cui ipē egro aſſideat quē ipē
circumuentum hoſtili cuſtodia liberet et c. Et ſic ad unum uidentur dicere oēs famoſi ī uirtuti
bus et ſapientia quibus credēdum ē / qui aſpernātes omīo ꝯcupiſcentias utiliū et uoluptuoſorum
predicauerūt amiciciā rem ingenuam ualde tamen ſcdm̄ ſe ipām nō vtilitatis aut uoluptatis
grā expectandam // Qd̄ ergo iſta opiō arguebat erat uerum de amore ꝯcupiſcentie qui principaliter
paliter locum nō hēt niſi in amicicia ꝓpter delectabile et utile ſcdm̄ qd̄ diſtinguitur a uera ami
cicia · amans enim illa amicicia amat rōne defectus et indigētie et amatū amat ea ratiōe qua
ſupplere pōt indigentiam · Sed hec nō ē uera amicicia ſicut oſtenſum fuit in ꝑcedentibus ·
Sed adhuc uidetur michi q̄ amicicia uera que nō ē utilitatis ꝓpterea grā, ſaltē principaliter
diſtingui pōt · Eſt enim vna potentis et ſinatū largiri eſſe et ꝑfectionē ad potentem et ſinatum re
cipe intendens ad hoc ea largiēdum / qualis ē amicicia uera dei ad hoīem / patris ad filiū ·
et principis boni ad ſubditum / et cuiuſlibet benefactoris ad beneficiatum // Et ſcdm iſtam rōem oꝑtet
dicere amātem meliorē eē amato et excellētiorē // Alia ē amicicia uera potentis et ſinati im
pendere honorē uel reuerētiam ad eū cui debetur honor et reuerētia intēdens ad hoc ei impē
dendum qualis ē uera amicicia uirtuoſi hoīs ad deum, filij ad patrē / boni ſubditi ad bonum ·

principes, et omnino beneficiati ad benefactorem. Et secundum istam rationem dictum est amatum esse meliorem amante. 3a est amicitia vera paris ad parem ubi gratia ponamus felicis ad felicem. Et inter hos ut michi videtur salvantur ambe rationes amicitiarum est autem qui predictarum. Uterque enim dignus est reverentia et honore, et uterque potens est et volens hoc alteri impendere cum magna promptitudine. Item uterque susceptibilis est ab altero quorundam perfectionum vel corporalium, vel exteriorum vel interiorum propter humane nature fragilitatem multiplicem numquam ad plenum reformabile in hac vita. Et uterque potens est et promptus in hiis alteri subvenire ad humanam possibilitatem. Et sic si ambe rationes considerentur simul in amante et amato videtur michi quod non nisi equalitatem concludunt ut non dicatur melior amans amato nec amatum amante. Si autem in eis altera rationum consideretur circumscribendo aliam per intellectum tunc est dictum quod scilicet unam amans melior dicatur amato et secundum aliam econverso. Ad rationes respondendum est et dico quod prima ratio et 3a solute sunt ex dictis. De 2a non considerabit in sequentibus quibus. Quinta autem soluta fuit in 2a questione Xi libri et ultima soluta fuit in 9a questione Xi libri. Ad 4am dicendum est quod amare nos est ipsi deo multo melius et excellentius quam nobis amari ab ipso quia amare nos in ipso deo est idem quod essentia divina. Omnis enim actus immanens ipsi deo est ipsa divinitas seu deitas que est ipsi deo melior quam nobis. Unde quamvis omnia non sit homini aliquod bonum excrescens eo quod ipsa est de eius substantia et sanitas vel pecunia sit ei bonum excrescens non sequitur quod pecunia sit homini melior quam anima. Ad 6am dicendum est quod multi vulgares intendunt amicitiam propter delectabile et utile principaliter et hiis magis volunt amari quam amare. Sapientes autem aliam et alia de ea intendentes amicitiam aliter sapiunt et volunt. Ad 7am rationem dicendum est secundum sententiam commentatoris 2o celi et mundi commento 17o et 21o quod finis dicitur dupliciter. Scilicet prima intentione, et ille est amabilior aliis. Sic enim deus est finis aliorum. Et secundum secundam intentionem et ille non est nobilior ymo sic factum est finis facientis. Sic enim sumus finis dei. Et hec qualiter intelligenda sunt exquisitum est amplius in speculatiuis. Hiis autem concessis apparet quid sit dicendum ea que dicta fuerunt de amicitia dei ad hominem et econtra. Rationes ad oppositum solute sunt vel sunt usque procedere et cetera. Et sic patet questio.

Aristotiles in isto octavo distinguit

partes sive species politiarum et multa dicit de eis de quibus fieri possent multe pulcre questiones. Sed ille pertinent ad politicam. Ideo dimittantur et queramus 12o. Utrum amor regis ad subditum vel subditos sit in superhabundantia beneficii. Arguitur quod non quia medium pertinet ad virtutem superhabundantia non et defectus pertinet ad extrema vitia ut apparuit in 2o. Sed amor regis ad subditos dicitur esse secundum virtutem, quia dicitur primo rethoricorum principem quidem perfectum oportet habere moralem virtutem. Igitur etc. Item ille amor non est in superhabundantia beneficii qui non est maxime benefactivus. Sed amor regis ad subditos non est maxime benefactivus. Igitur etc. Minor probatur quia videmus communiter quod reges plus iniustificant in subditos novos usus imponentes quam subditi in principem. 2o quia amor patris ad filios videtur esse magis benefactivus cum filius esse recipiat a patre et nutrimentum et doctrinam. 3o quia converso amor subditorum ad regem videtur magis esse benefactivus quam regis ad subditos. Cum rex a subditis

recipiat honorem et reuerentiam et honor est maximum bonum quod possumus homini impendere ut
dicitur 4° ethycorum. Item ad quem spectat magis amare ad illum spectat magis benefacere
cum de ratione amicitie sit amicum amico bene uelle et benefacere. Sed ad regem non spectat
magis amare subditos quam econtra quia dicit aristoteles 8° ethicorum. Analogum autem in omnibus scilicet superha
bundantiis existentibus amicis et amationem oportet fieri puta meliorem magis amari quam
amare. Et hoc est rationabile quia amabile non est nisi bonum. ideo quanto quid est melior et excel
lentior tanto magis debet amari et quanto defectior tanto minus amari debet. Unde aristoteles 8° ethicorum
dicit illos esse ridiculos amatores qui dignificant amari ut amant nisi sint equaliter amabi
les. Cum ergo rex esse debeat esse melior et excellentior subditis dicente aristotele libro primo rethoricorum
Principem quidem perfectam habere oportet moralem uirtutem. Aliorum autem unumquemque quantum
inmitti ipsis et tunc quod rex magis debet amari a subditis quam contra. Ergo conuertendo con
cluditur quod ad subditos spectat regem magis amare quam contra. Et confirmatur quia
amor cum sit actus appetitus uidetur nobis conuenire propter indigentiam. ergo indigentes magis debent
amare. Sed subditi sunt indigentes ergo magis debent amare. Item subditi magis tenentur
regi quam contra cum ab eo multa bona recipiant. ergo magis debent eum amare. Oppositum dicit
expresse aristoteles 8° ethicorum. Et arguit ratione quia amicitia est bene uelle amicis et bene facere si potest. ergo in
quo amico superhabundat potentia benefaciendi in illo superhabundat benefacere. Sed in rege
propter habundantiam diuitiarum et ciuilis potentie superhabundat potentia benefaciendi. ergo etc.
Item magis uirtuosi est magis benefacere cum uirtus sit potentia benefactiua multorum et mag
norum et omnium circa omnia ut dicitur primo rethoricorum. Sed rex ultra alios superhabundare debet in
uirtute ut allegatum fuit in primo politicorum. ergo super alios habundare debet in beneficiis. Item capio
maiorem eandem quam prius accepi scilicet quod ad quem spectat magis amare ad illum spectat magis
benefacere. Deinde capio minorem contrariam scilicet quod ad regem spectat magis amare subditos
quam contra. probo illam minorem primo auctoritate aristotelis dicentis. In superexcessu autem amicitie
hec scilicet regis ad subditos et patris ad filios. 2° quia amicitia uel est uirtus uel fundatur in uir
tute ergo magis uirtuosi est magis amare. 3° quia amare est melius quam amari ut dictum
fuit prius. ergo ad excellentiores magis spectat amare quam amari. rex autem est excellentior. ergo etc.
Iuxta ea que tacta sunt in arguendo ad questionem tres sunt articuli declarandi. primus est utrum
rex magis debeat amare subditos quam contra. Secundus est utrum regis est magis benefacere sub
ditis quam econtra. Tertius est utrum rex in benefaciendo subditis excedat patrem in benefaciendo
filiis uel contra. Primus articulus soluendus est per ea que dicta fuerunt in precedenti questione. Sciendum
enim distingui duplex amor scilicet amor amicitie et amor concupiscentie. Et uocatur amor amicitie
quo amamus aliquem non nostri sed ipsius gratia et iste pertinet ad amicitiam uirtuosam sicut in pre
cedenti questione uisum fuit. Amor autem concupiscentie uocatur quo amamus aliquem non principaliter ipsius
sed nostri gratia. et iste amor spectat iam ad amicitiam propter delectabile uel propter utile. Et isti amores
habent ad inuicem notabiles differentias. prima differentia est que immediate dicta fuit. Alia est
consequens quia per amorem amicitie uolumus principaliter benefacere amico ut dictum est in alia questione
per amorem autem concupiscentie uolumus principaliter bene pati ab amico. Item alia est differentia quia

Amor amicicie fundatur in perfectione perfecti enim est aliis benefacere largiendo eis ſuam boni
tatem. Amor autem concupiſcentie ſuper indigentiam uel ueram uel existimatam ſicut dictum fuit
in prioribus queſtionibus. Ex hiis autem concludit quod amare amore amicicie magis ſpectat
ad ſuperiorem et meliorem quam ad inferiorem et defectiorem et quod converſo est de amore concupiſcen
cie. Et quia amare aliquem amore amicicie est magis et verius amare quam amare amore concu
piſcencie ſicut in precedentibus dictum fuit ſatis ideo concludit ſimpliciter quod regis est magis ama
re ſubditos quam contra. et ulterius melioris inferiorem quam contra. Sic enim credo magis deum ama
re nos quam nos poſſemus amare eum. Tamen uidetur michi quod inferiores magis tenentur ſiue
obligantur ad amandum ſuperiores et meliores quam contra. Quod apparet primo quia ab eis maiora
bona recipiunt. 2° quia meliores in rei ueritate ſunt amabiliores. Sed non ſequitur magis ob
ligantur ad amandum ergo magis amant, quia magis proprium est meliori et perfectiori ſine obligatione
bene facere quam defectiori id ad quod obligatur perſoluere. Et hec que nunc dixi intelligenda
ſunt ſi rex ſit ſubditis intelligentior et excellentior non ſolum in ciuili potentia et in diuitiis
ſed etiam in uirtutibus et prudentia ſicut eſſe debet ut allegatum fuit prius ex primo politice.
Si tamen contingat aliquem ſubditorum meliorem eſſe rege bene credendum erit quod ille magis ama
bit regem quam contra quia ſic ille erit ſimpliciter excellentior rege. Et ad hunc forte cor
rigenda eſt quedam de amore regis ad ſubditos et contra ſit, quod rex maiorem amorem habet
ad ſubditos ſimul acceptos quam aliquis ſubditorum ad regem. Tamen vnuſquiſque de populo ſi ſit
bonus magis amat regem quam rex illum propter hoc, quia amor diuiſus ad plures non poteſt eſſe
ita intenſus ſicut eſt unius. Sed ubi vtrobique eſt unius ſolius ad vnum ſolum illud eſt uerum
quod prius dictum fuit. scilicet quod excellentior magis amaret amore amicicie et defectior magis
amore concupiſcentie. Et hoc ſit dictum de primo articulo. Secundus articulus est vtrum regis ma
ſit magis benefacere ſubditis quam contra. De quo dicendum est quod ualde differt bonum facere
et benefacere ſicut dicitur in 2° huius. et ſicut dixi et declaraui in 4ª queſtione 2ⁱ huius, dicimur enim
bonum facere ſi illud ſit bonum quod extra facimus licet malo animo hoc faciamus. Sed benefacere dicimur
ſi bono animo et ſecundum rectum racionis iudicium hoc faciamus licet contingat opus extra eſſe malum. Non enim
est inconueniens propter alicuius circumſtancie ignoranciam inuincibilem aliquem facere bono animo id quod
est ualde malum; Vbi gratia. Interficere iudicialiter innocentem per iniquam teſtium informationem. Et
hec in libris prioribus ſatis dicta fuerunt. Ex hiis autem ſatis manifeſtum est quod aliud est querere
vtrum rex maiora bona faciat ſubditis quam contra, et querere vtrum rex magis benefaciat ſuis
ſubditis quam contra. De primo ergo horum mouere querendi quidam dixerunt quod ſubditi maiora
bona faciunt regi quam contra quia honorem ei tribuunt, et honor est maximum bonorum exteriorum
ut dicitur 4° huius. Et quia populus a principio regem ſibi instituit ſi inſtitutus fuerit ordine na
turali. et ita ei populus dedit auctoritatem iudicialem et diuitias et alia ſingula ſibi exterius
neceſſaria ad regendum. Sed ſi hec est uera. scilicet quod populus dedit regi omnia predicta tamen adhuc uidetur
quod rex maiora bona faciat eis. populus enim tot et tanta non dediſſet regi niſi crediſſet inde
maiora recepiſſe. Rex enim leges dat populo et conſeruat ſibi ad bene uiuendum neceſſarias. pu
nit malos. fouet bonos et omnino pacem procurat et ſaluat que multo meliora ſunt predictis

Apparet etiam ex predictis quod rex magis benefaciat populo quam contra quia meliori actio cum
ipse supponatur esse melior. Nec valet quod arguebatur de honore, potest enim dici quod honor prout exterio-
ri actui exhibitivo reverentie circumscripta virtute propter quam et cuius signum exhibetur non est max-
imum bonorum exteriorum sicut dicebatur in x° libro. Sed ipse est bene maximum bonorum extrinseca
denominatione a virtute quam insinuat et propter quam exhibetur. Ita quod non est maximum bonum essentia-
liter sive formaliter sed significative. Vel etiam honor non est simpliciter maximum bonorum exteriorum
sed est maximum quod inferiores debent tribuere superioribus et perfectis. De tertio autem articulo sta-
tim quantum ad amorem apparet manifeste quod amore naturali pater magis amat filios quam rex
subditos quia naturaliter propinquior est pater filiis et magis coniunctus eis quam rex subditis. Ymo
rex in quantum rex non amat subditos amore naturali quia non est a natura quod iste est rex illorum
subditorum, sicut est a natura quod ille est pater illorum filiorum. Sed amore morali et virtuoso
rex magis amat subditos ut credo quam pater filios, quia ad meliorem magis spectat amare
amore virtuoso et perfecto. Sed rex in quantum rex debet esse melior quam pater in quantum pater
tum oporteat ipsum habere perfectam virtutem ut prius dictum fuit. Et iterum manifestum est quod ille
amor intensus qui communiter est patris ad filium non est amor moralis neque virtuosus, quia
eque intense videmus virum malum diligere filios suos malos sicut bonum bonos. Et omnino
apparet quod iste amor scilicet patris in quantum patris ad filios ita in bestiis sicut in hominibus invenitur.
Possumus igitur dicere quod licet amor patris ad filios forte sit intensior, tamen amor regis ad subdi-
tos est multo nobilior. Ymo paternus amor in sensualitate fundatur, regalis autem in ratione. De be-
nefaciendo autem dici potest quod rex maiora bona facit vel debet facere populo quam pater filio exten-
sive quia bona facit toti populo et quia maiorem habet habundanciam in divitiis in amicis et in civili
potentia. Tamen concedi potest quod pater maiora dat bona filiis intensive, quia dat eis esse quod est maximum
et nutrimentum et doctrinam, et omnino intensius laborat circa eos quam rex circa aliquem subditorum. Tamen
rex in quantum rex magis benefacit populo quam pater in quantum pater filio, quia meliori actio cum supponitur
esse melior. Et quia rex secundum virtutem moralem facit que facit. Pater autem magis secundum naturam sicut ca-
nis aut lupus. Et si aliquid in opere patris ad filium misceatur rationis nature, tamen in eius opere in quantum pater
est natura immediatior et principalior, in opere autem regis in quantum est rex ratio totum habet. Ad rationes prin-
cipales. Ad primam dicendum est quod ad virtutem spectat medium non rei sed rationis scilicet sic quod neque fiat plus
neque minus quam oporteat secundum dictamen recte rationis. Modo licet rex ultra ceteros habundet
in beneficiis ex parte rei, tamen ipse semper tenet medium rationis nichil plus faciens quam oporteat. De
hoc autem duplici medio dictum fuit in 2° huius. Ad aliam dicendum est quod vere rex numquam in subditis in-
iustificat sed accidit quod multi vocati sunt reges sed tyranni qui multas faciunt in sibi subditis in-
iustificationes. Hoc enim interest inter regem et tyrannum quod rex sibi bonum virtutis intendens operatur
omnia ad utilitatem subditorum. Tyrannus autem est qui nichil curans de virtute dominatur ad capiendum
et sibi omnia applicandum. Ad eam vero que ulterius in illa ratione continebatur solutum est satis per predicta.
Ad aliam dicendum est quod ad regem spectat magis amare subditos quam contra. Ad auctoritatem dicendum
est secundum predicta quod ex obligatione meliores magis deberent amari ab inferioribus quam inferiores a su-
perioribus licet non debent ab illis magis amari quam contra sicut post dicetur planius. Etiam amore con-

cupiſcentie magis amant ſuperiores / ſz libero amore amicitie meliores magis amāt. Unde ex dictis totuz ē ſolutuz qd' nulla roē ɔtinebat. Et apꝫ etiā ɔſiderāti q̄ oēs rationes ad ptē oppoſitam adducte ꝓcedūt uijs ſuis Et ſic patet queſtio.

Ulterius querit' xv°. Utruꝫ amicicia locū habeat int' dnūz et ſeruūz. Arguit' qd' ſic quia rex nō mīg amare debꝫ armigeros ſuos balivos ſiue ꝓpoſitos ſibi ſeruiētes quā alios ſubditos qui ſūt de cōi plebe ymo multo magis. ſz regis ad ſubditos ē amicia. g̊ et ad ſeruos ſuos. Itē int' quos locū hēt iuſtiꝫ et īiuſtiꝫ inter illos locum hēt amicicia et odiuꝫ quia dicit arꝭ Circa eadē et in eiſdē ē amicicia et iuſtiꝫ. ſz int' dnū et ſeruūꝫ hēt locū iuſtiꝫ et īiuſtiꝫ / qꝛ in p̄mo huiꝰ et in p̄mo magno rerum moraliū expreſſiꝰ arꝭ diſtīguit quadruplex iuſtiꝫ .ſ. politicū int' equales. patnū int' patrē ⁊ filiū uxoriū int' uirū ⁊ uxorē. et dnatiuū int' dnū et ſuū. Itē in oī cōicatiōe uidet' eē iuſtiꝫ aliqd' et amicicia ut dicit arꝭ ſꝫ multa ē cōicatio int' dnūꝫ et ſeruū Nam quotidie ſeruus a dnō recipit uictuꝫ ⁊ ueſtituꝫ et dnūs a ſeruo famulatū. Itē Seneca circa eplām xlvijª Libent' ad lucilluꝫ uocat ſeruū humilē amicū et multū laudat Lucillum de hoc qd amicabilit' et familiarit' ɔuiuebat ſeruis ſuis. Oppo^m arguit' ꝑ arꝭ dicētē ſcdꝫ qd' quidē g̊ ſeruus nō ē amicicia ad ipm̄. Notādū ē q̄ ſerui ſex modis dicūt' Quidam ꝑ naturā Alij ꝑ ſuā beniuolentiā. Alij ꝑ indigētiā. Alij ꝑ maliciā. Alij ꝑ ſolā denominatōē extrinſecā. Alij ꝑ uiolētiā. Serui aūt ꝑ naturā dicūt' qui ꝓꝑ diſcretiōis ⁊ induſtrie defectū nō eſſent ſufficiētes ad pricipāduꝫ. ymo nec nobiles ⁊ liberales actiōes exercē dum hñtes corpora fortia ſufficiūt ad groſſas et uiles uel rudes opatiōes: De quibꝫ dicit' p̄mo poli c° 4 Quorūcūqꝫ ē opꝰ corporis uſꝰ et hoc ē ab ipis optimū. Iſti quidē ſūt natura ſerui. Liberi aūt dñs ſeruis oppoiti dicūt' qui a natā diſcreti ⁊ ſapiētes digni ſūt regere policiā: uel in ea nobiles et prudētiales exercere actiōes et ɔſtat q̄ int' tales ſeruos et nobiles debet eē iuſtiꝫ et amicicia. Utriqꝫ eīꝫ utriſqꝫ indigēt / et utriqꝫ utriſqꝫ que ſua ſunt libere cōicant et ꝑmutant. De hijs ſeruis ⁊ de ſeruis ꝑ uiolētiā de quibꝫ dicit poſt loquit' arꝭ p̄mo politice dicēs ꝓꝑ qd' expediens aliqd ē ⁊ amicicia ſeruo et dnō ad īuicē hijs qui natura tales dignificāt'. hijs aūt qui nō ſcdm huc moduꝫ ſꝫ ſcdm legē et uiolētiā paſſis ɔtrariū. Serui uero ꝑ ſuā beniuolentiā ſūt uiri ſufficiētes in bonis exterioribꝫ et in bonis corporis et aīe qui ꝓꝑ bonū uirtutis uolūt ſeruire policie, ɔtinꝰ et ille recipiat diuicias et honores. et tales debent eē reges et plati et pricipes / et barones milites et preſbiteri. et alij oēs ꝓꝑ bonū honeſtuꝫ pricipalit' fiunt miniſtri illorꝫ aūt quorꝫ cū que bonorꝫ uirorꝫ. Sic eīꝫ papa uocat ſe ſeruū ſeruorꝫ et nō ē dubiū q̄ int' tales ad īuicē et ad alios ē iuſtiꝫ politicū et amicicia. Serui aūt ꝓꝑ indigētiā ſūt indigētes qui ꝓꝑt ad querēduꝫ ſibi uite neccīa cogunt' ſeruire maioribꝰ et ɔſtat q̄ int' tales et maiores debent eē iuſtiꝫ et amicicia ſicut inter naturalit' ſeruos ⁊ liberos. Vel etiā maior ſi tales paupes ſint diſcreti uiri boni ſicut ſepe ɔtingit int' illos ꝓꝑ fortunas. Verꝫ ē q̄ multi ſūt ꝓꝑ indigentiā ſeruiētes qui tñ bonis exterioribꝫ habūdant quibꝫ ea que hēnt nō ſufficiūt iſti eīꝫ ɔtinꝰ nō ſint indigentes neccīorꝫ ſūt tñ indigētes ſuꝑfluorꝫ ſicut dicit' p̄mo rethorice

& tales ſunt

et tales sunt multi sequentes rei pu. non per uirtutem sed propter lucra exteriorum bonorum ad quos statim appet
amicitiam esse propter utile sed non ueram quia tales non sunt boni. Serui uero propter maliciam sunt omnes mali
quamuis sint reges aut summi plati. cum enim homo sit compositus ex parte sensuali et parte intellectuali. pars sen
sualis in bonis uiris seruit intellectuali. nichil operantes nisi secundum ordinem et iussum rationis
In malis autem pars sensualis absorbens rationem impetu passionum subicit sibi partem intellectua
lem. et quia intellectus est pars principalissima et nobilissima in homine manifestum est quod homo ab eius liber
tate uel seruitute dicitur simpliciter seruus aut liber. homo enim est maxime pars intellectiua ut dicitur in 9o
huius. ergo solus homo et uirtuosus est homo uere liber et malus seruus. isto modo dicit aristoteles primo poli. quod uirtus
et malicia determinant seruum et liberum nobiles et ignobiles // De malis autem Seneca dicit
epistola xlvii. libenter ad lucillum Alius libidini seruit alius auaricie. Alius ambitioni omnes
timori et uiterius Seneca. Nullum secundum uirtutem uocat seruum nisi malum neque liberum nisi bonum. In
epistola xliiii. iterum dicit non facit nobilem atrium plenum famosis ymaginibus. nemo in nostram gloriam
uixit. nec quod ante nos fuit nostrum est. Animus facit nobilem cui ex quacumque conditione super
fortunam licet surgere Et hoc ipse probat epistola xlvii. dicens. Quemadmodum stultus est qui equum
empturus non ipsum inspicit sed stratum eius aut frenos. Sic stultissimus est qui hominem aut ex
ueste aut exteriori conditione que uestis nobis modo circumdata est existimat. Similiter nec illos de
quibus post dicemus qui per tirannos coguntur eis seruire concedit Seneca esse seruos. quia
sicut dicit 2o de beneficiis. Errat si quis existimat seruitutem scilicet uiolentiam in totum hominem
descendere pars melior excepta est corpori obnoxia et ascripta et omnis mens sui iuris est que
adeo libera est et est ut ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est teneri queat quo minus impetu
suo utatur et ingentia agat et comes celestibus exeat. hec autem notaui ut appareat quod ad questionem
propositam non respondet simpliciter nisi qui de isto modo seruorum et dominorum respondet scilicet bonorum
et malorum. Querere enim simpliciter utrum inter seruum et dominum est amicitia non est querere nisi utrum
inter malum et bonum sit amicitia de quo satis fuit dictum in 5a questione huius octaui. Sciendum tamen quod
in isto modo seruus et dominus non dicuntur ad inuicem correlatiue. Non est enim talis seruus talis domini seruus
nec talis dominus talis serui dominus. Sed talis dominus sui ipsius et omnis fortune dominus est. talis autem seruus
corpori suo seruit et fortune Alii serui adhuc dicuntur aut nobiles per solam denominationem extrin
secam a progenitoribus et hoc fit aliquo modo secundum rationem quia dicit primo poli. Dignificant quemad
modum ex hominibus homines et ex bestiis bestiam. Sic fit ex bonis bonum. Natura quidem hoc uult mul
totiens tamen non potest Et 3o poli. Meliores necessarie est esse eos qui ex melioribus. De istis nobi
libus loquitur etiam aristoteles 2o rethorice ponens differentiam inter nobilem et generosum dicens. Est enim
nobile quod secundum generis uirtutem. generosum autem secundum non degenerasse a natura quod quidem ut
in pluribus non accidit nobilibus sed sunt multi leuius ualoris. Et ex parte est quod tales nobiles
specialiter si non fuerint morigerati consueuerunt alios uocare seruos uel rusticos et ignobiles
notum est quod tales ut in pluribus sunt domini regionum uillarum et terrarum Alii autem sunt subditi eorum
Et non est dubium quod inter tales dominos et seruos siue subditos debet esse amicitia sicut inter na
turaliter seruos et liberos uel maiores quoniam ab illis non uidetur differre nisi quia illi naturaliter
sic ordinati sunt isti autem fortuna aut successione parentum. Apparet tamen si aliqui talium no

bilium non sint domini uillarum et terrarum sicut in multis contigit quod ipsi nisi ualde bene fuerint morigera
ti fiunt despectiui superbientes in sua paupertate. Et ne mediant fiunt raptores et fines ualde mali consi
derentes in potentia animorum seuissima est iniusticia habens arma ut dicitur primo politicorum. Et tales nec alios
amant nec ab eis amantur. Alij autem qui scilicet fiunt domini terrarum si non sint uirtuosi fiunt omnino tyranni
et pessimi homines cogentes alios iniuste sibi seruire bona eorum ad possibile consumentes et rapientes
de quibus statim dicetur. Seruiunt autem propter uiolentiam dicuntur boni uiri qui digni essent principari aut
alij qui per tyrannos captiuantur uel eis seruire coguntur aut in corpore aut in bonis. Et statim
certum est quod inter tales dominos et seruos inquantum sunt tales nulla est amicicia neque iustum sicut dicit
aristoteles quia nichil uiolentum est amabile. tales autem serui uiolentia coguntur dominis seruire et ab eis
bona sua capi et consumi permittere. Et maxime apparet quod inter tales non est uera amicicia que est propter
honestum quia dictum fuit prius quod illa non est nisi inter bonos et tales dominatores non sunt boni. Et
forte contra istam conclusionem intendit aristoteles probare tali ratione. Quibus nichil est commune inter illos non est amicicia a
micicia enim est amico communicare bona sua. sed domino et seruo sic acceptis nichil est commune. Seruus enim non habet
quod sit suum dico de bonis fortune subiectus ipse enim met seruus possessio domini est, ut dicit. Et bene dixi
de bonis fortune subiectis quia nullus mentis aut uirtutis mentis sunt alteri subiecte nisi uo
luntarie et libere prout a Seneca fuit allegatum prius ex 2o de beneficijs. Sed tu potes obicere contra
istam rationem quia licet ad perfectam amiciciam spectet communicatio bonorum tamen hoc non est necessarium ad ami
ciciam politicam communiter acceptam uel etiam ad amiciciam propter utile. nam iustum inter multos habet locum quia
habent ad inuicem bona diuisa et propter hoc etiam inter illos habet locum amicicia circa eadem et in eisdem
sit amicicia et iustum ut dicit aristoteles. Iterum dominus et seruus magis uidentur sibi inuicem communicare bona
sua quam multi fratres uel consanguinei quia quotidie dominus communicat seruo cibum et bonum, seruus
autem communicat se ipsum domino seruiendo ei Iterum cuius est posse alteri conferre beneficium eius est posse
illi communicare bona sua sed seruus potest domino prestare beneficium. hoc determinat expresse Seneca 2o
de beneficijs quia beneficium formaliter non consistit in aliquo exteriori dato uel accepto sed in animo.
Nullus autem bonus homo potest in tantam redigi paupertatem quin multa bona remaneant sua scilicet animam
et uirtutes secundum quas potest ad omnes bene agere sicut seruus bene agendo ad dominum communicat sibi bona
sua quamuis nichil det sibi exterius. Ad primam illarum obiectionum dicendum est forte quod si amicicia
ita communiter acciperetur quod extenderet se ad simplicem beniuolentiam ipsa posset esse sine omni communicatione
bonorum saltem exteriorum. Sed si capiatur ut excedit beniuolentiam ipsa exigit communicationem bonorum ali
qualium saltem interiorum. Vel dicendum est sine dubio necesse est omnes amicos scilicet qui sunt amici communicare
sibi adinuicem quedam bona sua interiora scilicet suas uoluntates uel saltem beniuolas et gratiosas
collocutiones si fuerit eis possibile. et si aliqui talia bona sibi inuicem non communicent ipsi non sunt amici
quamuis essent fratres. Ad hoc autem quod dicebat in eisdem esse iustum et amiciciam potest dici
quod inter quoscumque iustum inuenitur inter illos potest amicicia inueniri. Sed non oportet quod de facto sit
inter eos amicicia. Nam inter te et illum qui rapuit tibi bona tua si cogatur ea tibi restituere
erit iustum et tamen nulla erit tibi amicicia. Ad aliam dicendum est quod seruus inquantum huiusmodi nulla bona
sua potest communicare domino quia neque corpus ipsius est suum neque aliquod bonorum exteriorum. Voluntatem enim non
communicat quia nullum uellet ei bonum sub illa ratione sub qua ipse est seruus et ille dominus tyrannus. Et si.

contingeret quod ei communicaret benivolentiam; tamen hec non est inquantum est sed inquantum liber, cum molesta servitus in voluntatem non cadat ut dicebatur prius. Ad aliam eodem modo dicendum est quod talis servus inquantum talis servus numquam potest domino prestare beneficium quia beneficium non potest esse sine benivolentia quam talis servus inquantum talis non habet ad dominum. Aristotiles tamen concedit illud quod rationes Senece videntur posse concludere, scilicet quod inter tales servos et dominos non potest aliqualiter esse iustitia et amicitia inquantum sunt homines. Quamvis enim in aliquo esset iustum uti servis tamen omnino est inhumanum et iniustum uti servis qui sunt homines sicut bestiis. Dominus ergo aspiciens ad humanitatem potest compati servo et indulgere sibi multa ad que potest cogere eum et ad que cogeret eum si non aspiceret ad humanitatem. ergo in isto casu dominus habet affectionem bonam ad servum inquantum homo cum ratione humanitatis indulgeat servituti et econtra servus potest scire domino multas grates de hoc quod non utitur eo quanto peius possit et sic amicitia locum habet inter eos. Ad idem est de amicitia ratione talis. circumscripta humanitate dominus uteretur servo suo ad omnem suam utilitatem sicut artifex instrumento suo. Sed artificis ad instrumentum non est amicitia quia non est amatio ad inanimatum vel saltem circumscripta humanitate dominus uteretur servo sicut equo vel asino suo. Sed ad equum vel asinum non est iustum neque amicitia ergo nec ad servum inquantum servus. Item ad corpus circumscripta anima non est amicitia quia corpus non redamaret, sed servus non est nisi ratione corporis ergo etc. Rationes a principio questionis adducte satis perducunt uias suas si quis attente consideret. Et sic est finis questionis.

Decimo sexto queritur utrum. Pater magis amat filium

quam econtra. potest argui quod pater magis amat filium per rationes que in 12a questione adducte fuerunt ad probandum quod excellentior et melior magis amat inferiorem quam econtra. Et per rationes que ibidem posite fuerunt ad probandum quod rex magis amet subditos et magis eis benefaciat quam econtra quia Aristoteles amorem patris ad filios assimilat amori regis ad subditos. Et possunt iste rationes breviter recolligi. prima est auctoritate Aristotelis expresse tam de rege quam de patre. 2a est quod pater magis benefaciat filio quam econtra, cum det sibi et nutrimentum et doctrinam. 3a ratio est quia amicitia vel est virtus vel in virtute fundatur. ideo virtuosioris est magis amare. decet autem patrem esse virtuosiorem. 4a ratio est quia amare est melius et nobilius quam amari ideo magis debet attribui nobiliori. 5a ratio est quia amor superioris ad inferiorem videtur esse ad benefaciendum et est amor amicitie. Amor autem econverso videtur esse ad bonum recipiendum et est amor concupiscentie. Oppositum etiam potest argui per rationes in predicto loco adductas ad probandum quod inferior magis debet amare superiorem que sic recolligi possunt. prima est quod filius magis bonum impendit patri quia honorem qui est maximum omnium bonorum quod homo potest alteri impendere. 4o huius. 2a ratio est quia oportet analogiam fieri amationem, scilicet meliorem magis amari quam amare. 3a ratio est quia amor cum sit actus appetitus videtur nobis convenire propter indigentiam. 4ta quia filius tenetur magis patri quam econtra quia plura recipit ab eo bona. Item filius debet amare patrem sicut homo deum ut dicit Aristoteles. homo autem maxime debet amare deum ymo magis quam se ipsum. In prima questione huius octavi distinctum fuit de amicitia et adhuc alia distinctio non illi discors sed consona potest nunc dari de ea. videlicet quod triplex est amicitia. scilicet una naturalis que nichil est aliud quam debita

consonantia, proportio vel convenientia entium ad invicem et ad unum primum principium in mundi con
stitutione. Vel etiam prius dominus cuiusque totius vel ipsius totius constitutione absque cognitione
mediante de qua amicitia loquutus fuit empedocles in sua scientia naturali. Et de hac
amicitia non est cura ad presens eo quod amicitia patris ad filium et contra est mediante cog
nitione. Aliter enim homo hoc amore equaliter diligeret quemcumque puerum sicut filium suum. Ille enim
amor naturalis est indifferenter ad quod licet consimile et eiusdem speciei si sit equalis approxima
tio vel remotio. Verbi gratia. Si hec aqua illi aque coniungitur et continuatur propter similitudinem ita
omni aque consimili continuaretur si approximaretur. Et sicut per odium naturale hec aqua illum
ignem extinguit et corrumpit ita et omnem alium et consimilem extingueret et corrumperet. Secunda
amicitia vocatur animalis que fundatur in appetitu sensitivo mediante cognitione sensus. Et ista
nomine communi solet aliquando vocari naturalis in quantum ab appetitu sensitivo non libere elicitur sed
necessario secundum exigentiam obiecti appetibilis et dispositionum corporalium ipsius appetentis.
Et hec amicitia est patris in quantum est pater ad filium in quantum filius et contra. Et non est propria
hominibus, quia convenit multis animalium cum in eis inveniantur pater et filius sicut in hominibus. Et
quia quamque brutum non videmus minus bellare et morti aut periculis et omni sollicitudini labo
ri se exponere pro filiorum mantinento aut salute quam homines et neque minus et sepe viros
aut mulieres ratione carentes quam ea vigentes. Et de ista amicitia secundum aristotilem
videtur michi esse dicendum quod patris magis est amare filium quam contra. Ad quod probandum sunt
multe eius rationes. Prima est quia ceteris paribus appetitus sensitivus fit intensior si firmius
fuerit iudicium sensus. Sed parentes firmius sciunt quod filii sunt ex ipsis quam filii sciant quod sunt ex
illis. Secunda ratio licet aristoteles non ponat eam isto ordine est tamen talis, quia non solum homines sed
etiam bruta animalia convenientia videmus se longitudine temporis se magis ac magis amare propter
consuetudinem. Sed longiore tempore parentes dilexerunt filios quam contra quia parentes confestim natos
diligunt hii autem scilicet filii procedentibus temporibus intellectum vel sensum accipientes, ergo amor paren
tis debet esse maior. 3a ratio est talis. Actus amoris est tendere in amatum et unire
se amato et si non corporaliter tamen secundum affectum. Sed naturaliter hec magis convenit patri res
pectu filii quam contra. Pater enim in congnascendo quasi seipsum infundit in filium et approximat
se filio. Filius autem non infundit se in patrem sed exit ab eo quasi elongans se ab eo. Et
confirmatur quia motus intimius respicit terminum ad quem tendit quam terminum a quo tendit: pater
autem quasi tendit in filium ponens eum in esse. Filius autem a patre recedit ergo etc. Et hec ratio potest
sumi ex illis verbis aristotilis. Et magis approximatur quod a quo genitum, quam factum facienti.
4ta ratio est quia obiectum naturaliter movet potentiam tanto fortius quanto est ei proximius ideo magis
amatur quod est amanti proximius sed filius est patri proximior quam contra quia filius est quedam pars
patris et quasi de eius substantia, pars autem magis videtur eadem toti quam totum parti quia pars
secundum se totum est idem parti ergo etc. Et istam rationem tangit Aristotiles in hiis verbis. Quod enim
ex ipso propinquius ei a quo, puta dens vel capillus vel quodcumque habenti. Illi autem nichil quod
a quo vel minus. Et ista ratio non repugnat precedenti quamvis prima facie videatur ei repug
nare. Propter quod considerandum quod filius proprie loquendo non est pars aliqua patris sed quodammodo

secundum uirtutem; potest dici pars eius in quantum capit esse a spermate quod decisum fuit a patre, et quod
accepit uirtutem formatiuam filii a semine quod erat patris principalius. Filius ergo in ordine ad pa-
trem potest intelligi dupliciter. Uno modo ut est quodammodo pars patris et ita filius est propinquior seu
ydemptior patri quam econtra. Et per consequens amabilior. Et super hoc fundabatur prima ratio. Alio modo
consideratur filius ut est diuisus a patre sed tamen ab eo procedens. Et ita pater tendebat in filium infun-
dendo sibi uirtutem et esse. Filius autem exibat a patre. Et super hoc fundabatur 3a ratio.
Differunt etiam iste due rationes quia tertia sumebatur ex parte potentie amatiue, quarta ratio
ex parte obiecti amabilis. Sed circa istas duas rationes occurrunt statim due dubitationes. Prima
est contra tertiam rationem quia effectus magis uidetur naturaliter tendere in suam causam quam econtra.
Locus enim est causa quedam siue quoddam principium locati, tamen locatum magis tendit naturaliter in locum
suum quam locus in locatum. Et cum finis sit causa causarum omnia naturaliter in finem suum tendunt. Pater
autem est causa filii, ergo filius magis naturaliter tendit in patrem et approximat se ei quam econtra. Cuius oppositum
dicebatur in 3a ratione. Secunda dubitatio est contra 4am rationem, quia experientia uidetur docere quod pars magis
diligit totum naturaliter quam totum partem. Si quis enim uelit hominem percutere super caput uidemus
quod brachium ante ponit se exponens pro salute totius. Totum autem non exponit se pro salute partis,
ymo totum pro eius salute permitteret aut etiam in casu iuberet partem amputari. Si ergo filius sit
ut pars patris uidetur quod filius magis debeat naturaliter patrem diligere quam econtra. Ad primam
dubitationem dicendum est quod si effectus tendit in suam causam hoc est ut inde recipiat uirtutem et perfectio-
nem, et ita hoc uidetur esse propter amorem sui ipsius quam propter amorem cause. Et cum hec si effectus tendit
in suam causam et approximat se ei totaliter, tamen intimius causa tendit in effectum et appropinquat se ei
quam uiceuersa infundit se quodammodo, id est suam uirtutem, in effectum. Ad aliam dicendum est quod pars per uir-
tutem suam propriam non exponit se pro toto, sed totum per suam uirtutem expansam in omnes partes pro salu-
te ipsius exponit partem unamquamque. Non ergo dicendum quod brachium exponat se pro salute hominis sed homo
pro salute sua exponit brachium. Et sic experientia illa non ualet ad propositum. // 5a ratio arguebat ad
principalem conclusionem est ista. Unusquisque magis diligit naturaliter id quod est aliquid ipsius et tamquam pars quo-
dam quam illud quod nichil est ipsius. Filius autem aliquid est ipsius patris et quasi pars quedam et est tamquam
possessio eius ut dicitur 5° huius. Pater autem non est aliquid ipsius filii. Ergo etc. Vel etiam potest sic argui:
Unusquisque magis diligit se ipsum quam quemcumque alium. Sed esse patris quodammodo uirtualiter tran-
sit in filium et continuatur per esse filii, ideo pater amat filium ut se ipsum. Esse autem filii non transit
in esse patris sed ab eo recedit, ideo filius non amat patrem ut se ipsum. Ergo pater magis amat filium
quam econtra. Item per rationem superiorem ex 9° libro potest argui sic. Pater ad filium comparatur sicut benefactor
ad beneficiatum, sed benefactor plus amat beneficiatum naturaliter quam econtra, prout uidebitur in
in 9° libro. Omnes enim rationes que ibi ponuntur possunt ad propositum applicari. Sed eas di-
mittemus nunc quia loco suo uidebuntur. Uiso ergo de amicitia naturali dicamus ergo iterum quod tertia
amicitia est humana que fundatur in uoluntate mediante intellectuali ratione. Et multi di-
cunt quod tali amicitia filius magis amat patrem quam econtra propter hoc quod recta ratio respicit
ad obligationem. Filius autem magis obligatur patri quam econtra quia plura bona recipit a patre.
Ideo filius secundum rectam rationem magis amat patrem quam econtra. Item recta ratio non respicit

ad propinquitatem principaliter sed ad bonitatem rei amabilis. ideo secundum rectam rationem magis amat simpliciter quod simpliciter est melius; pater autem est melior ideo etc. Sed hoc est michi dubitabile quia recta ratio ortum habet a natura. ideo numquam contrariatur nature quia natura directa ab infallibili agente scilicet a deo et intelligentiis non errat in suis operationibus. Unde dicitur 7° politice quod nichil est bonum eorum que preter naturam. Si ergo naturale est quod pater magis diligit filium quam contra numquam recta ratio dictabit contrarium. Item multis rationibus rectis et veris probatum fuit quod pater magis diligit filium quam contra. recta autem ratio recte rationi non est contraria ergo nulla recta ratio docebit quod filius magis diligat patrem quam contra. Et hoc ego credo esse verum. Nec credo quod filius magis obligetur ad magis diligendum patrem quam pater diligat filium eius. quia nullus recte obligatur ad id quod est innaturale vel contra naturam. Nec credo hominem obligari ad magis amandum quam deus amet hominem. quia hoc credo esse impossibile et nullus obligatur ad impossibile. Credo tamen quod homo vere obligatur ad amandum deum et non contra. Credo etiam quod filius multo magis obligatur ad amandum patrem quam econverso. Sed non sequitur magis obligatur ad amandum. Est enim proprium et naturale meliori et perfectiori magis amare et amore meliori sine obligatione. Ad primam ergo rationem opinionis alterius dicendum est quod recta ratio non respicit obligationem solum ymmo omnes alias et circumstantias et magis ipsam rei naturam. Dicendum est etiam quod ratio respiciens obligationem indicat non quod filius debeat magis amare patrem quam pater amet eum. sed quod filius magis debet id est magis obligatur ad amandum. Sed non ad magis amandum ut dictum est. Ad aliam concedendum est quod recta ratio indicat meliorem semper esse magis amandum. sed non magis esse a quocumque amandum verbi gratia. Si tu scis robertum esse meliorem et excellentiorem te ipso. recta ratio non propterea dictabit quod tu debeas magis amare robertum quam te ipsum. Sed dictabit quod robertus debeat magis amare se quam tu te. Concedam ergo patrem magis amandum esse quam filium. quia supponitur esse melior. Sed non sequitur ergo est magis amandus a filio. ymmo pater magis amabit se ipsum quam filius se ipsum. scilicet rectam rationem vel extraneus utique magis amabit patrem quam filium. Rationes etiam que fuerunt adducte in principio questionis probant bene quod pater magis amat filium quam contra etiam amore humano scilicet in recta ratione fundato. Rationes vero ad oppositum satis solute fuerunt in 12ª questione vel etiam solui possunt ex hiis que nunc dicta sunt etc. Et sic patet questio presens.

Queritur quartodecimo. Utrum matres magis

ament filios quam patres. Arguitur quod non quia dictum fuit in 12ª questione quod amare perfecta amicitia magis convenit excellentiori quam defectiori. et hoc est rationabile. quia virtus amicitie magis est in amare quam in amari ut dicit aristoteles. ideo amare magis convenit virtuosioribus. Sed patres sunt excellentiores et virtuosiores. ergo patris est magis amare filium quam matris. Item pater in generatione filii se habet per modum activi et mater per modum passivi. unde 5° metaphisice dicit commentator primo quod pater est tamquam agens et mater tamquam materia. Unde pater dat filium matri. mater non sibi recipit filium a patre. Sed appetitus sive amor materie seu passivi in quantum tale est propter indigentiam et ad recipiendum. Appetitus autem activi est ratione perfectionis et ad largiendum. Modo dictum fuit prius quod verus et perfectus amor non est propter indigentiam. sed propter perfectionem. Nec ad benepatiendum principaliter sed ad benefaciendum ergo patris est magis amare perfecto amore quam matris. Item quia agens est dare formam materie ad sui similitudinem manifestum est quod filius habet principaliter

a patre formam et materiam magis a matre et sic filius est magis aliquid ipsius patris scilicet partem principaliorem immo parentes diligunt filios ut sui ipsorum aliquid existentes ut dicit aristoteles, ergo magis debet amare quam matres vel ratione formetur sic. Ab illo filius debet magis amari a quo habet principaliter partem magis amabilem sed a patre filius habet partem magis amabilem scilicet formam ergo etc. Item ille amor qui est constantior videtur esse maior, sed amor patris constantior est quam matris. tum quia viri debent esse constantiores mulieribus. tum quia sicut dicit Albertus quod est in filio a patre est forma vel partes formales que manent; Quod autem est in filio a matre est materia sive partes materiales que fluunt et refluunt ut dicitur primo de generatione, ergo patris est amare constantius et magis. Item cum ad amicitiam spectet amantem readamari videtur quod ille magis debet amare filium quem filius magis amat. Sed filius scilicet e contrario magis amat patrem quam matrem tum quia pater cum sit excellentior est amabilior tum quia filius maius bonum habet a patre quam a matre quia perfectionem vel partem formalem ut dictum fuit. Oppositum dicit aristoteles expresse. Et arguitur rationibus suis. quia amor longitudine temporis et continuitate quietus intendit et confirmatur matres autem longiori et magis continuo tempore conviunt cum filiis quam patres ergo etc. Item certitudo iudicii de re amabili acuit et confirmat amorem sed matres certius sciunt quod filii sunt sui quam patres. ergo etc. Item magis amamus quod cum maiori labore acquirimus quod enim pluri emptum est pluris preciosum reputamus propter hoc dicitur 4° huius quod communiter liberales non sunt qui proprio labore pecunias acquisiverunt. Sed qui eas susceperunt vel susceperunt a predecessoribus suis pecuniam minus amant eas propter laboriosam acquisitionem sed matres magis laborant et laboraverunt circa filios et in partu et alias etc. Item qui proximior est filio debet magis amare filium naturali amore, sed mater videtur proximior filio quia filium interius portat in utero et proprio sanguine et proprio lacte nutrit eum. Item quod est naturale habet ubique et in omnibus eandem potentiam. verbi gratia ignis hic et in persis ardet ut dicitur 5° huius. Sed in complunbus animalibus videmus quod a natura femine plurimum diligunt filios suos, masculi autem nichil aut parum verbi gratia In canibus in equis, in gallis et gallinis, ergo magis per naturam femelle omnibus magis amant filios suos quam mares, quod ex hoc etiam confirmatur quia circa eos maiorem sollicitudinem apponunt et in generatione et in educatione, et in nutritione. Item per experientiam videmus in humana specie numquam vel valde raro filios sine educatione dimittere quantumcumque fuerint necessitate coacte patres autem sepe si pauperes fuerint videmus et filios et matres derelinquere et recedere et maxime si non fuerint coniugati, ymmo totaliter denegare filios, ne cogantur eos nutrire, ergo videtur quod natura magis determinat matres ad amandum quam patres. Ad istam questionem multi responderunt sicut et Albertus velle videtur quod matres ferventius diligunt patres autem constantius. et ita uterque magis diligit sed aliter et aliter. Et sic dicunt rationes hinc inde procedere vias suas. Sed hec solutio sufficiens non videtur. forte quia rationes alique, videlicet ultime due non solum videntur arguere maiorem in matre fervorem amicitie quam in patre sed etiam et maiorem constantiam. Et aristoteles in duobus locis scilicet in isto octavo et in nono dicit simpliciter sine distinctione matres magis filios diligere, quod non videtur dixisse si sic esset distinguendum. Videtur ergo michi quod patris aut matris ad filios potest esse amor duplex. scilicet naturalis inductus eis absque consuetudine, et consuetudinalis scilicet acquisitus per consuetudinalem coniunctam. Et horum amorum distinctio multum apparet in brutis in quibus videmus non ex longiori tempore fieri maiorem amicitiam matris ad filios, sed magis amicitie dissolutionem fieri

cum filii fuerint ex se sufficientes querere nutrimentum et omnino cum supervenerint novi filii. Immo et hoc etiam
videtur in mulieribus sepe contingere, scilicet quod semper habent ad novos filios postremos maiorem amicitiam. Videtur
ergo michi quod hac naturali amicitia matres diligunt filios et ferventius quam patres et constantius, quia natura
agens propter finem facit semper res in dispositionibus melioribus et convenientioribus fini si non fuerit impe
dita non habundans in superfluis neque deficiens in necessariis. Amor autem matris ad filios est omnino
necessarius ad eorum nutritionem et educationem non solum amor remissus vel levis transitus, sed amor
intensus valde et constans propter magnum et multiplicem laborem et continuum contingentem in nutritione
et educatione filiorum, quem mater non substineret ex levi amore, tantus autem labor et ita continuus
patris circa filios non est necessarius. Ideo neque tantus amor patris ad matrem. Ergo ferventior et constantior
debet esse naturalis amicitia matris ad filios quam patris saltem donec filii fuerint enutriti. Et videtur
michi quod experientia multum docet constantiam amoris matris ad filium in humana specie, quia
numquam videmus eam propter quascumque filii malicias ipsum derelinquere, sed sepe ei subvenire patre nes
ciente et nolente. Item etiam amore consuetudinali corroborante amorem naturalem mater videtur
magis amare filium quam pater saltem in toto tempore infantie et puericie, quia convivit ei magis et ma
gis continue. Tamen rationabiliter credendum est quod filius cum pervenerit ad etatem tendens naturaliter
ad altiores actiones et extra domum incipit sequi patrem magis quam matrem, et tunc incipit crescere
vel cessat in patre amor consuetudinalis et diminuitur in matre et propter hoc etiam amor naturalis
in patre amore illo consuetudinali superveniente acuitur et in matre hebetatur. Debet et concedi amor
patris ad filios debet esse melior et nobilior quam amor matris, quia amor patris ordinatur
magis introductionem filiorum in moribus et actionibus excellentioribus. Amor autem matris ordina
tur naturaliter ad corporis nutritionem et necessitatem. Et hoc est valde rationabile. Pater enim cum sit
melior et excellentior matre debet esse principium nobiliorum actionum. Et etiam quia filius qui habet animam
a patre et corpus a matre rationabile est quod amor matris ordinetur ad perfectionem corporis et amor
patris ad perfectionem anime. Modo ille amor est melior et nobilior qui ad meliorem et nobiliorem
finem ordinatur. Si ergo per magis amare intendimus idem quod amare amore intensiori credendum
est quod matres magis amant. Sed si per magis amare volumus intendere idem quod amare amore meliori
credendum erit quod patres magis amant. Et per predicta forte solveretur alia questio possibilis fieri, scilicet
utrum filii magis amant patres quam matres vel contra. Credo enim quod amor filiorum ad parentes fundatur
naturaliter super indigentiam, et est ad patiendum magis quam benefaciendum. Item filii naturaliter ma
gis debent illum diligere quo magis indigent et a quo magis bene patiuntur. Modo autem filii magis
indigent matribus a principio quia primum oportet corpus nutriri et perfici quod est officium matris. Ergo
magis diligunt matres a principio. Sed perfecto corpore credo quod naturaliter magis amare debent
patres quia tunc indigent anime perfectione, acquirere excellentiores exercere actiones que oportet fieri per
auxilium et doctrinam patris ideo etc. Ad rationes tunc respondendum est. Ad primam et secundam dicendum
est quod ipse bene arguunt quod amor patris sit melior et nobilior, sed non omnino quod sit intensior.
Ad aliam dicendum est quod licet simpliciter loquendo filius magis sit a patre quam a matre tamen in principio
etatis id quod est a matre, scilicet corpus, indiget perfici magis quam id quod est a patre. Propter quod tunc magis amat
filium quam pater et filius magis matrem quam patrem ut dictum est. Et eodem modo predicta formatio

istius rationis. Ad aliam potest dici quod amor consuetudinalis patris est constantior quam esset amor consuetudinalis matris si circumscriberetur amor naturalis, tamen ex necessitatibus propter finem natura fecit in matre amorem fortiorem et constantiorem. Ad ultimam dicendum sunt quando filii amant patres aut matres. Rationes autem ad oppositum bene arguunt quod amor naturalis sit intensior immo etiam amor consuetudinalis in principio tamen etatis etc. Et sic patet questio.

Decimo octavo queritur. Utrum viri et uxoris sit amicitia secundum naturam. Arguitur quod non quia viri et uxoris amicitia est determinata huius ad hanc et econtra non cuiuslibet ad quamlibet indifferenter. Sed secundum naturam robinus non est magis determinatus ad marotam quam ad quamlibet aliam. Nec marota ad robinum quam ad quemlibet alium, ergo illa amicitia sic determinans hunc ad illam non est naturalis. Item homo natura civile animal est et coitativum ut ostendit primo rethorice. Ergo videtur non secundum naturam quod unus debeat se determinare ad unam et maxime quia naturale est per quod maxime finis naturalis attingitur. Sed multiplicatio que est finis naturalis maxime attingeretur si non determinaret se ad unam, quia unus vir possit fecundare plures mulieres sicut unus gallus plures gallinas et unus taurus plures vaccas. Ergo sicut prius concluditur quod amicitia determinans hunc ad illam non est naturalis. Item hoc non potest esse per naturam generis quia videmus in pluribus speciebus animalium unum marem se non determinare ad unam femellam ut in canibus, in porcis, in columbis, in gallis et sic de multis aliis. Nec istud videtur esse per naturam speciei cum inter cetera animalia homo maxime sit animal coitativum. Item religiosi peccarent vovendo castitatem, quia agerent contra naturam et nihil est bonum eorum que sunt preter naturam. Quod a voluntate libere eligitur. Sed quod robinus amore coniugali amet marotam magis quam aliam est ex libertate voluntatis. Unde videmus sepe fieri contractus mere voluntarios inter partes antequam hec det in uxorem ergo etc. Item coniugium fit aliter et aliter secundum diversas leges etiam in aliquibus legibus unus non determinatur ad unam. Sed naturale ubique eandem habet potentiam et ubique fit similiter ut dicitur quinto huius. Ergo coniugium non est naturale neque per consequens amicitia coniugalis. Etiam quia neque quelibet uxor amat virum suum. Item argumento platonis prout recitat secundo politice arguitur sic. Quod est melius civitati hoc est secundum naturam, cum nihil horum que preter naturam sit bonum. Sed plato ait melius esse civitatibus quod omnes mulieres sint omnibus viris communes quam quod appropriantur. Propter hoc civitas esset magis una seu magis uniformis et sic essent in ea controversie minores. Propter proprium enim et divisum bellant omnes. Esset etiam maior amicitia inter cives quia quilibet vir quemlibet puerum amaret tamquam filium, et omnes amarent se tamquam fratres ergo etc. Oppositum dicit aristoteles. Visum fuit in secunda questione secundi libri quomodo naturale sive secundum naturam multis modis accipitur, de quibus modis apparet statim quid in proposito sit dicendum. Constat enim viro et uxori non esse amicitiam casualiter neque per violentiam neque per artem, neque supernaturaliter, ergo est eis secundum naturam prout natura distinguitur contra casuale vel contra violentum vel contra artificiale vel contra supernaturale. Sed potest dici quod eis non est amicitia secundum naturam prout naturale distinguitur contra animale seu voluntarium, cum ipsa non fiat in appetitu nisi mediante cognitione. Item nec est secundum naturam prout naturale distinguitur contra accidentale seu contingens, quia non est de necessitate quod uxor amat virum. Contingit enim aliquas odire viros suos. Constat etiam si naturale alicui dicatur id quod est conveniens sibi prout

naturale diſtingunt̄ 9tra diſ9ueniens. q᷑ uiro et uxori ē amicicia naturalis q᷑ 9ueniēs ē eos 9ueni
re ꝑ uitam ut uidebit̄ tales aūt ualde 9ueniēs ē amare ſe ad inuicē. Sʒ adhuc forte preť mo᷑
predictos dr̄ aliq͛d aliqu in exiſtere ſecdm̄ naturā ex eo q᷑ natura ipʒ ad hoc inclinat ul̄ etiā
determinat ſi nō fuerit impedita. et ſine dubio tale ē finis vni9cui9qʒ ſꝑ eīʒ natā agit ꝑꝑ finē
et ad finem debitū vnicuiqʒ inclinat et determinat ut patet 2° phyſicoꝝ. Et quia finis vni9
cui9qʒ ē ei9 bonū ⁊ omē qd̄ ē bonū alicui ē ſibi 9ueniens. ideo manifeſtū ē q᷑ iſte mo9 ē idem
priori / uel ſibi ꝓpinquis // Et iterū ſi natura inclinat ad finē oportet etiā q᷑ inclinet ad me
dia ꝑ que finis ille pot̄ acquiri et ſaluari. Ideo etiā talia media dicunt̄ exiſtere ſcdʒ naturam
Et credo qd̄ de iſto mō capiendi ſcdm̄ naturam intendit ariſ. qd̄ uiro et vxori ſit amicicia
ſecdm̄ naturam. Ad aui9 audētiaʒ ē ſciendum qd̄ duplex pot̄ eſſe finis mulieris aut uiri
qn̄tuʒ ſpectat ad preſens. Vnus finis ē filioꝝ ꝓcreatio. Alter ē ſufficientia ad beneuiuere. Et
iſti fines 9ueniūt eis ſecdm̄ duplicē ipoꝝ 9ſiderationē. Vir eīʒ & mulier 9ſiderari vno mō
in qn̄tum ꝑfecti ſunt in humana natura. Alio mō ſcʒ qd̄ vnuſquiſqʒ multis indiget ad be
ne uiuēduʒ. Modo finis ꝑfecti in qn̄tum ē ꝑfectuʒ ē largiri aliis ꝑfectioēs et eſſe. Ideo uiro
et mulieri ſecdm̄ ꝑfectionē eoꝝ in humana natura finis ē filioꝝ ꝓcreatio et nutritio / et totalit̄
eoꝝ ductio ad ꝑfectionem. ſʒ nature indigentis ſecdm̄ qd̄ ē indigens finis ē et bonū / id
ꝑ qd̄ ſupletur eius indigentia .ſ. ꝑ qd̄ ipā ſit ſufficiens. Ideo finis uiri et mulieris ſcʒ qd̄
ſunt nature multiplicit̄ indigentis eſt ſufficiētia ad uiuere et ad beneuiuere // Ipſis uiſis
dico ē primo quod cohabitatio uiri & mulieris ē naturalis. q᷑ ꝑ hec et nō alit̄ finis eoꝝ q͛
eſt ꝓlis ꝓcreatio attingit̄ / tale aūt ꝑ qd̄ vni9cui9qʒ finis attingit̄ ē vnicuiqʒ naturale ſic
dictuʒ ſuit // Item cum natura nō min9 debeat eē ſolicita de ſpeciebȝ ꝑfectioribȝ quā de i
ꝑfectioribȝ / et tn̄ natā ad ſpecies brutoꝝ ꝑꝑetuandas inclinat maſculuʒ et femellam ad
9iunctionē g̃. et ipā natura ad hec inclinabit in humana ſpecie. Scdō dico qd̄ inſolubili
tas 9iugii in humana ſpecie ē naturalis. primo ꝑꝑ ꝓlem que indiget diutiſſima educatione
& doctrina / ad que uir ſine muliere non ſufficeret neqʒ mulier ſine uiro // Scdo ꝑꝑ ſuffi
cientiam ad beneuiuere / quia ſicut dicit ariſ. Confeſtīʒ diuiſa ſūt opa et ſūt altera uiri
et uxoris ſicut uideri debet in yconom. ꝑꝑ qd̄ neut̄ ꝑ ſe eēt ſufficiēs ad bene uiuere. Sufficiunt
aūt ad eōe ponētes ꝓpria // Item. Aliter bonū dom̄ nō ſaluaret̄. diuicie naqʒ nō 9gre
garent̄. ſʒ poci9 diſſiparent̄ dum quilibʒ ꝑ ſorte ſua augmētanda ſubtraheret alteri quantū
poſſ. // 3° dico q᷑ aſſociacio uiri et uxoris .ſ. qd̄ vnic9 unice 9iugat̄ ē naturalis. nō quidē
ꝓ ōē genera / cū in multis aialibȝ uideant̄ plures femelle ſequi unū marē. ſʒ ꝓ ōē ſpecie
quia ſi erūt plures uiri ad unā mulierē incertuʒ eēt cui9 eēt ꝓles ꝑꝑ qd̄ ꝑiret ſollicitudo
requiſita ad nutrimentū ꝓlis et doctrinaʒ. Et quia un9 ſufficit ad fecundandū vnam
mulierē. In ſupfluus aūt habundare ē naturale. ymo ſicut dicit albert9 multitudo uiroꝝ
impediret impregnatioēʒ / quia ꝑꝑ frequētēʒ coituʒ matrix lubricaret̄ / et nō poſſ bn̄ reti
nere ſemen ſuſceptuʒ. Si aūt eſſent vni uiro plures mulieres nō ſufficeret ad eas ⁊ ꝓles
eaꝝ vni9 ſollicitudo. et eēt ſepe int̄ plures mulieres rixa in domo et ſic periret bonum
domeſticum. ꝑꝑt̄ qd̄ uidem9 in brutis vnicū eē maſculuʒ unice femelle ubi femella

non ē ſufficiens nutrire et educare plures. Nec eorum ſeparationē uidemus fieri donec proles fuerit
ad complementum perducta tanquam exiſtente ſcdm naturā in talibus appriatione et inſeparabilitate maſ
culi et femelle // Ex dictis concludi pot qd uiro et uxori ſit amicicia ſcdm naturā quia non
ē poſſibile perſonam perſone bene conuiuere et appriari ad totam uitam ſine amicicia // Item uiri et
uxoris ad filios ē naturalit amicicia et contra ſicut dictum fuit prius. Ad hoc at conſequit qd
ipſorum ad inuicē debeat eē amicicia, quia necē ē amare et amicorum amicos, et amatores quos ipſi
diligunt et dilectos a dilectis ſibi ut dr 2o rethorice. Et iſtam rōnem ars. in iſto octauo notat
cum dicit Coniunctio at .i. confirmatio talis amicicie .ſ. uiri et uxoris filij uidet eē pp qd et ſte
riles diſſoluunt. filij enim cōe bonum ambobus. continet at cōe // Sed dubitari pot quis illorum
magis amat an uir uxorē uel uxor uirum. Ad qd ſcdm prius determinata uidet eē dicendū
quod uir magis amat uxorē et amore nobiliori quia uir ad uxorē ē ſicut excedens ad exceſſum
ſicut perfectum ad imperfectum, ſicut dans ad recipientem et benefactor ad beneficiatum. Vir enim
prolem dat uxori, et uxor eam recipit a uiro Modo dictum fuit prius quod ille amor ē uerior et
melior et nobilior qui ē ad benefaciendum et qui fundat in perfectione quam ille qui ē ad bene
recipiendum et qui fundat ſup indigenciam // Ad rationes reſpondendum ē Ad primam dici poteſt
qd nō ē naturale qd robinus determinat ſe ad marotam potius quam ad hanotam ſi naturale ē qd
determinet ſe ad aliquā et accidit uel ē mere uoluntarium que ſit illa // Ad aliā concedendū
ē qd hō naturaliter ē aial conīcatiuum ſz nō ad omēs et quantum ad oīa ſz quantum ad quos et quan
tum ad que expediens ē conīcare ad attingendum fines uite humane. Et ſi unus poſſet
plures fecundare, tn aliud obeſt .ſ. quod pater nō ſufficeret ad ſollicitudinē circa omēs ut de
cebat. Nec ē ſilē de uacas et gallinis eo quod in talibus femelle poſſunt prolem enutrire ſine
adiutorio maſculorum // Ad aliā dcm̄ ē iam quod hō maxime ē aial conīcatiuum ſz nō quantum
ad omnia. Ad aliam ſolutū fuit in fine penultime quōis tercij libri // Ad aliā conceſſum ē
illā amiciciā eſſe uoluntariā. Sz tn natura ad eā declinat et ad appriationē unius ad
unum licet nō magis ad hanc quam ad illam ſicut dictum fuit // Ad aliā dicendum ē quod ubique ē
idem modus coniunctionis uiri et uxoris quantum ad ſubſtanciam coniugij et quantum ad determinationem
unius ad unam et quantum ad diſſolubilitatem niſi diuerſitas contingat ex praua conſuetudine
patrie ſicut in lege machometi, uel ex prauitate doctrine uel conſuetudinis aut nature per
ſonarum. Verum tn quod ſollempnitates in coniunctione fiunt aliter et aliter apud diuerſas ſcdm diuerſas
inſtitutiones mere uoluntarias diuerſarum legum uel patriarum. Ad aliā reſpondet ars.
ſufficient 2o polit. Non enim eſt bonū ciuitatem eſſe maxime unam. Oportet enim domū
magis eē unam, et oz in ciuitate non omēs eſſe clericos. Quis enim faceret ſotulares
et pannos et alia plurima quibus quā plurimū diuerſis et per eoſdē fieri non poſſibilibus
indiget Ciuitas ad ſalutem. Nec ē uerum qd omēs uiri amabunt omēs pueros tā
quā filios immo nullos ſic amabunt, quia ignorabunt qui ſunt ſui aut nō. Nec erit
pueris ſufficiens ſollicitudo quia ſicut dicit 2o politice. Minime cura ſortit qd pluri
morum ē cōe. De proprijs enim maxime curant de cōibus at minus quā quantum unicui
que attinet etc. Vide locum illum ſi uolueris etc. Et ſic patet Queſtio.

Ecimo nono queritur Utrum in amicitia propter utile solum vel maxime fiant accusationes et querelle. Arguitur quod non, quia amicitia parentum ad filios non est propter utile. Est enim ad largiendum non ad recipiendum sicut dicebat prius. amicitia vero filiorum ad parentes est magis proprie propter utile. scilicet ad recipiendum et tamen parentes sepissime filios accusant apponentes obiurgationes et aliquando penas et punitiones, filii autem neque sic accusant parentes neque sic hoc eis deceret. Item amicitia amasiorum non est propter utile sed propter delectabile, et tamen in ea sepissime fiunt accusationes et querelle, ymo quasi semper. Item non minus inter malos contingit esse amicitiam propter delectabile quam propter utile sed semper mali sunt accusandi igitur etc. Item opposita sunt nata fieri circa idem sed circa amicitiam propter honestum fiunt collaudationes igitur circa eam contingit fieri vituperia et accusationes. Oppositum dicit Aristoteles in hiis verbis. fiunt autem accusationes et querele in ea que secundum utile amicitia vel sola vel maxime rationabiliter. Aristoteles enim sufficienter determinat istam questionem. primo enim dicendum est quod in amicitia propter honestum numquam fiunt accusationes aut querele quia accusationes et querele non cadunt inter amicos nisi quando appetit unus quod alter non amat ipsum vel non sibi benefacit quantum desiderat vel quantum putat hoc debere fieri. Sed in amicitia propter honestum uterque facit alteri quantum ille desiderat quia in questione dictum fuit utrumque amicorum hac amicitia esse virtuosum. virtuosi autem faciunt quecumque secundum rectam rationem oportet facere et quando et ubi et quomodo et ad quos oportet facere, nec aliqua alia vel aliter vellent sibi fieri. igitur amici virtuosi faciunt sibi adinvicem quecumque et quomodocumque uterque desiderat vel putat esse faciendum. Item amicus propter honestum cum sit vere bonus nichil peteret ab amico inhonestum, et alter promptus esset facere quod honeste fieri possit. igitur nulla est ibi occasio accusationis vel querele. Secundo dicendum est quod in amicitia propter utile prout ipsa distinguitur ab amicitia propter honestum nate sunt sepe fieri accusationes et querele, quia homo conqueritur si non fiat sibi quod appetit et quo indiget: et accusat alterum si non fecerit id quod credit illum debere facere. Sed amicus propter utile non facit alteri quantum ille appetit nec quantum indiget vel quantum credit sibi debere fieri igitur etc. Minor statim apparet quia amici propter utile semper intendunt lucrum et hoc credunt ab amico sibi fieri, quia ob hoc amat eum et sic uterque talium amicorum appetit ab amico plus recipere et minus facere, et credit ita debere fieri. igitur neuter vult facere quod alter appetit et credit debere fieri. Item tales amici communiter sunt cupidi aut omnino avari. tales autem numquam credunt satisfactum esse eis et semper credunt minus fecisse propter quod conqueruntur et alios accusant. 3° dicendum est quod etiam in amicitia propter delectabile contingere possunt accusationes et querele propter hoc quod delectationes sensuales transitorie sunt, et cito vertuntur in tedium. propter quod contingit aliquando alterum amicorum volente delectari alterum esse attediatum et non velle vel non posse delectare illum. et ita non fit illi quod appetit et quod credebat sibi debere fieri. 4° dicendum est quod multo magis habent locum accusationes et querele in amicitia propter delectabile. primo quia utilia sunt nobis magis necessaria quam delectationes sensuales in tantum quod non habitis utilibus cessaret delectationes. ideo appetitus noster fortius in utilia. Nos quanto aliquid magis appetimus tanto magis conquerimur si non optinemus. Secundo quia si amicus propter delectabile non prebeat nobis delectationem desideratam magis possumus appetitum nostrum remediare quam si amicus propter utile non prebeat nobis utilitatem affectatam, quia si querimus delectari et amicus delectet nos bene est. Si non tristis existens vel attediatus non delectaret

nos possumus ab eo ipso uolente recedere et querere alios delectantes qui plurimi faciliter inue-
niuntur uel etiam sine detrimento possumus a delectationibus quesitis per tempore modico abstinere. Sic
autem non est in amicitia propter utile quia si amicus non prebeat nobis utilitatem quesitam et speratam
difficile uel impossibile est alium inuenire uolentem eam nobis prebere. Modo certe sicut dicit aristoteles
Ridiculus uidetur accusans si faciliter possit in sperato uel desiderato remedium apponere. 3o
quia in amicitia propter delectabile ut contingit amicus in actu suo proprio delectat amicum et de-
lectatur et sic uterque adipiscendo quod desiderat tribuit alteri quod affectat, quibus factis
nullum habet locum accusatio uel querela. Unde in hac proprietate hec amicitia maxime conuenit
cum amicitia uirtuosa. Sed in amicitia propter utile contingit contrarium quia ut communiter amicus non
eodem actu neque simul lucratur et replet indigentiam amici ymo magis subueniendo
amico minuitur in hiis in quibus appetit et intendit augeri. Et hoc est natum generare que-
rimonias et accusationes. quoniam in hoc hec amicitia ualde contraria uirtuose. Sed tamen oportet
notare sicut dictum fuit in sexta questione quod aliquando contingit amicos propter utile consequi eodem com-
muni actu, et simul utilitatem desideratam quam nullus eorum separatim posset consequi sicut illic exem-
plificabatur de commilitibus et nauigantibus de commercatoribus et aliis huiusmodi. Et in talibus
locum non habet tercia ratio prout nunc inductum fuit nisi dicamus quod adhuc inter tales
amicos propter utile et amicos propter delectabile hoc interest quod in utilibus illi actus quibus commune
lucrum acquiritur sunt tristes et duri propter quod uniusquisque sciens quod fecit et non quod alter fecit
putat se plus laborasse et alterum minus et propter consequens credit plus lucri sibi deberi. Et sic iterum
fiunt accusationes controuersie et querele. In delectabilibus autem quia actus sunt agenti
delectabiles qui plus agit plus optinere putat eius quod appetit. et ita non conqueritur nec
alium potest accusare quam se ipsum. Notandum est etiam quod ubi sunt inter amicos amicitie diuersorum
generum puta quod hic amat propter delectabile et ille propter utile contingunt ualde rationabiliter
accusationes et querele. Verbi gratia inter diuitem et pauperem ioculatorem uel inter senem lux-
uriosum et turpem et iuuenculam pauperem et lasciuam, quia neuter in hoc quod alteri tribuit
delectatur sed in eo solo quod recipit. et sic uterque plus dedisse putat quam recepisse. et quia quod
nocet minimum semper esse putamus et quod delectat semper iudicamus esse modicum propter quod consequuntur accu-
sationes et querele. Ad primam rationem dicendum est quod parentum ad filios nec proprie sunt accusationes sed
potius excusationes propter ignorantiam iuuentutis. Nec sunt ad eos punitiones sed castigationes
Differunt enim punitio et castigatio sicut dicitur primo rethorice. Castigatio quidem enim patientis gratia
est, punitio autem facientis ut satietur. pater igitur non proprie accusat filium neque punit, sed reprehendit eum et
castigat ad docendum. Ad aliam concedendum est quod inter amasios amore heroos cadunt sepe
ualde accusationes et querele. Sed hec non est ea ratione qua talis amicitia est circa delectabile
ymo hoc ei prouenit ex proprietate sue speciei sed neuter amasiorum potest uelle quod alter amet nisi
ipsum solum et semper timet de opposito propter multotiens et faciliter accidere oppositum et propter conuenire
sepe et conuersari cum aliis delectabiliter et iocose sicut oportet fieri. Conceditur igitur quod in hac ami-
citia specialiter antequam fuerit confirmata cadunt accusationes et querele, non ratione generis ami-
citie sed ratione proprietatis talis speciei. Alie due rationes probant quod in amicitia propter delectabile

poſſunt accuſationes ɔtinge. Sȝ nō ꝓbant ꝙ eqȝ ſicut in amicicia ꝑ utile. Cetera eciȝ nō ſunt pa
ria ſicut uiſum fuit. Ad ultimā pōt dici ꝙ aliquā ſubiectuȝ determinat ſibi alteꝝ oppoſitoꝝ ut
ignis caliditatē ⁊ tunc alteꝝ oppoᵐ non pōt ſibi ineſſe. Modo amicicia ꝑ honeſtū deter
minat ſibi laudē quia ē uirtꝰ vel nō ſine uirtute ē. Vel dōm ē qd ſicut par uel impar ſunt
circa nūȝ in genere nō circa eūdeȝ nūm in ſpecie Ita laudes et uituꝑia ſunt in genere
circa uoluntarias paſſiones hītꝰ uel oꝑationes. Sȝ nō circa eaſdeȝ ī ſpecie moꝝ Et ſic
ē finis queſtionis

Via per condignas exhibiciones et retribuciones ſaluatur
amicicia pōt queri de retribucionibꝰ. et ſic queſtio 2ᵃ. vtꝝ omī benefactori
ſit retribuēduȝ. Arguit qd nō quia impoſſibile fieri nō ē faciēduȝ. quȝ aūt beneficiatꝰ nō
ē potens retribuere, ḡ tunc nō ē retribuēduȝ. Item poſſibile ē benefactorē fieri in aliū malo
aut nō ē retribuēduȝ ꝓbō quia nō ē alicui faciēduȝ ꝑ qd efficeret uel ꝑ qd malicia eiꝰ auge
ret. Nā ut dicit arēs 9° huiꝰ magis adiuuāduȝ ē ad moreȝ ꝙ ad ſubſtanciā. Sȝ Seneca
ꝑmo de beneficijs. Si potero maluȝ a malicia reuocabo. Si nō potero nō adiuuabo ſcelꝰ
Sȝ ſi malo retribueremꝰ ſiue retribueret malicia eiꝰ inde augeret. qꝛ eciȝ mali ſingulis
vtunt male quāto ſunt potēciores tanto ſunt peioreſ. Seuiſſima eciȝ ē iniuſticia hēns ar
ma ꝑmo politice ḡ tali nō ē retribuēduȝ. Iteȝ hoc nō ē faciēduȝ ꝙ grauat facientē ⁊ nō
iuuat recipientem Sȝ poſſibile ē ꝙ retribucio grauaret beneficiatuȝ ymo magis adhuc
indigeret qd daret ſibi, et poſſibile ē ꝙ nō iuuaret benefactorē qꝛ forte nō indiget quo
aūt nō indiget illud ſibi retribuere nō iuuaret euȝ ḡ illi nō ē retribuēduȝ. Itē beneficiū
ē donuȝ ſȝ nō oportet retribuere donuȝ vel reddere donuȝ qꝛ tunc nō differet donū a
mutuo ḡ ꝛc. Iteȝ ſi eēt retribuēduȝ ſequeret ꝙ benefactor deberet excitare beneficiatū
ad retribuēduȝ. quod ē falſuȝ ḡ ⁊ anᵃ. aña ꝓbat, quia rationabile eſt et meritoriū excitare
hoīes ad benefaciēduȝ. Modo ſi recta ratio dictat eē retribuēduȝ retribuere ē benefacere
⁊ nō retribuere ē peccare ḡ rōnabile eēt excitare beneficiatuȝ ad retribuēduȝ. Sȝ falſitas
ɔſequentis apparet auctoritate. Senece de beneficijs dicentis. Qui dedit beneficiū taceat. Et
auctoritate ariſtotilis q²to huiꝰ dicentis, ꝙ liberalis citiꝰ debet eē benefactor nō utiqȝ erit
pemtiuus et omēs morales in hoc ɔcordant. Iteȝ aliqui benefaciūt eo ſolo qd in ſic faci
endo lucrantur nichil intendentes alijs benefacere niſi ſui ipoꝝ grā. Talibꝰ aūt nō opȝ
retribuere tuȝ quia operi ſuo lucꝝ qd ē merces laboris ɔiunctuȝ ē, tuȝ quia ſimul lucꝝ hent
a nobis ſicut nos ab ipīs: tum quia tales ſicut benefaciūt illis ita malefacerent eis ſi hoc cred
rent ſibi eē vtile quia nō niſi ꝑ vtilitatē ꝓpriaȝ intendunt. tales eciȝ ſe hnt ad illos qbꝰ
benefaciūt ſicut diues homo ad porcos ſuos quibȝ benefacit impinguando eciā ſicut pin
gues mactat eos. Sicut ḡ porci ſi haberent rōneȝ nō tenerent ad retributionē ſȝ potiꝰ
deberent fugere a dnō. Ita nec talibȝ ē retribuēduȝ. Iteȝ ſi omī benefactori eēt retribue
duȝ hoc eēt quia retribuere ē opꝰ bonū. Quero ḡ an ſit opꝰ ex ſe ipō bonū aut bonū
rōe circūſtanciaꝝ. Si ſit non ex ſe bonū ſȝ rōe circūſtanciaꝝ tunc nō oȝ omī benefactori
retribuere, quia poſſunt deficere circūſtancie. Si nō retribuere ſit opꝰ ex ſe bonū ſeqret

quod sit retribuendum quam cito fuerit possibile. Non enim tardandum est ad beneoperandum. Sed istud consequens est falsum, scilicet quod cito sit retribuendum, quia dicit Seneca 4° de beneficiis: Qui festinat utique reddere non habet animum grati hominis sed debitoris. Et breviter dicamus quod nimis cito cupit solvere debet invitus, et qui invitus debet ingratus est. Et iterum ex hoc statim concluditur quod non sit omni benefactori retribuendum quia aliquando est tardandum ut nunc dictum est. Et possibile est interim benefactorem mori et sic non poterit fieri retributio. Ergo in isto casu non fuit retribuendum. Item si oportet omni benefactori retribuere sequeretur quod aliud esset optandum sine quo non esset locus retribuendi. Sed si benefactor singulis bonis habundaret et nullo indigeret non esset retribuendum. Ergo deberemus optare aliquid evenire adversi nostris benefactoribus ut esset locus retribuendi et debitum solvendi quod non est concedendum. Ergo etc. // Oppositum arguitur per Aristotilem dicentem: potentia ante retribuendum secundum dignitatem eorum que passus est. Et si non possit secundum dignitatem eorum que passus est, tamen retribuendum est ad possibile. Nam sicut dicit Aristoteles, possibile amicitia requirit. Item ea debent fieri inter amicos per que amicitia salvatur. Sed amicitia per condignas retributiones salvatur ut vult Aristoteles. Ergo etc. // Item 5° huius: Refamulari enim oportet ei qui gratiam fecit. Item hoc est evitandum quod inducat servitutem. Nam secundum Aristotilem 5° huius servitus videtur esse si non contrafaciat. Item oportet esse gratum et non ingratum. Gratorum autem est retribuere et non retribuere ingratorum. Ergo oportet retribuere. // Sciendum est sicut dictum fuit in 9a questione huius octavi quod multum differt bonum facere et benefacere, et ideo differt bonifactor et benefactor. Est enim aliquando bonifactor non bona sed mala intentione. Benefactor autem non si non faciat bona mente sicut dictum fuit alibi. // Dicendum est ergo statim quod non omni oportet retribuere qui bonum facit. Hoc enim Seneca per plures instantias declarat sufficienter 5° de beneficiis ubi capiendo beneficium non proprie sed pro bonifactione dicit sic: Multa sunt propter que beneficium sine retributione debere desinimus non quia ablatum sed quia corruptum est. Aliquis reum me deffendit, sed uxorem meam stupro violavit, non abstulit beneficium sed opponendo illi parem iniuriam solvit me debito. Aliquis michi pecuniam credidit, sed domum meam incendit. Pensatum est creditum dampno. Nec reddidi nec tamen debeo. Sepe in quantum beneficium manet nec debetur, si sequuta est dantem penitentia, si miserum se dicit quod dedisset, si cum daret conspiravit vultum abduxit, perdere se credidit non dare, si sua causa vel certe non mea dedit, si non desiit insultare gloriari et ubique iactare et acerbum munus suum facere. Manet beneficium quamvis non debeatur. // Et ista dicta Senece sine dubio sunt vera quo ad primum casum quo quis scilicet opponit beneficio parem iniuriam vel maiorem. Et ad illum casum forte reducitur casus ultimus quo quis cum dederit non desinit insultare. Talis enim forte maiorem facit iniuriam recipienti quam illud valeat quod recepit. Satis etiam concederem non esse obligatum ei qui non mea sed solum sua causa profuit sicut prius arguebatur. Sed nec ei qui perdere se credidit. Talis enim nichil amavit, nullum bonum voluit illi cui dedit, et ita non nisi gratia sui fecit quod fecit. Dedit enim non audens non dare propter timorem vel pudorem. // Sed de aliis casibus est maior dubitatio quod sic declaro. Non solum donatio sine spe remunerationis est licita et honesta ymo etiam mutuatio ymo

certe nec ſolum donatio eſt actus liberalitatis ymo etiã quãz mutuatio quamuis donatio lo
cum habeat ꝓpriſſime inter amicos tñ mutuatio magnũ locũ hẽt inter uicinos aut ↄpa
treotas inter ↄſanguineos et huiꝰ· et põt cuiuis ↄtingere qd' recta rõ dictaret te acco
modare vicino tuo 10· libras / et qd' tu faceres ex hoc ei magnaz grãm· qd' tñ recta
ratio nõ dictaret te ſimplicit' ẽẽ donaturꝯ 10· libras hec mutuatio ſeu accomodatio licita
et honeſta põt ẽẽ ẽẽ duplex ſicut dicit ariſtotiles· Vna legalis· Alia moralis· legalis
ẽ pacto de re habendo quid ꝑ quo· Moralis aũt ẽ ſine pacto rehabendi et ſub nomĩe
non accomodationis ſed donationis cum ſpe tñ rehabendi et intentione rehabẽdi· Sic eẽ
ſepe faciũt boni ↄciuis ſuccurrẽtes in ſuis neceſſitatibꝫ ſibi adĩuicẽ· Modo ſicut dicit ar[les]
ſic danti oportet retribuere aliter fierent querele et accuſationes et diſſolueret' ↄciuĩa
lis amicicia / qd' non ẽẽt bonũ // Et ↄfirmo ꝑ rõez quã tangit ar[les]· in littera qd' oportẽat
reddere ſic donanti ſeu ex intẽtione accomodanti ↄiuis ſub modo et ſpecie donationis quia
retinens beneficiũ abeo qui ſic dedit / uel retinet ipm̃ rõe cupiditatis uel rõe amicitie
vel rõe neceſſitatis vel impotentie retribuẽdi· Si vltimo modo retineat tũc ipe ẽ excuſa
tus niſi qd' ipẽ debꝫ humiliter ↄfiteri ſe illi ẽẽ obligatũz / et quaſi ſe ſemꝑ donare ei / et oĩo
ſe beneficiũz reddituꝛꝯ ſi poſſꝫ· et hec humilis ↄfeſſio iam ẽ quedaz magna retributio· Si
uero retineat illud beneficiũ ꝑpt' cupiditatẽz / certũz ẽ qd' ibi ẽ peccatũz· Si aũt uoluerit reti
nere ſub modo amicitie ↄſtat qd' ipẽ peccat multipliciť· pᵒmo recipiẽdo tale donũ / qꝛ uel· a
principio recipi non debet vel tali mõ recipi debet quali dat'· Ille aũt dabat tanq̃ amicꝯ
ꝑꝑ utile nõ tanq̃ amicꝯ ꝑpt' honeſtũz ſoluz / recipiens aũt cuz uelet donũ retinere ſub ſpẽ
amicicie recipiebat illud donũ tanq̃ ab amico ſoluz ꝑꝑ honeſtũz gᵒ nõ bene· // Et ſic ille
peccat quia retinẽdo illud donũz uidet' velle facere alterꝯ ſibi amicũz amicitiã ꝑꝑ ho
neſtũz ille aũt nõ uult ẽẽ talis amicus mõ nolentẽ nunq̃ faciẽduz ẽ amicũ ut dicit ar[les]·
3ᵒ ille peccat qui diſoluit amicitiã inter eos / talem qualẽ ſicut dictũz fuit· Ex iſtis autẽ
ſequit' nõ ẽẽ uiliter uerꝯ et ſimpliciť uerꝯ qd'· Seneca dicat pᵒmo de beneficijs· Dignꝰ ẽ deci
pi qui de recipiendo cogitauit cum daret· hec eẽ ẽ falſa in ꝑdicto mõ dationis· vñ ſicut
dicit ariſtotiles· ſi potens ẽ· ſ· recipiens reddẽduz nõ gᵒ ſic dantẽ ẽ decipiẽduz Seneca
gᵒ ꝑ illa uerba nolebat ſolum intelligere qd' illa nõ ſit uera et ſimpliciť ꝑfecta donatio
nec ẽ etiã uera ſemꝑ in omĩbꝰ modis qd' a Seneca fuit ꝑiꝰ allegatũz uidelꝫ qꝑ recipiens
ſolutꝰ ẽ debito ſi ſequta ẽ dantẽ penitẽtia· pᵒmo quia penitẽtia ẽ actꝰ interior qui põt eſſe
occultꝰ ſingulis ꝑterq̃ penitenti· Ideo beneficiatꝰ penitẽtiaz benefactoris ignorare poteſt
ignorantia inuincibili ſed ꝑꝑ circũſtanciã ſic ignoratã nꝰ aliter agere debet quã ſi ab
eſſet illa circũſtantia· Conſtat aũt qd' ratio recta iuberet retribuere ſi nõ ſequeret' pe
nitentia / gᵒ adhuc iubebit ſe ſequat' penitentia dicto modo ignorata· Sꝫ qd' recta rõ
iubet hoc oportet facere igit' illo caſu oportet retribuere // Item benefactori effecto ma
lo retribuenduz ẽ ut pꝰ dicet'· Si gᵒ benefactor bene dedit / et bonꝰ erat / et poſtea
effectus malus de illo peniteat / adhuc erit retribuẽduz // Item poſſibile ẽ qd' amicicia
recipientis occaſio ẽ ſequẽtis penitentie benefactoris / ut ſi eo ſolo me peniteat dediſſe tibi

quia uideo te dono male uti / Sed nec malicia tua, nec illud quod rationabiliter ex malicia tua occasio natur absoluit te debito. Intellige tamen sane quomodo malicia recipientis potest esse rationabilis occasio penitentie benefactoris. Absit enim quod unquam debeat alicui displicere de suo beneficio ea ratione qua processit ab eo quia bene processit si beneficium fuit. De bene autem ut bene est uel ut bonum fuit nunquam est penitendum. Sed rationabiliter displicere potest benefactori de beneficio quantum ad materiam beneficii ea ratione qua reposita apud talem qui ea utitur male. Item licet cum quis penitendo dedit nichil beneficerit tamen bonum fecit. et licet a tali nichil recipiendum sit ut ab amico quia non est amicus nec uult esse tamen a tali si fuerit diues et potens recipiendum est in casu necessitatis ut a debitore qui aliquorum indigentibus ex debito moralis succurrere teneretur. Et non puto quod sit inconueniens tali aliqualiter retribuere in licitis seruiciis aut reuerentiis non quia beneficerit nec quia sibi sumus obligati / sed ut sicut bonum fecit debitum ita faciat iterato / et ne non faciendi occasionem assumat. Nunc est uidendum de aliis casibus tactis in argumentis ut per hoc soluantur argumenta Et est primo concedendum quod impotentem non oportet retribuere. Nullus enim obligatur ad impossibile / et sicut dicit Aristoteles impotentem neque dans dignificabit utique debere retribuere. Sed rarissime contingit ad hoc impotentem fieri. Si enim non potest retribuere in pecunia potest forte in reuerentia uel honore uel in recommendatione uerbali, uel in oratione ad deum / uel saltem uitans facta est retributio si perfectam uoluntatem habet de retribuendo si potest. De secundo argumento difficile esset ad scrupulum distinguere. tamen ponam aliquas conclusiones. Prima sit quod credito ei effecto malo reddendum est mutuationem legalem / quia ille de illa habet actionem coram iudice et iudicaretur pro eo quod non fieret nisi sibi esset retribuendum. Nec obstat si inde fiat peior quia non fit hoc ex tua sed ex sua culpa cum fecisses ad quod tenebaris / Secunda conclusio quod moralem mutuationem scilicet que fiebat modo simplicis donationis effecto malo non est reddendum in quibuscumque donis in quibus esset reddendum in consimilibus donis seu muneribus, sed in que recipienti conueniunt / modo non eadem conueniunt bonis et malis in nullo ergo esset retribuendum quod cederet in augmentum malitie ipsius. Nec obstat si inde faciat querimoniam et accusationem dissolutionis amicicie quia oportuna est dissolutio. Nec oportet satisfacere in maliciis conquerentium. Nec supprimere accusationes ipsorum. Tertia conclusio est quod illi est retribuendum quamuis effecto malo, quia bona duplicia sunt que possumus nobis adinuicem tribuere et retribuere. Quedam quibus mali male uterentur Alia quibus sue malicie succurreret sicut sunt morose persuasiones et interdum ubi oportet obiurgationes et punitiones aut alia multa secundum status hominum et exigentias morborum. Sunt enim anime medicamenta sicut et corporis. Et sicut dicitur quinto huius. Magis ad inuadendum est ad mores quam ad substantiam. Tunc arguitur. si malo effecto non retribuendum esset hoc esset ne fieret inde peior / sed medicamentis tunc non peior fieret. ergo in hiis est retribuendum. Et confirmatur quia benefaciens obligauit te sibi, ab hac autem obligatione non apparet quod possis absolui nisi retribuendo uel nisi ille tantum aut magis fecerat tibi malum quantum tibi prius fecerat bonum. benefactor autem malus effectus nullum forte malum fecit tibi ergo remanes sibi obligatus. Cuius est signum est / quia si iterato fieret bonus deberes ei retribuere. Sed quicumque alteri obligatus est debet satisfacere ei loco et tempore oportunis si comode potest fieri. Sed tunc est tempus oportunissimum satisfaciendi quando benefactor

Nunquam impotentes sumus retribuere.

Quomodo retribuendum sit benefactori cum sit effectus malus

plus indiguerit. Indiget autem maxime si sit malus quia defectior est indigentia bonorum anime quam corporis ergo tunc maxime est retribuendum. Item si benefactor indiguisset apud corpus tu debuisses ei
succurrisse, sed magis est anime succurrendum quam corpori ergo si secundum animam indigeat qualibus ipse si factus
sit malus tu maxime debes succurrere ei si potes. Tercia ratio concedit quo ad hoc quod non
semper est retribuendum in consimilibus muneribus. Quod enim munus obesset danti et non prodesset recipienti
nunquam esset offerendum sed in alio facienda est retributio ut si pauper recipiat pecuniam retribuat ho
norem et reverentiam. Ad quartam rationem dicendum est quod purum donum non in hoc differt a mutuo
quod recipiens teneatur ad condignam retributionem. Sed differt a mutuo legali et proprissime dicto
quia recipiens tale mutuum obligatur alteri in tanto et tali et si non satisfaciat alter habebit
actionem iustam contra eum. Non sic autem esset de dono puro neque de morali mutuo. Purum enim
donum a morali mutuo in hoc differt primo ex donatis intentione quia iste donat sub spe re
habendi ille autem non. Secundo ex parte recipientis quia recipiens purum donum debet ipsum recipere
tamquam ab amico propter honestum vel tamquam a multo potentiore etc. alter autem tamquam ab amico
propter utile tantum. Tercio ex parte retributionis quia retributor mutui moralis in retributione
debet ad memoriam aliqualiter reducere acceptum beneficium ut notetur quod intentioni benefac
toris fuerit satisfactum. Retributor autem doni puri non oportet quod de beneficio accepto
faciat aliquam mentionem ne videatur per modum mutui recepisse quod alter pure donavit.
De quinta ratione dicendum est quod qui dedit sub spe rehabendi id est per modum doni accomoda
vit non est inconveniens si indigeat quod excitet recipientem ad retribuendum ubi recipiens esset
potens et obligatus esset vel nimis tardaret ad retribuendum. Ipsum enim excusant circumstancie.
Sed sicut bene dicit Seneca non sit huiusmodi excitatio gravis et acerba ne in odium benefi
cia adducat. Sed interveniat aut monitio verecunda que non prestat vel in ius vocet. Nec
obstant auctoritates ad oppositum adducte quia sicut dicit Seneca 6º de beneficiis propter
acerbos exactores repetere prohibemus non ut nunquam fiat sed ut parce. Sed videtur michi quod
qui puro dono donaverit nunquam debet incitare recipientem ad retribuendum quia ceteris paribus
donum purum est actus liberalitatis vel amicicie nobilior et excellentior quam sit donum sub spe reha
bendi. Et nunquam nobilior actus virtutis debet in minorem speciem permutari. Permutaretur autem stati
quod interveniret intentio rehabendi ergo nunquam intervenire debet. Sed posito quod donator in
digeat et qui recipit habundet puto quod nec adhuc esset repetendum sed magis velud a prin
cipio simpliciter petendum. Nulla enim est deordinatio si indigens petat donum a potente amico
vel vicino. Sed ordinis perversio esset si donum in mutuationem mutaretur. Sed contra hoc
arguebatur quia recipiens purum donum peccat si non retribuat. Nonne ergo excitabis eum ut non
peccet. Nam sicut dicit Seneca: Quoscumque potero peccare prohibebo multo magis amicum et ne
peccet et ne in me potissimum peccet. Alteri illi beneficium do si illum ingratum esse non patior.
Ad hoc respondendum est quod nunquam faciendum est aliquod malum aut inordinatum ut inde bonum
eveniat. Quoscumque ergo potero absque mei actus deformitate peccare prohibebo aliter non. Pecca
rem autem ut dixi si purum donum mutarem in speciem mutuationis. Et ita non prohiberem illum pecca
re nec absolverem ab ingratitudine quia vel excitarem eum ad retribuendum antequam teneretur

retribuere et hoc esset valde turpe. Vel post et sic iam peccavit. Casus in sexta ratione tactus concessus
est. De septima ratione dicendum est quod omne retribuere quod fit secundum virtutem et secundum rectam rationem
est bonum et secundum se ipsum expetendum. Tale autem est id solum quod fit debitis circumstanciis observatis. Sed
quia possibile est sub indebitis circumstanciis retribuere, ideo non omne retribuere est secundum se bonum
neque bonum. Concedamus ergo quod retribuendum sit non quam cito possibile est retribuere virtuose, scilicet secundum
dictamen recte rationis. Et quando ponitur casus quod interdum benefactor vacat, dicendum est quod etiam
sibi mortuo retribuendum est ad possibile, scilicet vel orando deum pro ipso vel ipsius spiritus mortuum commen-
dando et ad memoriam reducendo. Vel etiam retribuendum est ei in personis heredum vel amicorum
suorum aut alio tali modo. Et quia tunc tactum est de retributione cito vel non cito facien-
da, ne super hoc oporteat recurrere possumus tractare brevissime an cito sit retribuendum. Ar-
guitur enim quidam quod sic quia retribuere est tribuere et cito tribuendum est ut dicebat super ca-
pitulum de liberalitate, ergo cito est retribuendum. Item tarda retributio efficit ingratum, ergo cito
gratum. Item benefactor dat sine termino, ergo commode potest ei reddi quocumque termino. Item
festinandum est benefacere. Sed retribuere est benefacere cum non retribuere sit peccare, ergo festi-
nandum est retribuere. Oppositum arguitur auctoritatibus et rationibus Senece. Dicit enim 3o de be-
neficiis: Qui festinat utique reddere non habet animum grati hominis sed debitoris. Et ut breviter
dicamus qui nimis cito cupit solvere debet invitus, et qui invitus debet ingratus est. Ad hoc
breviter dicendum est sicut dicebat prius quod cum secundum exigenciam circumstanciarum recta ratio indicave-
rit festinandum est, ut si ex infortuna benefactor statim indigeat auxilio beneficiati. Et si recta
ratio indicaverit oppositum, oppositum est faciendum, ut si retribuere sit grave beneficiato et be-
nefactori non prosit vel si benefactor retributionem nondum voluerit neque ea indiguerit. Munus enim nul-
lius valoris esse censetur qui neque indigenti neque volenti offertur, ideo omnino non velle indigentem munus
benefactoris ad tempus servare sed contra voluntatem dantis ei restituere non est amicicie neque pru-
dencie sed superbie vel avaricie. Sed Seneca 6o de beneficiis de hoc querit dicens: Quid ergo si
nulla intervenerit occasio semper debebo. Et respondet dicens: debebis, sed palam debe-
bis et cum magna voluptate apud te depositum intueberis quare qui dignus visus est a quo ac-
ciperes indignus videtur cui debeas. Non minoris est debere beneficium quam dare, eo quod hoc opo-
sius quam illud quo maiore diligencia custodiuntur accepta quam dantur. Eque delinquit qui ad re-
ferendum gratiam suo tempore cessat quam qui alieno properat qui nimis cito de beneficio reddendo
cogitat nimis de recipiendo alterum cogitare putat. Prestet se in utraque faciles si vult recipere
beneficium referamus reddamusque leti si illud apud nos custodiri mavult quid thesaurum eius exami-
nemus quid custodiam recusamus etc. Nec rationes facte prius aliquid contra hoc concludunt. Sicut enim
non est retribuendum scilicet nisi secundum dictamen recte rationis neque cicius neque tardius, sic neque tribuen-
dum dicendum est tamen quod communiter vel sepe ratio magis dictat cito dare quam retribuere, tum quia dare
magis est potentis indigenti et cito succurrendum est indigentibus, tum quia dare in tempore debito
donum servare ligamentum est amicicie. Retribuere vero nimis cito dissolvit ligamentum
et animum non volentis ligari alteri offendit. Concedendum est etiam quod tardior retributio quam
ratio dictet ingratum facit. Sed et idem facit citior quam oportet. Virtus enim consistit in medio

duorum vitiorum. Dicendum est etiam quod benefactor sine termino de retribuendo donat quia neque redditionem intendit, donat tamen quando ubi et quomodo oportet donare si bene donat, ideo sic et non aliter retribuendum est. De retributione autem quomodo sit benefacere dictum fuit prius. // Sed de ultima ratione adducta ad questionem dicendum est quod nullo modo nulla occasione malum amico benefactori est optandum. Hec enim optantes ut sit locus vivandi reprehendit Seneca in iste quinto de beneficiis dicens quod illorum amor similis est pravo amore flagrantibus qui amice sue optant exilium ut desertam fugientemque consequantur, optant inopiam ut magis desiderati donent, optant morbum ut assideant, et quicquid optaret inimicus. Consideremus igitur quod Seneca plane declarat primo de beneficiis. Beneficium non in eo quod fit aut quod datur exterius consistit, sed in ipso dantis aut benefacientis animo, et concludes te magis benefactori amico beneficium retribuere si sue voluntati tuam conformes. Quasi si te sibi opposueris. Amicus autem potens et dives vult apud te donum suum residere, et te illo uti et iuvare. Fac igitur sic animo iocundo et ita replendo velle suum magnum sibi retribuis beneficium. Non enim in pecuniis oportet potentibus amicis retribuere sed vel in reverentiis et regratiationibus si et quando oportuit vel forte sola beneficii acceptione et iocunda retentione cum benivolentia etc. Et sic est finis questionis.

Vigesima prima questio. Utrum in amicitia inequalium sit plus tribuendum et retribuendum maiori et minus minori vel converso. Arguitur

quod maiori sit plus tribuendum per rationes quas tangit Aristoteles in littera quia cum dona et retributiones proprie spectent ad amicos videtur quod per idem est aliquem amandum et sibi donandum. Sed est amandum unumquemque quia bonum igitur est ei donandum quia bonus. Sequitur quod magis est donandum meliori quia melior. Item hec est iustitia distributiva scilicet plus dare meliori et excellentiori ut apparuit in quinto. Amicitia autem in iustitia fundatur vel saltem ei non obviat igitur etc. // Item hoc apparet exemplariter in amicitia commercatorum. In ea enim plura accipiunt offerentes plura. Et hoc videtur rationabile, quia videretur esse servitus si utilior minus reportaret. Servitus autem in amicitia locum non habet ut prius dicebat Aristoteles. Oppositum arguitur etiam rationibus quas tangit Aristoteles. Quia amicitia non debet esse inutilis amico pauperi sed pauperi esset inutilis amicitia ad potentem si deberet ei tantum dare quantum recipere. Item amici est amico benefacere si potest, maior autem magis potest igitur magis debet benefacere. Quid enim divites prodessent pauperi si tantum vellent recipere quantum dare. // Item dona ordinata in amicitia sunt ad subveniendum hinc inde indigentiis ipsorum igitur magis indigenti magis est donandum. Item excellentiori convenientior est actus excellentior et indigenti actus utilior. Sed dare excellentius est quam recipere licet recipere sit utilius ut apparuit in quarto libro igitur excellentioris est magis dare et minoris magis recipere. Item reducendo istam questionem ad octavam huius octavi potest argui ad utramque partem tali maiore. Cum ad amantem spectet dare qui magis amat et illi magis dari qui magis amatur sed in dicta questione dictum fuit et argutum quod excellentior debet magis amare et minor magis amari et contra igitur concludi potest per eandem maiorem et oppositas minores sicut et contra //

Aristotiles statim solvit istam questionem quod oportet utrumque plus tribuere et recte utrumque dignificat se plus debere recipere secundum amicitie legem et exigentiam sed non ex eodem bono. Sed

plus tribuendum est ſuperexcellenti quidem honoris indigenti autem lucri. Ut ergo iſta ſolutio magis appareat ſciendum est primo quod non ſunt omnibus eadem danda vel retribuenda ſed aliis alia ſicut in 8° dixi. Sunt enim danda que decet dantem dare et recipientem recipere que ſcilicet recipienti ſint neceſſaria utilia vel iocunda. Danda ſunt maxime que recipientes appetunt et unde dantes non graventur. ergo ſicut dicebat ariſtoteles tribuendum est quidem ſuperexcellenti honorem indigenti autem lucrum. conſequentia patet quia lucrum conſequentia pauperi utile est et iocundum et per conſequens appetibile valde. Nec in hoc dando dives gravatur ymo delectatur ſi ſit bonus. Quiſque enim delectari debet ſi ſua debito modo in debitum finem perducat. Finis autem divitiarum est dare et conſumere non recipere et ſervare ut dicebatur in 4° huius. Dives autem per ſe non poteſt ſuas conſumere divitias congrue ergo debet dare multas earum pauper autem non ſolum poteſt ex ſe conſumere quicquid habet ymo adhuc plura indigeret ideo ſi pecuniam daret gravaretur nimis. Econtra autem ſuperexcellentibus honor est iocundiſſimus et maxime appetibilis propter quod exprimunt et maxime congruit eis ſpecialiter ſi non ſolum in divitiis excellant ſed in virtutibus eo quod honor est premium virtutis ut dicebatur in 4°. et non est grave ſed est decens ſi minor maiori deferat reverentiam et honorem. pauper autem nichil vel modicum curat de honore per exteriori reverentie exhibitione quia affectus eius quaſi totus tendit in lucrum propter indigentiam ergo bene concluſum est quod principaliter tribuendum est excellenti quidem honorem pauperi vero lucrum.

Et ſi quis obiciat dicens quod pro pecunia donata non debet fieri retributio in eo quod ſub nullo pretio cadit cuiuſmodi est honor cum ſit premium virtutis. Nec est diviti pro ſua pecunia retribuendum tantum quantum deo. Sed nichil videtur habere maius honore quod deo tribuamus ergo honorem pro pecunia tribuere non debemus. Ad primum iſtorum reſpondetur quod nec pro honore pecunia tribuitur vel retribuitur nec honor pro pecunia. Non enim proprie eſſet tributio vel retributio ſed redditio. Minori ergo tribuimus vel retribuimus lucrum propter eius indigentiam. Maiori vero honorem propter eius excellentiam. Nec in amicitia vera et perfecta tribuimus ut fiat retributio, nec retribuimus quia facta fuit retributio ſed abſolventes utroque ab utroque tribuimus et retribuimus quia bonum et quia retribuimus tributione altera precedente non minus tribueremus a principio ſi non preceſſiſſet alia tributio. Ad ſecundum vero dicendum est quod honor ſimpliciter non est magnum bonum pro exteriori exhibitione reverentie capiatur. Sed dicitur maximum bonorum non ſimpliciter ſed eorum que poſſumus et debemus offerre maioribus ſcilicet in divitiis et virtute perfectis. Et ideo per honoris exhibitionem neque diis neque parentibus neque omnino maioribus retribuere poſſumus ad equale eorum que paſſi ſumus. Nec oportet quia impoſſibile est ut bene dicit ariſtoteles poſſibile autem amicitia requirit in potentiam enim familiaris epyekes eſſe videtur. Concedendum est ergo quod non eſſet tantum homini quantum deo ſi ad equalia paſſis deberent fieri retributiones. Sed forte videtur alicui hoc inconveniens non est ubi ſicut neque deo ſic neque homini eſſet poſſibile per retributionem debitum exſolvere. Sed etiam indubitanter aſſerendum est quod non omnes iidem honores deo debiti debent hominibus exhiberi ſed alii et alii quia honores exhiberi non debent niſi ad ſignificandum excellentias honoratorum que non ſunt eedem hominum et deorum et diverſa ſigna debent eſſe diverſorum ſignatorum. Et ex hoc ſoluta

ē queſtio illa conſueta fieri · An patri ſint omnia exhibenda · Manifeſtum ē eñ qđ non q̄ nec om̄s
modi honoꝝ et reuerētiaꝝ de quibꝰ magis uideret' · Non eñ patres excellūt filios omībꝰ modis
excellentiaꝝ · Alij eñ modi excellentiaꝝ ſūt patrū ad filios et matrū · Alij regū ad ſubditos
et alij doctoꝝ ad diſcipulos aut ſapientū ad ignaros / et ſic̄ ꝯ et omīo dei ad hoīes · ad
quas excellentias deſignandas utendū ē diuerſis ſignis · ꝯuenīētibꝫ et ꝯſuetis · // Secūdo pn̄
cipalit' notandū ē / q̄ ꝯparatiōes ꝑprie nō fiunt in hijs que ſunt diuerſaꝝ rōnū / ſꝫ in hijs
que ſunt euiſdē rōnis ut declaratū ē 7° phyſicoꝝ / ꝉ aliquā īpprie hec et illa ꝯpant' / dico ali
qua eē euiſdē rōis ſm̄ ꝯpabilitatē / que eadē mēſura vel mēſuris euiſdē ſpeciei ſūt men
ſurabilia que aūt nō nō ſūt euiſdē rōnis vt ſic · Vnde patet q̄ oīa uenalia / q̄ numiſma
te ſunt menſurabilia / ſunt ad inuicē ꝯpabilia ut in uſū humanū cadūt / Sꝫ honor cū
ſit p̄miū virtutis nullo numiſmate menſurari pōt / īō nō ē ꝑprie ꝯpatio pecuniaꝝ ad ho
nores et ꝯtra · Dico aūt ꝑprie dictā ꝯparationē / ſcḋm quā oſtendi pōt in quāto hoc illud
excedit vel in q̄to hec excedit ab illo · Secūdum tamē ꝯparationē cōē dictā honores et
pecunie ꝯpant' · ſ · ſcḋm relationē ad appetitum humanū / vt dicamꝰ illud vnicuiq̄ eē
maiꝰ qđ ē ſibi ꝯuenīētiꝰ et appetibiliꝰ · Et iſto modo bene dicit Ariſtotiles qđ ſm̄ amiciā
inequaliū plus tribuit' vnicuiq̄ honor cū ꝯuenīētior ē potenti et appetibilior lucro · Econtra
aūt indigenti · g' vtriq̄ ſcḋm ſuā exiſtimatiōē plus tribuit' · Aliter etiā pōt dictum
ariſtotilis exponi ſi ꝯſiderēmꝰ q̄ amicus potentior non ſolū lucra tribuit indigentiori / ſꝫ
et aliquā honorē / paup̄ enī a potentiori bene honorat' ſi potentior aliquā reuerētiā ſibi
ab inferiore impenſam acceptet benigne / et cū illo tractet aliqua iocunde · nec ꝯtra · paup̄
amico potentiori tribuit honorē ſolū / ſꝫ etiā aliquā quedam uenalia parui preciꝫ vt pira
uel cereſa vel uinū bonū caſeum aut aliqua · hoc eñ fieri oportet ut cū genere bonoꝝ ſit
aliqualis ꝯitatio amicoꝝ · hoc g' modo bene dicit Ariſtotiles qđ vtriq̄ plꝰ tribuitur
ſꝫ nō ī eodē · Inferior eñ potentiori plus tribuit & retribuit in honore quā ꝯtra / et po
tentior ſimiliter inferiori plus tribuit in lucro q̄ ꝯtra // P̄ hec ſoluūt' rōes · Ad p̄mam
eñ ꝯcedit' q̄ meliori plus ē tribuēdū de eo qđ meliori ꝯuenīētius ē et appetibiliꝰ / et plꝰ
indigenti de eo qđ ꝯuenīētiꝰ ſibi ē et appetibiliꝰ // Ad aliā dicēdū ē qđ optime iuſticia
ſeruatur quia vtriq̄ ī eo qđ ē ſibi ꝯueniens et appetibile lucrat' // Alia ratio ꝓcedit ubi
eadem bona eſſent pluribꝰ diſtribuēda qđ in ꝓpoſito locū nō hēt // Ad rōes in oppoīm dicē
dum ē · Ad p̄mā qđ paupi inutilis eēt amicicia ſi in pecunīa uel mēſurabilibꝫ deberet tantū
dare quātū recipe // Ad aliā ꝯceſſum ē qđ uterq̄ magis bene facit / ſꝫ nō ī eodē bono
Ad terciā negandū ē qđ oīs amicicia ſit ad ſuccurrēdū indigentie · ymo poteſt eē ad
magnificandum excellentiā ꝑfectionis amici // Ad aliā poſſꝫ dici cū amare ſit excellē
tiꝰ in amicicia q̄ amari qđ uterq̄ amicoꝝ in q̄tū amans pōt dici excellentior reliquo
in q̄tū amatꝰ · īō etiā rationabile ē vtriq̄ plus reliquo tribuere ſꝫ nō in bono eodē ut
dictū ē · // Ad ultimā dicēdū ē qđ nō ē ius ad preſens quis plꝰ amet cū de vtroq̄ ſit
ꝯceſſum plus debere tribuere ꝛc̄ · Et ſic patet queſtio ·

Vigeſimo ſecundo Queritur · Vtrū Patri pōt

fieri condigna retributio. Arguitur quod sic, quia retributio illa condigna est que fit secundum dictamen recte rationis; sed contingit sic patri retribuere; ergo contingit patri condigne retribuere. Maior patet. Probatio quia talis retributio esset actus virtutis et nullus actus virtutis est indignus. Secundo quia illa retributio condigna est qua maior propter excessum et minor propter defectum esset erronea; sed dicta retributione maior propter excessum et minor propter defectum essent erronee, quia maior excederet recte rationis dictamen, et minor deficeret a dictamine recte rationis, et omne tale est erroneum. Et minor principalis rationis probatur faciliter, quia quod fit secundum dictamen non recte rationis fit male vel non bene; ergo si non contingeret retribuere patri secundum dictamen recte rationis, omnis patri retribuens male ageret vel non bene, quod est absurdum. Item condigne retribuit qui quantum oportet retribuit; sed patri contingit retribuere quantum oportet. Probatio quia minus videtur quod sit possibile patri plus retribuere quam oportet quam quod sit possibile retribuere quantum oportet, et tamen possibile est retribuere patri plus quam oportet. Hoc apparet quia non omnia sunt patri exhibenda, patet unius huius. Ergo si omnia ad retribuendum ei exhibeant, peccabit in plus quam oportet. Et confirmatur si ponatur casus quod pater capiatur ab inimicis et dicatur filio: si vis hodie patrem redimere abscisione utriusque manus tue vel mille libras redimas eum; si vis ad cras differre redemptionem, abscisione parvi digiti tui vel per decem libras habebis eum, et tempore medio nichil gravius ei fiet quam quod vinum non potabit. Constat quod si filius ad retribuendum patri primam penam exsolvat, ne pater illam penam non bibendi vinum una die patiatur, quod filius in huius retributione peccat secundum excessum retribuendo plus quam oportet. Item filius tria principaliter recipit a patre: esse, nutrimentum et doctrinam; ideo si filius non potest condigne retribuere, hoc erit ratione alicuius illorum. Sed probatur quod pro nullo istorum repugnat fieri condignam retributionem. Primo quidem de esse, quia pater dat esse filio non per actum voluntatis nisi forte per accidens, sed per actum nature; pro tali autem actu nullus videtur ad gratuitam retributionem obligari, nisi ut tam catulus et porco porcellus obligetur. Item nec pater dat esse filio sicut principale, eo quod si post emissionem seminis moriatur statim, non minus generatur. Sol ergo et astra videntur esse agentia principalia; ideo filius magis obligaretur ad retributionem soli quam patri, si propter dare esse obligaretur generanti, quod videtur absurdum. Item nec forte pater coyvit propter filium procreandum, sed solum propter carnalem delectationem, et quod proventus filii sibi displicuit, et ita non nisi sui gratia perficit; tali autem nulla retributio non debetur, cum ad naturam beneficii quid detur aut quid fiat non referat, sed qua mente. Item forte pater in actu generationis peccavit omnino, actus autem pravus non meretur retributionem; ergo non est necesse quod pro esse recepto a patre filius patri teneatur ad retributionem. Deinde ostenditur quod non sit impossibile pro nutrimento patri condigne retribuere, quia nutrimentum sub pretio cadit et numismate mensurari potest, et pro tali autem potest fieri condigna retributio. Item possibile est quod pater filium nichil aut modicum nutriverit, filius autem ex industria propria vel a casu factus dives patrem depauperatum longo tempore nutrivit. Deinde videtur quod pro doctrina nullus tenetur ad recompensationem, quia est res inextimabilis sub nullo pretio cadens; ideo impossibile est recompensare, et nullus obligatur ad impossibile. Item filius aliquando nichil aut modicum docetur a patre, vel etiam docetur doctrinam pravam et erroneam; filius autem

poſt ab alio edoctus docet plus patre̅ et meliore̅ doctrinaȝ ſcdm qua̅ patre̅ maliȝ reducat ad
uirtuteȝ, quo caſu filius quo ad doctrinaȝ multo magis beneficiu̅ fecit patri ꝙ̃ pater fecisſet
ei. Iteȝ poſſibile e̅ ꝙ aliquis ab alio magis edocet̃ ꝙ̃ a patre, et tn̄ poſſibile e̅ magiſtro
condigne recompenſare, ita ꝙ magiſter de pacto no̅ tantuȝ peteret, nec de tanto quereret cora̅
iudice actione̅ g̃ 2c. Oppoſitu̅ dicit arꝰ[les] ſt. Poſſibile eni̅ amicicia requirit no̅ qd̓ ſcdm
dignitateȝ. Neqȝ eni̅ e̅ in omnibꝰ queadmoduȝ in hijs que ad deos honoribꝰ ⁊ parētes. Nullꝰ
eni̅ ſcdm dignitateȝ aliqn̄ vtiqȝ tribuet. Et inde concludit ariſtotiles correlariu̅ dicens
ꝓpt̃ qd̓ & vtiqȝ uidebit̃ non licere filio patre̅ abnegare, patri aut̄ filiu̅. debente̅ eni̅ reddere
nichil aut̄ facien̄s dignum eoꝝ que ſub fuerunt opatus e̅ quare ſemꝑ debet. huiusmoi aute̅
debet̃ poteſtas dimittere et patri vtiqȝ. Iteȝ non e̅ condigna retributio que retribuēteȝ re
linquit adhuc debitore̅, ſȝ omnis retributio facta patri a filio relinquit filiu̅ debitore̅. ꝓbaꝰ
quia beneficiatꝰ ſemꝑ debȝ donec tanti uel maioris ualoris retribuit q̄ti ualoris recepit.
Sic aut̄ filius patri retribuere no̅ pot̄, ꝑmo quia recipit a patre bonu̅ ſubſtanciale cui nullum bo
num accidentale uel extrinſecu̅ e̅ comparabile. Scdo quia ſcdm co̅e curſuȝ nature ⁊ ordinem
naturale̅ et ſcdm dictame̅ recte rationis filius recipit a patre nutrimentuȝ & doctrinam
quo nichil e̅ melius neqȝ eqȝ neceſſariu̅ eoꝝ que ad corpꝰ ſpectant poſt eius eſſe ſubſtanciale
Dico uo̅ doctrinaȝ qua poſt eſſe ſubſtanciale nichil meliꝰ, ymo nichil eqȝ bonu̅ alter alteri
pot̄ dare g̃ 2c. Seneca 2º de beneficijs omnino uidet̃ ire contra ariſtotilem aſſerendo qd̓ in
beneficijs conferendis et retribuendis filius pot̄ patrem excedere. Cuiꝰ alique rones tacte fue
runt. Forte tn̄ qd̓ Seneca no̅ diſſonat Ariſtotili ſi debite exponat̃. Oportet eni̅ ꝑmo
diſtinguere ſicut diſtinguit Seneca ꝑmo de beneficijs inter materia̅ beneficij et beneficiu̅
formalit̃ acceptuȝ. Eſt eni̅ materia beneficij illud qd̓ extra fit aut dat̃. Eſt aut̄ beneficiu̅
formalit̃ acceptuȝ ipe̅ actꝰ uoluntatis recto regulatꝰ iudicio rois. quo aliqd extra fit aut dat̃
Et fortȝ qd̓ debet ſub diſiunctione dici ſic, uel quo aliqd extra fieret aut daret̃ ſi appareret
circu̅ſtantie oportune. Scdo oportet diſtinguere qd̓ ſermo fieri pot̄ de patre et filio ha̅ntibꝰ
ſe adinuice̅ ſcdm co̅em curſum et ſcdm ordine̅ recte rois. vel pot̄ fieri de patre ⁊ filio ſe
habentibꝰ ad inuice̅ ſcdm curſuȝ caſualem vel ꝑter ordine̅ recte rois. 3º diſtinguēduȝ
e̅ ꝙ retributio pot̄ fieri condigna tripliciter. Vno mo̅ quia talis e̅ qualeȝ decet ee̅ ſcdm rectuȝ
iudiciu̅ rois. Alio mo̅ quia retributio ab obligatione abſoluit. i. quia reddit retribuēteȝ
no̅ amplꝰ obligatuȝ ꝑmo benefactori. Tercio mo̅ quia tanta uel maior e̅ retributio q̄ta
fuerit prior donatio. 4º diſtinguēduȝ e̅ qd̓ duplex e̅ obligatio quedaȝ legalis qua qs
iuſte cogi pot̄ ad danduȝ uel ſoluēduȝ. Alia moralis ſoluȝ qua quis ſcdm dictame̅ recte
rationis dare uel retribuere tenet̃ ſi oportunitas affuerit ſȝ ad hoc de iure cogi no̅ poteſt
hijs iuſtis ponēde ſunt quinqȝ concluſiones. ꝑma e̅ qd̓ filius patri facere pot̄ retributione̅ condignam.
abſoluentem eu̅ ab obligatione legali, quia aliter filio nu̅q̄ liceret ſcdm leges hre̅ bona ſep
ata ſine licentia patris dico bona talia quorum dominiuȝ ſit in alteru̅ tra̅ſportabile, nec ꝑ conſeqūs
aliquas gerere mercaturas, nec ad matrimoniu̅ contrahenduȝ aliqua talia bona obligare
quia in hijs omnibꝰ eſſet de iure legali co̅i et notorio patri obligatꝰ. hec tn̄ omnia ſpualde

inconvenientia, quia sic ius paternum filios redigeret in multiplicem servitutem, quod natura humana abhorret. Secunda conclusio est quod accipiendo retributionem prout dicitur primo modo condigna, scilicet quia est talis qualem decet eam esse secundum rectum iudicium rationis, filius omnibus omni patri qui benefecit ei, immo deo et omni benefactori, potest facere retributionem condignam, quia recta ratio iudicat retributionem esse faciendam et non impossibilem, ergo possibilem. Et illa si fiat erit condigna dicto primo modo, sicut apparet ex terminis. Tertia conclusio est quod pater et filius se habeant ad invicem secundum communem cursum et secundum ordinem recte rationis, impossibile est filium facere patri retributionem condignam accipiendo tertio modo, scilicet impossibile est quod filius patri retribuat equale vel maius illo quod accepit, sive loquamur de materia beneficii sive de beneficio formaliter accepto. Ista conclusio probatur primo de beneficio formaliter accepto, quia sic maius est beneficium quod a maiori amicitia cum maiori discretione et prudentia procedit. Sed secundum communem cursum pater discretior est et prudentior filio, quia magis expertus. Unde sicut Aristoteles 6° huius, iuvenes quia non sunt experti non videntur esse prudentes. Similiter etiam secundum rectum ordinem rationis et nature pater magis amat filium quam contra, sicut dictum fuit in questione 16a huius octavi, ergo beneficia patris et filii a maiori prudentia et a maiori amicitia procedunt quam contra, ideo sunt maiora. 2° dicta conclusio probatur de materia beneficii: secundum communem cursum pater dat esse filio et non contra. Pater longo tempore nutrit filium et ministrat omnia necessaria et non contra, quia secundum communem cursum, scilicet ut in pluribus, pater est filio ditior usque ad mortem. 3° pater filio secundum communem cursum prebet vel prebere facit doctrinam in moribus, doctrinam in fide catholica et sepe doctrinam in habitibus intellectualibus aut practicis aut aliquando speculativis. Talia autem vel tanta filius patri secundum communem cursum retribuere non potest. Et hanc 3am conclusionem intendit Aristoteles, quam ut credo Seneca non negaret. Quarta conclusio est: si pater et filius se habeant ad invicem secundum cursum casualem et preter vel contra ordinem recte rationis, filius potest condignam facere retributionem patri predicto modo, scilicet possibile est filium retribuere equale vel maius quam recepit. Ista conclusio potest primo probari de beneficio formaliter accepto, quia preter ordinem recte rationis et nature contingit patrem in filii generatione nullam habuisse bonam intentionem ad filium. Contingit et patrem malum reliquisse statum filium a ministratione nutrimenti vel doctrine, aut forte ad interficiendum ipsum laborasse. Et possibile est in posterum filium dicto patri tribuere multa bona magna et bona intentione. Quamvis etiam secundum communem cursum et ordinem recte rationis pater plus amet filium et sit prudentior filio, tamen aliquando et in aliquibus preter ordinem rationis nichil prohibet contra evenire. Secundo probatur dicta conclusio quantum ad materiam beneficii, quia si pater dedit esse filio hoc fuit semel tantum, et dedit esse ei valde imperfectum, immo non dedit ei nisi semen instrumentaliter generativum filii. Nam post emissionem seminis nichil egit pater ad generationem filii, immo non minus ad generationem pervenisset filius si statim pater mortuus fuisset. Filius autem per casum potuit perfectum esse patris salvare multotiens vel redimere, sicut quod pater pluries interfectus fuisset nisi filius succurrisset. Sed maius videtur esse donum salvare perfectum in esse quod aliter foret destructum, et multotiens, quam semel rem imperfectissimam in esse constituere. Quod etiam in aliquo casu filius possit administrare patri plus nutrimenti vel doctrine, sicut apparet satis ex dictis.

3

quia forte nullū tale recepit a patre. Et iſtā ꝯ^{tam} ꝯnem intellexit. Seneca quā et Ariſtotiles
nō negaret // Quinta ꝯ^{o} ꝙ p̄re ſe habente ad filiū ſcḋz cōeꝫ curſuꝫ et dictamē recte rōīs
filius nō p̄t facere patri ꝯdignā retributionē .i. cuꝫ abſolutē ab obligatiōe morali quia
qui benefactori non retribuit equale vel maius tenet̾ ſibi adhuc retribuēduꝫ ſi ex parte
vtriuſqꝫ et aliarū circūſtātiarū oportunitas retribuēdi ſupuenit. et ſi hoc accidente non
retribuit eſſꝫ ingratus. Sꝫ caſu poſito filius nō pōt equale patri retribuere nec quo ad ma
teriam beneficij neqꝫ quo ad beneficiuꝫ formalit̾ acceptum ꝑut ē in tertia ꝯne declaratuꝫ
g̊ filius moraliter remanet ſemꝑ patri obligatꝰ / Ad rōes dicēduꝫ ē qḋ due p̄me ꝯclu
dunt ꝑ ſcḋa ꝯne // Ad aliam ꝑ quanto ip̄a arguit de eē qḋ pater dat filio ꝯcedenduꝫ
ē vt michi uidetur qḋ ſi pater nullam hūit intentiōeꝫ bonam ad filij ꝑcreationē et poſi
to quod hoc fuerit notoriū / filiꝰ pactu ꝑcreatiōis ipiūs in nullo obligatus eſſꝫ patri. Si tñ
illud non fuerit notoriū filiꝰ obligat̾ patri ac ſi pater debitā intētionē huiſſet quia pre
ſupponendum ē de bona intētione ſi ꝯtrariū nō apparet // Ad rōes etiā de inſtincto
ꝓcedunt bene pro q̄rta ꝯne / et nō ꝓcedunt ꝯ tertiā // p̄ma ratio de doctrina deficit quia
licet nō ſit poſſibile ad equale retribuere / tñ retribuenduꝫ ē ad poſſibile alit̾ deo nichil
eſſꝫ retribuendum // Secunda ratio ꝓcedit pro ꝯ^{ta} ꝯne Et de tertia .ſ. quantū vel
quomodo doctori ſit retribuēdum dicetur poſt. Et ſic patet queſtio.

Igeſimo tertio queritur vtrū pater liceat filiū abne

gare filio uero patrē nequaq̄ // Arguit̾ qḋ patri nō liceat filiū abnegare / quia
qḋ aliquis ſcit et ſciuit / et longo tempore approbauit non ē rationabile abnegare. Sꝫ pat̾
ſcit & ſciuit longo tempore filium eſſe ſuum g̊ etc. // Item patris ad filiū ē amicicia na
turalis et nichil licet facere ꝯtra naturam eo qḋ omne tale ē malum // Item filiꝰ ē ſicut
pars quedam patris ut dicebat Ariſtotiles et non ē rationabile ꝑtem ſui relinquere.
Item arguit̾ qḋ pater minꝰ poſſit relinquere filiū ſeu abnegare ꝙ̄ ꝯtra / quia qui magꝭ
amat minꝰ pōt relinquere amatum / eo qḋ amicicia ē ligamentum quodā amicoꝝ / ſꝫ pat̾
magis amat filiū quā ꝯtra g̊ etc. // Item qui ē alteri maiori ꝓpinquitate ꝯiunctꝰ minꝰ
pōt ipm̄ relinquere / ſꝫ pater ē ꝓpinquior filio ꝙ̄ filius patri ſicut dicebat ariſto^{les} g̊ etc. // Itē
patri non licet filiū abnegare niſi ꝓpt̾ incorrigibilem nequitiā ut uult ariſtotiles ſꝫ etiā filiꝰ
licet patrē relinquere ꝑ patris incorrigibilem neq̄tiam quia nullis malis ꝯiungenduꝫ
ē niſi cauſa reuocandi eos / g̊ ita licet filio relinquere patrē ſicut patri filiū g̊ etc. // Op
poſituꝫ dicit ariſto^{les}. Notandum ē ſcḋm Euſtachiū qḋ patrem denegare filiū in ꝓpo
ſito nichil aliud ē ꝙ̄ a ſe et a domo ſua eum expellere et uictui neceſſaria nō miniſ
trare. Et ꝯuerſo etiā filiū abnegare patrem ē filiū non uelle patri ī uite neceſſa
riis ſubuenire ubi ꝑ caſuꝫ pater indigeret et filius habundaret. Et ex hoc ſequit̾
ꝙ ſicut aliquis ē alteri obligatꝰ ad miniſtranduꝫ uite neceſſaria ſic nō pōt euꝫ dene
gare / et ſicut nō ē obligatꝰ ſic poteſt. Scḋo rememorāda ē diſtinctio obligatiōis
dicta in queſtione precedente in obligationē legalem qua quis cogi poteſt de iure
Et moralem qua quis ſcḋm rectā rationē tenet̾ ſed de iure cogi non debet // Et

iter moralis diuidi pot quia obligatio moralis uel attendi pot roe accepti beneficij uel ratioe
amicitie, vel roe debite ciuilis beniuolencie · Dico p̄mo roe accepti beneficij quia beneficia
tus tenet ad retributione ne vitium ingratitudinis incurrat · Dico scdo roe amicitie
quia ad amicitiaz spectat beniuolentia beneficiantia ꝛ ꝯcordia ut dicet post · Dico tercio
ratione debite vel ciuilis beniuolencie, quia cu ho sit naturalit ciuitatiuu aial singli
singlis de humano more tenet ad beniuolentia ex qua uidemus oriri etia int extra
neissimos humana quandaz pietatez ꝯpassione uel misericordiaz · Modo constat q natu
rali ordine ad beniuoletiaz ꝯsequit beneficencia si necessitas occurrat nisi forte obsistat
aliqd grauamen psone beniuolenti ita qd singuli singulis in casu necessitatis tenentur
ad benefaciendu si possint sine aliquo ipoꝝ uel sibi pximoꝝ detrimeto · Alit eni peccaret
ꝯtra humanaz pietatem uel misericordiaz · Veru e tn qd hec obligao adeo debilis e qd ex ea
nullus alteri tenet ad ministrandu mansionez neqz uite necessaria, ideo nichil ad psens
de ista obligatoe · Dicendu e g p̄mo qd aliquibꝫ tpoibꝫ .s. antecp filij possint uti
ratione & prudentia parentes ex legali obligatione non possunt filios abnegare · Illis eni
temporibꝫ parentes legibꝫ cogerent ad debitaz filioꝝ enutritione et educatione iuxta
posse suu, et hec e rationabile, quia leges humane debent ad possibile puidere ne hu
mane creature pereant sine culpa earꝝ et p ꝯns debent obligantes ad hoc cōstringere, pa
rentes aut de iure naturali non specifico s generali singuloꝝ aialiu pfectoꝝ obligant
ad enutritione filioꝝ usqz ad usum prudentie, g leges humane debet eos ad hoc cō
stringere si contra naturam uoluerint eos denegare · 2o dicendu e qd post sufficientez
filioꝝ enutritione et educatione licet parentibꝫ filios denegare quantu e de legali obliga
tione quia tunc forte filij possunt eque sibi puidere de necessarijs sicut parentes ipi sibi
Parentes aut grauarentur si cogerent talibꝫ puidere de necessarijs · Item leges no debet
imponi quibꝫ plurimi filioꝝ fierent deteriores et parentes plurimu grauarent sz si pare
tes cogerent ad semp ministrandu filijs necessaria, multi filij fierent ualde mali et pigri nole
tes laborare, quia no ceni necessitati ꝛ parentes p ꝯseqns no sufficeret sibi et illis
Itez leges in tempore priori fundate erant sup debitu naturale ꝛ generale singuloꝝ aialiu
ut dicebat · tali g debito cessante debent cessare leges ille obligatorie · Sz illud debitu
naturale cessat ꝯpleta filioꝝ educatione · Vnde tunc uidemus in singulis brutis parentes
filios relinquere 10 ref · · Possibile e tamen qd hec ꝯo patit instancias pticulares ꝛ locales
sicut in ciuitatibꝫ ubi forte leges ferunt qd filij debet parentibꝫ succedere in hereditatibꝫ
aut alijs pticularibꝫ casibꝫ forte infinitis · De filijs aut anqꝫ heant usu roīs et pudencie
manifestu e qd non obligant patribꝫ aliqua legali obligatioe ad subueniendu, qz neqz
sciunt neqz possent hre aliqua, quoꝝ pater no het dniu vel salte custodiaz ꝛ ordina
tione nisi forte leges aliqui pticulares et leges legales aliqui pticulares ꝛ legales ob
sistant · De comuni eni lege filij possessio e patris donec unqz sit pditon ꝛ separet ut
dicit arꝝ les · 5o huius ꝑt qd illo tpre ꝗstio patris locu no het · et hec sit tercia ꝯo · Qrto
dicendum qd post tempus educationis filioꝝ filij ꝗtu e de legali obligatioe possunt abnegare

4

parentes abnegatione ſupra expoſita. Nam leges non ſecerunt cogentes filios ad nu
tritionem parentum propter multa. primo quia ut in pluribus parentes uſum habent vel uſus et prudentie
2° quia ut in pluribus parentes ſunt ditiores filiis. 3° quia ſi contingat utroſque pauperes eſſe tamen
filii minus honorati ſunt de nutritione et proviſione uxorum ſuarum et filiorum ſuorum ad quos
legaliter obligantur. 4to quia non est naturale quod filii nutriant patres ſicut erat na
turale econverſo. 5° quia filii a parentibus legaliter abſoluti poſſunt liberius amicitias
ſpeciales et matrimonia contrahere et mercaturas et ſingulos contractus alios civiles
quos contrahere licet et expedit. 6° forte quod tantum eſſet vituperium parenti filio ſi paren
tes pauperes omnino abnegaret quod hoc quaſi numquam contingit propter quod leges tamquam in uſum ſine
prohibitione relinquerunt. ultimo forte quia que parentes dederunt filiis non dederunt
per modum mutui ſed mera domini pro quo nullus ad retributionem cogendus est. Deinde
dicendum est de moralibus obligationibus et erit quinta conclusio quod prout obligatio moralis
attenditur ex parte beneficii recepti pater abnegare poteſt filium et non econverſo, quia dicto modo
filius quicquid faciat patri ſemper remanet debitor, cum non poſſit ad equale receptis
recompenſare ad minus ſic ſe habeant ſecundum communem curſum etc. ſicut dictum fuit in alia questione
Sed quantum est ex parte recepti beneficii benefactor poteſt abnegare beneficiatum quia poteſt
quietare ſibi debitam retributionem beneficiatus autem quod diu remaneat debitor non
poteſt abnegare benefactorem, tenetur enim ſemper ad retributionem. Et hanc conclusionem ut michi
videtur intendebat Ariſtoteles in littera ubi dicit propter quod utique videbitur non licere
filio patrem abnegare, patri autem filium debentem enim reddendum nichil autem facientem
dignum eorum que ſubfuerunt operatus est. Quare autem ſemper debet. quibus autem debet poteſtas
dimittere et patri utique. Sexta conclusio erit quod prout obligatio moralis attenditur ex parte
amicitie patre et filio bonis exiſtentibus et permanentibus, neuter umquam poteſt alterum di
mittere, quia amicitia ligamentum est amicorum, quo alter ad alterum affectum habet benefa
ciendi et indigentiis ſuccurrendi ſi poſſit. Ideo oppoſitionem includit quod durante amicitia
fiat ſeparatio amicorum ſecundum predictam expoſitam abnegationem. Sed manentibus bonis parentibus et
filiis ſemper oportet durare amicitiam inter eos. gratia etc. Septima conclusio est quod ſecundum nunc imme
diate dictam obligationem, pater filium et filius patrem poteſt abnegare propter alterius aut
utriuſque maliciam: quia ceſſante amicitia ceſſat obligatio ſecundum quod attenditur ex parte
amicitie. Sed propter maliciam patris vel filii poſſibile est inter eos nullam eſſe amicitiam vel exiſ
tentem ceſſare. Nullus enim ad ſuperexcellentem maliciam et incorrigibilem tenetur ſecundum iu
dicium recte rationis in amicitia perſeverare. gratia etc. Attendendum est tamen quod non ſtatim
apparente malicia deberet fieri abnegatio, ſed primitus auxiliandum est ad mores ſi poſ
ſibile fuerit ante totalem abnegationem recedendum est aliqualiter a miniſtratione ne
ceſſariorum, et non est feſtinandum tandem vero ſi malicia appareat obſtinata, erit
totaliter abnegandum. Et hec totum expreſſit ariſtoteles in littera ſi quis conſideret.
Ultima conclusio poteſt conpatiuntur poni quod quantum est ex parte amicitie pater minus poteſt filium ab
negare quam filius patrem, quia quanto amicitia est maior tanto fortior est obligatio propter

attenditur ex parte amicitie. Sed communiter maior est amicitia patris ad filium quam econtra sicut ante probatum fuit etc. // Ad rationes quomodo respondendum est. Ad primam dicendum est quod ipsa non arguit de abnega-
tione de qua intendimus. Cum enim omne mendacium sit peccatum, concedendum est quod numquam licet
patri asserere illum non esse filium suum si sciat aut credat contrarium esse uerum nisi forte hoc dicat
sub tali sensu. Tu non es filius meus abnego te id est amorem paternum a te remoueo, et a me te
separo tua malicia exigente et tunc ista esset abnegatio de qua loquti sumus // Ad aliam
dicendum est quod amicitia naturalis ad filium a qua nullo casu est recedendum est usque ad
usum rationis & prudentie et post non. // Ad aliam dicendum est quod aliquando ueram partem
corporis insanabiliter infectam expedit a corpore separare ne inficiat totum corpus // Alie
due rationes procedunt pro ultima conclusione // Ultima uero procedit pro septima conclusione. Nulle autem
illarum rationum procedunt contra quintam conclusionem quam Aristoteles intendebat. Et sic finem habent
questiones octaui libri ethycorum edite a magistro Iohanne buridan picardo. Incipiunt consequenter
questiones noni libri ab eodem edite.

Consequenter querendum est supra nonum librum ethycorum. Et primo de hoc quod aristoteles partim tractabat in octauo et complet in nono.

scilicet utrum Retributio mensuranda
sit secundum exstimationem dantis primum beneficium vel retribuentis. Arguitur primo quod retributio
facienda sit secundum exstimationem dantis, quia magis amicus magis debet esse exstimator
amicabilis communicationis sed dans est magis amicus, quia dicitur 9° huius quod benefactor magis
diligit beneficiatum econtra. Item intendens retributionem debet exstimare eam cum a fine sumatur
iudicia practica ut dicitur in 6°, sed dans propter utile intendit retributionem ut dicitur in 8° etc.
Item sicut de commutatiua iustitia ita de amicitia 8° huius. sed ad uendentem pertinet exstimare
rem suam etc. Item omnis operatio magis ordinari debet per precipientem et superiorem, sed dans
est huiusmodi quia se habet ad recipientem qui retribuere tenetur ut pater ad filium, et deus ad homines
8° huius etc. Item in amicitia et per consequens in beneficiis secundum amicitiam retribuentis multo
principalior est interior affectio quam exterior operatio. unde capitulo de liberalitate. Non enim in mul-
titudine datorum quidem liberale, sed in dantis habitu. Et Seneca primo de beneficiis. Non quid
detur aut quid fiat refert sed qua mente. Sed in practicis operationibus oportet semper attendere
magis ad principalia. ergo in retributionibus faciendis oportet ad effectum dantis maxime inten-
dere. Ex quo sequi uidetur quod ille potest magis extimare retributionem faciendam qui magis
nouit affectionem dantis, illam autem nullus nouit nisi dans ergo etc. Item oportet retri-
buere non quecumque sed que primum dantes appetunt et propter que habenda dederunt que sua erant
quia sicut dicit aristoteles. Simile est ei quod est nichil fieri cum eo quod appetit non petat ergo exstimanda
est inordinanda retributio per illum qui nouit que et qualia dans approbat. Nullus autem hoc nouit

5.

bene nisi dans ergo etc. // Item non fit retributio sufficiens nisi benefactor ab omni facto damno vel gravamine quod ratione doni incurrit relevetur, sed quantum damnum incurrit nullus scit bene nisi ipse, ergo ipse debet retributionem existimare. // Oppositum arguitur quia imperfecta amicicia que est secundum honestum benefactores bona tribuunt sine intentione retributionis. Ad tales autem non spectat pretium retributionis existimare. // Item non est iustus existimator beneficii qui beneficium magnificat ultra eius valorem, sed hoc facit sepe donator ut dicit Aristoteles, cum in multis experitur. Dicunt enim donasse maxima eorum que apud eos erant, et que beneficiati non optinuissent ab aliis et succurrisse in periculis aut in magnis necessitatibus, et talia fecisse et dedisse propter que dampna substinuerunt et labores ergo illi non sunt iusti existimatores beneficiorum nec per consequens retributionum. Item cui non licet repetere retributionem ad ipsum non spectat taxare retributionem sibi faciendam, sed donatori non licet repetere quia tunc non esset donum sed mutuum, ergo etc. // Deinde arguitur quod retributio mensuranda sit secundum existimationem recipientis primum beneficium sive retribuentis seu eius qui retribuere tenetur auctoritate Aristotelis 8° huius dicentis: Cum propter utile amicicia existente pacientis utilitas mensura est quanta autem fuerit utilitas ipse novit, ergo ipse recte potest et debet existimare retributionem. Item auctoritate ipsius 9° huius dicentis: Non solum necessarium esse videbitur utique prehentem ordinare sed etiam iustum. Cuius rationem assignat quia iusticia equat lucrum dampno, sed qui recepit novit lucrum. Novit enim quantum adiutus est, ergo bene potest existimare quantum sit iustum retribuere. // Item non minor debet fieri retributio in eo quod datur in utili amicicia quam si emeret, sed emens tantum daret de re quantum esset utilis sibi, ergo tantum debet retribuere. Hoc autem ipse maxime potest scire, ergo ipse maxime potest bene mensurare retributionem. Et hanc rationem notavit Aristoteles in illa littera. Et enim in emptionibus sic videtur fieri. Item sicut primo dans ad dandum ita retribuens ad retribuendum, sed primo dans mensuravit suum donum, ergo retribuens debet mensurare retributionem. Et hanc rationem notavit Aristoteles cum dixit: Ad huc quemadmodum commutavit. // Item benefactor in amicicia propter utile, quamvis intendat retributionem, tamen non dat per modum mutui, sed per modum doni, sed in tali modo dandi, dans concedit retribuenti auctoritatem existimandi retributionem, ymo totum ponit in voluntate recipientis, sic quod ille cogi non potest ad retributionem, ergo debet esse dominus et taxator in retributione. Ideo ergo concludendo dicit Aristoteles: // Sed etiam retributio sit ad tantum quantum utique ordinant accipientes. // Oppositum arguitur quia ille non est iustus existimator qui parvificat beneficium circa eius valorem, sed beneficiati sunt huiusmodi, quia ut dicit Aristoteles et sepe experimur, Pacientes enim quedam talia aute accipere parvificantes. // Item si non debeat pacientis utilitate mensurari retributio non apparet quia recipiens debet eam existimare, quia ob hoc solet dici quod ad ipsum spectet existimatio. Sed retributio non debet mensurari pacientis utilitate quia quia si pauperi daretur denarius et diviti florenus, denarius erit utilior pauperi quam florenus diviti eo quod pauper ob indigentiam multum iuvatur denario accepto quam dives pro uno floreno, quod videtur inconveniens. Sic enim qui magis eget. Dives forte nichil iuvatur floreno, quia non indiget. Ergo si utilitate pacientis debet mensurari retributio pauper plus tenetur retribuere pro uno denario accepto quam dives pro uno floreno quod videtur inconveniens. Sic enim qui magis

eget auxilio magis gravaret. Deinde arguit quod oportet utriusque existimationem intuemur e
auctoritate Aristotilis dicentis. Maxime quidem forte oportet retributiones fieri mensuram amborum
secundum dignitatem. Et arguit per simile in venditionibus ubi oportet existimationem vendentis
et ementis convenire. Deinde arguit quod neutrius existimatione debeat hoc fieri, quia secundum
illius doni nullam existimationem debet mensurari retributio quod quidem donum contingit esse in-
existimabile et benefactoris donum inexistimabile esse sicut Aristotiles dicit de philosophiam com-
municantibus. Non enim ut dicit ad pecunias dignitas mensuratur. pretium enim eque ponderans non utique
fiet. Item si fieret existimatione dantis beneficium magnificantis fieret in plus quam esset recep-
tum et ita beneficiatus gravaretur, et si existimatione recipientis fiat parvificantis beneficium fieret
in minori quod iterum foret inconveniens, ergo neutrius existimatione fieri debet. Aristotiles istam
questionem solvere videtur per distinctionem. Dona enim et retributiones fieri possunt vel secundum amicitiam
propter honestum que est amicitia simpliciter, vel secundum amicitiam propter delectabile vel utile, que est
amicitia secundum quid ut visum fuit in precedentibus. Primo ergo dicendum erit de prima amicitia
et secundo de secunda. Deinde videtur michi quod ista questio pregnans est et multas continet in se
difficultates partiales que sic enumerari possunt. Prima sit de eo quod in ultimo argumento
tangebatur videlicet utrum oporteat retribuere plus recepto vel minus vel equale. Deinde ad ex-
plicandum alias dubitationes oportet supponere quod certa proportio inter aliqua non scitur nisi scita
quantitate utriusque. Si ergo oportet retributionem proportionari dono necesse est quod sciatur sive
existimetur quantitas utriusque. Secunda erit scilicet dubitatio. Quo quantitas doni mensurabitur utrum
scilicet utilitate recipientis vel gravamine donantis aut neutro, sed dilectione et affectu do-
nantis. Tertia dubitatio erit. Scilicet cuius existimatione illa donatio mensurabitur. An
scilicet donantis vel recipientis. Quarta dubitatio erit consimiliter, quo quantitas retributionis
mensurabitur. Quinta erit Scilicet cuius existimatione. Sexta erit. Cuius sit invenire de-
bitam proportionem retributionis ad donationem an scilicet donantis vel recipientis. De prima dubi-
tatione dicit Aristotiles in fine octavi. Et reddendum autem ipsi quantum accepit et plus. Melius
enim. Contra quod obicitur pluribus instanciis. prima est auctoritas Aristotilis quinto huius dicentis
Refamulari enim oportet ei qui gratiam fecit. Et postea subdit quomodo hoc sit faciendum dicens
Oportet hoc ergo utique equari. Destruetur enim si non fuerit faciens et quantum et quale et patiens
hoc et tantum et tale. Alia instantia saltem quantum ad alias amicicias est auctoritas Aristotilis
8° huius dicentis. Hiis quidem in equalitate existentibus amicis. Hiis quidem in superexcellentia equales
quidem secundum equalitatem oportet in amare et reliquis equare inequales autem analogiam superex-
cellentiis assignare. Item circa eadem et in eisdem est amicitia et iustum ut dicitur 8° huius. Sed iustum in
equalitate consistit ut dicitur quinto huius etc. Item pauper valde gravaretur in receptione bene-
ficii si oporteret plus receptis retribuere. Melius enim esset sibi nichil recepisse. Item videtur
esse species usure ubi oportet reddere ultra sortem. Item nullus tenetur ad impossibile, sed
aliquando impossibile est plus retribuere ut patri vel deo vel doctori, et omnino impossibile esset pau-
peribus retribuere divitibus plus receptis. Ad istam dubitationem breviter dicendum est quod in amicitia
propter honestum non est existimandum nec omnino aspiciendum An plus aut minus aut equale retribuamus

quantuꝫ ad id qđ exterius ſit aut datꝰ / quia donãs nullam retributionẽ intendit · ideo
neqꝫ retribuens ꝑ modū redditionis aut ſolutionis retribuit // Abſolute ēt cūꝫ ſunt do
nationes a retributionibꝰ a donationibꝰ ſicut dicebat͛ in 21ª queſtioē huiꝰ octaui
ideo bene dicebat · Seneca Quid fiat aut quid det͛ nō refert ſꝫ qua mēte // Sꝫ tu q̄
res An g̊ affectione maiori vel minori uel equali debet fieri retributio ei qua fiebat
donatio · reſpondet͛ qꝰ in amicicia equaliū debet ēē equalis affectio cū ut dixi nō fi
at retributio roē donatiōis / ſꝫ ac ſi eēt pͥma donatio · In amicicia aūt in equaliū
dictuꝫ fuit pꝰiꝰ quomodo melior magis amat & amare meliori · ideo etiā dat intē
tione meliori Sꝫ in amicicia ꝑꝑ utile vel delectabile dicēduꝫ ē qđ oportet benefac
tori plus tribuere q̄ dederit / quia vel illa ē amicicia inequaliū uel equaliū · Si ine
qualiuꝫ tūc in 21ª queſtione octaui declaratuꝫ fuit quomō vtraqꝫ tribuere vel retri
buere oportet plꝰ / ſꝫ nō ex eodeꝫ bono · Si uero fuerit amicicia equaliū aut erat ſiliuꝫ
ſ· eaſdeꝫ bonis indigentiuꝫ · vt forte alt͛ lucro alt͛ delectatioē / alt͛ frumēto uel alteꝛ
vino · Si g̊ fuerit diſſiliuꝫ adhuc apparet ſicut pꝰiꝰ quomō vtraqꝫ plꝰ ē tribuēduꝫ
et retribuēduꝫ · Sꝫ non ex eodē bono · Erit ēīꝫ vni plꝰ tribuēduꝫ de delectatione
alteri uero plꝰ de lucro et ſic etiā uterqꝫ ſcđm ſuaꝫ exſtimationē plus recipiet / quia qui
lucruꝫ recipiet / plus appetit et appreciatur lucrum quā delectationē / et econtra qui de delec
tatione plꝰ recipiet plus appreciat͛ delectationē · et quodāmō ſiliter ē in alio exemplo · Si ēīꝫ po
namꝰ qđ euſdeꝫ precij quo ad pecuniaꝫ ſint doliū vini ⁊ modiū frumenti et primꝰ
dat doliū vini indigenti vino / et ille retribuit ei indigenti frumēto modiū frumenti
quāuis ſimplicit͛ iſti ambo equalis precij tribuant & retribuāt / tn̄ vtriqꝫ ſcđꝫ ſuaꝫ exſti
mationem plus tribuit͛ · quia pluri exſtimamꝰ quo plꝰ indigemꝰ · vterqꝫ aūt plꝰ indiget plꝰ
eo qꝰ ſibi tribuit͛ q̄ eo qđ alteri dabat · Et ſic vterqꝫ lucrat͛ / et amiciae ſue finē attin
git // Iteꝫ adhuc ɔtingit in amicicia equaliū et ſiliuꝫ qꝛ q̄uis ſilē ſimplicit͛ equale
tribuant et retribuāt / tn̄ nō eodeꝫ tpr̄e uel loco ſꝫ unꝰ tribuit tēpore vl' loco indigētie
alteriꝰ ⁊ habundantie ꝑꝑrie alter aūt tribuit tēporibꝰ et locis ɔtrarijs / et ita adhuc
vterqꝫ lucrat͛ · Et michi uidet͛ eſſe de intentione ariſtotilis qꝰ nō ſolū dicto mō eſt
plꝰ retribuēdum · imo etiā plꝰ ſimplicit͛ quia q̄tuꝫ ē poſſibile pacificande ſunt gratie
in tali amicicia · ſ· ꝑꝑ vtile ne inſurgat materia querimonie / que citiſſime īnata eſt
interuenire gratie aut non pacificāt͛ niſi plꝰ tribuat͛ · Qui nāqꝫ pͥmo dedit gratiaꝫ
fecit / qui uero preciſe tn̄ reddit nullaꝫ gratiaꝫ facit · Reddit ēīꝫ ſoluꝫ qđ debebat · Nā
in tali amicicia beneficiū datum quāuis ſub mō doni offerat͛ tn̄ hēt roēꝫ veri mutui
ſcđꝫ intētionē offerentis · g̊ qui tantūdeꝫ preciſe tribuit gratiaꝫ recepit et nullaꝫ
facit / g̊ gratiaꝫ gratie nō pacificāt // Oportet g̊ ſicut dicit Ariſtotiles reddere tn̄
⁊ plꝰ · et ne tribuēs grauet͛ ſufficiat aliqn̄ forte illud plus eſſe in uerbali regratiatione
de receptis et ſui obligatione ad beneplacita & mandata // Si tn̄ ſit oportunitas
retribuenti tribuere plꝰ in materiali vtilitate / uideat pͥmo datoreꝫ indigere / tūc ſine
dubio debet plus retribuere / quia qualem gratiam recepit talem cuꝫ redditione debet facere

loco et tēpore oportunis / alias gratiaz nō paruficaret gratie sicut dicebat. Sȝ nec ille debet illud
pl9 qd sibi retribuit retinere, ymo reddere tpē oportuno alit' alius grauaret, et sic nō
attingeret finez intentuȝ in sua amicitiā, et ita eet occasio querimonie ꝛ dissolutionis
amicitie. Ad p'mam g' instantiaz dicēdum ē qd qn Aristotiles dixit oportet hec vtiqȝ e
quari ipē loquebat' de comutationib9 pure venalib9, que etiā fieri solent int' extra
neos et absqȝ amicitia. Vel etiā concedenduȝ ē qd oportet in amicitia equari .s. graz
gratie. Sȝ hoc fit ꝑ pl9 retribuere vt dictuȝ ē. Ad aliā dicēduȝ ē q in amicis e
qualib9 sic oportet equare in amare & reliquis qd ipi ad inuicez heant equales affectus
interiores et q' exteri9 quātu; p'mus fecit alteri eueniente oportunitate tantuȝ alteri p'mo
fecisset illi si ad hoc p'mo oportunitas euenisset. Vel dicat oportet equare in reliquis .i. opor
tet ad possibile gratiā gratie ꝑficare qd nō fit nisi pl9 retribuēdo modo predicto. Ad
aliā ↄcedenda ē auctoritas. Sȝ amicitiā sup iustitiaz addit de suo dare. Ad aliā
dicenduȝ ē qd paup nō grauat' quia non ex eodez bono recepit et tribuit. Recepit eīȝ
in pecunia vel in pane tribuit aut' in corporali labore. Ad aliā dicenduȝ ē qd reddere sorte
ex pacto et inuoluntarie ꝑtinet ad usuraz. Sȝ nō si hec fiat libere ꝛ ꝑ amicitiā et tāc
hoc usurari9 semꝑ retinebit illud pl9 amic9 aut' nō vt dictuȝ fuit. Ad aliā dicē
duȝ ē qd dicta intelligenda sūt vbi ē possibile sine grauamine alteri9 amicoꝝ,
vbi aut' eet impossibile, sufficit ad possibile retribuere sicut dictuȝ fuit prius. Et iterū
qd dixi pl9 esse retribuenduȝ dixi ueritatez hēē in amicitiā ꝑꝑ utile. Deus aut' nobis et
pater filijs nō sc̄dȝ talez amicitiaz donauerunt. De pauꝑe uero quō possit diuiti pl9 retri
buere satis apparuit. Nō restat g° uidere nisi de doctore. Quantuȝ g' ad recōpensatōez
faciendaz doctori qui nō sc̄dȝ amicitiaz ꝑꝑt' honestuȝ docuit sȝ ad lucꝝ recipiēduȝ ꝑnotā
dum ē, q si fieri debeat recōpensatio vel retributio ꝑ bono recepto opȝ retributionē eē
dono ꝑꝑortionabilez. bonis aut' aīe cui9modi sunt sciētie ꝛ uirtutes recepte a doctoribus
nulla exteriora sunt in valore ꝑꝑortionabilia. Jdeo ꝑ bonis aīe nulla bona exteriora re
tribuenda sunt ratione valoris eoꝝ. Aliqua tn̄ sūt exteriora bona bonis aīe ꝑꝑortionata
non in ualore ut dixi sȝ ꝑꝑortione signi ad signatuȝ cui9modi sūt honores et reuerētie.
Jdeo ↄcludo q ꝑ bonis aīe nichil retribuēduȝ ē nisi honores et reuerētie. Tn̄ doctori
vtilitatez intendenti retribuēduȝ ē lucꝝ intentuȝ, qd sit merces nō sciētie recepte sed
laboris sui corporalis, et sue occupationis q' .s. a reb9 cuotat' nobis uacauerit. Et i hoc ē
doctorib9 pl9 retribuēduȝ q̄ ipi dederunt, quod possi^le^ ē fieri sc̄dȝ extimatiōez eoꝝ mō
predicto. Indigentes eīȝ pecunia maioris ꝑcij extimant decez libras q̄ suū laborē uel
suaz occupatiōez annualem. Et hec sit dictuȝ de p'ma dubitatione de qua si placeret possi
fieri comode questio specialis supra libruȝ octauū. Sc̄da dubitatio erat quo quāti
tas doni mensuret' vtr .s. vtilitate recipientis vel grauamine donantis vel neutro
sȝ poti9 electione et affectu donantis. De qua dubitatione ꝑut michi uidet' intentio
Aristotilis ꝛ Senece et alioꝝ moraliuȝ ē, qd in amicitiā virtuosa seu ꝑꝑt' honestuȝ
quantitas beneficij debet principaliter attendi ex electione ꝛ affectu donantis ꝛ nō Qualit' doctori retribuēduȝ sit

ex pretio doni exterioris nisi solum significative. Dicit enim Aristoteles in 8° huius: In hiis autem amicitiis secundum virtutem accusationes quidem non sunt, mensure autem assimulatur operantis electio. Virtutis enim et moris in electione principale. Et Seneca primo de beneficiis dicit: Non quid detur aut quid fiat refert sed qua mente. Et subiungit ibi Seneca verba pulcra ad propositum dicens: Si beneficia in rebus non in ipsa beneficiantis voluntate consisterent, eo maiora essent quo maiora sunt ea que accepimus. Id autem falsum. Non numquam enim nos magis obligat qui dedit parva magnifice quam qui regum equavit opes animo, qui exiguum tribuit sed libenter, qui paupertatis sue oblitus est dum in eam respiceret, qui accipere se putavit tum daret, qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dedisset, qui occasionem non quesivit qua prodesset. E contra ingrata sunt licet re aut specie magna videantur que danti aut extorquentur aut excidunt; multo quam gratius venit quod facile quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit sed amplius non potuit. At id quod dedit magnum est sed dubitavit, sed distulit, sed cum daret gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit et placere non ei cui prestabat voluit. Ambitioni autem dedit non michi. Dixi autem solum significative quia dona exteriora maiora si donantes deceat tanta dare interiores affectus ceteris paribus designant maiores. Et in amicitia propter utile dicendum est absque dubio quod beneficium magnitudinem non habet neque mensuram ex affectione interiori dantis ad recipientem, quia in quantum dat causa utilitatis proprie nullam habet affectionem bonam ad recipientem. Ita enim alteri cuicumque daret si crederet utile esse sibi. Est igitur considerandum quod in amicitia que precise est propter utile dationes et retributiones mutue distinguuntur a venditionibus et emptionibus. Conveniunt enim primo quia utrobique oportet dare quid pro quo. Secundo quia oportet utrobique utrumque lucrari saltem secundum opiniones ipsorum. Qui enim equum suum permutat pro pecunia credit pecuniam utiliorem esse sibi equo, et alter econverso credit equum esse sibi utiliorem pecunia illa. Et sic uterque credit plus accipere. Sic etiam in amicitia propter utile non contraheretur in aliquos nisi uterque crederet plus recipere et lucrari; ideo si non fieret ita non attingeretur finis talis amicitie, propter quod oporteret eam dissolvi. Distinguuntur tamen in aliis, quia in vendibilibus intervenit pactum, scilicet communem consensum et expressum de habendo certum quid et certe quantitatis pro certo quo et certe quantitatis et status. In amicitia autem quandoque datur certum quid sine pacto de rehabendo certum quid vel certe quantitatis, ymo omnino sine pacto de rehabendo per modum puri doni, licet intentio non sit donandi pure. Aliquando etiam prestatur certum quid sub pacto rehabendi idem vel equale et sub spe quod alias prestabit ei econtra quando indigebit, aliter illa prestatio magis esset propter honestum quam propter utile. Videamus igitur quo rei vendibilis aut emibilis pretium mensuratur, quia per hoc propositum poterit esse manifestum. Dicamus igitur sicut apparet in 5° quod rei venalis mensura est communis indigentia humana. Ob hoc enim videmus quartam vini maioris esse precii uno tempore quam alio tempore due quarte. Sed ad hanc communem mensuram addunt vel diminuunt indigentie particulares commutantium. Habundans enim in frumento non daret tantum pro modio frumenti quantum daret indigens frumento. Et habundans in pecunia, igitur res eadem et eodem tempore apud habundantem est minoris precii, apud indigentem est

maioris. Dicam ergo consimiliter quod precium beneficii in amicitia propter utile primo mensurabit per eius
indigentiam loco et tempore quo beneficium illud datur. Secundo ad hanc mensuram fiet additio
propter indigentiam recipientis. Quanto enim magis indigebit tanto donum maioris precii reputare
debebit. Propter quod in tali amicitia bene considerandum est quod dona fiant tunc talia quando et quibus
recipientes multum indigeant. Tertio fit adhuc additio ad illam mensuram si dans in
eo quo amicus indiget non habundet. Nam si dans ex eo quod dedit aliquod dampnum incur-
rit vel facere comodum suum dimisit donum debet multo maioris precii reputari propter quod
in tali casu non debemus recipere dona amicorum nisi plurimum indigeamus. Et econtra prima
mensura beneficii minoratur ex habundantia dantis et non indigentia recipientis. Et ita
sicut dictum est de hac secunda dubitatione ita proportionabiliter dicendum est omnino de quarta
dubitatione qua querebatur quo mensurari debeat quantitas retributionis. Item consequenter
videndum est de tertia dubitatione, in qua querebatur secundum cuius extimationem quantitas
doni mensurabitur. Et videtur michi dicendum esse quod uterque debet quantitatem doni extima-
re. Primo quidem dans ut sciat quantum debeat sperare retributionem et ut sufficiat sibi tanta.
Secundo recipiens ut sciat in quanto tenetur. Et eodem modo dicendum est de quinta dubitatione
uterque enim debet extimare quantitatem retributionis. Primo quidem retribuens ut sciat si sit suffici-
ens, quia si sic bene est, et si non oportet ut consideratur benefactori promittens se bene alias satis-
facturum. Secundo recipiens retributionem debet extimare eam ut si est sufficiens sibi sufficiat
et perseveret in amicitia, et si non sit sufficiens expectet supplementum loco et tempore faciendum.
De sexta vero dubitatione dicendum est quod ad retribuentem spectat invenire proportionem retri-
butionis ad primum donum sicut Aristotiles determinat: quia benefactor sibi dedit aucto-
ritatem hoc faciendi in quantum non per modum mutui sed in quantum per modum doni dedit quan-
tum ipse intenderet retributionem. Et quia quilibet si debeat benagere debet opus suum omnibus cir-
cumstanciis debite proportionare. Ideo retributio opus est retributoris non primi benefactoris.
Dicendum est tamen quod retributor si honeste potest scire intentionem et extimationem primi benefac-
toris debet illam si comode potest proportionem predictam invenire. Et si extimationem primi bene-
factoris ignoret faciat ipse secundum propriam discretionem. Et hoc intendebat Aristotiles ut michi videtur
cum dixit: Maxime quidem forte oportet retributionem fieri mensuram amborum secundum dignitatem
esse. Si autem non hoc accidat non solum necessarium esse videbitur prehabentem ordinare sed etiam
iustum. Addit etiam Aristotiles documentum bonum ut dignior fiat retributio quia quia
homines multa non equaliter appreciant indigentes et repleti. Ideo forte oportet non tanto
appreciari, quanto habenti videtur dignum, sed quanto ante hec appreciatus est. Respondendum est
ergo ad rationes. Ad primam dicendum est quod in amicitia inequalium excellentior esset melior ex-
stimator eorum quorum extimatio ad utrumque eque spectaret. Hoc tamen non obstante alter
deberet illa extimare. Similiter nec excellentior est dominus omnium actuum inter ipsos con-
sequtorum ymo quilibet suorum. Ad secundam dicendum est quod uterque debet extimare quantitatem
retributionis faciende sed retributor invenire debet in quo quando et quomodo retribuat
ut retributio dono debite proportionetur. Ad tertiam dicendum est quod tam emptor quam debitor

extimat pretium rei vendende et emende. Quarta ratio procedit ſicut prima. Quinta ratio
procedit de amicicia propter honeſtum. Nam in amicicia propter utile utilitas eſt principaliſſima quia
finis ad quem cetera ordinantur. Ad ſextam dicendum eſt quod a primo dante eſt bene extimanda
retributio ſed non ordinanda cum illa non ſit actio eius et cum ipſe conſerit ordinationem illam
recipienti ut dictum fuit. Et tamen conceſſum fuit quod retribuens ordinare debet eam ſecundum ex
timationem dantis ſi ſciat et comode poſſit. Nec illa ratio plus concludit. Et eodem modo di
cendum eſt ad ultimam rationem. Prima ratio ad oppoſitum procedit de amicicia propter honeſtum.
Ad ſecundam dicendum eſt quod ille dator qui minus donum ſuum magnificat non bene agit
nec eſt conveniens amicus etiam utili amicicia. Nos autem loquuti ſumus de hiis qui debite ex
ercent illam amiciciam. Ideo ratio non eſt ad propoſitum. Ad terciam rationem conceditur quod dans
non debet retributionem ordinare qui tamen debet extimare eam cum ſperet eam. Ideo ratio
non concludit. Omnes alie quinque rationes arguentes quod ſcilicet extimationem recipientis bene
ficium debeat fieri retributio conceduntur modo ſupius determinato. Prima ratio ad oppoſitum
procedit de illo receptore qui non bene exercet amiciciam ſicut dictum fuit de datore. Ideo nich
il ad propoſitum. Ad ſecundam rationem dicendum eſt quod quacumque menſura menſuretur donum vel re
tributio utrumque debet uterque pro poſſe extimare. Quando etiam dicitur quod pacientis utilitate
non debet menſurari retributio, hoc eſt negandum quamvis etiam aliis debeat menſurari
ſicut dictum fuit. Ad hec autem quod opponitur de divite et paupere dicendum eſt quod inter eos
non debet ex eodem bono fieri donum et retributio ſicut dictum fuit. Ideo ratio non
valet. Alia ratio conceſſa eſt. De penultima ratione que arguit de doctrina, et conſimiliter
de ultima ratione dictum fuit ſatis in poſitione.

Secundo conſequenter queritur utrum

Oportet patri magis obedire quam alicui alteri. Arguitur quod ſic, quia cui magis
ſumus obligati magis debemus obedire, ſed pre ceteris magis ſumus obligati parentibus, quod
apparet primo quia ab eis maxima recepimus, ymo omnia, quia eſſe, nutrimentum et doctri
nam. 2o quia pater dominus eſt filii. Primo ſcilicet naturam in quantum ab eo habemus eſſe et nu
trimentum. Secundo ſecundum mores in quantum ab eo habemus doctrinam. Et adhuc magnum
ſignum quod nos ſumus ei maxime obligati eſt quod minus poſſumus ei facere retributionem condignam
quam alicui alteri ut vult Ariſtoteles. Et quia maior et fortior eſt obligatio ſcilicet naturam quam ſcilicet conſue
tudinem vel inſtitutionem humanam: patri autem obligamur ſecundum naturam, principibus autem vel
legibus aut aliis vel ſcilicet conſuetudinem vel humanam inſtitutionem. Et quia primo ſumus ob
ligati patri, poſterius autem principibus et aliis. Cum domus ſit prior civitate. Cui autem plus obli
gamur huic magis obedire tenemur. Oppoſitum arguitur quia iuſtius precipienti eſt
magis obediendum ſed homo ratione virtutis iuſtius precipit quam ratione paternitatis, cum ratione
virtutis ſit iuſtus et non ratione paternitatis, ergo magis obediendum eſt virtuoſo non patri
quam patri non virtuoſo vel eidem ratione virtutis quam ratione paternitatis. Item domino ſuperio
ri eſt magis obediendum quam domino inferiori ſed princeps eſt dominus ſuperior patre, ergo principi
eſt magis obediendum. Maior probatur multipliciter. Primo quia cauſa ſuperior eſt potior et magis

influens in. Secundo quia bonum quanto communius tanto melius et divinius et dominus superior magis tendit ad commune bonum. Tertio quia dominum inferiorem oportet obedire domino superiori et ita precepta domini inferioris contra precepta domini superioris nullam debent habere efficaciam. Quarto quia licet ab inferiori appellare ad superiorem et non econtra ideo necesse est superiori obedire et non inferiori. Sciendum est quod obedientia respicit preceptum: precepta autem pertinent solum ad dominos in hiis et ad eos in quibus et ad quos habent dominium. Exauditio magis respicit petitionem preces et supplicationes. Preces autem pertinent ad inferiores vel equales. preces ergo inferiorum vel equalium exaudimus. preceptis vero dominorum obedimus. Secundo sciendum est quod ista questio multipliciter potest specularj. Uno modo utrum oportet magis obedire patri quam amico virtuoso. Secundo modo utrum oportet magis obedire patri quam principi vel legibus. Possunt etiam specificari aliis modis de quibus non est vis. quia si duobus predictis fuerit visum poterit satis de aliis esse manifestum. De primo ergo dicamus quod virtuoso ratione qua virtuosus vel amico ratione qua amicus, vel etiam amico virtuoso ratione qua amicus virtuosus non oportet obedire quia amici virtuosi debent ad invicem esse equales neutro super alterum habente dominium proprie loquendo. Ideo ubi pater preciperet filio in hiis in quibus haberet super ipsum dominium comparatio erat nulla. patri enim esset obediendum et non amico virtuoso. Sed tunc esset dubitatio an sit magis precepto patris obediendum vel preces amici virtuosi exaudiendum. Ad quod ego respondeo quod si preceptum patris fuerit licitum et honestum, et de hiis in quibus pater super filium habet dominium magis erit obediendum patri. Cuius ratio est quia obligatio subditi ad dominum est in virtute iustitie. Ideo non obedire esset iniustificare. Sed obligatio amici ad amicum vel virtuosi ad virtuosum est in virtute solum liberalitatis et amicitie. Modo maxima peccatorum sunt in iniustificationes sicut apparuit in prioribus libris. Maiora enim sunt peccata contra virtutes cardinales quam alias et maxime contra iustitiam. Dixi autem si preceptum fuerit licitum et honestum, quia in illicitis et inhonestis nulli domino est obediendum ymo quo ad talia nullus alteri est subiectus. nec per consequens aliquis est quo ad talia dominus alicuius. Dixi etiam de hiis in quibus pater habet dominium, quia in quo cessat dominium in hoc preceptum non habet locum, nec in hiis per consequens obedire oportet. Non enim omne quod per modum precepti proponitur oportet tamquam preceptum recipere. Et si omne quod per modum precepti proponitur volumus vocare preceptum, tamen si fiat de hiis in quibus precipiens super illum cui precipit non habet dominium illud preceptum erit illicitum. licet non ex parte rei tamen ex parte precipientis. Nulli enim de iure licet precipere ei super quem dominium non habet. Preceptis autem illicitis non est obediendum. Deinde dicendum est de alia specificatione scilicet an magis sit obediendum patri vel principi. Circa quod notandum est quod princeps habet commune dominium super omnes de civitate quantum ad opera civilia scilicet que cadere possunt in commune dampnum vel commodum civitatis. Sed quantum ad opera precise domestica, pater habet dominium et non princeps. Dico autem opera domestica precise, quia in casu opera domestica induunt rationem operum civilium. Verbi gratia. Domesticum opus est ortos colere, arbores plantare, frumentum emere, vendere, custodire. tamen casu contingente videlicet si civitas est obsessa inimicis. princeps secundum exigentiam circumstantiarum coget frumenta vendere, arbores extirpare, et sic de aliis. Sed ubi in nullum preiudicium civitatis esset arbores plantare vel eas detruncare, aut frumenta vendere vel ea custodire, princeps in nullo

ſe haberet de hijs intromittere. Ex hijs ſtatim habetur quod quantum ad opera ciuilia non oportet pa

obedire quia de hijs precipere non habet cum non ſit dominus quo ad ea. principi autem oportet

obedire quia dominus est et ſuper pope pot. Concedendum est tamen quod ſi pater uſurpando ſibi preceptum p

cipiat in talibus aliquid quod non uideatur eſſe malum, faciendum est illud non per obedientiam ſed per exau

ditionem quia preceptum cum ſit ex parte precipientis illicitum, non debet recipi ſecundum uirtutem precepti

ſed ſecundum uirtutem precis uel conſilij. Et econuerſo etiam dico quod quantum ad opera proprie domeſti

ca obediendum est patri, in licitis et honeſtis quia ſic dominium habet. Et non eſſet in talibus

obediendum principi, quia non habet in illis dominium, et ſi ſibi uſurparet tyrannicum eſſet. quo

caſu propter timorem rationabilem eſſet ei obediendum dum tamen illud quod precipit non eſſet inhoneſtum

Sed pone caſum quod princeps, quacumque uſurpatione dominij placet tibi, precipiat uendere

frumentum, pater precipiat retinere an tu uendes frumentum. Dicam quod non, quia preceptum

regis iniquum est cum non habeat iuſtum dominium ideo non est ei obediendum: et quia imponere

manus in bona alterius inuito domino est iniuſtificare. Et ſi metu cadente in conſtantem

uirum tu principi obedias tu peccabis ſed venialiter ut dicebat in 3° libro. Ponamus

ergo aliud caſum quod pater precipiat portare frumentum in grangiam et princeps ſub pena capi

tis hoc iubeat licet iniuſte. An ergo filius obediet patri Credo quod non debebit obedire, quia

in illo caſu preceptum patris eſſet irrationabile et per conſequens illicitum quia irrationabile est omnino po

nere in manifeſto periculo perditionis illud quod est ſine proportione maius pro ſalute minoris. filius

autem ſine proportione est maius bonum patris quam frumentum, et quia preceptum irrationabile est

quod exequi est irrationabile. Sed ſe manifeſte perditioni exponere pro ſalute frumenti eſſet irra

tionabile quamuis ſe in bello exponere pro ſalute frumenti contra raptorem eſſet rationabile, ubi de

uictoria ſpes probabilis haberetur. Et ſcias quod multum differt caſus iſte a priori. In primo enim

caſu peccatum erat non quia pater precipiebat ſed quia inuito domino ponere manus in bona

eius est iniuſtificare. In ſecundo autem caſu filius non tangeret bona patris domini exiſtentis. Sed

ſolum non faceret quod pater illicite preciperet. Eodem modo dicendum est ſi paciens ſubiciat

ſe medici dominio quantum ad ſanitatem recuperandam ipſe quo ad hoc tangencia magis

debet obedire medico quam patri uel regi ymo nec patri nec regi est proprie obediendum

quia quo ad hoc non habent dominium ſuper illum. Similiter etiam quo ad doctrinam tangentia

obedire oportet et ita de alijs. Sed ponatur quod pater precipiat de opere domeſtico et princeps

de politico dicat uidelicet dicat pater vade in agrum et princeps dicat uade ad prelium

quid erit faciendum. Reſpondet girardus bene quod principi erit obediendum. poſito tamen

quod utrumque preceptum ſit rationale altero circumſcripto. Et hoc probat ſufficienter per rationes que

arguendo adducte fuerunt. ad probandum quod domino ſuperiori ſit magis obediendum

Hijs uiſis ſoluende ſunt rationes. Ad primam potest dici quod non magis obligatur ad obediendum

patri in operibus domeſticis quam ad obediendum principi in ciuilibus ymo econuerſo propter ſuperio

ritatem dominij et melioritatem boni ciuilis. Et quia facilius est abſolui a dominio patris quam

a dominio principis cum ſit facilius et minus dampnoſum ſeparari a domo quam ſeparari a tota ciuita

te. Et quando dicitur quod a patre maiora et plura bona recipimus dicendum est quod licet hoc concedatur

tamen ex hoc pater in filium non habet dominium saltem post usum rationis et prudentie quia illa bona filio donavit et transtulit in dominium filii ex naturali debito paterne sollicitudinis et amicitie. Quod autem pater sit omnino id est quantum ad omnia dominus filii negandum est et concedendum est quod filius non potest recompensare patri equale vel plus recepto sicut prius declarabatur. Sed recompensatio vel retributio non est per obedientiam cum fiat de bonis quorum retribuens est dominus. Et est concedendum quod obligatio per naturam est fortior obligatione secundum consuetudinem. Ideo filio non licet ante usum rationis exire a dominio patris. Sed potest exire a dominio principis si pater velit se et filium a civitate separare. Sed postquam filius habet usum rationis et prudentie cessat naturale dominium patris super ipsum et sit dominium voluntarium si filius velit manere cum patre et sub patre. Et forte non est filius prius sub dominio patris quam sub dominio principis quia pater ante generationem filii et bona patris erant sub dominio principis. Ad rationem que arguit quod magis sit obediendum virtuoso, dicendum est quod licet virtuosus sit iustus tamen si non sit dominus ipse non potest iuste precipere licet possit iustissime precari consulere vel exhortari et persuadere etc. Et sic finitur questio.

Ertio queritur utrum oportet magis subvenire patri quam alicui alteri. Arguitur quod sic, quia subvenire alicui est ratione pietatis et amicitie: sed nichil est magis pium quam videre patris indigentiam et nichil etiam est amabilius patre, tum quia ipse maxime est amicus tum quia ab eo maxima et plurima bona recepimus igitur etc. Item illi est maxime subveniendum si indigeat cui non possumus sufficienter retribuere et cui semper remanemus debitores, pater est huiusmodi igitur etc. Item pars magis debet subvenire toti quam alicui extraneo sicut naturaliter videmus quod pro salute totius corporis manum vel pedem statim exponimus. Sed filius est sicut pars quedam patris ideo etc. Item sicut sibi ipsi est magis subveniendum quam alteri, ita sibi propinquiori et coniunctiori est magis subveniendum quam remotiori, sed filius est patri propinquissimus ideo etc. Oppositum arguitur quia cum amico ratione amicitie sit subveniendum oportet illi magis subvenire quem magis amamus. Filium autem magis amamus quam patrem ut prius dicebatur. Igitur oportet magis filio subvenire, et quia hoc est naturalius cum bruta magis subveniant filiis quam parentibus. Item magis subveniendum est ei quem magis est amandum. Sed virtuosum hominem est magis amandum quam patrem. Nam cum nichil sit amabile nisi bonum magis bonum est magis amandum. Sed virtuosus non pater est melior patre non virtuoso. Vel est homo dicitur melior et per consequens amabilior ratione virtutum quam ratione paternitatis igitur magis est amandus et per consequens ei subveniendum virtuosum non patrem quam patrem non virtuosum, vel eidem magis ratione qua virtuosus quam ratione qua pater. Item secundum amicitiam meliorem et excellentiorem est magis operandum, sed amicitia precise secundum virtutes est multo melior et excellentior illa que est precise secundum paternitatem et filiationem. Hoc probatur multipliciter. Primo quia prima amicitia non potest esse nisi bonorum, secunda autem indifferenter potest esse bonorum et malorum. 2o quia secundum primam amicitiam distinguimur a brutis et excellimus ea, in secunda vero eis convenimus. 3o quia prima amicitia est in nobiliori potentia, scilicet in ipsa voluntate. Secunda vero amicitia est in appetitu sensitivo cum conveniat tam fatuis quam sapientibus et tam brutis quam hominibus. 4o quia prima amicitia habet pro obiecto bonum anime, secunda vero bonum corporis

qd filius a patre recepit. Modo sicut dicit 7º politice. Si quidem aia est preciosior
et possessione & corpore necesse et dispositionez optimã uniuscuiusq; pportionabilit hys hẽr.
Igit concludemus qd scilz amiciciaz uirtuosam magis ẽ opandu q scilz paternã. Cũ igit
benefacere sit opus amicicie sequit q magis ẽ benefaciendu uirtuoso. Itez cui magis ẽ
obediendu ei magis obligamur & cui magis obligamur ei magis ẽ subueniẽdu. Si magis
ẽ obediendu uirtuoso q patri ut dicebat in alia qõne g̃ rc. Sciendu ẽ q ista quinq; noia
si pprie sumãt distinguunt puta satisfactio restitutio redditio solutio et retributio. Pmo q
satisfactio respicit illataz iniuriaz. Restitutio uõ respicit rem iniuste sublataz. Redditio
aũt respicit rẽ comodataz uel depositaz uel locataz. Solutio uero respicit rem ex legali
obligatione debitaz. Retributio respicit rem donataz. Subuentio aũt de qua qstio formata ẽ respicit indigẽciaz. Et si coiter accipiat pot extendi ad omnia noia predicta respectu
psonaz indigentiũ. Tñ magis pprie dicit de gratuita donatione uel mutuatioẽ psone
indigentis. Donatio aũt & mutuatio a predictis noibus distinguunt quia nullũ connotat
actuz priorez inter dantez et mutuantez et recipientẽ et iõ donatio uel mutuatio fiunt
pprie scilz meraz liberalitatem uel amiciciaz aut cõpassionẽ. Sz quinq; alia fiũt rõne actuu
pcedentiuz quos illa quinq; noia respiciũt. Ex hys aũt satis apparet q satisfactio nõ
ẽ nisi eius qui iniuriaz intulit ei qui passus ẽ. Nec restitutio ẽ nisi spoliatoris ei qui spoliatus ẽ. Nec redditio ẽ nisi hentis comodatuz vel dispositu; uel locatuz aut huiusmõi ei
qui mutuauit deposuit uel locauit. Nec solutio ẽ nisi debentis ex legali obligatioẽ
debitoris creditori. Nec retributio ẽ nisi eius cui donatu; ẽ donatori i. beneficiati benefactori. Utimur eciã loquendo pprie noibus benefactoris & beneficiati p donatore & eo qui donu
pcepit. Ex quo apparet q pdictoz ad pdictos scilz qd huiusmõi referendo singulis
singulos non sunt donationes. Sz donationes & mutuatioẽs fiunt ad amicos et compatriotas aut uicinos aut consortes rõne amicicie vel patrie vel societatis et huiusmõi vel etiã
donationes fiunt etiã ad extraneos in necessitate constitutos rõne humane compassionis vel et
magnoz uiroz aut bonoz ad uirtuosos rõne bone famie et uirtutis. Dicẽdu est
g̃ pmo q magis ẽ satisfaciẽdu leso uel restituendu spoliato vel reddẽdu ei qui mutuauit vel deposuit vel soluẽdu creditori q donare vel mutuare amico uel patri vel alteri
cuicuq; ceteris pibus i. ipis existentibus in equali indigẽcia et equalit uirtuosis. Causa ẽ q
omnes pmi actus ptinẽt ad iusticiaz directe sic q nõ satisfacere leso petenti satisfactionez uel nõ soluere petenti solutionez et sic de alys esset directe iniustificare. Sz donare
uel mutuare nõ ptinent directe ad iusticiaz ymo ad liberalitatez vel amiciciaz ideo nõ
donare uel nõ mutuare nõ ẽ directe iniustificare sz ẽ illiberalit uel inamicabilit se habere.
Peccata aũt contra iusticiaz sũt maiora q contra ceteras uirtutes et iusticia melior ẽ quã
alie uirtutes ut declaratuz fuit in 2º et in 5º ideo rc. Nec ualet si quis obiciat qd
uiroz amicoz ẽ omnia bona sua pfecte coicare. Hoc eciã non ẽ uez nisi saluo iure alioz
Sz contra iusticiaz nunq oportet ea coicare quia dicit Tullius in libro de amicicia. Hec igit
lex in amicicia sanctiat ut neq; rogemus res turpes neq; faciamus rogati. Si at cetera

nom essent patria

non eſſent paria non oportet illam omnem uiam eſſe ueram. Non enim omni caſu reddendum eſt depoſitum
aut ſoluendum debitum. Ut ſi creditor ſit in furia uel ſi creditor forte ſit habundans copioſe et pater
ſit in extrema neceſſitate conſtitutus uel amicus uel etiam uirtuoſus extraneus, et tu ſolum haberes duos de
narios et tantundem deberes creditori qui inſtancia debitum ate repeteret. puto quod potius eſſet
de illis denariis emendum panem ad ſubueniendum patri uel amico quam reddendum creditori, quia ne
ceſſitas legem non habet. ymo in extrema neceſſitate omnia ſunt communia in tantum ut puto quod in
neceſſitate conſtituti poſſunt licite non ſoluere debitum vel non reddere depoſitum. Sed ab habun
dantibus inuitis uiolenter auferre poſſent. In quibus autem caſibus et in quot dicta conclusio pate
retur inſtanciam uidelicet quod non magis eſſet reddendum vel ſoluendum quam donandum non eſt
poſſibile determinare propter infinitatem circumſtanciarum ſicut notat Ariſtotiles. Si enim ſuperexcedat
donatio vel datio bono uel neceſſario ad hoc declinandum. // Secundo ponende ſunt queſtiones de
comparatione ſatiſfactionis reſtitucionis, redditionis et ſolucionis, adinuicem. Et uidetur eſſe dicendum
quod citius eſt reſtituendum ablatum quam reddendum depoſitum ſi hec non poſſunt ſimul fieri et cete
ra ſint paria, quia ſcilicet fortiorem obligationem citius eſt agendum. Sed ille utrique obligatus
eſt in hoc quod rem ſuam habet et alterius obligatus ſpoliato quia in eum iniuſtificauit. Item peiora
citius ſunt reformanda. ſed non reſtituere eſt peius quam non reddere, quia ante receptionem depo
ſiti non male tenebat depoſitum. ſed et ante et poſt ablati repetitionem ſemper male tenebat
ablatum. Et eodem modo apparere poteſt quod citius eſſet reddendum depoſitum quam ſoluendum
debitum, quia dominus depoſiti formaliter eſt qui depoſuit non qui habet. ſed dominus pecunie creditori ſol
uende non eſt creditor ſed qui habet. Modo iniuſtius eſſe uidetur retinere rem alterius ipſo in
uito quam retinere rem que ſua eſt quamuis debeat poſtmodum eſſe alterius illo inuito racionabiliter. Et
ob hoc etiam iudices magis conſueuerunt dilationem aliquam concedere de ſoluendo debitum quam
de reddendo depoſitum. // Sed contra hoc obicitur quia ſcilicet fortiorem obligationem citius
eſt agendum. ſed uidetur quod ego magis ſum obligatus creditori quia magis teneor ei qui plus michi
fecit quam ei pro quo ego feci. Creditor autem multum fecit pro me credendo michi debitum, ego
autem multum feci pro alio cuius depoſitum cuſtodiui. Reſpondeo quod quantum ad graciam huiuſmodi
inde factam ego magis ſum moraliter obligatus debitori ad gratiarum actiones et ad re
tributiones faciendum preter debiti ſolutionem. Sed quantum ad rem depoſitam ego omnino
ſum obligatus ad non retinendum rem alterius ipſo inuito. // De ſatiſfactione autem dicendum
eſt quod nomine ſatiſfactionis poſſumus uti uel utimur uno modo communiter alio modo ſpecialiter. Satiſfac
tio communiter accepta eſt communis omni diſſolutioni racionabili cuiuſlibet obligationis. Ita quod reſtitutionem
redditionem et ſolutionem et retributionem condignas uocamus ſatiſfactiones. et ſic non inten
dimus hic de ſatiſfactione. // Satiſfactio autem ſpecialiter dicta uel accepta diſtinguitur
contra predictos actus. Et ſubdiſtinguitur iterum quia aliquando ſatiſfactio capitur prout reſpicit
obligationem principalem et diſtinguitur proprie contra reſtitutionem. Conueniunt enim quia utraque
reſpicit illatam iniuriam. Sed differunt quia reſtitutio reſpicit iniuriam ſpoliatiuam qua
quis ad ſe traxit rem alterius illo inuito uel nolente. Satiſfactio autem reſpicit iniuriam
illatam non ſpoliatiuam ſed corporis leſiuam. aut poſſeſſionum deſtructiuam uel honoris et

fame depressinam et huiusmodi. Alio modo satisfactio accipitur proprie ut respicit solum dampna expensas et interesse consequentia ad obligationem principalem ex peccato vel deffectu obligati quecumque fuerit illa obligatio. Et quando satisfactio accipitur isto modo tunc oportet quod restitutio accipiatur communius quam prius scilicet prout respicit illatam iniuriam tam proprie spoliativam quam non proprie spoliativam; verbi gratia si comburas domum restitutio erit quod reficias novam. Si vulneres quod sanare facias. Et quod ultra emendandum erit pertinebit ad satisfactionem. Si ergo loquamur de satisfactione ultimo modo accepta prout scilicet respiciat consequentias ad obligationem principalem videtur quod magis sit dissolvendum obligationem principalem quam de consequentiis ad ipsam satisfaciendum saltem ut in pluribus si ambo simul fieri non possunt quia ad principalius est magis et principalius attendendum. Dico autem ut in pluribus quia circumstantie possunt aliquando ordinem permutare. Sed si satisfactio capiatur priori modo forte potest dici quod citius est restituendum ceteris paribus quam satisfaciendum; verbi gratia equum ablatum prius est restituendum quam pro equo occiso alterum reddendum quia hoc modo satisfactio proportionabiliter se habet ad restituendum sicut redditio ad solutionem. Rei enim ablate dominus vere est non qui habet sed qui spoliatus est. Qui vero equum interfecit nichil habet cuius alter sit dominus verum. Et sicut dixi omnium predictorum ordo mutari potest aliquando propter diversas et innumerabiles circumstantias quas loco et tempore oportet combinare prudentem.

Tercio dicendum est de comparatione donationis mutuationis et retributionis adinvicem. Et dico statim quod ceteris paribus potius est retribuendum quam donandum vel mutuandum quia quibus est donandum mutuandum vel retribuendum existentibus pariter amicis pariter virtuosis et pariter indigentibus retributio ultra id quod donatio vel mutuatio significant connotat obligationem ex recepto beneficio. Sed ad quod faciendum magis obligamur hoc magis est faciendum. Dico etiam quod inter perfectos et proprissime dictos amicos mutuatio non habet locum sed solum donatio et retributio, quia mutuatione non communicant bona perfecte et simpliciter, amicorum autem predictorum est omnia bona communicabilia perfecte et simpliciter communicare cum talis amicus sit alter ipse. Similiter etiam neque mutuatio locum habet ad pauperes impotentes, qui neque pecunia neque servicio vel alio quod pecunia mensurabitur reddere possent, immo divites illis pauperibus debent donare simpliciter et pauperes debent eis retribuere in orationibus et regratiationibus aut reverentiis et honoribus. Hoc est per se manifestum. Sed in debili amicicia sicut est amicicia propter utile vel amicicia conviciniorum consociorum, consanguineorum et compatriotarum ratione vicinie societatis, patrie vel consanguinitatis, et huiusmodi locum habent, tam mutuatio quam donatio vel retributio: in quibus satis apparet quod aliquando magis est donandum aliquando magis mutuandum secundum diversitatem rerum communicandarum personarum et amicitiarum et aliarum circumstantiarum. In rebus enim modici precii turpe esset aliquando pactum apponere de reddendo ubi non esset turpe magna dare sine pacto. Quando autem sit donandum vel mutuandum in talibus iudicio prudentis relinquendum est. De retributione autem comparata ad solutionem vel redditionem aliqui dubitaverunt scilicet an magis sit retribuendum donatori quam solvendum creditori vel reddendum mutuatori ceteris scilicet datore creditore vel mutuatore eque indigentibus et eque virtuosis existentibus. De hoc enim aliquibus visum est quod magis sit retribuendum donatori quam solvendum creditori vel reddendum mutuatori.

qr sedz maiore obligatione magis e opandu3 sz magis obligamr donatori, pbatio qr mai9
beneficiu3 magis nos obligat ceteris pib9. Sz si quis mutuat vel credit michi decem
donans facit michi multo mai9 beneficiu qz mutuas g° zc. Minor statiz pbat quia
licet res exterior que e materia beneficij sit equalis, tn modo et act9 interior no sunt
equales. Mai9 eni beneficiu e donare. pmo quia rei dniu3 transfert simplicit in reci
pientez. Scdario quia donatio fit ex maiori amore uel affectione ad recipietez
qz mutuatio // Sz hec non e tenendu3, quia retribuere ide e qd donare 7 retri
buere idez qd redonare redonare aut e donare. Sz dictu3 fuit pri9. qd poti9 est
reddendu3 vel soluendu3 qua donadu3 g° zc. Et cu ad hec e que dicta fuit prig
.s. quia tribuere non e act9 ppie ptinens ad iusticia3 sicut reddere et soluere Nam
ille cui donatu3 e ad que spectat retribuere. factus e simplicit dnus rei. Qui uero do
min9 e simplicit rei nulli i iustificat si ea3 retineat, si eam neq3 donat neq3 redonat
Sed illiberaliter opans ingrat9 est. Et forte qd obhoc iudex cogit ad soluendu3 uel
reddendum et non cogit ad retribuedum. // Ad roe3 in oppositum dicendum e quod
indubitanter donans maiorem facit gratia3 et mai9 beneficiu, et io morali obligaoe
magis ei obligamur, quia alteri pret obligatione moralem legaliter legaliter obliga
mur // Et iter3 dicendum e plane qd beneficiu mai9 magis obligat ad ama
dum ad honoradum, ad regratiandum, Sz non e necesse qd mai9 beneficiu magis
obliget ad dandu3 rem sua3 qz min9 beneficiu ad reddendum aliena3 // Dicedu3
e etia qr mai9 beneficiu3 magis obligat ceteris paribz, sz cetera non sunt paria, qr
recipiens donu3 nichil habet cui9 donator sit dnus. Sz recipiens mutuu habet
rem cui9 mutuator e dnus // Et si quis dicat qr pdicta no ualet ad pbandum qr
magis sit soluendu3 qz retribuedu3, quia si credis michi pecunia3 ego fact9 sum dns
illius, et nichil habeo cui9 tu sis dnus sicut e si fiat donatio Solutio dico qd no
e sile quia debitor licet heat rei dniu3 tn lege uel pacto obligat9 e ad reliquedum
in dniu3. et in creditorem transferendum, certo termino uel petente creditore. Cu3 eni3
vendo tibi equ3 et credo tibi pecuniam ego ostituo te dniu3 equi non simplicit sz sub pac
to, quia talem pecuniam tali tpore soluas Ideo si pactu3 no teneas tu desinis iuste
habere rei dniu3. Sic aut no erat de donatioe, quia dniu3 rei simplicit et absolute
transferebat in recipietez. Et p hoc etia apparet quid de duplici donatione sit dicedu
Est eni3 queda3 donatio pura sine intentione remunerationis, que inpfecta amicicia
et inpfecta indigentiu opassione het locum. Alia uero quasi mutualis facta sub
exteriora forma doni. sz tn sub intentione remuneratiois, que locu3 het in amicicia
ppter delectabile uel utile. Querit g° cui donatori sit magis retribuedu3. Et ego
puto qd vtrisq3 paribz .s. eq3 indigentib9 et eq3 uirtuosis existentib9 magis esset
retribuendum scdo donatori qui .s. donauit sub spe remuneratiois posito qd
non possit comode fieri ut vtrisq3 retributio, quia talis donatio speciez subitrat
mutuationis scdm intetione3 interiorem, mutuu aut magis reddendu3 ul soluedu

quam ſimpliciter donandum ut dictum fuit. Et iſta ratio ſic magis explanatur. Cum uerba non ad alia inuenta ſint quam ad deſignandum mentis conceptus, verba autem non obligant principaliter ſed ſolum ſignificatiue in quantum deſignant interiorem obligationem mentalem. Sic ergo obligatio principaliter et formaliter accepta non eſt uerbalis ſed mentalis; tamen leges preceperunt iudicia ſecundum uerbales obligationes, quod eſt quia iudices aliter quam per uerba uel exteriora ſigna non poſſunt obligationes mentales cognoſcere. Si autem poſſemus intentiones hominum intueri, leges precepiſſent ſecundum eas iudicia fieri et de uerbis non curaſſent. Cuius ſignum eſt quia illos uerba non obligant, qui ſciuntur non habere ſufficientem diſcretionem ad formandum debite legales obligationes ſicut eſſent pueri vel maniaci. Verba etiam non obligant coactos, quia preſumuntur quod eorum obligationi uerbali mentalis non correſpondeat. Ergo mentaliter obligati ſunt ſimpliciter obligati, et ita ſecundum conſcientiam tenentur agere in uirtute obligationis quo modo leges cogerent eos agere ſi obligatio uerbis eſſet deſignata, uel ſi eſſet poſſibile mentem interius intueri. Sed ſi intentiones donantium et recipientium ſecundum amicitiam propter utilis eſſent uerbis expreſſe vel iudices poſſent eas interius intueri, leges cogerent ad ſolutionem vel redditionem quia uere eſſet mutuatio uel creditio uel venditio creditiua ſecundum quam magis eſſet reddendum vel ſoluendum quam donandum ut dictum fuit, ergo etc. Et detur tale exemplum. Amicus utilis amicitia dat amico frumentum ſub intentione rehabendi vinum tanti precii vel maioris et recipiens ſub conſimili intentione recipit illud vinum. Qui enim propter utile contraxit amicitiam non alia intentione debet recipere quam exigat illa amicitia, quia aliter ipſe uiolaret amicitiam contractam et defraudaret amicum, ſed ſi hee intentiones uerbis deſignentur ut iudex de hiis habeat notitiam, ipſe coget ad ſoluendum tamquam mutuum vel creditum. Ergo ſine iudice oportet ita fieri ſecundum bonam conſcientiam. Et hoc expreſſe dicit Ariſtoteles 8o libro loquens enim de amicitia propter utile dicit: Potenti autem retribuendum ſecundum dignitatem eorum que paſſus eſt. Et quia forte poſſet aliquis dicere quod licet dans daret ſub intentione rehabendi et ſic per modum mutui, tamen recipiens uolens cum illo contrahere honeſtam amicitiam recipit illud per modum puri doni. Contra hoc obicit Ariſtoteles dicens: Nolentem enim amicum non faciendus utique peccantem in principio et bene patientem a quo non oportuit. Non enim ab amico neque propter ipſum hoc operante, id eſt recipiens ſtatim peccat a principio ſi tamquam ab amico propter honeſtum et per modum doni recipiat ab illo qui non uult eſſe talis amicus nec dare gratia recipientis ſed dare gratia rehabendi defraudat enim dantem. Oportet ergo recipiendo intentionem intentioni dantis conformare. Ideo concludit Ariſtoteles dicens: Quemadmodum ergo in dictis beneficiatum diſſoluendum, id eſt in moralibus obligationibus que ſola intentione fiunt ſine uerbali expreſſione beneficiatus tenetur diſſoluere quemadmodum et in dictis, id eſt quemadmodum in uerbis deſignatis et expreſſis. Facta ergo comparatione actuum predictorum ad inuicem qui ſpecie differre uidentur nunc queſtio facienda eſt comparatio eiuſdem actus ad diuerſitatem perſonarum. Exempli gratia: Contingit pure donare filio ſecundum paternam amicitiam et amico uirtuoſo ſecundum amicitiam uirtuoſam et indigenti vicino uel extraneo ſecundum compaſſionem humanam. Queritur ergo cui ſit magis donandum, ſi non eſt poſſibile cuilibet ſimul donare, uel etiam quem

illorum in periculo existentem oportet magis liberare. Similiter etiā de retributione / an sit
amico uel patri / uel extraneo benefactori oportet magis retribuere. De quibus primo dicen
dum ē quod si eque indigeant et eque sint boni filius amicus et vicinus ē donandum vicino / quia
isto casu quicquid ē in vicino rōe cuius sit dandum ei / idem ē in filio et amico / et adhuc plus
sit amicitia specialis. Sed si filius et amicus nō indigeant magis ē donandum vicino uel ex
traneo indigenti / quia frustra donaretur non indigenti. Sed ponamus quod filius et amicus in
digeant / minus tamen quam vicinus quid erit faciendum. Dico quod si vicinus excedenter indigeat
filius autem vel amicus non nisi modicum indigeant dandum ē vicino. immo et filius et amicus
deberent illi dare. Si autem indigentia vicini sit minor in valde modico quam indigentia
filij uel amici dandum ē filio vel amico. Quantus autem et qualis sit excessus indigentie
secundum quem declinandum sit huc uel inde debet unusquisque per propriam discretionem determinare
secundum exigentiam circumstantiarum. Infinite enim possunt contingere differentie / quas nō est
possibile ulli rōne apprehendere. Sed utrum ē magis dandum filio uel amico propter mores uin
culo sanguinis nō coniuncto. Respondendum puto quod magis ē dandum seu ministrandum
filio uite necessaria maxime ante usum rōnis et prudentie quam amico donandum. quia pater
si pot legaliter obligatus ē ad filium nutriendum et ad hoc cogeretur inuitus dare / ergo filio
uite necessaria quasi nō ē donare proprie sed debitum soluere. Sed postquam filius ad statum
uiri peruenerit an magis ē dandum filio vel amico. Respondetur quod ipsis eque indigentibus
et eis uirtuosis existentibus / magis ē donandum filio / quia si magis esset donandum amico
extraneo in casu posito. hec solum esset rōe maioris amicitie. Sed secundum cōem cursum et rec
tum iudicium rōis impossibile ē patrem magis amare extraneum quam filium eque bonum. Si
ergo magis amat extraneum illa amicitia erit preter rōem. Ideo secundum illam agere recta rōe
nō dictaret. Concedendum ē tamen quod amicus extraneus posset in tanto esse indigentior fi
lio uel melior filio et prudentior bonorum suorum dispensator uel etiā res donanda posset
in tanto conuenientior esse statui amici quam statui filij quod indubitanter magis esset dona
ndum amico quam filio. Et hoc etiā contingere posset ex alijs circumstantijs infinitis quas consi-
derandas relinquendum ē industrie operantis. Et per hec soluta ē questio fieri consueta an sit in
extrema necessitate sit magis subueniendum amico propter ydeptitatem generis uel propter ydemptita
tem moris. Ad quam Girardus respondet quod ē magis subueniendum amico propter bonitatem moris
quod probat multipliciter. primo quia amicitia propter bonitatem moris. Claudit enim in se bonitatem simul
delectationem et utilitatem 8° huius. 2° claudit in se ydeptitatem quia amicus ē alter ipse
9° huius. 3° quia claudit in se equalitatem et similitudinem 8° huius. Ultimo quia illi ē sub
ueniendum magis qui simpliciter ē melior et subuenienti melior et talis ē amicus uirtuosus. Et
hec omnia sunt vera ubi consanguineus etiā si esset filius multum deficeret in bonitate illius si
tamen esset eque bonus et subueniens hoc sciret magis esset subueniendum consanguineo / Nec media
Gerardi oppositum concludunt. Si uero consanguineus esset eque bonus et subueniens hoc ignora
ret non deberet ei magis subuenire / quia certum tenendum ē et dimittendum incertum
Sed utrum patri vel filio sit magis dandum vel etiā subueniendum ipsis eque indigentibus vel non

indigentibus et eque virtuosis existentibus. Dicendum est primo quod si non indigeant nisi ad superdictationem magis est dandum filio quam patri, quia sic magis servatur ordo naturalis; sicut enim filius in esse succedit patri et non econverso, et sicut pater generando filium quasi se ipsum infundit in filium, filius autem non se infundit in patrem sed exit a patre quasi elongans ab eo, ita racionabile est divitias patris infundi super filium recipiendo a patre quam fieri econverso. Et ob hoc leges communiter instituunt quod homini possidenti divitias morienti filius in illius divitiis potius hereditarie succedit quam pater. Item quem debemus magis amare ei debemus magis dare, sed filium debemus magis amare quam patrem ut dictum est in 16a questione 8i huius. Sed tu respondebis maiorem esse veram ceteris paribus: Sed cetera non sunt paria quia a patre plurima bona recepisti, que te obligant ad retributionem. Solutio dicendum quod forte falsum est quod a patre plura bona receperis saltem actione benivolo retributione digno. Propter quod saltem conclusio concedit ubi tibi fuerint pater et filius pares in benefaciendo. Secundo dicendum quod donum purum non est non indigenti retribuendum nisi forte in serviciis vel honoribus et reverenciis, ideo instancia non habet locum in proposito. Sed ubi pater tuus et filius tuus indigerent distinguendum est, quia vel illa indigentia est extrema scilicet mortis illativa necessario si ei non subveniatur vel ipsa non est mortis illativa. Si sit mortis illativa dicendum est quod magis subveniendum est filio ceteris paribus, quod patet primo quia filius est magis amandum. 2o quia casu posito plures vita et eque bona salvatur in salute filii quam in salute patris, cum sit verisimile patrem citius debere mori naturaliter quam filium. 3o quia esse et vivere patris quodammodo salvatur et continuatur per esse et vivere filii et non econverso; pater etiam mortuus quodammodo vivit in filio bono. Esse autem et vivere est omnibus eligibile et amabile ut dicitur 9o huius. Ergo eligibilius est et naturalius salvare vitam filii quam patris. Concedendum est quod ubi pater tuus fecit tibi plurima bona et actione benefactivo filius autem nulla aut pauca, tu magis debes declinare ad patrem salvandum non quidem per modum doni simplicis sed per modum retributionis, quia magis est retribuendum quam donandum ut dictum fuit prius. Similiter etiam si pater est bonus et filius pravus vel languidus, vel si pater gerat rem publicam et ob hoc in tale mortis periculum inciderit vel propter alias dispares circumstancias innumerabiles possibile est quod convenientius sit patri subvenire. Si vero pater tuus et filius tuus pariter indigeant indigentia tamen non mortis illativa sed curabili tua subvencione circumscripta, concedendum est quod magis est patri subveniendum quam filio, posito quod filius eque tibi benefecerit sicut pater, quia filius robustior existens potest facilius sustinere gravamina, et quia iunior existens sanabilior est ab illis gravaminibus; ob hoc enim naturaliter omnes magis compaciuntur senibus passis quam iuvenibus; ymo propter idem in isto casu magis est suffragandum patri quam sibi ipsi in casibus vite, id est in calidis vestimentis et in nutrimentis, et specialiter hoc est faciendum si talia nobis ministraverit. Et hoc intendit Aristotiles 9o huius dicens videbitur autem utique nutrimentum quidem parentibus oportere maxime sufficere, et debentes causis essendi melius quam sibi ipsis in hoc sufficere. Et Aristotiles notabiliter dicit sufficere quia secundum reiuvenitatem magis est accipiendum sibi

ad extremam necessitatem quam patri vel filio donandum. Sed habito necessario magis est donan
dum patri in predictis ad sufficientiam quam filio vel sibi ipsi. De retributione autem solet
queri an magis sit retribuendum patri vel virtuoso benefactori. Ad quod responden
dum est quod recepto equali beneficio ab utroque et ipsis existentibus eque virtuosis magis
retribuendum est patri quia sicut esset sibi magis donandum ceteris paribus ita et redonan
dum vel retribuendum consimilibus rationibus. Quod etiam esset in alio quare esset facienda retributio
esset in patre et ultra. Si etiam aliquis dicat quod forte alteri est magis retribuendum rationem con
tracte amicitie hoc nichil prodest quia secundum rectam rationem non est magis amandum extraneum
quam patrem eque bonum. Et si extraneus de facto magis amet hoc est amicitia contra rationem propter quam
ratio non dictaret esse faciendum sed eam dimittendum. Concedendum est tamen sicut in precedentibus
quod si extraneus amicus multo maiora beneficia fecerit vel benefecerit et meliori intentione quam
pater vel benefactor extraneus multo magis indigeat quam pater vel sit multo virtuosior et po
litie sit forte magis necessarius, et sic de innumerabilibus circumstanciis tunc possibile est quod ma
gis sit declinandum ad retribuendum extraneo benefactori. Et de hoc movet Gerardus
unam talem questionem. Utrum filius cum sit periculo teneatur magis liberare patrem ab ini
micis quiquidem pater ipsum genuit nutrivit et docuit quam alium qui eum in consimili casu
liberavit. Et arguit quod sic tum quia pater plura bona dedit filio scilicet esse vivere, et
disciplinam, tum quia filius est pars patris, et pars magis tenetur toti quam alicui extraneo
tum quia filius est res patris, tum quia numquam potest sufficienter patri retribuisse, tum quia pater
magis diligit eum. Gerardus tamen dicit oppositum quia beneficia ut dicit materialiter accepta
sunt tamquam equalia ab illo et a patre, et formaliter sunt ab illo multo maiora quam a patre.
Dicit ergo quod equalia sunt materialiter accepta sicut equale est dare te creare et te in esse con
servare. Quod enim pater dedit hoc liberator servavit, ymo melius videtur .xxx.^ta^ annis fore
in statu perfecto quod michi contulit liberator quam .xxx.^ta^ annis fuisse in infancia et in statu non
perfecto quod pater dedit. Dicit autem quod beneficium liberatoris quantum ad formale mul
to excedit beneficium patris. Primo quia laudabilius. 2° quia difficilius. 3° quia libera
lius. 4° quia fortius. 5° quia magis voluntarium. 6° quia beneficiato magis gaudiosum.
Dico primo quia laudabilius. Rarum enim laudabile. 2° autem huiusmodi beneficium talis est val
de rarum. Beneficium patris communissimum quia convenit et bestiis. Dico et difficilius quia faciale est
et delectabile generare. Dico autem liberalius, quia pater non generat gratia geniti sed gratia sui ut
salutem in genito. Liberator autem liberat propter virtutem et gratia liberati. Dico non fortius quia
aggrediendo terribile et expectando periculum. Dico autem magis voluntarium quia ex electione
pater autem plerumque operatur ad generationem filii ex concupiscentia. Et ultimo dico be
neficiato magis gaudiosum. Non enim gaudet infans in sua generatione, sed a matre natus
confestim plorans vocem luctus emittit. His tamen non obstantibus credo probabile esse quod
in casu posito magis oporteat patrem liberare eque bonum alteri existentem, quia si quid
pater dedit iste servavit tamen pater plurimis actibus virtuosis operatus est in filium, [illegible]
solo actu et si iste semel pater multiplicatis vicibus hoc fecit prebendo nutrimentum [illegible]

ſine quo ille non duraſſet. Et ſi iſte liberauit corpus illius a morte temporali, pater per doc
trinam liberauit animam a morte eterna, et communi morte pater ſi affuiſſet non minus
expoſuiſſet ſe ad liberandum filium quam ipſe fecit. Sed de patre non bono, qui non dirigit
filium ſtudio et amore paterno bene concederem que nunc a Gerardo recitata
fuerunt. Dicendum quod ſicut dicit Ariſtoteles quod non eſt ſimpliciter id eſt uniuerſaliter dicendum
nec etiam ſufficientibus doctoribus diſtinctionibus determinandum utrum magis oportet
patri ſubuenire quam alteri benefactori. Circumſtantie enim infinite uariare poſſent
hinc inde. Contra Rationes omnes poſſunt per predicta diſſolui ſi quis diligenter
attendat etc. Et ſic patet queſtio.

Quarto conſequenter queritur

Utrum homo debe
at ſe habere ad amicum quemadmodum ad ſe ipſum. Arguitur quod non quia ad
amicum habet amicitiam, ſed ad ſe ipſum non habet amicitiam ergo etc. Minor probatur quia circa
eadem et in eiſdem eſt amicitia et iuſtitia 8° huius ſed ad ipſum non eſt iuſtitia ut apparuit in
5°. Item amici ad amicum eſt beneficia tribuere et retribuere, ſed nullus ſibi ipſi tribuit
beneficia uel retribuit ergo etc. Minorem ponit Seneca 2° de beneficiis et eam probat
ſic. Quemadmodum uendere ſic dare aliquid a ſe dimittere eſt id autem aliquis a
ſe non dimitteret quod ſibi daret. Item qui dat habet quod dat et nulli datur
quod habet ergo idem ſibi nichil dat. Item Tullius in libro de amicitia reprobat tres
opiniones concordantes in hoc quod homo debeat ſe habere ad amicum quemadmodum ad
ſe ipſum et ſic conſtituendi autem ſunt qui ſint in amicitia fines. de quibus tres uideo ſen
tentias ferri quarum nullam approbo. unam ut eodem modo erga amicum affecti ſimus quo erga
nos metipſos. Alteram ut noſtra in amicos beniuolentia illorum erga nos beniuolencie
pariter equaliterque reſpondeat. Terciam ut quanti quiſque ſe habet ipſe faciat tanti fiat
ab amicis. harum autem trium ſententiarum nulli prorſus aſſentio. hec ſunt uerba Tullii.
Et reprobando primam ſententiam Tullius dicit ſic. Nec enim illa prima uera eſt ut quemad
modum in ſe quiſque ſit in amicum ſit animatus. Quam multa enim que noſtri cauſa nunquam
faceremus facimus cauſa amicorum. Precari pro amico, ab indigno ſupplicari acriter aliquid
acerbius inuehi inſectari que uehementius que in noſtris rebus non ſatis honeſte in ami
corum ſunt honeſtiſſime Et indubitanter licita ſunt nobis ac honeſta de amicis multa
uerba recommendatoria que de nobis ipſis ſpeciem habent et modum iactantie. Mul
teque res ſunt in quibus de ſuis commodis uiri boni multa detrahunt detrahique patiuntur
ut hiis amici potius quam ipſi fruantur. Et ariſtoteles in iſto 9° bene oſtendit quo modo uir
bonus aliter ad ſe ſe habet et aliter ad amicum. prohicit enim ad amicum pecunias et hono
res et principatus ut ſibi bonum uirtutis acquirat. Reprehendendo autem ſecundam ſententiam
Tullius ſic dicit. Altera ſententia eſt que deſignet amiciciam paribus officiis ac uoluntatibus
hec quidem eſt nimis exigue et exiliter ad calculos ſic uocare amiciciam ut par
ſit ratio acceptorum et datorum. diuicior michi et affluencior uidetur eſſe amicicia. Nec ob
ſeruare obſtricte quin plus reddat quam accepit. Neque enim eſt uerendum ne quid excidat

aut ne quid in terram defluat aut ne plus equo in amiciciam congerat Et idem appa
ret per ariſtotilem 9° huius. Nam liberalitas maxime locum habet in amicicia liberalis autem
est ut dicit Ariſtotiles uehementer ſuperhabundare in datione ut derelinquat ſibi ipſi minora
Et cum amici ſit benefacere non est ipſius beneficiari facultas ut exprimit Ariſtotiles 9°
huius. Ex quibus omnibus apparet quod aliter ſe habet ad amicum et ad ſe. Vult enim plus
dare amico quam dare ſibi et amicum plus recipere quam ipſum Reprobando uero terciam ſen
tenciam Tullius dicit. Tercius uero ille finis deterrimus est ut quanti quiſque ipſe ſe faciat tanti
fiat ab amicis. Sepe enim in quibusdam aut animus abiectior eſt aut ſpes amplificande fortune
fractior. Non est ergo amici talem eſſe in eum qualis ille in ſe est ſed pocius eniti et efficere ut
amici iacentem animam excitet inducatque in ſpem cogitationem que meliorem. Oppoſitum dicit
Ariſtotiles. Ad amicum autem habere quemadmodum ad ſe ipſum. Enim amicus alius ipſe Et probatur quia
illi ad inuicem ſe habent ſicut ad ſe ipſos quorum eſt vnio omnium rerum conſiliorum et uolunta
tum. Sed Tullius dicit huius 3° finibus intendum arbitror ut cum emendati mores ſint
amicorum tum ſit inter eos omnium rerum conſiliorum voluntatum ſine illa excepcione communitas.
Et Seneca epiſtula tercia ad Luallum. Si aliquem amicum exiſtimas cui non tantundem credis
quantum tibi uehementer erras et non ſatis noſti vim uere amicicie. Cum amico omnes
curas omnes cogitationes tuas miſce etc. Item epiſtula 48ª Non ſum amicus niſi quicquid
agitur ad te pertinens meum et tuum eſt. Conſorcium item omnium rerum inter nos facit amicicia. Nec
ſecundi quicquam ſingulis est nec aduerſi in commune uiuitur. Indubitanter ponendum est quod ſorte et
platone exiſtentibus amicis non ſecundum omnia et omnibus modis ſortes ſe habet ad platonem quem
admodum ad ſe ipſum quia ſortes idem est in numero ſibi ipſi non platoni. Sortes forte loquitur
ad platonem non ad ſe loquitur de platone non de ſe. ſortes uidet platonem et audit ſe ipſum
neque uidet neque audit ſortes forte de platone ſano et bene operante gaudet de propria autem
infirmitate triſtatur et ſic de aliis infinitis modis aut rebus. Item michi uidetur quod quan
tum ad ſubſtanciam amicicie que est uirtus quedam moralis ſpecialis ut apparuit in ſecunda et 3ª
queſtione 8ui homo enim non ſe habet ad ſe ipſum quemadmodum ad amicum. Non enim ad ſe ipſum
habet talem uirtutem. Quod probatur quia prius determinatum fuit in loco predicto illa uirtus non erat mo
deratiua omnis amoris vel odii ſed amoris uel odii ad aliam perſonam illius gratia tales autem amo
rem non habet homo ad ſe ipſum ſit uirtualiter communis paſſio omnibus aut plurimis paſſionibus
circa quas ſunt diuerſe uirtutes amorem enim quem habes ad me ipſum timeo mortem et pericula
intor in aſſumendo michi carnales delectationes congrego michi pecunias et retineo uel
illiberaliter uel aliquando iniuſte nolo michi honores impendi. iraſcor de mea paruipenſione
et ſic de aliis. Cum ergo nulla uirtus vna ſpecialis ſit talis paſſionis communis moderatiua tanquam
obiecti proprii ſequitur quod homo ad ſe ipſum talem uirtutem non habeat. Et Seneca in epiſtula mag
nam ad Lucillum bene declarat quo modo amor ad ſe ipſum ducit ad omnia genera uiciorum
dicens. Illud precipue impedit quod cito nobis placemus. ſi inuenimus qui nos bonos uiros
dicat qui prudentes qui ſanctos agnoſcimus. Nos ſumus modica laudatione contenti. Qui
cquid in nos adulatio ſine pudore congeſſit tanquam debitum prendimus optimos nos eſſe

ſapientiſſimos quod affirmantibus aſſentimur cum ſciamus illos ſepe multa mentiri. Adeo quoque indulgemus nobis ut laudari velimus in id cui contraria maxime facimus. Mitiſſimum ille ſe ipſis ſupplicijs audit, in rapinis liberaliſſimum, et in ebrietatibus ac libidinibus temperatiſſimum. Sequitur itaque ut ideo mutari nolumus quia nos optimos eſſe credimus. Apparet ergo quod ille non eſt amor quem ſpecialiter modificat illa virtus amicicie de qua tractabatur in ſexta queſtione et in tertia octaui. Sciendum eſt ergo quod homo duplicem poteſt habere amorem ad ſeipſum: unum ſenſualem quo quis ſcilicet impetum ſingularium paſſionum ſi non ordinetur a ratione ſibi aſſumit propoſſe omne apparens utile uel delectabile. Iſte amor inordinate excedens amorem dei proximi extinguit, ut ad nullum alium ſit amicicia vel contractus niſi propter utile proprium aut proprium delectabile. Et iſte amor corrigitur et ordinatur per prudentiam et ſingulas virtutes morales et principaliter per principaliores, puta per temperantiam, per fortitudinem, per iuſticiam, deinde per liberalitatem, per magnanimitatem, manſuetudinem, et per alias conſequentes. Nec oportet quod ſi iſte amor qui eſt ad ſe ipſum extinguitur uel modificatur per iuſticiam et amiciciam cum alijs virtutibus, quod propter hoc iuſticia uel amicicia debeant dici proprie ad ſeipſum. Iſte enim amor non extinguitur uel modificatur a iuſticia tanquam proprium obiectum iuſticie in genere paſſionum, ſed per hoc quod iſte amor cum paſſionibus fundatur in appetitu ſenſitiuo et eſt principium rebellionis eius ad rationem. Hec autem rebellio et per conſequens iſte amor extinguitur per conſuetudinem operandi ſecundum rationem, quod fit ſcilicet omnem virtutem moralem. Alium amorem habet homo ad ſe ipſum factum in uoluntate per conſuetudinem inſequendi ordinem recte rationis. Iſto amore uolumus nobis non apparens utile vel delectabile ſed verum bonum virtutis. Iſto amore reſpuimus ſenſualia, laboramus pro ciuibus, pro amicis, pro communi utilitate, ut nobis acquiramus bonum rationis. Credo quod iſto amore corrigitur et ordinatur amor prior virtute, qua uoluntas habet ſuper appetitum ſenſitiuum. Et iſte amor nec eſt aliqua virtus ſpecialis nec obiectum ſpeciale alicuius virtutis ſed eſt effectus quidam communis conſequens ad prudentiam et omnes virtutes morales. Ex hijs ergo apparet quod homo non habet ad ſeipſum amiciciam illam que eſt virtus ſpecialis de qua tractabatur in ſexta queſtione octaui et in tertia. Item ſi amicicia capiatur illo modo propriiſſime quo modo de ea maxime intendit ariſtoteles in iſto nono et in 8º conſtat quod homo non habet ad ſeipſum amiciciam quia amicicia ſic accepta requirit readamationem ut apparet in octauo, eiuſdem autem ad ſe ipſum ſaltem ſecundum idem non eſt amatio et readamatio niſi in reſpectu alterius amationis. Sed conſtat quod non eſt alia amatio qua homo amat ſe et qua amatur a ſe, ergo non eſt ibi proprie amatio et readamatio. Dixi autem ſcilicet idem quia in homine virtuoſo concedi poſſet amatio et readamatio ſecundum eius diuerſas partes. Pars rationalis amat ſenſualem, regit, colit et ordinat, ſicut bonus dominus ſubditum, et pars ſenſualis readamat rationalem, ſicut ſubditus bene ordinatus dominum, et obedit ei et miniſtrat. Sed ſciendum eſt quod ad veram et proprie dictam amiciciam quidam effectus conſequuntur in ordine ad amicum ex quibus etiam uel conſimilibus virtus amicicie generatur et ſaluatur, et exterius innoteſcit: beniuolentia, beneficentia et concordia. Unde quantum ad beniuolentiam et beneficentiam dicitur 2º rethorice: Sit itaque amare uelle alicui que putat bona illius gratia et non ſui, et ſcilicet poſſe actiuum eſſe horum. Quantum uero ad concordiam dicit ibidem: Amicum neceſſe eſſe congaudentem bonis et condolentem triſtibus non propter aliquid

alterum secundum propter illum. Item 8° huius quantum ad benivolentiam dicit sic: Amicum autem aiunt oportere velle bona illius gratia. Quantum vero ad benefaciendum dicit sic: Qui quidem enim propter virtutem amici existunt bene operativi ad invicem prompti sunt. Et quantum ad concordiam dicit sic: Nichil enim sic est amicorum ut convivere conversari autem ad invicem non est non delectabiles existentes neque gaudentes eisdem. Item in 9° huius quantum ad benivolentiam et beneficentiam dicit sic: ponunt enim amicum volentem et operantem bona vel apparentia illius gratia. Et quantum ad concordiam dicit ibidem: ponunt autem amicum convivientem et eadem eligentem vel condolentem et congaudentem amico. Dicam primo secundum Aristotilem quod illi idem tres effectus sunt consimiles in homine bono in ordine ad se ipsum consequuntur amorem illum quem ipse habet ad se ipsum. 2° dicam quod in homine malo in ordine ad se ipsum tales effectus non consequuntur illum amorem quem ipse habet ad se ipsum, ymo potius effectus contrarii. Prima sic declaratur. Primo quidem homo bonus habet ad se ipsum benivolentiam, quia semper vult se ipsum vivere et salvari in bono virtutis. Non enim vult sibi ipsi bona ficta bona circumpugnabilia nisi in quantum ordinantur in bonum virtutis, sed vult sibi vera bona virtutum. Unde dicit 9° huius: vir bonus proiceret pecunias et honores et totaliter circumpugnabilia bona, procurans sibi ipsi bonum simpliciter. Et manifestum est quod ipse illa vera bona vult sibi ipsi et ipsius gratia, quia gratia intellectus seu partis rationalis quam ipse maxime est ut dicit Aristotiles. 2° vero manifestum est quod homo bonus ad se ipsum maxime habet beneficentiam, quia quotidie in omni sua operatione bene agendo et bono actu tribuit sibi ipsi quia opera virtutum in quibus consistit humana felicitas ut dicebatur in primo libro. 3° simpliciter apparet quod homo bonus ad se ipsum maximam habet concordiam. Primo quidem hoc apparet quantum ad interiores affectus. Nam sicut dictum fuit in 5ª questione septimi libri et in penultima primi, appetitus sensitivus in homine virtuoso obedit rationi perfecte. Ideo sicut dicit Aristotiles hic: iste consentit sibi et eadem appetit secundum omnem animam, id est secundum appetitum sensitivum et secundum intellectivum, nec ille illi discordat. Iste igitur, scilicet homo virtuosus, condolet et condelectatur maxime sibi ipsi cum omni appetitu in ipso est idem et triste et delectabile et non aliud alii. 2° dicam concordia in homine bono apparet ex condelectabili convictu ipsius ad se ipsum. Tunc enim homo sibi ipsi convivere dicitur quando proprias conscientiam et proprias eius operationes scrutatur presentes preteritas et futuras vel quando actu in theorias speculatur. Sed hec omnia sunt homini bono facilia et delectabilia quia sicut dicit Aristotiles operatorum et enim delectabiles memorie et futurorum spes bone. Tales autem delectationes ex theorematibus habundat mente. Igitur talis potest sibi maxime et delectabilissime convivere. Ideo Seneca dicit epistola 2ª Ex huius que ad Lucillum: primum argumentum composite mentis existimo posse consistere et secum morari. Secunda conclusio posita declaratur etiam faciliter. Primo quidem pravus ad se ipsum non habet benivolentiam. Vult enim illa sibi que iudicium rationis pervertunt, que bonum virtutis non compaciuntur, et talia sunt simpliciter valde mala. Volunt enim pravi talia propter que ab aliis odiuntur et aliquando non potentes optinere que appetunt desperati fugiunt vivere et interimunt se ipsos, ut bene dicit Aristotiles. Igitur pravi sunt valde malivoli sibi ipsis. 2° vero pravi non habent ad se ipsos beneficentiam. Quanto enim anima principalior est corpore et preciosior tanto peiora facit qui deturpat animam et inficit quam qui corpus. Pravi autem proprias animas maleficiis et

opib9 distortis inficiunt g' ipi maxima sibi mala faciūt. 3° mali sibi ipis discordant. Illi eñ
sunt quib9 p9 sensualis aduersat' et obuiat rōi. Alia quidē ɔcupiscunt et alia uolūt ut
dicit Aristotiles. Ideo neq3 gaudent neq3 ɔdolent sibi ipis. Contendit eñ ipoꝝ aīa et hoc
quidē ꝑ maliciā dolet recedens a quib9 hoc aūt delectat' et hoc quidē huc hoc aūt illuc
trahit quēadmoꝝ discrepancia et si nō ē possi^{le} simul tristari et delectari, tñ p9 pax prau9
tristat' qm̄ delectato ē ꝛ nō utiq3 uolebat delectabilia hec fieri ipi. penitudine itaq3 gra-
ui replent'. Apparet etiā q ipi non possunt sibi ipis delectabilit' ɔuiuere, quod spectat
ad ɔcordiā. Recordant' enī multoꝝ et difficiliū & talia altra multa sperat scilꝫ seipos
entes. vñ bene dicit Aristotiles. Cū alteris aūt entes obliuiscunt', querūt itaq3 mali
cū quib9 ɔmorent'. Se ipos autē fugiūt. Non eñ uidet' prauus ad seipm̄ amicabiliter
dispoñi ꝑ nichil here amabile. Et ꝑ hoc Seneca eplā. viij^a. An merito. Ad lucillū.
Nisi sapienti sua non placent. Omīs stulticiā laborat fastidio sui. Sꝫ forte diceret
aliquis q hec discordia licet sit in inɔtinentib3 et in ɔtinētib3 vt apparuit in 7° tamē
non ē in totaliter deprauatis in quib9 appetit9 sensitiu9 ex toto traxit ad se intellectū
ꝛ ita corrūpit principia pratica et iudiciū rōis vt rō nichil dictet nisi ad qđ sensualis
appetit9 inclinat'. Talis g' idē appetit scilꝫ oninꝫ aīaꝫ et ɔcordat sibi ipi ꝛ ē impenit-
ens sicut homo bonus. Ad hoc respondēdū ē pmo qđ impossibile ē potenti vti rōe
corrupta esse oīa pricipia pratica ideo necesse ē aliqñ penitudinē accidere et discordiā.
2° sicut falsa ad inuicē dissonant sic et praua ꝑ qđ prauoꝝ appetit9 ē ad inɔpossibi-
lia vbi gratia prau9 ardet sup diuicias habendas ꝛ honores & carnales delectationes
quoꝝ vnū alteri ɔtrauat'. Et ita appetit9 nō soluꝫ ali9 sꝫ vn9 et idē sibi ipi qi ɔtinue dis-
cordat et trahit' mō adhuc mō illuc ꝛ nō potens optinere desideria semp ē impenitu-
dine et tristicia. 3° delectationes prauoꝝ cito deficiūt pmo uertūt' in tristiciā ꝑ
excedentē usū delectabiliū, et sic sequit' penitudo. Quomō naq3 gulosꝰ tristat' si cibo
careat delicato, et cū ventrē repleuerit iteꝝ tristat' sume q amplius ɔmedere nō pot'
qđ iā sua transiuit delectatio. Et iteꝝ quant9 dolor ɔsequit' ex stomaci grauamine
et ardore ex fumis ascendentib3 facientib9 capud dolore, et supfluitatib3 guttur obstru-
entib3 ꝛc. Tales g' semp repleti sunt tristicia et dolore, Et ipē Seneca i epla x^a. Sic ego
ad lucilliū bene declarat comodo praui hoīs ɔuictus ad se ipm̄ ē malus et piculosꝰ dicēs
Nemo ē ex imprudentib9 qui relinqui sibi debeat. tunc mala ɔsilia agitāt, tūc aut alijs
aut ipis futura struūt picula. tūc cupiditates imp̄bas ordinat. tūc quicqđ aut metu aut
pudore celabat animus exponit. tunc audaciā acuit libidinē irritat iracundiā instigat de-
niq3 qđ unū sollitudo hēt comodū nichil ulli committere nō timere iudicē perit. Sic stul-
tus ipē se pdit. Et ex pdictis duab3 ɔn̄b3 pot' diuerte respondere ad ꝓpositā qōnē
dicēdū ē enī q homo bon9 se hēt ad se ipm̄ sicut amic9 ad amicū, nō quātū ad oīa
sꝫ quātū ad pdictos tres effect9 amiciae. Mal9 aūt nō ita se hēt sicut daꝫ ē. et
quilibet se debet hēre et ad se ipm̄ et aliū sicut bon9 hō se hēt. Nam sicut dicit. Aristo-
tiles videt' enī vniuscuiusq3 mensura uirt9 et studiosꝰ ee. Ideo simplicit' ɔcludendum

est quod homo debeat se habere ad amicum quemadmodum ad se ipsum, et ad se ipsum quemadmodum ad amicum. Et adhuc non debet intelligi quod quantum ad tria predicta homo ad se et ad amicum. Et adhuc non debet intelligi similiter se debeat habere omnino eodem modo scilicet secundum eundem gradum. Vir enim virtuosus maiori affectu vult sibi ipsi bonum quam amico. Bonus enim sibi ipsi tribuit summum bonum scilicet virtuosum opus quod non potest amico tribuere nisi forte persuasive vel aliquo tali modo sicut minister. A nobis enim ipsis eliciamus opus virtutis vel malicie. Et ob hoc bene dictum est quod caritas est ordinata incipit enim et magis est ad se ipsum quam ad proximum vel amicum. Ad rationes respondendum est faciliter. Ad primam concedendum est quod homo ad se ipsum non habet amiciciam proprie dictam sed amorem habet ad se ipsum quem amorem dicti tres effectus potius consequuntur quam proprie dictam amiciciam. Ad aliam dicendum est quod homo sibi ipsi potest dare et dat de facto maxima beneficia vel maxima maleficia quia virtutes vel malicias et opera earum. Nec est universaliter verum quod dare sit aliquid a se dimittere. Deus enim omnia dat et inde nichil minus habet. Nec doctor scientiam infundans ad discipulum amittit suam. Neque oportet eum qui dat habere in se formaliter id quod dat sed sufficit quod active et virtualiter. Auctoritates Tullii arguunt bene quod non omnino eodem modo quantum ad omnia habendum est ad se et ad amicum. Sed non reprobant quin oportet ita se habere ad se sicut ad amicum quantum ad predicta tria dicto positive non comparative quia oportet magis ad se habere sicut fuit dictum; et sic finitur questio.

Vinto in ordine queritur utrum benivolencia sit virtus et idem queri potest de concordia et de beneficentia. Arguitur primo quod benivolencia sit virtus quia amicicia est virtus ut dicebatur in secunda questione octavi sed benivolencia est amicicia probatio auctoritate Aristotelis in octavo huius ubi dicit expresse benivolenciam intrapassis amiciciam esse. Et confirmatur per locum a coniugatis. Si enim est de per se quod amicus bene vult amico oportet amiciciam esse benivolenciam ad amicum. De concordia autem arguitur quod sit virtus quia legislatores ad nichil aliud magis intendunt quam ad virtutem vel opera virtutum. Ista propositio patet quinto huius ubi dicit Aristoteles precipit autem lex et fortis opera facere et que temperati, et que mansueti. Similiter autem et secundum alias virtutes et malicias hec quidem iubens hec autem prohibens. Et decimo huius dicit. Existimant quidem legispositores oportere quidem advocare et virtutes et provocare boni gratia ut obedientibus hiis qui epyeikes consuetudinibus precedentibus in obedientibus autem et indegenerioribus existentibus et penas et puniciones apponere insanabiles autem totaliter existimare. Si igitur dicte propositiones sic declarate apponamus quod legislatores maxime intendunt ad concordiam ut dicitur in principio octavi concludemus quod concordia erit virtus. Deinde arguitur quod beneficentia sit virtus quia primo rethoricorum virtus ab Aristotele describitur quod est potentia quedam acquisitiva bonorum et servativa et potentia benefactiva multorum et magnorum et omnium circa omnia. Sed certum est quod beneficentia est potentia multorum acquisitiva et servativa, quia benefaciendo aliis acquirunt nobis bona virtutum et servamus et multiplicamus igitur beneficentia est virtus. Item omnis habitus laudabilis videtur esse virtus, quia primo rethoricorum laus sic describitur. Laus est sermo elucidans magnitudinem virtutis. Sed benivolencia concordia et beneficentia sunt habitus laudabiles igitur etc. Oppositum arguitur primo de benivolencia, quia si ipsa esset virtus non videretur

q̄ esset uirtꝰ alia quā amicicia Cum ad amiciciam spectet bene uelle et benefacere amico. Sed
beniuolencia nō est idem ut dicit Aristotiles g̊ ꝛc. Et Aristotiles minorē dicte rationis
ꝓbat multipliciter. ꝑmo q̄ʒ amicicia nō ē ad ignotos et pot latere eam ad quē ē. Sepe enim
ꝓ bonam famam uellemꝰ magna bona uiris extraneissimis g̊ ꝛc. // 2° quia nō nisi ꝑ longam
experientiam et longum quietum fiūt hoīes amici ut dicebat in 8° et coopantur ad sibi inuicem
bonū pcurandum. Sed ex repentino beniuoli fiūt qui nichil coopantur hoc apparet ut dicit
Aristotiles circa agonistas vbi statim alter complacet nobis et uellemꝰ q̄d uinceret // Deinde
arguitur de concordia q̄ nō sit uirtꝰ q̄ʒ nūq̄ ē int̄ malos. Sed int̄ malos ē concordia. Sepe enim con-
cordant enim ut sepe possint aliis iniustificare g̊ ꝛc. / Deinde arguitur de beneficentia quod
ipā non sit uirtꝰ quia uel ipā est eadem uirtꝰ cū amicicia vel cū liberalitate / vel cū aliqua
aliarum virtutum de quibꝰ determinatum ē in 2° et in 3° et in hoc libro. vel ipā est uirtꝰ distinc-
ta contra singulas illarum. Sed nō ē dicendum q̄ ipā sit uirtꝰ distincta contra singulas illarum quia
omnium uirtutum ē benefacere et maxime iusticie et fortitudinis ut dicitur ꝑmo rethorice. Nec
ē dicendum q̄ sit aliqua illarum quia nō magis vna quā alia cum sit omnium benefacere vt dicitur
ꝑmo rethorice. Et apparet ꝑ diffinitionē virtutis dicentem. Virtꝰ ē que habentem pficit
et opus eiꝰ bonū reddit 2° huiꝰ. Cum g̊ nō magis possit dici vna illarum q̄ alia et nō
ē quelibet illarum sequitur q̄ nulla ē earum 10 ꝛc. Et confirmatur quia si esset aliqua illarum quare
non determinabat de ipā vbi determinat de illa uirtute cum qua ipā ē eadem. Nullus possit
de hoc causam rōnabilem assignare / ꝑmo sciendum ē q̄d beniuolencia et beneficiantia de-
riuantur ab hoc aduerbio bene non ab hoc noīe bonū. Si enim deriuarentur ab hoc noīe
bonum deberent dici boniuolentia et bonificantia vnde dicendum ē q̄d sicut differunt
bene uelle et bonū uelle vel et bonū facere et benefacere. Sic differunt beniuolencia
et boniuolencia uel etiā beneficientia et bonificantia. Quō ad hoc differat dictū fuit
in 1a q̄ōe octaui et in 3° libro Ex quibꝰ locis apparere pot. q̄d licet boniuolentia et
bonificantia possint eē contra rectum iudiciū rationis et contra bonos mores. tm̄ beniuole-
tia et beneficiantia nequaq̄ / 2° sciendum ē q̄d tam beniuolentia q̄ beneficientia possint
capi ꝑ actibꝰ quibꝰ formaliter aut causaliter beneuolumꝰ uel beneficiamꝰ. uel possint capi pro
habitibꝰ quibꝰ determinate inclinamur ad beneuolendum alicui vel beneficiendum // Si g̊
capiantur pro dictis actibꝰ in dubitantur concedendum ē q̄d non sunt uirtutes quia uirtutes sunt
habitꝰ ꝑmansiui. Illi autē actꝰ non sunt habitꝰ et cito ptranseunt. Dicendum ē etiā q̄d nec ē ne-
cesse illos actꝰ eē secundum aliquas uirtutes quia uoluntas ꝓ eiꝰ libertate etiā irreptitia mali-
cias pot beneuelle et bene agere licet hoc sit difficile et raro contingat // Sed tn̄ dicendum
ē q̄ illi actꝰ nunq̄ pcedunt ex malicia. Sicut enim secundum uelle uirtutem non ē possibile nisi
bene uelle et benefacere. Sic secundum maliciam nō pot quis nisi male uelle et malefacere
Si g̊ malꝰ bene uelit uel benefaciat hoc nō ē secundum maliciam sed secundum simpliciē uoluntatem
ratione sue libertatis. Si uero beniuolentia et beneficientia capiantur ꝑ habitibꝰ in ipsa
uoluntate uel in ipā potentie aīe firmatis determinate inclinantibꝰ potentiam ad be-
neuolendum et benefaciendum / ꝑmo ponendum q̄ ipē nō inueniunt in malis q̄m habitus

tales fieri necesse est quod generent et firment ex operibus multiplicatis sibi convenientibus cum absen
tia oppositarum operationum ut apparuit in 2o libro. Sed in hominibus vitiosis actus benivolendi
et beneficiendi non fuerunt multiplicati ymo potius oppositi mali enim scilicet qui dictum
sunt in alia questione neque bene volunt neque benefaciunt sibi ipsis nedum aliis. Ergo videtur michi dicen
dum quod si benivolentia et beneficentia pro talibus habitibus accipiatur communiter ita quod omnis habitus
determinate inclinans ad benefaciendum dicatur beneficentia. Sic indubitanter omnes virtutes
de quibus principaliter determinatum est in precedentibus debent dici et benivolentie et bene
ficentie quia omnis talis virtus circa propriam materiam determinat et inclinat ad benevolendum
et recte eligendum et per consequens ad benevolendum et ad recte eligendum et per consequens ad
bene et recte agendum ut in prioribus libris dictum fuit. Ideo Aristoteles describens genera
liter virtutem primo rethorice dicit quod virtus est potentia benefactiva multorum et magnorum et
omnium circa omnia et capit potentiam pro habitu. Sed sciendum quod benivolentia et beneficentia quando
proprie sumuntur restringuntur ad illos actus vel habitus qui sunt ad personam aliquam ipsius gratia. Ita
quod non a quocumque bene velle dicatur benivolentia sed solum a bene velle alteri persone ipsius gratia.
nec a quibuscumque benefacere dicatur beneficentia sed solum a benefacere alteri persone ipsius gratia
et tunc benivolentia et beneficentia restringuntur ad materiam circa quam versatur virtus amicitie
de qua tractabatur in 2a questione 8ui et isto modo determinatur de eis in isto 9o. Si ergo benivolentia
et beneficentia sic proprie capiantur et pro habitibus et amicitia propriissime accepta ponatur suppo
nere appellendo actum modo quo determinatum fuit in 2a questione 8ui dicendum est quod omnis amici
cia est benivolentia et beneficentia. Sed non convertitur. Prima pars huius conclusionis apparet quia sine du
bio amicitia sic proprie accepta inclinat et determinat ad benevolendum et benefaciendum amico
ipsius gratia. Sed omnis habitus talis dicatur benivolentia et beneficentia et hoc apparet per quid
nominis scilicet predicta. 2a vero pars dicte conclusionis faciliter apparet quia virtus amicitie conver
accepta modo quo eam vocabamus v in 2a questione 8ui inclinat et determinat ad benevolendum
omni bono homini etiam ipsius gratia. scilicet quod sit bonus et ad benefaciendum et subveniendum ei si
positus fuerit in necessitatis articulo vel si indiguerit et nobis fuerit oportunum hoc facere
scilicet nostram facultatem ymo et extraneis per compassionem. Sic enim pauperibus damus elemosinas
infirmos visitamus et alia exercemus opera caritatis. hoc tamen non sic intelligo quod solum personarum
illarum gratia hoc faciamus ymo primo et principalissime dei gratia. scilicet gratia nostri ut nobis inde bonum
virtutis acquiramus. Sed sic illarum personarum gratia quia nulli nisi illis personis intendimus inde
lucrum in bonis exterioribus vel corporis temporalibus. Ex hiis ergo apparet quod in nobis esse be
nivolentia et beneficentia ad predictos licet propriissime dictis amicis. et per consequens amicitia pro
prie dicta caremus. Non ergo omnis benivolentia et beneficentia est amicitia dicta propriis
sime. Tamen ego opinor quod benivolentia proprie dicta sit virtus si capiatur pro habitu firmo et
consimiliter intelligo de beneficentia quia omnis habitus firmus inclinans ad medium rationis inter ex
cessum pravum et deffectum vituperabilem est virtus ut apparuit in 2o libro. Sed benivolentiam et
beneficentiam esse talis habitus quod probatur quia bene velle et bene facere est scilicet rectam rationem
et ita uniformiter omne bene licet non sit ita de bonum velle vel facere. Item bene velle alteri habet

excessum inculpabilem s. uelle ei maiores diuitias principatum aut potestates quam exigeret
suus status et sua discretio Et nō dico quod ille excessus sit beneuelle sed bona uelle Bene quia
uelle ē semp medium consonū rōni . Dico etiam quod respectu ipsius beneuelle ē dare defectum culpa-
bilem s. uirtuosis uiris vel viciosis bonis nulla bona uelle . Et ita de benefacere dicerem
Excessus enim eēt plura et alia dare psone quam deceret statum vel quando et ubi nō expediret
Deffectus autem eēt nullis viciosis aut miserabilibus psonis subuenire io. ref. Si querat
que eēt talis uirtus Responderet quod illa eēt uirtus . b . de qua in scda qone . 8ᵘˢ que se ha-
bebat ad amiciciam ꝓprie dictam sicut totum in mō ad suam ptem nisi quod hec noīa contrac-
tius significant illam uirtutem quam . b . quia . b . significat illam uirtutem in differenter in ordine ad
illos quos amare debemus et odire debemus . Beniuolentia autem et amicicia nō significant
illam uirtutem nisi in ordine ad illos quos amare debemus saltem amicicia politica uel le-
ui complacentia . Ideo beniuolentia et beneficientia eent sicut partes in mō ad . b . sicut minores
quam amicicia ꝓprijssime accepta . Erit etiam notandum quod si beniuolentia et beneficientia
capiant non pro actibus beneuolendi et benefaciendi nec pro firmis habitibus sed p dis-
positionibus imperfectis et facile transeuntibus non debet dici quod beniuolentia sit uirtus
quia uirtus pfectionem et firmitatem requirit Est tamen habitus laudabilis se habens ad uir-
tutem amicicie sicut forte continentia ad temperanciam . Est enim sicut pars et principium amicicie
pfecte sicut bona dispositio circa materiam virtutis cuiuscumque uirtutis ē pars et initium uirtu-
tis . et sicut calor remissus ē pars et initium intensi . Et isto mō accipiendo beniuolentiam
dicit bene philosophus quod aliquis utique dicit ipsam ociosam eē amiciciam diuturnam autem et in
consuetudinem aduenientem fieri amiciciam . Et sicut dictum ē de beniuolentia et de
beneficientia sic pot dici de concordia . Sicut enim actus beneuolendi et benefaciendi pot
in nō bonis ymo et in prauis aliquando repiri licet raro . Ita et actus concordandi in opere
malo pot pro aliquo tempore inter malos reperiri et rōne malicie ipsorum tamen habitus firmus
inclinans determinate et pfecte ad concordandum alteri nō pot eē nisi inter bonos . Bo-
ni enim p habitus uirtuosos necessario concordant nichil appetentes bonorum circumpugnabilium
ad alios ptinentium sed principaliter et solum ut ē dicere appetentes bonum uirtutis quod ab eis
eripi nō pot . et sicut omne uerum omni uero consonat sic et omne bonum omni bono . Bonos
igitur nō nisi bona cupientes et agentes impossibile ē discordare E contra autem ut dicit
Aristotiles prauos non possibile concordare nisi in paruo quemadmodum et amicos et superha-
bundantiam appetentes in utilibus In laboribus autem et ministrationibus defficientes . Sibi
ipsi autem vnusquisque nolens hoc proximum scrutatur et prohibet . Si igitur concordia capiatur
large et pro habitu firmo omnis uirtus poterit dici concordia sicut dicebatur de beniuolen-
tia uel beneficientia . Et si concordia restringatur ad materiam amicicie dicetur sicut dictum
fuit de beniuolentia et beneficientia ad eandem materiam restrictis . Ex hiis respon-
deri pot ad rationes . Ad primam conceditur quod beniuolentia aliqua ē amicicia sed nō omnis
beniuolentia ē amicicia ꝓprie dicta . Ad aliam similiter concedendum ē quod concordia sit uirtus modo
dicto . Et idem etiam conceditur de beneficientia . De hoc autem quod dicebatur omnem habitum laudabilem

esse uirtutem non est uerum Sed uel est uirtus uel dispositio inclinatiua uirtutis ut dictum fuit.
Ad primam rationem in oppositum dicendum est quod non erat intentio Aristotilis dicere quod nulla
beniuolentia esset amicicia proprie dicta sed solum uolebat dicere quod non sunt idem conuertibi
liter et hoc solum probant rationes Aristotilis Quia enim beniuolum est in plus Ideo potest
esse ad ignotos et latens, et potest transire in actum ad aliquem ex repentino et sine lon
go conuictu. Ad aliam dicendum est quod habitus concordie non est in malis sed potius habitus discordie
ut dictum est. Ad ultimam dictum fuit quod omnis uirtus dicenda est beneficentia large capiendo
beneficentiam, stricte autem non sed modo predeterminato etc. Et sic finit questio.

Sexto queritur utrum Benefactores debeant magis a
mare beneficiatos quam econtra. Arguitur quod non quia consumere diuitias non est amabile
sed magis acquirere eas cum amabile sit diuitem esse Sed benefactor et beneficiatus consumit
suas diuitias et beneficiatus eas acquirit a benefactore gratis. Item melius et excellentius
est amabilius et per consequens magis debet amari sed benefactor est melior ut sic et excellentior
ergo magis debet amari a beneficiato quam econtra Ideo dicit Aristotiles 8uo huius. Anologam
autem in omnibus scilicet superhabundantiis existentibus amiciciis et amationem oportet fieri
puta meliorem magis amari quam amare. Item cum appetitus sit rei indigentie primo phisicorum
et amor sit actus appetitus sequitur quod indigentior magis debet amare et ille est beneficiatus
Item illum magis debemus amare a quo plura bona recepimus quam a quo pauciora, sed bene
ficiatus a benefactore plura bona recepit quam econtra. Item magis amare uidetur qui maiora
bona tribuit sed beneficiatus maiora bona tribuit benefactori quam econtra, quia honorem quem
Aristotiles 4o huius dicit maximum esse eorum que exterius bonorum etc. Oppositum determinat Aristo
tiles. Et arguitur ratione quadam quia homines naturaliter appetunt esse liberi. debitores autem
et obligati ut sic non sunt liberi. liberiores enim esse uidentur qui nullis debent et nullis obliga
tur Ideo beneficiati non diligunt naturaliter benefactores. Sed uellent eos non esse ut essent
a debito absoluti Benefactores autem debent beneficiatos diligere et uelle eos esse et bene ha
bere ut ab eis lucrentur grates et remunerationes Item qui magis benefacit magis amat
cum maxime sit amici benefacere. benefactor autem magis benefacit beneficiato quam econtra
Unde enim est quod dicitur benefactor. Item benefactor in quantum huius est uirtuosior beneficiato. uir
tuosioris autem est magis amare, cum amicicia sit uirtus uel fundetur in uirtute Item amor bene
factoris est amor amicicie cum sit ad benefaciendum amor autem beneficiati est amor concupiscentie
cum sit ad beneficiandum. Amor autem amicicie est potior ergo benefactor potius amat. Ista questio
quasi soluta fuit satis in 12a questione 8ui Ibi enim probatum fuit quod amare amore amicicie magis
spectat ad meliorem et excellentiorem cuiusmodi est benefactor ut sic. Sed amare amore concupi
scentie magis spectat ad inferiorem et defectiorem, cuiusmodi est beneficiatus ut sic. Et quia
amare amore amicicie est magis et uerius amare quam amare amore concupiscentie Ideo con
cludit simpliciter quod benefactoris est magis et uerius amare beneficiatum quam econtra. Et istam
conclusionem probat Aristotiles multis rationibus quarum prima potest esse quia faciens plus naturaliter diligit
opus suum quam econtra. sed beneficiatus est tamquam opus benefactoris etc. Maiorem probat Aristotiles

p̄mo p ex^m de poetis qui maxime sup diligunt ppria poemata. Sexto assignat cam huiꝰ ma
ioris sic. Esse in omnibꝰ naturaliter eligibile ꝛ amabile opꝰ aūt quodamō est eē opificis
qd sic patet. Cōmentator 9º methaᶜᵉ dicit qd potentia ē rem non eē / actꝰ aūt ē eam
esse. Constat aūt qd duplex actꝰ ē. s. p̄mꝰ et ē forma rei. et scdꝰ et ē aꝰ opatio. licet g̃
actiuū habeat eē p̄mū p suā formam que ē eius actꝰ p̄mꝰ tn̄ hēt eē. sctꝫ p suaꝫ ac
tionē que ē eiꝰ actꝰ agentis. et passio que ē actꝰ pacientis sunt realit̄ ideꝫ. s. ideꝫ motꝰ
qui recipit̄ in passo / gᵒ in passo ē eē agentis ꝛ nō in agente eē pacientis agens g̃ diligit
passuꝫ tanq̄ eē eiꝰ et nō contra. 2ª rō pōt eē talis. Quilibet naturalit̄ diligit mani
festationem sue potentie et sue bonitatis. ppt̄ hoc enī honores sunt de nūo delectabi
lissimoꝝ ut dicit̄ p̄mo rethoᶜᵉ. Sꝫ potentia et bonitas opificis in ope manifestatur
non contra. g̃ ꝛc̄. Tercia ratio ē quia vnusquisqꝫ naturalit̄ diligit illud in quo ē suū
finale bonuꝫ magis q̄ illud in quo nō ē / sꝫ bonū et pfectio benefactoris nō ē in bene
ficiato magis q̄ contra. pbatio quia bonuꝫ et finis eiꝰ ē benefacere: nā licet benefacere
quantuꝫ ad actuꝫ interioreꝫ maneat in agente. tn̄ quātuꝫ ad actuꝫ exterioreꝫ transit in
beneficiatum / g̃ benefactor hēt aliquo mō ppriuꝫ et finale bonuꝫ in beneficiato bene
ficiatꝰ auteꝫ nullum bonuꝫ habet in benefactore / nisi forte vtile qd ē minꝰ bonū ꝛ minꝰ
delectabile naturaliter q̄ honestuꝫ / io ꝛc̄. Qᵗᵃ rō pōt sic formari. Bonū uirtutis qd
benefactor hēt ex opatione eius in beneficiatuꝫ ē pmansiuuꝫ. bonū aūt vtile qd beneficiatꝰ
inde hēt ē transitoriū / ꝛ quasi preteritiuū. hoc uideri pōt ex p̄mo libro Senece de be
neficiis vbi dicit sic / hec que tenemꝰ que aspicimꝰ / in quibꝰ cupiditas nostra heret
caduca sunt et ea nobis auferre fortuna pōt et iniuria. Beneficiū uero etiā amisso
eo qd datuꝫ ē durat pmansiuū auteꝫ cuꝫ maneat pn̄s ē delectabile sctꝫ actuꝫ tran
sitoriuꝫ uero qr pterit ē delectabile sctꝫ memoriaꝫ Sꝫ delectabilissimū ē qd ē sctꝫ
actuꝫ. cuꝫ preterita et futura nō delectent nisi qd actu memorat̄ vel memoramur aut
speramꝰ g̃ ꝛc̄. Vel ex vbis aristotilis rō talis pōt formari que pōt enuari qnta rō. Illuꝫ
debemꝰ magis diligere aquo maiꝰ bonuꝫ habemꝰ sꝫ benefactor a beneficiato saltē occa
sionalit̄ multo maiꝰ bonū hēt q̄ econuerso. beneficiatꝰ enī a benefactore soluꝫ hēt utile
bonuꝫ qd ē transitoriū / benefactor aūt a beneficiato hēt bonū pmansiuū bonū uirtutis
saltē occasionalit̄ ut dixi inq̄tuꝫ opꝰ uirtutis agendo in ipm̄ exercuit io ꝛc̄. Sexta
ratio ē talis licet expectatio vtiliū sit aliquibꝰ forte delectabilior honestoꝝ ppter hoc qd
opꝰ honestuꝫ ē aliqn̄ difficile ꝛ laboriosuꝫ ualde / tn̄ memoria honestoꝝ ē multo delecta
bilior q̄ utiliū / benefactor auteꝫ delectat̄ in beneficiato sctꝫ memoriā honestoꝝ econuer
so aūt sctꝫ memoriaꝫ utiliuꝫ io ꝛc̄. Septiā rō pōt eē talis Amare assimilat̄ ei
qd ē facere cuꝫ sit principiuꝫ beneuolendi et benefaciendi amico. et amari assimilat̄ ei
qd ē pati. g̃ amare debet maxime conuenire benefacienti et amari bene pacienti // Vel
pōt alit̄ argui ex dictis Aristotilis. et sit rō octaua talis. Excellentiori debet maxᵉ
conuenire actꝰ excellentior amicitie amare aūt ē actꝰ excellentior q̄ amari. et benefac
tor ē excellentior beneficiato ut sic g̃ ꝛc̄. // Vltima rō est talis. Bonū laboriose acqsitū

magis diligit͛. Ob hoc eciā matres ſunt magis amatrices filiorum q̄ patres. Sȝ benepati illa
boriosum ē benefacere aut̄ opoſitū ē 10 etc. Ex hijs rōibus poſſent addi alique rōes
quas in 8° poſuit Ariſtotiles ad pbanduȝ q̄ pater magis diligat filiū q̄ cōtra. facies
eniȝ apximat ſe opi tranſfundens ſe intellualit͛ in ipm̄. Opus aut̄ exit ⁊ ellongat ſe ab
opante ſicut ē de patre et filio etc. Appoui etiā poſſunt rōes que in pncipio qōnis
ad iſtaȝ ptē adducte fuerunt excepta pma. Sȝ illa pma inepta ē ex ingratitudine eiȝ volū
tate ē q̄ ex beneficio de recepto obligatus alteri vult ſine retributione abſolui. et ex ini
qua voluntate ē et iniuſtiſſima q̄ beneficiatus velit dampnuȝ benefactoris. ſ. ipm̄ non
eē ex eius occaſione quia ſibi benefecit Et ut ſit ad vnū dicere, pverſiſſima ē voluntas
velle bono malum ea occaſione qua benefecit. Sȝ iteȝ illa rō inepta ē p quāto arguit
ex parte benefactoris. Arguit eniȝ ſoluȝ de illo qui alteri bonū facit non illius ſ ſui gratia. ſ.
vt plus recipiat talis aut̄ nō ē benefactor licet ſit benefactor. Hijs hītis ſciendū
ē qd̄ pp ſolutiones rōnū ad oppoſitū aliqui ſic voluit diſtinguere. qd̄ amicicia nālis
vbi cōſiderat͛ coniuctiones rō. benefactor magis diligit beneficiatū quā cōtra. Et ſic di
cunt pcedere rōnes Ariſtotilis. Sȝ amicicia politica in qua cōſiderat͛ rō boni honeſti be
neficiatus debet magis diligere benefactorem q̄ cōtra. q2 plus ē in benefactore de rōe
boni honeſti et p cōns de rōe diligibilitatis. huic tamen diſtinctioni nō cōſencio. q2
ſicut dictuȝ fuit in 16ᵃ qōne 8ᵘⁱ nūquā honeſtuȝ nature repugnat ſȝ magis a na
tura ortu͛. Et iteȝ bonū bono nō oppoīt͛ ſicut neq; veruȝ vero. Sȝ amicicia politica
ē bona et amicicia naturalis bona q2 nichil ſcȝ naturā ē maluȝ ſicut nichil cōtra ē
bonuȝ ꝑ abſurduȝ ē qd̄ amicicia naturalis ⁊ politica ſint cōtrarie. Dicaȝ ꝑ ſicut dixi
in 19ᵃ qōe octaui qd̄ benefactor ſua bonitate et excellencia inclinat͛ libere ad ma
gis amandum beneficiatū q̄ beneficiatus amet ipȝ Sicut eniȝ deus ipē magis diligit
nos q̄ nos poſſemus diligere ipm̄. Sȝ beneficiatus magis obligat͛ ad diligenduȝ benefac
torem q̄ cōtra ppt͛ receptuȝ beneficiū. Sicut hoīes obligant͛ ad diligēduȝ deū ⁊ nullo
mō cōtra. Nō ē tamē cōcedenduȝ qd̄ beneficiatus obliget͛ ad magis diligēduȝ benefac
torem q̄ benefactor diligit euȝ. ſicut nec homo obligat͛ ad magis diligēduȝ deuȝ
q̄ ipē diligit nos qm̄ hoc ē impoſſibile. et nullus ad impoſſibile obligat͛. Ad pmam
ꝑ rōeȝ in oppoſituȝ dicēduȝ ē q̄ benefactor nō pp̄ue cōſumit pecunias benefaciendo ſȝ
ꝯūt͛ ea ad fineȝ ad quē ordinat͛ ſm̄ dictamen recte rōnis. et hoc ē ſimplicit͛ amabile
et delectabile. Ad aliam dicenduȝ ē qd̄ benefactor indubitanter ē amabilior be
neficiato ut ſic Sicut deus amabilior ē hoīe. Sȝ ex hoc non ſequit͛ niſi vel qd̄ bene
factor magis amat ſe et amare meliori q̄ beneficiatus ſe vel qd̄ beneficiatus magis
obligetur ad amanduȝ benefactorem q̄ cōtra ſic eniȝ ē de deo ⁊ de hoīe ſicut dictuȝ
fuit. Sȝ nec ſequit͛ qd̄ beneficiatus amat magis benefactorem q̄ cōtra nec qd̄ obliget͛
ad magis amanduȝ. Et hec ratio cuȝ auctoritate Ariſtotilis firmante eaȝ fuit pfecte
ſoluta verſus fineȝ 16ᵉ qōnis octaui. Ad aliaȝ dicēduȝ ē qd̄ in impfectis ut impfecta
ſunt appetitus ē rōe indigentie. Sȝ in pfectis non. ymo potius rōne pfectionis et ille eſt

appetitus ad benefaciendum Alia ratio recte arguit de amore concupiscentie vel etiam de maiori obligatione ad amandum et cum hoc pot dici q beneficiator maiora bona sine operatione recepit a beneficiato saltem occasionaliter q̄ contra ut dicebat in quarta ratione Aristotilis Ad aliā pot dici qd ille magis amat qui principaliter maiora bona tribuit ceteris paribus Dico aūt principaliter qz beneficiatus occasionaliter aliquā tribuit maiora bona benefactori q̄ contra / quia bonū virtutis. Sz illud nō tribuit sibi principaliter sz solum occasionaliter in quantum vult ab illo beneficium recipe in quo actu benefactor acquirit sibi et principaliter dat sibi ipsi bonum virtutis Et qn̄ dicit qd honor ē maximum bonum dicendum ē qd nō scilz se sed solum significative rone virtutū honorati quas virtutes beneficiatus non dedit saltem principaliter benefactori / sz ipē met sibi ipsi // Concedendum ē tamē qd honor ē maximum bonorum exteriorum qd inferior et defectior debeat impendere excellenti et perfecto etc. Et sic finitur questio.

Septimo consequenter queritur

Utrum homo debeat magis diligere se ipm · vel utrum homo debeat maxime amare se ipm · Arguitur q nō quia qui se ipsos maxime amant intunt sibi ad posse omnia attribuere · Sz tales reprobant tamq̄ prави et iniusti Et confirmatur auctoritate Senece epl'a lxa Magnam ad lucillum ubi ipē manifestat quod omnia vitia ortum habent ex eo qd nimis placemus nobis · qd ē nimis amare nos // Item qui magis amat amicum vel bonum rōe q̄ se ipm ē ille qui bonū sibi ipsi proprium sepe pretermittit amici vel publice rei gratia / talem aūt tamq̄ virtuosum et optimum commendamus / g̃ hoc ē faciendum Item amare meliori et honestiori magis debemus amare / sz amor amicitie qui ē ad alterum ipius gratia / ē melior et honestior q̄ amor concupiscentie qui ē ad se ipm g̃ ē magis ē amandum aliū // Item qui se exponit morti pro salute comunitatis magis diligit bonū rōe quā se ipm / Sz fortis per virtutem fortitudinis in casu exponit se morti pro salute comunitatis ut dictum ē in 18 · qōe tercij libri / g̃ fortis scilz virtute fortitudinis plus diligit rōe bonum q̄ se ipm sz qd ē scilz virtutem bene ē g̃ etc. Item cum nichil sit amabile nisi quia bonū oportet concedere q magis bonū sit magis amabile, et per cōns qd magis debeat amari / sz bonum rōe ē melius et divinius bono proprio ut dicit p̄mo huius · g̃ magis debemus amare bonum rōe q̄ proprium et per cōns comunitatem q̄ nos ipsos Et confirmatur quia vel amor fertur obiective in bonum rōne qua bonū simpliciter vel rōe qua bonū amanti · Si p̄mo mō sequitur q hō quemlibet meliorem se debet magis diligere q̄ se ipm · Si uō dicatur q hoc ē rōe qua bonū amanti tunc sequeretur qd nō esset nisi amor concupiscentie qd ē inconveniens / Item leges et fides ponunt qd sit magis amandum deum q̄ se ipm / g̃ nō g̃ maxime ē amandum se ipm // Oppositum Arguitur q nos ponimus caritatem ordinatam prius esse ad se ipm q̄ ad proximum // Et Aristotiles exprimit idem dicens Amicabilia aūt que ad amicos et quibus amicitie determinant videntur ex hijs que ad se ipm venisse · Dicit etiā q ab ipo omnia amicabilia ad ipsos pervenīūt // Item sicut Arguit Aristotiles illum maxime amamus cui vellemus maxime bonum existere posito q nullus alter sciret / sed sic hō se hēt ad se ipm g̃ maxime amat se Item sicut dicit hic Aristotiles & in libro magnorum moralium Ad hec omnia proverbia consonant · Solet enim dici proverbialiter qd

amicoꝝ sit vnū &

qd amicorum sit unum cor una anima. hec autem maxime fit eiusdem ad se ipsum Et ut sit ad unum di
cere Aristotiles determinat quod uirtuosus homo est maxime phylantus .i. maxime amator sui. Sed uir
tuosos in sequendum est ergo maxime debet uel oportet amare se. Item rationa quoque huius conclusionem distinctus
fuit duplex amor hominis ad se ipsum. Unus fundatus in appetitu sensitiuo sibi derelicto seu pru
dentia et uirtutibus non ordinato, quo laboramus ad attribuendum nobis ea que statim sen
sui delectare uidentur. Alius fundatus in uoluntate per consuetudinem in sequendi ordinem rationis
quo intimur ad acquirendum nobis bona uirtutum que principaliter anime partem superiorem perficiunt
et delectant. Dicam ergo quod primo amore non debet homo se ipsum diligere, quia ille amor ducit ad
singula genera uitiorum. Isto namque amore uolumus in utilitatibus in honoribus, et in sensualibus delecta
tionibus superhabundare. In laboribus uero et ministrationibus omnino deficere, sicut dicit Aristotiles
Et hec est principium uliis iniusticie. Isto etiam amore propter uoluptatem quidem mala operamur propter
iusticiam autem a bonis recedimus ut dicit 2o huius. Et sic omni modo peccandi peccamus .s. et
peccato commissionis et peccato omissionis. Isto modo largimur omnia passionibus et irratio
nabili anime, et ita uiuimus uita puerorum seu bestiarum, ymo tanto peiori quanto pars anime
superior deprauata inuenit modos et uias optinendi singula ad que passiones inclinant
Quanto enim malicia est ingeniosior tantum peior. Seuissima est enim iniusticia habens ar
ma. Sed dicam quod amore secundo debet homo ipsum ualde diligere, quia illo amore utimur
ad opera uirtutum. Ipso acquirimus anime superiori .s. rationali propriam et debitam perfectionem, et per consequens
illo amore peruenimus ad humanam felicitatem. Tali amore fimus utiles et boni amicis, et uici
nis et multo meliores nobis ipsis. prohiciunt enim tales ut dicit Aristotiles pecunias et ho
nores in quo plura recipiunt amici. fiunt enim quidem amici pecunie quibus indigebat ipsi autem
bonum uirtutis. Maius ergo bonum sibi ipsi tribuunt. Tercio dicam quod simpliciter loquendo homo de
bet valde amare se ipsum: quod probatur quod hoc secundo amore amare se est simpliciter amare se. Sed
hoc secundo amore, homo debet ualde amare se ut iam dixi ergo homo debet valde amare se. Maio
rem probat Aristotiles per hoc quod homo componitur ex duplici natura .s. sensuali que est infima, et
secundum quam conuenimus brutis, et rationali que est suprema et principalissima secundum quam conuenimus deo et
intelligentiis. Unaqueque autem congregatio debet maxime denominari principalissimo non ab infimo sicut
exercitus denominandus est simpliciter a principe non ab uno garzione, ergo amare se ratione partis sensu
alis non est simpliciter amare ymo uidetur quod amare se ratione partis sensualis .s. primo amore est magis
odire se quam amare se probatio quia non me amat sed potius odit qui aduersarium meum amat ea
ratione qua ipse est michi aduersarius. Sed appetitus sensitiuus non regulatus ratione aduersatur homini
quia aduersatur parti rationali secundum quam homo maxime est id quod est et principalissime, ergo ille simpliciter
odit se et non amat qui amat se ratione sensualitatis sibi derelicte. Deinde uidendum est quid
sit in hoc de homine bono. Et dicendum est quod homo bonus magis debet amare se quam alium aliquem
amicum vel uicinum uel aliam quamcumque creaturam. hec consequentia probatur quia homo debet magis illum
amare, qui dedit sibi maxima bona et beneficia. Sed ipse non est inter ceteros qui magis dedit sibi
maxima beneficia ergo etc. Supposita maiore, minor satis apparet per hoc quod nulla creatura
dedit homini bono, doctrinam et mores vel hoc non fuit nisi ministerialiter solum .s. ministrando

uerba et alia quib9 mediantib9 ipē poterat ꝛ debebat se ipꝫ ad bene agenduꝫ determinare. nullo
tamē p9 deuꝫ determinabat ipꝫ ad hoc eqꝫ principalit̄ sicut ipēmet / poterat eīꝫ alijs singulis
nō obstantib9 vtrūqꝫ facere contrariorꝫ. Si igit̄ alij dederūt sibi bona corporis et exteriora / et ipē
dedit sibi ipī bona uirtutuꝫ apparet qd' q' ipē maiora dedit sibi bona q̄ aliquis aliorꝫ uel
etiā q̄ alij vniuerst. et si alij docendo et suadendo dederint sibi bona uirtutuꝫ / tn̄ ipē dedit
sibi ea principalit̄ g' manifestūꝫ ē q' ipē sibi ipī magis dedit maxima bona q̄ aliquis alter
g' ipē magis debet amare se q̄ aliuꝫ uel alios quoscūqꝫ / post tn̄ ipꝫ deuꝫ. Deinde appono
dicte. conclusionem q' circūscripto debito obligationis homo bon9 liberē magis inclinat̄ ad amanduꝫ se
quā aliquē aliū. qd̄ pbat̄ quia de rōe pfecti benefactoris ē q' sua bonitate inclinet̄ maxīe
ad amanduꝫ beneficiatuꝫ. Ob hoc enīꝫ benefactor magis amat beneficiatuꝫ quā contra. ubi
distinguunt̄ et pater filiū q̄ contra. et de9 hoīeꝫ q̄ contra. Sꝫ hō bon9 magis ē benefactor sibi
ipī q̄ alijs. cuiꝫ sibipī dedit bona uirtutuꝫ et nulli alteri nisi mō ministeriali predicto g' ꝛc.
Vlteri9 addo dicē conclusionem qd' defacto homo uirtuosius magis amat se ipꝫ q̄ aliuꝫ. q2 semp homo
bon9 hoc facit q' facere debet et tūc et ubi. et sic de alijs circūstancijs / et codeꝫ mō semp facit
id ad qd' sua bonitate inclinat̄. Sꝫ iā dcūꝫ ē qd' ipē magis debet amare se q̄ aliū / et sua bonitate
magis inclinat̄ ad amanduꝫ se q̄ aliū g' ꝛc. Itēꝫ illuꝫ magis amat bon9 hō cui maiora bona fa
cit et affectu maiori / sꝫ hec sibipī. g' ꝛc. Maior patet quia p effectuꝫ debem9 cām inferre.
modo benefacere et beneuelle amato ē naturalit̄ effect9 amoris. Minor uō manifestat̄ pꝫ hec
qd̄ hō bon9 sibi ipī facit spiritualia bona. alijs aūt nō nisi ministerialit̄ soluꝫ sicut dixi pri9. Sꝫ
qd̄ etiā affectu maiori faciat sibi illa bona q̄ alijs alia hec apparet quia vir bon9 et pfect9
sive filio sive patri. sive amico / sive toti ciuitati nulluꝫ bonuꝫ faceret si crederet hoc eē sibi
uitiosūꝫ / sꝫ poti9 patreꝫ vel filiuꝫ occideret vl' totaꝫ ciuitatē destrueret si sciret hoc esse bene
factuꝫ ꝛ scdm̄ uirtuteꝫ Iuxta illud nō sunt facienda mala vt inde eueniāt bona. vn̄ Seneca
epla lxxvi[a] Inuinciāis. ad lucillūꝫ dicit. Vir bon9 quicqd honeste se facturū putauerit facia
et. Ab honesto nulla re deterrebit̄ ad turpia nulla inuitabit̄. Deinde de malo hoīe ponē
dum ē pmo qd̄ hō malus se ipꝫ nō diligit sꝫ poti9 odit / q2 nō diligit nisi ptēꝫ sensualeꝫ / etiā
ea rōne qua ipā aduersat̄ rōni. largiens omnia concupiscentijs ꝛ totalit̄ passionib9 sicut dicit
Aristotiles. Sꝫ dictuꝫ fuit qd̄ hec nō est simplicit̄ amare sꝫ poti9 odire se g' ꝛc. Et confirmat̄
quia amans ad amatuꝫ debet hēre beniuolentiaꝫ / beneficentiaꝫ et concordiaꝫ quas homo mal9
nō hēt ad se ipꝫ ut dicebat̄ in e[a] questione. g' ꝛc. 2[o] dicenduꝫ ē q' homo mal9 nō debet se
ipm̄ amare moralit̄ amore complacentie uel amore delectatiuo. hoc pbat̄ q2 amare aliquē mo
ralit̄ amore complacentie vel amore delectatiuo q contra amorē desideratiuū distinguit̄. nichil
aliud ē q̄ mores ei9 nobis complacere ꝛ nos delectare Sꝫ mali uiri mores nō debēt complacere
nec alijs nec ipm̄ delectare nec aliū / g' mali uiri nec a se nec ab alijs debent amari. Dico tn̄
qd̄ malus hō debet se amare ualde s' magis q̄ aliquā aliā psonaꝫ sive creaturā amore de
sideratiuo quia amare aliquē amore desideratiuo nichil aliud ē q̄ desiderare sibi bona i
esse uel adesse / quib9 ipē caret. Sꝫ malus homo magis debet desiderare maxima bona hu
mana sibi inesse. s' bona uirtutuꝫ q̄ cuicūqꝫ alteri quib9 tn̄ ipē caret g' ꝛc. Minor pbat̄ q2.

id magis debet homo desiderare pro quo non tantum ipse magis culparet et magis redderetur
puniendus sed homo esset magis culpandus et puniendus si sibi deessent bona virtutum et non acqui
reret ea sibi quam si deessent singulis aliorum ergo homo malus magis debet desiderare illa bona virtu
tum inesse sibi quam alicui alteri // Et scias quod hec conclusio particularis et precedens ponuntur ab aliquibus sub
aliis verbis sic quod nullus debet moraliter amare malum hominem in ordine ad presentialiter habita / tamen
malus homo debet maxime se ipsum inter ceteros amare in ordine ad habenda vel haberi possibilia
post ponunt alii eas sub aliis verbis Nullus debet amare malum hominem secundum quod est malus ipse tamen
debet se ipsum amare maxime secundum quod ipse potest esse bonus // Et secundum istas duas conclusiones forte producuntur
aliquae rationes que videntur ad invicem esse contrarie in hac materia . Arguunt enim aliqui quod malus
non debet se amare / quia nullus debet amare nisi amabile / sed pravus nichil habet amabile ut dicit
aristoteles 9° ethicorum / Alii autem credunt ad oppositum arguere sic . Quicumque debet esse bonus ipse
debet se habere ad se ipsum sicut homo bonus se habet ad se ipsum . Sed quilibet debet esse bonus ista probatur
quia quilibet homo debet et ad hoc obligatur decreto divino quod si non exsoluat punitur a deo / qui
libet autem punitur a deo si non fiat bonus ergo quilibet debet esse bonus . ergo quilibet debet se habere ad
se ipsum sicut homo bonus se habet ad se ipsum / Sed homo bonus valde amat se ut dictum fuit ergo quili
bet debet valde amare se . Respondetur enim ad istas rationes quod nullus malus debet amare
se malum existentem / tamen omnis malus debet valde amare se futurum bonum // Vel sic nullus
malus debet amare se quo ad id quod habet . Sed omnis malus amore desiderativo debet maxi
me amare oppositam dispositionem sibi inesse // Sed forte quod adhuc ista dicta non sufficiunt
ad solvendum rationem perfecte . Possem enim arguere quod malus homo debet amare se presentia
liter amore complacentie et delectativo / quia malus homo non solum obligatur ad hoc quod sit
bonus in futuro sed etiam ad hoc quod sit bonus in presenti aliter in malicia non esset puniendus
Sed qui obligatur ad hoc quod sit bonus in presenti ipse obligatur ad habere se ad se ipsum in presenti
sicut homo bonus se habet ad se ipsum / et homo bonus se ipsum amat amore complacentie et amore
delectativo ergo malus homo obligatur ad amandum se in presenti amore complacentie et amore
delectativo / Credo tamen quod ista ratio sic solui debet quod homo malus obligatus est ad habendum de
presenti dispositionem convenientem scilicet amorem delectativum ad se ipsum ex eo quod obligatus est de presenti
ad habendum dispositionem antecedentem scilicet bonitatem . Sed malus homo non debet amare de presenti
se ipsum stante malicia et hoc amore delectativo sed solum amore desiderativo // Vel dicamus
sic & redit in idem quod homo malus debet amare se ipsum de presenti bonum amore delectativo
quia debet esse bonus et per consequens amare bonum . Sed homo malus amore delectativo non debet amare de
presenti se ipsum talem existentem qualis ipse est . Sed se malum existentem amore desiderativo si
cut dictum quia debet maxime desiderare se malum existentem et odibilem fore bonum et ama
bilem . Et videtur michi quod secundum dicta hec est simpliciter concedenda / homo malus debet valde
amare se ipsum . hoc patet primo quia debet esse bonus et per consequens debet amare se 2° quia de
bet amare se saltem amore desiderativo ergo loquendo simpliciter debet se amare consequentia patet
quia idem est amor primo sub desiderio Deinde sub delectatione scilicet habito eo quod ante desideraba
tur sicut dictum fuit in 29a questione 7i libri Ideo hec determinatio desiderativum non diminuit

de ratione amoris. Amor ergo desideratiuus se habet ad amorem sicut homo albus ad hominem. Ideo dicen
dum quam tenebat per locum aptitudinis totius in modo ad suum totum // postea ponendum est quod homo debet magis
amare deum quam se ipsum. Etiam secundum dictamen rationis humane. Ad hanc autem conclusionem diversi diver
sas rationes adducunt quarum una prius tacta fuit talis. Quod secundum se ipsum est magis amabile
hoc ab unoquoque debet magis amari. Sed indubitanter deus est magis amabilis omni alio
quia simpliciter et sine comparatione magis bonus ergo ab unoquoque deus magis debet amari quam aliquid
aliud. Maior probatur quia bonum reddit aliquem amabilem vel quia simpliciter magis bonum vel quia
illi magis bonum. Sed primo modo habetur propositum / secundo autem modo non videtur esse concedendus
nisi preponamus amorem concupiscentie qui est reciprocus scilicet sui ipsius gratia amori amicitie qui
est non sui sed amati gratia / quod omnino apparet inconveniens in 8° huius / ubi apparet quod amicitie
est amor simpliciter et amor perfectus quem Aristoteles vocat amorem propter utile vel propter delecta
bile // Sed videtur michi quod ista ratio non sit bona nam si maior esset vera sequeretur quod quilibet
homo deberet magis amare quemlibet hominem meliorem se quam se ipsum. quod prius negatum est / Se
queretur etiam quod pater deberet quemcumque magis amare meliorem filio quam filium quod est omnino innaturale // Videtur ergo michi dicendum quod amor ortum habet ex aliqua coniunctione vel convenientia
connaturali amantis ad amatum / Ideo dicebat in 8° quod amicitia omnis fundatur in aliqua
similitudine vel in proportione aliqua velud activi ad passivum Activum autem et passivum con
iunctionem quandam habent in eodem actu ipsorum cum sit idem actus utriusque ut apparet 3° phisicorum
Ob hoc etiam videtur dici 9° huius quod amicus est alter ipse. Et iterum illud patet per hoc quod delecta
tio est multum propinqua amori In tantum quod multi et magni crediderunt quod omnis delectatio
esset amor / et omnis amor esset desiderium vel delectatio ut visum est in 29a questione 7i libri Delec
tatio autem requirit coniunctionem vel convenientiam obiecti delectantis ad appetitum delectatum
ut apparet 7° et 10 huius / Ideo describitur primo rethorice quod delectatio est motus quidam anime
et constitutio simul tota in existentem naturam // Et iterum apparet in naturalibus inanimatis in qui
bus licet non sit amor et odium proprie tamen est tamen aliquid eis proportionale quo huiusmodi natura
lia movetur aliquo modo fuge vel prosequutionis. Ubi gratia grave vel leve ad locum sibi natu
ralem habet modum amoris quo movetur ad ipsum et coniungitur ei naturaliter quia est ratione naturalis
convenientie ut apparet 4° phisicorum et habet modum odii ad locum oppositum ratione disconvenientie. Simili
ter frigidum videtur habere modum odii ad calidum Ideo fugit a calido / vel corrumpit calidum si super
excedit in virtute. Frigidum autem ad frigidum videtur habere modum amicitie Ideo salvat ipsum et au
get et ei faciliter et naturaliter unitur. Quamvis ergo locus sursum bonitate nature sit melior et
nobilior simpliciter loco deorsum / et caliditas frigiditate / non tamen oportet quod terra magis
amet locum sursum quam locum deorsum / nec frigiditas caliditatem quam frigiditatem. Quando dicebatur
quod bonum amabile vel reddit amabilem quia simpliciter magis bonum etc. dicendum est ut michi vide
tur quod utroque modo supposita tamen coniunctione vel convenientia connaturali que est origo amoris Sed
supposita naturali disconvenientia vel deffectu connaturalitatis obiecti amabilis ad amato
rem / nec oportet hoc illi esse amabile nec habet illi propter bonus esse magis amabile. et si minor
sit coniunctio obiecti melioris ad amantem quam obiecti minus boni / non oportet obiectum

simpliciter melius esse illi amabilius. Alii autem predictam conclusionem principalem credunt sic probare. Bonum totale ab unoquoque amabilius est bono partiali. Sed deus est bonum totale, claudit enim in se bonum omne, multo melius et excellentius quam possit in aliquo alio inveniri; ergo deus est amabilior unicuique quam aliquid aliud. Maiorem probant per experientiam in natura. Videmus enim quod pro salute totius corporis pars scilicet manus aut pes se exponit amputationi et bonus civis pro communi patria se exponit morti. Sed iterum ista ratio forte indiget modificatione. Nam in casu in quo esset pars connaturalis illius totius indubitanter ille magis deberet amare totum quam se ipsum propter hoc quod ipse cum alio sibi amabili est sibi amabilior quam ipse tantum sicut dicitur in primo quod felicitas connumerata cum minimo bonorum redditur eligibilior; tamen homo magis debet hic amare se quam totam communitatem aliquam cuius ipse non esset pars. Item cum dico hominem plus debere amare totam communitatem cuius ipse est pars quam se ipsum non intelligo quod homo si multum indigeat vite necessariis debeat magis velle x libras communitati in communi quam x libras sibi tantum. Quod autem dicebatur quod brachium se exponit amputationi pro salute totius, possum dicere quod hoc non est semper verum. Sed totum pro sua salute exponit quamlibet partem suam, immo etiam totum etiam pro salute partis nobilioris et magis sibi necessarie exponeret manum amputationi pro salute oculorum. Hoc autem quod dicitur de cive bono qui se exponit morti pro salute communi aliorum non arguit quod ipse magis amet alios quam se quia in hoc facto ipse magis agit pro se quam pro communitate, et maximum bonum sibi lucratur scilicet bonum virtutis ut dicebatur in 18a questione secundi libri. De hac autem materia scilicet an bonus civis magis debeat procurare commune bonum quam proprium determinat sufficienter quidam magnus doctor veritatem sub pluribus conclusionibus que sic brevissime recolligi possunt. Prima est quod magis est procurandum commune in quo proprium includitur quam proprium solum equale illi primo quod in communi includebatur. Si autem bonum proprium in communi non includitur dicto modo et utrumque scilicet tam bonum commune quam proprium sit temporale. Secunda conclusio erit quod si procurans multum indiget proprio et alii indigent parum communi procurandum est proprium. 3a conclusio est quod si procurans parum indiget proprio et communitas multum indiget communi procurandum est commune. Sed forte quod hoc non esset verum si oporteret solum attendere ad bona temporalia. Sed hoc est quia procurando illud commune bonum ipse procurat sibi aliud maius scilicet bonum virtutis. 4a conclusio est quod si similiter indigeant citra tamen extremam necessitatem procurandum est commune. Sed hoc est ex eo quod inde acquiritur bonum virtutis proprium. 5a conclusio est quod si indigeat in extrema necessitate procurandum est proprium. Videtur ergo michi quod numquam sit procurandum bonum commune temporale in quo non includitur bonum proprium, et pro cuius procuratione bonum temporale proprium perderetur nisi ea ratione qua loco proprii boni temporalis deducti ad aliud bonum magis proprium acquiritur scilicet bonum virtutis. 6a conclusio est quod si utrumque est spirituale proprium est magis procurandum, et si est proprium spirituale et commune temporale adhuc evidentius est quod proprium sit procurandum. Si vero proprium sit temporale et commune sit spirituale, et procurans non sit in extremitate constitutus: septima conclusio est quod procurandum est commune. Si vero sit extrema necessitate constitutus et commune bonum non procuratum non redundat in commune detrimentum ecclesie fidei vel in moribus 8a conclusio est quod proprium erit procurandum. Ultima conclusio est quod si redundet in huiusmodi detrimentum

paurandum eat coe 7 moriendu3 / quia acquiretur inde maxim9 act9 uirtutis ., Nuc
reuertor ad ppositum et dicam9 q quidam pbant 9ncem pncipale pri9 ppositu3 tali
ratione nichil ordinatu3 in fine3 est amandu3 nisi pp causa3 finalem ut dicit 9mentator
2° metha.e et hoc ē uer3 quia causalitas finis ē in essendo alia bona ppt bonitate3
ipius Cu3 g° nichil sit amandu3 nisi bonu3 et quia bonū sequit qd nichil essentialiter
ordinatu3 in finem sit amendu3 nisi pp illu3 fine3 7 ex hoc 9cludem9 qd nichil ē ama
dum nisi ppt deum / cu3 de9 sit essentiali ordine finis omniū alio3 Et 9firmat hec
9° quia deus essentiali ordine ē cā finalis oīu3 entiu3 hītu3 et opationū 9uenientū
[i]deo nichil ē agendu3 uel patiendu3 nisi finalit ppt deu3 nec g° amandu3 Argue9 g° sic Quic
quit debem9 amare ppt deum illud debem9 s3 pp vnūqdq3 tale et illud magis g° magis
debem9 amare deu3 q̄ aliqd aliud Et hec ratio uidet michi bona // Item argut sic ad
idem licet ad amorē requirat aliqua 9uictio vel 9uenētia 9naturalis tn̄ in roē 9iūc
tionis non claudit tota rō amabilitatis · Contingit eī3 aliqua minus 9iuncta eē magis
amabilia ppt maiorem bonitate3 ipo3 vbi gra · Michi indigenti bene expediret pmittere
de me extrahi guttam sanguis p lucro .x. libra3 / non g° reddit aliqd amabilius aliqu
quia 9iuctū tn̄ · S3 supposita 9iuctione sufficiente reddit amabilius / et quia illi ma
gis bonū / et quia simplicit magis bonū Arguam9 g° sic Illu3 magis debeo amare
q̄ me ipm qui ualde ē michi intim9 7 qui in infinitu3 ē melior simplicit me 7 q multo
in simplicit melior q̄ ego met / s3 de9 ē hui9moi g° etc. Maior ē de se manifesta · Mi
nor pbat pmo quide3 de9 sit ē michi intim9 q2 imediate michi assistens sine inter
ruptione michi 9tinue influens eē 7 uiuere nō sicut pater me9 carnalis qui solu3
michi spma aquo sicut instrumētalit 9nabar / s3 sicut dans 9tinue et pncipalit totū es
se meu3 7 saluans et 9seruans sine cui9 influētia in me statim nichil eem Et ex hoc et
apparet qd deus ē michi melior quā ego met · pmo q2 sepe ego michi · Deus aut nū
qua3 nisi benefaciat michi Secdo q2 ipē solo dat pncipalit michi esse et conseruat qd
ego nō possum michi facere · Si ego dono michi bona uirtutu3 sine dubio ipē pncipa
lius donat ea · Causa eī3 pmaria plus influit in causatu3 q̄ secda cā etiā uliter ut ha
bet in li° de cais · Et indubitant credo fide et scire puto ratione naturali deu3 esse
infinite meliorē simplicit omī creatura / Quelibet eni3 creatura si infinite eēt multi
plicata nō pueniēt ad gradu3 diuine pfectionis et diuine bonitatis Absurdu3 eī3 ē di
cere q infiniti equi si essent / essent simul accepti tante pfectionis sicut de9 · Et 9similit
eēt dicendu3 de multitudine alia3 creatura3 g° etc. / Argut etiā theologice sic · Ca
ritas sup naturalit infusa inclinat ad magis amādu3 deu3 q̄ se ip3 s3 recta ratio hu
mana non inclinat ad oppositu3 ei9 ad qd caritas sup naturalis infusa inclinaret / q2
male inclinaret qd non ē 9cedendu3 // Respondendu3 g° ad roēs · Ad pma3 dicēdū
ē q ipā arguit de amore sensuali nō regulato rōne: quo amore 9cessu3 ē neminē debe
re se amare // Ad secda3 dicit q nullus prudens amat magis aliū uel bonū coē cui9 ipē
nō ē pars q̄ se ip3 nec pp amicu3 aut patria3 preterit bonū ppriū nisi temporale qd facit.

ut sibi bonū mai⁹ acquirat. Multi tñ vulgares nichil ɔsiderātes nisi de bonis tēporalib⁹
credunt illos simpliciť magis amare bonū cōē et cōmendant eos qꝛ ex eoꝝ opib⁹ lucrāť
in bonis tēporalib⁹ Ad aliā dicēdū ē qꝛ amor amicicie ē quo amam⁹ alteꝝ volētes
et impendētes sibi bona que recta ratio dictat sibi ɔgruere ꝛ impēdenda eē sic ꝑ ip⁹
grā. qꝛ inde nō intendim⁹ nobis lucrū in temporalib⁹ q̄d tñ nō debeam⁹ ꝛ nō spe
rem⁹ inde nobis fieri magnū lucꝝ in spiritualib⁹ nō ē veꝝ. Amor aūt ɔcupiscentie ē quo
alteꝝ amam⁹ non nisi vt inde lucꝝ temporale reportem⁹ // Ad aliaꝫ dictuꝫ ē q̄d
fortis moriť in bello sibi iusto magis amore sui spiritualiť q̄ amore alioꝝ sicut pluꝝ
eē dictuꝫ. Sicut de alia rōē que arguebat de bono cōi et de ei⁹ ɔfirmatione dictuꝫ fuit
satis // Ultima ratio que erat de deo ɔcessa est ꝛc̄. // Rōēs etiā ad oppositū non
concludunt q̄n magis sit amandū deū q̄ se ip̄ꝫ. Nā amicabilia que sunt ad ami
cos ex hys que sunt ad se ip̄ꝫ venire debent. Sꝫ et ea que sunt ad se ip̄ꝫ sunt ex hys q̄
ꝑmit⁹ ad deum nisi defficiat ordo rōis nec vellem⁹ sc̄dm rectaꝫ rationē nobis mai⁹ bo
num existere quā deo cum hoc sit impossibile. Et de toto residuo satis patet ex dictis
ꝛc̄. Et sic finitur questio.

Secundo queritur vtrum. Felix indigeat amicis. Arguiť q̄
non quia sequeretur q̄d ipē non eēt sibi ꝑse sufficiens. ɔns ē falsuꝫ g̊ ꝛc̄. Falsitas
ɔntis apparet qꝛ felicitas ē bonū ꝑse sufficiens, vt dicit pⁱmo hui⁹. Felix aūt felicita
tem in se hēt g̊ ipē ꝑse sibi ē sufficiens. Et Seneca sepe dicit. Sapiētē se ip̄o ɔtētuꝫ
eē, et omīs felix ē sapiens, cū felicitas in ope sapientie ɔsistat ut dicit in x° hui⁹. Fe
lix g̊ se ip̄o ɔtent⁹ ē, tamq̄ sibi ꝑse sufficiens. Sꝫ ɔnā pⁱncipalis arguⁱ ꝓbat auctoritate
Aristotiles pⁱmo hui⁹ dicētis, qꝛ ꝑse sufficiens ponim⁹ q̄d solitariū sufficiētē et eligibiles
facit vitaꝫ ꝛ nullo indigētē. Felix g̊ si indigeret amicis nō eēt ꝑse sufficiēs // Vel argu
sic. Felix ē ꝑse sufficiens cū hēat felicitatē que ē bonū ꝑse sufficiēs et dicit ꝑse sufficiēs
nō qui sufficiat sibi ipī ducēti solitariā vitaꝫ, sꝫ qui sufficiat parētib⁹, et filys et vxori, et
vliter amicis, et ciuib⁹ vt dicit pⁱmo hui⁹. Talis aūt nec parētib⁹ nec filys nec amicis
nec ciuib⁹ indiget sꝫ poti⁹ illi omīs indigent eo, g̊ felix nullis talib⁹ indiget, sꝫ poti⁹ illi eo
g̊ ꝛc̄. // Itē Boeci⁹ 3° de ɔsolatione dicit felicitatē eē statuꝫ omnūꝫ bonoꝝ aggregatioē
ꝑfectaꝫ ꝛ nō indiget q̄d aliq̄d ei tribuat, g̊ nō indiget amico // Oppositū arguiť qꝛ illo
indiget felix ad felicitatē adipiscendaꝫ uel ɔseruādaꝫ, quo nō hito nō eēt felix, sꝫ sine
amicis nō eēt felix, quia nō heret statuꝫ omnūꝫ bonoꝝ aggregatione ꝑfectuꝫ, eo qꝛ amicus
videť exteri⁹ bonoꝝ maximū eē ut dicit Aristotiles // Et ɔfirmat qꝛ sit op⁹ amicis ad
felicitatē. auctoritate Aristotilis pⁱmo hui⁹ dicētis nō oīo felix qui specie turpissimus
ignobilis, uel solitari⁹, et sine prole quia sicut dicit ibidē multa opa sunt ꝑ organa per
amicos ꝛc̄. // Itē arg̊ rōib⁹ Aristotilis, quaꝝ vna iā tacta ē. Secūda nō ē talis.
Magis ꝓpriū ē virtuosi benefacere q̄ bene pati, et felix ē virtuosissim⁹ g̊ maxiē spec
tat ad ip̄m maxime benefacere. Indiget g̊ quib⁹ sic benefaciat. Sꝫ meli⁹ ē benefacere
amicis q̄ extraneis. Felix g̊ op⁹ ē hēre amicos // Itē cū amicicia sit quedā virt⁹ et

4

felix debet ee͂ omī uirtute repletus oportet felicē hēre amiciciā quā hēre nō pōt sine ami
co g̾ ꝛc̄· Itē cū hō sit naturalit̾ aīal politicū i· cōicatiuū omīs hō debet naturalit̾ elige͂
quibꝰ cōuiuat· nullū eñ scꝫ rectū iudiciū hn̄s eligeret solꝰ omīa hēre bona· Sꝫ maxīe
conuenienduꝫ ē amicis g̾ omī hōi et ꝑ ons̄ felici expediunt amici· Itē cū felicitas sit opaꝰ
uirtutis vt dicebat̾ in p̾mo libro ipā ꝯsistit in fieri nō in facto ee͂ / g̾ felix indiget ad quos
faciat huiꝰmoī opationē· Sꝫ magis illos ee͂ amicos ꝯgruit g̾ ꝛc̄· Et ista rō͂ sicut multe
alie uident̾ arguere de felicitate actiua non ꝯtemplatiua Itē Aristotiles uidet̾ sic ar
guere· Omēs existimant oportere delectabilit̾ uiuere felicē g̾ attribuenduꝫ ē ei ī quo possit
bene delectari sꝫ hoc ē in amico bono qr̄ opationes eiꝰ sūt felici delectabiles multipliciter
p̾mo quia sunt sibi silēs ymo tanq̄ sue cum amicꝰ sit alter ipē· Scd̄o qr̄ sūt scꝫ seipās de
lectabiles eo ꝙ uirtuose felix aūt in talibꝫ delectat̾· Tercio qr̄ quilibꝫ si sit bonꝰ est
innatꝰ delectari in ꝓpria opatione si cognoscat eam· felix aūt opationes ꝓprias magis ꝑci
pit in amico q̄ in se ipso· Sicut homo magis uidet se in speculo q̄ in seipo· Amicꝰ eñ
ꝑ similitudinē et ꝯiunctionem ē quasi speculū et representatio amici io ꝛc̄· Itē illo
opus ē felici ꝑ qd̄ pōt maxime opari ꝯtinue cū in ope ꝯsistat felicitas· Sꝫ hoc ē cū amico
ꝛ non sine amico Solitario quidē eñ difficilis ē uita ut dicit Aristotiles. Non eñ facile
scꝫ se ipm̄ opari ꝯtinue / cū alterius aūt & ad alios facile et maxime cū amicis ꝛ
ad amicos cū sit ei delectabilis quietꝰ Itē cū felicitas sit quid delectatiuū ut
dicit̾ p̾mo huiꝰ id est attribuenduꝫ felici ꝑ qd̄ eiꝰ gaudiū augēt̾ et ꝯsumat̾ hꝰ aūt
fit ꝑ ꝯuiuere amico quia ex ꝯgaudente gaudiū augēt̾ et eciā ex exercitatiōe opis
gaudiosi amici aūt opa gaudiosa· s· opa uirtutū exercent adīuicē ꝯgaudent tam ī
ꝓpriis q̄ in amicoꝝ opationibꝫ g̾ maxīe ꝯueniens ē felici hēre amiciā Vltiō Aristo
tiles ab illa pte Naturalibꝫ aūt intendentibꝫ usq̄ ad finē capli uidet̾ sic arguē· felix
nō debet carere eo qd̄ ē sibi naturalit̾ eligibile ꝛ delectabile / nō eñ hēret statū ꝑse ꝯple
tissimū· Sed felici amicꝰ ē ualde eligibilis et delectabilis g̾ felix debet hēre amicū· Mi
norē ꝓbat Aristotiles quia vnūqdq; ens diligit naturalit̾ se ee͂ et ꝑmanere vt uult ꝯme
tator p̾mo phi̾coꝝ et oportet qd̄ bene ee͂ et bene uiuere sit delectabilissimū et eligibilis
simuꝫ bene enti et bene viuenti et cognoscenti suuꝫ bene esse et bene viuere modo felicis
ē optimū ee͂ et optimuꝫ viuere et hoc ipē cognoscit g̾ felici suuꝫ bene esse et bene uiuē
ē delectabilissimuꝫ et eligibilissimuꝫ· Sꝫ sicut dicit Aristotiles / vt ad se ipꝫ hēt studiosꝰ
et ad amicuꝫ uel ꝓxime· Alter ē eñ ipē amicꝰ g̾ felici ē ualde delectabile et eligibile
ee͂ et viuere amici Sꝫ cuiꝰ ee͂ ē ei delectabile g̾ felici amicꝰ ē ualde delectabilis et
eligibilis· qd̄ intendebamꝰ ꝓbare g̾ ꝛc̄ // Pro solutiōe istiꝰ q̄stionis oportet rememo
rari duplicē felicitatē in 1eª q̄stione p̾mi libri / quaꝝ vna ē statꝰ eligibilissimꝰ quem
hō possit hēre in hac uita s· integratꝰ ex hijs omībꝫ / que uir optimꝰ mallet hēre q̄ nō
habere· Alia ē bonū simplex optimuꝫ omīuꝫ simpliciū bonoꝝ humanoꝝ / cuiꝰmodi fuit
scꝫ Aristotileꝫ ee͂ uidet̾ opus sapientie // Si g̾ queramꝰ de felici felicitate p̾ma / di
cenduꝫ ē sine dubio ꝙ felix nō indiget amicis loquendo ꝓprie de indigentia· Indigere eñ

ē non habere qđ oportunuʒ eēt habere uel dicim9 et reddit in ideʒ qꝛ hoīeʒ indigere eſt
ipm̄ carere eo qđ ipē ſcdʒ rectuʒ iudiciū uellet hēre Talis aūt felix nullo tali caret
ut apparet ꝑ quid noīs ꝗ̄ pemt⁹ nullo indiget Dicēduʒ ē tamē qꝛ tali feliti op9 ē
amicis .i. tali oportunū ē et ualde ꝯueniēs hēre amicos . Et hoc ꝓbant ſingule rationes A
riſtotilis p(ri)us facte . Et iſtas duas ꝯnes expreſſit Seneca de ſapiente epl'a ixª. An
merito ad lucilluʒ dicens uolo tibi Criſipi quoqꝫ diſtinctioēʒ indicare . At ſapientem
nulla re indigere / et tn̄ multis reb9 illi op9 eē Multis tn̄ ē dubiū an hee due ꝯnes
ſint uere de omī ſapiente Sʒ de felice predicto nō uident' dubie aliq° mō . Eaſdeʒ etiā
ꝯnes Ariſtotiles ſatis expreſſit dicens qꝛ ipi felici amicus ē de natura eligibiliū qđ ē
ipi eligibile hoc oportet exiſtere ipi vel ſic indigens erit qđ ē ꝯtra roēʒ dicte felicitatis
op9 ꝗ̄ erat felicitati amicis ſtudioſis . Et ulterius omib9 bonis humanis op9 ē tali felici
Conuenientiſſimū eiʒ ē hēre omīa bona humana qui ſingulis ſcit et pot et uult bene uti
felix aūt ille ē hui9modi quia prudentiaʒ totaleʒ et ſingulas uirtutes morales hēt . Item
⁊ corporis et exteriora bona ut pʒ ꝑ quid noīs quib9 hō ſcit uult ⁊ pot circa ſingla bn̄ agē
et ſingulis bn̄ uti . De felice aūt ſcdā felicitate manifeſtum ē qđ ipē multis pot indigē
pot enīʒ eſſe paup et exul pot corpore p(ri)m . pot omib9 carere uite neccīis . Nonne ꝗ̄
in tali et tanta neceſſitate ꝯſtitut9 indiget amicis utilib9 ſibi ſuccurrētib9 in tanta
neceſſitate . Nonne indiget cibo et potu uel medico et aliis hui9moi ne moriat'
Sine dubio apparet michi qđ ſic / Iteʒ nec ſoluʒ ad neceſſitateʒ indiget eis ſʒ hitis
uite neceſſariis indiget ad iuuāduʒ magnis diuitiis multitudine amicoꝝ et ulterius hiis
omib9 que p(ri)mo feliti in erant quib9 ipē caret . Nam aliquo mō indiget hiis uel ad
uiuenduʒ vel ad iuuāduʒ vel ad ornanduʒ vel ad felicitatis ſue decoramētuʒ quib9
ipē que rō recta dictaret ipm̄ uelle habere . Veꝝ ē tn̄ qꝛ ſepe capit' ſtrictius indigentia
ꝓ carentia neceſſarioꝝ ad uitaʒ qꝛ ſi ſic capiam9 apparet ſatis ex dictis qđ ſit dicēduʒ
Seneca tn̄ epl'a ixª. An merito ad lucilluʒ dicit . Et bene qꝛ ſapiens quē omneʒ
et ſoluʒ reputat feliceʒ iſta ſcdā felicitate ſe ipō quodāmō contēt9 eſt et ſic nullo in
diget alio // Alio tn̄ mō nō ē ſe ꝯtent9 ſʒ indiget multis . Nam ut ibideʒ dicit Sene
ca . Se ipō ꝯtent9 ē ſapiens ad beate .i. ad bene & ſancte uiuenduʒ nō ad uiuen
duʒ . Virtus eiʒ qua ſemp homo bene et ſancte uiuit extrinſecis inſtrumenta nō ꝗrit
Item ut ibideʒ dicit' . Sapiens ſe ipō ꝯtent9 ē non ut uelit eē ſine amico . Sʒ ut ſine
eo ſancte et bene uiuere poſſit Vide totaʒ eplaʒ ſi uis qꝛ ꝗſtio pñs ſatis ſoluitur
ibideʒ / duʒ tn̄ ꝑꝑ moduʒ loqndi Senece tragediaʒ nō plus intendam9 qꝛ intendit
nec aſeruit Ariſtotilis deuiem9 . Scias etiā qꝛ multa ꝑtinētia ad hāc ꝗōeʒ dicta
fuerunt in ꝗōe xª et in 16ª p(ri)mi libri / ex quib9 queſtionib9 et ex nūc dictis appa
ret quo mō et qualiter ꝓcedant rationes a principio queſtionis adducte ⁊c . Et ſic
patet queſtio ꝓpoſita . Sequit' nona queſtio ⁊c .

Uno conſequenter queritur utrum

Magis sit opus amicis in bonis fortunis uel in malis. Et arguitur quod in malis quia tunc est
magis opus amicis quando sunt magis necessarii. sed in malis fortunis amici sunt magis ne
cessarii ut dicit Aristoteles ideo etc. Item quandocumque scio quod amico meo magis est opus uisitatio
ne mea tunc magis et promptius debeo uisitare. Sed magis prompte debeo uisitare infortu
natum quam fortunatum ut dicit Aristoteles igitur sibi infortunato est magis opus uisitatione
mea quam in bona fortuna. Item tunc est magis opus amicis quando magis indigemus auxilio
ipsorum. hoc autem est in nostris infortuniis igitur etc. Item auctoritate Aristotelis 8o huius.
dicentis In inopia quidem et reliquis infortuniis solum existimant refugium esse amicos
tunc autem maxime opus est eis quando non est aliud refugium igitur etc. Oppositum arguitur quod tunc
magis est opus nobis amicis quando sunt nobis meliores siue quando est nobis melius conuersari cum
eis / sed hoc est in nostris bonis fortunis ut dicit Aristoteles ideo etc. Item quando est magis opus
amicis tunc magis uocandi sunt / sed bene fortunati debemus magis uocare eos quam male fortu
nati, igitur bene fortunatis est magis opus amicis. Item tunc magis est opus amicis / quando uita est
minus secura. Sed quanto est maior fortuna tanto est minus secura ut dicitur 8o huius. diuites
enim minus secure uiuit quia magis eis inuidetur / et quia multa possidet que alii desiderant
et scrutantur // Hec autem questio supponit quod amicis opus sit et in bonis fortunis et in infortu
niis / et querit in quibus magis // De supposito autem satis apparet et apparuit in questio
ne precedenti et in prima questione 8i libri ideo restat solum dicendum esse de quesito. De quesito
autem Aristoteles sic distinguit quod opus esse amicis potest esse dupliciter. Vno modo ad necessitatem
Alio modo ad bonitatem. Et tunc ponit duas conclusiones. Vna est quod in infortuniis magis est opus ami
cis ad necessitatem. In bonis autem fortunis magis est opus ad bonitatem. Et ad euidentiam dic
tarum conclusionum sciendum est quod in proposito bonitas et necessitas sic possunt distingui primo quia necessitas
hominis attenditur quo ad salutem corporis et substentationem uite. vnde .5o methaphysice. Necessarium dicitur
sine quo non contingit esse vel viuere. Bonitas autem attenditur quo ad uirtutes et opera uirtu
tum. Secundo quia necessitas magis attribuitur ordinatis ad finem ut patet in fine secundi physicorum
ideo etiam necessarium pro utili solet capi Bonitas autem simpliciter attribuitur fini et principaliter
3o quia necessitas humana fortune subest. bonitas autem nequaquam sed est in nostra potes
tate et libertate. bonitas humana in uirtutibus anime et secundum uirtutes operationibus consistit
que nulli fortune subiciuntur. Vnde Seneca in libello ad Serenum nichil eripit fortuna nisi
quod dedit. virtutem autem non dat ideo nec detrahit. libera est et inuiolabilis. Immota in
concussa. Sed contra casus indurat vt nec inclinari nec dum vinci possit. Possunt igitur sic ex
positi dicte conclusiones quod in infortuniis magis est opus amicis ad salutem corporis et substenta
tionem uite Sed in bonis fortunis magis est opus amicis ad benefaciendum et ad uirtuose
operandum. prima conclusio sic patet quia infortunatus non habet vnde benefaciat amico igitur ut sic
non indiget amico ad benefaciendum dico autem vt sic quia bonus homo quantumcumque male fortu
natus potest amicis et aliis benefacere uerbis et exemplis et persuasionibus ad uirtutem / eo
quod in omni statu potest vti suis uirtutibus. Sed ut sic non est infortunatus / cum iam dictum fue
rit virtutes non subesse fortune Sed male infortunatus est et sibi est conuenientissimum quod ab

amicus iuvet et suis indigentiis subveniat. ergo ut sic maxime est sibi ad hoc opus amicis. Secunda
conclusio similiter apparet, quia bene fortunatus scilicet qui est bene fortunatus habundat in bonis corporis
et in vite necessariis ergo non est ei opus amicis ad talia sibi procuranda nisi ministerialiter sicut
servus parat domino. Et si dicatur quod opus est ei amicis ad talia conservanda, dicendum quod
hoc est verum inquantum fortuna potest sibi esse mala. Sed ad hoc non esset ei opus si fortuna semper
esset sibi propitia. Non ergo ad hoc opus est ei secundum quod est bene fortunatus sed secundum quod contingit
eum male fortunari. Eidem autem scilicet bene fortunato inquantum est talis convenientissimum est bene
facere quia habet unde possit et unde ad hoc tenetur scilicet virtute liberalitatis et amicicie.
Et quia melius est benefacere amicis quam extraneis ut dicit Aristotiles, ideo tali ut sic est
opus amicis ad benefaciendum. Et ex hiis concludenda sunt duo correlaria. primum est
quod infortunatis ut sic opus est amicis utilibus scilicet potentibus in necessariis subvenire. Secundum
est quod fortunatis ut sic est opus amicis virtuosis quia maxime talibus est benefaciendum.
Et si debeamus simpliciter respondere ad questionem propositam scilicet sine distinctione patet ex
dictis quod magis est opus amicis in bonis fortunis quam in malis. Et hoc probatur sic. In
bonis fortunis est opus amicis ad bona anime scilicet ad bona virtutum adipiscenda. In ma-
lis autem fortunis opus est amicis ad bona corporis scilicet ad vite necessaria acquirenda ut dictum
est. Sed utriusque multo magis opus est bona anime quam bona corporis acquirere, quanto scilicet anima
melior est corpore et preciosior. Unde contingit quod fortis propter bonum virtutis corpus et vitam
pbiat mertes ut dictum fuit in precedentibus. Vel aliter sic. Ibi magis est opus amicis
ubi amici sunt eligibiliores. Sed in bonis fortunis sunt eligibiliores quam in malis ergo etc.
Minor probatur multipliciter. primo quia eligibilius est benefacere quam benepati. i. eligibilius est op-
erari scilicet virtutem in alterum quam ab eo utilia corporis suscipere. Sed fortunato opus est amico
ut ei benefaciat et infortunato ut ab eo bene patiatur ergo etc. Secundo dicta minor
probatur quia eligibilius est quod undequaque est delectabile quam quod habet admixtam tristiciam
ceteris paribus. Sed amicus in bonis fortunis est undequaque delectabilis. In malis autem
est delectabilis sed admixta tristicia ergo etc. probo minorem quia tam fortunato quam infortu-
nato presentia amici est delectabilis, ex eo quod amicus scilicet quod est amicus convenientissimus
amico, presentia autem et sensus convenientis est delectabilis, Sed quia amicus se habet ad amicum
sicut ad se ipsum, et omnis homo in bono proprio gaudet et in malo proprio tristatur. Ideo con-
similiter gaudet de bono amici et de eius malo tristatur ergo oportet amicum de tristicia
amici contristari. Cum ergo infortunatus sciat amicum esse tristem de suo infortunio oportet
ipsum de huiusmodi tristicia amici retristari. Et maxime quia amici est velle benefacere amico
magis tristatur amicus si videat se esse causam tristicie illius propter quod amici presentia infortuna-
tum non pure delectat sed et ipsum contristat. Contra vero cum hoc quod fortunatus gaudet
de presentia amici que scilicet secundum se ipsam est delectabilis, ipse gaudet de gaudio amici congaude-
tis de bona fortuna ipsius. et maxime de hoc quod ipse est causa gaudii illius. Et sic patet quod ex
omni parte presentia amici est gaudiosissima fortunato propter quod autem presentia amici sit delec-
tabilis infortunato dicetur post. Et est sciendum quod ex dictis Aristotilis inferuntur tria pulcra.

documenta moralia. Primum eſt duplex ſcilicet quod ad bonas fortunas oportet amicos voca-
re prompte ad malas vero pigritanter et tarde. Cauſa primi eſt quia maxime eſt amici benefa-
cere amico tempore et loco opportunis. Sed maxime poſſibile eſt et opportunum homini in ſuis
bonis fortunis benefacere, ergo tunc maxime convenientiſſimum ſtatum vocare amicum. Item quia
bene volentes amico hoc eſt prompte faciendum per quod ſcimus amicum eſſe delectandum. Sed
ſcimus ipſum delectandum eſſe in noſtris bonis fortunis, ergo ſtatim ad eas vocandus eſt.
Cauſa vero ſecundi eſt quia non eſt faciendum vel ſaltem tarde vel pigritanter faciendum eſt
hoc quod ſcimus amicum eſſe contriſtandum, ſed per ſenſum noſtri infortunii ſcimus ipſum eſſe contriſ-
tandum, ergo etc. Dicit tamen Ariſtoteles et bene quod aliquando vocandi ſunt amici
ad infortunia videlicet ſi ſint magna, et per amicos evitabilia et non ſine ipſis. Vel ubi
auxilium amici ſuperexcedit triſticiam de infortunio, immo forte ubicumque poteſt nobis
magnum prebere auxilium vocandus eſt quia ſi de noſtro infortunio triſtatur, tamen de
auxilio quod prebet nobis quam plurimum delectatur et quia ſignum eſſet prave conſideratie
ſi non vocaretur. Ubi autem amicus plurimum triſtaretur, et modicum aut nichil auxili-
aretur nullo modo vocandus eſt. Secundum documentum eſt quod oportet amicum promp-
te ire ad infortunium amici etiam non vocatum, quia amici eſt prompte benefacere amico
maxime in neceſſitate conſtituto. Et ſi non ſit poſſibile infortunio reſiſtere, tamen
ire oportet ad conſolandum et triſticiam minuendum quia ſicut dicitur poſtea amicorum pre-
ſentia minuit triſticias infortunatorum. Dixi autem non vocatum, quia ſicut dicit
Ariſtoteles Si amicus amico infortunato ſuccurrat non vocatus hoc eſt melius utrique
et delectabilius quam ſi expectaret quod eſſet vocatus. Dico autem melius id eſt honeſtius, quia
et ille qui dat magis videtur ſponte et ſic virtuoſius agere, et ille qui recipit vir-
tuoſe agebat in quantum non volebat gravare amicum. Diximus vero delecta-
bilius quia recipienti parit aurecandia quam habuiſſet in vocando amicum et dans ma-
gis delectatur ex eo quod non provocatus ſed ipſe facit opus virtutis. Tertium documentum eſt
duplex ſcilicet quod ad bonas fortunas amicorum oportet amicos ire prompte ad cooperandum
quiete autem ad benepatiendum. Cauſa primi eſt quia benefaciendum eſt amico. Cauſa vero
ſecundi eſt quia prompte ire et immorari ad beneficium recipiendum ab amico poteſt aſſiſten-
tibus generare opinionem quod ipſe ſit amico honeroſus et indelectabilis licet non ſit
ita, poteſt etiam eis opinionem generare quod ipſe non ſit amicus propter honeſtum ſed propter utile, licet
non ſit ita. Tales autem opiniones ſunt removende quia ſicut dicebatur capitulo de vere-
cundia. Si ſunt hec quidem ſecundum veritatem turpia, hec autem ſecundum opinionem nichil differt.
Neutra enim operanda. Sed hoc ultimum documentum videtur eſſe dubitabile, quia cum ſit
amici bene velle et benefacere amico prompte illud prompte faciendum eſt per quod amicus
maxime delectatur et acquirit ſibi maximum bonum. Sed amicus benefortunatus max-
ime delectatur in preſentia amici ut dictum eſt et in benefaciendo ei maximum bonum
acquirit ſibi ſcilicet bonum virtutis, ergo promptiſſime debet amicus amico benefortunato ſe
preſentare. Et confirmatur quia ſicut bene dicit Ariſtoteles magis adiuvandum

e ad mores quam ad substantiam ideo principalius est faciendum per quod amicus virtuose operatur quam per quod amicus recipit bona temporalia. Sed per hoc quod recipimus beneficium ab amico fortunato ipse operatur virtuose per hoc autem quod succurrimus amico infortunato ipse recipit temporalia bona igitur principalius eundem est ad recipiendum beneficium a bene fortunato quam ad succurrendum infortunato. Ad primum istorum argumentorum respondendum est primo quod omnis homo multo magis se amare quam amicum in sibi acquirendo bonum honestum primo igitur debet intendere ad bonum proprium et consequenter ad honestum amici et numquam faceret per quodcumque contra honestum proprium. Sed ut dictum fuit non esset ei honestum cito ire et immorari ad beneficium recipiendum. Secundo etiam dicendum est quod multo virtuosius est et delectabilius et melius amico fortunato quod noceret amicum non venientem et benefaciat ei non petenti quam quod hoc faciat sibi venienti et petenti igitur si attendamus ad bonum virtutis amici fortunati non debemus ire ad beneficium recipiendum sed expectare quod nobis benefaciat non euntibus neque petentibus ut magis benefaciat. Et per idem patet quod secundum argumentum. Tunc respondendum est ad rationes principales. Ad primam concedendum est quod ipsa bene arguit quod in infortuniis sit magis opus amicis ad necessitatem quam in bonis fortunis. Ad secundam dictum fuit satis quod amico in bonis fortuniis non est opus visitatione mea me non vocato quia immoratur inde honestas sui beneficii. Sed melius est sibi me habere amicum quem vocat non venientem et cui benefaciat non petenti quam infortunato habere me amicum statim venientem ad sibi succurrendum. Hec igitur propositio quod tunc est magis opus amico quando magis est opus eius visitatione est falsa si intelligamus de visitatione sine vocatione. Tertia ratio et quarta arguunt quod in infortuniis sit magis opus amicis ad necessitatem quam in bonis fortuniis. Et sic finitur questio.

Decimo consequenter queritur utrum

Amico in tristitia existenti sit delectabilis presentia amici. Arguitur quod non, quia opposita simul stare non possunt sed delectatio et tristitia opponuntur igitur nichil delectat existentem in tristitia dum in illa existit. Item presentia amici non est delectabilis amico nisi auferret vel saltem diminueret eius tristitiam sed hoc non facit quia inde non aufertur vel diminuitur causa tristitie puta mors patris vel perditio possessionis aut huiusmodi et manente ca manet effectus. Item amico tristi presentia amici est tristis igitur non delectabilis. Antecedens probatur quia omne involuntarium est triste sed amicus in tristitia existens non vult presentiam probatio quia non vult amicum contristari et maxime non vellet esse ei causa tristitie sed ipse scit quod amicus sibi presens contristaretur de ipso igitur non vult amicum sibi esse presentem. Item videtur quod presentia amici augmentet tristitiam alterius amici prius in tristitia existentis quia ille amicus presens contristatur statim et hoc displicet alteri amico et sic ille cum prima tristitia habet aliam de contristatione amici et ita peius quam prius. Oppositum vult Aristoteles dicens. Est enim in presentia ipsa amicorum delectabilis et in bonis fortuniis et in infortuniis. Alleviant enim tristati con

dolentibus amicis. Dicendum est breviter quod amico desolato vel in tristicia existenti presentia amici est delectabilis et hoc experimento scitur quia apud presentiam amicorum videmus manifeste alleviari tristicias infortunatorum. Sed huius causa consideranda est ad presens. Aliqui ergo huius effectus assignant talem causam quod tristicia amici partitur ad amicum condolentem, partitum autem remanet minus toto integro, ideo minus tristatur. Sicut duobus ferentibus simul grave pondus neuter in tanto gravatur in quanto gravaretur si ferret ipsum solus. Et hanc causam videtur assignare Tullius in libro suo de amicitia dicens. Quis esset tantus fructus in prosperis rebus nisi haberes qui illis eque ac tu ipse gauderet. Adversas vero ferre difficile esset sine eo qui gravius etiam quam tu ferret. Secundas res splendidiores facit amicitia et adversas partiens communicansque facit leviores. Sed hec causa non videtur esse bona quia amicus non accipit sibi partem tristicie amici, scilicet aliam tristiciam cum accidens non transeat de subiecto in subiectum. Modo per hec tristicia amici non partitur neque diminuitur nisi alia ratio assignetur sicut quis lignum grave portans non alleviatur si alter portet alterum lignum grave. Tamen auctoritas Tullii potest in tali sensu valere quod amicus partitur sibi non tristiciam amici sed causam tristicie scilicet assumendo sibi partem dampni vel restituendo. Causa autem tristicie partita et diminuta diminuitur consequenter tristicia. Alia causa alleviationis tristicie per presentiam amici solet assignari scilicet quod amicus videns condolere amicum advertit ad ipsum in quantum autem advertit ad ipsum minus advertit ad proprium infortunium et minus sentit ipsum ideo minus tristatur. Sed ista causa licet habeat veritatem inter mulieres que sunt complorative vel etiam inter viros muliebres tamen inter viros viriles non habet efficaciam, quia sicut dicit Aristoteles viriles quidem secundum naturam reverentur contristari amicos ipsis propter quod omnis fugit tristicie causa esse amicis. Quia ergo omnis amicus scit de sua tristicia tristari amicum ideo virilis est cautum quantumcumque tristem non manifestare exterius suam tristiciam ne de illa amicus tristetur. Ex quo ergo amicus non ostendit se tristem amico nec condolentem videtur quod causa assignata non valebat. Et iterum quia amicus plus amat amicum quam aliquod aliud bonorum amissibilium si amicus videt de se ipso dolere amicum magis dolet inde quam doleret de priori infortunio propter quod viriles amici non consolantur amicos complorando vel sensum com doloris manifestando sed potius spem recuperationis ostendendo et vilitatem bonorum fortune demonstrando et quod honestum sit se constanter habere et in contrariis persuadendo. Item alia causa solet assignari quia sicut medicus est delectabilis infirmo ob hoc quod infirmus sperat per medicum liberari ab infirmitate, ita infortunatus gaudet de amico presente sperans quod per ipsum ab infortunio evadat. Sed hec causa non valeret ubi manifestum esset quod amicus non posset obstare infortunio, quo tamen casu presentia amici adhuc esset delectabilis licet minus. Alias autem causas assignat Aristoteles rationabiles quarum una est quod amicus secundum se ipsum est delectabilis amico. Nam de ratione amici est quod sit simpliciter bonus et bonus amico et amans amicum et amatus ab eo. Hec autem omnes conditiones et alie singule que conveniunt ratione amicitie spectant ad rationem delectabilis, ergo amicus ratione amici est in omni statu delectabilis amico. Alia ratio est quia propter assuetum convictum amicorum

amicus novit omnes mores amici sui et per consequens scit in quibus verbis aut gestis amicus solet gaudere aut tristari et sic ipse potest consolari eum et proverbia aut gesta delectabilia propter tristitiam ipsius remittere et hoc ipse vult facere pro posse igitur ipse presens hoc facit et sic concluditur eius presentiam esse delectabilem et consolativam et preexistentis tristitie remissivam Concedendum est etiam quod multi qui magis volunt amari quam amare delectantur si videant de suis infortuniis amicos condolere quia ex hoc percipiunt se ab illis amari quod ob hoc eos delectat quia maxime hoc appetebant / Sed hec non est conditio verorum amicorum ut dicebatur prius // Concedendum est etiam quod mulieres et homines muliebres a tristitiis suis alleviantur ex complorationibus et propriarum tristitiarum conarrationibus tum quia nocumentum interius clausum magis congregat et magis affligit animam quam exterius diffusum tum quia tristitia talium magis est in appetitu sensitivo Appetitus autem sensitivi tristitia minuitur per fletum proprium quia fumi grossi ex tristitia constricti exalant // Tunc respondendum est ad rationes Ad primam dicendum est forte quod non solum illud est delectabile quod infert delectationem sed etiam quod minuit magnam tristitiam. Sicut illud est calidum quod obtemperaret frigiditatis intensissimam. Vel dicendum est quod non omnis delectatio omni tristitie contrariatur sicut apparuit in 7° libro ideo tristitia aliqua compatitur secum aliquam delectationem Ad aliam dicendum quod presentia amici si non aufert vel minuit causam extrinsecam tristitie tamen minuit causam intrinsecam scilicet attentionem ad obiectum tristabile. et de hoc dictum fuit in 7^a questione 7^{mi} libri Alia ratio bene probat quod presentia amici non est pure delectabilis infortunato sed mixtim infert delectationem et tristitiam. Nec est verum quod infortunatus non vult presentiam amici. Sed verum est quod non vult eam nisi voluntario mixto cum involuntario. Et forte quod si magis nollet presentiam amici quam vellet ipse ab eius presentia magis tristaretur quam delectaretur. hoc tamen non obstante minuit sibi tristitiam de suo infortunio Sicut enim delectatio unius potentie vel in uno obiecto minuit delectationem alterius potentie vel in altero obiecto ut apparuit in 27^a questione 7^{mi} libri ita concedendum est de tristitia ad tristitiam. Et eodem modo dicendum est ad ultimam rationem Et sic est finis presentis questionis.

Et decimo et ultimo queritur utrum

amicus sit delectabilissimum convivere. Arguitur quod non quia virtuosis nichil est delectabilissimum nisi felicitas. amici autem vera amicitia sunt virtuosi igitur nichil est eis delectabilissimum nisi felicitas Sed convivere non est felicitas nisi tu dicas quod amici ab invicem recedentes non amplius sunt felices et nisi tu dicas quod sit valde subiecta fortune quia per multos casus potest impediri convictus amicorum Et si tu dicas quod est bonum minime per se sufficiens cum convictus requirat alium igitur etc. // Item quod amicus preeligeret hoc est sibi delectabilius sed amicus preeligeret amicum esse sanum et bene fortunatum absentem / quam egrum et infortunatum presentem et colloquentem igitur amicus plus eligit sanitatem et bonam fortunam amici quam sibi convivere, et adhuc amicus plus eligit et diligit quod amicus sit virtutibus anime perfectus quam quod sit sanus vel bene fortunatus. et adhuc ipse plus diligit virtutes proprias quam virtutes amici igitur plurima delectabiliora sunt ab amico quam convivere

et per consequens delectabiliora. Oppositum videtur determinare aristoteles in fine huius noni libri. Aliqui statim credunt multa esse amicis eligibiliora et delectabiliora quam conviuere et sic concedunt quod conuiuere non est eis delectabilissimum: intelligendo scilicet uerba secundum proprietatem sermonis. Tamen conuiuere est eis multum delectabile. Et hoc solum probat Aristoteles in littera ut apparet consideranti. Nec Aristoteles confirmat quod eis sit delectabilissimum conuiuere. Sed querit utrum sit ita, et solum determinat quod est multum delectabile. Et si philosophus uel alij doctores inueniantur aliquando dicere in superlatiuo gradu quod conuiuere sit eis delectabilissimum uel optimum debet dici quod locutio sit rethorica et modo tragico dico ubi ad laudem exprimit plus quam sit. Illo enim modo loquendi capitur superlatiuus loco positiui aliquam habentis notabilem magnitudinem quem modum communiter obseruant predicatores moderni in sanctorum solempnitatibus de quibus predicant sine exaltationibus. Aut sepe in regum uel principem uel dominorum coram quibus predicant adulatorijs sub laudationibus. Aliter etiam potest responderi quod amicitia est quedam uirtus modo quo dictum fuit in 8° Sed aliunde sunt uirtutes excellentiores ut iustitia fortitudo et forte plures alie quarum actus sunt perfectis eligibiliores et delectabiliores quam actus amicitie. Ubi gratia iustus et fortis amicus plus uellet actum iustitie uel fortitudinis exercere loco et tempore oportunis quam colloqui amico. Sed intentio Aristotelis est quod inter actus uirtutis amicitie precedentes conuiuere est ipsis amicis eligibilissimum. Actus enim proprie consequentes amicitiam sunt concordare, bene uelle, benefacere et conuiuere amico. Bene uelle autem amico includit in se concordare. Nam uelle idem quod alter uult est ei concordare. Sed quicumque tibi bene uult ipse bonum uult id quod tu quia tu tibi bene uis sicut et quilibet alter sibi. Item benefacere claudit in se bene uelle quia licet aliquis bonum facere possit malum uolendo tamen non bene facit nisi hoc faciat animo beniuolo. Sed ultimo conuiuere in amicitia bona claudit in se benefacere amico. Amicis enim conuiuere est in hoc communicare secundum quod sunt amici. Amici autem boni sunt amici propter bonum uirtutis. Igitur eis conuiuere est ipsis communicare in uerbis in operibus virtuosis. Et hoc est quibuslibet benefacere primo sibi secundo amico. Diligunt enim se adinuicem et coaugent potentie ipsorum ad melius loquendum et operandum ut dicit Aristoteles viij° x° huius dicit de sapiente qui est secundum se ipsum sapientissimus quod melius est ei cooperatores habere. E contra autem est de conuictu prauorum communicantes enim in prauis operibus fiunt peiores et potentiores ad malefaciendum. Ex hijs potest argui sic. Ille actus est amicis eligibilissimus et delectabilissimus qui ceteros omnes actus amicitie includit uel formaliter uel uirtualiter sed conuiuere est huiusmodi ut dictum est igitur etc. Item conuiuere est amicis sibi inuicem benefacere sed hoc contingit conuiuere ut dictum est. Item Aristoteles arguit sic. Amicitia est quedam communicatio. Communicatio autem maxime saluatur in conuiuere igitur conuiuere est amicissimum seu in amicitia eligibilissimum. Item ipse arguit sic. Unicuique est delectabilissimum cognoscere se esse et viuere non solum quo ad actum primum sed quo ad secundum etiam. Et sicut homo se habet ad se ipsum ita ad amicum igitur ualde delectabile est uidere amicum esse et uiuere. Sed in conuictu utrique amicorum utrumque videt scilicet et se et amicum esse et viuere non solum quo ad amicitie actum primum sed quo ad secundum igitur est eis delectabilissimum.

Item ipe arguit ad idem p experientiaz inductiuaz quia singuli amici maxime deside
rant in illo opere cõuiuere secdm qd sunt amici ppter qd hy quidez cõputat ut dicit Aris
totiles hy aut colludunt ad aleas Aly aut coexercitant et quenant et phylosophat
hoc aut e amicis cõuiuere go zc / Itez Aristotiles uidet uiuere talem rõez Conui
uere in amicicia pportionat ipi uidere in amore libidinoso s3 in amore libidinoso de
lectabilissimu est se cõuidere g zc. Maior sic het pbabilitatez qr sicut iusti certius u
dicit et plurimas in amato differentias amabiles ostendit Ita cõuict9 certissime sin
gulas pprietates amabiles in amico demõstrat Amor aut uidet ee dubia qm i tactu
uidetur esse maior delectatio libidinosa q in uisu pp qd intemperantia attenditur
maxime secdm tactuz. S3 ad hoc respondeci pot qd inter viz et mulierẽ pot at
tendi amor scilz bestialem cõcupiscentiaz precise et ita tangere e delectabilissimuz
Unde bestia femellaz capit indifferent turpez et pulcram vel pot attendi secdm
humanuz cõiunctuz quẽ amor hoiz addit ultra amorez de quo dictuz fuit in 8o q
hoies non soluz procreationis filiorz gra cohabitant s coz qui in uitaz zc. Et ita dr
hic q delectabilissimu e uidere Ad rões respondẽduz e qd unicuiqz elligibilissia
e felicitas s illa nõ e ppue et pncipalit secdm uirtutez Ideo pma rõ nõ pcedebat q
predeterminata Ad aliaz dicẽduz e qd cõuiuere amicorz simplicit non e in infirmi
tate corporali iporz vel in infortunio uel alicuicqz impedimẽto iporz ab opatione secdm
quaz pncipalit sunt amici pmo tale cõuiuere non e nisi cõuiuere diminutuz scilz qd
Conuiuere enz simplicit amicorz e cõuiuere scilz virtutes sermonibz et mente sine
impedimento et hoc includit sanuz ee et bene fortunatum Ideo hoc ut sic e amicis
delectabilissimu non aut cõuiuere diminutum zc. Et sic finit questio et p cõsequẽs
totus liber non9 ethycorz Sequit sup xo ethycorz.

Supra decimuz librũ ethycorz In cui9 po tractatu agitur de delectatione de qua

Satis quesituz fuit supra septimu libr Ideo querẽduz e supra scilz
tractatuz ubi Aristotiles inquirit in quo actu cõsistit humana felicitas. Et quia dicit
Aristotiles q ipa felicitas e opatio optime potentie secdm optimaz ei9 uirtutẽ. Ideo oz
inquirẽ que sit optima potentiarz et que sit optima virtutuz / Optima aut potẽtiarz
point ab omib9 vel intellect9 vel uoluntas Ideo necesse e querere: de opatione hariz
duarz potentiarz ad inuicez // Et qr statz uidet q illa potẽtia e excellẽtior que e
magis libera / Ideo pmo querit utrũ uoluntas sit magis libera q intellect9 Arguit
q uoluntas sit magis libera / quia semp dns e a rõe qua dns e liberior sibi subiecto
Intellectus aut ad uoluntatẽ cõpat sicut subiect9 ad dnz. Qd patet pmo qr deprecans
subiect9 e ei quez deprecat et pmo ethycorz dr Recte enz et ad optima deprecat
ratio. Et nõ pot dici qd rõ heat supiorez potẽtiaz quaz deprecet nisi uoluntatez // 2o
hoc patet qr intellect9 e sicut cõsiliari9 et uolũtas sicut dns hens in suis negociis cõsiliariũ

uel ɔsiliarios q̄ patet in nostris ɔsilijs et electionibus. Nam dnī ɔsilium petentis ē sibi
statuere finem, et ɔsiliū petere p̄ quē modum et que media possit finem illum adipisci
vt patet 3° ethycorum Et ibidem etiā maīfestum ē q̄ uoluntas ē ipius finis g° uoluntas in
hoc ē sicut dnūs. Sȝ iterum statuto fine p̄ determinationem uoluntatis dnūs petit ɔsiliū
qd fit et dat̄ p̄ ratiocinatione intellectualem quo dato ɔsilio iterum dnī ē elligere
p̄ uoluntatem hoc qd ē ɔsilio preiudicatum. dicente Aristotile 3° ethy°rum Et electio
vtiqȝ erit ɔsiliabile desideriū, ex ɔsiliari enim iudicantem desideramus scilȝ ɔsiliū. Iu
dicium aūt ē ipius intellectus, et desideriū uoluntatis g° omīo uolūtas in hijs ē sicut
dnūs. Et iterum in eodem 3° Manifestum ē qd scilȝ uoluntatem sumus dnī actiūm nos
trorum ꝓpt̄ qd actus uoluntarij et non nisi uoluntarij sunt nobis imputabiles lȝ hoc nō
lateat intellectum. Et iterum dnī est p̄parere subditis suis. uoluntas aūt p̄parit intellectui
qd studeat qd speculet̄. Studeo enim quia uolo & cesso quia aliud magis uolo vt ire
ad ecclesiam vel ad cenam, et nūc studeo in mathematica, et nūc in morali phyā
vel in logica et nō nisi q̄a sic uolo iuxta illud Sic uolo, sic iubeo sit p̄ ronē uolūtas
Item cogi et posse cogi ab alio illiberum ē et s̄uile non posse aūt cogi liberum, sȝ uolūtas
in actu suo cogi non pōt, repugnat enim qd ad hoc cogor et qd ipm̄ uolo. Intellectus
aūt cogit̄ seu necessitat̄ ad studendum et speculandum a uoluntate. Nam impedimē
tis extrinsecis āmotis nulla uirtus in ea pōt resistere qn studeam si hoc efficaciter
uolo. Item qd omibus eodem modo se hentibus pōt in vtrumqȝ oppositorum hoc ē liberum et
qd nō sic pōt sȝ necessitat̄ et ab alio determinat̄ hoc ē illiberum. voluntas aūt et nō intellec
tus sic pōt in vtrumqȝ oppositorum. Nam qūius intellectus iudicauerit eundum ē ad ecclesiam
uoluntas tn̄ hoc stante pōt non uelle ire ymo et nolle ire sȝ ad tabernam. Item p̄ho
ymo metha°rum describit Aristotiles liberum dicens. Liberum ē qd sui met et nō alterius grā
ē g° liberius ē qd magis hēt modum et rōem finis. voluntas aūt ē huiusmoi in respectu in
tellectus. Semp̄ enim uelle sequit̄ intelligere tamqȝ actus naturalit̄ posterior et finalior
ac etiam p̄fectior iuxta illam maximam ab Aristotile positam q̄ posteriora generatione
sunt priora p̄fectione. Item illa potentia uidet̄ in hoīe liberrima in cuius potestate est
reddere hoīem liberum aut ipm̄ efficere seruum, sȝ hoc ē uoluntas qd p̄bat̄ q̄r uirtus et uiti
um que sūt scilȝ uolūtatem et appetitum determinant seruū et liberum vt de p̄mo politicorum. Nō
enim intellectus sȝ uoluntas determinat hominē ad uirtutem vel vitiū qd ē experiētia maīfes
tum. Multos enim scilȝ intellectum et sapientiam excellentes uidimus iniustos et valde malos
ymo demones scilȝ intellectum sūt ingeniosi ualde, et tn̄ mali ꝓpt̄ maliciam uoluntatis.
Alios aūt scilȝ intellectum simpliciores uidimus iustos et sanctos ꝓpter bonitatē uolūtatis g°
uoluntas ē dnā in reddēdo hoīem bonum uel malum et p̄ ɔn̄s liberum aut seruū. Et ideo
uoluntas uidet̄ hēre dnīūm sup̄ intellectum etiā quantum ad iudiciū de p̄ncipijs q̄ de
bent esse intellectui manifestissima quia dicit̄ in 6° ethycorum qd malicia s. uolūtatis
peruertit et mentiri facit circa pratica principia, circa que uirtus mentionem facit rec
tam. Oppositum Arguit̄ quia scilȝ Aristotilem p̄hemio metha°rum liberum describit̄ quod

ſui met et non alterius gratia est et maxime talis est felicitas, ergo felicitas est maxime libera inter
actus humanos. Ideo ſequitur quod inter potentias humanas illa eſt liberrima in cuius actu conſiſtit
humana felicitas. Sed ut habetur in x° ethycorum ipſa conſiſtit in opere ſapientie que est actus ipſius
intellectus ſeu eius habitus et non uoluntatis, ergo etc. Item ſicut arguendo ad aliam partem di
cebatur dominus liberior est ſubiecto. Intellectus autem est ſicut dominus quoniam determinare et ordinare
quid ſit faciendum et quid dimittendum pertinet ad dominum. Intellectus autem ordinat et deter
minat quod ſit uolendum et quid nolendum, quid ſit fugiendum uel proſequendum, quid ſit aman
dum uel odiendum, et non poteſt uoluntas in illos actus ſine predeterminatione intellectus. Unde
prohemio methaphiſice: Sapientem ordinare oportet ſcilicet ſapientia. Item 3° politicorum. Oportet
leges recte poſitas eſſe dominas, propter quod etiam bene declarat Ariſtoteles primo politice al' methaphiſice
quod maxime conuenit ratione poſitas leges quecumque contingunt omnia determinare ipſas et quam pauciſſima
committere iudicantibus, ſcilicet quia medius est dominium legum quam iudicum, ergo in nobis potentia illa maxime
debet poni domina cuius est leges ponere, et illa non est uoluntas ſed intellectus qui poteſt uidere et
diſcernere quid iuſtum et quid iniuſtum, quid bonum et quid malum. Unde in 2° politicorum
qui quidem iubet intellectum principari uidetur iubere principari deum et leges. Non dicit ergo qui uo
luntatem iubet principari, ymo ex eo intendit legem optime dominari quia ut dicit: Sine appe
titu intellectus lex eſt. Item ad hanc partem uidentur eſſe Seneca et Tullius. In epiſtola: Tu
me inquis, dicit Seneca, philoſophie ſeruias oportet ut tibi contingat uera libertas, hoc ipſum
philoſophie ſeruire libertas est. Philoſophia autem ad intellectum ſpectat. Et iterum in epiſtola xxxvii^a: Quod
maximum dicit ad hanc ſcilicet ſapientiam te confert ſi uis eſſe ſaluus, ſi ſecurus, ſi beatus. Denique ſi
uis eſſe quod maximum est liber. Et ſubdit poſt quod ſapientia ſola libertas est. Si uis inquit
omnia tibi ſubicere, te ſubice rationi. Multos reges ſi ratio te rexerit. Similiter Tullius in
paradoxis dicit omnes ſapientes liberos eſſe et omnes ſtultos ſeruos. In iſta queſtione diſtin
guendum est de libertate et ſic etiam de ſeruitute, quia oppoſitum uidentur ſeruum et liberum, et primo
in diuerſis ſuppoſitis in quibus hoc est manifeſtum. Secundo in eodem ſuppoſito quod est magis ad propo
ſitum. In diuerſis ſuppoſitis dicitur libertas et ſeruitus uno modo ſcilicet corpora. Alio modo
ſcilicet diuicias et exteriora bona. Tertio modo ſcilicet animam. De ſeruitute et libertate corpora
li loquitur Ariſtoteles primo politicorum dicens: Vult quidem ergo natura et corpora differentia fa
cere que liberorum et que ſeruorum. Hec quidem fortia ad neceſſarium uſum, hec autem recta et in
utilia ad tales operationes ſed utilia ad ciuilem uitam. Hunc autem modum libertatis et ſeru
tutis dimitto quia non est ad propoſitum de felicitate neque de operatione intellectus ad uoluntatem,
quia dicta corpora ſeruilia contingit habere animas liberas et corpora libera animas ſeruiles,
ut uult ibidem Ariſtoteles dicens: Accidit autem et multociens quidem contrarium, hos quidem
corpora habere liberorum hos autem animas. Et hoc pulcre deducit Seneca in epiſtola lxvi^a
Claranum ubi tandem dicit: Claranus michi uidetur in exemplum redditus ut ſcire poſſemus
non deformitate corporis fedari animum ſed pulchritudine animi corpus ornari. Seruitus
autem ſcilicet pecunias et exteriorum bona, et libertas dicitur ſcilicet habundantia et defectu ne
ceſſarium ad uitam, quemadmodum dicimus pauperes oportere ſeruire diuitibus ut habeant uite

necessaria. Et hec etiam non est libertas de qua ad presens intendimus quia dictum fuit
in primo libro quod in talibus bonis exterioribus non consistit humana felicitas, ymo neque prepre-
dicta libertas, quia sicut in epistola predicta habetur: Omnia ista in que casus dominium exer-
cet servilia sunt pecunia et corpus et honores imbecilla, fluida mortalia ac possessiones
incerte etc. Adhuc secundum extrinsecam denominationem a progenitoribus dicitur libertas sive
nobilitas et servitus sive ignobilitas, dicuntur enim vulgariter et nobiles et liberi qui ex
magnis ingenuis procreati sunt. Ignobiles autem et tanquam serviles qui ex humiliori gen-
te nati sunt, ut cives burgenses mercatores et rurales. Et certum est quod talis nobi-
litas et ingenuitas si esset secundum denominationem intrinsecam esset multum honorabilis aut
etiam si esset secundum similem anime dispositionem dispositioni eorum priorum a quibus contraxerunt
talem denominationem, quoniam hanc contraxerunt ab excellentibus in divitiis et virtutibus. Unde dicit
Aristoteles 3° politice quod ingenuitas est virtus generis. Et iterum quod ingenuitas est virtus et
divitie antique. Qui igitur ex ingenuis descendunt si suos progenitores insequuti fuerint secundum
virtutes illi formaliter et proprie dicuntur nobiles et ingenui et sunt ceteris paribus aliis pre-
honorandi, ymo etiam quicunque ex tali ingenuo genere descendunt si non appareant in eis
manifeste malitie ipsi ceteris paribus sunt aliis in honoribus preponendi, quia sicut dicit
Aristoteles meliores verisimile esse eos qui ex melioribus. Tamen sicut dicitur 3° rethorice
multi tales degenerant non insequentes virtutes progenitorum et fiunt leves valoris
ymo valde mali raptores homicide tyranni, quia sicut dicitur primo politice: Sevissima
est iniustitia habens arma. Tamen inter se nominant adhuc se nobiles, strenuos, ingenu-
os et liberos licet non vera sed mendaci nominatione. Et sic etiam alii nominant eos aut
adulatione aut quia non auderent aliter dicere. Ideo manifestum est quod talis libertas
nichil est ad propositum de felicitate. Adhuc aliter tangendo animam Aristoteles distinguit
primo politice libertatem et servitutem scilicet quia alia naturalis alia violenta. Est enim servitus
naturalis robustitas corporis cum parva anime industria. Tales enim non sunt digni pre-
esse in regimine et ordinatione rei publice, tales igitur dignum est servire et eis expedi-
ens magis quam dominari et regere. Nam sicut habetur 6° ethicorum: Corpori forti sine visione
moto accidit falli fortius. Liberi autem naturaliter et digni regimine sunt ingeniosi et
sensati et habentes ut dicit Aristoteles corpora recta et inutilia ad tales operationes
puta mechanicas, sed utilia ad civilem vitam. De istis igitur dicit Aristoteles primo poli-
tice: principans autem et subiectum natura propter salutem; quod quidem enim potest mente previdere
principans natura et dominans natura. Qui autem potest hoc corpore facere subiectum ex na-
tura et servum. Secundum autem violentiam servi dicuntur coacti contra voluntatem cor-
porum captivati et incarcerati aut etiam qui sunt ex legibus aliquibus aliis corporaliter obli-
gati et non possunt neque filii eorum sub pena corporis ab illorum dominio separari. Liberi autem
correspondentes huiusmodi servis sunt qui sic non sunt coacti vel aliis obligati.
Manifestum est igitur quod libertas et servitus naturales sunt honeste et iuste ac in opti-
ma et nobilissima policia expedientes. Sed tamen libertas est valde honestior et nobilior

seruitu te sicut anima

ſeruituti ſicut anima eſt nobilior corpore. Libertas autem et ſeruitus ſecundum legem et uiolentam
coactionem nichil pulcri habet nichil honeſti nichil amoris. Vnde Aristoteles primo politice
Expediens eſt et amicitia ſeruo et domino ad inuicem hijs qui natura tales dignificantur
hijs autem qui non ſecundum hunc modum ſed ſecundum legem et uiolentiam paſſis con-
trarium propter quod etiam talis nobilitas uel libertas omnino dimittenda eſt. Nichil enim
eſt ad felicitatem. de ea enim dicitur 7° politice. Neque enim ſeruo in quantum ſeruus uti vene-
rabile. Adhuc ex predicto primo politicorum alie ſumuntur diuiſiones libertatis et ſer-
uitutis. propter quod notandum eſt quod liberum prima intentione dicitur quod eſt et agit ſui ipſius gratia.
prima intentione et non gratia alterius prout dicitur liberum. Seruum autem ut ſeruum dicitur eſt cuius operatur
gratia alterius ut habetur primo methaphiſice. Ideo quantum aliquid eſt uel agit prima intentione ſui ipſius
gratia et alia propter ipſum tantum habet de libertate quantum eſt vel operatur alterius gratia. prima intentione
tantum participat de modo ſeruitutis. Et eſt idem ſeruum et liberum reſpectu diuerſorum
ut comites et duces ſerui dicerentur reſpectu regis et liberi reſpectu ſubditorum. Et
nos homines ſumus ſerui dei, et ſumus domini et liberi in ordine ad animalia bruta et plan-
tas et inanimata. Vtimur enim eis propter nos ut habetur 2° de anima. Et quia ſemper naturali
ordine deterius ſiue indignius eſt gratia melioris prout determinat Aristoteles 7° politi-
corum. Ideo dicit ipſe in primo libro quod ſecundum nunc dictum modum libertatis et ſeruitutis ſemper
in omni comunicatione. liberum dicitur quod dignius eſt et melius et alia reſpectu huius dicuntur
ſeruilia vel ſubiecta. Tamen huic modo alter modus dominationis et ſeruitutis erroneus
et innaturalis inuenitur oppoſitus. ſcilicet prout deterius et indignius aſſumunt aliquando ſibi dominium
ſuper melius et dignius prout hoc contingit in tranſgreſſionibus policiarum et propter inordinationem
non merentur dici policie ſed tranſgreſſiones policiarum que enumerantur ab Aristotile tres
oppoſite tribus rectis policijs. ſcilicet tyrannis opponitur regno. obligarchia oppoſita Ariſto-
cracie. et domocracya oppoſita tymocratye. In hijs enim naturaliter ſerui ſunt uiolentia
et preter naturam domini et liberi et contra. Sumuntur ergo iſta duo modi libertatum et ſeruitutum
ex diuiſione dominij ſeu principatus in racione et naturaliter ordinatum et indiſtincte et in-
naturaliter deordinatum. Adhuc vltima notat Aristoteles aliam diuiſionem libertatis
ſeu dominij vel principatus. Eſt enim dominium deſpoticum et aliud dominium regale. Deſpoticum
dicitur ſuper ea que non habent poteſtatem vel induſtriam reſiſtendi ſeu obuiandi uoluntati
vel impetitui dominantis. Sic enim dominamur ſuper inanimata et plantas ut ſuper domos et
agros et ſuper etiam bruta cum arte vel potentia corporali poſſumus ea nobis ſubiugare
et ſuper homines etiam ſecundum uiolentiam dominationem de qua ante dictum eſt. // Dominium autem regale
et libertas regalis eſt ſuper ea que habent poteſtatem et induſtriam reſiſtendi et obuiandi uo-
luntati et impetui dominantis ſed non conantur obuiare neque uolunt ymo ad ſubiectionem
inclinantur quia experientia ſciunt vel ex bona perſuaſione vel aſſuetudine habent in-
duſtriam quod bonum ſit eis ſubici et melius quam quod non ſubiciantur. quoniam ſicut dicitur 8° ethycorum.
Regis dominatio eſt ad ſubditos in ſuperhabundantia beneficij. benefacit enim ſubditos
et curam habet ipſorum ut bene operentur. Quo tamen non obſtante rex agit ſui ipſius gratia principali

·1·

intentione ſ. ut inde virtute iuſtice interius perficiat eius anima et exterius ſibi retribuatur ho
nor et gloria Quibus autem non ſufficiant hec iſti ſunt tyranni prout bene dicit Ariſto
tiles 5° ethycorum   Sic igitur recolligendo poſiti ſunt noue modi libertatis aut ſeruitu
tis quorum multi ſi non ſint ſuppoſitaliter diſtincti diſtinguuntur aliqualiter ſecundum diuerſas
rationes · Primus enim modus conſiſtit in bona et ſubtili complexione corporis diſponente ad
ſenſuum uiuacitatem et modus ſeruitutis conſiſtit in complexione corporis magis compacta
et dura reddente corpora fortia ad neceſſarium uſum ineptiora tamen ad mentis ap
titudinem iuxta illud ſecundi de anima Molles carne apti mente etc. duri uero inepti · Se
cundus autem modus conſiſtit in habundancia vel deffectu pecuniarum et bonorum pecunia men
ſurabilium   Tercius autem conſiſtit in extrinſeca denominatione ab antiquis progenitoribus   Quartus
modus prout addit ſupra primum conſiſtit in mentis diſcretione prudentia aut vel impru
dentia   Quintus conſiſtit in uiolentia · violentans enim dicitur liber et uiolentatum ſer
uum   Sextus modus libertatis conſiſtit in eſſendo melius dignius et principalius   Septimus
conſiſtit in tranſgreſſione a recto et naturali ordine   Octauus modus libertatis et ſer
uitutis conſiſtit in ſubiectum non poſſe obuiare uoluntati uel impetui dominantis et in do
minum neceſſitare ſubiectum ſine neceſſitate uiolenta ſiue naturali   Nonus autem modus
addit ſupra ſextum quod ſubiectum ſit innatum obuiare uoluntati et preceptis dominantis
Sed quia intellectus et uoluntas de quibus queſtio formabatur ſunt in eodem ſuppoſito videndum
reſtat nunc de libertate et ſeruitute in eodem ſuppoſito et comparabimus primo animam ad corpus
et partem ſuperiorem anime ſcilicet rationalem ad partem inferiorem ſcilicet ad ſenſualem et 3° intellectum
ad uoluntatem   De prima comparatione ſequenda est determinatio Ariſtotilis primo politicorum
dicentis Anima quidem corpori dominatur deſpotico principatu · Corpus enim non est innatum
reſiſtere anime · Moueo enim pedes ſi uolo aut caput aut manus aut linguam etc. prout
vnumquodque membrum est innatum moueri et non poteſt aliquid eorum inobedire reſiſtere ſi non ſit egrum
vel non ſit extrinſecum impedimentum · in quo caſu iam anima non haberet ſupra illud membrum dominium
in quantum ſit circa impedimentum   De ſecunda autem comparatione dicitur quod pars ſuperior dominatur
ſuper inferiorem dominio regali · Et quod hoc intendit Ariſtotiles primo politicorum cum dicit intel
lectum principari appetitui principatu politico et regali dicitur enim quod per intellectum intendit
Ariſtotiles totam partem ſuperiorem ſcilicet intellectum et uoluntatem et per appetitum totam inferiorem
ſcilicet ſenſum et appetitum ſenſitiuum · Et ideo de dominio anime ſuper corpus et intellectus ſuper appetitum
ſubdit ſtatim Ariſtotiles Manifeſtum eſſe quod ſit ſecundum naturam et expediens corpori regi ab
anima et paſſibili parti id est ſenſuali ab intellectu et parte rationem habente · Cum enim copula
tio proprie debeat copulare inter diuerſa uidetur quod Ariſtotiles cum diceret et parte rationem habente
intendebat uoluntatem que dicitur rationem habere non quia ratiocinetur ſed preſuppoſitiue quia
non fertur uoluntas niſi in id quod preiudicatum eſt ratione Quod autem pars ſenſualis ſit inna
ta aduerſari et obuiare rationi dictum est in primo huius ſatis · Et nunc ante dictum est
quod iſte nonus modus libertatis ſcilicet regalis ſupponit ſextum modum et hoc est uerum in propoſito
quia omnes concedunt intellectualem partem eſſe ſenſuali naturaliter meliorem dignorem

et excellentiore virtute et operatione. Et quia dictum est quod pars sensualis innata est adversari rationi contingit aliquando ex defectu partis intellectualis et pravitate sensualis quod intellectualis succumbit et quod pars sensualis dominatur super intellectualem. Cum ergo pars intellectualis dominatur et quod sensualis permittit se duci a ratione et inclinatur ad obediendum rationi tunc est in homine principatus regalis ordinatus naturalis rectus et optimus. et talis est principatus in omni homine virtuoso et non nisi in eo. Quando autem est contra tunc est principatus innaturalis perversus et valde malus et est talis in omni homine vitioso. Cum ergo dictum fuerit in 9° libro ethicorum quod homo maxime est intellectus et simpliciter a parte intellectuali debet accipere denominationem. Ideo homo simpliciter dicitur verus sui ipsius dominus et vere liber si ratio in eo dominatur super sensum. E contra autem si intellectus succumbit et servit sensui dicitur vere servus. Et ad istam intentionem procedunt plures auctoritates philosophorum scilicet Aristotelis primo politicorum. Quod virtus et malitia determinat servum et liberum, et nobiles et ignobiles. Et Tullii in de paradoxis dicentis homines sapientes esse liberos et omnes stultos servos. Et intendit omnes sapientes esse bonos et virtuosos et nullos esse malos nisi stultos iuxta illud tertii ethicorum. Ignorat autem omnis malus. // Item intendit Seneca epistola xliiii^a Item te michi Ad lucillum dicens allegando platonem. plato ait neminem regem nisi ex servis esse oriundum Neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit et sursum deorsum quod fortuna versavit. Et tunc querit. Quis ergo est generosus id est liber et nobilis Et respondet Ad virtutem bene a natura compositus. hoc unum intuendum est vel intendendum. Et subdit Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditione supra fortunam licet surgere. E contra autem vitiis homo servus efficitur ut ipse dicit epistola xlvii^a Libenter. Alius enim libidini servit Alius ambitioni alius avaritie omnes timori. hoc etiam dicit ille communis versus Nobilitas sola est animum que moribus ornat. Aliqui obloquti sunt in me quia sepius ad proposita mea tot auctoritates adduco Cum auctoritas non demonstret. Et ego dico quod illum modum procedendi non dimittam specialiter in moralibus. quia plus credendum est antiquis doctoribus et famosis in moribus quam rationibus novis supervenientibus et non exquisitis. Nam tales doctores ut dicitur 6° huius per hec ex experientia visum vident principaliter. Et iterum ubi ille auctoritates ponuntur ibi per auctoritates probantur et demonstrantur. Ideo qui propositorum demonstrationes habere cupiunt recurrere possunt ad loca allegationum si velint. Non ergo puto eas frustra adducere.

Nunc ergo restat dicere de operatione intellectus et voluntatis, de qua a principio querebatur. Et ego suppono ex dictis prius in 3ª questione sexti libri et in 3° de anima quod in homine intellectus et voluntas sunt eadem res, Ita quod et voluntas est intellectus et intellectus est voluntas. Ex qua suppositione ego infero istam primam conclusionem quod neque voluntas est liberior intellectu neque intellectus liberior voluntate, quia sequeretur quod voluntas esset liberior voluntate vel intellectus liberior intellectu quod non concederet. consequentia autem patet per sillogismum expositorium arguendo sic intellectus est liberior voluntate, et ille intellectus est voluntas, ergo voluntas est liberior voluntate. Similiter voluntas est liberior intellectu et illa voluntas est intellectus ergo intellectus est liberior intellectu. Eodem modo argueretur de nobilitate de principalitate, de potestate de causalitate, de prioritate et ulterius de omnibus operationibus aut relationibus quibus non contingit idem comparare vel refferre

idem ad ſe ipm̄. Si enī impoſſibile ē idem ſe ipō ēē prius vel poſterius nobilius uel ignobilius, uel
idem eſſe cauſam ſui ipīus ſ aut effectum ꝯcludet̄ qđ impoſſibile ē intellectū ēē nobiliorē uel
ignobiliorē priorē uel poſteriorē cauſā eſſe eius uel effectū ⁊c̄. vel conūſo. Siľr ex eadē radi
ce ſequit̄ ꝙ ~~ratiō~~ ōnes tales copulatiue ſunt impoſſibiles. Intellectus ſortis intelligit. ⁊ uoluntas
eius non intelligit. Volūtas eius uult ⁊ intellectus eius nō uult. Voluntas eius ē ceca ⁊ intellectus
eius non cecus. Intellectus ē prudentia uel ſapientia habituat̄ ⁊ nō uoluntas et ſic de
alijs talibꝫ. Sꝫ tunc ē dubitatio ꝙ non ſolū intellectus ē idē qđ uoluntas ymo etiā
ē idē in hoīe qđ ſenſus ſiue potentia ſenſitiua et idē qđ appetitus ſiue potentia appetiua
qꝛ ponimus qđ eadē aīa in hoīe ē potentia intellectiua, ſenſitiua et uegetatiua, quō
ergo poſſimus ꝑdicata ꝯtradictoria attribuere intellectui uel uoluntati, et ſenſui ſeu ap
petitui ſenſitiuo, et qđ ille illi aduerſat̄ et obuiat, et ꝙ ſemꝑ rō ad optima deprecat̄
non ſenſus vel appetitus ſed aliqn̄ ad peſſima. Et ꝙ ps ſupior .ſ. intellectualis ē nobilior
parte ſenſuali et dnatur ei dnō regali. Hec omnia uident̄ ꝯtradicere predictis. Et
ego reſpondeo ꝙ hec omnā ꝯſonat̄ ſi aſſignent̄ illis ſenſus ſcꝫ quos hec oīa dicunt̄
a ſapientibus ⁊ ponūt̄ et ſi diſtinguant̄ modi diuerſi quibus utim̄ iſtis noībꝫ intel
lectus uel potētia intellectiua, ſenſus uel potentia ſenſitiua et ſic de alijs huiuſmoī. Di
cā ergo ꝙ omnē intellectū humanū uocamus potentiā intellectiuā qꝛ pōt intelligere
uel nos ipō tanqꝫ receptiuo intellectionis. Et eodē modo uoluntatē uocamus potē
tiā uolitiua qꝛ ipā pōt uelle, uel nos ipā tanqꝫ receptiua uolitionis. Et ſilr̄ ſenſū uocam⁹
potentiā ſenſitiuā quia pōt ſentire uel nos ipō tanqꝫ receptiuo ſenſationis. Et appeti
tum quia pōt appetere uel nos eo tanqꝫ receptiuo apetitionis. Si aūt ſit aliqd actiuū
intellectionis vel uolitionis humane, aut ſenſationis vel appetitionis, qđ nō recipiat in
ſe huiuſmodi intellectionē vel volitionē ſenſationē uel appetitionē, hec nō uocamus in
tellectū huānū uel uoluntatē humanā, hec nō uocamus ſenſū vel appetitū ſenſitiuū.
hec ergo ſuppono ex qđ noīs. Et ſi aliqs uult illis noībus alias ſignificationes attribuere
dicat ipē ꝯſequent̄ ſibi. Non enī accipimus hic intellectū ⁊ uoluntatē ſenſū, et appetitū
ꝓ actibus intelligendi & ſentiendi ⁊c̄. Nec intellectū accipimus ꝓ habitu principiorum. Ille
enī nō ſunt ꝑme ſignificationes ſeu acceptiones illorū noīum. Secūdo ego dicā quod
differentia ē inter intellectionē et uolitionē ex una pte ⁊ ſenſationē et ſenſibilē appe
titionē ex altera parte, qm̄ intellectio et uolitio nō recipiūt̄ in corpore ſeu organo
corporeo tanqꝫ in ſubiecto, de cuius potentia egrediant̄ ſꝫ ſic recipiūt̄ in ſola aīa huma
na iō nec illi actus extendunt̄ extenſione corporis. Sic enī intelligendū ē hoc qđ ſolet
dicere, puta ꝙ intellectus et uoluntas non utunt̄ in ſuis actibꝫ .ſ. intelligēdi ⁊ uo
lendi organis corporeis. Senſatio aūt et ſenſibilis appetitio recipiūt̄ in ꝯiuncto ex
aīa ⁊ corpore tanqꝫ in ſubiecto, de cuius potentia egrediunt̄ ⁊ ſcꝫ corpus et ſcꝫ aīā
ideo etiā illi actus extenſione organi corporei extendunt̄. et hoc amplius explanaui
ſup libꝝ de aīa. // Et ex hijs uidet̄ iam ſequi ꝙ intellectus et uoluntas nō ē precīſe
niſi ipā aīa. Senſus aūt ⁊ appetitus ſenſitiuus ē ꝯpoſitus ex aīa ⁊ organo corporeo: tn̄ qꝛ

in hac ꝯpoſitione aīa ē pars principalior . ideo quia ſenſuz vel appetituz ſenſitiuū licet accipere
pro ipā aīa ita ꝙ nomē ſupponat ſoluz ꝓ aīa appellando tn̄ organū // Et ut diſtinguaꝰ int̄ has
duas acceptiones nos poſſumꝰ ad placituz uocare ſenſuz in pͥma acceptione ſenſuz totalez
et in ſcd̄a ſenſuz partialez . et ſic etiā de appetitu / Tunc g̊ intellectꝰ et uoluntas eſſent idē
qd̄ ſenſꝰ uel appetitꝰ totalis . ſꝫ g̊ non ſūt idē nō ē miꝝ ſi de eis uere dicant̄ predicata
ꝯtradictoria . Sꝫ put ſunt idez nūꝙ̄ . ymo ſic dicaz ꝙ ſenſꝰ intelligit ⁊ intellectꝰ ſentit . ſ.
tāꝙ̄ ſentiens partiale . Nec intellectꝰ dn̄at̄ ſup ſenſuz niſi ſenſꝰ dominet̄ ſup ſeipꝫ . Nec
ſenſꝰ aduerſat̄ intellectui niſi intellectꝰ aduerſet̄ ſibi ipī . Nec intellectꝰ ē nobilior ſen
ſu uel liberior nec ſenſus intellectu // Sꝫ tu queres an g̊ intellectꝰ ē nobilior ꝙ̄ ſenſꝰ tota
lis . poſſuꝫ dicere qd̄ nō qꝛ corpꝰ ſubiectuz aīe nō diminuit de pfectione aīe . ymo ꝯpoſituz
ex aīa et corpore uidetur eē melius et pfectius ꝙ̄ ipā aīa circūſcripto corpore ſicut Ariſtotiles
dicit pͥmo huiꝰ . qd̄ felicitas ꝯnumerata cum minimo bonoꝝ reddit̄ elligibilior . Quomodo
aūt intelligenduz ſit qd̄ intellectꝰ ē multo nobilior potentia ꝙ̄ ſenſꝰ ⁊ uolūtas ꝙ̄ appetitꝰ
ſenſitiuꝰ dicetur poſt . // Reuertor g̊ ad ꝯpatione intellectꝰ et uolūtatis . et pono ſcd̄z pͥmiſ
ſam ſuppoſitionē iſtam ſcd̄az ꝯiunctionem copulatiuaz ꝙ intellectꝰ ē liber et uoluntas ē libera / et
eque liberi ſunt hic & illa . Si eniz ſunt ambo liberi oportet ꝙ ſint eq̄ liberi . ex quo dictuz eſt
ꝙ neuter eſt liberior altero / Qꝫ g̊ uterq; ſit liber ꝓbo ſic . Omnes ꝯcedunt in hoīe liberū
arbitriū . Aliqui tn̄ arbitriū dicūt eē liberū ex libertate intellectꝰ . aliqui ex libertate uolū
tatis ⁊ aliqui ex libertate vtriuſqꝫ et ſic omēs ſunt ꝯcordes ꝙ uel intellectꝰ ē liber vł uolūtas
ē libera . uel ambo . Sꝫ ſi intellectꝰ ē liber ſequit̄ uoluntatez eē liberaz et ꝯuerſo ꝑ ſillogiſ
muz expoſitoriū vt dictuꝫ ſūt g̊ neceſſe ē ꝯcedere vtriuſqꝫ libertatez . Sunt g̊ ambo liberi et
eq̄ liberi . // Itez dictuz ē ꝙ intellectꝰ ē ipā aīa ⁊ uolūtas etiā ipā aīa . Et dictuz ē etiā ꝙ ipā
aīa libera ē in reſpectu corporis . principat̄ eniz corpori principatu deſpotico g̊ ⁊ intellectꝰ
liber ⁊ uoluntas libera / Sꝫ dicte ꝯnes nō ſūt que dubitāt̄ ꝓpt̄ qd̄ ſciendū ē ꝙ licꝫ intellectus
⁊ uoluntas ſint idē . ſ. eadez aīa tn̄ noīa differunt ſcd̄z rōnez . Nam illa aīa dicit̄ intellectꝰ ex
eo . ꝙ intelligit uel pot̄ intelligere recipiendo in ſe intellectionez . Et eadē aīa dicit̄ uolūtas
ex eo qd̄ uult uel pot̄ uelle recipiendo in ſe uolitionē . Ideo queciq; attribuūt̄ aīe ea rōne qua
intelligit vel in nata ē intelligere illa attribuūt̄ ſibi ea rōne qua dicit̄ intellectꝰ . Et queciī
qꝫ attribuunt̄ ſibi ea rōne qua uult vel īnata ē uelle / illa attribuūt̄ ſibi ea rōne qua dicit̄ uo
luntas . Principalia eniz predicata attributa aīe ea rōne qua dicit̄ intellectꝰ ſūt intelligē uel poſ
ſe intelligere / et attributa ipī ea rōne qua uocat̄ uolūtas ſunt velle uel poſſe uelle ſꝫ poſſe in
telligere ⁊ poſſe uelle ea rōne qua dicit̄ intellectꝰ in actu et uolūtas ī actu // Qn̄ g̊ dicit̄ qd̄
intellectꝰ intelligit ſꝫ non uult et ꝯuerſo ꝙ uoluntas uult ſꝫ non intelligit aut etiā qd̄ intel
lectꝰ pot̄ intelligere ſꝫ non uelle ⁊ uoluntas ꝯuerſo pot̄ uelle ſꝫ non intelligere ymo ē ecōuerſo
Nos nō debemꝰ intelligere tales ꝓpoſitiones ſcd̄z ſenſuz quez facerent de ꝓprietate ſermonis quia
ille eſſent falſe ſcd̄z qd̄ dictuz ē . Sꝫ ꝓpt̄ breuiloquiū nos ponimꝰ tales ꝓpoſitiones loco aliaꝝ
ꝓpoſitionuz reduplicatiuaꝝ uel cauſaliuz . ſ. intellectꝰ pot̄ intelligere ſꝫ nō pot̄ uelle . i. aīa
dicit̄ intellectꝰ quia pot̄ intelligere ſꝫ non qꝛ pot̄ uelle . vel dicit̄ intellectꝰ ſcd̄z qd̄ poteſt

intelligere .i. ea rone qua pot intelligere et non ea rone qua pot uelle . Et ita uolūtas pot uelle
ſʒ nō pot intelligere .i. aīa dicit uoluntas qʒ pot uelle nō qʒ pot intelligere / vel ea rone qua
pot uelle et nō ea roē qua pot intelligere . Et ſimiliter ſuo modo de velle et intelligere quātū
ad uoluntatem et intellectuʒ in actu . Illa gᵒ qō que a principio mota fuit .ſ. vtrʒ uoluntas
ſit magis libera q̄ intellectꝰ / ſoluta ē ſcḷʒ ſenſuʒ queʒ facit de uirtute ſermonis . Sʒ reſtat
dubiū ſi loco alterꝰ queſtionis formetur reduplicatiue vel cauſalis uerbi grā . Iſte qōnes
ſunt dubie vtrʒ aīe magis conueniat libertas et dnīuʒ ſcḷʒ actuʒ uolendi q̄ ſcḷʒ actuʒ intel
ligendi vel vtrʒ hēat gubernationeʒ et principatuʒ ſup corpꝰ et appetitū ſenſitiuū magis ꝑ
actuʒ uolendi q̄ ꝑ actuʒ intelligendi . et vtrʒ liberꝰ ꝓducat vel recipiat actuʒ uolendi q̄
actuʒ intelligendi Et omnō vtrʒ actꝰ uolendi ſit nobilior et liberior q̄ actꝰ intelligendi
hec gᵒ conſequenter inquirāt . Et ſic ē finis queſtionis

Jat ergo queſtio ſecunda.

vtrʒ Anima producat inſe actum uolendi liberiꝰ q̄ actuʒ intelligēdi . Arguit qd ſic ꝑ rones que in ꝓcedenti qōe
arguebant q uolūtas eēt magis libera ⁊ dnā q̄ intellectꝰ qm̄ ille roēs nō bene arguebāt
ad illaʒ qōnē ſcḷʒ ſenſuʒ qui eēt de ꝓprietate ſermonis ſicut uiſuʒ fuit ſʒ uidet arguere
et habere ſuaʒ efficaciaʒ ad illum ſenſuʒ q aīa magis debeat dici libera et dnā ea rone
qua dicit uoluntas q̄ ea rone qua dicit intellectꝰ . Sʒ hoc nō uidet poſſe eē uerum niſi ex
eo q ipā aīa liberiꝰ ſe hēret in ꝓducēdo actuʒ uolendi ſcḷʒ quē dicit uoluntas q̄ in ꝓducē
do actuʒ intelligendi ſcḷʒ quē dicit intellectꝰ gᵒ illuʒ actuʒ uolēdi ꝓducit liberiꝰ /
Oppoſituʒ arguit etiaʒ ꝓportionali modo ꝑ roēs que in ꝓcedenti queſtione adducte fuerūt
ad arguēduʒ q intellectꝰ ſit liberior uoluntate . Iſta qōo aliqua ſupponit et ultra aliud
querit . Supponit eīʒ manifeſte q aīa ꝓducat tā actuʒ uolendi q̄ actuʒ intelligēdi . Et
ſupponit etiā qd vtrumqʒ recipit quia dicit in ſe . Deinde querit quē iſtoꝝ actuū ꝓducat li
beriꝰ vel recipit liberiꝰ . In quo etiā uidetur ſupponere qd vtrumqʒ ꝓducat libere vel recipit
libere ſi non debeat eſſe abuſiua ꝯpatio . Qꝫ gᵒ aīa humana ſit receptiua illoꝝ actuuʒ
nō dubitamꝰ . Qꝫ etiā ſit actiua eoꝝ credo . Et hoc ſuppono . De hoc eīʒ dixi in 2ª qōe
tercij libri quantuʒ ad actuʒ uolendi ⁊ nolendi . Quantuʒ aūt ad actuʒ intelligēdi dixi
hoc ſup libruʒ de aīa in 10ª qōe ſcḍi libri / et in 10ª qōe tercij . hoc eīʒ determinare magis ſpec
tat ad ſpeculatiuaʒ ſciaʒ q̄ ad iſtaʒ . Sʒ adhuc qʒ dictuʒ ē q liberiꝰ ſupponit libere ſi nō
ſit ꝯpatio abuſiua Ideo uidenduʒ ē ꝑmo de hoc .ſ. tam de ꝓducere q̄ de recipere . Sit gᵒ
dubitatio An aīa humana libere agit intellectionē et uolitionē . Et uidet q doctores et
phӯ diſtinguunt quātuʒ ad hoc duplex agere libere . vno mō dicit agens agere libere liber
tate finalis ordinationis . Alio modo libertate oppoſitionis . libertate finalis ordinationis
dicit agens agere libere ſi agat ſui ipſiꝰ grā principali intentione / et ſecundariter ſi gratia
alterꝰ . vnde ſolꝰ deꝰ agit ſimpliciter et omnō libere . Omnia aūt alia agentia in ordine
ad ipm̄ deuʒ agunt ſecundariter quia omnā que ſunt ⁊ agūt / ſunt et agūt grā ipſiꝰ dei vnde
et nos debemꝰ eē ſerui dei . Deꝰ aūt quicqd ab extra ꝓducit vel conſeruat ſui ipſiꝰ gratia
prima et principali intentione . Omnia eīʒ que ſunt in ipm̄ deū finaliter ordināta ſunt

Et tamen non obstante agens particulare dicitur agere libere si agat sui ipsius gratia magis principaliter
quam gratia alicuius finis particularis qui non contineat ipsum finaliter scilicet naturalem finium connexionem
et ordinem. hoc autem dico quia deus continet nos et omnia alia finaliter. Et secundum Aristotilem nos
continemus alia inferiora puta bruta plantas inanimata finaliter secundum naturalem finium connexio-
nem et ordinem de qua connexione loquitur est in fine 12° methaphysice. Licet ergo agamus serviliter in
ordine ad deum quia principalius propter ipsum quam propter nos tamen simpliciter loquendo dicimur agere libere
si principalius agamus propter nos quam propter aliquid aliud preter deum qui finaliter continet. Ita et si bru-
tum agit principalius propter nos et propter deum quam propter se secundum naturalem finium ordinationem tunc brutum
agit serviliter in ordine ad deum et nos, tamen secundum suam naturam dicitur simpliciter loquendo libere
agere hac libertate si agat propter se magis principaliter quam propter aliquid aliud preter nos et preter
deum et preter illud aliud quod est finis eius secundum naturalem finium connexionem et ordinem si ali-
quid aliud est tale. Et hunc modum libertatis ponit Aristotiles prohemio methaphysice dicens sicut
ut dicimus homo liber qui sui met et non alterius causa est. Sic et hec sola libera est scientiarum ip-
sa methaphysica inter humanas scientias. Sola namque hec sui met causa est. Et per methaphysi-
cam intendit theologiam a metha quod est trans et physis natura et ycos quod est scientia quasi
scientia de transcendentibus naturam. Secundum libertatem oppositionis agens dicitur libere agere
quia cum agit aliquid non est prenecessitatum ad agendum illud pro quodcumque aliud vel aliorum
quorum habet concursum sed omnibus entibus eodem modo se habentibus sicut se habent quando inci-
pit agere vel post ipsamet actionem et sic manentibus possibile est ipsum non agere aut forte
agere oppositum. An autem iste modus agendi libere sit possibilis declaratum fuit sufficienter
quasi in prima et in secunda questionibus tertii libri. et ibidem determinatum est quod hac libertate
voluntas est libera et nulla alia potentia anime magis libera quam voluntas, et quod velle et nolle
id est volitio et nolitio sunt primi actus quorum sumus domini secundum illum modum libertatis et dominii. Et
hec omnia sicut illic manifestum est sunt ibi dicta et declarata ad sensum de quo nunc querimus
scilicet quod voluntas seu anima secundum quod dicitur voluntas libere producat actum volendi vel nolendi
et nullos alios actus producat liberius hac libertate oppositionis. hec ergo omnia supponamus tam-
quam vera. Sed restat multa dubitatio. An hac libertate oppositionis anima omnes actus
producat libere quos dicitur producere ea ratione qua dicitur voluntas vel non omnes tales
libere producat. Et si non omnes tunc est dubitatio fortior quos illorum libere producat et quos
non. Et ad illas dubitationes responsuros sufficienter necesse est distincte specificare mul-
tos diversos actus quos anime attribuimus ea ratione qua dicitur voluntas et si multi attri-
buunt appetitui sensitivo secundum quod dicitur appetitus sensitivus tamen proportionales etiam attribuunt
voluntati secundum quod dicitur voluntas ideo proportionabiliter distinguuntur isti et illi. Distinctio-
nem autem istorum accipies in 12a questione quarti libri. Pro quanto ergo ibi dictum est pona-
mus quod primus actus attributus voluntati sit complacentia vel displicentia in obiecto que
consurgit ex apprehensione illius obiecti sub ratione mali vel boni, convenientis vel disconve-
nientis. De quo actu determinatum est in 3a questione tertii libri, quod voluntas non se habet
libere ad illum actum nec est eius domina dominio libertatis oppositionis. et hoc ibi require.

Deinde illum actum complacentie vel displicentie sequitur aliquando alius actus qui solet vocari acceptatio vel refutatio, et ille proprie loquendo dicitur volitio vel nolitio, quia quod accepto hoc volo, et quod refuto hoc nolo, et econverso. Et ad istum actum statim sequitur actualis prosecutio vel fuga si illud sit apprehensum per modum prosequibilis vel fugibilis et si non sit impeditum. De isto actu determinatum est in prima questione tercii libri et in duabus sequentibus, quod ad illius actus productionem voluntas se habet libere et est domina eius dominio et libertate oppositionis. Et hoc etiam ibi requiratur. Tercio autem ex illo actu acceptationis seu proprie dicte volitionis sequitur amor necessario et ex actu refutationis odium, vel forte illa acceptatio est formaliter amor et refutatio odium. Si igitur sit idem acceptatio et amor, tunc sicut voluntas se habet libere ad acceptationem seu volitionem ita et ad amorem. Si autem amor sit passio distincta realiter ab ea, puto quod necessario consequitur eam ita quod non est possibile naturaliter voluntatem aliquid acceptare et non amare illud vel refutare et non odire. Et ideo voluntas quia primo habet se libere ad velle et nolle, ideo etiam se habet consequenter libere ad amare vel odire. Sed non sic libere divisim quod possit acceptans odire aut non amare aut etiam quod possit refutans amare vel non odire. Et sic ad presens transeo de amore de quo post plus dicetur. Sed iterum ex dicta acceptatione vel refutatione, si cum acceptatione sit apprehensio acceptati per modum habendi et nondum optenti, sequitur necessario desiderium. Et si sit apprehensio eius per modum habiti consurgit necessario delectatio. Et sic etiam si sit apprehensio refutati per modum habiti consurgit tristicia. Et si per modum habendi et non habiti consurgit oppositum desiderii cui non habemus proprie nomen impositum. Ex quibus est concludendum quod voluntas non se habet libere ad istos actus scilicet delectationis et tristicie nisi forte consequenter scilicet inquantum se haberet libere ad illos actus precedentes vel ad illum actum precedentem ad quos vel ad quem necessario sequitur huiusmodi delectatio vel tristicia. De hiis autem delectationibus et tristiciis determinatum est multum in 7o libro et ibi visum est in 19a questione quod delectatio et tristicia non sunt idem quod amor nec idem quod acceptatio et refutatio predicte. Nec etiam idem quod complacentia et displacentia que sunt primi actus attributi voluntati scilicet quod dicitur voluntas. Et notandum est etiam quod per predicta non intendo dicere quod non sequantur delectationes et tristicie ad alios actus voluntatis quam ad refutationem et acceptationem, immo etiam verum est quod ad simplicem complacentiam vel displicentiam, si cum ea sit apprehensio obiecti per modum presentis et habiti, consequitur necessario delectatio ad complacentiam et tristicia ad displicentiam. Et hoc potuit apparere multociens in libris precedentibus. Nam in voluntario mixto licet obiectum acceptetur et non refutetur, tamen non solum ad acceptationem et actus presentiam sequitur delectatio, immo etiam annexa est multa tristicia propter manentem displicentiam licet sine refutatione et omnino obiecto apprehensio per modum presentis non abest ex toto delectatio nisi esset complacentia, nec tristicia nisi esset displicentia. Sed ulterius notandum est quod ista consequenter indeffinite

ponenda est non aliter scilicet quod actum acceptationis vel refutationis voluntas libere producat liberta-
te oppositionis quia cum hoc stat ista conclusio quod ad aliquem actum acceptationis voluntas ut volitas
non se habet libere immo ex precedente intellectuali apprehensione sequitur necessario ac-
ceptatio et volitio et impossibile est stante huiusmodi apprehensione et iudicio voluntatem
iudicatum non velle. Et hec conclusio declarata fuit in 8a questione 3i libri et eam ibi require. Ap-
paret igitur quod que in hoc loco nunc dicta sunt illa alibi sunt probata et hic solum recapitulata
Et sunt septem conclusiones de ipsa voluntate quantum ad libertatem oppositionis et quod nulla poten-
tia est magis libera hac libertate quam voluntas. Secunda est quod voluntas libere producit actum
volendi vel nolendi et nullum actum producit liberius quam actum volendi vel nolendi. Ter-
tia est quod non producit libere suos primos actus qui sunt complacentia vel displicentia. Quarta
est quod voluntas libere producit actum acceptationis vel refutationis. Quinta conclusio est de actu
amoris. Sexta est de actu delectationis vel tristitie. Septima est ad aliquem actum ac-
ceptationis voluntas non libere se habet libertate oppositionis. Ad quem autem se habeat libere et
ad quem non videndum est in 8a questione 3i libri. Nunc igitur videndum est consimiliter de ista liberta-
te oppositionis quantum ad intellectum et actus sibi attributos ea ratione qua dicitur intellectus
qui sunt simplices conceptus non complexi ex pluribus conceptibus quos vocamus simplices apprehensio-
nes. Postea conceptus complexi multiplices quidam enim complexi ex determinatione et determina-
bili. Alii ex subiecto et predicato affirmative vel negative ut propositiones. Alii iudicia
assertiva quibus assentimus eis tamquam veris vel dissentimus tamquam falsis. Et adhuc circa pro-
positiones sunt alii actus qui vocantur apparentie quibus propositio apparet vera vel falsa cui tamen
nondum assentimus vel dissentimus. Unde multotiens ad easdem conclusiones habemus rationes facientes no-
bis apparentiam quod sit vera et alias multas facientes nobis apparentiam quod sit falsa et tamen
neutram partem adhuc assertive iudicamus. Est autem iudicium fides vel scientia vel opinio ac-
tuales ex quibus generantur fides et scientia et opinio habituales. Sunt etiam alii actus intel-
lectuales qui dicuntur discursus et premissis ad conclusiones et inventiones mediorum et compositiones
et abstractiones et huiusmodi talia de quibus alibi distinguendum est et perscrutandum. Quan-
tum ad propositum spectat breviter per 8am questionem tenendum est quod intellectus non se habeat libere ad primos
actus suos quia nec voluntas ad suos ut dictum est. quod tamen magis videretur. Sed est dubitatio
magis de aliis actibus puta ponamus quod intellectus est informatus pluribus conceptibus simplicibus
et potest ex hiis formare propositionem affirmativam et potest negativam ut quod lapis est animal et utramque
potest formare non formando aliam et potest ambas formare et eas simul in se conservare for-
matas. An igitur intellectus sit informatus simplicibus conceptibus potest libere formare affirma-
tionem aut non formare, formare unam solam aut ambas. Hoc autem determinare est difficile
quia parum est exquisitum. Possit igitur videri aliquibus quod intellectus in se habeat libertatem oppo-
sitionis ea ratione qua dicitur intellectus quia licet concessum fuerit quod voluntas michi precipiat stu-
dere in geometria tamen non precipit michi seu intellectui quod tales premissas formem vel per-
mittam quod illas ordinem in prima figura vel in secunda. Videretur enim esse impedimentum et
retardatio processus et speculationis si in quolibet talium actuum particularium oporteret

reare ad actum et determinatione voluntatis ergo dicendum est quod ad hoc intellectus potest se de
terminare libere. Item si per actum voluntatis essent tales determinationes in processu specu
lativo tunc voluntas magis esset domina habituum speculativorum quam intellectus quod non videtur
concedendum. Item etiam sequitur quod in studio speculativo ita acquireretur virtus et habitus proprius
in voluntate sicut in intellectu quia sicut ex actibus intellectus acquiritur habitus in intellectu
ita ex actibus voluntatis deberet habitus acquiri in voluntate et hoc non dicitur. Item antequam
formarem istam propositionem mentalem lapis est animal vel lapis non est animal ego non cognoveram illas
propositiones. Cum ergo voluntas non possit ferri in incognitum impossibile est quod voluntas per actum
volendi determinet me ad formationem illius vel illius propositionis. Sed ad oppositum potest aliquis
videre quod in hoc intellectus non habeat dominium et libertatem sed voluntas, quia si dicas michi for
ma unam propositionem ex istis terminis homo et animal, constat quod obediendo tibi in potesta
te voluntatis mee est formare affirmativam vel formare negativam. Si cum nolo formare
negativam formo eam et dico quod homo non est animal. Et si queras quare formavi illam negati
vam falsam et non affirmativam que est vera ego non possum respondere nisi quia sic volui.
Et si volo studeo in geometria, vel si volo in theologia. Et si incepi in geometria pos
sum desistere, sive statim post primam conclusionem sive etiam statim post maiorem formationem et transfe
ro me ad aliud si volo prout unusquisque videtur in se experiri. Ideo videtur quod in hiis et in quo
libet eorum voluntas habet libertatem et dominium. Item philosophia et speculatio scilicet philosophiam mirabi
les habent delectationes ut dicitur 10° ethicorum et non solum in fine sed in qualibet conclusione et quo
libet processu, delectationes autem ille sunt actus ipsius voluntatis ergo per totum voluntas operatur et habet
dominium. Item si in talibus intellectus haberet dominium et non voluntas sequeretur quod intellectus proprius
haberet libertatem et dominium super actum suum quia voluntas super suum scilicet super actum volendi quod est contra
prius dicta. Dictum est enim quod anima nullum actum producit liberius quam actum volendi aut nolendi et
quod illi sunt primi actus quorum summus dominus dominio et libertate oppositionis. Unam autem patet quod prius
oportet intellectum iudicare de bonitate vel malicia obiecti quam voluntas acceptet vel refu
tet, immo prius quam voluntas in eo habeat complacentiam vel displicentiam et tamen illud iudicium scilicet quod hoc
est bonum vel conveniens cadit super propositionem formatam, ergo si intellectus in formatione propositionis
habet libertatem oppositionis ipse per prius habet eam quam voluntas super actum volitionis. Ad
huius evidentiam notandum est quod anima ad multos actus intellectuales se habet libere, immo ad mul
tos sensuales corporales et exteriores sed in tertio libro dictum est. Cum enim voluntas libere
producat actum volendi omnis actus qui ab illa volitione procedit et sine illa volitione non proce
ret dicitur ex potestate et libertate nostra procedere libere ut studere sedere stare, ire ad scolas
secare ligna etc. Intellectus meus sententiat quod expediens est michi facere domum ex qua sen
tentia voluntas vult quod ego faciam non necessitata per illam sententiam ad volendum sed libere
formans actum volendi licet non possit illum formare sine illa sententia. Ex illo velle sensus
et appetitus sensitivus et membra mea et securis agunt ad faciendum illam domum. Sensus
cognoscendo illa ligna et cum appetitu sensitivo movendo membra que movent securim
scindendo ligna. Nos ergo per omnia agentes dicimur has omnes actiones libere producere

non quia scarius libere scandat preneccessitata enim est per membra. Nec membra movent scarium libe-
re quia preneccessitata sunt ad movendum per sensum et appetitum sensitivum. Nec iterum sensus ad
movendum membra vel appetitus sensitivus agunt libere, quia ad hoc preneccessitati sunt per volitionem
que attribuitur voluntati secundum quod dicitur voluntas quam volitionem iam producit libere quia non ne-
cessitata per aliquid prius. Sic ergo libertatem et dominium super hec omnia attribuimus voluntati et
nulli potentie inferiori quia hec omnia non sunt in potestate nostra secundum libertatem oppositionis
nisi quia ad volitionem super quam primo habemus hanc libertatem omnia necessario consequuntur si non
sit impedimentum et quod sine illa volitione non consequerentur. Istis ergo notatis apparet quod dupliciter
aliquis actus dicitur in potestate nostra liber. Uno modo quia ipsum producimus per nullum tamen previum ne-
cessitati ad producendum ipsum quando ipsum producimus. Et hoc potest vocari liberum secundum se. Sic autem libere
producimus actum volendi vel nolendi. Alio modo quia ipse necessario non existente impedimento sequitur
ad illum actum nostrum secundum se liberum et quod sine eo non fieret. Et tales actus possumus vocare liberos
consequutive. Vel quidam primum actum vocant libere elicitum, quia voluntas producit ipsum libere imme-
diate. Secundum autem vocant actum libere imperatum quia voluntas iubet aliis nostris potentiis quod illos
actus exequantur ut quod voluntas iubet intellectui quod speculetur circa talem vel talem scientiam ex qua
iussione necessitatur ad speculandum et speculatur si non sit impedimentum. Ita in virtuoso iubet
voluntas appetitui sensitivo ut acceptet delectabile ostensum sibi per sensum donec ratio viderit
an sit honestum. Deinde precipit intellectui quod consideret an illud delectabile sit honestum vel
inhonestum, quo considerato iubet iterum appetitui sensitivo quod illud acceptet vel quod ipsum refutet. Pos-
tea iubet sensui et appetitui sensitivo sive virtuti motive quod moveant membra ad executionem
exteriorem volitam ut ad intrandum balneum vel ad faciendum domum et sic de aliis, et omnes
ille iussiones non sunt nisi necessitationes illarum potentiarum ad operandum et ad sic operan-
dum ad que anima eas necessitat per volitionem et actus suos alios precedentes si non sit impe-
dimentum. Secundum hoc ergo ponitur nona conclusio quod anima libere producit multos actus intellectuales
quos tamen producit ea ratione qua dicitur intellectus quia non solum libere dicimus producere actus libe-
re elicitos sive secundum se liberos, immo et actus libere imperatos seu consequutive liberos ut dictum
est. Sed actus quos intellectus producit ea ratione qua dicitur intellectus sunt sepe actus libere a vo-
luntate imperati. Verbi gratia studium et speculatio geometrica sunt attributi intellectui secundum quod
intellectus, et tamen illos exercemus aliquando per electionem et volitionem. Si enim in nobis querimus an ibimus
ad prandium vel ante studebimus modicum et speculabimur in geometria iudicato quod sit studendum
voluntas acceptabit et volemus studere ad quam volitionem cum non simus impediti sequitur necessario quod
studebimus et speculabimur. Decima conclusio ponitur quod anima producens libere illos actus intellectua-
les imperatos non producit eos libere secundum quod dicitur intellectus solum sed etiam secundum quod dicitur volun-
tas. Ita quod libertas in producendo eos attribuitur anime non solum ea ratione qua dicitur intellectus
sed etiam ea ratione qua dicitur voluntas, quia anima producens illam speculationem ea ratione qua dicitur
intellectus est in hoc preneccessitata per volitionem que non debetur anime secundum quod dicitur intellectus.
Quod autem preneccessitatum est non dicitur libere agere. Non ergo dicitur libere agere ea ratione qua
producit illam speculationem, sed ea ratione qua imperat illam productionem. Imperat autem eam per volitionem

que attribuunt anime ea ratione qua dicitur voluntas, sed libertas in producendo illam speculationem attribuenda est anime ut dicitur voluntas. Undecima conclusio ponitur quod omnes similes actus speculationis producimus aliquando libere et aliquando non libere. Dico libere ut in casu predicto quia per liberum imperium voluntatis. Sed dico non libere quia sine tali imperio seu actu voluntatis ponendo casum quod Sortes expergefactus a sompno surgit et occurrit conspectui suo liber geometrie et propter consuetudinem legit in eo et studet et speculatur possibile est quod in isto processu nullus est actus scilicet se libere elicitus, scilicet quando potentia immediate producens eum sit predeterminata et prenecessitata ad producendum eum supposito quod non interveniat impedimentum eum supposito quod non [interveniat]. Nam ille non libere expergiscitur sed necessitate naturali aut forte violenta et consurgit et vadit. Non oportet quod libere hoc faciat, quia sic surgeret aut iret canis quem nichil dicimus facere libere vel puer nondum habens usum rationis. Nec ille ex libertate arbitrii inveniret librum ibi positum, sed quia positus erat preter huius intentionem. Et si consequenter videat et legat et studeat in eo non est necesse ad hoc facere quod ipse preconsideret si est legendum vel precendisset legendum esse. Nec per omnes quod voluntate preacceptet esse legendum. Satis enim sine hoc determinatus est ad legendum ex obiecti presentia et assuetudine legendi et studendi. Sed tu queres utrum sic illa lectio et speculatio est voluntaria. Ego respondeo primo quod non dicitur proprie involuntaria quia non est contra voluntatem, nec est proprie voluntaria quia nichil operatur tunc quo ad hoc imperium voluntatis scilicet actus volitionis. Sed dicitur communiter voluntaria vel quia assuetudo studendi et speculandi ad hoc operatur et determinat quequidem assuetudo fuit acquisita per actus voluntarios vel quia si intellectus posuisset questionem an esset ibi studendum tunc et speculandum, sententiam sibi quod sic et tunc voluntas imperasset hoc. Similiter etiam conclusio patet quia intemperatus aliquando obiecto presente statim per sensum et passionem et habitum consuetudinalem intemperantie sine previa intellectuali consideratione determinatus currit ad actum sicut una bestia et agit intemperate, et aliquando ex electione et consideratione intellectuali querit obiectum et inveniens etiam agit intemperate. Non obstante tamen hoc ille operationes que secundum passiones et sensum fiunt non cooperante volitione proprie dicta sunt nobis culpabiles et imputabiles tamquam quodammodo voluntarie eo modo quo determinavimus in tertio libro. Item si sine actu volitionis dicamus nichil fieri libere secundum predictam libertatem oppositionis sequeretur quod tu non formasti libere primam propositionem quam tu formasti quia non concurrebat ad hoc volitio sicut dicebamus prius et tamen tales tu potes modo voluntarie et libere formare et cetera. Nunc conclusionem xii^am pono talem quod intellectus humanus nullum actum intelligendi producat libere tamquam actum scilicet se libere elicitum, licet bene tamquam actum libere imperatum, hanc conclusionem nescirem evidenter demonstrare sed opinor eam ex debili persuasione quia nec contra eam habeo rationem difficilem. Persuadetur autem primo sic. Nullam ponimus talem libertatem in inanimatis in plantis et in brutis sed solum in naturis intellectualibus et tamen videmus canem posse in effectus contrarios ut modo sedere modo ambulare, et ambulare modo ad dextram modo ad sinistram modo antecedere, modo revertere, ac si tales actus libere produceret. Dicimus tamen eam nullum talium libere operari sed in hiis omnibus et singulis esse prenecessitatam ex concurrentibus circumstanciis scilicet vel ex obiectis exterius apparentibus

vel ex ſpeciebus in fantaſia reſeruatis aliter et aliter ſe ſenſui communi repreſentantibus et ex commotionibus ſanguinis et ſpirituum per vegetatiuam potentiam, ac etiam ex uirtutibus celeſtibus et aliis nobis ignotis ad huiuſmodi actuum diuerſorum alternationes operantibus et determinantibus. Et quia tales cauſas determinantes cane ad illas diuerſas operationes et oppoſitas aſſignare neſcimus, putamus prima facie quod ſic agat libere, ſcilicet quod ſic placet ei ſicut diceremus de nobis. Hec omnia primo ſupponamus. Secundo etiam ſuppono quod ex predictis aliqui ſumpſerunt ſibi opinionem quod ita omnia in nobis proueniunt ex predeterminationibus ſicut et in brutis, quia ſicut de cane diximus, ſic et de nobis dicere poſſemus. Et ad huius opinionis reprobationem paucas rationes habemus niſi ex fide noſtra catholica. Et quia ſi ſic eſſemus in omnibus noſtris actibus neceſſario predeterminati, propter quod illi non eſſent nobis imputabiles ad meritum vel demeritum noſtrum, quod non ſolum fidei noſtre ſed etiam ſcientiis et principiis moralibus oppugnare uidetur, ideo illam libertatem nobis non attribuimus plus quam brutis niſi ad ſaluandum quod bene vel male meritorie vel demeritorie et nobis imputabiliter agamus. Cum igitur non cuilibet potentie anime noſtre libertatem hanc attribuamus, ymo nec uoluntati ſecundum omnes actus eius, uidetur quod ſolum illi potentie et ſolum ſecundum illos actus attribuenda eſt hec libertas quod ſufficiat ad ſaluandum predicta. Sed ſufficit ſi anime noſtre ſolum ſecundum acceptationes et refutationes attribuamus iſtam libertatem. Igitur ſolum ſecundum predictos actus debemus ei attribuere illam libertatem oppoſitionis et non intellectui neque etiam uoluntati ſecundum alios actus. Item aliqui arguunt quod intellectui potius debemus hanc libertatem oppoſitionis attribuere quam uoluntati propter hoc quod intellectus eſt anime noſtre potentia nobiliſſima. Et ego per iſtud medium poſſum arguere oppoſitum quia non attribuimus uoluntati hanc libertatem oppoſitionis ſecundum eius actum nobiliſſimum. Igitur nec propter nobilitatem potentie oportet quod eam attribuamus nobiliſſime potentie. Antecedens patet quia nobiliſſimus eſſet uoluntatis actus ſcilicet quo uellet et amaret deum ſibi oſtenſum perfecte et ſimpliciter ſub ratione ſumme bonitatis quacumque malicia carentis uel defectu, et tamen ad talem actum eſſet neceſſitata et non libere produceret cum libertate oppoſitionis ſicut dictum fuit in 8a queſtione 3i libri. Item deo attribuitur primo libertas oppoſitionis non tamen ſecundum intellectum ea ratione qua dicitur intellectus quia neceſſario intelligit omnia preſentia, preterita, et futura et quomodocumque ſe habent vel habebunt vel habuerunt. Sed attribuitur ſibi ſecundum uoluntatem in operatione ad alia creando vel conſeruando vel in nolendo ea creare vel non creare, conſeruare vel non conſeruare. Igitur veriſimile eſt quod ita dicendum ſit de nobis niſi quod deo eſt neceſſitas per ſuam ſcientiam ſemper intelligere, nobis autem non, ſed ex precedentibus preneceſſitamur ad intelligendum cum intelligimus. Tunc poſſunt ſolui rationes que contra iſtam concluſionem fuerunt prius adducte. Ad primam ego concedo quod cum ex uoluntate ſtudeo in geometria non oportet quod in cuiuslibet propoſitionis formatione et huius ordinatione poſt illam vel in qua figura etc. concurrat nouus actus uolitionis, nec tamen intellectus format et ordinat eas libere ea ratione qua intellectus. Sed primo determinatus aut ex habitu et conſuetudine aut ex habitudine illarum propoſitionum ad inuicem, vel quia ſic occurrit ex fantaſia vt ſompniis aut in aliqua

alia huiusmodi circumstantia, sicut citharista non deliberat de quolibet ictu percussionis corde
nec canis de quolibet passu quando ambulat etc. Saepe tamen possunt intervenire multe elec-
tiones. Et ex hiis nunc et prius dictis potest faciliter qui vult solvere alias rationes. Cum
autem sit dictum de agere libere ego breviter me expedio de pati libere ponendo xiiii conclusionem
quod quemcumque actum voluntas producit primo libere illum etiam recipit libere quia agit in se illum et illum
recipit a se et sic quoad illum idem est agere et pati producere et recipere tamen potius attribuitur
voluntati libertas in hoc ea ratione qua agens quam ea ratione qua patiens quia libertas dicit
dominium et agens dicimus dominari super passum ea ratione qua agens ubi differunt. Ideo etiam
ubi non differunt debet potentie libertas magis attribui ratione qua agens quam ratione
qua passum. Actus autem libere impati non oportet omnes recipi in agente, sed forte recipiuntur
extra in lapidibus et lignis et non oportet passivis attribuere libertatem. Post hec
dicendum est de libertate finalis ordinationis tam quantum ad intellectum quam quantum ad
voluntatem. Et pono xv conclusionem quod tam intellectus quam voluntas sunt liberi et libere pro-
ducunt actus suos intelligendi et volendi, et quia actuales speculationes et habitus spe-
culativi inde generati sunt principali intentione propter ipsum intellectum perficiendum et non principa-
li intentione propter aliud nisi propter deum. Actus autem prudentie et actus virtutum moralium et
ipse virtutes morales principali intentione secundum naturalem finium ordinationes sunt ut
propter habitus speculativos de qua habitudine dictum est in ultima questione sexti libri, qui-
tenus habitus speculativi ordinatur in animam ut dictum est vel etiam status propter voluntatem perfi-
ciendam et propter intellectum practicum perficiendum. Sic enim dictum est in secundo huius quod virtu-
tes morales et scientiam de eis querimus ut boni fiamus // xvi conclusio est quod intellectus et voluntas
non omnes actus suos intelligendi et volendi producunt libere hac libertate, immo mul-
tos serviliter et misere scilicet omnes actus vitiosos, quia isti actus non perficiunt intellectum
aut voluntatem sed inficiunt. Ideo manifestum est quod illi non ordinantur finaliter ad intelle-
ctum et voluntatem secundum naturalem finium ordinationem. Absurdum enim esset dicere quod illud
quod esset michi disconveniens turpe et nocivum sit gratia mei et in me finaliter ordinatum na-
turali ordinatione finium, igitur manifestum quod sic intellectus et voluntas non sui ipsius gratia
agunt principali intentione sed gratia delectationis sensualium naturalibus suis perfectio-
nibus contrariarum. Ideo secundum istam intentionem valde bene procedunt ille auctoritates philosophorum
prius allegate verbi gratia. Seneca dicit servire philosophie libertas est hoc sic intelligo, non
quod intellectus sit ad ipsam philosophiam servus sed quod tunc homo est vere liber quando omnes alie vires
et operationes anime et corporis ordinantur finaliter ad hoc quod intellectus expedite valeat spe-
culari et quod sic serviunt intellectui speculativo. Et hoc est vere quod sic intellectus est vere
dominus et liber et homo maxime est intellectus sicut alias dictum est // Dicit etiam Se-
neca quod sapientia sola libertas est id est per eam ac opus eius homo maxime est liber scilicet plus quam
per aliam virtutem ipsius vel alium actum // Secundum hanc etiam sententiam manifestum est illud
quod dicit Tullius. Omnes sapientes liberos esse, et omnes stultos servos. Et quod Aristo-
teles virtus et malitia determinant servum et liberum. Et quod Seneca de pravis

Alius enim libidini servit, alius ambitioni etc. Et hoc etiam dictum est in 7a questione. Ultimo
predictis suppositis dicendum est directe de quesito. Primo de libertate oppositionis. Et
pono conclusionem xvia quod anima liberius producit actum volendi quam actum intelligendi, quia actum vo-
lendi primo et immediate libere producimus tamquam scilicet se libere elicitum. Actum autem intelli-
gendi non producimus libere nisi consequtive tamquam libere imperatum. Et ideo libere actum in-
telligendi producimus propter libere producere actum volendi per quem illum imperamus, et propter quod unumquodque
tale et illud magis. Deinde de libertate finalis ordinationis pono conclusionem xviia quod quantum
ad aliquos actus volendi et intelligendi voluntas liberius producit actum volendi quam intellec-
tus actum intelligendi. Et quantum ad aliquos conversso. Et similiter etiam quantum ad actus intel-
ligendi inter se, intellectus unum producit liberius quam alterum, et sic de voluntate quantum
ad actum volendi. Hoc statim patet quia illos liberius producimus quorum gratia finaliter alios pro-
ducimus, scilicet rectam et naturalem finium ordinationem. Sed omnes actus nostros inferiores
tam volendi quam intelligendi debemus finaliter ordinare ad contemplandum et amandum
deum, qui quidem amor et contemplatio sunt actus intelligendi et volendi vel formaliter
liter vel connexive. Item si volo speculari, volitio illa ordinatur finaliter ad speculationem.
Unde prudentia et virtutes morales sibi connexe que sunt habitus intellectus et volun-
tatis sunt gratia sapientie que est habitus intellectus speculativi. Hoc fuit ex intentione
Aristotiles declaratum in ultima questione sexti libri quod actus volendi bene ordinatur
finaliter ad actus intelligendi et econtra. Consilium quod est actus intellectus ordinatur finaliter
ad electionem que est actus voluntatis et intellectus sententiat hoc esse melius et eligibi-
lius non ut in sententia illa sistamus, sed ut illud acceptemus et volitione imperemus prosequ-
tionem. Igitur illa sententia est finaliter gratia volitionis licet non tamquam gratia finis ultimi.
Sed questio restat difficilior, quem actum anima liberrime producit hac libertate finalis
ordinationis, an scilicet actum voluntatis aut actum intellectus. Et certum esse debet
quia inter omnes actus quos anima nostra producit ipsa liberrime producit illum qui est aliorum optimus
et perfectissimus. Illum enim maxime producit sui ipsius gratia, quia illo maxime perficitur, et ille
etiam maxime est finis aliorum sive sit actus voluntatis sive actus intellectus, quia semper na-
turali ordine deterius, id est minus bonum, est gratia melioris ut dicitur 7o politicorum, quod est quia
naturali ordine semper ordinata in finem sunt bona propter finem esse bonum. Et propter unumquodque
tale et illud magis. Et tunc iterum restat questio quis sit melior et dignior, an optimus
actus intellectus vel optimus actus voluntatis. Et ista post tractabitur. Sed ut tandem
possit directe apparere veritas de quesito principali ego pono duas ultimas conclusiones.
Una est scilicet xlviiia quod libertas oppositionis ordinatur finaliter ad libertatem finalis ordina-
tionis. Ista conclusio sic deducitur. Certum est quod aliquid sepe apparet nobis bonum quod non est bonum
et malum quod non est malum. Et sepe etiam aliquid apparet nobis bonum quod non est simpliciter bo-
num et malum quod non est simpliciter malum, et ideo nec esset nobis bonum acceptare omne
quod apparet nobis bonum, nec etiam omne tale non acceptare. Libertas autem oppositionis
ut dictum fuit in tertia questione tertii libri non ad hoc est nobis data quod non acceptemus

apparens bonuz. Nec ad hoc etiā qꝫ acceptemus apparens maluz. quia apparet. qꝛ ſit
ad maluz noſtruz eēt nobis data. qꝛ ad non acceptanduz aliquā acceptanda vel ad
acceptandum aliquā non acceptanda ſi ſit ad bonū noſtruz nobis data eſt vt de cog
nō ē firmiter et clare iudicatuz eē ſimpliciter bonū vel maluz ut finaliter acceptemus
ſimpliciter bonuz ⁊ nō maluz & reſpuamus ſimpliciter maluz & non bonū. Modo ultra
cum intellectus inquirit & iudicat de ſimpliciter bono qꝫ ſit ſimpliciter bonū & voluntas
illud acceptet tunc / taz intellectus quā voluntas hec agūt ꝑ ſe ⁊ ſui ipoꝝ gratia. hec enī vt
ſic ordinant in ꝑfectionē intellectus & voluntatis ſic agerēt libere libertate finalis or
dinationis / g° ſic maīfeſtuz ē qꝫ libertas oppoſitionis data ē nobis finaliter vt taz ſcꝫ in
tellectuz quā ſcꝫ voluntatez agamus libere libertate finalis ordinationis. ſ. laudabiliter
& bene ad noſtraz ſalutez & ꝑfectionē & hoc volebamus ꝓbare. Itez ad acceptationez
finalis boni ꝑfecte & firmiter oſtenſi ſub rōne pure bonitatis nō ſe hēt voluntas libere
libertate oppoſitionis ſicut dictuz fuit in 8ª qōē 2ⁱ libri. ſꝫ ſe hēt ad eaz libere liber
tate finalis ordinationis vt ꝓdictuz ē et tū ad claraz oſtenſionē illius boni finalis &
ad ipſius ſic oſtenſi acceptationē ſeu volitionē ordinant finaliter omēs alioꝝ acceptatio
nes & oſtenſationes & ꝯſilia & electiones circa que habemus libertatē oppoſitionis
g° manifeſtum ē qꝫ omnes actus noſtri liberi libertate oppoſitionis & ipā libertas oppoſi
tionis / ſūt gratia actus liberi libertate finalis ordinationis. ſ. ut ſimus liberi / Itez ſcdm
ſūmuz bonum humanuz qđ ē humana felicitas ē ſūma hoīs libertas finalis ordinationis
& ad illaz ordinant finaliter omīa alia bona humana vt dictuz ē in ꝑimo libro et libertas
oppoſitionis non ē illa felicitas quia illa libertas oppoſitionis ē nobis innata ⁊ nō ipā fe
licitas g° ad libertatez finalis ordinationis ordinat finaliter libertas oppoſitionis. // Vltiā
ꝯº ponit qꝫ ſi optimus actus intelligendi quē producit intellectus noſter ſit melior ⁊ nobili
or quā optimus actus volendi quē ipā voluntas ꝓducit tūc ſimpliciter loquēdo intellectus
noſter liberius ꝓducit actuz intelligēdi quā voluntas nrā actuz volendi & ꝯuerſo. Iſta ꝯº
patet ex precedente / qꝛ in ꝯparando libertatē oppoſitionis tāquā ad maiorē ꝑ ſemꝑ ad liberta
tem finalis ordinationis cū dictuz ſit qꝫ omīs libertas oppoſitionis ē ꝑ libertatē finalis or
dinationis / et ꝑ qđ vnūqdqꝫ tale et illud magis / g° hec libertas ē magis libertas
quā libertas oppoſitionis / et aīa nrā dicit magis libera ea rōne qua dr̄ libera hac
libertate quā ea rōne qua dicit libera libertate oppoſitionis. ſꝫ ꝯſtat qꝫ aīa ī ꝓducē
do actus ſuos liberos diceret maxīe libera libertate finalis ordinationis in ꝓducēdo
optimuz actuz ſiue ſit actus intellectus ſiue volendi g° ꝛc. // Manifeſtuz autē ē qꝫ hec
vltima ꝯº ē ꝯditionalis et reducenda ē ad cathegoricaz quez finaliter determinataz
queſtionis ꝑ determinationez iſtius qōnis. vtꝝ optimus actus quē ꝓducit aīa nrā ſit actus
intelligendi vel actus volendi de qua poſtea dicet. // Rationes autē que ī ꝑcedēti
queſtione fuerūt adducte de libertate taz ꝑ parte intellectꝰ quā ꝑ pte voluntatis poſſūt
ſolui ꝑ determinatas diſtinctiones de libertate & ꝯcluſiones vel ſoluentur ex
aliis queſtionibus ſequentibus ꝛc.

Quamuis nunc et in tertio libro plane

dictum sit quod uoluntas libere se habet ad actum uolendi et libere producit eum etiam ea ratione qua dicitur uoluntas et quod libere producit illum actum uolendi quam intellectus aliquem actum intelligendi loquendo de libertate oppositionis tamen non est adhuc ex hoc determinatum an intellectus etiam ea ratione qua dicitur intellectus libere producit illum actum uolendi etiam libertate oppositionis Nec etiam an intellectus liberius dicatur producere illum actum uolendi ea ratione qua dicitur intellectus quam uoluntas ea ratione qua dicitur uoluntas. Et ideo oportet de hoc modo facere questionem. Sit ergo tertia questio solum de productione actus uolendi. An scilicet illum actum anima producat liberius ea ratione qua ipsa dicitur intellectus quam ea ratione qua dicitur uoluntas. // Arguitur primo quod questio nulla sit quia anima non dicitur intellectus in ordine ad actum uolendi ergo in productione actus uolendi nulla debet attribui libertas anime ea ratione qua dicitur intellectus sed solum qua dicitur voluntas / Oppositum arguitur quia anima producit uolitionem ea ratione qua informata est apprehensione intellectuali obiecti sub ratione boni vel mali sed hoc conuenit sibi ea ratione qua dicitur intellectus non ea ratione qua dicitur uoluntas. ergo producere volitionem conuenit anime ea ratione qua dicitur intellectus // Sed etiam arguo quod uoluntas non producit uolitionem ea ratione qua dicitur uoluntas quia non dicitur uoluntas nisi ea ratione qua uult recipiendo in se uolitionem prout hoc dicebamus esse notum ex quid nominis Sed ut sic non dicitur se habere ad uolitionem nisi passiue / et tamen non dicitur producere uolitionem ea ratione qua dicitur uoluntas // Oppositum tamen huius dictum est et suppositum in precedenti questione. Ista questio supponit unum et querit aliud. Supponit enim quod anima producat actum uolendi tam ea ratione qua dicitur intellectus quam ea ratione qua dicitur voluntas et iam de hoc supposito argutum est nunc ex utraque parte ex quo apparet quod illud suppositum est dubium. postea uiso quod sic querit utrum anima se habeat liberius ad illum actum uolendi ea ratione qua dicitur intellectus quam ea ratione qua dicitur uoluntas. vel etiam utrum liberius dicatur producere actum illum ea ratione qua dicitur uoluntas uel e conuerso. Et totam istam questionem uolo intelligere de libertate oppositionis. Quantum ergo ad suppositum oportet uidere quomodo anima producat actum uolendi. Supponimus enim ex dictis prius quod producat eum. Sed ad uidendum quomodo oportet notare et supponere quod non producat illum nisi anima est informata cognitione rei uolibilis sub ratione boni vel apparentis boni quia omnes concedunt quod appetitus animalis prout distinguimus ipsum contra appetitum naturalem non fertur in incognitum. etiam oportet ultra quod illa cognitio sit intellectiua non solum sensitiua / quia sic distinguimus inter uoluntatem et appetitum sensitiuum scilicet rationem et inter actum uolendi et actum sensualiter appetendi. scilicet quod actus appetendi sequens iudicium intellectuale dicitur actus uolendi et potentia isto causaliter appetens ut sic dicitur uoluntas. Actus autem appetendi sequens quod sequitur iudicium sensuale dicitur actus sensualiter appetendi et potentia iste actu appetens ut sic dicitur appetitus sensitiuus // hoc ergo supposito uidendum est utrum illa actualis apprehensio ipsius uolibilis aliquid operetur vel actiue vel passiue in productione uolitionis // Et de hoc pono conclusiones faciliter. prima est quod illa apprehensio intellectualis operatur ad illam uolitionem vel

actiue uel passiue quia cum supponamus aiam agere illam uolitionem & etiam recipere tamen illa ap
prehensio est dispositio aie sine qua non pot aia agere illam vel recipere illam uolitionem
et sic necessario requisita. Et non pot dici quod sit sic necessario requisita nisi tamquam dispositio vel in
strumentum agentis ad agendum vel tamquam dispositio seu instrumentum patientis ad patiendum
Non enim est dispositio requisita in aia propter esse aie quia aia pot esse sine illa ergo ut propter agere / Sed
dispositio necessaria agentis ad agendum se habet actiue ad productionem effectus licet non
principaliter sed actiue instrumentaliter seu dispositiue et ita etiam si est dispositio necessaria ad
patiendum tunc se habet passiue dispositiue licet non principaliter ergo etc. Secunda conclusio est quod possibile
est aiam agere uolitionem alicuius obiecti illo obiecto nichil agente. Ex quo sequitur quod
obiectum volitum non est principale actiuum uolitionis. Conclusio patet quia pono quod nullum uinum
est / ita quod deus annichilet omnia uina. tamen possibile est quod ego nunc sitiens incipio uelle
uinum, et ita nunc agitur in me uolitio uini / et tamen nunc uinum nichil agit quia nichil est et quod
nichil est nichil agit quia agens agit secundum quod in actu. Concedit tamen quod vinum egit speciem
suam in aia que reseruata est in fantasia vel in memoria aut ubi uolueris in corpore
vel in aia. ex qua consequitur postea intellectio et uolitio obiecti et sub hac intentione que
est bene remota a propria loqutione dicimus obiecta intellecta uel uolita agere intellectum
et uoluntatem intellectiones & volitiones // Tertia conclusio quod illa apprehensio intellectu
alis operatur actiue ad productionem uolitionis hoc probatur / quia determinatum est in 3o de aia quod
appetibile mouet appetitum ad appetendum et prius mouet intellectum ad intelligendum
et est illud appetibile ut dicit Aristoteles bonum vel apparens bonum. Quod enim prius mo
ueat intellectum ad intelligendum apparet / quia dicit Aristoteles quod mouet appetitum eo quod
sit intellectum et ymaginatum. et tamen ut apparet per precedentes conclusiones illud appetibile
non tunc agit secundum se / sed solum secundum hanc intentionem quia species reseruata in sensu quam egit
ad eius intellectionem et illa intellectio consequenter ad eius uolitionem et hoc est quod uolui
probare / Et hoc confirmat quia dicit Aristoteles quod appetibile mouet appetitum ad appeten
dum eo quod sit intellectum vel ymaginatum hoc autem non esset nisi intellectio vel ymagi
natio operarentur ad hoc actiue. Mouere enim est agere // Quarta conclusio est quod illa apprehensio in
tellectualis non operatur ad illam uolitionem passiue quod sic declaratur quia illa intellectio nec
est principale actiuum uolitionis nec principale passiuum et receptiuum uolitionis et uolun
tas non est illa apprehensio sed est ipsa aia. Et similiter ipsa aia est magis principale actiuum
uolitionis quam illa intellectio. Aliter oporteret dicere quod illa intellectio se haberet no
bilius et liberius in producendo illam uolitionem quam aia quod est absurdum / Item quia ymaginan
dum est quod sicut aia intellectiua agit nutritionem per calorem naturalem. Sic aia uoli
tionem per illam intellectionem. Calor autem ille non est principale nutriens sed aia et calor est
dispositio necessaria aie ad agendum nutritionem Ita ergo intelligere debemus quod intellec
tio non est principale agens uolitionem sed aia. et intellectio illa est dispositio necessaria
aie ad agendum uolitionem // hoc premisso conclusio proposita sic declaratur. Si illa apprehensio
intellectualis operatur passiue ad volitionem ita scilicet quod esset dispositio aie ad recipiendum

uolitionem sequeretur quod omnino idem et secundum idem et respectu eiusdem esset agens et passum
quod Aristoteles negat in multis locis. Unde 9° methaphisice et 5° describit potentiam ac
tiuam quod ipsa est principium motus uel mutationis in altero aut in quantum alterum. Et poten
tia passiua ab altero aut in quantum alterum. Et hanc ueritatem specificare est speculatiue
phylosophye. Sed contra patet quod tam actiue quam passiue ad eandem uolitionem se habe
ret anima eadem existens et secundum illam apprehensionem eandem existentem. Item quia entis
in potentia est pati ut sic et entis in actu est agere uidetur rationale quod anima humana
que secundum se est in pura potentia ad omnes dispositiones incorporeas possibiles homini
inesse et sicut tabula rasa etc. sit per se ipsam et non per aliam dispositionem actiuatam eam pas
siua et receptiua omnium predictarum dispositionum incorporearum et quod ipsa per hoc quod est
actiuata aliquibus dispositionibus sit innata agere alias dispositiones consequentes
Ideo uidetur michi quod anima per intellectionem qua informata est agit uolitionem et per suam na
turam precise recipit eam. Tunc sequitur quinta conclusio quod anima agit uolitionem, ea ratione qua
ipsa dicitur intellectus quia agit uolitionem per hoc et ea ratione qua ipsa informata est intel
lectione illa ut dictum est, sed ea ratione qua informata est intellectione dicitur intellectus
ergo etc. Sexta conclusio est quod etiam anima agit uolitionem ea ratione qua ipsa dicitur uoluntas
quia sicut dictum est prius illi actus complacentia et displicentia acceptatio et refutatio siue
uolitio et nolitio amplius timor odium delectatio tristitia desiderium etc. sunt actus ipsius
anime ut dicitur uoluntas, ita quod anima ea ratione qua informata est aliquo istorum dicitur uoluntas
hoc suppono. Postea etiam suppono ex prius determinatis quod complacentia et displicentia sunt
actus in uoluntate priores naturaliter quam acceptatio et refutatio que proprie dicuntur uolitiones
et si aliquando simul tempore fiant in uoluntate complacentia in bono apprehenso et acceptatio
tamen hoc non obstat quin complacentia sit prior et naturaliter et necessario secundum ordinem
nature. In hiis autem que sic sunt essentialiter ordinata in anima prius est causa posterioris.
Et ideo sicut anima per apprehensionem boni facit in se complacentiam in illo bono. Sic ipsa per
illam apprehensionem et illam complacentiam simul facit actum consequentem scilicet uolitionem. Ideo anima
agit uolitionem secundum quod est informata et illa apprehensione et illa complacentia, sicut in for
mata apprehensione dicitur intellectus et ut informata complacentia dicitur appetitus et uoluntas
ergo anima agit uolitionem et ut dicitur intellectus et ut dicitur uoluntas. Septima conclusio est quod anima
se habet passiue ad uolitionem ea ratione qua dicitur uoluntas, non ea ratione qua dicitur intelle
tus. Nam intellectus non dicitur intellectus ex eo quod agit intellectionem, nec sensus dicitur sensus
ex eo quod agit sensationem, tunc enim obiectum sensibile uel intelligibile, aut species eius diceretur
sensus aut intellectus. Sed dicitur intellectus ex eo quod habet uel recipit in se intellectionem
qua formaliter intelligit, et sic de sensu ad sensationem, ergo proportionabiliter uoluntas non
dicitur uoluntas ex eo quod agit uolitionem uel complacentiam uel delectationem et huiusmodi immo
ex eo quod habet uel recipit in se huiusmodi actus et hoc est passiue se habere ad illos. Unde
oportet hec subtiliter ymaginari et scrupulose, licet enim uoluntas concedatur agere uolitio
nem, ea ratione qua dicitur uoluntas, tamen non dicitur uoluntas ex eo quod agit uolitionem.

ſi ex eo qđ habet in ſe ꝯplacentiaʒ que ē act⁹ attribut⁹ aīe ea ratione qua dicit̃ uolūtas
ꝑ quē agit uolitioneʒ / immo intellect⁹ etiā nō dicit̃ intellect⁹ ex eo qđ agit aliquid
hoc eniʒ accidit · Sʒ ex eo qđ hēt in ſe intellectionē differt ḡ dicere ꝙ uolūtas agit
uolitioneʒ ea ratione qua dicit̃ uoluntas / et dicere qđ uoluntas dicit̃ uolūtas ex eo
ꝙ agit uolitioneʒ p̄ma eniʒ ē uera et ſecunda falſa dico p̄ma ē uera / qꝛ uolūtas agit
uolitionē ꝑ ꝯplacentiaʒ ꝑ quā hēc in ſe dicit̃ uolūtas · Sʒ ſcđa ē falſa quia ipā habēs
in ſe ꝯplacētiaʒ iam ꝑ hoc dicit̃ uoluntas licet nichil ageret et qꝛ etiā ſi uolūtas age
ret et ꝯplacentiaʒ ⁊ uolitionē ⁊ nō reciperet aliquaꝝ eaꝝ nūq̄ ex hoc diceretur
uoluntas · Iſta tn̄ eēt falſa intellect⁹ ea rōne qua dicit̃ intellect⁹ agit intellectioēʒ
quia intellect⁹ ea rōne qua dicit̃ intellect⁹ habet in ſe intellectionē / et ea ratione
qua habet in ſe intellectioneʒ eam nō pōt dici ꝓducere vt uidere poteris in 2ª qōne
principali ſcđi queſiti libri tercij // Octaua ꝯº ponit̃ ꝙ uolūtas ſe habet libere ī re
cipiendo uolitionē libertate oppoſitionis / quia omnib⁹ eodē mō ſtantib⁹ ſ. intellectu
informata illa ꝯplacentia tamē poſſibile ē ꝙ uoluntas recipiat ab eis uolitionē et
poſſibile ē q͛ non recipiat // Nona ꝯº ē ꝙ intellect⁹ ꝙ et uolūtas ſimul iſte in
formati⁹ apprehenſione & illa informata ꝯplacentia ſe habent libere in ꝓducēdo
uolitionem libertate oppoſitionis / quia ſic ſe habentes et omnib⁹ alijs eodem modo ſe
habentib⁹ poſſunt ꝓducere & poſſunt nō ꝓducere · Neutr̃ tamen ſine alio · ł aīa poteſt
ꝓducere uolitioneʒ ꝑ illaʒ apprehenſionem & ꝯplacentiaʒ ſimul & nō ꝑ apprehen
ſionem ſine ꝯplacentia nec ꝑ ꝯplacentiaʒ ſine apprehenſione · Tunc queres unde ha
bet aīa iſtam libertateʒ · Ego credo ꝙ illaʒ habet eſſentialit̃ & formalit̃ ex ſe ita
ꝙ ipāmet ē libertas illa / & habet eam ſicut & ſuaʒ eſſentiaʒ ab ipō deo p̄mo actiue
& finaliter · Illa aut̃ libertate ē ī nata ꝓducere in ſe actuʒ uolēdi ꝑ illas apphenſionē
& ꝯplacētiaʒ diſpoſitiue · Non tn̄ ē ꝑ eas neceſſitata · ad ꝓducenduʒ ḡ tandē apparet
qđ uoluntas ea ratione qua dicit̃ uoluntas ꝓducit libere uolitioneʒ nō tamē tanq̄ to
tale ꝓductiuū · Et ſimiliter intellectus ea ratione qua intellect⁹ · Aīa aut̃ ea rōē
qua ſimul dicit̃ intellect⁹ ꝑ apprehenſionē et uoluntas ꝑ ꝯplacentiaʒ ꝓducit libere
uolitionē tanq̄ ꝓducens totale nō excludendo tamē dei coēʒ influētiaʒ · Et ita dic
tum ē ꝙ a principio in qōne ſupponebat̃ // Nunc uidēduʒ ē formalit̃ de queſito / de quo
hec deciā ꝯº uidet̃ michi ponēda ꝙ ſi ſit in hec aliqua ꝯpatio aīa liberi⁹ ſe habet in
ꝓducēdo uolitioneʒ ea ratione qua dicit̃ intellect⁹ q̄ ea ratione qua dicit̃ uoluntas ·
Dico ſi ſit in hec aliqua · ꝯpatio / quia nō uidet̃ in hec ꝯpatio quo ad libertatē oppoſitionis
ſʒ bene quo ad libertateʒ principalitatis finalis ordinationis · Si eniʒ apphenſio ſe
habeat principali⁹ in ꝓducēdo uolitionē quā illa ꝯplacentia tunc aīa principali⁹ et ꝑ
ꝯñs liberi⁹ ꝓducit uolitioneʒ ea ratiōe qua intellect⁹ q̄ ea qua voluntas · Sꝫ ita
ē ḡ ⁊c̄ · Minor ꝓbat̃ quia ꝑ apprehēſionē dirigit totuʒ qđ ſequit̃ et dirigens
ē principali⁹ directo // Et quia apprehenſio ad ꝯplacentiaʒ ꝯpat̃ ſicut agens
p̄mariū ad agens ſecūdariū ꝑ apprehēſioneʒ eniʒ agitur ꝯplacentia ⁊ ꝑ hec

ambo volitio ut predictuȝ ē agens aūt p̄marīū cetcris paribꝰ principaliꝰ se habȝ in
p̄ducendo effectuȝ q̄ agens secundariū magis enīȝ influit ꝛc̄· ut dicit ille autoꝛ
de causis et magis mouet vt dicit̄ 8ᵒ phẏcoꝝ· Et qꝛ illa ꝯplacentia reputat̄ paruę
efficacię ⁊ nobilitatis/ omīs aūt apprehensionē illaȝ que ostendit quid sit agenduȝ et
quomodo & quid dimittenduȝ que ē iaȝ actꝰ prudentię reputāt̄ magnę efficacię
& nobilitatis tali aūt magis ē attribuēda libertas finalis ordinatiōis ꝛc̄· Si aūt
tu dicas q̄ uoluntas ea ratiōē qua uoluntas se habȝ ad volitionē taȝ actiuę q̄ pas
siue intellectꝰ aūt rōne qua intellectꝰ nō nisi actiuę g̊ uoluntas liberꝰ ea ratione
ꝛc̄· Ego dico si hoc ꝯcedat̄ non ē ꝯtra ꝯnēȝ positaȝ/ qꝛ illa nō erat nisi de p̄ducere
ꝛ cum hoc non oportet ꝯcedere hoc qd̄ tu non ꝯcludis· qꝛ libertas nō p̄prię dicit̄
libertas ex passibilitate sȝ ex actiuitate· libertas eīȝ p̄prię dicta significat vl̄ ꝯnotat
principalitatem et dn̄iuȝ/ agens aūt ea ratiōē qua agens dn̄at̄ supra passuȝ ⁊ nūq̄ pas
suȝ ea ratiōē qua passuȝ supra agens // Rationes que fiebant in principio ꝙonis soluūt̄
manifeste ex dictis· hec g̊ dicta sunt ī hijs tribꝰ questionibꝰ de libertate vel seruı
tute hoīȝ ⁊ potentiaꝝ suaꝝ Et sic ē finis questionis·

Unc est querendum quarto.

In quo actu con
sistit humana felicitas vel in quibꝰ Et pōt̄ queri sub hac forma· vtrū huma
na felicitas ꝯsistit ī vno actu vel in pluribꝫ· Argūit̄ p̄mo qd̄ ī vno p̄ Aristotilem
p̄mo huiꝰ· dicentē q̄ humanuȝ bonuȝ .i. felicitas ē aīē opatio scꝫ uirtutē· Si aūt
plures virtutes scꝫ pfectissimaȝ et optimaȝ· Nō dicit g̊ opatioēs nec dicit scꝫ uir
tutes· Sȝ dicit opatio et sm̄ uirtutē vnaȝ .s. pfectissimaȝ ⁊ optiaȝ· Et idē etiā ma
gis dicit et declarat in xᵒ libro // Itē p̄mo huiꝰ dicit Aristotiles· Optimū g̊ et
pulcerimuȝ ⁊ delectabilissimuȝ felicitas/ tale aūt nō ē nisi vnū/ qꝛ qd̄ p̄ sup habū
dantiaȝ dicit̄ vni soli ꝯuenit // Itē p̄mo huiꝰ dicit Aristotiles finē aliquē eē opabili
uȝ humanoꝝ queȝ p̄p̄ illuȝ quē dicit eē bonū· ⁊ p̄ illuȝ intendit felicitatē humanā et
tamen ista ꝯuenire nō possunt duobꝰ actibꝰ humanis qꝛ nō debet eē in hoīē pfecto
inordinatio sicut nec ī maioꝛi mundo/ eēt aūt inordinatio actuuȝ humanoꝝ si
essent duo optimi ⁊ eq̄ finales quoꝝ neut̄ in aliuȝ finalit̄ ordinaret· Oportet g̊
vnicuȝ eē tale et ille ē felicitas/ Itē speculatio ē vnꝰ actꝰ nō duo/ et tn̄ xᵒ huiꝰ
ꝯcludit Aristotiles quare vtiq̄ erit felicitas speculatio quedaȝ ꝛc̄ // Itē Seneca nō
cessat clamare in ep̄lis suis q̄ vnicuȝ ē hoīs bonuȝ et q̄ ē illud rō pfecta· Et iō
in ep̄la lxxvjᵃ luminarias ꝯcludit q̄ sola ratio pfecta facit g̊ felicitas in vno
actu ꝯsistere uidetur ⁊ nō ī pluribꝫ· Sȝ oppositū arguunt aliter opinantes plu
ribꝰ auctoritatibꝰ et rōnibꝰ· qm̄ omīs qui dicerent humanaȝ felicitatē in vno actu
ꝯsistere dicerent q̄ hoc eēt vel in actu intellectꝰ vt ī dei visione .s. in illo istoꝝ qui
ē pfectissimꝰ et optimꝰ // Sȝ arguit̄ q̄ hoc sit impossibile quecūq̄ istoꝝ dicabit
si dicas q̄ actꝰ nobilissimꝰ qui pōt hoī inesse sit clara dei uisio tn̄ p̄bo q̄ ille nō
eēt essentialit̄ felicitas qꝛ si eēt essentialit̄ felicitas tūc ipō solo manēte alijs actibꝰ

ablatis sicut auferri possunt per potentiam dei absolutam ut aliqui theologi dicunt
homo adhuc esset felix. Sicut lapis esset albus manente in eo albedine omnibus aliis acciden-
tibus remotis. Et tamen istud consequens est falsum scilicet quod homo clare videns deum sine alia delec-
tatione et sine amore dei diceretur beatus. Oportet enim felicitatem esse delectabilissimam
ut dicit Aristoteles ergo etc. Et confirmatur fortius quia dicunt illi theologi quod in anima sortis cum
dei clara visione posset deus formare intensam tristiciam sine delectatione et odium dei si-
ne amore. An ergo ille esset felix. Constat michi quod ego non vellem talem felicitatem. Item
omnis potentia humana est felicitabilis cuius operationis natum est attingere ad bonum beatificum
quod est ipse deus. tales autem potentie non sunt potentia vegetativa vel sensitiva vel scilicet
locum motiva vel appetitus sensitivus. Sed tales sunt intellectus et voluntas. per intellectum
enim deum intelligimus et per voluntatem ipsum amamus ergo scilicet ambas istas potentias homo
est vere felicitabilis. ergo si scilicet unicam istarum potentiarum felicitaret ipse non perfecte felici-
taret neque totaliter sed diminute et partialiter quod non est dicendum quia nichil diminu-
tum attribuit felicitati decimo huius. Nichil enim imperfectum est eorum que felicitatis essen-
tialiter ergo necesse est felicitatem integrari essentialiter ex actibus illarum potentiarum et non
esse actum unicum unius earum. Item felicitas ponitur consistere in perfecta dei contemplatione
que nec est dei cognitio sine amore nec amor sine cognitione sed ex ambobus constitu-
ta. Item felicitas ponitur esse quid per se sufficientissimum et nullus actus unicus est per se sufficien-
tissimus. Item dicit Aristoteles primo huius. Non omnino enim felix qui specie turpissimus
vel ignobilis vel solitarius et sine prole. Et quanto hoc esset verius si felicitas consisteret in uno
actu sine intellectus sine voluntatis. Ad idem etiam potest allegari Aristoteles septimo politi-
corum dicens. Quod quidem unicuique felicitatis adiacet tantum quantum quidem virtutis
et prudentie et eius quod est agere secundum has sit confessum nobis. dicit ergo Aristoteles non solum
prudentie pertinentis ad intellectum nec solum virtutis pertinentis ad voluntatem sed simul
virtutis et prudentie. Et ponit super hec rationem dicens. Nullum autem bonum opus neque viri ne-
que civitatis sine virtute et prudentia. ymo etiam et alii morales et sacra scriptura videntur
idem intendere. Multe namque auctoritates sacre scripture videntur clare dicere quod in dei visione
consistat humana felicitas et multe alie quod in dei amore quod non est ita quia nec in ista nec tantum
in illo sed coniunctim et integraliter in ambobus et sic esse videtur de Seneca et de Tullio modo
enim dicunt unum modo dicunt aliud verbi gratia Tullius in de paradoxis dicit omnes sapi-
entes esse liberos et omnes stultos servos et sic libertatem et per consequens felicitatem attribu-
it sapientie que est habitus intellectualis. Sed etiam statim in eodem libro querit Quid enim est liber-
tas. Et respondet potestas vivendi ut velis et sic attribuit eam voluntati. Similiter Se-
neca valde pluries attribuit felicitatem sapientie et recte rationi. Et sepe etiam virtuti-
bus moralibus verbi gratia In epistola xxxi^a Agnosco. Dicit quod scientia et ars per quam di-
vina et humana noscuntur et hoc summum bonum et per consequens felicitas. Et in epistola que incipit lxxv^a
Epistola tua dicit Bona illa sunt vera que ratio dat solida etc. Ideo dicit post quod ratione
nichil valentius est. Et in epistola lxxvi^a Sequente In homine optimum quid est. Ratio recta

hec et consumata felicitate hominis implebit. Ideo concludit post quod sola ratio perfecta bene facit. Ergo manifestum est quod iste Seneca felicitatem consistere posuit in ratione et sapientia. Sed statim tu dices quod omnes auctoritates Senece et rationes super quas fundantur concludunt oppositum eius quod tu volebas probare. Intendebas enim concludere quod non solum in actu intellectus cuius nomine sunt sapientia et scientia et ratio consistit humana felicitas, ymo in coniunctu ex actu intellectus et actu voluntatis. Et auctoritates allegate dicunt expresse quod in solo actu intellectus; inquit enim sola ratio perfecta beatum facit. Et qui videt omnes libros suos ipse semper exclamat et extollit sapientiam super omnia humana bona. Respondetur quod si exquisite videatur intentio Senece seu opinio apparebit quod ipse bene scivit distinguere inter virtutes morales quas diximus esse virtutes appetitus seu voluntatis et inter prudentiam quam dicimus virtutem intellectus practici sicut apparet ex illo parvo eius libello pulcerrimo vocato de quatuor virtutibus cardinalibus. Et utrasque vocavit virtutes seu virtutum species in dicto libello has quidem virtutes anime nostre ut dicitur appetitus practicus, illam autem eiusdem anime nostre ut dicitur intellectus practicus. Sed neutram divisim dixit esse virtutem simpliciter anime humane ut anima humana dicitur quia virtutem oportet esse perfectivam dispositionem eius cuius dicitur virtus ea ratione qua dicitur virtus eius et nulla illarum divisim est perfecta dispositio anime humane scilicet quod anima humana dicitur neque etiam anime humane practice scilicet quod dicitur anima humana practica. Et videtur quod hoc senciat Aristoteles concedere. Quod enim virtus sit dispositio perfecti habentis patet 7° politicorum ubi dicitur: virtus enim perfectio est unumquodque enim tunc maxime perfectum cum attingit proprie virtuti. Similiter in 2° huius: virtus omnis cuius utique fuerit virtus et idem bene habens perficit et opus eius bene reddit. Postea in 6° huius apparet quod licet virtus moralis divisim contra prudentiam redderet voluntatem practicam perfectam ut voluntas dicitur et sic de prudentia ad intellectum practicum, tamen neutra divisim reddit totam animam activam perfectam nec eius opus bene sicut Aristoteles ostendere videtur dicens virtutes morales principales non posse esse sine prudentia propter quod ut dicit omnes qui diffiniunt virtutem apponunt additum dicentes et ad que est secundum rectam rationem. Et tandem concludit manifestum esse ex dictis quoniam non est possibile bonum esse principaliter sine prudentia neque prudentem sine virtute morali. Et in 7° politicorum ut preallegatum fuit: Nullum autem opus bonum est neque viri neque civitatis sine virtute et prudentia. Et ita secundum predictas deductiones rationabiliter videtur dicere quod virtus anime active secundum quod activa dicitur est congregatio virtutis moralis et prudentie et neutra divisim. Deinde considerandum est sicut dicit Aristoteles 9° ethicorum cum homo sit congregatio ex anima et corpore et ex parte sensuali et intellectuali, tamen cum in hac congregatione homo sit principalissimum homo maxime dicitur hic scilicet intellectus, et ita intelligit de aliis congregationibus dicens: Quemadmodum autem et civitas principalissimum maxime esse videtur et omnis alia congregatio sic et homo. Si ergo dicamus quod in ista congregatione virtutis moralis et prudentie que est virtus anime active principalissimum est prudentia sequitur quod secundum talem denominationem congregationis a principaliori omnis virtus hominis secundum vitam activam ut activa est

prudentiā quam intendebat Seneca ꝑ rōez & etiā ꝑ ſapientiaz quia ſempˀ ipſe loqut⁹
ē de felicitate pratica ſcʒ quā prudentia dicitᵘʳ ſapientia Sic enʒ dicat Seneca oēs
uirtutes eſſe ratiōes ⁊ fortitudinē eſſe ſciaz · Vnde in eṗla · Si uales querit quid eſt xx.º
ſapientia · Et reſpondet Semꝑ idez nole atqʒ idez uelle · lʒ nolle & uelle ſint ipi⁹ uo
lintatis Et in Epiſtola lxvijª Claramū dicit expreſſe q̄ omnes uirtutes rōes ſunt
Et in eṗla lxxxvª peperciraʒ · dicit · Nō ē enʒ fortitudo in cōſulta temeritas nec ꝑicu
loꝝ amor nec formidabiliū appetitio Sciētiā ē diſtinguēdi quid ſit maluʒ et quid
nō ſit Ad iſtaʒ gᵒ intētionez et ad iſtuʒ moduʒ loquēdi putanduʒ ē Socratez loqutuʒ
fuiſſe cum dixit · Omnes virtutes ē ratiōes & prudentias vt narrat Ariſtotiles · 6º
ethycoꝝ · Nec Ariſtotiles ibidez uidetᵘʳ illa dicta reprehendere bene ſcʒ iſtaʒ intētionez
Sʒ reprehēdit illa uerba eo modo quo reprehēderetᵘʳ ei⁹ uerba ꝓpria cū dixit · Ciuitatem
& omēz ꝯgregationez eſſe principaliſſimū et hoiēz eſſe intellectuʒ · Ex iſtis gᵒ omnib⁹
uidetᵘʳ eſſe dicēduʒ q̄ felicitas pratica de qua predicti phī maxīe loquebātᵘʳ nec ſit de
uiſiʒ act⁹ intelligendi ſcʒ prudētiaʒ nec act⁹ uolendi ſcʒ moralez uirtutē ſʒ act⁹
ex illis actib⁹ ꝯgregat⁹ ſcʒ uirtutez ꝑfectaʒ etiā ex illis ꝑtialib⁹ uirtutib⁹ ꝯgregatū
in q̄tuʒ tū ꝯgregatione pars principalior / nobilior & melior eſſʒ prudentia ⁊ act⁹
prudentie ſcʒ declaratione intentiōis phyoꝝ preallegatoꝝ // Et ꝓportionabiliᵗᵉʳ
uidetᵘʳ eē dicēduʒ de felicitate ꝯtemplatiua quātū ad act⁹ intellect⁹ ꝯtemplatiui
& uoluntatis ꝯtemplatiue put ipā dicitᵘʳ felicitas aīe humane vt ē & dicitᵘʳ ꝯte
platiua · Vnde puto q̄ in patria clare uiſioni que ꝓprie nō debet dici pratica cor
reſpondeat amor qui etiā ꝓprie nō debʒ dici act⁹ practic⁹ ſʒ ꝯtemplatiu⁹ // Ego
credo q̄ non ſit poſſibile moduʒ iſtuʒ dicendi rōnib⁹ improbare multuʒ habentibus
efficaciaz · Nec puto q̄ iſtuʒ moduʒ negauiſſʒ Ariſtotiles ad ſenſuʒ ꝑdictuʒ / tam
hijs nō obſtantib⁹ poṫ dari ali⁹ mo⁹ dicēdi & loquēdi videlicet q̄ cū felicitas
debeat eſſe quid optimū & ꝑfectiſſimū eoꝝ que ī nata ſūt ī eſſe felici ſeu felicita
bili ſcʒ ſuaʒ ſpēz · Optimū aūt eoꝝ que hoī naturaliᵗᵉʳ īnata ſunt in eſſe poṫ dici
dupliciᵗᵉʳ · Vno mō optimuʒ uia ꝯpoſitionis ſeu aggregationis Alio mō uia diuiſiōis ſeu
reſolutionis Et ſic vtroqʒ hoꝝ moꝝ pṫ dici humana felicitas · Via gᵒ ꝯpoſitiōis ī ho
mine optimū eſt ꝯgregatio ex oīb⁹ virtutib⁹ & opatiōib⁹ ⁊ diſpoſitiōib⁹ que ī nate
ſunt hoī ꝯuenire ſpectantib⁹ ad ipi⁹ meliorationē / taʒ ſʒ aīaʒ & ſingulas potētias
aīe q̄ ſcʒ corp⁹ ⁊ ſingulas partes ad integritatē corporis pertinētes · hoc gᵒ nomē
felicitas iſto mō ſupponeret pro tali aggregatione appellando ſufficiētez adiacentiaz
extrinſecoꝝ bonoꝝ ad hoc q̄d homo ualeat exercere expedite ſingulas opationes ſibi
ꝯuenientes & ſcʒ virtutes aīe & ſʒ uirtutes corporis iſta ē felicitas deſcrip̄ta q̄d eſt
ſtat⁹ omniū bonoꝝ aggregatione ꝑfect⁹ & ſic nichil ē imꝑfectuʒ eoꝝ que felicitatis
ut dicitᵘʳ in 10º huiꝰ · Et ſic diceret Ariſtotiles q̄ ille nō eēt ſimpliciᵗᵉʳ felix q̄ eſſʒ
mebro truncat⁹ uˡ egritudine detentᵘˢ vel in carcerat⁹ vel infortunat⁹ vel carens
amicis aut diuitijs exterioribꝰ put notabatᵘʳ in pimo libro & put phī fide catholica et

ſpecialit' ſup naturali reuelatione carentes ſacent hoi felicitatē attribuere in hac uita. Via
aut reſolutionis optimū in hoīe diceret illa diſpoſitio vel ille act9 aut quocūq3 noīe
noīet' que vl' qui in pdicta aggatione reſoluta in ſuas ptes eet optimū alioz 7 fina
liſſimū alioz ad qd ſingula alia finalit' ordinarent'. Non dico q illa reſolutio fi
at p realē remotionē ptiū ad inuicē ſ3 ſcdꝫ roē diſticte omēs ptes ꝯſideratē.
Si g' dicam9 q illud optimū ſit act9 ſpeculatiu9 circa diuinā eſſentiā nos dicē9
q ille act9 erit humanas felicitas ita q hoc nomen felicitas humana ſupponit
precise pro illo actu ſ3 tn̄ nō abſolute a ꝯnotatoib9 ymo ꝯnotat ſeu appellat omīa
preexquiſita ad expeditū exercitiū illi9 act9 ſpeculatiui & naturalit' ꝯſequētia t'
annexa. Et ſic appellat pmit9 amorē tanq naturaliter ꝯſequētē ex illa ſpeculatioē
ſi ſit recta et pfecta 7 delectationem hys actib9 ꝯnexā naturalit'. Deinde etiā appel
lat uirtutē ſapientie ſcdꝫ quā ē illa pfecta ſpeclatio. Conſequēt' appellat prudētiā
7 uirtutes morales paratēs locū ſapientie vt dictū ē in 6° libro. Deinde ſenſuū uiua
citatē deſeruientiū intellectui ad ſpeculationē 7 tādē uirtutes corporis 7 bona ex
teriora ſicut ſatis deductū fuit in 10a pmi hui9. Et certū ē q iſtū modū loqn̄
di tenuit Ariſtotiles. Nec ꝯtra iſtū modū ualent ratioēs que pri9 fiebāt faciliter
enī reſpondet' ad eas. Ad pmā ponam9 q clara uiſio dei ſit humana felicitas in
patria tu arguis q tunc homo eet felix ſi clare uideret deū ſine delectatione
ymo cum triſticia 7 odio dei ego nego ymo poti9 eet miſer q2 tūc illa clara dei
uiſio non eet felicitas ꝑpt' defectū appellationū. Sicut ſymitas que l3 ſuppōit ſolū
p ꝯcauitate, tn̄ appellat naſū, ideo illa magnitudo cauitas naſi que ē ſymitas ſi
remoueret' a naſo 7 poneret' in lapide ipā non amplī9 eet ſymitas ꝑpt' defectū ꝯno
tati. Et ita licet Ariſtotiles teneat felicitatē eē actū ſpeculādi, tn̄ dicit ī 7° hui9
q dicentes hoīē rotatum vel infortunatum eſſe felicē ſi ſit bon9 etiā licet actu ſpeculet'
nichil dicunt. Et in pmo hui9 ſilr'. Qd' g' dicebat' de albedine non ē ad ꝑpoſitū, q2 albe
do ſignificat illud pro quo ſuppoīt ſine ꝯnotatione alioz. Ad aliā que dicit q tam uolū
tas q intellect9 eſt felicitabilis ego ꝯcedo. Sz ad ſoluēdū clare iſtā roēm premittenda
erit quedā alia diſtinctio de felicitate. Ideo nūc tranſeo ad rationē ſequētē, q̄n dicit qd'
felicitas eſt dei pfecta ꝯtemplatio ego poſſū ꝯcedere. ſ3 iſta ꝯtemplatio ē ſpeculatio ſeu uiſio
dei, tn̄ nomen ꝯtemplationis ꝯnotat ſicut nomen felicitatis, adiacentiā amoris 7 delecta
tionis naturaliter ꝯnexoz illi ſpeculationi vel uiſioni. Et tu dices q uiſio nō ē pfecta
ꝯtemplatio. Ego dico q ymo adiacētib9 ſibi amore 7 delectatione. Sz ſi nō adiaceret
ipā non eet pfecta ꝯtemplatio ymo nec eſſ3 ꝯtemplatio nec etiā eet pfecta uiſio. bene eēt
uiſio pfecta ſua eſſentiali pfectione ſ3 non ſequit' g' pfecta, donec etiā ē pfecta p pfectio
nes ſibi ꝯnatas aduacēre ſicut homo ſine virtutib9 intellectualib9 7 moralib9 nō eſſet
ſimplicit' homo pfect9 l3 tamē eet pfect9 ſcdꝫ pfectionē eēntialē. Ad aliā q arguit
de pſe ſufficientia felicitatis. dictū ē in 10a queſtione pmi libri ubi poſiti fuerūt quatuor
modi pſe ſufficiētie ipi9. Et pōt addi quint9 mod9 q2 felicitas ſit ē pſe ſufficiētiſſia

quia nullo eget quod esset sibi vel felici conveniens ad perfecte vivere quoniam hoc non indigeo quod habeo
Speculatio autem que est humana felicitas omnia habet sibi adiacentia que conveniunt homini ad
perfecte vivendum et secundum corpus et secundum animam aliter ipsa non esset felicitas. Unde concedo quod specula
tio possit multis indigere requisitis ad vitam perfectam hominis. Sed tunc illa non esset felicitas huma
na, ideo nec per se vera felicitas quia felicitas est sufficientissima, sic quod nullo eget ut dictum est
Omnes autem auctoritates sive sacre scripture sive philosophorum licet expresse dicerent felicitatem
in amore dei consistere vel in visione vel in delectatione vel simul in visione et amore aut
etiam felicitatem esse amorem vel delectationem vel coniunctum ex amore et visione exponerentur
quod hec dicta fuerunt ad significandum quod non possit esse felicitas sine illis, vel quod hec sunt necessario
consequentia ad felicitatem vel connexa felicitati vel aliquo tali modo. Sepius enim sermones ponuntur
non secundum verborum propriissimas significationes et acceptationes. Nunc ergo dimissa hac prima felici
tatis distinctione cuius membra coincidunt quantum ad realem humanorum bonorum existentiam
et eorum ordinationem in homine felici, ego ponam adhuc unam aliam distinctionem de ipsa felicita
te et notabo quod cuicumque convenit habere propriam virtutem ei convenit felicitas si expedite operetur secundum
illam virtutem vel proportionalem felicitati dico convenit sibi felicitas si ipsum sit innatum felicitari
vel proportionale felicitati si non proprie dicatur felicitabile. Omne enim quod attingit proprie virtuti
et expedite operatur secundum eam est perfectum ut sic et optime se habens et per consequens est felix vel proportio
nabiliter se habens felici. Constat autem quod totus habentis partes diversas et ad diversas
operationes naturaliter ordinatas assignanda est virtus propria et unicuique partes eius virtus
etiam propria et alterius altera. Alia enim est virtus propria et optima complexio cordis, et alia cere
bri et alia manus et alia oculi, et cuiuslibet partis virtus propria illam partem bene se habentem
perficit et opus eius bene reddit puta oculi virtus et oculum studiosum facit et opus eius. oculi enim
virtute bene videmus ut notatur in 2o huius. Ex quibus sequitur quod cuilibet parti totius bene ordina
ti convenit propria felicitas vel propria dispositio proportionalis felicitati. Si ergo largo modo
omne proportionale felicitati vocemus felicitatem tunc et corporis in homine erit felicitas, et anime
felicitas, et cordis et cerebri et manus et oculi et alia huius et alia illius. Ideo etiam cum animam
ponamus potentialiter partibilem alia erit virtus anime sensitive ut sensitiva alia appetitive ut appeti
tiva, alia intellectus ut intellectus, alia voluntatis ut voluntas ac etiam alia intellectus ac
tivi ut activus alia speculativi ut speculativus. Sed tunc de toto ex pluribus partibus consti
tuto que sit virtus atque felicitas ipsius et quo modo ab unius cuiusque partis propria virtute
et felicitate distinguitur oportet considerare. et potest dici quod ex virtutibus partium ordinatis et
proportionatis resultat virtus totius que non est nisi ordinata et proportionata congregatio virtutum
partium vel potentiarum et sic differt virtus totius a virtute partis sicut differt congregatio multorum
ab uno illorum. Et ita etiam si felicitas ponitur in operatione secundum virtutem, felicitas totius differt
a felicitate partis sicut congregatio multorum operum ab uno illorum, et hoc loquendo secundum primum mo
dum dictum in priori distinctione. Sed si loquamur secundo modo scilicet secundum denominationem a principalissimo
congregationis, sicut si congregationem generalem universitatis vocaremus congregationem rectoris
et congregationem specialem unius nationis vocaremus congregationem procuratoris tunc diceremus quod

virtus totius est virtus principalissime partis ut si virtutem animalis diceremus esse complexionem cordis que est propria virtus cordis. Ista ergo nomina virtus cordis et virtus animalis supponerent pro eodem, si tamen differret quia hoc nomen virtus cordis non appellaret complexionem seu virtutem cerebri. Sed hoc nomen virtus animalis appellaret complexiones virtuosas cerebri et epatis et aliorum membrorum. Ideo posito quod cor esset optime complexionatum et non cerebrum, tunc illa complexio cordis esset virtus cordis. Sed non amplius diceretur virtus animalis propter defectum connotati. Et ita proportionabiliter debet ymaginari de felicitatibus totius et partium quo ad opera virtutum in quibus consisterent ille felicitates. Nunc ergo descendamus specialiter ad felicitatem hominis et felicitates suarum partium, et loquamur scilicet primum modum loquendi prioris distinctionis quia ille est facilior et dividamus hominem primo in portionem inferiorem que vocatur vegetabilis et sensualis, et est illa composita ex anima et corpore cum vegetatio et sensatio non exerceantur nisi in organo corporeo. Et in portionem superiorem que vocatur intellectualis que est anima precise et operationes proprie illi portioni non sunt in organo corporeo. Portio autem inferior dividitur in vegetabilem et sensualem. Vegetabilis autem dividitur in singula membra quorum quodlibet est compositum ex anima et corpore, et habet complexionem propriam et vegetationem propriam. Sensualis autem dividitur in sensum et appetitum sensitivum. Constat autem quod virtus sensualis ex complexione naturali perfecta est ad clare et distincte sentiendum. Virtus autem appetitus ultra bonam naturalem complexionem requirit habitum bone assuetudinis inclinantem ad obediendum rationi.

Portio autem superior dividitur potentialiter in partem activam et partem contemplativam sive in practicam et speculativam. Et utraque pars dividitur in intellectum et voluntatem practicam. Et pars contemplativa in intellectum contemplativum seu speculativum et voluntatem contemplativam seu speculativam quam non dico speculativam quia speculetur formaliter, sed quia eius actus ut sic sequitur actum speculationis. Virtus ergo intellectus speculativi, secundum Aristotelem est sapientia & actus secundum illam virtutem est speculatio circa divina que est felicitas intellectus speculativi. Et virtus voluntatis speculative est amor habitualis dei et totius ordinationis entium ut a deo dependentis. Et actus secundum illam virtutem esset actualis amatio dei etc. consequens predictam actualem speculationem que amatio esset felicitas voluntatis speculative. Et secundum veritatem felicitas intellectus contemplativi est visio clara dei, et felicitas voluntatis contemplative est actualis amor dei. Et sic felicitas totalis partis contemplative esset connexio dicti amoris et dicte visionis. Virtus autem intellectus practici est prudentia et eius felicitas est actus prudentie. Et virtus voluntatis practice est connexio virtutum moralium, et felicitas eius est actualis inclinatio secundum illas virtutes ad iudicium prudentie. Virtus igitur totalis portionis superioris est congregatio dictarum virtutum, et felicitas congregatio dictarum felicitatum. Et sic expediendo breviter de beatitudine in patria quia ipsa transcendit metas istius considerationis nos non diceremus proprissime hominem esse beatum ante eius resurrexionem, quia deficit corporis beatitudo seu eius optima dispositio que est de integritate beatitudinis hominis, vel connotatur per beatitudinem hominis cum proprissime dictus homo sit compositus ex anima et corpore. Tamen ego confiteor quod secundum denominationem a parte principaliori prout dicit Aristoteles quod homo est ipse intellectus, beatus

peteris ex beatitudine anime licet non resurexerit corporaliter est uere beatus et homo beatus. Secundum autem Aristotilem dicendum est breviter et proportionabiliter in hac uita. Si enim homo sit felix secundum portionem superiorem practicam non sequitur quod sit felix homo si quod est felix actiuus. Non tamen forte felix speculatiuus, quod requiritur ad esse hominem felicem. Et si sit felix secundum prudentiam et sapientiam scilicet practice et speculatiue tamen nundum sequitur quod sit felix homo quia forte deficit felicitas alicuius partis portionis inferioris ut si deficiant oculi aut pes aut manus vel impedita est pars uegetatiua per egritudinem. Ex quo sequitur impedimentum partis sensitiue et iterum intellectiue quantum ad operis exercitium ex deffectu nutrimenti non potest uegetatiua in opus suum et impediuntur omnes alie uirtutes, et tamen felicitas hominis in quantum in hoc mundo naturaliter uiuentis secundum quod talis est congregatio felicitatum omnium huiusmodi partium vel connotatur. Ideo non sequitur quod portio superior est in sua felici prosperitate quod ex hoc homo sit felix homo. Hec est intentio Aristotilis ex qua clare manifesta sunt multa que in primo libro querebantur. Manifestum est enim quod nec in bonis exterioribus consistit humana felicitas. Nec in uoluptatibus nec in uirtutibus corporalibus aut operibus. ymo nec in virtutibus vel operationibus intellectualibus nisi partialiter vel si iuxta secundum modum loquendi prime distinctionis dicatur in opere intellectus consistere. hoc tamen non est sine adiacentia aliorum humanorum bonorum corporis et anime. Et apparet michi quod illa uerba Senece quibus sepius exclamare uidetur contra hanc Aristotilis sententiam quorum aliqua recitata fuerunt in 16° questione primi libri scilicet quod bona corporis vel mala ut sanitas vel egritudo, diuitie vel paupertas etc. nichil augmentant vel diminuunt de humana uirtute vel felicitate nichil ad eam apponunt vel auferunt etc. Manifestum est quod prout sunt vera nichil procedunt contra Aristotilem. Nam si loquatur de felicitate hominis ut compositus est ex anima et corpore uiuens naturaliter ipse non uerum dicit. Si autem loquatur secundum quod scilicet de uirtute hominis quantum ad portionem superiorem verum dicit de uirtute acquisita. Sed non de acquisitione eius quantum ad sapientiam. Multum enim obest studio corporis egritudo, captiuitas, necessariorum indigentia etc. Nec bene diceret de felicitate si consisteret in opere sapientie. Et licet bene diceret de opere intrinseco uirtutis practice, non tamen de opere extrinseco quod iam transit in amicos in vicinos, in rem publicam etc. quoniam se habere bene secundum quodlibet istorum requiritur ad hominem optime se habere quod est hominem esse felicem. Item Seneca in illis uerbis suis valde bene pulcre et sancte loquitur comparatiue si non simpliciter et absolute dico comparatiue quia tanta est excellentia portionis superioris ad inferiorem quod nulla admittenda est comparatio earum ubi est incompossibilitas salutis earum et hoc tenemus ex fide nostra. Et Aristotiles hoc idem teneret videlicet quod eligibilius esset perdere diuitias, amicos, membra ymo corpus et uitam temporalem in casu incompossibilitatis quam leuissima macula maculare portionem superiorem. Ista locutio comparatiua est intentio Senece et moralium omnium. Vir enim bonus ut ait in epistola lxxvi. summatim ab honesto nulla re deterrebitur ad turpia nulla inuitabitur. Non fuit intentio Senece quod homo simpliciter optime se haberet cum est in tormentis afflictus in egritudine detentus carens cibo pecunia et amicis, quia si tunc optime crederet se habere non deberet magis statum alium quam illum appetere, quod negat

Seneca dicens in libello suo de uita beata. Non contempnet se sapiens si fuerit inminne sta
ture esse tamen procerum vellet. Malam ualitudinem tollerabit bonam optabit. Totum fortune
regnum despiciam / sed ex illo si dabitur ellectio meliora sumam. Et quamuis ista uideatur esse
vera determinatio de felicitate / tamen in ea quedam oriuntur questiunale. Vna est cum homo se
habeat optime scilicet animam et corpus oportet cum senescere et non se habere tunc optime scilicet corpus in
tantum quod ambulare non potest / et ita nullus senex esset homo felix quod philosophi non concesserunt
Secunda est vtrum aliquis dormiens sit homo felix uidetur quod non quia tunc non operatur scilicet virtu
tes intellectuales in quarum tamen opere tu dicas humanam felicitatem consistere saltem quantum
ad partem felicitatis valde principaliorem. Sed contra uidetur inconueniens si hominem oporteat ita
sepe amittere suam felicitatem // Tercia est si homo sub tormentis / sub egritudine infortu
natus vel captiuatus non sit homo felix. An igitur est homo miser vel homo infelix. Et uidetur
quod non si ante erat felix / quia primo huius. Nullus beatorum fiet miser. Quarta est si homo
semper optime se habet scilicet animam et corpus usque ad annum quadragesimum et per totam sequentem
uitam eius manet in captiuitate sepe sub tormentis sepe sub egritudinibus et huiusmodi. An vn
quam fuit verum dicere de illo quod esset homo felix // Quinta est An est dare felicem feliciorem
arguitur quod non / quia esse felicem est optime se habere / et optimo non est melius. Ad primam questionem
ego respondeo quod hominem optime se habere est hominem esse felicem / sed non optime simpliciter se habere
sic enim deus. Sed optime se habere scilicet quod natura hominis permittit scilicet totum tempus uite sue
refferendo ad quamlibet partem temporis illud optime se habere quod permittit et requirit
etas illius temporis. Si enim in pueritia se habeat optime vt puer / in iuuentute vt iuuenis
in uirilitate vt uir / et in senectute vt senex / ipse simpliciter dicendus est homo felix et in omni
tempore uite sue / et in qualibet parte illius temporis verum est dicere quod ipse est homo felix. Con
dices tu / quia tunc in tempore pueritie diceretur homo vere felix in quo tamen ipse nullam habet vir
tutem moralem vel intellectualem / et sic sequeretur quod esset homo felix sine sapientia sine
prudentia et sine virtute morali quod est absurdum dicere et contra determinata. Ista ratio
est sophystica et magis physica quam ethyca. Ego enim possum uere dicere quod sortes currit in illo
tempore in quo ipse non currit loquor enim in vno tempore pro alio tempore. Aliter non
possem tibi contradicere dicenti quod sortes non currit quia nescio tibi contradicere donec locutus fue
ris. Contradicam igitur tibi dicendo quod sortes currit. Et forte non currebat quando loquebaris et
currebat quando loquebar / et sic ambe contradictorie sunt vere. dico quod non quia contradicendo ego
non loquebar pro illo tempore pro quo ego loquebar / sed pro illo in quo tu loquebaris / et sic
nos ambo pro eodem loquebamur secundum diuersis temporibus. Si igitur in tempore pueritie sortis
ego dico sortes est felix / ego dico uerum quia non dico hoc pro tempore precise in quo ego lo
quor sed pro totali tempore uite sortis in quo ipse est uere felix. // Sed tu queres non de
loqui / sed de esse / an sortes est felix in tempore pueritie ego dico quod non nisi partialiter quia
est puer felix. An igitur ipse felix tempore uirilitatis quo ipse est uirtuosus et scilicet animam et secundum
corpus. Ego dico quod sic scilicet denominationem a parte principaliori felicitatis humane / quia
est uir felix. et uirilitas est nobilior pars etatis. Sed non est homo felix quia felicitas significat

omnquaqȝ pfectionem et scdꝫ corpꝰ & scdꝫ aiaꝫ et scdꝫ tempꝰ queniens naturalit huma
ne vite. Et hoc notauit Aristotiles 10 ethycoꝝ dicens pfecta g felicitas hec utiqȝ erit
omnis accipiens longitudinē uite pfectam. Nichil enim impfectum coꝝ que felicitatis. Quo
modo dices tu nonne martires dei qui mortē passi sunt 20 aut 30 āno sue etatis
fuerunt felices. Diceret q nō fuerunt felices hoies simplicit sȝ felices hoies scdꝫ portio
nem supiorem & sic feliciores q̃ si nō passi fuissent mortē pbono ꝛ salute illiꝰ partis
supioris ad quam salus inferioris in casu incōpossibilitatis nullaȝ hēt cōpatione ut dic
tum ē priꝰ, et in resurrexione fient vere felices hoies totalit et de hoc dictum ē ante. Scda
questio soluta fuit in pmo libro. Sȝ ego adhuc nūc alit quodāmō soluo eaȝ scdꝫ logicaȝ
scrupulatiorē ꝛ dico ut priꝰ q ī tpē quo dormit veꝝ ē dicere q ipē felix. Sȝ tu q̄
ris vtꝝ ē felix in tempore quo dormit. Et dico q sic, qꝛ ibi tempore accipit indeffi
nite, ꝛ est vera p totali tēpore uite sue. Ideo simplicit ē vera. Et tu cōcludes g dormi
ens ē felix cōcedo. Neqȝ mirꝝ qꝛ dormiens ē uigilans sȝ nō simul sȝ scdꝫ priꝰ et posteriꝰ
Ego enim vtor tempore tamq̄ presente non vno momēto vel vno die, sȝ totali tēpore
uite sue. Contra tu cōcludis g homo qui nō speculatur ē hō felix nego cōnāȝ.
Et tu pbas qꝛ nullꝰ dormiens speculat. Ego nego. Sȝ cōcedo q nō simul dormit
et speculat sȝ priꝰ ꝛ posteriꝰ. Sȝ pone qd p totaȝ istaȝ horaȝ dormiat an g ī ista
hora speculat dico qd non. An g in ista hora ē felix dico q nō qꝛ felicitas ē scdꝫ inte
grū tempꝰ totiꝰ uite. Immo etiā posito q in hac tota hora vel die ipē optīe cōtemplet
& omnīo optime se habeat scdꝫ q ē possibile hoieȝ naturalit bene se habere p vnū dieȝ
Ego dico q ipē in illo die non ē simplicit homo felix, sȝ ē felix scdꝫ quid scdꝫ qd spec
tat ad statuȝ hois p unaȝ dieȝ. Sȝ vtꝝ ipē dormiens p totaȝ istaȝ horā precise sit felix
in ista hora modo predicto scdꝫ quid. s. quātuȝ spectat ad statuȝ hois p vnā horaȝ
Ego dico q sic quia ipm̄ hac hora dormire ē ipm̄ hac hora optime se habere. s. multo
melius q̄ si uigilaret ꝛ specularet. Pono enim q in tempore priori ipē in tantuȝ vigi
lauit ꝛ speculatꝰ est q sensus indigeat requiē naturali. s. sompno pro ista hora tunc
certe meliꝰ ē sibi nūc dormire q̄ vltra sup excedere in uigilia et speculatiōe. et dor
mit enim non finalit vt dormiat sȝ ut ualeat melius uigilare ꝛ potentiꝰ speculari. Vn̄
sicut ante dictum ē nō dicimꝰ felicitatē hois in speculatione cōsistere tamq̄ in cōgregatiōe
omniū bonoꝝ ad felicitateȝ requisitoꝝ sȝ tamq̄ ī optima parte illiꝰ cōgregatiōis. Et no
li intelligere q huiꝰmōi cōgregatio omnium bonoꝝ humanoꝝ integrās felicitatē sit tota
simul. Immo ē scdꝫ eiꝰ partes successiue expansa p totaleȝ uitaȝ ipiꝰ felicis, et ē vna pro
vno die vel vna hora et alia alio. vt modo loqui cum amico, modo ire ad ecclesiaȝ
modo dormire, modo speculari aut comedere ꝛc. Et qdlibet coꝝ qn̄ oportet ꝛ vbi
et quo mō ꝛc. Ideo si querat de felici An sit felicior hora qua speculat q̄ hora qua dor
mit, dico q non qꝛ neutra hora ē felix. Sȝ cōcedo q pars felicitatis que ē ī hora qua
speculat ē ualde melior et honorabilior q̄ pars que ē in hora qua dormit. Et ex dic
tis in hac huiꝰ questiuncule pficit cōsideratio de cōtinuitate felicitatis de qua aliquid ī

primo libro dictum fuit magis superficialiter. De tertia questione dicendum est quod miseria est contra-
ria felicitati. Contrarietas autem attenditur secundum maximam distantiam ut habetur x° methaphisice
vel saltem secundum magnam et notabilem distantiam, modo dictum est prius quod portio inferior compa-
rata ad portionem superiorem nullius est nobilitatis in casu in possibilitatis. Ideo ego dico quod
numquam homo dicatur miser propter deffectum portionis inferioris si superior bene se habeat. Sed
solum miseri dicuntur quibus portio superior est viciis infecta. De infelicitate autem dicendum
quod contrarie istis nominibus intemperantia iniusticia incontinentia illiberalitas nos utimur tamquam contra-
riis istis nominibus temperantia iusticia continentia etc. Et sic etiam isto nomine infelicitas vel
infelix, et tunc significarent idem miser et infelix. Ideo dicatur de infelicitate sicut
dictum est de misero. Si autem infelicitas diceretur non contrarie sed solum privative ad feli-
citatem tunc ille qui natus esset insensatus scilicet non habens usum rationis perpetuum ut fatui na-
turales diceretur infelix. Ille ergo de quo querebatur questio nec est miser nec est infelix, sed
est non felix homo quia est et non est simpliciter felix homo. Ad quartam questionem
patet ex dictis quod ille numquam fuit felix homo, licet fuerit felix puer felix iuvenis et forte
felix vir et licet etiam fuerit felix secundum portionem superiorem. Ad quintam questionem videtur
michi esse dicendum quod non debemus loqui de homine felice secundum ymaginationem ma-
thematicam scilicet quod semper extreme bene se habeat, ita quod non sit possibile excedere in medio
quantumcumque modico excessu. Nullus enim fuit talis nisi solus dominus yhesus xpistus. ymo non potest
esse homo naturaliter iuvenis in hoc mundo quin aliquando declinaret a punctuali medio virtu-
tis, nisi miraculose dirigeretur per valde specialem gratiam supernaturalem. Dicimus enim
de naturali moralitate loquentes quia autem dicimus idem esse hominem felicem et optime
se habentem nos intelligimus per hominem optime se habere quod non deficiat in tempore vel in mem-
bris notabili deffectu autem sit moraliter virtuosus et prudens et sapiens et dives fortu-
natus. Ita scilicet quod in nullo istorum notabiliter deficiat. Et sic concedo quod potest esse felix feli-
cior sicut temperato temperatior. Ideo magistri gramatica dicunt non repugnare superla-
tivo quod iterum comparetur ut optimus optimior optimissimus. Si autem iste non sunt dictarum questio-
num solutiones reales recipiantur tamen sicut logice et lusive. Et apparet quod omnes rationes
que hinc inde facte fuerunt non procedunt contra predeterminata etc. Et sic est finis questionis.

Utrumque duorum modorum loquendi

In precedenti questione narratorum de felicitate teneatur, tamen manifestum
est quod humana felicitas consistit quodammodo in uno actu scilicet vel tamquam in illo actu qui est
felicitas vel tamquam in illo qui est principalissimus et finis aliorum in congregatione que est feli-
citas. Ideo querendum est utroque modo dicatur quis sit ille actus in quo consistit humana
felicitas. Nam ut dicit Aristotiles in primo huius. Ad vitam cognitio eius magnum habet
incrementum. Et quemadmodum sagittatores signum habentes magis utique adipis-
centur quod oportet. Ille enim est finis et signum in quem oportet ordinare finaliter omnes
actus humanos. Verum alii et alii fuerunt quod putant illud signum et finem esse aliud et aliud, aliter

et aliter ordinant vitam ſuam alij peius alij melius. Et quia nullus magnorum philoſophorum
et moralium poſuit illam niſi actum voluntatis vel actum intellectus ideo iſta queſtio ſecundum
ſenſus predictos formabitur. Vtrum humana felicitas ſic conſiſtit in actu intellectus vel
in actu voluntatis. Et arguitur primo quod conſiſtit in actu voluntatis quia dicunt quidam
theologi quod ſecundum actum voluntatis magis meremur ideo etiam rationabile eſt quod ſecundum
actum voluntatis principalius premiemur. premium autem finale eſt ipſa felicitas ergo etc. // 2°
etiam dicunt aliqui theologi quod ſumma virtutum hominis inexiſtentium eſt caritas que eſt ipſius
voluntatis ideo actus eius qui eſt actualis amor dei eſt actus ſummus et optimus et per conſequens
in quo conſiſtit felicitas ideo primum mandatum divinum eſt de illo amore. Diliges
deum ex toto corde tuo etc. // 3° quia in illo actu potius conſiſtit humana felicitas ſecundum
quem homo maxime unitur obiecto beatifico ſed hoc eſt ſecundum actum voluntatis qui eſt
amor. Nam ſecundum intellectionem non intime unitur intelligens cum intellecto / quia ita
intelligimus quod refutamus et fugimus ſicut quod acceptamus et proſequimur. Sed amor
ſic unit amans amato quod amicus eſt alter ipſe ut dicit Ariſtoteles / et quod amici ſe
ſe ſibi miſcent // 4° quia vetula amans deum licet modicam habeat de deo notitiam
placet deo quia amat ipſum. Magnus autem clericus multas habens de deo notitias / ſi
non amat deum non placet deo. Sed illud eſt nobis valde melius et felicius per quod placemus
quam per quod ei non placemus / igitur amare deum eſt in nobis multo melius et felicius quam cognoſcere
deum. Item in meliori actu conſiſtit magis humana felicitas cum felicitas ſit quid opti
mum in homine et probatur quod actus voluntatis ſit melior quia ille actus eſt melior qui eſt deter
minatus ad bonum quam qui eſt indifferens bonis et malis verus autem amor ſcilicet amicitie
non eſt niſi inter bonos et nichil amamus niſi ſub ratione boni vel apparentis boni. Intel
ligimus autem et bonum ſub ratione boni et malum ſub ratione mali / ergo etc. Et Ariſtoteles 9°
methaphiſice utitur ſimili ratione ad probandum quod ſtudioſa potentia ſit melior et honorabili
or // Item ceteris paribus actus vel potentia dicuntur meliores et nobiliores qui ſunt melio
ris obiecti ut patet 10° huius et prohemio de anima ergo ſimiliter ſi ſint duo actus vel due pote
ntie circa idem bonum tamen ille erit melior et nobilior qui fertur in illud obiectum ſub ra
tione melioris. Sic autem eſt de voluntate fertur enim voluntas in deum ſub ratione boni
et optimi intellectus magis ſub ratione entis et veri ergo etc. Item beatitudo inter
ea que inſunt beato eſt ſibi maxime amabilis ſed in beato voluntas eſt ſibi amabilior quam
intellectus ergo etc. Minor probatur quia unaqueque potentia ſicut et unaqueque res plus
naturaliter inclinatur ad ſuum actum proprium quam ad actum alterius potentie ergo voluntas
cuius eſt amare plus amat in ipſo beato actum volendi qui eſt actus eius proprius quam actum
intelligendi qui eſt alterius potentie // Et confirmatur quia felicitas eſt quid maxime delecta
biliſſimum primo huius / actus autem volendi eſt beato delectabilior quam actus intelligendi ergo etc.
Minor probatur quia ut dictum eſt 2° huius in queſtione 11ª delectabile dicitur ex eo quod
apprehenſibile eſt ſub ratione convenientis ipſi appetenti tale cum adeptum delectat.
Appetens autem dicitur voluntas et non intellectus ea ratione qua dicitur intellectus ergo convenientiſſimum

voluntati ea ratione qua dicitur voluntas est delectabilissimum. et hoc est actus volendi qui est proprius actus eius ea ratione qua dicitur voluntas ergo etc. Item cuius oppositum est peius hoc est melius ut habetur in topicis et in 8° ethicorum de regno et de tyrannide. Sed odire deum quod opponitur ad diligere est peius quam ignorare quod opponitur ad cognoscere ergo etc. Item delectatio est actus non intellectus sed voluntatis, et tamen in questione 28ª septimi libri argutum est quod delectatio sit in homine quid optimum et finalissimum. scilicet propter quod finaliter sunt operationes et intellectus et voluntatis ad quod sequeretur quod vere in ea consisteret humana felicitas. Item cum libertas sit nobilis conditio potentia est nobilior que est liberior et per consequens ab ea procedit actus nobilior et felicior. Si ergo voluntas sit potentia liberior intellectu actus eius erit nobilior et felicior tunc ergo ad arguendum quod voluntas sit potentia liberior capere rationes que ad hoc adducebantur in principio prime questionis. Oppositum arguitur ex eadem maiore sumendo quod intellectus est potentia liberior quam voluntas quod potest argui per rationes que adducte fuerunt ad hoc in prima questione et etiam per decimam conclusionem tertie questionis. Item quia speculatio est actus intellectus non actus voluntatis et tamen secundum Aristotelem felicitas est quedam speculatio dicit enim expresse x° ethicorum et probare intendit quod perfecta felicitas speculativa quedam est operatio. Et concludit in fine capituli dicens. Quare utique erit felicitas speculatio quedam. Idem apparet per Senecam quia ratio est actus intellectus et non voluntatis. scilicet ea ratione qua dicitur voluntas et tamen Seneca dicit ut allegatum est in precedenti questione quod in homine optimum quid est ratio et quod sola ratio perfecta beatum facit. Deinde posset aliquis arguere quod humana felicitas nec sit actus voluntatis nec actus intellectus sed sit ipsamet anima quia felicitas ponitur esse optimum bonum humanum, et hec est anima. Est enim omni accidente melior et nobilior ut dicit commentator 2° de anima. Potest etiam argui quod consistat in operatione sensus quia concessum est in prima questione huius decimi quod sensus est perfectior et intellectu et voluntate et potentie melioris et perfectioris debet esse operatio perfectior et melior. Quia felicitati multa nomina attribuimus sic in superlativo gradu ut quia est quid optimum et perfectissimum delectabilissimum etc. notandum est de quibusdam nominibus talibus quod sive ipsa sint pure synonima sive aliquo modo differant secundum rationem, tamen reputamus ea omnia pro eodem supponere. Et ideo de quocumque subiecto fuerit probatum unum illorum reputo quodlibet aliorum tamquam probatum de illo subiecto eodem. Et similiter de quocumque illorum fuerit probatum aliquod predicatum reputo idem predicatum tamquam predicatum de quolibet aliorum. Et enumero ad presens plura illorum nomina ut actus optimus, actus perfectissimus actus nobilissimus, dignissimus, et excellentissimus honorabilissimus. Item etiam amantissimus, cum magis bonum magis debeat amari ceteris paribus et finalissimus quia cum in ordine essentiali finium semper finis sit melior ordinatis ad ipsum necesse est finem ultimatum et finalissimum esse optimum aliorum. Item etiam liberrimus, quia quod est liberrimum libertate finalis ordinationis hoc est simpliciter liberrimum secundum dicta prius et illud est optimum et finalissimum ut etiam dictum fuit prius

7 illud ē optimū ⁊ finalissimū ut etiā dictū fuit prius. Adhuc etiā oportet q̄ p
eodem supponat iste terminus actus delectabilissimus q̄ ex eo delectatio in aliquo
bono apprehenso in rōne presentis ⁊ adepti dicat̄ potior ⁊ maior ceteris paribus
quia illud bonū ē apprehensū sub rōne melioris ⁊ convenientioris ⁊ scđm pfectio
rem apprehensionē prout in 7º libro determinatū fuit. Constat aūt q̄ apprehēsio
intellectualis ⁊ recta est pfectior q̄ sensualis vel obliqua ⁊ falsa g̊ in illo actu
maxime delectamur quem apprehensione intellectuali recta et uera nō appre
hendimus sub rōne optimi nisi qđ ē optimū nec sub ratione optimi actus nostri nisi
qđ ē optimus actus noster aliter apprehensio eet falsa g̊ inter actus nostros maxime de
lectamur in optimo vel de optimo sit p modū optimi apprehenso ⁊ tale cuius ap
prehensionē p modū optimi ⁊ convenientissimi sequit̄ maxima delectatio uoco
delectabilissimū idem g̊ ē actus noster optimus ⁊ actus noster delectabilissimus
Cum g̊ in principio questionis supposuerimus qđ uel in actu intellectus vel ī actu
uoluntatis ꝯsistat humana felicitas ad sensū ibidē expositū, et omīs talis actus ē
alicuius obiecti qđ intelligimus uel qđ uolumus aut nolumus amamus vel odimus in quo
nobis ꝯplacet vel displicet ⁊c. Et ego pono istā ꝯ̊nē primā q̄ actus in quo ꝯsistat
humana felicitas siue sit actus intellectus siue uoluntatis est circa deū obiectiuē
q̄ oportet illū actū inter omīs alios actus intellectus uel uoluntatis esse nobiliorē
⁊ nobilissimū vt supponit̄. Sz ꝯstat q̄ ceteris paribus actus qui ē nobilioris obiecti
ē nobilior. valde enī eet nobilius ⁊ excellentius intelligere deū q̄ festucam si eet
eq̄ firma ⁊ euidens vtraq̄ intellectio et eq̄ specialis, ymo etiā ⁊ ꝯ̄ius dupli
citer multa essz in euidentia hoc ꝯcedunt omīs phy. Sz omniū obiectorū siue intel
lectus siue uoluntatis deus solus ē obiectū nobilissimū g̊ ipsū obiectiuē ē ille actus
in quo ꝯsistit humana felicitas. Et in hoc ꝯcordant omīs phy morales ⁊ omnes
theologi et ē omnibus indubitabile ꝯcedentibus q̄ homo debeat scđm rectā rationē
magis amare deū q̄ se ipm de quo dictū fuit in 7º q̄ōe nona libri. Pro alia
ꝯ̊ne notandū ē q̄ de necessitate omnē actū uoluntatis precedat actus intelligendi
quo uolibile seu obiectum uoluntatis apparet bonū uel malū. Dico bonū si debeat seq̄
ꝯplacentia acceptatio amor desideriū uel delectatio. Et dico malū si debeant se
qui actus oppositi. hec alias dicta sunt et apparent 3º de anima appetibile enim
mouet eo q̄ sit intellectū aut ymaginatū ⁊ mouet quia bonū uel apparens bonū
ut ibi dicit̄ ⁊ cū iudicatū fuerit obiectū bonum ⁊ nobis bonum sequit̄ necessario
ꝯplacentia in illo obiecto vt dictū ē in 3º libro. Et si illud iudiciū fuerit certū
et firmū de pura bonitate obiecti sine aliqua ratione malicie ꝯsequentis vel ꝯco
mitantis tunc sequit̄ necessario non solum ꝯplacentia sz amor ⁊ acceptatio prout
dictū fuit in 8ª questione septimi libri. Ex hys aūt sequi uidet̄ q̄ si de sum
ma et pura bonitate obiecti fuerit pfectum iudiciū s. firmū ⁊ certum tunc illđ
iudiciū sequit̄ pfectus amor et acceptatio seu uolitio pfecta ⁊ si iudiciū nō fuerit

perfectum non sequetur perfecta acceptatio. Istud declaro licet videatur quod debeat perse concedi primo quod tale perfectum iudicium sequitur perfecta acceptatio et perfectus amor quia ad aliquod iudicium potest sequi perfecta acceptatio et non potest sequi perfectior acceptatio ad iudicium imperfectum quam ad perfectum ergo ad tale perfectum iudicium potest sequi perfecta acceptatio. Sed si potest sequi sequetur quia dictum est quod non sequitur per modum libertatis oppositionis sed per modum necessitatis vel libertatis naturalis tale autem sequitur tantum quantum sequi potest dico nisi deus de potestate absoluta vellet auferre vel frangere et superaugere ergo etc. Probo etiam quod eodem modo si iudicium illud non fuerit perfectum non sequetur amor perfectus seu acceptatio perfecta quia causis necessario requisitis adesse ad productionem alicuius effectus existentibus diminutis non videtur possibile quod proveniat effectus perfectus. Sed iudicium de bonitate obiecti est causa necessaria ad productionem volitionem volitionis ut dictum fuit ymo etiam et necessaria ad esse eius et permanentiam. Apparet enim quod cessante actuali cognitione cessat omnis volitio vel complacentia vel delectatio ut in sompno perfecto qui est sine sompnio verum est quod ex sompnio proveniunt sepe delectationes aut tristicie aut timores etc. quod est quia sompnium est quedam apprehensio. Item sicut impossibile est voluntatem ferri incognitum obiectum ita videtur pari ratione quod non possit plus ferri in obiectum quam ipsum sit cognitum ergo non plus possum amare quam appareat michi amandum. Quod enim est ultra gradum cognitum est tamquam incognitum. Ideo videtur quod non potest voluntas ferri ultra gradum iudicatum nec contra hec valet obiectio qua sepe contra filium dicit pater vel mater. Scio quod malus est et quod nimis diligo eum, sed non possum cessare quin diligam eum. Dico enim quod ibi est obviatio sensus ad rationem. Illa enim mater vere concludit secundum rationem quod ille non sit amandus. Sensus autem ex naturali inclinatione iudicat quod sit valde amandus. Sensus autem ex naturali inclinatione iudicat quod sit valde amandus et vincat sic sensus et non permittit intellectum sistere in iudicio rationis unde sensualiter mater amat illum filium sicut galina pullum suum et plus inquantum intellectus trahitur ad sensum et iudicat tandem cum sensu dimittens rationem de malicia eius. Item si voluntas posset ultra iudicium hoc sibi proveniret ex sua libertate oppositionis. Sed ex illa libertate non potest sibi hoc provenire ergo etc. Maior conceditur. Sed minor videtur prima facie esse falsa, quoniam voluntas ex sua libertate potest minus velle vel amare quam sit iudicatum esse bonum ymo potest non velle. Sed ergo potest minus quare non posset magis. // Respondetur per rationem precedentem quod non est simile de minus et de magis quia minus clauditur in maiori. Ideo illud minus non est incognitum, sed maius quantum ad gradum in quo excedit est incognitum quia non clauditur in minori. Declaro ergo dictam minorem quia sicut dictum est in 3a questione tercii libri libertas non est nobis data finaliter ad malum sed ad directionem. Videamus ergo quod si iudicium de bonitate obiecti non sit perfectum, tunc libertas de non acceptando iudicatum vel de minus acceptando expedit nobis vel statum ad non acceptandum malum vel ad tutelam seu cautelam ne forte acceptemus malum. Nam si quod iudicio illo apparet bonum non sit bonum sed malum, vel si sit iudicium erroneum tunc statim expedit non acceptare quia acceptaretur

malum Si autem illo iudicio apparens bonum ſit bonum tamen non eſt certum quod ſit bonum igitur ne
acceptetur malum tutela eſt et cautela bona differre acceptationem donec plenius oſtendatur
veritas quod ſit bonum et non malum. Sed in plus acceptando quam ſit iudicatum nullo iſtorum
modorum proderſſet libertas Nam ſi iudicio apparens bonum non ſit bonum ſed malum noceret ac
ceptare illud & plus adhuc noceret acceptare plus. Si autem quod illo iudicio apparet bo
num ſit bonum, tamen non eſt certum quod ſit bonum. Ideo acceptare ipſum & plus non eſt cautela
neque tutela ſed periculum & caſus Non igitur eſt nobis data libertas ad hoc. His igitur premiſſis ego
pono ſecundam concluſionem ad principale propoſitum. quod humana felicitas non conſiſtit in intellectuali ap
prehenſione eſſentie ſeu bonitatis diuine falſa uel infirma uel incerta. nec in aliquo actu uo
luntatis ſequente talem apprehenſionem, quia omnis talis apprehenſio imperfecta eſt et deffec
tuoſa & omnis etiam actus uoluntatis ſequens eſt imperfectus ut dictum eſt. Sed in nullo actu
imperfecto ſeu defectuoſo conſiſtit humana felicitas. Nichil enim imperfectum eſt eorum que fe
licitatis ut habetur x° ethycorum. Inde uidetur ſequi correlarium quod prout fidem diſtinguimus
contra claram ſeu euidentem notitiam felicitas humana non conſiſtit in actu fidei quantum
ad illa de quibus innati ſumus habere euidentiam ſiue dicamus in patria ſiue in hac uita.
Talis enim actus non eſt perfectus Semper enim de eo de quo poſſumus euidentiam habere perfec
tius eſt ſcire cum euidentia quam credere ſine euidentia // Sed tu dices nonne igitur noti
tia ſecundum fidem eſt notitia perfecta. Ego dico quod non prout correlarium poſitum eſt. Unde
licet diceremus fidem quam de trinitate habemus manere quantum ad illud quod ipſa eſt cum
beatitudine in patria, tamen non maneret cum illa connotatione, quod non eſſet determinate
euidens notitia // Utrum autem ſit perfecta notitia quam ſecundum fidem habemus de trini
tate in hac uita ego dico quod ſic quantum ſpectat ad ſtatum uiatoris, ymmo multo per
fectior quam euidens & demonſtratiua ſcientia quod triangulus habet tres etc. Sed hoc non
eſt contra corolarium quia dicebatur de quibus innati ſumus habere euidentiam // 3ª concluſio ponitur
quod humana felicitas ſecundum modum a principio queſtionis expoſitum non conſiſtit in de
lectatione quia dictum eſt quod bonum finaliſſimum eſt optimum & per conſequens in eo
conſiſtit humana felicitas & non in alio. ſed delectatio inter actus humanos non
eſt bonum finaliſſimum quia dictum eſt in 8ª queſtione ſeptimi libri quod principali
ſeu primaria intentione delectatio eſt propter operationem igitur etc. // Item iſtam concluſionem ali
qui nituntur ſic demonſtrare quia humana felicitas inter omnes actus noſtros debet
eſſe nobis delectiſſima Sed nulla noſtra delectatio eſt nobis delectabiliſſima igitur etc.
Maior ponitur ab Ariſtotile & conceditur tamquam principium Minor probatur quia dupli
citer dicitur aliquid nobis delectabile. Uno modo obiectiue Alio modo ſubiectiue. Obiec
tiue dicitur aliquid delectabile quia nobis uniibile ſeu adipiſcibile & apprehenſibi
le per modum uniti nobis ſeu adepti Talem enim apprehenſionem noſtram ſequitur
neceſſario et concomitatur ei delectatio. Subiectiue autem dicitur delectabile illa appre
henſio quam ſic neceſſario conſequitur & ei concomitatur delectatio // Alii autem ponunt tertium
modum quem dicunt delectabile formaliter & dicunt hoc eſſe delectationem. Sed

istum modum dimittimus qz hoc non e nisi sicut dicere q albedo e alba q aia e aiata qd motus mouet & huiusmodi & tales predicationes non recipimus nisi tanq impp̄ius. Reuertamur g ad duos priores modos & apparet q delectabilissimu obiectiue no est nisi deus. Nam ipm solum possumus apprehensione uera & recta apprehendere p modum optimi & nobis optimi sm dicta prius & pot nobis uniri p gratiam & gloriam ex parte sua & p eius 9templationem & amore ex parte nostra, & sic ipe potest apprehendi a nobis sub rone optimi & nobis optimi, & sub roe nobis uniti & adepti. Et nihil aliud sic possumus apprehensione uera apprehedere & solam talem apphensionem sequit maxima delectatio g solus deus e sic obiectiue delectabilissimus & nulla nostra delectatio ymo etia nullus actus noster .s. nobis inherens e deus g nulla nostra delectatio e nobis delectabilissima obiectiue & hec deductio demostrat bene 9nem pmam prius positam .s. qd in deo vel circa deu 9sistit humana felicitas obiectiue. Sz iterum apparet q nulla nostra delectatio e nobis delectabilissima subiectiue quia sic delectabilissimum e illa opatio seu apprehensio cui necessario 9sequit & 9nectit in nobis maxima delectatio & illa est apprehensio dei ut dictum e que non est delectatio g &c. Cum g neutro mo delectatio sit nobis delectabilissima seqt ut videt q ipa non sit nostra felicitas. Sz tn ista ro non e demostratio ad pductum 9nem prout michi apparet quia dicerent sustinentes aliam opinionem quod felicitas nostra e nobilis delectabilissima obiectiue non simplicit sz solus deus ut bene probatum est. Sz int omnes actus nostros, qz ipa sic e optima 9 optimu est delectabilissimu. Modo non e pbatum q ipa non sit obiectiue delectabilissima int actus nostros. Ideo sto magis in pma ratione. Verum e q ex hys dictis sequit correlarie quomodo felicitas humana est hoi fclix delectabilissima. Non enim e delectabilissima sibi obiectiue sz deus. Sz bene int actus humanos e sibi delectabilissima obiectiue quia beatus non solum intelligit deum & amat sz reflexiue intelligere & intelligit se intelligere & amare & delectari. Qdcunq g istorum sit optimu & felicitas hoc potest intelligere uere p modum optimi presentis 9 habiti int actus nostros & talem apprehensionem cuius felicitas e iam obiectum 9sequit necessario maxima delectatio que possit haberi obiectiue de aliquo actu nostro sed etia adhuc hec felicitas est nobis delectabilissima subiectiue si ponamus q ipa sit illa dei nobilissima apprehensio. qm illa e cui 9sequit necessario et 9nectit simplicit optima & pfectissima delectatio ut dictum est. Cum autem dicimus illam apprehensione esse delectabilissimam subiectiue non est forte ppria loquutio quia non recipit illam delectatione sz aia. Dictum enim fuit prius qd illa apprehensio non passiue sz actiue se habet ad actum uoluntatis sequentem. Sz magis ppe diceret qd illa apprehensio eet delectabilissima 9nexiue & causalit causalitate actiua int actus nostros. Cum g nullus ponat humanam felicitatem 9sistere in simplici 9placentia vel desiderio put distinguntur ab actu uolendi seu amore acceptatiuo que p eodem reputamus manifestum est qd no

reſtat niſi uidere an felicitas ↄſiſtit in illa pfecta dei apprehenſione vel ī actu uolēdi
cª 9º & amandi ↄſequente / Et melius placet michi ponere qꝫ in apprehenſione ſiue ī in
tellectione pfecta ipius dei ↄſiſtit humana felicitas . Et hec ſit cª 9ª & ultima // hāc
ↄñcꝫ ego teneo quia Ariſtotiles & Seneca & alij anti antiqui morales in manifeſto
ſermonum ſuoꝝ aīē omīo preferunt alijs actibꝰ humanis ratiocinationeꝫ & ſpecula
tionem & omnibꝰ etiā uirtutibꝰ humanis ſapientiaꝫ // Scdo etiā pſuaderi potest
iſta cº p rationes & auctoritates que in pīma qōne huius decimi fuerunt adducte
de libertate & dnīo intellectꝰ & etiā in tertia queſtione // Et iterꝫ pot iſta cº ↄfir
mari ex hoc qđ multi theologi tenēt qđ quoꝝcūqꝫ duoꝝ entiū quoꝝ neutꝝ ē deꝰ
nec vnuꝫ de eſſentia ſeu integritate alterius deus vtrumqꝫ pot a reliquo ſepare & ſi
ne reliquo ↄſeruare / ideo dicunt qđ deꝰ de eius potentia abſoluta pot in aīā phy
ʀogicꝫ ↄſeruare claram ipius dei uiſionem auferendo amorē & omēꝫ actuꝫ uolēdi
& couerſo poſſꝫ in eo ↄſeruare dei amorem ſeu uolitioneꝫ auferendo uiſioneꝫ
& omēꝫ actuꝫ intelligendi // hec tn̄ dicta non appbo ad preſens nec repbo quia
non ſunt de ſciā quam dedit nobis Ariſtotiles & excedunt noſtram artiuꝫ facilta
tem ſcꝫ quam tn̄ ſupra fuit intentio mea tractare de moralibꝰ in hoc libro . Et
ſi aliqñ tranſgredior ego reputo hoc incidentale // Verꝫ ē tn̄ qꝫ ad noſtraꝫ dictam
facultateꝫ bene ſpectat ↄſiderare quid ex aliquibꝰ poſſitis poſſemꝰ ultra ↄcludere
ſiue impoſſibilia & hoc in terminis moralibꝰ & naturalibꝰ // Videamꝰ g̊ quid
ſequeret ſi eet uiſio clara dei ſub rone nobis preſentis & intimi & optimi ſcꝫ qđ
ē in noſtra uera beatitudine & circūſcriberet amor & uolitio acceptiua / poſito
tn̄ qꝫ deꝰ dimittat reliqua ſe ↄſequi & precedere ſicut nālit innata ſūt ſe ↄſequi
& precedere . Manifeſtuꝫ ē michi qꝫ taleꝫ apprehenſionē ſequeret naturalit & inſepa
biliter pfecta delectatio . In hoc enī ↄſiſtit natura & ↄditio delectationis qđ ſit
inſepabilit paſſio ꝓpria talis apprehenſionis . ſ. obiecti ſub rone boni preſentis &
obtenti // Scꝫ pone ↄtra qđ maneat amor & uolitio ſine uiſione . i . ſine intellec
tuali apprehenſione non ſequeret delectatio . tunc arguamꝰ ſic / Ille actꝰ noſter
ē pfectior queꝫ ſolitarie poſituꝫ mō predicto ↄſequeret pfecta delectatio qꝫ ille
queꝫ nulla delectatio ſequeretur / & ita ſcꝫ opinioneꝫ illoꝝ theologoꝝ ↄcluderēꝰ
noſtrum ꝓpoſitum . // Item actꝰ attingens pīmo & inmediate ad ipm̄ deuꝫ qui
ē obiectum beatificum ē nobilioꝝ actu non pīmo & inmediate attingente ad
ipm̄ Scꝫ actꝰ intelligendi ē qui pīmo attingit & inmediate & nō amor uel uo
litio niſi mediante cognitione ergo &c. // hoc etiā apparet ſcꝫ quoſdaꝫ intellectus
qui ualde pbabiliter ponūt vt michi uidet qđ in beatitudine aīē in patria deꝰ
inmediate & tanqꝫ cauſa totalis agit in aīā uiſionem ſue eſſentie dico ī media
te quia non mediante ſpecie intelligibili vel alio quocūqꝫ repreſentatiuo ipius /
dico etiā tanqꝫ cauſa totalis qa ad illaꝫ uiſionē faciendaꝫ nichil aliud ↄcurit ac
tiue vel determinatiue niſi deus volitio auteꝫ vl amor nō ſic pīmo & inmediate

fit ab ipso deo sed mediante uisione illa que etiam uisio forte concurrit ad productionem
amoris sicut actiuum secundarium & determinatiuum Sed quod est sic primo & immediate
adeo est nobilius eo quod non sic. Nam propinquius nobilissimo ceteris paribus semper de
bet concedi nobilius sicut Aristoteles ponens ordinem entium in dependentia eorum ab ip
so deo poneret intelligentiam primo & immediate dependentem esse omnium alia consequentem
nobiliorem. Et si iste rationes non sunt demonstrationes tamen sunt persuasiones eque fortes
sicut ille que ad partem oppositam solent adduci quod magis apparebit si uideantur so
lutiones earum // Ad primam igitur rationem alterius partis adductam in principio prime questionis
quando arguitur quod intellectus comparatur ad uoluntatem sicut subditus ad dominum ego nego sed potius
conuerso / ymo dico quod intellectus ut dicitur primo politicorum principatur appetitui principatu
regali non solum appetitui sensitiuo / sed etiam intellectiuo si non sit ordo peruersus. Et
quando dicitur quod intellectus deprecatur ego dico quod intellectus aliquando deprecatur & aliquando ne
cessitat uoluntatem sicut dictum fuit. Sed non cogit eam neque uiolentat quia hoc esset
non regaliter sed tyrannice principari. Rex autem & papa non precipiunt suis subdi
tis saltem bonis cogendo eos. sed exhortatiue & persuasiue precipiunt bene agere oste
dendo per suas leges & decretales que oporteat agere & a quibus abstinere. Et ita in
tellectus se habet ad uoluntatem. Et huiusmodi exhortationes & persuasiones regales
uocat Aristoteles deprecationes cum dicit quod intellectus ad optima deprecatur // Et
mirabile est quo modo magni utuntur ista auctoritate ad probandum quod intellectus
subiciatur uoluntati cum Aristoteles dicat intellectum uti hac deprecatione ad appetitum
sensitiuum quem dicit aliquando aduersari rationi. Cum tamen nullus dicat intellectum esse subiectum
appetitui sensitiuo nisi in prauis & ordine peruerso. Et christus uero dominus noster fuit
ad subditos suos huiusmodi deprecationibus . scilicet exhortationibus & persuasionibus. Et sic et
faciunt boni prelati ad populum sibi subiectum, Non nego tamen quin sint alie deprecatio
nes inferioris ad superiorem ut quod debet sibi de suis bonis temporalibus aut etiam de
spiritualibus docendo consulendo dirigendo & sic uoluntas deprecaretur intellectui si sa
ret deprecari // Ad aliud quando dicitur quod intellectus est sicut consiliarius ego concedo. Sed
qui potest dare bonum consilium est in hoc maior quam ille qui indiget consilio. Illi enim sunt sapi
entiores qui sciunt dare melius consilium & in hoc digniores // Sed tu dicis dominum est statue
re sibi finem & a suis consiliariis sibi subiectis petere consilium de ordinatis ad finem statutum
Concedo quod dominum est esse finem uel sibi & aliis statuere finem. Sed intellectus est qui statuit
nobis finem dicens quod ille est optime uiuere // Et per hanc euidentem sententiam uolun
tas necessario acceptat & uult optimam uitam deinde etiam querere & inuenire et
iudicare que sit illa uita optima Est opus ipsius intellectus quod est statuere finem secundum rationes
speciales & non potest uoluntas acceptare tanquam finem & bonum quod non predeterminauit
intellectus esse finem & bonum deinde quando dicit ultra quod dominus petit consilium a subditis
suis. Ego dico primo quod non sed a sapientioribus sequi in hoc sunt digniores. Si autem
consiliarii sint in aliquo alii subditi petenti consilium hoc accidit. Videmus enim populares

pauperes & indoctos petere consilium in palatio regis ab aduocatis multo excellencioribus eis. Et papa prelati & sacerdotes boni consulunt subditis suis ad salutem anime. Et medicus patienti ad salutem corporis. Et utinam nobis deus consulere dignetur. Postea etiam dico ultra quod uoluntatis non est petere consilium. petere enim & querere sunt actus ipsius intellectus. // Quando etiam ultra dicitur quod dato consilio tunc deinde est elligere. Et ego dico quod adhuc in elligendo intellectus tenet principatum quia stante consilio & deliberatione quod A sit simpliciter melius & elligibilius quam b & quod sint incompossibilia. elligere b & dimittere A non est in potestate uoluntatis / licet possit nichil eligere & hoc dicit auctoritas que allegabatur. Ex consiliarii autem iudicatis desideramus secundum consilium licet igitur consilium non necessitet ad eligere tamen determinat si elligamus quid eligamus desideramus enim idem eligimus & uolumus stante iudicio. Ad aliam quando dicitur quod secundum uoluntatem sumus domini actuum nostrorum. Ego concedo quod & secundum uoluntatem & secundum intellectum sed prius & principalius secundum intellectum ut dictum est prius in tertia questione // Ad aliam quando dicitur quod uoluntas precipit intellectui quod speculetur ad hoc dico primo quod uoluntas si precipit quod speculemur hoc preceptum est gratia speculationis & sic utique speculatio est finalior & melior quam illud preceptum. Secundo dico quod non est aliud precipere uoluntatis quam uelle & tamen uidetur quod velle non est precipere loquendo proprie quia possum uelle quod uadas ad ecclesiam & quod tamen nichil precipio tibi. Tertio dico quod si sit ibi preceptum tamen intellectus primo precipit sine cuius precepto uoluntas non precipere potest. Antequam enim uoluntas uelit quod speculemur intellectus presentenciat quod speculandum est & post uoluntas secundum illam sententiam uult & acceptat. Est igitur illa sententia primum preceptum & uolitio quod fiat secundum preceptum & primum preceptum determinat ad scilicet sic quod necesse est uelle secundum illam sententiam uel nichil uelle ideo intellectus adhuc habet in hoc primum dominium & omnino magis uidetur esse dominus qui principalius & liberius facit preceptum. & tamen si uolitio est preceptum dictum est prius quod intellectus principalius facit illam uolitionem quam uoluntas ad sensus alias declaratos. // Ad aliam dico quod intellectus non cogitur neque uiolentatur sicut nec uoluntas sed necessitatur ad speculandum & gratia speculationis ut dicebatur. Nec uoluntas est sufficiens ad sic necessitandum intellectum aut aliquam aliam potentiam, ymo requiritur iudicium preuium illud. hic igitur duo actus simul & neuter seorsum scilicet iudicium quod speculandum est & sequens uolitio necessitant intellectum ad speculandum & iudicium principalius secundum dicta in tertia questione. // Alia ratio non arguit nisi de libertate oppositionis de qua ante dictum est satis // Ad aliam que ponit quod actus uoluntatis est posterior in esse & uia generationis ideo finalior & perfectior dico quod ita arguebatur in 28a questione septimi libri. hec ratio ibi soluta fuit ideo solutionem illam ibidem require. // Ad aliam dicitur primo quod licet non requirat multa intelligentia ad

eſſe bonū abſolute tñ multa requirit ad eſſe optimū et optime ſe habere. Requirit
enim ſapientia & opus ſapientie/ Et hec dicta fuerunt ſatis in ultima queſtione
ſexti libri. Dicit etiam ſecto q intellectus potius & principalius operat ad bene age
re & eſſe bonū q̄ uoluntas ut apparuit/ Ad aliam dicendum fuit quod eſt quidā
modus dñationis erroneus & in naturalis & eſt in hoīe qn pars ſenſualis uſur
pat ſibi dnīuz ſup partē intellectualem in depravatis & nichil ē ibi boni ut
ſic ſz totuz male & in intellectu & in uoluntate & in ſenſu ppt qd in hoc caū
nichil ptinet ad ppoſituz de felicitate. Sic enim dnari ē malum ſicut in ſubiā &
tamen in hoc ſolo caſu eſt qd malicia puertit & mentiri facit circa pratica prin
cipia. In bono aut̄ dnīo & ordinato intellectus habet dnīuz & principalit operat
in ſtatuendo finez & in alijs ſicut dictum ē ante. De illa autē auctoritate q
virtus intentionem facit rectam 2c. dictuz fuit clare in 19a queſtione ſexti libri.
Videtur g michi qd ultima 9o principalis noſtra multum ɔfirmat p hoc q iſte ra
tiones quibus alij utunt non ſunt difficiles ad ſoluenduz. Sz q ɔuerſe ad partē
noſtram ſunt fortiſſime rationes ſicut apparuit. Nunc etiā ſoluende ſūt roēs
que ɔtra partem noſtram adducebant in principio huius queſtionis. Ad pmaz pot
dici q potius & principalius & liberius meremur p actuz intellectus q̄ p actuz uolū
tatis. Non enim ſoluz uolitio recta ē actus meritorius ymo etiam apprehenſio agens
& dirigens illam uolitionē. Et ſi diceremus q primus actus meritorius eſſi uoli
tio recta, tñ ad illam uolitionez ſcilz predicta intellectus ſe haberet nobilius prin
cipalius & liberius ea ratione qua dicit intellectus quam uoluntas ea ratione qua dit
uoluntas. Ideo rationabile eſſz q etiā aiā principalius & potius premiaret ea roē
qua dicit intellectus quā ea rōne qua dicit voluntas. Item aiā dicit diuerſe
potentie non ſic. ſ. qd ille ſint diuerſe res ſz quia ſunt ipius aīe diuerſe operatio
nes. Conſtat aut̄ qd diuerſe ſunt operationes premiuz & meritum ideo nō eſt
inɔueniens ymo rationabile qd ſcilz mereri & premiari omnā dicant diuerſe po
tentie. Differt enim ſecunduz rationē poſſe mereri & poſſe premeari ſicut poſſe
uelle & poſſe intelligere. Ad aliam puto qd Ariſtotiles negauiſſz qd caritas fuiſſz
virtus excellentior q̄ ſapientia & forte qd ita Salomon extollit ſapientiaz ſicut aliqs
alius extollat caritatem. Verz ē q in ɔparando iſta tres uirtutes ſimul ſpes fides & ca
ritas dictuz ē qd maior earz eſt caritas. Et neqz miz qz deus eſt caritas et ſū
mus amor etiā ſecunduz Ariſtotilem Sz nō eſt fides neqz ſpes put fides ɔnota
ret in euidentiaz articuli crediti & ſpes carentiaz ſeu futuritionē boni ſperati.
Et ſicut multum diſtant fides in uia & clara uiſio in patria/ ſic multuz diſtant
caritas ſ. in uia & caritas in patria. Et non oportet credere q caritas in patria
ſit nobilior q̄ clara uiſio. An aut̄ caritas in uia ſit melior fide relinquo theologis
determinationē. Audiui enim a xpō. fides tua te fecit ſaluam ſicut audiui. Re
mittunt ei peccata multa qm̄ dilexit multuz. Ad aliam dico qd Ariſtotiles ita

ponit unionem intellectus cum intellecto sicut voluntatis cum volito. Dicit enim 3o de anima
quod anima quodammodo est omnia quod exponit non quantum ad appetitum sed quantum ad cog-
nitionem dicens. Scientia quidem scibilia quodammodo Sensus autem sensibilia
et omnino unio illa & coadunatio non fuerit sine apprehensione / ymo & principalius
per apprehensionem secundum dicta prius. // Et cum dicitur quod intellectus ita intelligit re-
futanda & fugienda sicut acceptanda et prosequenda / ego concedo. Sed etiam ad
utrumque sequitur actus in voluntate scilicet volitio et nolitio per intellectionem ergo quod hoc est
bonum & acceptationem sequentem ego unio me illi & illud michi sicut possum. Et sic
per intellectionem quod hoc est malum & refutationem sequentem ego divido me
ab illo vel illud a me sicut possum. // Ad aliam diceret Aristotiles quod vetula non
plus amat deum quam iudicet deum esse bonum & amandum / illa autem vetula firmius
iudicat & credit deum super super omnia esse amandum colendum & eius precepta
esse servanda quam ille magnus clericus. Ille enim quamvis sciat demonstrative deum esse
optimum & causam omnium tamen sententiat deum non esse meliorem sibi quam voluptates
vel pecunie vel honores. Nec iudicat melius esse servare precepta divina quam
voluptuose vivere aut quam tyrannice dominari ymo iudicat oppositum quia eligit & fa-
cit oppositum quod non est sine previo iudicio. Et si dicat sepe quod melius est precepta di-
vina servare / Apparet quod dicit ore solum & mentitur. Sic ergo patet quod illa vetula
habet de deo nisi veras apprehensiones & firmissimas licet non evidentes / Ille autem
clericus multas habet de deo falsas extimationes licet habeat demonstrative aliquas
et multas veras & plures verarum quas habet habet infirmiores etiam licet eas de-
monstrative habeat / hoc enim non est impossibile ut habetur 7o ethycorum. Quidam enim
credunt nichil minus quibus opinantur quam alii quibus sciunt // Comentator enim in prologo 3ii
physicorum. Fides vulgi est fortior fide philosophorum. Et tunc ceteris paribus iudicio firmiori de bonitate
& amicabilitate obiecti sequitur amor intensior. Dicamus ergo quod illa vetula magis est gra-
ta deo non solum quia magis amat deum / sed etiam quia firmius iudicat deum esse amandum / &
super omnia amandum / et mandata eius super omnia alia esse servanda // Aliquis forte diceret
michi. Tu proposueras loqui secundum philosophos & non loqueris nisi theologice / philosophi enim pure natura-
liter procedentes non posuerunt mandata divina //. Et ego dico quod ymo posuerunt. Omnes
enim philosophi magni morales qui neque iudei fuerunt neque christiani dixerunt intellectum huma-
num esse deum vel quodammodo divinum ut Cato si deus est animus etc. Et Seneca epistola xli°
facis rem optimam. Prope est ad te deus. tecum est / intus est. Et quis sit ille deus dicit xxxi°
in epistola Agnosco / Dicit enim de animo recto bono & magno / Quid aliud tu voces hunc lxvii°
quam deum in corpore humano hospitantem. Et in epistola Claranum Ratio autem nichil aliud
est quam in corpus humanum pars divini spiritus inmersa. Et Aristotiles x° ethycorum Talis
autem utique erit melior vita quam secundum hominem. Non enim secundum quod homo est sic vivit sed secundum
quod in eo divinum aliquid existat etc. Et non dicunt hoc quia credunt intellectum
humanum proprie loquendo esse deum. Sed quia ultra omnia alia corporalia deo similis &

& propinquus & potens ſua opatione ad eſſentiaȝ diuinam attingere. Et ſcilȝ hoc illi phy
onem ſententiaȝ intellectꝰ humani pfecti & non ſeducti de agendo uocant precep
tum diuinum. & uitam ſcilȝ intellectuȝ ſic habenteȝ uitaȝ diuinaȝ ut patet x° ethycoꝝ
Ad aliam dicenduȝ eſt qꝛ uoluntas non eſt magis determinata ad bonū q̄ intellectꝰ
Sicut enīȝ intellectꝰ intelligit uno actu bonū ſub rōne boni / & alio malum ſub rōne
mali. Ita & uoluntas circa bonū ſub rōne boni habet unū actum .ſ. ꝯplacentiā. uel
amorem ſeu uolitionem / & circa malum habet aliū actum .ſ. diſplicentiaȝ uel odium /
ſeu nolitionem. Et ſi intellectꝰ de malo poteſt iudicare qd ſit bonū. Ita & uoluntas
poteſt ꝯſequent illud acceptare tamq̄ bonum / ymo om̄o neceſſe intellectum prius
determinari ad iuditiū qd ꝉ ſit bonum & amandum q̄ uoluntas poſſit ſe deter
minare ad amandum ipm̄. Nec pōt eſſe actꝰ uoluntatis pfectus & rectus niſi
priꝰ naturaliter actꝰ intelligendi rectus & pfectus // Ad aliaȝ dico qd ſicut ī nrā
beatitudine uoluntas fert in deuȝ ſub rōne optimi. Ita etiā intellectꝰ & priꝰ. Si
dicas qd etiā intellectꝰ fert in deuȝ ſcdm̄ rōnem uliorem. Ego dico qꝛ tu arguis
excellentiaȝ & nobilitatem intellectꝰ. potentia enīȝ aīe ſupior in plura poteſt quam
inferior ut intellectꝰ quam ſenſus & ſenſus cōis q̄ ſenſus exterior Ad alias duas
dicendum eſt qd quicqd eſt ꝯueniens uoluntati eſt ꝯueniens intellectui & eꝯ
hinc ſicut illi / quia idem eſt illa & ille. Et ſi reduplicationes non pficerent ad
ꝯcludendum unam partem queſtionis tn̄ pficerent pro parte noſtra. qꝛ uoluntas
non fert niſi in iudicatum. Qd' g̊ intellectꝰ iudicat ꝯuenientiꝰ hoc uoluntas
magis uult magis amat / & magis in eo delectat. Sȝ intellectꝰ habȝ iudicare
ceteris paribꝰ actuȝ ſuū ꝓpriū ꝯuenientiorē quā actum alienū ī o̊ ꝛc̃ // Ad aliaȝ
dicit qꝛ illa opatio habet locū in eodem modo oppoſitis. & tu nō ſic arguis / quia
odire et amare ſunt ꝯtraria. Cognoſcere autē et ignorare non ſunt niſi piuatiue
oppoſita. Unde ego ꝯcedaȝ qꝛ ſi iudicare deuȝ eſſe optimū & ſupamanduȝ ſit me
lius q̄ amare deuȝ tunc etiā iudicare deuȝ eſſe peſſimū & ſupodienduȝ eſſe peiꝰ
ſi eſſꝫ poſſibile q̄ odire deuȝ // Alia rō remittit ad 28am qoēȝ ſeptimi libri Ideo
uideat ibi. Et totuȝ qꝛ ſequit ſolutuȝ ē uſqȝ ad illaȝ rōneȝ que arguit qd aīa ipā
ſit felicitas / quia optimuȝ bonoꝝ humanoꝝ. Et ego dico qꝛ non ſic dicimꝰ felicita
tem eſſe optimuȝ bonum humanuȝ. Sȝ int ea que nō ſunt de ſubſtantia humana
Subſtantia enīȝ humana eſt felicitabilis non felicitas // Ad aliaȝ que arguit de ſen
ſu & opatione ſenſus dicenduȝ eſt qd licet bona ordinatione ꝯgregatum ex dnō &
ſeruo ſit pfectius & meliꝰ dnō ſeorſuȝ ſumpto ſaltem extenſiue / licet non forte ex
tenſiue. tn̄ non ē nobilior operatio in qua dominꝰ indiget participare cū ſeruo
q̄ illa que eſt ꝓpria dnō. ymo operationes cōes dnō & ſeruo finalit ordinat ad illā
que eſt ꝓpria dnō tamq̄ ad nobiliorem & excellentiorē. Congregatuȝ autē ex
aīā & corpore eſt congregatum ex dnō & ſeruo. g̊ opationes ꝓprie dnō .ſ. aīe
cuiꝰ modi ſunt actꝰ intelligendi & uolendi ſunt nobiliores q̄ opatiōes ꝯiuncti

ſ· ſenſus et appetitus ſenſitiuu · Et hic eſt finis queſtionis · ꝛc̃ ·

Sexto queritur in quo actu intellect⁹

Conſiſtit humana felicitas An in ſimplici uel in ꝯplexo Et ſi in ſimplici in quo ſimplici Et ſi in complexo an in actu directo uel reflexo·

Cc. 383 in due distinte numerazioni:

a) cc. 211, numerate per 210 con omissione della c. ora segnata 48 bis. Precede una guardia scritta. Sono bianche le cc. 85-87.

b) cc. 172, numerate per 171 con omissione della c. ora segnata 108 bis. Precedono due guardie scritte. In fine otto cc. non num., bianche.

In principio sei cc. aggiunte modernamente numerate in cifre romane, delle quali l'ultima è bianca.

Giugno 1919

[illegible]